

भगवानुं ठेकाखुं :
श्री अ. बा. वे. स्थानकेवासी
जैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठ. गरेडिया कुवा रोड,
राजकोट, (सौराष्ट्र)

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्यः ३. 30-00

प्रथम आवृत्ति प्रत १२०००
वीर संवत् २४६६
विक्रम संवत् २०२६
धसवीसन १६७३

• मुद्रक :
भण्डाल छगनदास शाह
नवप्रभात प्रिन्टींग प्रेस,
धीडाटा रोड, अमदावाद.

श्री जिवाभिगमसूत्र भाग दूसरे की विषयानुक्रमणिका

अ.नं.	विषय	पृष्ठाङ्क
	तीसरी प्रतिपत्ति उ. १	
१	नैरयिक जीवों का निरूपण	१-१०
२	रत्नप्रभा पृथ्वीके भेदों का निरूपण	११-१७
३	प्रत्येक पृथिवी में रहे हुवे नरकावासों का निरूपण	१७-२३
४	रत्नप्रभा पृथ्वीके खरकांड आदिका एवं अन्य पृथ्वी में रहे हुवे घनोदध्यादि के बाहल्य का निरूपण	२३-३१
५	रत्नप्रभा पृथ्वी के क्षेत्रच्छेद का कथन	३२-४७
६	रत्नप्रभा पृथ्वी के संस्थानका निरूपण	४७-५३
७	सातों पृथिवीयां लोकको स्पर्शनेवाली है या अलोकको स्पर्शकरती है?	५३-६५
८	सातों पृथ्वीके घनोदधि घनवात, तनुवातके तिर्यग्बाहल्यकानिरूपण	६५-९३
९	जीवों की उत्पत्ति का निरूपण	९३-११०
१०	प्रति पृथ्वीके विभाग पूर्वक उपरके एवं अधस्तन चरमान्त के अन्तर का कथन	११०-१४३
११	रत्नप्रभादि पृथ्वीयों के परस्पर में अगली २ पृथिवीवियों को लेकर पूर्व पूर्वकी पृथिवीका बाहल्य एवं विस्तार सेतुल्यतादिका निरूपण	१४३-१५१
	दूसरा उद्देश	
१२	प्रत्येक पृथ्वी में कितने कितने नरकावास होनेका कथन	१५२-१७१
१३	नरकावासों के संस्थान-आकार का निरूपण	१७२-१८६
१४	नरकावासों के वर्णगन्ध आदिका निरूपण	१८६-१९८
१५	नरकावासों के महत्व-विशालपनेका निरूपण	१९८-२०७
१६	नरकावास किं द्रव्यमय याने किसके बने है ?	२०७-२११
१७	नारक जीवों की उत्पत्ति का निरूपण	२११-२४२
१८	प्रत्येक नारक जीवों के संहनन का निरूपण	२४२-२५२
१९	नारक जीवों के उच्छवास आदिका निरूपण	२५२-२७०
२०	नारकों के क्षुधा एवं पिपासा आदिका निरूपण	२७०-२८६
२१	नारकों के नरकभव दुःख के अनुभवनका निरूपण	२८७-३२७
२२	नारकों की स्थितिकालका निरूपण	३२७-३४१
२३	नरक में पृथिव्यादि के स्पर्शादिका निरूपण	३४२-३५८
	तीसरा उद्देश	
२४	नैरयिकों के पुद्गल परिमाणका निरूपण	३५९-३७४

तिर्यग्योनिक अधिकारका प्रथम उद्देशक

२५ तिर्यग्योनिक जीवों का निरूपण	३७५-३९९
२६ पक्षियों की लेश्या आदिका निरूपण	३९९-४२०
२७ गंधाङ्गो का निरूपण	४२०-४३०
२८ स्वस्तिक आदिक विमानो का निरूपण	४३०-४४५

तिर्यग्योनिक अधिकारका दूसरा उद्देशा

२९ संसारसमापन्नक जीवों का निरूपण	४४५-४५३
३० भेदसहित पृथिवी आदि के स्थित्यादिका निरूपण	४५३-४७३
३१ अविशुद्ध एवं विशुद्ध लेश्यावाले अनगार का निरूपण	४७३-४८१
३२ सम्प्रयुक्त-क्रिया एवं मिथ्याक्रिया ये दो क्रिया एक काल में एक जीव में होने का निषेध	४८१-४८८

तीसरा उद्देशा

३३ भेदसहित मनुष्यों के स्वरूपका निरूपण	४८९-४९६
३४ दक्षिणदिशाके मनुष्यों के एकोरुक् द्वीपका निरूपण	४९६-५०२
३५ एकोरुक् द्वीपके आकार आदिका निरूपण	५०२-५३८
३६ एकोरुक् द्वीप में रहे वृक्षों का निरूपण	५३८-५६५
३७ एकोरुक् द्वीप में रहनेवाले के आकारादिरूप आदिका निरूपण	५६५-५९३
३८ एकोरुक् द्वीप की मनुष्य स्त्री के रूप आदिका निरूपण	५९३-६१६
३९ एकोरुक् द्वीपस्थ जीवों के आहार आदि का निरूपण	६१६-६३८
४० एकोरुक् द्वीप में इन्द्रमहोत्सव आदि महोत्सव विषय ग्रन्थोत्तर	६३८-६६२
४१ एकोरुक् द्वीप में डिव-डमर कलह आदि विषयका निरूपण	६६२-६८१
४२ आभाषिक द्वीपका निरूपण	६८१-६८५
४३ हयकर्ण द्वीपका निरूपण	६८५-७१६
४४ देवों के स्वरूपका निरूपण	७१६-७३९
४५ उत्तर दिशा में रहे हुवे असुरकुमार देवों का निरूपण	७३९-७४६
४६ नागकुमारों के भवनादिद्वारों का निरूपण	७४७-७७१
४७ धानव्यन्तर देवों के भवन आदिका निरूपण	७७१-७८५
४८ ज्योतिषिक देवों के विज्ञान आदि का निरूपण	७८५-७८९
४९ द्वीप एवं समुद्रों का निरूपण	७९०-८०४
५० जगती के उपरके पञ्चवरवेदिका का निरूपण	८०४-८२८
५१ वनपण्ड आदिका वर्णन	८२८-९०२

શ્રી રસિકલાલ મણીલાલભાઈ મહેતા

જન્મ : તા. ૧૫ નવેમ્બર-૧૯૨૧

સ્વર્ગવાસ : તા. ૨૨ જુલાઈ-૧૯૭૨

આધ્યક્ષશ્રીઓ

શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

(સ્વ.) શ્રી શામળભાઈ વેલહલભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

સ્વ. સુધીરભાઈ જ્યોતીલાલ ડાવેરી
મુંબઈ.

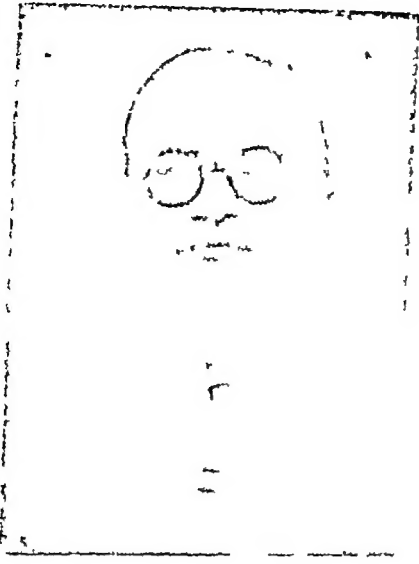
(સ્વ.) શ્રી છગનલાલ શામળદાસ
ભાવસાર અમદાવાદ.

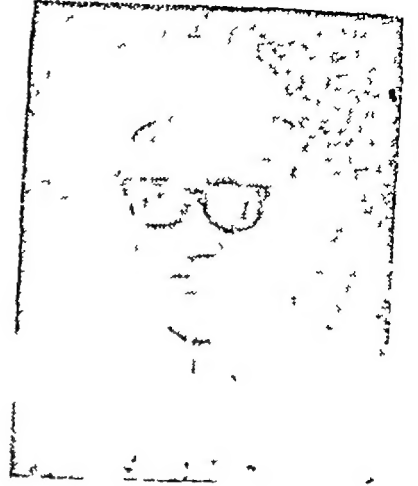
શ્રી રામલભાઈ શામળભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

ગ્રંથ વેદલા લાલાજી ક્રિશનચંદ્રજી સા. જાંઘરી
ઉમેરા સુપુત્ર ચિ. મહેતાચંદ્રજી સા.
નાના-અનિલકુમાર જૈન દોયતા દિ

આવમુરવ્વીશ્રીઓ

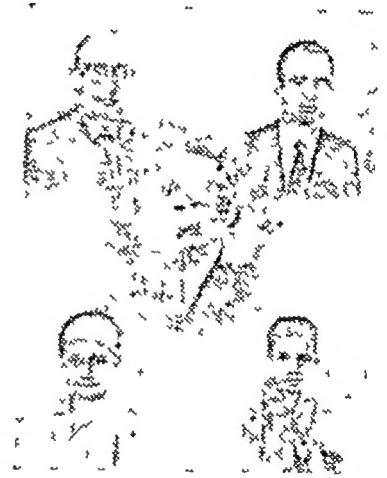
શ્રીમાન્ શેઠ પોપટલાલ નાવજીભાઈ
મહેતા, નામજોધપુર

શ્રીમાન્ શેઠ ધનરાજજી પન્નાલાલજી
જાંગડા, મુ. જાલના

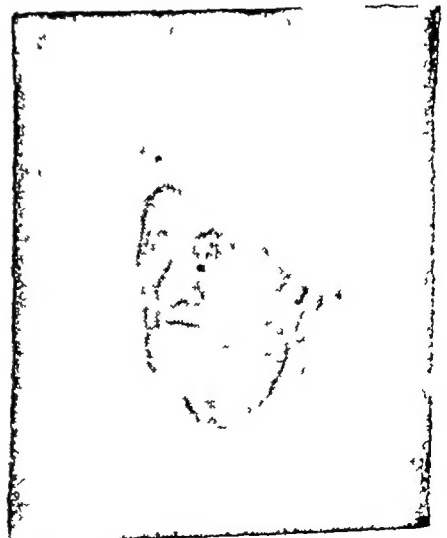
શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. લુણિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી અમદાવાદ

શેઠ પ્રભુદાસભાઈ નાવજીભાઈ દેસાઈ
રાજકોટ

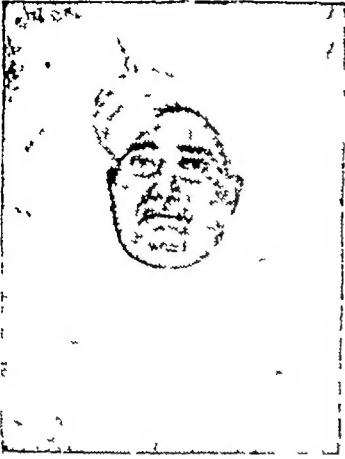

દાનવીર શેઠશ્રી અગરચન્દજી
સેરુદાનજી સા. સેઠિયા, મુ. વીકાનેર

સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકનચંદજી સા
વાલયા પાલી મારવાડ

આચમુરખીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચદ કાન્તીદાસ વાચિયા
ભાણવડ

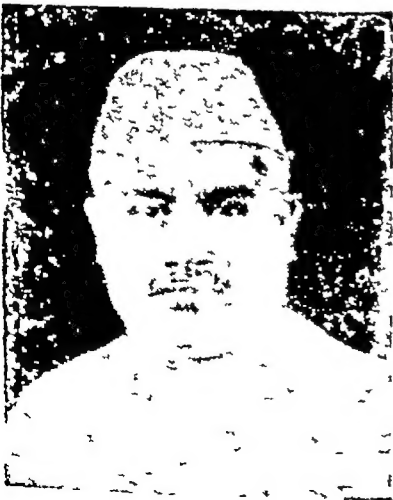
(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ

(સ્વ.) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાનિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

સ્વ. શેઠશ્રી જીવરાજભાઈ મૂલચંદભાઈ
ઘાંગઘા

શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ યોગલાલભાઈ
અમદાવાદ

સ્વ. શેઠશ્રી આનંદરામ માહેન્દ્રલાલ
અમદાવાદ

A high-contrast, black and white portrait of a man with a mustache, wearing a suit and tie. The image is framed by a thick black border. The man is looking directly at the camera with a neutral expression. The lighting is dramatic, with strong highlights and deep shadows, giving it a graphic, almost stencil-like quality. The background is plain white.

श्रीमान् शेठ कानुगा
श्री घीगडमलजी अहमदाबाद

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
અંભાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેબ ગેલડા
મદ્રાસ.

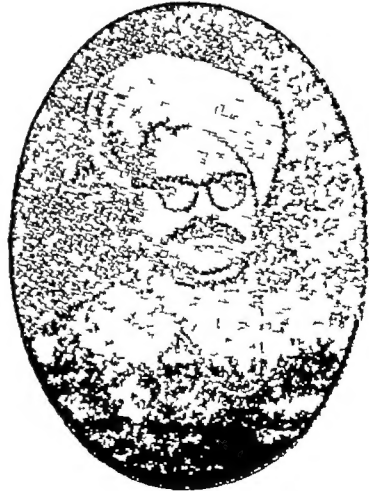
શ્રીમાન્ શેઠ સા. ચીમનલાલજી સા.
ક્રમચંદજી સા. અજીતવાલે (સપરિવાર)

શેઠ કીશનલાલજી ફુલચંદ સા.
વેંગલોરવાલા

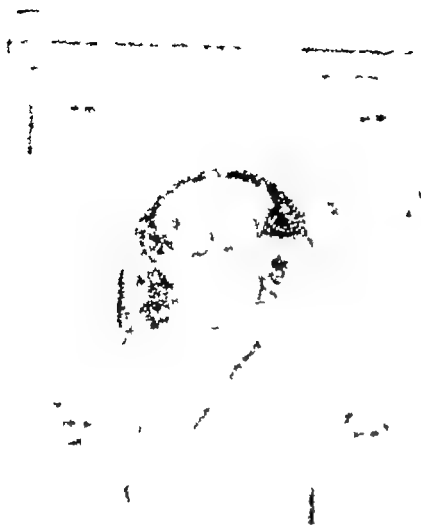

સ્વ. બેટેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
જવાહીરલાલજી વરડિયા
રામુભાઈ વેંગેશભાઈ મિશ્રીલાલજી વરડિયા
ગ્નેલા સૌરી નાનાભાઈ પૂનમચંદજી વરડિયા

શ્રીમાન્ સેઠશ્રી
ખીંવરાજજી સા. ચોરડિયા
મુ મદ્રાસ

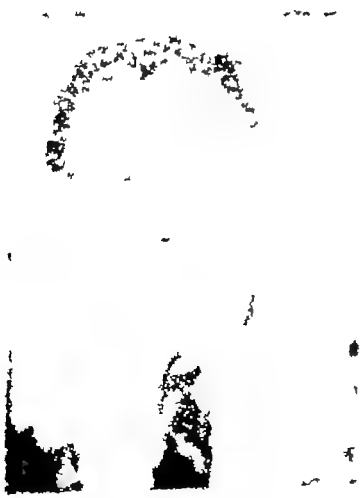
આધિપતિઓ

પાસર દોગમલજી મુલતાનમલજી
દોટ રતુનામલજી, દોટ વાસુદાસજી
.. પલાલ્યાલજી, દોટ મુગનજી

માનુભાઈ રંગવજાઈ બપુભાઈ
પાલિતપુત્ર-મુખર્જી

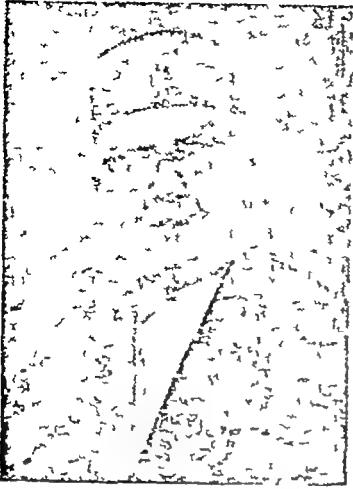

પાસર દોગમલજી મુલતાનમલજી
દોટ રતુનામલજી, દોટ વાસુદાસજી
.. પલાલ્યાલજી, દોટ મુગનજી

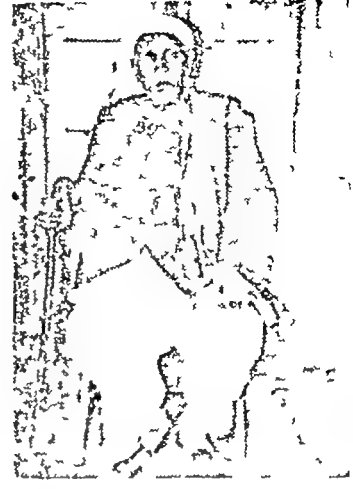

માનુભાઈ રંગવજાઈ બપુભાઈ
પાલિતપુત્ર-મુખર્જી

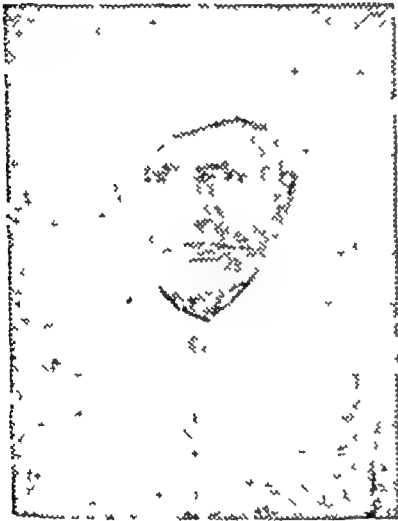
આચમુરવ્વીશ્રીઓ

શ્રીમાન્ શેઠ મણીલાલ પોપટલાલ વોરા
અમદાવાદ, જન્મ તા ૧૦-૬-૧૯૦૪

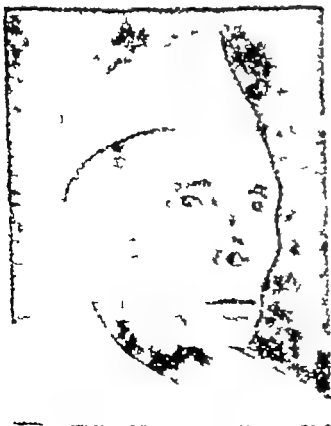
શ્રીમાન્ શેઠ લાલાજી કપૂરચન્દજી
નાદટા, મુ. દેહલી

શ્રી વૃજલાલ દુલ્લભ પારેખ
રાજકોટ.

કેશરી હરગોવિંદ નેચંદલાઈ
રાજકોટ.

શેઠ મણીલાલ જેઠુલાલ
પાલનપુરવાળા

શ્રીમાન લાલાજી કપૂરચંદજી નાદટા
દેહલીવાલા

પિતાશ્રીના સ્વર્ગવાસથી કૌટુંબિક જવાબદારી સર્વિશેષ પ્રમાણમાં આવી પડી. તે ઉચકતા ઉચકતા સ્વખર્ચે અને આપ સુઝથી તેમજ પિતાશ્રીએ જે ધંધાક્રિય શિક્ષણ સોંપ્યું હતું તેના આધારે હિંમતભરે અને નિષ્ઠાપૂર્વક ઝવેરાતના ધંધામાં ગતિ-પ્રગતિ કરતા રહ્યા, એટલું જ નહિ સાથે જીજ્ઞા ઉદ્યોગે ધંધા સ્થાપવાનો પણ સપ્રમાણ રસ લીધો, અને પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો. આના અનુક્રમે ૧૯૫૩ માં યુરોપ પ્રવાસ કર્યો તેના ફળસ્વરૂપ યુરોપની કેટલીક કંપનીઓ સાથે એજન્સી વિગેરે ધંધાદારી સંબંધ સ્થાપ્યો, આ ગાળા દરમિયાન એમની મનોભૂમિમાં કેટલીક આતરરાષ્ટ્રિય યોજનાઓ પણ આકાર લઈ રહી હતી. ત્યાર બાદ ૧૯૫૫-૫૬ માં ભારત જુનીયર એમ્પરના સંસ્થાપક અને અગ્રણી સભ્ય તરીકે આંતરરાષ્ટ્રિય જુનિયર એમ્પરની વિશ્વ પરિષદ માં તેમને નિમંત્રણ મળ્યું. આ અધિવેશન એડિનબરો (સ્કોટલેન્ડ) માં યોજવામાં આવ્યું હતું. અત્રેની જુનિયર એમ્પરનું પ્રતિનિધિત્વ ઉત્તમ કક્ષાએ પાર પાડી તેને માટે વિશ્વ સંસ્થા તરફથી ચાર્ટર (Charter) પણ હાંસલ કરી આવ્યા.

પરિષદના અધિવેશનનું કાર્ય પૂરું થયા બાદ તેમાંથી પરવારીને એમણે ફરી યુરોપનો પ્રવાસ કર્યો. નોબેલ પારિતોષિકના વિજેતા સ્થાપક આલફ્રેડ નોબેલે સ્થાપેલી વિશ્વવિખ્યાત કંપની ડાયનેમીટ નોબેલ (Dynamit Nobel) ની એજન્સી દક્ષિણ ભારત માટે પ્રાપ્ત કરી સાથે જીજ્ઞા અનેક એજન્સીઓ ખાસ કરીને દેશના ઔદ્યોગિક વિકાસને અનુલક્ષીને ફેળવી પાછા આવ્યા.

આ પ્રકારના બાહ્યજીવનની કે વ્યાવહારિક જીવનની પ્રવૃત્તિઓ વિશાળ પટ પર પથરાયેલી હોવા છતાં એમના આંતર-જીવનની સરકાર વાટિકા તો જનોદ્ધારની પ્રબળ ભાવનાથી મહેંકી રહી હતી. જૈનધર્મ, જૈનદર્શન, પદ્માપદ્ય રહિત સર્વાંગી અને સમગ્રદષ્ટિવાળી ધાર્મિક વિચારણા તેમના આતરમનથી ઠઠ્ઠિ વિખુટી ન હોતી પડી. 'સંપ્રદાયના વાદ કે મતમતાંતરમાં પડ્યા વિના ધર્મને આગ્રરણુમાં મૂકવામાં તેમનો ભાવ વધારે રહ્યો હતો. શ્રી શ્વેતાંબર સ્થાપવાસી જૈન સંસ્થાઓની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં તેઓ હંમેશા સક્રિય હતા. પાલનપુર આયંબીલ શાળાના આજીવનદ્રષ્ટી તરીકે જિન શાસનના સુયોગ્ય પગલે આવ્યા હતા. ૧૯૪૬ માં ભરાયેલ અખિલ ભારતીય શ્વેતાંબર સ્થાનક વાસી જૈન કોન્ફરન્સ માં સંપૂર્ણ રીતે અને ધર્મ રસમાં એકાકાર થઈ ગયા હતા. એ તેમની આધ્યાત્મિક વિકાસ દૃષ્ટિનો દ્યોતક પ્રસંગ કહી શકાય. એમની માદગી વખતે પણ ધાર્મિક ચર્ચા અને નવકાર મંત્રમાં એમનું રટન હતું.

સામાજિક ક્ષેત્રે જોતા રમિકભાઈને શિક્ષણ-કેળવણીની બાબતમાં વધુ રસ હતો મદ્રાસની કેટલીક નામાદિત અને પ્રથમ પક્ષિની સંસ્થાઓ ગળાય છે તેમાં શ્રી શ્વેતાંબર સ્થાનકવાસી જૈન એન્જ્યુકેશનલ આયાર્ટીનું પણ સ્થાન

આવે છે. આ સંસ્થાની કાર્યવાહક સમીતીના સભ્ય પદે ચૂંટાયા પછી ધીમે ધીમે આજ સંસ્થાના સહમત્રી પદે પહોંચ્યા તે એમની નિરંતર સેવા અને કાર્યોત્સાહને કારણે હતું. શ્રી અમોલકચંદ ગેલડા જૈન હાઈસ્કુલના મત્રી પદેથી પણ એમણે સેવાઓ આપી છે. આ હાઈસ્કુલે જે વિજ્ઞાન પ્રદર્શન યોજ્યું હતું અને શાળાના ઇતિહાસમાં જે મહત્વનું સીમા ચિહ્ન બનીને રહ્યું છે તે રસિક-ભાઈના મત્રીપદને આભારી હતું.

બીજા સામાજિક ક્ષેત્રે પણ એમણે સુદર નામના મેળવી હતી. સામાન્ય માનવીથી શરૂ કરીને વિશિષ્ટ ધધાદારી કે ઉદ્યોગપતિ હર કોઈ વ્યક્તિને એમના સમાગમમાં આનંદ થતો. એમની નિખાલસતા એ એમનું ભારે આકર્ષણ હતું. અને એટલેજ સાવ વિલિન પ્રકારની સંસ્થાઓનું કામ, તેને લગતી પ્રવૃત્તિઓમાં સમકક્ષ રસ લઈ, કરી શકતા. 'ઇન્ડીયન વેબ્ટેરીયન કોંગ્રેસ' ના સ્થાપક સભ્ય તરીકે મુદ્દયવાન સેવા આપી હતી. (Indian council of cultural relations) ના માનનીય સભ્ય હતા તથા 'Hospitality Association' ના ઉપપ્રમુખ પદે હતા.

રસિકભાઈએ એમની સામાજિક સેવા પ્રવૃત્તિઓના ભરચક દખાણમાં પણ વ્યાપાર ધધાની અવગણના કરી ન હતી. સ્વતંત્ર તથા લાગીદારીમાં લિનલિન વ્યાપાર ઉદ્યોગોનો ઉમેરો કર્યો હતો. આ વિકાસ સાધવામાં એમના વિદેશ પ્રવાસોનો અનુભવ અને ધધાકિય સુઝે મહત્વનું જ્ઞાન અર્પણ કર્યું હતું પોડી-ચેરીમાં સાઈકલ તથા રોલર ચેઇનની ફેક્ટરી મદ્રાસમાં સીમેન્ટ તથા સીમેન્ટ પેઇન્ટનો ઉદ્યોગ તેમજ એજન્સીઓ અને ઇમ્પોર્ટ એક્ષ્પોર્ટ અને શેરો, એ સધળા વ્યાપાર ઉદ્યોગોએ એમને યશ અને અર્થ બંનેની પ્રાપ્તિ કરી આપી હતી.

૧૯૬૦ માં ફરી યુરોપ અમેરિકાની યાત્રા કરી. 'Far East American Council' ના સભ્યપદે નિયુક્ત થયા. 'આંધ્ર એમ્બર ઓફ કોમર્સ' ની કાર્યવાહક સમિતિમાં ચૂંટાયા અને તે દ્વારાજ 'રેલ્વે એડવાઈઝરી બોર્ડ' 'પોર્ટટ્રસ્ટ' વિગેરેના માનનીય સભ્ય તરીકે તેમની નિમણૂક કરવામાં આવી. એ તમામ હોદ્દાઓ પરથી તેમણે આપેલી સેવાઓ એમની સમીક્ષક શક્તિ, સામાના દૃષ્ટિબિંદુને સમજવાની તથા માન આપવાની દૃષ્ટિ તથા ભલમનસાઈ ખરી પણ ગેરવ્યાજબી ભલામણો સામે અવાજ ઉઠાવવાની સ્પષ્ટ વક્તૃત્વતાને કારણે આદરપાત્ર કરી હતી. અને તેથીજ ૧૯૬૬ માં Indian International Trade fair તરફથી તેઓને 'dairatnaekogk' માં અભ્યાસ માટે પ્રતિનિધિ તરીકે જવાનું આમંત્રણ મળ્યું હતું. આમ એમના પ્રતિભાશાલી વ્યક્તિત્વની પાખડીઓ એક પછી એક ખુલ્લે જતી હતી, તેવામાં ૧૯૬૭ના બન્યુઆરીમાં પ્રથમવાર 'હાર્ટ એટેક' આવ્યો. તેથી ૧૯૬૮માં બ્યારે 'ઇન્ટરક્ષેપ્શન (સ્વીટ-

ઝલે'ડમાં) માં યોજાયેલી વિશ્વ પરિષદમાં ભાગલેવાનું નિમંત્રણ મળ્યું ત્યારે નાદુરસ્ત તબિયતના કારણે તેમનાથી નિમંત્રણનો સ્વીકાર કરી શકાયો નહિ.

નાદુરસ્ત તબિયત હોવાને કારણે પણ સ્થાનિક પ્રવૃત્તિઓ તદ્દન બંધ કરી શક્યા નહિ ૧૯૬૬ માં તેમને 'આંધ્ર એમ્બર ઓફ કોમર્સ' ના પ્રમુખ પદે ચૂંટવામાં આવ્યા. એ સ્થાને તેમણે જે વરસ સુધી કામગીરી બજાવી. તે દરમિયાન વ્યાપારી આલમની વિવિધ સમસ્યાઓને સરકાર સમક્ષ રજુ કરવામાં અદ્ભુત ઉત્સાહ દાખવ્યો. તેમના સૂચિત ઉકેલોનું રહસ્ય રહેતું વધુ ઉત્પાદન અને આમજનતાની સુખ વૃદ્ધિ. તેમનો અભ્યાસ વિષય હતો અર્થશાસ્ત્ર અને કરવેરા. સરકાર તરફથી તેમને 'Regional Board of direct taxes' ના સભ્યપદે નિમવામાં આવ્યા હતા સાથે તેઓ 'All India Manufacturer's Association' ના મદ્રાસ બોર્ડની કાર્યવાહક સમીતિમાં તો હતાજ. આમ હૃદય રોગના હુમલા પછી પણ એમણે સંસ્થાકીય પ્રવૃત્તિઓમાં તો સક્રિયતા દાખવ્યાજ કરી. શરીર પર માઠી અસર તો ચાલુજ રહી ને જે મહિનાની માંદગીને અંતે ૧૯૭૨ ના જુલાઈની ૨૨મી તારીખે તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો એ માદગી દરમિયાન પણ તેમની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં એકદમ વધારો થતોજ રહ્યો. ધર્મના પુસ્તકો અને ચર્ચા ચાલુ રાખી. છેવટ સુધી નવકાર મંત્રનું રટણ ચાલુજ હતું

કુટુંબી જનોએ વતસલ પિતા અને વડિલ, જ્ઞાતિજનોએ પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ, સમાજે સંત્રિષ્ઠ કાર્યકર અને દાતા તથા વ્યાપારી આલમે ખુદ્દિમાન કાર્યદક્ષ પ્રતિનીધિ અને માર્ગદર્શક ગુમાવ્યા. હાર્દિક દુખ સાથે અતિમ એજ મહેચ્છા કે સ્વર્ગસ્થ આત્મા પરમ સુખને પ્રાપ્ત કરે.

મત્રી

શ્રી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ.

॥ श्री बीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचिताया

प्रमेयद्योतिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

हिन्दी-गुर्जरभाषानुवादसहितम्

॥ श्री जीवाभिगमसूत्रम् ॥

(द्वितीयो भागः)

तृतीया प्रतिपत्तिः प्रारभ्यते-

द्वितीया प्रतिपत्ति निरूपिता ततोऽवसरमाहं तृतीयां प्रतिपत्तिं निरूपयति
तत्र नैरयिकादि चतुर्विधसंसारसमापन्नकजीवेषु प्रथमं नैरयिकप्ररूपणाद्वाह-
'तत्थ णं जे ते' इत्यादि ।

मूलम्-तत्थ णं जे ते एवमाहंसु चउत्विहा संसारसमा-
वण्णगा जीवा ते एवमाहंसु तं जहा-णेरइया तिरिक्खजोणिया
मणुस्सा देवा ॥ से किं तं णेरइया ? णेरइया सत्तविहा पन्नत्ता तं
जहा-पढम पुढवी णेरइया दोच्चा पुढवी णेरइया, तच्चा पुढवी
णेरइया, चउत्थी पुढवी णेरइया, पंचमी पुढवी णेरइया, छट्ठी पुढवी
णेरइया सत्तमी पुढवी णेरइया ॥ पढमाणं भंते ! पुढवी किं नामा
किं गोत्ता पन्नत्ता ? गोयमा ! णामेणं धम्मा गोत्तेणं रयणप्पभा ।
दोच्चा णं भंते ! पुढवी किं नामा किं गोत्ता पन्नत्ता ? गोयमा !
णामेणं वंसा गोत्तेणं सक्करप्पभा । एवं एएणं अभिलावेणं
सव्वासिं पुच्छा, णामाणि इमाणि सेला तच्चा, अंजणा चउत्थी
रिट्ठा पंचमी मघा छट्ठी माघवई सत्तमा जाव तमतमा गोत्तेणं
पन्नत्ता ॥ इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी केवइया वाहल्लेणं
पन्नत्ता ? गोयमा ! इमाणं रयणप्पभा पुढवी असीउत्तरं
जोयणसयसहस्सं वाहल्लेणं पणत्ता । एवं एएणं अभिलावेणं
इमा गाहा-अणुगंतव्वा-

‘असीयं वत्तीसं अट्टावीसं तहेव वीसं च ।

अट्टारस सौलसगं अट्ठुत्तरमेव हिट्ठिमिया’ ॥सू० १॥

છાયા-તજ સ્વલ્પ યે તે એવમાહુશ્ચતુર્વિધાઃ સંસારસમાપન્નકા જીવાસ્તે એવ-
માહુઃ તથથા નૈરયિકાસ્તિર્યગ્ચોનિકા મનુષ્યા દેવાઃ । અથ કે તે નૈરયિકાઃ ?
નૈરયિકાઃ સપ્તવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તા સ્તથથા-પ્રથમપૃથિવી નૈરયિકાઃ દ્વિતીયપૃથિવી
નૈરયિકાઃ તૃતીય પૃથિવી નૈરયિકાઃ ચતુર્થપૃથિવી નૈરયિકાઃ પચ્ચમપૃથિવી નૈરયિકાઃ
ષષ્ઠ પૃથિવી નૈરયિકાઃ સપ્તમપૃથિવી નૈરયિકાઃ । પ્રથમા સ્વલ્પ મદન્ત ! પૃથિવી
કિં નામ્ની કિં ગોત્રા પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! નામ્ના ધર્મી ગોત્રેણ રત્નપ્રમા । દ્વિતીયા
સ્વલ્પ મદન્ત ! પૃથિવી કિં નામ્ની કિં ગોત્રા પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! નામ્ના વંશ
ગોત્રેણ ચર્કરાશમા । એથ્ એતેન અભિલાપેન સર્વાસાં પૃચ્છા નામાનિ હમાનિ
શૈલા તૃતીયા, ઋજ્ઞના ચતુર્થી, રિષ્ટા પચ્ચમી મધ્યા ષષ્ઠી માઘવતી સપ્તમી યાવત્
તમસ્તમા ગોત્રેણ પ્રજ્ઞપ્તા ? હ્યં સ્વલ્પ મદન્ત ! રત્નપ્રમા પૃથિવી કિયતા વાહલ્યેન
પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! હ્યં સ્વલ્પ રત્નપ્રમા પૃથિવી અશીત્યુત્તરં યોજનશતસહસ્રં
વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તા । એવમેતેનાભિલાપેન હ્યં ગાથા--

‘अशीति द्वात्रिंशदष्टादशति स्तथैव विंशतिश्च ।

अष्टादશ षोडशैकમष्टोत्तरमेवाधस्तना ॥૧॥

ટીકા-‘તથ’ તત્ર-તેષુ દશસુ પ્રતિપત્તિમત્સુ મધ્યે ‘જે તે’ યે તે આચાર્યાઃ
‘એવમાહંસુ’ એવમાહુઃ-એવમારુયાતવન્તઃ, કિમારુયાતવન્ત સ્તચાહ-‘ચડવિવહા’

ત્રીસરી પ્રતિપત્તિ કા પ્રારંભ-

દ્વિતીય પ્રતિપત્તિ કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર તૃતીય પ્રતિ-
પત્તિ કા નિરૂપણ કરતે હેં ઉલ્લેખે નૈરયિકાદિ ચાર પ્રકાર કે સંસાર
સમાપન્નક જીવોં મેં પ્રથમ નૈરયિકોં કી પ્રરૂપણા કરતે હે--

‘तत्थ णं जे ते एवमाहंसु चउव्विहा संसारसमावण्णगा जीवा’ इ०

ટીકાર્થ--‘તત્થ ણં’ હન દશ પ્રતિપત્તિ વાદિયોં કે બીચ મેં ‘જે તે
એવમાહંસુ’ જિન આચાર્યોં ને ‘એવમાહંસુ’ એલા કહા હેં કિ ‘ચડવિવહા

ત્રીજી પ્રતિપત્તિનો પ્રારંભ--

ત્રીજી પ્રતિપત્તિનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ત્રીજી પ્રતિપત્તિનું
નિરૂપણ કરે છે--તેમાં નૈરયિક વિગેરે ચાર પ્રકારના સંસાર સમાપન્નક જીવોમાં
પહેલાં નૈરયિકોનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

“ तत्थ ण जे ते एवमाहंसु चउव्विहा संसारसमावण्णगा जीवा ” इत्यादि.

ટીકાર્થ--‘તત્થ ણં’ આ દશપ્રકારની પ્રતિપત્તિ વાદિયોમાં ‘જે તે
એવમાહંસુ’ જે આચાર્યોએ એવું કહ્યું છે. કે “ ચડવિવહા સંસારસમાવણગા

इत्यादि, 'चउव्विहा' चतुर्विधा श्रुतः प्रकारकाः, 'संसारसमावन्नगा जीवा' संसारसमापन्नका जीवाः 'ते एवमाहसु' ते-आचार्या एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण जीवसंख्याविषये आहुः-कथितवन्तः । चातुर्विध्यमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'गेरइया' नैरयिकाः, 'तिरिक्खजोणिया' तिर्यग्यो-निकाः, तथा-मणुस्सा' मनुष्याः, तथा-'देवा' देवाः, तथा च नारकतिर्यङ्-मनुष्यदेवभेदेन संसारसमापन्नका जीवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ता इति । चतुर्विधजीवेषु मध्ये प्रथमं नारकं ज्ञातुं प्रश्नयन्नाह-'से किं तं' इत्यादि, 'से किं तं गेरइया' अथ के ते नैरयिकाः नारकाणां किं लक्षणं कियन्तश्च भेदा इति प्रश्नः, उत्तरयति-'गेरइया सत्तविहा पणत्ता' नैरयिकाः सप्तविधाः-सप्तमकारकाः प्रज्ञप्ताः कथिता इति । सप्तविधभेदमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'पढमा पुढवी गेरइया' प्रथम पृथिवीनैरयिकाः प्रथमायां रत्नप्रभापृथिव्यां समु-द्रमवा नारकाः प्रथमपृथिवीनारका इत्यर्थः 'दोच्चा पुढवी नेरइया' द्वितीय पृथिवीनैरयिकाः द्वितीयस्यां शर्कराप्रभापृथिव्यां समुद्रमवा नैरयिकाः द्वितीय-

સંસારસમાવત્તગા जीवा' संसारसमापन्नका जीवा चार प्रकार के हैं 'ते एवमाहंसु' उन्होंने इस सम्बन्ध में ऐसा कहा है-'गेरइया तिरिक्ख-जोणिया, मणुस्सा, देवा' नैरयिक (१) तिर्यग्योनिक (२) मनुष्य (३) और देव (४) इस तरह नारक, निर्यश्च, मनुष्य और देव के भेद से संसारी जीव चार प्रकार के कहे गये हैं ।

'से किं तं गेरइया' हे भदन्त ! नारकों का क्या लक्षण है और कितने उनके भेद हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गेरइया सत्तविहा पणत्ता' हे गौतम ! नैरयिक सात प्रकार के कहे गये हैं 'तं जहा-'जैसे-'पढमा पुढवी गेरइया' प्रथम पृथिवी के नैरयिक-रत्न प्रभा नाम की पहिलि पृथिवी में उत्पन्न हुए नैरयिक 'दोच्चा पुढवी नेरइया' द्वितीय पृथिवी

जीवा " संसारी जीवો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, " તે એવમાહસુ " તેઓએ આ સંબંધમાં એવું કહ્યું છે કે 'ગેરહયા તિરિક્કજોણિયા મણુસ્સા દેવા' નૈરયિક (૧) તિર્યગ્યોનિક (૨) મનુષ્ય (૩) અને દેવો (૪) આ રીતે નારક, તિર્યચ મનુષ્યો અને દેવોના લેહથી સંસારી જીવો ચાર પ્રકારના કહેલા છે.

" સે કિં તં ગેરહયા " હે ભગવનૂ નારકોનું શુલકનું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહેકહે " ગેરહયા સત્તવિહા પણત્તા " હે ગૌતમ નૈરયિકો સાતપ્રકારના કહ્યા છે "તં જહા" ને આપમાટે છે. જેમકે-'પદમા પુઢવી ગેરહયા' પડેલી રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં ઉત્પન્નથેલા નૈરયિકો ૧, 'દોચ્ચા પુઢવી ગેરહયા' બીજી પૃથ્વીના નૈરયિકો જેમકે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં

પૃથિવીનૈરયિકા इत्यर्थः । ‘तच्चापुढवी णेरइया’ तृतीय पृथिवीनैरयिका स्तुती-
यस्यां पृथिव्यां समुद्भवा नारका स्तुतीय पृथिवीनारका इत्यर्थः ‘चउत्थी पुढवी
णेरइया’ चतुर्थ पृथिवीनैरयिकाः चतुर्थ्यां पृथिव्यां समुद्भवा नारकाश्चतुर्थपृथिवी
नारका इत्यर्थः ‘पंचमी पुढवी णेरइया’ पञ्चम पृथिवीनैरयिकाः पञ्चम्यां पृथिव्यां
समुद्भवा नैरयिकाः पञ्चमपृथिवी नैरयिका इत्यर्थः । ‘छट्ठी पुढवी णेरइया’
षष्ठपृथिवी नैरयिकाः षष्ठ्यां पृथिव्यां समुद्भवाः नैरयिकाः ‘सत्तमी पुढवी
णेरइया’ सप्तमपृथिवी नैरयिकाः सप्तम्यां पृथिव्यां समुद्भवा नैરयિકાઃ સપ્તમ
પૃથિવીનૈરયિકા इत्यर्थः तथा च नारकपृथिवीनां सप्तविधत्वात्तदाश्रिता नारक
जीवा अपि सप्तप्रकारका भवन्ति आधारभेदेनाधेयभेदस्यावश्यकत्वादिति ।
सम्प्रति प्रति पृथिवीनाम गोत्रं वक्तव्यमिति तत्र-नाम गोत्रप्रतिपादनार्थमाह-

के नैरयिक-द्वितीय शर्करा प्रभा पृथिवी में उत्पन्न हुए नैरयिक २,
‘तच्चा पुढवी णेरइया’ तृतीय पृथिवी नैरयिक-तृतीय बालुका प्रभा
पृथिवी में उत्पन्न हुए नैरयिक ३, ‘चउत्थी पुढवी णेरइया’ चतुर्थी पृथिवी
नैरयिक-चौथी पङ्कप्रभा पृथिवी में उत्पन्न हुए नैरयिक ४, ‘पंचमी पुढवी
णेरइया’ पांचवीं पृथिवी के नैरयिक पांचवीं-धूमप्रभा पृथिवी में उत्पन्न
हुए नैरयिक ५, ‘छट्ठी पुढवी णेरइया’ छठी पृथिवी के नैरयिक छठी-तमा
पृथिवी में उत्पन्न हुए नैरयिक ६, और ‘सत्तमी पुढवी णेरइया’ सातवीं
पृथिवी के नैरयिक सातवीं तमस्तमा पृथिवी में उत्पन्न हुए नैरयिक ७,
इस तरह नारक पृथिवीयों की सप्त प्रकारतासे तदाश्रित नारक जीवों
में भी सप्त प्रकारता कही गई है क्योंकि आधार के भेद से आधेय
में भी भेद हो जाते हैं अब इनमें प्रत्येक पृथिवी के नाम और गोत्र

ઉત્પન્ન થયેલા નૈરયિકો ‘તચ્ચા પુઢવી ણેરइया’ ત્રીજી પૃથ્વી જે વાલુકાપ્રભા
નામની છે તેમાં ઉત્પન્ન થયેલા નૈરયિકો ૩, ‘ચउत्थी પુઢવી ણેરइया’ ચોથી-
પંકપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થયેલા નૈરયિકો ‘પંચમી પુઢવી ણેરइया’
પાંચમી પૃથ્વી જે ધૂમપ્રભાનામની પૃથ્વી છે, તેમાં ઉત્પન્ન થયેલા નૈરયિકો ૫,
‘છટ્ઠી પુઢવી ણેરइया’ છઠ્ઠીપૃથ્વી કે જે તમાનામની પૃથ્વી છે, તેમાં ઉત્પન્ન
થયેલા નૈરયિકો ૬ અને ‘સત્તમી પુઢવી ણેરइया’ સાતમી તમસ્તમા નામની
પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થયેલા નૈરયિકો ૭, આરીતે સાત પ્રકારની નારક પૃથ્વી હોવાથી
તેમાં રહેવાવાળા નારકજીવો પણ સાત પ્રકારના કહ્યા છે. દેમકે—આધારના
લેઠથી આધેયમાં પણ ભેદ આવી જાય છે.

હવે આ પ્રત્યેક પૃથ્વીના નામ અને તેના ગોત્રનું કથન કરવામાં આવે

‘પદમાણં’ इत्यादि, ‘पदमाणं भंते ! पुढवी’ प्रथमा खलु भदन्त ! पृथिवी ‘किं नामा’ किं नाम्नी किमनादिकात् प्रसिद्धान् अर्थरहित नामवती ‘किं गोत्रा किमन्वर्थ-युक्तनामवती ‘पन्नत्ता’ प्रज्ञप्ता—कथितेति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णामेणं धम्मा गोत्तेणं रयणप्पमा’ नाम्ना धर्मा गोत्रेण रत्नप्रभा तथाचान्वर्थः रत्नानां प्रभा बाहुल्यं यत्र सा रत्नप्रभा रत्नबहुलेत्यर्थः । ‘दोच्चाणं भंते ! पुढवी’ द्वितीया खलु भदन्त ! पृथिवी ‘किं नामा किं गोत्ता-पन्नत्ता’ किं नाम्नी किं गोत्रा च प्रज्ञप्तेति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णामेणं वंसा गोत्तेणं सक्करप्पमा’ नाम्ना द्वितीया पृथिवी वंशा कथयते गोत्रेण च शर्कराप्रभा प्रज्ञप्ता, शर्कराणां प्रभा—बाहुल्यं यत्र सा शर्कराप्रभा शर्करा बहुलेत्यर्थः ‘एवं एएणं अमिलावेणं सव्वासि पुच्छा’ एवम्

कहते हैं—‘पदमाणं भंते ! पुढवी किं नामा किं गोत्ता’ हे भदन्त ! प्रथम पृथिवी किस नाम वाली है ? किस गोत्र वाली हैं ? क्या वह अनादि काल से प्रसिद्ध अन्वर्थ रहित नाम वाली है ? या अन्वर्थ युक्त नाम वाली है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! नामेणं धम्मा गोत्तेणं रयणप्पमा’ हे गौतम ! प्रथम पृथिवी नाम से धर्मा है और गोत्र से रत्न प्रभा है क्योंकि रत्नों की प्रभा अर्थात् बाहुल्य यहां रहता है इसलिये यह सार्थक गोत्र वाली है ‘दोच्चाणं भंते पुढवी किं नामा किं गोत्ता पन्नत्ता’ हे भदन्त ! द्वितीय पृथिवी किस नाम वाली और किस गोत्र वाली हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! नामेणं वंसा-गोत्तेणं सक्करप्पमा’ हे गौतम ! द्वितीय पृथिवी नाम से वंशा है और गोत्र से शर्कराप्रभा है क्योंकि यहां पर शर्करा की प्रभा का बाहुल्य है ‘एवं एएणं

છે. ‘પદમા ણ ભંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભગવન્ પડેલી પૃથ્વીનું શું નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર શું છે ? શું તે અનાદિકાળથી પ્રસિદ્ધ અન્વર્થ રહિત-વિનાશી નામવાળી છે ? અથવા અન્વર્થ યોગ્યતામવાળી છે ? આ પ્રશ્ન ના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! નામેણ ધમ્મા ગોત્તેણં રયણપ્પમા’ હે ગૌતમ ! પડેલી પૃથ્વીનું નામધર્મા છે, અને તેનું ગોત્ર રત્નપ્રભા છે કેમકે રત્નોની પ્રભા અર્થાત્ તેમા રત્નોનું અધિકપણ કહે છે તેથી તે સાર્થક ગોત્રવાળી છે ‘દોચ્ચા ણં ભંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ બીજી પૃથ્વીનું શું નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! નામેણં વંસા ગોત્તેણં સક્કરપ્પમા’ હે ગૌતમ ! બીજી પૃથ્વીનું નામ વંશા છે, અને તેનું ગોત્ર શર્કરાપ્રભા છે કેમકે ત્યાં શર્કરાની પ્રભાનું અધિક પણું રહેલું છે. ‘एवं एएणं अमिलावेणं सव्वासि

ઉપરિદર્શિતામિલાપેન પ્રકારેણ સર્વાસાં પૃથિવીનાં પૃચ્છા યથોક્તરૂપેણ સર્વત્ર પ્રશ્નઃ કરણીય इत्यर्थः । तथाहि—‘णामाणि इमाणि’ नामाणि आसां सप्तानां पृथिवीनाम् इमानि तथाहि—‘सेला’ इति नाम तृतीयस्याः ‘अंजणा चउत्थी’ अञ्जनेतिनाम चतुर्थ पृथिव्याः । ‘रिढा पंचमी’ रिष्टेति नाम पञ्चम-पृथिव्याः । ‘मघा छठी’ मघेति नाम षष्ठी पृथिव्याः । ‘माघवती सप्तमा’ माघवती च सप्तम पृथिव्याः नाम अत्रति ‘जाव तमतमा गोत्तेणं पन्नत्ता’ यावत् तमस्तमः प्रमा गोत्रेण प्रज्ञप्ता अत्र यावत्पदेन प्रथमा गोत्रेण रत्नप्रमा द्वितीया गोत्रेण शर्कराप्रमा, तृतीया गोत्रेण बालुकाप्रमा चतुर्थी गोत्रेण पङ्कप्रमाः पञ्चमी गोत्रेण धूमप्रमा अभिलाषेणं सव्वासिं पुच्छा’ इसी प्रकार तृतीयादि पृथिवीयो के स्वस्वन्ध में भी प्रश्न करना चाहिये ।

‘णामाणि’ इत्यादि इनके नाम इस प्रकार हैं—‘सेला’—यह तृतीय पृथिवी का नाम है ‘अंजणा’ यह चतुर्थी पृथिवी का नाम है ‘रिढा’ यह पंचमी पृथिवी का नाम है ‘मघा’ यह छठी पृथिवी का नाम है ‘माघ-वती’ यह सातवीं पृथिवी का नाम है ‘जाव तमतमा गोत्तेणं पन्नत्ता’ यावत्पद से यहाँ ऐसा समझाया गया है कि ‘रत्नप्रमा’ यह प्रथम पृथिवी का गोत्र है ‘शर्करा प्रमा’ यह द्वितीय पृथिवी का गोत्र है ‘बालु का प्रमा’ यह तृतीय पृथिवी का गोत्र है ‘पङ्क प्रमा’ यह चतुर्थी पृथिवी का गोत्र है ‘धूम प्रमा’ यह पंचमी पृथिवी का गोत्र है ‘तमः प्रमा’ यह छठी पृथिवी का गोत्र है और ‘तमस्तमः प्रमा’ यह सातवीं पृथिवी का

પુચ્છા’ આજ પ્રમાણે ત્રીજી, ચોથા વિગેરે પૃથ્વીયોના સંબંધમાં પણ પ્રશ્ન પૂછના જોઈએ

‘ણામાણિ’ ઇત્યાદિ તેના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘સેલા’ ત્રીજી પૃથ્વીનું નામ સેલા છે. ‘અંજણા’ ચોથી પૃથ્વીનું નામ અંજના છે. ‘રિષ્ટા’ પાંચમી પૃથ્વીનું નામ રિષ્ટા છે. ‘મઘા’ છઠી પૃથ્વીનું નામ મઘા એ પ્રમાણે છે. ‘માઘવતી’ સાતમી પૃથ્વીનું નામ માઘવતી છે. જાવ ‘તમતમા ગોત્તેણં પન્નત્તા’ યાવત્પદથી અહિયાં એવું સમજવું જોઈએ કે ‘રત્નપ્રમા’ એ પહેલી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે ‘શર્કરાપ્રમા’ એ બીજી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે. ‘બાલુકાપ્રમા’ એ ત્રીજી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે. ‘પકપ્રમા’ એ ચોથી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે. ‘ધૂમપ્રમા’ એ પાંચમી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે. ‘તમઃપ્રમા’ એ છઠી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે અને તમસ્તમપ્રમા એ સાતમી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે. તેના આલાપકો આ પ્રમાણે છે.

પઠી ગોત્રેણ તમઃ પ્રમા-પ્રતદન્ત પૃથિવ્યાઃ ગ્રહણં ભવતીતિ । આલાપકાશ્ચેત્યમ્-

‘તચ્ચાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણ સેલા, ગોત્તેણ વાલુકાપ્રમા ચડત્થીણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં અંજના ગોત્તેણ પંકપ્રમા । ૪ । પંચમાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં રિઢા ગોત્તેણં ધૂમપ્રમા ૫ । છઠ્ઠાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં મઘા ગોત્તેણં તમપ્રમા । ૬ સત્તમાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં યાઘર્ઘ ગોત્તેણં તમમપ્રમા ૭ ।’

હયાલ્યા-‘તચ્ચાણં મંતે ! પુઢવી’ તૃતીયા યલ્લ મદન્ત ! પૃથિવી ‘કિં નામા કિં ગોત્તા પન્નત્તા’ કિં નામ્ની કિં ગોત્રા ચ પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! નામ્ના શૈલા ગોત્રેણ વાલુકાપ્રમા, વાલુકાયાઃ પ્રમા વાહુલ્યં યત્ર સા વાલુકા બહુલેત્યર્થઃ ‘ચડત્થીણં મંતે ! પુઢવી’ ચતુર્થી યલ્લ મદન્ત ! પૃથિવી ‘કિં નામા કિં ગોત્તા પન્નત્તા’ કિં નામ્ની કિં ગોત્રા ચ પ્રજ્ઞપ્તા મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! નામ્ના અજ્ઞતા ગોત્રેણ પક્કપ્રમા પક્કસ્ય પ્રમા-વાહુલ્યં યત્ર સા પક્કપ્રમા પક્કવહુલેત્યર્થઃ ‘પંચમીણં મંતે ! પુઢવી’ પંચમી યલ્લ મદન્ત ! પૃથિવી ‘કિં નામા કિં ગોત્તા પન્નત્તા’ કિં ગોત્ર હૈ । આલાપક હસ પ્રકાર હોતે હૈ-જૈસે-‘તચ્ચાણં’ હત્યાદિ । ‘તચ્ચાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે મદન્ત ! તૃતીય પૃથિવી કા કયા નામ હૈ ઓર કૌન ગોત્ર હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા’ તૃતીય પૃથિવી નામ સે શૈલા હૈ ઓર ગોત્ર સે વાલુકા પ્રમા હૈ કયોકિ વાલુકા કી પ્રમા વાહુલ્ય યહાં પર હૈ ‘ચડત્થીણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે મદન્ત ! ચતુર્થી પૃથિવી કિસ નામ વાલી ઓર કિસ ગોત્ર વાલી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ચતુર્થી પૃથિવી નામ સે તો અજ્ઞતા હૈ ઓર ગોત્ર સે પક્ક પ્રમા હૈ કયોકિ પક્ક કીચડ કા વાહુલ્ય યહાં રહતા હૈ ‘પંચમીણં મંતે ! પુઢવી’ હે મદન્ત ! પાંચવી

જેમકે ‘તચ્ચાણં’ હત્યાદિ ‘તચ્ચાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભગવન્ ત્રીજી પૃથ્વીનું શું નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ત્રીજી પૃથ્વીનું નામ શૈલા છે અને તેનું ગોત્ર ‘વાલુકાપ્રમા’ છે કેમકે તેમાં વાલુકાની પ્રમાનું અધિકપણું રહેલું છે. ‘ચડત્થી ણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભગવન્ ચોથી પૃથ્વીનું શું નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુ કહે છે ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ચોથી પૃથ્વીનું નામ અંજના, એ પ્રમાણે છે અને તેનું ગોત્ર ‘પંકપ્રમા’ છે કેમકે તેમાં પંક એટલે કે કાઠવનું અધિક પણું રહેલું છે ‘પંચમીણં મંતે ! પુઢવી’ હે ભગવન્ પાંચમી

ઉપરિદર્શિતામિલાપેન પ્રકારેણ સર્વાસાં પૃથિવીનાં પૃચ્છા યથોક્તરૂપેણ સર્વત્ર પ્રશ્નઃ કરણીય इत्यर्थः । तथाहि—‘णामाणि इमाणि’ नामाणि आसां सप्तानां पृथिवीनाम् इमानि तथाहि—‘सेला’ इति नाम तृतीयस्याः ‘अंजणा चउत्थी’ अञ्जनेतिनाम चतुर्थ पृथिव्याः । ‘रिद्धा पंचमी’ रिष्टेति नाम पञ्चम-पृथिव्याः । ‘मघा छठी’ मघेति नाम षष्ठी पृथिव्याः । ‘माघवती सप्तमा’ माघवती च सप्तम पृथिव्याः नाम भवति ‘जाव तमतमा गोत्तेणं पन्नत्ता’ यावत् तमस्तमः प्रभा गोत्रेण प्रज्ञप्ता अत्र यावत्पदेन प्रथमा गोत्रेण रत्नप्रभा द्वितीया गोत्रेण शर्कराप्रभा, तृतीया गोत्रेण बालुकाप्रभा चतुर्थी गोत्रेण पङ्कप्रभाः पञ्चमी गोत्रेण धूमप्रभा अभिलाषेणं स्वर्वासिं पुच्छा’ इत्यादि प्रकार : तृतीयादि पृथिवीयो’ के स्वस्वन्ध में भी प्रश्न करना चाहिये ।

‘णामાણિ’ इत्यादि इनके नाम इस प्रकार हैं—‘सेला’—यह तृतीय पृथिवी का नाम है ‘अंजणा’ यह चतुर्थी पृथिवी का नाम है ‘रिद्धा’ यह पंचमी पृथिवी का नाम है ‘मघा’ यह छठी पृथिवी का नाम है ‘माघ-वती’ यह सातवीं पृथिवी का नाम है ‘जाव तमतमा गोत्तेणं पन्नत्ता’ यावत्पद से, यहां ऐसा समझाया गया है कि ‘रत्नप्रभा’ यह प्रथम पृथिवी का गोत्र है ‘शर्करा प्रभा’ यह द्वितीय पृथिवी का गोत्र है ‘बालु का प्रभा’ यह तृतीय पृथिवी का गोत्र है ‘पङ्क प्रभा’ यह चतुर्थी पृथिवी का गोत्र है ‘धूम प्रभा’ यह पंचमी पृथिवी का गोत्र है ‘तमः प्रभा’ यह छठी पृथिवी का गोत्र है और ‘तमस्तमः प्रभा’ यह सातवीं पृथिवी का

પુચ્છા’ આજ પ્રમાણે ત્રીજી, ચોથા વિગેરે પૃથ્વીયોના સંબંધમાં પણ પ્રશ્ન પૂછવા જોઈએ

‘णामાણિ’ ઇત્યાદિ તેના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘સેલા’ ત્રીજી પૃથ્વીનું નામ સેલા છે. ‘અંજણા’ ચોથી પૃથ્વીનું નામ અંજના છે. ‘રિષ્ટા’ પાંચમી પૃથ્વીનું નામ રિષ્ટા છે. ‘મઘા’ છઠી પૃથ્વીનું નામ મઘા એ પ્રમાણે છે. ‘માઘવતી’ સાતમી પૃથ્વીનું નામ માઘવતી છે. જાવ ‘તમતમા ગોત્તેણં પન્નત્તા’ યાવત્પદથી અહિયાં એવું સમજવું જોઈએ કે ‘રત્નપ્રભા’ એ પહેલી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે ‘શર્કરાપ્રભા’ એ બીજી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે. ‘વાલુકાપ્રભા’ એ ત્રીજી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે. ‘પંકપ્રભા’ એ ચોથી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે. ‘ધૂમપ્રભા’ એ પાંચમી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે. ‘તમઃપ્રભા’ એ છઠી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે અને તમસ્તમપ્રભા એ સાતમી પૃથ્વીનું ગોત્ર છે. તેના આલાપકો આ પ્રમાણે છે.

પૃથ્વી ગોત્રેણ તમઃ પ્રમા-પ્રતદન્ત પૃથિવ્યાઃ ગ્રહણં ભવતીતિ । આલાપકાશ્ચેત્યમ્-

‘તત્ત્વાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણ સેઢા, ગોત્તેણ વાલુયપ્પમા ચડત્થીણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં અંજના ગોત્તેણ પંકપ્પમા । ૪ । પંચમાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં સિઢા ગોત્તેણં ધૂમપ્પમા ૫ । છટ્ઠાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં મઘા ગોત્તેણં તમપ્પમા । ૬ સત્તમાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં યાઘવર્ઢે ગોત્તેણં તમત્તમપ્પમા ૭ ।’

હ્યાહ્યા-‘તત્ત્વાણં મંતે ! પુઢવી’ તૃતીયા સ્વલ્પ ભદન્ત ! પૃથિવી ‘કિં નામા કિં ગોત્તા પન્નતા’ કિં નામ્ની કિં ગોત્રા ચ પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ-હે ગૌતમ ! નામ્ના શૈલા ગોત્રેણ વાલુકાપ્રમા, વાલુકાયાઃ પ્રમા વાહુલ્યં યત્ર સા વાલુકા બહુલેત્યર્થઃ ‘ચડત્થીણં મંતે ! પુઢવી’ ચતુર્થી સ્વલ્પ ભદન્ત ! પૃથિવી ‘કિં નામા કિં ગોત્તા પન્નતા’ કિં નામ્ની કિં ગોત્રા ચ પ્રજ્ઞપ્તા ભગવાનાહ-હે ગૌતમ ! નામ્ના અંજના ગોત્રેણ પક્કપ્પમા પક્કપ્પમા પ્રમા-વાહુલ્યં યત્ર સા પક્કપ્પમા પક્કવહુલેત્યર્થઃ ‘પંચમાણં મંતે ! પુઢવી’ પંચમી સ્વલ્પ ભદન્ત ! પૃથિવી ‘કિં નામા કિં ગોત્તા પન્નતા’ કિં ગોત્રા હૈ । આલાપક હસ પ્રકાર હોતે હૈ-જૈસે-‘તત્ત્વાણં’ હ્યાદિ । ‘તત્ત્વાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભદન્ત ! તૃતીય પૃથિવી કા કયા નામ હૈ ઔર કૌન ગોત્ર હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા’ તૃતીય પૃથિવી નામ સે શૈલા હૈ ઔર ગોત્ર સે વાલુકા પ્રમા હૈ ક્યોકિ વાલુકા કી પ્રમા વાહુલ્ય યહાં પર હૈ ‘ચડત્થીણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભદન્ત ! ચતુર્થી પૃથિવી કિસ નામ વાલી ઔર કિસ ગોત્ર વાલી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ચતુર્થી પૃથિવી નામ સે તો અંજના હૈ ઔર ગોત્ર સે પક્કપ્રમા હૈ ક્યોકિ પક્ક કીચડ કા વાહુલ્ય યહાં રહતા હૈ ‘પંચમાણં મંતે ! પુઢવી’ હે ભદન્ત ! પાંચમી

હેમકે ‘તત્ત્વાણં’ હ્યાદિ ‘તત્ત્વાણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભગવન્ ત્રીજી પૃથ્વીનું શું નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ત્રીજી પૃથ્વીનું નામ શૈલા છે અને તેનું ગોત્ર ‘વાલુકાપ્રમા’ છે કેમકે તેમાં વાલુકાની પ્રમાણ અધિકપણું રહેલું છે. ‘ચડત્થી ણં મંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભગવન્ ચોથી પૃથ્વીનું શું નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ચોથી પૃથ્વીનું નામ અંજના, એ પ્રમાણે છે અને તેનું ગોત્ર ‘પંકપ્રમા’ છે. કેમકે તેમાં પંક એટલે કે શાકવનું અધિક પણું રહેલું છે ‘પંચમાણં મંતે ! પુઢવી’ હે ભગવન્ પાંચમી

ઉપરિદર્શિતામિલાપેન પ્રકારેણ સર્વાણાં પૃથિવીનાં પૃચ્છા યથોક્તરૂપેણ સર્વત્ર પ્રશ્નઃ કરણીય इत्यर्थः । तथाहि—‘णामाणि इमाणि’ नामाणि आसां सप्तानां पृथिवीनाम् इमानि तथाहि—‘सेला’ इति नाम तृतीयस्याः ‘अंजणा चतुर्थी’ अञ्जनेतिनाम चतुर्थ पृथिव्याः । ‘रिष्टा पंचमी’ रिष्टेति नाम पञ्चम-पृथिव्याः । ‘मघा छठी’ मघेति नाम षष्ठा पृथिव्याः । ‘माघवती सप्तमी’ माघवती च सप्तम पृथिव्याः नाम भवति ‘जाव तमस्तमा गोत्रेणं पन्नत्ता’ यावत् तमस्तमः प्रभा गोत्रेण प्रज्ञप्ता अत्र यावत्पदेन प्रथमा गोत्रेण रत्नप्रभा द्वितीया गोत्रेण शर्कराप्रभा, तृतीया गोत्रेण बालुकाप्रभा चतुर्थी गोत्रेण पङ्कप्रभाः पञ्चमी गोत्रेण धूमप्रभा अभिलाषेणं स्ववार्त्तिं पुच्छा’ इत्सी प्रकार .તૃતીયાદિ પૃથિવીયો’ કે સમ્બન્ધ મેં સ્ત્રી પ્રશ્ન કરના ચાહિયે ।

‘णामाणि’ इत्यादि इनके नाम इस प्रकार हैं—‘सेला’—यह तृतीय पृथिवी का नाम है ‘अंजणा’ यह चतुर्थी पृथिवी का नाम है ‘रिष्टा’ यह पंचमी पृथिवी का नाम है ‘मघा’ यह छठी पृथिवी का नाम है ‘माघ-वती’ यह सातवीं पृथिवी का नाम है ‘जाव तमस्तमा गोत्रेणं पन्नत्ता’ यावत्पद से, यहां ऐसा समझाया गया है कि ‘रत्नप्रभा’ यह प्रथम पृथिवी का गोत्र है ‘शर्करा प्रभा’ यह द्वितीय पृथिवी का गोत्र है ‘बालु का प्रभा’ यह तृतीय पृथिवी का गोत्र है ‘पङ्क प्रभा’ यह चतुर्थी पृथिवी का गोत्र है ‘धूम प्रभा’ यह पंचमी पृथिवी का गोत्र है ‘तमः प्रभा’ यह छठी पृथिवी का गोत्र है और ‘तमस्तमः प्रभा’ यह सातवीं पृथिवी का

પુચ્છા’ આજ પ્રમાણે ત્રીજી, ચોથા વિગેરે પૃથ્વીયોના સંબંધમાં પણ પ્રશ્ન પૂછવા જોઈએ

‘णामाणि’ इत्यादि तेना नामो आ प्रमाणे छे. ‘सेला’ त्रीं पृथ्वीनुं नाम शैला छे. ‘अंजणा’ चोथी पृथ्वीनुं नाम अंजना छे. ‘रिष्टा’ पांचमी पृथ्वीनुं नाम रिष्टा छे. ‘मघा’ छठी पृथ्वीनुं नाम मघा ओ प्रमाणे छे. ‘माघवती’ सातमी पृथ्वीनुं नाम माघवती छे. जाव ‘तमस्तमा गोत्रेणं पन्नत्ता’ यावत्पदथी अहियां ओवुं समझवुं जेईओ के ‘रत्नप्रभा’ ओ पड़ेदी पृथ्वीनुं गोत्र छे ‘शर्कराप्रभा’ ओ भीं पृथ्वीनुं गोत्र छे. ‘बालुकाप्रभा’ ओ त्रीं पृथ्वीनुं गोत्र छे. ‘पङ्कप्रभा’ ओ चोथी पृथ्वीनुं गोत्र छे. ‘धूमप्रभा’ ओ पांचमी पृथ्वीनुं गोत्र छे. ‘तमःप्रभा’ ओ छठी पृथ्वीनुं गोत्र छे अने तमस्तमप्रभा ओ सातमी पृथ्वीनुं गोत्र छे. तेना आलापको आ प्रमाणे छे.

પૃથ્વી ગોત્રેણ તમઃ પ્રમા-પ્રતદન્ત પૃથિવ્યાઃ ગ્રહણં ભવતીતિ । આલાપકાશ્ચેત્યમ્-

‘તચ્ચાણં ભંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણ સેહા, ગોત્તેણ વાલુકાપ્રમા ચડત્થીણં ભંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં અંજના ગોત્તેણ પંકપ્રમા ।૪। પંચમાણં ભંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં રિઢા ગોત્તેણં ધૂમપ્રમા ૫ । છઠ્ઠાણં ભંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં મઘા ગોત્તેણં તમપ્રમા ।૬ સત્તમાણં ભંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા ? ગોયમા ! નામેણં યાઘર્ઘ ગોત્તેણં તમમપ્રમા ૭ ।’

વ્યાખ્યા-‘તચ્ચાણં ભંતે ! પુઢવી’ તૃતીયા સ્વરુ ભદન્ત ! પૃથિવી ‘કિં નામા કિં ગોત્તા પન્નત્તા’ કિં નામ્ની કિં ગોત્રા ચ પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ-હે ગૌતમ ! નામ્ના શૈલા ગોત્રેણ વાલુકાપ્રમા, વાલુકાયાઃ પ્રમા વાહુલ્યં યત્ર સા વાલુકા વહુલેત્યર્થઃ ‘ચડત્થીણં ભંતે ! પુઢવી’ ચતુર્થી સ્વરુ ભદન્ત ! પૃથિવી ‘કિં નામા કિં ગોત્તા પન્નત્તા’ કિં નામ્ની કિં ગોત્રા ચ પ્રજ્ઞપ્તા ભગવાનાહ-હે ગૌતમ ! નામ્ના અજ્ઞતા ગોત્રેણ પદ્મપ્રમા પદ્મસ્ય પ્રમા-વાહુલ્યં યત્ર સા પદ્મપ્રમા પદ્મવહુલેત્યર્થઃ ‘પંચમીણં ભંતે ! પુઢવી’ પશ્ચમી સ્વરુ ભદન્ત ! પૃથિવી ‘કિં નામા કિં ગોત્તા પન્નત્તા’ કિં ગોત્રા હૈ । આલાપક હસ પ્રકાર હોતે હૈ-જૈસે-‘તચ્ચાણં’ હત્યાદિ । ‘તચ્ચાણં ભંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભદન્ત ! તૃતીય પૃથિવી કા કયા નામ હૈ ઓર કૌન ગોત્ર હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા’ તૃતીય પૃથિવી નામ સે શૈલા હૈ ઓર ગોત્ર સે વાલુકા પ્રમા હૈ કયોકિ વાલુકા કી પ્રમા વાહુલ્ય યહાં પર હૈ ‘ચડત્થીણં ભંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભદન્ત ! ચતુર્થી પૃથિવી કિસ નામ વાલી ઓર કિસ ગોત્ર વાલી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ચતુર્થી પૃથિવી નામ સે તો અજ્ઞતા હૈ ઓર ગોત્ર સે પદ્મ પ્રમા હૈ કયોકિ પદ્મ કીચડ કા વાહુલ્ય યહાં રહતા હૈ ‘પંચમીણં ભંતે ! પુઢવી’ હે ભદન્ત ! પાંચવી

હેમકે ‘તચ્ચાણં’ હત્યાદિ ‘તચ્ચાણં ભંતે ! પુઢવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભગવન્ ત્રીજી પૃથ્વીનું શું નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ત્રીજી પૃથ્વીનું નામ શૈલા છે અને તેનું ગોત્ર ‘વાલુકાપ્રમા’ છે કેમકે તેમાં વાલુકાની પ્રમાણ અધિકપણું રહેલું છે ‘ચડત્થી ણં ભંતે ! પુટવી કિં નામા કિં ગોત્તા’ હે ભગવન્ ચોથી પૃથ્વીનું શું નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે કે ‘ગોયમા !’ ‘હે ગૌતમ ! ચોથી પૃથ્વીનું નામ અજ્ઞતા’ એ પ્રમાણ છે અને તેનું ગોત્ર ‘પદ્મપ્રમા’ છે. કેમકે તેમાં પદ્મ એટલે કે શરવણું અધિક પણું રહેલું છે ‘પશ્ચમીણં ભંતે ! પુટવી’ હે ભગવન્ પાંચમી

નામ્ની કિં ગોત્રા ચ પ્રજ્ઞપ્તા, મગવાનાહ-‘ગૌતમ ! નામ્ના રિષ્ટા ગોત્રેણ ધૂમપ્રમા ધૂમશ્યેવ પ્રમા યસ્યાઃ સા ધૂમપ્રમા । ‘છટ્ટીણં મંતે ! પુઢવી’ ષષ્ઠી સ્વલુ મદન્ત ! પૃથિવી ‘કિં નામા કિં ગોત્રા પદ્મતા’ કિં નામ્ની કિં ગોત્રા ચ પ્રજ્ઞપ્તા, મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! નામ્ના મધા ગોત્રેણ તમઃપ્રમા તમસોઽન્ધકારસ્ય પ્રમા વાહલ્યં યત્ર સા તમઃ પ્રમા બહુલેત્યર્થઃ । ‘સત્તમી ણં મંતે ! પુઢવી’ સપ્તમી સ્વલુ મદન્ત ! પૃથ્વી ‘કિં નામા કિં ગોત્રા’ કિં નામ્ની કિં ગોત્રા ચ પ્રજ્ઞપ્તા, મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! નામ્ના માધવતી ગોત્રેણ તમસ્તમઃ પ્રમા, તમસ્તમસઃ પ્રકૃષ્ટતમસઃ પ્રમા-વાહુલ્યં યત્ર સા તમસ્તમઃ પ્રમા પ્રકૃષ્ટતમો બહુલેત્યર્થ તદુક્તમ્- ।

ધમ્મા વંસા સેલા અજ્ઞણરિષ્ટા મધાય માધવર્હ ।

સત્તપ્પણં પુઢવીણં એ નામા ડ નાવવા ॥૧॥

પૃથિવી કિસ નામ વાલી ઓર કિસ ગોત્ર વાલી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે કહતે હે-હે ગૌતમ ! પાંચવી પૃથિવી નામ સે રિષ્ટા હૈ ઓર ગોત્ર સે ધૂમપ્રમા હૈ-ક્યોંકિ ધૂમ કે પ્રમા જૈસી પ્રમા યહાં રહતી હૈ । ‘છટ્ટેણં મંતે પુઢવી’ હે મદન્ત ! છઠવીં પૃથિવી કિસ નામ વાલી ઓર કિસ ગોત્ર વાલી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હે-ગૌતમ ! છઠવીં પૃથિવી નામ સે મધા હૈ ઓર ગોત્ર સે તમઃ પ્રમા હૈ-ક્યોંકિ યહાં અન્ધકાર કી પ્રમા કા વાહુલ્ય રહતા હૈ ‘સત્તમીણં મંતે ! પુઢવી’ હે મદન્ત ! સાતવીં પૃથિવી કિસ નામ વાલી ઓર કિસ ગોત્ર વાલી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હે-હે ગૌતમ ! સાતવીં પૃથિવી નામ સે માધવતી હૈ ઓર ગોત્ર સે તમસ્તમઃ પ્રમા હૈ-ક્યોંકિ યહાં પર ગાઢ અન્ધકાર કા વાહુલ્ય હોના હૈ જૈસે કહા

‘પૃથ્વીનુ’ શુ નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર કયું છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોચમા’ ! હે ગૌતમ ! પાંચમી ‘પૃથ્વીનુ’ નામ રિષ્ટા છે અને તેનું ગોત્ર ‘ધૂમપ્રમા’ છે. કેમકે ધૂમાડાની પ્રભા જેવી પ્રભાનુ અધિપત્યું તેમાં રહે છે ‘છટ્ટીણં મંતે ! પુઢવી’ હે ભગવન્ છઠી ‘પૃથ્વીનુ’ શું નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર શું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોચમા !’ હે ગૌતમ ! છટ્ટી ‘પૃથ્વીનુ’ નામ મધા છે. અને તેનું ગોત્ર ‘તમઃપ્રમા’ છે. કેમકે તેમાં અન્ધકારની પ્રભાનું વિશેષ પત્યું રહે છે.

‘સત્તમીણં મંતે ! પુઢવી’ ‘હે ભગવન્ ! સાતમી ‘પૃથ્વીનુ’ શું નામ છે ? અને તેનું ગોત્ર શું છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોચમા !’ હે ગૌતમ ! સાતમી ‘પૃથ્વીનુ’ નામ ‘માધવતી !’ એ પ્રમાણે છે. અને તેનું ગોત્ર તમસ્તમ પ્રભા એ પ્રમાણેનું છે. કેમકે તેમાં ગાઢ અન્ધકારની વિશેષતા રહેલી છે. જેમ

રચના સવકર વાલુય પંકા ધૂમા તમાય તમતમાય

સત્તર્હં પુઢવીણં એષ ઘોત્તા મુણેયવ્વા' ॥૨।

‘ધર્મા વંશા શૈલા અજ્ઞનારિષ્ઠા મઘા ચ માઘવતિ ।

સપ્તાનાં પૃથિવીનામેતાનિ નામાનિ તુ જ્ઞાતવ્યાનિ ॥૧॥

રત્ના શર્કરા વાલુકા પઢ્કા ધૂમા તમા ચ તમસ્તમા ।

સપ્તાનાં પૃથિવીનામેતાનિ ગોત્રાણિ જ્ઞાતવ્યાનિ ॥૨॥ ઇતિચ્છાયા ।

સમ્પ્રતિ પ્રતિ પૃથિવી વાહુલ્યદમિધાતુમાહ-‘ઇમાણં મંતે ! ઇત્યાદિ, ‘ઇમાણં મંતે ! ઇયં સ્વલ્લુ ભદન્ત ! ‘રચણપ્પમા પુઢવી’ રત્નપ્રમા પ્રથમા નારકપૃથિવી ‘કેવડ્યા વાહલ્લેણં પન્નત્તા’ ક્રિયતા વાહલ્યેન સ્થૌલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તેતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઇમાણં રચણપ્પમા પુઢવી’ ઇયં સ્વલ્લુ રત્નપ્રમા પૃથિવી ‘અસી ઉત્તરં જોયણસયસહસ્સં વાહલ્લેણં પન્નત્તા’ અશીત્યુત્તરં યોજનશતસહસ્સં વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતા, અશીતિ યોજનસહસ્ત્રાધિકૈકલક્ષયોજનપરિમિતં રત્નપ્રમા પૃથિવ્યાઃ સ્થૂલત્વમિત્યર્થઃ । ‘એવં એણં

હે-‘ધમ્મા વંસા, સેલા’ ઇત્યાદિ । તાત્પર્યં યહ હૈ-ધર્મા, વંશા, શૈલા, અજ્ઞના, રિષ્ઠા, મઘા એવં માઘવતી યે સાત પૃથિવિયોં કે ક્રમશઃ ૭ સાત નામ હૈ, તથા રત્ના, શર્કરા, વાલુકા, પઢ્કા, ધૂમા, તમા ઓર તમસ્તમા, યે સાત પૃથિવિયોં કે ક્રમશઃ ૭ સાત ગોત્ર હૈ ।

અય સૂત્રકાર હર એક પૃથિવી કા વાહુલ્ય-સ્થૂલતા-મોટાઈ કહતે હૈ-‘ઇમાણં મંતે ! રચણપ્પમા પુઢવી કેવડ્યા વાહલ્લેણં પન્નત્તા’ હે ભદન્ત ! યહ રત્નપ્રમા પૃથિવી કિતની મોટાઈ વાલી હૈ ? ઉત્તર મેં ભગવાન્ કહતે હૈ ‘અસી ઉત્તર જોયણ સયસહસ્સં વાહલ્લેણ પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! પ્રથમ પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ અસી હજાર યોજન કી હૈ ‘એવં

કલ્હું છે કે ‘ધમ્મા વંસા સેલા’ ઇત્યાદિ આ ગાથાનું તાત્પર્યં એ છે કે ધર્મા વંશા, શૈલા, અજ્ઞના, રિષ્ઠા, મઘા, અને માઘવતી, આ સાત પૃથ્વીઓના ક્રમશઃ સાત નામે છે. તથા રત્ના, શર્કરા, વાલુકા, પંકા, ધૂમા, અને તમા, અને તમસ્તમા આ સાત પૃથ્વીઓના ક્રમશઃ સાત ગોત્ર છે.

હવે સૂત્રકાર હરેક પૃથ્વીનું વાહુલ્ય અધિકપણું, અર્થાત્ સ્થૂલપણું કથન કરે છે. ‘ઇમાણં મંતે ! રચણપ્પમા પુઢવી કેવડ્યા વાહલ્લેણં’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કેટલી વિસ્તાર વાળી કહેલી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘અસીઉત્તર જોયણસયસહસ્સં વાહલ્લેણં પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! પહેલી પૃથ્વીનો વિસ્તાર એક લાખ એસીહજાર યોજનનો છે. ‘એવં

અમિલાવેણં' एवं रत्नप्रभा बाह्व्यममिलापेन 'इमा गाहा' इयं गाथा—द्वितीयादि
तत्तत्पृथिवी बाह्व्यप्रतिपादिका 'अणुगंतव्वा' अनुगन्तव्या अनुसरणीया,
तथाहि—'असीयं' इत्यादि, 'असीय' इति रत्नप्रभा पृथिव्या बाह्व्यं सूत्र एव
कथितम् १। द्वितीय शर्करामभा पृथिव्याः 'वत्तीसं' इति द्वात्रिंशत्सहस्रयोजना-
भ्यधिकैकशतसहस्रयोजनपरिमितं बाह्व्यम् २। तृतीय बालुकाप्रभा पृथिव्याः
'अट्ठावीसं' इति—अष्टाविंशति सहस्रयोजनाभ्यधिकैकशतसहस्रयोजनपरिमितं
बाह्व्यम् ३। 'तदेव' तथैव—तेनैव प्रकारेण चतुर्थ पङ्कमभा पृथिव्याः 'वीसंच'
इति त्रिंशति सहस्रयोजनाभ्यधिकैकशतसहस्रपरिमितं बाह्व्यम् ४। पञ्चम धूम-
प्रभा पृथिव्याः 'अट्ठारसं' इति—अष्टादश सहस्रयोजनाभ्यधिकैकशत सहस्रयोजन-
परिमितं बाह्व्यम् ५। षष्ठतमः प्रभा पृथिव्याः 'सोलसगं' षोडशसहस्रयोजना-
भ्यधिकैकशत सहस्रयोजनपरिमितं बाह्व्यम् ६। सप्तम तमस्तमः प्रभा पृथिव्याः
'अद्दुत्तरमेव हिट्ठिमिया' अधस्तनाया अष्टमहस्रयोजनाभ्यधिकैकशत सहस्रयोजन-
परिमितं बाह्व्यमस्तीति । एवं सर्वासां पृथिवीनां बाह्व्यमदगन्तव्यमिति ॥१॥

एएणं અમિલાવેણં' इसी तरह इस अभिलाप के अनुसार 'इमा गाहा
अणुगंतव्वा' इस गाथा का अनुगमन करना चाहिये—वह गाथा—इस
प्रकार है—'असीयं वत्तीसं' इत्यादि इस गाथा का तात्पर्य ऐसा है—प्रथम
पृथिवी की मोटाई एक लाख अस्सी हजार योजन की है दूसरी पृथिवी
की मोटाई एक लाख बत्तीस हजार योजन की है तीसरी पृथिवी की
मोटाई एक लाख अठ्ठाईस हजार योजन की है चौथी पृथिवी की मोटाई
एक लाख बीस हजार योजन की है पांचवीं पृथिवी की मोटाई एक
लाख अठारह हजार योजन की है छठी पृथिवी की मोटाई एक लाख
सोलह हजार योजन की है तथा सातवीं पृथिवी की मोटाई एक लाख
आठ हजार योजन की है । सू० ॥१॥

एएणं અમિલાવેણં ' એજ રીતે આ અભિલાપ પ્રમાણે ' इमा गाहा अणुगं-
तव्वा' આ ગાથાનું અનુગમન—અનુસરણ કરવું જોઈએ. તે ગાથા આ પ્રમાણેની
છે. 'असीयं वत्तीसं' ઇત્યાદિ આ ગાથાનું તાત્પર્ય એવું છે કે પહેલી પૃથ્વીનો
વિસ્તાર એક લાખ એંસી હજાર યોજન પર્યંતનો છે બીજી પૃથ્વીનો વિસ્તાર
એકલાખ બત્રીસ હજાર યોજનનો છે. ત્રીજી પૃથ્વીનો વિસ્તાર એક લાખ
અઠ્યાવીસ હજારયોજનનો છે ચોથી પૃથ્વીનો વિસ્તાર એકલાખ વીસ હજાર
યોજનનો છે. પાંચમી પૃથ્વીનો વિસ્તાર એક લાખ અઠાર હજાર યોજનનો છે.
છઠી પૃથ્વીનો વિસ્તાર એક લાખ સોળ હજાર યોજનનો છે. તથા સાતમી
પૃથ્વીનો વિસ્તાર એકલાખ આઠ હજાર યોજનનો છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

मूळम्—इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी कइविहा पन्नत्ता,
 गोयमा ! तिविहा पन्नत्ता तं जहा-खरकंडे पंकवहुले कंडे आववहुले-
 कंडे इमीसे णं भंते ! रयणप्पभा पुढवीए खरकंडे कइविहे पन्नत्ते
 गोयमा ! लोलसविहे पन्नत्ते तं जहा-रयणकंडे वहरै२, वैल्लिए३,
 लोहियक्खकंडे४, ससारगल्ले५, हंसगब्भे६, पुलए७, लोमंघिए८
 जोतिरसे९ अंजणे१० अंजणपुलए११, रयए१२, जायरुद्धे१३, अंके
 १४, फलिहै१५, रिट्ठेकंडे१६, इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए
 रयणकंडे कइविहे पणत्ते गोयमा ! एगागारे पन्नत्ते एवं जाव
 रिट्ठे । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभा पुढवीए पंकवहुले कंडे कइविहे
 पन्नत्ते ? गोयमा ! एगागारे पन्नत्ते । एवं आववहुले कंडे कइ-
 विहे पन्नत्ते ? गोयमा ! एगागारे पन्नत्ते । सक्करप्पभाणं भंते !
 पुढवी कइविहा पन्नत्ता ? गोयमा ! एगागारा पन्नत्ता एवं
 जाव अहे सत्तमा ॥सू० २॥

छाया—इयं खलु भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी कतिविधा प्रज्ञप्ता ? गौतम !
 त्रिविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा—खरकाण्डम् १, पङ्कवहुलं काण्डम् २, अववहुलं काण्डम्
 ३, अस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभापृथिव्यां खरकाण्डं कतिविधं प्रज्ञप्तम् ?
 गौतम ! षोडशविधं प्रज्ञप्तम् । तद्यथा—रत्नकाण्डम् १, वज्रम् २, वैडूर्यम् ३,
 लोहिताक्षम् ४, समारगल्लम् ५, हंसगर्भम् ६, पुलकम् ७, लोमन्घिकम्, ८,
 ज्योतीरसम् ९, अञ्जनम् १०, अञ्जनपुष्पाक्षम् ११, रजदम् १२, जातरूपम् १३,
 अहम् १४, स्फटिकम् १५, रिट्ठिकाण्डम् १६, एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभा
 पृथिव्यां रत्नकाण्डं कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! एकाकारं प्रज्ञप्तम् । एवं
 यावद्रिष्टम् । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिव्यां पङ्कवहुलं काण्डं कतिविधं
 प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! एकाकारं प्रज्ञप्तम् । एवमववहुलं काण्डं कतिविधं प्रज्ञप्तम् ?
 गौतम ! एकाकारं प्रज्ञप्तम् । शक्कराप्रभा खलु भदन्त ! पृथिवी कतिविधा प्रज्ञप्ता ?
 गौतम ! एकाकारा प्रज्ञप्ता एवं यावदधः सममी ॥सू० २॥

ટીકા—‘इमा णं भंते !’ इयं खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभा पुढवी’ रत्नप्रभा पृथिवी ‘कइविहा पन्नत्ता’ कतिविधा-कतिप्रकारका प्रज्ञप्ता-कथितेति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहा पन्नत्ता’ त्रिविधा-त्रिप्रकारिका प्रज्ञप्ता-कथिता, प्रकारत्रयं दर्शयति-‘तं जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा’ तद्यथा-‘खरकंडे’ खरकाण्डम्-काण्डं नामविशिष्टो भूभागः खरं कठिनम् तथा च कठिनो भूभागः खरकाण्डम् । ‘पङ्कबहुले कंडे’ पङ्कबहुलं काण्डं द्वितीयम्, पङ्कस्य कर्दमस्य बहुलता-आधिक्यं विधत्ते यत्र तादृशं काण्डं पङ्कबहुलं काण्डमिति । ‘आबबहुले कंडे’ अब्बहुलं काण्डम् अपो जलस्य बाहुल्य माधिक्यं विधत्ते यत्र तादृशं काण्डमब्बहुलं काण्डम् तत्तृतीयमिति, तदेवं खरकाण्ड पङ्कबहुलकाण्डा-

અવ સૂત્રકાર રત્નપ્રભા આદિ પૃથિવી સમ્બન્ધી ભેદોં કે પ્રકાર કહતે હૈં-

‘इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी कइ विहा पन्नत्ता’-इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈં-‘इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी कइविहा पन्नत्ता’ હે ભદન્ત ! યહ રત્નપ્રભા પૃથિવી કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘गोयमा ! तिविहा पन्नत्ता’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથિવી ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈં ‘तं जहा’ જૈસે-‘खरकंडे’ खरकाण्ड વિશિષ્ટ ભૂભાગ કા નામ કાણ્ડ હૈં કઠિન કા નામ खर હૈ તથાચ-कठिन जो भूभाग है वह खरकाण्ड है ‘पंक बहुले कंडे’ इस कण्ड में पङ्क-कीचड़-की बहुलता है इसलिये इस कण्ड का नाम ‘पङ्क बहुलकाण्ड’ ऐसा कहा है अब्बबहुले कंडे’ इस कण्ड में पानी की अधिकता है इसलिये इसे आबबहुलकाण्ड कहा है इस तरह खर-

હવે સૂત્રકાર રત્નપ્રભા વિગેરે પૃથ્વીઓના ભેદોનું કથન કરે છે-

‘इमाणं भंते रयणप्पभा पुढवी कइविहा पणत्ता’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે ‘इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी कइविहा पणत्ता’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કેટલા પ્રકારની કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘गोयमा ! तिविहा पणत्ता’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી ત્રણ પ્રકારની કહી છે. ‘तं जहा’ તે ત્રણ પ્રકારો ‘खरकंडे’ ખર કાંડ વિશિષ્ટ ભૂભાગનું નામ કાંડ છે. અને કઠણપણાનું નામ ખર છે. તેથી કઠણ એવો જે ભૂભાગ-પૃથ્વીનો પ્રદેશ હોય તે ખરકાંડ કહેવાય છે. ‘पंकबहुले कंडे’ જે કાંડમાં પંક કાદવ વિશેષપણામાં હોય તેને ‘पंक बहुल कंड’ કહે છે. તેથી આ કાંડનું નામ ‘पंक बहुल कंड’ એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ‘आबबहुले कंडे’ જે કાંડમાં પાણીનું અધિકપણું હોય તેવા કાંડને ‘अबबहुलकंड’ કહેલ છે. આજ રીતે ખરકાંડ, પંકકાંડ, અને અબ્બહુલકાંડના

વ્વહુકાણ્ડમેદેન રત્નપ્રમા પૃથિવી ત્રિવિધા ભવતીતિ । ‘इमीसेणं भंते’ एतस्यां खञ्ज भदन्त । ‘रयणप्पमा पुढवीए’ रतनप्रमा पृथिव्याम् ‘खरकंडे कइविहे पन्नत्ते’ खरकाण्डं कतिविधं कतिप्रकारकं प्रज्ञप्तं कथितमिति प्रश्नः, भगवानाह— ‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सोलसविहे पन्नत्ते’ षोडशविधं षोडश प्रकारकं प्रज्ञप्तं कथितम् ? षोडशविध मेदं दर्शयति—‘तं जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा’ तद्यथा—‘रयणकंडे’ रत्नकाण्डम्. रत्नानि—मर्कटादीनि तत्प्रधानं काण्डं रत्नकाण्डं प्रथमम् १॥ ‘वइरे’ वज्रम्—काण्डपदस्य प्रत्येकस्मिन् अन्वयस्तेन वज्रकाण्डमित्यर्थः वज्रमिति हीरकम् वज्रप्रधानं काण्डं वज्रकाण्डं द्वितीयम् २ । ‘वेरुलिए’ वैडूर्य-काण्डं वैडूर्यरत्नप्रधानकं काण्डं वैडूर्यकाण्डं तृतीयम् ३ । ‘लोहियक्खे’ लोहिताक्ष काण्डम्—लोहिताक्षरत्नप्रधानं काण्डं लोहिताक्षकाण्डं चतुर्थम् ४ ‘मसारगल्ले’

काण्ड, पङ्કાકાણ્ડ, ઓર અવ્વહુલકાણ્ડ કે મેદ સે રત્નપ્રમા પૃથિવી ત્રીન પ્રકાર કી હોતી હૈ ‘इमीसेणं भंते ! रयणप्पमा पुढवीए खरकंडे कइविहे पन्नत्ते’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रमा पृथिवी का जो खरकाण्ड है वह कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ! सोलसविहे पन्नत्ते’ हे गौतम ! खरकाण्ड सोलह प्रकार का कहा गया है ‘तं जहा’ जैसे—‘रयणकंडे’ रत्नकाण्ड यह रत्नकाण्ड मरकत आदि रत्नों की प्रधानता वाला है । ‘वइरे’ वज्रकाण्ड काण्ड पदका प्रत्येक के साथ अन्वय है अतः यहां वज्र शब्द के साथ काण्ड शब्द का योग करना चाहिये इस तरह वज्रकाण्ड वज्र-हीरे का नाम है वज्र की प्रधानतावाला काण्ड वज्रकाण्ड दूसरा काण्ड है । ‘वेरुलिए’ वैडूर्यकाण्ड—इस काण्ड में वैडूर्य रत्नों की प्रधानता है ‘लोहियक्खे’ लोहिताक्षकाण्ड

લોહથી રત્નપ્રમાપૃથ્વી ત્રણ પ્રકારની થાય છે. ‘इमीसे ण रयणप्पमापुढवीए खर कंडे कइविहे पन्नत्ते’ એ લગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીનો જે ખરકાંડ છે તે કેટલા પ્રકારનો કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નનાં હિત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘गोयमा! सोलसविहे पणत्ते’ એ ગૌતમ! ખરકાંડ સોળ પ્રકારનો કહેલ છે. ‘तं जहा’ તે સોળ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે. ‘रयणकंडे’ રત્નકાંડ; આ રત્નકાંડ મરકત વિગેરે રત્નોની પ્રધાનતાવાળો છે. ‘वइरे’ વજ્રકાંડ, કાંડ પદનો દરેકની સાથે સંબંધ રહેલો છે. તેથી અહિયાં વજ્ર શબ્દની સાથે કાંડ શબ્દનો યોગ કરવાથી વજ્રકાંડ એ પ્રમાણે કહેવાય છે. વજ્ર એ હીરાનું નામ છે, વજ્રની પ્રધાનતા વાળા પ્રદેશનું નામ વજ્ર કાંડ કહેવાય છે. વજ્રકાંડ એ બીજો કાંડ છે, ‘वेरुलिए’ वैडूर्यકાંડ—આ કાંડમાં વૈડૂર્ય રત્નોનું પ્રધાનપણું રહેલું છે, ‘लोहिय

મસારગલ્લકાણ્ડ પચ્ચમમ્ ૬, 'હંસગન્ધે' હંસગર્ભકાણ્ડ પઠ્ઠમ્ ૬ । 'પુલ્લ' પુલ્લકાણ્ડમ્, સપ્તમમ્ ૭ 'સોગંધિ' સૌગન્ધિક કાણ્ડમષ્ટમમ્ ૮ 'જોતિરસે' જ્યોતીરસકાણ્ડં નવમમ્ ૯ 'અંજળે' અંજનકાણ્ડં દશમમ્ ૧૦ 'અંજળપુલ્લ' અંજનપુલ્લકાણ્ડમેકાદશમ્ ૧૧ 'રયતે' રજતકાણ્ડં દ્વાદશમ્ ૧૨ 'જાયરુવે' જાતરૂપકાણ્ડં ત્રયોદશમ્ ૧૩ 'અંકે' અંકકાણ્ડં ચતુર્દશમ્ ૧૪ 'ફલિહે' સ્ફટિકકાણ્ડં પચ્ચદશમ્ ૧૫ 'રિટ્ટે કંડે' રિષ્ટરત્નકાણ્ડં ષોડશમ્ ૧૬ એવાનિ સર્વાણિ સ્વસ્વનામરૂપાતાનિ રત્નાન્યેવ, તદેતત્ત્વ ષોડશ પ્રકારકં સ્વરકાણ્ડં ભવતીતિ । 'હમીસેણં

હસ કાણ્ડ મેં લોહિતાક્ષ નામ કે રત્નોં' કી પ્રધાનતા હૈ 'મસારગલ્લે' મસારગલ્લ કાણ્ડ-હસ કાણ્ડ મેં મસાર ગલ્લરત્નોં' કી પ્રધાનતા હૈ । 'હંસગન્ધે' હંસગર્ભકાણ્ડ-યહ હંસગર્ભ રત્ન કી પ્રધાનતા વાલા છઠવા કાણ્ડ હૈ 'પુલ્લ' પુલ્લકાણ્ડ યહ સાતવાં કાણ્ડ હૈ 'સોગંધિ' સૌગન્ધિકકાણ્ડ-યહ આઠવાં કાણ્ડ હૈ 'જોતિરસે' જ્યોતિરસકાણ્ડ-યહ નૌવાં કાણ્ડ હૈ અંજળે' અંજન કાણ્ડ, યહ દશવાં કાણ્ડ હૈ 'અંજળ પુલ્લ' અંજનપુલ્લકાણ્ડ યહ ગ્યારહવાં કાણ્ડ હૈ 'રય' રજતકાણ્ડ-યહ બારહવાં કાણ્ડ હૈ 'જાયરુવે' જાતરૂપ કાણ્ડ યહ તેરહવાં કાણ્ડ હૈ 'અંકે' અંકકાણ્ડ-યહ ચૌદહવાં કાણ્ડ હૈ 'ફલિહે' સ્ફટિકકાણ્ડ-યહ પંદ્રહવાં કાણ્ડ હૈ ઓર 'રિટ્ટે કંડે' રિષ્ટકાણ્ડ યહ સોલહવાં કાણ્ડ હૈ યે સવ અપને નામ સે પ્રસિદ્ધ રત્ન હૈ । હસ પ્રકાર

કલ્પકંડે' લોહિતાક્ષ કાંડ આ કાંડમાં લોહિતાક્ષ નામના રત્નોનું પ્રધાનપણું રહેલું છે. 'મસારગલ્લે' મસારગલ્લકાંડ-આ કાંડમાં મસારગલ્લ રત્નોનું પ્રધાન પાણું રહેલું છે. 'હંસગન્ધે' હંસગર્ભકાંડ-આ કાંડમાં હંસગર્ભ રત્નોનું અધિકપાણું રહેલું છે. આ હંસગર્ભની પ્રધાનતા વાળા છઠ્ઠા કાંડનું નામ છે. 'પુલ્લ' પુલ્લકાંડ આ સાતમોકાંડ છે. 'સોગંધિ' આ સૌગંધિક કાંડ નામના આઠમો કાંડ છે. 'જોતિરસે' નવમાં કાંડનું નામ જ્યોતિરસ કાંડ એ પ્રમાણે છે. 'અંજળે' અંજનકાંડ આ દશમો કાંડ છે. 'અંજળ પુલ્લ' અગીયારમાં કાંડનું નામ 'અંજનપુલ્લક' છે. 'રય' બારમાં કાંડનું નામ 'રજતકાંડ, એ પ્રમાણેનું છે. 'જાયરુવે' તેરમાં કાંડનું નામ જાતરૂપ એ પ્રમાણે છે. 'અંકે' ચૌદમાં કાંડનું નામ અંક એ પ્રમાણેનું છે. 'ફલિહે' પંદરમાં કાંડનું નામ સ્ફટિકકાંડ એ પ્રમાણે છે. 'રિટ્ટે કંડે' સોળમાં કાંડનું નામ 'રિષ્ટકાંડ' એ પ્રમાણેનું છે. આ સઘળા કાંડો પોત પોતના નામથી પ્રસિદ્ધ રત્નો છે. આ રીતે આ બાર કાંડ સોળ પ્રકારનો કહેલ છે.

મંતે' એતસ્યાં સ્વલુ ભદન્ત ! 'રચણપ્પમા પુઢવીણ' રત્નપ્રભા પૃથિવ્યામ્ 'રચણકંઢે' રત્નકાણ્ડમ્ 'કહ્વિહે પણ્ણત્તે' કતિવિધમ્—કતિ પ્રકારકં પ્રજ્ઞપ્તં કથિતમિતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगागारे पन्नत्ते' एकाकारं रत्नकाण्डं प्रज्ञप्तं कथितम् । 'एवं जाव रिट्ठे' एवं रत्नकाण्डवदेव यावद् वज्ररत्नादारभ्य रिष्टरत्नकाण्डपर्यन्तमपि एकाकारमेव भवति यावत्पदेन वज्रकाण्डादारभ्य स्फटिककाण्डपर्यन्तस्य संग्रहो भवति तथा च—सर्वमेव रत्नकाण्डादारभ्य रिष्टरत्नकाण्डपर्यन्त काण्डमेकप्रकारमेव भवतीति भावः ॥१॥

‘इमीसे णं મંતે ! એતસ્યાં સ્વલુ ભદન્ત ! ‘રચણપ્પમા પુઢવીણ’ રત્નપ્રભા-પૃથિવ્યામ્ ‘પંકવહુલે કંઢે કહ્વિહે પન્નત્તે’ પહ્લુવહુલં કાણ્ડં કતિવિધં કતિ પ્રકારકં પ્રજ્ઞપ્તં કથિતમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ से खरकाण्ड सालह १६ प्रकार का है । ‘इमीसेणं मंते’ हे भदन्त ! इस ‘रचणप्पमा पुढवीण’ रत्नप्रभा पृथिवी में जो ‘रचणकंढे’ रत्नकाण्ड है वह ‘कहविहे पण्णत्ते’ कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगागारे पन्नत्ते’ रत्नकाण्ड—एक प्रकार का ही कहा गया है । ‘एवं जाव रिट्ठे’ इसी प्रकार से यावत् रिष्टकाण्ड भी एक प्रकार का ही कहा गया है ऐसा जानना चाहिये यहां यावत्पद से ‘वज्रकाण्ड से लेकर स्फटिककाण्ड—तक के चौदह १४ काण्डों का संग्रह हुआ है । तथा च—रत्नकाण्ड से लेकर रिष्टकाण्ड तक के समस्त ही काण्ड एक प्रकार के ही हैं । ‘इमीसे णं मंते !’ हे भदन्त ! इस ‘रचणप्पमा पुढवीण’ रत्नप्रभा पृथिवी में ‘पंकवहुले कंढे कहविहे पन्नत्ते’ जो दूसरा पङ्कवहलकाण्ड है—वह कितने प्रकार का कहा गया

‘इमीसे णं મંતે’ એ લગવન્ આ ‘રચણપ્પમા પુઢવીણ’ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા ને ‘રચણકંઢે’ રત્નકાંડ છે, તે ‘કહ્વિહે પણ્ણત્તે’ કેટલા પ્રકારના કહેવા છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ મહે છેકે ‘ગોયમા’ એ ગૌતમ ! ‘એગાગારે પન્નત્તે’ ‘રત્નકંઢ’ એક પ્રકારનો જ કહેલ છે ‘એવં જાવ રિટ્ઠે’ એજ પ્રમાણે યાવત્ રિષ્ટકાંડ પણ એકજ પ્રકારનો કહેલ છે. તેમ સમગ્રજી અહિયાં યાવત્પદથી વજ્રકાંડથી લઈને સ્ફટિકકાંડ સુધીના ચૌદ ૧૪ કાંડોનો સંગ્રહ થયો છે તથા રત્નકાંડથી લઈને રિષ્ટકાંડ સુધીના સ્વયંના મહે એકજ પ્રકારના છે ‘इमीसे णं मंते’ એ લગવન્ ‘રચણપ્પમા પુઢવીણ’ રત્નપ્રભા પૃ-વીમા ‘પન્નવહુલે કંઢે કહ્વિહે પણ્ણત્તે’ બીજો ને ૫મ પહુલકાંડ છે તે કેટલા પ્રકારનો કહેવા છે ? આ પ્રશ્નનું ઉત્તરનું પ્રજ્ઞ મહે છે કે ‘ગોયમા’ એ ગૌતમ ! ‘એગાગારે પન્નત્તે’ એક

હે ગૌતમ ! ‘એગાગારે પન્નત્તે’ એકાકારમેક પ્રકારકમેવ પઙ્કચહુલં કાણ્ડં પ્રજ્ઞપ્તં કથિતમિતિ । ‘એવં આવચહુલ્લે કંઢે’ એવં હે ભદન્ત ! એતસ્યાં રત્નપ્રમાપૃથિવ્યા મન્વહુલં કાણ્ડમ્ ‘કહ્વિહે પન્નત્તે’ કતિવિધં કતિપ્રકારકં પ્રજ્ઞપ્તં કથિતમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘એગાગારે પન્નત્તે’ એકાકારમ્-એકપ્રકારકમેવ અન્વહુલં કાણ્ડં પ્રજ્ઞપ્તં કથિતમિતિ । ‘સવરુપભાણં મંતે ! પુઢવી’ શર્કરાપ્રમા ચલુ ભદન્ત ! પૃથિવી ‘કહ્વિહા પન્નત્તા’ કતિવિધા-કતિપ્રકારકા પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતેતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘એગાગારા પન્નત્તા’ શર્કરાપ્રમા પૃથિવી એકાકારા-એકપ્રકારિકા પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતેતિ । ‘એવં જાવ અહે સત્તમા’ એવં શર્કરાપ્રમાવદેવ યાવદ્ બાલુકા-પઙ્ક-ધૃમ-તમઃ પ્રમા પૃથિવી, તથાઽધઃ સપ્તમ્યપિ એકાકારા જ્ઞાતવ્યાઃ સર્વત્ર પ્રશ્નઃ ઉત્તરશ્ચ સ્વયમેવોદનીયમ્ તથાહિ-બાલુકાપ્રમા ચલુ ભદન્ત ! પૃથિવી કતિપ્રકારકા

હે ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! પંકચહુકાણ્ડ ‘એગાગારે પન્નત્તે’ એક પ્રકાર કા હી કહા ગયા હૈ । ‘એવં અન્વહુલ્લે કંઢે’ હસી પ્રકાર સે હે ગૌતમ ! જો રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં અન્વહુલકાણ્ડ હૈ વહ બી ‘એગાગારે પન્નત્તે’ એક પ્રકાર કા હી કહા ગયા હૈ ‘સવરુપ-ભાણં પુઢવી કહ્વિહા પન્નત્તા’ હે ભદન્ત ! જો શર્કરાપ્રમા પૃથિવી હૈ વહ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા ! ‘એગાગારા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમા પૃથિવી એક પ્રકાર કી હી કહી ગઈ હૈ । ‘એવં જાવ અહે સત્તમા’ હસી પ્રકાર સે યાવત્ બાલુકાપ્રમા, પઙ્કપ્રમા તમઃપ્રમા પૃથિવી ઓર અધઃ સપ્તમી પૃથિવી બી એક પ્રકાર કી હી કહી ગઈ હૈ । યહાં સર્વત્ર પ્રશ્ન ઓર ઉત્તર સ્વયં ઉદ્ભાવિત કરલેના ધાહિયે, જૈસે-બાલુકાપ્રમા પૃથિવી હે ભદન્ત ! કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? હે ગૌતમ ! બાલુકાપ્રમા પૃથિવી એક પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ।

પ્રકારનોજ કહેલ છે. ‘સવરુપભાણં પુઢવી કહ્વિહા પન્નત્તા’ હે ભગવાન શર્કરા પ્રમા પૃથ્વી કેટલા પ્રકારની કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! એગાગારા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી એક પ્રકારનીજ કહી છે. ‘એવં જાવ અહે સત્તમા’ આજ પ્રમાણે યાવત્ બાલુકા પૃથ્વી, પંક પ્રમા પૃથ્વી અને અધઃ સપ્તમી પૃથ્વી પણ એક જ પ્રકારની કહી છે. અહિયાં તેના સંબંધમાં પ્રશ્ન અને ઉત્તર વાક્યો સ્વયં સમજી લેવા. એમકે હે ભગવન્ બાલુકા પ્રમા પૃથ્વી કેટલા પ્રકારની કહી છે ? હે ગૌતમ ! બાલુકાપ્રમા પૃથ્વી એક પ્રકારનીજ કહી છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે હે

प्रज्ञप्ता ? गौतम ! एकाकारा एकप्रकारका प्रज्ञप्ता, पङ्कप्रभा खलु भदन्त !
पृथिवी कतिप्रकारा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! एकाकारा-एकप्रकारा प्रज्ञप्ता इत्यादि
रूपेण यावद् अथः सप्तम्यां भदन्त मुत्तरञ्च स्वयमेव निर्माय विज्ञातव्यमिति ॥२॥

सम्प्रति-प्रतिपृथिवी नरकावाससंख्या प्रतिपादनायाऽह 'इमीसे णं' इत्यादि,

मूळ-इमीसे णं भन्ते ! रयणप्पभा पुढवीए केवइया निर-
यावाससयसहस्सा पन्नत्ता ? । गोयसा ! तीसं निरयावास-
सयसहस्सा पन्नत्ता ? एवं एदुणं अभिलावेणं सव्वासिं पुच्छा,
इमा गाहा अणुगंतव्वा-

तीसा य पणवीसा पणरस दसेव, तिणिण य हवन्ति ।

पंचूण सयसहस्सं पंचेअ अणुत्तरा णरगा ॥१॥

जाव अहे सत्तमाए पंच अणुत्तरा सहइसहालया महा-
णरगा पन्नत्ता तं जहा-काले१, महाकाले२, रोरुए३, महा-
रोरुए४, अपइट्ठणं५ । अत्थि णं भन्ते ! इमीसे रयणप्पभाए
पुढवीए अहे घणोदहीति वा घणवाएइ वा तणुवाएई वा
ओवासंतरेइ वा ? हंता अत्थि एवं जाव अहे सत्तमाए ॥सू० ३॥

छाया-एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां कियन्ति निरयावासशत-
सहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! त्रिंशन्निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । एव
मेतेनाभिलापेन सर्वासां पृच्छा, इमा गाथा अनुगन्तव्या-

त्रिंशच्च पञ्चविंशतिः पञ्चदश दशैव, त्रयश्च भवन्ति ।

पञ्चोत्तमशतसहस्रं पञ्चानुत्तरा नरकाः ॥१॥

यावदथः सप्तम्यां पञ्चानुत्तरा महन्महालया महानरकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-

पङ्कप्रभा पृथिवी हे भदन्त ! कितने प्रकार की कही गई है ? हे गौतम !
पङ्कप्रभा पृथिवी एक प्रकार की ही कही गई है । इत्यादि रूप से यावत्
अथः सप्तमी पृथिवी तक स्वयं ही प्रश्न कर के उत्तर उच्चार कर
लेना चाहिये ॥सू० २॥

अथवा पंच प्रभा पृथ्वी इत्यादि प्रज्ञप्ती उही छे । उत्तरमां प्रत्यु दहे छे हे
हे गौतम ! पङ्कप्रभा पृथ्वी एक प्रकारकी ही उही छे । इत्यादि प्रज्ञप्ती यावत्
अथः सप्तमी पृथ्वी तक स्वयं ही प्रश्न कर के उत्तर उच्चार कर
लेना चाहिये ॥ सू. २ ॥

કાલો ૧ મહાકાલો ૨ રૌરવો ૩ મહારૌરવો ૪ ડમ્પતિઠાનઃ ૫ અસ્તિ સ્વલુ
મદન્ત ! એતસ્યા રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા અધો ઘનોદધીતિ વા, ઘનવાત્ત ઇતિ વા,
તનુવાત્ત ઇતિ વા અવકાશાન્તરમિતિ વા ? હન્ત, અસ્તિ ! એવં યાવદધઃ
સપ્તમ્યાઃ ॥૩॥

ટીકા-‘ઇમીસે જં મંતે’ એતસ્યાં સ્વલુ મદન્ત ! ‘રચણપ્પમાણ પુઢવીણ’
રત્નપ્રમાયાં નારક પૃથિવ્યાણ ‘કેવહયા’ કિયન્તિ કિયત્સંખ્યકાનિ ‘નિરયાવાસ-
સયસહસ્સા પન્નત્તા’ નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-કથિતાનીતિ પ્રશ્નઃ
મગ્ગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તીસં નીરયાવાસસય-
સહસ્સા પન્નત્તા’ ત્રિશ્વન્નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, રત્નપ્રમાપૃથિવ્યાં
ત્રિશ્વલ્લક્ષપરિમિતા નૈરયિકાવાસા ભવન્તીત્યર્થઃ ‘એવં એણં અભિલાવેણં’ પવમે-
તેનાભિલાપેન ‘સવ્વેસિં પુચ્છા’ સર્વાસાં નારકપૃથિવીનાં પૃચ્છા, સર્વા એવ

અબ સૂત્રકાર પ્રત્યેક પૃથિવી એ જિતને નરકાવાસ હૈં ઉત્તરી સંખ્યા
પ્રકટ કરતે હૈં-

‘ઇમીસે જં મંતે ! રચણપ્પમાણ પુઢવીણ’-ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-ગૌતમ । ને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ-‘ઇમીસે જં મંતે !’ હે
મદન્ત ! હસ ‘રચણપ્પમા પુઢવીણ’ રત્નપ્રમા પૃથિવી એ ‘કેવહયા નિરયા-
વાસસયસહસ્સા પન્નત્તા’ કિતને લાલ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં ? હસ
પ્રશ્ન કે ઉત્તર એ પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા ! તીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા
પન્નત્તા’ હે ગૌતમ । હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી એ તીસ લાલ નરકાવાસ કહે
ગયે હૈં । ‘એવં એણં અભિલાવેણં સવ્વેસિં પુચ્છા’ યહાં ‘જાવ અહે સત્ત-
માણ’ હસ આગે જાનેવાલે પદકા યહાં સંબંધ હૈ । હસી પ્રકાર સે
શર્કરાપ્રમા પૃથિવી સે લેકર અધઃ સપ્તમી પૃથિવી પર્યન્ત સમસ્ત પૃથિ-

હવે સૂત્રકાર પ્રત્યેક પૃથ્વીમાં બેટલા નરકાવાસો છે. તેની સંખ્યા
પ્રકટ કરે છે, ‘ઇમીસે જં મંતે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે ‘ઇમીસે જં મંતે !’ હે ભગવન્ આ
‘રચણપ્પમા પુઢવીણ’ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં ‘કેવહયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા’
કેટલા લાખ નરકાવાસો કહેવામાં આવ્યા છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ
સ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! તીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ !
આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં ત્રીસ લાખ નરકાવાસો કહ્યા છે. ‘એવં એણં અભિલા-
વેણં સવ્વેસિં પુચ્છા’ અહિંયા ‘જાવ અહે સત્તમાણ’ આ આગળના પદોનો
અહિંયા સંબંધ છે. એ રીતે શર્કરા પ્રમા પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી પૃથ્વી

नारक पृथिवीरधिकृत्य नारकावासविषयकः प्रश्नः यथा—‘हमीसे णं भंते ! सकरप्प-
भाए पुढवीए केवइया निरयादाससयसइस्सा पन्नत्ता’ एतस्यां खलु भदन्त ! शर्करा-
प्रभा पृथिव्यां कियन्ति निरयादासशतसहस्राणि महप्पानि एवमेव बालुकाप्रभा
पङ्कप्रभा धूमप्रभा तमा तमस्तमा पृथिव्यामपि प्रश्नः उन्नेतव्यः उत्तरश्च सर्वत्र
वक्ष्यमाणगाथानुसारेण कर्तव्यम् अतएवाह—‘इमा गाहा अणुगंतव्वा’ इयं गाथा
अनुगन्तव्या ‘जाव अहे सत्तमाए’ इत्यग्रेण संबन्धः, एषा पृच्छा शर्कराप्रभात
अभ्य अधः सप्तमी पृथिवी पर्यन्तं कर्तव्येति भावः तथाहि—गाथा—‘तीसाय’
इत्यादि, ‘तीसाय पणवीसा’ त्रिंशश्च पञ्चविंशतिः ‘पण्णरसदसेव’ पञ्चदश दशेव

वियों के सम्बन्ध में प्रश्न करना चाहिये—अर्थात्—रत्नप्रभा पृथिवी में
जिस प्रकार से नरकावासों के होने का प्रश्न किया गया है—वैसा ही
शर्करा आदि पृथिवियों में कितने लाख नरकावास कहे गये हैं—ऐसा
प्रश्न करना चाहिये—तथाहि—‘हमीसेणं भंते सकरप्पभाए पुढवीए
केवइया निरयादाससयसइस्सा पन्नत्ता’ हे भदन्त ! इस शर्कराप्रभा
पृथिवी में कितने लाख नरकावास कहे गये हैं ? इसी प्रकार से बालुका
प्रभा में, पङ्कप्रभा में धूमप्रभा में, तमःप्रभा में और अधः सप्तमी
तमस्तमाप्रभा पृथिवी में भी कितने २, लाख नरकावास कहे गये हैं ?
ऐसा प्रश्न करना चाहिये—और इस प्रश्न का उत्तर इस गाथा के अनु-
सार कहना चाहिये—यह गाथा ऐसी है—‘तीसाय’ इत्यादि ।

इस गाथा के अनुसार प्रथम पृथिवी में तीस लाख नरकावास हैं
द्वितीय पृथिवी में पचीसलाख नरकावास हैं तृतीय पृथिवी में—बालुका-

पर्यन्त सप्तमी पृथिवीयाना संबन्धमा प्रश्न करवो लेछो अर्थात् रत्नप्रभा
पृथ्वीमा ले प्रभावे नरकावासो होवाना संबन्धमा प्रश्न कर्यो हे, से न प्रभावे
नो प्रश्न शर्करा प्रभा विगेदे पृथ्वीओमा डेटला लाख नरकावासो कहा छे ?
आ दीननो प्रश्न करवो लेछो, से न कहि छे ‘हमीसेणं भंते ! सकरप्पभाए
पुढवीए केवइया निरयादाससयसइस्सा पणत्ता’ हे भदन्त आ शर्कराप्रभा
पृथ्वीमा डेटला लाख नरकावओ डेटवाना आव्या छे ? आ न दीने बालुका-
प्रभामा, पङ्क प्रभामा, धूमप्रभामा, तम प्रभामा अने अमस्तमा तमस्तमा
प्रभा पृथ्वीमा डेटला डेटला लाख नरकावासो कहि छे आ प्रभावेनो प्रश्न
करवो लेछो अने आ प्रश्नो हित्त आ नीदि न पवना न वेह गाथा
प्रभावे कहवो लेछो ते गाथा आ प्रभावेनी छे, ‘तीसाय’ इत्यादि

आ गाथामा कहा प्रभावे पहिली पृथ्वीमा तीन लाख नरकावासो छे,
दोसरी पृथ्वीमा पचीस लाख नरकावासो छे, तीसरी पृथ्वीमा कहि छे बालुका

‘તિણિય હવંતિ’ ત્રયો ભવન્તિ ‘પંચૂણસયસહસ્સં’ પશ્ચોનશતસહસ્ત્રમ્ ‘પંચેવ અણુત્તરા નરગા’ પશ્ચેવાનુત્તરા નરકાઃ, તથાદિ-રત્નપ્રમાયાં ત્રિશ્ચ્છતસહસ્ત્રાણિ નરકાવાસાઃ ૧। શર્કરાપ્રમાયામ્ પશ્ચવિંશતિઃ શત સહસ્ત્રાણિ નારકાવાસાઃ ૨। બાલુકાપ્રમાયાં પશ્ચદશશતસહસ્ત્રાણિ નરકાવાસાઃ । પદ્મપ્રમાયાં દશશતસહસ્ત્રાણિ નારકાવાસઃ ૪ ધૂમપ્રમાયાં ત્રીણિશત સહસ્ત્રાણિ નારકાવાસા ભવન્તિ ૬ તમઃ પ્રમાયાં પશ્ચોનમેકં શતસહસ્રં નિરયાવાસા ભવન્તિ ૬ અનુત્તરા નરકાઃ પશ્ચેવ ભવન્તિ । તત્રાધઃ સપ્તમ્યાં પૃથિવ્યાં પશ્ચ અનુત્તરા નરકાઃ મહાનરકાઃ સન્તિ, इति गाथार्थः ‘જાવ અહે સત્તમા’ યાવદધઃ સપ્તમ્યામ્ યાવત્પદેન શર્કરાપ્રમાયાં બાલુકાપ્રમાયાં, પદ્મપ્રમાયાં ધૂમપ્રમાયાં, તમઃપ્રમાયામ્, અધઃ સપ્તમ્યાં, તમસ્તમઃ પ્રમાયાં પૂર્વોક્તગાથાનુસારેણ નરકાવાસા વિજ્ઞેયાઃ । અત્રાધઃસપ્તમ્યાં નારક-પૃથિવ્યામ્, ‘પંચ અણુત્તરા મહામહાલયા મહાનરગા પન્નત્તા’ પશ્ચાનુત્તરા મહ-ન્મહાલયા મહાનરકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ, ‘તં જહા’ તચથા ‘કાલે’ કાલનામકઃ પ્રથમઃ ‘મહાકાલે’ મહાકાલનામકો દ્વિતીયઃ, ‘રોરુપ્’ રૌરવઃ-રૌરવ નામક સ્તૃતીયઃ, ‘મહારોરુપ્’ મહારૌરવ ચતુર્થઃ ‘અપ્પત્તિઠાણે’ અપ્રતિષ્ઠાન નામકઃ

પ્રમા મેં પન્દ્રહલાખ નરકાવાસ હૈં ચતુર્થ પદ્મપ્રમા પૃથિવી મેં દશલાખ નરકાવાસ હૈં । પંચમી પૃથિવી-ધૂમપ્રમા પૃથિવી મેં ત્રીનલાખ નરકાવાસ હૈં । છઠી-તમઃપ્રમા પૃથિવી મેં પાંચ વ્યૂન એકલાખ નરકાવાસ હૈં । સાતવીં-પૃથિવી મેં-અધઃ સપ્તમ પૃથિવી મેં અનુત્તર નરક પાંચ હી હોતે હૈં । ‘જાવ અહે સત્તમા’ યાવત્ અધઃ સપ્તમી પૃથિવી મેં પાંચ અનુત્તર મહાનરકાવાસ કહે ગયે હૈં । યે પાંચ અનુસર નરકાવાસ ઘણુંત હી અધિક વિસ્તારવાલે હૈં-इनके नाम इस प्रकार से हैं-‘કાલે’ ૧ કાલ, ‘મહાકાલે’ ૨ મહાકાલ, ‘રોરુપ્’ રૌરવ ૩, ‘મહારોરુપ્’ ૪ મહારૌરવ ઓર પાંચવાં ‘અપ્પત્તિઠાણે’ અપ્રતિષ્ઠાન યે પાંચ અનુસર મહાનરકાવાસ સાતવીં પૃથિવી મેં હોતે હૈં । અધસ્તન પૃથિવી

પ્રમા પૃથ્વીમાં ૫૬૨ લાખ નરકવાસો છે, પાંચમી ધૂમપ્રમા પૃથ્વીમાં ૩૯૬ લાખ નરકવાસો છે. છઠી તમઃપ્રમા નામની પૃથ્વીમાં પાંચ કરોડ એકલાખ નરકવાસો છે. સાતમી અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં પાંચ અનુત્તર નરકવાસો છે. ‘જાવ ‘અહેસત્તમા’ યાવત્ અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીમાં પાંચ અનુત્તર મહા નરકવાસો કરોડો છે. આ પાંચ અનુત્તર નરકવાસો ઘણા વધારે વિસ્તાર વાળા છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે. ‘કાલે’ કાલ ૧, ‘મહાકાલે’ મહાકાળ, ૨, ‘રોરુપ્’ રૌરવ ૩, ‘મહારોરુપ્’ મહારૌરવ, અને પાંચમું ‘અપ્પત્તિઠાણે’ અપ્રતિષ્ઠાન ૫, આ પાંચ અનુત્તર મહાનરકાવાસ સાતમી પૃથ્વીમાં હોય છે. અધસ્તન પૃથ્વીમાં

पञ्चमः ५। ते एते महानरकाः तमस्तमाभिधायामधः सप्तम्यां पृथिव्यां ज्ञातव्याः । तत्र अधः सप्तम्यां पृथिव्यां ये कालादयो महानरकाः सन्ति तेषामप्रतिष्ठान-
नामक महानरको मध्ये वर्तते तस्य चतुर्दिक्षु अन्ये चत्वारो महानरकाः
पूर्वादिदिक् क्रमेण भवन्ति । उक्तञ्च—

‘पुण्वेण होइ कालो अवरेणं अप्पइट्ट महाकालो ।

रोरुदाहिण पासे उत्तरपासे महारोरु’ ॥१॥

छाया—पूर्वेण भवति कालोऽपरेणाप्रतिष्ठस्य महाकालः ।

रौरवो दक्षिणपार्श्वे उत्तरपार्श्वे महारौरवः ॥१॥ इतिच्छाया ॥

अस्या अर्थः—अप्रतिष्ठाननामकमहानरकस्य तमस्तमा संवन्धिनः पूर्वभागे
काल नामको महानरकः, तथा अप्रतिष्ठानस्य पश्चिमभागे महाकालनामको
महानरको भवति दक्षिणपार्श्वे रौरवः, उत्तरपार्श्वे महारौरवनामको महानरकः ।

सम्प्रति—प्रति पृथिवी घनोदध्यादीमस्ति त्व प्रतिपादनार्थमाह—‘अत्थि णं
भंते’ इत्यादि, ‘अत्थि णं भंते’ अस्ति खलु यदन्त ! ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए’
मैं जो काल आदि महानरकावास हैं वे अप्रतिष्ठान नामक महानरक
के पूर्व आदि दिशाओं में हैं—तदुक्तम्—

‘पुण्वेण होइ कालो अवरेणं अप्पइट्ट महाकालो ।

रोरु दाहिणपासे उत्तरपासे महारोरु ॥१॥

अप्रतिष्ठान नाम के महानरक की पूर्व दिशा में काल नाम नरका
वास है । पश्चिम दिशा में महाकाल नामका नरकावास है । दक्षिण-
दिशा में रौरव नामका नरकावास है और उत्तर दिशा में महारौरव
नामका नरकावास है ॥१॥

अब सूत्रकार प्रत्येक पृथिवी में घनोदधि आदि के अस्तित्व का
प्रतिपादन करते हैं—इस में गौतम ने प्रभुधी से ऐसा पूछा है—‘अत्थि णं

हाण विगेरे जे महानरकावासो छे ते अप्रतिष्ठान नामका महानरकनी पूर्व
विगेरे दिशाआसा छे तेज हाणं छे

‘पुण्वेण होइ कालो, अवरेणं अप्पइट्ट महाकालो ।

रोरु दाहिणपासे, उत्तरपासे महारोरु ॥ १ ॥

अप्रतिष्ठान नामका महानरकनी पूर्व दिशाआ हाण नामने नरकावास
से पश्चिमदिशाआ महानरक नामने नरकावास छे दक्षिण दिशाआ रौरव
नामने नरकावास छे अने उत्तर दिशाआ महारौरव नामने नरकावास छे ॥१॥

हरे सुवशाह हरे पृथ्वीनां घनोदधि विनोदना अस्ति त्वत्वं प्रतिपादन
हरे छे अना गौतम स्वामी प्रभुने सोइ पूछे छे ‘अत्थि णं भंते ! इमीसे

एतस्या रत्नप्रभाया पृथिव्याः 'अहे' अधो-अधोभागे 'घणोदही वा' घनोदधिरिति वा घनः-कठिनीभूत उदधिः-उदक समूह इति घनोदधिः सक्रियेतस्याः प्रत्यक्ष उपलभ्यमानाया रत्नप्रभायाः पृथिव्या अधोभागे विद्यते किम् ? 'घणवा-एह वा' घनवात इति वा, घनः पिण्डीभूतो वायुरिति घनवातः स चास्याधो विद्यते किम् ? 'तणुवाएह वा' तनुवात इति वा 'ओवासंतरेह वा' अवकाशान्तरमिति अवकाशान्तरं शुद्धं गगनं तदस्या अधो-विद्यते किमिति प्रश्नः भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'हंता अत्थि' हन्त अस्ति हे गौतम ! रत्नप्रभाया अधोभागे घनोदधिरप्यस्ति घनवातोऽपि विद्यते तनुवातोऽपि विद्यते अवकाशान्तरमपि विद्यते एवेति भावः । 'एवं जाव अहे सत्तमाए' एवं रत्नप्रभाया अधोभागे यथा घनोदधि प्रभृतयः सन्ति तथैव यावच्छर्कराप्रभा बालुकाप्रभा,

भંते ! इसीसे रघणप्पभाए-પુઢવીએ અહે ઘણોદહીહવા ઘણવાએહ વા તણુવાએહ વા-ઓવાસંતરેહ વા ? ॥ હે ભદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે અધોભાગ મેં ઘનોદધિ, હૈ કયા ? ઘનવાત હૈ કયા ? તનુવાત હૈ-કયા ? અવકાશાન્તર શુદ્ધ આકાશ-હૈ કયા ? કઠીન ભૂત ઉદક કા નામ ઘનોદધિ હૈ પિણ્ડી ભૂત વાયુ કા નામ ઘનવાત હૈ । હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર, મેં પ્રશ્નશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા । હંતા, અત્થિ’ હે ગૌતમ ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે અધોભાગ મેં ઘનોદધિ ભી હૈ । ઘનવાત ભી હૈ । તનુવાત ભી હૈ ઓર અવકાશાન્તર-શુદ્ધ આકાશ-ભી હૈ ‘એવં જાવ અહે સત્તમાએ’ હસી પ્રકાર કા-ઘનોદધિ આદિ કે અસ્તિત્વ કા કથન યાવત્ તમસ્તમઃ પ્રમા પૃથિવી કે અધોભાગ તક મેં જાન લેના ચાહિયે । યાવત્ત્વ સે રત્નપ્રમા કે અધોભાગ મેં ઘનોદધિ આદિ કા સદ્ભાવ પ્રકટ કિયા હૈ उसी प्रकार से शर्कराप्रभा के अधोभाग में बालुका प्रभा के

રઘણપ્પમાએ પુઢવીએ અહે ઘણોદહીહવા, ઘણવાએહવા, તણુવાએહવા, ઓવા-સંતરેહવા’ હે લગવનુ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના ભાગમાં ઘનોદધી છે શું ? ઘનવાત છે શું ? તનુવાત છે ? અવકાશાન્તર શુદ્ધ આકાશ છે ? કઠણુ અનેલા પાણીનું નામ ઘનોદધિ છે. પિંડાકાર થયેલ વાયુનું નામ ઘનવાત છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે ‘ગોયમા! હંતા અત્થિ’ હે ગૌતમ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની નીચેના ભાગમાં ઘનોદધિપણુ છે, ઘનવાતપણુ છે ‘તનુવાત પણુ છે, અને અવકાશાન્તર શુદ્ધ આકાશપણુ છે. ‘એવં જાવ અહે સત્તમાએ’ ઘનોદધિ વિગેરેના અસ્તિત્વનું કથન યાવત્ તમસ્તમા પ્રમા પૃથ્વીના નીચેના ભાગ સુધીમાં સમજવું. અહિયાં યાવત્પદથી રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નીચેના ભાગમાં ઘનોદધિ વિગેરેના સદ્ભાવ પ્રગટ કરેલ છે એજ રીતે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના

बाहल्लेणं पन्नत्ते ? गोयमा ! वीसं जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पन्नत्ते । सक्करप्पभाए घणवाए केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ते ? गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पन्नत्ते । एवं तणुवाए वि ओवासंतरे वि । जहा सक्करप्पभाए पुढवीए एवं जाव अहे सत्तमाए ॥सू० ४॥

छाया-एतस्याः खलु भदन्त । रत्नप्रभायाः पृथिव्याः खरकाण्डं कियद् बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पौडश योजन सहस्राणि बाहल्येन प्रज्ञप्तम् । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः रत्नकाण्डं कियद् बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! एकं योजनसहस्रं बाहल्येन प्रज्ञप्तम् एवं यावद्विष्टम् । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पङ्क-बहुलं काण्डं कियद् बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! चतुरशीति योजनसहस्राणि बाहल्येन प्रज्ञप्तम् । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः अवबहुलकाण्डं कियद् बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! अशीतियोजन सहस्राणि बाहल्येन प्रज्ञप्तम् । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः घनोदधिः कियान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः ? गौतम ! विंशतिर्योजनसहस्राणि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः घनवातः कियान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः ? गौतम ! असंख्येयानि योजनसहस्राणि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । एवं तनुवातोऽपि, अवकाशान्तरमपि । शर्कराप्रभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्या घनोदधिः कियान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः ? गौतम ! विंशतिर्योजनसहस्राणि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । शर्कराप्रभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्याः घनवातः कियान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः ? गौतम ! असंख्येयानि योजनसहस्राणि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । एवं तनुवातोऽपि, अवकाशान्तरमपि । यथा-शर्कराप्रभायाः पृथिव्याः, एवं यावदधः सप्तम्याः ॥४॥

अथ सूत्रकार रत्नप्रभा पृथिवी के खरकाण्ड आदि का तथा यांकी की एकाकार शर्करा प्रभा आदि छह पृथिवियों में रहे हुए घनोदधि आदि का बाहल्य-मोटपना कहते हैं—

‘इमीसे णं भंते ! रत्नप्रभाए पुढवीए खरकंडे’ इत्यादि

इसे सूत्रकार रत्नप्रभा पृथ्वीना अण्डात् विगेदेनुं तथा ण ग्रीनी अण्डात् शर्कराप्रभा पृथ्वी विगेदे छ पृथ्वीयामां अण्डात् घनोदधि विगेदेनुं आदित्य अर्थात् विस्तारतु इत्यन इदे छे.

‘इमीसे णं भंते ! रत्नप्रभाए पुढवीए खरकंडे’ इत्यादि

टीका—‘इमीसे णं भंते !’ एतस्याः प्रत्यक्षत उपलभ्यमानायाः खलु भदन्त !
 ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायाः पृथिव्याः सम्बन्धि त्रिषु काण्डेषु प्रथमं यत्
 ‘खरकंडे’ खरकाण्डं तत् ‘केवइयं’ कियत् ‘वाहल्लेणं पन्नत्ते’ वाहल्लेणेन स्यौल्लेणेन
 प्रज्ञप्तम् कियद्वाहल्यं—खरकाण्डमिति प्रश्नः भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि
 ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सोलस जोजण सहस्साइं’ षोडशयोजनमहस्राणि ‘वाहल्लेणं’
 पणत्ते’ वाहल्लेणेन प्रज्ञप्तम् रत्नप्रभा सम्बन्धि खरकाण्डं षोडशयोजनमहस्रवाह-
 ल्लेणेन युक्तं भवतीति भावः ‘इमीसेणं भंते’ एतस्या खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए
 पुढवीए’ रत्नप्रभायाः पृथिव्याः षोडशविध खरकाण्ड सम्बन्धि प्रथमं यत् ‘रयण-
 कंडे’ रत्नकाण्डं तत् ‘केवइयं’ कियत् ‘वाहल्लेणं पन्नत्ते’ वाहल्लेणेन प्रज्ञप्तम् इति
 प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! एकं जोजणमहस्सं’
 एकं योजनसहस्रम् ‘वाहल्लेणं पणत्ते’ वाहल्लेणेन प्रज्ञप्तम्—कियतमिति ? ‘एवं

टीकार्थ—इसमें गौतम ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है हे भदन्त ! ‘इमीसे
 रयणप्पभाए पुढवीए खरकंडे’ इस रत्नप्रभा पृथिवी के तीन काण्डों में
 से पहला जो खरकाण्ड है वह ‘केवइयं वाहल्लेणं पन्नत्ते’ कितनी मोटाई
 वाला है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम !
 रत्नप्रभा पृथिवी का जो खरकाण्ड है वह सोलह हजार योजन की
 मोटाईवाला है ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए रयणकंडे केवइयं
 वाहल्लेणं पन्नत्ते’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी का जो खरकाण्ड
 सोलह प्रकार का कहा है उसका पहला भेद जो रत्नकाण्ड है वह
 कितनी मोटाई वाला है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ! एकं-
 जोजणसहस्सं’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी का जो रत्नकाण्ड है वह

જાવ રિદ્ધે' एवं यावद्विष्टकाण्डम्, अत्र यावत्पद्मेन, वज्र २ वैदूर्य ३ लोहिताक्ष ४, मसारगल्ल ५ हंसगर्भ ६ पुलक ७ सौगन्धिक ८ ज्योतीरसाञ्जनपुलक १० रजत ११ जातरुपाङ्क १२ १३ स्फटिकान्त १४ काण्डानां संग्रहो भवति, तथा च यथा रत्नप्रभा पृथिव्याः खरकाण्ड सम्बन्धि रत्नकाण्डं योजनसहस्रबाहल्येन युक्तं कथितं तथैव वज्रकाण्डादारभ्य रिष्ट रत्नकाण्डान्त सर्वाण्यापि काण्डानि एकैक योजनसहस्रपरिमितबाहल्येन युक्तानीति भावः । 'इमीसे णं भंते' एतस्याः खलु भदन्त ! 'रयणप्पभा पुढवीए' रत्नप्रभा पृथिव्याः संबन्धि यत् द्वितीयम् 'पंकवहुले कंडे' पंकवहुलं काण्डम् तत् 'केवइयं' कियत् 'बाहल्लेणं पवत्ते' बाहल्येन प्रज्ञप्तम्

एक हजार योजन की मोटाई वाला है ? 'एवं जाव रिद्वे' इसी प्रकार से यावत् रिष्टकाण्ड तक के जो सोलह काण्ड हैं वे सब भी एक २ हजार योजन की मोटाई वाले हैं १६ हस प्रकार खरकाण्ड आदि सब काण्ड पूरा सोलह हजार योजन का हो जाता है । यहाँ यावत् शब्द से 'वज्रकाण्ड २, वैदूर्य काण्ड ३, लोहिताक्ष काण्ड ४, मसारगल्लकाण्ड ५, हंस गर्भकाण्ड ६, पुलककाण्ड ७, सौगंधिककाण्ड ८, ज्योति रस-काण्ड ९, अञ्जनकाण्ड १०, अञ्जनपुलककाण्ड ११, रजतकाण्ड १२, जातरूपकाण्ड १३, अङ्ककाण्ड १४, और स्फटिककाण्ड १५, इन काण्डों का ग्रहण हुआ है और सोलहवां रिष्टकाण्ड है १६ ।

'इमीसे णं भंते !' हे भदन्त ! इस 'रयणप्पभा पुढवीए पंकवहुले कंडे' हे भगवन् इस रत्नप्रभा पृथिवी का जो दूसरा एकाकार पंक वहुलकाण्ड है वह 'केवइयं बाहल्लेणं पवत्ते' कितनी मोटाई वाला कहा

कहो છે. 'एवं जाव रिद्वे' એજ પ્રમાણે યાવત્ રિષ્ટકાંડ સુધીના જે સોળ કાંડો છે, તે બધાજ એક એક હજાર યોજનની બડાઈ-વિસ્તારવાળા છે ૧૬, આ પ્રમાણે ખરકાંડ વિગેરે બધાજ કાંડો પૂરા સોળ હજાર યોજનના થઈ જાય છે. અહિંયાં યાવત્ શબ્દથી 'વજ્રકાંડાર, વૈદૂર્યકાંડા૩, લોહિતાક્ષકાંડા૪, 'મસાર ગલ્લકાંડ૫' 'હંસગર્ભકાંડ૬' 'પુલકકાંડ૭' 'સૌગંધિકકાંડ૮' 'જ્યોતિરસકાંડ૯' 'અંજનકાંડ ૧૦' 'અંજનપુલકકાંડ ૧૧' 'રજતકાંડ ૧૨' 'જાતરૂપ કાંડ ૧૩' 'અંકકાંડ ૧૪' અને 'સ્ફટિકકાંડ' આ કાંડ ગ્રહણ કરાયા છે. અને સોળમો રિષ્ટકાંડ છે. તેમ સમજવું

'इमीसे णं भंते !' हे भगवन् आ 'रयणप्पभाए पुढवीए पंकवहुले कंडे' रत्नप्रभा पृथ्वीनो भीजे जे एकाकार पंक बहुलकાંડ છે, તે 'કેવઇયં બાહલ્લેણં' કેટલી બડાઈ-વિસ્તાર વાળો કહો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને

भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘वडरसीति जोयण सहस्सां वाहल्लेणं पन्नत्ते’ चतुरशीति योजनमहस्साणि वाहल्लेन प्रजप्ताम् इति । ‘इमीसेणं भंते’ पत्तस्याः खलु भदन्त ! ‘रयणप्रभाण पुटवीण’ रत्नप्रभायाः पृथिव्याः यत्तृतीयम् ‘आवयहल्ले कंठे’ अवयहल्लं काण्डं तत् ‘केवइयं वाहल्लेणं पन्नत्ते’ कियद्वाहल्लेन प्रजप्तामिति पश्यतः, भगवानाह—‘गोनमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘असीड जोयणमहस्सां वाहल्लेणं पन्नत्ते’ अशीतिर्योजनमहस्साणि वाहल्लेन प्रजप्तामिति ।

अत्र रत्नप्रभा पृथिव्याः प्रथम खरकाण्डस्य वाहल्यं षोडशस्र योजनपरिमितम्—१६००० । द्वितीय पङ्कवहल्लकाण्डस्य वाहल्यं चतुरशीतिसहस्रयोजनपरिमितम् ८४००० । तृतीयावयहल्लकाण्डस्य वाहल्यम् अशीतिसहस्रयोजनपरिमितम्

गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! वडरसीइ जोयण सहस्सां वाहल्लेणं पन्नत्ते’ हे गौतम ! इस रत्नप्रभा पृथिवी का जो पङ्क वाहल्ल काण्ड है वह चौरासी हजार योजन की मोटाई वाला कहा गया है ।

‘इमीसे णं भंते !’ हे भदन्त ! इस ‘रयणप्रभाण पुटवीण’ रत्नप्रभा पृथिवी का जो तीसरा ‘आवयहल्ले कंठे’ अवयहल्लकाण्ड है—वह ‘केवइयं वाहल्लेणं पन्नत्ते’ कितनी मोटाई वाला कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! असीडजोयणमहस्सां वाहल्लेणं पन्नत्ते’ हे गौतम ! इस रत्नप्रभा पृथिवी का जो तीसरा अवयहल्लकाण्ड है वह अस्सी हजार योजन की मोटाई वाला कहा गया है यहां रत्नप्रभा पृथिवी का जो खरकाण्ड है उसकी मोटाई सोलह हजार (१६०००) योजन की है । इसका दूसरा जो पङ्कवाहल्लकाण्ड है उसकी मोटाई

૮૦૦૦૦, इति सर्व संकलनया रत्नप्रभा पृथिव्या बाह्व्यमशीति सहस्राधिकं लक्षप्रमाणम् १८०००० भवतीति । 'इमीसे णं भंते' एतस्याः खलु भदन्त ! 'रयणप्पभाए पुढवीए' रत्नप्रभायाः पृथिव्या अधः 'घणोदही' घनोदधिः 'केवइयं' कियान् बाह्वल्लेणं पन्नत्ते' बाह्वल्लेणेन प्रज्ञप्त इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'वीसं जोयणसहस्साइं बाह्वल्लेणं पन्नत्ते' विंशति-योजनसहस्राणि बाह्वल्लेणेन प्रज्ञप्तो घनोदधिः । 'इमीसे णं भंते !' एतस्याः खलु भदन्त ! 'रयणप्पभाए पुढवीए' रत्नप्रभायाः पृथिव्याः घनोदधेरधः 'घणवाए' घणवातः सः 'केवइयं' कियान् 'बाह्वल्लेणं पन्नत्ते' बाह्वल्लेणेन प्रज्ञप्त इति प्रश्नः,

चौरासी हजार (८४०००) योजन की है । तीसरा जो अब्बहुलकाण्ड है उसकी मोटाई अस्सी हजार (८००००) योजन की है इस तरह इन सब काण्डों की मोटाई को मिलाकर इस रत्नप्रभा पृथिवी की मोटाई एक लाख अस्सी हजार (१८००००) योजन की होती है ।

'इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए' हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के नीचे जो 'घणोदही' घनोदधि है वह 'केवइयं बाह्वल्लेणं पन्नत्ते' कितनी मोटाई वाला कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! वीसं जोयणसहस्साइं बाह्वल्लेणं पन्नत्ते' हे गौतम ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के नीचे जो घनोदधि है वह बीस हजार योजन की मोटाई वाला कहा गया है यह घनोदधि रत्नप्रभा पृथिवी के अधो भाग में व्यवस्थित है

'इमीसे णं भंते : रयणप्पभाए पुढवीए घणवाए' हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के घनोदधि के नीचे जो घनवात है वह 'केवइयं

બહાઈ-વિસ્તાર ૮૪૦૦૦ ચાર્યાશીહજાર યોજનની કહેલ છે. ત્રીજો જે અબ્બ-હુલ કાંડ છે, તેની બહાઈ-વિસ્તાર એંસી હજાર ૮૦૦૦૦ યોજનની કહી છે. આ રીતે આ બધા કાંડોની બહાઈ-વિસ્તાર મેળવતાં આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની બહાઈ વિસ્તાર ૧૮૦૦૦૦ એક લાખ એંસી હજાર યોજનની થઇ બાય છે.

'इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए' हे भगवन् ! आ रत्नप्रभा पृथ्वीनी नीचे જે 'घणोदही' घनोदधि છે, તે 'केवइयं कालं बाह्वल्लेणं पन्नत्ते' કેટલા વિસ્તાર વાળો કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! વીસં જોયણસહસ્સાઈં બાહ્વલ્લેણં પન્નત્તે' હે ગૌતમ ! આ રત્ન પ્રભા પૃથ્વીની નીચે જે ઘનોદધિ છે, તે વીસ હજાર યોજનના વિસ્તારવાળો કહેલ છે. આ ઘનોદધિ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના ભાગમાં વ્યવસ્થિત છે. 'इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए घणवाए' હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા

भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘असंखेज्जाइं जोयण-
सहस्साइं वाहल्लेणं पन्नत्ते’ अमंखेयानि योजनसहस्राणि वाहल्येन पन्नप्तः घनो
दधेरधस्तात् असंखेययोजनसहस्रपरिमित वाहल्येन घनवातः पन्नप्तः, घनोदधेर-
धस्तात् अमंखेययोजनसहस्रपरिमितः वाहल्येन घनवातः पन्नप्तः इत्यर्थः । ‘एवं
तणुवाए वि ओवासंतरे वि’ एवं यथा—रत्नप्रभा सम्बन्धि घनवातो घनोदधेरध-
स्तात् असंखेययोजनवाहल्येन विद्यते तथा—घनवानस्यापि अधोदेशे रत्नप्रभा
संबन्धी तनुवातोऽपि अमंखेययोजनसहस्रपरिमित वाहल्येन पन्नप्तः एवं तनुवा-
तस्यापि अधोभागे रत्नप्रभा संबन्धि अवकाशान्तरमसंखेययोजनसहस्रपरि-
मितं वाहल्येन विद्यते इति भावः ।

रत्नप्रभापृथिवी संबन्धि घनोदधि घनवात तनुवातावकाशान्तराणां वाहल्यं
दर्शयित्वा शर्कराप्रभा सम्बन्धि घनोदध्यादीनां वाहल्यं दर्शयितुमाह—‘मकरप्प-
वाहल्लेणं पन्नत्ते’ कितनी मोटाई वाला कहा गया है ? उत्तर में प्रभु
कहते हैं ‘गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं वाहल्लेणं पन्नत्ते’ हे
गौतम ! इस रत्नप्रभा पृथिवी का जो घनवात है वह असंख्यात हजार
योजन की मोटाई वाला कहा गया है वह घनवात घनोदधि के नीचे
है । ‘एवं तणुवाए वि ओवासंतरे वि’ इसी तरह घनवात के नीचे
तनुवात है और यह भी असंख्यात हजार योजन की मोटाई वाला है
तथा—तनुवात के नीचे अवकाशान्तर-शुद्ध आकाश है वह भी अमं-
ख्यात हजार योजन की मोटाई वाला है । इस प्रकार से रत्नप्रभा सम्ब-
न्धी घनोदधि, घनवात, तनुवात, और अवकाशान्तर इनकी मोटाई
दिखाकर अब सूत्रकार शर्करा प्रभा सम्बन्धी घनोदधि आदि की की
मोटाई दिखलाते हैं—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘मकरप्प-

માણં મંતે' इत्यादि, 'सकृत्स्पर्शमाणं मंते ! पुढवीए' शर्कराप्रभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्याः 'वगोदही केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ते' घनोदधिः कियान् बाहल्लेणं प्रज्ञप्त इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'वीसं जोयणसहस्साइं' त्रिंशत्तियोजनसहस्राणि 'बाहल्लेणं पणत्ते' बाहल्लेणं प्रज्ञप्तो घनोदधिरिति । 'सकृत्स्पर्शमाणं मंते ! पुढवीए' शर्कराप्रभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्याः 'घनवाते केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ते' घनवातः कियान् बाहल्लेणं प्रज्ञप्तः, इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'असंखेज्जाइं जोयण सहस्साइं' असंख्येयानियोजनसहस्राणि 'बाहल्लेणं पन्नत्ते' बाहल्लेणं प्रज्ञप्तः, शर्कराप्रभा सम्बन्धि घनवातोऽसंख्येययोजनसहस्रपरिमित बाहल्यप्लुतो घनोदधेरधीदेशे विद्यते इत्यर्थः । 'एवं तणुवाए वि ओवासंतरे वि'

માણં મંતે ! પુઢવીએ' હે ભદન્ત ! શર્કરાપ્રભા પૃથિવી કા જો 'ઘનો-
દહી' ઘનોદધિ હૈ વહ 'કેવહયં બાહલ્લેણં પણત્તે' કિતની મોટાઈ
વાલા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—'ગોયમા ! વીસં જોયણસહ-
સ્સાઈં બાહલ્લેણં પન્નત્તે' હે ગૌતમ ! શર્કરા પ્રભા પૃથિવી કા જો ઘનો
દધિ હૈ વહ 'વીસં જોયણ સહસ્સાઈં' વીસ હજાર યોજન કી મોટાઈ
વાલા કહા ગયા હૈ । 'સક્રત્સ્પર્શમાણં મંતે ! પુઢવીએ' હે ભદન્ત ! શર્કરા
પ્રભા પૃથિવી કા જો 'ઘન વાતે' ઘનવાત હૈ વહ 'કેવહયં બાહલ્લેણં
પણત્તે' કિતની મોટાઈ વાલા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—
'ગોયમા ! 'અસંખેજ્જાઈં જોયણસહસ્સાઈં બાહલ્લેણં પન્નત્તે' હે ગૌતમ !
શર્કરા પ્રભા પૃથિવી કા જો ઘનવાત હૈ વહ અસંખ્યાત હજાર યોજન કી
મોટાઈ વાલા કહા ગયા હૈ વહ ઘનવાત ઘનોદધિ કે નીચે કે ભાગ મેં

‘સક્રત્સ્પર્શમાણં મંતે ! પુઢવીએ’ હે ભગવાન્ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીને જે ‘ઘનોદહી’
ઘનોદધિ છે, તે ‘કેવહયં બાહલ્લેણં પણત્તે’ કેટલા વિસ્તાર વાળો કહ્યો છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! વીસં જોયણસહસ્સાઈં
બાહલ્લેણં પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીને જે ઘનોદધિ છે, તે વીસ હજાર
યોજનના વિસ્તાર—જડાઈ વાળો કહેલ છે. દ્વિતીય ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે
કે ‘સક્રત્સ્પર્શમાણં મંતે ! પુઢવીએ’ હે ભગવાન્ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીને જે ‘ઘનવાતે’
ઘનવાત છે. તે ‘કેવહયં બાહલ્લેણં પણત્તે’ કેટલા વિસ્તારનો કહ્યો છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! અસંખેજ્જાઈં જોયણસહસ્સાઈં બાહલ્લેણં
પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીને જે ઘનવાત છે, તે અસંખ્યાત હજાર
યોજનના વિસ્તારવાળો કહ્યો છે આ ઘનવાત, ઘનોદધિની નીચેના ભાગમાં છે,

एवं घनवातवदेव तनुवातोऽपि घनवातस्याधोदेशेऽसंख्येययोजनतद्वत्सवाहल्येन विद्यते तथा-तनुवातस्यापि अयोदेशेऽवकाशान्तरमसंख्येय योजन बाहल्येन प्रशस्तम् 'जहा मङ्करप्पभा पुढवीए एवं जान अहे सत्तमाए' यथा शर्कगप्रभाया एवमथः सप्तमी पृथिवी पर्यन्तं घनोदधि घनवात तनुवातावकाशान्तराणां तदधोदेशे तेन तेन बाहल्येन युक्तं ज्ञातव्यमिति ॥४॥

मूलम्-इसीसे णं भंते ! खणप्पभाए पुढवीए अत्तीइ उत्तर जोयणसयसहस्सा बाहल्लाए खेत्तच्छेएणं छिज्जमार्णाए अत्थि

हैं 'एवं तनुवाए दि ओदासंतरे वि' घनवात की तरह तनुवात भी जानना चाहिये और अवकाशान्तर भी जानना चाहिये इसी तरह घनवात के अधोभाग में यह तनुवात है और वह असंख्यात हजार योजन की मोटाई वाला है तथा-तनुवात के अधोभाग में अवकाशान्तर है और यह भी असंख्यात योजन की मोटाई वाला है 'जहा मङ्करप्पभा पुढवीए एवं जान अहे सत्तमाए' जिस प्रकार में शर्कग प्रभा पृथिवी के घनोदधि आदि की मोटाई और अवकाशान्तर की मोटाई कही गई है उसी प्रकार से यास्त-अथ सप्तमी पृथिवी तक की पृथिवियों के घनोदधि आदि की और अवकाशान्तरों की मोटाई जाननी चाहिये घनोदधि अपनी २ पृथिवियों के अधोभाग में है घनवात घनोदधि के अधोभाग में है और तनुवात घनवात के अधोभाग में है अवकाशान्तर तनुवात के अधोभाग में है ॥४॥

दब्बाइं वण्णओ कालनीललोहियहालिदसुक्खिळाइं, गंधओ
 सुरभिगंधाइं, रसओ तित्तकडुयकसायअंबिलमहुराइं, फासओ
 कक्खडमउयगरुधलहुयसीयउसिणणिच्चलुक्खाइं, संठाणओ परि-
 मंडलवट्ठतंस चउरंस आययसंठाणपरिणयाइं अन्नमन्नवद्धाइं
 अण्णमण्णपुट्ठाइं अन्नमन्न ओगाढाइं अण्णमण्ण सिणेह
 पडिबद्धाइं अण्णमण्ण घडत्ताए चिट्ठंति ? हंता अत्थि ॥ इमीसे
 णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए खरकंडस्स सोलस जोयणसह-
 स्स बाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स अत्थि दब्बाइं वण्णओ
 काल जाव घडत्ताए चिट्ठंति ? हंता अत्थि । इमीसे णं भंते !
 रयणप्पभाए पुढवीए रयणनामगस्स कंडस्स जोयणसहस्स
 बाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स तं चेव जाव हंता अत्थि ।
 एवं जाव रिट्ठस्स ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए
 पंकबहुलस्स कंडस्स चउरासीइ जोयणसहस्स बाहल्लस्स खेत्त-
 तं चेव, एवं आवबहुलस्स वि असीइ जोयणसहस्स बाहल्लस्स
 खेत्तच्छेएणं तहेव ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए
 घणोदहिस्स वीसं जोयणसहस्स बाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं तहेव ।
 एवं घगवायस्स असंखेज्जजोयणसहस्स बाहल्लस्स तहेव ।
 ओवासंतस्स वि तं चेव ॥ सक्करप्पभाए णं भंते ! पुढवीए
 वत्तीसुत्तरं जोयणसयसहस्स बाहल्लाए खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणीए
 अत्थि दब्बाइं वण्णओ जाव घडत्ताए चिट्ठंति ? हंता अत्थि ।
 एवं घणोदहिस्स वीस जोयणसहस्स बाहल्लस्स, घणवातस्स
 असंखेज्जजोयणसहस्स बाहल्लस्स, एवं जाव ओवासंतरस्स,
 जहा सक्करप्पभाए एवं जाव अहे सत्तमाए ॥सू० ५॥

छाया-एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या अशीत्युत्तरयोजनशत-
सहस्रबाहल्यायाः क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानायाः सन्ति द्रव्याणि वर्णतः कालनील-
कोटितटारिद्रशुक्लानि, गन्धतः सुरभिगन्धानि दुरभिगन्धानि, रसतः तिक्त-
कटुक कपायाम्लमधुराणि, स्पर्शतः कर्कशमृदुकगुरुक्षुद्रशुक्लशीतोष्णस्निग्धरूक्षानि,
संस्थानतः परिमण्डल वृत्तव्यस्रचतुरस्रायत संस्थानपरिणतानि, अन्योन्यवद्धानि,
अन्योन्यस्पृष्टानि, अन्योन्यावगाढानि, अन्योन्यस्निग्ध प्रतिवद्धानि, अन्योन्य-
घटतया तिष्ठन्ति ? हन्त सन्ति । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः
खरकाण्डस्य षोडशयोजनसहस्र बाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य सन्ति द्रव्याणि
वर्णतः कालयावत् घटतया तिष्ठन्ति ? हन्त सन्ति । एतस्याः खलु भदन्त !
रत्नप्रभायाः पृथिव्याः रत्ननागस्य काण्डस्य योजनसहस्रबाहल्यस्य क्षेत्रच्छे-
देन छिद्यमानस्य तदेव यावत् हन्त सन्ति ? एवं यावद्विष्टस्य । एतस्याः खलु
भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पङ्कवहलस्य काण्डस्य चतुरगोतियोजनसहस्र-
बाहल्यस्य क्षेत्र० तदेव । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः यनोदधेर्विंशतियोजनसहस्रबाह-
ल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन तथैव । एवं यनवातस्यासंख्येययोजनसहस्रबाहल्यस्य तथैव,
अवकाशान्तरस्यापि तदेव । शर्कराप्रभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्याः द्वात्रिंशदुत्तर-
योजनसहस्रबाहल्यायाः क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानायाः सन्ति द्रव्याणि वर्णतो यावत्
घटतया तिष्ठन्ति ? हन्त, सन्ति । एवं यनोदधेर्विंशति योजनसहस्रबाहल्यस्य,
यनवातस्यासंख्येययोजनसहस्रबाहल्यस्य, एवं यावदवकाशान्तरस्य । तथा शर्क-
राप्रभायामेवं यावदयः सप्तन्नाम् । सू० ५॥

टीका-‘हमीमे णं भन्ते’ एतस्याः खलु भदन्त ! ‘रत्नप्रभाया पृथिव्या’ रत्न-
प्रभायाः ‘अशीत्युत्तरयोजनसहस्रबाहल्याया’ अशीत्युत्तरयोजनसहस्र-
‘हमीमे णं भन्ते’ रत्नप्रभाया पृथिव्या अशीत्युत्तरयोजन-
इत्यादि । सू० ॥५॥

टीका-‘गोतम ने हन्त खलु त्वया प्रभु ते मेसा पत्ता है-’हमीमे
णं भन्ते ! रत्नप्रभाया पृथिव्या ते भदन्त ! हन्त रत्नप्रभा पृथिवी के
तो कि ‘अशीत्युत्तरयोजनसहस्रबाहल्याया’ एव त्वया अस्मी

વાહલ્યાયાઃ, અશીતિસહસ્ર યોજનોત્તરૈકલક્ષવાહલ્યાયાઃ 'સ્વેતચ્છેરણં' ક્ષેત્રચ્છેદેન કેવલિબુદ્ધ્યા પ્રતરકાણ્ડવિભાગેન 'છિજ્જમાણીય' છિજ્જમાનાયાઃ-વિભજ્યમાનાયાઃ 'અત્થિ' સન્તિ અસ્તીતિ નિપાતોઽન્નં बहुवचनार्थगर्भः, 'દન્વાઈ' દ્રવ્યાણિ સન્તિ । 'વણ્ણઓ' વર્ણતઃ 'કાલનીલલોહિયહાલિદસુક્કિલાઈ' કાલનીલ લોહિત હારિદશુક્કાણિ તાણિ દ્રવ્યાણિ વર્ણતઃ કાલાણિ-કાલગુણોપેતાણિ-एवं नीलादिष्वपि ज्ञातव्यम् नीलाणि लोहितानि हारिद्राणि शुक्लाणि 'ગંધઓ સુર-ભિગન્ધાણિ દુરભિગન્ધાણિ 'રસઓ તિત્તકઢુયકસાયઅંબિકમહુરાઈ' રસતઃ તિત્તરસાણિ કટુકાણિ કષાયાણિ અમ્લાણિ મધુરાણિ 'ફાલઓ' સ્પર્શતઃ 'કક્કલ-ડમડયગરુયલહુયસીયડસિણણિદ્ધલુક્કલાઈ' કર્કશાણિ મૃદુણિ ગુરુકાણિ લઘુકાણિ શીતાણિ ઉષ્ણાણિ સ્નિગ્ધાણિ રુક્ષાણિ, 'સંઠાણઓ પરિમંડલવટ્તંસ ચરુરંસ આયય સંઠાણપરિણવાડ' સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાણિ વૃત્તાણિ ત્ર્યસાણિ

હજાર (૧૮૦૦૦૦) યોજન કે પિણ્ડ હો 'સ્વેતચ્છેરણં છિજ્જમાણીય' કેવલજ્ઞાનીની બુદ્ધિ હો જ્યારે જ્યારે પ્રતર કાણ્ડ રૂપ સે વિભાગ-લખ્ડ લખ્ડ કરતે હો તો જ્યારે 'દન્વાઈ' દ્રવ્ય 'વણ્ણઓ' વર્ણની અપેક્ષા 'કાલનીલ લોહિય હાલિદસુક્કિલાઈ અત્થિ' કયા કૃષ્ણ વર્ણ વાલે, નીલે વર્ણ વાલે, લાલ વર્ણ વાલે, પીલે વર્ણ વાલે ઓર શુક્લ વર્ણ વાલે હોતે હો ? 'ગંધઓ' ગંધની અપેક્ષા 'સુભિગંધાઈ દુભિગંધાઈ' કયા વે સુર-ભિગંધ વાલે ઓર દુરભિગંધ વાલે હોતે હો ? 'રસઓ' રસની અપેક્ષા કયા વે 'તિત્ત કઢુયકસાયઅંબિકમહુરાઈ' તિત્ત, કટુક, કષાય, અમ્લ ઓર મધુર રસ વાલે હોતે હો ? 'ફાલઓ કક્કલ, ડમડય, ગરુય, લહુય, સીય-ડસિણ-ણિદ્ધ-લુક્કલાઈ' સ્પર્શની અપેક્ષા કયા વે કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષ સ્પર્શ વાલે હોતે હો ?

પિંડ છે, 'સ્વેતચ્છેરણં છિજ્જમાણીય' કેવલજ્ઞાનીની બુદ્ધિથી જ્યારે તેના પ્રતર કાંડ પશુથી વિભાગ એટલે કે ખંડ, ખંડ કરવામાં આવે છે, તો તે 'દન્વાઈ' દ્રવ્ય 'વણ્ણઓ' વર્ણની અપેક્ષાથી 'કાલ નીલ લોહિય હાલિદ સુક્કિલાઈ અત્થિ' 'શુ' કૃષ્ણ કાળાવર્ણવાળું નીલવર્ણવાળું લાલવર્ણવાળું પીળાવર્ણવાળું અને શુક્લ કહેતાં સફેદવર્ણવાળું હોય છે? ગંધઓ' ગંધની અપેક્ષાથી 'સુભિગંધાઈ, દુભિ ગંધાઈ' શું તે સુરભી નામ સુગંધવાળું હોય છે? કે દુરભિનામ દુર્ગંધવાળું હોય છે? 'રસઓ' રસની અપેક્ષાથી શું તે 'તિત્ત કઢુયકસાયઅંબિકમહુરાઈ' તિત્ત, કટુક, કષાય, તુરુ અમ્લ ખાંટા અને મધુર મીઠા રસવાળું હોય છે? 'ફાલઓ કક્કલ મડય ગરુય, લહુય, સીય ડસિણ ણિદ્ધ લુક્કલાઈ' સ્પર્શની અપેક્ષાથી શું તે કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ સ્પર્શ વાળું

चतुस्त्राणि आयतानि, एतावत्संस्थानपरिणतानि-रुधंभूतानि एतानि सर्वाणि
 तत्राह-‘अन्नमन्न’ इत्यादि, ‘अन्नमन्नं ब्रूयात्’ अन्योऽन्यं संब्रूयानि ‘अणमण
 पुट्टाह’ अन्योऽन्यं स्पृष्टानि, अन्योन्यं परस्परं स्पृष्टानि-स्पर्शयुक्तानि, तथा-
 ‘अणमण ओगाढाह’ अन्योन्यावगाढानि अन्योऽन्य परस्परनवगाढानि, यत्रैक
 द्रव्यमवगाढं तत्र अन्यदपि द्रव्यं देशतः कश्चिद् तर्जनीऽवगाढ मित्यर्थः ? ‘अण-
 मणमिणेहपट्टिवद्वाह’ अन्योऽयं स्नेहमपट्टिवद्वाहानि अन्योन्यं परस्परं स्नेहेन
 चिरकालत्वेन प्रनिवृत्तानि-मिलितानि येनैकस्मिन् चान्यमानं गृह्यमाणे वाऽपर-
 मपि चलनादि क्रियोपेन भवति। तथा-‘अणमण घटत्वाह चिट्ठंदि’ अन्योन्य
 घटतया तिष्ठन्ति, अन्योन्यं परस्परं घटन्ते मंथन्ति द्रव्याणि यत्र तत् अन्योन्य-
 ‘संठाणभो-परिमंडल-बह-तंसे-चउरंम-आपम-संठाण परिणयाहं’
 संस्थान की अपेक्षा क्या थे परिमंडल संस्थान वाले, वृत्त संस्थान वाले,
 घन संस्थान वाले, चतुस्त्र संस्थान वाले और आयत संस्थान वाले
 होते हैं ? ‘अन्न मन्न वद्वाह’ ये सब द्रव्य आपस आपस में एक दूसरे से
 सम्बद्ध हैं प्रयोजित ये सब द्रव्य एक ही स्थान पर रहते हैं ‘अन्न मन्न
 पुट्टाह’ तथा आपस में ये एक दूसरे के साथ स्पृष्ट हैं ‘अणमण
 ओगाढाह’ जहां एक द्रव्य अवगाढ है वहीं पर दूसरा द्रव्य कहीं एक
 देश से और कहीं सर्वदेश से अवगाढ होता है ‘अणमणमिणेह
 पट्टिवद्वाह’ ये आपस में स्नेह गुण को लेकर प्रनिवृत्त रहते हैं।
 मिष्टे हण रहते हैं इसी कारण पर के चलायमान होने पर अथवा
 गृहीत होने पर दूसरा द्रव्य भी चलनादि क्रियोपेन होता है ‘अणमण
 मणघटत्वाह चिट्ठंदि’ ये सब द्रव्य एक दूसरे में मंथनाय स्व से

વાહલ્યાયાઃ, અશીતિસહસ્ર યોજનોત્તરૈકલક્ષવાહલ્યાયાઃ 'સ્વેતચ્છેરણં' ક્ષેત્રચ્છેદેન
 કેવલિબુદ્ધ્યા પ્રતરકાણ્ડવિભાગેન 'છિજ્જમાણીય' છિયમાનાયાઃ-વિભજ્ય-
 માનાયાઃ 'અસ્થિ' સન્તિ અસ્તીતિ નિષાતોઽત્ર બહુવચનાર્થગર્ભઃ, 'દન્વાઈં'
 દ્રવ્યાણિ સન્તિ । 'વણ્ણઓ' વર્ણતઃ 'કાલનીલલોહિયહાલિદસુક્કિલાઈં' કાલનીલ
 લોહિત હારિદ્રશુક્લાણિ તાણિ દ્રવ્યાણિ વર્ણતઃ કાલાણિ-કાલગુણોપેતાણિ-एवं
 નીલાદિષ્વપિ જ્ઞાતવ્યમ્ નીલાણિ લોહિતાણિ હારિદ્રાણિ શુક્લાણિ 'ગંધઓ સુર-
 ભિગન્ધાણિ દુરભિગન્ધાણિ 'રસઓ તિત્તકડુયકસાયઅંબિલમહુરાઈં' રસતઃ
 તિત્તરસાણિ કટુકાણિ કષાયાણિ અમ્લાણિ મધુરાણિ 'ફાસઓ' સ્પર્શતઃ 'કક્કલ-
 હમડયગરુયલહુયસીયડસિણણિદ્ધલુક્કલાઈં' કર્કશાણિ મૃદુણિ ગુરુકાણિ
 લઘુકાણિ શીતાણિ ઉષ્ણાણિ સ્નિગ્ધાણિ રુક્ષાણિ, 'સંઠાણઓ પરિમંડલવટ્ટતંસ
 વડરંસ આયય સંઠાણપરિણયાઈં' સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાણિ વૃત્તાણિ ત્ર્યસાણિ

હજાર (૧૮૦૦૦૦) યોજન કે પિણ્ડ હો 'સ્વેતચ્છેરણં છિજ્જમાણીય'
 કેવલજ્ઞાનીની કી બુદ્ધિ હો જબ હમ પ્રતર કાણ્ડ રુપ સે વિભાગ-લખ્ડ
 લખ્ડ કરતે હૈં તો હનકે 'દન્વાઈં' દ્રવ્ય 'વણ્ણઓ' વર્ણ કી અપેક્ષા
 'કાલનીલ લોહિય હાલિદસુક્કિલાઈં અસ્થિ' કયા કૃષ્ણ વર્ણ વાલે, નીલે
 વર્ણ વાલે, લાલ વર્ણ વાલે, પીલે વર્ણ વાલે ઓર શુક્લ વર્ણ વાલે હોતે
 હૈં ? 'ગંધઓ' ગંધ કી અપેક્ષા 'સુન્ધિગંધાઈં દુન્ધિગંધાઈં' કયા વે સુર-
 ભિગંધ વાલે ઓર દુરભિગંધ વાલે હોતે હૈં ? 'રસઓ' રસ કી અપેક્ષા
 કયા વે 'તિત્ત કડુયકસાયઅંબિલમહુરાઈં' તિત્ત, કટુક, કષાય,
 અમ્લ ઓર મધુર રસ વાલે હોતે હૈં ? 'ફાસઓ કક્કલ, મડય, ગરુય,
 લહુય, સીય-ડસિણ-ણિદ્ધ-લુક્કલાઈં' સ્પર્શ કી અપેક્ષા કયા વે કર્કશ,
 મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ ઓર રુક્ષ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં ?

પિંડ છે, 'સ્વેતચ્છેરણં છિજ્જમાણીય' કેવલજ્ઞાનીની બુદ્ધિથી જ્યારે તેનો પ્રતર
 કાંડ પણથી વિભાગ એટલે કે ખંડ, ખંડ કરવામાં આવે છે, તો તે 'દન્વાઈં'
 દ્રવ્ય 'વણ્ણઓ' વર્ણની અપેક્ષાથી 'કાલ નીલ લોહિય હાલિદ સુક્કિલાઈં અસ્થિ'
 'શુ' કૃષ્ણ કાળાવર્ણવાળું નીલવર્ણવાળું લાલવર્ણવાળું પીળાવર્ણવાળું અને શુકલ
 કહેતાં સફેદવર્ણવાળું હોય છે? ગંધઓ' ગંધની અપેક્ષાથી 'સુન્ધિગંધાઈં, દુન્ધિ
 ગંધાઈં' શું તે સુરભી નામ સુગંધવાળું હોય છે? કે દુરભિનામ દુર્ગંધવાળું હોય
 છે? 'રસઓ' રસની અપેક્ષાથી શું તે 'તિત્તકડુયકસાયઅંબિલમહુરાઈં' તિત્ત,
 કટુક, કષાય, તુરા અમ્લ ખાંટા અને મધુર મીઠા રસવાળું હોય છે? 'ફાસઓ
 કક્કલ મડય ગરુય, લહુય, સીય ડસિણ ણિદ્ધ લુક્કલાઈં' સ્પર્શની અપેક્ષાથી
 શું તે કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ સ્પર્શ વાળું

ચતુરસ્રાણિ આયતાનિ, एतावत्संस्थानपरिणतानि-कथंभूतानि एतानि सर्वाणि तत्राह-‘अन्नमन्न’ इत्यादि, ‘अन्नमन्न बद्धाह’ अन्योऽन्यं संबद्धानि ‘अणमण पुट्टाह’ अन्योऽन्यं स्पृष्टानि, अन्योन्यं परस्परं स्पृष्टानि-स्पर्शयुक्तानि, तथा-‘अणमण ओगाढाह’ अन्योन्यावगाढानि अन्योऽन्यं परस्परमवगाढानि, यत्रैक द्रव्यमवगाढं तत्र अन्यदपि द्रव्यं देशतः क्वचित् सर्वतोऽवगाढ मित्यर्थः ? ‘अणमणसिणेहपडिवद्धाह’ अन्योऽन्यं स्नेहप्रतिबद्धानि अन्योन्यं परस्परं स्नेहेन चिक्रगत्वेन प्रतिबद्धानि-मिलितानि येनैकस्मिन् चालयमाने गृह्यमाणे वाऽपरमपि चलनादि क्रियोपेत भवति। तथा-‘अणमण घडत्ताए चिट्ठंति’ अन्योन्य घटतया तिष्ठन्ति, अन्योन्यं परस्परं घटन्ते संबन्धन्ति द्रव्याणि यत्र तत् अन्योन्य-

‘સંઠાણઓ- પરિમંડલ- વટ્ટ-તંસે-ચરંસ- આયય-સંઠાણ પરિણયાહ’ સંસ્થાનની અપેક્ષા કર્યા વે પરિમંડલ સંસ્થાન વાળે, વૃત્ત સંસ્થાન વાળે, ત્ર્યસ્ર સંસ્થાન વાળે, ચતુરસ્ર સંસ્થાન વાળે ઓર આયત સંસ્થાન વાળે હોતે હે ? ‘અન્ન મન્ન બદ્ધાહ’ યે સ્વ દ્રવ્ય આપસ આપસ મેં એક દુસરે સે સમ્બદ્ધ હેં ક્યોંકિ યે સ્વ દ્રવ્ય એક હી સ્થાન પર રહતે હેં ‘અન્ન મન્ન પુટ્ટાહ’ તથા આપસ મેં યે એક દુસરે કે સાથ સ્પૃષ્ટ હેં ‘અણ મણ ઓગાઢાહ’ જહાં એક દ્રવ્ય અવગાઢ હેં વહીં પર દુસરા દ્રવ્ય કહીં એક દેશ સે ઓર કહીં સર્વદેશ સે અવગાઢ હોતા હેં ‘અણ મણસિણેહ પડિવદ્ધાહ’ યે આપસ મેં સ્નેહ ગુણ કો લેઠર પ્રતિબદ્ધ રહતે હેં । મિલે હુએ રહતે હેં હસી કારણ એક કે ચલાયમાન હોને પર અથવા ગૃહીત હોને પર દુસરા દ્રવ્ય મી ચલનાદિ ક્રિયોપેત હોતા હેં ‘અણ મણઘડત્તાએ ચિટ્ઠંતિ’ યે સ્વ દ્રવ્ય એક દુસરે મેં સમુદાય રૂપ સે

હોય છે ? ‘સંઠાણઓ પરિમંડલવટ્ટતસચરંસ આયય સંઠાણ પરિણયાહ’ સંસ્થાનની અપેક્ષાથી શું તે પરિમંડલ સંસ્થાનવાળું, વૃત્તસંસ્થાનવાળું, ત્ર્યસ્ર સંસ્થાનવાળું, ચતુરસ્રસંસ્થાનવાળું, અને આયત સંસ્થાનવાળું હોય છે ? ‘અન્નમન્ન પુટ્ટાહ’ તથા પરસ્પરમાં એ એક બીજાની સાથે સ્પૃષ્ટ મળેલ છે. ‘અણમણ ઓગાઢાહ’ જ્યાં એક દ્રવ્ય અવગાઢ થયેલ છે, ત્યાંજ બીજું દ્રવ્ય પણ ક્યાંક એક દેશથી અને ક્યાંક સર્વદેશથી અવગાઢ થઈને રહે છે, ‘અણ મણ સિણેહ પડિવદ્ધાહ’ એ પરસ્પરમાં સ્નેહ ગુણ વશાત્ અધાયેલ રહે છે, અર્થાત્ મળેલ થઈને રહે છે એજ કારણથી એકના ચલાયમાન થવાથી અથવા અહણ થવાથી બીજું, દ્રવ્ય પણ ચલન વિગેરે ક્રિયા વાળું થાય છે. ‘અણ મણઘડત્તાએ ચિટ્ઠંતિ’ આ બધા દ્રવ્યો એક બીજાની સાથે સમુદાય પણથી

ઘટમ્, અથવા અન્યોન્યં પરસ્પરં ઘટાઃ સમુદાયરચના યત્ર તત્ અન્યોન્યઘટમ્, તસ્ય ભાવોઽન્યોન્યઘટતા તથા અન્યોઽન્ય ઘટતયા પરસ્પરસમુદાયતયા તિષ્ઠતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, મગધાનાહ 'હંતા અત્થિ' હન્ત, ઇતિ સ્ત્રીકારે તથા ચ હે ગૌતમ ! સન્ત્યેવ યથા ત્વયા પૃષ્ઠાનિ તાનિ તથૈવ સન્તીત્યર્થઃ 'ઈમીસેણં મંતે' એતસ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! 'રયણપ્પમાણ પુઢવીણ' રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ 'સ્વરકંડસ્સ' સ્વરનામ-કાણ્ડસ્ય 'સોલસ જોયણસહસ્સ વાહલ્લસસ' પોડશ યોજનસહસ્સવાહલ્યસ્ય 'સ્વેત્ત-ચ્છેણ છિજ્જમાણસસ' ક્ષેત્રચ્છેદેન કેવલિ બુદ્ધયા પ્રતરવિભાગેન છિદ્યમાનસ્ય

મિલકર ક્ષીર નીર કીલરહ અવિભક્ત હોકર સમાપ્ત રહતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—'હંતા, અત્થિ' હાં ગૌતમ ! હસ એક લાખ અસી હજાર યોજન કીમોટાઈ વાલી રત્નપ્રમા પૃથિવી કે જબ કેવલી કે જ્ઞાના સે ક્ષેત્રચ્છેદ કે રૂપ મેં વિભાગ કરતે હૈં તો ડન ૨, વિભાગોં કે આશ્રિત દ્રવ્ય વર્ણ કી અપેક્ષા પાંચા વર્ણ વાલે હોતે હૈં, ગંધ કી અપેક્ષા સુરભિ દુરભિગંધ વાલે હોતે હૈં રસકી અપેક્ષા પાંચોં રસોં વાલે હોતે હૈં સ્પર્શ કી અપેક્ષા આઠોં સ્પર્શોં વાલે હોતે હૈં સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ પાંચોં સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં ઓર અન્યોન્ય સમ્બદ્ધ આદિ વિશેષણ વાલે હોતે હૈં ઓર પરસ્પર સમુદાય રૂપ સે રહતે હૈં ।

‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ હે ભદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કા જો સોલહ હજાર મોટાઈ વાલા સ્વર કાણ્ડ હૈં ડસકે ‘સ્વેત્ત

મળીને ક્ષીર નીરની માફક અવિભક્ત થઈને અર્થાત્ બુદ્ધ પડયા વિનાના એક રૂપ થઈને સમાઈ રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘હંતા અત્થિ’ હા ગૌતમ ! આ એકલાખ એસી હજાર યોજનના વિસ્તાર વાળી રત્નપ્રમા પૃથ્વીના જ્યારે કેવલીના જ્ઞાનથી ક્ષેત્ર છેદપણથી વિભાગ કરવામાં આવે છે, તો તે તે વિભાગોના આશ્રિત દ્રવ્યો વર્ણની અપેક્ષાથી પાંચ વર્ણવાળા હોય છે. ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિ દુરભિ અર્થાત્ સુગંધ અને દુર્ગંધ વાળા હોય છે. રસની અપેક્ષાથી પાંચે પ્રકારના રસોવાળા હોય છે. સ્પર્શની અપેક્ષાથી ઠકંશ વિગેરે આઠે પ્રકારના સ્પર્શોવાળા હોય છે. સંસ્થાન ની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે પાંચે સંસ્થાન વાળા હોય છે અને અન્યો અન્ય સંબદ્ધ વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે. અને પરસ્પર સમુદાય પણથી રહે છે,

‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીની જે સોળ હજાર યોજનના વિસ્તારવાળો ખરકાંડ નામનો કાંડ છે. તેના ‘સ્વેત્તચ્છેણ

‘અત્થિ દવ્વાહ’ સન્તિ દ્રવ્યાણિ ‘વર્ણઓ’ વર્ણતઃ ‘કાલ જાવ ઘડત્તાએ ચિટ્ઠંતિ’ કાલ યાવત્ ઘટતયા તિષ્ઠન્તિ, વર્ણતઃ કાલાનિ નીલાનિ લોહિતાનિ હારિદ્રાણિ શુક્લાનિ, ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધાનિ દુરભિગન્ધાનીતિ, રસતસ્તિક્તરસાનિ કટુ કાનિ કષાયાણિ અમ્લાનિ મધુરાણિ, સ્પર્શતઃ કર્કશાનિ મૃદુનિ ગુરુભાણિ લઘુનિ શીતાનિ ઉષ્ણાનિ શ્નિગ્ધાનિ રુક્ષાણિ, સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાનિ વૃત્તાનિ ત્ર્યસ્રાણિ ચતુરસ્રાણિ આચતાનિ એતાવત્સંસ્થાનપરિણતાનિ યાવદ્ ઘટતયા તિષ્ઠન્તિ કિમિતિ યાવત્પદઘટિત પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘હંતા અત્થિ’ હન્ત સન્તીતિ । ‘હમીસે ણં મંતે । એતસ્યાઃ સ્વચ્છ મદન્ત ! ‘રચણપ્પમાએ પુઢવીએ’ રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘રચણનામગસ્સ કંઢસ્સ’ રત્નનામકસ્ય કાળ્હસ્ય ‘જોયણસહસ્સવાહલ્લસ્સ’ યોજનસહસ્રવાહ-

ચ્છેણ છિજ્જમાણસ્સ’ કેવલી કી બુદ્ધિ સે પ્રતર ભાગ કે રૂપ મે-
 ચ્છાવ કરને પર જો ઉસકે આશ્રિત દ્રવ્ય હૈં વે કયા ‘વર્ણઓ કાલ૦
 જાવ ઘડત્તાએ ચિટ્ઠંતિ’ વર્ણ કી અપેક્ષા કૃષ્ણ આદિ વર્ણ વાલે હોતે હૈં
 ગન્ધ કી અપેક્ષા-સુરભિ દુરભિ ગંધ વાલે હોતે હૈં કયા ? રસ કી
 અપેક્ષા તિક્તરસ આદિ વાલે હોતે હૈં કયા ? સ્પર્શ કી અપેક્ષા કર્કશ
 આદિ સ્પર્શો વાલે હોતે હૈં કયા ? તથા-સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ
 આદિ સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં કયા ? પરસ્પર સમ્બન્ધ આદિ રૂપ હોકર
 પરસ્પર સમુદાય રૂપ સે રહતે હૈં કયા ? હસ તરહ સે પૂર્વોક્ત જૈસા
 યહ પ્રશ્ન હૈં હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘હંતા, અત્થિ’ હાં ગૌતમ !
 વે દ્રવ્ય પૂર્વોક્ત કથનાનુસાર હોતે હૈં ।

‘હમીસેણં મંતે ! રચણપ્પમાએ પુઢવીએ રચણ નામગસ્સ કંઢસ્સ’ હે

છિજ્જમાણસ્સ’ કેવલીની બુદ્ધિથી પ્રતર વિભાગના રૂપે ખડ કરવાથી તેના
 આશ્રયથી રહેલ જે દ્રવ્ય છે, તે શું ‘વર્ણઓ કાલ, જાવ, ઘડત્તાએ ચિટ્ઠંતિ’
 વર્ણની અપેક્ષાથી કૃષ્ણ-કાળા વિગેરે વર્ણ વાળા હોય છે ? ગંધની અપેક્ષાથી
 સુરભિ, દુરભિ, સુગંધ અને દુર્ગંધવાળા હોય છે ? રસની અપેક્ષાથી તિક્તરસ
 વિગેરે રસોવાળા હોય છે ? સ્પર્શની અપેક્ષાથી કર્કશ વિગેરે સ્પર્શવાળા હોય
 છે ? તથા સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનવાળા હોય છે ?
 પરસ્પરમાં સબદ્ધ વિગેરે યણાથી પરસ્પરમાં સમુદાય યણાથી રહે છે ? આ
 પ્રમાણે પહેલાંની માફક આ પ્રશ્ન પૂછેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમ
 સ્વામીને કહે છે કે ‘હંતા અત્થિ’ હાં ગૌતમ ! તે દ્રવ્ય પૂર્વોક્ત પ્રશ્ન વાક્યના
 કથન પ્રમાણેનું હોય છે.

‘હમીસે ણં મંતે ! રચણપ્પમાએ પુઢવીએ રચણનામગસ્સ કંઢસ્સ’ હે ભગવન્ !

લ્યસ્ય 'સ્વેત્તચ્છેદ્દણં છિજ્જમાણસ્સ તં ચેવ જાવ' ક્ષેત્રચ્છેદેન છિદ્યમાનસ્ય તદેવ
યાવત્ છિદ્યમાનસ્ય દ્રવ્યાણિ કિં વર્ણતઃ કાલાદિ પञ्चवर्णोपेतानि, ગન્ધતઃ સુર-
ભિદુરભિગન્ધયુક્તાનિ, રસતસ્તિક્તાદિ પञ्चરસોપेतानि, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શ-
યુક્તાનિ, સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાદિ પञ्चसंस्थानै પરિણતાનીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-
'હંતા અત્થિ' હન્ત સન્વીતિ । 'એવં જાવ રિદ્ધસ્સ' એવં યાવદ્રિષ્ટસ્ય રત્નપ્રમાયાં
રત્નકાણ્ડસ્ય યથા-વર્ણાદિના પરિણામો દર્શિતસ્તથૈવ વજ્રકાણ્ડાદારભ્ય રિષ્ટકાણ્ડ-
પર્યન્ત સ્થિતકાણ્ડદ્રવ્યાણાં વર્ણાદિના તથા પરિણામવચ્ચં જ્ઞાતવ્યમિતિ । 'इमीसे

મદન્ત ! હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી કા જો રત્ન નામ કા કાણ્ડ હૈં કિ જિસકી
મોટાઈ 'જોયણસહસ્સ બાહલ્લસ્સ' એક હજાર યોજન કી હૈં ઉસકે ક્ષેત્ર-
ચ્છેદ સે પ્રતર વિભાગ કે રૂપ મેં સ્વણ્ડ ૨, કરને પર જો હસકે આશ્રિત
દ્રવ્ય હૈં યે કયા વર્ણ કી અપેક્ષા કાલાદિવર્ણ વાલે હોતે હૈં ? ગન્ધ કી
અપેક્ષા સુરભિ ગન્ધ વાલે હોતે હૈં કયા ? રસ કી અપેક્ષા-તિક્ત આદિ
રસ વાલે હોતે હૈં કયા ? સ્પર્શ કી અપેક્ષા-કર્કશાદિ સ્પર્શ વાલે હોતે હૈં
કયા ? ઓર સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ સંસ્થાન વાલે હોતે હૈં
કયા ? પરસ્પર સંવદ્ધ આદિ હોતે હુએ પરસ્પર સમુદાય રૂપ સે રહતે હૈં
કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કરતે હૈં-'હંતા, અત્થિ' હાં ગૌતમ ! ઉસકે
આશ્રિત દ્રવ્ય, રૂપ, ગન્ધ, સ્પર્શ ઓર સંસ્થાન વાલે આદિ પૂર્વોક્તાનુ-
સાર હોતે હૈં । 'એવં જાવ રિદ્ધસ્સ' રત્નપ્રભા કે રત્નકાણ્ડ કે દ્રવ્ય કે
રૂપ, ગંધ, રસ આદિ સે યુક્ત હોને કે કથન કી તરહ વજ્રકાણ્ડ રિષ્ટ-
કાણ્ડ તક કે દ્રવ્યોં કા વર્ણ ગંધ, રસ, સ્પર્શ સંસ્થાન રૂપ સે પરિણામ

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે 'રત્નકાંડ નામનોકાંડ છે, કે જેનો વિસ્તાર 'જોયણ
સહસ્સ બાહલ્લસ્સ' એક હજાર યોજનનો છે. તેના ક્ષેત્રચ્છેદથી પ્રતિવિભાગ પશ્ચાથી
ખંડ ખંડ કરવાથી તેના અશ્રિત જે દ્રવ્ય છે તે શું વર્ણથી કાળા વિગેરે
વર્ણવાળું હોય છે ? ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિગંધવાળું કે દુરભિગંધવાળું
હોય છે ? રસની અપેક્ષાથી તિક્ત વિગેરે રસવાળું હોય છે ? સ્પર્શની અપેક્ષાથી
કર્કશ વિગેરે સ્પર્શવાળું હોય છે ? અને સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ
વિગેરે સંસ્થાનવાળું હોય છે ? પરસ્પર મળીને પરસ્પર સમુદાય પશ્ચાથી રહે
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'હંતા અત્થિ' હા
ગૌતમ ! તેના આશ્રયથી રહેલ દ્રવ્ય રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન
વિગેરે પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણેનું હોય છે. 'એવં જાવ રિદ્ધસ્સ' રત્નપ્રભા પૃથ્વીના
રત્નકાંડના દ્રવ્ય રૂપ, રસ, ગંધ, વિગેરેથી યુક્ત હોવાના કથન પ્રમાણે વજ્ર
કાંડ, રિષ્ટકાંડ' સુધિના દ્રવ્યો વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ સંસ્થાન પશ્ચાથી

કિમિતિ પ્રશ્નસ્ય હન્ત સન્તીતિ પૂર્વવદેવોત્તરમિતિ । ‘एवं घणवायस्स असंखेज्ज-
जोयणवाहल्लस्स तहेव’ एवं घनोदधिवदेव रत्नप्रभायां घनोददेरधो विद्यमानस्य
घनवातस्यासंख्येययोजनसहस्रवाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य सन्ति द्रव्याणि
वर्णतः कालादिना, गन्धतः सुरभ्यादिना, रसतस्तित्तादिना, स्पर्शतः कर्कशा-
दिना, संस्थानतः परिमण्डलादिना परिणतानि किमिति प्रश्नस्य हन्त सन्ती-
त्युत्तरं पूर्ववदेव ज्ञातव्यमिति, एवं तनुवातस्यापि घनवाताधो विद्यमानस्या
संख्येय योजनसहस्रवाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य सन्ति द्रव्याणि तानि

દૂધ આદિ હોકર રહતે હૈં ‘एवं घणवायस्स असंखेज्ज जोयण वाहल्लस्स
तहेव’ इसी तरह घनोदधि के नीचे विद्यमान जो घनवात हैं कि जिसकी
मोटाई असंख्यात हजार योजन की है उसके जब क्षेत्रच्छेद के रूप में
विभाग करते हैं तो उसके द्रव्य वर्ण की अपेक्षा कालादि रूप में गंध
की अपेक्षा सुरभि आदि के रूप में, रस की अपेक्षा तिक्तादि के रूप
में और स्पर्श की अपेक्षा कर्कश आदि स्पर्श के रूप में तथा संस्थान
की अपेक्षा परिमंडल आदि में परिणत हुए परस्पर संबद्ध आदि
होकर रहते हैं । इसी तरह से घनवात के नीचे विद्यमान असंख्यात
हजार योजन की मोटाई वाले तनुवात के क्षेत्रच्छेद के रूप में विभाग
करने पर भी वे उसके द्रव्य पाँच वर्णरूप में, दो गंधरूप में, पाँच रस

અને સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે પણામાં પરિણમે છે. ? તથા પરસ્પર
સંબદ્ધ વિગેરે થઈને રહે છે ? એજ પ્રમાણે ઘનોદધિની નીચે વિદ્યમાન જે
ઘનવાત છે, કે જેની પહોળાઈ બહાઈ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે, તેના
જ્યારે ક્ષેત્રચ્છેદના રૂપમાં વિભાગ કરવામાં આવે તો તેનું દ્રવ્ય વર્ણની અપેક્ષા
થી કાળા વિગેરે રૂપથી ગંધની અપેક્ષાથી, સુરભિ, દુરભિરૂપથી, રસની અપેક્ષા
થી કર્કશ વિગેરે પ્રકારથી તથા સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરેમાં
પરિણત થઈને પરસ્પર સંબદ્ધ આદિ થઈને રહે છે એજ રીતે ઘનવાતની
નીચે વિદ્યમાન અસંખ્યાત હજાર યોજનની પહોળાઈ બહાઈ વાળા તનુવાતના
ક્ષેત્રચ્છેદથી વિભાગ કરવામાં આવે તો પણ તેમાં રહેલ દ્રવ્ય પાંચ વર્ણ રૂપ
થી જે ગંધપણાથી, પાંચરસપણાથી, આકસ્પર્શપણાથી અને પરિમંડલ વિગેરે
પાંચસંસ્થાન પણાથી પરિણમે છે. એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભામાં તનુવાતની નીચે

કાલાદિના ગન્ધતઃ સુરભ્યાદિના, રસતઃ તિક્તાદિના, સ્પર્શતઃ કર્કશાદીના, સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાદિના, પરિણતાનિ ભવન્તિ કિમિતિ પ્રશ્ને હન્ત સન્તીચુત્તરં જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘હમીસે જં મંતે’ એતસ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘રચણપ્પમાણ પુઢવીણ’ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘ઘણોદહિસ્સ વીસં જોયણસહસ્સ વાહલ્લસ્સ’ ઘણોદધે વિંશતિયોજનસહસ્રગાહલ્યસ્ય ‘સ્વેત્તચ્છેણ તહેવ’ ક્ષેત્રચ્છેદેન તથૈવેતિ ક્ષેત્રચ્છેદેન છિન્નમાનસ્ય સન્તિ દ્રવ્યાણિ તાનિ વર્ણતઃ કાલાદિના, ગન્ધતઃ સુરભ્યાદિના, રસતસ્તિક્તાદિના, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિના, સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાદિના, પરિણતાનિ

કાળકે ક્ષેત્રચ્છેદ સે વિભાગ કરને પર અનેકે આશ્રિત દ્રવ્ય વર્ણ કી અપેક્ષા કાલાદિ રૂપ સે, ગંધ કી અપેક્ષા સુરભિ-દુરભિ આદિ રૂપ સે, રસ કી અપેક્ષા તિક્તાદિ રૂપ સે ઓર સ્પર્શ કી અપેક્ષા કર્કશાદિ રૂપ સે તથા સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ રૂપ સે પરિણત હોતે હૈ ઓર પરસ્પર સંબદ્ધ આદિ હોતે હુણ સમુદાય રૂપ સે રહતે હૈ—

‘હમીસે જં મંતે’ હે ભદન્ત ! હસ ‘રચણપ્પમાણ પુઢવીણ’ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નીચે ‘ઘણોદહિસ્સ વીસં જોયણસહસ્સ વાહલ્લસ્સ’ જો ઘનોદધિ હૈ કિ જિસકી મોટાઈ ૨૦, વીસ હજાર યોજન કી હૈ અસકે જલ કેવલી કી બુદ્ધિ સે ક્ષેત્રચ્છેદ કે રૂપ મેં વિભાગ કરતે હૈ તો વે અસકે દ્રવ્ય વર્ણ કી અપેક્ષા કાલાદિ રૂપ મેં, ગન્ધ કી અપેક્ષા સુરભિ દુરભિ ગંધ કે રૂપ મેં, રસ કી અપેક્ષા તિક્તાદિ રૂપ મેં સ્પર્શ કી અપેક્ષા કર્કશ આદિ રૂપ મેં ઓર સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ રૂપ મેં પરિણત હોતે હૈ કયા ? તથા પરસ્પર સંબદ્ધ આદિ હોતે રહતે હૈ કયા ? તો અત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ—હાં ગૌતમ ! વે અલ અલ રૂપ મેં પરિણત હોતે હુણ પરસ્પર સંબ

ચ્છેદથી વિભાગ કરવામાં આવેતા તેના આશ્રયથી રહેલ દ્રવ્ય વર્ણની અપેક્ષાથી કાળા વિગેરેપણથી ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિ, દુરભિપણથી રસની અપેક્ષાએ તીખા, કડવા વિગેરે રૂપથી અને સ્પર્શની અપેક્ષાથી કર્કશ વિગેરે રૂપથી તથા સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે રૂપથી પરિણત થાય છે. અને પરસ્પર સંબદ્ધ વિગેરે રૂપ સમુદાયપણથી રહે છે.

‘હમીસે જં મંતે !’ હે ભગવન્ આ ‘ઘણોદહિસ્સ વીસં જોયણસહસ્સ વાહલ્લસ્સ’ જે ઘનોદધિ છે, કે જેની બાકાઈ વિસ્તાર ૨૦ હજાર યોજનનો છે, તેના બધાં કેવલીની બુદ્ધિથી ક્ષેત્રચ્છેદનપણથી વિભાગ કરવામાં આવે તો તેના દ્રવ્યો વર્ણની અપેક્ષા કાળાદિ રૂપથી ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિ દુરભિ ગંધપણથી રસની અપેક્ષાથી તીખા વિગેરે રૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાથી કર્કશ વિગેરે રૂપથી

કિમિતિ પ્રશ્નસ્ય હન્ત સન્તીતિ પૂર્વવદેવોત્તરમિતિ । ‘एवं घणवायस्स असंखेज्ज-
जोयणवाहल्लस्स तहेव’ एवं घनोदधिबदेव रत्नप्रभायां घनोददेरधो विद्यमानस्य
घनवातस्यासंख्येययोजनसहस्रवाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य सन्ति द्रव्याणि
वर्णतः कालादिना, गन्धतः सुरभ्यादिना, रसतस्तिक्तादिना, स्पर्शतः कर्कशा-
दिना, संस्थानतः परिमण्डलादिना परिणतानि किमिति प्रश्नस्य हन्त सन्ती-
त्युत्तरं पूर्ववदेव ज्ञातव्यमिति, एवं तनुवातस्यापि घनवाताधो विद्यमानस्या
संख्येय योजनसहस्रवाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य सन्ति द्रव्याणि तानि

દૂધ આદિ હોકર રહતે હૈં ‘एवं घणवायस्स असंखेज्ज जोयण वाहल्लस्स
तहेव’ इसी तरह घनोदधि के नीचे विद्यमान जो घनवात हैं कि जिसकी
मोटाई असंख्यात हजार योजन की है उसके जब क्षेत्रच्छेद के रूप में
विभाग करते हैं तो उसके द्रव्य वर्ण की अपेक्षा कालादि रूप में गंध
की अपेक्षा सुरभि आदि के रूप में, रस की अपेक्षा तिक्तादि के रूप
में और स्पर्श की अपेक्षा कर्कश आदि स्पर्श के रूप में तथा संस्थान
की अपेक्षा परिमंडल आदि में परिणत हुए परस्पर संबद्ध आदि
होकर रहते हैं । इसी तरह से घनवात के नीचे विद्यमान असंख्यात
हजार योजन की मोटाई वाले तनुवात के क्षेत्रच्छेद के रूप में विभाग
करने पर भी वे उसके द्रव्य पाँच वर्णरूप में, दो गंधरूप में, पाँच रस

અને સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે પણામાં પરિણમે છે. ? તથા પરસ્પર
સંબદ્ધ વિગેરે થઈને રહે છે ? એજ પ્રમાણે ઘનોદધિની નીચે વિદ્યમાન જે
ઘનવાત છે, કે જેની પહોળાઈ બહાઈ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે, તેના
જ્યારે ક્ષેત્રચ્છેદના રૂપમાં વિભાગ કરવામાં આવે તો તેનું દ્રવ્ય વર્ણની અપેક્ષા
થી કાળા વિગેરે રૂપથી ગંધની અપેક્ષાથી, સુરભિ, દુરભિરૂપથી, રસની અપેક્ષા
થી કર્કશ વિગેરે પ્રકારથી તથા સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરેમાં
પરિણત થઈને પરસ્પર સંબદ્ધ આદિ થઈને રહે છે. એજ રીતે ઘનવાતની
નીચે વિદ્યમાન અસંખ્યાત હજાર યોજનની પહોળાઈ બહાઈ વાળા તનુવાતના
ક્ષેત્રચ્છેદથી વિભાગ કરવામાં આવે તો પણ તેમાં રહેલ દ્રવ્ય પાંચ વર્ણ રૂપ
થી જે ગંધપણાથી, પાચરસપણાથી, આકસ્પર્શપણાથી અને પરિમંડલ વિગેરે
પાંચસંસ્થાન પણાથી પરિણમે છે. એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભામાં તનુવાતની નીચે

વર્ણતઃ કાલાદિના ગન્ધતઃ સુરભ્યાદિના, રસતસ્તિક્તાદિના, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિના સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાદિના પરિણતાનિ કિયતિ પ્રશ્નસ્ય હન્ત સન્તીતિ પૂર્વવદેવ ઉત્તરમિતિ । ‘ઓવાસંતરસ્સ વિ તં ચેવ’ અવકાશાન્તરસ્યાપિ તદેવ, રત્નપ્રમાયાં તનુવાતો વિદ્યમાનસ્યાસંસ્થેયયોજનસહસ્રવાહલ્યસ્યાવકાશાન્તરસ્ય ક્ષેત્રચ્છેદેન છિદ્યમાનસ્ય સન્તિ દ્રવ્યાણિ તાનિ વર્ણતઃ કાલાદિના, ગન્ધતઃ સુર-ભ્યાદિના, રસતસ્તિક્તાદિના, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિના, સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાદિના પરિણતાનીતિ પ્રશ્નસ્ય હન્ત સન્તીતિ પૂર્વવદેવ ઉત્તરમિતિ । ‘સવકરપ્રમાણં મંતે ! પુઢવીણ’ શર્કરાપ્રમાયાઃ સ્વલુ મદન્ત । પૃથિવ્યાઃ ‘વત્તીસુત્તરજોયણસયસહસ્સ-વાહરલાણ’ દ્વાત્રિશોત્તરયોજનશતસદસ્રવાહલ્યાયાઃ ‘સ્વેતચ્છેણ છિજ્જમાણીણ’

રૂપ મેં, આઠ સ્પર્શ રૂપ મેં ઓર પરિમંડલ આદિ પાંચ સંસ્થાન રૂપ મેં પરિણત હોતે હૈં । હસી તરહ સે રત્નપ્રમા મેં તનુવાત કે નીચે વિદ્યમાન ઓર અસંસ્થાત હજાર યોજન કી મોટાઈ-વાલે અવકાશાન્તર કે આદિ પહેલે કી તરહ જાન લેના ચાહિયે, ક્ષેત્રચ્છેદ કે રૂપ મેં જબ કેવલી કી વૃદ્ધિ સે વિભાગ કરતે હૈં તો ઉસકે દ્રવ્ય વર્ણ કી અપેક્ષા કાલાદિ રૂપ સે, ગન્ધ અપેક્ષા કી સુરભિ આદિ રૂપ સે, રસ કી અપેક્ષા તિક્તાદિ રૂપ સે, સ્પર્શ કી અપેક્ષા કર્કશ આદિ રૂપ સે ઓર સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ રૂપ સે પરિણત હોતે હૈં આદિ સ્વહી કથન પૂર્વોક્ત જૈસા જનના ચાહિયે ‘સવકરપ્રમાણં મંતે ! પુઢવીણ’ હે મદન્ત । શર્કરા પ્રમા પૃથિવી કે જો ‘વત્તીસુત્તર જોયણ સહસ્સવાહરલસ’ એક લાખ વત્તીસ હજાર યોજન કી મોટાઈ વાલી હૈં ઉસકા ‘સ્વેતચ્છેણ છિજ્જ-

રહેલ અને અસંસ્થાત હજારયોજનની પહોળાઈ વાળા અવકાશાન્તર વિગેરેના ક્ષેત્રચ્છેદથી વિભાગ કરવામાં આવે વિગેરે પહેલા કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવું જોઈએ. અર્થાત્

ક્ષેત્રચ્છેદપણથી જ્યારે કેવળીની બુદ્ધિથી વિભાગ કરવામાં આવે, તો તે એનું દ્રવ્ય વર્ણની અપેક્ષાથી કાળાદિપણથી ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિ વિગેરે પ્રકારથી, રસની અપેક્ષાથી તીખા, ટડવા, વિગેરે પ્રકારથી સ્પર્શની અપેક્ષાથી કર્કશ વિગેરે રૂપ અને સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે પ્રકારથી થાય છે વિગેરે બધું જ કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણેનું સમજવું ‘સવકરપ્રમાણં મંતે ! પુઢવીણ’ હે ભગવન્ શર્કરપ્રમા પૃથ્વીના કે જે ‘વત્તીસુત્તરજોયણ-સયસહસ્સવાહરલસ’ એક લાખ બત્રીસ હજાર યોજનની પહોળાઈ વાળી છે, તેના ‘સ્વેતચ્છેણ છિજ્જમાણીણ’ ક્ષેત્રચ્છેદપણથી જ્યારે વિભાગ કરવામાં

क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानायाः 'अत्थिदब्बाइ' सन्ति द्रव्याणि 'वण्णओ जाव घडत्ताए चिट्ठंति' वर्णतः कालानि नीलानि लोहितानि हारिद्राणि शुक्लानि, गन्धतः सुरभिगन्धानि दुरभिगन्धानि, रसतस्त्वित्तानि कटुकानि कषायाणि अम्लानि मधुराणि, स्पर्शतः कर्कशानि मृदूनि गुरुकाणि लघुकाणि शीतानि उष्णानि स्निग्धानि रुक्षाणि, संस्थानतः परिमण्डलानि वृत्तानि त्र्यस्राणि चतुरस्राणि आयतानि, तैः परिणतानि अन्योन्य बद्धानि अन्योन्य स्पृष्टानि अन्योऽन्यावगाढानि अन्योऽन्यरनेहबद्धानि अन्योऽन्य घटतया तिष्ठन्ति, इति प्रश्नः, भगवानाह—'हंता अत्थि' इन्द्र गौतम ! शर्कराप्रभाश्रितानि तानि द्रव्याणि यथोक्तविशेषणयुक्तानि भवन्त्येवेत्युत्तरम् । 'एवं घणोदहिस्स वीसं जोयणसहस्सवाहलस्स'

मणीए' क्षेत्रच्छेद के रूप में जो विभाग करते हैं तो उसके द्रव्य क्या 'वण्णओ जाव घडत्ताए चिट्ठंति' वर्ण की अपेक्षा फाल, नील, लोहित, हारिद्र और शुक्ल रूप से, गंध की अपेक्षा सुरभि दुरभि गंध रूप से, रस की अपेक्षा, तिक्त, कटुक कषाय, अम्ल एवं मधुर रस रूप से स्पर्श की अपेक्षा कर्कश, मृदु, गुरु, लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध और रुक्ष रूप से तथा संस्थान की अपेक्षा परिमंडल, वृत्त, त्र्यस्र, चतुरस्र, और आयत लम्बे रूप से परिणत होते हैं क्या ? क्योंकि ये द्रव्य अन्योन्य बद्ध होते हैं, अन्योन्य स्पृष्ट होते हैं, अन्योन्य अवगाढ होते हैं, अन्योन्य स्नेह गुण से बद्ध होते हैं तथा परस्पर में अविभक्त होकर मिले रहते हैं । इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—हाँ गौतम ! शर्करा प्रभा पृथिवी के आश्रित वे द्रव्य यथोक्त विशेषणों से युक्त होते ही हैं । 'एवं घणोदहिस्स वीसं जोयणसहस्स वाहलस्स' इसी प्रकार

आवे, तो तेना द्रव्यना 'वण्णओ जाव घडत्ताए चिट्ठंति' वर्णुनी अपेक्षाथी नील, लोहित, हारिद्र, अने शुक्ल सहेद पणुथी गंधनी अपेक्षाथी सुरभि दुरभि गंधपणुथी रसनी अपेक्षाथी तीण्णा, कटुवा कषाय तुरा अम्ल, आटा अने मधुर भीठा रसथी स्पर्शनी अपेक्षाथी कर्कश, मृदु, गुरु, लघु, शीत स्निग्ध, अने रुक्षपणुथी तथा संस्थाननी अपेक्षाथी परिमंडल, वृत्त, त्र्यस्र चतुरस्र, अने आयत लांणापणुथी परिणत थाय छे ? केमके आ द्रव्यो परस्पर बद्ध होय छे. परस्पर अवगाढ होय छे. परस्पर स्नेह गुणुथी बद्ध होय छे. तथा परस्परमा अविभक्त धर्मे भर्णाने रहे छे. २

आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कहे छे के हा गौतम ! शर्करा प्रभा पृथ्वीने आश्रित धर्म रहेला ते द्रव्यो यथोक्त विशेषणुथी युक्त होयन छे. 'एवं घणोदहिस्स वीसं जोयण सहस्सवाहलस्स' ऐन प्रभावे शर्कराप्रभा पृथ्वीनी

एवं शर्कराप्रभावदेव शर्कराप्रभातोऽधो विद्यमानस्य घनोदधेर्विंशति योजनसहस्र-
बाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य सन्ति द्रव्याणि यानि वर्णतः कालादिना,
गन्धतः सुरभ्यादिना, रसतस्त्वित्तादिना, स्पर्शतः कर्कशादिना, संस्थानतः
परिमण्डलादिना परिणतानि अन्योन्यवद्वादि विशेषणविशिष्टानि अन्योन्य
घटतया तिष्ठन्तीति प्रश्नस्य पूर्ववदेव हन्त सन्तीति भगवत उत्तरं ज्ञातव्यम् इति ।

‘एवं घणवातस्स असंखेज्जजोयणसहस्सबाहल्लस्स’ एवं घनोदधिवदेव
घनोदधेरधोभागे विद्यमानस्य घनवातस्यासंख्येययोजनसहस्रबाहल्यस्य क्षेत्र-

शर्करा પ્રભા કે નીચે વિદ્યમાન ઘનોદધિ કે જો બીસ હજાર યોજન કી મોટાઈ વાલી હૈ ક્ષેત્રચ્છેદ કે રૂપ મેં જો વિભાગ કરતે હૈં તો વહાં જો દ્રવ્ય હૈં વે વર્ણ કી અપેક્ષા કાલાદિ રૂપ સે ગંધ કી અપેક્ષા સુરભિ આદિ રૂપ સે, રસ કી અપેક્ષા તિત્ત આદિ રૂપ સે, સ્પર્શ કી અપેક્ષા કર્કશ આદિ રૂપ સે ઓર સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ રૂપ સે કયા પરિણમિત હોતે હૈં કયા? ક્યોંકિ તદ્ગત દ્રવ્ય અન્યોન્ય વદ્ધ આદિ વિશેષણોં વાલે હોતે હૈં। इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं हां गौतम! शर्करा प्रभा के घनोदधि के आश्रित द्रव्य-वर्ण, गंध, रस, स्पर्श और संस्थान रूप से परिणत होते हैं। और अन्योन्य संबद्ध आदि विशेषणों वાલે હોતે હૈં। ‘एवं घणवायस्स असंखेज्ज जोयण सहस्स बाह-
ल्लस्स’ इसी तरह से शर्करा प्रभा के घनोदधि के नीचे रहे हुए घन-
वात के जो असंख्यात हजार योजन की मोटाई वाला है क्षेत्रच्छेद के

નીચે રહેલ ઘનોદધિના કે જે બીસ હજાર યોજનની પહોળાઈ વાળો છે, તેના ક્ષેત્રચ્છેદ પછાથી જ્યારે વિભાગ કરવામાં આવે, તો શું ત્યાં જે દ્રવ્ય છે, તે વર્ણની અપેક્ષાથી કાળા વિગેરે રૂપે ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિ, દુરભિગંધપછાથી, રસની અપેક્ષાથી તીખા કડવા વિગેરે પછાથી સ્પર્શની અપેક્ષાથી કર્કશ વિગેરે પછાથી અને સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે પછાથી શું પરિણત થાય છે? કેમકે તેમાં રહેલ દ્રવ્ય અન્યોન્ય બદ્ધ વિગેરે વિશેષણો વાળું હોય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હા ગૌતમ! શર્કરાપ્રભાના ઘનોદધિના આશ્રયે રહેલ દ્રવ્ય, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અને સંસ્થાન પછાથી પરિણત થાય છે. અને અન્યોન્ય સંબદ્ધ વિગેરે વિશેષણો વાળું હોય છે.

‘एवं घणवायस्स, असंखेज्ज जोयणसहस्सबाहल्लस्स’ એજ પ્રભાણે શર્કરાપ્રભાના ઘનોદધિની નીચે રહેલા ઘનવાત કે જે અસંખ્યાત હજાર યોજનની પહોળાઈ વાળો છે, તેના ક્ષેત્રચ્છેદપછાથી વિભાગ કરવામાં આવે તો તેમાં

ચ્છેદેન છિદ્યમાનસ્ય સન્તિ દ્રવ્યાણિ યાનિ વર્ણતઃ કાલાદિના ગન્ધતઃ સુરમ્યા-
દિના, રસતસ્તિક્તાદિના, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિના સંસ્થાનતઃ પરિમણ્ડલાદિના
પરિણતાનિ ભવન્તીતિ પ્રશ્નસ્ય હન્ત ગૌતમ ! સન્તીતિ ભગવત ઉત્તરં જ્ઞાતવ્યમિતિ ।
'एवं जाव ओवासंतरस्स' एवं यावद्वकाशान्तरस्स, हे भदन्त ! यावत्पदेन
घनवातस्याधो विद्यमानस्यासंख्येययोजनसहस्रबाह्व्यस्य तनुवातस्य क्षेत्रच्छेदेन
छिद्यमानस्य सन्ति દ્રવ્યાણિ વર્ણતઃ કાલાદિના યાવત્ સંસ્થાનતઃ પરિ-
મણ્ડલાદિના પરિણતાનિ અન્યોન્ય વદ્ધાનિ વિશેષણ વિશિષ્ટાનિ અન્યોન્ય
ઘટતયા તિષ્ઠન્તીતિ પ્રશ્નસ્ય હન્ત ગૌતમ ! સન્તીતિ ભગવત ઉત્તરં

રૂપ મેં વિભાગ કરને પર તદ્ગત દ્રવ્ય કયા વર્ણ કી અપેક્ષા કાલાદિ
રૂપ સે, ગંધ કી અપેક્ષા સુરભિ આદિ રૂપ સે, રસ કી અપેક્ષા તિક્ત-
રસ આદિ રૂપ સે, સ્પર્શ કી અપેક્ષા કર્કશ આદિ રૂપ સે ઓર સંસ્થાન
કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ સે પરિણત હોતે હૈં કયા ઓર અન્યોન્ય
સંવદ્ધ આદિ વિશેષણોં વાલે હોતે હુએ રહતે હૈં કયા ? હસકે ઉત્તર મેં
પ્રભુ કહતે હૈં-હાં, ગૌતમ ! વે તદ્ગત દ્રવ્ય વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ ઓર
સંસ્થાન આદિ સે પરિણત આદિ પૂર્વવત્ હોતે હૈં । હસી તરહ શર્કરા
પ્રમા કે ઘનવાત કે નીચે સ્થિત તનુવાત કે જો કિ અસંખ્યાત હજાર
યોજન કી મોટાઈ વાલા હૈ કેશલી કી બુદ્ધિ સે ક્ષેત્રચ્છેદ કે રૂપ મેં
વિભાગ કરને પર તદ્ગત દ્રવ્ય કયા વર્ણ કી અપેક્ષા કાલાદિ રૂપ સે,
ગંધ કી અપેક્ષા સુરભિ આદિ રૂપ સે, રસ કી અપેક્ષા કર્કશ આદિ

રહેલ દ્રવ્ય શુ' વર્ણની અપેક્ષાથી કાળા વિગેરે પણાથી, ગંધની અપેક્ષાથી
સુરભિ વિગેરે રૂપથી રસની અપેક્ષાથી તીખા કડવા રસ વિગેરે પ્રકારથી
સ્પર્શની અપેક્ષાથી કર્કશ વિગેરે રૂપથી અને સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ
વિગેરે પણાથી પરિણત થાય છે. અને અન્યોન્ય સંબદ્ધ વિગેરે વિશેષણોવાળો
ધર્મને રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હા ગૌતમ ! તેઓ તેમાં
રહેલ દ્રવ્ય, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અને સંસ્થાન વિગેરેથી પરિણત વિગેરે
પૂર્વવત્ હોય છે. એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રમાના ઘનવાતની નીચે રહેલ તનુવાત,
કે જે અસંખ્યાત હજાર યોજનની પહોળાઈ વાળો છે, તેના કેવળીની બુદ્ધિથી
ક્ષેત્રચ્છેદથી વિભાગ કરવામાં આવે તો તેમાં રહેલ દ્રવ્ય, શુ' વર્ણની અપેક્ષાથી
કાળાદિ પણાથી ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિ વિગેરે રૂપથી રસની અપેક્ષાથી
તીખા વિગેરે રૂપથી સ્પર્શની અપેક્ષાથી કર્કશ વિગેરે પણાથી અને સંસ્થાનની
અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે રૂપે પરિમણ્ડળ છે. વિગેરે પૂર્વવત ધ્યન સમગ્ર લેખ.

પતિપત્તવ્યમ્ । एवं तनुवातस्याधोभागे विद्यमानस्यावकाशान्तरस्यासंख्येय-
 योजनसहस्रबाह्व्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य सन्ति द्रव्याणि यानि वर्णतः
 कालादिना यावत्संस्थानतः परिमण्डलादिना परिणतानि द्रव्याणि वर्णगन्धरस-
 स्पर्शसंस्थानयुक्तानि अन्योन्य वद्धानि विशेषणयुक्तानि अन्योन्य घटतया तिष्ठन्ति
 किमिति प्रश्नस्य हन्त गौतम ! भवन्त्येव तानि द्रव्यानि तथाविधानीत्युत्तरं ज्ञेयम्
 'जहा सक्करप्पभाए एवं जाव अहे सत्तमाए' यथा शर्कराप्रभायां घणोदधि घन-
 वात तनुवातावकाशान्तराणां क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानानां यानि तद्गत द्रव्याणि
 वर्णतः कालादिना यावत्संस्थानतः परिमण्डलादि परिणतानि अन्योन्य वद्वादि

રૂપ સે ઔર સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ રૂપ સે પરિણત આદિ
 પૂર્વવત્ હોકર રહતે હૈં, એસા કથન પૂર્વવત્ જાન લેના । હસી પ્રકાર
 અસંખ્યાત હજાર યોજન કી મોટાઈ વાલે અવકાશાન્તર કે જો કિ
 તનુવાત કે નીચે સ્થિત હૈં ક્ષેત્રચ્છેદ કે રૂપ મેં વિભાગ કરને પર તદ્ગત
 જો દ્રવ્ય હૈં વે વર્ણ કી અપેક્ષા કાલાદિ રૂપ સે, ગંધ કી અપેક્ષા સુરભિ
 દુરભિ ગંધ રૂપ સે, રસ કી અપેક્ષા તિક્ત આદિ રસ રૂપ સે, સ્પર્શ કી
 અપેક્ષા કર્કશ આદિ રૂપ સે ઔર સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ
 રૂપ સે પરિણમિત હોકર આદિ પૂર્વવત રહતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે

‘જહા સક્કરપ્પભાએ એવં જાવ અહે સત્તમાએ’ જિસ પ્રકાર શર્કરા
 પ્રભા કે ઘનોદધિ, ઘનવાત ઔર તનુવાત ઔર અવકાશાન્તર હૈં, इन
 सब के क्षेत्रच्छेदक रूप में विभाग करने पर तदन्तर्गत द्रव्यों का वर्ण
 की अपेक्षा कालादि रूप से, यावत् संस्थान की अपेक्षा परिमंडल

એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત હજાર યોજનની પહોળાઈ વળી અવકાશાન્તર
 કે જે તનુવાતની નીચે છે. તેના ક્ષેત્રચ્છેદ પશુથી વિભાગ કરવાથી તેમાં રહેલ
 જે દ્રવ્ય છે તે વર્ણની અપેક્ષાથી કાળા વગેરે રૂપે ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિ
 દુરભિ ગંધપશુથી. રસની અપેક્ષાથી તીખા, કઠવા, વિગેરે પશુથી સ્પર્શની
 અપેક્ષાથી કર્કશ વિગેરે પ્રકારથી અને સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે
 રૂપે પરિણમિત થઈને વિગેરે પહેલા કહેલ પ્રકારથી રહે છે, તેમ સમજવું

‘જહા સક્કરપ્પભાએ એવં જાવ અહે સત્તમાએ’ જે પ્રમાણે શર્કરા પ્રભામાં
 ઘનોદધિ, ઘનવાત, તનુવાત અને અવકાશાન્તર છે એ બધાના ક્ષેત્રચ્છેદ પશુથી
 વિભાગ કરવાથી તેમાં રહેલ દ્રવ્યોનું વર્ણની અપેક્ષાથી કાલાદિ રૂપે યાવત
 સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે પશુથી પરિણત થવાના સંબંધમાં

વિશેષણાનિ અન્યોન્ય ઘટતયા તિષ્ઠન્તિ તેષામવસ્થાનં વ્યાખ્યાતં તથૈવ વાલુકા-
પ્રમા પદ્મપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમઃ પ્રમાસ્વપિ ઘનોદધિ ઘનવાત તનુવા-
તાવકાશાન્તર સમ્બન્ધિ દ્રવ્યવિષયેऽપિ પ્રશ્નોત્તરેણ વ્યખ્યાતવ્યમિતિ । પ્રકારસ્તુ
સર્વત્ર પૂર્વવદેવ હતવ્ય इति સંક્ષેપઃ ॥૬॥

સમ્પ્રતિ રત્નપ્રમા પૃથિવીનાં સંસ્થાન પ્રતિપાદનાર્થમાહ—‘હમાણં મંતે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—હમા ણં મંતે ! રચણપ્પમા પુઢવી કિં સંઠિયા પન્નત્તા ?
ગોયમા ! ઝલ્લરી સંઠિયા પન્નત્તા । હમીસે ણં મંતે ! રચણપ્પ-
માણ પુઢવીણ સ્વરકંઢે કિં સંઠિણ પન્નત્તે ? ગોયમા ! ઝલ્લરી
સંઠિણ પન્નત્તે । હમીસે ણં મંતે ! રચણપ્પમાણ પુઢવીણ રચણ-
કંઢે કિં સંઠિણ પન્નત્તે ? ગોયમા ! ઝલ્લરી સંઠિણ પન્નત્તે ।
एवं जाव रिट्ठे । एवं पंकवहुले वि, एवं आववहुले वि, घणोदही
वि, घणवाए वि, तणुवाए वि, ओवासंतरे वि सव्वे झल्लरी
સંઠિણ પન્નત્તે । સક્કરપ્પમા ણં મંતે ! પુઢવી કિં સંઠિયા પન્નત્તા ?
ગોયમા ! ઝલ્લરી સંઠિયા પન્નતા । સક્કરપ્પમાણ પુઢવીણ
ઘણોદહી કિં સંઠિણ પન્નત્તે ? ગોયમા ! ઝલ્લરી સંઠિણ પન્નત્તે,

આદિ રૂપ સે પરિણમિત હોના આદિ કહ્યા ગયા હૈ ડલી પ્રકાર સે
વાલુકા પ્રમા, પદ્મ પ્રમા, ધૂમ પ્રમા, તમઃ પ્રમા ઓર તમસ્તમઃ પ્રમા,
इन पृथिवीयों में भी वर्तमान घनोदधि, घनवात, तनुवात और अव-
काशान्तर सम्बन्धी द्रव्यों का वर्ण की अपेक्षा कालादि रूप से, यावत्
સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ રૂપ સે, પરિણમન આદિ હોના હૈ,
ऐसा जानना चाहिये इस सम्बन्ध में आलाप प्रकार सर्वत्र पहिले के
જૈસા હી બનાના વાહિયે । સૂ૦ ॥૬॥

કથન કયું છે. એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રમા, પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમ પ્રમા અને
તમસ્તમપ્રમા આ પૃથ્વીયોમાં રહેલા ઘનોદધિ, ઘનવાત તનુવાત, અને અવ-
કાશાન્તર સંબંધી દ્રવ્યોનું વર્ણની અપેક્ષાથી કાળાદિ રૂપથી, યાવત્ સંસ્થાનની
અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે પદ્ધતી પરિભ્રમન વિગેરે થાય છે તેમ સમજવું આ
સંબંધમાં આલાપકોનો પ્રકાર બધેજ પડેલાં કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો. ૧૫૫

एवं जाव ओबासंतरे, जहा सकरप्पभाए वत्तव्वया एवं जाव अहे सत्तमाए वि ॥सू० ६॥

छाया-इयं खलु भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी किं संस्थिता प्रज्ञप्ता ? गौतम ! झल्लरी संस्थिता प्रज्ञप्ता । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः खर-काण्डं किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! झल्लरी संस्थितं प्रज्ञप्तम् । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः रत्नकाण्डं किं संस्थितम् प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! झल्लरी-संस्थितं प्रज्ञप्तम्, एवं यावद्विष्टम् । एवं पंकवहुलमपि, एवमव्वहुलमपि, घनोदधि-रपि, घनवातीऽपि तनुवातीऽपि, अवकाशान्तरमपि, सर्वः झल्लरी संस्थितः प्रज्ञ-प्तः । शर्कराप्रभा खलु भदन्त ! पृथिवी किं संस्थिता प्रज्ञप्ता ? गौतम ! झल्लरी संस्थिता प्रज्ञप्ता शर्कराप्रभायाः पृथिव्याः घनोदधिः किं संस्थितः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! झल्लरी संस्थितः प्रज्ञप्तः । एवं यावदधः सप्तम्या अपि ॥सू० ६॥

टीका-‘इमाणं भंते’ इयं खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभा पुढवी’ रत्नप्रभा पृथिवी ‘किं संठिया’ किं संस्थिता कीदृशेन संस्थानेन संस्थिता इति किं संस्थिता कीदृशे संस्थानेन संस्थानवती ‘पन्नत्ता’ प्रज्ञप्ता कथितेति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘झल्लरीसंठिया पन्नत्ता’ झल्लरी संस्थिता प्रज्ञप्ता कथिता झल्लरीव संस्थिता विस्तीर्ण-वल्याकारत्वात् । एवमस्या एव रत्नप्रभायाः यत् खरकाण्डं तस्य संस्थानं

‘इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं संठिया पन्नत्ता’-इत्यादि ।

टीકાર્થ—ગૌતમ ને યદાં પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-‘इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं संठिया’ हे भदन्त ! यह जो रत्नप्रभा पृथिवी है वह किस प्रकार के स्थान वाली कही गई है ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं-‘गोयमा ! झल्लरीसंठिया पन्नत्ता’ हे गौतम ! यह रत्नप्रभा पृथिवी झल्लरी-झालर-के जैसे-गोलाकार संस्थान वाली कही गई है क्योंकि यह विस्तीर्ण बलय के आकार वाली है

‘इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं संठिया पन्नत्ता’-इत्यादि

टीકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીએ આ સૂત્રદ્વારા પ્રશ્નને એવું પૂછેલ છે કે ‘इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं संठिया’ હે ભગવન્ જે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી છે, તે કેવા પ્રકારના સંસ્થાન વાળી કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે ‘गोयमा ! झल्लरी संठिया पन्नत्ता’ હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઝલ્લરીઝલ્લરના આકાર જેવી અર્થાત્ ગોળાકાર સંસ્થાનવાળી કહેવામાં આવી છે કેમકે આ વિસ્તારવાળા, બલય-બલોયાના આકાર જેવી છે,

પૃથ્વતિ-‘હમીસે ણં’ ઇત્યાદિ, ‘હમીસે ણં મંતે’ અસ્યાઃ खलु भदन्त ! ‘रयणप्प-
भाए पुढवीए’ रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘खरकंडे’ खरकाण्डम् ‘किं संठिए पणत्ते’
किं संस्थानं कीदृशसंस्थानयुक्तं प्रज्ञप्तम् ? ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘झल्लरी
संठिए पणत्ते’ झल्लरी संस्थानं झल्लर्याकारं प्रज्ञप्तम् । ‘हमીसे णं मंते’ एतस्याः
खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘रयणकंडे’ रत्न-
काण्डम्, ‘किं संठिए पणत्ते’ तत् रत्नकाण्डं किं संस्थितं कीदृक् संस्थानयुक्तं
प्रज्ञप्तं कथितमिति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा !’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘झल्लरीसंठिए पणत्ते’ झल्लरी संस्थितं रत्नकाण्डस्यापि विस्तीर्णवलयकारत्वा-
देवेति १ । ‘एवं जाव रिट्ठे’ एवं रत्नकाण्डं यथा झल्लरी संस्थितम्, तथैव वज्र-
काण्डादारभ्य यावद्रिष्टकाण्डमिति वज्रकाण्डम् २, वैदूर्यकाण्डम् ३, लोहिताक्ष-

‘हमીसेणं मंते ! रयणप्पभाए पुढवीए खरकंडे किं संठिए पणत्ते’
हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी में जो खरकाण्ड है वह ‘किं संठिए
पणत्ते’ किस संस्थान वाला कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं-‘गोयमा ! झल्लरी संठिए पणत्ते’ हे गौतम ! इस रत्न प्रभा पृथिवी
में जो खरकाण्ड है वह झल्लरी के जैसा आकार वाला कहा गया है
क्योंकि यह भी विस्तीर्ण वलय के आकार जैसी है ‘हमીसे णं मंते !
रयणप्पभाए पुढवीए रयणकंडे किं संठिए पणत्ते ?’ हे भदन्त ! इस
रत्नप्रभा पृथिवी में जो रत्नकाण्ड है वह कैसे आकार वाला कहा
गया है ? ‘गोयमा ! झल्लरी संठिए पणत्ते’ हे गौतम ! वह झालर के
जैसे आकार वाला कहा गया है ‘एवं जाव रिट्ठे’ रत्नकाण्ड की तरह
यावत् रिष्टकाण्ड भी झल्लरी के आकार जैसा ही कहा गया है यहां

“हमીसे णं મંતે! રયણપ્પભાए પુઢવીए खरकंडे किं संठिए पणत्ते’ હે ભગવન્
આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જે ખરકાંડ છે, તે ‘કિં સંઠિએ પન્નત્તે’ કયા સંસ્થાન
વાળો કંડેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા !
ઝલ્લરી સંઠિએ પન્નત્તે’ હે ગૌતમ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જે ખરકાંડ છે, તે
ઝલ્લરી-આલરના જેવા ગોળ આકારવાળો કંડો છે. કેમકે આ પણ વિસ્તૃત
ખડોયાના આકાર જેવો કંડેલ છે. ‘હમીસેણં મંતે ! રયણપ્પભાए પુઢવીए રયણ-
કંડે કિં સંઠિએ પન્નત્તે ૧’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જે રત્નકાંડ
છે, તે કેવા આકારવાળો કંડેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે
‘ગોયમા! ઝલ્લરી સંઠિએ પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! તે આલરના આકાર જેવા ગોળ
આકારવાળો કંડેલ છે ? ‘एवं जाव रिट्ठे’ રત્નકાંડના કથન પ્રમાણે યાવત્ રિષ્ટ
કાંડપણ આલરના આકાર જેવાજ આકારવાળો કંડેલ છે. અહિં યાં યાવત્ શબ્દથી

કાણ્ડમ્ ૪, મસારગલ્લકાણ્ડમ્ ૫, હંસગર્ભકાણ્ડમ્ ૬, પુલ્કકાણ્ડમ્ ૭, સૌગન્ધિકકાણ્ડમ્ ૮, જ્યોતીરસકાણ્ડમ્ ૯, અજ્ઞનકાણ્ડમ્ ૧૦, અજ્ઞનપુલ્કકાણ્ડમ્ ૧૧, રજતકાણ્ડમ્ ૧૨, જાતરૂપકાણ્ડમ્ ૧૩, અંકકાણ્ડમ્ ૧૪, સ્ફટિકકાણ્ડમ્ ૧૫, એવં રિષ્ટકાણ્ડં ચેતિ સર્વાણિ ષોડશાપિ કાણ્ડાનિ શ્વલ્લરી સંસ્થાનસંસ્થિતાન્યેવેતિ જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘એવં પંકવહુલે વિ’ એવં સ્વરકાણ્ડાદિવદેવ રત્નપ્રમા પૃથિવ્યાઃ યદ્ દ્વિતીયં પંકવહુલં કાણ્ડં તદપિ શ્વલ્લરી સંસ્થાનસંસ્થિતમિતિ જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘એવં આવવહુલે વિ’ એવમવ્વહુલમપિ પંકવહુલકાણ્ડવદેવ રત્નપ્રમા પૃથિવ્યાં વિચ્ચમાનસઙ્કાણ્ડં તૃતીયમપિ શ્વલ્લરી સંસ્થાન સંસ્થિતમિતિ જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘ઘણોદહી વિ’ ઘણોદધિરપિ રત્નપ્રમાયા અધોભાગે વર્તમાનો ઘણોદધિરપિ શ્વલ્લરી સંસ્થાનસંસ્થિત એવેતિ જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘ઘણત્રાણ વિ’ ઘનવાતોઽપિ ઘણોદધેરધસ્તાદ્વિધ-

યાવત્ શબ્દ સે વજ્ર કાણ્ડ ૨, વૈદૂર્યકાણ્ડ ૩, લોહિતાક્ષકાણ્ડ ૪, મસારગલ્લકાણ્ડ ૫, હંસગર્ભકાણ્ડ ૬, પુલ્કકાણ્ડ ૭, સૌગન્ધિકકાણ્ડ ૮, જ્યોતિરસ કાણ્ડ ૯, અજ્ઞન કાણ્ડ ૧૦, અજ્ઞન પુલ્ક ૧૧, રજત કાણ્ડ ૧૨, જાતરૂપ કાણ્ડ ૧૩, અંક કાણ્ડ ૧૪, સ્ફટિકકાણ્ડ ૧૫, ઓર રિષ્ટ કાણ્ડ ૧૬, યે સઘ સોલહ હી કાણ્ડ શ્વલ્લરી કે જૈસે આકાર વાલે કહે ગયે હૈં ।

‘એવં પંકવહુલે વિ’ સ્વરકાણ્ડ આદિ કી તરહ હી રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં જો દૂસરા વહુલ કાણ્ડ હૈ વહુ મી શ્વલ્લરી કે જૈસે-હી આકાર વાલા હી કહા ગયા હૈ ‘એવં આવવહુલે વિ’ હસી પ્રકાર સે રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં જો અવ્વહુલ ભાગ હૈ વહુ મી શ્વલ્લરી કે જૈસે આકાર વાલા કહા ગયા હૈ ‘ઘણોદધિ વિ’ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે અધોભાગ મેં વર્તમાન ઘણોદધિ મી શ્વલ્લરી કે જૈસે હી આકાર વાલા

વજ્રકાંડ ૨, વૈદૂર્યકાંડ ૩, લોહિતાક્ષકાંડ ૪, મસારગલ્લકાંડ ૫, હંસગર્ભકાંડ ૬, પુલ્કકાંડ ૭, સૌગન્ધિકકાંડ ૮, જ્યોતિરસકાંડ ૯, અજ્ઞનકાંડ ૧૦, અજ્ઞન પુલ્કકાંડ ૧૧, રજતકાંડ ૧૨, જાતરૂપકાંડ ૧૩, અંકકાંડ ૧૪, સ્ફટિકકાંડ ૧૫, અને રિષ્ટકાંડ ૧૬, આ બધાજ સોળે કાંડો અલરના આકાર જેવા આકાર વાળાજ કહેલા છે.

‘એવં પંકવહુલે વિ’ ખરકાંડ વિગેરના કથન પ્રમાણે જ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં ખીન્ને જે પંકવહુલકાંડ છે, તે પણ અલરના જેવા આકારવાળાજ કહેવામાં આવેલ છે. ‘એવં અવ્વહુલે વિ’ એજ પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં અવ્વહુલકાંડ છે તે પણ અલરના આકાર જેવા આકારવાળા કહેલ છે. ‘ઘણોદધિ વિ’ રત્નપ્રમા પૃથ્વીની નીચેના ભાગમાં રહેલ ઘણોદધિ પણ અલરના જેવા આકાર વાળાજ કહેલ છે. ‘ઘણત્રાણવિ’ ઘણોદધિની નીચેના ભાગમાં ઘનવાતપણ એ જ

માનો ઘનવાતોઽપિ ફલ્લરી સંસ્થિત એવ । ‘તણુવાએ વિ’ તનુવાતોઽપિ ઘનવાત-
સ્યાધસ્તાદ્ વિદ્યમાનસ્તનુવાતોઽપિ ફલ્લરી સંસ્થિત એવેતિ ? ‘ઓવાસંતરે વિ’
અવકાશાન્તરમપિ રત્નપ્રમાયામેવ તનુવાતાદધો વિદ્યમાનમવકાશાન્તરમપિ ફલ્લરી-
સંસ્થિતમિત્યવગન્તવ્યમિતિ, કિં વહુના ‘સવ્વે વિ ફલ્લરી સંઠિએ પન્નત્તે’ સર્વેઽપિ
પંકવહુલાદારમ્યાવકાશાન્તરપર્યન્તઃ પ્રસ્તાવઃ ફલ્લરી સંસ્થિતઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । ‘સક્કર-
પ્પમાણં મંતે ! શર્કરાપ્રમા સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘પુઢવી’ પૃથિવી ‘કિં સંઠિયા પન્નત્તા’
કિં સંસ્થિતા કીદૃશ સંસ્થાનયુક્તા પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’
હત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ફલ્લરી સંઠિયા પન્નત્તા’ ફલ્લરી સંસ્થિતા પ્રજ્ઞપ્તા
વિસ્તીર્ણ વલ્લયાકારત્વાદિતિ । શર્કરાપ્રમાયાઃ સંસ્થાનં પ્રદર્શ્ય શર્કરાપ્રમાયા અધો-

કહા ગયા હૈ । ‘ઘણવાએ વિ’ ઘનોદધિ કે અધોભાગ મેં વર્તમાન ઘન-
વાત મી હસી પ્રકાર કે આકાર વાલા કહા ગયા હૈ । ‘તણુવાએ વિ’
ઘનવાત કે અધોભાગ મેં વર્તમાન તનુવાત મી ફલ્લરી કે જૈસે હી
આકાર વાલા કહા ગયા હૈ । ‘ઓવાસંતરે વિ’ તનુવાત વલય કે અધો-
ભાગ મેં વર્તમાન અવકાશાન્તર મી ફલ્લરી કે જૈસે હી આકાર વાલા
કહા ગયા હૈ । ‘સવ્વે વિ ફલ્લરી સંઠિએ પન્નત્તે’ હસ વિષય મેં અધિક
કયા કહા જાવે પંકવહુલ કાણડ સે લેકર અવકાશાન્તર પર્યન્ત સવ હી
ફલ્લરી કે જૈસે હી આકાર વાલે કહે ગએ હૈ

‘સક્કરપ્પમાણં મંતે ! પુઢવી’ હે મદન્ત ! શર્કરાપ્રમા નામ કી જો
પૃથિવી હૈ વહ ‘કિં સંઠિયા’ કેસે આકાર વાલી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે
હૈ—‘ગોયમા ! ફલ્લરી સંઠિયા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! શર્કરા પ્રમા નામ
કી જો પૃથિવી હૈ વહ મી ફલ્લરી કે જૈસે હી આકાર વાલી હૈ । કયોં

પ્રમાણે આલરના આકાર જેવા આકારનો કહેલ છે. ‘તણુવાએ વિ’ ઘનવાતની
નીચેના ભાગમાં રહેલ જે તનુવાત છે, તે પણ આલરના આકાર જેવો કહેલ
છે, ‘ઓવાસંતરે વિ’ તનુવાત વલયના નીચેના ભાગમાં રહેલ અવકાશાન્તર
પણ આલરના જેવાજ આકાર વાળું કહેવામાં આવેલ છે. ‘સવ્વે વિ ફલ્લરી
સંઠિએ પન્નત્તે’ આ સબધમાં વિશેષ શું કહેવાય ? પંકમહુલકાંડથી લઈને
અવકાશાન્તર પર્યન્ત ણધાજ કાંડો આલરના આકાર જેવા આકારવાળા દક્ષા છે.

‘સક્કરપ્પમાણં મંતે ! પુઢવી’ હે ભગવન્ શર્કરાપ્રમાનામની જે પૃથ્વી
છે, તે ‘કિં સંઠિયા’ જેવા આકારવાળી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે
છે કે ‘ગોયમા ! ફલ્લરી સંઠિયા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી પણ

વિદ્યમાનસ્ય ઘનોદધેઃ સંસ્થાનં દર્શયિતુમાહ-સકરપ્પમાણ' 'ઇત્યાદિ, 'સકરપ્પ-
માણ પુઢવીણ' શર્કરાપમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ 'ઘનોદહી કિં સંસ્થિતઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-રુચિત
ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જ્ઞલ્લરી સંઠિણ
પન્નત્તે' શર્કરાપમાયાઃ ઘનોદધિઃ જ્ઞલ્લરી સંસ્થાનસંસ્થિત એવ પ્રજ્ઞપ્તઃ વિસ્તીર્ણ-
વલયાકારત્વાદેવેતિ । 'એવં જાવ ઓવાસંતરે' એવં યાવદવકાશાન્તરમ્, યાવત્પદેન
ઘનવાત તનુવાતયોઃ સંગ્રહઃ તથા ચ શર્કરાપમાઽધોવિદ્યમાનઘનવાતતનુવાતા
વકાશાન્તરમેતત્ સર્વં જ્ઞલ્લરી સંસ્થિતમેવેતિ જ્ઞેયમ્ । 'જઠા સકરપ્પમાણ વત્તવ્વયા

કિં યહ્મં બિસ્તીર્ણં વલય કે જૈસી-હૈ 'સકરપ્પમાણ પુઢવીણ ઘનો
દહી કિં સંઠિયા' હે મદન્ત ! શર્કરા પ્રમા પૃથિવી કે અધોભાગ મેં
જો ઘનોદધિવાત વલય હૈ વહ કૈસે આકાર વાલા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ
કહતે હૈ ગોયમા 'હે ગૌતમ ! 'જ્ઞલ્લરી સંઠિણ પન્નત્તે' શર્કરાપમા
પૃથિવી કે અધો ભાગ મેં અવસ્થિત જો ઘનોદધિ વાતવલય હૈ વહ બી
જ્ઞલ્લરી કે જૈસે હી આકાર વાલા હૈ । કયોંકિ હસકા જો આકાર હૈ
વહ વિસ્તીર્ણ વલય કે જૈસા હી હૈ । 'એવં જાવ ઓવાસંતરે' હસી તરહ
સે યાવત્ અવકાશાન્તર તક્ કથન જાનનાં ચાહિયે જૈસે-શર્કરા પ્રમા
ગત જો ઘનોદધિ વાતવલય હૈ-સો ડસ ઘનોદધિ વાતવલય કે નીચે
વર્તમાન જો ઘનવાત વલય હૈ વહ, ઓર હસ ઘનવાત વલય કે નીચે
વર્તમાન જો તનુવાત વલય હૈ વહ એવં હસ વાતવલય કે નીચે વર્તમાન
જો અવકાશાન્તર હૈ વહ તપ્ જ્ઞલ્લરી કે જૈસે હી આકાર વાલે હૈ
એસા જાનનાં ચાહિયે 'જઠા સકરપ્પમાણ વત્તવ્વયા એવં જાવ અહે

અ.લરના આકાર જેવાજ આકારવાળી કહી છે. 'સકરપ્પમાણ પુઢવીણ ઘનોદહી
કિં સંઠિયા' હે ભગવન્ શર્કરાપમા પૃથ્વીના નીચેના ભાગમાં રહેલ જે ઘનોદધિ
વાતવલય છે. તે કેવા આકાર વાળો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જ્ઞલ્લરી સંઠિણ પન્નત્તે' શર્કરાપમા પૃથ્વીની નીચેના
ભાગમાં રહેલ જે ઘનોદધિ વાતવલય છે, તે પણ અલરના જેવાજ આકાર
વાળો છે. કેમકે તેનો આકાર વિસ્તૃત બલોયાના જેવોજ છે. 'એવં જાવ ઓવા
સંતરે' એ જ પ્રમાણે યાવત્ અવકાશાન્તર સુધિનું કથન સમજવું જેમકે
શર્કરાપમામાં રહેલ જે ઘનોદધિ વાતવલય છે, તે ઘનોદધિ વાત વલયની નીચે
રહેલ જે ઘનવાત વલય છે, તે અને એ ઘનવાત વલયની નીચે રહેલ જે
તનુવાત વલય છે, તે અને એ તનુવાત વલયની નીચે રહેલ જે અવકાશાન્તર
છે, તે અધા અલરના આકાર જેવાજ ગોળ આકારવાળા છે. તેમ સમજવું

एवं जाव अहे सत्तमाए वि' यथा शर्कराप्रभायाः संस्थानविषये वक्तव्यता तथैव
वालुकाप्रभा पंकप्रभा धूमप्रभा तमःप्रभा तमस्तमःप्रभाणामपि पृथिवीनां संस्थान-
विषये वक्तव्यता ज्ञेया, सर्वाऽपि नास्कपृथिवी झल्लरी संस्थितेवेति। एवं
वालुकाप्रभात आरभ्य तमस्तमा पृथिवी पर्यन्ताः सर्वा अपि पृथिव्यः झल्लरी
संस्थिताः, तथा तत्सम्बन्धि घनोदधि घनवात तनुवातावकाशान्तराण्यपि झल्लरी
संस्थितान्येवेति ज्ञातव्यमिति ॥६॥

ननु सप्ताऽपि एताः पृथिव्यः सर्वासु किमलोकस्पर्शिन्यो नवे ? ति उच्यते-
नालोकस्पर्शिन्यः किन्तु लोकस्पर्शिन्य एव उक्तञ्च--

नविय फुसંति अलोगं चउसु वि दिसासु सव्व पुढवीओ' इति

नापि च स्पृशन्ति अलोकम्, चतुस्र्वपि दिक्षु सर्व पृथिव्यः, इतिच्छाया
एतदेव दर्शयति--'इमीसे णं' इत्यादि,

મૂલ્ય-इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए पुरत्थिमि-
ल्लाओ चरिमंताओ केवइयाए अब्बाहाए लोयंते पणत्ते ?
गोयमा ! दुवालसएहिं जोयणेहिं अब्बाहाए लोयंते पन्नत्ते, एवं

सत्तमाए वि' जिस प्रकार की यह संस्थान विषयक वक्तव्यता शर्करा
प्रभा के सम्बन्ध में कही गई है उसी तरह की वक्तव्यता वालुकाप्रभा,
पङ्कप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा, और तमस्तमःप्रभा के भी संस्थान
के सम्बन्ध में है ऐसा जानना चाहिये क्योंकि ये सब पृथिवीर्षा झल्लरी
के जैसे ही आकार वाली हैं। इसी प्रकार वालुका प्रभा से लेकर तम
स्तमा पृथिवी तक के जो घनोदधि, घनवात, तनुवात एवं अवकाशा-
न्तर हैं वे सब भी झल्लरी के जैसे ही आकार वाले हैं यह भी स्वतः
समझ लेना चाहिये सू० ॥६॥

‘જહા સર્વકરપ્પભાણ વત્તવ્વયા ઇવં જાવ અહેસત્તમાણ વિ’ ને પ્રદારનું
આ સંસ્થાન સંબંધી કથન શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના સંબંધમાં કહેલ છે,
એ જ પ્રમાણેનું કથન વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, અને તમસ્તમા
પ્રભાના સંસ્થાનના સંબંધમાં પણ સમજવું કેમકે આ બધી પૃથ્વીયો
આકારના આકાર જેવાજ આકારવાળી છે. એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીથી
લઇને તમસ્તમા પૃથ્વી સુધીના જે ઘનોદધિ, ઘનવાત, તનુવાત અને અવકા-
શાન્તર છે તે બધા પણ હાલરના આકાર જેવાજ ગોળ આકારવાળા છે. તેમ
સ્વતઃસમજ લેવું. ॥ સૂ. ૬ ॥

दाहिणिल्लाओ पच्चत्थिमिल्लाओ उत्तरिल्लाओ । सक्कप्पभाए पुढवीए पुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ केवइयाए अवाहाए लोयंते पन्नत्ते ? गोयमा ! तिभागूणेहिं तेरसहिं जोयणेहिं अवाहाए लोयंते पन्नत्ते, एवं चउदिसिं पि । बालुयप्पभाए पुढवीए पुरत्थिमिल्लाओ पुच्छा, गोयमा ! सतिभागेहिं तेरसेहिं जोयणेहिं अवाहाए लोयंते पन्नत्ते, एवं चउदिसिं पि । एवं सव्वासिं चउसु वि दिसासु पुच्छियव्वं । पंकप्पभाए पुढवीए चोदसहिं जोयणेहिं अवाहाए लोयंते पन्नत्ते । पंचमाए तिभागूणेहिं पन्नरसहिं जोयणेहिं अवाहाए लोयंते पन्नत्ते । छट्ठीए सतिभागेहिं पन्नरसहिं जोयणेहिं अवाहाए लोयंते पन्नत्ते । सत्तमीए सोलसहिं जोयणेहिं अवाहाए लोयंते पन्नत्ते । एवं जाव उत्तरिल्लाओ ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पाए पुढवीए पुरत्थिमिल्ले चरिमंते कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! तिविहे पन्नत्ते तं जहा घणोदहिवलए घणवायवलए तणुवायवलए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए दाहिणिल्ले चरिमंते कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! तिविहे पन्नत्ते तं जहा—एवं जाव उत्तरिल्ले, एवं सव्वासिं जाव अहे सत्तमाए उत्तरिल्ले । सु०७।

छाया—एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पौरस्त्यात् चरमान्तात् क्रियत्या अवाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्वादशभिर्योजनैरवाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः एवं दाक्षिणात्यात् पाश्चात्यादौत्तरात् । शर्कराप्रभायाः पृथिव्याः पौरस्त्यात् चरमान्तात् क्रियत्याऽवाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! त्रिभागोनैः स्रयोदशभिर्योजनैरवाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः, एवं चतुर्दिक्ष्वपि । बालुकाप्रभायाः पृथिव्याः पौरस्त्यात् पृच्छा, गौतम ! सत्रिभागैः स्रयोदशभिर्योजनैरवाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः, एवं चतुर्दिक्ष्वपि, एवं सर्वासां चतसृष्वपि दिशामुपष्टब्धम् । पङ्कप्रभायाः पृथिव्याः चतुर्दशभिः योजनैरवाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः । पञ्चम्या त्रिभागोनैः पञ्चदशभिर्योजनैरवाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः । षष्ठ्याः

સત્રિભાગૈઃ પશ્ચદશમિ યોજનૈરવાધયા લોકાન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । સપ્તમ્યાઃ ષોડશમિ યોજનૈરવાધયા લોકાન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । એવં યાવદૌત્તરાત્ । એતસ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત !
રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ પૌરસ્થ્યઃ ચરમાન્તઃ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! ત્રિવિધઃ
તથથા-ઘનોદધિવલયઃ ઘનવાતવલયઃ તનુવાતવલયઃ । એતસ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત !
રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ દાક્ષિણાત્યશ્વરમાન્તઃ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ત્રિવિધઃ
પ્રજ્ઞપ્તઃ તથથા-એવં યાવદૌત્તરં, એવં સર્વાસાં યાવદ્ધ્યઃ સપ્તમ્યા ઔત્તરઃ ॥સૂ.૦.૭॥

ટીકા--‘ઇમીસે જં મંતે’ એતસ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘રચણપ્પમાણ પુઢવીણ’
રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘પુરસ્થિમિલ્લાઓ’ પૌરસ્થ્યાત્ પૂર્વદિગ્માચિનઃ, ‘ચરિમં
તાઓ’ ચરમાન્તાત્-અન્તિમભાગાત્ ‘કેવહ્યાણ’ કિયત્યા-કિયત્પરિમિતયા
‘અવાહાણ’ અવાધયા-અપાન્તરાલરૂપયા ‘લોચંતે’ લોકાન્તે-લોકાવધિ પરિચ્છિન્નઃ
‘પન્નત્તે’ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? इति प्रश्नः भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, गोयमा’ हे गौतम !

શંકા—યે સાતોં હી પૃથિવીયાં કયા સમસ્ત દિશાઓં મેં અલોક
કા સ્પર્શ કરતી હૈં યા નહીં કરતી હૈં ?

ઉત્તર—યે સાતોં હી પૃથિવીયાં સમસ્ત દિશાઓં મેં અલોક કા
સ્પર્શ નહીં કરતી હૈં—જૈસે કહા હૈ—‘નવિય પુસંતિ અલેગં, ચડસુવિ
દિસાસુ સવ્વ પુઢવીઓ’ इत्यादि । किन्तु लोक का ही स्पर्श करती है
इसी बात को अब सूत्रकार प्रकट करते हैं—‘इमीसे जं मंते’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—‘ઇમીસે જં મંતે ! રચણપ્પમાણ પુઢવીણ પુરસ્થિમિલ્લાઓ
ચરિમંતાઓ કેવહ્યાણ અવાધાણ લોચંતે પળગત્તે’ હે ભદન્ત ! જો ચહ
રત્નપ્રમા નામ કી પૃથિવી હૈં ઉસ પૃથિવી કે પૂર્વ દિશાવર્તી ચરમાન્ત સે
કિતની દૂર પર લોકાન્ત-લોક કા અન્તભાગ કહા ગયા હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન

શંકા—આ સાતે પૃથ્વીયો સઘળી દિશાઓમાં અલોકનો સ્પર્શ કરે છે ?
કે નથી કરતી ?

ઉત્તર—આ સાતેય પૃથ્વીયો સઘળી દિશાઓમાં અલોકનો સ્પર્શ કરતી
નથી. જેમકે કહ્યું છે કે ‘નવિય પુસંતિ અલેગં, ચડસું દિસાસુવિ સવ્વ
પુઢવીઓ’ इत्यादि

પરંતુ લોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે. એજ વાતને હવે સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે.
‘ઇમીસે જં મંતે !’ इत्यादि

ટીકાર્થ—‘ઇમીસે જં મંતે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ પુરસ્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ
કેવહ્યાણ અવાધાણ લોચંતે પળગત્તે’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા નામની જે પૃથ્વી
છે એ પૃથ્વીની પૂર્વદિશાના ચરમાન્તથી દેટદે દૂર લોકાન્ત-લોકનો અન્ત

‘દુવાલસંઘર્ષિં જોયળેહિં’ દ્વાદશભિ યોજનૈઃ—દ્વાદશયોજનપરિમિતયા ‘અવાહા’ અવાધયા ‘લોચંતે’ લોકાન્તોડલોકાન્તાદર્વાગ્ભાગઃ ‘પન્નત્તે’ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિતઃ, અય ભાવઃ—રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ પૂર્વસ્થાં દિશિ ચરમપર્યન્તાત્ પરતઃ અલોકાદર્વાક્ અપાન્તરાલં દ્વાદશયોજનાનિ, ‘એવ દાહ્નિલ્લાઓ, પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ઉત્તરિલ્લાઓ’ એવમ્ દક્ષિણસ્યામપિ દ્વાદશયોજનાનિ અપાન્તરાલમ્ પશ્ચિમદિગ્ભાગેડપિ દ્વાદશયોજનાનિ અપાન્તરાલમ્, એવમુત્તરદિગ્ વિભાગેડપિ દ્વાદશયોજનાનિ અપાન્તરાલમ્ । દિગ્પ્રહગમુરલક્ષણમ્, તેન વિદિક્ષવપિ દ્વાદશયોજનાનિ અપાન્તરાલં જ્ઞાતવ્યમિતિ । શેષાણાં ચર્કરા પ્રભાદિતમસ્તમઃ પ્રમાપર્યન્તાનાં પૃથિવીનાં સર્વાસુદિક્ષુ વિદિક્ષુ ચ

કહતે હૈં—‘ગોયલા ! દુવાલસંઘર્ષિં જોયળેહિં અવાધાએ લોચંતે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા નામકી પહલી પૃથિવી કે પૂર્વ દિશાવર્તી ચરમાન્ત સે બારહ યોજન કે બાદ લોક કા અન્ત-અલોક-કહા ગયા હૈ તાત્પર્યં હસકા એલા હૈ કિ-રત્નપ્રભા પૃથિવી કી પૂર્વ દિશા મેં જો ચરમાન્ત હૈ-ઉસસે આગે ઓર અલોક કે પહિલે બારહ યોજન પ્રમાણ અપાન્તરાલ હૈં યહોં સે અલોક પ્રારમ્ભ હોતા હૈ અલોક કી મર્યાદા કા પ્રારમ્ભ હોના હી લોક કા અન્ત હૈ । ‘એવં દાહ્નિલ્લાઓ, પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ, ઉત્તરિલ્લાઓ’ હસી પ્રકાર દક્ષિણ પશ્ચિમ ઓર ઉત્તર દિશા મેં ભી બારહ બારહ યોજન કા અપાન્તરાલ હૈ । યહ દિશા સમ્બન્ધી અપાન્તરાલ કથન ઉપલક્ષણ રૂપ હૈ હસસે યહ ભી જાનના ચાહિયે કિ વિદિશાઓં મેં ભી, इतना ही अपांतराल है विदिशाओं में भी इस अपांतराल दूरी के बाद ही अलोकाकाश का प्रारंभ होता है इस रत्नप्रभा

કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયલા ! દુવાલસંઘર્ષિં જોયળેહિં અવાધાએ લોચંતે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીની પૂર્વદિશામાં રહેલ ચરમાન્તથી બાર યોજન પછી લોકનો અન્ત અલોક કહ્યો છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની પૂર્વ દિશામાં જે ચરમાન્ત છે, તેનાથી પછી અને અલોકની પહેલાં બાર યોજન પ્રમાણ અપાન્તરાલ છે ત્યાંથી જ અલોકનો પ્રારંભ થાય છે અલોકની મર્યાદાનું પ્રારંભ થવું એજ લોકનો અન્ત છે ‘એવં દાહ્નિલ્લાઓ, પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ, ઉત્તરિલ્લાઓ’ એજ પ્રમાણે દક્ષિણ દિશામાં પશ્ચિમ દિશામાં અને ઉત્તર દિશામાં પણ બાર બાર યોજનનો અપાન્તરાલ છે. આ દિશા સંબંધિ અપાન્તરાલનું કથન ઉપલક્ષણથી કહેલ છે, તેથી એમ પણ સમજવું કે વિદિશાઓમાં પણ એટલુંજ અપાન્તરાલ છે.

પૂર્વાદિદિક્ ચરમપર્યન્તાલ્લોકાન્તઃ ક્રમેનાધોઽધાત્ત્રિભાગોનેન, ત્રિભાગ ઇતિ તૃતીયો ભાગ સ્ત્રિભાગઃ । એકસ્ય યોજનસ્ય ત્રયોભાગાઃ કલ્પિતવ્યાઃ તેષુ ભાગેષુ એક તૃતીયો ભાગ સ્તૃતીયોઽશ્વત્રિભાગ ઉચ્યતે, તેન તૃતીય, ભાગન્યૂનેન એકેન યોજનેન યોજનસ્ય ભાગત્રયમધ્યાદ્ ભાગદ્વયેનાઽધિકૈરધિકૈર્યોજનૈ દ્વાતવ્યઃ, તથાહિ-શર્કરાપ્રમા પૃથિવ્યાઃ સર્વાસુ દિક્ષુ વિદિક્ષુ ચ ચરમપર્યન્તાલ્લોકાન્તસ્ય અન્તરાલં, ત્રિભાગોનાનિ ત્રયોદશ યોજનાનિ, યોજનસ્ય ભાગ-ત્રય મધ્યાદ્ભાગ દ્વયસહિત દ્વાદશયોજનાનીત્વર્થઃ । વાલુકા પ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ સત્રિભાગાનિ ત્રયોદશયોજનાનિ । પૂર્વોક્તેષુ ભાગદ્વયસહિતદ્વાદશયોજનેષુ ભાગદ્વયસંમેલનેન તૃતીયભાગસહિતાનિ પદ્મપ્રમાયાઃ પરિપૂર્ણાનિ ચતુર્દશયોજનાનિ, एवं धूम-

પૃથિવી કે અતિરિક્ત શેષ શર્કરાપ્રમા સે લેકર અધઃ સપ્તમી પર્યન્ત સય પૃથિવિયોં કી સય દિશાઓં મેં ઓર સય વિદિશાઓં મેં પૂર્વ આદિ દિશાઓં કે ચરમ પર્યન્ત ભાગ સે લોકાન્ત ક્રમસે નીચે નીચે ત્રિભાગ અર્થાત્ એક યોજન કે ત્રીન ભાગ કિયે જાવે, ઉન ત્રીન ભાગોં મેં એક જો તૃતીય-ત્રીસરા ભાગ અર્થાત્- ત્રીસરા અંશ હૈ વહ ત્રિભાગ કહલાતા હૈ એસે ત્રિભાગ ન્યૂન એક યોજન સે અર્થાત્ યોજન કે ત્રીન ભાગ મેં સે દો ભાગ સે અધિક યોજનોં સે જાન લેના ચાહિયે, જૈસે- રત્નપ્રમા પૃથિવી સે લોકાન્ત કા અપાન્તરાલ વારહ યોજન કા હોતા હૈ ઉસકે નીચે શર્કરા પ્રમા પૃથિવી કી સય દિશા વિદિશાઓં મેં પૂર્વ આદિ કે ચરમ પર્યન્ત ભાગ સે લોકાન્ત કા અપાન્તરાલ તૃતીય ભાગ ન્યૂન તેરહ યોજન કા અર્થાત્ ચારહ યોજન કે ડુપર યોજન કે

વિદિશાઓમાં પણ આ અપાન્તરાલ જેટલા દૂર પછી જ અલોકાકાશનો પ્રારંભ થાય છે. આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી શિવાય બાકીની શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી પૃથ્વી સુધી બધીજ પૃથ્વીઓની બધી દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં પૂર્વ વિગેરે દિશાઓના ચરમ સુધિના ભાગથી લોકાન્ત ક્રમથી નીચે નીચે ત્રિભાગ અર્થાત્ એક યોજનના ત્રણ ભાગ કરવામાં આવે, એ ત્રણ ભાગો પૈકી જે ત્રીજો ભાગ અર્થાત્ ત્રીજો અંશ છે, તે ત્રિભાગ કહેવાય છે. એવા ત્રિભાગથી ન્યૂન એક યોજનથી અર્થાત્ યોજનના ત્રણ ભાગોમાંથી જે ભાગથી વધારે યોજનવાળો સમજવો. જેમકે રત્નપ્રમા પૃથ્વીથી લોકાન્તનો અંતરાલ બાર યોજનનો હોય છે. તેની નીચે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી બધીજ દિશા અને વિદિશાઓમાં પૂર્વ દિશા વિગેરેના ચરમાન્ત સુધિના ભાગથી લોકાન્તનો અપાન્તરાલ ત્રીજા ભાગથી ન્યૂન તેર યોજનનો છે. અર્થાત્ બાર યોજન

પ્રમાયા ત્રિભાગોનાનિ પશ્ચદશયોજનાનિ, તમઃપ્રમાયાઃ સત્રિભાગોનાનિ પશ્ચદશયોજનાનિ અધઃ સપ્તમપૃથિવ્યાઃ પરિપૂર્ણાનિ પેડશયોજનાનિ । તદેવાહ- સૂત્રકારઃ ‘સકરપ્પમાણં’ इत्यादि, ‘સકરપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીપ્’ ચકરાપ્રમાયાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! પૃથિવ્યાઃ દ્વિતીયનારકપૃથિવ્યાઃ, ‘પુરત્થિ-મિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ’ પૌરસ્ત્યાત્ પૂર્વદિગ્માવિનશ્ચરમાન્તાત્ ‘કેવહ્યાપ અવાહાપ’ ક્રિયત્યા અવાધયા અપાન્તરાલ્લક્ષણયા ‘લોયંતે પળ્ણત્તે’ લોકાન્તભાગઃ

દો ભાગ લઢકર શર્કરા પ્રમા પૃથિવી મેં લોકાન્ત કા અપાન્તરાલ યોજન કે દો ભાગ સહિત ચારહ યોજન કા હો જાતા હૈ ।૨। હસી પ્રકાર વાલુકાપ્રમા પૃથિવી કી સઘ દિશા વિદિશાઓં મેં લોકાન્ત કા, અપાન્તરાલ તૃતીય ભાગ સહિત અર્થાત્ પૂર્વોક્ત દો ભાગોં સે સહિત ચારહ યોજન મેં દો ભાગ મિલ્લાને પર તીલરે ભાગ સહિત તેરહ યોજનોં કા હો જાતા હૈ ।૩। હસી રીતિ સે પઢ્ઢપ્રમા પૃથિવી કે પૂરે ચૌદહ યોજન કા અપાન્તરાલ હો જાતા હૈ ।૪। ધૂમપ્રમા પૃથિવી મેં તૃતીય ભાગ ન્યૂન પન્દ્રહ યોજન કા અપાન્તરાલ હો જાતા હૈ ।૫। તમાપ્રમા પૃથિવી મેં તૃતીય ભાગ સહિત પન્દ્રહ યોજન કા હો જાતા હૈ ।૬। ઇવં અધઃ સપ્તમી પૃથિવી મેં જાકર લોકાન્ત કા અપાન્તરાલ પૂરે સોલહ યોજનોં કા હો જાતા હૈ ।૭।

અવ હસી વાત કો સૂત્રકાર સ્પષ્ટ કરતે હૈ—‘સકરપ્પમાણં’ इत्यादि।

‘સકરપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીપ્ પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ કેવહ્યાપ અવાહાપ લોયંતે પળ્ણત્તે’ હે અદન્ત ! શર્કરા પૃથિવી કે પૂર્વ દિગ્માગવતી ચરમાન્ત સે કિતની દૂર પરલોક કા અન્ત કહા ગયા હૈ ?

ઉપર તેરમા યોજનના બે ભાગથી વધારે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીમાં લોકાન્તનો અપાન્તરાલ યોજનના બે ભાગ સાથે બાર યોજનનો થાય છે. ૨, એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી અધી દિશા વિદિશાઓમાં લોકાન્તનો અપાન્તરાલ ત્રીજા ભાગ સહિત અર્થાત્ પૂર્વોક્ત તેરમાં યોજનના બે ભાગ બાર યોજનમાં મેળવવાથી ત્રીજા ભાગ સહિત તેર યોજનનો થઈ જાય છે. ૩, એજ પ્રમાણે પંક પ્રમા પૃથ્વીમાં પૂરા ચૌદ યોજનનો અપાન્તરાલ થઈ જાય છે. ૪. ધૂમપ્રમા પૃથ્વીમાં ત્રીજા ભાગથી ન્યૂન પંદર યોજનનો અપાન્તરાલ થઈ જાય છે. ૫, તમઃપ્રમા પૃથ્વીમાં ત્રીજા ભાગ સહિત પંદર યોજનનો થઈ જાય છે. ૬, અને અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીમાં જઈને લે કાન્તનો અપાન્તરાલ પૂરા સોળ યોજનનો થઈ જાય છે.

હવે આ ઉપરોક્ત કથનને જ સૂત્રકાર વિશેષ સ્પષ્ટતાથી કહે છે, ‘સકરપ્પમાણં’ इत्यादि

‘સકરપ્પમાણં મંતે પુઢવીપ્ પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ કેવહ્યાપ અવાહાપ લોયંતે પળ્ણત્તે’ હે ભગવન્ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના પૂર્વદિગ્માગવતી ચરમાન્તથી કેટલે

प्रज्ञप्तः—कथितः, शर्कराप्रभा पृथिव्याः पूर्वभागे कियद्दूरे लोकान्तो भवति, इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिभाग्णेहिं तेरस जोयणेहिं’ त्रिभागन्यूनैस्त्रयोदशभिर्धोजनैः ‘अवाधाए’ अवाधया ‘लोयंते पणत्ते’ लोकान्तः प्रज्ञप्तः—कथितः शर्करा प्रभायाः पूर्वदिशि अलोकात्पूर्वं त्रिभागोनत्रयोदशयोजनस्य व्यवधानं भवति त्रिभागोनत्रयोदशयोजनान्तरमलोकस्य स्थिति-रित्यर्थः । ‘एवं चउद्दिसिपि’ एवं पूर्वदिग्भागे यावत्कमन्तरं कथितं तावत्कमेवान्तरं दक्षिणदिशि पश्चिमदिशि उत्तरदिशि, सर्वासु विदिक्ष्वपि त्रिभागोन त्रयोदश योजनस्यैव व्यवधानम् त्रिभागोन त्रयोदशयोजनाद्दूरे अलोकाकाशो भवतीति भावः । ‘वालुप्पभाए पुढवीए’ वालुकाप्रभायाः पृथिव्याः ‘पुरत्थिमिल्लाओ पुच्छा’ पौरस्त्यात् पुच्छा, हे भदन्त ! वालुकाप्रभायाः पृथिव्याः पौरस्त्यात् चरमान्तात् कियत्पाडावाधया लोकान्तः प्रज्ञप्त इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सत्तिभागेहिं तेरसहिं जोयणेहिं’

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘तिभाग्णेहिं तेरस जोयणेहिं अवाधाए लोयंते पणत्ते’ हे गौतम ! तृतीय भाग कम तेरह योजन की दूरी पर दो भाग सहित बारह योजन की दूरी पर—लोक का अन्त कहा गया है । ‘एवं चउद्दिसि वि’ शर्कराप्रभा के पूर्व दिग्भाग में जितना यह अन्तर कहा गया है—इतना ही अन्तर शर्कराप्रभा के दक्षिण दिग्भाग में और उत्तर दिग्भाग में तथा विदिशाओं में भी जानना चाहिये

‘वालुप्पभाए पुढवीए पुरत्थिमिल्लाओ पुच्छा’ हे भदन्त ! वालुका प्रभा के पूर्व दिग्भागी चरमान्त से किननी दूर पर लोक का अन्त कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—गोयमा । सत्तिभागेहिं तेरसहिं

हर दोऊनोअंत कडेव छे ? आ प्रश्नना उत्तरभा प्रभु छडे छे डे ‘तिभाग्णेहिं तेरसजोयणेहिं अवाधाए लोयंते पणत्ते’ छे गौतम । त्रीनलागधी छम तेर योजन हर जे लाग सहित बार योजन हर दोऊनो अंत छडेव छे ‘एवं चउद्दिसि वि’ शर्कराप्रभा पृथ्वीनी पूर्वदिशाभां जेटहुं आ अंतर छपुं छे. जेटहुंअंतर शर्कराप्रभा पृथ्वीनी दक्षिण दिशाभा, पश्चिम दिशाभा अने उत्तरदिशाभा तथा विदिशाओभा पण समजहुं.

‘वालुप्पभाए पुढवीए पुरत्थिमिल्लाओ पुच्छा, हे भदन्त वालुकाप्रभाणी पूर्व दिशाभा आवेला चरमान्तधी जेटहुं हर दोऊनो अंत छपुं छे ? आ प्रश्नना उत्तरभा प्रभु गौतमस्योक्तिनि छडे छे डे ‘गोयमा ! सत्तिभागेहिं तेरसहिं

સત્રિમાગૈઃ 'ત્રયોદશભિર્યોજનૈઃ' 'અવાધાઈ' અવાધયા 'લોયંતે' લોકાન્તઃ 'પન્નત્તે' પ્રજ્ઞમઃ કથિત ઇતિ । 'એવં ચઉદ્દિસિંવિ' એવં યથા બાલુકા પ્રમાયાઃ પૂર્વે ચરમાન્તે સત્રિમાગ ત્રયોદશયોજનાનિ આપાન્તરાલમ્ તથૈવ ચતુર્દિક્ષવપિ તાવત્પ્રમાણેનૈવ અપાન્તરાલં જ્ઞાતવ્યમ્ બાલુકાપ્રમાયા દક્ષિણસ્યાં દિશિ, પશ્ચિમાયા મુત્તરસ્યાં દિશિ ચ સત્રિમાગ ત્રયોદશયોજનાત્ દુરેઽલોકાકાશો ભવતીતિ ભાવઃ । 'એવં સન્વાસિં ચઉસુવિ દિસાસુ પુચ્છિયવ્વં' એવં યથા બાલુકા પ્રમા પૃથિવ્યા વ્યવધાનવિષયકઃ પ્રશ્નઃ કુત સ્તેનૈવ રૂપેણ સર્વાસાં પૃથિવીનાં પઢ્કપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃ પ્રમાતમસ્તમઃ પ્રમાણાં ચતસૃષ્વપિ દિક્ષુ વિદિક્ષુ ચ પ્રશ્નઃ કર્તવ્ય ઇતિ । અથ ભગવાન્ પઢ્કપ્રમાદિ પૃથિવીનાં વિષયેઽપાન્તરાલં દર્શયતિ- 'પંકપ્પમાઈ' ઇત્યાદિ, 'પંકપ્પમાઈ' પઢ્ક

જોયળેહિં અવાધાઈ લોયંતે પળ્ળત્તે' હે ગૌતમ ! બાલુકાપ્રમા કે પૂર્વ દિગ્ભાવી ચરમાન્ત સે તૃતીય ભાગ સહિત તેરહ યોજન કે બાદ લોક કા અન્ત કહા ગયા હૈ 'એવં ચઉદ્દિસિંવિ' હસી તરહ કા અન્તર બાલુકા પ્રમા કે દક્ષિણ દિગ્ભાગ મેં, પશ્ચિમ દિગ્ભાગ મેં ઓર ઉત્તર દિગ્ભાગ મેં હૈં એસા સમઘ્ઘના ચાહિયે

'એવં સન્વાસિં ચઉસુ વિ દિસાસુ પુચ્છિયવ્વં' જૈસા યહ પ્રશ્ન બાલુકા પ્રમા પૃથિવી કે ચારોં દિશાઓં મેં અલોક કે વ્યવધાન કે સમ્બન્ધ મેં ફિયા ગયા હૈ વૈસા હી પ્રશ્ન શેષ પૃથિવિયોં કી ચારોં દિશાઓં મેં મી અલોક કે વ્યવધાન મેં-દૂરી મેં-કર લેના ચાહિયે તથા ચ પંકપ્રમા ઓર તમસ્તમઃપ્રમા કી ચારોં દિશાઓં મેં એસા પ્રશ્ન કરના ચાહિયે હસી પ્રશ્ન કો લેકર ભગવાન્ પઢ્કપ્રમા આદિ પૃથિવિયોં કા અપાન્તરાલ દિઁલ્લાતે હૈં- 'પંકપ્પમાઈ' ઇત્યાદિ । હે અશ્વન્ત ! પઢ્કપ્રમા, ધૂમ-

જોયળેહિં અવાધાઈ લોયંતે પળ્ળત્તે' હે ગૌતમ ! બાલુકાપ્રમાની પૂર્વદિશામાં આવેલા ચરમાન્તથી ત્રીજા ભાગ સહિત તેર યોજન પછી લોકનો અન્ત કહેલ છે. 'એવં ચઉદ્દિસિંવિ' આજ પ્રમાણેનું અન્તર બાલુકાપ્રમા પૃથ્વીની દક્ષિણ દિશામાં, પશ્ચિમ દિશામાં અને ઉત્તર દિશામાં છે તેમ સમજવું.

'એવં સન્વાસિં ચઉસુ વિ દિસાસુ પુચ્છિયવ્વં' બાલુકાપ્રમા પૃથ્વીની ચારે દિશાઓમાં અલોકના વ્યવધાનના સંબંધમાં જે પ્રમાણે આ પ્રશ્ન કર્યો છે. એજ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન બાકીની પૃથ્વીઓની ચારે દિશાઓમાં અલોકના વ્યવધાનના સંબંધમાં કરી લેવો જોઈએ.

પંકપ્રમા અને તમસ્તમા પ્રમાની ચારે દિશાઓના સંબંધમાં એજ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન કરવો જોઈએ. એજ પ્રશ્નને લઈને ભગવન્ પંકપ્રમા

પ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ પૂર્વાદિ ચતુર્દિગ્વર્તિ ચરમાન્તાત્ 'ચઉદસર્હિ જોયનેર્હિ' ચતુર્દશમિયોજનૈઃ 'અવાહાણ લોયંતે પન્નત્તે' અવાધયા લોકાન્તઃ પ્રજ્ઞસઃ ચતુર્દશયોજનાત્ પરતોઽલોકાકાશો ભવતીતિ માવઃ । 'પંચમાણ' પશ્ચમ્યાઃ ધૂમપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ પૂર્વાદિ ચતુર્દિગ્વર્તિચરમાન્તાત્ 'તિમાગૂનેર્હિ પન્નરસર્હિ જોયનેર્હિ' ત્રિમાગોનૈ સ્તૃતીય માગહીનૈઃ પશ્ચદશમિઃ યોજનૈઃ 'અવાહાણ' અવાધયા 'લોયંતે' લોકાન્તઃ 'પન્નત્તે' પ્રજ્ઞપ્તઃ 'છટ્ટીણ સતિમાગેર્હિ પન્નરસર્હિ જોયનેર્હિ' પષ્ટ્યાઃ

પ્રમા, તમઃપ્રમા ઓર તમસ્તમઃપ્રમા કી પૂર્વ દિશા કે ચરમાન્ત સે કિતની દૂર લોક કા અન્ત રૂપ-અલોક હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં ક્રમશઃ એસા આલાપક કહના ચાહિયે-હે ગૌતમ ! 'પંકપ્પમાણ ચઉદસર્હિ જોયનેર્હિ અવાહાણ લોયંતે પણ્ણત્તે' પદ્મપ્રમા કી પૂર્વ દિશા કે ચરમાન્ત સે ચૌદહ યોજન સે આગે લોક કા અન્ત હૈ । હસી પ્રકાર સે શેષ દક્ષિણ પશ્ચિમ ઉત્તર દિશાઓં કે ચરમાન્ત સે ચૌદહ યોજન આગે લોક કા અન્ત હૈ એસા જાનના ચાહિયે । 'પંચમાણ' પાંચવી પૃથિવી જો ધૂમપ્રમા હૈ ઉસકે પૂર્વ દિગ્ભાગવર્તી ચરમાન્ત સે કિતની દૂર પર લોક કા અન્ત હે ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હે-હે ગૌતમ ! 'તિમાગૂનેર્હિ પન્નરસર્હિ જોયનેર્હિ અવાધાણ લોયંતે પન્નત્તે' પાંચવી પૃથિવી જો ધૂમપ્રમા હૈ ઉસકે પૂર્વ દિગ્ભાગવર્તી એવં દક્ષિણ પશ્ચિમ ઉત્તર દિગ્વર્તી ચરમાન્ત મેં તીસરા ભાગ કમ પન્દ્રહ યોજનોં કે આગે લોક કા અન્ત હોતા હૈ । 'છટ્ટીણ સતિમાગેર્હિ પન્નરસર્હિ જોયનેર્હિ અવાધાણ લોયંતે પન્નત્તે' છટ્ટી

વિગેરે પૃથ્વીયેાનું અપાન્તશલ બતાવે છે. 'પંકપ્પમાણ' ઇત્યાદિ છે ભગવન્ પંકપ્રમા. ધૂમપ્રમા, અને તમસ્તમપ્રમાની પૂર્વદિશાના ચરમાન્તથી કેટલે દૂર લોકના અન્ત રૂપ અલોક છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ક્રમશઃ એવો આલાપક કહેવો લેઈએ કે હે ગૌતમ ! 'પંકપ્પમાણ ચઉદસર્હિ જોયનેર્હિ' અવાહાણ લોયંતે પણ્ણત્તે' પંકપ્રમાની પૂર્વદિશાના ચરમાન્તથી ચૌદ યોજન પછી લોકનો અન્ત છે. એજ પ્રમણે બાકીની દક્ષિણ, પશ્ચિમ ઉત્તર દિશાઓના ચરમાન્તથી ચૌદ યોજન પછી લોકનો અન્ત છે. તેમ સમજવું 'પંચમાણ' પાંચમી જે ધૂમપ્રમા પૃથ્વી છે, તેની પૂર્વદિશામાં ચૌદહ ચરમાન્તથી કેટલે દૂર લોકનો અન્ત કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'તિમાગૂનેર્હિ પન્નરસર્હિ' જોયનેર્હિ અવાધાણ લોયંતે પન્નત્તે' પાંચમી જે ધૂમપ્રમા પૃથ્વી છે, તેની પૂર્વ દિશામાં ચૌદહ અને દક્ષિણ, પશ્ચિમ, ઉત્તર વિગેરે દિશામાં આવેલ ચરમાન્ત થી ચૌદહ લાગકમ પંદર યોજન પછી લોકનો અન્ત હતા છે.

પૃથિવ્યા સ્તમઃ પ્રમાયાઃ પૂર્વાદિ ચતુર્દિગ્વર્ણિચરમાન્તાત્ સત્રિમાગૈઃ પશ્ચદશ-
મિયોજનૈઃ 'અવાધાઈ' અવાધયા 'લોયંતે પન્નત્તે' લોકાન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિત ઇતિ ।
'સત્તમીઈ' સપ્તમ્યાઃ—તમસ્તમઃપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ પૌરસ્ત્યાત્ ચરમાન્તાત્
'સોલસઈ જોયળેઈ' ષોડશમિયોજનૈઃ 'અવાધાઈ લોયંતે પન્નત્તે' અવાધયા
લોકાન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ કથિત ઇતિ 'એવં જાવ ઉત્તરિલ્લાઓ' એવં યાવદુત્તરતઃ, યથા
સપ્તમ પૃથિવ્યાઃ પૌરસ્ત્યાત્ ચરમાન્તાત્ ષોડશયોજનદૂરે લોકાન્તો ભવતિ તથૈવ
દક્ષિણપશ્ચિમોત્તરચરમાન્તેભ્યઃ ષોડશયોજનદૂરે લોકાન્તો ભવતીતિ ।

અથૈતાનિ રત્નપ્રમાદિતમસ્તમાન્ત પ્રથિવીનાં દ્વાદશાદિ યોજન પ્રમાણાન્ય-
પાન્તરાલાનિ તાનિ કિમાકાશરૂપાણિ ઘનોદધ્યાદિ વ્યાપ્તાનિ વા તત્રોચ્યતે ઘનો

પૃથિવી કે પૂર્વદિગ્ભાગવર્તી ચરમાન્ત સે, દક્ષિણ દિગ્ભાગવર્તી ચરમાન્ત
સે પશ્ચિમ દિગ્ભાગવર્તી ચરમાન્ત સે ઓર ઉત્તર દિગ્ભાગવર્તી એવં વિદિ-
શાઓ કે ચરમાન્ત સે તૃતીય ભાગ સહિત પન્દ્રહ યોજન કે આગે લોક
કા અન્ત હૈ 'સત્તમીઈ સોલસઈઈ જોયળેઈ અવાધાઈ લોયંતે પન્નત્તે
એવં જાવ ઉત્તરિલ્લાઓ' હસી તરહ સાતવીં પૃથિવી કે પૂર્વ દિગ્ભાગ-
વર્તી ચરમાન્ત સે, દક્ષિણ દિગ્ભાગવર્તી ચરમાન્ત સે, પશ્ચિમ દિગ્ભા-
ગવર્તી ચરમાન્ત સે ઓર ઉત્તર દિગ્ભાગવર્તી ચરમાન્ત સે એવં વિદિ-
શાઓં કે ચરમાન્ત સે પૂરે સોલહ યોજન કે બાદ લોક કા અન્ત હૈ

અવ સૂત્રકાર હસ બાત કો પ્રકટ કરતે હૈ કિ—રત્નપ્રમા પૃથિવી
સે લેકર તમસ્તમાન્ત પૃથિવિયો કા જો અલોક તક બારહ આદિ
યોજનોં કા અન્તરાલ કહા ગયા હૈ બહ કયા આકાશ રૂપ હૈ યા ઘનો-

'છટ્ટીઈ સત્રિમાગેઈ' પન્નરસહિં જોયળેઈ' અવાધાઈ લોયંતે પન્નત્તે' છટ્ટી
પૃથ્વીની પૂર્વદિશામાં આવેલ ચરમાન્તથી, દક્ષિણ દિશામાં આવેલ ચરમાન્તથી
પશ્ચિમ દિશામાં આવેલ ચરમાન્તથી અને ઉત્તર દિશામાં આવેલ ચરમાન્તથી
અને વિદિશાઓના ચરમાન્તથી ત્રીજાભાગ સહિત પન્દર યોજન યહી લોકનો
અન્ત છે. 'સત્તમીઈ સોલસઈઈ', જોયળેઈ', અવાધાઈ લોયંતે પન્નત્તે એવં
જાવ ઉત્તરિલ્લાઓ' એજ પ્રમાણે સાતમી પૃથ્વીની પૂર્વ દિશામાં આવેલ
ચરમાન્તથી, દક્ષિણ દિશામાં આવેલા ચરમાન્તથી, પશ્ચિમ દિશામાં આવેલ
ચરમાન્તથી અને ઉત્તર દિશામાં આવેલ ચરમાન્તથી અને વિદિશાઓના ચર-
માન્તથી પૂરા સોળ યોજન યહી લોકનો અન્ત કહ્યો છે.

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રગટ કરે છે કે રત્નપ્રમા પૃથ્વીથી લઈને તમસ્તમા
સુધીની પૃથ્વીયોનું જે અલોક સુધી બાર વિગેરે યોજનોનું અન્તરાલ કહ્યું
છે, તે શું આકાશરૂપ છે ? અથવા ઘનોદધિ વિગેરેથી વ્યાપ્ત છે ? આ પ્રશ્નના

દધ્યાદિવ્યાપ્તાનિ તત્ર કર્મિન અપાન્તરાલે કિયાન્ ઘનોદધ્યાદિરિતિ પ્રતિષાદ નાર્થમાહ—‘इमीसे णं’ इत्यादि, ‘इमीसे णं भंते’ एतस्याः खलु भदन्त ! ‘रयण-
प्पमाए पुढवीए’ रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘पुरत्थिभिल्ले चरिमते’ पौरस्त्यः पूर्वदिग्
मात्रीचरमान्तोऽपान्तराललक्षणः सः ‘कइविहे पन्नत्ते’ कतिविधः—कति प्रकारकः
प्रज्ञप्तः—कथित इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘तिविहे पन्नत्ते’ त्रिविध स्विपकारकः प्रज्ञप्त—कथितः ‘तं जहा’ तद्यथा—‘घणो-
दहिवलए’ घनोदधिवलयः—वल्याकार घनोदधिरूपः ‘घणवायवलए’ घनवातवलयः
वल्याकार घनवातरूप इत्यर्थः ‘तणुवायवलए’ तनुवातवलयः वल्याकार तनु-

દધિ આદિ સે વ્યાપ્ત છે ? હમને ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહેતે હું કે બહુ અન્તરાલ
ઘનોદધિ આદિ સે વ્યાપ્ત છે. હવે વિષય મેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા
હૈ—‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पमाए पुढवीए’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा
पृथिवी का पूर्व दिग्भागवती जो चरमान्त है सो वहां तक और
अलोक से पहिले जो अपान्तराल है वह ‘कइविहे पन्नत्ते’ कितने प्रकार
का कहा गया है ? रत्नप्रभा पृथिवी से पूर्व दिशा की ओर बारह
योजन आगे जाने पर ठीक यहीं से अलोक का प्रारम्भ हो जाता है
इसी तरह से अन्यत्र भी ऐसा ही समझना चाहिये सो यह जो रत्न
प्रभा पृथिवी से अलोक प्रारम्भ होने के पहिले २, बीच का जो व्यव-
धान स्थान है उसमें क्या है ? ऐसा इस प्रश्न का भाव है इस प्रश्न का
उत्तर दिया गया है कि ‘गोयमा ! तिविहे पन्नत्ते’ हे गौतम ! वह
अपान्तराल तीन प्रकार का कहा गया है—‘घणोदहिवलए’ वल्याकार

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે તે અંતરાલ ઘનોદધિ વિગેરેથી વ્યાપ્ત છે. તે સંબંધમાં
ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पमाए
पुढवीए’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની પૂર્વદિશામાં આવેલ જે ચરમાન્ત
છે, ત્યાં મુઘી અને અલોકની પહેલાં જે અપાન્તરાલ છે તે ‘कइविहे पन्नत्ते’
કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે ? રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી પૂર્વદિશા તરફ બાર યોજન
આગળ જતાં બરોબર ત્યાંથીજ અલોકનો પ્રારંભ થાય છે. એજ પ્રમાણે
અન્યત્ર પણ એજ પ્રમાણેનું કથન સમજવું

તે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી અલોકનો પ્રારંભ થતાં પહેલાં વચ્ચેનું
જે વ્યવધાન સ્થાન છે, તેમાં શું છે ? આ પ્રમાણેનો આ પ્રશ્ન પૂછવાનો હેતુ
છે. આના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘गोयमा ! तिविहे पन्नत्ते’ હે ગૌતમ !
એ અપાન્તરાલ ત્રણ પ્રકારનું કહેલ છે ‘घणोदहिवलए’ વળ્યાકાર ઘનોદધિ,

વાતરૂપ इत्यर्थः । ‘इमीसे णं भंते’ एतस्याः खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘दाहिणिल्ले’ चरिमंते’ दाक्षिणात्यः—दक्षिण-दिशि विद्यमानः चरमान्तोऽपान्तराललक्षणः, ‘कइविहे पन्नत्ते’ कतिविधः—कति-प्रकारकः प्रज्ञप्तः—कथित इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहे पन्नत्ते’ त्रिविध स्त्रिप्रकारकः प्रज्ञप्तः ‘तं जहा जाव उत्तरिल्ले’ तद्यथा यावदौत्तरः—उत्तर दिग्भावी, यावत्पदेन घनोदधिवलयरूपो घनवातवलय-रूप स्तनुवातवलयरूपश्चेति, हे भदन्त ! रत्नप्रभायाः पाश्चात्यश्चरमान्तः कति-विधः प्रज्ञप्तः हे गौतम ! त्रिविधः प्रज्ञप्त रतथा घनोदधिवलयरूपो घनवातवलय-रूप स्तनुवात वलयरूपश्च । हे भदन्त ! रत्नप्रभाया उत्तरदिगू विभाग चरमान्तः कतिविधः प्रज्ञप्तः हे गौतम ! त्रिविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा—घनोदधि वलयरूपो

घनोदधि ‘घनवायवलए’ वलयाकार घनवात ‘तणुवायवलए’ और वल-याकार तनुवात अर्थात् इस अपान्तराल स्थान में ये तीन वात वलय हैं अन्यत्र भी ऐसा ही भाव जानना चाहिये।

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभा पुढवीए दाहिणिल्ले चरिमंते कइविहे पणत्ते’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी का दक्षिण चरमान्त रूप अपान्तराल कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! तिविहे पन्नत्ते’ हे गौतम ! वह तीन प्रकार का कहा गया है ‘तं जहा’ तद्यथा—घनोदधि रूप, घनवात रूप और तनुवात रूप ‘एवं जाव उत्तरिल्ले’ इसी तरह रत्नप्रभा पृथिवी का जो पश्चिम दिग्बती अपान्तराल है वह भी इन्हीं तीन वात वलय रूप है—तथा उत्तर दिग्

‘घणवायवलए’ वलयाकार घनवात ‘तणुवायवलए’ तथा वलयाकार तनुवात अर्थात् આ અપાન્તરાલ રૂપ સ્થાનમાં આ ત્રણ વાતવલય આવેલા છે. અન્યત્ર પણ એજ પ્રમાણેનો ભાવ સમજવો.

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभा पुढवीए दाहिणिल्ले चरिमंते कइविहे पणत्ते’ हे ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો દક્ષિણ ચરન્માત રૂપ અપાન્તરાલ કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! તિવિહે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! તે ત્રણ પ્રકારનો કહેલ છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ઘનોદધિરૂપ, ઘનવાતરૂપ અને તનુવાતરૂપ ‘એવં જાવ ઉત્તરિલ્લે’ એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની જે પશ્ચિમદિશામાં આવેલ અપાન્તરાલ છે તે પણ આ ત્રણ વાત વલય રૂપ છે. તથા ઉત્તરદિશામાં આવેલ જે અપાન્તરાલ છે, તે પણ

ઘનવાતવલયરૂપ રત્નવાતવલયરૂપશ્ચેતિ । ‘એવં સવ્વાસિં જાવ અહે સત્તમાણ ઉત્તરિલ્લે’ એવં રત્નપ્રમાણાશ્ચતુર્ણુ દિગ્ભાગેષુ યથા ત્રયશ્ચરમાન્તાઃ ઘનોદધિ ઘનવાત તનુવાતરૂપાઃ કથિતા સ્તૈરૈવ પ્રકારેણ શર્કરાપ્રમાણાલ્લકાપ્રમા પદ્મપ્રમાધૂમ-પ્રમા તમપ્રમા અથઃ સપ્તરૂપાઃ ચતુર્ણુ દિગ્દિશાગેષુ પ્રત્યેકં ત્રયઃ ત્રયઃ ઘનોદધિ-ઘનવાત તનુવાતરૂપાશ્ચરમાન્તાસ્ત્રિપ્રકારકા વક્તવ્યા इति ॥સૂ.૦૭॥

સમ્પત્તિ રત્નપ્રમાદિત આરમ્ભ તમસ્તમાપ્રમા પર્યન્તાનાં પ્રથિવીનાં ઘનોદધિ ઘનવાતતનુવાતાનાં તિર્યગ્ વાહલ્યં પ્રતિપાદયિતુકામઃ પ્રથમં રત્નપ્રમા પ્રથિવ્યાઃ ઘનોદધિરૂપલલ્ય તિર્યગ્ વાહલ્યમાનમ્-‘હમીસે ણં’ इत्यादि,

મૂલ્ય-હમીસે ણં મંતે ! રચણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ ઘણોદહિ-વલણ કેવડણ વાહલ્લેણં પળણત્તે, ગોયમા ! છ જોયણાં વાહ-લ્લેણં પન્નત્તે । સક્કરપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ ઘણોદહિવલણ કેવડણ વાહલ્લેણં પન્નત્તે ? ગોયમા ! સત્તિ માગાં છ જોયણાં વાહ-લ્લેણં પન્નત્તે । વાલુયપ્પમાણ પુચ્છા, ગોયમા ! તિમાગૂણાં સત્તજોયણાં વાહલ્લેણં પન્નત્તે । એવં ણણં અભિલાવેણં પંક-પ્પમાણ સત્તજોયણાં વાહલ્લેણં પન્નત્તે । ધૂમપ્પમાણ સત્તિ-માગાં સત્તજોયણાં વાહલ્લેણં પન્નત્તે । તમપ્પમાણ તિમાગૂ-વર્તી જો અપાન્તરાલ હૈ યહ મીં હન્હીં તીન વાત વલય રૂપ હૈ ‘એવં સવ્વાસિં જાવ અહે સત્તમાણ ઉત્તરિલ્લે’ જિસ પ્રકાર સે રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ચારો દિગ્ભાગોં કે ૪ અપાન્તરાલ તીન તીન વાતવલય રૂપ કહે ગયે હૈં ઉઘીં પ્રકાર સે શર્કરાપ્રમા કે વાલુકાપ્રમા કે, પદ્મપ્રમા કે, ધૂમપ્રમા કે તમપ્રમા કે ઔર અથઃસપ્તમી પૃથિવી કે ચારોં દિશાઓં મેં જો અપાન્તરાલ પ્રકટ ક્રિયે ગયે હૈં-વે સવ મી તીન ૨, વાતવલય રૂપ હૈં એસા જાનનાં ચાહિયે । સૂ.૦-૧૧૭॥

આ ત્રણ વાત વલય રૂપ છે ‘એવં સવ્વાસિં જાવ અહેસત્તમાણ ઉત્તરિલ્લે’ જે પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથ્વીની ચારે દિશાના ૪ અપાન્તરાલ ત્રણ ત્રણ વાતવલય રૂપ કહ્યા છે. એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના, વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના, પંકપ્રમા પૃથ્વીના ધૂમપ્રમા પૃથ્વીના તમપ્રમા પૃથ્વીના, વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના સાતમી પૃથ્વીની ચારે દિશાઓમા જે ચાર અપાન્તરાલો કહ્યા છે, એ સઘળા ત્રણ ત્રણ વાતવલય રૂપ છે તેમ સમજવું. ॥ સૂ. ૭ ॥

णाइं अट्टजोयणाइं । तमतमप्पभाए अट्टजोयणाइं ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए धणवायवलए केवइए बाहल्लेणं पन्नत्ते ? गोयमा ! अद्धपंचमाइं जोयणाइं बाहल्लेणं पन्नत्ते । सक्करप्पभाए पुच्छा, गोयमा ! कोसूणाइं पंचजोयणाइं बाहल्लेणं पन्नत्ते । एवं एएणं अभिलावेणं बालुयप्पभाए पंचजोयणाइं बाहल्लेणं पन्नत्ते । पंकप्पभाए सक्कोसाइं पंचजोयणाइं बाहल्लेणं पन्नत्ते । धूमप्पभाए अद्धछट्ठाइं जोयणाइं बाहल्लेणं पन्नत्ते । तमप्पभाए कोसूणाइं छजोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ते । अहे सत्तमाए छजोयणाइं बाहल्लेणं पन्नत्ते ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तणुवायवलए केवइए बाहल्लेणं पन्नत्ते ? गोयमा ! छक्कोसे बाहल्लेणं पन्नत्ते । एवं एएणं अभिलावेणं सक्करप्पभाए सतिभागे छक्कोसे बाहल्लेणं पन्नत्ते । बालुयप्पभाए तिभागूणे सत्तकोसे बाहल्लेणं पन्नत्ते । पंकप्पभाए पुढवीए सत्तकोसे बाहल्लेणं पन्नत्ते । धूमप्पभाए सतिभागे सत्तकोसे । तमप्पभाए तिभागूणे अट्टकोसे बाहल्लेणं पन्नत्ते । अहे सत्तमाए पुढवीए अट्टकोसे बाहल्लेणं पन्नत्ते ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए घणोदहिवलयस्स छ जोयणबाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स अत्थि दव्वाइं वण्णओ काल जाव हंता अत्थि । सक्करप्पभाए णं भंते ! पुढवीए घणोदहि वलयस्स सतिभाग छ जोयणबाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स जाव हंता अत्थि । एवं जाव अहे सत्तमाए जं जस्स बाहल्लं ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए घणवायवलयस्स अद्धपंचमजोयणबाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स जाव हंता अत्थि ॥ एवं जाव

अहे सत्तमाए जं जस्स बाहल्लं । एवं तणुवायवल्लयस्स वि जाव
 अहे सत्तमाए जं जस्स बाहल्लं । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए
 पुढवीए घणोदहिवल्लए किं संठिए पन्नत्ते ? गोयमा ! वट्टे वल्लया-
 गारसंठाणसंठिए पन्नत्ते । जे णं इमं रयणप्पभं पुढविं सव्वओ
 समंता संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए
 घणोदहिवल्लए, णवरं अप्पणप्पणं पुढविं संपरिक्खित्ताणं
 चिट्ठइ । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए घणवायवल्लए
 किं संठिए पन्नत्ते ? गोयमा ! वट्टे वल्लयागारे तहेव जाव जे णं
 इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए घणोदहिवल्लयं सव्वओ समंता
 संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ । एवं जाव अहे सत्तमाए घणवायवल्लए ॥
 इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए तणुवायवल्लए किं संठिए पन्नत्ते ?
 गोयमा ! वट्टे वल्लयागारसंठाणसंठिए जाव जे णं इमीसे णं
 रयणप्पभाए पुढवीए घणवायवल्लयं सव्वओ समंता संपरिक्खि-
 त्ताणं चिट्ठइ, 'एवं जाव अहे सत्तमाए तणुवायवल्लए ॥ इमाणं
 भंते ! रयणप्पभा पुढवी केवइया आयामविक्खंभेणं पणत्ता ?
 गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, असं-
 खेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पणत्ता । एवं जाव अहे
 सत्तमा, इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी अंते य मज्झे य सव्व-
 त्थ समा बाहल्लेणं पन्नत्ता । एवं जाव अहे सत्तमा ॥सू० ८॥

छाया—एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या घनोदधिवलयः कियान्
 बाहल्येन प्रज्ञप्तः ? गौतम ! षड्भयोजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । शर्कराप्रभायाः
 पृथिव्याः घनोदधिवलयः कियान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः ? गौतम ! सत्रिभागानि
 षड्भयोजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । बालुकाप्रभायाः पृच्छा, गौतम ! त्रिभागो-
 नानि सप्तभयोजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । एवमेतेनाभिलापेन पंकप्रभायाः सप्त-
 योजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । धूमप्रभायाः सत्रिभागानि सप्तभयोजनानि बाहल्येन
 प्रज्ञप्तः तमःप्रभायाः त्रिभागानि अष्टभयोजनानि । तमस्तमःप्रभाया अष्टभयोजनानि ।

एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः घनवातवलयः कियान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अर्द्धपञ्चमानि योजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । शर्कराप्रभायाः प्रच्छा, गौतम ! क्रोशोनानि पञ्चयोजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । एवमेतेन अभिलापेन बालुकाप्रभायाः पञ्चयोजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । पङ्कप्रभायाः सप्तक्रोशानि पञ्चयोजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । धूमप्रभायाः अर्द्धषष्ठानि योजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । तमःप्रभायाः क्रोशोनानि षट्पञ्चयोजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तानि । अधः सप्तम्याः षड्पञ्चयोजनानि बाहल्येन प्रज्ञप्तः । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः तनुवातवलयः कियान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः ? गौतम ! षट्क्रोशान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः । एवमेतेन अभिलापेन शर्कराप्रभायाः सत्रिभागान् षट्क्रोशान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः । बालुकाप्रभायाः त्रिभागान् सप्तक्रोशान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः । पङ्कप्रभायाः सप्तक्रोशान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः । धूमप्रभायाः सत्रिभागान् सप्तक्रोशान् तमःप्रभायाः त्रिभागान् अष्टक्रोशान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः । अधः सप्तम्याः पृथिव्या अष्टक्रोशान् बाहल्येन प्रज्ञप्तः । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां घनोदधिवलयस्य षड्पञ्चयोजन बाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य सन्ति द्रव्याणि वर्णतः काल यावत् हन्त सन्ति । शर्कराप्रभायां खलु भदन्त ! पृथिव्यां घनोदधिवलयस्य सत्रिभाग-षड्पञ्चयोजन बाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य यावद् हन्त सन्ति । एवं यावदधः सप्तम्याः यद् यस्य बाहल्यम् । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभापृथिव्यां घनवातवलयस्यार्द्धपञ्चमयोजनबाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य यावद् हन्त सन्ति । एवं यावदधः सप्तम्या यद् यस्य बाहल्यम् । एवं तनुवातवलयस्यापि यावदधः सप्तम्यां यद् यस्य बाहल्यम् । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या घनोदधिवलयः किं संस्थितः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! वृत्तः वलयाकारसंस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः । यः खलु इमां रत्नप्रभां पृथिवीं सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठति । एवं यावदधः सप्तम्याः पृथिव्या घनोदधिवलयः नवरम् आत्मीयात्मीयां पृथिवीं संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठति । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः घनवातवलयः किं संस्थितः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! वृत्तः वलयाकारः तथैव यावद् खलु एतस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या घनोदधिवलयं सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठति । एवं यावदधः सप्तम्या घनवातवलयः । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्यास्तनुवातवलयः किं संस्थितः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! वृत्तः वलयाकारसंस्थानसंस्थितः यावद् यः खलु एतस्या रत्नप्रभापृथिव्याः घनवातवलयं सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य खलु तिष्ठति । एवं यावदधः

સપ્તમ્યારતનુસારવત્ત્વ । ડય સ્વલુ મદન્ત । રત્નપ્રમા પૃથિવી ક્રિયતી આયામ-
વિષ્કરમેણ પ્રદ્રપ્તા ? ગૌતમ ! અસંસ્પેયાનિ યોજનમદ્ભ્યાણિ આયામવિષ્કરમેણ
અસંસ્પેયાનિ યોજનમદ્ભ્યાણિ પરિક્ષેપેણ પ્રદ્રપ્તા । एवं यावद्धः सप्तमी । इयं
स्वलु मदन्त ! रत्नप्रमा पृथिवी भन्ते च मध्ये च सर्वत्र समा बाहल्येन प्रदृप्ता ?
हन्त गौतम ! डय स्वलु रत्नप्रमा पृथिवी भन्ते च मध्ये च सर्वत्र समा बाहल्येन
प्रदृप्ता । एव यावद्धः सप्तमी ॥८॥

ટીકા—‘इमीसे णं भन्ते ।’ एतस्याः स्वलु मदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’
रत्नप्रमायः पृथिव्या ‘घणोदधिवलए’ घनोदधिवलयः रत्नप्रमा पृथिव्याः दिक्षु
विदिक्षु च चरमान्ते घणोदधि-लय इत्यर्थ ‘केवइए’ बाहल्लेणं पन्नत्ते’ क्रियान्
क्रियत्परिमितः बाहल्येन पन्नत्त-रूधित इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’
इत्यादि. ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘छ जोयणाणि बाहल्लेणं पन्नत्ते’ पद्वयोजनानि
पद्वयोजनपरमितः बाहल्येन घनोदधि-लयः प्रदृप्ताः-रूधित इति । ‘सकरप्पभाए
पुढवीए’ जर्जरामभायाः पृथिव्याः घणोदधिवलए’ घनोदधिवलयः ‘केवइए

‘इमीसे णं भन्ते ! रयणप्पभाए पुढवीए’—इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે પેલા પૂછા હૈ—‘इमीसे णं भन्ते ! रयणप्पभाए
पुढवीए’ हे भदन्त ! इह रत्नप्रमा पृथिवी का ‘घनोदधिवलए’ घनो-
दधि वलय—रत्नप्रमा पृथिवी की सतत दिशाओं और विदिशाओं
के चरमान्त से जो घनोदधि बहता है—वह ‘केवइए बाहल्लेणं पन्नत्ते’
तिर्यग्बाहल्य की अपेक्षा कितना मोटा कहा गया है ? उत्तर में प्रभु
कहते हैं—‘गोयमा ! छ जोयणाणि बाहल्लेणं पन्नत्ते’ हे गौतम ! वह
तिर्यग्बाहल्य की अपेक्षा छह योजन का मोटा कहा गया है—
‘सकरप्पभाए पुढवीए घनोदधि वलए केवइए बाहल्लेणं पन्नत्ते’ हे
भदन्त ! शर्करा पृथिवी का घनोदधि वलय तिर्यग्बाहल्य की अपेक्षा

‘इमीसे णं भन्ते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે ‘इमीसे णं भन्ते !
रयणप्पभाए पुढवीए’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીનો ‘घणोदधिवलए’
घनोदधिवलय રત્નપ્રમા પૃથ્વીની સઘળી દિશાઓ અને વિદિશાઓના ચરમાન્તમાં
જે ઘનદધિવલય છે, તે ‘केवइए बाहल्ले णं पन्नत्ते’ તિર્યગ્બાહલ્યની અપેક્ષાએ
કેટલો મોટો કહેલ છે ? ‘गोयमा ! छ जोयणाणि बाहल्लेणं पन्नत्ते’ હે ગૌતમ !
તે તિર્યગ્બાહલ્યની અપેક્ષાથી છ યોજનની મોટાઇ વાળો કહેલ છે ‘सकर
प्पभाए पुढवीए घणोदधिवलए केवइए बाहल्लेणं पन्नत्ते’ હે ભગવન્ શર્કરાપ્રમા

વાહલ્લેણં પન્નત્તે' ક્રિયાન્ તિર્યગ્વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિત્વમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-
 'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सतिभागाइं छ जोयणाइं' सत्तिभा-
 गानि-तृतीयभागेन सहितानि षड्भोजनानि 'वाहल्लेणं' तिर्यग् वाहल्येन 'पन्नत्ते'
 प्रज्ञप्तः-कथित इति । 'बालुयप्पमाए पुच्छा' बालुकाप्रभायाः पृच्छा, हे भदन्त !
 बालुकाप्रभायाः पृथिव्या घनोदधिवलयः क्रियान् तिर्यग्वाहल्येन प्रज्ञप्त इति
 पृच्छा-प्रश्नः संगृह्यते मगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम !
 'विभागूणाइं सत्तजोयणाइं वाहल्लेणं पन्नत्ते' त्रिभागोनानि-तृतीयभागेन हीनानि
 सप्तयोजनानि तिर्यग् वाहल्येन प्रज्ञप्तः-कथितो बालुकाप्रभाया घनोदधिवलय
 इति । 'एवं एएणं अभिलावेणं' पंकप्पमाए सत्तजोयणाइं वाहल्लेणं पण्णत्ते'
 एवं यथोक्तेन अभिलापेन प्रकारेण पङ्कपभायाः घनोदधिः सप्तयोजनानि तिर्यग्-
 वाहल्येन प्रज्ञप्तः, हे भदन्त ! पङ्कपभायाः पृथिव्याः घनोदधिवलयः क्रियान्
 तिर्यग्वाहल्येन प्रज्ञप्तः ? हे गौतम ! पङ्कपभायाः घनोदधिवलयः सप्तयोजनानि

कितना मोटा कहा गया है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! सति-
 भागाइं छ जोयणाइ’ वह योजन के तृतीय भाग सहित छह योजन का
 कहा गया है ‘बालुयप्पमाए पुच्छा’ हे भदन्त ! बालुका प्रभा पृथिवी का
 घनोदधि वलय तिर्यग्वाहल्य की अपेक्षा कितना मोटा कहा गया है ?
 उत्तर में प्रभु करते हैं-‘गोयमा ! तिभागूणाइं सत्तजोयणाइं वाहल्लेणं
 पन्नत्ते’ हे गौतम ! वह योजन के तृतीय भाग कम सात योजन का
 मोटा कहा गया है-अर्थात् योजन के दो भाग सहित छह योजन का
 मोटा तिर्यग् वाहल्य की अपेक्षा कहा गया है ‘एवं एएणं अभिलावेणं
 पंकप्पमाए सत्तजोयणाइं वाहल्लेणं पन्नत्ते’ इसी प्रकार से पङ्कपभा
 का जो घनोदधि वलय है वह भी तिर्यग्वाहल्य की अपेक्षा सात

પૃથ્વીનો ઘનોદધિવલય તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી કેટલો મોટો કહેલ છે ?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે ‘ગોયમા ! સત્તિભાગાઈં છ
 જોયણાઈં’ તે યોજનના ત્રીજા ભાગ સહિત છ યોજનનો કહેલ છે. ‘વાલુયપ્પમાએ
 પુચ્છા’ હે ભગવન્ વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીનો ઘનોદધિ તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાએ
 કેટલો મોટો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા !
 તિભાગૂણાઈં સત્તજોયણાઈં વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! આ યોજનના ત્રીજા
 ભાગથી ઓછા સાત યોજનની મોટાઈવાળો કહેલ છે. અર્થાત્ યોજનના બે
 ભાગ સહિત છ યોજનની મોટાઈ તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ‘એવં
 એએણં અભિલાવેણં પંકપ્પમાએ સત્તજોયણાઈં વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ એજ પ્રભાએ
 પંકપ્રભા પૃથ્વીનો જે ઘનોદધિવલય છે. તે પણ તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી

તિર્યંગાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત इति भावः । 'धूमप्पभाए सति भागाइं सत्तजोयणाइं' पन्नत्ते' धूमप्रभायाः सत्रिभागानि तृतीयभागेन सहितानि सप्तयोजनानि प्रज्ઞપ્તः, हे भदन्त ! धूमप्रभायाः पृथिव्याः घनोदधिवलयः कियान् तिर्यंगाहल्येन प्रज्ઞप્तः ? हे गौतम ! धूमप्रभायाः घनोदधिवलयः सत्रिभागानि सप्तयोजनानि प्रज्ઞप્त इति भावः । 'तमप्पभाए तिभागूणाइं' अट्टजोयणाइं' तमःप्रभाया त्रिभागोनि अष्टयोजनानि, हे भदन्त ! तमःप्रभायाः पृष्ठ पृथिव्याः घनोदधिवलयः कियान् तिर्यंगाहल्येन प्रज्ઞप્तः ? हे गौतम ! तमःप्रभायाः पृथिव्याः घनोदधिवलयः त्रिभागोनानि तृतीय भागहीनानि अष्टयोजनानि तिर्यंगाहल्येन प्रज्ઞप્त इति । 'तमतमप्पभाए अट्टजोयणाइं' तमस्तमःप्रभाया अष्टयोजनानि, हे भदन्त ! तमस्तमप्रभायाः पृथिव्याः घनोदधिवलयः कियान् तिर्यंगाहल्येन प्रज्ઞप્तः ? गौतम ! तमस्तमः-

યોજન કા મોટા કહા ગયા હૈ 'ધૂમપ્પભાણ સતિ ભાગાઈં સત્ત જોય-
નાઈં પન્નત્તે' ધૂમપ્રભા પૃથિવી કા જો ઘનોદધિ વાતવલય હૈ વહ
તિર્યંગાહલ્ય કી અપેક્ષા કિતના મોટા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ધૂમપ્રભા પૃથિવી કા જો ઘનોદધિ વલય હૈં વહ
તૃતીય ભાગ સહિત સાત યોજન કા કહા ગયા હૈ 'તમપ્પભાણ તિભા-
ગૂનાઈં અટ્ટજોયનાઈં' હે ભદન્ત ! છઠી તમપ્રભા પૃથિવી કા જો
ઘનોદધિ વલય હૈ વહ તિર્યંગાહલ્ય કી અપેક્ષા કિતના મોટા કહા
ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! તમપ્રભા પૃથિવી કા જો
ઘનોદધિ વલય હૈ વહ યોજન કા તૃતીય ભાગ કમ આઠ યોજન કા
તિર્યંગાહલ્ય કી અપેક્ષા મોટા કહા ગયા હૈ 'તમતમપ્પભાણ અટ્ટયોજ-
નાઈં' હે ભદન્ત ! સાતવીં પૃથિવી જો તમસ્તમઃ પ્રભા હૈં ઉસકા ઘનો-
દધિવલય તિર્યંગાહલ્ય કી અપેક્ષા કિતના મોટા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં

સાત યોજનની મોટાઈ વાળો કહેલો છે. 'ધૂમપ્પભાણ સતિભાગાઈં સત્ત જોયનાઈં પન્નત્તે' ધૂમપ્રભા પૃથ્વીને જે ઘનોદધિ વાતવલય છે, તે તિર્યંગાહલ્યની અપેક્ષાથી કેટલો વિશાળ કહેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! ત્રીજા ભાગ સહિત સાત યોજનનો કહેલ છે 'તમપ્પભાણ તિભાગૂનાઈં અટ્ટ જોયનાઈં' હે ભગવન્ છઠી તમપ્રભા પૃથ્વીને જે ઘનોદધિ વલય છે તે તિર્યંગાહલ્યની અપેક્ષા કેટલો વિશાળ કહેલ છે ? ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે હે ગૌતમ ! તમપ્રભા પૃથ્વીને જે ઘનોદધિવલય છે તે યોજનના ત્રીજા ભાગ કમ આઠ યોજનનો તિર્યંગાહલ્યની અપેક્ષાથી વિસ્તાર વાળો કહેલ છે. 'તમતમપ્પભાણ અટ્ટજોયનાઈં' હે ભગવન્ સાતમી પૃથ્વી કે જે તમસ્તમા નામની છે, તેનો ઘનોદધિવલય તિર્યંગાહલ્યની

પ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા ઘનોદધિવલયોઽપ્ટયોજનાનિ તિર્યગ્બાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત ઇતિ માવઃ ।

અથ રત્નપ્રમાદિ પૃથિવીનાં ઘનવાતવલય વાહલ્યમાહ—‘ઈમીસે જં મંતે’ એતસ્યાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! ‘ચયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘ઘનવાયવલણ’ ઘનવાતવલયઃ ‘કેવહયં વાહલ્લેણ પન્નત્તે’ કિયાન્ તિર્યગ્બાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્ધપંચમાહ’ અદ્ધપંચમાનિ સાહ્જીનિ ચત્તવારિ ઇત્યર્થઃ ‘જોયણાહ’ યોજનાનિ ‘વાહલ્લેણ’ વાહલ્યેન તિર્યગ્બાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત ઇતિ । ‘સન્કરપ્પમાણ પુચ્છા’ શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃચ્છા, હે ભદન્ત ! એતસ્યાઃ શર્કરા પ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ઘનવાતવલયઃ કિયાન્ તિર્યગ્બાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ પૃચ્છયા સંગૃહ્યતે ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !

પ્રશ્ન કહેલે હૈં—હે ગૌતમ ! તમસ્તમપ્રમા પૃથિવી કા જો ઘનોદધિ વલય હૈ વહ તિર્યગ્બાહલ્ય કી અપેક્ષા આઠ યોજન કા કહા ગયા હૈ ।

અવ રત્નપ્રમા પૃથિવિયોં કે ઘન વાત કા વાહલ્ય કહેલે હૈં—‘ઈમીસે જં મંતે ! ચયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઘનવાયવલણ કેવહયં વાહલ્લેણ પન્નત્તે’ હે ભદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કા જો ઘનવાતવલય હૈ વહ તિર્યગ્બાહલ્ય કી અપેક્ષા કિતના મોટા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહેલે હૈં—‘ગોયમા ! અદ્ધ પંચમાહ’ જોયણાહ’ વાહલ્લેણ પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! વહ અદ્ધ પંચમ અર્થાત્ સાઢે ચાર યોજન કા તિર્યગ્બાહલ્ય કી અપેક્ષા મોટા કહા ગયા હૈ । ‘સન્કરપ્પમાણ પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! હસ શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કા ઘનવાત વલય તિર્યગ્બાહલ્ય કી અપેક્ષા કિતના મોટા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહેલે હૈં—‘ગોયમા ! કોસૂણાહ’ પંચજોયણાહ’ વાહલ્લેણ પન્નત્તે’ હે

અપેક્ષાથી કેટલો વિશાળ કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! તમસ્તમપ્રમા પૃથ્વીનો જે ઘનોદધિવાતવલય છે, તે તિર્યગ્બાહલ્યની અપેક્ષાથી આઠ યોજનનો કહ્યો છે.

હવે રત્નપ્રમા વિગેરે પૃથ્વીયોના ઘનવાતના બાહલ્યનું કથન કરે છે. ‘ઈમીસે જં મંતે ! ચયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઘનવાયવલણ કેવહયં વાહલ્લેણ પન્નત્તે’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીનો જે ઘનવાતવલય છે, તે તિર્યગ્બાહલ્યની અપેક્ષાથી કેટલો વિશાળ કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! અદ્ધ પંચમાહ’ જોયણાહ’ વાહલ્લેણ પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! તે અર્ધ પંચમ અર્થાત્ સાડાચાર યોજનનો તિર્યગ્બાહલ્યની અપેક્ષાથી વિશાળ કહ્યો છે. ‘સન્કરપ્પમાણ પુચ્છા’ હે ભગવન્ આ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીનો જે ઘનવાત વલય છે, તે તિર્યગ્બાહલ્યની અપેક્ષાથી કેટલો વિશાળ કહેલ છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! કોસૂણાહ’ પંચજોયણાહ’ વાહલ્લેણ પન્નત્તે’ હે

‘કોઠુણાઈં પંચજોયણાઈં વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ કોશોનાનિ કોશૈકેન હીનાનિ પશ્ચયોજનાનિ શર્કરાપ્રમાયા ઘનવાતવલય સ્તિર્યગ્વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત ઇતિ । ‘એવં એણં અભિલાવેણં’ એવમ્ એતેન પૂર્વોક્તેન અભિલાપેન—આલાપકપ્રકારેણ ‘વાલુપ્પમાણ પંચજોયણાઈં વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ વાલુકાપ્રમાયાઃ પશ્ચયોજનાનિ વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તઃ, હે મદન્ત । એતસ્યા વાલુકાપ્રમાયા ઘનવાતવલયઃ કિયાન્ તિર્યગ્વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ભગવાન્ આહ—હે ગૌતમ ! વાલુકાપ્રમાયા ઘનવાતવલયઃ પશ્ચયોજનાનિ તિર્યગ્વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તઃ, ઇતિ તાદઃ । ‘પંકપ્પમાણ સ્વકોસાઈં પંચજોયણાઈં વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ પદ્મપ્રમાયાઃ સ્વકોશાનિ કોશમહિતાનિ પશ્ચયોજનાનિ વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તઃ, હે મદન્ત । એતસ્યાઃ પદ્મપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ઘનવાતવલયઃ કિયાન્ તિર્યગ્વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત ઇતિ પ્રશ્નઃ, શ્રગવાનાહ—હે ગૌતમ ! પદ્મપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ઘનવાતવલયઃ કોશૈકાદિક્ષ પશ્ચયોજનાનિ તિર્યગ્વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત ઇતિભાવઃ । ‘ધૂમપ્પમાણ અદ્ધ-ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમાયા ઘનવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્ય ક્ષી અપેક્ષા એક કોશ કમ પાંચ યોજન કા મોટા કહા ગયા હૈ ‘એવં એણામિલાવેણં’ હસી આલાપક પ્રકાર હે એસા બી પ્રશ્ન કરના વાહિયે—હે મદન્ત ! વાલુકાપ્રમા કા જો વાતવલય હૈ વહ તિર્યગ્વાહલ્ય કી અપેક્ષા કિતના મોટા કહા ગયા હૈ ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—ગૌતમ ! ‘વાલુપ્પમાણ પંચજોયણાઈં વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ વાલુકાપ્રમા કા ઘનવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્ય કી અપેક્ષા પાંચ યોજન કા મોટા કહા ગયા હૈ ‘પંકપ્પમાણ સ્વકોસાઈં પંચજોયણાઈં વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ હે મદન્ત ! પંકપ્રમા પૃથિવી કે ઘનવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્ય કી અપેક્ષા કિતના મોટા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—પદ્મપ્રમા કા ઘનવાતવલય એક કોશ અધિક પાંચ યોજન કા મોટા તિર્યગ્વાહલ્ય કી અપેક્ષા કહા ગયા હૈ ‘ધૂમપ્પમાણ અદ્ધ છટ્ટાઈં જોયણાઈં વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ ધૂમપ્રમા પૃથિવી કા ઘનવાત વલય ॥૫॥ અર્દ્ધષ્ઠ અર્થાત્ સાઠે પાંચ યોજન કા મોટા તિર્ય

ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમાના ઘનવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્યથી અપેક્ષાથી એક કોશ કમ પાંચ યોજનનો કહેલ છે. ‘એવં એણામિલાવેણં’ એજ પ્રમાણે આ આલાપકના પ્રકારથી એવો પણ પ્રશ્ન કરવો જોઈએ કે હે ભગવન્ વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીનો જે ઘનવાતવલય છે, તે તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષા કેટલો વિશાળ કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે હે ગૌતમ ! ‘વાલુપ્પમાણ પંચજોયણાઈં વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ વાલુકાપ્રમાના ઘનવાત વલય છે, તે તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી પાંચ યોજનનો કહેલ છે ‘પંકપ્પમાણ સ્વકોસાઈં પંચજોયણાઈં વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ હે ભગવન્ પંકપ્રમા પૃથ્વીનો ઘનવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાએ કેટલો

છટ્ટાઈં જોયળાઈં વાહલ્લેળં પન્નત્તે' ધૂમ્પ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા ઘનવાતવલયોડ્દ-
પાઠાનિ-સાહ્ણાનિ પશ્ચયોજનાનિ વાહલ્લેન પ્રજ્ઞપ્તઃ । 'તમ્પ્રમાય કોમ્પ્પનાઈં છ
જોયળાઈં વાહલ્લેળં પન્નત્તે' એતરયાઃ તમઃપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા ઘનવાતવલયઃ
ક્રોશોનાનિ પશ્ચયોજનાનિ વાહલ્લેન પ્રજ્ઞપ્તઃ । 'અહે સત્તમાય છ જોયળાઈં વાહ-
લ્લેળં પન્નત્તે' એતરયા એધઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાઃ ઘનવાતવલયઃ પશ્ચયોજનપરિ-
મિતો વાહલ્લેન પ્રજ્ઞપ્તઃ ॥

સમ્પત્તિ—રત્નપ્રમાદિ પૃથિવીનાં તનુવાતવલયસ્ય તિર્યગ્ વાહલ્યપરિમાણ-
પ્રતિષાદનાર્જ્જ્જાહ—'ઈમ્મીસે ણં' इत्यादि, 'इमिसे णं संते' एतस्याः खलु भदन्त ।
'रयणप्पमाए पुढवीए' रत्नप्रमायाः प्रथिव्याः 'तणुवायवलए' तनुवातवलयः
'केवए व्वाहल्लेणं पन्नत्ते' कियान् तिर्यग् व्वाहल्येन प्रज्ञप्तः—कथित इति

વાહલ્યની અપેક્ષા કહા ગયા છે । 'તમ્પ્રમાય કોમ્પ્પનાઈં છ જોયળાઈં
વાહલ્લેળં પન્નત્તે' તમાપ્રમા પૃથિવીના ઘનવાત વલય તિર્યગ્વાહલ્ય
ની અપેક્ષા એક કોશ કરમ છઠ્ઠ યોજનના મોટા કહા ગયા છે ।
'અહે સત્તમાય છ જોયળાઈં વાહલ્લેળં પન્નત્તે' અધઃ સપ્તમી પૃથિવીના
ઘનવાત વલય તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષા છઠ્ઠ યોજનના મોટા કહા ગયા છે

અર્થ રત્નપ્રમા આદિ પૃથિવિયોં કે તનુવાત કે વાહલ્યના પ્રમાણ
કહતો છે—'ઈમ્મીસે ણં સંતે ! રયણપ્પમાય પુઢવીય તણુવાયવલય કેવદ્દય
વાહલ્લેળં પન્નત્તે' હે ભદન્ત ! રત્નપ્રમા પૃથિવીમાં જો તનુવાતવલય છે

વિશાળ કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે પંક-
પ્રભાને ઘનવાતવલય એક કેસ અધિક પાત્ર યોજનને તિર્યગ્વાહલ્યની
અપેક્ષાથી કહેલ છે. 'ધૂમ્પ્રમાય સદ્ધ છટ્ટાઈં જોયળાઈં વાહલ્લેળં પન્નત્તે'
ધૂમપ્રમા પૃથ્વીને ઘનવાતવલય પ ॥ અર્થ પૃષ્ઠ અર્થાત્ આઠા પાત્ર યોજનને
વિશાળ તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. 'તમ્પ્રમાય કોમ્પ્પનાઈં
છ જોયળાઈં વાહલ્લેળં પન્નત્તે' તમાપ્રમા પૃથ્વીને ઘનવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્યની
અપેક્ષાથી એક કોશ કરમ છ યોજનને વિશાળ કહેલ છે. 'અહે સત્તમાય છ
જોયળાઈં વાહલ્લેળં પન્નત્તે' અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીને ઘનવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્યની
અપેક્ષાથી છ યોજનને વિશાળ કહ્યો છે.

હવે રત્નપ્રમા વિગેરે પૃથ્વીયોના તનુવાતના વાહલ્યનું પ્રમાણ કહે છે
'ઈમ્મીસે ણં સંતે ! રયણપ્પમાય પુઢવીય તણુવાયવલય કેવદ્દય વાહલ્લેળં પન્નત્તે'

પ્રશ્નઃ, મગવાનાદ-‘ગોયમા’ રૂપાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘છકોસે વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ પટ્કોશાન્ વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત સ્તનુવાતવલય રૂપિતિ । રૂપિતિ ‘એવં એણં અમિલાવેણં’ એવમેતેન અમિલાપેન આલાપરૂપકારેણ ‘સકરપ્પમાણ સત્તિમાણે છકોસે-વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ શર્કરામમાયાઃ પૃથિવ્યા સ્તનુવાતવલયઃ સત્તિમાણાન્ ક્રોશસ્ય તૃતીયમાગસહિતાન્ પટ્કોશાન્ વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત રૂપિતિ । ‘વાહલ્યપ્પમાણ સત્તિમાણે સત્તકોસે વહલ્લેણં પન્નત્તે’ વાલુકામમાયાઃ પૃથિવ્યા સ્તનુવાતવલયઃ ત્રિમાગી-નાન્ ક્રોશસ્ય તૃતીયમાગહીનાન્ સપ્તકોશાન્ વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્તઃ । ‘પંકપ્પમાણ પુઢવીણ સત્ત કોસે વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ પદ્મમાયાઃ પૃથિવ્યા સ્તનુવાતવલયઃ સપ્ત-કોશાન્ વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત રૂપિતિ । ‘ધૂમપ્પમાણ સત્તિમાણે સત્તકોસે’ ધૂમમાયાઃ પૃથિવ્યા સ્તનુવાતવલયઃ સત્તિમાણાન્ સપ્તકોશાન્ વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત રૂપિતિ । ‘તમપ્પ-માણ પુઢવીણ તિમાગૂણે અટ્ઠકોસે વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ તમમાયા સ્તનુવાત-વલયઃ ત્રિમાગોનાન્ અષ્ટકોશાન્ વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત રૂપિતિ । ‘અઠ સત્તમાણ પુઢવીણ

વહ તિર્યગ્ વાહલ્ય કો અપેક્ષા રૂપિતના મોટા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! છકોસે વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં જો તનુવાતવલય હૈ વહ તિર્યગ્વાહલ્ય કો અપેક્ષા છહ કોશ કા મોટા કહા ગયા હૈ । ‘એવં એણં અમિલાવેણં’ રૂપિતિ અમિલાપ પ્રકાર સે શર્કરામમા કા તનુવાત વલય તિર્યગ્વાહલ્ય કો અપેક્ષા કોશ કે તૃતીય ભાગ સહિત છહ કોશ કા મોટા કહા ગયા હૈ વાલુકા પ્રમા મેં તનુવાત વલય તિર્યગ્વાહલ્ય કો અપેક્ષા કોશ કે તૃતીય ભાગ કમ સાત કોશ કા મોટા કહા ગયા હૈ ‘પંકપ્પમાણ પુઢવીણ સત્તકોસે વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ પદ્મમા પૃથિવી કા તનુવાત વલય તિર્યગ્વાહલ્ય કો અપેક્ષા સાત કોશ કા મોટા કહા ગયા હૈ ‘ધૂમપ્પમાણ સત્તિમાણે

હે ભગવન્ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં જે તનુવાતવલય છે, તે તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી કેટલી વિશાળતાવાળો કહે છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! છકોસે વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં જે તનુવાતવલય છે, તે તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી છ કોસની વિશાળતાવાળો કહેલ છે. ‘એવં એણં અમિલાવેણં’ એજ પ્રમાણે આ અમિલાપથી શર્કરામમા પૃથ્વીનો તનુવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી કોસના ત્રીજા ભાગ સહિત છ કોસની વિશાળતા વાળો કહે છે. વાલુકાપ્રમામાં તનુવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી કોસના ત્રીજા ભાગથી કમ સાત કોસની વિશાળતા વાળો કહેલ છે. ‘પંકપ્પમાણ પુઢવીણ સત્તકોસે વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ પદ્મપ્રમા પૃથ્વીનો તનુવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી સાત કોસની વિશાળતા વાળો કહેલ છે. ‘ધૂમપ્પમાણ સત્તિમાણે

અટ્ટકોસે વાહલ્લેણં પન્નત્તે' અથઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યા સ્તનુવાતવલયઃ પરિપૂર્ણાન્
અટ્ટકોશાન્ વાહલ્યેન પ્રજ્ઞપ્ત ઇતિ । ઉક્તશ્ચ-

‘છચ્ચેવ? અદ્વપંચમરજોયણ સદ્દેર ચ હોહ રયણાણ્ ।

ઉદહી? ઘણર તણુવાયાર જહાસંચેણ નિદ્દિટ્ઠા ॥૧॥

સત્તિમાગ? ગાઉયંર ચ તિમાગો ગાઉયસ્સર બોદ્ધવ્વો ।

આહધુવે પક્કલેવો અહો અહો જાવ સત્તમિયા ॥૨॥

‘ષટેવાર્દ્ધ પશ્ચમયોજનં સાર્દ્ધં ચ ભવતિ રત્નાયાઃ ।

ઉદધિ ઘન તનુવાતા યથાસંચ્યેન નિર્દિષ્ટાઃ ॥૧॥

સત્તિમાગગવ્યૂતશ્ચ ત્રિમાગો ગવ્યૂતસ્ય બોદ્ધવ્યઃ ।

આદિ ધ્રુવે પ્રક્ષેપોઽધોઽધો યાવત્ સપ્તમ્યાઃ ॥૨॥ ઇતિચ્છાયા ।

અસ્ય ગાથાદ્વયસ્યાયં ભાવઃ-‘છચ્ચેવ’ ઇત્યાદિ । ષટ્ ૧, અર્દ્ધ પશ્ચમાનિ ૨,
સાર્દ્ધયોજનં ૩ ચેતિ ક્રમશઃ રત્નપ્રભા પૃથિવ્યાં ઘનોદધેઃ ૧, ઘનવાતસ્ય ૨, તનુ-

સત્તકોસે’ ધૂમપ્રભા પૃથિવી કા તનુવાતવલય તૃતીય ભાગ સહિત
સાત કોશ કા તિર્યગ્વાહલ્ય કી અપેક્ષા સોટા કહા ગયા હૈ ।

‘તમપ્રમાણ પુઢવીણ અટ્ટકોસે વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ તમાતમા પૃથિવી
કા તનુવાત વલય કોશ કે તૃતીય ભાગ કમ આઠ કોશ કા તિર્યગ્-
વાહલ્ય કી અપેક્ષા સોટા કહા ગયા હૈ ‘અહે સત્તમાણ પુઢવીણ અટ્ટ-
કોસે વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ સાતવીં પૃથિવી કા તનુવાત વલય તિર્યગ્વાહલ્ય
કી અપેક્ષા આઠ કોશ કા સોટા કહા ગયા હૈ । જૈસે અન્યત્ર કહા હૈ-
‘છચ્ચેવ’ ઇત્યાદિ ગાથા ॥૨॥

હન દો ગાથાઓં કા અર્થાથ્વેં ઇસ પ્રકાર હૈ-‘છચ્ચેવ’ ઇત્યાદિ ।
રત્નપ્રભા કે ઘનોદધિ પૃથિવી કે વાહલ્ય કા પ્રમાણ ‘છચ્ચેવ’ છ

સત્તકોસે’ ધૂમપ્રભા પૃથ્વીનો તનુવાતવલય ત્રીજા ભાગ સહિત સાત કોશનો
વિશાળ તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી કહેલ છે. ‘તમપ્રમાણ પુઢવીણ અટ્ટકોસે વાહલ્લે
ણં પન્નત્તે’ તમપ્રભા પૃથ્વીનો તનુવાતવલય એક ગાઉના ત્રીજા ભાગથી કમ
આઠ ગાઉનો તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષા કહેલ છે. ‘અહે સત્તમાણ પુઢવીણ અટ્ટકોસે
વાહલ્લેણં પન્નત્તે’ સાતમી પૃથ્વીનો તનુવાતવલય તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી
આઠ કોશની વિશાળતા વાળો કહેલ છે. જેમકે બીજો કહ્યું છે કે
‘છચ્ચેવ’ ઇત્યાદિ ગાથા ૨

આ બે ગાથાના અર્થ આ પ્રમાણે છે ‘છચ્ચેવ’ ઇત્યાદિ

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઘનોદધિના વાહલ્યનું પ્રમાણ ‘છચ્ચેવ’ છ યોજનનું

વાતસ્ય૩ ચ વાહલ્યપ્રમાણં ભવતિ, તથાદિ-રત્નપ્રમાપૃથિવ્યાં ઘનોદધેર્વાહલ્યમ્
'છત્ત્વેવ' ષટ્પયોજનાનિ૧, ઘનવાતસ્ય 'અદ્વ પંચમ' અર્દ્ધપશ્વમાનિ-સાર્દ્ધ ચતુર્થો-
જનાનિ વાહલ્યમ્૨, તનુવાતસ્ય વાહલ્યમ્ 'જોયણસહુ' અર્દ્ધયોજનેન સહિત મેકં
યોજનમ્-ષટ્કોણા નિત્યર્થઃ, એતદ્રત્નપ્રમા પૃથિવીગત ઘનોદધિઘનવાત-તનુવાત-
વાહલ્યાનાં તત્ત્વપ્રમાણમાદિધ્રુવં પરિકલ્યાગ્રેડધોડધઃ શર્કરાપ્રમાદિ સર્વપૃથિવીનાં પૂર્વ
પૂર્વ પૃથિવીગત ઘનોદધ્યાદિ વાહલ્યપ્રમાણેડત્રાપ્રસ્થિત ગાથોક્તપ્રમાણં ક્રમશઃ
પ્રક્ષિપ્યાગ્રેડગ્રે સ્થિત પૃથિવીગત ઘનોદધ્યાદિ વાહલ્યપ્રમાણં કર્ત્તવ્યમ્ ॥૧॥ તદેવ
પ્રક્ષેપ્ય પ્રમાણં દ્વિતીયગાથયા પ્રદર્શયતિ-'સતિ ભાગ' इत्यादि, રત્નપ્રમા
પૃથિવીગત ઘનોદધિ વાહલ્યપ્રમાણે 'સતિભાગ' સત્રિભાગમિતિ યોજનસ્ય તૃતીયં

યોજન કા હૈ? ઘનવાત કે વાહલ્ય કા પ્રમાણ 'અદ્વપંચમ' સાઠે ચાર
યોજન કા હૈ।૨। ઝૌર તનુવાત કા પ્રમાણ 'જોયણસહુ' હેઠ યોજન
અર્થાત્ છઠ્ઠ કોશ કા હૈ।૩। इन घनोदधि-घनवात-तनुवात के वाहल्य
का जो प्रमाण है उसको आदि ध्रुव-मुख्य-मानकर आगे आगे नीचे
नीचे की शर्करा प्रमा आदि अधः सप्तमी पर्यन्त पृथिवीयों में पूर्व
पूर्व पृथिवी गत घनोदधि आदि के वाहल्य प्रमाण में इस आगे कहे
जाने वाली गाथा में कहे हुए प्रमाण को क्रम से घनोदधि आदि के
वाहल्य प्रमाण में मिला मिलाकर आगे आगे की पृथिवी स्थित घनो-
दधि आदि का वाहल्य प्रमाण कर लेना चाहिये ॥१॥ अब दूसरी गाथा
से वही मिलाने योग्य प्रमाण को दिखलाते हैं-'सतिभाग' इत्यादि।
रत्न प्रमा पृथिवी के घनोदधि वाहल्य के प्रमाण में 'सतिभाग'

કહ્યું છે. ઘનવાતના બાહલ્યનું પ્રમાણ 'અદ્વપંચમ' સાડા ચાર યોજનનું કહ્યું
છે, ૨, અને તનુવાતનું પ્રમાણ 'જોયણસહુ' ડાઠ યોજનનું અર્થાત્ છ ગાઉનું
છે. આ ઘનોદધિ ઘનવાત, તનુવાતના બાહલ્યનું જે પ્રમાણ છે તેને આદિ ધ્રુવ-
મુખ્ય માનીને આગળ આગળ નીચે નીચેની શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી વિગેરે અધઃ
સપ્તમી પૃથ્વી પર્યન્તની પૃથ્વીઓમાં પહેલી પહેલી પૃથ્વીમાં રહેલ ઘનોદધિ
વિગેરેના બાહલ્યના પ્રમાણમાં આ આગળ કહેવામાં આવનારી ગાથામાં
કહેવામાં આવેલ પ્રમાણને ક્રમથી ઘનોદધિ વિગેરેના બાહલ્ય પ્રમાણમાં
મેળવીને પછી પછીની પૃથ્વીમાં રહેલ ઘનોદધિ વિગેરેના બાહલ્યનું પ્રમાણ
કહેવું જોઈએ. ॥ ૧ ॥

હવે બીજી ગાથામાંથી એ મેળવવા લાયક પ્રમાણ બતાવે છે. 'સતિભાગ'
ઇત્યાદિ રત્નપ્રમા પૃથ્વીનો ઘનોદધિ બાહલ્યના પ્રમાણમાં 'સતિભાગ'

માગં પ્રક્ષિપ્ય પ્રક્ષિપ્ય ક્રમશોઽગ્રેઽગ્રે શર્કરાપ્રમાદિ સર્વપૃથિવીગતઘનોદધિ
વાહલ્યપ્રમાણં જ્ઞાતવ્યમ્ ॥૧॥ ‘અથ ‘ગાઉયં’ इति गव्यूतम्—एकं क्रोशं रत्न-
प्रभा पृथिवीगत घनवातवाहल्ये प्रक्षिप्य प्रक्षिप्य क्रमशोऽग्रेऽग्रे शर्कराप्रमादિ
सर्व पृथिवीगत घनवातवाहल्यप्रमाणं ज्ञातव्यम् २ । एवमेव ‘तिभागो गाउ-
यस्स’ इति त्रिभागो गव्यूतस्य, इति गव्यूतस्य क्रोशस्य त्रिभागः तृतीयो भागः
प्रक्षेपणीय इति रत्नप्रभा पृथिवीगत तनुवात वाहल्ये क्रोशस्य तृतीयं भागं
प्रक्षिप्य प्रक्षिप्य क्रमशोऽग्रेऽग्रे शर्कराप्रमादि सर्व पृथिवीगत तनुवातवाहल्य
प्रमाणं ३ ज्ञातव्यमिति गाथाद्वय भावार्थ इति ।

સમપ્રતિ-एतेषु धन दध्यादिवलयेषु वर्णाद्युपेत द्रव्यास्तित्वमतिपादनार्थ-
माह-‘इमीसे णं भंते ! एतस्याः खलु भदन्त ! ‘रयणप्पमाए पुढवीए’ रत्न-

યોજન કે ત્રણ ભાગ કરકે તેમાંથી ત્રીજો ભાગ મેળવવો, આ રીતે
યોજનના ત્રીજો ભાગ મેળવીને ક્રમશઃ આગળ આગળની શર્કરાપ્રભા વિગેરે
સઘળી પૃથ્વીયોના ઘનોદધિનું પ્રમાણ સમજી લેવું ૧, એજ પ્રમાણે ‘ગાઉય’
ઇતિ ગવ્યૂત એક ગાઉ. રત્નપ્રભા પૃથ્વીના બાહલ્ય પ્રમાણમાં મેળવીને ક્રમશઃ
પછી પછીની શર્કરાપ્રભા વિગેરે સઘળી પૃથ્વીયોના ઘનવાતના બાહલ્યનું
પ્રમાણ સમજી લેવું બીજા, ૨, એજ પ્રમાણે ‘ત્રિભાગો ગાઉયસ્સ’ રત્નપ્રભા
પૃથ્વીમાં રહેલ તનુવાતના બાહલ્ય પ્રમાણમાં ગાઉનો ત્રીજો ભાગ મેળવવાથી
ક્રમથી પછી પછીની શર્કરાપ્રભા વિગેરે સઘળી પૃથિવિયોના તનુવાતના બાહલ્યનું
પ્રમાણ સમજી લેવું (૩) આ રીતે આ બંને ગાથાઓનો ભાવાર્થ છે.

अब सूत्रकार इन घनोदधि आदि बात बलय में कृष्णवर्णादि वाले
યોજનના ત્રણ ભાગ કરીને તે પૈકીનો ત્રીજો ભાગ મેળવવો. આ રીતે
યોજનનો ત્રીજો ભાગ મેળવીને ક્રમશઃ આગળ આગળની શર્કરાપ્રભા વિગેરે
સઘળી પૃથ્વીયોના ઘનોદધિનું પ્રમાણ સમજી લેવું ૧, એજ પ્રમાણે ‘ગાઉય’
ઇતિ ગવ્યૂત એક ગાઉ. રત્નપ્રભા પૃથ્વીના બાહલ્ય પ્રમાણમાં મેળવીને ક્રમશઃ
પછી પછીની શર્કરાપ્રભા વિગેરે સઘળી પૃથ્વીયોના ઘનવાતના બાહલ્યનું
પ્રમાણ સમજી લેવું બીજા, ૨, એજ પ્રમાણે ‘ત્રિભાગો ગાઉયસ્સ’ રત્નપ્રભા
પૃથ્વીમાં રહેલ તનુવાતના બાહલ્ય પ્રમાણમાં ગાઉનો ત્રીજો ભાગ મેળવવાથી
ક્રમથી પછી પછીની શર્કરાપ્રભા વિગેરે સઘળી પૃથિવિયોના તનુવાતના બાહલ્યનું
પ્રમાણ સમજી લેવું (૩) આ રીતે આ બંને ગાથાઓનો ભાવાર્થ છે.

હવે સૂત્રકાર ઘનોદધિ વિગેરે વાતવલયમાં કૃષ્ણ વર્ણ વિગેરે વાળું દ્રવ્ય
છે. ૧ એ વાત પ્રગટ કરે છે.

‘इमीसे णं भंते’ ઇત્યાદિ છે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે ઘનોદધિ

પ્ર માયાઃ પૃથિવ્યાઃ 'ઘનોદધિલ્લયરસ' છ જોયળ વાહલ્લસ' પદ્ધ્યોજન વાહલ્લસ્ય
'સ્વેતચ્છેણ છિજ્જગાણરસ' ક્ષેત્રચ્છેદેન છિધમાત્સ્ય 'અથિ દવ્વાઈ' સન્તિ
દ્રવ્યાણિ 'વળ્ણઓ કાલ જાવ' ર્ણતઃ કાલ યાવત્ ર્ણતઃ કાલનીલલોહિતદારિદ્ર-
શુક્લાણિ, ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધાણિ દુરભિગન્ધાણિ, રસતઃ તિક્તકટુકષાયામ્લ
મધુરાણિ, સ્પર્શતઃ કર્કશ મૃદુકગુરુકલ્પુક શીતોષ્ણસ્નિગ્ધરુક્ષાણિ, સંસ્થાનતઃ
પરિમંડલવૃત્તચ્ચક્ષુર ચતુરસ્રાયાતસંસ્થાનપરિણતાણિ અન્યોન્યવદ્ધાણિ અન્યોન્ય
સ્પૃષ્ઠાણિ અન્યોન્યાવગાઢાણિ અન્યોન્યસ્નેહપ્રતિવદ્ધાણિ, અન્યોન્ય ઘટતથા

દ્રવ્ય હૈં યહ વાત પ્રકટ કરતે હૈં-‘કમીસે ણં મતે !’ इत्यादि । हे भदन्त !
इस रसप्रभा पृथिवी का जो घनोदधि बलब है कि जिसकी ‘छ जोयण
वाहल्लस्स’ छ योजन की सोटाई है क्षेत्रच्छेद से विभाग करने पर
तद्गत द्रव्य ‘वण्णओ काल जाव’ क्या वर्ण की अपेक्षा कृष्ण वर्ण वाले
नील वर्ण वाले, लोहित-लाल वर्ण वाले, पीले वर्ण वाले और शुक्ल
वर्ण वाले होते हैं? गन्ध की अपेक्षा वे सुरभि दुरभिगन्ध वाले
होते हैं? रस की अपेक्षा तिक्त, कटु, कषाय, अम्ल एवं मधुर
रस वाले होते हैं? स्पर्श की अपेक्षा वे कर्कश, मृदु, गुह्य,
लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध, और रुक्ष स्पर्श वाले होते हैं क्या? तथा
संस्थान की अपेक्षा वे परिमंडल वृत्त त्र्यस्र चतुरस्र आयत संस्थान
वाले होते हैं क्या? ये द्रव्य अन्योन्य बद्ध होते हैं क्या? अन्योन्य स्पृष्ट
होते हैं क्या? अन्योन्य अवगाढ होते हैं? स्नेह गुण से अन्योन्य बद्ध
होते हैं क्या? तथा वे अविभक्त होकर ये अन्योन्य घन-समुदाय रूप

વલય છે, કે જે ‘છજોયળ વાહલ્લસ્ય’ છ યોજનનો વિશાળ છે. તેના ક્ષેત્ર
છેદથી વિભાગ કરવામાં આવે તો તેમાં રહેલ દ્રવ્ય ‘વળ્ણઓ કાલ જાવ’
વર્ણની અપેક્ષથી કૃષ્ણવર્ણવાળું પીળાવર્ણવાળું અને શુકલતામ સફેદ વર્ણવાળું
હોય છે? ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિ દુરભિ ગંધવાળું હોય છે? રસની
અપેક્ષાથી તે તીખુ, કડવું, તુર, ખાટું, અને મીઠારસવાળું હોય છે? સ્પર્શની
અપેક્ષાથી તે કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીતઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ સ્પર્શવાળું
હોય છે? તથા સંસ્થાનની અપેક્ષાથી તે પરિમંડલ ગોળ ઓલસાકાર ત્ર્યસ્ર
ચતુરસ્ર, આયત સંસ્થાનવાળું હોય છે? આ દ્રવ્યો અન્યોન્ય બદ્ધ હોય છે?
અન્યોન્ય સ્પૃષ્ટ હોય છે? અન્યોન્ય અવગાઢ વાળું હોય છે? સ્નેહગુણથી
અન્યોન્ય બદ્ધ હોય છે? તથા પરસ્પરમાં અવિભક્ત થઈને આ અન્યોન્ય ઘન
સમુદાયપદ્ધાથી મળેલું રહે છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને

માગં પ્રક્ષિપ્ય પ્રક્ષિપ્ય ક્રમશોઽગ્રેઽગ્રે શર્કરાપ્રભાદિ સર્વપૃથિવીગતઘનોદધિ
વાહલ્યપ્રમાણં જ્ઞાતવ્યમ્ ॥૧॥ 'एवम् 'गाउयं' इति गव्यूतम्-एकं क्रोशं रत्न-
प्रभा पृथिवीगत घनवातवाहल्ये प्रक्षिप्य प्रक्षिप्य क्रमशोऽग्रेऽग्रे शर्कराप्रभादि
सर्व पृथिवीगत घनवातवाहल्यप्रमाणं ज्ञातव्यम् २ । एवमेव 'तिमागो गाउ-
यस्स' इति त्रिमागो गव्यूतस्य, इति गव्यूतस्य क्रोशस्य त्रिमागः तृतीयो भागः
प्रक्षेपणीय इति रत्नप्रभा पृथिवीगत तनुवात वाहल्ये क्रोशस्य तृतीयं भागं
प्रक्षिप्य प्रक्षिप्य क्रमशोऽग्रेऽग्रे शर्कराप्रभादि सर्व पृथिवीगत तनुवातवाहल्य
प्रमाणं ३ ज्ञातव्यमिति गाथाद्वय भावार्थ इति ।

સમ્પ્રતિ-एतेषु धन दध्यादिवलयेषु वर्णाद्युपेत द्रव्यास्तित्वमतिपादनार्थ-
माह-‘इमीसे जं भंते ! एतस्याः खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्न-

યોજન કે ત્રીન આગ કરકે ઉનઘેં કા ત્રીસરા ભાગ મિલાવે, હસ પ્રકાર
યોજન કા ત્રીસરા ભાગ મિલા મિલાકર ક્રમશઃ આગે આગે કી શર્કરા
પ્રભાદિ સ્વષ્ઠ પૃથિવિયોં કા ઘનોદધિ પ્રમાણ જાન લેનાં ચાહિયે ।૧। હસી
પ્રકાર ‘ગાઉય’ હિતિ ગવ્યૂત-એક કોશ રત્નપ્રભા પૃથિવી કે વાહલ્ય
પ્રમાણ ઘેં મિલાકર ક્રમશઃ આગે આગે કી શર્કરા પ્રભાદિ સ્વષ્ઠ પૃથિ-
વિયાં કે ઘનવાત કે વાહલ્ય કા પ્રમાણ જાન લેનાં ચાહિયે ।૨।
હસી પ્રકાર ‘ત્રિમાગો ગાઉયસ્સ’ રત્નપ્રભા પૃથિવી ગત તનુવાત કે
વાહલ્ય પ્રમાણ ઘેં કોશ કા ત્રીસરા ભાગ મિલા મિલાકર ક્રમ સે આગે
આગે કી શર્કરા પ્રભાદિ સ્વષ્ઠ પૃથિવિયોં કા તનુવાત વાહલ્ય પ્રમાણ
જાન લેનાં ચાહિયે ।૩। યહ દોનોં ગાથાઓં કા ભાવાર્થ હુઆ ।

અથ સૂત્રકાર હન ઘનોદધિ આદિ વાત વલય ઘેં કૃષ્ણવર્ણાદિ વાલે

ચોજનના ત્રણ ભાગ કરીને તે પૈકીનો બીજો ભાગ મેળવવો. આ રીતે
ચોજનનો ત્રીજો ભાગ મેળવીને ક્રમશઃ આગળ આગળની શર્કરાપ્રભા વિગેરે
સઘળી પૃથ્વીયોના ઘનોદધિનું પ્રમાણ સમજી લેવું ૧, એજ પ્રમાણે ‘ગાઉય’
ઇતિ ગવ્યૂત એક ગાઉ. રત્નપ્રભા પૃથ્વીના બાહલ્ય પ્રમાણમાં મેળવીને ક્રમશઃ
પછી પછીની શર્કરાપ્રભા વિગેરે સઘળી પૃથ્વીયોના ઘનવાતના બાહલ્યનું
પ્રમાણ સમજી લેવું બીજા, ૨, એજ પ્રમાણે ‘ત્રિમાગો ગાઉયસ્સ’ રત્નપ્રભા
પૃથ્વીમાં રહેલ તનુવાતના બાહલ્ય પ્રમાણમાં ગાઉનો ત્રીજો ભાગ મેળવવાથી
ક્રમથી પછી પછીની શર્કરાપ્રભા વિગેરે સઘળી પૃથિવિયોના તનુવાતના બાહલ્યનું
પ્રમાણ સમજી લેવું (૩) આ રીતે આ બંને ગાથાઓનો ભાવાર્થ છે.

હવે સૂત્રકાર ઘનોદધિ વિગેરે વાતવલયમાં કૃષ્ણ વર્ણ વિગેરે વાળું દ્રવ્ય
છે. ૧ એ વાત પ્રગટ કરે છે.

‘इमीसे जं भंते’ धत्यादि छे लगवन् आ रत्नप्रभा पृथ्वीने ने घनोदधि

પ્ર માયાઃ પૃથિવ્યાઃ 'ઘનોદધિવલ્લયસ' છ જોયળવાહલ્લસ' વહ્જોજન વાહલ્લસ્ય
'લેત્તચ્છેણ છિજ્જમાણસ' ક્ષેત્રચ્છેદેન છિદ્યમાનસ્ય 'અસ્થિ દત્વાઈ' સન્તિ
દ્રવ્યાણિ 'વણ્ણઓ કાલ જાવ' વર્ણતઃ કાલ યાવત્ વર્ણતઃ કાલનીલલોહિતહારિદ્ર-
શુકલાણિ, ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધાણિ દુરભિગન્ધાણિ, રસતઃ તિક્તકટુકષાયામ્લ
મધુરાણિ, સ્પર્શતઃ કર્કશ મૃદુકગુરુકલ્પુક શીતોષ્ણસ્નિગ્ધરુક્ષાણિ, સંસ્થાનતઃ
પરિમંડલવૃત્તત્રયસ ચતુરસ્રાયાનસંસ્થાનપરિણતાણિ અન્યોન્યવદ્ધાણિ અન્યોન્ય
સ્પૃષ્ઠાણિ અન્યોન્યાવગાઠાણિ અન્યોન્યસ્નેહપ્રતિવદ્ધાણિ, અન્યોન્ય ઘટતયા

દ્રવ્ય હૈં યહ જ્ઞાત પ્રકટ કરતે હૈં- 'હમીસે જં મતે !' इत्यादि । हे भदन्त !
इस रसनप्रभा पृथिवी का जो घनोदधि बलब है कि जिसकी 'छजोयण
वाहल्लस्स' छ योजन की सोटाई है क्षेत्रच्छेद से विभाग करने पर
तद्गत द्रव्य 'वण्णओ काल जाव' क्या वर्ण की अपेक्षा कृष्ण वर्ण वाले
नील वर्ण वाले, लोहित-लाल वर्ण वाले, पीले वर्ण वाले और शुक्ल
वर्ण वाले होते हैं ? गन्ध की अपेक्षा वे सुरभि दुरभिगन्ध वाले
होते हैं ? रस की अपेक्षा तिक्त, कटु, कषाय, अम्ल एवं मधुर
रस वाले होते हैं ? स्पर्श की अपेक्षा वे कर्कश, मृदु, गुरु,
लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध, और रुक्ष स्पर्श वाले होते हैं क्या ? तथा
संस्थान की अपेक्षा वे परिमंडल वृत्त त्रयस चतुरस्र आयत संस्थान
वाले होते हैं क्या ? ये द्रव्य अन्योन्य वद्ध होते हैं क्या ? अन्योन्य स्पृष्ट
होते हैं क्या ? अन्योन्य अवगाढ होते हैं ? स्नेह गुण से अन्योन्य वद्ध
होते हैं क्या ? तथा वे अभिभक्त होकर ये अन्योन्य घन-समुदाय रूप

વલય છે, કે જે 'છજોયળ વાહલ્લસ્ય' છ યોજનનો વિશાળ છે. તેના ક્ષેત્ર
છેદથી વિભાગ કરવામાં આવે તો તેમાં રહેલ દ્રવ્ય 'વણ્ણઓ કાલ જાવ'
વર્ણની અપેક્ષથી કૃષ્ણવર્ણવાળું પીળાવર્ણવાળું અને શુકલનામ સ્ફેદ વર્ણવાળું
હોય છે ? ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિ દુરભિ ગંધવાળું હોય છે ? રસની
અપેક્ષાથી તે તીષ્ણ, કટુ, તુર, ખાટું, અને મીઠારસવાળું હોય છે ? સ્પર્શની
અપેક્ષાથી તે કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ સ્પર્શવાળું
હોય છે ? તથા સંસ્થાનની અપેક્ષાથી તે પરિમંડલ ગોળ ઝાલરાકાર ત્રયસ
ચતુરસ્ર, આયત સંસ્થાનવાળું હોય છે ? આ દ્રવ્યો અન્યોન્ય બદ્ધ હોય છે ?
અન્યોન્ય સ્પૃષ્ટ હોય છે ? અન્યોન્ય અવગાઢ વાળું હોય છે ? સ્નેહગુણથી
અન્યોન્ય બદ્ધ હોય છે ? તથા પરસ્પરમાં અવિભક્ત થઈને આ અન્યોન્ય ઘન
સમુદાયપદ્ધાથી મળેલું રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને

તિષ્ઠન્તિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! 'હંતા અત્થિ' હન્ત સન્તિ યથા ત્વયા પૃષ્ઠાનિ તથૈવ તાદૃશાનિ તાનિ દ્રવ્યાણિ તિષ્ઠન્તિ, इति । 'सकस्पर्पभाए णं भंते ! पुढवीए' शर्करामभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्याः 'घणोदधिबलयस्स सत्ति-भाग छजोयणबाहल्लस्स' घनोदधिबलयस्य सजिभाग पड्योजनबाहल्यस्स 'खेत्त-च्छेएण छिज्जमाणस्स जाव' क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य सन्ति द्रव्याणि, वर्णतः कालादीनि, गन्धतः सुरभिदुरभिगन्धानि, रसतः-तिक्तादीनि, स्पर्शतः कर्कशादीनि, संस्थानतः परिमण्डलसंस्थानपरिणतानि, अन्योन्यवद्धादिनिशेषणयुक्तानि अन्योन्यसमुदायरूपेण तिष्ठन्ति किम् ? मगवानाह-हे गौतम ! 'हंता अत्थि'

સે મિલે રહતે હૈં કયા ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘હંતા, અ-ત્થિ’ હાં ગૌતમ ! તદ્ગત દ્રવ્ય તૂને જૈસા પૂછા હૈં उसी प्रकार से इन पूर्वोक्त विशेषणों वाले होते हैं । ‘सकस्पर्पभाए णं भंते ! पुढवीए घणोदधि बलयस्स सत्तिभाग छ जोयणबाहल्लस्स खेत्तच्छेएण छिज्जमाणस्स जाव’ हे भदन्त ! शर्करा प्रभा पृथिवी का जो घनोदधि वात बलय है कि जिसकी योजन के तृतीय भाग सहित ६ योजन की मोटाई है उसके क्षेत्रच्छेद से विभाग करने पर तद्गत द्रव्य वर्ण की अपेक्षा क्या कृष्ण आदि वर्ण से परिणत होते हैं क्या ? गंध की अपेक्षा सुरभि दुरभि गंध से परिणत होते हैं क्या ? रस की अपेक्षा तिक्तादि रस रूप से परिणत होते हैं क्या ? स्पर्श की अपेक्षा कर्कशादि स्पर्श से परिणत होते हैं क्या ? तथा संस्थान की अपेक्षा वे परिमंडल आदि संस्थान

કહે છે કે ‘હંતા અત્થિ’ હા ગૌતમ ! તેમાં રહેલ દ્રવ્ય તમે જે રીતે પ્રશ્ન કરેલ છે, એજ પ્રકારનું એટલે કે આ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળું હોય છે.

‘સકસ્પર્પભાએ ણં ભંતે ! પુઢવીએ ઘણોદધિબલયસ્સ સત્તિભાગ છ જોયણ-બાહલ્લસ્સ ખેત્તચ્છેએણં છિજ્જમાણસ્સ જાવ’ હે ભગવન્ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીનો જે ઘનોદધિ વાત બલય છે, કે જેની વિશાળતા યોજનના ત્રીજાભાગ સહિત ૬ છ યોજનની છે તેના ક્ષેત્રચ્છેદથી વિભાગ કરવામાં આવેતો તેમાં રહેલ દ્રવ્ય વર્ણની અપેક્ષાથી શું કૃષ્ણ વિગેરે વર્ણોવાળું હોય છે ? ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિ, દુરભિ ગંધથી પરિણત હોય છે ? રસની અપેક્ષાથી તીખા, કડવા રસોવાળું હોય છે ? સ્પર્શની અપેક્ષાથી કર્કશ વિગેરે સ્પર્શથી પરિણત હોય છે ? તથા સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનપણથી પરિણત થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! ‘હંતા અત્થિ, તે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળું હોય છે

હન્ત સન્નિત ધાવિધાનિ દ્રવ્યાણિ इति । ‘एवं जाव अहे सत्तमाए ज जस्स बाहल्लं’
 एवं यावद्धः सप्तम्याः यद्यस्य बाहल्यम् हे भदन्त ! बालुकाप्रभायाः तृतीय पृथि-
 व्याः घनोदधिवलयस्य त्रिभागोनसप्तयोजनबाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य
 सन्ति द्रव्याणि, दर्णतः कालादि पञ्चवर्णं द्विगन्ध पञ्चरसाष्टस्पर्शयुक्तानि पञ्च-
 संस्थानपरिणतानि अन्योन्य संबन्धादि विशेषणयुक्तानि परस्परं समुदायरूपेण
 तिष्ठन्ति किम् ? इति प्रश्नः, भगवानाह—हे गौतम ! सन्ति तानि द्रव्याणि
 तथाविधानीति । पङ्कपभाया पृथिव्याः खलु भदन्त ! घनोदधिवलयस्य सप्त-

રૂપ સે પરિણત હોતે હૈં કયા ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—
 ‘हे गौतम ! वे’ हंता अस्थि’ पूर्वोक्त विशेषणों वाले होते हैं । ‘एवं
 जाव अहे सत्तमाए जं जस्स बाहल्लं’ इसी तरह से आगे भी ऐसा ही
 पूछना और प्रभु की ओर से दिया गया उत्तर ऐसा ही जानना—जैसे—
 हे भदन्त ! बालुकाप्रभा पृथिवी का जो घनोदधि वात बलय है कि
 जिसकी छोटाई योजन के तृतीय भाग कम सात योजन की है उसके
 क्षेत्रच्छेद से विभाग करने पर तद्गत द्रव्य क्या वर्ण की अपेक्षा कालादि
 रूप से गन्ध की अपेक्षा सुरभि दुरभि गन्ध रूप से रस की अपेक्षा
 तिक्त आदि रस रूप से स्पर्श की अपेक्षा कर्कश आदि स्पर्श से तथा
 —संस्थान की अपेक्षा परिमंडल आदि संस्थान रूप से परिणत एवं
 अन्योन्य संबद्ध आदि विशेषणों वाले होकर परस्पर समुदाय रूप से
 रहते हैं कया ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हां गौतम ! तद्गत द्रव्य
 पूर्वोक्त विशेषणों के रूप में परिणत होते हैं । हे भदन्त ! पङ्कपभा

‘एवं जाव अहेसत्तमाए ज जस्स बाहल्लं’ એજ પ્રમાણે આકિના વિષય
 સંબધમાં પણ એવાજ પ્રશ્નો પૂછવા બેઠાએ અને તેના ઉત્તરો પણ એજ
 પ્રમાણે સમજવા. જેમકે હે ભગવન્ બાલુકાપ્રભા પૃથ્વીને. જે ઘનોદધિવાત વલય
 છે, કે જેની વિશાળતા યોજનના ત્રીજા ભાગ કરમ સાત યોજનની છે, તેના ક્ષેત્ર-
 ંછેદથી વિભાગ કરવામાં આવેતો તેમાં રહેલ દ્રવ્ય વર્ણની અપેક્ષાથી કાળા વિગેરે
 વર્ણુપણથી, ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિ, દુરભિ ગંધ પણથી રસની અપેક્ષાથી
 તીખાકડવા વિગેરેરસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાથી કર્કશ વિગેરે સ્પર્શથી તથા
 સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાન પણથી પરિણત થાય છે ? તથા
 અન્યોન્ય બદ્ધ વિગેરે વિશેષણો વાળુ ઘર્ષને પરસ્પર સમુદાય પણથી રહે છે ?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે હા ગૌતમ ! તેમાં રહેલ
 દ્રવ્ય, પૂર્વોક્ત વિશેષણોથી પરિણત થાય છે હે ભગવન્ પંકપ્રભા પૃથ્વીનું જે

યોજનવાહલ્યસ્ય ક્ષેત્રચ્છેદેન છિદ્યમાનસ્ય સન્તિ દ્રવ્યાણિ પૂર્વોક્તસ્વરૂપાણિ કિમ્
 હે ગૌતમ ! સન્તિ । ધૂમપ્રભાયાઃ ઘનોદધિવલયસ્ય સત્રિભાગસપ્તયોજનવાહ-
 લ્યસ્ય ક્ષેત્રચ્છેદેન છિદ્યમાનસ્ય સન્તિ દ્રવ્યાણિ પૂર્વવત્ કિમ્ ? હન્ત ગૌતમ !
 સન્તિ શાદ્દશાનિ તાનિ । તસઃપ્રભાયાઃ ઘનોદધિવલયસ્ય ત્રિભાગોનાષ્ટયોજન
 વાહલ્યસ્ય ક્ષેત્રચ્છેદેન છિદ્યમાનસ્ય સન્તિ દ્રવ્યાણિ પૂર્વવત્ કિમ્ ? હન્ત ગૌતમ !

પૃથિવી કા જો ઘનોદધિ વલય હૈ કિ જિસકી મોટાઈ તિર્યગ્વાહલ્ય કી
 અપેક્ષા પૂરે સાત યોજન કી હૈ ઉસકે ક્ષેત્રચ્છેદ સે વિભાગ કરને પર
 તદ્ગત દ્રવ્ય કયા પૂર્વોક્ત રૂપ ઢાલે અર્થાત્ વર્ણ કી અપેક્ષા કૃષ્ણાદિ વર્ણ
 રૂપ સે ગન્ધ કી અપેક્ષા સુરભિ દુરભિ ગન્ધ રૂપ સે, રસ કી અપેક્ષા
 તિક્ત આદિ રસ રૂપ સે, સ્પર્શ કી અપેક્ષા કર્કશ આદિ સ્પર્શ રૂપ સે,
 एवं સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ સંસ્થાન રૂપ સે પરિણત તથા
 અન્યોન્ય સંબદ્ધાદિ વિશેષણો સે યુક્ત હોતે હૈ કયા ? ઉત્તર મેં પ્રભુ
 કહતે હૈ—હાં ગૌતમ ! વે પૂર્વોક્ત વિશેષણો ઢાલે હોતે હૈ । હે મદન્ત !
 ધૂમપ્રભા પૃથિવી કા જો ઘનોદધિ વાતવલય હૈ કિ જિસકી મોટાઈ
 તિર્યગ્વાહલ્ય કી અપેક્ષા યોજન કે તૃતીય ભાગ સહિત સાત યોજન
 કી હૈ ઉસકે ક્ષેત્રચ્છેદ સે વિભાગ કરને પર તદ્ગત દ્રવ્ય કયા પૂર્વોક્ત
 વિશેષણો ઢાલે હોતે હૈ કયા ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—હાં, ગૌતમ !
 વે પૂર્વોક્ત વિશેષણો ઢાલે હોતે હૈ । હે મદન્ત ! તસઃપ્રભા પૃથિવી કા
 જો ઘનોદધિ વાત વલય હૈ કિ જિસકી મોટાઈ તિર્યગ્વાહલ્ય કી અપેક્ષા
 યોજન કે તૃતીય ભાગ કમ આઠ યોજન કી હૈ ઉસકે ક્ષેત્રચ્છેદ સે

ઘનોદધિ વલય છે, કે જેની વિશાળતા તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી પૂરા સાત યોજ-
 નની છે. તેના ક્ષેત્રચ્છેદથી વિભાગ કરવાથી તેમાં રહેલ દ્રવ્ય, પૂર્વોક્ત પ્રકારવાળું
 અર્થાત્ વર્ણની અપેક્ષાથી કાળા વિગેરે વર્ણરૂપે, ગંધની અપેક્ષાથી સુરભિ, દુરભિ
 ગંધપણથી, રસની અપેક્ષાથી તીખા વિગેરે રસ પણથી, સ્પર્શની અપેક્ષાથી
 કર્કશ વિગેરે સ્પર્શપણથી અને સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિણત આદિ સંસ્થાન
 પણથી યુક્ત હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે
 હા ગૌતમ ! એ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળું હોય છે. હે ભગવન્ ધૂમપ્રભા પૃથ્વીનો
 જે ઘનોદધિવાત વલય છે. કે જેની વિશાળતા તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી
 યોજનના ત્રીજા ભાગ સહિત સાત યોજનની છે, તેના ક્ષેત્રચ્છેદથી વિભાગ
 કરવાથી તેમાં રહેલ દ્રવ્ય, શું પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળું હોય છે ? હે ભગવન્
 તમઃપ્રભા પૃથ્વીનો જે ઘનોદધિવાત વલય છે, કે જેની વિશાળતા તિર્યગ્વાહલ્યની

સન્તિ । તમસ્તમઃપ્રમાયાઃ ઘનોદધિવાલયસ્યાષ્ટયોજનગ્રાહલ્યસ્ય ક્ષેત્રચ્છેદન
છિદ્યમાનસ્ય સન્તિ દ્રવ્યાણિ પૂર્વવત્ કિમ્ ? હન્ત ગૌતમ ! સન્તિ તાનિ તાદૃશા-
નીતિ । અથ ઘનવાતસ્ય સ્વરૂપમાહ-‘ઈમીસેળં મંતે !’ એતસ્યાઃ સ્વલુ ‘રયણપ્પમાણ’
રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યામ્’ ઘણવાયવલયસ્સ’ ઘનવાતવલયસ્ય ‘અદ્ધ પંચમજોયણ બાહ-
લ્લસ્સ’ અર્દ્ધપશ્ચમ યોજન ગ્રાહલ્યસ્ય સાદ્ધ ચતુર્થોજનગ્રાહલ્યસ્ય ‘સ્વેત્તચ્છેણ છિંજ
માણસ્સ જાવ’ક્ષેત્રચ્છેદન છિદ્યમાનસ્ય સન્તિ દ્રવ્યાણિ, સર્વ વર્ણ ગંધરસસ્પર્શસંસ્થાન
પરિણતાનિ તથા અન્યોન્ય સંવદ્ધાદિવિશેષણયુક્તાનિ પરસ્પર સમુદાયરૂપેણ તિષ્ઠન્તિ

વિભાગ કરને પર તદ્વત દ્રવ્ય પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાળે હોતે હૈં કયા ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હાં ગૌતમ ! વે પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાળે હોતે
હૈં । હે અદન્ત ! તમસ્તમઃપ્રમા પૃથિવી મેં જો ઘનોદધિવાલય હૈં કિ જિસકી
મોટાઈ તિર્યગ્બાહલ્ય રૂપ સે પરે આઠ યોજન કી હૈં ઉલ્લકે ક્ષેત્રચ્છેદ
સે વિભાગ કરને પર તદાશ્રિત દ્રવ્ય કયા પૂર્વવત્ વિશેષણોં સે યુક્ત
હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નક્રી કહતે હૈં-હાં ગૌતમ ! વે પૂર્વોક્ત વિશે-
ષણોં વાળે હોતે હૈં અથ ઘનવાત કા સ્વરૂપ કહતે હૈં-‘ઈમીસેળં મંતે !
રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઘણવાયવલયસ્સ’ હે અદન્ત ! રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં
જો ઘનવાત વલય હૈં કિ જિસકી મોટાઈ ૪૥) યોજન કી હૈં ઉલ્લકે ક્ષેત્ર-
ચ્છેદ સે વિભાગ કરને પર તદ્વત દ્રવ્ય કયા સઘ પ્રકાર કે વર્ણ ગંધ રસ
સ્પર્શ સે યુક્ત પરિમંડલાદિ સંસ્થાનોં સે પરિણત તથા અન્યોન્ય સંવદ્ધાદિ
વિશેષણોં સે યુક્ત હોર પરસ્પર સમુદાય રૂપ સે રહતે હૈં કયા ? હસકે

અપેક્ષાથી યોજનના ત્રીજા ભાગથી કમ આઠ યોજનની છે, તેના ક્ષેત્રચ્છેદથી
વિભાગ કરવાથી તેમાં રહેલ દ્રવ્ય શુ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળું હોય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હા ગૌતમ ! તે પૂર્વોક્ત
વિશેષણોવાળું હોય છે હે ભગવન્ તમસ્તમપ્રમા પૃથ્વીમાં જે ઘનોદધિ વલય છે,
કે જેની વિશાળતા તિર્યગ્બાહલ્ય પણાથી પૂર આઠ યોજનની છે, તેના ક્ષેત્રચ્છેદથી
વિભાગ કરવાથી તેમાં રહેલ દ્રવ્ય, પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળું હોય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હા ગૌતમ ! તે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળું હોય છે.

હવે ઘનવાતનું સ્વરૂપ સૂત્રાકાર પ્રગટ કરે છે. ‘ઈમીસેળં મંતે ! રણણપ્પમાણ
પુઢવીણ ઘણવાયવલયસ્સ’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં જે ઘનવાતવલય છે, કે
જેની વિશાળતા ૪૥ સાડા ચાર યોજનની છે, તેના ક્ષેત્રચ્છેદથી વિભાગ કરવામાં
આવેતો તેમાં રહેલ દ્રવ્ય, બધા પ્રકારથી વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શથી યુક્ત
પરિમંડલ વિગેરે સંસ્થાનોથી પરિણત તથા અન્યોન્ય સંબદ્ધ વિગેરે વિશેષણો

કિમ્ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—हे गौतम ! 'हंता अत्थि' हन्त सन्ति, 'एवं जाव अहे सत्तमाए जं जस्स वाहल्लं' एवं यथा रत्नप्रभाश्रित घनवातस्य अर्द्ध पञ्चमयोजन प्रमाणवाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य वर्णाद्युपेत द्रव्यास्तित्वं प्रतिपादितम् एवमेव शर्कराप्रभात आरभ्याधः सप्तमीपृथिवी पर्यन्ताश्रित घनवातबलयस्य यस्यां पृथिव्यां यद् यस्य घनवातस्य वाहल्यं भवति तत्तद्विषये तदनुसारेण प्रश्न उत्तरं च बोध्यम् । तथाहि—द्वितीय शर्कराप्रभा पृथिव्याः क्रोशोन पञ्चयोजन वाहल्यस्य, तृतीयाया बालुकाप्रभा पृथिव्याः पञ्चयोजनवाहल्यस्य, चतुर्थ्याः पंकप्रभापृथिव्याः सप्तकोश पञ्चयोजन वाहल्यस्य, पञ्चम्याः धूमप्रभा पृथिव्याः साद्धं पञ्चयोजन वाहल्यस्य, षष्ठ्यास्तमःप्रभा पृथिव्याः क्रोशोन षड्योजन वाहल्यस्य, सप्तम्याः परिपूर्ण षड्योजन वाहल्यस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘હંતા અત્થિ’ હાં ગૌતમ ! વે પૂર્વોક્ત વિશેષણોં સે યુક્ત હોતે હૈં । ‘એવં જાવ અહે સત્તમાએ જં જસ્સ વાહલ્લં’ હકી પ્રકાર શર્કરાપ્રભા સે લેકર અધઃ સપ્તમી પૃથિવી પર્યન્ત આશ્રિત જો ઘનવાત બલય હૈ કિ જિસકી તિર્યગ્વાહલ્ય કી અપેક્ષા જિતની મોટાઈ હો વહ સમજ લેના ચાહિયે જૈસે શર્કરાપ્રભા પૃથિવી મેં એક કોશ કમ પાંચ યોજન કી મોટાઈ હૈ, બાલુકાપ્રભા મેં પાંચ યોજન કી મોટાઈ હૈ, પંક-પ્રભા મેં એક કોશ અધિક પાંચ યોજન કી મોટાઈ હૈ, ધૂમ પ્રભા મેં ૫૧ સ્પાડે પાંચ યોજન કી મોટાઈ હૈ, તમઃપ્રભા મેં એક કોશ કમ છઠ યોજન કી હૈ ઓર તમસ્તમઃ પ્રભા મેં પૂરે છઠ યોજન કી મોટાઈ હૈ હસકે ક્ષેત્રચ્છેદ સે વિભાગ કરને પર હસ હસમેં રહે હુએ દ્રવ્ય સ્વ પ્રકાર કે વર્ણ ગંધ રસ ઓર સ્પર્શોં સે યુક્ત, તથા પરિમંડલાદિ સંસ્થાનોં સે પરિ-

યુક્ત થઈને પરસ્પર સમુદાય પાણથી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘હંતા અત્થિ’ હા ગૌતમ ! તેઓ એ પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા હોય છે ‘એવં જાવ અહે સત્તમાએ જં જસ્સ વાહલ્લં’ એજ પ્રમાણે શર્કરા પ્રભા પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી પૃથ્વી પર્યન્ત તેના આશ્રિત જે ઘનવાત બલય છે, કે જેની તિર્યગ્વાહલ્યની અપેક્ષાથી જેટલી વિશાળતા હોય તેટલી સમજ લેવી. જેમકે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં એક ગાઉ ઓછા પાંચ યોજનની છે વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીમાં પાંચ યોજનની વિશાળતા છે. પંકપ્રભા પૃથ્વીમાં એક ગાઉ અધિક પાંચ યોજનની છે. ધૂમપ્રભા પૃથ્વીમાં સાડા પાંચ યોજનની છે. તમઃ પ્રભા પૃથ્વીમાં એક ગાઉ કમ છ યોજનની છે. અને તમસ્તમપ્રભામાં પૂરા છ ૬ યોજનની વિશાળતા છે. તેના ક્ષેત્રચ્છેદથી વિભાગ કરવાથી તેમાં તેમાં રહેલા દ્રવ્યો બધા પ્રકારના વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શોથી યુક્ત, તથા

કાલવર્ણાધુપેત દ્રવ્યાસ્તિત્વ જ્ઞાતવ્યમ્, અયમેવ ભાવઃ 'एवं जात्र अहे सत्तमाए जं जस्स वाहल्लं' इति प्रकरणस्येति । 'एवं तणुवायवलयस्स वि जाव अहे सत्तमाए जं जस्स वाहल्लं' एवं तनुवातवलयस्यापि यावदधः सप्तम्याः यद् यस्य वाह-
ल्यम्, अयं भावः—यथा रत्नप्रभात आरभ्य सप्तमपृथिवी पर्यन्त घनोदधि घन-
वातवलयस्य तत्तद्वाहल्ययुक्तस्य क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य वर्णाधुपेतद्रव्यास्ति-
त्वम् अन्योन्य संबद्धादित्वं च निरूपितम्, एवमेव रत्नप्रभात आरभ्य यावदधः
सप्तमी पृथिवी पर्यन्त पृथिवीगत तनुवातवलयस्यापि तत्तद्वाहल्योपेतस्य
क्षेत्रच्छेदेन छिद्यमानस्य वर्णाधुपेत द्रव्यास्तित्वादि प्रतिपादनीयम् तथाहि
वाहल्यप्रमाणम्—रत्नप्रभाया रतनुवातवलयस्य षट्कोशं वाहल्यम् १, शर्करा-
प्रभायाः सत्रिभाग षट्कोशं क्रोशस्य तृतीयभाग सहित षट्कोशं वाहल्यम् २,

णत, एवं अन्योन्य संबद्धादि विशेषणों से युक्त परस्पर सलुदाय रूप
से रहते हैं, ऐसा जानना चाहिये । 'एवं तणुवायवलयस्स वि जाव
अहेसत्तमाए जं जस्स वाहल्लं' जिस प्रकार से रत्न प्रभा से लेकर
सातवीं तमस्तमः प्रभा पृथिवी तक में आश्रित घनोदधि और घनवात
जो अपने अपने वाहल्य से युक्त हैं उनके क्षेत्रच्छेद से विभाग करने
पर उन उन में रहे हुए द्रव्य का वर्णादि युक्त होना कहा गया है उसी
प्रकार रत्नप्रभा पृथिवी से लेकर सातवीं तमस्तमः प्रभा पृथिवी पर्य-
न्त अपने अपने वाहल्य से युक्त उनके क्षेत्रच्छेद से विभक्त तनुवात
वलय में रहे हुए द्रव्यों का भी वर्णादि वाला होना जान लेना चाहिये ।
जैसे तनुवात की छोटाई प्रथम पृथिवी में छह कोश की कही गई है
द्वितीय शर्करा पृथिवी में एक कोश के तृतीय भाग सहित छह

परिमंडल વિગેરે સંસ્થાનોથી પરિણત અને અન્યોન્ય સબદ્ધાદિ વિશેષણોથી
યુક્ત પરસ્પરમાં સમુદાય પણાથી રહે છે. તેમ સમજવું.

‘एवं तणुवायवलयस्स वि जाव अहे सत्तमाए जं जस्स वाहल्लं’ જે
પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી લઇને સાતમી તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વી સુધીમાં તે તે
પૃથ્વીના આશ્રિત ઘનોદધિ અને ઘનવાત કે જે પોત પોતાના બાહલ્યથી
યુક્ત છે તેના ક્ષેત્રછેદથી વિભાગ કરવાથી તેમાં રહેલા દ્રવ્યોને વર્ણાદિથી
યુક્ત હોવાનું કહેલ છે એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી લઇને સાતમી તમ-
સ્તમા પ્રભા પૃથ્વી પર્યન્ત પોતપોતાના બાહલ્યથી યુક્ત તેના ક્ષેત્રછેદથી
વિભાગ કરેલા તનુવાત વલયમાં રહેલા દ્રવ્યોનું પણ વર્ણાદિવાળા હોવાનું
સમજવું જેમ તનુવાતની વિશાળતા પહેલી પૃથ્વીમાં છ ગાઉની હતી છે,
બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં એક ગાઉના ત્રીજા ભાગ સહિત છ ગાઉની કહેલ છે,

વાલુકાપ્રમાણા સ્ત્રિભાગોન સપ્તકોશં વાહલ્યમ્ ૩, પંક્કપ્રમાણાઃ પરિપૂર્ણસપ્તકોશં-
વાહલ્યમ્ ૪, ધૂમપ્રમાણાઃ સત્રિભાગસપ્તકોશં વાહલ્યમ્ ૫, તમઃપ્રમાણા સ્ત્રિમા-
ગોનાષ્ટકોશં વાહલ્યમ્ ૬, અધઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાસ્તનુવાતવલયસ્ય પરિપૂર્ણાષ્ટ-
કોશં વાહલ્યમ્ ૭, एवं यद् यस्याः पृथिव्यास्तनुवातवलयस्य वाहल्यं तस्य क्षेत्र-
च्छेदेन छिद्यमानस्य द्रव्येषु सर्वं वर्णं गन्धरसस्पर्शसंस्थानास्तित्व मन्योन्य-
संबद्धादित्वं च बोध्यम् इति ।

સમ્પ્રતિ—ઘનોદધ્યાદીનાં સંસ્થાનપ્રતિપાદનાર્થમાહ—‘इमीसे णं’ इत्यादि,
‘इमीसे णं भंते’ एतस्याः खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रमाणाः

કોશ કી કહી ગઈ હૈ વાલુકા પ્રમા મેં કોશ કે તૃતીય ભાગ કમ સાત
કોશ કી કહી ગઈ હૈ, પંક પ્રમા મેં સાત કોશ કી કહી ગઈ હૈ, ધૂમ
પ્રમા મેં કોશ કે તૃતીય ભાગ સહિત સાત કોશ કી કહી ગઈ હૈ, તમઃ
પ્રમા પૃથિવો મેં કોશ કે તૃતીય ભાગ કમ આઠ કોશ કી કહી ગઈ હૈ
और अधः सप्तमी में पूरे आठ कोश की कही गई है उन उनको क्षेत्र-
च्छेद से विभाग करने पर तद्गत द्रव्य वर्ण की अपेक्षा कृष्णादि पांच
वर्णों से युक्त गंध की अपेक्षा सुरभि दुरभि गन्ध युक्त रस की अपेक्षा
तित्त आदि पांचों रसों से युक्त स्पर्श की अपेक्षा कर्कश आदि आठों
स्पर्शों से युक्त और संस्थान की अपेक्षा परिमंडल आदि संस्थान रूप
से परिणत हैं, तथा अन्योन्य संबद्धादि विशेषणों से युक्त होकर पर-
स्पर समुदाय रूप से रहते हैं, ऐसा जानना चाहिये ।

વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીમાં ગાઉના ત્રીજા ભાગથી કમ સાત ગાઉની કહી છે. પંક
પ્રમા પૃથ્વીમાં સાત ગાઉની કહી છે ધૂમપ્રમા પૃથ્વીમાં ગાઉના ત્રીજા ભાગ
સહિત સાત ગાઉની કહી છે. તમઃપ્રમા પૃથ્વીમાં કોશના ત્રીજા ભાગથી કમ
આઠ ગાઉની કહી છે. અને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં પૂરા આઠ, ગાઉની કહી છે.
તેના તેના ક્ષેત્રચ્છેદથી વિભાગ કરવાથી તેમાં રહેલ દ્રવ્ય વર્ણની અપેક્ષાથી
કાળા વગેરે પાંચ વર્ણથી યુક્ત, ગંધની અપેક્ષા સુરભિ દુરભિ ગંધથી યુક્ત,
રસની અપેક્ષાથી તીખા વિગેરે રસોથી યુક્ત, સ્પર્શની અપેક્ષા કર્કશ વિગેરે
આઠ સ્પર્શથી યુક્ત અને સંસ્થાનની અપેક્ષાથી પરિમંડલ વિગેરે વિશેષણોથી
પરિણત થાય છે. તથા પરસ્પરમાં સંબંધ વિગેરે વિશેષણોથી યુક્ત થઇને
પરસ્પર સમુદાયપણથી રહે છે. તેમ સમજવું.

સામસ્યેન દેષ્ટયિત્વા સ્વલુ 'ચિદ્વૃ' તિષ્ઠતિ-વર્તતે તેન કારણેન વલયાકાર-સંસ્થાનસંસ્થિતો ઘનોદધિવલય इति જ્ઞાયતે । 'एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए घनोदधिवलए' एवं यावદधः सप्तम्याः पृथिव्याः घनोदधिवलयः, यथा रत्नप्रभा पृथिव्याः घनोदधिवलयो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः तथैव शर्कराप्रभा बालुका प्रभा पङ्कप्रभा धूमप्रभा तमःप्रभा तमस्तमःप्रभा पृथिवीनामपि घनोदधिवलयो-वलयाकारसंस्थानसंस्थित एव ज्ञातव्यः, 'नवरं अप्पणप्पणं पुढविं संपरिक्खित्ताणं चिद्वृ' नद्वરમિતિ વિશેષસ્તવ્યમ્-यद् घनोदधिवलयः आत्मीयात्मीयां शर्कराप्रभातोऽधः सप्तमी पर्यन्तं स्वस्व सम्बन्धिनीं पृथिवीं संपरिक्षिप्य स्वलु

અચ્છી તરહ સે પરિવેષ્ટિત કરકે ઠહરા હુઆ હૈ, હસ કારણ યહ જ્ઞાત હોના હૈ કિ યહ ઘનોદધિ વલય વલય કે આકાર જૈસા ગોલ હૈ 'एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए घनोदधिवलए' રત્નપ્રભા પૃથિવી કા ઘનોદધિ વલય જિસ પ્રકાર સે વલયાકાર કે સંસ્થાન સે સંસ્થિત કહા ગયા હૈ ઉસી તરહ સે શર્કરા પ્રભા પૃથિવી કા પઙ્ક પ્રભા પૃથિવી કા, ધૂમ પ્રભા પૃથિવી કા, તમઃ પ્રભા પૃથિવી કા, ઔર તમસ્તમઃ પ્રભા સાતવીં પૃથિવી કા ઘનોદધિ વલય મી વલયાકાર કે સંસ્થાન સે સંસ્થિત કહા ગયા હૈ એસા જાનના ચાહિયે 'नवरं अप्पणप्पणं पुढविं संपरिक्खित्ताणं चिद्वृ' પરન્તુ હસ કથન મેં એસી વિશેષતા જાનની ચાહિયે કિ ઘનોદધિ અપની અપની પૃથિવી કો ઘેરે હુએ હૈ જિસ પ્રકાર સે રત્નપ્રભા પૃથિવી કા ઘનોદધિવલય રત્ન પ્રભા પૃથિવી કે ચારોં ઓર સે હુએ હૈં ઉસી પ્રકાર સે શર્કરા પૃથિવી કા ઘનોદધિ વલય

ઘનોદધિવલય ચારે દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં સંપરિક્ષિત્તા' સારી રીતે વીટળાઈને રહેલ છે, તે કાન્ધુથી એમ જણાય છે કે આ ઘનોદધિ વલય બંદોચાના આકાર જેવો ગોળ છે, 'एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए घनोदधिवलए' રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો ઘનોદધિ વલય જેમ બંદોચના આકાર જેવા સંસ્થાનથી રહેલ કહ્યો છે, એ જ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીનો, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીનો, તમપ્રભા પૃથ્વીનો, અને તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વીનો ઘનોદધિવલય પણ બંદોચાના આકાર જેવા સંસ્થાનથી યુક્ત કહેલ છે. તેમ મમજ્જુ. 'नवरं अप्पणप्पणं पुढविं संपरिक्खित्ताणं चिद्वृ' પરંતુ આ કથનમાં એવું વિશેષ પણું મમજ્જુ. બેઠ્યે કે તે બધા ઘનોદધિ પોતપોતાની પૃથ્વીને ાને રહેલ છે જેમ રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો ઘનોદધિ વલય રત્નપ્રભા પૃથ્વીને નાં તરફથી ઘેરીને રહેલ છે, એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીનો ઘનોદધિ

तिष्ठति । यथा-बलयाकारसंस्थानप्रतिपादनसमये शर्कराप्रभायाः पृथिव्या घनोदधिवलयः शर्करा पृथिवीं सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठतीति वक्तव्यं तथा बालुकाप्रभाया घनोदधिवलयो बालुकाप्रभां पृथिवीं संपरिक्षिप्य तिष्ठतीत्यादि रूपेण यावत् तद्वस्तुतः प्रभा पृथिवीगत घनोदधिवलयः सप्तमीं तमस्तमः-प्रभां पृथिवीं संपरिक्षिप्य तिष्ठतीति वक्तव्यमिति । 'इमीसे णं भंते' एतस्याः खलु भदन्त ! 'रयणप्पभाए पुढवीए' रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'घणवायवलए' घनवातवलयो घनोदधेरधस्ताद्विद्यमानः 'किं सँठिए पन्नत्ते' किं संस्थितः कीदृश संस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः-रुचित इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'वट्टे बलयागारे' वृत्तो बलयाकारः संस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः कथं ज्ञायते यदयं घनवातवलयो बलयाकारसंस्थानसंस्थित इति, तत्राह-'तद्देव'

शर्कराप्रभा पृथिवी को चारों ओर घेरे हुए हैं, बालुकाप्रभा पृथिवी का घनोदधि वलय बालुकाप्रभा पृथिवी को चारों ओर से घेरे हुए हैं, इत्यादि रूप से अपनी अपनी पृथिवी को घेरे हुए सातवीं पृथिवी तक के घनोदधि तक जानना चाहिये

'इमीसे णं भंते !' हे भदन्त ! इस 'रयणप्पभाए पुढवीए घनवायवलए किं सँठिए पन्नत्ते' रत्नप्रभा पृथिवी का जो घनवात वलय है उसका संस्थान-आकार कैसा है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा !' हे गौतम ! वह 'वट्टे बलयागारसँठाणसँठिए' वलय के मध्य के आकार (भीतर के) जैसा गोल आकार वाला कहा गया है । हे भदन्त ! यह कैसे ज्ञात होता है कि रत्नप्रभा पृथिवी का घनवातवलय वलय के मध्य के आकार जैसा गोल आकार वाला कहा गया है ? तो इसके उत्तर

वलय शर्कराप्रभा पृथ्वीने आरे तरक्ष्थी घेरीने रडेला छे बालुकाप्रभा पृथ्वीने घनोदधिवलय बालुकाप्रभा पृथ्वीने आरे तरक्ष्थी घेरीने रडेल छे. धर्यादि प्रकारनुं कथन पोतपोतानी पृथ्वीने घेरीने सातमी पृथ्वी सुधीना घनोदधि पर्यन्त समञ्चुं

'इमीसे णं भंते !' हे भगवन् आ 'रयणप्पभाए पुढवीए घणवायवलए किं सँठिए पन्नत्ते' रत्नप्रभा पृथ्वीने जे घनवातवलय छे तेनुं संस्थान अर्थात् आकार केवे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे 'गोयमा !' हे गौतम ! वट्टे बलयागारसँठाणसँठिए' अलोयाना मध्यभागनी वयमाना आकार जेवे गोण आकारवाणे कहेल छे. हे भगवन् जे केवीरीते जहणी शक्य छे रत्नप्रभा पृथ्वीने घनवातवलय अलोयाना मध्य भागना आकार जेवे गोण आकारने कहेल छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे 'तद्देव' हे गौतम !

इत्यादि, 'तद्देव जाव जे णं इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए घणोदधिवलयए' तथैव यावद् येन एतस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः सम्बन्धि घनोदधिवलयम् 'सम्बन्धो समन्ता' सर्वतः समन्तात् सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च 'संपरिक्खित्ताणं चिट्ठइ' संपरिक्षिप्य खलु सामस्त्येन वेष्टयित्वा खलु तिष्ठति तस्माज्ज्ञायते यदयं घनवातो वलयाकर संस्थान संस्थित इति । 'एवं जाव अहे सत्तमाए घणवायवलयए' एवं रत्नप्रभा घनवातवदेव शर्कराप्रभा बालुकाप्रभा धूमप्रभा तमःप्रभा तमस्तमःप्रभा सम्बन्धिनो घनवातवलया अपि तत्तद् घणोदधिं सामस्त्येन परिवेष्ट्य स्थिता अतो वलयाकारसंस्थिता एवेति भावः । 'इमीसे णं भंते' एतस्याः खलु भदन्त ! 'रयणप्पभाए पुढवीए' रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'तणुवायवलयए किं संठिए पन्नत्ते' तनुवातवलयाः कीदृश संस्थानेन संस्थितः प्रज्ञप्त इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा

में प्रभु कहते हैं 'तद्देव०' हे गौतम ! यह घनवात वलय रत्न प्रभा सम्बन्धी घनोदधिवलय को चारों ओर से वेष्टित करके रद्दा हुआ है अतः ज्ञात होता है कि यह वलय के मध्य के आकार जैसा गोल आकार वाला है 'एवं जाव अहे सत्तमाए घणवायवलयए' इसी तरह आकार कथन शर्करा प्रभा के बालुका प्रभा के, पङ्क प्रभा के, तमः प्रभा के और तमस्तमःप्रभा के घनवात वलयों का भी कर लेना चाहिये ये सब घनवात वलय अपनी २ पृथिवी के घनोदधि वलय को चारों ओर से परिवेष्टित करके रहे हुए हैं । अतः ज्ञात होता है कि ये सब घनवातवलय वलयाकार संस्थान से संस्थित हैं ।

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तणुवायवलयए किं संठिए पन्नत्ते’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी का जो तनुवात वलय है वह कैसे

આ ઘનવાતવલય રત્નપ્રભા પૃથ્વી સંબંધી ઘનોદધિવલયને ચારે તરફથી વીંટળાઈને રહેલ છે. તેથી એમ જાણી શકાય છે કે આ બદોયાના મધ્યભાગ ના આકાર જેવો જોખ આકારનો છે. 'એવં' જાવ અહે સત્તમાએ ઘણવાયવલય' એજ પ્રમાણેના આકાર સંબંધીનું કથન શર્કરાપ્રભાના, વાલુકાપ્રભાના, યંકપ્રભાના, ધૂમપ્રભાના, તમઃપ્રભાના, અને તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વીના ઘનવાતવલયો સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. આ સઘળા ઘનવાતવલયો પોતપોતાની પૃથ્વીના ઘનોદધિ વલયને ચારેતરફથી વીંટળાઈને રહેલા છે. તેથી એમ જાણાય છે કે આ બધા જ ઘનવાતવલય બદોયાના આકાર જેવા સંસ્થાનથી રહેલા છે

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तणुवायवलयए किं संठिए पन्नत्ते’ हे भगवन् ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો જે તનુવાતવલય છે, તે કેવા આકારવાળો

શ્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'વટ્ટે વલયાકારસંઠાણસંઠિએ' વૃત્તો વલયાકાર-
સંસ્થાનસંસ્થિતઃ પ્રપ્તઃ । કથં જ્ઞાયતે તન્નાહ—'જેણં હમીસે રયણપ્પમાએ પુઢવીએ'
યેન કરણેન એતસ્યા રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ 'ઘણવાયવલયં સવ્વથો સમંતા' ઘનવાત-
વલયં સર્વતઃ સમન્તાત્ સર્વાસુ દિશુ વિદિશુ ચ 'સંપરિક્ખિત્તાણં ચિટ્ઠહ' સંપરિ-
ક્ષિપ્ય સામસ્ત્યેન વેષ્ટયિત્થા તિણ્ઠતિ તસ્માદયં તણુવાતવલયો વલયાકાર-
સંસ્થિત ઇતિ । 'એવં જાવ અહે સત્તમાએ તણુવાયવલ્લએ' એવં રત્નપ્રમા તણુવાતવલ-
યવદેવ શર્કરાપ્રમા વાલુકાપ્રમા પક્કપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમઃપ્રમા
સમ્બન્ધિનોઽપિ તણુવાતવલયા વલયકારસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ સ્વીયાનિ સ્વીયાનિ
ઘનવાતવલયાનિ સર્વતઃ સમન્તાત્ સંપરિક્ષિપ્ય તિણ્ઠન્તીતિ જ્ઞાતવ્યમ્ ઇતિ ॥

આકાર ચાલા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'ગોયમા !
વટ્ટે વલયાકારસંઠાણસંઠિએ પન્નસે' હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથિવી કા
જો તણુવાતવલય હૈ વહ વલય કે મધ્ય કા—મીતર કા જૈસા આકાર
ગોલ હોતા હૈ—વૈસે હી ગોલ આકાર ચાલા કહા ગયા હૈ 'જે ણં' ક્યો
કિ વહ 'હમીસે રયણપ્પમાપુઢવીએ ઘણવાયવલયં સવ્વથો સમંતા સંપરિ-
ક્ખિત્તાણં ચિટ્ઠહ' રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ઘનવાતવલય કો ચારોં ઓર
સે પરિવેષ્ટિત કરકે રહા હુઆ હૈ હસ સ્થિતિ મેં હસકા પૂર્વોક્ત વલયા-
કાર જૈસા હી આકાર હો જાતા હૈ 'એવં જાવ અહે સત્તમાએ તણુવાત-
વલ્લએ' હસી તરહ કે આકાર ઘાલે શર્કરાપ્રમા કે, વાલુકાપ્રમા કે,
પક્કપ્રમા કે, ધૂમપ્રમા કે, તમઃપ્રમા કે ઓર તમસ્તમઃપ્રમા કે જો તણુવા-
તવલય હૈં વે મી વલયાકાર સંસ્થાન સે સંસ્થિત હૈં એસા જાનના ચાહિયે ।

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! વટ્ટે વલ-
યાકારસંઠાણસંઠિએ પન્નસે' હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના જે તણુવાતવલય
છે, તે બલોયાના મધ્યભાગના આકાર જેવો ગોળ છે. એટલે કે અંદરના
પોલાણ વાળા ભાગના જેવો ગોળ છે 'જે ણ' કેમકે તે 'હમીસે રયણપ્પમા
પુઢવીએ ઘણવાયવલ્લ સવ્વથો સમંતા સંપરિક્ખિત્તા ણ ચિટ્ઠહ' આ રત્નપ્રમા
પૃથ્વીના ઘનવાતવલયને ચારે તરફથી વીંટળાઈને રહેલ છે. આ સ્થિતિમાં
તેનો પૂર્વોક્ત બલોયાના આકાર જેવોજ આકાર થઈ જાય છે. 'એવં જાવ
અહે સત્તમાએ તણુવાતવલ્લએ' એજ પ્રમાણેના આકારવાળો શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીનો
વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીનો પક્કપ્રમા પૃથ્વીનો ધૂમપ્રમા પૃથ્વીનો, તમઃપ્રમા પૃથ્વીનો
અને તમસ્તમા પૃથ્વીનો જે તણુવાતવલય છે, તે પણ બલોયાના આકાર જેવા
સંસ્થાનથી યુક્ત છે તેમ સમજવું.

અથ રત્નપ્રભાદિ પૃથિવીનામાયામવિષ્કમ્ભપરિમાણમાહ-‘ઇમા ણં મંતે’
 इत्यादि, ‘इमा णं मंते ! रयणप्पभा पुढवी’ इयं खलु भदन्त !-रतनप्रभा पृथिवी
 ‘કેવહયા આયામવિક્ખંભેણં પણ્ણત્તા’ કિયતા આયામવિષ્કમ્ભેણ-આયામદૈર્ઘ્ય
 વિષ્કમ્ભઃ વિસ્તારઃ, તાભ્યામાયામવિષ્કમ્ભાભ્યાં પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતેતિ પ્રશ્નઃ, ભગ-
 વાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, गोयमा’ हे गौतम ! ‘असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं
 આયામવિક્ખંભેણં’ असंख्येयानि योजनसहस्राणि आयामेन दैर्घ्येण तथा विष्क-
 म्भेण विस्तारेण असंख्यानि योजनसहस्राणि रतनप्रभा प्रज्ञप्ता । ‘असंखेज्जाइं
 જોયસહસ્સાઈં પરિક્ખેવેણં’ असंख्यानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण परिधिना
 ‘પણ્ણત્તા’ प्रज्ञप्ता-कथिता इति । ‘एवं जाव अहे सत्तमा’ एवं यावदधः सप्तमा,
 શર્કરાપ્રમાત આરભ્ય તમસ્તમઃપ્રમા પર્યન્તાઃ પૃથિવ્યઃ असंख्येयानि योजनसह-

‘इमा णं मंते ! रयणप्पभा पुढवी केवहया विक्खंभेणं पण्णत्ता’ हे
 भदन्त ! यह रतनप्रभा पृथिवी आयाम-लम्बाई विष्कम्भ-चौड़ाई में
 કિતની કહી गई हैं ? अर्थात्-कितनी लम्बाई चौड़ाई वाली कही गई
 है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयण सहस्साइं
 આયામવિક્ખંભેણં’ हे गौतम ! यह रतनप्रभा पृथिवी असंख्यात हजार
 યોજનો की लम्बी चौड़ी कही गई है । लम्बाई में भी असंख्यात हजार
 યોજન की कही गई है और चौड़ाई में भी असंख्यात हजार योजन
 की कही गई है । तथा ‘असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं’ परिक्खेवेणं
 પણ્ણત્તા’ इसकी परिधि भी असंख्यात हजार योजन की कही गई है ।
 ‘एवं जाव अहे सत्तमा’ इसी तरह शर्कराप्रभा पृथिवी से लेकर

‘इमा णं मंते ! रयणप्पभा पुढवी केवहया विक्खंभेणं पण्णत्ता’ હે
 ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી આયામ લંબાઈ-વિષ્કંભ-પહોળાઈમાં કેટલી કહે-
 વામાં આવી છે ? अर्थात् કેટલી લંબાઈ પહોળાઈ વાળી કહેવામાં આવી છે ?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘गोयमा ! असंखेज्जाइं
 જોયણસહસ્સાઈ આયામવિસંભેણં’ હા ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી અસંખ્યાત
 હજાર યોજનથી લંબાઈ પહોળાઈ વાળી કહેલ છે. લંબાઈમાં પણ અસંખ્યાત
 હજાર યોજનની કહી છે અને પહોળાઈમાં પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનની
 કહેલ છે. तथा ‘असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं’ પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તા’ આની
 પરિધિ પણ અસંખ્યાત હજાર યોજનનીજ કહેલ છે. ‘एवं जाव अहेसत्तमा’
 એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા, પૃથ્વીથી લઈને સાતમી પૃથ્વી પર્યન્તની બધી
 પૃથ્વીઓની લંબાઈ પહોળાઈ અને પરિધિનું પ્રમાણ સમજવું.

સ્રાણિ આયામવિઘ્નમ્ભેગ તથા પરિક્ષેપેણ પ્રજ્ઞસા ઇતિ ભાવઃ । ‘ઈમાણં ભંતે રયણ-
પ્પમા પુઢવી’ ઇયં ત્વહુ મદન્ત ! રત્નપ્રમા પૃથિવી ‘અંતે ચ મજ્ઞેય સર્વત્થ’ અન્તે ચ
મધ્યે ચ સર્વત્ર ‘સમા વાહલ્લેણ પન્નત્તા’ સમા-તુલ્યા એકરૂપેત્યર્થઃ વાહલ્યેન પિણ્ડ
ભાવેન પ્રજ્ઞસા-કથિતેતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-‘હંતા ગોયમા’ હન્ત ગૌતમ ! ‘ઈમા
ણં રયણપ્પમા પુઢવી’ ઇયં ત્વહુ રત્નપ્રમા પૃથિવી, ‘અંતે મજ્ઞેય સર્વત્થ સમા વાહલ્લે
ણં’ અન્તે મધ્યે સર્વત્ર સમા તુલ્યૈવ વાહલ્યેનેતિ । ‘એવં જાવ અહે સત્તમા’ એવં
રત્નપ્રમાવદેવ શર્કરાપ્રમાત આરમ્ભયાવત્ત અધઃ સપ્તમી તમસ્તમા પૃથિવી અન્તે-
મધ્યે ચ સર્વત્ર વાહલ્યેન સમૈવ વિજ્ઞેયેતિ ॥૮॥

મૂલ્ય-ઈમીસે ણં ભંતે ! રયણપ્પમા પુઢવીણ સર્વજીવા
ઉવવણ્ણપુઢ્વા સર્વજીવા ઉવવણ્ણા ? ગોયમા ! ઇમીસે ણં
રયણપ્પમાણ પુઢવીણ સર્વજીવા ઉવવણ્ણપુઢ્વા નો ચેવ ણં
સાતવીં પૃથિવી તક કી પૃથિવિયોં કી લમ્વાઈ ચૌડાઈ ઓર પરિધિ કા
પ્રમાણ જાનના ચાહિયે ।

‘ઈમાણં ભંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી અંતેય મજ્ઞેય સર્વત્થ સમા
વાહલ્લેણ પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! યહ રત્નપ્રમા પૃથિવી કયા અન્ત મેં ઓર
મધ્ય મેં સર્વત્ર પિણ્ડ ભાવ કી અપેક્ષા સમાન-ઘરાવર-એક સી-કહી
ગઈ હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘હંતા ગોયમા !’ હાં ગૌતમ ! યહ રત્ન-
પ્રમા પૃથિવી અન્ત મેં, સર્વત્ર મોટાઈ કી અપેક્ષા એકસી કહી ગઈ હૈ
‘એવં જાવ અહે સત્તમા’ રત્નપ્રમા કી તરહ શર્કરાપ્રમા સે લેકર
અધઃ સપ્તમી મી તમસ્તમઃપ્રમા તક કી પૃથિવિયાં અન્ત મેં ઓર મધ્ય
મેં સર્વત્ર વાહલ્ય કી અપેક્ષા અપને ૨ મેં એકસી કહી ગઈ હૈ એસા
જાનના ચાહિયે । સુ. ॥૮॥

‘ઈમાણં ભંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી અંતેય મજ્ઞેય સર્વત્થ સમા વાહલ્લે
ણં પન્નત્તા’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી અન્તમાં અને મધ્યમાં બધેજ
પિંડભાવની અપેક્ષાથી સરખી ઘરાવર એક સરખી કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રશ્ન કહે છે કે ‘હંતા ‘ગોયમા !’ હા ગૌતમ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી અંતમાં,
મધ્યમાં અને બધે વિન્તારની અપેક્ષાથી એક સરખી કહેલ છે. ‘એવં જાવ
અહેસત્તમા’ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીની જેમ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી
તમસ્તમા પૃથ્વી સુધીની પૃથ્વીઓ અન્તમાં અને મધ્યમાં બધેજ વાહલ્યની અપે-
ક્ષાથી પોતપોતાનામાં એક સરખી કહેવાનાં આવેલ છે. તેમ સમગ્ર લેવું ॥સુ. ૮॥

सर्वजीवा उदवपणा, एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए ॥ इमा-
 णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी सर्वजीवेहिं विजठपुव्वा, सर्व-
 जीवेहिं विजठा ? गोयमा ! इमाणं रयणप्पभा पुढवी सर्व-
 जीवेहिं विजठपुव्वा नो चेव णं सर्वजीवविजठा, एवं
 जाव अहे सत्तमा । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए
 सर्वपोग्गला पविट्ठपुव्वा सर्वपोग्गला पविट्ठा ? गोयमा !
 इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए सर्वपोग्गला पविट्ठपुव्वा णो
 चेव णं सर्वपोग्गला पविट्ठा, एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए
 इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी सर्वपोग्गलेहिं विजठपुव्वा सर्व-
 पोग्गला विजठा ? गोयमा ! इमा णं रयणप्पभा पुढवी सर्व-
 पोग्गलेहिं विजठ पुव्वा नो चेव णं सर्वपोग्गलेहिं विजठा, एवं
 जाव अहे सत्तमा ॥ इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं
 सासया असासया ? गोयमा ! सिय सासया, सिय असासया ॥
 से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ सिय सासया सिय असासया ?
 गोयमा ! दव्वट्ठयाए सासया वण्णपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्ज-
 वेहिं फासपज्जवेहिं असासया, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ
 तं चेव जाव सिय सासया सिय असासया, एवं जाव अहे
 सत्तमा । इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी कालओ केवच्चिरं
 होइ ? गोयमा ! ण कयाइ ण आसी ण कयाइ अत्थि, ण कयाइ
 ण भविस्सइ ॥ भुविं च भवइय भविस्सइ क धुवा णियया सासया
 अक्खया अवया अवट्ठिया णिच्चा, एवं जाव अहे सत्तमा । सू०९।

छाया—एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां सर्वे जीवा उत्पन्नपूर्वाः,
 सर्वे जीवा उत्पन्नाः ? गौतम ! एतस्यां खलु रत्नप्रभायां पृथिव्यां सर्वे जीवा
 उत्पन्नपूर्वाः नो चैव खलु सर्वजीवा उत्पन्नाः । एवं यावदधः सप्तस्थां पृथिव्याम् ।

इत्यादि, गोयमा' हे गौतम ! 'इसीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए' एतस्यां खलु रत्नप्रभायां पृथिव्याम् 'सव्व जीवा' सर्वजीवाः प्रायो वृत्तिमाश्रित्य सामान्येन 'उववन्नपुव्वा' उत्पन्नपूर्वाः कालक्रमेण संसारस्य अनादित्वात् 'णो चेव णं' नो चैव खलु-न पुनः 'सव्वजीवा उववन्ना' उत्पन्नाः युगपत् सकल जीवानां मेककालं रत्नप्रभायामेव नरामरनारकादि भेदाभावपसंगात्, न चैवं संभवति जगत्स्वभावस्य तथाविधत्वात् इति । 'एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए' एवं रत्नप्रभावदेव यावदधः सप्तस्स्यां पृथिव्यां प्रतिपत्तव्यम् । एवं पङ्कप्रभात आरभ्य तमस्तमा पर्यन्त पृथिव्यां जीवानां मुत्पाद प्रकारस्तन्निषेव प्रकारश्च स्वयमेव ज्ञातव्य

હુએ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! इसीसेणं रयणप्पभाए पुढवीए सव्व जीवा उववन्नपुव्वा, णो चेव णं सव्वजीवा उववण्णा’ हे गौतम ! इस रत्नप्रभा पृथिवी में समस्त जीव प्रायः करके क्रम २ कर उत्पन्न हो चुके हैं, परन्तु एक साथ सब जीव उत्पन्न नहीं हुए हैं । क्यों कि एक साथ-एक काल में समस्त जीवों का उत्पाद यदि रत्नप्रभा पृथिवी में हुआ मान लिया जावे तो नर, अमर, नारक और तिर्यश्च रूप भेद का अभाव मानना पड़ेगा परन्तु ऐसा तो सम्भवित होता नहीं है क्यों कि जगत का स्वभाव विचित्र है ‘एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए’ इसी तरह से यावत् अधः सप्तमी पृथिवी तक की समस्त पृथिवियों में भी समस्त जीव कालक्रम से ही उत्पन्न होते हैं युगपत् सब जीव वहाँ उत्पन्न नहीं हुए हैं ऐसा जानना चाहिये इस विषय में आलापक इस प्रकार करना चाहिये-हे अदन्त ! शर्कराप्रभा पृथिवी

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! इसीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए सव्वजीवा उववन्नपुव्वा, णो चेव णं सव्वजीवा उववण्णा’ हे गौतम ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં સઘળા જીવો પ્રાયઃ ક્રમે કરીને ઉત્પન્ન થયા છે પરંતુ એકી સાથે સર્વ જીવો ઉત્પન્ન થયા નથી કેમકે એકીસાથે એક ક્ષણમાં સઘળા જીવોને ઉત્પાદ-ઉત્પત્તી ને રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં થયો છે, તેમ માની લેવામાં આવે, તો નર, અમર, નારક, અને તિર્યંચ રૂપ ભેદનો અભાવ માનવો પડશે. પરંતુ એવું તો સંભવતું નથી, કેમકે જગતનો સ્વભાવ વિચિત્ર છે એવું જાવ અહે સત્તમાએ પુઢવીએ’ એજ પ્રમાણે અધઃસપ્તમી પૃથ્વી પર્યંતની સઘળી પૃથ્વીયોમાં પણ સઘળા જીવો કાળ ક્રમથીજ ઉત્પન્ન થાય છે, યુગપત્ સૌ જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થયા નથી. તેમ સમજવું.

આ વિષયમાં આલાપકો આ નીચે પ્રમાણે કરવા જોઈએ કે ભગવન્ આ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં શું સઘળા જીવો કાલક્રમથી ઉત્પન્ન થયા છે ? અથવા

इति । 'इमां ऽंते ! रयणप्पभा पुढवी' इयं खलु भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी 'सव्व जीवेहि' सर्वजीवैः सांव्यावहारिकैः 'विजडपुव्वा' कालक्रमेण परित्यक्तपूर्वा, तथा-'सव्व जीवेहि' सर्वजीवैः युगपत् 'विजडा' परित्यक्ता किमिति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, गोयमा हे गौतम ! 'इमां रयणप्पभापुढवी' इयं खलु रत्नप्रभा पृथिवीपाथो वृत्तिमाश्रित्य 'सव्वजीवेहि' सर्वजीवैः कालक्रमेण 'विजडपुव्वा' परित्यक्तपूर्वा 'णो चेद णं सव्वजीवविजडा' नो चैव खलु न तु

में क्या समस्त जीव कालक्रम से उत्पन्न हुए हैं या युगपद् उत्पन्न हुए हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! कालक्रम से ही प्रायः करके समस्त जीव शर्कराप्रभा पृथिवी में उत्पन्न हो चुके हैं-एक साथ समस्त जीव उत्पन्न नहीं हुए हैं-क्योंकि इस नान्यता में नर अमर (देवता) आदि रूप जो भेद हैं वह बन नहीं सकता है इसी तरह से बालुकाप्रभा में भी समस्त जीव कालक्रम से प्रायः करके उत्पन्न हुए हैं, युगपत् समस्त जीव वहां उत्पन्न नहीं हुए हैं ऐसा जानना चाहिये इसी तरह का प्रश्न और उसका उत्तर रूप कथन पंकप्रभा से लेकर तमस्तमप्रभा पर्यन्त दोष पृथिवियों में भी उत्पाद प्रकार और निषेध प्रकार जान लेना चाहिए 'इमा णं' अंते ! रयणप्पभा पुढवी सव्वजीवेहि विजडपुव्वा' हे भदन्त ! यह रत्नप्रभा पृथिवी क्या कालक्रम से सर्व जीवों ने पहले छोड़ी है या युगपत् सर्व जीवों ने छोड़ी है? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! इमा णं रयणप्पभा पुढवी सव्वजीवेहि विजड पुव्वा णो चेद णं सव्वजीव विजडा' हे गौतम ! यह रत्नप्रभा पृथिवी

યુગપત્ એકી સાથે ઉત્પન્ન થયા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ગૌતમ ! કાલક્રમથી ધણુકરીને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં સઘળા જીવો ઉત્પન્ન થયા છે. કેમકે આ માન્યતામાં નર, અમર (દેવ) વિગેરે ને ભેદો છે. એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીમાં પણ સઘળા જીવો કાલક્રમથી પ્રાયઃઉત્પન્ન થયા છે. યુગપત્ એકી સાથે સઘળા જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થયા નથી તેમ સમજવું. એજ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન અને તેના ઉત્તર રૂપ કથન પંકપ્રભા પૃથ્વીથી લઈને તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વી પર્યન્તની બાકીની પૃથ્વીઓમાં પણ ઉત્પાદ ઉત્પત્તિનો પ્રકાર અને નિષેધ પ્રકાર સમજાવેલા નેઈએ. 'इमा णं' અંતે ! રયણપ્પભા પુટવી સવ્વ જીવેહિ વિજડપુવ્વા' હે ભગવન ! આ રત્નપ્રભાપૃથ્વી કલક્રમથી બધા જીવોએ પહેલાં છોડી છે ? અથવા યુગપત્ એકી સાથે બધા જીવોએ છોડી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે 'गोयमा ! इमां रयणप्पभा

યુગપત્ સર્વજીવૈઃ પરિત્યક્તા સર્વજીવૈરેકકાલપરિત્યાગસ્યા સંભવાત્, તથાવિધ-
નિમિત્તાભાવાદિતિ । ‘એવં જાવ અહે સત્તમા’ એવં રત્નપ્રમાવદેવ યાવદધઃ સપ્ત-
મ્યામપિ સર્વજીવ પરિત્યક્તત્વાત્યક્તત્વે જ્ઞાતવ્યે આલાપપ્રકારશ્ચ સ્વયમેવ ઝહનીય
इति । ‘इमीसे णं भंते । रयणप्पमा पुढवीए’ एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां
पृथिव्याम् ‘सर्वपोग्गला पविट्ठपुव्वा’ सर्वे पुद्गला लोकाकाशोदरवर्तिनः काल-
क्रमेण प्रविष्टपूर्वाः तद्भावेन परिणतपूर्वाः किम् तथा—‘सर्वपोग्गला पविट्ठपुव्वा’

પ્રાયઃ કરકે સમસ્ત જીવોં ને ક્રમશઃ હી છોડી હૈ સમસ્ત જીવોં ને
યુગપત્ નહીં છોડી હૈ ક્યોંકિ તથા પ્રકાર કે નિમિ કે અભાવ સે
એક કાલ મેં સમસ્ત જીવોં દ્વારા ઉત્ત-પૃથિવી કા પરિત્યાગ કરના નહીં
હો સક્તા હૈ ‘એવં જાવ અહે સત્તમા’ જિસ પ્રકાર સે રત્નપ્રમા પૃથિવી
સમસ્ત જીવોં ને ક્રમશઃ હી છોડી હૈ યુગપત્ નહીં છોડી હૈ ઉસી પ્રકાર
સે શર્કરા પૃથિવી, ચાલુકાપ્રમા પૃથિવી, પઙ્કપ્રમા પૃથિવી, ધૂમપ્રમા
પૃથિવી, તમઃપ્રમા પૃથિવી, ઓર તમસ્તમઃપ્રમા પૃથિવી મી સબ જીવોં ને
કાલક્રમ સે હી છોડી હૈ-યુગપત્ નહીં છોડી હૈ એસા જાનના ચાહિય
इस सम्बन्ध में आलाप प्रकार स्वयं ही उद्भावित कर लेना चाहिए ।

‘इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए सर्व पोग्गला पविट्ठपुव्वा’ हे
भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी में क्या समस्त पुद्गल-लोकाकाशवर्ती
समस्त पुद्गल कालक्रम से प्रविष्ट हुए हैं ? तद्वचन से-रत्नप्रभा रूप

પુઢવી સર્વજીવેહિં વિજટપુવ્વા ણો ચેવ ણં સર્વજીવા વિજટા’ હે ગૌતમ !
આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી પ્રાયઃ કરીને સઘણા ળવોએ ક્રમશઃ છોડી છે. સઘણા ળવોએ
એકી સાથે છોડી નથી. કેમકે તથા પ્રકાર નિમિત્તના અભાવથી એક કાળ
માં સઘણા ળવો દ્વારા એ પૃથ્વીનો ત્યાગ કરવો તે બની શકતું નથી.
‘એવં જાવ અહે સત્તમા ! જે પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વી સઘણા ળવોએ ક્રમ
પૂર્વક છોડી છે, એકી સાથે બધાજ ળવોએ છોડી નથી. એજ પ્રમાણે શર્કરા
પ્રભા પૃથ્વી, ચાલુકાપ્રભા પૃથ્વી. પંકપ્રભા પૃથ્વી, ધૂમપ્રભા પૃથ્વી, તમઃપ્રભા
પૃથ્વી અને તમસ્તમા પૃથ્વી પણ બધા ળવોએ કાળ ક્રમથીજ છોડી છે, એકી
સાથે છોડી નથી. તેમ સમજવું. આ વિષયમાં આલાપનો પ્રકાર સ્વયં બનાવીને
સમજ લેવો.

‘इमीसे णं रयणप्पमा पुढवीए सर्व पोग्गला पविट्ठपुव्वा’ हे भगवन्
आ रत्नप्रभा पृथ्वीમાં સઘણા પુદ્ગલો-લોકાકાશમાં રહેલા સઘણા પુદ્ગલો
ઠાલ ક્રમથી પ્રવેશ્યા છે ? કે તદભાવથી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી પણથી પરિણત
થયા છે ? અથવા એકી સાથે પ્રવેશ્યા છે ?

सर्वपुद्गलाः एककालं तद्भावेन प्रविष्टपूर्वाः किमिति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए’ एतस्यां खलु रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘सव्वपोग्गला पविट्ठपुव्वा’ लोकोद्भवत्तिनः सर्वे पुद्गलाः प्रविष्टपूर्वाः तद्भावेन परिणतपूर्वाः संसारस्थानादित्वात् ‘णो चेव णं सव्वपोग्गला पविट्ठा’ नैव खलु न पुनरेककालं सर्वपुद्गलाः प्रविष्टा स्तद्भावेन परिणताः, सर्वपुद्गलानां तद्भावेन परिणतौ रत्नप्रभाव्यतिरेकेणान्यत्र सर्वत्र पुद्गलाभावप्रसङ्गात् न चैवं संभवति तथा जगत्स्वाभाव्यादिति । ‘एवं जाव अहे सत्तमा’ एवं यावदयः समस्याम् एवं रत्नप्रभा पृथिवीवदेव सर्वास्तु शर्करादि पृथिवीषु

से-परिणत हुए हैं ? या युगपत् प्रविष्ट हुए हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! इमीसेणं रयणप्पभाए पुढवीए सव्व पोग्गला पविट्ठ पुव्वा’ हे गौतम ! इस रत्नप्रभा पृथिवी में समस्त लोकवर्ती पुद्गल क्रमशः प्रविष्ट हुए हैं ‘नो चेव सव्व पोग्गला पविट्ठा’ वे एक साथ सभी पुद्गल वहां प्रविष्ट नहीं हुए हैं क्योंकि यदि एक ही साथ समस्त पुद्गल रत्नप्रभा पृथिवी में प्रविष्ट हुए हैं ऐसी बात मान ली जावे तो फिर शर्कराप्रभा आदि पृथिवियों में पुद्गलों का प्रवेश हुआ नहीं माना जा सकता है अतः यही मानना चाहिए की समस्त पुद्गलों का प्रवेश रत्नप्रभादि पृथिवियों में क्रमशः ही हुआ है—अर्थात् क्रम २ से ही समस्त पुद्गल जगत के स्वभाव की विचित्रता होने से रत्नप्रभा आदि रूप से परिणत हुए हैं ‘एवं जाव अहे सत्तमा’ रत्नप्रभा पृथिवी के विषय में वैसे कहा गया है—वैसे ही शर्कराप्रभा पृथिवी से लेकर सातवीं

आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वाभीने कहे छे के ‘गोयमा ! इमीसेणं रयणप्पभाए पुढवीए सव्व पोग्गला पविट्ठपुव्वा’ छे गौतम ! आ रत्नप्रभा पृथ्वीमां सधणा दोक्खति पुद्गल्लो क्कम पूर्वक प्रवेशेला छे. ‘नो चेव सव्व पोग्गला पविट्ठा’ त्यां तेओ अथा ओझीमाये प्रवेशेला नयी केमके ले ओक्क माये सधणा पुद्गल्लो रत्नप्रभा पृथ्वीमा प्रवेशेला छे, ओ पांत मानी देवाना आवेतो पणी शर्कराप्रभा विगेदे पृथ्वीयोमां पुद्गल्लोना प्रवेश थये तेम मानी शक्य तेम नथी. तेथी ओमज मानवु लेछये के अथान पुद्गल्लोना प्रवेश रत्नप्रभा विगेदे पृथ्वीयोमां क्कमथी न थयेल छे. अर्थात् क्कमकमथीन सधणा पुद्गल्लो जगतना स्वभावनी विचित्रपट्टाथी रत्नप्रभा विगेदेपट्टाथी परिदुत थयेल छे. ‘एवं जाव अहे सत्तमा’ रत्नप्रभा पृथ्वीना संबंधमां ओ प्रभावेनुं कथन

तथा जगत्स्वाभाव्यतः शाश्वतत्वस्य वक्ष्यमाणत्वादिति । 'एवं जाव अहेसत्तमा' एवं यावदधः सप्तमी, एवं रत्नप्रभावदेव एकैका शर्कराप्रभादिरूपा क्रमेण वक्तव्या यावदधः सप्तमी पृथिवीति ।

'इमाणं भंते ! रयणप्पभापुढवी' इयं खलु भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी, 'किं सासया असासया' किं शाश्वती अथवा अशाश्वतीति प्रश्नः, भगवानाह— 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय सासया' स्यात् कस्यचिन्नयस्य भूमिप्रायेण शाश्वती इयं रत्नप्रभा 'सिय असासया' स्यात् कस्यचिन्नयस्याभिप्रायेण अशाश्वतीयं रत्नप्रभापृथिवीति । न तु शाश्वतत्वमशाश्वतत्वं विरुद्धधर्मः स च कथमेकत्र संभवे दित्याशयेन शङ्कते—'से केणट्टेणं' इत्यादि, 'से केणट्टेणं' भंते ! एवं वुच्चइ' तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यत् 'सिय सासया सिय असासया' स्यात् शाश्वती स्यादशाश्वती चेति अवान्तरप्रश्नः, भगवानाह

स्वयं सूत्रकार आगे कहने वाले हैं। 'एवं जाव अहे सत्तमा' इसी तरह का समस्त पुद्गलो द्वारा छोड़ने का यह कथन शर्करा आदि छह पृथिवियों में भी जान लेना चाहिये।

'इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं सासया असासया' हे भदन्त ! यह रत्नप्रभा पृथिवी क्या शाश्वत है ? या अशाश्वत है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! सिय सासया सिय असासया' हे गौतम ! यह रत्नप्रभा पृथिवी किसी अपेक्षा का श्रव्य है और किसी अपेक्षा अशाश्वत है जब शाश्वत धर्म और अशाश्वत धर्म परस्पर में विरुद्ध हैं—तो फिर यहां आप इन दोनों धर्मों को युगपत् कैसे प्रतिपादित करते हो ? इसी अतिप्राय को लेकर गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ—सिय सासया सिय असासया' हे भदन्त ! ऐसा

'एवं जाव अहे सत्तमा' जैसे प्रमाणों सधना पुद्गलों द्वारा छोड़वाना क्या कथन शर्कराप्रभा विगड़े छोड़े पृथिवीयों में यह संभव न होगा।

'इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं सासया असासया' हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथिवी शाश्वत है ? है अशाश्वत है ?

आ प्रश्नदा उत्तरमा प्रभु गौतमस्वामीने उहे छे छे छे 'गोयमा ! सिय सासया सिय असासया' हे गौतम ! आ रत्नप्रभा पृथिवी कोई अपेक्षाले शाश्वत है—ने के छे अपेक्षाले अशाश्वत है कयले शाश्वतधर्म अने अशाश्वतधर्म परस्पर विरुद्ध छे, ने एही उडिया स्या अ धरने धरौनु ते श्री नाथे देवी रीने प्रतिपादन होछे । आ अलिपारने छेने गौतमस्वामीने प्रभुने नेह पृष्ठु छे छे 'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ सिय सासया सिय असासया'

‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘द्वन्द्व्याए सासया’ द्रव्यार्थतया-
शाश्वती, तत्र द्रव्यं सर्वत्रापि सामान्यं मुच्यते द्रवति-गच्छति तान् तान् पर्यायान्
विशेषानिति द्रव्यम् इति द्रव्यपद व्युत्पत्तेर्द्रव्यमेव अर्थस्तात्त्विकः पदार्थो यस्य
न तु पर्यायः स द्रव्यार्थः द्रव्यमात्रास्तित्वप्रतिपादको नय विशेषस्तस्य भावो
द्रव्यार्थता तया द्रव्यमात्रास्तित्वं प्रतिपादकनयाभिप्रायेण रत्नप्रभा शाश्वती द्रव्या-
र्थिकनयमतपर्यालोचनायामेवंविधाकारस्य रत्नप्रभायाः सर्वदाभावादिति ॥

આપ કિસ પ્રકાર કહતે હૈં કિ રત્નપ્રભા પૃથિવી-કિસી નય કે અભિ-
પ્રાય કી માન્યતા કે અનુસાર-શાશ્વત હૈં ઓર કિસી અપેક્ષા-કિસી
નય કે અભિપ્રાય કે અનુસાર અશાશ્વત હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ
કહતે હૈં-ગોયમા ! દ્વન્દ્વ્યાએ સાસયા’ હૈં ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથિવી
દ્રવ્યાર્થિક નય કી અપેક્ષા શાશ્વતી હૈં-કયો કિ હસ નય કા વિષય
કેવલ શુદ્ધ દ્રવ્ય હી હોતા હૈં-દ્રવ્ય કા હી નામ સામાન્ય હૈં જો ઊન ૨
પર્યાયોં કો પ્રાપ્ત કરતા હૈં-ઊન પર્યાયોં મેં જાતા હૈં-ઊસી કા નામ દ્રવ્ય
હૈં એસી દ્રવ્ય શબ્દ કી વ્યુત્પત્તિ હૈં યહ દ્રવ્ય હી જિસકા વિષય હોતા
હૈં વહ દ્રવ્યાર્થિક હૈં હસ તરહ દ્રવ્ય માત્ર કે અસ્તિત્વ કા પ્રતિપાદક
જો નય હૈં યહ નય કેવલ એક દ્રવ્ય કો હી તાત્વિક પદાર્થ
માનતા હૈં પર્યાય કો નહીં અતઃ હસ નય કે અભિપ્રાય કે અનુસાર
રત્નપ્રભા પૃથિવી શાશ્વત હૈં કયો કિ રત્નપ્રભા પૃથિવી કા એસા

હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી કોઈ અપેક્ષા
અર્થાત્ કોઈ એક નયની માન્યતા પ્રમાણે શાશ્વત અને કોઈ અપેક્ષા એટલેકે
કોઈ નયના અભિપ્રાયની માન્યતા પ્રમાણે અશાશ્વત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! દ્વન્દ્વ્યાએ સાસયા’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી
દ્રવ્યાર્થિકનયની માન્યતા પ્રમાણે શાશ્વતી છે. કેમકે આ નયનો વિષય કેવળ
શુદ્ધ દ્રવ્ય જ હોય છે. દ્રવ્યનું જ નામ સામાન્ય છે. જે તે તે પર્યાયોને
પ્રાપ્ત કરે છે તે તે પર્યાયોમાં જાય છે. તેનું જ નામ દ્રવ્ય છે. આ પ્રમાણે
ની દ્રવ્ય શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે. આ દ્રવ્યજ જેનો વિષય હોય છે, તે દ્રવ્યાર્થિક
કહેવાય છે. આ પ્રમાણે દ્રવ્ય માત્રના અસ્તિત્વનું પ્રતિપાદન કરવાવાળો જે
નય છે, તે દ્રવ્યાર્થિક નય કહેવાય છે. આ નય કેવળ દ્રવ્યને જ તાત્વિક
પદાર્થ માને છે. પર્યાયને નહીં તેથી આ નયની માન્યતા પ્રમાણે રત્નપ્રભા
પૃથ્વી શાશ્વત છે. કેમકે રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો એવો આકાર હમેશાં વિદ્યમાન

રતનપ્રભાયાઃ શાશ્વતત્ત્વે કારણમભિધાય તસ્યા અશાશ્વતત્ત્વે કારણં દર્શયતિ-
'વર્ણપઞ્જવેદિ' વર્ણપર્યાયૈઃ કાલનીલલોહિતપીતશુક્લૈઃ, 'રસપઞ્જવેદિ'
રસપર્યાયૈસ્તિક્તકટુકષાયામ્લમધુરૈઃ 'ગંધપઞ્જવેદિ' ગંધપર્યાયૈઃ સુરમિદુરભિ
મેદભિન્નૈઃ 'ફાસપઞ્જવેદિ' સ્પર્શપર્યાયૈઃ કર્કશમૃદુગુરુલઘુ શીતોષ્ણસ્નિગ્ધરૂપૈઃ
'અસાસયા' અશાશ્વતી અનિત્યેત્યર્થઃ તેપાં વર્ણગન્ધરસસ્પર્શપર્યાયાણાં પ્રતિક્ષણં
કિયત્કાલાન્તરં વા અન્યથા ભદનાત્ અતાદવસ્થાયૈવ ચાનિત્યત્વાત્ । ન ચૈવં દ્રવ્યા-
વચ્છેદેન નિત્યત્વસ્ય પર્યાયાવચ્છેદેન ચાનિત્યત્વસ્ય સ્વીકારે વિભિન્નાધિકરણે
દ્વયોઃ સમાવેશાત્ કથં નિત્યતાનિત્યત્વયોરેકત્રાધિકરણે સમન્વયઃ નિત્યત્વાવ-

આકાર સર્વદા દિદ્યમાન રહતા હૈ તથા—'વર્ણ પઞ્જવેદિ' કૃષ્ણ, નીલ, લોહિત, પીત, ઔર શુક્લ રૂપ વર્ણ પર્યાયો' કી અપેક્ષા 'રસ પઞ્જ-
વેદિ' તિક્ત, કટુ, કષાય, અમ્લ એવં મધુર રૂપ રસ પર્યાયો' કી અપેક્ષા, 'ગંધ પઞ્જવેદિ' સુરભિ એવં દુરભિ રૂપ ગંધ પર્યાયો' કી અપેક્ષા તથા—'ફાસ પઞ્જવેદિ' કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ એવં રુક્ષ રૂપ સ્પર્શ પર્યાયો' કી અપેક્ષા યદ્ રતનપ્રભા પૃથિવી 'અસાસયા' અશાશ્વત હૈ—અનિત્ય હૈ કયોંકિ વર્ણ ગન્ધ રસ ઔર સ્પર્શ કી પર્યાયે હરેક ક્ષણ મેં અથવા કિતનેક સમય યાદ અન્ય રૂપ સે બદલતી રહતી હૈ । હસ તરહ કા પરિવર્તન હોના હી અનિત્ય હૈ

શંકા—નિત્યતા દ્રવ્ય કે આશ્રય સે હૈ ઔર અનિત્યતા પર્યાય કે આશ્રય સે હૈ અતઃ નિત્યતા ઔર અનિત્યતા કે અધિકરણ જય ભિન્ન ર, હૈ તો ફિર इनमें एकाधिकरणता कैसे आ सकती है ?

રહે છે. તથા—'વર્ણપઞ્જવેદિ' કૃષ્ણ. નીલ, લોહિત, લાલ, પીળા અને સફેદ
રૂપ વર્ણ પર્યાયોની અપેક્ષાથી 'રસપઞ્જવેદિ' તીખા, ટડવા તુગ, ખાટા અને
મીઠા એવા રસના પર્યાયોની અપેક્ષાથી 'ગંધ પઞ્જવેદિ' સુરભિ અને દુર્ગંધ
રૂપ ગંધના પર્યાયોની અપેક્ષાથી તથા 'ફાસ પઞ્જવેદિ' કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ,
શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રુક્ષ રૂપ સ્પર્શના પર્યાયોની અપેક્ષાથી આ રતન
પ્રભા પૃથ્વી, 'અસાસયા' અશાશ્વત અર્થાત્ અનિત્ય છે. કેમકે વર્ણ, ગંધ, રસ,
અને સ્પર્શનાં પર્યાયો હરેક ક્ષણે અથવા કેટલાક સમય પછી બીજા બીજા રૂપ થી
બદલાયા કરે છે આ પ્રભાએનું પરિવર્તન યદું નેનું નામ જ અનિત્ય પણ છે

શંકા—નિત્યપણુ દ્રવ્યના અશ્રયથી છે, અને અનિત્યપણુ પર્યાયના
અશ્રયથી છે તેથી નિત્યપણુ અને અનિત્યપણુ અધિકરણ તરીકે સુદુર યુક્ત
છે. તો પછી તેમાં એક અધિકરણપણુ કેવી રીતે આવી શકે છે ?

ચ્છેદેક દ્રવ્યસ્યૈવ નિત્યત્વાધિકરણત્વાત્તથા અનિત્યત્વાનચ્છેદક વર્ણાદિ પર્યાયસ્યૈવ
 ચાનિત્યત્વાધિકરણત્વાદિતિ વાચ્યં, દ્રવ્યપર્યાયયોરેકાન્તમેકરૂપાનભ્યુપગમેન
 કથંચિદ્ ભેદાભેદયોરેવાભ્યુપગમાદિતિ । અન્યથા દ્રવ્યપર્યાયયોરેકાન્તમેદે
 ઉભયોરપિ અસત્ત્વાપાતાત્, તથાહિ-પરપરિકલ્પિતં દ્રવ્યમસત્ પર્યાયરહિતત્વાત્,
 નવપુરાણત્તપર્યાયશૂન્યગગનકુસુમયત્, બાલત્વાદિ પર્યાય શૂન્ય વન્ધ્યાસુતવદ્વા
 તથા પરપરિકલ્પિતાઃ પર્યાયા અસન્તઃ દ્રવ્યવ્યતિરિક્તત્વાત્ વન્ધ્યાસુતગતબાલ-
 ત્વાદિ પર્યાયવદિતિ, તદુક્તમ્—

‘દ્રવ્યં પર્યાયવિયુતં પર્યાયા દ્રવ્યઋજિતાઃ ।

કથ કદા કેન કિં રૂપાઃ દૃષ્ટા માનેન લેન વા’ ॥૧॥ ઇતિ ।

ઉત્તર—એણી આશંકા ફક્ત એ ઉચ્ચિત નહીં છે કે દ્રવ્ય ઓર
 પર્યાય એ જુદે ૨, નહીં માને જાય છે ક્યોંકિ સિદ્ધાન્તકારોં ને ફક્ત
 કથંચિત્ ભેદાભેદાત્મકતા સ્વીકાર કરી છે એમ જોઈ જાય તો જોઈ જાય
 નહીં કિયા જાય ઓર એકાન્ત રૂપ એ-સર્વથા રૂપ એ ફક્ત એ-ભેદ હી
 સ્વીકાર કિયા જાય તો જ દ્રવ્ય કી સત્તા સિદ્ધ હો સકતી છે ઓર ન
 પર્યાય કી હી જો ફક્ત એ વાત કો માનતા છે કે દ્રવ્ય પર્યાય એ ભિન્ન છે
 તો ઉલ્લેખે જો દ્રવ્ય કી સત્તા ફક્ત એ નહીં બનતી છે કે જો નવ
 પુરાણ આદિ પર્યાયોં એ શૂન્ય ગગન કુસુમ કી તરફ પર્યાયોં એ રહિત
 હોને કે કારણ અસત્ હો જાતા છે અથવા-બાલત્વ આદિ પર્યાયોં એ
 શૂન્ય વન્ધ્યાસુત કી તરફ વહ હો જાતા છે ફક્ત એ તરફ દ્રવ્ય એ ભિન્ન હોને
 કે કારણ વન્ધ્યાસુતગત બાલત્વ આદિ પર્યાયોં કી તરફ પર્યાય મી
 અસત્ રૂપ હો જાતી છે । તદુક્તમ્—

ઉત્તર—આવી શંકા એ માટે યોગ્ય નથી કે દ્રવ્ય અને પર્યાય આ
 જુદા જુદા માન્યાનથી કેમકે સિદ્ધાન્તકારોએ આમાં કથંચિત ભેદ અને અભેદા-
 ત્મકપણાંનો સ્વીકાર કર્યો છે, એ આ સિદ્ધાન્ત સ્વીકારવામાં ન આવે અને
 એકાન્ત પણાથી અર્થાત્ નિશ્ચિતપણાથી સર્વ પ્રકારથી તેમાં ભેદ જ માનવામાં
 આવે તો દ્રવ્યની કે પર્યાયની સત્તા સિદ્ધ થઈ શકતી નથી એ વાતને
 માને છે, કે દ્રવ્ય પર્યાયથી જુદું છે, તો તેના આ દ્રવ્યની સત્તા એ માટે
 બનતી નથી કે તે નવા પુરાણ વિગેરે પર્યાયોથી શૂન્ય આકાશ પુખ્તની જેમ
 પર્યાયોથી રહિત હોવાના કારણે અસત્ થઈ જાય છે અથવા બાલપણ વિગેરે
 પર્યાયોથી શૂન્ય વન્ધ્યાસુતની માફક તે થઈ જાય છે એજ પ્રમાણે દ્રવ્યથી
 ભિન્ન હોવાના કારણે વન્ધ્યાસુતમાં રહેલ બાલપણ વિગેરે પર્યાયોની માફક
 પર્યાયપણ અસત્ રૂપ થઈ જાય છે, એજ કહ્યું છે

उपसंहरन्नाह-‘से तेणट्टेण’ इत्यादि, ‘सेतेणट्टेण गोयमा ! एवं वुच्चइ’ तत्तेनार्येन-तेन कारणेन गौतम ! एव मुच्यते-‘तं चेव जाव सिय सासया सिय असासया’ यत् स्यात्-कदाचित् रत्नप्रभा शाश्वतीस्या दशाश्वती इति । ‘एवं जाव अहे सत्तमा’ एवं रत्नप्रभायां यथा शाश्वतत्वमशाश्वतत्वमुभयमपि द्रव्य-पर्यायभेदेन कथितं तथैव शर्कराप्रभात आरभ्याधःसप्तमी पृथिवी पर्यन्तं शाश्वतत्वमशाश्वतत्वमुभयमपि व्यवस्थापनीयम् अलापप्रकारश्च सर्वत्र स्वयमे-वोदनीय इति ॥

‘द्रव्यं पर्यायवियुतं पर्यायाः द्रव्यवर्जिता ।

क्व कदा केन किं रूपाः-दृष्टा मानेन केन वा ॥१॥

अर्थात्-पर्याय रहित द्रव्य और द्रव्य रहित पर्याय क्या कहीं कभी-किसी ने किसी प्रमाण से देखे हैं क्या ? ॥ उपसंहार करते हैं-‘से तेणट्टेण गोयमा ! एवं वुच्चइ’ इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि ‘तं चेव जाव सिय असासया’ रत्नप्रभा पृथिवी कथंचित् शाश्वत है और एक कथंचित् अशाश्वत है ‘एवं जाव अहे सत्तमा’ जिस प्रकार से नय विविक्षा को लेकर रत्नप्रभा पृथिवी को शाश्वत और अशाश्वत कहा गया है इसी प्रकार से शर्कराप्रभा से लेकर सातवीं पृथिवी तक की पृथिवियों को भी शाश्वत और अशाश्वत नय विविक्षा के अनुसार कह लेना चाहिये इस सम्बन्ध में आलाप प्रकार स्वयं ही उद्भाविन कर लेना चाहिये

‘द्रव्यं पर्यायवियुतं, पर्याया द्रव्यवर्जिताः

क्व कदा केन किं रूपाः, दृष्टा मानेन केन वा ॥ १ ॥

अर्थात् पर्याय रहित द्रव्य अने द्रव्य रहित पर्याय क्या पण कोटिअे क्यारेय पणु के छ पणु प्रमाणधी देख्या छे ? ॥ १ ॥

हवे आ कथनने उपसंहार जतां अत्रकार छे छे के ‘से तेणट्टेण गोयमा एवं वुच्चइ’ आ धाणुधी छे गौतम ! तुं ओवुं इह भुं के ‘तं चेव जाव सिय असासया’ रत्नप्रभा पृथ्वी कथंचित् शाश्वत छे अने कथंचित् अशाश्वत छे, ‘एवं जाव अहे सत्तमा’ । ते प्रमाणेना नयनी विवक्षा ने न्वांशर तरीने रत्नप्रभा पृथ्वीने शाश्वत अशाश्वत छेवना आवेट छे, ओज प्रभाके शाश्वतप्रभा पृथ्वीधी लछने सातमा पृथ्वीपर्यन्तनी नयनी विवक्षा ने पणु शाश्वत अने अशाश्वत नयविवक्षा प्रमदे छेवनी कोटिअे आ न्वांशर तेना आलापनेना प्रसार स्वयं अन्तरीने अमछ हवे, ओटिअे

इह खलु यद्वस्तु यावत्संभवासादं तच्चैवान्तं कालं चावच्छ्रवति तदा तदपि शाश्वतमुच्यते यथा शास्त्रान्तरेषु 'आकल्पद्वयं पुढवी सासपा' आकल्पस्थायिनी पृथिवी शाश्वती, इत्यादि, तदिह संशयो जायते-किमयं रत्नप्रभादि पृथिवी किं सकलकालावस्थायितया शाश्वती अथवा यत्किञ्चित्कालावस्थायितया शाश्वती यथा शास्त्रान्तरीयैः कथ्यते-आकल्पस्थायिनी पृथिवी शाश्वती इति, एतादृशं संशयवपाकर्तुं प्रश्नयन्नाह-'इमा णं' इत्यादि, 'इमा णं भंते ! रयणप्पमा पुढवी' इयं खलु भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी 'कालओ केवच्चिरं होइ' कालतः कियच्चिरं भवति-कियस्कालं तिष्ठतीति प्रश्नः, भगवान्नाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'न कयाइ ण आसी' न कदापि न आसीत् नपू द्वयं प्रकृतमर्थं ब्रूते

शंका—हे भदन्त ! जो वस्तु जितने समय तक रहती है—वह उतने समय के अनुसार शाश्वत कहा जाता है—जैसे—अन्य सिद्धान्तकारों ने आकल्प स्थायी पृथिवी को शाश्वत कहा है—तो इसमें यह संशय होना है कि यह रत्नप्रभा पृथिवी सकल कालों में अवस्थायी होने से शाश्वत है या अन्य सिद्धान्तकारों की तरह कुछ काल तक स्थायी होने से शाश्वत है ? अतः इसी आशंका को हृदय में धारण कर गौतम ने प्रश्न से पूछा है—'इमाणं भंते ! रयणप्पमा पुढवी कालओ केवच्चिरं होइ' हे भदन्त ! यह रत्नप्रभा पृथिवी काल की अपेक्षा कितने काल तक स्थायी रहती है ? तो इस आशंका के उत्तर में प्रश्न कहते हैं—'गोयमा ! न कयाइ ण आसी' हे गौतम ! यह रत्नप्रभा पृथिवी कभी नहीं थी—ऐसी बात नहीं है—यहां से दो नव् प्रकृत अर्थ

શંકા—હે ભગવન્ જે વસ્તુ જેટલા સમય પર્યાન્ત રહે છે, તે એટલા સમય માટે શાશ્વત કહેવાય છે જેમકે બીજા સિદ્ધાંતોએ આકલ્પ સ્થાયી પૃથ્વીને શાશ્વત કહી છે તો આમાં એવો સંશય થાય છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી બધાજ કાળોમાં રહેનારી હોવાથી શાશ્વત છે, અથવા અન્ય સિદ્ધાંતકારોના કથન પ્રમાણે કંઈક કાલ સુધી સ્થાયી હોવાથી શાશ્વત છે ? તેથી આ શંકાને મનમાં ધારણ કરીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે 'इमाणं भंते रयणप्पमा पुढवी कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કાળની અપેક્ષાએથી કેટલ કાળ સુધી સ્થાયીપણાથી રહે છે ? આ શંકાના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે 'गोयमा ! न कयाइ ण आसी' હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ક્યારે પણ ન હતી એવી વાત નથી અહિંયા આ વાક્યમાં આવેલા નિષેધાર્થક જે નવ્ પ્રકૃત અર્થ પ્રગટ કરવા માટે આખ્યા

इति नियमात् अभावाभासस्य प्रकृत प्रतियोगिरूपार्थबोधकतया न कदापि नासीत् रत्नप्रभा, अपितु सर्वदैवासीत् इत्यर्थः, एतावता अतीतकालिक सत्त्वं रत्नप्रभाया आवेदितम् अनादित्वात् । यदि कदाचित् पूर्वकाले असत्त्वं भवेत्तदा अनादित्वमेव न स्यात् । न विद्यते आदिः कारणं यस्य सोऽनादिरिति निर्वचनात् पूर्वकालिक सत्त्वमावेदितं भवतीति । 'ण कयाइ णत्थि' न कदापि नास्ति सर्वथैव वर्तमानकालचिन्तायां भवत्येवेति भावः सदा भावात् अस्त्येवेति । 'ण कयाइ ण भविस्सइ' न कदापि न भविष्यति अपितु भविष्यच्चिन्तायां सर्वदैव भविष्यति अनन्तत्वात् । नास्ति अन्तो विनाशो यस्य सोऽनन्त इति व्याख्यानेन सर्वदा अवस्थानात् इत्येवं रूपेण कालत्रयेऽपि निषेध द्वारेण रत्नप्रभायाः सत्त्वं प्रदर्श

को प्रकट करने के लिये प्रयुक्त हुए हैं—क्योंकि यह नियम है कि गत दो नब्—'न'—प्रकृत अर्थ का कथन करने हैं—अतः इस कथन के अनुसार यह रत्नप्रभा पृथिवी सर्वदा ही थी ऐसा समर्थन होता है इससे भूतकाल में इस रत्नप्रभा पृथिवी की सत्ता समर्थन हो जाती है क्यों कि यह रत्नप्रभा पृथिवी अनादि काल से है यदि भूतकाल में इसमें असत्त्व माना जावे तो फिर इसमें अनादिता नहीं बन सकती है जिसका आदि कारण—नहीं होता है—उसे ही अनादि कहा जाता है 'ण कयाइ णत्थि' तथा—यह रत्नप्रभा पृथिवी वर्तमान काल में नहीं है—किन्तु यह वर्तमान काल में भी है क्योंकि इसका सदाकाल सद्भाव कहा गया है । 'ण कयाइ ण भविस्सइ' तथा—यह रत्नप्रभा पृथिवी भविष्यत्काल में नहीं होगी—ऐसी भी नहीं है—किन्तु भविष्यत् काल में भी रहेगी क्योंकि यह अनन्त है—जिसका अन्त—विनाश— नहीं

है इससे ऐसे नियम से के वाक्यमा आवेत्त ये नब् 'न' प्रकृत अर्थाने प्रकट करे छे तेथी आ कथन प्रमाणे आ रत्नप्रभा पृथ्वी सर्वदा होती ऐवुं समर्थन थाय छे तेथी भूतकालमा आ रत्नप्रभा पृथ्वीनी सत्ता समर्थन थाय छे तेमके आ रत्नप्रभा पृथ्वी अनदि कया विधान छे जे भूतकालमा तेनुं अस्त्य भावनामा आवे, तो पछी तेमां अनदिपणुं भावना थाय नथी जेतुं आदि कारण होतुं नथी नेने अनदि छेव य छे 'ण कयाइ णत्थि' तथा आ रत्नप्रभा पृथ्वी वर्तमान कालमा नथी, तेम नथी किन्तु न वर्तमान कालमा पणु छे 'ण कयाइ ण भविस्सइ' तथा आ रत्नप्रभा पृथ्वी भविष्यत् कालमा नथी होय तेम पणु नथी, परंतु भविष्यत्काल पणु ते नदेछे तेमके आ अनन्त अंत विनाशी छे, तेना अंत विनाश न होय तेन अनन्त होवय छे आ

યતા સાર્વકાલિક સત્ત્વકથનાત્ શાશ્વતત્વં પ્રદર્શિતમિતિ । નાસ્તિત્વપ્રતિષેધ
 દ્વારેણ શાશ્વતત્વં વિધાય સમ્પ્રતિ-વિધિમુખેન અસ્તિત્વં પ્રદર્શયતિ-‘ભુવિ ચ’
 इत्यादि, ‘भुवि च भवइय भविस्सइय’ अभूत् पूर्वकाले रत्नप्रभा भवति
 च वर्तमानकाले अपि विद्यते, भविष्यति चानागतकालेऽपि स्थास्यतीति चेति ।
 एवं भूत वर्तमान भविष्यद्वृत्ति-त्रिकालवर्त्तित्वात् ‘ध्रुवा’ ध्रुवा इयं रत्नप्रभा । यत
 एव ध्रुवा अतएव ‘णियया’ नियता नियतावस्थाना, धर्मास्तिकायादिवत् कदापि
 स्वावस्थानात् न प्रच्यवति । नियतत्वादेव च ‘सासया’ शाश्वती प्रलयाभावाद्
 अस्याः शश्वद्भावः । शाश्वतत्वादेव चानवरतगङ्गा सिन्धु प्रवाह प्रवृत्तावपि पद्म-
 पौण्डरीकहृद् इवान्तर पुद्गलापचयेऽपि अन्यतर पुद्गलपचयाभावात् ‘अक्खया’

होता है-वही अनन्त कहा जाता है इस तरह यह रत्नप्रभा पृथिवी
 त्रिकालावस्थाधी है-अतः इसमें शाश्वतता है इस प्रकार निषेध मुख
 से रत्नप्रभा में त्रिकालवर्ती सत्त्व का कथन कर शाश्वतता दिखलाई
 अब विधिमुख से वे इसमें अस्तित्व का कथन करते हैं-‘भुवि च
 भवइ च, भविस्सइय’ यह रत्नप्रभा पृथिवी पूर्वकाल में थी, वर्तमान
 काल में है, और भविष्यत् काल में रहेगी इस रीति से यह भूत, वर्त-
 मान और भविष्यत् काल में अस्तित्व विशिष्ट होने से ‘ध्रुवा’ ध्रुव है,
 ध्रुव होने से यह ‘णियया’ धर्मास्तिकायादि द्रव्यों की तरह कभी भी
 अपने स्थान से चलिन नहीं होती है नियत होने से यह ‘सासया’
 शाश्वत है क्योंकि इसका प्रलय नहीं होता है । शाश्वत होने से ही
 यह अक्षय-विनाश रहित है-जैसे पद्महृद् और पुण्डरीक हृद् गंगा-

રીતે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ત્રણે કાળમાં રહેવાવાળી છે. તેથી તેમાં શાશ્વતપણું
 છે આ પ્રકારના નિષેધ મુખથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ત્રિકાલવર્ત્તિ સત્ત્વ બતાવીને
 શાશ્વતતા બતાવવામાં આવેલ છે.

હવે વિધિમુખથી તેઓ આમાં અસ્તિત્વનું કથન કરે છે ‘ભુવિચ,
 ભવइ य, भविस्सइ य’ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી પહેલાં હતી, વર્તમાનમાં છે,
 અને ભવિષ્યકાળમાં રહેશે. આ રીતે આ ભૂત, વર્તમાન, અને ભવિષ્યકાળમાં
 અસ્તિત્વવાળી હોવાથી ‘ધ્રુવ’ ધ્રુવ છે. અને ધ્રુવ હોવાથી તે ‘નિયયા’ ધર્માસ્તિકાયા
 વિગેરે દ્રવ્યની જેમ કોઈ પણ વખતે તે પોતાના સ્થાનથી અદાયમાન થતી
 નથી. અને નિશ્ચિત હોવાથી તે ‘સાસયા’ શાશ્વત છે કેમકે તેનો પ્રલય
 થતો નથી. શાશ્વત હોવાથીજ તે અક્ષય અવિનાશી છે. જેમ પદ્મ કમળ
 સરોવર અને પુંડરીક સરોવર ગંગા અને સિંધુ નદીઓના પ્રવાહમાં પ્રવૃત્તિ.

અક્ષયા ક્ષયો નાશસ્તદ્રહિતા । અક્ષયત્વાદેવ ચ 'અવ્યયા' અવ્યયા વ્યયો વિનાશ-
સ્તદ્રહિતા માનુષોત્તરાદિહિઃ સહુદ્રવત્ । અવ્યયત્વાદેવ 'અવદ્વિયા' અવન્નિયતા
સ્વ પ્રમાણાદસ્થિતા સૂર્યમણ્ડલાદિવત્ । एवं सदाऽवस्थानेन चिन्त्यमाना 'जिच्चा'
નિત્યા અપ્રવ્યાતાનુત્પન્નસ્થિરૈકરૂપા જીવરૂપવત્ અથવા ધ્રુવાદયઃ શબ્દા इन्द्रशक्रा-
દિવત્ પર્યાયશબ્દાઃ નાનાદેશજ વિનેયાનુપ્રદ્યાર્થમુપન્યસ્તા इति न दोनरुक्त्यमिति ।

सिन्धु नदियों के प्रवाह में प्रवृत्ति वाले हैं—फिर भी अक्षय है—क्योंकि
उनमें से अन्यतर पुद्गलों के विघटन होने पर भी अन्यतर पुद्गलों
द्वारा उनका उपचय होना रहता है इसी प्रकार रत्नप्रभा पृथिवी में
से अनेक पुद्गलों का विघटन होता रहता है और अनेक पुद्गलों द्वारा
उसका उपचय होना रहता है । अक्षय होने से ही यह 'अव्यया' मानु-
षोत्तर से बाहर में समुद्रों की तरह अव्यय है अर्थात् विनाश से
रहित है । और अव्यय होने से ही यह 'अवद्विषा' अवस्थित है—सूर्य
मण्डलादि की तरह यह अपने प्रमाण में सदा स्थित है और अपने
प्रमाण में सदा स्थित होने से ही यह 'जिच्चा' जीव स्वरूप की तरह
अप्रच्युत, अनुत्पन्न स्थिर एक रूप है अथवा—ध्रुवादिक ये सब शब्द—
इन्द्र, शक्र, पुरन्दर आदि शब्दों की तरह पर्याय शब्द हैं । इनका जो
यहां उपन्यास किया गया है सो यह अनेक देशों के—भिन्न २, देशों
के—विनेयों को समझाने के निमित्त से किया गया है अतः इनके
कथन में पुनरुक्ति दोष नहीं आता है ।

વળા છે, તેા પણ અક્ષય છે કેમકે તેમાથી અન્યતર પુદ્ગલો ના
વિઘટન થવા છતા પણ અન્યતર પુદ્ગલો દ્વારા તેનો ઉપચય થતો
રહે છે. એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાથી અન્યતર પુદ્ગલોનું વિઘટન
થતું રહે છે અને અનેક પુદ્ગલો દ્વારા તેનો ઉપચય થતો રહે છે.
અક્ષય હોવાથી આ 'અવ્યયા' માનુષોત્તરથી બહારના સહુદ્રોની જેમ અવ્યય
છે. અર્થાત્ વિનાશ રહિત છે. અને અવ્યય હોવાથી જ આ 'અવદ્વિયા'
અવસ્થિત છે સૂર્ય મંડલ ત્રિશેડની જેમ તે ચોતલા પ્રમાણમા સદા સ્થિત
રહેવાથી જ આ 'જિચ્ચા' હવે સ્વરૂપની જેમ અપ્રચ્યુત અનુત્પન્ન સ્થિત રહે
ફર છે અથવા ધ્રુવાદિક આ બધા શબ્દો ઇન્દ્ર, શક્ર, પુરંદર વિનેયે હાજરીની
માફકે પર્યાય શબ્દ છે તેને. જે આ ઉપચય—અવ્યય—અવસ્થિત—જિચ્ચા
તે આ અનેક દેશોના. અર્થાત્ જ્યાં જ્યાં રહે ના વિનેયે નાના શિષ્યોને
જાણાવવા માટે જ ઉત્પાદના આપે. તેથી તેને જાણવના પુનરુક્તિરૂપ

‘एवं जाय अहे सत्तमा’ एवं यावदधः सप्तमी। तथाहि-शर्कराप्रभा खलु भदन्त ! कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! न कदापि नाभूत्, न कदापि न भवति, न कदापि न भविष्यति, अपितु पूर्वमपि अभूत् वर्तमानेऽपि भवति। अनागतेऽपि भविष्यत्येव ध्रुवा नियता शाश्वती अक्षया अव्यया अवस्थिता नित्या, इत्येवं रूपेण शर्कराप्रभात आरभ्य बालुकाप्रभा धूमप्रभा पङ्कप्रभा तमःप्रभा तमस्तमः प्रभासु शाश्वतत्वादिकं प्रदर्शनीयम् इति सू० ॥९॥

सम्प्रति-प्रतिपૃથિવિ વિભાગ ઉપર્યધસ્તનચરમાન્તયોરન્તરં પ્રતિપાદયિત્વ-માહ-‘इमीसे णं’ इत्यादि,

મૂલ્ય-इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ हेठिल्ले चरिमंते एएणं केवइयं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते ? गोयमा ! अस्सीउत्तरं जोयणसयसहस्सं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ खरहस्स कंडस्स हेठिल्ले चरिमंते एएणं केवइयं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते ? गोयमा ! सोलसजोयणसहस्साइं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए

‘एवं जाय अहे-सत्तमा’ इसी तरह का कथन यावत् अधः सप्तमी पृथिवी में कर लेना चाहिये जैसे-हे भदन्त ! काल की अपेक्षा शर्करा-प्रभा पृथिवी शाश्वत है या अशाश्वत है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं हे गौतम ! शर्कराप्रभा पृथिवी किसी अपेक्षा शाश्वत है, और किसी अपेक्षा अशाश्वत है इत्यादि-रूप से जैसा कथन रत्नप्रभा पृथिवी के प्रकरण में किया गया है-वैसा ही वह सब कथन यहां पर भी कह लेना चाहिये और ऐसा ही यह कथन सातवीं पृथिवी तक कहते जाना चाहिये । सू० ॥८॥

આવતો નથી. ‘एवं जाय अहे सत्तमा’ આજ પ્રમાણેનું કથન યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વી પર્યન્ત કરવું જોઈએ. જેમકે હે ભગવન્ કાળની અપેક્ષાથી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી શાશ્વત છે ? કે અશાશ્વત છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી કોઈ એક અપેક્ષાથી શાશ્વત છે અને કોઈ અપેક્ષાથી અશાશ્વત છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી જે પ્રમાણેનું કથન રત્ન પ્રભા પૃથ્વીના પ્રકરણમાં કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન અહિંયાં પણ કહેવું જોઈએ અને એજ પ્રમાણેનું કથન સાતમી પૃથ્વી પર્યન્ત કહેવું જોઈએ ॥સૂ. ૯॥

उवरिल्लाओ चरिमंताओ रयणस्स कंडस्स हेठिल्ले चरिमंते
एएणं केवइयं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते ? गोयमा ! एकजोयण-
सहस्सं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए
पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ वइरस्स कंडस्स उवरिल्ले
चरिमंते एसणं केवइयं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते ? गोयमा !
एकं जोयणसहस्सं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते । इमीसे णं भंते !
रयणप्पभाए पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ वइरस्स कंडस्स
हेठिल्ले चरिमंते एएणं केवइयं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते ?
गोयमा ! दो जोयणसहस्साइं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते । एवं
जाव रिट्ठस्स उवरिल्ले चरिमंते पन्नरस जोयणसहस्साइं, हेठि-
ल्ले चरिमंते सोलस जोयणसहस्साइं । इमीसे णं भंते ! रयण-
प्पभाए पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ पंकवहुलस्स कंडस्स
उवरिल्ले चरिमंते एसणं अवाधाए केवइयं अंतरे पन्नत्ते ? गोयमा !
सोलस जोयणसहस्साइं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते । हेठिल्ले
चरिमंते एकं जोयणसहस्सं ॥ आववहुलस्स उवरिल्ले चरिमंते
एकं जोयणसयसहस्सं हिठिल्ले चरिमंते असी उत्तरं जोयण-
सयसहस्सं ॥ घणोदहिस्स उवरिल्ले चरिमंते असी उत्तरं जोयण-
सयसहस्सं, हेठिल्ले चरिमंते दो जोयणसयसहस्साइं । इमीसे
णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ चण-
वायस्स उवरिल्ले चरिमंते दो जोयणसहम्माइं हेठिल्ले चरिमंते
असंखेजाइं जोयणसयसहस्साइं । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए
पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ तणुवायस्स उवरिल्ले चरिमंते
असंखेजाइं जोयणसयसहस्साइं अवाधाए अंतरे, हेठिल्ले चि
असंखेजाइं जोयणसयसहस्साइं । एवं ओदासंतरे वि ।

दोच्चाए णं भंते ! पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ हेठि-
 ल्ले चरिमंते एस्स णं केवइयं अबाधाए अंतरे पन्नत्ते ? गोयमा !
 बत्तीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । सक्करप्प-
 भाए पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ घणोदहिस्स हेठिल्ले
 चरिमंते बावण्णुत्तरं जोयणसयसहस्सं अबाहाए । घणवायस्स
 असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं पन्नत्ताइं । एवं जाव ओवा-
 संतरस्स वि, जाव अहे सत्तमाए, नवरं जीसे जं वाहल्लं तेण
 घणोदही संबंघेयव्वो बुद्धीए । सक्करप्पभाए अणुसारेणं घणो-
 दहि सहिताणं इमं पप्पाणं । वालुयप्पभाए अडयालीसुत्तरं
 जोयणसयसहस्सं । पंकप्पभाए पुढवीए चत्तालीसुत्तरं जोयण-
 सयसहस्सं । धूमप्पभाए पुढवीए अट्ठतीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं ।
 तमाए पुढवीए छत्तीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं । अहे सत्तमाए
 पुढवीए अट्ठावीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं जाव अहे सत्तमाए णं
 भंते ! पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ उवासंतस्स हेठिल्ले
 चरिमंते केवइयं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते ? गोयमा ! असंखे-
 ज्जाइं जोयणसयसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते ॥सू० १०॥

छाया—एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या उपरितनाच्चर-
 मान्तात् अधस्तनश्चरमान्तः एतत् खलु कियद् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम !
 अशीत्युत्तरं योजनशतसहस्रम् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् । एतस्याः खलु भदन्त !
 (नप्रभायाः पृथिव्या उपरितनात् चरमान्तात् खरस्य काण्डस्याधस्तनश्चरमान्तः,
 एतत् खलु कियत् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् । तस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः
 पृथिव्या उपरितनात् चरमान्तात् रत्नस्य काण्डस्याधस्तनश्चरमान्तः, एतत् खलु
 कियत् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! एकं योजनसहस्रमबाधया अन्तरं
 प्रज्ञप्तम् । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या उपरितनात् चरमान्तात्
 खरस्य काण्डस्योपरितनश्चरमान्तः, एतत् खलु कियत् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ?
 गौतम ! एकं योजनसहस्रम् अबाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् । एतस्याः खलु भदन्त !

रत्नप्रभायाः पृथिव्या उपरितनात् चरमान्तात् वज्रस्य काण्डस्याधस्तनश्चरमान्तः
एतत्खलु अवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्वे योजनमहस्त्रे अवाधया अन्तरं
प्रज्ञप्तम् । एवं यावद्विष्टस्योपरितनश्चरमान्तः पञ्चदशयोजनसहस्राणि, अधस्तन-
श्चरमान्तः षोडशयोजनसहस्राणि । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः
उपरितनात् चरमान्तात् पङ्कजहृल्लस्य काण्डस्योपरितनश्चरमान्तः एतत् खलु
क्रियद् अवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! षोडशयोजनमहस्त्राणि अवाधया
अन्तरं प्रज्ञप्तम् । अधस्तनश्चरमान्त एकं योजनशतमहस्रम् । अव्वहृल्लस्योपरितन
श्चरमान्त एकं योजनशतसहस्रम्, अधस्तनश्चरमान्तः अशीत्युत्तरं योजनशतसहस्रम् ।
घनोदधेरुपरितनश्चरमान्तः, अशीत्युत्तरयोजनसहस्रम्, अधस्तनश्चरमान्तो द्वे योजन
शतसहस्त्रे । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या उपरितनाच्चरमान्तात्
घनवातस्योपरितनश्चरमान्तो द्वे योजनशतसहस्त्रे, अधस्तनश्चरमान्तः असंख्येयानि
योजनशतसहस्राणि । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभाया पृथिव्या उपरितनश्चर-
मान्तात् तनुवातस्य उपरितनश्चरमान्तः, असंख्येयानि योजनशतमहस्त्राणि ।
अवाधया अन्तरम्, अधस्तनोऽपि असंख्येयानि योजनमहस्त्राणि एवमवकाशान्तर-
मपि । द्वितीयायाः खलु भदन्त ! पृथिव्या उपरितनात् चरमान्तात् अधस्तनश्चर-
मान्तः, एतत् खलु क्रियदवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्वात्रिंशदुत्तरं योजन-
शतमहस्रम् अवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् । शर्करामभायाः पृथिव्या उपरितनाच्चरमा-
न्तात् घनोदधेरधस्तनश्चरमान्तो द्विपञ्चाशदुत्तरं योजनशतसहस्रमवाधया घनवात-
स्यासंख्येयानि योजनशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि एवं यावदवकाशान्तरम्यापि याव-
दथ सप्तम्याः । नवरं यस्याः यद् वाहन्यं तेन घनोदधिः संघन्ययितव्यो
बुद्धया । शर्करामभाया अनुसारेण घनोदधि गह्वितानामिदं प्रमाणम् । चान्द्रका
प्रभाया अष्टत्वारिंशदुत्तरं योजनशतमहस्रम् ३ पट्टप्रभायाः पृथिव्या अष्टत्वारिंशद-
न्तरं योजनशतसहस्रम् ४, धूमप्रभायाः पृथिव्या अष्टत्रिंशदुत्तरं योजनमहस्रम् ५
तमःप्रभायाः पृथिव्याः पट्टनिशदुत्तरं योजनशतमहस्रम् ६ अधः सप्तम्याः पृथिव्या
अष्टात्रिंशदुत्तरं योजनशतमहस्रम् ७ ।

ટીકા—‘इमीसे जं भंते !’ एतस्याः खलु भदन्त ! ‘रयणपभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘उपरितलाओ चरिमेंताओ’ उपरितनात् चरमान्तात् । ऊर्ध्वदेशावस्थितभागात्—रत्नप्रभाया मारम्भभागादित्यर्थः ‘हेठिल्ले चरिमेंते’ अधस्तनः अधोभागविद्यमान चरमान्तः रत्नप्रभाया अन्तिमो भाग इत्यर्थः ‘एए जं’ एतत् खलु एतयो द्वयोश्चरमान्तयोर्मध्यक्षेत्ररूपम् । एतदिति अन्तरस्य विशेषम् अतः पुंस्त्व निर्दिष्टस्यापि नपुंसकत्वेन विपरिणामः सूत्रे तु आर्षत्वात् पुलिङ्गनिर्देशः ‘केवइयं अवाधाए’ क्रियत् अवाधया अन्तरत्वं व्याघातरूपया ‘अंतरे पन्नत्ते’ अन्तरं व्यवधानं प्रज्ञप्तं कथितम् रत्नप्रभाया आदि भागा दन्तभागः कियद्दूरे भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘असी उत्तर जोयणसयसहस्सं’ अशीत्युत्तरं योजनशतसहस्रं—अशीति सहस्राधिक लक्षयोजनम् (१८००००) अवाधया ‘अंतरे’ अन्तरम् आवृन्तभागयोर्व्यवधानम् ‘पन्नत्ते’ प्रज्ञप्तं कथितम् ॥ सामान्यतो रत्नप्रभायामुपरितनाधस्तनचरमान्तयोर्मध्येऽन्तरं प्रदर्श्य विशेषतोऽस्याः कण्ठत्रयस्याऽन्तरं दर्शयितुमाह—‘इमीसे जं भंते !’

‘इमीसे जं भंते ! रयणपभाए पुढवीए’—इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને હસમેં પ્રભુ સે એસા પૂજા હૈ—હે ભદન્ત ! હસ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઉપરિતન ચરમાન્ત સે નીચે કા જો ચરમાન્ત હૈ વહ કિતના દૂર હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! અસી ઉત્તર જોયણ સયસહસ્સં અવાધાએ અંતરે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઉપરિત ચરમાન્ત સે નીચે કા જો ચરમાન્ત હૈ વહ એક લાખ અસી હજાર યોજન દૂર હૈ અર્થાત્ એક લાખ અસી હજાર યોજન કા બાહલ્ય પિંડ હૈ । હસ પ્રકાર સે સામાન્ય રૂપ મેં રત્નપ્રભા કે ઉપરિતન ઓર અધસ્તન ચરમાન્તો મેં અન્તર પ્રગટ કર અબ વિશેષ રૂપ સે હસકે

‘इमीसे जं भंते ! रयणपभाए पुढवीए’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઉપરિતન ચરમાન્તથી નીચેનો જે ચરમાન્ત છે તે કેટલો વિશાળ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! અસી ઉત્તર જોયણસયસહસ્સ અવાધાએ અંતરે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી નીચેનો જે ચરમાન્ત છે, તે એક લાખ એસી હજાર યોજનની વિશાળતાવાળો છે અર્થાત્ એક લાખ એસી હજારનો તે બાહલ્ય પિંડ છે. આ પ્રમણે સામાન્ય પણાથી રત્નપ્રભાના ઉપરિતન અને અધસ્તન ચરમાન્તોનું અંતર બતાવી ને હવે વિશેષ પ્રકાર થી તેના ત્રણ કાંડોનું અંતર પ્રગટ કરે છે. આમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે

भंते' इत्यादि, 'इमीसे णं भंते' एतस्याः गृह्य 'रयणप्पभाए' रत्नप्रभायाः 'उवरिल्लाओ चरिमंताओ' उपरितनात् चरमान्तात् 'ग्वरस्स कंडस्स हेठिल्ले चरिमंते' ग्वरस्य काण्डस्याधस्तनश्चरमान्तः 'एम णं' एतत्तल्ल 'केवड्यं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते' । कियत् अरायरा अन्तरं-वत्त्वधानं प्रजप्तम् ? इति प्रश्नः भगवानाह- 'गोयसा' इत्यादि, 'गोयसा' हे गौतम ! 'मोलस जोयणमहस्साटं अंतरे पन्नत्ते' पोडशयोजनसहस्राणि अन्तरं प्रजप्तम्-कथितम्, ग्वरकाण्डस्य प्रत्येक मेकं सहस्रयोजनं प्रमितं तदुभेदरूप रत्नकाण्डादि पोडशप्रकारकात्मकत्वात् । 'इमीसे णं भंते' एतस्याः गृह्य भदन्त ! 'रयणप्पभाए' रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'उवरिल्लाओ चरिमंताओ' उपरितनात् चरमान्तात् 'रयणस्स कंडस्स' ग्वरकाण्ड-प्रभेदरूपस्य रत्ननायकं प्रथमकाण्डस्य च 'हेठिल्ले चरिमंते' अधस्तनोऽधः

तीन काण्डों का अन्तर प्रज्ञा करते हैं-इसमें गौतम ने प्रभुसे ऐसा प्रश्न है- 'इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुडवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ ग्वरस्स कंडस्स हेठिल्ले चरिमंते एत णं केवड्यं अवाधाए अंतरे पन्नत्ते' हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से ग्वर काण्ड का अधस्तन चरमान्त अवाधासे अर्थात् विभाग पूर्वक प्रत्येक का किता आन्तर है ? उत्तर में प्रभु करते हैं- 'गोयसा ! मोलसजोयण मरहस्साटं अंतरे पन्नत्ते' हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी के ऊपर के चरमान्त से ग्वरकाण्ड के अधस्तन चरमान्त तक मोलस तजार योजन का अन्तर है क्योंकि अपने दिमान रूप प्रत्येक एक एक तजार योजन के रत्नकाण्ड आदि सोलह काण्ड वाला है 'इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुडवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ' हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से रयणस्स कंडस्स रत्नकाण्ड के 'हेठिल्ले

प्रदेशवर्तीचरमान्तः—चरमपर्यन्तः ‘एस णं’ एतत् खलु ‘केवइयं अवाहाए’ कियत् अवाधया कियद् योजनप्रमाणं अन्तरम् अवाधया अन्तरत्वं व्याघातरूपया ‘अंतरे पणत्ते’ प्रज्ञप्तं कथियम् रत्नप्रभा पृथिव्याः खरकाण्डस्य त्रिभागरूपं रत्नकाण्डनामकं यत् प्रथमं काण्डं तस्य य उपरितन चरमान्तस्तदपेक्षया एतस्य अधस्तनश्चरमान्त एतयोरन्तरं कियद् योजनप्रमाणमवाधया कथितमिति प्रश्नः, भगवानाह— ‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एकं जोयणसहस्सं अवाधाए अंतरे पणत्ते’ एकं योजनप्रहस्रमवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम्, खरकाण्डविभागभूतानां

चरिमंते’ नीचे के चरमान्त तक ‘एस णं’ केवइय अवाहाए अंतरे पणत्ते’ कितना अन्तर कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! एकं जोयणसहस्सं अवाहाए अंतरे पणत्ते’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से रत्नकाण्ड के नीचे के चरमान्त तक एक हजार योजन का अन्तर कहा गया है क्योंकि खरकाण्ड के विभाग भूत रत्नकाण्डादि सोलहों काण्ड प्रत्येक एक एक हजार का होता है । ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पमा पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ वइरस्स कंडस्स उवरिल्ले चरिमंते एसणं केवइयं अवाधाए अंतरे पणत्ते’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी का जो उपरितन चरमान्त है उससे द्वितीय षड्रकाण्ड के उपरितन चरमान्त तक कितना अन्तर कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! एकं जोयणसहस्सं अवाधाए अंतरे पणत्ते’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से

रत्नकांडना ‘हेठिल्ले चरिमंते’ नीचेना चरमान्त सुधी ‘एसणं केवइयं अवाहाए अंतरे पणत्ते’ डेट्ठुं अंतरं कडेवाभां आवेल्ले छे ? आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु गौतमस्वामीने कडे छे के ‘गोयमा ! एकं जोयणसहस्सं अवाहाए अंतरे पणत्ते’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथ्वीना उपरना चरमान्तथी रत्नकांडनी नीचेना चरमान्त सुधीभां ओक डणार योजननुं अंतरं कडेवाभां आवेल्ले छे. केभके भरकांडना विलाग ३५ रत्नकांड विगेरे १६ सोणे कांडो के जे हरेक ओक ओक डणार योजनना होय छे.

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पमा पुढवीए उवरिल्लाओ चरिमंताओ वइरस्स कंडस्स उवरिल्ले चरिमंते एसणं केवइयं अवाधाए अंतरे पणत्ते’ हे लगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वीना जे उपरितन चरमान्त छे. तेनाथी भीज वज्जकांडना उपरितन चरमान्त सुधी डेट्ठुं अंतरं कडेवाभां आवेल्ले छे ? आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु गौतमस्वामीने कडे छे के ‘गोयमा ! एकं जोयणसहस्सं अवाधाए अंतरे पणत्ते’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथ्वीना

रत्नकाण्डादीनां षोडशानामपि प्रत्येकमेकसहस्रयोजनप्रमाणत्वात् । 'हमीमे णं भंते' एतस्याः खलु भदन्त ! 'रयणप्पभा पुट्ठीए' रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'उपरिल्लाओ चरिमंताओ' उपरितनात् चरमान्तात् 'वडरस्स कंडस्स' वज्रस्य-
वज्रनामक द्वितीयकाण्डस्य 'उरिल्ले चरिमंते' उपरितन श्रमान्त 'एस णं' एत-
त्खलु 'केवडयं अवाहाए' कियद् अवाधया 'अंतरे पन्नत्ते' अन्तरं व्यवधानं प्रज्ञ-
प्तम्, रत्नप्रभा पृथिव्या रत्नकाण्डस्य प्रथमस्य य उपरितन श्रमान्तस्तदपेक्षया
एतस्या एव पृथिव्या द्वितीयस्य वज्रकाण्डस्य य उपरितनो भागः एतयोः कियद्
अन्तरमिति मदनः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! एवमं-
जोयणमहस्सं अवाहाए अंतरे पन्नत्ते' एकं योजनसहस्रमवाधया अन्तरं प्रज्ञप्त-
मिति, रत्नकाण्डाधस्तनचरमान्तस्य वज्रकाण्डोपरितनचरमान्तस्य च परस्पर
संलग्नतया उभयत्रापि तुल्यप्रमाणत्वादिति । 'हमीमे णं भंते ! रयणप्पभा पुट्ठीए'
एतस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'उपरिल्लाओ चरिमंताओ' उप-
रितनात् चरमान्तात् 'वडरस्स कंडस्स हेट्ठिल्ले चरिमंते' वज्रकाण्डस्याधस्तन
श्रमान्तः 'एस णं' एतत्खलु 'केवडयं अवाहाए अंतरे पन्नत्ते' कियद् अवाधया
अन्तरं प्रज्ञप्तम् रत्नकाण्डस्योपरितनश्रमान्त वज्रकाण्डस्याधस्तनश्रमान्तयो-
रन्तराले कियद् योजनप्रमाणमन्तरं विधत्ते इति मदनः, भगवानाह—'गोयमा'
इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'दो जोयणमहस्सां अवाहाए अंतरे पन्नत्ते' हे
योजनमहस्सं अवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् रत्नकाण्डस्योपरितनचरमान्तात् वज्रकाण्ड-
द्वितीय वज्रकाण्ड के उपरितन तर एक हजार योजन का अन्तर कहा
गया है । 'हमीमे णं भंते ! रयणप्पभा पुट्ठीए' हे भदन्त ! रत्न प्रभा
पृथिवी के 'उपरिल्लाओ चरिमंताओ' उपरितन च मान्ता से 'वडरस्स
कंडस्स हेट्ठिल्ले चरिमंते' वज्रकाण्ड का जो अधस्तन श्रमान्त है
वहाँ तक कितना अन्तर कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—
'गोयमा ! दो जोयणमहस्सां अवाहाए अंतरे पन्नत्ते' हे गौतम ! रत्न-
प्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से वज्रकाण्ड के अधस्तन श्रमान्त

સ્યાધસ્તનચરમાન્તયોર્મધ્યે દ્વિસહસ્રયોજનસ્યાન્તરં ભવતિ, પ્રત્યેકકાણ્ડસ્યૈકસહસ્ર-
યોજનપ્રમાણત્વેન દ્વયોઃ કાણ્ડયોર્દ્વિસહસ્રયોજન સદ્ભાવાત્ । एवं प्रतिकाण्डे द्वौ-द्वौ
आलापकौ वक्तव्यौ, कण्डस्योधस्तनचरमान्ते चिन्त्यमाने प्रत्येकस्मिन् योजन-
सहस्र वृद्धिः करणीया, यावद्रिक्तकण्डस्याधस्तनचरमान्तौ चिन्त्यमाने षोडश-
योजनसहस्राणि अवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तमिति. स्वयमेव सूत्रकारो वक्ष्यति, तदेव दर्श-
यति-‘एवं जाव रिद्वस्स उवरिल्ले चरिमंते पन्नरसजोयणसहस्साइं’ एवं यावद्रिक्का
ण्डस्योपरितने चरमान्ते रत्नकाण्डस्योपरितनात् चरमान्तात् रत्नकाण्डस्योपरितनात्

તક દો હજાર યોજન કા અન્તર કહા ગયા હૈ । અર્થાત્ રત્નકાણ્ડ કે
ઉપરિતન ચરમાન્ત સે વજ્રકાણ્ડ કે અધસ્તન તક વીચ મેં દો હજાર
યોજન કા અન્તર હૈ । ક્યોંકિ પ્રત્યેક કાણ્ડ કા એક એક હજાર
યોજન કા પ્રમાણ હોને સે દો કાણ્ડોં કા દો હજાર યોજન હો જાતે હૈ
इस तरह हर एक कण्ड में दो दो आलापक कह लेना चाहिये जब
कण्ड के अधस्तन चरमान्त का विचार हो तो वहां एक एक हजार
योजन की वृद्धि कर लेनी चाहिये इस तरह अन्तिम जो सोलहवां
रिष्टकाण्ड है उसके अधस्तन चरमान्त का जब विचार आता है तो
वहां सोलह हजार योजन की वृद्धि करने में आ जाती है, अतः जब
रिष्टकाण्ड का अधस्तन चरमान्त का विचार होता है तो वहां पर
सोलह हजार योजन का अन्तर आ जाता है । इस बात को सूत्रकार
स्वयं स्पष्ट करते हैं-‘एवं जाव रिद्वस्स उवरिल्ले चरिमंते पन्नरस
जोयण सहस्साइं’ इसी तरह रत्नकाण्ड के उपरितन चरमान्त से रिष्ट

વચમાં બે હજાર યોજનનું અંતર કહેલ છે કેમકે દરેક કાંડ એક એક હજાર
યોજન પ્રમાણ હોવાથી બે કાંડોનું અંતર બે હજાર યોજનનું થઈ જાય છે.
આ રીતે દરેક કાંડોનું અંતર બે હજાર યોજનનું થઈ જાય છે આ રીતે
દરેક કાંડોમાં બખ્ખે આલાપકો કહેવા બોધમે જ્યારે કાંડના અધસ્તન ચરમાંતનો
વિચાર કરવાનો હોયતો ત્યાં એક એક હજાર યોજનની વૃદ્ધિ કરી લેવી
બોધમે. આ રીતે છેલ્લો જે સોળમો રિષ્ટકાંડ છે, તેના અધસ્તન ચરમાંતનો
જ્યારે વિચાર કરવામાં આવે છે. તો ત્યાં સોળ હજાર યોજનની વૃદ્ધિ કરવામાં
આવે છે તેથી જ્યારે રિષ્ટકાંડના અધસ્તન ચરમાંતનો વિચાર કરવામાં આવે
ત્યારે ત્યાં સોળ હજાર યોજનનું અંતર આવી જાય છે. આ વાત સ્વયં
સૂત્રકાર સ્પષ્ટ કરે છે. ‘एव जाव रिद्वस्स उवरिल्ले चरिमंते पन्नरसजोयण
सहस्साइं’ આ રીતે રત્નકાંડ ઉપરના ચરમાંતથી રિષ્ટકાંડના ઉપરના ચરમાંત

चरमान्तात् पञ्चदशयोजनसहस्राणि अन्तरं भवति, 'हेठिल्ले चरिमंते मोल्लमजोयण सहस्माड' रत्नकाण्डस्योपरितनचरमान्तात् रिष्टकाण्डस्य योऽधस्तनचरमान्तस्त-
योर्मध्ये षोडशयोजनसहस्रमन्तरं भवतीति । अयं भावः रत्नप्रभायां त्रीणि खरकाण्ड
पद्मपद्मकाण्डाप्सकाण्डानि कथितानि तत्र प्रथमे खरकाण्डे षोडशावान्तर-
काण्डानि रत्न १ वज्र २ वैदूर्य ३ लोहिताक्ष ४ समारगल्ल ५ हंसगर्भ ६ पुलक ७
सौमन्धिक ८ ज्योतीरसा ९ जना १० धनपुलक ११ रजत १२ जान १३
रूपाङ्ग १४ स्फटिक १५ रिष्ट १६ रत्ननामकानि कथितानि, तत्र रत्नप्र-
भायाः खरकाण्डस्योपरितनचरमान्तात् रत्नकाण्डस्याधस्तनचरमान्ते वज्रकाण्ड-
काण्ड का उपरितन चरमान्त तक पन्द्रह हजार योजन का अन्तर होता
है 'हेठिल्ले चरिमंते मोल्लम जोजणसहस्माड' और रत्नकाण्ड के
उपरितन चरमान्त से रिष्टकाण्ड का जो अधस्तन चरमान्त है वहां
तक मोल्ल हजार योजन का अन्तर हो जाता है । तात्पर्य यह है—
रत्नप्रभा पृथिवी में तीन काण्ड हैं—(१) खरकाण्ड (२) पद्मपद्मकाण्ड
और (३) अध्वपद्मकाण्ड—जलकाण्ड पहिले खरकाण्ड में मोल्ल अवा-
न्तर काण्ड है—इनके नाम ये हैं—रत्नकाण्ड १, वज्रकाण्ड २, वैदूर्यकाण्ड
३, लोहिताक्षकाण्ड ४, समार-गल्लकाण्ड ५, हंसगर्भकाण्ड ६,
पुलककाण्ड ७, सौमन्धिककाण्ड ८, ज्योतिरन्तकाण्ड ९, अश्वनकाण्ड
१०, पुलककाण्ड ११, रजतकाण्ड १२, जानरूपकाण्ड १३, रूपाङ्गकाण्ड
१४, स्फटिककाण्ड १५, और मोल्लवा रिष्टकाण्ड १६ । इनमें रत्नप्रभा
के खरकाण्ड के उपरितन चरमान्त से रत्नकाण्ड के अधस्तन चरमान्त

સ્યોપરિતનચરમાન્તે ચ એકયોજન સહસ્રસ્યાન્તરં ભવતિ, રત્નપ્રમાયા ઉપરિતન ચરમાન્તાત્ દ્વિતીયસ્ય વજ્રકાણ્ડસ્યાધસ્તનચરમાન્તે યોજનસહસ્રત્રયસ્યાન્તરં ભવતિ, તતો રત્નપ્રમાયા ઉપરિતન ચરમાન્તાત્ વૈડૂર્ય નામક તૃતીય કાણ્ડસ્યાધસ્તનચરમાન્તે ત્રિયોજનસહસ્રાન્તરં ભવતિ, એવં પ્રત્યેકસ્મિન્ કાણ્ડે અધોઽધશ્ચરમાન્તે વર્તમાને એકૈકસ્ય યોજનસહસ્રસ્ય વૃદ્ધિ કર્ત્તવ્યા, તતશ્ચ તૃતીયકાણ્ડસ્યાધસ્તને ચરમાન્તે રત્નપ્રમાયા ઉપરિતનચરમાન્તાત્ યોજનસહસ્રત્રયસ્યાન્તરં ચતુર્થલોહિતાક્ષકાણ્ડસ્ય અધસ્તને ચરમાન્તે યોજનસહસ્ર ચતુષ્ટયસ્યાન્તરં ભવતિ એવં ક્રમેણ એકૈકવૃદ્ધ્યા અન્તિમે ષોડશે શિષ્ટકાણ્ડે ઉપરિચરમાન્તે પશ્ચદશયોજનસહસ્રસ્યાધસ્તનચરમાન્તે ચ ષોડશયોજનસહસ્રસ્યાન્તરં ભવતિ । એષાં સ્વરકાણ્ડ વિભાગરૂપાણાં રત્નાદિરિષ્ટ પર્યન્તાનાં ષોડશાનામપિ કાણ્ડાનાં પ્રત્યેકસ્યૈકૈક-

ઔર વજ્રકાણ્ડ કે ઉપરિતન ચરમાન્ત મેં એક હજાર યોજન કા અન્તર હૈ, રત્નપ્રમા કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે દ્વિતીય વજ્રકાણ્ડ કે અધસ્તન ચરમાન્ત મેં દો હજાર યોજન કા અન્તર હૈ રત્નપ્રમા કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે વૈડૂર્ય નામકે તૃતીય કાણ્ડ કે અધસ્તન ચરમાન્ત મેં ત્રીન હજાર યોજન કા અન્તર હૈ હસ તરહ નીચે નીચે રહે હુએ પ્રત્યેક કાણ્ડ મેં એક ૨, હજાર યોજન કી વૃદ્ધિ કરની ચાહિયે તૃતીયકાણ્ડ કે અધસ્તન ચરમાન્ત મેં રત્નપ્રમા કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ત્રીન હજાર યોજન કા અન્તર હૈ । ચતુર્થ લોહિતાક્ષકાણ્ડ કે અધસ્તન ચરમાન્ત મેં ચાર હજાર યોજન કા અન્તર હૈ હસ ક્રમ સે એક ૨, કી વૃદ્ધિ કરતે ૨, અન્તિમ શિષ્ટકાણ્ડ કે ઉપરિતન ચરમાન્ત મેં પન્દ્રહ હજાર યોજન કા અન્તર આ જાતા હૈ ઔર હસકે અધસ્તન ચરમાન્ત મેં સોલહ હજાર કા અન્તર આ જાતા હૈ । કયોંકિ હન સ્વરકાણ્ડ કે વિભાગ રૂપ રત્નકાણ્ડ

વજ્રકાંડના ઉપરના ચરમાંતમાં એક હજાર યોજનનું અંતર છે. રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરિતન નામ ઉપરના ચરમાંતથી વૈડૂર્યનામના ત્રીજા કાંડના અધસ્તન ચરમાંતમાં ત્રણ હજાર યોજનનું અંતર કહ્યું છે. આ રીતે નીચે નીચે રહેલા દરેક કાંડમાં એક એક હજાર યોજનની વૃદ્ધી કરવી જોઈએ. ત્રીજા કાંડનાં અધસ્તન ચરમાંતમાં રત્નપ્રમાના ઉપરિતન ચરમાંતથી ત્રણ હજાર યોજનનું અંતર છે. ચોથા લોહિતાક્ષકાંડના અધસ્તન ચરમાંતમાં ચાર હજાર યોજનનું અંતર છે. આ ક્રમથી એક એકને વધારતા વધારતા છેલ્લા શિષ્ટકાંડના ઉપરના નીચેના ચરમાંતમાં પંદર હજાર યોજનનું અંતર આવી જાય છે અને તેની નીચેના ચરમાંતમાં સોળ હજારનું અંતર આવી જાય છે. કેમકે આ ખરકાંડના વિભાગ-

सहस्रयोजनप्रमाणत्वात् ।

तदेवं रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पथमस्य खरकाण्डस्य रत्नकाण्डादि रिष्ट-
काण्डान्त पोडश विभागयुतस्य परस्परमन्तरं दर्शयित्वा रत्नप्रभापृथिव्या उप-
गितनचरमान्तात् तदीय द्वितीय पद्मबहुलकाण्डस्य अन्तरं दर्शयितुमाह—‘इमीसे
णं’ इत्यादि, ‘इमीसे णं भंते । रयणप्पभाए पुदवीण’ एतस्याः खलु भदन्त ।
रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘उवरिल्लाओ चरिमंताओ’ उपरितनात् चरमान्तात् ‘पंक-
बहुलस्स कंडस्स’ पद्मबहुलनामक द्वितीयकाण्डस्य ‘उवरिल्ले चरिमंते’ उपरितने
चरमान्ते ‘एस णं केवडयं अवाहाए अंतरे पन्नत्ते’ एतत्खलु कियन् अवाधया अन्तरं
पङ्क्तम् रत्नप्रभाया उपरितनश्चरमान्तः एवं पद्मबहुलकाण्डस्य उपरितनश्चरमान्तः
एतयोर्मध्ये कियद् योजनक्रमन्तरं भवतीति पश्यः भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि,
से रिष्टकाण्ड पर्यन्त सोलहों काण्डो में प्रत्येक काण्ड एक एक हजार
योजन का होता है ।

इस प्रकार रत्नप्रभा पृथिवी का जो खरकाण्ड है जिसके रत्नकाण्ड
आदि के भेद से सोलह अचान्तर भेद हैं उनका आपस में यह अन्तर
प्रकट किया अब रत्नप्रभा पृथिवी का जो द्वितीय काण्ड पद्मबहुलकाण्ड
है उसका अन्तर प्रकट करते हैं—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—
‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुदवीण उवरिल्लाओ चरिमंताओ पंक-
बहुलस्स कंडस्स उवरिल्ले चरिमंते एसणं केवडयं अवाहाए अंतरे
पन्नत्ते’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से
पद्मबहुलकाण्ड या जो उपरितन चरमान्त है उनमें कितना अन्तर है ?

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સોલસ જોયણસહસ્ત્રાઈં અવાહાણ અંતરે પન્નત્તે’ પોડશ-યોજનસહસ્રાણિ અવાધયા અન્તરં વ્યવધાનં મજ્જતમ્ । સ્વરકાણ્ડશ્ચાન્તિમં વિભાગ-કાણ્ડં રિષ્ટરત્નકાણ્ડં તસ્યાધસ્તનચરમાન્ત રત્નપ્રભોપરિતનચરમાન્તાત્ પોડશ-યોજનસહસ્રાન્તરેણ કથિતઃ રિષ્ટકાણ્ડાઽવસ્તન ચરમાન્ત પઙ્કવહુલોપરિતન ચર-માન્તૌ પરસ્પરં સંલગ્નૌ અતઃ ઉભયોરપિ તુલ્યપ્રમાણયેવાન્તરં ભવતીતિ । ‘હેઠિલ્લે ચરિમંતે એકકં જોયણસયસહસ્સં’ રત્નપ્રભાયા ઉપરિતનાત્ ચરમાન્તાત્ પઙ્કવહુલ-શ્ચાધસ્તનચરમાન્તઃ એકં યોજનશતસહસ્રમ્, રત્નપ્રભોપરિચરમાન્તાત્, પઙ્કવહુલ-કાણ્ડશ્ચાધસ્તનચરમાન્ત એકયોજનશતસહસ્રમન્તરં ભવતીતિ જ્ઞાતવ્યમ્ । યતો-

‘ગોયમા ! સોલસ જોયણસહસ્ત્રાઈં અવાહાણ અંતરે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ !
 इन दोनों के बीच में सोलह हजार का अन्तर है । स्वरकाण्ड का अन्तिम
 काण्ड रिष्ट रत्नकाण्ड है इसके अधस्तन चरमान्त में रत्नप्रभा के उप-
 रितन चरमान्त से सोलह हजार योजन का अन्तर कहा गया है ।
 क्योंकि रिष्ट रत्नकाण्ड का अधस्तन चरमान्त और पङ्कवहुल का उप-
 रितन चरमान्त ये दोनों आपस में लगे हुए हैं—मिले हुए हैं । इसलिये
 दोनों में बराबर अन्तर है । ‘हेट्टिल्ले चरिमंते एककं जोयण सयसह-
 स्सं’ रत्नप्रभा के उपरितन चरमान्त से पङ्कवहुल का जो अधस्तन
 चरमान्त है वह एक लाख योजन के अन्तर का है । अर्थात् रत्नप्रभा
 के उपरितन चरमान्त से पङ्कवहुलकाण्ड का अधस्तन चरमान्त एक
 लाख योजन के अन्तर वाला है । क्योंकि रत्नप्रभा पृथिवी का स्वरकाण्ड
 सोलह हजार १६००० योजन का है और पङ्कवहुलकाण्ड चौरासी

‘ગોયમા ! સોલસ સહસ્ત્રાઈં અવાહાણ અંતરે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! આ બંનેની
 વચમાં સોળ હજાર યોજનનું અંતર આવેલું છે ખરકાંડનો છેલ્લો કાંડ રિષ્ટ-
 કાંડ છે. તેના અધસ્તન ચરમાંતમાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાંતથી સોળ
 હજાર યોજનનું અંતર કહેલ છે કેમકે રિષ્ટકાંડનું અધસ્તન ચરમાંત અને પંક
 બહુલનું ઉપરિતન ચરમાંત આ બેઉ પરસ્પરમાં લાગેલા છે. અર્થાત્ મળેલા
 છે. તેથી એ બેઉમાં ખરાબર અંતર આવેલું છે, ‘હેટ્ટિલ્લે ચરિમંતે એકં
 જોયણસયસહસ્સં’ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાંતથી પંક બહુલકાંડનું
 જે અધસ્તન નીચેનું ચરમાંત છે, એ એક લાખ યોજનના અંતરનું છે.
 અર્થાત્ રત્નપ્રભાના ઉપરના ચરમાંતથી પંક બહુલકાંડનું અધસ્તન ચરમાંત
 એક લાખ યોજનના અંતરવાળું છે. કેમકે રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો ખરકાંડ ૧૬૦૦૦,

रत्नप्रभा पृथिव्याः स्वरकाण्डं पोटुमदस्य गोजनपरिमितम् (१६००) पट्टवहुल-
काण्डं च चतुर्शीतिमदस्य (८४००० योजनपरिमितमिति द्वयोर्मोक्षने भवति-एकं
योजनशतमदस्यमिति । 'आव्यहृलस्य उवग्नित्ते चरिमंते एकं ज्योणसयमदस्यं'
एतस्या एव रत्नप्रभायाः अव्यहृलस्य तृतीयकाण्डस्योपगितनचरमान्तः रत्नप्रभाया
उपरितनचरमान्तात् एकं योजनशतसदस्यन्तरं भवति, यतः पट्टवहुलकाण्डस्याध-
स्तन चरमान्तः, अव्यहृलकाण्डस्योपरितनचरमान्तश्च, एतां द्वौ चरमान्तौ पर-
स्परं संलग्नौ, अतएव द्वौ तुल्यप्रमाणौ विद्येयौ । 'हेठिल्ले चरिमंते अमीह उत्तरं
ज्योणसयमदस्यं' अव्यहृलस्याधस्तनचरमान्तः रत्नप्रभाया उपरितनचरमा-
न्तात् अशीत्युत्तरं योजनशतमदस्यम् अशीतिमदस्य योजनोत्तरमेव लक्षयोजनमन्तरं
हजार ८४००० योजन का है, इन दोनों को मिलाने से एक लाख
योजन हो जाते हैं । 'आव्यहृलस्य उवग्नित्ते चरिमंते एकं ज्योण
सय सदस्यं' इसी रत्नप्रभा के अव्यहृल तृतीय काण्ड का जो उपरितन
चरमान्त है वह रत्नप्रभा के उपगितन चरमान्त से एक लाख योजन
के अन्तर में है ।

इसीलिये अव्यहृल तृतीय काण्ड के उपरितन चरमान्त से रत्न-
प्रभा के उपरितन चरमान्त तक एक लाख योजन का अन्तर कहा गया
एषो कि पंकवहुल का नीचे का 'तौन अपवहुल का उवर का चरमान्त
परस्पर संलग्न-मिले हुए हैं इसलिये दोनों तुल्य प्रमाण बाला हैं । 'हे
ठिल्ले चरिमंते अमीह उत्तरं ज्योण सयमदस्यं' अव्यहृल काण्ड का
जो अधस्तन चरमान्त है वह रत्नप्रभा के उपरितन चरमान्त से एक
लाख अस्सी हजार योजन का अन्तर कहा गया है रत्नप्रभा पृथिवी

भवति, परिपूर्ण रत्नप्रभा पृथिव्या एतावत्प्रमाणबाह्यवत्त्वात् ।

अयं भावः—रत्नप्रभा पृथिव्याः परिपूर्णः पिण्डः—अशीतिसहस्र योजनोत्तरैक-
शतसहस्र (१८००००) परिमितो भवति, अत्र रत्नप्रभा पृथिव्यां त्रीणि काण्डानि
खरकाण्डं—पङ्कबहुलकाण्डम्—अव्वहुलकाण्डं चेति, काण्डत्रयरूपा रत्नप्रभा
पृथिवी भवति, तत्र प्रथमं खरकाण्डम् षोडशसहस्रयोजनपरिमितम् १६०००'
पङ्कबहुलकाण्डम् चतुरशीतिसहस्रयोजनपरिमितम् ८४०००' अव्वहुलकाण्डं च—
अशीतिसहस्रयोजनपरिमितम् ८००००, एषां त्रयाणां मीलने—१६०००+
८४०००+८००००=१८००००, भवति—अशीतिसहस्र योजनोत्तरमेकं शतसहस्रं
रत्नप्रभा पृथिव्याः पिण्ड इति । एतस्या एव रत्नप्रभाया उपरितनचरमान्तात्
'घणोदहिस्स उवरिल्ले चरिमंते अमीइ उत्तर जोयणसयसहस्सं' घनोदधेरुपरितन

का पिण्ड एक लाख अस्सी हजार योजन का है इसीलिये यहां इतना
अन्तर प्रकट किया गया है । यहां तात्पर्य ऐसा है—रत्नप्रभा पृथिवी का
परिपूर्ण पिण्डबाह्य एक लाख अस्सी हजार योजन का होता है ।
इस रत्नप्रभा पृथिवी में तीन काण्ड हैं—एक खरकाण्ड १ दूसरा पङ्क-
बहुलकाण्ड २ और तीसरा अव्वहुलकाण्ड है ३ । अर्थात् रत्नप्रभा
पृथिवी तीन काण्ड रूप है । उन तीन काण्डों में पहला खरकाण्ड है
वह सोलह हजार १६००० योजन का है १ । दूसरा पङ्कबहुलकाण्ड
चौरासी हजार ८४००० योजन का है २ । और तीसरा अव्वहुल
काण्ड अस्सी हजार ८०००० योजन का है ३ । इन तीनों को मिलाने
पर—१६०००+८४०००+८००००=१८०००० एक लाख अस्सी हजार

રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો પીંડ એક લાખ એંસી હજાર યોજનનો છે. તેથી અહિંયાં
એટલું અંતર પ્રગટ કર્યું છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીનું પરિપૂર્ણ પિંડ
બાહ્ય એક લાખ એંસી હજાર યોજનનું થાય છે. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં
ત્રણ કાંડો આવેલા છે. તેમાં પહેલો ખરકાંડ, ૧, બીજો પંકબહુલકાંડ (૨)
અને ત્રીજો અવ્વહુલ કાંડ છે. (૩) અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ત્રણ કાંડ રૂપે
છે. એ ત્રણ કાંડોમાં પહેલો જે ખરકાંડ છે, તે ૧૬૦૦૦ સોળ હજાર
યોજનનો કહ્યો છે (૧) બીજો પંકબહુલકાંડ ૮૪૦૦૦ ચોર્યાશી હજાર યોજનનો
છે. (૨) અને ત્રીજો જે અવ્વહુલ કાંડ છે તે ૮૦૦૦૦ એંસી હજાર યોજન
નો છે. (૩) આ ત્રણેયને મેળવતાં ૧૬૦૦૦+૮૪૦૦૦, ચોર્યાશી હજાર અને
૮૦૦૦૦ એંસી હજારને મેળવતાં ૧૮૦૦૦૦ એક લાખ એંસી હજારનું
રત્નપ્રભા પૃથ્વીનું બાહ્ય પિંડ થઈ જાય છે.

ચરમાન્તઃ, અશીતિસહસ્રયોજનોત્તરૈકયોજનશતસહસ્રમન્તરં યવતિ, અબ્બહુલ-
કાળ્ડાધસ્તનચરમાન્તસ્ય ઘનોદધ્યુપરિતનચરમાન્તસ્ય ચ પરસ્પરં સંલગ્નતયા
ઉભયત્રાપિ તુલ્યપ્રમાણત્વાદિતિ । ‘હેટિલ્લે ચરિમંતે દો જોયણસયસહસ્સાઈ’
ઘનોદધેરધસ્તનચરમાન્તઃ-રત્નપ્રમાપરિતનચરમાન્તાત્ દ્વે યોજનશતસહસ્સે લક્ષ
દ્વયયોજનમન્તરં ભવતિ । ઘનોદધેર્વિંશતિસહસ્રયોજનપ્રમાણત્વાત્ । અયં માત્રઃ-
અશીતિસહસ્રયોજનોત્તરૈકશતસહસ્ર (૧૮૦૦૦૦) યોજનપ્રમિતે રત્નપ્રમા પૃથિવી
વાહલ્યં ઘનોદધેર્વિંશતિસહસ્રયોજનાનાં (૨૦૦૦૦) સંમેલને ભવતઃ દ્વે યોજન-
શતસહસ્સે, ઇતો રત્નપ્રમા પૃથિવ્યા ઉપરિતનચરમાન્તાત્ ઘનોદધેરધસ્તન ચરમાન્તસ્ય

કા રત્નપ્રમા પૃથિવી કા વાહલ્ય-પિણ્ડ હો જાતા હૈ । ‘ઘનોદહિસ્સ
ઉવરિલ્લે ચરિમંતે અસીઈ ઉત્તર જોયણસયસહસ્સ’ રત્નપ્રમા કે
ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનોદધિ કે ઉપરિતન ચરમાન્ત મી એક લાખ
અસી હજાર યોજન કા અન્તર વાલા હૈ ક્યોંકિ અબ્બહુલકાળ્ડ કા જો
અધસ્તન ચરમાન્ત હૈ વહ ઓર ઘનોદધિ કા જો ઉપરિતન ચરમાન્ત
હૈ વહ આપસ મેં મિલે હુએ હૈં હસ કારણ હનમેં આપસ મેં અન્તર
આતા નહોં હૈ । ‘હેટિલ્લે ચરિમંતે દો જોયણસયસહસ્સં ઘનોદધિ
વલય કા જો અધસ્તન ચરમાન્ત રત્નપ્રમા કે ઉપરિતન ચરમાન્ત હન
દોનોં મેં દો લાખ યોજન કા અન્તર હૈ ક્યોંકિ ઘનોદધિ કા પ્રમાણ
વીસ હજાર યોજન કા હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ-રત્નપ્રમા પૃથિવી
કે એક લાખ અસી હજાર યોજન કે વાહલ્ય મે ઘનોદધિ વાહલ્ય કે
વીસ હજાર યોજન મિલાને સે દો લાખ યોજન હો જાતે હૈ હસલિયે
રત્નપ્રમા કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનોદધિ કા અધસ્તન ચરમાન્ત દો

‘ઘનોદહિસ્સ ઉવરિલ્લે ચરિમંતે અસીઈ ઉત્તર જોયણસયસહસ્સ’ રત્નપ્રમાની
ઉપરનું ચરમાત પણ એક લાખ એસી હજાર યોજનના અંતરવાળું છે. કેમકે
અબ્બહુલકાંડની નીચેના જે ચરમાત છે તે અને ઘનોદધિની ઉપરના જે
ચરમાન્ત છે. તે અન્યોન્ય મળેલા છે. તે કરણથી તેઓનામાં અંતર આવતું
નથી. ‘હેટિલ્લે ચરિમંતે દો જોયણસયસહસ્સ’ ઘનોદધિ વલયના અધસ્તન
નીચેના ચરમાત, અને રત્નપ્રમા પૃથ્વીની ઉપરના ચરમાન્ત આ બંનેમા બે
લાખ યોજનનું અંતર છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના એક લાખ એસી
હજાર યોજનના બાહલ્યમાં ઘનોદધિના બાહલ્યના વીસ હજાર યોજન મેળવતા
બે લાખ યોજન થઈ જાય છે. તેથી રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી

દ્વિ શતસહસ્ત્ર (દ્વિલક્ષ) યોજનમન્તરં કથિતમિતિ । યનોદધેર્વાહલ્યં સર્વ પૃથિવીષુ વિશતિસહસ્ત્રયોજનપ્રમિતમેવ ભવતીતિ વોધ્યમ્ । ‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણ-પ્પમાણપુઢવીણ’ એતસ્યા સ્વલ્લ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘ઉવરિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ’ ઉપરિતનાચ્ચરમાન્તાત્ ‘ઘણવાયસ્સ ઉવરિલ્લે ચરિમંતે દો જોયણસહસ્સાઈ’ ઘનવાતસ્યોપરિતને ચરમાન્તે દ્વે યોજનશતસહસ્ત્રાન્તરં કથિતમ્ ઘનોદધ્ય-ધસ્તન ચરમાન્ત ઘનવાતોપરિતનચરમાન્તયોઃ પરસ્પરં સંલગ્નતયા ઉભયત્રાપિ તુલ્યપ્રમાણસ્ય સદ્ભાવાત્ ‘હેઠિલ્લે ચરિમંતે અસંખેજ્જાઈ’ જોયણસયસહસ્સાઈ’ એતસ્યૈવ ઘનવાતસ્યાધસ્તન શ્વરમાન્તઃ અસંખયેયાનિ યોજનશતસહસ્ત્રાણિ અન્તરં ભવતીતિ જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ એતસ્યાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ‘ઉવરિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ’ ઉપરિતનાચ્ચરમાન્તાત્ તણુવાયસ્સ, તણુવાતસ્ય, ‘ઉવરિલ્લે ચરિમંતે’ ઉપરિતનશ્વરમાન્તઃ ‘અસંખેજ્જાઈ

લાખ યોજન કા કહા ગયા હૈ । સાતોં પૃથિવિયોં કે ઘનોદધિ કા ઘાહ-લ્ય પ્રમાણ વીસ લૌસ હજાર યોજન કા હોતા હૈ, એસા જાનના ચાહિયે । ‘ઈમીસે ણં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવરિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ ઘણવાયસ્સ ઉવરિલ્લે ચરિમંતે દો જોયણસયસહસ્સાઈ’ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘન વાત કે ઉપરિતન ચરમાન્ત તક કા અન્તર દો લાખ યોજન કા હૈ ક્યોંકિ ઘનોદધિ કા અધસ્તન ચરમાન્ત ઔર ઘનવાત કા ઉપરિતન ચરમાન્ત સે દોનો આપસ મેં મિલે હુએ હૈં અતઃ इनमें कोई अन्तर नहीं है । ‘હેઠિલ્લે ચરિમંતે અસંખેજ્જાઈ જોયણસયસહસ્સાઈ’ તથા રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનવાત વલય કા જો અધસ્તન ચરમાન્ત હૈ વહાં તક અસંખવાત લાખ યોજનોં કા અન્તર હૈ । ‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણ-પ્પમાણ પુઢવીણ ઉવરિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ તણુવાયસ્સ ઉવરિલ્લે ચરિમંતે

ઘનોદધિની નીચેનુ ચરમાન્ત એ લાખ યોજનનું કહેલ છે સ તે પૃથ્વીયોના ઘનોદધિનુ બાહ્ય પ્રમાણ વીસ હજાર યોજનનુ જ થાય છે. તેમ સમજવું.

‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવરિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ ઘણવા-યસ્સ ઉવરિલ્લે ચરિમંતે દો જોયણસયસહસ્સાઈ’ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનવાતના ચરમાન્ત સુધીનું અંતર એ લાખ યોજનનું છે. કેમકે ઘનોદધિની નીચેનું ચરમાન્ત અને ઘનવાતનું ઉપરનું ચરમાન્ત એ બેઉ પર-સ્પરમાં મળેલા છે. તેથી તેમાં કંઈ પણ અંતર હોતું નથી.

‘હેઠિલ્લે ચરિમંતે ! અસંખેજ્જાઈ જોયણસયસહસ્સાઈ’ તથા આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનવાતનું જે નીચેનું ચરમાન્ત છે, ત્યાં સુધી અસંખ્યાત લાખ યોજનનું અંતર છે, ‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવરિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ

જોયણસયસહસ્તાઈ અવાધાએ અંતરે પન્નત્તે' અસંખ્યેયાનિ યોજનશતસહસ્રાણિ અવાધયા અન્તરં પ્રજ્ઞપ્તમ્ 'હેઠિલ્લે વિ અસંખેજ્જાઈ' જોયણસયસહસ્તાઈ' તનુવા- તસ્યાધસ્તનચરમાન્તોઽપિ અસંખ્યેયાનિ યોજનશતસહસ્રાણિ અન્તરં પ્રજ્ઞપ્તમિતિ 'એવં ઓવાસંતરે વિ' એવમવકાશાન્તરમપિ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા ઉપરિતનાચ્ચરમા- ન્તાત્ અવકાશાન્તરસ્યોપરિતનશ્ચરમાન્તઃ, એતદ્ અસંખ્યેયયોજનશતસહ સ્રમન્તરં ભવતીતિ ॥

પ્રથમરત્નપ્રમા પૃથિવી વિષયકમન્તરં પ્રતિપાદ્ય સમ્પત્તિ દ્વિતીય શર્કરા- પ્રમાદિ પૃથિવી વિષયમન્તરં દર્શયિતુમાહ—'દોઞ્ચાણં' ક્ત્યાદિ, 'દોઞ્ચાણં મંતે' અસંખેજ્જાઈ' જોયણસયસહસ્તાઈ' અવાધાએ અંતરે પન્નત્તે' હસ રત્ન પ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે તનુવાતવલય કા જો ઉપરિતન ચરમાન્ત હૈ વહાં તક અસંખ્યાત લાખ યોજનો કા અન્તર હૈ 'હેઠિલ્લે વિ અસંખેજ્જાઈ' જોયણસયસહસ્તાઈ' હસી તરહ સે તનુવાત કા જો અધસ્તન ચરમાન્ત હૈ વહાં તક મો રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિતન ચર- માન્ત સે અસંખ્યાત લાખ યોજનો કા અન્તર હૈ । 'એવં ઓવાસંતરે વિ' હસી તરહ સે રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે રત્નપ્રમા પૃથિવી સમ્યન્ધી અવકાશાન્તર કા જો ઉપરિતન ચરમાન્ત હૈ વહાં તક અસંખ્યાત લાખ યોજન કા અન્તર હૈ તથા અવકાશાન્તર કા જો અધસ્તન ચરમાન્ત હૈ વહાં તક મો અસંખ્યાત લાખ યોજન કા અન્તર હૈ ।

હસ તરહ પ્રથમ નારક પૃથિવી કે ઘનોદધિ આદિકોં કા અન્તર પ્રકટ કરકે અબ દ્વિતીય શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કા અન્તર સૂત્રકાર પ્રકટ

તણુવાયસ ઉવરિલ્લે ચરિમતે અસંખેજ્જાઈ' જોયણસયસહસ્તાઈ' અવાધાએ અંતરે પન્નત્તે' આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ચરમાન્તથી તનુવાતવલયનું જે ઉપરનું ચરમાન્ત છે, ત્યાં સુધી અસંખ્યાત લાખ યોજનનું અંતર છે. 'હેઠિલ્લે વિ અસંખેજ્જાઈ' જોયણસયસહસ્તાઈ' એજ પ્રમાણે તનુવાત વલયને જે અધસ્તન નીચેનો ચરમાન્ત છે, ત્યાં સુધી પણ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી અસંખ્યાત લાખ યોજનોનું અંતર છે 'એવં ઓવાસંતરે વિ' એજ પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી રત્નપ્રમા સંબંધી અવકાશાન્તરનું જે ઉપરનું ચરમાન્ત છે, ત્યાં સુધીમાં અસંખ્યાત લાખ યોજનોનું અંતર છે તથા અવકાશાન્તરનું જે નીચેનું ચરમાન્ત છે, ત્યાં સુધી પણ અસંખ્યાત લાખ યોજનનું અંતર છે.

આ રીતે પહેલી નારક પૃથ્વીના ઘનોદધિ વિગેરેનું અંતર બતાવીને હવે બીજી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીનું અંતર સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે આમાં ગૌતમ

દ્વિતીયસ્યાઃ શર્કરાપ્રમાયાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! 'પૃથ્વીય' પૃથિવ્યાઃ 'ઉવરિલ્લાઓ ચરિમં-
તાઓ' ઉપરિતનાત્ ચરમાન્તાત્ 'હેઠિલ્લે ચરિમંતે' અધસ્તનશ્ચરમાન્તઃ 'એસ ણ'
પત્ત્ સ્વલુ 'કેવડ' અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે' કિયત્ત અવાધયા અન્તરં પ્રજ્ઞપ્તમિતિ
પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' ક્ષ્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'વત્તીસુત્તરં' જોયણ
સયસહસ્સં' દ્વાત્તિશદુત્તરં—દ્વાત્તિશત્સહસ્રાધિક યોજનશતસહસ્ર—યોજનલક્ષમ્
૧૩૨૦૦૦ 'અવાહાએ અતરે પન્નત્તે' અવાધયા અન્તરં પ્રજ્ઞપ્તમ્—કથિતમ્ । શર્કરા-
પ્રમા પૃથિવી દ્વાત્તિશત્ સહસ્રોત્તરૈકલક્ષયોજનપરિમિતા સ્વપિણ્ડરૂપેણાઽસ્તીતિ
ભાવઃ । 'સક્કરપ્પમાએ પૃથ્વીય ઉવરિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ' શર્ક્રપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા
ઉપરિતનાચ્ચરમાન્તાત્ 'ઘણોદહિસ્સ હેઠિલ્લે ચરિમંતે' ઘણોદધેરધસ્તનશ્ચરમાન્તઃ
'વાવણ્ણુત્તરં' દ્વિપચ્ચાશત્ સહસ્રોત્તરમ્, 'જોયણસયસહસ્સં' યોજનશતસહસ્રમ્
કરતે હૈં—હમ્મમેં ગૌતમ ને પ્રભુ સે એમા પૂછા હૈં—દોચ્ચાણં ભતે ! પૃથ-
વીય ઉવરિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ હેઠિલ્લે ચરિમંતે એસણં કેવદ્દયં અંતરે
પણ્ણત્તે' હે ભદન્ત ! શર્કરાપ્રમા નામ કી જો દ્વિતીય પૃથિવી હૈં—ઉસકે
ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઉસકે અધસ્તન ચરમાન્ત તક કિતના અન્તર
હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—'ગોયમા ! વત્તીસુત્તર જોયણસયસહસ્સં'
હે ગૌતમ ! દ્વિતીય શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઉસકા
અધસ્તન ચરમાન્ત એક લાખ વત્તીસ હજાર યોજન કા હૈં કયોંકિ
શર્કરાપ્રમા પૃથિવી એક લાખ વત્તીસ હજાર યોજન કે પિણ્ડ વાલી હૈં
'સક્કરપ્પમાએ પૃથ્વીય' હે ભદન્ત ! શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિતન
ચરમાન્ત સે ઘણોદધિ કે નીચે કે ચરમાન્ત તક કિતના અન્તર હૈં ?
ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—'સક્કરપ્પમાએ પૃથ્વીય ઉવરિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ

સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે 'દોચ્ચાણં ભતે ! પૃથ્વીય ઉવરિલ્લાઓ ચરિમં-
તાઓ હેઠિલ્લે ચરિમંતે ! એસ ણં કેવદ્દય અવાધાએ અંતરે પણ્ણતે' હે ભગવન્
શર્કરાપ્રમા નામની જે બીજી પૃથ્વી છે, તેના ઉપરના ચરમાંત સુધી કેટલું
અંતર કહ્યું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'ગોયમા ! વત્તીસુત્તરં
જોયણસયસહસ્સં' હે ગૌતમ ! બીજી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાંતથી
તેની નીચેનું ચરમાન્ત એક લાખ બત્રીસ હજાર યોજનનું છે. કેમકે શર્કરા
પ્રમા પૃથ્વી એક લાખ બત્રીસ હજાર યોજનના પિંડવાળી છે. 'સક્કરપ્પમાએ
પૃથ્વીય' હે ભગવન્ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાંતથી ઘણોદધિની
નીચેના ચરમાંત સુધી કેટલું અંતર કહ્યું છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'સક્કરપ્પમાએ પૃથ્વીય ઉવરિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ

‘અવાહાય’ અવાધયા અન્તરં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ઘનોદધિશિતિસદ્સ યોજનપ્રમાણત્વાત્ ।
 ‘ઘણવાયસ્સ અસંલેહજાઈ’ જોયણસયસહસ્સાઈ’ પન્નત્તે’ શર્કરાપ્રમાણપરિતનાત્
 ચરમાન્તાત્ ઘનવાતસ્યાધસ્તન ચમાન્તઃ અસંલેયેયયોજનશ્વતસહસ્તનન્તરં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ।
 ‘એવં જાવ ઉવાસંતરસ્સ વિ’ એવં યથા-ઘનવાતન્યાસંલેયેયયોજનશ્વતસહસ્તનન્તરં
 તથૈવ શર્કરાપ્રમાણા ઉપરિતનાચરમાન્તાત્ તનુવાતસ્યાવકાશાન્તરસ્ય ચાધસ્તન
 ચરમાન્તોઽસંલેયેયયોજનશ્વતસહસ્તનન્તરં ભવતીતિ જ્ઞાતવ્યમ્ । કિયત્પૃથિવી
 પર્યન્તમિત્યાદ-‘જાવ’ इत्यादि । ‘જાવ અહે સત્તમાણ’ યાવદ્ધઃ સપ્તન્યાઃ અવઃ
 સપ્તમી પૃથિવ્યાઃ અન્તરપ્રકરણપર્યન્તમિત્યર્થઃ । નનુ=एतन्तर्वा શર્કરાપ્રમા

ઘનોદધિસ્સ હેટ્ઠિલ્લે ચરિમંતે વાવણ્ણુત્તરં જોયણસયસહસ્સં’ હે
 ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનોદધિ કા જો
 અધસ્તન ચરમાન્ત હૈ વહ એક લાખ બાવન હજાર યોજન કે અન્તર સે
 હૈ-અર્થાત્ વહાં સે યહાં તક એક લાખ બાવન હજાર યોજન કા અન્તર હૈ
 ક્યોંકિ ઘનોદધિ કા પ્રમાણ વીસ હજાર યોજન કા હોના હૈ ‘ઘણવા-
 યસ્સ અસંલેહજાઈ જોયણસયસહસ્સાઈ’ તથા-ચરમાન્ત પ્રમા કે ઉપરિતન
 ચરમાન્ત તક અસંલેહ્યાત લાખ યોજન કા અન્તર હૈ ‘એવં જાવ ઉવા-
 સંતરસ્સ વિ’ હસી તરહ સે શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિતન
 ચરમાન્ત સે લેકર તનુવાત વલય કે અધસ્તન ચરમાન્ત તક ઔર અવ-
 કાશાન્તર કે અધસ્તન ચરમાન્ત તક અસંલેહ્યાત લાખ યોજન કા અન્ત-
 રાલ કહના ચાહિયે કિતની પૃથિવી તક કહના ચાહિયે ? હસ પર કરતે
 હૈ-‘જાવ અહે સત્તમાણ’ ત્રિવ પ્રકાર શર્કરાપ્રમા કે વિષય મેં અન્તર

ઘનોદધિસ્સ હેટ્ઠિલ્લે ચરિમંતે વાવણ્ણુત્તરં જોયણસયસહસ્સં” હે ગૌતમ !
 શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનોદધિ પૃથ્વીના નીચેના ચરમાન્ત
 છે, તે એક લાખ બાવન હજાર યોજનની અંતરે છે અર્થાત્ ત્યાંથી અક્ષિયા
 સુધીમાં એક લાખ બાવન હજાર યોજનનું અંતર છે. કેમકે ઘનોદધિનું
 પ્રમાણ વીસ ૨૦ હજાર યોજનનું છે. ‘ઘણવાયસ્સ અસંલેહજાઈ જોયણસય
 સહસ્સાઈ’ તથા ચરમાન્તના ઉપરના ચરમાન્ત સુધીમાં અસંખ્યાત લાખ
 યોજનનું અંતર છે ‘એવં જાવ ઉવાસંતરસ્સ વિ’ એવં પ્રમાણે શર્કરાપ્રમા
 પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી લઈને તનુવાતવલય નીચેના ચરમાન્ત સુધી
 અને અવકાશાન્તરની નીચેના ચરમાન્ત સુધી અસંખ્યાત લાખ યોજનનું અંતર
 હોવું જોઈએ કેટલી પૃથ્વી સુધી તે હોવું જોઈએ તે બાબતમાં કહે
 ‘જાવ અહે સત્તમાણ’ એ પ્રમાણે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના સંબંધમાં અંતર

પૃથિવી વિષયકાન્તરપ્રકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ કિંચિદન્યથા વા ? તત્રાહ-‘નવર’
 इत्यादि, ‘नवरं जीसे जं बाहलं तेण घणोदही संबंघेयव्वो बुद्धीए’ नवरं यस्याः
 पृथिव्याः यद् बाहल्यं कथितं तेन बाहल्येन घनोदधिः संबन्धदितव्यो बुद्ध्या ।

यस्याः पृथिव्या यावत्परिमितं भवति तेन बाहल्येन सह घनोदधिं बाहल्य-
 स्य सम्बन्धः स्वबुद्ध्या कर्तव्यः, यथा-यस्याः पृथिव्या यद् बाहल्यं भवति
 तस्मिन् बाहल्ये घनोदधि बाहल्यं सर्वं पृथिवीगत घनोदधि बाहल्यस्य
 विंशतिसहस्रयोजनपरिमितत्वेन सर्वं पृथिवी बाहल्य घनोदधेर्विंशतिसहस्रयोजनकं
 बाहल्यं प्रक्षेपणीयमिति भावः । तदेव सूत्रकारः स्वयं प्रदर्शति-‘सककरणभाए’

પ્રકરણ કહ્યા હૈં ઉણી પ્રકાર-વાલુકાપ્રમા સે લેતર અધઃ તસવી પૃથિવી
 પર્યન્ત કા બી ચથોક્ત કમ સે અન્તર જાનના ચાહિયે इस पर प्रश्न
 होता है कि क्या शर्कराप्रमा के जैसा ही अन्तर कहना चाहिये
 अथवा कुछ अन्तर से ? इस पर कहते हैं-‘नवरं जीसेजं बाहलं तेण
 घणोदही संबंघेयव्वो बुद्धीए’ यहां अन्तर यह है कि जिस पृथिवी का
 जितना बाहल्य मोटापन कहा गया है उसमें घनोदधि का बाहल्य
 मोटापन अपनी बुद्धि से मिला देना चाहिए-

अर्थात् जिस पृथिवी का जितना प्रमाण का बाहल्य होता है उसमें
 घनोदधि का बाहल्य जो सब पृथिवियों के घनोदधि का प्रमाण बीस
 हजार योजन का होता है वह बीस हजार योजन मिला देना चाहिये।
 किस पृथिवी का घनोदधि सहित कितना कितना प्रमाण है ? इस
 बात को सूत्रकार कहते हैं-‘सक पाभाए’ इत्यादि ।

કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીથી લઇને અધઃસપ્તમી પૃથ્વી પર્યન્ત
 નું અંતર પણ પૂર્વોક્ત કમ પ્રમાણે સમજવું. આ સંબંધમાં પ્રશ્ન એ
 ઉપસ્થિત થાય છે કે શું શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના અંતર પ્રમાણેનું જ અંતર
 કહેવાનું છે ? કે કઇ ફેરફાર છે ? આ સંબંધમાં સૂત્રકાર કહે છે કે ‘નવર’
 जीसे जं बाहलं तेण घणोदही संबंघेयव्वो बुद्धीए’ આ સંબંધમાં અંતર ફેરફાર
 એ છે કે જે પૃથ્વીનું જેટલું બાહલ્ય મોટાપણું કહેલ છે, તેમાં ઘનોદધિનું
 બાહલ્ય મોટાપણું પોતપોતાની બુદ્ધીથી મેળવી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ જે
 પૃથ્વીનું જેટલા પ્રમાણનું બાહલ્ય થાય છે, તેમાં ઘનોદધિનું બાહલ્ય કે જે
 બધી પૃથ્વીઓના ઘનોદધિનું પ્રમાણ વીસ હજાર થોજનનું થાય છે. તે વીસ
 હજાર મેળવી લેવું જોઈએ. કઇ પૃથ્વીનું ઘનોદધિ સહિત કેટલું કેટલું પ્રમાણ
 છે ? એ સંબંધમાં સૂત્રકાર સ્વયં કહે છે કે ‘સકરણભાए’ ઇત્યાદિ

इत्यादि । 'सककरप्पभाए अणुसारेणं घणोदहि सहिताणं इमं पमाणं' शर्कराप्रभाया पृथिव्या अनुसारेण घनोदधि सहितानामिदं प्रमाणमन्तरस्य ज्ञातव्यम् । तदेवाह सूत्रकारः—'वालुयप्पभाए' इत्यादि । 'वालुयप्पभाए अडयालीसुत्तरं जोयणसय-सहस्सं' बालुकाप्रभायाः पृथिव्या घनोदधि सहिताया अष्ट चत्वारिंशत्सहस्रोत्तरं योजनशतसहस्रम् उपरितनाधस्तन चरमान्तयोर्मध्येऽन्तरम् तथाहि—बालुकाप्रभायां बाहल्यम्—अष्टाविंशति सहस्रोत्तरं योजनशतसहस्रम्, तस्मिन् घनोदधेर्विंशति-सहस्रयोजनानां प्रक्षेपणे भवति घनोदधि सहिताया बालुकाप्रभाया बाहल्यम्—अष्टचत्वारिंशत्सहस्रयोजनोत्तरं योजनशतसहस्रंबालुकाप्रभाया उपरितनाच्चर-मान्ताद् घनोदधेरधस्तन चरमान्तस्यान्तर प्रमाणमिति ३ अनयैव रीत्या—'पंकप्प-

‘सकरप्पभाए अणुसारेणं’ जिला प्रकार शर्कराप्रभा पृथिवी में कहा है, उसके अनुसार ‘घनोदहि सहियाणं’ घनोदधि के सहित बालुकाप्रभा से लेकर अधः सप्तमी तक की पृथिवियों का ‘इमं पमाणं’ यह अन्तर प्रमाण है—उन बालुकाप्रभादि पृथिवियों का अन्तर प्रमाण यहाँ सूत्रकार स्वयं प्रकट करते हैं—‘वालुयप्पभाए’ इत्यादि । ‘वालुयप्पभाए अडयालीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं’ घनोदधि के बाहल्य सहित तीसरी बालुका प्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से घनोदधि के अधस्तन चरमान्त का अन्तर एक लाख अड़तालीस हजार योजना का है, जैसे बालुका प्रभा का बाहल्य एक लाख अठाईस हजार योजन का है उसमें घनोदधि के बाहल्य के बीस हजार योजन मिलाने से घनोदधि सहित बालुका प्रभा का एक लाख अड़तालीस हजार योजन का बालुकाप्रभा के उपरितन चरमान्त से घनोदधि के अधस्तन चरमान्त

‘सककरप्पभाए अणुसारेणं’ જે પ્રભાણે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ઢહેવામાં આવેલ છે, તે પ્રભાણે ‘ઘણોદહિ સહિયાણં’ ઘનોદધિની સાથે વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી સુધિની પૃથ્વીયોના ‘इमं पमाणं’ અંતરનું આ પ્રમાણ છે. તે વાલુકાપ્રભા વિગેરે પૃથ્વીયોનું અંતર અહિયાં સૂત્રકાર સ્વયં પ્રગટ કરતાં કહે છે કે ‘वालुयप्पभाए अडयालीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं’ ઘનોદધિ ના બાહલ્ય સહિત ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીની ઉપરના ચરમાંતથી ઘનોદધિની નીચેના ચરમાન્તનું અંતર એક લાખ અડચાલીસ હજાર યોજનનું છે તેમા ઘનોદધિના બાહલ્યના વીસ હજાર યોજન મેળવવાથી ઘનોદધિ સહિત વાલુકા પ્રભા પૃથ્વીનું એક લાખ અડતાલીસ હજાર યોજનનું અંતર વાલુકાપ્રભાની ઉપરના ચરમાંતથી ઘનોદધિની નીચેના ચરમાતનું થઈ જાય છે. ૩,

માપ પૃથ્વીએ ચત્તાલીસુત્તરં જોયણસયસહસ્સં' ચતુર્થ્યાઃ પઙ્કપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા ઘનોદધિ સહિતાયા ઉપરિતનાચ્ચરમાન્તાત્ ઘનોદધેરધસ્તન ચરમાન્તઃ एतच्चत्वारिंशत्સહસ્રયોજનોત્તરં યોજનશતસહસ્રમન્તરમ્, તત્ર પઙ્કપ્રમાયા બાહલ્યં વિંશતિ-સહસ્રયોજનોત્તરશતસહસ્રયોજનમિતમ્ તસ્મિન્ ઘનોદધેર્વિંશતિસહસ્રયોજન બાહલ્યં પ્રક્ષિપ્યતે, તેનાયાતિ ઘનોદધિ સહિતાયાઃ પઙ્કપ્રમા પૃથિવ્યા ઉપરિતના-ચ્ચરમાન્તાત્ ઘનોદધેરધસ્તનચરમાન્તપરિમાણં ચત્વારિંશતસહસ્રયોજનાન્તરં યોજનશતસહસ્રમિતિ ૪ । 'ધૂમપ્રમાપ પૃથ્વીએ અઢતીસુત્તરં જોયણસયસહસ્સં । ધૂમપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા ઘનોદધિ સહિતાયા ઉપરિતનાચ્ચરમાન્તાત્ ઘનોદધેરધસ્તન-ચરમાન્તઃ एतत् અષ્ટત્રિંશતસહસ્રયોજનોત્તરં યોજનશતસહસ્રમન્તરમ્, તત્ર ધૂમ-

કા અન્તર હોજાતા હૈ ૩ । હસી રીતિ કે 'પંકપ્રમાપ પૃથ્વીએ ચત્તાલી સુત્તરં જોયણસયસહસ્સં' પંકપ્રમાપૃથિવી કા ઘનોદધિ સહિત કા ઠન દોનોં કે બીચ મેં એક લાખ ચાલીસ હજાર યોજન કા અન્તર હૈ, જૈસે પંકપ્રમા પૃથિવી કા બાહલ્ય એકલાખ બીસ હજાર યોજન કા હૈ ઉસમેં ઘનોદધિ કા બીસ હજાર યોજન મિલાને સે પંકપ્રમા કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનોદધિ કે અધસ્તન ચરમાન્ત તક કા એક લાખ ચાલીસ હજાર યોજન કા અન્તર હો જાતા હૈ ૪ । 'ધૂમપ્રમાપ પૃથ્વીએ અઢતીસુત્તરં જોયણ સયસહસ્સં' ઘનોદધિ સહિત ધૂમપ્રમા પૃથિવી કા અન્તર પ્રમાણ અઢતીસ હજાર યોજન અધિક એક લાખ યોજન કા હૈ જૈસે ધૂમપ્રમા પૃથિવી કા બાહલ્ય અઠારહ હજાર યોજન અધિક એક લાખ યોજન કા હૈ ઉસમેં ઘનોદધિ કે બીસ હજાર યોજન મિલાને સે ધૂમપ્રમા-પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનોદધિ કે અધસ્તન ચરમાન્ત કા

એજ પ્રમાણે 'પંકપ્રમાપ પૃથ્વીએ ચત્તાલીસુત્તરં જોયણસયસહસ્સં' પંક પ્રમા પૃથ્વીના ઘનોદધિ સહિતના આ બન્નેની વચમાં એક લાખ આળીસ હજાર યોજનનું અંતર છે જેમકે પંકપ્રમા પૃથ્વીનું બાહલ્ય એક લાખ બીસ હજાર યોજનનું છે. તેમાં ઘનોદધિના બીસ હજાર યોજન મેળવવાથી પંકપ્રમા ની ઉપરના એક લાખ આળીસ હજાર યોજનનું અંતર થઈ જાય છે. (૪)

'ધૂમપ્રમાપ પૃથ્વીએ અઢતીસુત્તર જોયણસયસહસ્સં' ઘનોદધિ સહિત ધૂમ-પ્રમા પૃથ્વીના અંતરનું પ્રમાણ આઠત્રીસ હજાર યોજન અધિક એક લાખ યોજનનું છે. તેમાં ઘનોદધિના બીસહજાર યોજન મેળવવાથી ધૂમપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનોદધિની નીચેના ચરમાન્તનું અંતર આઠત્રીસ હજાર યોજન અધિક એક લાખ યોજનનું થઈ જાય છે. ૫ ।

प्रभायाः पृथिव्या वाहल्यम् अष्टादशसहस्रयोजनोत्तरशतसहस्रयोजनपरिमितम्, तस्मिन् घनोदधिं त्रिंशतिसहस्रयोजनवाहल्यं प्रक्षिप्यते तेनायाति यथोक्तं घनोदधिं सहिताया धूमप्रभा-पृथिव्या उपरितनाच्चरमान्तात् घनोदधेरधस्तन चरमान्तस्य अन्तरप्रमाणमिति ५। 'तमाए पुढवीए छत्तीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं तमःप्रभायाः पृथिव्या घनोदधिं सहिताया उपरितनाच्चरमान्तात् घनोदधेरधस्तन चरमान्तः, एतत् त्रिंशत्सहस्रयोजनोत्तरं योजनशतसहस्रमन्तरम्। तत्र तमःप्रभायाः पृथिव्या वाहल्यम्-षोडशसहस्रयोजनोत्तरशतसहस्रयोजनपरिमितम्, तस्मिन् घनोदधेर्विंशति सहस्रयोजनवाहल्यं प्रक्षिप्यते तेनायाति यथोक्तं घनोदधिं सहिताया स्तमःप्रभा पृथिव्या उपरितनचरमान्तात् घनोदधेरधस्तनचरमान्तस्यान्तरप्रमाणमिति ६। 'अहे सत्तमाए पुढवीए अट्ठावीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं' अधः सप्तम्या स्तमस्तमः प्रभायाः पृथिव्याः घनोदधिं सहिताया उपरितनाच्चरमान्तात् घनोदधेरधस्तनचरमान्तः एतत् अष्टाविंशति सहस्रयोजनोत्तरं योजनशतसहस्रमन्तरम्। तत्र तमस्तमःप्रभा पृथिव्या वाहल्यम् अष्टसहस्रयोजनो-

अन्तर अडनीस हजार योजन अधिक एक लाख योजन का हो जाता है। ५। 'तमाए पुढवीए छत्तीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं' घनोदधि सहित तमःप्रभा पृथिवी का परस्पर छत्तीस हजार अधिक एक लाख योजन का अन्तर है, जैसे तमःप्रभा पृथिवी का वाहल्य सोलह हजार योजन अधिक एक लाख योजन का है उसमें घनोदधि के बीस हजार योजन मिलाने से तमःप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से घनोदधि के अधस्तन चरमान्त का छत्तीस हजार अधिक एक लाख योजन का अन्तर होता है ६ 'अहे सत्तमाए पुढवीए अट्ठावीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं' घनोदधि सहित अधःसप्तमी पृथिवी का परस्पर अन्तर अट्ठाईस हजार योजन अधिक एक लाख योजन का है, जैसे अधः सप्तमी पृथिवी

'तमाए पुढवीए छत्तीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं' घनोदधि सहित तमः प्रभा पृथ्वीनुं अन्तर परस्पर छत्तीस हजार अधिक एक लाख योजननुं छे, जेमेके तमः प्रभा पृथ्वीनुं वाहल्य मेण हजार योजन अधिक एक लाख योजननुं छे, तेमां घनोदधिना बीस हजार योजन मेणपवायी तमः प्रभा पृथ्वीना उपरता चरमान्तयी घनोदधिनी नीयेन चरमान्तनुं अन्तर छत्तीस हजार अधिक एक लाख योजननुं थाय छे। ६। 'अहे सत्तमाए पुढवीए अट्ठावीसुत्तरं जोयणसयसहस्सं' घनोदधि सहित अधःसप्तमी पृथ्वीनुं परस्पर अन्तर अट्ठावीस हजार योजनअधिक एक लाख योजननुं छे जेमेके अधःसप्तमी पृथ्वीनुं अन्तर अष्ट हजार योजन अधिक एक लाख योजननुं छे, तेमां घनोदधिना बीस हजार योजन

ત્રશતસહસ્રયોજનપરિમિતમ્ તસ્મિન્ ઘનોદધેર્દ્વિશતિં સહસ્રયોજન બાહ્યં પ્રક્ષિપ્યતે, તેનાયાતિ યથોક્તં ઘનોદધિ સહિતાયા સ્તમસ્તમાપ્રમા પૃથિવ્યા ઉપરિતનાચ્ચરમાન્તાત્ ઘનોદધેરધસ્તનચરમાન્તસ્યાન્તરપ્રમાણમિતિ ૭ । કિત્પર્યન્ત મિદમન્તરપ્રકરણં વાચ્યમ્ ? તન્નાહ—‘જાવ’ ઇતિ, ‘જાવ’ યાવત્, અત્ર યાવત્પદેન તૃતીય વાલુકાપ્રમા પૃથિવીત આરમ્ભ્યાધઃ સપ્તમી પર્યન્ત પૃથિવીનાં ઘનવાત-તનુ વાતાવકાશાન્તરમૂત્રાણિ સંગ્રાહ્યાણિ, તાનિ ચ ઉપરિતનાધસ્તનચરમાન્તાનામન્તરાણિ અસંખ્યેષશતસહસ્રયોજનત્વેન વ્યાખ્યેયાનિ, एषु અધસ્તન પૃથિવ્યા અવકાશાન્તરસ્યાધસ્તન ચરમાન્તસૂત્રં સૂત્રકારઃ સ્વયમેવ પ્રદર્શયતિ—‘અહે સત્તમાણં મંતે’ ઇત્યાદિ, ‘અહે સત્તમાણં મંતે ! પુઢવીણ’ અધઃ સપ્તમ્યાઃ સ્વલુ

કા આઠ હજાર યોજના અધિક એક લાખ યોજન કા હૈ ઉસમેં ઘનોદધિ કે ધીલ હજાર મિલानે સે અધસ્તન પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનોદધિ કે અધસ્તન ચરમાન્ત કા અન્તર અઢાઈસ હજાર યોજન અધિક એક લાખ યોજન કા હો જાતા હૈ ૭।

યહ અન્તર પ્રકરણ કહાં તક કહના ચાહિયે ? હસ પર કહતે હૈ—‘જાવ’ ઇતિ ‘જાવ’ યાવત્ યહાં યાવત્પદ સે તીસરી વાલુકાપ્રમા પૃથિવી સે લેકર અધઃસપ્તમી તક કી પૃથિવિયોં કે ઘનવાત તનુવાત ઔર અવકાશાન્તર કે સૂત્રોં કા સંગ્રહ કરના ચાહિયે । ઉન સૂત્રોં કા ‘ઉપરિતન અધસ્તન ચરમાન્તોં કા અન્તર અસંખ્યાત શતસહસ્ર યોજનોં કા હોતા હૈ’ એસા વ્યાખ્યાન કરના ચાહિયે । હનમેં અધઃસપ્તમી પૃથિવી ગત અવકાશાન્તર કે અધસ્તન ચરમાન્ત કા અન્તરસૂત્ર સૂત્રકાર સ્વયં દિવ્વલાતે હૈ—‘અહે સત્તમાણં મંતે’ ઇત્યાદિ । ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા

મેળવવાથી નીચેની પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનોદધિના અધસ્તન ચરમાન્તનું અંતર અઠ્યાવીસ હજાર યોજન અધિક એક લાખ યોજનનું થઈ જાય છે ॥૭॥

આ અંતર સંબંધી પ્રકરણ કયાં સુધી કહેવું જોઈએ ? તે સંબંધમાં સૂત્રકાર ‘જાવ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા કહે છે. ‘જાવ’ યાવત્ અહિયાં યાવત્પદથી ત્રીજી વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીયોના ઘનવાત, તનુવાત અને અવકાશાન્તર સંબંધી સૂત્રોનો સંગ્રહ કરવો જોઈએ. તે સૂત્રોના ઉપરિતન, અધસ્તન ચરમાન્તોનું અંતર અસંખ્યાત શતસહસ્ર યોજનોનું થાય છે. એ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન સમજી લેવું તેમાં અધઃસપ્તમીમાં આવેલ અવકાશાન્તરના અધસ્તન ચરમાન્તનું અંતર સૂત્ર સૂત્રકાર સ્વયં બતાવે છે. ‘અહે સત્તમાણં મંતે !’ ઇત્યાદિ

ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે ‘અહે સત્તમાણં મંતે ! પુઢવીણ’

भदन्त ! पृथिव्याः 'उवरिल्लाओ चरिमंताओ' उपरितनात् चरमान्तात् 'ओवा-
संतरस्स' अवकाशान्तरस्य 'हेठिल्ले चरिमंते' अधस्तनचरमान्त 'केवइयं अवाहाए
अंतरे पणत्ते' कियत्यया अवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तमिति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा'
इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं' असंख्येयानि
योजनशतसहस्राणि 'अवाहाए अंतरे पणत्ते' अवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तमिति ।

तृतीयस्याः खलु भदन्त ! बालुकामभायाः पृथिव्या उपरितन चरमान्ता-
दधस्तनचरमान्त एतदन्तरं कियद् अवाधया प्रज्ञप्तम्, भगवानाह—हे गौतम !
अष्टाविंशतिसहस्राधिकं योजनशतसहस्रमवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् । हे भदन्त !
बालुकामभायाः पृथिव्या उपरितन चरमान्तात् वनोदधेरुपरितनचरमान्त एतद-

पूछा है—'अहे सत्तमाए णं भंते पुढवीए' हे भदन्त ? इस अधःसप्तमी
पृथिवी के 'उवरिल्लाओ चरिमंताओ' उपरितन चरमान्त से 'ओवासं-
तरस्स हेठिल्ले चरिमंते' अवकाशान्त का अधःस्तन चरमान्त 'केवइयं
अवाहाए अंतरे पणत्ते' अवाधा से कितने अन्तर पर है ? उत्तर में
प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम 'असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं'
असंख्यात लाख योजन अवाधा से अन्तर कहा गया है । आलापक
प्रकार इस प्रकार से है—

तृतीय बालुकप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से उम्मी के अधस्तन
चरमान्त तक कितना अंतर कहा है ? इस के उत्तर में प्रभुश्रीने कहा है
गौतम बालुकप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से लेकर उम्मी के
अधस्तन चरमान्त तक एक लाख अठाईस हजार योजन का अन्तर है
क्योंकि बालुकप्रभा पृथिवी की मोटाई एक लाख अठाईस हजार योजन

हे भगवन् आ अधः सप्तमी पृथ्वीना 'उवरिल्लाओ चरिमंताओ' उपरितना
चरमान्तयो 'ओवासंतरस्स हेठिल्ले चरिमंते' अवकाशान्तान्तु नीचतु' चरमान्त
'केवइयं अवाहाए अंतरे पणत्ते' अवधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् अन्तरं प्रज्ञप्तम् ?
आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभु गौतमश्रीने कहे हे हे गौतम !
'असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं' असंख्यात लाख योजन अवाधया अन्तरं
प्रज्ञप्तम् आयेव हे. तेना आवाधयेन प्रश्नना नीचे प्रश्नान्ते से

तीर्थ बालुकप्रभा पृथ्वीना उपरितन चरमान्तान्तु नीचतु' अवधया
अवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् अन्तरं प्रज्ञप्तम् ? आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभु कहे हे हे गौतम !
प्रज्ञप्तम् पृथ्वीनी उपरितन चरमान्तान्तु अन्ति तेना नीचतु' चरमान्त
अन्ति के हे हे अधः सप्तमी पृथ्वीना उपरितन चरमान्तान्तु नीचतु' चरमान्त

ન્ટરં કિયદ્ અવાધયા મજ્જપ્તમ્ ? મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! અષ્ટાવિંશતિ સહસ્રા-
ધિકં યોજનશતસહસ્રમવાધયાઽન્ટરં મજ્જપ્તમ્ વાલુકાપ્રમાયા અધસ્તન ચરમાન્ત
ઘનોદધેરુપરિતનચરમાન્તયોઃ પરસ્પરં સંલગ્નતયા તુલ્યપ્રમાણત્વભાવાત્, હે
મદન્ત ! વાલુકાપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા ઉપરિતનચરમાન્તાત્ ઘનોદધેરુપરિતન-
ચરમાન્ત એતદન્ટરં કિયદ્ અવાધયા મજ્જપ્તમ્ મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! અષ્ટાવિંશ-
તિહસ્રાધિકં યોજનશતસહસ્રમવાધયાઽન્ટરં મજ્જપ્તમ્ વાલુકાપ્રમાયા અધસ્તન
ચરમાન્ત ઘનોદધેરુપરિતન ચરમાન્તયોઃ પરસ્પરં સંલગ્નતયા તુલ્યપ્રમાણત્વ ભાવાત્,
હે મદન્ત ! વાલુકાપ્રમાયા ઉપરિતન ચરમાન્તાત્ ઘનોદધેરુપરિતનચરમાન્ત એતદ-
ન્ટરં કિયદ્ અવાધયા મજ્જપ્તમ્ ? મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! અષ્ટચત્વારિંશતસહસ્રોતરં

કી કહી ગઈ છે । હે મદન્ત ! વાલુકાપ્રમા કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે
ઘનોદધિ કા ઉપરિતન ચરમાન્ત કિતને અન્તર પર છે । પ્રભુ કહતે હૈ-
યહ ભી એકલાખ અઠાઈસ હજાર યોજન કા હૈ ક્યોંકિ વાલુકાપ્રમા
કા અધસ્તન ચરમાન્ત ઔર ઘનોદધિ કા ઉપરિતન ચરમાન્ત પરસ્પર
સંલગ્ન હોને સે વાલુકાપ્રમા કે વાહલ્ય કે તુલ્ય પ્રમાણ કહા ગયા હૈ ।

ગૌતમ પ્રભુ સે પૂછતે હૈ-હે મદન્ત ! વાલુકાપ્રમા કે ઉપરિતન
ચરમાન્ત સે ઘનોદધિ કા જો અધસ્તન ચરમાન્ત હૈ । ઉનમેં કિતનો
અન્તર હૈ ? તો હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને એસા કહા હૈ કિ હે કિ હે ગૌતમ !
પૂર્વોક્ત નિયમ કે અનુસાર તૃતીય પૃથિવી કી એક લાખ અઠાઈસ હજાર
યોજન કી મોટાઈ મેં ઘનોદધિ કી વીસ હજાર યોજન કી મોટાઈ મિલા-
કર યહ અન્તર નિકલ આતા હૈ કિ વાલુકાપ્રમા કે ઉપરિતન ચરમાન્ત

પૃથ્વીની પહેળાઇ એક લાખ અઠ્યાવીસ હજાર યોજન કહેવામાં આવી છે.
હે ભગવન્ વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનોદધિની ઉપરનો
ચરમાન્ત કેટલા અંતર પર આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે
આ પ્રભુ એક લાખ અઠ્યાવીસ હજાર યોજનના અંતર પર છે. કેમકે વાલુકાપ્રમા
ની નીચેનો ચરમાન્ત અને ઘનોદધિની ઉપરનો ચરમાન્ત પરસ્પર મળેલા હોવાથી
વાલુકાપ્રમાના વાહલ્યની ઝરોઝરનું પ્રમાણ કહેલ છે. ગૌતમસ્વામી પ્રભુને
પૂછે છે કે હે ભગવન્ વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનોદધિનો
નીચેનો જે ચરમાન્ત છે, તેનું કેટલું અંતર કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્તનિયમ અનુસાર ત્રીજી પૃથ્વીની એક લાખ
અઠ્યાવીસ હજાર યોજનની વિશાળતામાં ઘનોદધિની વીસ હજાર યોજનની
વિશાળતા મેળવવાથી આ અંતર મળી આવે છે, કે વાલુકાપ્રમાની ઉપરના

योजनशतसहस्रबन्धयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम्, हे भदन्त ! बालुकाप्रभाया उपरितन
चरमान्तात् घनवातस्वोपरितनचरमान्त एतदन्तरं कियत् अबाधया प्रज्ञप्तम्,
हे गौतम । अप्पञ्चम्यारिहत्सुदस्राधिकं योजनशतसहस्रमन्तरं प्रज्ञप्तम् हे भदन्त !
घनवातस्साधस्तनचरमान्तः तलुवातावकाशान्तरयोरुपरितनाधस्तनचरमान्तः,
एतत् कियदन्तरं प्रज्ञप्तम् हे गौतम ! इत्येकसंख्येययोजनशतसहस्राणि अन्तरं
प्रज्ञप्तमिति ३ । पङ्कशभागाः पृथिव्या उपरितनचरमान्तादधस्तनचरमान्तः,

ले घनोदधि का ली धा स्तन चरमान्त है यह एक लाख अड़तालीस
हजार योजन के अन्तर में है

हे भदन्त ! बालुकाप्रभा के उपरितन चरमान्त से घनवात के
उपरितन चरमान्त तक कितना अन्तर है ! उत्तर में प्रभु कहते हैं—
हे गौतम ! बालुकाप्रभा के उपरितन चरमान्त से घनवात के उपरितन
चरमान्त तक एक लाख अड़तालीस हजार योजन का अन्तर है ऐसा
कहने का कारण यही है कि यहीं पर घनोदधि का अधस्तन चरमान्त
समाप्त होता है ! और तलुवाता का उपरितन चरमान्त प्रारम्भ होता है ।
हे भदन्त ! घनवात का अधस्तन चरमान्त तलुवात और आकाशान्तर
के उपरितन अधस्तन चरमान्त तक बालुकाप्रभा के उपरितन चरमान्त
से कितना अन्तर है ! तो जब प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं । हे गौतम
यहां तक इत्येक का असंख्य लाख योजन का अन्तर है ३ इसी
तरह से पङ्कशभा के सस्रबन्ध में भी उसकी मोटाई को लेकर उपरितन
चरमान्तही एक घनोदधिना ७ नीचिना चरमान्त छे, ते एक लाख अड़ता-
लीस हजार योजन का अन्तर पर छे

एतत् कियद्बाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह=हे गौतम ! विंशतिसहस्राधिकं योजनशतसहस्रमबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम्, हे भदन्त ! पङ्कप्रभायाः पृथिव्याः उपरितनचरमान्तात् घनोदधेरुपरितन चरमान्त एतदन्तरं कियद् अबाधया प्रज्ञप्तम् ? हे गौतम ! विंशतिसहस्रोत्तरं योजनशतसहस्रमबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम्, पङ्कप्रभाया अधस्तनचरमान्त-घनोदधेरुपरितन चरमान्तयोः परस्परं संलग्नतया तुल्य-प्रमाणत्वभावात् । हे भदन्त ! पङ्कप्रभाया उपरितनचरमान्तात् घनोदधेरधस्तन चर-

ચરમાન્ત સે उसी के अधस्तन चरमान्त तक का अन्तर जानना चाहिये- तथा घनोदधि के अधस्तन चरमान्त तक का अन्तर एवं घनवात के उपरितन तनुवात के उपरितन चरमान्त तक का अन्तर, और इनके अधस्तन चरमान्त तक का अन्तर तथा अवकाशान्तर के उपरितन अधस्तन चरमान्त तक का अन्तर निकाल लेना चाहिये-जैसे-हे भदन्त ! पङ्कप्रभा के उपरितन चरमान्त से उसी के अधस्तन चरमान्त तक कितना अन्तर है ? हे गौतम ! पङ्कप्रभा के उपरितन चरमान्त से उसी के अधस्तन चरमान्त तक एक लाख बीस हजार योजन का अन्तर है क्योंकि इस पृथिवी की मोटाई इतनी ही कही गई है । हे भदन्त ! पङ्કપ્રભા के ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનોદધિ કા ઉપરિતન ચરમાન્ત મેં કિતના અંતર છે ? હે ગૌતમ બહી એક લાખ બીસ હજાર યોજન કા છે । કયોકિ પંકપ્રભા કા અધસ્તન ભાગ ઔર ઘનોદધિ કા ઉપરિતન ભાગ પરસ્પર સંલગ્ન છે । હે ભદન્ત ! પંકપ્રભા કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે

પડોળાઈના સંબંધમાં ઉપરના ચરમાન્તથી તેનીજ નીચેના ચરમાન્ત સુધીનું અંતર સમજવું. તથા ઘનોદધિની નીચેના ચરમાન્ત સુધીનું અંતર અને ઘનવાતની ઉપરના અને તનુવાતના ઉપરના ચરમાન્ત સુધીનું અંતર અને તેની નીચેના ચરમાન્ત સુધીનું અંતર તથા અવકાશ ન્તરની ઉપરના અને નીચેના ચરમાન્ત સુધીનું અન્તરસમજી લેવું જોઈએ જેમકે હે ભગવન્ ! પંકપ્રભા પૃથ્વીની ઉપરના ચરમાન્તથી તેની નીચેના ચરમાન્ત સુધીમાં કેટલું અંતર કહ્યું છે. ? આપ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! પંકપ્રભા ની ઉપરના ચરમાન્તથી તેની નીચેના ચરમાન્ત સુધીમાં એક લાખ વીસ હજાર યોજનનું અંતર કહેલું છે. કેમકે આ પૃથ્વીની વિશાળતા એટલીજ કહેવામાં આવી છે. હે ભગવન્ પંકપ્રભા પૃથ્વીની ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનોદધિની ઉપરના ચરમાન્ત સુધીમાં કેટલું અંતર કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! એજ એક લાખ વીસ હજાર યોજનનું અંતર કહ્યું છે. કેમકે પંકપ્રભા પૃથ્વીની નીચેના ભાગ અને ઘનોદધિની ઉપરના ભાગ

मान्तः, एतदन्तरं कियद् अवाधया प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-हे गौतम ! चत्वारिंशत्सहस्रोत्तरं योजनशतसहस्रमवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् । घनवातस्योपरितन चरमान्तोऽपि चत्वारिंशत्सहस्रोत्तरं योजनशतसहस्रमन्तरं भवति, द्वयोः परस्परं संलग्नत्वात् । एवं घनवातस्याधस्तनचरमान्तः तनुवतावाकाशान्तराणामुपरितनाधस्तनचरमान्तः एतद् अपरूपेययोजनशतसहस्रमन्तरं प्रज्ञप्तम् ॥४॥

घनोदधि के अधस्तन चरमान्त तक कितना अन्तर है ? गौतम ! पंक-
प्रभा के उपरितन चरमान्त से घनोदधि के अधस्तन चरमान्त तक
एक लाख चालीस हजार योजन का अन्तर है यहां घनोदधि की मोटाई
बीस हजार योजन की उसकी मोटाई में मिलाकर यह उत्तर दिया गया
है । हे भदन्त ! पंकप्रभा के उपरितन चरमान्त से घनवात के उपरि-
तन चरमान्त तक कितना अन्तर है ? हे गौतम एक लाख चालीस
योजन का अन्तर है । क्योंकि घनोदधि का अधस्तन चरमान्त और
घनवात का उपरितन चरमान्त परस्पर संलग्न है । हे भदन्त ! पंकप्रभा
के उपरितन चरमान्त से घनवात के अधस्तन चरमान्त तक कितना
अन्तर है ? गौतम ! यहां असंख्यात लाख योजन का अन्तर है । हे भद-
न्त ! पंकप्रभा के उपरितन चरमान्त से तनुवात और अवकाशान्तर के
उपरितन अधस्तन चरमान्त तक कितना अन्तर है ? गौतम ! दोनों के
उत्तर में वहां से यहां तक भी असंख्यात लाख योजन का अन्तर है ।

परपर भजेदा छे छे लगवन् पञ्चप्रभा पृथ्वीनी उपरता यरमान्तधी घनोदधिनी
नीचेना यरमान्त सुधीमा डेटहु अन्तर कहुं छे ? छे गौतम ! पञ्चप्रभाना
उपरता यरमान्तधी घनोदधिनी नीचेना यरमान्त सुधीमां ओइ लाख याणीस
हजार येजननु अन्तर कहुं छे अहिंया घनोदधिनी पडोणध बीस हजार
येजननी तेनी पडोणधमा भेजनीने या उत्तर कहेइ छे छे लगवन् पञ्च
प्रभानी उपरता यरमान्तधी घनवातनी उपरता यरमान्त सुधी डेटहु अन्तर कहुं
छे ? छे गौतम ! ओइ लाख याणीस हजार येजननु अन्तर कहेइ छे, हेमहे
घनोदधिनी नीचेना यरमान्त अन्त घनवातनी उपरता यरमान्त परस्पर
भजेदा छे छे लगवन् पञ्चप्रभा पृथ्वीनी उत्तरता यरमान्तधी घनवातनी नीचेना
यरमान्त सुधीमा डेटहु अन्तर कहुं छे ? या प्रभाना उत्तरमां प्रहु कहे छे
हे छे गौतम ! या सवधना यरमान्त लाख येजननु अन्तर कहुं छे,
हे लगवन् पञ्चप्रभा पृथ्वीनी उपरता यरमान्तधी तनुवात अन्त अवकाशान्तर
नी उपरता अन्त नीचेना यरमान्त सुधीमा डेटहु अन्तर कहुं छे ? उत्तर
छे गौतम ! या अन्त प्रभाना उत्तरमां यांणी अहिं कुध अन्तप्रभात लाख

धूमप्रभायाः पृथिव्या उपरितनचरमान्तात् अधस्तनचरमान्तः कियत्
 अवाधया एतदन्तरं प्रज्ञप्तम् हे गौतम ! अष्टादशसहस्रोत्तरं योजनशतसहस्र-
 मन्तरं प्रज्ञप्तम् । हे भदन्त ! धूमप्रभाया उपरितनचरमान्तः एतत् कियदन्तरं
 प्रज्ञप्तम् ? हे गौतम ! अष्टादशसहस्रोत्तरं योजनशतसहस्रमन्तरं प्रज्ञप्तम् । हे
 भदन्त ! धूमप्रभायाः पृथिव्या उपरितनचरमान्तात् घनोदधेरधस्तनचरमान्तः
 एतत् किञ्च अवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् ? हे गौतम ! अष्टत्रिंशत्सहस्रोत्तरं योजन-
 शतसहस्रमन्तरं प्रज्ञप्तम् । अस्या एव उपरितनचरमान्ताद् घनवातस्थोपरितन-
 चरमान्तोऽपि अष्टत्रिंशत्सहस्रोत्तरं योजनशतसहस्रमन्तरम्, घनोदधेरधस्तन-
 चरमान्तं घनवातोपरितनचरमान्तयोः परस्परं संलग्नत्वात् । घनवातस्याधस्तन-

हे भदन्त ! धूमप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से उसी के अधस्तन
 चरमान्त तक का कितना अन्तर है ? गौतम ! यहाँ एक लाख अठारह
 हजार योजन का अन्तर है । भदन्त ! धूमप्रभा के उपरितन चरमान्त
 से घनोदधि के अधस्तन चरमान्त तक कितना अन्तर है ? हे गौतम !
 यहाँ अन्तर एक लाख अड़तीस हजार योजन का है धूमप्रभा के बाह्य
 में घनोदधि के बीस हजार योजन गिलाने से इतना हो जाता है । हे
 भदन्त धूमप्रभा के उपरितन चरमान्त से घनवात के उपरितन चरमान्त
 तक कितना अन्तर है ? गौतम ! यहाँ एक लाख अड़तीस हजार योजन
 का अन्तर है क्योंकि धूमप्रभा के घनोदधि का अधस्तन चरमान्त और
 घनवात का उपरितन चरमान्त संलग्न है । हे भदन्त ! धूमप्रभा के
 उपरितन चरमान्त से घनवात के अधस्तन चरमान्त और तनुवात

योजननुं अंतर छेलेल छे. प्रश्न छे लगवन् ! धूमप्रभा पृथ्वीनी उपरता
 चरमान्तथी तेनी नीचेना चरमान्त सुधीमां डेटलुं अंतर छेलेल छे ? उत्तर
 छे गौतम ! आ सणधमा ओठ लण अठार डज्जर योजननु अंतर छलुं छे.
 प्रश्न-छे लगवन् धूमप्रभा पृथ्वीनी उपरता चरमान्तथी घनोदधिनी नीचेना
 चरमान्त सुधीमां डेटलुं अंतर छेलेल छे ? उत्तर छे गौतम ! आनुं अंतर
 ओठ लण अठ्ठावीस डज्जर योजननुं छलुं छे डेनडे धूमप्रभा पृथ्वीना
 आदधमा घनोदधिना बीस जज्जर योजन मेणवव '३' आ प्रमाणु थाय छे.
 प्रश्न-छे लगवन् धूमप्रभा पृथ्वीनी उपरता चरमान्तथी नीचेना घनवातना
 उपरता चरमान्त सुधीमां डेटलुं अंतर छलुं छे ? उत्तर-छे गौतम ! आ
 सणधमां ओठ लण अठ्ठावीस डज्जर योजननु अंतर छलुं छे, १३८००० डेमडे
 धूमप्रभा पृथ्वीनी नीचेना चरमान्त आने घनवात नी उपरता चरमान्त मेणवव
 छे प्रश्न-छे लगवन् धूमप्रभा पृथ्वीनी उपरता चरमान्तथी घनवातनी नीचेना

प्रमेययोति का टीका प्र ३ अ. १० प्रतिपृथिव्याः उपरिधस्तनचरमान्तयोरन्तरम् २४१

चरमान्तः, तनुवातायकाशान्तरयोरुपरितनाधस्तनचरमान्त प्रत्येकवसंख्येय-
योजनशतसहस्रपन्तरं ज्ञातव्यम् ५। तमःप्रभायाः पृथिव्या उपरितनचरमान्तात्
अधस्तनचरमान्तः, एतत् क्रियदन्तरं प्रज्ञप्तम् हे गौतम ! षोडशसहस्रान्तरं योजन-
शतसहस्रपन्तरं प्रज्ञप्तम् एतदेवान्तरं तमःप्रभाया उपरितनचरमान्तात् घनोदधे-
रुपरितनचरमान्तेऽपि ज्ञेयम् उभयोः परस्परं संगतया तुल्यममाणत्वादिति ।

तमःप्रभायाः उपरितनचरमान्तात् घनोदधेरधस्तनचरमान्तः, एतत् क्रियद्
अवाधयाऽन्तरमिति प्रश्नः । अगवानाह—षट्त्रिसहस्रयोजनोत्तरं योजनशतसहस्र-

के अधस्तन चरमान्त तक कितना अन्तर है ? यहां दोनों के अन्तर में
असंख्यात लाख योजन कदना चाहिये हे भदन्त ! धृजप्रभा के उपरितन
चरमान्त से अवकाशान्तर के उपरितन अधस्तन चरमान्त तक कितना
अन्तर है । हे गौतम ! यहां पर भी असंख्यात लाख योजन का
अन्तर है । हे भदन्त ! तमःप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से
अधस्तन चरमान्त तक कितना अन्तर है ? गौतम ! तमःप्रभा पृथिवी के
उपरितन चरमान्त से अधस्तन चरमान्त तक अन्तर एक लाख सोलह
एजार का है तथा—यही अन्तर तमःप्रभा के उपरितन चरमान्त से
घनोदधि के उपरितन चरमान्त से भी एक लाख सोलह एजार योजन का
अन्तर है । तमःप्रभा पृथिवी के उपरितन चरमान्त से यहां के घनोदधि
का जो अधस्तनचरमान्त है । वहां तक कितना अन्तर है ? गौतम !

अरमान्त अने तनुवातनी नीचेना अरमान्त सुधीमां डेटुं अंतरं ह्युं छे ?
उत्तर-हे गौतम ! आ जानेना अंतरमां अक्षय्यात् योजनतुं अंतरं ह्युं
लोभये. प्रश्न-हे लशवन् धूमप्रलाणी उपरना अरमान्तयी अपवाशान्तरना
उपर नीचेना अरमान्त सुधीमां डेटुं अंतरं ह्युं छे ? उत्तर-हे गौतम !
आ अक्षय्यात् पण्य अक्षय्य लाण योजनतुं अंतरं लभन्तुं.

મન્તર મવતીત્યુત્તરમ્ । તમઃપ્રમાયા ઉપરિતનચરમાન્તાત્ ઘનવાતસ્યોપરિતન-
ચરમાન્તસ્યાપિ અન્તરમેતાવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્-ષટ્ત્રિંશત્સહસ્રોત્તરમેકં લક્ષમિતિ । તમઃ
પ્રમાયા ઉપરિતનચરમાન્તાત્ ઘનવાતસ્યાધસ્તન ચરમાન્તઃ તન્નુવાતાદકાશાન્તરયો-
રુપરિતનાધસ્તન ચરમાન્તાશ્ચ પ્રત્યેકમસંખ્યેય યોજનશતસહસ્રમન્તરં જ્ઞાતવ્યમિતિ
૬ । હે મદન્ત ! અધઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યા ઉપરિતનચરમાન્તાદધસ્તનચરમાન્તઃ,
एतत् ક્રિયદન્તરં પ્રજ્ઞસમ્ ? હે ગૌતમ ! અષ્ટસહસ્રયોજનોત્તરં યોજનશતસહસ્રમન્તરં
પ્રજ્ઞસમ્, અધઃ સપ્તમ્યા ઉપરિતનચરમાન્તાત્ ઘનોદધેરુપરિતનચરમાન્તઃ एतत्
અષ્ટસહસ્રોત્તરં યોજનશતસહસ્રમન્તરં મર્વાત ।

અધઃ સપ્તમપૃથિવ્યા ઉપરિતનચરમાન્તાત્ ઘનોદધેરધસ્તનચરમાન્તઃ एतत्
તમઃપ્રમા પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનોદધિ કે અધસ્તન
ચરમાન્ત તક અન્તરેક લાખ છત્તીસ હજાર યોજન કા હૈ તમઃપ્રમા
પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનવાત કે ઉપરિતન ચરમાન્ત તક મી
હતના હી એક લાખ છત્તીસ હજાર યોજન કા અન્તર હૈ તથા તમઃપ્રમા
પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઘનવાત કે અધસ્તન ચરમાન્ત તક
અન્તર અસંખ્યાત લાખ યોજન કા હૈ । ઓર હતના હી અન્તર અવકા-
શાન્તર કે ઉપરિતન અધસ્તન ચરમાન્ત તક હૈ । હે મદન્ત ! અધઃસપ્તમ
પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે ઉસકે અધસ્તન તક કિતના અન્તર હૈ ?
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ હે ગૌતમ ! અધઃસપ્તમી પૃથિવી કે ઉપરિતન
ચરમાન્ત સે હસી કે અધસ્તન ચરમાન્ત તક અન્તર એક લાખ આઠ
હજાર યોજન કા હૈ તથા અધઃસપ્તમી પૃથિવી કે ઉપરિતન ચરમાન્ત સે

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! તમઃપ્રમા પૃથ્વીની ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનોદધિની
નીચેના ચરમાન્ત સુધીમાં એક લાખ છત્તીસ હજાર યોજનનું અંતર કહ્યું છે.
પ્રશ્ન-તમઃપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનવાતના ઉપરના ચરમાન્ત સુધીમાં
આટલું જ એટલે કે એક લાખ છત્તીસ હજાર યોજનનું અંતર કહ્યું છે તથા
તમઃપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનવાતની નીચેના ચરમાન્ત સુધીમાં
અસંખ્ય લાખ યોજનનું અંતર કહેલ છે. અને એટલું જ અંતર અવકાશાન્તર
ના ઉપર અને નીચેના ચરમાન્ત સુધીમાં કહ્યું છે. પ્રશ્ન-હે ભગવન્ અધઃસપ્તમી
તમસ્તમા પૃથ્વીની ઉપરના ચરમાન્તથી એની નીચેના ચરમાન્ત સુધીમાં કેટલું
અંતર કહ્યું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ !
અધઃસપ્તમી તમસ્તમા પૃથ્વીની ઉપરના ચરમાન્તથી તેની નીચેના ચરમાન્ત
સુધીમાં એક લાખ અઠ્યાત્તીસ હજાર યોજનનું અંતર કહેલ છે.

પ્રશ્ન-અધઃસપ્તમી તમસ્તમા પૃથ્વીની ઉપરના ચરમાન્તથી ઘનોદધિની

कियद् अवाधया अन्तरं प्रज्ञप्तम् भगवानाह-हे गौतम ! अत्र घनोदधेः प्रमाण संमेलनेन अष्टाविंशतिसहस्रयोजनोत्तरं योजनशतसहस्रमन्तरं प्रज्ञप्तम् । अधः सप्तम्याः पृथिव्या उपरितनचरमान्तात् घनवातस्योपरितनचरमान्तोऽपि अष्टा विंशतिसहस्रोत्तरमेकं लक्षम् । घनोदधेरधस्तनचरमान्तस्य घनवातस्योपरितन चरमान्तस्य च-द्वयोः परस्परं संलग्नत्वा तुल्यप्रमाणत्वमिति ।

एव घनवातस्याधस्तनचरमान्तस्य तनुवातादकाशान्तरयोः उपरितनाधस्तनचर-मान्तानां च प्रत्येकमसंख्येययोजनसहस्रमन्तरं भवतीति ज्ञातव्यम् ॥१०॥

सम्पत्ति-रत्नप्रभादि पृथिवीनां परस्परमग्राग्रेण पृथिवीमपेक्ष्य पूर्वपूर्व पृथिव्या बाह्यविस्ताराभ्यां तुल्यत्वादकं प्रतिपादयन्नाह-इमाणं भंते' इत्यादि, ।

मूलम्-इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी दोच्चं पुढवि पणि-
हाय वाहल्लेणं किं तुल्ला विसेसाहिया संखेज्जगुगा ? वित्थरेण किं
तुल्ला विसेसहीणा संखेज्जगुणहीणा ? गोयमा ! इमाणं रयण-

घनोदधि का उपरितन चरमान्त कितने अन्तर में है ? हे गौतम एक लाख आठ हजार योजन का है । अधःसप्तम पृथिवी के उपरितन चरमान्त से घनोदधि के अधस्तन चरमान्त तक अन्तर एक लाख अठाईस हजार योजन का है अधःसप्तमी पृथिवी के उपरितन चरमान्त तक भी अन्तर एक लाख अठाईस हजार योजन का है । अधःसप्तमी पृथिवी के उपरितन चरमान्त से घनवात के अधस्तन चरमान्त तक अन्तर असंख्यात लाख योजन का है । तथा इतना ही अन्तर तनुवात के उपरितन अधस्तन चरमान्त तक है इसी प्रकार अवध्याद्यान्तर के भी उपरितन अधस्तन चरमान्त तक भी असंख्यात लाख योजन का अन्तर है । ऐसा स्पष्टीकरण इस कथन का है । नृप ॥१०॥

उपरना चरमांत सुधीमां डेटला योजननुं अंतर डेटेल छे । उत्तर-हे गौतम !
बोड लाख आठ्यावीस हजार योजननुं अंतर डेटेल छे । अध-अध सप्तमी
तमस्तमा पृथ्वीनी उपरना चरमान्तधी घनोदधिनी नीचेना चरमान्त
सुधीमा डेटेल अंतर डेटेल छे । उत्तर-हे गौतम ! बोड लाख
आठ्यावीस हजार योजननुं अंतर डेटेल छे अध सप्तमी पृथ्वीनी उपरना
चरमान्त सुधीमा पछ असांख्यात लाख योजननुं अंतर डेटेल छे । तथा
बोड लाख का अंतर तनुवतनी उपरना अने नीचेना चरमान्त सुधीमा डेटेल छे,
आज प्रभाटे असांख्यात उपरना अने नीचेना चरमान्त सुधीमां पछ
असांख्यात लाख योजननुं अंतर डेटेल छे । अन्तरेनु का डेटेली असां
ख्यात डेटेल छे ॥ लु. १० ॥

પપ્પમા પુઢવી દોચ્ચં પુઢવિં પળિહાય વાહલ્લેણં નો તુલ્લા વિસે-
સાહિયા નો સંખેજ્જગુણા, વિસ્થારેણં નો તુલ્લા વિસેસહીના નો
સંખેજ્જગુણહીના । દોચ્ચા ણં મંતે ! પુઢવી તચ્ચં પુઢવિં પળિહાય
વાહલ્લેણં કિં તુલ્લા એવં ચેવ આણિયવ્વં । એવં તચ્ચા ચતુર્થી
પંચમીછટ્ટી । છટ્ટી ણં મંતે ! પુઢવી સત્તમં પુઢવિં પળિહાય
વાહલ્લેણં કિં તુલ્લા વિસેસાહિયા સંખેજ્જગુણા એવં ચેવ આણિ-
યવ્વં । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ॥

જેરહથ ઉદ્દેસઓ પઢમો ॥સૂ. ૧૧॥

જાયા--ઇયં સ્વલ્લ મદન્ત ! રત્નપ્રભા પૃથિવી દ્વિતીયાં પૃથિવીં પ્રણિધાય
વાહલ્યેન કિં તુલ્યા વિશેષાધિકા સંખ્યેયગુણા ? વિસ્તરેણ કિં તુલ્યા વિશેષહીના-
સંખ્યેયગુણહીના ? ગૌતમ ! ઇયં સ્વલ્લ રત્નપ્રભા પૃથિવી દ્વિતીયાં પૃથિવીં પ્રણિધાય
વાહલ્યેન નો તુલ્યા વિશેષાધિકા નો સંખ્યેયગુણા, વિસ્તારેણ નો તુલ્યા વિશેષ-
હીના નો સંખ્યેયગુણહીના । દ્વિતીયા સ્વલ્લ મદન્ત ! પૃથિવી તૃતીયાં પૃથિવીં પ્રણિ-
ધાય વાહલ્યેન કિં તુલ્યા એવમેવ મણિતવ્યમ્ । એવં તૃતીયા ચતુર્થી પંચમી પઠ્ઠી ।
પઠ્ઠી સ્વલ્લ મદન્ત ! પૃથિવી સત્તમીં પૃથિવીં પ્રણિધાય વાહલ્યેન કિં તુલ્યા વિશેષા-
ધિકા સંખ્યેયગુણા એવમેવ મણિતવ્યમ્ । તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ॥પૂ. ૧૧॥

ટીકા--‘ઇમા ણં મંતે ! રચણપ્પમા પુઢવી’ ઇયં સ્વલ્લ મદન્ત ! રત્નપ્રભા પૃથિવી
‘દોચ્ચં પુઢવિં પળિહાય’ દ્વિતીયાં શર્કરાપૃથિવીં પ્રણિધાય--આશ્રિત્ય દ્વિતીય

અથ રત્નપ્રભાદિ પૃથિવિયોં કા પરસ્પર અગલી-અગલી પૃથિવિયોં
કો લેકર પૂર્વ પૂર્વ કી પૃથિવી કા વાહલ્ય ઓર વિસ્તાર સે તુલ્યત્વાદિ
પ્રતિપાદન કરતે હિં-

‘ઇમા ણં મંતે ! રચણપ્પમા પુઢવી દોચ્ચં પુઢવિં’ ઇત્યાદિ ॥સૂ. ૧૧॥

ટીકાર્થ--ઇસર્થે ગૌતમ ને પ્રશ્ન હે એસા પૂછા હૈ--‘ ઇમા ણં મંતે !
રચણપ્પમા પુઢવી’ હે મદન્ત ! વહ રત્નપ્રભા પૃથિવી ‘દોચ્ચં પુઢવિં

હવે રત્નપ્રભા વિગેરે પૃથ્વીયો પરસ્પર પછી પછીની પૃથ્વીઓને લઈને
પહેલાં પહેલાની પૃથ્વીનું બાહલ્ય અને વિસ્તારથી સમાનપણાનું
પ્રતિપાદન કરે છે,

‘ઇમા ણં મંતે ! રચણપ્પમા પુઢવી દોચ્ચં પુઢવિં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ--આમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે ‘ઇમા ણં મંતે !
રચણપ્પમા પુઢવી’ હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ‘દોચ્ચં પુઢવિં પળિહાય’

પૃથિવ્યપેક્ષયેત્વર્થઃ 'વાહલ્લે ણં' વાહલ્યેન વહલતાયા ભાવો વાહલ્યં પિણ્ડભાવ
સ્તેન પિણ્ડભાવાત્સકવાહલ્યેન 'કિં તુલ્લા વિસેસાદિયા સંખેજ્જગુણા' કિં તુલ્યા
-સદશી વિશેષાધિકા સંરુપેયગુણાધિકા વા ભવતીતિ વાહલ્ય મધિકૃત્ય પ્રગ્ન
ત્રયમ્ । નન્તુ રત્નપ્રભાપૃથિવી અગ્નીતિ સદસ્રોત્તરૈક શતસદસ્ર યોજન વાહલ્યા, શર્કરા-
પૃથિવી ચ દ્વાત્રિશતસદસ્રોત્તરૈઃશતસદસ્રયોજનવાહલ્યેતિ સર્વપૃથિવીનાં વાહલ્યં
પૂર્વસૂત્રેડનુપદમેવ મગધતા પ્રદર્શિતમિતિ સત્યાપે અર્થાદ્યમેડસ્ય વાહલ્યવિષયક
પ્રશ્નત્રયસ્ય નૈરર્થવ્યયમેવ મગ્નીતિ સ્પષ્ટમ્ પ્રગ્નો દ્વિવિદો ભવતિ-જ પ્રશ્નઃ અજ
પ્રશ્નઃ, જપ્રશ્નઃ સ મોહ્યતે, ચઃ સ્વરથાનાર્થાવગમે સમ્યપિ મન્દબુદ્ધિ વિનેયજનવ્યા
મોહાપનોદાય ક્રિયતે, અજ પ્રશ્નઃ સઃ, ચઃ સ્વરથાનાર્થાવગમે સતિ તજ્જિજ્ઞાસાર્થ

પણિહાય' દ્વિતીય શર્કરા પ્રભા પૃથિવી કો આશ્રિત કરકે 'વાહલ્લેણં
કિં તુલ્લા વિસેસાદિયા, સંખેજ્જ ગુણા' મોટાઈ થેં કયા દરાણર છે ? યા
વિશેષાધિકા છે ? યા સંરુપાત ગુણી અધિકા છે ? યહાં કોઈ જાણ કરતા
છે કે રત્નપ્રભા પૃથિવી પણ લાલ્લ અરલી હજાર યોજન વાહલ્ય ચાલી
છે ઓર શર્કરાપ્રભા પૃથિવી પણ લાલ્લ ચલીજ હજાર યોજન કી છે,
હસ પ્રકાર લલ્લ પૃથિવિયોં કા વાહલ્ય હસી દુઝકે પૂર્વ સૂત્ર સેં મગધાન
ને ચતલા દિયા છે તેં : હલ્લ વિષય તા અર્થબોધ હોને પર થી ચે વાહલ્ય
વિષય કે તીન પ્રશ્ન ચતાં નિર્ણય હોતે હેં । તાં તુરંતારો ચત પાથન ઠીક
હેં પરન્તુ પ્રશ્ન દો પ્રકાર કા હોતા હેં-પ્રકાર પ્રશ્ન ઓર કૂમરા અજ પ્રશ્ન,
જપ્રશ્ન વલ કહલોતા હેં જો અપને જાનતે છુ પણ મીં સમીપમ્ મન્દ બુદ્ધિ

બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીનો આશ્રય કરીને 'વાહલ્લેણં કિં તુલ્લા વિસેસાદિયા
સંખેજ્જગુણા' પહોળાઈમાં શું બરાબર છે ? અથવા વિશેષાધિક છે ? અથવા
સંખ્યાતગણી વધારે છે ? આ સંબંધમાં ટોણ શંકા કરેકે રત્નપ્રભા પૃથ્વી
એક લાખ એસી હજાર યોજન બાહલ્યવાળી છે. અને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી
એક લાખ બીસ હજાર યોજન બાહલ્યની છે. આ રીતે બંને પૃથ્વીયોનું
બાહલ્ય આ સૂત્રની પહેલા સૂત્રમાં જગવાને વતાવેલ છે. તે આ વિષયનો
અર્થ બોધ થવા છતાં પણ તે બાહલ્યના સંબંધમાં ત્રણ પ્રશ્ન કરવામાં
આવ્યા છે તે અદિયાં નિર્ણય જણાય છે. ઉત્તર-દા તન રં આ કથન બરા-
બર છે પરંતુ પ્રશ્નો છે પ્રશ્નના હાય છે. એક 'જ પ્રશ્ન અને બીજો 'અજ'
પ્રશ્ન' જ પ્રશ્ન એ મોહન છે કે તે ચોતે વાહલ્ય હતાં પણ અથા સમીપમાં
રહેવાના મંદ બુદ્ધિવાળા નિં શંકા વિગતો મહેન વિગતમ્ મહે પૂછવામાં

ક્રિયતે । અત્રેદં પ્રશ્નત્રયં જ્ઞવિષયકં મન્દબુદ્ધિવિનેયજનબોધાર્થં ગૌતમેન કૃત-
મિતિ નાનાસ્ય પ્રશ્નત્રયસ્ય નૈરર્થવચમિતિ । કથમેતજ્ઞાયતે યદેતત્ પ્રશ્ન ત્રયં
જ્ઞવિષયકમ્ ? इति चेत् स्वावबोधाय तत्रैवाग्रे प्रश्नान्तरोपन्यासात् ।

અથ વિસ્તારવિષયે પ્રશ્ન માહ-તથાહિ-‘વિત્થરેણં’ વિસ્તરેણ વિષ્કમ્બેણ
‘તુલ્લા વિસેસહીણા સંખેજ્જગુણહીણા’ તુલ્યા-સદૃશી વિશેષહીના સંખ્યેયગુણહીના
વા ; ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, । મગવાનાહ ‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘इमा णं रयणप्पभा पुढवी’ इयं खलु रत्नप्रभा पृथिवी ‘दोच्चं पुढविं पणिहाय’
द्वितीयां शर्कराप्रभा पृथिवीं पणिहाय-आश्रित्य तदपेक्षयेत्यर्थः । ‘बाहल्लेणं’

વિનીત શિષ્ય કી શંકા નિવારણ કે લિયે પૂછા જાય । ઔર जो अपने
नहीं जानते हुए जिज्ञासा बुद्धि से पूछा जाय वह अज्ञ प्रश्न कहा जाता
है । यहां जो गौतम स्वामी ने प्रश्न किया है वह मन्द बुद्धि विनेय
शिष्य के जानने के लिये किया गया होने से यह ज्ञ प्रश्न है इसलिये
यह निरर्थक नहीं है । यह कैसे जाना जाय कि यह ज्ञ प्रश्न है ? इसका
उत्तर यह है कि-अपने जानने के लिये यहीं पर आगे दूसरा प्रश्न
विस्तार जानने के लिये पूछा जा रहा है इससे सिद्ध होता है कि यह
ज्ञ प्रश्न है । अब विस्तार के विषय में कहते हैं- ‘वित्थरेणं किं तुल्ला,
विसेसहीणा, संखेज्ज गुण हीणा’ तथा-विस्तार की अपेक्षा यह उस से
तुल्य है ? या विशेष हीन है ? या संख्यात गुणहीन है ? प्रभु इस प्रश्न
के उत्तर में कहते हैं-‘गोयमा’ इमा णं रयणप्पभा पुढवी ‘हे गौतम !
यह रत्नप्रभा पृथिवी ‘दोच्चं पुढविं पणिहाय’ द्वितीय पृथिवी की अपेक्षा

આવે. અને જે પોતે ન જાણવા થી જિજ્ઞાસા-જાણવાની ઇચ્છાથી પૂછવામાં
આવે તે ‘અજ્ઞ’ પ્રશ્ન કહેવાય છે. અહિંયાં ગૌતમસ્વામીએ જે પ્રશ્ન પૂછેલ છે,
તે મંદ બુદ્ધિ વિનય શીલ શિષ્યોની સમજ માટે પૂછેલ હોવાથી આ પ્રશ્ન
‘જ્ઞ’ પ્રશ્ન છે. તેથી આ કથન નિર્રર્થક નથી.

એ કેવી રીતે સમજી શકાય કે આ ‘જ્ઞ’ પ્રશ્ન છે ? આ પ્રશ્નનો
ઉત્તર એ છે કે પોતાને સમજવા માટે અહિંયાં જ આગળ બીજો પ્રશ્ન વિસ્તારના
સંબંધમાં પૂછવામાં આવેલ છે. તેથી નિશ્ચિત થાય છે કે આ ‘જ્ઞ’ પ્રશ્ન છે.

હવે વિસ્તારના સંબંધમાં કહેવામાં આવે છે. ‘વિત્થરેણં’ કિંતુલ્લા !
વિસેસહીણા, સંખેજ્જગુણહીણા’ તથા વિસ્તારની અપેક્ષાથી એ તેની બરોબર
છે ? અથવા વિશેષ હીન છે ? કે સંખ્યાત ગુણથી રહિત છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! इमाणं रयणप्पभा पुढवी’ હે ગૌતમ ! આ
રત્નપ્રભા પૃથ્વી ‘दोच्चं पुढविं पणिहाय’ બીજી પૃથ્વી કરતાં ‘बाहल्लेणं’ તો તુલ્લા’

વાહલ્યેનાપિ પિન્ડમાત્રેણ 'નો તુલ્યા-સદશી ન ભવતિ રત્નપ્રમાયા અગીતિસદસો-
ત્તરલક્ષયોજનમાનત્વાત્ શર્કરાપ્રમાય,શ્ચ દ્વાત્રિંશતસદસોત્તરલક્ષયોજનમાનત્વાત્
કિન્તુ શર્કરાપ્રમાપેક્ષયા રત્નપ્રમા વાહલ્યેન વિશેષાધિકા ભવતિ, કિન્તુ 'નો
સંખેજ્જગુણા' સંખ્યેયગુણાધિકા ન ભવતિ રત્નપ્રમાયા અષ્ટચત્વાર્શતસદસયોજન-
માત્રસ્યેવાધિક્યેન સંખ્યેયગુણત્વામાવાત્ ઇતિ । 'વિત્થારેણં નો તુલ્યા' રત્નપ્રમા
પૃથિવી શર્કરા પ્રમાપૃથિવ્યપેક્ષયા વિસ્તારેણ વિષ્કમ્મેનાપિ ન તુલ્યા કિન્તુ-
'વિસેસદીના' વિશેષહીના કિન્તુ 'નો સંખેજ્જગુણહીના' સંખ્યેયગુણહીના ન, અસ્યા
હીનત્વે સંખ્યેયગુણત્વામાવાત્, પ્રદેશાદિ વૃદ્ધ્યા પ્રવર્ધમાને તાવતિક્ષેત્રે શર્કરા-
પ્રમાયા એવ વૃદ્ધિસંભવાદિતિ 'દોચ્ચા ણં મંતે ! પુઢ્વી' દ્વિતીયા સ્વલ્પ શર્કરાપ્રમા

'વાહલ્લેણ' નો તુલ્યા' મોટાઈ મેં વરાપર નહીં હૈ ક્યોંકિ રત્ન પ્રમા
પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ અસી હજાર યોજન કી હૈ ઓર શર્કરા
પ્રમા કી મોટાઈ એક લાખ વત્તીસ હજાર યોજન કી હૈ અતઃ આપસ
મેં દોનો મેં સમાનતા નહીં હૈ પ્રત્યુત શર્કરા પ્રમા કી અપેક્ષા રત્નપ્રમા
પૃથિવી હી મોટાઈ મેં વિશેષાધિક હૈ યહ કિ સંખ્યાત ગુણી અધિક
અસકી અપેક્ષા ઇસલિયે નહીં હો સકતી હૈ કિ શર્કરા પ્રમા કી અપેક્ષા
અસકી મોટાઈ કેવલ અડતાલીસ હજાર યોજન હી અધિક હૈ 'વિત્થ-
રેણં નો તુલ્યા' રત્નપ્રમા પૃથિવી શર્કરાપ્રમા કી અપેક્ષા વિસ્તાર મેં મી
વરાપર નહીં હૈ કિન્તુ વહ વિશેષ હીન હી હૈ 'નો સંખેજ્જ ગુણહીના'
અસલિયે વહ સંખ્યાત ગુણ હીન નહીં હૈ ક્યોંકિ પ્રદેશ આદિ કી વૃદ્ધિ
સે પ્રવર્ધમાન ડાલને હી ક્ષેત્ર મેં શર્કરા પ્રમા કી વૃદ્ધિ લોતી હૈ ।

દોચ્ચા ણં મંતે ! પુઢ્વી તત્ત્વં પુઢ્વિં પણિતાય કિં પાદન્લેણં તુઢ્ધા

પહોળામ્થી બરાબર નથી. કેમકે રત્નપ્રમા પૃથ્વીની પહોળાઈ એક લાખ એક
હજાર યોજનની છે. અને શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીની પહોળાઈ એક લાખ બત્તીસ
હજાર યોજનની છે. તેથી પરસ્પરાપેક્ષાએ સમાનતા નથી. બહેત શર્કરા
પ્રમા કરતા રત્નપ્રમા પૃથ્વીની પહેળાઈ વિશેષાધિકા છે. આ મામુલી તેના કરતા
અંબાજાત ગાંધી વધારે તે ઘડી શકતી નથી. શર્કરાપ્રમા કરતા તેની પહેળાઈ
કેવળ અડતાલીસ હજાર યોજનના વધારે છે. 'વિત્થારેણં નો તુલ્યા' રત્નપ્રમા
પૃથ્વી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કરતા કિન્તુ પ્રમા પદ્ય બહેત નથી. પરંતુ તે વિશેષ
હીન છે. 'નો સંખેજ્જગુણહીના' તેથી તે અંબાજાત પુઢ્વિં નથી. કેમકે
પ્રદેશ વિસ્તારની વૃદ્ધિથી વધતા એક વા એવનાં શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીની વૃદ્ધિ થાય છે
એવળા જ મંતે ! પુઢ્વિં પણિતાય કિં પાદન્લેણં તુઢ્ધા એવં ક્ષેત્ર કાલિ

પૃથિવી મદન્ત ! 'તત્ત્વં પુઢર્વિ પ્ણિહાય' તૃતીયાં વાલુકાપ્રમા પૃથિવીં પ્રણિધાય-
અશ્રિત્ય 'કિં વાહલ્લેણં તુલ્યા એવં ચેવ માણિયવ્વં' કિં વાહલ્યેન પિણ્ડભાવેન
તુલ્યા, એવમેવ ષ્ણિતવ્યમ્ યથા દ્વિતીયાં પૃથિવીમાશ્રિત્ય પ્રથમાયા સ્તુલ્યત્વાદિ
કથનં કૃતં તથૈવાત્રાપિ સર્વં વક્તવ્યમ્ તથા-હે મદન્ત ! તૃતીયાં વાલુકાપ્રમા
પૃથિવીમાશ્રિત્ય શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કિં વાહલ્યેન તુલ્યા વિશેષાધિકા 'સંખ્યેય-
ગુણાધિકા વા તથા દ્વિતીયા પૃથિવી તૃતીયાં પૃથિવીમપેક્ષ્ય વિસ્તારેણ કિં તુલ્યા
વિશેષગુણહીના સંખ્યેયગુણહીના વા ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, અગવાનાહ-'હે ગૌતમ ! હ્યં
દ્વિતીયા શર્કરાપ્રમા પૃથિવી તૃતીયા માશ્રિત્ય વાહલ્યેન ન તુલ્યા કિન્તુ વિશેષા-
ધિકા ન તુ સંખ્યેયગુણાધિકા, શર્કરા પૃથિવી વાહલ્યેન દ્વાત્રિશત્મહસ્રોત્તર
લક્ષયોજનપ્રમાણા ભવતિ વાલુકાપ્રમા તુ અષ્ટાત્રિશતિસહસ્રોત્તરલક્ષયોજન
પ્રમાણા, અતઃ વાલુકાપ્રમાવાહલ્યાપેક્ષ્યા શર્કરાપ્રમા વાહલ્યસ્ય ન તુલ્યત્વમ્ કિન્તુ
વિશેષાધિકૃત્વમેવ નતુ સંખ્યેયગુણાધિકૃત્વમિતિ । તથા વિસ્તારેણાપિ શર્કરાપ્રમા

એવં ચેવ માણિયવ્વં 'હે મદન્ત ! દ્વિતીય શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કયા તૃતીય
વાલુકા પ્રમા પૃથિવી કી બોટાઈ કી અપેક્ષા સેં બરાબર હૈ ? રત્નપ્રમા
કી તરહ યહાં બી કહના ચાહિયે યા વિશેષાધિક હૈ ? યા સંખ્યાત ગુણી
અધિક હૈ ? તો હસકે ઉત્તર સેં પ્રભુ કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! તૃતીય વાલુકા
પ્રમા પૃથિવી કી અપેક્ષા દ્વિતીય શર્કરા પ્રમા પૃથિવી બરાબર નહીં હૈ
કિન્તુ વિશેષાધિક હૈ દ્વિતીય પૃથિવી કી બોટાઈ તૃતીય પૃથિવી કી
અપેક્ષા સંખ્યાત ગુણી નહીં હૈ હસી તરહ વિસ્તાર સેં બી વહ તુલ્ય નહીં
હૈ વિશેષ હીન હૈ એતાવતા વહ સંખ્યાત ગુણ હીન નહીં હૈ શર્કરા પ્રમા
કી બોટાઈ એક લાખ વત્તોસ હજાર યોજન કી હૈ ઓર વાલુકા પ્રમા

યવ્વ' હે ભગવન્ બીજી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી, શુ ? ત્રીજી વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીની
પડોળાઈની અપેક્ષાએ બરોબર છે ? રત્નપ્રમા પૃથ્વી પ્રમાણેનું કથન આ
સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ અથવા વિશેષાધિક છે ? કે સંખ્યાત ગુણુ અધિક છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્ત્રામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! ત્રીજી વાલુકા
પ્રમા પૃથ્વી કરતાં બીજી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી બરોબર નથી. પરંતુ વિશેષાધિક
છે. બીજી પૃથ્વીની પડોળાઈ ત્રીજી પૃથ્વી કરતાં સંખ્યાતગણી નથી. એજ
પ્રમાણે વિસ્તારના સંબંધમાં પણ તે તુલ્ય નથી વિશેષહીન છે. એથીજ તે
સંખ્યાત ગુણુહીન નથી. શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીની પડોળાઈ એક લાખ બત્રીસ
હજાર યોજનની છે. અને વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીની પડોળાઈ એક લાખ અઠ્યાવીસ
હજાર યોજનની છે. તેથી પડોળાઈની અપેક્ષાથી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીમાં વાલુકા

बालकाप्रभाया विस्तारापेक्षया नो तुल्या, किन्तु विशेषहीना संख्येयगुणहीना ।
 'एवं तच्चा चउत्थी पंचमी छट्ठी' एवं तृतीय चतुर्थी पञ्चमी पष्ठी, अयं भावः—
 हे भदन्त ! तृतीया बालकाप्रभापृथिवी चतुर्थी पङ्कप्रभा माश्रित्य बाह्येन किं
 तुल्या विशेषाधिका संख्येयगुणाधिका वा तथा विस्तारेण तुल्या विशेषगुणहीना
 संख्येयगुणहीनावेति प्रश्नाः, भगवानाह—हे गौतम ! इयं तृतीया बालकाप्रभा
 पृथिवी चतुर्थी पङ्कप्रभामाश्रित्य बाह्येन न तुल्या किन्तु विशेषाधिका न तु
 संख्येयगुणाधिका बालकाप्रभा तृतीया पृथिवी बाह्येनाष्टाविंशति सहस्रोत्तरलक्ष-
 योजनप्रमाणा भवति, पङ्कप्रभा चतुर्थी पृथिवी तु त्रिंशति सहस्रोत्तरलक्षयोजनप्रमाणा
 भवति अतो न तुल्या किन्तु विशेषाधिका, न संख्येयगुणाधिकेति । हे भदन्त !
 चतुर्थी पङ्कप्रभापृथिवी पञ्चमी धूमप्रभा पृथिवीमाश्रित्य बाह्येन किं तुल्या
 विशेषाधिका संख्येयगुणाधिका वा तथा विस्तारेण तुल्या विशेषगुणहीना वा ?
 हे गौतम ! इयं चतुर्थी पङ्कप्रभा पञ्चमी धूमप्रभा माश्रित्य बाह्येन न तुल्या
 किन्तु विशेषाधिका न संख्येयगुणाधिका । चतुर्थपृथिव्याः विंशतिसहस्रोत्तर-
 लक्षयोजनमानत्वात् पञ्चम्यास्तु अष्टादशसहस्रोत्तरलक्षयोजनमानत्वात् तथा
 विस्तारेण पञ्चमीपृथिव्यपेक्षयाऽपि चतुर्थी पङ्कप्रभा न तुल्या किन्तु विशेषहीना
 की मोटाई एक लाख अठाईस हजार योजन की है इसलिये मोटाई की
 अपेक्षा शर्करा प्रभा में बालका प्रभा की अपेक्षा विशेषाधिकता ही
 आती है संख्यात गुणाधिकता या तुल्यता नहीं आती है । तथा—विस्तार
 की अपेक्षा भी शर्करा प्रभा बालका प्रभा की अपेक्षा तुल्य या संख्यात
 गुण अधिक नहीं है किन्तु विशेष गुणाधिक ही है । 'एवं तच्चा चउत्थी,
 पंचमी छट्ठी' इसी तरह चतुर्थी की अपेक्षा तृतीय पंचमी की अपेक्षा
 चतुर्थी छठा की अपेक्षा पंचमी, और सातवीं की अपेक्षा छठी पृथिवी
 विशेषाधिक हैं । तुल्य या संख्यात गुणाधिक नहीं हैं । इन पृथिवियों
 की मोटाई इस प्रकार से है—

प्रभा पृथ्वी करता विशेषाधिक पङ्कप्रभा आदि के संख्यात गुण अधिक पङ्क
 प्रभा तुल्यपङ्क, आवतु नहीं. तथा विस्तारकी अपेक्षायी पङ्क शर्कराप्रभा
 पृथ्वी संख्याप्रभा पृथ्वी करता तुल्य अथवा संख्यातगुण अधिक नहीं. पङ्क
 विशेष गुणधिक न है 'एवं तच्चा, पंचमी पंचमी छट्ठी' केन प्रभाति
 मोटा पृथ्वी करता तृतीय, पंचमी पृथ्वी करता तृतीय छट्ठी पृथ्वी करता
 पंचमी आने आने पृथ्वी करता छट्ठी पृथ्वी विशेषाधिक न है तुल्य अथवा
 संख्यात गुणधिक नहीं है पृथ्वी की पहे छट्ठी के प्रभाति है.

ન સંખ્યેયગુણ હીના । હે મદન્ત ! પશ્ચમી ધૂમપ્રમા પૃથ્વી તમઃ પ્રમામાશ્રિત્ય
 બાહ્યેન કિં તુલ્યા વિશેષાધિકા સંખ્યેયગુણાધિકા વા તથા વિસ્તારેણ તુલ્યા
 વિશેષહીના સંખ્યેયગુણહીના વા હે ગૌતમ ! इयं पश्चमी धूमप्रमा बाह्येन पृथ्वी
 तमःप्रमामाश्रित्य न तुलया किन्तु विशेषाधिका न संख्येयगुणाधिका पश्चम्या
 अष्टादशसहस्रोत्तरलक्षयोजनप्रमाणत्वात् षष्ठ्यास्तु षोडशसहस्रोत्तरलक्षयोजन मान-
 त्वात् तथा विस्तारेण न तुलया किन्तु विशेषहीना न संख्येयगुणहीनेति ।
 अथ षष्ठ पृथिवीविषये सूत्रकारः स्वयमाह-‘छट्ठी णं भंते’ इत्यादि,
 ‘छट्ठीणं भंते ! पुढवी’ षष्ठी खलु मदन्त ! तमःप्रमा पृथिवी ‘सत्तमं पुढविं पणि-
 हाय’ सप्तमीं तमસ્त्वमःप्रमा पृथिवीं પ્રણિધાય-આશ્રિત ‘વાહલ્લેણં કિં તુલ્યા વિ-
 સેસાહિયા સંખેજ્જગુણા’ બાહ્યેન કિં તુલ્યા વિશેષાધિકા સંખ્યેયગુણા વા ‘एवं
 चैव भणियच्चं’ एवमेव पूर्वदेव मश्नोत्तरादिकं भणितव्यम् तथाहि-विस्तारेण
 तुलया विशेषहीना वा ? हे गौतम ! इयं षष्ठी तमःप्रमा पृथिवी सप्तमीमपेक्ष्य
 बाह्येन न तुलया किन्तु विशेषाधिका न संख्येयगुणाधिका षष्ठ्याः पृथिव्याः

રત્ન પ્રમા પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ અસી હજાર યોજન કી હૈ.
 દ્વિતીય પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ વત્તીસ હજાર યોજન કી હૈ.
 તૃતીય પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ અઠાઈસ હજાર યોજન કી હૈ.
 ચતુર્થ પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ વીસ હજાર યોજન કી હૈ.
 પાંચવીં પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ અઠારહ હજાર યોજન કી હૈ.
 છઠવીં પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ સોલહ હજાર યોજન કી હૈ.
 સાતવીં પૃથિવી કી મોટાઈ એક લાખ આઠ હજાર યોજન કી હૈ.

હસ પર સે યહ અચ્છી તરહ સે જાના જા સકતા હૈ કિ દ્વિતીય
 પૃથિવી કી અપેક્ષા સે પ્રથમ પૃથિવી વિશેષાધિક હૈ, તૃતીય કી અપેક્ષા

રત્નપ્રમા પૃથ્વીની પહોળાઈ એક લાખ એસી હજાર યોજનની છે.
 બીજી શકરાપ્રમા પૃથ્વીની પહોળાઈ એક લાખ બત્રીસ હજાર યોજનની છે.
 ત્રીજી પૃથ્વીની પહોળાઈ એક લાખ અઠ્યાવીસ હજાર યોજનની છે.
 ચોથી પૃથ્વીની પહોળાઈ એક લાખ વીસ હજાર યોજનની છે.
 પાંચમી પૃથ્વીની પહોળાઈ એક લાખ અઠાર હજાર યોજનની છે.
 છઠ્ઠી પૃથ્વીની પહોળાઈ એક લાખ સોળ હજાર યોજનની છે.
 સાતમી પૃથ્વીની પહોળાઈ એક લાખ આઠ હજાર યોજનની છે.

આના ઉપરથી એ સારી રીતે સમજી શકાય છે કે બીજી પૃથ્વી કરતાં
 પહેલી પૃથ્વી વિશેષાધિક છે. ત્રીજી પૃથ્વી કરતાં બીજી પૃથ્વી વિશેષાધિક છે

षोडशमहोत्तमजन्मो जन्ममन्त्रं च मन्त्रमन्त्रं जन्ममन्त्रं जन्ममन्त्रं जन्ममन्त्रं
 तथा विन्दारेन न दृष्टम् किन्तु विन्दारेन न मन्त्रमन्त्रं जन्ममन्त्रं
 सर्वं मन्त्रं ! त्रिं तदेवं मन्त्रं ! तदेवं मन्त्रं जन्ममन्त्रं जन्ममन्त्रं
 पृथिवीनां मन्त्राने च तदेवं मन्त्रमन्त्रं जन्ममन्त्रं जन्ममन्त्रं जन्ममन्त्रं
 सत्यमन्त्रमिति कथयित्वा तन्मन्त्रं मन्त्रमन्त्रं जन्ममन्त्रं जन्ममन्त्रं जन्ममन्त्रं
 संयमेन तपसा आत्मानं साधयन् विहरतीति ।

इति श्री विश्वविद्यान-उद्भवसूत्र-प्रमेयशोधि-सूत्रम्
 कनिष्ठश्रुतिप्रमाणानुसृतप्रविष्टाद्यन्तर्गतमन्त्रमन्त्रमन्त्रम्
 वादिमानमन्त्र-श्रीमद्भगवद्गीता-उद्भवसूत्र-
 'जैनाचार्य' पदभूषित — जैनाचार्यसूत्र-
 वाद्यत्रयवारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदेवाकर
 पूज्यश्री श्रीमन्महाप्रतिपत्तिविरच्य श्री
 जीवामित्रमन्त्रसूत्र प्रमेयशोधि
 ख्यायां व्याख्यायां तृतीयप्रतिपत्ति
 प्रथमोद्देशः समाप्तः ।

द्वितीय विशेषाधिक है—चतुर्थी की अपेक्षा तृतीय विशेषाधिक है
 पंचमी की अपेक्षा चतुर्थी पृथिवी विशेषाधिक है षष्ठी पृथिवी की अपेक्षा
 सातवीं पृथिवी विशेषाधिक है। एवं सातवीं की अपेक्षा आठवीं विशेषाधिक
 है और विन्नाग की अपेक्षा वे तुल्य नहीं हैं किन्तु विशेष हीन है वह
 भी संग्रहान्त गुण हीन नहीं है। यही हम सूत्र का अर्थ है सूत्र ॥१॥
 जैनाचार्य जैनधर्मदेवाकर पूज्यश्री श्रीमन्महाप्रतिपत्तिविरच्य
 'जीवामित्रमन्त्र' की प्रमेयशोधि का नामाङ्क सप्तम्या में
 १। तृतीय प्रतिपत्ति का प्रथम उद्देशक समाप्तः ॥ ३-१॥

अथ तृतीयप्रतिपत्तौ द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते--

मूलम्--कइ णं भंते ! पुढवीओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! सत्त पुढवीओ पन्नत्ताओ तं जहा--रयणप्पभा जाव अहे सत्तमा ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए असीइ उत्तरजोयणसय-सहस्स बाहल्लाए उवरि केवइयं ओगाहिता हेट्ठा केवइयं वज्जित्ता मज्झे केवइए केवइया निरयावाससयसहस्सा पन्नत्ता ? गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए असी उत्तर जोयण-सयसहस्स बाहल्लाए उवरि एगं जोयणसहस्सं ओगाहिता एट्ठा वि एगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अडसत्तरी जोयण-सयसहस्सं, एत्थ णं रयणप्पभा पुढवी णेरइयाणं तीसं निर-यावाससयसहस्साइं भवंति त्ति मक्खायं ॥ तेषां णरगा अंतो-वट्ठा बाहिं चउरंसा जाव असुभा णरएसु वेयणा । एवं एएणं अभिलावेणं उवज्जिऊणा भाणियव्वं गणप्पयानुसारेणं, जत्थ जं बाहल्लं जत्थ जत्तिया वा नरयावाससयसहस्सा जाव अहे सत्तमाए पुढवीए । अहे सत्तमाए णं० मज्झे केवइए केवइया अणुत्तरा महइ महालया महाणिरया पन्नत्ता एवं पुच्छियव्वं वागरेयव्वं पि तहेव ॥सू० १२॥

छाया--कति खलु भदन्त ! पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सप्त पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा--रत्नप्रभायावदधः सप्तमी । एतस्याः खलु भदन्त ! रत्न-प्रभायाः पृथिव्या अशीत्युत्तरयोजनशतसहस्र बाहल्याया उपरि कियद् अवगाह्य अधस्तात् कियद् वर्जयित्वा मध्ये कियत्ति कियन्ति निरयादासशतसहस्राणि प्रज्ञ-प्तानि ? गौतम ! एतस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्या अशीत्युत्तरयोजनशत-सहस्रबाहल्याया उपरि एकं योजनसहस्रमवगाह्य अधस्तादपि एकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्येऽष्टसप्ततियोजनशतसहस्रे अत्र खलु रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकाणां त्रिंशन्निरयावासशतसहस्राणि भवतीत्यारुणातम् । ते खलु नरका अन्तो वृत्ता बहि-श्वतरसा यावदशभा नरकेषु वेदनाः । एवमेतेनामिलापेन उपयुज्य मणितव्यम्

स्थानपदानुसारेण । यत्र यद् बाह्यं यत्र यावन्ति वा नरकावासस्तसहस्राणि यावदधः सप्तम्याः पृथिव्याः अधः सप्तम्याः मध्ये कियत् कति अनुत्तरा मह-
न्महालया महान्दिरयाः महताः एवं मह्यं व्याकर्त्तव्यमपि तथैव । १२।

टीका—‘कृष्णं भंते !’ कति-कित्संख्याका खलु भदन्त ! ‘पृथ्वीओ’
पृथिव्यः ‘पन्नत्ताओ’ पन्नप्ताः—पृथिव्याः, यद्यपि पृथिव्या संख्याः पूर्वं कथिता
एव तथापि एतद्विषये किञ्चिद्विशेषमभिधातुं पुनः प्रवचनम्, उक्तम्—

‘पुण्यभणियं पि जं पुण भन्नड तन्ध कारण मत्थि ।

पाडिसेहोय अणुणा कारण निसेमोवलंमो वा’ ॥१॥

पूर्वमणित्तमदि यत् पुन भण्यते तत्र कारणमस्ति ।

प्रतिपेये सुड्ढा कारणविशेषोपलम्भश्चेतिज्ञाया ॥

यत्र पूर्वं प्रतिपादितस्यैव पुनः कथनं क्रियते तत्र प्रतिपेधानुज्ञाकारणविशे-
षाणां वा उपलम्भा ज्ञातव्य इति प्रश्नः, सगत्तानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, गोयमा’

इह । उद्देशो का प्रारंभ—

तृतीय प्रतिपत्ति में प्रथम उद्देशक समाप्त हुआ अब सूत्रकार
द्वितीय उद्देशक प्रारम्भ करते हैं । इनमें किस पृथिवी के किस प्रदेश में
कितने नरकावास हैं इस विषय का प्रतिपादन करते हैं ।

‘कृष्णं भंते ! पृथ्वीओ पन्नत्ताओ—इत्यादि ॥

टीकार्थ—गौतमतने प्रश्नु से ऐसा पूछा है—‘कृष्णं भंते ! पृथ्वीओ
पन्नत्ताओ’ हे भदन्त ! पृथिवीयां कितनी कटी गई हैं ? यद्यपि पृथिवि-
यां की संख्या के सम्बन्ध में कथन पहिले किया जा चुका है—परन्तु
यहां जो इस विषय में पुनः प्रश्न किया गया है वह इनमें विशेषता
प्रतिपादन करने के लिये किया है—

तदुक्तम्—‘पुण्यभणियं पि’ इत्यादि—

भीम उद्देशानो प्रारंभ—

भीम प्रतिपत्तीने । परेटो उद्देशो समाप्त करीने ऐसे सूत्रकार भीम
उद्देशानो प्रारंभ करे छे आ भीम उद्देशानो उद्देश पृथ्वीना इया प्रदेशमां
हेतवा नरकावासो से । आ विषयनुं प्रतिपादन करे छे

‘कृष्णं भंते ! पृथ्वीओ पन्नत्ताओ’ इत्यादि

टीकार्थ—गौतमवर्तनी प्रश्नु से ऐसा पूछे छे छे ‘कृष्णं भंते ! पृथ्वीओ
पन्नत्ताओ’ हे भदन्त पृथ्वीयो हेतवी प्रदेशमां कती से । से छे पृथ्वीयोनी
क्षेत्रमां क्षेत्रमां परेटो उद्देश उद्देशमां उद्देश छे परन्तु पहिले आ
संख्यामां छे पृथ्वी उद्देश उद्देशमां उद्देश छे, से सेनां विशेषण
प्रतिपादन करे छे छे

भीम उद्देशो से पुनः ‘कृष्णं भंते ! पृथ्वीओ

હે ગૌતમ ! 'સત્ત પુઢવીઓ પન્નતાઓ' સપ્તસંસ્ક્રયકાઃ પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—ઋથિતા
 इति, સપ્ત-મેદાન્ દર્શયતિ—'તં જહા' इत्यादि, 'તં જહા' तद्यथा—'રચણપ્પમા
 જાવ અહે સત્તમા' रत्नप्रभा यावत् अधः सप्तमी हस तरह से 'રત્નપ્રભા શર્કરા
 પ્રમા પદ્મપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમઃપ્રમા इति मेदात् सा नरकपृथिव्यः
 प्रज्ञप्ता इति । 'इमीसे णं भंते । रचणप्पमाए पुढवीए' एतस्माः खलु भदन्त !
 रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'असीउत्तर जोयण सयसहस्र बाहल्लाए' असीतिसहस्रोत्तर-
 योजनयत्तसहस्रबाहल्योपेदायाः 'उवरिं' उवरि-उपरितनभागान् 'केवइयं' कियत्प्र-
 माणम् 'ओगाहित्ता' अवगाह्य-उपरितनभागान् कियदतिद्वम्पेत्यर्थः 'हेट्ठा'
 अधस्तात् 'केवइयं' कियत्प्रमाणम् 'वज्जित्ता' वर्जयित्वा-परित्यज्य 'यज्झे' मध्ये

પૂર્વે જે કહ્યા ગયા વિષય યદિ દુધારા પૂછા જાતા તો उसमें कोई
 ને कोई कारण विशेष अवश्य होता है अतः गौतम से प्रभु उत्तर के
 रूप में कहते हैं—

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્ત પુઢવીઓ પન્નતાઓ’ ‘પૃથિવિયાં
 સાત કહી ગઈ હૈં । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર હૈ—‘રચણપ્પમા જાવ અહે
 સત્તમા’ रत्नप्रभा यावत् अधः सप्तमी हस तरह से ‘રત્નપ્રભા શર્કરા
 પ્રમા, ચાલુકાપ્રમા, પદ્મપ્રમા ધૂમપ્રમા, ઓર તમસ્તમઃપ્રમા’ ये सात
 पृथिवियां हैं । ‘इमीसे णं भंते । रचणप्पमाए पुढवीए’ हे भदन्त ! इस
 रत्नप्रभा पृथिवी के जो कि ‘असी उत्तर जोयण सय सहस्र बाहल्लाए’
 एक लाख अस्सी हजार योजन की मोटी है ‘उवरिं’ उपरितन भाग से
 ‘केवइयं ओगाहित्ता’ कितनी दूर जाने पर और ‘हेट्ठा केवइयं वज्जित्ता’
 नीचे का किना भाग छोड़कर ‘यज्झे खैवइए’ बीच में कितने योजन

પહેલાં કહેવામાં આવેલ વિષય જો ફરીથી પૂછવામાં આવે તો તેમાં
 કંઈને કંઈ વિશેષકારણ જરૂર હોય છે તેથી ગૌતમસ્વામીને પ્રભુ ઉત્તર આ
 ‘પતાં કહે છે કે ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્ત પુઢવીઓ પન્નતાઓ’ પૃથ્વીઓ સાત જ
 કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે ‘રચણપ્પમા જાવ અહે સત્તમા’
 रत्नप्रभा पृथ्वी यावत् अधः सप्तमी आ प्रमाणे रत्नप्रभा, शर्कराप्रभा, बालुका
 प्रभा, पद्मप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा અને तमस्तमःप्रभा આ સાત પૃથ્વીઓ
 છે. ‘इमीसे णं भंते रचणप्पमाए पुढवीए’ હે ભગવન્ આ रत्नप्रभा पृथ्वीના કે
 જે ‘असीउत्तरजोयणसयसहस्र बाहल्लाए, એક લાખ એસી હજાર યોજન
 ની વિશાળતા વાળી છે, ‘उवरिं’ ઉપરના ભાગથી ‘केवइयं ओगाहित्ता’ કેટલે
 દૂર ગયા પછી અને ‘हेट्ठा केवइयं वज्जित्ता’ નીચેના કેટલો ભાગ છોડી છે

‘કેવદ્વા’ ક્રિયતિ ક્રિયત્પરિમિતે ભાગે ‘કેવદ્વા’ ક્રિયન્તિ ‘નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા’ નરકાવાસસયસહસ્સાણિ મજ્જમાનિ-કથિતાનીતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘इमीसे णं रयणप्पमा पुढवीए’ एतस्याः खलु रत्नप्रभा पृथिव्याः ‘असीउत्तर जोयणसयसहस्स बाहल्लाए’ अशीतिसहस्रोत्तर-योजनसहस्रबाहल्ययुक्तायाः ‘उवरि एगं जोयणसहस्सं’ उपर्येकं योजनसहस्रम् ‘ओगाहिता’ अवगाह्य ‘हेट्ठा वि एगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता’ अधस्तनादपि एकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा ‘मज्जे’ मध्ये ‘अडसत्तरि जोयणसयसहस्से’ अष्टसप्ततिसहस्राधिके योजनसहस्त्रे ‘एत्थ णं’ अत्र एतस्मिन् इत्यपरिमिते क्षेत्रे खलु ‘रयणप्पमा

મે’ કેવદ્વા નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા ‘કિતને નરકાવાસ કહે ગયે હું ? અર્થાત્ એક લાખ અસી હજાર યોજન કી ઘોટાઈ વાલી જો પ્રથમ પૃથિવી કહી ગઈ હૈં ઉસકે ઝપર તથા નીચે કે કિતને ૨, હજાર યોજન છોડકર ણાકી કે મધ્ય ભાગ મેં કિતને લાખ નરકાવાસ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ! હમીસેણં રયણપ્પમા પુઢવીએ અસી ઉત્તર જોયણસયસહસ્સ બાહલ્લાએ’ હૈ ગૌતમ ! એક લાખ અસી હજાર યોજન કી ઘોટાઈ ષલી હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી કે ‘ઉવરિ એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિતા’ ઝપર કે એક હજાર યોજન કો અવગાહ કર અર્થાત્ એક હજાર યોજન કો છોડકર એવં ‘હેટ્ઠા વિ એગં યોજણ સયસહસ્સં વજ્જિત્તા’ નીચે કે ભી એક હજાર યોજન કો છોડકર ‘મજ્જે અડસત્તરિ જોયણ સય સહસ્સા’ એક લાખ ૭૮ અઠહસ્તર હજાર યોજન મેં ‘રયણપ્પમાએ પુઢવી નેરદ્વાણ’ રત્નપ્રભા પૃથિવી કે નારકોં કે

‘મજ્જે કેવદ્વા’ વચમાં કેટલા યોજનમાં ‘કેવદ્વા નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા કેટલા નરકવાસો કહેવામાં આવ્યા છે ? અર્થાત્ એક લાખ એસી હજાર યોજનની પહોળાઈવાળી જે પહેલી પૃથ્વી કહેલ છે, તેની ઉપર અને નીચેના ભાગમાં કેટલા કેટલા હજાર યોજનો છોડીને બાકીના મધ્યભાગમાં કેટલા લાખ નરકવાસો કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! હમીસે ણં રયણપ્પમા પુઢવીએ અસી ઉત્તર જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાએ’ એક લાખ એસી હજાર યોજનની પહોળાઈવાળી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ‘ઉવરિ એગ જોયણસહસ્સં ઓગાહિતા’ ઉપરના એક હજાર યોજનને અવગાહિત કરીને અર્થાત્ એક હજાર યોજનને છોડીને અને ‘હેટ્ઠા વિ એગં જોયણસયસહસ્સં વજ્જિત્તા’ નીચેના પણ એક હજાર યોજનને છોડીને ‘મજ્જે અડસત્તરિ જોયણસયસહસ્સા’ એક લાખ ૭૮ અઠ્યોત્તર હજાર યોજનમાં ‘રયણપ્પમા

પુઢવી નૈરહ્યાણં' રત્નપ્રભા પૃથિવી નૈરયિકાણાં યોગ્યાનિ 'ત્રીસં નરકાવાસસય-
સહસ્રાઈ' ત્રિશન્નરકાવાસશતસહસ્રાણિ 'ભવંતિ ત્તિ મક્કલાયં' ભવન્તીતિ આહ્યા-
તમ્, મયા શૈષૈશ્વ તીર્થકરૈઃ, એતાશ્ચતા સર્વ તીર્થકૃતામ બિસંવાદિવચનતા પ્રવેદિતેતિ ।
કિં પ્રકારકાસ્તે નારકાઃ ? ઇત્યાહ—'તેણં ણરગા' તે સ્વલ્લ નરકાઃ 'અંતો વટ્ટા' અન્તઃ
મધ્યભાગે વૃત્તાઃ વૃત્તાકારાઃ 'બહિં ચરંસા' બહિઃ—બહિર્ભાગે ચતુરસ્રાઃ ચતુષ્કોણાઃ
ઈદં પીઠોપરિવર્તિતં મધ્યભાગમધિકૃત્ય કથિતમ્ સકલપીઠાચપેક્ષયા તુ આવ-
લિકા પ્રવિષ્ટા વૃત્તત્રયસ્રચતુરસ્રસંસ્થાનાઃ પુષ્પાવકીર્ણાસ્તુ નાનાસંસ્થાના
જ્ઞાતવ્યાઃ । એતત્ સ્વયમેવાગ્રે કથયિષ્યતે, 'અહે સુરપ્પસંઠાણસંઠિયા જાવ
અસુમા' અધઃ સુરપ્પસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ યાવદશુમાઃ, અત્ર યાવત્પદેન—'ણિચ્ચંધયાર-

યોગ્ય 'ત્રીસં' નરકાવાસસયસહસ્રાઈ' ત્રીસ લાખ નરકાવાસ 'ભવંતિ-
ત્તિમક્કલાયં' મૈને તથા શૈષ તીર્થકરોં ને એસા કહા હૈ । ઇસ
કથન સે સમસ્ત તીર્થ કરોં કે વચનોં મેં અવિ સંવાદિતા પ્રકટ કી ગઈ
હૈ વે નરકાવાસ ફિલ પ્રકાર કે હૈં ? ઉત્તર સેં કહતે હૈ—'તેણં' ણરગા
અંતો વટ્ટા બહિં ચરંસા' વે નરકા વાસ મધ્ય મેં ગોલ હૈં ઓર બહિર્ભાગ
મેં ચૈકોર આકાર વાલે હૈં યહ પીઠ કે ઉપર સેં વર્તમાન જો મધ્ય ભાગ
ગોલ હૈં ઉસકો લેકર કહા ગયા હૈં તથા—સકલ પીઠાદિ કી અપેક્ષા
સે તો આવલિકા પ્રવિષ્ટ નરકાવાસ ત્રિકોણ, ચૌકોર સંસ્થાન વાલે
કહે ગયે હૈં, ઓર જો પુષ્પાવકીર્ણ નરકાવાસ હૈં વે અનેક પ્રકાર કે
સંસ્થાન વાલે હૈં । 'જાવ અસુમા' યહાં યાવત્ પદ સે 'અહે સુરપ્પ

પુઢવી નૈરહ્યાણં' રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોને યોગ્ય 'ત્રીસં' નરકાવાસસય-
સહસ્રાઈ' ત્રીસ લાખ નરકવાસ 'ભવંતિત્તિમક્કલાયં' થાય છે, તેમ મેં તથા
ખાકીના બધાજ તીર્થકરોએ કહેલ છે. આ કથનથી સધળા તીર્થકરોના વચનોમાં
અવિસંવાદિ પણું પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ એક વાક્યતા ખાતાવેલ છે.
તે નરકવાસો કેવા પ્રકારના છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે
'તે ણં' ણરગા અંતો વટ્ટા બહિં ચરંસા' આ નરકાવાસો મધ્યમાં ગોળ છે. અને
બહારના ભાગમાં ચાર ખુણાના આકાર વાળા છે. પીઠના ઉપરના ભાગમાં
રહેલ મધ્યભાગ ગોળ છે. તેને લઈને કહેલ છે તથા સકળ પીઠો વિગેરે
ની અપેક્ષાથી તો આવલિકામાં પ્રવિષ્ટ નરકાવાસ ત્રિકોણ, ચતુષ્કોણ, સંસ્થાન
વાળા હોવાનું કહેલ છે, અને જે પુષ્પાવકીર્ણ નરકાવાસો છે, તે બધા અનેક
પ્રકારના સંસ્થાનવાળા કહેવામાં આવેલ છે. આ વાત સૂત્રકાર સ્વયં હવે પછી
પ્રગટ કરવાના છે. 'જાવ અસુમા' અહિંયા યાવત્ પદથી 'અહે સુરપ્પસંઠાણ-

તમસા વવગયગહચંદસૂરણવલ્લજોહસપહા, મેયવસા પૂયરુહિરમંસચિક્ષિલ્લલિત્તાણુલેષણતલા અસુઈ વીમત્થા પરમદુઘ્નિમગંધા કાઝ અગણિ વન્નામા કવ્વલ્લકાસા દુરહિયાસા' એતદન્તપ્રકરણસ્ય સંગ્રહો ભવતિ । એતેવામયમર્થઃ—અથસ્તલે-શુરપ્પસ્યેવ 'ઉસ્તરા' એતિ પ્રસિદ્ધપ્રહરણવિશેષસ્યેવ ચત્ સંસ્થાનમાકારવિશેષ-સ્તીક્ષ્ણતા લક્ષણઃ તેન સંસ્થિતા એતિ શુરપ્પસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, તથાહિ—તેષુ નરકાવાસેષુ ભૂમિતલે મસૂણત્થામાવાત્ શર્કરિલે ક્ષેત્રે પાદેષુ ન્યસ્યમાનેષુ શર્કરા માત્રસંસ્પર્શેઽપિ શુરપ્પેણેવ પાદાઃ કલ્પન્તે, તથા—'ણિચ્ચંધયારતમસા' નિત્યાન્ધ-કારતામસા નિત્યાન્ધકારાઃ ઉચોતામાવતો યત્તમસ્તેન તમસા નિત્યં સર્વકાલમ્ અન્ધકારો યેષુ તે નિત્યાન્ધકારતામસાઃ અથવા—નિત્યાન્ધકારેણ—સર્વકાલાન્ધકાર

સંઠાણસંઠિયા, ણિચ્ચંધયારતમસા વવગયગહચંદસૂરનવલ્લજોહ-સપહા, મેયવસા પૂયરુહિરમંસચિક્ષિલ્લલિત્તાણુલેષણતલા અસુઈ વીમત્થા પરમદુઘ્નિમગંધા કાઝ અગણિવન્નામા કવ્વલ્લકાસા દુરહિ-યાસા' હસ પાઠ કા સંગ્રહ હુમા હૈ । હસકા અર્થ હસ પ્રકાર સે હૈ—'અહે-શુરપ્પસંઠાણ સંઠિયા' નીચે કે ભાગ મેં યે નરકાવાસ શુરા જૈસે—તીક્ષ્ણ આકાર વાલે હૈં હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ હન નરકાવાસોં કા જો ભૂમિતલ હૈ વહ મસૂણ—ચિક્ષના નહીં હૈ કિન્તુ કંકરીલા હૈ અતઃ જબ હસ પર નારકી પૈર રખતે હૈં તો હનહેં એસા લગતા હૈ કિ જૈસે શુરા કી તીક્ષ્ણ ધાર સે હી હનકા પૈર છિદ ગયા હૈ । નરકાવાસોં મેં ઉચોત કા અભાવ રહતા હૈ હસી સે હનમેં સર્વદા ગાઢ અન્ધકાર બના રહતા હૈ નિત્યાન્ધકાર પદ સે સૂઝકાર ને યહ સૂચિત કિયા હૈ કિ જૈસા

સંઠિયા, ણિચ્ચંધયારતમસા વવગયગહ-ચંદ-સૂર-નવલ્લજોહસપહા, મેય-વસા પૂયરુહિર મંસચિક્ષિલ્લલિત્તાણુ લેષણતલા, અસુઈવીમત્થા પરમદુઘ્નિમગંધા કાઝ અગણિવળ્ણામા કવ્વલ્લકાસા દુરહિયાસા' આ પાઠનો સંગ્રહ થયેલ છે. આનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.

'અહે શુરપ્પસંઠાણસંઠિયા' નીચેના ભાગમાં આ નરકાવાસો શુરા-શુરા (અસ્તરા) ના જેવા તીક્ષ્ણ આકારવાળા છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે આ નરકાવાસોનો જે ભૂમિ ભાગ છે, તે મનુષ્ય-ચિક્ષણ નથી પરંતુ કાંકરીયાલ છે. તેથી નારકીયો જ્યારે તેના પર પગ મૂકે છે, ત્યારે તેઓને એવું સમજાય છે કે અસ્તરાની તીક્ષ્ણ ધારથી તેઓના પગ કપાઈ ગયા ન હોય તેમ લાગે છે.

નરકાવાસોમાં પ્રકાશનો અભાવ રહેલ છે તેથીજ તેમાં હરહંમેશાં ગાઢ અંધારૂં રહ્યા કરે છે. નિત્યાન્ધકાર, એ પદથી સૂત્રકારે એ સૂચવ્યું છે કે

માવેન તામસાઃ-તમોમયાઃ તત્ર યદ્ અપરકાદિષુ તમોઽન્ધકારો ભવેત્, કેવલં સ વદિઃ સૂર્યપ્રકાશે મન્દતમો ભવતિ કિન્તુ નરકેષુ તીર્થકરજન્મ દીક્ષાદિ કાલ વ્યતિરેકેણાન્યદા સર્વકાલમપિ પ્રકાશલેશસ્યાપિ અમાવતો જાત્યન્ધસ્યેવ મેઘ ઋત્નકાલાર્દ્રરાત્રિવાતીવ બહુલતરોઽન્ધકારો ભવતિ, તત ઉક્તમ્-નિત્યાન્ધકાર તામસાઃ નરકાઃ, તમશ્ચ તત્ર નરકે સર્વદેવાવરિયત્તુચોતકારિણાં તન્ન અમા-વાત્, તથાચાહ-‘વવગયગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્રજોહસપદ્મા’ વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્ર જ્યોતિષપથાઃ વ્યપગતઃ વિનષ્ટો ગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રરૂપાણામુપલક્ષણત્વાત્તારારૂપાણાં ચ જ્યોતિષ્કાણાં एन्था ભાગો યેષુ તે વ્યપગતગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્કપથા

જ્યાં મત્યલોક મેં કોઠરી આદિ મેં અન્ધેરા બના રહતા હૈં ઔર સૂર્ય કે પ્રકાશ મેં વહ મન્દ તમ હોતો રહતા હૈં-એલા અન્ધકાર વહાં નહીં હોતા વહાં તો સિર્ફ તીર્થકર કે જન્મ સમય મેં એવં દીક્ષાદિ કે સમય મેં હી અન્ધેરા કુછ સમય કે લિધે દૂર હો જાતા હૈં વાકી કે ઔર સવ સમયોં મેં વહાં જ્યોગ હેશ્યાવાલે પદાર્થોં કે અભાવ હોને સે જાત્યન્ધ પુરુષ કી દૃષ્ટિ મેં જૈસા ગાઠ અન્ધેરા છાયા રહતા હૈં ઔર જૈસા અન્ધેરા મેઘોં સે યુક્ત વર્ષાકાલ કી અર્દ્રરાત્ર કે સમય મેં હોતા હૈં હસી તરહ કા બહુલતર અન્ધકાર વહાં નરકાવાસોં મેં છાયા રહતા હૈં અર્થાત્ વહાં નિશ્ચ ગાઠ અન્ધેરા છાયા રહતા હૈં હસ વાત કી પુષ્ટિ કરતે હૈં ‘વવગયગ્રહ ચંદ્ર સૂર્ય નક્ષત્ર તારા હન જ્યોતિષ્કોં કા રાસ્તા નહીં હૈં યે પ્રકાશ શીલ પદાર્થ વહાં નહીં હૈં । તથા વહાં કી ભૂમિ

જેમ અહિયાં આ મૃત્યુલોકમાં શુદ્ધ ભોંયરા વિગેરેમાં અંધારૂં બન્યું રહે છે અને સૂર્યના પ્રકાશમાં મંદતમ થઈ જાય છે, એવો અંધકાર ત્યાં હોતો નથી. ત્યાં તો કેવળ તીર્થકરોના જન્મ સમયે અને દીક્ષા વિગેરે સમયે જ થોડા સમય માટે જ અંધારૂં દૂર થઈ જાય છે. બાકીના બધાજ સમયોમાં પ્રકાશક હેશ્યાવાળા પદાર્થોના અભાવ હોવાથી જાત્યન્ધ પુરુષની દૃષ્ટિમાં જે પ્રમાણે ગાઠ અંધકાર છવાઈ રહેલ છે અને મેઘે -વાદળાઓવાળી ચોમાસાની અધિરાત્રિઓમાં જેમ અંધકાર હોય છે. જેજ પ્રમાણે બહુલતર અંધકાર ત્યાં નરકવાસોમાં છવાઈ રહે છે અર્થાત્ ત્યાં હરકંમેશાં ગાઠ અંધારૂં જ છવાઈ રહે છે. એ વાતની પુષ્ટિ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે ‘વવગયગ્રહચંદ્રસૂર્યનક્ષત્રજોહસપદ્મા’ આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે ત્યાં આગળ ગ્રહ, ચંદ્ર, સૂર્ય, નક્ષત્ર, તારા આ જ્યોતિષ્ક દેવોને પ્રવેશવાનો રસ્તો જ નથી. અર્થાત્ પ્રકાશ કરનાર પદાર્થોના

નરકાઃ સૂર્યાદિષકાશરદિત્વા હત્યર્થઃ, તથા-મેયવસાપૂરુહિઃમંસચિકિલ્લલ
લિતાણુલેપનતલા' સ્વભાવતઃ એવ સમ્પન્નૈઃ સેદો વસા પૂતિરુધિરમાંસૈઃ ચિકિલ્લલઃ
-કર્દમઃ તેન લિપ્તમુપલિપ્તમ્ અતુલેપેન સકૃત્ લિપ્તમ્ પુનઃ પુનઃકાલેપેન તલં-
તદ્વત્તભૂમિતલં યેષાં તે સેદો વસા પૂતિરુધિરમાંસચિકિલ્લલલિહાતુલેપનતલા
નરકાઃ, અતઃપ્ર 'અસુર્દ' અશુચિઃ-અપવિત્રાઃ 'લીમત્થા' લીમત્સાઃ દર્શનૈડપિ
અતિજુગુપ્સોત્પત્તે 'પરમદુર્ગમિગંધા' પરમદુરભિગંધાઃ મૃતગત્તાદિલેદરેચ્છેડપિ
અતીવાનિષ્ઠ દુરભિગંધાઃ । 'કાઝ અગણિવજ્રાયા' કાષોતાગ્નિવર્ણામાઃ લોહે
ધમ્મમાને યાદૃક્રુપોતો વહુકૃષ્ણરુપોડગ્નેર્વાઃ, અયમર્થઃ-લં હે ધમ્મમાને યાદૃશી
કૃષ્ણવર્ણ રૂષાગ્નિજ્વાલા વિવિર્ગચ્છતિ તાદૃશી આભા વર્ણ સ્વરૂપં યેષાં તે કાષે-
તાગ્નિવર્ણામાઃ । તથા 'કવલ્લડફાસા' કર્કશસ્પર્શઃ કર્કશોડતિ દુઃયહોડસિ

કા તલ ભાગ સ્વભાવતઃ સેદ-વસા-ચર્વી પૂતિ (રક્તી) પીપ-રુધિર ઓર
માંસ જનિત કીચડ છે સ્વની રક્તની છે પાર ૨, ઉપલિપ્ત થોતી છે અતઃ
વહ અશુચિ અપવિત્ર છે ફક્તલિપે વહ લીમત્સ દેલ્લને જે વહી આવી
ગ્લાનિ દાયક થોતી છે ઉલ્લે એસી અનિષ્ઠ ગંધ દુર્ગંધ નિકલતી રહતી
છે કિ જૈસી દુર્ગંધ મરે હુએ ગાય આદિ જાનવરો કે કલેવર-શરીર જે
સે નિકલતી રહતી છે ડન નરકાવાસોં કી આભા-કાન્તિ-વર્ણ-સ્વરૂપ
એસી થોતી છે કિ જૈસી લોહે કો લાલ કરતે સમ્પદ અગ્નિ કી જ્વાલા
થોતી છે । લોહે કો મટ્ટી જે લાલ કરતે સમ્પદ અગ્નિ કી જ્વાલા અત્યન્ત
કૃષ્ણ રૂપ ચાલી હો જાતી છે ફક્તલિપે યહાં 'કાઝ અગણિવજ્રાયા'
એમા વિશેષણ દિયા ગયા છે 'કવલ્લડ ફાસા' યહાં કર્કશ સ્પર્શ અસિ

ત્યાં અભાવજ છે તથા ત્યાની પૃથ્વીનો તલભાગ સ્વભાવથીજ મેદવશા-ચર્વી
પૂતિ, પીપ ૫૩, લોહી. અને માંસના કાદવથીજ વ્યાપ્ત થતી રહે છે અને વારવાર
ઉપલિપ્ત ખરડાયેલ થતી રહે છે. તેથી એ અશુચિ નામ અપવિત્ર છે. તેથી
તે બીભત્સ ભયાનક બીહામણુ અને દેખવામાં ઘણીજ ભારે ગ્લાનિકારક હોય
છે. તેમાંથી એવી અનિષ્ઠ ગંધ અર્થાત્ દુર્ગંધ નીકળતી રહે છે, કે મરેલા
ગાય વિગેરે જનાવરોના કલેવર-શરીરોમાંથી નીકળ્યા કરે છે તે નરકાવાસોની
આભા કાન્તિ, વર્ણ સ્વરૂપ, એવી હોય છે કે જેવી કાન્તિ લોખડને અગ્નિમાં
તપાવવાના સમયે અગ્નિની જ્વાલા હોય છે. અર્થાત્ લોખડને બટ્ટીના લાલ
કન્તી વખતે અગ્નિની જ્વાલા કાળા વર્ણવાળી થઈ જાય છે, તેથી અહિંયાં
'કાઝ અગણિવજ્રાયા' 'અપ્રમાણેતુ' વિશેષણ આપવામાં આવેલ છે 'કવલ્લડ-

પત્રસ્યેવ સ્પર્શો યેષાં તે કર્કશસ્પર્શાઃ, અતएव 'દુરહિયાસા' દુરધ્વાસાઃ દુઃસ્વેન
અધ્યાસ્યન્તે-સહ્યન્તે ઇતિ દુરધ્વાસાઃ, 'અસુમા' અશુમા દર્શનતો નરકાઃ,
તથા-ગન્ધરસસ્પર્શશબ્દૈ રશુમાઃ-અતીવાસાતરૂપાઃ, 'ણરણ્ણુ વેયણા' નરકેષુ
વેદના ઇતિ । 'एवं एएणं अभिलावेणं उवजुंजिऊण भाणियव्वं णाणप्प-
याणुसारेणं' एवमेतेनामिलापेन-आलापकप्रकारेण उपयुज्य-सम्यग्विविच्य
भणितव्यम्-वक्तव्यम् स्थानपदानुसारेण प्रज्ञापनाया द्वितीय स्थानपदे (पृ-२४३
-२५३) यथा कथितं तदनुसारेणैव 'जत्थ जं बाहल्लं' यत्र यस्यां पृथिव्यां यत्
यावत्कं बाहल्यम् 'जत्थ जत्तिया वा' यत्र यस्यां यावन्ति वा 'नरयावाससय-

પત્ર કી તરહ અતિદુઃ સહ હોતા હૈ અત एव वे नरकावास 'दुरहियासा'
बडे दुःख के साथ २. सहन किये—भोगे जाते हैं । ये 'असुमा' देखने
में अशुभ होते हैं । तथा इन नरकों में जो गन्ध होता है वह, जो रस
होता है वह, और जो स्पर्श होता है वह सब अशुभ ही होता है शुभ
नहीं होता है यहां जो जीवों को वेदना होती है वह भी अत्यन्त असात
रूप ही होती है, 'एवं एएणं अभिलावेणं उवजुंजिऊण भाणियव्वं णाणप्प
याणुसारेणं' इसी प्रकार से और भी बाकी समस्त पृथियों में अच्छी
तरह से विवेचन करके कथन करलेना चाहिये जैसा कि इस सम्बन्ध में
कथन प्रज्ञापना के द्वितीय स्थान पद में किया गया है 'जत्थ जे बाहल्लं'
इस तरह प्रज्ञापना के द्वितीय स्थान पद के अनुसार जहां जिस पृथिवी में
जो जैसी बाहल्य-मोटाई-कहा गया है और 'जत्थ जत्तिया वा नरयावास

फासा' अङ्कि'ने। कर्कश स्पर्श' असिधत्रनी तलवारनी धार जेवा पाँटडावाणा
आडनी जेम अत्यंत दुःसह अर्थात् असह्य होय છે. અને તેથી જ તે
નરકાવાસો 'દુરહિયાસા' અત્યંત દુઃખ પૂર્વક સહન કરાય છે. અર્થાત્ દુઃખથી
લોગવી શકાય તેવા હોય છે. તે નરકાવાસો 'અસુમા' જોવામાં અશુભ હોય છે.
તથા આ નરકોમાં જે ગંધ હોય છે, તે અશુભજ હોય છે. અને જે રસ
હોય છે તે તથા જે સ્પર્શ હોય છે તે બધાજ અશુભ હોય છે. શુભ હોતા
નથી. અહિંયા જીવો ને જે વેદના થાય છે તે પણ અત્યંત અશાતા રૂપજ
હોય છે 'एएणं अभिलावेणं उवजुंजिऊण भाणियव्वं णाणप्पयाणुसारेणं' આજ
પ્રમાણે બીજી બાકીની સઘળી પૃથ્વીયોના સંબંધમાં સારી રીતે વિવેચન
કથન કહેવું જોઈએ. જેમકે આ સંબંધમાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાન પદમાં
કથન કરવામાં આવેલ છે. 'जत्थ जे बाहल्लं' આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
બીજા સ્થાન પદમાં કહ્યા પ્રમાણે જ્યાં જે પૃથ્વીમાં જેવું જે પ્રમાણેનું બાહલ્ય
પહોળાઈ કહેવામાં આવેલ છે. અને 'जत्थ जत्तिया वा नरयावाससयहस्सा'

सहस्रा' नरकावासशतसहस्राणि तानि सर्वाणि स्थानपदानुसारेणोपयुज्य वक्तव्यानि, कियत्पर्यन्तं वक्तव्यानि, तत्राह—'जाव' इत्यादि, 'जाव अहे सत्तमाए पुढवीए' यावद्धः सप्तम्याः पृथिव्या नरकावासा वर्णिता स्तावत्पर्यन्तमित्यर्थः । अथाधःसप्तम्या नरकावासान् सूत्रकारः प्रदर्शयति—'अहे सत्तमाए' इत्यादि, 'अहे सत्तमाए' इत्यस्यालापकप्रकारो यथा—अहे सत्तमाए णं मंते ! पुढवीए अट्टुत्तरसयसहस्सवाहल्लाए उअरि केवइयं ओगाहिता हेट्टा केवइयं वज्जेत्ता मज्जे' अधः सप्तम्याः खलु भदन्त ! पृथिव्या अट्टोत्तरशतसहस्सवाहल्याया उपरि कियत्कम् अद्याल अधः किय-कं नर्जयित्ता मध्ये 'केवइए' कियति—कियत्प्रमाणे क्षेत्रे 'केवइया' कियन्तः 'अणुत्तरा' अनुत्तरा नोत्तर येभ्यस्ते अनुत्तराः सर्वोत्कृष्टा अतएव 'मदइ महाळण' महातिमहालयाः— अतिविशालाः, अतएव 'महानिरया' महानिरया महानरकाः प्रज्ञाः ? 'एवं पुच्छियव्वं' एवं—पूर्वोक्त-

सयसहस्सा' जहाँ जितने लाख नरकावाल फहे गये हैं वहाँ वह सब अच्छी तरह विचार करके 'जाव अहे सत्तमाए पुढवीए' यावत् अधः सप्तमी पृथिवी तक कहलेना चाहिये

अब सूत्रकार अधः सप्तमी पृथिवी के नरकावासों को कहते हैं—'अहे सत्तमाए' इत्यादि । 'अहे सत्तमाए' हे भदन्त अधःसप्तमी पृथिवी के जिसका पाहल्य एक लाख आठ हजार योजन का है उसके उपर के भाग में कितना अदगाह करके अर्थात् कितना भाग छोड़कर तथा नीचे का कितना भाग छोड़कर 'मज्जे' मध्य के कितने खाली भाग में कितने 'अणुत्तरा' अनुत्तर सर्वोत्कृष्ट अत्यन्त विशाल—

ज्यां जेट्ठा लाख नरकावासा उडेवाभां आवेल होय, त्या ते अधा न सारी रीते विचार करीने 'जाव अहे सत्तमाए पुढवीए' यावत् अधःसप्तमी अटले हे तमस्तमा नागनी सातमी पृथ्वी सुधी छही वेवुं जेअये.

इसे सूत्रकार अधःसप्तमी पृथ्वीना नरकावासोनु उधन करे छे 'अहे सत्तमाए' इत्यादि

'अहे सत्तमाए' छे लगवन् अधःसप्तमी पृथ्वीना छे जेनुं पाहल्य ओह लाख आठ हजार योजननुं छे. तेनी उपरना भागमां छेटहुं अज्ज हुन छरीने अर्थात् छेटले भाग छोड़ीने तथा नीचेना छेटले भाग छोड़ीने 'मज्जे' अने पंचभांने छेटले आली भागमां छेटले 'अणुत्तरा' अनुत्तर सर्वोत्कृष्ट अत्यन्त विशाल एका मोटा अने तेही न 'महानिरया' महा नरक छेटले ?

પ્રશ્નાનુસારેણ પ્રદ્યવ્યમ્ પ્રશ્નઃ કર્તવ્યઃ, 'વાગરેયવંપિ તદેવ' વ્યાકર્તવ્યં તથૈવ ઉત્તરમપિ તથૈવ દાતવ્યમ્ યથા-અધઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યા અષ્ટસદસોત્તરશતસહ-સ્રયોજનવાહલ્યતઃ ઉપર્યધોભાગાત્ પ્રત્યેકં સાદ્વિપશ્ચાશત્ સદસ્રયોજનાનિ મુક્ત્વા મધ્યે ત્રિસદસ્રયોજનપ્રમિતે શુપિરભાગે 'કાલ મહાકાલરૌરવ મહારૌરવ' પ્રતિષ્ઠાનામિધાઃ પશ્ચ મહાનરકાવાસાઃ સ્તિ, इत्येवं रूपेण उत्तरं दातव्यम् । તદાલાપકાશ્ચેત્યમ્

‘સકરપ્પભાષ ણં મંતે ! પુઢવીએ બત્તીસુત્તરજોયણસયસહસ્રવાહલ્લાએ ઉવરિં કેવહયં ઓગાહિત્તા હેટ્ટા કેવહયં વજ્જેત્તા મજ્જે ચેવ કેવહએ કેવહયા નિરયા-

બહુત વડે અતણ્ણ ‘મહાનિરયા’ મહાનરક કહે ગયે હિં ? એવં પુચ્છિ-યવ્વં હસ પ્રકાર પ્રથ કરલેના ચાહિયે । તથા-“વાગરેયવંપિ તદેવ” હસકા ઉત્તર ઓ યહીં જિતને પ્રમાણ કે મધ્યભાગ મેં જિતને નરકાવાસ હિં અર્થાત્ અધઃ સપ્તમી પૃથિવી કે એક લાખ આઠ હજાર યોજન કે વાહલ્ય મેં સે સાઠે વાવન હજાર ઉપર કે ભાગ કો ઓર ઇતને હી નીચે કે ભાગ કો છોડકર ઘીચ કે ત્રીન હજાર યોજન કે પોલાણ મેં પાંચ મહાનરકાવાસ હૈ કાલ ૧ મહાકાલ ૨ રૌરવ ૩ મહારૌરવ ૪ ઓર ઘીચ મેં પાંચવાં અપ્રતિષ્ઠાન નરક ૫ હિં હસ પ્રકાર સે કહ દેના ચાહિયે આલાપક હસ પ્રકાર હિં—‘સકરપ્પભાષણંમંતે પુઢવીએ બત્તીસુત્તર જોયણ સયસહસ્રવાહલ્લાએ’ હે અદન્ત ! એક લાખ બત્તીસ હજાર યોજન કી મોટી શર્કરાપ્રમા નામ કી ઊત્તીય પૃથિવી કે ‘ઉવરિં કેવહયં

‘એવં પુચ્છિયવ્વં’ આ રીતે પ્રશ્ન પૂછી લેવો જોઈએ. તથા વાગરેયવં પિ તદેવ’ તેના ઉત્તર પણ અહિંયાં જોડલા પ્રમાણવાળા મધ્યભાગમાં જોડલા નરકાવાસો છે, અર્થાત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના એક લાખ આઠ હજાર યોજનના બાહલ્યમાંથી સાડા બાવન હજાર ઉપરના ભાગને અને એટલાજ નીચેના ભાગને છોડીને વચલા ત્રણ હજાર યોજનના પોલાણમાં પાંચ મહાનરકાવાસો છે. તે આ પ્રમાણે છે. કાલ ૧, મહાકાળ ૨, રૌરવ ૩, મહારૌરવ ૪, અને વચમાં પાંચમું અપ્રતિષ્ઠાન ૫ નામનું નરક છે. આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ. તેના આલાપકો આ પ્રમાણે છે ‘સકરપ્પભાષ ણં પુઢવીએ બત્તીસુત્તરજોયણસય-સહસ્રવાહલ્લાએ’ હે ભગવન્ એક લાખ બત્તીસ હજાર યોજનની વિશાળતા વાળી શર્કરાપ્રમા નામની બીજી પૃથ્વીની ‘ઉવરિં કેવહયં ઓગાહિત્તા હેટ્ટા કેવહયં વજ્જેત્તા મજ્જે કેવહએ કેવહયા નિરયાવાસસયસહસ્રા પળ્લન્તા’ ઉપર અને નીચેના

વાસયસહસ્તા પચ્ચત્તા ! ગોયમા ! સકરપ્પમાણં પુઢવીણ વત્તીસુત્તરજોયણ-
સહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિંણં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેટ્ઠા ઇણં જોયણસહસ્સં
વજ્જેત્તા મજ્જે તીસુત્તર જોયણસયસહસ્સે, એત્થ ણં સકરપ્પમાણ પુઢવી ણેરહયા ણં
વીસા નરયાવાસસયસહસ્સા ભવતીતિમક્કયાયં, તે ણં ણરગા અંતો વટ્ટા જાવ
અસુમા નરણસુ વેયણા' ।

ઓગાહિત્તા હેટ્ઠા કેવહયં વજ્જેત્તા મજ્જે કેવહય કેવહયા ણિરયાવાસ
સયસહસ્સા પચ્ચત્તા 'ઝર નીચે કે કિનને હજાર યોજન ક્ષેત્ર કો છોડ
કર બાકી કે મધ્ય ભાગ મેં કિતને લાખ નરકાવાસ કહે ગયે છે ?
'ગોયમા ! સકરપ્પમાણં પુઢવીણ વત્તીસુત્તરજોયણસયસહસ્સ
વાહલ્લાણ ઉવરિંણં જોયણસયસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેટ્ઠા એકં
જોયણસહસ્સં વજ્જેત્તા મજ્જે તીસુત્તરજોયણસયસહસ્સે એત્થ ણં
સકરપ્પમાણપુઢવી ણેરહયા ણં વીસા ણરયાવાસસયસહસ્સા ભવંતીતિ
મક્કયાયં' હે ગોતમ ! એક લાખ વત્તીસ હજાર યોજન કી મોટી
શર્કરાપ્રમા નામ કી દ્વિતીય પૃથિવી કે ઝર નીચે કે એક-એક
હજાર યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર કો છોડકર એક લાખ તીસ હજાર યોજન
પરિમિત મધ્ય કે ક્ષેત્ર મેં શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નેરયિકો કે યોગ્ય
વીસ લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હું । યે સવ નરકાવાસ મધ્ય મેં મોલ
હે યાવત્ દેખને મેં અશુભ હું । દસમેં મહા અસાતા રૂપ વેદના હું હત્યાદિ
સય વ્યાખ્યાન રત્નપ્રમા પ્રકરણ કે જૈમા હી સર્વત્ર કર લેના ચાહિયે

કેટલા હજાર યોજન છોડીને આડીના મધ્ય ભાગમા કેટલા લાખ નરકાવાસો
કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુ ગોતમસ્વામી ને કહે છે કે 'ગોયમા
સકરપ્પમાણં પુઢવીણ વત્તીસુત્તર જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિંણં
જોયણસયસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેટ્ઠા એકં જોયણસહસ્સં વજ્જેત્તા મજ્જે
તિસુત્તરજોયણસયસહસ્સે એત્થ ણં સકરપ્પમાણ પુઢવી ણેરહયા ણં વીસા
ણરયાવાસસયસહસ્સા ભવતીતિમક્કયાયં' હે ગોતમ ! એક લાખ પત્તીસ
હજાર યોજનની વિષાળનાવાળી શર્કરાપ્રમા નામની બીજી પૃથ્વીની ઉપર નીચે
ના એક એક હજાર યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રને છોડીને એક લાખ વીસ હજાર
મધ્યન ક્ષેત્રમા શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નેરદિશેને એવ્ય એવા વીસ લાખ નર-
કાવાસો કહ્યા છે. આ બધાજ નરકાવાસો મધ્યમા મોળ છે યાવત્ એવામાં
અશુભ છે. તેમાં મહા અસાતા રૂપ વેદના છે હત્યાદિ અયણ વ્યાખ્યાન
રત્નપ્રમા પૃથ્વીના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણેજ બધેજ મળતું હેયું

‘બાલુયપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીણ-અઢ્ઢાવીસુત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં કેવહયં ઓગાહિત્તા હેઢ્ઢા કેવહયં વજ્જિત્તા મજ્જે કેવહયા નિરયાવાસસય-સહસ્સા પન્નત્તા ? ગોયમા ! બાલુયપ્પમાણ પુઢવીણ અઢ્ઢાવીસુત્તર જોયણસયસહસ્સ વાહલ્લાણ ઉવરિં એગં જોયણસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેઢ્ઢા એગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા મજ્જે છવ્વીસુત્તરે જોયણસયસહસ્સે, એત્થ ણં વાલુયપ્પમાપુઢવી નેરહયા ણં પળ્લરસ નિરયાવાસસયસહસ્સા ભવંતિ તિ મક્ખાયં, તે ણં ણરગા જાવ અસુમા નરણસુ વેયણા’

‘પંકપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીણ વીસુત્તર જોયણસયસહસ્સ વાહલ્લાણ ઉવરિં કેવહયં ઓગાહિત્તા હેઢ્ઢા કેવહયં વજ્જિત્તા મજ્જે કેવહણ કેવહયા નિરયાવાસ-સયસહસ્સા પન્નત્તા ? ગોયમા ! પંકપ્પમાણં પુઢવીણ વીસુત્તરજોયણસયસહસ્સ

વાલુપ્પમાણં મંતે ! અઢ્ઢાવીસુત્તર જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં કેવહયં ઓગાહિત્તા હેઢ્ઢા કેવહયં વજ્જિત્તા મજ્જે કેવહણ કેવહયં નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્લત્તા—ગોયમા ! બાલુયપ્પમાણ પુઢવીણ અઢ્ઢાવીસુત્તર જોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં એગં જોય-ણસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેઢ્ઢા એગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા મજ્જે છવ્વી સુત્તરે જોયણસયસહસ્સે એત્થ ણં વાલુપ્પમા પુઢવી નેરહયાણં પળ્લરસનિરયાવાસસયસહસ્સા ભવંતીતિ મક્ખાયં’ હે અદન્ત ! બાલુ-કાપ્રભા પૃથિવી જો કિ એક લાખ અઠાઈસ હજાર યોજન કી મોટી હૈ ઉસકે ડપર નીચે કે એક ૨ હજાર યોજન કે ક્ષેત્ર કી છોડકર બીચ કે એક લાખ છવ્વીસ હજાર યોજન પ્રમાણ મધ્ય કે ક્ષેત્ર મેં બાલુકા પ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં કે યોગ્ય પન્દ્રહ લાખ નરકાવાસ હૈં । યે નરક યાવત્ અશુભ હૈં ઇન મેં અતિશય અસાતા રૂપ વેદના હૈં ।

‘વાલુયપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીણ અઢ્ઢાવીસુત્તર જોયણસયસહસ્સ વાહલ્લાણ ઉવરિં કેવહયં ઓગાહિત્તા હેઢ્ઢા કેવહયં વજ્જિત્તા મજ્જે કેવહયા નિરયાવાસ સયસહસ્સા પળ્લત્તા ? ગોયમા ! વાલુયપ્પમાણ પુઢવીણ અઢ્ઢાવીસુત્તર જોયણસય-સહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં એગં જોયણસયસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેઢ્ઢા એગં જોયણસહસ્સં વજ્જિત્તા મજ્જે છવ્વીસુત્તરે જોયણસયસહસ્સે એત્થ ણં વાલુયપ્પમા પુઢવી નેરહયાણં પળ્લરસ નિરયાવાસસયસહસ્સા ભવંતીતિ મક્ખાયં’ હે ભગવન્ વાલુકાપ્રભા પૃથ્વી કે બે એક લાખ અઠ્યાવીસ હજાર યોજનની પહોળાઈ વાળી છે. તેની ઉપર નીચેના એક એક હજાર યોજન ક્ષેત્રને છોડીને વચમાંના એક લાખ છવ્વીસ હજાર યોજન પ્રમાણવાળા મધ્યના ક્ષેત્રમાં વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોને યોગ્ય પદર લાખ નરકાવાસો છે. આ બધા નરકો યાવત્ અશુભ છે. તેમાં અત્યંત અશાતારૂપ વેદના છે.

વાહલ્લાએ ઉવરિં એગં જોયણસયસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેટ્ટાવિ એગં જોયણસહસ્સં વઙ્ગિત્તા મઙ્ગે અદ્ધારસુત્તરે જોયણસયસહસ્સે, एत्थ णं पंकप्पभा पुढवी नेरइयाणं दस निरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, तेणं णरगा जाव अजभा णरएसु वेयणा'

‘પંકપ્પભાણં ભંતે ! પુઢવીએ વીસુત્તર જોયણ સય સહસ્સ ઘાહલ્લાએ ઉવરિ કેવહયં ઓગાહિત્તા હેટ્ટા કેવહયં વઙ્ગિત્તા મઙ્ગે કેવહયા ણિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! પંકપ્પભાણં પુઢવીએ વીસુત્તર જોયણ સયસહસ્સ વાહલ્લાએ ઉવરિં એગં જોયણ સયસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેટ્ટા વિ એગં જોયણસહસ્સં વઙ્ગિત્તા મઙ્ગે અદ્ધારસુતરે જોયણસયસહસ્સે એત્થણં પંકપ્પભા પુઢવી ણેરइयाणं दस निरयावास-सयसहस्सा भवंतीति मक्खायं’ હેં ભદન્ત ! એક લાખ વીસ હજાર યોજનની મોટી પટ્ટપ્રભા પૃથિવી કે ઉપર ઓર નીચે કિતને હજાર યોજન ક્ષેત્ર કો છોડકર વીચ કે ભાગ મેં કિતને નરકાવાસ હેં ? હે ગૌતમ ! એક લાખ વીસ હજાર યોજનની મોટી પટ્ટપ્રભા પૃથિવી કે ઉપર નીચે કે એક એક હજાર યોજન કે ક્ષેત્ર કો છોડકર વીચ કે એક લાખ અઠારહ હજાર યોજન ક્ષેત્ર મેં પટ્ટપ્રભા પૃથિવી કે નૈરયિકા કે દસ લાખ નરકાવાસ હેં । ‘તેણ ણરગા જાવ અસુહા, ણરएसु वेयणा’ યે નરક યાવત્ અશુભ હેં હન નરકો મેં મહા અસાત રૂપ વેદના હેં ।

‘પંકપ્પભાણં ભંતે ! પુઢવીએ વીસુત્તર જોયણસયસહસ્સ ઘાહલ્લાએ ઉવરિ કેવહયં ઓગાહિત્તા હેટ્ટા કેવહયં વઙ્ગિત્તા મઙ્ગે કેવહયા કેવહયા ણિરયાવાસ સયસહસ્સા પળ્લન્તા ગોયમા ! પંકપ્પભાણં પુઢવીએ વીસુત્તરજોયણસયસહસ્સ-વાહલ્લાએ ઉવરિં એગં જોયણસયસહસ્સં ઓગાહિત્તા હેટ્ટા વિ એગં જોયણ-સહસ્સ વઙ્ગિત્તા મઙ્ગે અદ્ધારસુતરે જોયણસયસહસ્સે એત્થ ણં પંકપ્પભા પુઢવીએ ણેરइयाणं दस निरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं’ હેં ભગવન્ એક લાખ વીસ હજાર યોજનની વિશાળતાવાળી પટ્ટપ્રભા પૃથ્વીની ઉપર અને નીચે દેટલા હજાર યોજન ક્ષેત્રને છોડીને વચલા ભાગમા દેટલા નગ્કા વાસો છે ? હે ગૌતમ ! એક લાખ વીસ હજાર યોજનની વિશાળતાવાળી પટ્ટ પ્રભા પૃથ્વીની ઉપર અને નીચેના એક એક હજાર યોજનના ક્ષેત્રને છોડીને વચલા એક લાખ અઠારહજાર યોજન ક્ષેત્રમાં પટ્ટપ્રભાના નૈરયિકોના દસ લાખ નરકાવાસો છે. ‘તેણ ણરગા જાવ અસુહા ણરएसु वेयणा’ આ નરકો યાવત્ અશુભ છે. અને આ નરકોમા નહા અસાત રૂપ વેદના રહેલ છે.

‘ધૂમપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીણ અટ્ટારસુત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં કેવહયં ઓગાહેત્તા હેટ્ઠા કેવહયં વજ્જેત્તા મજ્જે કેવહણ કેવહયા નિરયા-વાસસયસહસ્સા પન્નત્તા, ગાયમા ! ધૂમપ્પમાણં પુઢવીણ અટ્ટારસુત્તરજોયણ-સયસહસ્સ વાહલ્લાણ ઉવરિં ઇમાં જોયણસહસ્સં ઓગાહેત્તા હેટ્ઠા ઇમાં જોયણસહસ્સં વજ્જેત્તા મજ્જે સોહસુત્તરે જોયણસયસહસ્સે, एत्थ णं धूमप्पमा પુઢવી નેરહયા ણં તિન્નિ નેરહયાવાસસયસહસ્સા મવાંત ત્તિ મવ્વાયં, તેણં નરગા અંતો વઢ્ઠા જાવ અસુમા નરણસુ વેયણા’ ।

‘તમપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીણ સોહસુત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં કેવહયં ઓગાહેત્તા હેટ્ઠા કેવહયં વજ્જેત્તા મજ્જે કેવહણ કેવહયા નરગા-વાસસયસહસ્સા પન્નત્તા ? ગાયમા ! તમપ્પમાણં પુઢવીણ સોહસુત્તરજોયણ-સયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિં ઇમાં જોયણસહસ્સં ઓગાહેત્તા હેટ્ઠા ઇમાં જોયણસહસ્સં વજ્જેત્તા મજ્જે ચોદસુત્તરે જોયણસહસ્સે, एत्थ णं तमा पृथ्वी नेरहयाणं एगे पचूणे नरयावाससयसहस्से मवांतीति मव्वायं ते णं नरगा अंतो वढ्ढा जाव असुमा नरगेसु वेयणा’ ।

‘ધૂમપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીણ’ इत्यादि । धूमप्रभा पृथिवी की मोटाई एक लाख अठारह हजार योजन की है इस में से ऊपर नीचे एक-एक हजार योजन क्षेत्र को छोड़कर बीच के एक लाख सोलह हजार योजन के क्षेत्र में तीन लाख नरकावास हैं इन में धूमप्रभा पृथिवी के नैरयिक रहते हैं ।

तमःप्रभा पृथिवी की मोटाई एक लाख सोलह हजार योजन की है इसमें से एक-एक हजार ऊपर नीचे का छोड़कर बाकी के बीच के क्षेत्र में-एक लाख चौदह हजार योजन प्रमाण क्षेत्र में तमःप्रभा पृथिवी के नैरयिका के पांच कम एक लाख नरकावास हैं ।

‘ધૂમપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીણ’ इत्यादि धूमप्रभा पृथ्वीની વિશાળતા એક લાખ અઠાર હજાર યોજનની છે તેમાંથી ઉપર નીચેના એક એક હજાર યોજન ક્ષેત્રને છોડીને વચલા એક લાખ સોળ હજાર યોજનના ક્ષેત્રમાં ત્રણ લાખ નરકવાસો છે તેમાં ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકો રહે છે.

તમઃપ્રભા પૃથ્વીની વિશાળતા એક લાખ સોળ હજાર યોજનની છે. તે પૈકી એક એક હજાર ઉપર નીચેના ક્ષેત્રને છોડીને બાકીના વચમાના ક્ષેત્રમાં એક લાખ ચૌદ હજાર યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોના પાંચ કમ એક લાખ નરકવાસો છે.

‘अहे सत्तमाए णं भने ! पुढ्वीए अट्टोत्तर जोयणसयमहम्मवाहल्लए उवरि केवड्यं ओगाहिता, हेड्डा केवड्यं वड्ढेत्त मड्ढे केवडए केवडया अणु-
त्तरा महडमहाल्लया महानरगाधमा पन्नत्ता ! गोयमा ! अहे सत्तमार पुढ्वीए
अट्टुत्तर जोयणसयमहम्मवाहल्लए उवरि अड्ढेत्तं जोयणमहम्ममाइं ओगा-
हेत्ता हेड्डा वि अड्ढेत्तं जोयणमहम्ममाइं वड्ढिन्ना मड्ढे तिसु जोयणमहम्ममेसु
एत्थं णं अहे सत्तम पुढ्वी नैर-चायं पंच अनुत्तरा मड्ढमहाल्लया मह निरया पन्नत्ता
तं जहा-काळे मड्ढाकाळे रेल्ल मड्ढारोए मड्ढे आराहुणे, ते णं महानरगा
अंतो वड्डा जाव अनुभा नरगेसु वेय्या’ ।

छाया—गर्कराप्रभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्याः द्वाविंशदहस्रोत्तरयोजन-
शतसहस्रवाहस्ययुक्ताया उपगन्तिनमग्रे कियद्वगगाधस्तान् कियद्वजेषिन्ना मध्ये एव
कियप्रमाणं कियन्ति नरकावासाश्चत्वारिंशदहस्राणि प्रहस्राणि, भगवानाह-हे गौतम !
शर्कगममायाः खलु पृथिव्या द्वाविंशदहस्रोत्तरयोजनसहस्रवाहस्योपेताया
उपरि एकं योजनमहस्रमवग ह्य धम्मादेकं योजनमहस्रं वर्जयित्वा मध्ये त्रिंशदह-
स्रोत्तरयोजनशतमहस्रं अत्र खलु शर्कगममा पृथिवी नैरदिकानां योगानि दिशति
नैरकावासशतसहस्राणि भवन्तीत्याहुरातं तीर्थकरैः ते खलु नरका अन्तर्मेध्यमाने
वृत्ताकारा यावदशुभा नरकेषु वेदना ।

वालुकाप्रभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्या अष्टाविंशदहस्रोत्तर योजनशतसहस्रवाह-
स्याया उपगन्तिनमग्रे कियद्वगगाधस्तान् कियद्वजेषिन्ना मध्ये कियप्रमाणं

अधः सप्तमी पृथिवी की मोटाई एक लाख आठ हजार योजन की
है इसमें से ऊपर नीचे के साठेवाहन-माटेवाहन (५०००) हजार योजन
प्रमाण क्षेत्र को छोड़कर बीच के तीन हजार योजन क्षेत्र में पांच महा
नरकावास हैं । ये नरकावास बहुत ही अधिक दिशाएँ हैं । इनके नाम
काल, महाकाल, रात्रि, महारात्रि और अश्वतिष्ठन हैं । अश्वतिष्ठान
मय के मध्य में हैं पृथिवियों के चारों तरफ के परिमाण दो नरकावास के
स्थानभूत मध्य भाग के परिमाण दो और नरकावासों की सख्या को
प्रकट करने वाली ये चार मापान हैं—

कियन्ति निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? हे गौतम ! बालुकाप्रभायाः पृथिव्या अष्टाविंशत्युत्तर योजनशतसहस्रबाहल्योपेताया उपरि एकं योजनसहस्रमवगाह्य अधस्तादेकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये षड्विंशतिसहस्रोत्तरे योजनशतसहस्रे । अत्र खलु बालुकाप्रभा पृथिवी नारकाणां पञ्चदशनिरयावासशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातं तीर्थकरैः, ते खलु नरका यावदशुभा नरकेषु वेदना ॥

पङ्कप्रभायाः खलु भदन्त पृथिव्याः विंशति सहस्रोत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्योपेताया उपरि कियदवगाह्याधस्तात् कियद्वर्जयित्वा मध्ये कियत्प्रमाणकं कियन्ति निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि गौतम ! पङ्कप्रभायाः खलु पृथिव्या विंशतिसहस्रोत्तर योजनशतसहस्र बाहल्ययुक्ताया उपर्येकं योजनसहस्रमवगाह्य अधस्तादपि एकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये अष्टादशोत्तरयोजनशतसहस्रे, अत्र खलु पङ्कप्रभा पृथिवी नैरयिकाणां दश निरयावासशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातम् ते खलु नरका यावदशुभा नरकेषु वेदना इति ॥

धूमप्रभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्या अष्टादशसहस्रोत्तरयोजनशतसहस्र बाहल्ययुक्ताया उपरितनभागे कियदवगाह्य अधस्ताद् वर्जयित्वा मध्ये कियत् कियन्ति नरकावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, भगवानाह—हे गौतम ! धूमप्रभायाः पृथिव्या अष्टादशसहस्र उत्तर योजनसहस्र बाहल्ययुक्ताया उपरितनभागे एकं योजनसहस्रमवगाह्य अधस्तादपि एकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्यभागे षोडशसहस्रोत्तर योजनशतसहस्रे, अत्र खलु धूमप्रभा नैरयिकाणां योग्यानि त्रीणि नरकावास शतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातं तीर्थकरैरिति, ते खलु नरका अन्तर्भागे वृत्ताकारा यावत् अशुभा नरकेषु वेदना इति ।

तमःप्रभायाः खलु भदन्त ! पृथिव्याः षोडश सहस्रोत्तरयोजनशतसहस्र बाहल्ययुक्ताया उपरितनभागे कियदवगाह्य अधस्तात् कियद्वर्जयित्वा मध्ये कियत्प्रमाणं कियन्ति नरकासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तीति प्रश्नः भगवानाह—हे गौतम ! तमःप्रभायाः खलु पृथिव्याः षोडशसहस्रोत्तर योजनशतसहस्र बाहल्ययुक्ताया उपरितनभागे एकं योजनसहस्रमवगाह्य अधस्तादेकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये चतुर्दशसहस्रोत्तर योजनशतसहस्रे, अत्र खलु तमःप्रभा पृथिव्याः षोडशसहस्रोत्तर योजनशतसहस्रबाहल्ययुक्ताया उपरितनभागे एकं योजनसहस्रमवगाह्य अधस्तादपि एकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये नरकावास शतसहस्रे, अत्र खलु तमा पृथिवी नैरयिकाणामेकं पञ्चोननरकावासशतसहस्रं भवन्तीत्याख्यातम् ते खलु नरका अन्तर्मध्ये भागे वृत्ताकारा यावदशुभा नरकेषु वेदना इति ॥

अथः सप्तम्याः खलु भदन्त ! पृथिव्या अष्टोत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्ययुक्ताया उपरितनभागे कियदवगाह्य अधस्तात् कियद्वर्जयित्वा मध्ये कियत्प्रमाणं

અર્ધં ત્રિપશ્ચાશત્સહસ્રાણિ ઉપર્યધો વર્જયિત્વા તતો મણિતાઃ ।

મધ્યે ત્રિષુ સહસ્રેષુ ભવન્તિ નિરયા સ્તમસ્તમાયામ્ ।૨॥

આખ્યાં ગાથાદ્વાયાખ્યાં સપ્તસુ પૃથિવીષુ મધ્યગતશુભિરભાગપરિમાણં કથિનમ્, ત્રિશ્ચ પશ્ચવિંશતિઃ પશ્ચાદશ ચૈવ સત્સહસ્રાણિ । ત્રીણિ ચ પલ્યોનમેકં

પૃથિવિયોં કી મોટાઈ કહી ગઈ, હૈ-જૈસે-એક લાખ અસ્સી હજાર યોજન કી મોટી પ્રથમ પૃથિવી ૧। એક લાખ વત્તીસ હજાર યોજન કી દૂસરી પૃથિવી ૨। એક લાખ અઠાઈસ હજાર યોજન કી તૃતીય પૃથિવી ૩। એક લાખ વીસ હજાર યોજન કી ચતુર્થ પૃથિવી ૪। એક લાખ અઠારહ હજાર યોજન કી પાંચવી પૃથિવી ૫। એક લાખ સોલહ હજાર યોજન કી છઠી પૃથિવી ૬। ઓર એક લાખ આઠ હજાર યોજન કી સાતવી પૃથિવી ૭। ॥૧॥ દૂસરી ઓર તીસરી ગાથા મેં મધ્ય ક્ષેત્ર કા પરિમાણ કહા હૈ જૈસે પ્રથમ પૃથિવી મેં એક લાખ અઠહત્તર હજાર યોજન પ્રમાણ કા મધ્ય ભાગ પોલાણ હૈ ૧। દ્વિતીય પૃથિવી મેં એક લાખ તીસ હજાર યોજન કા મધ્ય ભાગ હૈ ૨। તીસરી પૃથિવી મેં એક લાખ છવ્વીસ હજાર યોજન પ્રમાણ કા મધ્ય ભાગ હૈ ૩। ચૌથી પૃથિવી મેં એક લાખ અઠારહ હજાર યોજન પ્રમાણ કા મધ્ય ભાગ હૈ ૪। પાંચવી પૃથિવી મેં એક લાખ સોલહ હજાર યોજન કા મધ્ય ભાગ હૈ ૫। છઠી પૃથિવી મેં એક લાખ

પૃથ્વીયોની વિશાળતા બતાવી છે. જેમકે એક લાખ એસી હજાર યોજનની વિશાળતાવાળી પહેલી પૃથ્વી છે. ૧, એક લાખ બત્રીસ હજાર યોજનની વિશાળતા વાળી બીજી પૃથ્વી છે. ૨, એક લાખ અઠ્યાવીસ હજાર યોજનની વિશાળતા વાળી ત્રીજી પૃથ્વી છે. ૩, એક લાખ વીસ હજાર યોજનની વિશાળતા વાળી ચોથી પૃથ્વી છે. ૪, એક લાખ અઠાર હજાર યોજનની વિશાળતા વાળી પાંચમી પૃથ્વી છે. ૫, એક લાખ સોળ હજાર યોજનની વિશાળતા વાળી છઠ્ઠી પૃથ્વી છે. ૬, અને એક લાખ આઠ હજાર યોજનની વિશાળતા વાળી સાતમી પૃથ્વી છે. ૭, ॥ ૧ ॥ બીજી અને ત્રીજી ગાથામાં મધ્યક્ષેત્રનું પ્રમાણ બતાવેલ છે જેમકે પહેલી પૃથ્વીમાં એક લાખ અઠ્યોત્તર હજાર યોજન પ્રમાણનો મધ્ય ભાગ-પોલાણ છે. ૧, બીજી પૃથ્વીમાં એક લાખ વીસ હજાર યોજનનો મધ્યભાગ છે. ૨, ત્રીજી પૃથ્વીમાં એક લાખ છવ્વીસ હજાર યોજન પ્રમાણનો મધ્ય ભાગ છે. ૩, ચોથી પૃથ્વીમાં એક લાખ અઠાર હજાર પ્રમાણનો મધ્યભાગ છે. ૪, પાંચમી પૃથ્વીમાં એક લાખ સોળ હજાર યોજનનો મધ્યભાગ છે. ૫ છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં એક લાખ આઠ હજાર

पञ्चैवानुत्तरा निरयाः ॥४॥ अनेन सप्तानां पृथिवीनां नरकावाससंख्या प्रतिपा-
दिता तत्पदशकं कोष्ठकं यथा—

॥ रत्नप्रभादि सप्तपृथिवीनां बाहल्यादि प्रमाणकोष्ठकम् ॥

संख्या	पृथिवी नाम	बाहल्यम्	मध्यभागपोलाण (लाख-हजार)	नरकावास संख्या (लाख)
१	रत्नप्रभापृथिवी	१,८००००	१,७८०००	३०,०००००
२	शर्कराप्रभापृथिवी	१,३२०००	१,३००००	२५,०००००
३	वालुकाप्रभापृथिवी	१,२८०००	१,२६०००	१५,०००००
४	पङ्कप्रभापृथिवी	१,२००००	१,१८०००	१०,०००००
५	धूमप्रभापृथिवी	१,१८०००	१,१६०००	३,०००००
६	तमःप्रभापृथिवी	१,१६०००	१,१४०००	९९९९५
७	तमस्तमःप्रभापृथिवी	१, ८०००	३०००	५

॥सू० १२॥

चौदह हजार योजन का मध्य भाग है ६। और सातवीं अधःसप्तमी पृथिवी में तीन हजार योजन का मध्य भाग है ७। ॥गा० २-२॥ चौथी गाथा में उपरोक्त मध्य भाग में रहे हुए संख्या कही गई है जैसे-प्रथम पृथिवी में तीस लाख नरकावास है १। द्वितीय पृथिवी में पचीस लाख नरकावास है २। तृतीय पृथिवी में पन्द्रह लाख नरकावास है ३। चौथी पृथिवी में दस लाख नरकावास है ४। पांचवीं पृथिवी में तीन लाख नरकावास है ५। छठी पृथिवी में पांच कम एक लाख नरकावास है ६। और सातवीं अधःसप्तमी पृथिवी में पांच नरक नरकावास है ७। इन सब को कहने वाला कोष्ठक टीका में देख लेना चाहिये। सूत्र-१२॥

येनानेनो मध्यभाग छे. ६. अने सातमी अधः सप्तमी पृथ्वीमां त्रय दत्तर
येनानेनो मध्यभाग छे ॥ गा. २-३ ॥

सम्प्रति-नरकावाससंस्थानप्रतिपादनार्थमाह-‘इमीसे णं’ इत्यादि,

मूलम्-इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णरगा किं
 संठिया पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता तं जहा-आवलिय-
 प्पविट्ठा य आवलिय बाहिराय, तत्थ णं जे ते आवलियपविट्ठा
 ते तिविहा पन्नत्ता तं जहा वट्ठा तंसा चउरंसा, तत्थ णं जे ते
 अवलियबाहिरा ते नाणासंठाणसंठिया पन्नत्ता, तं जहा-
 आयकोट्टसंठिया पिट्ठ पयणगसंठिया कंदु संठिया लोहीसंठिया
 कडाह संठिया थालीसंठिया पिठरगसंठिया (किम्मियडसंठिया)
 किन्नपुडगसंठिया उडवसंठिया सुरवसंठिया सुयंगसंठिया नंदि-
 सुयंगसंठिया आलिंगकसंठिया सुघोससंठिया द्दर य संठिया
 पणवसंठिया पडहसंठिया भेरीसंठिया झल्लरीसंठिया कुतुंबक-
 संठिया, नालिसंठिया । एवं जाव तमाए । अहे सत्तमाए णं भंते !
 पुढवीए णरगा किं संठिया पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता
 तं जहा वट्ठेय तंसाय । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए
 णरगा केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! तिन्नि जोयण-
 सहस्साइं बाहल्लेणं पन्नत्ता तं जहा हेट्ठा घणासहस्सं मज्झे-
 झुसिरा सहस्सं उवरिं संकुइया सहस्सं, एवं जाव अहे सत्तमाए ।
 इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णरगा केवइयं आयाम-
 विक्खंभेणं केवइयं परिकखेवेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा
 पन्नत्ता तं जहा संखेज्जवित्थडाय असंखेज्जवित्थडाय, तत्थ णं
 जे ते संखेज्जवित्थडा ते णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयाम
 विक्खंभेणं, संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिकखेवेणं पन्नत्ता तत्थ
 णं जे ते असंखेज्जवित्थडा ते णं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं
 आयामविक्खंभेणं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिकखेवेणं

पन्नत्ता, एवं जाव तमाए । अहे सत्तमाए णं भंते ! पुच्छा
गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता तं जहा-संखेज्जवित्थडे य असंखेज्ज
वित्थडा य, तत्थ णं जे ते संखेज्जवित्थडे से णं एकं जोयण-
सयसहस्सं आयामविकखंभेणं, तिन्नि जोयणसयसहस्साइं सोल-
ससहस्साइं दोन्निय लत्तावीसे जोयणसए तिन्नि कोसेय अट्ठा-
वीसं च धगुसयं तेरसय अंगुलाइं, अद्धंगुलयं च किंचि विसे-
साहिए परिकखेवेणं पन्नत्ता । तत्थ णं जे ते असंखेज्ज वित्थडा
ते णं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामविकखंभेणं, असं-
खेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिकखेवेणं पन्नत्ता ॥सू० १३॥

छाया-एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः किं संस्थिताः
प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ता स्तद्यथा आवलिकाप्रविष्टाश्च आवलिका-
वाद्याश्च । तत्र खलु ये ते आवलिका प्रविष्टास्ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ता-स्तद्यथा-वृत्ता-
स्थस्राष्टतुरस्ताः । तत्र खलु ये ते आवलिका वाद्यास्ते नानासंस्थानसंस्थिताः
प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अयकोष्ठ संस्थिताः १, पिष्टपचनक संस्थिताः २ कन्दुमंस्थिता
३, कोटी (कोडी) संस्थिताः ४, कटाह संस्थिताः ५ स्थाली संस्थिताः ६ पिठ-
रक्तसंस्थिताः ७ किमियडसंस्थिता ८ कीर्णपुटक संस्थिताः ९ उटज संस्थिताः १०,
मुरजसंस्थिताः ११ मृदङ्गसंस्थिताः १२, नन्दीमृदङ्ग संस्थिताः १३ आळिङ्गक
संस्थिता १४, सुवोपसंस्थिताः १५, दर्दरकसंस्थिताः १६, पणवसंस्थिताः १७
पटहसंस्थिताः १८, भेरीमंस्थिताः १९, झल्लरीसंस्थिताः २० कम्बुम्बकमंस्थिताः
२१, नाडीसंस्थिताः २२ एवं यावत्तमायाम् । अत्रःमत्तन्था खलु भदन्त ! पृथिव्यां
नरकाः किं संस्थिता प्रज्ञप्ताः गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ता स्तद्यथा-वृत्ताश्च स्थस्राश्च ।

एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्या नरकाः कियन्ताः बाहन्वेन
प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! श्रीजि योजनमहन्वाणि बाहन्वेन प्रज्ञप्ताः तद्यथा-अधम्मने
मनाः मत्तन्ममधे शुधियाः सत्तन्म् उपगि मत्तचित्ताः महन्म् । एव यावद्दयः
सत्तन्म् । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या नरकाः कियन्ता
आषाण्णित्थम्भे । कियन्ताः परिसंवेन प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः
तद्यथा-सत्तन्म् दिग्गमाधामेभ्योवविरत्ताश्च, तत्र खलु ये ते सत्तन्म् दिग्गमाधामे

खलु संख्येयानि योजनसहस्राणि आयाम-विष्कम्भेण, संख्येयानि योजनसह-
स्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः । तत्र खलु ये ते असंख्येयविस्तरास्ते खलु असंख्ये-
यानि योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण । असंख्येयानि योजनसहस्राणि परि-
क्षेपेण प्रज्ञप्ताः । एवं यावत्तमायाम् । अधः सप्तम्यां खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम !
द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-संख्येयविस्तरश्चासंख्येयविस्तराश्च, तत्र खलु यः
संख्येयविस्तरः स खलु एकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेण त्रीणिशतसहस्राणि
षोडशसहस्राणि द्वे सप्तविंशत्यधिके योजनशते, त्रयः क्रोशाश्च अष्टविंशश्च धनुः
शतं त्रयोदशबाङ्गुलानि, अर्द्धाङ्गुलश्च किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम् ।
तत्र खलु ये ते असंख्येय विस्तरास्ते खलु असंख्येयानि योजनसहस्राणि आयाम-
विष्कम्भेण असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः ॥१३॥

टीका—‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ एतस्यां खलु भदन्त !
रत्नप्रभायां-प्रथमनारकपृथिव्याम् ‘णरणा किं संठिया पन्नत्ता’ नरकाः किं
संस्थिताः प्रज्ञप्ताः ? रत्नप्रभा सम्बन्धिनरकाणां संस्थानं कीदृशं भवतीति प्रश्नः
भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘दुविहा पन्नत्ता’ रत्नप्रभा
नरकाः द्विविधाः-द्वि प्रकारकाः प्रज्ञप्ता-कथिताः द्वैविध्यं दर्शयति-‘तं जहा’

अथ सूत्रकार नरकावासो के संस्थान का कथन करते हैं—

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए’ पुढवीए-इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘इमीसे णं भंते ! रयणप्प-
भाए पुढवीए’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के नरक’ किं संठिया
पन्नत्ता ‘कैसे संस्थान वाले कहे गये हैं ? अर्थात् रत्नप्रभा पृथिवी
सम्बन्धी जो नरक हैं उनका आकार कैसा है ? इसके उत्तर में प्रभु
कहते हैं—‘गोयमा दुविहा पन्नत्ता’ हे गौतम ! प्रथम पृथिवी में जो
नरकावास हैं-वे दो प्रकार के कहे गये हैं-‘तं जहा’ जैसे-‘आवलिया

હવે સૂત્રકાર નરકાવાસોના સંસ્થાનોનું કથન કરે છે. ‘इमीसे णं भंते
रयणप्पभाए पुढवीए’ इत्यादि

टीकार्थ—गौतमस्वामीએ પ્રભુને એણું પૂછ્યું છે કે ‘इमीसे णं भंते !
रयणप्पभाए पुढवीए’ हे लगवन् आ रत्नप्रभा पृथ्वीना नरको ‘किं संठिया पणत्ता’
केवा संस्थानवाणा कहा छे ? अर्थात् रत्नप्रभा पृथ्वीमां जे नरकावासे छे.
तेनो आकार केवा प्रकारनो छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने
कहे छे के ‘गोयमा ! दुविहा पणत्ता’ हे गौतम ! पडेदी पृथ्वीमां जे नरको
छे, ते जे प्रकारना कहेवामां आवेल छे. ‘तं जहा’ ते जे प्रकारो आ प्रभाणे

इत्यादि, 'तंजहा' तद्यथा-आवलिया पविट्टाय' आवलिका प्रविष्टाश्च 'आवलिया बाहिराय' आवलिका बाह्याश्च, उभयत्रापि च शब्दौ उभयेषामशुभत्व तुल्यता सूचकौ, तत्रावलिका प्रविष्टा नाम अष्टासु दिक्षु समश्रेण्यवस्थिताः आवलिकासु श्रेणीषु प्रविष्टा व्यवस्थिता इति आवलिका प्रविष्टाः । 'तत्थ णं जे ते आवलिय पविट्टा' तत्र खलु ये ते नरका आवलिका आवलिकायां श्रेण्यां व्यवस्थिताः 'ते तिविहा पन्नत्ता' ते आवलिका प्रविष्टा नरकास्त्रिविधास्त्रिप्रकारका प्रज्ञप्ता कथिता त्रैविध्यं दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि, 'त जहा' तद्यथा- वट्टा तंसा चउरंसा' वृत्ता-रुक्ताश्चतुरसाश्चतुकोणाः चतुर्ष्वपि भागेषु समरूपेणावस्थिता इति । 'तत्थ णं जे ते आवलिया बाहिरा' तत्र खलु ये ते नरका आवलिका बाह्याः 'ते णाणा-

पविट्टाय आवलिया बाहिराय' आवलिका प्रविष्ट और आवलिका बाह्य यहाँ जो दोनों पदों के साथ 'च' का प्रयोग किया गया है वह दोनों में समान रूप से अशुभता है इस बात को सूचित करने के लिये किया गया है जो नरकावास आठ दिशाओं में समश्रेणि में अवस्थित हैं वे नरकावास आवलिका प्रविष्ट हैं । आवलिका शब्द का अर्थ श्रेणी है । इस श्रेणि में जो व्यवस्थित होते हैं वे आवलिका प्रविष्ट हैं ।

'तत्थ णं जे ते आवलियपविट्टा ते तिविहा पन्नत्ता'
इनमें जो आवलिका प्रविष्ट नरक हैं वे तीन प्रकार के कहे गये हैं-
'तं जहा' जैसे-'वट्टा तंसा' 'वृत्त-गोल-व्यस-तिखुटे, और चतुरस्र खीखुटे 'तत्थ णं जे ते आवलिया बाहिरा' तथा जो आवलिका प्रविष्ट से भिन्न आवलिका बाह्य नरकावास हैं वे 'णाणासंठाणसंठिया

हे. 'आवलियपविट्टाय आवलिया बाहिराय' आवलिका प्रविष्ट और आवलिका बाह्य. तथा जे जे पढानी साथे 'च' शब्दको प्रयोग हुवाना आवये होय ते जन्मेमां समानपण्यासी अशुभपणु' हे, जे बातने अशुभता माटे जन्मेमां आवेत हे. जे नरकावासो आठ दिशाओमा समरूपीमा रहैला हे ते नरकावासो आवलिका प्रविष्ट कहैवाय हे आवलिका शब्दको अर्थ श्रेणी हे आठोहीमा जे व्यवस्थित होय हे, ते आवलिका प्रविष्ट कहैवाय हे 'तत्थ णं जे ते आवलियपविट्टा ते तिविहा पन्नत्ता' तेमां जे आवलिका प्रविष्ट नरक हे ते चतु प्रभेदा रहैवाना आवेत हे. 'तं जहा' ते चतु प्रभेदा आ प्रभाते हे. 'वट्टा तंसा चउरंसा' वृत्त-गोल-व्यस-गिहोटे अने चतुरस्र चार पक्षवाहु' 'तत्थ णं जे ते आवलिया बाहिरा' तेमां जे आवलिका प्रविष्टासी बुद्धा ओहते हे आवलिका शब्द नरक वास्ते हे ते 'णाणासंठाणसंठिया' अनेक पञ्चानन कहैवाय हे 'तं जहा' तेमां प्रभाते,

સંઠાણસંઠિયા પન્નત્તા' તે આલિકા વાહ્યા નરકા નાનાસંસ્થાન સંસ્થિતાઃ
મણતાઃ-કથિતાઃ 'તં જહા' તદ્યથા-અયકોટ્ટ સંઠિયા' અયઃ કોષ્ઠ સંસ્થિતાઃ
અયઃ કોષ્ઠોલોહમયઃ કોષ્ઠસ્તદ્વત્ સંસ્થિતાઃ इत्यय કોષ્ઠસંસ્થિતા इति ૧ ।

'પિટ્ટપયણગ સંઠિયા' પિટ્ટપચનકસંસ્થિતાઃ, યત્ર સુરાનિર્માણાય પિષ્ટાદિકં
પચ્યતે તત્ પિટ્ટપચનકં તદ્વત્ સંસ્થિતા इति પિટ્ટપચનકસંસ્થિતાઃ ૨, તથા-કંદુ
સંઠિયા' કન્દુસંસ્થિતાઃ કન્દુઃ કાન્દવિકસ્ય મિષ્ટાન્નાકપાત્રમ્ તદ્વત્ સંસ્થિતાઃ
૪ 'કડાહ સંઠિયા' કટાહસંસ્થિતાઃ-કટાહઃ શાકાદિપાચકઃ પાત્રવિશેષઃ તદ્વત્
સંસ્થિતા इति કટાહસંસ્થિતાઃ ૫ 'થાલી સંઠિયા' સ્થાલી ઓદનાદિ પાચનપાત્રં
તદ્વત્ સંસ્થિતા इति સ્થાલી સંસ્થિતાઃ ૬ 'પિટરગસંઠિયા' પિટરકં યત્ર પ્રભૂતજન
યોગ્યં ધાન્યાદિકં પચ્યતે તદ્વત્ સંસ્થિતા इति પિટરકસંસ્થિતા ૭ 'કિમિયગ
સંઠિયા' 'કૃમિકસંસ્થિતાઃ' જીવવિશેષ યુક્તાઃ इदં પદં પુસ્તકાન્તરે ન લભ્યતે

પન્નત્તા' અનેક પ્રકાર કે આકારોં વાળે હૈ- 'તં જહા' જૈસે- 'અયકોટ્ટ
સંઠિયા' કિતનેક લોહે કે કોષ્ઠ કે જૈસે આકાર વાળે હૈ કિતનેક 'પિટ્ટ
પયણગ સંઠિયા' મદિરા બનાને કે લિયે જિસમેં પિષ્ટ આદિ પકાયા
જાતા હૈ ઉસ વર્તન કે જૈસે આકાર વાળે હૈ 'કંદુ સંઠિયા' કિતનેક
કન્દુ-હલવાઈ કે પાક પાત્ર કે જૈસે આકાર વાળે હૈ 'લોહી સંઠિયા'
કિતનેક-લોહી-તવા કે જૈસે આકાર વાળે હૈ કિનેક 'કડાહ-સંઠિયા'
કટાહ-કડાહી-કે જૈસે આકાર વાળે હૈ 'થાલી-સંઠિયા' કિતનેક
થાલી-ઓદન પકા ને કે ચરતન કે જૈસે આકાર વાળે હૈ । કિતનેક
'પિટરગ સંઠિયા' જિસમેં બહુત અધિક મનુષ્યોં કે લિયે ભોજન આદિ
પકાયા જાતા હૈ એસે પિટરક કે જૈસે આકાર વાળે હૈ કિતનેક 'કિ
મિયગ સંઠિયા' કૃમિક જૈસે-આકાર વાળે હૈ યહ પદ કહીં કહીં નહીં

છે 'અયકોટ્ટ સંઠિયા' કેટલાક લોખંડાના કેાષ્ઠના જેવા આકારવાળા છે કેટલાક
'પિટ્ટ પયણગ સંઠિયા' મદિરા દારૂ બનાવવા માટે જેમાં પિષ્ટ-લોટ વિગેરે
રાંધવામાં આવે છે. તે વાસણના જેવા આકારના હોય છે. 'કંદુ સંઠિયા'
કેટલાક કન્દુ કંદોઈના રાંધવાના પાત્રના આકાર જેવા આકાર વાળા હોય છે
'લોહીસંઠિયા' કેટલાક લોહી-તવાના જેવા આકારવાળા છે. કેટલાક
'કડાહા સંઠિયા' કડૈયાના જેવા આકારવાળા હોય છે. 'થાલી સંઠિયા' કેટલાક
બાત બનાવવાના વાસણના આકાર જેવા આકારવાળા હોય છે, અને
કેટલાક 'પિટરગ સંઠિયા' જેમાં વધારે માણસો માટે ભોજન સામગ્રી બનાવી
શક્ય તેવા પિટરના જેવા આકારવાળા હોય છે, કેટલાક 'કિમિયગ
સંઠિયા' કૃમિક જેવા આકારવાળા હોય છે. આ પદ કેટલાક ગ્રંથોમાં આપવામાં

‘किन्नपुडगसंठिया’ कीर्णपुटकसंस्थिताः ‘उडय संठिया’ उडजसंस्थिताः, उडजस्तापसाश्रमरतद्वत् संस्थिताः ९ । ‘सुरयसंठिया’ सुरजसंस्थिताः, सुरजो वाच-विशेषः तद्वत् संस्थिता इति सुरजसंस्थिताः १० ‘सुयंगसंठिया’ मृदङ्गसंस्थिताः । मृदङ्गोऽपि वाचविशेष एव तद्वत् संस्थिताः ११ । ‘नन्दीसुयंगसंठिया’ नन्दीमृदङ्ग-संस्थिताः १२ ‘आलिजरसंठिया’ आलिजरसंस्थिता आलिजरो गुग्गयो सुरज-स्तद्वत् संस्थिता इति आलिजरसंस्थिताः १३ ‘सुघोषसंठिया’ सुघोषसंस्थिताः सुघोषो देवलोकाप्रसिद्धो घण्टाविशेष वाद्यविशेषो वा तद्वत् संस्थिताः १४ ‘ददरयसंठिया’ ददरयसंस्थिताः ददरो वाद्यविशेष तद्वत् संस्थिताः १५ ‘पणवसंठिया’ पणवो वाद्यविशेषो लोकप्रसिद्ध तद्वत् संस्थिता इति पणव-संस्थिताः १६ ‘पटह संठिया’ पटह संस्थिताः पटहो वाद्यविशेषो लोकप्रसिद्ध

है कितनेक—’ कित्त पुडग संठिया ‘कीर्ण पुटक के जैसे आकार वाले हैं कितनेक ‘उडय संठिया’ उडज शोषड़ी तापसाश्रम-के जैसे आकार वाले हैं । कितनेक ‘सुरयसंठिया’ सुरज-वाद्यविशेष-के जैसे आकार वाले हैं कितनेक ‘सुयंगसंठिया’ मृदङ्ग-वाद्यविशेष -के जैसे आकार वाले हैं । कितनेक-‘नन्दीसुयंगसंठिया’ नन्दी मृदंग के समान स्थित हैं । कितनेक ‘आलिजर संठिया’ आलिजर-मिटी के घने टुप मृदंग के समान आकार वाले हैं अर्थात् कोठी के जैसे कितनेक ‘सुघोषसंठिया’ सुघोष-देवलोका प्रसिद्ध सुघोष घंटा के जैसे आकार वाले हैं कितनेक ‘ददरय संठिया’ ददरनाम के वाद्यविशेष के जैसे आकार वाले हैं । ‘पणव संठिया’ कितनेक पणव नामक वाद्यविशेष के जैसे आकार वाले हैं छोटा नगारा कितनेक ‘पटह संठिया’ पटह (टोल) नाम के वाद्यविशेष

आवेक नहीं. इटलाक ‘किन्नपुडगसंठिया’ कीर्णपुटकना जेवा आकार वाण-
होय छे इटलाक ‘उडयसंठिया’ उडज-अपडी-तापसाश्रमना जेवा आकार
वाणा होय छे इटलाक ‘सुरयसंठिया’ मृदंग-वाद्यविशेषना जेवा आकार
वाणा होय छे. इटलाक ‘नन्दीसुयंगसंठिया’ नन्दी मृदंगना जेवा आकारवाणा
मे. अने इटलाक ‘आलिजरसंठिया’ आलिजर-मिटिना अनावेक मृदंगना
आकार जेवा आकारवाणा छे मोटो छे होयना आकार जेवा छे
अने इटलाक ‘सुघोषसंठिया’ अने इटलाक सुघोष देवलोका प्रसिद्ध
होय नामना घंटिना जेवा आकारवाणा छे. इटलाक ‘ददरयसंठिया’
ददरनामना वाद्यविशेषना जेवा आकारवाणा छे. ‘पणवसंठिया’ इटलाक
पणव नामना वाद्यविशेष जेवा आकारवाणा होय छे. इटलाक ‘पटह
संठिया’ पटह-टोल नामना वाद्यविशेषना जेवा आकारवा होय छे
इटलाक ‘नन्दीसंठिया’ नन्दीनामना मृदंगविशेष जेवा आकारवा

एव तद्वत् संस्थिता इति पटहसंस्थिताः १७ 'भेरीसंठिया' भेरी ढका
तद्वत् संस्थिता इति भेरी संस्थिताः १८ 'झल्लरी संठिया' झल्लरी संस्थिताः
झल्लरी-चर्मावनद्धा विस्तीर्णबलयाकारा वाद्यविशेषरूपा तद्वत् संस्थिता इति
झल्लरी संस्थिताः १९ 'कुत्थुंबग संठिया' कुत्थुम्बकः-वाद्यविशेष स्तद्वत्
संस्थिता इति कुत्थुम्बक-संस्थिताः २० 'नाडी संठिया' नाडी-घटिका तद्वत्
संस्थिता इति नाडीसंस्थिताः २१ नरका रत्नप्रभायामिति ।

अत्र द्वे संग्रहगाथे- 'अयकोट्ट १ पिट्टपयणग-२ कंदू ३ लोही ४ कडाह ५
संठाणा । थाली ६ पिटरग ७ क्षिणय ८ उडए ९ मुरवे १० मयंगे य ११ ॥ १ ॥
नदि मयंगे १२ आलिग १३ सुघोसे १४ दहरे १५ य पणवे १६ य । पडहग
१७ भेरी १८ झल्लरि १९ कुत्थुंबग २० नाडि संठाणा' ॥ २ ॥

अयः कोष्ठक-पिष्टपचनक-कन्दु-लोहि-कटाह-संस्थानाः । स्थाली-पिठ
रक-कीर्णक-उटजो मुरजो मृदङ्गश्च ॥ १ ॥ नन्दिमृदङ्गः आलिङ्गः सुघोषः दुर्दरश्च
पणवश्च । पटहक-भेरी झल्लरी कुत्थुंबग नाडीसंस्थानाः इति ॥

'एवं जाव तमाए एवं' यावत् तमःप्रभा पर्यन्तम् । एवं यथा रत्नप्रभाया नरकाः
कथिता स्तथैव शर्कराप्रभा बालुकाप्रभा पङ्कप्रभा धूमप्रभा तमःप्रभानामपि नरका

के जैसे आकार वाले हैं । कितनेक 'भेरी संठिया' भेरी नामक
वाद्य विशेषके जैसे आकार वाले हैं कितनेक 'झल्लरी संठिया'
चमडे से मड़ी हुई विस्तीर्ण बलयाकार झल्लरी नामक वाद्य
विशेष के जैसे आकार वाले हैं । 'कुत्थुंबग संठिया' कितनेक कुत्थुंबक
वाद्य विशेष के जैसे आकार वाले हैं । कितनेक 'नाडी संठिया' नाडी
-जल घटिका के जैसे आकार वाले हैं २१ । यहां दो संग्रह गाथाएं हैं-
'अयकोट्टे' इत्यादि, इनका अर्थ उपर प्रमाण समझलेवे ।

'एवं जाव तमाए' जिस प्रकार से रत्नप्रभा के नरक कहे गये हैं
उसी तरह से तमा पृथिवी तक कह देना चाहिये जैसे-शर्कराप्रभा,
बालुकाप्रभा, पङ्कप्रभा, धूमप्रभा और तमःप्रभा के नरकों का भी कथन

છે. કેટલાક 'ઝલ્લરી સંઠિયા' ચામડાથી મઢેલી વિસ્તૃત બલોયાના આકાર
જેવા ઓલર નામના વાદ્યવિશેષના જેવા આકાર વાળા છે. 'કુત્થુંબગ-
સંઠિયા' કેટલાક કુસ્તુંબક વાદ્યવિશેષના જેવા આકારવાળા છે. 'નાડી સંઠિયા'
નાડી જલઘટિકાના જેવા આકારવાળા છે. ૨૧. આ સંબંધમાં બે સંગ્રહ
ગાથાઓ છે. 'અયકોટ્ટે' ઇત્યાદિ આને અર્થ ઉપર કહેલ પ્રકારથી સમજી લેવો.

'एवं जाव तमाए' જે પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકો કહેલા છે.
એજ પ્રમાણે તમા નામની પૃથ્વી સુધી કથન કરવું જોઈએ. અર્થાત્-શર્કરા
પ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, અને તમઃપ્રભાના નરકોનું પણ કથન

वक्तव्याः, आलापप्रकारस्तु एवम्—‘सक्करप्पमाए णं भंते ! पुढवीए नरगा किं सँठिया पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा-आवलियप्पविट्ठा य आवलिय वाहिरा य, तत्थ णं जे ते आवलियप्पविट्ठा ते तिविहा पन्नत्ता तं जहा वट्ठा तंसा चउरंसा ? तत्थ णं जे ते आवलिए वाहिरा ते णं णाणासँठाणसँठिया पन्नत्ता तं जहा-अयकोट्टमँठिया’ इत्यादि, एवं वालुकाप्रमा पङ्कप्रमा धूमप्रमा तमः-प्रमा सूत्रालापका अपि स्वयमेवोहनीयाः ।

अधः सप्तमी पृथिवीविषयकं सूत्रं सूत्रकारः स्वयमेव दर्शयति—‘अहे सत्तमाए णं’ इत्यादि, ‘अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए’ अधः सप्तम्यां खलु भदन्त ! पृथिव्याम्, ‘णरगा किं सँठिया पन्नत्ता’ नरकाः किं संस्थिताः किमिव संस्थिता प्रप्लप्ताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘दुविहा पन्नत्ता’ द्विविधाः—द्विप्रकारकाः प्रप्लप्ता—रुथिताः ‘तं जहा’ तद्यथा—‘वट्ठे य तंमाय’ वृत्तो वृत्ताकारश्च व्यस्त्राश्च । अधः सप्तम्यां पृथिव्यां ये नरकाः

करलेना चाहिये यहाँ आलाप प्रकार ‘सक्करप्पमाए णं भंते पुढवीए णरगा’ इत्यादि स्वयं करलेना चाहिये

अधःसप्तमी पृथिवी के नरकों के कथन के सम्बन्ध में सूत्रकार स्वयं ही कथन करते हैं—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए णरगा किं सँठिया पन्नत्ता’ हे भदन्त ! अधः-सप्तमी पृथिवी के नरक किस आकार वाले रहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ? दुविहा पन्नत्ता’ हे गौतम ! अधः सप्तमी पृथिवी के नरक दो प्रकार के कहे गये हैं—‘तं जहा’ जैसे ‘वट्ठे य तंमाय’ एक वृत्त-गोलाकार है और चार व्यस्त्र तिर्य्युदे वर्य्योके अर्धःसप्तमी पृथिवी

સન્તિ તે આવલિકા પ્રવિષ્ટા એવ ન તુ આવલિકા બાહ્યાઃ આવલિકા પ્રવિષ્ટા
અપિ કાલમહાકાલાદયઃ પૃથ્વિ, નાધિકાઃ, તત્ર મધ્યે અપ્રતિષ્ઠાનનામાભિધાનો
નરકેન્દ્રો વૃત્તાકારઃ, સર્વેષામપિ નરકેન્દ્રાણાં વૃત્તાકારત્વાત્ શેષાસ્તુ ચત્વારઃ
કાલમહાકાલરૌરવમહારૌરવાઃ પૂર્વાદિષુ દિક્ષુ વર્તમાનાસ્તે ચ ત્રયસ્રાઃ, અત-
એવોક્તં વૃત્તશ્ચ ત્રયસ્રાશ્ચેતિ ।

સમ્પ્રતિ-નરકાવાસાનાં બાહ્યપ્રતિપાદનાર્થમાહ-‘इमीसे णं’ इत्यादि, ‘इमीसे
णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ अस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्याम्
‘नरगा केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ता’ नरकाः कियत्काः बाहल्येन वहलस्य भावो
बाहल्यं पिण्डभावः तेन बाहल्येन प्रज्ञप्ताः कथिताः ? इति नरकबाहल्यविषयकः
प्रश्नः, सूत्रे ‘केवइयं’ इति प्राकृतत्वादेकवचनम्, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि,

में जो नरक हैं वे आवलिका प्रविष्ट ही हैं आवलिको बाह्य नहीं हैं ।
आवलिका प्रविष्ट होने पर भी वे पांच ही हैं अधिक नहीं । इनमें जो
अप्रतिष्ठा न नामक नरकावास्त है वह इनके मध्य में है और यह गोला-
कार वाला है क्योंकि जितने भी नरकेन्द्र हैं वे सब गोल आकार वाले
ही होते हैं । बाकी के और जो चार नरकावास्त हैं-काल, १ महाकाल,
२ रौरव ३ और महा रौरव ४ ये पूर्व आदि चार दिशाओं में हैं ।

अब सूत्रकार नरकावासों की मोटाई प्रकट करते हैं-इसमें गौतम
ने प्रभु से ऐसा पूछा है--

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा
पृथिवी में ‘नरगा’ जो नरक हैं वे ‘केवइयं बाहल्लेणं पन्नत्ता’ कितनी
मोटाई वाले कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-उत्तर-‘गोयमा ।

તે આવલિકા પ્રવિષ્ટ જ છે. આવલિકા બાહ્ય નથી આવલિકા પ્રવિષ્ટ હોવા
છતાં પણ તે પાંચ જ છે. વધારે નથી તેમાં જે અપ્રતિષ્ઠાન નામનું નરકેન્દ્ર
છે. તે આની મધ્યમાં છે. અને તે ગોળ આકારવાળું છે. કેમકે-જેટલા
નરકેન્દ્રો છે. તે બધા ગોળ આકારવાળા જ હોય છે. બાકીના બીજા જે ચાર
નરકાવાસો છે. જેમકે-કાલ ૧ મહાકાલ ૨, રૌરવ ૩ અને મહારૌરવ ૪ આ
ચારે પૂર્વ વિગેરે ચારે દિશાઓમાં છે.

હવે સૂત્રકાર નરકાવાસોની વિશાળતા પ્રગટ કરે છે.-તેમાં ગૌતમસ્વામી
એ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ હે ભગવન ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં
‘નરગા’ જે નરકો છે. તે ‘કેવઇયં બાહલ્લેણં પન્નત્તા’, કેટલી વિશાળતા વાળા
કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે-

‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिन्नि जोयणसहस्साइं वाहल्लेणं पन्नत्ता’ त्रीणि योजनसहस्राणि वाहल्येन नरकाः प्रवृत्ताः—रुधिता इति । ‘तं जहा’ तद्यथा—हेट्टा घणा सहस्सं’ अधस्तने पादपीठे घनानिचिताः सहस्रम् योजनसहस्रम् ‘मज्जे सुसिरा सहस्सं’ मध्ये पीठस्योपरि मध्यभागे सुपिराः सहस्रं योजनसहस्रम् ‘उप्पि संकुडया सहस्सं’ उपरि संकुचिताः शिखराकृत्या संकोचमुपगता योजनसहस्रम् तत एव सङ्कुचनया नरकावासानां त्रीणि योजनसहस्राणि वाहल्यतो भवन्तीति । ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ एवं यावद्धासप्तम्याम् एवं शर्कराप्रभात आरभ्य सप्तमपृथिवी पर्यन्तम् । पतिपृथिव्यां नरकावासानां त्रीणि सहस्राणि वाहल्येन भवन्तीति ज्ञातव्यानि । तदुक्तं मन्यत्रापि—

‘हेट्टा घणासहस्सं, उप्पि संकोचतो सहस्सं तु ।

मज्जे सहस्सं सुसिरा, तिन्नि सहस्सुस्मया नरया’ ॥१॥

तिन्नि जोयणा सहस्साइं वाहल्लेणं पन्नत्ता’ हे गौतम ! ये नरक तीन हजार योजन की मोटाई वाले कहे गये हैं । ‘तं जहा’ जैसे—‘हेट्टा घणा-सहस्सं’ ये अधस्तनपादपीठ में एक हजार योजन तक घनरूप से निचित है । ‘मज्जे सुसिरा सहस्सं’ पीठ के ऊपर में मध्यभाग में ये एक हजार योजन तक सुपिर (खाली) हैं तथा—‘उप्पि संकुडया सहस्सं’ ऊपर में शिखर के जैसे एक हजार योजन तक ये संकुचित होते गये हैं । इस प्रकार से ये मोटाई में तीन हजार योजन के हो जाते हैं । ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ इसी तरह से शर्कराप्रभा से लेकर अधः सप्तमी पृथिवी तक हर एक पृथिवी में घनां के नरकावासों की मोटाई तीन २, हजार योजन की है—ऐसा जानना चाहिये, अन्यथा भी ऐसा ही कहा गया है—

‘गोयमा ! तिन्नि जोयणसहस्साइं वाहल्लेणं पन्नत्ता’ हे गौतम ! ये नरक तीन हजार योजन की मोटाई वाले कहे गये हैं । ‘तं जहा’ जैसे—‘हेट्टा घणा-सहस्सं’ ये अधस्तनपादपीठ में एक हजार योजन तक घनरूप से निचित है । ‘मज्जे सुसिरा सहस्सं’ पीठ के ऊपर में मध्यभाग में ये एक हजार योजन तक सुपिर (खाली) हैं तथा—‘उप्पि संकुडया सहस्सं’ ऊपर में शिखर के जैसे एक हजार योजन तक ये संकुचित होते गये हैं । इस प्रकार से ये मोटाई में तीन हजार योजन के हो जाते हैं । ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ इसी तरह से शर्कराप्रभा से लेकर अधः सप्तमी पृथिवी तक हर एक पृथिवी में घनां के नरकावासों की मोटाई तीन २, हजार योजन की है—ऐसा जानना चाहिये, अन्यथा भी ऐसा ही कहा गया है—

‘અધસ્તનાદ્ ઘનાઃ સહસ્રમુપરિ સંકોચતઃ સહસ્રં તુ ।

મધ્યે સહસ્રં શુપિરાઃ ત્રીણિ સહસ્રાણિ ઉચ્છ્રિયાઃ । ઇતિચ્છાયા’

સમ્પત્તિ-નરકાવાસાનામાયામવિષ્કમ્ભ પ્રતિપાદનાર્થમાહ-‘ઈમીસે ણં ભંતે ।
 રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ એતસ્યાં સ્વલ્પ મદન્ત ! રત્ન-
 પ્રમાણાં પૃથિવ્યામ્ ‘નરગા’ નરકાઃ ‘કેવહયં આયામવિક્કલંભેણ’ કિયત્કા આયામ-
 વિષ્કમ્ભેણ કિં પ્રમાણા આયામવિષ્કમ્ભેણ, આયામશ્ચ વિષ્કમ્ભશ્ચેતિ સમાહાર સ્તેન
 ‘કેવહયં પરિક્ષેવેણં પન્નત્તા’ કિયત્કાઃ પરિક્ષેપેણ પ્રજ્ઞતાઃ-કથિતા નરકા
 ઇતિ પ્રશ્નઃ, મળવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પન્નત્તા’
 દ્વિવિધાઃ-દ્વિપ્રકારકા નરકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ-કથિતાઃ ‘તં જહા’ તથથા-‘સંલેજ્જ
 વિત્થહાય’ સંલેયેયવિસ્તરાશ્ચ સંલેયેયઃ-સંલેયેયયોજનપ્રમાણો વિસ્તારો યેષાં

‘હેઠાઘણા સહસ્સં ઉપ્પિ સંકોચતો સહસ્સં તુ ।

મજ્ઞે સહસ્સં સુત્તિરા તિન્નિ સહસ્સુસિયા નરયા’ ॥૧॥

હસ ગાથા કા અર્થ સ્પષ્ટ હૈ ।

અહ સૂત્રકાર નરકાવાસોં કા આયામ ઓર વિષ્કમ્ભપ્રતિપાદન
 કરતે હૈ—

હસ મેં ગૌતમને પ્રશુશ્રી સે પૂછા હૈ-‘ઈમીસે ણં ભંતે । રયણપ્પ-
 માણ પુઢવીણ’ હે મદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં જો ‘નરગા’ નરક
 હૈં લે ‘કેવહયં આયામ વિક્કલંભેણ’ કિતની લમ્બાઈ લાલે એવં ચૌડાઈ
 લાલે કહે ગયે હૈં ઓર ‘કેવહયં પરિક્ષેવેણં પન્નત્તા’ કિતના હનકા
 પરિક્ષેપ-લેરા કહા ગયા હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા !
 દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! પ્રથમ પૃથિવી મેં દો પ્રકાર કે નરક કહે ગયે

હેઠા ઘણાસહસ્સં ઉપ્પિ સંકોચતો સહસ્સંતુ ।

મજ્ઞે સહસ્સં સુત્તિરા તિન્નિ સહસ્સુસિયા નરયા ॥૧॥

આગાથાનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે —

હવે સૂત્રકાર નરકાવાસોના આયામ અને વિષ્કલંભતું પ્રતિપાદન કરે છે—

આમાં ગૌતમ સ્વામી એ પ્રભુ ને એવું પૂછે છે કે-‘ઈમીસે ણં ભંતે !
 રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ હે લગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં જે ‘નરગા’ તે નરકો છે.
 તે ‘કેવહયં આયામવિક્કલંભેણ’ કેટલી લંબાઈ લાળા અને કેટલી પહોળાઈ લાળા
 કહેલ છે ? અને ‘કેવહયં પરિક્ષેવેણં પન્નત્તા’ અને તેનો પરિક્ષેપ લેરાવો કેટલો
 કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા હે
 ગૌતમ ! પહેલી પૃથ્વીમાં જે પ્રકારના નરક કહેલ છે. ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે

ते संख्येयविस्ताराः 'असंखेज्जवित्थडा' असंखेयविस्ताराश्च असंख्येयः असंख्येय-
योजनप्रमाणो विस्तारो येषां ते असंख्येययोजनविस्ताराः, तथा च संख्येय-
वित्थडासंख्येयवित्थदभेदेन नरका द्विविधा भवन्ति । 'तत्थ णं जे ते संखेज्ज-
वित्थडा' तत्र-तयोर्द्वयोर्मध्ये ये नरकाः संख्येयविस्ताराः 'ते णं संखेज्ज.इं जोगण-
सहस्साइं' ते खलु संख्येयानि योजनसहस्राणि, 'आयामविक्रमभेण' आयामवि-
क्रमभेण प्रहस्ताः कथिता इति । 'तत्थ णं जे ते असंखेज्जवित्थडा ते णं' तत्र-
द्वयोर्मध्ये खलु ये नरका असंख्येयविस्तारास्ते खलु 'असंखेज्जाइं जोगणसहस्साइं
आयामविक्रमभेण' असंख्येयानि योजनसहस्राणि आयामविक्रमभेण 'असंखेज्जाइं
जोगणसहस्साइं परिक्रमेण पचत्ता' असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्रमेण
प्रहस्ता इति । 'एव जाव तमाए' एवं रत्नप्रमायां यथाशालाविक्रम पक्षिर्पैर-
कावाणाः प्रदर्शिता स्तथैव शर्कराप्रभात आरभ्य तमःप्रभापर्यन्त पृथिवी-

हैं—'त जग' जिसे—'संखेज्ज वित्थडा च असंखेज्ज वित्थडा' संख्यात
योजन के विस्तार वाले और असंख्यात योजन के विस्तार वाले
'तत्थ णं जे ते संखेज्ज वित्थडा' इन में जो संख्यात योजन के विस्तार
वाले नरक हैं वे 'संखेज्जाइं जोगणसहस्साइं' संख्यात हजार योजन
के 'आयामविक्रमभेण' लम्बे चौड़े हैं । 'तत्थ णं-जे ते असंखेज्ज
वित्थडा ते ण असंखेज्ज.इं जोगणसहस्साइं-आयाम विक्रमभेण'
और जो असंख्यात योजन के विस्तार वाले हैं वे असं-
ख्यात योजन के लम्बे चौड़े हैं । तथा इनकी परिधि भी असंख्यात
हजार योजन की है 'एवं जाव तमाए' जिस प्रकार रत्नप्रमा पृथिवी
में दागों के नरकों की लम्बाई चौड़ाई और परिधि का प्रमण ज्ञात गया

संवन्धितां नरकावासानामपि आयामविविक्कम्भपरिक्षेपाः वक्तव्याः, आलापक-
प्रकारस्त्वेषू-‘सकरप्पभाषणं भंते । पुढवीए नरगा केवइयं आयामविविक्खं
भेणं केवइयं परिकखेवेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता, तं जहा-संखेज्ज-
वित्थडाय असंखेज्जवित्थडाय, तत्थ णं जे ते संखेज्जवित्थडा ते णं संखेज्जाइं
जोयणसहस्साइं आयामविविक्खभेणं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिकखेवेणं पन्नत्ता
तत्थ णं जे ते असंखेज्जवित्थडा ते णं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयाम
विविक्खभेणं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिकखेवेणं पन्नत्ता’ ।

शर्कराप्रभायां खलु भद्दन्त ! पृथिव्याम् नरकाः कियत्का आयामविष्क-
म्भेण कियत्काः परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ता स्तथा-संख्ये-
यविस्ताराश्चासंख्येयविस्ताराश्च । तत्र ये खलु संख्येविस्तारा स्ते खलु संख्येयानि
योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण, संख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण
प्रज्ञप्ताः, तत्र खलु ये ते असंख्येयविस्तारा स्ते खलु असंख्येयानि योजनसह-

है इसी तरह से शर्कराप्रभा से लेकर तमःप्रभा पृथिवी तक के नरकावासों की लम्बाई चौड़ाई और परिधिका भी प्रमाण जानना चाहिये। इस लम्बान्ध में आलापक प्रकार—‘अङ्कुरणभाणं भंते! पृथ्वीए नरगा’ इत्यादि टीका में देख लेना चाहिये।

सूत्र-पाठ का अर्थ रत्नप्रभा पृथिवी के नरकावालों की लम्बाई-चौड़ाई एवं परिधि के सम्बन्ध में जैसा कहा गया है वैसा ही यह अर्थ यहां पर भी शर्कराप्रभा पृथिवी के नरकों की लम्बाई चौड़ाई और परिधि के सम्बन्ध में भी कह लेना चाहिये । इसी प्रकार से बालुकाप्रभा, पङ्कप्रभा, धूमप्रभा, और तमःप्रभा के नरकों की लम्बाई चौड़ाई एवं परिधि के प्रमाण के सम्बन्ध में भी सूत्रपाठ स्वयं उद्भावित कर

લઈને તમઃપ્રભા પૃથ્વી સુધીના નરકાવાસોની લંબાઈ પહોંળાઈ અને પરિ
ધિનું પ્રમાણ પણ સમજી લેવું આ સંબંધમાં આલાપ પ્રકાર આપ્રમાણે છે -
'સક્કરવ્વમાણં મંતે ! પુલ્લવીણ નરગા' ઇત્યાદિ પ્રકાર ટીકામાં આપવામાં આવેલ
છે. તે ત્યાંથી સમજી લેવો આ સૂત્રપાઠનો અર્થ આપ્રમાણે છે-રત્નપ્રભા પૃથ્વી
ના નરકાવાસોની લંબાઈ પહોંળાઈ અને પરિધીના સંબંધમાં જેમ કહેવામાં
આવેલ છે એજ પ્રમાણેનો અર્થ અહિયાં આ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નરકોની
લંબાઈ પહોંળાઈ અને પરિધિના સંબંધમાં પણ સમજી લેવો જોઈએ. એજ
પ્રમાણે વાલુકાપ્રભા પંકપ્રભા ધૂમપ્રભા, અને તમઃપ્રભાના નરકોની લંબાઈ
પહોંળાઈ અને પરિધિના પ્રમાણના સંબંધમાં પણ સૂત્રપાઠ સ્વયં બનાવીને

સાણિ આયામવિક્ષંભેગ, અસંખ્યેયાનિ યોજનસહસ્રાણિ પરિક્ષેપેણ મજ્જતાં इति-
 ચ્છાયા । એકમેવ વાલુકાપ્રમાણમ્પ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા સૂત્રાણ્યપિ સ્વયમેવો-
 દનીયાનિ । અથઃ સપ્તતીવિષયે સૂત્રકારઃ સ્વયમાદ-‘અહે સત્તમાણં’ इत्यादि,
 ‘અહે સત્તમાણં’ એવંતે । પુચ્છા’ અથઃસપ્તમ્યાં સંખ્ય મદન્ત ! પૃચ્છા હે મદન્ત !
 અથઃ સપ્તમ્યાં પૃથિવ્યાં યે નરકાસ્તે કિયત્કાઃ કિં પ્રમાણા આયામવિક્ષંભેગ
 કિયત્કાઃ-‘સિયત્પરિણિતાઃ પરિક્ષેપેણ મજ્જતાં इति પ્રશ્નઃ પૃચ્છયા સંગૃહ્યતે
 મગવાનાદ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ ટે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પન્નત્તા’ અથઃ
 સપ્તશીનરકા દ્વિવિધાઃ-દિવ્યજારકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ-કવિતાઃ ‘તં જહા’ તથા-‘સંખે
 જ્જવિત્થડેય’ સંખેયવિસ્તરત્થ ‘અસંખેયજ્જવિત્થડાય’ અસંખેયવિસ્તૃતાથ ‘તત્થ ણં
 જે તે સંખેયજ્જવિત્થડે’ તથ-દ્વન્ સંખેયઃ સઃ સંખેયવિસ્તૃતઃ ‘સે ણં એકં ગોયણ-
 સયસહસ્સં આયામવિક્ષંભેગ’ સ સંખેયેકં યોજનશતસહસ્રમાયામવિક્ષંભેગ
 ‘તિન્નિ ગોયણસયમહસ્સાઈ’ ત્રી ણે યોજનશતસહસ્રાણિ ‘સોલસસહસ્સાઈ’ ષોડશ-
 લેના ચાહિયે । અથઃ સપ્તમી કે વિષય મેં સૂત્રકાર સ્વયં કહતે હે-

‘અહે સત્તમાણં એવંતે પુચ્છા !’ હે અદન્ત ! અથઃ સપ્તમી પૃથિવી મેં
 જો નરક હેં લે કિતની લમ્બાઈ ચાલે, કિતની-ચૌડાઈ ચાલે ઓર કિતની
 પરિધિવાળે હેં ? ફલકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રીને કહા હેં ‘ગોયમા ! દુવિહા
 પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! અથઃ સપ્તમી પૃથિવી મેં જો નરક હેં લે દો પ્રકાર
 કે હેં-‘તં જહા’ જૈસે-‘સંખેયજ્જવિત્થડે ય, અસંખેયજ્જવિત્થડા ય’
 સંખ્યાત વિસ્તારવાળા એક ઓર અસંખ્યાત વિસ્તારવાળે ચાર ‘તત્થ ણં
 જે તે સંખેયજ્જવિત્થડે’ દ્વન્ મેં જો નરક સંખ્યાત વિસ્તારવાળા હેં લે
 એક અપ્રતિષ્ઠાન નરક હીં હે ‘સે ણં એકં ગોયણ સયસહસ્સં આયામ-
 વિક્ષંભેગ’ લે એક લાખ યોજનની લમ્બાઈ ચૌડાઈવાળા હેં-તથા

સમજી લેવો. અથઃ સપ્તમીના સખધમાં સૂત્રકાર સ્વયં કહે છે.

‘અહે સત્તમાણં એવંતે ! પુચ્છા’ હે ભગવન્ અથઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં જે નરકો છે,
 તે કેટલી લંબાઈવાળા, અને કેટલી પહોળાઈવાળા અને કેટલી પરિધિવાળા છે ?
 આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ !
 અથઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં જે નરક છે, તે બે પ્રકારના છે. ‘તં જહા’ તે આ
 પ્રમાણે છે.-‘સંખેયજ્જવિત્થડેય અસંખેયજ્જવિત્થડાય’ સંખ્યાત વિસ્તારવાળું એક
 અને અસંખ્યાત વિસ્તારવાળા ચાર ‘તત્થ ણં જે તે સંખેયજ્જવિત્થડે’ તેમાં જે
 નરક સંખ્યાત વિસ્તારવાળું છે. તે એક અપ્રતિષ્ઠાન નરકજ છે ‘સે ણં એકં
 ગોયણસયસહસ્સં આયામવિક્ષંભેગ’ તે એક લાખ યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ

સહસ્રાણિ 'દોન્નિજોયણસણ સત્તાવીસાહિણ દ્વે યોજનશતે સપ્તવિંશત્યધિકે 'તિન્નિ-
કોસેય' ત્રયઃ ક્રોશાઃ 'અઢ્ઢાવીસં ધણુસયં' અઢ્ઢાવિંશં ધનુઝશતમ્ 'તેરસ અંગુલાઈં'
ત્રયોદશાઙ્ગુલાનિ 'અઢ્ઢંગુલં ચ કિંચિ વિસેસાહિયં' અઢ્ઢાઙ્ગુલશ્ચ કિંચિ દ્વિશેષા-
ધિકમ્ 'પરિક્ખેવેણં પન્નત્તા' પશ્ચિમેપેણ પ્રજ્ઞસ્તઃ કથિત્ત્વં ઇતિ । 'તત્થ ણં જે તે
અસંખેજ્જ વિત્થહા' તત્ર સ્વલ્પ યે તે અસંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ 'તે ણં અસંખેજ્જાઈં જોયણ-
સહસ્સાઈં આયામવિઘ્નરૂપેણ' તે સ્વલ્પ અસંખ્યેયવિસ્તૃતા નરકાવાસાઃ અમ-
રુચ્યેયાનિ યોજનસહસ્રાણિ આયામવિઘ્નરૂપેણ 'અસંખેજ્જાઈં જોયણસહસ્સાઈં
'પરિક્ખેવેણં પન્નત્તા' અસંખ્યેયાનિ યોજનસહસ્રાણિ પશ્ચિમેપેણ પ્રજ્ઞપ્તા-
કથિતાસ્તે નરકાવાસા ઇતિ ॥મૂ.૦૧૩॥

સમ્પત્તિ-નરકાવાસાનાં વર્ણગન્ધસ્પર્શ પ્રતિપાદનાર્થમાહ-'इमीसेणं' इत्यादि,

મૂલ્ય-इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया
केरिसया वण्णेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! काला कालोभासा गंभीर
लोमहरिसा भीमा उत्तासणया परमकिण्हा वण्णेणं पन्नत्ता,
एवं जाव अहे सत्तमाए । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढ-
वीए नरगा केरिसगा गंधेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! से जहा

इसकी परिधि-'तिन्नि जोयणसणसहस्साइ' सोलससहस्साइ' दोन्नि-
जोयणसण सत्तावीसाहिए तिन्नि कोसेय अट्ठावीसं धणुसयं तेरस
अंगुलाइं अद्धंगुलं च किंचि विसेसाहियं' तीन लाख सोलह हजार दो
सौ सत्ताईस योजन तीन कोश, एक सौ अट्ठाईस धनुष, साठे-तेरह
अंगुल से कुछ अधिक है तथा-'तत्थ णं जे ते असंखेज्ज जोयण वित्थहा'
जो नरक असंख्यात योजन के विस्तार वाले है-वे चार है वे असंख्यात
हजार योजन के लम्बे चौड़े हैं । तथा-इनकी परिधि भी असंख्यात
हजार योजन की है । सूत्र ॥१३॥

વાળું છે. તથા તેની પરિધિ 'તિન્નિ જોયણસહસ્સાઈ' સોલસસહસ્સાઈ' દોન્નિ
જોયણસણ સત્તાવીસાહિણ તિન્નિ કોસેય અઢ્ઢાવીસં ધણુસયં તેરસઅંગુલાઈં
અઢ્ઢંગુલં ચ કિંચિ વિસેસાહિયં' ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્તાવીસ યોજન
ત્રણકોસ એકસો અઠ્યાવીસ ધનુષ સાડાતેર આંગળથી કેંઈક વધારે છે. તથા-
'તત્થ ણં જે તે અસંખેજ્જજોયણવિત્થહા' તેમાં જે નરક અસંખ્યાત યોજનની
વિસ્તાર વાળા છે. તે ચાર છે. તે અસંખ્યાત યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ
વાળા છે. તથા-તેની પરિધિપણ અસંખ્યાત હજાર યોજનની છે. ॥સૂ.૦-૧૩॥

णामए अहिमडेइ वा गोमडेइ वा सुणगमडेइ वा मजारमडेइ
मणुस्समडेइ वा महिसमडेइ वा मुसगमडेइ वा आसमडेइ वा
हत्थिमडेइ वा सीह मडेइ वा वग्घमडेइ वा विगमडेइ दीविय
मडेइ वा, मयकुहिय चिरविणट्ट कुणिम वावण्ण दुब्भिमंग्घे
असुइ विलीणविगय वीभत्थ दरिसणिज्जे किमिजालाउलसं
सत्ते । भवे एयारूवे सिया ? णो इणट्टे समट्टे, गोयमा ! इमीसे
णं रयणप्पभाए पुढवीए णरगा एत्तो अणिट्टतरगा चेव अकंत
तरगा चेव जाव अमणालतरगा चेव गंधेणं पन्नत्ता, एवं जाव
अहे सत्तमाए पुढवीए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढ-
वीए णरया केरिसया फासेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! से जहा
णामए असिपत्तेइ वा खुरपत्तेइ वा कलंबचीरिया पत्तेइ वा
सत्तग्गेइ वा कुंतग्गेइ वा तोमरग्गेइ वा नारायग्गेइ वा सुल-
ग्गेइ वा लउलग्गेइ वा भिंडिपालग्गेइ वा सूचिकालावेइ वा
कवियच्छूइ वा विंचुय कंटणइ वा इंगालेइ वा जालेइ वा
मुम्मुरेइ वा अच्चित्ति वा अलाएइ वा सुद्धागणीइ वा, भवेएया
रूवे सिया ? णो इणट्टे समट्टे, गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए
पुढवीए णरगा एत्तो अणिट्टतरा चेव जाव अमणामतरगा चेव
फासेणं पन्नत्ता । एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए ॥सू० १४॥

छाया—एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः कीदृशा वर्णेन
प्रज्ञप्ताः ? कालाः कालावभासाः गम्भीररोमहर्षाः शीमा उत्त्रासनकाः परमकृष्णा
वर्णेन प्रज्ञप्ताः । एवं यावदधः सप्तम्याम् । एतस्यां खलु रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ।
नरकाः कीदृशा गन्धेन प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! स यथा नामकः अहिमृत इति वा-
गोमृत इति वा शुनकमृत इति वा मार्जारमृत इति वा मल्लुष्यमृत इति वा
महिषमृत इति वा मूषकमृत इति वा अश्वमृत इति वा हस्तिमृत इति वा
सिंहमृत इति वा व्याघ्रमृत इति वा वृकमृत इति वा द्वीपिकमृत इति वा मृतकु

ચિરવિનષ્ટ કુણિમવ્યાપન્ન દુરભિગન્ધઃ, અથુચિવિલીનવિગતવીમત્સર્દર્શનીયઃ
 ક્રમિજાલાકુલસંસક્તઃ । મવેયુરેતદ્રૂપાઃ સ્યાત્ ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ ગૌતમ । एतस्यां
 खलु रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरका इतोऽनिष्टतरा एव अकान्ततरा एव यावदमनोऽ-
 सतरा एव गन्धेन प्रज्ञप्ताः । एवं यावदधः सप्तम्यां पृथिव्याम् । एतस्यां खलु
 भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः कीदृशाः स्पर्शेण प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तद्
 यथा नामकम् 'असि पत्रमिति वा क्षुरपत्रमिति वा कदम्बचीरिकापत्रमिति वा
 शक्यग्रमिति वा कुन्ताग्रमिति वा तोमराग्रमिति वा शूलाग्रमिति वा लघुडाग्रमिति
 वा, मिण्डिपालाग्रमिति वा स्रचिकुलाप इति वा कषिकच्छुरिति वा वृश्चिककण्टक
 इति वा अङ्गार इति वा ज्वालेति वा सुष्मुर इति वा अर्चिरिति वा, अलाटमिति
 वा शुद्धाग्निरिति वा मवेयुરેતદ્રૂપાઃ સ્યાત્ ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ, ગૌતમ ! एतस्यां
 रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरका इतोऽनिष्टतरा एव यावदमनोऽसतराएव स्पर्शेण
 प्रज्ञप्ताः, एवं यावदधः सप्तम्यां पृथिव्या मिति । सू० ॥ १४ ॥

ટીકા—‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ एतस्यां खलु भदन्त !
 रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘नेरइया केरिसया वण्णेणं पन्नत्ता’ नरकाः कीदृशाः किं
 रूपाः वर्णेन प्रज्ञप्ताः—कथिताः ? नरकाणां वर्णः कीदृशो भवतीति वदन्तः भग-
 वानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘काला’ काला—

अब सूत्रकार हन नरकावासियों के वर्णगन्ध और स्पर्श कैसे हैं—
 इसका वर्णन करते हैं—

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए—इत्यादि सू० ॥ १४ ॥

ટીકાર્થ—यहां गौतमने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—‘इमीसे णं भंते !
 रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया केरिसया वण्णेणं पन्नत्ता’ हे भदन्त ! इस
 रत्नप्रभा पृथिवी के नरकावास कैसे वर्ण वाले कहे गये हैं ?

अर्थात् रत्नप्रभा पृथिवी के नरकों का वर्ण कैसा है ? इसके
 उत्तर में प्रभु कहते हैं ।

હવે સૂત્રકાર આ નરકવાસીના વર્ણ, ગંધ, અને સ્પર્શ કેવા છે. ? તેનું
 વર્ણન કરે છે.—‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—‘इमीसे
 णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया केरिसया वण्णेणं पन्नत्ता’ હે ભગવન્
 આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકવાસ કેવા વર્ણવાળા કહેલા છે ?

અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકોનો વર્ણ કેવો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુ કહે છે કે—‘गोयमा ! काला कालोभासा, गंभीरलोमहरिणा, भीमा,

કૃષ્ણવર્ણા નરકા इति । तत्र कोऽपि निष्प्रतिभतया मन्दकालोऽपि आशङ्क्येत ततस्तदा व्यवच्छेदार्थं विशेषणान्तरमाह—‘कालोभासाः’ कालः कृष्णोऽवभासः—प्रतिभाविनिर्गमो येभ्यस्ते कालावभासः कृष्णप्रभापटलोपचितो इत्यर्थः । अतएव ‘गंभीरलोमहरिणा’ गंभीरलोमहर्षाः—गंभीरः अतीवोत्कटः रोमहर्षो—रोमोद्गमो भयवशाद् येभ्यस्ते गंभीरलोमहर्षाः, अयं श्रावः—एवं खलु ते कृष्णावभासा यदर्शनमात्रेणापि नारकजन्तूनां भयसंपादनेन सततं रोमहर्षमुत्पादयन्तीति यत एवमतः ‘भीमा’ भीमाः—अतीवभयानकाः । यतो भीमा अतएव ‘उत्तासण्या’

‘गोयमा ! काला, कालोभासा, गंभीर लोमहरिणा, भीमा, उत्तासण्या, परमकिण्हा, वण्णे णं पणत्ता’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृથિવી के नरक-नरकावास-काले, कालावभासवाले, जिन्हें देखते ही रोम खड़े हो जावे’ ऐसे भयंकर, त्रास उत्पन्न करनेवाले और परमकृष्ण-वर्णवाले कहे गये हैं ।

अर्थात्—इन नरकों का वर्ण काला है—इसलिये इन्हें कृष्ण कहा गया है वर्ण में काले होने पर भी कितनेक पदार्थ कृष्णवर्णरूप से नहीं चमकते हैं—सो ये नरक ऐसे नहीं हैं—क्यों कि ये स्वरूपतः भी काले हैं और कालेरूप से ही ये चमकते हैं—अतः भी इन्हें कृष्णावभास कहा गया है इस से यह समझाया गया है कि ये कृष्णप्रभा समूह से उपचित हैं ।

इन्हें देखते ही नारक जीवों के शरीर के भय के मारे रोम २, खड़े हो जाते हैं—ऐसी भयोत्पादक इनकी कृष्ण प्रभा है । ये भयानक हैं—इसी कारण ये नारकजीवों के अन्तःकरण सदा भयभीत बने रहते हैं । इनके आगे और भी जितने कृष्णवर्णवाले पदार्थ हैं—वे सब

उत्ताસण्या, પરમકિણ્હા વણ્ણેણં પણત્તા’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકો નરકાવાસો કાળા અને કાલાવભાસવાળા, જેને જોતાંજ રૂવાડાં ઉભા થઈ ભય એવા ભયંકર, ત્રાસ ઉત્પન્ન કરવાવાળા અને અત્યંત કૃષ્ણવર્ણ વાળા કહેલા છે

અર્થાત્ આ નરકોના વર્ણ કાળો છે. તેથી તેને કૃષ્ણ કહેવામાં આવેલ છે. વર્ણથી કાળા હોવા છતાં પણ કેટલાક પદાર્થો કૃષ્ણવર્ણપણથી ચમકતા નથી તેથી તેને કૃષ્ણાવભાસ કહેલ છે. આ કથનથી એમ સમજાવવામાં આવેલ છે કે—આ કૃષ્ણવર્ણવાળી પ્રભાસમૂહથી યુક્ત છે.

આને જોતાંજ નારકજીવોના શરીરના રૂવાડાઓ ભયને લીધે ઉભા થઈ ભય છે. આ રીતે ભય ઉત્પન્ન કરવાવાળી તેઓની કૃષ્ણવર્ણવાળી કાંતી છે. આ ભયાનક છે.—અને તેજ કારણથી આ નારક જીવોના અંતઃકરણો હમેશાં

ઉત્ત્રાસનકાઃ ઉત્ત્રાસ્યન્તે-મયમીતાન્તઃકરણાઃ ક્રિયન્તે નારકા એમિરિતિ ઉત્ત્રાસનાઃ તે એવ ઉત્ત્રાસનકાઃ । કિંં બહુના 'વર્ણેણ પરમ ક્ષિણ્ઠા' વર્ણેન પરમ-કૃષ્ણાઃ 'પન્નત્તા' વર્ણમધિકૃત્ય નરકાઃ પરમકૃષ્ણાઃ યતઃ પરં ન કિમપિ મયાનકં કૃષ્ણમસ્તીતિભાવઃ । 'એવં જાવ અહે સત્તમાણ' એવં યાવદ્ધઃ સપ્તમ્યામ્, રત્નપ્રમા વદેવ શર્કરાપ્રમા બાલુકાપ્રમા પદ્મપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમપ્રમાસ્વપિ વર્ણમધિકૃત્યાતીવ મયાનકા નરકાઃ પ્રતિપાદનીયાઃ ।

અતઃ પરં ગન્ધમધિકૃત્યાહ-હમીસે જં મંતે' ઇત્યાદિ, 'હમીસે જં મંતે ! રયણપ્રમાણ પુઢવીણ' એતસ્પાં સ્વલ્લુ મદન્ત ! રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યામ્ 'જરગા કેરિસયા ગંધેણ પન્નત્તા' નરકાઃ કીદૃશા ગન્ધેન પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ? નરકે કીદૃશો ગન્ધો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ 'ગોયમા' હે

પ્તીકે બાલૂમ પડતે હિં-એસે યે અતિ પરમ કૃષ્ણવર્ણવાલે હિં । 'એવં જાવ અહે સત્તમાણ' રત્ન પ્રમા કે નરકાવાસોં કે વર્ણ કે સમ્બન્ધ મેં જૈસા ચહ કથન કિયા ગયા હૈં વૈસા હી શર્કરા પ્રમા, બાલુકા પ્રમા, પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા ઓર તમસ્તમઃ પ્રમા હન પૃથિવિયોં કે નરકાવાસોં કે વર્ણ કે સમ્બન્ધ મેં સી કથન કરલેના ચાહિયે આર્થાત્ હન પૃથિવિયોં કે સી નરકાવાસ કાલે, કાલાવભાસવાલે આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણયુક્ત હિં ।

અથ ગન્ધ કો લેકર કથન કરતે હિં-'હમીસે જં મંતે ! રયણપ્રમાણ પુઢવીણ જરગા' હે મદન્ત ! હસ રત્ન પ્રમા પૃથિવી કે નરક । 'કેરિસયા-ગંધેણ પન્નત્તા' કિસ પ્રકાર કે ગન્ધવાલે કહે ગયે હિં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ

ભયભીત બન્યા રહે છે. આની આગળ બીજા જેટલા કાળા વર્ણુવાળા પદાર્થો છે, તે બધાજ ફીકા જણાય છે એવા આ અત્યન્ત પરમ કાળાવર્ણુ વાળા છે. 'એવં જાવ અહે સત્તમાણ' રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નરકાવાસોના વર્ણુના સંબંધમાં જે પ્રમાણે આ કથન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણેનું કથન શર્કરાપ્રમા બાલુકાપ્રમા, પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા અને તમસ્તમઃપ્રમા આ પૃથ્વી યોના નરકાવાસોના વર્ણુના સંબંધમાં પણ કથન કહેવું જોઈએ અર્થાત્ આ પૃથ્વીયોના નરકાવાસોમાં પણ કાળા, કાશાવભાસ વાળા, વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણ વાળા છે.

હવે ગન્ધના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવે છે. 'હમીસેજં મંતે ! રયણપ્રમાણ પુઢવીણ જરગા' હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નરકે 'કેરિસયા ગંધેણ પન્નત્તા' કેવા પ્રકારના ગંધ વાળા કદ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ

ગૌતમ ! 'સે જહા નામણ' સ યથાનામકઃ 'અહિમહેવા' અહિમૃત ઇતિ વા અહિમૃતઃ મૃતસર્પશરીર ઇત્યર્થઃ મૃતાત્ સર્પશરીરાત્ યાદશો ગન્ધઃ પ્રાદુર્ભવતિ તાદશો ગન્ધો નરકાણામિતિ, એવં સર્વત્રાપિ યોજનીયમ્ । 'ગોમહેવા' ગોમૃત ઇતિ વા, 'સુગમહેવા' શુનકમૃત ઇતિ વા, 'મજ્જારમહેવા' માર્જારમૃત ઇતિ વા 'મણુસ્મ મહેવા' મનુષ્યમૃત ઇતિ વા 'મહિસમહેવા' મહિષમૃત ઇતિ વા 'સૂસગમહેવા' સૂપકમૃત ઇતિ વા 'આસમહેવા' અશ્વમૃત ઇતિ વા 'હત્થિમહેવા' હસ્તિમૃત ઇતિ વા, 'સીહમહેવા' સિંહમૃત ઇતિ વા, 'વગ્ધમહેવા' વ્યાઘ્રમૃત ઇતિ વા, 'વિગમહેવા' વૃકમૃત ઇતિ વા, 'દીવિયમહેવા' દ્વીપકમૃત ઇતિ વા, દ્વીપકશ્ચત્રકઃ સર્વત્ર અદિશ્વાસૌ મૃતશ્ચેત્યહિમૃત ઇતિ રૂપેણ વિશેષણ સમાસઃ । इह सद्योमृतं शरीरं न दुर्गन्धि भवति तत्राह—'मयकुहियचिरविणट्ट

કહતે હૈં—'ગોયમા ! સે જહાનામણ અહિમહેવા ગોમહેવા સુગમહેવા' હે ગૌતમ ! જેસા સર્પ કા મૃતકલેવર હોતા હૈ, ગાય કા મૃતકલેવર હોતા હૈ, કુત્તે કા મૃત કલેવર હોના હૈ, 'મજ્જારમહેવા' બિલ્લી કા મૃતકલેવર હોતા હૈ, 'મણુસ્મમહેવા' મનુષ્ય કા મૃતકલેવર હોતા હૈ, 'મહિસમહેવા' મૈસે કા મૃતકલેવર હોતા હૈ, 'સુસગમહેવા' સૂપક કા મૃતકલેવર હોના હૈ । 'આસમહેવા' ઘોડે કા મૃતકલેવર હોતા હૈ । 'હત્થિમહેવા' હાથી કા મૃતકલેવર હોતા હૈ, 'સીહમહેવા' સિંહ કા મૃતકલેવર હોતા હૈ, 'વગ્ધમહેવા' વ્યાઘ્ર કા મૃતકલેવર હોતા હૈ, 'વિગમહેવા' વૃક કા મૃતકલેવર હોતા હૈ । 'દીવિયમહેવા' ચિત્તા કા મૃતકલેવર હોના હૈ ઓર યે સ્વ મૃતકલેવર 'મયકુહિય ચિરવિણટ્ટ

ગૌતમ સ્વામી ને કહે છે કે 'ગોયમા ! સે જહાનામણ અહિમહેવા ગોમહેવા સુગમહેવા' હે ગૌતમ ! મરેલા સાપનું જે પ્રમાણેનું કલેવર શરીર હોય છે, મરેલી ગાયનું જેનું કલેવર શરીર હોય છે, મરેલા કૂતરાનું શરીર જેવું હોય છે, 'મજ્જારમહેવા' મરેલી બીલાડીનું જે પ્રમાણેનું શરીર હોય 'મણુસ્મ મહેવા' મરેલા મનુષ્યનું જે પ્રમાણેનું શરીર હોય છે, 'મહિસમહેવા' મરેલી ભેંસનું જેવું શરીર હોય છે 'સુસગમહેવા' મરેલા ઉદનું શરીર જેવું હોય છે. 'આસમહેવા' મરેલા ઘોડાનું જેવું શરીર હોય છે, 'હત્થિમહેવા' મરેલા હાથીનું જેવું શરીર હોય છે, 'સીહ મહેવા' મરેલા સિંહનું જેવું શરીર હોય છે. 'વગ્ધમહેવા' મરેલા વાઘનું જેવું શરીર હોય છે, 'વિગમહેવા' વૃક મરેલા વૃક્ષનું જેવું શરીર હોય છે, 'દીવિયમહેવા' મરેલા દીપડાનું જેવું શરીર

કસ્યાપિ પ્રિયા इति भावः । अतएव अमनोज्ञा अमनोऽमतराः 'गंधेणं पन्नत्ता' गन्धेन इत्थं भूता नरकाः महत्ताः-कथिता इति । 'एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए' एवं यावदधः सस्तम्यां पृथिव्याम् यथा रत्नप्रभा नरका अहिमृतादेरपि अधिकतरा गन्धेन कथिता इत्येव शर्कराप्रभा बालुकाप्रभा पङ्कपभा धूमप्रभा तमःप्रभा तमस्तमःप्रभा नरका अपि अहिमृतादेरपि अधिकतरा गन्धेन ज्ञातव्या इति भावः ।

સ્પર્શવધિકૃત્યાહ-‘इमीसे णं’ इत्यादि, इत्यादि, ‘इमीसे णं भंते । रयणप्पमाए पुढवीए’ एतस्यां खलु रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘णरगा केरि पदों का ग्रहण हुआ है । इसीलिये ये अप्रियतर और मनोऽनुकूल नहीं हैं । अप्रियतर पद यह प्रकट करने के लिये दिया गया है कि अक्रान्त पदार्थ भी सूकर को विष्टा की तरह प्रिय होता है-तो ऐसे ये नरक नहीं हैं । ये तो सर्वथा अप्रिय तर ही हैं-किसी को भी प्रिय नहीं हैं ।

‘गंधेणं पन्नत्ता’ इस प्रकार के विशेषणों वाले ये नरक पूर्वोक्त विशेषणों वाली दुर्गन्ध से भी अधिक दुर्गन्धवाले हैं । ‘एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए’ इसी तरह से शर्करा प्रभा के, बालुका प्रभा के, पङ्कपभा के, धूमप्रभा के, तमःप्रभा के और तमस्तमः प्रभा पृथिवी के नरक के भी अहिमृतकादि के कलेवरों की दुर्गन्ध से भी अधिक दुर्गन्ध वाले हैं ऐसा कथन करलेना चाहिये ।

अब उन नरकों के स्पर्श के विषय में कहते हैं-‘इमीसे णं भंते !

અપ્રિયતર-અત્યંત અપ્રિય છે અને મનને અનુકૂલ હોતા નથી. અપ્રિયતર એ પદ એવાત પ્રગટ કરે છે કે-અક્રાંત પદાર્થ પણ સૂકરને વિષ્ટા જેમ પ્રિય હોય છે, તેમ કોઈ તેવા પ્રકારના પ્રાણી ને તે પ્રિય હોય છે, પણ આ નરકો એવા એટલે કે કોઈને પણ પ્રિયલાગે તેવા હોતા નથી. આ તો હમેશાં અપ્રિયતર જ હોય છે. અર્થાત્ તે કોઈને પણ પ્રિય હોતા નથી,

‘गंधेणं पन्नत्ता’ આવા પ્રકારના વિશેષણોવાળા આ નરકો એ પહેલાં કહેલ દુર્ગન્ધથી પણ વધારે પડતી દુર્ગન્ધ વાળા હોય છે. ‘एवं जाव अहे-सत्तमाए पुढवीए’ આજ પ્રમાણે શર્કરા પ્રભા પૃથ્વીના, બાલુકા પ્રભા પૃથ્વીના, પંકપ્રભા પૃથ્વીના, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના, તમઃપ્રભા પૃથ્વીના, અને તમસ્તમા પૃથ્વીના નરકોના શરીરો મરેલા સર્પાદિના શરીરોની દુર્ગન્ધથી પણ વધારે પડતી દુર્ગન્ધ વાળા હોય છે. આ પ્રમાણેનું કથન સમજી લેવું જોઈ એ

હવે સૂત્રકાર એ નરકોના સ્પર્શના સંબંધમાં કથન કરે છે. ‘इमीसे णं

सथा फासेणं पन्नत्ता' नरकाः कीदृशाः स्पर्शेन प्रज्ञप्ता इति प्रश्नः, भगवानाह—
'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'से जहानामए' तद् यथानामकम्
'असिपत्तेइ वा' असिपत्रमिति वा असिः खड्गं तस्य पत्र तद्वत् तीक्ष्णम् 'खुरपत्तेइ
वा' क्षुरपत्रमिति वा क्षुरपत्रम् नापितस्य केशच्छेदकसाधनविशेषः, 'कलंबचिरिया
पत्तेइ वा' कदम्बचीरिकापत्रमिति वा कदम्बचीरिका तृणविशेषः दर्भादपि
अतीवच्छेदकः (सरपत) इति—लोकप्रसिद्धः । 'सत्तग्गेइ वा' शक्त्यग्रमिति वा,
शक्तिः प्रहरणविशेषः तदग्रमिति वा 'कुंतग्गेइ वा' कुन्ताग्रमिति वा 'तोमरग्गेइ
वा' तोमराग्रमिति वा कुन्ततोमरावणि प्रहरणविशेषौ तदग्रमिति वा । 'नारायग्गेइ
वा' नाराचाग्रमिति वा, 'सूलग्गेइ वा' शूलाग्रमिति वा । 'लउलग्गेइ वा' लगुडा-
ग्रमिति वा 'भिण्डिपालग्गेइ वा' भिण्डिपालाग्रमिति वा भिण्डिमाळः प्रहरणविशेषः
तदग्रमिति वा 'सूचिकळावेइ वा' सूचिकलाप इति वा सूचीनां कलापः समूह-

रणप्पभाए पुढवीए णरगा केरिसया फासे णं पन्नत्ता' हे अदन्त ! इस
रत्नप्रभा पृथिवी में जो नरक हैं वे किस प्रकार के स्पर्शवाले हैं ?
उत्तर में प्रभु करते हैं—'गोयमा । से जहानामए असिपत्तेइ वा'
हे गौतम ! जैसा असिपत्र तलवार का 'खुरपत्तेइ वा' क्षुरा की
धार का 'कलंबचीरिया पत्तेइ वा' कदम्बचीरिका पत्र, यह एक
नुकीली धारवाला घास होता है उसका—'सत्तग्गेइ वा' शक्ति नामके
प्रहरण विशेष की धार का 'कुंतग्गेइ वा' भालाकी धार का, 'तोमरग्गेइ
वा' तोमर शस्त्र विशेष की धार का 'नारायग्गेइ वा' बाण के अग्र-
भाग का 'सूलग्गेइ वा' शूल के अग्रभाग का, 'लउलग्गेइ वा' लगुड के
अग्रभाग का 'भिण्डिपालग्गेइ वा' भिण्डिपाल के अग्रभाग का, 'सूचि-
कळावेइ वा' सूईयो के समूह के अग्रभाग का, 'कवियच्छूइ वा' करें-

मंते । रणप्पभाए पुढवीए णरगा केरिसया फासेणं पणत्ता' हे लगन् आ
रत्नप्रभा पृथ्वीमां के नरक छे ते भधा केवा प्रहारनां स्पर्शवाणा होय छे ?
आ प्रश्न ना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कहे छे हे—'गोयमा । से जहा
नामए असिपत्तेइ वा' हे गौतम ! असिपत्र—तलवारने लेवे स्पर्श होय छे,
तेवे तथा 'खुरपत्तेइवा' अस्तरानी धारने । 'कलंबचीरियापत्तेइ वा' कदम्बची-
रिका पत्र—झेठ्ठे के आ झेठ्ठ तीक्ष्ण धारवाणा पानवाणुं घास होय
छे । तेने 'सत्तग्गेइवा' शक्ति नामना आयुध विशेषनी धारने । 'कुंतग्गेइवा'
भालानी धारने । 'तोमरग्गेइवा' तोमर नामना शस्त्र विशेषनी धारने ।
'नारायग्गेइ वा' बाणना अग्रभागने । 'सूलग्गेइ वा' शूलना अग्रभागने ।
'लउलग्गेइ वा' लगुड—लाकडीना अग्रभागने । 'भिण्डिपालग्गेइ वा' भिण्डिपालना
अग्रभागने । 'सूचिकळावेइ वा' सोधना सूडाना अग्रभागने । 'कवियच्छूइ वा'

સ્તદ્વેદિતિ વા 'કવિચ્છૂતિ વા' કપિકચ્છૂરિતિ વા, કપિકચ્છૂઃ-કળ્ડૂજનકો-
વરલીવિશેષઃ 'કવાલુ' इति लोकप्रसिद्धः 'विच्छुय कंटएति वा' वृश्चिक कण्टक
इति वा 'इंगालेति वा' अङ्गार इति वा, अङ्गारो निर्धूमाग्निः । 'जालेइ वा' ज्वाला
इति वा ज्वालाऽनलसंवद्धा 'मुम्पुरेइ वा' मुर्पुर इति वा मुर्पुरः फुफुकादौ म-
सृणाग्निः । अच्चीति वा' अर्चिरिति वा, अर्चिरनलविच्छिन्ना ज्वाला ।
'अलाएइ वा, अलातमिति वा, अलातमुल्मुकम् । 'सुद्धागणीइ वा' शुद्धाग्निरिति-
वा, शुद्धाग्निरयः पिण्डाद्यनुगतोऽग्निर्विद्युतादिर्वा इति शब्दः परस्परसमुच्चये
इह कस्यापि नरकस्य स्पर्शः शरीरावयवच्छेदकः, अपरस्य भेदकोऽन्यस्य व्यथा-
जनकोऽपरस्य दाहकः इत्यादि साम्यप्रतिपत्त्यर्थं मसिपत्रादीनां नानाविधाना-

चका 'विच्छुयकंटए वा' वृश्चिक के डंक वा, 'इंगालेति वा' निर्धूम
अग्निका, 'जालेइ वा' ज्वाला का 'मुम्पुरेइ वा' मुर्पुर अग्नि का,
'अच्चीति वा' अनिर्विच्छिन्न ज्वाला का 'अलाएइ वा' अलात जलते
हुए काण्ट की अग्नि का, 'सुद्धागणीइ वा' शुद्ध अग्नि-तपे हुए लोह
पिण्ड की अग्नि का या विद्युत आदि का जैसा स्पर्श होता है गौतम !
पूछते हैं ? तो क्या 'भवेयारूवे सिया' हे अदन्त ! ऐसा ही स्पर्श उन
नरकों का होता है ? यहां सूत्र में सर्वत्र इति शब्द उपमाभूत वस्तुके स्व-
रूप की परिसमाप्ति का सूचक है-तथा 'वा' शब्द परस्पर में समुच्चय
का सूचक है इसलिये यहां किसी नरक का स्पर्श शरीर के अवयवों का
छेदक होता है किसी नरक का स्पर्श शरीर के अवयवों का भेदक होता है
किसी नरक का स्पर्श व्यथा जनक होता है किसी नरक का स्पर्श दाह-

કરે'યનો (કુવેદનો) 'વિચ્છુયકંટણ વા' વીંછિના ડંખનો 'ઇંગાલેતિ વા' અંગા-
રાના સ્પર્શનો 'જાલેઈ વા' અગ્નિની જ્વાલાનો 'મુમ્પુરેઈ વા' મુર્પુર અગ્નિનો
'અચ્ચીતિ વા' અનિર્વિચ્છિન્ન અગ્નિની જ્વાલાનો 'અલાણઈ વા' અલાતનામ
ખળતા લાકડાની અગ્નિનો 'સુદ્ધાગણીઈ વા' શુદ્ધ અગ્નિ-અર્થાત્ તપેલા
લોખંડના પિંડના અગ્નિનો અથવા વીજળી વિગેરેનો જેવો સ્પર્શ હોય
છે, 'ભવેયારૂવે સિયા' ગૌતમસ્વામી પ્રભુ ને પૂછે છે કે-હે ભગવન્ એવોજ
સ્પર્શ આ નરકોનો હોય છે ? અહિયાં સૂત્રમાં ખરે ધૃતિ શબ્દ ઉપમાભૂત
વસ્તુસ્વરૂપની પરિસમાપ્તિ સૂચક છે. તથા 'વા' શબ્દ પરસ્પરમાં સમુચ્ચયનો
વાચક છે. તેથી અહિયાં કેાઈ પણ નરકાવાસનો સ્પર્શ શરીરના અવયવોનો
છેદક હોય છે. કેાઈ નરકાવાસનો સ્પર્શ શરીરના અવયવોનો ભેદક હોય છે.
કેાઈ નરકાવાસનો સ્પર્શ વ્યથા જનક હોય છે. કેાઈ નરકાવાસનો

મુપાદાનમિતિ । एतावति उक्ते भगवति गौतमः प्राह-‘मवेएवास्वे सिया’ मवे-
युरेतावद्रूपाः स्याद्-कदाचित् ययोक्त विगेषणविशिष्टासिपत्रादिरूपाः स्पर्शेनावि-
कृता नरकाः किम् ? भगवानाह-‘णो इण्ठे समुट्ठे’ नायमर्थः समर्थः-उपपन्नः,
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए णरगा’ एतस्यां रत्नप्रभायां
पृथिव्यां नरकाः ‘एत्तो अणिट्ठतरा चेव जाव अमणामतरगाचेव फात्तेणं पन्नत्ता’
इतः-असि पत्रादितोऽपि अनिष्टतरा अकान्ततरा अप्रियतरा असनोद्धतरा असनोऽ
मतराश्चैव स्पर्शेन प्रपन्ताः कथिता इति । ‘एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए’ एवं
यावदयः सप्तभ्यां पृथिव्याम् रत्नप्रभा पृथिवी नरकवदेव शर्कराप्रभा वालुकाप्रभा

जनकहोता है-इत्यादि रूप से लज्जना दिखाने के लिये नाना प्रकार के इन
उपमानमूल पदार्थों का यहाँ ग्रहण किया है । अतः जब गौतम ने प्रभु
से पूछा कि जैसा इन उपमानमूल असिपत्रादिकों का स्पर्श होता है
तो क्या ऐसा ही स्पर्श इन नरकों का होता है ? तो इसके उत्तर में
प्रभु कहते हैं ‘णो इण्ठे समुट्ठे’ यह अर्थ सन्तर्ध नहीं है क्योंकि
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए णरगा’ इस रत्नप्रभा
पृथिवी के नरक ‘इतो अणिट्ठतरा चेव जाव अमणामतरगा चेव फात्ते णं
पन्नत्ता’ इन असि पत्रादिकों के अग्रभाग से भी अनिष्टतर अकान्ततर
अप्रियतर, असनोद्धतर, अपने स्पर्श से कहे गये हैं ।

एवं जाव अहे सत्तमाए’ रत्न प्रभा पृथिवी के नरकों की तरह
ही शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा, पङ्कजप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा और

સ્પર્શ દાહનક હોય છે. ઇત્યાદિ પ્રકરથી સમતા બતાવવા માટે અનેક
પ્રકારના આ ઉપમારૂપ બનેલા પદાર્થો અહિંયાં ગ્રહણ થયેલ છે. તેથી બધારે
ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે-આ ઉપમા રૂપ અસિપત્ર વિગેરેના
જેવો સ્પર્શ હોય છે, શું એવો જ સ્પર્શ આ નરકાવાસોનો હોય છે ?
ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘જો ઇણ્ઠે સમુટ્ઠે’ આ
કથન બરોબર નથી. કેમકે ‘ગોયમા’ ! હે ગૌતમ ! ‘इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए
णरगा’ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકાવાસો ‘इतो अणिट्ठतराचेव जाव अमणाम
तराचेव फात्ते णं पणत्ता’ આ અસિપત્ર વિગેરેના અબલાગનાસ્પર્શકરતાં
પણ અત્યંત અનિષ્ટતર અકાતતર, અપ્રિયતર, અસનોદ્ધતર, એવો
તેનો સ્પર્શ કહેલ છે.

‘एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए’ रत्नप्रभा पृथ्वीना नरकावासेनी जेम
ज शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा पङ्कजप्रभा धूमप्रभा तमःप्रभा. अने तमस्तमःप्रभा
पृथ्वीना नरकावासे। પણ અસિપત્ર વિગેરેના સ્પર્શકરતાં પણ અનિષ્ટ

पङ्कषभा धूमप्रभा तमःप्रभा तमस्तमःप्रभा पृथिवी नरका अपि पत्रादितोऽपि अधिकतरा अनिष्टा अकान्ता अप्रिया अमनोज्ञा अमनोऽमतरा ज्ञातव्या इति ॥१४॥

सम्पत्ति-नरकावासानां महत्त्वं कथयितुमाह-इमीसे णं' इत्यादि,

मूलम्-इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नरका के महालिया पन्नत्ता ? गोयसा ! अयणं जंबुद्वीवे दीवे सब्बदीव समुदाणवभंतरए सब्बखुड्डाए वट्टे तेह्हा पूवसंठाणसंठिए वट्टे रहसकवालसंठाणसंठिए वट्टे पुक्खरकणियासंठाणसंठिए वट्टे पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए एक्कं जोयणसयसहस्सं आयाम-विकखंभेणं जाव किंचि विसेसाहिए परिकखेवेणं, देवेणं सहड्डिए जाव महाणुभागे जाव इणामेव इणामेव ति कट्टु इमं केवल-कप्पं जंबुद्वीवं दीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं ति सत्तखुत्तो अणुपरिवट्टित्ताणं हुवमागच्छेज्जा, से णं देवेताए उक्किट्ठाए तुरि-याए चवलाए चंडाए सिग्घाए उद्धूयाए जवणाए छेगाए दिव्वाए देवगइए वीतिवयमाणे वीतिवयमाणे जहन्नेणं एगाहं वा दुयाहं वा तिआहं वा उक्कोसेणं छम्मासं वीतिवएज्जा, अत्थेगइए वीतिवएज्जा अत्थेगइए नो वीतिवएज्जा ए महा-लयाणं गोयसा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए णरगा पन्नत्ता । एवं जाव अहे सत्तमाए । नवरं अहे सत्तमाए अत्थेगइयं नरगं वीतिवएज्जा, अत्थेगइए नरगं नो वीतिवएज्जा ॥सू० १५॥

छाया—अस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः कियन्महान्तः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अयं खलु जम्बुद्वीपो द्वीपः सर्वद्वीपसमुद्राणां सर्वाभ्यन्तरः

तमस्तमःप्रभा पृथिवी के नरक भी असिपत्र आदि के स्पर्श से भी अनिष्ट, अकान्त, अप्रिय, अमनोज्ञ और अमनोमतर स्पर्शवाले कहे गये हैं ऐसा जानना चाहिये ॥सू० १४॥

अर्थात्, अप्रिय, अमनोज्ञ, अने अमनोमतर स्पर्श कहेवाला आवेद छे. तेम समज्जु' ॥सू० १४॥

સર્વશુલ્લકો વૃત્તમૈલાપૂર્ણસંસ્થાનસંસ્થિતો વૃત્તો રથચક્રઢાલસંસ્થાનસંસ્થિતઃ
 વૃત્તઃ પુરુષરક્ષ્ણિકા સંસ્થાનસંસ્થિતો વૃત્તઃ પરિપૂર્ણ ચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતઃ એકં યોજ-
 નશતસહસ્રમાયામવિક્રમ્ભેણ યાવત્ કિશ્ચિદ્વિશેષાધિકઃ પરિક્ષેપેણ, દેવઃ સ્વલુ
 મહદ્વિકો યાવન્મહાલુભાગો યાવત્ એતદેવ એતદેવેતિ કૃત્વા ઇયં કેવલકલ્પં
 જમ્બૂદ્વીપં દ્વીપં ત્રિભિરપ્સરસોનિપાતૈઃ ત્રિસપ્તકૃત્વોડનુપરિવર્ત્ય હવ્દમાગચ્છેત્ સ સ્વલુ
 દેવઃ ત્વયોત્કૃષ્ટયા ત્વરિતયા ચપલયા ચણ્ડયા શીઘ્રયા ઉદ્ધૃતયા જ્વનયા લેકયા
 દિવ્યયા દેવગત્યા વ્યતિવ્રજન્ વ્યતિવ્રજન્ જગન્મેન એકાર્હવા દ્વયાર્હવા ત્ર્યર્હવા,
 ઉત્કર્ષેણ ષપ્માસાન્ વ્યતિવ્રજેત્ તત્રૈકકાન્ વ્યતિવ્રજેત્ તત્રૈકકાન્ નો વ્યતિવ્રજેત્,
 એતાવન્તો મહાન્તો ગૌતમ ! એતસ્યાં રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં નરકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । એવં
 યાવદ્ધઃ સપ્તમ્યામ્ । નરમધઃ સપ્તમ્યામ્ । અસ્ત્યેકકં નરકં વ્યતિવ્રજેત્ ।
 અસ્ત્યેકકાન્ નરકાન્ નો વ્યતિવ્રજેત્ ॥૧૫॥

ટીકા—‘ઈમીસે ણં મંતે’ એતસ્યાં સ્વલુ મદન્ત ! ‘રયણપ્પમાએ પુઢવીએ
 નરગા’ રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં નરકાઃ ‘કે મહાલયા પન્નત્તા’ નરકા નરકાવાસાઃ
 કિયન્મહાન્તઃ કિયત્પ્રમાણા મહાન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ, પૂર્વે હિ અસંખ્યેયયોજન
 વિસ્તૃતા નરકા ઇતિ કથિતમ્, તત્ત્વાસંખ્યેયત્વં નાવબુદ્ધયતે ઇતિ પુનરપિ કૃતઃ
 પ્રશ્ન ઇતિ । અત એવ અત્રોત્તરં મગદાન્ ઉપમાયા કથયતિ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ,

અહીં સૂત્રકાર નરકાવાસોં કે મહરત્ત્વ કા કથન કરતે હૈ—

‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાએ પુઢવીએ નરકા કે મહાલયા-’
 ઇત્યાદિ ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાએ પુઢવીએ’ હે મદન્ત ! હસ રત્ન-
 પ્રમા પૃથિવી મેં ‘નરગા’ જો નરકાવાસ હૈં વે ‘કે મહાલયા પન્નત્તા’ કિતને
 થહે હૈં ? યયપિ પહિલે અસંખ્યાત યોજન કે વિસ્તાર વાલે નરકાવાસ
 હૈં એસા કહ દિયા ગયા હૈં । પરન્તુ વહ અસંખ્યેયતા કયા હૈં હસ વાત
 કો સમજાને કે લિયે હી યહ પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈં । પ્રમુશ્રી ઉપમા દ્વારા

હવે સૂત્રકાર નરકાવાસોની મોટાઇનું કથન કરે છે.—

‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાએ પુઢવીએ નરકા કે મહાલયા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાએ પુઢવીએ’ હે ભગવન્ ! આ રત્ન
 પ્રમાપૃથ્વીમાં ‘નરગા’ જે નરકાવાસો છે, તે બધા ‘કે મહાલયા પન્નત્તા’
 કેટલા વિશાળ છે ? જો કે પહેલાં અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકા-
 વાસો છે, તેમ કહી દેવામાં આવેલ છે. પરંતુ તે અસંખ્યેય પણ શું છે ?
 એ વાત સમજાવવામાટે જ આ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવેલ છે.

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અચળં જંબુદીવે દીવે’ અયં ત્વલુ યત્ર વયં સંસ્થિતા જમ્બૂ દ્વીપો દ્વીપઃ, અહ તોજનોચ્છિત્તયા રત્નમવ્યા જરતા-જમ્બૂ-સુદર્શનયા ઉપલસિતો દ્વીપો જમ્બૂદ્વીપઃ ‘સન્વદીવસમુદ્રાણં’ સર્વદ્વીપમમુદ્રાણં ધાતકીલ્પલ્પલ્પના દીનામ્ ‘સન્વવંતરણ’ સર્વાભ્યન્તરઃ સર્વેષામાદિભૂતઃ ‘સન્વસ્વહુણ’ સર્વશુલ્લઃ સર્વેષો દ્વીપસમુદ્રેષ્ઠઃ શુલ્લઃ-હ્રસ્વ इति સર્વશુલ્લઃ તથાદિ-તર્વે લ્પણાદયઃ સમુદ્રાઃ સર્વે ધાતકીલ્પલ્પલ્પનાદયોદ્વીપાઃ અસ્માજ્જમ્બૂદ્વીપાદારભ્ય યત્રવનોક્તૈત્ત ક્રમેણ દ્વિગુણા દ્વિગુણાયામવિવક્ષ્યમ્પરિધિ રન્તસ્તતોડયં જમ્બૂદ્વીપઃ શેષસર્વદ્વીપસમુદ્રા-પેક્ષયા લઘુર્ભવતીતિ । તથા-‘વટ્ટે’ વૃત્તઃ વૃત્તાકારઃ, યતઃ ‘તેલ્લા પૂવસંઠાણસંઠિય’ તૈલાપૂપસંસ્થાનસંસ્થિતઃ, તૈલેન પક્કાડપૂપસ્તૈલાપૂપઃ તૈલેન પરિપક્વોડપૂપઃ ધાયઃ પરિપૂર્ણવૃત્તો યતિ ન તથા ધૃતેન પક્વ इति તૈલવિશેષણમ્ તૈલાપૂપવૃત્ત સંસ્થાનમિતિ તૈલાપૂપસંસ્થાનમ્, તેન તૈલાપૂપસંસ્થાનેન સંસ્થિત इति તૈલાપૂપ સંસ્થાનસંસ્થિતઃ । તથા-‘વટ્ટે’ વૃત્તો વૃત્તાકારઃ, યતઃ ‘રહચક્રકલાલસંઠાણ-સંઠિય’ રથચક્રકલાલસંસ્થાનસંસ્થિતઃ-રથચક્રસદૃશ વૃત્તાકારઃ તથા ‘વટ્ટે’ વૃત્તઃ યતઃ-‘પુક્કરકણિયા સંઠાણસંઠિય’ પુક્કરકર્ણિકા સંસ્થાનસંસ્થિતઃ કમલ-

હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુણ કહતે હૈ-‘ગોયમા ! અચળં જમ્બૂદીવે દીવે’ હે ગૌતમ ! યહ જમ્બૂદ્વીપ નામકા જો દ્વીપ હૈ કિ જહાં હમ લોગ રહતે હૈ ઓર જો ‘સન્વદીવસમુદ્રાણં સન્વવંતરણ’ સમસ્ત દ્વીપ ઓર સમુદ્રોં કે મધ્ય મેં વર્તમાન સવ સે પ્રથમ હૈ ‘સન્વ સ્વહુણ’ તથા સવ દ્વીપ સમુદ્રોં સે જો છોટા હૈ ‘વટ્ટે’ ગોળાકાર હૈ હસીલિયે ‘તેલ્લાપૂવસંઠાણ સંઠિય’ જિસકા સંસ્થાન તૈલ મેં પકે હુણ પુષ્પે કે જૈસા હૈ અથવા યહ એસા ‘વટ્ટે’ ગોલ હૈ જૈસા કિ ‘રહચક્રકલાલસંઠાણસંઠિય’ રથ કા પહિયા ગોલ હોતા હૈ । અથવા યહ એસા ‘વર્ત’ ગોલ હૈ ‘પુક્કર કણિયા સંઠાણસંઠિય’ કિ જૈસા પુક્કર-કમલ કર્ણિકા કે સમાન આકર

ઉપમાદ્વારા તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીરમહુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! અચળં જંબુદીવે દીવે’ હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામનો જે આ દ્વીપ છે, કે જ્યાં આપણે રહીએ છીએ અને જે દ્વીપ ‘સન્વદીવસમુદ્રાણં સન્વવંતરણ’ સમગ્રદ્વીપો અને સમુદ્રોની મધ્યમાં સૌથી પહેલા રહેલ છે. ‘સન્વ-સ્વહુણ’ તથા બધા દ્વીપ સમુદ્રોકરતાં જે નાનો છે. ‘વટ્ટે’ ગોળાકાર છે. તેથી ‘તેલ્લાપૂવસંઠાણસંઠિય’ જેવું સંસ્થાન તેલમાં પકાવેલા પુષ્પ અર્થાત્ માલપુવાના જેવું છે. અથવા તો તે એવું ‘વટ્ટે’ નામ ગોળ છે કે-‘રહચક્ર કલાલસંઠાણસંઠિય’ રથનું પૈડું જેવું ગોળ હોય છે, તેવા ગોળાકારવાળા હોય છે. અથવા તે એવું ‘વર્ત’ કહેતાં ગોળ છે કે-‘પુક્કરકણિયાસંઠાણ

કલિકાવદ્ ગોલાકારઃ તથા—‘વટ્ટે’ વૃત્તો વૃત્તાકારઃ ‘પરિપુણ ચંદસંઠાનસંઠિર્’
 પરિપૂર્ણચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતઃ—પૂર્ણમાસી ચન્દ્રતુલ્યસંસ્થાનેન સંસ્થિતઃ—અનેક
 પ્રકારકોપમાનોપમેયમાવો નાનાદેશજાતિનેયવતિપર્યયઃ । ‘એકં જોયણસય-
 સહસ્સં આયામવિવલ્લમેણં’ એકં યોજનશતસહસ્રમાયામવિષ્કમ્ભેણ—દૈર્ઘ્યવિસ્તારા-
 મ્યાં લક્ષયોજનપ્રમાણમ્ ‘જાવ કિંચિવિસેસાહિર્ પરિકલ્લેવેણં’ યાવત્ કિશ્ચિદ્વિશે-
 હોતા હૈ અથવા યહ ‘વટ્ટે’ એસા ગોલ હૈ તિ જૈસા ‘પરિપુણ ચંદસંઠાન-
 સંઠિર્’ પૂર્ણિમા કા પૂર્ણ ચન્દ્ર ગોલ હોતા હૈ ‘એકં જોયણસય-
 સહસ્સં’ આયામવિવલ્લમેણ જાવ કિંચિવિસેસાહિર્ પરિકલ્લેવેણં’
 યહ એક લાક્ષ યોજન કા લમ્બા ચૌડા હૈ યાવત્ ત્રિગુણ સે કુલ્લ અધિક
 પરિધિ સે પરિકલ્લેવેણ હૈ । એસ જમ્બૂદ્વીપ કા નામ જમ્બૂદ્વીપ હસલિયે
 છુઆ હૈ કિ હસલે ઠીક વીચ ને અનાદિ અનન્ત એક જમ્બૂ સુદર્શન
 નામકા વૃક્ષ હૈ યહ આઠ યોજન તક ઝંવા હૈ ઓર રત્નમય હૈ । જમ્બૂ
 દ્વીપ કે બાદ લવણસમુદ્ર ઓર સમુદ્ર કો ઘેરે હુર્ દ્વીપ ઓર દ્વીપોં કો
 ઘેરે હુર્ સમુદ્ર હૈં યહ જમ્બૂદ્વીપ ઉન દ્વીપ સમુદ્રોં મેં સે સબ સે પહિલા
 દ્વીપ હૈ ઓર ઉન સબ કે વીચ મેં હૈ । હસકા આકાર ગોલ હૈ યહાં જો
 તૈલ મેં પકે હુર્ પૂર્ કે જૈસા અથવા રથ કે પહિચે જૈસા, પુષ્કરકર્ણિકા
 કે જૈસા, યા પરિપૂર્ણ ચન્દ્ર કે જૈસા હસકા આકાર ગોલ મિન્ન મિન્ન
 ઉપમાનોં દ્વારા પ્રકટ કિયા હૈ વહ મિન્ન ૨, દેશોં કે વિનેય (શિષ્ય)

સંઠિર્’ એમ પુષ્કર-કમળની કળીના આકારના જેવા આકારવાળું હોય છે.
 અથવા તો આ ‘વટ્ટે’ એવું ગોળ હોય છે કે-જેવો ગોળાકાર-‘પરિપુણચંદ-
 સંઠાનસંઠિર્’ પૂર્ણિમાનો પૂર્ણચંદ્ર જેવો ગોળ આકારવાળો હોય છે. ‘એકં
 જોયણસયસહસ્સં આયામવિવલ્લમેણં જાવ કિંચિ વિસેસાહિર્ પરિકલ્લેવેણં’ આ દ્વીપ
 એક લાખ યોજનની લંબાઈ પહેળાઈ વાળો છે યાવત્ ત્રણ ગણ્ણથી કંઈક
 વધારે પરિધિથી વીંટળાયેલ છે. આ જંબૂદ્વીપનું નામ જંબૂદ્વીપ એ પ્રમાણે
 થવાનું કારણ એ છે કે તેની બરોબર મધ્યમાં અનાદિ અને અનંત એક
 જંબૂ સુદર્શન નામનું વૃક્ષ છે તે આઠ યોજનની ઊંચાઈવાળું છે. તથા રત્ન
 મય છે. જંબૂદ્વીપ પછી લવણ સમુદ્ર છે. અને સમુદ્રને ઘેરેલા દ્વીપો અને
 દ્વીપોને ઘેરેલ સમુદ્ર છે. આ પ્રમાણે અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રો છે આ
 જંબૂદ્વીપ એ દ્વીપ સમુદ્રોમાં સૌથી પહેલો દ્વીપ છે. અને તે બધાજ દ્વીપોની
 મધ્યમાં છે. આ જંબૂદ્વીપનો આકાર ગોળ છે અહિંયાં જે તેલમાં પકવેલા
 પૂવા (માલપૂવા) જેવો તથા રથના પૈડા જેવો તથા કમળની કળીના જેવો
 અથવા પૂર્ણ ચન્દ્રમાના જેવો તેનો ગોળ આકાર છે તેમ જુદી જુદી ઉપમાઓ
 આપીને કહેલ છે, તે જુદા જુદા દેશોના વિનેય કહેતાં શિષ્ય સમુદાયને સમ-

જમ્બૂદ્વીપસ્ય પ્રમાણં સંગૃહીતમ્ એતદેવ પ્રદર્શયતિ—‘દેવે જં’ હત્યાદિ, ‘દેવેજં’ દેવઃ સ્વલુ કલ્પિતઃ ‘મહિદ્વિષ્ જાવ મહાણુભાગે’ મહર્દિકો યાવન્મહાણુભાગઃ તત્ર મહતી-ઋદ્ધિઃ વિમાનપારિવારાદિકા વિચતે યસ્ય સ મહર્દિકઃ, તથા—મહાદ્યુતિ શરીરા-ભરણવિષયા યસ્ય સ મહાદ્યુતિકઃ તથા મહાબલઃ—મહદ્ બલં શરીરઃ પ્રાણો યસ્ય સ મહાબલઃ, તથા—મહાયશાઃ મહદ્ યશઃ—રુચાતિવિધતે યસ્ય સ મહાયશાઃ તથા ‘મહેસક્લે’ મહેશઃ—મહાન્દૈશઃ દૈશ્વર ઇત્યાશયા યસ્ય સ મહેશાશયઃ અથવા દૈશન મીશઃ ભાવે ષન્ પ્રત્યયે ऐश्वर्यमित्यर्थઃ તતઃ દૈશન મૈશ્વર્યમ્ આત્મનઃ રુચાતિ અન્ત-ર્ભૂતર્ણયર્થતયા રુચાપયતિ ધથયતિ સ દૈશાશયઃ મહાંશ્વાસૌ દૈશાશયશ્ચેતિ મહેશાશયઃ અથવા—‘મહાસોક્લે’ મહાસૌશયઃ, મહત્સૌશયં યસ્ય પ્રભૂતોદયવશાત્ સ મહાસૌશયઃ તથા—‘મહાણુભાગે’ મહાણુભાગઃ—મહાન્ અણુભાગો વિશિષ્ટ-વૈક્રિયાદિકરણ-

કે ઉપમિત કરને કે લિયે યહાં પહલે જમ્બૂદ્વીપ કે પ્રમાણ સંગ્રહ કિયા ગયા હૈ । હસી વાત કો સૂત્રકાર પ્રકટ કરતે હૈ—‘દેવેજં’ હત્યાદિ ।

‘દેવેજં’ મહદ્વિષ્ જાવ મહાણુભાવે જાવ હ્ણામેવત્તિ કદ્દુ હમં કેવલકપ્પં જમ્બૂદ્વીવં દીવં તિર્હિં અચ્છરાનિવાપ્હિં તિસત્તક્કુત્તો અણુ-પરિયટ્ઠિત્તાણં હવ્વમાગચ્છેજ્જા । એલે હસ જમ્બૂદ્વીપ કો કોઈ વિમાન પરિવાર આદિ મહતી ઋદ્ધિવાલા શરીર આભરણ કી મહાદ્યુતિવાલા વહુત અધિક શારીરિક બલવાલા, વહુત ષડી રુચાતિવાલા, તથા—‘મહા-સક્લે’ એવં જિલ્લકી રુચાતિ ‘યહ વહુત વડા ऐश्वर्यવાલા હૈ એલી હો રહી હૈ અથવા ‘મહાસોક્લે’ મહાસુશ્વ વાલા ‘મહાણુભાગે’ વિશિષ્ટ વૈક્રિયાદિ કરને કી અચિન્ત્ય શક્તિવાલા, એસા દેવ યાવત્ ત્રીન તુટકી

છે. અને કેટલાક નરકાવાસોનુ ઉલ્લંઘન નથી પણ કરી શકતા. એટલા મોટા તે નરકાવાસો છે આ પ્રમાણુને પહેલાં ઉપમિત (ઘટાવવા) કરવા માટે પહેલાં અહિંયાં જ ખૂદીપના પ્રમાણુનો સંગ્રહ કરેલ છે હવે સૂત્રકાર એજ વાત ‘દેવેજં’ હત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરે છે.

‘દેવેજં’ મહદ્વિષ્ જાવ મહાણુભાવે જાવ હ્ણામેવ હ્ણામેવત્તિ કદ્દુ હમં કેવલકપ્પં જમ્બૂદ્વીવં દીવં તિર્હિં અચ્છરાનિવાપ્હિં તિસત્તક્કુત્તો અણુપરિયટ્ઠિત્તાણં હવ્વમાગચ્છેજ્જા’ એના આ જ ખૂદીપને કોઈ વિમાન પરિવાર વિગેરે મોટી ઋદ્ધિવાળો, શરીર આભૂષણની મહાદ્યુતિવાળો, અત્યંત વધારે શારીરિક બળ વાળો, અત્યંત મે ટિખ્યાતિવાળો, તથા ‘મહાસક્લે’ જેની આતિ ‘આ ધણુ મોટા ऐश्वર્યવાળો છે. એવી હોય અથવા ‘મહાસોક્લે’ મહાસુખવાળો ‘મહાણુભાગે’

વિષયાઽવિન્યા શક્તિઃ વિચિત્રે यस્ય સ મહાનુભાગઃ એતાનિ-મહર્લિકાં હત્યાદીનિ નાનાવિશેષણાનિ દેવસ્ય સામર્થ્યાતિશયપ્રતિપાદકાનિ એતાદૃશો દેવઃ 'જાવ' યાવત્, ઇતિ ચપ્પુટિકાત્રયકરણ કાલાવધિ પ્રદર્શનપરમ્ 'ઇનામેવ ઇનામેવતિ કટ્ટુ' એવમેવ એવમેવેતિ કૃત્વા, ઇતિ કૃત્વેતિ વિશેષણં હસ્તદર્શિત ચપ્પુટિકા ત્રયકરણ સૂચકમ્ । 'ઇમં કેવલકલ્પં જંબુદીવં દીવં' ઇમં કેવલકલ્પં પરિપૂર્ણં જંબુ દ્વીપં દ્વીપમ્ 'તિહિ અચ્છરાનિવાર્હિ' ત્રિભિરપ્સરો નિપાતૈઃ, અપ્સરા નિપાતો નામ ચપ્પુટિકા તતથ તિસ્રમિશ્રચપ્પુટિકામિરિત્યર્થઃ ચપ્પુટિકાશ્ચ કાલોપલક્ષણમ્, તતો યાવતાકાલેન-તિસ્રશ્ચપ્પુટિકાઃ પૂર્યન્તે તાવત્કાલમધ્યે ઇત્યર્થઃ 'તિસત્તક્ષુતો' ત્રિસપ્તકૃત્વઃ એકવિંશતિવારાન્ 'અણુપરિચઢિત્તા ઞં' અણુપરિચર્ય-સામસ્ત્યેન પરિ-ભ્રમ્ય ચલુ 'હવ્વમાગચ્છેજ્જા' હવ્વં શીઘ્રમાગચ્છેત્ 'સે ઞં દેવે' સ ચલુ દેવઃ સ એતાદૃશગમનશક્તિયોગ્યો દેવઃ 'તાએ' તથા દેવજનપ્રસિદ્ધયા 'ઉક્કિટ્ટાએ' ઉત્કૃષ્ટયા પ્રશસ્તયા 'તુરિયાએ' ત્વરિતયા-શીઘ્રસંચરણાત્ ત્વરિતયા, ત્વરાસજ્ઞાતા અસ્યામિતિ ત્વરિતા તથા ત્વરિતયા શીઘ્રતરમેવ તથા પ્રદેશાન્તરાક્રમણં ભવતીતિ 'ચવલાએ' ચપલયા ચપલેવ વિદ્યુદિવ ચપલા તથા 'ચંડાએ' ચંડયા ક્રોધાવિષ્ટસ્યેવ શ્રદ્ધાસંધેદનાત્ ચંડેવ ચંડા તથા ચંડયા, 'સિઘ્વાએ' શીઘ્રયા નિરન્તરં શીઘ્રત્વગુ-ણયોગાત્ શીઘ્રયા 'ઉદ્ધૂતાએ' ઉદ્ધૂતયા વાતચાલિતરય રજસો દિગન્તવ્યાપિતેવ યાં ગતિઃ સા ઉદ્ધૂતા તથા ઉદ્ધૂતયા અથવા ઉદ્ધૂતયા-દર્પાતિશયેનેત્યર્થઃ 'જવ-

ષજાને તે જિતના સમય લગતા હૈ-હતને સમય તે 'ઇમં કેવલકલ્પં જંબુદીવં દીવં' ઇમં કેવલકલ્પ-સંપૂર્ણ-જંબુદ્વીપ કો 'તિ સત્તક્ષુતો' 'હક્કીસ વાર 'અણુપરિચઢિત્તા ઞં' પરિભ્રમણ વારકે શીઘ્રતા સે આ જાતે હૈ 'સે ઞં દેવે' એસી ઉસ ગમનશક્તિ સે યુક્ત વહ દેવ 'તાએ' ઉસ દેવ જવન પ્રસિદ્ધ 'ઉક્કિટ્ટાએ' ઉત્કૃષ્ટ-પ્રશસ્ત-'તુરિયાએ' વેગવતી 'ચવલાએ' ચપલ 'ચંડાએ' ચંડ ક્રોધ સે યુક્ત હુએ પુરુષ કે જૈસી પ્રચંડ 'સિઘ્વાએ' શીઘ્ર 'ઉદ્ધૂતાએ' ઉદ્ધૂત-ચલતે સમય જિસકે દ્વારા ધૂલિ ઉઠ ૨ કર

વિશિષ્ટ વૈદિય વિગેરે કરવાની અચિત્ય શક્તિવાળો એવો દેવ યાવત્ તથા ચપટિ વગાડવામાં જેટલો સમય લાગે છે. એટલા સમયમાં 'ઇમં કેવલકલ્પં જંબુદીવં દીવં' આ દેવળ કલ્પ અર્થાત્ સંપૂર્ણ જંબુદ્વીપને 'તિસત્તક્ષુતો' એકવીસ વાર 'અણુપરિચઢિત્તાં' પરિભ્રમણ કરીને શીઘ્રગતિથી આવી બીજા છે 'સે ઞં દેવે' એવી ગમન શક્તિવાળો એવો તે દેવ 'તાએ' તે દેવજન પ્રસિદ્ધ 'ઉક્કિટ્ટાએ' ઉત્કૃષ્ટ પ્રશસ્ત 'તુરિયાએ' વેગવાળી 'ચવલાએ' ચપલ 'ચંડાએ' ચંડ અર્થાત્ ક્રોધવાળા પુરુષના જેવી પ્રચંડ સિઘ્વાએ' શીઘ્ર 'ઉદ્ધૂતાએ' ઉદ્ધૂત અર્થાત્ જેના ચાલવાના સમયે ધૂળ ઉડે એવી અથવા જે ગતિમાં ચાલવાનું અભિમાન

‘જવના’ પરમોત્કૃષ્ટવેગશાળિની-અથવા ‘જહના’ વિપક્ષજનોની ગતિનો ખી પરાસ્ત કરવાવાળી ‘છેના’ છેક-નિપુણ ‘દિવના’ દિવ્ય-દેવલોક સમ્બન્ધિની ‘દેવગઈ’ દેવગતિથી ‘વિહવયમાણે ૨’ વાર ૨ અતિક્રમણ કરતા હોય ‘જહને’ કમ્મ ‘એનાં વા દુયાં વા તિયાં વા’ એક દિન, દો દિવસ અને ત્રણ દિવસ સુધી અને ‘ઉક્કોસે’ વધારેમાં વધારે ‘હમ્માસે’ છ મહીના સુધી ‘વીહવણ્ણ’ તેઓ નિરંતર ઉલ્લંઘન કરતા રહે-તો ‘અત્થેગઈ વીહવણ્ણ’ હોઈ શકે તે કેટલાક નરકવાસોને પાર કરી શકે. અને ‘અત્થેગઈ નો વીહવણ્ણ’ કેટલાક નરકવાસોને પાર ન પણ કરી શકે કેમકે એ નરકવાસોની લમ્બાઈ ઘણી વધારે મોટી છે. તેથી તેના પાર

ઉઠે એવી અથવા જિલ્લ ગતિ મેં ચલને કા અભિમાન આરાહો એવી ‘જવના’ પરમોત્કૃષ્ટ વેગશાળિની-અથવા ‘જહના’ વિપક્ષજનોની ગતિનો ખી પરાસ્ત કરવાવાળી ‘છેના’ છેક-નિપુણ ‘દિવના’ દિવ્ય-દેવલોક સમ્બન્ધિની ‘દેવગઈ’ દેવગતિથી ‘વિહવયમાણે ૨’ વાર ૨ અતિક્રમણ કરતા હોય ‘જહને’ કમ્મ ‘એનાં વા દુયાં વા તિયાં વા’ એક દિન, દો દિવસ અને ત્રણ દિવસ સુધી અને ‘ઉક્કોસે’ વધારેમાં વધારે ‘હમ્માસે’ છ મહીના સુધી ‘વીહવણ્ણ’ તેઓ નિરંતર ઉલ્લંઘન કરતા રહે-તો ‘અત્થેગઈ વીહવણ્ણ’ હોઈ શકે તે કેટલાક નરકવાસોને પાર કરી શકે. અને ‘અત્થેગઈ નો વીહવણ્ણ’ કેટલાક નરકવાસોને પાર ન પણ કરી શકે કેમકે એ નરકવાસોની લમ્બાઈ ઘણી વધારે મોટી છે. તેથી તેના પાર

ભયું હોય, એવી ‘જવના’ પરમોત્કૃષ્ટવેગશાળિની અથવા ‘જહના’ શત્રુપક્ષની ગતિને પણ પરાસ્ત કરવાવાળી ‘છેના’ છેક નિપુણ ‘દિવના’ દિવ્ય દેવલોક સમ્બન્ધિની ‘દેવગઈ’ દેવગતિથી ‘વિહવયમાણે વિહવયમાણે’ વારંવાર ઉલ્લંઘન કરતા કરતાં ‘જહને’ આશામાં આશા ‘એનાં વા દુયાં વા. તિયાં વા’ એક દિવસ, બે દિવસ, અને ત્રણ દિવસ સુધી અને ‘ઉક્કોસે’ વધારેમાં વધારે ‘હમ્માસે’ છ મહીના સુધી ‘વીહવણ્ણ’ તેઓ નિરંતર ઉલ્લંઘન કરતા રહે તે ‘અત્થેગઈ વીહવણ્ણ’ બની શકે કે તે કેટલાક નરકવાસોને પાર કરી શકે. અને ‘અત્થેગઈ નો વીહવણ્ણ’ કેટલાક નરકવાસોને પાર ન પણ કરી શકે કેમકે એ નરકવાસોની લમ્બાઈ ઘણી વધારે મોટી છે. તેથી તેના પાર

કાળાનન્તસ્ય પ્રાપ્તુમશક્યત્વાદિતિ । ‘એ મહાલાયાળં ગોયમા’ એતાવન્તઃ પૂર્વોક્તો-
પમાનેન ઉપમિતા મહાન્તો હે ગૌતમ ! ‘હમીસે ણં રચણપ્પમાણ પુઢવીણ’ એતસ્યાં
રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યામ્ ‘ણરગા પળ્લત્તા’ નરકાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ । ‘એવં જાવ અહે સત્ત-
માણ’ એવં યાવદ્ધઃ સપ્તમ્યામ્-યથા રત્નપ્રમાયાં નરકાઃ મહત્ત્વેન પ્રતિપાદિતા-
સ્તથૈવ શર્કરાપ્રમાત આરભ્ય યાવત્સપ્તમી પૃથિવી પર્યન્ત નરકા અપિ મહત્ત્વેન
જ્ઞાતવ્યાઃ । ‘ણરં અહે સત્તમાણ’ નવરમેતાવદ્દૈલક્ષણ્યમ્ યદ્ અધઃસપ્તમ્યામ્
‘અત્થેગઈયં નરગં વીહવણ્જા’ અસ્ત્યેકકનરકમપ્રતિષ્ઠાનારુચં વ્યત્તિવ્રજેદ્ અપ્રતિષ્ઠા-
નનામકનરકસ્ય લક્ષ્મીજનાયામવિઠ્ઠમ્મતયા તદન્તસ્ય પ્રાપ્તું શક્યત્વાદ્ ‘અત્થે-
ગઈણ નરગે નો વીહવણ્જા’ અસ્ત્યેકકાન્ નરકાન્ અપ્રતિષ્ઠાનાદિતરાન્ નો

ઉત્તરકા અન્ત પાના ઉસે હહ મહિના તક મી નિરન્તર ઉપરોક્ત દેવગતિ
સે લાંચકે વાલે દેવ કો મી અશક્ય હૈ । ‘એ મહાલાયા ણં ગોયમા !
હમીસે ણં રચણપ્પમાણ પુઢવીણ ણરગા પળ્લત્તા’ અતઃ હે ગૌતમ ! એસી
ઉપમાવાલે હતને બડે વિસ્તારવાલે નરક હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં કહે
ગયે હૈં । ‘એવં જાવ અહે સત્તમાણ’ રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં જૈસે યે નરકા-
વાસ બહુત બડે વિસ્તારવાલે કહે ગયે હૈં-ડસી પ્રકાર સે શર્કરાપ્રમા
સે લેકર અધઃ સપ્તમી પૃથિવી તક જો નરકાવાસ હૈં-વે મી એસે હી
મહાવિસ્તારવાલે કહે ગયે હૈં । ‘નરં’ અધઃ સપ્તમી મેં જો વિશેષતા હૈ-
વહ હસ પ્રકાર-‘અહે સત્તમાણ અત્થેગઈયં નરગં વીહવણ્જા અત્થેગઈણ
નરગે નો વીહવણ્જા’ અધઃસપ્તમી પૃથિવી મેં જો એક લાખ યોજન કા
લમ્બા વૌડા અપ્રતિષ્ઠાન નામકા નરકાવાસ હૈં ઉત્તરકા તો વહ ઉત્તંઘન

પામવો તે છ માસ પર્યન્ત નિરંતર ઉતર ડહેવામાં આવેલ દેવ ગતિથી
ઉત્તંઘન કરવાવાળા દેવને પણ અશક્ય છે. ‘એ મહાલાયાળં ગોયમા ! હમીસેળં
રચણપ્પમાણ પુઢવીણ ણરગા પળ્લત્તા’ તેથી હે ગૌતમ ! એવી ઉપમાવાળા અને
એટલા મોટા વિસ્તારવાળા નરકાવાસો આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં કહ્યા છે. ‘એવં
જાવ અહે સત્તમાણ’ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં આ નરકવાસો જેમ ઘણા વિશાળ કહ્યા
છે, એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી પૃથ્વી સુધીમાં જે
નરકાવાસો છે, તે બધા પણ એવાજ પ્રકારની મહાવિશાળતાવાળા કહ્યા છે,
નર’ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં જે વિશેષતા છે, તે આ પ્રમાણે છે,

‘અહે સત્તમાણ અત્થેગઈયં નરગં વીહવણ્જા અત્થેગઈણ નરગે નો વીહવણ્જા’
અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં એક લાખ યોજનની લંબાઈ પહેળાઈ વાળું જે પ્રતિષ્ઠાન
નામનું નરકાવાસ છે. તેનું ઉત્તંઘનતો તે કરી શકે છે. પરંતુ અસંખ્યાત

વ્યતિવ્રજેત્ તેષામપ્રતિષ્ઠાનેતરાણાં કાલમહાકાલરૌરવકમહારૌરવકાણાં ચતુર્ણા-
નારકાણામ્ અતિપ્રભૂતાઃસંખ્યેયયોજન કોટિ કોટી પ્રમાણત્વેનાન્તસ્ય પ્રાપ્તુમશ-
ક્યત્વાદિતિ ॥૧૫॥

સમ્પત્તિ—કિં દ્રવ્યમયા નરકા इति प्ररूपणार्थमाह—‘इमीसे णं’ इत्यादि,

મૂલમ્—इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णरगा किं
मया पण्णात्ता ? गोयमा ! सव्ववइरा मया पन्नत्ता । तत्थ णं
नरएसु बह्वे जीवा य पोग्गला य अवकमंति विउकमंति प्ववंति
उववज्जंति, सासयाणं ते णरगा दव्वट्ठयाए, वण्णपज्जवेहिं गंध-
पज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया एवं जाव अहे
सत्तमाए ॥सू० १६॥

છાયા—एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः किं मयाः
प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सर्वे धजमयाः प्रज्ञप्ताः तत्र खलु नरकेषु बहवो जीवाश्च पुद्ग-
लाश्च अवक्रामन्ति व्युत्क्रामन्ति व्यवन्ते उत्पद्यन्ते, शाश्वताः खलु ते नरकाः
द्रव्यार्थतया, वर्णपर्यायैर्गन्धपर्यायैः रसपर्यायैः स्पर्शपर्यायैरशाश्वताः । एवं
यावदधः सप्तम्याम् ॥१६॥

ટીકા—‘इमीसे णं भंते !’ एतस्यां खलु भदन्त । ‘रयणप्पभाए पुढवीए’
कर सकता है पर जो असंख्यात कोडा कोडे योजन के विस्तारवाले
अन्य चार नरकावास हैं उनका बहू देय उल्लंघन नहीं कर सकता
है वे चार नरकावास काल, महाकाल रौरव और महारौरव हैं ॥१५॥

ये नरकावास किस वस्तुमय-किसके बने हुए हैं-ऐसा सूत्रकार
प्रतिपादन करते हैं--

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णरगा-इत्यादि ॥१६॥

ટીકાર્થ--गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है-‘इमीसे णं भंते ! रयण-

કોડા કોડિ યોજનના વિસ્તારવાળા, બીજા બે ચાર નરકાવાસો છે. તેનું ઉલ્લં-
ઘન તે દેવ કરી શકતો નથી તે ચાર નરકાવાસોના નામ આ પ્રમાણે છે.
કોડ ૧, મહાકાલ ૨, રૌરવ ૩. અને મહારૌરવ ૪ ॥ સૂ. ૧૫ ॥

આ નરકાવાસો કઈ વસ્તુમય અર્થાત્ શેના બનેલા છે ? સૂત્રકાર હવે
એ બતાવે છે ‘इमीसेणं भंते रयणप्पभाए पुढवीए णरगा’ इत्यादि

ટીકાર્થ--गौतमस्वाभीष्टे प्रलुने श्रेष्ठं पूछ्युं છે કે ‘इमीसे णं भंते !

રત્નપ્રભાયાં પ્રથમનારક પૃથિવ્યામ્ 'નરગા કિં મયા પન્નત્તા' નરકાઃ કિં મયા
 કિં દ્રવ્યમયાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ-કથિતા इति મગ્નઃ સગવાનાદ્-'ગોયમા' इत्यादि,
 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સન્નવવહરામયા પન્નત્તા' સર્વ વજ્રમયાઃ-સર્વાત્મના વજ્રમયાઃ
 વજ્રદ્રવ્યમયાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ-કથિતાઃ વજ્રવદતિ કઠિના નરકા મન્વન્તીતિ । 'તત્થ ણં
 નરણ્ણુ' તત્ત સ્વલ્લુ તેષુ રત્નપ્રમાનરકેષુ 'વહવે જીવા ય પોગ્ગલા ય' વહવો વિવિધ
 પ્રકારાઃ જીવાશ્ચ સ્વરવાદાપૃથિવીકાયાિકરૂપાઃ પુદ્ગલાશ્ચ 'અવકકમંતિ વિઝકકમંતિ'
 અવક્રામન્તિ-ચ્યવન્તે વ્પુત્ક્રામન્તિ સમુત્પચન્તે-एतदेव शब्दद्वयं यथाक्रमं
 पर्यायद्वयेन विवृणुते--'चयन्ति उव्वज्जंति' च્યવन्તે उत्पद्यन्ते । अयं भावः-एके
 जीवाः पुद्गलाश्च यथायोगं नरकाद् गच्छन्ति तथा अपरे जीवाः यथाक्रमं नर
 केषु आगच्छन्ति । यस्तु प्रतिनियतसंस्थानादिरूप आकारः स तु तदवस्थ एव

માણ પુઢવીણ' હે અદન્ત ! હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી મેં જો 'નરગા' નરકા-
 વાસ હૈ વે 'કિં મયા' કિસ વસ્તુમય હૈ ? કિસ વસ્તુ કે વને હૈ ?
 ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ- 'ગોયમા ! સન્નવવહરામયા પન્નત્તા' હે ગૌતમ !
 રત્નપ્રભા પૃથિવી કે નરક સર્વાત્મના વજ્રમય હૈ-વજ્ર કે વને હુણ
 હૈ-વજ્ર કે જૈસે અતિ કઠિન હૈ 'તત્થ ણં નરણ્ણુ વહવે જીવાય પોગ્ગલાય
 અવકકમંતિ વિઝકકમંતિ' ઉન નરકો મેં અનેક સ્વરવિનશ્વર પાદર-
 પૃથિવીકાયાિક જીવ ઓર પુદ્ગલ 'અવક્રમંતિ-વિઝક્રમંતિ' આતે જાતે
 રહતે હૈ, 'ચયંતિ ઉવ્વજ્જંતિ' યહી વાત હન દો પદોં દ્વારા પ્રકટ કી
 ગઈ હૈ હસસે યહ સમજાયા ગયા હૈ-કિ અનેક જીવ વહાં સે વાહર
 નિકલતે રહતે હૈ ઓર અનેક જીવ વહાં આકર કે ઉત્પન્ન હોતે રહતે હૈ
 હસી તરહ સે અનેક પુદ્ગલ વહાં સે બિહુડકર વાહર આ જાતે હૈ ઓર

રત્નપ્રભાણ પુઢવીણ' હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જે 'નરગા' નરકાવાસ
 છે, તે બધા કિં મયા' કઈ વસ્તુમય છે ? અર્થાત્ કઈ વસ્તુથી બનેલા છે ? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! સન્નવ વહરામયા
 પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકાવાસો સર્વાત્મના અર્થાત્ સર્વ
 પ્રકારથી વજ્રમય છે. અર્થાત્ વજ્રના બનેલા છે, અને વજ્ર જેવા અત્યંત
 કઠણ છે, 'તત્થ ણં નરણ્ણુ વહવે જીવા ય પોગ્ગલા ય અવકકમંતિ વિઝકકમંતિ' એ
 નરકોમાં અનેક ધર-વિતશ્વર પાદર પૃથ્વીકાયાિક જીવ અને પુદ્ગલ 'અવક્ર
 મંતિ વિઝક્રમંતિ' આવતા જતા રહે છે. 'ચયંતિ ઉવ્વજ્જંતિ' એજ વાત આ
 બે ક્રિયાપદો દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવી છે. આ કથનથી જોઈ સમજાવવામાં
 આવેલ છે કે અનેક જીવો ત્યાં આવીને ઉત્પન્ન થતા રહે છે. એજ પ્રમાણે
 અનેક પુદ્ગલો ત્યાંથી વહુટીને નીકળીને બહાર આવી જાય છે. અને બહારના

અનિત્યાઃ, નરકગતવર્ણાદીનામુત્પાદચિનાશેઽપિ નરકા ન એકાન્તોઽનિત્યાઃ સર્વદા-
સ્થાસ્તુસ્વભાવસ્ય દ્રવ્યસ્ય ત્રિચિદ્ધાનત્વાત્ નાપિ સર્વથા નિત્યા એવ વિનશ્વર
સ્વભાવાનાં વર્ણગન્ધરસસ્પર્શનાભિગમમાત્ કિન્તુ કથંચિત્ સ્વદ્રવ્યરૂપેણ નિત્યઃ,
તથા કથંચિત્ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શચર્યાયરૂપેણાનિત્ય ઇતિ નિત્યાનિત્યત્વરૂપાભ્યાં-
સંમિલિતસ્વાત્મવાહરૂપેણ નિત્યા એવ નરકાઃ ॥

‘એવં જાવ અહે સત્તમાઈ’ એવં સ્ત્વપ્રભાવદેવ શર્કરાપ્રભા વાલુકાપ્રભા પક્ક-
પ્રભા ધૂમપ્રભા તમઃપ્રભા તમસ્તમ પ્રભાસ્વપિ નારકાણાં વજ્રમયત્વં તત્ર જીવાનાં
પુદ્ગલાનાં ચોત્પાદચિનાશી દ્રવ્યરૂપેણ નિત્યત્વં પર્યાયરૂપેણાનિત્યત્વં જ્ઞાતવ્યમિતિ ।

નરકગત વર્ણાદિકોં કા ઉત્પાદ ચિનાશ હોને પર ઓ નરક એકાન્ત
સે અનિત્ય નહીં હૈ કયોંકિ સર્વદા સ્થિર સ્વભાવવાલા દ્રવ્ય વિદ્યમાન
રહતા હૈ ઓર તદ્ગત વિનશ્વર સ્વભાવવાલે વર્ણ, ગન્ધ, રસ, ઓર સ્પર્શ
इनके परिणाम होने से वे एकान्ततः नित्य भी नहीं हैं’ અતઃ ઇસ
કથન સે ઉભ ઐ કથંચિત્ નિત્યતા ઓર અનિત્યતા પ્રકટ કી ગઈ હૈ ।
અર્થાત્ દ્રવ્યાર્થિકનય સે નિત્ય હૈં ઓર પર્યાયાર્થિકનય સે ચે અનિત્ય હૈ ।
‘એવં જાવ અહે સત્તમાઈ’ હસી તરહ સે શર્કરાપ્રભા કે વાલુકાપ્રભા કે,
પક્કપ્રભા કે, ધૂમપ્રભા કે, તમઃપ્રભા કે ઓર તમસ્તમઃપ્રભા કે નરક ઓ
વજ્રમય હૈં વહાં જીવોં કા ઓર પુદ્ગલોં કા આના જાના બના રહતા હૈ ।
ઓર વે નરક સ્વ દ્રવ્યાર્થ દૃષ્ટિ સે નિત્ય હૈ ઓર પર્યાય દૃષ્ટિ સે
અનિત્ય હૈં ચે ન સર્વથા નિત્ય હૈં ઓર ન સર્વથા અનિત્ય હી હૈં । આલાપ
પ્રકાર પ્રથમ પૃથિવી કે નરક પ્રકરણ ઐ કહે ગયે અનુસાર હી તમસ્તમા

નરકમાં આવેલ વર્ણુ આદિકોની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ થવા છતાં પણ
નરકાવાસ એકાન્ત અનિત્ય નથી. કેમકે સર્વદા સ્થિર સ્વભાવવાળું દ્રવ્ય
વિદ્યમાન રહે છે. અને તદ્ગત તેમાં રહેલ વિનશ્વર સ્વભાવવાળા. વર્ણુ, ગંધ,
રસ, અને સ્પર્શના પરિણમન થવાથી તે બધા એકાન્તતઃનિત્ય પણ નથી. તેથી
આ કથનથી તેઓમાં કથંચિત્ નિત્યપણું અને કથંચિત્ અનિત્યપણું પ્રગટ કર-
વામાં આવેલ છે. અર્થાત્ દ્રવ્યાર્થિકનયના મતથી નિત્ય છે. અને પર્યાયાર્થિકનયના
મતથી અનિત્ય છે ‘એવં જાવ અહે સત્તમાઈ’ આજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના
વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના, પંકપ્રભા પૃથ્વીના, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના, તમઃપ્રભા પૃથ્વીના
અને તમસ્તમાપ્રભા પૃથ્વીના નરકાવાસો પણ વજ્રમય છે. ત્યાં જીવોનું અને
પુદ્ગલોનું આવવું જવું બન્યું રહે છે. અને એ બધા નરકો દ્રવ્યાર્થ દૃષ્ટિથી
નિત્ય છે. અને પર્યાય દૃષ્ટિથી અનિત્ય જ છે. તેના આલાપકોનો પ્રકાર પહેલી

आलापप्रकारस्तु 'इमीसे णं भंते ! सक्करप्पभाए पुढवीए नरगा किं मया पणत्ता' इत्यादि, एवं क्रमेण तमस्तमान्तपृथिव्यामालापप्रकारः स्वयमेवोदनीय इति ॥ १६ ॥

सम्प्रति-नारकजीवानामुपपातं दर्शयितुमाह-'इमीसे णं' इत्यादि,

मूलम्-इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया कओहिंतो उववज्जंति किं असण्णीहिंतो उववज्जंति सरीसिवे-
हिंतो उववज्जंति पक्खीहिंतो उववज्जंति चउप्पण्हिंतो उवव-
ज्जंति उरगोहिंतो उववज्जंति इत्थियाहिंतो उववज्जंति मच्छ-
मणुएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! असण्णीहिंतो उववज्जंति जाव
मच्छमणुएहिंतो उववज्जंति सेसासु इमाए गाहाए अणुगंतवा
असण्णी खलु पढमं, दोच्चं च सरीलवा तइय पक्खी ।

सीहा जंति चउत्थि, उरगा पुण पंचमिं जंति ॥ १॥

छट्ठं च इत्थियाओ मच्छा मणुयाय सत्तमिं जंति ।

जाव अहे सत्तमाए पुढवीए नेरइया णो असण्णीहिंतो उवव-
ज्जंति जाव णो इत्थियाहिंतो उववज्जंति मच्छमणुस्सेहिंतो
उववज्जंति ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया
एकं समणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! जहन्नेणं एकं
वा दो वा तिल्लि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा
उववज्जंति । एवं जाव अहे सत्तमाए । इमीसे णं भंते ! रयण-
प्पभाए पुढवीए नेरइया समए समए अवहीरमाणा अवहीर-
माणा केवइयं कालेणं अवहिया सिया ? गोयमा ! तेणं असं-

पर्यन्त पृथिवियों के आलापक स्वयं उद्भावित कर लेना चाहिये जैसे-
'इमीसे णं भंते ! सक्करप्पभाए पुढवीए नरगा किं मया पणत्ता'
इत्यादि सूत्र ॥ १६ ॥

पृथ्वीना नरकावसना प्रकरणमा क्ख्या प्रभावे ज तमस्तमा पृथ्वी पर्यन्तनी
पृथ्वीयेना आलापके स्वयं जनावीने समञ्ज देवा नेधमे. जेमडे 'इमीसे णं
भंते ! सक्करप्पभाए पुढवीए नरगा किंमया पणत्ता' इत्यादि ॥ सू. १६ ॥

खेज्जा समए समए अवहीरमाणा अवहीरमाणा असंखेज्जाहिं
 उस्सप्पिणी ओसप्पिणीहिं अवहीरंति नो चेव णं अवहिया
 सिया जाव अहे सत्तमा ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढ-
 वीए नेरइयाणं के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ? गोयमा !
 दुविहा सरीरोगाहणा पन्नत्ता तं जहा—भवधारणिज्जा य उत्तर-
 वेउव्वियाय तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहन्नेणं अंगुल-
 स्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं सत्तधणूइं तिन्नि य रयणीओ
 छच्च अंगुलाइं, तत्थ णं जा सा उत्तरवेउव्विया सा जहन्नेणं
 अंगुलस्स संखेज्जइभागं उक्कोसेणं पणरसधणूइं अड्ढाइज्जाओ
 रयणीओ । दोच्चाए भवधारणिज्जा जहन्नेणं अंगुलासंखेज-
 भागं उक्कोसेणं पणरसधणू अड्ढाइज्जाओ रयणीओ, उत्तर-
 वेउव्विया जहन्नेणं अंगुलस्स संखेज्जइभागं उक्कोसेणं एकतीसं
 धणूइं एक्का रयणी । तच्चाए भवधारणिज्जा एकतीसं धणूइं
 एक्का रयणी, उत्तरवेउव्विया वासट्ठि धणूइं दोन्नि रयणीओ ।
 चउत्थीए भवधारणिज्जा वासट्ठि धणूइं दोण्णि य रयणीओ ।
 उत्तरवेउव्विया पणवीसं धणुसयं पंचमीए भवधारणिज्जा पण-
 वीसं धणुसयं उत्तरवेउव्विया अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं । छट्ठीए
 भवधारणिज्जा अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं उत्तरवेउव्विया पंचधणु-
 सयाइं । सत्तमाए भवधारणिज्जा पंचधणुसयाइं उत्तरवेउव्विया
 धणुसहस्सं ॥सू० १७॥

छाया—एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्याम् नैरयिकाः कुत
 उत्पद्यन्ते किमसंज्ञिभ्य उत्पद्यन्ते सरीसृपेभ्य उत्पद्यन्ते पक्षिभ्य उत्पद्यन्ते
 चतुष्पदेभ्य उत्पद्यन्ते उरगेभ्य उत्पद्यन्ते स्त्रीभ्य उत्पद्यन्ते मत्स्यमनुजेभ्य
 उत्पद्यन्ते ? गौतम ! असंज्ञिभ्य उत्पद्यन्ते मत्स्यमनुजेभ्य उत्पद्यन्ते शेषामु
 अनया गाथया अनुगन्तव्याः ।

‘અસંજિનઃ खलु प्रथमां, द्वितीयां च शरीरस्थाः, तृतीयां पक्षिणः,
सिंहा यान्ति चतुर्थीपुरगाः पुनः पञ्चमीं यान्ति ॥१।
षष्ठीं च क्षिप्रो मत्स्या मनुजाश्च सप्तमीं यान्ति’ ॥

યાવદધઃ સપ્તમ્યાં પૃથિવ્યાં નૈરયિકા નો અસંજિભ્ય ઉત્પન્તે યાવદ્ નો
સ્ત્રીભ્ય ઉત્પદ્યન્તે મત્સ્યમનુજેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે । એતસ્યાં खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां
पृथिव्यां नैरयिका एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ? गौतम ! जघन्येनैको वा—
द्वौ वा—त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया वा—असंख्येया वोत्पद्यन्ते । एवं यावदधः
सप्तम्याम् । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाः समयं समयम्
अपह्रियमाणा अपह्रियमाणाः कियत्कालेनापहृताः स्युः ? गौतम ! ते खलु
असंख्येयाः समये समये अपह्रियमाणा अपह्रियमाणा असंख्येयाभि रुत्सर्पिण्य-
वसर्पिणीभिरपह्रियन्ते नैव खलु अपहृताः स्युः, यावदधः सप्तमी । एतस्यां खलु
भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाणां कियन्महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता,
गौतम ! द्विविधा शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता, तद्यथा—अवधारणीया उत्तरवैक्रिया च,
तत्र खलु या सा अवधारणीया सा जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण
सप्तधनू पि तिस्रश्च रत्नयः षट्चाङ्गुलस्य संख्येयभागम् उत्कर्षेण पञ्चदश धनूं पि
सार्द्धद्विरत्नी । द्वितीयस्यां अवधारणीया जघन्येनाङ्गुलासंख्येयभाग मुत्कर्षेण
पञ्चदश धनूं पि सार्द्धद्विरत्निः, उत्तरवैक्रिया जघन्येनाङ्गुलस्याऽसंख्येयभागमु-
त्कर्षेणैकत्रिंशद् धनूं पि एका रत्निः, तृतीयस्यां अवधारणीया एकत्रिंशद् धनूं पि एका
रत्निः, उत्तरवैक्रिया द्वाषष्टि धनूं पि द्वे रत्नी । चतुर्थ्यां अवधारणीया द्वाषष्टिर्धनूं पि
द्वे च रत्नी—उत्तरवैक्रिया पञ्चविंशति धनुः शतम् । पञ्चम्यां अवधारणीया पञ्चविं-
शति धनुः शतम् उत्तरवैक्रिया सार्द्धद्विधनुः शतानि । षष्ठ्यां अवधारणीया सार्द्ध द्वे
धनुः शते, उत्तरवैक्रिया पञ्च धनुः शतानि । सप्तम्यां अवधारणीया पञ्च धनुः
शतानि उत्तरवैक्रिया धनुः सहस्रम् ॥सु० १७॥

ટીક—‘इमीसे णं भंते !’ एतस्यां खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’
रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘नेरइया’ नैरयिकाः, कओहिंतो उववज्जंति’ कुतः—कस्मा-

अव सूत्रकार नारक जीवो का उपपात दिखाते हैं—

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए—इत्यादि ॥१७॥

टीकार्थ—गौतम ! ने प्रभुओ से ऐसा पूछा है—‘इमीसे णं भंते !

હવે સૂત્રકાર નારકજીવોનો ઉપપાત—ઉત્પત્તી બતાવે છે.

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે ‘इमीसे णं भंते !

ત્થાનાદાગત્ય અત્ર-નરકાવાસે સમુત્પદ્યન્તે 'કિં અસળ્ળીહિતો ઉવવજ્જંતિ' કિમ-
સંજ્ઞિભ્ય આગત્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે, અથવા-'સરીસિવેહિતો ઉવવજ્જંતિ' સરીસુપેભ્ય
આગત્યોત્પદ્યન્તે, અથવા 'પક્કલીહિતો ઉવવજ્જંતિ' પક્ષિભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે અથવા
-'ચતુષ્પણ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ' ચતુષ્પદેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે, અથવા-'ઉરગેહિતો
ઉવવજ્જંતિ' ઉરગેભ્યઃ સપ્પેભ્ય અગત્યોત્પદ્યન્તે, અથવા-'ઇત્થિયાહિતો ઉવવજ્જંતિ'
સ્ત્રીભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે, અથવા-'મચ્છમણુહિતો ઉવવજ્જંતિ' મત્સ્યમનુષ્યેભ્ય
આગત્યોત્પદ્યન્તે નરકાવાસે નરકાઃ? હિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि,
'गोयमा' हे गौतम ! 'असल्लणीहितो उववज्जंति' असंज्ञिभ्यः समूर्च्छिम पञ्चेन्द्र-
येभ्य आगत्यात्र-प्रथम पृथिव्या मुत्पद्यन्ते नारकाः, 'जाव मच्छमणुहितिो वि

रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया' हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के
नरकवासों में नैरयिक जीव 'कओहिंतो उववज्जंति' किस स्थान से
किस गति से आकर के उत्पन्न होते हैं? 'किं असल्लणीहितो उववज्जंति'
कया असंज्ञियो' में से आकर के उत्पन्न होते हैं? 'सरीसिवेहिंतो उव-
वज्जंति' या सरीसुपो'-सुजो से सरककर चलनेवाले गोहनेवाला आदि
में से आकर के उत्पन्न होते हैं? या 'पक्कलीहितो उववज्जंति' चतु-
ष्पदों में से आकरके उत्पन्न होते हैं? या 'उरगेहितो उववज्जंति'
सर्पों में से आकर के उत्पन्न होते हैं! या 'इत्थियाहितो उववज्जंति'
स्त्रियों में से आकरके उत्पन्न होते हैं? या 'मच्छमणुहितिो उवव-
ज्जंति' मत्स्य एवं मनुष्यों में से आकरके उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तर
में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा ! असल्लणीहितो उववज्जंति जाव मच्छ
मणुहितिो वि उववज्जंति' हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी के नरकवासों

રયણપ્પભાણુ પુઢવીણુ નેરહયા' હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં
નૈરયિક જીવો 'કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ' કયા સ્થાનમાંથી અને કઈ ગતિમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? 'કિં અસલ્લણીહિંતો ઉવવજ્જંતિ' શું અસંજ્ઞીયો
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? 'સરીસિવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' અથવા સરીસુપો
ભુજ્જાઓથી ચાલવાવાળા ઘોડા, નાળીયા વિગેરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે?
અથવા 'પક્કલીહિંતો ઉવવજ્જંતિ' ચોપગા પ્રાણીઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
છે? અથવા 'ઉરગેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' સર્પોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે?
અથવા 'ઇત્થિયાહિંતો ઉવવજ્જંતિ' સ્ત્રીઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા
'મચ્છમણુહિંતો ઉવવજ્જંતિ' મત્સ્ય અને મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! અસલ્લણીહિંતો
ઉવવજ્જંતિ' જાવ મચ્છમણુહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા
પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં નૈરયિક જીવો અસંજ્ઞીયોમાંથી પણ આવીને

ઉવવજ્જંતિ' સરીસૃપેભ્યોઽપિ આગત્ય રત્નપ્રમાયામુત્પચન્તે નારકાઃ પક્ષિભ્યોઽપિ આગત્યોત્પચન્તે ચતુષ્પદેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પચન્તે ઉરગેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પચન્તે, સ્ત્રીભ્યોઽપિ આગત્યોત્પચન્તે, મત્સ્યમનુષ્યેભ્યોઽપિ આગત્ય રત્નપ્રમાયાં નારકાઃ સમુત્પચન્તે ઇતિ । 'સેસાસુ ઇમાર ગાહાપ અણુગંતવ્વા' શેષાસુ-શર્કરાપ્રમા પ્રમૃતિષુ પૃથિવીપુ અનયા ગાંધારા-વક્ષ્યમાણ સાર્દઘાથયા નારકાણાં સમુત્પદ્યમાનતા અનુગંતવ્વા-અનુસરણીયા 'અસન્ની સ્વલુ પદમં' ઇત્યાદિ, 'અસળ્ણી સ્વલુ પદમં' અસંજ્ઞિતાઃ સ્વલુ સંમૂર્છિત્વમ પચ્ચેન્દ્રિયાઃ સ્વલુ પ્રથમાં નરકપૃથિવીમ્ ગચ્છન્તિ ૧,

મેં નૈરયિક જીવ અસંજ્ઞિયો મેં સે ખી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર યાવત્ મત્સ્યોં ઓર મનુષ્યોં મેં સે આકરકે ખી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, એકેન્દ્રિય સે લેકર અસંજ્ઞો પચ્ચેન્દ્રિય તક કે સમસ્ત જીવ સંમૂર્છિત્વમ્ હી હોતે હૈં ઇસલિયે સામાન્યરૂપ સે યહાં એસા કહ દિયા ગયા હૈં કિ અસંજ્ઞી જીવ નરકોં મેં-પ્રથમ નરક કે નરકાવાસોં મેં-ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઇસી તરહ સે સરીસૃપોં-સરકકર ચલનેવાલોં મેં સે ખી આકર કે જીવ પ્રથમ નરક કે નરકાવાસોં મેં નારક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં પક્ષિયોં મેં સે, ચતુષ્પદોં મેં સે, ઉરગોં મેં સે, સ્ત્રિયોં મેં સે, ઓર મત્સ્યોં એવં મનુષ્યોં મેં સે, આકર કે જીવ યહાં પ્રથમ નરક કે નરકાવાસોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વાકી કી પૃથિવિયો કે નરકાવાસોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે સમ્બન્ધ મેં યહ ડેઠ ગાથા હૈં-ચહ ઇસ પ્રકાર હૈં—

‘અસળ્ણી સ્વલુ પદમં’ ઇત્યાદિ ।

જો અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય જીવ હૈં વે તો પ્રથમ પૃથિવી કે હી નરકાવાસોં મેં નારક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં આગે કી પૃથિવિયોં કે નરકા

ઉત્પન્ન થાય છે. અને યાવત્ મત્સ્યો અને મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોથી લઈને અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય સુધીના સઘળા જીવો સંમૂર્છિત્વમ્ હોય છે. તેથી સામાન્ય પણાથી અહિયાં એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. કે અસંજ્ઞીજીવો નરકાવાસોમાં એટલે કે પહેલા નરકના નરકાવાસોમાં નારકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. પક્ષિયોમાંથી, ચોપળા પ્રાણીયોમાંથી, સર્પોમાંથી, સ્ત્રિયોમાંથી અને માછલીઓમાંથી તથા મનુષ્યોમાંથી આવેલા જીવ આ પહેલી નરકના નરકાવાસોમાં ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં આ દોઢ ગાથા કહી છે. તે આ પ્રમાણે છે ‘અસન્ની સ્વલુ પદમં’ ઇત્યાદિ.

એટલે કે જે અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય જીવો છે, તેઓ તે પહેલી પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં જ નારકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે પછીની પૃથ્વીયોના નરકા-

સ્વલ્પ શબ્દોઽવધારણે, તથા ચ-યદિ અસંજ્ઞિનો નરકે ગચ્છન્તિ તદા પ્રથમામેવ નરકપૃથિવીં ગચ્છન્તિ ન તુ પાત ક્ષતિ ન તુ તે સંમૂર્ચ્છિમ પન્થેન્દ્રિયા એવ પ્રથમા-મિતિ ગર્ભજસરીસૃષ્ટાદીનામપિ ઉત્તર પદ્મપૃથિવીગામિનામપિ તત્ર ગમનાદિતિ-એવમુત્તર પૃથિવ્યાદાવપિ અવધારણં ભાવગોચરમિતિ । ‘દોઢ્વં ચ સરીસિવા’ દ્વિતીયામેવ શર્કરાપ્રમાણ્યાં પૃથિવીં યાવદ્રચ્છન્તિ સરીસૃષ્ટા ગોધાનકુલસર્પાદયો ગર્ભવ્યુક્રાન્તા ન પરત ક્ષતિ । ‘તદ્વિયપક્ષ્વો’ તૃતીયાં વાલુકાપ્રમાણ્યાં પૃથિવીં યાવત્ પ્રથમપૃથિવીત આરમ્ભ તૃતીય પૃથિવીપર્યન્ત પક્ષિણા ગૃધ્રાદયો ગચ્છન્તીતિ । ‘સીદ્ધા જંતિ ચતુર્થી’ ચતુર્થીમેવ પૃથિવી યાવત્ પદ્મપ્રમાણ્યાં પૃથિવી યાવત્ મિદા

વાસોં મેં લે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં એસા અવધારણ યહાં ગાથા મેં રહે હુર સ્વલ્પ પદ લે ક્રિયા ગયા હૈં ઇસલે યહ નિષેધ નહીં સમજના ચાહિયે કિ સરીસૃષ્ટ આદિ આગે કી છશે પૃથિવિયોં મેં જાને લાલે પ્રથમ પૃથિવી કે નરકવાસોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં લે સરીસૃષ્ટ આદિ યહાં પર ખી ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં--

યહી વિષય ઇસ ગાથા દ્વારા સમજાયા ગયા હૈં-‘દોઢ્વં ચ સરીસિવા’ સરીસૃષ્ટ-ગોધા નકુલ આદિ ગર્ભજ પન્થેન્દ્રિય જીવ શર્કરાપ્રમા પૃથિવી તક કે હી નરકવાસોં મેં નારક રૂપ લે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ઇસલે આગે કી પૃથિવિયોં કે નરકવાસોં મેં લે નારક રૂપ લે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । ‘તદ્વિય પક્ષ્વો’ વાલુકાપ્રમા પૃથિવી તક કે હી નરકવાસોં મેં પક્ષી ગૃધ્ર આદિ પન્થેન્દ્રિય ગર્ભજ પક્ષિ નારક રૂપ લે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઇસલે આગે કી પૃથિવિયોં કે નરકવાસોં મેં લે નારક રૂપ લે ઉત્પન્ન નહીં હોતે । ‘સીદ્ધા જંતિ ચતુર્થી’ ચૌથી જો પદ્મપ્રમા નામ કી પૃથિવી હૈં

વાસોમાં તેઓ ઉત્પન્ન થતા નથી આ પ્રમાણેનો અર્થ આ ગાથામાં આવેલ ‘સ્વલ્પ’ પદથી કરવામાં આવેલ છે. તેથી એવો નિષેધ સમજવો નહીં કે સરીસૃષ્ટ વિગેરે પછીની છએ પૃથ્વીઓમાં જવાવાળા પહેલી પૃથ્વીના નરકવાસોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી આ સરીસૃષ્ટો વિગેરે તેમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. એજ વિષય આ નીચે આવવામાં આવેલ ગાથા દ્વારા સમજાવવામાં આવેલ છે. ‘દોઢ્વં ચ સરીસિવા’ સરીસૃષ્ટ લે, નોળીયા વિગેરે ગર્ભજ પાંચ ઇન્દ્રિયોવાળા એવો શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી સુધીના નરકવાસોમાં જ નારકપણથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે પછીની પૃથ્વીઓના નરકવાસોમાં તેઓ નારકપણથી ઉત્પન્ન થતા નથી. ‘તદ્વિય પક્ષ્વો’ વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી સુધીના નરકવાસોમાં જ પક્ષી ગીધ વિગેરે પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા ગર્ભજ પક્ષી નારકપણથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે પછીની પૃથ્વીઓના નરકવાસોમાં તેઓ નારકપણથી ઉત્પન્ન થતા નથી. ‘સીદ્ધા જંતિ

યાન્તીતિ । ‘ઉરગા પુણ પંચમિં જંતિ’ પશ્ચમીં ધૂમપ્રમાલ્યાં પૃથિવીમેવ યાવદ્
 ઉરગા યાન્તિ ઇતિ । ‘છટ્ઠિં ચ ઇતિયાઓ’ ષષ્ઠીં તમઃપ્રમાલ્યાં પૃથિવીમેવ
 યાવત્ સ્ત્રિયઃ સ્ત્રોતાઘા મહાકૂરાધ્યવસાયિન્યો ગચ્છન્તીતિ । ‘મચ્છામણુયાય
 સત્તમિં જંતિ’ સપ્તમીં તમસ્તમાં પૃથિવી યાવદ્ ભત્સ્યા મનુજા અતિ કૂરાધ્યવસા-
 યિનો મહાપાપકારિનો યાન્તિ—ગચ્છન્તીતિ ગાથાર્થઃ । ‘જાવ’ ઇતિ યાવત્, યાવત્પદ
 દેન ષષ્ઠી પૃથિવીપર્યન્તં રત્નપ્રભા પૃથિવીવદેવાલાપકાઃ કર્તવ્યાઃ, અધઃ સપ્તમ્યા
 આલાપકં તુ સૂત્રકારઃ સ્વયમેવ વક્ષ્યતિ । તથાહિ—‘સક્કરપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીણ
 નેરહ્યા કિં અસણ્ણીહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ મચ્છમણુણ્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ ગોયમા ! નો
 અસણ્ણીહિંતો ઉવવજ્જંતિ મરીસિદંહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ મચ્છમણુણ્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ’

વહીં તક કે નરકવાસોં મેં કિંહ નરકર નારક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ
 ‘ઉરગા પુણ પંચમિં જંતિ’ કર્પ પાંચવી પૃથિવી તરુ કે હીન નરકાવાસોં
 મેં નારક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોવા હૈ ॥૧॥

‘છટ્ઠિં ચ ઇતિયાઓ’ છઠી પૃથિવી તક હી સ્ત્રી નારક રૂપ સે ઉત્પન્ન
 હોતી હૈ ઓર ‘મચ્છા મણુયા ય સત્તમિં જંતિ’ મહા શુભ અધ્યવસાય
 વાલે મત્સ્ય ઓર મનુષ્ય સાતવી પૃથિવી તક જાતે હૈ । યહ ગાથા કા અર્થ
 હુમા ॥૧॥ હસી કથન કે અનુસાર ‘જાવ’ યાવત્પદ સે છઠી પૃથિવી તક
 રત્નપ્રભા પૃથિવી કી તરહ આલાપક બના લેના ચાહિયે । અધઃસપ્તમી
 કે વિષય મેં સૂત્રકાર સ્વયં આગે કહેંગે । આલાપક હસ પ્રકાર ‘સક્કરપ્પ
 માણં મંતે ! પુઢવીણ નેરહ્યા કિં અસણ્ણીહિંતો ઉવવજ્જંતિ, જાવ
 મચ્છમણુણ્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! શર્કરાપ્રભા પૃથિવી કે નરકા

વચ્ચી’ પંકપ્રભા નામની જે ચોથી પૃથ્વી છે ત્યાં સુધીના જે નરકાવાસોમાં
 સિંહ મરીને નારકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ‘ઉરુગા પુણ પંચમિં જંતિ’ સપ્ત
 પાંચમી પૃથ્વી સુધીના નરકાવાસોમાં જે નારકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૧ ॥

‘છટ્ઠિં ચ ઇતિયાઓ’ છઠી પૃથ્વી સુધી જે સ્ત્રી નારકપણાથી ઉત્પન્ન થાય
 છે અને ‘મચ્છા મણુયા ય સત્તમિં જંતિ’ મહા અશુભ અધ્યવસાય વાળા
 મત્સ્યો અને મનુષ્યો સાતમી પૃથ્વી સુધી જાય છે. આ ગાથાનો અર્થ થયો
 ॥ ૧ ॥ આ કથન પ્રમાણે જે ‘જાવ’ યાવત્પદથી છટ્ઠી પૃથ્વી સુધી રત્નપ્રભા
 પૃથ્વીની જેમ આલાપકો સમજી લેવા. અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના સંબંધમાં સૂત્રકાર
 સ્વયં હવે પછી કથન કરશે તેના આલાપકોનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે
 ‘સક્કરપ્પમાણં મંતે ! પુઢવીણ નેરહ્યા કિં અસણ્ણીહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ મચ્છ

(શર્કરાપ્રમાયાં खलु भदन्त ! पृथिव्यां नैरयिकाः किमसंज्ञिभ्य उत्पद्यन्ते यावन्मत्स्य मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! नो असंज्ञिभ्य उत्पद्यन्ते किन्तु सरीसृपेभ्य उत्पद्यन्ते यावन्मत्स्यमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते इति ।) ‘बालुयप्पभाए णं भंते ! पुढवीए नेरइया किं असण्णीहिंतो उववज्जंति जाव मच्छमणुएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! नो ऽसण्णीहिंतो उववज्जंति नो सरीसिवेहिंतो उववज्जंति पक्खीहिंतो उववज्जंति, जाव मच्छमणुएहिंतो उववज्जंति’ ‘बालुकाप्रमायां खलु भदन्त ! पृथिव्यां नैरयिकाः किमसंज्ञिभ्य उत्पद्यन्ते यावन्मत्स्यमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते गौतम ! नो

વાસોં મેં નૈરયિક કયા અસંજી જીવોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા યાવત્ મત્સ્ય એવં મનુષ્યોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ણો અસન્નીહિંતો ઉવવજ્જંતિ સરીસિવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ મચ્છમણુએહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નરકાવાસોં મેં નારક જીવ અસંજીયોં મેં આકર કે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં-કિન્તુ સંજી સરીસૃપોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર યાવત્ મત્સ્ય એવં મનુષ્યોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

‘બાલુયપ્પભાણં ભંતે ! પુઢવીએ ણેરइया किं असण्णीहिंतो उववज्जंति, जाव मच्छमणुएहिंतो उववज्जंति’ હે ભદન્ત ! બાલુકાપ્રમા પૃથિવી કે નરકાવાસોં મેં નૈરયિક કયા અસંજી જીવોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા યાવત્ મત્સ્ય યા મનુષ્યોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?

મણુએહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં નૈરયિકો થું અસંજી હોવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા યાવત્ મત્સ્ય અને મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! ણો અસન્નીહિંતો ઉવવજ્જંતિ સરીસિવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ મચ્છમણુએહિં તો ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં નારક હોવો અસંજીયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ સંજી અર્થાત્ સરીસૃપોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અને યાવત્ મત્સ્ય અને મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

‘બાલુયપ્પભાણં ભંતે ! પુઢવીએ ણેરइया किं असण्णीहिंतो उववज्जंति जाव मच्छमणुएहिंतो उववज्जंति’ હે ભગવન્ બાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા નૈરયિકો થું અસંજી હોવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા યાવત્ મત્સ્ય અથવા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! બાલુકાપ્રમા

અસંજીભ્ય ઉત્પદ્યન્તે નો સરીસૃપેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે કિન્તુ પક્ષિભ્ય ઉત્પદ્યન્તે યાવન્મત્સ્ય મનુષ્યેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે' 'પંકપ્રમાણં મંતે ! પુઢવીર નેરઙ્યા, કિં અસળ્ગીહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ મચ્છમણુર્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ ? ગોયમા ! નો અસન્તીહિંતો ઉવવજ્જંતિ, નો સરીસિવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ, નો પક્ષીહિંતો ઉવવજ્જંતિ, ચડપ્પર્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ । 'પઙ્કપ્રમાયાં સલુ મદન્ત ! પૃથિવ્યાં નૈરયિકાઃ કિમ્ અસંજીભ્ય ઉત્પદ્યન્તે યાવન્મત્સ્યમનુજેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે, ગૌતમ નો અસંજીભ્ય ઉત્પદ્યન્તે નો સરીસૃપેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે નો પક્ષિભ્ય ઉત્પદ્યન્તે કિન્તુ ચતુષ્પદેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે ॥ એવમુત્તરોત્તર

ઉત્તર પ્રશ્ન કહતે હૈં હે ગૌતમ ! ચાલુ તાપ્રમા પૃથિવી કે નરકાવાસોં મેં નૈરયિક 'નો અસળ્ગીહિંતો ઉવવજ્જંતિ નો સરીસિવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' અસંજી જીવોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન નહોં હોતે હૈં, ઓર ન સરીસૃપોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં કિન્તુ 'પક્ષીહિંતો ઉવવજ્જંતિ, સંજી પક્ષિયોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । 'જાવ મચ્છમણુર્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ' યાવત્ મત્સ્ય ઓર મનુષ્યોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । 'પંકપ્રમાણં મંતે ! પુઢવીર નેરઙ્યા કિં અસળ્ગીહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ મચ્છમણુર્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત ! પઙ્કપ્રમા પૃથિવી કે નરકાવાસોં મેં નૈરયિક કયા અસંજી જીવોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા યાવત્ મત્સ્ય મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મનુષ્યોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હલકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! પઙ્કપ્રમા પૃથિવી કે નરકાવાસોં મેં નૈરયિક અસંજી જીવોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન નહોં હોતે હૈં સરીસૃપોં મેં સે

પૃથ્વીના નરકાવાસોમા નૈરયિકો 'નો અસળ્ગીહિંતો ઉવવજ્જંતિ નો સરીસિવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' અસંજી જીવોમાથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમજ સરીસૃપોમાથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ 'પક્ષીહિંતો ! ઉવવજ્જંતિ' સંજી પક્ષિયોમાથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે 'જાવ મચ્છમણુર્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ' યાવત્ મત્સ્ય અને મનુષ્યોમાથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે 'પંકપ્રમાણં મંતે ! પુઢવીર નેરઙ્યા કિં અસળ્ગીહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ મચ્છમણુર્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ ! પંકપ્રમાપૃથિવીના નરકાવ સે માં ઉત્પન્ન થવાવાળા નૈરયિકો શું અસંજી જીવોમાથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્યોમાથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે હે ગૌતમ ! પંકપ્રમા પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા નૈરયિકો અસંજી જીવોમાથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમજ સરીસૃપોમાથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ ચોપગા સિંહોમાથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્

પૃથિવ્યાં પૂર્વ પૂર્વ જીવ પ્રતિષેધસહિતોત્તરપૃથિવી પ્રતિષેધસ્તાવદ્વક્તવ્યઃ યાવત્
ષટ્પદ્યાં પૃથિવ્યાં સ્ત્રીભ્ય આગત્ય નારકા ઉત્પદ્યન્તે નત્વધાસપ્તમ્યામ્ इति,
સ્ત્રીણામધઃ સપ્તમી પૃથિવીગમનનિષેધ इति ।

અધઃસપ્તમી સૂત્રં તુ એવમ્-‘અહે સત્તમાણં મંતે ! પુઢવીપ’ અધઃસપ્તમ્યાં
સ્વલુ મદન્ત ! પૃથિવ્યામ્ ‘નેરદ્યા કિં અસણ્ણીહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ મચ્છમણુ-
સ્સેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ નારકાઃ કિમ્ અસંજ્ઞિભ્ય ઉત્પદ્યન્તે સરીસૃપેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે,
પક્ષિભ્ય ઉત્પદ્યન્તે ચતુષ્પદેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે, અથવા સ્ત્રીભ્ય ઉત્પદ્યન્તે-મત્સ્ય મનુ-
ષ્યેભ્યો વોત્પદ્યન્તે इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’હે

આકર કે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં પક્ષિયોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન નહીં હોતે
હૈં કિન્તુ ચતુષ્પદ-સિંહો મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઘાવત્ મત્સ્યો
મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

હસ તરહ આગે ૨, કી પૃથિવિયોં કે નરકાવાસોં મેં પૂર્વ પૂર્વ કે
જીવોં કા પ્રતિષેધ સહિત ઉત્તર કી પૃથિવી કા પ્રતિષેધ વહાં તક
કરનાં ચાહિયે કિ જહાં છઠી પૃથિવી કે નરકાવાસોં મેં સ્ત્રિયોં મેં સે
આકર કે જીવ નારક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, કિન્તુ અધઃસપ્તમી મેં નહીં,
એસા સ્ત્રિયોં કા અધઃસપ્તમી મેં જાને કા પ્રતિવેધ આ જાતા હૈ । અધઃ-
સપ્તમી પૃથિવી કા સૂત્ર હસ પ્રકાર સે હૈ-‘અહે સત્તમાણં મંતે ! પુઢવીપ
નેરદ્યા કિં અસણ્ણીહિંતો ઉવવજ્જંતિ, જાવ મચ્છમણુપ્પહિંતો ઉવવજ્જંતિ’
હે મદન્ત ! અધઃસપ્તમી પૃથિવી કે નરકાવાસોં મેં નૈરયિક વધા અસંજ્ઞી
જીવો મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા યાવત્ મત્સ્યોં મેં સે આકર
કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મનુષ્યોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યહાં

મત્સ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અને મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય
છે. આ પ્રમાણે પછી પછીની પૃથ્વીયોના નરકાવાસોમાં પૂર્વ પૂર્વના નિષેધ સહિત
પછીની પૃથ્વીને પ્રતિષેધ ત્યાં સુધી કરવો કે જ્યાં સુધી છઠ્ઠી પૃથ્વીના નરકા-
વાસોમાં સ્ત્રિયોમાંથી આવીને જીવ નારકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ અધઃસપ્તમી
પૃથ્વીમાં થતા નથી. આ પ્રમાણેના પ્રતિષેધ સ્ત્રિયોને સાતમી અધઃસપ્તમી
પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થવાના સંબંધમાં નિષેધ આવી જાય છે. અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના
સંબંધમાં આ નીચે પ્રમાણેના સૂત્રપાઠ કહેલ છે. ‘અહે સત્તમાણં મંતે !
પુઢવીપ નેરદ્યા કિં અસણ્ણીહિંતો ઉવવજ્જંતિ જાવ મચ્છમણુપ્પહિંતો ઉવવજ્જંતિ’
હે ભગવન્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા નૈરયિકો
શું ? અસંજ્ઞી જીવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા યાવત્ મત્સ્યોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

ગૌતમ ! 'નો અસણ્ણીહિંતો ઉવવજ્જંતિ, જાવ નો ઇત્થિયાહિંતો ઉવવજ્જંતિ મચ્છ-
મણુસેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' નો અસંજ્ઞિભ્ય ઉત્પચ્ચન્તે ન વા સરીસુપેભ્ય ઉત્પચ્ચન્તે,
ન વા પક્ષિભ્ય ઉત્પચ્ચન્તે ન વા ચતુષ્પદેભ્ય આગત્ય ઉત્પચ્ચન્તે, ન વા ઉરગેભ્ય આગ-
ત્યોત્પચ્ચન્તે, ન વા સ્ત્રીભ્ય આગત્યોત્પચ્ચન્તે કિન્તુ સપ્તમી પૃથિવ્યાં નારકાઃ મત્સ્ય
મનુષ્યેભ્ય આગત્ય સમુત્પચ્ચન્તે ઇતિ ॥

સમ્પ્રતિ-એકસ્મિન્ સમયે કિયન્તો નારકાઃ અસ્યાં રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યા-

યાવત્ શબ્દ સે એસા પાઠ ગૃહીત હુવા હૈ-‘યા સરીસુપો મેં સે આકર
કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા પક્ષિયોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે ? યા
ચતુષ્પદોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા ઉરગોં મેં સે આકર કે
ઉત્પન્ન હોતે હૈં યા સ્ત્રિયોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મત્સ્યો
મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મનુષ્યોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નકરતે હૈં-‘ગૌતમા ! ણો અસણ્ણીહિંતો
ઉવવજ્જંતિ’ અથઃસપ્તમી પૃથિવી કે નરકોં મેં નૈરયિક જીવ અસંજ્ઞી
જીવોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ, ન સરીસુપોં મેં સે આકર
કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ન પક્ષિયોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ન ચતુ-
ષ્પદોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ન ઉરગોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ? ન સ્ત્રિયોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં કિન્તુ મત્સ્યોં મેં સે
ઔર મનુષ્યોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

અહિયાં યાવત્ શબ્દથી આ પ્રમાણેના પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. ‘સરીસુપોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પક્ષિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?
અથવા ચોપગા પ્રાણિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સર્પોમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા સ્ત્રિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા મત્સ્યો-
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે ‘ગૌતમા ! ણો
અસણ્ણીહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અથઃસપ્તમી પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં નૈરયિક જીવો
અસંજ્ઞી જીવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમજ સરીસુપોમાંથી આવીને
પણ ઉત્પન્ન થતા નથી કે પક્ષિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. અથવા
ચોપગા પ્રાણિયોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. અથવા .સર્પોમાંથી
આવીને પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. કે સ્ત્રિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી.
પણ મત્સ્યો-માછલાઓમાંથી અને મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

મુત્પચ્ચન્તે इति निरूपणाभिप्राह—‘इमीसे णं भंते !’ एतस्यां खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘नेरइया एगसमएणं केवइया उववज्जंति’ नैरयिका एकसमये कियन्त उत्पच्यन्ते ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, एकसमयेऽस्यां रत्नप्रभायां नारकाः समुत्पच्यन्ते ‘उक्कोसे णं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति’ उत्कर्षेण संख्येया वा असंख्येया वा उत्पच्यन्ते एकसमयेनास्यां रत्नप्रभापृथिव्यां नारका इति । ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ एवं यावदधः सप्तम्याम् अत्रालापकप्रकारश्चेत्थम्—शर्कराप्रभायां खलु भदन्त ! पृथिव्यां नारका एकसमये कियन्त उत्पच्यन्ते हे गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा एकसमये

अब सूत्रकार एक समय में इस रत्नप्रभा पृथिवी में कितने नारक उत्पन्न होते हैं इसका निरूपण करते हैं—‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी में नैरयिक ‘एगसमएणं केवइया उववज्जंति’ एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं, उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी में नैरयिक एक समय में कम से कम एक, अथवा दो अथवा तीन तक उत्पन्न होते हैं और ‘उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति’ अधिक से अधिक संख्यात भी उत्पन्न होते हैं और असंख्यात भी उत्पन्न होते हैं । ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ इसी तरह का एक समय में उत्पत्ति विषयक कथन शर्कराप्रभा से लेकर अधःसप्तमी पृथिवी तक कर लेना चाहिये अर्थात् शर्कराप्रभा पृथिवी

હવે સૂત્રકાર એક સમયમાં આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલા નારક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? એ વાતનું નિરૂપણ કરે છે. ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નૈરયિકો ‘एगसमएणं केवइया उववज्जंति’ એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘गोयमा, ! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નારક જીવો એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. અને ‘उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति’ વધારેમાં વધારે સંખ્યાતપણુ ઉત્પન્ન થાય છે અને અસંખ્યાતપણુ ઉત્પન્ન થાય છે. ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ આજ પ્રમાણેનું એટલે કે એક સમયમાં ઉત્પન્ન થવા સંબંધનું કથન શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી પૃથ્વી પર્યન્તમાં પણુ કરી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ શર્કરાપ્રભા

સમુત્પદ્યન્તે ઉત્કર્ષેણ સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા સમુત્પદ્યન્તે । વાલુકાપ્રમાયાં
 खलु भदन्त ! पृथिव्यामेक समये नारकाः कियन्त उत्पद्यन्ते हे गौतम ! जघन्ये-
 नैको वा द्वौ वा त्रयो वा समुत्पद्यन्ते उत्कર્षेण संख्येया वा असंख्येया वा एकसमये
 नारकाः समुत्पद्यन्ते । हे भदन्त ! पङ्कपमायां चतुर्थं पृथिव्यामेकसमये नारकाः
 कियन्त उत्पद्यन्ते ? हे गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा समुत्पद्यन्ते
 उत्कर्षेण संख्येया वा असंख्येया वा एकसमयेन नारकाः समुत्पद्यन्ते, एवं
 धूमपमा तमःप्रमा तप्तस्तमःप्रमा पृथिवीष्वपि जघन्योत्कर्षाभ्यामेकसमये नार-
 काणां समुत्पादो ज्ञातव्यः, एतदाशयेनैव कथितम्—‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ इति ।

સામ્પત્તિ પ્રતિસમયમેકેકનારકાપહારેણ સકલનારકાપહારકાલમાનં વિચિ-
 ન્તયન્નાહ—‘इमीसे णं भंते’ इत्यादि

‘इमीसे णं भंते ! एतस्यां खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रमायां
 पृथिव्याम् ‘नेरइया’ नैरयिकाः ‘समए समए’ समये समये प्रतिसमयमित्यर्थः
 ‘अवहीरमाणा अवहीरमाणा’ अपह्रियमाणा अपह्रियमाणाः, ‘केवइयकालेणं

में भी एक समय में कम से कम नारक एक या दो या तीन तक
 उत्पन्न होते हैं और अधिक से संख्यात भी उत्पन्न होते हैं और
 असंख्यात भी उत्पन्न होते हैं। इसी तरह से बालुकाप्रमा आदि
 पृथिवियों में भी समझ लेना चाहिये इसी आशय को लेकर सूत्रकार
 ने ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ ऐसा कहा है ।

अब प्रति समय एक एक नारक के निकाले जाने पर समस्तनारकों
 का अपहरण कोल का विचार करते हुए कहते हैं—‘इमीसेणं इत्यादि’

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया समए-समए’ हे
 भदन्त ! इस रत्नप्रमा पृथिवी में से यदि नारक जीव प्रति समय ‘अव

પૃથ્વીમાં પણ એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક અથવા બે અથવા ત્રણ નારક
 સુધી ઉત્પન્ન થાય છે અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત પણ ઉત્પન્ન થાય છે
 આ અભિપ્રાયને લઇને સૂત્રકારે ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ આ પ્રમાણે સૂત્ર-
 પાઠ કર્યો છે.

હવે પ્રતિસમયે એક એક નારકને બહાર કઢાડવામાં આવે તો સઘળા
 નારકોને બહાર કઢાડવામાં કેટલો સમય લાગે ? તે અપહરણ કાળનો વિચાર
 કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે ‘इमीसे णं’ ઇત્યાદિ

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया समए समए’ હે ભગવન્ આ
 રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાંથી બે નારક બંધને પ્રતિસમયે ‘अवहीरमाणा अवहीरमाणा’
 તેમાંથી બહાર કઢાડવામાં આવે તો તે બધા લાથી ‘केवइयकालेण अवहिया-

अवहियासिया' कियता कालेन अपहृताः स्युरिति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'तेणं असंखेज्जा समए समए अवहीरमाणा अवहीरमाणा' ते खलु नारका असंखेयाः समये समये प्रतिसमयम् अपह्रियमाणा अपह्रियमाणाः 'असंखेज्जाहिं उत्सप्पिणी ओसप्पिणीहि अवहीरन्ति' असंखेयाभि-
रुत्सप्पिण्यवसप्पिणीभिरपह्रियन्ते 'णो चेवणं अवहियासिया' नैव खलु अपहृताः स्युः यदि प्रतिसमयसंख्यात संख्याया असंखेयोत्सप्पिण्यवसप्पिणी कालैस्तेषामपहरणं
हीरमाणा अवहीरमाणा' निकाले जावे तो वे सब वहां से 'केवहय कालेणं अवहिया सिया' कितने काल के बाद कितने काल में पूरे निकाले जा सकते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—

'गोयमा ! तेणं असंखेज्जा समए समए अवहीरमाणा अवहीरमाणा असंखेज्जाहिं उत्सप्पिणी ओसप्पिणीहि अवहीरन्ति' हे गौतम ! प्रथम पृथिवी के नारकियों में से यदि एक एक समय में असंख्यात २ नारकी निकाला जावे तो इस तरह करते २ असंख्यात उत्सप्पिणी और असंख्यात अवसप्पिणी काल भले ही समाप्त हो जाते पर वहां से पूरे नारकी नहीं निकाले जा सकते हैं—अर्थात् प्रति समय वे असंख्यात २ की संख्या में वहां से निकाले जाय और यह निकालने का काम असंख्यात उत्सप्पिणी अवसप्पिणी तक भी चालू रहे तो भी वे वहां से पूरे नहीं निकल सकते हैं । 'णो चेव णं अवहिया सिया' इस तरह से उनका वहां से निकालना हुआ नहीं है और न भविष्य में भी ऐसा

सिया' डेटला काण पछी अर्थात् डेटला काणमां पूरेपूरा ञ्हार क्खडी शकय आ प्रश्ननां उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कडे छे के 'गोयमा ! तेणं असंखेज्जा समए समए अवहीरमाणा अवहीरमाणा असंखेज्जाहिं उत्सप्पिणी ओसप्पिणीहि अवहीरन्ति' डे गौतम ! पडेली पृथ्वीना नैरयिकेमांथी जे ओक ओक समयमां असंख्यात असंख्यात उत्सप्पिणी अने असंख्यात असंख्यात अवसप्पिणी काण भवे पूरे थछ नय तो पणु ते त्यांथी पूरेपूरा नारकीयो ञ्हार क्खडी शकता नथी, अर्थात् प्रतिसमये तेओने असंख्यात असंख्यातनी संख्यामां त्यांथी ञ्हार क्खडवामां आवे अने आ रीते ञ्हार क्खडवानुं काम असंख्यात उत्सप्पिणी अने असंख्यात अवसप्पिणी काल पर्यन्त ते रीते ञ्हार क्खडवानुं यावु न रडे तो पणु तेओ त्यांथी पूरेपूरा ञ्हार क्खडी शकता नथी, 'णो चेव णं अवहिया सिया' आ रीते तेओने त्यांथी ञ्हार क्खडवानुं थयुं नथी, अने भविष्यमां पणु तेम थशे पणु नही अने वर्तमानमां पणु ते रीते थतुं

કુર્વાત્ તદા તે સર્વે નારકા નરકાદ્ નોદ્યતા ભવેયુરિતિભાવઃ । ‘જાવ અહે સત્તમા’ યાવદ્ધઃ સપ્તમ્યામ્, एवं रत्नप्रभावेव शर्कराप्रभा बालुकाप्रभा, पङ्कजप्रभा धूमप्रभा, तमःप्रभा तमस्तमःप्रभा पृथिवीष्वपि यदि प्रतिसमयमसंख्याता नारका अपहृता भवेयुस्तदा असंख्यातोत्सर्पिण्यवसर्पिणी कालेनापि नारकाणां ततो निःसारणं न संभवतीति ज्ञातव्यमिति ॥

સમ્પત્તિ નારકાણાં શરીરશરિમાણપ્રતિપાદનાર્થમ્-‘इमीसे णं भंते !’ इत्यादि, ‘इमीसे णं भंते’ एतस्यां खलु भदन्त ! ‘रघणपरभाए पुढवीए’ रत्न प्रभायां पृथिव्याम् ‘नेरइयाणं’ के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता’ नैरयिकाणां क्रियन्तहतीसरीरावगाहना मज्झमा-कथितेति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि

હોના-વર્તમાન મેં બી એસા હોના નહીં હૈ- પરન્તુ એસા જો કહા ગયા હૈ વહ ઉન્કી અસંખ્યાત સંખ્યા કો પુછ કરને કૈ લિયે હી કહા ગયા હૈ ‘જાવ અહે સત્તમા’ રત્નપ્રભા કૈ નારકોં કી તરહ હી શર્કરાપ્રભા બાલુકાપ્રભા, પંક્કજપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા, ઓર તમસ્તમઃપ્રભા પૃથિવિયોં મેં સે બી ચદિ પ્રત્યેક સમય મેં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી કાલે ઓર અસંખ્યાત અવસર્પિણી કાલે બી સમાપ્ત હો જાવે-પર વે જીવ વહાં સે કબી બી પૂરે જહીં નિકાલે જા સકતે હૈ ।

અબ નારકજીવોં કૈ શરીર કા પરિમાણ પ્રતિપાદન કરતે હૈ- ‘इमीसे णं भंते !’ હૈ ભદન્ત ! હમ્ ‘रघणपरभाए पुढवीए’ रत्नप्रभा पृथिवी में ‘नेरइयाणं’ के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता’ नैरयिक जीवों को शरीरवगाहना कितनी बड़ी कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-

નથી. પરન્તુ આ જે કથન કરેલ છે, તે તેઓની અસંખ્યાત સંખ્યાને પુછ કરવા માટે જે કહેલ છે. ‘જાવ અહેસત્તમા’

રત્નપ્રભા પૃથ્વીતા નારકોના કથન પ્રમાણે જે શર્કરાપ્રભા, બાલુકાપ્રભા, પંકજપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વીયામાં પણ જો પ્રત્યેક સમયમાં અસંખ્યાત અસંખ્યાત નારક જીવોને બહાર કહાડવામાં આવે તો તેવી રીતે બહાર કહાડતાં કહાડતાં ભલે અસંખ્ય ત ઉત્સર્પિણીકાળ અને અસંખ્યાત અવસર્પિણી કાળ પણ સમાપ્ત થઈ જાય પરંતુ તે જીવો ત્યાંથી કયાંયે પણ પૂરા બહાર કહાડી શકતા નથી.

હવે નારક જીવોના શરીરનાં પરિમાણ પ્રમાણનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે. ‘इमीसे णं भंते !’ હૈ ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ‘नेरइयाणं’ के महालिया सरीरोगाहणा पण्णत्ता’ હૈ ભગવન્ નૈરયિક જીવોના શરીરોની અવગાહના કેટલી મોટી કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્યા સરીરોગાહના પન્નત્તા’ દ્વિવિદ્યા—દ્વિ પ્રકારકા નારકજીવાનાં શરીરાવગાહના પ્રજ્ઞપ્તા કથિતા દ્વિવિધ્યં દર્શયતિ—‘તં જહા’ इत्यादि ‘તં જહા’ તથા—‘ભવધારણિજ્ઞાય ઉત્તરવેડવિવિયાય’ ભવધારણીયા ચોત્તર વૈક્રિયા ચ ‘તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા’ તત્ર તયોર્દયોરવગાહનયોર્મધ્યે યા સા ભવધારણીયા શરીરાવગાહના નારકાણામ્ ‘સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં’ સા શરીરાવગાહના અંગુલસ્યાસંખ્યેયમાગપ્રમાણા ભવતિ । ‘ઉક્કોસે ણં સત્તધણૂં તિન્નિ રયયણીઓ છત્થ અંગુલાહં’ ઉત્કર્ષેણ ભવધારણીયા શરીરાવગાહના સપ્તધનૂંષિ તિસ્રો રત્નયઃ षઢ્ઠ અંગુલાનિ સપ્તધનૂંષિ, તિસ્રો રત્નયઃ—ત્રયો હસ્તા इत्यर्थः षट्षपरिपूर्णानि अंगुलानि एतावत्प्रमाणा भवतीति । ‘તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવિવિયા’ તત્ર તયોર્મધ્યે સ્વલુ યા સા ઉત્તરવૈક્રિયા ‘સા જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહ ભાગં’ સા જઘન્યેન અંગુલસ્ય સંખ્યેયમાગપ્રમાણા ભવતિ, ‘ઉક્કોસે ણં પન્નરસ-

‘ગોયમા ! દુવિદ્યા સરીરોગાહના પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક જીવોં કી શરીરાવગાહના દો પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ—‘તં જહા’ જૈસે— ‘ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડવિવિયા ય’ ભવધારણીયા ઓર ઉત્તર વૈક્રિયા ‘તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા’ ઇન્ન મેં જો ભવધારણીયા શરીરાવગાહના હૈ વહ ‘જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં’ જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ રૂપ હોતી હૈ ‘ઉક્કોસેણં સત્તધણૂં તિન્નિ ય રયયણીઓ છત્થ અંગુલાહં’ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ સાત ધનુષ ત્રીન હાથ પૂરે છ અંગુલ પ્રમાણ હોતી હૈ । ‘તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડવિવિયા’ તથા—જો ઉત્તર વૈક્રિયા રૂપ શરીરાવગાહના હૈ વહ ‘જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહ ભાગં’ જઘન્ય સે અંગુલ કે સંખ્યાતવેં ભાગ રૂપ હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં’

કહે છે કે ‘ગોયમા ! દુવિદ્યા સરીરોગાહના પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક જીવોના શરીરોની અવગાહના બે પ્રકારની કહેલા છે. ‘તં જહા’ તે બે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે, ‘ભવધારણિજ્ઞા ય ઉત્તરવેડવિવિયા ય’ ભવધારણીય એક અને બીજી ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના છે. ‘તત્થ ણં જા સા ભવધારણિજ્ઞા’ તેમાં જે ભવધારણીય શરીરાવગાહના છે, તે ‘જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ ભાગં’ જઘન્યથી આંગણના અસંખ્યાતમાં ભાગ રૂપ હોય છે ‘ઉક્કોસેણં સત્તધણૂં તિન્નિ ય રયયણીઓ છત્થ અંગુલાહં’ અને ઉત્કૃષ્ટથી તે સાત ધનુષ ત્રણ હાથ અને પૂરા છ આંગળ પ્રમાણની હોય છે. ‘તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડવિવિયા’ તેમાં જે ઉત્તર વૈક્રિયરૂપ શરીરાવગાહના છે, તે ‘જહન્નેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહ ભાગં’ જઘન્યથી આંગણના સંખ્યાતમાં ભાગ રૂપ છે, અને ‘ઉક્કોસેણં’ ઉત્કૃષ્ટથી ‘પન્નરસ

ધણૂં અઢ્ઢાઈજ્જાઓ રયણીઓ' ઉત્કર્ષેણ પચ્ચદશ ધનૂંષિ સાદેં દ્વે રત્ની પચ્ચદશધનૂં
દ્વોં હસ્તોં એકા વીતસ્તિરેતાવત્પમાણા ભવતીતિ । 'દોચ્ચાએ' દ્વિતીયાયાં શર્કરા-
પ્રમા પૃથિવ્યાં યે નારકાસ્તેષાં શરીરાવગાહના 'ભવધારણિજ્જા જહન્નેઓ અંગુલા-
સંલેજ્જહમાંગ' યા ભવધારણીયા સા જઘન્યતો અંગુલાસંલેયેયમાગપમાણા ભવતિ
'ઉક્કોસેણ' પળ્લરસધણૂં અઢ્ઢાઈજ્જાઓ રયણીઓ' ઉત્કર્ષેણ પચ્ચદશધનૂંષિ સાદેં
દ્વે રત્ની, 'ઉત્તર વેડવિવ્યા જહન્નેણ' અંગુલસ્સ સંલેજ્જહમાંગ' ઉત્તરવૈક્રિયા-
શરીરાવગાહના જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્ય સંલેયેયમાગપમાણા ભવતિ, 'ઉક્કોસેણ'
એકકતીસં ધણૂં એકા રયણી' ઉત્કર્ષેણ એકત્રિશદ્ધ ધનૂંષિ એકા રત્નિઃ, એતાવત્પમાણા
ભવતીતિ । 'તચ્ચાએ' તૃતીયસ્યાં બાલુકાપ્રમા પૃથિવ્યાં યે નારકાસ્તેષાં શરીરા-
વગાહના- 'ભવધારણિજ્જા એકતીસં ધણૂં એકા રયણી' ભવધારણીયા શરીરાવ-
ગાહના જઘન્યેનાઙ્ગુલાસંલેયેયમાગપમાણાઃ ઉત્કર્ષેણેકત્રિશદ્ધ ધનૂંષિ એકા રત્નિઃ
'ઉત્તરવેડવિવ્યા વાસટ્ઠિ ધણૂં દોન્નિ રયણીયો' ઉત્તરવૈક્રિયા શરીરાવગાહના જઘ

ઉત્કૃષ્ટ સે 'પળ્લરસધણૂં અઢ્ઢાઈજ્જાઓ રયણીઓ' વહ પન્દ્રહ ધનુષ ઢાઈ
હાથ પ્રમાણ 'દોચ્ચાએ' દ્વિતીય શર્કરાપ્રમા પૃથિવી મેં જો નારક હૈં ઉનકી
ભવધારણીયશરીરાવગાહના જઘન્ય સે તો અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં
ભાગ રૂપ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે 'પળ્લરસધણૂં અઢ્ઢાઈજ્જાઓ રયણીઓ'
પન્દ્રહ ધનુષ ઢાઈ હાથ કી હૈ. તથા-યહાં જો ઉત્તરવૈક્રિયા રૂપ શરીરા
વગાહના હૈ વહ 'જહન્નેણ' જઘન્ય સે તો અંગુલ કે સંખ્યાત વે ભાગ
હૈ ઓર 'ઉક્કોસેણ' ઉત્કૃષ્ટ સે 'એકકતીસં ધણૂં એકા રયણી' હક
તીસ ધનુષ એક હાથ હૈ 'તચ્ચાએ' તૃતીય પૃથિવી જો બાલુકાપ્રમા હૈ ઉસમેં
નારકોં કી ભવધારણીય શરીરાવગાહના વહ જઘન્ય સે તો અંગુલ કે
અસંખ્યાત વેં ભાગ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે હકતીસ ધનુષ એક હાથ

ધણૂં અઢ્ઢાઈજ્જાઓ રયણીઓ' તે પંદર ધનુષ અઢી હાથ પ્રમાણની છે. 'દો-
ચ્ચાએ' બીજી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીમાં જે નારકો છે, તેની ભવધારણીય શરીરા-
વગાહના જઘન્યથી તો આગળના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી
'પળ્લરસ ધણૂં અઢ્ઢાઈજ્જાઓ રયણીઓ' પંદર ધનુષ અને અઢી હાથની છે.
તથા જે ઉત્તર વૈક્રિય નામની શરીરાવગાહના છે, તે 'જહન્નેણ' જઘન્યથી તો
આગળના સંખ્યાતમા ભાગ રૂપ છે, અને 'ઉક્કોસેણ' ઉત્કૃષ્ટથી 'એકકતીસં'
ધણૂં એકા રયણી' એકત્રીસ ધનુષ અને એક હાથની છે. 'તચ્ચાએ' ત્રીજી
બાલુકા પ્રમા નામની જે પૃથ્વી છે, તેમાં નારકોની ભવધારણીય શરીરાવગાહ
ના જઘન્યથી તો આગળના અસંખ્યાતમા ભાગ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક-

ન્યતોઽङ्ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગપ્રમાણા, ઉત્કર્ષેણ દ્વાપદ્ધિર્નૂંપિ દ્વે રત્ની एता-
 વત્પ્રમાણા ભવતીતિ । ‘ચતુર્થી’ ચતુર્થ્યાં પદ્મપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં યે નારકાસ્તેષાં
 શરીરાવગાહના-‘ભવધારણિજ્ઞા વાસદ્વિધનૂં દોઞિ ય રચનીઓ’ ભવધારણીયા
 શરીરાવગાહના જઘન્યતોઽङ्ગુલાસંખ્યેયમાગપ્રમાણા ઉત્કર્ષેણ દ્વાપદ્ધિર્નૂંપિ
 દ્વે ચ રત્ની । ‘ઉત્તરવેડવિયા પળવીસં ધણુસયં’ ઉત્તરવૈક્રિયા જઘન્યતોઽङ्ગુલસ્ય
 સંખ્યેયમાગપ્રમાણા ઉત્કર્ષેણ પશ્ચવિંશત્યધિકં ધનુઃશતમિતિ । ‘પંચમી’
 પશ્ચમ્યાં ધૂમપ્રભાયાં યે નારકાસ્તેષાં શરીરાવગાહના ‘ભવધારણિજ્ઞા
 પળવીસં ધણુસયં’ ભવધારણીયા જઘન્યતોઽङ्ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગપ્રમાણા
 ભવતિ, ઉત્કર્ષેણ પશ્ચવિંશત્યધિકધનુઃશતમ્ ‘ઉત્તરવેડવિયા અઢાઈજ્ઞાઈ

રૂપ હૈ તથા-યહાં ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ ઓ શરીરાવગાહના હૈ વહ જઘન્ય
 સે તો અંગુલ કે સંખ્યાતવે ભાગરૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વાસઠ ધનુષ
 ઓર દો હાથ અર્થાત્ સાઠે વાસઠ ૬૨॥ ધનુષ હૈ ।

‘ચતુર્થી’ ચતુર્થ પદ્મપ્રભા પૃથિવી ઝેં જો નારક હૈં ઉનકે શરીર
 કી ભવધારણીય અવગાહના જઘન્ય સે તો અંગુલ કે અસંખ્યાતવે
 ભાગ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ૬૨ વાસઠ ધનુષ દો હાથ કી હૈં તથા
 -ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ જો શરીરાવગાહના હૈ વહ જઘન્ય સે તો અંગુલ
 કે સંખ્યાતવે ભાગ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ૧૨૫ એક સૌ પચ્ચીસ
 ધનુષ કી હૈ ‘પંચમી’ પાંચવી જો ધૂમપ્રભા પૃથિવી હૈ ઉસમેં રહને
 વાલે નારકોં કી અવધારણીય રૂપ શરીરાવગાહના જઘન્ય સે તો
 અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ૧૨૫ એક સૌ
 પચ્ચીસ ધનુષ પ્રમાણ હૈ તથા-ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ શરીરાવગાહના જઘન્ય

ત્રીસ ધનુષ અને એક હાથ પ્રમાણની છે. તથા અહિંયાં જે ઉત્તરવૈક્રિયરૂપ
 શરીરાવગાહના છે, તે જઘન્યથી તો આંગળના સંખ્યાતમા ભાગ રૂપ છે અને
 અને ઉત્કૃષ્ટથી બાસઠ ધનુષ અને જે હાથ અર્થાત્ સાઠા બાસઠ ધનુષની છે.
 ‘ચતુર્થી’ ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીમાં જે નારકો છે, તેઓના શરીરની ભવધાર-
 ãીય અવગાહના જઘન્યથી ૬૨ બાસઠ ધનુષ અને જે હાથની છે. અને
 ઉત્તર વૈક્રિયરૂપ જે અવગાહના છે, તે જઘન્યથી તો આંગળના સંખ્યા-
 તમાં ભાગ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ૧૨૫ એકસોપચ્ચીસ ધનુષની છે.
 ‘પંચમી’ પાંચમી જે ધૂમપ્રભા નામની પૃથ્વી છે, તેમાં રહેવાવાળા નારકોની
 ભવધારણીયરૂપ શરીરાવગાહના જઘન્યથી તો એક આંગળના અસંખ્યાતમા
 ભાગ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ૧૨૫, એકસો પચ્ચીસ ધનુષ પ્રમાણની છે.
 તથા ઉત્તર વૈક્રિયરૂપ શરીરાવગાહના જઘન્યથી એક આંગળના સંખ્યાતમા ભાગ
 રૂપ છે અને ઉત્કૃષ્ટથી તે અઠીસો ધનુષ છે. ‘છટ્ટી’ છઠ્ઠી તમઃપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં

ધણુસયાઈ' ઉત્તરવૈક્રિયા જઘન્યતોડઙ્ગુલસ્યાડસંખ્યેયમાગપ્રમાણા ઉત્કર્ષતઃ સાર્દ-
તૃતીયાનિ ધનુઃશતાનીતિ । 'છટ્ટીએ ભવધારણિજ્ઞા અઢ્ઢાઈજ્ઞાઈ ધણુસયાઈ' ષષ્ઠઘાં
નારકપૃથિવ્યાં નારકાણાં ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જઘન્યેનાડ્ગુલાસંખ્યેય-
માગપ્રમાણા, ઉત્કર્ષેણ સાર્દ દ્વિતીયાનિ ધનુઃ શતાનીતિ ॥ 'ઉત્તર વેડવિવિયા પંચ-
ધણુસયાઈ' ઉત્તર વૈક્રિયા જઘન્યેનાડ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગપ્રમાણા, ઉત્કર્ષેણ પશ્ચ-
ધનુઃ શતાનીતિ । 'સત્તમાએ ભવધારણિજ્ઞા પંચધણુસયાઈ' સપ્તમ્યાં તમસ્તમા
પૃથિવ્યાં નારકાણાં ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જઘન્યતોડઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગ
પ્રમાણા, ઉત્કર્ષેણ પશ્ચધનુઃ શતાનિ 'ઉત્તરવેડવિવિયા ધણુમહસ્સં' ઉત્તરવૈક્રિયા
જઘન્યતોડઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગપ્રમાણા, ઉત્કર્ષતો ધનુઃ સહસ્રં ભવતીતિ ॥

સે અંગુલ કે સંખ્યાતવે ભાગ રૂપ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ સાર્દ તૃતીય
ધનુઃશત-ઢાહ સૌ ધનુષ રૂપ હૈં. 'છટ્ટીએ' તમાપ્રમા પૃથિવી મેં નારક
જીવોં કી ભવધારણીય શરીરાવગાહના જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યા-
તવે ભાગરૂપ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ૨૫૦ ઢાહ સૌ ધનુષ હૈં તથા ઉત્તર
વૈક્રિય રૂપ શરીરાવગાહના જઘન્ય સે તો અંગુલ કે સંખ્યાતવે ભાગ રૂપ
હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૫૦૦ પાંચ સૌ ધનુષ પ્રમાણ હૈં 'સત્તમાએ ભવધાર-
ણિજ્ઞા પંચધણુસયાઈ' સાતવીં પૃથિવી મેં ભવધારણીય શરીરાવગાહના
જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ રૂપ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ
૫૦૦ પાંચ સૌ ધનુષ રૂપ હૈં. તથા- 'ઉત્તરવેડવિવિયા' ઉત્તર વૈક્રિય
રૂપ શરીરાવગાહના જઘન્ય સે તો અંગુલ કે સંખ્યાતવે ભાગ રૂપ હૈં
ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક હજાર ધનુષ રૂપ હૈં.

નારકીય ભવેની ભવધારણીય શરીરાવગાહના જઘન્યથી તો એક આંગળના
અસંખ્યાતમા ભાગ ૩૫ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ૨૫૦ ખસો પચાસ ધનુષ
પ્રમાણની છે. તથા ઉત્તરવૈક્રિય ૩૫ શરીરાવગાહના જઘન્યથી તો એક આંગળના
સંખ્યાતમા ભાગ ૩૫ છે. અને ઉત્કૃષ્ટઅવગાહના ૫૦૦ પાંચસો ધનુષ
પ્રમાણની છે 'સત્તમાએ ભવધારણિજ્ઞા પંચ ધણુસયાઈ' સાતમી પૃથ્વીમાં ભવ
ધારણીય શરીરાવગાહના જઘન્યથી એક આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ ૩૫ છે.
અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ૫૦૦ પાંચસો ધનુષ પ્રમાણની છે. તથા 'ઉત્તરવેડવિવિયા'
ઉત્તર વૈક્રિયા ૩૫ શરીરાવગાહના જઘન્યથી તો એક આંગળના સંખ્યાત ભાગ
૩૫ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર ધનુષ ૩૫ છે.

अत्र रत्नममादि पृथिवीगत नारकाणां प्रतिप्रतरं भवधारणीयशरीरस्योत्कृष्टा-
वगाहनाप्रमाणप्रतिपादकं गाथादशकं यथा—

‘रयणाए पढमपयरे, हत्थतियं देह उस्सेहो भणियं ।
छप्पन्नंगुल सङ्का, पयरे पयरे हवइ बुद्धी ॥१॥
सो चेव य वीपाए, पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो ?
हत्थतिय तिन्नि अंगुल, पयरे पयरे य बुद्धीय ॥२॥
एककारसमे पयरे, पणरस धणूणि दोण्णि रयणीओ ।
बारस य अंगुलाइं, देहप्रमाणं तु विन्नेयं ॥३॥
सो चेव य तइयाए, पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो ।
सत्तय रयणी अंगुल गुणवीसंसङ्कबुद्धीय ॥४॥
पयरे पयरे य तहा नवमे पयरंमि होइ उस्सेहो ।
धणुवाणि एगवीसं, एका रयणीय णायव्वा ॥५॥
सो चेव चउत्थोए, पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो ।
पंचधणु वीस अंगुल, पयरे पयरे य बुद्धीय । ६॥
जाव सत्तमए पयरे, नेरइयाणं तु होइ उस्सेहो ।
वासट्ठी धणुयाइं, दोण्णि य रयणीय बोद्धव्वा ॥७॥
सो चेव पंचमीए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो ।
पणरस धणूणि दोहत्थ सङ्क पयरेसु बुद्धीय ॥८॥
तइ पंचमए पयरे, उस्सेहो धणुमयंतु पणवीसं ।
सो चेव य छट्ठीए, पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो । ९ ।
वासट्ठि धणु य सङ्का, पयरे पयरे य बुद्धीय ।
छट्ठीए तइपयरे, दो सय पण्णासया होति ॥१०॥

छाया—रत्नायाः प्रथमप्रतरे, हस्तत्रिक देहोच्छ्राये भणितम् ।

षट् पञ्चाशदङ्गुलानि सार्द्धानि, प्रतरे प्रतरे भवति वृद्धिः ॥१॥

स एव च द्वितीयायाः प्रथमे प्रतरे भवति उत्सेधः ।

हस्तत्रिकं त्रीणि अंगुलानि, प्रतरे प्रतरे च वृद्धिश्च । २॥

एकादशे प्रतरे पञ्चदश धनूषि द्वे रत्नी ।

द्वादश चाङ्गुलानि देहप्रमाणं तु विज्ञेयम् ॥३॥

स एव च तृतीयायाः प्रथमे प्रतरे भवति उत्सेधः ।

सप्त च रत्नयः, अङ्गुलानि एकोनविंशतिः सार्द्धा वृद्धिश्च ॥४॥

प्रतरे प्रतरे च तथा, नवमे प्रतरे भवति उत्सेधः ।

धनुषकाणि एकत्रिंशत्, कएा रत्निश्च ज्ञातव्या ॥५॥

સ એવ ચતુર્થ્યાઃ, પ્રથમે પ્રતરે ભવતિ ઉત્સેધઃ ।
 પશ્ચ ધનૂંષિ વિંશતિરઙ્ગુલાનિ પ્રતરે પ્રતરે ચ વૃદ્ધિશ્ચ । ૬ ।
 યાવત્પત્તમે પ્રતરે, નૈરયિકાણાં તુ ભવતિ ઉત્સેધઃ ।
 દ્વાષષ્ટિર્ધનુક્ષાણિ, દ્વે ચ રત્ની ચ વોદ્ધવ્યે ॥ ૭ ॥
 સ એવ પશ્ચમ્યાઃ, પ્રતરે ભવતિ ઉત્સેધઃ ।
 પશ્ચદશ ધનૂંષિ, દ્વી હસ્તૌ સાદૃઙ્ પ્રતરેષુ વૃદ્ધિશ્ચ ॥ ૮ ॥
 તથા પશ્ચમકે પ્રતરે, ઉત્સેધો ધનુ શતં તુ પશ્ચવિંશત્ ।
 સ એવ ચ ષષ્ઠ્યાઃ, પ્રથમે પ્રતરે ભવતિ ઉત્સેધઃ ॥ ૯ ॥
 દ્વાષષ્ટિઃ ધનૂંષિ ચ સાદૃઙ્, પ્રતરે પ્રતરે ચ વૃદ્ધિશ્ચ ।
 ષષ્ઠ્યા સ્વૃતીયપ્રતરે, દ્વે શતે પશ્ચાશતે ભવતઃ ॥ ૧૦ ॥

પ્રત્યેક પૃથિવ્યાઃ પ્રતરસંખ્યા યથા-૧ રત્નપ્રભાયા ત્રયોદશપ્રતરાઃ ૧૩,
 ૨ શર્કરાપ્રભાયામેકાદશ પ્રતરાઃ ૧૧, ૩ ચાલુકાપ્રભાયાં નવપ્રતરાઃ ૯ ૪ પંક્ક-
 પ્રભાયાં સપ્તપ્રતરાઃ ૭, ૫-ધૂમપ્રભાયાં પશ્ચપ્રતરાઃ ૫, ૬-તમઃપ્રભાયાં ત્રયઃ પ્રતરાઃ

યહાં રત્નપ્રભા આદિ પૃથિવિયો મેં રહે હુએ નારકોં કી પ્રત્યેક પ્રતર
 કી ભવધારણીય જઘન્ય મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કે પ્રમાણ કો કહને
 ચાલી દશ ગાથાએં હેં જો ટીકા મેં દો ગઈ હૈ 'રચનાએ પદમપયરે' ઇત્યાદિ

પ્રત્યેક પૃથિવી કી પ્રતરસંખ્યા હસ પ્રકાર હેં -રત્નપ્રભા મેં ૧૩
 તેરહ પ્રતર હેં ૧, શર્કરાપ્રભા મેં ૧૧ ગ્યારહ પ્રતર હેં ૨, ચાલુકાપ્રભા
 મેં ૯ નો પ્રતર હે ૩, પંક્કપ્રભા મેં ૭ સાત પ્રતર હેં ૪, ધૂમપ્રભા મેં ૫,
 પાંચ હેં ૫, તમઃપ્રભા મેં ૩ ત્રીન પ્રતર હેં ૬, ઓર સાતવીં તમસ્તમઃપ્રભા
 મેં એક હી પ્રતર હે ૭। इन सातों पृथिवियों के नारकों की अवगाहना

અહિયાં રત્નપ્રભા વિગેરે પૃથ્વીયામાં રહેલા નારકોની દરેક પ્રતરની
 ભવધારણીય જઘન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ના પ્રમાણને બતાવવા
 વાળી હસ ગાથાઓ છે. કે જે ગાથાઓ ટીકામાં આપવામાં આવેલ છે.
 'રચનાએ પદમપયરે' ઇત્યાદિ

દરેક પૃથ્વીના પ્રતરની સંખ્યા આ પ્રમાણે છે -પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં
 તેર પ્રતરો છે. ૧, શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં અગીયાર પ્રતરો છે ૨, ચાલુકાપ્રભા
 પૃથ્વીમાં ૯ નવ પ્રતરો છે ૩, પંક્કપ્રભા પૃથ્વીમાં સાત પ્રતરો છે ૪, ધૂમ
 પ્રભા પૃથ્વીમાં પાંચ પ્રતરો છે. ૫, તમઃપ્રભા પૃથ્વીમાં ૩ ત્રણ પ્રતરો છે ૬,
 અને સાતમી તમસ્તમા નામની પૃથ્વીમાં એક જ પ્રતર છે. ૭, આ સાતે

૩, ૭-તમસ્તમઃપ્રગાયામેકઃ પ્રતરઃ ૧ ઇતિ । સર્વ પૃથિવીગતનારકાણામવગાહના દ્વિવિધા ભવતિ ભવધારણીયા ઉત્તરવૈક્રિયા ચ, તત્ર ભવધારણીયાઽવગાહના જઘન્યતોઽઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયભાગપ્રમાણા ઉત્તરવૈક્રિયાઽવગાહના ચ જઘન્યતોઽઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયભાગપ્રમાણેતિ વિશેષઃ । ભવધારણીયા ઉત્તરવૈક્રિયા ચેતિ દ્વે અપિ અવગાહને ઉત્કૃષ્ટતઃ સર્વ પૃથિવીગત નારકાણાં પૂર્વ પૂર્વ પૃથિવીગતાવગાહનાત ઉત્તરોત્તર પૃથિવીષુ સ્વસ્થાપેક્ષયા દ્વિ ગુણા દ્વિગુણાઽવગમન્તવ્યેતિ । અત્રોત્કૃષ્ટતો ભવધારણીયાવગાહનાસાશ્રિત્ય પ્રતિગ્રતરગતનારકાવગાહના પ્રતિપાદિકાનાં પૂર્વોક્ત ગાથાનામયં ભાવઃ —

દો પ્રકાર કો હોની હૈ—એક ભવધારણીય દૂસરી ઉત્તરવૈક્રિય । इन में जो भवधारणीय अवगाहना है वह सघों की जघन्य से अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण की होनी है और जो उत्तरवैक्रिय अवगाहना है वह सघोंकी जघन्य से अंगुल के संख्यातवें भाग प्रमाण की होती है यह इन दोनों में विशेष है सब पृथिवियों के नारकों की भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय से दोनों अवगाहनाएं पूर्व पूर्व की पृथिवी के नारकों की अवगाहना से आगे आगे की पृथिवियों में अपनी अपनी, अपेक्षा से दुगुणी, दुगुणी होती चली जाती है, ऐसा समझलेना चाहिये ।

अब यहां उत्कृष्ट से भवधारणीय अवगाहना को लेकर प्रत्येक प्रतर के नारकों की अवगाहना का प्रतिपादन करने वाली जो दश गाथाएं हैं उनका भाव इस प्रकार है ‘रयणाए’ इत्यादि ।

પૃથ્વીયોના નારકોની અવગાહના બે પ્રકારની હોય છે એક ભવધારણીય અને બીજી ઉત્તર વૈક્રિય. તેમાં જે ભવધારણીય શરીરાવગાહના છે, તે બધાની જઘન્યથી એક આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની હોય છે. અને જે ઉત્તર વૈક્રિય શરીરાવગાહના છે, તે બધાની જઘન્યથી આંગળના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની હોય છે. આ બંનેમાં વિશેષતા છે બધી પૃથ્વીયોના નારકો-યોની ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય આ બેઉ અવગાહનાથી પછી પછીની પૃથ્વી-યોમાં પોત પોતાની અપેક્ષાથી બમણી બમણી થતી જાય છે. તેમ સમજવું.

હવે અહિયાં ઉત્કૃષ્ટથી ભવધારણીય અવગાહનાને લઈને દરેક પ્રતરોના નારકોની અવગાહનાનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી જે દસ ગાથાઓ છે. તેનો ભાવ બતાવવામાં આવે છે. જેમકે ‘રયणाए’ ઇત્યાદિ

રત્નપ્રભાયાઃ પ્રથમપ્રતરે નારકાણામવગાહના હસ્તત્રયપ્રમાણા, इत आरभ्य प्रतरे प्रतरे 'छप्पन्नंगुल सङ्का' साद्धं षड् पञ्चाशदङ्गुलानि संवर्धय संवर्धय त्रयो- दशस्यपि प्रतरेषु नारकाणामवग्राहना ज्ञातव्या । एवं क्रमेण संवर्द्धनैनान्तिमे त्रयो- दशतमे प्रतरे सप्तनूपि त्रयो हस्ताः षट्चाङ्गुलानि समायान्ति । १। एवं 'सो चेव

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં નારકોની અવગાહના ત્રણ હાથની હોય છે । इससे आगे के पारह प्रतरो में प्रत्येक प्रतरमें 'छप्पन्नंगुल-सङ्का'साढे छप्पन्न (५६॥) अंगुल बढ़ा बढ़ा कर बारहों प्रतरों की अवगा- हना कर लेनी चाहिए । ऐसे करते करते अन्तिम तेरहवें प्रतर में जाकर उत्कृष्ट अवगाहना सात धनुष तीन हाथ और छह अंगुल की आ जाती है वह इस प्रकार है—रत्नप्रभा के प्रथम प्रतर में तीन हाथ की अवगा- हना होती है १, दूसरे प्रतर में एक धनुष एक हाथ और साढे आठ अंगुल की २, तीसरे प्रतर में एक धनुष तीन हाथ सतरह अंगुल की ३, चौथे प्रतर में दो धनुष दो हाथ और डेढ अंगुल की ४, पांचवें प्रतर में तीन धनुष और दस अंगुलकी ५, छठे प्रतर में तीन धनुष दो हाथ और साढे अठारह अंगुल की ६, सातवें प्रतर में चार धनुष एक हाथ और तीन अंगुलकी ७, आठवें प्रतर में चार धनुष तीन हाथ और साढे ग्यारह अंगुलकी ८, नौवें प्रतर में पाँच धनुष एक हाथ और बीस अंगुलकी ९, दशवें प्रतर में छह धनुष और साढे चार अंगुलकी १०,

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં નારકોની અવગાહના ત્રણ હાથની હોય છે, તે પછીના બાર પ્રતરોમાં દરેક પ્રતરોમાં 'છપ્પન્નંગુલસઙ્કા' ૫૬॥ સાડા છપ્પન આંગળ વધારીને બારે પ્રતરોની અવગાહના અલગ અલગ સમજી લેવી. તેમ કરતાં કરતાં છેલ્લા તેરમાં પ્રતરમાં જઈને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સાત ધનુષ ત્રણ હાથ અને છ આંગળની થઈ જાય છે. તે આ પ્રમાણે છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં ત્રણ હાથની અવગાહના હોય છે. ૧ થીજ પ્રતરમાં એક ધનુષ એક હાથ અને સાડા આઠ આંગળની છે. ૨' ત્રીજા પ્રતરમાં એક ધનુષ ત્રણ હાથ અને સત્તર આંગળની છે. ૩, ચોથા પ્રતરમાં બે ધનુષ અને બે હાથ અને ઢોઢ આંગળની છે. ૪, પાંચમા પ્રતરમાં ત્રણ ધનુષ અને દસ આંગળની છે ૫, છઠ્ઠા પ્રતરમાં ત્રણ ધનુષ બે હાથ અને સાડા અઠાર આંગળની છે. ૬, સાતમાં પ્રતરમાં ચાર ધનુષ એક હાથ અને ત્રણ આંગળની છે. ૭ આઠમાં પ્રતરમાં ચાર ધનુષ ત્રણ હાથ અને સાડા ગ્યાર આંગળની છે. ૮, નવમા પ્રતરમાં પાંચ ધનુષ એક હાથ અને વીસ આંગળની છે. ૯. દસમાં પ્રતરમાં છ ધનુષ અને સાડા ચાર આંગળની છે. ૧૦, અગીયારમાં પ્રતરમાં

ય બીયાણ' ઇત્યાદિ, રત્નપ્રભાયાસ્યયોદશતમપતરપમાણૈવ, શર્કરાપ્રભાયાઃ પ્રથમે
પતરેઽવગાહના ષડ્ઙ્ગુલાધિક ત્રિહસ્તોત્તરાણિ સપ્તધનુંપિ ઇત્યેવં પ્રમાણા ભવતિ,
તત્ત્વ ઇત્ આરમ્ભાસ્યાપચગાહનાયામ્ પતિપતરમ્ 'હસ્થતિય તિન્નિ અંગુલા' હસ્ત-
ત્રયં-ત્રયો હસ્તાઃ ત્રીણિ અંગુલાનિ મક્ષિપ્યન્તે ।૨। તેનાસ્ય અન્તિમે એકાદશે
પતરે પચ્ચદશ ધનુંપિ દ્વૌ હસ્તૌ દ્વાદશઙ્ગુલાનિ, ઇત્યેવં પ્રમાણાઽવગાહના ભવતિ ।

ગ્યારહવે' પ્રતર મેં છહ ધનુષ દો હાથ ઓર તેરહ અંગુલકી ૧૧, વારહ વે
પ્રતર મેં સાત ધનુષ ઓર માઢે ફકીસ અંગુલકી ૧૨, ઓર અન્તિમ
કે તેરહવે' પ્રતર મેં જાકર સૂત્રોક્ત સાત ધનુષ ત્રીન હાથ ઓર પૂરે
છહ અંગુલકી રત્નપ્રભા પૃથિવી કે નારકોં કો ભવધારણીય અવગાહના
ઉત્કૃષ્ટ સે હોતી હૈ । યહ રત્નપ્રભા કે નારકોં કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
કહી ગઈ હૈ ॥૧॥

અહ શર્કરાપ્રભા પૃથિવી કે વિષય મેં કહતે હૈ 'સો ચેવ ય બીયાણ'
હત્યાદિ ।

જો રત્નપ્રભા મેં તેરહવે' પ્રતર મેં જિતને પ્રમાણ કી અવગાહના
કહી હૈ વહી અવગાહના-સાત ધનુષ ત્રીન હાથ છહ અંગુલ-શર્કરાપ્રભા
પૃથિવી કે પ્રથમ પ્રતર મેં હોગી, ફિર ફક્સ અવગાહના કે પ્રમાણ મેં
'હસ્થતિય તિન્નિ અંગુલં' ત્રીન હાથ ઓર ત્રીન અંગુલ આગે આગે કે

છ ધનુષ યે હાથને તેર આંગળની છે. ૧૧, બારમા પ્રતરમાં સાત ધનુષ
અને સાડાએકવીસ આંગળની છે. ૧૨, અને છેલ્લા તેરમા પ્રતરમાં સૂત્રોક્ત
સાતધનુષ ત્રણ હાથ અને પૂરા છ આંગળની રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની ભવ-
ધારણીય અવગાહના ઉત્કૃષ્ટથી થાય છે. આ રીતે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહી છે. ॥૧॥

હવે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવે છે.
- 'સો ચેવ ય બીયાણ' ઇત્યાદિ

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના તેરમા પ્રતરમાં જેટલાં પ્રમાણની અવગાહના કહેવામાં
આવી છે. તેજ પ્રમાણની અવગાહના સાત ધનુષ ત્રણહાથ અને છ આંગળની
શર્કરા પ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં થાય છે. પછી આ અવગાહનાના
પ્રમાણમાં 'હસ્થતિય તિન્નિ અંગુલં' ત્રણહાથ અને ત્રણ આંગળ પછી પછીના
દરેક પ્રતરમાં મેળવતા જવું જોઈએ. ॥૨॥

આ રીતે મેળવવાથી છેલ્લા અગીયારમા પ્રતરમાં પંદર ધનુષ યે

પ્રત્યેક પ્રતર મેં મિલાતે જાના ચાહિયે ॥૨॥ એસે મિલાને સે અન્તિમ ગ્યારહવેં પ્રતર મેં પન્દ્રહ ધનુષ દો હાથ ઓર બારહ અંગુલ અર્થાત્ એક વિતસ્તિ-વ્યોત્કિ બારહ અંગુલકી એક વિતસ્તિ-વેંત હોતી હૈ । વહ પ્રતિ પ્રતર કી અવગાહના હસ પ્રકાર હૈ દૂસરી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કે પ્રથમ પ્રતર મેં સાત ધનુષ ત્રીન હાથ છહ અંગુલકી, અવગાહના હોતી હૈ ૧, દૂસરે પ્રતર મેં આઠ ધનુષ દો હાથ ઓર નૌ અંગુલકી ૨, ત્રીસરે પ્રતર મેં નૌ ધનુષ એક હાથ ઓર બારહ અંગુલકી ૩ ચૌથે પ્રતર મેં દસ ધનુષ ઓર પન્દ્રહ અંગુલકી ૪, પાંચવેં પ્રતર મેં દસ ધનુષ ત્રીન હાથ ઓર અઠારહ અંગુલકી ૫, છટે પ્રતર મેં ગ્યારહ ધનુષ દો હાથ ઓર હકીસ અંગુલકી ૬, સાતવેં પ્રતર મેં બારહ ધનુષ ઓર દો હાથ કી ૭, આઠવેં પ્રતર મેં તેરહ ધનુષ એક હાથ ઓર ત્રીન અંગુલકી ૮, નૌવેં પ્રતર મેં ચૌદહ ધનુષ ઓર છહ અંગુલ કી ૯, દસવેં પ્રતર મેં ચૌદહ ધનુષ ત્રીન હાથ ઓર નૌ અંગુલ કી ૧૦, એવં અન્ત કે ગ્યારહવેં પ્રતર મેં સૂત્રોક્ત પન્દ્રહ ધનુષ દો હાથ ઓર બારહ અંગુલ અર્થાત્ એક વિતસ્તિ કી હોતી હૈ ૧૧ । યહ દૂસરી શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નારકો કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહી ગઈ હૈ ૨॥ગા॥૦૩॥

હાથ અને બાર આંગળ અર્થાત્ એક વિતસ્તિ (વેંત) કેમકે બાર આંગળની એક વિતસ્તિનામ વેંત થાય છે. તે દરેક પ્રતરની અવગાહના આ પ્રમાણે થાય છે—શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં સાત ધનુષ ત્રણ હાથ અને છ આંગળની, અવગાહના થાય છે. ૧, બીજા પ્રતરમાં આઠ ધનુષ બે હાથ અને નવ આંગળની ૨, ત્રીજા પ્રતરમાં નવ ધનુષ એક હાથ, અને બાર આંગળની ૩, ચોથા પ્રતરમાં દસ ધનુષ અને પંદર આંગળની ૪, પાંચમા પ્રતરમાં દસ ધનુષ ત્રણ હાથ અને અઠાર આંગળની ૬, સાતમા પ્રતરમાં બાર ધનુષ અને બે હાથની ૭, આઠમા પ્રતરમાં તેર ધનુષ એક હાથ અને ત્રણ આંગળની ૮, નવમા પ્રતરમાં ચૌદ ધનુષ અને છ આંગળની ૯, દસમા પ્રતરમાં ચૌદ ધનુષ ત્રણ હાથ અને નવ આંગળની, ૧૦, અને છેલ્લા અગીયારમા પ્રતરમાં સૂત્રમાં દેહ્યા પ્રમાણે પંદર ધનુષ બે હાથ અને બાર આંગળ અર્થાત્ એકવિતસ્તિ નામ વેંતની હોય છે ૧૧, આ અવગાહના બીજી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્કૃષ્ટથી કહેવામાં આવેલ છે. ૨ ॥ ગા. ૩ ॥

૨॥ ગા. ૩॥ 'સો ચેવ ય તદ્યાય' इत्यादि । स एव द्वितीया पृथिव्या अन्तिमैका-
दशतमप्रतरप्ररूपिताऽवगाहना प्रमाण उत्सेवः तृतीय पृथिव्या बालुकाप्रभायाः
प्रथमे प्रतरे भवति, अस्मिन् प्रमाणे 'सत्त य रयणी अंगुलगुणवीससङ्खुड्डीय'
सप्त च रत्नयः सार्द्धानि एकोनविंशत्यङ्गुलानि प्रतिप्रतरं संवर्ध्यन्ते । ४। तेनान्तमे
नवमे प्रतरे एकत्रिंशद् धनुषि एको हस्तः, इत्येवं प्रमाणाऽवगाहना जायते ३।

અવ તીસરી વાલુકાપ્રભા પૃથિવી કે વિષય મેં કહતે હૈં—'સો ચેવ ય-
તદ્યાય' इत्यादि जो द्वितीय पृथिवी के अन्तिम ग्यारहवें प्रतर में
जितना अवगाहना का प्रमाण बताया है पन्द्रह धनुष दो हाथ बारह
अंगुल—वही प्रमाण तीसरी बालुकाप्रभा पृथिवी के प्रथम प्रतर में
होता है, इस प्रमाण 'सत्त य रयणी अंगुल गुणवीसं सङ्खु' सात हाथ
साढे उन्नीस अंगुल आगे आगे के प्रति प्रतर में मिलाते जाना चाहिये
॥गा०४॥ ऐसे मिलाते जाने से अन्तके नौवें प्रतर में इकतीस धनुष
एक हाथ की अवगाहना हो जाती है ३॥ वह प्रति प्रतर की अव-
गाहना इस प्रकार है—इसके प्रथम प्रतर में पूर्वोक्त पन्द्रह धनुष दो
हाथ और बारह अंगुल की अवगाहना होती है १, इसके बाद दूसरे
प्रतर में सत्रह धनुष दो हाथ और साढे सात अंगुल की २, तीसरे प्रतर
में उन्नीस धनुष दो हाथ और तीन अंगुल की ३, चौथे प्रतर में इक्कीस
धनुष एक हाथ और साढे बाईस अंगुल की ४, पाचवें प्रतर में तेइस
धनुष एक हाथ और अठारह अंगुलकी ५, छठे प्रतर में पचीस धनुष

હવે ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવે છે. 'સો
ચેવ ય તદ્યાય' इत्यादि બીજી જે પૃથ્વીયે ના છેલ્લા અગીયારમાં પ્રતરમાં જેટલું
અવગાહના નું પ્રમાણ બતાવવામાં આવેલ છે, એટલે કે પંદર ધનુષ બે હાથ
અને બાર આંગળ કહ્યું છે. એજ પ્રમાણ ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં
થાય છે આ પ્રમાણ 'સત્ત ય રયણી અંગુલગુણવીસં સદ્ધ' સાત હાથ સાડા એગ-
ણીસ ૧૬॥ આંગળ પછી પછીના દરેક પ્રતરમાં મેળતા જ જવું જોઈએ ગા. ૪।
આ પ્રમાણે મેળવતા જતાં છેલ્લા નવ પ્રતરમાં એકત્રીસ ધનુષ એક હાથની અવ-
ગાહના થઈ જાય છે. ૩ ॥ એ દરેક પ્રતરની અવગાહના આ પ્રમાણે છે તેના
પહેલા પ્રતરમાં પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે પંદર ધનુષ બે હાથ અને બાર આંગળની
અવગાહના થઈ જાય છે. ૧, તે પછી બીજા પ્રતરમાં સત્તર ધનુષ બે હાથ અને
સાડા સાત આંગળની ૨, ત્રીજા પ્રતરમાં ૧૬ એગણીસ ધનુષ બે હાથ અને
ત્રણ આંગળની, ૩, ચોથા પ્રતરમાં એકવીસ ધનુષ એક હાથ અને સાડા બાવીસ

ગા. ૫। 'સો ચેવ ચડત્થીએ' ઇત્યાદિ । સ એવ તૃતીય પૃથિવ્યા અન્તિમ નવમપ્રતર પ્રદર્શિત ઉત્સેધશ્વતુર્થ્યા, પદ્મપ્રમાયાઃ પ્રથમે પ્રતરે ભવતિ તતોઽસ્મિન્ પ્રમાણે 'પંચ-ધણુવીસ અંગુલ' પશ્ચધનૂંષિ વિંશતિરઙ્ગુલાનિ પ્રતિપ્રતરં વર્દયેત્ ॥ગા. ૬। એવં ક્રમેણ વર્દિતે સતિ સપ્તમેઽન્તિમે પ્રતરે દ્વાષષ્ટિર્ધનૂંષિ દ્વૌ હસ્તી, ઇત્યેવં પ્રમાણા-ડવગાહના પદ્મપ્રમાનારકાણાં સમાયાતિ ॥ ગા. ૭। 'સો ચેવ પંચમીએ' ઇત્યાદિ,

एक हाथ और साढे तेरह अंगुलकी ६, सातवे प्रतर मे सताईस धनुष एक हाथ और नौ अंगुलकी ७, आठवे प्रतर में ऊनतीस धनुष एक हाथ और साढे चार अंगुलकी ८, ऐसे अन्तके नौवे प्रतर में इकतीस धनुष और एक हाथ की सूत्रोक्त उत्कृष्ट अवधारणीय अव-गाहना तीसरी चालुकाप्रभा पृथिवी के नारकों की होती है ॥३॥गा०५॥

अब चौथी पंकप्रभा पृथिवी के विषय में कहते हैं—'सो चैव चउत्थीए' इत्यादि ।

જો इसके अन्तिम नौवे प्रतर में जितना अवगाहना का प्रमाण कहा गया है—इकतीस धनुष एक हाथ—वही प्रमाण चौथी पंकप्रभा के प्रतर में होता है, इसमें प्रत्येक प्रतर को लेकर आगे आगे के प्रतर में—'पंच-धणु वीस अंगुल' पांच धनुष बीस अंगुल मिलाते जाना चाहिये. ॥ग०६॥ ऐसे क्रम से मिलाने पर अन्तके सातवे प्रतर में—चासठ धनुष दो हाथ की अवगाहना हो जाती है, वह इस प्रकार पंकप्रभा के प्रथम

૨૨॥ આંગળની ૪, પાચમા પ્રતરમાં ત્રેવીશ ધનુષ એક હાથ અને અઠાર આંગ-ળની ૫, છઠ્ઠા પ્રતરમાં પચીસ ધનુષ એક હાથ અને સાડા તેર ૧૩॥ આંગળની ૬, સાતમા પ્રતરમાં સત્યાવીસ ધનુષ એક હાથ અને નવ ૬ આંગળની ૭, આઠમા પ્રતરમાં આગણુત્રીસ ધનુષ, એક હાથ અને સાડા ચાર આંગળની ૮, છેલ્લા નવમા પ્રતરમાં એકત્રીસ ધનુષ અને એક હાથની સૂત્રોક્ત ઉત્કૃષ્ટ અવધારણીય અવગાહના ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની હોય છે. ॥ ૩ ॥ ગા. ૫ ॥

હવે ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીના સંબંધમાં કહેવામાં આવે છે. 'સો ચેવ-ચઉત્થીએ' ઇત્યાદિ

આના છેલ્લા નવમાં પ્રતરમાં જેટલા અંતરતુ પ્રમાણ કહ્યું છે, એટલે કે એકત્રીસ ધનુષ એક હાથનું એજ પ્રમાણ ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં થાય છે તેમાં દરેક પ્રતરને લઈને પછી પછીના પ્રતરમાં 'પંચ ધણુવીસ અંગુલ' પાંચ ધનુષ વીસ આંગળ મેળવતા જવું જોઈએ. ॥ગા. ૬ ॥ આ ક્રમથી મેળવતા છેલ્લા સાતમા પ્રતરમાં બાસઠ ધનુષ એ હાથની અવગાહના થઈ જાય છે. તે આ પ્રમાણે છે. પંકપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં

સ એવ ચતુર્ય પૃથિવ્યા અન્તિમ સપ્તમ પ્રતરપ્રદર્શિત એવ ઉત્સેધઃ પશ્ચમ્યાઃ ધૂમપ્રમા પૃથિવ્યાઃ પ્રથમે પ્રતરે ભવતિ, તત્તોઽસ્મિન્ પ્રમાણે 'પળ્લરસ ધળૂળિ દો હથ સઢૂ' પશ્ચદશધનૂંપિ સાર્દાં દ્વી હસ્તૌ પ્રતિપતરં સંવર્દ્ધયેત્ । ગા. ૮। એવં વૃદ્ધ્યા ઽન્તિમે પશ્ચમે પ્રારે પશ્ચર્ચિશ્વધિકં ધનુઃ શં ધૂમપ્રમા પૃથિવીનારકાણામવગા-

પ્રતર મેં ફક્તીસ ધનુષ એક હાથ કી અવગાહના હોતી હેં ? દુસરે પ્રતર મેં છતીસ ધનુષ એક હાથ ઔર વીસ અંગુલ કી ૨, તીસરે પ્રતર મેં ફક્તાલીસ ધનુષ દો હાથ ઔર સોલહ અંગુલ કી ૩, ચોથે પ્રતર મેં છીયાલીસ ધનુષ તોન હાથ ઔર બારહ અંગુલ કી ૪, પાંચવેં પ્રતર મેં બાવન ધનુષ ઔર આઠ અંગુલ કી ૫, છઠે પ્રતર મેં સતાવન ધનુષ એક હાથ ઔર ચાર અંગુલ કી ૬, ઔર અન્ત કે સાતવે પ્રતર મેં સૂત્રોક્ત બાસઠ ધનુષ ઔર દો હાથ કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હો જાતી હૈ ॥ ગા. ૦૭ ॥

અબ પાંચવીં ધૂમપ્રમા પૃથિવી કે વિષય મેં કહતે હેં-‘સોચેવ પંચમીય’ ઇત્યાદિ ।

ચોથા પદ્મપ્રમા પૃથિવી કે અન્તિમ કે સાતવેં પ્રતર મેં જો અવગાહના કા પ્રમાણ કહા ગયા હૈ-બાસઠ ધનુષ ઔર દો હાથ-વહી પ્રમાણ પાંચવીં ધૂમપ્રમા પૃથિવી કે પ્રથમ પ્રતર મેં હોતા હૈ ફક્ત કે આગે આગે કે પ્રત્યેક પ્રતર મેં ‘પળ્લરસ ધળૂળિ દો હથસઢૂ’ પ્રન્દ્રહ ધનુષ ઔર અઢાઈ હાથ મિલાતે જાના ચાહિયે । ગા. ૮। એસે મિલાતે જાને પર ધૂમપ્રમા કે

એકત્રીસ ધનુષ એક હાથની અવગાહના હોય છે. ૧, બીજા પ્રતરમાં છત્રીસ ધનુષ એક હાથ અને વીસ આંગળની. ૨, ત્રીજા પ્રતરમાં એકતાળીસ ધનુષ બે હાથ અને સોળ આંગળની. ૩ ચોથા પ્રતરમાં છેતાલીસ ધનુષ ત્રણ હાથ અને બાર આંગળની. ૪, પાંચમા પ્રતરમાં બાવન ધનુષ અને આઠ આંગળની ૫, છઠ્ઠા પ્રતરમાં સત્તાવન ધનુષ એક હાથ અને ચાર આંગળની ૬, અને છેલ્લા સાતમા પ્રતરમાં સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે બાસઠ ધનુષ અને બે હાથની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના થઈ જાય છે. ૭ ॥ ગા. ૭ ॥

હવે પંચમી ધૂમપ્રમા પૃથ્વીના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવે છે. ‘સો ચેવ પંચમીય’ ઇત્યાદિ

ચોથી પદ્મપ્રમા પૃથ્વીના છેલ્લા સાતમા પ્રતરમાં જે અવગાહનાનું પ્રમાણ કહેલ છે. જેમકે ૬૨ બાસઠ ધનુષ અને બે હાથ, એ જ પ્રમાણે પાંચમી ધૂમપ્રમા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં થાય છે. તેનાથી પછી પછીના દરેક પ્રતરમાં ‘પળ્લરસ ધળૂળિ દો હથ સઢૂ’ પંદર ધનુષ અને અઢી હાથ મેળવતા જવું જોઈએ. ॥ ગા. ૮ ॥ આવી રીતે મેળવતા જતાં ધૂમપ્રમાના છેલ્લા પાંચમા

હના પ્રમાણં સમાગચ્છતિ ॥ ‘સો ચેવ ય છટ્ટીય’ ઇત્યાદિ, સ એવ-એતાવત્પ્રમાણ
 એવોત્સેયઃ ષષ્ઠચ। સ્તમઃપ્રભા પૃથિવ્યાઃ પ્રથમે પ્રતરે ભવતિ તતોઽસ્મિન્ પ્રમાણે
 ‘વાસદ્વિધણુય સહુ’ સાર્દ્ધાનિ દ્વાષષ્ટિ ધનુષિ પ્રતિપતરં સંવર્ધ્યન્તે તતઃ સમાયાતિ
 અન્ત કે પાંચવે પ્રતર મેં નારકોં કી ભવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
 એક સૌ પચીસ ધનુષ કી આ જાતી હૈ । વહ પ્રતિ પ્રતર કી અવગાહના
 હસ પ્રકાર હૈ—

ધૂમપ્રભા કે પ્રથમ પ્રતર મેં પૂર્વોક્ત બાસઠ ધનુષ ઓર દો હાથ કી
 હોતી હૈ’ હસ કે આગે દૂસરે પ્રતર મેં અઠહત્તર ધનુષ ઓર એક વિત-
 સ્તિ અર્થાત્ બારહ અંગુલ કી ૨, ત્રીસરે પ્રતર મેં ત્રિગત્રવે ૯૩ ધનુષ
 ઓર ત્રીન હાથ કી ૩, ચોથે પ્રતર મેં એક સૌ નૌ ધનુષ એક હાથ ઓર
 એક વિતસ્તિ અર્થાત્ બારહ અંગુલ કી ૪, ઓર અન્ત કે પાંચવે પ્રતર
 મેં ધૂમપ્રભા પૃથિવી કે નારકોં કી ભવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક
 સૌ પચીસ ધનુષ કી આજાતી હૈ ।

અવ છટ્ટી તમઃપ્રભા પૃથિવી કે વિષય મેં કહતે હૈ—‘સોચેવ ય છટ્ટીય’
 ઇત્યાદિ ।

પાંચવીં ધૂમપ્રભા પૃથિવી કે અન્ત કે પાંચવે પ્રતર મેં જો અવગાહના
 કો પ્રમાણ-એક સૌ પચીસ ધનુષ હૈ વહી પ્રમાણ છટ્ટી તમઃપ્રભા પૃથિવી
 કે પ્રથમ પ્રતર મેં હોતા હૈ ॥ગા૦૯॥ હસમેં ‘વાસદ્વિધણુયસહુ’ સાહે

પ્રતરમાં નારકોની ભવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એકસો પચીસ ૧૨૫,
 ધનુષની થઈ જાય છે તે દરેક પ્રતરની અવગાહના આ પ્રમાણ છે.

ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં પૂર્વોક્ત ૬૨ બાસઠ ધનુષ અને બે
 હાથની થાય છે. ૧, તે પછી બીજા પ્રતરમાં અઠ્યાતેર ધનુષ અને એક વિતસ્તિ
 (વેંત) અર્થાત્ બાર આંગળની. ૨, ત્રીજા પ્રતરમાં ૯૩ ત્રાંણુ ધનુષ અને ત્રણ
 હાથની ૩, ચોથા પ્રતરમાં ૧૦૯ એકસો નવ ધનુષ એક હાથ અને એક વિતસ્તિ
 અર્થાત્ બાર આંગળની ૪, અને છેલ્લા પાચમાં પ્રતરમાં ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની
 ભવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૧૨૫ એકસો પચીસ ધનુષની થઈ જાય છે. ૫,

હવે છટ્ટી તમઃપ્રભા પૃથ્વીના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવે છે. ‘સો
 ચેવ છટ્ટીય’ ઇત્યાદિ

પાચમી ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના છેલ્લા પ્રતરમાં બે અવગાહનાનું પ્રમાણ
 ૧૨૫ એકસો પચીસ ધનુષ છે એજ પ્રમાણ છટ્ટી તમ પ્રભા પૃથ્વીના પહેલા
 પ્રતરમાં થાય છે. ॥ ગા. ૯ ॥

તમઃપ્રમા પૃથિવ્યા અન્તિમે તૃતીયપ્રતરે નારકાણામવગાહના પશ્ચાશ્વદધિકે દ્વે શતે ધનુષામ્, इत्येवं प्रमाणा भवति ६ । इति गाथादशरूप्य भावार्थः ॥ ग. १० ॥

સપ્તમ્યામધઃસપ્તમ્યાં તમસ્તમાપ્રમા પૃથિવ્યામેક એવ પ્રતર इति पष्ठ पृथिवीगतावगाहनाप्रमाणतो द्विगुणाऽवत्यानां नारकाणामवगाहना भवतीति समायाति पञ्चधनुः शत प्रमाणा सप्तम पृथिवी नारकाणामवगाहनेति ।

બાસઠ (૬૨૧) ધનુષ આગે આગ કે પ્રત્યેક પ્રતર મેં ખિલાતે જાના ચાહિયે, એસે જિલામે પર અન્તકે તીસરે પ્રતર મેં તમાપ્રમા પૃથિવી કે નારકોં કી અવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના દો સો પચાસ અર્થાત્ હાઈ સો ધનુષ કી હો જાતી હૈ । પ્રતિ પ્રકાર કી અવગાહના इस प्रकार है-तमःप्रमा पृथिवी के प्रथम प्रतर में अवगाहना एक सौ पचीस धनुष की होती है, १, एवं दूसरे प्रतर में एकसौ साठे सतासी (१८७॥) धनुष की होती है २, अन्तिम के तीसरे प्रतर में दो सौ पचास २५०) अर्थात् हाई सौ धनुष की हो जाती है ३, ' यह दश गाथाओं का भावार्थ हुआ ॥ ग० १० ।

આગે સાતવીં તમસ્તમાપ્રમા પૃથિવી મેં એક હી પ્રતર હોતા હૈ ઉસમેં રહે હુએ નારકોં કી અવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છઠી પૃથિવી કે નારકોં કી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સે દૂની અર્થાત્ પાંચસો ધનુષ કી હોતી હૈ એસા જાન લેના ચાહિયે 'સાતોં પૃથિવિયોં કે નારકોં' કી પ્રત્યેક

આમાં 'બાસઠિષ્ણયસદ્ઘટા' સાડી બાસઠ (૬૨૧) ધનુષ પછી પછીના દરેક પ્રતરમાં મેળવતા જવું જોઈએ એવી રીતે મેળવતાં છેલ્લા ત્રીજા પ્રતરમાં તમઃપ્રમા પૃથ્વીના નારકોની અવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના બસો પચાસ ૨૫૦ અર્થાત્ અઢીસો ધનુષની થઈ જાય છે. દરેક પ્રતરની અવગાહના આ પ્રમાણે છે. તમઃપ્રમા પૃથ્વીના પહેલા પ્રતરમાં ૧૨૫ અઢીસો પચીસ ધનુષની અવગાહના થઈ જાય છે. ૧, અને બીજા પ્રતરમાં ૧૮૭ ૧/૨ અઢીસો સાડી સત્યાસી ધનુષની થાય છે. ૨, અને છેલ્લા ત્રીજા પ્રતરમાં ૨૫૦ અઢીસો પચાસ અર્થાત્ અઢીસો ધનુષની થઈ જાય છે. ૩, આ પ્રમાણે દસ ગાથાઓનો ભાવાર્થ થાય છે. ॥ ગા. ૧૦ ॥

સાતમી તમસ્તમાપ્રમા પૃથ્વીમાં એકજ પ્રતર હોય છે. તેમાં રહેલા નારકોની અવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છઠી પૃથ્વીના નારકોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી બમણી અર્થાત્ પાંચસો ધનુષની હોય છે. તેમ સમજવું. 'સાતે પૃથ્વીયેના નારકોની દરેક પૃથ્વીના દરેક પ્રતરની અવધારણીય ઉત્કૃષ્ટ અવગા-

(१) रत्नप्रभापृथिवी नारकाणां प्रतिप्रतरावगाहना कोष्ठकम्

प्रतर सं.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
धनुंषि	०	१	१	२	३	३	४	४	५	६	६	७	७
हस्ताः	१	१	३	२	०	२	१	३	१	०	२	०	३
अंगुलानि	०	८॥	१७॥	१॥	१०	१८॥	३	११॥	२०	४॥	१३	२१॥	६

(२) शर्कराप्रभापृथिवी नारकाणां प्रतिप्रतरावगाहना कोष्ठकम्

प्रतर सं.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
धनुंषि	७	८	९	१०	१०	११	१२	१३	१४	१४	१५	१५	१५
हस्ताः	३	२	१	०	३	३	२	१	०	३	२	२	२
अंगुलानि	३०	१२	१६	१८	२१	०	३	६	९	१२	वितस्ति	(१)	

(३) बालुकाप्रभापृथिवी नारकाणां प्रतिप्रतरमवगाहना कोष्ठकम्

प्रतर सं.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
धनुंषि	१५	१७	१९	२१	२३	२५	२७	२९	३१	३३	३५	३७	३९
हस्ताः	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
अंगुलानि	१२	७॥	३	२२॥	१८	१३॥	९	४॥	०				

(४) पङ्कप्रभापृथिवी नारकाणां प्रतिप्रतरमवगाहना कोष्ठकम्

प्रतर सं.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
धनुंषि	३१	३६	४१	४६	५२	५७	६२	६७	७२	७७	८२	८७	९२
हस्ताः	१	१	२	३	०	१	२	३	४	५	६	७	८
अंगुलानि	०	२०	१६	२	८	४	०						

(५) धूमप्रभापृथिवी नारकाणां प्रतिप्रतरमवगाहना कोष्ठकम्

प्रतर सं.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
धनुंषि	६२	७८	९३	१०९	१२६	१४३	१६०	१७७	१९४	२११	२२८	२४५	२६२
हस्ताः	२	०	३	१	०	१	२	३	४	५	६	७	८
अंगुलानि	०	१२	वितस्ति	०	१२	वितस्ति	०						

पृथिवी के प्रत्येक प्रतर की अवधारणीय उत्कृष्ट अवगाहना बताने वाले कोष्ठकों को टीका में देख लेना चाहिये'

इना जनाववा पाणुं कोष्ठक संस्कृत टीकाओं आपवाभा आवेल छे ते त्याथी लेखने समञ्ज हेवुं.

(૬) તમઃપ્રમાપૃથિવી નારકાણાં પ્રતિપ્રતરમવગાહના કોઠકમ્

પ્રતર સં.	૧	૨	૩
ધનુંંચિ	૧૨૫	૧૮૭	૨૫૦
હસ્તાઃ	૦	૦	૦
અંગુલાનિ	૦	૦	૦

(૭) તમસ્તમઃપ્રમાપૃથિવી નારકાણામેકસ્મિન્ પ્રતરેડવગાહના કોઠકમ્

પ્રતર સં.	૧
ધનુંંચિ	૫૦૦
હસ્તાઃ	૦
અંગુલાનિ	૦

एषा भवधारणीय शरीरापेक्षया उत्कृष्टाऽवगाहना, उत्तरवैक्रिया तु सर्वत्र भव-
धारणीयोत्कृष्टावगाहनाऽपेक्षया द्विगुणप्रमाणा सर्वत्र ज्ञातव्या तेन रत्नप्रभा पृथि-
वीत आरभ्य द्विगुण द्विगुणीकरणेन भवति सप्तम्यां तमस्तमःप्रभायां पृथिव्यां
नारकाणामुत्तरवैक्रियोत्कृष्टाऽवगाहना धनुःसहस्रप्रमाणेति । इत्यवगाहना
प्रकरणम् ॥सू० १७॥

સમ્પત્તિ-નારકજીવાનાં સંહનન પ્રતિપાદનાર્થમાહ-‘इमीसे णं’ इत्यादि,

मूलम्-इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं
सरीरया किं संघयणी पन्नत्ता, गोयमा ! छण्हं संघयणाणं
असंघयणी, णैवट्ठी णैव छिरा णवि प्हारू णेव संघयणं मत्थि,

यह भवधारणीय शरीर की अपेक्षा उत्कृष्ट अवगाहना कही गई है,
उत्तरवैक्रिय शरीर की उत्कृष्ट अवगाहना भवधारणीय शरीर की उत्कृ-
ष्ट अवगाहना से दुगुणी दुगुणी सब पृथिवियों में समझ लेनी चाहिये ।
ऐसे द्विगुण द्विगुण-दूनी २, होते हुए सातवीं तमस्तमःप्रभा पृथिवी के
नारकों की उत्तर वैक्रिय उत्कृष्ट अवगाहना एक हजार योजन की हो
जाती है ॥सूत्र १७॥

આ ભવધારણીય શરીરની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહેવામાં આવી
છે. ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી બમણી, બમણી બધી પૃથ્વીઓમાં
સમજી લેવી જોઈએ. એ પ્રમાણે બમણી બમણી થતાં થતાં સાતમી તમસ્તમા
પ્રમા પૃથ્વીના નારકોની ઉત્તર વૈક્રિય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હજાર યોજનની
થઈ જાય છે. ॥ ૧૭ ॥

जे पोग्गला अणिट्ठा जाव अमणामा ते तेसिं सरीरसंघायत्ताए
परिणमंति, एवं जाव अहे सत्तमाए । इमीसे णं भंते ! रयण-
प्पभाए पुढवीए नेरइयाणं सरीरा किं संठिया पन्नत्ता ? गोयमा !
दुविहा पन्नत्ता तं जहा भवधारणिज्जा य उत्तरवेडव्विया य, तत्थं
जे ते भवधारणिज्जा ते हुंडसंठिया पन्नत्ता, तत्थं णं जे ते उत्तर-
वेडव्विया ते हुंडसंठिया पन्नत्ता, एवं जाव अहे सत्तमाए ॥
इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं सरीरगा केरिसया
वण्णेणं पन्नत्ता ? गोयमा ! काला कालोभासा जाव परम किण्हा
वण्णेणं पन्नत्ता, एवं जाव अहे सत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते ! रयण-
प्पभाए पुढवीए नेरइयाणं सरीरया केरिसया गंधेणं पन्नत्ता ?
गोयमा ! से जहा णामए अहिमडेइ वा तं चेव जाव अहे
सत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं
सरीरया केरिसया फासेणं पन्नत्ता, गोयमा ! फुडितच्छवि
विच्छवया खर फरुस झाम झुसेरा फासेणं पन्नत्ता एवं जाव
अहे सत्तमाए ॥सू० १८॥

छाया--एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाणां शरीराणि
किं संहननानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! षण्णां संहनना मसंहननानि, नैवास्थि, नैव-
शिराः नापि स्नायवः, नैव संहननमस्ति, ये पुद्गला अनिष्टा यावदमनोऽनाः ते
तेषां शरीरसंघाततया परिणमन्ति । एवं यावदधः सप्तम्याम् । एतस्यां खलु
भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाणां शरीराणि किं संस्थितानि प्रज्ञप्तानि,
गौतम ! द्विविधानि तद्यथा-भवधारणीयानि चोत्तरवैक्रियाणि च, तत्र खलु
यानि तानि भवधारणीयानि तानि हुण्डसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि, तत्र खलु यानि
तानि उत्तरवैक्रियाणि तान्यपि हुण्डसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि एवं यावदधः सप्त-
म्याम् । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाणां शरीराणि
कीदृशानि वर्णेन प्रज्ञप्तानि ! गौतम ! कालानि कालावभासानि यावत् परम-
कृष्णानि वर्णेन प्रज्ञप्तानि । एवं यावदधःसप्तम्याम् । एतस्यां खलु भदन्त !

રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં નૈરયિકાણાં શરીરાણિ કીદૃશાનિ ગન્ધેન પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ
સ યથાનામકઃ અહિમૃત ઇતિ વા, તદેવ યાવદધઃ સપ્તમ્યામ્ । એતસ્યાં સ્વલુ
અદન્ત ! રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં નૈરયિકાણાં શરીરાણિ કીદૃશાનિ સ્પર્શેન પ્રજ્ઞપ્તાનિ ?
ગૌતમ ! સ્ફટિતચ્છવિ વિચ્છવયઃ સ્વરપરુષધ્મામસુપિરાણિ સ્પર્શેન પ્રજ્ઞપ્તાનિ ।
એવં યાવદધઃ સપ્તમ્યામ્ ॥ સૂ ૦ ૧૮ ॥

ટીકા—‘ઈમીસે જં મંતે’ એતસ્યાં સ્વલુ અદન્ત ! ‘રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’
રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યામ્ ‘નેરહયાણં’ નૈરયિકાણામ્ ‘સરીરયા કિં સંઘયણી પન્નત્તા’
શરીરાણિ કિં સંહનનાનિ—કીદૃશસંહનનયુક્તાનિ ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—
‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘છળ્હં સંઘયણાણં અસંઘયણા’ ષણ્ણાં-
સંહનનાનામસંહનનાનિ નારકશરીરાણિ ભવન્તીતિ । નારકશરીરાણિ કુતઃ સંહનન-
વન્તિ ન ભવન્તિ તત્રાહ—‘જેવટ્ટી’ ઇત્યાદિ, ‘જેવટ્ટી’ નૈવાસ્થિ, નારકશરીરે

અથ સૂત્રકાર નારક જીવોં કા સંહનન પ્રકટ કહતે હૈં—

‘ઈમીસે જં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ નેરહયાણં સરીરયા કિં
સંઘયણી’-ઇત્યાદિ સૂત્ર-૧૮

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછે હૈં—‘ઈમીસે જં મંતે !’ હે અદન્ત !
હસ ‘રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં ‘સરીરયા’ નૈરયિકોં કે
શરીર ‘કિં સંઘયણી પન્નત્તા’ કિસ સંહનન વાલે કહે ગયે હૈં? ‘ગોયમા
છળ્હં સંઘયણાણં અસંઘયણા’ ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! નારકોં
કે શરીર છહ સંહનનોં કે વીચ મેં સે કિસીં મીં એક સંહનન વાલે નહીં
કહે ગયે હૈં । કયોંકિ નારકોં કે શરીર સંહનન સે હીન હોતે હૈં । યે
સંહનન સે હીન કયોં હોતે હૈં ? હસકા કારણ કા કથન કરતે હુણ સૂત્ર-
કાર કહતે હૈં—‘જેવટ્ટી’ નારક કે શરીર મેં હઢિયાં નહીં હૈં ‘જેવ છિરા’

હવે સૂત્રકાર નારક જીવોના સંહનનનું નિરૂપણ કરે છે. ‘ઈમીસે જં મંતે !
રયણપ્પમાણ પુઢવીણ નેરહયાણં સરીરયા કિં સંઘયણી’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે ‘ઈમીસે જં મંતે !’ કે
અદન્ત ! આ ‘રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ‘સરીરયા’ નૈરયિકોના
શરીરો ‘કિં સંઘયણી પન્નત્તા’ કયા સંહનનવાળા કહેલા છે ? ‘ગોયમા ! છળ્હં
સંઘયણાણં અસંઘયણા’ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે હે ગૌતમ !
નારકોના શરીરો છ સંહનનો પૈકી કોઈ પણ એક સંહનનવાળા હોતા નથી.
કેમકે નારકોના શરીરો સંહનન વિનાના હોય છે. તેઓ સંહનન વિનાના
કેમ હોય છે. એ સંબંધમાં તેનું કારણ બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે ‘જેવટ્ટી’

અસ્થીનિ ન ભવન્તિ 'ખેવ છિા' નૈવ શિરા ભવન્તિ 'ખવિ ખહારૂ' નાપિ સ્નાયવો ભવન્તિ 'ખેવ સંઘયણમત્થિ' નૈવ સંહનનમસ્તિ-યત્રૈવ શરીરે અસ્થ્યાદીનિ ભવન્તિ તત્રૈવ સંહનનમપિ ભવતિ નારકશરીરે અસ્થ્યાદ્યભાવાત્ સંહનનાભાવો ભવતીતિ । સંહનનાભાવે તેષાં શરીરાણ્યેવ કથમિત્યાશઙ્કાયામાહ-'જે પોગ્ગલા' इत्यादि, 'જે પોગ્ગલા અણિટ્ટા જાવ અમણામા' ये पुद्गला अनिष्टा यावदमनोऽमाः, યાવત્પદેનાકાન્તા અપ્રિયા અમનોજ્ઞાઃ एषां विशेषणानां संग्रहो भवतीति । 'તે તેસિ સંઘાયત્તાપ્ પરિણમંતિ' ते पुद्गला अनिष्टादि विशेषयुक्ताः તેષાં નારકાણાં શરીરસંઘાતતયા શરીરાકારેણ પરિણમન્તિ અણિટ્ટાદિવિશેષણયુક્તાઃ પુદ્ગલાઃ નારકાણાં શરીરાકારેણ પરિણમન્તિ કિન્તુ તત્ર શરીરે અસ્થ્યાદીનામભાવેન સંહનનં

શિરાઈ નહીં હોતી હૈં । ખવિ ખહારૂ' સ્નાયુરં નહીં હોતી હૈં । 'ખેવ સંઘયણ મત્થિ' હસલિયે નારકોં' કા શરીર સંહનન સે હીન કહા ગયા હૈ-કયો કિ જિસ શરીર મેં અસ્થિ આદિ હોતે હૈ વહીં પર સંહનન હોતા હૈ. નારકોં' કે શરીર મેં અસ્થિ આદિ હૈં નહીં હસ કારણ વહાં સંહનન કા અભાવ હૈ-

શંકા-ચદિ નારકોં' કે શરીર સંહનન સે હીન હૈં તો ફિર વે શરીર પદવાચ્ચ કૈસે હો સકતે હૈં ?-હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-'જે પોગ્ગલા અણિટ્ટા, જાવ અમણામા' હૈ ગૌતમ । જો પુદ્ગલ અણિટ્ટ યાવત્ અમનો-ઽમ હોતે હૈં વે 'તેસિ સરીર સંઘયત્તાપ્ પરિણમંતિ' ઉનકે શરીર રૂપ સે પરિણમતે હૈં । યહાં યાવત્પદ સે 'અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ' હન પદોં' કા સંગ્રહ હુઆ હૈ. તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ યદ્યપિ નારકોં' કા

નારકોના શરીરોમાં હાડકાઓ હોતા નથી. 'ખેવછિા' શિરાઓ હોતી નથી. 'ખવિ ખહારૂ' સ્નાયુઓ હોતા નથી. 'ખેવસંઘયણમત્થિ' તેથી નારકોના શરીરો સંહનન વિનાના કહેવામાં આવેલ છે. કેમકે જે શરીરમાં હાડકા વિગેરે હોય છે, ત્યાંજ સંહનન હોય છે. નારકોના શરીરમાં હાડકા વિગેરે હોતાજ નથી તે કારણથી તેઓને સંહનનનો અભાવ કહેલ છે.

શંકા-જો નારકોના શરીરો સંહનન વિનાના છે, તો પછી તેઓ 'શરીર' એ પદથી યુક્ત કેવી રીતે હોઈ શકે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'જે પોગ્ગલા અણિટ્ટા જાવ અમણામા' હૈ ગૌતમ । જે પુદ્ગલો અણિટ્ટ યાવત્ અમનોમ હોય છે, તેઓ 'તેસિ' સરીરસંઘાયત્તાપ્ પરિણમન્તિ' તેઓના શરીરરૂપે પરિણમે છે અહિયા યાવત્પદ થી 'અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ' આ ત્રણ પદોનો સંગ્રહ થયો છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જો કે નારકોના શરીરો સંહનન નામ કમના ઉદયના અભાવમાં હાડકા વિગેરેના અભાવમાં સંહનન વાળા હોતા નથી.

વજ્ર ક્ષમાદિષ્વન્યતમપિ ન ભવતિ ઇતિ । ‘એવં જાવ અહે સત્તમા’ એવં યાવદ્
અથઃ સપ્તમ્યામ્ યથા રત્નપ્રમા નારકાણાં શરીરાણિ સંહનનવન્તિ ન ભવન્તિ તથૈવ
શર્કરાપ્રમા બાલુકાપ્રમા પટ્કપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમઃપ્રમા નારકાણામપિ
શરીરાણિ સંહનનવિશિષ્ટાનિ ન ભવન્તિ અત્યવાદીનામભાવાદિતિ ।

શરીર સંહનન નામકર્મ કે ઉદય કે અભાવ સે અસ્થિ આદિકોં કે
અભાવ મેં સંહનન વાલા નહીં હોતા હૈ—પરન્તુ ફિર મી उनके वैक्रिय
શરીર હોતા હૈ, કધોંકિ નારકોં કે શરીર રૂપ સે જિતને અનિષ્ટ
આદિ વિશેષણ ઢાલે પુદ્ગલ હૈં લે સ્વષ પરિણમતે રહતે હૈ । ऐसी व्याप्ति
નહીં હૈ કિ જહાં ૨, શરીર હોતા હૈ વહાં ૨, સંહનન હોતા હૈ કધોંકિ
દેવોં કે શરીર હોને પર મી સંહનન નહીં હોતા હૈ સંહનન કા સમ્બન્ધ
સંહનન નામ કર્મ કે ઉદયાધીન હૈ ઓર શરીર કા સમ્બન્ધ શરીર નામ
કર્મ કે ઉદયાધીન હૈ—શરીર પાંચ હોતે હૈં ઓર સંહનન છહ હોતે હૈ
વજ્ર ક્ષમાનારાચ આદિ इनके भेद हैं । इनमें से एक भी संहनन इनके
નહીં હોતા હૈ । ‘એવં જાવ અહેસત્તમા’ જિસ પ્રકાર સે રત્નપ્રમા પૃથિવી
કે નરકાવાસોં મેં રહને વાલે નારકજીવોં કા શરીર સંહનન રહિત
હોતા હૈ उसी प्रकार से शर्कराप्रभा, बालुकाप्रभा पट्कप्रभा धूमप्रभा
तमःप्रभा और तमस्तमःप्रभा के नरकावासों में रहने वाले नारक
જીવોં કા મી શરીર સંહનન સે હીન હોતા હૈ ऐसा जानना चाहिये इस
તરહ સમસ્ત પૃથિવિયોં કે નારકોં કા શરીર સંહનન વાલા નહીં હોતા

છતાં પણ તેઓને વૈક્રિય શરીરો હોય છે. કેમકે નારકોના શરીર પચાથી જે
કોઈ અનિષ્ટ વિગેરે વિશેષણો વાળા પુદ્ગલો હોય છે, તે બધા તેઓના
શરીર રૂપે પરિણમતા રહે છે એવી વ્યાપ્તિ નથી કે જ્યાં જ્યાં શરીર હોય
ત્યાં ત્યાં સંહનન હોય છે. કેમકે દેવોને શરીરો હોવા છતાં પણ સંહનન
હોતા નથી સંહનનો સંબંધ સંહનન નામ કર્મને ઉદયાધીન છે. શરીરો
પાંચ પ્રકારના હોય છે. અને સંહનન છ પ્રકારના હોય છે. વજ્ર, ક્ષપલ,
નારાચ, વિગેરે તેના લેદો છે. આ સંહનનો પૈકી એક પણ સંહનન નારકોને
હોતું નથી. ‘એવં જાવ અહેસત્તમા’ જે પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં
રહેવાવાળા નારક જીવોના શરીરો સંહનન વિનાના હોય છે, એ જ પ્રમાણે
શર્કરાપ્રભા, બાલુકાપ્રભા, પટ્કપ્રભા, ધૂમપ્રભા તમઃપ્રભા અને તમસ્તમપ્રભાના
નરકાવાસોમાં રહેવાવાળા નારક જીવોના શરીરો પણ સંહનન વિનાના હોય
છે તેમ સમજવું. આ રીતે સઘળી પૃથ્વીયોના નારકોના શરીરો સંહનન-

સમ્પતિ-નારકાણાં સંસ્થાનપ્રતિપાદનાર્થમાદ-‘इमीसे णं’ इत्यादि, ‘इमीसे णं भंते’ एतस्यां खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘नेरइयाणं शरीरा किं संठिया पन्नत्ता’ नैरयिकाणां शरीराणि किं संस्थितानि-कीदृशसंस्थानयुक्तानि प्रज्ञप्तानि-कथितानीति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘दुविहा पन्नत्ता’ नारकाणां शरीराणि द्विविधानि द्विप्रकार-काणि प्रज्ञप्तानि-कथितानि ‘तं जहा’ तद्यथा ‘भवधारणिज्जाय’ भवधारणीयानि च ‘उत्तर वेउव्विया य’ उत्तरवैक्रियाणि च ‘तत्थ ण जे ते भवधारणिज्जा’ तत्र-तयोर्मध्ये यानि तानि शरीराणि भवधारणीयानि ‘ते हुण्डसंठिया पन्नत्ता’ तानि हुण्ड संस्थितानि-हुण्डसंस्थानयुक्तानि प्रज्ञप्तानि, भवधारणीयानि नारकभवस्वामा-

है चाहे वह भवधारणीय शरीर हो, चाहे उत्तर वैक्रिय रूप शरीर हो ।

अथ सूत्रकार नारक जीवों का शरीर किस संस्थान वाला होता है-इस बात का कथन करते हैं इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के नरकावासों के नैरयिकों के शरीर किस संस्थान वाले होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता’ हे गौतम ! नारकों के शरीर दो प्रकार के कहे गये हैं-‘तं जहा’ जैसे भवधारणिज्जा य उत्तर वेउव्वियाय’ एक भवधारणीय शरीर और दूसरा उत्तर वैक्रिय शरीर ‘तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा’ इनमें जो नारकजीवों के भवधार-णीय शरीर हैं वे ‘हुण्ड संठिया पन्नत्ता’ हुण्डक संस्थान वाले होते हैं-जो शरीर नारक भव की प्राप्ति होते ही प्राप्त होता है वह शरीर भव-धारणीय शरीर है और यह वैक्रिय शरीर ही है नारकजीवों के हुण्डक

વાળા હોતા નથી, ચાહે તે ભવધારણીય હોય કે ચાહે તે ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ શરીર હોય ?

હવે સૂત્રકાર નારકજીવોના શરીરો કયા સંસ્થાન વાળા હોય છે, એ વાતનું કથન કરે છે. આ સબધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકા-વાસોના નૈરયિકોના શરીરો કયા સંસ્થાન વાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता’ હે ગૌતમ ! નારક જીવોના શરીરો બે પ્રકારના હોવામાં આવેલ છે. ‘तं जहा’ તે બે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે ‘भवधारणिज्जाय उत्तर वेउव्वियाय’ એક ભવધારણીય શરીર અને બીજું ઉત્તર વૈક્રિય શરીર ‘तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा’ તે પૈકી જે નારક જીવોને ભવધારણીય શરીરો છે, તેઓ ‘हुण्डसंठिया पन्नत्ता’ હુણ્ડ સંસ્થાન વાળા હોય છે જે શરીર નારકભવની પ્રાપ્તિ થતાં જ પ્રાપ્ત થાય છે, તે શરીરને

વ્યાદવશ્યં હુણ્ડનામકર્મોદયાદ્ હુણ્ડસંસ્થાનાનિ ભવન્તીતિ । ‘તત્થળં જે તે ઉત્તર-
વેડવિયા તે વિ હુંડસંઠિયા પન્નત્તા’ તન્ન સ્વલ્લ યાનિ ઉત્તરવૈક્રિયાણિ શરીરાણિ
તાન્યપિ યદપિ ‘શુભમહં વૈક્રિયં કરીઘ્યાપીતિ’ ચિન્તયન્તિ તથાપિ તથાભવસ્વાભા-
વ્યતો હુણ્ડસંસ્થાનાનામકર્મોદયતઃ ઉત્પાદિત સ્કલલોમપિચ્છકપોતપક્ષિણ ઇવ
હુણ્ડસંસ્થાનાન્યેવ ભવન્તીતિ । ‘એવં જાવ અહે સત્તમાણ’ એવં યાવદ્ધઃ સપ્તમ્યામ્
યથા રત્નપ્રમાનારકાણાં દ્વિવિધાન્યપિ શરીરાણિ હુણ્ડસંસ્થિતાનિ તથૈવ શર્કરા-
પ્રમા વાલુકાપ્રમા પંક્રપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમઃપ્રમાનારકાણાં ભવધારણી-
યાનિ ઉત્તરવૈક્રિયશરીરાણિ હુણ્ડસંસ્થાનાનિ ભવન્તીતિ જ્ઞાતવ્યમ્ ઇતિ ।

સંસ્થાન નામકર્મ કે ઉદય સે મહ ભવધારણીય શરીર હુણ્ડક સંસ્થાન
વાલા હી હોતા હૈ ‘તત્થળં જે તે ઉત્તરવેડવિયા તે વિહુંડસંઠિયા પન્નત્તા’
તથા-જો ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ શરીર હોતા હૈ વહ મી ‘હુંડસંઠિયા પન્નત્તા’
હુણ્ડક સંસ્થાન વાલા હી હોતા હૈ ઇસ કારણ વે નારક જીવ ‘હમ શુભ
વિક્રિયા કરે’ ‘એસા વિચાર તો કરતે હૈ-પરન્તુ ઉનકે દ્વારા હુંડ સંસ્થાન
નામ કર્મ કે ઉદય કે કારણ અશુભ વિક્રિયા હી લી જાતી હૈ-ઇસમેં
ઉનકા વહ ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ જિસ કે શરીર સે સમસ્ત રોમ ઓર પંચ
ઉઘાડ દિયે ગયે હો એસે કબૂતર કે જેસા હુંડક સંસ્થાન વાલા હી હોતા
હૈ । ‘એવં જાવ અહે સત્તમાણ’ જિસ પ્રકાર સે રત્નપ્રમા કે નારકોં કે
દોનો પ્રકાર કે શરીર હુણ્ડક સંસ્થાન વાલે હોતે હૈ ઓસી પ્રકાર સે
શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંક્રપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા ઓર તમસ્તમઃ

ભવધારણીય શરીર કહેવાય છે. અને તે વૈક્રિય શરીર જ છે. નારક જીવોને
હુંડક સંસ્થાન નામ કર્મના ઉદયથી આ ભવધારણીય શરીર હુંડકસંસ્થાન
વાળું જ હોય છે ‘તત્થળં જે તે ઉત્તરવેડવિયા તે વિ હુંડસંઠિયા પન્નત્તા’
તથા જે ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ શરીર હોય છે, તે પણ ‘હુંડસંઠિયા પન્નત્તા’
હુંડક સંસ્થાનવાળું જ હોય છે. આ કારણથી તે નારક જીવો ‘અમે શુભ
વિક્રિયા કરીએ ૧૥ એવો વિચાર તો કરે છે, પરંતુ તેઓ દ્વારા હુંડસંસ્થાન
નામ કર્મના ઉદય થવાને કારણે અશુભ વિક્રિયા જ કરી શકાય છે. તેમાં તેઓના
તે ઉત્તરવૈક્રિયશરીર કે જે શરીરમાંથી સઘળા રૂંવાડા અને પાંખ ઉખડી દેવામાં
આવેલ હોય એવા કબૂતરના જેવા હુંડક સંસ્થાન વાળા જ હોય છે. ‘એવં
જાવ અહેસત્તમાણ’ જે પ્રમણે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોના બંને પ્રકારના
શરીરો હુંડક સંસ્થાન વાળા હોય છે, એ જ પ્રમાણે શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા
પંક્રપ્રમા, ધૂમપ્રમા, અને તમસ્તમપ્રમા, પૃથ્વીના નારકોને પણ બંને પ્રકારના

સમ્પત્તિ-નારકાણાં શરીરેષુ વર્ણપ્રતિપાદનાર્થમાહ-‘इमीसे णं’ इत्यादि, ‘इमीसे णं भंते’ एतस्यां खलु भदन्त ! ‘रयणप्पमाए पुढवीए’ रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘नैरइयाणं’ नैरयिकाणां ‘सरीरया केरिसया वण्णेणं पणत्ता’ शरीराणि कीदृशानि वर्णेन प्रज्ञप्तानि-कथितानीति प्रश्नः भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘कालाकालोभासा जाव परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता’ कालानि कालावभासानि यावत् गरभीरतोमहर्षाणि भीमानि उत्रासनकानि परमकृष्णानि नारकाणां शरीराणि वर्णेन प्रज्ञप्तानि ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ एवं यावदधः सप्त प्रभा पृथिवी के नारकों के भी दोनों प्रकार के शरीर हुण्डक संस्थान वाले होते हैं- ऐसा जानना चाहिये.

अब नारकों के शरीर के वर्ण कैसे होते हैं-इसका कथन सूत्रकार करते हैं—

इसमें गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पमाए पुढवीए’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के नरकावासों के ‘नैरइयाणं सरीरा केरिसया वण्णेणं पणत्ता’ नैरयिकों के शरीर वर्ण से कैसे होते हैं-अर्थात् कैसे वर्ण वाले होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! काला, कालोभासा, जाव परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता’ हे गौतम ! प्रथम पृथिवी के नरकावासों के नारकजीवों के शरीर वर्ण की अपेक्षा काले कृष्णप्रभा वाले देखते ही शरीर में गोगटे खड़े कर देने वाले, भयजनक और परम कृष्ण होते हैं। ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ इसी

शरीरों हुंडक संस्थानवाणा डોય છે. તેમ સમજી લેવું

હવે નારકોના શરીરોનો વર્ણ કેવો હોય છે ? એ સંબંધમાં સૂત્રકાર કથન કરે છે

આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે ‘इमीसेणं भंते ! रयणप्पमाए पुढवीए’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં રહેવાવાળા ‘नैरइया णं सरीरा केरिसया वण्णेणं पणत्ता’ નૈરયિકોના શરીરો કેવા વર્ણવાળા હોય છે ? એટલે કે તેઓના શરીરોનો વર્ણ કેવો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘गोयमा ! काला कालोभासा, जाव परमकिण्हा वण्णे णं पणत्ता’ હે ગૌતમ ! પહેલી પૃથ્વીના નરકાવાસોનાં રહેવાવાળા નારક એવા ના શરીરોનો વર્ણ કાળો, કાળી કાળી વાળો કે જેને બેવાથી જ શરીરના રંગમાં ઉત્તમ યથા વાચ એવા અને ભયકારક અત્યંત કૃષ્ણ કાળા હોય છે ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ આ ૪ પ્રભાવો બીજી પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી

અથામ્ યથા રત્નપ્રમાનારકશરીરાણિ વર્ણેન કાલકાલાવભાસાદિ વિશેષણયુક્તાનિ સ્થૈવ શર્કરાપ્રભાત આરમ્ભ્ય તમસ્તમા પૃથિવીનારકશરીરાણ્યપિ કાલાદિ વર્ણ-યુક્તાનિ જ્ઞાતવ્યાનીતિ । ‘હમીસે ણં મંતે’ એતસ્થાં સ્વલુ મદન્ત ! ‘રયણપ્રમા-પુઢવીણ’ રત્નપ્રમા પૃથિવ્યામ્ ‘નેરહયાણં સરીરયા કેરિસયા ગંધેણં પન્નત્તા’ નૈર-યિકાણાં શરીરાણિ કીદશાનિ ગન્ધેન પ્રજ્ઞપ્તાનિ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે જહાનામણ અહિમહેદ્વા તં ચેવ જાવ અહે સત્તમા’ સ યથા નામકોઽહિમૃત ઇતિ વા તદેવ યાવદ્ધઃ સપ્તમી, અહિમૃતાદિતોઽપિ અધિકતર દુર્ગન્ધયુક્તાનિ નારકશરીરાણિ એવમેવ યાવદ્ધઃ સપ્તમી નારકશરીરાણ્યપિ દુર્ગન્ધયુક્તાનિ જ્ઞાતવ્યાનિ ।

તરહ કે દ્વિતીય પૃથિવી સે લેકર અધઃસપ્તમી પૃથિવી તક કે નરકાવાસોં મેં રહને ચાલે નારકજીવોં કે શરીર હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે ‘હમી સે ણં મંતે ! રયણપ્રમાણ પુઢવીણ નેરહયાણં સરીરયા કેરિસયા ગંધેણં પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં કે શરીર ગંધકી અપેક્ષા કૈસે હોતે હૈં ? અર્થાત્ પ્રથમ પૃથિવી કે નૈરયિકોં કે શરીર કૈસી ગન્ધવાલે હોતે હૈં ? એસા હસ પ્રશ્ન કા સારાંશ હૈ-હસ પર ગૌતમ સે પ્રસુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! સે જહાનામણ અહિમહેદ્વા તં ચેવ જાવ અહે સત્તમા’ હે ગૌતમ ! જૈસા પહિલે કહા જા ચુકા હૈ કિ અહિ-સર્પ આદિ કે મૃતક કલેશ્વર સે જિસ પ્રકાર કી દુર્ગન્ધ આતી હૈ ઉસસે બી અધિક અનિષ્ટતર આદિ વિશેષણોં વાલી દુર્ગન્ધ હન નારકોં કે શરીર સે આતી હૈ હસી પ્રકાર કા કથન દુર્ગન્ધ કે સમ્બન્ધ મેં યહાં પર બી સમજ લેના ચાહિયે.

પૃથ્વી સુધીના નરકાવાસોમાં રહેવાવાળા નારક જીવોના શરીરો હોય છે. તેમ સમજવું ‘હમીસે ણં રયણપ્રમાણ પુઢવીણ નેરહયા ણં સરીરયા કેરિસયા ગંધેણં પન્નત્તા’ હે મગવન્ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોના શરીરો ગંધની અ-પેક્ષાથી કેવા હોય છે ? અર્થાત્ પહેલી પૃથ્વીના નૈરયિકોના શરીરો કેવા ગંધ વાળા હોય છે ? આ પ્રમાણેના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન કહે છે કે ‘ગોયમા ! સે જહાનામણ અહિમહેદ્વા તં ચેવ જાવ અહેસત્તમા’ હે ગૌતમ ! બે પ્રમાણે પહેલા કહેવામાં આવેલ છે કે-અહિ-અર્થાત્ મરેલા સાપ વિગેરેના શરીરમાંથી જેવા પ્રકારની દુર્ગંધ આવે છે, તેનાથી પણ વધારે અનિષ્ટ-તર વિગેરે વિશેષણો વાળી દુર્ગંધ આ નારક જીવોના શરીરોમાંથી આવે છે. એજ પ્રમાણેનું દુર્ગંધ વિષયનું તે કથન આ પ્રકરણમાં પણ સમજ લેવું.

‘इमीसे णं भते । रयणप्पभाए पुढवीए’ एतस्यां खलु भदन्त । रत्नप्रभा पृथिव्याम् ‘नेरइयाणं सरीरया’ नैरयिकाणां शरीराणि ‘केरिसया फासेणं पणत्ता’ कीदृशानि स्पर्शेन प्रज्ञप्तानि भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘फुडियच्छविविच्छवया’ स्फुटितच्छवि विच्छवयः’ प्रथमच्छवि शब्दस्त्वग्वाची द्वितीयश्छायावाची, तथा च स्फुटितया राजिशतसंकुळया त्वचा विच्छवयो विगतच्छाया इति स्फुटितच्छविविच्छवयः । ‘खरफरुसझामझुसिरा’ खरपरुषध्माम भुषिराणि खराणि अतएव अतिशयेन परुषाणि ध्मामानि दग्धच्छायानि शुषिराणि—भुषिरशत कळितानि ततः पदद्वयस्य पदद्वयेन विशेषणसमासः सुपक्वे-

तथा इसी प्रकार की अनिष्टतर आदि पूर्वोक्त विशेषणों वाली दुर्गन्ध द्वितीय पृथिवी के नैरयिकों से लेकर अधःसप्तमी पृथिवी के नारकों के शरीर से आती है ऐसा जानना चाहिये.

‘इमीसे णं भते रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं सरीरया केरिसया फासेणं पणत्ता’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के नैरयिकों के शरीर स्पर्श से कैसे होते हैं ? अर्थात् प्रथम पृथिवी नैरयिकों के शरीर का स्पर्श कैसा होता है ! उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा । फुडिच्छवि विच्छवया’ हे गौतम ! प्रथम पृथिवी के नैरयिकों के शरीर जितकी त्वचा के ऊपर सैकड़ों झुर्रियां पड रही हैं और इसी से जो छाया-कान्ति से रहित हो रहा है. तथा—‘खरफरुस०’ जिसका स्पर्श परुष कठोर है सैकड़ों जिसमे छेद हो रहे हैं और जिसकी छाया-कान्ति जली हुई वस्तु की जैसी है—इस प्रकार के स्पर्श-पठोर स्पर्श बाछे होते हैं ।

તથા આવાજ પ્રકારની અનિષ્ટતર વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળી દુર્ગંધ બીજી પૃથ્વીના નૈરયિકોથી લઇને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના નારકજીવોના શરીરોમાંથી આવે છે. તેમ સમજવું,

‘इमीसे णं भते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं सरीरया केरिसया फासेणं पणत्ता’ हे भगवन् आ रत्नप्रभा पृथ्वीના નૈરયિકોના શરીરો સ્પર્શથી કેવા હોય છે ? અર્થાત્ પહેલી પૃથ્વીના નૈરયિકોના શરીરોનો સ્પર્શ કેવા હોય છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘गोयमा । फुडियच्छविविच्छवया’ हे गौतम ! પહેલી પૃથ્વીના નૈરયિકોના શરીરો કે જેઓની ચામડી ઉપર સેંકડો ઝુર્રિયા—ઉઝરડા કરચલી પડેલી હોય અને તેથી જ જેઓ કાંતિવિનાના હોય, છે તથા સરખલ્લ. જેનો સ્પર્શ પરુષ કઠોર છે. અને જેના સેંકડો છેદ ધર્મ રહ્યા હોય છે, અને જેની છાયા-કાંતિ બળેલી વસ્તુના જેવી હોય

ષ્ટકા સંતપ્તધ્મામતુલ્યાનિ इति भावः 'फःसेणं पन्नत्ता' स्पर्शेन प्राप्तानि 'एवं जाव अहे सत्तमाए' एवं यावदधः सप्तम्याम् स्तनप्रभावदेव शर्कराप्रभात आरभ्य तमस्तमा पर्यन्त नारकाणां शरीराणि पूर्ववद्वेव स्पर्शेन ज्ञातव्यानीतिभावः ॥१८॥

सम्प्रति-नारकाणामुच्छ्वासादि प्रतिपादनार्थमाह-'इमीसे णं भंते । रयणप्पभाए' इत्यादि,

મૂલ્કમ્-इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं केरिसुया पोग्गला ऊसासत्ताए परिणमंति ? गोयमा ! जे पोग्गला अणिट्ठा जाव असणामा ते तेसिं ऊसासत्ताए परिणमंति, एवं जाव अहे सत्तमाए एवं आहारस्स वि सत्तसु वि । इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं कइ लेस्साओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! एक्का काउलेस्सा पन्नत्ता । एवं सक्करप्पभाए वि । वालुयप्पभाए पुच्छा, गोयमा ! दो लेस्साओ पन्नत्ताओ, तं जहा-नीललेस्सा कापोयलेस्सा य, तत्थ जे कापोयलेस्सा ते बहुतरा जे नीललेस्सा ते थोवा । पंक्कप्पभाए पुच्छा, एक्का नीललेस्सा पन्नत्ता । धूमप्पभाए पुच्छा गोयमा ! दो लेस्साओ पन्नत्ताओ तं जहा-किण्हलेस्सा य नीललेस्सा य ते बहुतरगा जे नीललेस्सा ते थोवतरगा जे कण्हलेस्सा । तमाए पुच्छा, गोयमा ! एक्का कण्हलेस्सा, अहे सत्तमाए एक्का परम कण्हलेस्सा ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया किं सम्महिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी ? गोयमा ! सम्महिट्ठी

‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ इसी तरह कै फठोर स्पर्श वाले द्वितीय पृथिवी से लेकर अधः सप्तमी पृथिवी तक के नारकों के शरीर हैं ऐसा जानना चाहिये । ॥सूत्र॥१८॥

છે, આવા પ્રકારના સ્પર્શવાળા અર્થાત્ કઠોર સ્પર્શવાળા હોય છે. ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ આવા પ્રકારના કઠોર સ્પર્શવાળા બીજી પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી પૃથ્વી સુધીના નારકોના શરીરો હોય છે. તેમ સમજવું. ॥ સૂ. ૧૮ ॥

मिच्छादिद्वी वि सम्मामिच्छादिद्वी वि एवं जाव अहे सत्तमाए ॥
 इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया किं नाणी अन्नाणी ?
 गोयमा ! णाणि वि अन्नाणी वि जे नाणी ते नियमा तिण्णाणी तं
 जहा-आभिणिबोहियनाणी सुयणाणी ओहिणाणि जे अन्नाणी ते
 अत्थेगइया दु अन्नाणी अत्थेगइया ति अन्नाणी जे दु अन्नाणी
 ते नियमा मइअन्नाणी य सुयअन्नाणी य, जे ति अन्नाणी
 ते नियमा मइ अन्नाणी सुय अन्नाणी विभंगनाणी वि ।
 सेसाणं णाणी वि अन्नाणी वि तिणिण, एवं जाव अहे सत्त-
 माए ॥ इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया किं मणजोगी
 वइजोगी कायजोगी ? गोयमा ! तिणिण वि एवं जाव अहे सत्त-
 माए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया किं सागारो-
 वउत्ता अणागारोवउत्ता ? गोयमा ! सागारोवउत्ता वि अणागारो-
 वउत्ता वि एवं जाव अहे सत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए
 पुढवीए नेरइया ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ? गोयमा ?
 जहन्नेणं अद्धुट्ठागाउयाइं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं ॥ सक्करप्पभाए
 पुढवीए नेरइया जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइं उक्कोसेणं अद्धुट्ठाइं,
 एवं अद्धुट्ठागाउयं परिहायइ जाव अहे सत्तमाए जहन्नेणं
 अद्धगाउयं उक्कोसेणं गाउयं ॥ इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए
 नेरइयाणं कइ समुग्घाया पत्तत्ता ? गोयमा ! चत्तारि समुग्घाया
 पत्तत्ता, तं जहा-वेयणा समुग्घाए, कत्तायसमुग्घाए, मारणां-
 तिय समुग्घाए । एवं जाव अहे सत्तमाए ॥ सू० १२ ॥

छाया—एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाणां कीदृशाः पुद्गला उच्छ्वासतया परिणमन्ति ? गौतम ! ये पुद्गला अनिष्टा यावदमनोऽमास्ते तेषामुच्छ्वासतया परिणमन्ति एवं यावदधः सप्तम्याम् । एवमाहारस्यापि सप्त-
 स्वपि एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाणां कतिलेश्याः प्रज्ञप्ताः गौतम ! एका कापोतलेश्या प्रज्ञप्ता । एवं शर्कराप्रभायामपि, बालुकाप्रभायां पृच्छा गौतम ! द्वे लेश्ये प्रज्ञप्ते तद्यथा—नीललेश्या कापोतलेश्या च । तत्र ये कापोत-
 लेश्यास्ते बहुतराः, ये नीललेश्यास्ते स्तोकाः । पङ्कप्रभायां पृच्छा गौतम ! एका नीललेश्या प्रज्ञप्ता । धूमप्रभायां पृच्छा गौतम ! द्वे लेश्ये प्रज्ञप्ते, तद्यथा—कृष्ण-
 लेश्या च नीललेश्या च, ते बहुतराः ये नीललेश्याः, ते स्तोकतराः ये कृष्ण-
 लेश्याः । तमायां पृच्छा, गौतम ! एका कृष्णलेश्या । अधः सप्तम्यामेका परम-
 कृष्णलेश्या । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाः किं सम्यग्-
 दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयः ? गौतम ! सम्यग्दृष्टयोऽपि मिथ्यादृष्ट-
 योऽपि सम्यग्मिथ्यादृष्टयोऽपि, एवं यावदधः सप्तम्याम् । एतस्यां खलु भदन्त !
 रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाः किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि
 अज्ञानिनोऽपि ये ज्ञानिनस्ते नियमत स्त्रिज्ञानिनः तद्यथा—आभिनिबोधिक ज्ञानिनः
 श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते सन्त्येकके द्वयज्ञानिनः सन्त्येकके
 त्रयज्ञानिनः ये द्वयज्ञानिनस्ते नियमात् मत्तज्ञानिनश्च श्रुताज्ञानिनश्च, ये त्रयज्ञानि-
 नस्ते नियमात् मत्तज्ञानिनो श्रुताज्ञानिनो विभज्ज्ञानिनोऽपि, शेषाः खलु
 ज्ञानिनोऽपि अज्ञानिनोऽपि, त्रयो यावदधः सप्तम्याम् ॥ एतस्यां खलु
 रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाः किं मनोयोगिनो वचोयोगिनः काययोगिनः ?
 गौतम ! त्रयोऽपि, एवं यावदधः सप्तम्याम् । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां
 पृथिव्यां नैरयिकाः किं साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताः ? गौतम !
 साकारोपयुक्ता अपि, अनाकारोपयुक्ता अपि एवं यावदधः सप्तम्याम् ।
 एतस्यां खलु रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिका अवधिना कियत् क्षेत्रं
 जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन अर्द्धं चतुर्धगव्यूतानि उत्कर्षेण चत्वारि-
 गव्यूतानि । शर्कराप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाः जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कर्षे-
 णार्द्धं चतुर्थानि एवमर्द्धार्द्धगव्यूतं परिहीयते यावदधः सप्तम्यां जघन्येनार्द्धगव्यूत
 मुत्कर्षेण गव्यूतम् । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाणां
 कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—वेदना
 समुद्घातः कषाय समुद्घातो, मारणान्तिक समुद्घातो, वैक्रियसमुद्घातः एवं
 यावदधः सप्तम्याम् ॥ सू० १० ॥

ટીકા--‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ एतरयां खलु भदन्त ! रत्न-
प्रभायां पृथिव्याम्, ‘नेरइयाणं’ नैरयिकाणाम् ‘केरिसया पोग्गला’ कीदृशाः पुद्गला
‘उत्सासत्ताए परिणमंति’ उच्छ्वासतया-श्वासोच्छ्वासरूपेण परिणमन्ति-परि-
णामं प्राप्नुवन्ति ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे
हे गौतम ! ‘जे पोग्गला अणिट्ठा जाव अमणामा’ ये पुद्गला अनिष्टा यावत्-
आकान्ता अप्रिया अशुभा अमनोज्ञा अमनोऽमाः, तत्र न इष्टाः न अभिष्टपिता
इत्यनिष्टाः तत्रानिष्टमपि किञ्चित् सर्वमै अनिष्टं न भ ति रुचिवैचित्र्य दत्तः

अथ सूत्रकार नारकजीवो के उच्छ्वास आदि का कथन करते हैं
‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयाणं केरिसया
पोग्गला’ इत्यादि सूत्र १९

टीकार्थ-गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘इमीसे णं भंते ! रयणप्प
भाए पुढवीए’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी के ‘नेरइयाणं’ नैरयिकों
के ‘केरिसया पोग्गला’ कैसे पुद्गल ‘उत्सासतया परिणमंति’ उच्छ्वास
रूप से श्वासोच्छ्वास रूप से परिणत होते हैं ? अर्थात् किस प्रकार के
पुद्गल नारक जीवों के श्वासोच्छ्वास रूप से परिणमते हैं ? इसके उत्तर
में प्रभु कहते हैं ‘गोयमा ! जे पोग्गला अणिट्ठा जाव अमणामा’
‘हे गौतम ! जो पुद्गल अनिष्ट यावत्-अकान्त अप्रिय, अशुभ, अम-
नोज्ञ और अमनोऽम, जिन्हें ग्रहण करने की मन से भी इच्छा नहीं
होती हैं-ऐसे पुद्गल ही नारक जीवों के श्वासोच्छ्वास रूप से परिणमते

હવે સૂત્રકાર નારક જીવોના ઉચ્છ્વાસ વિગેરેનું કથન કરે છે.

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयाणं केरिसया पोग्गला’ इत्यादि

टीकार्थ-गौतमस्वाभीએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું કે ‘इमीसे णं भंते !
रयणप्पभाए पुढवीए’ છે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ‘णेरइयाणं’ નૈરયિકોને
‘केरिसया पोग्गला’ કેવા પ્રકારના પુद्गलो ‘उत्सासतया परिणमंति’ ઉચ્છ्वास
પદ્ધતી એટલે કે શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે પરિણમે છે ? અર્થાત્ કેવા પ્રકારના
પુद्गलो નારકજીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ પદ્ધતી પરિણમે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વાभीને કહે છે કે ‘गोयमा ! जे पोग्गला अणिट्ठा जाव अमणामा’
કે ગૌતમ એ પુद्गलो अनिष्ट यावत् अकान्त, अप्रिय, अशुभ, अमनोज्ञ
અને અમनोऽम કે જેને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા મનમાં પણ હોતી નથી એવા
પુद्गलो नारक जीवોના श्वासोच्छ्वास રૂપે પરિણમે છે એ કંઈ નહોતો.

આકાન્તાઃ, તત્રાકાન્તમપિ કિञ्चित્ત્વ કસ્મૈચિદ્રોચતે યથા શૂક્રરસ્ય વિષ્ટા, તત્રાહ-
અપ્રિયા અશુભાઃ અતઃ એવામનોજ્ઞાઃ અમનોઽમાઃ સનસાપિ પારં ગ્રહીતુમર્થે ગ્યાઃ, યદ્યપિ
સમાનાર્થકાઃ પ્રાય એતે શબ્દા સ્તથાપિ બહુવેશજ વિનેય વોધનાય વાર્થવ્યેન

હैं। जो इष्ट नहीं होते हैं वे पुद्गल अनिष्ट हैं वे अनिष्ट भी सब को
अनिष्ट ही हो सो यह बात तो बनती नहीं है क्योंकि रुचि की विचि-
त्रता से अनिष्ट वस्तु भी इष्ट होती हुई देखी जाती है-अतः वे पुद्गल
ऐसे नहीं हैं इस बात की स्पष्ट करने के लिये 'अकान्त' यह पद
दिया गया है वे पुद्गल जो नारक जीवों के श्वासोच्छ्वास रूप से परि-
णमते हैं वे ऐसे अनिष्ट नहीं है कि जिन्हीं नारक जीवों को इष्ट
अभिलषित भी हो क्योंकि वे सर्वथा अकान्त होते हैं इसलिये वे
अनिष्ट ही होते हैं। यदि फिर भी इस पर यो कहा जाय कि जो कोई
पदार्थ अकान्त भी होता है वह भी किन्हीं २, जीवों को रुचता हुआ
देखने में आता है जैसे शूकर को अकान्त विष्टा रुचती है सो ऐसी
कल्पना कोई यहां करले इस बातको स्पष्ट करने के लिये 'अप्रिय' यह
पद दिया है इस प्रकार के ये अशुभ यावत् अमनोज्ञ पुद्गल नारक
जीवों के श्वासोच्छ्वास रूप से परिणमते हैं। यद्यपि ये सब शब्द
समान अर्थ वाले हैं-तब भी इनका जो जहाँ स्वतंत्र रूप से प्रयोग करने
में आया है उसका कारण भिन्न २, देशों के विनेयजनों को समझा

તેવા પુદ્ગલો અનિષ્ટ કહેવાય છે અને તે અનિષ્ટ પણ બધાનેજ અનિષ્ટ હોય
તેમ બનતું નથી કેમકે રૂચિની વિચિત્રતાથી અનિષ્ટ વસ્તુ પણ કેટલાકને ઇષ્ટ
હોય તેમ દેખવામાં આવે છે. જેથી તે પુદ્ગલો એવા હોતા નથી એ વાત
સ્પષ્ટ કરવા માટે 'અકાન્ત' આ પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. તે પુદ્ગલો
કે જે નારક જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ પણાથી પરિણમે છે. તે એવા અનિષ્ટ
હોતા નથી કે કોઈ કોઈ નારક જીવોને ઇષ્ટ અભિલષિત પણ હોય, કેમકે
તે સર્વથા અકાન્ત હોય છે. તેથી તે પુદ્ગલો અનિષ્ટજ હોય છે. તો પણ જો
આનાપર એમ કહેવામાં આવે કે જે કોઈ પદાર્થ અકાન્તપણુ હોય છે, તે પણ
કોઈ કેઈ જીવોને રૂચિતો હોય તેમ જોવામાં આવે છે જેમકે શૂકરને અકાન્ત
એવી વિષ્ટા રૂચિકર હોય છે. તો કોઈ અહિંયાં એવી કલ્પના ન કરીલે એટલા
માટે 'અપ્રિય' એ પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે આવા પ્રકારના આ અશુભ,
યાવત્ અમનોઽમ એવા પુદ્ગલો નારકજીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ પણાથી પરિણમે
છે. જો કે આ બધા શબ્દો સમાન અર્થ વાળા છે, તો પણ તેનો સ્વતંત્ર
પણાથી અહિંયાં જે પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેનું કારણ જૂદા જૂદા દેશોના

ઉપાત્તાઃ અથવા નારકૈ રુચ્છવાસતયા પરિગૃહીત પુદ્ગલાનામત્યન્તદુષ્ટવ જ્ઞાપના-
યેતિ । 'તે તેસિં ઉસાસત્તાણ પરિણમંતિ' તે ઉપરિ દર્શિતા અનિષ્ટવાદિ વિશેષણ-
યુક્તાઃ પુદ્ગલા સ્તેવાં નારકાણામ્ ઉચ્છવાસતયા ઉચ્છવાસનિ શ્વાસરૂપેણ પરિણ-
મન્તિ-પરિણામં પ્રાપ્નુવન્તીતિ । 'એવં જાવ અહે સત્તમાણ' એવં યાવદધઃ સપ્તમ્યામ્
રત્નપ્રમાનારકવદ્દેવ શર્કરાપ્રમા વાલુકાપ્રમા પદ્મપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમઃ
પ્રમાનારકાણામપિ શ્વાસોચ્છવાસતયા પરિગૃહ્યમાણાઃ પુદ્ગલા અનિષ્ટા અપ્રિયા
અશુભા અમનોજ્ઞા અમનોઽમા એવેતિ જ્ઞાતવ્યાઃ । 'એવં આહારસ્સ વિ સત્તસુ વિ'
એવમેવ શ્વામતયા પરિણત પુદ્ગલવદ્દેવ આહારતયા પરિણતાઃ પુદ્ગલા અપિ અનિષ્ટ-

ના હૈ અથવા-નારકજીવોં દ્વારા શ્વાસોચ્છવાસ રૂપ સે ગૃહીતહુણ પુદ્ગલ
અત્યન્ત દુષ્ટ-વુરે હી હોતે હિં-કિમી ઓ પ્રકાર સે इनमें અદુષ્ટતા નહીં
હૈ इस बात को समझाने के लिये इन समानार्थक शब्दों को कहा
गया है 'ते तेसिं उसासत्ताए परिणमंति' ऐसे ये पूर्वोक्त विशेषणों
वाले पुद्गल नारक जीवों के उच्छ्वास निःश्वास रूप से परिणत
होते हैं । 'एवं जाव अहे सत्तमाए' रत्नप्रभा पृथिवी के नारकों
के जैसे शर्कराप्रभा वालुकाम्प्रभा, पद्मप्रभा, धूमप्रभा तमःप्रभा
और तमस्तमःप्रभा पृथिवी के नारकों के भी श्वासोच्छ्वास रूप
से गृहीत हुए पुद्गल पूर्वोक्त विशेषणों वाले ही होते हैं ऐसा
जानना चाहिये 'एवं आहारस्स वि सत्तसु वि' जिस प्रकार से श्वासो-
च्छ्वास रूप से परिणत हुए पुद्गल पूर्वोक्त अनिष्टादि विशेषणों वाले
होते हैं उसी प्रकार से प्रथम रत्नप्रभा पृथिवी से छेकर सातवीं तम-

શિષ્ય જનોને સમજાવવા માટે કહેલા છે. અથવા નારક એવા દ્વારા શ્વાસો-
ચ્છવાસ રૂપે પ્રહણ કરાયેલા પુદ્ગલો અત્યંત દુષ્ટ-ખરાબ જ હેય છે. કેઇ
પણ પ્રકારથી તેમાં અદુષ્ટ પાતું આવતું નથી એ વાત સમજાવવા માટે આ
સમાન અર્થવાળા શબ્દો કહેા છે. 'તે તેસિં ઉસાસત્તાણ પરિણમંતિ' એવા આ
પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા પુદ્ગલો નારક એવાના ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ રૂપથી
પરિણત થાય છે. 'એવં જાવ અહે સત્તમાણ' રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના કથન
પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પદ્મપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા, અને તમસ્તમઃ
પ્રભા પૃથ્વીના નારકોના શ્વાસોચ્છવાસથી પ્રહણ કરાયેલા પુદ્ગલો પણ પૂર્વોક્ત
વિશેષણો વાળા જ હોય છે તેમ સમજવું. 'એવં આહારસ્સ વિ સત્તસુ વિ'
જે પ્રમાણે શ્વાસોચ્છવાસ પદ્ધતી પરિવર્તેલા પુદ્ગલો પહેલા કહેલા અનિષ્ટ
વિશેષ વિશેષણો વાળા હેય છે, એજ પ્રત્યે પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી છૂ-

ત્વાદિયુતા એવ રત્નપ્રભાત આરમ્ભ્ય તમસ્તમા પૃથિવી પર્યન્તમિતિ । આલાપપ્રકાર-
શ્વેત્યમ્-હે ભદન્ત । રત્નપ્રભા નૈરયિકાણાં કીટશ્ચાઃ પુદ્ગલા આહારતયા પરિણતા
ભવન્તિ ? હે ગૌતમ ! યે પુદ્ગલા અનિષ્ટા અકાન્તા અપ્રિયા અશુભા અમનોજ્ઞા અમનોઽ-
માદ્યતે તેવાઆહારતયા પરિણતા ભવન્તિ, એવમેવ શર્કરાપ્રભાત આરમ્ભ્ય યાવત્
સપ્તમ પૃથિવી નારકાણામપિ આહારય ઽઽહમ્ : પુદ્ગલા અકાન્તા અપ્રિયા અશુભા
અમનોજ્ઞા અમનોઽમા જ્ઞાતવ્યા इति सर्वत्रालापप्रकारः स्वयमेवोद्बोध्यः ।

સમ્પતિ લેશ્યા પ્રતિપાદનાર્થગાહ-‘इमीसे णं’ इत्यादि, ‘इमीसे णं भंते !’
एतभ्यां खलु भदन्त । ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘नेरइयाणं

સ્તમ્ભઃપ્રભા પૃથિવી તક કે જીવોં કે આહાર રૂપ સે જો પુદ્ગલ પરિણત
હોતે હૈં વે બી અનિષ્ટ આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાલે હી હોતે હૈં । યહાં
આલાપ પ્રકાર એસા હૈ-હે ભદન્ત ! રત્નપ્રભા પૃથિવી કે નૈરયિકોં કે
કૈસે પુદ્ગલ આહાર રૂપ સે પરિણમિત હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ ને
એસા હી કહા હૈ કિ હે ગૌતમ ! જો પુદ્ગલ અનિષ્ટ, અકાન્ત, અપ્રિય,
અશુભ, અમનોજ્ઞા ઓર અમનોઽમ હોતે હૈં વે હી પુદ્ગલ ઉન્કે આહાર
રૂપ સે પરિણત હોતે હૈં । હસી તરફ સે આહારૂપ સે પરિણત હુએ પુદ્ગલ
દ્વિતીય પૃથિવી સે લેકર સાતવીં પૃથિવી તક કે નારકોં કે હોતે હૈં એસા
જાનનાં ચાહિયે રસ સમ્બન્ધ મેં આલાપ પ્રકાર સર્વત્ર સ્વયં હી ઉદ્ભા-
વિત કર લેના ચાહિયે ।

अव लेश्या का प्रतिपादन किया जाता है—‘इमीसे णं भंते ।
रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं कहलेस्साओ पन्नत्ताओ’ हे भदन्त !

ને સાતમી તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વીના કથન સુધીના નારકા જીવોને આહારપણાથી
જે પુદ્ગલો પરિણત થાય છે, તે બધા પણ અનિષ્ટ વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણો
વાળા જ હોય છે. તેના આલાપકોનો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે. હે ભદન્ત ! રત્ન
પ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોને કેવા પુદ્ગલો આહાર પણાથી પરિણત થાય છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! જે પુદ્ગલો અનિષ્ટ, અકાન્ત
અપ્રિય, અશુભ, અમનોજ્ઞા, અને અમનોઽમ હોય છે. તેજ પુદ્ગલો તેમના
આહાર પણાથી પરિણમે છે.

એજ પ્રમાણે આહાર રૂપે પરિણમેલા પુદ્ગલો બીજી પૃથ્વીથી લઈને
સાતમી પૃથ્વી સુધીના નારકોને હોય છે તેમ સમજવું આ સંબંધમાં આ-
લાપકોના પ્રકાર બધેજ સ્વયં બનાવીને સમજાવેલો.

હવે લેશ્યાના સંબંધમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે. આ સંબંધમાં
ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए ‘नेरइया

कइलेस्साओ पन्नत्ताओ' नैरयिकाणां कति-कियत्संख्यकाः लेश्याः प्रज्ञप्ताः-
 कथिताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम !
 ‘एक्का काउलेस्सा पन्नत्ता’ एका एकैव कापोतलेश्या प्रज्ञप्ता रत्नप्रभा नारक
 जीवानामेका कापोतलेश्या भवतीति । ‘एवं सकरप्पमाए वि’ एवं शर्कराप्रभाया-
 मपि यथा रत्नप्रभा नारकाः कापोतलेश्यावन्तस्तथैव शर्कराप्रभा नारका अपि
 कापोतलेश्यावन्तो भवन्तीति । ‘वालुक्कप्पमाए पुच्छा’ व लुकाप्रभायां पृच्छा हे
 भदन्त ! वालुकाप्रभायां तृतीयरत्नपट्टिद्वयां नारकाणां कतिलेश्या भवन्तीति
 पृच्छया संगृह्यते प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! दो
 लेस्साओ पन्नत्ताओ’ वालुकाप्रभा नारकाणां द्वे लेश्ये भवतः ‘तं जहा’ तद्यथा-
 ‘नीललेस्सा काउलेस्सा य’ नीललेश्या कापोतलेश्या च ‘तत्थ जे काउलेस्सा ते
 बहुतरगा’ तत्र-तयो द्वयार्मध्वे ये कापोतलेश्यास्ते बहुतरा अधिका उपरितन

इस रत्नप्रभा पृथिवी के नैरयिकों को कितनी लेश्याएं कही गई हैं !
 उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! एक्का काउलेस्सा पन्नत्ता’ ‘हे गौतम !
 रत्नप्रभा पृथिवी के नैरयिकों के केवल एक ही कापोत लेश्या
 कही गई है-‘एवं सकरप्पमाए वि’ इसी प्रकार से शर्कराप्रभा के
 नारकजीवों के भी केवल एक कापोत लेश्या ही होती है ‘वालु-
 कप्पमाए पुच्छा’ हे भदन्त ! वालुकाप्रभा के नैरयिकों के कितनी
 लेश्याएं होती हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! दो लेस्साओ
 पन्नत्ताओ’ ‘हे गौतम ! वालुकाप्रभा के नैरयिकों के दो लेश्याएं
 होती हैं-‘तं जहा’ जैसे-‘नील लेस्सा काउलेस्सा य’ नील लेश्या और
 कापोत लेश्या’ ‘तत्थ जे काउलेस्सा ते बहुतरा’ इनमें जो कापोत
 लेश्या बाटे हैं वे अधिक हैं-तब ही उपरितन प्रत्यक्षनी नारकों को

ण कइ लेस्साओ पन्नत्ताओ’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकाने
 केटली लेस्साओ पन्नत्ताओ ? आ पत्ता । एतन्मा प्रभु गौतमस्वामीने उठे छे के
 ‘गोयमा ! एक्का काउलेस्सा पन्नत्ताओ’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकाने
 केवण अइ कापोत लेस्साओ पन्नत्ताओ । ‘एवं सकरप्पमाए वि’ एतन्मा प्रभाये
 शर्कराप्रभा पृथ्वीना नारकजीवने केवण अइ कापोत लेस्साओ पन्नत्ताओ
 ‘वालुक्कप्पमाए पुच्छा’ हे भदन्त ! वालुकाप्रभा पृथ्वीना नैरयिकाने केटली
 लेस्साओ पन्नत्ताओ । ‘तं जहा’ जैसे-‘नील लेस्सा काउलेस्सा य’ नील लेस्साओ
 ओ कापोत लेस्साओ’ ‘तत्थ जे काउलेस्सा ते बहुतरा’ इनमें जो कापोत
 लेस्साओ बाटे हैं वे अधिक हैं-तब ही उपरितन प्रत्यक्षनी नारकों को

પ્રસ્તટવર્તિનાં નારકાણાં કાપોતલેશ્યાકત્વાત્ તેષાં ચાતિભૂયસ્કત્વાદિતિ । ‘જે નીલલેસ્સા વંતો પન્નત્તા તે થોવા’ યે નીલલેશ્યાવન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે સ્તોકાઃ કાપોતલેશ્યાપેક્ષયા ન્યૂના ઇતિ । ‘પંકપ્પમાણ પુચ્છા’ પઙ્કપ્પમાયાં પૃચ્છા હે ભદન્ત ! પઙ્કપ્પમા પૃથિવી નારકાણાં કતિલેશ્યા ભવન્તીતિ પૃચ્છયા સંગૃહ્યતે ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘એકકા નીલલેસ્સા પન્નત્તા’ એકા નીલલેશ્યા પઙ્કપ્પમા નારકાણાં ભવતિ, સા ચ તૃતીય પૃથિવીગત નીલલેશ્યાપેક્ષયા અવિશુદ્ધતરા ભવતીતિ । ‘ધૂમપ્પમાણ પુચ્છા’ ધૂમપ્પમાયાં પૃચ્છા હે ભદન્ત ! ધૂમપ્પમાનારકાણાં કતિલેશ્યા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દો લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ દ્વે લેશ્યે પ્રજ્ઞપ્તે ‘તં જહા’ તથા-‘કિણ્હલેસ્સાય નીલલેસ્સાય’ કુણ્ણલેશ્યા ચ નીલલેશ્યા ચ ‘તે બહુતરગા જે નીલલેસ્સા’ તે વહુતરા

કાપોત લેશ્યા હોતી હૈં ઓર યે ઉપરિતન પ્રસ્તટવર્તી નારક અધિક હૈં । તથા ‘યે નીલ લેશ્યાવન્તઃ’ જો નારક યહાં નીલ લેશ્યા વાલે હૈં વે કાપોત લેશ્યાવાલોં કી અપેક્ષા ન્યૂન-કમ્મ હૈં-‘પંકપ્પમાણ પુચ્છા’ ‘હે ભદન્ત ! પઙ્કપ્પમા પૃથિવી કી નારકોં કી કિતની લેશ્યાણં હોતી હૈં ?’ હસ્ત પ્રશ્નકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! એકકા નીલલેસ્સા પન્નત્તા ‘હે ગૌતમ પઙ્કપ્પમા કી નારકોં કી કેવલ એક નીલ લેશ્યા હી હોતી હૈં । વહ તીસરી પૃથિવી કી નીલલેશ્યા કી અપેક્ષા અવિશુદ્ધ હોતી હૈં । ‘ધૂમપ્પમાણ પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ધૂમપ્પમા કી નૈરયિકોં કી કિતની લેશ્યાણં હોતી હૈં ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ધૂમપ્પમા કી નૈરયિકોં કી ‘દો લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ ‘દો લેશ્યાણં હોતી હૈં । ‘તં જહા’ જૈસે ‘કિણ્હલેસ્સાય નીલલેસ્સા ય’ કુણ્ણ

લેશ્યાવાળા હોય છે, તેઓ વધારે છે, કેમકે ઉપરના પ્રસ્તટમાં રહેવાવાળા નારકોને કાપોત લેશ્યાજ હોય છે. અને તેવા આ ઉપરના પ્રસ્તટમાં રહેવાવાળા નારકો અધિક છે. તથા ‘યે નીલલેશ્યાવન્તઃ’ જે નારકો નીલ લેશ્યાવાળા હોય છે, તેઓ કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોની અપેક્ષાએ ન્યૂન-થોડા છે.

‘પંકપ્પમાણ પુચ્છા’ હે ભગવન્ પંકપ્પમા પૃથ્વીના નારકોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! એકકા નીલ લેસ્સા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! પંકપ્પમા પૃથ્વીના નારકોને કેવળ એક નીલ લેશ્યાજ હોય છે. અને તે ત્રીજી પૃથ્વીની નીલ લેશ્યાની અપેક્ષાએ અવિશુદ્ધ હોય છે. ‘ધૂમપ્પમાણ પુચ્છા’ હે ભગવન્ ધૂમપ્પમા પૃથ્વીના નૈરયિકોંને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા હે ગૌતમ ! ધૂમપ્પમા પૃથ્વીના નૈરયિકોંને ‘દો લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ’ બે લેશ્યાઓ કહી છે. ‘તં જહા’ તે બે લેશ્યાઓ આ પ્રમાણે છે. ‘કિણ્હલેસ્સા ય નીલલેસ્સા ય’ એક કુણ્ણલેશ્યા અને

ये नीललेश्याः धूमप्रभायां नीललेश्या नारका अधिकाः सन्ति 'ते थोवतरगा जे कण्हलेस्सा' ते स्तोकतराः सन्ति ये कृष्णलेश्याः भावना माग्वदेव, 'तमाए पुच्छा' तमायां पृच्छा हे भदन्त ! तमःप्रभानारकाणां कतिलेश्या भवन्तीति पृच्छया संगृह्यते प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'एक्का किण्हलेस्सा' एका कृष्णलेश्या भवति तमःप्रभा नारकाणाम्, सा च धूमप्रभा पृथिवीगत कृष्णलेश्यापेक्षया अविशुद्धतरा भवति 'अहे सत्तमाए एका परमकिण्हलेस्सा' हे भदन्त अधःसप्तमी नारकाणां कतिलेश्या भवन्ति हे गौतम ! अधःसप्तमी नारकाणामेका परम कृष्णलेश्या भवति तदुक्तम्—

'काऊ दोसु तइयाए मीसिया नीलिया चउत्थीए ।

पंचमियाए मीसा कण्हा तत्तो परम कण्हा' ॥१॥

कापोती द्वयो रत्तवीयस्यां मिश्रा नीला च चतुर्थ्याम् ।

पञ्चम्यां मिश्रा कृष्णा ततः परम कृष्णा ॥१॥ इतिच्छाया ।

लेश्या और नीललेश्या 'ते थोवतरका जे नीललेस्सा' इनमें से धूमप्रभा पृथिवी में नीललेश्या वाले नारक अधिक हैं और 'ते थोवतरका जे कण्हलेस्सा' 'कृष्ण लेश्या वाले जीव कम हैं । भावना पूर्ववत् समझ लेना चाहिये । 'तमाए पुच्छा' 'हे भदन्त ! तमःप्रभा पृथिवी के नैरविको' के कितनी लेश्याएं होती हैं ? 'गोयमा' 'एक्का किण्ह लेस्सा' एक कृष्ण लेश्या ही होती है और यह कृष्णलेश्या धूमप्रभा गत कृष्णलेश्या की अपेक्षा अविशुद्धतर होती है । 'अहे सत्तमाए एक्का परम किण्हलेस्सा' हे भदन्त ! अधः सप्तमी पृथिवी के नारकों के कितनी लेश्याएं होती हैं ? हे गौतम ! अधः सप्तमी पृथिवी के नारकों के केवल एक परम कृष्ण लेश्या ही होती है । तदुक्तम्—'काऊ दोसु' इत्यादि अर्थात् रत्नप्रभा और शर्कराप्रभा, इन दोनों दण्डियों में कापोत लेश्या होती है,

भीछ नीललेश्या 'ते थोवतरका जे नीललेस्सा' तमायां धूमप्रभा पृथ्वीना नील लेश्यावाणा नारका वधाहे डाय छे अने 'ते थोवतरका जे कण्हलेस्सा' कृष्ण लेश्या वाणा नारक छवे आछा डाय छे आनी अने पछेछा उवा प्रम छे समजवी.

'तमाए पुच्छा' हे भदन्त तमःप्रभा पृथ्वीना नैरविके केरवी लेश्यावाणा डाय छे ? 'गोयमा' एक्का किण्हलेस्सा' हे गौतम ! केठ कृष्ण लेश्या न तमने डाय छे अने आ कृष्ण लेस्सा . . . पृथ्वीना केठ कृष्णलेस्सा की अपेक्षा अविशुद्धतर छे अने 'अहे सत्तमाए एक्का परमकिण्हलेस्सा' हे भदन्त अधःसप्तमी पृथ्वीना नारकोने केठ केठ परम कृष्ण लेश्यावा डाय

પ્રસ્તટવર્તિનાં નારકાણાં કાપોતલેશ્યાકત્વાત્ તેષાં ચાતિભૂયસ્કત્વાદિતિ । 'જે નીલલેસ્સા વંતો પન્નત્તા તે થોવા' યે નીલલેશ્યાવન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે સ્તોકાઃ કાપોતલેશ્યાપેક્ષયા ન્યૂના ઇતિ । 'પંકપ્પમાણ પુચ્છા' પઙ્કપમાયાં પૃચ્છા હે ભદન્ત ! પઙ્કપમા પૃથિવી નારકાણાં કતિલેશ્યા ભવન્તીતિ પૃચ્છયા સંગૃહ્યતે ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'એકા નીલલેસ્સા પન્નત્તા' એકા નીલલેશ્યા પઙ્કપમા નારકાણાં ભવતિ, સા ચ તૃતીય પૃથિવીગત નીલલેશ્યાપેક્ષયા અવિશુદ્ધતરા ભવતીતિ । 'ધૂમપ્પમાણ પુચ્છા' ધૂમપ્રમાયાં પૃચ્છા હે ભદન્ત ! ધૂમપ્રમાનારકાણાં કતિલેશ્યા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'દો લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ' દ્વે લેશ્યે પ્રજ્ઞપ્તે 'તં જહા' તથા—'કિણ્હલેસ્સાય નીલલેસ્સાય' કૃષ્ણલેશ્યા ચ નીલલેશ્યા ચ 'તે વહુતરગા જે નીલલેસ્સા' તે વહુતરા

કાપોત લેશ્યા હોતો હૈં ઓર યે ઉપરિતન પ્રસ્તટવર્તી નારક અધિક હૈં । તથા 'યે નીલ લેશ્યાવન્તઃ' જો નારક યહાં નીલ લેશ્યા વાલે હૈં વે કાપોત લેશ્યાવાલોં કી અપેક્ષા ન્યૂન-કમ્મ હૈં—'પંકપ્પમાણ પુચ્છા' 'હે ભદન્ત ! પઙ્કપમા પૃથિવી કે નારકોં કે કિતની લેશ્યાણં હોતી હૈં ?' હસ પ્રશ્નકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—'ગોયમા ! એકા નીલલેસ્સા પન્નત્તા 'હે ગૌતમ પઙ્કપમા કે નારકોં કે કેવલ એક નીલ લેશ્યા હી હોતી હૈં । વહ તીસરી પૃથિવી કી નીલલેશ્યા કી અપેક્ષા અવિશુદ્ધ હોતી હૈં । 'ધૂમપ્પમાણ પુચ્છા' હે ભદન્ત ! ધૂમપ્રમા કે નૈરયિકોં કે કિતની લેશ્યાણં હોતી હૈં ? 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! ધૂમપ્રમા કે નૈરયિકોં કે 'દો લેસ્સાઓ પન્નાત્તાઓ' 'દો લેશ્યાણં હોતી હૈં । 'તં જહા' જૈસે 'કિણ્હલેસ્સાય નીલલેસ્સા ય' કૃષ્ણ

લેશ્યાવાળા હોય છે, તેઓ વધારે છે, કેમકે ઉપરના પ્રસ્તટમાં રહેવાવાળા નારકોને કાપોત લેશ્યાજ હોય છે. અને તેવા આ ઉપરના પ્રસ્તટમાં રહેવાવાળા નારકો અધિક છે. તથા 'યે નીલલેશ્યાવન્તઃ' જે નારકો નીલ લેશ્યાવાળા હોય છે, તેઓ કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોની અપેક્ષાએ ન્યૂન-થોડા છે.

'પંકપ્પમાણ પુચ્છા' હે ભગવન્ પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'ગોયમા ! એકા નીલ લેસ્સા પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકોને કેવળ એક નીલ લેશ્યાજ હોય છે. અને તે ત્રીજી પૃથ્વીની નીલ લેશ્યાની અપેક્ષાએ અવિશુદ્ધ હોય છે. 'ધૂમપ્પમાણ પુચ્છા' હે ભગવન્ ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોને કેટલી લેશ્યાઓ હોય છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'ગોયમા હે ગૌતમ ! ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોને 'દો લેસ્સાઓ પન્નત્તાઓ' બે લેશ્યાઓ કહી છે. 'તં જહા' તે બે લેશ્યાઓ આ પ્રમાણે છે. 'કિણ્હલેસ્સા ય નીલલેસ્સા ય' એક કૃષ્ણલેશ્યા અને

યે નીલલેશ્યાઃ ધૂમપ્રભાયાં નીલલેશ્યા નારકા અધિકાઃ સન્તિ 'તે થોવતરગા જે કળહલેસ્સા' તે સ્તોકતરાઃ સન્તિ યે કૃષ્ણલેશ્યાઃ ભાવના પ્રાગ્વદેવ, 'તમાએ પુચ્છા' તમાયાં પૃચ્છા હે મદન્ત ! તમઃપ્રમાનારકાણાં કતિલેશ્યા મવન્તીતિ પૃચ્છયા સંગૃહ્યતે પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'એકા કિળહલેસ્સા' એકા કૃષ્ણલેશ્યા મવતિ તમાપ્રમા નારકાણામ્, સાચ ધૂમપ્રમા પૃથિવીગત કૃષ્ણલેશ્યાપેક્ષયા અવિશુદ્ધતરા મવતિ 'અહે સત્તમાએ એકા પરમકિળહલેસ્સા' હે મદન્ત અધઃસપ્તમી નારકાણાં કતિલેશ્યા મવન્તિ હે ગૌતમ ! અધઃસપ્તમી નારકાણામેકા પરમ કૃષ્ણલેશ્યા મવતિ તદુક્તમ્—

‘કાઝ દોસુ તડ્યાએ મીસિયા નીલિયા ચડત્થીએ ।

પંચમિયાએ મીસા કળહા તત્તો પરમ કળહા’ ॥૧॥

કાપોતી દ્વયો સ્તૃતીયશ્યાં મિશ્રા નીલા ચ ચતુર્થ્યામ્ ।

પન્ચમ્યાં મિશ્રા કૃષ્ણા તતઃ પરમ કૃષ્ણા ॥૧॥ ઇતિચ્છાયા ।

લેશ્યા ઓર નીલલેશ્યા 'તે બહુતરકા જે નીલલેસ્સા' હનમેં સે ધૂમપ્રમા પૃથિવી મેં નીલલેશ્યાં વાલે નારકા અધિક હૈં ઓર 'તે થોવતરકા જે કળહલેસ્સા' 'કૃષ્ણ લેશ્યા વાલે જીવ કમ હૈ । ભાવના પૂર્વવત્ સમજ લેના ચાહિયે । 'તમાએ પુચ્છા' 'હે મદન્ત ! તમઃપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકો' કે કિતની લેશ્યાએં હોતી હૈં ? 'ગોયમા' 'એકા કિળહ લેસ્સા' એક કૃષ્ણ લેશ્યા હી હોતી હૈં ઓર યહ કૃષ્ણલેશ્યા ધૂમપ્રમા ગત કૃષ્ણલેશ્યા કી અપેક્ષા અવિશુદ્ધતર હોતી હૈં । 'અહે સત્તમાએ એકા પરમ કિળહલેસ્સા' હે મદન્ત ! અધઃ સપ્તમી પૃથિવી કે નારકો' કે કિતની લેશ્યાએં હોતી હૈં ? હે ગૌતમ ! અધઃ સપ્તમી પૃથિવી કે નારકો' કે કેવલ એક પરમ કૃષ્ણ લેશ્યા હી હોતી હૈં । તદુક્તમ્—'કાઝદોસુ' ઇત્યાદિ અર્થાત્ રત્નપ્રમા ઓર શર્કરાપ્રમા, હન દોનોં પૃથિવિયોં મેં કાપોત લેશ્યા હોતી હૈં,

ખીલ નીલલેશ્યા 'તે બહુતરકા જે નીલલેસ્સા' તેમાથી ધૂમપ્રભા પૃથ્વીમાં નીલ લેશ્યાવાળા નારકો વધારે હોય છે. અને 'તે થોવતરકા જે કળહલેસ્સા' કૃષ્ણ લેશ્યા વાળા નારકા ઓવો ઓછા હોય છે. આની ભાવના પહેલા કહ્યા પ્રમાણે સમજવી.

'તમાએ પુચ્છા' હે ભગવન્ તમપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકો કેટલી લેશ્યાવાળા હોય છે ? 'ગોયમા એકા કિળહલેસ્સા' હે ગૌતમ ! એક કૃષ્ણ લેશ્યા જ તેમને હોય છે અને આ કૃષ્ણ લેશ્યા ધૂમપ્રભા પૃથ્વીમાં કહેલી કૃષ્ણલેશ્યાની અપેક્ષાએ અવિશુદ્ધતર હોય છે. 'અહે સત્તમાએ એકા પરમકિળહલેસ્સા' હે ભગવન્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના નારકોને કેવળ એક પરમ કૃષ્ણ લેશ્યાજ હોય

સમ્પતિ-નારકાણાં સમ્યગ્દૃષ્ટિવાદિ વિશેષમતિપાદનાર્થજાઠ-‘इमीसे जं’ इत्यादि, ‘इमीसे जं भंते’ एतस्यां खलु भदन्त ! ‘रयणप्यभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘नेरइया’ नैरयिकाः ‘किं सम्मादिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी’ किं सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयो वा सम्यग्मिथ्या (मिश्र) दृष्टयो वा भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि सम्मामिच्छादिट्ठी वि’ रत्नप्रभानारकाः सम्यग्दृष्टयोऽपि भवन्ति मिथ्यादृष्टयोऽपि भवन्ति, सम्यग्मिथ्यादृष्टयोऽपि भवन्तीति । ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ एवं

તીસરી વાલુકાપ્રભા મેં મિશ્ર નીલ ઔર કાપોત એ દો લેહ્યાએં હોતે હૈં । ચૌથે પંક્રપ્રભા પૃથિવી મેં નીલ હોતી હૈ । પાંચવી ધૂમપ્રભા પૃથિવી મેં મિશ્ર-કૃષ્ણ લેહ્યા ઔર નીલેહ્યા એ દો લેહ્યાએં હોતી હૈં । છઠી તમઃપ્રભા પૃથિવી મેં કૃષ્ણ લેહ્યા ઔર સાતવીં મેં પરમકૃષ્ણ લેહ્યા હોતી હૈં ।

અચ નારકોં કી દૃષ્ટિ વિષય કે મેં કહતે હૈ-‘इमीसे जं भंते !’ हे भदन्त ! इस ‘रयणप्यभाए पुढवीए’ रत्नप्रभा पृथिवी में रहने वाले ‘नेरइया’ नैरयिक ‘किं सम्मादिट्ठी, मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी’ क्या सम्यग्दृष्टि होते हैं ? या मिथ्यादृष्टि होते हैं ? या मिश्रदृष्टि होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! सम्मदिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी वि’ हे गौतम ! प्रथमपृथिवी गत नैरयिक सम्यग्दृष्टि होते हैं मिथ्या दृष्टि भी होते हैं और मिश्रदृष्टि भी होते हैं ‘एवं जाव अहे सत्तमाए’ इसी तरह

છે તદુક્તમ્ ‘કાવદોત્તુ’ ઇત્યાદિ અર્થાત્ રત્નપ્રભા, અને શર્કરાપ્રભા આ બે પૃથ્વીયે.માં કાપોત લેશ્યા હોય છે. અને નીલ વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીમાં મિશ્ર રીતે નીલ અને કાપોત એ બે લેશ્યાઓ હોય છે. ચોથી પંક્રપ્રભા પૃથ્વીમાં નીલ લેશ્યા હોય છે. પાંચમી ધૂમપ્રભા પૃથ્વીમાં મિશ્ર એટલે કે કૃષ્ણ લેશ્યા અને નીલ લેશ્યાઓ બે લેશ્યાઓ હોય છે. છઠી તમઃપ્રભા પૃથ્વીમાં કૃષ્ણ લેશ્યા અને સાતમી તમસ્તમા નામની પૃથ્વીમાં પરમ કૃષ્ણ લેશ્યા હોય છે । ૧ ।

હવે નારકોની દૃષ્ટિના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવે છે ‘इमीसे जं भंते !’ હે ભગવન્ આ ‘रयणप्यभाए पुढवीए’ रत्नप्रभा पृथ्वीમાં રહેવાવાળા ‘नेरइया’ नैरयिकો ‘किं सम्मादिट्ठी, मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी’ शुं सम्यग्दृष्टि वाणा હોય છે ? કે મિથ્યા દૃષ્ટિ વાળા હોય છે ? અથવા સમ્યગ્ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા એટલે કે મિશ્ર દૃષ્ટિવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘गोयमा ! सम्मदिट्ठी, वि मिच्छादिट्ठी वि, सम्मामिच्छादिट्ठी वि’ હે ગૌતમ ! પહેલી પૃથ્વીમાં રહેલા નૈરયિકો સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે, મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે, અને મિશ્ર દૃષ્ટિવાળા પણ હોય છે. ‘एवं’

યાવદ્ધયઃ સ્પૃગ્મ્યમ્ રત્નપ્રમાનારકવદેવ શર્વરાપ્રમા બાલુકા પ્રમા પદ્મપ્રમા ધૂમ-
પ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમપ્રમા નારકા સમ્યગ્દૃષ્ટયોઽપિ ભવન્તિ મિથ્યાદૃષ્ટયોઽપિ
ભવન્તિ । સમ્યગ્મિથ્યા (મિશ્ર) દૃષ્ટયોઽપિ ભવન્તીતિ ભાવઃ ।

સમ્બત્તિ-જ્ઞાનિત્વાજ્ઞાનિત્વં દર્શયતિ-‘इमीसे णं’ इत्यादि, ‘इमीसे णं भंते !’
एतस्यां खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘नेरइया
किं नाणी अन्न णी’ नैरयिकाः किं ज्ञानिनो भवन्ति अज्ञानिनो वा भवन्तीति प्रश्नः
भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णाणी वि अन्नाणी वि’
ज्ञानिनोऽपि भवन्ति अज्ञानिनोऽपि भवन्ति रत्नप्रभा नारका इति । ‘जे नाणी ते
नियमा तिन्नाणी’ तत्र ये ज्ञानिनस्ते नियमतस्त्रिज्ञानिनः, ‘तं जहा’ तद्यथा-
‘आभिणिबोहियणाणी’ आभिनिबोधिक ज्ञानिनः ‘सुयणाणी’ श्रुतज्ञानिनः ‘ओहिना-

का कथन द्वितीय पृथिवी से लेकर अधः सप्तमी पृथिवी तक के नारको’
के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये अर्थात् द्वितीय पृथिवी के नैरयिकों’
से लेकर सातवीं पृथिवी तक के नैरयिक सम्यग्दृष्टि भी होते हैं मिथ्या
दृष्टि भी होते हैं और मिश्रदृष्टि भी होते हैं ।

अब नैरयिकों का ज्ञान अज्ञान द्वार कहते हैं-‘इमीसे णं भंते रयण-
प्पभाए पुढवीए नेरइया किं नाणी अन्नाणी’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा
पृथिवी के नैरयिक क्या ज्ञानी होते हैं ? या अज्ञानी होते हैं ? उत्तर में
प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! णाणी वि अन्नाणी वि’ हे गौतम ! इस रत्न-
प्रभा पृथिवी के नैरयिक ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं ।
‘जे नाणी ते नियमा तिन्नाणी’ जो ज्ञानी होते हैं वे नियम से तीन ज्ञान

‘જાવ અહે સત્તમાહ’ આજ પ્રમાણેનું કથન બીજી પૃથ્વીથી લઈને અધઃસપ્તમી
પૃથ્વી સુધીના નારકોના સંબંધમાં પણ સમજવું અર્થાત્ બીજી પૃથ્વીના
નૈરયિકોથી લઈને સાતમી પૃથ્વી સુધીના નૈરયિકો સમ્યગ્ દૃષ્ટિ વાળા પણ હોય
છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ વાળા પણ હોય છે અને મિશ્ર દૃષ્ટિ વાળા પણ હોય છે.

હવે નૈરયિકોના જ્ઞાન અને અજ્ઞાન દ્વારના સંબંધમાં કથન કરવા માંઆવે છે.
આ સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે કે ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए
पुढवीए नेरइया किं नाणी अन्नाणी’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકો
જ્ઞાની હોય છે ? કે અજ્ઞાની હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને
કહે છે કે ‘गोयमा ! णाणी वि अण्णाणी वि’ હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા
પૃથ્વીના નૈરયિકો જ્ઞાની પણ હોય છે, અને અજ્ઞાની પણ હોય છે ‘जे नाणी
ते नियमा तिन्नाणी’ હે ગૌતમ ! જે જ્ઞાની હોય છે, તેઓ નિયમથી. ત્રણ
જ્ઞાન વાળા હોય છે. ‘तं जहा’ તે ત્રણ જ્ઞાન આ પ્રમાણે છે. જેમકે ‘आभि-

ળીય' અવધિજ્ઞાનિનશ્ચ 'જે અન્નાળી' ચેત્વજ્ઞાનિનઃ, 'અત્યે ગદ્યા દુઅન્નાળી' સન્ત્યે-
કકે દ્વચજ્ઞાનિનઃ 'અત્યે ગદ્યા તિ અન્નાળી' સન્ત્યેકકે ત્ર્યજ્ઞાનિનઃ 'જે દુઅન્નાળી
તે નિયમા મદ્ અન્નાળી ય સુચ અન્નાળીય' તત્ર યે દ્વચજ્ઞાનિનસ્તે નિયમતો મત્ય
જ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ યે અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે તે અપર્યાપ્તાવ-
સ્થાયાં દ્વચ જ્ઞાનિનઃ શેષ કાલે તુ તેષામ્પિ ત્ર્યજ્ઞાનિતા 'જે તિ અન્નાળી
વિભંગનાળી વિ' યે તુ ત્ર્યજ્ઞાનિનઃ તે નિયમા મદ્અન્નાળી સુચ અન્નાળી
તે નિયમતો મત્યજ્ઞાનોનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનો વિમ્બજ્ઞ જ્ઞાનિનેઽપિ અવન્તીતિ । સેસા ણ

વાલે હોતે હૈ—'તં જહા' જૈસે—'આઅિણિબોહિયનાળી, સુચનાળી, ઓહિ-
નાળી' મતિજ્ઞાન વાલે હોતે હૈ શ્રુતજ્ઞાન વાલે હોતે હૈ' ઓર અવધિ
જ્ઞાન વાલે હોતે હૈ । 'જે અન્નાળી' ઓર જો અજ્ઞાની હોતે હૈ વે 'અત્યેગ-
દ્યા દુઅન્નાળી' કિતનેક તો દો અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈ 'અત્યેગદ્યા
તિ અન્નાળી' ઓર કિતનેક ત્રીન અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈ । 'જે દુઅન્નાળી'
જો નારક દો અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈ—વે 'નિયમા મદ્ અન્નાળી ય સુચ
અન્નાળી ય' નિયમ સે એક મતિઅજ્ઞાનવાલે ઓર દૂસરે શ્રુત અજ્ઞાનવાલે
હોતે હૈ' તથા—'જે તિ અન્નાળી તે નિયમા—મદ્ અન્નાળી, સુચ અન્નાળી
વિભંગનાળી વિ'જો નારકી ત્રીન અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈ' વે નિયમ સે મતિ
અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈ, શ્રુત અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈ, ઓર વિભંગજ્ઞાન વાલે
હોતે હૈ । જો જીવ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ
વે અપર્યાપ્તાવસ્થા મેં હી દો અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈ ઓર પીછે કે સમય
મેં તો વે મી ત્રીન અજ્ઞાન વાલે હો જાતે હૈ । इसीलिये कितनेक
नारकी दो अज्ञान वाले होते हैं ऐसा कहा गया है । 'सेसाण

ણિવોહિય નાળી, સુચનાળી, ઓહિનાળી' મતિજ્ઞાન વાળા હોય છે. શ્રુતજ્ઞાન વાળા
હોય છે, અને અવધિજ્ઞાની વાળા હોય છે. 'જે અન્નાળી' અને જેઓ અજ્ઞાની હોય
છે, તેઓ નિયમથી 'અત્યે ગદ્યા તિ અન્નાળી' અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય
છે, 'જે દુ અન્નાળી' જે નારકો એ અજ્ઞાન વાળા હોય છે, તેઓ 'નિયમા મદ્
અન્નાળી ય સુચ અન્નાળીય' નિયમથી જ મતિ અજ્ઞાનવાળા અને શ્રુત અજ્ઞાન
વાળા છે. 'જે તિ અન્નાળી તે નિયમા મદ્ અન્નાળી સુચ અન્નાળી વિભંગ
નાળી' જે નારકીયો ત્રણ અજ્ઞાન વાળા હોય છે. તેઓ નિયમથી મતિ અજ્ઞાન
વાળા હોય છે, શ્રુત અજ્ઞાન વાળા હોય છે અને વિભંગજ્ઞાન વાળા હોય છે.
જે છવે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ અપર્યાપ્ત
અવસ્થામાં જ એ અજ્ઞાન વાળા હોય છે. અને પછીના સમયમાં તો તેઓ પણ
ત્રણ અજ્ઞાનવાળા બની જાય છે તેથી જ કેટલાક નારકીયો એ અજ્ઞાનવાળા
હોય છે. તેમ કહેવામાં આવ્યું છે.

જાણી વિ અજ્ઞાણી વિ તિન્નિ જાવ અહે સત્તમાઈ' શેષઃ સ્વલુ જ્ઞાનિનોડપિ અજ્ઞા-
નિનોડપિ ત્રીણિ યાવદધઃ સપ્તમ્યામ્' ઇતિ, શેષઃ શર્કરાપ્રભાત આરમ્ભ્ય અધઃસપ્તમી
પર્યન્ત ષટ્ પૃથિવીસ્થિતનારકા જ્ઞાનિનોડપિ સન્તિ અજ્ઞાનિનોડપિ સન્તિ, તત્ર
'તિન્નિ' ઇતિ તેષાં જ્ઞાનાનિ નિયમાત્ ત્રીણિ ભવન્તિ તથૈવ અજ્ઞાનાન્યપિ ચ તેષાં
નિયમાત્ ત્રીણ્યેવ 'અત્યેગદ્યા દુઅન્નાણી' ઇતિ વક્તવ્યમ્' ઇતિ વિશેષઃ । તથાહિ=
શર્કરાપૃથિવી વાલુકાપ્રમા પદ્મપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમઃપ્રમા નારકાઃ
નિયમાત્ ત્રિજ્ઞાનિનોડપિ ત્ર્યજ્ઞાનિનોડપિ ભવન્તિ આલાપપ્રકારશ્ચેત્યમ્ । તથાહિ=
શર્કરાપ્રમા પૃથિવી નારકાઃસ્વલુ ભદન્ત ! કિં જ્ઞાનિનોડજ્ઞાનિનઃ, યગવાનાહ ગૌતમ !
જ્ઞાનિનોડપિ અજ્ઞાનિનોડપિ શર્કરાપ્રમાયામપિ સમ્યગ્દશાં મિથ્યાદશાં ચ ભાવાત્ તત્ર
યે જ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ ત્રિજ્ઞાનિનઃ તચ્ચથા-આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ શ્રુતજ્ઞાનિનો-
ડવધિજ્ઞાનિનશ્ચ, યે અજ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ ત્ર્યજ્ઞાનિનો મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનો

જાણી વિ, અજ્ઞાણી વિ તિન્નિ જાવ અહે સત્તમાઈ' હસી પ્રકાર સે શર્કરા
પ્રમા કે, વાલુકાપ્રમા કે પદ્મપ્રમા કે, ધૂમપ્રમા કે તમઃપ્રમા કે ઓર
તમસ્તમઃપ્રમા પૃથિવી કે નારક જીવ ઓ જ્ઞાની ઓર અજ્ઞાની દોનો
હોતે હૈં' યદિ વે જ્ઞાની હોતે હૈં' તો નિયમ સે ત્રીજ જ્ઞાન વાલે હોતે હૈં'
ઓર યદિ અજ્ઞાની હોતે હૈં' તો ત્રીજ અજ્ઞાન વાલે હોતે । હન્ન સમ્બન્ધ
મેં આલાપ પ્રકાર પ્રથમ પૃથિવી મેં જૈસા આલાપ પ્રકાર કહા ગયા હૈં
વૈસા દ્વિતીય પૃથિવી આદિ શબ્દ લગાકર સ્વયં ઉદ્ભાવિત કર લેના
ચાહિયે પરન્તુ દ્વિતીય શર્કરાપ્રમા પૃથિવી સે લગાકર ત્રીજી પૃથિવી
તક કે નારકોં મેં 'હનમેં કિતનેક દો અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં' 'એસા કથન
નહીં કરના ચાહિયે ક્યોંકિં યહ કથન અસંજી જીવોં સે આકર જો
જીવ નારક પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતા હૈં' ઉસકી અપેક્ષા સે ક્રિયા ગયા

‘સેસાણં નાણી વિ અજ્ઞાણાણિ વિ તિન્નિ જાવ અહે સત્તમાઈ’ આજ પ્રમાણે
શર્કરાપ્રમાના, વાલુકાપ્રમાના, પદ્મપ્રમાના, ધૂમપ્રમાના, તમ પ્રમાના અને તમ
સ્તમાપ્રમા પૃથ્વીના નારક જીવો પણ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની હોય છે જો તેઓ
જ્ઞાની હોય છે, તો તેઓ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે અને જો અજ્ઞાની
હોય છે, તો ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. આ સંબંધમાં આલાપકોનો પ્રકર પહેલી
પૃથ્વીમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે, તે જ પ્રમાણે બીજી પૃથ્વી, અને ત્રીજી
પૃથ્વી વિગેરે શબ્દો લગાવીને સ્વયં સમજી લેવા. જોઈએ પરંતુ બીજી શર્કરાપ્રમા
પૃથ્વીથી લઈને સાતમી પૃથ્વી સુધીના નારકોમાં ‘તેઓમાં કેટલાક જે અજ્ઞાન
વાળા હોય છે. આ પ્રમાણેનું કથન કરવું ન જોઈએ. કેમકે આ કથન અસંજી
જીવોમાંથી આવીને જે જીવો નારકપર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેની અપેક્ષાથી

વિભક્તજ્ઞાનિનશ્ચ સંક્ષિપ્ત્વેન્દ્રિયેભ્ય એવાગત્ય શર્કરાપ્રમાયામુત્પાદાત્ ? એવં વાલુકા-
પ્રમા પક્કપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા પૃથિવીર્વાગિ નારકાણાં નિયમાત્તિજ્ઞાનિત્વં નિય-
માત્ ત્રયજ્ઞાનિત્વં ચ જ્ઞાતવ્યમ્, સર્વત્ર સંક્ષિપ્ત્વેન્દ્રિયેભ્ય એવાગત્યોત્પાદમાવાત્ ।
તમસ્તમઃપ્રમા પૃથિવી નારકાઃ સ્વલુ ભદન્ત । કિં જ્ઞાનિનોઽજ્ઞાનિનો વા ગૌતમ ।
જ્ઞાનિનોઽપિ અજ્ઞાનિનોઽપિ સપ્તમ્યાપિ સંક્ષિપ્ત્વેન્દ્રિયેભ્ય એવાગત્ય ઉત્પાદાત્
તત્ર યે જ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ ત્રિજ્ઞાનિનઃ આભિનિવોચિ ત્તજ્ઞાનિનઃ શ્રુતજ્ઞાનિનોઽવધિ-
જ્ઞાનિનશ્ચેતિ યે ત્વજ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ ત્રયજ્ઞાનિનઃ તદ્વચા-મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞા-
નિનઃ વિભક્તજ્ઞાનિનશ્ચેતિ ।

સમ્પ્રતિ--યોગપ્રતિપાદનાર્થમાહ--‘હમીસે જં મંતે !’
એતસ્યાં સ્વલુ ભદન્ત ! ‘ચળપ્પમાણ પુઢ્વીણ’ રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યામ્ ‘કિં મળ-
હૈ પરન્તુ દ્વિતીયાદિક પૃથિવી સે ટેકાર સાતવીં પૃથિવી તક કે
નારક સંજી પચ્ચેન્દ્રિયોં મેં સે હી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અતઃ !
સમસ્ત પૃથિવિયોં કે નારક જ્ઞાની ઓર અજ્ઞાની મી હોતે હૈં’ ‘એસા
જબ કહા જાતા હૈ તો હસ અવસ્થા મેં યે નિયમ સે તીન મતિ શ્રુત
અવધિજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં જો જ્ઞાની હોતે હૈં વે નિયમ સે મતિઅજ્ઞાની
શ્રુતઅજ્ઞાની ઓર વિભંગજ્ઞાની હોતે હૈં’ એસા હી કહના ચાહિયે કિન્તુ
‘અત્થે ગહયા દુઅન્નાણી’ કિતનેક દો અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં ‘એમા નહીં
કહના ચાહિયે કયોંકિ રત્નપ્રમા કે સિદ્ધાંત કી સબ પૃથિવિયોં મેં નારક
તીન અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં’ ।

અવ યોગ કા પ્રતિપાદન કરતે હૈ--‘હમીસે જં મંતે ! ચળપ્પમાણ
પુઢ્વીણ’ હે ભદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ‘નેરહ્યા’ નૈરયિક ‘કિં

કરવામાં આવેલ છે. પરંતુ બીજી પૃથ્વીથી લઈને સાતમી પૃથ્વી સુધીના
નારકજીવો સંજી પચ્ચેન્દ્રિયોમાંથી જ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી આ
સઘળી પૃથ્વીઓના નારકો જ્ઞાની અને અજ્ઞાની હોય છે. ‘એમ જ્યારે કહેવામાં
આવે છે, તો આ અવસ્થામાં આ નિયમથી મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન
એ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે. અને જેઓ અજ્ઞાની હોય છે તેઓ નિયમથી
મતિ અજ્ઞાનવાળા, શ્રુત અજ્ઞાન વાળા, અને વિભંગજ્ઞાનવાળા હોય છે.
એમ જ કહેવું જોઈએ. પરંતુ ‘અત્થે ગહયા દુઅન્નાણી’ કેટલાક એ અજ્ઞાન
વાળા હોય છે. તેમ કહેવું ન જોઈએ કેમકે રત્નપ્રમા પૃથ્વી સિવાયની બધીજ
પૃથ્વીઓમાં નારકો ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે

હવે યોગના સંબંધમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે ‘હમીસે જં મંતે !
ચળપ્પમાણ પુઢ્વીણ હે ભગવન્, આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ‘નેરહ્યા’ નૈરયિકો

જોગી વહજોગી કાયજોગી' કિં મનોયોગિનો વચોયોગિનઃ કાયયોગિનો વેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिष्णि वि’ त्रयोऽपि हे गौतम ! रत्नप्रमानारका मનોयોगिનો भवन्ति वचोयોगिનોऽपि भवन्ति काय-यોगिનોऽपि भवन्तीति । ‘एवं जाव अहेसत्तमाए’ एवं यावदधः सप्तम्याम् रत्न-प्रमा नारकवदेव शर्कराप्रभात आरभ्य तप्तस्तप्तापर्यन्त नारका मનોयોगिનોऽपि भवन्ति वचो योगिનોऽपि भवन्ति काययोगिનોऽपि भवन्तीति ज्ञातव्यमिति ।

सम्प्रति--साकारानाकारोपयोगं दर्शयितुमाह-‘इमीसे णं भंते !’ एतस्यां खलु भदन्त ! ‘रयणप्पमाए पुढवीए नेरइया’ रत्नप्रमायां पृथिव्यां नैरयिकाः ‘किं सागारोवउत्ता अणागारोवउत्ता’ किं साकारोपयोगयुक्ता भवन्ति अनाकारोप-योगयुक्ता वा भवन्तीति प्रश्नः, मगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सागारोवउत्तावि अणागारोवउत्तावि’ साकारोपयोगयुक्ता अपि भवन्ति रत्नप्रमा-नारका इत्या अनाकारोपयुक्ता अपि भवन्तीति । ‘एवं जाव अहेसत्तमाए’ एवं याव

મગજોગી, વહજોગી કાયજોગી’ કયા મનોયોગી હોતે હૈ ? યા વચનયોગી હોતે હૈ યા કાયયોગી હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! તિષ્ણિ વિ’ હે ગૌતમ ! પ્રથમ પૃથિવી કે નૈરયિક ત્રીનો યોગ વાલે હોતે હૈ । ‘એવં જાવ અહે સપ્તમાએ’ હસી તરહ સે દ્વિતીય પૃથિવી કે નૈરયિકો સે લેકર સાતવીં પૃથિવી તક કે નૈરયિક બી ત્રીનો યોગ વાલે હોતે હૈ ।

અથ સૂત્રકાર ઉપયોગ દ્વાર કથન કરતે હૈ । રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈર-યિક ‘કિં સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા’ કયા સાકારોપયોગ વાલે હોતે હૈ ? યા અનાકારોપયોગ વાલે હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! સાગારોવઉત્તા વિ અનાગારોવઉત્તા વિ’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથિવી કે જીવ સાકારોપયોગ વાલે બી હોતે હૈ ઓર અનાકારોપયોગ વાલે બી હોતે હૈ । ‘એવં જાવ અહે સત્તમાએ’ હસી તરહ સે યાવત્ અધઃસપ્તમી

‘કિં મગજોગી, વહજોગી, કાયજોગી’ શુ મનયોગવાળા હોય છે ? અથવા વચન યોગવાળી હોય છે ? કે કાય યોગવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા ! તિષ્ણિ વિ’ હે ગૌતમ ! પહેલી પૃથ્વીના નૈરયિક ત્રણે યોગવાળા હોય છે ‘એવં જાવ અહે સત્તમાએ’ આજ પ્રમાણે બીજી પૃથ્વીના નૈરયિકોથી લઈને સાતમી પૃથ્વી સુધીના નૈરયિકો પણ ત્રણે પ્રકારના યોગવાળા હોય છે

રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકે ‘કિં સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા’ સાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે ? કે અનાકાર ઉપયોગ વાળા હોય છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નો કહે છે કે-‘ગોયમા ! સાગારોવઉત્તા વિ અનાગારોવઉત્તા વિ’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારક છવો સાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે, અને અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે. ‘એવં જાવ અહે સત્તમાએ’ આજ પ્રમાણે યાવત્

દધઃ સપ્તમ્યામ્ રત્નપ્રમાનારકવદેવ શર્કરાપ્રમા વાલુકાપ્રમાવદ્ભ્રમમા ધૂમપ્રમા તમઃ પ્રમા તમસ્તમઃપ્રમા નારકા અપિ સાકારોપયોગયુક્તા ભવન્તિ અનાકારોપયોગયુક્તા અપિ જ્ઞાનાપેક્ષયા સાકારોપયુક્તા દર્શનાપેક્ષયા અનાકારોપયુક્તા ભવન્તીતિ ભાવઃ ।

નૈરયિકાઃ કિયત્પરિમિતં ક્ષેત્ર જાનન્તિ પશ્યન્તીત્યાહ—‘इमीसे णं भंते । रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया’ एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां ‘पृथिव्यां नैर- यिकाः ‘ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति’ अवधिज्ञानेन कियत् क्षेत्रं जानन्तीति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्ने णं अद्धदृग्गाउयाइं’ अर्द्ध चतुर्थानि सार्द्धानि त्रीणि गव्यूतानि ‘उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं’ उत्कर्षेण चत्वारि गव्यूतानि जानन्ति पश्यन्तीति चेति । ‘सकरप्पभाए

પૃથિવી તક કે નારક જીવ મો દોનો પ્રકાર કે ઉપયોગ વાલે હોતે હૈ— એસા જાનના ચાહિયે અર્થાત્ દ્વિતીય પૃથિવી કે નૈરયિકો સે લેકર સપ્તમી પૃથિવી કે નૈરયિક મો દોનો પ્રકાર કે ઉપયોગ વાલે સાકારો પયોગ વાલે ઔર નિરાકારોપયોગ વાલે—હોતે હૈ । જ્ઞાન કી અપેક્ષા સાકારોપયોગ વાલે હોતે હૈ ઔર દર્શન કી અપેક્ષા અનાકારોપયોગ વાલે નારક હોતે હૈ ।

અવ નૈરયિકોં કે જ્ઞાન કે વિષય મેં કહતે હૈ—‘इमीसे णं भंते । रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी में नैरयिक ‘ओहिणा’ अवधिज्ञान से ‘केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति’ कितने क्षेत्र को जानते हैं और कितने क्षेत्र को देखते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं— ‘गोयमा ! जहन्नेणं अद्धदृग्गाउयाइं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी में नैरयिक कक्ष से कम अवधिज्ञान से साढे तीन ३॥ कोश तक के पदार्थों को जानते हैं और उत्कृष्ट से चार कोश तक

અધઃસપ્તમી સુધીના નારક જીવો પણ બન્ને પ્રકારના ઉપયોગ વાળા એટલે કે બીજી પૃથ્વીના નૈરયિકોથી લઈને સાતમી પૃથ્વી સુધીના નૈરયિકો સાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે. અને અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે હોય છે. જ્ઞાનની અપેક્ષાએ સાકારોપયોગ વાળા હોય છે. અને દર્શનની અપેક્ષાએ અનાકારોપયોગવાળા હોય છે.

હવે નૈરયિકોના જ્ઞાનના સંબંધમાં કથન કરવામાં આવે છે ‘इमीसे णं भंते रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया’ हे भगवन् आ रत्नप्रभा पृथ्वीમાં नैरयिकો ‘ओहिणा’ अवधि ज्ञानથી ‘केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति’ કેટલા ક્ષેત્રને જાણે છે, અને કેટલા ક્ષેત્રને દેખે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘गोयमा ! जहण्णेणं अद्धदृग्गाउयाइं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाइं’ हे

પુઢવીએ' શર્કરાપ્રમાયાં પૃથિવ્યામ્ 'જહન્નેણં તિન્નિ ગાઉયાઈ' જઘન્યેન ત્રીણિ ગવ્યૂતાનિ, 'ઉક્કોસેણં અદ્ધદ્ધાઈ' ઉત્કર્ષેણ અદ્ધચ્ચતુર્થાનિ 'એવં અદ્ધદ્ધગાઉયં પરિહાયા' એવમર્ધાર્ધગવ્યૂતં પરિહીયતે પરિહરણીયમિત્યર્થઃ; 'જાવ અહેસત્તમાએ' યાવદ્ધઃ સપ્તમ્યામ્ ।

તથાહિ--૩ વાલુકાપ્રમાયાં જઘન્યેન-સાર્દ્ધયોજનદ્વયમ્ ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ-યોજનાનિ, ૪ પદ્મપ્રમાયાં જઘન્યેમ દ્વે યોજને, ઉત્કર્ષેણ સાર્દ્ધે દ્વે યોજને, ૫-ધૂમ-પ્રમાયાં જઘન્યેન સાર્દ્ધે યોજનમેકમ્ ઉત્કર્ષેણ દ્વે યોજને, ૬-તમઃપ્રમાયાં નારકા જઘન્યેન એકં યોજનમ્ ઉત્કર્ષેણ સાર્દ્ધમેકં યોજનં યાવત્ અવધિજ્ઞાનેન જાનન્તિ પશ્યન્તિ ચ । અધઃ સપ્તમપૃથિવ્યાં નારકાઃ 'જહન્નેણં અદ્ધગાઉયં' જઘન્યેનાદ્ધ-ગવ્યૂતમ્ 'ઉક્કોસેણં ગાઉયં' ઉત્કર્ષેણ ગવ્યૂતમિતિ ।

સમ્પત્તિ-નારકાણાં સમુદ્ધાતં દર્શયિતુમાહ-'ઈમીસે ણં' इत्यादि, 'इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयाण' एतस्यां खलु भदन्त । रत्नप्रभायां

કે પદાર્થો' કો જાનતે હૈં । 'સક્કરપ્પભાએ પુઢવીએ' હે ભદન્ત ! શર્કરા-પ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિક અવધિજ્ઞાન સે કિતને ક્ષેત્ર કો જાનતે હૈં ઓર લેલ્લતે હૈં ? 'ગોયમા ! જહન્નેણં તિન્નિ ગાઉયાઈ ઉક્કોસે ણં અદ્ધદ્ધાઈ' હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રમા કે નૈરયિક અવધિજ્ઞાન સે કમ સે કમ ત્રીણ કોશ તક કે પદાર્થો' કો જાનતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાઠે ત્રીણ કોશ તક કે પદાર્થો' કો જાનતે હૈં । 'એવં અદ્ધદ્ધગાઉયં પરિહાયતિ' હસ તરહ અધઃ સપ્તમી પૃથિવી તક આઘા આ ગા કોશ કમ કરતે જાના ચાહિયે. હસ પ્રકાર સે સપ્તમી પૃથિવી કે નૈરયિક જઘન્યસે આઘે કોશ તક કે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક કોશ તક કે પદાર્થો' કો અપને અવધિજ્ઞાન દ્વારા જાનતે હૈં ।

अब समुद्घात का कथन करते हैं--'इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए

ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નૈરયિકો ઓછામાં ઓછા ૩૧ સાડાત્રણ ગાઉ સુધીના પદાર્થોને અવધિજ્ઞાન નથી લાભે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ચર ગાઉ સુધીના પદાર્થોને લાભે છે. 'સક્કરપ્પભાએ પુઢવીએ' હે ભગવન્ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકો અવધિજ્ઞાનથી કેટલા ક્ષેત્રને લાભે છે ? અને દેખે છે ? ગોયમા ! જહન્નેણં તિન્નિ ગાઉયાઈ ઉક્કોસેણં અદ્ધદ્ધાઈ હે ગૌતમ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકો અવધિજ્ઞાનથી ઓછામાં ઓછા ત્રણ ગાઉ સુધીના પદાર્થોને લાભે છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સાડા ત્રણ ગાઉ સુધીના પદાર્થોને લાભે છે. 'એવં અદ્ધદ્ધગાઉયં પરિહાયતિ' આ પ્રમાણે અધઃસપ્તમી પૃથ્વી સુની અર્ધો અર્ધો ગાઉ ઓછા કરતા જવું ભેઈએ. એ રીતે સાતમી પૃથ્વીના નૈરયિકો જઘન્યથી અર્ધો ગાઉ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક ગાઉ સુધીના પદાર્થોને પોતાના અવધિજ્ઞાન થી લાભે છે. હવે સમુદ્ધાત દ્વારનું કથન કરવામાં આવે છે. 'ઈમીસે ણં ભંતે ! રયણ-

પૃથિવ્યાં નૈરયિકાણામ્ 'કદ્દ સમુઘાયા પન્નત્તા' કતિ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તા इति પ્રશ્નઃ, મળવાનાહ—'ગોયમા' इत्यादि, ગોયમા' હે ગૌતમ ! ચત્તારિ સમુઘાયા પન્નત્તા' ચત્તારઃ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—કથિતાઃ 'તં જહા' તથથા—'વેયણા સમુઘા' વેદના સમુદ્ધાતઃ 'કસાયસમુઘા' કષાય સમુદ્ધાતાઃ 'મારણંતિયસમુઘા' મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ 'વેઝવિચ્ચસમુઘા' વૈક્રિયસમુદ્ધાતથેતિ । 'એવં જાવ અહેસત્તમા' એવં યાવદ્ધઃ સપ્તમ્યામ્ રત્નપ્રમાનારકવદેવ શર્કરાપમાવાલુકાપ્રમા પંક્કપમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમપ્રમા નારકાણામપિ વેદનાકષાય મારણાન્તિક વૈક્રિયાસ્થાશ્ચત્ત્વારઃ સમુદ્ધાતા મવન્તીતિ ॥મૂ० ૧૯॥

સમ્પ્રતિ—રત્નપ્રમાદિનારકાણાં ક્ષુદ્રપિપાસાદિ સ્વરૂપં દર્શયિતુમાહ—'ઈમીસે ણં મંતે' इत्यादि ।

મૂલમ્—ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ નેરહયા કેરિસયં ક્ષુદ્રપિવાસં પચ્છણુબ્ભવમાણા વિહરંતિ ? ગોયમા ! એગમેણસ્સ ણં રયણપ્પમા પુઠ્ઠવી નેરહયસ્સ અલભમાવપટ્ટ-

પુઠ્ઠવીણ નેરહયા ણં' હે મદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી ધે નૈરયિકોં કે 'કદ્દ સમુઘાયા પન્નત્તા' કિતને સમુદ્ધાતા કહે છે ! ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા ! ચત્તારિ સમુઘાયા પન્નત્તા' હે મદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં કે ચાર સમુદ્ધાતા કહે ગયે હૈં 'તં જહા' જો હસ પ્રકાર સે હૈં—'વેયણા સમુઘા, કસાયસમુઘા, મારણંતિય સમુઘા, વેઝવિચ્ચસમુઘા' વેદના સમુદ્ધાતા, કષાય સમુદ્ધાતા મારણાન્તિક સમુદ્ધાતા, ઓર વૈક્રિય સમુદ્ધાતા 'એવં જાવ અહેસત્તમા' હસ પ્રકાર સે યાવત્ શર્કરાપ્રમાનાં કે, વાલુકાપ્રમાનાં કે, પંકપ્રમાનાં કે, ધૂમપ્રમાનાં કે, તમઃપ્રમાનાં કે ઓર તમસ્તમપ્રમાનાં નારક જીવોં કે સી આદિયે ચાર સમુદ્ધાતા હોને હૈં । ૧૯।

પ્રમાણ પુઠ્ઠવીણ નેરહયાણં' હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભ પૃથ્વીમાં નૈરયિકોંને 'કદ્દ સમુઘાયા પન્નત્તા' કેટલા સમુદ્ધાતો કહેવામાં આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'ગોયમા ! ચત્તારિ સમુઘાયા પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! આ રત્ન પ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોંને ચાર સમુદ્ધાતો કહેવામાં આવ્યા છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે. 'વેયણાસમુઘા, કસાયસમુઘા, મારણંતિયસમુઘા, વેઝવિચ્ચસમુઘા' વેદના સમુદ્ધાતા, કષાય સમુદ્ધાતા, મારણાન્તિક સમુદ્ધાતા અને વૈક્રિય સમુદ્ધાતા. એવં જાવ અહે સત્તમા' આ પ્રમાણે યાવત્ શર્કરાપ્રમાનાં, વાલુકાપ્રમાનાં, પંકપ્રમાનાં, ધૂમપ્રમાનાં, તમઃસ્તમાપ્રમાનાં નારક જીવોંને પણ પડેલાનાં આ ચાર સમુદ્ધાતો હોય છે. ॥ સૂ. ૧૯ ॥

वणाए सव्वपोग्गले वा सव्वोदही वा आसयंसि पक्खिवेज्जा
 णो चेव णं से रयणप्पभा पुढवी नेरइए तित्ते वा सिया वितण्हे
 वा सिया एरिसिया णं गोयमा ! रयणप्पभाए नेरइया खुहप्पि-
 वासं पच्चणुव्ववमाणा बिहरंति, एवं जाव अहे सत्तमाए ॥
 इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया किं एगत्तं पभू
 विउव्वित्तए पुहुत्तं पि पभू विउव्वित्तए ? गोयमा ! एगत्तं पि
 पभू पुहुत्तं पि पभू विउव्वित्तए एगत्तं विउव्वेमाणा एगं महं
 मोग्गरूव्वं वा एवं सुसुंढे करवत्त असि सत्ती हलगदामुसल-
 चक्कणाराय कुंततोमरसूललउडभिडमालाय जाव भिडमालरूव्वं
 वा, पुहुत्तं विउव्वेमाणा मोग्गरूव्वणि वा जाव भिडमालरूव्वणि
 वा ताइं संखेजाइं णो असंखेजाइं, संबद्धाइं नो असंबद्धाइं,
 सरिसाइं नो असरिसाइं विउव्वंति, विउव्वित्ता अण्णमण्णस्स
 कायं अभिहणमाणा अभिहणमाणा वेयणं उदीरेति, उज्जलं
 विउलं पगाढं कक्कसं कडुयं फरुसं निट्ठुरं चंडं तिव्वं दुक्खं
 दुग्गं दुरहियासं, एवं जाव धूमप्पभाए पुढवीए । छट्ठं सत्तमासु
 णं पुढवीसु नेरइया बहुमहंताइं लोहिय कुंथु रूवाइं वड्ढामइत्तुं-
 डाइं गोमय कीडसमाणाइं विउव्वंति, विउव्वित्ता अन्नमन्नस्स
 कायं समत्तुरंगेमाणा खायमाणा खायमाणा सयपोराग किमिया
 विव चालेमाणा चालेमाणा अंतो अंतो अणुप्पविसमाणा अणु-
 प्पविसमाणा वेयणं उदीरेति उज्जलं जाव दुरहियासं ॥ इमीसे
 णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया किं सीयं वेयणं वेदेति
 उत्तिणं वेयणं वेदेति सीयउत्तिणं वेयणं वेदेति ? गोयमा !
 णो सीयं वेयणं वेदेति उत्तिणं वेयणं वेदेति नो सीतोत्तिणं
 वेदेति, वेदेति, ते अप्पयरा उण्हजोणिया एवं जाव वल्लय-

पपभाए, पंकपपभाए पुच्छा गोयसा ! सीयं पि वेयणं वेदेति
 उसिणं पि वेयणं वेदेति णो सीओसिणं वेयणं वेदेति ते बहु-
 तरगा जे उसिणं वेयणं वेदेति, ते थोवतरगा जे सीयवेयणं
 वेदेति । धूमपभाए पुच्छा गोयसा ! सीयं पि वेयणं वेदेति
 उसिणं पि वेयणं वेदेति णो सीओसिणं वेयणं वेदेति ते बहु-
 तरगा जे सीयं वेयणं वेदेति ते थोवतरगा जे उसिणं वेयणं
 वेदेति । तमाए पुच्छा गोयसा ! सीयं वेयणं वेदेति नो उसिणं
 वेयणं वेदेति नो सीओसिणं वेयणं वेदेति एवं अहे सत्तमाए
 णवरं परमसीयं ॥सू० १०॥

छाया--एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाः कीदृशं
 क्षुत्पिपासं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ? गौतम ! एवैकस्य खलु रत्नप्रभा पृथिवी
 नैरयिकस्यासद्भावप्रस्थापनया सर्वपुद्गलान् वा सर्वोदधीन् वा आस्यके प्रक्षिपेत्
 नैव खलु रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकस्तृप्तो वा स्यात् वितृष्णो वा स्यात् ईदृशं खलु
 गौतम ! रत्नप्रभायां नैरयिका क्षुत्पिपासं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति । एवं याव-
 दधः सप्तम्याम् । एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाः किमे-
 कत्वं प्रभवो विकुर्वितुम् पृथक्त्वमपि प्रभवो विकुर्वितुम् ? गौतम ! एकत्वमपि
 प्रभवः पृथक्त्वमपि प्रभवो विकुर्वितुम् एकत्वं विकुर्वन्तं एकं महद्मुद्गररूपं वा
 एवं सुषण्डिकरूपवासि शक्तिं हलमदधुशच्छक्रनाराच कुन्ततोमरशूललगुड
 भिण्डमालानि च यावत् भिण्डमालरूपं वा पृथक्त्वं विकुर्वन्तो मुद्गररूपाणि वा
 यावद् भिण्डमालरूपाणि वा तानि संख्येयानि नो असंख्येयानि, संबद्धानि नो
 असंबद्धानि सदृशानि नो असदृशानि, विकुर्वन्ति, विकुर्वित्वा अन्योऽन्यस्य काय-
 मभिघ्नन्तोऽभिघ्नन्तो वेदनामुदीरयन्ति, उज्ज्वलां विपुलां प्रगाढां कंकशां कटुकां
 परुषां निष्ठुरां चण्डां तीव्रां दुःखां दुर्गां दुरधिमह्याम् । एवं यावद् धूमप्रभायां
 पृथिव्याम् । पृष्ठी सप्तम्योः खलु पृथिव्योः नैरयिकाः बहूनि महान्ति लोहित
 कुन्थुरूपाणि वज्रमयतुण्डानि गोमयकीटसघ्नानानि विकुर्वन्ति, विकुर्वित्वा
 अन्योऽन्यस्य कायं समतुरङ्गायमाणाः स्वादयन्तः शतपर्वकमय इव चलन्तः चलन्तोऽ-
 न्तरन्तः अनुप्रविशन्तो वेदनामुदीरयन्ति, उज्ज्वलां यावद् दूरधिमह्याम् । एतस्यां
 खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाः किं शीतां वेदनां वेदयन्ति उष्णां
 वेदनां वेदयन्ति शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ति ? गौतम ! नो शीतां वेदनां वेदयन्ति
 उष्णां वेदनां वेदयन्ति नो शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ति । (ते अल्पतरा उष्णयोनिका)

વેદયન્તિ एवं यावद् बालुकामभायाम् ? पङ्कजभायां पृच्छा गौतम ! शीतामपि वेदनां वेदयन्ति उष्णामपि वेदनां वेदयन्ति नो शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ति । ते बहुतरकाः ये उष्णां वेदनां वेदयन्ति ते स्तोकतरकाः ये शीतां वेदनां वेदयन्ति धूमप्रभायां पृच्छा गौतम ! शीतामपि वेदनां वेदयन्ति उष्णामपि वेदनां वेदयन्ति नो शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ति ते बहुतरकाः ये शीतवेदनां वेदयन्ति ते स्तोकतरकाः ये उष्णवेदनां वेदयन्ति । तमायां पृच्छा गौतम ! शीतां वेदनां वेदयन्ति नो उष्णां वेदनां वेदयन्ति, एवमथः सप्तम्याम् नदरं परमशीताम् ॥२०॥

ટીકા--‘इमीसे णं भंते !’ एतस्यां खलु भदन्त ! ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभायां पृथिव्याम् ‘नेरइया’ नैरयिकाः ‘केरिसयं’ कीटशीम्- किमा कारिकाम् ‘खुहपिवायं’ क्षुत् पिपासाम्-क्षुधां भोजनेच्छाम् पिपासां-जलेच्छाम् ‘पच्चणु भवमाणा’ प्रत्यनुभवन्तः प्रत्येकं क्षुधां पिपासा च वेदयमानाः ‘विहरन्ति’ विहरन्ति-तिष्ठन्तीति प्रश्नः भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगमेगस्स णं रयणप्पभा पुढवी नेरइयस्स’ एकैकस्य खलु रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकस्य ‘असब्भावपट्टवणाए’ असद्भावप्रस्थापनया-असद्भावकल्पनया ये केचन पुद्गला वा उदधयो वा इति शेषः, ‘सव्व पोगगळे वा सव्वो-

અવ નારકો કી ક્ષુધા ઓર પિપાસા આદિ કે સ્વરૂપ કા સૂત્રકાર કથન કરતે હૈ—

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया केरिसयं खुहपिवायं’ इत्यादि । सूत्र ॥२०॥

ટીકાર્થ-ગૌતમ ! ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-‘इमीसे णं भंते ! रयण प्पभाए पुढवीए’ હે ભદન્ત ! હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી મેં નૈરયિક કૈસી ક્ષુધા ઓર પ્યાસ કા અનુભવ કહતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘गोयमा ! एगमेग स्सणं रयणप्पभा पुढवी नेरइयस्स’ હે ગૌતમ ! એક રત્નપ્રભા પૃથિવી કે નૈરયિક કે ‘असब्भावपट्टवणाए’ અસત્ કલ્પના કરકે ‘सव्वपोगगळे

હવે નારક જીવેની ક્ષુધા અને પિપાસા તરસ વિગેરેના સ્વરૂપનું સૂત્રકાર કથન કરે છે. ‘इमीसे णं भंते रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया केरिसयं खुहपिवायं’ ઇ.

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે ‘इमीसेणं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા નૈરયિકો કેવા પ્રકારની જૂખ અને તરસનો અનુભવ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે ‘गोयमा ! एगमेग स्सणं रयणप्पभा पुढवी नेरइयस्स’ હે ગૌતમ ! એક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની ‘असब्भावपट्टवणाए’ અસત્ કલ્પના કરીને ‘सव्वपोगगळे वा सव्वो-

‘દહીવા’ સર્વ-પુદ્ગલાન્ વા સર્વોદધીન્ વા ‘આસયંસિ’ આસ્યકે-મુખે ‘પક્ષિવેજ્જા’ પ્રક્ષિપેત્-નિક્ષિપેત્ દદ્યાદિતિ યાવત્-તથાપિ ‘ળો ચેવળં સે રયળપ્પમા પુઢવી નેરહ્ણ’ નૈવ સ્વચ્છ સ રત્નપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકઃ ‘તિત્તે વા સિયા’ તૃપ્તોચા-વિગત-ક્ષુધઃ સ્યાત્ ‘વિત્તળ્હે વા સિયા’ વિત્તુળ્ળો વિગતપિપાસા વા સ્યાત્ સર્વાન્ વા પુદ્ગલાન્ સર્વાનપિ સમુદ્રાન્ યદિ એકૈસ્સલ્લ નારકજીવસ્ય મુખે પ્રક્ષિપેત્ તથાપિ નારકસ્ય ક્ષુધા પિપામા વા ન વિનષ્ટા ભવતિ, યથા ભસ્મક દોષદૂષિતોદરસ્ય बहुभक्षणेनापि तृप्तिर्न भवति एतस्मादपि अनन्तगुणा नारकाणां क्षुधापिपासा च भवतीतिभावः । ‘एरिसयाणं गोयमा’ एतादृशीं खलु गौतम ! ‘रयणप्पमाए णेरह्या’ रत्नप्रमायां नैरयिकाः ‘खुहपिपासं पच्चणुभवमाणा विहरन्ति’ क्षुत् पिपासां

વા સર્વાદહીવા’ સમસ્ત પુદ્ગલોં કો ઔર સ્વજસ્ત સમુદ્રોં કો ‘આસ-યંસિ’ મુખ મેં ‘પક્ષિવેજ્જા’ યદિ હાલ દિયા જાવે તો મી ‘ળોચેવ ળં સે રયળપ્પમા પુઢવી નેરહ્ણ’ રત્નપ્રમા પૃથિવી કા નૈરયિક ‘તિત્તે વા સિયા’ તૃપ્ત ક્ષુધા રહિત નહીં હો સકતા હૈ ‘વિત્તળ્હે વા સિયા’ વિત્તુળ્ળ-પ્યાસ રહિત નહીં હો સકતા હૈ તાત્પર્ય્ હસ કથન કા એસા હૈ કિ નરક મેં નારક જીવોં કો હતની અધિક ભૂલ્લ વ પ્યાસ લગતી હૈ કિ ઉનકે મુલ્લ મેં જિતની પુદ્ગલ હૈં વે સલ્લ હાલ દિયે જાવેં ઔર જિતને સમુદ્ર હૈ વે સલ્લ લહેલ દિયે જાવેં તો મી ઉનકી ભૂલ્લ વ પ્યાસ નહીં લુક્ષ્ણ લકતી હૈ જિસ પ્રકાર ભસ્મક વ્યાધિ હે યુક્ત પુરુષોં કો બહુત અન્ન ભક્ષણ કર જાને પર મી તૃપ્તિ નહીં હોતી હૈ નારક જીવોં કો તો હસસે મી અનન્ત ગુણી અધિક ભૂલ્લ ઔર પ્યાસ હોતી હૈ ‘એરિસયાણં ગોયમા’ હે ગૌતમ ! હસ પ્રકાર કી ‘રયળપ્પમાએ નેરહ્યા’ રત્નપ્રમા કે નૈરયિક

સઘળા પુદ્ગલોને અને સઘળા સમુદ્રોને ‘આસયંસી’ મુખમાં ‘પક્ષિવેજ્જા’ ને નાખવામાં આવે તો પણ ‘ળો ચેવ ળં સે રયળપ્પમા પુઢવી નેરહ્ણ’ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકો ‘તિત્તે વા સિયા’ તૃપ્ત થતા નથી ‘વિત્તળ્હે વા સિયા’ વિત્તુળ્ળ તરસ-રહિત પણ થતા નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે નરકમાં નારક જીવોને એટલી વધારે ભૂખ અને તરસ લાગે છે. કે તેઓના મુખમાં જેટલા પુદ્ગલો હોય છે. તે બધાજ નાખવામાં આવે અને જેટલા સમુદ્રો હોય છે તે બધા ઠાલવવામાં આવે તો પણ તેઓની ભૂખ અને તરસ શાંત થતા નથી. જેમ ભસ્મક વ્યાધિવાળા પુરુષોને ઘણુંજ અન્ન ખાઈ જવા છતાં પણ તૃપ્તિ થતી નથી. નારક જીવોનેતો તેનાથી પણ અનન્ત ગણી વધારે ભૂખ અને તરસ હોય છે. ‘એરિસયાણ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! આ પ્રકારની ‘રયળપ્પમાએ નેરહ્યા’ રત્ન પ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકો ‘ખુહસપ્પિવાસં’ પચ્ચણુભવમાણા વિહરન્તિ’ ભૂખ અને તરસનો અનુભવ કરતા જ રહે છે. ‘એવં જાવ અહેસન્તમાએ’ આજ પ્રમાણે ભૂખ અને

પ્રત્યનુભવન્તો વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તીતિ । ‘એવં જાવ અહે સત્તમા’ એવં યાવદધઃ સપ્તમ્યામ્, રત્નપ્રમા પૃથિવી નારકવદેવ શર્કરાપ્રમા વાલુકાપ્રમા પટ્ટપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમઃપ્રમા પૃથિવીનારકાણાં પ્રત્યેકૈકસ્ય મુખે યદિ સર્વાન્ સમુદાન્ સર્વાંશ્ચ પુદ્ગલાન્ પ્રક્ષિપેત્તદા તેષાં શ્રુતિપાસે નોપશમ્યત ઇતિભાવઃ આલાપકમૂત્રાણિ સર્વં પૃથિવ્યાં સ્વપમેં ગોહનીયાનિ ।

સમ્પતિ નારકાણાં વૈક્રિયશક્તિ દર્શયિતુમાહ-‘ઈમીસે ણં’ ઇત્યાદિ, ‘ઈમીસે ણં મંતે’ એતસ્યાં સ્વલ્પ મદન્ત । ‘રચણપ્પમા’ પુઢવી’ રત્નપ્રમાણં પૃથિવ્યામ્ ‘નેરહ્યા’ નૈરયિકાઃ પ્રત્યેકં કિમ્ ‘એગત્તં’ પમ્મુ વિઝવિત્ત’ એકત્વં પ્રમવો વિકુર્વિ-તુમ્ એકં રૂપં વિકુર્વિતું પ્રમવઃ કિમ્ અથતા-‘પુઢુત્તંપિ પમ્મુ વિઝવિત્ત’ પૃથક્ત્વ-મપિ પ્રમવો વિકુર્વિતુમ્, અત્ર પૃથક્ત્વ શબ્દો જ્ઞાનાવાચી તથા ચ-પ્રમૂર્તાનિ અનેકા

‘સ્તુહપ્પિયાસં પચ્ચણુબ્બવમા’ગા વિહરન્તિ’ મૂલ્લ પ્યાસ કા અનુભવ કરતે હુ’ રહતે હૈં । ‘એવં જાવ અહે લલ્લમા’ ઇતી પ્રકાર કા કથન મૂલ્લ ઓર પ્યાસ કે લગને કે સમ્બન્ધ મેં રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નારકોં કી તરહ દ્વિતીય પૃથિવી કે નૈરયિકોં સે હેકર સતમી પૃથિવી કે નૈરયિકોં તક મેં કર લેના ચાહિયે હસ પ્રકાર સે ‘હે ગૌતમ ! નરકોં મેં નારક જીવ એસી મૂલ્લ વ પ્યાસ કી વેદના કા અનુભવમ કરતે હૈં । હસ સમ્બન્ધ મેં સમસ્ત પૃથિવિયોં કે-મિત્ર ૨ પૃથિવિયોં કે નૈરયિકોં કે મૂલ્લ ઓર પ્યાસ કી વેદના કે અનુભવ કરને મેં-આલાપ પ્રકાર સ્વયં હી ઉદ્ભાવિત કર લેના ચાહિયે ।

અવ નારકોં કી વૈક્રિય શક્તિ કા વર્ણન કરતે હૈં-‘ઈમીસે ણં રચણપ્પમા’ પુઢવી’ નેરહ્યા’ હે મદન્ત । હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિક કયા ‘એગત્તં પમ્મુ વિઝવિત્ત’ એકરૂપ કી વિકુર્વણા કરને મેં સમર્થ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ! એગત્તંપિ પમ્મુ

તરસ લાગવાના સંબંધનું કથન રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોની જેમ બીજી પૃથ્વીના નૈરયિકોથી લગને સાતની પૃથ્વી સુખીના નૈરયિકોના સંબંધમાં સમજ લેવું આ પ્રમાણે હે ગૌતમ ! નારક એવા નરકોમાં આવા પ્રકારની ભૂખ અને તરસની વેદનાને અનુભવ કરે છે આ સંબંધમાં સઘળી પૃથ્વીયો ના એટલે કે જૂદી જૂદી પૃથ્વીયોના નૈરયિકોની ભૂખ અને તરસની વેદનાને અનુભવ કરવામાં તેના આલાપકોના પ્રકાર સ્વયં બનાવીને સમજ લેવો જોઈએ.

હવે નારકોની વૈક્રિય શક્તિનું વર્ણન કરવામાં આવે છે ‘ઈમીસે ણં રચણપ્પમા’ પુઢવી’ નેરહ્યા’ હે બબવન્ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકો ‘એગત્તં પમ્મુ ! વિઝવિત્ત’ એક રૂપની વિકુર્વણા કરવામાં સમર્થ છે ? આ પ્રશ્નના

ન્યપિ રૂપાણિ વિકુર્વિતં પ્રભવઃ કિમિતિ પ્રશ્નઃ—મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगत्तं पि पभू पुहुत्तं पि पभू विउवित्तए’ एकत्वमपि एक-मपि रूपं विकुर्वितुं प्रभवस्ते नारकास्तथा प्रथक्त्वमपि—नानारूपाण्यपि विकुर्वितुं प्रभवः—समर्थास्ते नारका भवन्तीति । तत्र—‘एगत्तं विउव्वेमाणा’ एकत्वमेकं रूपं विकुर्वन्तः ‘एगं महं मोग्गररूवं वा’ एकं महन्मुद्गररूपं वा—मुद्गरो लोकमसिद्धएव ‘एवं मसुंढि’ मुषण्ढि रूपं वा, मुषण्ढिः शस्त्रविशेषः, ‘करवत्त’ करपत्र रूपं वा ‘असि’ असि पत्ररूपं वा ‘सत्ती’ शक्तिरूपं वा ‘हल’ हलरूपं वा ‘गदा’ गदारूपं वा ‘मुसल’ मुशलरूपं वा ‘चक्र’ चक्ररूपं वा ‘णाराय’ नाराचरूपं वा वाणरूप-मित्यर्थः ‘कुंत’ कुन्तरूपं वा ‘तोमर’ तोमररूपं वा, ‘सूल’ शूलरूपं वा ‘लउड’ लण्डरूपं वा ‘मिडमालाय’ मिण्डमालानि वा ‘जाव मिडमालरूवं वा’ यावद्

પુહુત્તંપિ પભૂ’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા કે પ્રત્યેક નૈરયિક એક રૂપકી મો વિકુર્વણા કરને મેં સમર્થ હૈં’ ઓર અનેક રૂપો’ કી મો વિકુર્વણા કરને મેં સમર્થ હૈં’ । યહાં પૃથક્ત્વ શબ્દ ‘અનેક’ કા વાચક હૈ । ‘એગત્તં વિઝવ્વે-માણા’ જબ વે નારક એક રૂપ કી વિકુર્વણા કરતે હૈં તબ ‘એગં મહં મોગ્ગરરૂવં વા’ વે એક વિશાળ મુદ્ગર/જાવે મો વિકુર્વણા કર સકને મેં સમર્થ હોતે હૈં ‘એવં મસુંઢિ’ એવં મુષ/જાવે તલ રૂપ શસ્ત્ર વિશેષ કી મો વિકુર્વણા કર સકને મેં સમર્થ હોતે હૈં પુરુષો ‘કરવત્ત’ કરપત્ર—કરોત કી મો વિકુર્વણા કર સકને મેં સમર્થ હોતે હૈં ‘અસિપત્ર રૂવં વા’ અસિપત્ર —તલવાર—કી મો વિકુર્વણા કર સકને મેં સમર્થ હોતે હૈં ‘સત્તી’ શક્તિ રૂપ શસ્ત્ર વિશેષકી મો વિકુર્વણા કર સકને મેં સમર્થ હોતે હૈં ‘ચક્ર—નારાય—કુંત—તોમર—સૂલ—લડડ મિડિમાલાય’ ચક્ર કી નારાચ—યાણ કી

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે—‘ગોયમા ! એગત્તંપિ પભૂ પુહુત્તંપિ પભૂ’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા ના હરેક નૈરયિક એક રૂપની વિકુર્વણા કરવામાં સમર્થ છે. અને અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરવામાં સમર્થ છે. અહિંયા ‘પૃથક્ત્વ શબ્દ’ ‘અનેક’ ને કહેવાવાળો છે. ‘એગત્તં વિઝવ્વેમાણા’ જ્યારે તે નારકો એક રૂપની વિકુર્વણા કરે છે, ત્યારે ‘એગં મહં મોગ્ગરરૂવં વા’ તેઓ એક વિશાળ મુદ્ગરની પણ વિકુર્વણા કરી શકવામાં સમર્થ હોય છે. ‘એવં મસુંઢિ’ એ જ પ્રમાણે મુસુંઢિ મુસલ રૂપ શસ્ત્ર વિશેષની પણ વિકુર્વણા કરી શકવામાં સમર્થ હોય છે ‘કરવત્ત’ કરપત્ર એટલે કે કરવતની પણ વિકુર્વણા કરી શકવામાં સમર્થ હોય છે ‘સત્તી’ શક્તિરૂપ શસ્ત્ર વિશેષની વિકુર્વણા કરવામાં પણ સમર્થ હોય છે. ‘ચક્ર નારાય કુંત-તોમર-સૂલ-લડડ-મિડિમાલાય’ ચક્રની, નારાચ બાણની. કુંત

મિણ્ડમાલરૂપં વા મિણ્ડમાલઃ શસ્ત્રજાતિવિશેષઃ, યાવત્પદેન મુસણ્ડિપદાદારમ્બ્ય મિણ્ડમાલપર્યન્તં રૂપં વા ઇતિ પદં સંયોજનીયમ્ તત્ત્વ સંયોજ્ય પ્રદર્શિતમેવ । મુદ્રરાદિ મિણ્ડમાલાન્તરૂપં વિકુર્વિતું સમર્થા ભવન્તિ નારકા ઇતિ । અત્ર મુદ્રરાદિ શસ્ત્રનામસંગ્રાહિકા ગાથા—

‘મુગ્ગર મુસુઠિ કરવત્ત અસિ સત્તિ હલ ગયા મુસલ ચક્કા ।

નારાય કુન્તતોમર સૂલલગુડમિણ્ડમાલાય’ ॥૧॥

મુદ્રમુષણ્ડિ કરપત્રાસિ શક્તિ હલગદા મુશલ ચક્રાણિ ।

નારાચ કુન્તતોમર શૂલ લગુડ મિણ્ડમાલાનિ ચ ॥૧॥ ઇતિચ્છાયા

‘પુહુત્તં વિઠવ્વેમાણા’ પૃથક્ત્વમ્—અનેકરૂપાણિ વિકુર્વન્તઃ ‘મોગ્ગરરૂવાણિ વા જાવ મિણ્ડમાલરૂવાણિ વા’ મુદ્રરૂપાણિ વા કરપત્રરૂપાણિ વા અસિરૂપાણિ વા, શક્તિરૂપાણિ વા, હલરૂપાણિ વા ગદારૂપાણિ વા મુશલચક્રનારાચ કુન્ત-તોમર શૂલલગુડમિણ્ડમાલરૂપાણિ વા ‘લાઈ’ તાનિ મુદ્રરાદિ મિણ્ડમાલાન્ત-રૂપાણિ ‘સંખેજ્જાઈ’ નો અસંખેજ્જાઈ’ સંખ્યેયાનિ નો નતુ અસંખ્યેયાનિ સંખ્યા-

—કુન્ત—ખાલે તોમર કી, શૂલકી, લકુટ-લાઠી કી ઔર મિણ્ડમાલ નામક શસ્ત્ર વિશેષ કી ‘જાવ મિણ્ડમાલ રૂપં વા’ યાવત્ મિણ્ડમાલ રૂપ કી—યાવત્—મુસુણ્ડિ પદ સે લેકર મિણ્ડમાલ તક સવ શસ્ત્રોં કે રૂપકી વિકુર્વણા કર સકને મેં સમર્થ હોતે હેં ।

‘પુહુત્તં વિઠવ્વેમાણા’ જય વે નારક અનેક રૂપોં કી વિકુર્વણા કરતે હેં—તવ વે ‘મોગ્ગરરૂવાણિ વા જાવ મિણ્ડમાલરૂવાણિ વા’ અનેક મુદ્રરૂપોં કી યાવત્—અનેક મુષુણ્ડિ રૂપોં કી અનેક કરપત્ર રૂપોં કી અનેક અસિરૂપોં કી અનેક શક્તિ રૂપોં કી, અનેક હલ રૂપોં કી અનેક ગદા રૂપોં કી, અનેક મુસલ, ચક્ર, નારાચ, કુન્ત, તોમર એક પ્રકાર કા વાળ શૂલલગુડ ઔર મિણ્ડમાલ રૂપોં કી વિકુર્વણા કર સકને

ભાલા, તોમર, ની. શૂલની, લકુટ કહેતાં લાકડીની અને ભિંદિપાલ નામના શસ્ત્ર વિશેષની ‘જાવ મિણ્ડમાલરૂપ વા’ યાવત્ ભિંડિમાલ રૂપની યાવત્ મુસુ ઢી પદથી લઇને ભિંદિપાલ સુધીના બધાજ શસ્ત્રોના રૂપોની વિકુર્વણા કરીશકવામાં સમર્થ હોય છે.

‘પુહુત્તં વિઠવ્વેમાણા’ જ્યારે તે નારકો અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરે છે. ત્યારે તેઓ ‘મોગ્ગરરૂવાણિ વા જાવ મિણ્ડમાલરૂવાણિ વા’ અનેક મુદ્રગર રૂપોની યાવત્ અનેક મુષુણ્ડિ રૂપોની અનેક કરપત્રોના રૂપોની અનેક તલવારોની અનેક શક્તિયોની અનેક હથોળી અનેક ગદાઓની અનેક મુસલ, ચક્ર, નારાચ, કુન્ત તોમર એટલે કે એક પ્રકારના ભાણુની શૂલ, લાકડી અને ભિંદિપાલોની વિકુ-

તીતાનિ વિસદ્દશકરણે અસંસ્થેયકરણે વા તાદૃશશક્તેરભાવાદિતિ તાનિ પુનઃ-સંવ-
દ્ધાઈં નો અસંવદ્ધાઈં, સંવદ્ધાનિ સ્વાત્મનઃ શરીરસંલગ્નાનિ ન અસંવદ્ધાનિ સ્વ-
શરીરાત્ પૃથગ્ ભૂતાનિ, સ્વશરીરાત્ પૃથગ્ભૂતકરણે સામર્થ્યાભાવાદિતિ 'સરિસાઈં
નો અસરિસાઈં' સદૃશાનિ-સ્વશરીર તુલ્યાનિ નો અસદૃશાનિ વિરૂપાણિ વિરૂપકરણે
સામર્થ્યાભાવાત્ 'વિઝવ્વંતિ' વિકુર્વન્તિ 'વિઝવ્વિત્તા' વિકુર્વિત્વા 'અણ્ણ મણ્ણસ્સ'
અન્વોડન્યસ્ય 'કાયં અભિણ્ણમાણા અભિહ્ણમાણા' કાયં-શરીરમ્ અભિવ્રન્તોડ-

મેં સમર્થ હોતે હૈં । 'તાઈં સંખેજ્ઞાઈં નો અસંખેજ્ઞાઈં' યે મુદ્ધરાદિ રૂપોં
સે લેકર ભિણ્ડિમાલ તક કે રૂપોં કી જો નારક વિકુર્વણા કરતે હૈં વે
સંખ્યાત રૂપોં કી વિકુર્વણા કરતે હૈં અસંખ્યાત રૂપોં કી વિકુર્વણા નહીં
કરતે હૈં-અર્થાત્ નારક કે અનેક રૂપોં કી જો નારક વિકુર્વણા કરતે હૈં
વે ઉન કે વિકુર્વિત રૂપ સંખ્યાત હી હો સકતે હૈં-અસંખ્યાત નહીં હોતે
હૈં કયો કિ અસંખ્યાત રૂપોં કો વિકુર્વિત કરને કી ઉનમેં શક્તિ નહીં હોતી
હૈં 'સંવદ્ધાઈં નો અસંવદ્ધાઈં' યે વિકુર્વિત હુણ રૂપ ઉન નારક જીવોં કે
શરીર સે સંબદ્ધ હોતે હૈં 'નો અસંવદ્ધાઈં' અસંબદ્ધ નહીં હોતે હૈં । અર્થાત્
શરીર સે અલગ નહીં હોતે હૈં । કયોંકિ શરીર સે પૃથક્ ભૂત કરને મેં
ઉનમેં સામર્થ્ય કા અભાવ રહતા હૈં-'સરિસાઈં નો અસરિસાઈં' યે ઉનકે
દ્વારા વિકુર્વિત કિયે રૂપ ઉનકે હી અપને શરીર કે તુલ્ય હોતે હૈં અસદૃશ
-વિરૂપ નહીં હોતે હૈં કયોંકિ વિરૂપ કરને કી ઉનમેં શક્તિ કા અભાવ
હૈં 'વિઝવ્વિત્તા અણ્ણમણ્ણસ્સ કાયં અભિહ્ણમાણા અભિહ્ણમાણા વેયણં

વંણા કરી શકવામાં સમર્થ હોય છે. 'તાઈંસંખેજ્ઞાઈં નો અસંખેજ્ઞાઈં' આ
મુદ્ધર વિગેરેથી લઈને બિંડિપાલ સુધીના રૂપોની જે નારકો વિકુર્વંણા કરી
શકવામાં સમર્થ હોય છે, તેઓ સંખ્યાત રૂપોની વિકુર્વંણા કરે છે. અસંખ્યાત
રૂપોની વિકુર્વંણા કરતા નથી. અર્થાત્ જે નારકો અનેક રૂપોની વિકુર્વંણા કરે
છે. તે તેઓએ વિકુર્વિત કરેલા રૂપો સંખ્યાત જ હોય છે. અસંખ્યાત હોતા
નથી કેમકે અસંખ્યાત રૂપોની વિકુર્વંણા કરવાની તેઓમાં શક્તિ જ હોતી
નથી. 'સંવદ્ધાઈં નો અસંવદ્ધાઈં' આ વિકુર્વિત કરવામાં આવેલા રૂપો એ
નારક જીવોના શરીરથી સંબદ્ધ હોય છે 'નો અસંવદ્ધાઈં' અસંબદ્ધ હોતા નથી.
અર્થાત્ શરીરથી જુદા હોતા નથી. કેમકે શરીરથી જુદા કરવામાં તેઓમાં
સામર્થ્યનો અભાવ રહે છે. 'સરિસાઈં નો અસરિસાઈં' આ તેઓ દ્વારા વિકુર્વિત
કરવામાં આવેલા રૂપો તેમનાજ પોતાના શરીરોની બરાબર હોય છે અસદૃશ
વિરૂપ હોતા નથી. કેમકે વિરૂપકરવાની તેઓમાં શક્તિનો અભાવ છે. 'વિઝવ્વિત્તા

મિગ્રન્તઃ 'વેયણં ઉદીરે'તિ' વેદનામુદીરયન્તિ, કીદૃશીં વેદનામુદીરયન્તિ તન્નાહ—
'ઉજ્જલં' इत्यादि, 'उज्जलं' उज्ज्वलाम्-दुःखरूपवत्या जाज्वल्यमानाम् सुखलेशे-
नापि वर्जितामित्यर्थः पुनः किं भूतां तन्नाह—'पगाढां' पगाढाम् प्रकर्षेण मर्मप्रदेश
व्यपितया अतीव समवगाढाम् 'कर्कशाम्' कर्कशामिव कर्कशाम्-कठोराम्, अयं
मानः—यथा कर्कशः पाषाणसंघर्षः शरीरस्य खण्डानि त्रोटयन्ति एवमात्मप्रदे-
शान् त्रोटयतीव वेदना संजायते सा कर्कशा तां कर्कशाम् 'कडुयं' कटुकाम्
कटुकामिव कटुकाम्, पित्तप्रकोप परिर्कलितवपुषो रोहिणीं कटुकद्रव-मिवोष्णय-
मानाम् अतिशयेनापीतिजनिकामिति । 'फरुसं' एरुपां मनसोऽतीव रुक्षताजनि-

ઉદીરે'તિ' એક અનેક રૂપોં કી વિકુર્વેણા કરકે યે આપસ મેં એકદૂસરે
કે રૂપોં કે સાથ ડસે લડાકર શરીર મેં ચોટ પહુંચા કર વેદના ઉત્પન્ન
કરતે હૈં વહ વેદના 'ઉજ્જલં' સુખ કે લેશ સે મી વર્જિત હોને કે કારણ
અત્યન્ત દુઃખ રૂપ સે ઉન્હે જલાતી રહતી હૈ 'પગાઢાં' મર્મ પ્રદેશોં મેં
પ્રવેશ કરકે સમસ્ત શરીર મેં વ્યાપક હો જાતી હૈ અતઃ વહ પ્રત્યેક
પ્રદેશ મેં સમવગાઢ હોતી હૈ 'કર્કશં' વહુત અધિક કઠોર હોતી હૈ—
જૈસે કર્કશપાષાણખણ્ડ કા સંઘર્ષ શરીર કે અવયવોં કો તોડ દેતા
હૈ—ઉત્તી તરહ સે વહ વેદના મી આત્મ પ્રદેશોં કો તોડ સી દેતી હૈ,
અતઃ ડસે યહાં કર્કશ કહા ગયા હૈ । 'કડુયં' કટુક વહ વેદના ફસલિયે
કહી ગઈ હૈ કિ વહ પિત્ત પ્રકોપ વાલે વ્યક્તિ કો જૈસે યાઈ ગઈ રોહિણી
—ઓષધિ વિશેષ—અપ્રીતિ જનક હોતી હૈ ડસી પ્રકાર સે વહ વેદના
અપ્રીતિ જનક હોતી હૈ 'ફરુસં' વહ નારકોં કે મન મેં અતીવ રુક્ષતા કી

અળમળ્લસ્ય કાર્યં અભિહ્વમાણા અભિહ્વમાણા વેયણ ઉદીરે'તિ' અનેક રૂપોની
વિકુર્વેણા કરીને તેઓ પરસ્પરમાં એક બીજાના રૂપોની સથે તેને
લડાવીને શરીરમાં ધબ પહોંચાડીને વેદના ઉત્પન્ન કરે છે. તે વેદના 'ઉજ્જલં'
સુખનાલેશથી પણ રહિત હોવાના કારણે અત્યંત દુઃખ રૂપે તેને
ખાળતી રહે છે 'પગાઢાં' મર્મ પ્રદેશોમાં પ્રવેશ કરીને સમસ્ત શરીરમાં વ્યાપ
ધર્ષ લાય છે. 'કર્કશ' ઘણી વધારે કઠોર હોય છે. જેમ કર્કશ પથ્થરના ટુકડાને
સંઘર્ષ શરીરના અવયવને તોડી નાખે છે, એજ પ્રમાણે તે વેદના પણ
આત્મપ્રદેશોને તોડી નાખે છે તેથી અહિયાં તેને કર્કશ કહેલ છે. 'કડુયં'
તે વેદનાને કટુ એ માટે કહી છે કે તે પિત્તપ્રકોપ વાળી વ્યક્તિને ખાવામાં
આવેલ રહિતી (વનસ્પતિ વિશેષ) અપ્રીતિકારક હોય છે, એવી જ તે વેદના
અપ્રીતિકારક હોય છે 'ફરુસ' તે નારકોના મનમાં અત્યંત રુક્ષતા જનક હોય

કામ્ । 'નિઠુર' નિઠુરામ્-અશ્વયમતીકારામ્ । 'ચંડ' ચંડામ્ રૌદ્રાધ્યવસાય-
 હેતુવાત્ રુદ્રામ્ 'તિવ્વ' તીવ્રામ્-અતિશયિનીમ્ 'દુઃખ' દુઃખામ્-દુઃખરૂપામ્
 'દુઃખ' દુર્ગામ્-દુર્લભ્યામ્ અતએવ 'દુરહિયાસં' દુરધિસહ્યામ્-દુઃખેન સોદું યોગ્યામ્
 એતાદૃશીં વેદનાં તે નારકા અનુમદન્તીતિ પૂર્વેણાન્વયઃ 'એવં જાવ ધૂમપ્પમાણ'
 એવં યાવદ્ ધૂમપ્રમાયાં પૃથિવ્યામ્, એવં રત્નપ્રમાણેય શકેરાપમા વાલુકાપમા

જનક હોતીઐ હસકા હલાજ-પ્રતિકાર-નહીં હો સકતા હૈ-હસલિયે
 યહ નિઠુર હોતી હૈ હસકે હોજે પર નારક જીવોં કે પરિણામોં મેં અત્ય-
 ન્ત રુદ્રતાઆજાતી હૈ હવ્વ કારણ યહ ચંડ હોતી હૈ 'તિવ્વ' હસ વેદના
 સે અધિક ઓર કોઈ વેદના નહીં હૈ-યત વેદના કી પરાકાષ્ઠા રૂપ હોતી
 હૈ-હસલિયે હસે તીવ્ર કહા ગયા હૈ 'દુઃખ' યહ વેદના સુખ કે લેશ
 સે બી વર્જિત હોતી હૈ-હસમેં કેવલ દુઃખ કા હી સામ્રાજ્ય અત્યન્ત
 દુઃખ ભરા રહતા હૈ, અથવા યહ સ્વયં દુઃખ રૂપ હોતી હૈ હસલિયે હસે
 દુઃખ કહા ગયા હૈ 'દુઃખ' હસસે જય તક જીવ નરક મેં રહતા હૈ તથ
 તક છૂટ નહીં સકતા હૈ અતઃ હસે દુર્ગ દુર્લભ્ય કહા ગયા હૈ, 'દુરહિ-
 યાસં' હસે નારક જીવ પ્રસન્ન ચિત્ત સે નહીં ઓગતે હૈ કિન્તુ બડી કઠિ-
 નતા કે સાથ દુરધ્યવસાય પૂર્વક ઓગતે હૈ અતઃ યહ દુઃખ સે સહન કરને
 યોગ્ય હોને સે દુરધિસહ્ય હૈ એસે વિશેષણોં વાલી વેદના કો વે નારક
 જીવ આયુ પર્યન્ત વહાં સહન કરતે રહતે હૈ 'એવં જાવ ધૂમપ્પમાણ'

છે. તેનો ઉપાય અર્થાત્ પ્રતીકાર થઇ શકતો નથી. તેથી તે નિઠુર હોય છે.
 તે હોવાથી નારક જીવોના પરિણામોમાં અત્યંત રુદ્રતા આવી જાય છે તેથી
 તે ચંડ કહેવાય છે 'તિવ્વ' આ વેદનાથી મોટી કોઈ વેદના હોતી નથી.
 અર્થાત્ આ વેદનાની પરાકાષ્ઠા રૂપ હોય છે. તેથી તેને તીવ્ર કહી છે. 'દુઃખ'
 આ વેદના સુખના લેશથી પણ વર્જિત હોય છે. આમાં કેવળ દુઃખનું જ
 સામ્રાજ્ય બન્યું હોય છે. અથવા આ વેદના સ્વયં દુઃખ રૂપ હોય છે તેથી
 તેને દુઃખ એ પ્રમાણે કહેલ છે 'દુઃખ' તેથી જ્યાં સુધી જીવ નરકમાં રહે છે,
 ત્યાં સુધી છૂટી શકતા નથી. તેથી તેને દુર્ગ અર્થાત્ દુર્લભ્ય કહેલ છે
 'દુરહિયાસં' નારક જીવો પ્રસન્ન ચિત્તથી તેને ભોગવતા નથી. પરંતુ ધણીજ
 કઠણાઇથી દુરધ્યવસાય પૂર્વક ભોગવે છે. તેથી તે દુઃખથી સહન કરવા યોગ્ય
 હોવાથી 'દુરધિસહ્ય' છે. આવા વિશેષણોવાળી વેદનાને એ નારક જીવો આ-
 યુષ્ય સમાપ્ત થતાં સુધી ત્યાં રહીને સહન કરના રહે છે.

'એવં જાવ ધૂમપ્પમાણ' આજ પ્રમાણે નારક જીવો, શકેરાપમા,

પદ્મપ્રમા પશ્ચમી ધૂમપ્રમા પૃથિવીષ્વપિ નારકાણામતિશયિતવેદના વેદકત્વં જ્ઞાત-
વ્યમિતિ ભાવઃ । ‘છટ્ઠ સત્તમાસુ ણં પુઢવીસુ’ ષઠ સપ્તમ્યાં પુનઃ પૃથિવ્યોઃ તમઃ-
પ્રમા તમસ્તમઃપ્રભયોઃ ‘નેરડ્યા’ નૈરયિકાઃ ‘વહુમહંતાઈ’ વહુનિ-અનેકાનિ
મહાન્તિ ‘લોહિય કુંથુરુવાઈ’ લોહિત કુંથુરુપાણિ રક્તવર્ણાનિ કુંથુજાતિકા
જીવાનિ ‘વયરામયતુંડાઈ’ વજ્રમય તુંડાનિ-વજ્રચક્રઠોર તીક્ષ્ણ મુખાનિ ‘ગોમય
કીડસમાણાઈ’ ગોમય કીટસમાનાનિ નારકાઃ ‘વિઊવ્વંતિ’ વિકુર્વન્તિ-વૈક્રિય-
ક્રિયયા નિષ્પાદયન્તિ ‘વિઊવ્વિત્તા’ વિકુર્વિત્વા ‘અન્નમન્નસ્સ’ અન્યોઽન્યદ્વય-પર-
સ્પરસ્ય ‘કાયં’ કાયં-શરીરમ્ ‘સમતુરંગેનાણ’ સમતુર જ્ઞાયમાણાઃ-તુરજ્ઞા ઇવ આચ-
રન્તઃ-અરજા ઇવાન્યોન્ય મારોહન્ત ઇવ ઇત્યર્થઃ ‘સ્વાયમાણા સ્વાયમાણા’ સ્વાદયન્તઃ
સ્વાદયન્ત એકેઽન્યાન્ ‘સયપોરાગ કિમિયાવિવ’ શતર્ષ્વકૃમય ઇવ વંશ કૃમય ઇવ

હસી તરહ નારક જીવ શર્કરાપ્રમા, બાલુકાપ્રમા, પંકપ્રમા ઓર
ધૂમપ્રમા મેં ભી અતિશયિત વેદના કો ભોગતે હૈં । ‘છટ્ઠસત્તમાસુ ણં
પુઢવીસુ’ છઠી ઓર સાતવીં પૃથવી મેં ‘નેરડ્યા’ નૈરયિક જીવ ‘વહુમહં
તાઈ લોહિય કુંથુરુવાઈ વયરામય તુડાઈ’ અનેક વડે ૨, રક્તવર્ણવાલે
કુંથુ જીવોં કે રૂપોં કે જૈસે-લાલવર્ણ કે ઓર ‘વયારમયતુંડાઈ’
જિનકા મુખ વજ્ર કા હી માનોં ઘના હુઆ સા હૈં એસે શરી ? કી કિ
જો ‘ગોમય કીડસમાણાઈ’ ગાય કે ગોવર કે કીડે કે જૈસે હોતે હૈં
વિકુર્વણા કરતે હૈં વિઊવ્વિત્તા’ શરીરોં કી વિકુર્વણા કરકે અન્ન-
મન્નસ્સ કાયં’ ફિર પરસ્પર મેં એક દૂસરે કે શરીર પર ‘સમતુરંગેનાણ’
ઘોડે કી તરહ સવાર હોકર અર્થાત્ ચઢકર ‘સ્વાયમાણા ૨’ ઉસે પરસ્પર
મેં ધારંધાર કાટતે હૈં-વટકા ખરતે હૈં ‘સયપોરાગકિમિયાઈવ’ એવં શત-

વાલુકાપ્રમા, પંકપ્રમા, અને ધૂમપ્રમા પૃથ્વીમા પણ અત્યંત વેદના લોગવતા
રહે છે. ‘છટ્ઠસત્તમાસુ ણં પુઢવીસુ’ છઠી અને સાતમી પૃથ્વીમાં ‘નેરડ્યા’ નૈરયિક
છવેા ‘વહુમહંતાઈ’ લોહિયકુંથુરુવાઈ વયરામયતુંડાઈ’ અનેક મોટા મોટા રાતા
રંગના કુંથુ નામના છવેાના રૂપેા જેવા લાલવર્ણના અને ‘વયરામયતુંડાઈ’ માનેા
કે જેતું મુખ વજ્રતુંજ અનેતું છે, જેવા શરીરોની કે જે ‘ગોમયકીડમમાણાઈ’
ગાયના છાલના કીડા જેવા હોય છે. તેવા છવેાની વિકુર્વણા કરે છે,
‘વિઊવ્વિત્તા’ તેવા શરીરોની વિકુર્વણા કરીને ‘અન્ન મન્નસ્સ કાય’ તે પછી પર-
સ્પરમાં એક બીજાના શરીર પર ‘સમતુરંગેમાણા’ ઘોડાની જેમ સવાર થઈને
અર્થાત્ ચઢીને ‘સ્વાયમાણા સ્વાયમાણા’ પરસ્પર તેને વારં વાર કડકે છે અર્થાત્
બટકા લદે છે. ‘સયપોરાગકિમિયાઈવ’ અને મો મોટા વાળી શેલડીના કીડાની
માફક ‘ચાલેમાણા ચાલેમાણા’ અંદર ને અંદર ચતુરતાટ કરતા થકા પેત્રી વાય

અથવા શત પર્વાઃ=ઇક્ષુ સ્તથા ચેષુ ક્રમય ઇચ 'ચાલેમાણા ચાલેમાણા અંતો અંતો' અન્તરન્તઃ શરીરસ્ય મધ્યભાગેન સંચરન્તઃ સંચરન્તઃ એકસ્ય શરીરદેશેઽનુપવિશન્તસ્તે નારકાઃ 'વેયણં ઉદીરયંતિ ઉજ્જલં જાવ દુરહિયાસં' વેદના મુદીરયન્તિ ઉજ્જલાં યાવત્-વિપુલાં પ્રગાઠાં કર્કશં કટુકાં પરુષાં ચણ્ડાં નિષ્ઠુરાં તીવ્રાં દુર્ગાં દુરધિસન્નામિતિ, एतादृशीं वेदनामुदीरयन्ति-प्रकटयन्ति षष्ठ सप्तम पृथिवी नारका इति ।

સમ્પતિ-ક્ષેત્રસ્ય આવજાં વેદનાં પ્રતિપાદયતિ-‘ઈમીસે ણં ઇત્યાદિ, ‘ઈમીસે ણં મંતે !’ રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ’ એતસ્માં સ્વલુ મદન્ત ! રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યામ્ ‘નેરહયા’ નૈરયિકાઃ ‘કિં સીયં વેયણં વેદેતિ’ કિં શીતાં વેદનાં વેદયન્તિ અથવા ‘ઉસિણ વેયણં વેદેતિ’ ઉષ્ણવેદનાં વેદયન્તિ અથવા-‘સીય ઉસિણ વેયણં વેદેતિ’ શીતોષ્ણવેદનાં વેદયન્તીતિ પ્રશ્નઃ મળગ્વાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ણો સીયં વેયણં વેદેતિ’ નો શીતાં વેદનાં વેદયન્તિ, કિન્તુ ‘ઉસિણ

પર્વવાલી ઇક્ષુ કે કિડેકી તરહ ‘ચાલેમાણા ૨’ ખીતર હી ખીતર સન સનાહટ કરતે હુએ ઘુસ જાતે હૈં’ હસસે વે ‘વેયણં ઉદીરયંતિ’ ઉજ્જલ આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાલી વેદના કો ઉસે ઉત્પન્ન કરતે હૈં’ યહી વાત ‘ઉજ્જલં જાવ દુરહિયાસં’ હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈં ।

અથ સૂત્રકાર ક્ષેત્ર સ્વભાવજ વેદના કા કથન કરતે હૈં

‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ નેરહયા’ હે મદન્ત ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિક ‘કિં સીયં વેયણં વેદેતિ ઉસિણવેયણં વેદેતિ’ કયા શીતવેદના કો ભોગતે હૈં ? યા ઉષ્ણવેદના કો ભોગતે હૈં ? યા ‘સીય ઉસિણવેયણં વેદેતિ’ શીતોષ્ણ વેદના કો ભોગતે હૈં ? હસ પ્રકાર કે ગૌતમ કે પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુએ મળગ્વાન્ કહતે હૈં ‘ગોયમા ! ણો સીયં વેયણં વેદેતિ’ હે ગૌતમ ! વે નારક જીવ શીતવેદના કા વેદન

છે. તેથી તેઓ ‘વેયણં ઉદીરયંતિ’ ઉજ્જવલ વિગેરે પહેલાં કહેલ વિશેષણોવાળી વેદના ને ઉત્પન્ન કરાવે છે એજ વાત ‘ઉજ્જલં જાવ દુરહિયાસં’ આ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવી છે.

હવે સૂત્રકાર ક્ષેત્ર સ્વભાવવાળી વેદનાના સંબંધમાં કથન કરે છે. ‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ નેરહયા’ હે ભગવન્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકે ‘કિં સીયં વેયણં વેદેતિ ઉસિણવેયણ વેદેતિ’ શું શીત વેદનાનું વેદન કરે છે, ઉષ્ણ વેદના ભોગવે છે ? અથવા ‘સીય ઉસિણવેયણં વેદેતિ’ શીતોષ્ણ વેદનાને ભોગવે છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુ કહે છે કે ‘ગોયમા ! ણો સીયં વેયણ વેદેતિ’ હે ગૌતમ ! તે નારકો શીત વેદનાનું વેદન કરતા નથી.

વેયણં વેદેતિ' ઉષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તિ તે हि नारकाः शीतयोनिकाः योनिस्थानानां केवलहिमपुञ्जसदृश शीतप्रदेशात्मकरवात् योनिस्थानव्यतिरेकेण चान्यत्सर्वमपि भूम्यादि खदिराङ्गारादपि महापतप्तम् अतस्ते उष्णामेव वेदनामनुभवन्तीति । 'नो सीओसिणं वेयणं वेदेति' नापि शीतोष्णवेदनां वેદયન્તિ शीतोष्ण स्वभावतया नरकेषु मूलतोऽपि असंभवादिति । 'एवं जाय वालुयप्पभाए' एवं यावद् बालुकाप्रभायाम् रत्नप्रभानारकवदेव शर्कराप्रभा बालुकाप्रभा नारका अपि न शीतवेदनां वेदयन्ति किन्तु उष्णामेव वेदनां वेदयन्ति, नापि शीतोष्णवेदनां वेदयन्तीति ॥

'પંકવ્વમાણ પુચ્છા' પક્કપ્રમાયાં પૃચ્છા હે મદન્ત ! પક્કપ્રમા ચતુર્થ પૃથિવી નારકાઃ કિં શીતવેદનાં વેદયન્તિ કિં યા ઉષ્ણવેદનાં વેદયન્તીતિ પૃચ્છયા સંગૃહ્યતે પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सियं वेयणं वेदेति' उसिणांपि वेयण वेदेति' શીતામપિ વેદનાં વેદયન્તિ નહીં કરતે હૈં' કિન્તુ 'ઉસિણવેયણં વેદેતિ' વે ઉષ્ણવેદના કા વેદન કરતે હૈં' યે નારક યદ્યપિ શીતયોનિક હોતે હૈં' કયોં' કી' હનકે ઉત્પત્તિ-સ્થાન કેવલ હિમાની-હિમસંનતિ કે તુલ્ય શીત પ્રદેશાત્મક હોતે હૈં' પરન્તુ હન સે વ્યતિરિક્ત જો ઔર સ્વ સ્થાન આદિ હૈં' વે સય સૈર કે અઙ્ગાર સે બી અધિક ઉષ્ણ હોતે હૈં'-અતઃવે કેવલ એક ઉષ્ણ વેદના કો હી ભોગતે હૈં' । શીત યા 'નો સીઓસિ ણં વેદેતિ' શીતોષ્ણ વેદના કો નહીં ભોગતે હૈં' । 'પંકવ્વમાણ પુચ્છા' હે મદન્ત ! પક્કપ્રમા નામ કી જો ચતુર્થ પૃથિવી હૈ' ઉસકે નારક યયા શીત વેદના કા અનુભવન કરતે હૈં' ? યા ઉષ્ણવેદના કા અનુભવન કરતે હૈં' ? યા શીતોષ્ણરૂપ સે મિલી હુઈ વેદના કા અનુભવન કાતે હૈં' ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં

પરતુ 'ઉસિણવેયણ વેદેતિ' તેઓ ઉષ્ણ વેદનાનું વેદન કરે છે. એ નારકોને કે શીતયોનિ વાળા હોય છે. કેમકે તેઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન હિમાની હિમસંહતિ જેવા શીત પ્રદેશાત્મક હોય છે. પરતુ તેના સિવાયના જે બીજાં સ્થાનો છે. તે બધા ખેરના અગારાથી પણ વધારે ઉષ્ણ હોય છે. તેથી તેઓ કેવળ એક ઉષ્ણ વેદનાજ ભોગવે છે કહી અથવા 'સીઓસિ ણં વેદેતિ' શીતોષ્ણ વેદના ભોગવતા નથી 'પંકવ્વમાણ પુચ્છા' હે જનવન્ પંકપ્રભા નામની જે ચોથી પૃથ્વી છે, તેમા રહેલાવળા નારકો શુ શીત વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? કે ઉષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? અથવા શીતોષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રજુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! સૌંવં વિદેયણં

નરકાવાસભેદેન પદ્મપ્રમા નારકાઃ તથોષ્ણામપિ વેદનાં વેદયન્તિ, નરકાવાસ
ભેદેનૈવ કિન્તુ 'નો સીઓસિણવેયણં વેદેતિ' નો નૈવ શીતોષ્ણવેદનાં વેદયન્તિ ।
'તે બહુતરગા જે ઉસિણં વેયણં વેદેતિ' તત્ર તે બહુતરકા યે ઉષ્ણાં વેદનાં વેદ-
યન્તિ પ્રભૂતરણાં શીતયોનિત્વાત્ । 'તે થોવતરગા જે સીયં વેયણં વેદેતિ' તે
સ્તોકતરા યે શીતવેદનાં વેદયન્તિ અલ્પતરણામુષ્ણયોનિત્વાદિતિ । ધૂમપ્પમાણ
પુચ્છા' ધૂમપ્રમાયાં પૃચ્છા હે ભદન્ત ! ધૂમપ્રમા નારકાઃ કિં શીતવેદનાં વેદયન્તિ
ઉષ્ણવેદનાં વા, શીતોષ્ણવેદનાં વા વેદયન્તિ ઇતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-'ગોયમા'
ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સીયંપિ વેયણં વેદેતિ' શીતામપિ વેદનાં વેદયન્તિ

- 'ગોયમા ! સીયંપિ વેયણં વેદેતિ ઉસિણંપિ વેયણં વેદેતિ' હે ગૌતમ ! વે
નારક નરકાવાસ કે ભેદ સે શીત વેદના કા ભી અનુભવન કરતે હૈ
ઔર ઉસી પ્રકાર નરકાવાસ કે ભેદ સે હી ઉષ્ણવેદના કા ભી અનુ-
ભવન કરતે હૈ-પર 'નો સીતોસિણં વેયણં વેદેતિ' શીતોષ્ણ વેદના
કા અનુભવન નહીં કરતે હૈ' । 'તે બહુતરગા જે ઉસિણં વેયણં વેદેતિ'
એસે નારક જીવ વહાં અધિક હૈ જો ઉષ્ણવેદના કા અનુભવન કરતે
હૈ કયોં કિ પ્રભૂતતર નારક જીવોં કી યોનિ શીત હોતી હૈ । તથા 'તે
થોવતરગા જે સીયં વેયણં વેદેતિ' જો નારક જીવ શીતવેદના કા અનુ-
ભવન કરતે હૈ વે સ્તોક તર-બહુત થોડે-હૈ । કયોં કિ યહાં અલ્પતરોં
કી ઉષ્ણયોનિ હોતી હૈ । 'ધૂમપ્પમાણ પુચ્છા' હે ભદન્ત ! ધૂમપ્રમા કે
નારક કયા શીતવેદના કા અનુભવન કરતે હૈ યા ઉષ્ણવેદના કા અનુ-
ભવન કરતે હૈ ? યા શીતોષ્ણરૂપ મિશ્ર વેદના કા અનુભવન કરતે હૈ ?

વેદેતિ ઉસિણંપિ વેયણં વેદેતિ' હે ગૌતમ ! તે નારકો નરકાવાસના લેહથી શીત
વેદનાનો પણ અનુભવ કરે છે. અને એજ પ્રમાણે નરકાવાસના લેહથી જ
ઉષ્ણ વેદનાનો પણ અનુભવ કરે છે. પરંતુ 'નો સીયોસિણં વેયણં વેદેતિ'
શીતોષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરતા નથી. 'તે બહુતરગા જે ઉસિણં વેયણં વેદેતિ'
એવા નારક એવા ત્યાં વધારે છે કે જેઓ ઉષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરે
છે કેમકે પ્રભૂતતર નારક એવાની યોની શીત હોય છે, તથા 'તે થોવતરગા
જે સીયં વેયણં વેદેતિ' જે નારક એવા શીત વેદનાનો અનુભવ કરે છે. તેઓ
સ્તોકતર અર્થાત્ ઘણા થોડા હોય છે કેમકે અહિંયા અલ્પતરોની ઉષ્ણયોની હોય છે.

'ધૂમપ્પમાણ પુચ્છા' હે ભગવન્ ધૂમપ્રમા પૃથ્વીના નારક એવા શું શીત
વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? અથવા ઉષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? શીતોષ્ણ
રૂપ મિશ્ર વેદનાનો અનુભવ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે

‘उसिणंपि वेयणं वेदे’ति’ उष्णासपि वेदनां वेदयन्ति ‘नो सीतोसिणं वेयणं वेदे’ति’ नो शीतोष्णवेदनां वेदयन्ति, ‘ते बहुतरगा जे सीयवेयणं वेदे’ति’ ते बहुतरगा ये शीतवेदनां वेदयन्ति बहूनामुण्योनित्वात् ‘ते थोवतरगा जे उसिणवेयणं वेदे’ति’ ते स्तोक्ततरा ये उष्णवेदनां वेदयन्ति अल्पतराणां शीतयोनित्वात् । ‘तमाए पुच्छा’ तमःप्रभायां पृच्छा, हे भदन्त ! तमःप्रभा नारकाः किं शीतवेदनां वेदयन्ति उष्णवेदनां वा वेदयन्ति शीतोष्णां वा वेदनां वेदयन्तीति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सीयं वेयणं वेदे’ति’ शीतं

उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! सीतंपि वेयणं वेदेति, उसिणंपि वेयणं वेदे’ति’ हे गौतम ! धूमप्रभा के नारक शीतवेदना का भी अनुभव न करते हैं, उष्णवेदना का भी अनुभव न करते हैं परन्तु ‘नो सीतोसिणं वेयणं वेदे’ति’ शीतोष्णरूप मिश्रवेदनाका अनुभव नहीं करते हैं ‘ते बहुतरगा जे सीयवेयणं वेदे’ति’ जो शीतवेदना का अनुभव न करते हैं ? ऐसे नारक जीव बहून्नरक हैं क्योंकि यहां बहुत नारक जीवों की योनी उष्ण होती है, तथा ‘ते थोवतरगा जे उसिणवेयणं वेदे’ति’ जो उष्ण वेदनाका अनुभव न करते हैं वे स्तोक्ततर हैं क्योंकि यहां अल्पतर नारक जीवों की योनि शीत होती है ‘तमाए पुच्छा’ हे भदन्त ! तमःप्रभा पृथिवी के नैरयिक क्या शीत वेदना का अनुभव न करते हैं ? या उष्णवेदना का अनुभव न करते हैं ? या शीतोष्णवेदना का अनुभव न करते हैं ? उत्तर में प्रभुश्री करते हैं—‘गोयमा ! सीयं वेयणं

‘गोयमा ! सीतंपि वेयणं वेदेति, उसिणंपि वेयणं वेदे’ति’ हे गौतम ! धूमप्रभा पृथ्वीना नारकः शीत वेदनानां पणु अनुभव करे छे, उष्ण वेदनानां पणु अनुभव करे छे, परंतु ‘नो सीतोसिणं वेयणं वेदे’ति’ शीतोष्ण ३५ वेदनानां अनुभव करता नथी. ‘ते बहुतरगा जे सीयवेयणं वेदे’ति’ जेओ शीत वेदना ना अनुभव करे छे, जेवा नारक जेओ बहुतरक छे. केनके अडिंया बहुतरक जेओनी उष्णवेदनानी डोय छे. तथा ‘ते थोवतरगा जे उसिणवेयणं वेदे’ति’ जेओ उष्णवेदनानां अनुभव करे छे. तेओ स्तोक्ततर छे. केनके अडिंया अल्पतर नारक जेओनी योनि शीत डोय छे.

‘तमाए पुच्छा’ हे भदन्त ! तमःप्रभा पृथ्वीना नैरयिके शु शीत वेदनानां अनुभव करे छे ? उष्णवेदनानां अनुभव करे छे के शीतोष्ण वेदनानां अनुभव करे छे ? आ प्रश्नना उत्तर मा प्रभु गौतमत्वानीने उहे छे के ‘गोयमा ! सीयं वेयणं

વેદનાં વેદયન્તિ, તમઃપ્રમાનારકાઃ । ‘નો ઉસિણં વેયણં વેદેતિ’ નો ઉષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તિ ‘નો સોયોસિણં વેયણં વેદેતિ’ નો શીતોષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તિ, તમઃપ્રમાનારકાણાં સર્વેષામુષ્ણયોનિસ્ત્વાત્ યોનિસ્થાન વ્યતિરેકેણ ચાન્યસ્ય સર્વસ્યાપિ નરકભૂમ્યાદર્મહાહિમાની તુલ્યત્વાદિતિ । ‘એવં અહે સત્તમાણ નવરં પરમસીયં’ એવં તમઃપ્રમાનારકરદેવ અધઃસપ્તમીનારકા અપિ શીતામેવ વેદનાં વેદયન્તિ ન તુ ઉષ્ણાં વેદનાં ન ચા શીતોષ્ણામ્ નરં શીતામપિ પરમશીતામ્ તમાપૃથિવીત સ્તમસ્તમાપૃથિવ્યાં શીતવેદનાયા અતિપ્રબલત્વાદિતિ ॥૨૦॥

‘વેદેતિ’ હે ગૌતમ્મ યહાં કે નારક શીત વેદના કા અનુભવન કરતે હૈં ‘નો ઉસિણં વેયણં વેદેતિ’ ઉષ્ણવેદના કા અનુભવન નહીં કરતે હૈં ઓર ‘નો સીતોસિણં વેયણં વેદેતિ’ ન શીતોષ્ણરૂપ મિશ્રવેદના કા અનુભવન નહીં કરતે હૈં । કયોંકિ તમઃપ્રમા પૃથિવી કે સમસ્ત નારકોં કી ઉષ્ણ યોનિ હોતી હૈં યહાં યોનિસ્થાન કે સિવાય અન્ય ઓર સવ નરક ભૂમિ આદિ મહાહિમ કે તુલ્ય હોતે હૈં । ‘એવં અહે સત્તમાણ નવરં પરમસીયં’ તમઃપ્રમા નારક કી તરહ હી અધઃસપ્તમી પૃથિવી કે નારક ભી કેવલ એક શીત વેદના કા હી વેદન કરતે હૈં । ઉષ્ણવેદના કા નહીં । ઓર ન શીતોષ્ણરૂપ મિશ્રવેદના કા હી । યહાં વિશેષ હતના હૈં કિ-સપ્તમ પૃથિવી કે નારકોં કો જો શીતવેદના કા અનુભવન હોતા હૈં સો યહ શીત તમઃપ્રમા પૃથિવી મેં જો શીત હૈં ડસકી અપેક્ષા વઢુત અધિક હોતી હમ્મ પૃથિવી મેં વહાં કી અપેક્ષા શીતવેદના અતિ પ્રબલ હૈં । સૂ.૨૦॥

વેદેતિ’હે ગોતમ । ત્યાં ના ન રકો શીત વેદનાનો અનુભવ કરે છે. ‘નો ઉસિણં વેયણં વેદેતિ’ ઉષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરતા નથી. અને ‘નો સોયોસિણં વેયણં વેદેતિ’ શીતોષ્ણ રૂપ મિશ્ર વેદનાનો અનુભવ પણ કરતા નથી. કેમકે તમઃપ્રમા પૃથ્વીના સપ્તમા નારકોની ઉષ્ણયોની હોય છે અહિયાં યોનિસ્થાનશિવાય બીજુ બધુંજ કયન એટલે કે નારક ભૂમિ સંબંધી કયન મહ હિમાની પ્રમાણે હોય છે. ‘એવં અહે સત્તમાણ નવરં પરમસીયં’ તમઃપ્રમા પૃથ્વીના નારક એવા પ્રમાણે જ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના નારક એવા પણ કેવળ એક શીત વેદનાનું જ વેદન કરે છે ઉષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરતા નથી અને શીતોષ્ણ રૂપ મિશ્રવેદનાનું પણ વેદન કરતા નથી. અહિયાં એ જ વિશેષતા છે કે સાતમી પૃથ્વીના નારકોને જે શીત વેદનાનો અનુભવ થય છે તે શીત વેદના તમઃપ્રમા પૃથ્વીમાં જે શીત વેદના છે, તેની અપેક્ષાએ ઘણી વધારે હોય છે. આ પૃથ્વીમાં તમઃપ્રમા પૃથ્વી કરતા શીત વેદના ઘણીજ પ્રમાણ હોય છે. ॥ સૂ. ૨૦ ॥

सम्प्रति-नारकाणां नारकभवानुभवप्रतिपादनार्थमाह 'इमीसे णं' इत्यादि,
 मूळम्-इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया
 केरिसयं गिरयभवं पच्चणुभवमाणा विहरंति ? गोयमा ! तेणं
 तत्थ णिच्चं भीया, णिच्चं तसिया, णिच्चं लुहिया, णिच्चं उव्विगा,
 णिच्चं उपप्पुआ, णिच्चं बहिया, णिच्चं परममसुभमउलमणु-
 वद्धं निरयभवं पच्चणुभवमाणा विहरंति एवं जाव अहे सत्त-
 माएणं पुढवीए पंच अणुत्तरा महइमहालया महाणरगा पन्नत्ता
 तं जहा-काले१ महाकाले२, रोरुए३, महारोरुए४, अप्पइट्टाणे५,
 तत्थ इमे पंच महापुरिसा अणुत्तरेहिं दंडसमादाणेहिं काल-
 मासे कालं किच्चा अप्पइट्टाणे णरए णेरइयत्ताए उव्वण्णा,
 तं जहा-रामे जमदग्गिपुत्ते१, दढाऊलच्छइपुत्ते२, वसूउवरि-
 चरे३, सुभूमे कोरव्वे४, वंभदत्ते चुलणिसुए५, । ते णं तत्थ
 णेरइया जाया काला कालोभासा जाव परमकिण्हा वण्णेणं
 पन्नत्ता, तं जहा-तत्थ वेयणं वेपंति उज्जलं विउलं जाव दु-
 हियासं । उसिणवेयणिज्जेसु णं भंते ! गिरएसु नेरइया केरि-
 सयं उसिणवेयणं पच्चणुभवमाणा विहरंति ? गोयमा ! से
 जहा नामए कम्मरदारए सिया तरुणे वलवं जुगवं अप्पायंके
 थिरग्गहत्थे दढपाणिपायपासपिट्ठंतरोरुसंघायपरिणए लंघण-
 पवणजवणवग्गणपमदणसमत्थे तलजमलजुयलफलिहणि-
 भवाहू, घणणिचिय वलियवट्ठखंधे चम्मेट्ठगदुहणमुट्ठिय समाहय
 णिचियगत्तगत्ते उरस्सवलसमण्णागए छेए दक्खे कुमले णिउणे
 मेहावी णिउणसिप्पोवगए एगं महं अयपिंडं उदग्गचारसमाणं
 गहाय तं ताविय ताविय कोट्टिय कोट्टिय उट्ठिभदिय उट्ठिभदिय
 चुण्णिणय चुण्णिणय जाव एगहं वा दुयाहं वा तियाहं वा उक्को-

सेणं अद्धमासं वा संहणेज्जा से णं तं सीयं सीईभुयं अओमएणं
 संदंसएणं गहाय असब्भावपट्टवणाए उप्पिणवेदणिज्जेसु णर-
 एसु पक्खिवेज्जा, से णं तं उप्पिंसिय णिमिसियंतरेणं पुणरवि
 पच्चुद्धरिस्सामि त्तिकट्टु पविरायमेव पासेज्जा पविलीणमेव
 पासेज्जा पविद्धत्थमेव पासेज्जा णो चेव णं संचाएइ अविरयं वा
 अविलीणं वा अविद्धत्थं वा पुणरवि पच्चुद्धरित्तए । से जहा-
 वा सत्तमायंगे दिवए कुंजरे स्सट्ठिहायणे पढमसरय कालसमयंसि
 वा चरमनिदाध कालसमयंसि वा उण्हाभिहए तण्हाभिहए
 दवग्गिजालाभिहए आउरे सुप्पिण पिपाप्पिण दुब्बले किलंते
 एक्कं महं पुक्खरिणिं पासेज्जा चाउक्कोणं समतीरं अणुपुब्बसुजाय
 वप्पगंभीर सीयलजलं संघण पत्तमिसमुणालं बहुउप्पलकुमुय
 णलिण सुभगसोगंधिय पुंडरीय महापुंडरीय सयपत्त सहस्सपत्त
 केसरफुल्लोवचियं छप्पय परिभुज्जमाणकमल अच्छविमलसलि-
 लपुणं पडिहत्थगभमंतमच्छकच्छभं अणेगसउणगणमिहुणयवि
 रइय सद्दुन्नइय महुरस्सरनाइयं तं पासइ, पासित्ता तं ओगाहइ
 ओगाहित्ता से णं तत्थ उण्हं पि पविणेज्जा तण्हं पि पविणेज्जा,
 खुहं पि पविणेज्जा जरं पि पविणेज्जा दाहं पि पविणेज्जा णिदाएज्ज
 वा पयलाएज्ज वा सइं वा रइं वा धिइं वा मइं वा उवलभेज्जा,
 सीए सीयभुए संकममाणे साया सोक्ख बहुलेया वि विहरिज्जा,
 एवामेव गोयमा ! असब्भावपट्टवणाए उप्पिणवेयणिज्जेहिंतो
 णरएहिंतो णेरइए उव्वट्टिए समाणे जाइं इमाइं मणुस्सलोयंसि
 भवंति गोलियालिंछाणि वा सोडियालिंछाणि वा लिंडियालिंछाणि
 वा अयागराणि वा तंबागराणि वा तउयागराणि वा सीसा-
 गराणि वा रूप्यागराणि वा सुवन्नागराणि वा हिरण्णागराणि

वा कुंभारागणीइ वा मुसागणीइ वा इट्टयागणीइ वा कवेल्लुया-
गणीइ वा लोहारंवरीसेइ वा जंतवाडचुल्लीइ वा गोलिया-
लिंछागणीइ वा सोंडियालिंछागणीइ वा लिंडियालिंछागणीइ
वा णलागणाइ वा तिलागणीइ वा तुसागणीइ वा तत्ताइं
समजोइभुयाइं फुल्लकिंसुयसमाणाइं उक्कासहस्साइं वि णिम्मुय-
माणाइं जालासहस्साइं पमुच्चमाणाइं इंगालसहस्साइं
पक्खिरमाणाइं अंतो अंतो हुहुयमाणाइं चिट्ठंति, ताइं पासइ,
ताइं पासित्ता ताइं ओगाहेइ, ओगाहित्ता से णं तत्थ उण्हंपि
पविणेज्जा तण्हं पि पविणेज्जा खुहं पि पविणेज्जा जरंपि
पविणेज्जा दाहंपि पविणेज्जा णिदाएज्ज वा पयलाएज्ज
वा सइं वा रइं वा धिइं वा मइं वा उवलभेज्जा, सीए
सीयभुए संकममाणे संकममाणे सायासोक्खवहुले यावि
विहरेज्जा, भवेयारूवा सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे गोयमा !
उसिण वेयणिज्जेसु णेरएसु नेरइया एत्तो अणिट्ठतरियं च्वेव
उसिणवेयणं पच्चणुभवमाणा विहरंति ॥ सीयवेयणिज्जेसु णं
भंते ! णिरएसु नेरइया केरिसया सीयवेयणं पच्चणुभवमाणा
विहरंति ? गोयमा ! से जहा णामए कम्मरदारए सिया तरुणे
जुगवं चलवं जाव सिप्पोवगए एगं महं अयपिंडं दगवार
समाणं गहाय ताविय ताविय कोट्टिय कोट्टिय जहन्नेणं एगाहं वा
दुयाहं वा तियाहं वा उक्कोसेणं मासं वा हणेज्जा से णं उसिणं उसि-
णभुयं अयोमएणं संदंसएणं गहाय असम्भावपट्टवणाए सीय-
वेयणिज्जेसु नरएसु पक्खिरमेज्जा, से तं उम्मिसिय निमिसियं-
तरेण पुणरवि पच्चुद्धरिस्तानी तिकट्टु पविरायमेव पासेज्जा,
तं च्वेव णं जाव णो च्वेव णं संसाएज्जा, पुणरवि पच्चुद्धरिस्सए,

से णं से जहाणामए सत्तमायंगे तहेव जाव सोक्खवहुले यावि
 विहरेज्जा, एवामेव गोयमा ! असवभावपट्टवणाए सीयवेयणेहितो
 णेरएहितो नेरइए उव्वट्टिए समाणे जाइं इहं माणुस्सलोए
 हवन्ति, तं जहा—हिमाणि वा हिमपुंजाणि वा हिमपडलाणि वा
 हिमपडलपुंजाणि वा तुसाराणि वा तुसारपुंजाणि वा हिमकुंडाणि
 वा हिमकुंडपुंजाणि वा सीयाणि वा ताइं पासइ पासित्ता ताइं
 ओगाहइ ओगाहित्ता से णं तत्थ सीय पि पविणेज्जा, तण्हंपि
 पविणेज्जा, खुहंपि पविणेज्जा जरंपि पविणेज्जा दाहंपि पविणेज्जा
 निहाएज्ज पयलाएज्ज वा जाव उसिणं उसिणभुए संकममाणे
 संकममाणे साया सोक्खवहुले यावि हरेज्जा, भवेया रुवा सिया?
 णो इणट्ठे समट्ठे, गोयमा ! सीयवेयणिज्जेसु नरएसु नेरइया
 एत्तो अणिट्ठनरियं चेव सीय वेयणं पञ्चणुभवमाणा विहरन्ति । सू. २१।

छाया—एतस्यां खलु भदन्त ! रत्नपभायां पृथिव्यां नैरयिकाः कीदृशं
 निरयभवं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति गौतम ! ते तत्र नित्यं भीताः नित्यं त्रस्ताः
 नित्यं क्षुधिताः नित्यमुद्विग्नाः नित्यमुल्लताः नित्यं वधिकाः नित्यं परममशुभ-
 मतुलमनुवदं निरयभवं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति । एवं यावदधःसप्तम्यां खलु
 पृथिव्यां पञ्चानुत्तरा महम्महालया महानरकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कालो-महाकालो
 रौरवो महारौरवोऽपतिष्ठानः । तत्रेमे पञ्चहापुरुषा अनुत्तरैर्दण्डसमादानैः कालमासे
 कालं कृत्वाऽपतिष्ठाने नरके नैरयिकतया उत्पन्नाः, तद्यथा—रामो जदग्निपुत्रः १,
 द्वायुः लल्लकिपुत्रः २, वसुः उपरिचरः ३, सुभूमः कौरव्यः ४, ब्रह्मदत्तश्चुलनी
 सुतः ५, ते खलु तत्र नैरयिकाः जाताः कालाः कालावभासा यावत् परमकृष्णा
 वर्णेन प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—ते खलु तत्र वेदनां वेदयन्ति उज्ज्वलां विपुलां यावद्
 दुरधिसङ्ग्राम् । उष्णवेदनीयेषु खलु भदन्त ! नरकेषु नैरयिकाः कीदृशीमुष्ण
 वेदनां प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ? गौतम ! स यथानामकः कर्मकारदारकः स्यात्
 तरुणो बलवान् युगवान् अरुणतङ्कः स्थिराग्रहस्तः दृढपाणिपादपाश्वरं पृष्ठान्तरोरु-
 संघातपरिणतः लङ्घनं प्लवनजवजवर्गणममर्दनसमथः, तलयमलयुगल परिघनिभवा-
 हूः घननिचित बलितवृत्तस्कन्धः, चर्मैष्टकद्रुघणमुष्टिका सद्भाहतनिचितगात्रगात्रः,

औत्सव्यसमन्वागतः छेदो दक्षः प्रष्ठः कुशलो निपुणः मेधावी निपुणश्चिरायपगतः,
 एकं महदयः पिण्डमुदकमारकमवानं गृहीत्वा तं तापयित्वा तापयित्वा कुट्टयित्वा
 कुट्टयित्वा उद्भिद्योद्भिद्य चूर्णयित्वा चूर्णयित्वा यावदेकाहं वा द्वयहं वा त्रयहं वा
 उत्कर्षेण अर्द्धमासं वा संहन्यात्, अथ खलु तं शीतं शीतीभूतमयोमयेन संदंशकेन
 गृहीत्वा असद्भावप्रस्थापनया उष्णवेदनीयेषु नरकेषु प्रक्षिपेत्, स खलु तम् उन्मि-
 पित निमिपितान्तरेण पुनरपि प्रत्युद्धरिष्यामीतिकृत्वा प्रक्षितरमेव पश्येत्, दृष्ट्वा
 प्रविलीनमेव पश्येत् प्रविध्वस्तमेव पश्येत्, नैव खलु शम्नुयात्, अवितरं वा अवि-
 लीनं वा, अविध्वस्तं वा पुनरपि प्रत्युद्धर्तुम् । स यथा वा मत्तमातङ्गः द्विषकः कुञ्जरः
 पट्टिहायनः प्रथमशरत्कालसमये वा, चरमनिदाघकालसमये वा, उष्णाभिहतः
 तृणाभिहतो दावाग्निज्वालाभिहतः आतुरः शुपितः पिपासितो दुर्वलः कलान्तः,
 एकां महतीं पुष्करिणीं पश्येत् चतुष्कोणां समतीरा मानुष्यं सुजातव्रमगम्भीर-
 शीतलजलाम् संजन्न पत्रविमृणालाम्, बहुत्पलकुमुदनलिनसुमग सौगन्धिकपुण्डरीक-
 महापुण्डरीक शतपत्रसदृशपत्रकेसरफुल्लोपचिताम् पद्मपदपरिभुज्यमानकमलाम्
 अञ्जविमलसलिलपूर्णाम् पण्डित्यभ्रमन्तस्यकच्छपाम् अनेकशकुनगणमिथुनकवि-
 रचित शब्दोन्नतिक नधुरस्पर्शादिताम्, तां पश्यति तां दृष्ट्वा तामवगाहेत, अवगाह्य
 स खलु तत्रोष्णमपि प्रविनयेत् वृषामपि प्रविनयेत् क्षुभामपि प्रविनयेत् ज्वरमपि
 प्रविनयेत् दाहमपि प्रविनयेत् निद्रायेत वा प्रचलायेत वा स्मृतिं वा रतिं वा धृतिं
 वा मतिं वा उपलभेत्, शीतः शीतीभूतः संक्रामन् संक्रामन् सातासौख्यबहुलवापि-
 विहरेत्, एवमेव शीतम् । असद्भावप्रस्थापनया उष्णवेदनीयेभ्यो नरकेभ्यो
 नैरयिक उद्गृह्यतः सन् यानि इमानि मनुष्यलोके भवन्ति, गौडिकाळिछानि वा
 शौडिकाळिछानि वा, लिण्डिकाळिछानि वा, अय आकरा इति वा, ताम्राकरा इति
 वा, त्रपुष्पाकरा इति वा, सीतपाकरा इति वा, रूपाकरा इति वा सुवर्णाकरा इति वा,
 दिग्वाकरा इति वा काराग्निरिति वा, मुराग्निरिति वा-दृक्काग्निरिति वा कवे-
 लुकाग्निरिति वा लोहकाराभ्यरीष इति वा यन्त्रशस्त्रज्वलोरिति वा, गौडिकाळि-
 छानिरिति वा शौण्डिकाळिछानिरिति वा, लिण्डिकाळिछानिरिति वा नलाग्निरिति
 वा, विद्याग्निरिति वा, तृपाग्निरिति वा, तत्तानि तमज्ज्योतिर्भूतानि फुल्लकिमुक-
 समानानि उल्लासदसाणि भिभुज्यमानानि उरात्पासदन्वानि प्रभुचरमानानि अद्भुत-
 सत्त्वानि प्रक्षितरन्ति अन्तरर्तृहृत्पमानानि विष्टान्ति तानि पश्यन्ति । तानि दृष्ट्वा
 तानि अद्भुतमेव तानि न तावत् स खलु तत्रोष्णमपि प्रविनयेत् क्षुभामपि प्रविन-
 येत् ज्वरमपि प्रविनयेत् दाहमपि प्रविनयेत् निद्रायेत वा प्रचलायेत वा स्मृतिं वा
 रतिं वा धृतिं वा मतिं वा उपलभेत् शीतः शीतीभूतः संक्रामन् संक्रामन् साता-

ન્તરાણિ શેષં તદેવ નૈવ खलु तानि विमानानि व्यतिव्रजेत् एतन्महान्ति खलु
विमानानि प्रज्ञप्तानि श्रमणायुष्मान् ! ॥सू० २७॥

॥ तिर्यग्योनिकोद्देशकः प्रथमः ॥

टीका—‘अत्थि णं भંते ! विमाणाणि’ अत्रास्तीति अव्ययपदं बह्वर्थे, तथा
च सन्ति-विद्यन्ते खलु भदन्त ! विमानानि-विशेषतः पुण्यप्राणिभिर्मन्यन्ते-
तद्गत सौख्यानुभवनेन अनुभूयते इति विमानानि ‘सोत्थियाणि’ स्वस्तिकानि
‘सोत्थियावत्ताइं’ स्वस्तिकावर्तानि ‘सोत्थियपभाइं’ स्वस्तिकप्रभाणि ‘सोत्थियकं
ताइं’ स्वस्तिककान्तानि ‘सोत्थियवन्नाइं’ स्वस्तिकवर्णानि ‘सोत्थियलेस्साइं’ स्व-
स्तिकलेश्यानि ‘सोत्थियज्झयाइं’ स्वस्तिकध्वजानि ‘सोत्थियसिंगाराइं’ स्व-
स्तिकशृङ्गाराणि ‘सोत्थियकूडाइं’ स्वस्तिककूटानि ‘सोत्थियसिद्धाइं’ स्वस्तिक

કુલ કોટિ કે વિચાર મેં વિશેષાધિકાર કો લેકર ગૌતમ ! વિમાનો
કે અસ્તિત્વ કો લક્ષ્ય કરકે એસા પૂછ રહે હું—

‘અત્થિ ણં ભંતે ! વિમાણાઈ સોત્થિયાણિ’-इत्यादि । सूत्र २७

टीकार्थ-यहां ‘अत्थि’ यह अव्यय पद है और यह बहु अर्थ में
प्रयुक्त हुआ है जो पुण्यात्माओं द्वारा विशेष रूप से-अर्थात् तद्गत
सौख्य के अनुभवन से-अच्छे माने जाते हैं वे विमान हैं यहां गौतम
ने प्रश्नु से ऐसा प्रश्न किया है ‘अत्थि णं भंते ! सोत्थियाणि सोत्थिया
वत्ताइं’ हे भदन्न ! क्या स्वस्तिक स्वस्तिकावर्त, ‘सोत्थियपभाइं’ स्व-
स्तिकप्रभा ‘सोत्थिय कंताइं’ स्वस्तिक कान्त ‘सोत्थिय वन्नाइं’ स्वस्तिक-
वर्ण ‘सोत्थियलेस्साइं’ स्वस्तिक लेश्या, ‘सोत्थियज्झयाइं’ स्वस्तिकध्वज
‘सोत्थिय सिंगाराइं’ स्वस्तिक शृङ्गार ‘सोत्थियकूडाइं’ स्वस्तिक कूट

કુલકોટિયોનો વિચાર કરતાં વિશેષાધિકારને લઈને વિમાનોના અસ્તિત્વને
હૃદયેશીને શ્રીગૌતમસ્વામી એવું પૂછે છે કે ‘અત્થિ ણં ભંતે ! વિમાણાઈ સોત્થિ
યાણિ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-અહિયાં ‘અત્થિ’ એ અવ્યય પદ છે. અને એ બહુલ અર્થમાં
પ્રયુક્ત થયેલ છે જે પુણ્યાત્માઓ દ્વારા વિશેષપણાથી અર્થાત્ તદ્ગત સુખના
અનુભવનથી સારા માનવામાં આવે તેને વિમાન કહેવામાં આવે છે. આ
સંબંધમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે ‘અત્થિ ણં ભંતે !
સોત્થિયાણિ સોત્થિયાવત્તાઈ’ હે ભગવન્ ! શું સ્વસ્તિક, સ્વસ્તિકાવર્ત
‘સોત્થિય પભાઈ’ સ્વસ્તિક પ્રભા ‘સોત્થિય કંતાઈ’ સ્વસ્તિક કાંત ‘સોત્થિય
વન્નાઈ’ સ્વસ્તિક વર્ણ ‘સોત્થિય લેસ્સાઈ’ સ્વસ્તિક લેશ્યા, ‘સોત્થિયજ્ઞયાઈ’
સ્વસ્તિક ધ્વજ ‘સોત્થિયસિંગારાઈ’ સ્વસ્તિક શૃંગાર ‘સોત્થિયકૂડાઈ’

શિષ્ટાણિ 'સોત્યુત્તરવડિસગાઈ' સ્વસ્તિકાવતંસકાણિ એતન્નામકાણિ વિમાનાણિ સન્તિ કિમિતિ ભગવતો ગૌતમસ્ય વિમાનવિષયે પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'હંતા' इत्यादि, 'हंता अस्थि' हे गौतम ! हन्त सन्ति यानि विमानानि त्वया पृष्ठानि एकादशनामकानि तानि तथाविधान्येव सन्तीति । पुनर्गौतमः प्रश्नयत्याह—'तेणं भंते' इत्यादि, 'ते णं भंते ! विमाणा के महालया पन्नत्ता' तानि उपयुक्त नाम कानि विमानानि कियन्महान्ति—क्रियत्प्रमाणमहत्त्वानि तानि विमानानि सन्तीति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जावइएणं सूरिए उदेइ जावइएणं सूरिए अत्थमेइ एवइया तिण्णोवासंतराई' यावति क्षेत्रे खलु सूर्य उदेति यावति क्षेत्रे खलु सूर्योऽस्तमेति एतावन्ति उदयक्षेत्रास्तक्षेत्रप्रमितानि प्रत्येकं त्रीणि अवकाशान्तराणि सन्ति जम्बूद्वीपे सर्वोत्कृष्टे दिवसे सर्वाभ्यन्तरे

'સોત્યિયસિટ્ટાઈ' સ્વસ્તિકશિષ્ટ ઓર 'સોત્યુત્તરવડિસગાઈ' સ્વસ્તિકો-ત્તરાવતંસક ઇસ નામોં વાલે વિમાન હૈં કયા ? યા ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સે કહતે હૈં—'હંતા, અસ્થિ' હાં, ગૌતમ ઇન નામોં વાલે યે દેવોંકે વિમાન હૈં 'તે ણં ભંતે ! વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા' હે અદન્ત ! યે વિમાન કિતને બડે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—'ગોયમા ! જાવइएणं सूरिए उदेइ जावइएणं सूरिए अत्थमइ एवइया तिण्णोवासंतराई' હે ગૌતમ ! સર્વોં ઉકૃષ્ટ દિન મેં જિતને ક્ષેત્ર મેં સૂર્ય ઉદિત હોતા હૈં ઓર જિતને ક્ષેત્ર મેં વહઅસ્ત હોતા હૈં ઇતને ઉદય ક્ષેત્ર ઓર અસ્ત ક્ષેત્ર પ્રત્યેક ક્ષેત્ર કો યહાં ત્રીન અવકાશાન્તર હોને સે તિગુના કરને પર જિતના પ્રમાણ ઉસ ક્ષેત્ર કો આના હૈં 'अथेगइयस्स देवस्स एगे विक्रमे सिया' ઉત્તર કિસી દેવ કો એક વિક્રમ એક વાર મેં ધૂમ ને કો માર્ગ હોતા હૈં જૈસે—જમ્બૂદ્વીપ મેં

સ્વસ્તિક ફૂંક 'સોત્યિય સિટ્ટાઈ' સ્વસ્તિક શિષ્ટ અને 'સોત્યુત્તરવડિ સગાઈ' સ્વસ્તિકોત્તરાવતંસક આ નામોવાળા વિમાનો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ-સ્વામીને કહે છે કે 'હંતા અસ્થિ' હા ગૌતમ ! એ પ્રમાણેના નામોવાળા આ દેવોનાં વિમાનો છે. 'તે ણં ભંતે ! વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા' હે ભગવન્ ! આ વિમાનો કેટલા મોટા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ગોયમા ! જાવइएणं सूरिए उदेइ जावइएणं सूरिए अत्थमइ एवइया तिण्णोवासंतराई' હે ગૌતમ સર્વોકૃષ્ટ દિનમાં સોથી મોટા દિવસમાં બેટલાક્ષેત્રમાં સૂર્ય ઉગે છે, અને બેટલા ક્ષેત્રમાં સૂર્ય અસ્તથાય છે, બેટલા ઉદયક્ષેત્ર અને અસ્તક્ષેત્રમાં દરેક ક્ષેત્રને અહિયાં ત્રણ અવકાશાન્તરો હોવાથી ત્રણગણા કરવાથી તે ક્ષેત્રનું બેટલુ પ્રમાણ આવે છે, 'अथेगइयस्स देवस्स एगे विक्रमे सिया' કેાઇ દેવનું બેટલુ વિક્રમ-બળ એકવારમાં ધૂમવાનો માર્ગ થાય છે. જેમ જ ખૂદ્વીપમાં સોથી ઉત્તમ દિવસ

मण्डले वर्तमानः सूर्यो यावति क्षेत्रे उदेति यावति च क्षेत्रेऽस्तमुपयातीति, उदय-
क्षेत्रमस्तक्षेत्रं चाधिकृत्य यावत्परिमितं क्षेत्रं भवति एतावत्प्रमाणं क्षेत्र मेकस्याव-
काशान्तरस्य जायते प्रत्येक मेतावत्प्रमाणमधिकृत्य त्रीणि अवकाशान्तराणि
सन्ति अत उदयक्षेत्रमस्तमितक्षेत्रं चाधिकृतं क्षेत्रद्वयं प्रत्येकमवकाशान्तराणां
त्रिकत्वेन त्रिगुणं कर्तव्यमिति भावः । ततः क्लृप्त्याह—‘अथेगइयस्स देवस्स
एगे विक्रमे सिया’ अस्त्येककस्य देवस्यैको विक्रमः—‘क्रमुपादविक्षेपे’ इतिधातोः
क्रमणं क्रमः, विशेषेण क्रमः विक्रमः—परिभ्रमणचक्रं त्रिगुणीकृत सूर्योदयास्तमित
क्षेत्रप्रमाणमार्गपरिभ्रमणरूपः स्यात् अस्त्येतद् बुद्ध्या परिभावनीयमेतद्—यथैकस्य
विवक्षितस्य देवस्यैकः पूर्वोक्तप्रकारको विक्रमो भवेत् । तत्र जम्बूद्वीपे सर्वोत्कृ-
ष्टे दिवसे एतावत् परिमिते क्षेत्रे सूर्य उदेति, तथाहि—सप्तचत्वारिंशत्सहस्राणि
द्वेशते त्रिषष्ट्यधिके योजनाना मेकस्य च योजनस्य एकविंशतिः षष्टिभागाः
(४७२६३- $\frac{३१}{१०}$) तदुक्तम्—

‘सीयालीससहस्सा दोणिसया जोयणाण तेवट्ठी ।

इगवीसट्ठि भागा कक्कडमासंमि पेच्छनरा’ ॥१॥

सप्तचत्वारिंशत्सहस्राणि द्वेशते योजनानि त्रिषष्टिः ।

एकविंशतिः षष्टिभागाः कर्कटमासे प्रेक्षन्ते नराः ॥१॥ इतिच्छाया ।

सर्वोत्कृष्ट दिन में कर्कसंक्रान्ति के प्रथम दिन में सैंतालीस हजार दो सौ तेसठ योजन और एक योजन के इक्कीस साठिया भाग (४७२६३- $\frac{३१}{१०}$) योजन दूर से सूर्य दिखता है जैसे कहा है—

‘सीयालीससहस्सा दोणिसया जोयणाण तेवट्ठी’

इगवीस सट्ठिभागा कक्कडमासंमि पेच्छनरा ॥१॥

अब सैंतालीस हजार दो सौ तेसठ योजन और एक योजन और एक योजन के इक्कीस साठिया भाग (४७२६३- $\frac{३१}{१०}$) इतने योजन परिमित क्षेत्र को सूर्य के उदय क्षेत्र और अस्त क्षेत्र ऐसा दो क्षेत्र होने से दूना

भां अर्थात् कर्कसंक्रान्तिना पडेला दिवसे ४७२६३- $\frac{३१}{१०}$ सुडतालीस हजार असे त्रेसठ योजन अने अेक योजनना अेक वीस साठिया भाग योजन दूरथी सूर्य देखाय छे. जेम कहुं छे के—

‘सीयालीससहस्सा दोणिसया जोयणाण तेवट्ठि’

‘इगवीसा सट्ठिभागा कक्कडमासंमि पेच्छनरा ॥१॥

सुडतालीस हजार असे त्रेसठ योजन अने अेक योजन तथा अेक योजन अेक वीस साठिया भाग ४७२६३- $\frac{३१}{१०}$ आदला योजनना क्षेत्रने सूर्यदं

एतावत्परिमिते क्षेत्रे एव तस्मिन् सर्वोत्कृष्टे दिवसेऽस्तमुपयाति सूर्यः, तत् एतत्क्षेत्रम् उदयास्तमितक्षेत्रयोर्दिकत्वेन द्विगुणी कृतमुदयास्तमयान्तरालममाणं भवति, तच्चैतावत्-चतुर्नवतिः सहस्राणि पञ्चशतानि षड्विंशत्यधिकानि योजनानां मेकस्य च योजनस्य द्वाचत्वारिंशत् षष्टिभागाः (९४५२६- $\frac{१३}{१०}$) इति । एतावत् क्षेत्रम् अवकाशान्तराणां त्रिकत्वेन त्रिगुणीकृतम् जायते द्वेलक्षे व्यशीतिः सहस्राणि पञ्चशतानि अशीत्यधिकानि योजनानाम्, एकस्य योजनस्य च षट्षष्टि भागाः (२८३५८०- $\frac{१०}{१०}$) इति एतावत्परिमितं देवस्यैकं परिभ्रमणक्षेत्रं भवेत् । 'से णं देवे' सः- पूर्वोक्त क्षेत्रपरिभ्रमणशक्तिसंपन्नो विवक्षितो देवः 'ताए' तथा- सकलदेवजनप्रसिद्धया 'उक्किट्ठाए' उत्कृष्टया 'तुरियाए' त्वरया 'जाव दिव्वाए' चपलया चण्डया शीघ्रया उद्धतया जवनया छेकया दिव्यया 'देव गईए' देवगत्या 'वीतीवयमाणे वीतीवयमाणे' व्यतिव्रजन व्यतिव्रजन्-गच्छन् गच्छन् 'जाव एगाई

करने पर चौरानवे हजार पांच सौ छब्बीस योजन और एक योजन के बयालीस साठिया भाग (९४५२६ $\frac{१३}{१०}$) इतने योजन क्षेत्र का परिमाण हो जाता है । यह एक अवकाशान्तर परिमाण है, ऐसे यहां तीन अवकाशान्तर होने से इस क्षेत्र परिमाण को तिगुणा करने पर अट्ठाईस लाख तीन हजार पांच सौ अस्सी योजन और एक योजन के छह सठिया भाग (२८३५८० $\frac{१०}{१०}$) योजन क्षेत्र जो हो जाता है वह एक देवका एक एक विक्रम-भ्रमण होता है 'से णं देवे' वह देव एक बार में इतने क्षेत्र तक परिभ्रमण करने के सामर्थ्य वाला कोई एक देव 'ताए उक्किट्ठाए तुरियाए जाव दिव्वाए' अपनी उस सकल देव प्रसिद्ध उत्कृष्ट त्वरायुक्त चपल, चंड, शीघ्र, उद्धत, जवन, छेक और दिव्य 'देव गईए' देव गति

ઉદય ક્ષેત્ર અને અસ્તક્ષેત્ર એમ બે ક્ષેત્ર હોવાથી બમણુ કરવાથી ચોરાણુ હજાર પાંચસો છન્વીસ યોજન અને એક યોજનના બેતાલીસ સાઠિયા ભાગ (૯૪૫૨૬ $\frac{૧૩}{૧૦}$) આટલા યોજન ક્ષેત્રનું પ્રમાણ થઈ જાય છે. આ અવકાશાન્તર પ્રમાણ છે અહિયા એવા ત્રણુ અવકાશાન્તર હોવાથી આ ક્ષેત્ર પરિણામને ત્રણુ ગણુ કરવાથી અઠ્યાવીસ લાખ ત્રણુ હજાર પાંચસો યોજન અને એક યોજનના છ સાઠિયા ભાગ (૨૮૩૫૮૦ $\frac{૧૦}{૧૦}$) યોજન ક્ષેત્ર બે થાય છે, તે એક દેવનો એક વિક્રમ અર્થાત્ ભ્રમણ થાય છે 'સે ણં દેવે' તે એક વારમા આટલા ક્ષેત્ર સુધી પરિભ્રમણ કરવાના સામર્થ્ય વાળા કોઈ એક દેવ 'તાए उक्किट्ठाए तुरियाए जाव दिव्वाए' પોતાની તે સકલદેવ પ્રસિદ્ધ ઉત્કૃષ્ટ, ત્વરા યુક્ત, ચપલ, ચંડ શીઘ્ર ઉદ્દત 'જવન, છેક અને દિવ્ય 'દેવ ગઈए' દેવગતિથી

વા દુયાહં વા' જઘન્યત ઇગાહં વા દ્વચાહં વા યાવત્, 'ઉકોસેણં છમ્માસા વીતીવણ્જા' ઉત્કર્ષેણ ષમ્માસાન્ થાવત્ વ્યતિવ્રજેત્-ગચ્છેદ્ । તત્રૈવં ગમને સઃ 'અત્યેગદ્વયં વિમાણં વીતીવણ્જા' અસ્ત્યેકકં કિશ્વન વિમાનં પૂર્વોક્ત વિમાનાનાં મધ્યે વ્યતિ-વ્રજેત્ ઉલ્લંઘ્ય પરતોઽતિક્રામેત્, તસ્ય વિમાનસ્ય પારં લભેત તથા- 'અત્યેગદ્વયં વિમાણં નો વીતીવણ્જા' અસ્ત્યેકકં પૂર્વોક્ત વિમાનાનાં મધ્યે કિશ્વનવિમાનં નો વ્યતિવ્રજેત્-નો અતિક્રામેત્ નો ઉલ્લંઘ્ય પારં ગચ્છેત્ ।

અર્થ માર્ગ:-ઉક્ત પ્રમાણેનાપિ વિક્રમેણ પરિભ્રમણરુપેણ યથોક્તરુપયાપિ ચ ગત્યા ષમ્માસાનાપિ યાવદધિક્તો દેવો ગચ્છતિ તથાપિ સઃ તેષાં વિમાનાનાં મધ્યે કસ્યચિદ્વિમાનસ્ય પારં લભતે કસ્યચિદ્ વિમાનસ્ય પારં ન લભતે ઇતિ ।

સે 'વીજ્ઞવમાણે ૨' ચલતા ચલતા કમ સે કમ્મ એક દિન તક દો દિન તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે છહ માસ તક લગાતાર ચલતા હૈ તો એસી સ્થિતિ સેં ખી 'અત્યેગદ્વયં વિમાણં વીતીવણ્જા' વહ દેવ ઉન વિમાનોં મેં સે કિસી એક વિમાન કો પાર કર સન્નતા હૈ-ઉસે લાંઘકર વહ આગે ખી નિકલ જાતા હૈ ઔર કિસી એક વિમાન કો વહ લાંઘકર પાર નહીં જા સકતા હૈ તાત્પર્ય કહને કા વહી હૈ કિ ઉક્ત વિક્રમ 'બલ' વાલા કોઈ એક દેવ અપનો દેવ પ્રસિદ્ધ ગતિ સે છહ માસ તક ખી લગાતાર ચલતા રહે તથા ખી વહ કિસી ૨, વિમાન કે હી પાર જા સકતા હૈ સબ વિમાનોં કે પાર નહીં જા સકતા હૈ 'ए महालया णं ते विमाण गोयमा ! पण्णत्ता' હૈ ગૌતમ ! ઇતને વડે વે વિમાન કહે ગયે હૈ ।

'વીજ્ઞવમાણે વીજ્ઞવમાણે' ચાલતા ચાલતા ઓછામાં ઓછા એક દિવસ સુધી એ દિવસ સુધી, અને ઉત્કૃષ્ટથી છ માસ સુધી લાગઠ ચાલતા રહે તો એવી સ્થિતિમાં પણ 'અત્યેગદ્વયં વિમાણં વીતીવણ્જા' તે દેવ એ વિમાનોમાંથી કોઈ એક વિમાનને પાર કરી શકે છે. તેને ઉલ્લંઘીને તે આગળ પણ નીકળી જાય છે. અને કોઈ એક વિમાનને તે પાર કરી શકતા નથી. કહેવાયું તાત્પર્ય એ કે આપા પ્રકારના વિક્રમ-બળ વાળો કોઈ એક દેવ પોતાની દેવ પ્રસિદ્ધ ગતિથી લાગઠ છ માસ સુધી ચાલતો રહે તો પણ તે કોઈ કોઈ વિમાનને પાર કરી શકે છે. બધા વિમાનોની પાર જઈ શકતા નથી. 'ए महालया णं भवे विमाणा गोयमा ! पण्णत्ता' હૈ ગૌતમ ! તે વિમાનો આટલા મોટા હોવાનું કહેલ છે.

‘એ મહાલયાળં ગોયમા ! તે વિમાણા પન્નત્તા’ એતાવન્મહાન્તિ સ્વલ્લ ગૌતમ ! તાનિ વિમાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-કથિતાનિ ઇતિ । ‘અસ્થિ ણં મંતે ! વિમાણાઈ’ સન્તિ સ્વલ્લ મદન્ત ! તાનિ વિમાનાનિ ‘અચ્ચીણિ’ અર્ચિર્વિ-અચિર્નામાનિ તથા-‘અચ્ચિરાવત્તાઈ’ અર્ચિરાવર્ત્તાનિ ‘તહેવ જાવ અચ્ચુત્તરવડિંસગાઈ’ અર્ચિરુત્તરાવતંસકાનિ કિમ્ ? અન્ન યાવત્પદેન અર્ચિઃપ્રમાણિ, અર્ચિઃકાન્તાનિ, અર્ચિર્વર્ણાનિ, અર્ચિલેશ્યાનિ, અર્ચિ-ધ્વજાનિ, અર્ચિઃશ્રૃંગારાણિ, અર્ચિઃકૂટાનિ અર્ચિશિષ્ઠાનિ, ઇત્યેતેષાં ગ્રહણં મવ-તીતિ । મગવાનાહ-‘હંતા’ ઇત્યાદિ, ‘હંતા ગોયમા’ હન્ત ગૌતમ ! ‘અસ્થિ’ સન્તિ હે ગૌતમ ! અર્ચિરાદિનામકાનિ વિમાનાનિ યથોક્તનામગુણવિશિષ્ટાનિ વિદ્યન્તે ઇતિ ।

‘તે વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા’ તાનિ અચિર્નામકાદીનિ વિમાનાનિ કિય-ન્મહન્તિ-કિયત્પ્રમાણકમહત્ત્વયુક્તાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ કથિતાનીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘એવં જહા’ ઇત્યાદિ, ‘એવં જહા સોત્થિયાઈણિ’ એવં યથા સ્વસ્તિકાદીનિ સૂર્યોદ-

‘અસ્થિ ણં મંતે ! વિમાણાઈ’ હે મદન્ત ! કયા યે વિમાન હૈ ‘અચ્ચી-ણિ’ અર્ચિ ‘અચ્ચિરાવત્તાઈ’ અર્ચિરાવર્ત ‘તહેવ જાવ અચ્ચુત્તરાવડિંસ-ગાઈ’ ડસી પ્રકાર યાવત્ અર્ચિઃ પ્રભ, અર્ચિ કાન્ત, અર્ચિર્વર્ણ, અર્ચિલેશ્ય અર્ચિધ્વજ અર્ચિઃ શ્રંગ, ઓર અર્ચિઃ કૂટ અર્ચિશિષ્ઠ, અર્ચિરુત્તરાવતંસક, યે વિમાન હૈ કયા ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘હંતા ગોયમા ! અસ્થિ’ હાં ગૌતમ ! યે વિમાન હૈ ‘તે વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! યે અર્ચિ અર્ચિરાવર્ત આદિ વિમાન કિતને વડે કહે ગયે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘એવં જહા સોત્થિયાણિ’ હે ગૌતમ ! જૈસા કથન સ્વસ્તિક આદિ વિમાનોં કી મહત્તા કે સમ્બન્ધ મેં ક્રિયા ગયા હૈ, વેસા

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે ‘અસ્થિ ણં મંતે ! વિમાણાઈ’ હે ભગવન્ શુ’ આ વિમાનો છે ? ‘અચ્ચીણિ’ અર્ચિર્વિ-અચ્ચિરાવત્તાઈ’ અર્ચિરાવર્ત ‘તહેવ જાવ અચ્ચુત્તરવડિંસગાઈ’ એજ પ્રમાણે યાવત્ અર્ચિઃપ્રભ, અર્ચિઃકાન્ત, અર્ચિર્વર્ણ, અર્ચિલેશ્ય, અર્ચિધ્વજ, અર્ચિઃશ્રંગ, અને અર્ચિ કૂટ, અર્ચિઃશિષ્ઠ, અર્ચિરુત્તરાવતંસ આ વિમાનો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘હંતા ગોયમા ! અસ્થિ’ હા ગૌતમ ! આ વિમાનો છે ‘તે વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ આ અર્ચિ-અર્ચિરાવર્ત વિગેરે વિમાનો કેટલા મેટા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘એવં જહા સોત્થિયાણિ’ હે ગૌતમ ! સ્વસ્તિક

યાસ્તમિતક્ષેત્રપ્રમાણમધિકૃત્ય યાવત્પ્રમાણેન મહાન્તિ કથિતાનિ તાવત્પ્રમાણાન્યેવ અર્ચીંષિ, इत्यादि विमानान्यपि महान्ति वाच्यानि । ‘णवरं एवतियाइं पंच ओवा-संतराइं’ नवरं-केशलम्, अत्रायं विशेषः । एतावत्कानि-अत्र एतावत्प्रमाणानि पञ्चावकाशान्तराणि’ सन्ति, स्वस्तिकादिविमानसूत्रोत्तु त्रीणि अवकाशान्तराणि प्रोक्तानि । ‘अत्येगइयस्स देवस्स एगे विक्रमे सिया’ अस्त्येककस्य देवस्यैको विक्रमः-परिभ्रमणं स्यात् ‘सेसं तं चेव’ शेषं तदेव, शेषं शेषसूत्रं तदेव-पूर्वसूत्र-वदेव व्याख्येयं यावत् ‘एमहालयाणं गोयमा ! ते विमाणा पन्नता’ एतावत्प्रमाणकानि गौतम ! विमानानि प्रज्ञप्ताનોति पर्यन्तम् ।

હી કથન હન વિમાનોં કી મહત્તા કે સમ્બન્ધ મેં ભી કર લેના ચાહિયે, પરન્તુ અન્તર હતના હૈ કિ ‘એવતિયાઈં પંચ ઓવાસંતરાઈં’ યહાં પૂર્વોક્ત પ્રમાણ વાલે પાંચ અવકાશાન્તર હોને સે જિતના ક્ષેત્ર રૂપ વિક્રમ ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ ઉતને ક્ષેત્ર કો પાંચ ગુણા કરને પર ‘અત્યે ગહયસ્સ દેવસ્સ એગે વિક્રમે’ હસા તરહ કા હતના ક્ષેત્ર કિસી એક દેવ કા એક વિક્રમ રૂપ હોતા હૈ ‘સેસં તં ચેવ’ બાકી સબ પૂર્વ કી તરહ વ્યાખ્યાત કર લેના ચાહિયે અર્થાત્ એક વાર મેં પૂર્વોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર તક ઘૂમને કી શક્તિ વાલા કોઈ એક દેવ અપની ઉત્કૃષ્ટ આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાલી ગતિ સે નિરન્તર કમ સે કમ એક દિન તક દો દિન તક ઓર અધિક સે અધિક છહ માસ તક ચલતા રહે, તબ ભી વહ દેવ અર્ચિઃ આદિ વિમાનોં મેં સે કિસી એક વિમાન કો ઉલ્લઙ્ઘન કર ઉસકે પાર જા

વિગેરે વિમાનોની મહત્તાના સમ્બંધમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન આ વિમાનોની મહત્તાના સમ્બંધમાં પણ કરી લેવું જોઈએ. પરંતુ એ બંનેમાં એટલુંજ અંતર છે કે ‘એવતિયાઈં પંચ ઓવાસંતરાઈં’ અહિંયાં પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાળા પાંચ અવકાશાન્તર હોવાથી જેટલા ક્ષેત્રરૂપ વિક્રમ ગ્રહણ કરેલ છે. એટલા ક્ષેત્રને પાંચ ગણ કરવાથી ‘અત્યે ગહયસ્સ દેવસ્સ એગે વિક્રમે’ આ પ્રમાણેનું આટલું ક્ષેત્ર કોઈ એક દેવ ના એક વિક્રમશક્તિરૂપ હોય છે ‘સેસં તં ચેવ’ બાકીનું સમગ્ર કથન પહેલા પ્રમાણે કહી લેવું જોઈએ અર્થાત્ એક વારમાં પૂર્વોક્ત પ્રમાણના ક્ષેત્ર સુધી આળંગવાની શક્તિ વાળો કોઈ દેવ પોતાની એ ઉત્કૃષ્ટ આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળી ગતિથી દરરોજ આઠામાં આઠા એક દિવસ સુધી અથવા એ દિવસ સુધી અને વધારેમાં વધારે છ માસ સુધી ચાલ્યા કરે તો પણ તે દેવ અર્ચિઃ વિગેરે વિમાનો પૈકી કોઈ એક વિમાનને આળંગીને તેને પાર

‘અત્થિ ણં મંતે ! વિમાણાઈ’ સન્તિ સ્વલ્લ મદન્ત ! વિમાનાનિ ‘કામાઈ’ કામાનિ-કામનામકાનિ ‘કામાવત્તાઈ’ કામાવર્ત્તાનિ ‘જાવ કામુત્તરવડિંસયાઈ’ યાવત્કામોત્તરાવતંસકાનિ અત્ર યાવત્પદેન કામપમાણિ કામકાન્તાનિ કામવર્ણાનિ કામછેશ્યાનિ કામધ્વનાનિ કામશૃંગારાણિ કામકૂટાનિ કામશિષ્ટાનિ, इत्येषां સંપ્રહો ભવતિ તથા ષ હે મદન્ત ! કામાદિનામકાનિ વિમાનાનિ કિં સન્તિ, હિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘હંતા અત્થિ’ હન્ત ગૌતમ ! કામાદિનામકાનિ વિમાનાનિ સન્તીતિ । ‘તે ણં મંતે ! વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા’ તાનિ કામા દિનામકાનિ વિમાનાનિ સ્વલ્લ મદન્ત ! કિયન્મહાન્તિ પ્રજ્ઞપ્તાનીતિ પ્રશ્નઃ, ભગ-વાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહા સોત્થિયાઈ’ યથા સ્વતિ સકતા હૈ. કિસી કે પાર નહીં ખી જા સકતા હૈ અર્થાત્ સર્વ વિમાનો કો ઉલ્લંઘન કર પાર નહીં જા સકતા હૈ । ऐसी विशालता वाले वे अर्चि आदि विमान हैं ।

‘અત્થિ ણં મંતે વિમાણાઈ કામાઈ’ કામાવત્તાઈ જાવ કામુત્તરવડિંસ-યાઈ’ હે ગૌતમ ! કયા કામ, કામ વર્ત્ત, યાવત્ કામોત્તરાવતંસક વિમાન-હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ-‘હંતા અત્થિ’ હાં ગૌતમ ! કામ કામાવર્ત્ત યાવત્ કામપ્રમ, કામકાન્ત, કામવર્ણ, કામછેશ્ય, કામધ્વજ, કામશૃંગ, કામકૂટ, કામ શિષ્ટ ઓર કામોત્તરાવતંસક, યે વિમાન હૈ । ‘તે ણં મંતે ! વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા’ હે મદન્ત ! કામ કામાવર્ત્ત આદિ વિમાન કિતને બડે કહે ગયે ? ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ-‘ગોયમા જહા સોત્થિયાઈ’ હે ગૌતમ ! જૈસે-સ્વસ્તિક આદિ વિમાન બડી ખારી વિશાલતા વાલે કહે ગયે હૈ-વૈસે હી યે ખી બહુત બડી વિશાલતા વાલે કહે ગયે હૈ ।

કરી શકે છે, અને કેટલાકને પાર ન પણ કરી શકે અર્થાત્ બધા વિમાનોને આજીંગીને પાર કરી શકતો નથી. આટલી વિશાળતાવાળા આ અર્ચિ વિગેરે વિમાનો છે.

‘અત્થિ ણં મંતે વિમાણાઈ કામાઈ’ કામાવત્તાઈ જાવ કામુત્તરવડિંસયાઈ’ હે ભગવન્ શુ’ કામ, કામાવર્ત્ત, યાવત્ કામોત્તરાવતંસક વિમાન છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ‘હંતા અત્થિ’ હા ગૌતમ ! કામ, કામાવર્ત્ત, યાવત્ કામપ્રમ, કામકાન્ત, કામવર્ણ, કામછેશ્ય, કામધ્વજ, કામશૃંગ, કામકૂટ, કામશિષ્ટ અને કામોત્તરાવતંસક આ વિમાનો છે ‘તે ણં મંતે ! વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ । કામ, કામાવર્ત્ત, વિગેરે વિમાનો કેટલા મોટા કદના છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે ‘ગોયમા ! જહા સોત્થિયાઈ’ હે ગૌતમ ! જે પ્રમાણે સ્વસ્તિક વિગેરે વિમાનો ઘણી મોટી વિશાળતાવાળા

કાદિનામકાનિ વિમાનાનિ સન્તિ તથૈવ કામાદિનામકાન્યપિ વિમાનાનિ સન્તી ત્યુત્તરમ્ । ‘ળવરં સત્તઓવાસંતરાઈં સેસં તહેવ’ ળવરમત્ર સપ્તાવકાશાન્તરાણિ શેષ-શેષસૂત્રં તથૈવ અચિરાદિ સૂત્રવદેવ વ્યાખ્યેયમ્ । સ સ્વલુ દેવસ્તાનિ વિમાનાનિ પૂર્વોક્તયા દિવ્યયા દેવગત્યા કશ્ચિત્ વ્યતિવ્રજેત્ કશ્ચિદેવઃ કિશ્ચનવિમાનં વ્યતિક્રમેત્ કિશ્ચન વિમાનં નો વ્યતિક્રમેદિત્યાદિકં સર્વં પૂર્વવદેવ જ્ઞતવ્યમિતિ ભાવઃ ।

‘અત્થિ ણં મંતે ! વિમાણાઈં’ સન્તિ સ્વલુ મદન્ત ! વિમાનાનિ ‘વિજયાઈં’ વિજયાનિ-વિજયનામકાનિ વૈજયંતાઈં’ વૈજયન્તાનિ ‘જયંતાઈં’ જયન્તાનિ ‘અપરાજિયાઈં’ અપરાજિતાનિ ઇતિ મદન્તઃ, મગવાનાહ-‘હતા અત્થિ’ હન્ત ગૌતમ !

પરન્તુ યહાં હનકી વિશાલતા જાનને કે લિયે ‘ળવરં સત્તઓવા સતરાઈં વિક્રમે સેસં તહેવ’ યહાં સાત અવકાશાન્તર કહના ચાહિયે હસ તરહ હતને અવકાશાન્તર એક વાર મેં ઘૂમને કી શક્તિવાલે દેવ કમ સે કમ એક દિન તક યા દો દિન તક અધિક સે અધિક છહ માસ તક ચલતા હુઆ કોઈ એક દેવ હન કામાદિ વિમાનોં મેં સે કિસી એક વિમાન કો હી ઉલ્લહુ સકતા હૈ તથા કિસી કો નહીં ખી ઉલ્લંઘન કર સકતા હૈ. એસી વહી ખારી વિશાલતા હન વિમાનોં કી હૈ ઇત્યાદિ રુપ સે સબ કથન પૂર્વોક્ત જૈસા હી યહાં સમજા લેના ચાહિયે. ‘અત્થિ ણં મંતે ! વિજયાઈં’ વિમાણાઈં’ હે મદન્ત ! કયા વિજય નામકે વિમાન હૈ ? ‘વૈજયંતાઈં’ વૈજયન્ત નામ કે વિમાન હૈ ‘જયંતાઈં’ જયન્ત નામ કે વિમાન હૈ ‘અપરાજિયાઈં’ અપરાજિત નામ કે વિમાન હૈ ?

કહ્યા છે. પણ અહિંયા આ વિમાનોની વિશાળતા બાણુવા માટે ‘ળવરં સત્ત ઓવાસંતરાઈં’ વિક્રમે સેસં તહેવ’ અહિંયાં સાત અવકાશાન્તરો કહેવા બોધ્યો. આ રીતે આટલા અવકાશાન્તરો એક વારમાં ઓળંગવાની શક્તિવાળો દેવ ઓછામાં ઓછા એક દિવસ સુધી અથવા બે દિવસ સુધી અને વધારેમાં વધારે છ મહીના સુધી ચાલતો કેઈ દેવ એ કામ વિગેરે વિમાનો પૈકી કેઈકજ એકાદ વિમાનનેજ ઓળંગી શકે છે. તથા કેઈને ઓળંગી ન પણ શકે. અર્થાત્ કેઈક જ વિમાનને પાર કરી શકે છે, અને કેઈકને પાર ન પણ કરી શકે. આવી ઘણી મોટી વિશાળતા આ વિમાનોની છે. ઇત્યાદિ પ્રકારનું સઘળું કથન પહેલા કહ્યા પ્રમાણેનું સમજાવેલું.

‘અત્થિ ણં મંતે ! વિજયાઈં’ વિમાણાઈં’ હે ભગવન્ શું વિજય નામનું વિમાન છે ? ‘વૈજયંતાઈં’ વૈજયન્ત નામનું વિમાન છે ? ‘જયંતાઈં’ જયંત નામનું વિમાન છે ? ‘અપરાજિયાઈં’ અપરા જ્ઞત નામનું વિમાન છે ? આ

સન્તિ વિજયાદીનિ વિમાનાનીતિ । ‘તે ણં મંતે ! વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા’ તાનિ સ્વલુ ભદન્ત ! વિમાનાનિ-વિજયાદિનામકાનિ કિયન્મહાન્તિ ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! જાવહરે સૂરિણ ઉદેહ’ યાવત્કે ક્ષેત્રે સૂર્ય ઉદેતિ ઇત્યાદિ સૂત્રેક્તં યાવત્પરિમતં ક્ષેત્રં ભવેત્ ‘એવ-
હયાણં નવ ઓવાસંતરાઈ’ એતાવન્તિ-એતાત્પમાણકાનિ અત્ર નવ અવકાશાન્તરાણિ સન્તિ ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તમેવ, તવત્કે ક્ષેત્રે કશ્ચનદેવઃ દેવગત્યા ઉત્કૃષ્ટાદિદિવ્યદેવગત્યા વ્યતિવ્રજેત્ ‘નો ચેવ ણં તે વિમાણે વીરૂવણ્ણા’ નૈવ સ્વલુ સ દેવઃ તાનિ વિજયાદીનિ વિમાનાનિ વ્યતિવ્રજેત્, પૂર્વોક્તવિશેષણવિશિષ્ટોઽપિ દેવઃ

ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હેં ‘હંતા અત્થિ’ હાં ગૌતમ ! વિજય આદિક વિમાન હેં । ‘તે ણં મંતે ! વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા’ હે ભદન્ત ! યે વિજય-વૈજયંતાદિક વિમાન કિતને વડે અર્થાત્ વિશાલ કહે ગયે હેં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ-શ્રી કહતે હેં-‘ગોયમા ! જાવહરે સૂરિણ ઉદેહ’ હે ગૌતમ ! જિતને પ્રમાણ ક્ષેત્ર મેં સૂર્ય કા ઉદય હોતા હૈ ઓર જિતને પ્રમાણ ક્ષેત્ર મેં વહ અસ્ત હોતા હૈ ‘એવહયાઈ નવ ઓવાસંતરાઈ’ જિતને પ્રમાણ કે યહાં નૌ અવકાશાન્તર હોને સે જિતને પ્રમાણ ક્ષેત્ર કો નૌ ગુણા કરના ચાહિયે, જિતને પ્રમાણ વાલે ક્ષેત્ર મેં ઘૂમને કી શક્તિ વાલા કોઈ એક દેવ અપની હસ ઉત્કૃષ્ટ આદિ વિશેષણો વાળી દિવ્ય દેવ ગતિ સે કમ સે કમ એક દિન અથવા દો દિન અધિક સે અધિક છહ માસ તક ચલતા રહે તવ મી વહ દેવ ‘નો ચેવ ણં તે વિમાણે વીરૂવણ્ણા’ જિન વિજયાદિ વિમાનો મેં સે એક મી વિમાન કો લાંબ નહીં સકતા હૈ । યહાં તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પૂર્વોક્ત

પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘હંતા અત્થિ, હા ગૌતમ ! વિજય વૈજયંત વિગેરે વિમાનો છે ‘તે ણં મંતે વિમાણા કે મહાલયા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ આ વિજય વિગેરે વિમાનો કેટલી વિશાળતાં વાળા કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! જાવતિણ સૂરિણ ઉદેહ’ હે ગૌતમ ! જેટલા પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં સૂર્યનો ઉદય થાય છે, અને જેટલા પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં તે અસ્ત થાય છે, ‘એવહયાઈ નવ ઓવાસંતરાઈ’ જેટલા પ્રમાણના અઢિયાં નવ અવકાશાન્તર હોવાથી જેટલા પ્રમાણ ક્ષેત્રને નવગણ કરવું જોઈએ આટલા પ્રમાણવાળા ક્ષેત્રમાં ફરવાની શક્તિ વાળો કોઈ એક દેવ પોતાની એ ઉત્કૃષ્ટ વિગેરે વિશેષણો વાળી દિવ્યદેવગતિથી ઓછામાં ઓછો એક દિવસ અથવા બે દિવસ અને વધારેમાં વધારે છ માસ સુધી ચાલતો રહે તો પણ તે દેવ ‘નો ચેવ ણં તે વિમાણે વીરૂવણ્ણા’ આ વિજય વિગેરે વિમાનો પૈકી એક પણ વિમાનને ઉલ્લંઘી શકતાનથી આ કથનનું

ઉત્કૃષ્ટાદિરૂપયા દિવ્યયા દેવગત્યા વ્યતિવ્રજેત્ સ્વસ્તિકાર્ચિઃ કામામિધાનાનાં
ત્રિવિધાનાં વિમાનાનાં મધ્યે કિંચિદ્વિમાનં વ્યતિવ્રજેદપિ કિન્તુ વિજયાદીનિ
વિવક્ષિતો દેવઃ કદાપિ નો વ્યતિવ્રજેત્, વિજયાદિ વિમાનાનિ ઉલ્લઙ્ઘયિતું
કોઽપિ દેવો ન સમર્થોઽભવિતુમર્હતીતિ ભાવઃ । ‘એ મહાલયાળં વિમાણા પન્નત્તા’ એતા-
ન્મહાન્તિ તાનિ વિમાનાનિ પ્રજ્ઞાનિ ‘સમણાઉસો’ હે શ્રમણ ! હે આયુષ્મન્નિતિ ।

અન્નવિષયે ચતસ્રઃ સંગ્રહગાથાઃ સન્તિ, તથાહિ--

‘જાવહ્ ઉદેહ સૂરો, જાવહ્ સો અત્યમેહ અવરેણં ।

તિયપ્પણસત્તનવગુણં, કાઉં પત્તેય પત્તેયં ॥૧॥

સીયાલીસસહસ્સા, દોયસયા જોયણાણ તેવહ્ણા ।

ઇગ્ગવીસ સહ્ણી ભાગા કકકહમાહમ્મિ પેચ્છનરા ॥૨॥

એયં દુગુણં કાઉં, ગુણિજ્જહ્ તિપ્પણસત્તમાર્હિં ।

આગયફલં ચ જં તં, કમપરિમાણં વિયાણાહિ ॥૩॥

ચત્તારિ વિ સકમ્મેહિં, ચંહાર્હિગર્હિં જંતિ છમ્માસં ।

તહવિ ય ન જંતિ પારં કેસિંચિ સુરા વિમાણાણં ॥૪॥

યાવતિ દૂરે ક્ષેત્રે સૂર્ય ઉદેતિ યાવતિ ચ દૂરે ક્ષેત્રે સ સૂર્યોઽપરદિશિ પશ્ચિમા-
યામસ્તમેતિ, તાવત્પરિમિતક્ષેત્ર પ્રત્યેકં પ્રત્યેકમ્ ‘તિયપ્પણસત્તનવગુણં’ ત્રિ-પશ્ચ-

પરિભ્રમણ કી શક્તિ ચાલા દેવ અપની ઉત્કૃષ્ટાદિ ગતિ સે ચલતા હુઆ
સ્વસ્તિક અર્ચિ કામ્મ હન તીન પ્રકાર કે વિમાનોં મેં સે કિસી એક કા
લંઘન કર ભી સકતા હૈ કિન્તુ વિજયાદિ વિમાનોં મેં સે કિસી એક
વિમાન કા ભી ઉત્તલંઘન કરને મેં સમર્થન નહીં હો સકતા હૈ, યહી યહાં
વિશેષતાહૈ । ‘એ મહાલયા ણં વિમાણા પન્નત્તા’ એસી વિશાલતા વાલે વે
વિજયાદિક વિમાન કહે ગયે હૈં ‘સમણા ઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ । યહાં
વિમાનોં કે પ્રમાણ કે વિષય મેં ચાર સંગ્રહ ગાથાએ હૈં વે હસ પ્રકાર
‘જાવહ્ ઉદેહ સૂરો’ હસ્થાદિ ૧ — ૪॥

તાત્પર્ય એ છે કે પૂર્વોક્ત પરિભ્રમણની શક્તિ વાળો દેવ પોતાની ઉત્કૃષ્ટ
વિગેરે ગતિથી ચાલીને સ્વસ્તિક, અર્ચિ અને કામ આ ત્રણ પ્રકારના
વિમાનો પૈકી કોઈ એકાદ વિમાનનું ઉલ્લંઘન કરી પણ શકે છે, પરંતુ વિજય
વિગેરે વિમાનો પૈકી કોઈ એકાદ વિમાનનું ઉલ્લંઘન કરવાને સમર્થ
થતા નથી એજ અહિંયાં વિશેષ પણું છે ‘એ મહાલયા ણં વિમાણા પન્નત્તા’
આવા પ્રકારની વિધાનતાવાળા એ વિજય વિગેરે વિમાનો કહ્યા છે.
‘સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! અહિંયાં વિમાનોના પ્રમાણના સંબંધમાં
ચાર સંગ્રહ ગાથાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણેની છે. ‘જાવહ્ ઉદેહ સૂરો’ ઇત્યાદિ

સપ્ત-નવ-નવ-ગુણં ક્રમેણ કર્તવ્યમ્, इति । पूर्वोक्तं क्षेत्रं क्रियत्परिक्षितं भवेदित्याह-
'सीयालीससहस्सा' इत्यादि, सप्त-चत्वारिंशत्सहस्राणि, द्वेशते, योजनानि एकस्य
योजनस्यैकविंशति स्त्रिषष्टिभागाः (४७२६३ $\frac{१}{१०}$) इत्यपरिमितं भवति, तत्तु कदा
भवतीत्याह-'ककडमाइम्मि' कर्कटादौ कर्कसंक्रान्ते रादौ प्रथमदिने भवति जम्बू-
द्वीपे सर्वाभ्यन्तरमण्डले गते सूर्ये सर्वोत्कृष्टे दिवसे 'पेच्छनरा' मनुष्याः सूर्य-
प्रेक्षन्ते 'एयं दुगुणं काउ' एतत् क्षेत्रं द्विगुणं कृत्वा उदय-क्षेत्रं मस्तक्षेत्रं चेति
द्वयमाश्रित्य प्रत्येकावकाशान्तरापेक्षया क्रमशः 'तिपण सत्तमाईहि' त्रि-पञ्च

જિતને દૂર ક્ષેત્ર એ પૂર્વદિશા મેં સૂર્ય ઝગતા હૈ ઓર જિતને દૂર ક્ષેત્ર મેં
પશ્ચિમદિશા મેં સૂર્ય અસ્ત હોતા હૈ ઉતને પ્રમાણ કે દોનો ક્ષેત્રો મેં પ્રત્યેક
ક્ષેત્ર કો 'તિપણ સત્તનવ ગુણં' અર્થાત્ ક્રમ સે ત્રીન પાંચ સાત ઓર નવ
સે ગુનાનાં ચાહિયે, વહ પૂર્વોક્ત સૂર્યોદય ઓર સૂર્યાસ્ત કે અન્તરાલકા
ક્ષેત્ર કિતના હોતા હૈ જિસકો ત્રીન આદિ સે ગુનાયા જાય ઉસ ક્ષેત્ર કા
પ્રમાણ હસ પ્રકાર હૈ 'સીયાલીસસહસ્સા' હત્યાદિ, સેંતાલીસ હજાર દો
સૌ તેસઠ યોજન ઓર એક યોજન કે હક્કીસ સાઠિયા ભાગ
(૪૭૨૬૩ $\frac{૧}{૧૦}$) એક સૂર્યોદય ઓર સૂર્યાસ્ત મેં એક ક્ષેત્ર કા પ્રમાણ હુઆ ।
યહ પ્રમાણ કબ હોતા હૈ ઉસકે લિયે કહતે હૈં-'કકકડમાઈમ્મિ' કર્ક,
સંક્રાન્તિ કે આદિ-પ્રથમ દિન મેં સૂર્ય જબ સર્વાભ્યન્તર મણ્ડલ મેં પ્રવેશ
કરતા હૈ ઉસ સમય સર્વોત્કૃષ્ટ-સબ સે વડા દિન હોતા હૈ ઉસ દિન
સૂર્યોદય સૂર્યાસ્ત કે ક્ષેત્ર કા હતના પ્રમાણ હોતા હૈ । 'એયં દુગુણં કાઉં'
અર્થાત્ હસ ઉદય ક્ષેત્ર ઓર અસ્ત ક્ષેત્ર યે દો હોને સે ઉપર્યુક્ત ક્ષેત્ર કો

જેટલે દૂરના ક્ષેત્રમાં પૂર્વદિશામાં સૂર્ય ઉગે છે. અને જેટલા દૂરના ક્ષેત્રમાં
પશ્ચિમ દિશામાં સૂર્ય આંધમે છે. એટલા પ્રમાણના બંને ક્ષેત્રોમાં દરેક
ક્ષેત્રને 'તિપણસત્તનવ ગુણં' અર્થાત્ ક્રમથી ત્રણ, પાંચ, સાત, અને નવથી
ગુણવા બેઠએ આ પૂર્વોક્ત સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તના અંતરાલનું ક્ષેત્ર કેટલું
હોય છે ? જેને ત્રણ વિગેરેથી ગુણવામાં આવે એ ક્ષેત્રનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે
છે. 'સીયાલીસસહસ્સા' ઇત્યાદિ સુડતાલીસ હજાર બસો ત્રેસઠ યોજન અને
અઠ યોજનના એકવીસ સાઠિયા ભાગ (૪૭૨૬૩ $\frac{૧}{૧૦}$) એક સૂર્યોદય અને
સૂર્યાસ્તમાં એક ક્ષેત્રનું પ્રમાણ થયું આ પ્રમાણે કયારે થાય છે ? તે સંબંધમાં
કહે છે કે 'કકકડમાઈમ્મિ' કર્ક, સંક્રાન્તિના પહેલે દિવસે સૂર્ય બ્યારે સર્વાભ્યન્તર
મંડલમાં પ્રવેશ કરે છે, તે વખતે સર્વોત્કૃષ્ટ અર્થાત્ સૌથી મોટો દિવસ હોય
છે. તે દિવસે સૂર્યોદય સૂર્યાસ્તના ક્ષેત્રનું એટલું પ્રમાણ છે 'એયં દુગુણં કાઉં'
અર્થાત્ આ ઉદયક્ષેત્ર અને અસ્તક્ષેત્ર આ બે હોવાથી ઉપરોક્ત ક્ષેત્રને બમણું

સપ્તાદિભિઃ—ત્રિપશ્ચ સપ્તનવભિઃ ‘ગુણિજ્જહ’ ગુણ્યતે, એવં ગુણનેન ‘આગયં ફલં ચ જં તં’ યત્ આગતં તત્ ‘ક્રમપરિમાણં’ ક્રમપરિમાણં દેવસ્ય પ્રત્યેકવિમાનશ્રેણ્યાં ક્રમેણ વિક્રમેણ વિક્રમપરિમાણં પરિભ્રમણક્ષેત્ર પ્રમાણમ્, ‘વિયાણાદિ’ વિજાનીદિ ૧૩૥ ચત્તારિ વિ’ ચત્વાર્યપિ સ્વસ્તિકાર્ચિઃ કામવિજયાદીનિ વિમાનાનિ ‘સંકમેદિ

દુગુના કરનાં ચાહિયે વહ દુગુના ક્રિયા હુમા ક્ષેત્ર ફતના હોતા હૈ—ચોરાનવે હજાર પાંચસો છઠ્ઠીસ યોજન ઓર એક યોજન કે ઘયાલીસ સાઠિયા ભાગ (૯૪૫૨૬-૪૩) યહ પ્રમાણ એક અવકાશાન્તર કા હુઆ એસેપ્રત્યેક વિમાન શ્રેણિ મેં ક્રમ સે કિતને કિતને અવકાશાન્તર હોતે હૈં સો ઘતાતે હૈં—‘ત્રિપણસત્તમાર્દિદિ’ ત્રીન પાંચ સાત ઓર નવ, યે ક્રમ સે હોતે હૈં। પૂર્વોક્ત દુગુને કિયે હુએ સૂર્યોદય સૂર્યાસ્ત ક્ષેત્ર કો પ્રત્યેક વિમાન શ્રેણિ કે અવકાશાન્તર સે ગુનાના ચાહિયે, જૈસે—પૂર્વોક્ત સૂર્યોદય સૂર્યાસ્ત ક્ષેત્ર કો સ્વસ્તિકાદિ વિમાન શ્રેણિ મેં ત્રીન સે, અર્ચિરાદિ વિમાન શ્રેણિ મેં પાંચ સે કામાદિ વિમાન શ્રેણિ મેં સાત સે ઓર વિજયાદિ વિમાન શ્રેણિ મેં નૌસે ગુનાના ચાહિયે સારાંશ યહ હૈ કિ પૂર્વોક્ત સૂર્યોદયાસ્ત ક્ષેત્ર (૯૪૫૨૬-૪૩) કો ત્રીન સે ગુનને પર જો ફલ આતા હૈ વહ સ્વસ્તિકાદિ વિમાન શ્રેણિ કે પ્રકરણ મેં એક દેવ કા વિક્રમ કહના ચાહિયે હસી પ્રકાર પૂર્વોક્ત સૂર્યોદયાસ્ત ક્ષેત્ર કો પાંચ સે ગુના કરને પર જો ફલ આતા હૈ વહ અર્ચિરાદિ વિમાન શ્રેણિ પ્રકરણ મેં એક દેવ કા વિક્રમ કહના

કરવું જોઈએ એ પ્રમાણે બમણું કરવામાં આવેલ ક્ષેત્ર એટલું હોય છે. ચોરાણુ હજાર, પાંચસો છઠ્ઠીસ યોજન અને એક યોજનના ૪૨ બેતાલીસ સાઠિયાભાગ (૯૪૫૨૬૪૩) આ પ્રમાણે એક અવકાશાન્તરનું થયું. આવી દરેક વિમાન શ્રેણીમાં ક્રમથી કેટલા કેટલા અવકાશાન્તર હોય છે. તે બતાવે છે. ‘ત્રિપણસત્તમાર્દિદિ’ ત્રણ, પાંચ, સાત અને નવ આ ક્રમથી થાય છે. પૂર્વોક્ત બમણું કરવામાં આવેલ સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તના ક્ષેત્રને દરેક વિમાન શ્રેણીના અવકાશાન્તરથી ગુણવા જોઈએ. જેમ પૂર્વોક્ત સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત ક્ષેત્રને સ્વસ્તિકા વિગેરે વિમાન શ્રેણીમાં ત્રણથી અર્ચિ વિગેરે વિમાન શ્રેણીમાં પાંચથી, કામ વિગેરે વિમાન શ્રેણીમાં સાતથી અને વિજયાદિ વિમાન શ્રેણીમાં નવથી, ગુણવા જોઈએ. કહેવાનો સારાંશ એ છે કે પૂર્વોક્ત સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત ક્ષેત્ર (૯૪૫૨૬૪૩) ને ત્રણથી ગુણવાથી જે ગુણાંક આવે તે સ્વસ્તિકા વિગેરે વિમાન શ્રેણીના પ્રકરણમાં એક દેવનું વિક્રમ—બલ કહેવું જોઈએ. એજ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત ક્ષેત્રને પાંચથી ગુણવાથી જે ફલ આવે તે અર્ચિ વિગેરે વિમાન શ્રેણીના પ્રકરણમાં એક દેવનું વિક્રમ સમજવું અને એજ સૂર્યોદય અને

ચંડાદિગર્હિ । ચંડાદિગતિભિઃ સ્વક્રમૈઃ—સ્વવિક્રમૈઃ સ્વપરિભ્રમણચક્રૈઃ ‘જંતિ છમ્માસં’ ષમ્માસાન્ યાવત્ યાન્તિ ગચ્છન્તિ ‘તદ્વિય ન જંતિ પારં કેસિંચિ સુરા-વિમાણાણં’ તથાપિ ચ સુરા દેવાઃ કેષાંશ્ચિદ્ વિમાનાનાં વિજયાદીનાં તુ પારં ન યાન્તીતિ સંગ્રહગાથા ચતુષ્ટયસ્ય સંક્ષેપાર્થઃ । સૂ. ૨૮॥

તૃતીય પ્રતિપત્તૌ તિર્યગ્યોનિકામિથઃ પ્રથમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ।

કથિતઃ પ્રથમોદ્દેશકઃ ઇદાનીં દ્વિતીયોદ્દેશકસ્વાવસરઃ તત્રેદં પ્રથમં સૂત્રમ્, ‘કહ્વિહાણં મંતે’ इत्यादि

મૂલમ્—કહ્વિહા ણં મંતે ! સંસારસમાપન્નગા જીવા પન્નત્તા ? ગોયમા ! છત્તિવિહા પન્નત્તા, તં જહા પુઠ્ઠવીકાઙ્કયા જાવ તસ-કાઙ્કયા । સે કિં તં પુઠ્ઠવીકાઙ્કયા પુઠ્ઠવીકાઙ્કયા દુવિહા પન્નત્તા તં જહા—સુહુમપુઠ્ઠવીકાઙ્કયા બાદરપુઠ્ઠવીકાઙ્કયા । સે કિં તં સુહુમપુઠ્ઠવીકાઙ્કયા ? સુહુમપુઠ્ઠવીકાઙ્કયા દુવિહા પન્નત્તા તં જહા-પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય સે ત સુહુમપુઠ્ઠવીકાઙ્કયા । સે કિં તં

ચાહિયે । એવં ઉસી સૂર્યોદયાસ્ત ક્ષેત્ર ફો સાત સે ગુના કરને પર જો ફલ આતા હૈ વહ કાપ્રાદિ વિમાન શ્રેણિ પ્રકરણ મેં એક દેવ કા વિક્રમ કહના ચાહિયે । તથા ઉસી તરફ સૂર્યોદયાસ્ત ક્ષેત્ર ફો નૌ સે ગુણને પર જો ફલ આતા હૈ વહ વિજયાદિ વિમાન શ્રેણિ પ્રકરણ મેં એક દેવ કા વિક્રમ હોતા હૈ । યે વિજયાદિ વિમાન સ્વ સે બડે હૈં હસલિયે સ્વસ્તિક અર્ચિ ઓર કામ આદિ વિમાનોં મેં તો વહ દેવ કિસી કિસી વિમાન કો પાર ભી કર સકતા હૈ કિન્તુ વહ દેવ વિજયાદિ વિમાનોં મેં સે કિસી કો ભી પાર નહીં કર પાતા હૈ । યહ ચાર સંગ્રહ ગાથાઓં કા અર્થ હોતા હૈ ॥ સૂ. ૨૮॥

તૃતીય પ્રતિપત્તિ મેં તિર્યગ્યોનિક અધિકાર કા પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત

સૂર્યાસ્ત ક્ષેત્રને સાતથી ગુણવામા આવે તેનું જે ક્ષણ આવે તે કામ વિગેરે વિમાણ શ્રેણી પ્રકરણમાં એક દેવનું વિક્રમ સમજવું જોઈએ અને એજ પ્રમાણે સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત ક્ષેત્રને નવથી ગુણવા જે ગુણકાર આવે તે વિજય વિગેરે વિમાન શ્રેણી પ્રકરણમાં એક દેવનું વિક્રમ થાય છે. આ વિજય વિગેરે વિમાનો સાથી મોટા હોય છે તેથી સ્વસ્તિક, અર્ચિ અને કામ વિગેરે વિમાનોમાં તો તે દેવ કોઈ કોઈ વિમાનને ઓળંગી પણ શકે છે, પરંતુ તે દેવ વિજય વિગેરે વિમાન પૈકી કોઈ પણ વિમાનને ઓળંગી શકતા નથી. આ પ્રમાણે આ ચાર સંગ્રહ ગાથાઓનો અર્થ થાય છે. ॥ સૂ. ૨૮ ॥

ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં તિર્યગ્યોનિક અધિકારનો પડેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૩-૪॥

बायरपुढवीकाइया ? बायरपुढवीकाइया दुविहा पन्नत्ता तं जहा पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय, एवं जहा पणवणापदे सण्हा सत्त-विहा पन्नत्ता, खरा अणेगविहा पन्नत्ता जाव असंखेज्जा से तं वायरपुढवीकाइया से तं पुढवीकाइया । एवं चेव जहा पणवणापदे तहेव निरवसेसं भाणियत्वं जाव वणप्फइकाइया । एवं जाव जत्थेगो तत्थ सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता, से तं बायरवणप्फइकाइया । से तं वणस्सइकाइया ॥ से किं तं तसकाइया, तसकाइया चउव्विहा पन्नत्ता तं जहा-वेइंदिया, तेइंदिया, चउरिंदिया, पंचेदिया । से किं तं वेइंदिया ? वेइंदिया अणेगविहा पन्नत्ता, एवं जं चेव पणवणापदे तं चेव निरवसेसं भाणियत्वं जाव सव्वट्ठसिद्धगदेवा से तं अणुत्तरोववाइया, से तं देवा से तं पंचेदिया, से तं तसकाइया ॥२९॥

छाया-कतिविधाः खलु भदन्त । संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञप्ताः गौतम । षड्विधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-पृथिवीकायिकाः, यावत् त्रसकायिकाः । अथ के ते पृथिवीकायिकाः ? पृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः, बादरपृथिवीकायिकाश्च, अथ के ते सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः ? सूक्ष्मपृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-पर्याप्तकाश्चापर्याप्तकाश्च, ते एते सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः अथ के ते बादरपृथिवीकायिकाः ? बादरपृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-पर्याप्तकाश्चापर्याप्तकाश्च । एवं यथा प्रज्ञापनापदे, स्निग्धाः सप्तविधाः प्रज्ञप्ताः, खरा अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः यावदसंख्याः, ते एते बादरपृथिवीकायिकाः, ते एते पृथिवीकायिकाः । एवमेव यथा प्रज्ञापनापदे तथैव निरवशेषं भणितव्यं यावद्वनस्पतिकायिकाः, एवं यावत् यत्रैक स्तत्र स्युः संख्येयाः स्युः असंख्येयाः स्युरनन्ताः, ते एते बादरवनस्पतिकायिकाः, ते एते वनस्पतिकायिकाः । अथ के ते त्रसकायिकाः ? त्रसकायिकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः । अथ के ते द्वीन्द्रियाः द्वीन्द्रिया अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, एवं यदेव प्रज्ञापदे तदेव निरवशेषं भणितव्यं यावत् सर्वार्थसिद्धकदेवाः । ते एते अनुत्तरोपपातिकाः, ते एते देवाः, ते एते पञ्चेन्द्रियाः, ते एते त्रसकायिकाः ॥सू० २९॥

ટીકા-‘કહ્વિહાણં મંતે !’ કતિવિધાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત । સંસાર સમાવન્નગા જીવા પન્નત્તા’ સંસારસમાપન્નકાઃ ચાતુર્ગતિકસંસારે વિચમાના જીવાઃ પ્રાણિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતા इति પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘હિવિહા સંસારસમાવન્નગા જીવા પન્નત્તા’ સંસાર સમાપન્નકા જીવાઃ પદ્ધવિધાઃ-પદ્ધ પ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ ‘તં જહા’ તથથા-‘પુઢવીકાહયા જાવ તસકાહયા’ પૃથિવીકાયિકા યાવત્ ત્રસકાયિકાઃ અત્ર યાવત્પદેનાપ્કાયિક-તેજસ્કાયિક-વાયુકાયિક-વનસ્પતિકાયિકાનાં જીવાનાં સંગ્રહો ભવતિ તથા ચ-પૃથિવ્યપ્તેજો-વાયુવનસ્પતિ ત્રસકાયભેદાત્ સંસારસમાપન્નકા જીવાઃ ‘પદ્ધવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તા इति । ‘સે કિં તં પુઢવીકાહયા’ અથ કે તે પૃથિવીકાહયાઃ પૃથિવીકાયિક જીવાનાં કિયન્તો ભેદા इति પ્રશ્નઃ,

‘કહ વિહાણં મંતે ! સંસારસમાવન્નગા જીવા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી ને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ-‘કહ વિહાણં મંતે ! સંસારસમાવન્નગા જીવા પન્નત્તા’ હે ભદન્ત ! સંસારી જીવ કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ગોયમા ! હિવિહા સંસારસમાવન્નગા જીવા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! સંસારી જીવ હહ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં-‘તં જહા’ જૈસા ‘પુઢવીકાહયા જાવ તસકાહયા’ પૃથિવીકાયિક યાવત્ ત્રસ કાયિક યહાં યાવત્પદ સે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક ઓર વનસ્પતિકાયિક इन जीवों का संग्रह हुआ है. तथा च पृथिवीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक और त्रसकायिक के भेद से संसार समापन्नक जीव छह प्रकार के कहे गये हैं । ‘સે કિં તં પુઢવીકાહયા’ હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિક જીવોં કે કિતને ભેદ હૈં ? इसके उत्तर में प्रभुश्री

‘કહ વિહાણં મંતે ! સંસારસમાવન્નગા જીવા’ इत्यादि

ટીકાર્થ-‘શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછે છે કે ‘કહ વિહાણં મંતે ! સંસારસમાવન્નગા જીવા પન્નત્તા’ હે ભગવન્ સંસારી એવો કેટલો પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! હિવિહા સંસારસમાવન્નગા જીવા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! સંસારી એવો છ પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે ‘તં જહા’ એમકે ‘પુઢવીકાહયા જાવ તસકાહયા’ પૃથ્વીકાયિક યાવત્ ત્રસકાયિક, અહિયાં યાવત્પદથી અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક વનસ્પતિકાયિક, અને ત્રસકાયિકના ભેદથી સંસારસમાપન્નક એવો છ પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે.

‘સે કિં તં પુઢવીકાહયા’ હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક એવાના કેટલા ભેદો કહ્યા છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા !

મગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પૃથ્વીકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા’ પૃથિવીકાયિકાઃ જીવાઃ દ્વિવિધાઃ—દ્વિ પ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તા—કથિતાઃ । ભેદદ્વયં દર્શયતિ—‘તં જહા’ इत्यादि, ‘તં જહા’ તથા—‘સુહુમપૃથ્વીકાઈયા’ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકા જીવાઃ, તત્ત્વ સૂક્ષ્મત્વં સૂક્ષ્મનામકર્મોદયાત્ ન તુ સૂક્ષ્મત્વમ્ અલ્પત્વમ્ । ‘વાયરપૃથ્વીકાઈયાય’ વાદરપૃથિવીકાયિકાશ્ચ, તત્ત્વ વાદરત્વં વાદરનામકર્મોદયાત્ નતુ વાદરત્વં સ્થૂલત્વ-મિતિ । ‘સે કિં તં સુહુમપૃથ્વીકાઈયા’ અથ કે તે સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાઃ, સૂક્ષ્મ-પૃથિવીકાયિક જીવાનાં ક્રિયન્તો ભેદા इति प्रश्नः, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સુહુમપૃથ્વીકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા’ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકા જીવાઃ દ્વિવિધાઃ—દ્વિ-

કહતે હૈં—‘ગોયમા ! પૃથ્વીકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! પૃથિવી કાયિક જીવ દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં—‘તં જહા’ જૈસે—‘સુહુમ પૃથ્વી કાઈયા’ એક સૂક્ષ્મ પૃથિવી કાયિક જીવ ઓર દુસરે ‘વાયર પૃથ્વીકાઈયા ય’ વાદર પૃથિવીકાયિક જીવ જિન પૃથિવીકાયિક જીવોં કે સૂક્ષ્મ નામ કર્મ કા ઉદય હોતા હૈં ઉન્હેં સૂક્ષ્મ પૃથિવી કાયિક જીવ કહા ગયા હૈં ઓર જિન પૃથિવીકાયિક જીવોં કે વાદર નામ કર્મ કા ઉદય હોતા હૈં ઉન્હેં વાદર પૃથિવીકાયિક જીવ કહા ગયા હૈં । સૂક્ષ્મ નામ અલ્પત્વ કા ભી હૈં ઓર વાદર નામ સ્થૂલત્વ કા ભી હૈં સો ઇસ અલ્પત્વ સે ઓર વાદરત્વ સે યુક્ત જો પૃથિવીકાયિક જીવ હૈં ઉન્હેં સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક ઓર વાદર પૃથિવીકાયિક રૂપ નહીં કહા ગયા હૈં ‘સે કિં તં સુહુમ પૃથ્વીકાઈયા’ હે મદન્ત ! સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક જીવોં કે કિતને ભેદ હૈં ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં—‘ગોયમા ! સુહુમ પૃથ્વીકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા’

પૃથ્વીકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોં બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. ‘તં જહા’ એમકે ‘સુહુમ પૃથ્વીકાઈયા’ એક સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયિક જીવ અને બીજા ‘વાયર પૃથ્વીકાઈયા’ બાદર પૃથ્વીકાયિક જીવ બે પૃથ્વીકાયિક જીવોંને સૂક્ષ્મનામ કર્મનો ઉદય હોય છે, તેઓને સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયિક જીવોં કહેવામાં આવે છે. અને બે પૃથ્વીકાયિક જીવોંને બાદર નામ કર્મનો ઉદય હોય છે, તેમને બાદર પૃથ્વીકાયિક જીવોં કહેવામાં આવે છે. સૂક્ષ્મ નામ અત્યંત અલ્પત્વનું પણ છે. અને બાદર નામ સ્થૂલપણાનું પણ છે તો આ અલ્પ પણાથી અને બાદર પણાથી યુક્ત બે પૃથ્વીકાયિક જીવોં છે, તેઓને સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અને બાદરપૃથ્વીકાયિક પણાથી કહ્યા નથી. ‘સે કિં તં સુહુમપૃથ્વીકાઈયા’ હે ભગવન્ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક જીવોના કેટલા ભેદો કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા !

મકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતા ઇતિ । 'તં જહા' તથથા- પઞ્જત્તગા ય અપઞ્જત્તગા ય' પર્યાપ્તાશ્ચ અપર્યાપ્તાશ્ચ તથા ચ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તભેદેન સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકા દ્વિવિધા ભવન્તીતિ ભાવઃ । સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાન્ ઉપસંહરન્નાહ-'સેત્તં' ઇત્યાદિ 'સેત્તં સુહુમપુઢવીકાઈયા' તે એતે સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાઃ સમ્ભેદા નિરૂપિતા ઇતિ । સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાન્ નિરૂપ્ય 'વાદરપૃથિવીકાયિકાન્ નિરૂપયિતુમાહ-'સે કિં તં વાયર' ઇત્યાદિ, 'સે કિં તં વાયરપુઢવીકાઈયા' અથ કે તે વાદરપૃથિવીકાયિકાઃ, વાદરત્વં વાદરકમ્બોદયાત્ વાદરપૃથિવીકાયિકાનાં કિયન્તો ભેદા ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! 'વાયરપુઢવીકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા' વાદરપૃથિવીકાયિકા દ્વિવિધાઃ-દ્વિષકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતા ઇતિ । 'તં જહા' તથથા- 'પઞ્જત્તગા ય અપઞ્જત્તગા ય' પર્યાપ્તકાશ્ચાડપર્યાપ્તકાશ્ચ તત્ર પર્યાપ્તાગુણવિશિષ્ટા

હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક જીવ દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં-'તં જહા' કેસે-'પઞ્જત્તગાય અપઞ્જત્તગાય' એક પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક ઓર દુસરે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક 'સેત્તં સુહુમપુઢવીકાઈયા' ઇસ પ્રકાર સે સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિકોં કે સમ્બન્ધ મેં યહ વિવેચન કિયા ગયા હે

અથ વાદર પૃથિવીકાયિકોં કા નિરૂપણ કરતે હૈં-'સે કિં તં વાયર પુઢવીકાઈયા' હે મદન્ત ! વાદર પૃથિવીકાયિક જીવ કિતને પ્રકાર કે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-ગૌતમ ! વાયર પુઢવી કાઈયા દુવિહા પં' વાદર પૃથિવીકાયિક જીવ દો પ્રકાર કે હૈં 'તં જહા' જૈસે-'પઞ્જત્તગાય અપઞ્જગાય' પર્યાપ્તક વાદર પૃથિવીકાયિક ઓર અપર્યાપ્તક વાદર

સુહુમપુઢવીકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવ બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે 'તં જહા' જેમકે 'પઞ્જત્તગા ય અપઞ્જત્તગા ય' એક પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અને બીજા અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક 'સેત્તં સુહુમપુઢવીકાઈયા' આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોના સંબંધમાં આ ઉપરોક્તકથન કરવામાં આવેલ છે

હવે વાદર પૃથ્વી કાયિકોત્તુ નિરૂપણ કરવામાં આવે છે આ સંબંધમાં શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી ને પૂછે છે કે 'સે કિં તં વાયરપુઢવીકાઈયા' હે ભગવન્ વાદર પૃથ્વીકાયિક જીવો કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગૌતમ ! વાયરપુઢવીકાઈયા દુવિહા પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! વાદર પૃથ્વીકાયિક જીવો બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. 'તં જહા' જેમકે 'પઞ્જત્તગા ય અપઞ્જત્તગા ય' એક પર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વીકાયિક અને બીજા અપર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વીકાયિક જેમને પર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદય હોય

પર્યાપ્તાઃ, અપર્યાપ્નતાગુણવિશિષ્ટાસ્તુ અપર્યાપ્તા ઇતિ । ‘એવં જહા-પણવણાપદે’
 એવમુક્તક્રમેણ યથા પ્રજ્ઞાપનાપદે પૃથિવી ભેદો વર્ણિત સ્તથૈવ અત્રાપિ વિજ્ઞેયઃ તદેવ
 પ્રજ્ઞાપના પ્રથમપદં દર્શયતિ=‘સપ્તહા સત્તવિહા પન્નત્તા’ સ્નિગ્ધાઃ સપ્તવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ
 પૃથિવ્યો દ્વિવિધાઃ સ્નિગ્ધાશ્ચ સ્વરાશ્ચ । તત્ર સ્નિગ્ધાઃ સપ્તવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ સ્વરા
 અણેગવિહા પન્નત્તા’ સ્વરાઃ પૃથિવ્યોડનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘જવ અસંખેજ્જા’ યાવદ
 સંખ્યેયાઃ પૃથિવ્ય ઇતિ વાદરપૃથિવીકાયિકાનુ ઉપસંહરન્નાહ-‘સે તં વાયરપુઢવી-
 કાઝ્યા’ તે એથે વાદરપૃથિવીકાયિકા નિરૂપિતાઃ । ‘એવં ચેવ જહા પણવણાપદે

પૃથિવીકાયિક જિનનો પર્યાપ્તિ નામ કર્મ કા ઉદય હોતા હૈ વે પર્યાપ્તક
 હૈં ઓર જિતકે પર્યાપ્તિ નામ કર્મ કા ઉદય નહીં હોતા હૈ વે અપર્યાપ્તક
 હૈં । ‘એવં જહા પણવણાપદે’ પ્રજ્ઞાપના કે પ્રથમ પદ મેં જિસ પ્રકાર સે
 પૃથિવી ભેદોં કા વર્ણન કિયા ગયા હૈ ઉસી તરહ સે વહ વર્ણન યહાં પર
 મી કર લેના ચાહિયે પ્રજ્ઞાપના કે પ્રથમ પદ મેં હસ સમ્બન્ધ મેં એસા
 વર્ણન હૈ-‘સપ્તહા સત્તવિહા પણત્તા’ શ્લક્ષણ પૃથિવી સાત પ્રકાર કી કહી
 ગઈ હૈ અર્થાત્ શ્લક્ષણા ઓર સ્વર પૃથિવી કે ભેદ સે પૃથિવીદો પ્રકાર કી
 હોતી હૈ હનમેં શ્લક્ષણા પૃથિવી સાત પ્રકાર કી હૈ ઓર ‘સ્વરા અણેગ-
 વિહા’ સ્વર પૃથિવી અનેક પ્રકાર કી હૈ યાવત્ ‘અસંખેજ્જા’ અસંખ્યાત
 પ્રકાર કી હૈં ‘સે તં વાયર પુઢવીકાઝ્યા’ હસ તરહ સે વાદર પૃથિવી
 કાયિક જીવોં કે સમ્બન્ધ મેં યહ વર્ણન કિયા ગયા હૈ ‘એવં ચેવ જહા

છે, તેઓ પર્યાપ્ત કહેવાય છે અને જેમને પર્યાપ્તિ નામ કર્મનો ઉદય થતો
 નથી તેઓ અપર્યાપ્તિક છે. ‘એવં જહા પણવણાપદે’ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા
 પદમાં જે પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિકોના ભેદોનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે એજ
 પ્રમાણેનું તે વર્ણન અહિયાં પણ સમજી લેવું, પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા પદમાં
 પૃથ્વીકાયિકોના ભેદોનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણેનું તે વર્ણન
 અહિયાં પણ સમજી લેવું, પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા પદમાં આ સંબંધમાં એવું
 વર્ણન છે કે ‘સપ્તહા સત્તવિહા પણત્તા’ શ્લક્ષણ પૃથ્વી સાત પ્રકારની કહી છે.
 અર્થાત્ શ્લક્ષણ અને ખર પૃથ્વીના ભેદથી પૃથ્વી બે પ્રકારની હેય છે તેમાં
 શ્લક્ષણ પૃથ્વી સાત પ્રકારની કહેવામાં આવી છે. અને ‘સ્વરા અણેગવિહા
 પણત્તા’ ખર પૃથ્વી અનેક પ્રકારની કહી છે યાવત્ ‘અસંખેજ્જા’ અસંખ્યાત
 પ્રકારની છે. ‘સે તં વાયર પુઢવીકાઝ્યા’ આ પ્રમાણે બાદર પૃથ્વીકાયિકાયિક
 જીવોના સંબંધમાં આ વર્ણન કરવામાં આવેલ છે ‘એવં ચેવ જહા પણવણા

તહેવ નિરવસેસં માણિયવ્વં' એવમેવ યથા પ્રજ્ઞાપના પદે કથિતં તથૈવ નિરવશેષં
મણિતવ્યમ્, સમગ્રમપિ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રસ્ય પ્રથમં પ્રજ્ઞાપનાચ્ચં પદં વક્તવ્યમિતિ ।
ક્રિયત્પર્યન્તં પ્રજ્ઞાપનાપ્રકરણં વક્તવ્યં તત્રાહ—'જાવ' ઇત્યાદિ, 'જાવ વળખ્ફહ્કાહ્યા'
યાવદ્વનસ્પતિકાયાિકાઃ પૃથિવીકાયાિકાદારમ્ય વનસ્પતિકાયાિકાન્તજીવાનાં ભેદો
નિરૂપણીય ઇતિ । એવં જાવ જત્યેગો તત્થ સિય સંખેજ્જા' એવં યત્રૈકો જીવ સ્તત્ર-
સ્યુઃ સંખ્યેયાઃ જીવા ભવન્તિ, 'સિય અસંખેજ્જા' યત્રૈકો જીવ સ્તત્ર સ્યુરસંખ્યેયાઃ,
'સિય અણંતા' સ્યુરનન્તા જીવા સ્તત્ર વનસ્પતિકાયાપેક્ષયેતિ । 'સેત્તં વળખ્ફહ્કાહ્યા'
તે એતે વનસ્પતિકાયાિકા ઇતિ । સ્થાવરકાયાિકાન્ પશ્ચવિધાન્ નિરૂપ્ય
ત્રસકાયાિકાન્ નિરૂપયતિ—'સે કિં તં તસકાહ્યા' અથ કે હે ત્રસકાયાિકાઃ,

પણવણા પદે તહેવ નિરવસેસં માણિયવ્વં' એસા હી વર્ણન પ્રજ્ઞાપના
કે પ્રથમ પદ મેં ક્રિયા ગયા છે । વૈસા હી સઘ વર્ણન યહાં પર મી કર
છેના ચાહિયે યહ વર્ણન વહાં પર 'જાવ વળખ્ફહ્કાહ્યા' વનસ્પતિકાયાિક
તક ક્રિયા ગયા છે અતઃ વહાં તક કા યહ વર્ણન યહાં પર કરને કો કહા
ગયા છે 'એવં જાવ જત્યેગો તત્થ સિય સંખેજ્જા' જહાં પર એક જીવ
હોતા છે—વહાં પર સંખ્યાત જીવ મી હો સકતે હૈં । તથા 'સિય અસં-
ખેજ્જા' અસંખ્યાત જીવ મી હો સકતે હૈં । તથા 'સિય અણંતા'
અનન્ત જીવોં કે હોને કા કથન વનસ્પતિકાયાિક જીવોં કી અપેક્ષા સે
ક્રિયા ગયા જાનના ચાહિયે 'સે ત્તં વળખ્ફહ્કાહ્યા' યહ વનસ્પતિ
કાયાિક જીવ કા નિરૂપણ હુઆ ।

સ્થાવર કાયાિક જીવોં કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર ત્રસકાયાિક
જીવોં કા નિરૂપણ કરતે હૈં હસમેં શ્રીગૌતમ ને પ્રમુશ્રી સે એસા પ્રહા છે—

પદે તહેવ નિરવસેસ માણિયવ્વં' એજ પ્રમાણેનું વર્ણન અહિયા પણ સમજ લેવું,
જોધએ આ વર્ણન ત્યાં 'જાવ વળખ્ફહ્કાહ્યા' વનસ્પતિ કાયાિકના કથન પર્યન્ત
કરવામાં આવેલ છે. તેથી ત્યાં સુધીનું આ વર્ણન અહિયાં પણ સમજ લેવું
તેમ કહ્યું છે. 'એવં જાવ જત્યેગો તત્થ સિય સંખેજ્જા' ત્યાં એક જીવ હોય
છે. ત્યાં સંખ્યાત જીવો પણ હોઈ શકે છે. તથા 'સિય અણંતા' અનંત જીવો
પણ હોઈ શકે છે આ સંખ્યાત અસંખ્યાત અને અનંત જીવો હોવાના
સંબંધનું કથન વનસ્પતિકાયાિક જીવોની અપેક્ષાથી કહ્યું છે તેમ સમજવું.

'સેત્તં વળખ્ફહ્કાહ્યા' આ પ્રમાણે વનસ્પતિ કાયાિક જીવોનું નિરૂપણ
કરવામાં આવેલ છે.

વનસ્પતિકાયાિક જીવોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ત્રસકાયાિક જીવોનું
નિરૂપણ કરે છે. આમાં શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રમુશ્રી ને એવું પૂકે છે કે 'સે કિં વં

ત્રસકાયિકાનાં કિયન્તો ભેદા इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ हे गौतम !
 ‘तसकाइया चउव्विहा पन्नत्ता’ त्रसकायिकाश्चतुर्विधाश्चतुः प्रकारका प्रज्ञप्ताः
 -कथिता इति । ‘तं जहा’ तद्यथा:-‘वेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचेंदिया’
 द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया इति । ‘से किं तं वेइंदिया’ अथ के
 ते द्वीन्द्रियाः द्वीन्द्रियजीवानां कियन्तो भेदा इति प्रश्नः, भगवानाह हे गौतम !
 ‘वेइंदिया अणेगविहा पन्नत्ता’ द्वीन्द्रियजीवा अनेकविधाः-अनेकप्रकारकाः
 प्रज्ञप्ताः-कथिता इति । ‘एव चेव पणवणापदे तं चेव निरवसेसं भाणियव्वं जाव
 सव्वदुसिद्धदेवा’ एवमेव प्रज्ञापना प्रथमे पदे कथितं तथैव निरवशेषं-सप्रग्रमपि
 भाणितव्यं वक्तव्यम् यावत् सर्वार्थसिद्धदेवाः, द्वीन्द्रियादारभ्य सर्वार्थसिद्धदेव
 पर्यन्तानां भेदीपभेद्युक्तानां प्रज्ञापनाप्रकरणवदेव ज्ञातव्यमिति । ‘सेत्तं अणु
 तरोववाइया’ ते एते अनुत्तरोपपातिका देवा निरूपिताः । ‘से तं देवा’ ते एते

‘से किं તં તસકાઈયા’ હે ભદન્ત ! ત્રસકાયિક જીવોં કે કિતને ભેદ હૈ ?
 ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ‘તસકાઈયા ચઉવ્વિહા પણત્તા’
 ત્રસકાયિક જીવ ચાર પ્રકાર કે હૈં-‘તં જહા’ જૈસે-‘વેઈંદિયા, તેઈંદિયા,
 ચઉરિંદિયા, પંચેંદિયા’ દોઈન્દ્રિય તેઈન્દ્રિય, ચૌઈન્દ્રિય, ઓર પંચેન્દ્રિય
 ‘સે કિં તં વેઈંદિયા’ હે ભદન્ત ! દો ઈન્દ્રિય જીવોં કે કિતને ભેદ હૈં ? ઉત્તર
 મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ‘વેઈંદિયા અણેગવિહા પણત્તા’ દો ઈન્દ્રિય
 જીવોં કે અનેક ભેદ હૈં ‘એવં ચેવ પણવણા પદે તં ચેવ નિરવસેસં
 ભાણિયવ્વં જાવ સવ્વદુસિદ્ધગદેવા’ હન સબ કા વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર
 કે પ્રથમ પદ મેં કિયા ગયા હૈ અતઃ યહ સબ વર્ણન દ્વીન્દ્રિય
 જીવોં કે વર્ણન સે લેકર સર્વાર્થ સિદ્ધ કે દેવોં કે વર્ણન તક કા યહાં
 પર પ્રજ્ઞાપના સે લેકર કર લેના ચાહિયે વહાં હનકા વર્ણન ભેદ પ્રભેદોં

તસકાઈયા’ હે ભગવન્ ત્રસકાયિક જીવોના કેટલા ભેદો કહ્યા છે. આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! તસકાઈયા ચઉવ્વિહા પણત્તા’
 હે ગૌતમ ! ત્રસકાયિકજીવો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. તં જહા’ જેમકે ‘વેઈં-
 હિયા, તેઈંદિયા, ચઉરિંદિયા, પંચેંદિયા’ એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો, ત્રણ ઇન્દ્રિય
 વાળા જીવો, ચાર ઇન્દ્રિય વાળા જીવો અને પાંચ ઇન્દ્રિય વાળા જીવો.
 ‘સે કિં તં વેઈંદિયા’ હે ભગવન્ એ ઇન્દ્રિય વાળા જીવોના કેટલા ભેદો કહ્યા
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! વે ઈંદિયા
 અણેગવિહા પણત્તા’ હે ગૌતમ ! એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો અનેક પ્રકારના કહ્યા છે.
 ‘એવં ચેવ પણવણા પદે તં ચેવ નિરવસેસં ભાણિયવ્વં જાવ સવ્વદુ સિદ્ધગદેવા’
 આ બધા જીવોનું વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાંથી લઈને કહી લેવું જોઈએ. ત્યાં
 તેઓનું વર્ણન ભેદ પ્રભેદો સહિત ઘણાજ વિસ્તાર પૂર્વક કરવામાં આવેલ છે.

देवा निरूपिता इति । 'सेत्तं पंचेन्द्रिया' ते एते पञ्चेन्द्रिया जीवा निरूपिता इति । 'सेत्तं तसकाइया' ते एते त्रसकायिका जीवा निरूपिता इति ॥ सू० २९ ॥

सम्प्रति विशेषाभिधानाय पुनरपि पृथिवीकायिकमृत्रमाह—'कइविहाणं भंते ! पुढवी पन्नत्ता' इत्यादि,

मूढम्—कइविहा णं भंते ! पुढवी पन्नत्ता ? गोयमा ! छव्विहा पुढवी पन्नत्ता तं जहा—सण्हा पुढवी१, सुद्धपुढवी२, बालुयापुढवी३, मणोसिलापुढवी४, सक्करापुढवी५, खरपुढवी६ । सण्हापुढवी णं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं एगं वाससहस्सं । सुद्धपुढवीणं पुच्छा ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वारसवाससहस्साइं । बालुयापुढवीणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं चोदसवाससहस्साइं मणोसिला पुढवीणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सोलसवाससहस्साइं । सक्करा पुढवीणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अट्टारसवाससहस्साइं । खरपुढवीणं पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीस वाससहस्साइं । नेरइयाणं भंते !

सहित बहु तविरतार पूर्वक किया गया है । 'सेत्तं अणुत्तरोववाइया' यह अनुत्तरोपपातिक देवों का वर्णन हुआ । इस तरह से इनका वर्णन हो जाने पर देव वर्णन का प्रकरण समाप्त हो जाता है और इस प्रकरण की समाप्ति में 'सेत्तं पंचेन्द्रिया' इस सूत्र के अनुसार पंचेन्द्रिय जीवों का भी निरूपण पूर्ण हो जाता है इसकी पूर्णता में 'सेत्तं तसकाइया' त्रसकायिक जीवों का वर्णन भी समाप्त हो जाता है ॥ सू० २९ ॥

'से तं अणुत्तरोववाइया' आ रीते आ अनुत्तरोपपातिक देवानु वल्लुनं उरवामां आणुं छे. आ अनुत्तरोपपातिक देवानु वल्लुनं पुइं यता देव वल्लुनं पुं प्रकरल्लु समाप्त यधं ज्ञाय छे तेमज्ज आ प्रकरल्लुनी समाप्तिमां 'से तं तसकाइया' आ प्रमाल्ले सूत्रपाठ कल्लो छे के त्रसकायिक ल्लोवुं निइयल्लु समाप्त धाय छे, ॥ सू. २९ ॥

केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससह-
स्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई । एवं सव्वं भाणि-
यव्वं जाव सव्वट्ठु सिद्ध देवेत्ति । जीवेणं भंते ! जीव त्ति कालओ
केवच्चिरं होई ? गोयमा ! सव्वद्धं । पुढवीकाइएणं भंते ! पुढवी-
काइयत्ति कालओ केवच्चिरं होई ? गोयमा ! सव्वद्धं एवं जाव
तसकाइए ॥

पडुपन्न पुढवीकाइयाणं भंते ! केवइय कालस्स णिल्ले वा
सिया ? गोयमा ! जहणपदे असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीओ-
सप्पिणीहिं, उक्कोसपदे असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीहिं । जहन्न-
पदाओ उक्कोसपदे असंखेज्जगुणा । एवं जाव पडुपन्न वाउ-
काइया । पडुपन्न वणप्फइकाइयाणं भंते ! केवइय कालस्स
णिल्ले वा सिया ? गोयमा ! पडुपन्नवणप्फइकाइया जहन्नपदे
अपदा उक्कोसपदे अपदा, पडुपन्न वणप्फइकाइयाणं णत्थि
णिल्लेवणा । पडुपन्नतसकाइयाणं पुच्छा, जहणपदे सागरो-
वमसयपुहुत्तस्स उक्कोसपदे सागरोवमसयपुहुत्तस्स जहणपदा
उक्कोसपदे विसेसाहिया ॥सू० ३०॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! पृथिवी मज्ञप्ता ? गौतम ! षड्विधा
पृथिवीमज्ञप्ताः तद्यथा—श्लक्ष्णपृथिवी शुद्धपृथिवी बालुकापृथिवी मनः-शिला
पृथिवी शर्करापृथिवी खरपृथिवी । श्लक्ष्ण पृथिवीनां भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः
मज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणैकं वर्षसहस्रम् । शुद्ध पृथिवीनां
पृच्छा, गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण द्वादशवर्षसहस्राणि, बालुका
पृथिवीनां पृच्छा गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण चतुर्दशवर्षसहस्राणि । मनः
शिलापृथिवीनां पृच्छा गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण षोडशवर्षसहस्राणि ।
शर्करापृथिवीनां पृच्छा ? गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेणाष्टादशवर्षसहस्राणि ।
खरपृथिवीनां पृच्छा गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षेण द्वाविंशतिः वर्ष सहस्राणि
नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः मज्ञप्ता, गौतम ! जघन्येन

दशवर्षसहस्राणि उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिः । एवं सर्वं भणितव्यं यावत्सर्वार्थसिद्धदेव इति । जीवः खलु भदन्त ! जीव इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सर्वाद्दाम् । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! पृथिवीकाइक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! सर्वाद्दाम् । एवं यावत् त्रय कायिक इति । प्रत्युत्पन्न पृथिवीकायिकाः खलु भदन्त ! कियता कालेन । निर्लेपाः स्युः ? गौतम ! जघन्यपदे असंख्याताभि र्त्सर्पिण्यवसर्पिणीभिः, उत्कृष्टपदे असंख्यातभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिः जघन्यपदादुत्कृष्टपदे असंख्येयगुणाः । एवं यावत् प्रत्युत्पन्नवायु कायिकाः । प्रत्युत्पन्नवनस्पतिकायिकाः खलु भदन्त ! कियता कालेन निर्लेपाः स्युः ? गौतम ! प्रत्युत्पन्न वनस्पतिकायिका जघन्यपदे अपदाः, उत्कृष्टपदे अपदाः, प्रत्युत्पन्नवनस्पतिकायिकानां नास्ति निर्लेपना प्रत्युत्पन्नत्रयसकायिकानां पृच्छा जघन्यपदे सागरोपमशतपृथक्त्वेन, उत्कृष्टपदे सागरोपमशतपृथक्त्वेन जघन्यपदादुत्कृष्टपदे विशेषाधिकाः ॥ सू० ३० ॥

टीका—‘कइविहा णं भंते !’ कतिविधा खलु भदन्त ! ‘पुढवी पणत्ता’ पृथिवी प्रज्ञप्ता—कियता ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘छव्विहा पुढवी पणत्ता’ षड्विधा—षट्प्रकारका पृथिवी प्रज्ञप्ता—कियता इति, षट् प्रकारकभेदमेव दर्शयति—‘तं जहा’ इत्यादि, ‘त जहा’ तद्यथा—‘सण्हा पुढवी’ श्लक्ष्णा पृथिवी श्लक्ष्णा चूर्णितलोष्ट तुल्या या पृथिवी सा श्लक्ष्णा

विशेष कथन के निमित्त पुनः सूत्रकार पृथिवी सूत्र का कथन करते हैं—

‘कइ विहाणं भंते ! पुढवी पणत्ता—इत्यादि ॥ सूत्र-२९ ॥

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘कइ विहा णं भंते ! पुढवी प०’ हे भदन्त ! पृथिवी कितने प्रकार की कही गई है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ! छव्विहा पुढवी प०’ हे गौतम ! पृथिवी छह प्रकार की कही गई है ‘तं जहा’ जैसे—‘सण्हा पुढवी’ श्लक्ष्ण पृथिवी यह पृथिवी चूर्णरूप में होती है जैसा—कि रूनी (लुणा) लगा

विशेष कथन करवा भाटे सूत्रकार छेवे पृथ्वी सूत्रनु’ कथन करे छे.
‘कइविहाणं भंते ! पुढवी पणत्ता’ इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रद्वारा श्रीगौतमस्वामीने प्रभुश्री ने जेवु पृथ्वी छे के ‘कइविहाण भंते ! पुढवी पणत्ता’ छे जगन्त पृथ्वी केटवा प्रकारनी हवेव भा आवी छे ? आ प्रश्नना उत्तरभा प्रभुश्री गौतमस्वामीने कहे छे के ‘गोयमा ! छव्विहा पणत्ता’ छे गौतम ! पृथ्वी छ प्रकारनी हवेव भा आवी छे ‘त जहा’ जेभके ‘सण्हा पुढवी’ श्लक्ष्ण पृथ्वी, आ पृथ्वी चूर्ण रूप होय छे जेभके

પૃથિવીતિ કથ્યતે । ‘સુદ્ધપૃથ્વી’ શુદ્ધપૃથિવી પર્વતાદિમધ્યે વિદ્યમાના દ્વિતીયા શુદ્ધ પૃથિવીતિ કથ્યતે । ‘વાલુયા પૃથ્વી’ વાલુકા પૃથિવી સિકતારૂપા પૃથિવી, ‘મળોસિલા પૃથ્વી’ મનઃશિલા લોકપ્રસિદ્ધા ચતુર્થી પૃથિવી ‘સર્કરા પૃથ્વી’ શર્કરા પૃથિવી શર્કરામુરડરૂપા લઘુપાષાણખણ્ડકરૂપા પૃથિવી પશ્ચમી । ‘ચરપૃથ્વી’ ચરપૃથિવી ચરા પાષાણાદિરૂપા ષષ્ઠી एवं ચ શ્લક્ષ્ણ વાલુકા મનઃ શિલાશર્કરા ચ્વગા ઇતિભેદાત્ ષટ્પ્રકારા પૃથિવી ભવતીતિ માત્રઃ । અધુના શ્લક્ષ્ણાદિ પૃથિવીનાં સ્થિતિનિરૂપણાર્થમાહ-‘સળ્હા પૃથ્વી ણં મંતે’ શ્લક્ષ્ણપૃથિવીનાં-શ્લક્ષ્ણપૃથિવી જીવાનાં ચલ્લ મદન્ત ! ‘કેવહયં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ કિયન્તં કાલં કિયત્કાલ પર્યન્તં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્ત્તા-કથિતા ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોચમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોચમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’ જઘન્યેનાન્તમુહૂર્ત્તં યાવત્ શ્લક્ષ્ણ

હુઆ ચાચે હુએ પત્થર મેં સે સ્વતઃ વાલુકા કા ચૂર્ણં હોતા હૈ ‘સુદ્ધ પૃથ્વી’ ગૃહ પૃથિવી પર્વત આદિ કે મધ્ય મેં વિદ્યમાન રહતી હૈ ‘વાલુયા પૃથ્વી’ વાલુકા પૃથિવી-યહ સ્વભાવતઃ વાલુકા કે રૂપ મેં હોતી હૈ ‘મળોસિલા પૃથ્વી’ મનઃશિલા પૃથિવી ‘ચરપૃથ્વી’ ચરપૃથિવી-યહ પૃથિવી પાષાણ આદિ રૂપ હોતી હૈ ।

इस तरह श्लक्ष्ण, शुद्ध बालुका, मनः शिला, शर्करा और चर इन छह भेदों वाली पृथिवी होनी है

अब सूत्रकार श्लक्ष्ण आदि पृथिवियों की स्थिति आदि का निरूपण करते हैं-इसमें गौतम ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-‘सण्हा पृथ्वी णं मंते ! केवइयं कालं ठिई पणत्ता’ हे भदन्त ! श्लक्ष्ण पृथिवी की स्थिति कितने काल की कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘गोचमा ! जहन्ने णं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं एगं वाससहस्स’ हे गौतम श्लक्ष्ण पृथिवी

હુણે લાગેલ પત્થરમાંથી પોતાની મેળેજ રેતીનું ચૂર્ણ-ચૂરો થાય છે ‘સુદ્ધપૃથ્વી’ શુદ્ધ પૃથ્વી, પર્વત વિગેરેની મધ્યમાં વિદ્યમાન રહે છે. ‘વાલુયા પૃથ્વી’ વાલુકા પૃથ્વી, આ પૃથ્વી સ્વાભાવિકજ વાલુકા રેતીના રૂપમાં હોય છે ‘મળોસિલા પૃથ્વી’ મનઃશિલા પૃથ્વી ‘ચરપૃથ્વી’ ચર પૃથ્વી આ પૃથ્વી પાષાણ પત્થર રૂપ હોય છે. આ પ્રમાણે શ્લક્ષ્ણ, શુદ્ધ; વાલુકા, મન-શિલા, શર્કરા અને ચર આ છ ભેદોવાળી પૃથ્વી હોય છે.

હવે સૂત્રકાર શ્લક્ષ્ણ વિગેરે પૃથ્વીની સ્થિતિ આદિનું વર્ણન કરે છે. આ સંબંધમાં શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી ને એવું પૂછે છે કે ‘સળ્હા પૃથ્વી ણં મંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પણત્તા’ હે ભગવન્ શ્લક્ષ્ણ પૃથ્વીની સ્થિતિ કેટલા કાળ ની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોચમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં એગં વાસસહસ્સ’ હે ગૌતમ, શ્લક્ષ્ણ

પૃથિવીનાં સ્થિતિર્ભવતીતિ । ‘ઉક્કોસેણં એગ વાસમહસ્સં’ ઉત્કર્ષેણૈકં વર્ષસહસ્રમ્ વર્ષસહસ્રપર્યન્તા ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ રૂપેણ પૃથિવીનામિતિ । ‘સુદ્ધપુઢવી પુચ્છા’ શુદ્ધ પૃથિવીનાં પૃચ્છા, હે ભદન્ત ! શુદ્ધ પૃથિવીનાં શુદ્ધ પૃથિવીજીવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’ જગન્ન્યેન અન્તર્મુહૂર્તં યાવત્ સ્થિતિર્ભવતિ, ‘ઉક્કોસેણં વારસવાસમહસ્સાઈ’ ઉત્કર્ષેણ દ્વાદશવર્ષસહસ્રાણિ યાવત્ સ્થિતિર્ભવતિ શુદ્ધ પૃથિવીનામિતિ । ‘વાલુયા પુઢવીણં પુચ્છા’ વાલુકા પૃથિવીનાં પૃચ્છા વાલુકાપૃથિવીનાં વાલુકાપૃથિવી જીવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિર્ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં અંતો મુહુત્તં’ જગન્ન્યેન અન્તર્મુહૂર્તં યાવત્ સ્થિતિર્ભવતિ, ‘ઉક્કોસેણં ચોદસવાસમહસ્સં’ ઉત્કર્ષેણ ચતુર્દશવર્ષસહસ્રાણિ યાવત્ સ્થિતિર્ભવતીતિ । ‘મણોસિલા પુઢવીણં પુચ્છા

કી સ્થિતિ જગન્ન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી કહી ગઈ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ એક હજાર વર્ષ કી કહી ગઈ હૈ ‘સુદ્ધ પુઢવી ણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! શુદ્ધ પૃથિવી ણી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’ હે ગૌતમ ! શુદ્ધ પૃથિવી કી સ્થિતિ જગન્ન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી કહી ગઈ ઓર ‘ઉક્કોસેણં વારસવાસમહસ્સાઈ’ ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચારહ હજાર વર્ષ કી કહી ગઈ હૈ ‘વાલુયા પુઢવીણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! વાલુકા પૃથિવી કે જીવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ—ગોયમા ! જહન્નેણં અંતો મુહુત્તં’ હે ગૌતમ ! વાલુકા પૃથિવી કે જીવોં કી સ્થિતિ જગન્ન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ‘ચોદસવાસમહસ્સાઈ’

પૃથ્વીની સ્થિતિ જગન્ન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત્તની કહી છે અને ઉત્કૃષ્ટથી તે એક હજાર વર્ષની કહેવામાં આવી છે ‘સુદ્ધ પુઢવીણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ શુદ્ધ પૃથ્વીની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’ હે ગૌતમ ! શુદ્ધ પૃથ્વીની સ્થિતિ જગન્ન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત્તની કહી છે અને ‘ઉક્કોસેણં વારસવાસ મહસ્સાઈ’ ઉત્કૃષ્ટથી બાર હજાર વર્ષની કહેવ છે. ‘વાલુયા પુઢવીણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ વાલુકા પ્રજ્ઞા પૃથ્વીના જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’ હે ગૌતમ ! વાલુકાપ્રજ્ઞા પૃથ્વીના જીવોની સ્થિતિ જગન્ન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી ‘ચોદસવાસમહસ્સાઈ’ ચૌદ હજાર વર્ષની કહેવ છે.

મનઃ શિલા પૃથિવીનાં પૃચ્છા, હે મદન્ત ! મનઃશિલા પૃથિવીનાં મનઃશિલા પૃથિવી જીવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિર્ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं अंतोमुत्तं’ जघन्येनान्तर्मुहूर्तं स्थितिर्भवतीति, ‘उकोसेणं सोलसवाससहस्साइ’ उत्कर्षेण षोडशवर्षमहस्त्राणि यावत् स्थितिर्भवति मनःशिला पृथिवीजीवानामिति । ‘सकरापुढवीणं पुच्छा’ शर्करापृथिवीनां पृच्छा, हे मदन्त ! शर्करापृथिवीनां शर्करापृथिवीजीवानां कियन्तं कालं स्थितिर्भवतीति प्रश्नः, मगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं अंतोमुहूर्तं उकोसेणं अट्टारसवाससहस्साइ’ जघन्येनान्तर्मुहूर्तं यावत्स्थितिर्भवति तथा उत्कर्षेण अष्टादशवर्षमहस्त्राणि स्थितिर्भवतीति । ‘खरपुढवीणं पुच्छा’ खर-

चौदह हजार वर्ष की कही गई है । ‘मणोसिला पुढवीणं पुच्छा’ हे मदन्त ! मनःशिला पृथिवी के जीवों की स्थिति कितने काल की कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! मनः शिला पृथिवी के जीवों की स्थिति ‘जहन्नेणं अंतोमुहूर्तं’ उक्कोसेणं सोलसवाससहस्साइ जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की कही गई है और उत्कृष्ट से वह सोलह हजार वर्ष की कही गई है ‘सककरा पुढवी णं पुच्छा’ हे मदन्त ! शर्करा पृथिवी के जीवों की स्थिति कितने काल की कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं’ उक्कोसेणं अट्टारसवाससहस्साइ हे गौतम ! शर्करा पृथिवी के जीवों की स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त की कही गई है और उत्कृष्ट से अठारह हजार वर्ष की कही गई है ‘खर पुढवी णं पुच्छा’ हे मदन्त ! खर पृथिवी के जीवों की स्थिति काल की अपेक्षा कितनी कही गई है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-

‘મણોસિલા પુઢવીણ પુચ્છા’ હે ભગવન્ મનરિલાપૃથ્વીના જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં’ ઉક્કોસેણ સોલસવાસસહસ્સાઈ’ હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિ કહી છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સેળ હજાર વર્ષની સ્થિતિ કહેવામાં આવી છે ‘સકકરા પુઢવી ણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ ! શર્કરા પ્રભા પૃથ્વીના જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં’ ઉક્કોસેણ અટ્ટારસવાસસહસ્સાઈ’ હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના જીવોની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી અઠાર હજાર વર્ષની કહેવામાં આવી છે. ‘ખર પુઢવીણ પુચ્છા’ હે ભગવન્ ખર પૃથ્વીના જીવોની સ્થિતિ

પૃથિવીજીવાનાં મદન્ત ! કિયન્તં કાલ સ્થિતિ ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ 'ગોયમા' ક્ષ્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉકોસેણં વાવીસં-વાસ સહસ્સાઈ' જઘન્યેનાન્તર્મુહૂત્તં યાવત્ સ્થિતિ ભવતિ તથોત્કર્ષેણ દ્વાવિંશતિર્વર્ષ-સહસ્રાણિ યાવત્ સ્થિતિ ભવતીતિ । શ્લક્ષણપૃથિવીત આરભ્ય સ્વરાન્તપૃથિવીના-મુત્કર્પસ્થિતિ વિષયે સંગ્રહનાથામાહ-

‘સળ્હાય સુદ્ધ વાલુય મળોસિલા સક્રાય સ્વર પુઢવી ।

ઇગવાર ચોદમ સોલસદ્દારસ વાવીસ સમસહસ્સા’

શ્લક્ષણા ચ શુદ્ધા વાલુકા ચ મનઃશિલા શર્કરા ચ સ્વરપૃથિવી ।

एकद्वादश चतुर्दश षोडशाष्टादश द्वाविंशति समा सहस्राणि’इतिच्छाया ।

અયમર્થઃ-શ્લક્ષણપૃથિવ્યાઃ એકં વર્ષસહસ્રમુત્કર્પતઃ સ્થિતિ ભવતિ, શુદ્ધ પૃથિવ્યા દ્વાદશવર્ષ સહસ્રાણિ, વાલુકા પૃથિવ્યાશ્ચતુર્દશવર્ષસહસ્રાણિ, મનઃશિલા-પૃથિવ્યાઃ ષોડશવર્ષસહસ્રાણિ શર્કરાપૃથિવ્યા અષ્ટાદશવર્ષસહસ્રાણિ, સ્વરપૃથિવ્યા દ્વાવિંશતિર્વર્ષસહસ્રાણિ, સર્વાસામગ્રીપાં પૃથિવીનાં જઘન્યેનાન્તર્મુહૂત્તમેવ સ્થિતિ-ભવતીતિ જ્ઞાતવ્યમ્ ॥

‘ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉકોસેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈ’ હે ગૌતમ ! સ્વર પૃથિવી કે જીવોં કી સ્થિતિ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂત્તં કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વાઈશ હજાર વર્ષ કી કહી ગઈ ઇસ તરહ શ્લક્ષણ પૃથિવી કે જીવોં સે લેકર સ્વર પૃથિવી તરુ કે જીવોં કી જઘન્ય સ્થિતિ તો સવ કી એક અન્તર્મુહૂત્તં કી હૈ પર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મેં ભિન્નતા હૈ જો ઝરર મેં પ્રકટ કર દી ગઈ હૈ યહી વાત ઇસ ગાથા દ્વારા સમજાઈ ગઈ હૈ-

‘સળ્હાય સુદ્ધવાલુ ય મળોસિલા સક્રાય ય સ્વર પુઢવી ।

ઇગ વાર ચોદસ સોલસ દ્વારસ વાવીસ વાસસહસ્સા’ ઇમકા અર્થ સ્પષ્ટ હૈ ।

કાળની અપેલાથી કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહૂત્તં ઉકોસેણં વાવીસં વાસસહસ્સાઈ’ હે ગૌતમ ! પરપૃથ્વીના ઇવોની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અંતર્મુહૂત્તની અને ઉત્કૃષ્ટથી આવીને હજાર વર્ષની કહી છે આ રીતે શ્લક્ષણ પૃથ્વીના ઇવોથી લઈને પર પૃથ્વી સુધીના ઇવોની જઘન્ય સ્થિતિ તો બધાની જ એક અંતર્મુહૂત્તની છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના જુદાં આવે છે જે ઉપર બતાવવામાં આવી છે એ જ વાત આ ગાથા દ્વારા સમજાવવામાં આવી છે.

‘સળ્હાય સુદ્ધવાલુ ય મળોસિલા, સક્રાય સ્વરપુઢવી ।

ઇગવાર ચોદમ સોલસ દ્વારસ વાવીસવાસ સહસ્સા’

આ ૧૫ાનો અર્થ ઉપર સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલ છે.

સમ્પતિ સ્થિતિનિરૂપણ પ્રસ્તાવાત્ નૈરયિકાદીનાં ચતુર્વિંશતિ દણ્ડકક્રમેણ સ્થિતિ નિરૂપયિતુમાહ—‘નેરહ્યાણં’ इत्यादि, ‘નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પન્નત્તા’ નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા—કથિતા इति પ્રશ્ન, મગધાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં હે ગૌતમ ! નારકજીવાનાં જઘન્યેન સ્થિતિર્દશવર્ષસહસ્સાણિ ‘ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં’ ઉત્કર્ષેણ ત્રયસ્ત્રિંશત્ સાગરોપમાણિ સ્થિતિ મંવતીતિ । ‘એવં સવ્વં માણિયવ્વં જાવ સવ્વદ્ધ સિદ્ધ દેવત્તિ’ એવમેતત્સર્વં મણિતવ્યં યાવત્ સર્વાર્થ સિદ્ધદેવ इति એવં પ્રજ્ઞાપના ચતુર્થસ્થિતિપદાનુસારેણ ચતુર્વિંશતિ દણ્ડકક્રમેણ તાવદ્ધક્તવ્યં યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધિર્ભિમાનદેવાનાં સ્થિતિનિરૂપણં ભવેદિતિ । પૂર્વોક્તપ્રકારેણ ભવસ્થિતિનિરૂપણા કૃતા । સમ્પતિ કાયસ્થિતિ—નિરૂપણાર્થમાહ—અત્ર

અત્ર સ્થિતિ નિરૂપણ કે પ્રસ્તાવ કો લેકર નૈરયિક આદિ કો કી ચોવીસ દણ્ડક કે ક્રમ સે સ્થિતિ કા નિરૂપણ કરતે હૈં—इसमें गौतम ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—‘नेरह्या णं मंते ! केवह्यं कालं ठिईं पन्नत्ता’ हे भदन्त ! नैरयिक जीवों की स्थिति कितने काल की कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं ‘गोयमा ! जहन्नेणं दस वाससहस्साईं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाईं’ हे गौतम ! नारक जीवों की स्थिति जघन्य से दस हजार वर्ष की कही गई है और उत्कृष्ट से तैंतीस सागरोपम की कही गई है ‘एवं सव्वं माणियव्वं जाव सव्वद्व सिद्ध देवत्ति’ इसी तरह चौबीस दण्डक के क्रम से यहां पर प्रज्ञापना गत चतुर्थ स्थिति पद के अनुसार सर्वार्थ सिद्ध गत देवों तक की स्थिति का निरूपण कर लेना चाहिये यह जो स्थिति का निरूपण किया गया है वह

હવે સ્થિતિનું નિરૂપણ કરવા માટેના પ્રસ્તાવને લઈને નૈરયિક વિગેરેની સ્થિતિનું નિરૂપણ ચોવીસ દંડકના ક્રમથી કરવામાં આવે છે. આમાં શ્રીગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે ‘નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પન્નત્તા’ હે ભગવન્ નૈરયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહન્નેણં દસવાસ સહસ્સાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં’ હે ગૌતમ ! નારક જીવોની સ્થિતિ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની કહી છે અને ઉત્કૃષ્ટથી તૈત્તીસ સાગરોપમની કહેવામાં આવી છે. ‘એવં સવ્વં માણિયવ્વં જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધ દેવત્તિ’ આ જ પ્રમાણે ચોવીસ દંડકના ક્રમથી અહિયાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહેલ સ્થિતિ પદ પ્રમાણે સર્વાર્થ સિદ્ધના દેવો સુધીની સ્થિતિનું નિરૂપણ કરી લેવું જોઈએ. જે આ સ્થિતિનું નિરૂપણ કર્યું છે, તે ભવસ્થિતિનું જ નિરૂપણ કર્યું છે.

કાયસ્થિતિ વિષયે જીવાદીનિ દ્વાર્વિશતિદ્વારાણિ પ્રજ્ઞાપનાયા અષ્ટાદશે કાયસ્થિતિ-
પદે પ્રદર્શિતાનિ, તત્સંગ્રાહિકે ચેમે દ્વે ગાથે—

‘જીવ૧ ગઈ૨ દિય૩ કાણ, ૪ જોગે૫ વેદ૬ કષાયે૭ લેસ્સાય૮ ।

સમત્ત૯ નાળ૧૦ દંસળ, ૧૧ સંજય૧૨ ઉવઓગ૧૩ આહારે ૧૪ ॥૧॥

ભાસગ૧૫ પરિત્ત૧૬ પજ્જત૧૭ સુદ્ધમ૧૮ સળ્ળી૧૯ ભવર૦ડથિ ચરિમે૨૨
एएसिं तु पयाणं काय ठिई होई नायव्वा’ ॥૨॥

(જી:૧, ૧ ગતિ, ૨ ઇન્દ્રિય૩ કાય:૪ યોગો૫ વેદ:૬ કષાયો૭ લેશ:૮ ચ ।

સમ્યક્ત્વ૯ જ્ઞાન૧૦ દર્શન૧૧, સંયતો૧૨ પર્યોગ૧૩હારા:૧૪ ॥૧॥

માપરુ૧૫ પરીત૧૬ પર્યાપ્ત૧૭ સૂક્ષ્મ૧૮ સંજી૧૯ ભવાર૦સ્થિ૨૧ચરિમાશ્વ૨૨

भवस्थिति का ही निरूपण किया गया है ।

अब काय स्थितिका निरूपण किया जाता है—

यहां काय स्थिति के विषय में जीवादि याईस द्वार प्रज्ञापना के
अठारहवें कायस्थिति पद में कहे गये हैं इनकी संग्राहक दो गाथाए इस
इस प्रकार का है ।

‘जीवगइंदिय काए जोए वेए कसाय लेस्सा य ।

सम्मत्तनाण दंसण संजय उवओग आहारे ॥१॥

ભામગ પરિત્ત પજ્જત સુદ્ધમ સળ્ળી ભવડથિ ચરિમે ય ।

एएसिं तु पयाण कायठिई होइ नायव्व’ ॥૨॥

જીવ ૧, ગતિ ૨, ઇન્દ્રિય ૩, કાય, ૪, યોગ ૫ વેદ ૬ કષાય ૭
લેશ ૮ સમ્યક્ત્વ ૯ જ્ઞાન ૧૦ દર્શન ૧૧, સંયત ૧૨, ઉપયોગ ૧૩,
આહાર ૧૪ ભાષક ૧૫ પરીત ૧૬ પર્યાપ્ત ૧૭ સૂક્ષ્મ ૧૮ સંજી ૧૯

હવે કાયસ્થિતિનું નિરૂપણ કરવાના આવે છે.

અહિયા કયસ્થિતિના સબધમા જીવાદિ ૨૨ બાવીસ દ્વારે પ્રજ્ઞાપના
સૂત્રના અઠારમા કાયસ્થિતિ પદના કહેવામા આવ્યા છે તેની બે સ્વરૂપ
ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે.

‘જીવ ગઈ દિય કાણ જોણ વેણ કમયલેસ્સાય

सम्मत्तनाणदंसण संजय उवओग आहारे ॥ ૧ ॥

ભાસગ પરિત્તપજ્જત સુદ્ધમસળ્ળી ભવડથિ ચરિમેય

एएसिं तु पयाण कायठिई होइ नायव्व ॥ ૨ ॥

જીવ ૧, ગતિ ૨, ઇન્દ્રિય ૩, કાય ૪, યોગ ૫, વેદ ૬, કષાય ૭,
લેશ ૮, સમ્યક્ત્વ ૯, દર્શન ૧૧, સંયત ૧૨, ઉપયોગ ૧૩, આહાર ૧૪,
ભાષક ૧૫, પરીત ૧૬, પર્યાપ્ત ૧૭, સૂક્ષ્મ ૧૮, સંજી ૧૯, ભવસ્થિતિ ૨૦,

एतेषां तु पदानां कायस्थिति भवतीति ज्ञातव्या' इतिच्छाया ।

દ્વાવિંશતિ દ્વારનામાનિ યથા-પ્રથમં જીવદ્વારમ્ ૧, एवं गतिद्वारम् ૨, इन्द्रिय-
દ્વારમ્ ૩, कायद्वारम् ૪, योगद्वारम् ૫, वेदद्वारम् ૬, कषायद्वारम् ૭, लेश्याद्वારમ્ ૮,
सम्पत्त्वद्वારમ્ ૯, ज्ञानद्वારમ્ ૧૦, दर्शनद्वારમ્ ૧૧, संयतद्वારમ્ ૧૨, उपयोगद्वારમ્-
૧૪, भावकद्वારમ્ ૧૫ परीत (परिमित) द्वारम્ ૧૬, पर्याप्तद्वારમ્ ૧૭ सूक्ष्मद्वારમ્
૧૮ संज्ञेद्वારમ્ ૧૯ भवसिद्धिकद्वારम્ ૨૦, अस्तिकायद्वારમ્ ૨૧ चरमद्वારम્ ૨૨॥
તત્ર પ્રથમં જીવદ્વારં વ્યાચષ્ટે-‘જીવેણં મંતે ! જીવેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’
જીવઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જી ! ઇતિ કાલતઃ કિયચ્ચિરં ભવતિ અથ કાયસ્થિતિરિતિ
શબ્દસ્ય કોઽર્થઃ ? તત્રોચ્યતે કાયોનામ જીવસ્ય વિવક્ષિતઃ સામાન્યરૂપો વા
પર્યાયવિશેષસ્તસ્મિન્ સ્થિતિરિતિ કાયસ્થિતિઃ, इदमुक्तं भवति यस्य वस्तुनो येन
પર્યાયેગ જીવત્વલક્ષણેન પૃથિવીકાયાદિત્વલક્ષણેન વા આદિશ્યતે વ્યવચ્છેદેન યદ્

भवसिद्धिक ૨૦, अस्तिकाय ૨૧ और चरम ૨૨ इनमें प्रथम जीव
द्वार को कहते हैं-‘जोवे णं मंते ! जीवेत्ति कालओ केवच्चिरं
होइ’ हे भदन्त ! जीव जीवरूप से कितने काल तक रहता है ?
अर्थात् जीव की कायस्थिति का काल कितना है ? कायस्थिति
शब्द का अर्थ ऐसा है-जीव की सामान्य रूप अथवा विशेष
रूप जो विवक्षित पर्याय है उसका नाम काय है इस काय में जो स्थिति
है वह कायस्थिति है ऐसा कायस्थिति शब्द का अर्थ है भवस्थिति
में वर्तमान भव की स्थिति गृहीत होती है और कायस्थिति में जब
तक जीव अपनी जीवन रूप पर्याय से युक्त रहता है तब तक की वह
स्थिति विवक्षित हुई है प्रकृत में जीव की कायस्थिति पूछी गई है सो

अस्तिकाय ૨૧, અને ચરમ ૨૨, આમાં પહેલા જીવદ્વારનું કથન કરવામાં
આવે છે. ‘જીવે ણ મંતે ! જીવેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ જીવ
જીવપણાથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? અર્થાત્ જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ
કેટલો છે ? કાયસ્થિતિ શબ્દનો અર્થ એવો છે કે સામાન્યપણાથી કે વિશેષ
પણાથી જીવની જે વિવક્ષિત પર્યાય છે. તેનું નામ કાય છે. આ કાયમાં જે
સ્થિતિ છે, તે કાયસ્થિતિ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે કાયસ્થિતિ શબ્દનો અર્થ
થાય છે ભવસ્થિતિમાં વર્તમાન ભવની સ્થિતિનું ગ્રહણ થાય છે. અને કાય
સ્થિતિમાં જ્યાં સુધી જીવ પોતાના જીવન રૂપ પર્યાયથી યુક્ત રહે છે, ત્યાં
સુધીની તે સ્થિતિ વિવક્ષિત થઈ છે. આ ચાલુ પ્રકરણમાં જીવની કાયસ્થિતિ
પૂછવામાં આવી છે. તે જે પ્રાણીને ધારણ કરે છે, તે જીવ કહેવાય છે.

ભવનં સા કાયસ્થિતિઃ । તત્ર જીવ ઇતિ 'પ્રાણધારણે જીવતિ-પ્રાણાન્ ધારયતિ
ઇતિ જીવઃ, પ્રાણાશ્ચ દ્વિવિધાઃ દ્રવ્યપ્રાણાઃ ભાવપ્રાણાશ્ચ, તત્ર દ્રવ્યપ્રાણા ઇન્દ્રિય-
પ્રમૃતયઃ, તદુક્તમ્—'પञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ्वास-निःश्वासमथान्य
दायुः । प्राणाः दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषां वियोजीकरणं तु हिंसा । १ । इति ।
ભાવપ્રાણાસ્તુ જ્ઞાનાદયઃ તૈઃ કારણભૂતૈસ્તાન્ આશ્રિન્ય તદપેક્ષયા મુક્તોઽપિ મુક્તિ
સ્થિતોઽપિ જીવઃ જીવતિ, જીવઃ જીવતિ, વ્યપદિશ્યતે, તસ્ય દ્રવ્યપ્રાણા ભાવેઽપિ

જો પ્રાણોં કો ધારણ કરતા હૈ વહ જીવ હૈ પ્રાણ દ્રવ્ય પ્રાણ ઓર ભાવ
પ્રાણ કે ભેદ સે દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ પાંચ ઇન્દ્રિય મન વચન કાય
યે ત્રીન બલ, આયુ ઓર શ્વાસોચ્છ્વાસ યે દસ દ્રવ્ય પ્રાણ હૈ એવં જ્ઞાન
દર્શન સુખ ઓર વીર્ય યે ચાર ભાવ પ્રાણ હૈ કહા મી હૈ—

‘પञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च उच्छ्वास निःश्वासमथान्यदायुः,

प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषां वियोजी करणंतु हिंसा ॥१॥

‘જ્ઞાનાદયસ્તુ ભાવ પ્રાણા મુક્તોઽપિ જીવતિ સતૈર્હિ’ ઇતિ ।

પાંચ ઇન્દ્રિયાં શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિ, તથા મનોબલ, વચનબલ ઓર કાયબલ
યે ત્રીન બલ, તથા શ્વાસોચ્છ્વાસ ઓર આયુ, યે દસ પ્રાણ કહે ગયે હૈ ।
યહાં પર સામાન્ય સે પ્રાણોં કા ગ્રહણ જુઠા હૈ અતઃ દ્રવ્ય પ્રાણ
ઓર ભાવ પ્રાણ इन दोनों का ही ग्रहण आज्ञाता है इस तरह
સે જવ ઘટ્ટ વિચાર કિયા જાતા હૈ કિ ‘જીવ જીવન રૂપ ભવસ્થા મેં કવ
તરૂ રહતા હૈ’ તો યહી પ્રશ્ન શ્રી કી ઓર સે ઉત્તર મિલતા હૈ કિ હે
ગૌતમ ! જીવ જીવન રૂપ અવસ્થા મેં સર્વકાલ રહતા હૈ પેના પત્ત મી

દ્રવ્ય પ્રાણ અને ભાવ પ્રાણના ભેદથી પ્રાણ બે પ્રકારના કહેલ છે. પાચધંદ્રિય,
મન, વચન અને કાય આ ત્રણ બળ આયુ અને શ્વાસોચ્છ્વાસ આ દસ
દ્રવ્ય પ્રાણ છે અને જ્ઞાનાદિ ભાવ પ્રાણ છે કહ્યું પણ છે કે

‘पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च उच्छ्वास निःश्वास मथान्यदायुः

प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्ता स्तेषा वियोजी करणंतु हिंसा । १ ।

જ્ઞાનાદયસ્તુ ભાવપ્રાણા મુક્તોઽપિ જીવતિ સતૈર્હિ ઇતિ

પાચ ધંદ્રિયાં શ્રોત્રેન્દ્રિય વિગેરે, તથા મનોબલ, વચનબલ અને કાયબલ
આ ત્રણ બલ તથા શ્વાસોચ્છ્વાસ અને આયુ આ દસ પ્રાણ કહેલ છે - દ્રિયાં
સામાન્ય પશુથી પ્રાણો પ્રહણ કરાયા છે તેથી દ્રવ્યપ્રાણ અને ભાવપ્રાણ આ
બંને પણ પ્રહણ થઈ ગય છે આ રીતે વચારે સે મિલતર રહતાના
ભાવે કે ‘જીવ’ જીવન રૂપ અવસ્થાના કયા સ્પૃશી રહે છે ? તો તેનો ઉત્તર
પ્રશ્નથી તરફથી એજ મળે છે કે હે ગૌતમ ! જીવ, જીવનરૂપ અવસ્થાના વહા

ભાવપ્રાણસદ્ભાવાત્ । તદુક્તમ્—‘જ્ઞાનાદયસ્તુ ભાવપ્રાણા મુક્તોઽપિ જીવતિ સતૈર્હિ
 इति । इह च प्राणनिशेषस्यानुपादानेन सामान्यत उभयेषामपि प्राणानां संग्रहो
 भवति ततश्च हे भदन्त ! जीवन पर्यायविशिष्टो जीवः, जीवइत्यनेन रूपेण कालतः-
 कालमधिकृत्य कियच्चिरं भवतीति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम !
 ‘सर्वत्र’ संसारावस्थायां द्रव्यभावप्राणानधिकृत्य मोक्षावस्थायां च केवलं भाव-
 प्राणानधिकृत्य सर्वत्रापि जीवनस्य विद्यमानत्वादिति । अथवा—जीव इति नैकः
 प्रतिनिधतो जीवो विद्वक्ष्यते किन्तु जीवसामान्यम्, ततः प्राणधारणलक्षण
 जीवनाभ्युपगमेऽपि न कश्चिद्विरोधः, तथाहि—‘जीवे णं भंते’ इत्यादि तत्र जीव

ક્ષણ નહીં હૈ કિ જીવ અપની ઇસ જીવન રૂપ અવસ્થા સે રહિત હો
 जाय संसार अवस्था में तो यह द्रव्य प्राण एवं भाव प्राण इन दोनों
 प्राणों से जीता रहता है और मुक्त अवस्था में यह केवल ज्ञानदर्शन
 सुख वीर्यादि भाव प्राणों से जीता है इसलिये संसार अवस्था में भी
 और मुक्त अवस्था में भी यह जीव ‘जीव’ इस नाम से कहा जाता है
 अथवा—जीव पद से यहाँ किसी एक खास जीव का ग्रहण नहीं हुआ
 है किन्तु जीव सामान्य का ही ग्रहण हुआ है जीव सामान्य प्राण धारण
 रूप सामान्य अपने लक्षण से जीता है जिया है और जीता रहेगा
 इसमें कोई विरोध नहीं आता है अतः ऐसे इस सामान्य जीव की
 कायस्थिति का काल अनादि अनन्त रहा है । इस प्रकार जीव द्वार की
 तरह प्रज्ञापना के अठारह वे कायस्थिति नाम के पद में कहे हुए गति,
 इन्द्रिय, काय आदि बार्हस्पत्य द्वारों को भी समझलेना चाहिये, इनमें गति

કાળ રહે છે એવી એક પણ ક્ષણ નથી કે જીવ પોતાની આ જીવન રૂપ
 અવસ્થાથી રહિત થઈ જાય, સંસાર અવસ્થામાં તો આ દ્રવ્ય પ્રાણ અને
 ભાવ પ્રાણ બંને પ્રાણોથી જીવીત રહે છે. અને મુક્ત અવસ્થામાં આ કેવળ
 જ્ઞાનદર્શન સુખ વીર્ય વિગેરે ભાવપ્રાણોથી જીવે છે. તેથીજ સંસાર
 અવસ્થામાં અને મુક્ત અવસ્થામાં પણ આ જીવ ‘જીવ’ એ નામથી કહેવાય
 છે. અથવા ‘જીવપદથી અહિંયાં કોઈ એક ખાસ જીવનું ગ્રહણ થયેલ નથી.
 પરંતુ જીવ સામાન્યનું જ ગ્રહણ થયેલ છે. જીવ સામાન્ય પ્રાણધારણ રૂપ
 સામાન્ય પોતાના લક્ષણોથી જીવે છે જીવ્યા છે, અને જીવતા રહેશે. તેમાં
 કોઈજ વિરોધ આવતો નથી તેથી એવા આ સામાન્ય જીવની કાયસ્થિતિનો
 કાળ અનાદિ અને અનંત રૂપ છે. આ પ્રમાણે જીવદ્વારની જેમ પ્રજ્ઞાપના
 સૂત્રના અઠારમા કાયસ્થિતિ નામના પદમાં કહેલા ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય વિગેરે
 બાવીસે દ્વારોને સમજી લેવા જોઈએ. તેમાં ગતિ પદની અપેક્ષાથી જ્યારે

इति जीवन्निति प्राणान् धारयन्नित्यर्थः एतादृशो जीवः कालतः क्रियच्चिरं भवतीति, भगवानाह—हे गौतम ! सर्वाङ्गाम् जीवसामान्यस्यानाद्यनन्तत्वादिति । एवं जीवद्वारत् त्वीन्द्रियकायादिद्वारैर्यथा प्रज्ञापनायामष्टादशे कायस्थिति नामके पदे कायस्थितिः कथिता तथाऽत्राऽपि सर्व निरवशेषं वक्तव्यम् ।

अत्र गतिविषये सूत्रालापकप्रकारो लेशत एव, तथाहि—‘नेरइयाणं भંते ! नेरइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहसमाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं’ । ‘तिरिक्खजोणिणं भंते ! तिरिक्खजोणियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ, ‘गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुट्ठत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंता उस्स-

કી અપેક્ષા જવ કાયસ્થિતિ કા વિચાર ક્રિયા જાતા હૈ—તથા વહાં પર ગતિ નરક ગતિ, નિર્ગમગતિ મનુષ્ય ગતિ ઔર દેવ ગતિ ચાર ગતિયોં કો લેકર કાયસ્થિતિ કા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ—યહાં થોડા સુત્રાલોપક કા પ્રકાર દિખલાયા જાતા હૈ—જૈસે ‘નેરइया णं भंते ! नेरइयस्ति कालओ केवच्चिरं होइ’ हे भदन्त ! नैरधिक जीव की कायस्थिति का काल कितना है ? तो इसके उत्तर में प्रभुश्री ने ऐसा कहा है—‘गोयमा ! जहन्ने ण दस वाससहससाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं’ हे गौतम ! नारक जीव की स्थिति काल जघन्य से दस हजार वर्ष का है और उत्कृष्ट से तेत्तीस सागरोपम का है तिरिक्खजोणिणं भंते ! ‘तिरिक्ख-जोणियत्ति कालओ केवच्चिरं होइ’ हे भदन्त ! तिर्गमोनिर्ग जीव की कायस्थिति का काल कितना है ? तो इसके उत्तर में प्रभुश्री ने कहा है— ‘गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुट्ठत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं—अणंता उस्स प्पिणीओ ओमप्पिणीओ कालओ खेत्तओ अणंता लोमा अमंखेज्जा

કાયસ્થિતિનો વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે ત્યાં ગતિ કહેતા નરક ગતિ તિર્ગમગતિ, મનુષ્યગતિ, અને દેવગતિ આ ચારે ગતિઓને લઈને કાયસ્થિતિનો વિચાર કરવામાં આવે છે. અહિંયા થોડો મૂત્રનો અલોપ પ્રકાર બતાવવામાં આવે છે. જેનકે ‘નેરइयाण भंते ! नेरइयत्ति कालओ केवच्चिरं होइ’ हे भगवन् नैરधिक એવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહન્નેણ’ દસવાસસહસમાદ રાહોસેણ તેત્તીસ સાગરોવમાઈ’ હે ગૌતમ ! નરક છવની કાયસ્થિતિનો કાળ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષનો છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્તીસ સાગરોપમનો છે. ‘તિરિક્ખજોણિય નંતે ! તિરિક્ખજોણિયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ હે ભગવન્ તિર્ગમોનિકે છવની કાયસ્થિતિનો કાળ કેટલો કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહન્નેણ અંતોમુટ્ઠત્તં ઉક્કોસેણ અણંતં કાલં—અણંતા ઉસ્સ પ્પિનીઓ ઓમપ્પિનીઓ કાલઓ

કાર્યાકાનાં સંગ્રહો ભવતિ, તથા ચ-પૃથિવીકાયિકવદેવ અપ્તેજોવાયુવનસ્પતિ-
ત્રસકાયિકાનામપિ કાયસ્થિતિ જ્ઞાતવ્યેતિ, આલાપપ્રકારસ્તુ એવમ્-‘આઉકાઈપણં
મંતે ! આઉકાઈયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં
ઉકોસેણં અણંતં કાલં અણંતા ઉસ્સપ્પિનીઓ સપ્પિનીઓ કાલઓ, ચેત્તઓ અણંતા
લોગા અસંસેજ્જા પોગ્ગલપરિયટ્ટા તેયપોગ્ગલપરિયટ્ટા આવલિયાણ અસંસેજ્જહ
માગો’ इत्यादि, एवमेव तैजोवायुवनस्पतित्रसकायिक सूत्राण्यपि ज्ञातव्यानि,
सर्वत्रालापप्रकारस्तु स्वयमेवोद्दनीय इति ।

सम्प्रति-विवक्षिते काले जघन्यपदे उत्कृष्टपदेवा कियता कालेनाभिनवा उत्पद्य-
मानाः पृथिवीकायिकादयो निर्लेपास्तुः ? इत्येतन्निरूपणार्थमाह-‘पडुप्पन्न पुढवी-
काइयाण’ इत्यादि, ‘पडुप्पन्नपुढवीकाइयाणं मंसे’ प्रत्युत्पन्न पृथिवीकायिकाः तत्का-

કાયિક જીવ કી ઔર સામાન્ય ત્રસકાયિક જીવ કી મી કાયસ્થિતિ
કા કાલ જાનના ચાહિયે હસ સમ્બન્ધ મેં આલાપ પ્રકાર એસા હૈ ‘આઉ
કાઈપણં મંતે ? આઉકાઈયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’ ગોયમા જહન્ને
ણં અંતોમુહુત્તં ઉકોસેણં અણંતં કાલં અણંતા ઉસ્સપ્પિનીઓસપ્પિ-
નીઓ કાલઓ ચેત્તઓ અણંતા લોગા અસંસેજ્જા પોગ્ગલપરિયટ્ટા તેય
પોગ્ગલપરિયટ્ટા આવલિયાણ અસંસેજ્જહ માગો’ इत्यादि । इसी तरह
से तैजस्कायिक वायुकायिक और वनस्पतिकायिक के सम्बन्ध में
भी सूत्र जान लेना चाहिये ।

अब सूत्रकार पूर्वोक्त काल में जघन्य और उत्कृष्ट से पृथिवी
कायिकादिजीव कितने काल से निर्लेप होते हैं ? इसका निरूपण कहते
हैं-‘पडुप्पन्न० इत्यादि ।

તેજસ્કાયિકની, સામાન્ય વાયુકાયિકની સમાન્ય વનસ્પતિકાયિક, જીવની, અને
સામાન્ય ત્રસકાયિક જીવની કાયસ્થિતિનો કાળ પણ સમજ લેવો. આ સંબંધમાં
આલાપકોનો પ્રકાર આ નીચે પ્રમાણે છે ‘આઉ કાઈપણં મંતે ! આઉકાઈયત્તિ
કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ, ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉકોસેણં અણંતં કાલં
અણંતા ઉસ્સપ્પિની ઓસપ્પિનીઓ કાલઓ ચેત્તઓ અણંતા લોગા અસંસેજ્જા પોગ્ગલ
પરિયટ્ટા તેય પોગ્ગલપરિયટ્ટા આવલિયાણ અસંસેજ્જહ માગો’ इत्यादि આ પ્રમાણે તેજ-
સ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના સંબંધમાં પણ સૂત્રપાઠ સમજ લેવો.

હવે સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત કાળમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પદાર્થો પૃથ્વીકાયિક
વિગેરે જીવો કેટલા કાળથી નિર્લેપ હોય છે ? આ વિષયનું નિરૂપણ કરવા
માટે કહે છે. ‘પડુપ્પન્ન’ इत्यादि

લઘુત્પદ્યમાનાઃ પૃથિવીકાયિકજીવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! 'કેવદ્ય કાલસ્સ' કિયત્કાલ સ્ય 'કેવદ્ય કાલસ્સ' इत्यत्र तृतीयार्थे पृष्ठी विभक्तिस्तेन कियता कालेन 'णिल्ले वा सिया' निर्लेयाः स्युः । प्रतिसमयमेकैकापहारेणापहियमाणाः पृथिवीकायिकाः कियता कालेन सर्वे एव निष्ठासुपयान्तीति प्रश्नः भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहणपदे' जघन्यपदे यदा सर्वस्तोका भवन्ति तदा—'असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीओ सप्पिणीहिं' असंख्याताभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिः पृथिवी-कायिका निर्लेया भवन्तीति । 'उक्कोसपए' उत्कर्षपदे यदा सर्वे बहवो भवन्ति तदा-ऽपि 'असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीओ सप्पिणीहिं' असंख्याताभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिः निर्लेया भवन्तीति । अत्रायं विशेषः—'जहन्नपदाओ उक्कोसपए असंखेज्जगुणा'

हे भदन्त ! जितने अभिनव पृथिवी कायिक जीव विवक्षित काल में जघन्य और उत्कृष्ट रूप से उत्पन्न होते हैं वे सब उतने जीव कितने काल के बाद यदि उनमें से एक एक जीव निकाला जावे तो पूरे समाप्त हो जावें ? इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं—'गोयमा जहन्नपए असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीओसप्पिणीहिं उक्कोसपदे असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणि ओसप्पिणीहिं' हे गौतम ! जघन्य से अर्थात् जब एक काल में कम से कम उत्पन्न होते हैं उस अपेक्षा से यदि उनमें से प्रत्येक समय में एक-एक जीव अपहृत किया जावे तो उनके पूरे अपहरण होने में असंख्यात उत्सर्पिणियों और असंख्यात अवसर्पिणियों समाप्त हो

હે ભગવન્ ! જેટલા નવા પૃથ્વીકાયિક જીવો વિવક્ષિત કાળમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે બધાજ જીવો જેટલા કાળ પછી જો તેઓમાંથી એક એક સમયમાં એક એક જીવ બહાર કઢાડવામાં આવે, તો પૂરે પૂરા બહાર કઢાડી શકાય ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! જહન્નપ એસજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીહિં ઉક્કોસપદે અવ્વહેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીહિં' હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અર્થાત્ ન્યારે એક કાળમાં ઓછામાં ઓછા ઉત્પન્ન થાય છે. તે અપેક્ષાથી જો તેઓમાંથી પ્રત્યેક સમયમાં એક એક જીવ બહાર કઢાડવામાં આવે, તો પૂરેપૂરા તેઓને બહાર કઢાડવામાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો પૂરી થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટથી અર્થાત્ એક જ કાળમાં ન્યારે તેઓ વધારેમાં વધારે ઉત્પન્ન થાય છે તે અપેક્ષાથી પણ જો તેઓમાંથી એક એક સમયમાં એક એક જીવ બહાર કઢાડવામાં આવે તો પણ તેઓને પૂરેપૂરા બહારકઢાડવામાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણીયો

જઘન્યપદા ઉત્કૃષ્ટપદિનો જીવા અસંખ્યેયગુણા અધિકા ભવન્તિ, ઉત્સર્પિણ્યવ સર્પિણીનાં જઘન્યોત્કૃષ્ટપદોક્તા સંખ્યેયત્વમધ્યે જઘન્યપદોક્તા સંખ્યેયત્વાપેક્ષયા ઉત્કૃષ્ટપદોક્તા સંખ્યેયત્વસ્ય અસંખ્યેયગુણાધિકૃત્વાદિતિ ભાવઃ । ‘એવં જાવ પદુ-
પ્પન્ન વાઉક્કાહયા’ એવં પૃથિવીકાયિકવદેવ યાવદ્ વાયુકાયિકા જીવાઃ જઘ-
ન્યોત્કૃષ્ટપદેઽપંખ્યેયામિ રુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિ નિલેપા ભવન્તીતિ યાવત્પદેના-
પ્તેજઃ કાયિકાનાં ગ્રહણં ભવતીતિ તથા ચ પૃથિવીકાયિકાદારમ્ય વાયુકાયિક
જીવાઃ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામસંખ્યાતામિ રુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિ નિલેપા ભવન્તીતિ

જાતી હૈં હસી પ્રકાર ઉત્કૃષ્ટ સે અર્થાત્ એક હી કાલ મૈં જવ વે અધિક
સે અધિક ઉત્પન્ન હોતે હૈં હસ અપેક્ષા સે મી યદિ હનમૈં સે મી એક ૨
સમય મૈં એક-એક જીવ અપહૃત કિયા જાવે તો મી હનકે મી પૂરે અપ-
હરણ કરને મૈં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયાં ઔર અસંખ્યાત અવ સર્પિણિયાં
સમાપ્ત હો જાવૈં તવ વે પૂરે અપહૃત હો સકતે હૈં-‘જહ્ણણપદામો ઉક્કો-
સપપ્પ અસંખેજ્જગુણા’ જઘન્ય પદ વાલે ઉત્પન્નપ્રાપ્ત અભિનવ પૃથિવી
કાયિક જીવોં કી અપેક્ષા જો ઉત્કૃષ્ટ પદવર્તી અભિનવ પૃથિવી કાયિક
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે અસંખ્યાત ગુણે અધિક હોતે હૈં । ક્યોંકિ જઘન્ય
ઔર ઉત્કૃષ્ટ પદોં મૈં દોનોં જગહ અસંખ્યાત પદ હોતે હુએ મી જઘન્યપદોક્ત
અસંખ્યાત ચ કી અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ પદોક્ત અસંખ્યાતત્વ અસંખ્યાતગુણા
અધિક હોતા હૈં । ‘એવં જાવ પદુપ્પન્ન વાઉક્કાહયા’ હસી તરહ સે એક
કાલ મૈં યાવત્ અભિનવ અપ્કાયિક તૈજસ્કાયિક ઔર વાયુકાયિક જીવ
ધમ સે કસ્ય ઔર અધિક સે અધિક હત્તને ઉત્પન્ન હોતે હૈં કિ હનમૈં સે એક
એક સમય મૈં એક જીવ કા અપહરણ કિયા જાવે તો પૃથિવીકાયિક

સમાપ્ત થઈ જાય છે. ત્યારે તેઓ પૂરે પૂરા બહાર કહાડી શકાય છે ‘જહ્ણણ
પદામો ઉક્કોસપપ્પ અસંખેજ્જગુણા’ જઘન્ય પદવાળા ઉત્પન્ન થનારા નવા નવા
પૃથ્વીકાયિક જીવોની અપેક્ષાથી જે ઉત્કૃષ્ટ પદ વર્તી નવા નવા પૃથ્વીકાયિક
જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ અસંખ્યાત ગણા વધારે હોય છે. કેમકે જઘન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટ પદોમાં બન્ને સ્થળે અસંખ્યાત પદ હોવા છતાં પણ જઘન્ય
પદમાં કહેલ અસંખ્યાત ચ ની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ પદમાં કહેલ અસંખ્યાતત્વ
અસંખ્યાતગણુ વધારે હોય છે. ‘એવં જાવ પદુપ્પન્ન વાઉક્કાહયા’ એજ પ્રમાણે
એક કાળમાં યાવત્ નવા નવા અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક જીવ
ઓછામાં ઓછા એક એક સમયમાં એક એક જીવનું અપહરણ કરવામાં
આવે અર્થાત્ બહાર કહાડવામાં આવે તો પૃથ્વીકાયિક જીવોની જેમજ

‘પદુપ્પન્નવળપ્ફહ્કાહયાણં મંતે’ મત્યુત્પન્નયનસ્પતિકાયાિકાઃ તત્કાલં સમુત્પદ્યમાના વનસ્પતિકાયાિકાઃ खलु खलु भदन्त ! ‘કેવડય-કાલસ્સ નિલ્લેવા સિયા’ ક્રિયતા કાલેન નિર્લેપાઃ સ્યુઃ ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પદુપ્પન્નવળપ્ફહ્કાહયા’ મત્યુત્પન્નાસ્તત્કાલં સમુત્પદ્યમાના વનસ્પતિકાયાિકાઃ, ‘जहणपदे अपया’ जघन्यपदे अपदाः इयता कालेनापह्रियन्ते इत्येतादृशपदरहिता एव भवन्ति। वनस्पतिकायिकानामनन्तानन्तत्वादिति । ‘उको सपदे अपया’ उत्कृष्टपदे अपदाः, इयता कालेन अपह्रियन्ते इत्येतादृशपदरहिताः,

जीवों की तरह ही असंख्यात उत्सर्पिणिषां और असंख्यात ही अव सर्पिणिषां समाप्त हो जावें तब जाकर वे पूरे अपहृत किये जा सकते हैं ।

‘પદુપ્પન્નવળપ્ફહ્કાહયાણં મંતે ! કેવડય કાલસ્સ નિલ્લેવા સિયા’ હે ભદન્ત ! વનસ્પતિ કાયિક જીવ જો અભિનવ વનસ્પતિ કાયિક જીવ રૂપ સે અમુક કિસી વિવક્ષિત કાલ મેં કમ સે કમ ઉત્પન્ન હુએ હોં’ ઓર અધિક સે અધિક ઉત્પન્ન હુએ હોં યદિ ઉન્હેં એક-એક સમય મેં અપહૃત ક્રિયા જાવે તો કિતને કાલ મેં વે અપહૃત હો પાવેં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હેં-‘ગોયમા ! પદુપ્પન્નવળપ્ફહ્કાહયા જહણ પદે અપયા ઉક્કોસપદે અપયા’ હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાયિક જીવ જઘન્ય સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અમુક વિવક્ષિત-કાલ મેં જતને અધિક ઉત્પન્ન હોતે હેં કિ ‘વે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયોં મેં ઓર અસંખ્યાત અવસર્પિણિયોં મેં અપહૃત હો પાવેં’ એમા વહાં નહીં કહા જા સકતા હૈ ઇસકા તાત્પર્ય યહી હૈ કિ વનસ્પતિ કાયિક જીવ અમુક-વિવક્ષિત-કાલ મેં

असंख्यात उत्सर्पिणीयो અને असंख्यात જ અવસર્પિणीયો પૂરી થઇ જાય ત્યારે તેઓ પૂરેપૂરા બહાર કહાડી શકાય છે.

‘પદુપ્પન્નવળપ્ફહ્કાહયાણ મંતે ! કેવડય કાલસ્સ નિલ્લેવા સિયા’ હે ભગવન્ ! વનસ્પતિ કાયિક જીવ જે અભિનવ વનસ્પતિ કાયિક પશુથી કોઈ અમુક વિવક્ષિત કાળમાં ઓછામાં ઓછા ઉત્પન્ન થયા હોય અને વધારેમાં વધારે ઉત્પન્ન થયા હોય તેઓને જો એક એક સમયમાં બહાર કહાડવામાં આવે, તો તેઓ બધા કેટલા સમયમાં બહાર કહાડી શકાય ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ગોયમા ! પદુપ્પન્ન વળપ્ફહ્કાહયા જહણપદે અપયા, ઉક્કોસપદે અપયા’ હે ગૌતમ ! વનસ્પતિ કાયિક જીવો જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અમુક વિવક્ષિત કાળમાં એટલા બધા વધારે ઉત્પન્ન થાય છે કે તેઓ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયોમાં અને અસંખ્યાત અવસર્પિણિયોમાં બહાર કહાડી શકાય એ પ્રમાણે કહી શકાતું નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય

ઉત્કૃષ્ટપદેऽપિ ભવન્તિ વનસ્પતિકાયાિકાનામનન્તાનન્તત્વાત્ । ‘પદુષ્પન્નવળખ્ફઙ્કાઙ્યાણ નત્થિ નિલ્લેવણા’ પ્રત્યુત્પન્નવનસ્પતિકાયાિકાનામનન્તાનન્તતયા નિર્લેપના નાસ્તીતિ । ‘પદુષ્પન્નતસકાઙ્યાણં પુચ્છા’ પ્રત્યુત્પન્નત્રસકાયાિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિયતા કાલેન નિર્લેપા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણપદે સાગરોવમસયપુહુત્તસ્સ’ જઘન્યપદે સાગરોપમશતપૃથક્ત્વેન નિર્લેપા ભવન્તિ ‘ઉક્કોસપદે સાગરોવમસયપુહુત્તસ્સ’ ઉત્કૃષ્ટપદેऽપિ સાગરોપમશતપૃથક્ત્વેન નિર્લેપા ભવન્તિ । નવરમ્ ‘જહ્ણપદા ઉક્કોસપદે વિસેસાદિયા’ જઘન્યપદાદુત્કૃષ્ટ

સર્વદા અનન્તાનન્ત ઉત્પન્ન હોતે રહતે હૈં । હસી કારણ ‘પદુષ્પન્નવળખ્ફઙ્કાઙ્યાણં નત્થિ નિલ્લેવણા’ પ્રત્યુત્પન્ન વનસ્પતિકાયાિક જીવોં કી નિર્લેપના નહીં હોતી હૈં કયોં કિ વે અનન્તાનન્ત ઉત્પન્ન હોતે રહતે હૈં ‘પદુષ્પન્નતસકાઙ્યાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! પ્રત્યુત્પન્ન ત્રસકાયાિક જીવ લેપરહિત કિતને કાલ કે બાદ હોતે હૈં-અર્થાત્ જિસ કિસી વિવક્ષિત સમય મેં કમ સે કમ ઓર અધિક સે અધિક જિતને ત્રસ કાયાિક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે યદિ એક-એક સમય મેં એક-એક જીવ અપહત કિયે જાવેં તો કિતને કાલ મેં વે પૂરે અપહત હો પાવેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ શ્રી કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણપદે સાગરોવમસયપુહુત્તસ્સ, ઉક્કોસપદે સાગરોવમસય પુહુત્તસ્મ’ વે પ્રત્યુત્પન્ન ત્રસ કાયાિક જીવ જઘન્ય પદ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં જિતને અધિક હોતે હૈં કિ યદિ ઉન્હેં એક-એક સમય મેં એક-એક જીવ કે અપહત કિયા જાવે તો પૂરે અપહત કરને મેં સાગરોપમશત પૃથક્ત્વ અર્થાત્ એક સૌ સાગરોપમ સે લેકર નો સૌ સાગરોપમ તક કા કાલ સમાપ્ત હો જાવે ‘જહ્ણપદા ઉક્કોસપદ

એ જ છે કે વનસ્પતિ કાયાિક જીવ અમુક વિવક્ષિત કાળમાં સર્વદા અનન્તાનન્ત ઉત્પન્ન થતા રહે છે એજ કારણે ‘પદુષ્પન્નવળખ્ફઙ્કાઙ્યાણં નત્થિ નિલ્લેવણા’ પ્રત્યુત્પન્ન-વર્તમાન કાળમાં ઉત્પન્ન થયેલા વનસ્પતિ કાયાિક જીવોની નિર્લેપના થતી નથી. કેમકે તેઓ અનન્તાનન્ત ઉત્પન્ન થતા રહે છે. ‘પદુષ્પન્નતસકાઙ્યાણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ પ્રત્યુત્પન્ન ત્રસકાયાિક જીવ કેટલા કાળ પછી લેપરહિત થાય છે ? અર્થાત્ જે કોઈ વિવક્ષિત કાળમાં ઓછામાં ઓછા અને વધારેમાં વધારે જેટલા ત્રસ કાયાિક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, જો તે બધા એક એક સમયમાં બહારકહ ઠવામાં આવે, તો તે બધા કેટલા સમયમાં પૂરેપૂરા બહાર કહાડી શકાય ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ જહ્ણપદે સાગરોવમસયપુહુત્તસ્સ ઉક્કોસપદે સાગરોવમસયપુહુત્તસ્સ’ તે પ્રત્યુત્પન્ન

પદે વિશેષાધિકા ભવન્તિ, શતપૃથક્ત્વસ્ય સામાન્યતયા કથનેઽપિ જઘ યપદોક્ત-
શતપૃથક્ત્વાપેક્ષયા ઉત્કૃષ્ટપદોક્તશત પૃથક્ત્વસ્ય વિશેષાધિકત્વાદિતિ ॥સૂ. ૩૦ ॥

પૂર્વે પૃથિવ્યાદિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડકજીવાનાં સ્થિત્યાદિ ભાવાઃ પ્રદર્શિતાઃ,
સામ્પતં પૂર્વોક્ત ભાવવેત્તાઽનગાર એવ મયતીતિ અવિશુદ્ધલેશ્ય વિશુદ્ધલેશ્યાનગાર
વક્તવ્યતામાહ- ‘અવિશુદ્ધલેસ્સેણં મંતે’ ઇત્યાદિ,

મૂલ્મ-અવિશુદ્ધલેસ્સેણં મંતે ! અણગારે અસંમોહણં
અપ્પાણેણં અવિશુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં અણગારં જાણઙ્ પાસઙ્ ?
ગોયમા ! નો ઇણટ્ટે સમટ્ટે । અવિશુદ્ધલેસ્સેણં મંતે ! અણગારે
અસમોહણં અપ્પાણેણં વિશુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં અણગારે જાણઙ્
પાસઙ્ ? ગોયમા ! નો ઇણટ્ટે સમટ્ટે । અવિશુદ્ધલેસ્સે અણગારે
સમોહણં અપ્પાણેણં અવિશુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં અણગારં જાણઙ્
પાસઙ્ ? ગોયમા ! નો ઇણટ્ટે સમટ્ટે । અવિશુદ્ધલેસ્સેણં મંતે !
અણગારે સમોહણં અપ્પાણેણં વિશુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં અણગારં
જાણઙ્ પાસઙ્ ? નો ઇણટ્ટે સમટ્ટે । અવિશુદ્ધલેસ્સેણં મંતે ! અણ-
ગારે સમોહયા સમોહણં અપ્પાણેણં અવિશુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં
અણગારં જાણઙ્ પામઙ્ ? નો ઇણટ્ટે સમટ્ટે । અવિશુદ્ધલેસ્સેણં

વિસેસાહિયા’ જઘન્ય પદ મેં વે જિતને ઉત્પન્ન હુએ હૈં उनकी અપેક્ષા વે
ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં વિશેષાધિક લત્પન્ન હોતે હૈં કયોંકિ સામાન્ય તયા શત
પૃથક્ત્વ પદ કે કરને પર ખી જઘન્ય પદ કે શત પૃથક્ત્વ કી અપેક્ષા
ઉત્કૃષ્ટ પદ કા શત પૃથક્ત્વ વિશેષાધિક હોગા હૈ ॥સૂ. ૩૦ ॥

ત્રસકાયિક જીવો જઘન્ય પદમાં અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં એટલા વધ રે હોય છે કે
જે તેઓને એક એક સમયમાં એક એક પણાથી બહાર કઢાડવામાં આવે તો
પૂરે પૂરા બહાર કઢાડવામાં સાગરોપમ શત પૃથક્ત્વ અર્થાત્ એક સો
સાગરોપમથી વધારે નવ સો સાગરોપમ સુધીનો કાળ પુરો થઈ જાય
‘જહન્નપયા ચક્રોત્રપણ વિસેસાહિયા’ જઘન્ય પદમાં તે એટલા ઉત્પન્ન થયા છે,
તેઓની અપેક્ષાએ તેઓ ઉત્કૃષ્ટપદમાં વિશેષાધિક ઉત્પન્ન થાય છે કેમકે
સામાન્ય તયા શતપૃથક્ત્વ પદને કહેવા છતાં પણ જઘન્ય પદના શતપૃથક્-
ત્વની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ પદનું શત પૃથક્ત્વ વિશેષાધિક હોય છે ॥ સૂ. ૩૦ ॥

મંતે ! અણગારે સમોહયા સમોહણં અપ્પાણેણં વિસુદ્ધલેસ્સં દેવં
 દેવિં અણગારં જાણઇ પાસઇ ? નો ઇણદ્દે સમદ્દે । વિસુદ્ધલેસ્સેણં
 મંતે ! અણગારે અસમોહણં અપ્પાણેણં અવિસુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં
 અણગારં જાણઇ પાસઇ ? હંતા જાણઇ પાસઇ, જહા અવિસુદ્ધલેસ્સે-
 ણં આલાવગા એવં વિસુદ્ધલેસ્સેણ વિ છ આલાવગા માણિયઠ્ઠા ।
 જાવ વિસુદ્ધલેસ્સેણં મંતે ! અણગારે સમોહણં વિસુદ્ધલેસ્સં દેવં
 દેવિં અણગારં જાણઇ પાસઇ ? હંતા જાણઇ પાસઇ ॥સૂ૦ ૩૧॥

છાયા-અવિશુદ્ધલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અનગારોઽસમવહતેનાઽઽત્મના અવિ-
 શુદ્ધલેશ્યં દેવં દેવીમનગારં જાનાતિ પશ્યતિ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ અવિ-
 શુદ્ધલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અનગારઃ અસમવહતેન આત્મના વિશુદ્ધલેશ્યં દેવં દેવીમન-
 ગારં જાનાતિ પશ્યતિ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ । અવિશુદ્ધલેશ્યોઽનગારઃ
 સમવહતેન આત્મના અવિશુદ્ધલેશ્યં દેવં દેવીમનગારં જાનાતિ પશ્યતિ ? ગૌતમ !
 નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અવિશુદ્ધલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અનગારઃ સમવહતેન આત્મના
 વિશુદ્ધલેશ્યં દેવં દેવીમનગાર જાનાતિ પશ્યતિ ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ । અવિશુદ્ધલેશ્યઃ
 સ્વલુ ભદન્ત ! અનગારઃ સમવહતા સમવહતેન આત્મના અવિશુદ્ધલેશ્યં દેવં દેવી-
 મનગારં જાનાતિ પશ્યતિ ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ । અવિશુદ્ધલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત !
 અનગારઃ સમવહતા સમવહતેન આત્મના વિશુદ્ધલેશ્યં દેવં દેવીમનગારં જાનાતિ
 પશ્યતિ ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ । વિશુદ્ધલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અનગારઃ અસમવહતેના-
 ઽત્મના અવિશુદ્ધલેશ્ય દેવં દેવીમનગાર જાનાતિ પશ્યતિ ? હન્તા જાનાતિ પશ્યતિ,
 યથા-અવિશુદ્ધલેશ્યેન આલાપકાઃ, એવં વિશુદ્ધલેશ્યેનાપિ પઢાલાપકાઃ મણિટઠ્ઠાઃ
 યાવદ્ વિશુદ્ધલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અનગારઃ સમવહતા સમવહતેન આત્મના
 વિશુદ્ધલેશ્ય દેવં દેવીમનગાર જાનાતિ પશ્યતિ ? હન્તા જાનાતિ પશ્યતિ સ્વ. ૩૧ ।

હસ સે પૂર્વ પૃથિવ્યાદિ ચોત્રીસ દળદળ કે ન ગોં કે સ્થિત્યાદિ આવ
 કહે નચે હૈ પૂર્વોક્ત સ્થિત્યાદિ આવોં કા જાનકાર અનગાર હી હો સકના
 હૈ ફરલિયે અથ અવિશુદ્ધ વિશુદ્ધ લેશ્યા વાલે અનગાર કે વિષય મેં
 કરતે હૈ—

આની પહેલા પૃથિવી વિગેરે ચોત્રીસ દડકના છવોની રિયતિ વિગેરે
 આવોં હહેવ માં આવ્યા છે તે પૂર્વોક્ત સ્થિત્યાદિ આવોંને અણુવાવાળા
 અણુગારના હોય છે તેથી હવે અવિશુદ્ધ વિશુદ્ધ લેશ્યા વાળા અણુગારના
 મંબંધમાં કયન કરવામા આવે છે.

ટીકા—અવિશુદ્ધલેસ્સે ણં મંતે ! અણગારે’ અવિશુદ્ધલેશ્યઃ, વિશુદ્ધા લેશ્યા વિદ્યતે यस્ય સ વિશુદ્ધલેશ્યઃ ન વિશુદ્ધલેશ્ય ઇતિ અવિશુદ્ધલેશ્યઃ કૃષ્ણનીલકાપોત-લેશ્યાવાન્ સ્વલુ ભદન્ત ! અનગારઃ, ન વિદ્યતે અગારં—ગૃહ યસ્ય સોડનગારઃ સાધુઃ ‘અસમોહણં’ અસમવહતેન વેદનાદિ સમુદ્ઘાતરહિતેન ‘અપ્પાણેણં’ આત્મના ‘અવિશુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં અણગારં’ અવિશુદ્ધલેશ્યં—કૃષ્ણાદિલેશ્યોપેતં દેવં દેવીં વા અનગારમ્ ‘જાણહ પાસહ’ જાનાતિ—જ્ઞાનવિષયીકરોતિ, પશ્યતિ દર્શનવિષયી-કરોતીતિ પ્રશ્નઃ, અગચાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘નો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ અવિશુદ્ધલેશ્યા વત્ત્વેન યથાવસ્થિતવસ્તુ પરિચ્છેદા-

‘અવિશુદ્ધલેસ્સે ણં મંતે ! અણગારે અસમોહણ અપ્પાણેણં’ ઇત્યાદિ ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ—‘અવિશુદ્ધલેસ્સે ણં મંતે ! અણગારે’ હે ભદન્ન ! જો અનગાર જિસક—અગાર—ઘર નહીં હો વહ અનગાર અર્થાત્—સાધુ—અવિશુદ્ધિ લેશ્યા વાલા હૈ કૃષ્ણ નીલ કાપોત લેશ્યા વાલા હૈ—ઔર ‘અસમોહણં અપ્પાણેણં’ વેદનાદિ સમુદ્ઘાત વિહીન આત્મા દ્વારા કયા ‘અવિશુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં અણગાર’ અવિશુ-દ્ધ લેશ્યા વાલે—કૃષ્ણાદિ લેશ્યા વાલે દેવ કો યા દેવી કો યા અનગાર કો ‘જાણહ પાસહ’ જ્ઞાન દ્વારા જાનતા હૈ ઔર દર્શન દ્વારા દેખતા હૈ—હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ—‘ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ અવિશુદ્ધ લેશ્યા વાલા હોને કે કારણ ઉસ અનગાર કે યથાવસ્થિત વસ્તુ કો જાનને વાલે જ્ઞાન કા અભાવ કહા ગયા હૈ ઇસ તરહ અવિશુદ્ધ લેશ્યા વાલા અનગાર યથાર્થ

‘અવિશુદ્ધલેસ્સેણં મંતે અણગારે અસમોહણ અપ્પાણેણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવુ પૂછ્યુ કે ‘અવિશુદ્ધલેસ્સે ણં મંતે અણગારે’ કે લગવન્ જે અણુગાર એટલે કે જેને અગાર—ઘર ન હોય તે અનગાર અર્થાત્ સાધુ અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા છે કૃષ્ણનીલ, કાપોત, લેશ્યાવાળા છે, અને ‘અસમોહણ અપ્પાણેણં’ વેદના વિગેરે સમુદ્ઘાત રહિત આત્મા દ્વારા ‘અવિશુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં અણગાર’ અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા કૃષ્ણ વિગેરે લેશ્યા વાળા દેવને અગર દેવીને અથવા અણુગારને ‘જાણહ પાસહ જ્ઞાન દ્વારા જાણે છે ? અને દર્શન દ્વારા દેખે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે’ કે ગૌતમ ! આ અર્થ અરોબર નથી અર્થાત્ અવિ-શુદ્ધ લેશ્યાવાળા હોવાથી એ અણુગારને યથાવસ્થિત વસ્તુને જાણવાવાળા જ્ઞાનનો અભાવ કહેલ છે. આ પ્રમાણે અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળો અણુગાર યથાર્થ

માત્રાદિતિ, 'અવિસુદ્ધલેસ્સેણં મંતે ! અણગારે' અવિશુદ્ધલેશ્યઃ-કૃષ્ણાદિલેશ્યોપેતઃ
 સ્વલ્લ મદન્ત ! અનગારઃ-સાધુઃ 'અસમોહણં અપ્પાણેણં' અસમવહતેન-વેદનાદિ
 સમુદ્ઘાતરહિતેનાઽઽત્મના 'વિસુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં અણગારં' વિશુદ્ધલેશ્યં દેવં
 દેવીમનગારં કિમ્ 'જાણહ પાસહ' જાનાતિ-પશ્યતિ, ઇતિ દ્વિતીયઃ પ્રશ્નઃ,
 મગવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ
 સમર્થઃ, અવિશુદ્ધલેશ્યાવસ્ત્વેન યથાઽવસ્થિતવસ્તુપરિચ્છેદાભાવાદિતિ ॥૨॥
 'અવિસુદ્ધલેસ્સે ણં મંતે ! અણગારે' અવિશુદ્ધઃ-કૃષ્ણાદિલેશ્યઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! અન-
 ગારઃ-સાધુઃ 'સમોહણં અપ્પાણેણં' સમવહતેન-વેદનાદિ સમવધાતગતેનાત્મના

રૂપ સે ન અવિશુદ્ધ લેશ્યા દેવ કો જાનતા દેખના હૈ । 'અવિસુદ્ધલેસ્સે
 ણં મંતે ! અણગારે અસમોહણં અપ્પાણેણં વિસુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં અણ
 ગારં જાણહ પાસહ' હે મદન્ત ! જો અનગાર અવિશુદ્ધ લેશ્યા વાલા હૈ
 ઓર વેદનાદિ સમુદ્ઘાત સે વિહીન હૈ એસા વહ અનગાર વેદનાદિ
 સમુદ્ઘાત રહિત આત્મા કે દ્વારા કયા વિશુદ્ધ લેશ્યા વાલે દેવ કો યા
 દેવી કો યા કિસી અનગાર કો કયો જાનતા હૈ ઓર દેખતા હૈ ? હસ
 કે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ-'ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ !
 યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ ક્યોંકિ અવિશુદ્ધ લેશ્યા વાલે યથાવસ્થિત
 વસ્તુ કો જાનને વાલે જ્ઞાન કા અભાવ રહા કરતાં હૈ । 'અવિસુદ્ધલેસ્સે
 ણં મંતે ! અણગારે સમોહણં અપ્પાણેણં અવિસુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં
 અણગારં જાણહ પાસહ' હે મદન્ત ! જો અનગાર અવિશુદ્ધ લેશ્યા વાલા
 હૈ-લેશ્યા કી વિશુદ્ધિ સે વિહીન હૈ-પરન્તુ વેદનાદિ સમુદ્ઘાત ગત હૈ

પણાથી અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા દેવને જાણતો દેખાતો નથી. અવિસુદ્ધલેસ્સેણં મંતે
 અણગારે અસમોહણં અપ્પાણેણં વિસુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિં અણગારં જાણહ પાસહ' હે
 ભગવન્ જે અનગાર અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા હોય છે, અને વેદના વિગેરે
 સમુદ્ઘાતથી રહિત છે. એવો તે અનગાર વેદના વિગેરે સમુદ્ઘાતથી રહિત
 આત્માદ્વારા વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા દેવને અથવા દેવીને અથવા તેવા કોઈ અણ-
 ગારને શું જાણે છે ? કે દેખે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને
 કહે છે કે 'ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી.
 કેમકે અવિશુદ્ધ લેશ્યા વાળાને યથાવસ્થિત વસ્તુને જાણવાના જ્ઞાનનો અભાવ
 હોય છે. 'અવિસુદ્ધલેસ્સેણં, મંતે ! અણગારં સમોહણં અપ્પાણેણં અવિસુદ્ધલેસ્સં દેવં
 દેવિં અણગારે જાણહ પાસહ' હે ભગવન્ જે અનગાર અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા
 હોય છે, લેશ્યાની વિશુદ્ધિથી રહિત છે. પરંતુ વેદના વિગેરે સમુદ્ઘાતવાળા છે,

‘अविशुद्धलेशसं देवं देवि अणगार’ अविशुद्धलेश्यं देवं देवीमनगारम् ‘जाणइ पासइ’ जानाति-ज्ञानविषयीकरोति, पश्यति दर्शनविषयी करोति, इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो इणट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः अविशुद्धलेश्यावस्थेन यथावस्थितपदार्थपरिच्छेदस्याशक्यत्वादिति ३ । ‘अविशुद्धलेशे अणगारे’ अविशुद्धलेश्यः-कृष्णादिछेद्यासहितोऽनगारः ‘समोहणं अप्पाणेणं’ समोहणेन-वेदनादि समुद्घातगतेनात्मना ‘विशुद्धलेशसं देवं देवि अणगारं’ विशुद्धलेश्यं देवं देवीमनगारम् ‘जाणइ पासइ’ जानाति सामान्यतः, पश्यति विशेषरूपेणेति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो इणट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः अविशुद्धलेश्यतया यथावस्थित वस्तुपरिच्छेदसंभवादिति ४ । ‘अविशुद्धलेशसे णं भंते ! अणगारे’ अविशुद्धलेश्यः खलु भदन्त ! अनगारः-साधुः ‘समोहया समोहणं अप्पाणेणं’ समवहता समवहतेनाऽऽत्मना

तो क्या वह स्वयं के द्वारा ‘अविशुद्धलेशसं देवं देवि अणगार’ अविशुद्धलेश्या वाले देव को या देवी को या अनगार को क्या जानता है और देखता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘णो इणट्ठे समट्ठे’ हे गौतम ! यह अर्थ समर्थित नहीं है इसका कारण लेश्या की अविशुद्धता में यथावस्थित वस्तु परिच्छेदक ज्ञान नहीं होना है ‘अविशुद्धलेशसे अणगारे समोहणं अप्पाणेणं विशुद्धलेशसं देवं देवि अणगारं जाणइ पासइ’ हे भदन्त ! जो अनगार अविशुद्धलेश्या वाला है और वेदनादि समुद्घातगत रहा हुआ है तो क्या वह स्वयं के द्वारा विशुद्धलेश्या वाले देव को या देवी को या अनगार को क्या जानता देखता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम ! ‘नो इणट्ठे समट्ठे’ यह अर्थ समर्थित नहीं

तो शु ते स्वयं पोतानाथी ‘अविशुद्धलेशसं देवं देवि’ अणगार जाणइ पासइ’ अविशुद्धलेश्यावाणा देवने अथवा देवीने अथवा अणगारने शु नल्ले छे ? अने हेजे छे आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री गौतमस्सार्थानि कहे छे के ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ छे गौतम ! आ अर्थ अशोणर नथी, तेनु करणु लेश्यानी अविशुद्धिमा यथावस्थित वस्तु परिच्छेदक ज्ञान होवु ओधअ ते होवु नथी ‘अविशुद्धलेशसे अणगारे समोहणं अप्पाणेणं विशुद्धलेशसं देवं अणगार जाणइ पासइ’ छे लगवन्ने अणगार अविशुद्धलेश्यावाणा होय अने वेदना विगरे समुद्घात युक्त होय तो शु ते स्वयं पोतेअ विशुद्धलेश्यावाणा देवने अथवा देवीने के अणगारने नल्ले छे ? के हेजे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के छे गौतम ! ‘नो इणट्ठे समट्ठे’ आ अर्थ अशोणर नथी, तेनु करणु उपर कहेवाभा आवी

સમવહતા સમવહતો નામ વેદનાદિ સમુદ્ઘાત ક્રિયાવિશિષ્ટો ન તુ પરિપૂર્ણસમવહતો નાપિ સર્વથા અસમવહતઃ ‘અવિસુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિ અણગારં’ અવિશુદ્ધલેશ્યં દેવં દેવિ અણગારં’ અવિશુદ્ધલેશ્યં દેવ દેવીમનગારમ્ ‘જાણહ પાસહ’ જાનાતિ સામાન્યતઃ, પચ્યતિ વિશેષરૂપેણેતિ ષઠ્ઠઃ, મગવાનાહ-‘હે ગૌતમ ! ‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાપમર્થઃ સમર્થઃ અવિશુદ્ધલેશ્યતયા યથાવસ્થિતવસ્તુ પરિચ્છેદસ્યાશ્ચયત્વા દિતિ ૫ । ‘અવિસુદ્ધલેસ્સે અણગારે’ અવિશુદ્ધલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અનગારઃ, ‘સમોહયા સમોહણં અપ્પાણેણં’ સમવહતા સમવહતેનાઽઽત્મના ‘અવિસુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિ અણગારં’ અવિશુદ્ધલેશ્યં દેવં દેવીમનગારમ્ ‘જાણહ પાસહ’ જાનાતિ સામાન્યરૂપેણ, પચ્યતિ વિશેષરૂપેણેતિ ષઠ્ઠઃ મચ્ઠઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !

હોતો હૈ કારણ હસકા ऊपर में बताया जा चुका है । ‘अविशुद्धलेस्सेणं भन्ते ! अणगारे समोहया समोहणं अप्पाणेणं अविशुद्धलेस्सं देवं देवि जाणइ पासइ’ हे भदन्त ! अनगार अविशुद्ध लेश्या वाला है और वेदनादि समुदघात क्रिया से कुछ विशिष्ट है वेदना आदि समुदघात से कुछ रूप से विशिष्ट नहीं भी है ऐसा वह समवहतासमवहतात्मावाला साधु क्या अविशुद्ध लेश्या वाले देव को या देवी को या अनगार को क्या जानता देखता है ? इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं-हे गौतम ! ‘नो इणद्वे समद्वे’ यह अर्थ समर्थ नहीं है क्योंकि यथार्थ दर्शन ज्ञानका उसको अभाव रहता है ‘अविशुद्धलेस्से अणगारे समोहया समोहणं अप्पाणेणं अविशुद्धलेस्सं देवं देवि अनगारं जाणइ पासइ’ हे भदन्त ! जो अनगार अविशुद्ध लेश्यावाला है और वेदनादि समुदघात से विशिष्ट और अविशिष्ट भी है तो क्या ऐसा वह अनगार स्वयं के द्वारा विशुद्ध

ગયેલ છે તે પ્રમાણે સમજી લેવું, ‘અવિસુદ્ધલેસ્સેણં ભન્તે ! અણગારે સમોહયા સમોહણ અપ્પાણેણ અવિસુદ્ધલેસ્સં દેવ દેવિ જાણહ પાસહ’ હે ભગવન્ જે આણુગાર અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળો હોય છે, અને વેદના વિગેરે સમુદ્ઘાત ક્રિયા થી કંઈક વિશેષ છે, અને કંઈક અંશથી વેદના વિગેરે સમુદ્ઘાતથી વિશેષ ન પણ હોય, એવો તે સમવહતાસમવહતાત્મા વાળો સાધુ અવિશુદ્ધ લેશ્યા વાળા દેવને અથવા દેવાને અથવા આણુગારને બાણે છે ? કે દેખે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! ‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’ આ અર્થ ધરોગર નથી કેમકે યથાર્થ દર્શક જ્ઞાનને તેને અભાવ હોય છે. ‘અવિસુદ્ધલેસ્સે અણગારે સમોહયા સમોહણં અપ્પાણેણ અવિસુદ્ધલેસ્સં દેવં દેવિ અણગારં’ જાણહ પાસહ’ હે ભગવન્ ! જે આણુગાર અવિશુદ્ધ લેશ્યા વાળો હોય, અને વેદના વિગેરે સમુદ્ઘાતથી વિશિષ્ટ અને અવિશિષ્ટ પણ

‘જો ઇણદ્વે સમદ્વે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ અવિશુદ્ધલેશ્યતયા યથાવસ્થિતઃ તુ પરિચ્છે
દસ્યાશ્વચત્વાદિતિ ૬ । તદેતમવિશુદ્ધલેશ્યે જ્ઞાતરિ સાધૌ ષટ્ સૂત્રાણિ પ્રદર્શ્ય
વિશુદ્ધલેશ્યે જ્ઞાતરિ સાધૌ ષટ્ સૂત્રાણિ દર્શયતિ-‘વિશુદ્ધલેસેણં’ इत्यादि, ‘વિશુદ્ધ-
લેસેણં મંતે ! અણગારે’ વિશુદ્ધલેશ્યઃ-શુક્લલેશ્યાયુક્ત અનગારઃ ‘અસમવહર્ણં
અપ્પાણેણ’ અસમવહતેન-વેદનાદિ સમુદ્યાતરહિતેન ‘અવિશુદ્ધલેસસ દેવં દેવિ
અણગાર’ અવિશુદ્ધલેશ્ય-કૃષ્ણાદિલેશ્યાયુક્તં દેવ દેવીમનગારમ્ ‘જાણહ પાસહ’
જાનાતિ પદ્યતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, મગધનાહ-‘હંતા’ इत्यादि, ‘હંતા જાણહ પાસહ’

લેશ્યા વાલે દેવ કો દેવી કો યા અનગાર કો કયા જાનતા દેખના હૈ ?
એસા યહ છઠવાં પ્રશ્ન હૈ-હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા !
જો ઇણદ્વે સમદ્વે’ હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ-કયોંકિ એસી
સ્થિતિ મેં ડસ અનગાર કા જ્ઞાન યથાર્થ વસ્તુ પ્રદર્શક નહીં હોતા હૈ ।
હસ પ્રકાર સે અવિશુદ્ધ લેશ્યા વાલે જ્ઞાતા સાધુ કે સમ્બન્ધ મેં છહ સૂત્રોં
કો દિલાકર અથ વિશુદ્ધ લેશ્યાવાલે જ્ઞાતા સાધુ કે સમ્બન્ધ મેં છહ સૂત્રોં
કો સૂત્રકાર દ્વારા દિલાયા જાતા હૈ-‘વિશુદ્ધલેસેણં મંતે ! અણગારે
અસમોહર્ણં અપ્પાણેણ અવિશુદ્ધલેસસ દેવં દેવિ અણગારં જાણહ પાસહ’
હસમેં ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પ્રશ્ન કિયા હૈ કિ હે મદન્ત ! જો અન-
ગાર વિશુદ્ધ લેશ્યા વાલા હૈ-પ્રશસ્ત લેશ્યા વાલા હૈ-ઐર વેદનાદિ
સમુદ્યાત સે રહિત હૈ-તો કયા વહ સ્વયં કે દ્વારા અવિશુદ્ધ લેશ્યા
વાલે-કૃષ્ણાદિ લેશ્યા વાલે દેવ કોં દેવી કો તથા અનગાર કો કયા

હોય, તો શુ એવો તે અણગાર સ્વય વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા દેવને કે દેવીને
અથવા અનગારને જાણે છે ? કે દેવે છે ? આ પ્રમાણેનો આ છદ્દો પ્રશ્ન
પૂછેલ છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ગોયમા !
જો ઇણદ્વે સમદ્વે’ હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી કેમકે એવી સ્થિતિમાં
તે અનગારનું જ્ઞાન યથાર્થ વસ્તુને જાણવાવાળું હોતુ નથી આ રીતે અવિ-
શુદ્ધ લેશ્યાને જાણવાવાળા સાધુના સંબંધમાં છ સૂત્રે ને બતાવીને હવે વિશુદ્ધ
લેશ્યાવાળા જ્ઞાતા સાધુના સંબંધમાં છ સૂત્રો કહેવામાં આવે છે ‘વિશુદ્ધલેસેણં
મંતે ! અણગારે અસમોહર્ણં અપ્પાણેણ અવિશુદ્ધલેસસ દેવં દેવિ અણગારં જાણહ
પાસહ’ આમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે કે હે મગધ-
ને અણગાર વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા છે, અર્થાત્ પ્રશસ્ત લેશ્યાવાળા છે,
અને વેદના વિગેરે સમુદ્યાત વિનાના છે, તો શુ તે સ્વયં
અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળા દેવને દેવીને તથા અણગારને
શું જાણે છે ? કે દેવે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રીને ગૌતમસ્વામીને

હન્ત ગૌતમ ! જાન તિ પશ્યતિ વિશુદ્ધલેશ્યાકતયા યથાવસ્થિત વસ્તુવિષયકજ્ઞાન-
દર્શન સદ્ભાવાદિતિ । ‘જહા-અવિસુદ્ધલેશ્સેણ આલાવગા એવં વિસુદ્ધલેશ્સેણ વિ છ
આલાવગા માણિયવ્વા’ યથા-યેન પ્રકારેણાવિશુદ્ધલેશ્યસ્ય ષટ્ પ્રકારકા આલાપકાઃ
કથિતાઃ, એવં વિશુદ્ધલેશ્યેનાપિ ષટ્ પ્રકારકા આલાપકા મણિતવ્યાઃ, કિયત્પર્યન્ત
માલાપકા મણિતવ્યાસ્તગ્રાહ ‘જાવ’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ વિસુદ્ધલેશ્સેણં મતે ! અણગારે’
યાવદ્ વિશુદ્ધલેશ્યઃ સ્વલુ મદન્ત ! અનગારઃ ‘સમોદયા સમોદણં અપ્પાણેણં’ સમ
વહતા સમવહતેન આત્મના ‘વિસુદ્ધલેશ્સં દેવં દેવિં અણગારં જાણં પાસં’ વિશુદ્ધ
લેશ્યં દેવ દેવીમનગારં જાનાતિ પશ્યતિ સામાન્યવિશેષાભ્યામિતિ પ્રશ્નઃ, મગ-

જાનતા દેશ્વતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈં ‘હંતા જાણં પાસં’
હાં, ગૌતમ ! એસા થહ સાધુ-અનગાર કૃષ્ણદિ લેશ્યા વાલે દેવ કો
દેવી કો તથા અનગાર કો જાનતા દેશ્વતા હૈ । કયોંકિ હસકે જ્ઞાન મેં
યથાર્થ વસ્તુ પ્રદર્શકતા કા સદ્ભાવકારક લેશ્યો કી વિશુદ્ધિ હૈ ઓર વહ
વિશુદ્ધિ હસ સાધુ કે જ્ઞાન મેં વર્તમાન હૈ ‘જહા અવિસુદ્ધલેશ્સે ણં
આલાવગા એવં વિસુદ્ધલેશ્સેણ વિ છહ આલાવગા માણિયવ્વા’ જિસ
પ્રકાર સે અવિશુદ્ધ લેશ્યા વાલે સાધુ કે સમ્બન્ધ મેં પૂર્વોક્ત રૂપ સે છહ
પ્રકાર કે આલાપક કહે ગયે હૈં હસી પ્રકાર સે છહ આલાપક વિશુદ્ધ
લેશ્યા વાલે સાધુ કે સમ્બન્ધ મેં બી કહ લેના ચાહિયે કહાં તક જાન
ના ચાહિયે સો કહતે હૈં ‘જાવ’ યાવત્ અંતિમ આલાપક તક અંતિમ
આલાપક હસ પ્રકાર સે હૈ-‘વિસુદ્ધલેશ્સે ણં મતે ! અણગારે સમોદયા
સમોદણં અપ્પાણેણં વિસુદ્ધલેશ્સં દેવં દેવિં અણગારં જાણં પાસં’ હૈ

કહે છે કે ‘હંતા જાણં પાસં’ હા ગૌતમ ! એવો તે સાધુ અણગાર કૃષ્ણદિ
લેશ્યાવાળો દેવને દેવીને તથા અણગારને જાણે છે અને દેખે છે. કેમકે
તેના જ્ઞાનમાં યથાર્થ વસ્તુપ્રદર્શકતાના સદ્ભાવ કારક લેશ્યાની વિશુદ્ધિ છે.
અને તે વિશુદ્ધિ તે સાધુના જ્ઞાનમાં વર્તમાન છે ‘જહા અવિસુદ્ધલેશ્સેણ આલા-
વગા એવં વિસુદ્ધલેશ્સેણ વિ છહ આલાવગા માણિયવ્વા’ જે પ્રમાણે અવિશુદ્ધ
લેશ્યાવાળો સાધુના સંબંધમાં પૂર્વોક્ત પ્રકારથી છ પ્રકારના આલાપકો કહેવામાં
આવ્યા છે. એજ પ્રમાણે વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળો સાધુના સંબંધમાં પણ છ
આલાપકો સમજી લેવા જોઈએ તે આલાપકો કયા સુધી સમજવા તે બતાવવા
મટે કહે છે ‘જાવ’ યાવત્ અંતિમ આલાપક સુધી એ પદ મૂકેલ છે
અર્થાત્ લેશ્યા આલાપક સુધીના સઘળા આલાપકો સમજવાં છેવટો આલાપક
આ પ્રમાણે છે ‘વિસુદ્ધલેશ્સેણં મતે અણગારે સમોદયા સમોદણં અપ્પાણેણં
વિસુદ્ધલેશ્સં દેવં દેવિં અણગારં જાણં પાસં’ હે ભગવન્ વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળો

વાનાહ—‘હંતા’ ઇત્યાદિ, ‘હંતા જાણહ પાસહ’ હન્ત જાનાતિ પશ્યતિ સામાન્યવિશેષાશ્રયમિતિ । અત્ર યાવત્પદેન અવિશુદ્ધલેશ્યઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અનગારોઽસમવહતેન આત્મના અવિશુદ્ધલેશ્યં દેવં દેવીમનગારં જાનાતિ પશ્યતિ ? હન્ત ગૌતમ ! જાનાતિ પશ્યતિ વિશુદ્ધલેશ્યાકતયા યથાવસ્થિત વાતુ વિષયક જ્ઞાનદર્શનસદ્ભાવાત્, તદુક્તમ્—
‘શોભનમશોભનં વા વસ્તુ યથાવદ્વિશુદ્ધલેશ્યો જાનાતીતિ ।

एवं चत्वारोऽपि मध्यगा आलापका द्रष्टव्या ज्ञातव्याश्चेति ॥मू० ३१॥

તદેવં યત્તોઽવિશુદ્ધલેશ્યો ન જાનાતિ ન પશ્યતિ વિશુદ્ધલેશ્યસ્તુ જાનાતિ પશ્યતિ તતઃ સમ્યગ્મિથ્યાક્રિયયોરેકદા નિવેધમભિદિધિત્સુરાહ—‘અણ ઉત્થિયાણં ભંતે !’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—અણઉત્થિયાણં ભંતે ! એવાહુકલંતિ એવં ભાસેતિ એવં પળવેતિ એવં પરૂવેતિ એવં સ્વલુ એગે જીવે એગેણં સમણં દો કિરિયાઓં પકરેહ, તં જહા—સંમત્ત કિરિયં ચ મિચ્છત્તકિરિયં ચ, જં સમયં સમત્તકિરિયં પકરેહ, તં સમયં મિચ્છત્તકિરિયં પકરેહ, જં સમયં મિચ્છત્તકિરિયં પકરેહ તં સમયં સમત્તકિરિયં પકરેહ, સંમત્તકિરિયાપકરણયાણ મિચ્છત્તકિરિયં પકરેહ મિચ્છત્ત-

ભદન્ત ! વિશુદ્ધ લેશ્યા વાલા અનગાર જો કિ સમવહત અસમવહત અવસ્થાવાલા હૈ કયા વહ સ્વયં કે દ્વારા વિશુદ્ધ લેશ્યા વાલે દેવ કો, દેવી કો તથા અનગાર કો કયા જાનતા દેખતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ને કહા હૈ કિ હે ગૌતમ ! ‘હંતા જાણહ પાસહ’ હાં એસા વહ અનગાર ઉસ દેવ કો ઉસ દેવી કો તથા એસે ઉસ અનગાર કો જાનતા ઓર દેખતા હૈ, યહાં યાવત્ ઘીચ કે ણંચ આલાપક ગૃહીત હુએ હૈં । લેશ્યા કી વિશુદ્ધિ સે જ્ઞાન મેં યથાર્થ દર્શકનો આતી હૈ—હસ વિષય મેં એમા કહા ગયા હૈ—
‘શોભનમશોભનંવાવસ્તુ યથાવદ્વિશુદ્ધ લેશ્યો જાનાતિ ॥૨-૩૦॥

અણગાર કે જે સમવહત અને અસમવહત અવસ્થાવાળો છે, તે વિશુદ્ધ લેશ્યા વાળા દેવને દેવીને અથવા અનગારને શું બોલે છે ? કે દેખે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! હતા જાણહ પાસહ’ હા એવો તે અણગાર એ દેવને અને દેવીને તથા એવા અનગારને બોલે છે. અને દેખે છે. અહિયા યાવત્ શબ્દથી વચલા પાચ આલાપકો ગ્રહણ કરાયા છે.

લેશ્યાની વિશુદ્ધિથી જ્ઞાનમાં યથાર્થ દર્શકતા આવે છે તે સખંધમા એવું કહ્યું છે કે શોભનમશોભન વા વસ્તુ યથાવદ્વિશુદ્ધલેશ્યો જાનાતિ’ ॥નૂ. ૩૧ ॥

किरियापकरणयाए संमत्तकिरियं पकरेइ एवं खलु एगे जीवे
 एगेणं समएणं दो किरियाओ पकरेइ तं जहा-संमत्तकिरियं च
 मिच्छत्तकिरियं च । से कहमेयं भंते ! एवं गोयमा ! जणं ते
 अन्नउत्थिया एवमाइक्खंति एवं भासंति एवं पणवेति एवं
 परूवेति, एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं दो किरियाओ
 पकरेइ तहेव जाव संमत्तकिरियं च मिच्छत्तकिरियं च । जे ते
 एवमाहंसु ते णं मिच्छा, अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि
 जाव परूवेमि, एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं एगं किरियं
 पकरेइ तं जहा-संमत्तकिरियं वा मिच्छत्तकिरियं वा जं समयं
 संमत्तकिरियं पकरेइ नो तं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरेइ ।
 तं चेव जं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरेइ नो तं समयं संमत्त-
 किरियं पकरेइ, संमत्तकिरियापकरणयाए नो मिच्छत्तकिरियं
 पकरेइ मिच्छत्तकिरियापकरणयाए नो संमत्तकिरियं पकरेइ, एवं
 खलु एगे जीवे एगेणं समएणं एगं किरियं पकरेइ तं जहा-
 संमत्तकिरियं वा मिच्छत्तकिरियं वा ॥सू० ३२॥

तिरिक्खजोणियं उद्देसओ वीओ समत्तो ॥२॥

छाया-अन्ययूथिकाः खलु भदन्त ! एवमाख्यान्ति एवं भाषन्ते एवं प्रज्ञापयन्ति,
 एवं प्ररूपयन्ति, एवं खलु एको जीव एकेन समयेन द्वे क्रिये प्रकरोति तद्यथा-
 सम्यक्त्वक्रिया च मिथ्यात्वक्रियां च, यस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति
 तस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति, यस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति
 तस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति सम्यक्त्वक्रिया प्रकरणतया मिथ्या-
 त्वक्रियां प्रकरोति, मिथ्यात्वक्रिया प्रकरणतया सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति ।
 एवं खलु एको जीव एकेन समयेन द्वे क्रिये प्रकरोति-तद्यथा-सम्यक्त्वक्रियां च
 मिथ्यात्वक्रियां च, तत्कथमेतद्भदन्त ! एवं ? गौतम ! यत् खलु ते अन्ययूथिका
 एवमाख्यान्ति एवं भाषन्ते एवं प्रज्ञापयन्ति एवं प्ररूपयन्ति, एवं खलु एको जीव
 एकेन समयेन द्वे क्रिये प्रकरोति-तथैव यावत् सम्यक्त्वक्रियां च मिथ्यात्वक्रियां च
 ये ते एवमाहुस्तत् खलु मिथ्या, अहं पुनर्गौतम ! एवमाख्यामि यावत्प्ररूपयामि

एवं खलु एको जीव एकेन समयेनैकां क्रियां प्रकरोति तद्यथा-सम्यक्त्वक्रियां वा मिथ्यात्वक्रियां वा, यस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति नो तस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति, तदेव यस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति नो तस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति, सम्यक्त्वक्रिया प्रकरणतया नो मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति, मिथ्यात्वक्रिया प्रकरणतया नो सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति, एवं खलु एको जीव एकेन समयेन एकां क्रियां प्रकरोति तद्यथा-सम्यक्त्वक्रियां वा मिथ्यात्वक्रियां वा ॥३२॥

ટીકા—‘અળ્લ ઉત્થિયાળં મંતે’ અન્યયૂથિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! અન્યયૂથિકાઃ—પરતીર્થિકાઃ ચરકાદયઃ—બૌદ્ધમતવાદિન ‘એવ આઙ્કલંતિ’ એવમ્—વક્ષ્યમાળ પ્રકારેળ આલ્યાન્તિ—આચક્ષતે સામાન્યેન ‘એવં માસેતિ’ એવં—વક્ષ્યમાળપ્રકારેળ માપન્તે—સ્વશિષ્યાન્ શ્રવણ મત્યમિમુલાનવબુદ્ધયા વિસ્તરેળ વ્યક્તં કથયન્તિ, ‘એવં

इस तरह के प्रतिपादन से यही निष्कर्ष निकलता है कि जो अवि-
शुद्ध लेश्या वाला जीव होता है—वह पदार्थ के यथार्थ ज्ञान से विहीन
रहता है और जो विशुद्ध लेश्या वाला जीव होता है वह पदार्थ के
सम्यग्ज्ञान से युक्त होता है अतः शुद्ध जानना और शुद्ध देखना ज्ञान
में लेश्या की विशुद्धि के आधीन है. लेश्या की अविशुद्धि वाला जीव
ज्ञान की सम्यक् स्थिति से शून्य रहता है अतः अब सूत्रकार यह
प्रकट कर रहे हैं कि सम्यक् क्रिया और मिथ्याक्रिया ये दो एक काल में
एक जीव में नहीं होती है इसी बात को अन्य तैर्थिकों की प्ररूपणा को
बताते हुए स्पष्ट करते हैं—‘अण्णउत्थिया णं मंते’ इत्यादि ॥सू० ३२।

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામીને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ ‘અળ્લઉત્થિયા ણં મંતે ! એવમાઙ્કલંતિ’ હે ભદન્ત ! અન્યતૈર્થિકોને એસા કહા હૈ અપને

આ રીતના પ્રતિપાદનથી એજ સારાશ નીકળે છે કે જે અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળો હોય છે. તે પદાર્થના યથાર્થ જ્ઞાનથી શૂન્ય રહે છે. અને તે વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળો હોવ હોય છે, તે પદાર્થના સમ્યક્જ્ઞાનથી યુક્ત હોય છે. તેથી શુદ્ધ બધુવું અને શુદ્ધ દેખવું તે જ્ઞાનમાં લેશ્યાની વિશુદ્ધિને આધીન છે.

લેશ્યાની અવિશુદ્ધિવાળો હોવ જ્ઞાનની સમ્યક્ સ્થિતિથી રહિત હોય છે. તેથી હવે સૂત્રકાર સમ્યક્ ક્રિયા અને મિથ્યા ક્રિયા એ બે એક જ કાળમાં એક હોવા હોતા નથી. એ વાત અન્ય તીર્થિકોની પ્રરૂપણા બતાવીને સ્પષ્ટ કરે છે — ‘અન્ન ઉત્થિયા ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે ‘અન્નઉત્થિયા ણં મંતે એવમાઙ્કલંતિ’ હે ભગવન્, અન્ય તીર્થિકોએ એવું કહ્યું છે, તેઓએ

પણવેતિ' એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ પ્રજ્ઞાપયન્તિ-પ્રકર્પેણ જ્ઞાપયન્તિ યથા સ્વાત્મમિ
વ્યવસ્થિતં જ્ઞાનં તથા પરેષ્વપિ આપાદયન્તીતિ । 'એવં પરુવેતિ' એવં-વક્ષ્યમાણ
પ્રકારેણ પ્રરૂપયન્તિ । કિમાચક્ષતે કિં ભાષન્તે કિં પ્રજ્ઞાપયન્તિ-કિં પ્રરૂપયન્તિ તે
પરતીર્થિકા इति जिज्ञासायां वक्तव्यार्थं प्रकाशनायाह-'एवं' इत्यादि 'एवं खलु एगे
जीवे' एवं खलु एको जीवः 'एगेणं समएणं' एकेन समयेन एकस्मिन् समये इत्यर्थः
'दो किरियाओ पकरे'ति' द्वे क्रिये प्रकरोति-क्रियाद्वयं प्रकरोति-संपादयतीति,
किं तत् क्रियाद्वयं तत्राह-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'संमत्त किरियं च'
सम्यक्त्वक्रियां च शुभाध्यवसायात्मिकाम् 'मिच्छत्त किरियं च' मिथ्यात्वक्रियां
च-अशुभाध्यवसायात्मिकां च । एकेन समयेन क्रियाद्वयं दर्शयति-'जं समयं'
इत्यादि, 'जं समयं संमत्तकिरियं पकरेइ' 'जं समयं' प्राकृतत्वात्सम्यक्त्वे
द्वितीया विभक्तिः तथा च यस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति,
तं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरेइ' यस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति

શિષ્યોં કો એસા હી ડન્હોંને સમઘાયા હૈ, એસી હી ડન્હોંને પ્રરૂપણાં કી હૈ
ઔર તર્કના દ્વારા એસી હી ડન્હોંને પુષ્ટિ કી હૈ-કિ 'એગે જીવે, એગે ણં
સમણં દો કિરિયાઓ પકરેઈ' એક જીવ એક સમય મેં દો ક્રિયાઓં કો
કરતા હૈ 'તં જહા' વે દો ક્રિયાએં યે હૈ-'સંમત્ત કિરિયં ચ મિચ્છત્ત કિરિયં
ચ' એક સમ્યક્ત્વ ક્રિયા હૈ ઔર દૂસરી મિથ્યાત્વ ક્રિયા હૈ ઇન મેં જો
સમ્યક્ત્વ ક્રિયા હૈ વહ સુન્દરાધ્યવસાયરૂપ હૈ ઔર જો મિથ્યાત્વ
ક્રિયા હૈ વહ અસુન્દરાધ્યવસાયરૂપ હૈ 'જં સમયં સંમત્ત કિરિયં પકરેઈ
તં સમયં મિચ્છત્ત કિરિયં પકરેઈ જં સમયં મિચ્છત્તકિરિયં પકરેઈ તં
સમયં સંમત્તકિરિયં પકરેઈ' જીવ જિસ સમય મેં સમ્યક્ત્વ ક્રિયા
કરતા હૈ ડસી સમય મેં વહ મિથ્યાત્વ ક્રિયા બી કરતા હૈ ઔર જિસ
સમય મેં-વહ મિથ્યાત્વ ક્રિયા કરતા હૈ ડસી સમય મેં વહ સમ્યક્ત્વ

પોતાના શિષ્યોને એવું જ સમજાવ્યું છે, એવી જ તેઓએ પ્રરૂપણા કરી
છે, અને તર્કણા દ્વારા તેઓએ એની પુષ્ટિ કરી છે કે 'એગે જીવે, એગે
સમણં દો કિરિયાઓ પકરેઈ' એક જીવ એક સમયમાં બે ક્રિયાઓ કરે છે.
'તં જહા' તે બે ક્રિયાઓ આ પ્રમાણે છે 'સંમત્ત કિરિયં ચ મિચ્છત્તકિરિયં ચ'
એક સમ્યક્ત્વ ક્રિયા છે. અને બીજી મિથ્યાત્વ ક્રિયા છે. તેમાં બે મિથ્યાત્વ
ક્રિયા છે, તે અસુન્દર અધ્યવસાય રૂપ છે. અર્થાત્ સારી હોતી નથી. 'જં
સમયં સંમત્તકિરિયં પકરેઈ, તં સમયં મિચ્છત્તકિરિયં પકરેઈ, જં સમયં
મિચ્છત્તકિરિયં પકરેઈ, તં સમયં સંમત્તકિરિયં પકરેઈ' જીવ બે સમયે
સમ્યક્ત્વ ક્રિયા કરે છે, એજ સમયે તે મિથ્યાત્વ ક્રિયાપણુ કરે છે. અને

પકરેઈ' તસ્મિન્નેવ સમયે સમ્યક્ત્વક્રિયામપિ પ્રકરોતિ । પરસ્પર સમ્બલિતોભય નિયમ પ્રદર્શનાર્થમાહ—'સંમત્ત કિરિયા' इत्यादि, 'संमत्त किरियापकरणयाए' सस्यक्त्व क्रिया प्रकरणतया 'मिच्छत्त किरियं पकरेइ' मिथ्यात्वक्रियां प्रकरेति, तथा—'मिच्छत्तकिरियापकरणयाए संमत्तकिरियं पकरेइ' मिथ्यात्वक्रिया मिथ्यात्वी चासी क्रिया, प्रकरणतया सस्यक्त्वक्रियां प्रकरोति तदुभयकरणस्वभावस्य तत्तत्क्रियाकरणत्वात् सर्वात्मना प्रवृत्तेः, अन्यथा क्रियाया अयोगादिति । 'एवं खलु एगे जीवे' एवम् उक्तप्रकारेण खलु एको जीवः 'एगेगं समएणं' एकेन समयेन एकस्मिन्नैव समये 'दो किरियाओ पकरेइ' द्वे क्रिये—क्रियाद्वयं प्रकरोति—'तं जहा' तद्यथा—'संमत्तकिरियं च मिच्छत्तकिरियं च' सस्यक्त्वक्रियां च मिथ्यात्वक्रियां चेति 'से कहमेयं भंते ! एवं' तत्कथमेतद् भदन्त ! एवम् हे भदन्त ! अन्यतीर्थिकैरुच्यमानमेकस्मिन्नेव समये क्रियाद्वयं संभवतीति तेषां कथनं किं सत्यम् ? इति गौतमस्य प्रश्नः,

ક્રિયા ખી કરતા હૈ 'સમત્તકિરિયા પકરણયાએ મિચ્છત્તકિરિય પકરેઈ, મિચ્છત્ત કિરિયા પકરણયાએ સંમત્તકિરિયં પકરેઈ' સમ્યક્ત્વ ક્રિયા કે કરને કે સાથ હી મિથ્યાત્વ ક્રિયા ખી જો કરતા હૈ એવં મિથ્યાત્વ ક્રિયા કે સાથ હી સમ્યક્ત્વ ક્રિયા ખી કરતા હૈ ક્યોંકિ યે દોનો ક્રિયાએ પરસ્પર મેં સમ્બલિત હૈ અતઃ એક ક્રિયા કે કરને મેં દૂસરી ક્રિયા કા હોના અનિવાર્ય હૈ 'એવંં ખલુ એગે જીવે એગેગં સમએણં દો કિરિયાઓ પકરેઈ' હસી કારણ એક જીવ એક સમય મેં દો ક્રિયાઓ કા કર્તા હોતા હૈ । 'તં જહા સંમત્ત કિરિયં ચ મિચ્છત્ત કિરિયં ચ' એક સમ્યક્ત્વ ક્રિયા કા ઓર દૂસરી મિથ્યાત્વ ક્રિયા કા 'સે કહમેયંં ભંતે ! એવં' હે ભદન્ત ! જો અન્યતૈર્થિકોં ને એક જીવ કો એક સમય મેં દો ક્રિયાએ

એ સમયે તે મિથ્યાત્વ ક્રિયા કરે છે, એજ સમયે તે જીવાત્મા સમ્યક્ત્વ ક્રિયા પણ કરે છે 'સંમત્તકિરિયાપકરણયાએ મિચ્છત્તકિરિયં પકરેઈ, મિચ્છત્તકિરિયા પકરણયાએ સંમત્તકિરિયં પકરેઈ' સમ્યક્ત્વ ક્રિયા કરવાની સાથે જ મિથ્યાત્વ ક્રિયા પણ કરે છે. અને મિથ્યાત્વ ક્રિયાની સાથેજ સમ્યક્ત્વ ક્રિયા કરે છે. કેમકે આ બે ક્રિયાઓ પરસ્પર સંબંધવાળી છે. તેથી એક ક્રિયા કરવામા બીજી ક્રિયાનું હોવું અનિવાર્ય છે 'એવંંં ખલુ એગે જીવે એગેગ સમએણ દો કિરિયાઓ પકરેઈ' એજ કારણે એક જીવ એક સમયમાં બે ક્રિયાઓનો કર્તા—કરવા વાળો હોય છે ત જહા સંમત્તકિરિયં ચ મિચ્છત્ત કિરિયં ચ' એક સમ્યક્ત્વ ક્રિયા અને બીજી મિથ્યાત્વ ક્રિયાને કરવાવાળો હોય છે. 'સે કહમેયંંં ભંતે ! એવં' હે ભગવન્ અન્ય તીર્થિકોએ એક જીવને એક સમયમાં બે ક્રિયાઓ કરવા વાળો કહેલ છે, તો યું તેઓનું એ કથન

તદેવં ગૌતમેન પ્રશ્ને કૃતે ભગવાનપ્રાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जणं अन्नउत्थिया एव माइक्खंति’ यत् खलु अन्ययूथिकाः परतीर्थिका एवम्-उक्तप्रकारेण ‘आइक्खंति’ आचक्षते ‘एवं भासंति’ एवं भाषन्ते ‘एवं पणवे’ति’ एवं प्रज्ञापयन्ति ‘एवं परूवे’ति’ एवं प्ररूपयन्ति, तदेव दर्शयति—‘एवं एगे जीवे एगेण समएणं’ एवं खलु एको जीव एकेन समयेन—एकस्मिन्नेव समये ‘दोकिरियाओ पकरे’ इति द्वे क्रिये प्रकरोति—क्रियाद्वयं संपादयति ‘तदेव जाव संमत्तकिरियं चमिच्छत्तकिरियं च’ तथैव यावत् सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति तस्मिन्नेव समये मिथ्यात्व-क्रियां च प्रकरोति तथा—यस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति तस्मिन्नेव समये सम्यक्त्वक्रियापि प्रकरोतीति । ‘जे ते एवमाहंसु तं णं मिच्छा’ ये ते एवम्-उपर्युक्तमाहुस्ते मिथ्या—असत्यं कथयन्ति, अथ भगवान् स्वमतं प्रदर्शयति—‘अहं पुण’ इत्यादि, ‘अहं पुण गोयमा’ अहं पुनः, अत्र पुनः शब्दः ‘तु’ शब्दार्थः तेन अहं तु गौतम ! ‘एवं आइक्खामि जाव परूवेमि’ एवम्-वक्ष्यमाण प्रकारेणाख्यामि, भाषे, प्रज्ञापयामि प्ररूपयामि । किमाख्यामि किं भाषे किं प्रज्ञापयामि किं प्ररूपयामि

करने का कहा सो क्या उनका यह कथन संभवित होता है ? इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं—‘गोयमा ! जणं ते अन्नउत्थिया एव माइक्खंति एवं भासंति, एवं पणवेति एवं परूवेति एवं खलु एगे जीवे एगेण समएणं दो किरियाओ पकरे’ति तदेव जाव संमत्तकिरियं च मिच्छत्तकिरियं’ च हे गौतम ! जो उत्र अन्य तीर्थिकों ने ऐसा कहा है ऐसा व्याख्यान किया है, ऐसी प्रज्ञापना की है और ऐसी प्ररूपणा की है कि एक जीव एक समय में दो क्रियाओं को करता है इस तरह एक ही समय में एक जीव सम्यक्त्व क्रिया भी करता है और मिथ्यात्व क्रिया भी करता है सो ऐसा उनका कहना यावत् प्ररूपण करना सब ‘मिच्छा’ मिथ्या है—असत्य है ‘अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि

यथार्थ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા જણં તે અન્નઉત્થિયા એવમાઇક્ખંતિ એવં ભાસંતિ, એવં પણવે’તિ એવં પરૂવે’તિ એવં ખલુ એગે જીવે એગેણ સમએણં દો કિરિયાઓ પકરે’તિ તદેવ જાવ સમત્ત કિરિયંચ મિચ્છત્તકિરિયં ચ’ હે ગૌતમ ! તે અન્યતીર્થિકાએ એવું કહેલ છે, એવું વ્યાખ્યાન કરેલ છે. એવી પ્રજ્ઞાપના કરી છે, અને એવી પ્રરૂપણા કરી છે કે એક જીવ એક સમયમાં બે ક્રિયાઓ કરે છે. એ રીતે એક જ સમયમાં એક જ સમ્યક્ત્વ ક્રિયા કરે છે, અને મિથ્યાત્વ ક્રિયા પણ કરે છે. તે એ પ્રમાણેનું તેઓનું કથન યાવત્ પ્રરૂપણા કરવી તે સઘળું મિથ્યા અસત્ય છે. ‘અહં પુણ ગોયમા ! એવમાઇક્ખામિ જાવ પરૂવેમિ’ આ સંબંધમાં હે ગૌતમ !

તત્રાહ—‘એવં સ્વલુ એગે જીવે એગેણં સમણં એગં કિરિયં પકરેહ’ એવં સ્વલુ એકો-
જીવઃ એકેન સમયેન—એકસ્મિન્ સમયે એકામેવ ક્રિયાં પ્રકરોતિ ‘તં જહા’ તથથા
‘સંમત્તકિરિયં વા મિચ્છત્તકિરિયં વા’ સમ્યક્ત્વક્રિયાં વા પ્રકરોતિ, મિથ્યાત્વ-
ક્રિયાં વા, પ્રકરોતિ, ‘જં સમયં સંમત્તકિરિયં પકરેહ’ યસ્મિન્ સમયે સમ્યક્ત્વ-
ક્રિયાં પ્રકરોતિ, ‘ણો તં સમયં મિચ્છત્તકિરિયં પકરેહ’ નો—નૈવ તસ્મિન્ સમયે
મિથ્યાત્વક્રિયાં પ્રકરોતિ તથા—‘તં ચેવ જં સમયં મિચ્છત્તકિરિયં પકરેહ નો તં
સમયં સંમત્તકિરિયં પકરેહ’ તદેવ—પૂર્વોક્તવદેવ યસ્મિન્ સમયે મિથ્યાત્વક્રિયાં
પ્રકરોતિ નો તસ્મિન્ સમયે સમ્યક્ત્વક્રિયાં પ્રકરોતિ, યસ્માત્ કરણાત્ સમ્યક્ત્વ-
ક્રિયાકરણસમયે મિથ્યાત્વક્રિયાં ન કરોતિ મિથ્યાત્વક્રિયાકરણસમયે સમ્ય-
ક્ત્વક્રિયાં ન પ્રકરોતિ તસ્માત્ કારણાત્ એકસ્મિન્ સમયે એકૈવ ક્રિયા એકેન
જીવેન સંપાદિતા ભવતીતિ। ‘સંમત્તકિરિયાપકરણયાએ નો મિચ્છત્તકિરિયં
પકરેહ’ સમ્યક્ત્વક્રિયા પ્રકરણતયા નો મિથ્યાત્વક્રિયાં પ્રકરોતિ તથા—‘મિચ્છત્ત
કિરિયાપકરણયાએ નો સંમત્તકિરિયં પકરેહ’ મિથ્યાત્વક્રિયા પ્રકરણતયા નો
સમ્યક્ત્વક્રિયાં પ્રકરોતિ, કિન્તુ ‘એવં સ્વલુ એગે જીવે એગં કિરિયં પકરેહ’ એવં
સ્વલુ એકો જીવઃ એકસ્મિન્ સમયે એકામેવ ક્રિયાં પ્રકરોતિ ‘તં જહા’ તથથા—

જાવ પરુવેમિ’ હસ વિષય મેં તો હે ગૌતમ ! મેરા એસા કહના હૈ એસા
હી વ્યાખ્યાન કરના હૈ, એસી હાં મેરી પ્રજ્ઞાપના હૈ ઓર એસી હી મેરી
પ્રરૂપણા હૈ કિ ‘એગે જીવે એગેણં સમણં એગં કિરિયં પકરેહ’ એક
જીવ એક સમય મેં એક હી ક્રિયા કરતા હૈ ‘તં જહા’ જૈસે—‘સંમત્ત
કિરિયં વા મિચ્છત્ત કિરિયં વા’ યા તો વહ સમ્યક્ત્વ ક્રિયા કરતા હૈ
યા મિથ્યાત્વ ક્રિયા હી કરતા હૈ। દોનોં ક્રિયાએ વહ યુગપત્ હમલિચે
નહીં કર સકતા હૈ કિ હન દોનોં ક્રિયાઓં મેં આપસ મેં પરસ્પર પરિહાર
સ્થિતિ લક્ષણ વિરોધ હૈ સમ્યક્ત્વ ક્રિયા કે સદ્ભાવ મેં મિથ્યાત્વ
ક્રિયા નહીં રહતી હૈ ઓર મિથ્યાત્વ ક્રિયા કે સદ્ભાવ મેં સમ્યક્ત્વ

માર્ગ એવું કથન છે, એવું જ વ્યાખ્યાન છે, મારી એવીજ પ્રજ્ઞાપના છે, અને
મારી એવીજ પ્રરૂપણા છે કે ‘એવં સ્વલુ એગે જીવે એગેણં સમણં એગં કિરિયં
પકરેહ’ એક એવ એક સમયમા એકજ ક્રિયા કરે છે. ‘તં જહા’ જેમકે
સંમત્તકિરિયં વા મિચ્છત્તકિરિયં વા’ સમ્યક્ત્વ ક્રિયા અથવા મિથ્યાત્વ ક્રિયા
જ કરે છે, એ બંને ક્રિયાઓ એકી સાથે એટલા માટે કરી શકતા નથી કે આ
બેક ક્રિયાઓમાં પરસ્પરમા પરિહાર સ્થિતિ લક્ષણ વિરોધ છે સમ્યક્ત્વ ક્રિયા
ના સદ્ભાવમાં મિથ્યાત્વ ક્રિયા રહેતી નથી અને મિથ્યાત્વ ક્રિયાના સદ્ભાવમા
સમ્યક્ત્વ ક્રિયા રહેતી નથી. તેથી એક જ એવાત્મા આ બંને ક્રિયાઓ એકી

संयत्तकिरियं वा मिच्छत्तकिरियं वा' सम्यक्त्वक्रियां वा मिथ्यात्वक्रियां वेति ।
सम्यक्त्वक्रिया मिथ्यात्वक्रियायोः परस्परपरिहारावस्थानात्मकतया जीवस्य
तदुभयकरण स्वभावत्वायोगात्, अन्यथा-सर्वथा मोक्षाभाव प्रसक्तेः कदाचिदपि
मिथ्यात्वस्यानिवर्त्तनादिति ॥सू० ३२॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितस्य श्री
जीवाभिगमसूत्रस्य प्रमेयद्योतिका
ख्यायां व्याख्यायां तृतीयप्रतिपत्तौ
तिर्यग्नाधिकारे द्वितीयो-
द्देशकः समाप्तः ॥२॥

क्रिया नहीं रहती है. इसलिये एक जीव इन दोनों क्रियाओं को युग-
पत् नहीं कर सकता है । यदि एक जीव एक समय में इन दोनों
क्रियाओं का कर्ता माना जावेगा तो मोक्ष का सर्वथा अभाव प्रसक्त
होता है क्योंकि मिथ्यात्व की निवृत्ति तो कभी होगी ही नहीं ॥३२॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
'जीवाभिगमसूत्र' की प्रमेयद्योतिका नामक व्याख्या में तृतीय
प्रतिपत्ति में तिर्यग्योनिक अधिकार का दूसरा उद्देशक समाप्त ॥३-२॥

वप्यते એક સાથે કરી શકતા નથી. જો એક જીવ એક સમયમાં આ બંને
ક્રિયાઓનો કર્તા માનવામાં આવે તો મોક્ષનો સર્વથા અભાવ પ્રાપ્ત થાય છે.
કેમકે મિથ્યાત્વની નિવૃત્તિ તો કયાંયે થઈ જ શકતી નથી. સૂ. ॥ ૩૨ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રીઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'જીવાભિગમસૂત્ર'ની
પ્રમેયદ્યોતિકા નામની વ્યાખ્યામાં ત્રીજી પ્રતિપત્તિનો તિર્યગ્યોનિક અધિકારનો
બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૩-૨॥

॥ तृतीयोद्देशकः ॥

व्याख्यातस्तिथ्यग्नौनिकाधिकारः सम्प्रति-मनुष्याधिकार व्याख्यावसरः
तत्रेदमादिमं सूत्रम्-से किं तं मणुस्सा' इत्यादि,

मूढम्-से किं तं मणुस्सा ? मणुस्सा दुविहा पन्नत्ता तं जहा-
संमुच्छिममणुस्साय गढभवक्कंतिय मणुस्साय । से किं तं संमुच्छिम
मणुस्सा संमुच्छिम मणुस्सा एगागारा पन्नत्ता । कहि णं भंते !
संमुच्छिम मणुस्सा संमुच्छंति ? गोयमा ! अंतोमणुस्सखेत्ते
जहा-पणवणाए जाव से तं संमुच्छिममणुस्सा ॥ से किं तं
गढभवक्कंतिय मणुस्सा ? गढभवक्कंतिय मणुस्सा तिविहा पन्नत्ता,
तं जहा-कम्मभूमिगा अकम्मभूमिगा अंतरदीवगा । से किं तं
अंतरदीवगा ? अंतरदीवगा अट्ठावीसइविहा पन्नत्ता तं जहा-
एगोरुया, आभासिया, वेमाणिया णंगोलिया (१) हयकण्णो
गयकण्णो, गोकण्णो, सक्कुलिकण्णो (२) आयंसमुहो, मेढ-
मुहो, अयोमुहो, गोमुहो (३) आसमुहो, हत्थिमुहो, सीहमुहो,
वग्घमुहो (४) आसकण्णो, सीहकण्णो, अकण्णो, कण्णपाउ-
रणो (५) उक्कासुहो, मेहमुहो, विज्जुमुहो, विज्जुदंतो (६)
घणदंतो, लट्ठदंतो, गूढदंतो, सुद्धदंतो (७) ॥सू० ३३॥

छाया—अथ के ते मनुष्याः ? मनुष्या द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-संमुच्छिम
मनुष्याश्च गर्भव्युक्रान्तिकमनुष्याश्च । अथ के ते संमुच्छिममनुष्याः ? संमु-
च्छिममनुष्या एकाकाराः प्रज्ञप्ताः । कुत्र खलु भदन्त ! संमुच्छिममनुष्याः संमु-
च्छन्ति ? गौतम ! अन्तर्मनुष्यक्षेत्रे यथा प्रज्ञापनायां यावत् ते एते संमुच्छिम-
मनुष्याः । अथ के ते गर्भव्युक्रान्तिक मनुष्याः गर्भव्युक्रान्तिक मनुष्या त्रिविधाः
प्रज्ञप्ताः तद्यथा-कर्मभूमिका अकर्मभूमिका अन्तरद्वीपकाः । अथ के ते अन्तरद्वीपका
अन्तरद्वीपका अष्टाविंशतिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-एकोरुकाः, १ आमापिकाः, २
वैपाणिकाः, ३, नाहोळिकाः, ४ हयकर्णाः, ५, गजकर्णाः, ६, गोकर्णाः, ७ शक्कुळी-
कर्णाः, ८, आदर्शमुखाः, ९ मेढ (मेणो) मुखाः, १०, अयोमुखाः, ११, गोमुखाः, १२
अश्वमुखाः, १३, हस्तिमुखाः, १४, मिहमुखाः, १५, व्याघ्रमुखाः, १६, अश्वकर्णाः
१७, सिंहकर्णाः, १८, अकण्ठाः, १९, कर्णपावरणाः, २०, उक्कासुखाः, २१, मेघ-

મુખાઃ ૨૨, વિદ્યુન્મુખાઃ ૨૩ વિદ્યુદંતાઃ ૨૪, ઘનદન્તાઃ ૨૫, લઘ્વદન્તાઃ ૨૬, ગૂઢદંતાઃ ૨૭, શુદ્ધદન્તાઃ ૨૮ ॥૩૩॥

ટીકા—‘સે કિં તં મનુસ્સા’ અથ કે તે મનુષ્યાઃ, મનુષ્યાણાં કિયન્તો ભેદા इति પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—‘મણુસ્સા’ इत्यादि, ‘મણુસ્સા દુવિહા પણ્ણત્તા’ મનુષ્યા દ્વિવિધા.—દ્વિ પ્રકારકાઃ પ્રજાત્તાઃ કથિતા—इति, દ્વૈવિધ્યં દર્શયતિ—‘તં જહા’ इत्यादि, ‘તં જહા’ તથથા—‘સંમુચ્છિમમણુસ્સાય ગબ્બવકકંતિયમણુસ્સાય’ સંમૂર્છિમમનુષ્યાથ ગર્ભવ્યુક્રાન્તિકમનુષ્યાથ, તત્ર શુક્રશોણિતાદિ સન્નિપાત-વ્યતિરેકેણ જાયમાનાઃ સંમૂર્છિમાઃ શુક્રશોણિતાદિ સન્નિપાતેન જાયમાનાઃ ગર્ભજાઃ, તથા ચ—ગર્ભજાગર્ભજભેદેન મનુષ્યા દ્વિવિધા ભવન્તીતિ ભાવઃ। ‘સે કિં તં સંમુચ્છિમમણુસ્સા’ અથ કે તે સંમૂર્છિમમનુષ્યાઃ સંમૂર્છિમમનુષ્યાણાં કિયન્તો ભેદા इति પ્રશ્નઃ મગવાનાહ—‘સંમુચ્છિમ’ इत्यादि, ‘સંમુચ્છિમમણુસ્સા

તિર્યગ્યોનિક અધિકાર સમાપ્ત કર અથ સૂત્રકાર મનુષ્ય કે અધિકાર કા કથન કરતે હૈ। ‘સે કિં તં મણુસ્સા’—इत्यादि।

ટીકાર્થ—‘સે કિં તં મણુસ્સા’ હે ભદન્ત ! મનુષ્યોં કે કિતને ભેદ હૈં ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રમુ શ્રી કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! ‘મણુસ્સા દુવિહા પણ્ણત્તા’ મનુષ્યોં કે દો ભેદ હૈં ‘તં જહા’ વે હસ પ્રકાર સે હૈં—‘સંમુચ્છિમ મણુસ્સા ય ગબ્બવકકંતિય મણુસ્સા ય’ એક સંમૂર્છિમ મનુષ્ય ઓર દુસરે ગર્ભજ મનુષ્ય હનમૈં શુક્ર શોણિત આદિ સમ્બન્ધ કે વિના જો મનુષ્ય ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં વે સંમૂર્છિમ મનુષ્ય હૈ। એવં શુક્ર શોણિત આદિ કે સમ્બન્ધ સે જો જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે ગર્ભજ મનુષ્ય હૈં, ‘સે કિં તં સંમુચ્છિમ મણુસ્સા’ હે ભદન્ત ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યોં કે કિતને ભેદ હૈં ? ઉત્તર મૈં પ્રમુ શ્રી કહતે હૈં—‘સંમુચ્છિમ મણુસ્સા

તિર્યગ્યે નિક અધિકાર સમાપ્ત કરીને હવે સૂત્રકર મનુષ્યના અધિકારનું કથન કરે છે.—‘સે કિં તં મણુસ્સા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—‘સે કિં તં મણુસ્સા’ હે ભગવન્ મનુષ્યેના કેટલા ભેદો કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી ગૌતમસ્વમીને કહે છે કે ‘મણુસ્સા દુવિહા પણ્ણત્તા’ મનુષ્યો બે પ્રકારના કહ્યા છે. ‘તં જહા’ તે બે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે સંમુચ્છિમ મણુસ્સાય ગબ્બવકકંતિય મણુસ્સાય એક સંમૂર્છિમ મનુષ્ય અને બીજા ગર્ભજ મનુષ્ય આમાં શુક્ર અને શોણિતના સંબંધ વિના જે મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ સંમૂર્છિમ મનુષ્યો કહેવાય છે. અને શુક્ર શોણિતના સંબંધથી જે ઉત્પન્ન થાય છે તે ગર્ભજ મનુષ્ય કહેવાય છે. ‘સે કિં તં સંમુચ્છિમ મણુસ્સા’ હે ભગવન્ ! સંમૂર્છિમ મનુષ્યોના કેટલા ભેદો કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના

‘એગાગારા પન્નત્તા’ સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યા એકાકારાઃ-એકસ્વરૂપાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ-કથિતા
 इति संमूर्च्छिममनुष्याणां कुत्रोत्पत्तिर्भवतीति जिज्ञासु गौतमः पृच्छति-‘कहि णं’
 इत्यादि, ‘कहिणं भंते ! संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छंति’ कुत्र कस्मिन् स्थाने खलु भव-
 न्त ! संमूर्च्छिममनुष्याः संमूर्च्छन्ति-समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’
 इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अंतोमणुस्सखेत्ते’ अन्तर्मुहूर्त-
 न्तरे एव समुत्पद्यन्ते मनुष्याणामेव उच्चारणसप्तवर्णाद्यशुचिस्थानेषु अन्तर्मुहूर्त-
 कालायुष एव कालं कुर्वन्ति ‘जह पणवणाए जाव से तं संमुच्छिममणुस्सा’ यथा
 प्रज्ञापनायां कथितं यावत् ते एते संमूर्च्छिममनુष्या इति, संमूर्च्छिममनुष्याणां
 विस्तरतो निरूपणं प्रज्ञापनायाः प्रथम प्रज्ञापना पदोक्तानुमारेणैव ज्ञातव्यम्,

अत्र ‘जाव’ यावत् शब्दग्राह्याः प्रज्ञापना सूत्रस्य प्रथमपदोक्तास्तदालापकाः
 यथा-‘पणयालीसाए जोयणसयसहस्सेसु अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु पण्णरससु कम्म-

‘એગાગારા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો’ કે ભેદ નહીં હોતે હૈં-
 क्योंकि संमुच्छिम मनुष्य एक स्वरूप वाले कहे गये हैं । ‘कहि णं भंते !
 संमुच्छिम मणुस्सा संमुच्छंति’ हे भदन्त ! इन संमूर्च्छिम मनुष्यों की
 उत्पत्ति कहाँ पर होती है ? उत्तर में प्रभुश्री करते हैं-‘गोयमा ! अंतो
 मणुस्सखेत्ते’ हे गौतम ! ये संमूर्च्छिम मनुष्य मनुष्य क्षेत्र के भीतर ही
 उत्पन्न होते हैं । तथा मनुष्यों के ही मल मूत्रादिक रूप अशुचि वस्तुओं
 में ही ये उत्पन्न होते हैं और इनकी आयु केवल एक अन्तर्मुहूर्त की होती
 है ‘जहा पणवणाए जाव से तं संमुच्छिममणुस्सा’ संमुच्छिम मनुष्यों
 के सम्बन्ध में विस्तार से कथन प्रज्ञापना सूत्र के प्रथम पद में किया
 गया है अतः उसी के अनुसार यहां पर भी इनके सम्बन्ध में कथन
 समझ लेना चाहिये. यहां पर ‘यावत्’ शब्द से ग्राह्य प्रज्ञापना सूत्र

ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે સમુચ્છિમ મણુસ્સા એગાગારા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ !
 સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોના કોઈપણ ભેદ હોતા નથી. કેમકે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો એકજ
 સ્વરૂપવાળા હોવાનું કહેલ છે. ફરીથી શ્રીગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે ‘કહિણ મંતે !
 સંમુચ્છિમ મણુસ્સા સંમુચ્છંતિ’ હે ભગવન આ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોની ઉત્પત્તી
 ક્યાં થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! જ તો મણુસ્સખેત્તે’
 હે ગૌતમ ! આ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો મનુષ્ય ક્ષેત્રની અંદર જ ઉત્પન્ન થાય
 છે તથા મનુષ્યોનાજ મલ મૂત્રાદિ રૂપ અશુદ્ધ વસ્તુઓનાજ તેઓ ઉત્પન્ન થાય
 છે અને તેઓનું આયુષ્ય કેવળ એક અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે ‘જહા પણવણા
 જાવ સે તં સંમુચ્છિમણુસ્સા’ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોના સંબંધમાં પ્રજ્ઞાપનાનુત્રનાં
 વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરવા ના આવેલ છે, તેથી તે કથન પ્રમાણે અહિંયાં પણ
 તેઓના સંબંધમાં કથન સમજાવેલું લેવું લેખીએ. ‘યાવત્’ પદથી પ્રજ્ઞાપના

ભૂમીસુ તીસાણ અકમ્મભૂમીસુ છપ્પનાણ અંતરદીવેસુ ગબ્ભવવકંતિયમણુસ્સાણં
 ચેવ ઉચ્ચારેસુ વા પાસવણેસુ વા खेलेसु वा सिंघाणेसु वा वंतेसु वा
 पित्तेसु वा पूएसु वा सोणिएसु वा सुक्केसु वा सुक्कपोग्गलपरिसाडेसु वा
 विगयजीवकलेवरेसु वा थीपुरिससंनोएसु वा नगरनिद्धमणेसु वा सव्वेसु चैव
 असुइद्वाणेसु एत्थ णं संमुच्छिन्नमणुस्सा संमुच्छंति अंगुलस्स असंखेज्जइभागमे-
 ताए ओगाहणाए, असन्नीमिच्छदिट्ठी अन्नाणी सव्वાર्हि पज्जતીहि अपज्जत्तगा
 अंतोमुहुत्ताउया चैव कालं करे'ति' इति । छाया-पञ्चवत्वारिंशति योजनशत-
 सहस्रेषु अर्द्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु पञ्चदशसु कर्मभूमिषु त्रિंशति अकर्मभूमिषु षट्
 पञ्चाशति अन्तरद्वીपेषु गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याणामેव ઉચ્ચારેષુ વા પ્રસ્રવણેષુ
 વા खेलेषु सिङ्घाणेષु वा वान्तेषु वा पित्तेषु वा पूयेषु वा शोणितेषु वा शुક्रेषु
 वा शुक्रपुद्गलपरिशाटेષु वा विगत जीव कलेवरेषु वा स्त्रीपुरुषसंयोगेषु वा नगर-
 निर्धमनेषु वा सर्वेषु चैव अशुचिस्थानेषु संमूर्च्छिममनुष્યાः संमूर्च्छन्ति अङ्गुलस्य
 असंख्येयभाग मात्रयाऽवगाहनया असंज्ञिनो मिथ्यादृष्टयः अज्ञानिनः सर्वाभिः
 पर्याप्तिभिरपर्याप्तका अन्तर्मुहूर्त्तायुष्का एव कालं कुर्वन्तीति । एषामर्थच्छायागम्यः ।

કા આલાપક હસ પ્રકાર હૈ-‘પળયાલીસાણ’ હત્યાદિ । સૂત્રપાઠ કા અર્થ
 યહાં કહા જાતા હૈ-વે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય મનુષ્ય ક્ષેત્ર કે બીચ મેં પૈતા-
 લીસ લાખ યોજન વિસ્તાર વાલે અઢાઈ દ્વીપ સમુદ્રોં મેં પન્દ્રહ કર્મ
 ભૂમિયોં મેં તીસ અકર્મ ભૂમિયોં મેં, છપ્પન અન્તર દ્વીપોં મેં રહને વાલે
 ગર્ભજ મનુષ્યોં કે હી ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણ खेलसिंघाण वान्त-(वमन) पित्त
 पूय-(पीप) शोणित शुक्र तथा शुक्र पुद्गलों के परिशाट-सङ्घान-में
 मृतकलेवरों में स्त्री पुरुष के संयोग में तथा नगर के नाले (गटर) में
 इन सब अशुचिस्थानों में यहां पर अंगुल के असंख्यात वे भाग मात्र
 अवगाहना से संमूर्च्छिम मनुष्य संमूर्च्छित (उत्पन्न) होते हैं । वे

આવેલ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનો આલાપક આ પ્રમાણે છે. ‘પળયાલીસાણ’ ઈત્યાદિ.
 સૂત્રપાઠનો અર્થ અહિંયાં કહેવામાં આવે છે. તે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય મનુષ્ય
 ક્ષેત્રની મધ્યમાં ૪૫ પિસ્તાળીસ લાખ યોજનવાળા અઢાઈ દ્વીપ સમુદ્રોમાં
 પંદરકર્મભૂમિયોમાં, ત્રીસ અકર્મભૂમિયોમાં છપ્પન અંતર દ્વીપોમાં રહેવાવાળા
 ગર્ભજ મનુષ્યોના જ ઉચ્ચાર. પ્રસ્રવણ, ખેલ સિંઘાણ વાન્ત (વમન-ઉલટી પિત્ત
 પૂય (પીપ) શોણિત, (લોહી) શુક્ર-વીર્ય તથા શુક્રપુદ્ગલોના પરિશાટ સઢામાં
 મરેલા કલેવરો કહેતાં શરીરોમાં, સ્ત્રી પુરુષના સંયોગમાં તથા નગરના નાળા
 (ગટર)માં આ બધા અશુચિસ્થાનોમાં આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગ માત્ર અવ-
 ગાહનાથી સંમૂર્ચ્છિત (ઉત્પન્ન) થાય છે તેઓ. અસંજ્ઞી, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અજ્ઞાની,

સમપ્રતિ-ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક મનુષ્યપ્રતિપાદનાર્થમાહ-‘સે કિં તં’ इत्यादि, ‘સે કિં તં ગર્ભવવ્રકંતિય મણુસ્તા’ અથ કે તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાઃ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણાં કિયન્તો મેદા इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગર્ભવવ્રકંતિય’ इत्यादि, ‘ગર્ભવવ્રકંતિયમણુસ્તા તિવિહા પન્નતા’ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યા સ્ત્રિવિધા સ્ત્રિપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞતાઃ-કથિતાઃ, તત્ર ત્રીદિધ્યં દર્શયતિ-‘તં જહા’ इत्यादि, ‘તં જહા’ તચ્ચથા-‘કર્મભૂમિગા અકર્મભૂમિગા અંતરદીવગા’ કર્મભૂમિકાઃ કર્મભૂમિષુ મરતૈરવતાદિ પંચદશસુ કર્મભૂમિષુ જાયમાનાઃ કર્મભૂમિકાઃ, એવમકર્મ ભૂમિષુ-હૈમવતાદિ ત્રિશદ્વિધાસુ મોગભૂમિષુ જાતા અકર્મભૂમિકાઃ, અન્તરદ્વીપકાઃ લવણ-સમુદ્રમધ્યેઽન્તરેઽન્તરે દ્વીપા इति અન્તરદ્વીપાઃ, અન્તરદ્વીપેષુ પદ્મશ્ચાશતસંખ્યકેષુ

અસંજ્ઞી મિથ્યાદૃષ્ટિ અજ્ઞાની ઓર સમી પાંચોં પર્યાપ્તિયોં સં અપર્યાપ્ત હોતે હૈં વે અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી આયુ મેં હી કાલ કર જાતે હૈં ।

‘સેત્ત સંમુચ્છિમ મણુસ્તા’ યે સમૂચ્છિમ મનુષ્ય હૈ ।

ગર્ભજ મનુષ્યોં કા વિવેચન-‘સે કિં તં ગર્ભવવ્રકંતિય મણુસ્તા’ હે મદન્ત ! ગર્ભજ મનુષ્યોં કે કિતને મેદ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! ‘ગર્ભવવ્રકંતિયમણુસ્તા તિવિહા પણ્ણતા’ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-ગર્ભજમનુષ્યોં કે ત્રીન મેદ હૈં । ‘તં જહા’ વે મેદ હસ પ્રકાર સે હૈં-‘કર્મ-ભૂમિગા, અકર્મભૂમિગા, અંતરદીવગા’ કર્મભૂમિક, અકર્મભૂમિક ઓર અન્તરદ્વીપક હનમેં જો કર્મભૂમિયોં મેં-મરત એરવતાદિ પન્દ્રહ ક્ષેત્રોં મેં-ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે કર્મભૂમિક હૈં, હૈમવત આદિ ત્રીસ અકર્મભૂમિયોં મેં જો ઉત્પન્ન હોતે હૈં-વે અકર્મભૂમિક કહલાતે હૈં । દો લાગ્વ યોજન કે વિસ્તાર વા લવણસમુદ્ર કે ખીતર ખીતર જો દ્વીપ હૈં, વે અન્તર દ્વીપ હૈં-હન છપાન અન્તરદ્વીપોં મેં જો ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે અન્તર દ્વીપક મનુષ્ય હૈં ।

અને બધી પાચે પર્યાપ્તિયોથી અપર્યાપ્ત હોય છે આ અંતર્મુહૂર્તના આયુષ્યમાંજ કાલ કરે છે ‘સેત્ત સંમુચ્છિમમણુસ્તા’ આ સમૂચ્છિમ મનુષ્યોનું નિરૂપણ કહ્યું છે.

હવે ગર્ભજ મનુષ્યોનું નિરૂપણ કવામાં આવે છે ‘સે કિં તં ગર્ભવવ્રકંતિય મણુસ્તા’ હે ભગવન્ ગર્ભજ મનુષ્યોના કેટલા ભેદ કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! ‘ગર્ભવવ્રકંતિય મણુસ્તા તિવિહા પણ્ણતા’ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-ગર્ભજ મનુષ્યોના ત્રણ ભેદો કહ્યા છે, ‘તં જહા’ તે ભેદો આ પ્રમાણે છે ‘કર્મભૂમિગા, અકર્મભૂમિગા, અંતરદીવગા’ કર્મભૂમિક અકર્મભૂમિક, અને અંતરદ્વીપજ, આમાં જેઓ કર્મભૂમિયોના એટલે કે ભરત, એરવત, વિગેરે પદ્મરૂપે માં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ કર્મભૂમિક કહેવાય મેં જે લાખ યોજનના વિસ્તારવાળા લવણ સમુદ્રની અંદર અંદર જે દ્વીપ છે, તે અંતરદ્વીપ છે આ છપ્પત અંતરદ્વીપોમાં જેઓ ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ અંતરદ્વીપક મનુષ્યો છે.

મવા આન્તરદ્વીપકા इति । एतेषु त्रिषु मनुष्येषु आन्तरद्वीपकमनुष्यभेदान्
 ज्ञातुं प्रश्नयन्नह-‘से किं तं’ इत्यादि, ‘से किं तं अंतरदीवगा’ अथ के ते
 आन्तरद्वीपकाः ? आन्तरद्वीपकानां कियन्तो भेदा इति प्रश्नः, भगवानाह-‘अंतर-
 दीवगा अट्ठावीसइ विहा’ इत्यादि, ‘अंतरदीवगा अट्ठावीसइ विहा पन्नत्ता’ आन्तर-
 द्वीपका अष्टाविंशति विनाः-अष्टाविंशति प्रकारकाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः ‘तं जहा’
 तद्यथा-तेषां नामानि यथा-एकोरुकाः, १ अमाषिकाः, २, वैपाणिकाः, ३, नाङ्ग-
 लिकाः, ४, हयकर्णाः, ५, गजकर्णाः, ६, गोकर्णाः, ७ शङ्कुलीकर्णाः, ८, आदर्शमुखाः, ९
 मेढ्र ‘मेष’ मुखाः, १०, अयोमुखाः, ११, गोमुखाः, १२, अश्वमुखाः, १३, हस्ति-
 मुखाः, १४, सिंहमुखाः, १५, व्याघ्रमुखाः, १६, अश्वकर्णाः, १७, सिंहकर्णाः, १८,
 अकर्णाः, १९, कर्णप्रावरणाः, २०, उल्कामुखाः, २१, मेघमुखाः, २२, विद्युन्मुखाः, २३
 विद्युदन्ताः, २४, घनदन्ताः, २५, लष्टदन्ताः, २६, गूढदन्ताः, २७, शुद्धदन्ताः, २८ इति ।

इनमें प्रथम अन्तर द्वीप के मनुष्यों का कथन करते हैं-‘से किं तं
 अंतरदीवगा’ हे भइन्त ! अन्तरद्वीपक मनुष्यों के कितने भेद हैं ? इसके
 उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘अंतर दीवगा अट्ठावीसइविहा’ हे गौतम !
 अन्तर द्वीपक मनुष्यों के अठाईस भेद हैं ‘तं जहा’ वे भेद इस प्रकार
 से हैं-‘एगोरुया’ इत्यादि । एकोरुक १ ‘आआषिक, २, वैपाणिक, (वैशा-
 लिक) ३, नाङ्गोलिक ४, हयकर्णक ५, गजकर्णक ६, गोकर्णक ७, शङ्कु-
 लीकर्णक ८, आदर्शमुख ९, मेढ्र-मेषमुख १० अयोमुख ११, गोमुख १२
 अश्वमुख १३, हस्तिमुख १४, सिंह मुख १५, व्याघ्रमुख १६, अश्वकर्ण १७,
 सिंहकर्ण १८, अकर्ण १९, कर्णप्रावरण २०, उल्कामुख २१, मेघमुख २२,
 विद्यु मुख २३, विद्युदन्त २४, घनदन्त २५ लष्टदन्त २६, गूढदन्त २७, और

આમાં પહેલાં અંતર દ્વીપના મનુષ્યોનું કથન કરવામાં આવે છે તેમાં
 ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે ‘સે કિં તં અંતરદીવગા’ હે ભગવન
 અંતરદ્વીપના મનુષ્યોના કેટલા ભેદ કહ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી
 ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘અંતરદીવગા અટ્ઠાવીસઈવિહા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ !
 અંતર દ્વીપના મનુષ્યોના ૨૮ અઠ્યાવીસ ભેદો કહ્યા છે. ‘તં જહા’ તે
 અઠ્યાવીસ ભેદો આ પ્રમાણે છે. ‘એગોરુયા’ इत्यादि એકોરુક ૧, આઆષિક ૨,
 વૈપાણિક ૩, નાંગોલિક ૪, હયકર્ણક ૫, ગજકર્ણક ૬, ગોકર્ણક ૭, શંકુલી
 કર્ણક ૮, આદર્શમુખ ૯, મેદ્ર-મેષમુખ ૧૦, અયોમુખ ૧૧, ગોમુખ ૧૨,
 હસ્તિમુખ ૧૪, સિંહમુખ ૧૫, વ્યાઘ્રમુખ ૧૬, અશ્વકર્ણ ૧૭, સિંહકર્ણ
 ૧૮, અકર્ણ ૧૯, કર્ણપ્રાવરણ ૨૦, ઉલ્કા મુખ ૨૧, મેઘમુખ ૨૨, વિદ્યુન્મુખ ૨૩,
 વિદ્યુદન્ત ૨૪, ઘનદન્ત ૨૫, લષ્ટદન્ત ૨૬, ગૂઢદન્ત ૨૭, અને શુદ્ધદન્ત ૨૮,

એતેઽષ્ટાવિંશતિરન્તરદ્વીપકા યાદૃશા એવં યાવત્પમાણા યાવદપાન્તરાલયન્તઃ
યન્નામાનો હિમવત્પર્વત પૂર્વાપરદિગ્વ્યવસ્થિતાઃ સન્તિ, તાદૃશા એવ તાવત્પમાણા-
સ્તાવદપાન્તરાલયન્તસ્તન્નામાન એવ શિખરિપર્વત પૂર્વાપરદિગ્વ્યવસ્થિતા અન્યેઽપિ
અષ્ટાવિંશતિરન્તરદ્વીપાઃ સન્તીતિ મિલિત્વા સર્વે પટ્ પચ્ચાશદન્તર દ્વીપા ઇતિ કથ્યન્તે
કિન્ત્વત્ર સૂત્રોઽત્યન્તસદશતયા વ્યક્તિ ભેદમનપેક્ષ્યાઽષ્ટાવિંશતિ વિધા એવ આન્તર-
દ્વીપા વિવક્ષિતા ઇતિ । તત્ર જાતા મનુષ્યા અપિ એકોરુકાદયઃ અષ્ટાવિંશતિવિધાઃ
પ્રોક્તાઃ 'તાસ્થપાત્તદ્વ્યવદેશઃ' ઇતિ ન્યાયાત્, યથા પચ્ચાલદેશનિવાસિનઃ
પુરુષાઃ પાચ્ચાલા ઇતિ ।

એતે અષ્ટાવિંશતિરન્તરદ્વીપાઃ ચતુર્ભિર્વિભજ્યન્તે, તતથતુષ્ટયં ચતુષ્ટયં કૃત્વા સપ્ત
ચતુષ્કાણિ ભવન્તિ, તાનિ ચ પ્રત્યેકં સ્વસ્વક્ષેત્રે સમપમાણાનિ ભવન્તિ, તાનિ સપ્ત
યથા-એકોરુકાદયશ્ચત્વારઃ પ્રથમં ચતુષ્કમ્ ૧, હૃલ્કર્ણાદયશ્ચત્વારો દ્વિતીયં ચતુ-
ષ્કમ્ ૨ । આદર્શમુલાદયશ્ચત્વાર સ્તૃતીયં ચતુષ્કમ્ ૩ । અશ્વમુલાદયશ્ચત્વાર ચતુર્થ

શુદ્ધદન્તર૮, સૂત્રોક્ત યે અઠાઈસ દ્વીપ જિસ પ્રકાર કે જિતને પ્રમાણ
કે જિતને અપાન્તરાલ વાલે ઔર જિસ નામ કે હિમવાન પર્વત કે પૂર્વ
પશ્ચિમદિશા મેં હૈં ઉસી પ્રકાર કે ઉતને હી પ્રમાણ વાલે ઉતને હી અપા-
ન્તરાલ વાલે ઔર ઉસી નામ કે શિખરી પર્વત કે પૂર્વ પશ્ચિમદિશા મેં
દૂસરે બી અઠાઈસ અન્તર દ્વીપ ફિર હૈં, યે સબ મિલકર હપ્પન અન્તર
દ્વીપ કહલાતે હૈં । કિન્તુ હસ સૂત્ર મેં હનકી અત્યન્ત સદશતા કે કારણ
વ્યક્તિ ભેદ કો ન માનકર અઠાઈસ પ્રકાર કે હી અન્તર દ્વીપોં કી
વિવક્ષા કી ગઈ હૈ ।

એકોરુક આદિ નામ વાલે દ્વીપ હૈં મનુષ્ય નહીં પરન્તુ ડન દ્વીપોં મેં
રહને વાલે હોને કે કારણ 'તાસ્થપાત્તદ્વ્યવદેશઃ' હસ માન્યતાનુસાર

સૂત્રમાં કહેલા આ અડધાવીસ ૨૮ દ્વીપો જે પ્રમાણેના જેટલા પ્રમાણના
અપાન્તરાલવાળા અને જે નામના હિમવાન પર્વતના પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં
છે, એજ પ્રકારના જેટલાજ પ્રમાણવાળા જેટલાજ અપાન્તરાલવાળા અને એજ
નામના શિખરી પર્વતની પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં બીજા પછી ૨૮ અડધાવીસ
અંતરદ્વીપો ફરીથી કહેલા છે આ બધા મળીને કુલ ૫૬ હપ્પન અંતરદ્વીપો કહે-
વામાં આવે છે પરંતુ આ સૂત્રમાં તેઓની અત્યંત સમાનતા ને કારણે જાણીતે
ન માનતાં અડધાવીસ પ્રકારના જ અંતરદ્વીપોની વિવસ્થા કરવામાં આવી છે

એકોરુક નામવાળા દ્વીપો છે. મનુષ્યો એ નામવાળા હોવા નહીં પરંતુ
તે દ્વીપોમાં રહેનારા હોવાને કારણે 'તાસ્થપાત્તદ્વ્યવદેશઃ' આ માન્યતા

ચતુષ્કમ્ ૪ । અશ્વઋણીદયશ્ચત્વારઃ પશ્ચયં ચતુષ્કમ્ ૫ । ઉલ્કામુલાદયશ્ચત્વારઃ
પષ્ટં ચતુષ્કમ્ ૬ । ઘનદન્તાદયશ્ચત્વારઃ સપ્તમં ચતુષ્કમ્ ૭ । इति सप्त चतुष्काणि
मिलित्वाऽष्टाविंशतिरन्तरद्वीपाः सन्तीति ॥ सू० ३३ ॥

અથ દાક્ષિણાત્યૈકોરુકમનુષ્યાણામેકોરુકદ્વીપં પિપૃચ્છિષુરિદમાહ-‘કહિણં
મંતે’ इत्यादि,

મૂલમ્-કહિણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં ઇગોરુય મણુસ્સાસં
ઇગોરુય દીવે ણામં દીવે પળ્લસે ? ગોયમા ! જંબુદીવે દીવે મંદ-
સ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણેણં ચુલ્લહિમવંતસ્સ વાસહરપવ્વયસ્સ
ઉત્તરપુરત્થિમિલ્લાઓ શ્વરિમંતાઓ લવણસમુદ્ધં તિન્નિ જોયણ-
સયાઈ ઓગાહિત્તા એત્થણં દાહિણિલ્લાણં ઇગોરુય મણુસ્સાણં
ઇગોરુય દીવે ણામં દીવે પળ્લસે, તિન્નિ જોયણસયાઈ આયામ-
વિક્ખંભેણં, નચ્ચ ઇગૂળપળ્લ જોયણસયાઈ કિંચિ વિસેસેણં પરિ-
વેલ્લેણં, ઇગાએ પડમવરવેદ્યાએ એગેણં ચ વળસંડેણં સવ્વઓ
સમંતા સંપરિક્ખિત્તે । સા ણં પડમવરવેદ્યા અટ્ટ જોયણાઈ
ઉટ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં, પંચ ધણુસયાઈ વિક્ખંભેણં, ઇગોરુયં દીવં સમંતા
પરિક્ખેવેણં પન્નત્તા । તીસેણં પડમવરવેદ્યાએ અયમેયારુવે
વળ્ણાવાસે પન્નત્તે, તં જહા-વડ્ડિરામયા નિમ્મા એવં વેદ્યા
વળ્ણઓ જહા રાયપસેણઈએ તહા માણિયવ્વો ॥ સાણં પડમવર-
વેદ્યા એગેણં વળસંડેણં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ખિત્તા । સે ણં
વળસંડે દેસૂણાઈ દો જોયણાઈ ચક્કવાલવિક્ખંભેણં વેદ્યા-
સમેણં પરિક્ખેવેણં પળ્લસે, સે ણં વળસંડે કિળ્હે કિળ્હામાસે,
એવં જહા-રાયપસેણઈએ વળસંડે વળ્ણઓ તહેવ નિરવસેસં

વહાં કે મનુષ્યોં' का नाम भी एकोरुक आदि कह दिया गया है जिम
प्रकार पंचाल आदि देश वासी पुरुष को पञ्चाल शब्द से व्यवहार में
कह दिया जाता है ॥ सूत्र ३३ ॥

પ્રમાણે ત્યાંના મનુષ્યોના નામો પણ એકોરુક વિગેરે પ્રકારથી કહ્યા છે. જેમ
પંચાલ વિગેરે દેશમાં રહેવાવાળા પુરુષને વ્યવહારમાં પાંચાલ વિગેરે પ્રકારથી
કહેવામાં આવે છે. તે જ પ્રમાણેનું આ કથન છે. ॥ સૂ. ૩૩ ॥

भाणियव्वं, तणाणयवणगंधफामो, सहोतणाणं, वावीओ
उप्पायपव्वया पुढवीसिलपट्टगाय भाणियव्वा जाव तत्थ णं वहवे
वाणमंतरा देवा य देवीओ य आसयंति जाव विहरंति ।सू० ३३।

छाया-कुत्र खलु भदन्त दाक्षिणात्यानाम् एकोरुकमनुष्याणाम् एकोरुक-
द्वीपको नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणे
श्रुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्योत्तरपौरस्त्यात् चरमान्तात् लवणसमुद्रं त्रीणि
योजनशतानि अवगाह्य अत्र खलु दाक्षिणात्यानामेकोरुकमनुष्याणाम् एकोरुक-
द्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः त्रीणि योजनशतानि आयामविष्कम्भेण, नवएकोन पञ्चा-
शानि किञ्चिद्विशेषेण परिक्षेपेण, एकया पद्मवरवेदिकया एकेन च वनपण्डेन
सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः । सा खलु पद्मवरवेदिका अष्टयोजनानि ऊर्ध्वमुच्च-
त्वेन पञ्चधनुः शतानि विष्कम्भेण एकोरुकद्वीपं समन्तात् परिक्षेपेण प्रज्ञप्ता ।
तस्याः खलु पद्मवरवेदिकाया अयमेतद्द्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा वज्रमयी-
नेमिः, एवं वेदिकावर्णको यथा राजमशनीये तथा भणितव्यः । सा खलु पद्मवर-
वेदिका एकेन वनपण्डेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ता । तत् खलु वनपण्डं,
देशोने द्वे योजने चक्रवालविष्कम्भेण वेदिकासमेन परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम् । तत् खलु
वनखण्डं कृष्णं कृष्णावभासम्, एवं यथा राजमशनीये वनपण्डकवर्णकं स्तथैव
निरवशेषं भणितव्यः । तूणागश्च वर्गनन्वसःशः, शब्द स्तूणानां वाप्यः, उपपात-
पर्वताः पृथिवीशिलापट्टकाश्च भणितव्याः यावत् तत्र खलु वहवो वानव्यन्तरा-
देवाश्च देव्यश्च आसते यावद्विहरन्ति ॥मू० ३३॥

टीका—‘कहि णं भंते’ कुत्र-कस्मिन् स्थाने भदन्त ! ‘दाहिणिल्लाणं एगो-
रुपमणुस्साणं’ दाक्षिणात्यानाम् एकोरुकमनुष्याणाम् इह एकोरुकादयो मनुष्याः
शिखरि पर्वतेऽपि विद्यन्ते, ते च मेरोरुत्तरदिग्वर्त्तिन इति तदव्यवच्छेदार्थं दाक्षि-

अथ दक्षिण दिशा के एकोरुक मनुष्यों के एकोरुक द्वीप के विषय में
कहते हैं—‘कहि णं भंते ! दाहिणिल्लाणं एगोरुप मणुस्सा णं इत्यादि

टीकार्थ-श्रीगौतम ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—‘कहि णं भंते ! दाहि-
णिल्लाणं एगोरुपमणुस्साणं एगोरुपदीवे णमं दीवे पत्तत्ते’ हे भदन्त !

इये दक्षिण दिशान्तरे ३३ मनुष्योक्त द्वीपनाम वनपण्ड
कहेवानां आवे छे ‘कहिणं भंते ! दाहिणिल्लाणं एगोरुप मणुस्सा णं’ इत्यादि
टीकार्थ-श्रीगौतमस्वामीने प्रभुजीने ऐतुं पूछ्युं है कहि णं भंते !
दाहिणिल्लाणं एगोरुपमणुस्साणं एगोरुपदीवे णमं दीवे पत्तत्ते’ हे भदन्त !
जी० ६३

પરિક્ષેપેણ-પરિવેષ્ટનેન મજ્જપ્તા સા પદ્મવરવેદિકા ! 'તીસે ણં પડમવરવેદ્યા' તસ્યાઃ સ્વલ્પ પદ્મવરવેદિકાયાઃ 'અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પન્નત્તે' અયમેતાવદ્રૂપો વર્ણાવાસઃ મજ્જપ્તઃ-કથિતઃ 'તં જહા' તથથા 'વહ્રામયા' વજ્રમયી 'નિમ્મા' નેમિઃ-પરિધિઃ 'એવં વેદ્યા વણ્ણઓ જહા-રાયપસેણઈં તહા માણિયવ્વો' એવમ્-ઉક્તમકારેણ વેદિકાયાઃ-પદ્મવરવેદિકાયાઃ વર્ણકો-વર્ણનં યથા રાજમશનીયે કૃત સ્તથૈવ મણિતવ્યઃ ।

‘સા ણં પડમવરવેદિયા’ સા સ્વલ્પ પદ્મવરવેદિકા ‘એગેઠં વણસંડેઠં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ખિત્તા’ એકેન વનવણ્ડેન સર્વતઃ સમન્તાત્ ચતુર્દિશુ સંપરિક્ષિપ્તા-પરિવેષ્ટિતા । ‘સે ણં વણસંડે દેસૂણાં દો જોયણાં ચક્કવાલવિક્ખંભેણ વેદ્યા-સમેણ પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તે’ સ સ્વલ્પ વનવણ્ડઃ દેશોને દ્વે યોજને ચક્કવાલવિક્ક-

ધનુષ કી ચૌડી હૈ યહ એકોરુક દ્વીપ કો ચારોં અર સે ઘેરી હુઈ હૈ । ‘તીસે ણં પડમવર વેદિયા’ હસ પદ્મવર વેદિકા કા ‘અયમેયારૂવે વણ્ણા વાસે’ વર્ણાવાસ-વર્ણન-હસ પ્રકાર સે હૈ-‘તં જહા’-જૈસે-‘વહ્રામયા નિમ્મા’ નેમિ નીવ વજ્રરત્ન કી બની હૈ ‘એવં વેદ્યા વણ્ણઓ જહા રાય પસેણઈં તહા માણિયવ્વો’ હસ વર્ણન કે સમ્બન્ધ મેં કથન ‘રાય-પસેણી’ સૂત્ર મેં હૈ અતઃ જૈસા હસકા વર્ણન વહાં ક્રિયા ગયા હૈ-વૈસા હી વહ સવ યહાં પર મી હનકા વર્ણન કર લેના ચાહિયે ।

‘સા ણં પડમવર વેદિયા એગેઠં વણસંડેઠં સવ્વઓ સમંતા સંપરિક્ખિત્તા’ હસ પદ્મવર વેદિકા કે ચારોં ઓર એક વનવણ્ડ હૈ ‘સે ણં વણસંડે દેસૂણાં દો જોયણાં ચક્કવાલવિક્ખંભે ણં વેદિયા સમેણં પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તે’ યહ વનવણ્ડ દેશકુલ કુલ કમ-દો યોજન

વેદિકાની ઉચ્ચાઈ આઠ યોજનની છે. અને તેની પહોળાઈ પાંચસો ધનુષની છે. ‘એગોરુય દીવં’ સમતા પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તા’ આ પદ્મવર વેદિકા એકેઠાક દ્વીપને આરે બાબુથી ઘેરીને રહેલી છે. ‘તીસેણં પડમવરવેદિયા’ આ પદ્મવર વેદિકાનું ‘અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે’ વર્ણાવાસ-વર્ણન આ પ્રમાણે છે ‘તં જહા’ જેમકે ‘વહ્રામયા નિમ્મા’ નેમિ પરિધિ વજ્રમય બનેલી છે. ‘એવં વેદ્યા વણ્ણઓ જહા રાયપસેણઈં તહા માણિયવ્વો’ આના વર્ણન સંબંધમાં ‘રાજપ્રશ્નીય’ સૂત્રમાં જે પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં પણ સમજી લેવું જોઈએ.

‘સા ણં પડમવરવેદિયા એગેઠં વણસંડેઠં સમંતા સંપરિક્ખિત્તા’ આ પદ્મવર વેદિકાની આરે બાબુ એક વનવણ્ડ આવેલું છે. ‘સે ણં વણસંડે દેસૂણાં દો જોયણાં ચક્કવાલવિક્ખંભેણં વેદિયા સમેણં પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તે’ આ વન

મ્મેણ વેદિકા સમેન-વેદિકા તુલ્યેન પરિક્ષેપેણ મજ્જતઃ । ‘સેળં વળસંડે કિળ્હે કિળ્હોમાસે’ સંઘ વળવળડઃ કુળ્ળઃ કુળ્ળાવમાસઃ, ‘એવં જહા રાયપસેળઈં વળસંડવળ્ળઓ’ એવં યથા રાજપ્રશ્નીયે વળવળડવર્ણકઃ ‘તદેવ નિરવસેસં માળિયવ્વં’ તથૈવ નિરવશેષં મળિતવ્વઃ ‘તળાળય વળ્ળ ગંધ ફાસો, સદો તળાળ વાવીઓ’ તુળાનાશ્ચ વર્ણગન્ધસ્પર્શઃ, શબ્દ સ્તુળાનામ્, અત્ર તુળાનાં શબ્દો વાચ્યઃ અન્યત્ર-‘વળસંડ વળ્ળઓ તળ સદ વિહૂળો નેવવ્વો’ इति दर्शते । तथा-वाच्यः ‘उपपाय पव्वया’ उपपातपर्वताः ‘पुढवीसिलापट्टगाय’ पृथिवीशिला-पट्टकाश्च ‘माणियव्वा’ मणितव्वाः कियत्पर्यन्तमित्याह-‘जाव’ इत्यादि, ‘जाव तत्थ णं

કી ગોળાકાર ચૌડાઈ ઘાલા હૈ । ઓર હસકી પરિધિ કા વિસ્તાર વેદિકા કે વરાયર હૈ । ‘સે ણં વળસંડે કિળ્હોમાસે એવં જહા રાયપસેળઈં વળસંડવળ્ળઓ તદેવ નિરવસેસં માળિયવ્વ’ યઃ વળ વળડ વહુત અધિક ઘન હોને કે કારણ કાલા દિશ્વતા હૈ ઓર પ્રકાશ મી હસસે કાલા હી નિકલતા હૈ । હસકા હસ પ્રકાર કા વર્ણન રાયપસેળી સૂત્ર મેં કિયા ગયા હૈ-સો વહ સવ વર્ણન યહાં પર મી કહ લેના ચાહિયે. ‘તાળાળ ય વળ્ળગંધફાસોસદો તળાળં, વાવીઓ ઉપ્પાય પવ્વયા પુઢવિ-સિલા પટ્ટગાય માળિયવ્વા જાવ તત્થ ણં વહે દેવાય દેવીઓ ય આસ-યંતિ જાવ વિહરંતિ’ યહાં કે તુળોં કા વર્ણ, ગન્ધ, સ્પર્શ ઓર તુળોં કા શબ્દ હન સવ કા તથા વાપિકાઓં કા ઓર ઉપપાત પર્વતોં કા ઓર પૃથિવી શિલા પટ્ટોં કા જો કિ યહાં પર વર્તમાન હૈ વહ સવ વર્ણન મી કર લેના ચાહિયે યાવત્ યહાં અનેક વાનવપન્તર દેવી એવં દેવતાં

પંડ દેશકુત, ઠંઠક કમ એ થોજનના ગોળાકાર પહોળાઈ વાળુ છે અને તેની પરિધિનો વિસ્તાર વેદિકાની બરાબર છે. ‘સે ણ વળસંડે કિળ્હે કિળ્હોમાસે એવં જહા રાયપસેળઈં વળસંડવળ્ળઓ તદેવ નિરવસેસં માળિયવ્વ’ આ વળવળડ વળ્ળ ગાડ ઉડુ ડોવાના કારણે કાળુ દેખાય છે અને તેનો પ્રકાર પહુ ગાળે નીકળે છે તેનુ આ પ્રકારનું વર્ણન રાજપ્રશ્નીય સૂત્રના કવચ ના અધિક છે. તે એ બધુ ત્યાનુ વર્ણન અહિયાં પહુ સમજાવેલું ‘તળાળ ય વળ્ળ ગંધ ફાસો સદો તળાળ વાવીઓ વહેવે દેવાય દેવીઓ ય આસયંતિ જાવ વિહરંતિ’ અહિયાં તુળોં ના વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ અને તુળોંના શબ્દ આ બધાનુ અને વાવડિયેનુ અને ઉપપાત પર્વતેનુ અને પૃથ્વી શિલા પટ્ટકોનુ કે એ અહિયાં વર્ણન ન છે. એ બધાનું વર્ણનપહુ કરી લેલું મોળેલે. યાવત્ અહિયાં અનેક વાનવપન્તર દેવ

बहवे वाणमंतरा देवाय देवीयो य आसयंति जाव विहरंति' यावत् तत्र बहवो वानव्यन्तरदेवाश्च देव्यश्चासते यावद्विहरन्ति, अत्र यादत्पदेन—'सयंति चिद्वन्ति निसीयंति तुयद्वन्ति हसन्ति रमन्ति ललन्ति कीलन्ति मोहन्ति पुरा पौराणानां— सुपरिक्रान्तानां शुभानां कडाणां कम्मानां कल्लाणां फलवित्तिविसेसं पच्चणुवभव- माणा' इति संग्राहम्.

छाया-शेरते विष्ठन्ति निषीदन्ति त्वग्धत्तयन्ति हसन्ति रमन्ते ललन्ति क्रीडन्ति मुह्यन्ति मोहयन्ति पुरा पौराणानां सुचीर्णानां सुपरिक्रान्तानां शुभानां कृतानां कर्मणां कल्याणं फलवृत्तिविशेषं मत्त्यनुभवन्तः, विहरन्तीति सम्बन्धः । तत्र पद्मवरवेदिका वर्णनं वनषण्डवर्णनं मणितृणानां वर्णादिवर्णनम् उत्पात पर्वतानां पृथिवीशिलापट्टकानां च वर्णनं राजप्रश्नीयसूत्रे सर्वं विलोकनीयमिति । ३३।

મૂલ્ય-एगोरुय दीवस्स णं भंते ! दीवस्स केरिस्सए आगार भावपडोयारे पन्नत्ते ? गोयसा ! एगोरुयदीवस्स णं दीवस्स अंतोबहुसमरमणिजे भूमिभागे पन्नत्ते, से जहा-णामए आलिंग पुक्खरेइ वा एवं सयणिजे भाणियव्वे जाव पुढवी सिलापट्ट- गंसि तत्थ णं बहवे एगोरुयदीवया मणुस्सा य मणुस्सीओ य आसयंति जाव विहरंति एगोरुयदीवेणं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे उदालगा कोदालगा कतमाला णयमाला

उठते बैठते हैं, इत्यादि । इस तरह 'आसयंति' इस अन्तिम पद तक व्यन्तर देव और देवियों का वर्णन यहां पर किया गया है सो वह सब वर्णन यहां पर कर लेना चाहिये तात्पर्य यही है कि पद्मवर वेदिका का वर्णन और वनषण्ड का वर्णन जैसा आगे जम्बूद्वीप की जगति के ऊपर की पद्मवर वेदिका और वनषण्ड का वर्णन आने वाला है अतः वहीं से यह जानने में आजायगा ॥ सूत्र-३३॥

અને દેવીયો ક્રીડા કરવા આવે છે ઉઠે બેસે છે. ઇત્યાદિ. આ રીતે 'આસયતિ' આ છેલ્લા પદ સુધી વ્યન્તર દેવ અને દેવીયોનું વર્ણન અહિયાં કરવામાં આવેલ છે તે તે બધુંજ વર્ણન અહિયાં કરી લેવું જોઈએ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પદ્મવર વેદિકાનું વર્ણન અને વનષંડનું વર્ણન જેમ આગળ જ'ખૂ- દ્વીપની ઉપરની પદ્મવર વેદિકા અને વનષંડનું વર્ણન આવવાનું છે. તે પ્રમાણે ત્યાંતા તે વર્ણન પ્રકરણથી આ સંગ્રહવામાં આવી જશે. ॥ સૂ. ૩૩ ॥

णट्टमाला सिंगमाला संखमाला दंतमाला सेलमालगा णाम
दुमगणा पन्नत्ता समणाउसो ? कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला
मूलमंतो कंदमंतो जाव बीयमंतो पत्तेहिय पुप्फेहिय अच्छण
परिच्छण्णा सीरीए अईव अईव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा
चिट्ठंति एगोरुयदीवेणं दीवे रुक्खा बहवे हेरुयालवणा मेरुया-
लवणा मेरुयालवणा सेरुयालवणा सालवणा सत्तवण्णवणापूय-
फलिवणा खज्जूरिवणा णालिपरिवणा कुसविकुस विसुद्ध जाव
चिट्ठंति, एगोरुय दीवेणं तत्थर बहवे तिलयालवया नग्गोहा
जाव रायरुक्खा णंदिरुक्खा कुसविकुस विसुद्धरुक्खमूला चिट्ठंति ।
एगोरुय दीवेणं तत्थ बहुओ पउमलयाओ जाव सामलताओ
णिच्चं कुसुमियाओ एवं लया वण्णओ जहा उववाइए जाव
पडिरुवा । एगोरुय दीवेणं तत्थर बहवे सेरिया गुम्मा जाव
महाजाइगुम्मा ते णं गुम्मा दसद्धवण्णं कुसुमं कुसुमंति विधूय-
ग्गसाहा जे ण वाय विधूयग्गसाला, एगूरुयदीवस्स बहुमम-
रमणिज्जभूमिभागं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेति, एगोरुय
दीवेणं तत्थर बहुओ वणराईओ पन्नत्ताओ, ताओ णं वणरा-
इओ किण्हाओ किण्होभासाओ जाव रम्माओ महामेहणि-
उरुंवभूयाओ जाव महइं गंधद्धणिं मुयंतीओ पासादीयाओ४ ।
एगोरुयदीवे तत्थर बहवे मत्तंगा णाम दुमगणा पन्नत्ता समणा-
उसो ! जहा से चंदप्पम मणिंसिलागवर सीधुपवरवारुगी सुजा-
यपत्तपुप्फफलचोयणिजाससारवहुदव्वजुत्ति संभारकाल संधि-
यासवा महुमेरगरिट्ठाभटुद्धजाइय पत्तन्न सेल्लगसयाउ खज्जुर-
मुदिया सारका विसायण सुपक्क खोयरसवर सुरावण्णरसगंध-
फरिसजुत्तवलवीरिय परिणामा मज्जविहित्थ बहुप्पगारा तदेवं

ते सत्तंगया वि दुमगणा अणेग बहुविविह वीससा परिणयाए
 मज्जविहीए उववेया फलेहिं पुण्णा वीसट्ठंति कुसविकुस विसुद्ध-
 रुक्खमूला जाव विसट्ठंति १। एगोरुए दीवे तत्थ तत्थ बहवो
 भिंगंगया णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो ! जहा से वारग
 घडगकरगकलसककरिपायकंचणिया उदंकवद्धणिसु पइट्ठग-
 पारी च सकभिंणार करोडिया सरगपत्तीथालमल्लग चवलिय-
 दगवारकविचित्तवट्ठक मणिवट्ठक सुत्ति चारुपीणया कंचणमणि-
 रयणभत्तिचित्ता भायणविधीए बहुप्पगारा तहेव ते भिंगंगया
 वि दुमगणा अणेग बहुगविविहवीससा परिणयाए भायण-
 विहीए उववेया फलेहिं पुन्ना विसट्ठंति कुसविकुस विसुद्धरुक्ख-
 मूला जाव विसट्ठंति २। एगोरुए दीवेणं दीवे तत्थ २ बहवे
 तुरियंगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो !, जहा से
 आलिंगमुयंगपणवपडहददरग करडिंडिम भंभाहोरंभकणियार
 खरमुहिमुगुंद संखिय परिलीवव्वग परिवाइणि वंसावेणु वीणा
 सुघोसविवंचि महइकच्छभिरगसगा, तलताल कंसताल सुसं-
 पत्ता आतोज्जविहिणिउणगंधव्व समयकुसलेहिं फंदिया तिट्ठा-
 णसुद्धा तहेव तं तुडियंगया वि दुमगणा अणेग बहुविविह-
 वीससा परिणयाए ततविततघणसुसिराए चउठिविहाए आतो-
 ज्जविहीए उववेया फलेहिं पुण्णा विसट्ठंति, कुसविकुस विसुद्ध
 रुक्खमूला जाव विसट्ठंति ३। एगोरुए दीवे तत्थ २ बहवे दीव
 सीहाणाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो ! जहा से झंझा विराग
 समए णवणिहि पइणो दीविया चक्कवालविंदे पभूयवट्ठिपलित्त-
 णेहे धणिउज्जालिय तिमिरमहए कणगणिगरकुसुमिय पालिया-

तयवणप्पगासो कंचणमणिरयणविमलमहरिहतवणिज्जुज्जल
विचित्तदंडाहिं दीवियाहिं सहसा पज्जलिऊसवियणिद्धतेय दिप्पंत
विमलगहगणसमप्पहाहिं वि तिमिरकरसूरपसरि उज्जोय
धिल्लियाहिं जालुज्जलपहसियाभिरामाहिं सोहेमाणा तहेव ते
दीवसिहा वि दुमगणा अणैग बहुविविहवीससा परिणयाए
उज्जोयविहीए उववेया फलेहिं पुण्णा विसट्ठंति कुसविकुस
विसुद्ध रुक्खमूला जाव चिट्ठंति४। एगोरुय दीवे तत्थ तत्थ
बहवे जोइसिया णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो ! जहा से
अधिरुग्गय सरयसूरमंडल पडंतउक्कासहस्स दिप्पंत विज्जु-
ज्जालहुयवहनिद्धूमजलियनिद्धंतधोयतत्ततवणिज्ज किंसुया सोय-
जवाकुसुमविमुडलियपुंजमणिरयणकिरणजच्चहिं गुल्लय णिगर
रूवाइरेगरूवा तहेव ते जोइसिया वि दुमगणा अणैग
बहुविविहवीससा परिणयाए उज्जोयविहीए उववेया सुहलेस्सा
मंदलेस्सा मंदायवलेस्सा कूडायइव ठाणठिया अन्नमन्न समो-
गाढाहिं लेस्साहिं साए पभाए सपदेसे सव्व ओसमंताओ भासंति
उज्जोवेंति पभासेंति कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला जाव चिट्ठंति । ३४।

छाया—एकोरुक द्वीपस्य खलु भदन्त ! द्वीपस्य कीदृश आकारभाव-
प्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! एकोरुकद्वीपस्य खलु द्वीपस्यान्त बहुसमरमणीयो
भूमिभागः प्रज्ञप्तः, स यथा नामकः आलिङ्ग पुष्कर इति वा, एवं शयनीयं मणि-
तव्यं यावत्पृथिवीशिलापट्टके, तत्र खलु बहव एकोरुक द्वीपकाः मनुष्याश्च मनु-
ष्यभासते यावद्विहरन्ति । एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे तत्र तत्र देशे तत्र २ बहव
उदाळकाः क्रोडालकाः वतकमालाः नतमालाः नाट्यमालाः शृङ्गमाला शंखमाला
दन्तमालाः शैलमालका नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! कुशविकुश विशुद्ध
वृक्षमूला मूलवन्तः कन्दवन्तो यावद् बीजवन्तः पत्रैश्च पुष्पैश्च आच्छन्न प्रतिच्छन्ना-
श्रिया अतीवातीवोपशोभमाना उपशोभमानास्तिष्ठन्ति । एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे
वृक्षा बहवो हेरुकालवना मेरुकालवना मेरुकालवनाः सेरुकालवनाः सालवनाः
सरलवनाः सप्तपर्णवनाः पुष्पफलीवनाः खजूरीवनाः नारिकेलवनाः कुशविकुश

કોદશઃ સં बहुसगरमणीयो भूमिभागः ? इति तत्सादृश्ये दृष्टान्तानि प्रदर्शयति 'से जहाणामए' इत्यादि 'से जहाणामए' स यथानामकः 'आलिङ्ग पुक्खरेइ वा' आलिङ्ग पुष्करइति वा, तत्र-आलिङ्गो मुरजो दाघविशेषः, तस्य पुष्करं चर्मपुटकं तद्वद् अत्यन्तसमः यावत् नानाविधपञ्चवर्णैस्तूणैर्मणिभिश्च उपशोभितः स भूमि-भाग इति, अत्र यावच्छब्दादेतानि पदानि संग्राह्याणि-'मुङ्ग-पुक्खरेइ वा सरतलेइ वा करतलेइ वा चंदमंडलेइ वा सूरमंडलेइ वा आयंसमंडलेइ वा उरब्भचम्मेइ वा उसभचम्मेइ वा वराहचम्मेइ वा सीहचम्मेइ वा वग्वचम्मेइ वा विगचम्मेइ वा दीवियचम्मेइ वा अणेगसंकुक्कीलगसहस्सवितते आवड पञ्चावड सेणिपसेणि सोत्थिय सोवत्थिय-पूसमाणवद्धमाणप्रच्छंडग मकरंडगजारमार फुल्लावलि पउ-मपत्त सागर-तरंगवासंतिलय पउमलयभत्तिचित्तेहिं सच्छाए सप्पभेहिं सस्सिरीएहिं समरीइहिं सउज्जोएहिं नाणाविह पचवण्णेहिं तणेहिं य मणिहिं य उवसोहिं' एषां पदानामयमर्थः-मृदङ्ग पुष्कर इति वा, तत्र मृदङ्गो मर्दलो लोकषसिद्धस्तस्य पुष्कर-मिति वा एषु इति शब्दाः सर्वेऽपि स्वस्वोपमाभूत वस्तुपरिसमाप्तिद्योतकाः, वा शब्दो समुच्चयार्थे । एवमग्रेऽपि विज्ञेयाः । सरः पानीयेन परिपूर्णं भूतं तडागं, तस्य तलम्-जलोपरितनोभागः, सरस्तलम् । करतलं-प्रसिद्धम् । चन्द्रमण्डलम्, यद्यपि तत्सदृष्ट्या उत्तानीकृतकपित्थाकार-पीठमसादापेक्षया वृत्ता-लेखमिति तद्वत्तो दृश्यमानो भागो न समतलस्तथापि प्रतिभासते समतल इति चन्द्रमण्डलो-पादानम् । सूर्यमण्डलम्, दृश्यमानसूर्यदिग्बम्, आदर्शमण्डलदर्पणतलम् । अथ

भूमि है वह आलिङ्ग पुष्कर जैसी चिकनी और समतल वाली है आलिङ्ग नाम का वादित्र उसका जो मढ़ा हुआ चर्म पुट समतल होता है वैसा है जैसा मृदङ्ग का मुख चिकना और समतल वाला होता है अथवा पानी से भरे हुए तालाब का पानी के उपर का भाग जैसा समतल और चिकना होता है, कर हथेली का तलिया जैसा चिकना और सम होता है चन्द्र मण्डल सूर्य मण्डल जैसा होता है आदर्श मण्डल दर्पण जैसा चिकना और समतल वाला होता है उरभ्रचर्म ऊरलिया

ભૂમિ છે, તે આલિંગ પુષ્કરના જેવી ચીકણી અને સમતલવાળી છે. આલિંગ નામનું વાદિત્ર હોય છે. તેને મઢેલું ચામડું જેવું સરખું હોય છે, તેવી સમતલ સરખા તળીયાવાળી હોય છે. મૃદંગનું મુખ જેવું ચિકણું અને સમતલ હોય છે, તેવી સમતલ હોય છે. અથવા પાણીથી ભરેલા તળાવના પાણીનો ઉપરનો ભાગ જેવો સમતલ અને ચિકણો હોય છે, અથવા હાથના તળીયા જેવો ચિકણો અને સમ હોય છે. ચંદ્રમંડળ અને સૂર્યમંડળ જેવા હોય છે. આદર્શમંડલ અર્થાત્ દર્પણ જેવો ચિકણો અને સમતલ હોય છે. ઉરબ્રચમ

स भूमिभागश्चर्मभिरुपमीयते—‘उरभ्रचर्मो वा’ इत्यादि, अत्र उरभ्रचर्मत आरभ्य द्वीपिचर्म—पर्यन्तं सर्वत्र ‘अणेगसंकुकीलग सहस्रवितप्’ इति विशेषणस्य योगः कर्त्तव्यः, तथाहि—अनेकैः शङ्कुमणैः कीलकसहस्रैः—महदभिः कीलकैस्ताडितं चर्म प्रायो मध्यक्षमं भवति किन्तु न समतलं ततोमहदभिः कीलकैः विततं—वित-नीकृतं ताडितं सत् चर्म अत्यन्तं बहुसमं भवति तत इदं विशेषणं चर्मसु सर्वत्र योज्यम् । तथाहि अनेक शङ्कुकीलकसहस्रविततम्, एतादृशम्—उरभ्रचर्म, उरभ्रः ऊरणस्तस्य चर्म, एवम्—पूर्वोक्त विशेषणविशिष्टं वृषचर्म, वराहचर्म, सिंहचर्म, व्याघ्रचर्म, वृकचर्म—वृकःश्वापदजन्तुविशेषः ‘भेडिया’ इति प्रसिद्धः तस्यचर्म द्वीपिकचर्म—द्वीपिकः चित्रकः ‘चित्रा’ इति प्रसिद्धः श्वापदजन्तुविशेषः । एतानि सर्वाणि चर्माणि अनेक शङ्कुकीलकसहस्रविततानि समतलानि भवन्ति तद्वत् एकोरुक द्वीपस्यान्तर्गतो बहुसमरमणीयो भूमिभागो भवतीति । पुनः कथम्भूतः स भूमिभागः ? इत्याह—‘तणेहि मणिहि य उवसोहिण्’ तृणैः मणिभिश्च उपशो-मितः, इत्यग्रेण सम्बन्धः । कीदृशैस्तृणैः मणिभिः ? इति तद् विशेषणानि प्रदर्शन्ते ‘आवड’ इत्यादि । ‘आवड पच्चावड०’ इति आवर्त्तं प्रत्यावर्त्तं श्रेणि प्रसेणि स्वस्तिकसौवस्तिक पुष्पमान वर्द्धमानमत्स्याण्डक—मकराण्डकजारमार पुष्पावलि-पद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलता पद्मलताः, एते सर्वे भाङ्गलिक चिह्नरूपा आकार विशेषास्तेषां भक्त्या—विच्छिन्त्या रचनया चित्रैः विचित्रैस्तृणैर्मणिभिश्च उपशो-मित इति योगः । पुनश्च कीदृशैस्तैः ? इत्याह—‘सञ्छाएहि’ सञ्छायैः—सती शोभना छाया अमासो येषां तैः ‘सण्पभेहि’ सप्रभैः सतीशोभना प्रभा कान्ति येषां

अर्थात् भेड़ बैल सूअर सिंह व्याघ्र वृक—भेडिया और चीता इनके चर्म जो बड़े बड़े कीलो खूंटियों से समतल बनाया गया है वैसी यह भूमि आवर्त्त प्रत्यावर्त्त श्रेणि प्रश्रेणि स्वस्तिक सौवस्तिक पुष्पमान वर्द्धमान मत्स्याण्ड मकराण्ड जार मार पुष्पावलि पद्मपत्र सागर तरङ्ग वासन्ती लता पद्मलता इत्यादि नाना प्रकार के भाङ्गलिक रूपों की रचना से चित्रित ऐसे तथा सुन्दर दृश्य वाले सुन्दर कान्ति सुन्दर

उरबिया अर्थात् घेठा, णण्ड, सुत्तर, सिङ्ग, वाघ वृक घेठानी ओक नतअने चित्तो आ णध ना चर्मने जे मोटा मोटा ओण्णरोथी समतण अनाववाभां आवेल छाय, ओवी ते भूमी आवर्त्त, प्रत्यावर्त्त, श्रेणी प्रश्रेणी स्वस्तिक सौवस्तिक, पुष्पमान, वर्द्धमान, मत्स्याण्ड, मकराण्ड जार मार पुष्पावली, पद्मपत्र, सागरतरङ्ग, वासन्तीलता, पद्मलता विगेरे अनेक प्रकारना भाङ्गलिक रूपानी रचनाथी चित्रेला ओवा तथा सुन्दर दृश्यवाणा सुन्दरकाती वाणा अने सुन्दर शोभावाणा चमकता ठेणवेल किरवोना प्रकाशवाणा, ओवा अनेक प्रकारना पाय ववोवाणा तृद्योथी

તૈઃ, સશ્રીકૈઃ સહ શ્રિયા શોભયા યે તે સ શ્રીકાસ્તૈઃ 'સમરીરૂપિ' સમરીચિકૈઃ
 વહિર્વિનિર્ગત કિરણ જાલસહિતૈઃ, સ ઉજ્જોરૂપિ' સોદ્યોતૈઃ-વહિર્વ્યવસ્થિત પ્રત્યા-
 સન્ન-વસ્તુસ્તોમપ્રકાશ કરોદ દ્યોતસહિતૈઃ પુનરેવ-પ્રવંભૂતૈઃ- 'નાનાવિહ પંચવર્ણોહિ'
 નાનાવિધૈઃ નાનાજાતીયૈઃ પશ્ચવર્ણૈઃ-કૃષ્ણનીલાદિ પશ્ચવર્ણૈઃ તૃણૈઃ મણિભિરેવ
 ઉપશોભિતઃ સ ઇકોરુક દ્વીપસ્યાન્તો બહુસમરમણીયો ભૂમિભાગ ઇતિ । 'એવં
 સયણિજ્જે માણિયવ્વે' એવં શયનીય સાદૃશ્યમપિ મણિતવ્યમ્, તથાહિ- 'આરૂપ-
 ગરુપ્પૂર ણવણીય તૂલકાસમઉપ સવ્વાયણામર અચ્છે સપ્પે ઘટે મટ્ટે ણીરપ
 નિરુમલે ણિપ્પંકે નિકકંકડચ્છાપ સપ્પમે સસ્સિરીપ સ ઉજ્જોર પાસાદીપ દરિસ-
 ણિજ્જે અભિરુવે પાડિરુવે' છાયા-આજિનકરુતપૂર નવનીરૂતૂલસ્પર્શમૃદુકઃ
 સર્વરત્નમયઃ અચ્છઃ શ્લક્ષ્ણઃ ઘૃષ્ટઃ મૃષ્ટઃ નીરજાઃ નિર્મલઃ નિષ્પક્કઃ નિષ્ક-
 ક્કટચ્છાયઃ સમમ્મઃ સશ્રીકઃ સોદ્યોતઃ પાસાદીયઃ દર્શનીયઃ અભિરૂપઃ
 પ્રાતેરૂપઃ । એતાદૃશો ભૂમિભાગઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । 'જાવ પુઢવિસિલાપટ્ટગંસિ' ઇતિ,
 અત્ર યાવચ્છેદ્દેન પૃથિવીશિલાપટ્ટકર્ણનં ગ્રાહ્યમ્ । તથાહિ- 'તત્થ ણં મહં
 પ્વકકે પુઢવિસિલાપટ્ટપ્પણ્ણત્તે વિક્ખંમાયામ ઉરુસેહ સુપ્પયાણે કિણ્ણે અંજણઘણ
 કિવાણ કુવલયહલહર કોસેજ્જાગકેસ કઞ્જલંગી રૂંજણ સિંગમેદરિટ્ટયજંબૂફલ
 અસણગસણબંધનનીલુપ્પલનિગર અયસિ કુસુમપ્પગાસે મરગયમસારકલિત્તે ણયણ-
 કોયરાસિરૂણે ણિદ્ધઘણે અટ્ટસિરે આયંસલ્લોવમે રૂદ્ધાગિય ઉસમ તુરગણરમ-
 ગરવિહગવાલગકિન્નરરુસરમચમરકુંજરવળલયપલ્લમલયભત્તિચિત્તે આરૂપગરુપ્પૂર
 ણવણીય તૂલકારિસે સીદાસણસંઠિપ પાસારૂપ દરિસણિજ્જે અભિરુવે પાડિરુવે,
 તંસિ તારિસગંસિ' ઇતિ સંગ્રાહ્યમ્ એવાં વ્યાખ્યા-ઓપપાદિક સૂત્રસ્ય વીયુવવર્પિણી
 ટીકાયાં દશમે સૂત્રે દ્રષ્ટવ્યા, તસ્મિન્ તાદૃશો 'પુઢવીસિલા પટ્ટગંસિ' પૃથિવીશિલા

શોભા વાળે ચમકતી હુઈ ઉજ્જ્વલ કિરણો વાળે પ્રકાશ વાળે એસે
 નાના પ્રકાર કે પાંચ વર્ણો વાળે તૃણોં ઓર મણિયોં સે ઉપશોભિત
 હોતી રહતી હૈ 'એવં સયણિજ્જે માણિયવ્વે' ઉલ્લકી શય્યા કા ચિક
 નાઈ કે વિષય મેં બી વર્ણવ કર લેના ચાહિયે-જેસે આજિનક-ચિકના
 ચર્મ રૂઈ પૂર સ્વચ્છ તૂલ જેસે સ્પર્શ વાલી કોમલ તથા રત્નમય સ્વ-
 ચ્છ ચિકના ઘૃષ્ટ મૃષ્ટ નિર્મલ રૂપાદિ વિશેષણ વાલા ભૂમિ ભાગ હૈ ।
 'પુઢવીસિલાપટ્ટગંસિ' પૃથિવી શિલાપટ્ટક બી હૈ સો રૂપકા બી વર્ણન

અને મણિયોથી, શોભાયામાન થતી રહે છે- 'એવં સયણિજ્જે માણિયવ્વે' તેની
 શૈયાની ચિકણાઈના સંબંધમાં પણ વર્ણન કરી લેવું જોઈએ જેમકે આ
 છનક-ચિકણું ચામડું રૂ, ખૂર, માખણ, અને તૂલના સ્પર્શ જેવો કોમલ
 તથા રત્નમય સ્વચ્છ, ચિકણો ઘૃષ્ટ મૃષ્ટ અને નિર્મલ વિગેરે વિશેષણોવાળો
 ભૂમિભાગ છે. 'પુઢવી સિલાપટ્ટગંસિ' પૃથ્વીશિલાપટ્ટક પણ છે. તેના વર્ણન

પટ્ટકે 'તત્થ ણં' તત્ર પૃથિવીશિલાપટ્ટકે સ્વલુ 'બહવે ઇગોરુય દીવયા' વહવ
 ઇકોરુકદ્વીપકાઃ 'મણુસ્સા મણુસ્સીઓ ય' મનુષ્યાશ્ચ માનુષ્યશ્ચ 'આસયંતિ-જાવ
 વિહરંતિ' યત્ર યાવસ્પદેન-સયંતિ ચિદ્દંતિ નિસીયંતિ તુગ્ધંતિ દસંતિ રમંતિ
 લલંતિ ફીલંતિ મોહંતિ પુરા પોરાણં સુચિણ્ણાણં સુપરિકંતાણં સુમાણં કહાણં
 કમ્માણં કલ્લાણં ફલવિત્તિવિસેસં પઞ્ચણ્ણમવમાણા' इति संग्राह्यम् छाया-
 ચેરતે વિષ્ઠન્તિ નિષીદન્તિ ત્વગ્વર્ત્તયન્તિ દસન્તિ રમન્તે લલન્તિ ક્રીડન્તિ
 મુહ્યન્તિ-મોહયન્તિ-પુરા પૌરાણિકાનાં સુચીર્ણાં સુપરિકાન્તાનાં શુમાનાં કૃતાનાં
 કર્મણાં કલ્યાણં ફલવૃત્તિવિશેષં પ્રત્યનુભવન્તઃ, इति संग्राह्यम् । एषामर्थः स्पष्ट
 एव । 'एगोरुय दीवेणं दीवे' इकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे 'तत्थ २ देसे तर्हि तर्हि बहवे'
 તત્ર તત્ર દેશે તત્ર તત્ર દેશાવયવે વહવોડનેકે 'ઉદાલકા કોદાલકા' 'ઉદાલકાઃ
 વૃક્ષવિશેષાઃ કોદાલકા અપિ વૃક્ષવિશેષાઃ 'કતમાલા ણયમાલા' કૃતમાલાઃ
 નતમાલા નામકા વૃક્ષવિશેષાઃ, एवम् 'णट्टमाला सिंगमाला संखमाला दंतमाला-
 सेलमालगा' नर्तमालाः शृङ्गमालाः शंखमालाः दन्तमाला शैलमालाः 'णाम

औपपातिक सूत्र से कर लेना चाहिये 'तत्थ णं' उस शिलापट्टक पर
 'बहवे एगोरुय दीवया मणुस्सा मणुस्सीओ आसयंति जाव विहरंति'
 अनेक एकोरुक द्वीपवासी स्त्री पुरुष उठते बैठते हैं एवं खेदते हैं
 आराम करते हैं और पूर्वकृत शुभ कर्मों के फलका अनुभव करते हैं
 'एगोरुय दीवे णं दीवे तत्थ तत्थ देसे तर्हि २, बहवे उदालका, कोदा-
 लका कतमाला नतमाला णट्टमाला सिंगमाला, संखमाला दंतमाला,
 सेलमालगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो' हे श्रमणायुष्मन् उस
 एकोरुक नामके द्वीप में जगह २ पर अनेक उदालक नामके वृक्ष, अनेक
 कोदालक नामके वृक्ष, अनेक कृतमाल नाम के वृक्ष, अनेक नतमाल
 नाम के वृक्ष, अनेक शृङ्गमाल नामके वृक्ष अनेक शंखमाल नाम के वृक्ष.

પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવું 'તત્થ ણં' તે શિલાપટ્ટકપર
 'બહવે ઇગોરુય દીવયા મણુસ્સા મણુસ્સીઓ આસયતિ જાવ વિહરંતિ' એકોરુક
 દ્વીપમાં રહેવાવાળા અનેક મનુષ્યો અને તેની સ્ત્રીઓ ઉઠતી બેસતી રહે છે
 તેમજ સૂતી રહે છે. આરામ કરે છે અને પહેલાં કરેલા શુભકર્મોના અનુભવ
 કરે છે. 'ઇગોરુયદીવેણં દીવે તત્થ તત્થ દેસે તર્હિ તર્હિ' વહવે ઉદાલકા કોદાલકા
 કતમાલા, નતમાલા, ણટ્ટમાલા, સિંગમાલા સંખમાલા, દંતમાલા, સેલમાલગા, ણામ
 દુમગણા પણત્તા સમણાવસો' હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! શ્રમણો તે એકોરુક નામના દ્વીપમાં
 રથળે સ્થળે આવેલ અનેક ઉદાલક નામના વૃક્ષો, અનેક કોદાલક નામના વૃક્ષો,
 અનેક કૃતમાલ નામના વૃક્ષો, અનેક નતમાલ નામના વૃક્ષો, અનેક નર્તમાલ
 નામના વૃક્ષો, અનેક શૃંગમાલ નામના વૃક્ષો, અનેક શંખમાલ નામના વૃક્ષો.

દ્રુમગણા પન્નત્તા સમાણાહસો !' એતન્નામકા દ્રુમગણાઃ વૃક્ષસમૂહાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ કથિતા
 હે શ્રમણ ! આયુષ્મન્ ! વથંભૂતા એતે દ્રુમગણાઃ તત્રાહ—'કુસ' ઇત્યાદિ, કુસવિ-
 કુસવિસુદ્ધરુક્ષમૂલા' કુશવિકુશવિશુદ્ધવૃક્ષમૂલાઃ તત્ર કુશાઃ—દર્ભાઃ, વિકુશાઃ—
 વલ્કલાદયસ્તૃણવિશેષાસ્તૈ વિશુદ્ધં રહિતં વૃક્ષમૂલં તદધોભાગો યેષાં તે તથા
 'મૂલમંતો કંદમંતો જાવ વીયમંતો' તે વૃક્ષાઃ મૂલવન્તઃ કન્દવન્તઃ સ્કન્ધવન્તઃ
 ત્વગ્વન્તઃ શાખાવન્તઃ પ્રવાલવન્તઃ પત્રવન્તઃ પુષ્પવન્તઃ ફલવન્તો વીજવન્તઃ, 'પત્તેહિ
 ય પુષ્પેહિ ય અચ્છળ્લ પરિચ્છળ્લા' પત્રૈશ્ચ પુષ્પૈશ્ચાચ્છન્નપતિચ્છન્નાઃ—પત્રપુષ્પૈઃ
 'આચ્છન્નપરિચ્છન્ના' સર્વતઃ આચ્છાદિતા પુત્રપુષ્પાકીર્ણા ઇત્યર્થઃ, 'સિરીષ
 અતીવ ૨ ઉવસોભેમાણા ઉવસોભેમાણા ચિદ્વંતિ' શ્રિયા—શોભયા અતીવાતીવ—અતિ-
 શયેન ઉપશોભમાના ઉપશોભમાનાસ્તિષ્ઠન્તિ તે વૃક્ષા ઇતિ, 'એગોરુય દીવેણં દીવે

અનેક દન્તપ્રાલ નામકે વૃક્ષ, ઓર અનેક શૈલપ્રાલ નામકે વૃક્ષ હૈં હન
 વૃક્ષો' કા મૂલ ભાગ 'કુસવિકુસ વિસુદ્ધરુક્ષમૂલા' કુશ—ઓર કાશ કે
 સદ્ભાવ સે સર્વથા રહિત હૈં અર્થાત્ હન વૃક્ષો' કે નીચે ન ઘાસ હૈં
 ઓર ન કાશ હૈં દર્ભ જાતિકા જો ઘાસ હૈં ઉનકા નામ કુશ હૈં તથા જો
 કાશ જાતિ કા ઘાસ હોતા હૈં ઉસકા નામ વિકુશ હૈં યે સબ વૃક્ષ
 'મૂલમંતો, કંદમંતો જાવ વીયમંતો' પ્રશસ્ત મૂલ વાલે હૈં, પ્રશસ્તકન્દ
 વાલે હૈં, પ્રશસ્ત સ્કન્ધ વાલા હૈં પ્રશસ્ત છાલ વાલે હૈં પ્રશસ્ત શાખાઓ
 વાલે હૈં પ્રશસ્ત પ્રવાલો—કોપલો—વાલે હૈં પ્રશસ્ત પત્રો વાલે હૈં, પ્રશ-
 સ્ત પુષ્પો વાલે હૈં સુન્દર ફલો વાલે હૈં, ઓર સુન્દર વીજો વાલે હૈં ।
 'પત્તેહિય પુષ્પેહિય, અચ્છળ્લ પરિચ્છળ્લા' યે વૃક્ષ નિરન્તર પત્રો ઓર
 પુષ્પો સે લદે રહતે હૈં 'સિરીષ અતીવ ૨, ઉવસોભેમાણા ૨, ચિદ્વંતિ'

અનેક દંતપ્રાલ નામના વૃક્ષો અને અનેક શૈલપ્રાલ નામના વૃક્ષો છે આ વૃક્ષોનો
 મૂળભાગ 'કુસ વિકુસવિસુદ્ધરુક્ષમૂલા' કુશ—દર્ભ અને કાસના સદ્ભાવથી સર્વથા
 રહિત છે. અર્થાત્ આ વૃક્ષોની નીચે ઘાસ કે કાસ હોતા નથી. દર્ભની જાતનું
 જે ઘાસ હોય તેને કુશ કહે છે અને કાસની જાતનું જે ઘાસ થાય છે તેને
 વિકુશ કહે છે. આ બધા વૃક્ષો 'મૂલમંતો, કંદમંતો, જાવ વીયમંતો' પ્રશસ્ત
 મૂળવાળા હોય છે. પ્રશસ્ત કંદવાળા હોય છે. પ્રશસ્ત સ્કન્ધવાળા હોય છે.
 પ્રશસ્ત છાલ વાળા હોય છે તેમજ પ્રશસ્ત શાખાઓ વાળા હોય છે.
 પ્રશસ્ત પ્રવાલો. કોપલો વાળા હોય છે પ્રશસ્ત પાનાઓ વાળા હોય છે
 પ્રશસ્તફૂલોવાળા હોય છે. સુંદર ફૂલોવાળા હોય છે. અને સુંદર બીજોવાળા
 હોય છે. 'પત્તેહિય પુષ્પેહિય. અચ્છળ્લ પરિચ્છળ્લા' આ વૃક્ષો નિરંતર પત્રો
 પુષ્પોથી લદાયેલા રહે છે. 'સિરીષ અતીવ અતીવ ઉવસોભેમાણા ઉવસોભેમાણા

તત્થ વહવે રુક્ખા' એકોરુકદ્વીપે સ્વલુ દ્વીપે તત્ર વહવો વૃક્ષાઃ 'હેરુયાલવણા' હેરુ-
તાલવનાઃ-હેરુતાલનામકવૃક્ષાઃ, તથા મેરુયાલવણા' મેરુતાલવનાઃ-મેરુતાલનામ-
કવૃક્ષાઃ, મેરુતાલવનાઃ-મેરુતાલનામકવૃક્ષાઃ, 'સેરુયાલવણા' સેરુતાલવનાઃ સેરુ
તાલનામકવૃક્ષાઃ 'સાલવણા' શાલવૃક્ષાઃ 'સરલવણા' સરલવૃક્ષાઃ, 'સત્તવણવણા'
સપ્તર્ણવૃક્ષાઃ 'પૂગફલિવણા' પૂગફલીવૃક્ષાઃ, 'સ્વજ્જૂરિવણા' સ્વજ્જૂરવૃક્ષા,
'નારિરિવણા' નારિકેલવૃક્ષાઃ એતેષાં વૃક્ષવિશેષાણાં વમાનિ-સમુદાયા-
સ્તત્ર સન્તીયિ । કથંભૂતા એતે વૃક્ષવિશેષાસ્તત્રાહ-'કુસ' ઇત્યાદિ, 'કુસવિકુસ
જાવ ચિદ્વંતિ' કુસવિકુસ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલા મૂલવન્તઃ કન્દવન્તઃ યાવદ્વીજવન્તઃ
પત્રૈઃ પુષ્પૈશ્ચ આચ્છન્ન પ્રતિચ્છન્ન શ્રિયા અતીવાતીવ ઉપશોભમાનાસ્તિઠન્તિ ઇતિ ।

અતઃપ્ર એવમ્ આપણે જોઈએ છીએ કે આ દ્વીપની સુંદરતા અત્યંત મનકો લુભાનેવાની થતી રહતી છે
'એગોરુપદીવે જં દીવે તત્થ વહવે રુક્ખા હેરુયાલવણા, મેરુયાલવણા,
મેરુયાલવણા, સેરુયાલવણા, સાલવણા, સરલવણા, સત્તવણવણા' એ
એકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં જગહ ૨, અનેક વૃક્ષ તો હૈં હી સાથ મેં હેરુનાલ
કે વન મીં હૈં, મેરુનાલ કે વન હૈં મેરુનાલ કે વન હૈં, સેરુનાલ કે વન
સાલવૃક્ષ કે વન હૈં સરલવૃક્ષ કે વન હૈં સપ્તર્ણવૃક્ષ કે વન હૈં 'પૂ-
ગફલિવણા' પૂગફલ કે-સુપારી કે વન હૈં 'સ્વજ્જૂરિવણા' સ્વજ્જૂર કે વન હૈં
ઔર 'નારિરિવણા' નારિકેલ કે વન હૈં એ સઘ વન 'કુસ વિકુસરુક્ખ
મૂલા' વૃક્ષો' કે નીચે કે ભાગ મેં કુસ ઔર કાશ સે સર્વથા રહિત હૈં ।
એ વનો' કે જો વૃક્ષ હૈં એ ની સઘ પ્રશસ્ત મૂલ યાહે હૈં, પ્રશસ્તકન્દ
યાહે હૈં, યાવત્ પ્રશસ્ત બીજ યાહે હૈં । તથા-પત્રો ઔર પુષ્પો સે એ સઘ
સર્વદા વ્યાપ્ત હૈં । અતઃપ્ર એ એવમ્ આપણે જોઈએ છીએ કે આ દ્વીપની સુંદરતા અત્યંત મનકો લુભાનેવાની થતી રહતી છે

ચિદ્વંતિ' તેથી જે તેનું સૌંદર્ય અત્યંત મનને લોભાવનારું હોય છે. 'એગોરુ-
પદીવેન દીવે તત્થ વહવે રુક્ખા હેરુયાલવણા, મેરુયાલવણા, મેરુયાલવણા, સેરુયાલવણા,
સાલવણા, સરલવણા, સત્તવણવણા' આ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે,
અનેક વૃક્ષો તો છે જે તેની સાથે હેરુતાલના વનપણ છે. હેરુતાલના વન પણ
છે મેરુતાલના વનો પણ છે. સેરુતાલના વનો પણ છે. સાલ વૃક્ષોના વન છે.
સરલ વૃક્ષોના વન છે સપ્તર્ણ' નામના વૃક્ષોના વનો છે 'પૂગફલિવણા' પૂગી
ફલ ઠહેતાં સોપારીના વૃક્ષોના વન છે. 'સ્વજ્જૂરિવણા' ખજૂરીવૃક્ષોના વનો છે
'નારિરિવણા' નારીયેલના વન છે આ બધા વનો 'કુસવિકુસરુક્ખ મૂલા'
વૃક્ષોની નીચેના ભાગમાં કુસ અને કાશ વિનાના હોય છે આ વનોના જે
વૃક્ષો છે, તે બધાજ પ્રશસ્ત મૂળવાળા છે, પ્રશસ્ત સ્કંદવાળા છે યાવત્
પ્રશસ્ત બીજ વાળા છે. તથા આ બધા વૃક્ષો પત્રો અને પુષ્પોથી હમેશાં
શુભ રહે છે. તેથીજ તે પોતાની સુખકર સુખમાથી વિશેષ પ્રગાથનાં મુદાવના

‘एगोरुयदीवेणं तत्थ २ वहवे’ एकोरुकद्वीपे खलु तत्र २ वहवः ‘तिलयालवया नग्गोधा जाव शायरुक्खा णंदिरुक्खा’ तिलकालवकान्यग्रोधा-यावद् राजवृक्षाः तिलकादयो नन्दिवृक्षान्ता वृक्षविशेषाः सन्ति, कथं-भूतारते वृक्षास्तिलकादयस्त-
 आह-‘कुस’ इत्यादि, ‘कुपविकुस-वि० जाव चिट्ठंति’ कुशविकुश विशुद्ध वृक्षमूला मूलवन्तः कुन्दवन्तो यावद् बीजवन्तः पत्रैः पुष्पैराच्छन्न मतिच्छन्नाः श्रिया-
 तीवातीव शोभमानास्तिष्ठन्तीति । ‘एगोरुयदीवेणं तत्थ २ वहूओ पउमलयाओ जाव सामलयाओ’ एकोरुकद्वीपे खलु तत्र २ वहव्योऽनेकप्रकाराः पद्मलता यावत् नागलता अशोकलताः चम्पकलताः चूचलताः वनलताः वासन्तिकालताः अतिमुक्तकलताः कुन्दलताः श्यामलताः सन्ति ताश्च पद्मलताद्याः ‘णिच्चं कुसु-
 मियाओ’ नित्यं कुसुमिताः मयूरिताः स्तवकिताः पल्लविताः गुल्मिताः पुष्प-
 मालावनद्धाः ‘एवं लया वण्णओ जहा उववाईए जाव-पडिरुवाओ’ एवम्-उक्तप्रका-
 रेण लतावर्णनं कर्तव्यम् यथोपपातिक सूत्रे कृतम् ता लताः प्रासादीयाः दर्शनीयाः

अधिक रूप में सुहावने वने रहते हैं । ‘एगोरुय दीवे णं तत्थ वहूओ पउमलयाओ, जाव सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ’ उस एगोरुक नामके द्वीप में अनेक प्रकार की अनेक लताएं भी हैं-जैसे-पद्मलताएं यावत् यहां यावत् शब्द से नाग लताओं का, अशोकलताएं तथा चम्पक-
 लता आमलता वनलता वासन्तीलता अतिमुक्तकलता कुन्दलता श्याम-
 लता इनलताओं का ग्रहण हुआ है । ये लताएं नित्य कुसुमित स्तवकित, पल्लवित, गुल्मित और पुष्पमालाओ से व्याप्त रहा करती हैं । ‘एवं लतावन्नओ जहा उववाईए जाव पडिरुवाओ’ इस प्रकार से यहाँ लताओं का वर्णन करलेना चाहिये जैसा कि औपपातिक सूत्र में इन लताओं का वर्णन किया गया है । ये लताएं प्रासादीय हैं, दर्शनीय हैं अभिरूप

अन्या રહે છે. ‘एगोरुयदीवेणं तत्थ वहूओ पउमलयाओ, जाव सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ’ તે એકેરુક નામના દ્વીપમાં અનેક પ્રાસારની અનેક લતાઓ વેલો પણ હોય છે. જેમકે પદ્મલતાઓ, યાવત્ અહિયાં યાવત્ શબ્દથી નાગ લતાઓ, અશોકલતાઓ, ચમ્પકલતાઓ, આમલતાઓ, વનલતાઓ, વાસન્તી લતાઓ, અતિમુક્તકલતાઓ, કુંદલતાઓ, અને શ્યામલતાઓ આ બધી લતાઓ ગ્રહણ કરાઈ છે. આ બધી લતાઓ નિત્ય કુસુમિત, સ્તવકિત, પલ્લવિત, ગુલ્મિત, અને પુષ્પોથી સદા વ્યાપ્ત રહે છે. ‘एवं लता वण्णओ जहा उववाईए जाव पडिरुवाओ’ આ રીતે અહિયાં લતાઓનું વર્ણન સમજી લેવું. ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે પ્રમાણે આ લતાઓનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે સમજી લેવું આ બધી લતાઓ પ્રાસાદીય છે, દર્શનીય છે, અભિરૂપ અને

અમિરુપાઃ પ્રતિરુપા ઇતિ । ‘એગોરુય દીવેળં દીવે તત્થ ૨’ એકોરુકદ્વીપે સ્થલ દ્વીપે તત્ર
 ‘વહવે સેરિયા ગુમ્મા જાવ મહાજાતિગુમ્મા’ વહવઃ સેરિકાગુલ્માઃ નવમાલિકાગુલ્મા
 વન્ધુજીવકગુલ્માઃ યદીયપુષ્પાણિ મધ્યાન્હે વિકસન્તિ, અનોવગુલ્માઃ વીજકગુલ્મા
 વાળગુલ્માઃ કુજ્જગુલ્માઃ સિન્ધુવારગુલ્માઃ જાતીગુલ્મા મુદ્દરગુલ્માઃ યુથિકાગુલ્માઃ
 મલિકાગુલ્માઃ વાસન્તિકગુલ્મા વસ્તુલગુલ્માઃ સેવાલગુલ્માઃ આગસ્ત્યગુલ્માઃ
 ચમ્પકગુલ્માઃ નવનીતિકાગુલ્માઃ કુન્દગુલ્મા મહાજાતિગુલ્માઃ ગુલ્માનામ હ્રસ્વ
 સ્કન્ધ વહુકાળં પત્રપુષ્પ ફલોપેતાઃ, એતેષાં મધ્યે પ્રસિદ્ધાઃ કેચિત્ત્વ દેશવિશેષ-
 તોવગન્તવ્યા । તે ગુલ્મા મહામેઘનિકુરમ્વભૂતાઃ ‘તેળં ગુમ્મા’ તે સ્થલ ગુલ્માઃ
 ‘દસદ્રવણં કુસુમં કુસુમંતિ’ દશાર્દવર્ણમ્-પશ્ચર્ણ કુસુમં-પુષ્પં કુસુમયન્તિ-સમુ-

એવં પ્રતિરૂપ હૈં । ‘એગોરુય દીવે ણં દીવે તત્થ ૨, વહવે સેરિયા ગુમ્મા,
 જાવ મહાજાતિ ગુમ્મા’ હસ એકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં જગહ જગહ અનેક
 સેરિકા ગુલ્મ (ગુચ્છે) નવમાલિકા ગુલ્મ જિનકે પુષ્પ મધ્યાહ્ન મેં
 ધિલતે હૈં એસે વન્ધુ જીવક ગુલ્મ અનોવગુલ્મ, વીજક ગુલ્મ, વાળ-
 ગુલ્મ, કુજ્જ ગુલ્મ સિન્ધુવાર ગુલ્મ, જાતી ગુલ્મ, મુદ્દર ગુલ્મ, યુથિકા
 ગુલ્મ, વાસન્તિકા ગુલ્મ, વસ્તુલ ગુલ્મ, શેવાલ ગુલ્મ, અગસ્ત્ય ગુલ્મ,
 ચમ્પકગુલ્મ, નવનીતિકા ગુલ્મ, કુન્દ ગુલ્મ એવં મહાજાતિ ગુલ્મ, હૈ
 જિનકા સ્કન્ધ તો છોટા હોતા હૈ પરન્તુ જો વહુન કાળડોં સે-શાખાઓં
 સે-યુક્ત રહતે હૈં પત્ર પુષ્પ ઓર ફલોં સે સદા લદે રહતે હૈં એસે વૃક્ષોં
 કા નામ ગુલ્મ હૈ । इनमें कितनेक तो प्रसिद्ध हैं, और कितनेक वहां २,
 કે દેશ વિશેષ સે જાન લેના ચાહિયે । એ ગુલ્મ અત્યન્ત સઘન હોતે હૈં
 અતઃ એ એસે માલૂમ પડતે હૈં કિ જૈસે-મહામેઘોં કા સમૂહ હો ‘તે ણં

પ્રતિરૂપ છે. ‘એગોરુયદીવેળં દીવે તત્થ તત્થ વહવે સેરિયા ગુમ્મા, જાવ મહા
 જાતિગુમ્મા’ આ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનેક સેરિકાગુલ્મો
 નવમાલિકા ગુલ્મો, કે જેના પુષ્પો મધ્યાહ્ને-અપોરે ખીલે છે, એવા બંધુ
 જીવકના પુષ્પો, અનોવગુલ્મ, બીજકગુલ્મ, બાણગુલ્મ, કુજ્જગુલ્મ, સિન્ધુવાર
 ગુલ્મ, જાતીગુલ્મ, મુદ્દરગુલ્મ, યુથિકાગુલ્મ, મલિકાગુલ્મ, વાસન્તિકાગુલ્મ
 વસ્તુલગુલ્મ, શેવાલગુલ્મ, અગસ્ત્યગુલ્મ, ચમ્પકગુલ્મ, નવનીતિકાગુલ્મ, કુન્દગુલ્મ
 અને મહા જાતિગુલ્મ છે. જેનું સ્કંધ થકી નાનું હોય પરંતુ જેની શાખાઓ ડાળો
 ધણી ફેલાયેલી હોય પત્ર, પુષ્પ અને ફળોથી જે સદા લદાયેલ રહે એવા વૃક્ષોને
 ગુલ્મ કહે છે. આમાં કેટલાક તો પ્રસિદ્ધ છે, અને કેટલાક ત્યાંના પોતપોતાના
 દેશ વિશેષથી જાણી લેવા આ ગુલ્મો ઘણા જાહે હોય છે. તેથી તે એવા
 દેખાય છે કે જેમ મહામેઘનો સમૂહ હોય, ‘તેળં ગુમ્મા દસદ્રવણકુસુમં કુસુમંતિ’

ત્પાદયન્તિ 'વિધૂવગ્ગસાહા' વિધૂતાગ્રશાખાઃ 'જેણ વાયવિધૂવગ્ગસાહા' યેન વાત-
 વિધૂતાગ્રશાખાઃ યેન વાતવિધૂતાગ્રશાખાઃ તેન વાતવિધૂતનેન 'એગોરુય દીવસ્સ
 बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं' एकोरुक् द्वीपस्य बहुसमरमणीयं भूमिभागं 'मुक्-
 पुष्प पुंजोवचार कलियं करेति' मुक्तपुष्प पुञ्जोपचारकलितं कुर्वन्ति वातविधूताः
 -वायुकम्पिताः या अग्रशाखास्ताभिर्मुक्तो यः पुष्पपुञ्जः-कुसुम समुदायः स
 एवोपचारः-प्रकारः तेन कलितं युक्तं कुर्वन्ति, इति । 'एगोरुयदीवेणं तत्थ तत्थ
 बहूओ वणराईओ' पणत्ताओ' एकोरुक् द्वीपे खलु द्वीपे तत्र तत्र देशे बहव्यो-
 ऽनेक प्रकारका वनराजयः प्रज्ञप्ताः-कथिताः । 'ताओ णं वणराईओ किण्हाओ
 किण्होभासाओ जाव रम्माओ' ताः खलु वनराजयः कृष्णाः कृष्णावभासाः यावत्
 -नीला नीलावभासाः सुरम्याः 'महामेव्हणिकुरंवभूयाओ' महामेघनिकुरस्वभूताः-

‘ગુમ્મા દસદ્ધ વળ્લ કુસુમં કુસુમંતિ’ યે ગુલ્મ પાંચો વર્ણો’ વાલે કુસુમો
 કો ઉત્પન્ન કરતે હૈં । ‘વિધૂવગ્ગસાહા-જેણ વાય વિધૂવગ્ગસાહા’ इनकी
 शाखाएं अग्रभाग में पवन के झोकों से सदा हिलती रहती हैं । अतः ये
 ‘एगोरुय दीवस्स बहु समरमणिज्जं भूमिभागं मुक्पुष्पपुंजोवचारकलियं
 करेति’ एकोरुक् द्वीप के बहु समरमणीय भूमि भाग को मानों पुष्प
 पुंजों से ही ढक रहे हैं-ऐसा प्रतीत होता है तात्पर्य ऐसा है कि गुल्मों
 की अग्रशाखाएं जब वायु के झकोरों से प्रकम्पित होती हैं तो उनसे
 अनेक पुष्प जमीन पर नीचे गिरते हैं-अतः ऐसा प्रतीत होता है कि
 मानों ये उस एकोरुक् द्वीप के बहु समरमणीय भूमि भाग पर पुष्पों
 की वर्षा कर रहे हैं । ‘एगोरुयदीवेणं तत्थ २, बहूओ वणराईओ पण-
 स्ताओ’ एकोरुक् द्वीप में अनेक स्थानों पर अनेक प्रकार की वनराजियां
 भी हैं ‘ताओ णं वणराईओ किण्हाओ किण्होभासाओ जाव रम्माओ

આ ગુદ્ધો પાંચે વર્ણવાળા પુષ્પોને ઉત્પન્ન કરે છે. ‘વિધૂવગ્ગસાહા જેણ વાય
 વિધૂવગ્ગસાહા’ તેની શાખાઓ ડાળીયોં પવનના ઝોકથી સદા હાલતી રહે છે.
 તેથી તે ‘એગોરુય દીવસ્સ बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं मुक्पुष्पपुंजोवचार
 कलियं करेति’ એકોરુક દ્વીપના બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગને માનોડે પુષ્પોના
 પુંજોથીજ ઢાંકી દે છે. એમ જણાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે
 ગુદ્ધોની અગ્ર શાખાઓ જ્યારે પવનના ઝપાટાથી કંપાયમાન થાય છે. ત્યારે
 તેમાંથી અनेकपुष्पो જમીન પર નીચે પડે છે. તેનાથી એવું જણાય છે કે
 જાણે આ એકોરુક દ્વીપના બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગ પર પુષ્પોને વરસાદ
 વરસાવી રહ્યા છે. ‘एगोरुय दीवेणं तत्थ तत्थ बहूओ वणराईओ पणत्ताओ’
 એકોરુક દ્વીપમાં અनेक स्थानों पर अनेक प्रकारની સુંદર વનસ્પતિયો પણ છે. ‘ताओ
 णं वणराईओ किण्हाओ किण्हो भासाओ जाव रम्माओ महामेघनिकुरंवभूयाओ’

નવજલધર વદતિશયિત શ્યામવર્ણાઃ 'જાવ મહતી ગંધદ્વાર્ણિ મુયંતીઓ પાસાદીયાઓ' યાવન્મહતી ગંધધ્રાણી મુશ્વન્તઃ ત્યજન્તઃ પાસાદીયાઃ-દર્શનીયાઃ અભિરૂપા, ઇતિ । ૪।

‘એગોરુય દીવે તત્થ ૨ બહવે મત્તંગા નામ દુમગગા પળ્લન્તા-સમળાડસો’ ઇકોરુકદ્વીપે તત્ર તત્ર દેશે બહવોડનેકે મત્તાજ્ઞાનામ દ્રુમગગાઃ પ્રઘસા-કથિતાઃ શ્રમળા-યુષ્મન્ ! તત્ર મત્તો-મદઃ પ્રમોદસ્તસ્થાજ્ઞં કારણં યેષુ તે મત્તાજ્ઞા ‘જહા સે ચંદપ્પમમણિસિલાગવરસીધુપવરવારુગી સુનાય પત્ત-પુપ્ફ-ફલ-ચોયણિ-

મહામેઘનિક્કુરંબમૂયાઓ’ યે વન રાજિયાં અત્યન્ત સઘન હોને સે કહીં ૨ કાલી ૨, મેઘ જૈસી દિશ્વતી હીં હનમેં સે જો પ્રકાશ પુંજ નિકલના હૈ વહ મી કાલા હી પ્રતીત હોતા હીં યાચત્ યે વનરાજિયાં કહીં ૨, નીલી મી હીં ઓર નીલાવભાસ-નીલી કાન્તિ વાલી પ્રતીત હોતી હીં ફિર મી યે ઘડી અચ્છી દેખને મેં લગતી હૈ હન્હેં દેખને પર દેખને વાલે તો ઘડી સમજતે હીં કિ માનોં યે વહે ૨, મેયોં કી ઘટાણં હીં યહાં ઇકષિત હુઈ હૈ । ‘જાવ મહતી ગંધદ્વાર્ણિ મુયંતીઓ પાસાદીયાઓ’ હન વનરાજિયોં કે મીતર સે જો ગન્ધ કી રાશિ નિકલતી હૈ વહ ઘ્રાણેન્દ્રિય કો ઘિલકુલ સરાયોર કર દેતી હૈ ઉસે ખર દેતી હૈ ઓર તૃપ્ત કર દેતી હૈ યે સઘ હી રાજિયાં પંક્તિયાં પ્રાસાદીય હીં દર્શનીય હીં અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈ.

‘એગોરુય દીવે તત્થ ૨, બહવે મત્તંગા નામ દુમગગા પળ્લન્તા સમ-ળાડસો !’ ઇકોરુક દ્વીપ મેં યત્ર તત્ર જહાં તહાં સ્થાનોં મેં અનેક મત્તાજ્ઞા નામ કે દ્રુમગગા હીં, હે શ્રમળ આયુષ્મન્ ! હે મત્ત-મદ અર્થાત્ પ્રમોદ કે કારણ મૂળ હોને સે ઉનકા નામ મત્તાજ્ઞા એસા પડા હૈ । હે કિસ પ્રકાર

આ વનરાજીયો અત્યંત ગાઢ હોવાથી ક્યાંક ક્યાંક કાળી કાળી મેઘની ઘટા જેવી દેખાય છે. તેમથી જે પ્રકાશ પુંજ નીકળે છે, તે પણ કાળોજ જણાય છે. ય.વત્ આ વનરાજીયો ક્યાંક ક્યાંક નીચ વચુંની પણ હોય છે. તેથી નીલાવ-ભાસવાળી જણાય છે તો પણ એ દેખવામાં ઘણીજ સુંદર લાગે છે. તેને જોનારા તો તેને જોતાં એવુજ સમજે છે કે જલ્દે આ મોટામોટા મેઘો-વાદળાઓની ઘટાઓજ અહિયાં એકઠી થયેલ છે ‘જ વ મહતી ગંધદ્વાર્ણિ મુયંતીઓ પાસાદીયાઓ આ વનરાજીયોની અદરથી જે ગંધરાશી નીકળે છે તે ઘ્રાણેન્દ્રિયને બિલકુલ સરાયોર-તર કરીદે છે. અર્થાત્ તેને ખરીદે છે અને તૃપ્ત કરીદે છે. આ બધીજ રાજીયો પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે.

‘એગોરુયદીવેણ તત્થ તત્થ વહવે મત્તંગા નામ દુમગગા પળ્લન્તા સમળાડસો’ એકોરુક દ્વીપમાં જ્યાં ત્યાં અનેક સ્થળે મત્તાગોના દ્રુમગગો છે. હે શ્રમળ આયુષ્મન્ તે મત્ત-મદ અર્થાત્ પ્રમોદના કારણ રૂપ હોવાથી તેનું નામ મત્તાજ્ઞા

જ્ઞાસસાર-વહુદવ્વજુત્તિસંભારકાલસંધિયાસવા' યથા તે ચન્દ્રપ્રભમણિશલાકા સીધુપવરવારુણીસુજાતપત્રપુષ્પ-ફલ ચોયનિર્યાસસાર-વહુદ્રવ્યયુક્તિ સંભારકાલ સન્ધિતાસવાઃ, યથા ચન્દ્રપ્રભાદયો રસવિશેષા બહુપકારાઃ તન્ન-ચન્દ્રઃ-કર્પૂરઃ ચન્દ્રમાધા તસ્યેવ પ્રજ્ઞા-આકારો યસ્યાઃ સા ચન્દ્રપ્રભા, મણિશલાકેવ-મણિ-મરફતાદિ સ્વસ્યાઃ શલાકા મણિશલાકાઃ તદ્વર્ણ સદૃશા રસવિશેષાઃ સીધુપવર-શુભસં-સીધુ પવરા ચ સા વારુણી-ગણ્ડદૂર્વા-દૂર્વાજાતીયો વનસ્પતિવિશેષઃ एतासां, पुनश्च-सुजातानां सुपरिपाकावस्थां प्राप्तानाम् पत्राणां पुष्पाणां फलानां चोयानां गन्धद्रव्याणां च निर्यासस्य सारैः बहूनां द्रव्याणां युक्तैः-संयोजनस्य

કે હોતે હૈં. આ પર ઉસકે ગુણ ઓર રસ કી સદૃશતા દૃષ્ટાન્ત દ્વારા કહતે હૈં 'જહા સે' રસ્યાદિ, 'જહા સે ચન્દ્રપ્રભમણિ શિલાગવરસીધુપ-વરવારુણીસુજાતપત્રપુષ્પફલચોયનિજ્ઞાસ સારવહુદવ્વજુત્તિ સંભારકાલ સંધિયાસવા' ચન્દ્ર નામ કર્પૂર કા તથા ચન્દ્રમા કા હૈં ઉનકા રસ ચન્દ્રપ્રભા અર્થાત્ કર્પૂર અથવા ચન્દ્ર કે જૈસા વર્ણ વાલા હોતા હૈં, તથા મણિશલાકા-અર્થાત્ મણિ મરફત આદિ મણિ કી શલાકા-સલી ગાઢા હોને સે સલી દાર ઓર મણિ કે વર્ણ વાલા રસ હોતા હૈં તથા વર સીધુ વર શ્રેષ્ઠ સીધુ-સીધુ કા અર્થ હૈં પકાવે ગધે ર્દશુ કા રસ વહ જૈસા હોતા હૈં. તથા પ્રવર વારુણી અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ-ઉત્તમ વારુણી, વારુણી નામ ગણ્ડ દૂર્વા કા હૈં એક ર્દશુકી જાતિ હૈં ઉસકા જૈસા રસ હોતા હૈં. તથા સુજાત-અર્થાત્ પરિપાક ઓવસ્થા કો પ્રાપ્ત-પકે હુએ, યહાં નિર્યાસ સાર પદકા પત્ર પુષ્પ આદિ સબકે સાથ સંબન્ધ હોતા હૈં

એવું પડેલ છે તે કેવા પ્રકારના હોય છે ? તે પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે તેના શુભ અને તેની સમાનતા દૃષ્ટાન્ત દ્વારા કહે છે. 'જહા સે' ઇત્યાદિ

'જહા સે ચન્દ્રપ્રભમણિશિલાગવરસીધુપવર વારુણીસુજાત પત્રપુષ્પફલચોય નિજ્ઞાસસારવહુ દવ્વજુત્તિસંભારકાલય વિચાસવા' ચન્દ્રનામ કર્પૂર અને ચન્દ્રમાનુ' છે તેનો રસ ચન્દ્રપ્રભા અથવા કર્પૂર અથવા ચન્દ્રના જેવો વર્ણવાળો હોય છે તથા મણિશલાકા અર્થાત્ મણિ મરફત વિગેરે મણિ વિગેરેની શલાકા-સળી, ગાંડી હોવાથી સળી જેવો, મણીના વર્ણ જેવો, રસ હોય છે તથા વરસીધુવર શ્રેષ્ઠ સીધુ અર્થાત્ પકાવેલ મેઝડીનો રસ તેના જેવો હોય છે તથા પ્રવર વારુણી અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ ઉત્તમ વારુણી વારુણી ગાંડદુર્વાને કહે છે તે મેઝડીની એક જાત છે. તેના જેવો રસ હોય છે. તથા સુજાત અર્થાત્ પરિપાક ઓવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ એટલે કે પાકા થયેલ અદિયા નિર્યાસ સાર જે પત્ર પત્ર, પુષ્પ વિગેરે તમામની સાથે જગાવવામાં આવે છે. તેથી પાકેલા

સંમારૈઃ પ્રાચુર્યૈઃ કાલસન્ધિતાઃ સ્વસ્વેચિતે-કાલે સંયોજિતાઃ ચે આસવાઃ અવ-
 વ્વેશુરસાઃ તે તથાવિધાઃ, 'મહુમેરગરિદ્વામદુદ્ધ જાતી પસન્નમેલ્લગ સત્તાઝલ્લજૂર
 મુદ્ધિયાસારકા વિસાયણસુપક્વલ્લોદરસવરસુરાણ્ણરસગંધ ફરિસજુત્તલ્લવીરિય
 પરિણામા' મધુમૈરેયકરિષ્ઠામ દુગ્ધજાતિ પ્રસન્ન મેલ્લકશ્તાયુઃ સર્જૂર મૃદ્વીકાસાર
 કાપિશાયન સુપક્વલ્લોદરસવરસુરાઃ તથા-મધુ-પુષ્પરસઃ, મૈરેયં ધાતકીપુષ્પગુડ-
 ધાનાઽમ્બુમિઃ સંયોજિતો રસ ઇવ રિષ્ટ-ફેનિલં તદ્વર્ણામાઃ તત્સદૃશી, દુગ્ધજાતીઃ
 સદૃશી, પ્રસન્નોરસવિશેષઃ, મેલ્લકોઽપિ રસભેદમિન્ન, શ્તાયુઃ-આસ્વાદતો દુગ્ધ

જિસસે પકે હુએ પત્તોં કા પુષ્પોં કા ફલોં કા ઔર-ગન્ધ દ્રવ્યોં કા જો
 નિર્યાસ સાર અર્થાત્ સારભૂત રસ એસે જો ચે રસ હોતે હૈં હસ પકાર
 કે ઝંચે ઝંચે રસ દ્રવ્યોં કે સંમિશ્રણની પ્રચુરતા વાલે તથા અપને
 અપને યચિત કાલ મેં સંયોજિત કરકે બનાયે હુએ જો આસવ-સંમિશ્રિત
 રસ જૈસા મધુર ઔર સુગન્ધિત હોતા હૈ વૈસે સે મત્તાંગ દુષ્મગણ હૈં ।
 ફિર કૈસે હૈં-‘મહુમેરગરિદ્વામદુદ્ધ જાઈ પસન્ન મેલ્લગસતાઝલ્લજૂર
 મુદ્ધિયાસારકાવિસાયણલ્લોદરસવરસુરા’ જૈસે-મધુ-પુષ્પ રસ, મૈરેય-
 ગુડધાની (મુને હુએ ધાન) ઔર પાની સે સંમિલિત કર ધાત કી
 પુષ્પોં કો પકાને પર જો રસ હોતા હૈ વહ મૈરેય કહલાતા હૈ, રિષ્ટામા
 રિષ્ટ ફેન વાલે પદાર્થ ઝનકા જો શ્વેતવર્ણ હોતા હૈં ઝસ કે જૈસી આમા-
 વાલા રસ વિશેષ દુગ્ધ જાતિ અર્થાત્ દૂધ કે સ્વાદ જૈસે સ્વાદ વાલે રસ
 દુગ્ધ જાતિ રસ કહલાતા હૈ વહ રસ વિશેષ, તથા પ્રસન્ન-જો રસ સ્વ-
 ચ્છ સ્ફટિક જૈસા હોતા હૈ જો મન કો પ્રસન્ન કરને વાલા જોને સે

પાનડાએનો, પાકેલા પુષ્પોનો પાકેલા ફળોનો અને ગંધ દ્રવ્યોનો જે નિર્યા-
 સસાર અર્થાત્ સારભૂત જે રસ હોય છે આવા પ્રકારના ઉંચા ઉંચા રસ
 દ્રવ્યોના સંમિશ્રણની પ્રચુરતાવાળા તથા પોત પોતાના ઉચિત કાળમાં સ્વે-
 છત કરીને બનાવેલા જે આસવ સંમિશ્રિત મધુર રસ વિશેષ રસ જેવો
 મીઠો અને સુગંધવાળો હોય છે, એવા તે મત્તાંગદુષ્મ ગણે છે વળી તે કેવા
 છે ? તેનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે ‘મહુમેરગરિદ્વામદુદ્ધજાઈ પસન્ન મેલ્લગ
 સતાઝલ્લજૂર મુદ્ધિયા સારકાવિસાયણલ્લોદરસવરસુરા’ જેમ મધુ પુષ્પરસ,
 મૈરેય ગોળ ધાણા અને પાણીમાં મેળવેલા ધાતી પુષ્પને પાવવધી જે રસ
 ધય છે, તે મૈરેય કહેવાય છે. રિષ્ટાલ-રિષ્ટ એટલે કે તીવ્રવળો પદાર્થ
 તેનો જે શ્વેત વર્ણ હોય છે તેના જેવી આમા-જાતીવાળો રસ વિશેષ દુગ્ધ-
 જાતી દૂધના સ્વાદ જેવા સ્વાદવાળો રસ દુગ્ધજાતીનો રસ કહેવાય છે તે રસ
 વિશેષ, તથા પ્રસન્ન એટલે કે જે રસ સ્વચ્છ સ્ફટિકના જેવો હોય છે. અને

તત્ર શતં-શતવર્ષાણિ આયુર્જીવિત્ કાલો યત્પાનાત્સુરક્ષિતં ભવેદ્ તત્-શતાયુ-
રિતિ કથ્યતે, શતવર્ષાયુઃ પ્રદોરસવિશેષ इत्यर्थः, 'खज्जूर-मुद्गिकासार' खज्जूर-
मृद्रीकयोसारः-खज्जूर-द्राक्षाभ्यां निष्पन्नो रसविशेषः कपिशायनं 'कापिश्यांः प्फक्'
इति पाणिनि सूत्रेण निपात्यते तच्च विशिष्टं मधु सुपक्वानां-सुपरिपाकगतानाम्
ओषधीनां यः क्षोदश्चूर्णस्तत्तद्रसनिष्पन्नावरसुराः 'सुरा प्रत्यक् च वारुणी' इत्यमरः
रसनिसारणकाले प्रथमतो नि सारितरसाः येषु ते तथाविधा मदोत्पादका हर्षहेतवः
द्रुमगणास्तत्र सन्ति । एते रसविशेषः कथंभूता इत्याह-'वन्नगंधरसफासजुतबल-
वीरिय परिणामा' इति, प्रशस्तेन वर्णेन, प्रशस्तेन रसेन-स्वादित्थेन, प्रशस्तेन
गन्धेन-सुरभिगन्धेन, प्रशस्तेन स्पर्शेन चाऽपि युक्ताः, पुनश्च ते बलहेतवो वीर्य

उसका नाम प्रसन्न रखा गया है ऐसा रस विशेष, मेल्लक-जो दूसरे
रस के मिलने पर बल कारक होता है ऐसे रस विशेष का नाम मेल्लक
है शतायुः एक ऐसा रस होता है जिसके सेवन करने से आयु सौ वर्ष
तक सुरक्षित रह सकता है अर्थात् आयु बढ़ाने वाले रस विशेष का
नाम शतायु है, तथा खज्जूर मृद्रीका (द्राक्षा) सार-अर्थात् खिज्जूर
और द्राक्षा से निष्पन्न सार भूत रस, तथा कापिशायन कपिश-धूम्र
वर्ण का गुड निष्पन्न रस विशेष, तथा क्षोदरस-क्षोद-चूर्ण परिपक्व
मधु काछादि औषधियों के चूर्ण का रस होता है जो प्रथम बार में
निकलता है अर्थात् प्रथम नम्बर के रस को बार सुरा कहते हैं. जैसे
पूर्वोक्त सब प्रकार के रस होते हैं, वे रस किस प्रकार होते हैं 'वन्न-
गंध रस फासजुत्ता' वे पूर्वोक्त रस प्रशस्त वर्ण शुक्लादि से, प्रशस्त गंध
सुरभि गन्ध से, प्रशस्त रस इक्षु गुड शर्करा मत्स्यण्डिका मिसरी के

જે મનને પ્રસન્ન કરવાય જો હોવાથી તેનું નામ પ્રસન્ન એ રીતે રાખવામાં
આવેલ છે એવો રસ વિશેષ મેલ્લક જે બીજા રસના મેળવવાથી બળ કરનાર-
બલ વધારનાર હોય છે, એવા રસ વિશેષનું નામ મેલ્લક છે. શતાયુ, એ એક
એવો રસ હોય છે કે જેના સેવન કરવાથી સો વર્ષનું આયુષ્ય લોગવી શકાય છે.
અર્થાત્ આયુષ્યને વધારનારા રસનું નામ 'શતાયુ' છે. તથા ખજ્જૂર મૃદ્રિકાસાર
અર્થાત્ ખજ્જૂર અને દ્રાક્ષમાંથી બનાવેલ સારભૂતરસ, તથા કાપિશાયન, કાપિશ
ધૂંવાડાના જેવા ગોળમાંથી બનાવેલ રસવિશેષ તથા ક્ષોદરસ ક્ષોદ ચૂર્ણ પરિ-
પક્વ મધુર કાષ્ઠ વિગેરે ઔષધિયોના ચૂર્ણનો રસ મધ કે જે પહેલીજ વારમાં
નીકળે છે. અર્થાત્ પહેલા નંબરના રસને વાર સુરા કહે છે. જેમ પૂર્વોક્ત બધા
પ્રકારના રસ હોય છે. તે રસો કેવા પ્રકારના હોય છે તે હવે બતાવવામાં
આવે છે 'વણ્ણ ગંધરસ ફાસજુત્તા' તે પૂર્વોક્ત રસ પ્રશસ્ત વર્ણ એટલે કે

પરિણામે પરિપાકે ચલવીર્યહેતવો ભવતિ, 'મજ્જવિહિ વહુપ્પગારા' મધ્યસ્ય વિધિના વિધાનરીત્યા યદિ ગણ્યન્તે તદેતે રસા આસવાડરિષ્ટાડવલેહ-ક્વાથ વટિકાદિભિ-
 મ્દૈર્વહુમકારાઃ 'તદેવં તે મત્તંગા વિ દુમગણા' તદેવમ્-વહુરસભેદવન્તસ્તેડપિ
 મત્તાઙ્ગા દુમગણા જ્ઞેયાઃ કિં તે વનપાલાદિના સમારોપ્યન્તે ? તન્નાહ-'અણેગ વહુ-
 વિવિહવીસસા પરિણયાપ્ મજ્જવિહીપ્ ઉવ્વેયા' અનેક વહુવિવિધવિસસા પરિણતેન
 અનેકો-વ્યક્તિભેદાત્ વહુ પ્રભૂતમ્. યથાસ્યાત્તથા વિવિધો-જાતિ ભેદાન્નાનામકારો
 વિધિઃ-સ ચ-કેનાપિ લોકપાલાદિના નિષ્પાદિતોડપિ ન ભવેત્તત આહ-વિસસા-
 જૈસે પ્રશસ્ત રસ સે, પ્રશસ્ત સ્પર્શ સે મૃદુ સ્નિગ્ધ ઉષ્ણ સ્પર્શ સે યુક્ત
 હોતે હૈં ।

અય ઉન રસોં કે ગુણ કા ઘર્ણન કરતે હૈં-'ચલવીર્ય પરિણામા'
 પૂર્વોક્ત સચ રસ ફિર ચલ, શારીરિક ચલ, વીર્ય આન્તરિક ચલ इन दोनों
 મેં પરિણત હોને વાલે છોતે હૈં અર્થાત્ વે રસચલ ઓર વીર્ય કો વઢાને
 વાલે હોતે હૈં । 'મજ્જવિહિ વહુપ્પગારા' મધ્ય અર્થાત્ પ્રમોદ જનક રસ
 વિશે કે વિધાન સે વહુત પ્રકારકે વતાપ ગયે હૈં-જૈસે-આસવ, અરિષ્ટ અવ-
 લેહ ક્વાથ વટિકાદિ ભેદ હોને હૈં । પૂર્વોક્ત દૃષ્ટાન્તોં કો મત્તાંગ દુમ
 ગણોં પર ઘટાતે હૈં-'અવં મત્તંગાવિ દુમગણા' इन्ही पूर्वोक्त प्रकार के
 रस जैसे रस वाले वे मत्तांग नाम के द्रुमगण एकोरुक दीप में होते
 હૈં । કયા દુમગણ કિસી લોકપાલ તથા વનપાલ આદિ દ્વારા લગાયે
 જાતેહૈં? इस शंका का निराकरण करने के लिये सूत्रकार कहते हैं-'अणोग-
 पट्टविविहवीससा परिणयाप मज्ज विहीप उव्वेया' અનેક વ્યક્તિ ભેદ સે

શુકલાદિ વર્ણથી, પ્રશસ્ત ગંધ, એટલે કે સુરભિ ગંધથી, સેલડી, ગોળ, સાકર,
 અને મત્સ્યંડિકાના જેવા પ્રશસ્ત રસથી પ્રશસ્ત સ્પર્શથી, મૃદુ, સ્નિગ્ધ ઉષ્ણ
 સ્પર્શથી યુક્ત હોય છે

હવે એ રસોન ગુણોનું વર્ણન કરવામા આવે છે 'ચલવીર્ય પરિણામા'
 પૂર્વોક્ત બધા રસો પાછા બળશારીરિક બળ-વીર્ય આતરિક બળ આ બંનેમાં
 પરિણત થવાવાળા હોય છે. અર્થાત્ આ રસ બળ અને વીર્યને વધારનારા
 હોય છે 'મજ્જવિહિ વહુપ્પગારા' મધ્ય અર્થાત્ પ્રમોદ કરક રસ વિશેષના
 વિધાનથી ઘણા પ્રકારના બતાવવામાં આવ્યા છે જેનકે આસવ અરિષ્ટ, અવલેહ,
 ક્વાથ વટિકા વિગેરે તેના લેદો હોય છે હવે પૂર્વોક્ત ઘટાતે ને મત્તાંગ દુમગણો પર
 ઘટાવે છે. 'અવં મત્તંગાવિ દુમગણા' આ પૂર્વોક્ત પ્રકારના રસ જેવા રસ
 વાળા તે મત્તાંગ નામના દુમગણ એકોરુક દીપના હોય છે શું ? તે દુનનચ
 કેઈ લોકપાલ તથા વનપાલ વિગેરે દ્વારા લગાવવામા આવે છે ? આ શંકાનું
 નિવારણ કરવા સૂત્રકાર કહે છે કે 'અણેગપટ્ટવિવિહવીસસાપરિણયાપ મજ્જ

સ્વભાવત एव परिणामं प्राप्तेन मद्यविधिना पूर्वोक्तं रसविधिना उपेताः युक्ताः पुनश्च 'फलेहिं पुण्या' फलैः पूर्णाः संभृताः सन्तः 'विसद्वृत्ति' दक्षिधातुः चूर्णीकरणे विकासे च तत्र वर्तमानादलेः 'दलित्वयोर्विसद्वृत्तौ' 'प्राकृत व्याकरणे- ८-४-१७६' इति सूत्रेण दलेर्धातोः विसदादेशः अतो विसद्वृत्ति' इत्यस्य दलन्ति-विकसन्ती-त्यर्थो बोध्यः एवमग्रेऽपि । 'कुसविकुस विसुद्धरुक्खमूला जाव चिट्ठति' कुशविकुश विशुद्धवृक्षमूलाः यावच्छब्देन-मूलकन्दादिमन्तः प्रसादनीया अभिरूपा प्रतिरूपास्तिष्ठन्तीति ।

अथ द्वितीयकल्पवृक्षजातिस्वरूपमाख्यातुमाह- 'एगोरुयदीवे' इत्यादि, 'एगोरुय दीवे तत्थ २, एकोरुक्खद्वीपे खलु तत्र तत्र देशे 'बहवे भिंगंगया णाम दुमगणा पणत्ता सयणाउसो' बहवो भृताङ्गा नाम दुमगणाः-कल्पवृक्षाः प्रज्ञप्ता-कथिताः हे श्रमण आयुष्मन् ! तत्र भृतं भरणं पूरणमित्यर्थः तत्र भरणे

बहुत और विविध-जाना प्रकारक जाति भेद को लेकर अपने स्वभाव से ही ये वहां अनादि काल से रहते हैं ये लोकपाल आदि के लगाये हुए नहीं होते हैं । वे स्वाभाविक रूप से परिणत ऐसी मद्य विधि से युक्त होते हैं । वे 'फलेहिं पुण्या' फलों से लदे हुए 'विसद्वृत्ति' विकसित होते रहते हैं । और 'कुसविकुस विसुद्धरुक्खमूला' इन वृक्षों के मूल दर्भ आदि घास से विशुद्ध-रहित होते हैं ऐसे ये मत्तांग दुमगण प्रासादीय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप होते हुए वहां रहते हैं । यह मत्तांग नाम के प्रथम कल्पवृक्ष का वर्णन हुआ ॥१॥

द्वितीय जाति के कल्पवृक्ष का स्वरूप इस प्रकार से है 'एगोरुय दीवे तत्थ २, बहवे भिंगंगया णाम दुमगणा पणत्ता' हे श्रमण आयुष्मन् ! उच्च एगोरुक्ख नाम के द्वीप में जगह २, अनेक भृताङ्ग नाम के कल्पवृक्ष हैं ये कल्पवृक्ष वहां के निवासी मनुष्यों को अनेक प्रकार

વિહીન સ્વવેચા' - અનેક વ્યક્તિના ભેદથી ઘણા વિવિધ અનેક પ્રકારના જાતિ ભેદને લઈને પોતાના સ્વભાવથીજ તે અનાદિકાળથી ત્યાં રહે છે. આ લોકપાલો વિગેરેએ લગાવેલ હોતા નથી. તેઓ સ્વાભાવિક રૂપથી પરિણત એવી મદ્ય વિધિ (પ્રમેદજનકતા)થી યુક્ત હોય છે. અને 'ફલેહિં પુણ્યા' ફળોથી લદાયેલા 'વિસદ્વૃત્તિ' વિકસિત થતા રહે છે. અને 'કુસવિકુસવિસુદ્ધરુક્ખમૂલા' આ વૃક્ષોના મૂળ દર્ભ હોઈ વિગેરે ઘાસથી વિશુદ્ધ રહિત હોય છે. એવા આ મત્તાંગ દુમગણ પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ, અને પ્રતિરૂપ હોય છે. અને ત્યાં રહે છે.

આ મત્તાંગ નામના પહેલા કલ્પ વૃક્ષનું વર્ણન થયું. ॥ ૧ ॥

હવે બીજી જાતના કલ્પવૃક્ષનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે. 'એગોરુય દીવે તત્થ તત્થ ભિંગંગયાણામ દુમગણા પણત્તા' હે શ્રમણ આયુષ્મન ! તે

અજ્ઞાનિ કારણાનિ ભરણક્રિયા ભરણીયં ભાજનં વા સ્થાલાદિકં પૃથક્ ન
ભવતિ इति ભરણસંપાદકત્વાત્ વૃક્ષા અપિ મૃગાજ્ઞાઃ કથ્યન્તે 'જહા સે
વારગ ઘટક કરગકલસકકરિપાયકંચણિય ઉદંકુવદ્ધણિસુ પવિટ્ટગપારી-
ચસક ભિંગાર કરોડિયા સરગપરગ પત્તીવાલમલ્લગચલિય દકવારક
વિચિત્તવટ્ટક મણિવટ્ટક સુત્તિચારુપીણયા કંચણમણિ-રયણમત્તિચિત્તા' યથા તે
વારક ઘટકરકકલશકર્કરી પાદકાશ્વનિકા ઉદકુવાદ્ધાની સુપત્તિષ્ઠક પારીચપક
મૃગાર કરોટિકા સ્વરકપરકપાત્રી સ્થાલ મલ્લકચલપિતદકવારક વિચિત્ર વર્તક
મણિવર્તક શુક્તિ ચારુ પીનકા કશ્ચનમણિરત્નમત્તિચિત્તાઃ, તત્ર વારકો
મરુદેશ પ્રસિદ્ધો માજ્જલ્યઘટઃ ઘટકો લઘુઘટઃ, કલશો મહાઘટઃ કરકોઽપિ
ઘટ એવ કર્કરી ઘટવિશેષરૂપા, પાદકાશ્વનિકા-પાદધાવનયોગ્યા કાશ્ચન-

કે વર્તન આદિ પદાર્થો' કો દેતે રહતે હૈં, 'જહા સે વારગઘટકકરગ-
કલસકકરિ પાયકંચણિય ઉદંકુવદ્ધણિસુ પવિટ્ટગ પારીચસક ભિંગાર
કરોડિયા સરગપરગપત્તી વાલમલ્લગચલિય દકવારક વિચિત્ત વટ્ટક
મણિવટ્ટક સુત્તિચારુ પીણયા કંચણ મણિરયણ મત્તિચિત્તા' માર-
વાડ મેં પ્રસિદ્ધ જો માજ્જલ્ય ઘટ હૈં ઉસકા નામ વારક હૈં. હસસે જો
છોટા ઘટ હોતા હૈં ઉસકા નામ ઘટ હૈં ઉસકી અપેક્ષા જો મહાઘટ
હોતા હૈં ઉસકા નામ કલશ હૈં કરક નામ મી કલશ કા હી હૈં કર્કરી
છોટી સી જો કલશી હોતી હૈં ઉસકા નામ હૈં. જિસ સે પૈર બોયે જાતે
હૈં ઔર જો સુવર્ણ કો બની હોતી હૈં એસી પાત્રી કા નામ પાદકાશ્વ-
નિકા હૈં જિસમેં સે પાત્રી ભર કર પિયા જાતા હૈં ઉસકા નામ ઉદકુ હૈં
લંતિકા નામ વદ્ધાની તથા લોટા મી કહતે હૈં. પુષ્પો' કે ધરને કે પાત્ર કા

એકેરુક નામના દ્વીપમા સ્થળે સ્થળે અનેક ભૂત્તાગ નામના કલ્પ વૃક્ષો છે.
એ કલ્પવૃક્ષો ત્યાં રહેવાવાળા મનુષ્યોને અનેક પ્રકારના વાસણુ લાગ્યત વિગેરે
પદાર્થો આપ્યા કરે છે 'જહા સે વારગઘટકકરગકલસકકરિપાયકચણિ ઉદક
વદ્ધણિસુ પવિટ્ટગ પારીચસકભિંગાર કરોડિયા સરગપરગપત્તી વાલમલ્લગ ચલિયગ
દકવારક વિચિત્ત વટ્ટક મણિવટ્ટક સુત્તિચારુ પીણયા કંચણરયણમણિમત્તિચિત્તા'
મારવાડમાં પ્રસિદ્ધ જે માંજલ્ય નામનો ઘડો છે તેને 'વારક' કહે છે. તેનાથી
નાના ઘડાને ઘડો કહે છે. તેના કરતા જે મહા ઘટ હોય છે. તેને કલશ કહે
છે. કરક એ નામ પણ કલશનું જ છે નાના કલશને કર્કરી કહે છે, જેનાથી
પગ ધોવામાં આવે છે. અને જે એનાની બનાવેલી હોય છે એવા પાત્રનું નામ
'પાદકાશ્વનિકા' છે, જેમાં પાત્રી ભરીને પીવાના આવે છે. તેનું નામ ઉદક છે.

મયીપાત્રી, ઉદકો યેનોદકં મુદશ્વતે વાદ્ધાની મલંતિકો, યદ્યપિ કરકકર્વરી વાદ્ધાનીનાં ન કશ્ચિદ્વિશેષસ્તથાપિ સંસ્થાનાદિકૃતો મેદો લોકાદવગન્તવ્યઃ । સુપ્રતિષ્ઠકઃ પુષ્પપાત્રવિશેષઃ, પારી ઘૃતાદિ સ્નેહમાણ્ડમ્ ચપકઃ પાનપાત્રમ્ ભુંગારઃ કનકાલુકઃ 'જ્ઞારી' इति પ્રસિદ્ધઃ, શરકષરકૌ પાત્રવિશેષૌ પાત્રીસ્થાલે લોકપ્રસિદ્ધે એવ મલ્લકં-શરાવવિશેષઃ ચપલિતં-પાત્રવિશેષઃ દકવારકો જલઘટઃ વિચિત્રાણિ વિવિધ ચિત્રોપેતાનિ વર્ત્તકાનિ-ભોજનકાલોપયોગિ-ઘૃતાદિ પાત્રાણિ તાન્યેવ મણિ વર્ત્તકાનિ મણિ પ્રધાનકાનિ વર્ત્તકાનિ શુક્તિશ્ચન્દનાઘાધારભૂતાઃ શેષાસ્તુ પાત્ર-વિશેષાસ્તત્તત્કાલપ્રસિદ્ધા લોકતો યથાશક્યં જ્ઞાતવ્યા । એતે ભાજનવિધયઃ કથ-મ્ભૂતાઃ ? इत्याह 'કંચનમણિરયણમત્તિચિત્તા' કાશ્ચનમણિ રત્નાનામ્ભક્તયો વિચ્છિ-તયસ્તામિશ્વિત્રાઃ । 'માયણવિધીષ' ભાજનવિધિના ભાજન-વિધિમધિકૃત્ય 'બહુ-

નામ સુપ્રતિષ્ઠક હૈ ઘી તેલ રાખને કે પાત્ર કા નામ પારી હૈ પાન પાત્ર કા નામ ચપક હૈ જ્ઞારી કા નામ ભુંગારક હૈ શરક પાત્ર વિશેષ કા નામ હૈ સ્થાલી ઓર પાત્રી યે તો પ્રસિદ્ધ હી હૈ । જલ ભરને કે ઘટકા નામ દકવારક હૈ ભોજન કાલ મેં ઉપયોગી જો ઘૃતાદિ રાખને કે પાત્ર હૈં ઉનકા નામ યહાં વર્ત્તક શબ્દ સે કહા ગયા હૈ યે પાત્ર ઉન કલ્પ વૃક્ષોં કે દિયે જાતે હૈં પર વે સબ મણિ કે બને હુએ દિયે જાતે હૈં તથા યે સબ પાત્ર વિવિધ પ્રકાર કે ચિત્રોં સે યુક્ત હોતે હૈં યહી વાત યહાં મણિવર્ત્તક શબ્દ સે પ્રકટ કી ગઈ હૈ ઘિસકર જિસ મેં ચન્દન આદિ રાખે જાતે હૈ ઉસકા નામ શુક્તિ હૈ વાકી કે જો ઓર યહાં પાત્ર કહે ગયે હૈં ઉન્હે લોક સે યા સંપ્રદાય વિશેષ સે જાન લેના ચાહિયે । इन सब पात्रों के ऊपर सुवर्ण से मणिघों से और रत्नों से नाना प्रकार

લંતિકાને વર્ધાની તથા લોટીપણુ કહે છે. પુષ્પો રાખવાના પાત્રનું નામ સુપ્રતિષ્ઠક છે ઘી તેલ વિગેરે રાખવાના વાસણનું નામ 'પારી' છે પાન પાત્રનું નામ 'ચપક' છે. જ્ઞારીનું નામ ભુંગારક છે. શરક એ પાન વિશેષનું નામ છે. સ્થાળી અને પાત્રી આ બન્ને પ્રસિદ્ધ છે. પાણી ભરવાના ઘડાનું નામ 'ઢકવારક' છે જમતી વખતે ઘી વિગેરે રાખવામાં ઉપયોગી એવું જે પાત્ર છે. તેને અહિયાં 'વર્તક' શબ્દથી કહેલ છે, આ પાત્ર એ કલ્પવૃક્ષથી અપાય છે પણ તે બધા મણિયોના બનાવવામાં આવેલ અપાય છે. આ બધા પાત્રો અનેક પ્રકારના ચિત્રોથી યુક્ત હોય છે. એજ વાત અહિંયા 'મણિવર્તક' એ શબ્દથી પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. ચંદન વિગેરે ઘસીને જેમાં રાખવામાં આવે છે તેનું નામ 'શુક્તિ' છે. બાકીના બીજા જે પાત્રો અહિંયા બનાવવામાં આવ્યા છે. તેને લોક રીઠીથી અથવા સંપ્રદાય વિશેષથી સમજી લેવા ભેદ છે. આ બધા પાત્રોની ઉપર સોનાથી મણિયોથી, અને રત્નોથી અનેક પ્રકારના ચિત્રોની રચના કરવામાં આવેલ

पगारा' बहुप्रकाराः एकैरस्मिन् विधौ अवान्तरानेकभेदसद्भावादिति । 'तदेव ते भिंगंगया वि दुमगया' तथैव ते भृताङ्गा अपि द्रुमगणाः 'अणेग बहुविहिह्वीससा परिणयाए' अनेक बहुविविधप्रकारेण विस्त्रसापरिणतेन-समावृत्त एव परिणतेन विस्त्रसापरिणामेनानेकप्रकारतया परिणतेन न तु केनचित्त्वा संपादित्वा इति । 'भायणविधीए उववेया' भाजनविधिनोपपेताः-युक्ताः, 'फलेहि पुण्णा विस्रुंति' फलैः पूर्णा दलन्ति-विकसन्ति 'कुसविकुस जाव चिट्ठंति' कुशविकुश विशुद्ध वृक्षमूलाः मूलकन्दादि मन्तो यावत् प्रासादनीया अभिरूपाः प्रतिरूपास्तिष्ठन्तीति २ ।

के चित्रों की रचना की गई होती है भाजन विधि अनेक प्रकार की होती है-अर्थात् भाजन अनेक प्रकार के होते हैं-क्योंकि इनके भवान्तर भेदों की गिनती नहीं है-इसलिये 'भिंगंगया वि दुमगया तदेव' ये जो भृताङ्ग जाति के कल्पवृक्ष हैं वे भी एक प्रकार के न हो कर अनेक प्रकार के ही होते हैं । तभी तो ये भिन्न २, जाति के रूप में परिणत होते रहते हैं । 'अणेग बहु विविह्वीससा परिणयाए' इनका जो इस प्रकार से विविध पात्रों के देने रूप परिणाम है स्थाभाविक है किसी के द्वारा किया गया नहीं होना है 'भायणविधीए उववेया' इस तरह भाजन प्रदान करने की विधि से युक्त हुए ये भृताङ्ग जाति के कल्पवृक्ष 'फलेहि पुण्णा विस्रुंति' फलों से भरे हुए विकसित होते रहते हैं और भिन्न २, प्रकार के पात्रों को प्रदान करते रहते हैं । 'कुस विकुस जाव चिट्ठंति' इनकी भी नीचे की जमीन पर कुश आदि नहीं होते हैं ये प्रशस्त मूल आदि विशेषणों वाले होते हैं ॥२॥

डोय छे. भाजन विधि अनेक प्रकारनी डोय छे अर्थात् अनेक प्रकारना भाजन वातव्वा डोय छे. केभके तेना अवान्तर लेटोनी गद्यत्री धर शके तेम नथी तेथी 'भिंगंगया वि दुमगया तदेव' ने आ भृतांग जातीना रूप वृत्ते छे, ते पात्र अनेक प्रकारना न डोय अनेक प्रकारना डोय छे. त्यादेव तेना भूरी भूरी जतना पात्रोना रूपमा परिष्कृत धता रहे छे. 'अणेगबहु विविह्वीससा परिणयाए, आ प्रभावे विविध पात्रोने आपवा रूप आनु' ने परिष्कार छे, ते स्वाभाविक छे कोधना द्वारा करवाभा आवेल डोयना नथी 'भायणविधीए उववेया' आ रीने लज्जत प्रदान करवाणी विविधी युक्त जेवा आ दुमग गणिना रूप वृत्ते 'फलेहि पुण्णा विस्रुंति' ज्योधी तरेवा धरने विकसित धन रहे छे. अने कुश मूल प्रकारना पात्रो आपवा करे छे 'कुसविकुस जाव चिट्ठंति' तेनी नीचेनी जमीन पर पक्ष कुश विगरे डोयना नथी. अने ते नव. प्रशस्त मूल विगरे विशेषयोवाणा डोय छे. ॥ २ ॥

અથ તૃતીયકલ્પવૃક્ષસ્વરૂપમાख्याતુમાહ-‘एगोरुय दीवेणं’ इत्यादि, ‘एगोरु-
 यदीवे’ एकोरुकद्वीपे खल्ल द्वीपे ‘तत्थ २’ तत्र तत्र देशे ‘वहवे तुडियंगानाम
 दुमगणा पणत्ता ससणाउलो’ वहवोऽनेकप्रकाराः त्रुटिताङ्गा नाम दुमगणाः-
 वाद्यविशेषरूपाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ‘जहा से आलिंग
 मुयंग-पणवपडहददरगकरडिडिडिम भंभाहोरंम कणियार खरमुही-मुगंद संखिय-
 परिलीवचग परिवाइणि वंसवेणुवीणासुघोस विवंचोमहई कच्छभीरिगसिगातल
 ताल कंसतालसुसंपउत्ता’ यथा ते आलिङ्ग्य मृदङ्ग पणवपटह ददरककरटीडिडि-
 यनंभाहोरम्-व्यणित खामुखी मुकुन्द शंखिका परिलीवच्चक परिवादिनी वंश-
 वेणु-वीणासुघोप विपञ्ची सहती कच्छपीरिगसिकाः तलताल कंसतालसुसं-
 प्रयुक्ताः, तत्र-आलिंग्यो नाम यो वादकेन मुरज आलिंग्य वाद्यते उरसि निधाय-

તૃતીય કલ્પવૃક્ષ કા સ્વરૂપ કથન-‘एगोरुय दीवे णं दीवे तरथ २,
 वहवे तुडियंगानाम दुमगणा पणत्ता०’ हे श्रमण अयुष्मन् ! एकोरुक
 नाम के द्वीप में जगह २, अनेक त्रुटितांग जाति के कलपवृक्ष कहे गये
 हैं । इन कलपवृक्षों के द्वारा वहां के मनुष्यों की वाद्य की आवश्यक-
 कता की पूर्ति की जाती है यही बात इस सूत्र द्वारा यहाँ समझाई गई
 है ‘जहा से-आलिंग मुयंग पणव पडह ददरगकरडिडिडिम भंभाहोरं
 अकणियारखरमुहिमुगुद संखिय परिली वचचग परिवाइणिवंस
 वेणुवीणासुघोसविवंचि महत्तिकच्छभीरिगसिगा तल ताल कंस-
 ताल सुसंपउत्ता’ जो गाजा बजाने वाले के द्वारा गोद में रखकर बजाया
 जाता है इस वाद्य का नाम आलिङ्ग है मृदङ्ग नाम का बाजा जग
 प्रसिद्ध है यह छोटा होता है ढोल चाहे बड़ा हो या छोटा हो इसका

હવે ત્રીજા કલ્પ વૃક્ષના સ્વરૂપનું કથન કરવામાં આવે છે. ‘एगोरुय
 दीवेणं दीवे तत्थ तत्थ वहवे तुडियंगानाम दुमगणा पणत्ता’ हे श्रमण
 आयुष्मन् ! એકેરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનેક ત્રુટિતાંગ જાતના
 કલ્પવૃક્ષો હોવાનું કહેલ છે. આ કલ્પવૃક્ષો દ્વારા ત્યાંના મનુષ્યોની વાદ્યની
 આવશ્યકતાની પૂર્તિ કરવામાં આવે છે. એજ વાત આ સૂત્ર દ્વારા અહિયાં
 સમજાવવામાં આવી છે ‘जहा से आलिंगमुयंगपणवपटह ददरगकरडिडि-
 डिम भंभाहोरंमकणियारखरमुहि मुगुंदसंखियपरिलीवच्चगपरिवाइणि वंसवेणु
 वीणा सुघोप विवंचिमहति कच्छभीरिगसिगातलतालकंसतालसुसंपउत्ता’ જેને
 ગાજા બજાવવામાં આપના રાખીને વગાડે છે, એવા વાજાઓને
 ‘आलिङ्ग’ કહે છે. મૃદંગ નામનું વાજું જગ જાહેર છે. તે નાનું હોય છે.
 તેના નેપાળે દેવ કે નાના હોય તેને ‘पञ्च’ કહેવામાં આવે છે. ઢોલનોજ

વાચતે इत्यर्थः, मृदङ्गो लघुर्मर्दकः, पणवो भाण्डपटहो लघुपटहो वा, पटहो लोक-
प्रसिद्ध एव, दर्दरकः यस्य चतुर्भिश्चरणैरवस्थानं भुवि तथा समोधा चर्मावनद्धो
वाद्यविशेषः करटीलोक-प्रसिद्धैव' डिंडिमः प्रथमप्रस्तावना सूचकः पणवविशेषः
भंभाढकानिः स्वनानीति संप्रदायः, होरंभा महाढको वदणिता वीणाविशेषरूपा
खरमुखी-काहला मुकुन्दो मुरजवाद्यविशेषो यः मायोऽभिलीनं वाचते शंखिका
लघुशंखरूपा अस्याः स्वर ईपत्तीक्ष्णो भवति न तु शंखवदतिगंभीरः परिली-

नाम पणવ है ढोल का ही जो एक प्रकार का आकार प्रकार कृत भेद
होता है उसका नाम पटह है जो चार पाद वाली काष्ठ की चौकी पर
रखकर बजाया जाता है और जो गोधा बिगरे प्राणियों के चन्डे से
मढ़ा होता है उसको नाम दर्दरक कहलाता है फरटी भी एक जाति का
लोकप्रसिद्ध वाद्य विशेष है प्रथम प्रस्तावना का सूचक जो पणव विशेष
है उसका नाम डिंडिम है भंभा और ढक्का ये भी एक प्रकार के वाद्य
विशेष हैं इनमें से जो शब्द निकलता है वह भर भर जैसा निकलता है
होरंभा भी ढक्का ही जैसा होता है परन्तु यह ढक्का की अपेक्षा बड़ा होता
है कणित एक प्रकार की विशेष वीणा होती है खरमुखी भी एक प्रकार
का वाद्य विशेष है-जिसे मुंह से फूंक देकर बजाया जाता है-उत्ते बुन्दे-
लखण्डी भाषा में रमतूला कहते हैं-इसका आकार प्रकार गवे के मुख
जैसा होना है मुकुन्द भी एक प्रकार का वाजिप्र होता है । यह तपला के
आकार का होता है पर कुछ २, लम्बा होता है और दोनों तरफ से
बजाया जाता है शंखिका यह खर शंखिका और ईपत्तीक्ष्ण शंखिका

એક પ્રકારનો આકાર પ્રકારના ભેદ જેવો હોય છે. તેનું નામ પટહ છે જે
ચાર પાયાવાળી લાખડાની ચોકી પર સખીને વગાડવામાં આવે છે, અને જે
ગો વિગેરે પ્રાણિયોના ચામડાથી મઢેલ હોય છે, તેનું નામ દર્દરક કહેવાય
છે. કરટિ પણ લોકપ્રસિદ્ધ એક જાતનું વાદ્યવિશેષ છે પહેલી પ્રસ્તાવનાનું
સૂચક જે 'પણવવિશેષ છે, તેનું નામ ડિંડિમ છે. બાલા અને ટકા જે પણ એક
પ્રકારનું ઢોલ નામનું વાદ્ય વિશેષ છે. તેમાંથી જે અવાજ નીકળે છે તે અવાજ
જેવો નીકળે છે. હોરંભા નામનું વાદ્ય વિશેષપણ ઢાકાના જેવું જ હોય છે પરંતુ
તે ઢાકા કરતાં મોટું હોય છે. કવલિત એ એક પ્રકારની વિશેષ વીણ હોય
છે. ખરમુખી પણ એક પ્રકારનું વાદ્ય વિશેષ છે જેને મોઢાથી ફૂંકવાની રીતે બજાવવામાં આવે છે, તેને બુ હેલ ખંડની લાવમાં રનતુલ' કહે છે તેને...
પેડાના મુખ જેવો હોય છે. મુકુન્દ પણ એક પ્રકારનું વાજિપ્ર હોય છે તે
વજવાના આકરનું હોય છે. પરંતુ તેમાંથી કઈક લાંબુ હોય છે અને...

વચ્છકૌ તૂળરૂપવાદ્યવિશેષૌ, પરિવાદિની સમ્પતન્ત્રી વીણા, વંશો લોકપ્રસિદ્ધઃ
 વેણુર્વંશવિશેષઃ, વીણા પ્રસિદ્ધા, સુધોષા વીણાવિશેષઃ, વિપન્ત્રી-તન્ત્રી વીણા,
 મહતી-શતતન્ત્રિકા-નારદક્રષ્ણેઃ વીણા, કચ્છપી-આરત્યાવીણા, રિગસિકા ઘર્ષ્ય-
 માણવાદ્યવિશેષઃ, એતે વાદ્યવિશેષાઃ કથમ્મૃતાઃ ક્ત્યાહ-‘તલતાલકંમતાલસંપત્તા’
 તલતાલાઃ-હસ્તપુટતાલાઃ કાંસ્યતાલાશ્ચ લોક પ્રસિદ્ધા એવ, એતૈઃ-તલતાલકંસ-
 તાલૈઃ બાદ્યવિશેષૈઃ સુસંયુક્તાઃ-સુસુષ્ટુ અતિશયેન સમ્પન્ન યથોક્તરીત્યા પ્રયુક્તાઃ

કે એક સે દો પ્રકાર કી હોતી હૈં જો વિશેષ જોર દેકર મુંહ સે વજાયી
 જાતી હૈં વહ સ્વરશાંખિકા હૈં ઓર જો થોડા જોર દેકર મુંહ સે વજાયી
 જાતી હૈં વહ ઈષત્તીક્ષ્ણ શાંખિકા કહલાતી હૈં વહ શાંખિકા શબ્દ કે જૈસે
 અતિ ગંભીર સ્વરવાળી નહીં હોતી હૈં । પરિલી એવં વચ્ચે યે બી દો વાદિત્ર
 હૈં યે વાસ કે તૂળોં કો ગૂંથ કર વજાયે જાતે હૈં । પરિવાદિની-નામ વીણા
 કા હૈં ઇન્નમેં સાત તાર હોતે હૈં । વંશ-નામ વાંસુરી કા હૈં વીણા, સુધોષા
 વિપન્ત્રી, મહતી, કચ્છપી, યે સબ વીણા કે હી એક હૈં મહર્ષિ નારદ
 જિસ વીણા કો અપને પાસ સદા રખતે હૈં ઉસ વીણા કા નામ મહતી
 હૈં સરસ્વતી જિસ વીણા કો અપને હાથ સે વજાતી હૈં ઉસકા નામ
 કચ્છપી હૈં ઘર્ષ્યમાણ જો વાદ્ય વિશેષ હોતા હૈં ઉસકા નામ રિગસિકા
 હૈં હસ્ત પુટ તાલ કા નામ તલ તાલ હૈં કાંસે કા જો વાજા હોતા હૈં કિ
 જો તાલ દેકર વજાયા જાતા હૈં ઉસકા નામ કાંસ્ય તાલ હૈં ઇન્ન સબ
 વાદિત્રોં સે યે ત્રુટિતાંગ જાતિ કે કલ્પવૃક્ષ યુક્ત હોતે હૈં અતઃ યે એસે
 જ્ઞાત હોતે હૈં કિ ઇન્હે ગાન વિદ્યા મેં ગંધર્વ શાસ્ત્ર મેં નિપુણ વ્યક્તિયોં ને

બાબુળી વગાડી શકાય છે. ‘શંખિકા’ એ ખરશંખિકા અને ઈષત્તીક્ષ્ણ શંખિ-
 કાના લેદથી બે પ્રકારની હોય છે. જેને વિશેષ જોર દઈને મોઢાથી વગાડવામાં
 આવે છે, તેને ખરશંખિકા કહે છે અને જેને થોડું જોર દઈને મોઢાથી
 વગાડવામાં આવે છે તેને ‘ઈષત્તીક્ષ્ણ શંખિકા’ કહેવામાં આવે છે. આ શંખિકા
 શંખના જેવા અત્યંત ગંભીર સ્વરવાળી હોતી નથી ‘પરિલી’ અને ‘વચ્ચકા’
 આ પણ બે વાજાંત્ર છે. તે વાસના તણખલાઓને ગુથીને બનાવવામાં આવે
 છે. ‘પરિવાદિની’ વીણાનું નામ છે. તેને સાત તાર હોય છે. વાંસળીને ‘વંશ’
 પણ કહે છે. વીણા, સુધોષા, વિપન્ત્રી, મહતી, કચ્છપી, આ બધા વીણાનાજ
 લેદા છે મહર્ષિ નારદ જે વીણાને સદા પોતાની પાસે રાખે છે. એ
 વીણાનું નામ મહતી છે જે વીણાને સરસ્વતી પોતાના હાથથી વગાડે છે.
 તે વીણાનું નામ કચ્છપી છે. ઘર્ષ્યમાન જે વાદ્ય વિશેષ હોય છે. તેનું નામ
 ‘રિગસિકા’ છે હસ્તપુટ તાલનું નામ તલતાલ છે કાંસાનું જે વાજું
 હોય છે. કે જે તાલ દઈને વગાડવામાં આવે છે. તેનું નામ કંસ્યતાલ છે.
 આ બધા વાજાંત્રોથી આ ત્રુટિતાંગ જાતના કલ્પવૃક્ષો યુક્ત હોય છે. તેથી

સંવદ્ધાઃ આતોચવિધયઃ પુનઃ કથમ્ભૂતાઃ ? इत्याह—‘आतोञ्जविहि निउण गंधव्व समय कुसलेहि फंदिया’ अतोद्यविधिनिपुणगान्धर्वसमयकुशलैः स्पन्दिताः, तत्रातो-
घाविधौ ये निपुणा गान्धर्वसमये नाट्यशास्त्रे कुशलाः—दक्षास्तैः स्पन्दिताः व्यापा-
रिता वादिता इति भावः पुनः कीदृशास्तत्राह—‘तिट्ठाणकरणसुद्धा’ त्रिस्थानकरण
शुद्धाः, तत्र त्रिषु आदि मध्यावसानेषु स्थानेषु करणेन—क्रिया—यथोक्तवादन
क्रियया शुद्धाः—निर्दुष्टाः न तु अस्थानकरण—व्यापाररूपदोषेण कलङ्किताः ‘तद्देव
ते तुरियंगया वि दुमगणा’ तथैव—तत्प्रकारेणेव ते त्रुटिताङ्गाः—त्रुटिताङ्गनामका

ही इस प्रकार से सिखा बुझा तैयार किया है यहीं घात आगे के सूत्र
पाठ से प्रकट की गई है ‘आतोञ्ज विहि निउणगंधव्व समय कुसलेहि
फंदिया’ जिस प्रकार गंधर्व आतोद्य विधि में निपुण होते हैं और
गंधर्व शास्त्र में दक्ष होते हैं अतः वे जिस वादित्र को चाहते हैं उम
वादित्र को तैयार कर लेते हैं और बजाते हैं इसी प्रकार से जो
वादित्र यहां के मनुष्यों को आवश्यक होता है वही वादित्र वे कल्प
वृक्ष उन्हें दे देते हैं—अतः उसी वादित्र की प्रदान विधि में वे त्रुटितांग
कल्पवृक्ष व्यापार युक्त होते हैं और वे उन्हें उन्हीं वादित्रों को देते हैं।
तथा ‘तिट्ठाण करणसुद्धा’ ये कल्पवृक्ष वादित्र वादन क्रिया में निपुण
व्यक्ति की तरह वादित्र तथा गाने की विधि में त्रिस्थान करण से आदि
मध्य अवसान रूप तीनों स्थानों से शुद्ध होते हैं। अस्थानकरण व्यापार
रूप दोष से कलङ्किन नहीं होते हैं। ‘तद्देव ते तुरियंगया वि दुमगणा’

તેઓ એવા જણાય છે કે આમને ગાનવિદ્યામાં, ગંધર્વ શાસ્ત્રમાં નિપુણ
અક્ષિતઓએજ આ પ્રકારથી શીખવીને તૈયાર કરેલ છે એજ વ ત હવે પછીના
સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરવામાં આવી છે ‘આતોજ્ઞવિધીનિઉણગંધવ્વસમયકુસલેહિ
ફંદિયા’ જે પ્રમાણે ગંધર્વ આતોદ્ય વિધિમાં નિપુણ હોય છે અને ગંધર્વ
શાસ્ત્રમાં ચતુર હોય છે. તેથી તેઓ જે વાગ્ગને ચ હે છે, તે વાગ્ગને તૈયાર
કરી લે છે. અને તેને વગાડે છે. એજ પ્રમાણે જે વાગ્ગ ત્ર ત્ય ના મનુષ્યોને
જરૂરી હોય છે. તે જ વાગ્ગ ત્ર તે કલ્પવૃક્ષ તેને આપે છે. તેમજ વાગ્ગ ત્રની
પ્રદાનવિધિમાં ત્રુટિતાંગ કલ્પવૃક્ષ વ્યાપાર યુક્ત હોય છે અને તેઓ તેમને
એજ વાગ્ગ ત્ર આપે છે તથા ‘તિટ્ઠાણકરણસુદ્ધા’ આ કલ્પવૃક્ષ વાગ્ગ ત્ર વાદન
ક્રિયામાં નિપુણ અક્ષિતની જેન વાગ્ગ ત્ર તથા ગાવાની વિધિમાં ત્રિસ્થાનકરણથી
અર્પણ બાજી, મધ્ય અને અવસાન રૂપ ત્રિસ્થાનેથી શુદ્ધ હોય છે એજ
તેમને કલ્પ વ્યાપાર રૂપ દોષથી કલકિત હોતા નથી ‘તદ્દેવ તે તુરિયંગયા વિ
દુમગના’ તેથી વગાડવાની વિદ્યામાં અને વાગ્ગ ત્રને બજાવવાની વિધિમાં ત્રુટિ

દ્રુમગણાઃ વૃક્ષાઃ અપિ 'અળેગ વહુવિવિહવીસસા પરિણયા' એનેક વહુવિવિધ-વિસ્રસાપરિણતેન તત્ર એનેકો વ્યક્તિ ભેદાત્ વહુપ્રભૂતં યથા સ્યાત્ તથા વિવિધો જાતિ ભેદતો નાનાપ્રકારેણ તે, ન કેનાપિ લોકપાલાદિના સંપાદિતાઃ કિન્તુ વિસ્રસાપરિણતેન વિસ્રસયા-સ્વભાવેનૈવ તાદૃશપરિણામપ્રાપ્તેન । 'તતવિતતઘણ સુસિરા' ચઙ્ગવિહા' આતોજ્જ-વિહી' ઉવવેયા' તતવિતતઘણશુષિરેણ ચતુર્વિ-ધેન આતોઘવિધિનોપપેતાઃ, તત્ર તતં વીણાદિક, વિતતં-પટહાદિકમ્, ઘનકાંસ્ય-તાલાદિકમ્, શુષિરં-વંશાદિકમ્ એતદ્રૂપેણ સામાન્યતશ્ચતુર્વિધેન-ચતુઃપ્રકારેણ

અતઃ બજાને કી વિચા મેં એવં વાદિત્રોં કે નિર્માણ કરને કી વિચા મેં ચતુર ગન્ધર્વોં કી તરહ નિપુણ એ ત્રુટિનાંંગ જાતિ કે કલ્પવૃક્ષ મી હેં વે કલ્પવૃક્ષ 'અળેગ વહુ વિવિહવીસસા પરિણાયા' તત વિતત ઘણ સુસિરા' ચઙ્ગવિહા' આતોજ્જવિહી' ઉવવેયા' અપને એનેક વાદિત્ર પ્રદાનરૂપ કાર્ય મેં સ્વાભાવિક રૂપ સે પરિણામ વાલે હોતે હેં અર્થાત્ હનકા યહી તત વિતત, ઘન, સુષિર રૂપ એનેક પ્રકાર કે વાદિત્રોં કો દેનેરૂપ કાર્ય હૈ હસ પ્રકાર કે કાર્ય કરને રૂપ પરિણામ વાલે હોતે હેં હનકેં કિસી ને બનાયા નહીં હૈ હન પૂર્વોક્ત વાદિત્રોં કી સ્થ પ્રકારતા હનહીં તત, વિતત ઘન, ઓર સુષિર રૂપ ચાર વાદિત્રોં મેં હી સમા જાતી હૈ તત મેં વીણા-દિકોં કા સમાવેશ હો જાતા હૈ વિતત મેં પટહ ઢોલ આદિકોં કા સમાવેશ હો જાતા હૈ, ઘન મેં કાંસ્યતાલાદિકોં કા સમાવેશ હો જાતા હૈ ઓર સુષિર મેં વાંસુરી આદિકા સમાવેશ હો જાતા હૈ હસી ચાર પ્રકાર કી વાદ્યવિધિ કે સમગ્ર કરને મેં એ કલ્પવૃક્ષ તત્પર રહતે હેં

એવા ગંધર્વોની જેમ નિપુણ આ ત્રુટિનાંગ જાતીના કલ્પ વૃક્ષો પણ છે. એ બધા કલ્પવૃક્ષો 'અળેગવહુવિવિહ વીસસા પરિણાયા' તત વિતતઘણસુસિરા' ચઙ્ગવિહા' આતોજ્જવિહી' ઉવવેયા' પોતાના વાણંત્ર પ્રદાન રૂપ અનેક કર્મોમાં સ્વાભાવિક રીતે પરિણામવાળા હોય છે. અર્થાત્ તેઓનું તત, વિતત, ઘન, સુષિર, રૂપ અનેક પ્રકારના વાણંત્રો આપવા એજ કાર્ય છે. આવા પ્રકારનું કાર્ય કરવા રૂપ પરિણામ વાળા હોય છે. તેને કોઈએ બનાવેલ નથી. એ પૂર્વોક્ત વાણંત્રોની બધીજ પ્રકારતા આજ તત, વિતત, ઘન અને સુષિર રૂપ ચાર વાણંત્રોમાંજ સમાઈ જાય છે. તતમાં વીણા વિગેરેનો સમાવેશ થઈ જાય છે વિતતમાં પટહ-ઢોલ વિગેરેનો સમાવેશ થઈ જાય છે 'ઘન' માં કાંસ્ય તાલાદિકોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. અને સુષિરમાં વાંસળી વિગેરેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ ચાર પ્રકારની વાદ્યવિધિને મેળવવામાં આ કલ્પ વૃક્ષો દત્ત ચિત્ત રહે છે તથા 'ફલેહિં પુણ્ણા' ક્ષણોથી પણ તેઓ ભરેલા જ હોય છે.

वायविविना उपपेताः-युक्ताः, 'फलेहि पुण्णा विसंठंति' कुशविकुशविशुद्ध-
वृक्षमूलाः मूलकन्दादिमन्तो यावत्-प्रसादनीया दर्शनीया अभिरूपा प्रतिरूपा
स्तिष्ठन्ति वर्त्तन्ते-इति ३ ॥

अथ चतुर्थकल्पवृक्षस्वरूपमाह-'एगोरुक् दीवेणं' इत्यादि, 'एगोरुक् दीवेणं
दीवे' एकोरुक् द्वीपे खलु द्वीपे 'तत्थ २' तत्र तत्र देशे 'वहवे दीवसिहा णाम दुम-
गणा पणत्ता समणाउसो' वहवोऽनेके द्वीपशिखा नाम-दीपशिखा इव दीपशिखाः
दीपवत् प्रकाशकत्वात् अन्यथा-तत्राग्नेरभावात् दीपशिखानामपि तत्रासंभवात्,
तादृशा द्रुमगणाः कल्पवृक्षाः पञ्जराः-कथिताः, हे भ्रमण आयुष्मन् ! 'जहा से
संज्ञाविरागसमए नवणिहिपतिणो दीवियाचक्कालविंदे' यथा ते सन्ध्या-

तथा 'फलेहि पुण्णा ०' फलों से भी परिपूर्ण होते हैं इनके नीचे की
जमीन भी 'कुशविकुशविसुद्धरुक्खमूला जाव चिट्ठंति' कुश एव विकुश
से विहीन रहती है तथा ये भी प्रशस्त मूल स्कंध आदि वाले होते
हैं। तात्पर्य यही है कि जिस प्रकार यहां पर वादित्र अनेक प्रकार के
होते हैं वैसे ही वहां के ये कल्पवृक्ष भी अनेक प्रकार के होते हैं । ३।

चतुर्थ कल्पवृक्ष का स्वरूप कथन

'एगोरुक् दीवे' एकोरुक् द्वीप में 'तत्थ तत्थ' जगह २, 'वहवे दीव
सिहा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो !' हे भ्रमण आयुष्मन् !
अनेक दीप शिखा नाम के कल्पवृक्ष कहे गये हैं । दीप में से जैसा
प्रकाश निकलता है वैसा ही प्रकाश इनमें से निकलता है इसी कारण
इनका नाम दीप शिखा कहा गया है यहां अग्नि नहीं होनी है अतः
यहां दीपों की शिखा का भी अभाव है पर यहां जो प्रकाश होता है

तेमनी नीचेनी जमीन पक्ष 'कुशविकुशविसुद्धरुक्खमूला जाव चिट्ठंति' कुश अने
विकुश विनानीज होय छे. तथा ते पक्ष प्रशस्त मूल स्कंध विनेरे वाजा होय छे
आ कथननुं तात्पर्य अछे छे डे जेम अडिया अनेक प्रकल्पा वा. ३४ मे होय छे
उहेल छे. अज प्रभावे त्याना आ कल्पवृक्षोपक्ष अनेक प्रकल्पा होय छे उ

हुवे बोधा कल्पवृक्षना स्वरूपनु कथन करवाना आवे छे 'एगोरुक् दीवे'
अडिउक द्वीपमां 'तत्थ तत्थ स्थणे स्थणे' 'वहवे दीवसिहा णाम दुमगणा पणत्ता
समणाउसो' छे अमए आयुष्मन् दीपशिखा नामना अनेक प्रकल्पा
अछा छे दीवानाही जेवो प्रकाश निकले ते जेवो प्रकाश अछा छे
अस निकले छे. तेहीज तेनुं नाम दीपशिखा अछे अने छे उहेल छे अडिया
अडिउक द्वीपमां प्रकाश होय छे, ते अज कल्पवृक्षोपक्ष अनेक प्रकल्पा होय छे 'वहवे

વિરાગસમયે નવનિધિપતેર્દીપિકા ચક્રવાલવૃન્દમ્, તત્ર સંધ્યારૂપો વિરુદ્ધ
સ્તિમિરરૂપત્વાત્ રાગઃ સંધ્યાવિરાગસ્તત્સમયે તદ્વસરે નવનિધિપતેશ્ચક્ર-
વર્તિન ઇવ દીપિકા ચક્રવાલવૃન્દં તત્ર હ્રસ્વા દીપા દીપિકાઃ તાસાં દીપિકાનાં
ચક્રવાલં-ચક્રસમૂહઃ સર્વતઃ પરિમણ્ડલરૂપં વૃન્દમ્ તત્ કીદૃક્ તત્રાહ-
'પભૂયવદ્વિપલિત્તણેહે' પ્રભૂતવર્તિપર્યાપ્તસ્નેહમ્ તત્ર પ્રભૂતાઃ-ભૂયસ્યઃ સ્થૂલાઃ
વર્તયઃ દશા યસ્ય તત્થા એવં પર્યાપ્ત-પરિપૂર્ણઃ સ્નેહસ્તૈલાદિરૂપો યસ્ય તત્
પર્યાપ્તસ્નેહમ્ 'ઘણિ ઉજ્જાલિયતિમિરમદ્દ' ઘણિયોજ્વાલિત તિમિરમર્દકમ્ તત્ર
ઘણિય દેશો શબ્દોઽતિશયાર્થઃ, તેન અતિશયોજ્વાલિતમ્ અતએવ તિમિરમર્દકમ્
અન્ધકાર વિનાશકં તદ્વૃન્દમ્, પુનઃ કિં વિશિષ્ટં દીપિકા ચક્રવાધવૃન્દમ્? તત્રાહ-
'કણગ' ઇત્યાદિ । 'કણગણિગર કુસુમિત પાલિયાતય વળપ્પગાસે' કનકનિ-
કર-કુસુમિત પારિજાતકવનપ્રકાશમ્, તત્ર કનકનિકરઃ-સુવર્ણરાશિઃ કુસુમિતં ચ
તત્ પારિજાતકવનં ચેતિ કુસુમિતપારિજાતકવનમ્ અનયોઃ પ્રકાશેન તુલ્યઃ પ્રકાશો
વિદ્યતે યસ્ય તત્ કનકનિકર કુસુમિત પારિજાતકવનપ્રકાશમ્ એતત્તેષાં તેજો-
વર્ણનં કૃતમ્ । અથ દીપશિલા દ્રુમગણવર્ણનં ક્રિયતે 'કંચણમણિ રયણ વિમલ

યહ ઇન્હીં કલ્પવૃક્ષોં સે હોતા હૈ 'જહા સે સંજ્ઞાવિરાગસમયે નવનિધિ
પદ્ધણો દીવિયા ચક્રવાલવિંદે પભૂયવદ્વિપલિત્તણેહિં ઘણિઉજ્જાલિય
તિમિરમદ્દ' અતઃ જિસ પ્રકાર સંધ્યા કે સમય મેં નવ નિધિપતિ
અર્થાત્ ચક્રવર્તીં કે યહાં કા દીપિકા વૃન્દ કિ જિસ મેં અઠ્ઠી તરહ
સે વર્તિયાં જલ રહી હોં ઓર જો તૈલ સે ભરપૂર હો પ્રજ્વલિત હોતા
હુઆ શીઘરા કે સાથ તિમિર કા વિધ્વંસક હોતા હૈ ઓર જિસકા
પ્રકાશ 'કણગણિગરકુસુમિતપાલિ યાતયવળપ્પગાસે' કનક નિકર
કે જૈસે પ્રકાશ વાલે કુસુમોં સે યુક્ત પારિજાતક (દેવ વૃક્ષ વિશેષ) કે
વનં કે પ્રકાશ જૈસા-પ્રકાશ હોતા હૈ તથા-'કંચણ મણિરયણવિમલ
મહરિય તવણિજ્જુજ્જલ વિચિત્તદંડાહિં દીવિયાહિં' જિન દીપિકાઓં

સંજ્ઞા વિરાગસમયે નવનિધિ પદ્ધણે દીવિયા ચક્રવાલવિંદે પભૂયવત્તિપલિત્તણેહિં
ઘણિઉજ્જાલિયતિમિરમદ્દ' તેથી જેમ સંધ્યા સમયે નવ નિધિપતિ અર્થાત્
ચક્રવર્તિને ત્યાંને દીપિકાવૃન્દ દિવાનો સમૂહ કે જેમાં સારી રીતે બત્તીયો
બળતી હોય અને જે તેલથી ભરપૂર હોય, પ્રજ્વલિત થઈને એક દમ
અંધકારનો નાશ કરીદે છે. અને જેનો પ્રકાશ 'કણગણિગર કુસુમિતપાલિયા
તયવળપ્પગારો' કનક નિકરના જેવા પ્રકાશવાળા કુસુમોથી યુક્ત એવા પારિ-
જાતકના વનના પ્રકાશ જેવો જેનો પ્રકાશ હોય છે. તથા 'કંચણમણિરયણ વિમલ

महर्हि तपणिज्जुज्जळ विचित्रदंडाहि दीवियाहि' काञ्चनमणिरत्न विमलमहार्हि
तपनीयोज्ज्वलं विचित्रदण्डाभि दीपिकाभिः तत्र काञ्चनमणिरत्न-विमलाः
काञ्चनमणिरत्नवत् स्वाभाविकागन्तुकमलरहिताः, तथा महार्हि-महोत्सवार्हि
तपनीय-सुवर्णविशेषः तद्वदुज्ज्वलानि विचित्रवर्णानि दण्डानि यासां तास्तथा
इत्थं भूताभिः दीपिकाभिः कीटशीभिः इत्याह 'सहसा पञ्जलिऊसविशणिद्ध
तेयदिप्पंतविमलगहगणसमप्रभाहि' सहसा मञ्जलिउत्सर्पितस्निग्धतेजो
दीव्यद् विमलग्रहगणसमप्रभाभिः, तत्र सहसा समकालं मञ्जलितं च तत्
उत्सर्पितं च चक्षुःसर्पणेन तथा स्निग्धं-मनोहरं न तु नेत्रकटुतेजः ते
दीप्यमानाः देदीप्यमानास्ताभिः, तथा विमलोऽत्र शरत्कालक रजनो गतत्वेन
निर्मलो ग्रहगणो ग्रहसमूह-स्तेन समा प्रभा कान्तिर्यासां तास्ताभिः, पद
द्वयोः समाहारद्वन्द्वः, 'वितिमिरकरंमूरपसरिउज्जोय चिलिठयाहि' विविधिरकर

दीवेदों-पर ये दीपोंकी पंक्तियां रखी गई हो वे दावेद कचम के घने हों,
मणियों के घने हों और रत्नों के घने हों कि जिनमें न स्वानाधिक
मेल हो और न आगन्तुक मेल हो ऐसे निर्मल हो तथा जो महोत्सव
के समय में ही स्थापित करने के योग्य हों तथा जिन दीवेदों के दण्ड
तपनीय सुवर्ण विशेष-से दीप्त हों और जिनके ऊपर वह दीपावली
'सहसा पञ्जलिय ऊसविशणिद्धतेय दिप्पंतविमलगहगणसमप्रभाहि'
एक साथ ही एक ही समय जलाई गई हो और बत्ती को उनके ऊपर जो
अधिक प्रभा वालीकी गई हो और इन्हीं से जिनका तेज ऐसा मनोहर हो
गया हो जैसा कि शरत्कालकी रात्रि में धूलि बगैरह रूप आवरण के
अभाव से ग्रहणों का-चन्द्र आदिकों का हो जाता है 'वितिमिरकर

महर्हियतपणिज्जुज्जळ विचित्रदंडाहि दीवियाहि' ये दीपियोंकी दीवेदों पर आ
दीपाओं की पंक्तियों का प्रभाव आती होय, ते दीवेदों सुवर्णोंकी घनेदी होय छे
मणियोंकी घनी होय छे, अने रत्नोंकी घनी होय छे, के जैसा स्वाभाविक
मेत न होय, तेम आगन्तुक मेत पल न होय, ऐसी निर्मल होय, तथा ये
महोत्सवना समये स्थापित के जा लायके होय, तथा ये दीवेदोंके दंड तपनीय
होता सुवर्ण विशेषणी प्रकाशमान होय अने जैसा उपर के दीपोंकी
दीपाओं पानी 'सहसा पञ्जलिऊसविशणिद्धतेय दिप्पंतविमलगहगणसमप्रभाहि'
ऐसी साथ अने उज्ज्वल नमरे प्रकाशमान होय अने तेम के ऊपर
तेज सेव मनोहरानी नयु होय छे के जैसा शरत्कालकी रात्रि में चन्द्र
आवर्ण्यमान आकाशमें प्रकाशमान चन्द्र विशेष न होय तेम होय छे 'वितिमिरकर
मूरपसरिउज्जोय चिलिठयाहि' अने अने रत्नों के साथ चन्द्र के समान दिप्पंत

વિરાગસમયે નવનિધિપતેર્દીપિકા ચક્રવાલવૃન્દમ્, તત્ર સંધ્યારૂપો વિરુદ્ધ
સ્તિમિરરૂપત્વાત્ રાગઃ સંધ્યાવિરાગસ્તત્સમયે તદ્વસરે નવનિધિપતેશ્ચક્ર-
વર્તિન ઇવ દીપિકા ચક્રવાલવૃન્દં તત્ર હ્રસ્વા દીપા દીપિકાઃ તાસાં દીપિકાનાં
ચક્રવાલં-ચક્રસમૂહઃ સર્વતઃ પરિમણ્ડલરૂપં વૃન્દમ્ તત્ કીદૃક્ તત્રાહ-
'પભૂયવદ્વિપલિત્તળેહે' પ્રભૂતવર્તિપર્યાપ્તસ્નેહમ્ તત્ર પ્રભૂતાઃ-ભૂયસ્યઃ સંયુક્તાઃ
વર્ત્તયઃ દશા यस્ય તત્થા એવં પર્યાપ્ત-પરિપૂર્ણઃ સ્નેહસ્તૈલાદિરૂપો યસ્ય તત્
પર્યાપ્તસ્નેહમ્ 'ઘણિ ઉજ્જાલિયતિમિરમદ્દ' ઘણિયોજ્જ્વાલિત તિમિરમર્દકમ્ તત્ર
ઘણિય દેશો શબ્દોઽતિશયાર્થઃ, તેન અતિશયોજ્જ્વાલિતમ્ અતએવ તિમિરમર્દકમ્
અન્ધકાર વિનાશકં તદ્વૃન્દમ્, પુનઃ કિં વિશિષ્ટં દીપિકા ચક્રવાધવૃન્દમ્? તત્રાહ-
'કળગ' ઇત્યાદિ । 'કળગણિગર કુસુમિત પાલિયાતય વળપ્પગાસે' કનકનિ-
કર-કુસુમિત પારિજાતકવનપ્રકાશમ્, તત્ર કનકનિકરઃ- સુવર્ણરાશિઃ કુસુમિતં ચ
તત્ પારિજાતકવનં ચેતિ કુસુમિત પારિજાતકવનમ્ અનયોઃ પ્રકાશેન તુલ્યઃ પ્રકાશો
વિદ્યતે યસ્ય તત્ કનકનિકર કુસુમિત પારિજાતકવનપ્રકાશમ્ એતત્તેષાં તેજો-
વર્ણનં કૃતમ્ । અથ દીપશિખા દ્રુમગળવર્ણનં ક્રિયતે 'કંચળમણિ રથળ વિમલ

યહ ઇન્હીં કલ્પવૃક્ષો' સે હોતા હૈ 'જહા સે સંજ્ઞાવિરાગસમયે નવનિધિ
પહ્ણો દીવિયા ચક્રવાલવિંદે પભૂયવદ્વિપલિત્તળેહિં ઘણિઉજ્જાલિય
તિમિરમદ્દ' અતઃ જિસ પ્રકાર સંધ્યા કે સમય મેં નવ નિધિપતિ
અર્થાત્ ચક્રવર્તીં કે યહાં કા દીપિકા વૃન્દ કિ જિસ મેં અચ્છી તરહ
સે વર્ત્તિયાં જલ રહી હોં ઓર જો તૈલ સે ભરપૂર હો પ્રજ્વલિત હોતા
હુઆ શીઘ્રતા કે સાથ તિમિર કા વિધ્વંસક હોતા હૈ ઓર જિસકા
પ્રકાશ 'કળગણિગરકુસુમિતપાલિ યાતયવળપ્પગાસે' કનક નિકર
કે જૈસે પ્રકાશ વાલે કુસુમો' સે યુક્ત પારિજાતક (દેવ વૃક્ષ વિશેષ) કે
વન કે પ્રકાશ જૈસા-પ્રકાશ હોતા હૈ તથા-'કંચળ મણિરથળવિમલ
મહરિય તવણિજ્જુજ્જલ વિચિત્તદંડાહિં દીવિયાહિં' જિન દીપિકાઓં

સજ્ઞા વિરાગસમયે નવનિધિ પહ્ણે દીવિયા ચક્રવાલવિંદે પભૂયવત્તિપલિત્તળેહિં
ઘણિઉજ્જાલિયતિમિરમદ્દ' તેથી જેમ સંધ્યા સમયે નવ નિધિપતિ અર્થાત્
ચક્રવર્તિને ત્યાંને દીપિકાવૃન્દ દિવાનો સમૂહ કે જેમાં સારી રીતે બત્તીયો
બળતી હોય અને જે તેલથી ભરપૂર હોય, પ્રજ્જ્વલિત થઈને એક દમ
અન્ધકારનો નાશ કરીદે છે. અને જેનો પ્રકાશ 'કળગણિગર કુસુમિતપાલિયા
તયવળપ્પગાસો' કનક નિકરના જેવા પ્રકાશવાળા કુસુમોથી યુક્ત એવા પારિ-
જાતકના વનના પ્રકાશ જેવો જેનો પ્રકાશ હોય છે. તથા 'કંચળમણિરથળ વિમલ

મહરિહ તવણિજ્જુજ્જલ વિચિત્તદંડાહિં દીવિયાહિં' કાશ્ચનમણિરત્ન વિસલમહાર્હ તપનીયોજ્જલં વિચિત્રદ્વંડાભિ દીપિકાભિઃ તત્ર કાશ્ચનમણિરત્ન-વિમલાઃ કાશ્ચનમણિરત્નવત્ સ્વાભાવિકાગન્તુકમલરહિતાઃ, તથા મહાર્હ-મહોત્સવાર્હ તપનીય-સુવર્ણવિશેષઃ તદ્વદુજ્જ્વલાનિ વિચિત્રવર્ણાનિ દ્વંડાનિ યાસાં તાસ્તથા ર્થં ભૂતાભિઃ દીપિકાભિઃ કીટગ્રીભિઃ ર્થાહ 'સહસા પજ્જલિય ઝસવિયણિદ્ધ તેયદિપ્પંતવિમલગ્રહગણસમપ્પમાહિં' સહસા 'પજ્જલિયોત્તસર્પિતસ્થિગ્ધતેજો દીવ્યંદુ વિમલગ્રહગણસમપ્પમાભિઃ, તત્ર સહસા સમકાલં પજ્જલિયં ચ તત્ત ઉત્તસર્પિતં ચ ચચ્ચુસ્સર્પણેન તથા સ્થિગ્ધં-મનોહરં ન તુ નેત્રકદુતેજઃ તે દીપ્યમાનાઃ દેદીપ્યમાનાસ્તાભિઃ, તથા વિસલોઽત્ર શરત્કાલિક રજની ગતત્વેન નિર્મલો ગ્રહગણો ગ્રહસમૂહ-સ્તેન સમા પ્રમા કાન્તિર્યાસાં તાસ્તાભિઃ, પદ દ્વયોઃ સમાહારદ્વંદ્વઃ, 'વિત્તિમિરકરસૂરપસરિયુજ્જોય ચિલ્લિયાહિં' વિત્તિમિરકર

દીવેટો-પર ચે દીપોની પંક્તિયાં રચી ગઈ હો ચે દીવેટ કંચન કે બને હો, મણિયો કે બને હોં ઓર રત્નોં કે બને હોં કિ જિન્નમેં ન સ્વાભાવિક મેલ હો ઓર ન આગન્તુક મેલ હો એસે નિર્મલ હો તથા જો મહોત્સવ કે સમય મેં હી સ્થાપિત કરને કે યોગ્ય હોં તથા જિન દીવેટોં કે દ્વંડ તપનીય સુવર્ણ વિશેષ-સે દીપ્ત હોં ઓર જિનકે ઉપર વહ દીપાવલી 'સહસા પજ્જલિય ઝસવિયણિદ્ધતેય દિપ્પંતવિમલગ્રહગણસમપ્પમાહિં' એક સાથે હી એક હી સમય જલાઈ ગઈ હો ઓર વત્તી કો ડસકેર કર જો અધિક પ્રમા વાલીકી ગઈ હો ઓર ર્ત્તી સે જિનકા તેજ એલામનોહર હો ગયા હો જૈસા કિ શરત્કાલકી રાત્રિ મેં ધૂલિ વગેરહ રૂપ આવરણ કે અભાવ સે ગ્રહગણોં કા-ચન્દ્ર આદિકોં કા હો જોતા હૈ 'વિત્તિમિરકર

મહરિયતવણિજ્જુજ્જલ વિચિત્તદંડાહિં દીવિયાહિં' જે દીવીયોની દીવેટો પર આ દીવાઓની પંક્તિયો રાખવામાં આવી હોય, તે દીવેટો સુત્રણુંની બનેલી હોય છે મણિયોની બની હોય છે, અને રત્નોની બની હોય છે, કે જેમાં સ્વાભાવિક મેલ ન હોય, તેમ આગંતુક મેલ પણ ન હોય, એવી નિર્મલ હોય, તથા જે મહોત્સવના સમયેજ સ્થપિત કરવા લાયક હોય, તથા જે દીવેટોનો દંડ તપનીય કહેતાં સુવર્ણ વિશેષથી પ્રકાશમાન હોય અને જેના ઉપર એ દીપાવલી દીવાની પંક્તિ 'સહસા પજ્જલિય ઝસવિયણિદ્ધતેય દિપ્પંતવિમલગ્રહગણસમપ્પમાહિં' એકી સાથે અને એકજ સમયે પ્રગટવામાં આવી હોય અને તેથીજ જેનું તેજ એવું મનોહર બની ગયું હોય છે કે જેમા શરત્કાળની રાત્રિમા ધૂળ વિગેરે આવરણના અભાવથી પ્રહુગણો ચંદ્ર વિગેરે પ્રહોતુ તેજ હોય છે. 'વિત્તિમિરકર સૂરપસરિય ઝજ્જોયચિલ્લિયાહિં' અને અધિકારનો નાશ કરનારા કિરણોવાળા

સૂર્ય પ્રસન્નોદ્યોત દીપ્યમાનાભિઃ, તત્ર વિતિમિરાઃ ઉજ્જ્વલાકારાઃ—કિરણા यस્ય
 અસી વિતિમિરકરઃ—સમુઃજ્જ્વલોકરણઃ સ ચાસી સૂરથ્ય તસ્યેવ પ્રસૃત ઉદ્યોતઃ—
 પ્રભા સમૂહઃ તેન ‘ચિલ્લિયાહિં’ દેશી શબ્દોડયમ્ દીપ્યમાનાભિરિત્યર્થઃ, ‘જાલુ
 જ્જલ પહસિયાભિરામાહિં’ જ્વાલોઃજ્જ્વલ પ્રહસિતાભિરામાભિઃ તત્ર જ્વાલા એવ
 યદુજ્જ્વલં પ્રહસિતમિવ પ્રહસિતં પ્રહસનં તેન અભિરામાઃ—રમણીયાસ્તાભિર્દીપિકાભિઃ
 ‘સોમેમાળા’ શોભમાનાઃ ‘તદેવ તે દીવસિહા વિ દુમગળા’ તથૈવ તે દ્વીપશિખા
 અપિ દુમગળાઃ ‘અણેગવહુ વિવિહવીસસાપરિણયાએ ઉજ્જોયવિહીએ ઉવવેયા’
 ‘અણેગવહુવિવિધ—વિસસાશરિણતેન ઉદ્યોતવિધિનોપપેતાઃ ‘ફલેહિં પુણ્ણા’ ફલૈઃ
 પૂર્ણાઃ ‘વિસટ્ટવિ’ દલન્તિ—વિકસન્તિ ‘કુસવિકુસ વિં જાવ ચિટ્ઠંતિ’ કુશવિ-
 કુશ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂળા મૂલવન્તઃ કન્દવન્તો યાવત્તિષ્ઠન્તિ ઇતિ ।૪।

સૂર પસરિય ઉજ્જોય ચિલ્લિયાહિં’ ઓર જો અન્ધકાર વિનાશક
 કિરણોં વાલે સૂર્ય કી ફેલી હુઈ પ્રભા કે જૈસી ચમકીલી બની હુઈ હો
 તથા—‘જાલુજ્જલપહસિયાભિરામાહિં’ જો અપની મનોહર ઉજ્જ્વલ પ્રભા
 સે માનો હંસ સી રહી હો એસી પ્રતીતિ મેં આરહી હો તો જૈસી—‘સોમે-
 માળા’ વહ દીવાવલી શોભિત હોતી હૈ ‘તદેવ’ ઉસી તરહ સે ‘તે દીવ
 સિહા વિ દુમગળા’ દીપશિખા જામ કે કલ્પવૃક્ષ ખી ‘અણેગ વહુ
 વિવિહવીસસા પરિણયાએ ઉજ્જોયવિહીએ ઉવવેયા ફલેહિં પુણ્ણા’
 અનેક વિવિધ પ્રકાર કે ઉદ્યોત પરિણામ સે સ્વભાવતઃ પરિણત હોને
 વાલી ઉદ્યોત વિધિ સે યુક્ત હોતે હૈં તથા—ફલોં સે પરિપૂર્ણ બને રહતે
 હૈં હવન્તા ખી નીચે કા ભાગ ‘કુસવિકુસં’ કુશ ઓર વિકુશ સે
 રહિત હોતા હૈ ઓર ચે ખી પ્રશસ્ત મૂળ આદિ વિશેષણોં વાલે હોતે હૈ ।
 તાત્પર્ય યહી હૈ કિ જિવ પ્રકાર સે યહાં દીપક અનેક પ્રકાર કે હોતે હૈં

સૂર્યના દેશાયેલા પ્રકાશના જેવી ચમકિલી બનેલ હોય તથા ‘જાલુજ્જલ પહસિ
 યાભિરામાહિં’ જે પોતાની મનોહર અને ઉજ્જ્વલ પ્રભાથી માનોડે હસી રહેલ
 હોય, એવી ખાત્રી થતી હોય તો તે દીપમાળા જેવી ‘સોમેમાળા’ શોભાય
 માન થય છે, ‘તદેવ’ એજ પ્રમાણે ‘તે દીવસિહાવિ દુમગળા’ દીપશિખા
 નાનના કદના વૃક્ષપદ્ધ ‘અણેગવહુ વિવિહવીસસાપરિણયાએ ઉજ્જોયવિહીએ ઉવવેયા
 ફલેહિં પુણ્ણા’ વિવિધ પ્રકારના અનેક ઉદ્યોત પરિણામથી સ્વભાવથી પરિણત
 થવાવાળી ઉદ્યોત વિધીથી યુક્ત હોય છે તથા ફળોથી પરિપૂર્ણ બનીને
 રહે છે. તેની નીચેના ભાગપદ્ધ ‘કુસ વિકુસં’ કુશ અને વિકુશ ।વનાને
 હોય છે અને તે પદ્ધ પ્રશસ્ત મૂળ વિગેરે વિશેષણો વાળો હોય છે. આ
 પ્રાસન્ન તાત્પર્ય એજ છે કે જેમ અહિયાં અનેક દીવાઓ હોય છે, એજ

અથ પશ્ચમકલ્પવૃક્ષસ્વરૂપમાહ 'ઇગોરુય દીવે' ઇત્યાદિ 'ઇગોરુય દીવેણ' ઇકો-
રુક દ્વીપે સ્થલુ 'તત્થ ૨' તત્ર તત્ર દેશે 'વહવે-જોતિસિયાનામ દુમગણા પણ્ણત્તા
સમણાસો' વહવો જ્યોતિષિકા નામ દુમગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ, હે શ્રમણ
આયુષ્મન્ ! જ્યોતીષિ જ્યોતિષ્કાઃ દેવાઃ તે એવ જ્યોતિષિકાઃ, અત્ર જ્યોતિષિક
શબ્દેન જ્યોતિષ્ક દેવાધિપતિત્વાત્ સૂર્યો ગૃહીતે સૂર્ય પ્રકાશકારિત્વેન વૃક્ષા અપિ
જ્યોતિષિકાઃ કીદૃશાસ્તે ? તત્રાહ-'જહા સે અચિરુગયસરયસૂરમંડલ પટ્ટંત-
ઉક્કાસહસ્સદિપ્પંતવિજ્જુજ્જાલહુયવહનિદ્ધૂમજલિય નિદ્ધંતધોયત્ત તવણિજ્જ
કિંસુયાસોયજવાકુસુમ વિમડલિય પુંનમણિરયણકિરણજચ્છિંપુલુયણિગર સુવા-
વૈસે હી વે કલ્પવૃક્ષ ધી અનેક પ્રકાર કે હોતે હિં । ૪ ।

પાંચવે કલ્પવૃક્ષ કા સ્વરૂપ કથન

'ઇગોરુય દીવેણ' ઉસ ઇકોરુક નામ કે દ્વીપ સે 'તત્થ ૨' જગહ ૨
'વહવે જોતિસિયા નામ દુમગણા પણ્ણત્તા' અનેક જ્યોતિષિક નામ કે
દુમગણ કલ્પવૃક્ષ-કહે ગયે હિં યહાં જ્યોતિષિક શબ્દ સે જ્યોતિષિક
દેવ લિયે જાતે હિં યહાં જ્યોતિષિક દેવાધિપતિ સૂર્ય હોને સે સૂર્ય ગૃહીત
હુઆ હૈ જૈસા સૂર્ય સર્વત્ર પ્રકાશ કરતા હૈ વૈસા હી પ્રકાશ ચે જ્યોતિષિક
કલ્પવૃક્ષ ધી કરતે હિં-અતઃ પ્રકાશકારિત્વ કી સપ્રમાનતા કો લેકર ઇન
વૃક્ષોં કા નામ ધી જ્યોતિષિક એસા હો ગયા હૈ એસે વહાં જ્યોતિષિક
નામક દુમગણ હિં-હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! વે કૈસે હિં ? ઉનકા વર્ણન કરતે
હિં-'જહા સે અચિરુગયસરયસૂરમંડલપટ્ટંતઃકાસહસ્સ દિપ્પંત
વિજ્જુજ્જાલહુયવહ નિદ્ધૂમજલિય નિદ્ધંત ધોયત્તત્તવણિજ્જ કિંસુયા

પ્રમાણે આ કલ્પવૃક્ષ પણ અનેક પ્રકારના હોય છે ૪

પાંચમાં કલ્પવૃક્ષના સ્વરૂપનું હવે કથન કરવામાં આવે છે. 'ઇગોરુય દીવેણ'
તે એકોરુક નામના દ્વીપમાં 'તત્થ તત્થ' સ્થળે સ્થળે 'વહવે જોતિસિયા નામ
દુમગણા પણ્ણત્તા' અનેક જ્યોતિષિક નામના દુમગણ કલ્પવૃક્ષો કહ્યા છે. અહિયાં
જ્યોતિષિક શબ્દથી જ્યોતિષિકદેવ દેવામાં આવેલ છે અહિયાં જ્યોતિષિક દેવના
અધિપતિ સૂર્ય હોવાથી સૂર્યને ગ્રહણ કરાયેલ છે. સૂર્ય જે પ્રમાણે સર્વત્ર પ્રકાશ
કરે છે. એજ પ્રમાણેના પ્રકાશ આ જ્યોતિષિક નામના કલ્પ વૃક્ષો પણ કરે
છે. તેથી પ્રકાશ કરિતાના સમાન પણાને લઈને આ વૃક્ષોના નામ પણ
જ્યોતિષિક એ પ્રમાણે થયા છે એવા એ જ્યોતિષિક નામના દુમગણ છે.
હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! એ કેવા છે ? તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, 'જહાસે
અચિરુગય સરય સૂરમંડલપટ્ટંત ઉક્કાસહસ્સદિપ્પંતવિજ્જુજ્જાલહુયવહ નિદ્ધૂમ-
જલિય નિદ્ધંત ધોયત્તત્તવણિજ્જ કિંસુયાસોયજવાકુસુમવિમડલિયપુંનમણિરયણ-

‘શ્રેયશ્ચ’ યથા સે અચિરોદ્ગત-તત્કાલોદિત શરત્સૂર્યમણ્ડલપતદુલ્કાસહસ્ર
 દીપ્તમાન વિદ્યુજ્જાલહુત્ત્વહ નિર્ધૂમજ્વલિત નિર્ધૂમધોતતત્તતપનીયકિંશુકા,
 શોકનપાકુસુમવિમુક્કલિત પુજમણિ રત્નકિરણ જાત્યદિહ્ગુલક નિકરરૂપાતિ-
 રેરૂપાઃ, તત્ર કલ્પવૃક્ષાઃ કીદૃશા હૈતૈષાં રક્તવર્ણસ્વં વર્ણયતિ-‘જહા તે-
 અચિરુદ્ગત’ ઇત્યાદિ, અચિરોદ્ગતં તત્કાલોદિતં શરત્કાલિકં સૂર્યમણ્ડલમ્, યથા
 વા પ્રતદુલ્કાસહસ્રે દીપ્તમાનં વિદ્યુજ્જાલમ્ વિદ્યુ-દ્રુહકમ્ યથા નિર્ધૂમો ધૂમરહિતો
 જાલિતો દીપ્તો યો હુત્ત્વહઃ અગ્નિઃ નિર્ધૂમ જ્વલિતપદયોઃ પરનિપાતઃ સૌત્રત્વાત્,
 તથા નિર્ધૂમમગ્નિ સંયોગેન ધાપિતં પુનશ્ચ ધોતં-શોધિતં પુનસ્તત્તં ચ તાદૃશં
 તપનીયં-સુવર્ણવિશેષઃ, તથા-પ્રત્ર કુસુમ શબ્દસ્ય ત્રિશુકાશોક-જપાશબ્દૈઃ સહ
 પ્રત્યેકં સમ્બન્ધ-તેન વિમુક્કલિતં વિકસિતપ્રફુલ્લિતં યત્ત્ર કિંશુકકુસુમમ્ અશોક-
 કુસુમમ્, જપકુસુમં ચેતિ, તેષાં પુજઃ, સમુદાયઃ, તથા મણિરત્નાનાં કિરણાઃ, તથા
 જાત્યદિહ્ગુલકનિકરઃ શુદ્ધઃ-જાતીયદિહ્ગુલકસમુદાયઃ, એતેષાં પૂર્વોક્તાનામચિ-
 રોદ્ગતશરત્સૂર્યાદીનાં રૂપેભ્યોઽતિરેકેણ અતિશયેન યથાયોગ્યં વર્ણતઃ પ્રમયા ચ
 રૂપં-સ્વરૂપં-યેષાં તે તથા! ‘તદેવ તે જોતિસિયા વિ દુમગણા’ તથૈવ અચિરોદ્ગતં

સોય જહા કુસુમવિમુક્કલિય પુજ મણિરયણકિરણ જત્ત્વદિહ્ ગુલુય
 ગિરશરુશ્ચાહ રેગરૂવા’ જૈસા અચિરોદ્ગત તુરંત ઉદિત હુવા શરદ
 કાલકા સૂર્ય મણ્ડલ, ગિરના હુઆ ઉલ્કા સહસ્ર, ચમકતી હુઈ
 વિજલી જ્વાલા સહિત નિર્ધૂમ પ્રદીપ્ત અગ્નિ, અગ્નિ સંયોગ સે શુદ્ધ
 હુઆ તત્તતપનીય સુવર્ણ વિકસિત હુએ કિંશુક પુષ્પો અશોક પુષ્પો,
 ઓર જપાપુષ્પો કા સમૂહ, મણિયોં એવં રત્નોં કી કિરણેં એવં શ્રેષ્ઠ
 ‘જાતિવંત’ દિહ્ગુલકા સમુદાય અપનેર સ્વરૂપ સે અધિક સુહાવના લગતા
 હૈ-યા અધિક તેજસ્વી હોતા હૈ ‘તદેવ તે જોતિસિયા વિ દુમગણા’ ઉસી
 પ્રકાર સે-યે જ્યોતિષિક કલ્પવૃક્ષ ઓ હૈં અર્થાત્ સૂર્યાદિક કેજૈસે
 પ્રકાશ દેને વાલે-યે કલ્પવૃક્ષ ઓ અધિક તેજસ્વી હોતાં હૈં! ‘અનેગ બહુ

કિરણ જત્ત્વે દિહ્ગુલુય નગર રૂવાશ્રેયશ્ચ’ જેમ તરતનેા ઉગેલો શરદ
 કાળનેા સૂર્ય પડતી એવી ઉલ્કા સહસ્ર, ચમકતી વિજળીની જ્વાલા સહિત
 ધૂમાડા વગરના અગ્નિના સંયોગથી શુદ્ધ થયેલ તપેલું સોનું, ખીલેલા કેસુડાના
 પુષ્પો, અશોકના પુષ્પો, અને જપા-અસ્વંતિના પુષ્પોનેા સમૂહ, મણિયો અને
 રત્નોનાકિરણો અને શ્રેષ્ઠ ‘જાતિવંત’ દિહ્ગુલોનેા સમુદાય પોતપોતાના સ્વરૂપ
 થી વધારે શે ભાયમાન લાગે છે અથવા વધારે તેજસ્વી હોય છે. ‘તદેવ
 તે જોતિસિયા વિ દુમગણા’ એજ પ્રમાણે આ જ્યોતિષિક દ્રુમગણો પણ છે. અર્થાત્
 સૂર્ય દિગેરેની જેન અધિક પ્રકાશ આપવાવાળા આ કલ્પવૃક્ષો પણ અધિક

સૂર્યાદિવદેવ તે ડ્યોતિષિકા અપિ દ્રુમગણાઃ, 'અળેગ વહુવિવિહવીસસા પરિણ-
યાણ ઉજ્જોયવિહીણ ઉવવેયા' અનેક વહુવિવિધ વિસસાપરિણતેન ઉઘોત વિધિના-
ઉઘોત પ્રકારેણ ઉપપેતા યુક્તાઃ 'સુહલેસ્સા' શુભલેશ્યાઃ, અથ યદિ સૂર્યમણ્ડલવત્
ઇમે વૃક્ષા અપિ પ્રકાશકાસ્તર્હિ સૂર્યાદિવદેવ દુર્નિરીક્ષ્યત્વ તીવ્રત્વ જઙ્ગમસ્વાદિ
ધર્મોપેતા અપિ તે વૃક્ષા મવિવ્યન્તીર્યત આહ-'સુહલેસ્સા' શુભલેશ્યાઃ-શુભાઃ
તેજઃ પદમ શુક્લરૂપાઃ સુખા સુખકારિણી વા લેશ્યા યેષાં તે શુભલેશ્યાઃ સુખ-
લેશ્યા વા, તથા તા અપિ 'મંદલેસ્સા' મન્દા તીવ્રતા રહિતા લેશ્યા યેષાં તે મન્દ-
લેશ્યાઃ, અતएव 'મંદાયવલેસ્સા' મન્દાતપલેશ્યાઃ, મન્દાતપઃ-મન્દો ય આતપઃ
સૂર્યપ્રકાશસ્તત્સદૃશા લેશ્યા યેષાં તે મન્દાતપલેશ્યાઃ, સૂર્યમણ્ડલાઘાતપસ્ય તેજો
યથા દુસ્સહં ભવતિ ન તથા તેષાં વૃક્ષાણાં તેજો દુઃસહ મિત્યર્થઃ, 'કૂડા ઇવ
ઠાણઠિયા' કૂટાનીવ સ્થાનસ્થિતાઃ, તત્ર-કૂટાનિ-પર્વતાદિ શૃંગાણિ તદ્વત્ સ્થાન-
સ્થિતાઃ સ્થિરા इत्यર્થઃ, સમયક્ષેત્ર વહિર્વર્ત્તિનો ડ્યોતિષિકા ઇવ તે વૃક્ષા અવભાસય-

વિવિહવીસસાપરિણયાણ ઉજ્જોયવિહીણ ઉવવેયા' હસ પ્રકાર કી
વસ્વભાવ સે હી પરિણત હોને વાલી અનેક રૂપવાલી ઉઘોત
વિધિ સે યુક્ત હોતે હૈં । 'સુહલેસ્સા' ઇનકી લેશ્યા સુખ કારિણી હૈ.
સૂર્યાદિક કે પ્રકાશ જૈસી દુર્નિરીક્ષ્ય નહીં હૈ આતાપકારિણી નહીં હૈ
'મંદલેસ્સા' કિન્તુ મંદ હૈ તથા 'મંદાયવલેસ્સા' ઇનકા જો આતાપ હૈ વહ
ભી મન્દ હૈ તીવ્ર નહીં હૈ સૂર્યાતપ સમયાનુસાર દુઃસહ ભી હોતા હૈ
વૈસા-ઇનકા આતાપ પ્રકાશ દુઃસહ નહીં હૈ 'કૂડા ઇવ ઠાણઠિયા'
જિસ પ્રકાર પર્વતાદિ કે શિખર ઇક સ્થાન પર વને રહતે હૈં-ઘડે રહતે
હૈં-અચલ રહતે હૈં-અર્થાત્ સમય ક્ષેત્ર સે ઘાહર રહા હુવા જૈસા ડ્યો-
તિષિક મણ્ડલ ઇક સ્થાન પર અચલ કહા ગયા હૈ વૈસે હી યે ભી અપને

તેજસ્વી છે 'અળેગ વહુ વિવિહવીસસા પરિણયાણ ઉજ્જોયવિહીણ ઉવવેયા' આ
પ્રકારના સ્વભાવથીજ પરિણત થવાવાળા અનેક રૂપવાળી ઉઘોત વિધિથી યુક્ત
હોય છે 'સુહલેસ્સા' તેમની લેશ્યા સુખકારિણી હોય છે સૂર્ય વિગેરેના પ્રકા-
શની જેમ ન બેઝ શકાય તેવી તીવ્રરૂપ હોતી નથી. તેમ તાપ પહોંચાડવાવાળી
પણ નથી 'મંદલેસ્સા' તેની લેશ્યા સુખ કરવાવાળી છે. પણ મંદ છે. તથા
'મંદાયવલેસ્સા' તેને, જે આતાપ છે, તે પણ મદ છે, તીવ્ર નથી સૂર્યને।
તડકે સમય પ્રમાણે અસહ્ય પણ હોય છે આને। આતપનામ પ્રકાશ એવે।
અસહ્ય હોતો નથી 'કૂડા ઇવ ઠાણઠિયા' જેમ પર્વત વિગેરેના શિખરે। એક
સ્થાન પરજ સ્થિર રહે છે. અર્થાત્ અચલ રહે છે, અર્થાત્ સમય ક્ષેત્રની
બહાર રહેલ જેમ ડ્યોતિષિકમંડળ પણ એક સ્થાન પર અચળ રહે છે, એજ

ન્તીતિ ભાવઃ । ‘અન્નમન્ન-સમોગાઢાહિં લેસ્સાહિં’ અન્યોઽન્ય સપવગાઢામિલેક્ષ્યામિઃ સહિતાસ્તે વૃક્ષાઃ ‘સાણ પમાણ સપદેસે સવ્વઓ સમંતા ઓમાસંતિ’ તે વૃક્ષાઃ સ્વકીયયા પ્રમયા સ્વપ્રદેશાન્ સર્વતઃ સર્વાસુ દિક્ષુ સમન્તાત્=સામસ્ત્યેન અવમા-સન્તે ‘ઉજ્જોબેતિ પમાસેતિ’ ઉચોતન્તે પ્રમાસન્તે ‘કુસવિકુસ વિ જાવ ચિટ્ઠંતિ’ કુસવિકુસ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂળા યાવત્ મૂલકન્દાદિમન્તઃ પ્રાસદીયા દર્શનીયા અમિ-રૂપાઃ પ્રતિરૂપસ્તિષ્ઠન્તીતિ, વ્યાખ્યાનં પૂર્વવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ ૫॥ સૂ૦ ॥૩૫॥

મૂલમ્-एगोरुय दीवे तत्थ २ बह्वे चित्तंगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो ! जहा से पेच्छाघरे विचित्ते रम्मे वरकु-सुमदाममालुज्जले भासंत मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिष विरल्लि विचित्त मल्लसिरिदाममल्लसिरि समुदयप्पगढ्मे गंथिम वेढिम पूरिम संघाइमेण मल्लेण छेयसिप्पियं विभागरइएण सव्वओ चेव समणुबद्धे पविरललंबंत विप्पइट्ठेहिं पंचवण्णेहिं कुसुमदामेहिं सोभमाणेहिं सोभमाणे वणमालकयगाए चेव दिप्पमाणे तहेव ते चित्तंगया वि दुमगणा अणेगवहुविविह वीससा परिणयाए मल्लविहीए उव्वेया कुपविकुसविसुद्ध जाव चिट्ठंति६ । एगोरुय

સ્થાન પર અચલ રહતે હું ‘અન્ન મન્ન સમોગાઢાહિં લેસ્સાહિં સાણ પમાણ સપદેસે સવ્વઓ સમંતા ઓમાસેતિ’ એક દૂસરે મેં સમાયે હુણ અપને પ્રકાશ દ્વારા યે અપને પ્રદેશ મેં રહે હુણ પદાર્થો’ કો સર્વ દિશાઓ’ મેં સમ્પૂર્ણ રૂપ સે પ્રકાશિત કરતે હું ‘કુસ વિકુસ જાવ ચિટ્ઠંતિ’ આ પદો’ કા વ્યાખ્યાન પૂર્વ કે હી જૈસા હૈ । તાત્પર્ય યહી હૈ કિ જૈસે યે પ્રકાશ શીલ પદાર્થ વિવિધ પ્રકાર કે હું લસી પ્રકાર સે જ્યોતિષિક નામક કલ્પવૃક્ષ મી અનેક પ્રકાર કે હું । સૂત્ર ૩૫॥

પ્રમાણે આ પણ પોતાના સ્થાન પર અચલ રહે છે. ‘અન્નમન્નસમોગાઢાહિં લેસ્સાહિં સાણ પમાણ સપદેસે સવ્વઓ સમંતા ઓમાસેતિ’ એક બીજામાં સમાવેલા પોતાના પ્રકાશ દ્વારા આ પોતાના પ્રદેશમાં રહેલા પદાર્થોને બધીજ તરફથી બધીજ દિશાઓમાં સંપૂર્ણપણેથી પ્રકાશિત કરે છે. ‘કુસ વિકુસજાવ ચિટ્ઠંતિ’ આ પદોનો અર્થ પહેલા કહ્યા પ્રમાણેજ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે જેમ આ પ્રકાશશીલ પદાર્થ અનેક પ્રકારના હોય છે, એજ પ્રમાણે આ જ્યોતિષક નામના કલ્પ વૃક્ષ પણ અનેક પ્રકારના છે. ॥સૂ. ૩૫॥

दीवे तत्थ२ बहवे चित्तरसा णाम दुमगणा पण्णत्ता समणा-
उसो ! जहा से सुगंधवरकलमसालि विसिट्ठ निरुवहयदुद्धरद्धे
सारयघयगुड खंडमहुमेलिए अइरसे परमण्णे होज उत्तम वण्ण-
गंधमंते रण्णो जहा वा चक्कवट्टिस्स होज णिउणोहिं सूयपुरिसेहिं
सज्जिएहिं वाउकप्पसैय सित्ते इव ओदणे कलमसालिणिव्वत्तिए
विपक्के सव्वप्फमिउ विसयसगल सित्थे अणेगसालणगसंजुत्ते
अहंवा पडिपुण्ण दव्वुवक्खडेसु सक्कए वण्णगंधरसफरिसजुत्त
बलवीरिय परिणामे इंदिय बलपुट्टिवद्धणे खुप्पिवासमहणे
पहाण कुहियगुलखंडमच्छंडी घयउवणीए पमोयगे सण्हसमि-
यगब्भे हवेज्ज परमइट्ठंगसंजुत्ते तहेव ते चित्तरसा वि दुमगणा
अणेगवहुविविह वीससा परिणयाए भोयणविहीए उववेया, कुस-
विकुस विसुद्ध जाव चिट्ठंति७। एगोरुय दीवेणं तत्थ तत्थ बहवे
मणियंगा णाम दुमगणा पण्णत्ता समणाउसो ! जहा से हारद्ध-
हार वट्टणग मउडकुंडलवामुत्तग हेमजाल मणिजालकणगजालग
सुत्तगउच्चिइयकडगा खुड्डिय एगावलि कंठसुत्तपगरिय उरक्खंध
गेवेज्ज सोणिसुत्तगचूलामणिकणग तिलगफुलसिद्धत्थय कण्ण-
वालि ससिसूर उसभचक्कगतलभंगतुडियहत्थमालगवलक्ख-
दीणारमालिया चंदसूरमालिया हरिसय केयूरवलय पालंव
अंगुलेज्जग कंचीमेहलाकलाव पयरगपाडिहारिय पाउज्जलघटिय
खिंखिणि रयणोरुजालत्थिमिथवरणेउरचलणमालिया कणगणि-
गरमालिया कंचणमणिरयणभत्तिचित्ता भूसणविहि बहुप्पगारा
तहेव ते मणियंगा वि दुमगणा अणेगवहुविविह वीससा परि-
णयाए भूमणविहीए उववेया, कुसविकुस विसुद्ध जाव चिट्ठंति८।
एगोरुय दीवे तत्थ२ बहवे गेहागारा नाम दुमगणा पण्णत्ता ..

णाउसो ! जहा से पागारट्टालगचरिय दारगोपुर पासाया कास-
तलमंडव एगसाल विसालग तिसालगचउरंस चउसालगब्भघर-
मोहणघर वलभिघर चित्तसालमालयभत्तिघर वट्टतंस चउरंस
णंदियावत्त संठियायत पंडुरतल मुंडमालहम्मियं अहवणंधव-
लहरअद्धमागह विब्भमसेलद्धसेलसंठिय कूडागारडू सुविहिकोट्टुग
अणेगघर सरणलेण आवण विडंगजालचंदणिज्जूह अपवरक दो
वारिय चंदसालियरूव विभत्तिकलिया भवणविहि बहुविगप्पा
तहेव ते गेहागारा वि दुमगणा अणेग बहुविविह वीससा परि-
णयाए सुहारुहण सुहोताराए सुहनिक्खमणप्पवेसाए ददरसो-
याणपंति कलियाए पइरिक्काए सुहविहाराए मणोणुकूलाए
भवणविहीए उववेया, कुसविकुसविसुद्ध जाव चिट्ठंति१ । एगो-
रुयदीवे तत्थर बहवे अणिगणा णामं दुमगणा पणत्ता सम-
णाउसो ! जहा से अणेगसो आजिणन खोम कंबल दुगुल्ल-
कोसेज्जकालमिग पट्टचीणंसुय वरणातवार वणिगय तुआ भरण-
चित्तसहिणगकल्लाणगभिंणिणीलकज्जल बहुवण्णरत्तपीयसुक्कि-
लमक्खयमिगलभिहमप्फ रुण्णग अवसरत्तगसिंधु ओसभदा-
निलवंगकलिंग नेलिणतंतु मय भत्तिचित्ता वत्थाविहि बहुप्प-
कारा हवेज्जवरपट्टणुग्गाया वण्णरागकलिया तहेव ते अणियणा
वि दुमगणा अणेग बहुविविह वीससा परिणयाए वत्थ विहीए
: उववेया कुसविकुसविसुद्ध जाव चिट्ठंति१० ॥सू० ३६॥

छाया—एकोरुकद्वीपे तत्र तत्र बहवश्चित्राङ्गानाम् द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणा-
युष्मन् ! यथा तत् प्रेक्षागृहं विचित्रं रम्यं वरकुसुमदाम-मालोज्ज्वलं भासमानमुक्त-
पुष्पपुञ्जोपचारकलितम्, विरलितविचित्र मालय श्रीदाममालय श्रीसमुदाय-
प्रगल्भं ग्रन्थिम वेष्टिम पूरिम संघातिमेन मालयेन लेक शिल्पि विभागरचित्तेन
सर्वत एव समनुवद्धम् प्रविरलम्प्रमान विभक्तैः पञ्चवर्णैः कुसुमदामभिः शोभ-

मानैः शोभमानं वनमालकृताग्रमेव दीप्यमानम्, तथैव ते चित्राङ्गका-अपि द्रुम-
गणाः अनेक बहुविविध विस्रसावरिणतेन माल्यविधिना उपपेताः कुशविकुश विशुद्ध
यावत्तिष्ठन्ति ६ । एकोरुद्धीपे तत्र तत्र बहवश्चित्ररसा नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः
श्रमणा युष्मन् ! यथा तत् सुगन्धवरकलमशालिविशिष्ट निरुहदुग्धराद्धम्,
शारदघृतगुडखण्डमधुमेलित मतिरसं परमान्नं भवेत् उत्तमवर्णगन्धवद् राज्ञो यथा
वा चक्रवर्त्तिनो भवेत् निपुणैः सूपपुरुषैः सञ्जितैः चतुष्कला स्नेकसिक्त इदीदनः
कलमशालि निर्वर्त्तितो विपक्वः सवाष्पमृदु विशदसकलसिक्थः अनेक शालनक-
संयुक्तः अथवा परिपूर्ण द्रव्योपस्कृतः वर्णगन्धरसस्पर्शयुक्तवन्नवीर्यपरिणामः
इन्द्रियबलपुष्टिवर्द्धनः क्षुत्पिपासामथनः प्रधानव्ययित गुड खण्ड हृत्स्यण्डिका
घृतोपनीतः प्रमोदकः इलक्षण समितगर्भो भवेत् परमेष्ठाङ्ग संयुक्त स्तथैव ते चित्र-
रसा अपि द्रुमगणा अनेक बहुविविधविस्रसापरिणतेन भोजनविधिनोपपेताः कुश-
विकुश विशुद्ध यावत्तिष्ठन्ति ७ । एकोरुद्धीपे खलु तत्र तत्र बहवो मण्यङ्गानाम
द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! यथा ते हाराद्धहारवर्त्तनक मुकुट कुण्डल वा-
सुत्तग हेमजाल मणिजाल कनकजालक-स्रोकोच्ययित कटकक्षुद्रकैकावलि कण्ठ-
सूत्रमकरिकोरः स्कन्धग्रैवेयक श्रोणीसूत्रक चूडामणि कनकतिलकपुच्छ सिद्धार्थक-
कर्णपालिशशि सूर्यनक्षत्रमचक्रकतल भंग त्रुटितहस्तमालकः लक्ष्मीनारमालिका
चन्द्रसूर्यमालिका हर्षककेयूरवलय मालम्बाङ्गुलीयककाञ्चीमेखलाकलापमतरक-
मातिहारिक पादोज्ज्वल घण्टिका किङ्किणीरत्नोरुजातस्तिमित वरनूपुरचरणमल्लिका
कनकनिकरमालिकाकाञ्चन मणिरत्नभक्तिचित्रा भूषणविधि बहुप्रकारा स्तथैव ते
मण्यङ्गा अपि द्रुमगणाः अनेक बहुविविध विस्रसापरिणतेन भूषण-विधिनोपपेताः
कुशविकुश विशुद्ध यावत्तिष्ठन्ति ८ । एकोरुद्धीपे तत्र तत्र बहवो गेहाकारानाम
द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! यथा ते माकाराट्टालक चरिकद्वार गोपुरप्रासा-
दाकाशतलमण्डपैरुशाल-द्विशालक त्रिशालकचतुरस्र चतुःशाल गर्भगृहमोहनगृहवत्तभी
गृह चित्रशालमालकभक्तिगृह वृत्तत्र्यस्र चतुरस्रनन्दिकावर्त्तसंस्थितायतपाण्डुरतलमु-
ण्डमालहर्म्यम् अथवा खलु धवलहराद्ध मागध-विभ्रमशैलाद्धशैल संस्थित कूटा-
कारस्थ सुविधि कोष्ठकानि रूगृह-सरणलयनापण विडंक जाल चन्द्रनिर्व्यूहापवरक
द्वारक चन्द्रशालिकारूप विभक्ति कलिवा भवन विधिवहुविकल्पाः तथैव ते गेहा-
कारा अपि द्रुमगणाः अनेक बहुविविधविस्रसापरिणताः सुसारोदणेन सुखोच्चारेण
सुखानिष्क्रमणः प्रवेशेन दर्दरसोपानपंक्तिकलितेन प्रतिरिक्तेक सुखविहारेण मनो-
ऽनुकूलेन भवनविधिनोपेताः कुशविकुश विशुद्ध वृक्षमूला यावत्तिष्ठन्ति ९ ।
एकोरुद्धीपे तत्र तत्र बहवोऽननानाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! यथा
ते अनेकश आजितकक्षौमकम्बलदुकूलकौशेयकाट्मन पट्टचीनाशुक्लरगत-वरजि-
गपत् आमरण चित्रदलक्षण कल्याणक भृङ्गीनालकञ्जल-उद्भवपरिक्लृप्तशुभ्र

અક્ષિતમૃગલોમહેમ અદરુત્તરગ સિન્ધુકૃષ્ણમ-તામિલવંગ કલિઙ્ગ નેલિન તન્તુમય
મક્તિચિત્રા વસ્ત્રવિધિ વડુમકારામવેયુર્વર પચ્ચનોદ્રતાઃ વર્ણરાગ કલિતાસ્તથૈવ તે
અનગ્ના અપિ દુમગણાઃ અનેકવહુવિવિધ વિસ્ત્રસાપરિણતેન વસ્ત્રવિધિનોપપેતાઃ કુશ-
વિકુશ વિશુદ્ધ યાવત્તિષ્ઠન્તિ ૧૦॥ સૂ૦ ૩૫॥

ટીકા-‘એગોરુપદીવે’ इत्यादि । ‘एगोरुपदीवे तत्थ २ एकोरुकद्वीपे तत्र
तत्र देशे ‘बहवे चित्तंगा णाम दुमगणा पण्णत्ता समणाउसो’ बहवोऽनेके चित्राङ्गा
नाम दुमगणाः-कल्पवृक्षाः पद्मपत्ताः-कथिताः हे श्रमण आयुष्मन् ! चित्राणि-
नानाविधानि अङ्गानि वस्तुविभागरूपाणि तत्संपादकत्वाद् वृक्षा अपि चित्राङ्गाः
कथयन्ते । ‘जहा से पेच्छाघरे’ यथा तत् प्रेक्षागृहम्-नाट्यशाला ‘विचित्ते’ विचि-
त्रम्-नानाप्रकारक चित्रोपेतम् अतएव ‘रम्मे’ रम्यम्-द्रष्टृणां मनस आल्लाद-
जनकम्, पुनः कथं भूतं प्रेक्षागृहम् तत्राह-‘वरकुसुमदाममालुज्जले’ वरकुसुम-

છટે કલ્પ કે વૃક્ષ કા વર્ણન

‘એગોરુપ દીવે તત્થ ૨ બહવે ચિત્તંગા ણામ દુમગણા પણ્ણત્તા’ इ०

ટીકાર્થ-हे श्रमण आयुष्मन् ! उस एकोरुक नाम के द्वीप में जगह
२ ‘बहवे चित्तंगा नाम दुमगणा पण्णत्ता’ अनेक चित्राङ्ग नाम के कल्प-
वृक्ष कहे गये हैं । ये कल्पवृक्ष मांगल्य के कारण भूत अनेक प्रकार के
चित्रों को प्रदान करते हैं इस लिये उनके प्रधान होने के कारण उनका
नाम भी चित्राङ्ग हो गया है वे कैसे हैं उनको वर्णन करते हैं-‘जहा से
पेच्छाघरे’ जैसा कोई प्रसिद्ध प्रेक्षागृहनाट्यशाला हो ‘विचित्ते’
नाना प्रकार के चित्रों से युक्त होकर ‘रम्मे’ देखने वालों के मन को
आह्लाद देता है, और जिस प्रकार वह ‘वर कुसुमदाम मालुज्जले’

હવે છટ્ટા કલ્પ વૃક્ષનું વર્ણન કરવામાં આવે છે ‘એગોરુપ દીવે તત્થ
તત્થ બહવે ચિત્તંગા ણામ દુમગણા પણ્ણત્તા’ इत्यादि.

ટીકાર્થ-હે શ્રમણ આયુષ્મન એ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે
‘બહવે ચિત્તંગા નામ દુમગણા પણ્ણત્તા’ ચિત્રાંગ નામના અનેક કલ્પવૃક્ષો કહેલ
છે. આ કલ્પવૃક્ષો માંગલ્યના કારણભૂત અનેક પ્રકારના ચિત્રો આશ્ચર્ય જનક
વસ્તુ આપતા રહે છે. તેથી ચિત્રો આપનાર હોવાથી તેનું નામ પણ ચિત્રાંગ
એ પ્રમાણે થયેલ છે. તે કેવા છે ? તે સંબંધમાં તે વૃક્ષોનું હવે વર્ણન કર-
વામાં આવે છે. ‘જહા સે પેચ્છાઘરે’ જેમ પ્રસિદ્ધ પ્રેક્ષાગૃહ નાટકશાળા હોય,
‘વિચિત્તે’ તે અનેક પ્રકારના ચિત્રોથી યુક્ત થઈને ‘રમ્મે’ દેખવાવાળાના મનને
આલ્લાદ પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરે છે, અને જેમ તે ‘વરકુસુમ દામ માલુજ્જલે’ શ્રેષ્ઠ

દામમાલોચ્ચર્ વરહુત્તરદાનનં નાચઃ-એવમ્ વિરલમ્ સુદયપ્પગઢમે
 કારકમ્ 'નાસંતુકપુષ્પપુજોવયારકલિર' નાસંતુકપુષ્પપુજોવયારકલિ-
 તમ્ વિકાસિતવ્યા નવેશારવ્યા નાસંતુક દોષ્યમાન એવમ્ યઃ સુદયપ્પગઢમે
 રસ્તેન કચ્ચિત્તં યુવત્ 'વિરલિચ્ચ વિચિત્તસિરિદામમલ્લસિરિસુદયપ્પગઢમે'
 વિરલિચ્ચ વિચિત્ત નાચ્ય શ્રીદામ નાચ્યશ્રી સુદયપ્પગઢમે એવમ્ વિરલિચ્ચ-
 વિસ્તારિતાનિ વિચિત્તાનિ યાનિ નાચ્યાનિ પ્રોદ્યમ્ સુદયપ્પગઢમે એવમ્
 પુષ્પમાઝાઃ તેવાં યઃ શ્રીસુદાનઃ- દોષ્યમાનઃ એવમ્ સુદયપ્પગઢમે
 પરિપુષ્ટમ્ 'ગંધિમ્ વેદિન્ પૂરિમસંચાઈમેન મલ્લેણ હેગસિપિવિનગરદ્વેષણં'
 પ્રણિમવેદિન્ પૂરિમસંચાઈમેન નાચ્યેન હેગસિપિવિનગરદ્વેષણં, તત્ત
 પ્રણિતં કોચલાતિવયાન્ પુષ્પાણા પ્રણિસુદયપ્પગઢમે નિર્મિતમ્, એવમ્
 પ્રણિતં ચા વેદિમ્-પુષ્પસુદયપ્પગઢમે વેદિપિત્ત વેદિપિત્ત પ્રણિતં
 તત્ સંચાઈમ્-સંચાઈમેન સનૂહેન નિર્મિતમ્, એવમ્ પુષ્પાણાં પરસ્પરગાંઠા
 સંચાઈમેન સંચાઈતમ્ પુષ્પં પુષ્પેન પરસ્પરં નાચ્યપ્રદેશેન સંયોજ્ય સંયોજ્ય
 નિર્મિતમ્ । એવંવિવેન વનુષ્પ્રકારકેન નાચ્યેન નાચ્યા કીર્ત્તેન : । ત્યાઈ-હેગ-

એષ્ટ પુષ્પોં કી સુન્દર ૨, માલાઓ તે અનિશય રૂપ મેં શોભિત
 હોતા હૈ, 'નાસંતુકપુષ્પપુજોવયારકલિર' તથા-વિકસિત હોને
 તે મનોહર બને હુણ્ દોષ્યમાન એસે ઇધર ઉઘર પહે પુષ્પ પુજો તે વહ
 જૈસા સુદાવના લગતા હૈ 'વિરલિચ્ચ વિચિત્ત સિરિદામમલ્લ સિરિ
 સુદયપ્પગઢમે' તથા જૈસા વહ વિરલ પૂષ્પ પૂષ્પ રૂપ તે સ્થાપિત કી
 હુઈ વિવિધ પ્રકાર કી ગૂંધી હુઈ માલાઓં કી શોભા તે પ્રકર્ષ તે જન-
 મન હર્ષક હોતા હૈ. 'ગંધિમ્ વેદિન્ પૂરિમસંચાઈમેણ મલ્લેણ હેગ-
 સિપિ વિનગરદ્વેષણં સવ્વ ઓચેવ સમણુદ્વે' પ્રણિત જો ચાતુર્યતા
 તે ફૂલોં કી પરસ્પર ગાંઠોં સે ગૂંધી હુઈ અથવા સૂત્ર સે ગૂંધી ગઈ હોની
 હૈ-વેદિત્ત આપસ મેં એક દુસરી માલા કે સાથ તરડે જર તર કરકે

પુષ્પોની સુંદર સુંદર માળાઓથી અત્યંત શોભાયમાન હોય છે 'નાસંતુકપુષ્પ
 પુષ્પપુજોવયારકલિર' તથા વિકસિત હોવાથી તે અત્યંત શોભાયમાન લાગે છે.
 'વિરલિચ્ચવિચિત્તસિરિદામમલ્લસિરિસુદયપ્પગઢમે' તથા વિરલ એટલે કે
 જૂદા જૂદા સ્થાપિત કરવાના આવેલ અને અનેક પ્રકારથી સુધવાના આવેલ
 માળાઓની શોભાના પ્રકર્ષથી જન મનને હર્ષ ઉપજાવે છે 'પ્રણિત વેદિન્
 પૂરિમસંચાઈમેણ મલ્લેણ હેગસિપિવિનગરદ્વેષણ સવ્વ ઓચેવ સમણુદ્વે' પ્રણિત
 એટલે કે ચાતુર્યતાથી કુલોની પરસ્પર એકથી સુધવાના આવેલ અનેક માળાઓ
 ગૂંધવામા આવેલ હોય છે વેદિત પરસ્પર એક બીજા માળાની સાથે ઉપર
 નીચે કરીને ગૂંધેલ હોય છે. ૫ નિ કોઈ અનુતિ વિશેષતા ટીકોમા પુરો

શિલિચના—પરમદક્ષેણ કલાવતા ધિમાગરચિત્તેન—વિભવિતપૂવક કૃતેન ‘સન્વઓ
 ચેવ સમણુવદ્ધે’ સર્વતઃ—સર્વાસુ પિશ્તુ સમણુવદ્ધમ્ ‘પવિરલલંબંત વિપ્પહટ્ટેહિ’
 પ્રવિરલલ્લવ—માનવિપકુષ્ટૈઃ, તત્ર ધવિરલૈઃ પૃથક્ પૃથક્ ભૂતૈર્લમ્બમાનૈઃ તત્ર પ્રવિ-
 રલત્વં મનાગપિ અસંહતત્ત્વમાત્રેણ. ભવતિ, તત્તો વિપ્રકુષ્ટ પ્રતિપાદનાયાહ—વિપ-
 કુષ્ટૈર્મહદન્તરાલૈઃ ‘પંચ વણ્ણેહિ’ પાંચવર્ણૈઃ—કાલનીલાદિવિશિષ્ટૈઃ ‘કુસુમદામેહિ’
 કુસુમદામ્ભિઃ—પુષ્પમાલાભિઃ ‘સોમમાણેહિ’ શોભમાનૈઃ સુન્દરૈસ્તૈઃ ‘સોમમાણે’
 શોભમાનમ્ ‘વણમાલયગ્ગણ’ ચેવ વિપ્પમાણે’ વનમાલા વન્દનમાલા કૃતા અગ્ર-
 માણે યસ્ય તત્ વનમાલકૃતાગ્રમ્ તથાભૂતં સંદીપ્યમાનમ્ અતિશયેન શોભમાનં
 ભવતિ । ‘તથૈવ સે ચિત્તંગયા વિ દુમગણા’ તથૈવ—પ્રેક્ષાગૃહમિવ તે ચિત્રાન્નકા અપિ

ગૂંથી ગઈ હતી છે પૂરિત—કિસી આકૃતિ વિશેષ કે છિદ્રો મેં પુષ્પોં કો
 અર અર કર ચતુરાઈ કે સાથ કી ગઈ હતી છે ઓર સંઘાતિમપુષ્પોં કે
 વૃન્દ જિસમેં એક દૂસરે પુષ્પોં કે વૃન્દોં કે સાથ સંઘાતિત કર—મિલા-
 કર ગૂંથે ગયે હતી છે. એસી ગ્રન્થિત, વેષ્ટિત, પૂરિત ઓર સંઘાતિમ કે
 મેદ સે માલાઈ ચાર પ્રકાર કી હતી છે—સો ચતુર કારીગર કે દ્વારા
 ગૂંથી ગઈ યે ચારોં પ્રકાર કી માલાઈ જિસમેં ઘડી હી ચતુરાઈ કે સાથ
 સજાકર સ્વ ઓર રચી ગઈ હોં ઓર इनके દ્વારા જિસકી સૌન્દર્ય
 વૃદ્ધિ મેં અધિકતા આગઈ હોં તથા ‘પવિરલલંબંત વિપ્પહટ્ટેહિ’ અલગ
 અલગ રૂપ સે દૂર—દૂર પર લટકતી હુઈ એસી ‘પંચવણ્ણેહિ’ પાંચ વર્ણોં
 વાલી ‘સોમમાણેહિ’ સુન્દર ફૂલ માલાઓં સે ‘સોમમાણે’ શોભાયમાન
 ‘વણમાલયગ્ગણ’ જો વિશેષ રૂપ સે સજાવા ગદા હો તથા અગ્રમાગ મેં
 લટકાઈ ગઈ વનમાલા સે જો વિશેષ રૂપ સે ચમક રહા હો તો એસા
 વહ પ્રેક્ષા ગૃહ જિતના અધિક શોભા કી વૃદ્ધિ સે જો શોભા કા

ભરી ભરીને ચતુરાઈપૂર્વક કરવામાં આવેલ હોય છે અને સંઘાતિમ પુષ્પોના
 સમૂહ જેમાં એક બીજા પુષ્પોના સમૂહની સાથે સંઘાતિમ કરીને અર્થાત્
 મેળવીને ગૂંથેલ હોય છે. એવી ગ્રન્થિત, વેષ્ટિત, પૂરિત, અને સંઘાતિમના
 ભેદથી ચાર પ્રકારની માળાઓ હોય છે. ચતુર કારિગર દ્વારા ગૂંથવામાં આવેલ
 આ ચારે પ્રકારની માળાઓ કે જેમાં ઘણીજ ચતુરાઈની સાથે સમજાવીને બધી
 તરફ રાખવામાં આવેલ હોય, અને તેના દ્વારા જેના સૌન્દર્યવૃદ્ધિમાં વધારો
 થયેલ હોય તથા ‘પવિરલલંબંત વિપ્પહટ્ટે હિ’ અલગ અલગ રૂપે દૂર દૂર લટકતી
 એવી ‘પંચવણ્ણેહિ’ પાંચ વર્ણોવાળી સુન્દર ફૂલમાલાઓથી ‘સોમમાણે’
 શોભાયમાન ‘વણમાલયગ્ગણ’ જે વિશેષ રૂપથી સજાવામાં આવેલ હોય, તથા
 અગ્રમાગમાં લટકાવવામાં આવેલ તોરણથી પણ જે વિશેષ પ્રકારથી ચમકી રહેલ

દ્રુમગણાઃ 'અણેગ વહુવિવિહ વીસસાપરિણયા' અનેકવહુવિવિધ વિસસાપરિણતેન 'મલ્લવિહી' ઉવવેયા' માલ્ય-વિધિનોપપેતાઃ-યુક્તાઃ સન્તઃ 'કુસવિકુસ વિસુદ્ધ જાવ ચિટ્ઠંતિ' કુશવિકુશ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલાઃ મૂલવન્તઃ કન્દવન્તો યાવત્તિષ્ઠન્તિ' ઇતિ પષ્ઠકલ્પવૃક્ષસ્વરૂપ વર્ણનમ્ ૬ ।

‘એગોરુયદીવે જં દીવે તત્થ ૨ વહવે ચિત્તરસાણામ દુમગણા પળ્લન્તા સમણાસો ।’ ઇકોરુકદ્વીપે સ્થિત દ્વીપે તત્ર તત્ર દેશે વહવચિત્રરસાઃ ચિત્રો મધુરાદિ ભેદમિત્તત્વેન અનેકપ્રકારક આસ્વાદયિતૃણામાશ્વર્યકારી તૃપ્તિકારી વા રસોયેષાં તે ચિત્રરસા નામ દ્રુમગણા વૃક્ષાઃ મજ્જન્તાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ‘જહા

ધામ યન જાતા હૈ ‘તહેવ તે ચિત્તંગયા વિ દુમગણા’ ડમી તરહ સે યે ચિત્રાંગ જાતિ કે કલ્પવૃક્ષ મી ‘અણેગ વહુ વિવિહવીસસાપરિણયા’ મલ્લવિહી’ ઉવવેયા’ સ્વભાવતઃ અનેક પ્રકાર કી માલ્ય વિધિ સે પરિણત હોકર સુશોભિત હોતે રહતે હૈ । ‘કુસ વિકુસ જાવ ચિટ્ઠંતિ’ હન પદો’ કા અર્થ પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ । ૬ ।

સાતવે કલ્પવૃક્ષ કે સ્વરૂપ કા વર્ણન હસ પ્રકાર સે હૈ—

‘એગોરુય દીવે તત્થ ૨, વહવે ચિત્તરસા ણામ દુમગણા પળ્લન્તા સમણાસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! હસ ઇકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં અનેક ચિત્રરસ નામ કે કલ્પવૃક્ષ જગહર, કહે ગયે હૈ । હનકા મધુર આદિ નાના પ્રકાર કા રસ ભોક્તા જનો કો આશ્વર્ય કારી હોતા હૈ એવં તૃપ્તિ કારી હોતા હૈ અનઃ હસ અનેક વિધ રસ કે સમ્બન્ધ સે હન વૃક્ષો’ કા નામ મી ચિત્ર રસ હો ગયા હૈ હે કિસ પ્રકાર કે હોતે હૈ ? સો

હોય, એવું તે પ્રેક્ષાગ્રહ બેટલા વધારે શોભાની વૃદ્ધિથી જે શોભાનુ ધામ બની જાય છે. ‘તહેવ ચિત્તંગયા વિ દુમગણા’ એજ પ્રમાણે આ ચિત્રાંગ વ્રતના કલ્પવૃક્ષો પણ ‘અણેગવહુ વિવિહવીસસાપરિણયા’ મલ્લવિહી’ ઉવવેયા’ સ્વભાવતઃ અનેક પ્રકારની માલ્ય વિધિથી પરિણત થઈને સુશોભિત થતા રહે છે ‘કુસવિકુસ જાવ ચિટ્ઠંતિ’ આ પદોનો પહેલા રહ્યા પ્રમાણે છે. ૬,

હવે સાતમા ૩૯૫ વૃક્ષના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામા આવે છે ‘એગોરુય દીવે તત્થ તત્થ વહવે ચિત્તરસાણામ દુમગણા પળ્લન્તા સમણાસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ એ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનેક ચિત્ર રસ નામના વૃક્ષો કહ્યા છે તેનો મીઠો વિગેરે અનેક પ્રકારનો રસ ભોક્તાઓને આશ્વર્ય કારક હોય છે, અને તૃપ્તિ કારક હોય છે, તેથી આ અનેક પ્રકારના રસના સંબંધથી આ વૃક્ષોનું નામ પણ ચિત્રરસ એ પ્રમાણેનું થઈ ગયેલ છે તેઓ

સે' યથા-તત્ પરમાન્નં પાચિન દુગ્ધજન્યં પાયસમિત્યર્થઃ ભવેદિત્યગ્રતનેન સમ્બન્ધઃ
 કિમાકારકં પરમાન્નં તત્રાહ-'સુગંધ' ઇત્યાદિ, 'સુગંધવરકલમ-સાલિવિસિટ્ટ ણિરુ-
 વહતદુદ્ધરદ્ધે' સુગન્ધવરકલમશાલિ વિશિષ્ટ નિરુપહતદુગ્ધરાદ્ધમ્ તત્ર સુગન્ધાઃ
 પ્રવરગન્ધોપેતાઃ વરાઃ-પ્રધાનાઃ દોષરહિતાઃ ક્ષેત્રકાલાદિ સામગ્રીસંપાદિતાત્મલાભા
 ઇત્યર્થઃ કલમશાલેઃ શાલિવિશેષસ્ય નિસ્તુષાસ્તણ્ડુલાઃ યત્ ચ વિશિષ્ટં વિશિષ્ટગ-
 વાદિ સંબન્ધિ નિરુપહતં પાકાદિભિરવિનાશિતં દુગ્ધં ક્ષીરં તૈઃ રાદ્ધમ્-ગચિતમ્,
 તથા 'સારયધયગુડખંડમહુમેલિષ્' શારદઘૃતગુડખંડમધુમેલિતમ્, તત્ર શારદં
 શરત્કાલિકં ઘૃતં ગુડખંડ પ્રસિદ્ધં મધુ-શર્કરા પરપચીયં મેલિતં યત્ર પરમાન્ને
 તત્ તથા-અતएव 'અતિરસે' અતિરમમ્-ઉત્તમવર્ણગન્ધરસયુક્તમ્, કિં તત્ ઈદ્દક્
 તત્રાહ-'પરરણ્ણે' પરમાન્નં પાયસમ્ 'ક્ષીરં' ઇતિ લોક પ્રસિદ્ધમ્. 'હોઝ્જા' ભવેત્
 ઉત્તમવર્ણગંધમંતે' ઉત્તમવર્ણગન્ધયુક્તમિતિ 'રણ્ણો જહા વા ચક્કવટ્ટિસ્સ હોઝ્જા'

उनका वर्णन करते हैं-'जहा से सुगंध वरकलमशालिविसिट्टणिरुवहया
 दुद्धरद्धे' जिस प्रकार से परमान्न-दुग्धपाक-क्ષीर-प्रवरगन्धोपेत श्रेष्ठ दोष
 विहीन-क्षेत्रकाल आदि रूप विशिष्ट सामग्री से जिनकी उत्पत्ति हुई
 हो ऐसे शाल विशेष के कण विहीन चावलो से जो निष्पन्न किया गया
 हो और विशिष्ट गवादि सम्बन्धी दुग्ध द्वारा कि जो पाकादि से अविना-
 शित होकर रूप रसादि से विशिष्ट-श्रेष्ठ स्वादिष्ट हो गया हो पकाया
 गया हो तथा-'सारयधयगुड खंडमहुमेलिष' जिसमें शरद काल में
 निष्पन्न हुआ घृत तथा गुडखाण्ड-मधु शर्करा मिलाई गई हो अतएव
 जो 'अतिरसे' उत्तम वर्ण गंध रस वाला हो गया हो, तो वह जैसा
 श्रेष्ठ परमान्न-पायस (क्षीर) होता है कैसा होता है सो दृष्टान्त कहते
 हैं-'जहा वा' इत्यादि । 'जहा वा उत्तम वर्ण गंधमंते रण्णो चक्कवट्टिस्स-

કેવા પ્રકારના હોય છે ? તેઓનું હવે વર્ણન કરવામાં આવે છે. 'જહા સે
 સુગંધવરકલમસાલિ વિસિટ્ટણિરુવહય દુદ્ધરદ્ધે' જે પ્રમણે પરમાન્ન દૂધપાક ખીર
 શ્રેષ્ઠ ગંધથી યુક્ત દોષ રહિત ક્ષેત્રકાલ વિગેરે રૂપ વિશેષ પ્રકારની સામગ્રીથી
 જેની ઉત્પત્તી થઈ હોય, એવી ડાંગર વિશેષના કણ રહિત ચોખાથી જે
 બનાવવામાં આવેલ હોય, અને વિશેષ પ્રકારના ગાય વિગેરેના દૂધ દ્વારા કે જે
 પાકાદિથી નાશ પામ્યા વિના રૂપ રસ વિગેરેથી શ્રેષ્ઠસ્વાદિષ્ટ થયેલ હોય, અર્થાત્
 પકવવામાં આવેલ હોય તથા 'સારયધય ગુડખંડ મહુમેલિષ' જેમાં શરદકાળમાં
 નિષ્પન્ન થયેલ ઘી, ગોળ, ખાંડ, મધ, સાર, મેળવવામાં આવેલ હોય, અને
 તેથીજ જે 'અતિરસે' ઉત્તમ એવા વર્ણ અને ગંધયુક્ત થઈ ગયેલ હોય તે
 તે પાયસ-દૂધપાક કેવું ઉત્તમ હોય છે, એ કેવું શ્રેષ્ઠ હોય છે ? તે સૂત્રકાર

यथा वा राजश्चक्रवर्त्तिनः परमान्नं भवेत् । चक्रवर्त्तिनः परमान्नं कल्याण भोजन मिति प्रसिद्धम् तथाहि-चक्रवर्त्ति सम्बन्धिनीनां पुण्ड्रेक्षुवारिणीनां निरातद्गानां लक्षसंख्यकानां गवां अर्द्धादूर्ध्वक्रमेण पीतगोक्षीराणां माध्यत् पर्यन्ते यावदेता- दृश्याः सर्वगोक्षीराया एवस्याः गोः सम्बन्धि यत् क्षीरं तत्माप्तकृतमशक्ति परमान्नरूपमनेक संस्कारक द्रव्य संमिश्रं कल्याण-भोजनमिति प्रसिद्धम् यथेतत् राजश्चक्रवर्त्तिनः परमान्नं तत्सदृशमित्यर्थः 'णिउणेदिं मृदपुरिसेदिं सज्जिण्दि चाउकप्पसे असित्ते इव' निपुणैः-परमदक्षैः मृदपुरुषैः-पाचकैः सज्जिततः-निष्पा- दितः चत्वारः कल्पा उत्कालनरूपा यत्र स चासौ सेद्व्य तेन मिक्त इव' पाक- होज्ज' जैसा उत्तम वर्ण, गंध वाला चक्रवर्ती राजा का परमान्न पायस होता है वह चक्रवर्ती राजा का पायस-खीर-कल्याण भोजन के नाम से प्रसिद्ध है। वह इस प्रकार से बनता है-पुण्ड्र जानि के दक्षु-गन्ने को चर ने वाली नीरोग चक्रवर्ती के जिनकी लाख गायों के दूध का पचास हजार गायों को पिलाने हैं पचास हजार गायों का दूध पचीस हजार गायों को पीलाने हैं इस प्रकार आधे आधे के क्रम से पिलाते पिलाते अन्त में सब गायों के दूध को पी गटे हो उस प्रकार की एक गाय के दूध का पायस बने उसमें कलम जानि के चावल डाले जाते हैं और अनेक प्रकार के सेवा आदि संस्कारिक द्रव्य मिलाये जाते हैं, ऐसा चक्रवर्ती की खीर कल्याण भोजन के नाम से प्रसिद्ध है। जैसा-कि राजा चक्रवर्ती का परमान्न हो उन्ही प्रकार का पर दूर्वांक परमान्न भी होता है वह परमान्न-णिउणेदिं मृदपुरिसेदिं सज्जिण् चाउकप्प से आनित्ते इव जोदने परम कल राजा का निष्पा-

उत्तम वर्ण, गंध वाला चक्रवर्ती राजा का परमान्न पायस होता है वह चक्रवर्ती राजा का पायस-खीर-कल्याण भोजन के नाम से प्रसिद्ध है। वह इस प्रकार से बनता है-पुण्ड्र जानि के दक्षु-गन्ने को चर ने वाली नीरोग चक्रवर्ती के जिनकी लाख गायों के दूध का पचास हजार गायों को पिलाने हैं पचास हजार गायों का दूध पचीस हजार गायों को पीलाने हैं इस प्रकार आधे आधे के क्रम से पिलाते पिलाते अन्त में सब गायों के दूध को पी गटे हो उस प्रकार की एक गाय के दूध का पायस बने उसमें कलम जानि के चावल डाले जाते हैं और अनेक प्रकार के सेवा आदि संस्कारिक द्रव्य मिलाये जाते हैं, ऐसा चक्रवर्ती की खीर कल्याण भोजन के नाम से प्रसिद्ध है। जैसा-कि राजा चक्रवर्ती का परमान्न हो उन्ही प्रकार का पर दूर्वांक परमान्न भी होता है वह परमान्न-णिउणेदिं मृदपुरिसेदिं सज्जिण् चाउकप्प से आनित्ते इव जोदने परम कल राजा का निष्पा-

શાસ્ત્રાભિજ્ઞા હિ ઓદનેષુ સૌકુમાર્યોત્પાદનાય સેરુવિપયાન્ ચતુરઃ કલ્પાન્
વિદધતિ, इत्थं भूतः 'ओदणे' ओदनः 'कलमशालि-णिव्वत्तिए विपक्के' कलम-
शालि निर्वर्त्तितः कलमशालिभिर्निर्वर्त्तितः कलमशालिमय इत्यर्थः विपक्को
विलक्षण परिपाकमागतः 'सव्वप्फमिउविससयसगलसित्थे' सदाष्टमृदुविशदसकल-
सिक्थः, सवाष्पानि-वाष्पं मुञ्चन्ति मृदुनि-कोमलानि चतुष्कल्प सेकादिना
परिकर्मितत्वात् विशदानि सर्वथा तुपादि मलापगमात् सकलानि पूर्णानि सिक्थानि
कणाः यत्र स तथा 'अणेगसालणगसंजुत्ते' अनेकशालनकसंयुक्तः, अनेकानि
शालनकानि-द्राक्षापुष्पफलमभृतीनि तैः संयुक्त ओदनो भवेत्, इत्यग्रिमेण

दित किया जाता है और पाक शास्त्राभिज्ञ रसोहओं के द्वारा उसमें
विशेष सुस्वादु सुवर्ण आदि लाने के लिये फिर चार कल्प किये जाते
हैं-अर्थात् उसमें से माड निकाल कर उसे चार बार पुनः थोड़ी देर के
लिये अग्नि पर रखा जाता है इससे उस ओदन में विशेष चिकना
हट और नरमाई आजाती है इसी का नाम चल्प है । ऐसा वह ओदन
भात जो कि 'कलम शालिणिव्वत्तिए विपक्के' कलम शालि-विशेष
कीमती धान्य के चावलों का बना हुआ होता है तो वह इस
स्थिति में-'सव्वप्फमिउविससयसगलसित्थे अणेग सालणग संजुत्ते'
वह भात वाष्प को छोड़ता हुआ अपने समस्त चावलों के दाने २ में
पक जाता है नरम हो जाता है, और तुषादिरूप मैल के अपगम से
बिलकुल विशद निर्मल हो जाता है फिर उसमें अनेक-शालनक-मेवा
द्राक्षा, पुष्प, फल आदि मिला दिये जाते हैं तो ऐसा वह ओदन एक

પણ હોય છે. એ પરમાત્ત 'ણિવ્વેહિ' સૂચપુરિસેહિ સ્વજ્ઞિય વાઉક્કપસે
આસિત્તે હવ ઓદણે' પરમ ચતુર રસોધયાઓ દ્વારા સંપાદિત કરવામાં આવે
છે. અને પાક શાસ્ત્રને જાણવાવાળા રસોધયાઓ દ્વારા તેમાં વિશેષ સ્વાદ
લાવવા તથા સુવર્ણ વગેરે લાવવા માટે તેના ફરીથી ચાર કલ્પ કરવામાં
આવે છે. અર્થાત્ તેમાંથી ઓસામણ કઢાડીને તેને ચારવાર થોડી થોડી વાર
માટે અગ્નિ પર રાખવામાં આવે છે તેથીએ ભાતમાં વિશેષ ચિકણાઈ અને
નરમાઈ આવી જાય છે. તેનુંજ નામ કલ્પ છે. એવો તે ભાત કે જે
'કલમશાલિ ણિવ્વત્તિય વિપક્કે' કલમ શાલિ વિશેષ એટલે કે કીમતી ધાન્યના
ઓખાના બનાવેલ હોય છે. તે આ સ્થિતિમાં તે 'સવ્વપ્પમિઉવિસસય સગલ
સિત્થે અણેગસાલણગસંજુત્તે' તે ભાત બાષ્પ વરાળને છોડતા છોડતા બધાજ
ઓખાના દાણે દાણે ચડી જાય છે. અર્થાત્ નરમ થઇ જાય છે. અને તુષાર
વગેરે રૂપ મેલના નીકળી જવાથી એક દમ નિર્મલ થઇ જાય છે. તે પછી
તેમાં અનેક પ્રકારનો મેવો જેમકે દ્રાક્ષ, પુષ્પ ફલ વગેરે મેળવવામાં આવે

इति यः स तथा 'खुप्पिवासमहणे' क्षुत् पिपासामथनः क्षुत् पिपासे मथ्नाति विनाशयति यः स तथा, 'पहाण कुथियगुडखंडमच्छंडिघय-उवणीए' प्रधान क्वथितगुडखण्ड मत्स्यण्डीघृतोपनीतः, प्रधानः-सुन्दरः क्वथितः क्वाथरूपः कृतः प्रधानतया निष्पादित इत्यर्थः गुडः तादृशं वा खण्डं तादृशी वा मत्स्यण्डी-मिसरीति भाषा प्रसिद्धा तादृशं घृतं च तानि उपनीतानि-योजितानि यस्मिन् स तथा 'पमोयगे' पमोदकः आह्लादजनकः 'सण्ह समियगग्गे' श्लक्ष्ण समितगर्भः, तत्र अतिश्लक्ष्णतया समितः परिणतः गर्भः आन्तरो भागो यस्य स तथा अति-श्लक्ष्णीभूत-कणिकामूलदल इत्यर्थः । 'हवेज्ज' भवेत् 'परमइट्ठंग संजुत्ते' परमेष्ठाङ्ग संयुक्तः, परमम् इष्टम् अत्यन्तवत्त्वमम् अङ्गम् अङ्गभूतं तदुपयोगि द्रव्यं तेन संयुक्तः 'तहेव ते चित्तरसा वि दुमगणा' तथैव परमान्नादिबदेव चित्तरसा अपि द्रुमगणाः 'अणेग बहुविहिवीससापरियाए' अनेक बहुविविधविस्रसापरिणतेन 'भोजन

મિલતા હૈ. 'ખુપ્પિવાસ મહણે' યહ ક્ષુવા ઓર પિપાસા કા મી મિટાને વાલો હોતા હૈ । 'પહાણ કુથિય ગુલ યંડ મચ્છંડિઘય ઉવણીએ' અતઃ યહ એક ઉત્તમ પદાર્થ બન જાતા હૈ તથા-જય ઇસમેં ગુડ ગલાકર ડાલા જાતા હૈ યા યાંડકી ચાસની બનાકર યા મિસરી કી ચાસની બનાકર ડાલી જાતી હૈ તથા ઊસી પ્રકાર કા અર્થાત્ તપાયા ક્ષુઆ ધી ડાલા જાતા હૈ તથ યહ 'પમોયગે' હર્ષવર્ધક હોતા હૈ 'સણહ સમિયગગ્ગે' ઓર જય શ્લક્ષ્ણતા-ચિકના સે જિસકા અન્દર પરિણત હોજાતા હૈ તથ વહ અત્યન્તનરમ ઓર ચિકના હોતા હૈ-તહેવ ઊસી પ્રકાર 'તે ચિત્તરસાવિ દુમગણા'વે ચિત્તરસા નામકે વલ્પવૃક્ષ મી 'અણેગ વહુ વિવિહવીસસા પરિ-ણયાએ' ઓજન વિહીએ ઉવવેયા' અનેક પ્રકાર કી ઓજન રૂપ સામગ્રી સે

ઓછી થતી નથી. બલકે તેનાથી ઇન્દ્રિયોની શક્તિમાં વધારો થાય છે 'ખુપ્પિ વાસમહણે' આ ભાત બૂખ અને તરસને પણ મટાડવા વાળો હોય છે. 'પહાણકુથિય ગુલખંડમચ્છંડિઘાયઉવણીએ' તેથી તે એક ઉત્તમ પદાર્થ બની જાય છે તથા જ્યારે તેમાં ગોળ નાખીને ઓગાળમાં આવે છે. અથવા ખાંડની ચાસણી બનાવીને અથવા સાકરની ચાસણી બનાવીને નાખવામાં આવે તથા એજ પ્રમાણે અર્થાત્ ધી ગરમ કરીને તેમાં નાખવામાં આવે, ત્યારે તે 'પમોયગે' હર્ષ વધારનાર બને છે. 'સણહસમિય ગગ્ગે' અને જ્યારે શ્લક્ષ્ણતા તેની અદરનો ભાગ ચિકાસ વાળો બની જાય છે, ત્યારે તે અત્યંત નરમ અને ચિકણો થઈ જાય છે. 'તહેવ' એજ પ્રમાણે 'તે ચિત્તરસા વિ દુમગણા' તે ચિત્તરસ નામના ઠલપવૃક્ષો પણ 'અણેગવહુવિવિહવીસસા પરિણયાએ મોયણવિહીએ ઉવવેયા' અનેક પ્રકારની લોજન સામગ્રીથી યુક્ત હોય છે. આવા પ્રકારનું

ચિહીં ઉપવેયા' મોજનવિધિનોપપેઝાઃ 'કુમવિકુમ વિં જાવ ચિટ્તંતિ' કુશવિકુશ
વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલાઃ મૂલવન્તઃ કન્દવન્તો યાવન્તો યાવન્તિ'ઠન્તીતિ, સપ્તમકલ્પવૃક્ષ
સ્વરૂપવર્ણનમ્ ૭૥

‘એમોરુય દીવે નં તત્થ ૨ દેસે વહવે’ ઇકોરુકદ્વીપે સ્થલુ દ્વીપે તત્ર તત્ર દેશે
વહવઃ—અનેકે ‘મણિયંગા નામ દુમગણા પળ્લતા સમણાઉસો’ મળ્યજ્ઞા, મણિ
મયાનિ આમણાનિ આધારાધેયોપચારાત્ મળીતિ તાન્યેવ અજ્ઞાનિ—અવયવા યેપાં
તે મળ્યજ્ઞાઃ—ભૂષણસંપાદકા નામ દ્રુમગણાઃ—કલ્પવૃક્ષાઃ મણ્ણા—કથિતાઃ હે
શ્રમણ—આયુષ્મન્ ! ‘જહા સે’ યથા તે ‘હારાદ્ધહાર વટ્ટગમમડકુંડલ વામુત્તગ
હેમજાલ મણિજાલ કળગજાલગ મુત્તગ ઉચ્ચિદ્ધ વડગા—સુહુદિય ઇકાવલિ વંઠ
મુત્તમગરિ મરવસ્થંધમેવેજ્જ સોણિમુત્તગચૃડામણિ કળગ તિલગ ફુલ્લ સિદ્ધત્થય

યુક્ત હોતે હૈં યહ્ હસ પ્રકાર કા ઝનકા પરિણમન સ્વાભાવિક હૈ પરકૃત
નહીં હૈ ‘કુસવિકુસં’ ઇત્યાદિ પદોં કા અર્થ પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ ૭૥

૮—આઠવે કલ્પવૃક્ષ કે સ્વરૂપ કા કથન—

‘એમોરુય દીવે તત્થ ૨ વહવે મણિયંગા નામ દુમગણા પળ્લતા સમણા
ઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ડસ ઇકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં જગહ ૨ અનેક
મળ્યજ્ઞ નામ કે કલ્પવૃક્ષ કહે ગયે હૈં યહાં—મણિમય આભરણોં કો હી
આધારાધેય કે ઉપચાર મણિનામ સે કરા હસ કારણ મણિરુપ અવ-
યવોં વાલે—વે મળ્યજ્ઞ કલ્પવૃક્ષ હોતે હૈં । ઇન સે વહાં કે નિવાસિયોં
કો મણિમય આભૂષણ પ્રાપ્ત હોતે રહતે હૈં । વે કિસ પ્રકાર કે આભૂ-
ષણો કો દેને વાલે હોતે હૈં—હસ દ્રષ્ટાન્ત રહતે હૈં—‘જહા સે હારાદ્ધહાર
વટ્ટગમમડકુંડલ વામુત્તગ હેમ જાલ મણિજાલ કળગજાલગ મુત્તગ

તેનું પરિણમન સ્વભાવિક છે તેમ પરકૃત અર્થાત્ બીજાથી કરવામાં આવેલ
નથી ‘કુસવિકુસ’ ઇત્યાદિ પદોના અર્થ પહેલા કલા પ્રમણેનો ૭ છે ૭૭

હવે આઠમા કલ્પ વૃક્ષના સ્વરૂપનું કથન કરવાના આવે છે ‘એમોરુય

દીવેન દીવે તત્થ તત્થ વહવે મણિયંગા નામ દુમગણા પળ્લતા સમણાઉસો’ હે
પ્રમણ આયુષ્મન્ તે એકોરુક નામના દીપના સ્થળે સ્થળે અનેક ન્યૂન નામના
કલ્પ વૃક્ષો કયા છે અહિયાં મણિમય આભરણોના આધાર અને આભરણો
ઉપચારથી મણિનામથી કહેલ છે તેથી મણિમય અવયવોના
વે મળ્યજ્ઞ નામના કલ્પ વૃક્ષો કયા છે ત્યાં હોનાર એને તેનાથી મણિમય
આભરણો પ્રાપ્ત થતા રહે છે તે કોના પ્રકરના આભરણો અર્થે છે । તે
આભરણ આભરણો સૂચવક દ્વારા કહે છે ‘જહા સે હારાદ્ધહાર વટ્ટગમમડ-
કુંડલ વામુત્તગ હેમજાલ મણિજાલ કળગજાલગ મુત્તગ ઉચ્ચિદ્ધ વડગા મુત્તમગરિ

ભૂષણવિશેષઃ શશિમૂર્યકવમાઃ-સ્વર્ણમયચન્દ્રકાદિરૂપા આભરણવિશેષાઃ, ચક્રકં-
ચક્રાકાર આભૂષણવિશેષઃ, તલમજ્જકં ત્રુટિતં ચ વાહવાભરણમ્, હસ્તમાલકમ્-માલા-
કારં હસ્તાભૂષણમ્, વલ્લભમ્-શલભૂષણમ્. દીનારમાલિકા-દીનારાધાકૃતિ મણિક-
માલા । ‘ચંદ્રમૂરમાલિયા’ ચન્દ્રમૂર્યમાલિકા-ચન્દ્રમૂર્યાકાર ઘણિકામય આભરણવિ-
શેષઃ ‘હરિસય કેયૂર વલય પાલંચ અંગુલેજ્જગ કંચીમેહલા કલાવ પયરગપાડિહારિય
પાડજ્જાલ ઘંટિય સિંચિણિ રયણોરુજાલત્થિમિયવરનેર ચલણમાલિયા’ હર્ષક
કેયૂર વલય માલસ્વાદ્ગુલીયક કાશ્ચીમેહલા કલાપ મતરક પ્રતિહારિકપાદજાલ
ઘણિકાકિક્કિણી રત્નોરુજાલ સ્થિમિત વરનૂપુર ચરણમાલિકા, તત્ર હર્ષક-ભૂષણ-
વિશેષઃ, કેયૂરમ્-અદ્ધદમ્ વલયમ્-કંકણમ્, માલસ્વકં કુમ્બનકં ભૂષણવિશેષઃ, અંગુ-
લીયકં મસિદ્ધમ્, કાશ્ચી, મેહલા, કલાપઃ એતે સ્ત્રિય આભરણવિશેષાઃ મતરકં-
વૃત્ત મતલ આભરણવિશેષઃ, પ્રાતિહારિકમ્-આભરણવિશેષઃ પાદોજ્વલઘણિકા

વિશેષ હી હૈ હસ આભરણ મૈ સર્વપ પ્રમાણ સોને કે કણ ભરે જાતે હૈ
ઔર યહ ઘણિયોં કા બના હુઆ હોતા હૈ કર્ણ પાલી-વહ આભરણ
વિશેષ હૈ જો કાનોં મૈ લટકતા હુઆ પહિના જાતા હૈ જૈસે-કિ આજ
કલ કે ટોપ્સ આદિ ચન્દ્રમા કે આકાર કા જો આભરણ હોતા હૈ ઉસકા
નામ શશિ આભરણ હૈ યહ અસ્તક કે ઝર વાલોં કો સંયમિત કરને
વાલા હોતા હૈ હસી પ્રકાર કા સૂર્ય કે આકાર કા જો આભરણ હોતા
હૈ ઉસકા નામ સૂર્યાભરણ હૈ યહ બી અસ્તક કે ઝર હી પહિરા જાતા
હૈ હસે બુન્દેલ ટ્વણ્ડી ભાષા મૈ કેકર પાન કહતે હૈ વૃષભ કે આકાર
કા આભરણ હોતા હૈ ઉસકા નામ વૃષભાભરણ હૈ છોટે ૨ બચ્નોં કો
યહ ગલે મૈ પહિરાયા જાતા હૈ-હસે બુન્દેલ ટ્વણ્ડી ભાષા મૈ કઠલા કહતે
હૈ । કઠલે કે જો તાબીજ હોતે હૈ ઉનમૈ કિન્હી ૨, તાબીજોં મૈ વૈલ કા

સોનાના કણો ભરવામાં આવે છે. અને આ ઘણિયોના બનાવવામાં આવે છે.
કર્ણપાલી એ આભૂષણ વિશેષ છે જેને કાનોમાં લટકવીને પહેરવામાં આવે
છે. હાલમાં જેમ ટોપ્સ વિગેરે ચન્દ્રમાના આકારના અભૂષણો હોય છે. તેનું
તે હોય છે. તેને શશિ આભરણ પણ કહે છે. તે માથાના વાળોને જોડીરાખવા
વાળું હોય છે. એજ પ્રમાણે સૂર્યના આકારનું જે આભરણ હોય છે. તેનું
નામ સૂર્યાભરણ છે. એ પણ માથાની ઉપરજ પહેરવામાં આવે છે. તેને
બુન્દેલ ખંડની ભાષામાં કેકર પાન કહે છે. વૃષભના આકારનું જે સોનાનું
આભૂષણ હોય છે, તેનું નામ વૃષભાભરણ છે. તે નાના નાના અગ્ર્યાઓને
ગળામાં પહેરવવામાં આવે છે. તેને બુન્દેલખંડની ભાષામાં કંઠલો કહે છે
કંઠલામાં જે તાબીજ હોય છે. તેમાં કોઈ કોઈ તાબીજોમાં બળદનો આકાર

પાદેષુ જાલવૃતયો વંટિકા-વર્ણટિકા, કિઙ્કિણી શુદ્રવંટિકા, રત્નોરુજાલં રત્ન-
મયં જંઘયોઃ પ્રલમ્બપ્રાનં શૃઙ્ખલારૂપં કટિદવરુક્મ્ 'કુળદોરા' इति પ્રસિદ્ધમ્ સ્તિમિ-
ત્તરત્નપુરમ્ ચરણમાલિકા સંસ્થાનવિશેષકૃતપાદા ભરણમ્, 'કળગણિગરમાલીયા'
કનકનિકરમાલિકા एते चाभरणविशेषाः, સંપ્રદાયતો લોકતથ્થ યથાયયં જ્ઞાતવ્યાઃ,
કથંભૂતા एते आभरणविशेषास्तत्राह-'कंचणमणि' इत्यादि, 'કંચનમણિરયણ
મત્તિચિત્તા' કાશ્ચનમણિરત્નનાં મત્ત્યા-વિચ્છિર્યા ચિત્તા-વિલક્ષણાઃ 'ભૂસણવિહિ
વહુષ્પગારા' ભૂષણ વિધિના વહુષ્પકારાઃ-અનેકપકારાઃ 'તદેવ તે મણિયંગા વિ
દુમગણા' તથૈવ દારાદિવદેવ તેમણ્યદ્વા અપિ દ્રુમગણાઃ, 'અણેગ વહુવિવિદ્વીસસા

આકાર ઉત્કીર્ણ-લોદા હુઆ હોતા હૈ । ચક્ર કે આકારવાલે આભૂષણ કા
નામ ચક્રક હૈ તલ અઢ્ઢરુ ઓર ત્રુટિક ચે વાટુઓં કે આભરણ વિશેષ
હૈ હસ્તમાલક-હાથ કા આભૂષણ વિશેષ હૈ, લલક ગલેકા આભૂષણ
દીનાર માલિકા, દીનાર-મુહરોં કે આકાર કે મણિયોં સે વની હુઈ
મુક્તિ માલા નામ કા આભરણ વિશેષ હૈ 'ચન્દ સૂર માલિકા, હરિસય,
કેયૂરલલ વાલંચ અંગુલેજ્જગકંચી મેહલા કલાવલયરગ પાડિહારિયે પાય
જાલ વંટિયલિલિનિરયણોરુજાલત્થિમિયવરણેરચલણ માલિકા'
ચન્દ્ર સૂર માલિકા, વહ ચન્દ્ર સૂર્ય કે આકાર વાલે મણકોં કી માલા
હોતી હૈ હર્ષક, કેયૂર, લલ, પ્રાલમ્બવલ-ઝૂમકા અંગુલીયક, કાશી
મેગલા, કલાવ પ્રતરક પ્રાતિહારિકપાદો-જ્જલ વંટિકા, કિઙ્કિણી-
શુદ્ર વંટિકા, રત્નોરુજાલ વનૂપુરચરણ માલિકા ચે સત્ર આભરણ વિશેષ
હૈ 'કળગણિગર માલિકા, કંચનમણિરયણમત્તિચિત્તા ભૂસણ વિહિ-

કેતરવમા આવેલ હોય છે. એકના આકારવાળા આભૂષણુ નામ ચક્રક છે.
તલજનક અને ત્રુટિક તે બાહુ હાથના આભૂષુ વિશેષ છે હસ્તમાલક હથળું
આભૂષણુ વલર ગણાનુ ન નુપણુ, દીનાર ન લિક, દીનાર મહેરના આકારના
મણકાઓથી બનેલવામા આવેલ મુક્તિના નામનું આભૂષણુ વિશેષ છે.
'વદ્ર મુમમરિયા, હરિસય હેગ ગલય વાટર અંગુલેજ્જગકંચી મેહલાકલા-
વલયરગપાડિહારિયે પાયકાઃ પાટર હરિસયરત્નોરુજાલવિમિય વલે ર
પરણમાલિકા 'ચન્દ્ર સૂર્ય' ન લિકા આ ચન્દ્ર સૂર્યના આકારવાળા મણકાએ ની
માલા હોય છે. હર્ષક, કેયૂર, લલ, પ્રાલમ્બ, ઝૂમકા, અંગુલીયક, કાશી-મેગલા,
કલાવ, પ્રતરક પ્રાતિહારિક, પદોત્તરુ વલિ. કિઙ્કિણી શુદ્ર વંટિકા, વંટિકા
રત્નોરુજાલ અને વનૂપુરચરણ મલિકા નામના આભૂષણુ વિશેષ છે. કળગણિ
વલકાશિત. કંચનમણિરયણમત્તિચિત્તા ભૂસણવિહિ વદ્ર સાર હૈ કે મલિક

પરિણામ ભૂસણવિહીં ઉવવેયા' અનેક વહુવિવિધ.વિસસાપરિણતેન ભૂષણવિ-
ધિનોપેતા:-યુક્તાઃ, કલૈપૂર્ણા 'વિસટ્ટંતિ' દલન્તિ-વિકસન્તીત્યર્થઃ, 'કુસવિકુસ વિં
જાવ ચિટ્ટંતિ' કુશત્રિકુશ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલા મૂલવન્તઃ કન્દવન્તઃ યાવત્ માસાદીયા
દર્શનીયા અભિરૂપાઃ મતિરૂપાસ્તિષ્ઠતિ । ઇત્યષ્ટમકલ્પવૃક્ષવર્ણનમ્ । ૮।

‘એગોરુયણં દીવે તત્થ ૨’ એકોરુકદ્વીપે તત્ર તત્ર સ્થલ ‘વહવે ગેહાગારા ણામ દુમ-
ગણા પળ્લન્તા સમણાઉસો !’ વહવઃ ગેહાકારા નામ દુમગણાઃ વલ્લવૃક્ષાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-
કથિતાઃ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ‘જહા સે’ યથા તે ‘પાગારટ્ટાલગ ચરિયદારગોપુર

વહુપ્પગારા તહેવ તે મણિયંગા વિ દુમગણા અળેગ વહુવિવિહવીસસા
પરિણતાં ભૂસણવિહીં ઉવવેયા કુસ વિં જાવ ચિટ્ટંતિ’ ઓર કનક
નિકર માલિકા, યે સય હી આભૂષણ હૈં ઓર યે કિતનેક સુવર્ણ કી
રચના સે, કિતનેક મણિયો કી રચના સે ઓર કિતનેક રત્નો કી
રચના સે ચિત્રિત સુંદર હોતે હૈં । ઇન્કી જાતિયાં અનેક પ્રકાર કી
હોતી હૈં । ઇસી પ્રકાર સે યે મળ્યજ્ઞનામકે કલ્પવૃક્ષ ભી અનેક પ્રકાર કી
ભૂષણ જાતિયોં કે રૂપ સ્વતઃ સ્વભાવ સે પરિણત હો જાતે હૈં વાકી કે
‘કુસ વિકુસ’ આદિ પદોં કા અર્થ સ્પષ્ટ હૈં ॥૮॥

૯ નોવેં કલ્પવૃક્ષ કે સ્વરૂપ કા વર્ણન—

‘એગોરુય દીવે તત્થ ૨’ ઉસ એકોરુક નામક દ્વીપ મેં જગહ ૨,
‘વહવે ગેહાગારા ણામ દુમગણા પળ્લન્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ !
આયુષ્મન્ ! અનેક ગેહાકાર નામ કે કલ્પવૃક્ષ કહે ગયે હૈં । વે કિસ
પ્રકાર કે હોતે હૈં વહ દૃષ્ટાન્ત સે સમજાતે હૈં—‘જહા સે પાગારટ્ટાલગ

યગા વિ દુમગણા અળેગવહુવિવિહવીસસાપરિણતાં ભૂસણવિહીં ઉવવેયા
કુસવિકુસ જાવ ચિટ્ટંતિ’ અને કનક નિકર માલિકા, આ બધા આભૂષણ
વિશેષ જ છે. અને તે પૈકી કેટલાક સોનાની રચનાથી તથા કેટલાક મણિયોની
રચનાથી અને કેટલાક રત્નોની રચનાથી ચિત્ર વિચિત્ર સુંદર જણાય છે. તેની
અનેક પ્રકારની જાતો હોય છે. એજ પ્રમાણે આ મળ્યંગ નામના કલ્પવૃક્ષો
પણ અનેક પ્રકારના ભૂષણોના રૂપથી સ્વતઃ પોતાની મેળેજ એટલેકે સ્વાભાવિક
રીતેજ પરિણત થઈ જાય છે. બાકીના કુશ વિકુશ વિગેરે પદોનો અર્થ સ્પષ્ટ છે ૮

હવે નવમા કલ્પવૃક્ષના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘એગોરુય
દીવેણં દીવે તત્થ તત્થ’ એ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે ‘વહવે ગેહા
ગારા ણામ દુમગણા પળ્લન્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ગેહાકાર નામના
અનેક કલ્પવૃક્ષો કહેવામાં આવેલ છે. તે કેવા પ્રકારના હોય છે ? તે દષ્ટાંત
દ્વારા સૂત્રકાર બતાવે છે. ‘જહા સે પાગારટ્ટાલગચરિયદાર ગોપુર પાસાયા

पासायाकासतलमंडव एगसाल विमाल तिसाल चउरं स चउनाल गन्धवमोहन
 यरवलभिघर चित्तसालमालयभक्तिघरवृत्तंस चतुरंसणंदियावत्तमंठियायय पंडु-
 तल मुंडमाल हम्मियं' माकाराट्टालक चरिकद्वारगोपुरप्रासादाकाशतल माडपै-
 कशाल द्विशालक त्रिशालक चतुरस्र चतुःशालगर्भगृह मोहनगृहदलमीगृह चित्र-
 शालमालकभक्तिगृह वृत्तत्रयस्र नन्दिकार्वत्त संस्थितायत पाण्डुतलमुण्डमालहर्मम्,
 तत्र माकारो वषः, अट्टालकः—प्रासादोपरिवर्त्तर्थाग्र विशेषः, चरिकानगर माका-
 रान्तमूले अष्टहस्तप्रमाणो मार्गः, द्वारं स्पष्टम्, गोपुरं पुरद्वारम्, प्रासादः वसिद्धः

चरियदार गोपुर प्रासादाकाम तल मंडप एग साल विनालगतिवाल
गचउरंस चउसाल गचन घर मोहन घर बलभिवर चित्तवाल मालय-
भस्ति घर वटुतंसचतुरंसणंदिवावत्त संठियायत पंडुरतल मुंड माल
हम्मियं' जिस प्रकार से संसार में प्राकार, अट्टालक, चरिका, द्वार,
गोपुर, प्रासाद, आकाशतल, मंडप, एकशाल, द्विशाल, त्रिशाल, चतु-
रस्र, चतुःशाल गर्भगृह, मोहन गृह, बलभी गृह, चित्रशाल मालक
भक्ति गृह, वृत्त, त्र्यस्र, चतुरस्र, नंदिका वत्त, संस्थितायत पाण्डुरतल
मुण्डमाल हर्म्य, इनमें कोट का नाम प्राकार है जो नगर या राजमहल
के चारो ओर होता है प्रासाद के ऊपर जो आश्रम विशेष होता है
उसका नाम अट्टालक है इसे आजकल की भाषा में जटारी नाम से
कहा जाता है नगर और प्राकार के बीच में जो आठ हाथ प्रमाण रास्ता
रहता है उसका नाम चरिका है। दरवाजे का नाम द्वार है नगर के
प्रधान द्वार का नाम गोपुर है राजमहल का नाम प्रासाद है विलकुल

[illegible]

પરિણાયા ભૂષણવિહીણ ઉવવેયા' અનેક વહુવિવિધ વિસસાપરિણતેન ભૂષણવિ-
ધિનોપેતાઃ—યુક્તાઃ, ફલૈર્પૂર્ણા 'વિસદંતિ' દલન્તિ-વિકસન્તીત્યર્થઃ, 'કુસવિકુસ વિ-
જાવ ચિદંતિ' કુશવિકુશ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂળા મૂલવન્તઃ કન્દવન્તઃ યાવત્ માસાદીયા
દર્શનીયા અભિરૂપાઃ પ્રતિરૂપાસ્તિષ્ઠતિ । इत्यष्टमकल्पवृक्षवर्णनम् । ૮।

‘एगोरुय णं दीवे तत्थ २’ एकोरुक द्वीपे तत्र तत्र खल्व ‘बहवे गेहागारा णाम दुम-
गणा पणत्ता समणाउसो !’ बहवः गेहाकारा नाम दुमगणाः कल्पवृक्षाः प्रज्ञप्ताः—
कथिताः हे श्रमण आयुष्मन् । ‘जहा से’ यथा ते ‘पागारट्ठालग चरियदारगोपुर

बहुप्पगारा तहेव ते मणियंग्गा वि दुमगणा अणेग वहुविविहवीससा
परिणताए भूषणविहीए उववेया कुस वि० जाव चिदंति’ और कनक
निकर मालिका, ये सब ही आभूषण हैं और ये कितनेक सुवर्ण की
रचना से, कितनेक मणियों की रचना से और कितनेक रत्नों की
रचना से चित्रित सुंदर होते हैं । इनकी जातियां अनेक प्रकार की
होती हैं । इसी प्रकार से ये मण्यङ्गनाम के कल्पवृक्ष भी अनेक प्रकार की
भूषण जातियों के रूप स्वतः स्वभाव से परिणत हो जाते हैं बाकी के
‘कुस विकुस’ आदि पदों का अर्थ स्पष्ट है ॥ ८ ॥

૧ નૌવે કલ્પવૃક્ષ કે સ્વરૂપ કા વર્ણન—

‘एगोरुय दीवे तत्थ २’ उस एकोरुक नामक द्वीप में जगह २,
‘बहवे गेहागारा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो’ हे श्रमण !
आयुष्मन् ! अनेक गेहाकार नाम के कल्पवृक्ष कहे गये हैं । वे किस
प्रकार के होते हैं वह दृष्टान्त से समझाते हैं—‘जहा से पागारट्ठालग

यंग्गा वि दुमगणा अणेगवहुविविहवीससापरिणताए भूषणविहीए उववेया
कुसवિકुस जाव ચિદંતિ’ અને કનક નિકર માલિકા, આ બધા આભૂષણ
વિશેષ જ છે. અને તે પૈકી કેટલાક સોનાની રચનાથી તથા કેટલાક મણિયોની
રચનાથી અને કેટલાક રત્નોની રચનાથી ચિત્ર વિચિત્ર સુદર જણાય છે. તેની
અનેક પ્રકારની જાતો હોય છે. એજ પ્રમાણે આ મણ્યંગ નામના કલ્પવૃક્ષો
પણ અનેક પ્રકારના ભૂષણોના રૂપથી સ્વતઃપોતાની મેળેજ એટલેકે સ્વાભાવિક
રીતેજ પરિણત થઈ જાય છે. બાકીના કુશ વિકુશ વિગેરે પદોનો અર્થ સ્પષ્ટ છે ૮

હવે નવમા કલ્પવૃક્ષના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘एगोरुय
दीवेणं दीवे तत्थ तत्थ’ એ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે ‘बहवे गेहा
गारा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ગેહાકાર નામના
અનેક કલ્પવૃક્ષો કહેવામાં આવેલા છે. તે કેવા પ્રકારના હોય છે ? તે દષ્ટાંત
દ્વારા સૂત્રકાર બતાવે છે. ‘जहा से पागारट्ठालगचरियदार गोपुर पासाया

પાસાયાકાસતલમંડવ એગસાલ વિસાલગ તિસાલગ ચરં સ ચડમાલ ગબ્બઘરમોહણ
ઘરવલભિઘર ચિત્તસાલમાલયભક્તિઘરવટ્તંસ ચતુરંસણંદિયાવત્તસંઠિયાયય પંડુર-
તલ મુંડમાલ હમ્મિયં' પ્રાકારાટ્ટાલક ચરિકદ્વારગોપુપ્રાસાદાકાશતલ માંડપૈ-
કશાલ દ્વિશાલક ત્રિશાલક ચતુરસ્ર ચતુઃશાલગર્ભગૃહ મોહનગૃહવલભીગૃહ ચિત્ર
શાલમાલકભક્તિગૃહ વૃત્તત્ર્યસ્ર નન્દિકાવર્ત્ત સંસ્થિતાયત પાણ્ડુતલમુંડમાલહર્મ્યમ્,
તત્ર પ્રાકારો વપઃ, અટ્ટાલકઃ-પ્રાસાદોપરિવત્ત્યાશ્રયવિશેષઃ, ચરિકાનગર પ્રાકા-
રાન્તમૂલે અષ્ટહસ્તપ્રમાણો માર્ગઃ, દ્વારં સ્પષ્ટમ્, ગોપુરં પુરદ્વારમ્, પ્રાસાદઃ પ્રસિદ્ધઃ

ચરિયદાર ગોપુર પાસાયાકાસ તલ મંડવ એગ સાલ વિસાલગતિસાલ
ગચડરંસ ચડસાલ ગબ્બ ઘર મોહણ ઘર વલભિઘર ચિત્તસાલ માલય-
ભક્તિ ઘર વટ્તંસચતુરંસણંદિયાવત્ત સંઠિયાયત પંડુરતલ મુંડ માલ
હમ્મિયં' જિસ પ્રકાર સે સંસાર મેં પ્રાકાર, અટ્ટાલક, ચરિકા, દ્વાર,
ગોપુર, પ્રાસાદ, આકાશતલ, મંડપ, એકશાલ, દ્વિશાલ, ત્રિશાલ, ચતુ
રસ્ર, ચતુઃશાલ ગર્ભગૃહ, મોહન ગૃહ, વલભી ગૃહ, ચિત્રશાલ માલક
ભક્તિ ગૃહ, વૃત્ત, ત્ર્યસ્ર, ચતુરસ્ર, નંદિકા વર્ત્ત, સંસ્થિતાયત પાણ્ડુરતલ
મુંડમાલ હર્મ્ય, હનમેં કોટ કા નામ પ્રાકાર હેં જો નગર યા રાજમહલ
કે ચારોં ઓર હોતા હૈ પ્રાસાદ કે ડુપર જો આશ્રમ વિશેષ હોતા હૈ
ઉસકા નામ અટ્ટાલક હૈ હસે આજકલ કી ભાષા મેં અટારી નામ સે
કહા જાતા હૈ નગર ઓર પ્રાકાર કે બીચ મેં જો આઠ હાથ પ્રમાણ રાસ્તા
રહતા હૈ ઉસકા નામ ચરિકા હૈ। દરવાજે કા નામ દ્વાર હૈ નગર કે
પ્રધાન દ્વાર કા નામ ગોપુર હૈ રાજમહલ કા નામ પ્રાસાદ હૈ બિલકુલ

કાસતલમંડવ એગસાલ વિસાલગતિસાલગચડરસચડસાલગબ્બઘરમોહણઘર વલ-
ભિઘર ચિત્તસાલ માલય ભક્તિઘર વટ્ત તસ ચડરંસ ણંદિયાવત્તસંઠિયા
યતપંડુરતલમુંડમાલાહમ્મિયં' જે પ્રમાણે જગત્માં પ્રાકાર, અટ્ટાલક, ચરિકા,
દ્વાર, ગોપુર, પ્રાસાદ, આકાશતલ, મંડપ, એકશાલ, દ્વિશાલ, ત્રિશાલ,
ચતુરસ્ર, ચતુઃશાલ, ગર્ભગૃહ, મોહનગૃહ, વલભીગૃહ, ચિત્રશાલ માલક,
ભક્તિગૃહ, વૃત્ત, ત્ર્યસ્ર, ચતુરસ્ર, નંદિકાવર્ત, સંસ્થિતાયત, પાંડુરતલ,
મુંડમાલહર્મ્ય, તેમાં કોટનું નામ પ્રાસાદ છે કે જે નગર અથવા રાજમહેલની
ચારે તરફ હોય છે. પ્રાસાદની ઉપર જે આશ્રય વિશેષ હોય છે. તેનું નામ
અટ્ટાલક છે. તેને હાલની ભાષામાં અટારી કહેવામાં આવે છે. નગર અને
પ્રાકારની વચ્ચેમાં આઠ હાથ પ્રમાણનો જે રસ્તો રાખવામાં આવે છે, તેનું નામ
ચરિકા છે. દરવાજાનું નામ દ્વાર છે. નગરના સુખ્ય દરવાજાનું નામ ગોપુર છે.

આકાશતલં કૂટાચાલિખ-કુદ્દતિમમ્, ઋણ્ડપઃ-છાયાધર્થ પટાદિમય આશ્રયવિશેષઃ
 एकशाल द्विशाले भवनविशेषौ त्रिशालमपि भवनविशेषः, चतुरस्रं चतुः शालं च
 भवनविशेषः, गर्भगृहं-सर्वतोवर्त्ति गृहान्तरम् अभ्यन्तरगृहम्, मोहनगृहं-शयन-
 गृहम्, बलमीगृहं, चित्रशालमालकम्, भक्तिगृहम् वृत्तत्र्यस्रचतुरस्रम्, नन्दिकावर्त्तः
 प्रासादविशेषः तद्वत् संस्थितायत पाण्डुरतलमण्डुमालहर्म्यम्-उपरि आच्छादन-

સાફ છત કો શ્રૂમિ કા નામ આકાશ તલ હૈ યહ નિરાવૃત્ત પ્રદેશ રૂપ
 હોતા હૈ । છાયા આદિ કે નિમિત્ત જો તમ્બૂ તાન લિયા જાતા હૈ ઉસકા
 નામ ઋણ્ડપ હૈ એક શાલ દ્વિશાલ યે ભવન વિશેષ હોતે હૈ । ત્રીન
 શાલા વાલે ઓર ચાર શાલા વાલે મી ભવન હી હોતે હૈ ઓર વિશેષ
 ભવન કે રૂપ મેં બનાયે જાતે હૈ શાલા શબ્દ કા અર્થ ઋણ્ડ હૈ જો ભવન
 દો ઋણ્ડ વાલે હોતે હૈ વે દ્વિશાલ ભવન હૈ ફક્તી તરહ સે આગે મી
 સમજા લેના ચાહિયે જો બકાન ચૌખૂટા હોતા હૈ વહ ચતુરસ્ર ગૃહ હૈ
 ઘર કે નીચે જો મોંઢરા હોતા હૈ ઉસકા નામ ગર્ભ ગૃહ હૈ શયન ઘર
 કો મોહન ગૃહ કહતે હૈ છાજો વાલા જો ઘર હોતા હૈ ઉસકા નામ
 વલમી ગૃહ હૈ ચિત્રશાલાલય-જિસમેં અનેક પ્રકાર કે ચિત્રોં સે
 સુસજ્જિત સ્વતંત્ર પ્રકોષ્ઠ હોતા હૈ એસે ગૃહ કા યહ નામ હૈ વૃત્ત જો
 ગોલ આકાર મેં બનાયા જાતા હૈ વહ વૃત્ત ઘર ત્રિકોણ કે આકાર મેં
 બના હોતા હૈ ઉસકા નામ ત્ર્યસ્ર ઘર હૈ ચૌખૂટે આકાર કે બને હુહ ઘર
 કા નામ ચતુરસ્ર ઘર હૈ નન્દિકાવર્ત્ત સ્વસ્તિક કે જૈસા જો આલય હોતા હૈ

શબ્દમહેલનું' નામ પ્રાસાદ છે. એકદમ સાફ અગાશીના તળીયાનું' નામ આકા-
 શતલ છે. આ નિરાવૃત્તપ્રદેશ હોય છે. છાયા વિગેરેને માટે જે ત'બૂતાણુવામાં
 આવે છે. તેનું નામ મંડપ છે. એક શાલ દ્વિશાલ, આ ભવન વિશેષ હોય
 છે. ત્રણ શાલાવાળા અને ચાર શાળા વાળા પણ ભવન જ કહેવાય છે અને
 વિશેષ ભવન રૂપે બનાવવામાં આવે છે. શાલા શબ્દનો અર્થ ખંડ છે. જે
 ભવન ખે ખંડવાળા હોય છે. તેને દ્વિશાલ ભવન કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે
 આગળ પણ સમજી લેવું. જે મકાન ચોખૂણિયું હોય છે તે ચતુરસ્રગૃહ કહે
 વાય છે. શયનભવનને મોહનગૃહ કહે છે. છાજવાળું જે ઘર હોય છે, તેનું નામ
 વલમીગૃહ કહેવાય છે. ચિત્રશાલાલય જે અનેક પ્રકારના ચિત્રોથી સુસજ્જિત
 સ્વતંત્ર ગૃહ હોય છે, તેવા ગૃહનું નામ ચિત્રશાલાલય કહે છે. વૃત્ત એટલેકે
 જે ઘર ગોળ આકારનું બનાવવામાં આવે છે, તે વૃત્તઘર કહેવાય છે. જે
 ઘર ત્રિકોણાકાર બનાવવામાં આવે છે. તેને ત્ર્યસ્રઘર કહે છે. ચોખૂણિયા
 આકારનું બનાવવામાં આવેલ ભવનને ચતુરસ્ર ઘર કહેવાય છે. નન્દિકાવર્ત

રહિતં શિવરાદિ રહિતં હર્મ્યમ્ ! 'અહવર્ણ ધવલહર અદ્વમાગહવિભ્રમસેલદ્ધ સેલ-
સંઠિય કૂડાગારદ્ધુસુવિહિકોટ્ટગ અળેગઘરસરણલેગ આવળ વિડંગજાલવિંદણિ-
જ્જૂહ અવરક દોવારિય-ચંદસાલિયરૂવવિભત્તિ કલિયા' અથવા સ્વલુ ધવલગૃહાદ્ધે
માગધવિભ્રમશૈલાદ્ધશૈલસંસ્થિત કૂડાકારાદ્ય સુવિધિકોટ્ટકાનેક ગૃહસરણલયન-
આપળ વિડંકજાલવૃન્દ નિવ્યૂદાપવરકદૌવારિક ચન્દ્રશાલિકારૂપવિભત્તિ કલિતાઃ
તત્ર-ધવલગૃહં સૌધમ્, અર્ધમાગધ વિભ્રમાણિ ગૃહવિશેષાઃ, શૈલાદ્ધશૈલ સંસ્થિતાનિ

ઉસકા નામ નન્દિકા વર્ત્ત ગૃહ છે જિસકી નીચે કી ભૂમિ શુભ્ર હો ઓર
ઉપર જિસ પર છાન-છપ્પર ન હો એસે આંગન વાલે ઘર કા નામ પાણ્ડુ-
રતલ મુળ્ડ માલ ગૃહ છે ધનિક જનોં કે રહને કે યજ્ઞાન કા નામ હર્મ્ય
છે 'અહવર્ણ ધવલહર અદ્વમાગહ વિભ્રમ સેલદ્ધ સેલ સંઠિય કૂડા-
ગારદ્ધુ સુવિહિકોટ્ટગ અળેગ ઘરસરણલેગ આવળ વિડંગ જાલવિંદ
ણિજ્જૂહ અવરક દોવારિય ચંદ સાલિય રૂવ વિભત્તિ કલિયા ભવળ
વિહિવહ્નુ વિકપ્પા' ધવલગૃહ-સૌધ અર્ધગૃહ માગધગૃહ એવં વિભ્રમગૃહ,
શૈલાદ્ધગૃહ, શૈલ સંસ્થિતગૃહ, કૂડાકાર ગૃહ, સુવિધિ કોટ્ટક ગૃહ,
શરણ લયન આપળ, इत्यादि रूप से भवनों के भेद अनेक होते हैं.
इनमें अर्ध गृह मागध गृह और विभ्रम गृह ये कोई विशेष प्रकार के
घर होते हैं पहाड़ के अर्ध भाग का जैसा आकार होना है इस आकार
का को घर होता है उसका नाम शैलाद्वर्ध गृह है तथा पर्वत का जैसा
आकार होता है इस आकार का जो घर होता है वह शैल संस्थित

સ્વસ્તિકના જેવું જે ઘર હોય તેનું નામ નન્દિકાવર્ત્તગૃહ કહેવાય છે જેની
નીચેની ભૂમિ શુદ્ધ હોય અને જેની ઉપર છાજ-છાપર ન હોય એવા આંગણ
વાળા ઘરનું નામ પાંડુરતલ મંડમાલ ગૃહ કહેવાય છે. ધનવાનોને રહેવાના
મકાનનું નામ 'હર્મ્ય' છે. 'અહવર્ણ ધવલહર અદ્વમાગહવિભ્રમ સેલદ્ધસેલ
સંઠિય કૂડાગારદ્ધુસુવિહિકોટ્ટગ અળેગઘરસરણલેગ અવિળ વિડંગજાલવિંદણિજ્જૂહ
અવરક દોવારિય ચંદસાલિય રૂવ વિભત્તિકલિયા ભવળવિહિ વહ્નુવિકપ્પા' ધવલ-
ગૃહ સૌધ, અર્ધગૃહ માગધગૃહ અને વિભ્રમગૃહ, શૈલાદ્ધગૃહ, શૈલ સંસ્થિતગૃહ
કૂડાકારઘર, સુવિધિકોટ્ટકઘર, અનેકગૃહ, શરણલયન, આપણ વિગેરે પ્રકારથી
ભવનોના અનેક ભેદો હોય છે. તેમાં અર્ધગૃહ, માગધગૃહ, અને વિભ્રમગૃહ
આ કોઈ વિશેષ પ્રકારના ઘર હોય છે પહાડના અર્ધભાગનો જેવો આકાર
હોય છે, એ આકારનું જે ઘર હોય છે, તેનું નામ શૈલાદ્ધગૃહ છે તથા
પર્વતનો જેવો આકાર હોય છે, તેવા આકારનું જે ઘર હોય છે, તે શૈલ

પર્વતાકારાણિ ગૃહાણિ' કૂટાકારાદય શિખરાકૃતિકાણિ 'સુવિદિ-કોઢગ' સુવિધિ-કોઢકાણિ, 'અણેગઘર' અનેકાઃ ગૃહાઃ 'આવળ' આપળા-દટ્ટાઃ इत्यादिका भवनविधयो बहुविकल्पाः इत्यन्वयः । विटंकः-कपोतपाली, जालवृन्दो गवाक्ष-समूहः 'णिज्जूः' निर्व्यूहः द्वारोपरितन पार्श्वविनिर्गतदारुः 'अपवरकः' 'दोवारिय' द्वारिकः 'चंदसालिय' चन्द्रशालिका-शिरोगृहम् 'रुवविभत्तिचित्ता' इत्येवं

ગૃહ હૈ પર્વત કી ચોટી કા જૈસા આકાર હોતા હૈ એસે આકાર વાલા જો ઘર હોના હૈ વહ કૂડાકાર ગૃહ હૈ જિસ ઘર મેં અનેક કોઠે અચ્છે પ્રકાર કે બને હોતે હૈં વહ સુવિધિકોઢક હૈ જિસ ઘર મેં એક સે પ્રમાણ કે અનેક ઘર બને રહતે હૈં વે અનેક ઘર કહલાતે હૈં । દુકાન કા નામ આપળ હૈ બાજાર મેં જિસ પ્રકાર સે પ્રત્યેક વસ્તુ યથાસ્થાન મિલતી હૈ ઉસી પ્રકાર સે જિસ ઘર મેં પ્રત્યેક ઉપયોગી વસ્તુ યથાસ્થાન પર રખી હુઈ મિલતી હૈં એસે ઘર કા નામ આપળ ગૃહ કહતે હૈં इत्यादि रूप से भवनों की विधियां अनेक प्रकार की है कापोत पाली-छज्जा का नाम विटंक है इसके आकार के जो घर है वे भी यहां विटंक शब्द से गृहीत हुए हैं जाल वृन्द नाम गवाक्ष का है द्वार के ऊपर के भाग में निकला हुआ जो काष्ठ होता है उसका नाम निर्व्यूह है अपवरक नाम छोटी २, कोठरियों का है छत्त के ऊपर जो घर होता है उसका नाम शिरो गृह है इस तरह भवन विधियां गृह प्रकार-अनेक भेदों वाले हैं 'तदेव

સંસ્થિત ઘર કહેવાય છે. પર્વતના શિખરનો જેવો આકાર હોય છે, એવા આકારવાળું જે ઘર હોય છે, તે કૂડાકાર ઘર કહેવાય છે. જે ઘરમાં અનેક પ્રકારના સારા ઠોઠાઓ બનાવવામાં આવેલ હોય, તે સુવિધિ કોઢક કહેવાય છે. જે ઘરમાં એક સરખા આકારવાળા અનેક ઘરો બનાવેલા હોય છે, તે અનેક ઘર કહેવાય છે દુકાનનું નામ આપળ છે. બજારમાં જે પ્રમાણે દરેક વસ્તુઓ યોગ્ય સ્થાને મળે છે, એજ પ્રમાણે જે ઘરમાં દરેક ઉપયોગી વસ્તુઓ યથાસ્થાન પર રાખેલ મળે છે, તેવા ઘરનું નામ પણ આપળ ગૃહ કહેવાય છે इत्यादि प्रकारથી ભવનોની અનેક પ્રકારની વિધિયો છે કાપોતપાલી છજ્જાનું નામ વિટંક છે. તેના આકાર જેવું જે ઘર હોય તે પણ અહિયાં વિટંક શબ્દથી ગ્રહણ કરાય છે. જાલવૃન્દ ગવાક્ષ બારીને કહે છે, તેનું નામ નિર્વ્યૂહ છે. અપવરક નાની નાની ચોરડીયોને કહે છે અગાસીની ઉપર જે ગ્રહ હોય છે તેનું નામ શિરોગ્રહ છે. આ પ્રમાણે ભવન વિધિ ભવન પ્રકાર વિગેરે અનેક લેહોવાળી હોય છે, 'તદેવ તે ગૃહાકારા વિ દુમગણા' આ પ્રમાણે તે ગ્રહાકાર નામવાળા

રૂપાભિઃ વિભક્તિભિઃ-વિચ્છિત્તિભિઃ કલિતાઃ-યુક્તાઃ ‘ભવનવિહીવહુવિકલ્પા’
 ભવનવિધિ વહુવિકલ્પાઃ-ભવનવિધિના અનેકપ્રકારાઃ, ‘તદેવ તે ગેહાગારા વિ
 દ્રુમગણા’ તથૈવ પ્રાકારાદિવદેવ તે ગેહાકારા અપિ દ્રુમગણાઃ ‘અણેગ વહુવિવિદ-
 વીસસાપરિણયા’ અનેક વહુવિવિધવિસસાપરિણતેન ભવનવિધિના, કથં ભૂતેન
 ભવનવિધિના તત્રાદ-‘સુહારુહાણ સુહોત્તરાણ’ સુહારોહણેન સુહોત્તારેણ, સુખેના-
 રોહણમૂર્ધ્વગમનં યસ્ય તેન સુખેન અધસ્તાદવતરણં યસ્ય સ તથા તેન, ‘સુહનિક્લ-
 મણપ્પવેસાણ’ સુહનિક્લમણ પ્રવેશેન સુખેન-અનાયાસેન નિક્લમણં નિર્ગમઃ પ્રવેશશ્ચ
 યત્ર સ તથા તેન ‘દદરસોપાણપંતિકલિયાણ’ દર્દરસોપાણપટ્ટિક્તિ કલિતેન
 દર્દરા-ઘની ભૂતા સોપાણપટ્ટિક્તિસ્તયા કલિતેન યુક્તેન ‘પટ્ટિકાણ’ પ્રતિરિ-

તે ગેહાગારા વિ દ્રુમગણા’ હસી પ્રકાર સે વે ગૃહાકાર નામ વાલે કલ્પ-
 વૃક્ષ મી ‘અણેગ વહુ વિવિધવીસસા પરિણયાણ સુહારુહણે, સુહો-
 તરાણ સુહ નિક્લમણપ્પવેસાણ, દદર સોપાણ પંતિકલિયાણ પટ્ટિકાણ
 સુહ વિહારાણ, મણોડુગુકૂલાણ, ભવગ વિહીણ ઉવવેયા’ અનેક પ્રકાર
 કી બહુન સી સ્વાભાવિક ભવન વિધિ સે-ભવનોં કી રચના રૂપ પ્રકાર
 સે-કિ જિન ભવનોં કે ઉપર ચઢને મેં ઓર નીચે ઉતર ને મેં કિસી
 મી પ્રકાર કા પરિશ્રમ-ખેદ-થકાવટ-નહીં હોતા હૈ સુખ પૂર્વક જિનપર
 ચઢા ઓર ઉત્તરા જા સકતા હૈ-આનન્દ કે સાથ જિનકે મીતર જાના
 હોતા હૈ ઓર આનન્દ કે સાથ હી જિનસે બાહર નિકલના હોતા હૈ-
 તથા-જિનકી સોપાણ પટ્ટિયાં દર્દરી ઘનીભૂત-પામ પામ મેં હોતી હૈ,
 ઓર જિસમેં વિશાલતા કો લેકર વિહાર સુખ પ્રદ હી હોતા હૈ, એવં
 જો મનોડુગુકૂલ હોતી હૈ ઉસ પ્રકાર કી ભવનવિધિયોં સે યુક્ત હોતે
 હૈ ‘કુમં જાવ ચિટ્ઠંતિ’ ઇન પદો કા અર્થ પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ તાત્પર્ય

કલ્પવૃક્ષો પશુ ‘અણેગ વહુવિવિધ વીસસા પરિણયાણ સુહારુહણે, સુહોત્તરાણ સુહ-
 નિક્લમણપ્પવેસાણ, દદરસોપાણ પતિકલિયાણ પટ્ટિકાણ સુહવિહારાણ, મણોડુગુ
 કૂલાણ, ભવગવિહીણ ઉવવેયા’ અનેક પ્રકારની ઘણી એવી સ્વાભાવિક ભવનવિધિથી
 અર્થાત્ ભવનેની રચના રૂપ પ્રકારથી એટલે કે જે ભવનેની ઉપર ચડવામાં
 અને નીચે ઉતરવામાં કોઈ પણ પ્રકારનો પરિશ્રમ-ખેદ-થાક લાગતો નથી અને
 જેના પર સુખ પૂર્વક ચડાય ઉતરાય છે તથા આનંદ પૂર્વક જેની અંદર જઈ
 શકાય છે, અને આનંદ પૂર્વક જેની બહાર નીકળી શકાય છે તથા જેના પગથિયા
 ઘનીભૂત પાસે પાસે હોય છે અને જેના વિશાળ પશ્ચાતે લઈને જવા આવ
 વાતું સુખદ થાય છે અને જે મનને અનુકૂલ હોય છે એવા પ્રકારની ભવન
 વિધિઓથી યુક્ત હોય છે ‘કુસવિકુસ જાવ ચિટ્ઠંતિ’ આ પદોનો અર્થ પહેલા

વતેન-વિશાલેન, 'સુહવિહારાણ' સુહવિહારેણ-સુહવઃ સુહવરૂપઃ વિહારો ગમનાગમનં
યત્ર સ તથા તેન 'મણોણુકૂલાણ' મનોડનુકૂલેન 'મવણવિહીણ' મવણવિધિના-
મવણમકારેણ 'ઉવવેયા' ઉપપેતાઃ, 'કુસવિકુસ વિસુદ્ધ જાવ ચિટ્ઠંતિ' કુસવિકુસ
વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલાઃ મૂલ કન્દસન્તો યાવત્ તિષ્ઠન્તીતિ નવમઃ કલ્પવૃક્ષઃ ॥૧॥

'એગોરુય દીવેણં દીવે' એકોરુકદ્વીપે 'તત્થ તત્થ વહવે અણિગણા ણામં
દુમગણા પ્ણત્તા સમણાઉસો' તત્ર તત્ર વહવઃ અનગ્નાઃ વિચિત્ર વિવિધવસ્ત્ર-
દાયિત્વાત્ ન વિચન્તે નગ્નાસ્તત્કાલીનાસ્ત-દેશસ્થાશ્ચ જના યેભ્યઃ તે અનગ્ના નામ
દુમગણાઃ-કલ્પવૃક્ષાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! 'જહા સે' યથા તે
'અણેગસો' અનેકુશઃ 'આજિણગ સોમ કંબલ દુગુલ્લ કોસેજ્જકાલમિગ પટ્ટચીળં
સુયવરણાતવારવણિગયતુઆમરણ ચિત્તસહિણગ કલ્લાણગમિગિણીલ કઙ્ગલલવહુ-
યહી હૈ કિ-જૈસે યહાં ઘર અનેક પ્રકાર કે હોતે હૈ-વૈસે હી યે કલ્પવૃક્ષ
મી અનેક પ્રકાર કે હોતે હૈ ॥૧॥

૧૦-દશવે કલ્પવૃક્ષ કા સ્વરૂપ કથન—

'એગોરુય દીવે તત્થ ૨, વહવે અણિગણા ણામં દુમગણા પ્ણત્તા
સમણાઉસો' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ઉસ એકોરુક દ્વીપ મેં જગહ ૨,
અનગ્ન નામ કે વહુત સે કલ્પવૃક્ષ કહે ગયે હૈં । યે વિવિધ પ્રકાર કે
વસ્ત્રોં કે પ્રદાતા હોતે હૈં-અતઃ ઉસ કાલ કે ઓર ઉસ દેશ કે મનુષ્ય
इनके कारण कभी लग्न नहीं रहते हैं इसी कारण इनका नाम अनग्न
कहा गया है उन वस्त्रों का वर्णन करते हैं 'जहा से अणोगसो आजि-
णगसोम कंबल दुगुल्लकोसेज्ज काल मिग पट्ट चीणंसुयवरणात वार-
वणि गय तुआमरणचित्तसहिणगकल्लाणग मिगिणीलकङ्गलल बहु-

કહ્યા પ્રમાણેજ છે. કહેવાનું તાત્પર્યએ છે કે જેમ અહિયાં અનેક પ્રકારના ઘરો
હોય છે, એજ પ્રમાણે આ કલ્પવૃક્ષો પણ અનેક પ્રકારના હોય છે. ૧ ॥

હવે દસમા કલ્પવૃક્ષના સ્વરૂપનું કથન કરવામાં આવે છે. 'એગોરુય
દીવે તત્થ તત્થ વહવે અણિગણાણામં દુમગણા પ્ણત્તા સમણાઉસો' હે શ્રમણ
આયુષ્મન્ એ એકોરુકદ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનગ્ન નામના ઘણાજ કલ્પવૃક્ષો
હોવાનું કહેલ છે. તેઓ અનેક પ્રકારના વસ્ત્રોને આપવાવાળા હોય છે. તેથી
તે કાળના અને તે દેશના અનુષ્ઠેા વસ્ત્રોના કારણે કોઈ સમયે નગ્ન રહેતા
નથી. તેથીજ તેમનું નામ અનગ્ન કહેવામાં આવેલ છે. તે વસ્ત્રોનું વર્ણન
કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે 'જહા સે અણેગસો આજિણગ સોમકંબલ દુગુલ્લ
કોસેજ્જ કાલ મિગપટ્ટચીળંસુય વરણાતવારવણિગય તુઆમરણ ચિત્તસહિણગ

વર્ણ રત્તપીત સુક્લિલ મલિયમિગલોમ હેમરુપ્પવર્ણગ અવસરત્તગ સિંધુઓસ
મદામિલવંગ કલિંગ નેલિણ તંતુમયમત્તિચિત્તા' આજિનક ક્ષોમ વમ્બલ દુકૂલ
કૌશેયકાલ મૃગપટ્ટચીનાંશુક વરણાતવાર વણિગયતુ આમરણ ચિત્રકલ્પકલ્યાણ-
કમૃદ્ધીનીલકજ્જલ વહુવર્ણરત્તપીતશુકલ મ્મક્ષિત મૃગલોમહેમરુપ્પવર્ણક અવરુત્તરગ

વર્ણરત્તગપીત સુક્લિલ મલિયમિગલોમ હેમરુપ્પવર્ણગ અવસર-
ત્તગ સિંધુ ઓસમદામિલવંગકલિંગનેનિલતંતુમયમત્તિચિત્તા' જૈસે
જગપ્રસિદ્ધ વસ્ત્ર અનેક પ્રકાર કે હોતે હૈ-યથા-આજિનક-ચર્મવસ્ત્ર-
ક્ષોમ-કપાસ કા વસ્ત્ર કંબલ-પ્રસિદ્ધ હૈ દુકૂલ, કૌશેય-રેશમીવસ્ત્ર-
કાલમૃગપટ્ટ-કાલે મૃગ કે ચમડે સે બના હુઆ વસ્ત્ર ચીનાંશુક-ચીન
દેશ કા બના હુઆ વસ્ત્ર 'વરણાતવા રવણિગયતુ' દેશ વિશેષ પ્રસિદ્ધ
યે મી કોઈ વસ્ત્ર વિશેષ હી સમજે, આમરણવસ્ત્ર આમરણો સે વિચિત્ર
વસ્ત્ર જિસ પર નાના પ્રકાર કે આમરણો કે બેલ વૂટો દ્વારા ચિત્રકલ્પ
હુએ હોતે હૈ એસે, બારીક તંતુઓ દ્વારા બુને ગયે વસ્ત્ર કલ્યાણક વસ્ત્ર
મૌકે મૌકે પર પહિરને કે યોગ્ય આનન્દ પ્રદવસ્ત્ર, મૃંગી નીલ કજ્જલ
મૌરે કે જૈસે નીલ વર્ણ વાલે વસ્ત્ર, કજ્જલવર્ણવસ્ત્ર-કજ્જલ કે વર્ણ
જૈસે કાલે વસ્ત્ર, રક્તવસ્ત્ર, લાલ વસ્ત્ર પીતવસ્ત્ર-પીલેવસ્ત્ર શુકલવસ્ત્ર,
અક્ષતવસ્ત્ર-બીચ મેં નહી ફટા હુઆ વસ્ત્ર, નવીનવસ્ત્ર, મૃગલોમવસ્ત્ર
મૃગ કે રોમો કા બના હુઆવસ્ત્ર, હેમવસ્ત્ર-સોને કે તારો સે બના

કલ્યાણગમિગિની લકજ્જલ વહુવર્ણ રત્તપીત સુક્લિલમલિયમિગલોમહેમરુપ્પવર્ણગ
અવસરત્તગ સિંધુઓસમદામિલવંગકલિંગનેનિલતંતુ મયમત્તિચિત્તા' જેમ જગ
પ્રસિદ્ધ વસ્ત્રો અનેક પ્રકારના હોય છે. જેમકે આજીનક ચામડાના વસ્ત્ર, ક્ષોમ
કપાસના વસ્ત્રો, કબલ ઉતના વસ્ત્રો પ્રસિદ્ધ છે. દુકૂલ વૃક્ષની છાલમાંથી
બનાવેલ વસ્ત્ર કૌશેય રેશમી વસ્ત્ર, કાલમૃગપટ્ટ કાળા મૃગના ચામડાથી
બનાવવામાં આવેલ વસ્ત્ર, ચીનાંશુક ચીનદેશમાં બનાવવામાં આવેલ વસ્ત્ર
'વરણાતવારવણિગયતુ' દેશ વિદેશમાં પ્રસિદ્ધ એવું આપણુ કોઈ વસ્ત્ર વિશેષ
તુંજ નામ છે. આભરણ વસ્ત્ર આભૂષણોથી વિચિત્ર વસ્ત્ર, જેના પર અનેક
આભરણોની વેલખૂટો દ્વારા ચિત્ર કહાડવામાં આવેલ હોય એવા વસ્ત્રો, છણા
તારોથી બનાવવામાં આવેલ વસ્ત્ર, કલ્યાણક વસ્ત્ર, સમયે સમયે પહેરવા યોગ્ય
આનન્દ આપનારા વસ્ત્ર, મૃંગીનીલકજ્જલ લમરના જેવા નીલ વર્ણવાળા વસ્ત્રો,
કજ્જલવર્ણ વસ્ત્ર, કાજળના જેવા વર્ણવાળા કાળાવસ્ત્રો રક્તવર્ણવાલાવસ્ત્રો લાલ
વસ્ત્રો પીતવસ્ત્ર, પીળાવસ્ત્રો શુકલ વસ્ત્ર, સફેદ વસ્ત્ર, અક્ષતવસ્ત્ર, વચમાં ફાટ્યા
શિયાળા વસ્ત્રો, નવીન વસ્ત્રો, મૃગલોમવસ્ત્ર, મૃગના રૂંવાટાના બનાવેલ વસ્ત્રો

सिन्धुऋषभतामिलवङ्गकलिङ्गनेलिन तन्तुमयभक्तिचित्राः, तत्र-आजिनकं चर्ममय-
वस्त्रम्, क्षौमम्-कार्पासवस्त्रम्, कम्बलं प्रसिद्धम्, दुकूलम्-श्लक्ष्णवस्त्रविशेषः
'कोसेज्ज' कौशेयम् विलक्षणकीटतन्तुनिर्मितम्, 'कालमृगपट्ट' कालमृगपट्टः-
कालमृगचर्म 'चीणांसुय' चीनांशुकम् चीनदेशोद्भवोवस्त्रविशेषः, नानादेश प्रसिद्धः
'वरणातवार वणिगयतु' इति पाठशुद्धेः कर्तुमशक्यत्वाद् यथादेशं यथा संप्रदायं
वस्त्रजाति विशेषमधिकृत्य व्याख्येयम् । 'आभरणचित्तं' आभरणचित्राणि-आभ-
रणैर्विचित्राणि 'सङ्घिणग' श्लक्ष्णानि-सूक्ष्मतन्तु निष्पन्नानि 'कल्लाणग' कल्याण
कानि-परमलक्षणोपेतानि-'भिग्गिनीलकज्जल' भृगीनीलकज्जलेति, तत्र-भृङ्गी-
कीटविषः, नीलं-रागविशेषः तथा-कज्जलं प्रसिद्धम् 'बहुवण्णरत्तपीतसुक्किल्ल'
बहुवर्णानि रक्तपीतशुक्लानि 'मक्खियमिगलोम' अक्षितं तैलादिना स्निग्धीकृतं
यत् मृगलोम 'हेमरूपवण्णग' हेमरूप्यवर्णकं-सुवर्णरत्नवर्णात्मकम् 'अवरुत्तगसिधु
ओसमदामिलवङ्गकलिङ्ग नेलिण तन्तुमयभक्तिचित्ता' अवरुत्तरगसिन्धुऋषभतामिल-
वङ्गकलिङ्ग नेलिन तन्तुमयचित्राः तत्र-अपस्-पश्चिमदेशः, उत्तरः-उत्तरदेशः,
सिन्धुदेशविशेषः 'ओसम' इति ऋषभः संप्रदाय गम्योदेशः, तामिलवङ्ग कलिङ्ग
नेलिनाः देशविशेषाः-प्रसिद्धाः एतद्देशोद्भवा ये तन्तवः-सूक्ष्मतन्तवः, मन्मया-
याः भक्तयो विच्छित्तयो विशिष्टरचनाः ताभिश्चित्रा इत्यादिकाः 'वरपट्टणुग्गया' वरपत्तनोद्भवाः,

हुआ वस्त्र अपरवस्त्र-पश्चिमदेश में बना हुआ वस्त्र, -उत्तर देश में
बना हुआ वस्त्र, सिन्धुवस्त्र, -सिन्धु देश में बना हुआ वस्त्र, ओसम
ऋषभ नामके देश के वस्त्र, तामिलवस्त्र-तामिल प्रदेश में बना हुआ
तामिल देश का वस्त्र, वङ्गवस्त्र-बंगाल देश में बना हुआ बंगाल का
वस्त्र, इसी प्रकार से कलिङ्गवस्त्र-कलिङ्ग देश में बना हुआ कलिङ्ग देश
का वस्त्र, नेलिणन्तु-वस्त्र सूक्ष्म तन्तुओं से बना हुआ पतला वस्त्र,
इत्यादि विविध प्रकार की रचना वाले वस्त्र जैसा तत्सदेश भेद से
अनेक प्रकार के होते हैं और 'वरपट्टणुग्गया' श्रेष्ठ पत्तन के अर्थात्

हेमवस्त्र, सोनाना तारैथी अनाववामां आवेल वस्त्र, अपरवस्त्र, पश्चिमदेशमां
अनाववामां आवेल वस्त्र, उत्तरवस्त्र, उत्तर प्रदेशमां अनाववामां आवेल वस्त्र,
सिधुवस्त्र, सिधु देशमां अनेला वस्त्रो, ओसम, ऋषभ नामना देशमां अनेला
वस्त्रो, तामिलवस्त्र, तामिलप्रदेशमां अनाववामां आवेलवस्त्र, अङ्गवस्त्र, अङ्गाण
देशमां अनाववामां आवेलवस्त्र, अज्ज प्रभाण्णु कलिङ्गवस्त्र, कलिङ्गदेशमां अना-
ववामा आवेलवस्त्र, नेलिणन्तुवस्त्र, लुलुतातारथी अनाववामां आवेल लुलुवस्त्र,
इत्यादि अनेक प्रकारकी रचनावाला वस्त्रो जेभ ते ते देश प्रदेशमां लेहथी अनेक

વરપત્તનં તત્તત્ પ્રસિદ્ધપત્તનં તસ્માદુદ્ગતાઃ-વિનિર્ગતાઃ 'વળ્લરાગકલિયા' વર્ણ
રાગકલિતાઃ વર્ણૈરનેકૈર્મંજિષ્ઠાદિભિઃ કલિતાઃ યુક્તા , 'તદેવ તે અણિયણા વિ દુમ-
ગણા' તથૈવ તે અનગ્ના અપિ દ્રુમગણાઃ-કલ્પવૃક્ષાઃ 'અણેગઘ્હુવિવિહવીસસા પરિણ-
યાણ વત્થવિહીણ ઉવવેયા' અનેકઘ્હુવિવિધવિસસાપરિણતેન વસ્ત્રવિધિનોપપેતાઃ-
'કુસવિકુસ વિં જાવ ચિદ્ધંતિ' કુસવિકુસ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલા યાવત્ તિષ્ઠન્તીતિ । ૩૬।

મૂલ્ય-અગોરુય દીવેણં મંતે ! દીવે મણુયાણં કેરિસણ આયા-
રભાવપહોયારે પળ્લત્તે ? ગોયમા ! તેણં મણુયા અણુવમતર
સોમચારુરુવા ભોગુત્તમગયલક્ષણા ભોગસસિસરીયા સુજાય
સવ્વંગસુંદરંગા સુપઇટ્ઠિયકુમ્મચારુચલણા રત્તુપ્પલપત્તમઉયસુકુ-
માલકોમલતલા નગનગરસાગરમગર ચક્કંકવરંકલક્ષણંકિય
ચલણા અણુપુવ્વસુસાહતંગુલીયા ઉપ્પણયતણુતંબણિદ્ધજાલા
સંઠિયસુસિલિટ્ઠગૂઢગુપ્પા ઇગીકુરુવિંદાવતવટ્ટાણુપુવ્વજંઘા સમુ-
ગ્ગણિમગ્ગગૂઢજાણૂ ગયસસણસુજાયસપ્પિણભોરુ વરવારણ-
મત્તતલ્લવિક્કમવિલાસિયગઈ સુજાયવરતુરગગુજ્જદેસા આહ્ણ-
ણ

મિત્ર ૨, દેશોં મેં વહાં કી સંસ્કૃતિ કે અનુસાર ઇનકા નિર્માણ હોતા
'વળ્લરાગકલિયા' તથા મંજિષ્ઠાદિ રંગોં સે ચે જૈસે મિત્ર ૨ દેશ કી
પદ્ધતિ કે અનુસાર રંગે હોતે હૈં 'તદેવ તે અણિયણા વિ દુમગણા' ઇસી
પ્રકાર સે જે અનગ્ન નામ કે કલ્પવૃક્ષ મી 'અણેગ ઘ્હુ વિવિહવીસસા
પરિણયાણ વત્થવિહીણ ઉવવેયા' અનેક ઘ્હુન પ્રકાર કી સ્વાભાવિક
વસ્ત્ર, વિધિ સે પરિણત હોતે હૈં 'કુસ વિકુસ' ઇત્યાદિ, પદોં કા અર્થ
પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ ॥સૂત્ર-૩૬॥

પ્રકારના હોય છે અને 'વરપટ્ટગમયા' શ્રેષ્ઠ પત્તનથી અર્થાત્ જુદા જુદા
દેશોમાં ત્યાંની ત્યાંની સંસ્કૃતી પ્રમાણે તેનું નિર્માણ થાય છે. 'વળ્લરાગકલિયા'
તથા મંજિષ્ઠાદિ રંગોથી જેમ જુદા જુદા દેશની પદ્ધતિ અનુસાર રંગવામાં
આવેલ હોય છે 'તદેવ તે અણિયણા વિ દુમગણા' તેજ પ્રમાણે આ અનગ્ન
ના ના કલ્પવૃક્ષો પણ 'અણેગ ઘ્હુ વિવિહવીસસાપરિણયાણ વત્થવિહીણ ઉવવેયા'
અનેક પ્રકારની સ્વાભાવિક વસ્ત્ર વિધિથી પરિણત હોય છે 'કુસવિકુસ' ઇત્યાદિ
પદોનો અર્થ પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવો. ॥ સૂ. ૩૬॥

हओव्वणिरुवलेवा पमुइयवरतुरिय सीह अइरेगवट्टियकडी
 साहयसोणंदमुसलदप्पणणिगरितवरकणगच्छरु सरिसवरवइरव-
 लियमज्झा उज्जुयसमसंहिय सुजाय जच्च तणुकसिणणिद्ध
 आदेज्जलडह सुकुमालमउयरमणिज्जरोमराई गंगावत्तपयाहि-
 णावत्त तरंग भंगुररविकिरण तरुणबोहिय अकोसायंतपउम-
 गंभीर वियडणाभी झसविहगसुजायपीण कुच्छी झसोदरा सुइ-
 करणा पम्हवियडणाभा सणयपासा संगयपासा सुंदरपासा
 सुजायपासा मियमाइयपीणरइदपासा अकरुंडुय कणगरुयग
 निम्मलसुजाय निरुवहयदेहधारी पसत्थ वत्तीसलक्खणधरा
 कणगसिलातलुज्जल पसत्थ समतलोवचिय विच्छिन्न पिटुल-
 वत्था सिरिवच्छंक्रियवच्छा पुरवरफलिहवट्टियभुया भुयगीसर-
 विउलभोग आयाणफलिहउच्छूढ दीहबाहू जूयसन्निभपीण-
 रतियपीवरपउट्ट संठियसुसिलिट्टु विसिट्टु घणथिर सुवद्ध सुनि-
 गूढपव्वसंधी रत्ततलोवइयमउयमंसल पसत्थलक्खण सुजाय
 अच्छिह जालपाणी पीवरवट्टिय सुजायकोमलवरंगुलीया आयंवत-
 लिणसुचिरुइरणिद्धणक्खा चंदपाणिलेहा सूरपाणिलेहा संखपा-
 णिलेहा चक्रपाणिलेहा दिसासो अत्थिय पाणिलेहा चंदसूरसंख-
 चक्रंदिसाओ अत्थिय पाणिलेहा अणेगवरलक्खणुत्तम पसत्थ
 सुचिरइंदपाणिलेहा वरमहिसवराहसीहसुद्धूल उसभणागवरप-
 डिपुन्न विउल उन्नयखंधा चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवर सरिसगीवा
 अबट्टिय सुविभत्त सुजाय चित्तमंसूअंसलसंठियपसत्थ सद्धूल-
 विउलहणुया ओयवियसिलप्पवाल बिंबफलसन्निभा हरोट्टा
 पंडुरससिसगलविसलनिम्मलसंखगोखीर फेणदगरयमुणालिया

धवलदंतसेढी अखंडदंता अप्फुडियदंता अविरलदंता सुजाय-
दंता पगदंत सेढिव्व अणैगदंता हुतवह निद्धंतधोयतत्तव-
णिज्जरत्तलतालुजीहा गरुलायय उज्जुतुंगणासा अवहालिय-
पोडरीयणयणा कोकासियधवल पत्तलच्छा आणामियचावरुइल
किण्हवभराइय संठियसंगय आयय सुजाततणुकसिणिद्धभूमया
अल्लीणप्पमाण जुत्तसवणा सुस्सवणा पीणमंसलकवौलदेसभागा
अचिरुग्गयवालचंद संठियपसत्थवित्थिन्न समणिडाला उडुवइ
पडिपुण्णसोमवदणा छत्तागारुत्तमंगदेसा घणणिंचिय सुवद्ध-
लक्खणुण्ण कूडागारणिभपिंडियसिस्सा दाडिमपुप्फपगासतव-
णिज्ज सरिसनिम्मलसुजाय केसंतकेसभूमी सामलिबोंडघणणि-
चिय छोडियमिउविसय पसत्थसुहुमलक्खणसुगंधसुंदर भुय-
मोयगभिंमि नीलकज्जलपहड्डभमरगणणिद्धणिकुंरंविचिय-
कुंचियचियपयाहिणावत्तमुद्धसिरया लक्खणवंजणगुणोववेया
सुजायसुविभत्तसुरुवणा पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडि-
रूवा । ते णं मणुया हंसस्सरा कोंचस्सरा नंदिघोसा सीहस्सरा
सीहघोसा मंजुस्सरा मंजुघोसा सुस्सरा सुस्सरणिग्घोसा छाया
उज्जोइयंगमंगा वज्जरिसभनारायसंघयणा समचउरंससंठाण
संठिया सिणिद्ध छवीणिरायंका उत्तमपसत्थ अइसेस निरूव-
मतणू जल्लमलकलंकसेयरयदोसवज्जियसरीरा निरूवलेवा अणु-
लोभवाउवेगा कंकग्गहणी कवोयपरिणामा लउणिव्वपोसपिट्ठं
तरोरुपरिणया विग्गहियउन्नयकुच्छी पउमुप्पलसरिसगंधणि-
स्साससुरभिवदणा अट्ठधणुसयं ऊसिया तेसिं मणुयाणं चउसट्ठि
पिट्ठिकरडंगा पण्णत्ता समणाउसो !। ते णं मणुया पगइभइया
पगइविणीयगा पगइउवसंता पगइपयणुकोहमाणमायालोभा

मिउमहवसंपण्णा अल्लीणा भद्दगा विणीया अप्पिच्छा असंनि-
 हिसंचया अचेडा विडिमंतरपरिवसणा जहिच्छियकामकामिणो
 य ते मणुयगणा पण्णत्ता समणउसो ! । तेसिं णं भंते !
 मणुयाणं कैवड्कालस्स आहारहे समुप्पज्जइ ? गोयमा ! चउ-
 त्थभत्तस्स आहारहे समुप्पज्जइ ॥सू० ३७॥

छाया- एकोरूप द्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे मनुजानां कीदृश आकार भाव
 प्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! ते खलु मनुजाः अनुपमतरसोमचाररूपाः भोगोत्त-
 मगतलक्षणाः भोगसश्रीकाः सुजातसर्वाङ्गमुन्दराङ्गाः सुपतिष्ठितकूर्मचारुचरणा रक्तो-
 तलमृदुसुकुमारकोमलतलाः नगनगरसागरमकर चक्राङ्गवराङ्गलक्षणाङ्कितचरणाः
 आनुपूर्व्यं सुसंहताङ्गुलीयाः उन्नततनुताम्रस्निग्धनखाः संस्थितसुश्लिष्टगूढगुल्माः
 एगीकुरुचिन्दावर्तवृत्तानुपूर्व्यजङ्घाः समुद्रकनिमग्नगूढजानवः, गजश्वसनसुजातस-
 न्निमोरवः वर वारण मत्ततुल्यविक्रमविलासितगतयः सुजातवरतुरगगुह्यदेशाः आकी-
 र्णहयइव निरुालेपाः प्रमुदितवरतुरगसिंहातिरेकवृत्तकटयः संहतसौनन्दमुशल
 दर्पण निगरित्तवरकनकत्सरु सदृश वरवज्रवलितमध्याः, ऋजुकसमसंहित सुजात
 जात्यतनुकृष्ण स्निग्धादेयलडह(सुन्दर) सुकुमारमृदुरमणीयरोमराजयः गङ्गावर्त्तम-
 दक्षिणावर्त्तारङ्ग भंगुर रविकिरण बोधिता कोशायमान पद्मगम्भीर विकटनाभयः
 झषविहगसुजातपीनकुक्षयः झषोदराः शुचिकर्णाः पद्मविकटनाभाः सन्नतपार्श्वाः
 संगतपार्श्वाः सुन्दरपार्श्वाः सुजातपार्श्वाः मितमात्रिकपीनरतिदपार्श्वाः अकरुण्डक-
 कनकरुचः निर्मलसुजातनिरूपहतदेहधारिणः, प्रशस्त द्वार्त्रिशलक्षणधराः कनक-
 शिलातलोज्ज्वल प्रशस्तसमतलोपचितविस्तीर्णपृथुलवस्तयः श्रीवत्सांकितवक्षसः
 पुरवरपरिवृत्तभुजाः, भुजगेश्वरविपुलभोगादासपरिधोत्क्षिप्त दीर्घबाहवः युग-
 सन्निभपीनरतिदपीवरप्रपुष्टसंस्थित सुश्लिष्ट विशिष्ट घनस्थिरसुवद्ध सुनिगूढप-
 र्वसन्धयः रक्ततलोपचितमृदुकमांसलप्रशस्तलक्षणसुजाताच्छिद्रजालपाणयः पीव-
 रवृत, सुजात कोमलवराङ्गुलीयाः आताम्रालिन (पतल) शुचि रूचिरस्निग्धनखाः
 चन्द्रपाणिरेखाः सूर्यपाणिरेखाः शङ्ख पाणिरेखाः चक्रपाणिरेखाः दिक्मौवस्तिकपा-
 णिरेखाः चन्द्र सूर्य शङ्ख चक्र दिक् मौवस्तिकपाणिरेखाः अनेकवरलक्षणोत्तमप्रश-
 स्त शुचिरतिदपाणिरेखाः वरमहिषवराहसिंहशार्दूल क्रमनागवरमतिपूर्ण विपुलो-
 न्नवस्कन्धाः चतुरङ्गुल सुप्रमाणकम्बुवरसदृशग्रीवाः अश्वस्थित सुविभक्त सुजातचित्र-
 श्मश्रुः मांसल संस्थित प्रशस्तशार्दूलविपुलहनुकाः ओषदिय (परिकर्मित)

शिलाप्रवाल विम्बफलसन्निभाधरोष्ठाः पाण्डुरराशि शकलविमलनिर्मल शङ्खगोक्षीर
फेनोदकरजोमृणालिकाः धवलदन्तश्रेणयः अखण्डदन्ताः अस्फुटितदन्ताः अविरलद-
न्ताः सुजातदन्ताः एकदन्तश्रेणिरीवानेकदन्ताः हुतवहनिधर्मातधौततप्ततपनीयर-
क्ततालजिह्वाः गरुडायतऋजुतुङ्गनासाः अवदालितपुण्डरीकनयनाः कोकासितध-
वलपत्रलाक्षाः आनामितचापरुचिरकृष्णाभ्रराजिकसंस्थितसंगतायत्सुजाततनुकृ-
ष्णस्निग्धभ्रुवः आलीनप्रमाणयुक्तश्रवणाः सुश्रवणाः पीनमांसलकपोलदेशभागाः
अचिरोद्गतवालचन्द्रसंस्थितप्रशस्तविस्तीर्णसमललाटाः उडुपतिप्रतिपूर्णसोमवदनाः
छत्राकारोत्तमाङ्गदेशाः घननिचितसुवदलक्षणोन्नतकूटाकारनिभपिण्डितशीर्षाः दाडि-
मषुष्पकाशतपनीयसदृशनिर्मलसुजातकेशान्तकेशभूमयः, शात्मलिवोण्डघननिचि-
तछोटितमृदुविशदप्रशस्तसूक्ष्मलक्षणसुगन्धमुन्दरभुजमोचकभृङ्गीनीलकज्जलप्रहृष्टभ्र-
मरगणस्निग्धनिकुरम्बनिचितकुञ्चितचितमदक्षिणावर्त्तमूर्द्धशिरोजाः लक्षणव्यञ्जकगु-
णोपपेताः सुजातसुविभक्तसुरूपकाः मासादीया दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः ।
ते खलु मनुजाः हंसस्वराः क्रौंचस्वराः नन्दिघोषाः सिंहस्वराः सिंहघोषाः मञ्जु-
स्वराः मञ्जुघोषाः सुस्वराः सुस्वरनिर्घोषाः छायोचोतिताङ्गाङ्गाः वज्रऋषभनाराच-
संहननाः समचतुर्गुणसंस्थानसंस्थिताः स्निग्धच्छत्रयः निरातङ्काः उत्तमप्रशस्तातिशय-
निरूपमतनवः जल्लुपलकलङ्कश्वेतरजोदोषवर्जितशरीराः निरूपलेपाः अनुलोमवायु-
वेगाः कङ्कग्रहणयः क्षपोतपरिणामाः शकुनिरिवसोपपृष्ठान्तरोरूपपरिणताः विगृहीतो-
न्नतकुक्षयः पदमोत्पलसदृशगन्धनिः श्वाससुरमिवदनाः अष्टधनुशतमुच्छ्रिताः । तेषां
मनुजानां चतुःपट्टिपृष्ठकरण्डकाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ।। ते खलु मनुजाः
प्रकृतिभद्रकाः प्रकृतिविनीतकाः प्रकृत्युपशान्ताः प्रकृतिमत्तनुक्रोधमानमायालोभाः
मृदुमार्दवसंपन्नाः अलीनाः भद्रकाः विनीताः अल्पेच्छाः असन्निधिसंचयाः अच-
ण्डाः विडिंभतरपरिव्रजनाः यादृच्छिक्तकामकामिनश्च ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणा-
युष्मन् ।। तेषां खलु भदन्त ! मनुजानां क्रियता कालेन आधारार्थः समुत्पद्यन्ते ?
गौतम ! चतुर्थमक्तस्याहार्थः समुत्पद्यन्ते ॥मू० ३६॥

टीका—‘एगोरुय दीवेणं भंते ! दीवे’ इत्यादि । ‘एगोरुय दीवे णं भंते ! दीवे’
एकोरुकद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे ‘मणुयाणं केरिसए आगारभावपडोयारे पणत्ते’

‘एगोरुय दीवे णं भंते ! दीवे मणुयाणं केरिसए आगारभाव पडो-
यारे पणत्ते’—इत्यादि । सूत्र-३६ ।

टीकार्थ-गौतमने इन सूत्र द्वारा प्रभुश्री से ऐमा पूछा है-हे

‘एगोरुयदीवेणं भंते । दीवे मणुयाण केरिसए आगारभावपडोयारे पणत्ते’ इत्यादि

टीकार्थ-श्रीगीतभस्वानीये आ सूत्रद्वारा प्रभुश्रीने जेपुं. पूछयुं छे छे

મનુજાનાં પ્રથમયુગ્મિનાં કીદશ:-કિષાકારકઃ આકારભાવપ્રત્યવતાર:-શરીરાકારાદિસ્વરૂપલક્ષણઃ પ્રત્યવતારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિત ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તે ણં મણુયા’ તે સ્વલ્લ યુગ્મિમનુજાઃ ‘અણુવમતર-સોમચારુરૂવાઃ’ અણુવમતરસોમચારુરૂવાઃ ચન્દ્રવત્ અત્યન્ત સુન્દરરૂપવન્તઃ ‘ભોગુત્તમગયલક્ષણા’ ભોગોત્તમગયલક્ષણાઃ અત્રોત્તમ શબ્દસ્ય પરિણાતઃ પ્રાકૃતત્વાત્, તેન ઉત્તમાશ્ચ તે ભોગાશ્ચેતિ ઉત્તમભોગાઃ, તદ્ગત્તાનિ તત્સંસૂચકાનિ લક્ષણાનિ યેષાં તે તથા ઉત્તમભોગસૂચકલક્ષણયુક્તા ઇત્યર્થઃ । ‘ભોગસસ્સિરીયા’ ભોગસશ્રીકાઃ-ભોગેન-શરીરેણ સશ્રીકાઃ શોભાયુક્તાઃ ‘સુજાયસવ્વંગ સુંદરંગા’ સુજાતસર્વાઙ્ગ સુન્દરાઙ્ગાઃ સુજાતાનિ યથોક્તપ્રમાણોપેતત્ત્વેન શોભનજન્માનિ યાનિ સર્વાણિ ઉરાશિરઃ પ્રભૃત્ય-ઙ્ગાનિ, તૈઃ સુન્દરમઙ્ગે શરીરં યેષાં તે તથા । ‘સુપઈદ્વિય કુમ્મચારુચલણા’ સુપ્રતિષ્ઠિત કૂર્મચારુચરણાઃ સુપ્રતિષ્ઠિતે સુન્દરાકારેણ સ્થિતે કૂર્મવત્ કૂર્મપૃઠ્ઠવદુન્નતે ચરણે યેષાં તે તથા, ‘રતુપ્પલપત્તમય સુકુમાલ કોમલતલા’ રવતોત્પલ પત્ર મૃદુકસુકુમાર-

અદન્ત ! હવે એકોરુક દ્વીપ મેં રહેલે વાલે મનુષ્યોં કા આકાર ભાવ કા પ્રત્યવતાર અર્થાત્ આકારાદિ રૂપ વગેરહ-કૈસા કહા ગયા હૈ ? હવે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તેણં મણુયા’ એકોરુક દ્વીપ કે મનુષ્ય ‘અણુવમતરસોમચારુરૂવા’ ચન્દ્રમા કી તરહ વહુત અધિક સુન્દર રૂપવાલે હોતે હૈ ‘ભોગુત્તમગયલક્ષણા’ હે મનુષ્ય ઉત્તમ ૨, ભોગોં કે સૂચક લક્ષણોં વાલે હોતે હૈ । ‘ભોગ સસ્સિરીયા’ ભોગ જન્ય શ્રી શોભા સે યુક્ત હોતે હૈ । ‘સુજાય સવ્વંગ સુંદરંગા’ શરીર પ્રમાણ કે અનુસાર પ્રમાણોપેત મસ્તક આદિ ઉત્તમ અંગ જન્મ સે હી અધિક સુન્દર હોને સે હવેકા શરીર સુન્દર હોતા હૈ ‘સુપઈદ્વિય કુમ્મચારુચલણા’ સુન્દર આકાર વાલે તથા કચ્છપ કી પીઠ જૈસે ઉત્તમ ચરણ વાલે હોતે હૈ

હે મગવન્ તે એકોરુક દ્વીપમાં રહેવાવાળા મનુષ્યોના આકાર ભાવનો પ્રત્યવતાર અર્થાત્ આકાર વિગેરે રૂપ કેવું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘તેણં મણુયા’ એકોરુક દ્વીપના તે મનુષ્યો ‘અણુવમતર સોમચારુરૂવા’ ચન્દ્રની જેમ ઘણાજ વધારે સુંદર રૂપવાળા હોય છે ‘ભોગુત્તમગયલક્ષણા’ તે મનુષ્યો ઉત્તમ ઉત્તમ ભોગોના સૂચક લક્ષણો વાળા હોય છે. ‘ભોગસસ્સિરીયા’ ભોગજન્ય શ્રી નામ શોભાથી યુક્ત હોય છે. ‘સુજાયસવ્વંગસુંદરંગા’ શરીરના પ્રમાણ અનુસાર પ્રમાણ યુક્ત મસ્તક વિગેરે તેઓનું અંગ જન્મથીજ અત્યંત સુંદર હોવાથી તેમનું શરીર સુંદર હોય છે. ‘સુપઈદ્વિય કુમ્મ ચારુ ચલણા’ સુંદર આકારવાળા તથા કાચબા ના વાંસા જેવા ઉત્તમ ચરણવાળા હોય છે, ‘રતુપ્પલપત્તમયસુકુમાલકોમલ

કોમલતલાઃ તત્ર-રક્તોત્પલપત્રવત્ લાલિમાયુક્તં પુનશ્ચ મૃદુકં માર્દવગુણોપેતમ્
અર્કકંશમ્ અત્રેવ સુકુમારં કોમલં તલં ચરણતલં યેષાં તે તથા, નગનગર સાગર
મગરં ચક્કં-કધરંકલક્ષણંકિય ચલણા' નગનગરસાગરમકરચક્રાઙ્કધરાઙ્કલક્ષણા-
ઙ્કિતચરણાઃ, તત્ર નગો-ગિરિઃ નગર સાગર મકર ચક્રાણિ પ્રસિદ્ધાનિ, અઙ્કધરશ્ચ-
ન્દ્રસ્તસ્યાઙ્કો લાંઙનમ્ एवं રૂપૈર્લક્ષણૈરુક્તવસ્ત્વાકાર પરિણતાભિઃ રેખાભિરઙ્કિતે
ચરણે યેષાં તે તથા, 'અણુપુવ્વસુસાહયંગુલીયા' આનુપૂર્વ્ય સુસંહતાઙ્કુલીયાઃ,
આનુપૂર્વ્યેણ-પરિષાટ્યા વર્દમાના હોયમાનાઃ સુસંહતાઃ-અવિરલાઃ અંગુલયઃ પાદા-
ગ્રાવયવા યેષાં તે તથા, 'ઉણ્ણયતણુ તંવણિદ્ધણલા' ઉન્નતતત્તુ તામ્રાસ્નિગ્ધનલાઃ,
તત્ર ઉન્નતા મધ્યે તુંગાઃ તનવઃ-મ્રતલાઃ તામ્રા રક્તવર્ણાઃ સ્નિગ્ધાઃ-સ્નિગ્ધકાન્તિ-
મન્તઃ નલાઃ-પાદગતા યેષાં તે તથા, 'સંઠિયસુસિલિદ્ધુપ્પા' સંસ્થિતસુસિલિદ્ધ

'રતુપ્પલ પત્ત મડય સુકુમાલ કોમલતલા' इनका चरण तल रक्त-लाल
होता है एवं उत्पल के पत्र के जैसा वह मार्दव गुण से युक्त रहता है-
कठोर नहीं होता तथा शिरीष पुष्प के जैसा वह कोमल होता
है 'नगनगर सागर मगर चक्कंकधरंकलक्खणंकियचलणा' इन के
चरणों में पहाड़ नगर सागर समुद्र मकर-मगर, चक्र एवं अङ्कधर
चन्द्रमा इनके चिह्न रहते हैं अर्थात् इन आकार की उनके चरणों में
रेखाएं होती हैं 'अणुपुव्वसुसाहयंगुलिया' इनके पैरों की अंगुलियां
जैसी जहाँ प्रमाण में बड़ी और छोटी होनी चाहिये वैसी वह वहाँ
संहत-मिली हुई होती है 'उण्णयतणु तंवणिद्वणला' इनके पैरों को
अंगुलियों के नख वन्नत ऊंचे उठे हुए पतले, ताम्र-लालवर्ण के-और
स्निग्ध-स्निग्ध कान्ति शाली होते हैं। 'संठिय सुसिलिद्व गुप्पा' इनके

તલા' તેના ચરણતુ' તળીયુ'. લાલ હોય છે. અને ઉત્પલ કહેતા કમળના
પાનના જેવા મૃદુતા શુભ્રવાળા હોય છે અર્થાત્ કઠોર હોતા નથી. તથા
શિરીષના પુષ્પના જેવા તે કોમળ હોય છે. 'નગનગરસાગર મગર ચક્કં
કધરંકલક્ષણંકિયચલણા' તેમના ચરણોમાં પહાડ, નગર, સાગર,
સમુદ્ર, મકર-મધર, ચક્ર, અને અંકધર-ચંદ્રમાં એઓના ચિહ્નો હોય છે.
અર્થાત્ આ આકારોની રેખાઓ તેઓના ચરણોમાં હોય છે. 'અણુપુવ્વસુસાહ
યંગુલિયા' તેમના પગોની આંગળીઓ પ્રમાણ સરની એટલે કે નાની
મોટી ત્યાં જે પ્રમાણની હોવી જોઈએ તેવીજ ત્યાં ત્યાં મળેલી રહે છે,
'ઉણ્ણયતણુ તંવણિદ્ધણલા' તેમના પગની આંગળીઓના નખો ઉન્નત ઉચે
ઉઠેલા પાતળા, લાલવર્ણવાળા અને સ્નિગ્ધ, ચિકાશ યુક્ત કાતીવાળા હોય છે.
'સંઠિયસુસિલિદ્ધુપ્પા' તેઓના શુદ્ધ (એડી ઉપરની ગાંઠ) પ્રનાદોપેત

ગૂઢગુલ્ફા, સંસ્થિતૌ-સમ્યક્ સ્વરૂપમાણતયા સ્થિતૌ સુચ્છિષ્ટૌ-સુઘનો ગૂઢૌ માંસલત્વાદનુપલક્ષ્યૌ ગુલ્ફૌ-ઘુટિકૌ યેષાં તે તથા, 'एणीकुरुविंदावत्त वट्टाणु-पुव्वजंघा' एणीकुरु विन्दावर्त्तवृत्तानुपूर्व्यजङ्घाः' तत्र एणी-हरिणी, कुरुविन्दः-तृणविशेषः, वर्त्त सूत्रवलनकम्, एतानीववृत्ते-वर्तुले आनुपूर्व्येण-क्रमेण ऊर्ध्वं स्थूलतरे जंघे येषां ते तथा, 'समुद्रगणिमग्न गूढ जाणू' समुद्रक निमग्नगूढ जानवः समुद्रनिमग्ने संपुटान्तः स्थिते इव मांसलत्वादनुपलक्ष्ये जानुनी येषां ते तथा, 'गयससण सुजात-सण्णिभोरू' गजश्वसनसुजातसन्निभोरवाः, गजस्य हस्तिनः श्वसनः-शुण्डादण्डः सुजातः-सुनिष्पन्नः तस्य सन्निभौ-तुल्यौ ऊरु-जंघे येषां ते तथा, 'वरवारणमत्ततुल्ल विक्रम विलासितगई' वरवारणमत्ततुल्य-विक्रमविलासितगतयः, तत्र वरः-प्रधानो भद्रजातीयो यो मत्तवारणो हस्ती तस्य विक्रमश्चक्रमणं तद्वत् विलासितं विलासं संजातो यस्य, विलासिता विलासवती गतिर्येषां ते तथा, 'सुजातवरतुरगगुञ्जदेसा' सुजातवरतुरगगुह्यदेशाः वरतुरगस्येव

ગુલ્ફ-ટુકને-પ્રમાણોપેત હોતે હૈં સઘન હોતે હૈં, માંસલ હોને સે ગૂઢ હોતે હૈં વે અલગ દિશને મેં નહીં આતે હૈં 'एणी कुरुविंदावत्तवट्टाणु पुव्वजंघा' इनकी दोनों जंघाएं हरिणी की जांघों जैसी क्रमशः स्थूल-स्थूलतर होती हैं और कुरुविन्द नाम के तृण विशेष और वर्त्त-बटे हुए सूत की रस्सी के जैसी गोल होती हैं तथा दोनों जानु-घुटने-इनके मांसल होने से समुद्र-संपुट में रखे हुए की तरह अनुपलक्ष्य-नहीं जाना जासके ऐसा होते हैं 'गयससणसुजातसण्णिभोरू' इन के दोनों ऊरु हस्ती के शुण्डादण्ड के समान सुन्दर गोल और पुष्ट होते हैं 'वरवारणमत्ततुल्ल विक्रमविलासिय गई' मदोन्मत्त हाथी के समान चलनेके विलास से युक्त इनकी गति होती है 'सुजात-वरतुरगगुञ्जदेसा' इनका गुह्य प्रदेश श्रेष्ठ घोड़े के गुह्य प्रदेश के

હોય છે. સઘન હોય છે માંસલ 'પુષ્ટ' હોવાથી ગૂઢ હોય છે. તેઓ અલગ દેખવામાં આવતી નથી. 'एणीकुरुविंदावत्तवट्टाणुपुव्वजंघा' તેમની બન્ને બાંધો હરિણીયોની બાંધો જેવી ક્રમશઃ સ્થૂલ અને સ્થૂલતર ચઢતરની હોય છે. તથા કુરુવિંદનામના તૃણ વિશેષ અને વર્ત-વણેલા સૂતરની ડોરીના જેવી ગોળ હોય છે. તથા તેમના બન્ને ગોઠણો માંસ યુક્ત હોય છે. સમુદ્ર-સંપુટમાં રાખેલાની ભાક્ષ બાણી ન શકાય એવા હોય છે. 'गयससण सुजातसण्णिभोरू' તેઓના બન્ને ઉરો હાથીની શુન્ડાદંડના જેવા સુંદર અને ગોળ તથા પુષ્ટ હોય છે. 'वरवारण मत्ततुल्लविक्रम विलासिय गई' મદોન્મત્ત હાથીના જેવી વિલાસ યુક્ત તેઓની ગતિ હોય છે. 'सुजातवरतुरगगुञ्जदेसा' તેઓનો શુદ્ધ પ્રદેશ શ્રેષ્ઠ

સુજાતઃ સુગુપ્તત્વેન નિષ્પન્નો ગુહ્યદેશો યેષાં તે તથા, 'આઈણહઓવ્વળિરુવ્લેવા' અકીર્ણહય ઇવ નિરુપલેષાઃ આકીર્ણ હય ઇવ જાત્યાશ્ચઇવ નિરુવ્લેષાઃ જાત્ય-શ્વોદિ મૂત્રાઘનનુલિપ્તશરીરો ભવતિ, તથા નિરુપલેપશરીરા ઇતિ 'પમુદ્વયવરતુરય-સીહ અતિરેગવદ્વિયકડી' પમુદિતવર-તુરગસિંહાતિરેક વર્તિતકટયઃ, તત્ર પમુ-દિતઃ-રોગાઘમાવેનાતિપુષ્ટઃ ચૌવન ષાપ્ત ઇત્યર્થઃ એવં વિધો યો વરતુરગઃ વરસિંહશ્ચ તદ્વત્ વર્તિતા વર્તુલ્લા કટિયેષાં તે તથા, 'સાહ્ય સોળંદમુસલદપ્પણિગરિય-વર-કળગચ્છરુસરિસવરવદ્વર વલિયમજ્ઞા' સંહૃતસૌનન્દમુસલ-દર્પણ નિગરિતવર-કનકત્સરુ સદૃશવરવજ્રવલિતમધ્યાઃ, તત્ર સંહૃતં-સંકુચિતં સૌનન્દં ત્રિકાષ્ટિકા (તિપાઈ) ઇતિ પ્રસિદ્ધા, મુસલં-પ્રસિદ્ધ દર્પણ શબ્દેનાવયવે સમુદાયોપચારાત્ દર્પણ ગળ્ડો ગૃહ્યતે ચો હસ્તેન ગૃહ્યતે તથા નિગરિતં શુદ્ધીકૃતં યદ્ વરકનકં તસ્ય ત્સરુઃ-

સમાન સુગુપ્ત હોતા હૈ 'આઈણહઓવ્વળિરુવ્લેવા' આકીર્ણ હય શ્રેષ્ઠ આકીર્ણ જાતિ કે ઘોડે કે જૈસા इनका शरीर मल मूत्रादि से निरुप लिप्त रहता है। 'पमुद्वय वर तुरय सीह अतिरेगवद्वि य कडी' रोगादिक के अभाव से अति पुष्ट हुए घोड़े और सिंह की कटि से भी अतिशय अधिक इनकी गोल कृश कटि होती है-अर्थात् वे बहुत ही अधिक पतली कमर वाले होते हैं 'साह्य सोणंद मुसलदप्पण णिगरियवर कणगच्छरुसरिसवरवद्वरवलियमज्ज्ञा' इनका वह मध्य भाग बीच से इस आकार का पतला होता है-कि जैसा संकुचित किया हुआ सौनन्द अर्थात् तिपाई जिसके पाये रुकुडलिये गये हों तब जैसा आकार होता है वैसे आकार वाला तथा उर्ध्वार्कून मुसल का मध्य भाग बीच से जिस आकार का पतला होता है और दर्पण यहाँ दर्पण

ઘોડાના ગુહ્ય પ્રદેશ સમાન અત્યંત ગુપ્ત હોય છે. 'આઈણહઓવ્વળિરુવ્લેવા' શ્રેષ્ઠ આકીર્ણ જાતના ઘોડાના જેવા તેમના શરીરો મલમૂત્રાદિથી નિરૂપલિપ્ત ખરડાયા વિનાના હોય છે. 'પમુદ્વયવર તુરિયસીહ અતિરેગવદ્વિયકડી, રોગાદિના અભાવથી અત્યંત પુષ્ટ થયેલ ઘોડા અને સિંહની કમર કરતાં પણ અત્યંત અધિક પાતળી કમરવાળા હોય છે. અર્થાત્ તેમની કમર ગોળ અને કૃશ કહેતાં પાતળી હોય છે 'સાહ્ય સોળંદ મુસલ દપ્પણિગરિયવરકળગચ્છરુસરિસ વરવદ્વરવલિયમજ્ઞા' તેમનો તે મધ્યભાગ વચ્ચેથી એવો પાતળો હોય છે કે જેમ સંકુચિત કરવામાં આવેલ સૌનન્દ અર્થાત્ તિપઈ અર્થાત્ ત્રણ પાયાવાળી ઘોડા હોય કે જેના પાયાઓ સડોચી ઢીધેલા હોય, ત્યારે તેનો જેવો આકાર હોય છે, એવા આકારવાળા તથા ઉચે કરેલ મુસલ સામેલાનો મધ્યભાગ વચ્ચેથી જેવો પાતળો હોય છે, તથા દર્પણ અહિંયાં દર્પણ શબ્દથી દર્પનો

સ્વજ્ઞમુષ્ટિઃ એતે સર્વે પદાર્થાઃ મધ્યે તનવઃ ઉભયોઃ પાર્શ્વયોસ્થૂલા ભવન્તિ, તૈઃ
તેષામિવેત્યર્થઃ, તથા-વરવજ્રસ્યેવ ક્ષામઃ વલિતો વલિત્રયોપેતો મધ્યભાગો યેષાં
તે તથા 'ઉજ્જુયસમ સંહિત સુજાતજચ્ચ તણુકસિણણિદ્ધ આદેજ્જલહહ સુકુમાલમ-
ઉય રમણિજ્જરોમરાઈ' ઋજુકસમસંહિત સુજાતજાત્ય તનુકૃષ્ણસ્નિગ્ધાદેયલહહ
સુકુમાર-મૃદુક રમણીયરોમરાજયઃ, તત્ર ઋજુકા-અવક્રા, સમા ન ક્વાપિ કુટિલા,
સંહિતા-સન્તતિરુપેણ વ્યવસ્થિતા ન તુ અપાન્તરાલ વ્યવચ્છિન્ના સુજાતા-સુજન્મા
ન તુ કાલાદિ વૈગુણ્યાદ્ દુર્જન્મા અતएव જાત્યા-પ્રધાના, તન્વી કૃશા ન તુ

શબ્દ સે દર્પણ કી ગળડ-હાથ મેં પકડને કા હંડા-લિપા જાતા હૈ ઉસકે
જૈસી શુદ્ધ કિયે ગયે સોને સે ઘની હુઈ મૂંઠ હોતી હૈ, યે સવ પદાર્થ
બીચ સે પતલે ઓર ડગર નીચે સ્થૂલ હોતે હૈં હનકે જૈસા ઉનકા મધ્ય
ભાગ હોતા હૈ વૈસા, ઘર શ્રેઠ-વજ્ર કા જૈસા આકાર હોતા હૈ વૈસા
ઉનકો કટિભાગ સદા ત્રિવલિ સે વિરાજિત રહતા હૈ । 'ઉજ્જુયસમસંહિય
સુજાય જચ્ચતણુકસિણણિદ્ધ આદેજ્જલહહ સુકુમાલમઉય રમણિજ્જ-
રોમરાઈ' હન ક્કે શરીર કી રોમાવલિ સઘન હોતી હૈ વહ ટેડી મેડી
નહીં હોતી હૈ અર્થાત્ કિમી બી જગહ વહ વક્ર નહીં હોતી હૈ સમ
રહતી હૈ સઘન હોને પર બી અન્તર સે બી વ્યવસ્થિત રહ સકતી હૈ-
હસકે લિપે કહાં ગયા હૈ વહ એસી નહીં હૈ કિન્તુ શરીર કા કોઈ સા
બી એસા પ્રદેશ નહીં વચતા હૈ કિ જહાં પર વહ અન્તર રહિત હુઈ ઘની
ભૂત ન હો ચહ સુજાત-સુન્દર રૂપ સે જન્મ સે હી હોતી હૈ તથા-
ચહ સ્વભાવતઃ હી પતલી હોતી હૈ મોટી-સ્થૂલ-નહીં હોતી । સ્વૂં કાલી

હાથો અર્થાત્ હાથમાં પકડવાનો હાથો ગ્રહણ થયેલ છે. તેને જેવી શુદ્ધ કરવામાં
આવેલ સોનામાંથી બનાવવામાં આવેલ મૂઠ હોય છે, આ બધા પદાર્થો
વચ્ચમાંથી પાતળો અને ઉપર નીચે સ્થૂલ બડા હોય છે. તેના જેવો તેઓનો
મધ્યભાગ અર્થાત્ કટિપ્રદેશ પાતળો હોય છે. તથા વર-શ્રેઠ વળનો જેવો
આકાર હોય છે. એવો તેમનો કટિભાગ હમેશાં ત્રિવલ્લીથી શોભાયમાન
હોય છે 'ઉજ્જુય સમસંહિય સુજાયજચ્ચ તણુકસિણ ણિદ્ધ આદેજ્જ લહહ સુકુ
માલ મઉયરમણિજ્જરોમરાઈ' તેમના શરીરની રામ પક્તિ સઘન હોય છે.
તે આડી અવળી હોતી નથી. અર્થાત્ કોઈ પણ રથને તે વાકીચૂની હોતીનથી
સરખીજ રહે છે. સઘન હોવા છતાં પણ અન્તરથી પણ વ્યવસ્થિત રહી શકે
છે. તેથી કહેવામાં આવેલ છે કે તે રોમરાજ એવી નથી પણ શરીરનો
કોઈ પણ ભાગ એવોનથી રહેતો કે જ્યાં તે અન્તર વિનાની થયેલ ઘનીભૂત
ન હોય, આ સુજાત જન્મથીજ સુંદર રૂપવાળી હોય છે તથા તે સ્વાભાવિક
રીતે જ પાતળી હોય છે. બડી હોતી નથી. ખુબજ કાળી હોય છે, માંકડાના

સ્થૂંઠા, કૃષ્ણા ન તુ મર્કટવર્ણા, કૃષ્ણાપિ કિશ્ચિન્નિર્દીપ્તિકા ભવતીત્યાદ=સ્નિગ્ધા-
'ચિક્કના' આદેયા-દર્શનપયમુપગતા સતી પુનઃ પુનઃ આકાંક્ષણીયા લડહા સલ-
વણિમા-લાવણ્યયુક્તા અતएव આદેયા इति भावः, સુકુમારા-સુકુમારત્વમપિ
કિશ્ચિત્કર્કશસ્પર્શ ભવેતત્ત આદ-મૃદુલા-અતિકોમલા અતएव રમણીયા મનોરમા
રોમરાજિઃ-રોમાવલિર્યેષાં તે તથા, 'ગંગાવત્તપયાહિણાવત્ત તરંગ મંગુર રવિકિરણ
તરુણવોધિય અકોસાયંત પડમગંભીર વિચડણામ્બી' ગદ્ગાવત્ત પ્રદક્ષિણાવત્તતરંગ-
મંગુર રવિકિરણતરુણવોધિતાકોશાયમાનપદ્મગંભીર વિકટનામયઃ, તત્ર ગદ્ગાયા
આવત્તઃ-પયસાં વિભ્રમઃ તદ્વત્ પ્રદક્ષિણાવત્ત ન તુ વામાવત્તઃ તરજ્ઞા-इव तरङ्गाः
તિસ્રો વલયઃ તામિર્મહદ્ગુરા વક્રા રવિકિરણૈ સ્તરુણૈરભિનવૈઃ વોધિતં વિકસિતં સત્
અકોશાયમાનં પ્રફુલ્લિતં પદ્મ-કમલં તદ્વત્ ગમ્ભીરા વિકટા-વિશાલા ચ નામિ-
ર્યેષાં તે તથા, 'અસવિહગ સુજાતપીણકુચ્છી' અપવિહગ સુજાતપીનકુક્ષયઃ અપો=
મત્સ્યઃ ત્રિહગઃ પક્ષી તયોરિવ સુજાતૌ સુનિષ્પન્નો જન્મદોષરહિતૌ પીનૌ ઉપ-
ચિતૌ પુષ્પૌ કુક્ષી ઉદરોભયભાગૌ યેષાં તે તથા, 'અસોદરા' અપોદરાઃ કુશોદર

હોતી છે. મર્કટવર્ણ કે જેસી મટ મૈલી નહીં હોતી સ્નિગ્ધ-ચિકની હોતી
છે-અદેય હોતી છે-ચદિ યહ એક વાર ખી દેખ લી જાતી છે તો પુનઃ પુનઃ
દેખને કી દર્શક કી ઇચ્છા જગતી રહતી છે લાવણ્ય યુક્ત હોતી છે સુકુ-
માર હોતી છે-અતિ કોમલ હોતી છે એસા રમણીય ઇનકી રોમરાજિ હોતી છે

તથા--'ગંગાવત્ત પયાહિણાવત્તતરંગમંગુરરવિકિરણતરુણવોધિય-
અકોસાયંતપડમગંભીરવિચડણામ્બી' ઇનકી નામિ ગંગા કી પ્રદક્ષિણા-
વત્તવાલી અમિ-મૌર કે જેસી છોતી છે તથા તરજ્ઞ કે જેસી ત્રિવલી સે
વહ મુગ્ધ ટુકડે-ટુકડે રૂપ મેં હોતી છે એવં તરુણ-અભિનવ-રવિ કિરણો
સે વોધિત હુए-ચિલે કમલ કે સમાન વિશાલ હોતી છે. 'અસવિહગસુ
જાતપીણકુચ્છી' કુક્ષિ-પેટ-ઇનકી અપમહલી ઓર વિહગ પક્ષી કી કુક્ષિ

વર્ષ જેવી મલીન હોતી નથી. સ્નિગ્ધ ચીકણી હોય છે. અર્થાત્ તે એક
વાર પણ જોવામા આવેતો વારંવાર તેને જોવાની જોનારની ઇચ્છા થતી રહે
છે. સૌંદર્ય યુક્ત હોય છે. આવી રમણીય તેમની રોમરાજિ હોય છે.

તથા 'ગંગાવત્તપયાહિણાવત્તતરંગમંગુરરવિ કિરણતરુણ વોધિય અકોસાયં
તપડમગંભીરવિચડણામ્બી તેમની નામી ગંગાની દક્ષિણાવત્ વાલી અમિ-મૌરીયેઃ
જેવી હોય છે. તથા તરંગના જેવી ત્રિવલીથી તે લગત એટલે કે ખંડ ખંડના
રૂપ હોય છે. તથા તરુણ અને અભિનવ સૂર્યના કિરણોથી વોધિત થયેલ
અર્થાત્ ખીડેલા કમળના જેવી વિશાળ હોય છે. 'અસવિહગ સુજાત

વન્તે इत्यर्थः 'सुहकरणा' शुचिकरणाः-शुचीनि पवित्राणि निरूपल्लेपत्वात् करणानि इन्द्रियाणि येषां ते तथा, 'पम्ह वियडणाभा' पञ्चविकटनाभयः-पञ्च-कमलं तद्वत् तदाकारा विकटा-विशाला नाभिर्येषां ते तथा 'सण्णयपासा' सन्नतपार्श्वाः, सम्यक् क्रमेण अधोऽधः नते पार्श्वे येषां ते तथा, 'संगतपासा' संगतपार्श्वाः-सङ्गते-देहप्रमाणोचिते पार्श्वे येषां ते तथा, अतएव 'सुंदरपासा' सुन्दरपार्श्वाः 'सुजातपासा' सुजातपार्श्वाः-जन्मजातसुन्दरपार्श्वाः 'मित्तमाइय पीणरतियपासा' मित्तमात्रिकपीणरतिदपार्श्वाः, मित्ते-परिमिते मात्रिके मात्रया उपेत्ये अण्युनाधिके पीणे-उपचिते रतिदे-आनन्दप्रदे पार्श्वे येषां ते तथा, 'अकरुंडुय-कणगरुयगनिम्मल सुजाय निरुवहयदेहधारी' अकरण्डुककनकरुचक निर्मल सुजात निरुवहतदेहधारिणः, तत्र अविद्यमानं मांसलत्वेन अनुपलक्ष्यमाणं करण्डुकं पृष्ठ-

जैसी सुजात-सुन्दर और पुष्ट होती है 'जसोदरा' इनका उदर मत्स्य के उदर जैसा कृश होता है 'सुहकरणा' इनके करण अर्थात् इन्द्रियां पवित्र और निर्लिप्त होते हैं 'पम्हवियडणाभी' इनकी नाभिकमल के जैसी विशाल होती है 'सण्णयपासा' अच्छे रूप में क्रमशः इनके दोनों पार्श्वभाग नीचे २, नत-झुके हुए होते हैं। 'संगतपासा' और वे देह प्रमाण उपचित-पुष्ट-होते हैं अतएव 'सुंदरपासा' वे दोनों पार्श्वभाग इनके बड़े सुहावने लगते हैं। 'सुजातपासा' इसी कारण वे सुजात जन्म से ही सुन्दर पार्श्व वाले कहे गये हैं। 'मित्तमाइय पीणरतियपासा' और इसी कारण वे उनके दोनों पार्श्व भाग परिमित न कमती न बढ़ती किन्तु मात्रोपेत, पुष्ट एवं आनन्ददायक वर्जित किये गये हैं। 'अकरुंडुय-कणगरुयगनिम्मलसुजाय निरुवहय देहधारी' वे ऐसे देह के धारी होते

પીળકુચ્છી' કુક્ષી કહેતાં પેટના પડખાનો ભાગ તેમના ઝપ નામની માછલીના અને પક્ષીના પેટ જેવો સુખત સુંદર અને પુષ્ટ હોય છે. 'જસોદરા' તેમનું પેટ માછલીના પેટ જેવું કૃશ પાતળું હોય છે. 'સુહકરણા' તેમના કરણ અર્થાત્ ઇન્દ્રિયો અત્યંત પવિત્ર અને નિર્લિપ્ત હોય છે. 'પમ્હા વિયડણાભી' તેમની નાભી કમળના જેવી વિશાળ હોય છે. 'સણ્ણયપાસા' ક્રમશઃ તેમના બન્ને પાર્શ્વ ભાગ નીચે નીચે નમેલા હોય છે 'સંગતપાસા' અને તે દેહ પ્રમાણુ ઉપચિત નામ પુષ્ટ હોય છે 'સુંદરપાસા' તે બેઉ પાર્શ્વ ભાગ-પડખા ઘણાજ સુંદર હોય છે. 'સુજાત-પાસા' એજ કારણે તેઓ સુખત અર્થાત્ જન્મથીજ સુંદર પડખાવાલા કહેવામાં આવેલ છે મિત્તમાઈય પીળરતિયપાસા' અને એજ કારણે તેઓના બે બન્ને પાર્શ્વ-ભાગો પરિમિત હોય છે એછાવત્તાં હોતા નથી પરંતુ પ્રમાણુપેત, પુષ્ટ અને આનંદદાયક હોવાનું કહેવામાં આવેલ છે 'અકરુંડુય કણગહયગનિમ્મલ સુજાય નિરુવહય દેહધારી' તેઓ એવા શરીરને ધારણ કરવાવાળા હોય છે કે જેમના

पञ्चास्थिकं यस्य स अकरण्डकस्तम् तथा कनकं येन त्वको न विदीप्ति स निर्मलः
स्वभाविकागन्तुकपलरहितः सृजातो-गर्भजन्मदोषरहितः, निरुदितः-ज्वराद्युप-
घातरहितः, एवंविधो यो देहस्तं धारयन्तीत्येवं शीला ये तथा, तथा 'पमन्य-
वत्तीसलक्षणाधरा' द्वात्रिंशलक्षणानि प्रशस्तानि अप्रशस्तानि च भवन्ति तत्र ते
प्रशस्त द्वात्रिंशलक्षणाधराः, 'कगगमिच्छा तदुज्जल पमन्यममयद्योवचिविनिधिन-
पिहृलवत्थो' कनकशिलातल्लवदुज्ज्वला प्रशन्ता समतला उपचिता मांस विस्तीर्णा मवेतो-
विशाला पृथुला परिपुष्टा वन्तिः नाभेरधोनागो देशां ते तथा 'मिदिदल्लंक्रिय-
वच्छा' श्रीवत्साङ्कितवक्षसः, तत्र श्रीवत्सो लाङ्गनविशेषः तेनाङ्कितं वक्ष उग्रे
येषां ते तथा, 'पुरवरफलद्विद्विधं भुजा' पुनरपरिपुष्टा भुजाः, तत्र पुनरप-
रिः महानगरद्वारकपाटागला तटद्वयवर्तिता वृत्ता पुष्टी च भुजां येषां ते तथा,

है कि जिसके पृष्ठकी हड्डी नहीं दिखती है, कनक के समान जो दीप्ति वाला
होता है, निर्मल-स्वभाविक एवं आगन्तुक नल से जो रहित होता है
गर्भजन्म के दोष से रहित होना है और निरुदित होना है-ज्वरादि नल
उपघात से विहीन होना है 'पमन्यवत्तीसलक्षणाधरा' ये प्रशस्त वत्तीस
लक्षणों के धारी होते हैं। 'कगगमिच्छा तदुज्जल पमन्यममयद्योवचिवि-
निधिनपिहृलवत्थो' इनका वक्ष न्यतः कनक की शिला के तल जैसा
उज्ज्वल होना है, प्रशन्त होना है, समतल होना है, उपचिन-पुष्ट होना
है-मांसल होना है ऊपर की ओर और नीचे की ओर विस्तीर्ण होना
है तथा दक्षिण और उत्तर की ओर बड़े हुए होना है 'मिदिदल्लंक्रिय-
वच्छा पुरवर फलद्विद्विधं भुजा' उपरीपर विस्तृत भुजाएँ हल-
ह उच्छृङ्खल दीहयाह' तथा उनका बड़े वक्षःस्थल श्री वत्स के चिह्न से युक्त

‘મુયમીસર વિપુલમોગ આયાણ ફલિહ ઉચ્છૂદદીદવાહૂ’ મુજગેશ્વર વિપુલમોગા દાન પરિધોરિક્ષમ્ દીર્ઘવાહવઃ, તન્ન મુજગેશ્વર-સર્પરાજસ્તસ્ય વિપુલો યો મોગઃ શરીરમ્-તથા-આદીયત્તે-દ્વારસ્થગનાર્થં ગૃહાન્તે ઇત્યાદાનઃ સ ચાસૌ પરિધોડગ્ગલા ‘ઉચ્છૂદત્તિ’ ઉક્ષિપ્તઃ સ્વસ્થાનાદુક્ષિપ્ત ઝર્ધ્વીકૃતઃ નિષ્કાસ્ય તતો દ્વાર પૃષ્ઠભાગે દત્ત ઇત્યર્થઃ તદ્વદ્ દીર્ઘો-લમ્બાયમાનો વાહૂ યેષાં તે તથા, ‘જૂયસન્નિમ્પીણરતિ-યપીવરપડટ્ટ સંઠિયસુસિલિટ્ટ વિસિટ્ટ ઘણથિર સુવદ્ધ સુનિગૂઠ પવ્વસંધી’ યૂપસન્નિ-મરતિદપીવર પ્રકોષ્ઠસંસ્થિત સુશ્લિષ્ટવિશિષ્ટ ઘનસ્થિર સુવદ્ધ સુનિગૂઠપર્વસન્ધયઃ તન્ન યૂપ સન્નિમ્પી-યૂપઃ શ્વકાટાવયવદિશેષઃ યો વૃપમ્ સ્કન્ધોપરિસ્થાપ્યતે તત્સ-દૃશો વૃત્તત્વેન આયતત્વેન ચ તત્તુલ્યો માંસલો રતિદૌ પશ્યતાં દૃષ્ટિસુખદૌ પીવર પ્રકોષ્ઠકૌ અકુશકલાચિકૌ યેષાં તે તથા સસ્થિતાઃ-સંસ્થાનવિશેષવન્તઃ સુશ્લિષ્ટાઃ સુઘનાઃ વિશિષ્ટાઃ-પ્રધાનાઃ, ઘના નિવિડાઃ, સ્થિરાઃ-નાતિશ્લથાઃ, સુવદ્ધાઃ સ્નાયુમિઃ-સુષ્ટુ નદ્દાઃ, નિગૂઠાઃ પર્વસન્ધયઃ-અસ્થિસંધાનાનિ યેષાં તે તથા,

હોતા હૈં इनकी दोनों भुजाएँ महानगर के अर्गला के जैसी लम्बी होती हैं । इनके दोनों बाहू शेषनाग के विपुल शरीर के जैसे एवं स्वस्थान से खेंचकर द्वार पृष्ठ में दिये गये परिघ के जैसे लम्बे होते हैं । ‘जूय-सन्निमपीणरतिय पीवरपडट्ट संठिय सुसिलिट्ट विसिट्ट घणथिर सुवद्व सुनिगूठपव्वसंधी’ इनकी दोनों हाथों की कलाईयां हथेली गोल और लम्बी होने से युग बेलों के कंधे पर रखे जाने वाला जुभा के जैसी मजबूत होती है, मांसल होती है देखने वालों को आनन्द प्रद होती हैं और पतली नहीं होती हैं तथा-इनकी अस्थि संधियां संस्थान विशेष संपन्न होती हैं सुश्लिष्ट होती हैं सघन होती हैं उत्तम होती हैं पास-पास में होती हैं स्थिर होती हैं अति शिथिल नहीं होती हैं और स्नायुओं से अच्छी तरह वे जकड़ी हुई होती हैं एवं निगूठ रहती हैं । ‘रत्ततलोवइय

હોય છે. તેઓની બન્ને ભુજાઓ મહાનગરની અર્ગલાના જેવી લાંબી હોય છે. તેમના બન્ને બાહુ શેષનાગના વિશાળ શરીરના જેવા અને સ્વસ્થાનથી ખેંચીને દ્વાર પૃષ્ઠમાં લગાવવામાં આવેલ પરિધના જેવા લાખા હોય છે ‘જૂયસન્નિમ્પીણરતિયપીવર પડટ્ટ સંઠિય સુસિલિટ્ટ વિસિટ્ટ ઘણથિર સુવદ્ધ સુનિગૂઠ પવ્વસંધી’ તેમના બન્ને હાથોના કાંડાઓ ગોળ અને લાંબા હોવાથી યુગ બળદના ખાંધ પર રાખવામાં આવતા બૂંસરાના જેવા મજબૂત સોડામણા હોય છે. અને માંસલ પુષ્ટ હોય છે. જેવાવાળાને ખૂબજ આનંદ આપનાર હોય છે. અને પાતળા હોતા નથી. તથા તેના હાડકાનો સંધી ભાગ સંસ્થાન વિશેષથી સંપન્ન હોય છે. સુશ્લિષ્ટ હોય છે સઘન હોય છે. ઉત્તમ હોય છે નજીક નજીક હોય છે સ્થિર હોય છે. અત્યંત શિથિલ હોતા નથી. અને સ્નાયુઓથી સારીરીતે જકડાયેલ

‘રક્તલોવડ્યમય મંસલ પસત્થલક્ષણસુજાય અચ્છિદ્રજાલપાણી’ રક્તલોપચિત મૃદુકમાંસલ પ્રશસ્તલક્ષણ-સુજાતાચ્છિદ્ર જાલપાણયઃ, તત્ત્વરક્તલો-અરુણો અધો-ભાગે ઉપચિત્તો-ઉન્નતો ઔપચયિકો વા ક્રમેણ હીયમાનોપચયો મૃદુકો-કોમલો માંસલો-પરિપુષ્ટો પ્રશસ્તશુભચિહ્નયુક્તો લક્ષણો સુજાતો-જન્મતઃ સુવ્યવસ્થિતો અચ્છિદ્રજાલો-અન્તરાલરહિતાઙ્ગુલિ સમુદાયો પતાદશૌ પાણી દસ્તૌ યેષાં તે તથા, ‘પીવર વટ્ટિય સુજાયકોમલવરંગુલિયા’ પીવર વૃત્તસુજાતકોમલવરાઙ્ગુ-લિકાઃ, તત્ત્વ પીવરાઃ-શરીરૌચિત્યેન સ્થૂલા વૃત્તા વર્તુલાઃ સુજાતાઃ સુવ્યવસ્થિતાઃ કોમલા વરાશ્ચ પ્રશસ્તલક્ષણોપેતા અઙ્ગુલયો યેષાં તે તથા ‘આતંવતલિણ સુચિર-રુરિણિદ્ધળખલા’ આતામ્ર તલિન શુચિ રુચિર સ્નિગ્ધનલાઃ, આતામ્રાઃ-ઈષદ્રક્તાઃ તલિનાઃ-પતલાઃ શુચયઃ-પથિત્રાઃ-નિર્મલા રુચિરા મનોજ્ઞાઃ સ્નિગ્ધાઃ-ચિક્કણા

મયમંસલપસત્થ લક્ષણસુજાયઅચ્છિદ્રજાલપાણી’ इनके दोनों हाथ रक्त तल वाले होते हैं-अरुण होते हैं-उपचित होते हैं-अधोभाग पुष्ट होते हैं, वन्नत होते हैं-नीचे की ओर अधिक झुके रहते हैं। मृदुल-चिकने, मांसल-मजबूत, प्रशस्त लक्षण युक्त, सुन्दर-आकार संपन्न, और छिद्र रहित अंगुलियों वाले होते हैं। ‘पीवरवट्टिय सुजाय कोमल-वरंगुलिया’ ये अंगुलियां इनकी पीवर मजबूत होती हैं वृत्त-गोलाकार होती हैं-सुजात-सुन्दर होती हैं एवं कोमल होती हैं ‘आतंवतलिणसुचि-रुहर निद्धणखा चंदपाणि लेहा, मूरपाणि लेहा संखपाणि लेहा, चक्क-पाणि लेहा, दिसासोभस्थिषपाणि लेहा’ हाथों के अंगुलियों के नख कुछ २ लाल होते हैं, तलीन-पतले होते हैं, शुचि-पथित्र होते हैं-साफ होते हैं, रुचिर-मनोहर होते हैं, स्निग्ध-चिकने होते हैं। रुक्षता से हीन

હોય છે. અને શુભ રહે છે ‘રક્તલોવડ્ય મય મંસલપસત્થલક્ષણસુજાય અચ્છિદ્ર જાલપાણી’ તેમનાબેડ હાથો સત્તાતળીયા વાળા હોય છે. અર્થાત્ તેમની હથેલી એ લાલ હોય છે. ઉપચિત હોય છે. અર્થાત્ નીચેનો ભાગપુષ્ટ હોય છે. ઉન્નત હોય છે નીચેની તરફ ખુકેલો રહે છે મૃદુલ ચિકાથવાળા, માંસલ, મજબૂત, પ્રશસ્ત લક્ષણવાળા, સુદર આકારવાળા અને છિદ્રોવિનાની આંગળીયોવાળા હોય છે ‘પીવરવટ્ટિય સુજાય કોમલવરંગુલિયા’ તેમની આંગળીયો પીવર મજબૂત હોય છે વૃત્ત-ગોળ આકારવાળી હોય છે. સુજાત અને સુદર હોય છે. ‘આતંવતલિણ સુચિરરુરેણખલા, ચંદ્રપાણિલેહા, મૂરપાણિલેહા, સંખપાણિલેહા, ચક્કપાણિલેહા, દિસાસોઅધિષપાણિલેહા’ તેમના હાથેની આંગળીયોના નખે કંઈક કંઈક લાલ હોય છે. તલીન કહેતા પાતળા હોય છે. શુચિનામ પથિત્ર હોય છે. અર્થાત્ સાફ હોય છે. રુચિર કહેતા મનોહર હોય છે. સ્નિગ્ધ

નસ્વા યેષાં તે તથા, 'ચંદ્રપાણિલેહા' ચંદ્રપાણિરેખાઃ, ચંદ્રઃ૨ ચંદ્રાકારા પાણિ-
રેખા-હસ્તરેખા યેષાં તે તથા, 'સૂરપાણિલેહા' સૂર્યપાણિરેખાઃ, સૂર્ય ઇવ સૂર્યાકારા
પાણિરેખા યેષાં તે તથા, 'સંઘપાણિલેહા' શઙ્ખપાણિરેખાઃ, શઙ્ખ ઇવ શઙ્ખાકારા
પાણિરેખા યેષાં તે તથા, 'ચક્રપાણિલેહા' ચક્રપાણિરેખાઃ, ચક્ર ઇવ ચક્રાકારા
પાણિરેખા યેષાં તે તથા, 'દિસાસોઅત્થિય પાણિલેહા' દિક્ સૌવસ્તિક પાણિ-
રેખાઃ, દિક્ પ્રધાનઃ સ્વસ્તિકઃ દક્ષિણવર્ત્તઃ સ્વસ્તિકઃ તદાકારા પાણી રેખા
યેષાં તે તથા, 'ચંદ્રસૂરસંઘચક્રદિસા સોઅત્થિય પાણિલેહા' ચંદ્રસૂર્યશઙ્ખ ચક્ર-
દિક્સૌવસ્તિક પાણિરેખાઃ, પૂર્વોક્ત મેવ વિશેષણ પશ્ચકં પ્રશસ્તતા પ્રકર્ષ સૂચનાય
સંગ્રહ્ય કથિતમિતિ ન પૌનરુત્તયમ્ । 'અણેગવરલક્ષણુત્તમ પસત્થ સુચિરતિય
પાણિલેહા' અનેકવરલક્ષણોત્તમ પ્રશસ્ત સુચિરતિદ પાણિરેખાઃ, અનેકૈઃ વરૈઃ-
પ્રધાનૈઃ લક્ષણૈ રુત્તમાઃ પ્રશસ્તાઃ-પ્રશંસાસ્પદીભૂતાઃ શુચયઃ-પવિત્રાઃ-નિર્મલાઃ
રતિદાઃ-પ્રીત્યુત્પાદકાઃ પાણિરેખા યેષાં તે તથા, 'વરમહિસવરાહ સીહસદ્દૂલ

હોતે હૈં ! इनके हाथों में चन्द्र के आकार की रेखाएँ होती हैं, सूर्य के
आकार की रेखाएँ होती हैं शंख के आकार की, चक्र के आकार की
और श्रेष्ठ दक्षिणावर्त्त वाले स्वस्तिक के आकार की रेखाएँ होती हैं
'चंद्रसूरसंघचक्रदिसासोअत्थिय पाणिलेहा अणैगवरलक्खणुत्तमपसत्थ
सुचिरतियपाणिलेहा' इस तरह चन्द्र, सूर्य, शंख, चक्र, और श्रेष्ठ स्व-
स्तिक की रेखाएँ इनके हाथों में होती हैं तथा इनको और भी सुन्दर,
उत्तम लक्षण वाली बहुत रेखाएँ होती हैं अतएव वे प्रशस्त-प्रशंसा
के योग्य होते हैं, पवित्र होते हैं और अपने २, फल देने रूप कर्त्तव्य के
अनुसार निष्पन्न हुई रेखाओं वाले होते हैं । 'वरमहिसवराहसीह
सददूलउसभणागवर पडिपुण्णविउल उन्नयखंघा' इनके दोनों स्कंध-

ચિકણા અને રૂક્ષતા વિનાના હોય છે. તેમના હાથોમાં ચંદ્રના આકારની રેખાઓ
હોય છે. સૂર્યના આકાર જેવી રેખાઓ હોય છે. શંખના આકાર જેવી, ચક્રના
આકાર જેવી, અને ઉત્તમ દક્ષિણા વર્તવળા સ્વસ્તિકના આકાર જેવી રેખાઓ
હોય છે 'ચંદ્રસૂરસંઘ ચક્રદિસાસોઅત્થિય પાણિલેહા અણેગવરલક્ષણુત્તમપસત્થ
સુચિરતિયપાણિ લેહા' આ પ્રમાણે ચંદ્ર, સૂર્ય, શંખ, ચક્ર અને શ્રેષ્ઠ સ્વસ્તિકના
જેવી રેખાઓ તેમના હાથોમાં હોય છે. તથા અનેક બીજા પણ સુંદર સુંદર
ઉત્તમ લક્ષણો વાળી ધણીજ રેખાઓ હોય છે. તેથીજ તેઓ પ્રશસ્ત પ્રશંસા
કરવાને યોગ્ય હોય છે. પવિત્ર હોય છે. તથા પોત પોતાના ફળ આપવા રૂપ
કર્તવ્ય પ્રમાણે નીકળેલી રેખાઓ વાળા હોય છે. 'વરમહિસ વરાહસીહ સદ્દૂલ
ઉસભણાગવરપડિપુણ્ણવિઉલ ઉન્નયલંઘા' તેમના બન્ને ખંભાઓ જંગલી

ઉસમ્ભનાગવર પડિપુણવિઝલઉન્નયસ્વંધા' વરમહિષવરાહ સિંહશાર્દૂલ વૃષભ
નાગવર પરિપૂર્ણ વિપુલોન્નત સ્કન્ધાઃ, તત્ર વરમહિષઃ-પ્રધાનમહિષઃ, વરાહઃ-
વર શબ્દસ્યાપિ સમ્બન્ધાત્ વરવરાહઃ-વનશૂરરઃ, સિંહઃ-કેશરી, શાર્દૂલો વ્યાગ્રઃ,
વૃષભો વલીવર્દઃ નાગવર-પ્રધાનગજઃ एतेषामिव પરિપૂર્ણો-સ્વપ્રભાવેનાહીનો,
વિપુલો વિસ્તીર્ણો ઉન્નતો ચ સ્કન્ધો યેષાં તે તથા, 'ચતુરંગુલસુપ્પમાણ કંબુ-
વર સરિસગીવા' ચતુરંગુલ સુપ્રમાણ કમ્બુવર સદશગ્રીવાઃ, ચતુરંગુલં સ્વશરી-
રાપેક્ષયા ચતુરંગુલપરિમિતં મુ-સુષ્ટુ શોભનંપમાણં યસ્યા સા તથા કંબુવર
સદશી છત્રતયા વલિત્રયયોગેન ચ પ્રધાન શસ્ત્ર સન્નિભા ગ્રીવા યેષાં તે તથા,
'અવટ્ટિય સુવિમત્તસુ જાય ચિત્તમંસુ' અવસ્થિત સુવિમત્ત સુજાત ચિત્રશ્યથ્રવઃ,
તત્ર અવસ્થિતાનિ-અવર્ધન શીલાનિ સદાકાલં તથારૂપેણૈવાવસ્થિતાનિ સુવિમત્તાનિ
વિવિક્તાનિ સુજાતાનિ સુષ્ટુતયા સમુત્પન્નાનિ રમશ્રૂણે કૂર્ચકેશાઃ પુરુષમુખોપરિ
સમુદ્ભૂત કૈશસમૂહઃ 'દાઢી-મૂંડ' ઇતિ પ્રસિદ્ધાનિ યેષાં તે તથા 'મંસલ સંઠિય-
પસત્ય સદ્દુલ્લવિઝલ દણુયા' માંસલ સંસ્થિત પ્રશસ્ત શાર્દૂલ િપુલ હનુકા,
માંસલં પુષ્ટમ્ તથા સસ્થિતં-શુભ સંસ્થાનેન સંસ્થિતં તેન પ્રશસ્ત
કમલાકારત્વાત્ શુભલક્ષણોપેતં શાર્દૂલા-વ્યાગ્રસ્તસ્યેવ વિપુલં વિસ્તીર્ણં હનુક-

કંધે વનશૂરર-જંગલી સુશ્રર, સિંહ, શાર્દૂલ, વૃષભ એવં શ્રેષ્ઠ ગજ કે સ્ક-
ન્ધો કે જેણે અરે છુપ વિકસિત રહેતે હૈં, ઓર પરિપૂર્ણ પ્રભાવવાળે
હોતે હૈં, વિસ્તીર્ણ હોતે હૈં, ઉન્નત હોતે હૈં । 'ચતુરંગુલસુપ્પમાણકંબુવરસ-
રિસગીવા' ચતુરંગુલપરિમિત હોને સે શોભન પ્રમાણવાલી એવં વલિત્રય
સે યુક્ત હોને કે કારણ સુન્દર શંખ જૈસી इनकी ગ્રીવા હોતી હૈં । 'અવટ્ટિ-
યસુવિમત્તસુ જાય ચિત્ત મંસુ મંસલસંઠિય પસત્યસદ્દુલ વિઝલદણુયા'
इनकी दाढी अवस्थित सदा एक तमान रहने वाली सुविमक्त अलग-
अलग सुजात-सुन्दर रूप से बनी हुई विचित्र होती है और मांस से
भरा हुआ पुष्ट तथा सुन्दर संस्थान से युक्त होने से प्रशस्त और व्याग્ર

સૂપર, સિંહ, શાર્દૂલ, અને ઉત્તમ હાથીના ખલાઓના જેવા બરેલા અને નિશાલ
રહે છે. અને પરિપૂર્ણ પ્રભાવવાળા હોય છે. વિસ્તૃત હોય છે. અને ઉન્નત
હોય છે 'ચતુરંગુલસુપ્પમાણ કંબુવરસરિસગીવા' ચાર આંગળ જેટલા માપની હોવાથી
યોગ્ય પ્રમાણવાળી અને ત્રણ રખાએ વાળી હોવાથી સુદૃઢ શય જેવી તેમની
ગ્રીવા-ગળુ હોય છે, 'અવટ્ટિય સુવિમત્ત સુજાય ચિત્તમમંસુ' અવિચલિતપદ્મદુલ
વિઝલદણુયા' તેમની ઘાટિ અવસ્થિત અર્થાત્ સદા એક સરની રહેવાવાળી
સુવિમત્ત અલગ અલગ સુજાત સુદર પદાર્થી યોગ્યવનાન અને વિચિત્ર
હોય છે તથા નાતની બરેલ પુષ્ટ તથા સુંદર સંસ્થાનથી યુક્ત હોવાથી

ચિવુકમ્ અધરોષ્ઠાધો ભાગઃ ‘ડાઢી’ इति प्रसिद्धं येषां ते तथा, ‘ओय-
वियसिलप्पवालबिंबफलसन्निभाधरोष्ठाः’ ओयवियसिला प्रवालबिम्बव फल-
सन्निभाधरोष्ठाः तत्र-ओयविय’ इति देशी शब्दः परिकर्मितार्थवाचकस्तेन
ओयवियं-परिकर्मितं शिलाप्रवालं शिलारूपं प्रवालं-विद्रुमं, बिम्बफलं-स्वना-
मरुयातो रक्तवर्णफलविशेषः तयोः सन्निभः रक्ततया तत्सदृशः अधरोष्ठः
अधस्तन ओष्ठो येषां ते तथा, ‘पंडुरससि सगल विमल निम्मल संखगोखीर
फेगदगरय मुणालिया धवलदंतसेढी’ पाण्डुरशशिशकल विमलनिर्मलशङ्ख गोक्षीर
फेनदकरजोमृणालिका धवलदन्तश्रेणयः, तत्र-पाण्डुरं यत् शशिशकलम-चन्द्र
मण्डलखण्डम्-अकलङ्कश्चन्द्रभाग इत्यर्थः विमल-आगन्तुकमलरहितः मध्ये
निर्मलश्च-स्वाभाविकमलवर्जितः शङ्खो गोक्षीरं फेनश्च दकरजश्च वाताहत जलकणः,
मृणालिकाच पद्मिनी सूत्रं तद्वद धवला-स्वच्छा दन्त श्रेणिः-दन्तपंक्तिः येषां
ते तथा, ‘अखंड दंता’ अखण्डदन्ताः- अत्रुटिताः परिपूर्णाकारा दन्ता येषां ते
तथा ‘अफुडियदंता’ अस्फुटिदन्ता-अर्जरदन्ताः, ‘अविरलदंता’ अदिरलदन्ताः
निरन्तरालाः परस्परं घनीभूता दन्ता येषां ते तथा, अत्रैव ‘सुजायदंता’ सुजात

કે જૈસી વિસ્તીર્ણ હનુક-ચિવુક અધરોષ્ઠ કે નીચે કા ભાગ હોતા હૈ ।
‘ઓયવિયસિલપ્પવાલ બિંબફલસન્નિભાહરોષ્ઠા’ હનકે અધરોષ્ઠ-નીચે કે
ઓષ્ઠ ઘર્ષણ આદિ સે પરિકર્મિત કિયા હુઆ શિલા રૂપ પ્રવાલ-અસલી
સૂંગા કે સમાન એવં બિંબ ફલ કુન્દ ફલ કે સમાન લાલ વર્ણ વાલે હોતે
હૈ । ‘પંડુરસસિછગલ વિમલ નિમ્મલ સંખ ગોખીર ફેગદગરયમુણાલિયા
ધવલદંતસેઢી’ હનકી દંતશ્રેણી પાંડુર-થેન-ચન્દ્રમા કે ટુકડો જૈવી વિમલ
ઉજ્જવલ તથા નિર્મલ-સ્વચ્છ શંખ કે જૈસી ગાય કે દૂધ કે જૈસી ફેન
જૈસી પવન સે ડહે હુએ જલકણ કે જૈસી એવં કમલનાલ કે તન્તુ જૈસી-
શુભ્ર-ધવલ-હોતી હૈ । ‘અખંડદંતા, અપ્ફુડિયદંતા, અવિરલદંતા, સુજા-
તદંતા એગદંતસેઢિવ્વ અણેગદંતા, હુતવહ નિદંતધોત તત્ત તવણિજ્જરત્ત

પ્રશસ્ત અને વાઘની ડાઢી જેવો વિસ્તૃત હનુક-ચિબુક નીચેના ડોઠની
નીચેના ભાગ હોય છે. ‘ઓયવિય સિલપ્પવાલ બિંબફલસન્નિભાહરોષ્ઠા’ તેમનો
ઓષ્ઠ અધરોષ્ઠ ઘર્ષણ વિગેરેથી પરિકર્મિત કરવામાં આવેલ શિલાપ્રવાલ
અસલ મુગાના જેવો અને બિંબફલ, કુંદ ફલના જેવો લાલ રંગવાળો હોય
છે. ‘પંડુર સસિછગલ વિમલ નિમ્મલ સંખ ગોખીરફેગદગરયમુણાલિયા ધવલ
દંતસેઢી’ તેઓની દંત પંક્તિ પાંડુર ધોળી અર્થાત્ ચંદ્રમાના ટુકડા જેવી
વિમલ, ઉજ્જવલ, અને નિર્મલ અર્થાત્ સ્વચ્છ શંખના જેવી ગાયના દૂધ જેવી,
ફીણ જેવી શુભ્ર અર્થાત્ ધોળી હોય છે. ‘અખંડ દંતા, અપ્ફુડીયદંતા, અવિ-
રલદંતા, સુજાતદંતા, એગદંતસેઢિવ્વ અણેગદંતા, હુતવહ નિદંત ધોતતત્ત

દન્તાઃ જન્મદોષ રહિતદન્તાઃ 'એગદંતસેઢિવ્વ અજેગદંતા' એક દન્ત શ્રેણિરિવ
 એકા દન્તશ્રેણિરિવ અનેકાદન્તા યેષાં તે તથા, તથા પરસ્પરાનુપલક્ષ્ય-
 માણ દન્તવિભાગત્વાદ્ એકદન્ત શ્રેણિરિવ અનેકે દ્વાત્રિશદન્તા અવસ્થિતા
 યેષાં તે તથા, 'હુતવહ ણિહંતધોય તત્ત તવણિજ્જરત્તલતાલુ જીહા'
 હુતવહ નિધ્માતધોતતપ્પતપનીયરક્તલતાલુજિહ્વાઃ, હુતવહેન-વહિના નિધ્માત
 અતएव ધોતં શોધિતમલં તપ્તં સંતાપિતં યત્ તપનીયં સુવર્ણવિશેષઃ તદ્વત્ રક્તલે
 લોહિતરૂપે તાલુ જિહ્વે યેષાં તે તથા, 'ગરુલાયય ઉજ્જુતુંગનાસા' ગરુડાયત
 ઋજુતુંગ નાસાઃ, ગરુડસ્ય-પક્ષિરાજસ્યેવ આયતા દીર્ઘા ઋજ્વી સરલા તદ્વા
 ઉન્નતા નતુ પર્વતીયવત્ ચિપિટા નાસા નાસિકા યેષાં તે તથા, 'અવદાલિય
 પોંડરીયણયણા' અવદાલિતપુણ્ડરીક નયનાઃ, અવદાલિતં સૂર્યકિરણૈર્વિકાશિતં
 યત્ પુણ્ડરીકં શ્વેતકમલં તત્તુલ્યે નયને-નેત્રે યેષાં તે તથા 'કોકાસિત ધવલ પત્ત-
 લચ્છા' કોકાસિત ધવલ પત્રલાક્ષાઃ, કોકાસિત-વિકસિતશ્વેતકમલે તદ્વત્
 તલ તાલુ જીહા' યે એકોરુક દ્વીપવાસી મનુષ્ય અઘ્વણ્ડ દાંતોં વાલે હોતે
 હૈં-અર્થાત્ પરિપૂર્ણ દંતોં વાલે હોતે હૈં-इनके दांत कभी भी जर्जरित
 नहीं होते हैं दांतों की पंक्ति इनकी विरल छुटी-छुटी नहीं होती है-ये
 अविरल-परस्पर संलग्न दन्तपंक्ति वाले होते हैं । अतएव-इनके दांत
 जन्म दोष से सर्वथा विहीन रहते हैं और इनके वे अनेक दांत एक
 दन्तश्रेणि के जैसे प्रतीत होते हैं इनके पूरे बत्तीस दांत होते हैं इनका
 तालु और जीभ अग्नि में तपाकर धोए गये और पुनः तप्त किये गये
 तपनीय सुवर्ण के जैसे लालवर्ण के होते हैं 'गरुलाययउज्जुतुंगनासा'
 इनकी नासिका गरुड की नासिका के जैसी लंबी ऋजु-सिधी और तुग
 -ऊँची होती है 'अवदालिय पोंडरीयणयणा' कोकसिधधवलपत्तलच्छा,

તવણિજ્જરત્તલતાલુજીહા' આ એકેઠ્ઠ દ્વીપમાં રહેવાવાળા મનુષ્યો અખંડ
 દાંતોવાળા હોય છે. અર્થાત્ પરિપૂર્ણ દાંતો વાળા હોય છે તેઓના દાંતો
 કોઈ અવસ્થામાં જર્જરિત થતા નથી તેઓ અવિરલ કહેતાં પરસ્પર એક
 બીજાને લાગેલ એવી દાંતોની પંક્તિવાળા હોય છે તેથીજ તેમનાં દાંતો જન્મ
 દોષથી રહિત જ રહે છે. અને તેઓના તે અન્ય દાંતો એક દંતપંક્તિના
 જેવા જણાય છે તેઓને પૂરેપૂરા બત્તીસ દાંતો હોય છે. તેઓનું તાલુ અને જીભ
 અગ્નિમાં તપાવીને ધોવામાં આવેલ અને ફરીથી તપાવેલ તપનીય કહેતાં તપા
 વેલા સુવર્ણના જેવા લાલ વર્ણના હોય છે. 'ગરુલાયય ઉજ્જુતુંગનાસા' તેમનું
 નાક ગરુડના નાક જેવું લાંબુ સીધું અને ઉચું અને બરાવદાર હોય છે. 'અવદા
 લિય પોંડરીયણયણા' કોકાસિધધવલ પત્તલચ્છા આળામિયવાવરુદ્ધલ કિણ્હરુદ્ધરુદ્ધ

ધવલે પત્રલે-પદ્મયુક્તે ચ અક્ષિણી નેત્રે યેષાં તે તથા, 'આણામિયચાવરુહલ-
કિષ્કિન્દ્રભરાઈ સંઠિય સંગય આયય સુજાય તણુકસિણ નિદ્વભૂમયા' આનામિત
ચાપ રુચિર કૃષ્ણાભ્રાજિસંસ્થિત સગતાયત સુજાત તનુ કૃષ્ણસ્નિગ્ધ શ્રુવઃ, તત્ર
આનામિતમ્-ઈષદારોપિતમ્ યદ્ ધનુઃ તદ્વદ્ રુચિરે સંસ્થાન ભાવતો રમણીયે,
કૃષ્ણાભ્રાજીવ સંસ્થિતે સંગતે-યથોક્તપ્રમાણોપપન્ને આયતે દીર્ઘે સુજાતે-
સુનિષ્પન્ને તનૂ-તનુકે શ્લક્ષ્ણ પરિમિતવાતપદ્મકચાત્મકત્વાત્ કૃષ્ણે-કાલિમોપેતે
સ્નિગ્ધે શ્રુવૌ યેષાં તે તથા, 'અલ્લીગપ્પમાણ જુત્તસવણા' આલીન પ્રમાણ યુક્ત
શ્રવણા, આલીનો મસ્તકમિત્તૌ કિચ્છિલ્લાનો પ્રમાણયુક્તૌ-સ્વપ્રમાણોપેતૌ શ્રવણૌ
કર્ણૌ યેષાં તે તથા, વિશાલકર્ણા इत्यर्थः, 'સુસ્સવણા' અત एव सुश्रवणाः 'पीण-
मंसल कवोल देसभागा' पीन मंसलकपोलदेशभागाः, पीनः पुष्टौ मांसलः-

આણામિયચાવરુહલ કિષ્કિન્દ્રભરાઈયસંઠિય સંગય આયય સુજાય તણુક-
સિણ નિદ્વભૂમયા અલ્લીગપ્પમાણજુત્તસવણા' સૂર્ય કિરણોં સે વિકાશિત
શ્વેત પુણ્ડરીક કે જૈસી इनकी दोनों आंखें होनी हैं, તથા વે વિકસિત-
સ્વિલે હુપ શ્વેત કમલ કે જૈસી-કોનોં પર લાલ ધીચ મેં કાલી ઓર ધવલ
ઓર પદ્મ પુટ વાલી હોતી હૈં इनकी भौएँ ईषत्-आरोपित धनुष के
समान वक्र होती हैं, રુચિર-સંસ્થાન કી અપેક્ષા રમણીય હોતી હૈં,
કૃષ્ણ અભ્રપંક્તિ કે જૈસી કાલી હોતી હૈં अपने प्रमाण के अनुकूल सघन
હોતી હૈં, દીર્ઘ હોતી હૈં, સુનિષ્પન્ન જન્મ રહિત હોતી હૈં, પતલી હોતી
હૈં કાલી ઓર સ્નિગ્ધ હોતી હૈં । इनके कान मस्तक के भाग तक कुछ
२ लगे हुए होते हैं और अपने २ प्रमाण के अनुरूप होते हैं । अर्थात्
ये विशाल कानों वाले होते हैं । 'सुस्सवणा, पीणमंसलकवोलदेसभागा,

સંઠિય સંગયઆયય સુજાય તણુકસિણ નિદ્વભૂમયા અલ્લોણપ્પમાણ જુત્તસવણા'
સૂર્યના કિરણોથી ખીલેલા શ્વેત કમળના જેવી તેઓની બન્ને આંખો હોય
છે તથા તેઓ ખીલેલા શ્વેત કમળોના જેવી એટલે કે ખૂણા પરલાલ વચમાં
કાળી, અને ઘોળી અને પાંપણો વાળી હોય છે. તેમની બ્રમરો કંઈક ચઢાવેલા
ધનુષના જેવી વાંકી હોય છે. રુચિર એટલે કે સંસ્થાનની અપેક્ષાથી રમણીય
હોય છે. કૃષ્ણમેઘની પદ્ધિત જેવી કાળી હોય છે, પોતાના પ્રમાણને અનુકૂલ
સઘન હોય છે. દીર્ઘ લાંબી હોય છે. સુનિષ્પન્ન અર્થાત્ જન્મદોષ વિનાની
હોય છે. પાતળી હોય છે કાળી અને સ્નિગ્ધ ચિકણી હોય છે, તેમના કાનો
માથાના ભાગ સુધી કંઈક કંઈક ચોંટેલા હોય છે. અને પોત પોતાના પ્રમાણાનુ
રૂપ હોય છે અર્થાત્ તેઓ વિશાળ કાનોવાળા હોય છે, 'સુસ્સવણા, પીણ
મંસલકવોલદેસભાગા, અવિરુગયવાલચંદ્રસંઠિય પસત્થવિસ્થિળ્લ સમણિડાલા

ઉપચિત્તઃ કપોલ્લયો દેશભાગો મુલાવયવો યેષાં તે તથા, 'અચિરુગય બાલચંદસંઠિયપસત્થવિસ્થિન્નસમણિહાલા' અચિરોદ્ગતબાલચન્દ્રસંસ્થિતપ્રશસ્ત વિસ્તીર્ણસમલલાટાઃ, તત્ર અચિરોગદ્ગતો યો બાલચન્દ્રોઽષ્ટમી ચન્દ્રસ્તદ્વત્ સંસ્થિતં પ્રશસ્તં વિસ્તર્ણં સમં-સમતલં ચ લલાટં યેષાં તે તથા, અથવા 'નિવ્વણસમલદ્ધમદ્ધ ચંદદ્ધસમણિહાલા' નિર્વ્રણસમલષ્ટ મૃષ્ટચન્દ્રાર્ધપમલલાટાઃ, તત્ર-નિર્વ્રણં-વિસ્ફોટ-કાદિ ક્ષતરહિતં સમં-સમતલભૂતમ્ અતएव लष्टं-मनोज्ञं-मृष्टं-मसृणं चन्द्रार्द्ध-समम्-अष्टमीचन्द्रसदृशं ललाटं येषां ते तथा । 'उडुपतिपडिपुण्ण सोम्मवयणा' उडुपति परिपूर्ण सोमवदना, तत्र परिपूर्णः-पौर्णमासीयः उडुपतिश्चन्द्रः तद्वत् सौम्यं-शान्तं वदनं-मुखं येषां ते तथा, 'छत्तागारुत्तमंगदेशा' छत्राकारोत्तमाङ्ग-देशा, छत्राकारः-छत्रसदृशउत्तमाङ्ग रूपो देशो येषां ते तथा, 'घणणिचिय सुबद्ध लक्खणुण्णयकूडागारणिभपिंडियसिरसे' घननिचित सुबद्धलक्षणोन्नतकूटागार निमपिण्डित शीर्षाः, तत्र घनत्वेन निचितं-अतिशय निविडं सुबद्धं-सुष्ठु म्नायु-

અચિરુગયબાલચંદ સંઠિયપસત્થવિસ્થિણ સમણિહાલા ઉડુવહ્પડિપુણ્ણ સોમવયણા છત્તાગારુત્તમંગદેસા' હસી કારણ ઉન્હે સુશ્રવણ વાલા કહા ગયા હૈં ફનકી કપોલ પાલી પીન ઓર માંસલ હોતી હૈં-ફનકા નિહાલ-ખાલ પ્રદેશ-લલાટ અચિરોદ્ગત-બાલચન્દ્ર કે જૈસા હોના હૈં અર્થાત્ અચિ-રોદ્ગત અષ્ટમી કે ચન્દ્રમા કે જૈસા આકાર વાલા હોના હૈં ઇવં પ્રશસ્ત વિસ્તીર્ણં ચોડા ઓર સમતલ હોતા હૈં । ફનકા મુખ પૌર્ણમાસી કે ચન્દ્ર-મળ્ડલ જૈસાં સૌમ્ય હોતા હૈં । ફનકા ઉત્તમાઙ્ગ-મસ્તક-રૂપ પ્રદેશ ઉઘડા હુઆ છત્ર કા જૈસા આકાર હોતા હૈં વૈસે આકાર વાલા હોતા હૈં । 'ઘણણિચિય સુબદ્ધ લક્ષણુણય કૂડાગાર ણિભપિંડિય સિરસેદા-ડિમ પુપ્ફ પગાસતવણિજ્જ સરિસ નિમ્મલ સુજાયકેસંતકેસમ્ભૂમી' ફનકા મસ્તક ઘન સઘન પોલાણ વાલા નહીં હોને સે નિવિડ હોના હૈં

ઉડુવહ્ પડિપુણ્ણ સોમવય્ણા છત્તાગારુત્તમંગદેસા' એજ કારણે તેઓને સુશ્રવણ વાળા કહ્યા છે. તેઓની કપોલ પાલી પીન અને માંસલ હોય છે, તેઓને ખાલ પ્રદેશ અર્થાત્ લલાટ તરતના ઉગેલા બાલચન્દ્રના જેવો આકારવાળો હોય છે અર્થાત્ તરતના ઉગેલા અષ્ટમીના ચન્દ્રમાના આકાર જેવા હોય છે તથા પ્રશસ્ત વિસ્તૃત પહોળો અને સમતલ હોય છે. તેઓનું મુખ પુર્ણમાસી ચન્દ્રમંડલ જેવું સૌમ્ય હોય છે. તેઓનું ઉત્તમાંગ કહેતા મસ્તકને પ્રદેશ ઉઘાડવામાં આવેલ છત્રનો જેવો આકાર હોય છે, એવા આકાર વાળો હોય છે. 'ઘણણિચિય-સુબદ્ધલક્ષણુણય કૂડાગારણિભપિંડિયસિરસે દાહિમપુપ્ફ પગાસતવણિજ્જ સરિસ નિમ્મલ સુજાય કસત કેસમ્ભૂમી' તેઓનું મસ્તક ઘન સઘન પોલાણવાળું

વદ્મં લક્ષણં-શુભલક્ષણોપે ।મ્ ઉન્નતં-મધ્યમાગે ઉચ્ચમ્ કૂટાકારનિર્મ-શિખરાકાર-
સદૃશં પિણ્ડિતં-પાષાણવત્પિણ્ડીભૂતં શીર્ષં યેષાં તે તથા, 'દાહિમ પુષ્પવગાસત-
વણિજ્જ સરિસનિમ્મલસુજાયકેસંત કેસભૂમી' દાહિમ પુષ્પવગાસતવનીય સદૃશ-
નિર્મલસુજાતકેશાન્તકેશભૂમયઃ, તત્ર-દાહિમપુષ્પવગાસ-દાહિમપુષ્પવર્ણા ઈષ-
દ્રક્તા તથા તપનીયેન સુવર્ણવિશેષેણ સદૃશાઃ ઈષ-પીતત્વેન સુવર્ણવર્ણાઃ નિર્મલાઃ
-સ્વભાવિકાગન્તુકમલરહિતાઃ, સુજાતાઃ-સુસંસ્થિતાઃ કેશાન્તાઃ-કેશચરણમાગાઃ,
તથા પૂર્વોક્ત સ્વરૂપાઃ કેશભૂમિથ્ય કેશોત્પત્તિ સ્થાનભૂતા મસ્તકત્વગ્નૈયેષાં તે તથા,
'સામલિ બોંડ ઘણિચિય છોડિયમિત્તવિસયપસત્થ સુહુમલ્લલ્લક્ષણસુંગધ સુંદર
મુયમોયગમિગિનીલકજ્જલ પહટ્ટ મમરગણિદ્વ ણિકુરંવનિચિયકુંચિય ચિય પયા-
હિનાવત્તમુદ્ધસિરયા' શાલ્મલીબોંડ ઘનનિચિત્તછોટિતમૃદુ વિશદ પ્રશસ્ત સૂક્ષ્મ-
લક્ષણ સુગન્ધસુંદર મુજમોચક મૃદ્ધનીલ કજ્જલ પ્રહટ્ટ મમર ગણ સિન્ધ નિકુરમ્બ-

સ્નાયુઓં સે વહ સુષદ્ધ હોતા હૈ ઓર પ્રશસ્ત લક્ષ્ણોં સે સમન્વિત (દૃઢ)
હોતા હૈ તથા જેસા કૂટ-શિખર કા આકાર હોતા હૈ વૈસા આકાર ચાલા
હોતા હૈ ઓર પાષાણ કી જેસી પિણ્ડી હોતી હૈ એસી પિણ્ડી કે સમાન
વહ મજબૂત ઓર ગોલ હોતો હૈ इनके मस्तक के केशों का अग्रभाग,
तथा मस्तकके ऊपर की चमड़ी कि जिसमें केश उत्पन्न होते हैं दाहिम
पुष्प के प्रकाश-वर्ण जैसे कुछ लालिमा वाला होता है एवं तपनीय सुवर्ण
के जैसा कुछ पीत वर्ण वाला और आगन्तुक मलरहित होने से निर्मल
होता है 'सामलिबोँडघणनिचिय छोडिय मिउविसय पसत्थ सुहुम
लल्लक्षण सुगंध सुंदर मुयमोयग मिगिनीलकज्जलपहट्टममरगणनिद्व
णिकुरंवनिचिय कुंचियचियपयाहिणा वत्त मुद्धसिरया' इनके मस्तक

ન હોવાથી નિખિડ ગાઠ હોય છે. તે સ્નાયુઓથી સુમદ્ધ હોય છે. અને ઉત્તમ
એવા લક્ષણોથી સમન્વિત (દૃઢ) હોય છે. તથા જે પ્રમાણે (કૂટ) શિખરનો
આકાર હોય છે. એવા આકારવાળું હોય છે. તથા પાષાણ અર્થાત્ પથ્થરની
પિંડી જેવી હોય છે. એવી પિંડીની માફક મજબૂત અને ગોળ
હોય છે. તેમના મસ્તકના કેશોનો અગ્રભાગ તથા માથાના ઉપરની
ચામડી કે જેમાં વાળ ઉગે છે, તે દાહમના પુષ્પના પ્રકાશ વર્ણ જેવા કંઈક
લાલિમા વાળી હોય છે. તેમજ સોનાના વર્ણ જેવા કંઈક પીળાશ યુક્ત તેમના
વાળો હોય છે. તથા આગન્તુક મલથી રહિત હોવાથી તે નિર્મલ હોય છે.
'સામલિ બોંડ ઘણિચિય છોડિયમિત્તવિસયપસત્થ સુહુમ લલ્લક્ષણ સુગન્ધસુંદરમુ-
યમોયગમિગિનીલકજ્જલપહટ્ટ મમરગણિદ્વ ણિકુરંવ નિચિય કુંચિય ચિયપયા-
હિનાવદ્ધમુદ્ધસિરયા' તેઓના મસ્તક ઉપર જે વાળો હોય છે, તે ઉખેડવા છતાં

નિચિત કુચ્ચિત ચિત પ્રદક્ષિણાવર્તમૂર્દશિરોજાઃ, તત્ર-છોટિતાઃ વિચ્છિન્નીકૃતા
અપિ મૂર્દજાઃ શાલ્મલ્યાઃ-વૃક્ષવિશેષસ્ય યદ્ વોષ્ઠં ફલં તદ્દદ્ ઘનનિચિતા સ્વ-
ભાવત ઇવાતિશયેન નિવિડા અવતિષ્ઠન્તે તથા મૃદુઃ કોમલાઃ વિશદા નિર્મલાઃ
પ્રશસ્તાઃ-પ્રશંસાસ્પદીભૂતાઃ, સૂક્ષ્માઃ-શ્લક્ષ્ણાઃ લક્ષણવન્તઃ સુગન્ધાઃ-પરમગન્ધો-
પેતાઃ અત એવ સુન્દરાઃ તથા-ભુજમોચકઃ કૃષ્ણવર્ણરત્નવિશેષઃ, મૃજ્જો-ભ્રમરઃ,
નીલો-નીલમણિઃ-મરકતમણિઃ, કજ્જલમ્-પ્રસિદ્ધં પ્રહૃષ્ટઃ પ્રમુદિતો ભ્રમરગણઃ
તરુણાવસ્થાયાં ભ્રમરોડીવકૃષ્ણો અવતપતઃ પ્રહૃષ્ટવિશેષણગ્રહણમ્ । ત ઇવ સ્નિ-
ગ્ધા નિકુરમ્મભૂતાઃ સન્તઃ નિચિતાઃ નતુ વિક્રીર્ણાઃ સન્તઃ કુચ્ચિતાઃ ઈષત્ કુટિલાઃ
કુદ્મલીભૂતાઃ પ્રદક્ષિણાવર્તાશ્ચ મૂર્દનિ-મસ્તકે શિરોજાઃ કૈશા યેષાં તે તથા,
'લક્ષણવંજનગુણોવવેયા' લક્ષણવ્યજ્જનગુણોપપેતાઃ, લક્ષણાનિ-સ્વસ્તિકાદીનિ,
વ્યજ્જનાનિ-મણીતિલકાદીનિ ગુણાઃ-ક્ષાન્ત્યાદય ઇમિરુપપેતાઃ યુક્તાઃ-ગામ્ભી-

ऊपर जो केश-घाल-होते हैं वे छोटित-खुले-खुले किये जाने पर भी
स्वभाव से ही शाल्मली वृक्ष विशेष के फल जैसे घने होते हैं, निचित
-अत्यन्त निविड होते हैं मृदु-नरम-होते हैं विशद निर्मल-होते हैं,
प्रशस्त-प्रशंसास्पद होते हैं सूक्ष्म होते हैं-बड़े २ नहीं होते हैं लक्षण
वाले होते हैं, सुगन्ध से युक्त रहते हैं, सुन्दर होते हैं तथा भुजमोचक
नामक रत्न विशेष के समान, नीलमणि-मरकत मणि के समान
कज्जल के समान, हर्षित हुए भ्रमर के समान अत्यन्त काले और
स्निग्ध होते हैं ये निचित होते हैं अर्थात् इधर उधर बिखरे हुए नहीं
होते हैं घुघराले होते हैं और प्रदक्षिण आवर्त्त वाले-दाहनी तरफ झुके
हुए होते हैं । 'लक्षणावञ्जनगुणोववेया' ये एकोरुक द्वीप निवासी
मनुष्य स्वस्तिद्य आदि लक्षणों से, मश तिलक आदि व्यञ्जनों से और

પણ સ્વભાવથીજ શાલ્મલી વૃક્ષવિશેષના ફુલના જેવા ગાઢ હોય છે. નિચિત
અત્યંત લાગેલા હોય છે. મૃદુ નરમ હોય છે. વિશદ નિર્મલ હોય છે. પ્રશસ્ત
પ્રશંસા કરવા યોગ્ય હોય છે સૂક્ષ્મ હોય છે મોટા મોટા હોતા નથી. પ્રશસ્ત
લક્ષણવાળા હોય છે. સુગંધ યુક્ત હોય છે. સુંદર હોય છે. તથા ભુજમોચક
નામના રત્નવિશેષ પ્રમાણે, નીલમણિ મરકતમણિ સમાન, કજ્જલ સમાન,
હર્ષિત થયેલ ભમરાની જેમ, અત્યંતકાળા અને સ્નિગ્ધ સુવાળા હોય છે તેઓ
નિચિત હોય છે. અર્થાત્ આમતેમ વિખરાયેલા હોતા નથી. ઘુઘરાળા હોય
છે. અને દક્ષિણ વમણવાળા અર્થાત્ જમણીબાજુ ઝુકેલા હોય છે. 'લક્ષણ-
વંજનગુણોવવેયા' આ એકોરુક દ્વીપમાં રહેવાવાળા મનુષ્યો સ્વસ્તિક વિગેરે
લક્ષણોથી મણીતિલક વિગેરે વ્યંજનોથી અને ક્ષાન્તિ વિગેરે સદ્ગુણોથી યુક્ત

યોદિ ગુગોપપેતા इत्यर्थः, 'सुजायसुविभक्तसुरुवगा' सुजात सुविभक्त सुरुपकाः, सुजातं-सुनिष्पन्नं जन्मदोषरहितत्वात्, सुविभक्तम्-अङ्गप्रत्यङ्गोपाङ्गानां यथा स्थान स्थितत्वात् सुरुपं समुदायगतं येषां ते तथा । 'पासाईया' प्रसादिकाः 'दरिसणिज्जा' दर्शनीयाः, 'अभिरुवा' अभिरूपाः, 'पडिरुवा' प्रतिरूपा इति ।

'ते णं मणुया हंसस्सरा' ते-एकोरुक्द्वીपकाः खलु मनुजाः हंसस्वराः, हंसस्य पञ्चविशेषस्य स्वरवत् मधुरः स्वरः-शब्दो येषां ते हंसस्वराः, 'कौच-स्सरा' क्रौञ्चस्वराः-क्रौञ्चाभिधपक्षिशब्द सदृशशब्दवन्तः अनायास विनिर्गतस्यापि स्वरस्य दीर्घदेशव्यापित्वात् 'नंदिघोसा' नन्दिघोषाः-नन्दिर्नामद्वादशविधवाद्य-विशेषसंमिश्रितस्वर सदृशस्वरयुक्तो वाद्यविशेषः, तद्वत् घोषो ध्वनिर्येषां ते नन्दि-घोषाः, 'सीहस्सरा' सिंहस्वराः 'सीहघोसा' सिंहघोषाः 'मंजुस्सरा मंजुघोसा'

ક્ષાન્તિ આદિ સદ્ગુણો સે યુક્ત હોતે હૈ । 'સુજાય સુવિભક્ત સુરુવગા પાસાઈયા દરિસણિજ્જા અભિરુવા પડિરુવા' ઉનકા રૂપ વડા હી અચ્છા સ્વરૂપ ચાલા હોતા હૈ ક્યોંકિં ઉસકે પ્રત્યેક અવયવ જન્મ જાત અપનેર, પૂર્ણ પ્રમાણ સે યુક્ત હોતે હૈં યે પ્રાસાદિક હોતે હૈં દર્શનીય હોતે હૈં અભિ-રૂપ હોતે હૈં ઓર પ્રતિરૂપ હોતે હૈં 'તેણં મણુયા હંસસ્સરા, કૌચસ્સરા, નંદિઘોસા, સીહસ્સરા, સીહ ઘોસા, મંજુસ્સરા, મંજુઘોસા, સુસ્સરા, સુસ્સરણિઘોસા છાયા ઉજ્જોતિયંગમંગા' યે મનુષ્ય હંસ કે સ્વર જૈસે સ્વર વાલે હોતે હૈં ક્રૌંચ પક્ષી કે સ્વર જૈસે અનાયાસ નિકલને પર મી દીર્ઘ દેશ વ્યાપી સ્વર વાલે હોતે હૈં નંદિકે ઘોષ-ગર્જના વાલે હોતે હૈં અર્થાત્ યહ નન્દિ-બારહ પ્રકાર કે વાદ્ય વિશેષોં કા જૈસા સંમિશ્રિત સ્વર હોતા હૈં ઉસ પ્રકાર કે વાદ્ય વિશેષ કાનામ નન્દિ હૈં ઉસકે જૈસી ધ્વનિ વાલે સિંહ કે સ્વર જૈસે ગંભીર સ્વર વાલે હોતે હૈં સિંહ કે જૈસે ઘોષ-

હોય છે. 'સુજાયસુવિભક્તસુરુવગા, પાસાઈયા દરિસણિજ્જા અભિરુવા પડિરુવા' તેઓનું રૂપ ધણુંજ સુંદર સ્વરૂપવાળું હોય છે. કેમકે તેમના દરેક અવયવો જન્મથીજ પોત પોતાના પૂર્ણ પ્રમાણથી યુક્ત હોય છે. તે બધા પ્રાસાદીય હોય છે. દર્શનીય હોય છે. અભિરૂપ હોય છે અને પ્રતિરૂપ હોય છે. 'તેણં મણુયા હંસસ્સરા, કૌચસરા નંદિઘોસા, સીહસ્સરા, સીહઘોસા મંજુસ્સરા, મંજુઘોસા, સુસ્સરા, સુસ્સરણિઘોસા, છાયા ઉજ્જોતિયંગમંગા' આ મનુષ્યો હંસના સ્વર જેવા સ્વર વાળા હોય છે. ક્રૌંચપક્ષિના સ્વરની જેમ અનાયાસ નીકળવા છતાં પણ દીર્ઘ દેશવ્યાપી સ્વરવાળા હોય છે. નંદિના ઘોષ જેવા ઘોષ ગર્જનાવાળા હોય છે. અર્થાત્ તે નંદિ કહેતાં બાર પ્રકારના વાદ્યવિશેષનું નામ નંદિ છે તેના જેવા ધ્વનિવાળાં, સિંહના સ્વર જેવા ગંભીર સ્વર વાળા હોય છે. સિંહના જેવા

મજ્જુઘોષ:-પ્રિયધ્વનિમન્તઃ 'સુસ્સરા સુસ્સરણિઘોસા' સુશ્વરા:-સુસ્વરવન્તઃ સુસ્વર નિર્ઘોષાઃ 'હ્રાયા ઉજ્જોત્તિયંગમંગા' હ્રાયોદ્ઘોત્તિતાઙ્ગપ્રત્યજ્ઞા-હ્રાયાયા શરીર-પ્રમયા ઉદ્ઘોત્તિતાનિ અઙ્ગપ્રત્યજ્ઞાનિ યેષાં તે તથા 'વજ્જરિસમ્ભનારાયસંઘયણા' વજ્રઋષમ્ભનારાચસંહનિનઃ, 'સમચતુરસસંઠાણસંઠિયા' સમચતુરસસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ 'સિણિદ્ધહ્ણવી' સ્નિગ્ધહ્ણવયઃ-સ્નિગ્ધકાન્તયઃ-સ્નિગ્ધા હ્રદાચવર્ણા સુકુમારા ચ હ્રિઃ ત્વક્ યેષાં તે તથા, 'નિરાયંક ઉત્તમ પસત્થ અસેસનિરુવમતળૂ' ઉત્તમ પ્રશસ્તાતિશેષનિરુપમતનવઃ નિરાતઙ્કા રોગરહિત અતેવ ઉત્તમા ઉત્તમલક્ષણોપેતા પ્રશસ્તા પ્રશસ્ત ગુણયુક્તા ચ તથા અતિશેષા-કર્મભૂમિજમનુષ્યાપેક્ષયાઽતિશયવતી અતેવ નિરુપમા ઉપમારહિતા તનુઃ શરીરં યેષાં તે તથા । 'જલ્લમલ્લકલંકસેય-રયદોસવજ્જિયસરીરા' જલ્લમલ્લકલઙ્કસ્વેદ રજોદોષવર્જિતશરીરાઃ-જલ્લં-શરીર-મલ્લમ્ મલ્લમ્-આગન્તુકમલ્લમ્, કલઙ્કઃ-અનિષ્ટ સૂચકઃ શરીરજાતશ્વિહવિશેષઃ,

ધ્વનિ વાલે હોતે હૈં તથા ફનકા સ્વર મંજુ-બડા મીઠા-સુનને મેં ઓન-ન્દોત્પાદક-હોતા હૈ ઘોષ ખી ફનકા ઇસા હોતા હૈ અત એવ યે સુસ્વર વાલે કહે ગયે હૈં, ઓર સુસ્વર સે યુક્ત ઘોષ વાલે કહે ગયે હૈં, 'હ્રાયા ઉજ્જોત્તિયંગમંગા' ફનકા પ્રત્યેક અંગ-અંગ કાન્તિ સે ચમકતા રહતા 'વજ્જરિસમ્ભનારાય સંઘયણા' યે વજ્રઋષમ્ભનારાચ સંહનન વાલે હોતે હૈં । 'સમચતુરસસંઠાણસંઠિયા' ફનકા સમચતુરસ સંસ્થાન હોતા હૈ 'સિણિદ્ધહ્ણવી' ફનકી કાન્તિ સ્નિગ્ધ હોતી હૈ 'નિરાયંકા' યે આતંક-વ્યાધિ રહિત હોતે હૈં 'ઉત્તમપસત્થઅસેસ નિરુવમતળૂ' ફનકે શરીર ઉત્તમ, પ્રશસ્ત, અતિશય શાલી ઓર નિરુપમ હોતે હૈં । 'જલ્લ-મલ્લકલંક સેયરય દોસ વજ્જિય સરીરા' ફનકે યે શરીર જલ્લ-શરીર સે ઉત્પન્ન મલ સામાન્ય-મૈલ આદિ દોષ સે રહિત હોતે હૈં । કલઙ્ક

ઘોષ-ધ્વનિવાળા હ્રાયા છે તથા તેનાર વર મંજુલ મીઠો એટલે સાંભળવામાં આનંદ જનક હ્રાયા છે તેનો ઘોષ પણ આનંદ જનક હ્રાયા છે તેથીજ એ સારા સ્વરથી યુક્ત ઘોષવાળા કહેલ છે. 'હ્રાયાઉજ્જોત્તિયંગમંગા' તેમનું પ્રત્યેક અંગ કાંતિથી ચમકતું રહે છે 'વજ્જરિસમ્ભ નારાય સંઘયણા' તે વજ્ર ઋષભ નારાય સંહનન વાળા હ્રાયા છે. 'સમચતુરસ સંઠાણસંઠિયા' તેઓનું સંસ્થાન સમચતુરસ ચતુષ્કોણ હ્રાયા છે. 'સિણિદ્ધહ્ણવી' તેમની કંતિ સ્નિગ્ધ હ્રાયા છે. 'નિરાયંકા'-તે આતંક-વ્યાધિ રહિત હ્રાયા છે 'ઉત્તમ પસત્થ અસેસ નિરુ-વમતળૂ' તેઓના શરીર ઉત્તમ, પ્રશસ્ત, અતિશય શાળી, અને નિરૂપમ હ્રાયા છે. 'જલ્લમલ્લકલંકસેયરય દોસ વજ્જિયસરીરા' તેઓ ના શરીર જલ્લ શરીરથી ઉત્પન્ન થયેલમળ, મલ સામાન્યમેલ વિગેરે દોષથી રહિત હ્રાયા છે. કલંક અનિષ્ટ સૂચક ચિહ્ન, પરસેગ અને ધૂળ હ્રાયા વિગેરેથી રહિત

સ્વેદઃ 'પસીના' इति प्रसिद्धः, रजः-उड्डीयसंलग्नो रजः कणः, इत्यादि दोष-
वर्जितं शरीरं येषां ते तथा, 'निरुवलेवा' निरुपलेपाः-मलमूत्रादिलेपरहिताः
'अणुलोमवाउवेगा' अनुलोमवायुवेगाः अनुलोमः-अनुकूलः वायुवेगः-शरीरान्त-
र्वर्त्तिवायुसंचारो येषां ते तथा वायुगुल्मरहितोदरमध्यप्रदेशा इत्यर्थः, उदरमध्य-
प्रदेशगतवायुगुल्मवताअनुकूलवायुवेगस्यासंभवात् । 'कंकग्गहणी' कङ्कग्रहणया,
कङ्कस्य तन्नामख्यातपक्षिविशेषस्य ग्रहणिः गुदाशयो येषां ते तथा नीरोगवर्चस्क-
तया निर्लेप गुदाशया इत्यर्थः, 'कवोयपरिणामा' कपोतपरिणामाः, कपोतस्यैव
परिणाम आहारपाको येषां ते तथा, कपोतस्य जठराग्निः पाषाणकणानपि जरय-
तीति प्रसिद्धिः तद्वत्तेषामाहारपाको भवति न जातु चित्तेषामनर्गलाहारग्रहणेऽपि
अजीर्णदोषाः संभवन्तीत्यत उक्तं कपोतपरिणामा इति । 'सउणिव्वपोसपिट्ठं
तरोरुररिण्या' शकुनेरिव पोसपृष्ठान्तरोपरिणताः, अत्र निष्ठान्तस्य परनिपातः,

अनिष्ट सूचक चिह्न पસીને ઔર घूलि से विहीन होते हैं । 'निरुवलेवा
अणुलोम वाउवेगा कंक ग्गहणी कवोयपरिणामा' किसी भी प्रकार का
उपलेप इनके शरीर पर नहीं होता है 'अणुलोमवाउवेगा' वातलम-वात
गोला से रहित उदर भाग वाले होने से अनुकूल वायु वेग वाले होते
हैं क्योंकि उदर स्थित वात गोले वाले का वायु वेग अनुकूल नहीं हो
सकता है 'कंकग्गहणी' जैसे कंक नाम के पक्षी का गुदा भाग निर्लेप-
होता है उसी प्रकार इनका गुदा भाग नीरोग मल वाले होने से निर्लेप
गुदाशयवाले होते हैं । 'कवोयपरिणामा' जिस प्रकार कबूतर की
जठराग्नि कंकर को भी पचा सकती है इसी प्रकार की इनकी जठराग्नि
होने से ये कपोत परिणाम वाले कहे जाते हैं । अर्थात् ये कपोत के
जैसी पाचन क्रिया वाले होते हैं । 'सउणिव्व पोस पिट्ठंतरोरुरपरिण्या'

છે. 'નિરુવલેવા અણુલોમવાઉવેગા, કંકગ્ગહણી કવોયપરિણામા' કોઈ પણ પ્રકારનો
ઉપલેપ હોતો નથી. 'અણુલોમવાઉ વેગા' વાતલમ-વાયુના ગોળાથી રહિત ઉદર
ભાગ વાળા હોવાથી અનુકૂળ વાયુ વેગવાળા હોય છે. કેમકે પેટમાં રહેલ
વાયુના ગોળાવાળાનો વાયુવેગ અનુકૂળ હોતો નથી. 'કંકગ્ગહણી' જેમ કંક
નામના પક્ષિનો ગુદાનો ભાગ નિર્લેપ મલરહિત હોય છે. એજ પ્રમાણે તેમનો
ગુદાનો ભાગ મલ વગરનો હોવાથી નિર્લેપ ગુદાશયવાળા હોય છે. 'કવોય
પરિણામા' જેમ કબૂતરની જઠરાગ્નિ કાંકરાને પણ પચાવી શકે છે. એજ પ્રમાણે
એમની જઠરાગ્નિ હોવાથી કપોત પરિણામવાળા કહેવાય છે. અર્થાત્ તેઓ
કબૂતરના જેવી પાચન ક્રિયાવાળા હોય છે. 'સઝણિવ્વ પોસપિટ્ઠંતરોરુપરિણયા'

તેન શ્વકુનેરિવ પરિણતપોસપૃષ્ઠાન્તરોરવઃ-શ્વકુનેઃ પક્ષિણ इव परिणतः पुरीषोत्सर्गे
 નિર્લેપતયા સુપરિણામં માસઃ પોસઃ-અપાતદેશઃ, પૃષ્ઠં પૃષ્ઠભાગઃ અન્તરં-પૃષ્ઠોદર
 યોરન્તરાલભાગઃ કુશ્ચ યેષાં તે-તથા । ‘વિગ્ગહિય ઉન્નયકુચ્છી’ વિગૃહીતોન્નય-
 કુશ્ચયઃ-વિગૃહીતા મુષ્ટિપ્રાપ્ત્યા ઉન્નયત્તા ચ કુશ્ચિરુદરભાગો યેષાં તે તથા, ‘પદમુપ્પલ-
 સરિસગંધણિસ્સાસસુરભિવદના’ પદ્મોત્પલસદૃશ ગન્ધ નિ શ્ચ સસુરભિવદનાઃ તન્ન-
 પદ્મ-કમલમ્ ઉત્પલં નીલકમલમ્ અથવા પદ્મં પદ્મકાભિધાનં ગન્ધદ્રવ્યમ્ ઉત્પલમ્-
 ઉત્પલકુલં ગન્ધદ્રવ્યવિશેષ એવ તયોર્ગન્ધેન-સૌરભ્યેણ સદૃશઃ સમો યો નિઃશ્વાસઃ
 ગ્રાણવાયુઃ તેન સુરમિ-સુગન્ધયુક્તં વદનં મુખં યેષાં તે તથા । ‘અદૃધણુસયં ઉસિયા’
 અદૃધનુશતમુચ્છિતાઃ-અદૃધનુશતોચ્છાયાવન્તઃ । ‘તેસિં મણુયાણં’ તેષામેકોરુકાણાં
 खलु मनुजानाम् ‘चउसट्ठिपिट्ठि करंडगा पन्नत्ता समणाउसो !’ चतुः षष्टिः-चतुः
 ષષ્ટિસંખ્યા પરિમિતા પૃષ્ઠ કરણ્ડકાઃ મજ્જાપ્તાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણ ! હે આયુષ્મન્ !
 ‘તે ણં મણુયા પગઈ મદ્દગા પગઈવિણીયગા’ તે खलु मनुजाः प्रकृति भद्रका-
 પ્રકૃત્યા-સ્વભાવેનૈવમદ્રાઃ સરલાઃ પ્રકૃતિ વિનીતકાઃ, પ્રકૃત્યૈવ વિનયાન્વિતાઃ

इनका अपान देश-गुदाभागपुरी षोत्सर्ग के लेप रहित होता है तथा
 पृष्ठ भाग तथा उदर और पृष्ठ का बीच का भाग तथा ऊरु जाँघें ये सब
 सुन्दर परिणत सुन्दर संस्थान वाले होते हैं । ‘विगगहिय उन्नय कुच्छी’
 उनका पेट का भाग इतना कृश-पतला होता हैं कि वह मुट्ठी में आस-
 कता है । इनका निःश्वास सामान्य कमल नील कमल तथा गन्ध द्रव्य
 के समान सुगन्धित होने से इनका मुख सुगन्ध वाला होता है । ‘अदृ-
 धणुसयं उसिया’ आठसौ (८००) धनुष के ऊंचे होते हैं ‘तेसिं मणु-
 याणं चउसट्ठिपिट्ठिकरंडगा०’ हे श्रमण आयुष्मन् ! उन मनुष्यों की पृष्ठ
 करंडक अर्थात् पसलियां की हड्डियां चौसठ (६४) होती हैं. ‘तेणं
 मणुया पगतिभद्दगा, पगति विणीतगा, पगति उवसंता पगतिपणु

તેઓનો અપાન દેશ અર્થાત્ ગુદા ભાગ પુરિષોત્સર્ગના લેપ વિનાનો હોય છે.
 તથા પૃષ્ઠભાગ તથા ઉદર અને પૃષ્ઠની વચ્ચેનો ભાગ તથા જાંઘ આ બધા
 સુંદર, પરિણત, અને સુંદર સંસ્થાન વાળા હોય છે ‘વિગ્ગહિય ઉન્નયકુચ્છી’
 તેમના પેટનો ભાગ એટલો પાતળો હોય છે કે તે મૂઠીમાં આવી જાય છે.
 તેઓનો નિઃશ્વાસ સામાન્ય કમલ, નીલકમલ, તથા ગન્ધ દ્રવ્યની સમાન
 સુગન્ધિત હોવાથી તેઓનું મુખ સુરભિગંધવળું હોય છે ‘અદૃધણુસયં
 ઉસિયા’ ૮૦૦ આઠસો ધનુષ જેટલા ઉંચા હોય છે. ‘તેસિં મણુયાણં’ ચત્સ
 દ્વિપિટ્ઠિકરંડગા’ હે શ્રમણ આયુષ્યમન્ તે મનુષ્યોની પાંચળીયોના હાઠના
 (૬૪) ચોસઠ હોય છે. ‘તે ણં મણુયા પગતિમદ્દગા, પગતિ વિણીતગા, પગતિ

‘પગઈ ઉવસંતા’ પ્રકૃત્યુદ્યાન્તાઃ-સ્વભાવત એવ શાન્તાઃ ‘પગઈ પયણુકોહમાણમા-
યાલોભા’ પ્રકૃત્યૈવ પ્રવલુકોધમાનમાયાલોભાઃ-સ્વભાવત એવ અતિમન્દીભૂતકષાય
ચતુષ્ટયવન્ત્વેત્યર્થઃ, ‘મિડમદ્વસંપન્નાઃ’ મૃદુમાર્દવસંપન્નાઃ, મૃદુ-મનોજ્ઞ પરિણામ
સુવાઙ્મં યન્માર્દવં તેન સપન્નાઃ ‘અલ્લીણા’ આલીનાઃ-આ-સમન્તાત્ સર્વાસુ
ક્રિયસુ લીના ગુપ્તાઃ નોરણ ચેષ્ટાકારિણિતિ ભાવઃ । ‘મદ્દગા’ મદ્રકાઃ-સકલ-
તત્ક્ષેત્ર કલ્યાણમાગિનઃ, ‘વિણીયા’ વિનીતાઃ-વૃદ્ધપુરુષવિનયકરણશીલાઃ,
‘અપ્પેચ્છા’ અલ્પેચ્છાઃ અલ્પશબ્દોડના માવવાચકઃ તેન અલ્પેચ્છાતિતિ ઇચ્છા-
વર્જિતાઃ મણિકનકાદિ પ્રતિવન્ધરહિતાઃ, અત એવ ‘અસંનિહિસંચયા’ અસંનિધિ-
સંચયાઃ, ન વિદ્યતે સન્નિધિરૂપઃ સંચયઃ કસ્યાપિ વસ્તુ જાતસ્ય સંગ્રહો યેષાં તે
તથા । અત એવ ‘અચંડા’ અવળાઃ અક્રૂરા ઇત્યર્થઃ ‘વિહિમંતરપરિવસના’ વિહિ-
માન્તર પરિવસનાઃ વિહિમાન્તરેષુ પ્રસાદાચાકૃતિષુ શાખાન્તરેષુ પરિવસનમ્
આકારમાવાસો યેષાં તે તથા, ‘જહિચ્છિય કામકામિણો ય’ યથેત્સિત કામ-
કામિનઃ-યથેત્સિતાન્ મનોવાંછિતાન્ કામાન્ શબ્દાદીન્ કામયન્તે ઇત્યેવંશીલાઃ
‘તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો !’ પૂર્વોક્તલક્ષણયુક્તા સ્તે ઇકોરુક વાસ્તવ્યા

કોહ માણમાયાલોભા, મિડમદ્વસંપન્ના, અલ્લીણા મદ્દગા, વિણીતા,
અપ્પેચ્છા,’ એ મનુષ્ય સ્વભાવતઃ મદ્ર પરિણામી હોતે હૈં સ્વભાવતઃ હી
વિનયશીલ હોતે હૈં, સ્વભાવ સે હી શાન્ત હોતે હૈં, સ્વભાવ સે હી એ
અલ્પ કષાય વાલે અલ્પ ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ-વાલે હોતે હૈં
સ્વભાવ સે હી એ મૃદુ-માર્દવ સમ્પન્ન હોતે હૈં. સ્વભાવ સે હી એ વિનય
આદિ સદ્ગુણો વાલે હોતે હૈં હસ પ્રકાર સ્વભાવતઃ મદ્રક ઓર વિનીત
ભાવ સે યુક્ત હુણ એ અલ્પ ઇચ્છા વાલે હોતે હૈં ‘અસંનિહિ સંચયા’
હસી કારણ એ કોઈ વસ્તુ કા સંચય સંગ્રહ કરને વાલે નહીં હોતે હૈં
ઓર ‘અચંડા’ એ ક્રૂર પરિણામો વાલે નહીં હોતે હૈં । ‘વિહિમંતર પરિવ
સના’ વૃક્ષોં કી શાખાઓં કે મધ્ય મેં રહતે હૈં ‘જહિચ્છિય કામગા

ઉવસંતા, પગતિ પયણુ કોહમાણ માયા લોભા, મિડમદ્વસંપન્ના, અલ્લીણા મદ્દગા,
વિણીતા, અપ્પેચ્છા’ એ મનુષ્યો સ્વભાવથી ભદ્ર પરિણામવાળા હોય છે. સ્વભાવ
થી જ વિનયશીલ હોય છે સ્વભાવથીજ અલ્પ કષાયવાળા, અલ્પ ક્રોધ, માન,
માયા, અને લોભ વાળા હોય છે. તેઓ સ્વભાવથીજ મૃદુ માર્દવ સંપન્ન
હોય છે. એજ પ્રમાણે સ્વભાવથી ભદ્રક અને વિનીત ભાવથી યુક્ત થયેલા
તેઓ અલ્પ ઇચ્છાવાળા હોય છે. ‘અસંનિ હિ સંચિયા’ એજ કારણે કે ઇ
વસ્તુને સંગ્રહ કરવાવાળા નથી અને ‘અચંડા’ તેઓ ક્રૂર પરિણામવાળા હોતા
નથી. ‘વિહિમંતર પરિવસના’ વૃક્ષોની શાખાઓની મધ્યમાં રહે છે ‘જહિચ્છિય
કામગામિણો ય તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો’ તથા એ મનુષ્યો પોતાની

મનુજગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! તેસિ જં મંતે ! મણુયાણં' તેપામેકોરુક્ષાનાં સ્વલ્લ મદન્ત ! મનુજાનામ્ 'કેવલકાલસ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ' કિયતિ કાલે અત્ર સમ્મયથે પઠી તેન કિયતિ કાલે ગતે સતિ પુનરાહારાર્થઃ- આહારપયોજનં સમુત્પદ્યતે, એકદા ભોજનોનન્તરં પુનઃ કિયતા કાલેન આહાર વિષ યિણી ઇચ્છા સમુત્પદ્યતે ઇતિ પ્રશ્નઃ, શ્રીભગવાનહ- 'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ચતુર્થમક્તસ-આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ' અત્રાપિ સમ્મયથે પઠી તેન ચતુર્થ મક્તે અદિક્રાન્તે સતિ અહારાર્થઃ- આહાર પયોજનં સમુત્પદ્યતે, યદપિ સરસાહારિત્વે નૈતાવત્કાલિકી, તેષાં શુદ્ધેદનોદયામાદેવ અમક્તાર્થતા ન તુ કર્મ નિજરાર્થ તપઃ તથાપિ અમક્તાર્થત્વસાધર્મ્યાત્ ચતુર્થમક્તસ્યેતિ કથનમિતિ ॥ સૂ. ૩૭ ॥

મિણો ય તે મણુજગણા પપ્પણત્તા સમણાડસો' તથા યે મનુષ્ય અપની ઇચ્છા કે અનુસાર સ્વતન્ત્રતા પૂર્વક વિચરણ કરતે હૈં' હસ પ્રકાર સે હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! હન એકોરુક્ષ દ્વીપ વાસી મનુષ્યો' કે પરિચય કે સમ્બન્ધ મેં એસા મૈને કહા હૈં 'તેસિ જં મંતે ! કેવલકાલસ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ' હે મદન્ત ! હન એકોરુક્ષ દ્વીપ કે મનુષ્યો' કો એક વાર આહાર કર લેને પર પુનઃ આહાર કી ઇચ્છા કિતને કાલ કે વ્યતીત હોને પર હોતી હૈ ? 'ગોયમા ! ચતુર્થમક્તસ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ' હે ગૌતમ ! હન મનુષ્યો' કે ચતુર્થ મક્ત અર્થાત્ એક દિન કો છોડકર દુસરે દિન આહાર કી ઇચ્છા હોતી હૈ ક્યોંકિ શુદ્ધા વેદનીય કર્મ કા ઉદય હનકે એક દિન કો છોડકર દુસરે દિન હી હોતા હૈ' હસલિયે અમક્તાર્થતા મેં હનકે કર્મો' કી તપોજન્ય નિર્જરા નહીં હોતી હૈ' । ક્યોંકિ હનકે ઇચ્છા પૂર્વક ભોજન કા ત્યાગ નહીં હોતા હૈ' । સૂત્ર-૩૭ ॥

ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વતન્ત્રતા પૂર્વક વિચરણ કરે છે. આ રીતે હે શ્રમણ આયુષ્મન્ આ એકોરુક્ષ દ્વીપમાં નિવાસ કરવાવાળા મનુષ્યોના પરિચયના સબધમાં આ પ્રમાણે મેં કહ્યું છે 'તેસિ જં મંતે ! કેવલકાલસ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ' હે ભગવન્ આ મનુષ્યોને એકવાર આહાર કર્યા પછી ફરી આહાર કરવાની ઇચ્છા કેટલો કાળ વીત્યા પછી થાય છે ? 'ગોયમા ! ચતુર્થમક્તસ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ' હે ગૌતમ ! એ એકોરુક્ષ દ્વીપના મનુષ્યોને ચતુર્થ મક્ત અર્થાત્ એક દિવસ છોડીને બીજે દિવસે આહાર કરવાની ઇચ્છા થાય છે કેમકે શુદ્ધા વેદનીય કર્મને ઉદય તેમને એક દિવસ છોડીને બીજે દિવસે જ થાય છે તેથી અમક્તાર્થતામાં તેઓને તપોજન્ય કર્મોની નિર્જરા થતી નથી કેમકે તેઓને ઇચ્છા પૂર્વક ભોજનનો ત્યાગ થઈ શકતો નથી ॥ સૂ. ૩૭ ॥

मूढम्—एगोरुय मणुईणं भंते ! केरिस्सए अगारभावपडो-
 यारे पन्नत्ते ? गोयमा ! ताओ णं मणुईओ सुजाय सव्वंग-
 सुंदरीओ पहाण महिलागुणेहिं जुत्ता अच्चंत विसप्पमाण
 पउम सुउमालकुम्मसंठिय विसिट्ठचलणा उज्जुमिउय पीवर
 निरंतर पुट्टु संहियंगुलीया उण्णयरतियनलिणतवसुईणिद्धणखा
 रोमरहियवट्टलट्टुसंठिय अजहण्ण लक्खण अक्रोप्प जंवजुयला
 सुणिम्मिय सुगूढजाणूमंडल सुबद्धसंधी कयलिवखंभातिरेग
 संठियणिव्वणसुकुमालमउयकोप्पल अविरयसमसंहित सुजात-
 वट्टपीवरणिरंतरोरु अट्टावयवीचीपट्टुसंठिय पसत्थ वित्थिन्न
 पिहुलसोणी वदणायामप्पमाणदुगुणित विसालमंसलसुबद्ध जह-
 णवरधारणीओ वज्जविराइयपसत्थलक्खणणिरोदरा तिवलिवलि-
 यतणुणमियमज्झिमाओ उज्जुयसमसंहियजच्चतणुकसिण णिद्ध-
 आदेजलडह सुविभत्तसुजायकंतसोभंतरुइलरमणिज्जरोमराई
 गंगावत्तपयाहिणावत्ततरंग भंगुररविकिरण तरुण वोहिय अको-
 सायंत पउमवणगंभीरविचडणाभी अणुव्वमडपसत्थपीणकुच्छी
 सण्णयपासा संगयपासा सुजायपासा, मितमाइयपीणरइयपासा
 अकरंडुयकणगरुयग निम्मलसुजायणिरुव्वहय गायलट्टी कंचण-
 कलससमप्पमाणसमसंहिय सुजायलट्टुचूचूय आमेलगजमलजु-
 गलवट्टिय अब्भुण्णयरतिय संठियपयोधराओ भुयंगणुपुव्व-
 तणुयगोपुच्छवट्टसमसंहिय णमिय आएज्जललियवाहाओ तंव-
 णहा मंसलग्ग हत्था पीवरकोमलवरंगुलीओ णिद्धपाणिलेहा-
 रविससिसंखवक्कसोत्थिय सुविभत्तसुइरतियपाणिलेहा पीणुण-
 यकक्खवत्थिदेसा पडिपुण्णगल्लकवोला चउरंगुल सुप्पमाण-

कंबुवरसरिसगीवा मंसलसंठियपसत्थहणुया दाडिमपुप्फप्पगास-
पीवरकुंचियवराधरा सुंदरोत्तरोट्टा दधिदगरयचंदकुंदवासंतिमउल
अच्छिदविमलदसणा रत्तुप्पलपत्तमउयसुकुमालतालुजीहा कण-
यवरमउलअकुडिल अब्भुग्गयउज्जुतुंगणासा सारयणवकमल-
कुमुदकुवलयविमुक्कदलणिगरसरिसलक्खण अंकियकंतणयणा
पत्तलच्चवलायंत तंबलोयणाओ आणामितचावरुइल किण्हब्भ-
राइ संठियसंगय आययसुजायकसिणिणिद्धभमुया अल्लीणपमा-
णजुत्तसवणा पीणमट्टरमणिज्जगंडलेहा चउरंसपसत्थसमणिडाला
कोमुइरयणिकरविमलपडिपुन्न सोमवयणा छत्तुन्नय उत्तिमंगा
कुडिलसुसिणिद्धदीहसिरया छत्तज्जयजुगथूभदामिणिकमंडलु-
कलसवाविसोत्थिय पडागजवमच्छकुम्भरहवरमगरसुकथाल अं-
कुस अट्टावयवीइ सुपइट्टकमयूर सिरिदामाभिसेय तोरणमेइणि-
उदधिवरभवणगिरिवर आधंसललियगय उसभसीहचमर उत्तम
पसत्थवत्तीसलक्खणधराओ हंससरिसगईओ कोइलमधुरगिर
सुस्सराओ कंता सव्वस्स अणुनयाओ ववगयवलिपलियावंग
दुव्वण्णवाही दोभग्गसोगमुक्काओ उच्चत्तेण य नराण थोवूण
मूसियाओ सभावसिंगारागार चारुवेसा, तंगयगयहसिय भणिय-
चेट्टिय विलास संलावणिउण जुत्तोवयारकुसला सुंदरथणजहण-
वदणकरचरणणयणमाळा वण्णलावण्णजोवणविलासकलिया
नंदणवणविवरचारिणीउव्व अच्छराओ अच्छेरग पेच्छणिज्जा
पासाइयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ पडिरूवाओ ।
तासि णं भंते ! मणुईणं केवइकालस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ ?
गोयमा ! चउत्थ भत्तस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ ॥सु० ३८॥

छाया-एकोरुह मनुजीनां भदन्त ! कीदृश आकारभावप्रत्ययतारः प्रपन्नः ?
 गौतम ! ताः खलु मनुज्यः सुजातसर्वाङ्गमुन्दर्यः प्रधान-महितागुणैर्युक्ता
 अत्यन्त त्रिसर्पत्पन्न सुकुमार कूर्मसंस्थित विशिष्टचरणाः ऋजुमृदुक पीवर निरन्तर
 पुष्टसंहताङ्गुलयः उन्नतरतिदवलिनताञ्जुचिस्निग्धनखाः रोमरहित वृत्तलष्ट-
 संस्थिता जघन्य प्रशस्तलक्षणाकोप्यजघयुगलाः सुनिर्मितसुगूढजानुमंडल सुवद-
 सन्धयः कदलीस्तम्भातिरेक संस्थित निर्वाण सुकुमार मृदुककोमलाविरलममसंहित-
 सुजातवृत्तपीवर निरन्तरोरवः, अष्टापदवीचि पट्टसंस्थित प्रशस्त विस्तीर्ण पृथुक
 श्रोणयः वदनायाम प्रमाण द्विगुणित विशालभांसल सुवद्ध जघनवर्धारिण्यः वज्र-
 विराजित प्रशस्तलक्षणनिरुदराः त्रिवलीवलिततनुनमितमधिकाः ऋजुकसम-
 संहितजात्यतनुक कृष्णस्निग्धादेयलडदललत सुविभक्त सुजातकान्तशोभमान
 रुचिररमणीयरोमराजयः गंगावर्त्त प्रदक्षिणावर्त्ततरङ्ग भङ्गुररविकिरणतरुणवोधिता
 कोशायमान पद्मवनगम्भीर विकटनाभयः अनुद्धट प्रशस्तपीनकुक्षयः संनतपार्श्वाः
 सङ्गतपार्श्वाः सुजातपार्श्वाः मित्रमात्रिकपीनरतिदपार्श्वाः अकरण्डकनकरुचक
 निमलसुजात निरुपहतगात्रयष्टयः काञ्चनकलश समप्रमाण समसंहितसुजातलष्ट-
 चुचूकामेलकयमलयुगल वर्त्तिताभ्युन्नतरतिद संस्थितपयोधराः भुजङ्गानुपूर्व्यतनुके
 गापुच्छवृत्तसमसंहित नतादेयललितवाह्यः ताम्रनखाः भांसलाग्रहस्ताः पीवर-
 कोमलवराङ्गुलयः स्निग्धपाणिरेखाः रविशशिगङ्गवक्र स्वस्तिक सुविभक्त शुचि-
 रतिदपाणिरेखाः पीनोन्नतकक्षवस्तिदेशाः परिपूर्णगल्बकपोलाः चतुरङ्गुलसुप्रमाण
 कम्बुवरसदृशग्रीवाः भांसलसंस्थित प्रशस्तहनुकाः दाडिमपुष्पप्रकाशपीवर कुञ्चित-
 वराधराः सुन्दरोत्तरोष्ठाः दधिदकरजश्चन्द्रकुन्दवासन्तीमृदुलाछिद्रविमलदशनाः
 रक्तोत्पलपत्रमृदुकसुकुमारतालुजिह्वाः कणकवामृदुलकुटिलाभ्युद्धतऋजुतुङ्गनासाः
 शारदनवकमलकुमुदकुचलय विभुक्तदल निकर सदृशलक्षणाङ्घ्रिकान्तनयनाः पत्रल
 चपलायमानताम्रशोचना आनामितचापरुचिरकृष्णाभराजिसंस्थितसङ्गतायत सुजा-
 तकृष्णस्निग्धभ्रुवः आलीनप्रमाणयुक्तश्रवणाः पीनमृष्टरमणीयगण्डरेखाः चतुरस्र
 प्रशस्तसमललाटाः कौमुदीरजनिकरविमलपरिपूर्णसौम्यवदना छत्रोन्नतोत्त-
 माङ्गाः कुटिलसुश्लिष्टदीर्घशिरोजाः छत्रध्वजयुगरतूपदामिनिकमण्डलकलशवापी-
 रस्तिकपताकायवमत्स्य कूर्मरथवरमकरशुकस्थालाङ्कुशाष्टापदबीज सुप्रतिष्ठक-
 मयूरश्रीदामाभिषेकतोरणमेदिन्युदधिवरभवनगिरिवरादर्शललितगजकृष्णमसिह चा-
 मरोत्तमप्रशस्त द्वात्रिंशलक्षणधराः हंससदृशगतयः कोकिलधुरगीः सुस्वराः
 कान्ताः सर्वस्यानुनताः व्यपगतवलिपलिताः व्यङ्गदुर्वणव्याधि दौर्भाग्यशोकमुक्ताः
 उच्चहृत्वेन च नराणां स्तोकेनोच्छ्रिताः सभादशृङ्गारागारचारुवेपाः, संगतगत-
 हसित-भणितचेष्टित विलाससंकापनिपुणयुक्तोपचारकुशलाः सुन्दरस्तन जघन-

वदनकरचरणनयनमालाः वर्णलावण्यशोदनविलासकलिताः नन्दनयनद्विवर
चारिण्य इव अप्सरसः, अश्र्वर्यप्रेक्षणीयाः प्रासादीयाः दर्शनीयाः अमिरूपाः
प्रतिरूपाः । तासां खलु भदन्त ! मनुजीनां कियति काले आहारार्थे समुत्पद्यते ?
चतुर्थमक्तस्याहारार्थः समुत्पद्यते ॥ सू. ३८ ।

टीका-अथ युगलधर्म समानेऽपि माभून् पङ्क्तिभेद इति युग्मिनी स्वरूपं
प्रश्नयन्नाह-‘एगोरुय मणुईणं’ इत्यादि । ‘एगोरुय मणुईणं भंते’ एकोरुक्कमनुजीनां
भदन्त ! ‘केरिसए आमारभावपडोयारे पन्नत्ते’ कीदृशः-प्रिमाकारः आकार
भावप्रत्ययतारः स्वरूपं प्रज्ञप्तः कथित इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘ताओ णं मणुईओ’ ताः खलु मनुज्यः ‘सुजाय सव्वग
सुंदरीओ’ सुजात सर्वाङ्ग सुन्दर्यः, सुजातानि यथोक्तप्रमाणोपेतया शोभनजन्मानि
सर्वाणि अङ्गानि-शिरः प्रभृतीनि यासां ताः, अतएव सुन्दर्यः-सुन्दराकाराः ।
‘पद्दाणमहिलागुणेहिं जुत्ता’ प्रधानमहिलागुणैर्युक्ताः-प्रधानाः ये महिलागुणाः-
प्रियंवदत्व भर्तृचिन्तानुवर्तकत्वादयस्तैर्युक्ता इति । ‘अच्चंन विसप्पमाण पउम
सुकुमाल कुम्मसंठियविसिट्ठचलणाओ’ अत्यन्त विसर्गान्मृदु सुकुमार कर्मसंस्थित

‘एगोरुयमणुई णं भंते ! केरिसए आमारभाव पडोयारे पन्नत्ते’
इत्यादि ॥ सूत्र-३८ ॥

टीकार्थ-हे भदन्त ! इन एकोरुक्क द्वीप की मनुज्य स्त्रियों का रूप
आदि कैसा कहा गया है ? उत्तर में प्रभुश्री गौतम स्वामी को कहते
हैं-‘गोयमा ! ताओणं मणुईओ सुजायसव्वगसुंदरीओ पद्दाण
महिलागुणेहिं जुत्ता अच्चंन विसप्पमाण पउम सुकुमाल कुंम संठित
विसिट्ठ चलणा उज्जुमिउय पीवर निरंतर पुट्ट माहितंगुलीया’ हे गौतम !
एकोरुक्क द्वीप की मनुज्य स्त्रियां यथोक्त प्रमाण में उत्पन्न हुए समस्त
अंगों से विशिष्ट होने के कारण बड़ी सुन्दर होती हैं । प्रधान महिला
गुणों से-वे प्रियंवदत्व भर्तृचिन्तानुवर्तकत्व-प्रिय बोलनेवाली पति के
विचारों को माननेवाली आदि गुणों से युक्त होती हैं । उनके दोनों पैर

‘एगोरुय मणुईण केरिसए आमारभावपडोयारे पन्नत्ते’ इत्यादि

टीकार्थ-हे भगवन ! ये ऐकेइक्क द्वीपनी मनुज्य स्त्रियो उ ३५ विगेइ
डेवुं कडेल छे ? आ प्रश्नता उत्तरमा प्रभुश्री गौतमस्वामीने कडे छे डे
‘गोयमा ! ताओणं मणुईओ सुजायसव्वग सुंदरीओ पद्दाणमहिला गुणेहिं जुत्ता
अच्चत विसप्पमाण पउम सुकुमाल कुंम संठितविसिट्ठचलणा, उज्जुमिउय पीवर
निरंतरपुट्टमाहितंगुलीया’ हे गौतम ! ऐकेइक्क द्वीपनी मनुज्य स्त्रियो
यथोक्त प्रमाणधी उत्पन्न धयेला लक्षणा नगोधी विशिष्ट होवना कारणे
मणीन सुंदर होय छे, प्रधान महिला गुणधी अत्ये के तेओ प्रिय बोलवा

વિશિષ્ટચરણાઃ, અત્યન્તં વિસર્પન્તો ચલન્તાવપિ મૃદૂનાં મધ્યે સુકુમારૌ-મનોહ્રૌ-
 કૂર્મવત્ કૂર્મપૃષ્ઠવત્ સંસ્થિતૌ ઉન્નતત્વેન કચ્છપપૃષ્ઠ સંસ્થાનસંસ્થિતૌ વિશિષ્ટૌ
 ચરણૌ યાસાં તાસ્તથા, 'ઉજ્જુમિતય પીવર નિરંતરપુટ્ઠસાદિયંગુલીયા' ઋજુમૃદુઋ-
 પીવર નિરંતર પુષ્ઠસંહતા અંગુલયઃ, ઋજ્જ્વયઃ સરલા ન તુ વક્રાઃ મૃદુકાઃ કોમલાઃ
 પીવરાઃ-ઉપચિતાઃ નિરંતરાઃ-પરસ્પરાન્તરરહિતાઃ પુષ્ઠાઃ-માંસલાઃ સંહતાથ
 સુશિષ્ઠા અંગુલયઃ-પાદાહ્ગુલયો યાસાં તાસ્તથા, 'ઉણ્ણયરતિયતલિણ તંવ
 સુશ્ણિદ્ધ નલા' ઉન્નતરતિદ તલિન તામ્રશુચિસ્નિગ્ધનત્વાઃ' તત્ર ઉન્નતાઃ-અભ્યુ-
 ન્નતાઃ રતિદાઃ, તલિનાઃ-પ્રતલાઃ, તામ્રા ઈષદ્રક્તાઃ શુચયઃ-પવિત્રાઃ સ્નિગ્ધાથ
 નલા યાસાં તાસ્તથા, 'રોમરહિય વટ્ઠલટ્ઠસંઠિય અજહણ્ણ પસત્થ લક્ખણ અકોપ્પ
 જંઘજુયલા' રોમરહિત વૃત્તલટ્ઠસંસ્થિતાજઘન્ય મશસ્તલક્ષણા કોપ્પજંઘ યુગલાઃ
 રોમરહિતં વૃત્તં વર્તુલં લટ્ઠં સંસ્થિતમ્, તથા અજઘન્યાનિ-ઉત્કૃષ્ટાનિ લક્ષણાનિ યત્ર
 તત્ તથા, પતાદશમકોપ્પમ્ દ્વેષ્યં પ્રીતિકરમિત્યર્થઃ જહ્વા યુગલં યામાં તાસ્તથા,
 'સુણિમ્મિયસુગૂઢજાણુમંડલસુવદ્ધસંધી' સુનિર્મિત સુગૂઢ જાણુમંડલ સુવદ્ધ

ચલતે સમયે બહુત સુન્દર રીતિ સે ચલતે હૈં પદ્મ કે જૈસે યે સુકુમાર
 હોતે હૈં । इनका संस्थान कूर्म कच्छप की पीठ के जैसा उन्नत होता है ।
 इनके चरणों की अंगुलियां ऋजु-सीधी छिद्र रहित पीवर-पुष्ट रहती
 हैं और संहत आलसपाल में एक दूसरी अंगुलि से सटी छुई रहती है ।
 'उण्णयरतियतलिणतंवसुश्लिद्वणखा' इनके नख उन्नत होते हैं रति
 प्रद होते हैं, तलिन-पतले होते हैं, ताम्र-ईषद्रक्त होते हैं शुचि-पवित्र
 स्नाफ होते हैं और स्निग्ध होते हैं । 'रोम रहिय वट्ट लट्ट संठिय अज-
 हण्ण पसत्थलक्खण अकोप्प जंघजुयला' इनका जंघा युगल रोम रहित
 गोल, सुन्दर होता है और उत्कृष्ट लक्षणों वाला होता है तथा-अद्वेष्य

વાળી, પતિના વિચારોને અનુસરનારી વિગેરે શુભોવાળી હોય છે. તેમના બેઠ
 પગ ચાલતી વખતે ઘણાજ સુંદર રીતે ચાલે છે. પદ્મના જેવા તે સુકુમાર
 હોય છે તેઓનું સંસ્થાન કાચખાના વાંસાની જેમ ઉન્નત હોય છે. તેમના
 પગોની આંગળીયો ઋજુ સીધી છિદ્રવિનાની પીવર પુષ્ઠ હોય છે. અને પરસ્પર
 સંહત કહેતાં એક બીજી આંગળીયોને મળીને રહે છે. 'ઉન્નયરતિય
 તલિણ તંવસુશ્ણિદ્ધણલા' તેઓના નખો ઉન્નત હોય છે. આનંદ પ્રદ હોય છે.
 તલિન કહેતાં પાતળા હોય છે. તામ્ર ઇષદ્રક્ત હોય છે. શુચિ પવિત્ર હોય છે.
 અને સ્નિગ્ધ હોય છે 'રોમરહિય વટ્ઠલટ્ઠસંઠિય અજહણ્ણ પસત્થલક્ષણ અકોપ્પ
 જંઘજુયલા' તેમની જાંઘા યુગલ રોમવિનાનું ગોળ સુંદર હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ
 લક્ષણો વાળું હોય છે. તથા અદ્વેષ્ય સુંદર લાગે તેવું હોય છે. 'સુણિમ્મિય

સંઘયઃ, તત્ર-સુ-સુઠુ અતિશયેન નિર્મિતે-રચિતે સુગૃહે-માંસલતયાઽનુપલક્ષ્યે ચે
જાનુમણ્ડલે તાભ્યાં સુવદ્ધે દૃઢસ્નાયુકત્વાદશ્લથઃ સંઘિઃ-જાનુમધિમાગો યામાં
તાસ્તથા, 'કયલિવલ્લભાતિરેક સંઠિય નિવ્વળ સુકુમાલ મડય કોમલ અવિરલ
સમસંહિત સુજાત વટ્ટપીવર નિરંતરોરુ' કદલીસ્તમ્ભાતિરેકે સંસ્થિતનિર્વ્રાજસુકુમાર
મૃદુકકોમલાવિરલસમસંહિત સુજાતવૃત્તપીવરનિરન્તરોરવઃ તત્ર કદલીસ્તમ્ભા-
ભ્યામતિરેકેણ અતિશાયિતયા કદલીસ્તમ્ભસંસ્થાનાપેક્ષયાપ્યતિશયેન સૌન્દર્ય-
યુક્તં સંસ્થિતં યયોસ્તૌ નિર્વ્રાજૌ-વિસ્ફોટકાદિક્ષતવર્જિતૌ અતएव સુકુમારૌ
ચિક્ષ્ણૌ મૃદુકૌ-માર્દવગુણસંવન્નૌ, અતएव કોમલૌ-વહિર્ભાગાપેક્ષયાપેક્ષૌ અવિ-
રલૌ-પરસ્પરાસન્નૌ સમૌ પ્રમાણતસ્તુલ્યૌ સન્તૌ સંહતૌ-સમશ્રેણિસ્થિતૌ સુજાતૌ-
સુનિવ્વળ્લૌ-જન્મજાતદોષવર્જિતૌ વૃત્તૌ-વર્તુલૌ પીવરૌ પુષ્ટૌ નિરન્તરૌ પરસ્પર-
નિર્વિશેષૌ-ઋઋ યામાં તાસ્તથા, 'અટ્ટાવચવીચી વટ્ટસંઠિય-પસત્થ વિત્થિન્ન પિહુ-

સુન્દર લગને વાલા હોતા હૈ 'સુનિમ્મિય ગૂઢજાણુ મંડલ સુવદ્ધસંધી'
इनकी संधि सुनिर्मित एवं सुगूढ-अनुपलक्ष्य उपर से नहीं दीखने वाले
जानु मण्डल से सुवद्ध होती है-दृढस्नायु युक्त होने से अशिथिल होती
है 'कयलिवल्लभातिरेक संठिय निव्वण सुकुमालमडय कोमल अविरल
समसहित सुजात वट्ट पीवर निरंतरोरु' इनके दोनों उरु कदली स्तम्भ
के जैसे आकार वाले होते हैं, निर्व्राज-विस्फोटक-फोड़े आदि से रहित
होते हैं सुकुमार सुहाले होते हैं, मृदु होते हैं कोमल होते हैं अविरल
होते हैं-परस्पर निकट-पास पास में होते हैं सभ होते हैं-प्रमाण में
बराबर होते हैं सहित होते हैं-जुटे हुए होते हैं सुजात-सुनिव्वल-
वृत्त गोल आकार के होते हैं पीवर-पुष्ट होते हैं और आपस में निर्वि-
शेष-समान-एक से-होते हैं । 'अट्टावचवीची वट्ट संठिय पसत्थ वित्थि

ગૂઢજાણુમંડલ સુવદ્ધસંધી' તેઓની સંધી સુનિર્મિત અને સુગૂઢ એટલેકે ઉપથી
ન દેખાય તેવા જાનુ મંડલથી સુવદ્ધ હોય છે. દૃઢસ્નાયુ યુક્ત હોવાથી અશિથિલ
હોય છે. 'કયલિવલ્લભાતિરેક સંઠિયનિવ્વળ સુકુમાલમડય કોમલ અવિરલ
સમસંહિતસુજાતવટ્ટપીવરનિરંતરોરુ' તેઓના બન્ને ઉડઓ (ગરુડ) કેળના
સ્તંભના જેવા આકારવાળા સુદર હોય છે, નિર્વ્રાજ વિસ્ફોટક એટલે કે
ફાડલા વિગેરે વિનાના હોય છે સુકુમાર અને શોભાયમાન હોય છે મૃદુ
કોમળ હોય છે. અવિરલ હોય છે પરસ્પર એક બીજાની નજીક નજીક હોય
છે. સમ ઠહેતા સરખા હોય છે. પ્રમાણસરના હોય છે સંહિત હોય છે. એક
બીજાને લાગે છે મુજાત અને સુનિવ્વળ હોય છે વૃત્ત નામગોળ આકારના
હોય છે. પીવર પુષ્ટ હોય છે અને આપસમાં નિર્વિશેષ સરખા એક જેવાજ

લમોળી' અષ્ટાપદવીચિ પટ્ટસંસ્થિત પ્રશસ્ત-વિસ્તીર્ણ પૃથુલશ્રોણયઃ, ધીચિર્વિગત
 ઘુગાચક્ષતઃ એવં વિધો યોડ્ઘટાપદપટ્ટઃ ઘૂતફલકપટ્ટઃ તદ્વદ્ સંસ્થિતા તત્સદ્દશ
 સંસ્થાનવતી પ્રશસ્તા સુન્દરા વિસ્તીર્ણા પૂર્વાપરમાગવિસ્તારયુક્તા પૃથુલા-સ્થૂલા-
 શ્રોણિઃ-કટેશ્વનાગો યાસાં તાસ્તથા 'વદનાયામપ્પમાણદુગુણિત વિસાલમંસલ
 સુવદ્દ જહ્નવરધારણીઓ' વદનાયામપ્પમાણ દ્વિગુણિત વિશાલમંસલ સુવદ્દ
 જઘનવરધારણિયઃ, તત્ર વદનાયામપ્પમાણસ્ય-મુલ્લદૈર્ઘ્ય દ્વાદશાઙ્ગુલપ્રમાણં તસ્માત્
 દ્વિગુણિતં દ્વિગુણં-ચત્વિંશત્ઙ્ગુલં વિશાલં વિસ્તીર્ણં માંસલં પુષ્ટં સુવદ્દમ્
 અતીવ સુવદ્દાચયવ ન તુ એતદ્દશં જઘનવરં-વરજઘનદ્વયં ધારયન્તિ એવં શીલા
 યસ્તાસ્તથા, 'વજ્જવિરાડ્ધય પસત્થલલ્લખણ ણિરોદરાતિવલિવલિય તણુ ણમિય
 મઙ્ગિજ્ઞગમ્મો' વજ્જવિરાજિત પ્રશસ્તલક્ષણ-નિરુદરાઃ ત્રિવલિવલિતનુનમિતમધ્યિકાઃ

અને પિહુલ સોળી' હાથની આંગળી-કમર કે પીઠે કા આગ ધુળ આદિ સે
 અક્ષત જો અષ્ટાપદ-ઘૂત ફલક ઉલ્લેકે પૃથ્થ કે આકાર જૈસી હોતી હૈ
 પ્રશસ્ત હોતી હૈ વિસ્તીર્ણ હોતી હૈ ઓર લમ્બી હોતી હૈ-તથા-મોટી
 હોતી હૈ 'વદનાયામપ્પમાણ દુગુણિત વિસાલ મંસલ સુવદ્દ જહ્નવર
 ધારણીઓ' બારહ અંગુલ મુન્ન પ્રમાણ સે દ્વિગુણિત-ચૌવીસ અંગુલ
 પ્રમાણ જઘન પ્રદેશ હોના હૈ ઓર ચહ વિશાલ, માંસલ એવં
 સુવદ્દ હોના હૈ સ્નાયુઓ સે અચ્છી તરહ જકડા હુમા રહતા હૈ 'વજ્જ
 વિરાડ્ધય પસત્થલલ્લખણનિરોદરા' એ અલ્પોદર વાલી યા વિકૃત ઉદર સે
 હીન હોતી હૈ, इनका यह उदर क्षाम होने से कृश-होने से वज्र की
 तरह सुशोभित होता है तथा सामुद्रिक शास्त्रोक्त प्रशस्त लक्षणों से
 युक्त होता है 'निबली वलिघतणुणमिय मङ्गिज्झयातो उज्जुय सम सहित

હોય છે 'અષ્ટાપદવીચી પટ્ટ સંઠિય પત્રતથ વિસ્થિન્ત પિહુલસેળી' તેઓની શ્રેણી
 એલેકે કેડની પાછળ ધુણ વિગેરેના ક્ષત વિનાની જે અષ્ટાપદ ઘૂત ફલકના
 પૃથ્થના આકાર જેવી હોય છે. પ્રશસ્ત હોય છે. વિસ્તીર્ણ હોય છે અને
 લંબી હોય છે તથા મોટી હોય છે 'વદનાયામપ્પમાણદુગુણિત વિસાલ
 મંસલ સુવદ્દ જહ્નવર ધારણીઓ' બાર આંગળ મુળ પ્રમાણથી અમણા એવીસ
 આંગળ પ્રમાણનો તેઓનો જઘન પ્રદેશ હોય છે. તે સ્નાયુઓથી સારી રીતે
 બંધાયેલ રહે છે. 'વજ્જવિરાડ્ધયપસત્થ લલ્લખણનિરોદરા' તેઓ અલ્પ ઉદર
 વાળી અને વિકૃત ઉદરથી રહિત હોય છે તેઓનું આ ઉદર ક્ષામ હોવાથી
 કૃશ હોવાથી વજ્રની જેમ સુશોભિત હોય છે, તથા સામુદ્રિક
 શાસ્ત્રોક્ત પ્રશસ્તલક્ષણોથી યુક્ત હોય છે. ત્રિવલિવલિયતણુમિયમઙ્ગિજ્ઞયાતોજ્ઞ
 ઉજ્જુયસમસહિત જચ્ચ તણુકમિણણિદ્વ આદેજ્જલહ્હ સુવિભક્ત મુજાય

तत्र वज्रवद्विराजितं क्षमात्वेन तथा प्रशस्त लक्षणं सामुद्रिकशास्त्रोक्तं प्रशस्त गुणोपेतं—निरुद्धं—कृशोद्धं यासां तास्तथा, यथा त्रिवलि वलितम्—वलिर्नाम-
नाभेरुपरि उदरगता रेखा, तिसृणां वलीनां समाहारः त्रिवलि उदरगतरेखात्रयं,
तेन वलितम्—ईषद्वक्रीभूत तन्नुनमितम् ईषन्नम्रोभूत मध्यं शरीरमध्यभागो यासां
तास्तथा, 'उज्जुयममसंहितजच्च तणुकसिणणिद्ध आदेज्जलडह सुविभक्त सुजातकंत
सोभंतरुइल रमणिज्जरोमराई' ऋजुक समसंहितजात्य तनुकृष्णस्निग्धादेय-
कलित सुविभक्त सुजातकान्त शोभमानरुचिररमणीयरोमराजयः, तत्र—ऋजुकानां
समानां—तुल्यानाम्, संहितानां—सन्तताम् न तु अपान्तराल व्यवच्छिन्नानाम्
जन्मयातानाम्, तनूनां सूक्ष्माणाम्, कृष्णानां—भ्रमरावत् कृष्णवर्णानां
स्निग्धानां—सत्तेजस्कानां न तु रुक्ताणां आदेयानां दृष्टिग्राह्याणां 'लडह' च कलि-
तानां सुविभक्तानां सुष्ठु विभाग प्राप्तानां परस्परालङ्घितानां सुजातानां सुष्ठुतया
समुद्भूतानाम् कान्तानां—कमनीयानाम् अतएव शोभमानानां—शोभासंपन्नानां,
रुचिराणां—कान्तियुक्तानां, रमणीयानां—दृष्टजन मनोहारकाणां रोम्णां तनूरुहाणां
राजिः—पङ्क्तिर्यासां तास्तथोक्ताः 'गंगावत्त पयाहिणावत्त तरंग भंगुररवि-
विरण-

जच्च तणुकसिणणिद्ध आदेज्ज लडह सुविभक्त सुजातकंत सोभंत
रुइल रमणिज्ज रोमराई' इनके शरीर का मध्य भाग त्रिवली तीन
रेखाओं से वलित—मुड़ा हुआ होता है. पतला—कृश—होता है, नमित
होता है—ईषत् नम्र होता है, इनकी रोमराजि सरल होती है सम-
भराबर होती है, सघन होती है, बीच २ में छूटी हुई नहीं होती हैं
कृत्रिम नहीं होती है—स्वाभाविक होती है पतली होती है, काली होती
है, स्निग्ध होती है, आदेय—सुहावनी होती है ललित—सुन्दर—होती है,
सुविभक्त—भलग—भलग होती है, सुजात—जन्म दोष रहित होती है
कान्त मन को हरने वाली होती है शोभा युक्त होती है, रुचिर होती
है और रमणीय होती है । 'गंगावत्तपयाहिणावत्त तरंग भंगुर रवि

कत सोभतरुइलरमणिज्जरोमराई' तेमना शरीरने मध्यभाग त्रय रेखाओथी
पणेवो डोय छे. पातणे। अर्थात् कृश डोवाने लीधे नमेवो डोय छे
धपत् नमेवो डोय छे तेओनी दोम पडित सरल डोय छे सम भराबर
सरणी डोय छे. सघन गाढ डोय छे पयमा पयमां छूटेवी डोती नथी.
कृत्रिम डोती नथी, स्वाभाविक डोय छे पातणी डोय छे, काली डोय छे
स्निग्ध डोय छे. आदेय कडेनां सोहावणी डोय छे वलित ओटवे डे सुंदर
डोय छे. सुविलकत अलग अलग डोय छे. सुजात जन्मदोष विनानी डोय छे
संत मनने डरय करवावाणी डोय छे, शोभायमान डोय छे. अने रमणीय

તરુણવોહિય આકોસાયંત પડમગંભીર વિચ્છિન્નામી' ગંગાવર્ત પ્રદક્ષિણાવર્તતરંગ-
મહ્નુરરવિકિરણતરુણવોધિતાકોશાયમાનપદ્મગમ્ભીરવિકટનાભયઃ, તત્ર-ગંગાયાઃ
આવર્તો વિભ્રમઃ સદ્વદક્ષિણાવર્તીઃ ન તુ વામાવર્તીઃ તરંગા ઇવ તરંગાસ્તિસ્ત્રો વલયસ્ત-
ર્મિમહ્નુરા ત્રિચ્છિન્નિયુક્તાઃ રવિકિરણૈસ્તરુણૈઃ વોધિતં-વિકાસીકૃતં સત્ અકોશ-
યમાનં-વિક્કચીમધત્ પદ્મ-કમલં તદ્વદ્ ગમ્ભીરા-ગર્જનદુદ્વેધયુક્તા વિકટા-વિશાલા
ચ નાભિર્યાસાં તાસ્તથા, 'અણુબદ્ધપસત્યપીણ કુચ્છી' અનુદ્ભટપ્રશસ્તપીનકુક્ષયઃ
અનુદ્ભટો-અનુલ્વણો પ્રશસ્તો પીનો કુક્ષી યાસાં તાસ્તથા, 'સળ્લયપાસા' સન્નત-
પાર્શ્વાઃ 'સંગયપાસા' સજ્જતપાર્શ્વાઃ 'સુજાયપાસા' સુજાતપાર્શ્વાઃ, એતાનિ પદાનિ
પૂર્વવ્યાખ્યાત મત્તુજકુક્ષિબદ્ વ્યાખ્યેવાનિ, 'મિયમાદ્યપીણ રદ્યપાસા' મિતમાત્રિક
પીનરતિદપાર્શ્વાઃ, તત્ર મિતે-પરમિતે માત્રિકે-માત્રયોપેતે પીને-ઉપચિતે રતિદે-
મીતિકરે પાર્શ્વે યાસાં તાસ્તથા 'અકરંડક્રક્રનકરુચક વિર્મલ-સુજાત નિરુદ્ધતગાત્રયષ્ટયઃ, તત્ર અવિઘમાનં

કિરણ તરુણવોહિય અકોસાયંત પડમવળ ગંભીરવિચ્છિન્નામી' ગંગા
કી મોર કે સધાન પ્રદક્ષિણાવર્ત વાલી, ત્રિવર્તિ સે મુગ્ધ તથા મધ્યાહ
કે રવિ કિરણો સે વિકસિત હુએ કમલ કે જૈસી ગંભીર એવં વિશાલ
इनकी नाभि होती है 'अणुबद्धपसत्य पीण कुच्छी' अनुलवण-उग्रता
रहित प्रशस्त, और पीन इनकी कुक्षि-उदर भाग होती है. 'सल्लय-
पासा' इनके दोनों पार्श्व भाग कुछ कुछ झुके हुए होते हैं। 'संगय-
पासा' अतएव वे संगत पार्श्व वाली और 'सुजायपासा' सुजात पार्श्व
वाली होती है। इन पदों का विस्तृत अर्थ पहले आ चुका है. 'मियमा-
दयपीण रदयपासा' इनके दोनों पार्श्व मित-परिमित, अपने-अपने
प्रमाण युक्त, पुष्ट और रतिप्रद-आनन्दवर्धक-होते हैं। 'अकरंडकृकणग-

હેય છે. 'ગંગાવત્તપદ્માહિણાવત્ત તરંગ મંનુર રવિ કિરણ તરુણ વળ્ણેહિય અકો-
સાયંતપડમવળગંભીરવિચ્છિન્નામી' ગંગાની ભમર-વમળના જેવા પ્રદક્ષિણા
વર્તવાળી ત્રિવર્તીથી યુક્ત તથા મધ્યાહનના સૂર્યના કિરણોથી વિકસિત થયેલા
કમળના વનના જેવી ગંભીર અને વિશાળ તેઓની નાભી હોય છે. 'અણુબ-
દ્ધપસત્ય પીણ કુચ્છી' અનુદ્ભવ ઉગ્રતા વિનાની પ્રશસ્ત અને પીન તેઓની કુક્ષી
કહેતાં ઉદર હેય છે 'સળ્લયપાસા' તેઓના અને પાર્શ્વભાગો કંઈક કંઈક
ઝુકેલા હોય છે. 'સંગયપાસા' મળેલા પાર્શ્વવાળી હોય છે. 'સુજાતપાસા' સુજાતપાર્શ્વ
વાળી હોય છે. આ પદોનો વિસ્તાર પૂર્વકનો અર્થ પહેલાં આવી ગયેલ છે. 'મિયમા-
દ્ય પીણરદ્યપાસા' તેઓના બેઉપાર્શ્વ પડખા મિત પરિમિત પોત પોતાના
પ્રમાણથી યુક્ત પુષ્ટ અને આનંદ આપવાવાળા હોય છે. 'અકરંદુય ક્રક્રનકરુચ

मांसलत्वेन अनुपलक्ष्यमाणं कण्डकं-पृष्ठवंशास्थिक कनकस्यैव रुचकोरुचिर्यस्याः-
सा निर्मला-स्वाभाविकागन्तुकमलरहिता सुजाता जन्मदोपरहिता निरुपहता-
ज्वरादिदंशादि दोषोपद्रवरहिता एवं भूता मात्र यष्टिर्विद्यते यासां तास्तथा, 'कंचण
कलससमप्पमाण समसंहय सुजाय-लट्ठचूचुय आमेलगजमलजुगल वट्ठिय अब्भुण्ण-
यरइयसंठिय-पयोधराओ' काञ्चनकलशसमप्रमाणसमसंहत सुजातलट्ठ-चुचुका-
मेलकयमलजुगलवर्तिताभ्युन्नतरतिदसंस्थितपयोधराः तत्र काञ्चनकलशसमं प्रमाणं
ययोस्तौ तथा समौ-परस्परतुल्यौ संहतौ परस्परमत्यन्तश्लिष्टौ अनयोरन्तराले मृणाल-
सूत्रमपि प्रवेशं न लभते एतादृशी सुजातौ-जन्मदोपरहितौ लट्ठचूचुकामेलकौ-मनो-

रुपग निम्मल सुजाय गिरुवहयगायलट्ठी' इनका शरीर इतना अधिक
मांसल पुष्ट होता है कि उसमें पल्लियां और पीठ की हड्डी दिखाई
नहीं पड़ती है तथा वह उनका शरीर ऐसी कान्ति वाला होता है कि
जैसी कान्ति वाला सुवर्ण होता है आगन्तुक और स्वाभाविक किसी भी
प्रकार का मैल उनके शरीर पर उत्पन्न नहीं होता है जन्म के दोषों से
विहीन होता है एवं ज्वर आदि रोगों के उपद्रवों से वह बिलकुल रहित
होता है 'कंचणकलस समप्पमाण सम संहय सुजात लट्ठचूचुय आमेलग
जमल जुगल वट्ठिय अब्भुण्णय रतिय संधिय पयोधराओ' इनके दोनों
स्तन कंचन के कलश जैसे गोल मटोल होते हैं, अथवा कंचन के कलश
जैसे मोटे प्रमाण में होते हैं या उनके जैसे बड़े होते हैं इनमें एक बड़ा
हो एक स्तन छोटा हो ऐसे ये नहीं होते हैं किन्तु प्रमाण में दोनों
परावर होते हैं ये इतने विशाल एवं मोटे होते हैं कि आपस में दोनों
ऐसे सटे हुए होते हैं कि इनके बीच में से होकर मृणाल तन्तु-कमल

निम्मल सुजाय गिरुवहयगायलट्ठी' तेओतुं शरीर ओटु' अधु मांसल पुष्ट होय
छे के जेथी तेमनी पांसणीयो अने वांसांना डाडका देखाता नथी. तथा तेओना
शरीरो ओवी कातीवाणा होय छे के आगतुक अने स्वाभाविक कोथ पद्य
प्रकारने। मैल तेओना शरीर पर उत्पन्न थतो। नथी. जन्मना दोषोथी
रहित होय छे अने ज्वर विगेश रोगोना उपद्रवो विनानी होय छे.
'कंचणकलस समप्पमाण समसंहय सुजात लट्ठ चूचुय आमेलग जमल जुगल वट्ठिय
अब्भुण्णयरतिय संधियपयोधराओ' तेमना जन्मे रतने। नानांना इवश जेवा
गोण मटोण होय छे, अथवा कंचनना घडाना जेवा मोटा होय छे अथवा
सुपर्णना जेवा तेजस्वी अने अत्यंत आकर्षक होय छे. ओके स्तन
मोटा होय अने ओके नानो होय तेवा ओ होता नथी, परंतु ते
जन्मे प्रमाद्यना परावर होय छे. ओ ओटता विशाल अने मोटा होय

જસ્તનમુખશેખરૌ યમલૌ-સમશ્રેણિકૌ યુગલૌ-યુગલરૂપૌ વર્તિતૌ-વર્તિકાવિવર્તિતૌ
કઠિનૌ इत्यर्थः, અધ્યુન્નતૌ-ઉપર્યુત્થિતૌ રતિદસંસ્થિતૌ રતિદા પ્રીતિદા સંસ્થિતિઃ
સંસ્થાનમ્ આકાર-વિન્યાસો યયોસ્તૌ રતિદસંસ્થિતૌ एतादृशौ पयोधरौ कुचौ
યાસાં તાસ્તથા 'भुयंगणपुव्वतणुय गोपुच्छ वट्संहियसम आएज्ज ललिय बाहाओ'
મુજંગ્ગાનુપૂર્વ્યતનુક ગો પુચ્છવૃત્તસમસંહિતનતાદેયલલિતવાહવઃ, તત્ર મુજંગ્ગશરીરવત્
આનુપૂર્વ્યેણ ક્રમેણ અધોઽધો ભાગે इत्यर्थः તનુકૌ અતएव गोपुच्छवद् वृत्तौ
સમૌ-પરસ્પરતુલ્યૌ સંહિતૌ સ્વશરીરસંશિલ્ષ્ટૌ નતૌ સ્કન્ધદેશસ્ય નતત્વાત્ નમ્રૌ-

નાલ કા સૂત્ર સ્ત્રી નહીં નિકલ સકતા હૈં યે સુજાત દોષ સે રહિત હોતે
હૈં इन स्तनों के अग्रभाग में जो चुचुक होते हैं-वे उनसे अलग ही
પડતે હૈં सो ऐसा प्रतीत होता है कि मानों इनके ऊपर शेखर मुकुट-
હી રાખને મેં આપા હો વે સ્તન આગે પીછે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં-કિન્તુ
एक साथ उत्पन्न होते हैं और एक ही साथ वृद्धिगत होते हैं वक्ष
સ્થલ પર યે વિષમ શ્રેણિ મેં સ્થિત નહીં હૈં કિન્તુ સમશ્રેણિ મેં સ્થિત હૈં
आमने सामने ये एक दूसरे के समान उन्नत अवस्था वाले ऊंचे उठे
હુए होते हैं इनका संस्थान आकार अत्यन्त सुन्दर प्रीतिकर होता है.
'भुयंगणपुव्वतणुय गोपुच्छ वट्सम सहिय णमियआएज्जललिय
बाहाओ' इनके दोनों बाहु भुजंग की तरह क्रमशः नीचे की ओर पतले
होते हैं गोपुच्छ की तरह वे घृत्त-गोल होते हैं आपस में वे समानता
लिये हुए होते हैं संहत-अपनीर, संधियों से वे सटे हुए रहते-हैं,

છે કે પરસ્પરનાં બન્ને એવા લાગતા હોય છે કે તે બન્નેની વચ્ચેમાંથી મૃણા-
લતંતુ અર્થાત્ કમલ નાલનો તાંતણો પણ નીકળી શકતો નથી, તેઓ સુખત
અર્થાત્ જન્મ દોષથી રહિત હોય છે. આ સ્તનોના અગ્રભાગમાં જે ચુચુક (દીટી)
હોય છે તે તેનાથી ગુદીજ જણાઈ આવે છે. તે એવી જણાય છે કે માનો આ
સ્તનપર શેખર અર્થાત્ મુગટ જ રાખવામાં આવેલ હોય છે. આ સ્તનો આગળ
પાછળ ઉત્પન્ન થતા નથી પણ એક સાથેજ ઉત્પન્ન થાય છે. અને એકીસાથે જ
વધતા રહે છે. વક્ષસ્ય છાતી પર તેઓ વિષમશ્રેણીથી રહેતા નથી. પરંતુ સમ-
શ્રેણીમાંજ રહેલા હોય છે. સામસામા તે એક બીજાના સરખી ઉન્નતાવસ્થાવાળા
અને ઉચે ઉડેલા હોય છે. તેઓનું સંસ્થાન આકાર અત્યંત સુંદર અને પ્રીતીજનક
હોય છે 'भुयंगणपुव्वतणुय गोपुच्छवट्समसहियणमिय आएज्जललयबाहाओ'
તેઓના બન્ને બાહુએ ભુજંગની જેમ ક્રમશઃ નીચેની તરફ પાતળા હોય છે.
માથના પુછડાની જેમ ઘૃત્ત ગોળ હોય છે તેઓ પરસ્પરમાં સમાનતાવાળા હોય
છે. મંદુત-પોત પોતાની સંવાંચોથી તેઓ મળેલા રહે છે. નવ-નમ્ર એટલે કે

માદેયી-અતિસુન્દરો લલિતો-મનોજ્ઞચેષ્ટા કલિતો વાહુ યાસાં તાસ્તથા 'તંવળહા' તામ્રનલાઃ, ઈષદ્રક્તનલાઃ 'મંસલગ્ગહત્યા' માંવલાગ્રહસ્તાઃ-પરિપુષ્ટકરાગ્રભાગાઃ 'પીવરકોમલવરંગુલીઓ' પીવરકોમલવરાઙ્ગુલિકાઃ, પીવરાઃ-સ્થૂઠાઃ કોમલા-વરાઃ-પ્રમાણલક્ષણોપેતસ્ત્રેણ શ્રેષ્ઠા અંગુલયો વિદ્યન્તે યાસાં તાસ્તથા, 'ગિદ્ધપાણિ-લેહા' સ્નિગ્ધપાણિરેલાઃ 'રવિસસિ સંલ્લચક્રસોસ્થિય સુવિભક્ત સુવિરતિય પાણિ-લેહા' રવિશશિશ્લચક્ર સ્વસ્તિક સુવિભક્ત સુવિરવિત પાણિરેલાઃ, તન્ન રવિશશિ શક્લચક્ર સ્વસ્તિકા એવ સુવિભક્તાઃ-સુપકટાઃ-સુવિરચિતાઃ સ્પષ્ટતથા દૃષ્ટમાનાઃ પૃથાદૃશ્યઃ પાણિરેલાઃ યાસાં તાસ્તથા, 'પીણુણ્યકલ્લ વર્તિદેસા' પીનોન્નત કક્ષવસ્તિદેશાઃ, પીના ઉપચિતા ઉન્નતા અપુન્નતાઃ કક્ષવસ્તિદેશા કક્ષયોઃ-હરત-મૂલાધોભાગયોઃ, વસ્તેઃ-નાભેરધોભાગસ્ય ચ દેશો યાસાં તાસ્તથા, 'પઙ્કિપુણ્ણ-ગલ્લકલ્લો' પરિપૂર્ણગલ્લકલ્લોઃ, પરિપૂર્ણો માંસલત્વેન સ્થૂઠો ગલ્લો ગણ્ડદેશો ચ યાસાં તાસ્તથા, 'ચતુરંગુલ સુપમાણ કંતુવર સરીસમીવા' ચતુરંગુલ સુપમાણ કમ્બુવર સદશગ્રીવાઃ ચતુરંગુલ-ચતુરંગુલપ્રમિતં સુ-સુદૃશો મનં પ્રમાણં યસ્યાઃ સા તથા કમ્બુવરેણ પ્રધાનશૃંગ્ણ સદશી છન્નતયા. વાલત્રયયોગેન ચ પ્રધાનશૃંગ્ણ-તુલ્યા ગ્રીવા યાસાં તાસ્તથા, 'માંસલસંઠિય પસત્થહણુયા' માંસલસંસ્થિત પ્રશસ્તહ-જુકાઃ-માંસલં પુટં સંસ્થિતં શુભાકારં પ્રશસ્તં ચ દનુકં ચિતુકં યાસાં તાસ્તથા

નત-નમ્ર જુકે હુણ હોતે હૈં આદેય અતિ સુન્દર હોને સે ઉપાદેય હોતે હૈં ઓર લલિત મનોજ્ઞ ચેષ્ટા સે યુક્ત હોતે હૈં । 'તંવળહા' હનકે નલ તામ્ર હોતે હૈં-કુછર, લલાઈ લિધે હુણ હોતે હૈં 'મંસલગ્ગ હત્યા' હનકા પંજા માંસલ-પુષ્ટ હોતા હૈ 'પીવરકોમલવરંગુલીઓ' હનકી અંગુલિયાં પીવર-વિશેષ-મજબૂત-હોતી હૈ કોમલ હોતી હૈં એવં ઉત્તમ હોતી હૈ. 'ગિદ્ધપાણિલેહા' હનકે ઈથેલિયોં મેં જો રેલાઈ હોતી હૈ-વે સ્નિગ્ધ હોતી હૈં 'રવિ સસિ સંલ્લચક્ર સોસ્થિય સુવિભક્ત સુવિરહય પાણિલેહા' હનકી હથેલી માંસલ-પુષ્ટ-હોતી હૈ સુન્દર આકાર ફી હોતી હૈ ઓર હથેલી મેં

નમેલા હોય છે. આદેય અર્થાત્ અત્યંત સુંદર હોવાથી ઉપાદેય અર્થાત્ નનને ગમે તેવા હોય છે અને લલિત કહેતા મનોજ્ઞ ચેષ્ટા વળા હોય છે 'તંવ-ળહા' તેઓના નમે તામ્ર લાલ હોય છે, અર્થાત્ કંઈક કંઈક લાલિત્વા વળા હોય છે- 'પીવરકોમલવરંગુલીઓ' તેઓની આંગળીઓ પીવર વિશેષ મજબૂત હોય છે. કોમલ હોય છે. અને ઉત્તમ હોય છે 'ગિદ્ધપાણિલેહા' તેમની હથેલિ યોનાં જે રેખાઓ હોય છે, તે સ્નિગ્ધ સુવળી હોય છે. સુદર આકારવાળી હોય છે. અને પ્રશંસા કરવા યોગ્ય હોય છે. 'રવિસસિસંલ્લચક્રસોસ્થિય સુવિરહય પાણિલેહા' તેમની હથેલી માલલ ઉપ-ટ હોય છે. સુદર આકારની હોય છે.

‘દાડિમપુષ્પગાસપીવરકુચિયવરાધરા’ દાડિમપુષ્પપ્રકાશપીવરકુચિતવરાધરાઃ, તત્ર દાડિમપુષ્પવત્ પ્રકાશઃ રક્ત ઇત્યર્થઃ, પીવરઃ=ઉપચિતઃ, કુચિતઃ=આકુચિતો મનામ્ વલિતો વરઃ પ્રધાનોઽધરઃ-અધરૌષ્ઠો યાસાં તાસ્તથા, ‘સુંદરોત્તરોઽઘ્રઃ સુંદરોત્તરૌષ્ઠાઃ’ ‘દધિદગરયચંદ-કુંદવાસંતિ મઝલ અચ્છિદ્ર વિમલદશના’ દધિદકરજશ્ચન્દ્રકુંદ-વાસન્તીમુકુલાચ્છિદ્ર વિમલદશનાઃ, તત્ર દધિ લોક પ્રસિદ્ધ દકરજો-જલકળઃ, ચન્દ્રઃ=શશી કુંદં-કુંદકુસુમમ્ વાસન્તીમુકુલં-વાસન્તીકલિકા તદ્વત્ શુક્લાઃ અચ્છિદ્રાઃ-વિવરરહિતાઃ વિમલાઃ-મલરહિતાઃ દશનાઃ દન્તા યાસાં તાસ્તથા, ‘રત્નપ્લપત્તમઝય સુકુમાલતાલુજીહા’ રક્તોત્પલ પત્ર મૃદુલ સુકુમારતાલુજિહાઃ, તત્ર રક્તોત્પલપત્રવત્ મૃદુલે સુકુમારે તાલુજિહવે

સૂર્ય, ચન્દ્ર, શંખ, ચક્ર એવં સ્વસ્તિક કી રેખા હોતી હૈ યે રેખાયે પ્રશસ્ત પ્રશંસાસ્પદ હોતી હૈ ‘વીણુણયણકક્ષવત્થિદેસા’ કુછ કુછ ઝંચા ઇઠા હુઆ એસા વક્ષ પ્રદેશ એવં નાભી કે નીચે કા ભાગ જિનકા રમ-નીય હૈ દેસી ‘વહિપુણ ગરલક.વોલા’ પરિપૂર્ણ એવં પુષ્ટ જિનક કપોલ (ગાલ) પ્રદેશ હૈ એસી એવં ‘ચરંગુલ સુપ્પમાણ કંબુવર સરીસગીવા’ હનકી ગ્રીવા પૂર્ણ માંસલ-પુષ્ટ ચાર આંગુલ પ્રમાણ શંખ કે જૈસી ત્રીન રેખા યુક્ત હોતી હૈ ‘માંસલ સંઠિય પસત્થ હુણ્યા’ ઠોડી-હોઠ કે નીચે કા ભાગ માંસલ-પુષ્ટ હોતા હૈ સુંદર આકાર વાલી હોતા હૈ. ઓર પ્રશસ્ત હોતા હૈ. ‘દાડિમપુષ્પગાસ પીવર કુંચિય વરાધરા’ હનકે અધરોષ્ઠ દાડિમ-અનાર કે-પુષ્પ જૈસે પ્રકાશવાલે સુહાવને હોતે હૈં અર્થાત્ લાલ ઓર ચમકદાર હોતે હૈં, પીવર-પુષ્ટ હોતે હૈં એવં આકુચિત કુછર, વલિત હોતે હૈં અત એવ વે દેખને મેં બડે અચ્છે

અને તે હથેલીની અંદર સૂર્ય ચંદ્ર, શંખ, ચક્ર, અને સ્વસ્તિકની રેખાઓ હોય છે. તે રેખાઓ પ્રશંસાસ્પદ હોય છે. ‘વીણુણયણકક્ષવત્થિદેસા’ તેઓના કાંધનો ભાગ કંઈક ઉચો ઉપડેલ હોય છે. તેમજ ડૂંટીની નીચેનો ભાગ ઉપડેલને સુંદર હોય છે. ‘વહિપુણ ગરલકવોલા’ તેમનો કપોલ પ્રદેશ અર્થાત્ ગાલનો ભાગ પરિપૂર્ણ અને પુષ્ટ હોય છે. ‘ચરંગુલ સુપ્પમાણ કંબુવરસરિસગીવા’ તેમના ગળાનો ભાગ માંસલ પુષ્ટ ચાર આંગળ લાંબો તથા પ્રધાન શખના આકાર જેવો તથા રેખા યુક્ત હોય છે. ‘માંસલ સંઠિય પસત્થ હુણ્યા’ તેમની દાઢી (હાઠની નીચેનો ભાગ) માંસલ અને પુષ્ટ તેમજ સુંદર આકારનો હોય છે અને પ્રશંસાસ્પદ હોય છે ‘દાડીમપુષ્પગાસ પીવર કુંચિયવરાધરા’ તેઓના અધરોષ્ઠ દાડમના પુષ્પની જેવા પ્રકાશવાળા અને સોહામણ હોય છે. અર્થાત્ લાલ અને ચમકદાર હોય છે. પીવર કહેતાં પુષ્ટ હોય છે.

યાસાં તાસ્તથા, 'કળવીરમુઝલ અકુઢિલ અઘ્મુગતઝઝુતુંગ ણાસા' કરવીર-
મુકુલા-કુટિલાભ્યુદ્ભવ ઋજુતુઙ્ગનાસાઃ, તત્ર-કરવીરમુકુલં-કર્ણિકાર કલિકા
તદ્વત્ અકુટિલા અવક્રા અભ્યુદ્ભવતા ઉપર્યુત્થિતા ઋજ્વી સરલા સતી તુઙ્ગા-તીક્ષ્ણા
પ્રવંચિધા નાસા યાસાં તાસ્તથા, 'સારદળવકમલકુમુદકુવલય વિમુક્તદલણિગર
સરિસલક્ષણ અંકિયકંતળયણા' શારદનવકમલકુમુદકુવલય વિમુક્તદલનિકર સદૃશ
લક્ષણાઢ્ઢિતકાન્તનયનાઃ તત્ર-શરદિ ભવં શારદં નવં=નવીનં કમલં સૂર્યવિકાસિ-
કુમુદં ચન્દ્રવિકાસિ કુવલયં નીલોત્પલં એતેપાં યો વિમુક્તઃ પૃથગ્મૃતો દલનિકરઃ
પત્ર સમુદાય સ્તત્સદૃશે લક્ષણાઢ્ઢિત આયતદીર્ઘ-શુભલક્ષણયુક્તે અતપ્તવ કાન્તે
મનોજ્ઞે નયને-નેત્રે યાસાં તાસ્તથા, 'પત્તલચવલાયય તંબુલોયણાઓ' પત્રલચપલા
યમાન તામ્રલોચનાઃ, પત્રલે-પદ્મલે ચપલાયમાને ચાપલ્યયુક્તે તામ્રે ઈપત્રકતે

દિવાઈ દેતે હૈં । 'સુદરોત્તરોટ્ટા' ઝપર કા હોટ મી ઇનકા ચડા સુહા-
વના હોતા 'દધિદગરય ચંદ કુંદવાસંતિ મઝલ અચ્છિદ વિમલદસણા'
ઇનકે દાંત દધિકે જૈસે શુભ્ર હોતે હૈં, પાની કે કળ જૈસે નિર્મલ હોતે
હૈં ચન્દ્ર કે જૈસે અકલઙ્ક હોતે હૈં કુન્દ પુષ્પ કે જૈસે સફેદ હોતે હૈં,
વાસન્તી કલી કી તરહ શુભ્ર હોતે હૈં વીચ મેં ઇનકી પદ્ધિયાં હેદ
વિહીન હોતી હૈં અતપ્ત ઇનમેં અત્પન્ત ધવલતા રહતી હૈં 'રત્નપ્પલપત્ત
મઝય સુકુમાલતાલુ જીહા' ઇનકે તાલુ ઓર જિહ્વા યે દોનો રક્ત ક્ષમલ
કે પત્ર કી તરહ લાલ હોતે હૈં, મૃદુ નરમ હોતે હૈં, ઓર વિશેષ સુકુ-
માર હોતે હૈં 'કળવીર મુઝલ અકુઢિલ અઘ્મુગતઝઝુતુંગનાસા' ઇનકી
નાસિકા કનેર કી કલી કે જૈસી હોતી હૈં અકુટિલ-સીધી હોતી હૈં
ઢેઢિ નહીં હોતી હૈં અગ્રમાગ મેં પ્રમાણાનુસાર કુલ ૨, ઝાંચી ઝટી હુઈ

અને આકૃષિત કંઈક કંઈક વળેલા હોય છે તેથી- તેઓ દેખવામા ધણા-
સુંદર દેખાય છે. 'સુદરોત્તરોટ્ટા' તેમના ઉપરના એકપણ ધણાજ મોડામણા
હોય છે. 'દધિદગરય ચંદકુંદ વાસંતિ મઝલ અચ્છિદ વિમલ દસણા' તેઓના દાંતો
દહિના જેવા સફેદ હોય છે પાણીના બિંદુ જેવા નિર્મળ હોય છે ચંદ્રની
જેમ નિષ્કલંક હોય છે કુન્દ પુષ્પની જેમ સફેદ હોય છે વાસન્તીની કળીની
જેમ ધવલ હોય છે. તેની પદ્ધિયો વચમા હેદ વગરની હોય છે. તેથી- તેના
અત્પન્ત સ્વેતપણુ રહે છે. 'રત્નપ્પલપત્તમઝય સુકુમાર વાટુજીહા' તેમના તાલુ
અને જીભ એ બેઉ લાલ કમળના પાનની નાફર લાલ હોય છે. મૃદુ કહેતા
નરમ હોય છે અને વિશેષ સુકુમાર હોય છે. 'કળવીર મુઝલ અકુટિલ અઘ્મુ-
ગતઝઝુતુંગનાસા' તેમની નાસિકા કનેરની જીભા જેવી હોય છે અકુટિલ

ચ લોચને યાસાં તાસ્તથા, 'આણામિય ચાવરુહલ કિણ્હમ્મરાહસંઠિય સંગય આયય સુજાત કસિણ ણિદ્ધમ્મુયા' આનામિત ચાવરુચિર કુણ્ણભ્રરાજી સંસ્થિત સંગતાયત સુજાત કુણ્ણસ્નિગ્ધધ્રુવઃ તત્ર આનામિત ઈપન્નામિતો યશ્વાપો ધનુસ્તદ્વદ્ વક્રતયા રુચિરે-સંસ્થાનભાવતો રમણીયે કુણ્ણાભ્રરાજિરિવકુણ્ણમેષપદ્ધત્તિરિવ સંસ્થિતે સંગતે યથોક્ત પ્રમાણોપપન્ને આયતે-દીર્ઘે સુજાતે સુનિષ્પન્ને કુણ્ણે કાલિમોપેતે સ્નિગ્ધે સ્નિગ્ધચ્છાયોપેતે ધ્રુવો યાસાં તાસ્તથા 'અલ્લીણપમાણ જુત્તસવણા' આલીનપમાણ યુક્તશ્રવણાઃ, આલીનો મસ્તકમિત્તો કિશ્ચિલ્લગ્નો પ્રમાણયુક્તો-સ્વપમાણોપેતૌ શ્રવણૌ-કર્ણૌ યાસાં તાસ્તથા, 'પીણમટ્ટ રમણિજ્જગંડલેહા' પીણમટ્ટ રમણીયગણ્ડ લેહાઃ, તત્ર પીના માંસલા ગૃઠા ચિક્કણા અતેવ રમણીયા ગણ્ડલેહા-કપોલપાલી યાસાં તાસ્તથોક્તાઃ 'ચત્તરંસ પસત્થ સમણિડાલા' ચતુરસ્રપ્રશસ્તસમલલાટાઃ, ચતુર્ધુ

હોતી હૈ ચપટી નહીં હોતી ઋજ્જવી-સરલ એવં તુઙ્ગ તોતે કી ચૌચ જૈસી તીચ્છી હોતી હૈ 'સારદળવ કમલકુમુદકુવલયવિમુક્કદલ ણિગર સરિસ લક્ષણ અંકિયકંતળયણા' इनके दोनों नेत्र सूर्य विकाशी शरद काल का कमल एवं चन्द्र विकाशी कुमुद कुवलयनील कमल इन से जुदा पड़ा हुआ जो पत्र समूह होता है उसके जैसी कुछ श्वेतता कुछ लालिमा कुछ इयामता लिये हुए बीच में कृष्ण पुतलियों से अङ्कित होने से ये बहुत कान्त सुन्दर लगते हैं 'पत्तल चवलायत तं व लोयणाओ' फिर उनके नेत्र पद्म पुट से युक्त होते हैं स्वभावतः चपल बने रहते हैं कर्ण तल्लम्बे होते हैं और क्षीरों पर ईषत् रक्त होते हैं 'आणामिद्य चापरुहल किण्हम्वराहसंठियसंगत आयय सुजातक सिणणिद्धममुया' इनकी दोनों भौंएं कुछ नम्रीभूत किये गये धनुष

કહેતા વાંકી ચૂકી નહીં પણ સીધી હોય છે. અગ્રભાગમાં પ્રમાણાનુસાર કંઈક ઊંચી હોય છે. ચપટી હોતી નથી. ઋજ્જવી સરલ અને તુંગ કહેતાં પોપટની ચાંચ જેવી તીખી હોય છે. 'સારદ ણવ કમલકુમુદકુવલય વિમુક્કદલ ણિગરસરિસલક્ષણઅંકિયકંતળયણા' તેમના બન્ને નેત્રો સૂર્યવિકાશી શરદ ઋતુનું કમળ અને ચંદ્ર વિકાશી કુમુદ કુવલય નીલકમળ એ બન્નેમાંથી અલગ પડેલા એવા જે પત્રોનો સમૂહ હોય છે. તેના જેવી કંઈક શ્વેતતા અને કંઈક લાલાશ અને કંઈક કાળાશવાળા અને વચમાં કાળી પુતળીયોથી અંકિત હોવાથી તે અત્યંત સુંદર લાગે છે 'પત્તલ ચવલાયતંવલોયનાઓ' વળી તેઓના નેત્રો પાંપણોવાળા હોય છે. સ્વભાવથીજ ચપલ હોય છે. કાન સુધી લાંબા હોય છે અને કારપર કંઈક લાલ હોય છે, 'આણામિયચાપ રુહલ કિણ્હમ્મ રાહ સંઠિય સંગત આયય સુજાત કસિણણિદ્ધમ્મુયા' તેમની બન્ને બ્રમરો

અસ્રેષુ-કોણેષુ પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપેષુ પ્રજાસ્તમહીનાધિકલક્ષણવાત્ સમમ્-
 ચતુર્દિક્ષુ સમપમાણં લલટં યાસાં તાસ્તથા 'કોમુર્દિરયણીયરવિમલપદ્મિપુન્ન
 સોમ્મવચણા' કૌમુદીક રજનીકર વિમલ પરિપૂર્ણભૌમ્યવદનાઃ તત્ર કૌમુદી-
 કાર્તિકી પૂર્ણિમા તસ્યાઃ રજનીકરશ્ચન્દ્રસ્તદ્વત્ વિમલં શરદ્ઋતુપ્રમાવાદ્વિગતરજો-
 મલં પરિપૂર્ણ પૂર્ણિમા વર્તિત્વાન્ તદ્વત્ સૌમ્યમ્ આહ્વાદજનકં વદનં યાસાં તાસ્તથા
 'છત્તુમય ઉત્તિમંગા' છત્રોન્નતોત્તમાઙ્ગાઃ છત્રાકારં છત્ર સદૃશમુન્નતમુત્તમાઙ્ગં યાસાં
 તાસ્તથા, 'કુટિલમ્પ્રસિનિહ્વદીહસિરયા' કુટિલ સુસ્નિગ્ધદીર્ઘશિરાજાઃ, તત્ર
 કુટિલા વક્રાઃ કુસ્નિગ્ધાઃ ચિક્રણાઃ દીર્ઘાઃ લમ્બાનાશ્ચ શિરોજાઃ-મસ્તકકેશા
 યાસાં તાસ્તથા 'છત્તર ઝ્ઞયર યુગર યુમ ૪ દામિણિ ૫ કમંડલુ ૬ કલસ ૭
 ધાવિસો ૮ ત્થિય ૯ પડાગ ૧૦ જવ ૧૧ મચ્છ ૧૨ કુમ્મ ૧૩ રહવર ૧૪ મગર ૧૫
 સુકથાલ અંકુસ ૧૭ અઘાવવવીર ૧૮ સુપદ્મક ૧૯ મયૂર ૨૦ સિરિદામિ ૨૧ સેયર ૨૨
 તોરણ ૨૩ મેઢિણિ હદધિવર ૨૫ મન્થન ૨૬ ગિરિવર ૨૭ આયંસર ૨૮ લલિયગય ૨૯ ઉસ-
 મર ૩૦ સીઠર ૧ ચમર ૩૨ ઉત્તમપસરથ વત્તીમલક્ષણધરામો' છત્ર ૧ ધ્વજ ૨ યુગ ૩

કે સમાન ટેઢી હોને સે इनका संस्थान रमणीय होता है कृष्ण मेघ-
 माला के जैसी काली होती है संगत-अपने प्रमाण के अनुकूल होती
 है, आयत जितनी लम्बाई होनी चाहिये उतनी लम्बाई वाली होती है
 सुजात होती है-अपने ढंग से ही ये उत्पन्न होती है कृश होती है,
 स्निग्ध होती है 'अल्लीणपमाणजुत्तसवणा' इनके दोनों कान आलीन
 मस्तक तक कुछ २, लगे हुए रहते हैं और प्रमाण युक्त-अपने २, प्रमाण
 से सहित होते हैं 'पीणमदुरमणिज्ज गंडलेहा' इनकी कपोलपाली
 -गाल और कान के बीच का भाग पीन-मांसल-पुष्ट-भरावदार होती
 है मृष्ट-चिकनी होती है, अतएव यह रमणीय होती है 'चउरंस पसत्थ

કંઈક કંઈક નમાવેલા ધનુષની જેમ વાંકી હોવાથી તેમનું સંસ્થાન રમણીય
 લાગે છે, ઠાળા મેઘોના સમૂહ જેવી ઠાળી હોય છે સંગત પોતાના પ્રમાણ
 સરની હોય છે. આયત અર્થાત્ જેટલી તેની લંબાઈ હોવી જોઈએ એટલી
 લંબાઈ વાળી હોય છે સુજાત હોય છે પોતાના ઢગથીજ તે ઉત્પન્ન થાય છે
 કૃશ હોય છે. અને સ્નિગ્ધ હોય છે. 'અલીણ પમાણ જુત્તસવણા' તેમના બેઉ
 ઠાનો આલીન અર્થાત્ મસ્તક સુધી કંઈક કંઈક લાગેલા રહે છે. 'પીણ
 મદુર મણિજ્જ ગંડલેહા' તેમની કપોલ પકિત ગાલ અને ઠાનની વચ્ચેનો
 ભાગ પીન માંસલ પુષ્ટ હોય છે. મૃષ્ટ ચિકાશવાળો હોય છે તેથીજ તે
 રમણીય હોય છે. 'ચઉરંસ પસત્થ સમણિદાલા' તેમનું લલાટ ચતુરસ્ર પૂર્વ

સ્તૂપ૪ દામિની૫ કમળલુહ૬ કલશઃ૭ વાપી૮ સ્વસ્તિકા૯ પતાક૧૦ યવો૧૧
મત્સ્ય ૧૨ કૂર્મ ૧૩ રથવર ૧૪ મકર ૧૫ શુકરથાલા ૧૬ કુશા ૧૭
ષ્ટાપદવીચીં૧૮ સુપ્રતિષ્ઠક૧૯ મયૂર૨૦ શ્રીદામા૨૧ મિષેક૨૨ તોરણ૨૩
મેદિની૨૪ ઉદધિવર૨૫ ભવન૨૬ ગિરિવર૨૭ દર્શલલિત૨૮ ગજ૨૯ ઋષભ૩૦
સિંહ૩૧ ચમરોત્તમ૩૨ મશાતદ્વાત્રિશલક્ષણધરાઃ, તત્ર છત્રં લોકપ્રસિદ્ધમ્ ૧,
ધ્વજઃ૨, યુગઃ૩, સ્તૂપઃ-સ્તમ્ભઃ૪, દામિની-પુષ્પમાલી૫, કમળલુહઃ-તાપસપાત્રી
ય પાત્રમ્૬, કલશઃ૭, વાપી૮ સ્વસ્તિકાઃ ૯ પતાકા૧૦ યવો-ધાન્યવિશેષઃ૧૧,
મત્સ્યઃ૧૨ કૂર્મ૧૩ ઇમૌ પ્રસિદ્ધૌ, રથવરઃ૧૪, મકરઃ૧૫ શુકરથાલ-શુકમોજન-
પાત્રમ્ ૧૬, અઙ્ગુશઃ૧૭, અષ્ટાપદવીચિઃ-દ્યુતફલકમ્
૧૮ સુપ્રતિષ્ઠકં સ્થાપનકમ્૧૯ મયૂરઃ-પ્રસિદ્ધઃ૨૦ શ્રીદામસુન્દર માલાકાર
આભરણવિશેષઃ ૧૨, અમિષેકઃ-કમલામિષેકઃ હસ્તિદ્વયક્રિયામાણામિષેકયુક્ત-
લક્ષ્મ્યાકારશ્ચિદ્ધવિશેષઃ ૨૨, તોરણમ્ ૨૩, મેદિની-મેદિનીભૂતરાજા ૨૪,
ઉદધિઃ-સમુદ્રઃ ૨૫, વરભવનં-ગ્રાસાદઃ ૨૬, ગિરિવરઃ-પ્રધાનપર્વતઃ ૨૭,
આદર્શઃ-દર્પણમ્ ૨૮, લલિતગજો મનોજ્ઞદન્વી ૨૯ ઋષભો ગૌઃ, ૩૦ સિંહઃ-

સમણિડાલા' इनका ललाट चतुरस्र-पूर्व पश्चिम दक्षिण उत्तर ऐसे चारों
कोनों में बराबर प्रमाण वाला और समतल वाला होने से समणीय
होता है 'कोमुहरयणिकर विमलपडिपुत्रसोम्मवयणा' इनका सौम्य
मुख कार्तिकी पूर्णमासी के चन्द्र की तरह विमल होता है और परि-
पूर्ण होना है 'छत्तुन्नयउत्तिमंगा' छत्र के जैसे आकार वाला ऊपर से
गोल इनका मस्तक होता है 'कुडिल सुस्निग्ध दीहसिरया' इनके
मस्तक के केश कुटिल-वक्र होते हैं, सुस्निग्ध होते हैं और लम्बे
होते हैं। 'छत्तज्ज्ञयजुगथूमदामिणि कमंडलुकलसवाविसोत्थियपडाग
जव मच्छ कुम्भरहवरमगरसुकथलअंकुसअट्टावयवीईसुपईट्टक मयूर

પશ્ચિમ દક્ષિણ અને ઉત્તર એમ ચારે ખૂણાઓમાં પ્રમાણ સરના અને સમતલ
વાળા હોવાથી સમણીય હોય છે. 'કોમુહરયણિકરવિમલપડિપુત્રસોમ્મવયણા'
તેનું સૌમ્યમુખ કાર્તિકી પૂર્ણમાસીના ચંદ્ર જેવું નિર્મલ અને પરિપૂર્ણ હોય છે.
'છત્તુન્નય ઉત્તમંગા' છત્રના જેવા આકારવાળું ઉપરથી ગોળ તેનું મસ્તક હોય
છે. 'કુડિલ સુસ્નિગ્ધ દીહ સિરયા' તેના માથાના કેશો કુટિલ વાંકા હોય છે.
સુસ્નિગ્ધ હોય છે. અને લાંબા હોય છે. 'છત્તજ્ઞયજૂગથૂમદામિણિ કમંડલુ
કલસ વાવિ સોત્થિય પડાગજવ મચ્છ કુમ્ભરહવર મગર સુકથાલ અંકુસ અટ્ટાવય
વીઈ સુપઈટ્ટક મયૂરસિરિદામામિસેય તોરણ મેઈણિ ઉદધિવર ભવણગિરિવર

મૃનેન્દ્રઃ ૩૧, ચમરઃ ૩૨ એતાનિ ઉત્તમાનિ-પ્રધાનાનિ પ્રશસ્તાનિ-સામુદ્રિક શાસ્ત્રેષુ પ્રશંસાસ્પદી ભૂતાનિ દ્વાત્રિશલ્લક્ષણાનિ ચાન્યત્રૈવંવિધાનિ લભ્યન્તે, તથાહિ-‘છત્રં ૧, તામરસં ૨, ધનૂ ૩, રથવરો ૪, દમ્ભોલિ ૫, કૂર્મા ૬, ડહુશા ૭, વાપી ૮, સ્વસ્તિક ૯, તોરણાનિ ૧૦, ચ સરઃ ૧૧, પશ્ચાન્નનઃ ૧૨, પાદપઃ ૧૩, ચક્રં ૧૪, શઘ્ન ૧૫, ગજૌ ૧૬, સમુદ્ર ૧૭, કલશૌ ૧૮, માસાદ ૧૯, મત્સ્યૌ ૨૦, યવો ૨૧, યુગ ૨૨, સ્તૂપ ૨૩, કમળડલૂ ૨૪, ન્યવનિભૃત્ ૨૫, સચામરો ૨૬, દર્પણમ્ ૨૭, ॥૧॥ ઉક્ષા ૨૮, પતાકા ૨૯, કમલાભિષેકઃ ૩૦, સુદામ ૩૧, કેકી ૩૨ ઘન પુણ્યધાજામ્ । ઇતિ । ‘હંસસરિસર્ગઈઓ’ હંસ સદૃશ-ગતયઃ, હંસસ્ય સદૃશો ગતિર્ગમનં યાસાં તાસ્તથા, ‘કોઈલ મધુર .ગિર સુસ્સરાઓ’ કોકિલમધુગીઃ સુસ્વરાઃ, કોકિલસ્ય યા મધુરા ગિરઃ તદ્વત્ સુસ્વરા યાસાં તાસ્તથા, ‘કંતા’ કાન્તાઃ-કમળીયાઃ સર્વેષામભિમતાઃ, ‘સવ્વસ્સ અણુનયાઓ’ સર્વસ્યાનુ નતાઃ ન કસ્યાપિ દ્વેષ્યાઃ, ‘બવ ગય વલિપલિયા’ વ્યપગતવલિપલિતાઃ, તત્ર વલિઃ-શૈથિલ્યસમુદ્ભવશ્ચર્મવિકારઃ પલિતં-જરયા કેશશૌકલ્યમ્-વ્યપગતૈ વલિપલિતે

સિરિદામાભિસેયતોરણમેઈણિ ઉદધિવર અવળ ગિરિવર આયંસ-લલિયગયઉસમસીહચમરઉત્તમ પસત્થવત્તીસ લક્ષ્મગધરાઓ’ છત્ર ૧, ધ્વજ, ૨, યુગ ૩, સ્તૂપ ૪, દામિની ૫, પુષ્પ માલા કમળડલૂ ૬, કલશ ૭, વાપી ૮, સ્વસ્તિક ૯, પતાકા ૧૦, યવ ૧૧, મત્સ્ય ૧૨, કુમ્ભ ૧૩, રથવર-શ્રેષ્ઠરથ ૧૪, મકર ૧૫, શુક સ્થાલ ૧૬, અહુશ ૧૭, અષ્ટા પદ વીચિ પૂત ફલક ૧૮, સુપ્રતિષ્ઠક-સ્થાપનક ૧૯, મયૂર ૨૦, શ્રી દામ માલાકાર આભરણ વિશેષ ૨૧, અભિષેક-કમલાભિષેક યુક્ત લક્ષ્મી જિસકા દો હાથિયોં સે અભિષેક કિયા જાતા હૈ એસા ચિહ્ન ૨૨, તોરણ-૨૩, મેદિની-પૃથિવી પતિ-રાજા ૨૪, ઉદધિવર-સમુદ્ર ૨૫, ભવન

આયંસ લલિય ગય ઉસમ સીહચમરઉત્તમપસત્થવત્તીસલક્ષ્મગધરાઓ’ છત્ર ૧, ધ્વજ ૨, યુગ ૩, સ્તૂપ ૪, દામિની ૫, પુષ્પમાલા કમળડલૂ ૬, કલશ ૭, વાવ ૮, સ્વસ્તિક ૯, પતાકા ૧૦, યવ ૧૧, મત્સ્ય ૧૨, કુમ્ભ ૧૩, રથવર શ્રેષ્ઠ રથ ૧૪, મકર ૧૫, શુકસ્થાલ ૧૬, અહુશ ૧૭, અષ્ટાપદ વીચિ-પૂતફલક ૧૮, સુપ્રતિષ્ઠક-સ્થાપનક ૧૯, મયૂર-મોર ૨૦, શ્રી દામમાળાના આકારનુ આભરણુ વિશેષ ૨૧, અભિષેક કમલાભિષેક અભિષેક યુક્ત લક્ષ્મી કે જેનો અભિષેક બે હાથીયોથી કરવામાં આવે છે, એવું ચિહ્ન ૨૨, તોરણ ૨૩, મેદિની-પૃથ્વી પતિ-રાજા ૨૪, ઉદધિવર સમુદ્ર ૨૫, ભવન

યાસાં તાસ્તથા જરાજન્ય શરીરકેશૈરુપ્યરહિતા इत्यर्थः, 'वंगदुब्बण वाही दो-
भग्गसोगमुक्काओ' व्यंगदुर्वर्णं व्याधिदौर्भाग्यं शोकमुक्ताः, तत्र विरद्धमङ्गं व्यङ्ग्यं
विकारवानवयवः दुर्वर्णो विकृतशरीरच्छविः, व्याधिः—ज्वरादिः दौर्भाग्यं शोकश्च
एतैर्मुक्ता रहिता स्तास्तथा, तेषां व्यङ्गादेः स्वप्नेप्यसंभवात् 'उच्चत्तेणय नराण
योवूगमूसियाओ' उच्चत्वेन च नराणां स्तोकेनोच्छ्रिताः, उच्चत्वेन च नराणां
स्तोकमूनं यथा स्यात्तथा उच्छ्रिताः किञ्चिन्युनाष्ट धनुः शतोच्छ्रया इत्यर्थः
'सभाव सिंगारा गारचारुवेसा' स्वभाव जन्य एव शृङ्गारः स्वभावशृङ्गारः प्रमाणो-
पेत यथावस्थितसुन्दर शरीरावयवजन्यसौन्दर्यवान् नतु बाह्यवस्त्रभूषणादि जन्यः,

પ્રાસાદ ૨૬, ગિરિ-ચર-શ્રેષ્ઠ પર્વત ૨૭, દર્પણ ૨૮, લલિત ગજ શ્રેષ્ઠ
૨૯, વૃષભ ૩૦, સિંહ ૩૧, એવં ચચર ૩૨, इन सामुद्रिक शास्त्र प्रसिद्ध
श्रेष्ठ वत्तीस लक्षणों को ये धारण करती हैं 'हंससरिसगइओ' हंस के
जैसी इनकी गति-चाल होती है 'कोइलमधुर गिरसुस्सराओ' कोयल की
मधुरवाणी के जैसा इनका सुन्दर मधुर स्वर होता है—'सव्वस्स अणुन-
याओ ववगयवलिपलिया, वंगदुब्बण वाही दोभग्गसोगमुक्काओ' ये
बहुत ही अनुपम सुन्दर होती हैं ये सबके लिये अनुनयविनयवाली होती
है इनके शरीर में किंचित् भी शैथिल्य समुद्भव चर्मविकार नहीं होता
अर्थात् शरीर में इनके खाल का कुकर-संकोच जाना रूप विकार नहीं
होता। बाल इनके सफेद नहीं होते हैं—इन के अंग विकृत नहीं होते
हैं अर्थात् हीनाधिक होने रूप विकार से रहित होते हैं—शरीर की छवि
में किसी भी प्रकार की विकृति नहीं आती है व्याधि से ज्वरादि रोग
से ये सदा मुक्त रहती हैं दुर्भाग्य का इनके छेदमात्र भी नहीं होता है
शोक का इनके नामो निशान भी नहीं होता है अर्थात् ये सदा हर्षित

પ્રાસાદ ૨૬, ગિરિચર શ્રેષ્ઠ પર્વત ૨૭, દર્પણ ૨૮, લલિતગજ-શ્રેષ્ઠ હાથી ૨૯,
વૃષભ ૩૦, સિંહ ૩૧, અને ચમર ૩૨, આ સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ શ્રેષ્ઠ
એવા બત્રીસે લક્ષણોને તેઓ ધારણ કરે છે. 'હંસ સરિસગइओ' હંસના
જેવી તેઓની ગતિ-ચાલ હોય છે. 'કોइल મધુરગિરસુસ્સરાओ' કોયલની
મધુર વાણીના જેવો સુંદર અને મધુર તેઓનો સ્વર-કંઠ હોય છે. 'સવ્વ-
સ્સ અણુનયાओ વવગયવલિપલિયા, વંગ દુબ્બણ વાહી દોભગ્ગસોગમુક્કાओ'
તેઓ ઘણીજ અનુપમ સુંદર હોય છે. તેઓ બધા પ્રત્યે વિનયવાળી હોય છે.
તેઓના શરીરમાં જરાય શિથિલતા યુક્ત ચર્મવિકારો હોતા નથી. અર્થાત્
તેમના શરીરમાં ચામડી સંકોચાદિ જવારૂપ વિકાર હોતો નથી. તેઓના વાળો
સફેદ હોતા નથી. તેઓના અંગ વિકૃત હોતા નથી. અર્થાત્ ન્યૂનાધિક હોવારૂપ

પ્રતાદશ આકારઃ શરીરકૃતિઃ, તથા ચારુઃ સુન્દરઃ વેષઃ વસ્ત્રભૂષણાદિ રૂપો વા
યાસાં તાસ્તથા । ‘સંગયગય હમિય મણિયચેદ્વિય વિલાસસંલાવણિગજુત્તોવયાર
કુસલા’ સજ્જગતહસિતમણિતચેષ્ટિતવિલાસસંલાપનિપુણયુક્તોપચારકુશલાઃ, તત્ર-
સંગતમ્ ઉચિતં યદ્ ગતં-ગમનં હંપીગમનવત્ હસિતં-હસનં કપોલત્રિકાશિ
પ્રેમ સંદર્શિચ, મણિતં-મળનં વાણીવિલાસઃ દુર્લભચેષ્ટિતં ચેષ્ટન શરીરકમ્પ-
નાદિરૂપં, સંલાપઃ-પરસ્પરસંભાષણં, તત્ર નિપુણાઃ કુશલાસ્તથાયુક્તાઃ સંગતા યે
ઉપચારાઃ લોકવ્યવહારા સ્તત્ર કુશલાઃ દક્ષા इति । પૂર્વોક્ત મેવાર્થસંગૃહ્યાહ-‘સુન્દર
યજ્ઞજહ્ન વદનકરચલ્લણયજ્ઞમાલા’ સુન્દરસ્તનજવનવદનકરચરણનયનમાલાઃ,
સ્પૃષ્ટમ્ ‘વર્ણલાવણજોવરણવિલાસકલિયા’ વર્ણલાવણ્યયોવનવિલાસકલિતાઃ,

હી રહતી હૈ ‘ઉચ્ચત્તેણ ય નરાણ થોવૂળ મૂસિયાઓ’ इनके शरीर की
ऊँचाई अपने २, पतियों के शरीर से किञ्चित् न्यून रहती है एशोरु
द्वीप के मनुष्यों के शरीर की ऊँचाई आठ सौ धनुष की होती है सो ये
एशोरु द्वीप की महिलाएं कुछ कम आठ सौ धनुष के शरीर की
ऊँचाई वाली होती है ‘स्वभाव सिंगारागार चारुवेसा’ यों तो स्वभाव
ही इनका प्रमाणोपेत यथावस्थित-जो जैसे होने चाहिये वैसे वैसे
सुन्दर अवयव जन्य सौन्दर्य वाली शरीरा कृति होने से इन का शरीर
स्वाभाविक श्रृंगार बाला होता ही है किन्तु बाह्य वस्त्राभूषण जन्य
नहीं फिर भी वस्त्राभूषण रूप सुन्दर वेष से सुसज्जित होती है ‘संगय
गय हसिय मणिय चेद्विय विलास संलावणिगजुत्तोवयारकुसला’ ये

વિકાર વિનાના હોય છે શરીરની કાંતીમા કાંઈ પણ પ્રકારની વિકૃતિ આવતી
નથી. વ્યાધિથી તાવ વિગેરે રોગથી તેઓ હંમેશાં મુક્ત હોય છે. લેશમાત્ર
પણ દુર્ભાગ્ય તેઓમા હોતું નથી. તેઓને શોકનું નામનિશાન પણ હોતું
નથી અર્થાત્ તેઓ હંમેશાં આનંદમગ્નજ રહે છે. ‘ઉચ્ચત્તેણ નરાણ થોવૂળ
મૂસિયાઓ’ તેઓની ઉચ્ચ પોત પોતાના પતિયોના શરીરથી કંઈક ન્યૂન
હોય છે. એકોરુક દ્વીપના મનુષ્યોના શરીરની ઉચ્ચ આઠસો ધનુષની હોય
છે. તે આ સ્ત્રીયોના શરીરની ઉચ્ચ કંઈક ઓછા આઠસો ધનુષ પ્રમાણની
હોય છે. ‘સ્વભાવ સિંગારાગારચારુવેસા’ આમતો સ્વાભાવિકજ પ્રમાણોપેત
યથાવસ્થિત જેઅવયવો જેમ હોવા જોઈએ એવાજ સુંદર અવયવ જન્ય સૌન્દર્ય
વાળી શરીરની આકૃતિ હોવાથી તેઓના શરીર સ્વાભાવિક શ્રંગારવાળા જ હોય
છે પરંતુ બહારના વસ્ત્રાભૂષણ જન્ય સુંદરપણ હોતું નથી તે પણ વસ્ત્રાભૂષણ
રૂપ સુંદર વેષથી સુસજ્જિત હોય છે. ‘સંગયગયહસિયમણિય ચેદ્વિય વિલાસ સંલાવ-

તત્ર વર્ણ:- કૃષ્ણગૌરાદિઃ, જ્ઞાન-મ્-આકારસ્ય સ્પૃહનીયતા યૌવનવિલાસ:-
સ્ત્રીણાં ચેષ્ટાવિશેષઃ એમિઃ કલિતા-યુક્તા તાસ્તથા, 'નંદનવળવિવરચારિણી
ઉવ્યઅચ્છરાઓ' નન્દનવળવિવરચારિણ્ય ઇવ અપ્સરસઃ નન્દનવનસ્ય વિવરાણિ
લતામૃદાણિ તેષુ ચરિતું શીલં યાસાં તાઃ, एतादृश्योऽप्सरसह्व 'અચ્છેગપેચ્છ-
ણિજ્ઞા' આશ્ચર્યપ્રેક્ષણીયાઃ-આશ્ચર્યજનકં પ્રેક્ષણં દર્શનં યાસાં તાસ્તથા 'પાસાર્હ-
યાઓ' પ્રાસાદિકાઃ, 'દરિસણિજ્ઞાઓ' દર્શનીયાઃ, 'અભિરુવાઓ' અભિરુપાઃ 'પડિ-
રુવાઓ' પ્રતિરુપાઃ । 'તાસિ ણં મંતે ! મણુર્હ ણં' તાસાં સ્વલુ ભદન્ત ! મનુજી
નામ્ 'કેવડ કાલસસ' અત્ર સપ્તમ્યથે વષ્ટી, તેન કિયતિ કાલે 'આહારદ્વે' આહા-

સ્વભાવતઃ હી હંસી કે ગમન તુલ્ય સુન્દર ગમન ક્રિયા યુક્ત હોતી હૈં ।
इनका हास प्रेम प्रदर्शक है और दोनों कपोल विकसित हो जावे ऐसा
होती है इनकी बोल चाल बड़ी गंभीर होती है चेष्टाएं अंग प्रत्यंग को
ढंकना, उनको फिर देखना आदि रूप तथा आंखों का मटकाना आदि
रूप विलास अपने पति के साथ संभाषण करने का चातुर्य इन सब में
ये बहुत अधिक निपुण होती हैं तथा युक्त-संगत जो उपचार लोक
व्यवहार हैं-उनमें भी ये अधिक दक्ष होती हैं ये सब विशेषण पति की
अपेक्षा से ही समझना चाहिये क्योंकि उस क्षेत्र के स्वभाव से उसके
पर पुरुष के प्रति अभिलाषा की संभावना ही नहीं होती है 'सुन्दर
धणजर्हणवदणकरचलगणयणमाला' इनके स्तन, जघन, वदन-मुख

णिउणજુત્તોવિયારકુસલા' તેઓ સ્વભાવથીજ હંસિણીના ગમન તુલ્ય સુન્દર ગમન
ક્રિયાવાળી હોય છે. તેઓનું હાસ્ય પ્રેમ પ્રદર્શક હોય છે. અને બેઉ કપોલો
વિકસિત થઇ જાય એવા હોય છે. તેઓની વાણી ઘણીજ ગંભીર હોય છે.
એટલાંજ અંગ પ્રત્યંગોને ઢાંકવા, પાછા તેને જોવા વિગેરે રૂપ તથા આંખોને
મટકાવવી વિગેરે રૂપ વિલાસ, પોતાના પતિની સાથે સંભાષણ કરવા રૂપ
ચાતુર્ય આ બધામાં તેઓ ઘણીજ વધારે નિપુણ હોય છે તથા યુક્ત સંગત જે
ઉપચાર નામ લોકવ્યવહાર છે, તેમાં પણ ઘણીજ વધારે દક્ષ-ચતુર હોય છે.
આ બધા વિશેષણો પતિની અપેક્ષાથી સમજવા કેમકે તે ક્ષેત્રના સ્વભાવથી
તેઓને પર પુરુષ પ્રત્યે અભિલાષાની સંભાવનાજ હોતી નથી. 'સુન્દર યળ
જરહણ વદન કરચલગણયણમલા' તેઓના સ્તનો, જઘન, વદન, મુખ હાથ, પગ,
નેત્ર, વિગેરે બધાજ અંગો અત્યંત સુન્દર હોય છે. 'વળ્લજાવળ્લ જોવ્વળ વિલાસ
કલિયા' તેઓ ગૌર વિગેરે વર્ણથી, લાવણ્યથી, યૌવનથી, અને વિલાસથી,
હંમેશાં યુક્તજ બનીને રહે છે. કેમકે ત્યાં ક્ષેત્રસ્વભાવથી વૃદ્ધ અવસ્થા આ-

રાર્થઃ-આહારપ્રયોજનં 'સમુપ્પજ્જઈ' સમુત્પદ્યતે કિયતિકાલે ગતે સતે પુનરા-
હારવિષયિણી ઇચ્છા પ્રાદુર્ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि 'गोयमा'
हे गौतम ! 'चउत्थमत्तस्स आहारहे समुपपज्जई' चतुर्थभक्ते तृतीयदिवसे आहा-
रार्थः समुत्पद्यते, यद्यपि सरसाहारित्वेनैतावत्कालं तासां क्षुद्रेदनोदयाभावादेवा

हाथ पैर नेत्र आदि सब ही बहून सुन्दर होते हैं 'वण्णलावण्ण जोव्वण
विलासकलिया' ये गौरादि वर्ण से, लावण्य से, घौबन से और
विलास से सर्वदा युक्त ही बनी रहती है क्योंकि वहां क्षेत्र स्वभाव से
वृद्धावस्था नहीं आती है 'णंदण वणविवरचारिणी उव्व अच्छराओ'
ये ऐसी प्रतीत होती है कि मानों नन्दन वन में भ्रमण करने वाली
अप्सराएं हैं इसलिये ये 'अच्छेरग पेच्छणिज्जा' ये आश्चर्य से प्रेक्षणीय-
देखने योग्य होती हैं. अर्थात् जो इन्हें देखता है उसे यही विस्मय
होता है कि ये मनुष्य स्त्रियां हैं या अप्सराएं हैं । 'पासाइयाओ दरिस
णिज्जाओ, अभिरूवाओ, पडिरूवाओ' ये प्रासादिक होती हैं दर्शनीय
होती हैं अभिरूप होती हैं और प्रतिरूप होती हैं इन पदों का अर्थ
पीछे यथास्थान लिखा जा चुका है ।

'तासिणं भंते ! मणुईणं केवइ कालस्स आहारहे समुपपज्जई' हे
भदन्त ! इन मनुष्य स्त्रियों की आहारेच्छा कितने काल के बाद होती
है अर्थात् एकबार आहार कर लेने के बाद पुनः आहार करने की इच्छा

વતીજ નથી. 'વણવણવિવરચારિણી ઉવ્વ અચ્છરાઓ' તેઓ એવી પ્રતીત
આહારહે સમુપ્પજ્જઈ' હે ગૌતમ ! તેઓ સરસ આહાર કરે છે, તેથી તેઓને
થાય છે કે જાણે નંદન વનમાં ફરવાવાળી અપ્સરાઓ જ હોય, તેથી તેઓ
'અચ્છેરગ પેચ્છણિજ્જા' આશ્ચર્યથી પ્રેક્ષણીય જોવાલાયક હોય છે, અર્થાત્ તેઓ
ને જેઓ દેખે છે, તેમને એજ આશ્ચર્ય થાય છે કે તેઓ મનુષ્ય સ્ત્રિયો છે ?
કે અપ્સરાઓ છે ? 'પાસાઈયાઓ, દરિસણિજ્જાઓ- અભિરૂવાઓ, પડિરૂવાઓ'
તેઓ પ્રાસાદીય હોય છે. દર્શનીય હોય છે. અભિરૂપ હોય છે. પ્રતિરૂપ હોય
છે. આ પદોનો અર્થ પહેલાં આપવામાં આવી ગયેલ છે.

'તાસિ ણં મતે ! મણુઈણં કેવડકાલસ્સ આહારહે સમુપ્પજ્જઈ' હે ભગવન્
આ મનુષ્ય સ્ત્રિયોને આહારની ઇચ્છા કેટલા કાળ પછી થાય છે ? અર્થાત્
એકવાર આહાર કરી લીધા પછી ફરીથી આહાર કરવાની ઇચ્છા તેઓને ક્યારે

મક્તતા કિન્તુ ન કર્મનિર્જરાર્થં તાસાં તત્તપઃ સ્થાપિ અમક્તાર્થસ્વસાધમ્યાત્
ચતુર્થમક્તશબ્દેન કથિતમિતિ ॥સૂ.૨૮॥

શૂલમ્—તેળાં ભંતે ! મણુયા કિમાહારમાહારેતિ ? ગોયમા !
પુઢવિ પુપ્ફફલાહારા તે મણુયગળા પળ્ળત્તા સમળાડસો !
તીસે ણાં ભંતે ! પુઢવીણ કેરિસણ આસાણ પળ્ળત્તે ? ગોયમા !
સે જહા ણામણ ગુલેહ વા સ્વંડેહ વા સક્કરાહ વા મચ્છંડિયાહ
વા મિસકંદેહ વા પપ્પડમોચણહ વા પુપ્ફઉત્તરાહ વા પડમુત્તરાહ
વા અકોસિયાહ વા વિજયાહ વા મહાવિજયાહ વા આયંસાહ વા
ઉવમાહ વા અળોવમાહ વા ચાઉરક્કે ગોલીરે ચઉઠાળપરિણ
ગુડસ્વંડમચ્છંડિ ઉવળીણ મંદગિગ કઢિણ વળ્ળેળાં ઉવવેણ જાવ
ફાલેળાં, ભવેયારૂવે સિયા ? નો ઇળટ્ટે સમટ્ટે, તીસે ણાં પુઢવીણ
ણત્તો ઇટ્ટયરાણ ચેવ જાવ મળામતરાણ ચેવ આસાણ ણાં પળ્ળત્તે,

इन्हें कब होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! चउत्थमत्तस्स
आहारहे समुप्पज्जह’ हे गौयम ! ये सरस आहार करती हैं इसलिये
इन्हें खाने के दूसरे दिन आहार की अभिलाषा नहीं होती है तीसरे
दिन आहार करती हैं इनके क्षुधा वेदनीय के उदय के अभाव से ही
इनमें एक दिनकी अभक्तता है यह अभक्तता इनके कर्मों की निर्जरा
का कारण भूत नहीं होती है क्योंकि यह तपः रूप नहीं है कर्मों की
निर्जरा तो तपः साध्य होती है। तथापि इसको अभक्तार्थता के
साधर्म चतुर्थ भक्त शब्द से कह दिया है ॥सूत्र-३८॥

યાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! ચઉત્થ મત્તસ્સ
એક વખત આહાર કર્યા પછીના બીજે દિવસે આહાર કરવાની ઇચ્છા થતી
નથી. ત્રીજે દિવસે આહાર કરે છે. તેમને ક્ષુધાવેદનીયના ઉદયના અભાવથીજ
તેઓમાં એક દિવસનું અભક્તપણું—આહારની અનિચ્છા રહે છે. આ અભક્ત
પણું તેઓના કર્મોની નિર્જરાના કારણભૂત હોતું નથી. કેમકે આ તપ રૂપ હોતું
નથી. કર્મોની નિર્જરાતો તપઃ સાધ્ય હોય છે. છતાં પણ તેને અભક્તાર્થતાના
સાધર્મથી ચતુર્થમક્ત શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૩૮ ॥

तेसि णं भंते ! पुप्फफलाणं केरिसए आसाए पण्णत्ते ? गोयमा !
 से जहा णामए चाउरंतचक्कवट्टिस्स कल्लाणे पवरभोयणे सय-
 सहस्सनिप्फन्ने वण्णेणं उववेए गंधेणं उववेए रसेणं उववेए
 फासेणं उववेए आमाइणिज्जे वीसायणिज्जे दीवणिज्जे विंहाणिज्जे
 दप्पणिज्जे मयणिज्जे सव्विंदियगायपल्हायणिज्जे, भवेयारूवे सिया ?
 णो इणट्ठे समट्ठे, तेसि णं पुप्फफलाणं एत्तो इट्ठत्तराए चेव जाव
 आस्साएणं पण्णत्ते । तेणं मणुया तमाहारमाहारित्ता कहिं वसहिं
 उवेति ? गोयमा ! रुक्ख गेहालयाणं ते मणुयगणा पण्णत्ता सम-
 णाउसो ! । ते णं भंते ! रुक्खा किं संठिया पण्णत्ता ? गोयमा !
 कूडागार संठिया पेच्छाघर संठिया सत्तागार संठिया झयसंठिया
 थूमसंठिया तोरणसंठिया गोपुरवेइयचोप्पालगसंठिया अट्ठालग-
 संठिया पासायसंठिया हम्मतलसंठिया गवक्खसंठिया बालग-
 पोत्तियसंठिया वलभीसंठिया अण्णे तत्थ बह्वे वरभवण सय-
 णासणविसिद्ध संठाणसंठिया सुहसीयलच्छाया णं ते दुमगणा
 पण्णत्ता समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे दीवे गेहाणि
 वा गेहायणाणि वा ? णो इणट्ठे समट्ठे, रुक्खगेहालयाणं ते
 मणुयगणा पण्णत्ता समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुय
 दीवे २ गामाइ वा णगराइ वा जाव सन्निवेसाइ वा ?,
 णो इणट्ठे समट्ठे, जहिच्छियकामगामिणो ते मणुयगणा
 पण्णत्ता समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे २ असीइ
 वा मसीइ वा कसीइ वा पणीइ वा वणिज्जाइ वा ?, नो इणट्ठे
 समट्ठे, ववगय असिमसिकिसिपणियवाणिज्जा णं ते मणुयगणा
 पण्णत्ता समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे हिर-

પળેઈ વા સુવન્નેઈ વા કંસેઈ વા દૂસેઈ વા મળીઈ વા મુત્તિણ્ણ
 વા વિઝલધણકળગરયણમણિમોત્તિયસંઘસિલપ્પવાલ સંતસાર
 સાવણ્ણજેઈ વા ?, હંતા અત્થિ, ણો ચેવ ણં તેસિં મણુયાણં તિવ્વે
 મમત્તભાવે સમુપ્પજ્જઈ । અત્થિ ણં ઇગોરુયદીવેર રાયાઈ વા
 જુવરાયાઈ વા ર્હસરેઈ વા તલવરેઈ વા માહંઘિયાઈ વા કોહુંઘિ-
 યાઈ વા ર્હભાઈ વા સેટ્ટીઈ વા સેનાવત્તીઈ વા સત્થવાહાઈ વા ?
 ણો ર્હણટ્ટે સમટ્ટે, વવગયર્હ્હી સક્કારા ણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા
 સમણાઉસો ! । અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવેર દાસાઈ વા
 પેસાઈ વા સિસ્સાઈ વા મયગાઈ વા માર્હલ્લાગાઈ વા કમ્મગર
 પુરિસાઈ વા ? ણો ર્હણટ્ટે સમટ્ટે, વવગય આમિઓગિયા ણં તે
 મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો ! । અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય
 દીવે દીવે માયાઈ વા પિયાઈ વા માયાઈ વા મરુણીઈ વા મજ્ઞાઈ
 વા પુત્તાઈ વા ધૂયાઈ વા સુળ્હાઈ વા ? હંતા અત્થિ, નો ચેવ ણં
 તેસિ ણં મણુયાણં તિવ્વે પેમ્મવંધણે સમુપ્પજ્જઈ, વયણુપેમવંધણાણં
 તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો ! । અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય
 દીવે ૨ અરીઈ વા વેરિણ્ણઈ વા ઘાયણ્ણઈ વા વહ્ણઈ વા પઢિણીણ્ણ
 પચ્ચમિત્તેઈ વા ? ણો ર્હણટ્ટે સમટ્ટે, વવગયવેરાણુવંધાણં તે મણુ-
 યગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો ! । અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવેર
 મિત્તાઈ વા વંતસાઈ વા ઘહિતાઈ વા સર્રીઈ વા સુહિયાઈ વા
 મહાભાગાઈ વા સંગતિયાઈ વા ?, ણો ર્હણટ્ટે સમટ્ટે વવગયપેમ્મા
 તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો ! । અત્થિ ણં મંતે ! ઇગો-
 રુય દીવેર આવાહાઈ વા વિવાહાઈ જળ્ણાઈ વા સદ્દાઈ વા થાલિ-
 પાકાઈ વા ચેલોવળયણાઈ વા સીમંતુળ્ણયણાઈ વા મયપિંડ
 નિવેયણાઈ વા ? ણો ર્હણટ્ટે સમટ્ટે, વવગય આવાહ વિવાહ જળ્ણ

भद्र थालिपाग चोलोवणयण सीमंतुण्णय णमतपिंडनिवेयणा
णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो ! ॥सू० ३८॥

छाया—ते खलु भदन्त ! मनुजाः किमाहारम् आहारन्ति ? गौतम ! पृथिवी-
पुष्पफलाहारास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! तस्याः खलु भदन्त !
पृथिव्याः कीदृश आस्वादः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! स यथा नामकः गुड इति वा
खण्डमिति वा शर्करा इति वा मत्स्यण्डिकेति वा विसकन्द इति वा पर्पट-
मोदकमिति वा पुष्पोत्तरमिति वा पद्मोत्तरमिति वा अकोशितमिति वा, विजयेति
वा महाविजयेति वा आदर्शोपसेति वा अणोवसाति वा चतुष्कं गोक्षीरं चतुः स्थान
परिणतम् गुडखण्डमत्स्यण्डिकोपनीतं मन्दाग्निकृतं वर्णेनोपपेतं यावत्स्पर्शेन भवे-
देतद्रूपं स्यात् ? नायमर्थः समर्थः तस्याः खलु पृथिव्याः इत इष्टतर एव यावद्
मनोऽमतर एव आस्वादः खलु प्रज्ञप्तः, तेषां खलु भदन्त ! पुष्पफलानां कीदृश
आस्वादः खलु प्रज्ञप्तः, ? गौतम ! स यथा नामकः चातुरन्तचक्रवर्त्तिनः कल्याणं
मवरभोजनं शत सहस्रनिष्पन्नं वर्णेनोपपेतं गन्धेनोपपेतं रसेनोपपेतं स्पर्शेनोपपेतम्
आस्वादनीयम् विस्वादनीयं दीपनीयम् बृंहणीयं दर्पणीयं मदनीयं सर्वेन्द्रियगात्र-
प्रल्लादनीयं, भवेदेतद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः, तेषां खलु पुष्पफलानाम् इत
इष्टतर एव यावद् आस्वादः खलु प्रज्ञप्तः । ते खलु भदन्त ! मनुजाः तमाहारमा
हार्यं कुत्र वसतौ उपयान्ति ? गौतम ! वृक्षगृहालयाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः
श्रमणायुष्मन् ! ते खलु भदन्त ! वृक्षाः किं संस्थिताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! कूटागार
संस्थिताः प्रेक्षागृहसंस्थिताः छात्राकारसंस्थिताः ध्वजसंस्थिताः स्तूपसंस्थिताः
तोरणसंस्थिताः, गोपुर वेदिका—चोप्पालकसंस्थिताः अट्टालकसंस्थिताः प्रासाद
संस्थिताः हर्म्यतल संस्थिताः गद्याक्षसंस्थिताः वालाग्रयोतिकासंस्थिताः बलभी-
संस्थिताः अन्ये तत्र बहवो वरप्रवनशयनासनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः सुख
शीतलच्छायाः खलु ते द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! सन्ति खलु भदन्त !
एकोरुक द्वीपे द्वीपे गृहा वा गृहायनानि वा ? नायमर्थः समर्थः, वृक्षगृहालयाः
खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक द्वीपे
द्वीपे ग्राम इति वा नागरमिति वा यावन् सन्निवेश इति वा, नायमर्थः समर्थः,
यथेच्छित कामगामिनस्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु
भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे असिरिति वा मपी इति वा कृपिरिति वा पण्यमिति
वा वाणिज्यमिति वा, नायमर्थः समर्थः, व्यपगतासिमपी कृपिपण्यवाणिज्याः
खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे

द्वीपे हिरण्यमिति वा, सुवर्णमिति वा कांस्यमिति वा द्रुप्यमिति वा मणिरिति वा मुक्तिकेति वा, विपुल धनकनकरत्नमणिभोक्तिकशङ्खशिलाप्रवालसन्त सारस्वापतेयमिति वा ? हन्त, अस्ति, नैव खलु तेषां मनुजानां तीव्रो मम त्वभावः समुपपद्यते । अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे राजेति वा युवराज इति वा ईश्वर इति वा तलवर इति वा माडम्बिक इति वा कौटुम्बिक इति वा, इभ्य इति वा, श्रेष्ठीति वा सेनापतिरिति वा सार्थवाह इति वा ? नायमर्थः समर्थः व्यपगतक्रद्धि सत्काराः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक द्वीपे २ दास इति वा ग्रेष्य इति वा शिष्य इति वा भृतक इति वा, भागिक इति वा, कर्मकर पुरुष इति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यपगताभि योगिकाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक द्वीपे द्वीपे माता इति वा, पिता इति वा, भ्राता इति वा, भागिनीति वा, भार्येति वा पुत्र इति वा दुहितेति वा स्नुषेति वा ? हन्त अस्ति, नैव खलु तेषां खलु मनुजानां तीव्रं प्रेमबन्धनं समुपपद्यते, यतनुप्रेमबन्धनाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक द्वीपे द्वीपे अरिरिति वा वैरिक इति वा घातक इति वा, बधक इति वा प्रत्यनीक इति वा प्रत्यक्षित्र इति वा ? नायमर्थः समर्थः व्यपगत वैरानुबन्धाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक द्वीपे २ मित्रमिति वा वयस्य इति वा घडिआ इति वा सखा इति वा सुहृदिति वा महाभाग इति वा सांगतिक इति वा ? नायमर्थः समर्थः व्यपगत प्रेमाणस्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे आवाह इति वा विवाह इति वा यज्ञ इति वा श्राद्धमिति वा स्थालीपाक इति वा चौलोपनयनमिति वा सीमन्तोन्नयनमिति वा मृतपिण्डनिवेदनमिति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यपगतावाहविवाह यज्ञ श्राद्ध स्थालीपाक चौलोपनयन-सीमन्तोन्नयनमृतपिण्ड निवेदनास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ॥३८॥

टीका—‘तेणं भंते ! ‘मणुया’ इत्यादि, ‘तेणं भंते ! मणुया किमाहारमाहारे’ति’ ते खलु एकोरुक द्वीपिका मनुजाः भदन्त ! किम्—कीदृशमाहार माह-

‘ते णं भंते ! मणुया किमाहार माहरे’ति’ इत्यादि ॥सूत्र—३८॥

टीकार्थ—हे भदन्त ! एकोरुक द्वीप के मनुष्य कैसा आहार करते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ! पुढवि पुप्फ फला-

‘ते ण भंते ! मणुया किमाहार माहरे’ति’ इत्यादि

टीकार्थ—हे भगवन् ओकेइकद्वीपना मनुष्यो केवो आहार करे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभुश्री कहे छे के ‘गोयमा ! पुढवि पुप्फफलाहारा ते मणुयगणा

રન્તીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पुढवी पुष्फ-
फळाद्वारा ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो’ पृथिवी पुष्पफलद्वारास्ते मनुज-
गणाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ते पृथिवी पुष्पाफलानि आहारा
र्थमाहरन्तीत्यर्थः, एवं भूता मनुजगणाः कथिता इति, ‘तीसेणं भंते ! पुढवीए’
तस्या आहार्यतया उपादीयमानायाः खलु पृथिव्याः ‘केरिसए आसाए पणत्ते’
कीदृशः-किमाकारक आस्वादः रसः प्रज्ञप्तः-कथित इति प्रश्नः, मगवानाह-
‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘से जहा णामए’ स यथा नामकः
‘गुळेइवा’ गुड इति वा इक्षुरसक्वाथो गुडः, ‘खंडेइ वा’ खण्डमिति वा खण्डं गुड-
विकारः, ‘सक्कराइ वा, शर्करेति वा शर्कराकाश्चादि प्रभवा ‘मच्छंडियाइ वा’
मत्सण्डिकेति वा, मत्सण्डिका खण्डशर्कराभिसरीति भाषाप्रसिद्धाः, ‘भिसकंदेइ
वा’ विसकन्दमिति वा, विसकन्दं-कमल-मूलम्, ‘पप्पडमोएइ वा, पर्पटमोदक इति
वा स च खाद्यविशेषः, ‘पुष्फउत्तराइ वा’ पुष्पोत्तरेति वा, पुष्पविशेष निष्पन्ना

હારા તે મણુયગણા પણત્તા સમણાઉસો !’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ !
વે ઇકોરુક દ્વીપ કે મનુષ્ય પૃથિવી પુષ્પ એવં ફલોં કા આહાર કરતે હે
‘તીસે ણં ભંતે ! પુઢવીએ કેરિસએ આસાએ પણત્તે હે અદન્ત ! ઉક્ક પૃથિવી
કા કેસા આસ્વાદ રસ-કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કરતે હે-‘ગોયમા !
સે જહાણામએ ગુલેઈવા ઘંડેઈ વા સક્કરાઈવા મચ્છંડિયા ઇવાં ભિસ-
કંદેઈ વા પપ્પડ મોયએઈ વા પુષ્પ ઉત્તરાઈ વા પડમુત્તરાઈવા, અકોસિયાઈ
વા, વિજયાઈ વા, મહા વિજયાઈ વા’ હે ગૌતમ ! જેસા ગુડ કા સ્વાદ
હોતા હૈ, ઘાંડ કા સ્વાદ હોતા હૈ, શક્કર કા સ્વાદ હોતા હૈ વિસરી
કા સ્વાદ હોતા હૈ કમલ કન્દ કા સ્વાદ હોતા હૈ પર્પટ મોદક કા સ્વાદ
વિશેષકા સ્વાદ હોતા હૈ ‘પુષ્પોત્તર-પુષ્પ વિશેષ સે બના શક્કર કા
જેસા સ્વાદ હો પડ્મોત્તર-કમલ વિશેષ સે ઉત્પન્ન શક્કર અકોશિત

પણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! એકોરુક દ્વીપના મનુષ્યો
પૃથ્વી, પુષ્પ, અને ફલોંનો આહાર કરે છે. ‘તીસે ણં ભંતે ! પુઢવીએ કેરિસએ આસાએ
પણત્તે’ હે ભગવન્ એ પૃથ્વીનો કેવો આસ્વાદ-રસ કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! સે જહા નામએ ગુલેઈવા, ઘંડેઈવા, સક્કરાઈવા,
મચ્છંડિયાઈવા, ભિસકંદેઈવા, પપ્પડમોયએઈવા, પુષ્પ ઉત્તરાઈવા, પડમુત્તરાઈવા,
અકોસિયાઈવા, વિજયાઈવા, મહાવિજયાઈવા’ હે ગૌતમ ! જોખનો જેવો સ્વાદ હોય
છે, ખાંડનો જેવો સ્વાદ હોય છે, સાકરનો સ્વાદ જેવો હોય છે, ભિસરીનો સ્વાદ
જેવો હોય છે કમલકંદનો સ્વાદ જેવો હોય છે, પર્પટ મોદકનો જેવો સ્વાદ
હોય છે ‘પુષ્પોત્તર’ પુષ્પ વિશેષથી બનાવેલ સાકરનો સ્વાદ જેવો હોય છે, પડ્મોત્તર

શર્કરાજાતિઃ ‘પ્રમુત્તરાઈ વા’ ‘પદ્મોત્તરેતિ વા કમલવિશેષ નિષ્પન્ના શર્કરાજાતિઃ
 ‘અક્રોસિયાઈ વા’ અક્રોશિતેતિ વા, ‘વિજયાઈ વા’ વિજયેતિ વા, ‘મહાવિજયાઈ
 વા’ મહાવિજયેતિ વા, ‘આયંસાઈ વા, આદર્શેતિ વા, ‘ઉવમાઈ વા’ ઉપમેતિ વા
 ‘અણોદમાઈ વા’ અનુપમેતિ વા, એતે અક્રોશિતાદયો મધુરદ્રવ્ય વિશેષા લોકતોડવ-
 સેયા इति । ‘ચાતુરવક્રે-ગોલીરે’ ચાતુરવક્રે ગોલીરમ્ ‘ચતુઢાણપરિણ’ ચતુઃ-
 સ્થાનપરિણતમ્ તત્ર-ચાતુરવક્રમિતિ ચતુર્વારપરિણતમ્-તથાદિ-પુણ્ડ્રજાતીયેષુચા-
 રિણી નામનાતઢ્ઢાનાં કૃષ્ણાનાં ગવાં યત્ક્ષીરં તત્ત્વત્સમ્યયો યથોક્તગુણાભ્યો ગોભ્યઃ
 પાનં દીયતે, તાસાં તાદૃશીનાં ચત્સૃણાં ગવાં યત્ક્ષીરં તત્ત્વિસૃભ્યસ્તાદૃશીભ્યો ગોભ્યઃ
 પાનં દીયતે, તાસાં તાદૃશીનાં ગવાં યત્ક્ષીરં તદ્ દ્વાભ્યાં ગોભ્યાં પાનં દીયતે, તથો
 દ્વયોસ્તાદૃશ્યોર્ગવોર્યત્ક્ષીરં તદેકસ્યાસ્તાદૃશ્યા ગોઃ પાનં દીયતે, તસ્યા યત્ક્ષીરં તત્
 ચાતુરવક્રં ક્ષીરં પ્રોચ્યતે, એવં ચતુઃ સ્થાનપરિણતં-ચતુર્મિઃ સ્થાનૈઃ પરિણામં પ્રાપ્તમ્
 પુનઃ કીદૃશમિત્યાહ-‘ગુઢલંડમચ્છંડિય ઉવળી’ ગુઢલંડ મત્સ્યઢ્ડિકામિરુપનીતં
 મિલિતમ્ ‘મંદગ્નિકઢિ’ મંદાગ્નિવચ્ચિતમ્-મંદાગ્નિના પાચિત મિત્યર્થઃ ‘વળ્લેણં

વિજયા મહા વિજયા આદર્શ-ઉપમા અનુપમા યે અક્રોશિતાદિ મધુર દ્રવ્ય
 વિશેષ હૈ સો લોક સે જાન લેના ચાહિયે, હન સવ કા જૈસા સ્વાદ હોતા હૈ
 અથવા-‘ચાતુરવક્રે ગોલીરે ચતુઢાણ પરિણ’ ગુઢલંડમચ્છંડિયઉવળી
 મંદગ્નિકઢિ વળ્લેણં ઉવવે’ જાવ ફાસેણં’ અથવા-ચતુઃસ્થાન પરિણત-
 ચાર ગાયોં કે દૂધ કો ત્રીન ગાયોં કો પિલાના, ત્રીન ગાયોં કે દૂધ કો દો
 ગાયોં કો પિલાના દો ગાયોં કે દૂધ કો એક ગાયકો પિલાના, દો ગાયોં કે
 દૂધ કો એક ગાય કો પિલાના એસે ચતુઃ સ્થાન પરિણત-હુ’ ગો દૂધ કો
 કિ જિસ્મં ગુઢ, લાંડ યા મિસરી સેવા કે સાથ પ્રમાણ મેં મિલાઈ ગઈ
 હો ઓર ફિર જો મંદ મંદ અગ્નિ પર પકાયા ગયા હો એસા વહ ગોદુગ્ધ
 એક વિશેષ પ્રકાર કે વર્ણ સે ગન્ધ સે રસ સે સ્પર્શ સે યુક્ત બન જાતા

કમલ વિશેષથી બનાવેલ સાકરનો સ્વાદ જેવો હોય છે, અક્રોશિત વિન્યા,
 મહાવિન્યા, આદર્શ ઉપમા અનુપમા આ અક્રોશિત વિગેરે મધુર દ્રવ્ય વિશેષ
 છે. તે લોકવ્યવહારથી સમજી લેવા જોઈએ આ બધાનો જેવો સ્વાદ હોય છે,
 અથવા ‘ચાતુરવક્રે ગોલીરે ચતુઢાણપરિણ’ ગુઢલંડમચ્છંડિયઉવળી, મંદગ્નિકઢિ
 વળ્લેણં ઉવવે’ જાવ ફાસેણં’ ચતુઃસ્થાન પરિણત-ચાર ગાયોના દૂધને ત્રણ
 ગાયોને પીવરાવવું, ત્રણ ગાયોનું દૂધ બે ગાયોને પીવરાવવું અને બે ગાયોનું
 દૂધ એક ગાયને પીવડાવવું. આ પ્રમાણે ચાર સ્થાન પરિણત થયેલા ગાયના
 આવા દૂધમાં જેમ ગોળ, ખાંડ, અથવા સાકર અને મેવાને પ્રમાણસર મેળવવામાં
 આવેલ હોય અને તે પછી ધીમા અગ્નિ પર પકાવવામાં આવેલ હોય, એવું તે

‘ખવેણ’ વર્ણેન ઉપવેતં યુક્તમ્ ‘જાવ ફાસેણં’ યાવત્સ્પર્શેન, અત્ર યાવત્પદેન
અન્વેન યુક્તં, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘ખવેણારૂવે સિયા’ ખવેદેતદ્રૂપઃ પૃથિવ્યા આસ્વાદઃ
ત્યાત્ કદાચિત્ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો ઇણદ્દે
સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, નહિ ગુડાદિ રસસદૃગો રસઃ પૃથિવ્યાઃ કિન્તુ ‘તીસે ણં
પુઢવીણ’ તસ્યાઃ સ્વલુ પૃથિવ્યાઃ ‘એત્તો ઇદ્ધતરાણ ચેવ જાવ મણામતરાણ ચેવ
આસાણ ણં પણ્ણત્તે’ ઇતો ગુડાદિભ્ય ઇષ્ટતર એવ યાવત્ કાન્તતર એવ પ્રિયતર એવ
મનોજ્ઞતર એવ મનોઽમતર એવ આસ્વાદઃ સ્વલુ પ્રજ્ઞપ્તઃ । ‘તેસિ ણં મંતે ! પુષ્પફલાણં
કેરિસણ આસાણ પણ્ણત્તે’ તેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! પુષ્પફલાનાં કીદૃશઃ અસ્વાદો રસઃ
પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિત ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે જહા ણામણ’

હે ઓર ઇસ ગોક્ષીર કા જૈસા અનુપમ સ્વાદ હોતા હૈ શ્રીગૌતમસ્વામી
પ્રમુશ્રી સે પૂછતે હૈ—તો કયા હે ભદન્ત ! ‘ખવેણારૂવે સિયા’ ઇસ પ્રકાર કા
સ્વાદ વહાં કી પૃથિવી કા હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ—
‘નો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હે ગૌતમ ! ઇસ કથન કા એસા અર્થ સમર્થ નહીં હોના
હૈ—અર્થાત્ ગુડ આદિ કે રસ જૈસા સ્વાદ વહાં કી પૃથિવી કા નહીં હોતા
હૈ—‘તીસેણં પુઢવીણ એત્તો ઇદ્ધતરાણ ચેવ જાવ મણામતરાણ ચેવ આસાણ
ણં પણ્ણત્તે’ કિન્તુ ડસ ડસ પૃથિવી કા સ્વાદ તો—ઇનકે રસ કી અપેક્ષા
મી અધિક ઇષ્ટતર હી હોના હૈ યાવત્—કાન્ત તર હી હોતા હૈ પ્રિયતર હી
હોતા હૈ મનોજ્ઞતર હી હોતા હૈ ઓર મનોઽમ તર હી હોતા હૈ ‘તેસિણં
મંતે ! પુષ્પફલાણં કેરિસણ આસાણ પણ્ણત્તે’ હે ભદન્ત ! વહાં કે ડન
પુષ્પ એવં ફલોં કા સ્વાદ કેસા રોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે

ગાયત્રી દ્વધ એક વિશેષ પ્રકારના વર્ણથી, ગંધથી રસથી સ્પર્શથી યુક્ત બની
બાય છે, આ ગો દુગ્ધનો જે અનુપમ સ્વાદ હોય છે, શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રમુશ્રીને
પૂછે છે કે હે ભગવન્ ‘ખવેણારૂવેસિયા’ તો શું આવા પ્રકારનો સ્વાદ ત્યાની
પૃથ્વીનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી કહે છે કે ‘નો ઇણદ્દે સમદ્દે’
હે ગૌતમ ! આ કથનને એવો અર્થ સમર્થિત થતો નથી અર્થાત્ ગોળ
વિગેરના રસના એવો જ સ્વાદ ત્યાની પૃથ્વીનો હોતો નથી ‘તીસે ણ પુઢવીણ
એત્તો ઇદ્ધતરાણ ચેવ જાવ મણામતરાણ ચેવ આસાણ ણ પણ્ણત્તે’ પરંતુ એ
પૃથ્વીનો સ્વાદ તો તેઓને તેના રસ કરતા પછુ વધારે ઇષ્ટતર જ હોય છે
યાવત્ કાન્તતરજ હોય છે પ્રિયતરજ હોય છે મનોજ્ઞતરજ હોય છે અને
મનોઽમતરજ હોય છે. ‘તેસિ ણં મંતે ! પુષ્પફલાણ કેરિસણ આસાણ પણ્ણત્તે’
હે ભગવન્ ત્યાંના એ પુષ્પો અને ફલોનો સ્વાદ કેવો હોય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! સે જહાનામણ ચાતરંતં ચક્કવટ્ટિરસ કલ્લાણે

સ યથા નામકઃ 'ચાતુરંત ચક્રવટિસ્સ' ચાતુરંતચક્રવર્તિનઃ ચતુર્થુ અન્તેષુ સમુદ્ર
ત્રય દિમવત્ પરિચ્છિન્નેષુ ચક્રેગ-ચક્રવત્સર્વતઃ સમન્તાદ વર્તિતું શીલં યસ્ય સ
તથા તસ્ય 'કલ્યાણે પવરધોરણે' કલ્યાણયેકાન્ત સુખાવહં પ્રવરભોજનં-વિશિષ્ટ
ભોજનં 'સયપહસ્સ નિષ્ફાન્ને' સત્સહસ્રનિષ્પન્નમ્ લક્ષગોક્ષીરસંપાદિતમ્, તથાહિ-
ચક્રવર્તિ સમ્બન્ધિનીનાં-પુણ્દ્રેશુવારિણીનામનાતૃક્કાનાં ગવાં લક્ષસ્ય યત્ક્ષીરં તસ્ય
પચ્ચાશત્સહસ્રગોચરઃ પાનં દોયતે એવમર્દાદિક્રમેણ પીતગોક્ષીરાણાં ગવાં પર્યન્તે
યાવદેતસ્યાઃ ગોઃ સમ્બન્ધિ યત્ ક્ષીરં તત્પ્રાપ્તકલમશાલિ પરમાન્નરૂપમનેકસંસ્કાર-
ક દ્રવ્યસંમિશ્રં યદ્ ભોજનં તત્ કલ્યાણપ્રવર ભોજનં વચયતે, તદ્ યાદૃશસ્વાદકં
ભવેત્ તાદૃશસ્વદોષેભ્ય પુનસ્તત્ કીટૃભ્ય ? इत्याह-‘वर्णेणं उववेए’ वर्णेनाति
शायिना शुक्लेनोपपेतं युक्तम् ‘गंधेणं उववेए’ गंधेनातिशायिना सुरभिः उपपेत

हैं-‘गोयमा ! से जहा नामए चातुरंत चक्रवटिस्स कल्लाणे पवर-
भोयणे सतसहस्रस निष्फान्ने वर्णेणं उववेए गंधेणं उववेए, रसेणं उव-
वेए फासेणं उववेए’ जैसा चातुरन्त चक्रवर्ती का भोजन जो कल्याण
भोजन के नाम से प्रसिद्ध है वह चक्रवर्ती का कल्याण भोजन इस
प्रकार होता है-चक्रवर्ती की ही गाथे हों और वे पुण्डू जाति के उत्तम
इक्षु को चरने वाली हों शरीर में नीरोग हों वैसी एक लाख गायों का
दूध पचास हजार गायों को पिलाया जावे, और पचास हजार
गायों का दूध पचीस हजार गायों को पिलावे इस तरह से आधी
गायों को पिलाने के क्रम से वैसे दूध को पी हुई गायों के
अन्तिम की एक गाय का जो दूध हो उस दूध की बनाई हुई खीर
जिसमें अनेक प्रकार के मूँवे आदि संस्कारक द्रव्य डाले गये हों
वह कल्याण प्रवर भोजन चक्रवर्ती का कहलाता है वह वर्ण शुक्लवर्ण
से गन्ध से सुगन्धिगन्ध से रस से मधुरादि रस से, स्पर्श से मृदुस्नि-

પવર ભોયણે સત્સહસ્ર નિષ્ફાન્ને વર્ણેણ ઉવવેઃ ગંધેણ ઉવવેઃ રસેણ ઉવવેઃ
ફાસેણ ઉવવેઃ’ જેમ ચાતુરંત ચક્રવર્તિ રાજાનું લોજન કે જે કલ્યાણ લોજનના
નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ચક્રવર્તિ રાજાનું તે કલ્યાણ લોજન આ રીતે બને છે.
ચક્રવર્તિનીજ ગાયો હોય, અને તે પુંદૂ બાતીની ઉત્તમ શેલડીને ચરવાવાળી
હોય, શરીરથી નિરોગી હોય, એવી એક લાખ ગાયોનું દૂધ પચાસ હજાર
ગાયોને પીવરાવવામાં આવે, પચાસ હજાર ગાયોનું દૂધ પચીસ હજાર
ગાયોને પીવરાવવામાં આવે, આ રીતે અર્ધ અર્ધ ગાયોને ક્રમથી દૂધ
પીવરાવતાં પીવરાવતાં એવી રીતે દૂધને પીનારી છેવટની એક ગાયનું
જે દૂધ હોય છે એ દૂધથી બનાવેલ દૂધપાક કે જેમાં અनेક પ્રકારના
મેવા વિગેરે સંસ્કાર વાળા પદાર્થો નાખવામાં આવ્યા હોય તે ચક્રવર્તિ રાજાનું

તદા 'રસેણં ઉવવેણ' રસેનાતિશાયિના મધુરાદિનોપપેતં તં યુક્તમ્ 'ફાસે ણં ઉવવેણ' સ્પર્શેનાતિશાયિના મૃદુસ્નિગ્ધાદિનોપપેતમ્ 'આસાઈણિજ્જે' આસ્વાદનીયં સામાન્યતઃ કલ્યાણભોજનમ્ 'વીસાઈણિજ્જે' વિસ્વાદનીયં વિશેષતઃ આસ્વાદનીયમ્ 'દીવણિજ્જે' દીપનીયમ્-જઠરાગ્નિ પ્રજ્વાલનમ્, 'વિંહણિજ્જે' વૃંહણીયં ધાતુવચ્ય-કારિત્વાત્ 'દપ્પણિજ્જે' દર્પણીયં સમુત્સાહ વૃદ્ધિદેતુકત્વાત્ 'મયણિજ્જે' મદનીયં-હર્ષોત્પાદકત્વાત્ 'સર્વિવિદિયગાયપલ્હાયણિજ્જે' સર્વેન્દ્રિયગાયપલ્હાદનીયં-આનન્દ-જનકત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'મવેયારુવે સિયા' મવેદેતાવદ્રૂપઃ ચક્રવર્તિપરમભોજન સદશાસ્વાદઃ પુષ્પફલાનાં સ્યાત્ કદાચિત્ કિમિતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ણો ઇણ્ટ્ઠે સમટ્ટે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ કિન્તુ 'તેસિ ણં પુપ્ફફલાણં' તેષાં પુષ્પફલાનામ્ 'एत्तो इद्वत्तराए चेव जाव आसाए णं पणत्ते' इतः-परम-

ગ્ધાદિ રૂપ સે યુક્ત જૈસા હોતા હૈ વહ 'આસાયણિજ્જે' આસ્વાદનીય હોતા હૈ, 'વિસાયણિજ્જે' વિશેષ રૂપ સે સ્વાદ કે યોગ્ય હોતા હૈ, 'દીવણિજ્જે' દીપનીય હોતા હૈ-જઠરાગ્નિના વર્ધક હોતા હૈ 'વિંહણિજ્જે' વૃંહણીય હોતા હૈ-ધાતુ આદિ કા વૃદ્ધિકારક હોતા હૈ, 'દપ્પણિજ્જે' દર્પણીય હોતા હૈ-ઉત્સાહ આદિ કી વૃદ્ધિ કરને વાલા હોતા હૈ 'મય-ણિજ્જે' મદનીય હોતા હૈ-હર્ષોત્પાદક હોતા હૈ, 'સર્વિવિદિયગાયપલ્હાય-ણિજ્જે' ઓર સમસ્ત ઇન્દ્રિયોં કો એવં શરીર કો પ્રહ્લાદનીય-આનન્દવ-ર્ધક હોતા હૈ શ્રીગૌતમસ્વામીકહતે હૈ તો કયા હે મદન્ત ! 'મવેયારુવે સિયા' હસી તરહ કા સ્વાદ વહાં કે પુષ્પ ફલોં કા હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રમુ શ્રી કહતે હૈ 'ણો ઇણ્ટ્ઠે સમટ્ટે' હે ગૌતમ ! હસ કથન સે યહ અર્થ સમર્થ નહીં હોના હૈ-કર્ગેકિ-'તેસિ ણં પુપ્ફફલાણં एत्तो इद्वत्तराए चेव जाव

કલ્યાણ પ્રવર લોજન કહેવાય છે તે વર્ણની અપેક્ષાએ શુક્રવ વર્ણથી ગન્ધની અપેક્ષાથી સુરભિ ગંધથી અર્થાત્ સુગંધથી રસની અપેક્ષાએ મધુર વિગેરે રસથી અને સ્પર્શની અપેક્ષાએ મૃદુ સ્નિગ્ધ વિગેરે પશ્ચાથી યુક્ત હોય છે. 'આપ્રા યણિજ્જે' આસ્વાદનીય હોય છે. વીસાયણિજ્જે' વિશેષ રૂપથી સ્વાદ વાળો હોય છે. 'દીવણિજ્જે' દીપનીય હોય છે. અર્થાત્ જઠરાગ્નિને વધારનાર હોય છે 'વિંહ-ણિજ્જે' વૃંહણીય ધ તુ વિગેરેને વધારનાર હોય છે. એટલે કે શક્તિ વર્ધક હોય છે 'દપ્પણિજ્જે' દર્પણીય હોય છે. ઉત્સાહ વિગેરેને વધારનાર હોય છે 'મયણિજ્જે' મદનીય હોય છે હર્ષોત્પાદક હોય છે 'સર્વિવિદિયગાયપલ્હા યણિજ્જે' અને સઘણી ઇન્દ્રિયોને અને શરીરને પ્રહ્લાદનીય આનંદ વર્ધક હોય છે. શ્રીગૌતમસ્વામી કહે છે કે હે ભગવન્ 'મવેયા ત્વેસિયા' તો શુ' ત્યાંના પુષ્પ અને ફળોનો સ્વાદ આ પ્રકારનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી કહે છે કે 'ણો ઇણ્ટ્ઠે સમટ્ટે' હે ગૌતમ ! આ કથનથી એ અર્થ સનયિત

મોજનાસ્વાદાત્ પુષ્પફલાનામાસ્વાદ ઇષ્ટતર એવ યાવત્-મિયતર એવ કાન્તતર એવ મનોજ્ઞતર એવ મનોઽમતર એવ આસ્વાદઃ સ્વલ્પ મજ્જસઃ કથિત ઇતિ ।

‘તે નં મંતે ! મણુયા’ તે સ્વલ્પ મદન્ત । એકોરુદ્વીપકા મનુજાઃ ‘તમાહાર-માહરિત્તા’ તમાહારમનન્તરવર્ણિત સ્વરૂપકમાહારમાહાર્ય-ઉપમુજ્યેત્યર્થઃ ‘કર્હિ વસર્હિ ઉવેતિ’ કુત્ર-કસ્મિન્ સ્થાને-ગૃહવિશેષે વસર્તિ-વાસં ઉપયન્તિ ઉપગચ્છન્તિ શયનાદ્યર્થમિતિ પ્રશ્નઃ ભગવાનાહ-‘ગૌયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગૌયમા’ હે ગૌતમ ! ‘રુક્ષલગેહાલયાળં તે-મણુયમણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો’ વૃક્ષગેહાલયાઃ સ્વલ્પ તે મણુજગણાઃ મજ્જસાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણ ! આયુષ્મન્ ! વૃક્ષરૂપાણિ ગૃહાણિ આલયા, યેષાં તે તથા । અથૈ તે ગેહાકારાવૃક્ષાઃ કિં સ્વરૂપાઃ ઇતિ પૃચ્છતિ-‘તે નં મંતે !’ ઇત્યાદિ, ‘તે નં મંતે ! રુક્ષા કિં સંઠિયા પળ્ણત્તા’ તે સ્વલ્પ વૃક્ષાઃ યત્ તે વસતિગુપયન્તિ તે કિં સંસ્થિતાઃ કીદૃશ સંસ્થાનવન્તો ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, ભગ

આસાણં પળ્ણત્તે’ વહાં કે ફલોં કા આસ્વાદ્ ઇસ ચક્રવર્તીં કે મોજન સે મી ઇષ્ટતર હી હોતા હૈ યાવત્ મનોઽમતર હી હોના હૈ ‘તે નં મંતે ! મણુયા તમાહારમાહરિત્તા કર્હિ વસર્હિ ઉવેતિ’ હે મદન્ત ! વે એકોરુદ્વીપ નિવાસી મનુષ્ય ઇસ પ્રકાર કા આહાર કરકે કહાં નિવાસ કરતે હૈં અર્થાત્ શયન આદિ કે લિયે યે કિસ ગૃહ વિશેષ મેં જાતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈં ‘રુક્ષલગેહાલયાળં તે મણુયમણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! વે એકોરુદ્વીપ નિવાસી મનુષ્ય ગૃહાકાર પરિણત વૃક્ષ હી કે ઘર વાલે હોતે હૈં અર્થાત્ સોને આદિ કે લિયે વૃક્ષ રૂપ ગૃહોં પર જાતે હૈં ક્યોંકિ ઇનકે વૃક્ષ હી ગૃહ રૂપ હોતે હૈં ‘તે નં મંતે ! રુક્ષા કિં સંઠિયા પળ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! વે વૃક્ષ કેસે

થતો નથી. કેમકે ‘તેસિ નં પુષ્પફલાળં એત્તો ઇષ્ટતરાણં ચેવ જાવ આસાણં પળ્ણત્તે’ ત્યાંનાં ફલોંનો સ્વાદ આ રીતના ચક્રવર્તીના લેજનથી પણ ઇષ્ટ-તરજ હોય છે. યાવત્ મનોઽમતરજ હોય છે. ‘તે નં મંતે ! મણુયા તમાહાર માહરિત્તા કર્હિ વસર્હિ ઉવેતિ’ હે ભગવન્ એકોરુદ્વીપમાં રહેવાવાળા તે મનુષ્યો આવા પ્રકારનો આહાર કરીને કયાં નિવાસ કરે છે ? અર્થાત્ શયન વિગેરે માટે કયાગૃહ વિશેષમાં જાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘રુક્ષલગેહાલયાળં તે મણુયમણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! એકોરુદ્વીપમાં રહેવાવાળા તે મનુષ્યો ગૃહાકારથી પરિણત વૃક્ષોના જ ઘરો વાળા હોય છે અર્થાત્ સુવા બેસવા વિગેરે માટે વૃક્ષ રૂપ ગૃહોમાં જાય છે તેઓના ગૃહ રૂપ વૃક્ષો જ હોય છે. ‘તે નં મંતે ! રુક્ષા કિં સંઠિયા પળ્ણત્તા’ હે ભગવન્ એ વૃક્ષો કેવા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે

વાનાદ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘कूडागारसंठिया’ कूटाकार-
संस्थिताः कूट-शिखरं तादृशसंस्थानवन्तः तदाकारेण परिणताः वृक्षाः ‘पेच्छा-
घरसंठिया’ प्रेक्षागृहसंस्थिताः प्रेक्षागृहवत् संस्थिताः-नाट्यशालाकारेण परिणताः
‘सत्तागारसंठिया’ सत्ताकारसंस्थिताः-सत्रं--दानशाला तदाकारपरिणताः ‘झय-
संठिया’ ध्वजसंस्थिताः-ध्वजासंस्थानसंस्थिताः ‘भूमसंठिया’ स्तूपसंस्थिताः
‘तोरण संठिया’ तोरण सदृश संस्थानसंस्थिताः ‘गोपुर वेइय चोप्पालगसंठिया’
गोपुरवेदिका चोप्पालकसंस्थिताः, तत्र गोपुरं-पुरद्वारम् वेदिका-उपवेशन योग्या
भूमिः, चोप्पालकं-मत्तवारणं तत्सदृशसंस्थानेन संस्थिताः ‘अट्टालगसंठिया’
अट्टालकसंस्थिताः-अट्टालकं-प्रासादोपरिभागस्तदाकारपरिणताः, ‘पासायसंठिया’
प्रासादसंस्थिताः-प्रासादो राज्ञो गृहं तत्सदृशाः, ‘हम्मतलसंठिया’ हर्म्यतल-

होते हैं ? उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं ‘गोयमा । कूडागार संठिया, पेच्छा-
घरसंठिया, सत्तागारसंठिया, झयसंठिया, भूमसंठिया, तोरणसंठिया,
गोपुरवेइय चोप्पालगसंठिया’ हे गौतम ! ये वृक्ष जैसा-आकार गिरिशि-
खर का होता है ऐसे आकार वाले गोल होते हैं अर्थात् ऐसे वृक्ष सर्वथा
स्थिर होते हैं-तथा कोई २ वृक्ष प्रेक्षागृह-रंगशाला के जैसे होते हैं, कोई
-कोई वृक्ष छत्र के जैसे आकार वाले होते हैं कोई २ वृक्ष ध्वजा के जैसे
आकार वाले होते हैं, कोई कोई वृक्ष स्तूप के जैसे आकार वाले होते हैं,
कोई २, वृक्ष तोरण के जैसे आकार वाले होते हैं कोई २, वृक्ष गोपुर-
नगर के प्रधान द्वार के जैसे आकार वाले होते हैं, कोई २, वृक्ष वेदिका
चबूतरी के आकार वाले होते हैं कोई २, वृक्ष चोप्पाल-मत्त हाथी-के
आकार वाले होते हैं ‘अट्टालगसंठिया, प्रासादसंठिया, हम्मतलसंठिया,

‘गोयमा ! कूडागारसंठिया, पेच्छाघरसंठिया, सत्तागारसंठिया, झयसंठिया,
भूमसंठिया, तोरणसंठिया, गोपुरवेइयचोप्पालगसंठिया’ हे गौतम ! આ
વૃક્ષો જેવો ગોળ આકાર પવતના શિખરનો હોય છે. એવા આકારવાળા ગોળ
હોય છે. અર્થાત્ એવા વૃક્ષો સર્વથા સ્થિર હોય છે તથા કોઈ કોઈ વૃક્ષ
પ્રેક્ષાગૃહ રંગશાળાના જેવા હોય છે કોઈ કોઈ વૃક્ષો છત્રના જેવા આકારવાળા
હોય છે કોઈ કોઈ વૃક્ષો ધ્વજના જેવા આકારવાળા હોય છે કોઈ કોઈ વૃક્ષો
સ્તૂપના જેવા આકારવાળા હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો તોરણના જેવા આકાર-
વાળા હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો ગોપુરનગરના મુખ્ય દ્વારના જેવા આકારવાળા
હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો વેદિકા ચબૂતરીના આકાર જેવા આકાર વાળા હોય
છે કોઈ કોઈ વૃક્ષો ચોપ્પાલ-મત્ત હાથીના જેવા આકાર વાળા હોય છે.
‘અટ્ટાલગ સંઠિયા, પ્રાસાદ સંઠિયા, હમ્મતલસંઠિયા, ગવરતલસંઠિયા, વાડગ

સંસ્થિતાઃ, હર્મ્ય શિખરરહિતં ધનિનાં ગૃહં તત્સદૃશાઃ ‘ગવક્ષસંઠિયા’ ગવાક્ષ-
સંસ્થિતાઃ ગવાક્ષો હર્મ્યજાલં તાદૃશાઃ ‘વાલગ્ગપોતિયસંઠિયા’ વાલાગ્ગપોતિ
કસંસ્થિતાઃ તત્ર વાલાગ્ગપોતિકા નામ જલસ્યોપરિપ્રાસાદઃ ‘વલભીસંઠિયા’
વલભીસંસ્થિતાઃ, તત્ર વલભી છદિરાધારસ્તત્પ્રધાનકં ગૃહમ્, ‘અળ્લે તત્થ વહવે
વરભવણ સયણાસણવિસિદ્ધસંઠાણસંઠિયા’ અન્યે તત્ર વહવો વરભવનશયનાસન વિશિ-
ષ્ટસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ ‘સુહસીયલચ્છાયા’ શુભશીતલચ્છાયાઃ શુભા શીતલા છાયા
યેષાં તે તથા, ‘તે દુમગણા પળ્લન્તા સપ્પણાઉસો’ તે દુમગણાઃ-કલ્પવૃક્ષાઃ યથોક્ત
વર્ણિત સ્વરૂપાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિયાઃ હે શ્રમણાયાુષ્મન્ । ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય

ગવક્ષસંઠિયા, વાલગ્ગપોદ્ધસંઠિયા, વલભીસંઠિયા’ કોઈ ૨, વૃક્ષ
અટારી-મહલ કે ઉપર કે આગ જેસે આકાર વાલે હોતે હૈં કોઈ ૨, વૃક્ષ
રાજમહલ કે જેસે આકાર વાલે હોતે હૈં કોઈ વૃક્ષ શિખર વિહીન ધનિકો
કે ગૃહ કે જેસે આકાર વાલે હોતે હૈં કોઈ ૨, વૃક્ષ ગવાક્ષ ઘરોલે-કે
જેસે આકાર વાલે હોતે હૈં, કોઈ ૨, વૃક્ષ વાલાગ્ગપોતિકા-જલ કે ઉપર
બને હુવે પ્રાસાદ કે જેસે આકારવાલે હોતે હૈં, કોઈ કોઈ વૃક્ષ વલભીછજે
કે જેસે આકાર વાલે હોતે હૈં ‘અળ્લે તત્થ વહવે વરભવણસયણાસણ
વિસિદ્ધ સંઠાણસંઠિયા’ ઓર બી જો વહાં વૃક્ષ હોતે હૈં વે બી કિતનેક
શ્રેષ્ઠભવન કે જેસે વિશિષ્ટ આકાર વાલે, કિતનેક શયન કે જેસે
વિશિષ્ટ આકાર વાલે, કિતનેક આસન કે જેસે વિશિષ્ટ આકાર વાલે
હોતે હૈં ‘સુહસીયલચ્છાયા’ इन वृक्षों की छाया शुभ और शीतल होती
है ‘ते दुमगणा पल्लन्ता’ हे श्रमण आयुष्मन् । इस प्रकार के आकार

પોદ્ધસંઠિયા વલભીસંઠિયા’ કોઈ કોઈ વૃક્ષો અટારી મહેલનાં ઉપરના ભાગ
જેવા આકારવાળા હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો રાજમહેલના આકાર જેવા આ-
કારવાળા હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો શિખર વગરના ધનવાનોના ઘરના જેવા
આકારવાળાં હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો ગવાક્ષ ગૃહના જેવા આકારવાળા
હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો વાલાગ્ગપોતિકા પાણીની ઉપર બનાવેલા પ્રાસાદ
મહેલના જેવા આકારવાળા હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો વલભીછજના જેવા
આકારવાળા હોય છે. ‘અળ્લે તત્થ વહવે વરભવણસયણાસણ વિસિદ્ધ સંઠાણ
સંઠિયા’ બીજા પણ ત્યાં જે વૃક્ષો હોય છે. તે બધા પણ કેટલાક ઉત્તમ
ભવનોના જેવા વિશેષ પ્રકારના આકારવાળા કેટલાક શયનના જેવા વિશેષ
પ્રકારના આકારવાળા, કેટલાક આસનના જેવા વિશેષ પ્રકારના આકારવાળા
હોય છે. ‘સુહસીયલચ્છાયા’ આ વૃક્ષોની છાયા શુભ અને શીતલ હોય છે.
‘તે દુમગણા પળ્લન્તા’ હે શ્રમણ આયુષ્મન આવા પ્રકારના આકારવાળા આ

दीवे दीवे' सन्ति खलु भदन्त ! एकोरुक् द्वीपे द्वीपे 'गेहाणि वा गेहायणाणि वा' गृहा वा गृहायनानि वा, गृहा अस्मद्गृह सदृशा-स्तथा, गृहायनानि, तत्र गृहाणाम् अयनं मार्गः गृहपङ्क्तौ गमनमार्गः, तानि सन्ति किं वा ? इति प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो-इण्टे समट्टे' नायमर्थः समर्थः-तत्र गृहादिकानि न सन्तीत्यर्थः, यतस्ते 'रुक्ख गेहालया णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो' वृक्ष गेहालयाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमणायुष्मन् । वृक्षा एव तेषां गृहादयः, वृक्षमात्राश्रयमाश्रित्य ते मनुजा वसन्ति न तु तदतिरिक्त गृहादेस्तेषां वश्यक-तेति भावः । 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे' अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक्-द्वीपे द्वीपे 'गामाइ वा' ग्रामा इति वा 'नगराइ वा' नगराणीति वा 'जाव सन्नि-वेसाइ वा' यावत्सन्निवेशा इति वा, यावत्पदेन खेट-चर्वटादीनां सग्रहो भवतीति प्रश्नः, भगवानाह- 'णो इण्टे समट्टे' नायमर्थः समर्थः तत्र एकोरुक् द्वीपे ग्रामादयो न भवन्तीति भावः । 'जहिच्छिय कामगामिणो ते मणुयगा पणत्ता समणाउसो'

वाले ये वृक्ष कहे गये हैं । 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे गेहाणि वा गेहायणाणि वा' हे भदन्त ! एकोरुक् नाम के द्वीप में घर अथवा घरों के बीच का मार्ग है' क्या इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं- 'णो इण्टे समट्टे' हे गौतम ! ऐसा अर्थ समर्थ नहीं है । 'रुक्खगेहालयाणं ते मणुया पणत्ता' क्योंकि वृक्ष ही आश्रयस्थान जिन्हों का ऐसे ही वे-मनुष्य कहे गये हैं । 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे २, गामाइ वा नगराइ वा जाव सन्निवेसाइ वा' हे भदन्त ! एकोरुक् द्वीप में क्या ग्राम या नगर यावत् सन्निवेश हैं-यहां यावत्पद से खेट-चर्वट आदिको का ग्रहण हुआ है इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं- 'णो इण्टे समट्टे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् यहां पर ग्राम आदि कुछ भी

वृक्षा कहे हैं । 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे गेहाणि वा गेहायणाणि वा' से लगवन् ओकोरुक् नामका द्वीप में घर अथवा घरों की वस्तुओं के अर्थ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु श्री कहे हैं 'णो इण्टे समट्टे' हे गौतम ! अर्थ समर्थित यतो नथी 'रुक्ख गेहालयाणं ते मणुया पणत्ता' के अर्थ वृक्षाण्ये ओना आश्रयस्थान इयं से, ओवाण्ये ते मनुष्यो कहे हैं, 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे गामाइ वा नगराइ वा, जाव सन्निवेसाइ वा' से लगवन् ओकोरुक् द्वीपमां ग्राम अथवा नगर के सन्निवेश हैं ? अहीया यावत्प-दथी खेट, चर्वट विगरे पदेना सग्रहो यथेयं से आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु श्री गौतमस्वामीने कहे हैं 'णो इण्टे समट्टे' हे गौतम ! आ अर्थ पदेण्ये नथी. अर्थात् त्या आगण ग्राम विगरे कंथं पदं नथी. के अर्थ त्याना मनुष्यो 'जहिच्छिय कामगामिणो ते मणुयगा पणत्ता,' येनानी उक्तः प्रमाणे नन्त

યથેચ્છિતકામગામિનઃ સ્વેચ્છાનુસાર ગમનશીલાઃ ન તેષાં ગ્રામાદીનામાવશ્યકતા વર્તતે, एतादृशास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः कथिताः हे श्रमणायुष्मन् ! 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे २' अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे 'असीइ वा' असिरिति वा असिः-खड्गः, इति वा 'मसीइ वा' मषी-कज्जलं 'स्याही' इति मसिद्धं मषीषात्रं वा यमुयजीव्य लेखका उपजीवन्तीति । 'कसीइ वा' कृषीरिति वा कृषिः कर्षणम् 'पणीति वा' पण्यमिति वा, पण्यं-क्रयाणकम् 'वणिज्जाइ वा' वाणिज्यमिति वा, वाणिज्यं-क्रयविक्रयरूपं वा तत्रास्ति किम् ? भगवानाह- 'नो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, 'ववगय असिमसि कसि पणियवाणिज्जाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो' व्यपगतासिमषीकृषि पण्यवाणिज्याः खलु खड्गादि व्यापाररहितास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः हे श्रमणायुष्मन् ! 'अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवेर, अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे 'हिरण्णेइ वा' हिरण्यमिति वा, हिरण्यं सुवर्णविशेषः, 'सुवण्णेइ वा' सुवर्णमिति वा 'कंसेइ वा' कांस्यमिति वा, कांस्यं त्रपुताम्रसंयोगजन्य धातुनिर्मितपात्रविशेषः, 'दूसेइ वा'

नहीं है कयोकि यहां के मनुष्य 'जहिच्छिय कामगामिणो ते मणुयगणा पणत्ता' अपनी इच्छा के अनुसार गमन करने वाले होते हैं । इनके ग्राम आदि की आवश्यकता भी नहीं होती हैं 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे असीति वा मसीइ वा कसीइ वा पणीति वा वणिज्जति वा' हे भदन्त ! वहां पर क्या असि, मषी, कृषि, पण्य-क्रयाणक-और वाणिज्य-व्यापार-ये छह कर्म होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं- 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे श्रमण आयुष्मन् गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् वहां पर असि मषी आदि कर्म नहीं होते हैं ये कर्म तो कर्म भूमि में ही होते हैं अकर्मभूमि में नहीं होते हैं । 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे णं दीवे हिरण्णेति वा सुवण्णेति वा कंसेति वा दूसेति वा

કરવાવાળા હોય છે. તેઓને ગામ વિગેરેની આવશ્યકતા પણ હોતી નથી. 'અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુય દીવે અસીતિ વ, મસીઈવા, પણીતિવા, વણિજ્જતિ વા' હે ભગવન્ ત્યાં તે એકે. ૩૬ દ્વીપમાં અસિ, મષી, કૃષિ એતિ પણય વેચવાનુસ્થાન અને વાણિજ્ય વ્યાપાર આ છ કામો થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! આ અર્થ ભરોબર નથી. અર્થાત્ ત્યાં આગળ અસિ, મષી, વિગેરે કર્મો થતા નથી. આ કર્મો તો કર્મભૂમિમાં જ થાય છે. અકર્મભૂમિમાં થતા નથી. 'અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુયદીવેણ દીવે હિરણ્ણેતિ વા, સુવણ્ણે તિવા, કં-

દૃષ્યમિતિ વા તન્તુસન્તાનસંભવં વસં દૃષ્યમ્ 'મળીઃ વા' મણિરિતિ વા 'મુત્તિ-
 પ્તિ વા' મૌક્તિકમિતિ વા 'વિપુલધનકણગરયણમણિમોત્તિયસંઘસિલ્પ-
 વાલ સંતસારસાવણ્જેતિ વા' વિપુલધનકનકરત્નમણિમૌક્તિકશ્લશિલાપ્રવાલાનિ
 પ્રસિદ્ધાનિ, એતદ્વૃપ સત્સારસ્વાપતેયમિતિ પ્રધાનદ્રવ્યમિતિ વા, મગવાનાહ—'હંતા
 અત્થિ' હન્ત સન્તિ તે હિરણ્યાદય इति કિન્તુ 'ળો ચેવ ણં તેસિં મણુયાણં' નેવ
 યલુ તેષાં મનુજાનામેકોરુકદ્વીપવાસિનામ્ તત્ર સુવર્ણાદિ ધનેષુ 'તિવ્વે મમત્તભાવે
 સમુપ્પજ્જહ' તીવ્રો મમત્વભાવઃ સમુપપચતે, સમયક્ષેત્રવાસિનામિવ તેષાં ધનાદૌ
 મમત્વં ન ભવતીતિ ભાવઃ 'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુયદીવે ણં દીવે' અસ્તિ યલુ
 મદન્ત ! એકોરુકદ્વીપે યલુ દ્વીપે 'રાયાઃ વા' રાજા इति વા ચક્રવર્તીદિઃ 'જુવ
 રાયાઃ વા' યુવરાજ इति વા—રાજપદામિપિક્તો રાજપુત્રાદિઃ 'ઈસરેઃ વા' ઈશ્વરો-
 મોગિકાદિરિતિ વા, તલવર इति વા, તલવરઃ—સન્તુષ્ટનઃ પતિપદત્તમૌર્વર્ણેષ્ટાલ

મળીતિ વા મુત્તિપ્તિ વા વિપુલધનકણગરયણમણિમોત્તિય સંઘસિલ્પ-
 વાલ સંતસારસાવણ્જેતિ વા' હે મદન્ત ! ડસ એકોરુક દ્વીપ મેં કયા
 ચાંદી, સુવર્ણ, કાંસા, ત્રપુ, તામ્ર, દૃષ્ય—વસ્ત્ર, મણિ, મૌક્તિક આદિ ધાતુએ
 હોતી હેં ? હસકે ડત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હેં 'હંતા અત્થિ' હાં ગૌતમ ! યે
 સય વહાં પર મી હોતી હેં । પરન્તુ 'ળો ચેવ ણં તેસિં મણુયાણં તિવ્વે મમ
 ત્તભાવે સમુપ્પજ્જહ' વહાં કે મનુષ્યોં કા હનકે પ્રતિ તીવ્ર મમત્વ ભાવ
 નહીં હોતા હે—જેસે કિં ઢાઈ દ્વીપ મેં કર્મભૂમિજ મનુષ્યોં કા હનકે પ્રતિ
 તીવ્ર મમત્વ ભાવ હોતા હે । 'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુય દીવે ણં દીવે રાયાઃ
 વા જુવરાયાઃ વા, ઈસરેઃ વા તલવરેઃ વા માહંબિયાઃ વા કોહુચિયાઃ
 વા હ્વમ્હાઃ વા સેટ્ટી વા' હે મદન્ત ! ડસ એકોરુક દ્વીપ મેં યદ્ રાજા હે

સેતિવા દૂસેતિ વા મળાતિ વા મુત્તિપ્તિવા, વિપુલધનકણગરયણમણિમોત્તિય
 સંઘસિલ્પવાલ સંતસારસાવણ્જેતિ વા' હે ભગવન્ એ એકોરુક દ્વીપમાં
 ચાંદી, સોનુ, કાંસુ, ત્રપુ, તામ્ર દૃષ્ય—વસ્ત્ર, મણિ, મોતિ, વિગેરે ધાતુઓ હોય
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'હંતા અત્થિ' હા
 ગૌતમ ! આ બધી વસ્તુઓ ત્યાં આગળ પણ થાય છે પરન્તુ ળો ચેવ ણં
 તેસિં ણં મણુયા તિવ્વે મમત્તભાવે સમુપ્પજ્જહ' ત્યાના મનુષ્યોને આ વસ્તુઓ
 પર તીવ્ર મમત્વભાવ હોતો નથી. કે જેવી રીતે અઢાઈ દ્વીપના કર્મભૂમિજ
 મનુષ્યોને એ વસ્તુઓ પર તીવ્ર મમત્વ ભાવ હોય છે. 'અત્થિ ણં મંતે ! એ-
 ગોરુય દીવે ણં દીવે રાયાઃવા. જુવરાયાઃવા ઈસરેઃવા, તલવરેઃવા. માહંબિયાઃવા
 કોહુચિયાઃવા, સેટ્ટીવા.' હે ભગવન્ એ એકોરુક દ્વીપના આ રાજા છે, આ
 યુવરાજ છે, આ ઈશ્વર છે, આ તલવર છે, અર્થાત્ પ્રવ્રત્ત ધર્મેના ગણએ

કૃતશિરસ્ક' ચૌરશોધાધિકારી । 'માડંવિયાઈ વા' માળ્ડવિક્ક ઇતિ, છિન્નમિન્ન-
જનાશ્રયાધિપતિઃ 'કોડુંવિયાઈ વા' કૌટુમ્બિક્ક ઇતિ વા, કૌટુમ્બિક્કઃ-કતિપય-
કુટુમ્બમ્મુઃ 'ઈન્દ્રાઈ વા' ઇન્દ્ર ઇતિ ના' ઇયો હસ્તી તત્તમમાણં દ્રવ્યમર્હતીતિ ઇમ્મો
ધનિઃ 'સેટ્ટીઈ વા' શ્રેષ્ઠીતિ વા-લક્ષ્મ્યાધ્યાસિતસૌવર્ણપટ્ટાલકૃતશિરાઃ નગર-
પ્રધાનવ્યવહર્તેતિ ભાવઃ 'સેનાપ્પઈતિ વા' સેનાપતિરિતિ વા, સેનાનાયકઃ, 'સત્થ-
વહાઈ વા' સાર્થવાહ ઇતિ વા, યો હિ ગણિમાદિ ક્રયાણકં ગૃહીત્વા દેશાન્તરં
ગચ્છત્ત સહચારિણાં માર્ગે સહાયકો ભવતિ સ સાર્થવાહઃ, ભગવાનાઈ-'ળો ઇણદ્દે
સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ, 'વવગયઈહી સવકારાણં તે મણુયગણા-પણ્ણત્તા સમણા-
ઉસો !' વ્યવગત્તઋદ્ધિસત્કારાઃ સ્વલ્લ વ્યવગતાઋદ્ધિર્વિભવૈકવર્ચ સત્કારશ્ચ યેમ્મસ્તે-

યહ યુવરાજ હૈ યહ હશ્વર-મોગિક આદિ હૈ યહ તલવર હૈ-સંતુષ્ટ હુએ
નરપતિ દ્વારા દિયા ગયા જિજ્ઞાસુકે યસ્તક પળ સૌવર્ણ કા પટ્ટ અલકૃત
હો રહ્યા હૈ એસા થાનેદાર જો નગરાદિ મેં ચોરોં કી જાનવીન કિયા કરતા
હૈ અન્હેં દણ્ડિત કરતા હૈ યહ માંડવિક્ક છિન્ન મિન્ન વસતિ કા સ્વામી
હૈ, યહ કૌટુમ્બિક્ક હૈ-કતિપય કુટુમ્બ કા સ્વામી હૈ, યહ ઇન્દ્ર-હસ્તિ
પ્રમાણ દ્રવ્ય કા માલિક-હૈ, યહ શ્રેષ્ઠિ-લક્ષ્યાધિપતિ હૈ યહ સેનાપતિ હૈ,
યહ સાર્થવાહ-ગણિમાદિક ક્રયાણક કો વેવને કે લિયે દેશાન્તર જાતે
હુએ જો અપને સહચારિયોં કો માર્ગે મેં સહાયક હોતા હૈ એસા વહ
સંઘાધિપતિ હૈ, 'કયા એસ વ્યવહાર હોના હૈ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
કહતે હૈ-'ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' હૈ ગૌતમ ! વર્હાં પર એસા વ્યવહાર નહીં
હોતા હૈ કયોંકિ-'વવગયઈહી સવકારાણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણા-
ઉસો' હૈ શ્રમણ આયુષ્મન્ ! યે સવ ઈકોરુક દ્વીપ વાસી મનુષ્ય ઋદ્ધિ,

આપેલ સોનાના પટ્ટ જેના માથા પર શોભે છે, તેવા થાણુદાર (મામલતદાર)
કે જે નગર વિગેરેમાં ચોરોની શોધ જેળ કરે છે. તેમનો દંડ કડે છે
તેને તલવર કહે છે આ માંડવિક્ક છિન્ન ભિન્ન વસતિનો સ્વામી છે. આ
દ્રવ્ય હાથીના જેટલા પ્રમાણુ વાળા દ્રવ્યનો માલીક છે, આ શેઠ અર્થાત્
લક્ષ્યાધિપતિ છે આ સેનાપતિ છે આ સાર્થવાહ છે, ગણિમ ધરિમ, વિગેરે
વેચવા યોગ્ય પદાર્થને વેચવા દેશાન્તરમાં જનારાઓને તેમની સાથે જેઓ
સહચારી-સાથે રહેવાવાળાઓને માર્ગમાં સહાયક હોય છે. એવો તે સંઘનો
અધિપતિ છે. શું ? એવો વ્યવહાર થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી
ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' હૈ ગૌતમ ! ત્યાં આગળ એવો
વ્યવહાર થતો નથી. કેમકે 'વવગય ઇહી સવકારાણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા
સમણાઉસો' હૈ શ્રમણ આયુષ્મન્ આ બધા એકોરુક દ્વીપમાં રહેવાવાળા મનુષ્યો

તથા, તે મનુજગણાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ-કથિતાઃ, હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! 'અતિથિ ણં મંતે ! ઇગો-
રુપદીવેર' અસ્તિ સ્વલ્પ મદન્ત ! એકોરુકદ્વીપે દ્વીપે 'દાસાઈ વા' દાસાઈ ઇતિ વા,
કમ્પક્રીતો દાસઃ દાસીપુત્રો વા 'પેસાઈ વા' પ્રેષ્ય ઇતિ વા પ્રેષણાર્થે દૂતાદિઃ,
'સિસ્સાઈ વા' શિષ્ય ઇતિ વા ઉપાધ્યાયોપાસકઃ-શિક્ષણીય ઇત્યર્થઃ 'મયગાઈ વા'
શ્રુતક ઇતિ વા યત્કાલમવધિ કુત્તરા વેતનેન કર્મકરણાય નિયુક્તઃ સ શ્રુતકઃ
'માઈલ્લાગાઈ વા' માનિક ઇતિ વા-દ્રવ્યાંશગ્રાહીમાનિકઃ, 'કમ્પકરપુરિસાઈ વા'
કર્મકરપુરુષ ઇતિ વા, મગવાનાહ-'નો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ ન તત્ર
દાસાદયો ભવન્તિ, કિન્તુ-'વવગય આમિયોગિયા ણં તે મણુયગણા પળ્લન્ના
સમણાઉસો' વ્યવગતામિયોગિકાઃ સ્વલ્પ વ્યવગતમ્ આમિયોગિકં દાસાદિ કર્મ-
યેમ્યસ્તે તથા, મનુજગણાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! 'અતિથિ ણં મંતે !
ઇગોરુપદીવે દીવે' અસ્તિ સ્વલ્પ મદન્ત ! એકોરુકદ્વીપે દ્વીપે 'માયાઈ વા' માતા
ઈતિ વા માતા-જનની 'પિયાઈ વા' પિતા ઇતિ વા પિતા જનકઃ 'માયાઈ વા'
આતા સહોદરઃ, 'મહ્ણીઈ વા' મહિનીતિ વા, મહિની સહોદરા 'મહ્ણાઈ વા' માર્યા
ઈતિ વા, માર્યા, પત્ની 'પુત્તાઈ વા' પુત્ર ઇતિ વા, 'ધુયાઈ વા' ધૃતા ઇતિ તત્ર ધૃતા
દુહિતા પુત્રીત્યર્થઃ, 'સુણ્ણાઈ વા' સ્ત્રુપા-પુત્રવધૂઃ, એતે પૂર્વોત્તરસયોગજા ભવન્તિ
ન વેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'હંતા અતિથિ' દન્ત, સન્તિ, એતે જનનો જનકાદયો
ભવન્તિ કિન્તુ 'ણો ચેવ ણં તેસિ મણુયાણં તિવ્વે પેમવધણે સમુપ્પજ્જઈ' નૈવ સ્વલ્પ

વિભવ, ऐश्वर्य, और सत्कार आदिकों से रहित होते हैं इनमें स्वयं में
समानता ही होती है विषमता नहीं होती है 'अतिथि णं मंते ! इगोरुप
दीवे दीवे मायाइ वा पियाइ वा आयाइ वा, मह्णीइ वा, मह्णाइ वा,
पुत्ताइ वा, धुयाइ वा सुण्णाइ वा,' हे भदन्त ! एकोरुक द्वीप में 'यह
माता है, यह पिता है, यह भाई है, यह बहिन है, यह भार्या है, यह
पुत्र है, यह दुहिता-पुत्री-है, यह स्तुपा-पुत्रवधू है' इत्यादि व्यवहार होना
है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं-हे गौतम ! 'हंता अतिथि' हां
वहाँ ऐसा व्यवहार होता है, परन्तु 'णो चैवणं तेसि णं मणुयाण तिव्वे

अदि, विभव, ऐश्वर्य' અને સત્કાર વિગેરથી રહિત હોય છે તેઓ બધાનાં
સમાનપણું જ હોય છે ? વિષમ પણ હોતુ નથી 'અતિથિ ણ મંતે ! ઇગોરુપ
દીવે દીવે માયાઈવા, પિયાઈવા, આયાઈવા, મહ્ણીઈવા, મહ્ણાઈવા, પુત્તાઈવા પુ-
ચાઈવા સુણ્ણાઈવા' હે ભગવન્ એકોરુક દ્વીપમા આ માતા છે, આ પિતા છે,
આ ભાઈ છે, આ બહેન છે, આ સ્ત્રી છે આ પુત્ર છે, આ પુત્રી છે, આ સ્ત્રુપા
પુત્રવધુ છે આવા પ્રકારનો વ્યવહાર હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરના પ્રભુશ્રી
ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'હંતા અતિથિ' હા ત્યાં એ પ્રશ્ન હોના

તેષામેકોરુકમ્નુજાનાં તત્ર-માતૃપિત્રાદૌ તીવ્રઃ પ્રેમવન્ધનઃ સમુત્પદ્યતે-પ્રેમવન્ધો ન જાયતે તત્રાહ--‘પયણુ’ इत्यादि, ‘पयणुपेज्जबंधणा णं ते मणुयगणा पण्णत्ता समणा-उसो’ मत्तनुप्रेमवन्धनाः-प्रेमवन्धनराहेतास्ते मनुजगणाः, प्रज्ञप्ताः-कथिताः हे धर्मणायुष्मन् ! ‘अत्थि णं भते ! एगोरुयदीवेर’ अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुका द्वीपे द्वीपे ‘अरीति वा वैरिणि वा’ अरिरिति वा, वैरिरिति वा, तत्रारिः-सामान्यशत्रुः, वैरिः-जातिजिवन्धनवैरोपेतः, यथा-सर्पनकुलगोः, ‘घायएइ वा’ घातक इति वा, घातको योऽयेन घातयति ‘दहएइ वा’ वधक इति वा’ स्वयं हन्ता व्यथको वा चपेटादिना ताडकः ‘णढिणीयइ वा’ मत्पनीक इति वा, मत्पनी-कश्छिद्राःवेषी काश्चोदधातवः ‘पच्चमिस्सेइ वा’ प्रत्यमित्रः यः पूर्वमित्रं भूत्वा पश्चादमित्रो जातः अमित्रसहायो वा इति प्रथमः, भगवानाह-‘णो इणद्धे समद्धे’

પ્રેમબંધને સમુત્પદ્યજ્ઞ’ એમ મનુષ્યોં કો માતા પિતા આદિકોં સેં તીવ્ર સ્નેહાનુબંધ નહીં હોતા હૈ કણોં કિ ‘પયણુપેજ્જબંધના ણં તે મણુયગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો’ હૈ આમણ આયુષ્મન્ ! યહાં કે નિવાસી મનુષ્ય અલ્પ પ્રેમ વન્ધન વાલે કહે ગયે હૈ ‘અત્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય-દીવેર, દાસાહ વા, પેસાહ વા, સિસ્સાહ વા, ભયગાહ વા, આહલ્લગાહ વા, કમ્મ-ગરપુરિસાહ-વા’ હૈ ભદન્ત ! તલ ઇગોરુક દ્વીપ સેં ‘યહ-દાસ હૈ-ક્રય-ક્રીત નૌકર હૈ, યહ પ્રેમ્ય હૈ-દૂતાદિક હૈ, યહ શિષ્ય હૈ, યહ-ભૂતક હૈ-નિયત અર્થધ તક લેતલ દેકર રવલા ગયા કામ કરને વાલા મનુષ્ય-હૈ, યહ આગીદાર હૈ, યહ કાર્યકર પુરુષ હૈ ‘એસા વ્યવહાર હોતા હૈ કયા ?’ હસકે ઉત્તર સેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! ‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’, એસા અર્થ સમર્થ નહીં હૈ-અર્થાત્ યહાં પર દાસ આદિ-કા વ્યવહાર નહીં હોતા હૈ-

વ્યવહાર હોય છે. પરંતુ ‘જો ચેવ ણં સેલિણં મણુયાણં વિવ્વે પ્રેમબંધને સમુત્પદ્યજ્ઞ’ તે મનુષ્યોને માતા, પિતા, વિગેરેમાં અત્યંત ગાઢ-સ્નેહાનુબંધ હોતો નથી, કેમકે ‘પયણુપેજ્જબંધના ણં તે મણુયગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો’ હૈ શ્રમેણ આયુષ્મન્ ! ત્યાંના રહેવાવાળા મનુષ્યો અલ્પ પ્રેમબંધનવાળા કહ્યા છે. ‘અત્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે દાસાહવા, પેસાહવા, સિસ્સાહવા, ભયગાહવા-આહલ્લગાહવા, કમ્મગરપુરિસાહવા’ હૈ ભગવન્ ! એ એકેરૂં દ્વીપમાં ‘આ દાસ છે, ખરીદેલો નોકર છે, આ પ્રેમ્ય છે, અર્થાત્ હૈત-વિગેરે છે, આ શિષ્ય છે, આ ભૂતક છે, અર્થાત્ નકકી કરેલ મુદત સુધી પગાર આપીને રાખવામાં આવેલા કામ કરનાર મનુષ્યને ભૂતક કહે છે, આ આગીદાર છે, આ કાર્યકર પુરુષ છે, આવા પ્રકારનો વ્યવહાર થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’ હૈ ગૌતમ ! આ અર્થ ધરોખર નથી. અર્થાત્ ત્યાં દાસ વિગેરે વ્યવહાર

થનો નથી. કેમકે 'વવગય આમિજોમિયાળ તે મણુવગવા પગગજા સમળાવસો' છે શ્રમણ આયુષ્યમન ! તેઓને અલિપેગિક નાનતુ કર્મ હતુ નથી અર્થાત્ ત્યાની વ્યક્તિ કેઈના દબાણમા આવીને અથવા પૈસાના દાન ખનીને કોઈના દાસ વિગેરે બનતા નથી. 'અતિથિ જં મતે ! પગોનુપ્પદીવે ધરોતિ વા, વૈરિણતિ વા વાતકાતિ વા, વહણ્ણ વા, પટ્ટિગીણતિ વા, પન્નારિત્તે રૂપા' છે લગવનુ એટલેક દીપમા આ અરિ છે, અર્થાત્ સામાન્ય શત્રુ છે, આ વૈર છે અર્થાત્ કોઈ વિશેષ કારણવશાત્ આ વૈરભાવ રાખનાર કયાક કયાક સ્વભાવિઃ હોય છે એમકે સાપ અને મેળીયાના હોય છે. આવાતક છે અર્થાત્ મરવ રોગ છે આ વધક છે. અર્થાત્ પોતેજ મારવાવાળો છે અથવા ધમ્પક વિગેરે દ્રાવ્ય જેકે પડેલાનાર છે, આ પ્રત્યાગ્નિ છે, અર્થાત્ જે પહેલાં વિગેરે દ્રાવ્ય નામે પડેલી શત્રુ બની ગયેલ હોય ત્યારા જે અનિવરને સહય કરવાવાળો હોય તે પ્રત્યાગ્નિ કહેવાય છે આયો વગર ધાતુ છે ? આ પ્રત્યક્ષ ઉત્પન્ન થતુ નથી જોતરવા માંને કહે છે કે 'જોરજંતુ હામંતુ' છે જોતર ! આ અર્થ જરૂર નથી કેમકે વગવ વેરાનુ વગવ જે મણુવગવા પગગજા છે શ્રમણ આયુષ્યમન ત્યાં મણુવેના વૈરાનુ

‘અત્થિ ણં ઇગોરુયદીવે દીવે’ અસ્તિ સ્વલ્પ ઇકોરુકદ્વીપે દ્વીપે ‘મિત્તાઈ વા’ મિત્રમિત્તિ વા, ‘વયંસાઈ વા’ વયસ્ય ઇતિ વા વયસ્યઃ સમાનવયાઃ ગાઢતરપ્રેમયુક્તઃ ‘ઘડિઆઈ વા’ ઘડિઆ ઇતિ વા ‘ઘડિઆ’ ઇતિ દેશી શબ્દઃ ગોઠીવાચી, તેન ઘડિઆ ગોઠી ‘સહીતિ વા’ સસ્વા ઇતિ વા, તત્ર સસ્વા-સમાનસ્વાદનપાનાદૌ સદ્ચારી ‘સુહિયાઈ વા’ સુહૃદ ઇતિ વા સતતસહચારી હિતોપદેશદાયી ચ ‘મહાભાગાઈ વા’ મહાભાગ ઇતિ વા ‘સંગઈયાઈ વા’ સાંગતિક ઇતિ વા, તત્ર સાઙ્ગતિકઃ સઙ્ગતિશ્ચાત્રઘટિતઃ સંગતિશીલઃ પરિચિત્ત ઇત્યર્થઃ, મગ-વાનાઈ-‘ળો ઇળદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ યતઃ ‘વવગયપેમ્મા તે મણુયગણા પળ્ળત્તા સમળાઉસો’ વ્યપગત-પ્રેમાસ્તે મનુજગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! ન ચ સ્વલ્પ તેષામ્પેકોરુકમનુજાનાં રાગરૂપં વન્ધનં સમુત્પદ્યતે ઇતિ । ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુયદીવેર’ અસ્તિ સ્વલ્પ મદન્ત ! ઇકોરુકદ્વીપે દ્વીપે ‘આવાહાઈ વા’

નહીં હોના હૈ ‘અત્થિ ણં મંતે ઇગોરુય દીવે ૨, મિત્તાઈ વા, વયંસાઈ વા, ઘડિયાઈ વા, સહી વા, સુહિયાઈ વા’ હે મદન્ત ! ઇકોરુક દ્વીપ મેં ‘યહ મિત્ર હૈ યહ વયસ્ય હૈ-સમાન અવસ્થા વાલા ઓર ગાઢતર પ્રેમ સે યુક્ત હૈ યહ ઘટિત હૈ યહ દેશી શબ્દ હૈ ગોઠી વાચી વહાં ગોઠી-મિત્ર મળડલી હૈ યહ સસ્વા હૈ-સ્વાન પાન આદિ મેં સાથ રહને વાલા હૈ યહ સુહૃદ હૈ-નિરન્તર સાથ રહને વાલા હૈ ઓર હિત કા ઉપદેશ દાતા હૈ-‘મહાભા-ગાતિ વા, સંગતિયાતિ વા,’ યહ મહા ભાગ્યશાલી હૈ, યહ સાંગતિક હૈ-સંગતિ કરને માત્ર સે જો મિત્ર બન ગયા હૈ વહ હૈ ‘એસા વ્યવહાર હોના હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ‘ળો ઇળદ્દે સમદ્દે વવગયપેમ્મા તે મણુયગણા પળ્ળત્તા’ યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ વહાં કોઈ કિસી કા ન મિત્ર હૈ ન વયસ્ય આદિ હૈ-કયોંકિ વે મનુષ્ય પ્રેમા-નુબન્ધ રહિત હોતે હૈ । ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે ૨, આવાહાતિ

અંધ હોતો નથી. ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુયદીવે દીવે, મિત્તાઈ વા, વયંસાઈ વા ઘડિયાઈવા, સહીવા, સુહિયાઈવા’ હે ભગવન્ ! તે એકોરુક દ્વીપમાં ‘આ મિત્ર છે આ વયસ્ય સમાન ઉન્મસ્વાળો અને ગાઢ પ્રેમથી યુક્ત છે, આ ઘટિક છે, આ દેશી શબ્દ છે. તે ગોઠિવાચી છે. ગોઠી-મિત્ર મંડલીને કહે છે. આ સખા છે. અર્થાત્ કાયમ સાથે રહેવાવાળો છે. અને હિતનો ઉપદેશ કરનાર છે. ‘મહાભાગાતિવા, સંગતિયાતિવા’ આ મહા ભાગ્યશાલી છે, આ સાંગતિક છે, અર્થાત્ સંગતિ કરવા માત્રથી ને મિત્ર બની જાય છે તે સાંગતિક કહેવાય છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે ‘ળો ઇળદ્દે સમદ્દે વવગયપેમ્મા તે મણુયગણા પળ્ળત્તા’ આ અર્થ બરોબર નથી. કેમકે તે મનુષ્યો પ્રેમાનુબંધ વિનાના હોય છે ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે અવાહાતિવા, વિવાહાતિ

આવાહ્ इति वा उत्सवाद्वा आहुयन्ते स्वजना यत्र स आवाहः-विवाहात्पूर्वं ताम्बु-
लादिदानोत्सवः, 'वीवाहाइ वा' इति वा विवाहः परिणयनमित्यर्थः 'जण्णाइ वा'
यज्ञ इति वा' यज्ञः प्रसिद्धः 'सद्धाइ वा' श्राद्धमिति वा 'थालियाकाइ वा' स्थाली-
पाक इति वा-स्थालीपाको वरवधूभ्यां चरुनिवेदनम् 'चौलोवणयणाइ वा' चौलो-
पनयनमिति वा-चौलोपनयनं शोलाधारणसंस्कारविशेषः 'सीमंतुणयणाइ वा'
सीमन्तोन्नयनमिति वा, सीमन्तोन्नयनं गर्भसंस्कारविशेषः 'मयपिंडनिवेयणाइ वा'
मृतपिण्डनिवेदनमिति वा, मृतेभ्यः पितृभ्यः तृतीयनवमादि दिनेषु कुळाचारेण
श्मशाने पिण्डदानम् भगवानाह-'णो इण्ठे सम्ठे' नादमर्थः सन्त्यर्थः यतः-'वव-
गय आवाहविवाहजणसद्धथालिपागचौलोवणयगसीमंतुणयणमयपिंडनिवेयणाणं
ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो' व्यपगगावाहविवाहयज्ञश्राद्धस्थालीपाकचौलो-

વા, વિવાહાતિ વા, જણાઈ વા, સદાઈ વા થાલિયાકાઈ વા, ચેલોવણય-
ણાઈ વા, સીમતુણયણાઈ વા, મયપિંડનિવેદણાઈ વા' હે ભદ્રન્ત ! ઉસ
એગોરુક દ્વીપ કે મનુષ્યોં મેં 'આવાહ-વિવાહ આદિ ઉત્સવ મેં જહાં જન
બુલાયે જાતે હેં ઓર ઉન્હે તામ્બુલાદિ દેવર સત્કૃત ક્રિયા જાતા હો એસા
કામ-હોતા હૈ કયા ? વિવાહ હાંતા હૈ કયા ? યજ્ઞ હોતા હૈ કયા ? વર
વધૂ કો લાના પીના દિયા જાતા હૈ કયા ચૌલ કર્મ ઉપનયન સંસ્કાર
હોતા હૈ કયા ? સીમન્તોન્નયન સંસ્કાર હોતા હૈ કયા ? મરે દુણ પિતા કો
તૃતીય નૌવે આદિ દિનોં મેં પિણ્ડદાન ક્રિયા જાતા હૈ કયા ? રસકે ઉત્તર
મેં પ્રશુશ્રી કહતે હેં-હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! 'ણો ઇણ્ઠે સમ્ઠે' યહ અર્થ
સમર્થ નહીં હૈ-અર્થાત્ યહાં આવાહ-વિવાહ આદિ કુછ ભી નહીં હોતા
હૈ કયો કિ યે મનુષ્ય 'વવગય આવાહ વિવાહ જણ સદ્ધથાલિ પાગ' હન
આવાહ વિવાહ, યજ્ઞ, શ્રાદ્ધ, સ્થાલીપાક, આદિ પૂર્વોક્ત કાર્યોં સે રહિત

વા, જણાઈવા, સદાઈવા, થાલિયાકાઈવા, ચેલોવણયણાઈવા, સીમતુણયણાઈવા
મયપિંડનિવેદણાઈવા' હે ભગવન્ એ એકોઈક દ્વીપમા 'આવાહ-વિવાહ વિગેરે
ઉત્સવમા ઠે કયાં જનસમૂહને બોલાવવામા આવે છે, અને તેઓને પાન ને પારી
વિગેરે આપીને સત્કૃત કરવામા આવે છે, એવા કાનો થાય છે ? પિતૃકાયાય છે ?
યજ્ઞકાયાય છે ? વર વધુને ખવાપીયાનુ દેવામા આવે છે ? તૃતીયકર્મ અને ઉપનયન
સંસ્કાર કાયાય છે ? સીમન્તોન્નયન સંસ્કાર કાયાય છે ? મરે દુણ પિતાને તૃતીયકે
નવમા વિગેરે દિવસે પિંડદાન કરવામા આવે છે ? આ પ્રશ્નને ઉત્તરમા
પ્રશુશ્રી ગૌતમસ્ત્રાત્રીને કહે છે કે જો કહે સમ્ઠે આ આર્ય બરાબર નથી.
અર્થાત્ ત્યાં આવાહ-વિવાહ વિગેરે કુછ કયાં જનુ નથી કે જે તે મનુષ્યે
'વવગય આવાહવિવાહજણસદ્ધથાલિપાગચૌલોવણયગસીમન્તુણયણમયપિંડનિવેયણાણં
તે મણુયગણા પણત્તા સમણાઉસો' વ્યપગગાવાહવિવાહયજ્ઞશ્રાદ્ધસ્થાલીપાકચૌલો-

પ્રનયન સીમન્તોન્નયનપૃથપિન્ડનિવેદનાસ્તૈ મનુજગણાઃ મજ્જતાઃ દે શ્રમણાયુષ્મન્ !
 એકોરુકમ્નુજાનામાવાહ વિવાહાદિકાઃ ક્રિયા ન ભવન્તિ, યુગલિકત્વેન તાદૃશ
 ક્ષેત્રકાલસ્વભાવતઃ, પૂર્વોક્ત સંસ્કારસ્થાનાવશ્યકત્વાદિધિ ભાવઃ ॥૨૯॥

મૂલ્ય-અર્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે હંદમહાઈ વા
 હંદમહાઈ વા રુદમહાઈ વા સિવમહાઈ વા વેસમણમહાઈ વા
 મુગુંદમહાઈ વા પાગમહાઈ વા જક્ષમહાઈ વા ભૂતમહાઈ વા
 કૂવમહાઈ વા તલાયણઈમહાઈ વા, દહમહાઈ વા પવ્વયમહાઈ વા
 રુક્ષરોવણ મહાઈ વા ચેદ્ધયમહાઈ વા ધૂમમહાઈ વા ? ણો ઇગટે
 સમટ્ટે વવગયમહમહિમાણં તે મણુયગણા પપ્પત્તા સમણાઉસો !
 અર્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે ણટ્ટપેચ્છાઈ વા ણટ્ટપેચ્છાઈ
 વા જલ્લપેચ્છાઈ મલ્લપેચ્છાઈ વા મુટ્ઠિયપેચ્છાઈ વા વિઠંબગપેચ્છાઈ
 વા કહમ્પેચ્છાઈ વા પવ્વગપેચ્છાઈ વા અક્કલાયગપેચ્છાઈ વા
 લાસગપેચ્છાઈ વા લંઘપેચ્છાઈ વા મંઘપેચ્છાઈ વા તૂળહલ્લ-
 પેચ્છાઈ વા તુંવવીળપેચ્છાઈ વા કાવપેચ્છાઈ વા માગહપેચ્છાઈ
 વા ? ણો ઇગટે સમટ્ટે, વવગયકાઉહલ્લાણં તે મણુયગણા પપ્પત્તા
 સમણાઉસો ! અર્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે સગડાઈ વા
 રહાઈ વા જાણાઈ વા જુગ્ગાઈ વા ગિલીઈ વા થિલીઈ વા પિલીઈ
 વા પવહુણાઈ વા સિવિયાઈ વા સંદમાણિયાઈ વા ? ણો ઇગટે
 સમટ્ટે, પાદચારવિહારિણો ણં તે મણુસ્સગણા પપ્પત્તા સમ-
 ણાઉસો ! અર્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવે ણં દીવે આસાઈ વા
 હત્થીઈ વા ઉટ્ટઈ વા ગોણાઈ વા મહિસાઈ વા સ્વરાઈ વા ઘોડાઈ

હોતે હૈં । યહાં કા ક્ષેત્રકાલ એસે હી સ્થભાવ કા હોતા હૈ તથા સે યુગલિક
 હોને સે ઇન્હે એસે પૂર્વોક્ત સંસ્કારો કી આવશ્યકતા નહીં હોતી હૈ ॥૨૯॥

સ્થાલીપાક વિગેરે પૂર્વોક્ત કાર્યોથી રહિત હોય છે. ત્યાનો ક્ષેત્રકાળ એવાજ
 સ્થાવનો હોય છે. તથા તેઓ યુગલિક હોવાથી તેઓને આવા પૂર્વોક્ત
 સંસ્કારોની આવશ્યકતા હોતી નથી. ॥ સૂ. ૩૮ ॥

वा अजाइ वा पलाइ वा ? हुता अतिथि, नां चैव ण तेसिं मणु-
याणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति । अतिथि णं भंते ! एगोरुय
दीवे दीवे स्तीहाइ वा वग्वाइ वा विगाइ वा दीवियाइ वा
अच्छाइ वा परस्तराइ वा तरच्छाइ वा सियालाइ वा विडा-
लाइ वा सुणगाइ वा कोलसुणगाइ वा कोकतियाइ वा सस-
गाइ वा चित्तलाइ वा चिल्ललाइ वा ? हुता अतिथि नो चैव णं
ते अणमणत्ताए तेसिं वा मणुयाणं किंचि आवाहं वा पदाहं
वा उप्पायंति वा छविच्छेदं वा करेति, पगइभदगाणं ते साव-
यगणा पणत्ता समणाउसो !। अतिथि णं भंते ! एगोरुय दीवे ण
दीवे सालीइ वा वीहीइ वा गोधूमाइ वा जवाइ वा तिलाइ वा
इक्खूइ वा ? हुता ! अतिथि, नो चैव णं तेसिं मणुयाणं परि-
भोगत्ताए हव्वमागच्छंति । अतिथि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे
गत्ताइ वा दरीइ वा घत्तीइ वा भिगूइ वा ओवाएइ वा विस-
मेइ वा विज्जलेइ वा धूलीइ वा रेणूइ वा पंकेइ वा चलणीइ वा ?
णो इण्टे समट्टे, एगोरुय दीवे णं दीवे बहुसमराणिजे भूमिमागं
पणत्ते समणाउसो !। अतिथि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे ग्याण्ड
वा कंटएइ वा हीरएइ वा सक्कराइ वा तणकयवराइ वा पत्तकय-
वराइ वा असुईति वा पूइयाइ वा दुब्बिगंधाइ वा अचोदत्ताइ
वा ? णो इण्टे समट्टे, ववगयत्ताणु कंटगहीरातक्कर तणकयवर
पत्तकयवर असुइपूइयदुब्बिगंधमच्चं दत्ते णं एगोरुयदीवे पणत्ते
समणाउसो !। अतिथि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे दंसाइ वा
मसगाइ वा पिमुयाइ वा जुराइ वा लिक्खाइ वा दंठुगाइ वा ?
वा ? णो इण्टे समट्टे, उरगयदंसमग्गपिमुज्जय लिक्खटंठुमे णं
एगोरुय दीवे पणत्ते समणाउसो !। अतिथि णं भंते ! एगोरुय

दीवे दीवे अहीइ वा अयगराइ वा महोरगाइ वा ? हंता अत्थि
 णो चेव णं ते अन्नमन्नस्स तेसिं वा मणुयाणं किंचि आवाहं
 वा पवाहं वा छविच्छेयं वा करेति, पगइभदगाणं ते वालग-
 गण पणगत्ता समणाउसो !। अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे
 दीवे गहदंडाइ वा गहमुसलाइ वा गहगज्जियाइ वा गहजुद्धाइ
 वा गहसंघाडगाइ वा गहअवसठ्वाइ वा अब्भाइ वा अब्भरु-
 क्खाइ संझाइ वा गंधव्वनगराइ वा गज्जियाइ वा विज्जुयाइ
 वा उक्कापायाइ वा दिसादाहाइ गिग्घायाइ वा पंसुविट्ठीइ वा
 जुवगाइ वा जक्खालिसाइ वा धूमियाइ वा महियाइ वा रउ-
 ग्घायाइ वा चंदोवरागाइ वा सूरुवरागाइ चंदपरिवेसाइ वा
 सूरपरिवेसाइ वा पडिचंदाइ वा पडिसूराइ वा इंदधणूइ वा
 उदगमच्छाइ वा असोहाइ वा कविहसियाइ पाईणवायाइ वा
 पडीणवायाइ वा जाव सुद्धवायाइ गामदाहाइ वा नगरदाहाइ
 वा जाव सणिवेसदाहाइ वा पाणक्खयजणक्खयकुलक्खय
 धणक्खयवसणभूयमणारियाइ वा ? णो इणट्ठे समट्ठे ॥सू० ४०॥

छाया-अस्ति खलु भदन्त ! एगोरुद्वीपे द्वीपे इद्रमह इति वा स्कन्दमह
 इति वा रुद्रमह इति वा शिवमह इति वा वैश्रमणमह इति वा मुकुन्दमह इति वा
 नागमह इति वा यक्षमह इति वा भूतमह इति वा कूपमह इति वा तडागनदीमह
 इति ह्रदमह इति वा पर्वतमह इति वृक्षारोपणमह इति वा चैत्यमह इति वा स्तूपमह
 इति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यपगतमहमहिमानस्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणा-
 युष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एगोरुद्वीपे द्वीपे नटप्रेक्षेति वा नाट्यप्रेक्षेति वा
 जरलप्रेक्षेति वा मल्लप्रेक्षेति मौष्टिकप्रेक्षेति वा विडम्बकप्रेक्षेति वा कथकप्रेक्षेति वा
 प्लवकप्रेक्षेति वा आख्यायकप्रेक्षेति वा लासकप्रेक्षेति वा लंछप्रेक्षेति वा मंछप्रेक्षेति
 वा तूणिकप्रेक्षेति वा तुम्बवीणाप्रेक्षेति वा काश्चप्रेक्षेति वा मागधप्रेक्षेति वा ?
 नायमर्थः समर्थः, व्यपगतभौतहलाः-खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् !
 अस्ति खलु भदन्त ! एगोरुद्वीपे द्वीपे शकटमिति वा रथ इति वा यानमिति वा
 युग्यमिति वा गिल्लीति वा थिल्लीति वा पिल्लीति वा प्रवहणमिति वा शिवि-
 केति वा स्यन्दमानिकेति वा ? नायमर्थः समर्थः, पादचारविहारिणः खलु ते मनु-

जगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे अश्व
इति वा हस्तीति वा उष्ट्र इति वा गोण इति वा महिष इति वा खर इति वा घोटक
इति वा अजेति वा एडकेति वा ? इन्त अस्ति, नैव खलु तेषां मनुजानां परिभो-
गतया हव्यमागच्छन्ति । अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे सिंह इति वा
व्याघ्र इति वा वृक इति वा द्वीपिका इति वा ऋक्ष इति वा पराशर इति तरक्ष
इति वा शृगाल इति वा विडाल इति वा शुनक इति वा कोलशुनक इति वा कोक-
दन्तिकेति वा शशक इति वा चित्रल इति वा चिलठठरु इति वा ? इन्त अस्ति,
नैव खलु ते अन्योऽन्यस्य तेषां वा मनुजानां किञ्चिदावाधां वा मवाधां वा
उत्पादयन्ति वा छविच्छेदं वा कुर्वन्ति, प्रकृतिभद्रकाः खलु ते ध्यापदगणाः
प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे शालिरिति वा
व्रीहिरिति वा गोधूम इति वा यव इति वा तिळ इति इक्षुरिति वा ? इन्त
अस्ति, नैव खलु तेषां मनुजानां परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति । अस्ति खलु
भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे गर्त्ता इति वा दरी इति वा यंभी इति वा शृगुरिति
अवपात इति वा विपममिति वा विजळमिति वा धूलिरिति वा रेणुरिति वा पङ्क
इति वा चलनीति वा ? नायमर्थः समर्थः, एकोरुद्धीपे खलु द्वीपे बहुसमरम-
णीयः भूमिभागः प्रज्ञप्तः श्रमणायुष्मन् ! । अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुद्धीपे
द्वीपे स्थाणुरिति वा कण्टक इति वा हीरक इति वा शर्करा तृणकचवर इति वा
पत्रकचवर इति वा अशुचिरिति वा पूतिकमिति वा दुरभिगन्ध इति वा अचोक्ष
इति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यपगत स्थाणुकण्टकहीरक शर्करा तृणकचवरपत्र-
कचवराशुचि पूतिकदुरभिगन्धाचोक्षः खलु एकोरुद्धीपः प्रज्ञप्तः श्रमणायुष्मन् !
अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे दंश इति वा मशक इति वा पिशुक इति वा
युकेति वा लिङ्गेति वा ढङ्कुण इति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यपगतदंशमशक-
पिशुक युक्कालिङ्गाढङ्कुणः खलु एकोरुद्धीपः प्रज्ञप्तः श्रमणायुष्मन् ! । अस्ति खलु
भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे अहिरिति वा अजगर इति वा महोरग इति वा !,
इन्त ! अस्ति नैव खलु ते अन्योऽन्यस्य तेषां वा मनुजानां किञ्चिदावाधां वा
मवाधां वा छविच्छेदं वा कुर्वन्ति, प्रकृतिभद्रकाः खलु ते व्यापदगणाः प्रज्ञप्ताः
श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे प्रदग्ध इति वा प्रह-
वृक्षमिति वा प्रहगर्जितमिति वा प्रहयुद्धमिति वा प्रहर्षाट्टमिति वा प्रहर्षमव्य-
मिति अभ्रः इति वा अभ्रपुष्प इति वा सन्त्वेति वा गन्धर्जनगरमिति वा गर्जितमिति
विधुदिति उत्क्रापात इति वा दिग्दाह इति वा निर्घात इति वा पाशुशृङ्गिमिति वा
पूरक इति वा यक्षादीप्तमिति वा धुनिकेति वा मदिकेति वा रमट्टात इति वा

ચન્દ્રોપરાગ ઇતિ વા, સૂર્યોપરાગ ઇતિ વા ચન્દ્રપરિવેષ ઇતિ વા સૂર્યપરિવેષ ઇતિ વા
પ્રતિચન્દ્ર ઇતિ વા પ્રતિસૂર્ય ઇતિ વા ઇન્દ્રધનુરિતિ વા ઉદકપત્સ્ય ઇતિ વા અમોઘ ઇતિ
વા કપિહસિતમિતિ વા પ્રાચીનવાત ઇતિ વા પ્રતીચીનવાત ઇતિ વા યાવત્ શુદ્ધવાત
ઇતિ વા ગ્રામદાહ ઇતિ વા નગરદાહ ઇતિ વા યાવત્ સન્નિવેશદાહ ઇતિ વા પ્રાણક્ષય
જનક્ષયકુલક્ષયધનક્ષયવ્યસનભૂતાનાર્યા ઇતિ વા ? નાચમર્થઃ સમર્થઃ ॥સૂ. ૪૦॥

ટીકા—‘અત્થિ ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ, ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુપદીવે ણં દીવે’
અસ્તિ સ્વલ્લુ મદન્ત ! ઇગોરુકદ્વીપે સ્વલ્લુ દ્વીપે ‘ઇન્દ્રમહાહવા’ ઇન્દ્ર મહા ઇતિ વા તત્ર
મહાઃ પ્રતિનિયત દિવસમાવી ઉત્સવઃ ઇન્દ્રમધિકૃત્ય સંપાદ્યમાન ઉત્સવ ઇન્દ્રમહા
ઇતિ એવમગ્રેઽપિ સ્કન્દોત્સવાદયો જ્ઞાતવ્યાઃ । ‘સ્વંદમહાહવા’ સ્કન્દમહા ઇતિ વા
તત્ર સ્કન્દઃ કાર્ત્તિકેયસ્તસ્યોત્સવ ઇત્યર્થઃ ‘રુદ્રમહાહવા’ રુદ્રમહા ઇતિ વા રુદ્રો
યજ્ઞાધિપતિસ્તસ્ય મહાઃ ઉત્સવઃ । ‘સિવમહાહવા’ શિવમહા ઇતિ વા ‘વૈશ્રમણ
મહાહવા’ વૈશ્રમણઃ કુબેર ઉત્તરદિગ્લોકપાલસ્તસ્યોત્સવઃ । ‘સુગુંદમહાહવા’ સુગું-

‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુપ દીવે ૨, ઇન્દ્ર મહાહવા’-ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હે મદન્ત ! ઇગોરુક દ્વીપ મેં ‘ઇન્દ્ર મહાહવા’ ઇન્દ્ર મોહત્સવ
અમુક પ્રકાર હોને વાળે ઉત્સવ કા ઇન્દ્રમહોત્સવ નામ હૈ યહ જો
ઉત્સવ ઇન્દ્ર કો લક્ષ્ય કરકે ક્રિયા જાતા હૈ ઉત્સકા નામ ઇન્દ્ર મહા હૈ ।
હસી તરહ સે આગે કે ઉત્સવ સમજ લેના ચાહિયે ‘સ્વંદમહાહવા’ કાર્ત્તિ-
કેય કા નામ સ્કન્દ હૈ ઇહ સ્કન્દ કો લક્ષ્ય કરકે ક્રિયે ગયે ઉત્સવ કા
નામ સ્કન્દોત્સવ હૈ ‘રુદ્રમહાહવા’ યજ્ઞોં કે અધિપતિ કા નામ રુદ્ર હૈ હસ
રુદ્ર કો લક્ષિત કરકે ક્રિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ રુદ્રોત્સવ હૈ । ‘સિવ
મહાહવા’ શિવ નામ મહાદેવ કા હૈ હસ મહાદેવ-શઙ્કર-કો લક્ષિત
કર કે ક્રિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ શિવોત્સવ હૈ ‘વૈશ્રમણ મહાહવા’
વૈશ્રમણ નામ કુબેર કા હૈ યહ ઉત્તર દિશાકા એક લોકપાલ હૈ હસ
કુબેર કો લક્ષિત કર હોને વાળે ઉત્સવ કા નામ વૈશ્રવણોત્સવ હૈ

અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુપ દીવે દીવે ઇન્દ્ર મહાહવા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ આ એકોરુક દ્વીપમાં ‘ઇન્દ્ર મહાહવા’ ઇન્દ્રમહોત્સવ અમુક
પ્રકારના ઉત્સવનું નામ ઇન્દ્રમહોત્સવ છે. આ ઉત્સવ ઇન્દ્રને લક્ષ્ય કરીને કરવામાં
આવે છે. એજ પ્રમાણે આ પછીના ઉત્સવોના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ.
‘સ્વંદ મહાહવા’ કાર્ત્તિકેયનું નામ સ્કંદ છે આ સ્કંદને ઉદ્દેશીને કરવામાં
આવનારા ઉત્સવનું નામ સ્કંદ મહોત્સવ છે. ‘રુદ્રમહાહવા’ યજ્ઞોના અધિપતિનું
નામ રુદ્ર છે. આ રુદ્રને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવેલા ઉત્સવનું નામ રુદ્ર મહોત્સવ
છે. ‘સિવમહાહવા’ શિવનામ મહાદેવનું છે આ મહાદેવ શંકરને ઉદ્દેશીને

न्दमह इति वा-मुकुन्दः-कृष्णः तमविकृत्य क्रियमाण उत्सवः, 'णागमहाइ वा' नागो नागकुमारो भवनपतिविशेषः तस्य मह उत्सवः । 'जक्ख महाइ वा' यक्षमह इति 'भूतमहाइ वा' भूतमह इति वा, तत्र यक्षभूतौ व्यन्तर विशेषौ तयोर्मह उत्सवः 'कूवमहाइ वा' कूपमह इति वा, नवनिर्मापित कूपस्योत्सवः, 'तलायणईमहाइ वा' तडागनदीमह इति वा, तडागः नदी चेति द्वयं प्रसिद्धं 'दहमहाइ वा' हृदमह इति वा, तत्रऽगाधजलो हृदः तस्योत्सवः, 'पव्वयमहाइ वा' पर्वतमह इति वा, 'रक्ख-

'मुगुंदमहाइ वा' मुकुन्द नाम कृष्ण का है इस कृष्ण को लक्षित कर किये गये उत्सव का नाम मुकुन्दोत्सव है 'णागमहाइ वा' नाग नाम नाग कुमार का है यह भवनपति देव का एक भेद है इस नाग कुमार को लक्षित कर किये गये उत्सव का नाम नागोत्सव है 'जक्ख महाइ वा' यक्ष यह व्यन्तर देवों का एक भेद है इस यक्ष को लक्ष्य करके किये गये उत्सव का नाम यक्षोत्सव है 'भूत महाइ वा' भूत भी व्यन्तर देवों का ही एक भेद है इस भूत को लक्ष्य कर किये गये उत्सव का नाम भूत मह है 'कूव महाइ वा' नये बनाये गये कूप को लक्षित कर किये गये उत्सव का नाम कूा महोत्सव है 'तलायणई महाइ वा' तालाव एवं नदी को लक्षित कर किये गये उत्सव का नाम तडागमह और नदी मह है 'दह महाइ वा पव्वय महाइ वा' अगाध जल वाले जलाशय को हृद कहते हैं ऐसे हृद विशेष को एवं पर्वत को लक्षित कर

करवाना आवेला उत्सवणुं नाम शिवोत्सव छे 'वैषमण महाइवा' वैषमणनाम कुबेरणु छे ते उत्तर दिशाने ऐक लोकपात्र देव छे आ कुबेरने उद्देशीने धवा पाणा उत्सवणुं नाम वैषमणोत्सव छे 'मुगुंद महाइवा' मुकुंदणुं नाम कृष्णणुं छे. ऐ कृष्णने उद्देशीने धनारा उत्सवणुं नाम मुकुंदोत्सव छे. 'णागमहाइवा' नागनाम नागकुमारणुं छे, आ भवनपति देवना ऐक देव छे. आ नागकुमारो छे जेने उद्देशीने करवाना आवेला उत्सवणुं नाम नागोत्सव छे 'जक्खमहाइवा' यक्ष ऐ व्यन्तर देवना ऐक देव छे आ यक्षने उद्देशीने करवाना आवेला उत्सवणुं नाम यक्षोत्सव छे. भूतमहाइवा' भूत यक्ष व्यन्तर देवना ऐक देव छे आ भूतने उद्देशीने करवा उत्सवणुं नाम भूतमहोत्सव छे. 'कूव महाइवा' नये बनाये गये कूपने उद्देशीने करवाना आवेला उत्सवणुं नाम कूा महोत्सव छे. 'तलायणई महाइवा' तडाग नदीने उद्देशीने करवाना आवेला उत्सवणुं नाम तडाग नदी महोत्सव छे. 'दह महाइवा' पव्वय महाइवा' अगाध जल वाले जलाशयको हृद कहते हैं ऐक देव छे. ऐक देव विशेषने कने पर्वतने

રોવણમહાઈ વા' વૃક્ષારોપણમહાઈતિ વા, 'ચેઈયમહાઈ વા' ચૈત્યમહાઈતિ વા ચૈત્યં યક્ષા-
યતનમ્ 'થૂમમહાઈ વા' સ્તૂપમહાઈતિ વા સ્તૂપઃ પીઠવિશેષઃ તસ્ય મહા ઉત્સવઃ,
મગવાનાહ- 'ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ એતેવામિન્દ્રાદીનામુત્સવા ન ભવન્તી-
ત્યર્થઃ, યતઃ- 'વવગયમહમહિમાણં તે મણુયગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો !' વ્યવગત-
મહમહિમાનઃ સ્વલ્લુ તે-એકોરુકદ્વીપક મનુજગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણાયુ-
ષ્મન્ ! 'અત્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુપદીવે દીવે' અસ્તિ સ્વલ્લુ ભદન્ત ! એકોરુકદ્વીપે દ્વીપે
'ળહપેચ્છાઈ વા' નટપ્રેક્ષેતિ વા તત્ર નટાઃ- નાટ્યકર્તારઃ તેષાં પ્રેક્ષા-પ્રેક્ષણકંકૌતુક-
દર્શનોત્સુકજનસમુદાયઃ, 'ળહપેચ્છાઈ વા' નૃત્યાનૃત્યકર્તારં સ્તેષાં પ્રેક્ષણકં તદર્શ-

કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ હદ મહોત્સવ ઓર પર્વત મહોત્સવ હૈ 'રુક્ષરો-
વણમહાઈ વા, ચેઈય મહાઈ વા' વૃક્ષારોપણ કરને કો લક્ષિત કરકે એવં
યક્ષાયતન કો લક્ષ્ય કરકે કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ વૃક્ષારોપણ મહા
ઓર ચૈત્ય મહા હૈ 'થૂમ મહાઈ વા' પીઠી વિશેષ કા નામ સ્તૂપ હૈ હસ
સ્તૂપ કો લક્ષિત કરકે કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ સ્તૂપ મહા હૈ સો હૈ
ભદન્ત ! યે સ્વ મહોત્સવ કયા હસ એકોરુક દ્વીપ મેં હોતે હૈં ? હસકે
હત્તર યેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- 'ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' હૈ ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ
નહી હૈ અર્થાત્ યે ઇન્દ્રાદિમહા (ઉત્સવ) વહાં પર નહીં હૈં । કયોંકિ- 'વવગ-
યમહમહિમાણં તે મણુયગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો !' હૈ અમણ આયુષ્મ-
ન્ ? યે એકોરુક દ્વીપ નિવાસી અનુભવ ઉત્સવ કરને કી મહિમા સે વિહીન
હોતે હૈ । 'અત્થિ ણં ભંતે ઇગોરુપ દીવેણં દીવે ળહ પેચ્છાઈ વા' હૈ ભદ-
ન્ત ! હસ એકોરુક દ્વીપ મેં કયા નટોં કે સ્વેલ હોતે હૈં ? 'નટપેચ્છાઈ વા'
નૃત્ય કરને વાલોં કે નૃત્ય કો દેખને કે લિયે હત્કંઠિત હુપ મનુષ્યોં

ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ મહોત્સવનું નામ 'હૃદમહોત્સવ' અને પર્વત મહોત્સવ
છે. 'રુક્ષરોવણમહાઈવા ચેઈય મહાઈવા' વૃક્ષારોપણ કરવાને ઉદ્દેશીને અને યક્ષા-
યતનને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવેલા ઉત્સવનું નામ 'વૃક્ષારોપણ મહોત્સવ' અને
ચૈત્ય મહોત્સવ છે. 'થૂમ મહાઈવા' પીઠી વિશેષનું નામ સ્તૂપ છે. આ સ્તૂપને
ઉદ્દેશીને કરવામાં આવેલા ઉત્સવનું નામ સ્તૂપમહોત્સવ છે. તો હે ભગવન્
આ બધા જ મહોત્સવો એ એકોરુક દ્વીપમાં થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ
સમર્થ નથી. અર્થાત્ આ ઇન્દ્રાદિ મહોત્સવો ત્યાં થતા નથી. કેમકે 'વવગય
મહમહિમાણં તે મણુયગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! આ
એકોરુક દ્વીપમાં રહેવાવાળા મનુષ્યો ઉત્સવ કરવાના મહિમા વગરના હોય છે.
'અત્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુપ દીવે ણં દીવે ળહ પેચ્છાઈવા' હે ભગવન્ એ એકો-
રુક દ્વીપમાં શું નટોના ખેલ થાય છે ? 'નટપેચ્છાઈવા' નૃત્ય કરવાવાળાઓના

नोत्सुकजनमेलकः 'जलपेच्छा इ वा' जलप्रेक्षेति वा, तत्र जलका वरप्रा खेचका स्तेषां प्रेक्षा-प्रेक्षणकम् 'मल्लपेच्छा इ वा' मल्लप्रेक्षेति वा, तत्र मल्लाः-बाहुयुद्ध-कारिणः, 'मुष्टियपेच्छा इ वा' मुष्टिकप्रेक्षेति वा, ते एव मल्लाः, मुष्टिकाः ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति । 'विडम्बगपेच्छा इ वा' विडम्बप्रेक्षेति वा तत्र विडम्बकाः-विदूषकाः मुखविकारादिभिर्जनहास्योत्पादकास्तेषां प्रेक्षणकमिति । 'कहगपेच्छा इ वा' कथकप्रेक्षेति वा तत्र कथकाः सरसकथा कथनेन श्रोतॄणां रसोत्पादकास्तेषां प्रेक्षणकम्, 'पवगपेच्छा इ वा' प्लवगप्रेक्षेति वा, तत्र प्लवकास्ते ये झम्पादिभिर्गता दिकमुत्प्लवन्ते नद्यादिकं वा तरन्ति, ते गत्तीदि लङ्घन कारिण इत्यर्थः 'अनखायग पेच्छा इ वा' आख्यायकप्रेक्षेति वा-आख्यानं शुभाशुभमिति-आख्यम्यकास्तेषां

का मेला भरता है क्या ? 'जल पेच्छा इ वा' वरप्रा-डोरी पर खेलने वालों के खेल को देखने वालों का मेला भरता है क्या ? 'मल्लपेच्छा इ वा' भुज युद्ध करने वाले मल्लों के भुज युद्ध को देखने के लिये मनुष्यों का मेला भरता है क्या ? 'मुष्टिय पेच्छा इ वा' मुष्टि युद्ध करने वालों के मुष्टि युद्ध को देखने वाले मनुष्यों का मेला भरता है क्या ? 'विडम्बग पेच्छा इ वा' मुख विकार आदि विविध चिकित्साओं द्वारा मनुष्यों को हसाकर चित्त को विनोदित करने वाले विदूषक जनों की चेष्टाओं को देखने के इच्छुक जनों का मेला भरता है क्या ? 'कहग पेच्छा इ वा' सरस कथा के कहने से श्रोताओं को रसोत्पादन करने वाले कथक जनों की कथाओं को सुनने के लिये भक्त मानवों का मेला भरता है क्या ? 'पवग पेच्छा इ वा' प्लवकजनों की उड़ल कूड़ को देखने वालों का मेला भरता है क्या ? 'अनखायग पेच्छा इ वा' शुभा शुभ का आख्यान करने वालों की जो सभा भरती है, उसका

नृत्योत्सव मेला भाटे नि कथावाणी यथेष्टा मनुष्योत्सव मेला भरता है ? 'जलपेच्छा इ वा' वरप्रा डोरी पर खेल करवा पाण्डोना खेलने खेलवाणो मेला भरता है ? 'मल्लपेच्छा इ वा' बाहु युद्ध करवा मल्लोना बाहु युद्ध करने वाले मनुष्योत्सव मेला भरता है ? 'मुष्टियपेच्छा इ वा' मुष्टियुद्ध करवा पाण्डोना मुष्टियुद्ध करने वाले मनुष्योत्सव मेला भरता है ? 'विडम्बग पेच्छा इ वा' मुखविकार पिरेने अनेक प्रशङ्गी विविध कथा मनुष्योत्सव मेला भरने चित्तों प्रवस करवा पाण्डो विदूषक जनोत्सव मेला भरता है । मनुष्योत्सव मेला भरता है ? 'कहगपेच्छा इ वा' सरस कथा कहने पित्तोत्सव मेला भरता है । 'पवग पेच्छा इ वा' प्लवकजनों की उड़ल कूड़ को देखने वाले मनुष्योत्सव मेला भरता है ? 'अनखायग पेच्छा इ वा' शुभा शुभ का आख्यान करने वाले मनुष्योत्सव मेला भरता है ?

પ્રેક્ષા-પ્રેક્ષણમ્ 'લાસગપેચ્છાઈ વા' લાસકપ્રેક્ષેતિ વા, લાસકાઃ યે રાસકાન્ એતિ
 હાસિક ગીતરૂપાન્ ગાયન્તિ તે જયશબ્દપ્રયોક્તારો વા લાસકાર્તેષાં પ્રેક્ષા 'લંઘ-
 પેચ્છાઈ વા' લંઘપ્રેક્ષેતિ વા, લઘ્વા મહાવંશાગ્રમારૂઢ્ય નૃત્યકર્તારઃ 'મંસ્વપેચ્છાઈ વા'
 મહ્વા પ્રેક્ષેતિ વા, મહ્વા યે ચિત્રપટ્ટાદિહસ્તામિક્ષાં ચરન્તિ, 'તૂળહલ્લપેચ્છાઈ વા' તૂળ-
 હલ્લપ્રેક્ષેતિ વા-તૂળાનામક વાદ્યવાદકાર્તેષાં પ્રેક્ષા, પ્રેક્ષણકમિત્યર્થઃ. 'તુંબવીળ
 પેચ્છાઈ વા' તુંબવીળાપ્રેક્ષેતિ વા, તુંબવીળા અલાલુફલનિર્મિતા વિશેષરચનયાનિ-
 મિતાવીળા 'કાવપેચ્છાઈ વા' કાવપ્રેક્ષેતિ વા, કાવાઃ-કાવડિઠાવાદકાર્તેષાં પ્રેક્ષા ।
 'માગહપેચ્છાઈ વા' માગધપ્રેક્ષેતિ વા માગધા સ્તુતિ પાઠકાર્તેષાં પ્રેક્ષા વા ઇત્યાનિ

મેલા ખરતા હૈ કયા ? 'લાસગ પેચ્છાઈ વા' લાસક જનોં કે-એતિહા-
 સિક રાસોં-ગીતોં કો ગાને વાલોં અથવા જય જય શબ્દ બોલને વાલોં
 કે લાસ્ય કો-દેખને વાલોં કા મેલા ખરતા હૈ કયા ? 'લંઘ પેચ્છાઈ વા
 મંસ્વ પેચ્છાઈ વા, તૂળહલ્લ પેચ્છાઈ વા' લંઘ-વાંસ પર ચઢકર खेलने
 વાલોં કે खेल કો देखने वालों क़ा मेला ખरता हૈ कया ? मंस्व-चित्र
 पट्टक हाथ में लेकर हर एक घर से भिक्षा मांगने वालों को देखने
 वालों क़ा मेला ખरता हૈ कया ! तूणा नामक वाद्यविशेष को बजाने
 वालों के उस वाद्य बजाने की क़ला को देखने वालों क़ा मेला ખरता
 हૈ कया ? 'तुंब वीण पेचछाई वा' तुंबड़ी की वीणा बजाने वालों की
 वादन क्रिया को देखने वालों क़ा मेला ખरता हૈ कया ? 'काव पेचछाई
 वा' कंधे पर कावड लिये फिरने वालों की विचित्र प्रकार की लीला-
 क्रीडा-को देखने वालों क़ा मेला हૈ कया ? 'मागह पेचछाई वा' स्तुति

પેચ્છાઈવા' શુભ અને અશુભનુ આખ્યાન કરવાવાળાઓની જે સભા બરાય
 છે. તેનો મેળો બરાય છે ? 'લોઘગ પેચ્છાઈવા' લાસક જનોની અર્થાત્
 ઐતિહાસિક રાસ ગરબા ગાવાવાળા અથવા જય જય શબ્દો બોલવાવાળાઓના
 લાસ્યને જોનારાઓનો મેળો બરાય છે ? 'લંઘપેચ્છાઈવા મંસ્વપેચ્છાઈવા,
 તૂળહલ્લપેચ્છાઈવા' લંઘ-વાંસ પર ચઢીને રમત કરવાવાળાઓની રમતને
 જોનારા મનુષ્યોનો મેળો બરાય છે ? મંસ્વ-ચિત્રપટ હાથમાં લઈને દરેક ઘરમાં
 ભિક્ષા માગનારાઓને જોનારાઓનો મેળો બરાય છે ? તૂળ નામના વાદ્ય
 વિશેષને વગાડવાવાળાઓના તે વાદ્ય વગાડવાની કળાને દેખનારાઓનો મેળો
 બરાય છે ? 'તુંબવીળ પેચ્છાઈ વા' તુંબડીની વીણા વગાડવાવાળાઓની વાદન
 ક્રિયાને જોનારાઓનો મેળો બરાય છે ? 'કાવપેચ્છાઈવા' ખંભા પર કાવડ
 લઈને કરવાવાળાઓની વિચિત્ર પ્રકારની લીલા ક્રીડાને જોનારાઓનો મેળો
 બરાય છે ? 'માગહપેચ્છાઈ વા' સ્તુતિ પાઠ કરવાવાળા માગધ જનોના સ્તુતિ

યાનં જંપાનમિત્યર્થઃ, 'ગલ્લીહવા' ગિલ્લીતિ વા તત્ર ગિલ્લી યા દસ્તિન ઉપરિ-
કોલ્લરૂપા-સ્થાલીરૂપા-યા મનુષ્યં ગિલ્લીતિવ પ્રતિભાતિ સા, અથવા પુરુષદ્વયો-
ત્ક્ષિપ્તા ડોલિકા, 'થિલ્લીતિ વા' થિલ્લી યાનવિશેષરૂપા, યદ્ લાટદેશે
અહ્લપલ્લાણમિતિ પ્રસિદ્ધં યાનં તદન્યદેશે થિલ્લિરિત્યુચ્યતે, 'પિલ્લીહ વા'
પિલ્લિરિતિ વા, પિલ્લીઃ-લાટદેશપ્રસિદ્ધં યદ્ ઉપશ્રાણનામ્ના પ્રસિદ્ધં
યાનવિશેષં તદન્યદેશે પિલ્લિરિત્યુચ્યતે, 'પવહ્ણા હવા' પ્રવહ્ણમિતિ વા પ્રવહ્ણ-
-નૌકા 'સિવિયાહ વા' શિવિકા इति વા-કૂટાકાર આચ્છાદિતો જમ્પાન-
વિશેષઃ 'પાલ્લ્લી' લોકપ્રસિદ્ધઃ, 'સંદમાણિયાહ વા' સ્યન્દમાનિકો પુરુષ પ્રમાણો
જમ્પાનવિશેષઃ સાપિ શિવિકાવિશેષરૂપૈવેતિ । મગયાનાહ- 'જોહ્ણદ્દે સમદ્દે' નાય-
મર્થઃ સમર્થઃ, યતઃ 'પાદચારવિહારિણો જ તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાહ્મસો'
પાદચાર વિહારિણઃ સ્વલુ તે મનુજગણા પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણાયુષ્મન્ !
પાદચારિત્વેન તૈષાં ન શકટાદીનામાવશ્યકતેતિ । 'અત્થિ જં મંતે ! ઇગ્ગુય દીવે-
જં દીવે' અસ્તિ સ્વલુ મદન્ત ! ઇકોરુકદીપે સ્વલુ દ્વીપે 'આસાહ વા હત્થીહ વા'

ચતુષ્કોણ વેદિકા યુક્ત જંપાન જિસે દો પુરુષ ઉઠાતે હૈં એસા યાન-હોતા
હૈ કયા ? ગિલ્લી હાથી કે ઉપર રસા જાને વાલા થાલી કે આકાર કા
આસન હોતા હૈ કયા ? થિલ્લી-પિલ્લી-લાટ દેશ પ્રસિદ્ધ દોનો' એક
પ્રકાર કે વિશેષ યાન-હોતે હૈં કયા ? પ્રવહ્ણ-જહાજ હોતા હૈ કયા ?
શિવિકા-પાલ્લ્લી હોતી હૈ કયા ? સ્યન્દમાનિકા-વિશેષ પ્રકાર કી
પાલ્લ્લી-હોતી હૈ કયા ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! 'જો
હ્ણદ્દે સમદ્દે' યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ કયોંકિ 'પાદચારવિહારિણો જં
તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાહ્મસો' વે મનુષ્ય હે શ્રમણ આયુષ્મન્ !
પાદચારી હી હોતે હૈં । યે શકટ આદિ મેં બેઠકર નહીં ચલતે હૈં । 'અત્થિ
જં મંતે ! ઇગ્ગુયદીવેદીવે આસાહ વા, હત્થીહ વા, હ્ણાહ વા ગોળાહ વા,

ચતુષ્કોણ વેદિકા યુક્ત યાન વિશેષ પાલખી કે જેને બે પુરુષો ઉઠાવે છે. આવા
યાનો હોય છે ? ગિલ્લી એટલે હાથીના ઉપર રાખવામાં આવનારા થાલીના
આકારનું આસન હોય છે ? થિલ્લી પિલ્લી લાટદેશ પ્રસિદ્ધ બંને એક પ્રકારના
યાન વિશેષ છે તેવા યાનવિશેષ ત્યાં હોય છે ? પ્રવહ્ણ જહાજ હોય છે ?
શિવિકા પાલખી હોય છે ? સ્યન્દમ નિક વિશેષ પ્રકારની પાલખી હોય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'પાદચાર
વિહારિણો જ તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાહ્મસો હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! તે
મનુષ્યો પગથી ચાલનારાજ હોય છે તેઓ ગાડા વિગેરેમાં બેસીને ચાલતા
નથી. 'અત્થિ જં મંતે ! ઇગ્ગુયદીવે દીવે, આસાહવા, હત્થીહવા, હ્ણાહવા,

अश्व इति वा' अश्वः-जात्या शीघ्रगमनशीलः, हस्ती इति वा. 'उट्टा इति वा' उट्टः
 इति वा 'गोणा इति वा' गौरिति वा, गौः-पशुवर्ग, चोटक इति वा, चोटकः मादा-
 न्याश्वः यः 'टट्टू' इति प्रसिद्धः, 'अजडा वा' अज इति वा 'एडा इति वा' एड इति वा
 इति वा, भगवानाह- 'हंता अश्वि' इति इति, अ-श्वयो भगवन् पशुकेन द्वीपे
 इत्यर्थः किन्तु 'णो चेव णं तेसिं मणुपाणं तसिं न जणं इत्येवमन्वयः' नैव खलु
 ते अथादयस्तेषामेकोरुक्तमनुज्ञायां परिमोक्षमात्रं अग्रेत्यादि तथा उपमोनाय
 कदाचिदपि नागच्छन्ति पादविहारेण एव वे इत्येति 'अश्विणं भवे ! एगो
 रूपदीवे दीवे' अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक्तं तापे द्वीपे 'महाड वा' 'गड इति वा,
 मिहः-केनरी 'वग्गा इति वा' व्याघ्रः-गर्जित इति वा 'मिगाड वा' पुत्र इति वा, टुकः
 -'भेडिया' श्वान जातिको द्विचक्र पञ्चपशुः इति अत्रिभूः 'दीपिया इति वा' द्विचक्र
 इति वा, द्विचक्रश्चित्रकः 'चीटा' इति प्रसिद्धः, 'अच्छाड वा' कर्त इति वा गृहो
 -मल्लकः, 'परस्सराड वा' पराशर इति वा, पराशरः गेगडाश्विः पशुः 'गेडा'
 इति प्रसिद्धः 'तरच्छाड वा' लक्ष इति वा' स न मनुजजलो व्याघ्रजातीयः

महिसा इति वा, खरा इति वा घोडा इति वा, अजा इति वा, एला इति वा' हे भदन्त !
 एकोरुक्त द्वीप में क्या अश्व जाति केन द्वीप मात्री उत्तम घोडा होते
 हैं ? हाथी होते हैं ? जंत होते हैं ? गाय पशु होते हैं ? भैंस भैंसा होते
 हैं ? गधे होते हैं ? चोटक सामान्य घोडा जो टट्टू कहलाने है वे होते हैं ?
 अजा-एकरी बकरा होते हैं ? भैंस-जगिया होते हैं ? अजान में मनुजी
 कहते हैं- 'हंता अश्वि' हां गौतम ! पशुकेन द्वीप में ये सब प्राणि होते
 हैं ! परन्तु 'णो चेव णं तेसिं मणुपाणं परिमोक्षमात्रं अग्रेत्यादि' में
 मय उन मनुष्यों के काम में नहीं आते हैं । तबोकि ये मनुष्य पाद
 विहारी ही होते हैं ! तथा उनका दुग्ध भी वे लोग नहीं पीते ।

गोण इति, महिसा इति, खरा इति, घोडा इति, अजा इति, एला इति, द्वीप
 ओटा इति द्वीपों उत्तम अश्व जाति मात्री ! एकोरुक्त द्वीप में
 होय छै ? उट्ट होय छै ? गौया होय छै ? चोटक होय छै ?
 भगवानो होय छै ? गधे होय छै ? चोटक सामान्य घोडा जो टट्टू
 कहलाने होय छै ? अजा-एकरी बकरा होय छै ? भैंस-जगिया
 होय छै ? अजान में मनुजी कहते हैं- 'हंता अश्वि' हां गौतम !
 पशुकेन द्वीप में ये सब प्राणि होते हैं ! परन्तु 'णो चेव णं तेसिं
 मणुपाणं परिमोक्षमात्रं अग्रेत्यादि' में मय उन मनुष्यों के काम
 में नहीं आते हैं । तबोकि ये मनुष्य पाद विहारी ही होते हैं ! तथा
 उनका दुग्ध भी वे लोग नहीं पीते ।

શ્વાપદવિશેષઃ, 'સિયાલાઈવા' શૃંગાલઈતિ વા 'વિડાલાઈવા' વિડાલઈતિ વા, સ ચ માર્જારઃ 'સુળગાઈવા' શુનકઈતિ વા સ ચ શ્વા 'કોલસુળગાઈવા' કોલશુનકઈતિ વા સ ચ ગ્રામસૂકરઃ 'કોકંતિયાઈવા' કોકંતિકા, સા યા રાત્રી 'કો કો' શબ્દં કરોતિ 'લોમડી' ઈતિ પ્રસિદ્ધા 'સસગાઈવા' શશકઈતિ વા 'સરગોશ' 'સસલા' ઈતિ પ્રસિદ્ધઃ 'ચિત્તલાઈવા' ચિત્રલ ઈતિ વા, ચિત્રલઃ ચિત્રવર્ણો મૃગાકારો દિશુરઃ પશુવિશેષઃ, 'ચિલ્લગાઈવા' ચિલ્લક ઈતિ વા-શ્વાપદ પશુવિશેષઃ, एते तत्र भवन्ति किम् ? भगवानाह-'हंता अस्थि' इत्य, गौतम ! एकोरुक् द्वीपे सिंहादयः सन्ति किन्तु 'नो चेव णं ते अण्णणस्स तेसिं वा मणुयाणं' नैव खलु

हैं । 'अस्थि णं भंते ! एगोरुक् दीवे दीवे सीहाइ वा वग्घाइ वा विगाइ वा दीवियाइ वा अच्छाइ वा परस्सराइ वा तरच्छाइ वा सियालाइ वा, विडालाइ वा सुणगाति वा कोलसुणगाति वा कोकंतियाइवा ससगाति वा, चित्तलाति वा चिल्ललगाति वा' हे अदन्त ! एकोरुक् द्वीप में सिंह होते हैं क्या ? व्याघ्र होते हैं क्या ? भेड़िया-वृक होते हैं क्या ? द्वीपी-चीता होते हैं क्या ? ऋच्छ-आलू-होते हैं क्या ? परास्सर-गंडा होता है क्या ? तरक्ष-मृग को खाने वाले हिंसक जानवर विशेष-होते हैं क्या ? सियाल होते हैं क्या ? विडाल होते हैं क्या ? शुनक-कुत्ते-होते हैं क्या ? कोल शुनक-ग्राम सूकर-गंड सूर-होते हैं क्या ? रात्रि में 'कोको' शब्द करने वाली कोंकंतिका-लोमडी-होती है क्या ? शशक-सरगोश-होते हैं क्या ? चित्रल-चित्ताकार जंगली जानवर जो मृग के आकार का दो खुर वाला होता है वे सर्व प्राणि यहां होते हैं क्या ? और चिल्ल-लक-श्वापद पशु विशेष होते हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम ! 'हंता अस्थि' हां, ये सब जानवर यहां होते हैं । परन्तु-'नो

'अस्थि णं भंते ! एगोरुक् दीवे दीवे सीहाइ वा, वग्घाइ वा, विगाइ वा, दीवियाइ वा, अच्छाइ वा, परस्सराइ वा, तरच्छाइ वा, सियालाइवा, विडालાइવા, સુળગાતિ વા, કોલસુળગાતિવા, કોકંતિયાઈવા, સસગાતિવા, ચિત્તલાતિવા, ચિલ્લલગાતિવા,' હે ભગવન એકોરુક દ્વીપમાં સિંહ હોય છે ? વાઘ હોય છે ? ભેડિયા-અર્થાત્ નાર હોય છે ? ચિત્તાઓ હોય છે ? રીંછો હોય છે ? ગેંડાઓ હોય છે ? તરચ્છ મૃગોને ખાનારક હિંસક પશુ વિશેષ હોય છે ? શિયાળિયા હોય છે ? બિલાડાઓ હોય છે ? કુતરાઓ હોય છે ? બુંડ હોય છે ? શતમાં 'કોકો' એવા શબ્દો કરવાવાળી લોકડી ત્યાં હોય છે ? સસલાઓ હોય છે ? ચિત્રલ ચિત્ત કાખર જંગલી જાનવર જે મૃગના આકારનું જે ખરીયોવાળું હોય છે, તે ત્યાં સર્વપ્રાણિ હોય છે ? અને ચિલ્લલક શ્વાપદ પશુ વિશેષ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'હંતા અસ્થિ' હા આ બધા જાનવરો ત્યાં હોય

તે સિંહાદયઃ અન્યોન્યસ્ય તેષાં વા મનુજાનામ્ 'કિંચિ આવાહં વા પવાહં વા ઉપ્પાયંતિ વા' કિંચિદાવાધાં વા ઈપદ્વાયાં પ્રવાધાં વા પ્રકર્ષેણ વાધામ્ ઉત્પાદ-
યન્તિ-કુર્વન્તિ વા 'છવિચ્છેયં વા-કરે'તિ' છવિચ્છેદં-ચર્મકર્તનાદિકં વા ન
કુર્વન્તિ, એમિરેષાં ન કાપિ વાધા ક્રિયતે इति भावः, કુતસ્તે શ્વાપદા હિંસકા
અપિ વાધાં ન કુર્વન્તિ તત્રાહ-'પગ્મ્ અદ્વગા ણં તે સાવયગણા પળ્લતા સમણા-
ઉસો' પ્રકૃતિ મદ્રકાઃ સ્વભાવતઃ એવ સરલાઃ સ્વલુ તે શ્વાપદગણાઃ પ્રજ્ઞતાઃ-
કથિતાઃ, હે શ્રમણાયુગ્મન્ ! 'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુય દીવે દીવે' અસ્તિ સ્વલુ
મદન્ત ! એકોરુક દ્વીપે દ્વીપે 'સાલીઈ વા' શાલિરિતિ વા શાલિઃ-કલમઃ 'વીહી
ઈવા' વ્રીહિરિતિ વા 'ગોધૂમાઈ વા' ગોધૂમઈતિ વા 'જવાઈ વા' યવઈતિ વા
'તિલાઈ વા' તિલ ઇતિ વા 'ઈક્કૂઈ વા' ઇક્કુરિતિ વા ? મગવાનાહ-'હંતા અત્થિ'

ચેવ ણં તે અળ્લમળ્લસ્સ તેસિંવા મળ્લયા ણં કિંચિ આવાહં વા પવાહં વા
ઉપ્પાયંતિ વા છવિચ્છેયં વા કરે'તિ' યે જાનવર આપસ મેં એક દૂસરે કો
અથવા ઉન મનુષ્યો કો થોડો સી મી વાધા યા વહુત વાધા નહીં ઉત્પન્ન
કરતે હૈં' ઉન કે શરીર કો કાટતે નહીં હૈં' ફાડતે નહીં હૈં. इत्यादि कुछ भी
क्रिया नहीं करते हैं। ये मांस भक्षक होने पर भी किस कारण से ऐसा
काम नहीं करते हैं तो इसके लिये सूत्रकार ने बताया है कि
'पगतिभद्गणं ते सावय गणा पल्लता०' वे श्वापद-जंगली जानवर
प्रकृति से ही भद्रक सरल-होते हैं। 'अत्थि णं मंते ! एगोरुय दीवे
दीवे सालीति वा, वीहिइवा गोधूमाइ वा, जवाइवा, तिलाइ वा' इक्कूइ
वा' हे भदन्त ! एकोरुक द्वीप में शाली-धान्य विशेष होता है क्या ?
व्रीहि धान्य विशेष होता है क्या ? गोधूम गेहूं होते हैं क्या ? जौ

છે. પરંતુ 'જો ચેવ ણ તે અળ્લમળ્લસ્સ તેસિંવા, મળ્લયા ણં કિંચિઆવાહંવા
પવાહવા, ઉપ્પાયંતિવા, છવિચ્છેયં' વા કરે'તિ' આ જાનવરો પરસ્પરમાં એક
બીજાને અથવા તે મનુષ્યોને થોડી કે વધારે પ્રમાણમાં વાધા કરતા નથી.
તેઓના શરીરને કરડતા નથી. ફાડતા નથી વિગેરે કાંઈ પણ હરકત પહોંચા-
ડતા નથી. આ માંસ ભક્ષક હોવા છતાં પણ શા કારણથી આવા કામો કરતા નથી ?
આ માટે સૂત્રકારે કહ્યું છે કે 'પગતિમદ્ગા ણં તે સાવયગણા પળ્લતા' તે
શ્વાપદ જંગલી જાનવરો પ્રકૃતિથી જ ભદ્રક સરલ હોય છે. 'અત્થિ ણં મંતે એગો
રુય દીવે દીવે સાલીતિવા, વીહિઈવા. ગોધૂમાઈવા, જવાઈવા, તિલાઈવા, ઇક્કૂઈવા'
હે ભગવન્ ! એકોરુક દ્વીપમાં શાલીધાન્ય વિશેષ હોય છે ? વ્રીહિ ધાન્ય વિશેષ
હોય છે ? ઘઉં હોય છે ? જવ હોય છે ? તલ હોય છે ? સેવડી હોય છે ?

હન્ત ગૌતમ ! સન્તિ એકોરુક દ્વીપે શાલિત્રીદિ યવાદિકાઃ, કિન્તુ 'નો ચેવ ણં તેસિ મણુયાણં પરિભોગત્તાણ હવ્વમાગચ્છંતિ' નૈવ સ્વલ્લ તે શાલ્યાદયઃ તેષામેકોરુકમજ્જુજાનાં પરિભોગતયા-ઉપભોગાય કદાચિદપિ આગચ્છન્તીતિ । 'અત્થિ ણં મંતે । 'एगोरुय दीवे दीवे' अस्ति खल्ल भदन्त ! एकोरुक द्वीपे द्वीपे 'गत्ताइ वा' गत्ता इति वा, गत्ता अत्र भवती खड्डा, 'दरीइ वा' दरी इति वा, दरी मूषिकादिककृता लघ्वी खड्डा, 'घसीइ वा' घसी इति वा, घसी-भूमिरजः 'भिगुत्ति वा' भृगुरिति वा, पर्वत शिखररूप मपातस्थानम् 'ओवाणइ वा' अवपात इति वा, अवपातो निम्ना भूमिः यत्र जनः स प्रकाशेऽपि पतति, 'विसमेइ वा' विषममिति वा, विषमम्-उच्चनीचत्वेन दुरारोह्यारोहस्थानम्, 'विज्जलेइ वा' विजलमिति वा, विजलं शुष्कप्रायकर्दमस्थानम्, 'धूलीइ वा' धूलिरिति वा

હોતે હૈં કયા ? તિલ હોતે હૈં કયા ? રૂક્ષ હોતે હૈં કયા ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં- 'હંતા અત્થિ' હાં ગૌતમ ! એ સઘ વહાં હોતે હૈં । કિન્તુ 'નો ચેવ ણં તેસિ મણુયાણં પરિભોગત્તાણ હવ્વમાગચ્છંતિ' વે વહાં કે મનુષ્યોં કે સ્થાને આદિ કે કામ મેં જહાં આવે હૈં 'અત્થિ ણં મંતે । एगोरुय दीवे दीवे गत्ताइ वा दरीइ वा घसीइ वा, भिगुत्ति वा, ओवाणइ वा, विस मेइ वा, विज्जलेइ वा, रेणूइ वा, पंकेइ वा चलणीइ वा' हे भदन्त ! उस एकोरुक द्वीप में बडे २, गत्ता-खड्डे-होते हैं कया ! दरी-मूषिकों द्वारा किये गये छोटे २, गड्डे-खिल-होते हैं कया ! घसी फटी हुई लकीर वाली भूमि होती है कया ! भृगु-पर्वत-शिखरादि उच्चप्रदेश-होते हैं कया ! अवपात-ऐसे भी स्थान होते हैं कया ! कि जहां पर मनुष्य प्रकाश में भी गिर पड़े ! विषम ऐसे भी स्थान होते हैं कया ! कि जहां मनुष्य का चटना उतरना कठिन होता है ऐसे भी स्थान

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'હંતા અત્થિ' હાં ગૌતમ ! આ બધું જ ત્યાં હોય છે પરંતુ 'નો ચેવ ણં તેસિ' મણુયાણં પરિભોગત્તાણ હવ્વમાગચ્છંતિ' તે ધાન્યો ત્યાંના મનુષ્યો ના આહાર આદિના કામમાં આવતા નથી. 'અત્થિ ણં મંતે ! एगोरुयदीवे दीवे गत्ताइ वा, दरीइ वा, घसीइ वा, भिगुत्ति वा ओवाणइ वा, विसमेइ वा,' કે અગત્ય ! તે એકોરુક દ્વીપમાં મોટા મોટા ગત્તા ખાડા હોય છે ? દરી ઉંદરડાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ નાના નાના ખાડા હોય છે ? અર્થાત્ નાના દરો હોય છે ? ઘસેલી અર્થાત્ ફાટેલી તરાડવાળી જમીન હોય છે ? પર્વત ગિરિ નિગેરે ઉચા પ્રદેશો હોય છે. અવપાત એવા સ્થાનો હોય છે ? કે કયા મનુષ્યો પ્રકાશમાં પછ પડી જાય ? વિષમ એવા સ્થાનો હોય છે ? કે કયા મનુષ્યોને ચઢવા ઉતરવાનું કઠણ બને ? કયાં થોડા

‘રેણુઃ વા’ રેણુરિતિ-રજો વા, ‘પંકેઃ વા’ પક્કુ ઇતિ વા જઙાવિલ્લ કર્દમઃ ‘ચલ
નીઃ વા’ ચલનીતિ વા, ચલનીચરણમાત્રસ્પર્શીકર્દમ એવ, મગવાનાહ-‘જો ઇણદ્વે
સમદ્રુઢે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ યતઃ એગોરુચ દીવે જં દીવે’ એકોરુક દ્વીપે સ્વલ્લ
દ્વીપે ‘વહુસમરમણિજ્જે ભૂમિભાગે પળ્લત્તે સમણા ઉસો’ વહુસમરમણીયઃ ભૂમિભાગઃ
મજ્જન્તઃ હે શ્રવણાયાુષ્મન્ ! ‘અત્થિ જં મંતે ! એગોરુચદીવે દીવે’ અસ્તિ સ્વલ્લ
મદન્ત ! એકોરુક દ્વીપે દ્વીપે ‘સ્થાણુઃ વા’ સ્થાણુરિતિ વા સ્થાણુઃ-ઉત્ત્રાતિત-
ધાન્યમૂલ મૂર્ધ્વકાષ્ઠં વા ‘કંટણ્ણ વા’ કણ્ટક ઇતિ વા, ‘હીરણ્ણ વા’ હીરકમિતિ
વા, સ્વચી મુલ્લકાષ્ઠવિશેષા, ‘સક્કરાઈ વા’ શર્કરા ઇતિ વા શર્કરા લઘુ પ્રસ્તર
સ્વલ્લરૂપા ‘તળકચવરાઈ વા’ તળકચવર ઇતિ વા ‘પત્તનચવરાઈ વા’ પત્ત કચવર

હોતે હિં કયા ? કિ જહાં પર થોડે પાની કા કીચડ હો ? કયા એસે
મી સ્થાન હોતે હિં જો ધૂલિવાલે રેણુવાલે એવં પક્કુ-કીચડ-વાલે હો
તથા વિજલ-કયા એસે મી સ્થાન હોતે હિં કિ જિન મેં પૈરમાત્ર લિસ હો
એસે વિના પાની કા કીચડ-કાદવ રહતા હો ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
કહતે હિં-‘જો ઇણદ્વે સમદ્રુઢે’ હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ-અર્થાત્
વહાં પર ગર્ત આદિ વાલે સ્થાન નહીં હિં કયોંકિ-‘વહુ સમરમણિજ્જે
ભૂમિ ભાગે પળ્લત્તે સમણાઉસો’ હે શ્રવણ આયુષ્મન્ ! વહાં કા
ભૂમિભાગ વહુસલ્લ-સમતલ ઔર રમણીય કહા ગયા હૈ. ‘અત્થિ જં
મંતે ! એગોરુચ દીવે દીવે’ હે મદન્ત ! એકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં ‘સ્થાણુઃ
વા’ કયા સ્થાણુ-ઉત્ત્રાડે ગયે ધાન્ય કા મૂલ દૂઠ હોતા હૈ ? ‘કંટણ્ણ વા’
કંટક હોતે હિં ? ‘હીરણ્ણ વા’ હીરક-જિસકા સુલ્લ શુચિ કે સુલ્લ કે
જૈસા તીક્ષ્ણ હોતા હૈ એસા કાષ્ઠ વિશેષ-હોતા હૈ કયા ? ‘સક્કરાતિ વા’

પાણી વ.જો કાદવ હોય એવા સ્થાનો હોય છે ? જે ધૂળ વાળા રેતવાળા
અને કાદવવાળા હોય એવા સ્થાનો હોય છે ? અને જેમા પગ મૂકવાથી
બગડે એવા પાણી વિનાનો કાદવ હોય તેવા સ્થાનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘જો ઇણદ્વે સમદ્રુઢે’ હે ગૌતમ ! આ
અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્ ત્યાં આવા સ્થાનો હોતા નથી કેમકે વહુ સમરમણિજ્જે
ભૂમિભાગે પળ્લત્તે સમણાઉસો’ હે શ્રવણ આયુષ્મન્ ! ત્યાનો ભૂમિભાગ વહુસમ
એક સરખો અને રમણીય સુદર હોય છે ‘અત્થિ જં મંતે ! એગોરુચ દીવે દીવે’
હે ભગવન્ ! એકોરુક નામના દ્વીપમાં ‘સ્થાણુઃ’ ઉપાડવામા આવેલ ધાન્યના મૂળ
દૂઠા હોય છે ? ‘કંટણ્ણ’ કાટા હોય છે ? ‘હીરણ્ણ’ હીરક-જેનો અગ્ર-
ભાગ સોઠની અણી જેવો તીક્ષ્ણ હોય એવું એક જાતનું કાષ્ઠ વિશેષ હોય છે ?
‘સક્કરાઈવા’ નાના પથ્થરોના કકડા ખડક રૂપ સાકર હોય છે ? ‘તળ કચવરાઈવા’

इति वा, पत्राण्येव कचवरः 'असुइ वा' अशुचिरिति वा अशुचिः श्लेष्मादिदेह-
मलम् 'पूइय इ वा' पूतिकमिति वा, पूतिकं कुथितं स्व स्वभावचलितं दुर्गन्धिवस्तु-
जातम् 'दुब्धिगंधाइ वा' दुरभिगन्ध इति वा; मृतकलेवरादिजन्यमिव 'अचोक्खाइ
वा' अचोक्षमिति वा-अचोक्षमपवित्रमस्थ्यादिवत् भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे'
नायमर्थः समर्थः, यत्तुः ववगयखाणुकंटकहीरगसकर तणकयवर पत्तकयवरअसुइ
पूइय दुब्धिगंधमचोक्खेणं एगोरुयदीवे पणत्ते समणाउसो' वपपगत स्थाणुकण्टक
हीरकशर्करा तृणकचवर पत्रकचवराशुचि पूतिक दुराभिगन्धाचोक्षः खलु एकोरुक्
द्वीपः मज्झप्तः हे श्रमणायुष्मन् ! 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे' अस्ति खलु
भदन्त ! एकोरुक् द्वीपे द्वीपे 'दंसाइवा' दंश इति वा 'मसगाइ वा' मशक इति वा
एतौ लोकप्रसिद्धौ 'पिसुगाइ वा' पिशुक इति वा 'जुयाइ वा' यूका इति वा,

લઘુ પ્રસ્તરો' કીં સ્વળ્લ રૂપ શર્કરા હોતો હૈ ? 'તણ કચવરાઈ વા' તૃણો'
કા કૂડા-કચરા હોતો હૈ કયા ? 'પત્તકચવરાઈ વા' પત્તો' કા કૂડા-
કચરા હોતો હૈ કયા ? અસુઈ વા' અપવિત્ર પદાર્થ હોતો હૈ કયા ? 'પૂતિ-
યાતિ વા' પૂતિક-સ્વભાવ સે ચાલત દુર્ગન્ધી સહાંશ સે બરા હુઆ
પદાર્થ હોતો હૈ કયા ? 'દુબ્ધિગંધાઈ વા' જિહ્વાકી ગંધ બૂરી હો એસા
હોતો હૈ કયા ? 'અચોક્ખાઈ વા' મૃતકલેવરાદિ કે જેસા હોતો હૈ કયા ?
इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! ऐसा
अर्थ समर्थ नहीं है-क्योंकि-'ववगयखाणुकंटक हीरगसकरतण
कचवरपत्तकचवर असुइ पूतिथ दुब्धिगंध मचोक्खे णं एगोरुय दीवे
पणत्ते' हे श्रमण आयुष्मन् ! वह एगोरुक् द्वीप स्थाणु कण्टक, हीरक,
शर्करा, तृणकचवर, पत्तकचवर अशुचि आदि से रहित होता है
'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे दंसाइ वा, मसगाइ वा पिसुगाइ

તૃણોનો કચરો હોય છે ? 'પત્તકચવરાઈવા' પાનડાઓનો કચરો હોય છે ? 'અસુઈવા'
અપવિત્ર પદાર્થ હોય છે ? 'પૂતિયાતિવા' પૂતિ રાખાવથી ચલાયમાન દુર્ગંધથી
જરેલો પદાર્થ હોય છે ? 'દુબ્ધિગંધાઈવા' જેની ગંધ ખરાબ હોય તેવા પદાર્થો
હોય છે ? 'અચોક્ખાઈવા, મૃત કલેવરાદિના જેવા હોય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ ખરોખર
નથી કેમકે 'વવગયલાણુ કંટક હીરગસકર તણકચવર પત્તકચવર અસુઈ પૂતિય
દુબ્ધિગંધમચોક્ખેણં એગોરુય દીવે પણત્તે' હે શ્રમણુ આયુષ્મન્ તે એકોરુક દ્વીપ
સ્થાણુ, કાંગા, શકરા, મરડીયા, ઘસનો કચરો, પાંદડનો કચરો, અશુચિપણું
લિગેરે વિનાનો હોય છે, 'અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુયદીવે દીવે દંસાઈવા,
મસગાઈવા, પિસુગાઈવા, જુયાઈ વા, લિક્ષાઈ વા, ટંકુગાઈવા' હે ભગવન્ એકો-

‘લિખ્વાહ વા’ લિખા इति वा ढकुणाह वा’ ढंकुण इति वा ढंकुणो-म.कुणः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘णो इहंटे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः यतः ‘ववगय दंस-मसगपिसुयजूयल्लिखढंकुण एगुरुयदीवे पणत्ते समणाउसो । व्यपगतदंशमशक पिथुकयूकाढकुण एकोरुक् द्वीपः मज्झत्तः हे श्रमणासुप्पन् ‘अत्थि णं भंते ! एगुरुय दीवे दीवे’ अस्थि-खट्ठ भदन्त ! एकोरुक् द्वीपे द्वीपे ‘अहीह वा’ अहि-सर्प इति वा ‘अयगराह वा’ अजगराह इति वा, अजगरः स्थूलकायः सर्पः ‘महोरगाह वा’ महोरग इति वा, विशालकायः सर्प इति प्रश्नः, भगवानाह-‘हंता अत्थि’ हन्त, गौतम ! सन्ति सर्पादयो जन्तव इति, किन्तु ‘नो चेव णं ते

વા જુયાહ વા લિખ્વાહ વા ઢકુણાહ વા’ હે ભદન્ત ! એકોરુક દ્વીપ મેં દંશ, મશક, પિસ્સુ જૂ લીખ, યા મત્કુણ-લટલ-હોતે હૈં કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ણો ઇગટે સમટ્ટે’ હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ યહાં દંશ-લિચ્છ-આદિ હંક સે કાટને વાલે ઔર મશક-મચ્છર બનૌહ ચે એક બી નહીં હોતે હૈં । કયૌંકિ-‘વવ-ગયદંસમસકપિસુય જૂય લિખલિલિકુણે ણં એગુરુય દીવે પણત્તે’ કયૌંકિ હે શ્રમણ આસુપ્પન્ ! યહ એકોરુક દ્વીપ દંશ મશક, પિસ્સુ, જૂ, લીખ ઔર મત્કુણ હન સે સર્વથા રહિત કહા ગયા હૈ ‘અત્થિ ણં ભંતે ! એગુરુય દીવે દીવે અહીહ વા, અયગરાહ વા, મહોરગાહ વા’ હે ભદન્ત ! એકોરુક દ્વીપ મેં કયા સર્પ હોતે હૈં ? અજગર હોતે હૈં ? યા મહોરગ મહાકાય વાલે સર્પ વિશેષ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘હંતા, અસ્થિ’ હાં ગૌતમ ! ચે સર્પ આદિ જીવ યહાં એકોરુક દ્વીપ મેં હોતે હૈં કિન્તુ ‘નો ચેવણં તે અજ્ઞ મનસ્સ તેસિંવા મણુયાર્ણ કિંચિ

૩૬ દ્વીપમાં દંશ, મશક મચ્છર, પિસ્સુ, જૂ, લીખ અથવા માકડ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને છે ૦હે કે ‘ણો ઇગટે સમટ્ટે’ હે ગૌતમ ! આ અર્થ ખરોખર નથી અર્થાત્ ત્યાં દંશ, મશક પિસ્સુ જૂ લીખ વીઝી વિગેરે ડંખથી કરડવાવાળા અને મચ્છર વિગેરે ઉપદ્રવ કરવાવાળા જીવો હોતા નથી. કેમકે ‘વવગયદસમસકપિસુયજૂય લિખલિલિકુણે એગુરુયદીવે પણત્તે’ હે શ્રમણ આસુપ્પન્ આ એકોરુક દ્વીપમાં દંશ, મચ્છર પિસ્સુ જૂ, લીખ અને માકડ વિનાનો હોય છે. તેમ કહેવામાં આવેલ છે ‘અત્થિ ણં ભંતે ! એગુરુય દીવે દીવે અહીહવા, અયગરાહવા, મહોરગાહવા’ હે ભગવન્ ! એકોરુક દ્વીપમાં સર્પો હોય છે ? અજગર હોય છે ? અથવા મહોરગ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘હંતા અત્થિ’ હાં ગૌતમ ! આ સર્પો વિગેરે જીવો અહિયાં આ એકોરુક દ્વીપમાં હોય છે. પરંતુ ‘નો ચેવ ણં તે અજ્ઞ

અન્નમન્નસ્મ' નૈવ સ્વલુ તે સ્પર્શયોઽન્યોન્યસ્ય પરસ્પરમ્ 'તેસિં વા મણુયાણં કિંચિ
 આવાહં વા પવાહં વા છવિચ્છેયં વા કરેતિ' તેષાં વા એકોરુઠ મનુજાનામાવાધા
 મીપદ્ વાર્ધાં વા પ્રવાધાં વા છવિચ્છેદં શરીર કર્તનાદિકં વા ન કુર્વન્તિ, કુત એવં
 તત્રાહ—'પગ્મહમાણં તે વાલગ્મણા પન્નસા સમ્મણાઉસો' પ્રકૃતિ મદ્રકાઃ—સ્વમા-
 વત એવ સરલાઃ તે સ્વલુ તે વ્યાલગ્મણાઃ સર્પાઃ પ્રજ્ઞપ્તા—કથિતાઃ હે શ્રમણાશુ-
 ષ્મન્ ! 'અત્થિણં મંતે ! ઇગોરુપદીવે દીવે' અસ્તિ સ્વલુ મદન્ત ! એકોરુકદ્વીપે
 સ્વલુ દ્વીપે 'મહદંડાઈ વા' મહદંડાઈ ઇતિ વા, મહદંડાઈઃ દંડાકારો સમુદાયઃ, સ
 વાકાશે દૃશ્યમાનો લોકેઽનર્થોપનિપાતહેતુકો ભવતિ । એવં 'મહમુમલાઈ વા' મહ-
 મુમલાકારો મહમમુદાયઃ 'મહમજ્જિયાઈ વા' મહમજ્જિતમિતિ વા—મહસંચારજન્યા
 ધ્વનિઃ, 'મહજુદ્ધાઈ વા' મહજુદ્ધમિતિ વા, એકમહમધ્યાદ્ દ્વિતીયસ્ય સંચરણમ્,
 દ્વયોર્મહયોરેક નક્ષત્રે દક્ષિણોચરેણ સમશ્રેણિતયાઽવસ્થાનં વા 'મહસિંઘાડગાડ વા'
 મહશૃંગાટકમિતિ વા—શૃંગાટકાકાર ત્રિકોણો મહસમુદાયઃ 'મહઅવસવ્વાઈ વા'
 મહાપસવ્યમિતિ વા, સદા ચન્દ્રો મહાણાં નક્ષત્રાણાં ચ દક્ષિણભાગે ગતિં કુર્યાત્તદા
 મહાપસવ્યમિતિ કથ્યતે, સ્વલુશ્ચ—'દક્ષિણેનાપસવ્યં સ્યાદ્—ઉત્તરેણ દ્વદક્ષિણમ્ ।
 મહાણાં ચન્દ્રમાણેયો, નક્ષત્રાણાં તથૈવ ચ' 'મહયુદ્ધાધ્યાયઃ' 'અવ્માઈ વા' અમ્ર-
 મિતિ વા—સામાન્યાકૃતકો મેઘઃ, 'અવ્મરુક્ષ્વાઈ વા' અમ્રવૃક્ષ ઇતિ વા—ગગને-

આવાહં વા પવાહં વા છવિચ્છેયં વા કરેતિ' વે આપસ મેં એક દુસરે
 જીવ કો વા વશાં કે મનુષ્યો કો થોડી સી ખી સામાન્ય રુપ સે ખી
 વાધા નહીં પહુંચાતે હેં, વિશેષ રુપ સે ખી વાધા નહીં પહુંચાતે હેં
 ઓર ન ઉનકે શરીર આદિ કા છેદન એદન આદિ હી કરતે હેં । કયો-
 કિ 'પગમ્હમાણં તે વાલગ્મણા પન્નસા સમ્મણાઉસો' હે શ્રમણ
 આયુષ્મન્ ! યે સર્પ આદિ પ્રકૃતિ સે મદ્ર હોને કહે ગયે હેં । 'અત્થિણં
 મંતે ! ઇગોરુપ દીવે દીવે મહદંડાઈ વા મહ મુમલાઈ વા, મહમજ્જિયાઈ
 વા મહજુદ્ધાઈ વા મહ સિંઘાડગાડ વા મહ અવસવ્વાઈ વા અવ્માઈ વા,

મણસ તેસિં વા મણુયાણં કિંચિ આવાહં વા, પવાહં વા, છવિચ્છેય વા
 કરેતિ' તેઓ પરસ્પર એક જીવ છત્રને અથવા ત્યાના મનુષ્યોને સામાન્ય
 પ્રકારથી થોડી પણ વાધા પડેલાહતા નથી અને વિશેષ પ્રકારથી પણ વાધા
 પડેલાહતા નથી. તેમજ તેઓના શરીર વિગેરેનું છેદન ભેદન પણ કરતા નથી.
 કેમકે 'પગમ્હમાણં તે મણુયગ્મણા પન્નસા સમ્મણાઉસો' હે શ્રમણ આયુષ્મન્
 આ સર્પ વિગેરે પ્રતીધીજ મદ્ર હોય છે. તેમ મહેવાના આવેલ છે,

'અત્થિણં મંતે ! ઇગોરુપ દીવે દીવે મહદંડાઈવા, મહ મુમલાઈવા, મહ
 મજ્જિયાઈવા મહજુદ્ધાઈવા મહ મંકાઉગાડવા મહ અવસવ્વાઈવા, અવ્માઈવા,

वृक्षाकारोऽभ्रपरिणामः, उक्तञ्च—‘दधिसदृशाग्रो नीलो भानुच्छः दीखमध्यगोऽभ्रतरु इति । संज्ञा इ वा’ सन्ध्येति वा, अहोरात्रस्य यः सन्धिः सा सन्ध्या, उक्तञ्च—‘अर्धास्तमितानुदितात्, सूर्यादस्पष्टं नभो यावत् । तावत्संध्याकालश्चिह्नैरैतैः फलं चास्मिन् ॥१॥ किञ्च—‘अहोरात्रस्य यः सन्धिः, सा च संध्या प्रकीर्तिता । दिनाडिका भवे साधु यावदाज्योतिर्दर्शनम् । ॥१॥ सन्धिकाले रक्तनीलाद्यभ्र परिणतिरूपा, ‘गन्धर्वनगरा इ वा’ गन्धर्वनगरमिति वा, गन्धर्वनगरम्—देवभवन प्रासादोपशोभित नगराकारतया तथाविधनभः परिणतपुद्गलराशिरूपम् ‘गज्जिया इ अवभरुक्खा इ वा, संज्ञा इ वा, गन्धर्वनगरा इ वा, गज्जिया इ वा, विज्जुया इ वा उक्ता पाया इ वा, दिसादाहा इ वा, णिग्वाया इ वा, पंसुविट्टी इ वा, जुवगा इ वा’ हे भदन्त ! एकोरुक् द्वीप में शिखा वाले ग्रह का उदित होना, ग्रह दण्ड-अनिष्ट सूचक दण्डाकार ग्रह समुदाय, ग्रह मुसल-मुशल के आकार का ग्रह समुदाय, ग्रह गर्जित-ग्रह संचार से होने वाली ध्वनि, ग्रह युद्ध एक ग्रह के मध्य से दूसरे ग्रह का संचरण, अथवा दो ग्रहों का एक नक्षत्र पर दक्षिण अथवा उत्तर में समश्रेणि से आना ग्रहसंघाटक-दो ग्रहों का युग्मरूप से एक नक्षत्र रहना, ग्रहापसव-ग्रहों का वाम (बायाँ) भाग से दक्षिण भाग में चलना अर्थात् ग्रहों का व्यतिक्रमण-वक्र-होना, अभ्रसामान्याकृति वाले मेघों का उत्पन्न होना, अभ्र वृक्ष के आकार का बादलों का परिणाम, सन्ध्या-राते नीले बादलों का परिणाम, गन्धर्वनगर-देव भवन प्रासाद से शोभित नगर के आकार से परिणत आकाश में मेघ पुद्गल राशि का होना

अवभरुक्खा इ वा, संज्ञा इ वा, गन्धर्वनगरा इ वा, गज्जिया इ वा, विज्जुया इ वा उक्ता पाया इ वा, दिसादाहा इ वा, णिग्वाया इ वा, पंसुविट्टी इ वा, जुवगा इ वा’ हे भगवन् ऐंडोइक द्वीपमां शिखावाणाग्रं तु उदय प भवुं, अहं उ-अनिष्ट सयक दंडाकार अहसमुदाय, अहमुसल-मुसलना आधारना अहसमुदाय अह गलुत, -अहनासंसारथी यवावाणी ध्वनि, (आवाज) अहयुद्ध-अह अहनी मध्यमाथी भील अहनुं संचरण, अथवा जे अहोनुं अह नक्षत्रपर दक्षिण अथवा उत्तरमां समश्रेणीथी आवतुं, अह संघाटक जे अहोनुं युग्मउपे अह नक्षत्रमा रडेवुं, अहापसव अहोनुं वाम उणी आनुथी दक्षिण जयणी आनु यावतु अर्थात् अहोनुं व्यतिक्रमण अहोने के वक्र धवुं, अभ्रसामान्य आकृतिवाणा मेघोनु उत्पन्न धवुं, अभ्रवृक्षना आधारना वादणाओनुं परिणाम, संध्या राता नीला वादणा ओनुं परिणाम गन्धर्वनगर-देवलवन प्रासादथी सेलना नगरना आधारथी परिणत धयेवा आकाशमां मेघ पुद्गल राशिनुं धवु विद्युत् वादणो विना

વા' ગર્જિતમિતિ વા. અભ્રામાવે મેઘધ્વનિઃ. વિજ્જુયાઈ વા' વિદ્યુદિતિ વા, અનભ્રા-
વિદ્યુચ્ચમત્કૃતિઃ, 'ઉલ્કાપાયાઈ વા' ઉલ્કાપાત ઇતિ વા' ઉલ્કા-સ્વર્ગાચ્ચયમાનસ્ય
દેવસ્ય યાદૃશો વર્ણસ્તત્તદૃશવર્ણી, તસ્યાપાતઃ પતનં આકાશે સંમૂર્છિતાગ્નિ ઉવાલા-
નિપત્તનરૂપઃ ઉક્તશ્ચ-**‘દિવિશ્રુક્તશુભફળાનાં પતતાં રૂપાણિ યાનિ તાન્યુલ્કાઃ’**
ઇતિ, **‘દિસાદાહાઈ વા’ દિગ્દાહ ઇતિ વા,** કસ્યાંશ્ચદેકસ્યાં દિશિ છિન્નમૂળાગ્નિ-
ઉવાલાકરાલિતાકાશપ્રતિભાસરૂપઃ, દિગ્દાહસ્ય ફલં યથા-

‘દાહોદિશાં રાજમયાય પીતો દેશસ્ય નાશાય હુતાશવર્ણઃ ।

યચ્ચારુણઃ સ્યાદપસવશ્વાયુઃ, સસ્યસ્ય નાશં સ કરોતિ દૃષ્ટઃ’ । ૧ ।

‘ગિગ્ધાયાઃ વા’ નિર્ઘાત ઇતિ વા-નિર્ઘાતો વિદ્યુત્પતનધ્વનિઃ, **‘પંસુ-
વિટ્ટીઈ વા’** પાંશુવૃષ્ટિરિતિ વા ગગનતો ધૂલિવર્ષણમ્, **‘જુવગાઈ વા’** યૂપક ઇતિ
વા, યત્ર સંધ્યાપ્રભા ચન્દ્રપ્રભા ચ યુગપદ્ ભવતઃ સ યૂપક ઇતિ કથયતે સંધ્યા-
પ્રભાચન્દ્રપ્રભયોર્મિશ્રત્વં યૂપક ઇતિ । ઉક્તશ્ચ-**‘સંઘ્રચ્છેયાવરણો, ઉજૂવગો સુકલિપ-
તિન્ન ।’** સંધ્યાછેદાવરણસ્તુ યૂપકઃ શુક્લદિનાનિ ત્રીણિ, ઇતિચ્છાયા । સ ચ શુક્લ-
પ્રતિપદિષુ ત્રિષુ દિનેષુ ભવતિ તત્ર સંધ્યાવિભાગો ન લક્ષિતું શક્યતે સ ઇતિ ।

ગર્જિત-બિના બાદલ કે મેઘ ધ્વનિ હોના, વિદ્યુત-બિના બાદલ કે
બિજલી કા ચમકના, ઉલ્કાપાત-આકાશ મેં સંમૂર્છિત અગ્નિ ઉવાલા
કા ગિરના, દિગ્દાહ-કોઈ એક દિશા મેં છિન્ન મૂળ અગ્નિ ઉવાલા કા
મયાનક પ્રતિભાસ હોના, નિર્ઘાત-બિજલી કે પડને કા કડાકા,
પાંશુ વૃષ્ટિ-આકાશ સે ધૂલિ કા ગિરના, યૂપક ઉસકો કહતે હૈં, જિસ
દિન સંધ્યા કી પ્રભા ઓર ચન્દ્રમા કી પ્રભા એક સાથ મિલી હુઈ હોતી
હે જિસસે સંધ્યા કા પતા નહીં ચલતા હે હસીલિયે કહા હે **‘સંધ્યા પ્રભા
ચન્દ્ર પ્રમયોર્મિશ્રત્વં યૂપકઃ’** કહા ઓ હે **‘સંઘ્રચ્છેયા વરણો’** અર્થાત્
સંધ્યા છેદ-સંધ્યાકે વિભાગ મે આવરણ હો જાવે-સંધ્યા કા પતા
નહીં ચલે વહી યૂપક વહી બાલચન્દ્ર કા દિન હે વહ શુક્લ પક્ષ કી

વિજળીનું ચમકવું ઉલ્કાપાત આકાશમાં સંમૂર્છિત અગ્નિજવાલા પડવી,
દિગ્દાહ કોઈ પણ એક દિશામાં છિન્નમૂળ અગ્નિજવાલાનો ભયંકર પ્રતિભાસ
થવો, નિર્ઘાત વિજળી પડવાના કડાકા, પાંશુવૃષ્ટિ આકાશમાંથી ધૂળ પડવી,
જે દિવસે સંધ્યાની પ્રભા અને ચંદ્રમાની પ્રભા એક સાથે મળી હોય તેને
યૂપક કહે છે. કે જેથી સંધ્યા થયાનું જાણી શકાતું નથી. તેથીજ કહ્યું છે કે
‘સંધ્યા પ્રભા ચન્દ્રપ્રમયોર્મિશ્રત્વં યૂપક’ ખીણું પણ કહ્યું છે કે **‘સંઘ્રચ્છેયાવરણો’**
અર્થાત્ સંધ્યાછેદ-સંધ્યાના વિભાગમાં આવરણ આવી જાય, સંધ્યા જાણી ન
શકાય, તેજ યૂપક તેજ બાલ ચંદ્રનો દિવસ, અને એજ શુક્લ પક્ષનો પડવો
વિગેદે ત્રણ દિવસમાં થાય છે. અર્થાત્ પ્રતિપદા વિગેદે ત્રણ દિવસોમાં થાય

‘જયલાલિતાઈ વા’ યજ્ઞાદીપ્તકમિતિ આકાશ દૃશ્યમાનમગ્નિસહિત પિશાચરૂપમ્ ।
 ‘ધૂમિયાઈ વા’ ધૂમિકેતિ વા’ ધૂમિકા નામ યા રૂક્ષા પ્રવિરલ્યા ધૂમામા દૃશ્યતે ।
 ‘મહિયાઈ વા’ મહિકેતિ વા મહિકા યા સ્નિગ્ધા ઘનાઘનત્વાદેવ ભૂમી પ્રસારિતા
 તૃણાદ્યગ્રસ્થિત જલકણદર્શનત્વ ઉપલક્ષ્યમાણા ધૂમામા । ‘રજઝ્વાઈ વા’ રજઝ્વાત
 ઇતિ વા રજસા સૂક્ષ્મધૂલિકયા દિશાં વ્યાપ્તત્વમ્ ‘અથ રજસ્વલાદિશઃ’ લોકે કથ્યતે ।
 ‘ચંદોવરાગાઈ વા’ ચન્દ્રોપરાગચન્દ્રગ્રહણમિતિ વા ‘સૂરોવરાગેઈ વા’ સૂર્યોપરાગઃ સૂર્ય-
 ગ્રહણમિતિ વા । ‘ચંદ્રપરિવેશાઈ વા’ ચન્દ્રપરિવેશ ઇતિ વા ‘સૂરપરિવેશાઈ વા’ સૂર્યપરિ-
 વેશ ઇતિ વા’ પરિવેશો નામ ચન્દ્રસૂર્યયોશ્ચતુર્દિક્ષુ ગોલાકારપરિમળ્ડલમ્ । ‘પઢિચંદાઈ
 વા’ પ્રતિચન્દ્ર ઇતિ વા ઉત્પાતાદિ સૂચકો દ્વિતીયચન્દ્રઃ પ્રતિચન્દ્રઃ ચન્દ્રસમીપે યદા

પ્રતિપદા આદિ ત્રીન દિનોં મેં હોતા હૈ પ્રતિપદા દ્વિતીયા ઓર તૃતીયા,
 હન ત્રીન દિનોં મેં પ્રાયઃ સંધ્યા વિભાગ દુર્લક્ષ્ય હો જાતા હૈ ।

યજ્ઞાદીપ્ત-આકાશ મેં દિશ્વને વાલી અગ્નિ સહિત પિશાચ કા રૂપ,
 ધૂમિકા-રૂક્ષ-ધિનાજલકણ કી છુટી-છુટી ધૂ આં જૈસી હોતા હૈ, મહિકા-
 સ્નિગ્ધ ઘન, તથા ઘન, હોનેસે હી ભૂમિ પર ફેલી છુઈ તૃણ કે અગ્ર
 ભાગ મેં જલકણોં કે દેશ્વને સે જાની જાતી છુઈ ધૂંઆં જૈસી હોતી હૈ ।
 રજઝ્વાત-સૂક્ષ્મ ધૂલિ સે દિશાઓં કા અર જાના, ઉસ સમય દિશા
 રજસ્વલા હૈ, એસા લોક કહતે હૈ । ચન્દ્રોપરાગ-ચન્દ્ર ગ્રહણ, સૂર્યો-
 પરાગ સૂર્ય ગ્રહણ, ચન્દ્રપરિવેશ-ચન્દ્ર કે ચારોં તરફ હોને વાલા
 ગોલાકાર પરિમળ્ડલ-ગોલ કુંડાલા, એવં સૂર્યપરિવેશ સૂર્ય કે ચારોં
 તરફ હોને વાલા પરિમળ્ડલ પ્રતિચન્દ્ર એક ચન્દ્ર સે દૂસરા ચન્દ્ર દિશ્વના,
 એવં પ્રતિ સૂર્ય-દો સૂર્યો કા દિશ્વના, હન્દ્ર ધનુષ-ધનુષ કે આકાર કા

છે. એટલે કે પડવો, ખીજ અને ત્રીજ આ ત્રણ દિવસોમાં ઘણે ભાગે સંધ્યા
 વિભાગ દુર્લક્ષ્ય થઈ જાય છે. યજ્ઞાદીપ્ત-આકાશમાં દેખાવાવાળા અગ્નિ સહિત
 પિશાચનુ રૂપ ધૂમિકા રૂક્ષ પાણિના ખિંડુ શિવાય છૂટિ છૂટિ ઝાડળ જેવી
 હોય છે મહિકા-સ્નિગ્ધ, ઘન, તથા ઘન હોવાથીજ જમીન પર ફેલાયલી
 ઘાસના અથ્રભાગમાં પાણીના ખિંડુઓના જેવાથી બહુવામાં આવેલ ધુંવાડા
 જેવી હોય છે રજઝ્વાત જીણી ધૂળથી દિશાઓ ભરાઈ જવી. તે સમયે
 દિશા રજસ્વલા છે તેમ લોકો કહે છે. ચંદ્રોપરાગ-ચંદ્રગ્રહણ, સૂર્યોપરાગ
 સૂર્યગ્રહણ, ચંદ્ર પરિવેશ ચંદ્રની ચારે બાજુ ધવાવાળું ગોળ આકારનું પરિ-
 મંડલ, અર્થાત્ ગોળ કુંડાળું, ‘સૂર્યપરિવેશ’ સૂર્યની ચારે બાજુ ધવાવાળું પરિ

तनुघनोभवेत्तदाचन्द्रप्रकाशाद् द्वितीयश्चन्द्र इव तत्र लक्ष्यते 'पडिसूराइ वा' प्रतिमूर्य इति वा' एवं प्रतिमूर्योऽपि, उक्तं हि—'उदयात्मभृति प्रहरैकदिनं यावत् तनुघनोऽर्क समीपे यदा भवति तदा अर्करश्मिवशात्तत्र द्वितीयोऽर्क इव लक्ष्यते स प्रतिमूर्य उच्यते, एवमस्तसमयेऽपि संभवति' इति । 'इंद्रधनुइ वा' इन्द्रधनुरिति वा सन्ध्या समये धनुराकारा नानावर्णा रेखा, 'उदकमच्छाइ वा' उदकमत्स्य इति वा—उदक-मत्स्यः तात्कालिकवृष्टि सूचको गगने दृश्यमान इन्द्रधनुष एव खण्डरूपः 'अमो-हाइ वा' अमोघ इति वा, अमोघः—सूर्यास्तनःतरं तत्कालमेव सूर्यविम्बान्निस्सृता-गगने शकटोद्धिसंस्थिता वृष्ट्यादि सूचिकाश्यामादिरेखा 'कपिहसियाइ वा' कपि हसितमिति वा, अकस्मात्प्रभसि श्रूयमाणं वा नरमुखसदृशस्य विकृतमुखस्य हसन-वज्ज्वलद्भीमशब्दरूपम्, 'पार्श्ववायाइ वा' प्राचीनवात इति वा 'पडीणवायाइ वा' प्रतीचीनवात इति, 'जाव' यावत् 'सुद्धवायाइ वा' शुद्धवात इति वा अत्र यावत्प-देन प्रज्ञापनाप्रथमपदोक्ता एकोनविंशतिर्वादिवायुकायभेदाः संग्राह्याः—तथाहि—'पार्श्ववाए१, पडीणवाए२, दाहिणवाए३, उदीणवाए४, उड्डावाए५ अहोवाए६ तिरियवाए७ त्रिदिसीवाए८ वाउब्भामे९ वाउकलिया१० वायमंडळिया११

नाना वर्ण वाली रेखा, उदकमत्स्य—तत्काल में होने वाली वृष्टि का सूचक उसी इन्द्र धनुष का टुकड़ा, अमोघ—सूर्यास्त के बाद आकाश में तत्काल सूर्य विम्ब से निकलती हुई शकट के ओघण के आकार की वृष्टि आदि की सूचक श्याम आदि वर्ण वाली रेखा, कपिहसित—अकस्मात् आकाश में सुनाह देने वाला भयंकर शब्द प्राचीन वात—पूर्व का वायु प्रतीचीनवायु—पश्चिम का वायु, यावत् शब्द वायु । वायु १९ उन्नीस प्रकार का प्रज्ञापना सूत्र के प्रथमपद में कहा गया है वे उन्नीस प्रकार के वायु इस प्रकार हैं—पूर्व वात १, पश्चिम वात २, दक्षिण वात ३, उत्तर

मंडल, प्रतियंद्र—એક ચંદ્રથી બીજા ચંદ્રનું દેખાવું એવં પ્રતિસૂર્ય—એ સૂર્યનું દેખાવું. ઇંદ્ર ધનુષ, ધનુષના આકારની અનેક રંગોવાળી રેખાનું આકાશમાં દેખાવું. ઉદકમત્સ્ય—તત્કાલમાં થવાવાળી વર્ષા સૂચક, એ જ ઇંદ્રધનુષનો ખંડ, અમોઘ—સૂર્યાસ્ત પછી આકાશમાં તેજ વળતે સૂર્ય બિંબમાંથી ગાડાના ઓં-ધણના આકારનો વરસાદ વરસવાની સૂચના બતાવનારી શ્યામ વિગેરે રંગની રેખા, કપિહસિત—અકસ્માત આકાશમાં સભળાનાર ભયંકર શબ્દ, પ્રાચીવાત પૂર્વનો વાયુ, પ્રતીચીનવાયુ—પશ્ચિમનો વાયુ યાવત્ શબ્દથી ૧૯ ઓગણીસ પ્રકારનો વાયુ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા પદમાં કહેલ છે. તે ૧૯ ઓગણીસ વાયુ આ પ્રમાણે છે. પૂર્વવાત ૧, પશ્ચિમવાત ૨, દક્ષિણવાત ૩, ઉત્તરવાત

उत्कलियावाए१२ मंडलियावाए१३ गुजावाए१४, झंझावाए१५ संवृवाए१६
घणवाए१७ तणुवाए१८ शुद्धवाए१९' इति छाया-प्राचीनवातः१ प्रतिचीनवातः२
दक्षिणवातः३ उदीचीनवातः४ ऊर्ध्ववातः५ अधोवातः६, तिर्यग्वातः७ विदि-
ग्वातः८ वातोद्भ्रामः९ वातोत्कलिका१० वातमण्डलिका११ उत्कलिकावातः१२
मण्डलिकावातः१३ गुञ्जावातः१४ झञ्झावातः१५ सर्वर्त्तवात १६ घनवातः१७
तनुवातः१८ शुद्धवातः१९ इति । 'ग्रामदाहाइ वा' ग्रामदाह इति वा 'नगरदाहाइ
वा' नगरदाह इति वा 'जाव सन्निवेशदाहाइ वा' यावत् सन्निवेशदाह इति वा
यावत्पदेन खेटकर्बटादीनां संग्रहः, तत्र ग्रामदाहाद्यसंभवात्तज्जनितः प्राणक्षयादि-
रपि न भवतीत्याह-'प्राणक्वय' इत्यादि । 'प्राणक्वयजणक्वयकुलक्वयधण-
क्वय वसणभूयमणारियाइ वा' प्राणक्षयजनक्षयकुलक्षयधनक्षयवसणभूतानार्या इति
वा, प्राणक्षयाद्योहि व्यसनभूता दुःखरूपा अतएव अनार्याः ते तत्र एकोरुक्-

वात ४, उर्ध्व वात ५, अधो वात ६, तिर्यग्वात ७, विदिग्वात ८,
वातोद्भ्राम ९, वातोत्कलिका १०, वात मण्डलिका ११, उत्कलिका वात
१२, मण्डलिका वात १३, गुंजा वात १४, झंझा वात १५, सर्वर्त्तवात
१६, घनवात १७, तनु वात १८, और शुद्ध वात १९। 'ग्राम दाहाइ वा,'
ग्राम दाह 'नगर दाहाइ वा' नगर दाह 'जाव सन्निवेश दाहाइ वा' यावत्
सन्निवेश दाह-यावत्पद से खेट दाह, कर्बट दाह मडव दाह इत्यादि का
ग्रहण होता है, इन ग्राम दाहादि की असंभावना से वहाँ प्राणक्षयादि
नहीं होते हैं वह कहते हैं-'प्राणक्वय जणक्वय कुलक्वय धणक्वय,
वसणभूतमणारिया ति वा' प्राणक्षय, जनक्षय, कुलक्षय, धनक्षय
व्यसन-कष्ट आदि अनार्य-उत्पात-होते हैं क्या ? इसके उत्तर में
प्रभुश्री कहते हैं-'जो इण्डे समडे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है

४, उर्ध्ववात ५, अधोवात ६, तिर्यग्वात ७, विदिग्वात ८, वातोद्भ्राम ९,
वातोत्कलिका १०, वातमण्डलिका ११, उत्कलिकावात १२, मण्डलिकावात १३,
गुञ्जावात १४, झञ्झावात १५, सर्वर्त्तवात १६, घनवात १७, तनुवात १८,
और शुद्धवात १९, 'ग्रामदाहाइवा' ग्रामदाह 'नगरदाहाइवा' नगरदाह 'जाव
सन्निवेशदाहाइवा' यावत् सन्निवेशदाह यावत् पदवी खेटदाह, मडवदाह,
कर्बटादिनां संग्रह आ ग्रामदाह विगेदेनी असंभावना थी त्या प्रत्युनाश
विगेदे यथा नथी तेजो कडे छे के 'प्राणक्वय जणक्वय कुलक्वय धणक्वय,
वसणभूतमणारियातिवा,' प्राणक्षय, जनक्षय, कुलक्षय, धनक्षय, व्यसन-कष्ट
कारक अनार्य उत्पात थाय छे ? आ प्रश्ना उत्तरना प्रभुश्री गौतम
स्वामीने कडे छे के 'जो इण्डे समडे' छे गौतम ! आ अर्थ पदांतर नथी.

દ્વીપે भवन्ति न वेति प्रश्नः, भगवानाह-‘णो इण्ट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः, हे गौतम ! एतैग्रहदण्डादयो धनक्षयान्ताः एकोरुक्द्वीपे न भवन्तीति । अयं भावः- अत्र ‘नो इण्ट्ठे समट्ठे’ अनेन पदेन पूर्वोक्त सर्ववस्तूनां-निषेधः सिध्यति-किन्तु अत्र वायुनां यो निषेधः सः असुखहेतुभूतविकृतरूपवायुविषयको बोध्यः न तु सामान्य-वायुविषयकः सुखहेतुभूतसामान्य पूर्वादिवातस्य तत्रापि संभवादिति ॥ सू० ४१ ॥

શૂલ્મ-અતિથિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે ડિંબાઈ વા ડમ-
રાઈ વા કલહાઈ વા વોલાઈ વા ચારાઈ વા વેરાઈ વા વિરુદ્ધ-
રજ્ઞાઈ વા ?, ણો ઇણ્ટ્ઠે સમટ્ઠે, વવગય ડિંબડમરકલહવોલચારવેર-
વિરુદ્ધરજ્ઞાણં તે મણુયગણા પપ્પજ્ઞા સમણાડસો ! । અતિથિ ણં
મંતે ! ઇગોરુયદીવે દીવે મહાજુદ્ધાઈ વા મહાસંગામાઈ વા મહા-
સત્થાનિવડણાઈ વા મહાપુરિસસન્નાહાઈ વા મહારુહિરપડણાઈ વા
નાગવાણાઈ વા ચેવાણાઈ વા તામસવાણાઈ વા ણો ઇણ્ટ્ઠે
સમટ્ઠે વવગયવેરાણુવધાણં તે મણુયગણા પપ્પજ્ઞા સમણાડસો !
અતિથિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે દુબ્ભૂયાઈ વા કુલરોગાઈ વા
ગામરોગાઈ વા ણગરરોગાઈ વા મંડલરોગાઈ વા સિરોવેયણાઈ વા
અચ્છિવેયણાઈ વા કણ્ણવેયણાઈ વા ણક્કવેયણાઈ વા દંતવેય-
ણાઈ વા નચ્ચવેયણાઈ વા કાસાઈ વા સાસાઈ વા જરાઈ વા દાહાઈ

अर्थात्-ग्रहदण्ड, ग्रहमुसल आदि ये मय उत्पात वहां नहीं होते हैं ।
यहां सारांश यह है कि-यहां ‘नो इण्ट्ठे समट्ठे’ इस पद से पूर्वोक्त सब
वस्तुओं का निषेध सिद्ध होता है किन्तु यहां जो वायु विषयक निषेध
है वह असुख का हेतुभूत विकृत-प्रतिकूल वायु का निषेध परक है
किन्तु सुखोत्पादक सामान्य वायु का निषेध नहीं है. क्योंकि सुख का
हेतुभूत सामान्य पूर्वादि वायु का वहां भी सङ्भाव है ॥ सूत्र ४१ ॥

અર્થાત્ ગ્રહ દંડ ગ્રહ મુસલ, વિગેરે આ બધા ઉત્પાતો ત્યાં થતા નથી. આ
કથનનો સારાંશ એ છે કે અહિયાં ‘જો ઇણ્ટ્ઠે સમટ્ઠે’ આ પદથી પહેલા કહેલ
પ્રશ્ન વાક્યના તમામ પ્રશ્નોનો નિષેધ થાય છે. પરંતુ અહિયાં જે વાયુના
સંબંધમાં નિષેધ છે, તે અસુખના કારણરૂપ વિકૃત-પ્રતિકુળ વાયુનો નિષેધ
બતાવનાર છે. પરંતુ સુખકારક સામાન્ય વાયુનો નિષેધ નથી. કેમકે સુખના
કારણરૂપ સામાન્ય પૂર્વાદિ વાયુનો સંભાવ ત્યાં પણ છે જ ॥ સૂ. ૪૧ ॥

वा कच्छुइ वा खसराइ वा कुट्टाइ वा कुडाइ वा दगोयराइ वा
 अरिसाइ वा अजीरगाइ वा भगंदराइ वा इंदगगहाइ वा खंद-
 गगहाइ वा कुमारगगहाइ वा णागगगहाइ वा जवखगगहाइ वा
 भूतगगहाइ वा उव्वेयगगहाइ वा धणुगगहाइ वा एणाहियगगहाइ
 वा वेयाहियगहियाइ वा तेयाहियगहियाइ वा चाउत्थगाहियाइ
 वा हिययसूलाइ वा मत्थगसूलाइ वा पाससूलाइ वा कुक्षि-
 सूलाइ वा जोणिसूलाइ वा गाममारीइ वा जाव सन्निवेस-
 मारीइ वा पाणक्खय जाव वसणभूयमणारियाइ वा ? णो इणट्टे
 समट्टे, ववगयरोगायंका णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो !।
 अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे अतिवासाइ वा मंदवासाइ
 वा सुवुट्ठीइ वा दुव्वुट्ठीइ वा उव्वाहाइ वा पवाहाइ वा दगुब्भे-
 याइ वा दगुप्पीलाइ वा गामवाहाइ वा जाव सन्निवेसवाहाइ
 वा पाणक्खय० जाव वसणभूयमणारियाइ वा ? णो इणट्टे समट्टे
 ववगयदगोवदवाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो !।
 अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे अयागराइ वा तंवागराइ
 सीसागराइ वा सुवण्णागराइ वा रयणागराइ वा वइरागराइ वा
 वसुहाराइ वा हिरण्णवासाइ वा सुवण्णवासाइ वा रयणवासाइ वा
 वइरवासाइ वा आभरणवासाइ वा पत्तवासाइ वा फलवासाइ वा
 वीयवासाइ वा मल्लवासाइ वा गंधवासाइ वा वण्णवासाइ वा
 चुण्णवासाइ वा खीरवुट्ठीइ वा रयणवुट्ठीइ वा हिरण्णवुट्ठीइ वा
 सुवण्णवुट्ठीइ वा तहेव जाव चुण्णवुट्ठीइ वा सुकालाइ वा दुक्का-
 लाइ वा सुभिक्षाइ वा दुभिक्षाइ वा अप्पगवाइ वा महंग्वाइ वा
 कयाइ वा महाविक्रयाइ वा सण्णिहाइ वा संचयाइ वा निथीइ
 वा चिरपोराणाइ वा पहीणसामियाइ वा पहीणसेउयाइ वा

पहीणमग्गःइ वा पहीणगोत्तागाराइ वा जाइं इमाइं गामागर-
णगरखेडकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसन्निवेसेसु सिंघा-
डगतिगचउक्कचच्चर चउम्मुहमहापहपहेसु णगरणिद्धमणसुसाण
गिरिकंदरसंतिसेलोवट्टाणभवणगिहेसु सन्निविक्खत्ताइं चिट्ठंति ?
नो इणट्ठे समट्ठे । एगोरुय दीवे णं भंते ! दीवे मणुयाणं केव-
इयं कालं ठिई पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमस्स
असंखेज्जइभागं असंखेज्जइभागेज ऊणगं उक्कोसेण पलिओवम-
स्स असंखेज्जइभागं । ते णं भंते ! मणुया कालमासे कालं किच्चा
कहिं गच्छंति कहिं उववज्जंति ? गोयमा ! ते णं मणुया छम्मासा-
वसेत्ताउया मिहुणयाइं पसवंसि अउणासीइ राइं दियाइं
मिहुणाइं सारक्खंति संगोविंति य, सारक्खत्ता संगोवित्ता
उरस्ससित्ता निरस्ससित्ता कासित्ता छीइत्ता जंभइत्ता अक्किट्ठा
अव्वहिया अपरियाविया पलिओवमस्स असंखिज्जइभागं परि-
याविय सुहसुइणं कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु
देवत्ताए उववत्तारो भवंति, देवलोय परिग्गहाणं ते मणुयगणा
पणत्ता समणाउसो ! ॥सू० ४२॥

छाया-अस्ति खलु खदन्त ! एकोरुक्क द्वीपे द्वीपे डिम्ब इति वा डमर इति
वा कलह इति वा बोल इति वा क्षार इति वा वैरमिति वा विरुद्धराज्यमिति वा ?,
नायमर्थः समर्थः 'व्यपगतडिम्बडमरकलहबोलक्षारवैरविरुद्धराज्याः खलु ते मनुज-
गणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक्कद्वीपे द्वीपे महायुद्ध
इति वा महासंग्राम इति वा महाशस्त्रनिपतनमिति वा महापुरुषसन्नाह इति वा
महारुधिरपतनमिति वा नागवाण इति वा खेवाण इति वा तामसवाण इति वा
नायमर्थः समर्थः 'व्यपगतवेरालुवन्धाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् !
अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक्क द्वीपे द्वीपे दुर्भूतिक इति वा कुलोग इति वा ग्राम-
रोग इति वा नगररोग इति वा मण्डलरोग इति वा शिरोवेदनेति वा अक्षिवेद-
नेति वा, कर्णवेदनेति वा नासिकावेदनेति वा दन्तवेदनेति वा कास इति वा
श्वास इति वा ज्वर इति वा दाह इति वा कच्छूरिति वा खसर इति वा कुष्ठ

इति वा कुड इति वा दगोदर इति वा अर्श इति वा अजीरग इति वा भगन्दर इति वा इन्द्रग्रह इति वा स्कन्दग्रह इति वा कुमारग्रह इति वा, नागग्रह इति वा यक्ष-ग्रह इति वा भूतग्रह इति वा उद्वेगग्रह इति वा धनुर्ग्रह इति वा एकाहिकाग्रह इति वा द्व्याहिकग्रह इति वा त्र्याहिकग्रह इति वा चतुराहिकग्रह इति वा हृदयशूलमिति वा, मस्तकशूलमिति वा, पार्श्वशूलमिति वा कुक्षिशूलमिति वा योनिशूलमिति वा, घाममारी इति वा यावत् सन्निवेशमारी इति वा, प्राणक्षय यावद् व्यसनभृतानार्या इति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यसनतरोगातङ्का खलु ते मनुजगणाः मज्जसाः श्रम-णायुष्मन् । । अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक् द्वीपे द्वीपे अतिवर्ष इति वा भन्दवर्ष इति वा सुवृष्टिरिति वा दुर्वृष्टिरिति वा उद्राह इति वा मवाह इति वा दकोद्भेद-इति वा दकोत्पीलेति वा ग्रामवाह इति वा यावत् सन्निवेशवाह इति वा प्राणक्षय० यावद् व्यसनभृतानार्या इति वा नायमर्थः समर्थः, व्यसनतोदयोपद्रवाः खलु ते मनुजगणाः मज्जसाः श्रमणायुष्मन् । अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक् द्वीपे द्वीपे अय आकर इति वा ताम्राकर इति वा शीसकाकर इति वा सुवर्गाकर इति वा रत्ना कर इति वा वज्राकर इति वा वसुधारेति वा, हिरण्यवर्ष इति वा सुवर्णवर्ष इति वा रत्नवर्ष इति वा वज्रवर्ष इति वा आभरणवर्ष इति वा पत्रवर्ष इति वा पुष्पवर्ष इति वा फलवर्ष इति वा बीजवर्ष इति वा माल्यवर्ष इति वा गन्धवर्ष इति वा वर्णवर्ष इति वा चूर्णवर्ष इति वा क्षीरवृष्टिरिति वा रत्नवृष्टिरिति वा हिरण्यवृष्टिरिति वा सुवर्णवृष्टिरिति वा तथैव यावद् चूर्णवृष्टिरिति वा, सुकाल इति वा दुष्काल इति वा सुक्षिप्त इति वा दुर्मिक्ष इति वा अल्पाध्यमिति वा महाध्यमिति वा क्रय इति वा महानिक्रय इति वा सन्निधिरिति वा सञ्चय इति वा निधिरिति वा निधा-नमिति वा चिरपुराणमिति वा, महीणस्वायिकमिति वा महीणसेतुकमिति वा महीणमार्गमिति वा महीणमोत्रागारमिति वा यानि इमानि ग्रामाकरनगरखेटकर्वट-मडम्बद्रोणमुन्वपट्टनाश्रमसंघ इत्यन्निवेशेषु सिंघाडकत्रिकचतुष्कचत्वरनर्मुखमहाप-थपथेषु नगरनिर्वमनश्मगानगिरिकन्दरसच्छैलोऽभ्यानभवनगृहेषु सनिक्षिप्तानि तिष्ठन्ति ?, नायमर्थः समर्थः । एकोरुक् द्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे मनुजानां क्रिय-न्तं कालं स्थितिः मज्जसाः ? गौतम ! जघन्येन पल्लोपप्रस्य जघन्येयभागम् अमं ख्येयभागेनोनकम् उत्तरुर्षेण पल्लोपमस्यासंख्येयभागम् । ते खलु भदन्त ! मनुजाः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गच्छन्ति ? कुत्रोत्पद्यन्ते गौतम ! ते खलु मनुजाः पद्मामावेशोपायुष्का मिथुनकानि ममवन्ति, पक्षोनाशीति रात्रि दिवानि मिथुनानि संरक्षन्ति संगोपयन्ति च, संरक्ष्य संगोप्य उच्छ्रय्य निःश्वस्य तामित्वा नृभ्या जृम्भयित्वा अविच्छेदा अव्यथिता अपरिहापिता नृभ्यं सुखेन कायमाने कालं

कृत्वा अन्यतरेषु देवलोकेषु देवतया उपपत्तारो भवन्ति, देवलोकपरिग्रहाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्यन् ! ॥३० ४१॥

टीका—‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि । ‘अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे णं दीवे’ अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे ‘डिंवाइ वा’ डिम्ब इति वा डिम्बः स्वदेशोत्थो विप्लवः ‘डमराइ वा’ डमरः परराजकुल उपद्रव इति वा ‘कलहाइ वा’ कलह इति वा, कलहो वायुद्रुम्, ‘बोलाइ वा’ बोल इति वा बोलो बहूनामात्तानाम् अन्यक्ताक्षररूपः कलकलभ्रमिनिः ‘खाराइ वा’ क्षार इति वा क्षारः परस्परं मात्सर्यम् ‘वेराइ वा’ वैरमिति वा वैरं परस्परमसहमानतया हिंस्रहिंस्रकताध्यवसायः, ‘विरुद्धरज्जाइ वा’ विरुद्धराज्यमिति वा भगवानाह—‘णो इण्ठे सम्भट्टे’ नायमर्थः समर्थः यत्तः ‘ववगय डिंभडमरकलहबोलखारवेर विरुद्धरज्जा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो !’ व्यपतडिम्भडमरकलहबोलक्षार वैर विरुद्धराज्याः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्यन् ! ‘अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे दीवे’ अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे ‘महाजुद्धाइ वा’ महायुद्धमिति वा’ महायुद्धं—

‘अत्थि णं भंते एगोरुय दीवे दीवे डिंवाइवा डमराइवा’ इत्यादि ।

टीकार्थ—हे भदन्त ! एकोरुक नाम के द्वीप में डिम्ब—स्वदेश का विनाश—डमर—अन्य देश द्वारा किया गया आक्रमण ‘कलहाइवा’ वाणी की लड़ाई झगड़ा कलेश ‘बोलाइवा’ दुःखित जीवों का कलकलाट ‘खाराइवा’ परस्पर में वैर ईर्ष्या भाव, ‘वेराइवा’ परस्पर में हिंस्र हिंस्रक भाव ‘विरुद्धरज्जाइवा’ विरुद्ध विरोधी का आक्रमण राज्य के सब वाते होती है क्या ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं । ‘णो इण्ठे सम्भट्टे’ हे गौतम ये सब वाते बड़ी नहीं होती है क्योंकि ‘ववगय डिंभ डमर कलह बोल खार वेर, विरुद्ध रज्जाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो’ हे श्रमण आयुष्यन् ! वहाँ के मनुष्य डिम्ब डमर कलह वैर आदि से स्वभावतः

‘अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे डिंवाइवा, डमराइ वा’ इत्यादि

टीकार्थ— हे भगवन् ऐडोइक नामना द्वीपमां डिंभ स्वदेशेना विनाश डमर अन्य देश द्वारा करवामां आवेल आक्रमण ‘कलहाइवा’ वाणीनी लडाई अथवा कलेश ‘बोलाइवा’ दुःखी जीवोना ककणाट ‘खाराइवा’ परस्परमां वैर—ईर्ष्या भाव ‘विरुद्धरज्जाइवा’ विरुद्ध—विरोधिराज्यनुं आक्रमण आ तमाभ त्यां होय छे ? आ अश्रना उत्तरमां प्रभुश्री गौतमस्वामीने कहे छे के ‘णो इण्ठे सम्भट्टे’ हे गौतम ! आ तमाभ भणतो त्यां होती नथी, केमके ‘ववगय डिंभडमर कलह बोल खारवेर विरुद्धरज्जाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो !’ हे श्रमण आयुष्यमन् त्यांना मनुष्यो डिंभ, डमर, कलह वैर विरोधेथी स्वभावथीञ् रहित

मार्यग्राणमारकभावेन युद्धम् 'महामंगमाइ वा' महासंग्रामाः-चेट कौणिकयोरिव
रथमुशलसंग्रामरूपः, 'महासत्थनिवडणाइ वा' महाशस्त्रनिपतनमिति वा, महाश-
स्त्राणि वक्ष्यमाणानि नागवाणादीनि तेषां निपतनम्, महाशस्त्रत्वं च नागवाणादीनां
विचित्रशक्तिधत्तात्, 'महापुरिससंगाहाइ वा' महापुरुषसन्नाह इति वा, महापुरुषाणां
वासुदेव बलदेव चक्रवर्तीदीनां सन्नाहः कवचादिना मज्जीधानमिति. 'महा
रुधिरपडणाइ वा' महारुधिरपतनमिति वा, युद्धादौ बहुरुधिरस्य पतनमिति,
तथा-'नागवाणाइ वा' नागवाण इति ता नागरूपो वाणस्तथाहि-नागवाणो धनुषि

ही रहित होते हैं 'अतिथि णं भंते' एगोरुय दीवे दीवे महाजुद्धाइवा महा-
संगाहाइवा महासत्थनिवडणाइवा' हे भदन्त ! एगोरुय द्विष में आपस
में मारने की आज्ञा वाला युद्ध महायुद्ध होता है। क्या ! महासंग्राम
चेटक और कौणिक का रथमुशलसंग्राम जैसा सुव्यवस्थित महासंग्राम
होता है क्या ? महाशस्त्रनिपतन नागवाण आदि जो आगे कहे जावे में
उन महाशस्त्रों का एक दूसरे के उपर गिराने का प्रयोग किया जाता है
क्या ? ये नागवाण आदि जो जो महाशस्त्र कहा गया है वह उनकी
विचित्र शक्ति बलता को लेकर कहा गया है। 'महापुरिससंगाहाइ वा'
महापुरुष जो चक्रवर्ती वासुदेव बलदेव आदि हैं उन महापुरुषों के कवच
आदि से सज्जित होना होता है क्या ? 'महारुधिर पडणाइ वा' युद्ध
में महारुधिर का गिरना होता है ? 'नागवाणाइ वा' नागवाणों का
उपयोग किया जाता है क्या ? यह नागवाण जब धनुष पर आरोपित
किया जाता है तब तो इसका वाण जैसा ही आकार रहता है और
जब यह धनुष पर चढ़ाकर छोड़ा जाता है। तब यह नाज्वल्य मान

होय छे. 'अतिथि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे महाजुद्धाइवा, महामंगमाइवा,
महासत्थनिवडणाइवा' छे बागवन् ओठेइके दोषमा पन्थरने मारवानी लावना
व. ७ युद्ध के महायुद्ध थाय छे ? महा संग्राम-ओठे के चेटक जने डेखिअना
रथमुशल संग्राम जेवो महा संग्राम थाय छे ? महाशस्त्रनिपत-नागवाण
विगेरे के ले हुवे पछी कडेवाभा आवसे ते महाशस्त्र ओठे जीअना पर मारवा
इप प्रयोग करवाना आवे छे ? आपु विगेरेने ते महाशस्त्र ओठेवा आवे
छे. ते तेनी विचित्र शक्तिबलताने लधने कहे छे ज 'महापुरिस संगाहाइवा'
महापुरुष वासुदेव बलदेव चक्रवर्ती विगेरे डडणव छे तेव महापुरीनुं अन्य
विगेरेधी स्त्रय धवतुं थय छे ? महानिपत-महा युद्ध महारुधिर
पडवानुं थाय छे ? 'नागवाणाइवा' नागवाण जे उपयोग करवाना आवे छे ?
आ नागवाण ज्यारे धनुषपर आरोपित करवाना आवे छे. त्यारे तेनी
आधार भापु जेवोय होय छे, जने ज्यारे तेने धनुष पछी छेडवाना आवे

આરોપિતો વાળાકારો મુક્તથ જાજ્વલ્યમાનાઽસહ્યોલ્કાદણ્ડરૂપઃ, પરશરીરે સંક્રાન્તો નાગમૂર્ત્યવાશત્વં પ્રાપ્નોતિ । એનમેનાગ્રે વાળાન્તરાણામપિ મહાત્મ્યં જ્ઞાતવ્યમ્ । 'સ્વે વાળાઽવા' સ્વે વાળ ઇતિ વા સ્વે વાળઃ આકાશગામીવાળઃ, આકાશગમનશક્તિમત્ત્વાત્, 'તામસવાળાઽવા' તામસવાળ ઇતિ વા સ્વકલરણવ્યાપિ મહાન્ધકાર પરિણમનરૂપશક્તિમત્ત્વાત્ । 'નો ઇણદ્વે સમદ્વે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ યતઃ 'વવગયવેરાણુવંધાણં તે મણુયગણા પળ્લસા સમણસો !' હે શ્રમણાયુષ્મન્ તે ઇકોરુકદ્વીપગતા મનુજગણા વ્યપત્તૈરાનુબન્ધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તતો ન તેષાં મહાયુદ્ધાદિ પ્રયોજનમિતિ । 'અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુયદીવે દીવે' અસ્તિ સ્વલ્લુ ભદન્ત ! ઇકોરુકદ્વીપે દ્વીપે દુબ્ભૂહયાઽવા' દુર્ભૂતિકમિતિ વા-અશિવમ્ 'કુલરોગાઽવા, કુલરોગ ઇતિ વા-કુલ

હોતા હુઆ શીઘ્ર હલ્કાદણ્ડ રૂપ હો જાતા હૈ ઓર શત્રુ કે શરીર મેં પ્રવિષ્ટ હોકર નાગ રૂપ મેં પરિણત હો જાતા હૈ ઓર ફિર નાગપાશ બનકર ઉસકે શરીર કો વાંધ લેતા હૈ હસી પ્રકાર દૂસરે વાળોં કા બી મહાત્મ્ય જાન લેજા ચાહિયે । 'સ્વે વાળાઽવા' આકાશ ગામી વાળોં કા ઉપયોગ કિયા જાતા હૈ કયા ? 'તામસવાળાઽવા' તામસ વાળોં કા સમસ્ત યુદ્ધ મેં અન્ધકાર કર દેને વાલે વાળોં કા ઉપયોગ કિયા જાતા હૈ કયા ?

હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ 'જો ઇણદ્વે સમદ્વે' યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ત્ વહાં મહાયુદ્ધ આદિ હોતે નહીં હૈ કયોકિ 'વવગયવેરાણુવંધાણં તે મણુયગણા પળ્લસા સમણસો' ઉનકે પરસ્પર મેં વૈરાનુબન્ધ નહીં હોતા હૈ હસલિયે ઉનકે મહાયુદ્ધ આદિ કા પ્રયોજન હી નહીં હોતા હૈ । 'અત્થિ ણં મંતે' ઇગોરુય દીવે દીવે' હે ભદન્ત ? ઇકોરુક દ્વીપ મેં 'દુબ્ભૂહયાઽવા' દુર્ભૂતિક વહાં દિર્ભૂતિ નષ્ટ હો જાય એસા અશિવ હોતા

ત્યારે તે જાજ્વલ્યમાન થઇને એકદમ ઉલ્કા દાંડ રૂપ બની જાય છે. અને શત્રુઓના શરીરમાં પ્રવેશીને નાગ રૂપે પરિભ્રમી જાય છે. અને પછી નાગ પાશ રૂપ બનીને તેના શરીરને બાંધી લે છે. આજ પ્રમાણે બીજા બાણોનું મહાત્મ્ય પણ સમજી લેવું જોઇએ સ્વે વાળાઽવા' આકાશમાં ગમન કરવાવાળા બાણોને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ? 'તામસવાળાઽવા' તામસ બાણોને એટલેકે સઘળી યુદ્ધ ભૂમીમાં અંધારું કરવાવાળા બાણોને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'જો ઇણદ્વે સમદ્વે' હે ગૌતમ આ કથન બરોબર નથી. અર્થાત્ત્ ત્યાં મહાયુદ્ધ વિગેરે થતા નથી. કારણ કે 'વવગયવેરાણુવંધાણં તે મણુયગણા પળ્લસા' તેઓને પરસ્પરમાં વૈરાનુબંધ થતો નથી. તેથીજ તેઓને મહાયુદ્ધ વિગેરેની જરૂર જ હોતી નથી. 'અત્થિ ણં મંતે' ઇગોરુય દીવે દીવે' હે ભગવન્ એકેરુક દ્વીપમાં 'દુબ્ભૂહયાઽવા' દુર્ભૂતિક અર્થાત્ત્

‘કુડાઈ વા’ કુડાઈતિ વા, કુડાઈ: ડમરુવાતનામ્ના મસિદ્ધો રોગવિશેષ: ‘દગોયરાઈ વા’ જલોદરેતિ રોગો લોકમસિદ્ધ:, ‘અરિસાઈ વા’ અર્શિતિ વા ‘વવાસીર’ ઇતિ લોક મસિદ્ધ: ‘અજીરગાઈ વા’ અજીરગ ઇતિ વા અપવનાહારજન્યઉદરરોગવિશેષ: ‘અજીર્ણ’ ઇતિ મસિદ્ધ: ‘અગંદરાઈ વા’ અગંદર ઇતિ વા, ગુદાસ્થાનસમુદ્ભવો નાડીવ્રગવિશેષ: । ગ્રહરોગમધિકૃત્ય શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નયત્તિ-ઈંદ્રગ્રહાઈ વા’ ઇન્દ્રગ્રહ ઇતિ વા ગ્રહશબ્દોડન-આવેશાર્થકો રોગરૂપસ્તેજ ઇન્દ્રગ્રહ ઇતિ ઇન્દ્રાધિષ્ઠિત આવેશ: સ્વનામ્ના, મસિદ્ધો રોગ વિશેષ ઇત્યર્થ: એવમગ્રેડપિ સર્વત્ર । એવમ્-‘સ્વંદ્રગ્રહાઈ વા’ સ્કન્દગ્રહ ઇતિ વા, સ્કન્દ: કાર્ત્તિકેય: ‘કુનારગ્રહાઈ વા’ કુમારગ્રહ ઇતિ વા-બાલગ્રહ ઇતિ લોકમસિદ્ધ: । ‘નાગગ્રહાઈ વા’ નાગગ્રહ ઇતિ વા ‘જક્ષગ્રહાઈ વા, યક્ષગ્રહ ઇતિ વા, ‘ભૂતગ્રહાઈ વા’ ભૂતગ્રહ ઇતિ વા ‘ઉન્વેયગ્રહાઈ વા’ ઉદ્વેગગ્રહ ઇતિ વા, શોકાદિ જન્ય આવેશ: ‘ધનુગ્રહાઈ વા’ ધનુગ્રહ ઇતિ વા, ધનુર્વાતામિધો રોગવિશેષ: ‘એગાહિયગ્રહાઈ વા’ એકાહોરાત્રમાત્રસ્થાયીજ્વરવિશેષ: સ ચ એકમહોરાત્રમન્તરે મુક્ત્વા દ્વિતીયદિને, મદ્યુષ્યં ગૃહ્ણતીત્યત એકાહિકગ્રહ ઇત્યુક્તમ્ ‘એકાન્તરાજ્વર’ ઇતિ નામ્ના મસિદ્ધ:, ‘વેગાહિયગ્રહાઈ વા’ દ્વયાહિકગ્રહ

વા, અજીરગાઈ વા’-કુષ્ઠ-કોઠ-કુડા-ડમરુવાત-જલોદર-અર્શ-વવાસીર, અજીરગ-અજીર્ણ-ઉદર રોગ વિશેષ, એવં ‘અગંદરાઈ’ વા અગંદર, ગુદા સ્થાન પર હોને ચાલા નાડીવ્રગ નાસૂર ચે સ્વયં રોગ હોતે હૈ કયા ? ‘ઈંદ્રગ્રહાઈ વા, સ્વંદ્રગ્રહાઈ વા, કુમારગ્રહાઈ વા, નાગગ્રહાઈ વા, જક્ષગ્રહાઈ વા, હસી તરહ ઇન્દ્ર ગ્રહ ઇન્દ્ર કે આવેશજન્ય રોગ ઇન્દ્ર ગ્રહ રોગ કહલાતા હૈ, હસી પ્રકાર સ્કન્દગ્રહ કુમારગ્રહ નાગગ્રહ યક્ષગ્રહ ‘ભૂતગ્રહાઈ વા, ભૂતગ્રહ’ ‘ઉન્વેયગ્રહાઈ વા, ઉદ્વેગગ્રહ શોકાદિજન્ય આવેશ, ‘ધનુગ્રહાઈ વા’ ધનુગ્રહ ધનુર્વાત નામકરોગ ‘એગાહિયગ્રહાઈ વા’ એકાહિક ગ્રહ દિન રાત રહેને ચાલા એકાન્તરિક વા જ્વર રોગ ‘વેગા

જીરગાઈવા’ કુષ્ઠ-કોઠ કુડા ડમરુવાત જલોદર અર્શ-હરસ અજીરગ અજીર્ણ તથા ‘અગંદરાઈવા’ અગંદર, ગુદા સ્થાન પર થવાવાળા નાડીવ્રગ નાસૂર આ બધા રોગો ત્યાં એકોડક દીપમાં હોય છે ? ‘ઈંદ્રગ્રહાઈવા, સ્વંદ્રગ્રહાઈવા, કુમાર ગ્રહાઈવા, નાગગ્રહાઈવા, જક્ષગ્રહાઈવા’ તથા ઇન્દ્રગ્રહ ઇન્દ્રના આવેશથી થનારો રોગ ઇન્દ્રગ્રહ રોગ કહેવાય છે તેજ પ્રમાણે સ્કન્દગ્રહ કુમારગ્રહ, નાગગ્રહ યક્ષગ્રહ, ‘ભૂતગ્રહાઈવા’ ભૂતગ્રહ ઉન્વેયગ્રહાઈવા’ ઉદ્વેગગ્રહ શોકાદિથી થનાર આવેશ ‘ધનુગ્રહાઈવા’ ધનુગ્રહ ધનુર્વાત નામનો રોગ ‘એગાહિયગ્રહાઈવા, એકાહિક ગ્રહ રાત દિવસ રહેવાવાળો એકાન્તરિકો તાવ ‘વેગાહિયગ્રહાઈવા’ દ્વયાહિક-

इति वा, दिनद्वयमन्तरे मुत्वा तृतीयदिनग्राहीज्वरः 'वेयांतर' इति प्रसिद्धः, 'तेयाहियग्गहाइ वा' व्याहिकग्रह इति वा, दिनत्रयमन्तरे मुत्वा-चतुर्थदिनग्राही-ज्वरः 'तेजरा' इति प्रसिद्धः 'चाउत्थगाहियाइ वा' चतुर्थाहिकग्रह इति वा, दिनत्रय-मन्तरे मुक्त्वा चतुर्थदिनग्राहीज्वरः 'चोथियाज्वर' इति प्रसिद्धः 'हिययसूलाइ वा' हृदयशूलमिति वा, हृदये शूलरूपेण जायमानो रोगविशेषः । एवम् 'मत्थगसूलाइ वा' मस्तकशूलमिति वा 'पाससूलाइ वा' पार्श्वशूलमिति वा, 'कुच्छिसूलाइ वा' कुक्षिशूलमिति वा, 'जोणिसूलाइ वा' योनिशूलमिति वा, 'गाममारी वा' ग्राममारी इति वा, 'जाव सन्निवेशमारीइ वा, यावत् सन्निवेशमारी इति वा, अत्र यावत्पदेन 'आकर नगर-खेटकर्वटमण्डव-द्रोणमुख-पत्तनाऽऽश्रमसंवाहानां संग्रहः तेन-आकरमारीति वा नगरमारीति वा, इत्यादि पदेषु मारी शब्द संयोजनेनाऽऽलापको विधातव्य इति । एभिरिन्द्रग्रहादिभिस्तत्र 'पाणक्खय जाव वसणभूयमणारियाइ वा' प्राणक्षय यावत् जनक्षयकुलक्षयधनक्षयव्यसनभूतानार्या इति वेति प्रश्नः, भगवा-

हियग्गहाइ वा' व्याहिक ग्रह-दोदिन छोड़कर आने वाला वे आग्नरा ज्वर रोग 'तेयाहियग्गहातिवा' व्याहिक ग्रह-तीज दिन के बाद आने वाला तेजराज्वर 'चाउत्थगाहियाइ वा' चौथियाज्वर 'हिययसूलाइ वा' हृदय शूल-हृदय रोग, 'मत्थगसूलाइ वा' मस्तक शूल-मस्तक का रोग, 'पाससूलाइ वा' पार्श्वशूल पसलिका दुखना 'कुच्छिसूलाइ वा' उदर रोग, 'जोणिसूलाइ वा' योनिशूल 'गाममारीइ वा' 'ग्राममारी-ग्राम में मारी मरकी आदि होना 'जाव सन्निवेशमारीइ वा' यावत् आकरमारी नगरमारी एवं खेट कर्वट मण्डमद्रोणमुख पट्टन, आश्रमसंवाह सन्निवेशमारी इन इन्द्र ग्रहादिरोगो से वहां 'पाणक्खय जाव वसणभूयमणारियाइ वा' प्राणक्षय, यावत्-कुलक्षय एवं धनक्षय, ये सब कष्ट भूत अनार्य-

અહીં બે દિવસને આંતરે આવનારો તાવ 'તેયાહિયગ્ગહાતિવા' ત્રણ દિવસને આંતરે આવનારો તાવ "ચાઉત્થગાહિયાઈવા" ચોથિયો તાવ 'હિયય સૂલાઈવા' હૃદયશૂલ હૃદયરોગ 'મત્થગસૂલાઈવા' મસ્તકશૂલ માથાનો રોગ 'પાસસૂલાઈવા' પાર્શ્વશૂલ પાસળીયો દુઃખવી તે 'કુચ્છિસૂલાઈવા' ઉદરરોગ 'જોણિસૂલાઈવા' યોનીશૂલ 'ગામમારીઈ વા' ગ્રામમારી મરકી વિગેરે જે આખા ગામમાં ફેલાઈ જનાર હોય છે તેવા રોગો 'જાવ સન્નિવેસમારીઈવા' યાવત્ આકરમારી નગરમારી એવં ખેટમારી, કર્ખટ મારી, મઠમળ, દ્રોણમુખ પટ્ટન આશ્રમ સંવાહ, સન્નિવેશમારી, વિગેરે રોગો ત્યાં હોય છે? તેમ આ ઈન્દ્રઅહીં વિગેરે રોગોથી ત્યાં 'પાણક્કય જાવ વસણભૂયમણારિયાઈવા' પ્રાણક્ષય યાવત્ કુલક્ષય તથા ધનક્ષય આ બધા કષ્ટ કારક અનાર્ય ઉપદ્રવો ત્યાં હોય છે?

નાહ-‘જો ઇળદે સમદે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, મહાયુદ્ધા દારભ્ય કુલક્ષયાધનાર્યાન્તા
આપદઃ એકોરુકદ્વીપે ન ભવન્તિ યતઃ ‘વવગચરોગાયંકાણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા
સમણાસો’ વ્યવગતરોગાતઙ્કાઃ, વ્યવગતા વિનષ્ટા રોગા જ્વરાદયઃ આતઙ્કાઃ સઘો-
ઘાતિશ્લાદયો યેભ્યસ્તે તથા તે મનુજગણાઃ પક્ષ્ણાઃ-કથિતાઃ, હે શ્રમણા યુષ્મન્ ॥

‘અત્થિ જં મંતે । એગોરુયદીવે દીવે’ અસ્તિ સ્વલ્લ મદન્ત ! એકોરુકદ્વીપે દ્વીપે
‘અદ્વાસાહ વા’ અતિવર્ષ ઇતિ વા, અતિવર્ષઃ-વેગતઃ પ્રમાણતોઽધિકં જલપતનમ્પિ-
ત્યર્થઃ ‘મંદવાસાહ વા’ મન્દવર્ષ ઇતિ વા, મન્દવર્ષઃ શનૈઃ શનૈઃ પ્રયોજનાદરૂપં વા
વર્ષગમ્, ‘સુવુટ્ટીહ વા’ સુવૃષ્ટિરિતિ વા, ધાન્યાદિનિષ્પત્તિગુણયુક્તા સુવૃષ્ટિરિતિ ।
‘દુવ્વુટ્ટીહ વા’ દુર્વૃષ્ટિરિતિવા ધાન્યાદિનિષ્પત્તિહેતુકા, ‘ઉવ્વાહાહ વા’ ઉદ્વાહ ઇતિ
વા, ઉત્કર્ષેણ જલવહનમ્ ‘પવાહાહ વા’ મવાહ ઇતિ વા પ્રવાહો જલપૂરઃ ‘દગુન્મે-

ઉપદ્રવ-હોતે હૈ કયા ? ફસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ ‘જો ઇળદે સમદે’
હે ગૌતમ ! યે ઇન્દ્ર ગ્રહ સે લેકર ધનક્ષયાન્ત આપત્તિયાં એકોરુક દ્વીપ મેં
નહી હોતી હૈ । કયોકિ ‘વવગચરોગાયંકાણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમ
ણાસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ । વે મનુષ્ય રોગ એવં આતઙ્ક સે રહિત હોતે
હૈ । ‘અત્થિ જં મંતે ! એગોરુય દીવે દીવે અતિવાસાહ વા’ હે મદન્ત !
એકોરુક દ્વીપ મેં અત્યંત વેગ સે હોતે વાલી અતિવૃષ્ટિ હોતી હૈ કયા ? ‘મેદ
વાસાતિવા’ મેદ વૃષ્ટિ ધીરે ધીરે હોતે વાલી પ્રયોજન સે કમ વૃષ્ટિ હોતી
હૈ કયા ? ‘સુવુટ્ટીહ વા’ સુવૃષ્ટિ-ધાન્યાદિ કી નિષ્પત્તિ કરને વાલી વૃષ્ટિ
વરસાદ હોતી હૈ કયા ? ‘દુવુટ્ટીહ વા’ ધાન્યાદિકી નિષ્પત્તિ નહી કરને
અથવા અપ્રયોજિકા વૃષ્ટિ હોતી હૈ કયા ? ‘ઉવ્વાહાતિ વા’ ત્રિસ વર્ષા સે
પાની કા પ્રવાહ બહૂત ઝચેર સ્થાનોતક પહુંચ જાવે એસી વૃષ્ટિ હોતી હૈ

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘જો ઇળદે સમદે’ હે ગૌતમ ! આ
આ ઇન્દ્રગ્રહની લઈને ધનક્ષય સુધીની આપત્તિયો એકોરુક દ્વીપમાં હોતી નથી.
કેમકે ‘વવગચરોગાયંકાણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્
તે મનુષ્યો રોગ અને આતંક વિનાના હોય છે.

‘અત્થિ જં મંતે ! એગોરુય દીવે દીવે અતિવાસાહ વા’ હે ભગવન્ ! એકોરુક-
દ્વીપમાં વેગપૂર્વક થનારી અતિવૃષ્ટિ થાય છે ? ‘મેદવાસાતિવા’ ભેદવૃષ્ટિ ધીમે
ધીમે થનારી પ્રયોજનથી ઓછી વૃષ્ટિ થાય છે ? ‘સુવુટ્ટીહ વા’ ધાન્ય વિગેરેની
ઉત્પત્તિ કરવાવાળી વૃષ્ટિ વરસાદ થાય છે ? દુવુટ્ટીહ વા’ ધાન્યાદિની ઉત્પત્તિ ન
કરવાવાળી અથવા પ્રયોજન વિનાની વૃષ્ટિ થાય છે ? ‘ઉવ્વાહાતિવા’ જે વરસાદથી
પાણીનો પ્રવાહ ઘણે ઉચે સુધી પહોંચી જાય તેવો વરસાદ થાય છે ?
‘પવાહાહ વા’ જે વરસાદથી પાણીનું પૂર આવી જાય એવો વરસાદ થાય છે ?

યાહ વા' ઉદ્કોદ્ભેદ इति वा पर्वतात्पत्तितमुद्ભેદजनकं जलवहनम् भूमिमुद्भिच-
जलनिस्सरणं वा 'दगुष्पीलाइ वा' उदकोत्पीडेति वा जलस्थोच्चैः प्लवनम् 'ग्राम-
वाहाइ वा' ग्रामवाहा इति वा, ग्रामस्य जलपूरेण वहनम् 'जाव संनिवेशवाहाइ वा'
यावत् सन्निवेशवाह इति वा, यावत्पदेन-आकरनगरखेटकर्वटमडम्बद्रोणमुखपत्त-
नाश्रमसंवाहानां ग्रहणं भवति, तत्र ग्रामादीनां जलपूरेण वहनमिति वा 'पाणक्खय०
जाव वसणभूयमणारियाइ वा' प्राणक्षय यावत् जनक्षय कुलक्षयधनक्षयव्यसनभूता-
नार्या इति वा प्राणक्षयादयो लोकानां व्यसनभूताः आपदभूता अनार्याः-पाषा-
त्मकाः ते एते एकोरुकनिवासिनां भवन्ति किमिति यश्च, भगवानाह-'णो इण्ठे
समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, एते अतिवर्षादयोऽनार्याः एकोरुकवासिनां न भवन्ति

क्या ? 'प्रवाहाइ वा' जिस वृष्टि से ऐसा प्रवाह-जल का पूर-आ जावे
ऐसी वृष्टि होती है क्या ? 'दगुम्भेयाइ वा' क्या ऐसी वृष्टि होती है
कि पर्वत से पडने के कारण जमीन से भीतर खड्डे पड जावे, अथवा
जमीन के भीतर से भी पानी बाहर निकलने लग जावे 'दगुष्पीलाइ
वा' क्या ? ऐसी वृष्टि होती है कि जिससे पानी का प्रवाह टकर खाकर
इधर उधर फैल जावे 'ग्रामवाहाइ वा' क्या ऐसी वहां वृष्टि होती है जो
ग्राम को वहा ले जावे ? 'जाव संनिवेशवाहाइ वा' यावत् सन्निवेश को
वहा ले जावे ! यहां यावत्पद से आकर बाह नगरवाह खेटवाह इत्यादि
पदों का ग्रहण हुआ है ऐसे जल के उपद्रव से 'पाणक्खयजाव वसणभूत
मणारियाइ वा' क्या वहां जो प्राणियों का विनाश हो ? यहां यावत् शब्द
से 'जनक्षय धनक्षय कुलक्षय' इन पदों का संग्रह हुआ है इस तरह कैते
हे भदन्त ! क्यों वहां एकोरुक द्वीप निवासियों को कष्टों का सामना
करना पड़ता है ! इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'णो इण्ठे समट्ठे' हे

'दगुम्भेयाइवा' એવો વરસાદ થાય છે, કે પર્વતપરથી પડવાને કારણે
જમીનમા ખાડા પડી જાય ? અથવા જમીનની અદરથી પણ પાણી બહાર
નીકળી આવે ? 'દગુષ્પીલાઈવા' શું એવો વરસાદ થાય છે કે પાણીનો પ્રવાહ ટકર
ખાઈને આમનેમ ફેલાઈ જાય ? 'ગ્રામવાહાઈવા' ત્યાં એવો વરસાદ થાય છે કે જ
આખા ગામને તાણી જાય 'જાવ સંનિવેસવાહાઈવા' યાવત્ સંનિવેશને વહીને લઈ
(ગામને તાણી) જાય ? અહીંયા યાવ પદથી આકરગાહ, નગરવાહ, ખેટવાહ વિગેરે
પદોનો સંગ્રહ થયો છે આ રીતન પાણીના ઉદ્ભવથી 'પાણક્કય જાવ વસણભૂત-
મગારિયાઈવા' ત્યાં જે પ્રાણીઓને વિનાશ થાય યાવત્ જનક્ષય ધ 'ક્ષય થાય કુલ
ક્ષય થાય આવા પ્રકારના ઉપદ્રવોનો એકાદકે દ્વીપ વાસિયોને સામનો કરવો
પડે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ણો ઇણ્ઠે સમટ્ઠે' હે ગોતમ !

યતઃ ‘વવગયદગોવદ્વાણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમજાડસો !’ વ્યપગતદકોપ-
 દ્રવાઃ, વ્યપગતાઃ—વિનષ્ટા ઉદકાનામુપદ્રવાઃ અતિવૃષ્ટ્યાદિરુપા યેભ્યસ્તથા ભૂતાસ્તે
 ઇકોરુઠ દ્વીપનિવાસિનો મનુજગણાઃ—મજ્જતાઃ—કથિતાઃ હે શ્રમગાયુષ્મન્ । ઇતિ ।
 ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુયદીવે દીવે’ અસ્તિ સ્વલુ મદન્ત ! ઇકોરુઠ દ્વીપનામકે
 દ્વીપે ‘અયાગરાઈ વા’ અય આકર ઇતિ વા, અવસો લોહસ્ય આકરઃ—ઉદ્ભવસ્થાનં
 સ વિદ્યતે નર્વેતિ ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ, એવમગ્રેડપિ આકરવિષયકઃ પ્રશ્ન ઉન્નેયઃ ।
 ‘તંવાગરાઈ વા’ તામ્રાકર ઇતિ વા, તામ્રસ્ય—ધાતુવિશેષસ્થાકરઃ ‘સીસાગરાઈ વા’
 શીસકાકર ઇતિ વા, શીસકઃ ‘સીસા’ ઇતિ લોકમસિદ્ધઃ, ‘સુવળ્ણાગરાઈવા’ સુવર્ણ-
 કર ઇતિ વા, ‘રયણાગરાઈ વા’ રત્નસ્ય—વજ્રવૈદૂર્ચાદેરાકર ઇતિ વા, ‘વહરાગરાઈ
 વા’ વજ્રાકર ઇતિ વા, વજ્રં—હીરકમ્ ‘વસુહારાઈ વા’ વસુધારેતિ વા, વસુધારા-
 ધારારૂપેનાકાશતઃ પતિતા સુવર્ણવૃષ્ટિઃ, ‘હિરણ્ણવાસાઈ વા’ હિરણ્યસ્ય—રજતસ્ય વર્ષઃ
 સામાન્યતો વર્ષણમ્, ઇતિ વા, ‘સુવળ્ણવાસાઈ વા’ સુવર્ણવર્ષ ઇતિ વા, ‘રયણવાસાઈ

ગૌતમ ! યહ અર્થ સ્વમર્થ નહોં હેં અર્થાત્ યે પૂર્વોક્ત અતિવૃષ્ટિ અનાવૃષ્ટિ
 આદિ ઉપદ્રવ યહાં પર નહીં હોતે હૈં । ક્યોંકિ ‘વવગયદગોવદ્વાણં તે
 મણુયગણા પળ્ણત્તા સમજાડસો’ વે મનુષ્ય હે શ્રમણ આયુષ્મન્ જલીય
 ઉપદ્રવ સે સર્વથા રહિત હોતે હૈં ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે
 અયાગરાઈ વા તમ્વાગરાઈ વા સીસાગરાઈ વા સુવળ્ણાગરાઈ વા રયણાગ-
 રાઈ વા વસુહારાઈ વા, હિરણ્ણવાસાઈ વા ‘હે મદન્ત ! કયા ઉસ ઇકો-
 રુઠ નામ કે દ્વીપ મેં લોહ કી खाने હૈં ? તામ્બે કી खाने હૈં ? સીસે કી
 खाने હૈં ? સુવર્ણ કી खाने હૈં ? રત્નોં કી खानે હૈં ? વજ્ર હીરે કી खानે હૈં ?
 તથા વસુધારા—ધારા— રૂપ સે સોનેયોં કી વૃષ્ટિ હોતી હૈં કયા ? હિરણ્ય
 કી વર્ષા હોતી હૈં ? ‘સુવળ્ણવાસાઈવા’ સુવર્ણ કી વર્ષા હોતી હૈં ? ‘રયણ-

આ અર્થ ખરોખર નથી અર્થાત્ આ પ્રમાણે કહેવું તે યોગ્ય નથી, એટલે કે
 આ પૂર્વોક્ત અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ વિગેરે ઉપદ્રવો ત્યાં થતા નથી. ‘વવગયદગો
 વદ્વાણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમજાડસો’ તે મનુષ્યે હે શ્રમણ આયુષ્મન્ જલ
 સંબંધી ઉપદ્રવો વિનાના હોય છે. ‘અત્થિ ણ મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે અયા-
 ગરાઈવા તમ્વા ગરાઈવા સીસાગરાઈવા સુવળ્ણાગરાઈવા રયણાગરાઈવા વહરાગરાઈવા
 વસુહારાઈવા’ હિરણ્ણવાસાઈવા’ હે ભગવન્ ! એ એકેરુઠ દ્વીપમાં લોખંડની ખાણો
 છે ? તાંબાની ખાણો છે ? સીસાની ખાણો છે ? સોનાની ખાણો છે ? રત્નોની
 ખાણો છે ? વજ્રની ખાણો છે ? હીરાની ખાણો છે ? તથા વસુધારા ધારા
 પ્રવાહથી સોનેયાની વૃષ્ટિ થાય છે ? હિરણ્યનો વરસાદ થાય છે ? ‘સુવળ્ણવા-
 સાઈ વા’ સોનાનો વરસાદ થાય છે ? ‘રયણવાસાઈવા’ રત્નોનો વરસાદ થાય છે ?

વા' રત્નવર્ષ' इति वा, 'वइरवासाइ वा' वज्रवर्ष', दीर्घवर्ष' इति वा, 'आभरणवासाइ वा' आभरणम्-अलङ्कारस्तस्य वर्ष इति वा 'पत्तवासाइ वा' पत्राणां वर्ष इति वा, 'पुष्पावासाइ वा' पुष्पवर्ष इति वा, 'फलवासाइ वा' फलवृष्टिर्वा 'बीयवासाइ वा' बीजवर्ष इति वा, 'मल्लवासाइ वा' माल्यवर्ष इति वा 'गंधवासाइ वा' गंधवर्ष इति वा-गन्धद्रव्यस्य वर्षणम् 'वण्णवासाइ वा' वर्णवर्ष इति वा, विलेपनवर्षणम् 'चुण्णवासाइ वा' चूर्णवर्ष इति वा, गन्धद्रव्यचूर्णवर्षणम्, 'खीरबुद्धीइ वा' क्षीरवृष्टिरिति वा, क्षीरसदृशजलस्य वृष्टिरित्यर्थः, विशेषतो वर्षणं वृष्टिः, 'रयणबुद्धीइ वा' रत्नवृष्टिरिति वा, 'हिरण्यबुद्धीइ वा' हिरण्यवृष्टिरिति वा, 'सुवण्णबुद्धीइ वा' सुवर्णवृष्टिरिति वा, 'तहेव जाव चुण्णबुद्धीइ वा' तथैव यावत् चूणवृष्टिरिति वा, अत्र यावत्पदेन सुवर्णवृष्टिः, रत्नवृष्टिः, वज्रवृष्टिः, आभरणवृष्टिः, तथा-पत्र पुष्प फलबीजमाल्यगन्धवर्णवृष्टिनां संग्रहो भवतीति । 'सुकालाइ वा'

વાસાઈવા' રત્નો' કી વર્ષા' હોતી' છે ? 'વइरवासाइवा' वज्र हीरो' की वर्षा' होती है 'आभरणवासाइवा' आभरणों' की वर्षा' होती है ? 'पुष्पावासाइ वा' पुष्पों' की वर्षा' होती है ? 'फलवासाइ वा' फलों' की वर्षा' होती है ? 'बीयवासाइ वा' बीजों' की वर्षा' होती हैं ? 'मल्लवासाइ वा' मालाओं' की वर्षा' होती है ? 'गंधवासाइ वा' गन्ध गन्धद्रव्य' की वर्षा' होता है ? 'वण्णवासाइ वा' विलेपन-पिष्ट द्रव्य विशेष' की वर्षा' होती है ? 'चुण्णवासाइ वा' गन्ध द्रव्य के चूर्ण' की वर्षा' होती है ? 'खीरबुद्धीइ वा' दूध की वृष्टि' होती है ? 'हिरण्यबुद्धीइ वा' हिरण्य-चांदी' की वृष्टि' होती है ? 'सुवण्णबुद्धीइ वा' सुवर्ण' की वृष्टि' होती है । 'तहेव जाव चुण्णबुद्धीइ वा' यावत् चूर्ण' की वृष्टि' होती । यहाँ यावत्पद से रत्न वृष्टि आदिकों का ग्रहण हुआ है । वर्षा में सामान्य रूप से वृष्टि

'वइरवासाइवा' वज्र हीरो'નો વરસાદ થાય છે ? 'આભરણવાસાઈવા' આભરણો'નો વરસાદ થાય છે ? 'પુષ્પવાસાઈવા' પુષ્પો'નો વરસાદ થાય છે ? 'ફલવાસાઈવા' ફલો'નો વરસાદ થાય છે ? 'બીયવાસાઈવા' બીજો'નો વરસાદ થાય છે ? 'મલ્લવાસાઈવા' માલ્યાઓ'નો વરસાદ થાય છે ? 'ગંધવાસાઈવા' ગંધ દ્રવ્યો'નો વરસાદ થાય છે ? 'વણ્ણવાસાઈવા' વિલેપન પિષ્ટ દ્રવ્ય (પીઠી) વિશેષ'નો વરસાદ થાય છે ? 'ચુણ્ણવાસાઈવા' ગંધદ્રવ્યનાચૂર્ણ'નો વરસાદ થાય છે ? 'ખીરબુદ્ધીઈવા' દૂધ'નો વરસાદ થાય છે ? 'રયણબુદ્ધીઈવા' રત્નો'નો વરસાદ થાય છે ? 'હિરણ્યબુદ્ધીઈવા' હિરણ્ય ચાંદી'નો વરસાદ થાય છે ? 'સુવણ્ણબુદ્ધીઈવા' સુવર્ણ'નો વરસાદ થાય છે ? 'તહેવ જાવ ચુણ્ણબુદ્ધીઈવા' યાવત્ ચૂર્ણ'નો વરસાદ થાય છે. < હિનાં યાવત્પદથી ગ્રહણ કરેલું છે.

સુકાલ:-ઉપદ્રવાદિ રહિતઃ કાલઃ 'દુકાલાહ વા' દુઃકાલ इति ता लोपद्वयः कालः, 'सुभिक्षाह वा' सुभिक्ष इति ता, सस्यादिनिष्पत्तिरूपः, 'दुभिक्षाह वा' दुर्भिक्ष इति वा-सस्याद्यभावरूपः, 'अप्पग्वाह वा' अल्पार्घ इति वा-अलामूल्येन वस्तु-प्राप्तिः, 'महग्वाह वा' महार्घ इति वा, बहुमूल्येन वस्तुप्राप्तिः 'कयाह वा' क्रयः-क्रयणकमिति वा, मूल्येन वस्तुन आदानम् 'महाविक्रयाह वा' महाविक्रयः-महा-विक्रयणकमिति वा, बहुमूल्येन वस्तुनः प्रदानम् 'सण्णिहीह वा' सन्निधिरिति वा 'संचयाह वा' संचय इति वा, सत्यपि वस्तुनि पुनस्तस्य संग्रहम्, 'निधीह वा' निधिरिति वा, बहुमूल्यवस्तुस्थापनम् 'निहाणाह वा' निधानमिति वा, भूम्याद्यन्तः स्थापितधनादिकम् 'चिरपोराणाह वा' चिरपुराणमिति वा, चिरप्रतिष्ठितत्वेन पुराणं विरकालस्थापितम् । अतएव 'पहीणसामियाह वा' प्रहीणस्वामिकमिति वा प्रहीणः-

હોતી હેં ઔર વૃષ્ટિ મેં ઘની વૃષ્ટિ હોતી હૈ इसी तरह 'सुकालाह वा' उस एकोक द्वीप में सुकाल रहता है या 'दुकालाह वा' दुष्काल होता है । 'सुभिक्षाह वा' सुभिक्ष धान्यादि की निष्पत्ति रूप होता है या 'दुभिक्षाह वा' दुर्भिक्ष धान्यादि की निष्पत्ति का अभाव रूप होता है । 'अप्पग्वाह वा' वस्तुएँ अल्प मूल्य में मिलती हैं ? 'महग्वाह वा' बहुत मूल्य में मिलती हैं ? 'कयाह महाविक्रयाह वा' वहां वस्तुओं की खरीदी होती है ? या बहुत अधिक बिक्री होती है ? 'सण्णेहीह वा' लोगों के वहां भोग्य पदार्थों का संग्रह होता है ? 'संचयाह वा' वहां के लोग वस्तुओं के होते हुए फिर आगे के लिये संचय करते हैं ? 'निधीह वा' बहु मूल्य वस्तुओं का संग्रह होता है ? 'निहाणातिवा' लोग वहां द्रव्य को जमीन में गाढ़कर रखते हैं ? 'चिरपोराणाह वा' वहां पर लोग

ગ્રહણ કરાયા છે. વર્ષાકાળમાં સામાન્ય રીતે વરસાદ થાય છે ? અને વર્ષા કાળમાં વધારે પ્રમાણથી વરસાદ થાય છે ? એજરીતે 'સુકાલાહવા' એ એકોક દ્વીપમાં સુકાલ રહે છે ? અથવા 'દુક્કાલાહવા' દુષ્કાળ હોય છે ? 'સુભિક્ષાહવા' ધાન્યાદિની ઉત્પત્તિ રૂપ સુકાળ હોય છે ? 'દુભિક્ષાહવા' ધાન્યાદિની ઉત્પત્તિના અભાવરૂપ દુકાળ હોય છે ? 'અપ્પગ્વાહવા' વસ્તુ અલ્પ મૂલ્યથી સોંપી મળે છે ? અથવા 'મહગ્વાહવા' બહુમૂલ્યથી (મોંઘી) મળે છે ? 'કયા' હમહાવિક્રયાહવા ત્યાં વસ્તુઓની ખરીદી થાય છે ? અથવા વધારે પ્રમાણથી વેચાણ થાય છે ? 'સણેહીહવા' લોકો ત્યાં ભોગ્ય પદાર્થોનો સંગ્રહ કરે છે ? 'સંચયાહવા' ત્યાંના લોકો વસ્તુ હોવા છતાં ભવિષ્ય માટે સંચય કરે છે ? 'નિધીહવા' અધિક મૂલ્યવાળી વસ્તુઓનો સંગ્રહ થાય છે ? 'નિહાણાતિવા' ત્યાં લોકો ધનને જમીનમાં ગાંઠે છે ? 'ચિરપોરાણાહવા' ત્યાંના લોકો પાંસે

નષ્ટઃ સ્વામી-ધનસ્વામી यस્ય તત્તથા-અત્યામિકં દ્રવ્યજાતમ્, 'પહીણસેડયં' પ્રહીણસેચકમ્-પ્રહીણાઃ પ્રણટાઃ સેક્તારઃ સેચકાઃ ધનપ્રક્ષેપારો यस્ય તત્ સંપતિ ન તત્ર ધનસ્થાપિતા વર્તતે એતાદૃશં સ્થાનમ્, અથવા પ્રહીણસેતુકમિતિ, પ્રહીણઃ સેતુઃ ગમનાગમનમ્ભૂતિર્યસ્ય તત્ । મૂપેરુજ્જાવનતત્ત્વેન 'પહીણમગ્ગાહાઈવા' પ્રહીણમાર્ગ મિતિ વા પ્રહીણઃ પ્રણટાઃ માર્ગાઃ જનાનાં ગમનાગમનં यस્ય તત્ । 'પહીણગોત્તાગારાઈ વા' પ્રહીણગોત્રાગારમિતિ વા, પ્રહીણં પ્રણટં ગોત્રાગારં તત્સ્વામિ ગોત્રીયજનસ્યાપિ અગાર यस્ય તત્, નિશ્ચિત્તધનરાશિ સ્વામિનો ગોત્રીયજનોડપિ ન જીવતીત્યેતાદૃશં સ્થાનમ્ । એતાનિ વસ્તુનિ સન્તિ કિમ્ ? તથા-'જાઈં ઇમાઈં' યાનિ ક્ષાનિ 'ગામાગરનગરખેડકવ્વડમડંવદોળમુહપટ્ટણાસમસંવાહસન્નિવેસેસુ' ગ્રામાકરનગરખેડકર્વટમડમ્પદ્રોળમુલ્લાત્તનાશ્રમસંવાહસન્નિવેશેષુ 'સિંચાડગતિગચઝકચ્ચર-

અપને પાસ પુરાની વસ્તુનું સંગ્રહિત કરતે હૈં ? બહુત પુરાના હોને સે 'પહીણસમિચાઈ વા' વહાં એસા મી દ્રવ્ય હોતા હૈ, કિ જિસકા કોઈ સ્વામી ન હૌ । 'પહીણસેડયાઈ વા' એસા મી વહાં દ્રવ્ય હોતા હૈ, કિ જિસમેં ફિર કોઈ ધન જમા કરને વાલા જન મી ન હો । 'પહીણમગ્ગાઈ વા' જિસકી મુમી જાને આને યોગ્ય નહી હો । 'પહીણગોત્તાગારાઈ વા' વહાં એસે મી ધન સ્થાન હોતે હૈ કિ વહાં ધન રખને વાલોં કે ગોત્રકા કોઈ મી મનુષ્ય ન વચા હૌ અર્થાત્ સવ મર ગયે હો ઓર ઉસકા ઘર મી નષ્ટ હો ગયા હો, વહાં એસે સ્થાન હોતે હૈ કયા ફિર 'જાઈં ઇમાઈં ગામાગર નગર ખેડકવ્વડ મડંવદોળ મુહપટ્ટણાસમસંવાહસન્નિવેસેસુ' જો યે વહાં ગ્રામ, આકર, નગર, ખેડ, કર્વટ, મડંપ, દ્રોળમુલ્લ, પત્તન, આશ્રમ, સંવાહ ઓર સન્નિવેશ હૈ ડનમેં તથા ડનમેં જો 'સિંચાડગ' શ્રુઙ્ગાટક કે આકાર જૈસે રાસ્ટે હૈ 'તિગચઝકચ્ચર ચઝમ્મુહમહોપદેસુ' ત્રિક તોન

જુની વસ્તુઓનો સંગ્રહ હોય છે ? ધણું જુનું હોવાથી 'પહીણસમિચાઈ' ત્યાં એવું પણ દ્રવ્ય હોય છે કે જેનો કોઈ માલીકજ ન હોય ? 'પહીણસેડયાઈવા' ત્યાં એવું પણ ધન હોય છે કે જેમાં પાણું, કોઈ જમા કરાવનાર માણસ ન હોય અથવા જેની ભૂમી જવા આવવા યોગ્ય ન હોય 'પહીણગોત્તાગારાઈવા' ત્યાં એવા પણ ધનસ્થાનો હોય છે કે ત્યાં ધન રાખવાવાળાઓના વંશનો કોઈ પણ માણસ બચ્યો ન હોય ? અર્થાત્ બધાજ મરી ગયા હોય ? અને તેનું ઘર પણ નાશ પમ્યું હોય ? એવા સ્થાનો હોય છે ? 'જાઈં ઇમાઈં ગામાગર નગર ખેડકવ્વડમડંવદોળ મુહપટ્ટણાસમસંવાહસન્નિવેસેસુ' જે આ ત્યાં ગ્રામ આકર નગર ખેડ કર્વટ મડંપ દ્રોળમુલ્લ પત્તન આશ્રમ, સંવાહ અને સન્નિવેશ છે, તેમાં તથા તેના જે 'સિંચાડગ' શિંચોડાના આકાર જેવા વસ્તુઓ

ચત્તમુહમહાપદ્મહેસુ' શ્રુત્તાટકત્રિકચતુષ્કચત્તવરચતુર્મુલ્લમહાપથપથેષુ 'નગરણિદ્ધમણ-
સુસાણગિરિકંદરસંતિસેલોવટ્ટાણભવણગિહેસુ' નગરનિર્ધમનશ્મશાનગિરિકંદરસચ્છે
લોપસ્થાનભવનગૃહેષુ. હિરણ્યસુવર્ણાદિવહુમૂલ્યદ્રવ્યાણિ 'સંનિવિલ્લતાઈં ચિદ્વંતિ'
સન્નિવિલ્લતાણિ તિષ્ઠન્તિ કિમ્ ? इति प्रश्नः, भगवानाह-‘णो इणद्वे समद्वे’ नायमर्थः
समर्थः नैतानि अथ आकरादीनि एकोरुक् द्वीपे भवन्तीति भावः ।

एकोरુक्કમનુજાનાં સ્થિતિ દર્શયિતું પ્રશ્નનનાહ-‘एगोरुयदीवे णं’ इत्यादि,
‘एगोरुयदीवे णं भंते ! दीवे’ एकोरुक् द्वीपे खलु भदन्त । द्वीपे ‘मणुयाणं केवहयं
कालं ठिई पणत्ता ?’ मनुजानां क्रियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता-कथितेति प्रश्नः,
भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं पल्लिओवमस्स
असंखेज्जइ भागं असंखेज्जइभागेण ऊगगं’ जघन्येन पल्लयोपमस्यासंख्येयभागम्

માર્ગ વાળે રાસ્તે હૈં ‘ચત્તક’ ચાર માર્ગ વાળે રાસ્તે હૈ । ચત્તવર ચતુર્મુલ્લ
માર્ગ હૈ ઓર મહાપથ રુપ માર્ગ હૈ । ઉનમૈં એવં ‘नगर णिद्धमणसुसाण-
गिरिकंदरसेलोवट्टाणभवणगिहेसु’ નગરની નાલી ગટર મૈં શ્મશાનો
મૈં ગિરિ એવં ગિરિ કી કંદર(ઓ) મૈં ઝંચે પર્વત ઇત્યાદિ સ્થાનો મૈં ‘सनि-
विल्लताईं चिद्वंति’ દ્રવ્ય ગડા હુઆ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મૈં પ્રમુ શ્રી
કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! ‘णो इणद्वे समद्वे’ યહ અર્થ સમર્થ નહી હૈ-અર્થાત્
પૂર્વોક્ત પ્રશ્ન કી વિષય ભૂત કોઈ બી વાત વહાં નહી હોતીહૈ ઓર ન
ગ્રામાદિકો મૈં કહીં પર બી ઘન ગડા હુઆ રહતા હૈ ।

અવ સૂત્રકાર એકોરુક દ્વીપ કે મનુષ્યો કી સ્થિતિ કહતે હૈં-‘एगोरुय
दीवे णं भंते दीवे मणुयाणं केवतियं कालं ठिई पणत्ता’ હે ભદન્ત એકોરુક
દ્વીપ કે મનુષ્યો કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર મૈં

છે, ‘तिगवउष्कचच्चर चत्तमुहमहापदेसु’ ત્રિક ત્રણભાગે વાળા રસ્તાઓ હોય
છે, ચાર ભાગે વાળા રસ્તા છે. ચત્તવર ચાર રસ્તા લેગા થતા હોય તેવો એક
તથા મહાપથ રૂપ ભાગેમાં તથા ‘नगरणिद्धमणसुसाणगिरि कंदरसेलोवट्टाण
भवणगिहेसु’ નગરની નાળ ગટરમાં શ્મશાનોમાં પર્વત એવં પર્વતોની શુક્ષ્મોમાં
ઉંચા પર્વત વિગેરે સ્થાનોમાં ‘संनिविल्लताईं चिद्वंति’ દટાયેલુ ધન હોય છે
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘णो इणद्वे समद्वे’ હે
ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રશ્ન સંબંધી કોઈ પણ
વાત ત્યાં હોતી નથી. તેમજ ગામે વિગેરેમાં કયાંય પણ ધનદટાયેલુ હોતું નથી

હવે સૂત્રકાર એકોરુક દ્વીપના મનુષ્યોની સ્થિતિનું વર્ણન કરે છે.
‘एगोरुयदीवण भंते ! दीवे मणुयाणं केवतियं कालं ठिई पणत्ता’ હે ભગવન્
એકોરુક દ્વીપના મનુષ્યોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે

અસંખ્યેયભાગેનોનકમ્ ‘ઉવકોસેણ-પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહભાગં’ ઉત્કર્ષેણ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગમ્ । ‘તે ણં મંતે ! મણુયા’ તે ઇકોરુદ્ધીપનિવાસિનઃ खलु भदन्त ! मनुजाः मनुष्याः ‘કાલમાસે કાલં કિચ્ચા’ કાલમસે કાલં કૃત્વા ‘કહિં ગચ્છંતિ કહિં ઉવવજ્જંતિ’ કુત્ર-કસ્મિન્ સ્થાને ગચ્છન્તિ તથા કુત્ર કસ્મિન્ સ્થાને ઉત્પચન્તે इति गौतमस्य प्रश्नः, भगवानाह-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ हे गौतम ! ‘તે ણં મણુયા’ તે खलु-एकोरुद्वीपीय मनुजाः ‘છમ્માસાવસેસાઝયા’ षण्मासावशेषायुषः कृतपरमवायुर्वन्धा इति गम्यम् ‘મિહુણ-યાઈ પસવંતિ’ मिथुनकानि प्रसूयन्ते-समुत्पादयन्ति, ‘અઝનાસીઈં રાઈંદિયાઈં મિહુ-णाइ सारक्खंति संगोवित्ति’ एकेनाशीति रात्रिदिनानि-अहोरात्राणि मिथुन-कानि संरक्षन्ति संगोपायन्ति च, संरक्षन्ति उचितोपचारकरणतः पालयान्त-

પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! इनका जहन्नेणं ‘પલિઓમસ્સ અસંખેજ્જહભાગં અસંખેજ્જહ ભાગેણ ઝગમં’ अपने असंख्यातवे भाग से हीन पल्योपमके असंख्यातवे भाग प्रमाण जघन्य स्थिति है और ‘उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जह भागं’ उत्कृष्ट स्थिति पल्योपम के असंख्यातवे भाग प्रमाण है ‘ते णं मंते ! मणुस्सा कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छंति, कहिं उववज्जंति’ हे भदन्त वे मनुष्य काल मासमें मरण करके कहां जाते हैं ? कहां उत्पन्न होते हैं ? उत्तरमें प्रभु श्री कहते हैं ‘गोयमा’ तेण मणुया छम्मासावसेसाज्या मिह्णयाइ पसवे ति, अज्जासीइं राइं दियाइं मिह्णयाइं सारक्खंति संगोवित्ति ‘हे गौतम ! जब उनकी छह मासकी आयुशेष रहती है तब वे पुत्र और पुत्री रूप जोड़े को उत्पन्न करते हैं अस्सीमे एक कम-७९ दिन तक वे उस जोड़े

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે ગોયમા ! હે ગૌતમ ! તેઓની સ્થિતિ ‘જહ્ણણેણ પલિઓમસ્સ અસંખેજ્જહભાગ અસંખેજ્જહભાગેણ ઝગમં’ પોતાના અસંખ્યાતમા ભાગથી ઓછા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જઘન્યથી છે અને ‘ઉવકોસેણ પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહભાગં’ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલ્યો-પમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની છે ‘તેણ મંતે ! મણુસ્સા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા કહિં ગચ્છંતિ, કહિં ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ તે મનુષ્યો કાલના અવ-સરે કાળ કરીને કયા જાય છે ? અને કયા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! તેણ મણુયા છમ્માસાવસેસાઝયા મિહુણયાઈ પસવેતિ, અઝ્જાસીઈં રાઈંદિયાઈં મિહુણાઈં સારક્ખેતિ સંગોવિત્તિ.’ હે ગૌતમ જ્યારે તેઓનું છ માસનું આયુષ્ય બાકી રહે છે ત્યારે તેઓ પુત્ર અને પુત્રી રૂપ બેડાને ઉત્પન્ન કરે છે. અને ૭૯ ઓગણ્યાસી દિવસ પચન્ત તેઓ એ બેડાનું પાલન પોપણ કરે છે. અને તેને સારી રીતે સંભાળે છે.

અનામોગેન હસ્યાવકૃષ્ટેભ્યઃ । 'સારસ્વિત્તાર' સંરક્ષ્ય સંક્ષ્ય 'સંગોવિત્તા' સંગોપ્ય;
 'ઉસ્સસિત્તા, નિસ્સસિત્તા' ઉચ્છ્રવસ્ય નિઃશ્વસ્ય-ઉચ્છ્રવાસં કૃત્વા નિશ્વાસં કૃત્વા
 શ્વાસોચ્છ્રવાસં ગૃહીત્વેત્યર્થઃ 'કાસિત્તા' કાસિત્વા-કાસં વિધાય 'છીર્ષિત્તા'
 ક્ષુત્વા ક્ષુત્વં વિધાય 'અકિઠ્ઠા' અકિલિષ્ટાઃ સ્વશરીરોત્થક્લેશવર્જિતાઃ 'અવ્વ-
 હિત્તા' અવ્યથિતાઃ-પરેણાડનાણાદિતદુઃખાઃ, 'અપરિયાવિત્તા' અપરિતાપિતાઃ-
 સ્વતઃ પરતો વા અનુપજાતકાયમનઃ પરિતાપાઃ, 'સુહં સુહેળં' સુખં સુખેન સુવપૂર્વકં
 'કાલમાસે કાલં કિચ્ચા' કાલમાસે-કાલદિને આયુર્દલિક્ષયે કાલં-મરણં કૃત્વા
 'અન્નયરેસુ દેવલોણસુ' અન્નયરેપુ દેવલોકેપુ-અવનપત્યાદીશાનાન્તદેવલોકેપુ
 'દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવંતિ' દેવત્વેન ઉપવત્તારો ભવન્તિ સમુપચન્તે સ્વસમાના-
 યુષ્મસુરેષ્વેવ તદુત્પત્તિસંભવાત્ । અત્ર કાલમાસે इति વ્યત્તેન તત્કાલ તદેશ
 ભાવિમનુજાનામકાલમરણાભાવઃ સૂચિતઃ, અપર્યાપ્તકાન્તર્મુહૂર્તકાલાન્તરમનપવર્ત

કા પ્રતિ પાલન કરતે હૈ, उसे अच्छी तरह संभाल कर रखते है, 'सार-
 खित्ता संगोवित्ता' उसभी अच्छी तरह पालन और संभाल करके
 'उस्ससित्ता, निस्ससित्ता, कासित्ता, छीर्षित्ता, अकिट्ठा, अव्वहित्ता,
 अपरियावित्ता' फिर वे उच्छ्रवास निःश्वास लेकर खास कर एवं छींक
 छेकर विना किसी क्लेश के भीति विना तथा विना किसी परितापके
 'सुहं सुहेणं' शान्ति पूर्वक 'कालमासे कालं किच्चा' मरण के अवसर
 में मरकर 'अन्नयरेसु देवलोणसु देवत्ताण उववत्तारो भवन्ति' अन्न
 पत्यादिइशान देव लोक तक के किसी एक देव लोक में उत्पन्न हो जाते
 है । अर्थात् अपनी आयु के समान आयुवाले देवों में ही इनकी
 उत्पत्ति होती है । इनका अकाल में मरण नहीं होना है क्योंकि असं-
 रुधात वर्षायुष्क आयुवालों को अनपवर्तनीय आयुवाला सिद्धान्त में
 कहा गया है. यही बात प्रष्ट करने के लिये 'काल मासे' इस शब्द का

'सारखित्ता संगोवित्ता' તેનું સારી રીતે પાલન પોષણ કરીને 'ઉસ્સસિત્તા,
 નિસ્સસિત્તા કાસિત્તા છીર્ષિત્તા અકિટ્ઠા અવ્વહિત્તા અપરિયાવિત્તા' તે પછી તેઓ
 ઉચ્છ્રવાસ નિશ્વાસ લઈને ખુખારે ખાઈને છીંકીને કંઈ પણ કલેશ ભોગવ્યા
 વિના તથા કંઈ પણ બાંતના પરિતાપ વિના 'સુહં સુહેળં' શાન્તિ પૂર્વક
 'કાલમાસે કાલં કિચ્ચા' કાલના અવસરે કાલ કરીને 'અન્નયરેસુ દેવલોણસુ
 દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવન્તિ' અવનપતિથી લઈને ઈશાન સુગ્રીના દેવલોક પૈ ૧ કંઈ
 પણ એક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અર્થાત્ પોતાના આયુષ્ય સરીખા
 આયુષ્યવાળા દેવલોકમાંજ તેઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેઓનું અકાલમરણ થતું
 નથી. કેમકે અસંખ્યાત વર્ષાયુષક આયુષ્ય વાળાઓને અનપવર્તનીય આયુષ્યવાળા

नीयायुष्कृत्वात् । 'देवलोकपरिग्रहियाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो !'
देवलोकपरिग्रहावाः देवलोक एव भवनपत्यादीशानान्तरूपस्तथाक्षेत्र स्वाभाव्याच-
द्योग्यायुर्वन्धनेन परिगृहीतो येस्ते तथाभूतास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः हे
श्रमणायुष्मन्निति ॥सू० ४२॥

मूलम्—कहिं णं भंते ! दाहिणिह्लाणं आभासिय मणुस्साणं
आभासिय दीवे णामं दीवे पणत्ते ? गोयमा ! जंबुदीवे दीवे
मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स
दाहिण पुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुदं तिन्नि जोयण-
सयाइं ओगाहिन्ता एत्थ णं आभासिय मणुस्साणं आभासिय
दीवे णामं दीवे पणत्ते, सेसं जहा एगोरुयाणं णिरवसेसं
सव्वं । कहिं णं भंते ! दाहिणिह्लाणं वेसालियमणुस्साणं पुच्छा,
गोयमा ! जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चुल्लहिमवंत-
स्स वासहरपव्वयस्स दाहिणपच्चत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवण-
समुदं तिणिण जोयण० सेसं जहा एगोरुयाणं । कहिं णं भंते !
दाहिणिह्लाणं णंगोलियमणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! जंबुदीवे दीवे
मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स
उत्तरपच्चत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुदं तिणिण जोयण-
सयाइं० सेसं जहा एगोरुय मणुस्साण ॥सू० ४३॥

यहां प्रयोग किया गया है । 'देवलोकपरिग्रहियाणं ते मणुयगणा
पणत्ता 'समणाउसो' हे श्रमण आयुष्यन् । ये मनुष्य उस प्रकार के
क्षेत्र के स्वाभाव से ही देव संबंधी आयु का बंध करने से भवन
पति से ईशान देव लोक तक के देवलोक के सिवाय अन्यलोक में
उत्पन्न होने वाले नहीं होते हैं ॥सू० ४२॥

सिद्धांतकारों ने कहा है, ये वात प्रगट करता भाटे 'कालमासे' ये पःने।
अधियां प्रयोग करे है 'देवलोकपरिग्रहियाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो'
हे श्रमण आयुष्मन् ते मनुष्यो ते प्रकरन, क्षेत्रना स्वभावधी देव संबंधी
आयुष्यने बंध करवाधी भवनपतिथी ध्यान देवलोके बुद्धिना दे.लोके नि
पायना पीना देवलोकेर्मा उत्पन्न होता नहीं ॥ सू. ४२ ॥

છાયા-કુત્ર સ્થલુ મદન્ત ! દાક્ષિનાત્યાનામામાષિકમનુષ્યાણામ્ આમાષિક દ્વીપો નામ દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મંદરસ્સ પર્વતસ્ય દાક્ષિણેન ક્ષુદ્રહિમવતો વર્ષધરપર્વતસ્ય દક્ષિણપૌરસ્ત્યાત્ ચરમાન્તાત્ લવણસમુદ્રં ત્રીણિ-યોજનશત્તાનિ અવગાહ્ય અત્ર સ્થલુ આમાષિક મનુષ્યાણામ્ આષિકદ્વીપો નામ દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । શેષં યથા એકોરુકાણાં નિરવશેષં સર્વમ્ । કુત્ર સ્થલુ મદન્ત ! દક્ષિના-ત્યાનાં વૈશાલિકમનુષ્યાણાં પૃચ્છા ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મંદરસ્ય પર્વતસ્ય દક્ષિણેન ક્ષુદ્રહિમવતો વર્ષધરપર્વતસ્ય દક્ષિણપાશ્ચાત્યચરમાન્તાત્ લવણસમુદ્રં ત્રીણિ-યોજનશત્તાનિ શેષં યથા એકોરુકાણામ્ । કુત્ર સ્થલુ મદન્ત ! દક્ષિનાત્યાનાં નાઙ્ગો-લિકમનુષ્યાણાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મંદરસ્ય પર્વતસ્ય દક્ષિણેન ક્ષુદ્રહિમવતો વર્ષધરપર્વતસ્ય ઉત્તરપાશ્ચાત્યાત્ ચરમાન્તાત્ લવણસમુદ્રં ત્રીણિ યોજન-શત્તાનિ ० શેષં યથા એકોરુકમનુષ્યાણામ્ ॥ મુ ૦ ૦૩ ॥

ટીકા-એકોરુકમનુષ્યાણાં સ્વરૂપાદિક્ષુપવર્ણ્ય આમાષિકમનુષ્યાણાં સ્વરૂપા-દિક્ષુપવર્ણયિતું પ્રશ્નયન્નાહ-‘કહિ ણ મંતે !’ इत्यादि । ‘કહિ ણ મંતે ! દાહિ-ણિલ્લાણં આમાસિચમણુસ્સાણં’ કુત્ર સ્થલુ મદન્ત ! દાક્ષિનાત્યાનામામાષિક મનુષ્યાણામ્ ‘આમાસિયદીવે ણામં દીવે પ્પણત્તે’ આમાષિકદ્વીપો નામ દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિતઃ, इति प्रश्नः, मगधानाह-‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जंबुद्वीपे दीवे’ जम्बूद्वीपे द्वीपे ‘मंदरस्स-पव्वयस्स दाहिणेणं’ मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन-दक्षिणस्यां दिशि ‘चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स’ क्षुद्रहिमवतो वर्षधर पर्वतस्य ‘दाहिणपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ’ दक्षिणपौरस्त्य आग्नेयकोणात्

‘કહિ ણ મંતે ! દાહિણિલ્લાણં આમાસિચ મણુસ્સાણં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ-હે મદન્ત ! દક્ષિણ દિશા કે આમાષિક મનુષ્યોં નામનો આમાષિક નામનો દ્વીપ ક્યાં પર છે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન શ્રી કહે છે-‘ગોયમા’ જંબુદ્વીપે દીવે મંદરસ્સ પવ્વચસ્સ દાહિણેણં ચુલ્લહિમવંતસ્સ વાસહર પવ્વચસ્સ દાહિણ પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ’ હે ગૌતમ ! હવે જમ્બૂદ્વીપ મેં મંદર પર્વતની દક્ષિણ દિશા મેં ક્ષુદ્ર હિમવંત નામ નો વડા સુંદર પર્વત છે તેના દક્ષિણ પૌરસ્ત્ય અગ્નિ કોણ કે ચરમાન્ત સે

‘કહિ ણ મંતે ! દાહિણિલ્લાણં આમાસિચમણુસ્સાણં’ इत्यादि

ટીકાર્થ- હે ભગવન્ દક્ષિણ દિશાના આમાષિક મનુષ્યોનો આમાષિક નામનો દ્વીપ ક્યાં આવેલ છે ? ૨. પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! જંબુદ્વીપે દીવે મંદરસ્સ પવ્વચસ્સ દાહિણેણં ચુલ્લહિમવંતસ્સ વાસહરપવ્વચસ્સ દાહિણ-પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ’ હે ગૌતમ ! આ જંબૂદ્વીપમાં મંદર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં ક્ષુદ્રહિમવંત નામનો સુંદર પર્વત છે, તેના દક્ષિણ પૌરસ્ત્ય અગ્નિ

ચરમાન્તાત્ 'લવણસમુદં તિન્નિ જોયણસયાઈં ઓમાહિત્ત' લવણસમુદ્રં ત્રીણિ યોજન-
શતાનિ અવગાહ્ય 'एत्थ णं आभासियमणुस्साणं आभासियदीवे णामं दीवे पणत्ते'
અત્ર સ્વલુ આભાષિકમનુષ્યાણામ્ આભાષિકદ્વીપો નામદ્વીપઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'સેસં જહા
एगोरुयाणं निरवसेसं सव्व' શેષં યથા ઇકોરુકાણાં નિરવશેષ સર્વમ્ ઇકોરુક-
મનુષ્યવદેવ આભાષિક દ્વીપસ્ય વર્ણનમ્ આભાષિકમનુષ્યસ્યરૂપાદિત્તં ચ સર્વં નિરવ-
શેષં વક્તવ્યમ્ । 'કહિં ણં મંતે' કુત્ર સ્વલુ મદન્ત । 'દાહિણિલ્લાણં વેસાલિય મણુ-
સ્સાણં પુચ્છા' દક્ષિણાત્યાનાં વૈશાલિકમનુષ્યાણાં વૈશાલિક નામકો દ્વીપઃ પ્રજ્ઞસઃ
इति पृच्छया संगृह्यते प्रश्नः, भगवान'ह-'गोयमा' हे गौतम । 'जंबूद्वीवे णं दीवे'
જમ્બૂદ્વીપે સ્વલુ દ્વીપે 'મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ' મન્દરનાગકસ્ય પર્વતસ્ય 'દાહિણે ણં'
દક્ષિણેન 'ચુલ્લહિમવંતસ્સ વામહરપવ્વયસ્સ' ચુલ્લહિમવતો વર્પધરપર્વતસ્ય 'દાહિણ-
પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ' દક્ષિણપાશ્ચાત્યાત્ નૈકતકોનાદિત્યર્થઃ ચરમા-

'લવણસમુદં તિન્નિ જોયણસયાઈં ઓમાહિત્તા' લવણ સમુદ્ર મેં ત્રીનસો
યોજન જાને પર ઇસી સ્થાન પર 'एत्थ णं आभासिय मणुस्साणं आभा-
સિય દીવે ણામં દીવે વણત્તે' આભાષિક મનુષ્યોં કા આભાષિક નામ
કા દ્વીપ હૈ । 'સેસં જહા ઇગોરુયા ણં નિરવસેસં સવ્વં' હસ દ્વીપ કે
સમ્બન્ધ મેં એવં ઘરં કે મનુષ્યોં કે સમ્બન્ધ મેં વાકી કા ઔર સવ કથન
ઇકોરુક દ્વીપ કે પ્રકરણ મેં જૈસા કિયા ગયા હૈ વૈસા હી જાન લેના
ચાહિય । 'કહિં ણં મંતે । દાહિણિલ્લાણં વેસાલિય વેસાણિય મણુસ્સાણં
પુચ્છા' હૈ મદન્ત । દક્ષિણ દિશા કે વૈશાલિક વૈષાણિક મનુષ્યોં કા
વૈશાલિક વૈષાણિક નામકા દ્વીપ કહાં પર હૈ । ઉત્તર મે પ્રમુત્રી કહતે
હૈ 'गोयमा' जंबूद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणे णं चुल्लहिमवंतस्स
वासहरपव्वयस्स दाहिण पच्चत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ समुदं

ખૂણાના ચરમાન્તથી 'લવણસમુદ તિન્નિ જોયણસયાઈં ઓમાહિત્તા' લવણ સમુદ્રમા
ત્રણસો યોજન જાય ત્યારે 'एत्थ णं आभासिय मणुस्साणं आभासिय दीवे णामं
દીવે વણત્તે' એજ સ્થાનપર આભાષિક મનુષ્યોના આભાષિક નામનો દ્વીપ છે
'સેસં' જહા ઇગોરુયા ણં નિરવસેસ સવ્વં આ દ્વીપના સંબંધમાં તેમજ ત્યાંના
મનુષ્યોના સંબંધમાં બાકીનું તમામ કથન એકોરુક દ્વીપના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે
કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે સમગ્ર લેખુ બોધે 'કહિં મંતે । દાહિણિલ્લાણ
વેસાલિય વેસાણિય મણુસ્સાણ પુચ્છા' હૈ લગવન્ । દક્ષિણ દિશાના વૈશાલિક
અને વૈષાણિક મનુષ્યોના વૈશાલિક અને વૈષાણિક નામના દ્વીપો કયા આવેલ છે
આ પ્રશ્નના ઉત્તરના પ્રારંભે ગૌતમના નિર્ણય છે કે 'गोयमा' जंबूद्वीवे
દીવે मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणे चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिण पच्चत्थिमि-

ન્તાત્ 'લવણસમુદ્રં તિન્નિ જોયણસયાઈ' લવણસમુદ્રં ત્રીણિ યોજનશતાનિ અવગાહ્યાત્ર
 સ્વલુ દાક્ષિણાત્યાનાં વૈશાલિકમનુષ્યાણાં વૈશાલિક નામકો દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિતઃ
 'સેસં જહા ઇગોરુયાણં' શેપં યથા ઇકોરુકદ્વીપ નિવાસિનાં મનુષ્યાણાં કથિતં તદે-
 તત્સર્વં નિરવશેષમિદં વક્તવ્યમિતિ । 'કહિણં મંતે !' કુત્ર સ્વલુ મદન્ત ! 'દાહિણિ-
 લ્લાણં ણંગોલિયમણુસ્સાણં પુચ્છા' દાક્ષિણાત્યાનાં નાગ્ગોલિકમનુષ્યાણાં નાગ્ગો-
 લિકો નામ દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિત ઇતિ પ્રશ્ના, 'મગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ !
 'જંબૂદીવે દીવે' જમ્બૂદીપે દ્વીપે 'મંદરસ પવ્વયસસ દાહિણેણં' મન્દરનામકસ્ય
 પર્વતસ્ય દક્ષિણેન 'ચુલ્લહિમવંતસસ વાસહરપવ્વયસસ' ચુલ્લહિમવતો વર્ષધરપર્વતસ્ય
 'ઉત્તરપચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ' ઉત્તરપાશ્ચાત્યાત્ વાયવ્યકોણાદિત્યર્થઃ

તિન્નિ જોયણસસ સેસં જહા ઇગોરુયાણં 'હે ગૌતમ' હસ જંબૂદીપ નામ કે
 વર્તમાન સુમેરુ પર્વત કી દક્ષિણ દિશા કી ઓર રહે હુર ક્ષુદ્ર હિમવંત
 પર્વત કે દક્ષિણ પશ્ચિમ નૈઋત્ય કોણ કે ચરમાન્ત સે લવણસમુદ્ર મેં
 ત્રીણ યોજન જાને પર ઠીક હસી સ્થાન પર દક્ષિણ દિશા કે વૈશા-
 લિક વૈષાણિક મનુષ્યોં કા વૈશાલિક (વૈષાણિક) નામકા દ્વીપ હૈ । વાકી
 કા હસકે સમ્બન્ધ મેં શેષ ઓર સ્વ કથન ઇકોરુક કે પ્રકરણ જૈસા હી હૈ ।

'કહિ ણં મંતે' દાહિણિલ્લાણં ણંગોલિયમણુસ્સાણં પુચ્છા'
 હે મદન્ત ! દક્ષિણ દિશા કે નાંગોલિક મનુષ્યોં કા નાંગોલિક દ્વીપ
 કહાં પર હૈ । ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ 'ગોયમા' જંબૂદીવે દીવે મંદર-
 સસ પવ્વયસસ દાહિણેણં ચુલ્લહિમવંતસસ વાસહરપવ્વયસસ ઉત્તર પચ્ચ-
 ત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્રં તિન્નિ જોયણસયાઈ સેસં જહા

પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્રં તિન્નિજોયણ સયાઈ સેસં જહા ઇગોરુય
 મણુસ્સાણં' હે ગૌતમ । આ જંબૂદીપમાં સુમેરુ પર્વતની દક્ષિણ દિશા તરફ
 રહેલા ક્ષુદ્રહિમવંત પર્વતના દક્ષિણ, પશ્ચિમ નૈઋત્ય ખૂણાના ચરમાન્તથી લવણ
 સમુદ્રમાં ત્રણસો યોજન જવાથી ખરેખર એજ સ્થાન પર દક્ષિણ દિશાનો વૈષાણિક
 અને વૈશાલિક મનુષ્યોના વૈષાણિક અને વૈશાલિક નામના દ્વીપો છે. એટલે કે
 વૈશાલિક મનુષ્યોના વૈશાલિક દ્વીપ અને વૈષાણિક મનુષ્યોનો વૈષાણિક દ્વીપ છે.
 આ સંબંધમાં બાકીનું તમામ કથન એકેએક દ્વીપના કથન પ્રમાણેનુંજ કહેલ છે.

'કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં ણંગોલિયમણુસ્સાણં પુચ્છા' હે ભગવન્
 દક્ષિણ દિશાના નાંગોલિક મનુષ્યોનો નાંગોલિક દ્વીપ કયાં આવેલ છે ? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! જંબૂદીવે દીવે
 મંદરસ પવ્વયસસ ઉત્તરપચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્રં તિન્નિ જોય-
 ણસયાઈ સેસં જહા ઇગોરુયમણુસ્સાણં' હે ગૌતમ ! ઉત્તર પશ્ચિમ આ જંબૂ-
 દીપના મંદર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં આવેલ ક્ષુદ્રહિમવંત પર્વતના વાયવ્ય

चरन्तान्तात् 'लवणसमुद्रं तिन्नि जोयणसयाइ०' लवणसमुद्रं त्रीणि योजनशतानि
अत्रगाह्यात्र खल्ल नाङ्गोलिकमनुष्याणां नाङ्गोलिकनामको द्वीपः प्रज्ञप्तः, 'सेसं जहा
एगोरुयमणुस्साणं' शेषं यथा एगोरुमणुस्साणाम् एतदतिरिक्तं सर्वमेगोरुमणु-
ष्यमकरणपदेव ज्ञातव्यम् ॥सू० ४३॥

हयकर्णद्वीपं वर्णयितुमाह—'कहिणं भंते !' इत्यादि ।

मूलम्—कहि णं भंते ! दाहिणिल्लाणं हयकणमणुस्साणं
हयकणदीवे णामं दीवे पन्नत्ते ? गोयमा ! एगोरुयदीवस्स उत्तर-
पुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुद्रं चत्तारि जोयणसयाइं
ओगाहिता एत्थ णं दाहिणिल्लाणं हयकणमणुस्साणं हय-
कणदीवे णामं दीवे पन्नत्ते, चत्तारि जोयणसयाइं आयाम-
विल्लंभेणं, वारसजोयणसया पन्नट्ठी किञ्चि विसेसुणा परि-
विल्लेवेणं, से णं एगाए पउमवरवेइयाए अवसेसं जहा एगोरुयाणं।
कहि णं भंते ! दाहिणिल्लाणं गयकणमणुस्साणं पुच्छा,
गोयमा ! आभासिय दीवस्स दाहिणपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ
लवणसमुद्रं जोयणसयाइं सेस जहा हयकणणाणं । एवं गोकण-
मणुस्साणं पुच्छा, वेसाणिय (वेसालिय) दीवस्स दाहिणपच्च-
त्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुद्रं चत्तारि जोयणसयाइं
सेसं जहा हयकणणाणं । सक्कुलिकणणाणं पुच्छा, गोयमा ! णंगो-

एगोरुयमणुस्साणं' हे गौतम उत्तर पश्चिम इम जम्बुद्वीप के मन्दर पर्वत
की दक्षिण दिशा में वर्तमान क्षुद्र शिखर पर्वत के बायव्य कोण के चर-
मान्त से लवण समुद्र में तीनसौ योजन जाने पर ठीक इसी स्थान पर
दक्षिण दिशा के नांगोलिक मनुष्यों का नांगोलिक नामका द्वीप है इस
द्वीप और द्वीपगत मनुष्यों के सम्बन्ध में और लव वादी का कथन एगोरु
के प्रकरण में जैसा लिखा जा चुका है वैसा ही है । ॥४३॥

भूमाना चरमान्तथी लवण समुद्रमा प्रष्टुसे योजन नवानी अरेअर अरे
स्थान पर दक्षिण दिशाता नांगोलिक मनुष्येना नांगोलिक नामना द्वीप आवेव छे.

आ द्वीप अने द्वीपमा उडेवा मनुष्येना सअधमा बीजु तमान आदीनु
अधन ओडेअक द्वीपमा प्रकरुमा ७ प्रमावे उडेवामा आवेव छे. अरे
प्रमावे नापी वेवुं ओधे ॥ ५५ ४३ ॥

लिय दीवस्स उत्तरपच्चत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुहं
 चत्तारि जोयणसयाइं सेसं जहा हयकण्णाणं । आयंसमुहाणं
 पुच्छा, हयकण्णदीवस्स उत्तरपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ
 पंचजोयणसयाइं ओगाहिता एत्थ णं दाहिणिल्लाणं आयंस-
 मुहमणुस्साणं आयंसमुहदीवे णामं दीवे पन्नत्ते, पंच जोयण-
 सयाइं आयामविकखंभेणं । आसमुहाईणं छ सया, आसकन्नाईणं
 सत्त, उक्कामुहाईणं अट्ठ, घगदंताईणं जाव नव जोयणसयाइं,
 एगोरुय परिकखेवो नव चेव सयाइं अऊणपन्नाइं ।

बारसपन्नट्ठाइं हयकण्णाईणं परिकखेवो ॥१॥

आयंसमुहाईणं पन्नरसे कासीए जोयणसए किंचि विसे-
 साहिए परिकखेवेणं, एवं एएणं कमेणं उवउंजिउण णेयव्वा
 चत्तारि चत्तारि एगपमाणा, णाणत्तं ओगाहे, विकखंभे परि-
 कखेवे, पढमवीय तईय चउक्काणं उग्गहो विकखंभो परिकखेवो
 भणिओ । चउत्थ चउक्के छजोयणसयाइं आयामविकखंभेणं
 अट्ठारस सत्ताणउए जोयणसए परिकखेवेणं । पंचमचउक्के सत्त
 जोयणसयाइं आयामविकखंभेणं बावीसं तेरसोत्तरे जोयणसए
 परिकखेवेणं । छट्ठचउक्के अट्ठजोयणसयाइं आयामविकखंभेणं,
 पणवीसं एणूणतीसं जोयणसए परिकखेवेणं । सत्तमचउक्के
 नव जोयणसयाइं आयामविकखंभेणं, दो जोयणसहस्साइं अट्ठ
 पणयालं जोयणसए परिकखेवेणं ।

जस्स य जो विकखंभो ओगाहो तस्स तत्तिओ चेव ।

पढमाइण परिरओ सेसाणं जाण अहिओ ३ ॥१॥

सेसा जहा एगोरुय दीवस्स जाव सुद्धदंत दीवे देवलोग
 परिग्गहियाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो ! कहि णं
 भंते ! उत्तरिल्लाणं एगोरुय मणुस्साणं एगोरुय दीवे णामं दीवे

पण्णत्ते ? गोयमा ! जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं
सिहरिस्स वासहरपव्वयस्स उत्तरपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ
लवणसमुदं तिन्नि जोयणसहस्साइं ओगाहिता, एवं जहा
दाहिणिल्लाणं तहा उत्तरिल्लाणं भाणियव्वं । णवरं सिहरिस्स
वासहरपव्वयस्स विदिसासु एवं जाव सुद्धदंतदीवे त्ति जाव
से त्तं अंतरदीवया ॥ से किं तं अकम्मभूमगमणुस्सा ? अक-
म्मभूमगमणुस्सा तीसविहा पन्नत्ता तं जहा—पंचहिं हेमवएहिं
एवं जहा पण्णवणापदे जाव पंचहिं उत्तरकुरूहिं, सेत्तं अकम्म
भूमगा । से किं तं कम्मभूमगा ? कम्मभूमगा पण्णरत्तविहा
पन्नत्ता, तं जहा—पंचहिं भरहेहिं पंचहिं एरवएहिं पंचहिं महा-
विदेहेहिं, ते समासओ दुविहा पन्नत्ता, तं जहा—आरिया मिले-
च्छा एवं जहा पण्णवणापदे, जाव सेत्तं आरिया, सेत्तं गव्वम-
वक्कंतिया सेत्तं मणुस्सा ॥सू० ४४॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! दाक्षिणात्यानां हयकर्ण मनुष्याणां हयकर्ण द्वीपो
नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! एकोरुकद्वीपस्य उत्तरपौरस्त्यात् चरमान्तात् लवण
समुद्रं चत्वारि योजनशतानि अवगाह्य अत्र खलु दाक्षिणात्यानां हयकर्णमनुष्याणां
हयकर्णद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, चत्वारि योजनशतानि आयामविष्कम्भेण द्वादश
योजनशतानि पञ्चषष्ठानि किञ्चिद्विशेषोनानि परिक्षेपेण, स खलु एतया पदमव-
खेदिकया, शेषं यथा एकोरुकाणाम् । कुत्र खलु भदन्त ! दाक्षिणात्यानां गज-
कर्णमनुष्याणां पृच्छा, गौतम ! आभाषिक द्वीपस्य दक्षिणपौरस्त्यात् चरमान्तात्
लवणसमुद्रं चत्वारि योजनशतानि, शेषं यथा—हयकर्णानाम् । एवं गोकर्ण मनु-
ष्याणां पृच्छा, वैपाणिक (वैशालिक) द्वीपस्य दक्षिणपौरस्त्यात् चरमान्तात्
लवणसमुद्रं चत्वारि योजनशतानि शेषं यथा हयकर्णानाम् । शुक्रद्वीपकर्णानि
पृच्छ, गौतम ! नाङ्गोलिक द्वीपस्योत्तरपौरस्त्यात् चरमान्तात् अत्र योजनमुद्रं चत्वारि
योजनशतानि, शेषं यथा हयकर्णानाम् । अदर्शमुत्पानां पृच्छा, हयकर्णद्वीपस्यो-
त्तरपौरस्त्यात् चरमान्तात् पञ्चयोजनशतानि अवगाह्य अत्र खलु दाक्षिणात्यानां
मादर्शमुत्पानमनुष्याणां मादर्शमुत्पान द्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, पञ्चयोजनशतानि आयाम-
विष्कम्भेण, अश्वमुखादीनां षट्शतानि, अश्वकर्णदीनां सप्त द्वादश मुखादीना-

मष्टौ, घनदन्तादीनां यावन्नवयोजनशतानि । एकोरुक्परीक्षेपो, नवैव शतानि, एकोनपञ्चाशत् । द्वादशपञ्चषष्ठानि हयकृष्णादीनां परिक्षेपः ॥१॥' आदर्शमुखादीनां पञ्चदशैकाशीतानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण । एवमेतेन क्रमेण उपयुज्य नेतव्यानि चत्वारि चत्वारि एकप्रमाणानि, नानात्थम् अवगाहनायाम्, विष्कम्भः परिक्षेपः, प्रथमद्वितीयतृतीयचतुष्कानाम्, अवग्रहो विष्कम्भः परिक्षेपो भणितः । चतुर्थ चतुष्के षड्योजनशतानि आयामविष्कम्भेण, अष्टादश सप्तनवतानि, योजनशतानि परिक्षेपेण । पञ्चमचतुष्के सप्तयोजनशतानि आयामविष्कम्भेण, त्रयोद्वारिंशति योजनशतानि त्रयोदशोत्तराणि परिक्षेपेण । षष्ठचतुष्के अष्टयोजनशतानि, आयामविष्कम्भेण, पञ्चविंशतियोजनशतानि एकोनत्रिंशानि परिक्षेपेण । सप्तमचतुष्के नवयोजनशतानि आयामविष्कम्भेण, द्वे योजनसहस्रेऽष्ट पञ्चचत्वारिंशानि योजनशतानि परिक्षेपेण । 'यस्य च यो विष्कम्भः, अवगाहस्तस्य तावत्कएव । प्रथमादीनां परिरयः, शेषाणां जानीहि अधिकस्तु ॥१॥

शेषा यथा एकोरुक्द्वीपस्य यावत् शुद्धदन्तद्वीपः, देवलोकपरिगृहीताः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! कुत्र खलु भदन्त ! औत्तराणामेकोरुक् मनुष्याणां मेकोरुक्द्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरेण, शिखरिणो वर्षधरपर्वतस्योत्तरपौरस्त्यात् चरमान्तात् लवणसमुद्रं त्रीणि योजनशतानि आगम्य एवं यथा-दाक्षिणात्यानां तथौत्तराणां भणितव्यम् । नवरं शिखरिणो वर्षधरपर्वतस्य विदिशासु, एवं यावत् शुद्धदन्त द्वीप इति यावत् ते एते अन्तरद्वीपकाः ॥ अथ के ते अकर्मभूमिकमनुष्याः ? अकर्मभूमिकमनुष्याः त्रिंशद्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पञ्चभिर्हमरैः, एव यथा प्रज्ञापनापदे यावत् पञ्च मिरुत्तरकुरुभिः, ते एते अकर्मभूमिकाः । अथ के ते कर्मभूमिकाः ? कर्मभूमिकाः पञ्चदशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पञ्चभिर्मरुतैः पञ्चभिरैरनतैः पञ्चभिर्महाविदेहैः, ते समामतो द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-आर्या म्लेच्छाः, एवं यथा प्रज्ञापनापदे यावत् ते एते आर्याः, ते एते गर्भव्युक्कान्तिकाः, ते एते मनुष्याः ॥ सू२ ४४॥

टीका-‘कहिणं भते !’ कुत्र खलु-कस्मिन् स्थाने खलु भदन्त ! ‘दाहिणि-रक्षाणं हयकृष्ण मणुप्साणं’ दाक्षिणान्यानाम् दक्षिणदिक्स्थितानाम्, अन्तरद्वीपाः

‘कहिणं भते ! दाहिणिल्लाणं हयकृष्णमणुप्साणं हयकृष्णदीवे’-इत्यादि

टीकार्थ-हे भदन्त ! दक्षिण दिशा के हयकृष्ण मनुष्यों का हयकृष्ण नामका द्वीप कहाँ पर है अन्तर द्वीप छप्पन-५६ होते हैं उनमें अठाई प

‘कहिणं भते दाहिणिल्लाणं हयकृष्णमणुप्साणं हयकृष्णदीवे’ इत्यादि

टीकार्थ-हे भगवन् दक्षिण दिशा में हयकृष्ण मनुष्यों का हयकृष्ण नामका द्वीप कहां आवेगा ? अन्तर द्वीपों ५६ छप्पन होय छे, ते पैकी २८ अध्यायीस

षट्पञ्चाशत् सन्ति तेषु एकोरुक्तादयोऽष्टाविंशतिर्दक्षिणस्यां दिशि तत्र अष्टाविंशति-
रेव, उत्तरस्यां दिशीत्यत्र दक्षिणा दिक्स्थितान्तरद्वीपानां प्रकरण मित्यतो दाक्षिणा
त्याना मित्युक्तम्, हयकर्णमनुष्याणाम्, 'हयकर्ण दीवे नामं दीवे पणत्ते' हयकर्ण
द्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः, हे भदन्त ! हयकर्णमनुष्याणां हयकर्णद्वीपो नाम निवास-
स्थानं कुत्र कथित इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम !
'एगोरुयदीवस्स' एकोरुक्ताजक द्वीपस्य 'उत्तरपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंठाओ'
उत्तरपौरस्त्यात्—उत्तरपूर्व—ईशानकोणे विद्यमान त् चरमान्तात् 'लवणसमुद्रं चत्तारि
जोयणसयाइं ओगाहिता' लवणसमुद्रं चत्वारि योजनशतानि अवगाह्य—व्यतिक्रम्य
'एत्थ णं दाहिणिल्लाणं हयकर्णमणुस्साणं' अत्र खलु दाक्षिणात्यानां हयकर्णमनु-
ष्याणाम् हयकर्ण दीवे नामं दीवे पणत्ते' 'हयकर्णद्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः—स्थितः,

दक्षिणदिशा में और वैसे ही अठारहस उत्तर दिशा में होते हैं यहां दक्षिण
दिशा के अन्तर द्वीपों का प्रकरण होने से 'दाहिणिल्लाणं' ऐसा कहा
है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! एगोरुय दीवस्स उत्तर
पुरत्थिमिल्लाओ चरिमंठाओ लवणसमुद्रं चत्तारि जोयण सयाइं ओगा-
हिता एत्थणं दाहिणिल्लाणं हयकर्णमणुस्साणं हयकर्णदीवे नाम दीवे
पणत्ते' एकोरुक द्वीप के ईशान कोने में विद्यमान चरमान्त से लवण
समुद्र में चार सौ योजन तरु चलने पर इसी स्थान में दक्षिण दिशा के
हयकर्ण अनुष्यों का हयकर्ण नामका द्वीप है। तात्पर्य इस कथन का
ऐसा है कि एकोरुक द्वीप के पूर्व चरमान्त से ईशान दिशा में लवण
समुद्र में चारसौ योजन जाने पर यहां क्षुल्ल हिमंवन पर्वत की दाढ़ा
आती है सो इस दाढ़ा के ऊपर जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त भाग
से चार सौ योजन के अन्तर में दाक्षिणात्य हयकर्ण मनुष्यों का यह
हयकर्ण नामका द्वीप कहा गया है। यह द्वीप की 'चत्तारि जोयणसयाइं

दक्षिण दिशाभां अने जीण २८ अठ्यावीस उत्तर दिशाभां होय छे अहिया
दक्षिण दिशाना अन्तर द्वीपानुं प्रकरण होवावी 'दाहिणिल्लाणं' ओ प्रनाते
कहेल छे आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभुश्री गौतमस्वानिने कहे छे गोयमा ! एगो-
रुय दीवस्स उत्तरपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंठाओ लवणसमुद्रं चत्तारि जोयण सयाइं
ओगाहिता एत्थ णं दाहिणिल्लाणं हयकर्णमणुस्साणं हयकर्ण दीवे नाम दीवे
पणत्ते' ऐकोरुक द्वीपना ईशान अंशमा आवेल चरमान्तसे लवण समुद्रमा
चारसौ योजन सुधी जवाधी ओर चरमान्त दक्षिण दिशि ने चलने पर
योना हयकर्ण नामने द्वीप आवेल छे

आ कथननुं तात्पर्य' ऐषु छे के ऐकोरुक द्वीपना पूर्व चरमान्तसे
ईशान दिशाभां लवण समुद्रमा चारसौ योजन जवाधी त्या—एव दिग्दर्शन

અર્થ ભાવ:-एकोरुकद्वीपस्य पूर्वस्मात् चरमान्तात् उत्तरपूर्वस्यां दिशि लवणसमुद्रं चत्वारि योजनशतानि अश्माद्याऽन्तरे क्षुल्लहिमवद् दंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्तादपि चतुर्थोजनशतान्तरे दक्षिणात्यानां हयकर्णमनुष्याणां हयकर्णद्वीपो नाम द्वीपः कथित इति। स च 'चत्वारि योजनसयाइं आयाम विक्खंभेणं' चत्वारि योजनशतानि आयामविक्खंभेण कथितः आयामो दैर्घ्यं विक्कम्भो विस्तारः, तयोः समाहोरस्तेन 'बारसजोयणसया पन्नद्वी किंचि विसेसूणां परिकखेवेणं' द्वादशयोजनशतानि पञ्चषष्ठानि पञ्चषष्ठ्यधिकानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण। 'से णं एगाए पउमवरवेदियाए सेसं जहा एगोरूयाणं' स खलु हयकर्णं द्वीप एकया पद्मवर वेदिकया अवशेषं यथा एकोरुकाणाम् यथैव एकोरुक द्वीपे पद्मवरवेदिकाया अनेकविधद्रुमशतावृतवनस्य वनषण्डस्य च वर्णनं कृतं तथैव हयकर्णद्वीपोऽपि पद्मवरवेदिकाया अनेकविधद्रुमोपलक्षितवनस्य वनषण्डस्य च वर्णनं पूर्ववद् बोध्यम् ॥५॥

આયામવિક્કંભેણં' લમ્બાઈ એવં ચૌડાઈ ચાર સૌ યોજન કી હૈ। 'બારસજોયણસયા પન્નદ્વી કિંચિવિસેસૂણાં' પરિક્કલેવેણ' ફક્કી પરીધિ કુલ્લ અધિક બારહસૌ પેસઠ યોજન કી હૈ। 'સેણં ઇગાએ પડમવરવેદિયાએ અવસેસં જહા ઇગોરૂયાણં' યહ દ્વીપ એક પદ્મવર વેદિકા સે ચારોં ઓર ઘિરા હુઆ હૈ। ઇત્યાદિ રૂપ સે સબ કથન હસ કે વર્ણન કે સમ્બન્ધ મેં જૈસા કિ એકોરુક દ્વીપ કે પ્રકરણ મેં કિયા ગયા હૈ વૈસાહી વહ યહાં પર કહલેના ચાહિયે। અર્થાત્ યહ હયકર્ણદ્વીપ બી એક પદ્મવરવેદિકા એવં અનેક પ્રકાર કે વૃક્ષો સે સુશોભિત વન એવં વનષંડ સે ઘિરા હુવા હૈ ઉન વનકા એવં વનષંડકો વર્ણન પહિલે કહે ગયે અનુસાર સમજ લેના ચાહિયે।

પર્વતની દાઢા આવે છે તે દાઢાની ઉપર જ બૃદ્ધીપની વેદિકાના અંત ભાગથી ચારસો યોજનનો અંતરમાં દક્ષિણ દિશાનો હયકર્ણ મનુષ્યોના હયકર્ણ નામનો દ્વીપ ઈલ્યો છે. આ દ્વીપની 'ચત્તારિ જોયણમયાઈ આયામવિક્કંભેણં' લંબાઈ પહોળાઈ ચારસો યોજનની છે. 'બારસ જોયણસયા પન્નદ્વી કિંચિવિસેસૂણાં પરિક્કલેવેણં' તેની પરીધી ઈધંક વધારે ચારસો પાંસઠ યોજનની છે 'સે ણં ઇગાએ પડમવરવેદિયાએ અવસેસં જહા ઇગોરૂયાણં' આ દ્વીપ એક પદ્મવર વેદિકાથી ચારે તરફ ઘેરાયેલો છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી તેનું સઘળું વર્ણન જેમ એકોરુક દ્વીપનું વર્ણન તે પ્રકરણમાં થયું છે એજ પ્રમાણે સમજ લેવું. અર્થાત્ આ હયકર્ણ દ્વીપ પણ એક પદ્મવર વેદિકા અને અનેક પ્રકારના વૃક્ષોથી શોભયમાન વન અને વનખંડથી ઘેરાયેલ છે. તે વનનું અને વનખંડનું વર્ણન પહેલાં ઈલેલ પ્રકારથી સમજ લેવું જોઈએ.

हयकर्णमनुष्याणां हयकर्णद्वीपं निरूप्य गजकर्णमनुष्याणां गजकर्णद्वीपं निरूपयितुं प्रवृत्तपन्नाह—‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, ‘कहि णं भंते दाहिणिल्ललाण गजकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ कुत्र—कहिमन स्थाने खलु भदन्त ! दाक्षिणात्यानां गजकर्णमनुष्याम्, गजकर्णरुखो नान द्वीपः प्रवृत्तः—कथितः ? इति पृच्छया संगृह्यते, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आभासियदीवस्स’ आभाषिकनामक द्वीपस्य ‘दाहिणपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ’ दाक्षिणपौरुस्त्यात् आग्नेयकोणस्थितात् चरमान्तात् ‘लवणसमुदं चत्तारि जोयणसयाइं’ सेसं जहा—हयकर्णगाणं’ लवणसमुद्र चत्वारि योजनशतानि शेषं यथा हयकर्णानाम्—आभाषिक द्वीपस्य पूर्वस्मात् चरमान्तात् दक्षिणपूर्वस्यां दिशि चत्वारि योजनशतानि लवण समुद्रमवगाद्यान्तरे क्षुद्रद्विपवद्दंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्तात् चतुर्थो योजनशतान्तरे गजकर्णमनुष्याणां गजकर्णद्वीपो नानद्वीपः प्रवृत्तः, अस्यायामधिकम्भ-परिधिपरिमाणं हयकर्णद्वीपवत्, तथाहि—स च चत्वारि योजनशतानि आयामविष्कम्भेण, द्वादशयोजनशतानि पञ्चषष्ठ्यधिकानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण

‘कहि णं भंते’ दाहिणिल्लाणं गजकर्ण मणुस्साणं पुच्छा’ ‘हे भदन्त’ दक्षिण दिशा के गजकर्ण मनुष्यों का गजकर्ण नामका द्वीप कहां पर है ? इसके उत्तर में प्रबुद्धी कहते हैं ‘गोयमा’ आभासियदीवस्स दाहिणपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुद्रं चत्तारि जोयणसयाइं सेसं जहा हयकर्णगाणं’ हे गौतम आभाषिक द्वीप के आग्नेय कोन स्थित चरमान्ता से लवण समुद्र में आगे चार सौ योजन घुसने पर क्षुद्र द्विपवान् पर्वत आता है—इस क्षुद्र द्विपवान् पर्वत की दंष्ट्रा के उपर जम्बूद्वीप के वेदिकान्त से चार सौ योजन के अन्तर में गजकर्ण मनुष्यों का यह गजकर्ण नाम का द्वीप कहा गया है। यह द्वीप चार सौ योजन की लम्बाई चौड़ाई वाला है और कुछ अधिक

‘कहि णं भंते ! दाहिणिल्लाणं गजकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ हे गौतम दक्षिण दिशाना गजकर्ण मनुष्योना गजकर्ण नामको द्वीप इत्या आख्या है ? आ प्रश्नना उत्तरना प्रबुद्धी गौतमस्वामीने ठहरे छे के ‘गोयमा’ आभासिय दीवस्स दाहिणपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुद्रं चत्तारि जोय सयाइं सेसं जहा हयकर्णगाणं’ हे गौतम ! आभाषिक द्वीपना अग्निद्वीपानां दंष्ट्रा चरमान्तधी लवणसमुद्रना आरम्भे योजन जम्बूद्विपवान् पर्वत आदि छे. आ क्षुद्र द्विपवान् पर्वतनी दंष्ट्रा उपर जम्बूद्वीपना वेदिकान्त से चार सौ योजन अन्तरे गजकर्ण मनुष्यों का यह गजकर्ण नाम का द्वीप कहा गया है। यह द्वीप चार सौ योजन की लम्बाई चौड़ाई वाला है और कुछ अधिक

प्रज्ञप्तः, एवमनेकविधद्रुमोपेतवनस्य पद्मवरवेदिकाया वनपण्डस्य च वर्णनमेको-
नन्ती। अथ विज्ञेयमिति । ६९

‘पञ्च गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ हे भदन्त ! दाक्षिणात्यानां गोकर्णमनु-
ष्याणां गोकर्णनामको द्वीपः प्रज्ञप्त इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम !
‘वेमाणियदीवस्स’ वैषाणिक (वैशालिक) द्वीपस्य ‘दाहिणपच्चत्थिमिल्लाओ
चरिमंताओ’ दक्षिणपाश्चात्यात् चरमान्तात् चत्वारि योजनशतानि ‘सेसं जहा
हयक्कणाणं’ शेषं सर्वं प्रकरणं यथा हयकर्णं मनुष्याणां तथैवान्न विज्ञेयम् तथाहि
लवणसमुद्रमगलान्तरे क्षुल्लहिमवद्दंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीप वेदिकान्तात्
चतुर्गोजनशतान्तरे गोकर्णमनुष्याणां गोकर्णद्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः, स च चत्वारि
योजनशतानि आयामविस्तारम्भेन द्वादशपञ्चषष्ठानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषा-
धारह सो पैलठ योजन की इसकी परिधि है यहाँ पर भी एकोरुक् द्वीप
की तरह पद्मवर वेदिका है और वनपण्ड है इन का वर्णन सब
में बहुत द्वीप के जैसा ही है।

‘पञ्च गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ हे भदन्त ! दक्षिण दिशा
के गोकर्ण मनुष्यों का गोकर्ण नामका द्वीप कहाँ पर है। इसके उत्तर
में प्रमुद्री कहते हैं। ‘गोयमा’ वेमाणियदीवस्स दाहिणपच्चत्थिमिल्ला-
ओ चरिमंताओ लवणसमुद्रं चत्वारि योजनसयाइ सेसं जहा हय
क्कणाणं हे गौतम वैषाणिक द्वीप के दक्षिण पाश्चात्य चरमान्त से चार
सौ योजन लवण समुद्र में घुस जाने पर आगत क्षुल्ल हिमवान पर्वत की
दाढ़ा पर जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से चार सौ योजन के अन्तर
में गोकर्ण मनुष्यों का यह गोकर्ण नामका द्वीप कहा गया है। यह
द्वीप भी चारसौ योजन का लम्बा चौड़ा है और कुछ अधिक बारह
तेनी परिधि है अर्थात् पाँच अंगुल द्वीपनी अंग पद्मवर वेदिका छे अने
वनपण्ड छे वेनां जमान वानि अंगुल द्वीपना वानेन प्रमाणेन छे।

‘पञ्च गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ हे भगवान् ! दक्षिण दिशाना गोकर्ण
मनुष्येणां गोकर्ण द्वीप इति आयेव छे ? आ प्रश्नना उत्तरमा प्रमुद्री गौतम
प्रश्ननेन छे छे ते गोतम ! वेमाणियदीवस्स दाहिणपच्चत्थिमिल्लाओ चरि-
मंताओ चत्वारि योजनसयाइ सेसं जहा हयक्कणाणं हे गौतम !
‘पञ्च गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ हे भगवान् ! दक्षिण दिशा
के गोकर्ण मनुष्यों का गोकर्ण नामका द्वीप कहाँ पर है। इसके उत्तर
में प्रमुद्री कहते हैं। ‘गोयमा’ वेमाणियदीवस्स दाहिणपच्चत्थिमिल्ला-
ओ चरिमंताओ लवणसमुद्रं चत्वारि योजनसयाइ सेसं जहा हय
क्कणाणं हे गौतम वैषाणिक द्वीप के दक्षिण पाश्चात्य चरमान्त से चार
सौ योजन लवण समुद्र में घुस जाने पर आगत क्षुल्ल हिमवान पर्वत की
दाढ़ा पर जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से चार सौ योजन के अन्तर
में गोकर्ण मनुष्यों का यह गोकर्ण नामका द्वीप कहा गया है। यह
द्वीप भी चारसौ योजन का लम्बा चौड़ा है और कुछ अधिक बारह
तेनी परिधि है अर्थात् पाँच अंगुल द्वीपनी अंग पद्मवर वेदिका छे अने
वनपण्ड छे वेनां जमान वानि अंगुल द्वीपना वानेन प्रमाणेन छे।

विकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, हयकर्णद्वीपवदेव अत्रापि पद्मवरवेदिकाया विविध-
द्रुमशतावृत्तवनस्य वनपण्डस्य च वर्णनं कर्तव्यमिति ।

‘सक्कुलिकृष्णा णं पुच्छा’ कुत्र खलु हे भदन् ! दाक्षिणात्यानाम् शष्कुली
कर्णानां मनुष्याणां शष्कुलीकर्ण द्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः—रथित इति पृच्छया समु-
ह्यते प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णांगोलियदीवस्स’ नाङ्गोलिक-
द्वीपस्य ‘उत्तरपच्चत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ’ उत्तरपाश्चात्यात् चरमान्तात् ‘लवण
समुदं’ लवणसमुद्रम् ‘चत्तारि जोयणसयाइ’ चत्तारि योजनशतानि ‘सेसं जहा
हयकर्णाणं’ शेषं यथा हयकर्णानाम्, अयमर्थः—नाङ्गोलिकद्वीपस्य पश्चिमात्
चरमान्तात् उत्तरपश्चिमायां दिशि चत्तारि योजनशतानि लवणसमुद्रमगता अत्रा-
न्तरे क्षुद्रहिमवत्पर्वतोपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्तात् चतुर्योजनान्तरे दाक्षिणात्यानां
शष्कुलीकर्णमनुष्याणां शष्कुलीकर्णद्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः । स च शष्कुलीकर्ण
सौ पञ्च योजन की इनकी परिधि है । हयकर्ण द्वीप की तरह यहा पर
भी पद्मवरवेदिका और विविध वृक्षों से आवृत द्रुम वन का और वन
पण्ड का वर्णन कर लेना चाहिये ।

‘सक्कुलीकृष्णाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! दक्षिण दिशा के शष्कुली कर्ण
मनुष्योंका शष्कुली कर्ण नामका द्वीप कहाँ पर कहा गया है ? इसके
उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं ‘गोयमा’ णांगोलियदीवस्स उत्तर पच्चत्थि-
मिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुदं चत्तारि जोयणसयाइ सेसं जहा
हयकर्णाणं’ हे गौतम ! नाङ्गोलिक द्वीप के उत्तर पाश्चात्य चरमान्त
से लवण समुद्र में चार सौ योजन भीतर जाने पार आगत क्षुद्र हिम-
वान् पर्वत की दाढ़ा पर जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से चारसौ योजन

अने भूमि वसावे पारमे पान्ड योजननी तेनी परिधि छे । हयकर्ण द्वीपनी
वेग अलीया पण्ड पद्मवर वेदिका अने बृहद् बृहद् वृक्षानी येनयेन वनम्
अने वनपण्डुं वर्णन करी वेवुं ।

सुरराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? माध्यमिकायां पर्षदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? बाह्यायां पर्षदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, ? गौतम ! चमरस्य खलु असुरेन्द्रस्य असुरराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानामर्द्धतृतीयानि पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवानां द्वे पल्योपमे स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवानां द्व्यर्द्धे पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनां द्व्यर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवीनां पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवीनामर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता । तत्केनाथन भदन्त ! एवमुच्यते चमरस्य असुरेन्द्रस्यासुरराजस्य तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—समिता चण्डा जाता, आभ्यन्तरिका समिता, माध्यमिका चण्डा, बाह्या जाता ?, गौतम ! चमरस्य खलु असुरेन्द्रस्यासुरराजस्याभ्यन्तर पर्षददेवा व्याहृता हव्यमागच्छन्ति, नो अव्याहृताः माध्यमिक परिषदेवा व्याहृता हव्यमागच्छन्ति अव्याहृता अपि बाह्यपरिषदेवा अव्याहृता हव्यमागच्छन्ति, अथोत्तरं च खलु गौतम ! चमरोऽसुरेन्द्रोऽसुरराजोऽन्यतरेषु च्चावचेषु कार्यकौटुम्बिकेषु समुत्पन्नेषु आभ्यन्तरिकया पर्षदा सार्द्धं संमतिं संपृच्छनावहुलो विहरति, माध्यमिकया पर्षदा सार्द्धं पदं प्रपञ्चयन् प्रपञ्चयन् विहरति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते चमरस्य खलु असुरेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य खलु तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—समिता, चण्डा, जाता, आभ्यन्तरिका समिता, माध्यमिका चण्डा, बाह्या जाता, ॥सू० ४६॥

टीका—‘चमरस्य णं भंते !’ चमरस्य खलु भदन्त ! ‘असुरिंदस्स असुररन्नो’ असुरेन्द्रस्यासुरकुमारराजस्य ‘कइपरिसाओ पणत्ताओ’ कति—कियत्संख्यकाः

चमर सूत्र में कथित तीन परिषदाओ का कथन करते हैं ‘चमरस्य णं भंते’ इत्यादि । ‘चमरस्य णं भंते, असुरिंदस्स असुररन्नो कइपरिसाओ पणत्ताओ’ इत्यादि ।

टीकार्थ—हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज चमरेन्द्र की कितनी परिषदाएं कही गई हैं ? उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं—‘गोयमा ! तओ परिसाओ

इवे चमर सूत्रमां उडेवाभां आवेद असुरराज चमरेन्द्रनी तेषु परिषदाओनुं वर्णन करवाभां आवे छे. ‘चमरस्य णं भंते !’ इत्यादि

टीकार्थ— ‘चमरस्य णं भंते ! असुरिंदस्स असुररन्नो कइ परिसाओ पणत्ताओ’ छे लगवन् असुरेन्द्र असुरराज चमरेन्द्रनी केटली परिषदाओ उडेवाभां आवी

પર્વદઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતા इति परिपत्संख्याविषयकः प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तओ परिसाओ पन्नत्ताओ, तिस्रः-त्रिसंख्यकाः पर्वदः-सभाः प्रज्ज्ञपत्ताः-कथिता इति, ‘तं जहा’ तद्यथा-‘समिया चंडा-जाया’ समिता नाम्नि प्रथमा, चंडा द्वितीया, जाता तृतीयेति ‘अविमतरिया समिया’ तत्राभ्यन्तरिका पर्वत् समिताऽभिधाना प्रज्ज्ञपत्ता ‘मज्झे चंडा’ माध्यमिका चण्डा नाम्नी द्वितीया ‘वाहिं च जाया’ बाह्या च पर्वत् जाताभिधाना तृतीया भवतीति ‘चमरस्स णं भंते !’ चमरस्य खलु भदन्त ! ‘असुरिंदस्स असुररन्नो’ असुरेन्द्रस्या-सुरराजस्य ‘अविमतरपरिसाए’ आभ्यन्तरिकाभिधानार्थं प्रथमपरिषदि ‘कइ देव साहस्सीओ’ पन्नत्ताओ कति-क्रियत्संख्यका देवसाहस्यः-क्रियत्संख्यकानि देवसहस्राणि प्रज्ज्ञपत्ता ?-कथिता ‘मज्झिमपरिसाए कइदेवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ माध्यमिकायां चण्डाभिधानायां पर्वदि कति-क्रियत्संख्यकादेवसाहस्यः-क्रिय-त्संख्यकानि देवसहस्राणि प्रज्ज्ञपत्तानि-कथितानि ‘बाहिरपरिसाएकइदेवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ बाह्यायां तृतीयस्यां जाताभिधानायां परिषदि कति-क्रियत्संख्यका

પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર કી ત્રીન પરિષદાં કહી ગઈ હૈ ? ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ-‘સમિયા, ચંડા જાયા’ પહિલી સમિતા પરિષદા દૂસરી ચણ્ડા પરિષદા ઓર ત્રીસરી જાતા પરિષદા હનમેં ‘અવિમતરિયા સમિયા, મજ્ઝે ચંડા, વાહિંચ જાયા’ હન મેં જો આભ્યન્તર સભા હૈ ઉસકા નામ સમિતા હૈ, મધ્ય કી જો સભા હૈ ઉસકા નામ ચંડા હૈ, ઓર જો બાહ્યસભા હૈ ઉસકા નામ જાયા સભા હૈ । ‘ચમરસ્સણં ભંતે’ અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો અવિમતરપરિસાએ કઈ દેવ સાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભદન્ત ? અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમ-રેન્દ્ર કી આભ્યન્તર સભા મેં કિતને હજાર દેવ હૈ ‘મજ્ઝિમપરિસાએ કઈ દેવસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ’ મધ્યમ પરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ હૈ ?

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન શ્રીમહાવીર પ્રભુ શ્રીગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! તઓ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની ત્રણ પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે. ‘ત જહા’ તે આ પ્રમાણે છે ‘સમિયા ચંડા જાયા’ પહેલી સમિતા પરિષદા, બીજી ચંડા પરિષદા અને ત્રીજી જાતા પરિષદા છે. તેમાં ‘અવિમતરિયા સમિયા, મજ્ઝે ચંડા, વાહિં ચ જાયા’ તેમાં જે આભ્યંતર પરિષદા છે, તેનું નામ સમિતા છે મધ્યની જે પરિષદા છે, તેનું નામ ચંડા છે. અને જે બાહ્ય પરિષદા છે, તેનું નામ જાયા છે

‘ચમરસ્સ ણં ભંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો અવિમતરપરિસાએ કઈદેવ સાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભગવાન અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરેન્દ્રની આભ્યન્તર સભામાં કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ? ‘મજ્ઝિમપરિસાએ કઈ દેવ સાહસ્સીઓ

દેવસાહસ્ત્રયઃ-કિયત્સંખ્યકાનિ દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-કથિતાનીતિપ્રશ્નઃ, યગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररन्नो’ चमरस्य खलु असुरकुमारेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य ‘अग्निं-तरपरिसाए’ अभ्यन्तरपर्षदि-मथमसभायां समिताभिधानायाम् ‘चउवीसं देव-साहस्सीओ पन्नत्ताओ’ चतुर्विंशतिः-चतुर्विंशतिसंख्यका देवसाहस्त्रयः देव-सहस्राणि प्रज्ञप्तानि-कथितानि तथा-‘मज्झिमियाए परिसाए’ माध्यमिकायां द्वितीयस्यां चण्डाभिधानायां पर्षदि ‘अट्ठावीसं देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ अष्टाविंशतिसंख्यका देवसाहस्त्रयः-देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि-कथितानि ‘बाहि-रियाए परिसाए वत्तीसं देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ बाह्यायां तृतीयस्यां जाताभिधानायां पर्षदि-सभायां द्वाविंशत्संख्यका देवसाहस्त्रयः-देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानीति ॥ ‘चमरस्स णं भंते !’ चमरस्य खलु भदन्त ! ‘असुरिंदस्स असुररन्नो’ असुरकुमारेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य ‘अग्निंतरियाए परिसाए’ आभ्यन्तरिकायां मथमायां समिताभिधानायां पर्षदि ‘कइ देविसया पन्नत्ता’ कति-कियत्संख्यकानि ‘बाहिरियाए परिसाए कइ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ बाह्य परिषदा में कितने हजार देव है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं-‘गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररन्नो’ हे गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमर की ‘अग्निंतरपरिसाए’ आभ्यन्तर परिषदा में ‘चउवीसं देव साहस्सीओ पन्नत्ताओ’ चौइस २४ हजार देव कहे गये हैं । ‘मज्झमि-याए परिसाए अट्ठावीसं देव साहस्सीओ पन्नत्ताओ’ द्वितीय माध्यमिक सभा में अठाइस २८ हजार देव कहे गये हैं । ‘बाहिरियाए परिसाए वत्तीसं देव साहस्सीओ’ बाह्य परिषदा में वत्तीस ३२ हजार देव कहे गये हैं । ‘चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररन्नो अग्निंतरियाए परिसाए

પન્નત્તાઓ’ મધ્યમ પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો રહે છે ? ‘વાહિરિયાએ પરિસાએ કઈ દેવ સાહસ્ત્રીઓ પન્નત્તાઓ’ બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો રહે છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો’ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની ‘અગ્નિંતરપરિસાએ’ આભ્યન્તર પરિષદામાં ‘ચઉવીસં દેવ સાહસ્ત્રીઓ પન્નત્તાઓ’ ૨૪૦૦૦ ચોવીસ હજાર દેવો કહ્યા છે ‘મજ્ઝમિયાએ પરિસાએ અટ્ઠાવીસં દેવસાહસ્ત્રીઓ પન્નત્તાઓ’ બીજી મધ્યમ પરિષદામાં અઠ્યાવીસ હજાર દેવો કહ્યા છે ‘વાહિરિયાએ પરિસાએ વત્તીસં દેવ સાહસ્ત્રીઓ’ બાહ્ય પરિષદામાં ૩૨૦૦૦ બત્તીસ હજાર દેવો કહ્યા છે.

‘ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો અગ્નિંતરિયાએ કતિ દેવિસયા પન્નત્તા’ હે બ્રાહ્મણ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની આભ્યન્તર પરિષદામાં કેટલા સો

દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞતાનિ-કથિતાનિ, તથા-‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ’ માધ્યમિકાયાં દ્વિતીયસ્યાં ચણ્ડાભિધાનાયાં પર્ષદિ ‘કહ દેવિસયા પન્નત્તા’ ‘કતિ-કિયત્સંખ્યકાનિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞતાનિ-કથિતાનિ તથા-‘વાહિરિયાણ પરિસાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં તૃતીયસ્યાં જાતાભિધાનાયાં પર્ષદિ કતિ-કિયત્સંખ્યકાનિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞતાનીતિ ચમરસ્ય દેવીસંખ્યાવિષયકઃ પ્રશ્નઃ, અગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररन्नो’ चमरस्य खलु असुरेन्द्रस्या-सुरराजस्य ‘अन्धितरियाण परिसाण’ अभ्यन्तरिकायां प्रथमायां समिताभिधानायां पर्वदि ‘अद्ध्युट्ठा देविसया पन्नत्ता’ अर्द्धचतुर्थानि दैवीशतानि-अर्धाधिकानि त्रीणि दैवीशतानि प्रज्ञतानि, तथा-‘मज्झिमियाण परिसाण’ माध्यमिकायां चण्डाभिधानायां पर्वदि ‘तिन्नि देविसया पन्नत्ता’ त्रिसंख्यकानि दैवीशतानि प्रज्ञतानि, तथा-‘वाहिरियाण अट्ठाइज्जा देविसया पन्नत्ता’ वाह्यायां जाताभिधानायां तृतीयस्यां

કતિ દેવિસયા પળ્લત્તા ‘હે અદન્ત’ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ કી આભ્યન્તર પરિપદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ? ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ કહદેવિસયા પળ્લત્તા’ મધ્યમ પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ? ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ કતિ દેવિસયા પળ્લત્તા’ તથા વાહ્ય પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ ‘ગોયમા ચમરસ્ય ણં અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો અન્ધિતરિયાણ પરિસાણ અદ્ધુટ્ઠા દેવિસયા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુર-રાજ ચમરેન્દ્ર કી આભ્યન્તર પરિષદા મેં સાઠે ત્રીનસૌ ૩૥ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ । ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ તિન્નિ દેવિસયા પન્નત્તા’ મધ્યમિકા સભા મેં ત્રીન ૩ સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ ‘વાહિરિયાણ અટ્ઠાઈજ્જા દેવિસયા પન્નત્તા’ ઔર વાહ્ય સભા મેં ઢાહ ૨૥ સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ । ‘ચમર-સ્સણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો’ હે અદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ

દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે? ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ કતિ દેવિસયા પળ્લત્તા વાહિરિયાણ પરિસાણ કહ દેવિસયા પળ્લત્તા’ મધ્યમ પરિષદામાં કેટલા સે કહેા દેવીઓ હોવાનું કહેલ છે? તથા વાહ્ય પરિષદામાં કેટલા સેા દેવિયો હોવાનું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે ‘ગોયમા ! ચમરસ્ય ણં અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો અન્ધિતરિયાણ પરિસાણ અદ્ધુટ્ઠા દેવિસયા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ અમરેન્દ્રની આભ્યન્તર પરિષદામાં ૩૫૦ સાડા ત્રણસેા દેવિયો હોવાનું કહેલ છે ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ તિન્નિ દેવિસયા પન્નત્તા’ મધ્યમિકા સભામાં ૩૦૦ ત્રણસેા દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે. ‘વા-હિરિયાણ પરિસાણ અટ્ઠાઈજ્જા દેવિસયા પન્નત્તા’ અને વાહ્ય પરિષદામાં ૨૫૦ અદિસેા દેવિયો કહી છે. ‘ચમરસ્ય ણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરરણ્ણો’ હે

પર્ષદિ અર્દ્ધતૃતીયાનિ દેવીશતાનિ-અર્દ્ધાધિક દ્વિશતાનિ પ્રજ્ઞતાનિ-‘ચમરસ્સ ણં મંતે ! અસુરિદસ્સ અસુરરન્નો’ ચમરસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! અસુરકુમારેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય ‘અઙ્ગિમતરિયાણ’ આભ્યન્તરિકાયાં સમિતાભિધાનાયાં પ્રથમાયાં પર્ષદિ ‘દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? તથા-‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસયાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ માધ્યમિકાયાં ચણ્ડાભિધાનાયાં દ્વિતીયસ્યાં પર્ષદિ દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ-આયુષ્યકાલઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? તથા-‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં તૃતીયસ્યાં જાતાભિધાનાયાં પર્ષદિ દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, એવમ્ હે મદન્ત ! આભ્યન્તરિકાયાં પ્રથમ પર્ષદિ દેવીનાં સ્થિતિઃ કિયન્તં કાલં પ્રજ્ઞપ્તા તથા-‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ માધ્યમિકાયાં ચણ્ડાભિધાનાયાં પર્ષદિ દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં તૃતીયસ્યાં જાતાભિધાનાયાં પર્ષદિ દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચમરસ્સ ણં અસુરિદસ્સ અસુરરન્નો’ ચમરસ્ય સ્વલુ અસુરકુમારેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય ‘અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ’ આભ્યન્તરિકાયાં સમિતાભિધાનાયાં પર્ષદિ ‘દેવાણં અઢ્ઢાહજ્ઞાઈં પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈ પન્નત્તા’ દેવાના-

ચમર કી ‘અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ આભ્યન્તર સભા કે દેવોં કી કિતને કાલ કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ ? ‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ મધ્યમ પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? તથા ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ વાહ્ય પરિષદા કે દેવોં કી કિતને કાલ કી સ્થિતિ કહો ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર સે પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા ! ચમરસ્સ ણં અસુરિદસ્સ અસુરરન્નો અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અઢ્ઢાહજ્ઞાઈં પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈ પન્નત્તા’ હે ગૌતમ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર કી આભ્યન્તર સભા કે દેવોં કી સ્થિતિ

ભગવન્ ! અસુરેન્દ્ર અસુરાજ ચમરની ‘અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ અભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે ? ‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? તથા ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ વાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ગોયમા ! ચમરસ્સ ણં અસુરિદસ્સ અસુરરન્નો અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અઢ્ઢાહજ્ઞાઈં પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈ પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરાજ ચમરની આભ્ય-

મર્દ્વ તૃતીયાનિ પલ્લોપમાનિ અર્ધાધિકાનિ દ્વિપલ્લોપમાનિ સ્થિતિ. મજ્જપ્તા, તથા 'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ' માધ્યમિકાયાં ચણ્ડાભિધાનાયાં પર્પદિ 'દેવાણં દો પલ્લિઓવમાહં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં દ્વે પલ્લોપમે-પલ્લોપમદ્વયં યાવત્ સ્થિતિઃ મજ્જપ્તા, તથા-'વાહિરિયાણ પરિસાણ' વાહ્યાયાં જાતાભિધાનાયાં પર્પદિ 'દેવાણં દીવહું પલ્લિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં દ્વયર્થ-સાદ્ધર્મે પલ્લોપમ યાવત્ સ્થિતિઃ મજ્જપ્તા, 'અઙ્ગિમત્તરિયાણ પરિસાણ દેવીણં દીવહું પલ્લિઓવમં' આભ્યન્તરિકાયાં પર્પદિ દેવીનાં દ્વયર્થ પલ્લોપમ સ્થિતિઃ મજ્જપ્તાઃ તથા-'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં પલ્લિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' માધ્યમિકાયાં પર્પદિ દેવીનાં પલ્લોપમ યાવત્ સ્થિતિઃ મજ્જપ્તા, વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્ધપલ્લિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' વાહ્યાયાં જાતાભિધાનાયાં પર્પદિ દેવીનામર્દ્વ પલ્લોપમ યાવત્ સ્થિતિઃ મજ્જપ્તા-કથિતેતિ ભગવત્ ઉત્તરમિતિ ॥ સમ્પતિ-આભ્યન્તરિકાદિ વ્યપદેશકારણં પિપ્પ્લિષ્ઠુ રિદમાહ-'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહં' અથ કેનાર્થેન=કેન કારણેન ભદન્ત ! એવ મુચ્યતે-'ચમરસ્સ અસુરિદ્ધસ્સ અસુરરન્નો

અઢાહ પલ્લોપમની કહી ગઈ છે 'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં દો પલ્લિઓવમાહં ઠિઈ પન્નત્તા' મધ્યમપરિષદા કે દેવોંની સ્થિતિ દો પલ્લોપમની કહી ગઈ છે ઓર 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં દીવહું પલ્લિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' વાહ્ય પરિષદા કે દેવોંની સ્થિતિ ડેહ ૧॥ પલ્લોપમની કહી ગઈ છે 'અઙ્ગિમત્તરિયાણ પરિસાણ દેવીણં દીવહું પલ્લિઓવમં' તથા આભ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ ડેહ ૧॥ પલ્લોપમની કહી ગઈ છે 'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં પલ્લિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' મધ્યમ પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ એક પલ્લોપમની કહી ગઈ છે । 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્ધપલ્લિઓવમં' ઓર વાહ્ય પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ આધે પલ્લોપમની કહી ગઈ છે । 'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહં' હે ભદન્ત ! એલા આપ કિસ કારણ સે વ્રતે છે કિ 'ચમરસ્સ અસુરિ-

ન્તર સભાના દેવોંની સ્થિતિ અઢિ પલ્લોપમની કહેવામા આવેલ છે 'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં દો પલ્લિઓવમાહં ઠિઈ પન્નત્તા' મધ્ય પરિષદાના દેવોંની સ્થિતિ એ પલ્લોપમની કહેલ છે. અને 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં દીવહું પલ્લિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' વાહ્ય પરિષદાના દેવોંની સ્થિતિ ૧॥ ઢોઢ પલ્લોપમની કહેલ છે 'અઙ્ગિમત્તરિયાણ પરિસાણ દેવીણં દીવહું પલ્લિઓવમં' તથા આભ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ ૧॥ ઢોઢ પલ્લોપમની કહેલ છે 'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં પલ્લિઓવમં' મધ્યમ પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ એક પલ્લોપમની કહેલ છે. 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્ધ પલ્લિઓવમં' અને વાહ્ય પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ અર્ધા પલ્લોપમની કહેલ છે. 'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહં' હે ભગવન્ ! આપ એવું શા કારણથી કહેા છે કે 'ચમરસ્સ અસુરિ-

તઓ પરિસાઓ પણત્તાઓ' ચમરસ્યાસુરકુમારેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય તિસ્રઃ
 પર્ષદઃ પ્રજપ્તા-‘તં જહા’ તથથા-‘સમિયા ચંડા જાયા’ સમિતા ચંડા જાતા
 ‘અભિમતરિયા સમિયા’ આભ્યન્તરિકા સમિતા ‘મજ્ઞિમિયા ચંડા’ માધ્યમિકા
 ચંડા ‘વાહિરિયા જાયા’ વાહ્યા જાતા, इत्येवमन्तर प्रश्नाः, भगवानाह-‘गोयमा !
 इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररज्जो’ चमरस्य खलु
 असुरकुमारेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य ‘अभिमतं परिसा देवा’ आभ्यन्तरं पर्वतकाः-
 प्रथमपर्वतसंबन्धिनो देवाः ‘बाहिया हव्वमागच्छन्ति नो अवाहिया’ व्याहृता
 आहृताः सन्तः ‘हव्वं’ शीघ्रं यथास्यात् तथा आगच्छन्ति नो अव्यहृता आग-
 च्छन्ति, ‘मज्झिम परिसाए’ माध्यमिकायां द्वितीयस्यां चण्डायां पर्वदि स्थिता
 देवाः ‘वाहिया हव्व मागच्छन्ति अवाहिया वि’ व्याहृता आहृताः शीघ्रमाग-
 च्छन्ति अव्याहृता अपि शीघ्रमागच्छन्ति मध्यमप्रतिपत्तिविषयत्वात् ‘वाहिर

દસ્સ તઓ પરિસાઓ પણત્તાઓ’ અસુરેન્દ્ર ચમર કી ત્રીન પરિષદાં
 હૈ ‘સમિયા ચંડા જાયા’ પહિલી સમિતા દુસરી ચંડા ઔર તૌસરી જાયા
 इनमें जो आभ्यन्तर सभा है उसका नाम समिता है मध्यमा जो
 परिषदा है उसका नाम चंडा है और ‘वाहिरिया जया’ बाह्य जो
 परिषदा है उसका नाम जाया है । इसके उत्तर में गौतम से प्रभुश्री
 कहते हैं ‘गोयमा ! चमरस्सणं असुरिंदस्स असुररज्जो अभिमतं
 परिसा देवा बाहिता हव्वमागच्छन्ति, णो अवाहिता’ हे गौतम !
 असुरेन्द्र असुरराज की जो आभ्यन्तर परिषदा है, उस परिषदा
 के देव जब बुलाये जाते हैं तब ही आते हैं । वे बिना बुलाये नहीं
 आते हैं ! ‘मज्झिमपरिसाए देवा बाहिता हव्वमाग गच्छन्ति’ अवा-
 हिता वि’ मध्यम परिषदा के जो देव हैं वे बुलाये जाने पर भी
 आते हैं और नहीं बुलाये जाने पर भी आते हैं ‘वाहिर परिसा

રિંદસ્સ તઓ પરિસાઓ પણત્તાઓ’ અસુરેન્દ્ર ચમરની ત્રણ પરિષદાઓ છે.
 ‘સમિયા ચંડા જાયા’ પહેલી સમિતા બીજી ચંડા અને ત્રીજી જાયા. તેમાં જે
 આભ્યન્તર પરિષદા છે. તેનું નામ સમિતા છે. મધ્યમા જે પરિષદા છે. તેનું
 નામ ચંડા છે અને ‘વાહિરિયા જાયા’ બાહ્ય જે પરિષદા છે તેનું નામ જાયા છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા !
 ચમરસ્સણ અસુરિંદસ્સ અસુરરાજો અભિમતર પરિસા દેવા વાહિતા હવ્વમાગચ્છન્તિ
 ણો અવાહિતા’ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજની જે આભ્યન્તર પરિષદા છે,
 તે પરિષદાના દેવો જે બોલાવવામાં આવે તોજ આવે છે. તેઓ બોલાવ્યા
 વગર આવતા નથી. ‘મજ્ઞિમપરિસાએ દેવા વાહિતા હવ્વમાગચ્છન્તિ, અવાહિતા
 વિ’ મધ્યમ પરિષદાના જે દેવો છે તેઓને બોલાવવામાં આવે તો પણ આવે
 છે અને વિના બોલાવ્યા પણ આવે છે. ‘વાહિરપરિસા દેવા અવાહિતા હવ્વ

પરિસા દેવા' બાહ્યપરિષત્કા દેવાઃ 'અવ્વાહિયા હવ્વ માગચ્છંતિ' અવ્વાહતા અના-
હુના એવ શીઘ્ર માગચ્છંતિ અતિ લઘુત્વાદિતિ । 'અદુત્તરં ચ ણં ગોયમા !' અથો-
ત્તરં ચ ચલુ ગૌતમ ! અભ્યન્તરિકાદિ વ્યવહારકારણમન્યહુત્તરં કથયામિ-
'ચમરે અસુરિંદે અસુરરાયા' ચમરોઽસુરેન્દ્રોઽસુરરાજઃ 'અન્નયરેસુ ઉચ્ચાવચ્ચેસુ'
અન્યતરેષુચ્ચાવચ્ચેષુ શોભના શોભનેષુ 'કજ્જકોહુવેસુ' કૌટુમ્બિકેષુ કાર્યેષુ
કુટુમ્બે ભવાનિ કૌટુમ્બિકાનિ-સ્વકીયરાષ્ટ્ર વિષયાનિ યાદૃશ કાર્યેષુ 'સમુ-
પ્પન્નેસુ' સમુત્પન્નેષુ 'અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ સદ્ધિ' અભ્યન્તરિકયા પ્રથમયા
પર્વદા સાર્દ્ધમ્, 'સંમહ સંપુચ્છના બહુલે' સમ્પત્તિ સંપૂજ્ઞતા બહુલઃ 'વિહરઈ'
વિહરતિ, સંમત્યા-ઉત્તમયા મત્યા બુદ્ધયા યા સંપૂજ્ઞતા પર્યાલોચનં તદ્બહુલશ્ચાપિ
વિહરતિ-આસ્તે સ્વત્પમપિ પ્રયોજનં પ્રથમતસ્તયા સહ પર્યાલોચ્ય વિદધાતીતિ
ભાવઃ । 'મઙ્ગિમપરિસાણ સદ્ધિ પયં પવંચેમાણે પવંચેમાણે વિહરઈ' પ્રાધ્યમિકયા
પર્વદા સાર્દ્ધં યદાભ્યન્તરિકયા પર્વદા સહ પર્યાલોચ્ય કર્તવ્યતયા નિશ્ચિતં યત્

દેવા અવ્વાહિતા હવ્વમાગ ગચ્છંતિ' તથા બાહ્ય પરિષદા કે જો દેવ હૈ વે
વિના બુલાયે હી આતે હૈ ઉન્હેં બુલાને કી આબશ્યકતા નહીં હોતી હૈ ।
'અદુત્તરં ચ ણં ગોયમા' ચમરે અસુરિંદે અસુરરાયા અન્નયરેસુ ઉચ્ચા-
વણસુ કજ્જ કોહુવેસુ સમુપ્પન્નેસુ અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ સદ્ધિ સંમહ
સંપુચ્છના બહુલે વિહરઈ' દૂસરી વાત યહ હૈ કિ હે ગૌતમ । જબ
અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ કો કુટુમ્બ સંબંધી કોઈ જંચાનીચા કામ આજાતા
હૈ-તથ વહ આભ્યન્તર પરિષદા કે સાથ હસ સમ્બન્ધ મેં ઉનકી સંમતિ
લેતે હૈ-ઉનસે પૂછ તાછ કરતે હૈ 'મઙ્ગિમપરિસાણ સદ્ધિ પયં પવંચે
માણે ૨ વિહરઈ' તથા આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવોં કે સાથ જો કાર્ય
કરને કે લિયે નિશ્ચિત કિયા જા ચુકા હૈ ઉમ્મઝી વહ મધ્યમ પરિષદા
કે દેવોં કો સૂચના દેતા હૈ ઓર વહ કાર્ય કિસ લિયે કરને કો ઘિચા-

માગચ્છંતિ' તે બાહ્ય પરિષદના જે દેવો છે તેઓ વગર બોલાવ્યે આવે છે.
તેઓને બોલાવવાની જરૂર રહેતી નથી. 'અદુત્તરં ચ ણં ગોયમા ! ચમરે અ-
સુરિંદે અસુરરાયા અન્નયરેસુ ઉચ્ચાવણસુ કજ્જ કોહુવેસુ સમુપ્પન્નેસુ અઙ્ગિમતરિ-
યાણ પરિસાણ સદ્ધિ સંમહ સંપુચ્છના બહુલે વિહરઈ' બીજી વાત એ છે કે
હે ગૌતમ ! જ્યારે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ને કુટુમ્બ સંબંધી કોઈ સારું નરસું
કામ આવી પડે છે, ત્યારે તે આભ્યન્તર પરિષદાની સાથે તે સંબંધમાં તેઓની
સંમતિ લે છે. તેઓને પૂછપરછ કરે છે. 'મઙ્ગિમપરિસાણ સદ્ધિ પયં પવં-
ચેમાણે પવંચેમાણે વિહરઈ' તથા આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સાથે જે કર-
વાનો નિશ્ચય કરેલ હોય છે તે બાબતમાં તેઓ મધ્યમ પરિષદાના દેવોને

પદમ્, તત્પ્રપશ્ચયન્ પ્રપશ્ચયન્ વિહરતિ એવમિદમસ્માભિઃ પર્યાલોચિતમિદં કર્તવ્ય-
મન્યથા દોષ इति વિસ્તારયજ્ઞાસ્તે इति । ‘બાહિરિયાણ પરિણાણ સદ્ધિ પયંડેમાણે
પયંડેમાણે વિહરઈ’ વાહ્યાયા પરિણા સાર્દ્ધં યદાભ્યન્તરિકયા પરિણા સહ પર્યાલોચિતં
માધ્યમિકયા સહ ગુણદોષપ્રપશ્ચ કથનતો વિસ્તારિતં પદં તત્ પ્રપશ્ચયન્ પ્રપશ્ચયન્
વિહરતિ આજ્ઞાપધાનઃ સન્ અવશ્યં કર્તવ્યર્તવ્યતયા નિરૂપયન્ ૨ તિષ્ઠતિ, યથેદં
અવદ્ભિઃ કર્તવ્યમ્ इदं ન કર્તવ્યમિતિ, તદેવ યા એકાન્તે ગૌરવમેવ કેવલં
પ્રાપ્નોતિ, યથા ચ સહોત્તમમતિત્વાત્ સ્વલ્પમપિ કાર્યં પ્રથમત એવ પર્યાલોચ-
નાયાં ચાત્યન્તમભ્યન્તરા વિદ્યતે इत्याભ્યન્તરિકા પ્રથમા ભવતિ, યા તુ ગૌરવાર્હી
રિત ક્રિયા મથા હૈ હસે વિસ્તાર કે સ્થાથ ઉઠ્ઠે સમજ્ઞાતા હૈ ‘બાહિરિયાણ
પરિણાણ સદ્ધિ પયં પયંડે માણા ૨ વિહરઈ’ ફિર વાહ્ય પરિણા કે દેવો
કો વિચારિત લિયે ગયે કાર્ય કરને કે લિયે આદેશ દેતા હૈ ‘સે તેણટ્ટેણ
ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારગ્ગણો તથો
પરિણાઓ પણ્ણત્તાઓ સમિયા ચંડા જાતા’-હસી કારણ હે ગૌતમ !
મૈને એસા કહા હૈ કિ અસુરેન્દ્ર અસુરકુમાર રાજ કી સમિતા ચંડા,
ઔર જાયા નામ કી ત્રીન પરિણા હૈ । ‘અભિન્નરિયા સમિયા, મજ્ઞ-
મિયા ચંડા બાહિરિયા જાતા’ ઉત્તરે એક આભ્યન્તર પરિણા હૈ કી
જિસકા નામ સમિતા હૈ દ્વિતી મધ્યમ પરિણા હૈ જિસકા નામ ચંડા હૈ
ઔર ત્રીતરી વાહ્ય પરિણા હૈ જિસકા નામ જાતા હૈ તાત્પર્ય હમ કથન
કા થહી હૈ કિ જો આભ્યન્તર પરિણા હૈ વહ કેવલ એક ગૌરવ કી
વસ્તુ હૈ હસકે સ્થાથ ચમર ઉત્તમ મતિ વાલે હોને કે કારણ થોડા મા

સૂચના આપે છે અને એ કાર્ય કરવાનો વિચાર શા માટે કરવામાં આવેલ
છે તે બાબત વિસ્તાર પૂર્વક તેઓને સમજાવે છે ‘બાહિરિયાણ પરિણાણ સદ્ધિ’
પયં પયંડે માણે પયંડેમાણે વિહરઈ’ અને બાહ્ય પરિણાના દેવો સાથે વિચાર-
વામાં આવેલ કાર્ય કરવાની આજ્ઞા આપે છે. ‘સે તેણટ્ટેણ ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ
ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારગ્ગણો તથો પરિણાઓ પણ્ણત્તાઓ સમિયા
ચંડા જાયા’ આજ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે અસુરેન્દ્ર
અસુરરાજની સમિતા ચંડા, અને બીજા એ નામની ત્રણ પરિણાઓ છે.
‘અભિન્નરિયા સમિયા, મજ્ઞમિયા ચંડા, બાહિરિયા જાયા’ તેમાં એક આભ્ય-
ન્તર પરિણા છે કે જેનું નામ સમિતા છે. બીજી મધ્યમ પરિણા છે, જેનું
નામ ચંડા છે. અને ત્રીજી બાહ્ય પરિણા છે જેનું નામ જાતા છે

આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે જે આભ્યન્તર પરિણા છે, તે કેવળ
એક ગૌરવની વસ્તુ છે, તેની સાથે ચમર ઉત્તમ બુદ્ધિમાન હોવાના કારણે

પર્યાલોચિતં ચાભ્યન્તરિકયા પરપદા સહાવશ્યકર્તવ્યતયા નિશ્ચિતં ન તુ પ્રથમતઃ
સા કિલ ગૌરવે પર્યાલોચનાયાં ચ મધ્યમે ભાગે વર્તતે इति માધ્યમિકા, યા તુ
ગૌરવં ન કદાચિદપિ અર્હમિતિ ન ચ યયા સહ કાર્ય પર્યાલોચયતિ કેવલમાદેશ
એવ યસ્મૈ દીયતે સા ગૌરવાનર્હી પર્યાલોચનાયાશ્ચ વહિર્ભાગો વર્તતે इति વાહ્યાં।

મી કાર્ય કયો ન હો સર્વ પ્રથમ હમ્મકા વિચાર કરતા હૈ इसके साथ बिना
विचारे चमरइन्द्र अपनी इच्छा से कुछ भी काम नहीं करता है अतः
चमरइन्द्र इस दृष्टि से इस सभा को गौरव भूत मानता है और सर्व
प्रथम विचार विनिमय में इसे ही साधकतम मानता है अतः विचार
गोष्ठी सर्व प्रथम आदरणीय होने के कारण इस सभा का नाम आभ्यन्तर
सभा कहा गया है। आभ्यन्तर सभा के साथ जो कर्तव्य कार्य करने
के लिये निश्चित हो चुका है। वह फिर जिस सभा में सुनाया जाना है
उस कार्य को लागू करने में और न करने में क्या लाभ और क्या
हानि है किस को इस विषय पर विवाद है इन सब बातों को जहाँ
शङ्का समाधान पूर्वक सुनाया जाता है समझाया जाता है ऐसी उस
सभा का नाम मध्यम परिषदा है आभ्यन्तर एवं मध्यम परिषदा द्वारा
विचारित किये गये कार्य को चालू करवाने का आदेश जिन्हें दिया
जाता है वह बाह्य सभा है इस बाह्य परिषदा का कोई चमरे-द्र की दृष्टि
में गौरव नहीं होता है मध्यम परिषदा आभ्यन्तर परिषदा के जैसा गौरव

થોડું પણ કાર્ય કેમ ન હોય પણ સર્વ પ્રથમ તેનો વિચાર કર્યા વિના ચમરઇન્દ્ર-
પોતાની સ્વેચ્છાથી કંઈ પણ કાર્ય કરતા નથી તેથી ચમરેન્દ્ર આ સભાને
ગૌરવશાલી માને છે. અને સૌથી પહેલાં વિચાર વિનિમય કરવામાં આ પરિ-
ષદાને જ સાધનભૂત માને છે, તેથી વિચાર વિનિમયમાં સૌથી પહેલા અત્યંત
આદરણીય હોવાથી આ સભાનું નામ આભ્યન્તર સભા આ પ્રમાણે કહેલ છે.

આભ્યન્તર સભાની સાથે જે કર્તવ્ય કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય થઈ ગયેલ
હોય છે, તે નિશ્ચય પાછો જે સભામાં સંભળાવવામાં આવે છે, તે કાર્ય
કરવામાં અને ન કરવામાં શું લાભ અને શું ગેરલાભ છે, એ વિષયમા કેને
કેને વાંધો છે, એ તમામ બાબતોને જ્યાં શંકા સમાધાન પૂર્વક સંભળાવ-
વામાં આવે છે, સમજાવવામાં આવે છે, એ રી તે સભા નુ નામ મધ્યમ પરિષદા છે

આભ્યન્તર અને મધ્યમ પરિષદા દ્વારા સ પાદિત વિચારિત કરવામાં
આવેલ કાર્યને ચાલુ કરવાનો આદેશ જેને આપવામાં આવે છે, તે બાહ્ય
સભા છે આ બાહ્ય પરિષદાનુ ચમરેન્દ્રની દૃષ્ટિમાં કંઈજ મહત્વ હોતુ નથી,
મધ્યમ પરિષદા પર આભ્યન્તર પરિષદાનું જેમ ગૌરવ હોતુ નથી. તેમ તેના

યથોક્ત ક્રમેનાભ્યન્તરિકાદિ વ્યવહારકારણં કથિતમ્, સમ્પત્તિ=પ્રકરણમુપસં
 હરન્નાદ-‘સે તેળદ્વેણ’ ઇત્યાદિ, ‘સે તેળદ્વેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચઈ’ તત્ તેનાર્થેન
 ગૌતમ ! એવમુચ્યતે=‘ચમરસસ ણં’ અસુરિદસસ અસુરકુમારરણ્ણો’ ચમરસ્ય સ્વલ્લ
 અસુરકુમારેઃદ્રસ્યાસુરકુમારરાજસ્ય ‘તઓ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ તિસ્રઃ પર્ષદઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘સમિયા ચંડા જાયા’ સમિતા ચણ્ડા જાતા ‘અર્ધિમતરિયા સમિયા’ આભ્ય-
 ન્તરિકા સમિતા ‘મઙ્ગિમિયા ચંડા’ માધ્યમિકા ચણ્ડા ‘બાહિરિયા જાયા’ બાહ્યા
 જાતા અત્ર સંગ્રહણી ગાથાદ્વયં ભવતિ—

‘ચત્તવીસ અટ્ટવીસા, વત્તીસસહસદેવ ચમરસસ ।

અદ્ધુટ્ટા તિન્નિ તહા અટ્ટાઙ્ગજાય દેવિસયા ॥૧॥

અટ્ટાઙ્ગજાય દોન્નિય, દિવ્વહૂપલિયં કમેણ દેવ ઠિઈ ।

પાલિયં દિવ્વહૂમેગં અટ્ટો દેવીણ પરિસાસુ ॥૨॥

ચતુર્વિંશતિરષ્ટાવિંશતિ દ્વાત્રિંશત્સહસ્રાણિ દેવચમરસ્ય ।

અર્દ્ધં ચતુર્થાણિ (૩૫૦) ત્રીણિ (૩૦૦)

તથાડર્દ્ધતૃતીયાણિ (૨૫૦) દેવીશતાણિ ॥૧॥

અર્દ્ધં તૃતીયાણિ (૨॥) દ્વેચ (૨) દ્વયર્ધ પલ્લોપમં (૧॥) ક્રમેણ દેવસ્થિતિઃ ।

પલ્લયં દ્વયર્દ્ધં (૧॥) મેકમર્દ્ધં (૧॥) દેવીનાં પર્ષત્સુ ॥૨॥ ઇતિચ્છાયા ॥

પ્રથમાયાં દેવાશ્ચતુર્વિંશતિઃ સહસ્રાણિ, દ્વિતીયસ્યાં સમાયાં દેવા અષ્ટાવિંશતિઃ
 સહસ્રાણિ, તૃતીયસ્યાં સમાયાં દેવાઃ દ્વાત્રિંશત્સહસ્રાણિ દેવ્યશ્ચ પ્રથમાયાં સાર્ધત્રિ-
 સહસ્રાણિ, દ્વિતીયસ્યાં દેવ્યસ્ત્રીણિ સહસ્રાણિ । તૃતીયસ્યાં દેવ્યઃ સાર્દ્ધં દ્વિસહ-

નહીં હોતા હૈં હસ પર ચમર કા અધ્યમરૂપ સે હી ગૌરવ રહતા હૈં આભ્ય-
 ન્તર પરિષદા પર ઉત્તમ રૂપ સે ગૌરવ રહતા હૈં બાહ્ય પરિષદા કે સાથ
 ચમર કર્ત્તવ્ય કાર્ય કી પર્યાલોચના નહીં કરતા હૈં-કેવલ ઉસે આલો-
 ચિત કાર્ય કો સંપાદન કરને કા હી વહુ આદેશ દેતા હૈં હસ તરહ સે
 હન ત્રીન સમાઓ કે નામ નિર્દેશ હોને કા કારણ હૈં હન ત્રીન સમાઓ
 મેં દેવોં કી એવં દેવીયોં કી સંરુધા તથા ઉનકી સ્થિતિયોં કી સંગ્રહ
 કરકે પ્રકટ કરને વાલી દો ગાથાં હૈં ‘ચત્તવીસ’ ઇત્યાદિ । હન દોનોં

પર ચમરેન્દ્રતું મધ્યમ રૂપથી જ ગૌરવ રહે છે, આભ્યન્તર પરિષદા પર ઉત્તમ
 રીતે ગૌરવ હોય છે બાહ્ય પરિષદાની સાથે ચમરેન્દ્ર કર્ત્તવ્ય-કાર્યને વિચાર
 કરતા નથી. કેવલ વિચાર કરવામાં આવેલ કાર્યને સંપાદિત કરવાનો આદેશ
 જ તેને આપે છે આ કારણેને લઈને આ ત્રણ સમાઓના નામ નિર્દેશ
 થયેલ છે. આ ત્રણ સમાના દેવો અને દેવિયોની સંખ્યા તથા તેઓની
 સ્થિતિને સંગ્રહ કરીને પ્રગટ કરવાવાળી બે ગાથાઓ છે. ‘ચત્તવીસ’ ઇત્યાદિ

સાણિ । તથા પ્રથમાયાં દેવાયુઃ સાર્દ્ધં દ્યુપલ્યોપમાનિ, દ્વિતીયસ્યાં દેવાયુઃ ઢીપ-
લ્યોપમં તૃતીયસ્યાં દેવાયુઃ સાર્દ્ધં કપલ્યોપમમ્, દેવીનાં પ્રથમાયાં દ્વયર્થે પલ્યોપમં
દ્વિતીયસ્યામેકપલ્યોપમં તૃતીયસ્યાં દેવીનામાયુર્ધ્વ પલ્યોપમં ભવતીતિ ગાયાર્થઃ ।

॥ચમર સમાસ્થિત દેવદેવીનાં સંખ્યાસ્થિતિ પરિજ્ઞાનકોઠકમ્

સમાનામ	આભ્યન્તરિકા સમિતા	માધ્યમિકા ચંડા	બાહ્યા જાતા
દેવસંખ્યા	૨૪૦૦૦	૨૮૦૦૦	૩૨૦૦૦
દેવીસંખ્યા	૩૫૦	૩૨૦	૨૫૦
દેવસ્થિતિઃ	સાર્દ્ધં દ્વે (૨॥) પલ્યોપમે દ્વે (૨) પલ્યોપમે સાર્દ્ધંકં (૧॥) પલ્યોપમમ્		
દેવીસ્થિતિઃ	સાર્દ્ધંકં (૧॥) પલ્યોપમમ્	एकं (१) पल्योपमम्	अर्द्धं (॥) पल्योपमम्

॥સુ. ૪૬॥

દાક્ષિણાત્યાનસુરકુમારાન્નિરૂપ્યોત્તરાન્ અસુરકુમારાન્નિરૂપયિતું પ્રશ્નયન્નાહ-
'કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં' इत्यादि,

મૂલ્ય-કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં અસુરકુમારાણં ભવણા
પન્નત્તા જહા ઠાણપદે જાવ વલી, एत्थ णं वइरोयणिंदे वइरोयण-
રાયા પરિવસइ જાવ વિહરइ । वलिस्स णं मंते ! वइरोयणिंदस्स
वइरोयण रत्तो कइ परिसाओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! तिन्नि परिसा
પન્નત્તા તં જહા-સમિયા ચંડા જાયા, अर्द्धिमतरिया समिया,
મજ્ઞિમિયા ચંડા, बाहिरिया जाया । वलिस्स णं वइरोयणिंदस्स
वइरोयणरत्तो अर्द्धिमतरियाए परिसाए कइ देव सहस्सा ?
मज्झिमियाए परिसाए कइ देवसहस्सा, जाव बाहिरियाए परि-
સાણ કહિ દેવિસયા પન્નત્તા ? गोयमा ! वलिस्स णं वइरोयणि-
દસ્સ વइरोयण रत्तो अर्द्धिमतरियाए परिसाए वीसं देवसहस्सा
પન્નત્તા, मज्झिमियाए परिसाए चउवीसं देवसहस्सा पन्नत्ता,
बाहिरियाए परिसाए अट्ठावीसं देवसहस्सा पन्नत्ता, अर्द्धिमत-
रियाए परिसाए अद्धपंचमा देविसया मज्झिमियाए परिसाए

ગાથાઓ આ અર્થ પૂર્વોક્ત રૂપ સે સ્પષ્ટ છે । इसका कोष्ठक भी टीका
में दिया गया है ॥૪૬॥

આ બન્ને ગાથાનો અર્થ પૂર્વોક્ત રીતે સ્પષ્ટ જ છે, અને તેનું કોષ્ટક પણ
સંસ્કૃત ટીકામાં આપવામાં આવેલ છે. ॥ સુ. ૪૬ ॥

चत्तारि देविसया पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए अद्धुट्ठा देवि-
 सया पन्नत्ता । वलिस्स ठिई पुच्छा जाव बाहिरियाए परिसाए
 देवीणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! वलिस्स णं
 वइरोयणिंदस्स वइरोयणरत्तो अब्भितरियाए परिसाए देवाणं
 अद्धुट्ठा पलिओवमा ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए तिन्नि
 पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं अड्ढा-
 इजाइं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, अब्भितरियाए परिसाए
 देवाणं अड्ढाइजाइं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए
 परिसाए देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए
 परिसाए देवाणं दिवड्ढं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, सेसं जहा
 चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररणो ॥सू० ४७॥

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! औत्तराणामसुरकुमाराणां भवनानि प्रज्ञप्तानि,
 यथा-स्थानपदे यावद्बलिः, अत्र वैरोचनेन्द्रो वैरोचनराजः परिवसति यावद्विह-
 रति । वळेः खलु भदन्त ! वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य कति पर्षदः प्रज्ञप्ताः ?
 गौतम ! तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-समिता चण्डा जाता, आभ्यन्तरिका
 समिता, माध्यमिका चण्डा, बाह्या जाता । वळेः खलु वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराज-
 स्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि माध्यमिकायां पर्षदि कति
 देव सहस्राणि यावद् बाह्यायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! वळेः
 खलु वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्याऽऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि विंशतिर्देवसहस्राणि
 प्रज्ञप्तानि, माध्यमिकायां पर्षदि चतुर्विंशतिर्देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि बाह्यायां
 पर्षदि अष्टाविंशतिर्देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, आभ्यन्तरिकायां पर्षदि अर्द्धपञ्चमानि
 देवीशतानि प्रज्ञप्तानि माध्यमिकायां पर्षदि चत्वारि देवीशतानि प्रज्ञप्तानि
 बाह्यायां पर्षदि अर्द्धचतुर्थानि देवीशतानि प्रज्ञप्तानि । वळेः स्थितौ पृच्छा यावद्
 बाह्यायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! वळेः खलु वैरोच-
 नेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानामर्द्धचतुर्थानि पल्योपमानि
 स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवानां त्रीणि पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता
 बाह्यायां पर्षदि देवानाम् अर्द्धतृतीयानि पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमि-
 कायां पर्षदि देवीनां द्वे पल्योपमे स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवीनां द्वयर्थं
 पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, शेषं यथा-चमरस्यासुरेन्द्रस्यासुरराजस्य ॥सू० ४७॥

ટીકા-‘કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં અસુરકુમારાણં ભવણા પણ્ણત્તા’ કુત્ર કસ્મિન્ સ્થાને સ્વલ્પ ભદન્ત । ઔત્તરાણામસુરકુમારદેવાનાં ભવનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-કથિતાનીતિ ભવનાધિકરણવિષયકઃ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરયતિ પ્રજ્ઞાપનાતિદેશેન ‘જહા’ इत्यादि, ‘जहा ठाणपदे जाव वली’ एत्थ णं वइरोयणिंदे वइरोयणराया पडिवसइ जाव विहरइ’ यथा प्रज्ञापनायां स्थानपदे-स्थानाख्ये द्वितीये पदे तथा तावद्वक्तव्यं यावद्वलिः, अत्र स्वल्प वैरोचन्द्रो वैरोचनराजः प्रतिवसति यावद्विहरति, तत ऊर्ध्वं मपि तावद्वक्तव्यं यावत् दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति. इति पर्यन्तं स्थानपदोक्तपाठः संग्राह्यः ।

इस तरह से दक्षिण दिशा के असुरकुमारों का निरूपण करके अब सूत्रकार दक्षिण दिशा के असुरकुमारों का निरूपण करते हैं

कहिणं भंते ! उत्तरिल्लाणं असुरकुमाराणां भवणा पण्णत्ता’ इत्यादि ।

टीकार्थ-इसमें गौतम ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-‘कहिणं भंते ! उत्तरिल्लाणं असुरकुमाराणां भवणा पण्णत्ता’ हे भदन्त ? उत्तरदिग्वर्ती असुरकुमारों के भवन कहाँ पर कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं -‘जहा ठाणपदे जाव वली’ हे गौतम । प्रज्ञापना के द्वितीय स्थान पद में बलि प्रकरण तक जैसा कथन कि ग गया है-वैसाही यहाँ पर भी कह लेना चाहिये । ‘एत्थ णं वइरोयणिंदे वइरोयणराया पडिवसइ जाव विहरइ’ यहाँ वैरोचनेन्द्र वैरोचनराजबलि रहता है यावत् दिव्य भोग भोगों को भोगता हुआ रहता है । अब बलि की परिषदा का वर्णन करते हैं ‘बलिसस णं भंते’ इत्यादि ‘बलिसस णं भंते वइरोयणिंदस्स वइरोयणरत्तो

આ રીતે દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમાર દેવોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ઉત્તર દિશાના અસુરકુમાર દેવોનું નિરૂપણ કરે છે ‘કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા ણં અસુરકુમારાણ ભવણા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-આ સૂત્ર દ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે ‘કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણ અસુરકુમારાણ ભવણા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ! ઉત્તર દિશામાં આવેલ અસુરકુમારોના ભવનો કયા કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહા ઠાણપદે જાવ વલી’ હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાન પદમાં બલિ પ્રકરણ સુધી જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અહીંયા પણ સમજી લેવું જોઈએ. ‘एत्थ ण वइरोयणिंदे वइरोयणराया पडिवसइ जाव विहरइ’ અહીંયા વૈરોચ-નેન્દ્ર વૈરોચન રાજ બલિ રહે છે યાવત્ દિવ્યભોગોને ભોગવતો થકો રહે છે. આ કથન સુધિનું પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સ્થાનપદનું કથન ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

સમ્પત્તિ-વલે: પર્ષન્નિરૂપણાર્થમાહ-‘વલિસ્સ ણં મંતે’ इत्यादि, ‘वलिस्स णं मंते ! वइरोयणिंदस्स वइरोयणरञ्जो’ वले: खलु भदन्त ! वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य ‘कइ परिसाओ पन्नत्ताओ’ कति-क्रियत्संख्यका: पर्वद:-सभा: प्रज्ञप्ता:-कथिता इति प्रश्नः, भगवानाह ‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिणि परिसा पन्नत्ता’ तिस्रः-त्रिप्रकारका: पर्वद:-सभा: प्रज्ञप्ता:, पर्वत् त्रैविध्यं दर्शयति-‘तं जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा’ तद्यथा-‘समिया चंडा जाया’ समिता चण्डा जाता ‘अब्भितरिया समिया’ आभ्यन्तरिका समिता ‘मज्झिमिया चंडा’ माध्यमिका चण्डा ‘वाहिरिया जाया’ बाह्या जाता ‘वलिस्स णं मंते ! वइरोयणिंदस्स वइरोयणरञ्जो’ वले: खलु भदन्त ! वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य ‘अब्भितरियाए परिसाए कइ देवसहस्सा पणत्ता’ आभ्यन्तरिकायां पर्वदि-सभायां कति-क्रियत्संख्यकानि देव सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तथा-‘मज्झिमियाए परिसाए कइ

કઈ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભદન્ત ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચરાજચલિકી કિતની પરિષદાણે કહી ગઈ હૈ ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा । तिन्नि परिसा पन्नत्ता’ हे गौतम ! वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज बलि की तीन परिषदाणें कही गई हैं ‘तं जहा’ जैसे ‘समिया चंडा जाया’ समिता चंडा और जाया इनमें ‘अब्भितरिया समिया’ जो आभ्यन्तर सभा है उसका नाम समिता परिषदा है । ‘मज्झिमिया चंडा’ मध्यमा सभा का नाम चंडा है ‘वाहिरिया जाया’ और जो बाह्या सभा है उसका नाम जाता परिषदा है ‘वलिस्स णं मंते वइरोयणिंदस्स वइरोयणरञ्जो अब्भितरियाए कइ देव सहस्सा पणत्ता’ हे भदन्त ! वैरोचनेन्द्र वૈરોચનરાજ-ચલિકી આભ્યન્તર પરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ કહે ગયે હૈ । તથા ‘મજ્ઝિમિયાએ પરિસાએ કઈદેવ સહસ્સા પણત્તા’ મધ્યમા પરિષદા મેં

હવે બલિદન્દ્રની પરિષદાતુ વર્ણન કરવામાં આવે છે ‘વલિસ્સ ણં મંતે’ इत्यादि ‘वलिस्स णं मंते ! वइरोयणिंदस्स वइरोयणरण्णो कइ परिसाओ पणत्ताओ’ હે ભગવન્ત વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલિની પરિષદાઓ કેટલી કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! તિન્નિ પરિસા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલિની ત્રણ પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જેમકે ‘સમિયા ચંડા જાયા’ સમિતા, ચંડા અને જાયા તેનાં ‘અબ્ભિન્તરિયા સમિયા’ જે આભ્યન્તર સભા છે તેનું નામ સમિતા પરિષદા એ પ્રમાણે છે. ‘મજ્ઝમિયા ચંડા’ મધ્યમ સભાનું નામ ચંડા એ પ્રમાણે છે. ‘વાહિરિયા જાયા’ અને જે બાહ્ય સભા છે, તેનું નામ જાતા પરિષદા છે, ‘વલિસ્સ ણં મંતે ! વइरोयणिंदस्स वइरोयणरण्णो अब्भितरिया

देवसहस्रा पणत्ता' माध्यमिकार्या द्वितीयस्यां चण्डाभिधानायां पर्षदि कति-
 कियत्संख्यकानि देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि 'जात्र बाहिरियाए परिसाए कइ देविसया
 पणत्ता' यावद् बाह्यायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि, अत्र यावत्पदेन 'बाहिरि-
 याए परिसाए कइ देवसहस्रा, अविमतरियाए परिसाए कइ देविसया, मज्झिमियाए
 परिसाए कइ देविसया' इति सग्राह्यम् । बाह्यायां तृतीयस्यां जाताभिधानायां
 पर्षदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तथा-आभ्यन्तरिकार्यां समितायां पर्षदि
 कति देवी शतानि प्रज्ञप्तानि, माध्यमिकार्यां चण्डायां पर्षदि कति देवीशतानि
 प्रज्ञप्तानि तथा बाह्यायां तृतीयस्यां जाताभिधानायां पर्षदि कति देवी
 शतानि प्रज्ञप्तानीति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे
 गौतम ! 'वल्लिस्स णं वड्ढरोयणिदस्स वड्ढरोयणरत्तो' वल्लेः खल्ल वैरोचनेन्द्रस्य वैरो-
 चनराजस्य 'अविमतरियाए परिसाए वीसं देवसहस्रा पणत्ता' आभ्यन्तरिकार्या

कितने हजार देव कहे गये हैं ? 'जात्र बाहिरियाए परिसाए कइ देवि-
 सया पणत्ता' बाह्यपरिषदा के देवों की संख्या के प्रश्न को लेकर बाह्य
 परिषदा के देवियों के प्रश्न तक का पाठ यहां लेना चाहिये जैसे-
 'बाहिरियाए परिसाए कइ देव सहस्रा पणत्ता' इत्यादि । बाह्य परिषदा
 में कितने हजार देव कहे गये हैं ? तथा वैरोचनेन्द्र वैरोचनराजवल्लि की
 आभ्यन्तर परिषदा में कितनी सौ देवियां कही गई हैं ? मध्यमा परि-
 षदा में कितनी सौ देवियां कही गई है तथा बाह्य परिषदा में कितनी
 सौ देवियां कही गई हैं । इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा'
 वल्लिस्स णं वड्ढरोयणिदस्स वड्ढरोयणरत्तो अविमतरियाए परिसाए वीसं
 देवसहस्रा पणत्ता' हे गौतम ! वैरोचनेन्द्र वैरोचनराजवल्लि की आभ्य-

परिसाए कइ देव सहस्रा पणत्ता' हे भगवन् वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज ! अलि
 ण्द्रनी आभ्यन्तर परिषदां कटला हल्लर देवे कहेवामा आवेल छे ? 'जात्र
 बाहिरियाए परिसाए कइ देविसया पणत्ता' बाह्य परिषदां देवोनी सभ्याना
 प्रश्नथी लधने बाह्य परिषदां देवियोनी सभ्याना प्रश्न सुधने पाठ अहियां
 अहणु करवे लोछये, जेमके 'बाहिरियाए परिसाए कइ देव सहस्रा पणत्ता'
 इत्यादि बाह्य परिषदां कटला हल्लर देवे कहेवामा आवेल छे ? तथा
 वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज अलीन्द्रनी आभ्यन्तर परिषदां कटला सो देवियो
 कहेल छे ? मध्यम परिषदां कटला सो देवियो कहेवामा आवेल छे ? तथा
 बाह्य परिषदां कटला सो देवियो कहेल छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री
 कहे छे के 'गोयमा ! वल्लिस्स ण वड्ढरोयणिदस्स वड्ढरोयणरत्तो अविमतरि-
 याए परिसाए वीसं देव सहस्रा पणत्ता' हे गौतम ! वैरोचनेन्द्र वैरोचनरा

પ્રથમાયાં પર્ષદે વિંશતિર્દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ તથા—‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ’ માધ્ય-
મિકાયાં દ્વિતીયસ્યાં ચણ્ડામિધાનાયાં પર્ષદિ ‘ચતુર્વીસં દેવસહસ્સા પન્નત્તા’ ચતુ-
વિંશતિર્દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથા—‘વાહિરિયાણ પરિસાણ’ વાહ્યાયાં તૃતીયસ્યાં
જાતામિધાનાયાં પર્ષદિ ‘અઠ્ઠાવીસં દેવસહસ્સા પન્નત્તા’ અષ્ટાવિંશતિર્દેવસહસ્રાણિ
પ્રજ્ઞપ્તાનિ—કથિતાનિ, તથા—વલેઃ વૈરોચનેન્દ્રસ્ય ‘અઽર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ’ આભ્ય-
ન્તરિકાયાં પ્રથમાયાં પર્ષદિ સપ્તિતામિધાનાયામ્, ‘અઢ્ઠપંચમા દેવિસયા’ અઢ્ઠપંચ-
માનિ—સાર્દ્ધાણિ ચત્તારિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ’ માધ્ય-
મિકાયાં પર્ષદિ ‘ચત્તારિ દેવિસયા પન્નત્તા’ ચત્તારિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘વાહિ-
રિયાણ પરિસાણ અદ્ધુટ્ટા દેવિસયા પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં પર્ષદિ અઢ્ઠપંચતુર્થાનિ
દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનીતિ । ‘વલિસ્સ ઠિર્દેણ પુચ્છા’ વલેઃ સ્વલુ ભદન્ત ! વૈરોચને-
ન્દ્રસ્ય વૈરોચનરાજસ્ય સ્થિતૌ પૂચ્છા—પ્રશ્નઃ કિયત્પર્યન્તં પ્રશ્નસ્તત્રાહ—‘જાવ વાહિ-
રિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવદ્દયં કાલં ઠિર્દેણ પન્નત્તા’ इति पर्यन्तम्, यथा—आभ्य-

ન્તર પરિષદા મેં વીસ હજાર દેવ કહે ગયે હૈં ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ
ચતુર્વીસં દેવસહસ્સા પન્નત્તા’ મધ્યમા પરિષદા મેં ચૌવીસ હજાર દેવ
કહે ગયે હૈં ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ અઠ્ઠાવીસં દેવસહસ્સા પન્નત્તા’ વાહ્ય-
પરિષદા મેં અઠાઈસ ૨૮૦૦૦ હજાર દેવ કહે ગયે હૈં તથા—‘અર્ધિમતરિયાણ
પરિસાણ અઢ્ઠપંચમા દેવિસયા પન્નત્તા મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ ચત્તારિ
દેવિસયા પન્નત્તા’ વાહિરિયાણ પરિસાણ અદ્ધુટ્ટા દેવિસયા પન્નત્તા’
વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજવલિની આભ્યન્તર પરિષદા મેં સાઠે ચારસૌ ૪૫૦)
દેવિયાં મધ્યમા પરિષદા મેં ચારસૌ ૪૦૦ દેવિયાં ઓર વાહ્ય પરિષદા મેં
સાઠે ત્રીસૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈં ‘વલિસ્સ ઠિર્દેણ પુચ્છા જાવ વાહિરિયાણ
પરિસાણ દેવીણં કેવદ્દયં કાલં ઠિર્દેણ પન્નત્તા’ યહાં વલિન્દ્રની ત્રીનો સમા

બલીન્દ્રની આભ્યન્તર પરિષદામાં વીસ હજાર દેવો કહ્યા છે. ‘મજ્ઞિમિયાણ
પરિસાણ ચતુર્વીસં દેવસહસ્સા પન્નત્તા’ મધ્યમા પરિષદામાં ચૌવીસ હજાર દેવો
કહ્યા છે. ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ અઠ્ઠાવીસં દેવસહસ્સા પન્નત્તા’ વાહ્ય પરિષદામાં
અઠ્યાવીસ હજાર ૨૮૦૦૦ દેવો કહ્યા છે. તથા ‘અર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ અઢ્ઠ-
પંચમા દેવિસયા પન્નત્તા વાહિરિયાણ પરિસાણ અદ્ધુટ્ટા દેવિસયા પન્નત્તા વૈરોચનેન્દ્ર
વૈરોચનરાજ બલિની આભ્યન્તર પરિષદામાં ૪૫૦ સાડ ચારસો દેવિયો કહી છે.
મધ્યમા પરિષદામાં ૪૦૦ ચારસો દેવિયો કહી છે. અને વાહ્ય પરિષદામાં
૩૫૦ સાડા ત્રણ સો દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે.

‘વલિસ્સ ઠિર્દેણ પુચ્છા જાવ વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવદ્દયં કાલં
ઠિર્દેણ પન્નત્તા, આ પ્રશ્ન બલીન્દ્રની ત્રણે સભાના દેવ દેવિયોની સ્થિતિના સંબં-

ન્ટરિકાયાં સમિતાયાં પર્વદિ દેવાનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, માધ્યમિકાયાં
 ચણ્ડાયાં પર્વદિ દેવાનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, વાહ્યાયાં જાત્યાં પર્વદિ
 દેવાનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-આભ્યન્તરિકાયાં પર્વદિ દેવીનાં
 ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, માધ્યમિકાયાં પર્વદિ દેવીનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ
 પ્રજ્ઞપ્તા, વાહ્યાયાં પર્વદિ દેવીનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતેતિ
 પર્યન્તં પ્રશ્નઃ, મમવાનાહ-‘ગોષમા’ इत्यादि, ‘ગોષમા’ हे गौतम ! ‘वल्लिस्स णं
 वड्ढरोयणिंदस्स वड्ढरोयणरन्नो’ वळे: खलु वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य ‘अज्झिभिया
 रियाए परिसाए! आभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवाणं अद्धुड्डपलिओवमा ठिई पन्नत्ता’
 देवानामर्द्ध चतुर्थानि-अर्द्धाधिकानि त्रीणि पल्योपमानि स्थितिः आयुष्यकालः
 प्रज्ञप्ता, ‘मज्झिमियाए परिसाए तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता’ माध्यमिकायां
 चण्डामिधानायां द्वितीयस्यां पर्वदि त्रीणि पल्योपमानि देवानां स्थितिः प्रज्ञप्ता,
 ‘वाहिरियाए परिसाए देवाणं अद्धुड्डमाइं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता’ वाह्यायां

के देव देवियो की स्थिति के विषय का प्रश्न समझ लेना चाहिये जैसे
 हे भदन्त ! वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज की आभ्यन्तर परिषदा में देवों की
 स्थिति कितने काल की कही गई है ? मध्यमा परिषदा में देवों की स्थिति
 कितने काल की कही गई है ? तथा वाह्य परिषदा में देवी की स्थिति
 कितने काल की कही गई है ? इसी तरह आभ्यन्तर परिषदा में देवियों
 की स्थिति कितने काल की कही गई है ? मध्यमा परिषदा में देवियों
 की स्थिति कितने काल की कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते
 हैं ? हे गौतम ! वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज की आभ्यन्तर परिषदा के देवों
 की स्थिति साठे तीन ३॥ पल्योपम की कही गई है । मध्यमा परिषदा
 के देवों की स्थिति तीन पल्योपम की कही गई है ? और वाह्य परिषदा

ધમાં કરેલ છે. જેમકે હે ભગવન્ વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલીની આભ્યન્તર
 પરિષદમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? મધ્યમા પરિ-
 ષદામાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? તેમજ બાહ્ય પરિષદામાં
 દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? એજ રીતે આભ્યન્તર પરિષદામાં
 દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? મધ્યમા પરિષદામાં દેવિયોની
 સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? બાહ્ય પરિષદામાં દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા
 કાળની કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ !
 વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૩૧ આડાપમ
 પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે મધ્યમા પરિષદના દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યો-
 પમની કહી છે. અને બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૨૧ અઠિ પલ્યોપમની

પર્ષદિ દેવાનામર્ધતૃતીયાનિ-અર્ધાધિકૈ દ્વે પલ્યોપમે દેવાનાં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, 'અર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ' આખ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવીણં' દેવીનામ્ 'અઢ્ઠાઙ્જાઙ્' પલિઓવમાઙ્ ઠિઈ પન્નત્તા' સાદર્થે દ્વે-અર્ધાધિકૈ દ્વે પલ્યોપમે સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, 'મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં' માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવીનામ્, 'દો પલિઓવમાઙ્ ઠિઈ પન્નત્તા' દ્વે પલ્યોપમે સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા- 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવી ણં' બાહ્યાયાં તૃતીયસ્યાં જાતામિધાનાયાં પર્ષદિ દેવીનામ્, 'દીવહુ' પલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' દ્વયર્ધમર્ધાધિકમેકં પલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તૈતિ । અત્ર વલ્લેઃ સમા-સંબન્ધિ દેવદેવીનાં સંખ્યાયાઃ સ્થિતેશ્ચ પરિમાણપરુષિકૈ દ્વે સંગ્રહગાથે યથા-

‘વીસત ચતુવીસ અઢ્ઠાવીસ સહસસા ય હોંતિ દેવાણં ।

અદ્વપણ-ચત-દ્ધુઢ્ઠા, દેસિસયા વલિસ્સ પરિસાસુ ॥૧॥

અદ્ધુઢ્ઠા તિણિ અઢ્ઠાઙ્જાઙ્ હોંતિ પલિય દેવ ઠિઈ ।

અઢ્ઠાઙ્જા દોણિ ય, દીવહુ દેવીણ ઠિઈ કમસો ॥૨॥

છાયા-વિંશતિરત્તુ ચત્તરિંશતિઃ, અષ્ટાવિંશતિશ્ચ સસ્રાણિ ચ ભવન્તિ દેવાનામ્ ।

અર્ધપશ્ચમ-ચતુર્ધર્ધ ચતુર્થાનિ દેવીશતાનિ વલ્લેઃ પર્ષત્સુ ॥૧॥

અર્ધચતુર્થાનિ ત્રીણિ અર્ધતૃતીયાનિ ભવન્તિ પલ્યાનિ દેવસ્થિતિઃ । અર્ધ તૃતીયે (સાદર્થે દ્વે ચ દ્વયર્ધ) (સાદર્થેકં પલ્યોપમં) દેવીનાં સ્થિતિઃ ક્રમશઃ અનયોરર્થસ્તુ માક્ષ પ્રરુષિતવદેવેતિ ॥

‘સેસં જહા ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો’ શેષ’ યથા ચમરસ્યાસુરેન્દ્રસ્ય અસુરરાજસ્ય, અયં ભાવાઃ- સે ષેણદ્વેણં મંતે’ इत्याद्यवान्तरमश्नोत्तरમकरण-मवगन्तव्यमिति ॥સૂ૦ ૪૭॥

કે દેવો’ કી સ્થિતિ ઢાહ ૨॥ પલ્યોપમ્સ કી કહી ગઈ હૈ-તથા આખ્યન્તર પરિષદા કી દેવિયો’ કી મધ્યમા પરિષદા કી દેવિયો’ કી ઓર વાહ્યા પરિષદા કી દેવિયો’ કી સ્થિતિ ક્રમશઃ ઢાહ પલ્યોપમ્સ કી દો પલ્યોપમ્સ કી ઓર હેઢ પલ્યોપમ્સ કી કહી ગઈ હૈ । ઇસ વિષયમેં દો સંગ્રહ ગાથાં ટીકા મેં દી ગઈ હૈ । ‘સેસં જહા ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો’ વાકી

કહી છે. તથા આખ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ ૨॥ અઢિ પલ્યોપમની કહી છે મધ્યમા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ યે પલ્યોપમની કહી છે અને બાહ્ય પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ ૧॥ પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. આ વિષયમાં યે સંગ્રહ ગાથાઓ કહી છે જે સંસ્કૃત ટીકામાં આપવામાં આવેલ છે.

‘સેસ’ જહા ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો’ બાકીનું બીજું તમામ આ બલિર્ધન્દ્ર સંબંધી કથન અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના પ્રકરણના કથન પ્રમાણે જ

દક્ષિણોત્તરાસુરકુમારાણાં ભવનાદીનિ નિરુપ્ય નાગકુમારાણાં તાનિ દર્શયિ-
તુમાહ-‘કઙ્ઠ ણં મંતે ! નાગકુમારાણં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્કમ્-કહિ ણં મંતે ! નાગકુમારાણં દેવાણં ભવના પન્નત્તા,
જહા ઠાણપદે જાવ દાહિણિલ્લા તિ પુચ્છિયઠ્ઠા જાવ ધરણે,
એત્થ નાગકુમારિદે નાગકુમાર રાયા પરિવસઙ્ઠ જાવ વિહરઙ્ઠ ।
ધરણસ્સ ણં મંતે ! નાગકુમારિદસ્સ નાગકુમારરન્નો કઙ્ઠ પરિ-
સાઓ પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! તિન્નિ પરિસાઓ, તાઓ ચેવ
જહા ચમરસ્સ । ધરણસ્સ ણં મંતે ! નાગકુમારિદસ્સ નાગ-
નાગકુમારરન્નો અઢિંમતરિયાણ પરિસાણ કઙ્ઠ દેવસહસ્સા પન્નત્તા
જાવ બાહિરિયાણ પરિસાણ કઙ્ઠ દેવીસયા પન્નત્તા ? ગોયમા !
ધરણસ્સ ણં નાગકુમારિદસ્સ નાગકુમારરન્નો અઢિંમતરિયાણ
પરિસાણ સઙ્ઠિ દેવસહસ્સાઙ્ઠ, મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ સત્તરિં દેવ
સહસ્સાઙ્ઠ, બાહિરિયાણ પરિસાણ અસીઙ્ઠ દેવસહસ્સાઙ્ઠ, અઢિંમ-
તરિયાણ પરિસાણ પળ્લતરં દેવિસયં પન્નત્તં, મજ્ઞિમિયાણ
પરિસાણ પળ્લાસં દેવિસયં પન્નત્તં, બાહિરિયાણ પરિસાણ પળ-
વીસં દેવિસયં પન્નત્તં ॥ ધરણસ્સ ણં રન્નો અઢિંમતરિયાણ
પરિસાણ દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા, મજ્ઞિમિયાણ પરિ-
સાણ દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા, બાહિરિયાણ પરિસાણ

કા ઓર સ્વ કથન હસ બલિ હન્દ્ર કે પ્રકરણ મેં અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ
ચમર કે પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ-વૈસા હી જાનના ચાહિયે-તથા ચ
‘સે કેળદ્દેણં મંતે’ ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તર યથા-હે મદન્ત ! એસા આપ
કિસ કારણ સે કહતે હૈં ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તર સે જિસ પ્રકાર વહાં કહા
હે વૈસા હી કથન સમજ્ઞ લેવેં ॥સૂ. ૪૭॥

સમજ્ઞ લેવું તે પ્રકરણ ‘સે કેળદ્દેણં મંતે !’ ઇત્યાદિ પ્રકારથી છે જેમકે-હે
ભગવન્ ! આપ એવું શા કારણથી કહો છો ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરથી જે રીતે ત્યાં
કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અહિંયાં પણ સમજ્ઞ લેવું ॥ ૪૭ ॥

देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? अब्भितरियाए परिसाए
 देवीणं केवइयं ठिई पन्नत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए देवीणं
 केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं
 कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! धरणस्स णं रत्तो अब्भितरियाए
 परिसाए देवाणं सातिरेगं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, मज्झि-
 मियाए परिसाए देवाणं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, बाहि-
 रियाए परिसाए देवाणं देसूणं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता,
 अब्भितरियाए परिसाए देवीणं देसूणं अद्धपलिओवमं ठिई
 पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवीणं साइरेगं चउब्भागपलि-
 ओवमं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं चउब्भाग-
 पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, अट्टो जहा चमरस्स । कहि णं भंते !
 उत्तरिल्लाणं नागकुमाराणं जहा ठाणपदे जाव विहरइ ॥ भूयाणं
 दस्स णं भंते ! नागकुमारिंदस्स नागकुमाररन्नो अब्भितरि-
 याए परिसाए कइ देव साहस्सीओ पन्नत्ताओ, मज्झिमियाए
 परिसाए कइ देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए
 कइ देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, अब्भितरियाए परिसाए कइ
 देविसया पणत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए कइ देविसया पन्नत्ता
 बाहिरियाए परिसाए कइ देविसया पन्नत्ता ? गोयमा ! भूयाणंदस्स
 णं नागकुमारिंदस्स नागकुमार रन्नो अब्भितरियाए परिसाए
 पन्नासं देवसहस्सा पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए सट्ठि देव-
 साहस्सीओ पन्नत्ताओ बाहिरियाए परिसाए सत्तरि देवसाह-
 स्सीओ पन्नत्ताओ, अब्भितरियाए परिसाए दो पणवीसं देवि-
 सयाणं पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए दो देविसया पन्नत्ता,
 बाहिरियाए परिसाए पाणत्तं देविमयं पन्नत्तं ॥

भूयाणंदस्स णं भंते ! नागकुमारिंदस्स नागकुमाररत्नो
अब्भितरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता
जाव बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ?
गोयसा ! भूयाणंदस्स णं अब्भितरियाए परिसाए देवाणं देसूणं
पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं साइ-
रेगं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता बाहिरियाए परिसाए देवाणं
अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता अब्भितरियाए परिसाए देवीणं अद्ध-
पलिओवमं ठिई पन्नत्ता मज्झिमियाए परिसाए देवीणं देसूणं
अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं
साइरेगं चउभागं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, अट्टो जहा चमर-
स्स, अवसेसाणं वेणुदेवादीणं महाघोसपज्जवसाणाणं ठाणपद
वत्तव्वया निरवयवा भाणियव्वा, परिसाओ जहा धरणभूयाणं
दाणं (सेसाणं भवणवईणं) दाहिणिल्लाणं जहा धरणस्स उत्त-
रिल्लाणं जहा भूयाणंदस्स परिसाणं पि ठिई वि ॥सू० ४८॥

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! नागकुमाराणां देवानां भवनानि प्रज्ञप्तानि ? यथा
स्थानपदे यावद् दाक्षिणात्या अपि प्रष्टव्या आवत्, धरणोऽत्र नागकुमारेन्द्रो नाग-
कुमारराजः परिवसति यावद् विहरति ॥ धरणस्य खलु भदन्त ! नागकुमारेन्द्रस्य
नागकुमारराजस्य कति पर्वदः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तिस्रः पर्वदः, ता एव यथा
चमरस्य । धरणस्य खलु भदन्त । नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य आभ्यन्तरि-
कायां पर्वदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि यावद् बाह्यायां पर्वदि कति देवीशतानि
प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! धरणस्य खलु नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य आभ्य-
न्तरिकायां पर्वदि षष्ठिर्देवसहस्राणि, माध्यमिकायां पर्वदि सप्ततिर्देवसहस्राणि,
बाह्यायां पर्वदि अशीतिर्देवसहस्राणि, आभ्यन्तरिकायां पर्वदि पञ्च सप्ततं देवीशतं
माध्यमिकायां पर्वदि पञ्चाशदेवीशतं प्रज्ञप्तम् बाह्यायां पर्वदि पञ्चविंशतिर्देवीशतं
प्रज्ञप्तम् । धरणस्य खलु राज्ञ अभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः
प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्वदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? बाह्यायां पर्वदि
देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? आभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवीनां कियन्तं
कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? माध्यमिकायां पर्वदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता,

વાહ્યાનાં પર્ષદિ દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા ? ગૌતમ ! ધરણસ્ય રાજ્ઞ અભ્ય-
 ન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવાનાં સાતિરેકમર્ધપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, માધ્યમિકાયાં
 પર્ષદિ દેવાનામર્ધપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, વાહ્યાનાં પર્ષદિ દેવાનાં દેશોનમર્ધ
 પલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં દેશોનમર્ધ પલ્યોપમં
 સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં સાતિરેકં ચતુર્ભાગપલ્યોપમં સ્થિતિઃ
 પ્રજ્ઞતા, વાહ્યાનાં પર્ષદિ દેવીનાં ચતુર્ભાગપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, અર્થો યથા
 ચમરસ્ય । કુત્ર ચલ્લ મદન્ત ! ઔત્તરાણાં નાગકુમારાણાં યથા સ્થાનપદે યાવ-
 દ્વિહરતિ ! ભૂતાનન્દસ્ય ચલ્લ મદન્ત ! નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્યા-
 ભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ કતિ દેવસાહસરઽયઃ પ્રજ્ઞતાઃ માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ
 કતિ દેવસાહસરઽયઃ પ્રજ્ઞતા । આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ,
 માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞતાનિ, વાહ્યાનાં પર્ષદિ કતિ
 દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞતાનિ ? ગૌતમ ! ભૂતાનન્દસ્ય ચલ્લ મદન્ત ! નાગકુમારેન્દ્રસ્ય
 નાગકુમારરાજસ્યાઽઽભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ પચ્ચાશદેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞતાનિ માધ્યમિ-
 કાયાં પર્ષદિ ષષ્ઠિદેવસાહસરઽયઃ પ્રજ્ઞતાઃ વાહ્યાનાં પર્ષદિ સપ્તતિર્દેવસાહસરઽયઃ
 પ્રજ્ઞતાઃ, આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દ્વે પચ્ચત્તિશે દેવીશતે પ્રજ્ઞતે, માધ્યમિકાયાં
 પર્ષદિ દ્વે દેવીશતે પ્રજ્ઞતે, વાહ્યાનાં પર્ષદિ પચ્ચ સપ્તતં દેવીશતં પ્રજ્ઞતમ્ । ભૂતા-
 નન્દસ્ય ચલ્લ મદન્ત ! નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય આભ્યન્તરિકાયાં
 પર્ષદિ દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, યાવદ્વાહ્યાનાં પર્ષદિ દેવીનાં
 કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા ? ગૌતમ ! ભૂતાનન્દસ્ય ચલ્લ આભ્યન્તરિકાયાં
 પર્ષદિ દેવાનાં દેશોનં પલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવાનાં
 સાતિરેકમર્ધપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, વાહ્યાનાં પર્ષદિ દેવાનામર્ધપલ્યોપમં
 સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં દેશોનમર્ધપલ્યોપમં સ્થિતિઃ
 પ્રજ્ઞતા, વાહ્યાનાં પર્ષદિ દેવીનાં સાતિરેકં ચતુર્ભાગપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા,
 અર્થો યથા ચમરસ્ય । અવશેષાણાં વેણુદેવાદીનાં મહાઘોષપર્યવસાનાનાં સ્થાનપદ-
 વક્તવ્યતા નિરવપચા મણિતવ્યા, પર્ષદો યથા ધરણ-ભૂતાનન્દાનામ્ (શેવાર્ણા
 મવનપતીનામ્) દાક્ષિણાત્યાનાં યથા ધરણસ્ય ઔત્તરાણા યથા ભૂતાનન્દસ્ય, પરિ-
 માણમપિ સ્થિતિરપિ ॥૬૦ ૪૮॥

દક્ષિણ તથા ઉત્તર કે અસુરકુમારો કે અવનાદિ કા વર્ણન કરકે
 અથ નાગકુમારો કે અવનાદિકા વર્ણન કરલે હૈં ।

દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારોના અવનાદિ દ્વારોનું વર્ણન કરીને
 હવે નાગકુમારોના અવનાદિ દ્વારોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે ‘કહિ ગં મતે

टीका—‘कहिं णं भंते ! नागकुमाराणां देवाणां भवणा पणत्ता’ कुत्र-कस्मिन् स्थाने खलु भदन्त ! नागकुमाराणां देवानां भवनानि प्रज्ञप्तानि-कथितानीति प्रश्नः, उक्तयति प्रज्ञापनातिदेशेन-‘जहा’ इत्यादि, ‘जहा ठाणापदे दाहिणिल्ला-वि पुच्छियव्वा जाव धरणे एत्थ नागकुमारिदे नागकुमारराया परिवसड जाव विहरइ’ एव यथा प्रज्ञापनायां स्थानाख्ये द्वितीयपदे तथा दक्षव्यं यावद्दाक्षिणात्या अपि नागकुमाराः प्रष्टव्या य वद् धरणनामकोऽत्र नागकुमारेन्द्रो नागकुमारराजः परिवसति यावद्विहरति, इति पर्यन्तं स्थानपदोक्तः पाठोऽत्र संग्रहः ।

सम्प्रति-धरणेन्द्रस्य पर्वन्निरूपणार्थमाह-‘धरणस्स णं भंते !’ इत्यादि, ‘धरणस्स णं भंते’ धरणस्य-धरणनामकस्य खलु भदन्त ! ‘नागकुमारिदस्स नागकुमार रत्तो’ नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य ‘कड परिसाओ पणत्ताओ’ कति-किय

‘कहिं णं भंते !’ नागकुमाराणां देवाणां भवणा पणत्ता ? इत्यादि ।

टीकार्थ-श्रीगौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है हे भदन्त ! नागकुमार देवों के भवन कहाँ पर है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं । ‘जहा ठाणपदे जाव दाहिणिल्लावि पुच्छियव्वा जाव धरणे’ हे गौतम इस सम्बन्ध में जैसा कथन प्रज्ञापनासूत्र के द्वितीयस्थान पद में किया गया है वैसा ही वह कथन यहाँ पर भी समझ लेना चाहिये यावत् दाक्षिणात्य-दक्षिण-दिशावर्ती नागकुमारदेव कहीं पर रहते हैं ऐसा भी पूछना चाहिये और वहाँ पर नागकुमारों का इन्द्र एवं नागकुमारों का राजा धरण रहता है इस पाठ तक का पाठ यहाँ वहाँ से लेकर कह लेना चाहिये । ‘धरणस्स णं भंते’ नागकुमारिदस्स नागकुमाररण्णो कति परिसाओ’ हे भदन्त ! नागकुमारों के इन्द्र और नागकुमारों के राजा धरण की कितनी परि-

नागकुमारदेवाणां भवणा पणत्ता’ इत्यादि

टीकार्थ-श्रीगौतमस्वामी नागकुमारदेवानां सम्बन्धमां प्रश्न करतां प्रभुश्रीने कहे छे के ‘कहिं णं भंते ! नागकुमारदेवाणां भवणा पणत्ता’ छे भगवन् ! नाग-कुमार देवानां भवना कथां कथा छे ? आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभुश्री श्रीगौतम स्वामीने कहे छे के ‘जहा ठाणपदे जाव दाहिणिल्ला वि पुच्छियव्वा जाव धरणे’ छे गौतम ! आ विषयमां प्रज्ञापना सूत्रना भोज स्थानपदमां ने प्रमाणेतुं कथन करवामां आवेल छे अत्र प्रमाणेतुं कथन अहीया पणु कही लेवु नेधअ यावत् दाक्षिणात्य दक्षिण दिशांमां रहेवावाणा नागकुमार देव कथां रहे छे ? आ प्रमाणे प्रश्नोत्तर करीने ते कथन ‘त्या नागकुमारदेवानां धरतथा नागकुमारदेवानां धरण रहे छे ? आ पाठ पर्यन्त त्यांतुं कथन अहियां कहेवु नेधअ

‘धरणस्स णं भंते ! नागकुमारिदस्स नागकुमाररण्णो कति परिसाओ’

તસંસ્થકાઃ પર્ષદઃ-સમાઃ પ્રજ્ઞસાઃ-કથિતા इति પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’
 इत्यादि, ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિન્નિ પરિસાઓ પળ્લતાઓ’ તિસ્રઃ પર્ષદાઃ,
 પ્રજ્ઞસાઃ, ‘તાઓ ચેવ જહા ચમરસ્સ’ તા એવ પરિપદો યથા ચમરસ્સ, યથા
 ચમરેન્દ્રસ્સ, તિસ્રઃ પર્ષદઃ કથિતા સ્તથા=ધરેન્દ્રસ્યાપિ સમિતા ચણ્ડા જાતા,
 આભ્યન્તરિકા સમિતા, માધ્યમિકા ચણ્ડા, બાહ્યા જાતા, એવં રૂપેણ તિસ્રઃ પર્ષદો
 ધરણેન્દ્રસ્યાપિ જ્ઞાતવ્ય इति । ‘ધરણસ્સ ણં મંતે !’ ધરણસ્સ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘નાગ
 કુમારિદસ્સ નાગકુમારરજ્જો’ નાગકુમારેન્દ્રસ્સ નાગકુમારરાજસ્ય ‘અવિમતરિયા
 પરિમાણ કઙ્ક દેવસહસ્સા પળ્લતા’ અભ્યન્તરિકાયાં ત્રયમાયાં પર્ષદિ કતિ દેવસહ-
 સ્સાણિ પ્રજ્ઞસાણિ-કથિતાણિ જાત્ત્વા બાહિરિયાણ પરિમાણ કઙ્ક દેવીસયા પળ્લતા’
 યાવત્ બાહ્યાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાણિ પ્રજ્ઞપ્તાણિ, અત્ર યાત્પદસંગ્રાહપાઠ
 સ્યાર્થો યથા=ધરણેન્દ્રસ્સ માધ્યમિકાયાં દ્વિતીયસ્યાં પર્ષદિ કતિ દેવસહસ્રાણિ
 પ્રજ્ઞપ્તાણિ, બાહ્યાયાં પર્ષદિ કતિ દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાણિ, આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ

ષદાણં કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહ્યો હૈ । ‘ગોયમા ! ‘તિણિ પરિ-
 સાઓ પળ્લતાઓ’ હે ગૌતમ ! નાગકુમારો’ કે ઇન્દ્ર ઓર નાગકુમારો’ કે
 રાજા ધરણ કી તીલ પરિષદાણં કહી ગઈ હૈ ‘તાઓચેવ જહા ચમરસ્સ
 उनके नाम बही है जो चमरइन्द्र की परिषदा के हैं । ‘ધરણસ્સ ણં મંતે !
 નાગકુમારિદસ્સ નાગકુમારરજ્જો અવિમતરિયાણ પરિમાણ કતિ દેવસ
 હસ્સા પળ્લતા’ હે મદન્ત ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમાર રાજ ધરણ કી
 આભ્યન્તર સભા મેં કિતને હજાર દેવ હૈ ? ‘જાવ બાહિરિયાણ પરિમાણ કતિ
 દેવી સયા પળ્લતા’ યાવત્ બાહ્યા પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં હૈ ?
 यहां यावत् शब्द से ऐसा पाठ गृहीत हुआ है कि-धरण के मध्यम

પળ્લતાઓ’ હે ભગવન્ નાગકુમારેના ઇન્દ્ર અને નાગકુમારેના રાજા ધરણની
 કેટલી પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે
 ‘ગોયમા ! તિણિ પરિસાઓ પળ્લતાઓ’ હે ગૌતમ ! નાગકુમારો । ઇન્દ્ર અને
 નાગકુમારેના રાજા ધરણની ત્રણ પરિષદાઓ કહેલ છે. ‘તાઓ ચેવ જહા ચમરસ્સ’
 તેના નામે ચમર ઇન્દ્રની પરિષદાના નામે પ્રમાણે જણાવેલ છે. ધરણસ્સ ણં મંતે !
 નાગકુમારિદસ્સ નાગકુમારરજ્જો અવિમતરિયાણ પરિમાણ કતિ દેવસહસ્સા પળ્લતા’
 હે ભગવન્ નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમાર રાજ ધરણની આભ્યન્તર સભામાં કેટલા

હજાર દેવ છે ? ‘જાવ બાહિરિયાણ પરિમાણ કતિ દેવી સયા પળ્લતા’ યાવત્
 બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહેલ છે ? અહીં યાં યાવત્ પદ્ધતી એવો
 પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે કે ધરણની મધ્યમ પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો છે ?
 બાહ્ય સભામાં કેટલા હજાર દેવો છે ? આભ્યન્તર સભામાં કેટલા સૌ દેવિયો

કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનીતિ, તથા—વાહ્યાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ—કથિતાનીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ ‘ગોયમા !’ इत्यादि, ‘गोयमा !’ हे गौतम । ‘धरणस्स णं’ धरणस्य खलु ‘नागकुमारिंदस्स नागकुमाररन्नो’ नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य ‘अब्भितरियाए परिषाए सट्ठि देवसहस्साइं’ आभ्यन्तरिकायां पर्षदि चण्डाभिधानायां षष्टिर्देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ‘मज्झिमियाए परिषाए सत्तरि देवसहस्साइं’ माध्यमिकायां चण्डाभिधानायां द्वितीयस्यां पर्षदि सप्तति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि तथा—‘वाहिरियाए परिषाए असोइदेव सहस्साइं’ बह्यायां जाताभिधानायां तृतीयस्यां पर्षदि अशीतिर्देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवम्—‘अब्भितरियाए परिषाए’ आभ्यन्तरिकायां समिताभिधानायां प्रथमायां पर्षदि ‘पणसत्तरं देवीसयं पणत्तं’ पञ्च सप्ततं—पञ्चसप्तत्यधिकं देवीशतं प्रज्ञप्तं कथितम्, तथा—‘मज्झिमियाए परिषाए पण्णासं देविसयं पणत्तं’ माध्यमिकायां पर्षदि पञ्चाशतं—पञ्चाशदधिकं

સભા મેં કિતને હજાર દેવ હૈ ? બાહ્ય સભા મેં કિતને હજાર દેવ હૈ ? આભ્યન્તર સભા મેં કિતની સૌ દેવિયાં હૈ । મધ્યમા સભા મેં કિતની સૌ દેવિયાં હૈ ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं ‘धरणस्स णं नागकुमारिंदस्स’ नागकुमाररन्नो अब्भितरियाए परिषाए सट्ठि देवसहस्साइं, मज्झिमियाए परिषाए सत्तरि देवसहस्साइं, वाहिरियाए असोतिदेवसहस्साइं’ हे गौतम । नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज धरण की आभ्यन्तर परिषदा में ६० हजार देव है । मध्यम परिषदा में ७० हजार देव और बाह्य परिषदा में ८० हजार देव है । तथा—‘अब्भितरपरिषाए पण सत्तरं देवीसयं पणत्तं मज्झिमियाए परिषाए पण्णासं देवीसयं पणत्तं, वाहिरियाए परिषाए पण्णीसं देवीसयंप०’ नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज धरण की आभ्यन्तर परिषदा में १७५ देवियां हैं । मध्यम परिषदा में

છે ? મધ્યમા સભામાં કેટલા સૌ દેવિયો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ધરણસ્સ ણં નાગકુમારિંસ્સ નાગકુમારરણ્ણો અબ્ભિંતરિયાએ પરિસાએ સટ્ઠિં દેવસહસ્સાઈ’, મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ સત્તરિ દેવ સહસ્સાઈ’, વાહિરિયાએ અસીતિ દેવ સહસ્સાઈ’ હે ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમાર રાજ ધરણની આભ્યન્તર પરિષદામાં ૬૦૦૦૦ સાષ્ઠ હજાર દેવો છે મધ્યમ પરિષદામાં ૭૦૦૦૦ સિતેર હજાર દેવો છે, અને બાહ્ય પરિષદામાં ૮૦૦૦૦ એંસી હજાર દેવો છે. તથા ‘અબ્ભિંતરિયાએ પરિસાએ પણસત્તરં’ દેવીસય પણત્તં, મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ પણ્ણાસં દેવીસય પણત્તં, વાહિરિયાએ પરિસાએ પણ્ણીસં દેવી સય પણત્તં’ નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમાર રાજ ધરણની આભ્યન્તર પરિષદામાં ૧૭૫

દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'વાહિરિયાણ પરિસાણ પળ્લવીસં દેવિસયં પન્નત્તં' વાહ્યાયાં જાતાભિધાનાયાં પર્વદિ પચ્ચવિંશતં-પચ્ચવિંશત્યધિકં દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ હિતિ પર્વ દ્વિષયવમુત્તરમિતિ । સમ્પત્તિ-ધરણ પર્વત્ સ્થિતદેવ દેવીનાં સ્થિતિં દર્શયિતુમાદ- 'ધરણસ્સ ણં' इत्यादि, 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' હે મદન્ત ! ધરણસ્ય નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય 'અભિમતરિયાણ પરિસાણ' આમ્યન્તરિકાયાં સમિતાભિધાનાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કેવલ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ-આયુધ્ય-કાલઃ-પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ' માધ્યમિકાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા તથા 'વાહિરિયાણ પરિસાણ' જાતાભિધાનાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કેવલ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતા તથા-'અભિમતરિયાણ પરિસાણ' આમ્યન્તરિકાયાં સમિતાયાં પર્વદિ 'દેવીણં કેવલ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા 'વાહિરિયાણ

૧૫૦ દેવિયાં હૈ । બાહ્ય પરિષદા મેં ૧૨૫ દેવિયાં હૈ । અથ ધરણેન્દ્રની પરિ-ષદ કે દેવ દેવિયોંની સ્થિતિ કહતે હૈ- 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' इत्यादि 'ધર-ણસ્સ ણં રન્નો અભિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિતી પળ્લવિત્તા' નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજધરણ ની આમ્યન્તર પરિષદા કે દેવોંની કિતને કાલ ની સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિતી પળ્લવિત્તા' મધ્યમા સભા કે દેવોંની કિતને કાલ ની સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિતી પળ્લવિત્તા' ઓર બાહ્ય પરિષદા કે દેવોંની સ્થિતિ કિતને કાલ ની કહી ગઈ હૈ । ઇસી પ્રકાર સે નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજધરણ ની

એકસો પંચોતેર દેવિયો છે. મધ્યમ પરિષદામાં ૧૫૦ દોઢસો દેવિયો છે. બાહ્ય પરિષદામાં ૧૨૫ સવાસો દેવિયો છે.

હવે ધરણેન્દ્રની પરિષદના દેવ દેવિયોની સ્થિતિ કહેવામાં આવે છે. 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' इत्यादि

'ધરણસ્સ ણં રન્નો અભિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા' હે જગવન્ નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમાર રાજ ધરણની આમ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા' મધ્યમા સભાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા' અને બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? એજ પ્રમાણે નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમાર રાજ ધરણની 'અભિમતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવલિયં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા, મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવલિયં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા

દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'વાહિરિયાણ પરિસાણ પળ્લવીસં દેવિસયં પન્નત્તં' વાહ્યાયાં જાતાભિધાનાયાં પર્વદિ પશ્ચવિંશતં-પશ્ચવિંશત્યધિકં દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ હિતિ પર્વ દ્વિષયકમુત્તરમિતિ । સમ્પત્તિ-ધરણ પર્વત્ સ્થિતદેવ દેવીનાં સ્થિતિં દર્શયિતુમાહ- 'ધરણસ્સ ણં' ઇત્યાદિ, 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' હે મદન્ત ! ધરણસ્ય નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય 'અભિમતરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાયાં સમિતાભિધાનાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ-આયુષ્ય-કાલઃ-પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ' માધ્યમિકાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા તથા 'વાહિરિયાણ પરિસાણ' જાતાભિધાનાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતા તથા-'અભિમતરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાયાં સમિતાયાં પર્વદિ 'દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા 'વાહિરિયાણ

૧૫૦ દેવિયાં હૈ । ઘાહ્ય પરિષદા મેં ૧૨૫ દેવિયાં હૈ । અહ ધરણેન્દ્રની પરિષદા કે દેવ દેવિયોંની સ્થિતિ કહતે હૈ- 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' ઇત્યાદિ 'ધરણસ્સ ણં રન્નો અભિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિતી પળ્લવિત્તા' નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજધરણ ની આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવોંની કિતને કાલ ની સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિતી પળ્લવિત્તા' મધ્યમા સહ્યા કે દેવોંની કિતને કાલ ની સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિતી પળ્લવિત્તા' ઓર ઘાહ્યા પરિષદા કે દેવોંની સ્થિતિ કિતને કાલ કહી ગઈ હૈ । ઇસી પ્રકાર સે નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજધરણ

એકસો પંચોતેર દેવિયો છે. મધ્યમ પરિષદામાં ૧૫૦ દોઢસો દેવિયો છે. ૭ પરિષદામાં ૧૨૫ સવાસો દેવિયો છે.

હવે ધરણેન્દ્રની પરિષદના દેવ દેવિયોની સ્થિતિ કહેવામાં આવે 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' ઇત્યાદિ

'ધરણસ્સ ણં રન્નો અભિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં પળ્લવિત્તા' હે ભગવન્ નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણની આભ્યન્તર પરિષદોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? 'મજ્ઞિમિયાણ પ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા' મધ્યમા સહ્યાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કહેલ છે ? 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા' અને પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? એજ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણની 'અભિમતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા, મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પ

સાણ કહ દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' બાહ્યાયાં જાતામિધાનાયાં પર્ષદિ કતિ દેવ-
સાહસ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'અઽન્તરિયાણ પરિસાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા' આભ્યન્તરિ-
કાયાં સમિતામિધાનાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ 'મજ્ઞિમિયાણ પરિ-
સાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા' માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ
તથા—'બાહિરિયાણ પરિસાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા' બાહ્યાયાં જાતામિધાનાયાં
પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનોતિ પ્રશ્નઃ, શ્રગવાનાઙ્—'ગોયમા' હે ગૌતમ !
'શ્રુયાણંદસ્સ ણં નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો' ભૂતાનન્દસ્ય સ્વલ્લુ નાગકુમારે-
ન્દસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય 'અઽન્તરિયાણ પરિસાણ' અભ્યન્તરિકાયાં સમિતામિ-
ધાનાયાં પર્ષદિ 'પન્નાસં દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' પચ્ચાશદેવ સહસ્રાણિ—પ્રજ્ઞપ્તાનિ
કથિતાનિ 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ' માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ 'સઠ્ઠિં દેવસાહસીઓ

મારો' કા હન્દ્ર ભૂતાનન્દ ઓર ચહ ઉત્તર દિશા કે નાગકુમારો' કા રાજા
હે 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ કહ દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' હસકી
મધ્યમા પરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ કહે ગયે હૈં તથા 'બાહિરિયાણ
પરિસાણ કહ દેવ સાહસીઓ પન્નત્તા' હસકી બાહ્યા પરિષદા મેં કિતને
હજાર દેવ કહે ગયે હૈં । હસી તરહ 'અઽન્તરિયાણ પરિસાણ કહ
દેવિસયા પન્નત્તા ? મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા,
'બાહિરિયાણ પરિસાણ કહ દેવીશયા પન્નત્તા' ભૂતાનન્દ કી આભ્યન્તર
પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ । મધ્યમા પરિષદા મેં કિતની
સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ ? બાહ્યા પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ
હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશુશ્રી કહતે હૈં 'શ્રુયાણંદસ્સ—નાગકુમારિંદ-
સ્સ—નાગકુમારરન્નો અઽન્તરિયાણ પરિસાણ પન્નાસં દેવસાહસીઓ પન્નત્તા'
હે ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દ કી આભ્યન્તર પરિ-
ષદા મેં ૫૦ હજાર દેવ કહે ગયે હૈં મધ્યમા પરિષદા મેં 'સઠ્ઠિં દેવસાહ-

એ ભૂતાનંદ ઉત્તર દિશા ના નાગકુમારેનો રાજા છે 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ કહ
દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' તેની મધ્યમા પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ?
તથા 'બાહિરિયાણ પરિસાણ કહ દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' તેની બાહ્યા પરિષદામાં
કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ? તેજ પ્રમાણે 'અઽન્તરિયાણ પરિસાણ દેવિ-
સયા પન્નત્તા, બાહિરિયાણ પરિસાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા' ભૂતાનંદની આભ્યન્તર
પરિષદામાં કેટલા સો દેવિયો કહેવ છે ? મધ્યમા પરિષદામાં કેટલા સો દેવિયો
કહેવ છે ? અને બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા સો દેવિયો કહેવ મા આવેવ છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'શ્રુયાણંદસ્સ નાગકુમારિં-
દસ્સ નાગકુમારરન્નો અઽન્તરિયાણ પરિસાણ પન્નાસં દેવ સહસ્રા પન્નત્તા' હે
ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનંદની આભ્યન્તર પરિષદામાં

साए कइ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' बाह्यायां जात्ताभिधानायां पर्षदि कति देव-
साहस्यः प्रज्ञप्ताः, 'अविमतरियाए परिखाए कइ देविसया पन्नत्ता' आभ्यन्तरि-
कायां समिताभिधानायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि 'मज्झिमियाए परि-
खाए कइ देविसया पन्नत्ता' माध्यमिकायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि
तथा—'बाहिरियाए परिखाए कइ देविसया पन्नत्ता' बाह्यायां जात्ताभिधानायां
पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानीति प्रश्नः, श्रगवानाह—'गोयमा' हे गौतम !
'भूयाणंदस्स णं नागकुमारिंदस्स नागकुमाररन्नो' भूतानन्दस्य खलु नागकुमारे-
न्द्रस्य नागकुमारराजस्य 'अविमतरियाए परिखाए' अ.भ्यन्तरिकायां समिताभि-
धानायां पर्षदि 'पन्नासं देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' पञ्चाशदेव सहस्राणि—प्रज्ञप्तानि
कथितानि 'मज्झिमियाए परिखाए' माध्यमिकायां पर्षदि 'सट्ठि देवसाहस्सीओ

मारो' का इन्द्र भूतानन्द और यह उत्तर दिशा के नागकुमारो' का राजा
है 'मज्झिमियाए परिखाए कइ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' इसकी
मध्यमा परिषदा में कितने हजार देव कहे गये हैं तथा 'बाहिरियाए
परिखाए कइ देवसाहस्सीओ पणत्ता' इसकी बाह्या परिषदा में कितने
हजार देव कहे गये हैं। इसी तरह 'अविमतरियाए परिखाए कइ
देविसया पणत्ता? मज्झिमियाए परिखाए कइ देविसया पणत्ता,
'बाहिरियाए परिखाए कइ देविसया पणत्ता' भूतानन्द की आभ्यन्तर
परिषदा में कितनी सौ देवियां कही गई है। मध्यमा परिषदा में कितनी
सौ देवियां कही गई है? बाह्या परिषदा में कितनी सौ देवियां कही गई
है? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'भूयाणंदस्स—नागकुमारिंद-
स्स—नागकुमाररन्नो अविमतरियाए परिखाए पन्नासं देवसाहस्सीओ पन्नत्ता'
हे गौतम ! नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज भूतानन्द की आभ्यन्तर परि-
षदा में ५० हजार देव कहे गये हैं मध्यम परिषदा में 'सट्ठि देवसाह-

ओ भूतानंद उत्तर दिशा ना नागकुमारो नो रत्त ओ 'मज्झिमियाए परिखाए कइ
देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' तेनी मध्यमा परिषदां कट्ठा डुअर देवो कट्ठा ओ ?
तथा 'बाहिरियाए परिखाए कइ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' तेनी बाह्या परिषदां
कट्ठा डुअर देवो कट्ठा ओ ? तेज प्रमाणे 'अविमतरियाए परिखाए देवि
सया पणत्ता, बाहिरियाए परिखाए कइ देविसया पणत्ता' भूतानंदनी आभ्यन्तर
परिषदां कट्ठा से देवियो कडेव ओ ? मध्यमा परिषदां कट्ठा से देवियो
कडेव ओ ? अने बाह्य परिषदां कट्ठा से देवियो कडेव मां आवेव ओ ?
आ प्रश्ना उत्तरमा प्रभुश्री गौतमस्सामीने कडे ओ के 'भूयाणंदस्स नागकुमारिं-
दस्स नागकुमाररन्नो अविमतरियाए परिखाए पन्नासं देवसाहस्सीओ पन्नत्ता' ओ
गौतम ! नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज भूतानंदनी आभ्यन्तर परिषदां

પન્નતાઓ' ષષ્ટિદેવસહસ્રાણિ-પષ્ટિમહસ્યરિમિતા દેવા ભવન્તીતિ, વાહિરિયાણ પરિસાણ વાહ્ય યાં પર્વદિ 'સત્તરિ દેવસાહસ્રીઓ પન્નતાઓ' સપ્તતિ દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથા--'અર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાર્યાં સમિતામિધાનાયાં પર્વદિ 'દો પળગીસં દેવિમયાણ પન્નતા' પશ્ચવિંશે-પશ્ચવિંશત્યધિકૃ દ્વે દેવીશતે પ્રજ્ઞપ્તે-કથિતે 'મઙ્ગિમિયાણ પરિમાણ' માધ્યમિકાયાં પર્વદિ 'દો દેવિમયા પન્નતા' પરિપૂર્ણે દ્વે દેવીશતે પ્રજ્ઞપ્તે, તથા--'વાહિરિયાણ પરિસાણ' વાહ્યાં પર્વદિ 'પળસત્તરં દેવિસયં પન્નત્તં' પશ્ચ સપ્તતં-પશ્ચસપ્તત્યધિકૃ દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમિતિ।

ભૂતાનન્દીય પર્વત્ સ્થિત દેવદેવીતાં સ્થિતિમાનં દર્શયિતુ મનયન્નાહ-ભૂયાદ-સ્સળં' રૂપાદિ, 'ભૂયાણંદસ્પળ મંતે' ભૂતાનન્દસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! 'નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો' નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય 'અર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાર્યાં પર્વદિ 'દેવાણં કેવહયં કાલં ઠિઈ પન્નતા' દેવાનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતા, 'જાવ' યાવત્ માધ્યમિકાનાં પર્વદિ દેવાનાં ક્રિયન્તં

સ્સીઓ પન્નતાઓ' ૬૦ હજાર દેવ કહે ગયે હૈં 'વાહિરિયાણ પરિસાણ' વાહ્ય પરિષદા મેં 'સત્તરિદેવસાહસ્રીઓ પન્નતાઓ' ૭૦ સત્તર હજાર દેવ કહે ગયે હૈં । તથા--'અર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તર પરિષદા મેં 'દોપળગીસં દેવિસયાણં પન્નતા' ૨૨૫ દેવિયાં કહી ગઈ । 'મઙ્ગિમિ-યાણ પરિસાણ દો દેવિસયા પન્નતા' પરિષદા મેં દો સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ 'વાહિરિયાણ પરિસાણ પળસત્તરં દેવિસયં પન્નત્તં' વાહ્ય પરિષદા મેં ૨૨૫ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ ભૂતાનન્દ કી પરિષદાસ્થિત દેવ દેવિયોં કી સ્થિતિ કાલ કા કથન કરતે હૈં । 'ભૂતાનંદસ્સળ મંતે' નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો અર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણ કેવહયં કાલં ઠિઈ પન્નતા' હૈ અદન્ત । નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દ કી આભ્યન્તર પરિ-

૫૦૦૦૦ પચાસ હજાર દેવો કહ્યા છે મધ્યમાં પરિષદામાં 'સષ્ટિ દેવસાહસ્રીઓ પન્નતાઓ' ૬૦૦૦૦ સાઠઠ હજાર દેવો કહ્યા છે 'વાહિરિયાણ પરિસાણ' વાહ્ય પરિષદામાં 'સત્તરિ દેવ સાહસ્રીઓ પન્નતાઓ' ૭૦૦૦૦ સિતેર હજારદેવો કહ્યા છે. તથા 'અર્ધિમતરિયાણ પરિમાણ' આભ્ય તર પરિષદામાં 'દો પળગીસં દેવિસયા પન્નતા' ૨૨૫ બસો પચીસ દેવિયો કહેલ છે 'મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દો દેવિમયા પન્નતા' મધ્યમાં પરિષદામાં ૨૦૦ બસો દેવિયો કહેલ છે 'વાહિરિયાણ પરિસાણ પળસત્તરં દેવિસયં પળસત્તરં' વાહ્ય પરિષદામાં ૧૨૫ એક સો પચીસ દેવિયો કહેલ છે

હવે ભૂતાનન્દની પરિષદામાં કહેલ દેવ દેવિયોની સ્થિતિ । નું કથન કરવામાં આવે છે. 'ભૂતાનન્દસ્સળ મંતે' નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો અર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણ કેવહયં કાલ ઠિઈ પળગીસં હૈ ભગવન્ નાગકુમા-

કાલ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-વાહ્યાયાં પર્ષદિ દેવાનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, એવમ્-આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા તથા-‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેચ્છયં કાલં ઠિર્દ પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં પર્ષદિ દેવીનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તેતિ પ્રશ્નઃ, મહાવાનાદ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ભૂયાણં-દસ્સ ણં અઙ્ગિતરિયાણ પરિસાણ’ ભૂતાનન્દસ્થ રહ્ણ આભ્યન્તરિકાયાં સમિતામિધાનાયાં પર્ષદિ ‘દેવાણં દેસૂણં પલિઓવમં ઠિર્દ પન્નત્તા’ દેવાનાં દેશોનં પલ્લોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ’ માધ્યમિકાયાં વણ્ઠામિધાનાયાં પર્ષદિ ‘દેવાણં સાહરેગં અદ્ધપલિઓવમં ઠિર્દ પન્નત્તા’ દેવાનાં સાતિરેકઃ પલ્લોપમં સ્થિતિ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં’ વાહ્યાયાં જાતામિધાનાયાં પર્ષદિ દેવાનામ્ ‘અદ્ધપલિઓવમં ઠિર્દ પન્નત્તા’ અર્ધપલ્લોપમં સ્થિતિઃ

ષદા કે દેવો કી સ્થિતિ-આયુષ્કકાલ-કિતની કહી ગઈ છે । હસી તરહ સે મધ્યમા પરિષદા કે દેવો કી સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે ? વાહ્યા પરિષદા કે દેવો કી સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે ? તથા-આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવિયો કી સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે મધ્યમા પરિષદા કી દેવિયો કી સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે । વાહ્ય પરિષદા કી દેવિયો કી સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હે ‘ગોયમા’ ભૂતાનન્દસ્થ અઙ્ગિતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં દેસૂણં પલિઓવમં ઠિની પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ભૂતાનન્દ કી આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવો કી સ્થિતિ કુછ કમ એક પલ્લોપમ કી કહી ગઈ છે ‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં સાહરેગં અદ્ધપલિઓવમં ઠિની પણ્ણત્તા’ મધ્યમા પરિષદા કે દેવો કી કુછ અધિક આઘે પલ્લોપમ કી સ્થિતિ કહી ગઈ છે ‘વાહિરિયાણ પરિ-

રેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દની આબ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ-આયુષ્યકાળ કેટલી કહેલ છે ? અંજ પ્રમાણે મધ્યમા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? તથા વાહ્યા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? તથા આબ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? મધ્યમા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? અને વાહ્ય પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! ભૂતાનન્દસ્થ અઙ્ગિતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં દેસૂણં પલિઓવમં ઠિર્દ પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ભૂતાનન્દની આબ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક ઓછી એક પલ્લોપમની કહે ।માં આવેલ છે ‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં સાહરેગં અદ્ધપલિઓવમં ઠિર્દ પણ્ણત્તા’ મધ્યમા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક વધારે

પ્રજ્ઞા, એવમ્-ભૂતાનન્દસ્ય નાગકુમારેન્દ્ર્ય 'અદ્વિતરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાયાં સમિતાભિધાનાયાં પર્પદિ દેવીનામ્ 'અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' અદ્વપલ્યોપમપ્રમાણાત્મિકા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, તથા- 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં' માધ્યમિકાયાં પર્પદિ દેવીનામ્ 'દેસૂળં અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' દેશોનં-દેશન્યૂનમ્ અર્ધપલ્યોપમ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, તથા- 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં' વાહ્યાયાં પર્પદિ દેવીનામ્ 'સાહરેગં ચડમાગપલિઓવમં' પલ્યોપમસ્ય ચતુર્થભાગ પરિમિતં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા 'અત્થો જહા ચમરસ' અર્થો યથા ચમરસ્ય ચમરસ્ય-અસુરકુમારાજસ્ય પર્પદઃ સમિતાદિનામવ્યપદેશકરણં યથાયથં તત્કેનાથેન ભદન્ત । એવમુચ્યતે, इत्यादि पञ्चोत्तरप्रकरणे कथितं तथैव भूतानन्दस्य नाग-कुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य पर्पदः समिता-चण्डाजातानामाभ्यन्तरिका माध्य-मिका वाह्याभिधानकारणं ज्ञातव्यमिति । 'अवसेमाणं वेणुदेवादीणं महाघोस

સાણ દેવાણાં અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પળ્લત્તા' વાહ્ય પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ ભવસ્થિતિ આધે પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ । હસી તરહ સે 'અદ્વિતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પળ્લત્તા' નાગકુ-રેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દ કી આભ્યન્તર પરિષદા કી દેવિયોં કી સ્થિતિ આધે પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ । 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પળ્લત્તા' મધ્યમા પરિષદા કી દેવિકોં કી સ્થિતિ કુછ કમ આધે પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ । 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં સાહરેગં ચડમાગપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' વાહ્યા પરિષદા કી દેવિયોં કી કુછ અધિક પલ્ય કે ચતુર્થ ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ ! 'અત્થો જહા ચમરસ' યથાં હે ભદન્ત ! इनकी समितियों का ऐसा नाम क्यों कहा गया है' इस तरह के प्रश्न का उत्तर जैसा चमर के प्रकरण में

અર્ધાપલ્યોપમની કહેલ છે 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણ અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પળ્લત્તા' બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ભવસ્થિતિ અર્ધા પલ્યોપમની કહેલ છે એ બ પ્રમ ભુ 'અદ્વિતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પળ્લ ત્તા' નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દની આભ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ અર્ધા પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં વૈસૂળ અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પળ્લત્તા' મધ્યમા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કંઈક વધુ અર્ધા પલ્યોપમની કહેલ છે 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં સાહરેગં ચડ-માગપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' બાહ્ય પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કંઈક વધારે પલ્યના થોડા ભાગ પ્રમાણ કહેવામાં આવી છે 'અત્થો જહા ચમરસ' અધિયાં હે ભગવન્ તેમની સમિતિઓના એ પ્રમાણેના નામો કેમ કહ્યા

પજ્જવસણાણં ઠાણવત્તવ્વયા નિરવયવા માણિયવ્વા' અવશેષાણામસુરકુમાર નાગ-
કુમારરાજ વ્યતિરિક્તાનાં વેણુદેવાદીનાં મહાઘોષપર્યવસાનાનાં-મહાઘોષાન્તાનાં
સ્થાનાશ્રય પ્રજ્ઞાપનાગત દ્વિતીયપદવત્તવ્યતા નિરવશેષા મણિતવ્યા ।

પર્ષદ્વિષયે ચન્નાનાત્ત્વં તદાદ-સૂત્રકાર:-'પરિસાઓ જહા-ધરણ ભૂયાણંદાણં'
દાહિણિલ્લાણં જહા ધરણસ્સ ઉત્તરિલ્લાણં જહા ભૂયાણંદસ્સ, પરિમાણંપિ ઠિઈ
વિ' પર્ષદો યથા-ધરણ-ભૂતાનન્દયોઃ, દક્ષિણાત્યાનાં યથા ધરણસ્ય, ઔત્તરાણાં
યથા-ભૂતાનન્દસ્ય, પરિમાણમપિ સ્થિતિરપિ, इतिच्छाया । વેણુદેવાદીનાં ભવન-
પતિરાજાનાં પર્ષદો યથા-યેન પ્રકારેણ ધરણસ્ય ભૂતાનન્દસ્ય ચ કથિતા સ્તયૈવ
વેણુદેવાદિ મહાઘોષપર્યન્તાનાં સર્વેષાં ભવનપતિરાજાનામપિ વત્તવ્યાઃ ।

વિશેષસ્તવયમ્-દક્ષિણાત્યાનાં-દક્ષિણદિગ્વર્તિનાં ભવનપતિરાજ સમ્બન્ધિ-
નીનાં પર્ષદાં વર્ણનં યથા ધરણરથ ભવનપતિરાજસ્ય તથા જ્ઞાતવ્યમ્ ! ઔત્તરાણામ્-

દિયા ગયા હૈ ડહી પ્રકાર સે વહી ઉત્તર જાનનાં ચાહિયે 'અવશેષાણં
વેણુદેવાદીણં મહાઘોષપજ્જવસણાણં ઠાણ પદવત્તવ્વયા નિરવયવા માણિ-
યવ્વા' વાકી કે વેણુદેવ આદિ સે લેકર મહાઘોષ તક કે ભવનપતિયોં
કી વત્તવ્યતા જૈસી પ્રજ્ઞાપના કે દ્વિતીય પદ મેં કહી ગઈ હૈ વૈસી હી
વહ પૂરી યહાં પર મી કહ લેની ચાહિયે । પરિષદા કે વિષય મેં જો
મિત્રતા હૈ ડહો સૂત્રકાર સ્વયં 'પરિસાઓ જહા ધરણ ભૂયાણં દાણં દાહિ-
ણિલ્લાણં જહા ધરણસ્સ ઉત્તરિલ્લાણં જહા ભૂયાણંદસ્સ પરિમાણંપિ ઠિઈ
વિ' હસ સૂત્રપાઠ સે બતાયા હૈ દક્ષિણદિશાકે અસુરકુમાર કી પર્ષદા
ધરણેન્દ્ર કી પરિષદા કે સમાન હૈ એવં ઉત્તરદિશા કે અસુરકુમાર કી
પરિષદા ભૂતાનન્દ કી પરિષદા કે જૈસી હૈ વેણુદેવ સે લેકર મહાઘોષ-
પર્યન્ત કે ભવનપતિરાજાઓં કી પરિષદા જૈસી ધરણેન્દ્ર એવં ભૂતાનન્દ કી

છે ? એ રીતના પ્રશ્નને ઉત્તર ને રીતે ચમરના પ્રકરણમાં આપવામાં આવે
લ છે, એજ પ્રમાણેને ઉત્તર અહિયાં પણ સમજી લેવો. 'અવશેષાણં વેણુદેવ
દીણં મહાઘોષપજ્જવસણ ઠાણપદવત્તવ્વયા નિરવયવા માણિયવ્વા' બાકીનું વેણુદેવ
વિગેરેથી આરંભીને મહાઘોષ સુધીના ભવનપતિયોંનું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
બીજા પદમાં કહેલ છે એજ પ્રમાણે એ પૂરે પૂરું કથન અહિયાં પણ કહી
લેવું જોઈએ પરિષદના સંબંધમાં જુદા પણ આવે છે. તેને સૂત્રકાર
એ તેજ 'પરિસાઓ જહા ધરણભૂયાણંદાણં દાહિણિલ્લાણં જહા ધરણસ્સ ઉત્તરિલ્લાણં
જહા ભૂયાણંદસ્સ પરિમાણંપિ ઠિઈ વિ' આ સૂત્ર પાઠથી કહેલ છે. દક્ષિણ
દિશાના અસુરકુમારોની પરિષદાએ ધરણેન્દ્રની પરિષદાની સમાન છે. અને
ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારોની પરિષદ ભૂતાનન્દની પરિષદની સરખી જ છે. વેણુ

ઉત્તરદિગ્વર્તિના ચ પવનપતિરાજ સન્વન્ધિનીનાં વર્ણન યથા ભૂતાનન્દસ્ય ભવન-
પતિરાજસ્ય યથા વક્તવ્યમ્ । તથા તત્તરવર્તિત્વં દેવદેવીનાં પરિમાણમપિ સ્થિતિર-
પીતિ પરિમાણસ્થિતિ વર્ણનં ચદામિજાત્યાનાં ધરણસનાગત દેવદેવીનામિવ ઔત્ત-
રાણાં ચ ભૂતાનન્દમયાગત દેવદેવીનામિવ વેણુદેવાદિ મહાઘોષ પર્યન્તાનાં ભવન-
પતિરાજાનામપિ ત્રિજેયમિતિ । एषानलुङ्गनात्तर्हि तां सर्वेषां भवन्पतीनां भवन्ता-
नात्म, इन्द्रतानात्वं. परिमाणानात्वं चैताभिः सप्तमिर्गायाभिर्विज्ञातव्यम्,

તાન્નેમાઃ-‘વડસદ્દી અસુરાણં૧, હુલસીઈ વેદ દોઢ નાગાણં ૨।

વાવત્તરિં સુવન્ને૩, વાડકુમારાણ છન્નડઈ ૪।૧।

પરિપદા કરી ગઈ છે વૈલી હી સમજ લેવે. વિશેષતા યદી છે કી દક્ષિણ-
દિગ્વર્તિ ભવનપતિરાજ કી પરિપદા કા વર્ણન જિલ પ્રકાર ધરણેન્દ્ર ભવ-
નપતિરાજ કી પરિપદા કા વર્ણન છે વૈલા સમજ લેવે. ઉત્તરદિશા કે
ભવનપતિરાજ કી પરિપદા કા વર્ણન ભવનપતિરાજ ભૂતાનન્દ કી
પરિપદા કે વર્ણન જૈલા હી છે ઉલ્લ ઉલ્લ પરિપદા કે દેવ દેવિયોં કે પરિ-
માણ ઇવં સ્થિતિ કા વર્ણન દક્ષિણદિશા કે ધરણેન્દ્ર કી સભા કે દેવ-
દેવિયોં કે પરિમાણ જૈલા હી કહ લેવે. ઔર ઉત્તરદિશા કે વેણુદેવાદિ
મહાઘોષ પર્યન્ત કે દેવદેવિયોં કા પરિમાણ ભૂતાનન્દ કી સભા કે દેવ-
દેવિયોં કે પરિમાણ જૈલા હી કહા છે યે સભા અસુરકુમારાદિ ભવનપતિયોં
કે કેવલ ભવનોં મેં હન્દ્રોં મેં ભિન્નના છે-વહ હન સાત ગાથાઓં દ્વારા
જાન લેના ચાહિયે, વે ગાથાં સંસ્કૃત ટીકામેં દી ગઈ છે । હન ગાથાઓં
કી વ્યાખ્યા હસ પ્રકાર છે-યહાં દક્ષિણ ઔર ઉત્તર હસ પ્રકાર દોનોં

દેવથી લઈને મહાઘોષ સુધીના ભવનપતિ રાજાઓની પરિષદ ધરણેન્દ્ર અને
ભૂતાનન્દની પરિષદ બેવી કહી છે તેજ પ્રકારની છે વિશેષતા કેવળ એજ છે
કે દક્ષિણ દિશાના ભવનપતિરાજની પરિષદાનું વર્ણન બે પ્રમાણે ધરણેન્દ્ર ભવન
પતિરાજની પરિષદાનું વર્ણન કહેલ છે. તેજ પ્રમાણે સમજવું. અને ઉત્તર
દિશાના ભવનપતિરાજની પરિષદાનું વર્ણન ભવનપતિરાજ ભૂતાનન્દની પરિષદા
ના વર્ણન પ્રમાણેજ છે. તે તે પરિષદાના દેવ દેવિયોના પરિમાણ અને સ્થિતિનું
વર્ણન દક્ષિણ દિશાના ધરણેન્દ્રની સભાના દેવ દેવિયોના પરિમાણ પ્રમાણેજ
છે. અને ઉત્તર દિશાના વેણુદેવથી લઈ મહાઘોષ સુધીના દેવ દેવિયોનું પરિમાણ
ભૂતાનન્દની સભાના દેવ દેવિયોના પરિમાણ પ્રમાણે છે. અસુરકુમારાદિ બધાજ
ભવનપતિયોના કેવળ ભવનોમાં ઇંદ્રોમાં અને પરિમાણના કથનમાં જુદા પછે.
તે આની સંસ્કૃત ટીકામાં આપવામાં આવેલ સાત ગાથાઓથી સમજ લેવું.
એ ગાથાઓની ત્યાજ્યા આ પ્રમાણે કરવામાં આવેલ છે આમાં દક્ષિણ અને

દીવ૯ દિસા૬ ઉદહીળં૭ વિજ્ઞુકુમારિદ૮ થણિય૯ મગ્ગીળં૧૦ ।
 છાહંપિ જુલયાળં, છાવત્તરિઓ સયસહસ્સા ॥૨॥
 ચોત્તીસાર ચોયાલા૨, અટ્તીસં ચ સયસહસ્સાઈ ।
 પળ્લા૪ ચત્તાલીસા૧૦, દાદ્ધિળઓ હોંતિ મવ્વણાઈ ॥૩॥
 તીસા૧ ચત્તાલીસાર, ચોત્તીસં૩ ચેવ સયસહસ્સાઈ ।
 છાયાલા૪ છત્તીસા૧૦, ઉત્તરઓ હોંતિ મવ્વણાઈ । ૪ ।
 ચમ્મરે૧ ધરણે૨ તહવેણુદેવ૩ હરિકંત૪ અગ્નિસિદ્ધે ૫ ય ।
 પુળ્લે૬ જલકંતે૭ય, અમિદ૮ લંબેય ઘોસે૧૦ય ॥૫॥
 વલિ૧ મૂયાળંદે૨ વેણુદાલિ૩ હરિસ્સહ૪ અગ્નિમાળ૫ વવિસિદ્ધે૬ ।
 જલપ્પમ્મ૭ અમિયવાહણ, ૮ પમંજળે૯ ચેવ મહવોસે૧૦ ॥૬॥
 ચડસટ્ઠી૧ સટ્ઠી૨ સ્વલુ, છચ્ચ સહસ્સાઉ અસુરવજ્જાળં ।
 સામાણિયાઉ દ્દપ્પ, ચડગુણા આયરક્કવાઉ, ॥૭॥
 (ચતુઃ પટ્ટિસ્સુરાણાં ચતુરશીતિ મવતિ નાગાનામ્ ।
 દ્વાસપ્તતિઃ સુવર્ણાનાં વાયુકુમારાણાં ષણ્ણવતિઃ ॥૧॥
 દ્વીપદિશોદધીનાં વિદ્યુત્કુમારેન્દ્રસ્તન્નિતાગ્નીનામ્ ।
 પળ્લામપિ યુગલકાનાં ષટ્સપ્તતિઃ શતસહસ્રાણિ ॥૨॥
 ચતુસ્ત્રિશ્ચચતુશ્ચત્વારિશ દષ્ટત્રિશ્ચ ચ શતસહસ્રાણિ ।
 પચ્ચાશ્ચચત્વારિશદક્ષિણતો મવન્તિ મવ્વનાનિ ॥૩॥
 ત્રિશ્ચચત્વારિશ્ચચતુસ્ત્રિશ્ચચૈવ શતસહસ્રાણિ ।
 ષટ્ ચત્વારિશ્ચ ષટ્ત્રિશ્ચદુત્તરતો મવન્તિ મવ્વનાનિ ॥૪॥
 ચમ્મરો ધરણસ્તથા વેણુદેવો હરિકાન્તોઽગ્નિસિદ્ધશ્ચ ।
 પૂર્ણો જલકાન્તશ્ચામિતો લમ્બશ્ચ ઘોષશ્ચ ॥ ૫ ॥
 વલિભૂતાનન્દો વેણુદાલી હરિસ્સહ અગ્નિમાળવ વિશિષ્ટઃ
 જઋષ્મ્મોઽમિતવાહનઃ પ્રમજ્જનશ્ચૈવ સહાઘોષઃ ॥૬॥
 ચતુષ્પટ્ટિઃ સ્વલુ ષટ્ ચ સહસ્રાણિત્વસુર વર્જાનામ્ ।
 સામાનિકાસ્તુ એતે ચતુર્ગુણા આત્મરક્ષકાસ્તુ ॥ ૭ ॥

અથાસાં ગાથાનાં વ્યખ્યામાહ—તત્ર પૂર્વે દક્ષિણોત્તરેતિ દિગ્દ્વય વર્જિત્તાનાં
 મવનપતીનાં સમુચ્ચયેન સંમીલ્ય મવનસંખ્યા પ્રદર્શયતિ—‘ચડસટ્ઠી’ इत्यादि
 दिशाओं में रहने वाले भवनवासियों के भवनों की समुच्चयरूप
 से मिलाकर संख्या कहते हैं ।

ઉત્તર બન્ને દિશામાં રહેવાવાળા ભવનવાસી દેવોના ભવનોની સંખ્યા સમુ-
 ચ્ચય રૂપે મેળવીને કહેવામાં આવેલ છે. ચડસટ્ઠી ઇત્યાદિ ૧ અસુરકુમારોના

ગાથા ૧-૨॥ અસુરકુમારાણાં ચતુર્ણામ્ મનલક્ષાણિ ૬૪। નાગકુમારાણાં ચતુર
શ્રીતિ મનલક્ષાણિ ૮૪ ।

સુવર્ણકુમારાણાં દ્વાસપ્તતિ મનલક્ષાણિ ૭૨ । વાયુકુમારાણાં પળવતિ
મનલક્ષાણિ ૯૬। ગા.૧૧ દ્વીપકુમાર-દિવકુમારો-દાધિકુમાર-વિદ્યુત્કુમાર
સ્તનિતકુમાર-ગ્નિકુમારેતિ પળનાં મનવપતીનાં પ્રત્યેક પદસપ્તતિ-પદસપ્તતિ
સંખ્યકાનિ મનનાનિ સન્તિ ॥ગા. ૨॥

અથ દક્ષિણોત્તરદિગ્વર્તિ મનવપતીનાં પૃથક્ પૃથક્ વિવિચ્ય મનસંખ્યાં
પ્રદર્શયિતુકામઃ પ્રથમં દક્ષિણદિગ્વર્તિ મનવપતીનાં મનસંખ્યાં પ્રદર્શયતિ-
'ચોત્તીસા' इत्यादि गा. ३ ।

‘ચતુસ્ટી’ इत्यादि गाथा १-२ ।

અસુરકુમારોં કે મનવ ચૌસઠ ૬૪ લાખ હૈં હસી પ્રકાર નાગકુમારોં
કે ચૌરાસી ૮૪ લાખ, સુવર્ણકુમારોં કે ચહત્તર ૭૨ લાખ, વાયુકુમારોં કે
છિયાનવે ૯૬ લાખ, મનવ હૈં ॥ ગા. ૧ ॥ ‘દીવદિસા’ इत्यादि गा. २।
દ્વિપકુમાર, દિવકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સ્તનિતકુમાર ઓર
અગ્નિકુમાર હવ છહોં મનવપતિયોં કે પ્રત્યેક (एक एक के) છહત્તર
છહત્તર ૭૬-૭૬-લાખ મનવ હૈં હસી ધો લેકર ગાથાકાર ને કહા હૈં

‘દીવદિસાઉદહીણં વિજ્ઞુકુમારિદધણિયમગીણં ।

છળં પિ જુષલયાણ છાવત્તરિઓ સયસહસ્સા ॥ ગા. ૨ ॥

અવ દક્ષિણ ઓર ઉત્તર દિશાઓં કે મનવવાસિયોં કે મનવોં કી
સંખ્યા કા અલગ અલગ વિવેચન કરને કી ઇચ્છા સે ગાથાકાર પ્રથમ
દક્ષિણ દિગ્વર્તિ મનવવાસિયોં કે મનવોં કી સંખ્યા કહતે હૈં ।

‘ચોત્તીસા’ इत्यादि गाथा ॥३॥

ભવનો ચૌસઠ લાખ છે. ૬૪૦૦૦૦૦ એજ પ્રમાણે નાગકુમારોના ૮૪૦૦૦૦૦
ચૌરાસી લાખ છે. સુવર્ણકુમારોના ૭૨૦૦૦૦૦ ઓતેર લાખ વાયુકુમારોના
૯૬૦૦૦૦૦ છન્નુ લાખ ભવનો છે. ॥ ગા. ૧ ॥

‘દીવદિસા’ इत्यादि गा. २ દ્વીપકુમાર, દિવકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુ
માર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમાર એ છએને ઝોટલે કે દરેકને છોતેર
લાખ ૭૬ છોતેર લાખ ભવનો છે આજ ભાવને લઈને ગાથાકારે કહ્યું છે

‘દીવ દીસા ઉદહીણ વિજ્ઞુકુમારિદધણિયમગીણ ।

છળં પિ જુષલયાણ છાવત્તરિઓ સયસહસ્સા’ ॥ ગા. ૨

હવે દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાઓના ભવન વાસિયોના ભવનોની સંખ્યાનું
જૂઠું જૂઠું વિવેચન કરવાની ઇચ્છાથી ગાથાકાર પહેલા ભવનવાસિયોના
ભવનોની સંખ્યાનું કથન કરે છે. ‘ચોત્તીસા’ इत्यादि

દક્ષિણદિગ્વર્તિનામસુરકુમારાણાં ભવનાનિ ચતુર્વિંશલક્ષાણિ ૩૪, નાગકુમારાણાં ચતુશ્ચત્વાર્વિંશલક્ષાણિ ૪૪, સુવર્ણકુમારાણામષ્ટત્રિંશલક્ષાણિ ૩૮, વાયુકુમારાણાં પચ્ચાશલક્ષાણિ ૫૦, શેષાણાં દ્વીપ-દિગુદધિ-વિદ્યુત્સ્તનિતાગ્નિકુમારાણાં ષણ્ણાં પ્રત્યેકં ચત્વાર્વિંશલક્ષાણિ (૪૭-૪૦) ભવનાનાં સન્તીતિ । ગા. ૩ ॥

અથોત્તરદિગ્વર્તિ ભવનપતીનાં ભવનાનિ પ્રદર્શયતિ-‘તીસા’ इत्यादि गा. उत्तरदिग्वर्तिनामसुरकुमाराणां भवनानि त्रिंशल्लक्षाणि ૩૦, નાગકુમારાણાં ચત્વાર્વિંશલક્ષાણિ ૪૦, સુવર્ણકુમારાણાં ચતુર્વિંશલક્ષાણિ ૩૪, વાયુકુમારાણાં ષટ્ ચત્વાર્વિંશલક્ષાણિ ૪૬, શેષાણાં દ્વીપદિગુદધિ વિદ્યુત્સ્તનિતાગ્નિકુમારાણાં ષણ્ણાં પ્રત્યેકં ષટ્ ત્રિંશત્ ષટ્ત્રિંશલક્ષાણિ ભવનાનાં સન્તીતિ ॥ દ્વયાનાં દક્ષિણોત્તરભવનાનાં સંખ્યાયાઃ સંમેલને પ્રત્યેકેષાં ગાથાદ્વયોક્તા સમુચ્ચયસંખ્યા સમાગચ્છતીતિ વોધ્યમ્ ॥ ગા. ૪ ॥

દક્ષિણ દિશા કે અસુરકુમારો કે ચોતીસ ૩૪ લાખ ભવન છે । હસી પ્રકાર નાગકુમારો કે ચવાલીસ ૪૪ લાખ, સુવર્ણકુમારો અઢતીસ ૩૮ લાખ ઓર વાયુકુમારો કે પચાસ ૫૦ લાખ ભવન છે, શેષ જો છહ દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સ્તનિતકુમાર ઓર અગ્નિકુમાર, इन छहों के प्रत्येक के चालीस चालीस-४०-४० लख भवन हैं । गा. ३ ॥

અવ હસી પ્રકાર ઉત્તર દિગ્વર્તી ભવનવાસિયો કે ભવનોં કી સંખ્યા કહતે છે-‘તીસા’ इत्यादि गा. ४ ॥

ઉત્તર દિશા કે અસુરકુમારોં કે ભવન તીસ ૩૦ લાખ છે । હસી પ્રકાર નાગકુમારોં કે ચાલીસ ૪૦ લાખ, સુવર્ણકુમારોં કે ચોતીસ ૩૪ લાખ, ઓર વાયુકુમારોં કે છિયાલીસ ૪૬ લાખ ભવન છે । શેષ જો

દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારોના ૩૪૦૦૦૦૦ ત્રીસ લાખ ભવનો છે. એજ પ્રમાણેના નાગકુમારોના ૪૪૦૦૦૦૦ ચુવાળીસ લાખ, સુવર્ણકુમારોના ૩૮૦૦૦૦૦ આઠત્રીસ લાખ અને વાયુકુમારોના ૫૦૦૦૦૦૦ પચાસલાખ ભવનો છે. બાકીના દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર એ છએને દરેકને ૪૦૦૦૦૦૦ ચાળીસ ૪૦૦૦૦૦૦ ચાળીસ લાખ ભવનો છે. ગા. ૩

હવે ઉત્તર દિશામા આવેલ ભવનવાસીયોના ભવનોની સંખ્યાતું કથન કરવામાં આવે છે. ‘તીસા’ इत्यादि गा. ४

ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારોના ભવનો ૩૦૦૦૦૦૦ ત્રીસ લાખ છે એજ પ્રમાણે નાગકુમારોના ૪૦૦૦૦૦૦ ચાલીસ લાખ, સુવર્ણકુમારોના ૩૪૦૦૦૦૦ ચોત્રીસ લાખ અને વાયુકુમારોના ૪૬૦૦૦૦૦ છેતાલીસ લાખ ભવનો છે. બાકીના જે દ્વીપકુમાર વિગેરે બીજી ગાથામાં બતાવવામાં આવ્યા છે, છએને

પ્રમેયઘોતિકા ટીકા પ્ર.૨ ઉ.૩ સુ.૪૮ નાગકુમારાણાં ભવનાદિદ્વારનિરૂપણમ્ ૭૬૭

સમ્પ્રતિ દક્ષિણોત્તરદિગ્વર્ત્તિભવનપતીનામિન્દ્રનામાનિ પૃથક્ પૃથક્ વિદિવ્ય
પદર્શયિતુકામઃ પ્રથમં દક્ષિણદિગ્વર્ત્તિભવનપતીનામિન્દ્રનામાનિ ક્રમેણ પ્રદર્શયતિ
'ચમર' इत्यादि गा. ५ ।

દક્ષિણદિગ્વર્ત્તિનામસુરકુમારાણામિન્દ્રચમરઃ૧, નાગકુમારાણાં ધરણઃ૨,
સુવર્ણકુમારાણાં વેણુદેવઃ૩, વિદ્યુત્કુમારાણાં હરિકાન્તઃ૪, અગ્નિકુમારાણામગ્નિ
શિખ ૫, દ્વીપકુમારાણાં પૂર્ણઃ ૬, ઉદધિકુમારાણાં જલકાન્તઃ ૭, દિક્કુમારાણા-

દ્વીપકુમાર આદિ જો દસરી ગાથા મેં બતાયે ગયે હિં ઉન છહોં કે પ્રત્યેક
કે છત્તીસ છત્તીસ-૩૬-૩૬ લાખ ભવન હૈ । હસ પ્રકાર દક્ષિણ ઉત્તર
દોનોં દિશા કે ભવનપતિયોં કે ભવનોં કી સંખ્યા કો મિલારે સે એક
એક ભવનપતિયોં કે ભવનોં કી સંખ્યા જો પ્રથમ દ્વિતીય ગાથા મેં
કહી ગઈ હૈ વહ સમુચ્ચય રૂપ સે આ જાયગી ॥ ગા. ૪ ॥

અહ દક્ષિણ ઉત્તર દોનોં દિશાઓં કે ભવનપતિયોં કે ઇન્દ્રોં કે
નામ વતલારે કી ઇચ્છા સે પ્રથમ દક્ષિણ દિગ્વર્તી ભવનપતિયોં કે
ઇન્દ્રોં કે નામ ક્રમ સે કહતે હિં-‘ચમરે’ इत्यादि ॥ गा. ५॥

દક્ષિણદિશા કે અસુરકુમારોં કા ઇન્દ્ર ચમર હૈ હસી પ્રકાર
નાગકુમારોં કા ધરણ૨, સુવર્ણકુમારોં કા વેણુદેવ૩, વિદ્યુત્કુમારોં કા
હરિકાન્ત૪, અગ્નિકુમારોંકા અગ્નિશિખ૫, દ્વીપકુમારોં કા પૂર્ણ૬, ઉદ-
ધિકુમારોં કા જલકાન્ત૭, દિક્કુમારોં કા અમિતગતિ૮, વાયુકુમારોં કા

દરેકને ૩૬૦૦૦૦૦ છત્રીસ લાખ ૩૬૦૦૦૦૦ છત્રીસ લાખ ભવનો છે આ
રીતે દક્ષિણ દિશા અને ઉત્તર દિશા એમ બન્ને દિશાના ભવનપતિયોના ભવ-
નોની સંખ્યા મેળવવાથી દરેક ભવનપતિયોના ભવનોની સંખ્યા જે પહેલી અને
બીજી ગાથામાં કહેલ છે, તે સમુચ્ચય રૂપે આવી જાય છે. ॥ગા ૪॥

હવે દક્ષિણ અને ઉત્તર બન્ને દિશાના ભવનપતિયે ના ઇન્દ્રોના નામે
બતાવવાની ઇચ્છાથી પહેલા દક્ષિણ દિશાના ભવનપતિયોના ઇન્દ્રોના નામે ક્રમ
થી બતાવે છે. ‘ચમરે’ इत्यादि

દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારોનો ઇન્દ્ર ચમર છે ૧, એજ પ્રમાણે નાગ-
કુમારોનો ઇન્દ્ર ધરણ છે ૨, સુવર્ણકુમારોનો ઇન્દ્ર વેણુદેવ છે, ૩, વિદ્યુ-
ત્કુમારોનો ઇન્દ્ર હરિકાન્ત છે ૪ અગ્નિકુમારોનો ઇન્દ્ર અગ્નિ શિખ છે ૫,
દ્વીપકુમારોનો ઇન્દ્ર પૂર્ણ છે. ૬ ઉદધિકુમારોનો ઇન્દ્ર જલકાન્ત છે ૭, દિક્કુ-
મારોનો ઇન્દ્ર અમિતગતિ છે. ૮, વાયુ કુમારોનો ઇન્દ્ર વેલમ્બ છે. ૯ અને

મમિત'૮, વાયુકુમારાણાં વેલમ્બઃ ૯, સ્તનિતકુમારાણાં ઘોષઃ ૧૦ એતે દશેન્દ્રાઃ
ક્રમેણ દક્ષિણદિગ્વર્તિનાં દશાનાં ભવનપતીનાં સન્તીતિ ॥ ગા. ૫ ॥

અથોત્તરદિગ્વર્તિભવનપતીનાં ક્રમેણેન્દ્રનામાન્યાહ-‘વલિ’ इत्यादि

ઉત્તરદિગ્વર્તિનામસુરકુમારાણામિન્દ્રો વલિઃ ૧, નાગકુમારાણાં ભૂતાનન્દઃ ૨,
સુવર્ણકુમારાણાં વેણુદાહિઃ ૩, વિદ્યુત્કુમારાણાં હરિસ્સહઃ ૪, અગ્નિકુમારાણાં-
મગ્નિમાણવઃ ૫, દ્વીપકુમારાણાં વિશિષ્ટઃ ૬, ઉદધિકુમારાણાં જલપ્રભ ૭, દિવકુ-
મારાણામમિતવાહનઃ ૮, વાયુકુમારાણાં પ્રભંજનઃ ૯, સ્તનિતકુમારાણાં ઘોષઃ ૧૦ ।
એતે દશેન્દ્રાઃ ક્રમેણોત્તરદિગ્વર્તિભવનપતીનાં સન્તીતિ । ગા. ૬ ॥

अथैषां प्रत्येकेषां सामानिकात्परक्षकदेवानां संख्यामाह-‘चउसट्टी’ इत्यादि
दक्षिणदिग्वर्तिभवनपतीनामसुरकुमाराणां चमरेन्द्रस्य सामानिकदेवाश्चतुष्पष्टि-

વેલમ્બ૯, ઓર સ્તનિતકુમારોંકા ઘોષનામકા હન્દ્ર હૈ ૧૦, ચે ક્રમ સે
દક્ષિણ દિશા કે દશ ભવનપતિયો કે દશ હન્દ્ર હૈ ॥ ગા. ૫ ॥

अव उत्तर दिशाके भवनपतिशे के इन्द्रो का नाम क्रम से कहते
हैं-‘वलि’ इत्यादि गा. ६ ॥

ઉત્તરદિશા કે અસુરકુમારોં કા હન્દ્ર વલિ હૈ ૧, હસી પ્રકાર નાગ
કુમારોં કા હન્દ્ર ભૂતાનન્દ ૨, સુવર્ણકુમારોં કા હન્દ્ર વેણુદાહી-૩, વિદ્યુ-
ત્કુમારોં કા હન્દ્ર હરિસ્સહ ૪, અગ્નિકુમારોં કા હન્દ્ર અગ્નિમાણવ ૫,
દ્વીપકુમારોં કા હન્દ્ર વિશિષ્ટ ૬, ઉદધિકુમારોં કા હન્દ્ર જલપ્રભ ૭, દિવકુ-
મારોં કા હન્દ્ર અમિતવાહન ૮, વાયુકુમારોં કા હન્દ્ર પ્રભંજન ૯, ઓર
સ્તનિતકુમારોં કા હન્દ્ર મહાઘોષ હૈ ૧૦ । ચે દસ ક્રમ સે ઉત્તરદિશાકે
દશ ભવનપતિયોં કે દશ હન્દ્ર હૈ । ગા. ૬ ॥

સ્તનિતકુમારોનો ઇન્દ્ર ઘોષ નામનો ઇન્દ્ર છે. ૧૦, આ રીતે દક્ષિણદિશાના
દશ ભવનપતિયોના દસ ઇન્દ્રો છે. ॥ ગા. ૫ ॥

હવે ઉત્તર દિશાના ભવનપતિયોના ઇન્દ્રોના નામો ક્રમથી કહેવામાં આવે
છે ‘વલિ’ इत्यादि ગા. ૬

ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારોનો ઇન્દ્ર વલિ છે, ૧ એજ પ્રમાણે નાગ-
કુમારોનો ઇન્દ્ર ભૂતાનન્દ છે. ૨, સુવર્ણકુમારોનો ઇન્દ્ર વેણુદાહિ છે. ૩,
વિદ્યુત્કુમારોનો ઇન્દ્ર હરિસ્સહ છે ૪, અગ્નિકુમારોનો ઇન્દ્ર અગ્નિમાણવ છે
૫, દ્વીપકુમારોનો ઇન્દ્ર વિશિષ્ટ છે ૬, ઉદધિકુમારોનો ઇન્દ્ર જલપ્રભ છે ૭,
દિવકુમારોનો ઇન્દ્ર અમિતવાહન છે. ૮, વાયુકુમારોનો ઇન્દ્ર પ્રભંજન છે. ૯,
અને સ્તનિતકુમારોનો ઇન્દ્ર મહાઘોષ છે ૧૦, આ રીતે આ દસ ઉત્તર
દિશાના દસ ભવનપતિયોના ૧૦ દસ ઇન્દ્રો છે. ॥ ગા. ૬ ॥

सहस्रसंख्यकाः (६४०००) सन्ति । उत्तरदिग्वर्त्तिभवनपतीनामसुरकुमाराणां वलीन्द्रस्य सामानिकादेवाः षष्टिसहस्रसंख्यकाः ६०००० सन्ति । शेषाणां सर्वेषां भत्येकं सामानिकदेवाः षट्सहस्राणि षट्सहस्राणि सन्ति । आत्मरक्षकदेवाश्च सामानिकदेवेभ्यश्चतुर्गुणाः सर्वेषां स्वस्वापेक्षया भवन्तीति ॥ गा. ७ ॥

॥ भवनपतीनां भवनादि प्रदर्शकं कोष्ठकम् ॥

भवन- पति नामानि	दा. म. संख्या लक्षाणि	औ. म. संख्या लक्षाणि	सर्व संख्या लक्षाणि	दाक्षि- णात्येन्द्र नामानि	औतरेन्द्र नामानि	दा. सा. व.सामा. व. सा.	औत्तर सामा. व. सा.	द्वयाना- मात्म- रक्षकाः
असुर कुमारा	३४ ,,	३० ,,	६४ ,,	चमरः	बलिः	६४०००	६००००	आ. च.
नाग- कुमाराः	४४ ,,	४० ,,	८४ ,,	धरणः	भूतानन्दः	६०००	६०००	२४०००
सुवर्ण कुमाराः	३८ ,,	३४ ,,	७२ ,,	वेणुदेवः	वेणुदालिः	६०००	६०००	२४०००
विद्युःकु- माराः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	हरिकान्तः	हरिस्सहः	६०००	६०००	२४०००
अग्नि कुमाराः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	अग्निशिखः	अग्नि माणवः	६०००	६०००	२४०००
द्वीप- कुमाराः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	पूर्णः	विशिष्टः	६०००	६०००	२४०००
उदधि कुमाराः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	जलकान्तः	जलप्रभः	६०००	६०००	२४०००
दिवकु- माराः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	अमित- गतिः	अमित- वाहगः	६०००	६०००	२४०००
वायु कुमाराः	५० ,,	३६ ,,	९६ ,,	बेलम्बः	प्रमञ्जनः	६०००	६०००	२४०००
स्तमिन् कुमारः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	घोषः	महाघोषः	६०००	६०००	२४०००

अथ इन दश भवनपतियों के एकएक के सामानिक और आत्म-
रक्षकदेवों की संख्या कहते हैं—‘चउसट्टी’ इत्यादि गा. ७ ॥

इवे दस भवनपतियोना दरेकना सामानिक अने आत्मरक्षक देवानी
संख्या ४६ छे छउसट्टी’ इत्यादि गा. ७
जी० ९७

દક્ષિણદિશા કે અસુરકુમારોં કે હન્દ્ર ચમરકે ચૌસઠ-૬૪ હજાર સામાનિક દેવ હૈ, ઉત્તરદિશા કે અસુરકુમારોં કે હન્દ્ર ધરણકે સાઠ ૬૦ હજાર સામાનિકદેવ હૈ । બાકી કે દક્ષિણ તથા ઉત્તર દોનોં દિશા કે ભવનપતિયોં કે હન્દ્ર જો ધરણ ઓર ભૂતાનન્દ આદિ હૈ, उन सब हन्द्रों के प्रत्येक के सामानिक देव छह छह ६-६ हजार है । और आत्मरक्षकदेव सब हन्द्रों के अपने अपने सामानिक देवों की अपेक्षा से चौगुने होते हैं जैसे चमरेन्द्र के सामानिकदेव चૌસઠ ૬૪ હજાર હૈ તો इन से चौगुन दो सौ छप्पन हजार अर्थात् दोलाख छप्पनहजार (२५६०००) आत्मरक्षक देव होते हैं । इसी प्रकार बलीन्द्र के सामानिक देव साठ ૬૦ હજાર હૈ તો इन से चौगुना दो सौ चालीस हजार अर्थात् दो लाख चालीस हजार (२४००००) आत्मरक्षकदेव होते हैं, शेष दक्षिण उत्तर दोनों दिशाओं के सम्मस्त हन्द्रों के प्रत्येकके छह हजार सामानिकदेव हૈ તો इनसे चौगुना चौहत्स चौहत्स हजार (२४०००) (२४०००) आत्मरक्षकदेव सभी हन्त्रके प्रत्येकके होते हैं ॥ गा. ७ ॥ यह सात गाथाओका अर्थ है । इनका कोष्ठक सं. टीका में देखलेना चाहिये दक्षिणात्य सुवर्णकुमारોં की परिषदा की वक्तव्यता नागकुमारराज धरણ

દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્રના ૬૪૦૦૦ ચૌસઠ હજાર સામાનિક દેવો છે. અને ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારોના ઇન્દ્ર ધરણેન્દ્રના ૬૦૦૦૦૦ સાઠ હજાર સામાનિક દેવો છે. બાકીના દક્ષિણ અને ઉત્તર બન્ને દિશાના ભવનપતિયોના ઇન્દ્ર જે ધરણેન્દ્ર અને ભૂતાનન્દેન્દ્ર આદિ છે, તે બધા ઇન્દ્રોના દરેકના છ છ હજાર સામાનિક દેવો છે. અને બધા ઇન્દ્રોના આત્મરક્ષક દેવો પોત પોતાના સામાનિક દેવોની અપેક્ષાથી ચાર ગણા થાય છે. જેમકે ચમરેન્દ્રના સામાનિક દેવ ૬૪૦૦૦ ચૌસઠ હજાર હોય છે. તેનાથી ચાર ગણા એટલે કે બસો છપ્પન હજાર અર્થાત્ બે લાખ છપ્પન હજાર ૨૫૬૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવો તેના હોય છે એજ રીતે બલીન્દ્રના સામાનિક દેવ ૬૦૦૦૦ સાઠ હજાર છે. એનાથી ચાર ગણા બસોચાલીસ હજાર ૨૪૦૦૦૦ બે લાખચાલીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવ બલિન્દ્રના હોય છે. બાકીના દક્ષિણ અને ઉત્તર બન્ને દિશાઓના બધા ઇન્દ્રોના દરેકને છ છ હજાર સામાનિક દેવ છે. તે તેનાથી ચાર ગણા ૨૪૦૦૦ ચૌવીસ હજાર ૨૪૦૦૦ ચૌવીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવો તે દરેક ઇન્દ્રોના હોય છે. ॥ ગા. ૭ ॥ આ રીતે સાત ગાથાનો અર્થ અહિયાં બતાવેલ છે તેનું કોષ્ટક સંસ્કૃત ટીકામાં જોઈ લેવું દક્ષિણ દિશાના સુવર્ણ-કુમારોની પરિષદાનુ કથન નાગકુમારરાજ ધરણની પરિષદાના કથન પ્રમાણે

પર્ષદ્વક્તવ્યતાપિ દક્ષિણાત્યાનાં સુવર્ણકુમારાણાં નાગકુમારરાજધરણવત્
 ઔત્તરાણાં સુવર્ણકુમારાણાં પર્ષદ્વક્તવ્યતા ઔત્તરનાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દવત્
 જ્ઞાતવ્યા, એતદભિપ્રાયેણૈવોક્ત મૂલે-‘પરિસાઓ સેસાણં ભવણવર્ણં દાહિણિ-
 લ્લાણં જહા ધરણસ્સ ઉત્તરિલ્લાણં જહા ભૂયાણંદસ્સ’ ઇતિ ॥સૂ. ૪૮॥

તદેવં ભવનપતીનાં વક્તવ્યતા કથિતા, સમ્પત્તિ-ક્રમ પ્રાપ્તવાનવ્યન્તર વક્તવ્યતા
 દર્શયિતુમાહ-‘કહિ ણં મંતે ! વાણમંતરાણં’ ઇત્યાદિ,

મૂલમ્-કહિ ણં મંતે ! વાણમંતરાણં દેવાણં ભવણા (ભોમે-
 જ્ઞા નગરા) પન્નત્તા, જહા ઠાણપદે જાવ વિહરંતિ । કહિ ણં
 મંતે ! પિસાયાણં દેવાણં ભવણા પન્નત્તા, જહા ઠાણપદે જાવ
 વિહરંતિ કાલ-મહાકાલા ય, તત્થ દુવે પિસાયકુમારરાયાણો
 પિસાય ઇંદા પરિવસંતિ જાવ વિહરંતિ । કહિ ણં મંતે ! દાહિ-
 ણિલ્લાણં પિસાયકુમારાણં જાવ વિહરંતિ, કાલે ય એત્થ પિસાય-
 કુમારિંદે પિસાયકુમારરાયા પરિવસદ્દ મહઢિણ જાવ વિહરદ્દ ।
 કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારરન્નો કદ્દ
 પરિસાઓ પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! તિન્નિ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ,
 તં જહા-ઈસા તુડિયા દઢરહા, અઢ્ઢિમતરિયા ઈસા, મઙ્ગિમિ-
 યા તુડિયા, બાહિરિયા દઢરહા । કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાય-
 કુમારિંસ્સ પિસાયકુમારરન્નો અઢ્ઢિમતરપરિસાણ કદ્દ દેવસાહ-
 સ્સીઓ પન્નત્તાઓ જાવ બાહિરિયાણ પરિસાણ કદ્દ દેવિસયા
 પન્નત્તા ? ગોયમા ! કાલસ્સ ણં પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાય-

કી પરિષદા જૈસી હૈ તથા ઉત્તર કે સુવર્ણકુમારોં કી પરિષદાકી વક્તવ્ય-
 તા ઉત્તર કે નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દ કી પરિષદા કે જૈસી હૈ હસી અભિ-
 પ્રાય સે સૂત્રકારને મૂલ મેં ‘પરિસાઓ સેસા ણં ભવણવર્ણં-દાહિણિલ્લાણં
 જહા ધરણસ્સ, ઉત્તરિલ્લાણં જહા ભૂયાણંદસ્સ’ એસા કહા હૈ ॥સૂ. ૪૮॥

એ. તથા ઉત્તર દિશાના સુવર્ણકુમારોની પરિષદાનુ કથન ઉત્તર દિશાના નાગ
 કુમારરાજ ભૂતાનન્દની પરિષદાના કથન પ્રમાણે છે. આ અભિપ્રાયથી સૂત્રકારે
 મૂલમાં ‘પરિસાઓ સેસાણં ભવણવર્ણં દાહિણિલ્લાણં જહા ધરણસ્સ, ઉત્તરિલ્લાણં
 જહા ભૂયાણંદસ્સ’ એ પ્રમાણે કહેલ છે. ॥ સૂ. ૪૮ ॥

कुमाररायस्स अविंभतरपरिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ मज्झिमियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, अविंभतरियाए परिसाए एगं देवीसयं पन्नत्तं मज्झिमियाए परिसाए एगं देवीसयं पन्नत्तं बाहिरियाए परिसाए एगं देविसयं पन्नत्तं। कालस्स णं भन्ते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररण्णो अविंभतरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता जाव बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! कालस्स णं पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररण्णो अविंभतरियाए परिसाए देवाणं अट्ठपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं देसूणं अट्ठपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं सातिरेगं चउभागपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, अविंभतरियाए परिसाए देवीणं सातिरेगं चउभागपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवीणं चउभागपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं देसूणं चउभागपलिओवमं ठिई पन्नत्ता अट्ठो जो चेव चमरस्स एवं उत्तरस्स वि एवं णिरंतरं जाव गीयजसस्स ।सू० ४९।

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! वानव्यन्तराणां देवानां भवनानि (भोमेयानि नगराणि) प्रज्ञप्तानि, यथा स्थानपदे यावद्विहरन्ति । कुत्र खलु भदन्त ! पिशाचानां देवानां भवनानि प्रज्ञप्तानि यथा स्थानपदे यावद्विहरन्ति, काल-महाकालौ च तत्र द्वौ पिशाचकुमारराजौ पिशाचेन्द्रौ परिवसतौ यावद्विहरतः । कुत्र खलु भदन्त ! दाक्षिणास्यानां पिशाचकुमाराणां यावद्विहरन्ति, कालश्चात्र पिशाचकुमारेन्द्रः पिशाचकुमारराजः परिवसति महर्द्धिको यावद्विहरति । कालस्य खलु भदन्त ! पिशाचकुमारराजस्य कति पर्षदः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः,

तद्यथा-ईशा त्रुटिता दृढरथा, आभ्यन्तरिका ईशा, माध्यमिका त्रुटिता, बाह्या दृढरथा । कालस्य खलु भदन्त । पिशाचकुमारेन्द्रस्य पिशाचकुमारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि यावद्बाह्यायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! कालस्य खलु पिशाचकुमारेन्द्रस्य पिशाचकुमारराजस्याऽऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि ३८ देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि माध्यमिकायां पर्षदि दशदेवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि बाह्यायां पर्षदि द्वादशदेवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, आभ्यन्तरिकायां पर्षदि एकं देवीशतं प्रज्ञप्त माध्यमिकायां पर्षदि एकं देवीशतं प्रज्ञप्तम् बाह्यायां पर्षदि एकं देवीशतं प्रज्ञप्तम् । कालस्य खलु भदन्त ! पिशाचकुमारेन्द्रस्य पिशाचकुमारराजस्याऽऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानां कियन्त कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? माध्यमिकायां पर्षदि देवानां कियन्त कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवानां कियन्त कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, यावद्बाह्यायां पर्षदि देवीनां कियन्त कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! कालस्य खलु पिशाचकुमारेन्द्रस्य पिशाचकुमारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि देशान् मर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देशान् मर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देशानां सातिरेकं चतुर्भागपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनां सातिरेकं चतुर्भागपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवीनां चतुर्भागपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवीनां देशान् चतुर्भागपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, अथर्वश्चैव चमरस्य, एवमुत्तरस्यापि, एवं निरन्तरं यावद्गीतयज्ञसः सू. ४९॥

टीका-‘कहि णं भंते’ कुत्र-कस्मिन् स्थाने खलु भदन्त ! ‘वाणमंतराणं देवानां’ वानव्यन्तराणाम्, वने भवा दानाः, वानाश्च ते व्यन्तरा इति वानव्यन्तरा इत्येषाम् ‘भवणा (मोयेज्जा णगरा) पन्नसा, भवनानि-‘भौमेयानि नगराणि प्रज्ञप्तानीति

इस प्रकार से भवनपति देवों की वक्तव्यता कहकर अब सूत्रकार क्रम प्राप्त वानव्यन्तर देवों की वक्तव्यता कहते हैं-

‘कहि णं भंते ! वाणमंतराणं भवणा (मोयेज्जा णगरा) इत्यादि । हे भदन्त ! किस स्थान पर वानव्यन्तर देवों के भवन कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘जहा ठाणपदे जाच विहरंति’ हे

आ रीते भवनपति देवानु कथन करीने छे सूत्रकार कमागत वानव्यन्तर देवानु कथन करे छे. ‘कहिण भंते ! वाणमंतरा णं भवणा’ इत्यादि

टीका-‘हे भगवन् वानव्यन्तर देवानां भवनो कथा स्थानपर कडेवामा आवेला छे ? आ प्रश्नर उत्तरमां प्रभुश्री गौतमस्वामीने कडे छे कडे ‘जहा ठाणपदे जाच विहरंति’ हे गौतम ! आ विषयमा प्रज्ञप्ता सूत्रना भील स्थानपदमा ने

प्रश्नः, भगवान्नाह—‘जहा’ इत्यादि, ‘जहा ठाणपदे जाव विहरंति’ यथा स्थानपदे—
स्थानाख्ये प्रज्ञापनामूत्रस्य द्वितीयपदे कथितं तथेहापि वक्तव्यम् यावद्विहरन्तीति ।

अयं भावः—अस्या रत्नप्रभापृथिव्या रत्नकाण्डस्य सहस्रयोजनबाह्व्यस्योपरि एकं योजनशतप्रवाहय अधोऽपि एकं योजनशतं वर्जयित्वा मध्येऽष्टसु योजनशतेषु वानव्यन्तराणं तिर्यग् असंख्येयानि नगरावासशतसहस्राणि सन्ति । एषां भौमेयनगराणां 'बहिर्वृत्ता' इत्यादि वर्णनं प्रज्ञापनास्थानपद्धतोऽवसेयम् । तत्र पिशाचादयो बहवो वानव्यन्तरा देवा परिवसन्ति । ते तत्र स्वेषां भवनसामानिकदेवाग्रमहिषी पर्षदनीकानीकाधिपत्यात्मरक्षक देवानामन्येषां च बहूनां वानव्यन्तरदेशदेशीनामाधिपत्यं कुर्वन्तो यावद् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरन्तीति सर्वं

गौतम ! इस सम्बन्ध में जैसा कथन प्रज्ञापना सूत्र के द्वितीय स्थानपद में किया गया है वैसा ही वह यहां पर कर लेना चाहिये अर्थात् इन वानव्यन्तरो के भवन-भौमेयनगर इस रत्नप्रभापृथिवी में रहे हुए रत्न-कांड जो एक हजार योजन का पृथुल-जाड़ा है उसके उपर एक सौ योजन अवगाहन करके इसी प्रकार नीचे भी एक सौ योजन छोड़ कर मध्य के आठसौ योजन में वानव्यन्तरो के तिर्यक् असंख्यातलाख नगरावास हैं । वे भौमेयनगर 'बहिवृत्ताः' बाहर से गोल हैं इत्यादि समस्त वर्णन प्रज्ञापनासूत्र के द्वितीय स्थानपद से समझ लेना चाहिये । वहां उन नगरावासों में पिशाच आदि बहुतो वानव्यन्तरदेव रहते हैं वे अपने अपने भवन, सामानिकदेव, अग्रमहिषी, पर्वदा, अनीक-सेना अनीकाधिपति, आत्मरक्षक देवो पर तथा और भी दूसरे बहुत वानव्यन्तर देवदेवियों पर आधिपत्य करते हुए यावत् भोग भोगों को भोगते

પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવેલ છે. ઐજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં કરી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ આ વાનવ્યન્તરોના લવનો લૌમેય નગરો આ રતપ્રભા પૃથ્વીમાં રહેલ રતકાંઠ કે જે એક હજાર યોજનથી પૃથુત્ર જાડુ હોય છે, તેની ઉપર એક સો યોજન અવગાહન કરીને અને ઐજ પ્રમાણે નાચે પણ એક સો યોજન છોડીને વચ્ચેના આઠ સો યોજનમાં વાનવ્યન્તરોના તિર્યક્ અસંખ્યાત લાખ નગરાઓ આવેલા છે. તે લૌમેય નગરો 'બહિર્વૃત્તા' બહારથી ગોળ હોય છે. વિગેરે પ્રકારથી સઘળું તેનું વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાન પદમાં કહ્યા પ્રમાણેનું સમજી લેવું. ત્યાં એ નગરાઓમાં પિશાય વિગેરે ઘણા વાનવ્યન્તર દેવો રહે છે. તેઓ પોત પોતાના લવનો, સામાનિક દેવો, અગ્નિમહિષિયો, પર્ષદાઓ, અનીકા સેનાઓ, અનીકાધિપતિયો અને આત્મરક્ષક દેવો પર તથા બીજા પણ ઘણા વાનવ્યન્તર દેવ દેવિયો પર અધિપતિ પાશું.

ભગવદુત્તરં પ્રજ્ઞાપનાતો વોધ્યમ્ । પુનર્ગૌતમઃ પિશાચાદીનાં વાનવ્યન્તરારાણાં પ્રધાતઃ
પ્રથમં પિશાચવિષયે પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે ! પિસાયા ણં’ इत्यादि,

‘કહિ ણં મંતે ! પિસાયા ણં દેવાણં ભવણા પળ્લત્તા’ કુત્ર સ્વલ્લ મદન્ત ।
પિશાચાનાં ભવનાનિ ‘ભૌમેયનગરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ—કથિતાનીતિ પ્રશ્નઃ ઉત્તરયતિ
‘જહા’ इत्यादि, ‘જહા ઠાણપદે જાવ વિહરંતિ’ યથા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રે સ્થાનારૂપે પદે
તથા વક્તવ્યં યાવદ્વિહરન્તીતિ પદમ્ । અત્ર પિશાચાનાં ભૌમેયનગરવર્ણનં સર્વં
વાચ્યમ્ । તત્ર પિશાચા દેવાઃ સ્વસ્વપરિનારમ્ભૂતાનાં દેવદેવીનામાધિપત્યં કુર્વન્તો
ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાના વિહરન્તીતિ પર્યન્તં સર્વં પ્રજ્ઞાપનાયાં દ્રષ્ટવ્યમિતિ ।

પિશાચકુમારરાજવિષયે પ્રાહ—‘કાલ’ इत्यादि, ‘કાલમહાકાલેય તત્થ દુવે
પિસાયકુમારરાયાણો પિસાયઈંદા પરિવસંતિ જાવ વિહરંતિ’ કાલો મહાકાલઃ
તત્ર દક્ષિણોત્તરદિગ્વર્તિપિશાચાનાં દ્વૌ પિશાચકુમારરાજાનો પિશાચેન્દ્રૌ પરિવસતૌ
યાવત્પદેન મહદ્દિકૌ મહાસૌર્યૌ इत्यादि सर्वं कालमहाकालपिशाचेन्द्रयोर्वर्णनं
प्रज्ञापनास्थानपदे विलोकनीयम् ।

હુણ રહતે હૈ યહ સવ ભગવાન કે ઉત્તર રૂપ મેં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમેં દેખ લેના
ચાહિયે ફિર ગૌતમસ્વામી પિશાચાદિ વાનવ્યન્તરોં મેં હે પિશાચ કે
વિષય મેં પૂછતે હૈ—‘કહિ ણં મંતે પિસાયા ણં’ इत्यादि ‘કહિ ણં મંતે !
પિસાયા ણં દેવાણં ભવણા પળ્લત્તા’ હે મદન્ત । પિશાચદેવોં કે મંત્ર
કહાં પર કહે ગયે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ ‘જહા ઠાણપદે
જાવ વિહરંતિ’ હે ગૌતમ । પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર કે સ્થાનનામક દસરે પદ મેં જૈસા
इनके सम्बन्ध में कहा गया है वैसा ही वह सब कथन यहां पर भी कह
लेना चाहिये यहां पर पिशाच देवों के भौमेयनगरों का सब वर्णन कर
लेना चाहिये इन नगरों में पिशाच देव अपने अपने भवन सामानिक

करता था यावत् लोगउपलोगोने लोगवता था नडे छे आ तमाम कथन
लगवानना उत्तर वाक्य इये प्रज्ञापना सूत्रमांथी लेछ लेवु.

इरीथी श्रीगौतमस्वामी पिशाच विगेरे वानव्यन्तर पैरी पिशाचना अंभ'धयां
पूछे छे के ‘कहि णं मंते ! पिसायाणं’ इत्यादि

‘કહિ ણં મંતે ! પિસાયાણં દેવાણં ભવણા પળ્લત્તા’ હે ભગવન્ પિશાચ
દેવોના ભવનો કયાં આગળ આવેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ
સ્વામીને કહે છે કે ‘જાવ ઠાણપદે જાવ વિહરંતિ’ હે ગૌતમ । પ્રજ્ઞાપના
સૂત્રના સ્થાનપદ નામના ખીન્ન પદમાં આ વિષયમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં
આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયાં પણ કહેવું જોઈએ અહીંયાં પિશાચ
દેવોના ભૌમેય નગરોનું તમામ વર્ણન કરી લેવું જોઈએ એ નગરોમાં પિશાચ

અથ-ઔઘિકાન્ સેન્દ્રપિશાચકુમારાન્નિરૂપ્ય દાક્ષિણાત્યાન્ પિશાચકુમારાન્ નિરૂપયિતું પ્રશ્નયન્નાહ-‘કહિ ણં મંતે । દાહિણિલ્લાણં’ इत्यादि, ‘કહિ ણં મંતે ।’ કુત્ત કસ્મિન્ સ્થાને સ્થલ મદન્ત ! ‘દાહિણિલ્લાણં પિસાયકુમારાણં’ દાક્ષિણાત્યાનાં પિશાચકુમારાણામ્ ‘જાવ વિહરંતિ’ યાવદ્વિહરન્તિ । અત્ર યાવ-ત્પદેન-‘ભોમેજ્જા નગરા પ્ણચા’ इत्यादि प्रश्नोत्तररूपेण पिशाचकुમાराणां भव-नादि वर्णनं वाच्यम् । તત્ર તે સ્વસ્વપરિવારસ્યાધિપત્યં કુર્વન્તો ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાના વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તીતિ પર્યન્તં સર્થં વર્ણનં તત્રૈવ પ્રજ્ઞાપનાસ્થાનપદે દ્રષ્ટવ્યમ્ ।

સમ્પત્તિ-દાક્ષિણાત્યપિશાચેન્દ્ર કાલવર્ણનં ક્રિયતે-‘કાલેય’ इत्यादि । ‘કાલેય एत्थ पिसायकुमारिंदे पिसायकुमारराया परिवसइ महिड्डिए जाव विहरइ’ कालश्च-कालनामा चात्र पिशाचकुमारेन्द्रः पिशाचकुमारराजः परिवसति महर्द्धिको यावत् स्वपरिवारभूत देवदेवीनामाधिपत्यं कृत्वा भोगभोगान् भुज्जानो विहरति तिष्ठतीत्यपि सर्वं वर्णनं प्रज्ञापनापदादवसेयम् ।

દેવ આદિ પરિવાર રૂપ દેવ દેવિયાં પર આધિપત્ય કરતે હુણ યાવત્ ભોગોપભોગોં કો ભોગતે હુણ વિચરતે રહતે હૈ । ‘દાહિણિલ્લા ણં પિસાય કુમારાણં જાવ વિહરંતિ’ અવ દાક્ષિણાત્ય પિશાચોં ફા ઇન્દ્ર જો કાલ હૈ ડસકા વર્ણન કરતે હૈ ‘કાલેય’ इत्यादि ‘કાલેય तत्थ पिसायकुमारिंदे पिसायराया परिवसइ महिड्डिए जाव विहरइ’ वहां पिशाचों के भौमेश्वरनगरों में जहां पिशाच देव रहते हैं वहां पिशाचेन्द्र पिशाचराज काल इन्द्र वसता है । वह महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला है वह वहां पर अपने परिवारभूत सामानिक देव आदि देवदेवियों पर आधिपत्य करता हुआ भोगोपभोगों को भोगता हुआ रहता है यह सब वर्णन प्रज्ञापना सूत्र से समझ लेना चाहिये ।

દેવ યોન યોતાના લવન સામાનિક દેવ વિગેરે પરિવાર રૂપ દેવ દેવિયો પર અધિપતિપણું કરતા થકા યાવત્ લોગઉપભોગોને લોગવતા થકા રહે છે.

હવે દક્ષિણ દિશાના પિશાચોનો ઇન્દ્ર જે કાળ છે, તેનું વર્ણન કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે ‘દાહિણિલ્લાણં પિસાયકુમારાણં જાવ વિહરંતિ’ દક્ષિણ દિશાના પિશાચકુમારોનું કથન યાવત્ વિહર કરે છે ત્યાં સુધીનું કરી લેવું, તે આ પ્રમાણે છે. ‘કાલેય’ इत्यादि

‘કાલેય તત્થ પિસાયકુમારિંદે પિસાયરાયા પરિવસઈ મહિડ્ડિય જાવ વિહરઈ’ ત્યાં પિશાચોના ભૌમેય નગરોમાં કે ત્યાં પિશાચ દેવો રહે છે, ત્યાં પિશાચેન્દ્ર પિશાચરાજ ‘કાલ ઇન્દ્ર’ નિવાસ કરે છે તે મહર્દ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળો છે, તે ત્યાં યોતાના પરિવાર રૂપ સામાનિક દેવ વિગેરે દેવ દેવિયો પર

સમ્પ્રતિ-પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય કાલસ્ય પર્વ નિરૂપણાર્થમાહ-‘કાલસ્ય ણં મંતે ! પિસાયકુમારિંદસ્ય પિસાયકુમારરણ્ણો’ કાલસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય પિશાચકુમારરાજસ્ય ‘કહ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ કતિ પર્વદઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતા इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિન્નિ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ તિસ સ્ત્રિસંરૂપકાઃ પર્વદઃ-સમાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતા इति । પર્વદ સ્ત્રૈવિધ્યં દર્શયતિ-‘તં જહા’ इत्यादि, ‘તં જહા’ તથા-‘ઈસાતુહિયા દઢરહા’ ઈશાત્રુટિતા દઢરથા ‘અઙ્ગિમતરિયા ઈસા’ આભ્યન્તરિકા ઈશા ‘મઙ્ગિમિયા તુહિયા’ માધ્યમિકા ત્રુટિતા ‘બાહિરિયા દઢરહા’ બાહ્યા દઢરથા । સમ્પ્રતિ-તત્પરિષદ્વા દેવદેવી સંરૂપાં પૃચ્છતિ-‘કાલસ્ય ણં મંતે’ કાલસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘પિસાયકુમારિંદસ્ય પિસાયકુમારરણ્ણો’ પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય પિશાચ-

અથ પિશાચકુમારેન્દ્ર કાલકી પરિષદાકા નિરૂપણ કરતે હે ‘કાલસ્ય ણં મંતે’ इत्यादि ।

‘કાલસ્ય ણં મંતે’ પિસાયકુમારેન્દ્રસ્ય પિસાયરણ્ણો કતિ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે મદન્ત । પિશાચેન્દ્ર પિશાચરાજ કાલ કી કિતની પરિષદાં કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ । ‘ગોયમા તિન્નિ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! પિશાચેન્દ્ર પિશાચરાજકાલકી ત્રિન પરિષદાં કહી ગઈ । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે આગે બતાઈ જા રહી હૈ ‘ઈસા તુહિયાદઢરહા’ ઈશા, ત્રુટિતા ઓર દઢરથા હન મેં ઈશા પરિષદા આભ્યન્તરિકા પરિષદા કે નામ સે ‘મઙ્ગિમિયા’ તુહિયા’ ત્રુટિતા પરિષદા માધ્યમિકા પરિષદા કે નામ સે ઓર ‘બાહિરિયા દઢરહા’ દઢરથા પરિષદા બાહ્યપરિષદા કે નામ સે પ્રસિદ્ધ હૈ ‘કાલસ્ય ણં મંતે’ । પિસાયકુમારિંદસ્ય

અધિપતિ પણ્ણ કરતા થકા ભોગ ઉપભોગોને ભોગવતા થકા રહે છે. આ તમામ વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાથી સમજી લેવું

હવે પિશાચકુમારેન્દ્ર કાલની પરિષદાનુ વર્ણન કરવામાં આવે છે ‘કાલસ્ય ણં મંતે !’ इत्यादि

‘કાલસ્ય ણં મંતે ! પિસાય કુમારેન્દ્રસ્ય પિસાય રણ્ણો કહ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભગવન્ પિશાચેન્દ્ર પિશાચ રાજ કાલની કેટલી પરિષદાઓ હોવામાં આવી છે. ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ‘ગોયમા ! તિન્નિ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! પિશાચેન્દ્ર પિશાચરાજ કાલની ત્રણ પરિષદાઓ કહેવામાં આવી છે ‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણે છે ‘ઈસા તુહિયા દઢરહા’ ઈશા ત્રુટિતાં, અને દઢરથા તેમાં ઈશા પરિષદા આભ્યન્તરિકા પરિષદાના નામથી ‘મઙ્ગિમિયા તુહિયા’ ત્રુટિતા પરિષદા માધ્યમિકા પરિષદાના નામથી અને ‘બાહિરિયા દઢરહા’ દઢરથા પરિષદા બાહ્યપરિષદાના નામથી પ્રસિદ્ધ છે ‘કાલસ્ય ણં મંતે’ । પિસાય

કુમારરાજસ્ય 'અઽન્નિતરપરિસાણ કહ્ દેવ સાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ' આભ્યન્તરિકાયામીશામિધાનાયાં પર્ષદિ સમાયાં કતિ-ક્રિયસ્સંખ્યકાનિ દેવસહસ્રાણિ મજ્જપ્તાનિ કથિતાનિ, 'જાવ વાહિરિયાણ પરિસાણ કહ્ દેવિસયા પળ્લત્તા' યાવદ્ વાહ્યાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ મજ્જપ્તાનિ, અગ્ર યાવત્પદસંગ્રાહ્યઃ ષાઠો યથા-માધ્યમિકાયાં ત્રુટિતામિધાનાયાં દ્વિતીયસ્યાં પર્ષદિ કતિ દેવસહસ્રાણિ મજ્જપ્તાનિ તથા વાહ્યાયાં દ્વરથામિધાનાયાં તૃતીયસ્યાં પર્ષદિ કતિ દેવસહસ્રાણિ મજ્જપ્તાનિ, એવમાભ્યન્તરિકાયામીશામિધાનાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ મજ્જપ્તાનિ-કથિતાનિ તથા-માધ્યમિકાયાં ત્રુટિતામિધાનાયાં દ્વિતીયસ્યાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ મજ્જપ્તાનિ, તથા-વાહ્યાયાં દ્વરથામિધાનાયાં તૃતીયસ્યાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ મજ્જપ્તાનિ-કથિતાનોતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम। 'कालस्स णं पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररायस्स' कालस्य खलु पिशाचकुमारेन्द्रस्य पिशाचकुमारराजस्य 'अन्नितरियाण परिसाण' आभ्यन्तरिकायामीशामि-

પિસાયકુમારરન્નો અન્નિતરપરિસાણ કહ્ દેવસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ' હે ભદ્રન્ત ! પિશાચેન્દ્ર પિશાચકુમારરાજ કાલકી આભ્યન્તર પરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ કહે ગયે હૈ 'જાવ વાહિરિયાણ પરિસાણ કહ્ દેવીસયા પળ્લત્તા' યાવત્ વાહ્ય પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ । યહાં યાવત્પદ સે-મધ્યભાપરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ કહે ગયે હૈ । ઓર વાહ્યપરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ કહે ગયે હૈ । તથા આભ્યન્તર પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ । માધ્યમિકા પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ ? ઓર વાહ્ય પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ । 'ગોયમા' 'કાલસ્સ ણં પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારરાયસ્સ અન્નિતરિયાણ પરિસાણ અદ્દ દેવ સાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ' હે ગૌતમ ! પિશાચકુમારેન્દ્ર પિશાચકુમાર-

કુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારરન્નો અન્નિતરપરિસાણ કહ્ દેવ સાહસ્સીઓ પળ્લત્તાઓ' હે ભગવન્ પિશાચેન્દ્ર પિશાચકુમારરાજ કાલની આભ્યન્તર પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ? 'જાવ વાહિરિયાણ પરિસાણ કહ્ દેવીસયા પળ્લત્તા' યાવત્ બધા પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહી છે ? અહિં યાવત્ પદ્યથી મધ્યમા પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો છે ? અને બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ? તથા આભ્યન્તર પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહી છે ? મધ્યમા પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહી છે ? અને બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! કાલસ્સ ણં પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારરાજસ્સ અન્નિતરિયાણ પરિસાણ અદ્દ દેવસાહ

धानायां पर्षदि 'अष्ट देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' अष्ट देवसहस्राणि, प्रज्ञप्तानि, तथा—'मज्झिमपरिसाए दसदेवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' माध्यमिकायां पर्षदि दश-संख्यानानि देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तथा—'बाहिरियाए परिसाए बारसदेवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ' बाह्यपर्षदि द्वादशदेवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि एवम्—'अब्भितरियाए परिसाए एगं देविसयं पन्नत्तं' आभ्यन्तरिकायां पर्षदि एकं देवीशतं प्रज्ञप्तम्, तथा—'मज्झिमियाए परिसाए एगं देविसयं पन्नत्तं' माध्यमिकायां पर्षदि एकं देवीशतं प्रज्ञप्तम्, 'बाहिरियाए परिसाए एगं देविसयं पन्नत्तं' बाह्यायां पर्षदि एकं देवीशतं प्रज्ञप्तम् इति ॥

अथ पर्षद्गतदेवदेवीनां स्थितिर्विषये प्रश्नयन्नाह—'कालस्स णं' इत्यादि, 'कालस्स णं भंते !' कालस्य खलु भदन्त ! 'पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमार-रायस्स' पिशाचकुमारेन्द्रस्य पिशाचकुमारराजस्य, 'अब्भितरियाए परिसाए' आभ्य-

राजकाल इन्द्र की आभ्यन्तर परिषदा में आठ हजार देव कहे गये हैं । 'मज्झिमियाए दस देव साहस्सीओ पन्नत्ताओ' मध्यमिका सभा में दस-हजार देव कहे गये हैं । 'बाहिरियाए परिसाए बारसदेव साहस्सीओ पन्न-त्ताओ' बाह्यपरिषदा में १२ हजार देव कहे गये हैं । तथा—'अब्भितरि-याए परिसाए एगं देविसयं पणत्तं' आभ्यन्तर परिषदा में एकसौ देवियां कही गई हैं 'मज्झिमियाए परिसाए एगं देविसयं पणत्तं' मध्य-मिका सभा में भी एक सौ देवियां कही गई हैं । 'बाहिरियाए परिसाए एगं देविसयं पन्नत्तं' तथा बाह्यपरिषदा में भी एकसौ देवियां कही गई हैं ।

अथ उन सब की स्थिति का कथन करते हैं । 'कालस्स णं' इत्यादि, 'कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररायस्स अब्भितरि-

स्सीओ पन्नत्ताओ' हे गौतम ! पिशाचकुमारेन्द्र पिशाचकुमारराज कालनी आभ्यन्तर परिषदा में आठ हजार ८००० देवों कहे हैं । 'मज्झिमियाए दस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ' मध्यमिका सभा में १०००० दस हजार देवों कहे हैं । 'बाहिरियाए परिसाए बारसदेव साहस्सीओ पणत्ताओ' हे गौतम ! बाह्य परिषदा में १२००० बार हजार देवों कहे हैं । 'अब्भितरियाए परिसाए एगं देविसयं पणत्तं' तथा आभ्यन्तर परिषदा में एक सौ देवियों कही हैं । मज्झिमियाए परिसाए एगं देविसयं पणत्तं' मध्यमिका सभा में भी एक सौ देवियों कही हैं । 'बाहिरियाए परिसाए एगं देविसयं पन्नत्तं' बाह्य परिषदा में भी एक सौ देवियों कही हैं ।

इवे आ उपदेक्षतं सधणा देव देवियों की स्थितिषु कथन करवाना आये है.

'कालस्स णं' इत्यादि

'कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररायस्स अब्भितरि-

ન્તરિકાયામ્ ईशाभिधानायां पर्षदि 'देवाणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता' देवानां कियन्तं कालं स्थितिः-आयुष्यकालः प्रज्ञप्ता-कथिता, 'मज्झिमियाए परिसाए' माध्यमिकायां त्रुटिताभिधानायां पर्षदि 'देवाणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता' देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, तथा-'बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता' बाह्यायां दृढरथाभिधानायां पर्षदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता एवम्-'जाव बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता' यावद् बाह्यायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता । अत्र यावत्पदसंग्राह्यः पाठो यथा-आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्तेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ।' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम । 'कालस्स णं पिसायकुमारिदस्स पिसायकुमाररण्णो'

યાए પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલં ઠિઈ પણત્તા' હે ભદન્ત પિશાચકુમારેન્દ્ર પિશાચકુમારરાજ કાલકી આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલકી કહી ગઈ હૈ । 'મજ્ઝમિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલં ઠિઈ પણત્તા' મધ્યમિકા પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલકી કહી ગઈ હૈ । 'બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલં ઠિઈ પણત્તા' બાહ્યાપરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલકી કહી ગઈ હૈ ? હસી પ્રકાર સે 'જાવ બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવહયં કાલં ઠિઈ પણત્તા' યાવત્ બાહ્યાપરિષદા કી દેવિયોં કી કિતનેકાલકી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ ? યહાં યાવત્પદ સે આભ્યન્તર ઓર મધ્યમપરિષદા કા પ્રશ્ન અન્તર્ગત હૈ । અર્થાત્ આભ્યન્તરપરિષદા મધ્યમિકાપરિષદા ઓર બાહ્યાપરિષદા કી દેવિયોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ । इसके

પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલ ઠિઈ પણત્તા' હે ભગવન પિશાચકુમારેન્દ્ર પિશાચકુમારરાજ કાલની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? મજ્ઝમિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલ ઠિઈ પણત્તા' મધ્યમિકા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? 'બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલ ઠિઈ પણત્તા' બાહ્યાપરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? એજ રીતે 'જાવ બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવહયં કાલ ઠિઈ પણત્તા' યાવત્ બાહ્યાપરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? અહિયાં યાવત્પદથી આભ્યન્તર અને મધ્યમ પરિષદા સંબંધી પ્રશ્ન સમજી લેવો અર્થાત્ આભ્યન્તર પરિષદા મધ્યમિકા પરિષદા અને બાહ્યાપરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

કાલસ્ય ચલુ પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય પિશાચકુમારરાજસ્ય 'અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાયામ્ ઈશામિધાનાયાં પર્વદિ-ઉમાયામ્ 'દેવાણં અદ્વપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' દેવાનામર્દ્ધપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા- 'મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં' માધ્યમિકાયાં પર્વદિ દેવાનામ્ 'દેસૂણં અદ્વપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' દેશોન-દેશ પરિહીણમ્ અર્દ્ધપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા- 'બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં' બાહ્યપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા- 'સાહરેગ ચતુર્ભાગપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' સાતિરેકં ચતુર્ભાગપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, એવમ્- 'અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં' આભ્યન્તરિકાયાં પર્વદિ દેવીનામ્ 'સાહરેગ ચતુર્ભાગપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' સાતિરેકં ચતુર્ભાગપલ્યોપમ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા 'મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં' માધ્યમિકાયાં પર્વદિ દેવીનામ્ 'ચતુર્ભાગપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' ચતુર્ભાગપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, 'બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં' બાહ્યપલ્યોપમં પર્વદિ દેવીનામ્ 'દેસૂણં

ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ 'ગોયમા !' કાલસ્ય ન પિશાચકુમારિન્દસ્ય પિશાચકુમારરણ્ણો અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અદ્વપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! પિશાચકુમારેન્દ્ર પિશાચરાજકાલકી આભ્યન્તરપરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ બધપમાન આયુ આધેપલ્યોપમકી કહી ગઈ હૈ । 'મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેસૂણં અદ્વપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' મધ્યમિકા પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કુછ કમ આધે પલ્યોપમકી કહી ગઈ હૈ ઓર 'બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં સાહરેગ ચતુર્ભાગપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' બાહ્યપરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કુછ અધિક પલ્યોપમકી ચતુર્થ ભાગપ્રમાણ કહી ગઈ હૈ । ઇતી પ્રકાર 'અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં' ઇત્યાદિ આભ્યન્તર પરિષદા કી દેવિયોં કી સ્થિતિ સાતિરેક ચતુર્ભાગપલ્યોપમ કી હૈ મધ્યપરિષદા કી દેવિયોં કી સ્થિતિ ચતુર્ભાગ પલ્યોપમકી કહી

પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામાને કહે છે કે 'ગોયમા ! કાલસ્ય ન પિશાચકુમારિન્દસ્ય પિશાચકુમારરણ્ણો અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અદ્વપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! પિશાચકુમારેન્દ્ર પિશાચકુમારરાજકાલકી આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ બધપમાન આયુ અર્ધપલ્યોપમની કહેવામા આવી છે. 'મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેસૂણં અદ્વપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' મધ્યમા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક ઓછી અર્ધા પલ્યોપમની અને 'બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં સાહરેગ ચતુર્ભાગપલિઓવમં ઠિર્દે પન્નત્તા' બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક વધારે પડ્યના ચોથા ભાગ પ્રમાણ કહેલ છે એજ પ્રમાણે 'અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં' ઇત્યાદિ આભ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ સાતિરેક કંઈક વધારે ચતુર્ભાગ પલ્યોપમની છે. મધ્યમા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ

ચતુર્ભાગપલ્યોપમં ઠિઈ પન્નત્તા' દેશોનં-દેશપરિહીણં ચતુર્ભાગપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા । 'અટ્ટો જો ચેવ ચમરસ્સ' અર્થો' ય એવ ચમરસ્ય । અયં માવા- 'સે કેળેટ્ટેનં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ, કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારણ્ણો તઓ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ ત જહા-ઈસાતુહિયા દઢરહા, અઘ્મંતરિયા ઈસા મઙ્ગિભિયા તુહિયા વાહિરિયા દઢરહા' इत्यादिकं प्रश्नोत्तरादिकं सर्वं चमरप्रकरणवदेवात्र ज्ञातव्यम् । विशेषस्त्वयं यदत्र चमरस्थाने कालनामोच्चारणीयम् । 'एवं उत्तरस्स वि' एवं दाक्षिणात्य पिशाचदेववदेव उत्तरपिशाचदेवस्यापि वक्तव्यता भणितव्या तथाहि-'कहि णं मंते ! उत्तरिल्लाणं पिसायाणं भोमेज्जा णगरा पन्नत्ता, कहि, है और बाह्यपरिषदा की देवियों की स्थिति देश ऊन-एकदेशकम चतुर्भागपल्योपम की कही गई है 'अट्टो जो चैव चमरस्स' अर्थ चमरेन्द्र का है वही समझ लेना चाहिए जैसे 'हे अदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि काल की ये तीन इशा श्रुटिता और दृढरथा नामकी सभाएं हैं ? इन में ईशा का नाम आभ्यन्तरिका श्रुटिता का नाम मध्यमिका और दृढरथा का नाम बाह्या सभा है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं । हे गौतम ! इस सम्बन्ध में समस्त कथन तथा और भी प्रश्नों का उत्तर चमरेन्द्र के प्रकरण में जैसा कहा जा चुका है-वैसा ही जान लेना चाहिये । अन्तर इतना ही है कि चमर के स्थान पर कालका नाम उच्चारण कर लेना चाहिये 'एवं उत्तरस्स वि' जैसी यह पूर्वोक्त रूप से वक्तव्यता दाक्षिणात्यपिशाचकुमार देवों की कही गई है-ठीक वैसी ही वक्तव्यता उत्तरदिग्वती' पिशाचकुमार देवों की भी है ऐसा जानना चाहिये जैसे-'कहि णं मंते ! उत्तरिल्लाणं पिसायाणं भोमेज्जा

ચતુર્ભાગ પલ્યોપમની છે. અને બાહ્ય પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ દેશઉન એક દેશ કમ ચતુર્ભાગ પલ્યોપમની કહેલ છે 'અટ્ટો જો ચેવ ચમરસ્સ' વિશેષ કથન ચમરના કથન પ્રમાણે સમજી લેવું જેમકે હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે કાલની ઈશા, શ્રુટિતા અને દૃઢરથા નામની ત્રણ સભાઓ છે ? અને તેમાં ઈશાનુ નામ આભ્યન્તરિકા, શ્રુટિતાનું નામ મધ્યમિકા, અને દૃઢરથાનું નામ બાહ્ય સભા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં તમામ કથન તથા તેથી પણ વધારેના પ્રશ્નોના ઉત્તર ચમરેન્દ્રના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે અહિં પણ સમજવા અન્તર એટલું જ છે કે અહિંયાં ચમરેન્દ્રના સ્થાને કલ ઇન્દ્રનું નામ કહેવું જોઈએ 'એવં ઉત્તર-સ્સ વિ' જે પ્રમાણેનું આ ઉપદેશક રીતનું કથન દક્ષિણ દિશાના પિશાચકુમાર દેવોના સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન ઉત્તર દિશાના

ળં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા પિસાયા દેવા પરિવસંતિ?' इत्यादि सर्वं प्रश्नोत्तरं दक्षिणात्य पिशाचदेवदेव वक्तव्यम्, विशेषतस्वयं यत्ते मन्दरस्य दक्षिणे परिवसन्ति, एते मन्दरस्य उत्तरे परिवसन्ति, पुनश्च तत्र कालनामा पिशाचेन्द्रः पिशाचराजः, अत्र तत्स्थाने महाकालः पिशाचेन्द्रः पिशाचराजः, इति वक्तव्यम्. पर्वद्वक्तव्यताऽपि कालवदेव वाच्येति ।

‘एवं निरंतरं जाव गीयजसस्’ एवमनैनैव प्रकारेण निरन्तरम्-अन्तरवर्जितं क्रमेण यावद् गीतयशसः कालमहाकालवत् सर्वा वक्तव्यता पठनीया यावत्पदेन भूतेन्द्रसुरूपप्रतिरूपेतीन्द्र द्वयादारभ्य गीतयशोगन्धर्वेन्द्र गन्धर्वराजपर्यन्तं सर्वं वर्णनं दाक्षिणात्य पिशाचेन्द्र कालमहाकालवदेव वाच्यम् । पर्वद्वक्तव्यतापि तत्सदृशैव वाच्या नवरम्-इन्द्रेषु नानात्वं वक्तव्यम् तदाह-गाथाद्वयेन—

‘નગરા પગ્ગતા’ કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા પિસાયા દેવા પરિવસંતિ’ इत्यादि प्रश्नोत्तर-दक्षिणात्यपिशाचों के जैसा ही है अन्तर इतना ही है कि दाक्षिणात्यपिशाचदेव मेरुके दक्षिण में रहते हैं और उत्तरदिशा के पिशाचदेवमेरुके उत्तर में रहते हैं । तथा इनका इन्द्र महाकाल है इस महाकाल की परिषदा की वक्तव्यता श्री दक्षिणदिग्बत्ती काल की परिषदा के ही जैसी है ‘एवं निरंतरं जाव गीयजसस्’ जिस प्रकार से यह दक्षिण दिग्बत्ती और उत्तरदिग्बत्ती पिशाचों की वक्तव्यता प्रकट की कही गई है, इसी प्रकार की वक्तव्यता भूतों से लेकर गंधर्व देवों के इन्द्र गीतयश तक की है ऐसा जानना चाहिये इस वक्तव्यता में अपने २ इन्द्रों को लेकर ही भिन्नता है । इन्द्रों की भिन्नता दो गाथाओं से इस प्रकार से कही है पिशाचों के इन्द्र काल महाकाल है और भूतों के इन्द्र का नाम सुरूप और प्रतिरूप है अर्थात्

‘પિશાચકુમાર દેવોતુ’ પણ સમજી દેવું જોઇએ જેમ કે ‘કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા પિસાયાળં પિસાયાળં મોમેજ્ઞા નગરા પગ્ગતા, કહિ ણ મંતે ઉત્તરિલ્લા પિસાયા દેવા પરિવસંતિ’ ત્રિગેરે પ્રશ્નોત્તરે દક્ષિણ દિશાના પિશાચકુમારોની જેમજ છે. ફક્ત ફેરફાર એટલોજ છે કે દક્ષિણ દિશાના પિશાચ દેવ મેરુની દક્ષિણમાં રહે છે, અને ઉત્તર દિશાના પિશાચદેવ મેરુની ઉત્તર દિશામાં રહે છે તથા તેમનો ઈન્દ્ર મહાકાળ છે. આ મહાકાળની પરિષદાતુ કથન પણ દક્ષિણ દિશાના કાલની પરિષદાના કથન પ્રમાણેજ છે. ‘एव निरंतरं जाव गीयजसस्’ જે પ્રમાણે આ દક્ષિણ દિશાના તથા ઉત્તર દિશાના પિશાચોતુ કથન કહેવમાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેતુ કથન ભૂતોથી લઇને ગંધર્વ દેવોના દન્દ્રગીતયશ સુધીતુ છે તેમ સમજવું. આ સ્વપ્ના કથનોમાં પોત પોતાના ઈન્દ્ર

‘કાલેય મહાકાલે, સુરુપ પટિરુપ પુણ્નમદ્વે ય ।
અમરવદ્ માણિમદ્વે, ભીમે ય તદા મહાભીમે ॥૧॥
કિન્નર કિંપુરિસે સ્વલુ, સત્પુરિસે સ્વલુ તદા મહાપુરિસે ।
અટ્કાય મહાકાણ, ગીયરર્દ્ધ ચેન્ ગીયયસસે ॥૨॥

છાયા-કાલશ્ચ મહાકાલઃ સુરુપઃ પ્રતિરુપઃ પૂર્ણમદ્વશ્ચ ।
અમરપતિ મણિમદ્વઃ, ભીમશ્ચ તથા મહાભીમઃ ॥૧॥
કિન્નરકિંપુરુષૌ સ્વલુ, સત્પુરુષઃ સ્વલુ તથા મહાપુરુષઃ ।
અતિકાય મહાકાયૌ, ગીતરતિશ્ચૈવ ગીતયશઃ ॥૨॥

અર્થ માત્ર:-પિશાચાનાં દાક્ષિણાત્પૌત્તરાણામિન્દ્રૌ કાલમહાકલૌ સ્ત ઇતિ સૂત્રે પ્રતિપાદિતમેવ । એવમેવ ક્રમેણ દક્ષિણોત્તરદિગ્વર્ત્તિનાં ભૂતાદીનામ્ ઇન્દ્રયુગલનામાનિ યથા-ભૂતાનાં સુરુપ-પ્રતિરુપૌ દ્વાવિન્દ્રૌ સ્તઃ । એવં યક્ષાણાં પૂર્ણમદ્વ-માણિમાદ્વોર, રાક્ષસાનાં ભીમમહાભીમૌ, કિન્નરાણાં કિન્નરકિંપુરુષૌ, કિંપુરુષાણાં સત્પુરુષ-મહાપુરુષૌ, મહોરગાણામ્ અતિકાયમહાકાયૌ, ગન્ધર્વાણાં ગીતરતિ-ગીત-યશસૌ । એતે વાનવ્યન્તરાણામષ્ટૌ મુખ્યભેદા મદ્વન્તિ ઇતિ ॥સૂ૦ ૪૯॥

દક્ષિણ કે ભૂતોં કે સુરુપ ઓર ઉત્તર કે ભૂતોં કે પ્રતિરુપ યે દો ઇન્દ્ર હૈ યક્ષોં કે પૂર્ણમદ્વ ઓર માણિમદ્વ યે દો ઇન્દ્ર હૈ, રાક્ષસોં કે ભીમ-ઓર મહાભીમ યે દો ઇન્દ્ર હૈ, કિન્નરોં કે કિન્નર ઓર કિંપુરુષ યે દો ઇન્દ્ર હૈ કિં પુરુષોં કે સત્પુરુષ ઓર મહાપુરુષ યે દો ઇન્દ્ર હૈ મહોરગોં કે અતિકાય ઓર મહાકાય મેં દો ઇન્દ્ર હૈ ગંધર્વોં કે ગીતરતિ ઓર ગીત યશ યે દો ઇન્દ્ર હૈ । યે વાનવ્યન્તરોં કે મુખ્ય આઠ ભેદ કહે ગયે હૈ । કાલ કી વ્યક્તવ્યતા કે જૈસી હી વ્યક્તવ્યતા ગીતયશનામ કે ઇન્દ્ર તક કે સમસ્ત ઇન્દ્રોં કી હૈ ॥સૂ૦ ૪૯॥

બાબતમાન્જ જુદાપણું છે. ઇન્દ્રોનું જુદા પણું બે ગાથાઓ દ્વારા આ રીતે બતાવેલ છે. પિશાચોના ઇન્દ્ર કાલ અને મહાકાળ છે. અને ભૂતોના ઇન્દ્ર સુરુપ અને પ્રતિરુપ છે અર્થાત્ દક્ષિણ દિશાના ભૂતોનો ઇન્દ્ર સુરુપ અને ઉત્તર દિશાના ભૂતોનો ઇન્દ્ર પ્રતિરુપ એ બે ઇન્દ્ર છે. યક્ષોના પૂર્ણમદ્વ અને મણિમદ્વ એ બે ઇન્દ્રો છે. રાક્ષસોના ભીમ અને મહાભીમ એ બે ઇન્દ્રો છે. કિન્નરોના કિન્નર અને કિંપુરુષ એ બે ઇન્દ્રો છે કિંપુરુષોના સત્પુરુષ અને મહાપુરુષ એ બે ઇન્દ્રો છે. મહોરગોના અતિકાય અને મહાકાય એ બે ઇન્દ્રો છે. ગંધર્વોના ગીતરતિ અને ગીતયશ એ બે ઇન્દ્રો છે. આ પ્રમાણેના આ વાનવ્યન્તરોના મુખ્ય આઠ ભેદો દેખવામા આવેલ છે. કાલના કથન પ્રમાણેનું કથન ગીતયશ નામના ઇન્દ્ર સુધી સંવળા ઇન્દ્રોનું સમજવું. ॥ સૂ. ૪૯ ॥

तदेवमुक्ता वानव्यन्तवक्तव्या सम्प्रति ज्योतिष्काणां वक्तव्यतामाह—‘कहि णं भंते ! जोइसियाणं देवाणं’ इत्यादि ।

मूलम्—कहि णं भंते ! जोइसियाणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता, कहि णं भंते ! जोइसिया देवा परिवसन्ति ? गोयमा ! उप्पि दीवसमुदाणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुससरणिज्जाओ भूमीभागाओ सत्ताणउए जोयणसए उड्डं उप्पइत्ता दसुत्तरसया जोयणबाह्वलेणं, तत्थ णं जोइसियाणं देवाणं तिरियमसंखेज्जा जोइसियविमाणवाससयसहस्सा भवन्तीति मक्खायं तेणं विमाणा अद्धकविट्ठकसंठाणसंठिया एवं जहा ठाणपदे चंदमसूरिया य, तत्थ णं जोइसिंदा जोइसियरायाणो परिवसन्ति, महद्धिया जाव विहरन्ति । सूरस्स णं भंते ! जोइसिंदस्स जोइसरणो कइ परि-साओ पन्नत्ताओ गोयमा ! तिन्नि परिसाओ पणत्ताओ तं जहा-तुंबा तुडिया पेच्चा, अडिभतरिया तुंबा, मज्झिमिया तुडिया, बाहिरिया पेच्चा, सेसं जहा कालस्स, परिसाणं ठिई वि । अट्ठो जहा चमरस्स । चंदस्स वि एवं चेव ॥सू० ५०॥

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! ज्योतिष्काणां देवानां विमानानि प्रप्लुप्तानि, कुत्र खलु भदन्त ! ज्योतिष्का देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! ऊर्ध्वं द्वीपसमुद्राणाम् एतस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः बहुममस्मणीयाद् भूमिभागात् सप्तनवतानि योजनशतानि ऊर्ध्वमुत्प्लुन्य दशोत्तरशतयोजनबाह्वले, तत्र खलु ज्योतिष्काणां देवानां तिग्मसंख्येयानि ज्योतिष्कविमानावासशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातम् । तानि खलु विमानानि अर्द्धकपित्थक संस्थान संस्थितानि, एवं यथा स्थानपदे ‘याव-च्चन्द्रसूर्यौ च तत्र खलु ज्योतिष्केन्द्रौ ज्योतिष्कराजौ परिवसत’ महद्भिको

कहि णं भंते ? जोइसिया णं देवाणं विमाणा पन्नत्ता’ इत्यादि ।

टीकार्थ—हे भदन्त ! किस स्थान पर ज्योतिष्क चन्द्र सूर्य ग्रह तारा एवं नक्षत्र देवों के विमान हैं ? और ‘कहि णं भंते’ जोतिस्मिया देवा परि-

‘कहि णं भंते ! जोइसियाणं देवाणं विमाणा पणत्ता’ इत्यादि

टीकार्थ—हे भगवन् ज्योतिष्क देव यद्ग, सूर्य ग्रह तारा अने नक्षत्र देवाना विमाने क्या स्थानपर आवेला छे ? अने ‘कहि णं भंते ! जोइसिया

યાવદ્ વિહરતઃ । સૂર્યસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! જ્યોતિષકેન્દ્રસ્ય જ્યોતિષકરાજસ્ય કતિ
પર્ષદઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ગૌતમ ! તિસ્રઃ પર્ષદઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તચ્ચથા તુંબા, ત્રુટિતા પ્રેત્યા,
આભ્યન્તરિકા તુશ્વા, માધ્યમિકા ત્રુટિતા વાહ્યા પ્રેત્યા, શેષ' યથા કાલસ્ય
પરિમાણં સ્થિતિરપિ, અર્થો યથા ચમસ્ય । ચન્દ્રસ્યાપ્યેવમેવ ॥સૂ૦૫૦॥

ટીકા-‘કહિ ણં મંતે !’ કુત્ર-કસ્મિન્ સ્થાને સ્વલુ મદન્ત ! ‘જોહસિયાણં
દેવાણં’ જ્યોતિષ્કાણાં-ચન્દ્રસૂર્યગ્રહતારાનક્ષત્રાણાં દેવાનામ્ ‘વિમાણા પન્નતા’
વિમાનાનિ પ્રજ્ઞતાનિ-કથિતાનિ, ‘કહિ ણં મંતે’ કુત્ર સ્વલુ મદન્ત ! ‘જોહસિયા
દેવા પરિવસંતિ’ જ્યોતિષ્કા દેવાઃ પરિવસન્તિ ? इति गौतमस्य प्रश्नः, भगवानाह-
‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘उपि दीवसमुदाणं’ उपरि द्वीप
समुद्राणाम् ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए’ एतस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘बहुसम
रमणिज्जाओ भूमिभागाओ’ बहुसमरमणीयात् भूमिभागाद् रुचकोपलक्षितात्
‘सत्ताणउए जोयणसए उड्डं’ उपपित्ता’ तदुत्तरसया जोयणबाहल्लेणं (७९०)
ऊर्ध्वमुत्प्लव्य-बुद्ध्याऽतिक्रम्य ‘दसुत्तरसया जोयणबाहल्लेणं’ दशोत्तरयोजनशत
बाहल्ये (११०) ‘तत्थ णं जोहसियाणं देवाणं’ तत्र-तादृशस्थाने स्वलु ज्योति-

વસંતિ’ કહાં પર જ્યોતિષ્ક દેવ રહતે હૈ । હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
કહતે હૈ ‘ઉપિં દીવસમુદાણં હમીસે રયણપ્પભાए પુઢવીए बहुसमरमणि-
उजाओ भूमिभागाओ सत्ताणउए जोयणसए उड्डं’ ઉપિહત્તા દસુત્તરસયા
જોયણબાહલ્લેણં, તત્થ ણં જોહસિયાણં દેવા ણં નિરિયમસંલેજ્ઞાઓ જોહ-
સિયવિમાણાવાસસયસહસ્તા ભવંતીતિમક્કયાયં’ હે ગૌતમ દ્વીપ એવં
સમુદ્રોં સે ડપર તથા હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી સે સમભૂમિભાગ સે જો
રુચકપ્રદેશ સે ઉપલક્ષિત હૈ ઉસસે ૭૯૦ યોજન ડપર જાને પર ૧૧૦
યોજનપ્રમાણ ડચાઈરૂપ ક્ષેત્ર મેં તિરછે જ્યોતિષ્ક દેવોં કે અસંરુધાત-
લાઘ વિમાનાવાસ કહે ગયે હૈ એસા સેરા તથા અન્ય ભૂતકાલ કે સર્વ

દેવા પરિવસંતિ’ જ્યોતિષ્ક દેવો કયાં રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ઉપિં’ દીવસમુદાણં હમીસે રયણપ્પભાए પુઢવીए बहुसमरम
णिज्जाओ भूमिभागाओ सत्ताणउए जोयणसए उड्डं’ ઉપપિત્તા દસુત્તરસયા
જોયણબાહલ્લેણં, તત્થ ણં જોહસિયાણં દેવાણં તિરિયમસંલેજ્ઞા જોહસિય વિમાણા-
વાસસયસહસ્તા ભવંતીતિમક્કયાયં’ હે ગૌતમ ! દ્વીપ અને સમુદ્રોની ઉપર તથા
આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમભૂમિભાગથી કે જે રૂચક પ્રદેશથી જણાય છે.
તેનાથી ૭૬૦ સાતસો નેવું યોજન જાય ત્યારે ૧૧૦ એકસો દસ યોજન પ્રમા
ણના ઉંચાઈવાળા ક્ષેત્રમાં તીર્થ જ્યોતિષ્ક દેવોના અસંખ્યાત લાખ વિમાના-
વાસો કહેવામાં આવેલા છે. એ પ્રમાણે મારું તથા અન્ય ભૂતકાળના સર્વ

કાળાં ચન્દ્રાદીનાં દેવાનામ્ 'તિરિયપસંલેજ્જા' તિર્યગસંલેયેયાનિ 'જોહસિય વિમાનાવાસસયસહસસા' જ્યોતિષ્કવિમાનાવાસસતસહસ્રાણિ 'મવંતીતિ મવસાયં' મવન્તીત્યાખ્યાતં મયા (વર્દ્ધમાનેન) તથાડન્યૈરપિ તીર્થકરૈરિતિ । 'તે ણં વિમાણા' તાનિ સ્વલ્લુ વિમાનાનિ 'અદ્ધ કવિહસંઠાણસંઠિયા' અર્ધકપિત્થ સંસ્થાનસંસ્થિ-
તાનિ 'એવં જહા ઠાણપદે' એવં યથા સ્થાનપદે સ્થાનાખ્યે પ્રજ્ઞાપનાયા દ્વિતીય-
પદે તથા વક્તવ્યમ્ । ક્રિયત્પર્યન્તમિત્યાહ- 'જાવ' ઇત્યાહ-યાવત્-યાવત્પદેન
'અબ્બુગગય મુસિય પહસિયા હવ' ઇત્યાદિ વિમાનાવાસવર્ણનમત્ર વાચ્યમ્ । તેષુ
તીર્થકરો' કા કહના હૈ 'તે ણં વિમાણા અદ્ધકવિહ સંઠાણસંઠિયા એવં
જહા ઠાણપદે જાવ ચદિમસુરિયા ય તત્થ ણં જોતિસિંદા જોતિસરાયાણો
પરિવસંતિ મહિહ્વિયા જાવ વિહરંતિ' વે વિમાન અર્ધકપિત્થ-કૈથ-કે જૈસે
આકાર ચાલે હૈ । 'એવં જહા ઠાણપદે' હસ સમ્બન્ધ મેં પ્રજ્ઞાપના કે
દ્વિતીય સ્થાન પદ મેં જૈસા કથન ક્રિયા ગયા હૈ, વૈસા હી કથન યહાં
પર મી કર લેના ચાહિયે વહ વર્ણન કહાં તત્ત કહના ચાહિયે ? હસ પર
કહતે હૈ- 'જાવ ઇત્યાદિ । યાવત્પદ સે- 'અબ્બુગગય મુસિયપહસિયા હવ'
ઇત્યાદિ વિમાનાવાસો' કા વર્ણન યહાં કર લેના ચાહિયે । ઉત્ર વિમાના-
વાસો મેં વૃહસ્પતિ સે લેકર અંગારક પર્યન્ત કે ગ્રહ, અઠાઈસ નક્ષત્ર
ઔર તારે રહતે હૈ । હનકા વર્ણન યહાં કર લેના ચાહિયે । વે ગ્રહ નક્ષત્ર
તારાગણ અપને અપને વિમાનાવાસો' કા તથા સામાનિક દેવો સે લેકર
આત્મરક્ષકદેવ પર્યન્તો' કા તથા અપની અપની અગ્રમહિવિયો' કા એવં
એસે ઔર મી વહુત સે દેવ ઔર દેવિયો' પર આધિપત્ય કરતે હુણ

તીર્થ'કરોતુ' કહેવું છે 'તે ણં વિમાણા અદ્ધ કવિહસંઠાણસંઠિયા એવં જહા ઠાણપદે
જાવ ચદિમસુરિયાય તત્થ ણં જોહસિંદા જોહસિયરાયાણો પરિવસંતિ મહિહ્વિયા
જાવ વિહરંતિ' તે વિમાનો અર્ધા કરેલ ડોંઠાના આકારના છે. 'એવં જહા ઠાણ
પદે' આ સંબંધમાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાનપદમાં જે પ્રમાણેનું કથન
કરવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયા પણ સમજી લેવું તે વર્ણન
કયાં સુધીનું અહિયા કહેવું જોઈએ એ માટે 'જાવ' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠથી કહેલ છે.
યાવાત્પદથી 'અબ્બુગગય મુસિય પહસિયા હવ' ઇત્યાદિ વિમાનાવાસોનું વર્ણન
અહીંયાં કરી લેવું જોઈએ. એ વિમાનાવાસોમાં વૃહસ્પતિથી લઈને અંગારક
પર્યન્તના ગ્રહો, અઠ્યાવીસ નક્ષત્રો અને તારાઓ નિવાસ કરે છે. તે બધાનું
વર્ણન અહિયાં કરી લેવું જોઈએ. તે ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા ગણુ પોત પોતાના
વિમાનાવાસો તથા સામાનિક દેવોથી લઈને આત્મરક્ષક દેવ સુધીના તથા
પોત પોતાની અગ્રમહિવિયોનું એવં એવા ઘણા દેવ અને દેવિયો પર અધિ,

વિમાનાવાસેષુ વૃદ્ધસ્પત્યાદયોઽજ્ઞારક્તાન્તા ગ્રહાઃ, અષ્ટાદ્વિશતિ નક્ષત્રાણિ તારકાશ્ચ પરિવસન્તિ । एषां वर्णनमत्र वाच्यम् । તે તત્ત્વ સ્વસ્થાવિમાનાવાસપરિવારભૂત સામાનિકદેવાચાત્મરક્ષદેવ પર્યન્તાનાં સ્વસ્થાગ્રમદિવીણાં વહૂનામન્યેષાં ચ ય્યોતિષ્કદેવ દેવોનામાધિપત્યં કુર્વન્તો ભોગભોગાન્ ભુજાના વિહરન્તીતિ વર્ણનં વાચ્યમ્ ‘ચંદિમસૂરિયા ય તત્થળં’ ચન્દ્રસૂર્યો ચ તત્ત્વ સ્વલુ ‘જોહસિંદા જોહસરાયાળો’ ય્યોતિષ્કેન્દ્રો ય્યોતિષ્કરાજો ‘પરિવસન્તિ’ પરિવસતઃ, કીદશાસ્તે ? इत्याह-‘महिङ्गिया’ महर्द्धिकाः, इत्यादि वर्णनमत्र वाच्यम् । કિયત્પર્યન્તકિત્યાહ-‘જાવ વિહરન્તિ’ યાવદ્વિહરતઃ, યાવત્દેનાત્ત ચન્દ્રસૂર્યવર્ણનં વાચ્યમ્ । તો તત્ત્વ સ્વેષાં સ્વેષાં પરિવારભૂત સામાનિકાદિ દેવાનાં દેવીનાં આધિપત્યં કુર્વન્તો ભોગભોગાન્ ભુજાનો વિહરતિતિ ।

સમ્પત્તિ-ય્યોતિષ્કેન્દ્રસૂર્યસ્ય પર્યન્તિરૂપણાર્થમાહ-‘સૂરસ્સ ણં મંતે !’ इत्यादि ‘सूरस्स णं मंते !’ सूर्यस्य स्वलु भदन्त ! ‘जोहसिंदस्स जोहसरणो’ य्योतिष्केन्द्रस्य य्योतिष्कराजस्य ‘कइ परिसाओ पणत्ताओ’ कति पर्षदः कियत्संख्यकाः

और भोगउपभोगो को भोगते हुए रहते है । यह सब वर्णन भी यहां जान लेना चाहिये । ‘चंदिमसूरिया य तत्थ णं’ इत्यादि, वहां पर चन्द्र और सूर्य ये दो अपने अपने क्षेत्र के य्योतिषियो के इन्द्र य्योतिष्कराज रहते है वहां से लेकर ‘जाव विहरन्ति’ वहां तक । अर्थात् वे कैसे है ? इनका वर्णन ‘महिङ्गिया’ महर्द्धिक-मोटो ऋद्धिवाले है इत्यादि वर्णन यहां समझ लेना चाहिए अपने विमानावास और परिवारभूत देवदेवियों पर आधिपत्य करते हुए भोगउपभोगो को भोगते हुए य्योतिष्कदेवेन्द्र सूर्यकी परिषदाका निरूपण करते हैं-‘सूरस्स णं मंते’ इत्यादि । ‘सूरस्स णं मंते! जोतिसिंदस्स जोतिसरणो कति परिसाओ पणत्ताओ’ हे भदन्त! य्योतिषेन्द्र य्योतिषराज सूर्य की कितनी परिषदाएं कही गई है । इस

પતિપણું કરતા થકા અને લોગ ઉપલોગોને લોગવતા થકા રહે છે. અહીંયાં આ તમામ વર્ણન સમજી લેવું, ‘ચંદિમસૂરિયાય તત્થ ણં’ ઇત્યાદિ ત્યાં ચંદ્ર અને સૂર્ય એ બે પોત પોતાના ક્ષેત્રના જ્યોતિષ્કેના ઇંદ્ર જ્યોતિષ્કરાજ રહે છે. અહીંયાં ‘જાવ વિહરન્તિ’ આ પાઠ પર્યન્ત આ કથન પર્યન્ત કહી લેવું. અર્થાત્ તેઓ ક્યાં રહે છે ? તેનું વર્ણન ‘મહિઙ્ગિયા’ મહર્ધિક મોટી ઋદ્ધિવાળા છે, ઇત્યાદિ વર્ણન અહીંયા સમજી લેવું.

હવે પોતાના વિમાનાવાસ અને પરિવારભૂત દેવ દેવિયો પર અધિપતિ પણું કરતા થકા અને લોગ ઉપલોગોને લોગવતા થકા સૂર્યની પરિષદાનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘સૂરસ્સ ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ ‘સૂરસ્સ ણં મંતે ! જોહસિંદસ્સ જોહસરણો કતિ પરિસાઓ પણત્તાઓ’ હે ભગવન્ જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ સૂર્યની કેટલી પરિષદાઓ કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે

પ્રજ્ઞાતાઃ-કથિતા इति पर्वत्संख्या विषयकः प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तिग्नि परिस्ताओ पणत्ताओ’ तिस्रः त्रिसंख्यकाः पर्वदः प्रज्ञप्ता=कथिता इति । ‘त जहा’ तद्यथा-‘तुंवा तुडिया पेच्चा’ तुम्बा, त्रुटिता प्रेत्या, तत्र-‘अग्नितरिया तुंवा’ आर्यन्तरिका तुम्बा, ‘मज्झमिया तुडिया’ माध्यमिका त्रुटिता, ‘बाहिरिया पेच्चा’ बाह्या प्रेत्या ‘सेसं जहा कालस्स परिमाणं ठिई वि’ शेषं यथा कालस्य परिमाणं परिषत्तवस्थितदेवदेवीनां संख्यापरिमाणं तथा तत्रस्थदेवदेवीनां स्थितिरपि तथैव वाच्या, ‘अट्ठो जहा चमरस्स’ अर्थो यथा चमरस्य-अर्थः ‘से केण ट्ठेणं’ इत्यादि रूपोऽर्थश्चमरवदत्राणि वाच्याः, पर्वदः-अभ्यन्तरिकादि नामकरणे यो हेतुः प्रदर्शितश्चमरेन्द्र प्रकरणे तथेहापि ज्ञातव्यः । ‘चंदस्स वि एवं चेव’ चन्द्रस्यापि एवमेव, सूर्यस्य पर्वदादिकं यथा कथितं तथा चन्द्रस्यापि तथैव ज्ञातव्यमिति ॥सू०५०॥

के उत्तर में प्रभुजी कहते हैं-‘गोयमा ! तिग्नि परिस्ताओ पणत्ताओ’ हे गौतम ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज सूर्यजी तीन परिषदाएं कही गई हैं । ‘तं जहा’ जो इस प्रकार से है-‘तुंवा, तुडिया, पेच्चा’ तुम्बा, त्रुटिता, और प्रेत्या, इन में ‘अग्नितरिया तुंवा, मज्झमिया तुडिया बाहिरिया पेच्चा’ तुम्बा नामकी परिषदा आभ्यन्तर परिषदा कही गई हैं त्रुटिता नामकी परिषदा मध्यमिका परिषदा कही गई हैं । और प्रेत्यानाम की परिषदा बाह्यापरिषदा कही गई । ‘सेसं जहा कालस्स परिमाणं ठिई वि’ जिस प्रकार से काल की सभा के देवों का एव देविणों का परिमाण-संख्या और उनकी स्थितिका कथन किया गया है । वैसा ही यहां समझ लेना चाहिए ‘अट्ठो जहा चमरस्स’ चमर के प्रकरण में इन सभाओं के नाम होने में हेतु प्रदर्शित किया गया है-वही स्वयं कथन

हे ‘गोयमा ! तिग्नि परिस्ताओ पणत्ताओ’ हे गौतम ! यथातिथेन्द्र यथातिथराज सूर्यजी त्रय परिषदाओं कहेले છે ‘ત જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘તુંવા, તુડિયા, પેચ્ચા’ તુમ્બા, ત્રુટિતા અને પ્રેત્યા તેમા ‘અગ્નિતરિયા તુંવા, મજ્જમિયા તુડિયા બાહિરિયા પેચ્ચા’ તેમા તુમ્બા પરિષદાને આર્યન્તર પરિષદા કહેલ છે. ત્રુટિતા નામની પરિષદાને મધ્યમિકા પરિષદા કહી છે. અને પ્રેત્યા નામની પરિષદાને બાહ્યા પરિષદા કહેલ છે. ‘સેસં જહા કાલસ્સ પરિમાણં ટિઈ વિ’ જે પ્રમાણે કાળની સભાના દેવો અને દેવિયોનું પરિમાણ, સંખ્યા અને તેઓની સ્થિતિનું કથન કરવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયા પણ સમજ લેવું. ‘અટ્ઠો જહા ચમરસ્સ’ ચમરના પ્રકરણમા આ સભાઓના નામો હોવા સંબંધમા કારણો બતાવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું તમામ કથન અહીંયા

ज्योतिष्कदेवास्तिर्यग्लोके इति तिर्यग् लोकमस्तावाद् द्वीपसमुद्रवक्तव्यता-
माह—‘कहिणं भंते ! दीव समुदा’ इत्यादि ।

मूलम्—कहि णं भंते ! दीवसमुदा पन्नत्ता, केवइया णं
भंते ! दीवसमुदा पन्नत्ता, के महालयाणं भंते ! दीवसमुदा
पणत्ता, कि संठिया णं भंते ! दीवसमुदा पन्नत्ता, किमा-
गार भावपडोयाराणं भंते ! दीवसमुदा पन्नत्ता ? गोयमा !
जंबुदीवाइया दीवा लवणादिया समुदा संठाणतो एकविह-
विहाणा वित्थारओ अणेणविहविहाणा दुगुणा दुगुणपडुप्पाए-
माणार पवित्थरमाणार ओभासमाणवीचिया बहुउप्पलपउम
कुमुदणलिण सुभगसोमंधिक पोंडरीय महापोंडरीय सत्तपत्त
पफुल्लकेसरोवचिया पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइया परिक्खित्ता,
पत्तेयं पत्तेयं बणसंठपरिक्खित्ता, अहिंस तिरियलोए असंखेजा
दीवसमुदा सयंभूरमणपज्जवसाणा पणत्ता समणाउसो ? । तत्थ
णं अयं जंबुदीवे णामं दीवे दीवसमुदाणं अविंभतरिए सब्ब-
खुड्ढाए वट्ठे, तेल्लापूयसंठाणसंठिए वट्ठे, रहचक्कवालसंठाण-
संठिए वट्ठे, पुक्खरकणियासंठाणसंठिए वट्ठे, पडिपुन्नचंद-
संठाणसंठिए, एक्कं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं तिणिण-
जोयणसयसहस्साइं सोलससयसहस्साइं दोणिणय सत्तावीसे
जोयणसए तिणिणयकोसे अट्ठावीसं च धणुपयं तेरस अंगुलाइं
अद्धंगुलकं च किंचि विसेसाहियं परिक्खेवेणं पणत्ते । से णं
एक्काए जगतीए सब्बओ समंता संपरिक्खित्ते । सा णं जगती

यहां पर भी कह लेना चाहिये ‘चंदस्स वि एव चेव’ सूर्य के सम्बन्ध
में जैसा यह परिषदा आदिका कथन किया गया है ऐसा ही परीषदा
आदि का कथन चन्द्र के सम्बन्ध में भी कर लेना चाहिये ॥५०॥

कही लेवु. ‘चंदस्स वि एव चेव’ सूर्यना सम्बन्धमां परिषदा विगेरेतुं ते
प्रमाणेतुं कथन त्यां ठरवामां आवेल छे. जेज प्रमाणेतुं कथन अहीयां
अद्रना संजपमां पणु करी लेवुं नेधजे. ॥ सू. ५० ॥

अट्टजोयणाइं उड्ड उच्चत्तेणं, मूले बारसजोयणाइं विक्खंभेणं,
मज्झे अट्टजोयणाइं विक्खंभेणं, उपिं चत्तारि जोयणाइं विक्खं-
भेणं, मूले वित्थिण्णा, मज्झे संखित्ता, उपिं तणुया, गोपुच्छ
संठाणसांठिया सव्ववड्ढरामई अच्छा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा
णीरया णिम्मला णिप्पंका निक्कं कडच्छाया सप्पभा सस्सिरीया
समरीइया सउज्जोया पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडि-
रूवा ॥ सा णं जगती एक्केणं जालकडण्णं सव्वओ ससंता संपरि-
क्खित्ता । से णं जालकडण्णं अट्टजोयणं उड्ड उच्चत्तेणं, पंच-
धणुसयाइं विक्खंभेणं, सव्वरयणामए अच्छे सण्हे लण्हे घट्ठे
णीरए णिम्मले णिप्पंके निक्कं कडच्छाए सप्पभे सस्सिरीए सम-
रीइए सउज्जोए पासादीए दरिसणिजे अभिरूवे पडिरूवे । सू० ५१ ।

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? कियन्तः खलु भदन्त ! द्वीप-
समुद्राः प्रज्ञप्ताः ? कियन्महालयाः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? किं संस्थि-
ताः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? किमाकारभावप्रत्यवताराः खलु भदन्त !
द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? जम्बूद्वीपादिका द्वीपा लवणादिकाः समुद्राः संस्थानत एक-
विधविधाना विस्तरतोऽनेकविधविधाना द्विगुणं द्विगुणं प्रत्युत्पद्यमानाः प्र-
युत्पद्यमानाः प्रविस्तरन्तः २ अत्रासमानवीचयो बहूत्पल ५३ कुमुदनलिनसुभगसौगन्धि-
कपुण्डरीक शतपत्रसहस्रपत्र प्रफुल्लकेसरोपचिताः प्रत्येकं प्रत्येकं पञ्चवरवेदिका
परिक्षिप्ताः प्रत्येकं प्रत्येकं वनपण्डपरिक्षिप्ताः अस्मिन् त्रियसूलोकेऽसंख्येयाः
द्वीपसमुद्राः स्वयंभूरमणपर्यवसानाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! तत्र खलु जम्बूद्वीपो
नामद्वीपो द्वीपसमुद्राणामभ्यन्तरिकः सर्वशुद्धको वृत्तः तेषां पूष संस्थानसंस्थितो
वृत्तो रथचक्रशालसंस्थानसंस्थितो वृत्तः पुष्करकर्णिकामंथानसंस्थितो वृत्तः परिपूर्ण
चन्द्रसंस्थानसंस्थितः, एकं योजनशतसहस्रमायामदिप्रभेण त्रीणि योजनशत
सहस्राणि षोडशशतसहस्राणि द्वे च सप्तविंशतिर्योजनरुते त्रयः क्रोशाः, अष्टाविंशं
च धनुः शत त्रयोदशाङ्गुष्ठानि अर्द्धाङ्गुष्ठकं च त्रिचिह्नद्विशेषाधिकं परिद्वेपेण
प्रज्ञप्तः । स खलु एकया जगत्या सर्वतः समन्तात् सरक्षिप्तः । सा खलु
जगती अष्टयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन, मूले द्वादशयोजनानि निम्न-नेम, मध्येऽष्ट
योजनानि विष्कम्भेण, उपरि चत्वारि योजनानि विष्कम्भेण, मूले विष्कीर्णा
मध्ये संक्षिप्ता उपरि तनुका गोपुच्छसंस्थानसंस्थिता सर्ववज्रमयी अष्टादश

લઘાઘૃષ્ઠામૃષ્ઠાનીરજાનિર્મલા નિષ્પદ્ધા નિષ્વદ્ધટચ્છાયા સપ્રભા સશ્રીકા સમરીચા સોઘોતા પ્રાસાદીયા દર્શનીયા અભિરૂપા પ્રતિરૂપા । સા खलु जगती एकेन जालकटकेन सर्वत्रः समंताद् संपरिक्षिप्ता ॥ स खलु जालकटकः खलु अर्द्धयोजन मुध्वमुच्चस्वेन, पञ्चवज्रुः शतानि विष्कम्भेण, सर्वरत्नमयोऽच्छः श्लक्ष्णः लघो-घृष्टोमृष्टो नीरजाः निर्मलो निष्कटच्छायः सप्रभः सश्रीकः समरीचः सोघोतः प्रासादीयो दर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूपः ॥मृ० ५१॥

ટીકા-‘કહિ ણં મંતે ! દીવસમુદા’ કુત્ર-કસ્મિન્ સ્થાને खलु भदन्त । द्वीपसमुद्राः, द्वीपाः समुद्राश्च सन्तीति द्वीपसमुद्राणामवस्थानविषयकः प्रथमः प्रश्नः, ‘केवइयाणं भंते ! दीवसमुदा’ कियन्तः कियत्संख्यकाः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ता इति द्वीपसमुद्राणां संख्याविषयको द्वितीयः प्रश्नः, के ‘महा-लयाणं भंते ! दीवसमुदा’ कियन्महालया द्वीपसमुद्राः कियान् महानालयं आश्रयो व्याप्यक्षेत्ररूपो येषां ते कियन्महालयाः किं प्रमाणमहालयाः द्वीपसमुद्रा इति

ज्योतिष्कदेव तिर्यग्लोक में है अतः तिर्यग्लोक के प्रस्ताव से अब सूत्रकार द्वीप एवं समुद्र के सम्बन्ध में वक्तव्यता का कथन करते हैं ॥

‘કહિ ણં મંતે ! દીવસમુદા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-ગૌતમ ને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ-‘કહિ ણં મંતે દીવસમુદા પણ્ણત્તા’ હે ભદન્ત ! દ્વીપ ઔર સમુદ્ર કિસ સ્થાન પર કહે ગયે હૈ ? અર્થાત્ દ્વીપ સમુદ્રોં કા અવસ્થાન કહ્નાં પર હૈ । इस प्रकार से यह प्रश्न गौतमका द्वीप और समुद्रों के अवस्थान के विषय में है । ‘केवइया णं भंते ! दीवसमुदा’ वे द्वीप समुद्र हे भदन्त ! कितने है ? यह प्रश्न उनकी संख्या के विषय में है । ‘के महालया णं भंते ! दीवसमुदा’ हे भदन्त ! वे द्वीपसमुद्र कितने-बड़े-विशाल हैं ऐसा यह प्रश्न उनकी आयामादि

જ્યોતિષ્કદેવ તિર્યગ્લોકમાં છે, તેથી તિર્યગ્લોકના પ્રસ્તાવથી હવે સૂત્રકાર દ્વીપ અને સમુદ્રના સમ્બન્ધમાં કથન કરતાં કહે છે ‘કહિ ણં મંતે ! ઇત્યાદિ

‘કહિ ણં મંતે ! દીવસમુદા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે ‘કહિ ણં મંતે ! દીવસમુદા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ દ્વીપ અને સમુદ્રો કયા સ્થાન પર કહ્યા છે ? અર્થાત્ દ્વીપસમુદ્રોની સ્થિતિ કયાં આવેલ છે ? આ રીતનો આ પ્રશ્ન શ્રીગૌતમસ્વામીએ દ્વીપ અને સમુદ્રોના અવસ્થાન સંબંધમાં પૂછેલ છે. ‘કેવइया णं भंते ! दीव समुदा’ હે ભગવન્ એ દ્વીપ સમુદ્રો કેટલા છે ? આ પ્રશ્ન દ્વીપ સમુદ્રોની સંખ્યાના સંબંધમાં કહેલ છે. ‘કે महालया णं भंते ! दीवसमुदा’ હે ભગવન્ તે દ્વીપ સમુદ્રો કેટલા મોટા વિશાળ પ્રમાણના છે ? એ પ્રમાણનો આ પ્રશ્ન તેના

દ્વીપસમુદ્રાણામાયાદિ પરિમાણ વિષયસ્તૃતીયઃ પ્રશ્નઃ, 'કિં સંઠિયાણં મંતે ! દીવસમુદ્રા' કિં સંસ્થિતાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! દ્વીપસમુદ્રાઃ, કિં કીદૃશં સંસ્થિતં-સંસ્થાનં યેવાં તે કિં સંસ્થિતા ઇતિ સંસ્થાનવિષયકઃ ચતુર્થઃ પ્રશ્નઃ, 'કિમાકારભાવપટ્ટોદારાણં મંતે ! દીવસમુદ્રા પન્નત્તા' કિમાકારભાવપ્રત્યવતારાઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! દ્વીપસમુદ્રાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, આકારભાવ સ્વરૂપવિશેષઃ કસ્યાકારભાવસ્ય પ્રત્ય-વતારો યેષુ તે કિમાકારભાવપ્રત્યવતારા ઇતિ દ્વીપસમુદ્રાણાં સ્વરૂપવિષયકઃ પશ્ચમપ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જંબુદીવાડ્યા દીવા લવણાદિયા સમુદ્રા' જમ્બૂદ્વીપાદિકા દ્વીપાઃ, જમ્બૂદ્વીપ આદિ યેવાં તે જમ્બૂદ્વીપાદિકાઃ જમ્બૂપ્રભૃતયો દ્વીપા ઇત્યર્થઃ, લવણાદિકાઃ સમુદ્રાઃ લવણસમુદ્ર આદિ યેવાં તે લવણસમુદ્રાદિકાઃ-લવણસમુદ્રપ્રભૃતયઃ સમુદ્રા ઇત્યર્થઃ એતાવતા

પ્રમાણકે સમ્બન્ધ મેં છે. 'કિં સંઠિયાણં મંતે' દીવસમુદ્રા' એ દ્વીપ સમુદ્રો' કા હે મદન્ત ! સંસ્થાન આકાર કેસા હૈ ? યહ એને સંસ્થાનકે વિષય મેં પ્રશ્ન હૈ. તથા-'કિમાકારભાવ પટ્ટોદારાણં મંતે દીવ સમુદ્રા પન્નત્તા' એ દ્વીપસમુદ્રો' કા હે મદન્ત ! સ્વરૂપ કયા હૈ ? એસા યહ પાંચર્વા પ્રશ્ન એને સ્વરૂપ વિશેષકે વિષય મેં હૈ એન પ્રશ્નો' કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સે કહતે હૈ-'ગોયમા જંબુદીવાડ્યા દીવા લવણાદિયા સમુદ્રા' હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપ હૈ આદિ મેં જિન્હો' કે એસે તો દ્વીપ હૈ ઓર લવણ-સમુદ્ર હૈ આદિ મેં જિન્હો' કે એસે સમુદ્ર હૈ. યહાં પર શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી સે સર્વપ્રથમ દ્વીપસમુદ્ર કિસ સ્થાન પર હૈ ? યહ પ્રશ્ન કિયા હૈ. પર પ્રભુશ્રીને એસા ઉત્તર કયોં દિયા કિ જમ્બૂદ્વીપ આદિ દ્વીપ હૈ. ઓર લવણ સમુદ્ર આદિ સમુદ્ર હૈ. ઘાતતો ઠીક હૈ પર ઇસ તરહ કા જો નહીં

આયામ વિગેરેના સંબંધમાં કરેલ છે. 'કિં સંઠિયાણં મંતે ! દીવસમુદ્રા' હે ભગવન્ એ દ્વીપ સમુદ્રોને આકાર કેવો છે ? આ પ્રશ્ન તેના સંસ્થાનના સંબંધમાં કરેલ છે. તથા 'કિમાકારભાવપટ્ટોદારાણં મંતે ! દીવસમુદ્રાણં પન્નત્તા' હે ભગવન્ એ દ્વીપ સમુદ્રોનું સ્વરૂપ કેવું છે ? એ રીતેના આ પાંચમે પ્રશ્ન તેના સ્વરૂપ વિશેષના સંબંધમાં પૂછેલ છે આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! જંબુદીવાડ્યા દીવા લવણાદિયા સમુદ્રા' હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપ એમાં આદિ કહેતા મુખ્ય છે એવા અનેક દ્વીપો છે. લવણ સમુદ્ર એની આદિમાં છે એવા સમુદ્રો છે અહીંયાં શ્રીગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને સૌથી પહેલા દ્વીપ સમુદ્રો તથા સ્થાન પર આવેલ છે ? એ પ્રશ્નોને પ્રશ્ન પૂછેલ છે. પરંતુ પ્રભુશ્રીએ એવો ઉત્તર કેમ આપ્યો ? કે જમ્બૂદ્વીપ વિગેરે દ્વીપો છે અને લવણ સમુદ્ર વિગેરે સમુદ્રો છે. તમારું

દ્વીપાનાં સમુદ્રાનાં ચાદિઃ કથિતઃ, એતચ્ચાપૃષ્ઠમપિ મગત્તા કથિતમુત્તરત્રોપયોગિ-
ત્વાત્, ગુણવતે શિષ્યાયાપૃષ્ઠમપિ વક્તવ્યમિતિ રૂપાપનાય ચેતિ । 'સંઠાણઓ
સંસ્થાનતઃ સંસ્થાનસાશ્રિત્યેત્દર્થઃ 'એગ વિહંવિહાણાં' એકવિધવિધાનાઃ એકવિધમ્-
એકમકારં વિધાનં યેષાં તે એકવિધવિધાનાઃ, એકસ્વરૂપા इत्यर्थः એકસ્વરૂપતાં ચ
સર્વેષાં દ્વીપસમુદ્રાનાં વૃત્તસંસ્થાનસંસ્થિતત્વાદિતિ । 'વિત્થારઓ અણેગવિહ
વિહાણા' વિસ્તારતો વિસ્તારમધિકૃત્ય પુનરનેકવિધવિધાનાઃ, અનેકવિધા-
નાનિ-અનેકમકારકાણિ વિધાનાનિ યેષાં તે તથા, વિસ્તારમધિકૃત્ય નાનાવિ-
ધવિસ્તારવન્ત इत्यर्थः, એતદેવ નાનાસ્વરૂપત્વમુપદર્શયતિ- 'દુગુણા દુગુણે પઙ્કુપ્પા-
પ્પમાણાં ૨ પવિત્થરમાણાં ૨' દ્વિગુણં દ્વિગુણં યથા મન્નતિ એવં માયુત્પચમાનાઃ પ્રચુ-
ત્પચમાનાઃ, ગુણમાનાઃ ૨ इत्यर्थः પ્રવિસ્તરન્તઃ પ્રવિસ્તરન્તઃ પ્રકર્ષેણ વિસ્તાર-

પૂછા ગયા ઓ ઉનકો આદિકા પ્રદર્શક ઉત્તર દિયા હૈ વહ હન પૂછે ગયે
પ્રશ્નો કે ઉત્તર દેને એ ઉપયોગી હૈ । તથા આગે ઓ યહ કામ મેં
આનેવાલા હૈ । અથવા 'ગુણવતે શિષ્યાય અપૃષ્ઠમપિ કથનીયમ્'
ગુણશાલી શિષ્ય કે લિષે નહીં પૂછા ગયા ઓ વિષય કહ દેના ચાહિયે
એસી નીતિ હૈ સો હન્ન નીતિ કો રૂપાપન કરને કે લિયે ઓ પ્રભુશ્રીને
નહીં ઓ પૂછે ગયે પ્રશ્ન કા સ્વયં ઓ ઉદ્ભાવિત કરકે ઉત્તર દિયા હૈ
યે જમ્બૂદ્વીપાદિક દ્વીપ, ઓર લવણસમુદ્ર, આદિ સમુદ્ર, 'સંઠાણઓ
એકવિહ વિહાણા, વિત્થારઓ અણેગવિહવિહાણા' સંસ્થાન કી અપેક્ષા
એક હી પ્રકાર કે આકારવાલે હૈ । ક્યોંકિ હનકા આકાર વૃત્ત, ગોલ
કહાં ગયા હૈ । તથા વિસ્તાર કી અપેક્ષા હનકા વિસ્તાર નાનાપ્રકાર
કા કહાં ગયા હૈ । યહી વાને 'દુગુણાદુગુણં પઙ્કુપ્પાપ્પમાણાં ૨ પવિત્થર-

કથન તો બરાબર છે પરંતુ આ રીતનો નહીં પૂછવામાં આવેલ તેની આદિ
બતાવનાર ઉત્તર આપેલ છે. તે આ પૂછવામાં આવેલ પ્રશ્નોને ઉત્તર આપવામાં
ઉપયોગી છે. અને આગળ પણ આ ઉત્તર ઉપયોગી થનાર છે એટલા માટે
આ રીતનો ઉત્તર કહેલ છે અથવા 'ગુણવતે શિષ્યાય અપૃષ્ઠમપિ કથનીયમ્'
ગુણવાન શિષ્યે ન પૂછેલ વિષયના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ આ પ્રમાણેનું
નીતિ વચન છે. તેથી આ નીતિને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રભુશ્રીએ પૂછવામાં ન આવેલ વિ-
ષયના સંબંધમાં પોતે એ વિષયને ઉદ્ભાવિત કરીને ઉત્તર આપેલ છે. આ જમ્બૂ-
દ્વીપ વિગેરે દ્વીપો અને લવણ સમુદ્ર વિગેરે સમુદ્રો 'સંઠાણઓ એકવિહવિહાણા
વિત્થારઓ અણેગવિહવિહાણા' સંસ્થાનની અપેક્ષાથી એક જ પ્રકારના આકાર
વાળાં છે. કેમકે તેમનો આકાર વૃત્ત ગોળ કહેલ છે. તથા 'વિસ્તારની' અપે-
ક્ષાથી તેમનો વિસ્તાર અનેક પ્રકારનો કહેવામાં આવેલ છે એજ વાત
'દુગુણા દુગુણે પઙ્કુપ્પાપ્પમાણા પઙ્કુપ્પાપ્પમાણા પવિત્થરમાણા પવિત્થરમાણા ઓમા

ગચ્છન્તઃ ૨ તથાહિ-જમ્બૂદ્વીપ, એકયોજનલક્ષઃ લવણસમુદ્રો દ્વે યોજનલક્ષે ધાતકી
 ચ્ચણ્ડશ્ચ ત્રીણિ યોજનલક્ષાણિ, इत्यादि, 'ઓભાસમાણવીચિયા' અવભાસમાના
 વીચિયઃ કલ્લોલો યેષાં તે અવભાસમાનવીચયઃ, इदञ्च विशेषणं समुद्राणां स्वाभा-
 विकमेव, દ્વીપાનામપિ इदं विशेषणं यथाकथञ्चित् संभवति, દ્વીપેષ્વપિ इदनदनदी
 तडागादिषु कल्लोलसंभवादिति । तथा-ते द्वीपसमुद्राः कीदृशाः सन्तीति तान्
 वर्णयति-‘बहु०’ इत्यादि, ‘बहुउपलपउम-कुमुदनलिणसुभगसोगंधियपोडरीय
 महापोडरीय सयपत्तसहस्सपत्तपफुल्लकेसरोवचिया’ बहुउपलपउमकुमुदनलिणसुभग-
 सोगन्धिक पुण्डरीक महापुण्डरीक शतपत्र सहस्रपत्र मफुल्लकेसरोपचिताः, तत्रोत्पलं
 .माणार, ओभासमाणवीचिया’ इस सूत्रपाठ द्वारा समझाई गई है ।
 अर्थात् जम्बूद्वीपका जितना विस्तार है उसकी अपेक्षा लवणसमुद्रका
 दूना विस्तार है । लवणसमुद्र के विस्तार की अपेक्षा धातकी च्चण्डका
 दूना विस्तार है । इत्यादि ‘ओभासमाणवीचिया’ दृश्यमान कल्लोलो-
 तरंगो.वाले यह विशेषण समुद्रों का तो है ही परन्तु द्वीपों का भी
 विशेषण हो सकता है क्योंकि उनमें भी इद, नदी तडाग आदि है ।
 और उन में कल्लोलों का होना स्वाभाविक है, इसी कारण ये द्वीप
 और समुद्र अवभासमान वीची-तरंगों वाले कहे गये हैं अब उन द्वीप
 समुद्रों का वर्णन करते हैं-‘बहुउपलपउमकुमुदनलिणसुभगसोगं-
 धियपोडरीयमहापोडरीयसयपत्तसहस्सपत्तपफुल्लकेसरोवचिया’ प्रफु-
 ल्लित, एवं केशर से युक्त ऐसे अनेको उत्पलो से कमलों से, पत्रों से
 सूर्यविकाशी कमलों से चन्द्रविकाशी कुमुदों से कुञ्जर लालवर्णवाले

• ‘समाणवीचिया’ आ सूत्रपाठ द्वारा समझवવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ જમ્બૂ-
 દ્વીપનો જેટલો વિસ્તાર છે તેની અપેક્ષાએ લવણ સમુદ્રનો બેમણો વિસ્તાર છે
 લવણ સમુદ્રના વિસ્તારની અપેક્ષાએ ધાતકી ખંડનો બેમણો વિસ્તાર છે.
 ઇત્યાદિ ‘ઓભાસમાણવીચિયા’ દેખવામાં આવતા તરંગોવાળા આ વિશેષણ
 સમુદ્રોનું તો છે જ પરંતુ દ્વીપોનું પણ આ વિશેષણ ધર્ષ શકે છે. કેમકે તેમાં
 પણ હિદ, નદી, તડાગ, (તળાવ) વિગેરે છે જ તથા તેમાં તરંગોનું હોવું
 સ્વાભાવિક છે. એજ કારણથી આ દ્વીપો અને સમુદ્રો અવભાસમાન વીચિ
 તરંગોવાળા કહેવામાં આવેલ છે

હવે એ દ્વીપ સમુદ્રોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે ‘बहुउपल पउमकुमुद
 णलिण सुभग सोगंधिय पोंडरीय महापोंडरीय सयपत्तसहस्सपत्तपफुल्लकेसरो
 वचिया’ ખીલેલા અને કેસરથી સુષ્પ્ત એવા અનેક ઉત્પલોથી સુભગોદી, પત્રોદી
 સૂર્ય વિકાશી કમળોદી, ચન્દ્રવિકાશી કુમુદોદી કુંદક કુંદક દાલ વર્ણવાળા

કમલવિશેષઃ, પદ્મં સૂર્યવિકાસિ, કુમુદં ચન્દ્રવિકાસિ, નલિનમ્—ઈપદ્મકં પદ્મં સુભગં
 પદ્મવિશેષઃ સૌગન્ધિકં કલ્હારમ્, પૌંડરીકં સિતામ્બુજમ્ તદેવ વૃહન્મહાપૌંડ-
 રીકમ્, શતપત્રસદસ્રપત્રે પદ્મવિશેષૌ પત્રસંખ્યાકૃતભેદૌ, ઇમિઃ પ્રફુલ્લૈઃ—વિકસિતૈઃ
 કેસરેતિ કેસરોપલક્ષિતૈ રુપચિતા ઉપચિતશોભાકા દ્વીપસમુદ્રાઃ । ‘પત્તેયં પત્તેયં’
 પ્રત્યેકં પ્રત્યેકમ્ એકૈકો દ્વીપઃ સમુદ્રથ્વેત્યર્થઃ ‘પડમવરવેદ્યાપરિક્લિપ્તા’ પદમવર-
 વેદિકાપરિક્લિપ્તાઃ ‘પત્તેયં પત્તેયં વણસંહપરિક્લિપ્તા’ પ્રત્યેકં પ્રત્યેકં વનવણ્ડપરિ-
 ક્લિપ્તાઃ સન્તિ, ઇતાદૃશાઃ ‘અસ્મિં તિરિયલોએ’ અસ્મિન્ તિર્યગ્લોકે ‘અસંખેજ્જા
 દીવસમુદ્ધા સયંભૂરમણપજ્જવસાણા’ અસંખયેયા દ્વીપસમુદ્રાઃ સ્વયંભૂરમણપર્યવસાના
 જમ્બૂદ્વીપાદયો દ્વીપાઃ સ્વયંભૂરમણદ્વીપપર્યવસાનાઃ, લવણસમુદ્રાદયઃ સમુદ્રાઃ સ્વયં-
 ભૂરમણસમુદ્રપર્યવસાનાઃ, ‘પણ્ણત્તા સમણાઉસો !’ મજ્ઞપ્તાઃ—કથિતાઃ હે શ્રમણ !

નલિનોં સે પત્રોં સે સુભગોં સે પદ્મવિશેષોં સે સૌગન્ધિકોં સે
 વિશેષ પ્રકાર કે કમલોં સે પૌંડરીકોં સે સફેદ કમલોં સે વહેર પુંડ-
 રીકોં સે શતપત્ર વાલે કમલોં સે ઓર સહસ્રપત્રોં વાલે કમલોં સે યે
 દ્વીપ ઓર સમુદ્ર સદા ઉપચિત શોભાવાલે બને રહતે હૈ । ‘પત્તેયં પત્તેયં
 પડમવરવેદ્યા પરિક્લિપ્તા’ યે પ્રત્યેક દ્વીપ ઓર સમુદ્ર પદ્મવરવેદિકા
 સે ઘિરે હુએ હૈ ‘પત્તેયં પત્તેયં વણસંહપરિક્લિપ્તા’ યે પ્રત્યેક વનવણ્ડ
 સે વિઢે હુએ હૈ—‘અસ્મિં તિરિયલોએ અસંખિજ્જા દીવસમુદ્ધા સયંભૂરમણ-
 પજ્જવસાણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ હસ તિર્યગ્લોક
 મેં એસે યે દ્વીપ એવં અન્તિમ સમુદ્ર સ્વયંભૂરમણદ્વીપતક ઓર અન્તિમ
 સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર તક અસંખ્યાન હૈ । ‘અસ્મિં તિરિયલોએ’ હસ સૂત્રપાઠ
 દ્વારા દ્વીપસમુદ્રોં કા સ્થાન સૂત્રકારને પ્રકટ કિયા હૈ ‘અસંખેજ્જા’

નલિનોથી પત્રોથી, સુભગોથી પદ્મવિશેષોથી સૌગન્ધિકોથી વિશેષ પ્રકારના કમળોથી
 પૌંડરીક સદૃશ કમળોથી મોટા મોટા પૌંડરિકોથી શતપત્ર સોપાંખડીવાળા
 કમળોથી અને હજાર પાંખડીવાળા કમળોથી એ દ્વીપ અને સમુદ્ર, સદા શોભાય
 માન થતા રહે છે. ‘પત્તેયં પત્તેયં પડમવરવેદ્યા પરિક્લિપ્તા’ આ દરેક દ્વીપ
 અને સમુદ્ર, પદ્મવર વેદિકાથી ઘેરાયેલા છે. ‘પત્તેયં પત્તેયં વણસંહપરિક્લિપ્તા’
 આ દરેક દ્વીપ સમુદ્ર વનખંડથી ઘેરાયેલા છે. ‘અસ્મિં તિરિયલોએ અસંખિજ્જા
 દીવસમુદ્ધા સયંભૂરમણપજ્જવસાણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્
 આ તિર્યગ્લોકમાં એવા આ દ્વીપ અને અંતિમ સમુદ્રો સ્વયંભૂરમણ દ્વીપ
 પર્યન્ત અને અંતિમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પર્યન્ત અસંખ્યાત છે. ‘અસ્મિં
 તિરિયલોએ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા દ્વીપ સમુદ્રોનું સ્થાન સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે.
 ‘અસંખેજ્જા’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા દ્વીપ સમુદ્રોની સંખ્યા પ્રગટ કરેલ છે. ‘દુગુણા

હે આયુષ્મન ! 'અસ્મિ તિરિયલો' હત્યનેન રથાનં કથિતમ્. 'અસંખેજ્ઞા' હત્યનેન સંખ્યા કથિતા, 'દુગુણા દુગુણં' ઇત્યાદિના પ્રમાણં કથિતમ્, 'સંઠાણઓ' ઇત્યાદિના સંસ્થાનં કથિતમિતિ ।

સમ્પત્તિ-આકારભાવપ્રત્યયતારં વિવક્ષુરિદમાહ-'તત્થ ણં' ઇત્યાદિ,
'તત્થ ણં અયં જંબુદ્વીવે ણામં દીવે' તત્ર-તેષુ દ્વીપસમુદ્રેષુ મધ્યે સ્થલ અયં યત્ર વસામો વયં સ જમ્બૂદ્વીપો નામ દ્વીપોઽસ્તિ । સ કથં ભૂતઃ ? તત્રાહ-'દીવસમુદ્ધાણં' ઇત્યાદિ, 'દીવ સમુદ્ધાણં અઙ્ગિમતરિણ' સર્વ દ્વીપસમુદ્ધાણાં સર્વાભ્યન્તરકઃ; સર્વામના સામસ્ત્યેન અભ્યન્તરઃ સર્વાભ્યન્તરઃ સર્વાભ્યન્તર એવ સર્વાભ્યન્તરકઃ, તથાહિ-સર્વેઽપિ શેષા દ્વીપસમુદ્ધાઃ જમ્બૂદ્વીપાદારભ્યાગમકથિતપ્રકારેણ દ્વિગુણદ્વિગુણ વિસ્તરાસ્તતો ભવતિ જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ સર્વાભ્યન્તરકઃ, અનેન જમ્બૂદ્વીપસ્યાવસ્થાનં કથિતમિતિ । ઇમમેવ વર્ણયતિ-'સવ્વસુહુદાણ' ઇત્યાદિ, અયં જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ 'સવ્વસુહુદાણ' સર્વસ્થુલ્લકઃ સર્વેભ્યોઽપિ દ્વીપસમુદ્રેભ્યઃ સ્થુલ્લકો કથુરિતિ સર્વ

હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા દ્વીપસમુદ્રો કી સંખ્યા પ્રકટ કી હૈ । 'દુગુણા દુગુણં' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા ડનકા પ્રમાણ બતલાયા ગયા હૈ 'સંઠાણઓ' હસ પદ દ્વારા ડનકા સંસ્થાન કહ્લા ગયા હૈ 'તત્થ ણં અયં જંબુદ્વીવે ણામં દીવે દીવસમુદ્ધાણં અઙ્ગિમતરિણ સવ્વસુહુદાણ વટ્ટે તેલ્લપૂયસંઠાણ સંઠિતે વટ્ટે રહચક્કવાલસંઠાણસંઠિતે વટ્ટે' ડન દ્વીપ સમુદ્રો કે વીચમેં સઘસે પહિલા જમ્બૂદ્વીપ નામકા દ્વીપ કી જિસમેં હમલોગ રહ્તે હૈ હસીલિયે હસે 'દીવસમુદ્ધ ણં અઙ્ગિમતરિણ' હસ પદ સે વિશેષિત કિયા ગયા હૈ ક યોંકિ સમસ્ત દ્વીપસમુદ્ર જમ્બૂદ્વીપ સે લગાકર હી આગમોક્ત પ્રકાર કે અનુસાર ડુનેર વિસ્તારવાલે પ્રકટ કિયા હૈ । અબ જમ્બૂદ્વીપ કા વર્ણન કરતે હૈ । 'સવ્વસુહુદાણ' યહ જમ્બૂદ્વીપ સઘસે છોટા હૈ । 'સવ્વસુહુદાણ' હસ પદ કે દ્વારા યહ સમજાયા ગયા હૈ । કિ યહ જમ્બૂદ્વીપ

દુગુણ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા તેમનું પ્રમણ બતાવવામાં આવેલ છે. 'સંઠાણઓ' એ પાઠ દ્વારા તેનું સંસ્થાન કહેલ છે. 'તત્થ ણ અયં જંબુદ્વીવે ણામં દીવે દીવસમુદ્ધાણં અઙ્ગિમતરિણ સવ્વસુહુદાણ વટ્ટે તેલ્લાપૂયસંઠાણસંઠિતે વટ્ટે રહચક્કવાલસંઠાણસંઠિતે વટ્ટે' એ દ્વીપ સમુદ્રોમાં સૌથી પહેલા જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ છે જેમાં આપણે રહ્યા છીએ તેથી તેને 'દીવસમુદ્ધાણ અઙ્ગિમતરિણ' એ પદથી વિશેષિત કરેલ છે. કેમકે સઘણા દ્વીપ અને સમુદ્રો જંબૂદ્વીપથી આગમીને જ આગમોક્ત પ્રકાર પ્રમાણે બમણા બમણા વિસ્તારવાળા બતાવેલ છે.

હવે જંબૂદ્વીપનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. 'સવ્વસુહુદાણ' આ જંબૂદ્વીપ સૌથી નાનો છે. 'સવ્વસુહુદાણ' આ પદ દ્વારા એ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે

શુલ્લકઃ, તથાહિ-સર્વે લવણાદયઃ સમુદ્રાઃ સર્વે ચ ધાતકીલ્ખણ્ડાદયો, દ્વીપાઃ જમ્બૂ-
દ્વીપાદારભ્યઃ દ્વિગુણદ્વિગુણાયામવિષ્કમ્ભપરિધયસ્તતઃ શેષદ્વીપસમુદ્રાપેક્ષયા, જમ્બૂ-
દ્વીપો લઘુરિતિ । एतेन सामान्यतः परिमाणं कथितम् । विशेषतस्तु आयामादि-
गतं परिमाणमग्रे वक्ष्यति । तथा-‘वट्टे’ वृत्तः, वृत्तोऽयं जम्बूद्वीपः वृत्तत्वं तु बल-
यवदन्तः शुषिरस्युक्तमपि भवतीत्यतोऽस्य वृत्तत्वं संस्थानमाश्रित्य प्रदर्शयति-
‘तेल्ला पूप’ इत्यादि ‘तेल्लाપૂપસંઠાણસંઠિણ’ તૈલાપૂપસંસ્થાનસંસ્થિતઃ તૈલેન
પક્વોઽપૂપસ્તૈલાપૂપઃ તૈલેન હિ પક્વોઽપૂપઃ પ્રાયઃ પરિપૂર્ણવૃત્તો ભવતિ ન, ઘૃતપક્વ

સમસ્ત દ્વીપ ઓર સમુદ્રોં કી અપેક્ષા લઘુ હૈ । ક્ષોંકિ શેષ દ્વીપોં ઓર
સમુદ્રો કા લયણોદક આદિ સમુદ્રોં કા એવં ધાતકી લ્ખણ્ડ આદિ
દ્વીપોં કા જો આયામવિષ્કમ્ભ એવં પરિધિ કા પ્રમાણ હૈ વહ જમ્બૂદ્વીપ કે
આયામ ઓર વિષ્કમ્ભ સે તથા ડલ્લકી પરિધિ સે દુનાર હોતાં ગયો હૈ ।
હમસે સૂત્ર કારને જમ્બૂદ્વીપ કા પ્રમાણ કહા હૈ । યહ સર્વ આયામ આદિકા
પરિમાણ વે સ્વયં આગે પ્રકટ કરનેવાલે હૈ તથા ‘વટ્ટે’ યહ જમ્બૂદ્વીપ
આકાર મેં ગોલ હૈ । ગોલ તો વલય કી તરહ ધીચ મેં ખાલી ભાગવાલા
હો સકતા હૈ । અતઃ હસકી ગોલાઈ સંસ્થાન કો લેકર કહતે હૈ । યહ
‘વટ્ટે તૈલ્લાપૂપસંઠાણસંઠિણ’ તૈલ મેં પકાયે ગયે માલપુખા કે જૈસાં વૃત્ત
હૈ તૈલ મેં પકાયા હુઆ પૂખા અપને આકાર પ્રકાર મેં ઠીકરૂપ સે પરિ-
પૂર્ણ રહતા હૈ ઘૃત મેં પક્વ પુખા એસા નહીં હોતા હૈ વહ કહી કમતી
ઓર કહી વઢતી હો જાતા હૈ હસકે વૃત્ત કો પુનઃ પ્રકટ કરને કે લિયે

આ જ ખૂદ્વીપ સંઘના દ્વીપ સમુદ્રોની અપેક્ષાથી નાનો છે કેમકે ખીજ
દ્વીપો અને સમુદ્રો લેવણોદક વિગેરે સમુદ્રોનું તથા ધાતકીખંડ વિગેરે
દ્વીપોના આયામ વિષ્કંભ અને પરિધિનું પ્રમાણ છે, તે જ ખૂદ્વીપના આયામ
અને વિષ્કંભથી તથા તેની પરિધિથી બમણું બમણું થતું જાય છે. તેથી સૂત્રકારે
જ ખૂદ્વીપનું પ્રમાણ નાનું કહેલ છે. અને આયામ વિગેરેનું પરિમાણ તેઓ
પોતે જ આગળ પ્રગટ કરશે, તથા ‘વટ્ટે’ આ જ ખૂદ્વીપ આકારથી ગોળ છે.
વલય બંદોચાની માફક વચમાં ખાત્રીલ ગવાળો પણ ગોળાકાર થઈ શકે છે. તેથી
તેની ગોળાઈ સંસ્થાનને લઈને કહે છે. આ ગોળ આકાર ‘વટ્ટે તૈલ્લાપૂપસંઠાણ
સંઠિણ’ તેલમાં બનાવવામાં આવેલ પુખા-માલપુખાના જેવો ગોળ છે. તેલમાં
પક્વવામાં આવેલ પુખા પોતાના આકાર પ્રકારથી બરોબર રૂપે પરિપૂર્ણ રહે
છે. ધીમાં બનાવવામાં આવેલ પૂખા એવા ગોળાકારવાળા હોતા નથી. તે
ક્યાંક ઓછા વૃત્તા ગોળ હોય છે તેનો ગોળાકાર બતાવવા ફરીથી આ
પ્રમાણનો ખીજો પણ સૂત્રપાઠ કહેલ છે. ‘વટ્ટે રહચક્રવાલસંઠાણ

इति तैलविशेषणम्, तैलापूपस्येव यस्य संस्थानं तेन संस्थित इति तैलापूपसंस्थान-
संस्थितः । पुनश्च 'वट्टे' वृत्तः, कीदृशो वृत्तस्तत्राह—'रह चक्रवालसंठाण-
संठिए' रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः, रथस्य रथाङ्गस्य चक्रस्य अवयवे समुदायो-
पचारात् चक्रवालमण्डलं तस्यैव यत् संस्थानं तेन संस्थित इति रथचक्रवाल-
संस्थाने संस्थितः । पुनरपि—'वट्टे' वृत्तः कीदृशः ? तत्राह—'पुक्खरकणिगासंठाण
संठिए' पुष्करकणिका संस्थानसंस्थितः, तत्र पुष्करकणिका पद्मबीजकोशस्तस्य-
दृशो वृत्तः । पुनश्च—'वट्टे' वृत्तः कीदृश इत्याह—'पडिपुणचंदसंठाणसंठिए'
परिपूर्णचंद्रसंस्थानसंस्थितः परिपूर्णचन्द्रः—पूर्णमाचन्द्रस्तद्वद्वृत्तः । एतेन जम्बू-
द्वीपस्य संस्थानं कथितमिति । सम्प्रति—जम्बूद्वीपस्याऽऽयामादिपरिमाणमाह—
'एकं' इत्यादि, 'एकं जोयणसयसहस्सं आयामविकल्पेण' एकं योजनशत-

'वट्टे रह चक्रवालसंठाणसंठिए' सूत्रकारने यह दूसरा भी सूत्रपाठ
कहा है अर्थात् वह जम्बूद्वीप ऐसा गोल है, जैसी कि रथके पहिये की
गोलाई होती है रथ से वहाँ अवयव में समुदाय के उपचार से रथका-
अङ्गे-चक्र-पहिया-लिखा गया है 'वट्टे पुक्खरकणिगासंठाणसंठिए'।
यह जम्बूद्वीप ऐसा गोल है की जैसी पुष्कर कमल की कणिका होती है ।
गोलाई प्रकट करने के लिये यह तृतीय उपमान पद है अथवा 'वट्टे
पडिपुणचंदसंठाणसंठिए' चतुर्थ उपमान परिपूर्ण चंद्रमंडल है । जैसा
परिपूर्ण-पूर्णमा-का चंद्रमंडल अपनी गोलाई में व्यवस्थित रहता है,
उसी प्रकार की गोलाई वाला यह जम्बूद्वीप है इस कथन से जम्बू-
द्वीप का संस्थान प्रकट किया गया है । अब इसका आयामादि प्रमाण
प्रकट करते हैं 'एकं जोयणसयसहस्सं आयामविकल्पेण' तिणि
जोयणसयसहस्साइं सोलस य सहस्साइं दोणिं य सत्तावीसे जोयण-

સંઠિયે' અર્થાત્ આ જ જમ્બૂદીપ એવો ગોળ છે કે જેવી ગોળાઈ રથના ચક્ર પૈદાની
હોય છે રથથી સમુદાયના ઉપચારથી રથનું અંગ ચક્ર પૈદા થાય છે તેલ છે
'વટ્ટે પુક્કરકણિગા સંઠાણસંઠિયે' આ જ જમ્બૂદીપ એવો ગોળ છે કે જેવી
ગોળાઈ પુષ્કર કમળની કણિની હોય છે ગોળાઈ બતાવવા માટે આ ત્રીજું
ઉપમાન પદ કહેલ છે અથવા 'વટ્ટે પુણ્ણચંદસંઠાણ સંઠિયે' જેવું ગોળ પરિપૂર્ણ
પૂર્ણિમાનું ચંદ્ર મંડળ ગોળાકારમાં વ્યવસ્થિત હોય છે એજ પ્રમાણેના ગોળ
આકાર વાળો આ જ જમ્બૂદીપ છે આ રીતે પરિપૂર્ણ ચંદ્રનું આ ચોથું ઉપમાન
પદ કહેલ છે. આ કથનથી જ જમ્બૂદીપનું સંસ્થાન બતાવેલ છે હવે તેના
આયામ વિગેરેનું પ્રમાણ બતાવે છે 'એકં જોયણસયસહસ્સં આયામવિકલ્પમેણ'
તિણિ જોયણસયસહસ્સાઈં સોલસ ય સહસ્સાઈં દોણિં ય સત્તાવીસે જોયણ-

સહસ્રપાયામવિષ્કમ્ભેણ, દૈર્ઘ્યવિસ્તારાભ્યામેકં યોજનશતસહસ્રં લક્ષયોજનમિત્યર્થઃ 'તિન્નિ જોયણસયસહસ્સાઈ' ત્રીણિ યોજનશતસહસ્રાણિ ત્રીણિ લક્ષાણિ 'સોલસય-સહસ્સાઈ' ષોડશ ચ સહસ્રાણિ 'દોણિ ય સત્તાવીસે જોયણસય' દ્વે યોજનશતે સપ્તવિંશત્યધિકે (૩૧૬૨૨૭) 'તિણિ ય કોસે' ત્રયઃ ક્રોશાઃ 'અટ્ટાવીસં ચ ધણુસયં' અષ્ટાવિંશતિર્ધનુઃશતાનિ, 'તેરસંગુલાઈ' ત્રયોદશાઙ્ગુલાનિ 'અદ્દંગુલકં ચ કિંચિ-વિસેસાહિય' અદ્દાઙ્ગુલકં ચ કિંચિદ્વિશેષાધિકમ્ 'પરિક્ખેવેણ પણ્ણત્તે' પરિક્ષેપેણ પરિધિના પ્રજ્ઞપ્તો જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપ इति । सम्प्रति-आकारभावप्रत्यवतारप्रति-पादनार्थमाह-'से णं' इत्यादि, 'से णं एक्काए जगतीए सव्वओ समंता संपरि-क्खित्ते' स पूर्वोक्तायामविष्कम्भपरिक्षेपपरिमाणो जम्बूद्वीपः खलु एकया जगत्या सुनगरप्रकारसदृश्या सर्वतः-सर्वासु दिक्षु समन्तात्-सामस्त्येन संपरि-क्षिप्तः सम्यग्वेष्टितोऽस्ति, अथ जगतीं वर्णयति-'सा णं' इत्यादि, 'सा णं जगती' सा खलु जगती 'अट्ट जोगणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं' ऊर्ध्वमुपरि उच्चैस्त्वेन अष्टौ-

સતે તિણિ ય કોસે અટ્ટાવીસં ચ ધણુસયં તેરસ અંગુલાઈં અદ્દ-ગુલકં ચ કિંચિવિસેસાહિયં પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તે' એસે હસ જમ્બૂદ્વીપ કી લંબાઈં ઓર ચોડાઈં એક લાખ યોજન કી હૈ । ઓર હસકી પરિધિ ૩ લાખ ૧૬ હજાર દો સૌ સતાહસ યોજન-૩૧૬૨૨૭ એવં ત્રીનકોશ ૨૮ ધણુષ ઓર ૧૩॥ અંગુલ સે કુછ અધિક હૈ । અવ હસકા આકાર ભાવ પ્રત્યવતાર કહતે હૈ । 'સે ણં એક્કાએ જગતીએ સવ્વતો સમંતા સપરિ-ક્ખેત્તે' પૂર્વોક્ત આયામવિષ્કમ્ભ પરિક્ષેપ પરિમાણવાલા યહ જમ્બૂદ્વીપ એક જગતી સે સુનગર કે પ્રાકાર જૈસે કોટ સે-ચારોં ઓર સે પરિ-વેષ્ટિત હૈ ઘિરા હુઆ હૈ 'સા ણં જગતી અટ્ટ જોયણાઈં ઉટ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં મૂલે વારસ જોયણાઈં' વિક્ખંભેણ, મજ્ઞે અટ્ટ જોયણાઈં વિક્ખંભેણં ઉટ્ઠં

તિણિય કોસે અટ્ટાવીસં ચ ધણુસયં તેરસ અંગુલાઈં અદ્દંગુલકં ચ કિંચિવિ-સેસાહિયં પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તે' એવા આ જમ્બૂદ્વીપની લંબાઈ અને પહોળાઈ એક લાખ યોજનની છે. અને તેની પરિધિ ૩ ત્રણ લાખ ૧૬ સોળ હજાર ૨ બસો સત્યાવીસ અને ત્રણ કોસ ૨૮ અઠ્યાવીસ ધણુષ અને ૧૩॥ સાડાતેર આંગળથી ઠંઠક વધારે છે.

હવે તેનો આકાર ભાવ પ્રત્યવતાર કહેવામાં આવે છે. 'સે ણં એક્કાએ જગતીએ સવ્વતો સમંતા સંપરિક્ખિત્તે' પૂર્વોક્ત આયામ વિષ્કંભ પરિક્ષેપ પ્રમાણવાળો આ જમ્બૂદ્વીપ એક જગતીથી સુનગરના પ્રાકાર જેવા કોટથી ચારે તરફ ઘેરાયેલો છે. 'સા ણં જગતી અટ્ટ જોયણાઈં ઉટ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં મૂલે વારસ જોયણાઈં' વિક્ખંભેણ મજ્ઞે અટ્ટજોયણાઈં વિક્ખંભેણં ઉપિં ચત્તારિ જોયણાઈં

યોજનાનિ સા ચ-ઉપર્યુપરિ તનુતનૂ ભવન્તિ દર્શયતે તથાહિ-‘મૂલે વારસ જોયણાં વિક્ષંભેણ’ મૂલે દ્વાદશયોજનાનિ વિષ્કમ્ભેણ ‘મઙ્ગે અદ્વ જોયણાં વિક્ષંભેણ’ મધ્યેઽષ્ટી યોજનાનિ વિષ્કમ્ભેણ ‘ઉપ્પિ ચત્તારિ જોયણાં વિક્ષંભેણ’ ઉપરિ-ચત્તારિ યોજનાનિ વિષ્કમ્ભેણ અતએવ વિષ્કમ્ભમધિકૃત્ય ‘મૂલે વિત્થિન્ના’ મૂલે વિસ્તીર્ણા ‘મઙ્ગે સંખિત્તા’ મધ્યે સંક્ષિપ્ત્તા ત્રિમાગોનત્વાત્ ‘ઉપ્પિ તણુયા’ ઉપરિ-તનુકા, મૂલાપેક્ષયા ત્રિમાગમાત્ર વિસ્તારમાવાત્ । યદ્યેવં તર્હિ સંસ્થામેન કીદશીતિ સાદૃશ્યેન સંસ્થાનં દર્શયતિ-‘ગોપુચ્છમંઠાણસંઠિયા’ ગોપુચ્છમંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, ગોપુચ્છસ્યેવ સંસ્થાનં ગોપુચ્છસંસ્થાનમ્. તેન સંસ્થિતેતિ ગોપુચ્છસંસ્થાનસંસ્થિતા કધ્વીકૃતગોપુચ્છાકારેતિ ભાવઃ । અથ તથ્યાઃ સ્વરૂપમાહ-‘સવ્વ વડ્ડરામઈ’ इत्यादि, ‘सव्व वड्ढरामई’ सर्व वज्रमयी, सर्वात्मना-सामस्त्येन वज्रमयी वज्र-रत्नात्मिकेत्यर्थः ‘अच्छा’ अच्छा-आकाशरफटिकवदति स्वच्छा ‘सण्हा’ इलक्षणा-इलक्षणपुद्गलस्कन्धनिष्पन्ना, श्लक्ष्णतन्तुनिष्पन्नपटवत् ‘लण्हा’ मसृणा घुण्टित

ચત્તારિ જોયણાં વિક્ષંભેણ મૂલે વિત્થિણ્ણા મઙ્ગે સંખિત્તો ઉપ્પિ તણુયા’ यह जगती आठ योजनकी उंची है वह उपर उपर से तनु तनु पतली होती गई है जैसे मूल में इसका विस्तार १२ योजन का है । मध्य में इसका विस्तार आठ योजन का है । और उपर २ में इसका विस्तार चार योजन का है । इस तरह मूल में विस्तीर्ण हो गई है मध्य में संकीर्ण-संकुचित-हो गई है और उपर में पतली हो गई है अत एव यह-‘गोपुच्छमंठाणसंठिता’ उंची हुई गायत्री पुंछ का जैसा संस्थान-आकार होता है ! वैसे आकार वाली हो गई है अब जगती का स्वरूप कहते हैं । यह जगती ‘सव्ववड्ढरामई’ सर्वात्मना वज्ररत्नमय है, ‘अच्छा, सण्हा’ लण्हा, घट्टा मट्टा, णीरया, णिममला,

વિક્ષંભેણ મૂલે વિચ્છિન્ના મઙ્ગે સંખિત્તા ઉપ્પિ તણુયા’ આ જગતી આઠ યોજનની ઉચાઈ વાળી છે ઉપર ઉપરથી તનુ તનુ પાતળી થતી ગઈ છે જેમકે મૂળમાં તેનો વિસ્તાર ૧૨ યોજનનો છે મધ્યમાં તેનો વિસ્તાર આઠ યોજનનો છે અને ઉપરમાં તેનો વિસ્તાર ચાર યોજનનો છે એ રીતે આ જગતી મૂળમાં વિસ્તારવાળી ફેલાયેલી છે મધ્યમાં સંકીર્ણ સંકુચિત થઈ ગઈ છે અને ઉપર પાતળી થયેલ છે તેવીજ આ ‘ગોપુચ્છમંઠાણ સંઠિયા’ ઉંચું ઠરવામાં આવેલ ગાયત્રી પુંછડા જેવું સંસ્થાન-આકાર હોય છે તેવા આકાર વાળી કહેવામાં આવેલ છે.

હવે જગતીના સ્વરૂપનું વર્ણન ઠરવામાં આવે છે. આ જગતી ‘સવ્વ વડ્ડરામયા’ સર્વ પ્રકારે વજ્ર રત્નમય છે ‘અચ્છા, મણ્ઠા, લણ્ઠા, ઘટ્ટા, મટ્ટા.

પટવત્ । ‘ઘટ્ટા’ ઘટ્ટ ઇવ ઘૃષ્ટા સ્વરશાનયા પાષાણપુત્તલિકાવત્, ‘મટ્ટા’ મૃષ્ટા ઇવ મૃષ્ટા સુકુમારશાનયા ચિવરુણપાષાણ પુત્તલિકાવત્ ‘ળીરયા’ નીરજા સ્વાભાવિક-રજોરહિતત્વાત્ ‘ળિમ્મલા’ નિર્મલા આગન્તુકમલરહિતત્વાત્ ‘ળિપ્પંકા’ નિષ્પક્કા-કાલિમાદિરુપકલઙ્કારહિતા ‘ળિવ્વકંકડચ્છાયા’ નિષ્વકકટચ્છાયા, નિષ્વકકટા નિરુપઘાતા છાયા દીપ્તિર્યસ્યાઃ સા તથા, ‘સપ્પમા’ સપમા-દ્રવરુપતઃ પ્રભાવતી ‘સસ્સિરીયા’ સશ્રીકા-શોભાસંપન્ના ‘સમરીયા’ સમરીચા-બહિર્નિર્ગમ્યમાન કિરણજાલા, અતएव ‘સઝ્જોયા’ સોચ્છોતા બહિર્વ્યવસ્થિત વસ્તુજાતપ્રકાશ કરી, ‘પાસાદીયા’ પ્રાસાદીયા મનઃ પ્રસાદાય હિતા તત્કારિત્વાત્ પ્રાસાદીયા મનઃ પ્રહાદકારિણી ‘દરિસળિજ્ઞા’ દર્શનીયા-દર્શનયોગ્યા યાં પશ્યતો જનસ્ય નેત્રે તૃપ્તિ ન પ્રાપ્નુતઃ ‘અભિરુદ્ધા’ અભિરુદ્ધા અભિ-સર્વેષાં દ્રષ્ટૃણાં મનઃપ્રસાદાનુકૂલ-

ળિપ્પંકા, ળિવ્વકંકડચ્છાયા સપ્પમાસસ્સિરીયા સમરીયા, સ ઝ્જોયા પ્રાસાદીયા, દારિસળિજ્ઞા અભિરુદ્ધા પઢિરુદ્ધા’ આકાશ ઓર સ્ફટિક-મણિ કે જેણી રવચ્છ હૈ ચિકને સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં સે બની હુઈ હોને કે કારણ યહ ચિકને તન્તુઓં સે બને વસ્ત્ર કી તરહ રલક્ષણ ચિકની હૈ ઘુટે ઘુપ વસ્ત્રની તરહ મસૂળ હૈ સ્વરશાણ સે રમડી મઈ પાષાણ પુત્તલિકા કી તરહ ઘટ્ટ હૈ સુકુમારશાણ સે રમડી પાષાણ પુત્તલિકા કી તરહ મૃષ્ટ હૈ સ્વાભાવિક રજ સે રહિત હોને કે કારણ નીરજ હૈ-આગન્તુકમેલ કે અભાવ સે નિર્મલ હૈ કાલિમાદિ કલઙ્ક ચિકલ હોને કે કારણ નિષ્વકકટ હૈ નિરુપઘાત દીપ્તિશાલી હોને કે કારણ નિષ્વકકટ છાયાવાલી હૈ । સ્વરૂપ કી અપેક્ષા પ્રભાવતી હૈ । યહ વિશિષ્ટ શોભા-સંપન્ન હોને સે સશ્રીક હૈ દ્રવ્ય મેં સે કિરણોં વા જાલ બાહર નિકલતા

ળીરયા, ળિમ્મલા, ળિપ્પંકા, ળિવ્વકંકડચ્છાયા સપ્પમા સસ્સિરીયા સમરીયા, સઝ્જોયા, પ્રાસાદીયા, દારિસળિજ્ઞા અભિરુદ્ધા, પઢિરુદ્ધા’ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી સ્વરૂપ છે. ચિકનું પુદ્ગલોથી અનેલ હોવાથી આ ચિકણું તન્તુઓથી અનેલ વસ્ત્ર જેવી રૂપરસ ઓળખી છે ઘુટેલા વસ્ત્રની જેમ મચળ છે ખરસ ઘુથી ગાડેલ પાષાણની પુતળીની જેમ મૃષ્ટ લીસી છે. સુકુમાર શાળથી ઘમેલ પાષાણની પુતળીની જેમ મૃષ્ટ મસૂળ મુવાળી છે સ્વાભાવિક રજ વિનાની હોવાથી નીરજ છે આગન્તુક મેલના અભાવથી નિર્મલ છે. કાલિમાં વિગેરે કલંકથી રહિત હોવાથી નિષ્કલંક છે નિરુપઘાત દીવાની પંક્તિના જેવી હોવાથી નિષ્વકકટ છાયાવાળી છે. સ્વરૂપની અપેક્ષાથી પ્રભાવતી છે. અવધારે શોભાવાળી હોવાથી અશ્રીક છે તેમાંથી કિન્નોની વાળ બહાર નીકળતી રહે છે, તેથી તે સમરીચ છે. બહાર ગેલ વસ્તુઓને પ્રકાશ દેવાવાળી હોવાથી

તયાઽભિમુખં રૂપં યસ્યાઃ સા અતિરૂપા અત્યન્તકમનીયેત્યર્થઃ । અતएव ‘પહિરૂપા’
પ્રતિરૂપા, પ્રતિ વિશિષ્ટમસાધારણં રૂપં યસ્યાઃ સા પ્રતિરૂપા અથવા પ્રતિક્ષણં નવં
નવમિત્ર રૂપં યસ્યા સા પ્રતિરૂપા, ॥

‘સા ણં જગતી’ સા અનન્તરોક્તા સ્વલ્લ જગતી ‘एककेणं જાલકઢણં’
એકેન જાલકટકેન, જાલકાનિ-જાલકાનિ યાનિ મવનમિત્તિષુ લોકેઽપિ પ્રસિદ્ધાનિ
તેષાં કટકઃ સમૂહો જાલકટકો જાલાકીર્ણરમ્યસંસ્થાન-પ્રદેશવિશેષ પંક્તિરિ
ત્યર્થઃ તેન જાલકટકેન ‘સવ્વઓ’ સર્વતઃ સર્વાસુ દિક્ષુ ‘સમંતા’ સમન્ઠાત્-સામ-
સ્ત્યેન ‘સંપરિકિલ્લતા’ સંપરિક્ષિપ્તા-સમ્યગ્વેષ્ટિતેતિ । સમ્પત્તિ જાલકટકસ્ય
પ્રમાણમાદ-‘સે ણં’ ઇત્યાદિ ‘સે ણં જાલકઢણ સ સ્વલ્લ જાલકટકઃ ‘અદ્ધ જોય-

રહતા હૈ અતઃ સમરીચા હૈં વહિઃ સ્થિત વમ્તુઓ ધી પ્રકાશિકા હોને સે
યહ સોચોતા હૈ મનક્ષી પ્રસન્નતા કરાનેવાલી હોને કે કારણ પ્રાસાદીયા
હૈ । હસે દેખતેર ન મન થકતા હૈ । ઓર ન નેત્ર હી થકતે હૈ-અતઃ યહ
દર્શનીયા હૈ । દેખનેવાલોં કો હસકા રૂપ યહુન હી અધિક કમનીય લગના
હૈ હસલિયે યહ અભિરૂપા હૈ । તથા હસકા રૂપ જૈસા સુર ઓર ફર્હી
નહીં હૈં હસલિયે અપ્પવા ક્ષણર મેં હસકા રૂપ નયા જૈસા હી દેખનેવાલોં
કો પ્રતીત હોતા હૈં હસલિયે યહ પ્રતિરૂપા હૈ ‘સા ણં જગતી એકકેણં
જાલકઢણં સવ્વતી સમંતા સંપરિકિલ્લતા’ યહ જગતી એક જાલકટક
સે મવન કો અત્તિયોં મેં બનાયે મચે રોગન્દાનોં (અગેશ્વા) કે જૈસે
રમ્ય સંસ્થાન વાલે પ્રદેશ વિશેષો ધી પંક્તિયોં સે સમસ્ય દિશાઓં ધી
ઓર અચ્છી તરહ સે ઘિરી છુઈ હૈં । અવ જાલકટક કા પ્રમાણ કહતે હૈં ।
‘સે ણં જાલકઢણં અદ્ધજોયણં ઉદ્ધુ ઉચ્ચત્તેણં પંચધણુભયદં વિવગ્વં

એ સોધોતા છે મનની પ્રસન્નતા કરવાવાળી હોવાથી પ્રાસાદીયા છે, તેને
નેતા નેતા મન કયાદેય થાકતુ નથી તેમજ આખો પદ્મ ધાકતી નથી તેથી તે
દર્શનીયા છે, નેવાવાળાને તેનુ રૂપ ધણુંજ મુંદર લાગે છે તેથી તે અનિરૂપા
છે તથા તેના રૂપ જેવુ રૂપ બીજે કયાય નથી, તેથી અથવા દાણ દાણમાં
તેનું રૂપ નવા જેવુજ નેનારાઓને જણાય છે તેથી પ્રતીરૂપા છે. ‘સા ણં
જગતી એકકેણં જાલકઢણ સવ્વતી સમંતા સંપરિકિલ્લતા’ આ જગતી એક
જાલ કટકથી ભવનની ભીતોમાં બનાવવામાં આવેલ દેશન્તરોક્તોના જેવી અભીપ્ર
સંસ્થાન વાળા પ્રદેશ વિશેષોની પંક્તિઓથી અર્ધી દિશાથી સારી રીતે ઘેરાયેલી છે.

હવે જાલકટકનુ પ્રમાણ બતાવતા મુગ ૧૨ કહે છે કે ‘સે ણ જાલકઢણં
અદ્ધજોયણ ઉદ્ધુ ઉચ્ચત્તેણં પંચ ધણુભયદ વિવગ્વેણ સવ્વ મ્યમ મય અપે
સણ્દે લણ્દે, જાવ પહિરૂપે’ આ જાલકટક નિરૂપણુ કો કે સુની વિગત વાળો
છે. અને ૫૦૦ પાંચવો ધણુપના વિસ્તાર થો છે પદેપદે વર્ણવેલ છે. આ

ળાં ઉઢું ઉચ્ચત્તેળ' અર્હયોજનં દ્વે ગવ્યૂતે-ઊર્ધ્વમુચ્ચત્ત્વેન 'પંચધણુસયાઈ' વિક્ષ્વં
 મેળ' પશ્ચધનુઃશતાનિ વિષ્કમ્બેળ, ઇદં પરિમાણમેકસ્ય જાલકટકસ્ય પ્રોક્તમ્ ।
 જગત્યાઃ પ્રાયો बहुमध्यदेशभागे सर्वत्र जालकानि सन्ति तानि च प्रत्येक मूर्ध्व
 मुच्चैस्त्वेन द्वे गव्यूये, विष्कम्बेળ पश्चधनुःशतानीति । स कीदृशः ? इत्याह-
 'सव्वरयणामए' सर्वरत्नमयः सर्वात्मना-सामस्त्येन रत्नमयो वज्ररत्नारत्मकः 'अच्छे
 सण्हे लण्हे जाव पडिरुवे' 'अच्छे' अच्छः-स्वच्छ आकाशवत् 'सण्हे' श्लक्ष्णः
 'लण्हे' लण्हः अत्र यावत्पदसंग्राहाणि पदानि यथा-'घट्टे मट्टे' घृष्टो मृष्टः 'णीरए'
 नीरजः 'णिम्मले' निर्मलः 'णिप्पंके' निष्पङ्कः 'णिक्कंकडच्छाए' निष्कङ्कट-
 च्छायः 'सप्पमे' सप्रभः 'सस्सिरीए' सश्रोकः 'समरीए' समरीचः 'स उज्जोए'
 सोद्योतः 'पासादीए' पासादीयः 'दरिसणिज्जे' दर्शनीयः 'अभिरुवे' अभिरूपः
 'पडीरुवे' प्रतिरूपः जालकटकविशेषणपदानां पूर्ववदेवार्थः स्वयमेवोदनीयः ॥५१॥

મૂલમ્-તીસે ણાં જગઈં ઉપિં बहुमज्झदेसभाए, एत्थ
 णां एगा महई पउमवरवेइया पन्नत्ता, सा णां पउमवरवेइया
 अद्धजोयणं उडું उच्चत्तेणं पंचधणुसयाइं विक्खंમેणं सव्वरयणा

મેળાં સવ્વરયણામए अच्छે સણ્હે લણ્હે જાવ પડિરુવે' यह जालकट-
 जालसमूहजालपडि दो कोश ऊंचा है और पांच सौ धनुष का
 विस्तारवाला है । चौड़ा है यह जाल समूह जगती के प्रायः मध्यभाग में
 है और एक जालका छह प्रमाण कहा गया है । यह जालकटक किस
 प्रकारका है सो कहते हैं ।

'સવ્વરયણામए' यह जालकट सर्वात्मना रत्नमय है । अच्छे है ।
 आकाश एवं स्फटिक रत्न के जैसा परम निर्मल है । श्लक्ष्ण है लण्ह
 यावत् प्रतिरूप है यहां यावत्पद से 'घट्टे मट्टे णीरए, णिम्मले, णिप्पंके
 णिक्कंकडच्छाए, सप्पमे, सस्सिरीए, सउज्जोए पासादीए, दरिस-
 णिज्जे, अभिरुवे' इन पदों का संग्रह हुआ है इनकी व्याख्या उपर
 में की जा चुकी है वहां से समझ लेना चाहिये ॥५१॥

જાલ સમૂહ જગતીના મધ્યભાગમાં છે. આ પ્રમાણ એક જાળનું કહેલ છે.
 આ જાળ કટક કેવા પ્રકારનું છે, તે કહે છે. 'સવ્વ રયણામए' આ જાલ કટક
 સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. સ્વચ્છ છે. આકાશ અને સ્ફટિકની જેમ નિર્મલ છે.
 શ્લક્ષ્ણ છે, લણ્હ છે, યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'ઘટ્ટે મટ્ટે ણીર
 ણિમ્મલે ણિપ્પંકે ણિક્કંકડ ચ્છાए, સપ્પમે, સસ્સિરીए સમરીए, સઉજ્જોए, પાસાદીए,
 દરિસણિજ્જે અભિરુવે' આ પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ પદોની વ્યાખ્યા ઉપર
 કરવામાં આવી ગઈ છે. તે તે ત્યાંથી સમજ લેવી. ॥ ૪૬ ॥

मया जगई सभिया परिकखेवेणं सव्वरयणामई० । तीसे णं
पउमवरवेइयाए अयमेयारूवे, वण्णावासे पन्नत्ते, तं जहा-
वइरामया नेमा रिट्ठामया पइट्ठाना वेरुलिया मया खंभा सुव-
णरूपमया फलगा वइरामया संधी लोहितकखमईओ सूइओ
णाणामणिसया कलेवरा णाणामणिसया कलेवरसंघाडा णाणाम-
णिसया रूबा णाणामणिसया रूवसंघाडा, अंकमया पक्खा पक्ख-
वाहाओ य जोइरलामया वंसा वंसकवेल्लुया य रययामईओ
पट्टियाओ जायरूवमईओ ओहाडणीओ पईरामईओ उवर्णि-
पुंछणीओ सव्वसेए रययामए छादणे । सा णं पउमवरवेइया
एगमेगेणं हेमजालेणं एगमेगेणं गवक्खजालेणं एगमेगेणं खिखि-
णिजालेणं एगमेगेणं मुत्ताजालेणं एगमेगेणं मणिजालेणं
एगमेगेणं कणयजालेणं एगमेगेणं रयणजालेणं एगमेगेणं पउ-
मजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वओ समता संपरिकिखत्ता ।
ते णं तवणिज्जलंबूलगा सुवण्ण पयरगलंडिया नानामणि
रयणविनिहहारद्धहारउवसोभियसमुदया ईसि अण्णमण्णम-
संपत्ता पुव्वावरदाहिणउत्तरागएहिं वाएहिं सदागं २ एज्जमाणा २
कंपिज्जमाणा २ लंबमाणा २ पझंझमाणा २ लद्दायनाणा २ ते णं
ओरालेणं मणुण्णेणं मगेहरेणं कणमण्णिण्डुइकरेणं सद्देणं
सव्वओ समत्ता आपूरेमाणा सिरीए अतीव उवसोभेमाणा
उवसोभेमाणा चिट्ठंति ॥ तीसे णं पउमवरवेइयाए तत्थ तत्थ
देसे तहिं तहिं बहवे हयसंघाडा नयसंघाडा नगसंघाडा किण्णर
संघाडा किंपुरिसलंघाडा सहोत्तमवाडा गंधव्वलंघाडा वसह-
संघाडा सव्वरयणामया अट्ठा जाव पडिच्च ॥ तीसे णं पउ-
मवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे हयसंघाडा नहव

जाव पडिरूवाओ ॥ एवं हयवीहीओ जाव पडिरूवाओ ॥ एवं
 हयमिहुणाइं गयमिहुणाइं जाव पडिरूवाइं ॥ तीसे णं पउ-
 मवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे पउमलयाओ
 नागलयाओ, एवं अतोगलयाओ चंपगलयाओ चूयलयाओ
 वणलयाओ बासंतियलयाओ अइमुत्तगलयाओ कुंदलयाओ
 सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ जाव सुविभत्तपडिमंजरिवडिं-
 सगधराओ सव्वरयणामईओ सण्हाओ लण्हाओ घट्टाओ मट्टाओ
 णीरयाओ णिम्मलाओ णिप्पंकाओ णिक्कं कडच्छायाओ सप्पभाओ
 समरीयाओ सउज्जोयाओ पासाईयाओ दरिसणिज्जाओ अभि-
 रूवाओ पडिरूवाओ । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पउमवर-
 वेइया पउमवरवेइया ? गोयमा ! पउमवरवेइयाए तत्थ तत्थ
 देसे तहिं तहिं वेइयासु वेइया बाहासु वेइयासीसफलएसु
 वेइया पुडंतरेसु खंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु खंभपुडंतरेसु
 सूईसु सूईमुहेसु सुईफलएसु सुईपुडंतरेसु पक्खेसु पक्खवाहासु
 पक्खपुडंतरेसु बहूइं उप्पलाइं पउमाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं
 सव्वरयणामयाइं अच्छाइं सण्हाइं लण्हाइं घट्टाइं मट्टाइं णीर-
 याइं णिम्मलाइं णिप्पंकाइं णिक्कं कडच्छायाइं सप्पभाइं समरी-
 याइं सउज्जोयाइं पासादीयाइं दरिसणिज्जाइं अभिरूवाइं पडि-
 रूवाइं सहयार वासिककत्तसमयाइं पण्णत्ताइं समणाउसो ?
 से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पउमवरवेइया पउमवरवेइया ?
 पउमवरवेइयाणं भंते ! किं सासया असासया ? गोयमा ! सिय
 सासया सिय असासया । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ सिय
 सासया सिय असासया ? गोयमा ! दव्वहुयाए सासया,
 वणपपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया ।

से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ सिय सासया, सिय असा-
सया ॥ पउमवरवेइयाणं भंते ! कालओ केवच्चिर होइ ? गोयमा !
ण कयावि णासी, ण कयावि णत्थि ण कया वि ण भविस्सइ
भुविंथ भवइ य भविस्सइ य धुवा णियया अक्खया अट्ठवया
अवट्ठिया णिच्चा पउमवरवेइया ॥सू० ५२॥

छाया-तस्याः खलु जगत्या उपरि बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु एका महती
पद्मवरवेदिका प्रज्ञप्ता, सा खलु पद्मवरवेदिका अर्द्धयोजनमूर्ध्वमुच्चत्वेन पञ्च
धनुःशतानि विष्कम्भेण, सर्वरत्नमयी जगती समिता परिक्षेपेण सर्वरत्नमयी० ।
तस्याः खलु पद्मवरवेदिकायाः अयमेतावद्रूपो वर्णावापः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-वज्र-
मया नेमाः रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि वैदूर्यमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः
वज्रमयाः संधयः, लोहिताक्षमय्यः सूच्यः, नानामणिययागि कलेवराणि नाना
मणिययाः कलेवरसंघाटाः, नानामणिययानि रूपाणि, नानामणिययाः रूपसंघाटाः
अङ्गमयाः पक्षाः, पक्षवाहवश्च ज्योतिरसमया वशाः, वंशकवेल्लुकानि च रजत-
मय्यः पट्टिकाः जातरूपमय्योऽवघाटिन्यः वज्रमय्यः पुच्छान्यः सर्वदेवतं रजतमयं
छादनम् सा खलु पद्मवरवेदिका एकैकेन हेमजालेन एकैकेन गवाक्षजालेन
एकैकेन किकिणीजालेन एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्नमयेन सर्वतः समन्तात्
संपरिक्षिप्ता । तानि खलु जालानि तपनीयलम्बुमयानि सुवर्णमतररम्ण्डि-
तानि नानामणिरत्नविविधहागर्द्धहारोपशोभिः समुद्रयानि ईषदन्धोन्यमयंशानि
पूर्वारदक्षिणोत्तराऽऽगतैर्वर्तिर्मन्द मन्दमेजमानानि एजमानानि कम्पमानानि
कम्पमानानि लम्बमानानि लम्बमानानि शब्दायमानानि शब्दायमानानि तेनो-
दारेण मनोज्ञेन मनोहरेण कर्णमनोनिर्वृत्तिकरणेन एवमेव सर्वतः समन्तात् अ पृ-
थग्मानानि श्रियाऽनीव उपशोभमानानि उपशोभमानानि तिष्ठन्ति । तस्याः खलु
पञ्चवरवेदिकायाः तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवो हयसंघाटा गजसंघाटाः नरसंघाटाः,
किन्नरसंघाटाः, किं पुरुषसंघाटाः, मनोरमसंघाटाः, ग-यसंघाटाः, वृषसंघाटाः,
सर्वरत्नमयाः, अच्छाः, यावत् प्रतिरूपा । तस्याः खलु पद्मवरवेदिकाया-
स्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवो हयपक्षयन्त्रैव यावत्प्रतिरूपाः । एवं हयवीर्ययो-
यावत्प्रतिरूपाः, एवं हयमिथुनानि गजमिथुनानि यावत् प्रतिरूपाणि । तस्याः
खलु पद्मवरवेदिकायास्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवः पद्ममया गजमयाः एवम-
शोकलताः चम्पकलताः, चूनलता इतलता दामनियताः । तिष्ठन्ति । तस्याः
लताः श्यामलताः नित्यं कुन्तुमिताः रा-तु-सुविमलपद्मिनीवत्प्रसरन्तीः सर्व-
रत्नमय्यः श्लक्ष्णा कपटा घृष्टा मृष्टा नीरजम्भा निर्मला निरुद्धा निरुद्धाः ।

जाव पडिरूवाओ ॥ एवं हयवीहीओ जाव पडिरूवाओ ॥ एवं
 हयमिहुणाइं गयमिहुणाइं जाव पडिरूवाइं ॥ तीसे णं पउ-
 मवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं वहवे पउमलयाओ
 नागलयाओ, एवं असोगलयाओ चंपगलयाओ चूयलयाओ
 वणलयाओ वासुंतियलयाओ अइमुत्तगलयाओ कुंदलयाओ
 सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ जाव सुविभत्तपडिमंजरिवडिं-
 सगधराओ सव्वरयणामईओ सण्हाओ लण्हाओ घट्टाओ मट्टाओ
 णीरयाओ णिम्मलाओ णिप्पंकाओ णिक्कंकडच्छायाओ सप्पभाओ
 समरीयाओ सउज्जोयाओ पासाईयाओ दरिसणिज्जाओ अभि-
 रूवाओ पडिरूवाओ । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पउमवर-
 वेइया पउमवरवेइया ? गोयमा ! पउमवरवेइयाए तत्थ तत्थ
 देसे तहिं तहिं वेइयासु वेइया बाहासु वेइयासीसफलएसु
 वेइया पुडंतरेसु खंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु खंभपुडंतरेसु
 सूर्इसु सूर्इमुहेसु सुईफलएसु सुईपुडंतरेसु पक्खेसु पक्खवाहासु
 पक्खपुडंतरेसु बहूइं उप्पलाइं पउमाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं
 सव्वरयणामयाइं अच्छाइं सण्हाइं लण्हाइं घट्टाइं मट्टाइं णीर-
 याइं णिम्मलाइं णिप्पंकाइं णिक्कंकडच्छायाइं सप्पभाइं समरी-
 याइं सउज्जोयाइं पासादीयाइं दरिसणिज्जाइं अभिरूवाइं पडि-
 रूवाइं सहयार वासिककत्तसमयाइं पण्णत्ताइं समणाउसो ?
 से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पउमवरवेइया पउमवरवेइया ?
 पउमवरवेइयाणं भंते ! किं सासया असासया ? गोयमा ! सिय
 सासया सिथ असासया । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ सिय
 सासया सिथ असासया ? गोयमा ! दव्वट्ठयाए सासया,
 वणपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया ।

से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ सिय सासया, सिय असा-
सया ॥ पउमवरवेइयाणं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा !
ण कयावि णासी, ण कयावि णत्थि ण कया वि ण भविस्सइ
भुविंथ भवइ थ भविस्सइ थ धुवा णियया अक्खया अट्ठया
अवट्ठिया णिच्चा पउमवरवेइया ॥सू० ५२॥

छाया-तस्याः खलु जगत्या उपरि बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु एका महती
पद्मवरवेदिका मङ्गला, सा खलु पद्मवरवेदिका अर्द्धयोजनमूर्ध्वमुच्चत्वेन पञ्च
धनुःशतानि विष्कम्भेण, सर्वरत्नमयी जगती समिता परिक्षेपेण सर्वरत्नमयी० ।
तस्याः खलु पद्मवरवेदिकायाः अयमेतावद्रूपो वर्णावालः मङ्गलः, तद्यथा-वज्र-
मया नेमाः रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि वैडूर्यमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः
वज्रमयाः संधयः, लोहिताक्षमयः सूच्यः, नानामणिमयाणि कलेवराणि नाना
मणिमयाः कलेवरसंघाटाः, नानामणिमयानि रूपाणि, नानामणिमयाः रूपसंघाटाः
अङ्गमयाः पक्षाः, पक्षवाहवश्च ज्योतिरसमया वशाः, वंशकवेल्लुकानि च रजत-
मयः पट्टिकाः जातरूपमययोऽवघाटिन्यः वज्रमयः पुच्छन्यः सर्वश्वेतं रजतमयं
छादनम् सा खलु पद्मवरवेदिका एकैकेन हेमजालेन एकैकेन गवाक्षजालेन
एकैकेन किकिणीजालेन एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्नधयेन सर्वतः समन्तात्
संपरिक्षिप्ता । तानि खलु जालानि तपनीयलम्बूमयानि सुवर्णमनरकमण्डि-
तानि नानामणिरत्नविविधहागर्द्धहारोपशोभितसमुद्रयानि ईषदन्त्योन्यमसंपाप्तानि
पूर्वोत्तरदक्षिणोत्तराऽऽगतैर्वर्तैर्मन्दं मन्दमेजमानानि एजमानानि कम्पमानानि
कम्पमानानि लम्बमानानि लम्बमानानि शब्दायमानानि शब्दायमानानि तेनो-
दारेण मनोज्ञेन मनोहरेण कर्णमयोनिर्घृत्तिकरणेन एवमेव सर्वतः समन्तात् अ पू-
र्यमाणानि श्रियाऽनीव उपशोभमानानि उपशोभमानानि तिष्ठन्ति । तस्याः खलु
पद्मवरवेदिकायाः तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवो हयसंघाटा गजसंघाटाः नरसंघाटाः,
किन्नरसंघाटाः, किं पुरुषसंघाटाः, मनोरमसंघाटाः, गन्धर्वसंघाटाः वृषभसंघाटाः,
सर्वरत्नमयाः, अच्छाः, यावत् प्रतिरूपा । तस्याः खलु पद्मवरवेदिकाया-
स्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवो हयपक्तयस्तथैव यान्तरतिरूपाः । एवं हयवीथयो
यावत्प्रतिरूपाः, एवं हयमिथुनानि गजमिथुनानि यावत् प्रतिरूपाणि । तस्याः
खलु पद्मवरवेदिकायास्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवः पद्मवत्या नागवत्याः एवम-
शोकलताः चम्पकलताः, चूचलता वनलता दामन्तिकलता २ निम्बकलताः कुन्द-
लताः श्यामलताः नित्यं कुन्तुमिताः चावत्-सुविमलपद्मिन्मयवर्तमानाः सर्व-
रत्नमयः श्लक्ष्णा लघा घृष्टा मृष्टा नीरजम्भा निर्मला निपट्टा निपट्टवन्त याः

સપ્રમાઃ સમરીચિકાઃ સોઘોતાઃ પ્રાસાદીયાઃ દર્શનીયાઃ અભિરૂપા પ્રતિરૂપાઃ ।
 તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે—પદ્મવરવેદિકા પદ્મવરવેદિકા ? ગૌતમ ! પદ્મ-
 વરવેદિકાયાસ્તત્ર તત્ર દેશે તત્ર તત્ર વેદિકાસુ વેદિકાવાહાસુ વેદિકાશીર્ષફલેષુ
 વેદિકાપુટાન્તરેષુ સ્તમ્ભેષુ સ્તમ્ભવાહાસુ સ્તમ્ભશીર્ષેષુ સ્તમ્ભપુટાન્તરેષુ સૂચીષુ
 સૂચીમુખેષુ સૂચિફલકેષુ સૂચીપુટાન્તરેષુ પક્ષેષુ પક્ષવાહાસુ પક્ષપુટાન્તરેષુ વહૂનિ
 ઉત્પલ્લાનિ પદ્માનિ ચાદ્વચ્છતસહસ્રપત્રાણિ સર્વરત્નમયાનિ અચ્છાનિ શ્લક્ષ્ણાનિ
 લ્પ્હાનિ ઘૃષ્ઠાનિ મૃષ્ઠાનિ નીરજાનિ નિર્મલાનિ નિષ્પદ્માનિ નિષ્કલ્લટચ્છાયાનિ
 સપ્રમાણિ સમરીચીનિ સોઘોતાનિ પ્રાસાદીયાનિ દર્શનીયાનિ અભિરૂપાણિ પ્રતિ-
 રૂપાણિ, મહતા મહતા વાર્ષિકચ્છત્રસપ્તકાનિ મજ્જપ્તાનિ શ્રમણાયુષ્મન્ ! તત્કેનાર્થેન
 ગૌતમ ! એવમુચ્યતે—પદ્મવરવેદિકા પદ્મવરવેદિકા પદ્મવરવેદિકા ચલુ ભદન્ત !
 કિં શાશ્વતી અશાશ્વતી ? ગૌતમ ! સ્યાત્ શાશ્વતી સ્યાદશાશ્વતી । તત્કેનાર્થેન
 ભદન્ત ! એવમુચ્યતે સ્યાત્ શાશ્વતી સ્યાદશાશ્વતી, ગૌતમ ! દ્રવ્યાર્થતયા શાશ્વતી,
 વર્ણપર્યાયૈ ગંધપર્યાયૈઃ રસપર્યાયૈઃ સ્પર્શપર્યાયૈરશાશ્વતી, તત્કેનાર્થેન ગૌતમ ! એ-
 વમુચ્યતે—સ્યાત્ શાશ્વતી સ્યાદશાશ્વતી । પદ્મવરવેદિકા ચલુ ભદન્ત ! કાલતઃ
 કિયન્નિચરં ભવતિ ? ગૌતમ ! ન કદાપિ નાસીત્, ન કદાપિ નાસ્તિ, ન કદાપિ
 ન ભવિષ્યતિ, અભૂચ્ચ ભવતિ ચ ભવિષ્યતિ ચ, ધ્રુવા નિયતા શાશ્વતી અક્ષયા
 અવ્યયા અવસ્થિતા નિત્યા પદ્મવરવેદિકા ॥મુ૦ ૫૨॥

ટીકા—‘તીસે ણં જગઈએ’ તસ્યાઃ ચલુ યથોક્તસ્વરૂપાયાઃ જગત્યાઃ સુનગર
 પ્રાકારકલ્પાયાઃ ‘ઉપ્પિ’ ઉપરિ—ઉપરિતને યાગે તલે ‘વહુમજ્જદેસમાએ’ વહુમધ્ય-
 દેશભાગો વિદ્યતે ‘એત્થ ણં મહઈ પડમવરવેદિયા એન્નત્તા’ અત્ર—અસ્મિન્ વહુદેશ-
 મધ્યભાગે મહતી—મહત્તમાણા એકા પદ્મવરવેદિકા મજ્જપ્તા કથિતા મયા અન્યૈશ્વ

‘તીસે ણં જગતીએ ઉપ્પિ વહુમજ્જદેસમાએ એત્થ ણં એગા મહઈ
 પડમ’—इत्यादि ।

ટીકાર્થ—‘તીસેણં જગઈએ’ સુનગર કે પ્રાકાર જૈસી ઉસ જગતી કે
 ઉપર—ઉપરિતનભાગ મેં ‘વહુમજ્જદેસમાએ’ ઠીક ઢીચ મેં ‘એત્થ ણં એગા
 મહઈ પડમવરવેદિયા’ એકપદ્મવરવેદિકા હૈ યહ સ્થુત વડી હૈ ‘સા ણં

‘તીસે ણં જગતીએ ઉપ્પિ’ વહુમજ્જદેસમાએ એત્થ ણં એગા મહઈ પડમ’ इत्यादि

ટીકાર્થ— ‘તીસે ણં જગઈએ સુનગરના પ્રાકાર કોટ જેવી એ જગતીની
 ઉપર—ઉપરનાભાગમાં ‘વહુમજ્જદેસમાએ’ ઊપરના વચમાં ‘એત્થ ણં મહઈ પડ
 મવરવેદિયા’ એક પદ્મવર વેદિકા છે. એ ઘણી મોટી છે. ‘સા ણં પડવર

તીર્થઙ્કરૈરિતિ । ‘સા ણં પડમવરવેદ્યા’ સા ચલુ પદ્મવરવેદિકા ‘અદ્વજોયણં
ઉહું ઉચ્ચત્તેણં’ અદ્વયોજનં’ દ્વે મન્યુતે इत्यर्थः ऊर्ध्वमुच्चत्वेन ‘પંચધણુસયાઈ’ વિકલ્પ-
ભેણ’ પશ્ચધનુઃશતાનિ વિષ્કમ્ભેણ વિષ્કમ્ભઃ-પરિરયસ્તેન ‘જગઈ સમિયા પરિ-
વલ્લેવેણં’ જગતી સમિકા પરિક્ષેપેણ યાવત્પ્રમાણો જગત્યા મધ્યભાગે પરિરયઃ
તાવત્પ્રમાણ એવ તસ્યા પદ્મવરવેદિકાયા અપિ પરિક્ષેપ इति भावः । ‘સવ્વરયણ-
મઈં’ સર્વરત્નમયી સામસ્ત્યેન રત્નાત્મિકા અચ્છા ચ્છલક્ષ્ણાલ્પાદૃષ્ટામૃષ્ટા નીરજસ્કા
નિર્મલા નિષ્પંક્કા નિષ્કંકટચ્છાયા સપ્રભા સમરીચિકા સોગ્રોતા પ્રાસાદીયા
દર્શનીયા અભિરૂપા પ્રતિરૂપા પદ્મવરવેદિકા । એવાં વ્યાખ્યા પૂર્વગતેતિ ।
‘તીસે ણં પડમવરવેદ્યા’ તસ્યાઃ- પૂર્વદર્શિત વિશેષણવિશિષ્ટાયાઃ ચલુ પદ્મવર-
વેદિકાયાઃ ‘અયમેયાસ્તુ વળ્લાવાસે પન્નત્તે’ અયમ્-દક્ષ્યમાણમકારઃ એતાદ્રુપઃ-એવં
સ્વરૂપો વર્ણવાસઃ-વર્ણઃ-શ્લોકાયા યથાઽવસ્થિતસ્વરૂપકીર્તનં તસ્યા વાસો નિવાસો

પડમવરવેદિયા’ ચલુ પદ્મવરવેદિકા અદ્વ જોયણં ઉહું ઉચ્ચત્તેણં’ આધે
યોજન કી ઝંચી હૈ અર્થાત્ દો કોશ જિનની ઝંચી હૈ ‘પંચધણુસયાઈ’
વિકલ્પભેણ’ ઓર વિસ્તાર મેં ચલુ ૫૦૦ પાંચ સૌ ધનુષ કી હૈ ‘સવ્વરય-
ણામ’ તથા ચલુ સર્વાત્મના રત્નમય હૈ ‘જગઈ સમિયા’ જિતની જગતી
કા મધ્યભાગ કા પરિરય-પરિક્ષેપ હૈ ઝતના હી પરિક્ષેપ હસકા ભી હૈ
ચલુ પદ્મવરવેદિકા ‘અચ્છા ચ્છલક્ષ્ણા, લપ્તા, મૃષ્ટા, નીરજસ્કા, નિર્મલા-
નિષ્પંક્કા, નિષ્કંકટચ્છાયા સપ્રભા સમરીચિકા સોગ્રોતા દર્શનીયા અભિ-
રૂપા પ્રતિરૂપા’ હન અચ્છાદિત વિશેષણોં વાલી હૈ, હન વિશેષણોં કા
અર્થ જૈસા કપર મેં લિખા ગયા હૈ-વૈના હી ચહાં સમજ્ઞ હેના ‘તીસેય
પડમવરવેદ્યા’ અયમેયાસ્તુ વળ્લાવાસે પળ્લત્તે’ ઝસ પદ્મવરવેદિકા કા

વેદિયા’ આ પદ્મવર વેદિકા ‘અદ્વજોયણ વહું ઉચ્ચત્તેણં’ અધાયોજન નેટલી
હંચી છે. અર્થાત્ જે કોસ-ગાઉની ઉચાઈ વાળી છે ‘પંચ ધણુસયાઈ’ વિકલ્પ-
ભેણં અને ૫૦૦ પાંચસો ધનુષના વિસ્તાર વાળી છે ‘સવ્વરયણામ’
સર્વ પ્રકારે તે રત્નમય છે. ‘જગઈ સમિયા’ નેટલો જગતીના મધ્ય ભાગનો
પરિરય-પરિક્ષેપ છે, એટલેજ આનો પણ પરિક્ષેપ (ધેગવો) છે આ પદ્મવર-
વેદિકા ‘અચ્છા ચ્છલક્ષ્ણા, લપ્તા, મૃષ્ટા, નૃષ્ટા, નીરજસ્કા’ નિર્મલા, નિષ્પંકા,
(કાદવ વિનાની) નિષ્કંકટચ્છાયા (મકન વિનાની) સપ્રભા, સમરીચિકા સોગ્રોતા,
દર્શનીયા, અભિરૂપા, પ્રતિરૂપા વિશેષે વિશેષણો વાળી છે આ વિશેષણોનો
અર્થ જે પ્રમાણે ઉપર મેલવામાં આવેલ છે, તેજ પ્રમાણેનો છે. ‘તીસેય પદ્મવર
વેદ્યા અયમેયાસ્તુ વળ્લાવાસે પળ્લત્તે’ એ પદ્મવર વેદિકાને વર્ણવેલ પદ્મ-
આ પ્રમાણે છે ‘તે જતા’ એમકે ‘પદ્મવરવેદિકા’ આ પદ્મવર વેદિકાની એમના

ગ્રન્થપદ્ધતિરૂપો વર્ણાવાસ:-વર્ણકનિવેશ इत्यर्थः, પ્રજ્ઞપ્ત:-કથિત इति । ‘તં જહા’ તત્તથા-‘વહરામયા નેમા’ વજ્રમયા નેમા નેમા નામ પદ્મવરવેદિકાયા ભૂમિભાગ-દુર્ધ્વ નિષ્ક્રામન્તઃ પ્રદેશઃ તે સર્વેઽપિ વજ્રમયાઃ-વજ્રરત્નમયાઃ ‘રિદ્ધામયા પહઠ્ઠાણા’ રિષ્ટમયાનિ પ્રતિષ્ઠાનાનિ રિષ્ટો રત્નવિશેષસ્તદૂપાણિ ઘટિષ્ઠાનાનિ મૂલ-પાદાઃ ‘વેરુલિયમયા સંધી’ વૈદૂર્યરત્નમયાઃ સ્તમ્ભાઃ. ‘સુવર્ણરૂપમયા ફલગા’ સુવર્ણરૂપમયાનિ ફલકાનિ ‘લોહિતક્લમઈઓ સૂઈઓ’ લોહિતાક્ષરત્નમયઃ સૂચયઃ ફલકદ્વયસમ્બન્ધવિઘટનાભાવદેહુ પાદુકાસ્થાનીયાઃ । ‘વહરામયા સંધી’ વજ્રમયાઃ સન્ધયઃ સન્ધિપ્રેલાઃ ફલકાનામ્ અયમર્થઃ-વજ્રરત્નપૂરિતાઃ ફલકાનાં સન્ધય इति । ‘જાણામણિમયા કલેવરા’ નાનામણિમાયાનિ-અનેકવિધરત્નઘટિતાનિ કલેવરાણિ-મનુષ્યાદિ શરીરાણિ ‘જાણામણિમયા કલેવરસંઘાટા’ નાનામણિમયાઃ

વર્ણાવાસ-વર્ણન હસ પ્રકાર સે કહા ગયા હૈ ‘ત જહા’ જૈસે-‘વહરામયા નેમા’ હસ પદ્મવરવેદિકા કે જો નેમા હૈ-ભૂમિભાગ સે ડપર કી ઓર નિકલતે હુએ જો પ્રદેશ હૈ । વે સબ વજ્રમય હૈ અર્થાત્ પદ્મવરવેદિકા કે અધોભાગ મેં જો પ્રદેશ હૈ વે સબ વજ્રરત્ન કે બને હુએ હૈ ‘રિદ્ધામયા પહઠ્ઠાણા’ રિષ્ટરત્ન કે હસકે પ્રતિષ્ઠાન હૈ-મૂલપાદ હૈ ‘વેરુલિયમયા-સંધી’ વૈદૂર્યરત્ન કે હસકે સ્તમ્ભ હૈ ‘સુવર્ણરૂપમયા ફલગા’ સુવર્ણ ઓર રૂપ્ય, ચાંદી કી મિલાવટ સે બને હુએ હસકે ફલક હૈ । પાટિયે હૈ ‘લોહિતક્લમઈઓ સૂઈઓ’ લોહિતાક્ષ રત્ન કી બની હુઈ હસકી સૂચિયાં હૈ । વે સૂચીયાં પાદુકા કે સ્થાનાપન્ન હોતી હૈ જો દોનો પાટિયોં કો આપસ મેં સંબંધિત કીએ હુએ રહતી હૈ ઉન્હેં વિઘટિત નહીં હોને દેતી હૈ । ‘વહરામયા સંધી’ હસકે ફલકોં કી જો સંધિયા હૈ વે વજ્રરત્ન સે ભરી હુઈ હૈ । ‘જા.જામણિમયા કલેવરા’ યહાં જો મનુષ્યાદિ શરીર કે ચિત્ર બને હુએ હૈ । વે અનેક પ્રકાર કે મણિયોં કે બને હુએ હૈ । ‘જાણા-

ભૂમિભાગથી ઉપરની તરફ નીકળતા એ પ્રદેશો છે, તે બધા વજ્ર રત્નના બનેલા હોય છે, ‘રિદ્ધામયા પહઠ્ઠાણા’ રિષ્ટ રત્નના તેના પ્રતિષ્ઠાન છે. મૂલપાદ છે. ‘વેરુલિયામયા સંધી’ વૈદૂર્ય રત્નના તેના સ્તમ્ભો છે. ‘સુવર્ણરૂપમયા ફલગા’ સુવર્ણ અને ચાંદીની મેળવણીથી બનેલા તેના ફલકો છે, પાટિયા છે. લોહિતક્લમઈઓ સૂઈઓ’ લોહિતાક્ષ રત્નની બનેલી તેની સૂચિયો છે. એ સૂચિયો પરસ્પર સંબંધિત રહે છે. તેને અલગ પડ્યા દેતી નથી ‘વહરામયા સંધી’ તેના ફલકોની એ સંધિયો છે, તે વજ્ર રત્નથી ભરેલી છે ‘જાણા મણિમયા કલેવરા’ અહીંયાં એ મનુષ્યાદિના ચિત્રો બનાવવામાં આવેલ છે, તે અનેક પ્રકારના મણિયોના બનાવવામાં આવેલ છે. ‘જાણા મણિમયા કલેવરસંઘાટા’ તથા મનુષ્યના સ્ત્રી પુરુષોના

કલેવરસંઘાટાઃ મનુષ્યશરીરયુગ્માનિ નાનામણિમયાનીત્યર્થઃ 'જાણામયારુવા' નાનામણિમયાનિ રૂપાણિ રૂપકાણિ 'જાણામણિમયા રુવસંઘોડા' નાનામણિમયા રૂપસંઘાટાઃ રૂપયુગ્માનિ નાનામણિ મયાનીતિ । 'અકાનયા પક્ષા પક્ષવાહા-ઓય' અઢ્ઢમયાઃ પક્ષાઃ અઢ્ઢો રત્નવિશેષ રત્નમયાઃ પક્ષાસ્તદેકદેશાઃ, પક્ષવાહવશ્વ 'જોતિરસામયા વંસા વંસકવેલ્લુયા ય' ડ્યોતીરસમયા વંશાઃ ડ્યોતીરસં નામ રત્ન-તન્મયા વંશાઃ, મહાન્તઃ પૃથ્થવશાઃ, ડ્યોતીરસમયાનિ વંશકવેલ્લુકાનિ ચ વંશાશ્વ કવેલ્લુકાનિ, તત્ર મહતા પૃથ્થવંશાનામુદયત સ્થિત્યર્થ સ્થાપ્યમાનાઃ વંશાઃ કવેલ્લુ-કાનિ લોકપ્રસિદ્ધાનિ 'રમયા મઈઓ પટ્ટિયાઓ' રજતમદયઃ પટ્ટિકાઃ વંશાનામુપરિ

મણિમયકલેવરસંઘાટા' તથા મનુષ્ય શરીર યુગ્મ-સ્ત્રી પુરુષ કી જોડી કે જો ચિત્ર બને હુએ હૈ વે મી અનેકવિધ મણિયો' સે બને હુએ હૈ 'નાના-મણિમયા રુવા' રુવ-મનુષ્ય ચિત્રો કે અતિરિક્ત જો ઓર મી ચિત્ર હૈ-વે સબ મી અનેક પ્રકાર કે મણિયો કે બને હુએ હૈ હસી તરહ 'જાણા-મણિમયારુવ સંઘાટા' રૂપસંઘાટક-અનેક જીવો કી જોડી કે ચિત્ર મી અનેક પ્રકાર કી મણિયો' કે બને હુએ હૈ । 'અકમયા પક્ષા પક્ષવાહા ઓય' હસકે પક્ષ આજૂ ધાજૂ કે આગ-અઢ્ઢમનો' કે હી બને હુએ હૈ । 'જોતિરસામયાવંસા' વંશા વહેર પૃથ્થવંશ હસકે ડ્યોતિરસ નામક રત્ન કે બને હુએ હૈ । 'વંસકવેલ્લુયાય' વંશકવેલ્લુ-વહે પૃથ્થવંશો' કો સ્થિર રાખને કે લિયે ઉનકી દોનો ઓર તિરછેરૂપ મેં લાયે ગયે વાંસ-મી ડ્યોતીરત્ન કે હી બને હુએ હૈ । 'રમયામઈઓ પટ્ટિયાઓ' વાંસો' કે ડપર કે છપરે પર દી જાનેવાલી લંબી લઠાડી કે સ્થાનાપન્ન રગ્વી હુઈ જો પટ્ટિકાએ હૈ વે ચાંદી કી બતી હુઈ હૈ । 'જાતરુવસધીઓ ઓહા-ડળીઓ' કંધાઓ' કો ઢાંકને કે લિયે જો ઉનકે ડપર અવઘટિનિયા

નેડકાના જે ચિત્રો બનેલા છે, તે પણ અનેક પ્રકારના મણિયોના બનેલા છે. 'જાણા મણિમયા રુવા' રૂપ-મનુષ્ય ચિત્રોના રૂપ શિખાય પીત્ત જે ચિત્રો છે, તે બધા અનેક પ્રકારના મણિયોના બનેલા છે 'જાણામણિમયારુવ મય ડા' રૂપ સંઘાટક અનેક છવેની બેરીયોના ચિત્ર પણ અનેક પ્રકારના મણિયોથી બનેલ છે. 'અકમયા પક્ષા પક્ષવાહાઓય' તેના પરથી આલુગાતુના લાગે એક આંક રત્નોનાજ બનેલા છે 'જોતિરસામય વંસા' વંશા બેટા બેટા વંશો ડ્યોતિરસ નામના રત્નોના બનેલા છે 'વંસ કવેલ્લુયાય' વંશ કવેલ્લુ-બેટા વંશોને સ્થિર રાખવા માટે તેની વચ્ચે પાતુનાં તીછા-પણથી નાખવાના આવેલ વાસ પણ વ્યેતી રત્નોનાજ બનેલ છે. 'રમયામઈઓ પટ્ટિયાઓ' વાંસની ઉપર ઉપર પાંચ પાંચ અવઘટિનિયા વર્ગોથીની વચ્ચે નાખવાના આવનારી જે પટ્ટિયા છે તે બેરીયો બનેલી છે.

કંવાસ્થાનીયાઃ, 'જાયરુવમઈઓ ઓહાડળીઓ' જાતરૂપં-સુવર્ણવિશેષઃ તન્મયઃ
 અવઘાટિન્યઃ આચ્છાદનહેતુ કંવોપરિ સ્થાપ્યમાન મહાધમાણ કિલ્ચિ સ્થાનીયાઃ
 'વહ્રામઈઓ ઉવરિ પુંછળીઓ' વજ્રમયઃ વજાત્નાત્મિકા અવઘાટનીનામુપરિ
 પુંછન્યઃ નિવિહતરચ્છાદન હેતુશ્લક્ષણતરતૂળવિશેષસ્થાનીયાઃ, તત્ર-અવઘાટની
 મહતી, ક્ષુલ્લિકાતુ પુચ્છની, હત્યેવ ઉમયોર્મેદઃ 'સવ્વસેઈ રયયામઈ છાયણે'
 સર્વશ્વેતં રજતમયં છાદનમ્ સર્વશ્વેતં રજતમયં પુંછનીનામુપરિ કવેલ્લુકાનામથ
 આચ્છાદનમિતિ ॥ 'સા ણં પડમવરવેહ્યા' સા સ્વલ્લુ ઉપર્યુક્તા પદ્મવરવેદિકા
 'એગમેગેણં હેમજાલેણં' એકૈકેન હેમજાલેન સર્વાત્મના હેમમયેન લમ્બમાનેન
 લમ્બમાનેન દામસમૂહેનેત્યર્થઃ 'એગમેગેણં ગવક્ષજાલેણં' એકૈકેન ગવાક્ષ
 જાલેન-ગવાક્ષાકૃતિ રત્નવિશેષદામસમૂહેન 'એગમેગેણં ચિંચિણી જાલેણં' એકૈકેન
 કિંકિણી જાલેન, કિંકિણ્યઃ-કુદ્રઘણ્ટિકાઃ, તથા ચૈકૈકેન કુદ્રઘણ્ટિકા જાલે-
 નેત્યર્થઃ 'એગમેગેણં મુક્તાજાલેણં' એકૈકેન મુક્તાજાલેન મુક્તાફલમયેન દામ-
 સમૂહેન 'એગમેગેણં મણિજાલેણં' એકૈકેન મણિજાલેન મણિમયેન દામસમૂહેન

હૈ । ઢક્કન હૈ વે જાતરૂપ કી બની હુઈ હૈ 'વહ્રામઈઓ ઉવરિ પુંછ-
 ળીઓ' હન ઢક્કનો' કે ડપર જો પુચ્છની હૈ-ઢક્કનો' કે છેડો' કો બંદ
 કરને કે લિયે જો ડનકે ડપર શ્લક્ષણતર તૂળવિશેષ કે સ્થાનાપત્ર ઓર
 ઢક્કન હૈ । જૈસા કિ ઘાસ કે છાપરાઓ' કે ડપર બને રહતે હૈ-વે વજ્ર-
 રત્ન કી હૈ અવઘાટની વડી હોતી હૈ ઓ પુંછની હસી પ્રકાર કી છોટી
 હોતી હૈ યહી હન ડોનો' મેં અન્તર હૈ । 'સવ્વસેઈ રયયામઈ છાયણે' પુંછ-
 નીયો' કે ડપર ઓર કવેલ્લુઓ' કે નીચે જો આચ્છાદન હૈ વહ રજત
 મય-ચાંદી કા બના હુઆ હૈ । એસી વહ વેદિકા હૈ 'સા ણં પડમવરવેહ્યા
 એગમેગેણં હેમજાલેણં એગમેગે ણં ગવક્ષજાલેણં એગમેગેણં ચિંચિણિજા
 લેણં એગમેગેણં મુક્તાજાલેણં, એગમેગેણં મણિજાલેણં એગમેગેણં કણયજા-

'જાતરૂવમયીઓ ઓહાડળીઓ' કંવાઓને ઢાંકવા માટે તેના ઉપર જે અવઘટિનિકં
 ઢાંકણુ છે તે જાતરૂપ રત્નોની બનેલી છે. 'વહ્રામઈઓ ઉવરિ પુંછળીઓ'
 એ ઢાંકણુની ઉપર જે પુચ્છની ઢાંકણુના છિદ્રોને બધ કરવા માટે તેના ઉપર
 જે શ્લક્ષણતર તૂળુ વિશેષના સ્થાને બીજા ઢાંકણુ છે જેમ ઘાસના છાપરાઓ
 ઉપર બનાવેલા હોય છે તે વજ્ર રત્નોના છે. અવઘાટણી મોટી હોય છે,
 અને પુચ્છણી તેનાજ જેવી નાની હોય છે. એટલું એ બન્નેમાં અંતર-બુદ્ધિ
 છે. 'સવ્વસેઈ રયયામઈ છાયણે' પુંછણીયોની ઉપર અને કવેલ્લુકોની નીચે જે
 આચ્છાદન ઢાંકણુ છે તે રજતમય ચાંદીના બનેલા છે. એવી તે વેદિકા છે.
 'સા ણં પડમવરવેહ્યા એગમેગેણં હેમજાલેણં એગમેગેણં ગવક્ષજાલેણં એગમેગેણં
 ચિંચિણિજાલેણં એગમેગેણં મુક્તાજાલેણં એગમેગેણં મણિજાલેણં એગમેગેણં કણય

‘एगमेगेणं कणयजालेणं’ एकैकेन कनकजालेन इनकं पीतसुवर्णविशेषः तन्मयेन दामसमूहेन ‘एगमेगेणं रयणजालेणं’ एकैकेन रत्नजालेन ‘एगमेगेणं पडमजालेणं’ एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्नमयेन सर्वरत्नमय पद्मात्मकदाम समूहेन ‘सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता’ सर्वतः—सर्वासु दिक्षु समन्तात्—सर्वास्तु विदिक्षु परिशिष्टा—सम्यक्परिवेष्टिता । ‘ते णं जाला तवणिज्जलं वूसा’ तानि खलु जालानि दामसमूहरूपाणि हेमजालादीनि तपनीयलवृप्तकानि, तपनीयसारवत् सुवर्ण तन्मयो लवूपको दामनामग्रिमभागे मण्डनविशेषो येषां तानि तपनीयलवृप्तकानि ‘सुवण्णपयरगमंडिया’ सुवर्णप्रतरवमण्डितानि, पार्श्वद. सामस्त्येन लेणं एगमेगेणं रयणजालेणं एगमेगेणं पडमवरजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता’ वह पद्मवरवेदिका भिन्न भिन्न स्थानो में एक एक हेमजाल से लटकते हुए सुवर्णमय मालासमूह से एक एक गवाक्ष जाल से लटकते हुए गवाक्ष की आकृति वाले रत्नविशेष की मालासमूह से एक एक लटकते हुए क्षुद्रघंटिका जाल से एक एक लटकते हुए बड़े घंटिका जाल से लटकते हुए मुक्ताफलमय दामसमूह से, एक एक लटकते हुए कनकजाल से पीत सुवर्णमय दामसमूह से एक एक लटकते हुए रत्नजाल से—रत्नमयदामसमूह से एक एक सर्वरत्नमय कमलों की माला के समूह से सर्वदिशाओं में और विदिशाओं में व्याप्त हो रही है । परिवेष्टित बनी हुई है । ‘तेणं जाला तवणिज्जलं वूसा’ ये सब दामसमूहरूप जाल तपनीय सुवर्ण के लवृप्तक वाले हैं । अर्थात् ये हिमादि के जाल अग्रभाग में तपनीय आरक्त-सुवर्ण के

जालेण एगमेगेण रयणजालेण एगमेगेण पडमवरजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता’ ये पद्मवर वेदिका गुहा गुहा रयणेना ओरलेके ठे छे ओक पाणु हेमजालथी लटकता सुवर्णमय भाणा समूहथी ठोछ पाणु गवाक्ष जालथी लटकता गवाक्षना आकारवणा रत्न विशेषनी माला समूहथी ठोछ पाणु ओक ओक लटकती क्षुद्र नानी नानी घटिगजालथी घटिगजालथी ठोछ पाणु ओक ओक लटकता मोटी मोटी घटिगजालथी, लटकता मुक्ताफलमय मोतीयो पाणा दाम समूहानी भाणाओथी ओक ओक लटकता कमलजालथी कमलजाला समूहथी पीत सुवर्णमय भाणाओना समूहथी ओक ओक लटकता रत्नजालथी रत्नमय भाणाओना समूहथी ओक ओक सर्व रत्नमय कमलों की भाणाओना समूहथी सर्व दिश ओरी ओने विदिशाओथी व्याप्त हो रही छे. परिवेष्टित बीटणाथेही छे छे

‘ते णं जाला तवणिज्जलं वूसा’ ये जाला दाम समूह उपरान्त नयन

સ્વલુ પદ્મવરવેદિકાયાઃ 'તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં' તત્ર તત્ર દેશે તત્ર તત્ર તસ્યેવ દેશસ્ય તત્ર તત્રૈકદેશે 'બહવે હયસંઘાટા' બહવો હયસંઘાટાઃ સંઘાટશબ્દો યુગ્મવાંચી યથા, સંધુપંઘાટ इत्यत्र तथा च बहूनि हययुग्मानि एवमग्रेऽपि संघाटशब्दो युग्म-
વાંચી દ્રષ્ટવ્યઃ, 'ગયસંઘાટા' ગજસંઘાટાઃ 'નરસંઘાટા' નરસંઘાટાઃ 'કિન્નરસંઘાટા' કિન્નરસંઘાટાઃ 'કિંપુરિસસંઘાટા' 'કિંપુરુષસંઘાટાઃ 'મહોરગસંઘાટા' મહોરગ-
સંઘાટાઃ 'ગંધર્વસંઘાટા' ગન્ધર્વસંઘાટાઃ 'વસહસંઘાટા' વૃષભસંઘાટાઃ વૃષભ-
યુગ્માનિ, કીદૃશાનિ તાનિ ? તત્રાહ—'સઘ્વરચણામયા' સર્વરત્નમયાઃ—સર્વાત્મના
રત્નમયાઃ 'અચ્છા' इत्यारभ्य 'पडिरूवा' इत्यन्तपादानां यावत्पदसमाख्याणां
વ્યાખ્યા પૂર્વે ગતા ।

एते च सर्वेऽपि हयादि संघाटाः पूष्पावकीर्णकाः कथिताः, सम्पत्ति-एतेषामेव
हयादीनामष्टानां पंक्त्यादि प्रतिपादनार्थमाह—'तीसे णं' इत्यादि, 'तीसे णं पउम-
યુગ્મવાંચી' है । कहीं'२ पर गजसंघाट उत्कीर्ण है, कहीं'२ पर नरसंघाट
उत्कीर्ण है । कहीं'२ पर किन्नरसंघाट उत्कीर्ण है । कहीं'२ पर किंपुरुष
संघाट उत्कीर्ण है । कहीं'२ पर महोरगसंघाट उत्कीर्ण है । कहीं'२ पर
गन्धर्वसंघाट उत्कीर्ण है कहीं'२ पर वृषभसंघाट उत्कीर्ण है । ये सब
संघाट 'सव्वरचणामया' सर्वात्मना रत्नमय है 'अच्छा' इत्यादि पडिरूव
तक के शब्दों का अर्थ पहिले लिख आये है ये सब हयादिसंघाट पुष्पा-
वकीर्णक फलों को बरसाने वाले कहे गये हैं । अब उन हयादि आठों
संघाटों का पंक्ति आदि का निरूपण करते हैं । 'तीसेणं पउमवरवेदियाए'
उस पदमवरवेदिका के 'तत्थ देसे तहिं'२ स्थानों में, 'हयपंतीओ तहेव
जाव पडिरूवा' हयपंक्तियां हैं । यावत् ये सब हयपंक्तियां प्रतिरूप हैं
यहां यावत् शब्द से 'सर्वा रत्नमयाः, अच्छाः इत्यादि विशेषणों का
संग्रह हुआ है एकदिशा में जो श्रेणि होती है उसका नाम पंक्ति है ।

અડિયાં સંઘાટ શબ્દ સાધુ સંઘાટાની જેમ યુગ્મ વાચી છે. કયાંક કયાંક ગજ
સંઘાટ હાથીના યુગ્મે ચિત્રેલા છે. કયાંક કયાંક નરસંઘાટ મનુષ્ય યુગ્મે
ચિત્રેલા છે કયાંક કયાંક કિન્નર સંઘાટ ચિત્રેલા છે. કયાંક કયાંક કિંપુરુષ
સંઘાટ ચિત્રેલા છે કયાંક કયાંક મહોરગ સંઘાટ ચિત્રેલા છે કયાંક કયાંક
ગંધર્વ સંઘાટ ચિત્રેલા છે. કયાંક કયાંક વૃષભ સંઘાટ ચિત્રેલા છે. આ
બધાજ સંઘાટો 'સઘ્વરચણામયા' સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે 'અચ્છા' ઇત્યાદિ
'પડિરૂવા' સુધીના શબ્દોનો અર્થ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. આ બધા
હયાદિ સંઘાટ ફૂલોને વરસાવનારા છે, હવે એ હયાદિ સંઘાટોની પંક્તિ
વિગેરેનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. 'તીસે ણં પડમવરવેદ્યાણ' એ પદ્મવર

વરવેદ્યાપ' તસ્યાઃ સ્વલ્પ પદ્મવરવેદિકાયાઃ 'તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં' તત્ર તત્ર દેશે-તત્ર તત્ર દેશાવયવે 'હય પંતીઓ' વહ્વ્યો હયપદ્મકયઃ 'તદેવ જાવ પહિરુવા' તથૈવ-સહ્જાટવદેવ યાવત્પતિરુવાઃ, યાવત્પદેન-'સઘ્વરયણામયા અચ્છા' સર્વરત્નમયા અચ્છાઃ, ઇત્યાદિતોઽભિરૂપપર્યન્તાનાં વિશેષણાનાં ગ્રહણં ભવતિ, એકસ્યાં દિશિ યા શ્રેણિઃ સા પદ્ધત્તિઃ કથ્યતે । 'એવં હયવીહિઓ જાવ પહિરુવાઓ' એવં હયાદિ પદ્ધત્તિરિવ હયાદિ વીથયોઽપિ વક્તવ્યા યાવત્પતિરુવાઃ, અત્રાપિ યાવત્પદેન 'સઘ્વરયણામયા' સર્વરત્નાત્મિકા ઇત્યારમ્ય પ્રતિરૂપા એતદન્ત વિશેષણાનિ સંગ્રાહ્યાણિ । ઉભયોરપિ પાશ્વર્યોરેકૈક શ્રેણિભાવેન યત્ શ્રેણિદ્વયં સા વીથી । અત્ર ચે પૂર્વં હયાદીનાં સંઘાટાદયઃ વીથી પર્યન્તા ઉક્તાસ્તે પુરુષહયાદીનધિકૃત્યોક્તાઃ સામ્પ્રતમેતેષામેવ હયાદીનાં સ્ત્રીપુરુષયુગ્મપ્રતિપાદનાર્થમાહ-'એવં હયમિહુણાં જાવ પહિરુવાં' એવં હયપંક્ત્યાદિવદેવ હયાદિ મિથુનાન્યપિ વક્તવ્યાનિ સર્વ રત્નાત્મકાનીત્યા-રમ્ય પ્રતિરૂપાણીત્યન્ત વિશેષણયુતાનિ, હયાદીનાં મિથુનકાનિ સ્ત્રીપુરુષયુગ્મરૂપાણિ

'એવં હયવીહિઓ જાવ પહિરુવાઓ' હયાદિ પંક્તિયો' કી તરહ 'સઘ્વરયણામયા' સઘ રત્નાત્મક આદિ વિશેષણો' વાલી હયાદિવીથિયાં દે દોનોં તરફ-આજૂ વાજૂ મેં એક એક શ્રેણિ ભાવ સે જો દો શ્રેણી હોતી હૈ ઉસકા નામ વીથિ હૈ પહેલે જો હયાદિકોં કે સંઘાટ આદિ કહે ગયે હૈ વે પુરુષ હયાદિકોં કો લેકર કહે ગયે હૈ, અથ વન્હીં હયાદિ આઠોં સંઘાટે કા સ્ત્રી પુરુષરૂપયુગ્મ-જોડોં કો કહતે હૈ । 'એવં હયમિહુણાં જાવ પહિરુવાં' હયાદિ પંક્તિ કી તરહ વહાં હયાદિકોં કે સ્ત્રીપુરુષરૂપ જોડા ભી હૈ ચે સઘ હયાદિ મિથુન ભી સર્વરત્નાત્મક આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણો' વાલે હૈ । 'તીસે ઈ પડમવર-

વેદિકાના 'તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં' બુદ્ધા બુદ્ધા સ્થાનોમાં 'હયપંતીઓ તદેવ જાવ પહિરુવા' હયપંક્તિયો છે યાવત્ તે બધી પંક્તિયો પ્રતિરૂપ છે. આહી યાવત્ શબ્દથી 'સઘ્વરયણા મયા અચ્છા' વિગેરે વિશેષણોના સંગ્રહ થયો એક દિશામાં જે શ્રેણી હોય છે, તેનું નામ પંક્તિ છે. 'એવં હયવીહિઓ જાવ પહિરુવાઓ' હયાદિ પંક્તિયોની માફક 'સઘ્વરયણા મયા' સર્વ રત્નમય વિગેરે વિશેષણોવાળી હયાદિ પંક્તિયો છે અને તરફ આબુ બાબુમાં એક એક શ્રેણિ ભાવથી જે જે શ્રેણી થાય છે તેનું નામ વીથિ છે. પહેલાં જે હયાદિના સંઘાટ વિગેરે રહ્યા છે તે પુરુષ હયાદિને ઉદ્દેશી કહેલાં છે હવે એ હયાદિ આઠે સંઘાટાના સ્ત્રી પુરુષ રૂપ યુગ્મ ભેરલાઓનું કથન કરવામાં આવે છે. 'એવં હયમિહુણાં જાવ પહિરુવાં' હયાદિ પંક્તિની જેમ ત્યાં હયાદિકોના સ્ત્રી પુરુષ રૂપ ભેરલા પણ છે આ હયાદિ મિથુનો પણ સર્વ

વક્તવ્યાનીતિ ॥ ‘તીસે ણં પડમવરવેદ્યાણ’ તસ્યાઃ સ્વલ્પ પદ્મવરવેદિકાયાઃ
‘તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં’ તત્ર તત્ર દેશે ‘તહિં’ इति तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे
अत्राऽपि ‘तत्थर दैसे तहिर’ इतिवदता यत्रैका लता तत्रान्या अपि बह्व्यो लताः
सन्तीति प्रतिपादितं भवतीति । ‘बहवे पडमलयाओ’ बह्व्यः पद्मलताः=पद्मि-
न्यः ‘नागलयाओ’ नागलताः, नागा द्रुमविशेषास्ते एव लताः-तिर्यक्शाखा-
प्रसराभावात् नागलताः । ‘एवं असोगलयाओ’ एवम् अशोकलताः ‘चंवगलयाओ’
चम्पकलताः ‘चूयलयाओ’ चूतलताः-आम्रलताः, ‘वणलयाओ’ वणलताः वणाः-
तरुविशेषाः ‘वासंतिय लयाओ’ वासन्तिकलताः ‘अतिमुत्तगलयाओ’ अतिमुक्तक-
लताः ‘कुंदलयाओ’ कुन्दलताः ‘श्यामलयाओ’ श्यामलताः ताः कीदृशयः ? इत्याह-
णिच्चं कुसुमियाओ’ नित्यं कुसुमिताः, नित्यं-सर्वकालं षट्स्यपि ऋतुषु कुसुमानि
संजातानि आसामिति कुसुमिताः ‘जाव’ इति यावत्पदसंग्राह्याणि लताविशेष-
णानीमानि-‘णिच्चं मडलियाओ’ नित्यं मुकुलिताः मुकुलानि नाम कुड्मलानि
कलिका इत्यर्थः ‘णिच्चं लवइयाओ’ नित्यं लवयिताः-पल्लवित्ताः, ‘णिच्चं
यवइया’ नित्यं स्तवकिताः ‘णिच्चं गुम्मिया’ नित्यं गुल्मिताः ‘णिच्चं
गुच्छिया’ नित्यं गुच्छिताः स्तवकगुल्मौ गुच्छविशेषौ, ‘णिच्चं जमलियाओ’

વેદિયાણ તત્થર દેસે તહિરં બહવે પડમલયાઓ નાગલયાઓ એવં અસોગ
લયાઓ’ इत्यादि एष पद्मवरवेदिका के भिन्नर स्थानों पर अनेक पद्म-
लताएं हैं अनेक नाग लताएं हैं अशोकलताएं हैं चंपकलताएं हैं । चूत-
लताएं हैं, वनलताएं हैं, वासन्तिकलनाएं हैं, अतिमुक्तकलताएं हैं,
कुन्दलताएं हैं, एवं श्यामलताएं हैं, ये सब लताएं छहों ऋतुओं में
कुसुमित रहती हैं यावत्पद से संग्रहीत विशेषण कहते हैं नित्य कुड्म-
लयुक्त बनी रहती हैं नित्य पल्लवित रहती हैं नित्यस्तवकित रहती
हैं नित्य कलियां गुल्मित रहती हैं, नित्य यमलित समान जानीयलता

રત્નમય વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા છે ‘તીસે ણં પડમવરવેદ્યાણ તત્થ તત્થ
દેસે તહિં તહિં’ બહવે પડમલયાઓ નાગલયાઓ એવં અસોગલયાઓ’ ઇત્યાદિ
એ પદ્મવર વેદિકાના જૂદા જૂદા સ્થાનો પર અનેક પદ્મલતા છે, અનેક
નાગલતાઓ છે અનેક અશોકલતાઓ છે ચંપકલતાઓ છે. આમ્રલતાઓ છે.
બાણલતાઓ છે. વાસન્તિકલતાઓ છે. અતિમુક્તલતાઓ છે. કુંદલતાઓ છે
અને શ્યામલતાઓ છે. આ બધી લતાઓ છએ ઋતુઓમાં પુષ્પાન્વિત રહે છે.
હવે યાવત્ પદ્મી ગ્રહણ થયેલ વિશેષણો બતાવે છે. નિત્ય કુડ્મલ-કળિયો
વાળી બની રહે છે. નિત્ય પલ્લવિત રહે છે નિત્ય સ્તવકિત રહે છે
નિત્ય કલિયો ગુલ્મિત રહે છે નિત્ય યમલિત સમાન બતાતની લતા યુગ્મોવાળી

નિત્યં યમલિતાઃ, યમલં નામ સમાનજાતીયલગ્નયોર્ધુગ્મં તત્સંજાતસુ આસ્વિતિ યમલિતાઃ 'ણિચ્ચં જુયલિયા' નિત્યં યુગલિતાઃ યુગલં સજાતીય વિજાતીયયો-
ર્લતયોર્દ્વિન્દ્રમ્, 'ણિચ્ચં વિણમિયા' નિત્યં વિનતાઃ—સર્વકાલં ફલભારેણ રૂપનતાઃ
'ણિચ્ચં પ્ણમિયા' નિત્યં પ્રણતાઃ—સર્વકાલં મહતા ફલભારેણ દૂરં નતાઃ, તથા—
'સુવિભક્ત પલિમંજરિવલિસગધરીઓ' સુવિભક્ત પ્રતિમઞ્જર્યવતંસકધર્યઃ, તથા
સુવિભક્તિઃ—સુવિચ્છિત્તિકઃ પ્રતિવિશિષ્ટો મંજરીરૂપો યોડવતંસકઃ, તદ્ધરાસ્તદ્ધા-
રિણ્યઃ એષઃ સર્વોડપિ કુસુમિતત્વાદિકો ધર્મ એકૈકસ્યા એકૈકસ્યા લતાયા ઉક્તઃ
સમ્પ્રતિ—કાસાશ્ચિલ્લતાનાં સકલકુસુમિતત્વાદિ ધર્મપ્રતિપાદનાર્થે પૂર્વોક્ત સકલ-
વિશેષણસંગ્રહમાહ—'ણિચ્ચં કુસુમિય—મલિલિય—લલિય—થવિય—ગુમ્મિય વિણમિય
પ્ણમિય—સુવિભક્ત પરિમંજરિવલિસગધરીઓ' નિત્યં કુસુમિત—મુકુલિત પલ્લવિત
સ્તવકિત—ગુલ્મિત—ગુચ્છિત—વિનમિત—પ્રણમિત સુવિભક્ત પ્રતિમઞ્જર્યવતંસકધર્યઃ
પ્રત્યપદગતાનાં વિશેષણાનામર્થઃ પૂર્વં વ્યારૂપાત એવેતિ ।

પુનઃ કિં રૂપાસ્તાઃ ? ઇત્યાહ—'સવ્વરયણા મઈઓ' સર્વાત્મના રત્નમયઃ, 'સપ્પહા-
ઓ' ઇત્યારમ્ભ્ય 'પલિરૂપાઓ' ઇતિ પર્યન્તાનાં વિશેષણપદાનામર્થઃ પૂર્વવદેવ જ્ઞાત-
વ્યાઃ । અતઃ પરં પદ્મવરવેદિકા શબ્દ પ્રવૃત્તિનિમિત્તં જિજ્ઞાસુઃ પ્રશ્નયન્નાહ—'સે કેણ
દ્વેષં મંતે !' ઇત્યાદિ, 'સે કેણદ્વેષં મંતે ! એવં વુચ્છહ પડમવરવેદ્યા પદમવરવેદ્યા'

યુગ્મો' સે યુક્ત રહતી હૈ તથા 'સુવિભક્ત પલિમંજરિવલિસગધરીઓ'
સુવિભક્ત પ્રતિવિશિષ્ટ મંજરી વહી હૈ એક વલિસક—અવતંસક—મુકુટ
ઉસકો ધારણ કિયે રહતી હૈ । 'સવ્વરયણામઈઓ, સપ્પહાઓ' એ સઘ
લતાએં મી સર્વાત્મના રત્નમય હૈ શ્લક્ષણ આદિવિશેષણો વાળી હૈં હન
શ્લક્ષણ આદિ પ્રતિરૂપ પર્યન્તપદો' કા અર્થ પહિલે હી લિખા જા ચૂકા
હૈ અતઃ ઉસી તરહ સે ઉસે જાન લેનાં ચાહિયે અથ પદ્મવરવેદિકા કે
શબ્દ પ્રવૃત્તિ નિમિત્ત કો જાનને કે લિયે પૂછતે હૈ । 'સે કેણદ્વેષં મંતે !
એવં વુચ્છહ પડમવરવેદિયાર' હે મદન્ત ? હસ પદ્મવરવેદિકા કા એસા

રહે છે. તથા 'સુવિદિત્ય પલિમંજરિવલિસગધરીઓ' સુવિલકત પ્રતિવિશિષ્ટ મંજરી
એજ કહેવાય છે કે જે એક વલિસગ અવતંસક મુકુટને ધારણ કરેલ રહે છે.
'સવ્વરયણા મઈઓ સપ્પહાઓ' આ બધી લતાઓ પણ સર્વાત્મના સર્વ પ્રકારે
રત્નમય છે. અને શ્લક્ષણ વિગેરે વિશેષણો વાળી છે આ શ્લક્ષણ વિગેરે પ્રતિરૂપ
સુધીના પદોનો અર્થ પહેલાજ લખવામા આવી ગયેલ છે. તેથી એ રીતેના
અર્થ અહિયાં સમજી લેવો.

હવે પદ્મવર વેદિકાના શબ્દ પ્રવૃત્તિ નિમિત્તને બાણવા માટે શ્રીગૌતમ-
સ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે 'સે કેણદ્વેષ મંતે ! એવં વુચ્છહ પડમવરવેદ્યા પડમવર

તત્કેનાર્થેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે—પદ્મવેદિકા પદ્મવરવેદિકા, અયમર્થઃ—પદ્મ-
વરવેદિકા इत्येवं रूपस्य शब्दस्य तत्र प्रवृत्तौ किं निमित्तं पद्मवरवेदिकायाः
पद्मवरवेदिकेति नामकरणे को हेतुरिति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि,
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पद्मवरवेद्याए’ पद्मवरवेदिकायाम् ‘तत्थ तत्थ देसे तहिं
तहिं’ तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे ‘वेद्यासु’ वेदिकासु उपवेशन-
योग्यमत्तवारणरूपासु ‘वेद्यावाहासु’ वेदिका पार्श्वेषु ‘वेद्यासीसफलएसु’
वेदिकाशीर्षफलकेषु वेदिकायाः शीर्षमुपरिभागस्तदेव फलकं तेषु, ‘वेद्यापुडंत-
रेसु’ वेदिकापुटान्तरेषु द्वे वेदिके वेदिकापुटम् तानि वेदिकापुटानि तेषामन्तराणि
अपान्तरालानि वेदिकापुटान्तराणि तेषु, तथा ‘खंभेसु’ सामान्यतः स्तम्भेषु तथा
—‘खंभवाहासु’ स्तम्भपार्श्वेषु ‘खंभसीसेसु’ स्तम्भशीर्षेषु ‘खंभपुडंतरेसु’ स्तम्भपुटा-
न्तरेषु द्वौ स्तम्भौ स्तम्भपुटम् तेषामन्तराणि—अपान्तरालानि तेषु ‘सुईसु’ सूत्रीषु
फलक सम्बन्धविघटनाभावहेतु पादुका स्थानीयासु तासामुपरीति तात्पर्यार्थः

નામ આપને ફિસ કારણ સે હુઆ બતલાયા હૈ । અર્થાત્ હસકે નામકી
શબ્દ પ્રવૃત્તિ મેં કયા કારણ હૈ ? જિસસે યહ પદ્મવરવેદિકા કહલાતી હૈ ।
હસ કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કરતે હૈ । ‘ગોયમા’ પદ્મવરવેદિયાએ તત્થર
દેસે તહિર વેદિયાસુ વેદિયાવાહાસુ વેદિયાસીસફલએસુ, વેદિયાપુડંત-
રેસુ’ યંભેસુ યંભવાહાસુ, યંભસીસેસુ, યંભપુડંતરેસુ’ હે ગૌતમ ?
પદ્મવરવેદિકા કે ડન ડન સ્થાનોં મેં—જૈસે વેદિકા કે ઉપવેશનયોગ્ય
છડ્ડોં કે ડપર વેદિકા કે ડોનોં પાર્શ્વભાગોં પર વેદિકા કે શીર્ષ
ઉપરિભાગરૂપ ફલકોં કે ડપર વેદિકા કે પુટાન્તરોં મેં—દો વેદિકાઓં
કે અપાન્તરલ મેં સ્તમ્ભોં કે ડપર સ્તમ્ભોં કી આજૂ બાજૂ મેં સ્તમ્ભોં
કે શીર્ષ સ્થાન પર સ્તમ્ભપુટાન્તરોં મેં—દો સ્તમ્ભોં કે વીચ મેં ‘સુઈસુ

વેદ્યા’ હે ભગવન્ એ પદ્મવર વેદિકાતું એવું નામ આપે શા કારણથી
કહેલ છે ? અર્થાત્ તેના નામની શબ્દ પ્રવૃત્તિમાં શુ કારણ છે કે જેથી એ
પદ્મવર વેદિકા કહેવાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા !
પદ્મવરવેદ્યાએ તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિ વેદિયાસુ વેદિયાવાહાસુ વેદિયા
સીસફલએસુ, વેદિયાપુડંતરેસુ, યંભેસુ યંભવાહાસુ યંભસીસેસુ, યંભપુડંતરેસુ’
હે ગૌતમ ! પદ્મવર વેદિકાના એ એ સ્થાનોમા જેમ વેદિકાના ઉપવેશ યોગ્ય
છડ્ડોની ઉપર વેદિકાના બન્ને પાર્શ્વ ભાગો પર વેદિકાના શિરોભાગ રૂપ
ફલકોની ઉપર વેદિકાના પુટાન્તરોમાં એ વેદિકાના અપાન્તરલમાં સ્તંભોની
ઉપર સ્તંભોની આજુ બાજુમાં સ્તંભોના ઉપરના ભાગમાં સ્તમ્ભ પુટાન્તરોમાં

‘સૂઈમુદેસુ’ સૂચીમુખેષુ યત્ર પ્રદેશે સૂચિફલકં મિત્રા મધ્યે પ્રવિશતિ તત્પ્રત્યાસન્ન-
દેશાઃ સૂચિમુખાનિ તેષુ સૂચીમુખેષુ ‘સૂઈ ફલપ્સુ’ સૂચીફલકેષુ સૂચીમિઃ સવ-
ન્નિતાઃ ફલકપ્રદેશાઃ તેઽપિ ઉપચારાત્ સૂચીફલકાનિ તેષુ સૂચીનામધ ઉપરિચ-
વર્તમાનેષુ ‘સૂઈપુઢંતરેસુ’ સૂચીપુટાન્તરેષુ દ્વે સૂચ્યૌ સૂચીપુટં તેષામન્તરેષુ ‘પક્ષેસુ’
પક્ષેષુ ‘પક્ષવાહાસુ’ પક્ષવાહાસુ-પક્ષપાર્શ્વેષુ પક્ષાઃ પક્ષવાહાઃ વેદિકૈકદેશાર્તેષુ
‘પક્ષપુઢંતરેસુ’ પક્ષપુટાન્તરેષુ દ્વૌ પક્ષૌ પક્ષપુટં, તેષામન્તરેષુ ‘બહુઈ’ ઉપ્પલાઈ’
બહૂનિ ઉત્પલાનિ-કમલાનિ ‘પડમાઈ’ પદ્માનિ-સૂર્યવિકાસીનિ ‘જાવ સયસહસ્સ
પત્તાઈ’ યાવત્-યાવત્પદેન-‘કુમુદનલિનસુ મગસૌગન્ધિકપુન્ડરીકમહાપુન્ડરીશતપત્રસહસ્ર
પત્રાણિ, તત્ર કુમુદાનિ ચન્દ્રવિકાસીનિ પદ્માદારમ્ય સહસ્રપત્રાન્તાનાં ચ વિશેષઃ
પ્રાગેવોપદર્શિતઃ । કીદશાનિ તાનિ ? તત્રાહ-‘સવ્વરચણામયાઈ’ इत्यादि, ‘સવ્વ-
રચણામયાઈ’ સર્વાત્મના રત્નમયાનિ. ‘અચ્છાઈ’ અચ્છ इत्यादि ‘પહિરુવ’ इत्य-

સૂઈમુદેસુ સૂઈફલપ્સુ-સૂઈપુઢંતરેસુ પક્ષેસુ પક્ષવાહાસુ, પક્ષપુઢં-
તરેસુ’ इसी तरह फलक के सम्बन्ध को बिघटन नहीं होने देने में
कारणभूत ऐसी पादुका के स्थानापन्न सूचियों के अग्रभाग के ऊपर-
जहां कि सूचीफलक को भेदकर बीच में प्रविष्ट होती है वहां के प्रदेश
सूचीमुख कहलाते हैं । सूचियों से संबंधित फलकों के ऊपर दो सूचियों
के अन्तराल प्रदेश में इसी तरह से पक्षों के ऊपर पक्षों की आजू
बाजू में और पक्षपुटान्तरों के ऊपर ‘बहुई’ उपपलाइ’, पडमाइ’ जाव
सयसहस्स पत्ताइं सव्वरचणामयाइं, अचछाइं’ इत्यादि अनेक उत्पल
अनेक सूर्यविकाशी कमल, यावत् नलिन सुमग सौगन्धिक पुण्डरीक
महापुण्डरीक शतपत्र और सहस्रपत्र खिले रहते हैं ये सब उत्तराल से

બે સ્તરભોની વચ્ચે ‘સૂઈસુ સૂઈમુદેસુ સૂઈફલપ્સુ સૂઈપુઢંતરેસુ પક્ષેસુ પક્ષ
વાહાસુ પક્ષપુઢંતરેસુ’ એજ રીતે ફલકના સબધને જુદા ન પડવા દેવાના
કારણભૂત એવી પાદુકાના સ્થાનાપન્ન સૂચિયોની ઉપર સૂચિયોના અગ્રભાગની
ઉપર કે ન્યા સુચી ફલકને ભેદીને વચ્ચે પ્રવેશે છે, ત્યાંના પ્રદેશ સૂચીમુખ
કહેવાય છે સૂચિયોના સબધવાળા ફલકોની ઉપર બે સૂચિયોના અન્તરાલ મધ્ય
પ્રદેશમાં એજ રીતે પક્ષોની ઉપર પક્ષોની આગુળાગુળા અને પક્ષ પુટાન્તરોની
ઉપર ‘બહુઈ’ ઉપપલાઈ પડમાઈ જાવ સયસહસ્સપત્તાઈ સવ્વરચણામયાઈ, અચ્છાઈ’
इत्यादि अनेक उत्पल अनेक सूर्य विकाशी कमल यावत् नलिन, सुमग,
सौगन्धिक, पुण्डरीक, महापुण्डरीक, शतपत्रो અને सहस्रपत्रो ખીલેલા રહે છે.
ઉત્પલથી લઈને સહસ્રપત્ર સુધીના જેટલા પ્રકારના કમળો દેખા છે તે બધા

ન્તાનાં વિશેષણપદાનામર્થાઃ પૂર્વોક્તરીત્યેવ દ્રષ્ટવ્યા इति । पुनः कथंभूतानि पद्मादीनि उवाह—‘महया’ इत्यादि, ‘महया महया वासिककच्छत्त समयाइ’ महन्महद्वार्षिकच्छत्र सप्तानानि, महान्ति महान्ति—महत्तममाणकानि वार्षिकाणि वर्षाकाले यानि पानीयरक्षणार्थं कृतानि वार्षिकाणि तानि च छत्राणि च तत्समानानि—तत् तुल्यानि ‘पण्णत्ताइ समणाउसो !’ प्रज्ञप्तानि—कथितानि, हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ‘से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पउमवरवेइया, पउमवरवेइया’ तत् तेनार्थेन, यस्मात् पद्मबाहुल्यं विद्यते तस्यां वेदिकायां तस्मादेव कारणात् हे गौतम ! एवमुच्यते यदियं पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिकेति । अथास्याः शाश्वताशःश्च विषये पृच्छति भगवान् गौतमः—‘पउमवरवेइया णं भंते !’ पद्म-वरवेदिशा खलु भदन्त ! ‘किं सासया असासया’ किं शाश्वती—सर्व कालभाविनी, अथवा अशाश्वती न सर्वकालस्थायिनीति पद्मवरवेदिकायाः शाश्वताशाश्वतत्वं विषयकः प्रश्नः, भगवान्वाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिय

લેકર સહસ્રપત્ર તકા કે જિતને બી કમલ હૈ, વે સબ સર્વાત્મના રત્ન-મય હૈ અચ્છે હૈ । इन अच्छादिपदों का अर्थ पूर्वोक्त जैसा ही है ‘महयार वासिककच्छत्त समयाइ’ ये सब उत्पलादि वर्षाकाल में उत्पन्न हुए छत्रक-छप्पा के आकार जैसी वनस्पति विशेष के आकार जैसे ही ‘समणाउसो पण्णत्ताइ’ हे श्रमण—आयुष्मन् ! कहे गये हैं । ‘से तेण-ट्ठेणं गोयमा ! ‘एवं वुच्चइ पउमवरवेइया’ इसी कारण हे गौतम ! इसे पद्मवरवेदिका इस नाम से कहा गया है । अर्थात् इस पद्मवर-वेदिका से पद्मका बाहुल्य है, अतः इसका नाम पद्मवरवेदिका हुआ है ‘पउमवरवेइया णं भंते’ ! किं सासया असासया’ हे भदन्त ? यह पद्मवरवेदिका क्या शाश्वत है या अशाश्वत है ? ऐसा यह प्रश्न

સર્વાત્મના રત્નમય છે, અને અચ્છ કહેતાં સુંદર છે, આ અચ્છાદિ પદોનો અર્થ પૂર્વોક્ત રીતે સમજી લેવો. ‘મહયા મહયા વાસિકકચ્છત્ત સમયાઈ’ આ ઉત્પલાદિ બધા પ્રકારના કમળો. વર્ષાકાળમાં ઉત્પન્ન થયેલા છત્રક છત્રીના આકાર જેવી વનસ્પતિ વિશેષના આકાર જેવા ‘સમણાઉસો પણ્ણત્તાઈ’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ કહેવામાં આવેલ છે.

‘સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ પઉમવરવેઈયા’ આ કારણથી હે ગૌતમ ! તેને પદ્મવર વેદિકા એ નામથી કહેવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ આ પદ્મવર વેદિકામાં પદ્મોત્પન્ન અતિશય પાણું છે. તેથી તેનું નામ પદ્મવર વેદિકા એ રીતનું થયેલ છે. ‘પડમવરવેઈયાણ મંતે ! કિં સાસયા અસાસયા’ હે લગવન્ આ પદ્મવર વેદિકા શાશ્વત છે કે અશશ્વત છે ? આ પ્રમાણેનો આ પ્રશ્ન પદ્મવર વેદિકાના નિત્યપણા અને અનિત્યપણાના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ

સાસયા સિય અસાસયા' સ્યાત્-કથંચિત્ શાશ્વતી-સર્વકાલમાવિની, સ્યાત્-કથંચિત્ અશાશ્વતી-અનિત્યેતિ । એકસ્મિન્ ધર્મિણિ પરસ્પરવિરુદ્ધધર્મદ્વયસમાવેશશ્રવણાત્ પુનર્ગૌતમઃ પ્રશ્નયન્નાહ-'સે કેણદ્વેણ' મંતે ! એવં વુચ્ચહ સિય સાસયા સિય અસાસયા' હે મદન્ત ! તત્ કેન કારણેન એવમુચ્યતે યત્ પદ્મવરવેદિકા સ્યાત્ શાશ્વતી સ્યાદશાશ્વતી ચ, નહિ એકસ્મિન્ સ્થાણૌ સ્થાણુત્વપુરુષત્વધર્મો સંભવતઃ વિરુદ્ધત્વાત્, તદેવ હિ વિરુદ્ધયો વિરુદ્ધત્વં યદેકસ્મિન્ ધર્મિણિ અસહ-માંવ ઇતિ અન્યથા સર્વધર્માર્ણાં સર્વત્ર સમાવેશસંભવેન વિરોધકથૈવાસ્તમિયા-દિતિ ગૌતમસ્યાવાન્તર પ્રશ્નઃ, યદ્યપિ પ્રકાન્તમતેન વિરુદ્ધયોર્ધર્મદ્વયોરેકત્ર સમાવેશો વિરુદ્ધઃ કિન્તુ અનેકાન્તવાદયાશ્રિત્ય સમર્થયિતું ભગવાનાહ-'ગોયમા'

પદ્મવરવેદિકા કે નિત્યત્વ એવં અનિત્યત્વ કે સમ્બન્ધ મેં હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-'ગોયમા' સિય સાસયા-સિય અસાસયા' હે ગૌતમ ! યહ પદ્મવરવેદિકા કથંચિત્ શાશ્વત હૈ ઓર કથંચિત્ અશાશ્વત હૈ 'સે કેણદ્વેણ મંતે' એવં વુચ્ચહ સિય સાસયા સિય, અસાસયા' હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિ કથંચિત્ શાશ્વત હૈ, ઓર કથંચિત્ અશાશ્વત હૈ ? એસા યહ પ્રશ્ન શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી સે હસલિયે પૂછા હૈ કિ એક ધર્મિ મેં પરસ્પર વિરુદ્ધ દો ધર્મોં કા સમાવેશ હોતા નહીં હૈ-નિત્યકી અપેક્ષા અનિત્ય ઓર અનિત્ય કી અપેક્ષા નિત્ય વિરુદ્ધ હૈ દો વિરોધી ધર્મોં મેં યહી તો વિરુદ્ધતા હૈ કિ વે એક જગહ સાથર નહીં રહતે હૈ । યદિ વિરોધી ધર્મ ઓર એક જગહ સાથ રહને લગે તો ફિર સબ ધર્મ સબ મેં રહને લગ જાવેંગે હવ તરહ વિરોધ.

છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા' સિય સાસયા સિય અસાસયા' હે ગૌતમ ! આ પદ્મવર વેદિકા કથંચિત્ શાશ્વત છે, અને કથંચિત્ અશાશ્વત છે. 'સે કેણદ્વેણ મંતે' ! એવં વુચ્ચહ સિય સાસયા સિય અસાસયા' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહે છે કે પદ્મવર વેદિકા કથંચિત્ શાશ્વત છે અને કથંચિત્ અશાશ્વત છે ? આ રીતનો પ્રશ્ન શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એટલા માટે પૂછેલ છે કે એક ધર્મિમાં પરસ્પર વિરુદ્ધ એવાં બે ધર્મોના સમાવેશ થતો નથી નિત્યની અપેક્ષાએ અનિત્ય અને અનિત્યની અપેક્ષાએ નિત્ય વિરુદ્ધ છે બે વિરોધી ધર્મોમાં એજ વિરુદ્ધ પણ છે કે એક સ્થળે એ બન્ને એકી સાથે રહેતા નથી. બે બે વિરોધી ધર્મો પણ એક સ્થળે એકી સાથે રહેવા લાગે તો પછી બધાજ ધર્મો બધામાં રહેવા લાગી જાય આ રીતે તો વિરોધપણ નાશ પામી જશે. શ્રીગૌતમસ્વામીની આ વાત સામગ્રીને શ્રી મહાવીરપ્રભુ બે વિરોધી ધર્મોના એક જ સ્થળે સમાવેશ અનેકાન્ત માન્યતામાં

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम । 'द्वन्द्वयाए सासया' द्रव्यार्थतया-द्रव्यार्थिक-
नयमतेन शाश्वती, द्रव्यार्थिकनयो हि द्रव्यमेव तात्त्विकमभिमन्येते न्तु पर्यायान्
द्रव्यं चान्वयिपरिणामित्वात् अन्यथा-द्रव्यत्वमेव न स्यात् अन्वदित्वाच्च गङ्गासिन्धु
प्रवाहः-त्. समलकालभात्रीति भवति द्रव्यार्थतया पद्मवरवेदिका शाश्वतीति ।
'वणपञ्जवेहिं गंधपञ्जवेहिं रसपञ्जवेहिं फासपञ्जवेहिं' वर्णपर्यायैः-तदन्य
समुत्पद्यमानार्णविशेषरूपैः एवं गन्धपर्यायैः रसपर्यायैः स्पर्शपर्यायैः, उपलक्षण-
मेव तद्दन्यपुद्गल विचटनोच्चटनैश्चाशाश्वती-अनित्या, अयं भावः-पर्याया-

ક્ષમા હી નષ્ટ હો જાવેગી । હસ શ્રીગૌતમસ્વામી કી વાત કો સુનકર
દો બિગેબી ધર્મોં કા એકત્ર સમાવેશ અનેકાન્ત યાન્યતા મેં હો જાતા હૈ
હસ વાત કો લક્ષ મેં રાખકર પ્રમુશ્રી ઉત્તર મેં કહતે હૈ 'ગોયમા' 'દ્વન્દ્વ
દ્વયાએ સાસયા' હે ગૌતમ । જો મૈને એસા કહા હૈ કિ વહ પદ્મવરવેદિકા
કથંચિત્ જાશ્વત્ હૈ સો યહ કથન દ્રવ્યાર્થિકનય કી અપેક્ષા સે કિયા
હૈ પર્યાયાર્થિકનય સે નહીં । વસ્તુ દ્રવ્યપર્યાયાત્મક હૈ દ્રવ્યકી અપેક્ષા
વહ દ્રવ્યાત્મક હૈ ઓર પર્યાય કી અપેક્ષા પર્યાયાત્મક હૈ, દ્રવ્યાર્થિકનય
વસ્તુ મેં પર્યાય કો ગૌણકર કે કેવલ દ્રવ્ય કો હી વિષય કરતા હૈ ।
દ્રવ્યત્રિકાલવર્તી અન્વયી પરિણામવાલા હોતા હૈ । અન્યથા ઉસ મેં
દ્રવ્યત્વ હી નહીં રહે । અન્વયી હોને સે હી વહ અપને મૌલિકરૂપકો
નહીં છોડના હૈ જૈસા કિ ગંગાસિન્ધુ કા પ્રવાહ અપને મૌલિકરૂપ કો
નહીં છોડતા હૈ અતઃ દ્રવ્યાર્થિકનય કે મન સે પદ્મવરવેદિકા શાશ્વતી
હૈ ઓર 'વણપજ્જવેહિં ગંધપજ્જવેહિં રસપજ્જવેહિં' વર્ણ પર્યાયોં કી
અપેક્ષા, ગંધપર્યાયોં કી અપેક્ષા, રસપર્યાયોં કી અપેક્ષા ઓર સ્પર્શ

થર્મ નય છે. એ વાત લક્ષમાં રાખીને કહે છે કે 'ગોયમા । દ્વન્દ્વદ્વયાએ સાસયા' હે
ગૌતમ । મેં જે એવું કહ્યું છે કે એ પદ્મવરવેદિકા કથંચિત શાશ્વત છે આ
કથન દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ કરવામાં આવેલ છે. પર્યાય થર્મિક નયથી નહીં.
વસ્તુ દ્રવ્ય પર્યાયાત્મક છે દ્રવ્યની અપેક્ષાથી તે દ્રવ્યાર્થિક છે. અને પર્યાયાર્થિક
નયની અપેક્ષાએ પર્યાયાત્મક છે. દ્રવ્યાર્થિક નયવસ્તુમાં પર્યાયને ગૌણ કરીને
કેવળ દ્રવ્યનેજ વિષય કરે છે દ્રવ્ય ત્રિકાલવર્તી અન્વયી પરિણામ વાળું હોય
છે. નહીંતર તેમાં દ્રવ્ય પાળુંજ ન રહે અન્વયી હોવાથીજ તે પોતાના
મૌલિક પાળુંને છોડતું નથી. જેમકે ગંગા સિન્ધુનો પ્રવાહ પોતાના મૌલિક
પાળુંને છોડતો નથી. તેથી દ્રવ્યાર્થિક નયના મતથી પદ્મવર વેદિકા શાશ્વતી
છે અને 'વણપજ્જવેહિં ગંધપજ્જવેહિં રસપજ્જવેહિં' વર્ણપર્યાયોની અપેક્ષાએ
ગંધપર્યાયોની અપેક્ષાએ રસપર્યાયોની અપેક્ષાએ તથા સ્પર્શપર્યાયોની અપેક્ષાએ

થિકનયમતેન પર્યાયપ્રાધાન્ય દિવક્ષાયામશાશ્વતી પર્યાયાણાં પ્રતિક્ષણમાવિસયા કિયત્કાલમાવિસયા વા વિનાશિત્વદિતિ । ‘સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ સિય સાસયા સિય અસાસયા’ તત્તેનાર્થેન તેન કારણેન હે ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-પદ્મવર-વેદિકા સ્યાત્ શાશ્વતી સ્યાદશાશ્વતી । તદયમર્થઃ-ઈહ દ્રવ્યાર્થિકનયવાદી સ્વમતપ્રતિષ્ઠાપનાર્થમેવં વદતિ-યત્ ન ભવતિ અત્યન્તાસત ઉત્પાદો ગગનકુસુમોત્પત્તિવત્, ન વા ભવતિ સતો વિનાશો યથા જીવસ્ય, અત્ એવોક્તમ્-‘નાસતો વિદ્યતે ભાવો નાભાવો વિદ્યતે સતઃ’ ઇતિ । યૌ તુ દૃશ્યેતે પ્રતિવસ્તુ ઉત્પાદ વિનાશૌ તદાવિ-પર્યાયો’ કી અપેક્ષા-તથા અન્ય ઓર પુદ્ગલો’ કે વિઘટન એવં આગમન કી અપેક્ષા વહ અશાશ્વતી હૈ । હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ-પર્યાયાસ્તિકનય કે મતાનુસાર દ્રવ્ય ગૌણ હો જાતા હૈ, ઓર પર્યાય પ્રધાન હો જાતી હૈ પર્યાયે પ્રતિક્ષણ પરિવર્તનરૂપ અર્થાત્ વદલનેવાલી હોને સે અથવા કિયત્કાલમાવી હોને સે વિનાશ ધર્મવાલી હોતી હૈ હસલિયે ડસ અપેક્ષા વહ અશાશ્વતી કહી ગઈ હૈ । ‘સે તેણદ્વેણં ગોયમા’ એવં વુચ્ચઈ સિય સાસયા સિય અસાસયા’ હસી કારણ હે ગૌતમ । મૈને એસા કહા હૈ કિ પદ્મવરવેદિકા કથંચિત્ નિત્ય હૈ ઓર કથંચિત્ અનિત્ય હૈ જો દ્રવ્યાર્થિકનયવાદી હૈં વહ અપને મત કી પ્રતિષ્ઠા કરને કે લિયે એસા કહતા હૈ કિ જો અત્યન્ત અસત્સ્વરૂપ હોતા હૈ આકાશપુષ્પ કી તરહ કમી મી ઉત્પાદ નહીં હુમા કરતા હૈ ઓર જો સત્ સ્વરૂપ હોતા હૈ ડસકા કમી આકાશ કી તરહ વિનાશ નહીં હોતા હૈ ‘નાસતો વિદ્યતે ભાવો નાભાવો વિદ્યતે સતઃ’ એસા મિદ્ધાન્ત હૈ । ફિર મી પ્રતિ વસ્તુ

તથા બીજા પુદ્ગલોના વિઘટન અને આગમનની અપેક્ષાથી તે આશાશ્વતી છે એવું તાત્પર્ય એવું છે કે પર્યાયાર્થિક નયના મત પ્રમાણે દ્રવ્ય ગૌણ થઈ જાય છે અને પર્યાય મુખ્ય થઈ જાય છે. અને પર્યાયો પ્રતિક્ષણે પરિવર્તન રૂપ અર્થાત્ બદલાઈ જવાવાળા હોવાથી અથવા કિયત્કાલ ભાવી હોવાથી વિનાશ ધર્મવાળા હોય છે તેથી તે અપેક્ષાથી તે અશાશ્વતી કહેલ છે. ‘સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ સિય સાસયા સિય અસાસયા’ તે કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે પદ્મવર વેદિકા કથંચિત્ નિત્ય છે અને કથંચિત્ અનિત્ય છે. જે દ્રવ્યાર્થિક નયવદી છે તે પોતાના મતનું સમર્થન કરવા માટે એવું કહે છે કે જે અત્યંત અસત્ સ્વરૂપ હોય છે, તેનો આકાશ કુસુમની માફક ક્યારેય ઉત્પાદ થતો નથી અને જે સત્ સ્વરૂપ હોય છે તેનો આકાશની માફક ક્યારેય વિનાશ થતો નથી. ‘નાસતો વિદ્યતે ભાવો નાભાવો વિદ્યતે સતઃ’ એ પ્રમાણે સિદ્ધાંત વચન છે. તો પણ દરેક વસ્તુમાં જે ઉત્પાદ અને વિનાશ

ભાવિતિરોભાવમાત્રમ્, યથા ફણિન ઉત્પન્નત્વવિફળત્વે તસ્માત્સર્વં વસ્તુ નિત્યમિતિ ।
 એવં ચ દ્રવ્યાર્થિકમતચિન્તાયાં ભવતિ સંશયઃ કિં ઘટાદિચ્છદ્રવ્યાર્થતયા શાશ્વતી
 અથવા સકલકાલમેવં રૂપા ? ઇતિ, તત્સ્તાદ્દશસંશયનિરાકરણાય તસ્યાઃ સ્થિતિ-
 વિષયે ભગવન્ત ભૂયઃ પૃચ્છતિ ગૌતમઃ, 'પદ્મવરવેદ્યાણં મંતે' પદ્મવરવેદિકા
 સ્વલુ ભદન્ત ! 'કાલઔ કેવચ્ચિરં હોઈ' કાલતઃ કિયન્તં કાલં યાવદેવં રૂપા
 ભવતિ-અવતિષ્ઠતે ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ- 'ગોયમા' ઇત્યાદિ. 'ગોયમા' હે
 ગૌતમ ! 'ળ કયા વિ ણાસી' ન કદાપિ નાસીદ્-ભૂતકાલે સર્વદેવ આસીત્
 અનાદિત્વાત્ 'ળ કયા વિ ણત્થિ' ન કદાપિ ન ભવતિ સર્વદેવ વર્તમાનકાલે
 ભવતિ સર્વદેવ ભાવાત્ 'ળ કયા વિ ણ ભવિસ્સઈ' ન કદાપિ ન ભવિષ્યતિ કિન્તુ
 ભવિષ્યત્કાલેઽપિ સર્વદેવ ભવિષ્યતિ અપર્યવસિતત્વાત્ તદેવ કાલત્રયચિન્તાયાં

મેં જો ઉત્પાદ વિનાશ પ્રતીત હોતે હૈ । વે આવિર્ભાવતિરોભાવરૂપ હી
 હૈ । જૈસા ઉત્પાદ વિનાશરૂપ આવિર્ભાવતિરોભાવ સર્પકા ઉત્પન્ન ઓર
 વિફળ અવસ્થા મેં પ્રતીત હોતા હૈ અતઃ યહી સિદ્ધાન્ત ટીક હૈ । કિ
 સમસ્ત વસ્તુનં નિત્ય હૈ । હસ તરહ સે દ્રવ્યાર્થિક નય કી હસ માન્યતા
 મેં એસા સંશય હોતા હૈ કિ ઘટાદિકી તરહ વહ પદ્મવરવેદિકા શાશ્વતી
 હૈ ? અથવા સકલકાલ મેં વહ હસીરૂપ સે રહને કે કારણ શાશ્વતી હૈ ?
 હસ પ્રકાર કે સંશય હોને પર શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ
 'પદ્મવરવેદ્યાણં મંતે ! કાલઔ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભદન્ત ! પદ્મવર-
 વેદિકા કાલકી અપેક્ષા ક્યતક હસ રૂપ મેં રહતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં
 પ્રભુશ્રી કહતે હૈ । 'ગોયમા ! ણ કયા વિ ણાસી ણ કયા વિ ણત્થિ ણ-
 કયાવિ ણ ભવિસ્સઈ' હે ગૌતમ ! વહ પદ્મવરવેદિકા પૂર્વ મેં નહીં થી

દેખાય છે તે આવિર્ભાવ તિરોભાવ રૂપ છે જેમ ઉત્પાદ અને વિનાશ રૂપ
 અવિર્ભાવ તિરોભાવ સર્પને । ઉત્પન્ન-ફળા ફેલાવે ત્યારે અને વિક્ષુ ફળ
 સંકેતીલે ત્યારે પ્રતીત થાય છે, જેથી એજ સિદ્ધાન્ત બરોબર છે કે સઘળી
 વસ્તુઓ નિત્ય છે આ પ્રમાણે દ્રવ્યાર્થિક નયની આ માન્યતામાં એવો સંદેહ
 થાય છે કે ઘટાદિની જેમ આ પદ્મવર વેદિકા શાશ્વતી છે ? અથવા સર્વદા
 સકળ કાળમાં એ એજ રૂપે રહેવાના કારણ શાશ્વતી છે ? આ રીતનો સંદેહ
 થવાથી શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને આ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન પૂછેલ છે કે 'પદ્મવર
 વેદ્યાણં મંતે ! કાલઔ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ પદ્મવર વેદિકા કાળની
 અપેક્ષાએ ક્યાં સુધી આ પ્રમાણેની રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી
 શ્રીગૌતમસ્વામી કહે છે કે 'ગોયમા ! ણ કયાવિ ણાસી ણ કયાવિ ણત્થિ ણ કયા-
 વિ ણ ભવિસ્સઈ' હે ગૌતમ ! આ પદ્મવર વેદિકા પહેલા ન હતી તેમ નથી.

નાસ્તિત્વપ્રતિષેધં દિધાય સમ્પતિ-વિધિમુખેનાસ્તિત્વં પ્રતિપાદયતિ-‘શ્રુવિં ચ’
 इत्यादि, ‘श्रुविं च भवइ य भविस्सइ य’ अभूच्च भवति च भविष्यति च, त्रिका-
 लावस्थायित्वात् ‘ध्रुवा’ ध्रुवा-मेर्वादिवत् सर्वदा स्थायित्वात् ध्रुवत्वादेव ‘णियया’
 नियता सर्वदैव स्वस्वरूपेऽवस्थितत्वात्, नियतत्वादेव च ‘सासया’ शाश्वती-
 शश्वद्भवत्वं स्वभावत्वात्, शाश्वतत्वादेव च ‘अक्खया’ न विद्यते क्षयो यथोक्त
 स्वरूपाकारपरिभ्रंशो यस्याः साऽक्षया, सतत गङ्गासिन्धु प्रवाह प्रवृत्तावपि
 पौण्डरीकहृद्दश्वानेकपुद्गलविघटनेऽपि तावत्प्रमाणकान्यपुद्गलोच्चटनसंभवात्,
 अक्षयत्वादेव ‘अव्वया’ अव्यया अव्ययशब्दवाच्या, ईषदपि स्वरूप चलनस्य
 कदाचिदपि असंभवात्, अव्ययत्वादेव ‘अव्वट्टिया’ अवस्थिता मानुषोत्तर-

ऐसा नहीं है वर्तमान में यह नहीं है ऐसा भी नहीं है और भविष्य-
 काल में यह नहीं रहेगी ऐसा भी नहीं है । किन्तु ‘श्रुविं च भवइ य
 भविस्सइ य’ पहिले भी यह पद्मवरवेदिकाधी, अब भी है और आगे
 भी यह सदा रहेगी इस प्रकार से इसका त्रिकालवर्ती अस्तित्व है अतः
 यह ‘ध्रुवा’ मेरु आदि की तरह ध्रुव है और ध्रुव होने से ही यह
 ‘णियया’ अपने स्वरूप में नियत है । नियत होने से ही यह ‘सासया’
 शाश्वत है शाश्वत होने से ही यह ‘अक्खया’ गंगासिन्धु के प्रवाह में
 प्रवृत्त पौण्डरीक हृदकी तरह अनेक पुद्गलों का विघटन होने पर भी
 उतने प्रमाण के अन्य पुद्गलो के मिल जाने से अक्षय है इसके स्वरूप
 का कभी विनाश नहीं होता है अक्षय होने से ही यह ‘अव्वया’
 अव्यय है-अव्यय शब्द वाच्य है क्योंकि थोड़े से भी रूप में यह
 अपने स्वरूप से कभी भी चलित नहीं होती है अव्यय होने से ही

એ વર્તમાનમાં નથી એમ પણ નથી અને ભવિષ્યમાં એ નહીં હોય એમ
 પણ નથી. પરંતુ ‘શ્રુવિં ચ ભવइ य भविस्सइय’ આ પદ્મવર વેદિકા પહેલાં
 પણ હતી વર્તમાનમાં પણ છે, અને ભવિષ્યમાં પણ એ સદા રહેશે. આ રીતે
 તેનું અસ્તિત્વ ત્રણે કાળમાં છે તેથીએ ‘ધ્રુવા’ એક વિગેરેની જેમ ધ્રુવ છે. અને
 ધ્રુવ હોવાથીજ એ ‘ણિયયા’ પોતાના સ્વરૂપે નિયત છે. નિયત હોવાથીજ એ
 ‘અક્ખયા’ ગંગા સિન્ધુના પ્રવાહમાં પ્રવૃત્ત પૌંડરિક હૃદની જેમ અનેક પુદ્ગ-
 લોનું વિઘટન થવા છતાં, પણ એટલા પ્રમાણના બીજા પુદ્ગલો મળી જવાથી
 અક્ષય છે. તેના સ્વરૂપનો વિનાશ ક્યારેય પણ થતો નથી. અક્ષય હોવાથી
 તે ‘અવ્વયા’ અવ્યય છે. અવ્યય શબ્દ વાચ્ય છે, કેમકે થોડાં એવા સ્વરૂપમાં
 પણ તે પોતાના સ્વરૂપથી ક્યારેય પણ ચલિત થતી નથી. અવ્યય હોવાથીજ
 એ પોતાના પ્રમાણમાં ‘અવ્વટ્ટિયા’ માનુષેતર પર્વનથી બહાર ન્દેવ સમુદ્ર

पर्वतात् बहिः स्थितसमुद्रवत् स्वप्रमाणे एव स्थिता, एवं स्वप्रमाणे सदाऽवस्थानेन स्थितत्वादेव 'णिच्चा' नित्या सर्वदा विनाशाभावात् धर्मास्तिकायादिवदिति । एवम्भूतेयम् 'पउमवरवेइया' पद्मवरवेदिका वर्त्तते इति ॥सू०५२॥

पद्मवरवेदिका शब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तं दर्शयित्वा तत्सम्बन्धिवनषण्डादिकं दर्शयितुमाह—'तीसे णं जगतीए' इत्यादि ।

मूळम्—तीसे णं जगतीए उप्पि बहिं पउमवरवेइयाए एत्थ णं एगे महं वणसंडे पन्नत्ते, देसोणाइं दो जोयणाइं चक्कवालविकखंभेणं जगती समए परिकखेवेणं, किणहे किणहोभासे जाव अणेग सगडरहजाणजुगसिविय संदमाणिय परिसोयणा सुरम्मा पासाईया १४, तस्स णं वणसंडस्स अंतो बहुलमरमणिजे भूमिभागे पन्नत्ते, से जहा णामए आलिंगपुक्खरेइ वा, मुइंगपुक्खरेइ वा, सरतलेइ वा, करतलेइ वा, आयंसमंडलेइ वा, चंदमंडलेइ वा, सूरमंडलेइ वा, उरब्भचम्मेइ वा, उसभचम्मेइ वा, वराहचम्मेइ वा, सीहचम्मेइ वा, वग्घचम्मेइ वा, दीवियचम्मेइ वा, अणेगसंकु कीलगसहस्सवितते आवडपच्चावड सेडी पसेढी सोत्थिय सोवत्थिय पूसमाणव वद्धमाणंग मच्छंडकमकरंडकजालमार फुल्लावलि पउमपत्तसागरतरंग वासंतिलय पउमलय भत्तिचित्तेहिं सच्छाएहिं समरीएहिं सउज्जेएहिं णाणाविह पंचवण्णेहिं तणेहिय मणिहिय उवसोभिए, तं जहा—किणहेहिं जाव सुक्किल्लेहिं ॥ तत्थ णं जे ते किणहा तणा य मणि य तेसिं णं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, से जहा णामए जीमूतेइ वा

यह अपने प्रमाण में 'अवट्टिया' मानुषोत्तर पर्वत से बहिः स्थित समुद्र की तरह अवस्थित है इस तरह अपने प्रमाण में सदा अवस्थानवाली होने से यह पद्मवरवेदिका धर्मास्तिकायादिक की तरह नित्य है ॥सू०—५२॥

प्रमाणे ते अवस्थित छे. आ रीते पोताना प्रमाणुमां ते अवस्थान वाणी होवाथी पद्मवर वेदिका धर्मास्तिकायादिनी जेम ते नित्य छे. ॥ सू. ५२ ॥

अंजणेइ वा खंजणेइ वा कज्जलेइ वा मसीइ वा गुलियाइ वा
 गवलेइ वा गवलगुलियाइ वा भमरेइ वा भमरावलियाइ वा
 भमरपत्तगयसारेइ वा जंबूफलेइ वा अदारिट्ठेइ वा परपुट्ठेइ वा
 गण्डेइ वा गयकलभेइ वा कण्हसप्पेइ वा कण्हकेसरेइ वा आगास-
 थिग्गलेइ वा कण्हासोएइ वा किण्हसप्पेइ वा किण्हकणवीरेइ वा
 कण्हबंधुजीवणइ वा, भवे एयारूवे सिया, गोयसा ! णो इणट्ठे
 समट्ठे, तेसिं णं कण्हाणं तणाणं मणीण य इत्तो इट्ठयराए चैव
 कंतयराए चैव पियतराए चैव मण्णुण्णतराए चैव मणामतराए
 चैव वण्णेणं पन्नत्ते । तत्थ णं जे ते णीलगा तणाय मणीय
 तेसिं णं इमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, से जहाणामए भिंगेइ
 वा भिंगपत्तेइ वा चासेइ वा चासपिच्छेइ वा सुएइ वा सुयपि-
 च्छेइ वा णीलीइ वा णीलीभेएइ वा णीलीगुलियाइ वा सामा-
 षइ वा उच्चंतएइ वा वणराईइ वा हलहरवसणेइ वा मोरग्गी-
 वाइ वा पारेवयग्गीवाइ वा अयसीकुसुमेइ वा अंजणकेसिगा-
 कुसुमेइ वा णीलुप्पलेइ वा णीलासोएइ वा णीलकणवीरेइ वा,
 णीलबंधुजीवणइ वा, भवेएयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे,
 तेसिं णं णीलगाणं तणाणं मणीण य एत्तो इट्ठतराए चैव कंत-
 तराए चैव जाव वण्णेणं पन्नत्ते, तत्थ जे ते लोहियगा तणाय
 मणी य, तेसिं णं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, से जहा
 णामए सत्तगरुहिरेइ वा उरब्भरुहिरेइ वा णररुहिरेइ वा वराह-
 रुहिरेइ वा महिसरुहिरेइ वा वालिंदगोवणइ वा वालदिवागरेइ
 वा संझब्भरागेइ वा, गुंजद्धराएइ वा, जच्चहिंणुलएइ वा सिल-
 प्पवालेइ वा पवालंक्रुगेइ वा लोहितक्खमगीइ वा लक्खारसेइ
 वा किमिरागेइ वा रत्तकंवलेइ वा धीणपिट्ठगसीइ वा जावन्नुय-

णकुसुमेइ वा किंसुयकुसुमेइ वा पारिजायकुसुमेइ वा रत्तुप्प-
 लेइ वा रत्तासोगेइ वा रत्तकणवीरेइ वा रत्तबंधुजीवेइ वा,
 भवेएयारूवे सिया ? नो इणट्टे समट्टे, तेसि णं लोहियगाणं
 तणाण य मणीण य एत्तो इट्टतराए चेव जाव वणणेणं पन्नत्ते ॥
 तत्थ णं जे ते हालिद्दगा तणा य मणीय तेसि णं अयमेयारूवे
 वणणावासे पन्नत्ते, से जहा णामए चंपएइ वा चंपगच्छलीइ
 वा चंपयभेएइ वा हालिद्दाइ वा हालिद्दभेएइ वा हालिद्दगुलि-
 याइ वा हरियालेइ वा हरियाभेएइ वा हरियालगुलियाइ वा
 चिउरेइ वा चिउरंगरागेइ वा वरकणगेइ वा वरकणगनिघसेइ वा
 सुवण्णसिप्पिएइ वा वरपुरिसवसणेइ वा सल्लइकुसुमेइ वा
 चंपगकुसुमेइ वा कुहुंडियाकुसुमेइ वा कोरंटकदामेइ वा तड-
 उडाकुसुमेइ वा घोसाडियाकुसुमेइ वा सुवण्णजुहियाकुसुमेइ वा
 सुहरिन्नया कुसुमेइ वा कोरिंटवरमल्लदामेइ वा बीयगकुसुमेइ
 वा पीयासोएइ वा पीयकणवीरेइ वा पीयबंधुजीवेइ वा, भवे
 एयारूवे सिया ? नो इणट्टे समट्टे, तेसि णं हालिद्दाणं तणाण य
 मणीण य एत्तो इट्टयरा चेव जाव वणणेणं पन्नत्ता ॥ तत्थ णं जे
 ते सुक्किल्लगा तणा य मणीय तेसि णं अयमेयारूवे वणणावासे
 पन्नत्ते से जहा नामए अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा
 कुमुदेइ वा दयरएइ वा दहिघणेइ वा खीरेइ वा खीरपूगेइ वा
 हंसावलीइ वा कोंचावलीइ वा हारावलीइ वा वलयावलीइ वा
 चंदावलीइ वा सारइयबलाहएइ वा धंतधोयरुप्पपट्टेइ वा सालि-
 पिट्टरासीइ वा, कुंदपुप्फरासीइ वा कुमुयरासीइ वा सुक्कलिवाडीइ
 वा पेहुणभिंजाइ वा बिसेइ वा मिणालियाइ वा गयदंतेइ वा
 लवंगदलेइ वा पोंडरीयदलेइ वा सिंदुवारमल्लदामेइ वा सेता-

सोएइ वा सेयकणवीरेइ वा सेयबंधुजीवेइ वा, भवेएयारूवे सिया ?
 णो इणट्टे समट्टे, तेसि णं सुक्खिल्लणं तणाणं मणीणय एत्तो इट्ठ-
 तराए चेव जाव वण्णेणं पण्णत्ते ॥ तेसि णं भंते ! तणाण य
 मणीण य केरिसए गंधे पन्नत्ते ? से जहा णामए कोट्टपुडाण वा
 पत्तपुडाण वा चोयपुडाण वा तगरपुडाण वा एलापुडाण वा
 चंदणपुडाण वा कुंकुमपुडाण वा उसीरपुडाण वा चंपगपुडाण
 मरुयगपुडाण वा दमणगपुडाण वा जाइपुडाण वा जुहियापुडाण
 वा मल्लियपुडाण वा ण्हाणमल्लियपुडाण वा वासंतियपुडाण वा
 केयईपुडाण वा कप्पूरपुडाण वा अणुवायंसि उब्भिज्जमाणाण य
 णिब्भिज्जमाणाण य कोट्टेज्जमाणाण य रुविज्जमाणाण य उक्कि-
 रिज्जमाणाण य विकिरिज्जमाणाण य परिभुज्जमाणाण य भंडाओ
 वा भंडं साहरिज्जमाणाणं ओराला मणुण्णा घाणमणणिबुइकरा
 सव्वओ समंता गंधा अभिणिस्सवंति, भवेएयारूवे सिया ? णो
 इणट्टे समट्टे, तेसि णं तणाणं मणीण य एत्तो इट्ठतराए चेव
 जाव मणामतराए चेव गंधे पण्णत्ते । तेसि णं भंते तणाण य
 मणीण य केरिसए फासे पन्नत्ते, से जहा णामए आईणैइ वा रूएइ
 वा बूरेइ वा णवणीएइ वा हंसगव्वभतूलीइ वा सीरीसकुसुम-
 णिचएइ वा वालकुमयपत्तरासीइ वा भवेयारूवे सिया ? णो इणट्टे
 समट्टे, तेसि णं तणाणं य मणीण य एत्तो इट्ठतराए चेव जाव
 फासे पन्नत्ते ॥ तेसि णं भंते ! तणाण पुब्बावरदाहिण उत्तरागतेहिं
 वाएहिं मंदायं मंदायं एइयाणं वेइयाणं कंप्पियाणं खोभियाणं
 चालियाणं फंदियाणं घट्टियाणं उदीरियाणं केरिसए सट्टे पन्नत्ते ? से
 जहा णामए सिवियाए संदमाणियाए वा रहवरस्स वा सत्तत्तस्स
 सज्जयस्स सघंटयस्स सत्तोरणवरस्स सगंदिवोमस्स सग्गिग्गि-

णिहेमजालपेरंतपरिक्खित्तस्स हेमवयखेत्तचित्तविचित्ततिणिस-
 कणगनिज्जुत्तदारुयागस्स सुपिणिद्धारकमंडलधुरागस्स कालाय-
 ससुकयणैमिजंतकम्मस्स आइण्णवरतुरगसुसंपउत्तस्स कुसलणर
 छेयसारहि सुसंपरिगहियस्स सरसत बत्तीसतोरणपरिमंडियस्स
 सकंकडवडिंसगस्स सत्तावसरपहरणावरणभरियस्स जोहजुद्धस-
 ज्जस्स रायंगणंसि वा अंतपुंरंसि वा रम्मंसि वा मणिकोट्टिमतलंसि
 वा अभिक्खणं अभिक्खणं अभिघटिज्जमाणस्स वा णियट्ठि-
 माणस्स वा जे ओराला मणुण्णा कण्णमण्णिवुइकरा सव्वओ
 समंता सदा अभिणिस्सवंति, भवेएयारूवे सिया ? णो इणट्ठे
 समट्ठे । से जहाणामए वेयालियाए वीणाए उत्तरमंदामुच्छियाए
 अंके सुपइट्ठियाए वंदणसारकोणपरिघट्टियाए कुसलणरणा-
 रिसुसंपरिगहियाए पदोसपच्चूलकालसमयंसि मंदं मंदं
 एइयाए वेइयाए कम्मियाए खोभियाए चालियाए फंदि-
 याए घट्टियाए उदीरियाए ओराला मणुण्णा कण्णमण-
 णिवुइकरा सव्वओ समंता सदा अभिणिस्सवंति, भवेएया-
 रूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे । से जहा णामए किण्णराण वा
 किंपुरिस्साण वा महोरगाण वा गंधव्वाण वा भइसालवणगयाण
 वा णंदणवणगयाण वा, सोमणसवणगयाण वा पंडगवणगयाण
 वा हिमवंतमलयमंदरगिरिगुहसमण्णागयाण वा एगओ संहि-
 याणं समुहागयाणं समुवविट्ठाणं संनिविट्ठाणं पमुइयपक्कीलियाणं
 गीयरइगंधव्वहरिसियमणाणं गज्जं पज्जं कत्थं पयवद्धं पायवद्धं
 उक्खित्तयं पवत्तयं मंदायं रोचियावसाणं सत्तसरसमण्णागयं
 अट्ठरससुसंपउत्तं छदोसविप्पमुक्कं एगारसगुणालंकारं अट्ठगुणो-
 ववेयं गुंजंतवंसकुहरोवगूढं रत्तं तिठाणकरणसुद्धं महुंरं समं सुल-

लियं सकुहरगुंजतवंसतंती सुसंपुत्तं तालसुसंपुत्तं तालसमं
लयसुसंपुत्तं गहसुसंपुत्तं मणोहरं मउयरिभियपयसंचारं सुरइं
सुणइं वरचारुखं दिव्वं गेयं पगीयाणं भवेय्यारुवे सिया,
हंता गोयमा ! एवंभूए सिया ॥सू० ५३॥

छाया-तस्याः खलु जगत्या उपरि वहिः पद्मवरवेदिकाया अत्र खलु एको महान्
वनपण्डः प्रज्ञप्तः देशोने द्वे योजने चक्रवालविष्कम्भेण जगती समकः परिक्षेपेण कृष्णः
कृष्णावभासो यावत् अनेकशङ्करथयानयुग्यशिविकास्यन्दमानिकामतिमोचनाः सुर-
म्याः प्रासादीयाः ४, तस्य खलु वनपण्डस्यान्तर्वहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः स
यथानामकः आलिङ्ग पुष्करमिति वा मृदङ्ग पुष्करमिति वा सरस्तलमिति वा करतल-
मिति वा आदर्शमण्डलमिति वा चन्द्रमण्डलमिति वा सूर्यमण्डलमिति वा उरभ्र-
चर्म इति वा वृषचर्म इति वा वराहचर्म इति वा सिंहचर्म इति वा व्याघ्रचर्म इति
वा वृकचर्म इति वा द्वीपचर्म इति वा, अनेकशङ्कुकीलकसहस्रविततः, आवर्त्त प्रत्या-
वर्त्तश्रेणि प्रथेणि स्वस्तिक सौवस्तिक पुष्यमाणवर्द्धमानक मत्स्याण्डकमकराण्डक
जारमारपुष्पावलि पद्मस्रसागरतरङ्ग वासन्तीपद्मलताभक्तिचित्रैः सच्छायैः समरी-
निकैः सोद्योतैर्नानाविधपञ्चवर्णैः, स्तूणैश्च मणिभिश्चोपशोभितः तद्यथा-कृष्णैर्याचलु
कैलैः । तत्र खलु यानि तानि कृष्णानि तृणानि च मणयश्च, तेषां खलु अयमेतावद्रूपो
वर्णावासः प्रज्ञप्त सद्यथा नामकः-जीमूत इति वा, अञ्जनमिति वा तृज्जनमिति वा
गुलिका इति वा गवलिमिति वा गवलगुटिका इति भ्रमर इति वा भ्रमराळविकेति
वा भ्रमरपत्रगतसार इति वा जम्बूफलामिति वा आर्द्रारिष्ट इति वा परपुष्ट इति
वा गज इति वा गजकलम इति वा कृष्णसर्प इति वा कृष्णकेसर इति वा
आकाशधिगलमिति वा कृष्णाशोक इति वा कृष्णकणवीर इति वा. कृष्णवन्धु
जीव इति वा, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तेषां खलु
कृष्णानां तृणानां मणीनां चेत, इष्टतरक एव कान्ततरक एव प्रियतरक एव मनोज्ञ-
तरक एव मन आमनरक एव वर्णेन प्रज्ञप्तः । तत्र खलु यानि तानि नीळानि तृणानि
च मणयश्च, तेषां खलु अयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः तद्यथानामको-भृङ्ग
इति वा भृङ्गपत्रमिति वा चाप इति चापपिच्छमिति वा शुरु इति वा भृङ्गदिच्छ-
मिति वा नीली इति वा नीली भेद इति वा, नीलीगुटिका इति वा श्यामक इति
वा उच्चैर्गग इति वा चनराजी इति वा हलधरचमनमिति वा मनुग्रीवेति वा
पारावतग्रीवेति वा अतमीकुसुममिति वा अञ्जनकेटिका कुसुममिति वा नीलो

त्पलमिति वा नीलाशोक इति वा नीलकणवीर इति वा नीलवन्धुजीवक इति वा
 भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः, तेषां खलु नीलानां तृणानां मणीनां च इत
 इष्टतरक एव कान्ततर एवं यावद्वर्णेन प्रज्ञप्तः, तत्र यानि तानि लोहितकानि तृणानि च
 मणयश्च तेषां खलु अयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः तद्यथा नामकः शशकरुधिरमिति
 वा, उरभ्ररुधिरमिति लरुधिरमिति वा चारादरुधिरमिति वा, महिषरुधिरमिति
 वा बालेन्द्रगोपक इति वा बालदिवाकर इति वा सन्ध्याभ्रराग इति वा, गुजार्द्धराग
 इति वा जात्यहिङ्गुलुक इति वा, शिलाप्रवालमिति वा प्रवालाङ्कुर इति वा लोहि-
 ताक्षमणिरिति वा लाक्षारस इति वा कृमिराग इति वा रक्तकम्बल इति वा चीन-
 पिष्टराशिरिति वा जपाकुसुममिति वा, पारिजातकुसुममिति वा रक्तोत्पलमिति
 वा, रक्ताशोक इति वा, रक्तकणवीर इति वा, रक्तवन्धुजीवक इति वा, भवेदेता-
 वद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः, तेषां खलु लोहितकानां तृणानां मणीनां च
 इतइष्टतरक एव यावद्वर्णेन प्रज्ञप्तः । तत्र खलु यानि तानि हारिद्रकाणि तृणानि च
 मणयश्च तेषां खलु अयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथानामकः चम्पक इति
 वा चम्पकत्वगिति वा, चम्पकभेद इति वा हरिद्रेति वा हरिद्राभेद इति वा, हरिद्रा-
 गुटिका इति वा हरितालिकेति वा हरितालिकाभेद इति वा हरितालिकागुटिकेति
 वा, चिकुर इति वा, चिकुराङ्गराग इति वा, वरकनक इति वा, वरकनकनिघर्ष इति वा,
 सुवर्णशिल्पिक इति वा, वरपुरुषवसनमिति वा शल्लकीकुसुममिति वा, चम्पककुसुम-
 मिति वा, कूष्माण्डिका कुसुममिति वा, कोरण्टकदाम इति वा उडवडाकुसुममिति
 वा, घोषातकी कुसुममिति वा, सुवर्णयूथिकाकुसुममिति वा, सुहरिण्यकाकुसुममिति
 वा कोरण्टकारमाल्यदाम इति वा वीर्यकुसुममिति वा पीताशोक इति वा, पीत-
 कणवीर इति वा पीतवन्धुजीवक इति वा, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः,
 तेषां खलु हारिद्राणां तृणानां मणीनां च इत इष्टतरक एव यावद्वर्णेन प्रज्ञप्तः ।
 तत्र खलु यानि तानि शुक्लानि तृणानि च मणयश्च तेषां खलु अयमेतावद्रूपो
 वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथानामकः अङ्ग इति वा गङ्ग इति वा चन्द्र इति वा कुन्द इति
 वा कुमुद इति वा उदकरज इति वा दधिघनमिति वा, क्षीरमिति वा, क्षीरपूर-
 मिति वा, हंसावलीनिवा, गारदिक बालादक इति वा ध्मातृधौलरूप्यपट्ट इति वा
 शालिपिष्टगिरिति वा कुमुदगशिरिति वा शृङ्गलेवाडीति वा पेङ्गणमिजे इति वा
 विममिति वा मृणालिका इति वा गजदन्त इति वा लवंगदलमिति वा पौण्डरीक
 दलमिति वा सिन्दुवारमाल्यदाम इति वा श्वेताशोक इति वा, श्वेतकणवीर इति वा
 श्वेतवन्धुजीव इति वा, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः तेषां खलु शुक्लानां
 तृणानां मणीनां चेत इष्टतरक एव यावद्वर्णेन प्रज्ञप्तः । तेषां खलु मदन्त ! तृणानां
 मणीनां च कीदृशो गन्धः प्रज्ञप्तः ? तद्यथा नामकः कोट्टपुटानां वा पत्रपुटानां वा,

चोयकपुटानां वा, तगरपुटानां वा एलापुटानां वा चन्दनपुटानां वा कुंकुमपुटानां वा, उशीरपुटानां वा, चम्पकपुटानां वा मरुचपुटानां वा दमनपुटानां वा जाती पुटानां वा, यूथिकापुटानां वा, मल्लिकापुटानां वा, नवमल्लिकापुटानां वा, केतकीपुटानां वा, कर्पूरपुटानां वा, अनुवाते उद्भिचयानानां वा, निर्भिचयमानानां वा, कुटचयमानानां वा, रुग्जिज्जमानानां वा, उष्कीर्यमाणानां वा, विकीर्यमाणानां वा, परिभुज्यमानानां वा, भाण्डाद् भाण्डं संह्रियमाणानाम् उदारा मनोज्ञा घ्राणमनोनिर्वृत्तिकराः सर्वतः समन्तात् गन्धा अभिनिस्स्रवन्ति, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः, तेषां खलु तृणानां मणीनां चेतः इष्टतरक एव यावद् मन आमतरक एव गन्धः प्रज्ञप्तः । तेषां खलु भदन्त । तृणानां मणीनां च कीदृशः स्पर्शः प्रज्ञप्तः ? तद्यथानामक-आजिनकमिति वा, रुतमिति वा, वूर इति वा, नवनीतमिति वा, हंमगर्भतुलीति वा, गिरीपकुसुमनिचितमिति वा, बालमुकुद पत्र-राशिरिति वा, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः, तेषां तृणानां मणीनां चेतः इष्टतरक एव यावत् स्पर्शः प्रज्ञप्तः । तेषां खलु भदन्त । तृणानां पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैर्वातैर्मन्दं मन्दभेजितानां व्येजितानां कम्पितानां क्षोभितानां चालितानां स्पन्दितानां घट्टितानामुदीरितानां कीदृशः शब्दः प्रज्ञप्तः, तद्यथानामकः शिविकाया वा, स्यन्दमानिकाया वा, रथवरस्य वा, नच्छत्रस्य सयण्टाकस्य सतोरण-वरस्य सनन्दिघोषस्य सर्किणिणीहेमजालपर्यन्तपरिक्षिप्तस्य हेमव्रतक्षेत्र चित्र-विचित्र तैनिशकनक नियुक्तशरकस्य सुपिन्डारकमण्डलधुगकस्य कालायसमुकृत-नेमियन्त्रकर्मज आकीर्णवर-तुरगमुसंमयुक्तस्य कुशलनरच्छरारथि संपरिगृहीत-स्य शरशतद्वित्रिशतोरणपरिमण्डितस्य सकंदटावर्तकस्य सचापशरप्रहरणावरण भृतस्य योधयुद्धसज्जस्य राजाद्वणे वा, अन्तःपुरे वा, रथ्ये वा मणिकुट्टिमतले अभीक्ष्णमभीक्ष्णमभिघट्यमानस्य अभिनिवर्त्यमानस्य वा ये उदारा मनोज्ञाः कर्ण-मनोनिर्वृत्तिकराः सर्वतः समन्तात् शब्दाः अभिनिस्स्रवन्ति, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः-तद्यथानामकः वैताञ्जिका वीणाया उच्चगन्धामृच्छिवाया अद्रे-सुपतिष्ठाया श्वन्दनसारणीणपरिवृतिताया कुञ्जमृगगारीमृगमृगिणीवायाः मदीप-प्रत्युपकालसमये मन्दं मन्दभेजितायाः व्येजितायाः कम्पितायाः क्षोभितायाः चालितायाः स्पन्दिताया घट्टितायाः उदीरिताया उदारा मनोज्ञाः कर्णमनोनिर्वृ-त्तिकराः सर्वतः समन्तात् शब्दा अभिनिस्स्रवन्ति, भवेदेतावद्रूपः स्यात्. नायमर्थः समर्थः, तद्यथानामकः श्विनताया वा शिप्यता वा, मदीर्यायां वा, गन्धर्वाणां वा, भद्रगालवनगतानां वा चन्दनवनगतानां वा, मीमन्वनवनगतानां पट्टवन-गतानां वा, हिमवतमलयमन्दगिरिगुणमन्मगन्तानां वा, एतत् सन्दिनानां मण्डपागतानां समुपविष्टानां मण्डपितमणीजितानां गीतस्वितस्वितस्वितस्वितमनसां

ગથં પદ્યં કથ્યં પદવદ્ધં પાદવદ્ધમુલ્લિખકં પ્રવૃત્તકં મન્દં રોચિતાવસાનં સપ્તસ્વર
સમન્વાગતમપ્પરસસુસંપ્રયુક્તં પદ્મદોષવિપ્રયુક્તમેકાદશગુણાલંકારમષ્ટગુણોપેતમ્,
ગુહ્યદ્ વંશકુહરોપગૂઢમ્ રક્તં ત્રિસ્થાનકરણશુદ્ધં મધુરં સમં સુલલિતં સકુહરગુહ્ય
દ્વંશતન્ત્રીસુસંપ્રયુક્તં તાલસુસંપ્રયુક્તમ્. તાલસમમ્, લયસુસંપ્રયુક્તં ગ્રહસુસંપ્રયુક્તં
મનોહરં મૃદુકરિમિતપદસત્ત્વારં સુરતિ સુનતિ વરચારુરૂપં દિવ્યં ગેયં પ્રગીતાનામ્,
ભવેતાવદ્રૂપઃ સ્યાત્ ? હન્ત ગૌતમ ! એવં ભૂતઃ સ્યાત્ સૂ. ૫૩॥

ટીકા-‘ત્રીસે ણં જગઈએ ઉપ્પિ’ તસ્યાઃ સ્વલ્લ જગત્યાઃ પ્રાકાર કલ્પાયા
ઉપરિ ‘વાહિં પડમવરવેડ્યાએ’ વહિઃ પદ્મવરવેદિકાયાઃ-વહિર્વર્તીપ્રદેશઃ ‘એથ ણં
એગે મહં વણસંઢે વણ્ણત્તે’ અન્ન-અસ્મિન્ સ્વલ્લ મદ્દાનેકો વનવણ્ણઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિતઃ
ઉત્તમોત્તમાનામનેકજાતીયાનાં વૃક્ષાણાં સમુદાયો વનવણ્ણઃ, તદુક્તમ્-

‘એગજાઈએહિં રુક્ખેહિં વણં અણેગજાઈએહિં ઉત્તમેહિં રુક્ખેહિં વણસંઢે’

‘એક જાતીયૈર્વૃક્ષૈર્વનમ્, અનેકજાતીયૈરુત્તમૈર્વૃક્ષૈર્વનવણ્ણં ઇતિચ્છાયા ॥

હસ તરહ સે પદ્મવર વેદિકા શબ્દ કી પ્રવૃત્તિ કા નિમિત્ત પ્રકટ
કરકે અવ સૂત્રકાર ઉસ મેં જો વનવણ્ણ આદિક હૈ-અન્હેં દિલ્લોને
કેલિયે સૂત્ર કહતે હૈ । ‘ત્રીસે ણં જગઈએ ઉપ્પિ વાહિં પડમવરવે
ડિયાએ એથ ણં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-ઉસ પ્રાકાર કલ્પ જગતી કે ઉપર વર્તમાન પદ્મવર વેદિકા
કે બાહર જો પ્રદેશ હૈ ઉસ પ્રદેશ મેં ‘એગે મહં વણસંઢે વણ્ણત્તે’ એક
વિશાલ વનવણ્ણ હૈ જહાં પર અનેક પ્રકાર કે ઉત્તમોત્તમ વૃક્ષોં કા સમુ-
દાય હોતા હૈ ઉસ સ્થાન કા નામ વનવણ્ણ હૈ તદુક્તમ્-‘એકજાઈએહિં
રુક્ખેહિં વણં અણેગજાઈએહિં ઉત્તમેહિં રુક્ખેહિં વણસંઢે’ એક જાતિ કે
કે વૃક્ષ જિસ સ્થાન પર હોતે હૈં ઉસકા નામ વન હૈ । ઓર અનેક જાતિ
કે વૃક્ષ જિસ સ્થાન પર હોતે હૈ । ઉસકા નામ વનવણ્ણ હૈ ‘દેસુણાઈ

આ રીતે પદ્મવર વેદિકા શબ્દની પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત પ્રકટ કરીને હવે
સૂત્રકાર તેમાં જે વનખંડ વિગેરે છે. તે બતાવવા નીચે પ્રમાણે સૂત્રકહે છે.
‘ત્રીસે ણં જગતીએ ઉપ્પિ’વાહિં પડમવરવેડ્યાએ એથ ણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-એ પ્રકારના જગતીની ઉપર વર્તમાન પદ્મવરવેદિકાની બહારના
જે પ્રદેશ છે એ પ્રદેશમાં ‘એગે મહં વણસંઢે વણ્ણત્તે’ એક વિશાળ વનખંડ છે.
જ્યાં અનેક પ્રકારના ઉત્તમોત્તમ વૃક્ષોના સમુદાય હોય છે. એ સ્થાનનું નામ
વનખંડ છે. ‘તદુક્તમ્-એકજાઈએહિં રુક્ખેહિં વણં અણેગજાઈએહિં ઉત્તમેહિં
રુક્ખેહિં વણસંઢે’ એક જાતના વૃક્ષો જે સ્થાન પર હોય છે, તેનું નામ વન છે.
અને અનેક જાતના વૃક્ષો જે સ્થાન પર હોય છે તેનું નામ વનખંડ છે.

‘દેસૂણાં દો જોયણાં ચક્રવાલવિક્ષેપેણ’ સર્વેકો વનપણ્ડો દેશોને દ્વેયોજને ચક્રવાલવિક્ષેપેણ ‘જગતી સમણ પરિક્ષેવેણ’ જગતી સમકો જગત્યાઃ સમાનઃ પરિક્ષેવેણ, સ ચ વનપણ્ડઃ પરિક્ષેવેણ જગતી પરિમાણ इत्यर्थः । स च वनपण्डः कथं भूतस्तत्राह—‘किण्हे’ इत्यादि, ‘किण्हे’ कृष्णः छाया प्रधानत्वात्, इह खलु वृक्षाणां प्रायो मध्यमे वयसि वर्तमानानि पत्राणि नीलत्वबालुह्येन कृष्णानि भवन्ति तादृशपत्रसंलब्धत्वात् वनपण्डोऽपि कृष्णः । न चोपचारमात्रत्वाद् वनपण्डः कृष्ण इति व्यवह्रियते किन्तु कृष्णरूपेणावभासमानत्वात्कृष्णस्तत्राह—‘किण्होभासे’ कृष्णावभासः, यावत्के भागे कृष्णानि पत्राणि सन्ति तावत्के भागे स वनपण्डः कृष्णोऽवभासते, अतः कृष्णोऽवभासो यस्य स कृष्णावभासो वनपण्डः ‘जाव अणेग सगडरह’ इत्यादि, अत्र यावत्पदग्राह्याणि पदानि यथा—‘नीळे नीलोभासे हरिण हरिओभासे सीए सीओभासे णिद्धे णिद्धोभासे’

दો જોયણાં ચક્રવાલવિક્ષેપેણ જગતીસમણ પરિક્ષેવેણ’ यह वनखण्ड कुछ कम दो योजन का है और इसका चक्रवाल विष्कम्भ जगती के चक्रवाल विष्कम्भ के जैसा है वह वनखण्ड किस प्रकार का है उसका वर्णन करते हैं० ‘किण्हे किण्होभासे जाव अणेग सगडरह’ इत्यादि । छाया प्रधान होने से यह वनखण्ड कृष्ण है वृक्षों के प्रायः—मध्यमवय में वर्तमान पत्र नील होने हैं इस कारण से उस वनखण्ड को कृष्ण कहा गया है क्यों कि इस अवस्था में वह कृष्ण रूप से अवभासित होता है वही वाग ‘किण्होभासे’ इस पद द्वारा सूचित हुई है । जितने भाग में उस वनपण्ड में कृष्ण पत्र हैं उनमें भाग में वह वनखण्ड कृष्णरूप से प्रतिभासित होता है । यहाँ यावत्पद से जिन विशेषणों का ग्रहण हुआ है उन विशेषणों की व्याख्या इस

‘દેસૂણાં દોજોયણાં ચક્રવાલવિક્ષેપેણ જગતી સમણ પરિક્ષેવેણ’ આ વનખંડ કંઈક કમ બે યોજનનો હોય છે. અને તેનું ચક્રવાલ વિષ્કંભ જગતીના ચક્રવાલ વિષ્કંભની જેવો છે. તે વનખંડ કેવા પ્રકારનો છે? તેનું રંગ અથવા વર્ણન કયું છે ‘કિણ્હે કિણ્હોભાસે જાવ અણેગ સગડ રહ’ એવું કહેવા પ્રધાન હોવાથી આ વનખંડ કૃષ્ણ વર્ણનું છે. વૃક્ષોના પત્રો પ્રાયઃ મધ્યમ અવસ્થાના વર્તમાન હોય ત્યારે નીલવર્ણનું હોય છે. આ કાળથી એ વનખંડને કૃષ્ણ કહે છે કાળથી એ અવસ્થામાં તે કાળા વર્ણથી થોડું વધારા હોય છે, એ વનખંડ ‘કિણ્હોભાસે’ એ પદ દ્વારા સૂચવેલ છે જેટલો ભાગમાં એ વનખંડના કૃષ્ણ પત્રો હોય છે તેટલો ભાગમાં એ વનખંડ કૃષ્ણવર્ણથી પ્રતિરક્ષિત થાય છે. અહિંયા યાવત્પદથી જે વિશેષદાનો સંગ્રહ થયો છે, એ વિશેષદાનો વનખંડ

તિવ્વે તિવ્વોભાસે કિણ્હે કિણ્હચ્છાણ, નીલે નીલચ્છાણ હરિણ હરિયચ્છાણ સીણ
 સીયચ્છાણ ઘગકઢિપડચ્છાણ રમ્મે મહામેહનિકુરંવભૂણ । તે નં પાયવા મૂલમંતા
 સ્વધમંતા તયામંતા સાલમંતા પવાલમંતા પત્તમંતા પુપ્ફપંતા ફલમંતા વીયમંતા
 અણુપુવ્વસુજાઃ સુલલ્લટ્ટભાવ પરિણયા એગસંધી અણેગસાહપ્પસાહવિહિમા અણેગ
 નરવ્વામસુપસારિયા ગેજ્જલ્લણવિડલલ્લટ્ટસ્થા અચ્છિદ્ધપત્તા અદિરલ્લપત્તા અવાઈણ-
 પત્તા નિદ્ધુયજરલ્લપંડુરપત્તા નવહરિયમિસંતપત્તંધયારગંભીરદરિસણિજ્જા ઉવવિણિ-
 ગાયણવત્તરુણપત્તપલ્લવકોમલુજ્જલ ચલંત કિસલય સુકુમાલપવાલસોહિયવરંકુરમ્મ-
 સિહરા ણિચ્ચં કુસુમિયા ણિચ્ચં મડલિયા ણિચ્ચં થવડયા ણિચ્ચં ગુમ્મિયા ણિચ્ચં
 ગોચ્છિયા ણિચ્ચં જમલિયા ણિચ્ચં જુયલિયા ણિચ્ચં વિણમિયા ણિચ્ચં પળમિયા
 ણિચ્ચં કુસુમિય મડલિય લવહય થવડય ગુમ્મિય ગોચ્છિય જમલિય વિણમિય
 પળમિય સુવિમત્તપાડમંજરિવિહિસમ્મથરા સુયવરહિણમયણસલાળા કોઇલકોરગ
 મિનારગકોઇલજીવંજીવગણંદિયુદ્ધકવિલપિગલ્લલ્લકારંડવચ્ચક્રવાગલલ્લસંસારસાળે-
 ગસડગગણંદિયુવિરચિય સદ્દુન્નય મહુરસરનાયસુરમ્મા સંવિહિયદપ્પિયમ-
 મરમહુયરીપહકરા પરિલીયમાણમત્ત છપ્પયકુસુમાસવલ્લોલમહુરગુણ્ડનાયંતગુંજત
 દેસમાગા અવિમત્તરપુપ્ફફલા બાહિરપત્તછન્ના ઓછન્ન પરિચ્છન્ના ણીરોગા અકં-
 ટગા સાડફલા ણિદ્ધફલા નાળાવિદ્ધગુચ્છગુમ્મમંડયગસોહિયા વિચિત્તસુદ્ધકેડવહુલા
 વાવીપુલ્લલ્લરિણીદોહિયાસુ ય નિવસિય રમ્મજાલધરગા પિંડિયનીદારિમં સુગંધિ
 સુદ્ધસુરમ્મિ મગોદરં મહથા ગંધદ્ધણિ નિચ્ચં મુંચમાળા સુદ્ધસેડ કેડવહુલા' इति ।
 एतानि यावत्पदसंगृहीतानि पदानि व्याख्यायन्ते ।

‘નીલે નીલોભાસે’ નીલો નીલાવભાસઃ—હરિતત્ત્વમતિક્રાન્તાનિ કૃષ્ણત્વસંપા-
 ત્તાનિ પર્ણાને નીલાનિ ભવન્તિ તદ્વયોગાદ્ વનપાંડોડપિ નીલા, ન ચૈતદુપચ રમાત્રેણ
 પ્રકાર સે હૈ । ‘હરિણ હરિઓભાસે’ હરિતો હરિતાવભાસઃ’ કહીં ૨ યહ
 વનસ્વળ્લ હરિત હૈ, કયોં કિ હરિત રૂપ સે હી હસકા પ્રતિભાસ હોતા હૈ ।
 ‘નીલે નીલોભાસે’ ઇત્યાદિ ‘નીલો નીલાવભાસઃ’ કહીં ૨ કિસી
 કિસી ૨ પ્રદેશ વિશેષ સે—યહ વન નીલ હૈ કયોં કિ અત્યંત નીલે પત્તે હોને
 સે નીલવર્ણ રૂપ સે હી હસકા પ્રતિભાસ હોતા હૈ, હરિત અવસ્થા કો પાર

આ રીતે છે. ‘હરિણ હરિઓભાસે-હરિતો હરિતાવભાસઃ’ કયાંક કયાંક એ વનખંડ
 હરિત છે કેમકે એકદમ લીલા પાંદડાને લઈને હરિતપશુ થી તેનો પ્રતિભાસ થાય
 છે ‘નીલે નીલોભાસે’ ઇત્યાદિ ‘નીલો નીલાવભાસઃ’ કયાંક કયાંક કોઈ કોઈ પ્રદેશ
 વિશેષમાં આ વન નીલ છે, કેમકે નીલ વર્ણ રૂપે તેનો પ્રતિભાસ થાય છે. હરિત
 અવસ્થાને પુરીકરીને કૃષ્ણ અવસ્થાને પ્રાપ્ત ન થયેલ પત્રો નીલ કહેવાય છે. આ
 પત્રના સંબંધી નીલિમાના યોગથી એ વનને પણ નીલ કહે છે. પત્રો પોતાની

कथयते किन्तु तथा प्रतिभासनात् तथोक्तं नीलावभासः नीलोऽवभासो यस्य स तथा, तदा—‘हरिण् हरिओभासे’ यौवने तान्येव पत्राणि किञ्चयत्वं रक्तवस्त्राति क्रान्तानि ईषद्भरितानि पाण्डूनि सन्ति हरितानि इत्युपदिश्यन्ते ततस्तद्योगाद् वनपण्डोऽपि हरितः, न चैतदुपचारमात्रं किन्तु तथा प्रतिभासोऽप्यस्ति, अतएवाह—हरितावभासः—हरितोऽवभासो यस्य स तथा, तथा—‘सीण् सीओभासे’ बालपादलिक्रान्तानि वृक्षाणां पत्राणि शीतानि भवन्ति ततस्तद्योगाद् वनपण्डोऽपि शीतः, न चामौ उपचारमात्रात् किन्तु गुणत एव, तथा चाह—शीतावभासः, अधोभागवर्त्तिनां व्यन्तरदेवानां च तदुद्योगे शीतवातस्पर्शः ततः स शीतो वनपण्डोऽवभासते इति । तथा—

करके कृष्ण अवस्था को नहीं प्राप्त हुए पत्र नीले कहे जाते हैं इस पत्र संबंधी नीलिमा के योग से वन को भी नील कहा गया है। पत्र अपने युवावस्था में किसलय अवस्था को और अपनी लालिमा को छोड़ देते हैं— तब वे हरित अवस्था में आजाते हैं—अतः इसके लिये कहा गया है कि यह वनखण्ड किसी २ भाग में हरा है, और हरे रूप से ही इसका प्रतिभास होता है। यह वनखण्ड कहीं कृष्ण है कहीं नील है कहीं हरित है इत्यादि रूप से जो कहा गया है उसका कारण उस २ रूप से वही २ वह प्रतिभासित होता है यही बात 'क्षिणो क्षिणो भासे' आदि पदों द्वारा पुष्ट की गई है जब पत्र अपनी प्रौढावस्था में आते हैं तब उनमें से हरीतिभाग का धीरे २ अभाव होकर शुभ्रता आने लगती है शुभ्रता में शीतलता का अर्थात् शीत वात का वास हो जाता है अतः यह वनखण्ड भी उसके योग से कहीं २ 'शीतः शीता वभासः' शीतवात स्पर्शवालि है और शीतवात स्पर्शरूप से यह प्रति-

યુવાઅવસ્થામાં કિસલય કુંપળ અવસ્થાને અને પોતાની લાલિમને છોડી દે છે.
 ત્યારે તે હરિત અવસ્થામાં આવી જાય છે તેથીજ એ પ્રમાણે કહેલ છે કે
 આ વનખંડ કોઈ કોઈ લાગમાં લીલ શ વાળા છે અને લીલાપદ્મથીજ તેના
 પ્રતિભાસ થાય છે. આ વનખંડ કયાક કયાક કૂંડુવર્ણ વાળા છે કયાક કયાક
 નીલવર્ણ વાળા છે કયાક કયાક હરિત હોય છે હતાંત્રિ રૂપે એ કથન ૩૦
 વામાં આવેલ છે, તેનું શાસ્ત્ર એ એ રૂપે ત્યા ત્યા ને પ્રતિબાજિત થાય છે.
 એજ વાત 'કિણ્હો કિણ્હોમાસે' વિગેરેથી પુષ્ટ કરવાના અવેશ છે જ્યારે ૫૦
 પોતાની પ્રૌઢાવસ્થામાં આવે છે, ત્યારે હરિતપદ્માને છોડે છોડે = નાવ ધારને
 રહેતપદ્મ આવવા લાગે છે રહેતપદ્મના શીતળતનો અર્થ શીત વહુનો
 વાસ થઇ જાય છે તેથી એ વનખંડ પદ્મ તેના રેગમાં રહેત ૩ ૩ નીજ
 શીતાવમાસઃ' શીતવહુના સ્પર્શવળે છે અને શીતવહુના અર્થ રૂપે તેના

‘ણિદ્દે ણિદ્ધોભાસે તિવ્વે તિવ્વોભાસે’ એતે કુળ્લનીલહરિતવર્ણીઃ યથા-સ્વસ્મિન્ રૂપેડત્યર્થમુત્કટાઃ સ્નિગ્ધાઃ કથયન્તે, તતથ તીવ્રાશ્ચ કથયન્તે તતથ તદ્યોગાદ્ વનવણ્ડોડપિ સ્નિગ્ધસ્તીવ્રશ્ચેતિ કથયતે, ન ચૈતદુપચારમાત્રં કિન્તુ તથા પ્રતિભા- સોડપિ, અત્થ એગોક્તમ્-રિનિગ્ધાવભાસસ્તીવ્રાડવભાસ इति इह यद्यपि अवभासो ज्ञानम् स च भ्रान्तोऽपि भवति यथा-मरुमरीचिकासु जलावभासः, ततो नावभास- माप्रोपदर्शनेन यथावस्थितं वस्तु स्वरूपमुक्तं भवति किन्तु यथास्वरूपप्रतिपादनेन ततः कृष्णत्वादीनां तथा स्वरूप प्रतिपादनार्थमनुवादपूर्वकं विशेषणान्तरमाह-

‘ભાનિત હોતા હૈ । ‘યે કૃષ્ણ, નીલ, હરિત, વર્ણ જિસકારણ અપને રૂપ મેં અપને આપ મેં-ઉત્કટ સ્નિગ્ધ ઓર તીવ્ર કહે જાતે હૈ । હસી કારણ અનેકે યોગ સે વહ વન વણ્ડ મી સ્નિગ્ધ ઓર તીવ્ર કહા ગયા હૈ યહ કથન ઉપચારમાત્ર હૈ અવાસ્તવિક હસલિયે નહીં હૈ કિ ઉસ રૂપ સે ઉસકા પ્રતિભાસ જો હોતા હૈ । હસી કારણ હસ વનવણ્ડ કે વર્ણન મેં સ્નિગ્ધાવભાસ ઓર તીવ્રાવભાસ હન દો વિશેષણોં કા સમાવેશ કિયા ગયા હૈ । યદિ કોહુ એસી આશંકાકરે કિ અવભાસ જ્ઞાન તો મિથ્યા મી હોતા હૈ જૈસા કિ મરુમરીચિકા મેં જલકા અવભાસ મિથ્યા હોતા હૈ । હસલિયે યહાં પર મી એસા અવભાસમિથ્યા હો સકતા હૈ । ફિર હસ અવભાસ સે આપ વહાં કા યથાર્થ વર્ણન કેસે કર સકતે હૈ ઓર કેસે વહાં કે યથાર્થ સ્વરૂપકો કહ સકતે હૈ । તો હસ આશંકા કી નિવૃત્તિ કે લિખ કૃષ્ણત્વ આદિ કે તથા સ્વરૂપ પ્રતિપાદન નિમિત્ત સૂત્રકારને હન વક્ષ્યમાણ વિશેષણાન્તરોં કા કથન કિયા હૈ હન સે વહાં અનેકા

પ્રતિભાસ થાય છે. આ કૃષ્ણ, નીલ, હરિત, વર્ણ જે કારણથી પોતે પોતાનામાં ઉત્કટ, સ્નિગ્ધ, અને તીવ્ર કહેવાય છે, એજ કારણે તેના યોગથી એ વનખંડ પણ સ્નિગ્ધ, અને તીવ્ર કહેવાય છે. આ કથન માત્ર ઉપચાર રૂપે કહેલ છે તેથી તે અવાસ્તવિક નથી કારણકે એ રૂપે તેનો પ્રતિભાસ થાય છે. એથીજ એ વનખંડના વર્ણનમાં સ્નિગ્ધાવભાસ અને તીવ્રાવભાસ એ બે વિશેષણોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. જો કોઈ એવી શંકા કરે કે અવભાસ જ્ઞાન તો મિથ્યાપણું હોય છે, જેમકે મૃગતૃષ્ણા મરુ મરીચિકામાં ઝાંઝામાં જલનો મિથ્યા અવભાસ થાય છે તેથી તેવી રીતે અહીંયાં પણ એવો મિથ્યાવભાસ થઈ શકે છે તો પછી આ અવભાસથી ત્યાંનું યથાર્થ વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? અને ત્યાંના યથાર્થ સ્વરૂપનું વર્ણન કેવી રીતે થાય ? આ શંકાના સમાધાન માટે કૃષ્ણ વિગેરેના તે રીતના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સૂત્રકારે આ વક્ષ્યમાણ બીજા વિશેષણોનું કથન કર્યું

‘કિંહે કિંહચ્છાઈ’ इत्यादि, कृष्णवनवण्डः कस्मादित्यत आह—कृष्णच्छायः
निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायोदर्शनमिति वचनद्वय हेत्वर्थे प्रथमा,
तदयमर्थः, यस्मात् कृष्णा छाया-आकारः सर्वाविमंवादितया तस्य वनवण्डस्य,
तस्मात् कृष्णो वनवण्डः, अयं भावः—सर्वाविसंवादितया तत्र वनवण्डे कृष्ण
आकार उपलभ्यते, न च भ्रान्तावभास संपादितसत्ताकः सर्वाविसंवादी भवति
तस्मात् तद्वद्वृत्त्या स वनवण्डः कृष्णो न तु भ्रान्तावभासमात्र व्यवस्थापित इति ।
एवम् ‘नीळे नीलच्छाई, हरिण हरियच्छाई, सीण सीयच्छाई’ नीलो नील-

तथा स्वरूपप्रतिपादित हो जाता है ‘किंहे कિંहચ્છાઈ’ वह वनवण्ड
कृष्ण इसलिये है कि उसकी छाया-आकार कृष्ण है, यहाँ ‘कृष्ण
च्छायः’ पद में यह प्रथमा विभक्तिन हेत्वर्थ में हुई है ‘निमित्तकारण
हेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शनात्’ इस वचन के अनुसार
पञ्चम्यन्त हेतु के अर्थ में प्रथमा विभक्ति भी हो जाती है । अतः इस
से सूत्रकार ने यह पुष्ट किया है कि जिसकारण सर्वाविसंवादी रूप से
उसकी छाया आकार-कृष्ण है, इसी कारण वह वनवण्ड कृष्ण है
जब सर्वाविसंवादिरूप से वहाँ कृष्ण आकार उपलब्ध हो रहा है तो
नियम से वहाँ कृष्णता है जिसकी सत्ता भ्रान्त अवभास से स्थापित
होती है—वह सर्वाविसंवादी नहीं हुआ करता है—यहाँ कृष्णाकार की
सत्ता सर्वाविसंवादी रूप से स्थापित है अतः वह अपने साध्य कृष्णता
का अवश्य अवश्य ही साधक होता है इसी प्रकार से वह वनवण्ड
किसी २ भाग में नील इसलिये है कि उसकी छाया—आकार—नील

છે. તેનાથી ત્યાં તેનું તેવા પ્રકારનું પ્રતિપાદન થઈ જાય છે ‘કિંહે કિંહચ્છાઈ’
એ વનવણ્ડ કૃષ્ણ એ માટે કહેવાય છે કે તેની છાયા આકાર કૃષ્ણ છે. અહીંયા
‘કૃષ્ણચ્છાય’ એ પદમાં આ પ્રથમાં વિભક્તિ હેત્વર્થમાં થયેલ છે. ‘નિમિત્ત
કારણહેતુષુ સર્વાસાં વિભક્તીનાં પ્રાયો દર્શનાત’ આ વચન પ્રમાણે પચમ્યન્ત
હેતુના અર્થમાં પ્રથમા વિભક્તિ થઈ જાય છે. તેથી સૂત્રકારે આ વચનથી
એ સમર્થિત કર્યું છે કે જે કારણથી સર્વ અવિસવાદીપણાથી તેની છાયા
આકાર કૃષ્ણ છે. એજ કારણથી એ વનવણ્ડ પણ કૃષ્ણ છે, જ્યારે સર્વ પ્રકારે
અવિસંવાદીપણાથી ત્યાં કૃષ્ણ આકાર પ્રાપ્ત થાય છે, તો ત્યાં નિશ્ચયસીતે
કૃષ્ણપણ કાળાશ છે જે કે જેની સત્તા ભ્રાન્ત અવભાસથી સ્થાપિત થાય છે
તે સર્વ પ્રકારે અવિસવાદિ હોઈ શકતી નથી અહીંયાં કૃષ્ણપણાની સત્તા
સર્વાવિસંવાદિ પણાથી સ્થાપિત થયેલ છે. તેથી તે પોતાના સાધ્ય કૃષ્ણપણાને
જરૂર જરૂર સાધક થઈ જાય છે તેથીજ એ વનવણ્ડ કોઈ કોઈ લાગમા નીલ

ચ્છાયઃ, હરિતો હરિતચ્છાયઃ, શીતઃ શીતચ્છાયઃ, एतान्यपि विशेषणानि ज्ञातव्यानि: केवलं शीतः शीतच्छाय इत्यत्र छाया शब्दः आतपप्रतिपक्षवस्तुवाची द्रष्टव्यः । 'घणकडियडच्छाए' घनकटितटच्छायः, इह शरीरस्य मध्यभागे कटिः ततोऽन्यस्यापि मध्यभागः कटिरिव कटिरित्युच्यते, कटिस्तटमिव कटितटम्, घना-अन्यान्यशाखाप्रशाखानुप्रवेशतो निविडा कटितटे-मध्यभागे छाया यस्य स घनकटितटच्छायः-मध्यभागे निविडतरच्छाय इत्यर्थः अतएव 'रम्भे' रम्भो रमणीयः, 'महामेहनिकुरंबभूए' महान्-जलभारावनतः प्रवृट्काळभावी मेघनिकुरम्भो-मेघसमूहस्तं भूतो गुणैः प्राप्त इति महामेघनिकुरम्भभूतः, महामेघवृन्दोपम

है । इस प्रतिपादन में भी समझ लेना चाहिये 'शीतः शीतच्छायः' यहां पर छाया शब्द आकार का कथक नहीं है । किन्तु आतप की प्रतिपक्षी भूत वस्तु का वाचक है । अतः यह वनखण्ड शीत इसलिये है कि वहां पर की छाया शीत है । 'घणकडियच्छाए' कटि शब्द का प्रयोग शरीर के मध्यभाग में होता है फिर भी अन्य का भी मध्यभाग कटी शब्द से गृहीत हो जाता है कटिको यहां तर जैसा कहा है । तात्पर्य यह है कि इस वनखण्ड के मध्यभाग में जो वृक्षराजि है, उसकी शाखाएँ और प्रशाखाएँ आपस में एक दूसरे वृक्षों की शाखाओं और प्रशाखाओं के मध्य में प्रविष्ट हो गई है अतः यहां मध्यभाग में घनी छाया रहती है इसी कारण यह वनखण्ड में बहुत अधिक रमणीय है 'महामेहनिकुरंबभूए' महामेहनिकुरंबभूतः' देखनेवालों को यह वनखण्ड ऐसा प्रतीत होता है कि मानो यह पानी के भार से अवनत हुआ महामेघों का समूह ही है अब इस वनखण्ड के पादपो

વર્ણવાળું થાય છે અને એથીજ તેની છાયા આકાર નીલ હોય છે. એ પ્રમાણે આ પ્રતિપાદનમાં પણ સમજી લેવું 'શીતઃ શીતચ્છાયઃ' અહીંયાં છાયા શબ્દ આકારના અર્થમાં નથી પણ તડકાના પ્રતિપક્ષ રૂપ જે છાયા છે, તે અર્થનો વાચક છે. તેથી એ વનખંડ શીત એ માટે છે કે ત્યાંની છાયા શીત હોય છે. 'ઘણકડિયચ્છાએ' કટિ શબ્દનો અર્થ શરીરના મધ્યભાગ માટે ગ્રહણ કરાય છે. તેા પણ અન્યનો મધ્ય ભાગ પણ કટિ શબ્દથી ગ્રહણ થઇ જાય છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આ વનખંડના મધ્યભાગમાં જે વૃક્ષોની પંક્તિ છે, તેની શાખાઓ અને પ્રશાખાઓ એક બીજા વૃક્ષની શાખાઓ અને પ્રશાખાઓના મધ્યભાગમાં પ્રવેશેલી રહે છે, તેથી આ વનખંડ ઘણુંજ સુંદર લાગે છે. 'મહામેહનિકુરંબભૂએ-મહામેઘનિકુરંબભૂત' તથા જોનારાઓને આ વનખંડ એવું જણાય છે કે જાણે પાણીનાભારથી નમી ગયેલા મહા મેઘોનો સમૂહ જ છે.

इत्यर्थः, अथ वनपण्डगतपादपान् वर्णयति—‘ते णं पायवा’ इत्यादि ते—वनपण्डा-
न्तर्गताः खलु पादपाः वृक्षाः—मूलवन्तः, मूलानि प्रभूतानि दूरावगाढानि च
सन्ति येषां ते मूलवन्तः, कन्द एषां विद्यते इति कन्दवन्तः, एवं स्कन्धवन्तः—
त्वग्वन्तः शालावन्तः प्रवालवन्तः पत्रवन्तः पुष्पवन्तः फलवन्तो बीजवन्तः,
इत्यपि ज्ञातव्यम्, तत्र मूलानि लोकप्रसिद्धानि यानि कन्दस्याधः प्रसरन्ति,
कन्दास्तेषां मूलानामुपरिवर्तिनस्तेऽपि प्रसिद्धा एव, स्कन्धः स्थूडं यतो मूल-
शाखाः प्रभवन्ति, त्वक्-छल्ली, शाला-शाखा, प्रवालः-पल्लवाङ्कुरः, पत्रपुष्प-
फलबीजानि प्रसिद्धानि, ‘अणुपुञ्च सुजाय रुक्लवट्टभावपरिणया’ आनुपूर्वी-
सुजातरुचिरवृत्तभावपरिणताः, आनुपूर्व्या-मूलादिपरिपाट्या सुजात इत्या-
नुपूर्वीसुजाताः रुचिरा-स्निग्धतया देदीप्यमानच्छविमन्तः, तथा वृत्तभावेन

—वृक्षो’ का वर्णन करते हैं ‘ते णं पायवा’ उसवनखंड के पादप-वृक्ष
ऐसे हैं कि जिनके प्रभूत मूल बहुत दूर २ तक जमीन के भीतर गहरे
गये हुए हैं ये पादप प्रशस्तकन्दवाले हैं प्रशस्त स्कन्धवाले हैं प्रशस्त
छालवाले हैं प्रशस्त पत्रोंवाले हैं, प्रशस्त पुष्पों वाले हैं, प्रशस्तफलों
वाले हैं और प्रशस्त बीजवाले हैं । जडका नाम मूल है जड के ऊपर
और स्कन्ध के पहिले तक के भाग का नाम कन्द है जहां से मूल
शाखाएँ फूटती हैं उस स्थान का नाम स्कन्ध है प्रवालनाम कोपलों का
है बाकी के और पत्रादिशब्दों का अर्थ प्रतीत ही है । ‘आणुपुञ्च
सुजायरुक्लवट्टभावपरिणया’ ये सब पादप समस्त दिशाओं में एवं
समस्त विदिशाओं में अपनी २ शाखाओं द्वारा और प्रशाखाओं द्वारा
इस ढंग से फैले हुए हैं कि जिससे ये गोल गोल प्रतीत होते हैं,

હવે આ વનખંડના વૃક્ષોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘તે ણ પાયવા’
એ વનખંડના વૃક્ષો એવા છે કે જેના મોટા મોટા મૂળિયા ઘણે દૂર સુધી
જમીનની અંદરના ભાગમાં ઉડે સુધી ઉતરી ગયેલા છે, આ વૃક્ષો પ્રશસ્ત
પત્રોવાળા છે. પ્રશસ્ત પુષ્પોવાળા છે. પ્રશસ્ત ફળો વાળા છે અને પ્રશસ્ત બીયાઓ
વાળા છે. જડનું નામ મૂળ છે. મૂળની ઉપર અને સ્કંધ-થઈની પહેલાના
ભાગનું નામ કંદ છે. જ્યાંથી ડાળો ફૂટે છે તેનું નામ સ્કંધ થઈ છે. પ્રવાલ
ફળોને કહે છે બાકીના બીજા પત્રો વિગેરે શબ્દોનો અર્થ સ્પષ્ટ ન છે.
‘આણુપુજ્જ સુજાયરુક્લવટ્ટભાવપરિણયા’ આ બધા વૃક્ષો સઘળી દિશાઓમાં
અને સઘળી વિદિશાઓમાં પોત પોતાની શાખાઓ દ્વારા અને પ્રશાખાઓ દ્વારા
એવી રીતે ફેલાયેલા છે, કે જેનાથી એ ગોળ ગોળ પ્રતીત થાય છે. મૂલ
વિગેરે પરિપાટિ પ્રમાણેજ એ બધા વૃક્ષો સુદૃઢ રીતે ઉત્પન્ન થયેલા છે. તેથી

પરિણતાઃ, કિમુક્તં મયતિ ? એવં નામ સર્વાસુ દિક્ષુ વિદિક્ષુ ચ શાખાભિઃ પ્રશાખાભિશ્ચ પ્રસૂતા યથા વર્તુલાઃ સંજાતા इति, આનુપૂર્વીસુજાતાશ્ચ તે રુચિરાશ્ચ તે ચ વૃત્તભાવપરિણતાશ્ચેતિ આનુપૂર્વી સુજાતરુચિરવૃત્તભાવપરિણતાઃ, તથા ‘एगखंघी’ તે પાદપાઃ પ્રત્યેકમેકસ્કન્ધાઃ, સૂત્રે સ્ત્રીત્વં ધાકૃતત્વાત્, તથા- ‘अणोग साहपसाहविडिमा’ અનેકાભિઃ શાખાભિઃ પ્રશાખાભિશ્ચ મધ્યભાગે વિટપો વિસ્તરો યેષાં તેડનેકશાખાપ્રશાખાવિટપાઃ તથા-‘अणोगणरव्वाम सुपसारियागेण्ण घणविउलवट्टखंधा’ તિર્યગ્વાહુ દ્વયપ્રસારણો વ્યામઃ અનેકૈનરવ્યામૈઃ-પુરુષવ્યામૈઃ સુપસારિતૈરગ્રાહ્યઃ-અપ્રમેયઃ ઘનો-નિવિડો વિપુલો વિસ્તીર્ણઃ સ્કન્ધો યેષાં તે અનેકનરવ્યામસુપસારિતાગ્રાહ્ય ઘનવિપુલવૃત્તસ્કન્ધાઃ તથા-‘अच्छिद्रपत्रा’ અચ્છિદ્રાણિ પત્રાણિ યેષાં તે અચ્છિદ્રપત્રાઃ, અયં ભાવઃ વૃક્ષાણાં પત્રેષુ વાતદોષતઃ કાલ-દોષતો વા ગઢુરિકાદિરીતિ રુપજાયતે કિન્તુ તેષાં પત્રેષુ ન તથા તેન તેષુ પત્રેષુ છિદ્રાણિ ન મયન્તીત્યચ્છિદ્રપત્રાઃ અથવા-એનં નામાન્યોડન્યં શાખાપ્રશાખાનુપવે-શાત્ પત્રાણિ પત્રાણામુપરિ જાતાનિ, યેન મનામપિ અન્તરાલરૂપં છિદ્રં નોપલ-

મૂલાદિ પરિપાટી કે અનુરૂપહી યે સ્વષ્ણ સુન્દર ઢંગ સે વૃક્ષ ઉત્પન્ન હુએ હૈ । અતઃ વહે સુહાવને લગતે હૈ યે સ્વષ્ણ વૃક્ષ એક ૨ સ્કન્ધવાલે હૈ ઓર અનેક શાખાઓં એવં પ્રશાખાઓં સે મધ્યભાગ મેં હનકા વિસ્તાર અધિક હૈ ટેઠી ફેલાઈ હુઈ દો મુજાઓં કે પ્રમાણ રૂપ એક વ્યામ હોતા હૈ અનેક પુરુષ મિલકર મો એસે અપને ફેલાએ ગએ વ્યામ દ્વારા જિસે ગ્રહણ નહીં કર સકતે એસા નિવિડ વિસ્તીર્ણ હનકા ગોલ સ્કન્ધ હૈ । હનકે પત્ર છિદ્ર રહિત હૈ અર્થાત્ વાત દોષ સે યા કાલ દોષ સે-હન વૃક્ષોં કે પત્રોં મેં કિસી મો પ્રકાર સે છિદ્ર આદિ નહીં હોતે હૈ અથવા હન વૃક્ષોં કે પત્ર આપસ મેં શાખા પ્રશાખાઓં મેં હસ તરહ સે સટે હુએ મિલે રહતે હૈ કિ જિહસે હનકે અન્તરાલ મેં થોડાસા મો છિદ્ર

ધણાજ સોહામણા લાગે છે એ બધા વૃક્ષો એક એક સ્કન્ધવાળા છે અને અનેક શાખાઓ અને પ્રશાખાઓથી મધ્યભાગમાં એનો વિસ્તાર વધારે છે, વાંકી ફેલાવવામાં આવેલ એ ભુજાઓના પ્રમાણ રૂપ એક વ્યામ-વામ થાય છે. અનેક પુરુષો મળીને પણ એવી ફેલાવવામાં આવેલ વામો દ્વારા જેને ગ્રહણ કરી શકતા નથી. એવું નિખીડ વિસ્તાર વાળું તેનું સ્કન્ધ-થડ હોય છે, તેના પાનડાઓ છિદ્રો વિનાના હોય છે. અર્થાત્ વાયુના દોષથી કે કાળ દોષથી એ વૃક્ષોના પાનડાઓમાં કેઈ પણ પ્રકારના છિદ્રો વિગેરે હોતા નથી. અથવા એ વૃક્ષોના પાનડાઓ પરસ્પરમાં શાખા પ્રશાખાઓમાં એવી રીતે ચોંટીને લાગેલા રહે છે કે જેનાથી તેની અંદરના ભાગમાં થોડા સરીખા પણ

ક્ષયતે इति अतएव—‘अविरलपत्ता’ अविरलपत्राः, अत्रापि हेत्वर्थे प्रथमा, तदश्चाय-
मर्थः—यतोऽविरलपत्राः, अतोऽच्छिद्रपत्राः, अविरलपत्रत्वमेव कुतस्तत्राह—‘अवाह-
णपत्ता’ अवातीनपत्राः, वातीनानि वातोपहतानि वातेन पातितानीत्यर्थः न वाती-
नानि इत्यवातीनानि पत्राणि येषां ते तथा अयं भावः—न तत्र प्रवलो वातः
स्वरपरुषो वाति येन पत्राणि त्रुटित्वा भूमौ निपतन्ति, ततोऽवातीनपत्रत्वादविरल-
पत्रा इति, अच्छिद्रपत्रस्ये प्रथमव्याख्यानपक्षमधिकृत्य कारणमाह—‘अणईइपत्ता’
अनीतिपत्राः न विद्यते इति गड्डेरिकादिरूपा येषां तानि अनीतीनि, अनीतीनि
पत्राणि येषां ते अनीतिपत्राः, अनीतिपत्रत्वादेव अच्छिद्रपत्रा इति, ‘णिद्धूय
जरढपंडुरपत्ता’ निद्धूतजरठपाण्डुरपत्राः, निद्धूतानि—अनीतानि जरठानि
पाण्डुनि पत्राणि येभ्यस्ते निद्धूत जरठपाण्डुपत्राः, यानि वृक्षस्थानि जरठानि
पाण्डुनि पत्राणि तानि वातेन निद्धूय निद्धूय भूमौ पात्यन्ते, भूमेरपि च

नहीं दिखलाई देता है यही वात, ‘अविरलपत्ता’ इस पद द्वारा पुष्ट
की गई है यहां पर भी यह हेत्वर्थ में प्रथमा विभक्ति हुई है। इससे
यह ध्वनित होता है कि जिस कारण ये अविरल पत्रों वाले हैं, इसी
कारण ये अच्छिद्र पत्रों वाले हैं ‘अवाहणपत्ता—अवातीन पत्राः’ ये
अविरल पत्रों वाले इस कारण से हैं कि यहां पर ऐसी जोर की हवा
नहीं चलती है, कि जिसकी वजह से इनके पत्र डाल से टूटकर जमीन
पर तोर जावे, ‘अणईइपत्ता’ गड्डेरिकादि रूप इति यहां पत्रों में होने
नहीं पाती है इसलिये भी ये अच्छिद्र पत्रों वाले हैं, ‘निद्धूयजर-
ढपंडुरपत्ता’ इन वृक्षों पर जो पत्ते पड़ जाते हैं और लफेद हो
जाते हैं वे पत्र वायुद्वारा वहां से जमीन पर गिरादिधे जाते हैं तथा
जमीन ऊपर पड़े हुए वे पत्र भी वहां से उड़ा उड़ाकर अन्यत्र कर

છિદ્રો દેખાતા નથી. એજ વાત ‘અવિરલપત્તા’ એ પદથી પુષ્ટ કરવા માં
આવેલ છે. અહીંયાં પણ આ હેત્વર્થમાં પ્રથમા વિભક્તિ થયેલ છે. એનાથી
એ ધ્વનિત થાય છે કે જે કારણે એ અવિરલ પત્રોવાળા છે, એજ કારણથી
તે અચ્છિદ્ર પત્રોવાળા છે. ‘અવાહણપત્તા—અવાતીનપત્રા’ એ અવિરલ પત્રોવાળા
એ કારણથી છે કે ત્યાં એવા જોરથી હવા નથી ચાલતી કે જેના કારણે એના
પાનડાઓ ડાળથી તૂટીને જમીન પર પડી જાય ‘અણઈઈ પત્તા’ ગડ્ડેરિકાદિ રૂપ
ઇતિ આ પાનાઓને થતી નથી. તેથી પણ એ અચ્છિદ્ર પત્રોવાળા હોય છે.
‘ણિદ્ધૂય જરઠ પત્તા’ આ વૃક્ષો પર જે પત્તડાં જે ગુના થઈ જાય છે. અને
સફેદ થઈ જાય છે, તે પત્રો પવન દ્વારા જમીન પર પાડી નાખવામાં આવે
છે. તથા જમીન પર પડેલા તે પાનડાઓને પણ ત્યાંથી ઉડાડીને બીજે લઈ

પ્રાપ્તો નિદ્ધૂય નિદ્ધૂયાન્યત્રાપસાર્યન્તે इत्यर्थः । ‘नवहरियभिसंतपत्तंधयारगंभीरदरिसणिज्जा’ नवहरितभासमानपत्रान्धकारगम्भीरदर्शनीयाः, नवेन-प्रत्य-
 ग्रेण हरितेन-नीलेन भासमानेन-स्निग्धत्वं त्वचादीप्यमानेन पत्रभारेण-दक्-
 संचयेन यो जातोऽन्धकारस्तेन गम्भीराः-अलब्धमध्यभागाः सन्तो दर्शनीया
 ये ते तथा, तथा-‘उपविणिग्गयणवतरुणपत्तपल्लवकोमलुज्जलचलंतकिसलय सुकु-
 मालसोद्वियवरंकुरगसिहरा’ उपविनिर्गतैः-निरन्तरविनिर्गतैर्नवतरुणपल्लवैः तथा
 कोमलैर्मनोज्ञैरुज्ज्वलैः शुद्धैश्चलद्भिः ईषत्कम्पमानैः किञ्चल्यैरवस्थाविशेषोपेतैः
 पल्लवविशेषैः, तथा सुकुमारैः प्रवालैः पल्लवाङ्कुरैः शोभितानि वराङ्कुराणि
 वराङ्कुरोपेतानि अग्रशिखराणि येषां ते उपविनिर्गतनवतरुणपत्रपल्लवकोमलो-
 ज्जलचलत्किञ्चलय सुकुमारप्रवालशोभितवराङ्कुराग्रशिखराः । अत्राङ्कुरप्रवालयोः
 कालकृतावस्थाविशेषा द्विशेषो बोध्यः । ‘णिच्चं कुसुमिया णिच्चं मउलिया णिच्चं
 लवइया णिच्चं यवइया णिच्चं गुम्मिया णिच्चं गोच्छिया णिच्चं जमलिया णिच्चं

દિથે જાતે હૈ, ‘નવહરિયભિસંતપત્તંધયારગંભીરદરિસણિજ્જા’ યે વૃક્ષ
 અલબ્ધ ભાગવાળે હોતે હુએ ખી દર્શનીય હૈં અલબ્ધ મધ્યભાગવાળે યે
 હસલિયે હૈં કિ નવીન હરે ૨ પત્ર સમૂહ સે જો કિ દીપ્યમાન એવં
 સ્નિગ્ધછાલવાલા હૈં હન પર સદા ઘોર અન્ધકાર જૈસા છાયા રહતા હૈં હન
 વૃક્ષોં કે વરાઙ્કુરોપેત અગ્રશિખર નિરન્તર વિનિર્ગત નવતરુણ પલ્લવોં
 સે તથા કોમલ મનોજ્ઞ ઉજ્જ્વલ કમ્પમાન ધીરે ધીરે હિલતે હુએ કિસ-
 લવોં સે એવં સુકુમાર પ્રવાલોં સે પલ્લવાઙ્કુરોં સે શોભિત બને રહતે હૈં
 અઙ્કુર ઓર પ્રવાલ મેં કાલકૃત અવસ્થા વિશેષ સે ભેદ હો જાતા હૈં ।
 ‘ણિચ્ચં કુસુમિયા, નિચ્ચં મઝલિયા, નિચ્ચં લવહયા, નિચ્ચં યવહયા,
 નિચ્ચં ગુમ્મિયા નિચ્ચં ગોચ્છિયા, નિચ્ચં જમલિયા, નિચ્ચં જુપલિયા,

જવાય છે. ‘નવહરિય ભિસંતપત્તંધયારગંભીરદરિસણિજ્જા’ આ વૃક્ષો અલબ્ધ
 ભાગવાળા હોવા છતાં પણ દર્શનીય હોય છે, અલબ્ધ મધ્ય ભાગવાળા
 એ કારણથી છે કે નવા નવા લીલા લીલા પાનાઓના સમૂહથી કે જે દેહી-
 પ્યમાન અને ગાઢ છાયાવાળા છે. તેના પર કાયમ અંધારા જેવી છાયા રહે
 છે, એ વૃક્ષોના વરાંકુરોવાળા અથ શિખરો નિરંતર નીકળેલા નવતરુણ પલ્લ-
 વોથી તથા કોમળ મનોજ્ઞ ઉજ્જ્વલ કમ્પમાન ધીરે ધીરે હલતા કિસલયોથી
 અને કોમળ પ્રવાળોથી પલ્લવાંકુરોથી શોભાયમાન બનેલા રહે છે. અંકુર અને
 પ્રવાલમાં કાલકૃત અવસ્થા વિશેષથી ભેદ થઈ જાય છે. ‘ણિચ્ચં કુસુમિયા,
 ણિચ્ચં મઝલિયા, ણિચ્ચં લવહયા, ણિચ્ચં યવહયા, ણિચ્ચં ગુમ્મિયા, ણિચ્ચં
 ગોચ્છિયા, ણિચ્ચં જમલિયા, ણિચ્ચં જુપલિયા, ણિચ્ચં વિળમિયા, ણિચ્ચં પળ-

જુગલિયા ણિચ્ચં વિણમિયા ણિચ્ચં પણમિયા ણિચ્ચં કુસુમિય મણલિય લલ્લિય
થવ્વિય ગુમ્મિય ગોચ્છિય જમલિય જુગલિય વિણમિય પણમિય સુવિભક્ત
પંડિમંજરિવડિંસગધરા' નિત્યં કુસુમિતા નિત્યં મુકુલિતા નિત્યં પલ્લવિતાઃ
નિત્યં સ્તવકિતા નિત્યં ગુલ્મિતા નિત્યં ગુચ્છિતા નિત્યં યમલિતા નિત્યં યુગલિતા
નિત્યં વિનમિતા નિત્યં પ્રણમિતા નિત્યં કુસુમિતમુકુલિતપલ્લવિતસ્તવકિતગુલ્મિત
ગુચ્છિતયમલિતયુગલિતવિનમિતપ્રણમિતસુવિભક્તપિણ્ડમજ્જ્યવતંસકધરાઃ, ઇતિચ્છાયા ।

વ્યાખ્યાતપૂર્વમિદં પ્રકરણમ્ એતસ્ય વ્યાખ્યાનં પૂર્વવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । તથા—
'સુવરહિણમયણસલાગાકોઢલકોરગમિંગારગકોંડલગ જીવંજીવગણંદિમુહકવિલ
પિંગલલલ્લકારંડલલલ્લકવાગલલ્લંસારસાળેગસડગગણમિહુણનિચારિયસદ્દુન્નિય-

નિચ્ચં વિણમિયા, નિચ્ચં પણમિયા' એ વૃક્ષ સદા કુસુમિત રહેતે છે
નિત્ય મુકુલિત રહેતે છે, નિત્યપલ્લવિત રહેતે છે નિત્ય સ્તવકિત રહેતે
છે નિત્ય ગુલ્મિત રહેતે છે નિત્ય ગુચ્છિત રહેતે છે નિત્ય યમલિત રહેતે
છે । નિત્ય યુગલિત રહેતે છે નિત્ય વિનમિત રહેતે છે એવં નિત્ય પ્રણ-
મિત રહેતે છે હસ તરહ સે નિત્યકુસુમિત, મુકુલિત પલ્લવિત, સ્તવ-
કિત ગુલ્મિત ગુચ્છિત યમલિત યુગલિત વિનમિત એવં પ્રણમિત ઘને
હુણે વૃક્ષ સુવિભક્ત પિણ્ડવાલી મંજરીરૂપ અવતંસક કો ધારણ
કિયે રહેતે છે હન પદોં કા અર્થ પૂર્વ પ્રકરણ મેં વ્યાખ્યાત હો ચૂકા
છે । 'સુવરહિણ મયણસલાગા કોઢલકોરગ-શુકવરહિણ મદન શલાકા
કોકિલકોરક' ઇત્યાદિ, હન વૃક્ષોં છે ઉપર શુક લે જોડે મયૂરોં
કે જોડે, મદનશલાકા-મેના કે જોડે, કોકિલ કે જોડે, ચક્રવાક
કે જોડે, કલહંસ કે જોડે, સારસ કે જોડે, ઇત્યાદિ અનેક પક્ષિયોં

મિયા' આ વૃક્ષો કાયમ કુસુમિત રહે છે. નિત્ય મુકુલિત રહે છે, નિત્ય
પલ્લવિત રહે છે, નિત્ય સ્તવકિત રહે છે નિત્ય ગુલ્મિત રહે છે,
નિત્ય ગુચ્છિત રહે છે નિત્ય યમલિત રહે છે નિત્ય યુગલિત રહે છે.
નિત્ય વિનમિત રહે છે- અને નિત્ય પ્રણમિત રહે છે આ નીતે નિત્ય
કુસુમિત, મુકુલિત, પલ્લવિત, સ્તવકિત, ગુલ્મિત ગુચ્છિત, યમલિત,
યુગલિત, વિનમિત, તેમજ પ્રણમિત બનેલા આ વૃક્ષો સુવિભક્ત પિણ્ડવાળી
મંજરી રૂપ અવતંસક-વચ્ચને ધારણ કરીને રહે છે. આ શબ્દોનો અર્થ
પહેલાં સૂત્રમાં બતાવવામાં આવી ગયેલ છે. 'સુવરહિણ મ-યણસલાગા કોઢલ
કોરગ સુકવરહિણ મદનશલાકા કોકિલ કોરક' ઇત્યાદિ એ વૃક્ષોની ઉપર
શુકના ભેડા, મયૂરોના ભેડા, મદનશલાકા-મેનાના ભેડા કેવળના ભેડા,
ચક્રવાકના ભેડા, કલહંસના ભેડા સારસના ભેડા વિગેરે અનેક પ્રકારના

મહુરસનાઈયસુરમ્યા' શુકવર્હિમદનશલાકાકોકિલકોરકમૃદ્ધારકકોંડલક જીવં
 જીવકનન્દીમુલકપિલિપિજ્જલાક્ષકારણ્ડવચક્રવાકકલહંસસારસારુપાનામનેકેષાં શકુ-
 નગણાનાં મિથુનૈઃ સ્ત્રીપુરુષયુગ્મૈર્નિરચિતમ્ હતસ્તતો ગતં યન્ચ શબ્દત્રતિકમ્
 ઉન્નતશબ્દકં મધુરસ્વરં ચ નાદિતં લાપિતં યેષુ તે તથા, અતएव સુરમ્યાઃ—સુઠુ-
 રમણીયાઃ, અત્ર શુક્રાઃ—કીરાઃ, વર્હિણો મયૂરાઃ મદનશલાકા સારિકા, ચક્રવાક-
 હંસસારસા લોકધસિદ્ધા एव, एतदन्ये પક્ષિવિશેષારતુ લોકત एव જ્ઞાતવ્યાઃ ।
 તથા—‘સંપિંડિયદપ્પિયમમરમહુયરીપહકરા’ સંપિંડિતાઃ, એકત્ર પિંડિભૂતા-
 દ્વસા મદોન્મત્તતયા દર્પાધ્માતા ભ્રમરમધુકરીણામ્ પહકરાઃ—સજ્ઞાતા યત્ર તે સંપિ-
 ણ્ડિ-દ્વસાભ્રમરમધુકરીપહકરાઃ, તથા—‘પરિલીયમાણમત્તછપ્પયકુસુમાસવલોલમહુર-
 ગુમગુમાયંત ગુંજતદેસભાગા’ પરિલીયમાનાઃ—અન્યત આગત્યાગત્ય શ્રયન્તો મત્તાઃ
 કે જોડે બેઠે બેઠે વહુત દૂર તક સુને જાને વાલે ઉન્નત શબ્દવાલે એસે
 મધુર સ્વરોપેન શબ્દોં કો કરતે રહતે હૈ ચહ ચહાતે રહતે હૈં इससे
 इन वृक्षों की सुन्दरता में विशेषता आजाती है इन वृक्षों के ऊपर
 ‘संपिंडियदपपियममरमहुयरी पहकरा—संपिण्डिद्रप्तभ्रमरमधुकरी पह-
 करार’ मधुका संचयकरनेवाले उन्मत्त पिन्डीभूतभ्रमरों का और
 भ्रमरियों का समूह भी बैठा रहता है । ‘परिलीयमाणमत्तछप्पयकुसुमा-
 सवलोलमहुरगुमगुमायमानगुंजद्वेशभागा—परिलीयमानमत्त छट् पद
 कुसुमासवलोलमधुर गुमगुमायमान गुंजद्वेशभागाः’ इन वृक्षों के इधर
 उधर के पास के स्थानों में बाहर से आए हुए अनेक भ्रमर बैठे रहते
 हैं ये मधुपान से मदोन्मत्त होते हैं । तथा किञ्चलक-पुष्पपराग के
 पानकरने में इनकी लंपटता बनी रहती है मधुर मधुर रूप से ये गुम

પક્ષિયોના બેઠવાઓ બેઠા બેઠા ઘણે દૂર સુધી સંભળાતા અને ઉચ્ચ સ્વર
 યુક્ત એવા મધુર સ્વરવાળા રમણીય શબ્દો કરતા રહે છે. ચહચહાતા રહે
 છે. એથી એ વૃક્ષોની સુંદરતામાં વિશેષ શોભા જણાઈ આવે છે એ
 વૃક્ષોની ઉપર ‘સંપિંડિયદપ્પિયમમર મહુયરીપહકરા—સંપિંડિદ્રપ્તભ્રમરમધુકરી
 પ્રહકરા,’ મધનો સંગ્રહ કરવાવાળા ઉન્મત્ત પિંડીભૂત ભ્રમરોનો અને
 ભ્રમરીયોનો સમૂહ પણ હમેશાં બેસી રહે છે. ‘પરિલીયમાણમત્ત છપ્પય કુસુમા-
 સવલોલમહુર ગુમગુમાયમાનગુંજદ્વેશભાગા—પરિલીયમાનમત્તપદપદ કુસુમાસવલો
 લમધુરગુમગુમાયમાનગુંજદ્વેશભાગા’ એ વૃક્ષોની આસપાસના ભાગમાં બહારથી
 આવેલા અનેક ભ્રમરો બેસી રહે છે, અને મધુપાન કરીને મદોન્મત્ત
 બને છે. તથા કિજલક—પુષ્પપરાગનું પાન કરવામાં તેનું લંપટ પણ જણાઈ
 આવે છે તેઓ મધુર મધુર શબ્દોથી શુભ શુભાયમાન રહે છે. અર્થાત્ ગણ

પદ્મદાઃ કુસુમાસવલોલાઃ કિંજલકપાનલમ્પટાઃ મધુરં ગુમગુમાયમાનાઃ-પરિભ્રમ-
ન્તસ્તૈઃ-ગુઞ્જન્તઃ-ગુઞ્જારવયુક્તા દેશભાગાઃ પ્રદેશા યેષાં તે પરિલીયમાનમત્ત
પદ્ પદકુસુમાસવલોલમધુરગુમગુમાયમાનગુઞ્જેશભાગાઃ, તથા-‘અર્ધિમતરપુષ્પ-
ફલા’ અભ્યન્તરાણિ-અભ્યન્તરવર્તીનિ પુષ્પાણિ ફલાનિ ચ યેષાં તેઅભ્યન્તરપુષ્પ-
ફલાઃ, તથા-‘બાહિરપત્તચ્છન્ના’ બહિઃ પત્રૈચ્છન્નાઃ-વ્યાપ્તા इति-બહિઃ પત્રચ્છન્નાઃ,
તથા-પત્રૈશ્ચ પુષ્પૈશ્ચ અવચ્છન્નપરિચ્છન્નાઃ-અત્યન્તમાચ્છાદિતાઃ, તથા-‘નીરોગા’
નીરોગાઃ-રોગરહિતાઃ શટનવર્જિતાઃ, ‘અકંટગા’ અકંટકાઃ-કંટકવર્જિતાઃ,
નૈતેષુ મધ્યે વજ્રુલાદિકંટકવૃક્ષાઃ સન્તીતિ માત્રઃ । તથા-‘સાઉફલા’ સ્વાદુ-
ફલાઃ, સ્વાદુનિ ફલાનિ યેષાં તે તથા-‘સ્નિગ્ધફલા’ સ્નિગ્ધફલાઃ સ્નિગ્ધાનિ-
સ્નિગ્ધકાન્તિયુક્તાનિ ફલાનિ યેષાં તે તથા-‘નાનાવિદ્ ગુચ્છગુમ્મમંડવગસોહિયા’
પ્રત્યાસન્નેર્નાનાવિધૈરનેકમકારકૈર્ગુચ્છૈઃ વૃન્તાકી પ્રમૃતિભિઃ ગુલ્મૈર્નવમાલિકાદિભિઃ

ગુમાયમાન-ગુન ગુનાતે રહતે હૈં છંકાર-ક્રિયા કરતે હૈ અતઃ વૃક્ષોં કે
દેશભાગ ડનકી ગુંજાર સે વડે અચ્છે સુહાવને લગતે હૈ ‘અર્ધિમતર
પુષ્પફલા’ ઇનવૃક્ષોં કે પુષ્પ ઓર ફલ ડન્હીં કે ખીતર છુપે રહતે હૈ,
‘બાહિરપત્તચ્છન્ના’ બાહર મેં યે વૃક્ષ પત્રોં સે આચ્છાદિત રહતે હૈ । ઇસ
તરફ યે વૃક્ષ પત્ર ઓર પુષ્પો સે ‘અવચ્છન્ન પરિચ્છન્ના’ સદા ઉત્પન્ન રૂપ
સે વહુત અધિક રૂપ સે આચ્છાદિત વને રહતે હૈ ‘નીરોગા’ ઇન વૃક્ષોં
મેં વનસ્પતિકાયિક સંબંધી કોઈ ખી રોગ નહીં હોતા હૈ ‘અકંટગા’ ઇન
વૃક્ષોં કે બીચ વજ્રુલ આદિ કાંટોં બાલે વૃક્ષ નહીં હોતે । ઇનકે ફલ
વહુત હી અધિક મિષ્ટ સ્વાદવાલે હોતે હૈ સ્નિગ્ધસ્પર્શવાલે હોતે હૈ ।
પ્રત્યાસન્ન નાના પ્રકાર કે ગુચ્છોં સે, ગુલ્મોં સે-નવમાલિકાદિ કે
મળ્લવોં સે ઓર દ્રાક્ષા આદિક મંદવોં સે યે સદા સુશોભિત વને

ગણાટ કરતા રહે છે. અંકાર કર્યા કરે છે તેથી એ વૃક્ષોના પ્રદેશ ભાગો એ
પક્ષિઓના ગુંજારવધી ખૂબજ સુદર અને અત્યંત સોહામણા લાગે છે ‘અર્ધિમતર
પુષ્પફલા’ એ વૃક્ષોના પુષ્પો અને ફળો તે વૃક્ષોની ઘટામાં જ છુપાઈ રહે છે.
‘બાહિરપત્તચ્છન્ના’ બહારથી એ વૃક્ષો પાનાઓથી ઢાકાયેલા રહે છે. આ રીતે
એ વૃક્ષો પત્રો અને પુષ્પોથી ‘અવચ્છન્નપરિચ્છન્ના’ સદા ઉત્તમ રીતે આચ્છાદિત
ઢાકાયેલા બન્યા રહે છે ‘નીરોગા’ આ વૃક્ષોમાં વનસ્પતિકાયિક સંબંધી કોઈ
પણ રોગ હોતો નથી ‘અકંટગા’ એ વૃક્ષોમાં બાવળ વિગેરે કાટવળા વૃક્ષો
હોતા નથી. તેના ફળો ઘણાજ વધારે મીઠાશવાળા હોય છે. સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા
હોય છે. સમીપવર્તી અનેક પ્રકારના ગુચ્છોથી, ગુદ્મોથી, નવમાલિકા વિગેરેના
મંડવોથી અને દરાખ વિગેરેના મંડવોથી એ વૃક્ષો સહાકાળ સુશોભિત

મણ્ડપકૈર્દ્રાક્ષામણ્ડપકૈરુપશોભિતા इति नानाविध गुच्छगुल्ममण्डपकशोभिताः
 तथा 'विचित्रसुहकैउवहुला' विचित्रशुगकैउवहुलाः, विचित्रैः—अनेकप्रकारकैः
 शुभैः—मङ्गलभूतैः केतुभिर्ध्वजैर्वहुलाः—व्याप्ता ये ते तथा—'वावीपुक्खरिणी दीहिया
 सुनिवेसियरम्मजालघरगा' वापी पुष्करिणी दीर्घिकासुनिवेशितरम्यजालगृहकाः
 वाप्यश्चतुरस्राकाररता एव वृत्ताः पुष्करिण्यः, यदि वा पुष्कराणि विद्यन्ते यासु
 ताः पुष्करिण्यः दीर्घिका ऋजुसारिण्यः, वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु सुष्ठु-
 निवेशितानि रम्याणि जालगृहाणि येषु ते तथा, तथा—पिण्डिय नीहारिमं
 पिण्डिता सती निर्हारिमा दूरे निर्गच्छन्ती पिण्डितनिर्हारिमा तां सुगन्धि सुष्ठु-
 गन्धिकाम् 'सुह सुरहिसणोहरं' शुभसुरभिभ्यो गन्धान्तरेभ्यः सकाशान्मनोहरा
 शुभसुरभिर्मनोहरा तां च तादृशीम् 'महया' महतीम् 'गंधद्वणि' गन्धघ्राणि धावद्-
 भिर्गन्धपुद्गलैः गन्धविषये घ्राणिरुपजायते तावती गन्धपुद्गलसंहति रूपचाराद्
 गन्धघ्राणिरित्युच्यते ताम् 'निच्चं' निरन्तरम् 'मुंचमाणा' मुञ्चन्तः, तथा—'सुह-

રહતે હૈ । इनके ऊपर अनेक प्रकार की सुंदर ध्वजाएं फहराती हैं
 'वाविपुक्खरिणी दीहिया सुनिवेसियरम्मजालघरगा' चतुरस्रआकार-
 वाली वापिकाओं में, वृत्त आकारवाली पुष्करिणियों में अथवा पुष्करों
 से—कमलों से युक्त पुष्करिणियों में । ऋजु सारिणीवाली दीर्घिकाओं
 में जिन्हे स्थित करने के लिए अच्छी तरह से सुन्दर जालगृह लगे
 हुए हैं ये वृक्ष ऐसी अन्य गन्धों से भी विशिष्ट मनोहर गंधको
 निरन्तर छोड़ते रहते हैं कि जिससे गन्ध के विषय में तृप्ति हो जाती
 है वह गन्ध उनसे थोड़े २ रूप में नहीं निकलती है किन्तु पिण्डित
 होकर निकलती है और दूर दूर तक फैल जाती है जितने गंध पुद्गलों से
 गन्ध के विषय में घ्राणि—घ्राणेन्द्रिय को तृप्ति—हो जावे उतनी गंध पुद्गल
 संहतिका नाम गन्धघ्राणि है. 'सुहसेउ केउवहुला' इनके जो आलवाल-

રહે છે, તેના ઉપર અनेક પ્રકારની સુંદર ધ્વજાઓ ફરકતી રહે 'વાવિ પુક્ક-
 રિણી દીહિયા સુનિવેસિયરમ્મજાલઘરગા' ચોળણના આકારવાળી વાવોમાં વૃત્ત
 આકારવાળી પુષ્કરણિયોમાં અથવા પુષ્કર—કમળોથી યુક્ત પુષ્કરણિયોમાં ઋજુ
 સારિણીવાળી દીર્ઘિકાઓમાં જેને સંગ્રહ કરવા સારી રીતે સુંદર જાળગૃહો
 લાગેલા છે, એવા જો વૃક્ષો એવા પ્રકારના અન્ય ગન્ધધી પણ વિશેષ પ્રકાર
 થી મનોહર એવા ગંધને કાયમ છોડ્યા કરે છે, કે જેથી ગંધ વિષયક મનને
 તૃપ્તિ મળી જાય છે. એ ગંધ એમાંથી થોડા થોડા પ્રમાણમાં નીકળતો નથી.
 પરંતુ પિંડ પણથી અર્થાત્ પિંડ રૂપે નીકળતો રહે છે, અને ઘણે દૂર સુધી
 ફેલાઈ જાય છે જેટલા ગંધ પુદ્ગલોથી ગંધના સંગંધમાં ઘ્રાણેન્દ્રિય તૃપ્ત

સેઝકેઝવહુલા' શુભમેતુ કેતુવહુલાઃ શુભા-વધાનાઃ સેતવો માર્ગાઃ આલવાલ-
પાલ્યોવા કેતવો ધ્વજા, વહુલા અનેકરૂપા યેષાં તે તથા, एतानि यात्पद-
संगृहीतानि पदानि व्याख्यातानि । अथ सूत्रगतपदानि व्याख्यायन्ते—'अणेग
सगडरहजाणजुगसिवियसंदमाणिय पडिभोवणा' અનેકશકટરથયાનયુગ્યશિવિક-
સ્યન્દમાનિકાપ્રતિમોચનાઃ, તત્ર શકટાઃ પ્રતિદ્વાઃ રથા દ્વિદિવાઃ ક્રીડારથાઃ
સંગ્રામરથાશ્ચ, યાનાનિ સામાન્યતઃ શેષાણિ વાહનાનિ યુગ્યાનિ તોલલદેશપ્રસિદ્ધાનિ
દ્વિહસ્તપ્રમાણાનિ વેદિકોપશોભિતાનિ જમ્પાનાનિ, શિવિકા કૂટાકારેણાચ્છાદિતા
જમ્પાનવિશેષાઃ સ્યન્દમાનિકાઃ—પુરુષપમાણા જમ્પાનવિશેષાઃ, અનેકેષાં શકટ-
રથાદીનાં પ્રતિમોચનં તેષામધઃ છાયાત્રાહુલયાદ્ વિસ્તીર્ણત્વાચ્ચ વિશ્રાન્ત્યર્થ
શકટાદીનાં સ્થાપનં ભવતિ યેષુ તે તથા, અતઃ 'સુરમ્મા' સુરમ્પાઃ—વિશેષતોડતિ-
રમણીયાઃ, તથા—'પાસાદીયા' પાસાદીયાઃ, દર્શનીયાઃ, અમિરૂપાઃ, પ્રતિરૂપાઃ
इति पदचतुष्टयं व्याख्यातपूर्वम् ।

વ્યારિયાં હૈ વે શુભ હૈ તથા उनसे उपर जो ध्वजाएं लगी है वे भी
अनेकरूप वाली है यहां तक यावत्पद से संगृहीत पदों का अर्थ हुआ अब
सूत्र गत पदों की व्याख्या की जाती है 'अणेग सगड रहजाण जुग०
यहां रथ दो प्रकार के होते हैं, एक क्रीडारथ और दूसरे संग्राम रथ
अनेक शकट भाड़े अनेक रथ यान-वाहन-युग्य-तोललदेश प्रसिद्ध
द्विहस्त प्रमाण वेदिकोपशोभित जम्पानशिबिका और स्यन्दमानिका
—ये सब वाहन छाया अधिक होने का कारण इनके तल भाग में
ठहरते रहते हैं ऐसा विस्तीर्ण तलभाग इसका है इस कारण से ये
'सुरम्मा' अत्यन्तरमणीय है तथा पासादीयदर्शनीय अमिरूप और

થઈ બાય એટલા ગંધ સંઘાતનુ નામ ગંધગ્રાણિ છે. 'સુહસેઝ કેઝવહુલા'
તેના જે આલવાલ કયાશઓ છે તે સુંદર છે તથા તેના પર જે ધળઓ
લાગેલી છે તે પણ અનેક પ્રકારના રૂપવાળી છે. આટલા સુધી યાવત્પદથી
સંગ્રહાયેલ પદોની વ્યાખ્યા કરવામા આવેલ છે

હવે સૂત્રમાં આવેલ પદોની વ્યાખ્યા કરવામા આવે છે. 'અણેગસગડરહ-
જાણ જુગ૦' અહીંયાં રથ જે પ્રકારના કહેવામા આવ્યા છે એક ક્રીડારથ
અને બીજો સંગ્રામરથ. અનેક શકટ ગાડા અનેક રથ-યાન વાહન યુગ્ય તોલલ
દેશ પ્રસિદ્ધ જે હાથ પ્રમાણની વેદિકાથી શોભાયમાન જયાન શિબિકા અને
સ્યન્દમાનિકા આ બધા વાહનો એ વૃક્ષોની છાયા સુદર ઠોવાથી તેની તળે
આરામ કરવા ઉભા રાખવામા આવે છે, એવો વિસ્તાર તાળો તળભાગ આ
વૃક્ષોનો છે. એ કારણથી એ 'સુરમ્મા' અત્યંત રમણીય છે. તથા પાસાદીય

અથાસ્ય વનપણ્ડસ્ય ભૂમિભાગો વર્ણ્યતે-‘તસ્સ ણં’ इत्यादि, ‘तस्स णं वणसं-
 ङस्स’ तस्य खलु वनपण्डस्य ‘अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते’ अन्तर्मध्ये
 बहुसमःसन् रमणीयो मनोज्ञ इति बहुसमरमणीयो भूमिभागः मङ्गलः-कथितः
 किं विनिष्टः सः ? इत्याह-‘से जहाणामए’ इत्यादि, ‘से जहाणामए’ तथा
 नामकः ‘आलिङ्गपुक्खरेइ वा’ आलिङ्ग पुष्करमिति वा, आलिङ्गो मुरजो वाय-
 विशेषस्तस्य पुष्करचर्मपुटकं तत्किलात्यन्तसमं भवतीति तेनोपमा क्रियते-सर्वत्र-
 सर्वेऽपि इति शब्दाः समुच्चये । ‘मृदङ्गपुक्खरेइ वा’ मृदङ्गपुष्करमिति वा,
 मृदङ्गो लोकप्रसिद्धो वाद्यविशेषस्तस्य पुष्करं मृदङ्गपुष्करमिति । ‘सरतलेइ
 प्रतिरूप हे इन पदों का अर्थ पहले आचुका है । अब इस वनखण्डके-
 भूमिभागका वर्णन करते हैं ‘तस्स णं वणसंङस्स अंतो बहुसमर-
 मणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते’ इस वनखण्डका जो भीतरका भूमिभाग
 है वह बहुत सम है विलकुल बराबर एकता है ऊंचा नीचा नहीं है किस
 प्रकार का वह सम भूमिभाग है इसको अलिङ्ग पुष्कर आदि उपमाओं
 से बताते हैं ‘से जहानामए अलिङ्गपुक्खरेति वा’ इत्यादि । वह भूमि-
 भाग ऐसा प्रतीत होता है कि जैसा, अलिङ्ग पुष्कर होता है अलिङ्ग
 नाम मुरज वाद्यविशेषका है तथा इसके ऊपर जो चमड़ा मड़ा रहता
 है उसका नाम पुष्कर है । यह अलिङ्ग पुष्कर अत्यन्त सम होता है
 इसी तरह वहां का वह भूमिभाग मृदङ्ग के पुष्कर जैसा अत्यन्तसम है
 मृदङ्ग लोकप्रसिद्ध एक प्रकार का वाद्यविशेष है, इसका भी पुष्कर
 विलकुल सम होता है ऊंचा नीचा नहीं होता है इसी प्रकार परिपूर्ण

દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આ પહેલો અર્થ પહેલા આવી ગયેલ છે.

હવે આ વનખંડના ભૂમિભાગનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘તસ્સ ણં
 વણસંઙસ્સ અંતો बहु समरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते’ આ વનખંડની અંદરનો
 જે ભૂમિભાગ છે, તે ખૂબો સમ છે, બિલકુલ બરાબર એક સરખો છે, ઉંચો
 નીચો નથી કેવા પ્રકારનો એ સમભાગ છે તે આલિંગ પુષ્કર વિગેરેની ઉપમાઓ
 દ્વારા બતાવે છે. ‘સે જહા નામए आलिङ्गपुक्खरेति वा’ इत्यादि એ ભૂમિભાગ
 એવો જણાય છે કે જેવું આલિંગ પુષ્કર હોય છે, આ આલિંગ નામ મુરજ
 વાદ્યવિશેષનું છે, તથા તેના ઉપર જે ચામડું મઢેલું હોય છે, તેનું નામ પુષ્કર
 છે. આ આલિંગપુષ્કર ઘણુંજ સમ-સરખો હોય છે એજ રીતેના ત્યાંનો
 તે ભૂમિભાગ મૃદંગના પુષ્કર એવો સમ-સરખો છે. મૃદંગએ લોક પ્રસિદ્ધ
 એક પ્રકારનું વાદ્ય વિશેષ છે, તેનું પુષ્કર પણ બિલકુલ સરખું હોય છે, એનું
 નીચું હોતું નથી. એજ રીતે પરિપૂર્ણ પાણીથી ભરેલ તળાવની ઉપરનો ભાગ

વા' સરસ્તલમિતિ વા પાનીયેન મૃતં તડાગં સરસ્તસ્ય તલમ્-ઉપરિતનો ભાગઃ
'કરતલેઈ વા' કરતલમિતિ વા કરતલં પ્રતીતમ્ 'ચંદ્રમંડલેઈ વા' ચંદ્રમળ્ડલ
મિતિ વા, ચંદ્રમળ્ડલં ચ યદ્યપિ તત્ત્વવૃત્ત્યા ઉત્તાનીકૃત કપિત્થાકાર પીઠપાસા-
દાપેક્ષયા ઘૃત્તાલેખમિતિ તદ્વતો દૃશ્યમાનો ભાગો ન સમતલસ્તથાપિ પ્રતિભાસતે
સમતલ ઇતિ તદુપાદાનમ્ ॥ 'આયંસ મંડલેઈ વા' આદર્શમળ્ડલમિતિ વા-દર્પણ-
મળ્ડલમિતિ વા, 'સૂરમંડલેઈ વા' સૂર્યમળ્ડલમિતિ વા, 'ઉરભવમ્મેઈ વા' ઉરભ્રા-
ઝરણઃ 'ઘેટા' ઇતિ લોકપ્રસિદ્ધઃ 'ઉસમવમ્મેઈ વા' બૃષમવમ્, ઇતિ વા, 'વરાહ-

-પાની સે ભરે હુણ તાલાથકા ડપર કા ભાગ જૈસા સમતલવાલા હોતા
હે ડસી પ્રકાર સે યહાં કા ભૂમિભાગ ભી સમતલ વાલા હૈ ડંવા નીચા
નહીં હૈ ઇસી પ્રકાર જૈસા કરતલ કે સમાન સમભાગવાલા હૈ જિસ
પ્રકાર ચંદ્રમળ્ડલ સમતલપ્રતીત હોતા હૈ ઇસી પ્રકાર સે વહાં કા ભૂમિ-
ભાગ ભી સમતલવાલા હૈ યદ્યપિ ચંદ્રમળ્ડલ સમતલવાલા નહીં હોતા
હૈ કયોં કિ ચંદ્રમંડલ મેં ઉત્તાનીકૃત કપિત્થકે આકાર કે જૈસે પીઠ
પ્રાસાદકી અપેક્ષા ડંચા નીચાપન હૈ પરંતુ યહાં જો સમતલતા કે વિષય મેં
ઈન્હે દૃષ્ટાન્ત કોટી મે રખાગયા હૈ, વહ ઉનકા દૃશ્યમાનભાગ સમતલ
રૂપ સે પ્રતીભાસિત હોતા હૈ ઇમ અપેક્ષા સે રખાગયા હૈ, ઇસી પ્રકાર
સે વહાં કા ભૂમિભાગ 'આયંસમંડલેઈ વા સૂરમંડલેઈ વા' આદર્શતલ કે
સમાન સમતલવાલા હૈ ઓર સૂર્ય મંડલ જૈસા સમતલ હોતા હૈ વૈસા સમ-
તલ હૈ 'ઉરભમ્' ઉરભ્રા નામ ડળ કા હૈ જિસે ભાષા મે ઘેટા કહા જાતા
હૈ ઇસકા ચમડા બિલકુલ સમતલ હોતા હૈ ઇસી પ્રકાર-'ઉસમવમ્મેઈ

જેમ એક સરખો સમતલ હોય છે ઉચો નીચો હોતો નથી, એજ રીતેનો
એ ભૂમિભાગ સમતલ હોય છે જેમ કરતલ એક સરખો સમ હોય છે તેમ
એ ભૂમિભાગ પણ કરતલ જેવો સમતલ હોય છે જે પ્રમાણે ચંદ્ર મંડલ
એક સરખુ સમ હોય છે. એજ રીતે ત્યાનો ભૂમિભાગ પણ સમતલ હોય
છે. યદ્યપિ ચંદ્ર મંડલ સમતલ હોતું નથી કેમકે ચંદ્રમંડલમાં ઉંચા કરેલ
કોંઠાના આકાર જેવો પીઠ-પ્રાકારના જેવું ઉંચાનીચાપણું છે. પરંતુ અહીયા
જે તેને સમતલ પશુના દૃષ્ટાંતમાં રખવામાં આવેલ છે, તે તેનો દૃશ્યમાન
દેખાતો ભાગ સમતલ દેખાય છે એ અપેક્ષાથી અહીં રાખેલ છે એજ રીતે
ત્યાનો ભૂમિભાગ 'આયંસમંડલેઈ વા સૂરમંડલેઈ વા' આદર્શ તલના સરખો
સમતલ વાળો છે. અને સૂર્ય મંડલ જેમ સમતલ હોય છે તેવો એ ભૂમિ-
ભાગ સમતલ વાળો છે 'ઉરભમ્' ઉરભ્રા ઉરણને કહે છે, જેને ભાષામાં
ઘેટા કહેવામાં આવે છે તેનું ચામડું એકદમ સમતલ હોય છે, તેના

ચમ્મેહ વા' વરાહચર્મ' ઇતિ વા, 'સીહચમ્મેહ વા' સિંહચર્મ' ઇતિ વા, 'વગ્ધચમ્મેહ વા' વ્યાઘ્રચર્મેતિ વા, 'વિગચમ્મેહ વા' વૃકચર્મેતિ વા, 'દીવીચમ્મેહ વા' દ્વીપિ-ચિત્રક-સ્તસ્ય ચર્મેતિ વા, 'અણેગ સંકુકીલગસહસ્સવિતતે' અનેકશકુકીલકસહસ્સવિતતઃ एतेषामुरभ्रादीनां प्रत्येकं चर्म अनेकैः शङ्कुप्रमाणैः कीलकसहस्रैः सहस्रभिः कीलकैरताडित प्रायो मध्य क्षामं भवति न समतलं भवति, अतः शङ्कुग्रहणम्, विततं-विततीकृतम् ताडितं सत् यथाऽत्यन्तं बहुसमं भवति तथा तस्यापि वन षण्डस्थान्तर्बहुसमो भूमिभागः । पुनः कथंभूतो भूमिभागस्तत्राह-'णाणाविह पंचवन्नेहि' इत्यादि, 'णाणाविह पंचवण्णेहि तणेहि य मणीहि य उवमोमिए' नानाविध पञ्चवर्णैस्तृणैश्च मणिमिश्रोपशोभितः कथंभूतै स्तैः ? तत्राह-'आवड' वा' उस्सभभाषા મેં બૈલકા નામ હૈ 'વરાહ ચમ્મેહ વા' વરાહ નામ સુઅર કા હૈ 'સીહ ચમ્મેહ વા' સિંહા નામ શેર કા હૈ । 'વગ્ધ'ચમ્મેહવા' વ્યાઘ્ર નામ સિંહ કી હી એક જાતિ કે જાનવરકા નામ હૈ, 'વિગચમ્મેહ વા' વૃકનામ એડિયા કા હૈ 'દીવિ ચમ્મેહ વા' દ્વીપીનામ ચીલા કા હૈ 'અણેગ સંકુકીલગ સહસ્સાવિતતે' इन सब जोनवरों का चमड़ा शङ्कुप्रमाण बड़ी २ हजारों कीलों से जब तक ताड़ित नहीं होता है तब तक वह समतल वाला नहीं होता है, किन्तु वह मध्य में क्षाम-गतला-रहता है और जब वह-ताड़ित होता है तब वह बहुसम हो जाता है, अतः जिस प्रकार इन सबका चमड़ा इस प्रकार से ताड़ित हो जाने पर समतल वाला हो जाता है, उसी प्रकार से इस वनखंड का भी भीतरी भूमि भाग समतल वाला है 'णाणाविह पंचवण्णेहि तणेहि य मणीहिय उव-मोमिए' यह भूमिभाग नाना प्रकार के पंचवर्णोंवाले तृणों से एवं

એ ભૂમિભાગ સમતલ છે એજ રીતે 'ઉસ્સમચમ્મેહ વા' વૃષભ અર્થાત્ બળદ 'વરાહચમ્મેહવા' વરાહ (બુંડ) સુવરને કહે છે. 'સીહચમ્મેહ વા' સિંહ 'વગ્ધચમ્મેહવા' વાઘ એ સિંહની જ એક જાતનું નામ છે 'વિગચમ્મેહ વા' વૃક અર્થાત્ બકરાં 'દીવિચમ્મેહ વા' દ્વીપિ એ ચિત્તાનું નામ છે 'અણેગ સંકુકીલગ સહસ્સવિતતે' આ બધા જાનવરોનું ચામડું શકુ જેવા મોટા મોટા હબરો ખીલાથી જ્યાં સુધી ટીપવામાં આવતા નથી ત્યાં સુધી તે સમતલ બનતા નથી. પરંતુ તે મધ્યમાં પતળા રહે છે. અને જ્યારે તે ટીપાય છે, ત્યારે તે એક દમ સમ સરખા બની જાય છે. તેથી જો રીતે આ બધાનું ચામડું આ રીતે ટીપાયા પછી સમતલ બને છે, એ જ પ્રમાણે એ વનખંડની અદરનો ભૂમિ ભાગ સમતલ બને છે 'નાનાવિહ પંચવણ્ણેહિ તણેહિ ય મણીહિય ઉવ-મોમિય' આ ભૂમિભાગ અનેક પ્રકારના પંચ વર્ણવાળા તૃણોથી અને મણિયો

ઈત્યાદિ, 'આવહ પચ્ચાવહસેઢી પસેઢી સોત્થિય સોવત્થિય પૂમમાણ વદ્ધમાણ-
મચ્છંડકજારમારફુલ્લાવલિ પડમપત્તસાગરતરંગવાસંતિલયપડમલયમત્તિચિત્તેહિ'
આવર્તપત્યાવર્ત શ્રેણિપ્રશ્રેણિ સ્વસ્તિક સૌવસ્તિક પુષ્પમાણવર્દ્ધમાનકમસ્સ્યા-
પ્પકમકરપ્પકજારમારપુષ્પાવલિપદ્મપત્રસાગરતરંગવાસન્તીલતા વચ્ચતામત્તિચિત્તે-
રુપશોભિતઃ અત્ર આવર્તોદીનિ મળીનાં લક્ષણાનિ, તત્ર આવર્તો લોકપ્રસિદ્ધિય, એકમ્યાવર્તસ્ય પ્રત્યભિમુખ આવર્તઃ પ્રત્યાવર્તઃ, શ્રેણિસ્તથા વિધવિન્દુજલાદેઃ
પદ્મઃ, તસ્યાશ્ચ શ્રેણેઃ વિનિર્ગતા યા અન્યા શ્રેણિઃ સા પ્રશ્રેણિઃ, સ્વસ્તિકો લોક-

મળિયોં સે ઉપશોભિત હૈ યહાં આગે કે પદોં સે સવધ વતાયા ગયા હૈ-
વે તૃણ ઓર મળિ કિસ પ્રકારકે હૈ સો દિશ્વલાતે હૈ 'આવહપચ્ચાવહ
સેઢીપસેઢી સોત્થિય સોવત્થિય પૂમમાણવદ્ધમાણ મચ્છંડકમકરકજાર
મારફુલ્લાવલિ પડમપત્ત સાગરતરંગવાસંતિલયપડમલયમત્તિચિત્તેહિ'
યે તૃણ ઓર મળિયાં આવર્ત પ્રત્યાવર્ત, શ્રેણી પ્રશ્રેણિ સ્વસ્તિક
સૌવસ્તિક, પુષ્પમાણવ વર્દ્ધમાનક-શરાવ સંપુટ મસ્સ્યાંડક, મકરા
પ્પક એવં જારમાર इन सब रचनाओं से अर्थात् आवर्तादिलक्षणों
से युक्त है एवं पुष्पवलि पद्म पत्र सागरतरङ्ग वासन्तीलता और पद्म-
लता इनकी रचनाओं से जिनमें चित्र घने हुए हैं. मणिका लक्षण जो
आवर्त है वह तो लोकप्रसिद्ध ही है एक आवर्तक के सामने जो
दूसरा आवर्त होता है वह प्रत्यावर्त है इस प्रकार की जो विन्दु
जैसा विन्दुसमूहों की पंक्ति है वह श्रेणि है, इस श्रेणि से जो दूसरी

થી શોભાયમાન રહે છે અહી આગળના પદોનો સંબધ બતાવેલ છે.

એ તૃણ અને મણિયો કેવા પ્રકારના છે એ સૂત્રકાર બતાવે છે 'આવહહ
પચ્ચાવહ્ઢી સેઢીપસેઢી સોત્થિય સોવત્થિય પૂમમાણવદ્ધમાણમચ્છંડકમકરકજાર-
મારફુલ્લાવલિ પડમપત્તસાગરતરંગવાસંતિલયપડમલય મત્તિચિત્તેહિ' આ તૃણ
અને મણિયો આવર્ત પ્રત્યાવર્ત શ્રેણી પ્રશ્રેણી સ્વસ્તિક સૌવસ્તિક પુષ્પમાણવ
વર્દ્ધમાનક શરાવસંપુટ મસ્સ્યાંડક મકરાંડક એવ જારમાર આ બધી રચના-
ઓથી અર્થાત્ આવર્ત વિગેરેના લક્ષણો વાળો એ ભૂમિભાગ છે. તથા
પુષ્પાવલી, પદ્મપત્ર, સાગરતરંગ, વસન્તીલતા અને પદ્મલતા એ બધાઓની
રચનાથી જેમાં ચિત્રો બનેલા છે એવા એ ભૂમિભાગ છે.

હવે આવર્ત વિગેરે શબ્દોનો અર્થ બતાવવાના આવે છે મણિનું
એક લક્ષણ આવર્ત છે તે તો લોકમા પ્રસિદ્ધ છે તથા જલતરંગને પણ
આવર્ત કહેવામાં આવે છે એક આવર્તની સામે જે બીજું આવર્ત ધાય છે
તેને પ્રત્યાવર્ત કહે છે બીજું સમૂહોની જે પંક્તિ હોય તેને શ્રેણી કહે છે.
એક શ્રેણીથી જે બીજી શ્રેણી નીકળેલી હોય છે, તેને પ્રશ્રેણી કહે છે. સ

મસિદ્ધા, સૌવસ્તિક પુષ્પમાણવૌ લક્ષણવિશેષૌ લોકાદેવાવગન્તવ્યૌ, વર્દ્ધમાનકં શરાવસંપુટં, મત્સ્યાણ્ડકમકરાણ્ડકે લોકમસિદ્ધે એવ, જારમારેતિ મણેર્લક્ષણવિશેષૌ લોકજ્ઞાપ્યૌ, પુષ્પાવલિ પદ્મપત્રસાગરતરજ્જવાસન્તીલતા પદ્મલતાઃ મસિદ્ધા એવ, તાસાં પુષ્પાવલ્યાદિ પદ્મલતાન્તાનાં મક્તચા વિચ્છિન્નયા ચિત્રૈઃ આવર્તાદિ લક્ષણોપેતૈઃ, તથા—‘સચ્છાઈ’ સચ્છાઈઃ—વિલક્ષણચ્છાયાયુક્તૈઃ ‘સમરીઈ’ સમરીચિકૈઃ શર્ણિતકિરણજાલસાદૈતૈઃ, ‘સ ઉજ્જોઈ’ સોઘોતૈઃ—બહિર્વ્યવસ્થિત સમીપવર્તિ વસ્તુસ્તોમપ્રકાશકરોઘોતસાદૈતૈઃ, એવમ્ભૂતૈઃ ‘નાનાવિહ પંચવર્ણેઈ’ નાનાવિધપશ્ચવર્ણેર્વિમિશ્રજાતીયપશ્ચવર્ણોપેતૈઃ—તૃણૈર્મણિમિશ્રોપશ્ચોમિતો વનવણ્ડઃ, તાનેવ પશ્ચવર્ણાન્ દર્શયિતુમાહ—‘તં જહા’ इत्यादि, ‘તં જહા’ તથથા ‘કિહેઈ જાવ સુક્કિલેઈ’ કૃષ્ણવર્ણૈર્યાવચ્છુલ્લવર્ણૈઃ, યાવત્પદેન નીલલોહિતપીતવર્ણાનાં સંગ્રહો ભવતિ । एतान् पञ्चवर्णान् पृथक् पृथक् वर्णयति—તત્ર પ્રથમં ગૌતમઃ કૃષ્ણવર્ણવિપયે પૃચ્છતિ

એણિ નિકલી હુઈ હોતી હૈ વહ પ્રએણિ હૈ સાથિયે કા નામ સ્વસ્તિક હૈ, સૌવસ્તિક ઓર પુષ્પમાણ યે દો લક્ષણવિશેષ લોક સે જાનને યોગ્ય હૈ શરાવસંપુટ કા નામ વર્દ્ધમાનક હૈ મત્સ્યાણ્ડક ઓર મકરાણ્ડક મો મણિલક્ષણ વિશેષ હૈ । ઓર યે મો રત્નપરિક્ષકો સે જાનને યોગ્ય હૈ । જાર માર મો ઇમો પ્રકાર કે મણિલક્ષણવિશેષ હૈ ઓર યે મો જોહરિયો સે જાનને યોગ્ય હૈ । ‘સચ્છાઈ’ સમરીઈ સઝઝોઈ નાનાવિહપંચવર્ણેઈ’ તથા યે તૃણ મણિયાં સુન્દર કાંતિ સે યુક્ત હૈ । બાહર નિકલતી હુઈ કિરણ જાલાં સે સહિત હૈ તથા બાહર રહી હુઈ નિકટ કી વસ્તુઓ કે સમૂહ કે પ્રકાશ કરને વાલે ડચોત સે યુક્ત હૈ જિન પાંચવર્ણ વાલે તૃણ ઓર નાનાવિધમણિયો સે યહ ભૂમિ ભાગ યુક્ત હૈ વે મણિયાં કૃષ્ણવર્ણ, યાત્રન્ શુન્કવર્ણ ઇન્વર્ણો સે સુશોભિત હૈ યહાં યાવત્પદ સે નીલ લોહિત ઓર પીતવર્ણો કા ગ્રહણ

યાને સ્વસ્તિક કહે છે. સૌવસ્તિક અને પુષ્પમાણવ એ બે શબ્દોનો અર્થ લોક સમૂહથી જાણી લેવો. શરાવસંપુટને વર્દ્ધમાનક કહે છે. મત્સ્યક અને મકરાક એ મણિયોના લક્ષણ વિશેષ છે. અને એ રત્નની પરીક્ષ કરવાવાળા પાંસેથી સમજી લેવા. ‘સચ્છાઈ’ સમરીઈ સઝઝોઈ નાનાવિહ પંચવર્ણેઈ’ તથા આ તૃણ અને મણિયો સુંદર કાંતિથી યુક્ત છે. બહાર નીકળતી કિરણજાલોથી યુક્ત છે તથા બહાર રહેલ સમીપની વસ્તુઓના સમૂહને પ્રકાશિત કરવાવાળા ડચોત તેજથી યુક્ત છે. જે પાંચ વર્ણના તૃણ અને નાના પ્રકારના મણિથી એ ભૂમિભાગ યુક્ત છે, તે મણિયો કૃષ્ણવર્ણ, યાવત્ શુન્કવર્ણ, અને પીતવર્ણ સુશોભિત છે. અહીંયાં યાવત્પદથી નીલ, લોહિત, અને પીતવર્ણ

‘તત્થ ણં જે તે કિણ્હા તણા મળીય’ તત્ર-તેષાં પશ્ચવર્ણા તૃણાનાં મળીનાં ચ મધ્યે સ્વલુચાનિ તાનિ કૃષ્ણાનિ તૃણાનિ ચે તે કૃષ્ણા મળયથ ‘તેસિં ણં અયં ઇયાસુવે વળ્લાવાસે પળ્લત્તે’ તેષાં કૃષ્ણવર્ણોપેતાનાં તૃણાનાં મળીનાં ચ સ્વલુ કિમ્ અયમ્-અનન્તરમુદ્દિશ્યમાન એતાવદ્વૃષ્ટોઽનન્તરમેવ વક્ષ્યમાણસ્વરૂપો વર્ણાવાસો-વર્ણ-નિવેશઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિતઃ ? તદેવ દર્શયતિ-‘સે જહા ણામણ’ તથયાનામકમ્-‘જીમ્-તેહ વા’ જીમૂત ઇતિ વા, જીમૂતો મેઘઃ સ વર્ષા પ્રારમ્ભસમયે જલભૂતો જ્ઞાતવ્ય સ્તત્સદૃશસ્તૃણાનાં મળીનાં ચ કૃષ્ણવર્ણઃ, તાદૃશમેઘસ્યૈવાતિકાલિમસંભવાત્, ઇતિ શબ્દ ઉપમાભૂતવસ્તૂનામપરિસમાપ્તિઘોતકઃ વા શબ્દ ઉપમાનાન્તરાપેક્ષયા સમુત્ત્વચે, એવમેવ સર્વત્રૈવ ઇતિ શબ્દ વા શબ્દો દ્રષ્ટવ્યાવિતિ ।

‘અંજણેહ વા’ અંજનમિતિ વા, તત્ર અંજનં સૌવીરાંજનં રત્નવિશેષો વા ‘સ્વંજણેહ વા’ સ્વંજનમિતિ વા સ્વંજનં દીપમાલિકામલઃ, ‘કજ્જલેહ વા’ કજ્જલ-મિતિ વા કજ્જલં દીપશિખા પતિતમ્ ‘મપીતિ વા’ મપીતિ વા, તદેવ કજ્જલં

હુઆ હૈ ફન પાંચોં વર્ણોં કા પૃથક્ પૃથક્ વર્ણન કરતે હૈ ડનર્તે ગૌતમ સ્વામી પ્રથમ કાલવર્ણ કે લિપય મેં પૂછતે હૈ હે ભગવન્ ‘તત્થ ણં જે તે કણ્હા તણા મળીય’ ફન પાંચવર્ણવાલે તૃણોં ઓર મળિયોં કે લીચ મેં જો કૃષ્ણવર્ણવાલે તૃણ ઓર મળિયાં હૈ ‘તેસિં ણં અયં ઇયાસુવે વળ્લા-વાસે પળ્લત્તે’ ડનકા વર્ણાવાસ વર્ણન્યાસ ફસ પ્રકાર કા હોતા હૈ કયા ? ‘સે જહાનામણ જીમૂતેહ વા’ જૈસા કાલા વર્ષા કે પ્રારમ્ભ સમય મેં જલ સે ભરા હુઆ ઘાદલ હોતા હૈ ‘અંજણેતિવા’ જૈસા કાલા સૌવીરાંજન યા ફસ નામકા રત્ન વિશેષ હોતા હૈ ‘સ્વંજણેવા’ જૈમા કાલા-સ્વંજન-દીપમાલિકા મૈલ હોતા હૈ ‘કજ્જલેહ વા’ જૈમા કાલા કાજલ હોતા હૈ-દીપ શિખા સે ગિરી હુઈ મપી હોની હૈ અર્થાત્ કાજલ કો કિસી

અહણુ કરાયેલ છે હવે એ પાચે વર્ણોંનું અલગ અલગ વર્ણન કરે છે તેમાં શ્રી ગૌતમસ્વામી પહેલા કાળા વર્ણના સબધમા શ્રીમહાવીરપ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ ‘તત્થ ણં જે તે કણ્હા તણા મળીયા એ પચ વર્ણવાળા તૃણો અને મળિયોમા જે કૃષ્ણ વર્ણવાળા તૃણ અને મળિયો છે, ‘તેસિં ણં અયં ઇયાસુવે વળ્લાવાસે પળ્લત્તે’ તેનો વર્ણવાસ-વર્ણન્યાસ આવી ગીતે રાખ છે ? ‘સે જહા નામણ જીમૂતેહ વા’ વર્ષાકાળના પ્રારંભ સમયમા જલથી ભરેલા વાવળા જેવા કાળા હોય છે, ‘અંજણેતિવા’ જેવું કાળું સૌવીરાંજન અથવા એ નાગનું રત્ન વિશેષ હોય છે, ‘સ્વંજણેવા’ અંજન દીવ નો મેલ-મશ જેવો કાળો હોય છે. ‘કજ્જલે હવા’ કાજળ અર્થાત્ દીવામાથી ખરેલી મશ જેવું કાળું હોય છે, અથવા કાજળને તાબાના લાસણમાં એકદું કરી ત્યાંડે તેને ટાઈ સિન્ધુ પદાર્થ

તામ્રપાદિષુ સામગ્રીવિશેષેણ ઘોલિતં મધી મવતિ, 'મસીગુલિયાઈ વા' મધી-
 ગુટિકેતિ વા ઘોલિતકુણ્ડલગુટિકા 'ગવલેઈવા' ગવલકમિતિ વા ગવલં મહિષસ્ય
 શૃઙ્ગમ્ તદપિ ચોપરિતનંત્રગૂમાળાપસારણેન દ્રષ્ટવ્યં, તત્રૈવ વિશિષ્ટસ્ય કાલિમ્નઃ
 સંભવાદિતિ, 'ગવલગુલિયાઈ વા' ગવલગુટિકેતિ વા તસ્યૈવ મહિષશૃઙ્ગસ્ય નિવિઙ્-
 તરસારનિર્વર્તિતા ગુટિકા ગવલગુટિકા 'ભમરેઈ વા' ભ્રમર ઇતિ વા, 'ભમરાવલિ-
 યાઈ વા' ભ્રમરાવલિકેતિ વા, ભ્રમરાવલિકા ભ્રમરપટ્ટિક્તિઃ 'ભ્રમરપતંગસારેઈ વા'
 ભ્રમરપતંગસાર ઇતિ વા, ભ્રમરપક્ષાન્તર્ગતો વિશિષ્ટકાલિમોપચિતઃ પ્રદેશઃ
 'જંબૂ ફલેઈ વા' જંબૂફલમિતિ વા તત્ર જંબૂફલં 'જામૂન' ઇતિ પ્રસિદ્ધમ્,
 'અદારિટ્ટેઈ વા' આદ્રારિટ્ટઃ કોમલકાકઃ, 'પરપુટ્ટેઈ વા' પરપુટ્ટ ઇતિ વા પરપુટ્ટઃ

તામ્રપાદિ મેં એકટ્ટા કરકે જબ ઉસે કિસી સામગ્રી કે સાથ ઘોલ
 દિયા જાતા હૈ—તપ્ત વહ વિશેષ રુપ રે કાલા હોકર મધી કાલી રપાહી
 કે રુપ મેં આજાતા હૈ હસે હી મધી કહી ગઈ હૈ હમ્મી લિયે યહાં કાજલ
 કો દૃષ્ટાન્ત કોટિ મેં રખાગયા હૈ 'મસી ગુલિયાઈ વા' જૈસી કાલી મધી
 કી ગુટિકા હોતી હૈ 'ગવલ' જૈસા કાલા મેસકા શૃઙ્ગ હોતા હૈ—મેસ કે
 સીંગ કી ઉપર કી ચાલ નિકાલ દેને પર વહ વિશેષ કુળગવર્ણ કા હોતા
 હૈ—હસીલિય હસે યહાં દૃષ્ટાન્તકોટિ મેં રખા ગયા હૈ 'ગવલગુલિયાઈ
 વા' જૈસી કાલી ગવલગુટિકા હોતી હૈ યહ ગવલગુટિકા મહિષ કે
 શૃઙ્ગ કે નિવિઙ્તર તાર આગ લે નિર્વર્તિત હોને રે વિશેષ કાલિમા
 વાલી હોતી હૈ 'ભમરેઈવા' જૈસા કાલા ભ્રમર હોતા હૈ । 'ભમરાવલિયાઈ
 વા' જૈસી કાલી ભ્રમરપટ્ટિક્તિ હોતી હૈ 'ભ્રમરપતંગસારેઈ વા' જૈસા ભ્રમર
 કે પક્ષ કે અન્તર્ગતપ્રદેશ વિશિષ્ટકાલિમાવાલા હોતા હૈ 'જંબૂફલેઈ વા'
 જૈસા કાલા જામૂન કા ફલ હોતા હૈ 'અદારિટ્ટિક્તિ વા' જૈસા કાલા

સાથે મેળવી દેવામાં આવે છે, ત્યારે તે વિશેષ પ્રકારે કાળુ થનીને ચમકે છે.
 અને તેને મધી કહે છે. તે ગતાવવા બહી કાજળને દૃષ્ટાત કોટિમાં લીધેલ
 છે 'મસીગુલિયાઈવા' મસીની ગુટિકા—ગોળી જેવી કાળી હોય છે. 'ગવલ'
 ભેંસનાં સીંગ જેવું કાળુ હોય છે ભેંસના સીંગડા ઉપરની ખાલ કાઢી લેવાથી
 એ વિશેષ પ્રકારની કાળા દેખાય છે તેથીજ તેને અહીં દૃષ્ટાંત તરીકે ગ્રહણ
 પ્રદેશ છે 'ગવલગુલિયાઈવા' જેવી કાળી ગવલગુટિકા દેાય છે આ ગવલગુટિકા
 ભેંસના સીંગડાના એકદમ સારભાગ રૂપ હોવાથી વિશેષ કાળાશ વાળી હોય
 છે 'ભમરે ઇવા' જેવો કાળો ભમરો હોય છે, 'ભમરાવલિયાઈવા' ભમરાઓની
 પટ્ટિક્તિ જેવી કાળી હોય છે 'ભ્રમરપતંગસારેઈ વા' ભ્રમરાઓની પાંખની અંદ-
 રના ભાગ જેમ વિશેષ પ્રકારની કાળાશ વાળો હોય છે, જંબૂફલેઈવા' બાંબુડા જેવા
 ફળો હોય છે, 'અદારિટ્ટેઈવા' કંગડાબું બચ્ચુ જેવું કાળું હોય છે. પરપુટ્ટેઈવા'

एवं भूतः कृष्णो वर्णो वा सत्त्वानां मणीनां च किन्तु 'तेसि णं कण्हाणं तणाणं मणीण य' तेषां खलु कृष्णानां तृणानां मणीनां च 'इत्तोइद्वतराए चेव कंततराए' इतो जीमूतादेः इष्टतरक एव कृष्णवर्णेनाभीप्सिततरक एव, तत्र किञ्चिदकान्त-ताऽपि केषाञ्चिदिष्टतरा भवति ततोऽकान्तताव्यवच्छेदार्थमाह-कान्ततरक एव अतिस्निग्धमनोहारि कालिमोपचिततया जीमूतादेः कमनीयतरक एव 'पियतराए चेव' प्रियतरक एव, अतएव 'मणुण्णयराए चेव' मनोज्ञतरक एव, मनसा ज्ञायन्ते-अनुकूलतया च प्रवृत्तिविषयोक्रियन्ते इति मनोज्ञाः-मनोऽनुकूलाः ततः प्रकर्ष-विविक्षायां तरप्पत्ययः, तत्र मनोज्ञतरमपि किञ्चिन्मध्दमं भवति ततः सर्वोत्कर्ष-

हे गौतम यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् जैसे जीमूत आदि कालेवर्ण-वाले अभी २ कहे गये हैं वैसे काले वर्णवाले ये तृण और मणि नहीं हैं किन्तु 'तेसि कण्हाणं तणाणं मणीण य इत्तोइद्वतराए चेव कंततराए' इन तृण मणियों का जो कृष्णवर्ण है वह इन जीमूनादिक पदार्थों से भी बहुत अधिक कृष्ण-काला है और यह उनकी कृष्णता देखने-वालों को अरुचिका विषय नहीं होती है किन्तु अत्यन्त सुहावनी ही लगती है अतः अतिस्निग्धमनोहारिकालिमा से उपचित होने पर भी ये जीमूत-मेघआदि की अपेक्षा अत्यन्त कमनीय ही है 'पियतराए चेव' प्रियतर ही है 'मणुण्णयराए चेव' मनोज्ञतर ही हैं जिसे मन अनुकूल मानकर अपनी प्रवृत्ति का विषय बनाता है ऐसा पदार्थ ही मनोज्ञ कहा गया है । इस मनोज्ञ के साथ प्रकर्षविवक्षा में 'तरप्' प्रत्यय होने

વર્ણવાળા તમેાએ બાતાવ્યા છે. તેવા પ્રકારની કાળાશવાળા એ તૃણ અને મણિયો નથી. પરંતુ 'તેસિં કણ્હાણં તણાં મણીણય' इत्तो इद्वतराए चेव कंततराए' એ તૃણ મણિયોની જે કાલિમા છે તે આ જીમૂત-મેઘ વિગેરે પદાર્થોથી પણ ઘણીજ વધારે કાળાશ છે. અને એ કાળાશવાળી બેવાવાળાને અરૂચિકર હોતી નથી પરંતુ અત્યંત સોહામણીજ લાગે છે. તેથી અત્યંત સ્નિગ્ધ અને મનોહર કાળીમાંથી યુક્ત હોવા છતાં પણ એ આ મેઘ વિગેરેની અપેક્ષાએ અત્યંત કમનીય જ છે. 'પિયતરાએ ચેવ' પ્રિયતરજ છે. 'મણુણ્ણતરાએ ચેવ' મનોજ્ઞતરજ છે જેને મન અનુકૂળ માનીને પોતાની પ્રવૃત્તિનો વિષય બનાવે છે, એવા પદાર્થજ મનોજ્ઞ કહેવાય છે. આ મનોજ્ઞની સાથે પ્રકર્ષની વિવક્ષામાં તરપ્ પ્રત્યય થવાથી 'મનોજ્ઞતર' પદ જાની જાય છે. આ રીતે જે અતિશય પણ્થથી મનને અનુકૂળ હોય છે, તે મનોજ્ઞતર કહેવાય છે કોઈ કોઈ મનોજ્ઞતર પદાર્થ પણ્થ મધ્યમ હોય છે તેથી આની કાળાશમાં સર્વોત્કર્ષપણ્થ બતાવવા માટે 'મણામ-તરાએ ચેવ' એ પદ કહેવામાં આવેલ છે. મનને જે પોતાને વશ કરી લે છે તે

प्रतिपादनार्थमाह—‘मणामतराए चेव’ मन आमतरक एव, मनांसि आम्भन्ते—
आत्मवशतां नयन्ति—इति मन आमतरक एव तेषां तृणानां मणीनां च कृष्णो-
वर्णावासः ‘वण्णेणं पन्नत्ते’ वर्णेन प्रज्ञप्त = कथित इति ।

अथ गौतमो नीलवर्णविषये पृच्छति—‘तत्थ णं जे ते णीलगा तणा य मणीण
य’तत्र—तेषां तृणानां मणीनां च मध्ये खलु यानि तानि नीलानि तृणानि ये ते
नीला मणयश्च ‘तेसि णं’ तेषां खलु तृणानां मणीनां च ‘इमेयारूवे वण्णावासे
पन्नत्ते’ किम् अयम्—अनन्तोद्दिश्यमान, एतावद्रूपः—वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावास —
वर्णनिवेशः प्रज्ञप्तः—कथितः ? तदेव दर्शयति—‘से जहा णामए’ तद्यथा नामकम्
‘मिंगेइ वा’ भृङ्ग इति वा, भृङ्गः—(‘मिंगोडो’ इति प्रसिद्धः पक्षवान् लघुत्रन्तु विशेषः,
‘मिंगपत्तेइ वा’ भृङ्गपत्रमिति वा, तस्यैव भृङ्गामिधानस्य जन्तुविशेषस्य पक्षम
‘चासेइ वा’ चाप इति वा, चापः पक्षिविशेषः ‘चासपिच्छेइ वा’ चापपिच्छमिति
वा, चापपिच्छं चापस्य पक्षः ‘सुएति वा’ शुक इति वा, नीलवर्णः शुकः पक्षी
‘सुयपिच्छेइ वा’ शुकपिच्छमिति वा, ‘णीलीति वा’ नीली इति वा नीली ‘नीळ’

से ‘मनोज्ञतर’ पद निष्पन्न हो जाता है । इस तरह जो अतिशयरूप
से मन के अनुकूल होता है वह मनोज्ञतर है । कोई २ मनोज्ञतर पदार्थ
भी मध्यम होता है—अतः इन की कृष्णता में सर्वोत्कर्षता प्रतिपादन
करने के निमित्त ‘मणामतराएचेव’ यह पद कहा गया है जो मन को
अपने वश में कर लेता है, वह मनोऽम है यहां पर भी प्रकर्ष की
विवक्षा में तरप् प्रत्यय हुआ है । इस प्रकार के कृष्णवर्ण से युक्त यहां
के मणि और तृण कहे गये हैं । अब श्रीगौतमस्वामी नीलवर्ण के
विषय में पूछते हैं—‘तत्थ णं भंते णीलगा तणा य मणी य’ वहां पर जो
नीलवर्ण के तृण और मणि कहे गये हैं ‘तेसि णं इमेयारूवे वण्णावासे
पन्नत्ते’ उनका वर्णवाच्य इस प्रकार कहे हैं क्या ? ‘से जहानामए मिंगेइ
वा मिंगपत्तेइ वा चासेइ वा, चासपिच्छेइ वा, सुएति वा सुयपिच्छेइ
वा, णीलीति वा, नीलीमेणइ वा’ जैसा नीला भूंग होता है जिसको

मनोऽम हरेव य छे आदीया पणु प्रदर्पनी विदक्षामा तत्पु प्रत्यय धयेल छे ओवी
रीना कृष्ण वरुणा त्याना भण्डियो अने तृणो छे य छे तेम हरेल छे.

इसे श्रीगौतमस्वामी नीलवर्णना संबधमा प्रबुद्धीने पूछे छे ‘तत्थ णं
भंते णीलगा तणा य मणी य’ त्या ने नील वरुणाणा तृणो अने भण्डियो हरेला
छे ‘तेसि णं इमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते’ तेनु वरुणा आ रीते अतानवानां
आवेल छे ‘से जहानामए मिंगेइ वा मिंगपत्तेइ वा, चासेइ वा चासपिच्छेइ वा सुए
वा सुयपिच्छेइ वा णीलीति वा णीलीमेणइ वा’ भूना नेये नील वरुणा तेय छे, छे

इति लोकप्रसिद्धः 'नीलीभेद इति वा, नीलीभेदो नीलीच्छेदः
नीलखण्डमित्यर्थः 'नीलीगुलिया इति वा 'सामाएति वा'
श्यामाक इति वा श्यामको नीलवर्णो धान्यविशेषः 'उच्चंतएइ वा' उच्चंतग
इति वा, उच्चंतगो दन्तरागः 'वणराईइ वा' वनराजी इति वा वनराजी लोक-
प्रसिद्धैव, 'हलहरवसणेइ वा' हलधरवसनमिति वा, हलधरो बलदेव स्तस्य वसनं-
वस्त्रं हलधरवसनम्, तत् खलु नीलं भवति सर्वदैव तथा स्वाभाव्यात् हलधरस्य
नीलवस्त्र परिधानात्, 'मोरगगीवाइ वा' मयूरग्रीवा इति वा 'पारेवयगीवाइ वा'
पारावतः-कपोत स्तस्य ग्रीवा इति वा, 'अयसिकुसुमेइ वा' अतसीकुसुममिति वा,
'अंजनकेसिगाकुसुमेइ वा' अञ्जनकेशिकाकुसुममिति वा, अञ्जनकेशिका वन

भीगोडी कहते है जैसा नीला भृङ्ग पत्र होता है जैसा नीला चाप
पक्षी होता है जैसा नीला उखका पंख होता है । जैसा नीला रंगका
शुक-तोता होता है जैसा नीली शुककी पंख होती है जैसी नीली नीली
होती है, जैसा नीला नीलीभेद होता है 'नीलीगुलियाइ वा' जैसी नीली
नीली गुटिका होती है 'सामाएति' जैसा नीला श्यामाकधान्य होता है,
'उच्चंतएतिवा' जैसा नीला उच्चंतग-दन्तराग होता है । 'वणराई
इवा' जैसी नीली वनराजि होती है 'हलहरवसणेइ वा' जैसा नीला हल-
धर-बलभद्रका वसन-वस्त्र होता है 'मोरगगीवाति वा' जैसी नीली
मयूर ग्रीवा होती है 'पारेवयगीवातिवा' जैसी नीली पारावत परेवा
कबूतर की ग्रीवा होती है 'अयसि कुसुमेइ वा' जैसा नीला अलसीका
फूल होता है 'अंजनकेसिगा कुसुमेति वा' जैसा नीला अंजन
केशिकाकुसुम होता है 'अंजनकेशिका' वनस्पति विशेषका नाम है

જેને બી ગોડી કહે છે, ભૃંગપત્ર જેવું નીલ હોય છે. ચાલપક્ષી જેવું નીલ હોય
છે. જેવી નીલી તેની પાંખ હોય છે. શુક પોપટ જેવા નીલા રંગનો હોય છે.
અને જેવી નીલરંગની તેની પાંખ હોય છે જેવી નીલી લીલ હોય છે અને
જેવી નીલ લીલનો ભેદ હોય છે, 'નીલીગુલિયા ઇશ' લીલની ગુટિકા ગોળી
જેવી લીલી હોય છે. 'સામાએતિ વા' શ્યામા નામનું ધાન્ય જેવું લીલું હોય છે,
'ઉચ્છંતએતિવા' જેવું લીલું ઉચ્ચંતગ (દાંતને લગાવવાનો રંગ વિશેષ) હોય
છે. 'વણરાઈઈવા' વનરાજી જેવી લીલી હોય છે, 'હલહરવસણેઈવા' હલધર
બલભદ્રનું વસ્ત્ર જેવું લીલું હોય છે 'મોરગગીવાઈવા' મોરની ગ્રીવા જેવી લીલી
હોય છે, 'પારેવય ગીવા ઇવા' પારેવા-કબૂતરોની ગ્રીવા જેવી લીલી હોય છે.
'અયસી કુસુમેઈવા' અલસીના ફૂલ જેવા લીલા હોય છે, 'અંજન કેસિગા
કુસુમેઈવા' અંજન કેસિના ફૂલ જેવા લીલા રંગના હોય છે 'અંજનકેશિકા'

સ્પતિવિશેષ સ્તર્યાઃ કુસુમમ્ અજ્ઞનકેશિકાકુસુમ્ય 'નીલુપ્પલેહ વા' નીલોત્પલ-
મિતિ વા, 'નીલામોણ્ણ વા' નીલાશોક इति વા, 'નીલકણવીરેહ વા' નીલકણ-
વીર इति વા, 'નીલબંધુજીવેણ્ણ વા' નીલબંધુજીવક इति વા, 'ભવેણ્યાસુવે
સિયા' ભવેત્ તૃણાનાં મળીનાં ચ એતાવદ્ભૂયો નીલો વર્ણાવાસઃ કિં સ્યાદિતિ
ગૌતમ વાક્યમ્ ભગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ । 'ળો હ્ણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ,
સમર્થઃ, 'તેસિ ણં નીલગાણં તણાણં મળીણ ચ' તેણાં સ્વલુ નીલાનાં તૃણાનાં મળીનાં
ચ 'એત્તો હ્ણતરાણ ચેવ' इतઃ—મૃદ્ધાદેઃ હ્ણતરક એવ 'કંતતરાણ ચેવ' કાન્તતરક
એવ 'મણુત્તરાણ ચેવ' મનોજ્ઞતરક એવ 'મણામયરાણ ચેવ' મન આત્મરક એવ,
'વણ્ણેણં પન્નત્તો' વર્ણેન નીલો વર્ણાવાસઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ કથિત इति ।

હમ્મકા કુસુમનીલવર્ણ કા હોવા હૈ 'નીલુપ્પલેહ વા' જૈસા નીલા નીલો-
ત્પલ નીલ કમલ હોતા હૈ । 'નીલામોણ્ણ વા' જૈસા નીલા નીલ અશોક
વૃક્ષ હે તા હૈ 'નીલકણવીરેહ વા' જૈસી નીલી નીલકનેર હોતી હૈ 'નીલ
બંધુજીવેહ વા' જૈસા નીલા નીલ બંધુજીવક હોતા હૈ તો કયા, હે
ભદન્ત ! વહાં કે તૃણ ઓર મળિયોં કા એસા હી નીલવર્ણ હોતા હૈ ? હમ્મકે
ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ । ગોયમા ! ળો હ્ણદ્દે સમદ્દે' હે 'ગૌતમ । એસા
અર્થ સમર્થ નહીં હૈ કયોંકિ 'તેસિ ણં નીલગાણં તણાણં મળીણ ચ' ડન
નીલે તૃણોં કો ઓર મળિયોં કા 'એત્તો હ્ણતરાણ ચેવ કાન્તતરાણ ચેવ
વણ્ણેણં પન્નત્તો' જો નીલાવર્ણ હૈ વહ હન મૃદ્ધાદિકોં કી અપેક્ષા સે
વહુત અધિક હ્ણતરક કાન્તતરક ઓર મનોજ્ઞતરક તથા મન આત્મ-
તરક હોતા હૈ અતઃ યે નીલે તૃણ ઓર મળિ હમ્મ રંગ સે ડન મૃદ્ધાદિકોં
કી અપેક્ષા વહુત અધિક હ્ણતરક આદિ વિશેષણોં વાલે હોતે હૈ ।

એ વનસ્પતિ વિશેષતુ નામ છે એનુ પુષ્પ નીલવર્ણનુ હોય છે 'નીલુપ્પલે
હવા' નીલોત્પલ નીલકમળ જેવુ લીલુ હોય છે, 'નીલામોણ્ણવા' નીલ અશોક
વૃક્ષ જેવુ લીલુ હોય છે, 'નીલ કણવીરે હવા' જેવી નીલ, નીલ કનેર હોય
છે. 'નીલબંધુજીવેહવા' નીલ બંધુજીવ જેવુ નીલ રંગનુ હોય છે. તો હે
ભગવન્ શું તે તૃણ અને મળિયો એવા નીલ વર્ણના હોય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! ળો હ્ણદ્દે સમદ્દે' હે
ગૌતમ ! આ અર્થ કથન ણેણર નથી કેમકે તેસિ ણં નીલગાણ તણાણં
મળીણ ચ' એ લીલા તૃણો અને મળિયોનો 'એત્તોહ્ણતરાણચેવ વણ્ણેણં પન્નત્તા જે
લીલા વર્ણ છે તે આ ભૂગ-ભમના વિગેરેના કરતા ઘણા વધારે હ્ણતર,
કાન્તતરક, અને મનોજ્ઞતરક તથા મનઆત્મતરક હોય છે, તેથી આ નીલ
વર્ણના તૃણ અને મળિયો આ ભૂગ-ભમના વિગેરેના રંગ કરતા ઘણ વધારે
હ્ણતર કાન્તતરક. વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે.

અથ રક્તવર્ણવિષયે શ્રીગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તત્થ જે તે લોહિયગા તણા ય મળીય’ તત્ર તેષાં તૃણાનાં મળીનાં ચ મધ્યે યાનિ તાનિ લોહિતાની તૃણાનિ ચે તે લોહિતા મળયશ્ચ ‘તેસિ ણં અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પન્નત્તે’ તેષાં લોહિતતૃણમળીનાં કિમ્ અયમ્-અતન્નરમુદિશ્યમાન एतावद्रूपो वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावासः મહાસ-કથિતઃ, તદેવ દર્શયતિ-‘સે જહા ણામए’ તથથા નામકમ્ ‘સસગરુહિરેइ वा’ શશકરુધિ-રમિતિ વા, શશકઃ ‘સસઞ્જા’ સ્વરગેશ્ચ ઇતિ યસિદ્ધસ્તસ્ય રુધિરમ્ ‘ઉરઽમ્મરુહિરેइ वा’ ઉરમ્મરુધિરમિતિ વા, ઉરમ્મ ઝગ્ગણઃ ‘વેટા’ ઇતિ લોકપસિદ્ધ સ્તસ્ય રુધિરમ્, ‘ણરુહિરેइ वा’ નરુધિરમિતિ વા ‘વરાહરુહિરેइ वा’ વરાહરુધિરમિતિ વા વરાહો ગ્રામશુકર સ્તસ્ય રુધિરમ્ ‘મહિસરુહિરેइ वा’ મહિષરુધિરમિતિ વા, શશકાદિ મહિષાન્ડાનાં રુધિરાણિ શેષજીવરુધિરાપેક્ષયા ઉત્કટલોહિતવર્ણાનિ ભવન્તિ, તત एतेषामુપાદાનમ્। ‘વાલિંદગોવएइ वा’ વાલે-દ્રગોપક ઇતિ વા વાલે-દ્રગોપકઃ સઘો જાત ઇન્દ્રગોપકઃ, સ હિ પ્રવૃદ્ધઃ સન્ ઈષદ્રક્તો ભવતિ તત્તો વાલગ્રહણમ્ ઇન્દ્ર ગોપકઃ પ્રથમપાવૃદ્ધમાવી કીટવિશેષઃ। ‘વાલદિવાગરેइ वा’ વાલદિવાકર ઇતિ વા, વાલદિવાકરઃ પ્રથમ મુદ્રચ્છન્ન સૂર્યઃ સચાતીવ રક્તવર્ણો ભવતિ-તથોક્તમ્-

અથ શ્રીગૌતમસ્વામીલોહિત વર્ણ કે વિષય મેં પૂછતે હૈ ‘તત્થ ણં જે તે લોહિયગા તણા ય મળીય તેમિં ણં અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પણ્ણત્તે’ વહાં જો લાલવર્ણચાલે તૃણ ઓર મળિ કહે ગયે હૈં ડનકા વર્ણચાપ હમ પ્રકાર હોતા હૈ કયા ? ‘સે જહાનામए સસઞ્જરુહિરેइवा’ જેના શશક-સ્વરગોશ કા રુધિર લાલ હોતા હૈ। ‘ઉરઽમ્મરુહિરેइवा’ જેના વેટા કા રુધિર લાલ હોતા હૈ। ‘ણરુહિરેइ वा’ જેના મનુષ્ય કા રુધિર લાલ હોતા હૈ। ‘વરાહરુહિરેइ वा’ જેના સુકર કા રુધિર લાલ હોતા હૈ। ‘મહિસરુહિરેइ वा’ જેના મહિષા કા રુધિર લાલ હોતા હૈ। ‘વાલિંદગોવएइ वा’ જેના લાલ વાલ પ્રથમવર્ષાકાલમાવી ઇન્દ્રગોપકકીટ વિશેષ હોતા હૈ ‘વાલદિવાગ-

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી લોહિત લાલ વર્ણના સબધમા પ્રભુશ્રીને પ્રશ્ન કરતાં કહે છે કે હે મહાવન્ ‘તત્થ ણં જે તે લોહિયગા તણા ય મળીય તેસિ ણં અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પણ્ણત્તે’ ત્યાં જે લાલ વર્ણવાળા તૃણો અને મળિયો કહ્યા છે. તેનો વર્ણાવાસ-વર્ણન આ પ્રમાણે હોય છે ? ‘સે જહાનામए સસઞ્જરુહિરેइवा’ સસલ નું લેહી જેવું લાલ હોય છે, ‘ણરુહિરેइ वा’ મનુષ્યનું લેહી જેવું લાલ હોય છે. ‘ઉરઽમ્મરુહિરેइवा’ વેટાનું લેહી જેવું લાલ હોય છે ‘વરાહરુહિરેइ वा’ વરાહ ભુડનું લેહી જેવું લાલ હોય છે, ‘મહિસરુહિરેइ वा’ ભેસનું લેહી જેવું લાલ હોય છે. ‘વાલિંદગોવएइ वा’ પહેલા વર્ષાદિના સમયમાં ઉપજત થયેલ વાલ ઇન્દ્ર ગોપ કીટ વિશેષ જેવા લાલ હોય છે. ‘વાલદિવાક

ઉદયે સવિતા રક્તો, રક્તશ્ચાસ્તમયેऽપિ ચે'તિ । 'સંજઞ્મરાગેઽવા' સન્ધ્યા-
 ભ્રાગ્મિતિ વા વર્ષાકાલે સન્ધ્યાસમયમાત્રી અભ્રાગ્મિઃ ગુજદ્વરાણ્ઽવા' ગુજા-
 ર્દરાગ્મિતિ વા, તત્ર ગુજા લોકપસિદ્ધા તસ્યા અર્દરાગો યો રક્તો ભાગઃ ગુજા
 ર્દરાગ્મિઃ, ગુજાયા ઉપરિતનાર્દ્રભાગઃ કૃષ્ણો ભવતિ, નિમ્નભાગસ્તુ અતિરક્તો
 ભવતિ, તતો ગુજાર્દ્રગ્રહણમ્ 'જાતિર્હિગુલ્ફેઽવા' જાત્યર્હિગુલ્ફક ઇતિ વા 'સિલ
 પ્પવાલેઽવા' શિલાપવાલમિતિ વા, શિલાપવાલનામા રક્તરત્નવિશેષઃ, 'પવાલં
 કુરેઽવા' પવાલાકુર ઇતિ વા તસ્યૈવ પવાલનામક રત્નવિશેષસ્યાકુરઃ પવાલાકુરઃ,
 સ ખલુ પ્રથમોદ્ભવત્ત્વેનાત્યન્તરક્તો ભવતિ તત સ્વદુષ્પ્રાદાનમિતિ । 'લોહિતક્લ
 મણીતિ વા' લોહિતાક્ષ મણિરિતિ વા, રક્તવર્ણો મણિવિશેષો લોહિતાક્ષમણિમિતિ ।
 'લક્ષ્મિરસેઽવા' લક્ષ્મિરસ ઇતિ વા, લક્ષ્મિઃ ખલુ લોકપસિદ્ધા, તસ્યા રસઃ,
 'કિમિરાગેઽવા' કૃમિરાગ ઇતિ વા 'રક્તકંપલેઽવા' રક્તકમ્બલ ઇતિ વા, 'ચીન-
 રેઽવા' જૈસા લાલ બાલ દિવાકર હોતા હૈ જૈસે કહા હૈ 'ઉદયે સવિતા
 રક્તો રક્તશ્ચાસ્તમયેऽપિચ' સૂર્ય ઉદય સમય મેં તથા અસ્ત કે સમય મેં
 મી લાલ હી હોતા હૈ 'મજઞ્મરાગેઽવા' જૈસા લાલ વર્ષાકાલ મેં
 સન્ધ્યાસમય કા અનુરાગ હોતા હૈ 'ગુજદ્વરાણ્ઽવા' જૈસા લાલ
 ગુજા કા-રક્તીકા-અર્દ્રભાગ કા રંગ હોતા હૈ । 'જાતિર્હિગુલ્ફેઽવા' જૈસા લાલ
 શિલાપવાલ-પવાલ નામકા રત્ન વિશેષ હોતા હૈ- 'પવાલં
 કુરેઽવા' જૈસા લાલ પવાલાકુર હોતા હૈ પવાલ યો પલકા અકુર પ્રથમો
 દ્ભવ હોને સે અત્યન્ત લાલ હોતા હૈ હસીલિયે યહાં ઉસે દૃષ્ટાન્ત-
 કોટિ મેં રખા ગયા હૈ 'લોહિતક્લમણીઽવા' જૈસા લાલ લોહિતાક્ષ-
 મણિ હોતા હૈ 'લક્ષ્મિરસેઽવા' જૈસા લાલ લક્ષ્મિરસ રોતા હૈ । 'કિમિરા-
 ગેઽવા' જૈસા લાલ કૃમિરાગ હોતા હૈ 'રક્તકંપલેઽવા' જૈસા લાલ રક્ત

રેઽવા' જેવા લાલ બાલ દિવાકર-સૂર્ય હોય છે જેમ ઇધુ છે કે 'ઉદયે સવિતા
 રક્તો રક્તશ્ચાસ્તમયેऽપિચ' સૂર્યના ઉદયના સમયે અને અસ્તના સમયે પણ
 રંગ લાલજ હોય છે. 'સંજઞ્મરાગેઽવા' વર્ષાકાલની સન્ધ્યા સમયનો રંગ જેવો
 લાલ હોય છે. 'ગુજદ્વરાણ્ઽવા' ગુજા-રતિના અર્ધ ભાગનો રંગ જેવો
 લાલ હોય છે, 'જાતિર્હિગુલ્ફેઽવા' જાત્યર્હિગુલ્ફના રંગ જેવો
 લાલ હોય છે 'સિલાપવાલેઽવા' શિલાપવાલ પવાલ નામક રત્નવિશેષનો
 રંગ જેવો લાલ હોય છે, 'પવાલકુરેઽવા' પવાલના અકુરના રંગ જેવો લાલ
 હોય છે, પવાલની કુપળનો અકુર પહેલાજ નીકળેલ હોવાથી પહેલાજ લાલ
 હોય છે. તેથી અહિયાં તેને દૃષ્ટાન્ત તરીકે કહણુ કરેલ છે. 'લોહિતક્લમ
 ણીઽવા' લોહિતાક્ષમણિ જેવો લાલ હોય છે. 'લક્ષ્મિરસેઽવા' લક્ષ્મિરસ જેવો

પિટ્ટરાસીઃ વા' चीनपिट्टराशिरिति वा चीनमिति रक्तवर्णो धान्यविशेषः तस्या पिष्टं चूर्णं तस्य राशिः—पुञ्ज इति वा 'जायसुयणकुसुमेऽ वा' जपाकुसुममिति वा 'किं सुयकुसुमेऽ वा' किंशुककुसुममिति वा, किं शुकः—पलाशवृक्ष स्तस्य पुष्पम् 'पारिजायकुसुमेऽ वा' पारिजातकुसुममिति वा, 'रत्तुप्पलेऽ वा' रक्तोत्पलमिति वा 'रत्तासोएऽ वा' रक्ताशोक इति वा, 'रत्तकणवीरेऽ वा' रक्तकणवीर इति वा 'रत्तबंधुजीवेऽ वा' रक्तबन्धुजीवक इति वा, 'भवेण्यारूवे सिया' भवेत्तृणानां मणीनां च एतावद्द्रूपः किं रक्तो वर्णादास इति गौतमस्य वाक्यम् । भगवानाह—हे गौतम ! 'नो इण्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः 'तेसि णं लोहियगाणं तणाण य कम्बल होता है 'चीनपिट्टरासीइ वा' जैसी लाल चीन पिष्ट राशि होती है अर्थात् चीन नामका लालरंगका धान्यविशेष को कहते हैं उसका पीठ आटा जैसा होता है 'जायसुयणकुसुमेइ वा' जैसा लाल जासूसका फूल होता है । 'किंसुयकुसुमेइ वा' जैसा लाल 'किंशुक-पलाश का पुष्प होता है 'पारिजाय कुसुमेइ वा' जैसा लाल पारिजातक का कुसुम होता है 'रत्तुप्पलेइ वा' जैसा लाल रक्तोत्पल होता है । 'रत्तासोएइ वा' जैसा लाल रक्ताशोक होता है 'रत्तकणवीरेइ वा' जैसी लाल रक्त कनेर होती है 'रत्तबंधुजीवेइ वा' और जैसा लाल रक्त बंधुजीवर होता है तो 'भवेण्यारूवेसिया' क्या ! हे भदन्त ! उन तृण और मणिओं का ऐसा ही लाल वर्णन होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है क्योंकि 'तेसि णं लोहियगाणं तणाणय मणीणय' उन रक्त तृणों एवं

હોય છે 'કિમિરાગેઈવા' કૃમિરાગ જેવો લાલ હોય છે 'રત્ત કંબલેઈવા' લાલ કાંબળનો રંગ જેવો લાલ હોય છે 'ચીન પિટ્ટરાસીઈવા' ચીન નામના ધાન્ય વિશેષનો પિષ્ટ લોટ જેવો લાલ હોય છે, 'જાયસુયણકુસુમેઈવા' જેવો લાલ રંગ જાસુસના પુષ્પનો હોય છે. 'કિંસુયકુસુમેઈવા' કિંશુક પલાશ ખાખરાનું પુષ્પ ફેસૂડનો રંગ જેવો લાલ હોય છે 'પારિજાય કુસુમેઈવા' પારિજાતકનું પુષ્પ જેવું લાલ હોય છે, 'રતુપ્પલેઈવા' રક્તોત્પલ લાલ કમળનો રંગ જેવો હોય છે, 'રત્તાસોએઈવા' જેવું લાલ રક્તાશોક હોય છે, 'રત્તકણવીરેઈવા' જેવો લાલ રંગ લાલ કનેરનો હોય છે, 'રત્તબંધુજીવેઈવા' અને જેવો લાલ રંગ લાલ બંધુજીવકનો હોય છે 'ભવેયારૂવેસિયા' હે ભગવન્ શું એ તૃણો અને મણિયોનો રંગ એવોજ લાલ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! ણો ઇણ્ઠે સમટ્ઠે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી કેમકે 'તેસિંણં લોહિયગાણ તણાણય મણીણય' એ લાલ તૃણો અને મણિયોનો લાલ રંગ 'એત્તો

મળીણ ય' તેણાં સ્વછ લોહિતકાનાં તૂળાનાં ચ મળીનાં ચ 'એતો હટ્ટનરાણ ચેવ જાવ વણેણં પન્નત્તે' હવે હટ્ટતરક એવ પ્રિયતરક એવ કાન્તતરક એવ મનોહતરક એવ મન આમતરક એવ લોહિતો વર્ણવાસઃ 'વણેણં પન્નત્તે' વર્ણેન પ્રજ્ઞપ્ત ઇતિ ॥

અથ શ્રીગૌતમો હારિદ્રવર્ણવિષયે પૃચ્છતિ-‘તત્થ ણં જે તે હાલિદ્દગા તણાય મળીય’ તત્ર-તેણાં તૂળાનાં ચ મળીનાં ચ મધ્યે યાનિ તાનિ હારિદ્રાણિ પીતાનિ તૂળાનિ યે તે હારિદ્રાઃ પીતા મળયથ ‘તેસિ ણં અયમેયારુવે વણ્ણાવાસે પન્નત્તે’ તેણાં પીતાનાં તૂળાનાં ચ મળીનાં કિમ્ અયમ્ અનન્તરમુદ્દિશ્યમાનઃ, એતાવદૂપઃ-વક્ષ્યમાણસ્વરૂપો વર્ણવાસો વર્ણકનિવેશઃ પ્રજ્ઞપ્ત -કથિતઃ ? તદેવ દર્શયતિ-‘સે જહા નામણ’ તદ્યથાનામકમ્ ‘ચંપણ્ણ વા’ ચમ્પક ઇતિ વા ‘ચંપગચ્છલ્લીહ વા’ ચમ્પકચ્છલ્લીતિ વા, ચમ્પકચ્છલ્લી-સુવર્ણચમ્પકત્વક્ ‘ચપયમેણ્ણ વા’ ચમ્પક-ભેદ ઇતિ વા, ચમ્પકભેદઃ-સુવર્ણચમ્પક-છેદઃ, ‘હાલિદ્દાહ વા’ હારિદ્રા ઇતિ વા

મળિયોં કા લાલવર્ણ ‘એતો હટ્ટનરાણચેવ જાવ વણેણં પણ્ણત્તે’ હન શશક-રુધિરાદિકોં સે ભી અધિક હટ્ટતર ઔર કાન્તતર હૈ । યહાં યાવત્પદ સે મનોહતર ઔર મનોઽમતર’ હન વિશેષણોં કા ગ્રહણ છુઆ હૈ હન પદોં કા અર્થ પીછે લિખા જા ચૂકા હૈ । અવ શ્રીગૌતમસ્વામી હારિદ્ર પીછે વર્ણ કે વિષય મેં પૂછતે હૈં । હે મગવન્ ‘તત્થ ણં જે તે હાલિદ્દગા તણા ય મળી ય’ હન તૂળ ઔર મળિયોં કે બીચ મેં જો વહાં પર હરિદ્રવર્ણ કે પીછેવર્ણ કે તૂળ ઔર મળિ હૈ ‘તેસિ ણં અયમેયારુવે વણ્ણાવાસે પન્નત્તે’ હનકા વર્ણવાસ વર્ણવિન્યાસ વક્ષ્યમાણપ્રકાર સે હૈ ‘સે જહા નામણ ચંપણ્ણ વા ચંપગચ્છલ્લીહ વા ચંપય મેણ્ણ વા હાલિદ્દાહ વા’ જૈસા સુવર્ણ ચમ્પક વૃક્ષ પીલા હોતા હૈ, ‘સુવર્ણચમ્પકવૃક્ષકી છાલ પીલી હોતી હૈ, સુવર્ણ-ચમ્પકકા સ્ખણ્ડપીલા હોતા હૈ જૈસી હલ્દી પીલી હોતી હૈ, ‘હાલિદ્દમેણ્ણ

હટ્ટનરાણ ચેવ જાવ વણેણ પણ્ણત્તે’ આ સમલાના લોહી વિગેરેના રંગથી પાતુ વધારે હટ્ટતર અને કાંતતર છે. અહીંયાં યાવત્પદથી મનોહતર અને મનોઽમતર આ વિશેષણોનો સંગ્રહ થયો છે આ પદનો અર્થ પદેલા મહેરામા આવી ગયેલ છે હવે શ્રીગૌતમસ્વામી હરિદ્ર પીણા વર્ણના સંમધમા પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે હે ભગવન્ ‘તત્થ ણં જે તે હાલિદ્દગા તણાય મળીય’ એ તૂળા અને મળિયોના ત્યાં જે પીણા વર્ણના તૂળા અને મળિયો છે, તેનો વર્ણમાત્રા ‘તેસિ ણં અયમેયારુવે વણ્ણાવાસે પણ્ણત્તે’ તેનો વર્ણવિન્યાસ વર્ણન વક્ષ્યમાત્રુ પ્રમાણી છે ? ‘સે જહાનામણ ચંપણ્ણ વા, ચંપગચ્છલ્લીહ વા ચંપગમેણ્ણ વા હાલિદ્દાહ વા’ સુવર્ણ ચમ્પક વૃક્ષ એવું પીણું હોય છે ક્રવર્ણ ચંપક વૃક્ષની છાલ જેવી પીણી હોય છે, સુવર્ણચમ્પકનો ખડ જેવો પીણો હોય છે, હલ્દી જેવી

‘હાલિદ્ભેરૈ વા’ હારિદ્રા ભેદ ઇતિ વા, હરિદ્રાભેદો હરિદ્રાછેદઃ, ‘હાલિદ્ગુલિયાઈ વા’ હારિદ્રાગુટિકા ઇતિ વા, હારિદ્રાસાર નિર્વર્તિતા ગુટિકા ‘હરિયાલિયાઈ વા’ હરિતાલિકા ઇતિ વા, પૃથ્વીવિકારરૂપા લોકપ્રસિદ્ધા હરિતાલિકા, ‘હરિતાલિયા-ભેરૈ વા’ હરિતાલિકા ભેદ ઇતિ વા, હરિતાલિકાભેદો હરિતાલિકાછેદઃ, ‘હરિતાલિયાગુલિયાઈ વા’ હરિતાલિકાગુટિકેતિ વા, હરિતાલિકાસારનિર્વર્તિતા-ગુટિકા હરિતાલિકાગુટિકા, ‘ચિત્તરૈ વા’ ચિકુર ઇતિ વા, ચિકોરો રાગદ્રવ્ય-વિશેષઃ, ‘ચિત્તરંગરાગેઈ વા’ ચિકુરાઙ્ગરાગ ઇતિ વા, ચિકુરસંયોગનિમિત્તો વસ્ત્રાદૌ-રાગશ્ચિકુરાઙ્ગરાગ ઇતિ। ‘વરકળગેઈ વા’ વરકનકમિતિ વા, વરકનકં જાત્યસુવર્ણમ્ ‘વરકળગણિયસેઈ વા’ વરકનકનિઘર્ષ ઇતિ વા, વરકનકસ્ય જાત્યસુવર્ણસ્ય યઃ કષપટ્ટકે નિઘર્ષઃ સ વરકનકનિઘર્ષઃ ‘સુવર્ણસિપ્પિયૈ વા’ સુવર્ણશિલ્પિકમિતિ વા અસ્થાયો લોકતોડવસેયઃ ‘વરપુરિસવસળેઈ વા’ વરપુરુષવસનમિતિ વા, વર-

વા’ જેના હલ્દી કા ટુકડા પીલા હોતા હૈ ‘હાલિદ્ ગુલિયાઈ વા’ હરિદ્રા-કી ગોલી પીલી હોતી હૈ ‘હરિયાલિયાઈ વા’ જેના હરિતાલ પીલા હોતા હૈ ‘હરિતાલિયાભેરૈ વા’ હરિતાલ કા ચળ્ડપીલા હોતા હૈ ‘હરિતાલિયા ગુલિયાઈ વા’ હરિતાલ કી ગોલી પીલી હોતી હૈ ‘ચિત્તરૈ વા’ ચિકુર રાગદ્રવ્યવિશેષ જેના પીલા હોતા હૈ ‘ચિકુરંગરાગેઈ વા’ ચિકુરાઙ્ગરાગ જેના પીલા હોતા હૈ ‘ચિકુર કે સંયોગ સે જો વસ્ત્રાદિ મેં રાગ હોતા હૈ ઉસકા નામ ચિકુરાઙ્ગરાગ હૈ ‘વરકળગેઈ વા’ જેના શ્રેષ્ઠ સુવર્ણ પીલા હોતા હૈ ‘વરકળગણિયસેઈ વા’ શ્રેષ્ઠ સુવર્ણ કી કસોટી પર કી ગઈ ઘર્ષણરેખા જેની પીલી હોતી હૈ ‘સુવર્ણસિપ્પિયૈ વા’ સુવર્ણ શિલ્પિક જેના પીલા હોતા હૈ હસકા અર્થ લોક સે જાનને યોગ્ય હૈ ‘વર પુરિસવસળેઈ વા’ વર પુરુષ-વાસુદેવ-કૃષ્ણ કા વસ્ત્ર જેના પીલા હોતા

પીળી હોય છે. ‘હાલિદ્ભેરૈવા’ હલદરનો ટુકડો જેવો પીળો હોય છે. ‘હાલિદ્ગુલિયાઈવા’ હલદરની ગોળી જેવી પીળી હોય છે ‘હરિયાલિયાઈવા’ હરિતાળ જેવો પીળો હોય છે ‘હરિતાલિયાભેરૈવા’ હરિતાલનો ખંડ જેવો પીળો હોય છે. ‘હરિતાલિયા ગુલિયાઈવા’ હરિતાલિકાની ગોળી જેવી પીળી હોય છે. ‘ચિત્તરૈવા’ ચિકુર એક જાતનું પીળું દ્રવ્ય વિશેષ જેવું પીળું હોય છે, ‘ચિકુરંગરાગેઈવા’ ચિકુરાંગનારંગ જેવો પીળો હોય છે ચિકુરના મેળવવાથી વસ્ત્ર વિગેરેમાં જે રંગ થાય છે તેનું નામ ચિકુરાંગ છે. ‘વરકળગેઈવા’ શ્રેષ્ઠ સેતુ જેવું પીળું હોય છે. ‘વરકળગણિયસેઈવા’ ઉત્તમ સોનાને કસોટી પર કરવામાં આવેલ લીસોટો જેવો પીળો હોય છે. ‘સુવર્ણસિપ્પિયૈવા’ સોનાનું શિલ્પિક જેવું પીળું હોય છે. ‘વર પુરિસવસળેઈવા’ વરપુરુષ-વાસુદેવ કૃષ્ણનું વસ્ત્ર જેવું

પુરુષે વરઃ શ્રેઢ્ઠો વરપુરુષઃ—વાસુદેવસ્ત્વમ્ય વમનમિતિ વરપુરુષવસનમ્—વાસુદેવસ્ય વસનં પીતમેવ ભવતીતિ તદુપાદાનમિતિ । ‘સલ્લઈ કુસુમેઈ વા’ શલ્યકીકુસુમમિતિ વા, શલ્યકીકુસુમં લોકત્વેણ રાગગન્તવ્યમિતિ । ‘ચંપગ કુસુમેઈ વા’ ચમ્પકકુસુમમિતિ વા, ચમ્પકકુસુમં સુવર્ણચમ્પકકુસુમમિતિ । ‘કુહુંડિયા કુસુમેઈ વા’ કૂખાળ્ડી-કુસુમ-મિતિ વા, કૂખાળ્ડીકુસુમં પુષ્પફલીકુસુમમ્ इति ‘કોરંટગદામેઈ વા’ કોરંટકદામ इति વા, કોરંટકઃ—પુષ્પજાતિવિશેષસ્તસ્ય દામમાલેતિ કોરંટકદામ । ‘તડવડા કુસુમેઈ વા’ તડવડા કુસુમમિતિ વા, તડવડા આડલી તસ્યાઃ કુસુમ તડવડા કુસુમમિતિ ‘ઘોસાડિયા કુસુમેઈ વા’ ઘોષાતરીકુસુમમિતિ વા । ‘સુવર્ણજૂહિયા કુસુમેઈ વા’ સુવર્ણયૂથિકાકુસુમમિતિ વા, ઘોષાતરી સુવર્ણયૂથિકાકુસુમે લોકાદેવ જ્ઞાતવ્યે । ‘સુહરિન્નયા કુસુમેઈ વા’ સુહરિન્નયા કુસુમમિતિ વા, સુહરિન્નયા વન સ્પતિ વિશેષસ્તસ્યાઃ કુસુમં સુહરિન્નયા કુસુમમિતિ । ‘વીયગકુસુમેઈ વા’ વીયક-કુસુમમિતિ વા, વીયકો વૃક્ષવિશેષો લોક પ્રસિદ્ધસ્તસ્ય કુસુમમિતિ ‘પીયાસોઈ વા’ હૈ ‘સલ્લઈ કુસુમેઈ વા’ શલ્યકીકા કુસુમ જેસા પીલા હોતા હૈ ચમ્પક કુસુમેઈ વા’ સુવર્ણ ચમ્પા કા પુષ્પ જેસા પીલા હોતા હૈ ‘કુહુંડિયા-કુસુમેઈ વા’ જેસા કૂખાળ્ડ-પુષ્પ ફલી-ફોલા કા પુષ્પ પીલા હોતા હૈ । ‘કોરંટગદામેઈ વા’ જેસી કોરંટક પુષ્પોં ફી માલા પીલી હોતી હૈ ‘તડવડાકુસુમેઈ વા’ જેસા તડવડા કા ફૂલ પીલા હોતા હૈ આવલી કા નામ તડવડા હૈ ‘ઘોસાડિયાકુસુમેઈ વા’ જેસા ઘોષાતરી-તોરઈ કા પુષ્પ પીલા હોતા હૈ ‘સુવર્ણ જૂહિયા કુસુમેઈ વા’ જેસા પીલા પુષ્પ સુવર્ણ યૂથિકા સોના જુહી-કા હોતા હૈ ‘સુહરિન્નયાકુસુમેઈ વા’ સુહરિન્નયા કા પુષ્પ-વનસ્પતિ વિશેષકા પુષ્પ જેસા પીલા હોતા હૈ । ‘વીયગ કુસુમેઈ વા’ વીયક વૃક્ષ કા ફૂલ જેસા પીલા હોતા હૈ ‘પીયાસોઈ વા’ જેસા પીત અશોક વૃક્ષ પુષ્પ પીલા હોતા હૈ । ‘વીયગવીરેઈ વા’ જેસા

પીળું હોય છે, ‘સલ્લઈકુસુમેઈવા’ શલ્યકીનું પુષ્પ જેવું પીળું હોય છે ‘ચમ્પક કુસુમેઈવા’ સુવર્ણ ચમ્પાનું પુષ્પ જેવું પીળું હોય છે. ‘કુહુંડિયા કુસુમેઈવા’ કૂખાળ્ડ કોળાનું ફૂલ જેવું પીળા વર્ણવળું હોય છે. ‘કોરંટગદામેઈવા’ કોરંટક પુષ્પની માળા જેવી પીળી હોય છે, ‘તડવડાકુસુમેઈવા’ તડવડા પુષ્પ જેવું પીળા હોય છે અવળનું નામ તડવડા છે ‘ઘોસાડિયા કુસુમેઈવા’ ઘોષાતરી તુરિયાના પુષ્પ જેવા પીળા હોય છે, ‘સુવર્ણજૂહિયા કુસુમેઈવા’ સુવર્ણ યૂથિકા સોના જુહીના પુષ્પ જેવા પીળા હોય છે. ‘વીયગકુસુમેઈવા’ વીયક વૃક્ષના ફૂલ જેવા પીળા હોય છે, ‘પીયાસોઈવા’ પીત અશોકના પુષ્પ જેવા પીળા હોય છે. ‘વીયગવીરેઈવા’ વીયગવૃક્ષના પુષ્પ જેવા પીળા હોય છે.

વા' પીતાશોક ઇતિ વા 'પીયકળવીરેહ વા' પીતકળવીર ઇતિ વા 'પીયબંધુજીવણ વા' પીતવંધુજીવક ઇતિ વા । ગૌતમઃ ગ્રાહ-હે મદન્ત ! 'મવે યયારૂવે સિયા' મવેત્ કિં પીતાનાં તૃણાનાં મળીનામેતાવદ્રૂપોઽનન્તરોદીરિતસ્વરૂપો વર્ણાવાસઃ ? ઇતિ મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! 'ળો ઇળદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ કિન્તુ 'તેસિ ણં હરિદ્દાણં તળાણય મળીણય' તેષાં યલ્લ હરિદ્દાણાં તૃણાનાં મળીનાં ચ 'એત્તો ઇદ્દત્તરાણ ચેવ જાવ વળ્લેણં પન્નત્તે' ઇતઃ ચરૂપકાદિવર્ણાપેક્ષયાઽપિ ઇષ્ટતરક એવ, કાન્ત તરક એવ પ્રિયતરક એવ મનોહરતરક એવ, મન આમતરક એવ મજ્જસઃ-કથિત ઇતિ ।

અથ શ્રીગૌતમઃ શુક્લવર્ણવિષયે પૃચ્છતિ- 'તત્થ ણં જે તે સુક્કિલ્લગા તળા ય મળીય' તત્ર યલ્લ યાનિ તાનિ શુક્લાનિ તૃણાનિ યે તે શુક્લા મળયશ્ચ 'તેસિ ણં અયમેયારૂવે વળ્લાવાસે પન્નત્તે' તેષાં યલ્લ તૃણાનાં મળીનાં ચ શુક્લાનામયમનન્તરોદિશ્યમાન એતાવદ્રૂપો દશ્યમાનસ્વરૂપો વર્ણાવાસો વર્ણકનિવેશઃ-મજ્જસઃ-કથિતઃ ?

પીલી કનેર કા પુષ્પ પીલા હોતા હૈ । અથવા 'પીયબંધુ જીવણ વા' એવં જૈસા પીલા પુષ્પ પીત બંધુજીવક વૃક્ષ કા હોતા હૈ 'મવેયારૂવે સિયા' તો કયા હે મદન્ત ! એસા હી પીલા વર્ણ વહાં કે પીલે તૃણ ઓર મળિયોં કા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ને કહા હૈ 'ગોયમા ! ળો ઇળદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ । યહ અર્થ સમર્થ નહી હૈ કયોંકિ 'તેસિ ણં હાલિદ્દાણં તળાણય મળીણય' યે હરિદ્ર પીલે વર્ણવાલે તૃણ ઓર મળિ 'એતો ઇદ્દત્તરાણ ચેવ જાવ વળ્લેણં પળ્લત્તે' ચમ્પકાદિવર્ણ કી અપેક્ષા મી ઇષ્ટતર હૈ ઓર કાન્તન્તર હૈ પ્રિયતર મનોહરતર ઓર મનોઽમતર હૈ અથ શ્રીગૌતમસ્વામી શુક્લવર્ણ કે વિષય મેં પૂછતે હૈ 'તત્થ ણં જે તે સુક્કિલ્લગા તળાય મળીય તેસિ ણં અયમેયારૂવે વળ્લાવાસે પન્નત્તે' વહાં ડન તૃણોં ઓર મળિયોં કે

અથવા 'પીયબંધુજીવેહવા' એવા પીળા બંધુજીવક વૃક્ષના ફૂલ હોય છે. 'મવેયારૂવે સિયા' હે ભગવન્ આ ત્યાંના તૃણો અને મણિયોનો વર્ણ એવી રીતની પીળાશ વાળો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! ળો ઇળદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ આ અર્થ સમર્થિત નથી કેમકે 'તેસિ ણં હાલિદ્દાણં તળાણય મળીણય' એ પીળા વર્ણ વાળા તૃણો અને મણિયો 'એતો ઇદ્દત્તરાણચેવ જાવ વળ્લેણં પળ્લત્તે' ચમ્પકાદિના પીળા વર્ણ કરતાં એ તૃણો અને મણિયોનો પીળો વર્ણ ઇષ્ટતર છે. કાન્તતર છે. પ્રિયતર છે. મનોહરતર છે. અને મનોઽમતર છે,

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી શુક્લવર્ણના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને પૂછે છે 'તત્થ ણં જે તે સુક્કિલ્લગા તળાય મળીય તેસિ ણં અયમેયારૂવે વળ્લાવાસે પળ્લત્તે' ત્યાંના એ તૃણો અને મણિયોમાં જે શ્વેત વર્ણના તૃણો ને મણિયો છે, એની ધોળાશ

तदेव दर्शयति—‘से जहाणामए’ तद्यथानामकम् ‘अंकेइ वा’ अङ्क इति वा अङ्को-
रत्नविशेषः ‘संखेइ वा’ शङ्खः इति वा, शङ्खः प्रसिद्धः ‘चंदेइ वा’ चन्द्र इति वा,
‘कुंदेइ वा’ कुन्द इति वा कुन्दः पुष्पविशेषः, ‘कुमुएइ वा’ कुमुदमिति वा, ‘दयर-
एइ वा’ उदकरज इति वा, ‘दहिघणेइ वा’ दधिघन इति वा, ‘खीरेइ वा’ क्षीर-
मिति वा, ‘खीरपूरेइ वा’ क्षीरपूर इति वा ‘हंसावलीति वा’ हंसावलि रिति वा,
हंसस्यावलिः पंक्तिरिति हंसावलिः । ‘कौचावलीति वा’ कौशावलि रिति वा,
कौशस्य-पक्षिविशेषस्यावलिः—पंक्तिः कौशावलि रिति, ‘हारावलीति वा’ हारा-
वलि रिति वा हारस्य—मौक्तिकहारस्यावलिः—पंक्तिरिति हारावलिः । ‘वलया-
वलीति वा’ वलयावलि रिति वा, वलयस्य—रजननिर्मित वङ्गणस्यावलिः—पंक्ति-
रिति—वलयावलिः ‘चंदावलीति वा’ चन्द्रावलि रिति वा, चन्द्रेण तडागादिव

बीच में जो शुरुकवर्ण के तृण और नणि हैं उनका वर्णन हम प्रकार
कहा है क्या—‘से जहाणामए अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा
कुमुमेइ वा’ जैसा भङ्गरत्न शुभ्र होता है जैसा शङ्ख शुभ्र होता है
जैसा चन्द्र शुभ्र होता है जैसा कुन्द पुष्प शुभ्र होता है जैसा कुमुद
पुष्प शुभ्र होता है ‘दयरएति वा’ जैसा—उदकरज—उदक बिन्दु सफेद
होता है ‘दहिघणेइ वा’ जैसा दधिघन—जमा घृभा दही सफेद होता है
‘खीरेइ वा’ जैसी खीर सफेद होती है ‘हंसावलीति वा’ जैसी हंसों की
पंक्ति सफेद होती है ‘कौचावलीति वा’ जैसी कौच पक्षियों की पंक्ति
सफेद होती है ‘हारावलीति वा’ जैसी हार की पंक्ति सफेद होती है ।
‘वलयावलीति वा’ रजननिर्मित वङ्गणों की पंक्ति जैसी सफेद होती है
‘चंदावलीति वा’ तडाग आदि में, जल के भीतर प्रतिबिम्बित चन्द्र

જલાન્તઃ પ્રતિવિમ્બિતાનામાવલિઃ-પંક્તિરિતિ ચન્દ્રાવલિઃ । ‘સારદીય વલાહપદ્મ
 વા’ શારદીય વલાહક હિતિ વા, શારદીયઃ-શરતકાલસમ્બન્ધી વલાહકો મેઘ હિતિ
 શારદીય વલાહક હિતિ, ‘ધંતધોયરૂપ પટ્ટેહ વા’ ધ્માતઘૌતરૂપ્યપટ્ટ હિતિ વા, ધ્માતઃ
 -અગ્નિસર્જેણ નિર્મલીકૃતો ધૌતો ભૂમિત્વરણ્ડિત હસ્તસંમાર્જનેન નિશિતીકૃતો
 યો.રૂપ્યપટ્ટો રજતપત્રમ્ સ ધ્માતઘૌતરૂપ્યપટ્ટઃ । અથવા ધ્માતેન- અગ્નિસંયોગેન
 યૌધૌતઃ-શોધિતો રૂપ્યપટ્ટઃ । ‘સાલિપિટ્ટરાસીતિ વા’ શાલિપિટ્ટરાશિરિતિ વા,
 શાલીનાં તણ્ડુલાનાં પિટ્ટં ક્ષોદ્મસ્ય રાશિઃ પુઞ્જ હિતિ વા, શાલિપિટ્ટરાશિરિતિ ।
 ‘કુંદપુષ્પરામીતિ વા, કુંદપુષ્પરાશિરિતિ વા, કુંદપુષ્પં લોકમસિદ્ધં તસ્ય રાશિઃ-
 સમુદાય હિતિ કુંદપુષ્પરાશિરિતિ ‘કુમુદરાસીતિ વા’ કુમુદરાશિરિતિ વા, કુમુદાનાં
 -ચન્દ્રવિરાશિ કમલાનાં રાશિરિતિ કુમુદરાશિરિતિ ‘સુવ્વકલ્પિતિ વા’ શુષ્ક-
 છિવાડી હિતિ વા, છેવાડી નામ વલ્લાદિ ફલિકા સા ચ ક્વચિદેશવિગ્રહે શુષ્કા
 સતી શુક્લા ભવતિ હિતિ તદુપાદાનમ્ । ‘પેહુણમિજાતિ વા’ પેહુણમિજેતિ વા

કી પાંક્તિ જૈસી સફેદ હોતી હૈ । ‘સારદીયવલાહપદ્મ વા’ શારદીય
 શરતકાલ સમ્બન્ધી-વલાહક-મેઘ જૈમા ઘવલ હોના હૈ ‘ધંતધોયરૂપ
 પટ્ટેહ વા’ ધ્માત અગ્નિ કે સંપર્ક સે નિર્મલ કિયા ગયા પશ્ચાત્-ધૌત
 રાગ આદિ સે માંજરુર ઓર હાથ આદિ સે સાફરુર નિર્મલ કિયા
 ગયા રજત પટ્ટ જૈમા સફેદ હોના હૈ ‘સાલિપિટ્ટરાસીતિ વા’ ચાવલ કી
 ચૂર્ણ રાશિ જૈ-ી સફેદ હોતી હૈ ‘કુંદ પુષ્પરામીતિ વા’ કુંદ પુષ્પરાશિ
 જૈમી સફેદ હોતી હૈ ‘કુમુદરામીતિ વા’ કુમુદ શ્વેતરુમલ કી રાશિ જૈમી
 સફેદ હોતી હૈ ‘સુવ્વકલ્પિતિ વા’ સેમકી ફલી કા નામ છિવાડી
 હૈ યદ્દ સુગ્ર જાને પર સફેદ હો જાતી હૈ અતઃ શુષ્કછિવાડી કે જૈમી
 સફેદ હોતી હૈ ‘પેહુણમિજાતિ વા’ પેહુણ-મયૂર પીચ્છ કે મધ્યવર્તી
 મિજા જૈમી અતીવધવલ હોતી હૈ ‘વિસેતિ વા’ વિસ મૃગાલ જૈમા

સફેદ હોય છે, ‘સારદીયવલાહપદ્મ તિવા’ શરતકાળના બલાહક મેઘો જેવા સફેદ
 છે, ‘ધંત ધોયરૂપ્યપટ્ટવા’ ધ્માત અગ્નિના યોગથી નિર્મળ કરવામાં આવેલ અને
 તે પછી રાખ વિગેરેથી મળીને હાથ વિગેરેથી સાફ કરી નિર્મળ બનાવેલ
 ચાલી જેવી સફેદ હોય છે, ‘સાલિપિટ્ટરાસીતિવા’ ચોખ્ખાનો લોટ જેવો સફેદ
 હોય છે, ‘કુંદપુષ્પરાસીતિવા’ કુંદ પુષ્પનો સમૂહ જેવો સફેદ હોય છે.
 ‘સુવ્વકલ્પિતિ તિવા’ સેમની ફલીને છિવડી કહે છે તે સુકાઈ બાંધ ત્યારે
 સફેદ થઈ બાંધ છે તેથી સુકાયેલ છિવડી જેવી સફેદ હોય છે ‘પેહુણ મિજા
 હવા’ પેહુણ મેરના પીછાની મધ્યમાં રહેલ મિંબ જેવી સફેદ હોય છે,
 ‘વિસેદવા’ વિસ મૃણાલ જેવું સફેદ હોય છે, ‘મિનાલિતિવા’ મૃણાલિકા

મણીણય' તેષાં સ્વલ્પ શુક્લાનાં તૃણાનાં મણીનાં ચ 'એત્તો ઇદ્વતરાએ ચેવ જાવ વણ્ણેણં પન્નત્તે' इतः-अङ्कादिभ्य इष्टतरक एव प्रियतरक एव कान्ततरक एव मनोज्ञतरक एव मन आम्ररक एव, शुक्लो वर्णावासः वर्णेन प्रज्ञप्त इति।

તદેવં ક્રમેણ વનવણ્ડાન્તર્ગતાનાં તૃણાનાં મણીનાં ચ વર્ણસ્વરૂપં કથિતં સમ્પ્રતિ તેષાં ગન્ધસ્વરૂપપ્રતિપાદનાર્થમાહ-અત્ર ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'તેસિ ણં મંતે ! તણાણ ય' इत्यादि, 'तेसि ण मंते ! तणाण य मणीण य' તેષાં સ્વલ્પ મદન્ત ! તૃણાનાં મણીનાં ચ 'કેરિસએ ગંધે પન્નત્તે' कीदृशः किमाकारको गन्धः प्रज्ञप्त-कथितः किं वक्ष्यमाण-वस्तूनां यादृशो गन्धो भवति तादृश स्तेषां गन्धः प्रज्ञप्तः ? તદેવ દર્શયતિ-'સે જહાણામએ' इत्यादि 'से जहाणामए' તથથા નામકમ્ 'કોટ્ટપુહાણ વા' कोष्ठ पुटानामिति वा, कोष्ठं गन्धद्रव्यं तस्य पुटाः कोष्ठपुटा स्तेषाम् वा शब्दाः सर्वत्रापि समुच्चये, अत्र एकस्य पुटस्य न तादृशो गन्धविशेषो

शुक्ल तृणों और मणियों का वह शुक्ल रूप 'एत्तो इद्वतराए चैव जाव वण्णेणं पन्नत्ते' इन प्रदर्शित अङ्क आदिकों से भी अधिक इष्ट अधिक प्रिय, अधिक कान्त, अधिक मनोज्ञ और अधिक मनोऽम कहा गया है इस प्रकार से वनखण्ड के अन्तर्गत तृणों का और मणियों के वर्ण का स्वरूप कहकर अब सूत्रकार गन्धके स्वरूप का प्रतिपादन करते हैं 'तेसि णं मंते' इत्यादि इस विषय में श्रीगौतमस्वामी पूछते हैं 'तेसि णं मंते ! तणाण य मणीण य केरिस्सए गंधे पणत्ते' इसमें श्रीगौतम-स्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! वहाँ के तृणों का और मणियों का कैसा गन्ध कहा गया है ? क्या आगे कहे जाने वाले कोष्ठ पुट आदि वस्तुओं का जैसा गंध होता है वैसा कहा गया है क्या ? उन्हीं को कहते हैं 'से जहाणामए कोट्टपुडाण वा' जैसी गन्ध-वास-कोष्ठ गन्ध

મહિયોનો. એ સફેદ વસ્તુ 'એત્તો ઇદ્વતરાએ ચેવ જાવ વણ્ણેણં પણત્તે' આ ઉપર કહેવામાં આવેલ અંક વિગેરેની શ્વેતતાથી પણ વધારે ઈષ્ટ વધારે પ્રિય વધારે કાંત વધારે મનોજ્ઞ અને વધારે મનોઽમ કહેવામાં આવેલ છે.

આ રીતે વનખંડની અંદર આવેલ તૃણો અને મહિયોના વર્ણનું સ્વરૂપ બતાવીને હવે સૂત્રકાર ગંધના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે. આ વિષયમાં શ્રી ગૌતમસ્વામી શ્રીમહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'તેસિ ણં મંતે ! તણાણય મણીણય કેરિસએ ગંધે પણત્તે' હે ભગવન્ ત્યાંના તૃણો અને મહિયોનો ગંધ કેવો હોય છે ? શું નીચે કહેવામાં આવેલ કોષ્ટપુટ વિગેરે વસ્તુઓનો ગંધ જેવો હોય છે, તેવો એનો ગંધ હોય છે ? 'સે જહા નામએ કોટ્ટપુહાણવા' જેવી ગંધ-વાસ કોષ્ટપુટ નામના ગંધ દ્રવ્યની હોય છે. 'પત્તપુહાણવા' જેવી ગંધ પત્રપુટોના મદન કરવાથી

નિર્ગચ્છતિ દ્રવ્યશ્યાલ્પત્વાત્ તતો બહુવચનમિતિ । ‘પત્તપુડાણ વા’ પત્રપુટાના-મિતિ વા, પત્રં વિમર્દોથ પરિમલકમ્ તસ્ય પુટાનામ્ । ‘ચોયપુડાણ વા’ ચોયગ-પુટાનાં વા ચોયગં ગન્ધદ્રવ્યમ્ ‘તગરપુડાણ વા’ તગરપુટાનાં વા, તગર:-સુગન્ધ વિશેષઃ । ‘ણાપુડાણ વા’ ણાપુટાનાં વા, ણા ઇલાયચીતિ લોકપ્રસિદ્ધા ‘ચંદણ-પુડાણ વા’ ચન્દનપુટાનાં વા ચન્દનં ચન્દનાશ્ચ સુગન્ધદ્રવ્યવિશેષઃ ‘કુંકુમપુડાણ વા’ કુંકુમપુટાનાં વા કુંકુમં ‘કેસર’ ઇતિ પ્રસિદ્ધમ્ ‘ઉસીરપુડાણ વા’ ઉસીરપુ-ટાનાં વા, ઉસીરં ‘લસ’ ઇતિ પ્રસિદ્ધં સુગન્ધિતત્ત્વવિશેષઃ ‘ચંપકપુડાણ વા’ ચમ્પકપુટાનાં વા, ‘મરુચગપુડાણ વા’ મરુચકપુટાનાં વા મરુચકં ‘મરુઆ’ ઇતિ પ્રસિદ્ધમ્ । ‘દમણગપુડાણ વા’ દમનકપુટાનાં વા, દમનકં સુગન્ધિતપત્રયુક્તા વન-સ્પતિવિશેષઃ ‘જાહપુડાણ વા’ જાતીપુટાનાં વા, જાતી-ચમેલી’ ઇતિ નામ્ના પુષ્પવિશેષઃ ‘જૂહિયાપુડાણ વા’ યૂથિકાપુટાનાં વા, યૂથિકા ‘જૂહી’ પ્રસિદ્ધા

દ્રવ્ય કે પુટોં કી હોતી હૈ ‘પત્તપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ પત્રપુટોં કે વિમર્દ-સે ઉત્પન્ન પરિમલ કે પુટોં કી હોતી હૈ ‘ચોયગ પુડાણ વા’-જૈસી ચોયગ-ગન્ધ દ્રવ્ય પુટોં કી હોતી હૈ ‘તગર પુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ તગર પુટોં કી હોતી હૈ । ‘ણાપુડાણ વા’ જૈસી ગંધ ઇલાયચી કે પુટોં કી હોતી હૈ ‘ચંદણ પુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ ચન્દન કે પુટોં કી હોતી હૈ ‘કુંકુમપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ કુંકુમ કે પુટોં કી હોતી હૈ ‘ઉસીર પુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ લસ કે પુટોં કી હોતી હૈ ‘ચંપક પુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ ચમ્પકકે પુટોં કી હોતી હૈ ‘મરુચગપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ મરુ વા કે પુટોં કી હોતી હૈ ‘દમનગપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ દમનક કે પુટોં કી હોતી હૈ ‘જાતિ પુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ ચમેલી કે પુષ્પપુટોં કી હોતી હૈ ‘જૂહિયાપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ જુહી કે પુષ્પપુટોં કી હોતી

ઉત્પન્ન થયેલ પરિમલના પુટોની હોય છે. ‘ચોયગપુડાણવા’ જેવી ગંધ ચોયગ નામના ગંધ દ્રવ્યની હોય છે, ‘તગરપુડાણવા’ તગર પુટોની જેવી ગંધ હોય છે, ‘ણાપુડાણવા’ ઇલાઈચીના પુટોની જેવી રમણીય ગંધ હોય છે ‘ચંદણપુડાણવા’ ચંદનના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે, ‘કુંકુમપુડાણવા’ કુંકુમના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે. ‘ઉસીર પુડાણવા’ બક્ષના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે. ‘ચંપકપુડાણવા’ ચંપકના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે. ‘મરુચપુડાણવા’ મરુચના પુટોના જેવી ગંધ હોય છે. ‘દમનકપુડાણવા’ જેવી ગંધ દમનકના પુટોની હોય છે. ‘જાતિ પુડાણવા’ ચમેલીના પુષ્પ પુટોની જેવી ગંધ હોય છે ‘જૂહિયાપુડાણવા’ જુહીના પુષ્પોની જેવી ગંધ હોય છે, ‘મલ્લિચ પુડાણવા’ મલ્લિકા-મોગરાના પુષ્પ પુટોની જેવી ગંધ હોય છે, ‘ગન્ધમલ્લિચ પુડાણવા’ નવ મલ્લિકાના પુષ્પ

‘મલ્લિયપુડાણ વા’ મલ્લિકાપુટાનાં વા, મલ્લિકા ‘મોઘરા’ इति લોકપ્રસિદ્ધા
 ‘ળો મલ્લિયપુડાણ વા’ નવમલ્લિકા પુટાનાં વા ‘વાસંતિયપુડાણ વા’ વાસ-
 ન્તિકપુટાનાં વા સુગન્ધયુક્તા લતાવિશેષઃ ‘કેયર્દ પુડાણ વા’ કેતકીપુટાનાં વા,
 કેતકી ‘કેવડા’ લોકપ્રસિદ્ધા, ‘કપ્પૂરપુડાણ વા’ કર્પૂરપુટાનાં વા, ‘અણુ-
 વાયંસિ’ एतेषां કોષ્ઠપુટાદીનામન્નુવાતે આધ્રાયકવિવક્ષિતપુરુષાણામન્નુકૂલે વાતે
 વાતિ સતિ ‘ઉન્નિજ્જમાણાણ ય’ ઉદ્ભિધમાનાનાં—સમુદ્ઘાટ્યમાનાનામ્ ચ
 શબ્દઃ સર્વત્રાપિ સમુચ્ચયે, ‘ણિન્નિજ્જમાણાણ ય’ નિન્નિધમાનાનામ્ અતિ-
 શયેન મિધમાનાનાં ત્રોટ્યમાનાનામ્ ‘કોટેજ્જમાણાણ વા’ કુટ્યમાનાનાં વા,
 અત્ર પુટૈઃ પરિમિતાનિ યાનિ કોષ્ઠાદિ ગન્ધદ્રવ્યાણિ તાનિ અપરિમેયે પરિમાણો-
 પચારાત્ કોષ્ઠપુટાનીત્યુચ્યન્તે તેષાં કુટ્યમાનાનામ્ ઉદૂલ્લાદૌ કુટ્યમાનાના-
 મિતિ । ‘સંવિજ્જમાણાણ વા’ इति રક્ષણસ્વંડી ક્રિયમાણાનામ્ ‘ઉક્કિરિજ્જમાણાણ
 વા’ ઉત્કીર્યમાણાનામ્—કોષ્ઠાદિકપુટાનાં કોષ્ઠાદિદ્રવ્યાણાં વા ઉત્કીર્યમાણા-

હૈ ‘મલ્લિયપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ મલ્લિકા-મોઘરા કે-પુષ્પ પુટોં કી
 હોતી હૈ ‘ળોમલ્લિયપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ નવમલ્લિકાકે પુષ્પપુટોં
 કી હોતી હૈ ‘વાસંતિયપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધવાસન્તિલતા કે પુષ્પપુટોં
 કી હોતી હૈ ‘કેયર્દપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ કેવડે કે પુટોં કી હોતી હૈ
 ‘કપ્પૂરપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ કર્પૂર કે પુટોં કી હોતી હૈ इन समस्त
 પુટોં કી ગન્ધ ‘અણુવાયંસિ’ जब कि अनुकूलवायुचल रही हो—अर्थात्
 આધ્રાયક પુરુષ જિસ તરફ બેઠે હો ઉસી તરફ હનકી ગન્ધ કો લેકર
 હવા બહ રહી હો और ये समस्त गन्ध पुट ‘उन्निज्जमाणाण य णि-
 વિન્નિજ્જમાણાણ ય કોટેજ્જમાણાણય’ उस समय उद्धाटित उघाड़े जा
 રહે હો, અતિશય રૂપ સે તોડે જોરહે હો ઝલ્લ આદિમે કૂટે જા રહે હો
 ‘સંવિજ્જમાણાણ વા’ छोटे २ इनके टुकड़े किये जा रहे हों, उक्किरिज्ज-

પુટાની જેવી ગંધ હોય છે. ‘વાસંતિય પુડાણવા’ વાસંતિ લતાના પુષ્પ પુટો
 ની જેવી ગંધ હોય છે. ‘કેયર્દપુડાણવા’ કેવડાના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે
 ‘કપ્પૂરપુડાણવા’ કર્પૂરના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે, આ બધાજ પુટોની ગંધ
 ‘અણુવાયંસિ’ ન્યારે અનુકૂળ વાયુ વાતો હોય અર્થાત્ વાસ લેનાર પુરુષ જે
 તરફ બેઠો હોય એ તરફની હવા ચાલી રહી હોય અને આ સઘળા ગંધ પુટો
 ‘ઉન્નિજ્જમાણાણય ણિન્નિજ્જમાણાણય કોટેજ્જમાણાણય’ એ સમયે ઉઘાડવામાં
 આવેલ હોય તેલંઘપુટોને અતિશય પથ્થાથી તોડવામાં આવતા હોય આડધિયા
 વિગેરેમાં ખાંડવામાં આવતા હોય ‘સંવિજ્જમાણાણવા’ નાના નાના તેના
 ટુકડા કરાતા હોય ‘ઉક્કિરિજ્જમાણાણવા’ તેને ઉપર ઉઠાડવામાં આવતા હોય

નામ્ ઉપરિ ક્ષિપ્યમાણાનામ્ 'વિકિરિજ્જમાણાણ વા' इतस्ततो विप्रकीर्यमाणा-
 નામ્ 'परिभुज्जमानानाम्-परिभोगायोपभुज्यमानानाम्, 'भंडाओ वा भंडं साह-
 रिज्जमाणानं' भाण्डात्-एकस्माद् भाण्डात् पात्रात् भाण्डं-भाजनान्तरं संह्रिय-
 માણાનામ્ કોષ્ઠાદિ પુટાનામ્ 'ओराला' उदाराः स्फाराः, ते चामनोज्ञा अपि-
 સ્યુસ્તિયત આહ-'મણુળ્લા' मनोज्ञाः-मनोऽनुकूलाः, तच्च मनोज्ञत्वं कुतस्तत्राह-
 'घाण' इत्यादि, 'घाणमणोणिव्वुत्तिकरा' घ्राणमनो निर्वृत्तिकराः एवं भूतास्ते
 'सव्वओ समंता' सर्वतः सर्वासु दिक्षु सामस्त्येन 'गंधा अभिणिस्सवंति' गन्धा
 અમિનિઃસ્રવન્તિ-જિઘ્રતામભિમુખં નિઃસરન્તિ । શ્રીગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'ભવે ય્યારૂવે
 સિયા' भवेद् मणीनां तृणानां च कोष्ठपुटादि सदृशो गन्ध इति; भगवानाह-

માણાણશ' એ ઉપર ઉડાયે જારહે હો, 'વિકિરિજ્જમાણાણવા'-ઇધર
 ઉધર એ વિચેરે જા રહે હો 'પરિભુજ્જમાણાણવા' અપને અપને કામ મેં
 इनका उपभोक्ता पुरुषों द्वारा उपयोग किया जा रहा है । 'भंडाओ वा
 भंडं साहरिज्जमाणान वा' एकवर्तन से दूसरे वर्तन में लिये जा रहे हों
 उस समय इनकी 'गंधा' वास सुगन्ध 'ओराला' बहुत अधिक विस्तृत
 अवस्था में निकलती है एवं वह 'मणुण्णा' मनोऽनुकूल होती है क्यों
 कि यह गन्ध 'घाणमणोणिव्वुत्तिकरा' घ्राण इन्द्रियको एवं मनको एक
 प्रकार की शान्ति देनेवाली होती है इस प्रकार का यह सुगन्ध 'सव्व-
 ओ समंता अभिणिस्सवंति' अनुकूल वायु के चलने पर इनकी वास
 सब ओर से चारों दिशाओं में अच्छी तरह से फैल जाती है 'भवे-
 य्यारूवे सिया' तो क्या है भदन्त । इन तृणों की ओर मणियों की
 सुगन्ध इन कोष्ठपुटादिकों की सुगन्ध जैसी ही होती है ? इसके उत्तर
 में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयसा । णो इणट्ठे सल्लट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ

'विकिરिज्जमाणवा' आभतेम ये विभरवाभां आवी होय 'परिभुज्जमाणवा'
 પોતપોતાના કામમાં ઉપલોકતા પુરુષો દ્વારા ઉપયોગ કરતો હોય 'भंडाओ
 वा भंडं साहरिज्जमाणानवा' એક વાસણ માંથી બીજા વાસણમાં લેવામાં આવતા
 હોય તે વખતે તેનો ગંધ-વાસ સુગંધ 'ओराला' ઘણી વધારે વિપુલ પ્રમાણમાં
 નીકળે છે તથા એ 'मणुण्णा' मनोऽनुकूल હોય છે. કેમકે એ ગંધ 'घाणमण
 णिव्वुत्तिकरा' घ्राणेन्द्रिय અને મનને શાંતિ આપવવાળી હોય છે આ પ્રકારની
 આ સુગંધ 'सव्वओ समंता अभिणिस्सवंति' अनुकूल पवनना वावाथी બધી
 તરફથી ચારે દિશાઓમાં સારી રીતે ફેલાઈ જાય છે. 'भवेय्यारूवे सिया' છે
 હે ભગવન્ તોશું આ તૃણો અને મણિયોની સુગંધ આ કોષ્ઠપુટ વિગેરેની
 સુગંધ જેવી હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે

‘જો ઇળદે સમદે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, કિ ‘તેસિ જં તળાણં મળીણય’ તેષાં સ્વલુ તળાનાં મળીનાં ચ, ‘એત્તો દ્વટરાણ ચેવ જાવ મળામતરાણ ચેવ ગંધે પન્નતે’ હતઃ કોઠપુટાદિદ્રવ્યેભ્ય દ્વટરક એવ, કાન્તતરક એવ, મનોજ્ઞતરક એવ, મન આમ-તરક એવ ગન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ—કથિત ઇતિ ।

વનષ્ણડાન્તર્ગત તૃગમળીનાં ગન્ધાન્ નિરૂપ્ય તેષાં સ્પર્શાન્ નિરૂપયિતુમાહ—અત્ર શ્રીગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેસિ જં મંતે’ ઇત્યાદિ, ‘તેસિ જં મંતે ! તળાણય મળીણય’ તેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! તૃગાનાં ચ મળીનાં ચ ‘કેરિસણ ફાસે પન્નતે કીદશઃ—કિમા-કારકઃ સ્પર્શઃ પ્રજ્ઞસઃ—કથિતઃ કિં વક્ષ્યમાણવસ્તુ સ્પર્શસદશસ્તેષાં સ્પર્શો ભવતિ ? તદેવ દર્શયતિ—‘સે જહાણામણ’ તચધાનામકમ્ ‘આઈણેહ વા’ આજિનકમિતિ વા, આજિનકં શ્લક્ષ્મચર્મમયં વસ્ત્રમ્ ‘રૂણિ વા’ રૂત્તમિતિ વા, રૂતં શ્લક્ષ્મકર્પાસ-વિશેષઃ ‘બૂરેતિ વા’ બૂર ઇતિ વા, બૂરઃ શ્લક્ષ્મવનસ્પતિવિશેષઃ ‘જવળીતેતિ વા’

સમર્થ નહીં હૈ ક્યોંકિ ‘તેસિ જં તળાણય મળીણય એત્તો દ્વટરાણ ચેવ જાવ મળામતરાણ ચેવ ગંધે પન્નતે’ હન મળિયોંં કા ગંધ કોઠ પુટાદિ દ્રવ્યોં કો ગન્ધ કો અપેક્ષા દ્વટર કાન્તતર મનોજ્ઞતર ઔર મન આમ-તર હી ળાના ગયા હૈ અથ શ્રીગૌતમસ્થામી તૃગ ઔર મળિયોંં કો સ્પર્શ કો વિષય મેં પ્રભુશ્રી સે પૂછતે હૈ, ‘તેસિ જ મંતે ! તળાણયમળીણયકેરિ-સણ ફાસે પન્નતે’ હે ભદન્ત ! ઉન તૃગોં ઔર મળિયોંં કા સ્પર્શ કૈસા કહા ગયા હૈ કયા વક્ષ્યમાણ આજિનક આદિ વસ્તુઓંં કો સ્પર્શ જૈસા હોતા હૈ ? વહીં દિસલાતે હૈ—‘સે જહા ણામણ આઈણેહ વા રૂણિ વા’ જૈસા સ્પર્શ આજિનક ચર્મમયવસ્ત્રકા હોતા હૈ જૈસા સ્પર્શ રૂંકા હોતા હૈ । ‘બૂરેતિ વા’ જૈસા સ્પર્શ—બૂનામકી વનસ્પતિ કા હોતા હૈ । ‘જવળીણિ

‘ગોયમા ! જો ઇળદે સમદે’ હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. કેમકે ‘તેસિ જં તળાણય મળીણય એત્તો દ્વટરાણ ચેવ જાવ મળામતરાણ ચેવ પન્નતે’ આ મણિયોના ગંધ કે.પટપુટ વિગેરે દ્રવ્યોના કરતાં ઇટતર, કાંતતર, મનોજ્ઞતર, મન આમતર, માનવામાં આવે છે.

હવે શ્રીગૌતમસ્થામી તૃણ અને મણિયોના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને પૂછે છે. ‘તેસિ જં મંતે ! તળાણય મળીણય કેરિસણ ફાસે પન્નતે’ હે ભગવન્ એ તૃણો અને મણિયોનો સ્પર્શ કેવો કહેલ છે ? શું આ કહેવામાં આવનાર અજીનક વિગેરે વસ્તુઓના સ્પર્શ જેવો હોય છે, એવો એનો સ્પર્શ હોય છે ? એજ બતાવે છે ‘સે જહાનામણ આઈણેહવા રૂણિવા’ જેવો સ્પર્શ આજીનક ચર્મમય વસ્ત્રનો હોય છે. જેવો સ્પર્શ રૂનો હોય છે. ‘બૂરેહવા’ જેવો સ્પર્શ ખૂર નામની વનસ્પતિનો હોય છે. ‘જવળીણિવા’ જેવો સ્પર્શ માખણનો હોય છે.

નવનીતમિતિ વા, નવનીત 'મવચન' इति लोकाभिहितमेव, 'हंसगर्भतूलीति वा' हंसगर्भतूलीति वा, 'सिरीसकुसुमणिचण्डि वा' शिरीषकुसुमणिचण्डि इति वा, 'बालकुमुदपत्ररासीति वा' बालकुमुदपत्रराशिरिति वा, बालानि-अचिरकाल जातानि यानि कुमुदपत्राणि तेषां राशिः-समुदाय इति बालकुमुदपत्रराशिरिति । गौतमः प्राह-‘भवेण्यारूवे सिया’ भवेत् किं तेषां तृणानां मणीनां चैतावद्द्रव आजि-नकादिस्पर्शतुल्यः स्पर्शतृणानां मणीनां चेति अगवानाह-हे गौतम ! ‘णो इणट्टे समट्टे’ नायमर्थः समर्थः- नहि तेषां तृणानां मणीनां च आजिनकादि स्पर्शतुल्यः स्पर्शः किंतु ‘तेसि ण तणाणय मणीणय एत्तो इट्ठतराए चेव जाव फासेण पणत्ते’ तेषां तृणानां च मणीनां च इतः-आजिनकादि स्पर्शापेक्षया इष्टतर-एव, प्रियतरक एव, कान्तरक एव, मनोज्ञतरक एव, मन आमतरक एव स्पर्शः प्रज्ञप्त इति ।

तृणमणीनां स्पर्शान् निरूप्य शब्दान् निरूपयितुं प्रश्नयन्नाह-‘तेसि णं भंते !’ इत्यादि, ‘तेसि णं भंते ! तणाणं’ तेषां खलु भदन्त ! तृणानाम्, ‘पुच्चावर-

वा’ जैसा स्पर्श नवनीत-मवचन-का होता है ‘हंसगर्भतूलीति वा’ जैसा स्पर्श हंसगर्भतूलिका होता है ‘सिरीसकुसुमणिचण्डि वा’ जैसा स्पर्श शिरीषकुसुमसमूह का होता है ‘बालकुमुदपत्ररासी इ वा’ जैसा स्पर्श नवजात कुमुद पत्रों की राशिका होता है तो क्या ‘भवेण्यारूवे सिया’ इसी प्रकार का स्पर्श उन तृणों और मणियों का होता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘णो इणट्टे समट्टे’ हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है वर्यो कि ‘तेसि ण तणाणय मणीणय एत्तो इट्ठ-तराए चेव जाव फासेण पणत्ते’ उन तृणों का और मणियों का स्पर्श इन आजिनक आदि पदार्थों के स्पर्श से भी अधिक इष्टतर यावत् अधिक मनोऽप कहा गया है इन तृण और मणियों के स्पर्श का वर्णन

‘हंसगर्भतूलीति वा’ હંસ ગર્ભતુલિકાનો જેવો સ્પર્શ હોય છે ‘સિરીસ કુસુમ ણિચણિવા’ શિરીષ પુષ્પ સમૂહનો જેવો સ્પર્શ હોય છે. ‘બાલકુમુદ પત્રગચ્છી ઇવા’ જેવો સ્પર્શ નવા ઉત્પન્ન થયેલ કુમુદ પત્રોના સમૂહનો હોય છે તે શું ‘ભવેણ્યારૂવે સિયા’ એજ રીતનો સ્પર્શ એ તૃણ અને મણિયોનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ણો ઇણટ્ટ સમટ્ટે’ હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. કેમકે ‘તેસિ ણ તણાણય મણીણય એત્તો ઇટ્ઠતરાએ ચેવ જાવ ફાસેણ પણત્તે’ એ તૃણો અને મણિયોનો સ્પર્શ આ અછનક વિગેરે પદાર્થો ના સ્પર્શ કરતાં યથુ વધારે ઇષ્ટતર યાવત્ વધારે મનોમ હોવામાં આવેલ છે

આ તૃણો અને મણિયોના સ્પર્શનું વર્ણન કરીને હવે તેના શબ્દોનું સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. આ વિષયમાં શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી

દાહિણ ઉત્તરાગતેહિં વાતેહિં' પૂર્વાપરદક્ષિણોત્તરાગતૈર્વાતૈઃ કદાચિત્પૂર્વાદાગતૈઃ
 કદાચિત્પશ્ચિમાદાગતૈઃ કદાચિદ્દક્ષિણાદાગતૈઃ કદાચિદુત્તરાદાગતૈર્વાયુમિરિત્યર્થઃ,
 'મંદાયં મંદાયં ઇદ્યાણં વેદ્યાણં' યથા મન્દં મન્દં સ્યાત્ તથા-પ્રજિ-
 તાનાં કમ્પિતાનામ્ વ્યેજિતાનામ્, વિશેષેણ કંપિતાનામ્ 'સ્તોમિયાણં'
 ક્ષોમિતાનામ્ સ્વસ્થાનાચ્ચલિતાનામ્ । एतदेव वस्तु पर्यायशब्देनापि पुनः
 कथयति-‘चालियाणं’ चालितानाम् इतस्ततो विक्षिप्तानाम् एतदेव पर्या-
 येण व्याचष्टे-‘फंदियाणं’ स्पन्दितानाम् ईदच्चलितानाम्, स्वस्थानात् चालनं
 कुतस्तत्राह-‘घट्टियाणं’ घट्टितानाम् परस्परसंघट्टितानाम् ‘उदीरियाणं’ उदी-
 रितानाम्, उत्-प्रावत्येन ईरितानाम्-प्रेरितानाम्, एतादृशानां तृणानाम्
 ‘केरिसए सद्दे पणत्ते’ कीदृशः-कयाकारकः शब्दः मज्ञप्तः-कीदृशो ध्वनि-
 भवति, किं दक्ष्यमाणवरतूनां यादृशः शब्दो भवति तादृशः शब्दस्तेषां तृणानां
 भवति तदेव दर्शयति-‘से जहा णामए’ तद्यथा नामकम् ‘सिवियाए वा’ शिवि-

કરકે અથ્થ इनके शब्द स्वरूपका वर्णन करते हैं यहाँ श्रीगौतमस्वाामी
 पूछते हैं-‘तेस्मि ण भंते तणाणं मणीणय पुव्वावरदाह्णिण उत्तरागतेहिं
 वातेहिं’ ‘हे भदन्त ! हम तृणों और मणियों का जब पूर्व पश्चिम दक्षिण
 और उत्तर से आनेवाले वायुओं से ये ‘मंदायं मंदायं इदयाणं वेदयाणं
 कंपियाणं’ मंदमंद रूप से कम्पित किये जाते हैं विशेषतः कम्पित
 किये जाते हैं बार बार कम्पित किये जाते हैं ‘स्तोमियाण चालियाणं
 फंदियाणं घट्टियाणं’ क्षोभित किये जाते हैं चलाए जाते हैं स्पंदित
 किये जाते हैं परस्पर संघट्टित किये जाते हैं ‘उदीरियाणं’ उदीरि-
 त किये जाते हैं जबर्दस्ती से प्रेरित किये जाते हैं उनका ‘केरिसए सद्दे
 पणत्ते-कया आगे कहे जाने वाली शिबिका आदि वस्तुओं के शब्द
 जैसा शब्द होता है, क्या यही बताते हैं से जहा णामए सिवियाएवा’

પૂછે છે કે ‘તેસ્મિ ણ ભંતે ! તણાણં મણીણય પુવ્વાવરદાહ્ણિણઉત્તરાગતેહિં
 વાતેહિં’ હે ભગવન્ એ તૃણો અને મણિયોનો સ્પર્શ પૂર્વ, પશ્ચિમ દક્ષિણ
 અને ઉત્તર દિશાએથી આવવાવાળા પવનથી ‘મંદાયં મંદાયં ઇદ્યાણં વેદ્યાણં
 કંપિયાણં’ મંદ મંદ પણથી કંપાવવામાં આવે છે, વિશેષરૂપથી કંપિત કર
 વામાં આવે છે, વારંવાર કંપિત કરવામાં આવે છે. ‘સ્તોમિયાણં ચાલિયાણં ફંદિયાણં
 ઘટ્ટિયાણં’ ક્ષોભિત કરવામાં આવે છે હલાવવામાં આવે છે, સ્પંદિત કરવામાં
 આવે છે પરસ્પર સંઘર્ષવાળા કરવામાં આવે છે ‘ઉદીરિયાણં’ ઉદીરિત કરવામાં
 આવે છે, બળાત્ પ્રેરિત કરવામાં આવે છે, તે વખતે તેનો શબ્દ ‘કેરિસए
 સદ્દે પણત્તે’ આગળ કહેવામાં આવનાર શિબિકા વિગેરે વસ્તુઓના શબ્દ જેવો

કાયા વા 'સંદમાણીયા' વા' સ્યન્દમાનિકાયા વા 'રઘવરસ્સ વા' રથવરસ્સ વા તત્ર શિવિકા જમ્પાનવિશેષરૂપા ઉપરિછાદિતા કોષ્ટાકારા, તથા દીર્ઘો જમ્પાન-વિશેષઃ પુરુષસ્ય સ્વપ્રમાણાવકાશદાત્રી સ્યન્દમાનિકા, અનયોશ્ચ શબ્દઃ પુરુષોત્પા-ટિતયોઃ ક્ષુદ્રહેમઘણ્ટિકાદિ ઘટનવશતો વેદિતવ્યઃ રથશ્ચ દ્વિવિધો ભવતિ સંગ્રામ-રથઃ ક્રીડારથશ્ચ, અત્ર સંગ્રામરથો જ્ઞાતવ્યો નતુ ક્રીડારથઃ ક્રીડારથસ્યાગ્રિમ-વિશેષણાનામસંભવાત્, તસ્ય રથસ્ય ફલવેદિકા યસ્મિન્ કાલે યઃ પુરુષસ્તદપેક્ષયા કટિપ્રમાણાઽવસેયા, તસ્યૈવ રથસ્ય વિશેષણાનિ દર્શયતિ—'સચ્છત્તસ્સ' इत्यादि, 'सच्छत्तस्स' સચ્છત્રસ્ય, છત્રેણ સહિતઃ સચ્છત્રસ્તસ્ય સચ્છત્રસ્ય 'મજ્જયસ્સ' સધ્વજસ્ય—ધ્વજાવિશિષ્ટસ્ય 'સંઘટ્ટયસ્સ' સઘણ્ટાકસ્ય ઉભયપાશ્ચાંવલમ્બિ મહા પ્રમાણઘણ્ટોપેતસ્ય 'સતોરણવરસ્સ' સહતોરણવર પ્રધાનં તોરણ યસ્ય સ સતોરણ વરસ્તસ્ય 'સનંદિઘોમસ્સ' સનન્દિઘોષસ્ય સહનન્દિઘોષો દ્વાદશતૂર્યનિનાદો યસ્ય સ સનન્દિઘોષસ્ય 'સલ્લિલિણિ હેમજાલપેરંતપરિલિલિત્તસ્સ' સ કિકિણીહેમજાલ

આદિ કે ઉભ પુરુષોં દ્વારા અપને અપને સ્કન્ધોં પર ઉઠાવે જાને પર જૈસે શબ્દ શિવિકાકી—ઉપર મેં વચ્ચાદિ સે ઢકી હુઠ કોષ્ટ કે આકાર વાલી જમ્પાન વિશેષરૂપપાલત્રી કી છોટી છોટી હેમનિર્મિત ઘંટિકાઓં કે હિલતે સમય જૈસે નિકલતે હૈ । તથા હસી પ્રકાર સે પાલત્રી કે આકાર મેં કુછ ઢકી તથા વૈઠે છુપ પુરુષોં મેં અપને અપને પ્રમાણાનુ-રૂપ અવકાશ સ્થાન દેનેવાલી એસી સ્યન્દમાનિકા કી છોટી ૨ હેમનિર્મિત ઘણ્ટિકાઓં કી હિલતે સમય જૈસી આવાજ નિકલતી હૈ, ઉસી પ્રકાર કી આવાજ હન તૃણોં ઓર મણિયોં સે વાયુ દ્વારા હિલાવે જાને પર નિકલતી હૈ હસી પ્રકાર 'સચ્છત્તસ્સ સજ્જયસ્સ, સંઘટ્ટયસ્સ સતોરણ-વરસ્સ' જો છત્ર સે યુક્ત હો ધ્વજા સે યુક્ત હો દોનોં ઓર લટકતી હુઠ મહાપ્રમાણોપેત ઘંટાઓં સે યુક્ત હો ઉત્તમતોરણ સે યુક્ત હો

શબ્દ તેનો હોય છે ? જેમકે 'સે જહાણમણ સિવિયાણવા' આગળના એ પુરુષો દ્વારા પોતપોતાના ખંભાઓ ઉપર ઉઠાવવામાં આવે ત્યારે જેવો શબ્દ શિવિકા અર્થાત્ પાલખીની નાની નાની સુવર્ણ નિર્મિત ઘંટડિયોના હાલવાથી થાય છે, અને એજ રીતે પાલખીના આકારથી કુછ મોટી તથા અંદર બેઠેલા પુરુષોને પોતપોતાના પ્રમાણાનુરૂપ અવકાશ—જગ્યા આપવાવાળી સ્યન્દ-માનિકાની નાની નાની સુવર્ણની બનાવેલી ઘંટડિયોના હાલવાથી જેવો શબ્દ નીકળે છે, એજ રીતેના શબ્દ એ તૃણો અને મણિયોને પગની દલાવવામાં આવે ત્યારે નીકળે છે ? એજ પ્રમાણે 'સચ્છત્તસ્સ સજ્જયસ્સ સંઘટ્ટયસ્સ સતોરણ-વરસ્સ' જે છત્ર યુક્ત હોય, ધ્વજાથી યુક્ત હોય, અને બાજુએ લટકાવવા

પર્યન્ત પરિક્ષિપ્તસ્ય સહ કિંકિનીભિઃ ક્ષુદ્રઘટિકાભિઃ વર્તન્તે इति स किं
 किणीकानि यानि हेमजालानि हेममयदामसमूहास्तैः सर्वासु दिक्षु पर्यन्तेषु वहिः
 प्रदेशेषु परिक्षिप्तो व्याप्त इति सकिंकिणीहेमजालपर्यन्त परिक्षिप्तस्तस्य तथा-
 'हेमवयखेत्तचित्तविचित्ततिणिस कणगनिज्जुत्तदारुयागस्स' हैमवत् क्षेत्रचित्रविचित्र
 तैनिशकनकनियुक्तदारुकस्य, हैमवत् क्षेत्रं हिमवत् पर्वतभावि चित्रविचित्रं मनोहा-
 रिचित्रोपेतं तैनिशं तिनिशदारुसंबन्धी कनकनियुक्तं कनकविच्छुरितं दारुकाण्ठं यस्य
 स हैमवत् क्षेत्रचित्रविचित्र तैनिशकनकनियुक्त दारुकाण्ठस्तस्य, तथा- 'सुपिणद्धारक
 मंडल धुरागस्स' सुपिणद्धारकमण्डलधुराकस्य, सुष्ठु-अतिशयेन सम्यक् पिण्ड-
 मरकमण्डलं धुरा च यस्य स सुपिणद्धारकमण्डलधुराकस्तस्य, तथा- 'कालायस-
 सुकयणेमिजंतकम्मस्स' कालायस सुकृतनैमियन्त्रकर्मणः, कालायसेन जात्य-
 लोहित सुष्ठु-अतिशयेन कृतं नेमे बाह्यपरिधेयन्त्रस्य च-अरकोपरि फलकचक्र-
 वालस्य कर्म यस्मिन् स कालायस सुकृतनैमियन्त्रकर्मा तस्य, 'आइणवरत्तुरग-

'सणંदिघोस्सस्स' નન્દિઘોષ દ્વાદશ તૂર્થો કે નિનાદો' સે યુક્ત હો
 'સલિંલિણિ હેમજાલપેરંતપરિલિલિત્તસ્સ' ક્ષુદ્રઘંટિકાઓ' સે યુક્ત હૈમી-
 માલાઓ' દ્વારા જો સ્વ ઓર વ્યાપ્ત હો- 'હેમવયરખેત્તચિત્તવિચિત્ત-
 તિણિસકણગનિજ્જુત્તદારુયાગસ્સ' તથા હિમવત પર્વત કે તિનિશ
 વૃક્ષ કે કાણ્ઠ સે જો કિ ચિત્રવિચિત્ર-મનોહારિ ચિત્રો' સે યુક્ત-
 ઓર સુવર્ણ લલિત બના હુઆ હૈ 'સુપિણિદ્ધારકમંડલધુરાગસ્સ' જિસકે
 પહિયો' મેં આરે બહુત હી અચ્છી તરહ સે લગે હો' તથા જિસકી ધુરા
 વહુત મજબૂત હો । 'કાલાયસસુકયણેમિજંત કમ્મસ્સ' ચક્રકી ધાર
 જમીન કી રગડ સે ઘિસ ન જાવે તથા ચક્રકે પટિયા આપસ મેં અલગ-
 અલગ ન હો જાવે' હસ અભિપ્રાય સે જિસકે પહિયો' પર લોહે કી દન્ત

આવેલ પ્રમાણોપેત સુદર-ઘંટથી યુક્ત હોય 'સણંદીઘોસસ્સ' નંદિઘોષ આર
 તુરૈયેના અવાજ વાળી હોય 'સલિંલિણિહેમજાલપેરંતપરિલિલિત્તસ્સ' નાની
 નાની ઘંટડિયેથી યુક્ત સુવર્ણની માળાઓ દ્વારા જે બધી તરફથી વ્યાપ્ત
 હોય છે. 'હેમવયરખેત્તચિત્તવિચિત્તતિણિસકણગનિજ્જુત્તદારુયાગસ્સ' તથા હિમવત
 પર્વતના તિનિશ વૃક્ષના લાકડાથી જે જે ચિત્રવિચિત્ર મનોહારિ એવા
 સુંદર ચિત્રોથી યુક્ત અને સોનાના તારોથી મઢેલા હોય 'સુપિણિદ્ધારકમંડલ
 ધુરાગસ્સ' જેના પૈડામાં આરાઓ ઘણીજ મજબૂતાઈથી સારી રીતે લાગેલા
 હોય તથા જેની ધુરા-ધરી ઘણીજ મજબૂત હોય 'કાલાયસસુકયણમિજંત
 કમ્મસ્સ' પૈડાની ધાર જમીનમાં ઘસાવાથી ઘસાઈ ન જાય તથા પૈડાના લાકડા
 એક બીજાથી જુદા ન પડી જાય એ હેતુથી જેના પર લોખંડની પાટી ચડાવ

सुसंपुत्तस्स' आकीर्णवरतुरगसुसंपयुत्तस्स, आकीर्णा गुणैर्व्याप्ता आकीर्ण-
जातीया वा ये वराः—प्रधानास्तुरगा घोटकास्ते सुष्ठु—अतिशयेन सम्यक्प्रयुक्ताः
योत्रिता यस्मिन् स आकीर्णवरतुरगसंपयुत्तस्स, तथा—'कुशलनरत्तेयसारहि-
सुसंपरिगहियस्स' कुशलनरत्तेयसारथिसुसंपरिगृहीतस्स, सारथि कर्मणि—अथचाकन
कार्ये ये कुशला निपुणास्तेषां मध्ये अतिशयेन छेहो दक्षस्तेन सारथिना सुष्ठु—
सम्यक् परिगृहीतस्स 'सरसय वत्तीसत्तूणपरिमंडियस्स' शरशतद्वान्निशत्तूणपरि-
मण्डितस्स, शराणां शतं प्रत्येकं येषु तानि शरशतानि, तानि च तानि द्वात्रिंशत्तू-
णानि च बाणाश्रयाः, इति शरशतद्वान्निशत्तूणानि तैर्मण्डितस्स, अयमर्थः—एवं
खलु तानि द्वात्रिंशच्छरशतभूतानि तूणानि रथस्य सर्वतः पर्यन्तेषु अवलम्बितानि
संग्रामाय उपकल्पितस्यातीव मण्डनानीव भवन्ति, 'सकंकडवडिसगस्स' सकङ्कटा
वतंसकस्स, कङ्कटं कवचं सहकङ्कटं यस्य स सकङ्कटः' सकङ्कटः अवतंसः—शेखरो
यस्य स सकङ्कटावतंसः तस्य, तथा—'स चावसरपहरणभरियस्स' स चापशरपहरणा-
वरणभृतस्स, सह चापं येषां ते स चापाः ये शरवाणाः यानि च कुन्तमल्लि-

चढाई गइ हो 'आइण्णवरतुरगसुसंपुत्तस्स' अकीर्ण-गुणों से व्याप्त
ऐसे अष्ट घोड़े जिसमें अच्छी तरह से जुने हुए हों 'कुशलनरत्तेय-
सारहि सुसंपरिगहियस्स' अश्वसंचालन रूप कार्य में कुशल ऐसे
पुरुषों के बीच में जो दक्ष हैं ऐसे सारथि से जो युक्त हो 'सरसयत्तीस
तोरणपरिमंडितस्स' जिनमें प्रत्येक में सौ सौ बाण हो ऐसे ३२ वत्तीस
भाथों से जो युक्त हो 'सकंकडवडिसगस्स' बकर सहित मुकुट जिसका
हो 'सचावसरपहरणभरियस्स' धनुषसहित बाण जिसमें भरे हुए
हो तथा—कुन्त—भाड़े—आदि प्रहरण, एवं कवच खेटक आदि आयुधों से
जो परिपूर्ण हो। 'जोहजुद्ध सज्जस्स' तथा घोड़ाओं के युद्ध के निमित्त
जो सजाया गया हो ऐसे 'रहवरस्स' संग्रामरथ के जब कि वह 'रायं

वामां आवी होय 'आइण्णवरतुरगसुसंपुत्तस्स' आशीर्ष शुद्धाधी व्याप्त अथवा
उत्तम जातीना घोड़ाओं नेमा सारी रीते नेतरवामां आवेला होय, 'कुशलनर
त्तेयसारहि सुसंपरिगहियस्स' अथवा संचालनना कार्यमा अतुर पुरुषोंमा ने
अति अतुर होय अथवा सारथिणी ने युक्त होय, 'सरसयत्तीसतोग परिमंडित
स्स' नेमा दरेकमां सो सो आवेला होय अथवा अत्रीस लाधाओंधी युक्त होय
'सकंकडवडिसगस्स' अंतर सहित मुकुटो नेना होय 'सचापनरपहर
भरियस्स' धनुष सहित आवेला नेमां लदेला होय, तथा कुन्त—भाड़ा विगेदे
प्रहरणो अने कवच खेटक विगेदे आयुधोंधी ने परिपूर्ण होय, 'जोहजुद्ध
सज्जस्स' तथा घोड़ाओंना युद्ध भाटे नेने सज्जरवानां आवेला होय, अथ

મુષ્ણિ મધુત્રીનિ નાનાપ્રકારાણિ મહરણાણિ યાનિ ચ કવચચેટકમુખાનિ
આવરણાનિ, તૈ મૃતસ્ય પરિપૂરિતસ્ય તથા 'જોહજુદ્ધસજ્જસ' યોધયુદ્ધસજ્જસ્ય,
યોધાનાં યુદ્ધં યોધયુદ્ધં તન્નિમિત્તં સજ્જઃ મણુનીકૃતો યઃ સ યોધયુદ્ધસજ્જસ્તસ્ય,
ઈત્થંમૃતસ્ય તસ્ય 'રાયંગણંસિ વા, અંતે ઉરંસિવા' રાજાઙ્ગણે વા અન્તઃપુરે વા
'રમ્મંસિ વા' રમ્યે-મનોજ્ઞે વા 'મણિકોટ્ટિમતલંસિ' મણિકુટ્ટિમતલે-મણિવદ્ધભૂમિ-
તલે 'અભિક્ખણં અભિક્ખણં' અભીક્ષ્ણમભીક્ષ્ણમ્, મણિકુટ્ટિમતલપ્રદેશે રાજાઙ્ગણ-
પ્રદેશે વા, 'અભિઘટ્ટિજ્જમાણસ્સ' અભિઘટ્ટયમાનસ્ય-વેગેન ચાલ્યમાનસ્ય નીયમાન-
સ્યેત્યર્થઃ 'ણિઘટ્ટિજ્જમાણસ્સ વા' નિવર્ત્યમાનસ્ય વા, પરાવર્ત્યમાનસ્ય-આગ-
ચ્છત્ત ઇત્યર્થઃ યે 'ઓરાલા મણુણા' ઉદારાઃ-તીવ્રાઃ, મનોજ્ઞાઃ તૈ તુ અમનોજ્ઞા અપિ
ભવન્તિ તદ્ આહ પુનશ્ચ 'કણ્ણમણિવુત્તિકરા' કર્ણમનોનિર્વૃત્તિકરા-કર્ણયોર્મનસ-
શ્ચ સુખાતિશયોત્પાદકાઃ, 'સવ્વઓ સમંતા' સર્વતઃ-સર્વાસુ દિક્ષુ, સમન્તાત્-સર્વામ્ણ
વિદિક્ષુ 'સદ્દા અભિણિસ્સવંતિ' શબ્દા અભિનિઃસ્રવન્તિ-પ્રાદુર્ભવન્તિ, 'ભવેણ્યા-
રુવે સિયા' સ્યાત્ કદાચિદ્ ભવેદેતાઘ્રૂપ સ્તેષાં તૃણાનાં શબ્દા ઇતિ । મગવાનાહ

ગણંસિવા અંતેપુરંસિ વા રમ્મંસિ વા મણિકોટ્ટિમતલંસિ' રાજાઙ્ગણ મેં
અન્તઃપુર મેં રણવાસ મેં-રમ્ય મણિકુટ્ટિમતલ મેં-મણિવદ્ધ ભૂમિ મેં
'અભિક્ખણં ૨ અભિઘટ્ટિજ્જમાણસ્સ' વાર વાર વેગ સે ચલતા હો તો 'નિવ-
ટ્ટિજ્જમાણસ્સ વા' વાર વાર અધિક વેગ સે વાપસ હો તો અર્થાત્ આતા
જાતા હો ઉસ સમય જો 'ઓરાલા મણુણા કણ્ણમણિવુત્તિકરા સવ્વતો
સમંતા સદ્દા અભિણિસ્સવંતિ' ઉદાર મનોજ્ઞ તથા કર્ણ એવં મનકો તૃપ્તિ
કરને વાલે સઘ ઓર શબ્દ નિકલતે હૈં । 'ભવેણ્યારુવેસિયા' તો કયા હે
મદન્ત । એસે હી શબ્દ ઉન મણિયોં ઓર તૃણોં સે મી નિકલતે હૈ કયા?
ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ 'ગોપમા ણો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ।
ચહ અર્થ સમર્થ નહી હૈ પુનઃ શ્રીગૌતમસ્વામી ને ઇસ પર એસા પૂછા હૈ ।

રહવરસ્સ' સંગ્રામરથના કે જ્યારે તે 'રાયંગણસિવા અંતેપુરસિવા રમ્મંસિ મણિ
કુટ્ટિમતલંસિ' રાજાંગણામાં, અંતઃપુરમાં રણવાસમાં, રમ્યમણિકુટ્ટિમતલમાં
એટલેકે-મણિ ખંદ્ર ભૂમિમાં 'અભિક્ખણં' અભિક્ખણં અભિઘટ્ટિજ્જમાણસ્સ' વારંવાર
વેગથી ચાલતા હોય તો 'નિવટ્ટિજ્જમાણસ્સ' વારંવાર વેગથી પાછા ફરતા હોયતો
અર્થાત્ આવતા જતા હોય તે સમય જે 'ઓરાલા મણુણા કણ્ણમણિવુત્તિ
કરા સવ્વતો સમંતા સદ્દા અભિણિસ્સવંતિ' ઉદાર મનોજ્ઞ, તથા કર્ણ અને
મનને તૃપ્ત કરવાવાળા બધી તરફથી શબ્દ નીકળે છે, 'ભવેણ્યારુવેસિયા' તો
હે ભગવન્ એવાજ સુંદર શબ્દો એ મણિયો અને તૃણોમાંથી નીકળે છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોપમા ! ણો ઇણદ્દે

હે ગૌતમ ! 'જો ઇળદ્દે સમ્પદે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ, નહિ સેવાં તૃણાનાં મળીનાં ચ શિવિકાદિ શ્વદ સદશઃ શ્વદઃ કિન્તુ તતોઽપિ ત્રિક્ષણ એવં । પુનશ્ચ ગૌતમો વીણામધિકૃત્ય પૃચ્છતિ—'સે જહા ણામણ' ઇત્યાદિ તત્ત્વચાનામકમ્ 'વેયા-લિયાણ વીણાણ' વૈતાલિક્યા વીણાયાઃ પ્રાતઃ સન્ધ્યાયાં વા લોકાનાં શ્રોતૃણાં પુરતો યા વાદનાયોપસ્થાપ્યતે સા કિલ્લ મઙ્ગલપાઠિકા તાલામાવેઽપિ ચ વાચતે, વિતાલે-તાલામાવે સતિ ભવતિ યા સા વૈતાલિકી તસ્યા વૈતાલિક્યા વીણાયાઃ 'ઉત્તર મંદામુચ્છિયાણ' ઉત્તરમન્દામૂર્છિતાયાઃ, મૂર્છનં મૂર્છાં સા સજ્ઞાતા અસ્યા ઇતિ મૂર્છિતા, ઉત્તરમન્દાયા-ઉત્તરમન્દાભિધાનયા મૂર્છનયા ગન્ધાર-સ્વરાન્તર્ગતયા સપ્તમ્યા મૂર્છિતા, ઉત્તરમન્દામૂર્છિતા, અયમર્થઃ-ગાન્ધાર સ્વરસ્ય સપ્તમૂર્છના ભવન્તિ, તથાહિ—

હે ભદ્રન્ત ! યદિ પૂર્વોક્ત રથ કે શ્વદ જેસા શ્વદ નહીં હોતા હૈ તો કયા અથ આગે કહે જાને વાલી વીણા કે જેસા શ્વદ હોતા હૈ કયા ? વહીં દિલ્લલાતે હૈ 'સે જહાણામણ વેયાલિયાણ વીણાણ ઉત્તરમંદા મુચ્છિ-યાણ અંકે સુપહટ્ટિયાણ' હૈ અદન્ત જેસી વૈતાલિકી પ્રાતઃ અથવા સન્ધ્યા કે સમય જા વીણા સુનનેવાલે લાકો કે સમક્ષ વજાને કે લિયે ઉપ સ્થિત કી જાતી હૈ । વહ મઙ્ગલપાઠિકાવોણા તાલ કે અભાવ મેં મી વજાધી જાતી હૈ અતઃ વિતાલ મેં વજાધી જાને કે કારણ ઉસ વીણા કા નામ વૈતાલિકીવીણા કહા ગયા હૈ વહ વૈતાલિકી વીણા જય ઉત્તર મન્દા નામકી મૂર્છના સે-ગાન્ધાર સ્વર કે અન્તર્ગત સપ્તમી મૂર્છના સે યુક્ત હોતી હૈ તત્ત્વ વહ ઉત્તર મન્દાર મૂર્છિતા કહી ગઈ હૈ, હસકા

સમદ્દે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી પ્રભુશ્રીને આ પ્રમાણેના ઉત્તર સાભળીને વિનયપૂર્વક ફરીથી શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે હે ભગવન્ જો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના રથના શબ્દ જેવો તેનો શબ્દ નથી તો શુ આગળ કહેવામા આવનારી વીણાનો જેવો શબ્દ હોય છે. તેવો શબ્દ અ તૃન્ મહિયોનો હોય છે ? એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કરતા શ્રીગૌતમસ્વામી કહે છે કે 'સે જહાણામણ વેયાલિયાણ વીણાણ ઉત્તરમંદામુચ્છિયાણ અંકે સુપહટ્ટિયાણ' હે ભગવન્ વૈતાલિકી અર્થાત્ તાલવગરની અર્થાત્ સવારે અથવા સાંજના સમયે સાભળનારા લોકોની સન્મુખ જે વીણા વગાડવા માટે ઉપસ્થિત કરવામા આવે છે તે મંગલ પાઠિકાવીણા તાલના અભાવમા પણ વગાડાય છે તેવી વિતાલમા વગાડવાના કારણે એ વીણાનું નામ વૈતાલિકી વીણા કહેવામા આવે છે એ વૈતાલિકી વીણા જ્યારે ઉત્તર મંદા નામની મૂર્છનાથી ગાંધાર સ્વરની અન્તર્ગત સાતમી મૂર્છનાથી યુક્ત હોય છે, ત્યારે તેને ઉત્તર મંદાર મૂર્છિતા કહેવામા આવે છે. આ

‘નંદીય સ્વદ્વિમા પૂરિમાય ચોત્થીઽ સુદ્ધ ગંધારા ।

ઉત્તર ગંધારા વિ ય હવર્હ સા પંચમી મુચ્છા’ ॥૧॥

સુહુમુત્તર આયામા છટ્ટી સા નિયમસો ડ બોદ્ધવ્વા ।

ઉત્તરમંદા ય તદા હવર્હ સા સત્તમી મુચ્છા’ ॥૨॥

છાયા-‘નન્દી ચ હુદ્રા પૂરિમા ચ ચતુર્થી તુ શુદ્ધ ગાન્ધારાઃ ।

ઉત્તરગાન્ધારા અપિ ચ ભવતિ સા પશ્ચમીમૂર્છના ॥૧॥

સૂક્ષ્મોત્તરાઽઽયામા ષષ્ઠી સા નિયમતસ્તુ બોદ્ધવ્યા ।

ઉત્તરમન્દા ચ તથા ભવતિ સા સપ્તમી મૂર્છના’ ॥૨॥

इत्येवं सप्तविधा मूर्छना, तत्रोच्यते-गान्धारादि स्वरूपा-मोचनेन गीयमाना अतिमधुरा अयान्दस्वरविशेषा, यान् स्वरविशेषान् कुर्वन् आस्तां श्रोतृन् मूर्छितमायान् करोति, किन्तु स्वयमपि मूर्छित इव तान् करोति, यदि वा स्वयमपि साक्षात् मूर्छां करोति, तदुक्तम्--

તાત્પર્ય એસા હૈ કિ ગાન્ધાર સ્વર કી સાત મૂર્છનાં હોતી હૈ જૈસે

‘નંદીય સ્વદ્વિમા પૂરિમાય, ચોત્થિય સુદ્ધગંધારા ।

ઉત્તરગાન્ધારાવિ ય હવર્હ સા પંચમી મુચ્છા ॥૧॥

સુહુમુત્તરઆયામા છટ્ટી સા નિયમસો ડ બોદ્ધવ્વા ।

ઉત્તરમંદાય તદા હવર્હ સા સત્તમી મુચ્છા ॥૨॥

નન્દી હુદ્રા, પૂર્ણા શુદ્ધગાન્ધારા ઉત્તરગાન્ધારા સૂક્ષ્મોત્તર આયામા ઓર ઉત્તર મન્દા યે સાત મૂર્છનાં હૈ યે મૂર્છનાં હસલિયે સાર્થક હૈ કિ યે ગાનેવાલે કો ઓર સુનનેવાલોં કો અન્ય અન્ય સ્વરોં સે વિશિષ્ટ હોકર મૂર્છિત કે જૈસા કર દેતો હૈ તદુક્તમ્

‘અન્નન્નસ્રવિસેસં ઉપ્પાયંતસ્સ મુચ્છના મણિયા,

કત્તાયિ મુચ્છિઓઽવ કુળે મૂચ્છેવ સોવેતિ ॥૧॥

કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે ગાંધાર સ્વરની સાત મૂર્છનાઓ હોય છે. જેમકે

। ‘નંદીય સ્વદ્વિમા પૂરિમાય, ચોત્થિય સુદ્ધગંધારા ।

ઉત્તરગાન્ધારાવિ ય હવર્હ સા પંચમીમુચ્છા’ ॥ ૧ ॥

નંદી, હુદ્રા, પૂર્ણા શુદ્ધ ગાંધારા ઉત્તર ગાંધારા સૂક્ષ્મોત્તર આયામા અને મંદા આ સાત મૂર્છનાઓ છે. આ મૂર્છનાઓ એ કારણથી સાર્થક છે કે એ ગાનારાઓને અને સાંભળવાવાળાને બીબા બીબા સ્વરોથી વિશિષ્ટ થઈને મૂર્છિતના જેવા બનાવી દે છે. તેજ કહ્યું છે કે

અન્નન્નસ્રવિસેસં ઉપ્પાયંતસ્સ મુચ્છના મણિયા ।

કત્તાયિ મુચ્છિઓ ઇવ કુળે મૂચ્છેવ સોવેતિ ॥ ૧ ॥

‘અન્નસરવિસેસે ઉપાય તસ્મ મૂર્છના મળિયા ।

કત્તા વિ મુર્ચ્છિઓ ફવ કુળળ મુર્ચ્છેવ મો વેતિ’ ॥૧॥

છાયા-અન્યાન્યસ્વરવિશેષાન્ ઉત્પાદયતો મૂર્છના મળિતા ।

કત્તાંપિ મૂર્છિત ફવ કરોતિ મૂર્છાં શ્રોતનિતિ ॥૧॥

ગાન્ધારસ્વરાન્તર્ગતાનાં ચ મૂર્છનાનાં મધ્યે સપ્તમી ઉત્તરમન્દામિધાના મૂર્છના કિઠાતિ પ્રકર્ષપ્રાપ્તા તતસ્તદુત્પાદનતયા ચ મુખ્યવૃત્તયા વાદયિતા મૂર્છિતો ભવતિ । અત્ર વીણા વીણાવતોરભેદોપચારાત્ર વીણાંપિ મૂર્છિતા, ફત્યુચ્યતે ॥ સાંપિ વીણા યદિ અઢ્ઢે સુપ્રતિષ્ઠિતા ભવતિ તદૈવ મૂર્છના-પ્રકર્ષ વિદધાતિ નાન્યથા=અત આહ=‘અઢ્ઢે’ ઇત્યાદિ, ‘અઢ્ઢે સુપરિઢિયાઈ’ અઢ્ઢે સ્ત્રીણાં પુરુષસ્ય વા ઉત્સઢ્ઢે સુપ્રતિષ્ઠિતાયાઃ ‘ચંદનસારકોળ પરિઘટ્ટિયાઈ’ ચન્દનસારકોળ પરિઘટ્ટિ-તાયાઃ, ચન્દનસ્ય સારશ્ચન્દનસારઃ જાત્યચન્દનમ્, તેન નિર્માપિતો યઃ કોળો વાદનદળ્ડસ્તેન પરિઘટ્ટિતાયાઃ સંસ્પૃહ્યાયાઃ ‘કુમલનરનારિસુ સંપરિગ્ગહિયાઈ’

ગાન્ધાર સ્વર કે અન્તર્ગત મૂર્છનાઓં કે વીચ મેં ઉત્તરમન્દા-નામકી મૂર્છના જઘ અતિ પ્રકર્ષ કો પ્રાપ્ત હો જાની હૈ તથ વહ-શ્રોતા જનોં કો મૂર્ચ્છિતસા બના દેતી હૈ ફતના હી નહીં કિન્તુ સ્વર વિશેષોં કો કરતા હુઆ ગાયક ઢી મૂર્ચ્છિત કે જૈમા હો જાતા હૈ યહાં વીણા ઓર વીણાબજાનેવાલે મેં અભેદોપચાર કો લેકર વીણા ઢી મૂર્ચ્છિતા કહી જાતી હૈ, વહ વીણા યદિ અઢ્ઢ ગોદ મેં અચ્છી તરહ સે નહીં રઘી જાવે તો વહ પ્રકર્ષ રૂપ સે મૂર્છના કો નહીં કરતી હૈં ફસલિયે વીણા કો અવશ્ય હી બજાનેવાલે યા બજાનેવાલી સ્ત્રી કે ઉસે અપને અઢ્ઢ મેં અચ્છે ઢંગ સે સ્થાપિત કરની ઘાહિયે તઢી જાકર ઉસસે અચ્છે રૂપ મેં મૂર્છના પ્રકર્ષ કો પ્રાપ્ત હો સકતી હૈ વીણા બજાનેવાલા વીણા કો ચન્દનકે સાર સે નિર્મિત વાદન દળ્ડ સે યજાતા હૈ તાર પર ઉસે બજાને

ગાંધાર સ્વરની અંતર્ગત મૂર્છનાઓમાં ઉત્તરમંદા નામની મૂર્છના બ્યાદે અત્યંત પ્રકર્ષને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે ત્યારે તે સાંભળનારોને મૂર્ચ્છિત જેવા બનાવી દે છે. એટલું જ નહીં પણ સ્વર વિશેષોને પ્રગટ કરતો ગાયકપણ મૂર્ચ્છિત જેવો બની જાય છે. અહિં વીણા અને વીણા વગાડનારાઓમાં અભેદોપચાર ને લઈને વીણાને પણ મૂર્ચ્છના કહેવામાં આવે છે ને વીણા ને અંક કહેતાં જોખામાં સારી રીતે રાખવામાં ન આવે તો તે ઉલટ પણ મૂર્ચ્છના કરતી નથી. તેથી વીણાને વગાડનાર પુરૂષે કે સ્ત્રીએ તેને જો સુચારુ ઢંગથી અવશ્ય રાખવી જોઈએ ત્યારે જ તેમાંથી સુંદર રીતે મૂર્ પ્રકર્ષને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. વીણાને વગાડનાર વીણાને ચંદનના સારથી બ

કુસલનરનારીસુસંપરિગૃહીતાયાઃ, કુશલેન-વીણાવાદનનિપુણેન તરેણ-પુરુષેણ-
નાર્યા-સ્ત્રિયા વા સુ-સુષ્ટુ સમ્યક્ પરિગૃહીતાયાઃ 'પદોસપચ્ચૂષકાલસમયંસિ'
પદોષપત્યુષકાલસમયે, પદોષે-સાયઙ્કાલે પ્રત્યુષે-પ્રભાતવેલાયામ્, 'મંદં મંદં
પદ્યાય' મન્દં મન્દં-શનૈઃ શનૈઃ ઇજિતાયાઃ ચન્દનસારકોણેન ઈષત્ કમ્પિતાયાઃ
'વેદ્યાય' વ્યેજિતાયાઃ-વિશેષતઃ કમ્પનયુક્તાયાઃ કમ્પિતાયાઃ-વારં વારં કમ્પન-
યુક્તાયાઃ ઇતાવદેવ પર્યાયેણ વ્યાચષ્ટે-'સ્ત્રોભિયાય ચાલિયાય ફદિયાય ઘટ્ટિ-
યાય ઉદીરિયાય' ક્ષોભિતાયાઃ ચાલિતાયાઃ સ્પન્દિતાયઃ ઘટ્ટિતાયા ઉદીરિતાયાઃ
તથા ક્ષોભિતાયાઃ-મૂર્છાં પ્રાપ્તાયાઃ, ચાલિતાયાઃ-પ્રેરિતાયાઃ, સ્પન્દિતાયાઃ-
નચાગ્રેણ સ્વરવિશેષોત્પાદનાર્થમીષચ્ચાલિતાયાઃ ઘટ્ટિતાયાઃ. ઝઘ્વાધોગચ્છતા

કે ઢંગ સે રગડ રગડ કર ચલાતા હૈ વજાને વાલે પુરુષકો યા સ્ત્રી કો
બજાને કી ક્રિયા સે વિશેષ નિપુણ હોના ચાહિયે એસા વૈસા વ્યક્તિ વીણા
કો ઢંગ સે નહીં બજા સકતા હૈ ઓર ન વહ ઉસે અપને અઢ્ઢગોદ મેં
સુવ્યવસ્થિતરૂપ સે રખ હી સકતા હૈ ઇન્હી સબ વાતોં કો સમજાને કે
લિયે 'અંકે સુપદ્વિયાય ચંદનસારકોણ પરિઘટ્ટિયાય કુસલનર નારિ
સુસંપગ્ગદ્વિયાય પદોસપચ્ચૂષકાલસમયંસિ મંદં ૨ પદ્યાય વેદ્યાય
સ્ત્રોભિયાય ચાલિયાય ફદિયાય ઘટ્ટિયાય ઉદીરિયાય ઓરાલા મણુણા
કણમણિવુઢકરા સવ્વબો સમંતા સદ્દા અભિણિસ્સવંતિ' એસા
પાઠ યહાં લિખા ગયા હૈ વીણાકા વાદન યા તો પ્રાતઃ કાલ હોતા હૈ
યા સાયંકાલ કે સમય મેં હોતા હૈ જબ વહ વીણા ચન્દન સાર નિર્મિત
દળકોણ સે ધીરે ધીરે વજાયી જાતી હૈ યા વિશેષરૂપ સે જોર ૨ સે
બજાયી જાતી હૈ તબ ઉસસે જૈસા કર્ણ ઓર મનમોહિત કરને ચાલા

વાદન દંડથી વગાડે છે, તાર પર તેને બળવવા માટે ઢંગથી ઘસી ઘસીને ચલાવે
છે. વગાડનાર પુરુષ અથવા સ્ત્રી વગાડવાની ક્રિયામાં વિશેષ પ્રવીણ હોવી જોઈએ
જેવી તેવી વ્યક્તિ વીણાને ઢંગપૂર્વક વગાડી શકતી નથી તેમ તે વીણાને
પોતાના ખોળામાં સુવ્યવસ્થિત રીતે રાખી પણ શકતા નથી. આ બાબત
સમજાવવા માટે 'અંકે સુપદ્વિયાય ચંદનસારકોણપરિઘટ્ટિયાય કુસલનરનારિ સુસપ
ગદ્વિયાય પદોસપચ્ચૂષકાલસમયંસિ મંદં ૨ પદ્યાય વેદ્યાય સ્ત્રોભિયાય ચાલિયાય
ફદિયાય ઘટ્ટિયાય ઉદીરિયાય ઓરાલા મણુણા કણમણિવુઢકરા સવ્વબો
સમંતા સદ્દા અભિણિસ્સવંતિ' આ પ્રમાણેના પાઠ કહેવામાં આવેલ છે.
વીણાનું વાદન કાંતો પ્રાતઃકાળ સવારના સમયમાં અથવાતો સાયંકાળ સાંજના
સમયમાં થાય છે તે વીણાને જ્યારે ચંદનસારથી બનાવેલા દંડાના ખૂણાથી
ધીરે ધીરે વગાડવામાં આવે અથવા વિશેષ પ્રકારથી જોર જોરથી વગાડવામાં

चन्दनसारकोणेन गाढतरं वीणादण्डेन सदृश-व्याः स्पृष्टाया इत्यर्थः 'ओराला मणुण्णा कण्णमणिवुत्तिकरा' उदारा मनोज्ञाः—कर्णमनोनिर्वृत्तिकराः अतिशयेन विलक्षण सुखजनकाः 'सव्वओ' सर्वतः—सर्वासु दिक्षु 'समंता' सर्वासु विदिक्षु 'सदा अभिणिस्सवंति' शब्दा अभिनिःसरन्ति—मादुर्भवन्ति । श्रीगौतमः प्राह—'भवे-
एयारुवे सिघा' स्यात् कदाचित् भवेदेतावद्द्राव्यं वीणाशब्द सदृशः स्तेषां तृणानां मणीनां च किमिति पश्यन्, भगवानाह—'णो इण्ठे सम्ठे' नायमर्थः समर्थः, नैतादृशः शब्द स्तृणानाम् ।

भगवता एतादृशो शब्देऽस्वीकृते पुनरपि गौतम उपमया पृच्छति—'से जहा णामए' इत्यादि, 'से जहा णामए' तत्रयानामकम् 'किंनराण वा किंपुरिमाण वा' किंनराणां वा, किंपुरुषाणां वा 'महोरगाण वा गन्धर्वाण वा' महोरगाणां वा गन्धर्वाणां वा—व्यन्तरविशेषाणां कथं भूतानां तेषां तत्राह—'भद्दमाल०' इत्यादि, 'भद्दमालवणगयाण वा' भद्रशालवनगतानां वा 'णंदणवणगयाण वा'

शब्द निकलता है—उससे वह शब्द अन्तर्गतात्मा को अतिजगत् रूप से विलक्षण सुखका जनक होता है ऐसा कह कर श्रीगौतमस्वामी प्रभुश्री से पूछा है 'भवेएयारुवे सिघा' हे भदन्त ! तो क्या ऐसा शब्द उन तृणों और मणियों से भी निकलता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'णो इण्ठे सम्ठे' हे 'गौतम' यह अर्थ—समर्थ नहीं है क्यों कि इस शब्द से भी अधिक इष्ट, प्रिय, कान्त और मनोजन्त तथा मनोऽम-
तर शब्द वायु के संपर्क से उन तृणों और मणियों से निकलता है । इस वीणा के शब्द को भगवान् जब अस्वीकृत कर दिया तब श्रीगौतमस्वामी फिर किन्नर आदि के शब्दों की उपमा को लेकर पूछते हैं 'से जहा नामए किण्णराणवा किं पुरिमाण वा महोरगाणवा गन्धर्वा

आवे त्थारे तेमाथी क्षान् अने मनने भेहिउत क्वावाणो शब्द नीकणे छे. तेथी छे शब्दधी अन्तरात्माने अनिशय विलक्षण प्रशस्तुं सुख उपनं छे. आ प्रभावे छह्नीने श्री गौतमस्वामी प्रभुश्रीने पूछे छे हे 'भवेएयारुवे सिघा' हे भगवन् तो शुं जेवो अधुर शब्द छे तृण अने मणियोंवासी पद नीकणे छे ? आ प्रश्नता उत्तरमा प्रभुश्री गौतमस्वामीने छे हे हे 'णो इण्ठे सम्ठे' छे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं है केकडे छे शब्दधी पद पद के शब्द, प्रिय, कान्त, मनोजन्त तथा अने अमतर शब्द यन्त्रना संपर्क से तृण अने मणियोंवासी नीकणे छे आ छीने पूर्वोक्त विशेषदेवणी वीणा के शब्दने भगवाने अस्वीकृत क्वाधी श्री गौतमस्वामी छिन्न विवेचना शब्द कर्तव्य प्रभुश्रीने पूछे छे 'से जहानानए किण्णराणवा किंपुरिमाण वा महोरगा

નન્દનવનગતાનાં વા 'સોમનસવનગયાણ વા' સૌમનસવનગતાનાં વા, 'પંડગવનગયાણ વા' પંડકવનગતાનાં વા, તત્ર મેરોઃ સમન્તતઃ સમભૂમૌ મદ્રશાલવનં, પ્રથમમેલલાયાં નન્દનવનમ્, દ્વિતીયમેલલાયાં સૌમનસવનમ્, શિરસિ ચૂલિકાયાઃ પાર્શ્વેષુ સર્વતઃ પંડકવનમ્ તત્ર સ્થિતાનામિત્યર્થઃ પુનઃ—'હિમવંતમલયમંદરગિરિ-ગુહા સમણાગયાણ વા' હિમવન્મલયમન્દરગિરિગુહા સમન્વાગતાનાં વા, હિમવાન્ હિમવત્ક્ષેત્રસ્યોત્તરતઃ સીમાકારી વર્ષધરપર્વતઃ, ઉપલક્ષણમ્, શેષવર્ષધરપર્વતાનાં મલયપર્વતસ્ય મન્દરગિરેશ્ચ મેરુપર્વતસ્ય ચ ગુહા=ગુફા તત્ર સમન્વાગતાનામ્—આગત્ય સ્થિતાનામ્, કિન્નરાદયઃ પ્રાય એતેષુ મુદિતતરા ભવન્તીત્યત એવ તેષાં ગ્રહણમ્ 'એગઓ સંહિયાણં' એકતઃ સંહિતાનામ્-સંમિલિતાનામ્, 'સંમુહાગયાણં'

જાવા 'મદ્રશાલવનગયાણ વા સોમનસવનગયાણ વા પંડગવનગયાણ વા હિમવંતમલયમંદરગિરિગુહસમણાગયાણવા' યહાં સે લેકર સૂત્ર સમાપ્તિ પર્યન્ત કે શબ્દોં કા વિસ્તૃત અર્થસૂત્ર કે અન્ત મેં કહા જાયગા યહ સામાન્યરૂપ સે અર્થ કિથા જાતા હૈ, હે મદન્ત ! જૈસા કિન્નરોં કા અથવા કિંપુરુષોં કા મહોરગોં કા યા ગંધર્વોં કા જો કિ મદ્રશાલ વન મેં યા સોમનસવન મેં યા પંડકવન મેં વૈઠે હોં યા હિમવાન પર્વત કી યા મલય પર્વત કી યા મન્દર પર્વત કી ગુફા મેં વૈઠે હો 'એગઓ સંહિયાણં' એકસ્થાન પર એકત્રિત હુએ હોં 'સંમુહાગયાણં' યા એક દૂસરે કે આમને સામને આએ હુએ હો, યા એક દૂસરે કે સમક્ષ વૈઠે હુએ હોં । કોઈ કિસી કો પીઠ દેકર ન વૈઠા હો 'સમુવવિદ્યાણં' વૈઠી હુઈ અવસ્થા મેં બી હસ ઢગ સે વૈઠે હોં કિ જિસસે કિસી કો આપસ કી રમડ સે યા સંઘર્ષ સે વાધા ન હો રહી હો 'સંનિવિદ્યાણં'

ગંધર્વાણવા મદ્રશાલવનગયાણવા સોમનસવનગયાણવા પંડગવનગયાણવા હિમ-વંતવલયમંદરગિરિગુહસમણાગયાણ વા' આ સૂત્રપાઠથી આશંકા કરીને સૂત્ર-સમાપ્તિ સુધિના શબ્દોનેા અર્થ સૂત્રના અતમા કહેવામાં આવશે. આ અર્થ સામાન્ય રીતે કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે હે ભગવન્ કિન્નરોના કિંપુરુષોના મહોરગોના, અથવા ગંધર્વોના સમૂહો કે જે મદ્રશાલ વનમાં અથવા સૌમનસવનમાં અથવા પંડકવનમાં બેઠેલા હોય તે હિમવાન્ પર્વતની અથવા મલયપર્વતની અથવા મદર પર્વતની ગુફામાં બેઠેલા હોય 'એગઓ સંહિયાણં' એક સ્થાન પર એકઠા થયેલા હોય 'સમુહાગયાણં' અને એક બીજાની સામે આવેલાહોય અથવા એક બીજાની સન્મુખ બેઠેલા હોય કેઈની પીઠ કેઈની સામે પડતી ન હોય અર્થાત્ કેઈ પીઠ દબને બેસેલ ન હોય 'સમુવવિદ્યાણં' બેઠેલી અવસ્થામાં પણ એવી રીતે બેઠેલા હોય કે જેથી

માણમ્ ૬, 'પવત્તયં' પ્રવર્ત્તકં પ્રથમસમારમ્માદુર્ધ્વમાક્ષેપપૂર્વકપ્રવર્ત્તમાનમ્ ૭ ।
 'મંદાયં' મન્દકમ્ મધ્યમાગે સકલમૂર્છનાદિ ગુણોપેતં મન્દં રન્દં સંચરત્ મન્દકં
 કથ્યતે इत्येतदष्टविधं गेयमिति भावः, पुनः कीदृशं गेयम् ? तत्राह—'रोइयाव-
 साणं' रोचितावसानम्, रोचितं सम्यग् भावितमवसानं यस्य तद्दूरोचितावसानम्
 यस्य गेयस्य शनैः शनैः प्रक्षिप्यमाणस्वर यस्य गेयस्यावसानं तद्दूरोचिताव-
 सानमित्यर्थः । तथा—'सत्तसरसमण्णागयं' सप्तस्वरसमन्वागतम्, सप्तस्वराः
 षड्जादयः, तदुक्तम्—

‘सज्जे रिसहगंधारे, मज्झिમે પંચમે સરે ।

ધેવણ ચેવ નેસાણ સરા સત્ત વિયાહિયા’ ॥૧॥

‘षड्ज ऋषभो गन्धारो मध्यमः पञ्चमः स्वरः ।

धैवतश्चैव नैषादः स्वराः सप्त व्याख्याताः’ । इतिच्छाया ॥

एते च सप्तस्वराः पुरुषस्य स्त्रिया वा नाभिदेशतः प्रादुर्भवन्ति ‘सत्तसरा
 नाभीओ’ इति वचनात् तथा=‘अष्टरससुसंपउत्तं’ अष्टरससु संपयुक्तम्, अष्टाभिः
 शुङ्गारादिभिः रसैः सम्यक् प्रकर्षेण युक्तमित्यष्टरससुसंपयुक्तम्, ‘छद्दोसविप्प-

त्तयં’ ઉત્ક્ષિપ્ત પહલે આરંભ ક્રિયા હુઆ ‘પવત્તયં’ પ્રવર્ત્તક પ્રથમ આરંભ
 સે ઉપર આક્ષેપ પૂર્વક હોનેવાલા ‘મંદાયં’ મધ્યમાગ મેં સકલમૂર્છનાદિ
 ગુણોપેત તથા મન્દ મન્દ સ્વર સે સંચરિત હસ આઠ પ્રકાર કે ગેય કો
 તથા ફિર કિસ પ્રકાર કે ગેય કો કિન્નર આદિ ગાતે હૈ? સો કહતે હૈ સ્વર
 સે સંચારિત ‘રોइयावसाणं’ રોચિત અવસાનવાલે ગેય કો ‘સત્તસરસ-
 મણ્ણાગયં’ ષડ્જાદિ સાતસ્વરોપેત ગેય કો, ગેય કે સાતસ્વર યે હૈ—

સજ્જે રિસહ ગંધારે મજ્ઞિમે પંચમે સરે ।

ધેવણ ચેવ નેસાણ સરા સત્તવિયાહિયા ॥

इसके अनुसार षड्ज ऋषभ गन्धार मध्यम पंचम धैवत और

ચતુર્ભાગ માં ૫૬માં બહુ ‘પવત્તય’ પ્રવર્ત્તક પ્રથમ આરંભથી ઉપર આક્ષેપ
 પૂર્વક થવાવાળા ‘મંદાયં’ મધ્યભાગમાં મૂર્છના વિગેરે સકલ શુભ્રોથી યુક્ત તથા
 મંદમંદ સ્વરથી સંચરિત આ આઠે પ્રકારના ગેયને તથા કેવા પ્રકારનું ગેય
 તે કિન્નર વિગેરે ગાય છે તે બત વે છે સ્વરથી સંચારિત ‘રોइयावसाणं’ રોચિત
 અવસાનવાળા ગેયને ‘સત્તસરસમણ્ણાગય’ ષડ્જ વિગેરે સાત સ્વરોથી યુક્ત
 ગેયને તે સાતસ્વર આ છે

સજ્જે રિસહગંધારે મજ્ઞિમે પંચમે સરે ।

ધેવણ ચેવ નેસાણ સરા સત્ત વિયાહિયા ॥ ૧ ॥

षड्ज, ऋषभ, गंधार मध्यम, पंचम; धैवत અને નૈષધ આ સાત સ્વર

पद्दोषविषमुक्तम्, पद्भिर्दोषैर्विषमुक्तं रहितमिति पद्दोषविषमुक्तम्, ते च पद्दोषा अमी--

‘भीयं दुयमुप्पित्थमुत्तालं च कमसो मुणेयत्वं ।

कागस्सर मणुनासं छद्दोसा होति गेयस्स’ ॥

छाया-‘भीतं द्रुतमुप्पिच्छत्थ मुत्तालं च क्रमशो ज्ञातव्यम् ।

काकस्वरगुणानासं पद्दोषा भवन्ति गेयस्य ॥

तत्र-भीतम्-उत्त्रस्तम् यदुत्त्रस्तेन मनसा गीयते तद्भोतपुरुषनिबन्धनधर्मानु-
वृत्तत्वाद् भीतमुच्यते ?, द्रुतं यत् त्वरितं गीयते, उपिच्छं नाम आकुलम्
तदुक्तम्-‘आदित्थं उपिच्छं च आउलं रोसमरियं च’ अयमर्थः-आदित्थमु-
पिच्छं च प्रत्येकमाकुलं रोषभ्रतं वोच्यते इति, आकुलताच श्वासेन द्रष्टव्या, उक्तं च
‘उपिच्छं श्वाभयुक्तं’ मिति, तथा-उत् मावल्यान अतिशालमस्थानतालं वा
उतालम्, अलक्षणस्वरेण काकस्वरेण. सानुनासिकमनुनासम्-नासिकाविनि-
र्गास्वरानुगतमित्यर्थः, एते पद्दोषा गेयस्येति । तथा-‘एगारसगुणालंकार’

नैपाद इन सात स्वरो बाळे गेयको जैसे ‘गज्ज’ गद्यम् जो स्वर संचार
से गाया जाय ये सात स्वर पुरुष एवं स्त्री के नाभिदेश से निकलते
हैं जैसे कहा है ‘सत्तसरा नाभिओ’ अट्टाससुसंपउत्तं’ गृहारादि
आठरसोंवाले गेयको ‘छद्दोसदिप्पमुक्कं’ छद्दोपो से की जो छद्दो
दोष इस प्रकार है

‘भीयं दुयमुप्पित्थमुत्तालं च कमसो मुणेयत्वं ।

कागस्सर मणुणासं छद्दोसा होति गेयस्स’ ॥

इसके अनुसार-भीम द्रुत उपिच्छ उत्ताल ४ काकस्वर. और
अनुनास इन छद्दोपो से रहित गेय को ‘एगारसगुणालंकार’ एका-
दश गुणो से अलङ्कृत गेय को ‘अट्टगुणोच्चेय’ आठगुणो से युक्त गेय
को गेय के आठ गुण ये हैं-

वाणा गेयने लेभके ‘गज्ज’, गद्यम् गद्य ले स्वस्वयं स्त्री गावामा आवे ये
सात स्वर पुरुष अने स्त्रीना नाभिदेशशी नीकणे छे लेभ भए हें डे ‘सत्तमा
नाभिओ अट्टरससु संपउत्त’ अगार विगेरे आठ अनेवाणा गेयने ‘छद्दोस दिप्प
मुक्कं’ छद्दोपोथी छे ले छद्दोपो आ प्रभावे छे.

‘भीयं दुयमुप्पित्थमुत्तालं च कमसो मुणेयत्वं ।

कागस्सरमणुणासं छद्दोसा होति गेयस्स’ ॥

भीम, द्रुत, उपिच्छ उत्ताल काकस्वर अने अनुनास आ छद्दोपो विना
गेयने ‘एगारस गुणालंकार’ अगार गुणोशी अलङ्कृत गेयने ‘अट्टगुणोच्चेय’
अट्ट गुणोशी युक्त गेयने, ते आठ गुणो आ प्रभावे छे

एकादशगुणालङ्कारम्, अत्रैकादश अलङ्काराः पूर्वान्तर्गतस्वरप्राभृते सम्यग्भिहिताः
तानि च पूर्वाणि सम्प्रति व्यवलिङ्गानि, ततः पूर्वभ्यो लेशतो विनिर्गतानि यानि
भरत विशाखिल प्रभृतीनि गेयशास्त्राणि सन्ति तेभ्यो ज्ञातव्यानीति । तथा—अष्ट-
गुणोववेयं' अष्टगुणोपपेतम्, अष्टभिर्गुणैरुपपेतं युक्तम् ते चाष्टगुणा अमी—

‘पुष्पं रक्तं च अलङ्कियं च वत्तं तद्देव अविघुट्टं ।

मधुरं समं सुललितं, अष्टगुणा होति गेयस्स’ ॥१॥

छाया—‘पूर्णं रक्तं चालङ्कृतं च, व्यक्तं तथैवाविघुष्टम् ।

मधुरं समं सुललितमष्टगुणा भवन्ति गेयस्य’ ॥

अस्यार्थः—तत्र यत् स्वरकलाभिः पूर्णं गीयते तत् पूर्णम् १, गेयरागानुरक्तेन
यद् गीयते तद्रक्तम् २, अन्योन्यस्वरविशेषकरणेन यदलङ्कृतमेव गीयते तदलङ्कृतम्
३, अक्षरस्वरस्फुटकरणेन व्यक्तम् ४, विस्वरं क्रोशतीव विघुष्टं न विघुष्टमवि-
घुष्टम् ५, मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलारुतवत् ६, तालवंशस्वरादिसमनुगतं
समम् ७, यत् सु-सुष्ठु स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव ललितं तत् सुललितम् अथवा

‘पुष्पं रक्तं च अलङ्કિયं च वत्तं तद्देव अविघुट्टं ।

મધુરં સમં સુલલિતં અષ્ટગુણા હોતિ ગેયસ્સ’ ॥

हसके अनुसार पूर्ण रक्त, अलङ्कृत, व्यक्त अविघुष्ट, मधुर सम
और सुललित । जो स्वर कला से गाया जाय वह पूर्ण १, राग
अनुरक्त होकर जो गाया जाय वह रक्त २, परस्परविशेषरूप
स्वर से गाया जाय वह अलङ्कृत ३, जिसमें अक्षर और स्वर स्फुट-
स्पष्ट करके गाया जाय वह व्यक्त ४, जो सूर और आक्रोशरहित
गाया जाय वह अविघुष्ट ५, जो कोकिल की तरह मधुर स्वर से
गाया जाय वह मधुर ६, जिसमें तालवंशस्वर आदि समान हो
वह सम ७, जो स्वर घोलना प्रकार से बजाया गया जो श्रोत्रे-

‘પુષ્પં રક્તં ચ અલંકિયં ચ વત્તં તદ્દેવ અવિઘુટ્ટં ।

મધુરં સમં સુલલિતં અષ્ટ ગુણા હોતિ ગેયસ્સ’ ॥

પૂર્ણ, રક્ત, અલંકૃત, વ્યક્ત અવિઘુષ્ટ, મધુર; સમ, અને સુલલિત, જે
સ્વર કલાઓથી ગાવામાં આવે તે પૂર્ણ ૧, રાગમાં અનુરક્ત બનીને જે ગાવામાં
આવે તે રક્ત ૨, પરસ્પર વિશેષ પ્રકારના સ્વરથી ગાવામાં આવે તે અલંકૃત ૩,
જેમાં અક્ષર અને સ્વર સ્ફુટ સ્પષ્ટ કરીને ગાવામાં આવે તે વ્યક્ત ૪, જે સૂર
અને આક્રોશ વિનાના ગાવામાં આવે તે અવિઘુષ્ટ ૫, જે કોયલની માફક મીઠા
સ્વરથી ગાવામાં આવે તે મધુર ૬, જેમાં તાલ વંશસ્વર વિગેરે સરખા હોય તે
સમ ૭, જે સ્વર ઘોલના પ્રકારથી બજાવામાં આવે અને શ્રોત્રેન્દ્રિયને કાનને જે

यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्द स्पर्शनमतीव सुखमुत्पादयति; सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् सुललितम् ८ इति । गुंजतवंसकुहरोवगूढं गुञ्जद्वंशकुहरोपगूढम् । गुञ्जायमान-
वंशकुहरे 'वांसुरी' प्रसिद्धकुहरे मुखवायुना गुञ्जिते वंशशुषिरे उपगूढं लीनं तत्स-
दृशमित्यर्थः । इदानीमेतेषामेवाष्टगुणानां मध्ये कियतो गुणान् तदन्यच्च प्रति-
पिपादयिषुरिदमाह—'रत्नं' इत्यादि, 'रत्नं तिस्थाणकरणसुद्धं मधुरं समं सुल-

न्द्रियको उस शब्द का स्पर्श सुखद हो वह सुललित कहा जाता है ८, इन आठ गुणों वाले गेय को 'गुंजतवंसकुहरोवगूढं वांसुरी' में तीन सुरीली आवाज सदृशगाये गये गेय को 'रत्नं तिस्थाणकरण सुद्धं' गाने के राग से अनुक्त हुए गेयको त्रिस्थानकरणसे उरः कंठ शिर इन श्लेष्मवर्जित अव्याकुलन तीन स्थानों से शुद्ध हुए गेयको 'मधुरसमं सुललितं' मधुर सम-तालवंश स्वर आदि समनुगत सुललित -इन गुणों वाले गेयको 'सकुहरगुंजतवंसतंती सुसंपउत्तं' जिसगान में एक तरफ तो वंशीबजायी जा रही हो और दूसरी ओर तन्त्री बजायी जा रही हो—इनके स्वर से जो गान विरुद्ध हो—ठीक इनके स्वरो के साथ मिलता हुआ गाया जा रहा हो ऐसे गेय को 'तालसुसंपउत्तं' हस्तताल के स्वर के अनुसार गाये गये गेय को 'तालसमं लयसुसंपउत्तं गह सुसंपउत्तं' ताल समताल के अनुसार लयसंप्रयुक्त, सौंग आदिके बने हुए अंगुलीक्षेप से बजाई जाने वाली वीणा के स्वर प्रकार से युक्त ग्रह संप्रयुक्त ऐसे गाने को 'मणोहर' मन को हरण करने वाले

शब्दको स्पर्श सुखद होय तो स्वर सुललित कहेवाय छे. ८, आ आठ शुष्ण वाणा गेयने 'गुंजतवसकुहरोवगूढ' वांसणीमां लीन सुरीला अवाञ्छी गावामां आवेल गेयने 'रत्नं' तिस्थाण करणसुद्धं गावाना रागथी अनुरक्ष्यथेला गेयने त्रिस्थान क्षरथी उर कंठ, शिर आ श्लेष्म रहित अव्याकुलित त्रय स्थानोथी शुद्ध थयेला गेयने 'मधुरसम सुललित' मधुर; सम, तालवंश स्वर आदिथी समनुगत सुललित आ षष्ठा शुष्णवाणा गेयने 'सकुहरगुंजत वसततीसु संपउत्त' जे गानमां ओक तरक्ष तो वांसणी वगाडवामा आवती होय अने भीञ्ज तरक्ष तन्त्री वगाडवामा आवती होय, तेना स्वरथी जे गान विरुद्ध होय ओवा गेयने 'तालसुसंपउत्त' हस्त तालना स्वर प्रमाणे गावामा आवेल गेयने 'तालसम लयसुसंपउत्तं गहसुसंपउत्त' तालसम, ताल अनुसार लयसंप्रयुक्त सींग विगेरेना बनावेला अंगुली क्षेपथी वगाडवामां आवनारी वीणाना स्वर प्रकारथी युक्त ग्रहसंप्रयुक्त ओवा गानने 'मणोहर' मनने मोहित करनार गेयने 'मच्च रिभियपदसचार' मृदु, रिभित, स्वर प्रमाणे तन्त्री विगेरेथी

લિયં' રક્તં ત્રીસ્થાનકરણશુદ્ધમ્, રક્તં ગેયરાગાનુરક્તેન યદ્વીયતે તદ્રક્તમ્, તથા
 ચ-ત્રિસ્થાપકરણશુદ્ધમ્ ત્રીણિ સ્થાનાનિ-ઉરઃ પ્રમૃતીનિ તેષુ કરણેન-ક્રિયયા
 શુદ્ધમિતિ ત્રિસ્થાનકરણ-શુદ્ધમ્, તથાહિ-ઉરઃ શુદ્ધં કઠશુદ્ધં શિરોશુદ્ધં ચ, તત્ર
 યદિ ઉરસિ સ્વરઃ સ્વર-ભૂમિકાનુસારેણ વિશાલો ભવતિ તત્ ઉરો વિશુદ્ધમ્, સ એવ
 સ્વરો કઠે વર્તિતો ભવતિ અસ્ફુટિતશ્ચ તતઃ કઠવિશુદ્ધમ્, યદિ પુનઃ શિરઃ પ્ર.પ્તઃ
 સન્ સાનુનાસિકો ભવતિ તતઃ શિરો વિશુદ્ધમ્, અથવા યદ્ ઉરઃકઠશિરોમિઃ
 શ્લેષ્મણા અવ્યાકુલિતૈર્વિશુદ્ધૈર્શીયતે તદ્ ઉરઃ કઠશિરો વિશુદ્ધત્વાત્ ત્રિસ્થાન
 કરણવિશુદ્ધં ભવતીતિ । મધુરં સમં સુલલિતમ્ એતાનિ પદાનિ વ્યાખ્યાતપૂર્વાણિ ।
 તથા-‘સકુહરગુજંતવંસતંત્રીસુસંપડત્તં’ સકુહરગુજ્જદ્ વંશતન્ત્રીસુસંપ્રયુક્તમ્ સકુહરો-
 ગુજ્જન્ત્ર્યો વંશઃ ‘વાંસુરી’ ઇતિ પ્રસિદ્ધઃ યત્ર તન્ત્રીતલતાલલયગ્રહસુસંપ્રયુક્તં ભવતિ,
 સકુહરે વંશે ગુજ્જતિ તન્ત્ર્યા ચ વાદ્યમાનાયાં યત્ તન્ત્રીસરેણ અત્રિશુદ્ધં તત્
 સકુહરગુજ્જદ્વંશતન્ત્રીસુસંપ્રયુક્તમ્, -તથા ‘તાલસુસંપડત્તં’ તાલસુસંપ્રયુક્તં પરસ્પરાદત-
 હસ્તતાલસ્વરાનુવર્તિત્યદ્વીતં તત્ તાલસુસંપ્રયુક્તમ્, યત્ મુરજકંસિકાદીનામાતોઘાના
 માહતાનાં યો ધ્વનિઃ યશ્ચ નૃત્યન્ત્યા નર્તકયાઃ પાદોઃક્ષેપરતેન સમં તત્તાલસુસંપ્રયુક્તમ્
 ‘તાલસમં’ તાલસમમ્ ‘લયસુસંપડત્તં’ લયસુસંપ્રયુક્તમ્ શૃંગમયો દારુમયો વંશમયો વા

ગેય કો ‘મડપરિભિયપયસંચારં’ મૃદુરિભિતસ્વરાનુસાર તંત્રી આદિ સે
 ગ્રહણક્રિયેભ્યે સ્વર સે યુક્ત પદસંચારવાળેગેયકો સુરદ્વં શ્રોતાઓ’ કો
 આનન્દ જિનમે આવે એસે સુરતિવાળેગેય કો ‘સુગતિ’ સુમતિવાળે
 અંગો કે સુન્દર જુકાવવાળે ગેય કો ‘વરચારુરૂવં’ વિશિષ્ટ સુન્દર રૂપ-
 વાળે ‘ગેયકોદિવં ગેયં પગીયાણં’ દિવ્ય એસે ગાનેકો ગાનેવાળે અને પૂર્વોક્ત
 કિન્નરાદિદેવો’ કે મુખ સે જો શબ્દ નિકલતે હૈ ઓર જે જેસે ખનોહર
 હોતે હૈ તો કગા હે અદન્ત । ‘અવેયારૂવે સિયા’ હસી તરહ કે શબ્દ અને
 તૃણ ઓર મણિયાં સે નિકલતે હુણ હોતે હૈ ? હસ કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
 કહતે હૈ ‘હંતા ગોયમા । એવંભૂય સિયા’ હાં-ગૌતમ ! અનેકે નિકલે હુણ

અહુણ કરવામાં આવનારા સ્વરથી યુક્ત પદસંચાર વાળા ગેયને ‘સુરદ્વં’ શ્રોતા
 ઓને જેનથી આનન્દ ઉપજે એવા સુરતિવાળા ગેયને સુગતિ’ સુ તિવાળા
 અંગોને સુન્દર જુકાવવાળા ગેયને ‘વરચારુરૂવં’ વિશિષ્ટ સુન્દર રૂપવાળા ગેયને
 ‘દિવં ગેય પગીયાણં’ દિવ્ય એવા ગાનને ગાવાવાળા એ પૂર્વોક્ત કિન્નર વિગેરે
 દેવોના મુખથી જે શબ્દ નીકળે છે, અને એ જેવા ખનોહર હોય છે તો
 શું ? ‘અવેયારૂવે સિયા’ હે ભગવન એ રીતની મધુરતા એ તૃણ અને મણિયો
 માંથી નીકળનાર શબ્દોનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે
 ‘ગોયમા ! એવંભૂયસિયા’ હા ગૌતમ એ પૂર્વોક્ત પ્રકારના ગેય વિગેરેમાંથી

अंगुलिकोशस्तेनाहतायास्तन्व्याः स्वरमकारो लयस्तमनुसरद् गेयं लयसुसंप्रयुक्त-
मिति कथ्यते । 'ग्रहसुसंप्रयुक्तं ग्रहसुसंप्रयुक्तम्, यः प्रथमं वंशतन्व्यादिभिः स्वरो-
गृहीतस्तन्मार्गानुसारि गेयं ग्रहसुसंप्रयुक्तम्, 'मनोहर' मनोहरम्—मनोऽभिलष-
णीयम् । कथं भृतं गेयम् ? तत्राह—'मउय' इत्यादि, 'मउयरिभियपयसंचार' मृदुक-
रिभितपदसंचारम्, मृदु—मृदुना स्वरेण युक्तं न तु कठोरेण तथा यत्र स्वरोऽक्ष-
रेषु—घोलनास्वरविशेषेषु तंचलन् रागेऽतीव प्रतिभासते सगद् संचारो रिभितमित्यु-
च्यते, मृदुरिभितपदेषु गेयतिवज्जेषु संचारो यत्र गेये तत् मृदुरिभितपदसंचारम् ।
'सुरइ' सुरति, शोभना रतिः—आनन्दो यदि श्रोतॄणां तत् सुरति । तथा—'सुणइ'
सुनति, शोभना रतिः—अज्ञानां नवन रचनातोऽन्तर्धाने यस्मिन् तत् सुनति गेयम्,

शब्द जैसे शब्द उन तृण और मणियों के होते हैं जहाँ पर जो गेय
को अनेक विशेषणों से युक्त किया गया है उन विशेषणों का तथा
सूत्र में आगत और भी पदों की व्याख्या इस प्रकार से है—जिन किन्न
रादिकों का यहाँ कथन किया गया है वे सब व्यन्तर देवों के ही
भेद हैं भद्रशाल आदि चार वन सुमेरुपर्वत पर ही हैं इनमें भद्रशाल-
वन मेरु की समन्ततः भूमि से चारों तरफ सम अर्थात् नीचे की भूमि
है, मेरु की प्रथम मेखला में नन्दनवन है इसके उपर दूमरी मेखला में
सौमनस वन है इस से उपर में चूलिका के पार्श्व भागों में चारों तरफ
पण्डकवन है महाहिमवान् हेमवन्त क्षेत्र की उत्तर दिशा में है और
यह उसकी सीमा का कर्त्ता होने से वर्षधर पर्वत कहलाता है शेष
गद्य धादि के भेद के गेय आठ प्रकार का होता है जैसे वर्षधर पर्वतों
का यह उपलक्षक है, इससे अन्य वर्षधर पर्वत भी जान लेना चाहिये

नीकणता शब्दो जेवा शब्दो जे तृथ्य अने मणियोना डोय छे अहीयां जे
गेयने अनेक विशेषणोथी युक्त करवाभां आवेल डोय जे विशेषणोना तथा
सूत्रभां आवेल भीन पढोनु वर्णन आ प्रमाणो छे जे किन्नर विगेरेनु
अहीयां कथन करवाभां आव्युं छे, ते यथा व्यन्तर देवानाज लेह छे भद्र-
शाल विगेरे चार वनो सुमेरु पर्वत पर ज छे तेमा भद्रशालवन मेरुनी चारे
भाजुनी भूमी सम अर्थात् नीचेनी भूमि छे मेरुनी प्रथम मेखलाभां नन्दनवन
छे, तेना उपर भीन मेखलाभां सौमनस वन छे, तेनी उपर चूलिकाना पार्श्व-
भागभां चारे तरफ पण्डकवन छे महा हिमवान् हेमवन्त क्षेत्रनी उत्तर दिशाभां
छे, जे जेनी सीमाने बतावनार डेवाधी वर्षधर पर्वत कहेवाय छे, भाकि गद्य
विगेरेना लेहथी गेय आठ प्रकारनुं डोय छे जेमेके वर्षधर पर्वत जे अहि
उपलक्षक छे, तेथी भीन वर्षधर पर्वतो पणु समज देवा जे गेय स्वर

‘વરચારુરૂપં’ વરચારુરૂપમ્, વરમ્-પ્રધાનં ચારુવિશિષ્ટં ચ રૂપં-સ્વરૂપં યસ્ય તદ્ વરચારુરૂપમ્ ‘દિવ્યં’ દિવ્યં પ્રધાનમ્, ‘ગેયં’ ગેયમ્ ‘પગીયાણં’ પ્રગીતાનાં ગાયતાં-ગેયસ્ય ગાનં કુર્વતાં કિન્નરાદીનાં યાદૃશઃ શબ્દોઽતિમનોહરો ભવતિ, ‘ભવેણ્યારુવે સિયા’ સ્યાત્-કથશ્ચિત્ ભવેત્ કિમ્ एतावद्रूपस्तेषां તુણાનાં મળીનાં ચ શબ્દઃ ? એવમુક્તે ગૌતમે મગવાનાહ-‘હંતા ગોયમા’ इत्यादि, ‘હંતા ગોયમા !’ હન્ત-ગૌતમ ! ‘એવંભૂણ સિયા’ એવમ્ભૂતઃ શબ્દઃ સ્યાત્તેષાં તુણાનાં મળીનાં ચેતિ મગવતા સ્વીકૃતમ્ ॥સૂ૦ ૫૩॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजमदत्त-
‘जैनाचार्य’ पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितस्य श्री
जीवाभिगमसूत्रस्य प्रमेयद्योतिका
ख्यायां व्याख्यायां तृतीयप्रतिपत्तौ
वनषण्डादि वर्णनान्तो द्वितीयो
भागः समाप्तः ॥

જો ગેય સ્વર સંચાર સે ગાયા જાતા હૈ વહ ગદ્ય હૈ જો ગાન છન્દોં કે રૂપ મેં ગાયા જાતા હૈ વહ પદ્ય રૂપ ગેય હૈ ૨ જો કથિકાદિરૂપસે ગાયા જાતા હૈ વહ કથ્ય હૈ ૩ જિસ ગેય મેં કેવલ એક એક અક્ષર ગાયા જાતા હૈ વહ પદબદ્ધ હૈ ૪ જો વૃત્તાદિ કે ચતુર્ભાગ એકચરણ મેં બદ્ધ હો વહ પાદબદ્ધ હૈ ૫ જો આરંભ સે હી સમારંભ્યમાણ હોતા હૈ વહ ઉત્તિક્ષિપ્ત હૈ ૬ પ્રથમ સમારંભ્ય કે વાદ જો નાના આક્ષેપપૂર્વક પ્રવર્તમાન

સંચારથી ગાવામાં આવે છે. તે ગદ્ય કહેવાય છે. ૧ જે ગાન છન્દોના રૂપે ગાવામાં આવે છે, તે પદ્યરૂપ ગેય છે. ૨ જે કથિકાદિ પ્રકારથી ગાવામાં આવે છે. તે કથ્ય ગેય છે. ૩ જે ગાનમાં કેવળ એક એક અક્ષર ગાવામાં આવે છે. તે પદ બદ્ધ ગેય છે. ૪ જે વૃત્તાદિના ચતુર્ભાગ એક ચરણમાં બદ્ધ હોય તે પાદ બદ્ધ છે ૫ જે ગેય આરંભથીજ સમારંભ્ય માણ્ય હોય છે, જે ઉત્તિક્ષિપ્ત ગેય છે. ૬ પહેલા સમારંભની પછી જે નાના પ્રકારના આક્ષેપ પૂર્વક પ્રવર્તમાન

હોતા હૈવહ પ્રવૃત્તક હૈ ૭ મધ્યમા મેં જો સકલ મૂર્છનાદિ ગુણોં સે
યુક્ત હોતા હુઆ ધીરે ધીરે સંચાર કરતા હૈ, વહ ગેય કે આઠવાં મેદ હૈ
ફિર ગેય કા વિશેષણ કહતે હૈ જિસ ગેય કા અવસાન સમ્યકરૂપ સે
ભાવિત હોતા હૈ વહ રોચિતાવસાન ગેય હૈ જો ગેય છહ દોષોં સે રહિત
હો ઉન છહ દોષોં કા સ્પષ્ટીકરણ જો ગીત ગબરાણ હુઅ મન સે ગાયા
જાતા હૈ વહ ગીત ભીત દોષ સે દૂષિત કહા ગયા હૈ જો ગાના જલ્દી
ગાયા જાતા હૈ વહ ગાન કા દ્રુત નામક દોષ હૈ જિસ ગાન કો ગાતે
સમય શ્વાસ ડઠ આવે ઓર હસસે ગાનેવાલે કો આકુલતા હો જાવે વહ
ગેય ઉપ્પિચ્છ દોષવાલા કહા ગયા હૈ-તદુક્તમ્-‘ઉપિચ્છં શ્વાસયુક્તમ્’
જો ગાના અતિતાલવાલા હો અથવા અસ્થાન તાલવાલા હો વહ ઉત્તાલ
દોષવાલા કહા ગયા હૈ। જો ગાના શિથિલ કઠોર સ્વર સે ગાયા જાતા
હૈ વહ ગાના કાક સ્વર દોષ સે દૂષિત કહા ગયા હૈ। જો ગાના નાક કે
સ્વર સે ગુનગુનાતે હુઅ ગાયા જાતા હૈ વહ અનુનાસિક દોષવાલા ગાના
કહા ગયા હૈ ૬। ૧૧ ગુણોં કા સ્વરૂપ પૂર્વોં મેં સ્વર પ્રાપ્ત મેં વિશેષરૂપ
સે હૈ ઉનસે ઉદ્દ્યુત કિયા હુઆ ‘કુર્હવેસ્મિ ભરતવિંશાચિલ’ આદિકારા
વિરચિત ગ્રન્થો મેં મિલતા હૈ વહાં સે જાન લેના વાહિયે, ગાને કે
આઠ ગુણ હસ પ્રકાર સે હૈ-જો ગીત સ્વર ઇવં કલાઓં સે પૂર્ણ કરકે

થાય છે તે પ્રવૃત્તક છે. ૭ મધ્યમામાં જે સકલ મૂર્છના વિગેરે શુદ્ધોથી યુક્ત
થતા થતા ધીરે ધીરે સંચાર કરે છે. તે ગેય મદ કહેવાય છે. ૮ આ આઠ
લેદ ગેયના છે. હવે ગેયના વિશેષણો બતાવવામાં આવે છે. જે ગેયનું અવસાન
સમ્યક પ્રકારથી ભાવિત થાય છે તે રોચિતાવસાન ગેય છે. જે ગેય છ દોષોથી
રહિત હોય એ છ દોષો આ પ્રમાણે છે. જે ગીત ગબરાયેલા મનથી ગાવામાં
આવે છે, તે ગીત ભીત દોષથી દૂષિત કહેવામાં આવે છે. જે ગાન જલ્દી
જલ્દી ગાવામાં આવે છે. તે ગાનનો દ્રુત નામનો દોષ છે. જે ગાનને ગાતી
વખતે શ્વાસ ચડી જાય અને તેનાથી ગાવાવાળાને આકુળતા થઈ જાય તે ગીત
ઉપ્પિચ્છ દોષવાળું કહેવાય છે તેજ કહેવામાં આવેલ છે. ‘ઉપિચ્છં શ્વાસ-
યુક્તમ્’ જે ગાન અત્યંત તાલ વાળું હોય અથવા અસ્થાને તાલવાળું હોય તે
ગાનને ઉત્તાલ દોષવાળું કહેવામાં આવે છે જે ગાન શિથિલ કઠોર સ્વરથી
ગાવામાં આવે તે ગાન કાકસ્વર દોષથી દૂષિત કહેવાય છે. જે ગાન નાકના
સ્વરથી ગણગણતા ગાવામાં આવે તે ગાન અનુનાસિક દોષવાળું કહેવાય છે. ૬

ગાયા જાતા હૈં વહ ગાને કા પૂર્ણ ગુણ હૈં । ગેય કા જો રાગ હોતા હૈં ઉસ રાગ સે યુક્ત કરકે જો ગાના ગાયા જાતા હૈં વહ રક્ત ગુણ હૈં, અન્ય અન્ય સ્વર વિશેષો સે અલંકૃત કરકે જો ગાના ગાયા જાતા હૈં વહ અલંકૃત ગુણ હૈં, જિસ ગાને મેં અક્ષર એવં સ્વર ચે કિલકુલ સ્પષ્ટ હોં વહ વ્યક્ત ગુણ હૈં ૪ જો ચિલ્લાને જેસી વિસ્વર ધ્વનિ સે તહીં ગાયા જાતા હૈં વહ ગેય કા અધિષ્ઠ ગુણ હૈં કોકિલ કી ધ્વનિ કે જેસી મધુર ધ્વનિ સે જો ગાના ગાયા જાતા હૈં વહ ગાન મધુર ગુણવાલા હૈં । ૬ જિસ મેં તાલ-વંશી ઓર સ્વર એક શીલ્પ મેં જા રહે હોં એસા જો ગાના હૈં વહ સમગુણવાલા ગાના હૈં ૭ જો ગાના સ્વરોં કો ઘોલનેવાલે પ્રકાર સે કંઠ મેં તૈરતા જેસા રહતા હૈં વહ ગાના સુલલિત ગુણવાલા કહા ગયા હૈં સૂત્ર-કારને ઇન્હીં આઠ ગુણો મેં સે કિતનેક ગુણોં કો 'રત્ન તિત્થાનકરણ-સુદ્ધ' આદિ પાઠ દ્વારા પ્રકટ ક્રિયા હૈં ઉર, કંઠ એવં શિર ચે ત્રીન સ્થાન હૈં । જો ગીત ઉરઃ શુદ્ધ, કંઠ શુદ્ધ એવં શિરઃ શુદ્ધ હોતા હૈં વહ ગીત ત્રિસ્થાનકરણ શુદ્ધ કહા ગયા હૈં । છાતી સે ઉઠા હુઆ સ્વર અપની ભૂમિકા કે અનુસાર જલ્લ વિશાલ હો જાતા હૈં તલ વહ ઉરો વિશુદ્ધ

અગીયાર ૧૧ ગુણોત્ સ્વરૂપ પૂર્વેમાં સ્વર પ્રાભૂતમાં વિશેષ પ્રકારથી કહેલ છે. તેમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલ 'કુર્હ વેસ્ત્રિ ભરતવિંશતિલ વિગેરે દ્વારા વિરચિત ગ્રંથોમાં મળે છે, તે તેમાંથી સમજી લેવા.

ગાનના આઠ ગુણો આ પ્રકારના છે. જે ગીત સ્વર અને કળાઓથી પૂર્ણ રીતે ગાવામાં આવે તે ગાનનો પૂર્ણ નામનો ગુણ છે. જેવનો જે રાગ હોય એ રાગથી જે ગીત ગાવામાં આવે તે રક્ત ગુણ વાળું ગીત કહેવાય છે. બીજા બીજા સ્વર વિશેષોથી અલંકૃત કરીને જે ગીત ગાવામાં આવે તે ગીત ન્યારે કંઠમાં વર્તિત થઈને અસ્કુટ થાય છે. ત્યારે તે કંઠ વિશુદ્ધ કહેવાય છે. એજ સ્વર ન્યારે શિરો ભાગમાં થઈને અનુનાસિક થાય છે, ત્યારે તે શિરોવિશુદ્ધ કહેવાય છે. અથવા પ્રદેખમાંથી વ્યાકુલ થયાં વિના ઉર, કંઠ, અને શિર, એ ત્રણ સ્થાનોથી વિશુદ્ધ કહેલ છે અંગુલીકોશ શ્રંગ-સીંગ અથવા લાકડીના કે વાંસના બનાવેલ હોય છે તેને આંગળીમાં પહેરીને ન્યારે તંત્રી અલંકૃત ગુણવાળું કહેવાય છે. જે ગાનમાં અક્ષર તેનો સ્વર એ તદન સ્પષ્ટ હોય તે ગીતનો વ્યક્ત નામનો ગુણ છે, ૪ જે ચિડાવા જેવી વિસ્વર ધ્વનીથી ગાવામાં ન આવે તે ગીતનો અધિષ્ઠ નામનો ગુણ છે. ૫ કોયલના અવાજ

હોતા હૈ, વહી સ્વર જબ કંઠ મેં વર્તિત હોતા હુઆ અસ્ફુટિત હોતા હૈ તબ વહ કળ્ઠ વિશુદ્ધ હોતા હૈ વહી સ્વર જબ શિર મેં પ્રાપ્ત હોકર સાનુનાસિક હોતા હૈ તબ વહ શિરો વિશુદ્ધ હોતા હૈ અથવા શ્લેષ્મા સે અવ્યાકુલ હુએ ડર કંઠ, ઓર શિર इन तीन स्थानों से जो गाया जाता है वह डर कंठ और शिर इन तीन स्थानों से विशुद्ध कहा गया है। अंगुलिकोश शूङ्गका दारु, लकड़ी का या वंश का बना हुआ होता है इसे अंगुली में पहिन कर जब तन्त्री बजायी जाती है, तब उससे जो स्वर निकलता है उस स्वर का नाम लय है, इस लय के अनुसार जो गीत गाया जाता है वह लय सुसंप्रयुक्त गीत है, जो गीत प्रथमवंश तन्त्री आदि से गृहीत होता हुआ उसी के अनुसार गाया जाता है वह ग्रह सुसंप्रयुक्त गीत है, जिस गीत में तालवंश तन्त्री आदि के स्वर गीत के साथ साथ चल रहे हों वह गीत सुललित है मृदु स्वर से गाया जाय उस गीत का नाम मृदु है। चोलना स्वर विशेषो से संचार करता हुआ जब राग में आ जाता है तब वह पदसंचाररिम्भित

જેના મીઠા અવાજથી જે ગીત ગાવામાં આવે તે ગીત મધુર નામના શુષ્ણ વાળું કહેવાય છે. ૬ જેમાં તાલ વંશ અને સ્વર એક શિલ્પમાં જઈ રહ્યા હોય એવું જે ગીત છે તે ગીત સમશુષ્ણ નામના શુષ્ણવાળું કહેવાય છે જે ગાન સ્વરોને ધોળવાના પ્રકારથી કઠમા તરતુ રહે છે, તે ગાન સુલલિત શુષ્ણ વાળું કહેવાય છે. સૂત્રકારે આજ શુષ્ણોમાંથી કેટલાક શુષ્ણોને ‘રચ’તિત્થાળ કરણસુદ્ધ’ વિગેરે પ્રકારના પાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. ઉર, કઠ અને શિર એ ત્રણ સ્થાન છે. જે ગાન ઉર શુદ્ધ, કઠશુદ્ધ અને શિર:શુદ્ધ હોય છે તે ગીત ત્રિસ્થાન કરણ શુદ્ધ કહેવાય છે. છાતીથી ઉપડેલ સ્વર પોતાની બૂમિકા પ્રમાણે જ્યારે વિશાળ ખની નય ત્યારે તે ઉરોવિશુદ્ધ થાય છે. એજ સ્વર વગાડવામાં આવે ત્યારે તેમાંથી જે સ્વર નીકળે છે, એ સ્વરનુ નામ લય છે. આ લય પ્રમાણે જે ગીત ગાવામાં આવે છે, તે લય સુસંપ્રયુક્ત ગીત છે. જે ગીત પહેલાં વંશ તન્ત્રી વિગેરેથી ગ્રહણ થઈને તે અનુસાર ગાવામાં આવે તે ગેય સુસંપ્રયુક્ત ગીત છે. જે ગીતમાં તાલ વંશ તન્ત્રી વિગેરેનો સ્વર ગીતની સાથે સાથે ચાલતો હોય એ ગીત સુલલિત કહેવાય છે. જે ગીત મૃદુસ્વરથી ગાવામાં આવે એ ગીતનુ નામ મૃદુ કહેવાય છે ધોલના સ્વર વિશેષથી સંચાર કરતા થકા જ્યારે ખરોખર રાગમાં આવે ત્યારે તે ગીતનું

કહલાતા હૈ રચના કી અપેક્ષા જિસ ગીત કે અન્ત મેં નનતિ હોતી હૈ
 उस का नाम सुनति है, यह पूर्व के अनुवाद में सामान्य रूप से कहे
 गये पदों का स्पष्टीकरण है ॥सू० ५३॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
 'જીવાભિગમસૂત્ર' કી પ્રમેયઘોતિકા નામક વ્યાખ્યા મેં તૃતીય
 પ્રતિપત્તિ મેં વનષણ્ડાદિ વર્ણનપર્યન્ત કો દૂસરા ભાગ સમાપ્ત ॥

નામ પદ સંચારરિલિત કહેવાય છે. રચનાની અપેક્ષાથી જે ગીતની અંતમાં
 નનતિ થાય છે તેનું નામ સુનતિ છે. આ પહેલાના કથનમાં સામાન્ય રીતે
 કહેવામાં આવેલ પદોના અર્થનું સ્પષ્ટીકરણ છે. ॥ ૫૩ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રીઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'જીવાભિગમસૂત્ર'ની
 પ્રમેયઘોતિકા નામની વ્યાખ્યામાં ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં વનષણ્ડાદિ વર્ણન
 સુધીનો ભાગ સમાપ્ત ॥

प्रज्ञप्तः, एवमनेकविधद्रुमोपेतवनस्य पद्मवरवेदिकाया वनखण्डस्य च वर्णनमेको-
रुद्वीपवद्वेद विज्ञेयमिति ।।६.९

‘एवं गोकर्णमणुस्सा णं पुच्छा’ हे भदन्त ! दक्षिणात्यानां गोकर्णमनु-
ष्याणां गोकर्णनामको द्वीपः प्रज्ञप्त इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ हे गौतम !
‘वेसाणियदीवस्स’ वैषाणिक (वैशालिक) द्वीपस्य ‘दाहिणपच्चत्थिमिल्लाओ
चरिमंताओ’ दक्षिणपाश्चात्यात् चरमान्तात् चत्वारि योजनशतानि ‘सेसं जहा
हयकण्णाणं’ शेषं सर्वं प्रकरणं यथा हयकर्णं मनुष्याणां तथैवात्र विज्ञेयम् तथाहि
लवणसमुद्रमवगाह्यान्तरे क्षुल्लहिमवद्दंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीप वेदिकान्तात्
चतुर्थीजनशतान्तरे गोकर्णमनुष्याणां गोकर्णद्वीपो नाहद्वीपः प्रज्ञप्तः, स च चत्वारि
योजनशतानि आयामविस्तरमेव द्वादशपञ्चषष्ठानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषा-

बाह्य सौ पैसठ योजन की इसकी परिधि है यहाँ पर भी एकोरुद्वीप
की तरह पद्मवर वेदिका है और वनखण्ड है इन का वर्णन सब
एकोरुद्वीप के जैसा ही है ।

‘एवं गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ ‘हे भदन्त’ दक्षिण दिशा
के गोकर्ण मनुष्यों का गोकर्ण नामका द्वीप कहाँ पर है । इसके उत्तर
में प्रभुश्री कहते हैं । ‘गोयमा’ वेसाणियदीवस्स दाहिणपच्चत्थिमिल्ला-
ओ चरिमंताओ लवणसमुद्रं चत्वारि योजनसयाहं सेसं जहा हय
कण्णाणं’ हे गौतम वैषाणिक द्वीप के दक्षिण पाश्चात्य चरमान्त से चार
सौ योजन लवण समुद्र में घुस जाने पर आगत क्षुद्र हिमवान् पर्वत की
दाढ़ा पर जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से चार सौ योजन के अन्तर
में गोकर्ण मनुष्यों का यह गोकर्ण नामका द्वीप कहा गया है । यह
द्वीप भी चारसौ योजन का लम्बा चौड़ा है और कुछ अधिक बारह

तेनी परिधि छे अडियां पणु ओकेइइ द्वीपनी जेम पद्मवर वेदिका छे, अने
वनखण्ड छे, तेनुं तमाम वणुंन ओकेइइ द्वीपना वणुंन प्रसाछे न छे.

‘एव गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ छे लगवन् । दक्षिण दिशाना गोकर्ण
मनुष्येनो गोकर्ण द्वीप कयां आवेल छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री गौतम
स्वामीने कहे छे ते ‘गोयमा ! वेसाणियदीवस्स दाहिणपच्चत्थिमिल्लाओ चरि-
मताओ लवणसमुद्रं चत्वारि योजनसयाहं सेसं जहा हयकण्णाणं’ छे गौतम !
वैषाणिक द्वीपना दक्षिण पश्चिमना चरमान्तथी आरसेो योजन लवण समुद्रमां
जवाथी त्यां आवेल क्षुद्रहिमवान् पर्वतनी दाढ़ा पर जम्बूद्वीपनी वेदिकाना
अन्तथी आरसेो योजनना अन्तरमां गोकर्ण मनुष्येनो आ गोकर्ण नामनो
द्वीप कहेल छे. आ द्वीप पणु आरसेो योजननी लग्गाछ पछाणाछ वाणेो छे.

ધિકાનિ પરિક્ષેપેણ પ્રજ્ઞપ્તઃ, હયકર્ણદ્વીપવદેવ અત્રાપિ પદ્મવરવેદિકાયા વિવિધ-
દ્રુમશતાટ્ટવનસ્ય વનપણ્ડસ્ય ચ વર્ણન કર્તવ્યમિતિ ।

‘સક્કુલિકરુણા ણં પુચ્છા’ કુત્ર સ્વલુ હે મદન્ત ! દાક્ષિણાત્યાનામ્ શક્કુલી
કર્ણનાં મનુષ્યાણાં શક્કુલીકર્ણ દ્વીપો નામદ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિત્વમિતિ પૃચ્છયા સમુ-
દ્યતે પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ણાંગોલિયદીવસ્સ’ નાજ્જોલિક-
દ્વીપસ્ય ‘ઉત્તરપચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ’ ઉત્તરપાશ્ચાત્યાત્ ચરમાન્તાત્ ‘લવણ
સમુદ્ધં’ લવણસમુદ્રમ્ ‘ચત્તારિ જોયણસયાઈ’ ચત્તારિ યોજનશતાનિ ‘સેસં જહા
હયકર્ણાણ’ શેષ યથા હયકર્ણાનામ્, અયમર્થઃ—નાજ્જોલિકદ્વીપસ્ય પશ્ચિમોત્
ચરમાન્તાત્ ઉત્તરપશ્ચિમાયાં દિશિ ચત્તારિ યોજનશતાનિ લવણસમુદ્રમવગાહ્ય અત્રા
ન્તરે ક્ષુદ્રહિમવત્પર્વતોપરિ જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાત્ ચતુર્યોજનાન્તરે દાક્ષિણાત્યાનાં
શક્કુલીકર્ણમનુષ્યાણાં શક્કુલીકર્ણદ્વીપો નામદ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । સ ચ શક્કુલીકર્ણ

સૌ પૈસઠ યોજન કી ઇનકી પરિધિ હૈ । હયકર્ણ દ્વીપ કી તરહ યહાં પર
ભી પદ્મવરવેદિકા ઔર વિવિધ વૃક્ષો સે આવૃત્ત હુવ્ દન કા ઔર વન
પણ્ડ કા વર્ણન કર લેના ચાહિયે ।

‘સક્કુલીકરુણાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! દક્ષિણ દિશા કે શક્કુલી કર્ણ
મનુષ્યોંકા શક્કુલી કર્ણ નામકા દ્વીપ કહાં પર કહા ગયા હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્નશ્રી કહતે હૈ ‘ગોયમા’ ણાંગોલિયદીવસ્સ ઉત્તર પચ્ચત્થિ-
મિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્ધં ચત્તારિ જોયણસયાઈ સેસં જહા
હયકર્ણાણં’ હે ગૌતમ ! નાજ્જોલિક દ્વીપ કે ઉત્તર પાશ્ચાત્ય ચરમાન્ત
સે લવણ સમુદ્ર મેં ચાર સૌ યોજન ખીતર જોને પાર આગત ક્ષુદ્ર હિમ-
વાન પર્વત કી ઢાઢા પર જમ્બૂદ્વીપ કી વેદિકા કે અન્ત સે ચારસૌ યોજન

અને કંઈક વધારે ખારસો પાંસઠ યોજનની તેની પરિધિ છે હયકર્ણ દ્વીપની
જેમ અહીંયાં પણ પદ્મવર વેદિકા અને બૂદા બૂદા વૃક્ષોથી ઘેરાયેલા વનનું
અને વનપંડનું વર્ણન કરી લેવું,

‘સક્કુલીકરુણાણં પુચ્છા’ શ્રી ગૌતમસ્વામી આ સૂત્રાંશથી પ્રભુશ્રીને પૂછે
છે કે હે ભગવન્ દક્ષિણ દિશાના શક્કુલીકર્ણ મનુષ્યોના શક્કુલીકર્ણ નામનો
દ્વીપ કયાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે
‘ગોયમા ! ણાંગોલિયદીવસ્સ ઉત્તરપચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્ધં
ચત્તારિ જોયણસયાઈ સેસં જહા હયકર્ણાણ’ હે ગૌતમ ! નાજ્જોલિક દ્વીપના ઉત્તર
પશ્ચિમના ચરમાન્તથી લવણ સમુદ્રમાં ચારસો યોજન અંતરે જવાથી આવેલ
ક્ષુદ્રહિમવાન પર્વતની ઢાઢા પર જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાના અન્તથી ચારસો યોજ-
નના અંતરમાં દક્ષિણ દિશાના શક્કુલીકર્ણ મનુષ્યોના શક્કુલીકર્ણ નામનો

દ્વીપ આયામવિક્રમ્મેણ ચત્વારિ યોજનશતાનિ દ્વાદશપશ્ચષ્ઠાનિ યોજનશતાનિ કિશ્ચિદ્વિશેષાધિકાનિ પરિક્ષેપેન, પદ્મવરવેદિકા વનષ્ઠમનુષ્યાદિ સ્વરૂપં ચ સર્વમપિ એકોરુકદ્વીપવજ્ઞાઽવ્યય્ । ‘આયંસમુદ્રાણં પુચ્છા’ આદર્શ મુખાનાં પૃચ્છા’ હે મદન્ત ! દાક્ષિણાત્પાનાભાદર્શમુખમનુષ્યાણાં કુત્ર આદર્શમુખનામકો દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, इति प्रश्नः, સમવામાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘હયકર્ણ દીવસ્સ’ હયકર્ણ નામકદ્વીપસ્ય ‘ઉત્તરપુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ’ ઉત્તરશૌરસ્ત્યાત્ ચરમાન્તાત્ ‘પંચજોયણસયાઈં ઓગાહિત્તા’ પશ્ચયોજનશતાનિ લવણસમુદ્રમવગાહ્ય ‘પૃથ્વ ણં દાહિજિલ્લાણં આયંસમુદ્રમણુસ્સાણં’ અત્ર સ્વલુ દાક્ષિણાત્પાનામ્ આદર્શમુખમનુષ્યાણામ્ ‘આયંસમુદ્રદીવે ણામં દીવે પન્નત્તે’ આદર્શમુખદ્વીપો નામદ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ‘પંચજોયણસયાઈં આયામવિક્રમ્મેણં’ સ ચાદર્શમુખદ્વીપઃ આયામવિક્રમ્મેણ પશ્ચયોજનશતાનિ

કે અન્તર મેં દાક્ષિણાત્ય શ્કુલી કર્ણ મનુષ્યોં કા શ્કુલીકર્ણ નામકા દ્વીપ કહા ગયા હૈ । યહ શ્કુલીકર્ણ દ્વીપ ચાર સૌ યોજન કા લમ્બા ચૌડા હૈ । હસકી પરિધિ કુછ અધિક વારહ સૌ પૈંસઠ યોજન કી હૈ ।

શેષ વર્ણન એકોરુક દ્વીપ કે પ્રકરણ જૈસા જાનના ચાહિયે ?

‘આયંસમુદ્રાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! આદર્શ મુખ મનુષ્યોં કા આદર્શ મુખ નામકો દ્વીપ કહાં પર કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ । હે ગૌતમ ‘હયકર્ણદીવસ્સ ઉત્તરપુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ પંચયોજનસયાઈં ઓગાહિત્તા પૃથ્વ ણં દાહિજિલ્લાણં આયંસમુદ્રમણુસ્સાણં આયંસમુદ્રદીવે ણામં દીવે પન્નત્તે’ હયકર્ણ દ્વીપ કે ઈશાન કોને કે ચરમાન્ત સે લવણ સમુદ્ર મેં પાંચ સૌ યોજન પ્રવિષ્ટ હોને પર વહાં જ્ઞાન સ્થાન પર દક્ષિણ દિશા કે આદર્શ મુખ મનુષ્યોં કા આદર્શ મુખ નામકા દ્વીપ કહા ગયા હૈ । યહ દ્વીપ ‘પંચજોયણસયાઈં

દ્વીપ કહો છે આ શ્કુલીકર્ણ દ્વીપ ચારસો યોજનની લમ્બાઈ પડેાળાઈ વાળો છે તેની પરિધિ કંઈક વચારે આસો પાંચઠ યોજનની છે. બાકીનું વર્ણન એકોરૂક દ્વીપના પ્રકરણ પ્રમાણે સમજવું.

‘આયંસમુદ્રાણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ આદર્શમુખ મનુષ્યેનો આદર્શમુખ નામનો દ્વીપ કયાં આવેત્ર છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને ઠહે છે ‘ગોયમા ! હયકર્ણદીવસ્સ ઉત્તરપુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ પંચજોયણસયાઈં ઓગાહિત્તા પૃથ્વ ણં દાહિજિલ્લાણં આયંસમુદ્રમણુસ્સાણં આયંસમુદ્રદીવે ણામં દીવે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! આદર્શ દ્વીપના ઈશાન ખૂણાના ચરમાન્તથી લવણસમુદ્રમાં પાંચમે યોજન પંચસ ગાની ત્યા આવેત્ર સ્થાનપર દક્ષિણ દિશાના આદર્શ મનુષ્યેનો આદર્શમુખ નામનો દ્વીપ કહો છે. આ દ્વીપની ‘પંચ જોયણ સયાઈં

પ્રશ્નતઃ અયં ભાવઃ એતેષાં હયકર્ણગજકર્ણગોકર્ણશંકુલીકર્ણાનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં પરતો યથાક્રમમ્ ઉત્તરપૌરસ્ત્ય-દક્ષિણપૌરસ્ત્ય દક્ષિણપાશ્ચાત્ય વિદિક્ ચરમાન્તાત્ પશ્ચયોજનશતાનિ લવણસમુદ્રમવગાહ્ય પશ્ચયોજનશતાયામવિક્રમ્મા એકાશીત્યધિક પશ્ચદશયોજનશતપરિક્ષેપાઃ પદ્મવરવેદિકા વનવણ્ડમણ્ડિત બાહ્યપ્રદેશા જમ્બૂદ્વીપ વેદિકાન્તાત્ પશ્ચયોજનશતપમાણાન્તરા આદર્શમુખ-મેઢૂમુખાડ્યોમુખનામાન શત્વારો દ્વીપા વક્તવ્યાઃ, તથાહિ-હયકર્ણ દ્વીપસ્ય પરત આદર્શમુખો દ્વીપઃ ૧, ગજકર્ણદ્વીપસ્ય પરતો મેઢૂમુખો નામદ્વીપઃ ૨, ગોકર્ણદ્વીપસ્ય પરતોડ્યોમુખો નામ દ્વીપઃ ૩, શંકુલીકર્ણ દ્વીપસ્ય પરતો ગોમુખનામકો દ્વીપો વર્ત્તે ૪ । અત્ર-

આયામ વિક્ષમ્ભેણ' લમ્બાઈ ઓર ચૌડાઈ મેં પાંચ સૌ યોજન કા હૈ । 'આયંસમુદ્દાહણં છ સયા' આદર્શ મુખ આદિ દ્વીપોં કા છ સૌ યોજન કા અવગાહન લવણ સમુદ્રમેં હૈ । હસ કથનકા તાત્પર્ય એસા હૈ-હયકર્ણ ગજકર્ણ ગોકર્ણ ઓર શંકુલીકર્ણ इन चारों द्वीपों के बाद जो उत्तर पौरस्थादि विदिशाओं के चरमान्त से पांच पांच सौ योजन लवण समुद्र के अवगाहन से आदर्श मुख, मेढूमुख, अयोमुख और गोमुख नाम के द्वीप है वे पांच पांच सौ योजन के लम्बे चौड़े हैं । इनकी परिधि का प्रमाण पन्द्रह सौ इक्यासी योजन का है । ये सब द्वीप पद्मवर वेदिकाओं एवं वन खण्डों से मण्डित बाह्य प्रदेशों वाले हैं तथा जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से पांचसौ योजन के अन्तर में ये व्यवस्थित हैं । इसतरह-हयकર્ण द्वीप से आगे आदर्श मुख द्वीप हैं, गजकર્ण से आगे मेढूमुख द्वीप है, गोकर्ण द्वीप से आगे अयोमुख द्वीप है । और शંકુલીકર્ણ से आगे गोमुख द्वीप है । इसी तरह इन आदर्श मुख

આયામવિક્ષમ્ભેણ' લંબાઈ પહોળાઈ પાંચસો યોજનની છે. 'આયંસમુદ્દાહણં છસયા' આદર્શમુખ વિગેરે દ્વીપોનું અવગાહન લવણ સમુદ્રમાં છ સો યોજનનું છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે હયકર્ણ, ગજકર્ણ, ગોકર્ણ અને શંકુલીકર્ણ આ ચારે દ્વીપોની પછી જે ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ વિદિશાઓના ચરમાન્તથી પાંચ પાંચસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં અવગાહન કરવાથી આદર્શમુખ મેઢૂમુખ અયોમુખ અને ગોમુખ નામના દ્વીપો છે તે બધા પાંચસો પાંચસો યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે તે બધાની પરિધિનું પ્રમાણ પંદરસો એક્યાસી યોજનનું છે. આ બધા દ્વીપો પદ્મવર વેદિકાઓ તથા વનવણ્ડોથી મંડિત બાહ્ય પ્રદેશો વાળા છે તથા જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાના અંતથી પાંચસો યોજનના અંતરમાં વ્યવસ્થિત છે. આ રીતે હયકર્ણ દ્વીપની આગળ આદર્શમુખ દ્વીપ છે ગજકર્ણ દ્વીપની આગળ મેઢૂમુખ દ્વીપ છે. ગોકર્ણદ્વીપની આગળ અયોમુખ દ્વીપ છે. અને શંકુલીકર્ણની આગળ ગોમુખ દ્વીપ છે એજ પ્રમાણે આ આદર્શમુખ

આદર્શમુલ્લદ્વીપસ્ય આલાપકઃ સૂત્રે એવ પ્રદર્શિતઃ, શેપાણાં ત્રયાણાં મેઘ્નુમુલ્લાયોમુલ્લ
ગોમુલ્લાનામાલાપકપ્રકારઃ સ્વયમૂહનીય ઇતિ ।

‘આસમુદ્દાર્શિ ણં છ સયા’ અશ્વમુલ્લાદીનાં ચતુર્ણામશ્વમુલ્લ હસ્તિમુલ્લસિંહમુલ્લ
વ્યાઘ્રમુલ્લદ્વીપાનાં પદ્મયોજનશતાનિ અવગાહનં લઘ્વણસમુદ્રમધ્યે જ્ઞાતવ્યમ્ ।

અય મારઃ-પ્રતેપામાદર્શમુલ્લમેઘ્નુમુલ્લાયોમુલ્લગોમુલ્લદ્વીપાનાં પરતો મૃયોડપિ
યથાક્રમમ્ ઉત્તરપૌરસ્ત્ય-દક્ષિણપૌરસ્ત્ય-દક્ષિણપાશ્ચાત્યોત્તરપાશ્ચાત્યવિદિક્
ચરમાન્તાત્ પ્રત્યેકં પદ્મ પદ્મ યોજનશતાનિ લઘ્વણસમુદ્રમવગાહ્ય પદ્મયોજનશતાયામ-
વિષ્કમ્ભાઃ સપ્તનવત્ષધિષ્ઠાદશયોજનશતપરિક્ષેપાઃ પદ્મવર્ગવેદિકા વનપણ્ડ-
મણ્ડિતવાહ્યપદેશાઃ જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાત્ પદ્મયોજનશતપ્રમાણાન્તરા અશ્વમુલ્લ-
હસ્તિમુલ્લસિંહમુલ્લ વ્યાઘ્રમુલ્લનામકાશ્ચત્વારો દ્વીપા ભવન્તીતિ વક્તવ્યાઃ તયાહિ-
આદર્શમુલ્લદ્વીપસ્ય પરતોડશઃમુલ્લનામકો દ્વીપો ભવતિ તથા-મેઘ્નુમુલ્લદ્વીપસ્ય પરતો-
હસ્તિમુલ્લનામકો દ્વીપો ભવતિ, તથા-અયોમુલ્લ દ્વીપસ્ય પરતઃ સિંહમુલ્લનામ
કો દ્વીપો ભવતિ તથા ગોમુલ્લદ્વીપસ્ય પરતો વ્યાઘ્રમુલ્લનામકો દ્વીપો ભવતિ ઇતિ ॥

દ્વીપાદિકોં સે આગે યથાક્રમ સે ઉત્તરપૌરસ્ત્યાદિ વિદિશાઓં કેં ચરમા-
ન્ત સે લઘ્વણ સમુદ્ર મેં છ છ સૌ યોજન પર અશ્વમુલ્લ હસ્તિમુલ્લ, સિંહ
મુલ્લ, ઓર વ્યાઘ્ર મુલ્લ નામ કે દ્વીપ હૈ, યે પ્રત્યેક છ સૌ છ સૌ યોજન
કે લમ્બે ચૌડે ઘતાયે ગયે હૈ । इन सब की प्रत्येक की परिधि अठारह
सौ सत्तानवे-१८९७-योजन की है । जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से
इनका अन्तर का प्रमाण ६ सौ योजन का है. इस तरह आदर्शमुल्ल
द्वीप से आगे अश्वमुल्ल द्वीप है. मेघ्नुमल्ल द्वीप से आगे हस्तिमुल्ल द्वीप है ।
अयोमुल्ल द्वीप से आगे सिंह मुल्ल द्वीप है और गोमुल्ल से आगे
व्याघ्रमुल्ल द्वीप है इन द्वीपों से भी आगे और भी चार द्वीप है जो

વિગેરે દ્વીપોની આગળ ક્રમાનુસાર ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ વિદિશાઓના ચરમાન્તથી
લઘ્વણ સમુદ્રમાં છસો છસો યોજન પર અશ્વમુળ, હસ્તિમુળ, સિંહમુળ અને
વ્યાઘ્રમુળ નામના દ્વીપો છે તે દરેક છસો છસો યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ
વાળા છે તે બધાની એટલેકે દરેકની પરિધિ અઠારસો સત્તારૂં યોજનની છે

જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાના અતથી તેમના અંતરનું પ્રમાણ છસો યોજનનું
બતાવેલ છે. આ રીતે ક્રમથી આદર્શમુળ દ્વીપની આગળ અશ્વમુળ દ્વીપ છે.
મેઘ્નુમુળ દ્વીપની આગળ હસ્તિમુળદ્વીપ છે, અયોમુળદ્વીપની આગળ
સિંહમુળ દ્વીપ છે. અને ગોમુળદ્વીપની આગળ વ્યાઘ્રમુળદ્વીપ છે. આ દ્વીપોથી
પછી આગળ બીજા પછી ચાર દ્વીપો છે. જે ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ ચરમાન્તથી લઘ્વણ

‘આસકળ્પનાર્દ્ધં ણં સત્ત’ અશ્વકર્ણાદીનાં સપ્તયોજનશતાનિ અવગાહનં લવણસ-
મુદ્રે । અર્થં ભાવઃ-અશ્વમુખાદીનાં ચતુર્ણામિશ્વમુલ્લહસ્તિમુલ્લસિંહમુલ્લ વ્યાગ્રમુખાનાં
દ્વીપાનાં પરતો યથાક્રમમ્ ઉત્તરપૌરસ્ત્યાદિ ચરમાન્તાત્ પ્રત્યેકં સપ્તસપ્તયોજનશ-
તાનિ લક્ષણસમુદ્ર મન્નગાહ્ય સપ્તયોજનાયામવિષ્કમ્ભાઃ ત્રયોદશાધિક દ્વાવિંશતિયો-
જનશતપરિચયાઃ પદમવરવેદિકા વનવણ્ડમણ્ડિતબાહ્યપ્રદેશાઃ જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાત્
સપ્તયોજનશતપ્રમાણાન્તરા અશ્વકર્ણ સિંહકર્ણાકર્ણકર્ણપ્રાવરણ નામકાશ્વત્વારો દ્વીપો
ભવન્તીતિ જ્ઞાતવ્યાઃ, તથાહિ-અશ્વમુલ્લ નામક દ્વીપસ્ય પરતોઽશ્વકર્ણનામકો દ્વીપો
ભવતિ તથા-હસ્તિમુલ્લદ્વીપસ્ય પરતઃ સિંહકર્ણનામકો દ્વીપો ભવતિ, તથા-સિંહમુલ્લ-
દ્વીપસ્ય પરતોઽકર્ણ નામકો દ્વીપો ભવતિ, તથા-વ્યાગ્રમુલ્લ નામક દ્વીપસ્ય પરતઃ
કર્ણપ્રાવરણ નામકો દ્વીપઃ, એતે દ્વીપા યથોક્તાયામવિષ્કમ્ભ પરિચયયુતા ભવન્તીતિ ॥

‘ઉક્કામુહાર્દ્ધં ણં અદ્વ’ ઉલ્કામુખાદીનામ્-ઉલ્કામુલ્લ મેઘમુલ્લ વિદ્યુન્મુલ્લ વિદ્યુ-
દન્તનામકાનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનામણ્ડયોજનશતાનિ અવગાહનં લવણસમુદ્રે, અર્થં ભાવઃ-

ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ ચરમાન્ત સે લવણ સમુદ્ર મેં સાત સાત સૌ યોજન
જાને પર આતે હૈં ફનકી લમ્વાઈ ચૌડાઈ સાત સાત સૌ યોજન કી હૈં
ઔર પરિધિ કા પ્રમાણ પ્રત્યેક કી યાઈસ સૌ તેરહ-૨૨૧૩ યોજન
કા હૈં જમ્બૂદ્વીપ કી વેદિકા કે અન્ત સે ફનકા સાત સૌ યોજન કા
અન્તર હૈં । ફન તરહ અશ્વમુલ્લ દ્વીપ સે આગે અશ્વકર્ણ દ્વીપ હૈં હસ્તિમુલ્લ
સે આગે સિંહ કર્ણદ્વીપ હૈં, સિંહમુલ્લ સે આગે અકર્ણદ્વીપ હૈં ઔર
વ્યાગ્રમુલ્લ સે આગે કર્ણ પ્રાવરણ દ્વીપ હૈં યહી વાત ‘આસકળ્પનાર્દ્ધં સત્ત’
ફસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા સ્પષ્ટ કી હૈં કે સવ અશ્વકર્ણાદિક ચારો દ્વીપ
પદમવર વેદિકાઓં ઔર વનવણ્ડોં સે મંડિત વાહ્ય પ્રદેશોં વાલે હૈં ।

‘ઉક્કામુહાર્દ્ધં ણં અદ્વ’ ઉલ્કામુલ્લ મેઘમુલ્લ વિદ્યુન્મુલ્લ ઔર ઉત્તર

સમુદ્રમાં સાતસો સાતસો યોજન દૂર જવાથી આવે છે. તેમની લંબાઈ પહોળાઈ
સાતસો સાતસો યોજન છે અને ફરકની પરિધિનું પ્રમાણ બાવીસસો તેર
યોજનનું છે. જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાના અંતથી તેમનું માત્રો યોજનનું અંતર
છે. આ રીતે અશ્વમુખદ્વીપની આગળ અશ્વકર્ણદ્વીપ છે હસ્તિમુખની આગળ
સિંહકર્ણદ્વીપ છે. સિંહમુખદ્વીપની આગળ અકર્ણદ્વીપ છે અને વ્યાગ્રમુખની
આગળ કર્ણ પ્રાવરણ દ્વીપ છે. એજ વાત ‘આસકળ્પનાર્દ્ધં સત્ત’ આ સૂત્રપાઠ
દ્વારા સ્પષ્ટ કરેલ છે. આ અશ્વકર્ણાદિ ચારે દ્વીપો પદમવર વેદિકાઓ અને
વનવણ્ડોથી શોભાયમાન બાહ્યપ્રદેશવાળા છે.

‘ઉક્કામુહાર્દ્ધં ણં અદ્વ’ ઉલ્કામુખ, મેઘમુખ, વિદ્યુન્મુખ અને ઉત્તર પૌરસ્ત્યના

एतेषामश्वकर्णसिंहकर्णकूर्णकर्णप्रावरणनामकद्वीपानां चतुर्णां परतो यथाक्रमम् उत्तरपौरस्त्यादि विदिकचरमान्तात् प्रत्येक षष्टौ अष्टौ योजनशतानि लवण-समुद्रमवगाह्याष्टयोजनशतायामविष्कम्भा एकोनत्रिंशदधिक पञ्चविंशति योजन शतपरिक्षेपाः पद्मवरवेदिका वनषण्डमण्डित बाह्यप्रदेशाः जम्बूद्वीपवेदिकान्ताद् अष्टयोजनप्रमाणान्तरा उल्कामुख मेघमुख विद्युन्मुख विद्युदन्ताधिधानाश्चत्वारो द्वीपा भवन्तीति ज्ञातव्याः, तथाहि—अश्वकर्णद्वीपस्य परत उल्कामुखो द्वीपो भवति, तथा—सिंहकर्णद्वीपस्य परतो मेघमुखद्वीपनामको द्वीपो भवति, तथा—अकर्णनामक द्वीपस्य परतो विद्युन्मुखनामको द्वीपो भवति, तथा—कर्णप्रावरण द्वीपस्य परतो विद्युदन्तनामको द्वीपो भवतीति ॥ ‘घणदंताई णं जाव णव जोयण सयाइ’ घनदन्तादीनां यावन्नवयोजनशतानि, अयं भावः=‘उल्कामुखादीनां चतुर्णां उल्कामुख मेघमुख विद्युन्मुख विद्युदन्तनामकानां द्वीपानां परतो यथाक्रमम्

પૌરસ્ત્યાદિ ચરમાન્ત સે વિદ્યુદન્ત નામ કે જો ચાર દ્વીપ હૈ વે આઠ આઠ સૌ યોજન કી લમ્બાઈ चौड़ाई वाले है लवण समुद्र में आठ आठ सौ योजन आगे जाने पर ये आते हैं इनकी प्रत्येक की परिधि का प्रमाण २५२९ पचीससौ उन्तीस योजन का है । ये भी सब द्वीप पद्मवर वेदिका और वनखण्ड से मंडित बाह्य प्रदेशों वाले हैं जम्बूद्वीपकी वेदिका के अन्त से इनका अन्तर आठसौ योजनका है इस प्रकार अश्वकर्ण से आगे उत्तर पौरस्त्यादि चरमान्त से आठ सौ योजन लवण समुद्र में जाने पर उल्कामुख द्वीप है सिंह कर्ण से आगे आठ सौ योजन लवण समुद्र में जाने पर मेघमुख द्वीप है अकर्ण से आगे आठ सौ योजन लवण समुद्र में जाने पर विद्युन्मुख द्वीप है और कर्णप्रावरण से आगे आठ सौ योजन लवणसमुद्र में जाने पर विद्युदन्त द्वीप है. ‘घणदंताईणं जाव णव जोयणसयाइ’ इसी तरह उल्कामुखादि चार

ચરમાન્તથી વિદ્યુદન્ત નામના ચાર દ્વીપો છે. તે બધા આઠસો યોજનની લંબાઈ પહેળાઈ વાળા છે. તે દરેકની પરિધિનું પ્રમાણ ૨૫૨૯ એ હજાર પાંચસો એગણત્રીસ યોજનનું છે. તે બધા દ્વીપો પણ પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડથી શોભાયમાન બાહ્યપ્રદેશો વાળા છે જંબૂદ્વીપની વેદિકાના અંતથી તેમનું અંતર આઠસો યોજનનું છે. આ રીતે અશ્વકર્ણથી આગળ ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ ચરમાન્તથી આઠસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં જવાથી મેઘમુખ દ્વીપ આવે છે. અકર્ણ દ્વીપની આગળ આઠસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં જવાથી વિદ્યુન્મુખ-દ્વીપ આવે છે અને કર્ણપ્રાવરણદ્વીપથી આઠસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં જવાથી વિદ્યુન્ત નામનો દ્વીપ આવે છે.

‘घणदंताईणं जाव णव जोयण सयाइ’ એજ રીતે ઉલ્કામુખ વિગેરે

ઉત્તરપૌરસ્ત્યાદિ વિદિકૃવરમાન્તાત્ પ્રત્યેકં નવ નવ યોજનશતાનિ લવણસમુદ્રમવ-
ગાહ્ય નવનવયોજનશતાયામવિષ્કમ્ભાઃ પશ્ચવત્વારિશદધિકાષ્ટાવિંશતિયોજનશત-
પરિક્ષેપાઃ પદમવરવેદિકા વનખંડસમુલ્લસિત બાહ્યપ્રદેશાઃ જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાત્
નવયોજનશતપમાણાન્તરા ઘનદન્તલ્ષ્ટદન્તગૂઢદન્તશુદ્ધદન્તનામાનશ્ચત્વારો દ્વીપા
ભવન્તીતિ । તથાહિ-ઉલ્કામુખ દ્વીપસ્ય પરતો ઘનદન્તનામકો દ્વીપો ભવતિ તથા-
મેઘમુખ નામકદ્વીપસ્ય પરતો લ્ષ્ટદન્તનામકો દ્વીપો ભવતિ તથા-વિદ્યુન્મુખનામક
દ્વીપસ્ય પરતો ગૂઢદન્તનામકો દ્વીપો ભવતિ, તથા-વિદ્યુદન્તનામક દ્વીપસ્ય પરતઃ
શુદ્ધદન્તનામકો દ્વીપો ભવતીતિ । અત્રૈકોરુકાદોના મન્તરદ્વીપાનામવગાહનામા-
યામવિષ્કમ્ભં ચ પ્રદર્શય, સમ્પ્રાપ્તિ તેષાં પરિક્ષેપપરિમાણં ગાયત્રયા પ્રદર્શયતિ 'એગો-
રુપપરિક્ષેવો' इत्यादि एकोरुकपरिक्षेप इति एकोरुकादीनाम्-एकोरुकाभाषिक
वैपाणिकनाङ्गोलिकानां चतुर्णां द्वीपानां मध्यमचतुष्कस्येत्यर्थः परिक्षेपः-परिधिः
'नवचैव सयाइ' अरुणपन्नाइ' नवचैव शतानि एकोनपञ्चाशानि, एकोनपञ्चा

દ્વીપોં સે આગે યથાક્રમ સે ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ વિદિશાઓં કી ચરમાન્ત
સે નૌ નૌ સૌ યોજન લવણ સમુદ્ર મેં આગે જાને પર નૌ નૌ સૌ યોજન
કે લમ્બે ચૌડે एवं आठाईस सौ पैतालीस-२८४५ योजन की परिधि
વાળે તથા પદ્મવર વેદિકા ઔર वनखण्ड से मंडित बाह्य प्रदेशों वाळे
घनदन्त, लष्टदन्त, गूढदन्त और शुद्धदन्त नाम वाळे चार द्वीप है इस
तरह उल्कामुख से आगे नौ सौ योजन लवण समुद्र में जाने पर घन-
दन्त द्वीप है. मेघमुख से आगे नौ सौ योजन लवण समुद्र में जाने
पर लष्टदन्त द्वीप है विद्युन्मुख से आगे नौ सौ योजन लवण समुद्र में
जाने पर गूढदन्त द्वीप है एवं विद्युदन्त से आगे नौ सौ योजन लवण
समुद्र में जाने पर शुद्धदन्त द्वीप है । यह एकोरुकादि अन्तर द्वीपों की
अवगाहना तथा आयाम विष्कम्भ कहकर अब उनका परिक्षेप कहते

ચાર દ્વીપોની આગળ ક્રમાનુસાર ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ વિદિશાઓના ચરમાન્તથી
નવસો નવસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં આગળ જવાથી નવસો નવસો યોજન
લંબાઈ પહોળાઈ વાળા તેમજ ૨૮૪૫ અઘ્યાવીસ સો પિસ્તાળીસ યોજનની
પરિધિવાળા તથા પદ્મવર વેદિકા તથા વનખંડથી સુશોભિત બાહ્ય પ્રદેશોવાળા
ઘનદન્ત, લષ્ટદન્ત ગૂઢદન્ત અને શુદ્ધદન્ત નામના ચાર દ્વીપો છે. એજ
પ્રમાણે ઉલ્કામુખની આગળ નવસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં જવાથી લષ્ટદન્ત
દ્વીપ આવે છે. વિદ્યુન્મુખની આગળ નવસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં
જવાથી ગૂઢદન્ત દ્વીપ આવે છે. તથા વિદ્યુદન્તથી આગળ નવસો યોજન
લવણ સમુદ્રમાં જવાથી શુદ્ધ દન્તદ્વીપ આવે છે

આ પ્રમાણે એકોરુક વિગેરે અન્તર દ્વીપોની અવગાહના તથા તેના

શદધિકાનિ નવયોજનશતાનિ (૧૪૯) એકોનપચાશદવિક્ર નવયોજનપરિમિતઃ પરિધિરેકોરુકાદિ દ્વીપાનાં ચતુર્ણાં ભવતીતિ।

અતોડગ્રે પ્રત્યેકસ્મિન્ ચતુષ્કે પૂર્વ-પૂર્વ ચતુષ્કપરિધિપ્રમાણે પોડશાધિકે ત્રિશતે પ્રક્ષિપ્તેડગ્રેન પરિધિપરિમાણં સમાયશતિ તત્ આહ-‘વારસપન્નટ્ટાઈં હદ-કળાઈળ પરિક્ષેવો’ હયકર્ણાદીનાં-હયકર્ણ-ગોકર્ણ-શ્કુલીકર્ણાનાં દ્વિતીય ચતુષ્કગતરનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં પરિક્ષેપઃ-પરિધિઃ દ્વાદશયોજનશતાનિ પચ્ચષ્ટય-ધિકા (૧૨૬૫) પચ્ચષ્ટયધિક્ર દ્વાદશશતયોજનપરિમિતઃ પરિધિઃ હયકર્ણાદીનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં ભવતીતિ ॥૧૧॥

‘આયંસમુદ્દાઈળં પન્નરસેકાસીએ જોયળસએ કિંચિન્નિસેસાહિએ પરિક્ષેવેળં’ આદર્શમુખાદીના માદર્શમુખમેઢ્ઢુમુખાદયોમુખ મોમુખ દ્વીપાનામ્ પદાશીત્યધિક પચ્ચદશયોજનશતાનિ ૧૫૮૧ કિશ્ચિદ્વિશેષાધિકાનિ પરિક્ષેપેળ ‘એવં એળં કમેળં ઉવઝંજિઝળ જેયવ્વા, ચત્તારિ ચત્તારિ એગપ્પમાળા’ એવમેતેન ઉપર્યુક્તક્રમેળ પૂર્વો-ક્તાવગાહના-વિઠ્ઠમ્મપરિધિપ્રમાણરૂપેળ ઉપયુજ્ય પ્રત્યેક ચતુષ્કગતા શ્વત્વાર શ્વત્વારઃ પરસ્પરમેઠ્ઠપ્રમાળા જેતવ્વાઃ જ્ઞાતવ્વાઃ, યથા એકસ્મિન્ ચતુષ્કે આઘદ્વીપસ્ય યદ્ અવમાહના-વિઠ્ઠમ્મપરિધિપરિમાણં ભવતિ તદેવ પરિમાણં શેપાળાં ત્રયાળાં દ્વીપાનાં ભવતિ ચતુર્ણામેક પ્રમાણત્વં बोध्यम् ।

હૈ ‘એગોરુથ પરિક્ષેવો’ इत्यादि, ‘एगोरुथ परिक्खेवो’ एकोरुक् आदि चार द्वीपों का परिक्षेप नौ सौ गुनचास-१४९ योजन का है हयकर्ण आदि द्वीपों का परिक्षेप प्रमाण ‘वारसपन्नट्टाईं’ वारह सौ पैंसठ १२६५ योजन का है ‘आयंसमुद्दादीणं’ आदर्शमुख आदिकों का परिक्षेप प्रमाण ‘पन्नरसेकासीए जोजणसए’ पन्द्रह सौ इक्क्यासी १५८१ योजन का है. परिधि के प्रमाण को यहाँ से सर्वत्र वह कुछ विशेषाधिक है ऐसा समझना चाहिये ‘एवं एतेणं कमेणं उवजंजिज्जण जेयव्वा चत्तारि एगप्पमाणा’ इस क्रम से जोड़कर चार चार द्वीपों का प्रमाण परस्पर

આયામ વિઠ્ઠલ કહીને હવે તેના પરિક્ષેપ કહેવામાં આવે છે. ‘એગોરુથ પરિક્ષેવો’ એકોરુક વિગેરે ચાર દ્વીપોના પરિક્ષેપ નવસો ઓગણપચાસ ૯૪૯ યોજનનો છે. હયકર્ણ વિગેરે દ્વીપોના પરિક્ષેપનું પ્રમાણ ‘વારસપન્નટ્ટાઈં’ બારસો પાસઠ યોજનનું છે. ‘આયંસમુદ્દાઈળ’ આદર્શમુખ વિગેરે દ્વીપોના પરિક્ષેપનું પ્રમાણ ‘પન્નરસેકાસીએ જોયળસએ’ ૧૫૮૧ પંદરસો એકચાસી યોજનનું છે. તથા પરિધિનું પ્રમાણ અહિંથી બધે તે કંઈક વિશેષાધિક છે તેમ સમજવું. ‘એવં એળં કમેળં ઉવઝંજિઝળ જેયવ્વા ચત્તારિ ચત્તારિ એગપ્પમાળા’ આ ક્રમ પ્રમાણે મેળવીને ચાર ચાર દ્વીપોનું પ્રમાણ પરસ્પર સરળું સમજવું.

‘ળાણત્તં’ નાનાત્વં પરસ્પરં મેદસ્તુ ચતુષ્કમપેક્ષ્ય સ્વતિ કુત્ર કુત્રેત્યાહ—
‘ઓગાહે વિક્ષંમે પરિક્ષેવે’ અવગાહે વિષ્કમ્મે પરિક્ષેપે, તથાહિ—એકચતુષ્કા-
પેક્ષયાઽન્યાન્ય ચતુષ્કેષુ પ્રત્યેકમેકેકશતયોજનવૃદ્ધયા—અવગાહનાઽઽયામવિષ્કમ્મપ્ર-
પરિમાણં ભવતિ, પરિધિપરિમાણં તુ ષોડશોત્તર ત્રિશત (૩૧૬) યોજનવૃદ્ધયા પ્રત્યેક
ચતુષ્કે ભવતીત્યેતદેવ નાનાત્વ મત્રેતિ । તદેવ દર્શયતિ—‘પદમવીય’ इत्यादि,
‘પદમવીય તદ્ય ચતુકાણં ડગ્ગહો વિક્ષંમો પરિક્ષેવો મણિઓ’ પ્રથમ દ્વિતીય
તૃતીયચતુષ્કાણામ્, અવગ્રહઃ અવગાહના વિષ્કમ્મઃ પરિક્ષેપઃ સૂત્રે એવ મણિતઃ—
કથિતઃ, અન્યત્ત્વ મદર્શયતે=‘ચતુથ-ચતુકે’ इत्यादि, ‘ચતુથચતુકે છ જોયણ-
સચાઈ આયામવિક્ષંમેણ’ ચતુર્થચતુષ્કે પદ્યોજનશતાનિ આયામવિષ્કમ્મેણ—
દૈર્ઘ્યવિસ્તારામ્ણાં પદ્યોજનશતપમાણક ચતુર્થ ચતુષ્કો ભવતિ । ‘અઢારસત્તાણઉત્તે
જોયણસણ’ સપ્તનવત્યધિકાષ્ટાદશયોજનશતાનિ । (૧૮૯૭) પરિક્ષેપેણ દ્વીપા મન્ન-
ન્તીતિ ‘પંચમચતુકે સત્તજોયણમચાઈ આયામવિક્ષંમેણ’ પશ્ચમચતુષ્કે સપ્ત-

સમાન હી સમદ્ધના ચાહિયે ‘ળાણત્તં ઓગાહે, વિક્ષંમે, પરિક્ષેવે’
હસ તરહ કે કથન સે યહ બલી ખાંલી સમદ્ધ મેં આ જાતા હૈ, કિ
અવગાહ મેં વિષ્કમ્મ મેં ઓર પરિક્ષેપ મેં પ્રત્યેક કી અપેક્ષા સે નાનાત્વ
મિજ્ઞતા હૈ હસ મેં પ્રથમ દ્વિતીય તૃતીય ચતુષ્કોં કા અવગાહ—આયામ
વિષ્કમ્મ ઓર પરિક્ષેપ કો લેકર યહાં સૂત્ર મેં હી સ્પષ્ટ કર દી હૈ ‘યહી
વાત’ પદમવીયતદ્ય ચતુકાણં ડગ્ગહો વિક્ષંમો પરિક્ષેવો મણિતો’
હસ સૂત્રઘાતા સૂત્ર કારને સ્પષ્ટઘાત હૈ । ‘ચતુથચતુકે’ ચતુર્થ ચતુષ્ક મેં
‘છજોયણસચાઈ’ આયામ વિક્ષંમેણ’ અઢારસત્તાણઉત્તે જોયણસતે
પરિક્ષેવેણ’ ચૌથે ચતુષ્ક કે અશ્વમુખાદિ દ્વીપોં કી લમ્બાઈ ચૌડાઈ છહ.
સૌ યોજન કી હૈ ઓર પરિધિ અઠાર સૌ સત્તાનવે—૧૮૯૭ યોજન સે

‘ળાણત્તં ઓગાહે, ‘વિક્ષંમે, પરિક્ષેવે’ આ પ્રમાણેના ઠઠનથી એ સારી રીતે
સમજાય જાય છે કે અવગાહનામા વિષ્કલમાં, અને પરિક્ષેપમા દરેકની અપેક્ષાથી
બુદ્ધિપણ આવે છે તેમા પહેલા ખીજ, ત્રીજ અને ચોથાના અવગાહ આયામ
વિષ્કલ અને પરિક્ષેપને લઈને આવીયાં સૂત્રમાજ સ્પષ્ટતા દરી છે. એજ
વાત ‘પદમ વીયા તદ્ય ચતુકાણં ડગ્ગહો, વિક્ષંમો, પરિક્ષેવો મણિઓ’ આ
સૂત્રપાઠથી સૂત્રકારે સમજાવેલ છે

‘ચતુથ ચતુકે’ ચોથા ચતુષ્કમા ‘છ જોયણસચાઈ’ આયામવિક્ષંમેણ-
અઢારસત્તાણઉત્તે જોયણસણ પરિક્ષેવેણ ચોથા ચતુષ્કના અશ્વમુખા વિગેરે દ્વીપો
ની લમ્બાઈ પહોળાઈ છસો છસો યોજનની છે. અને પરિધિ ૧૮૯૭ આઠના
સત્તાણુ યોજનથી ઠંઈક વધારે છે ‘પંચમ ચતુકે સત્ત જોયણસચાઈ’ આયામ-

યોજનશતાનિ આયામવિષ્કમ્ભેણ દ્વીપા મવન્તિ, 'બાવીસં તેરસોત્તરે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' ત્રયોદશોત્તર દ્વાવિંશતિયોજનશતાનિ પરિક્ષેવેણ દ્વીપા મવન્તિ । 'છટ્ટ ચત્તકે અટ્ટજોયણસયાઈ આયામવિષ્કમ્ભેણં' પટ્ટત્રતુષ્કેઽપ્તયોજનશતાનિ આયામવિષ્કમ્ભેણ દ્વીપા મવન્તિ, તથા—'પગવીસંગુણતીસજોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' एकोनविंशदधिक पञ्चविंशतियोजनशतानि परिक्षेपण । 'सत्तमचउक्के नवजोयण सयाइं आयामविक्रमं' सप्तमचतुष्કે નવયોજનશતાનિ આયામવિષ્કમ્ભેણ, તથા—'દો જોયણસહસ્સાઈં અટ્ટપણયાલે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' द्वे योजनसहस्रे पञ्चत्वारिंशदधिकानि अष्टयोजनशतानि (૨૮૪૫) પરિક્ષેવેણ દ્વીપા મવન્તિ । અથ સર્વેણાં ચતુષ્કાણામગાહનાવિષ્કમ્ભ પદિધિપરિમાણજ્ઞાનાર્થં ગાથામાહ— 'જસ્સ ય જો' इत्यादि, 'जस्स य जो विक्रंभो' यस्य चतुष्कस्य यो यावत्परिमितो

કુછ અધિક હૈ 'પંચમચત્તકે સત્તજોયણસયાઈ' આયામવિક્રમંભેણં 'બાવીસં તેરસોત્તરે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' પંચમ ચતુષ્ક મેં અશ્વ'કળાં આદિ દ્વીપોં કી લમ્બાઈ ચૌડાઈ સાત સૌ યોજન કી હૈ । ઓર પરિક્ષેવ કુછ અધિક બાહસ સૌ તેરહ-૨૨૧૩ યોજન કા હૈ 'છટ્ટ ચત્તકે અટ્ટ જોયણસયાઈં આયામવિક્રમંભેણં પગવીસંગુણતીસ જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' છટે ચતુષ્ક મેં ઉલ્કામુખ આદિ દ્વીપોં કી લમ્બાઈ ચૌડાઈ આઠ સૌ યોજન કી હૈ ઓર પરિક્ષેવ કુછ અધિક પચીસ સૌ ગુનતીસ ૨૫૨૯ યોજન કા હૈ 'સત્તમચત્તકે નવ જોયણસયાઈં આયામ વિક્રમંભેણં દો જોયણસહસ્સાઈં અટ્ટ પણયાલે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' છટે ચતુષ્ક મેં લમ્બાઈ ચૌડાઈ નૌ સૌ યોજન કી હૈ ઓર પરિક્ષેવ કુછ અધિક દો હજાર આઠ સૌ પૈંતાલીમ-૨૮૪૫ યોજન કા હૈ । યહાં હસ વિષય મેં ગાથા 'જસ્સ ય જો વિક્રંભો ઓગાહો તસ્સ તસિઓ ચેવ'

વિષ્કમ્ભેણ બાવીસ તેરસોત્તરે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' પાચમાં ચતુષ્કમાં અશ્વ 'કળું' વિગેરે દ્વીપેની લંબાઈ પહોળાઈ સાતસો યોજનની છે. અને પરિક્ષેવ કંઈક વધારે ૨૨૧૩ બાવીસસો તેર યોજનનો છે. 'છટ્ટ ચત્તકે અટ્ટ જોયણ-સયાઈં' આયામ વિક્રમંભેણ પગત્રીસગુણતીસજોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' છટ્ટા ચતુષ્કમાં ઉલ્કામુખ વિગેરે દ્વીપેની લંબાઈ પહોળાઈ આઠસો યોજનની છે. અને પરિક્ષેવ કંઈક વધારે ૨૫૨૯ ઓગણત્રીસ ૨૫૨૯ યોજનનો છે 'સત્તમચત્તકે નવજોયણ સયાઈં' આયામવિક્રમંભેણં દો જોયણસહસ્સાઈં અટ્ટ પણયાલે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' સાતમાં ચતુષ્કમાં લંબાઈ પહોળાઈ નવસો યોજનની છે અને પરિક્ષેવ કંઈક વધારે ૨૮૪૫ બે હજાર આઠસો પિસ્તાળીસ યોજનનો છે. આ સાંબંધમાં આ પ્રભાણેની ગાથા કહેલ છે. 'જસ્સ જો વિક્રંભો ઓગાહો

વિષ્કમ્ભઃ—આયામવિષ્કમ્ભો ભવતિ ‘તસ્સ તત્તિઓ ચેવ ઓગાહો’ તસ્ય ચતુષ્ક સ્યાડવગાહસ્તાવત્ક એવ ભવતિ । તત્ર ‘પદમાઈણ પરિરઓ’ પ્રથમાદીનાં ચતુષ્કાણાં યાવત્પરિમિતઃ પરિરયઃ—પરિધિર્ભવતિ ‘સેસા ણં જાણ અહિઓ’ શેષાણાં પ્રથમાદિ-ભ્યોઽગ્રેઽયેતનાનાં પરિરયોઽધિકો ભવતિ, અયં ભાવઃ—પૂર્વપૂર્વપરિરયપરિમાણે ઉત્તરોત્તરપરિરયપરિમાણં પ્રત્યેકં ષોડશોત્તરત્રિશત પ્રક્ષેપેનાધિકં ભવતીતિ ‘જાણ’ જાનીદિ । ‘સેસા જહા એગોરુયદીવસ્સ’ શેષઃ=અવશિષ્ટા વક્તવ્યતા યથા—યેન-પ્રકારેણ એકોરુકદ્વીપસ્ય કથિતા તથૈવ સર્વેષાં દ્વીપાનાં જ્ઞાતવ્યેતિ । કિયત્પર્યન્ત-મિત્યાહ—‘જાવ સુદ્ધદંત દીવે’ યાવત્—દ્વિતીયચતુષ્કગત હયકર્ણ દ્વીપાદારભ્ય સમમ-ચતુષ્કગતાઽષ્ટાવિશતિતમશુદ્ધ દન્તદ્વીપપર્યન્તમ્ એકોરુકદ્વીપવદ્ જ્ઞાતવ્યમિતિભાવઃ ।

એતેષામેવ દ્વીપાનામવગાહાયામવિષ્કમ્ભપરિરય (પરિક્ષેપ) પરિમાણસંગ્રહ ગાથા આહ—

અર્થાત્ જિસ ચતુષ્ક કા જિતના વિષ્કમ્ભ હૈ ઉસ ચતુષ્ક કી ઉતની હી અવગાહના હૈ ‘પદમાઈયાણ પરિરઓ જાણ સેસાણઅહિઓડ’ પ્રથમ આદિ ચતુષ્કો કા પરિક્ષેપ જિતના કહા ગયા હૈ અને પરિક્ષેપ પ્રમાણ મેં અધિકતા હોતી જાતી હૈ હસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પૂર્વ પૂર્વ કે ચતુષ્ક કે પરિધિ પરિમાણ મેં પ્રત્યેક મેં ત્રીનસૌ સોલહ મિલાને સે આગે કા પરિધિ પરિમાણ અધિક અધિક હોતા જાતા હૈ યહી ભાવ ‘પદમાઈયાણપરિરઓ, સેસા ણં જાણ અહિ ઓડ’ હસ ગાથાદ્ સે પ્રકટ હોતા હૈ ‘સેસા જહા એગોરુયદીવસ્સ જાવ સુદ્ધદન્તદીવે’ શેષ સર્વ દ્વીપોં કી વક્તવ્યતા એકોરુક દ્વીપ કે જૈસી સમઘ ઇની ચાહિયે, અઠાઈસર્વા શુદ્ધદન્ત દ્વીપ તક હન દ્વીપોં કે અવગાહ આયામ વિષ્કમ્ભ, ઓર પરિરય પરિધિ—હનકે પરિમાણ કી સંગ્રહ ગાથાં

તસ્સ તત્તિઓ ચેવ’ અર્થાત્ જે ચતુષ્કનો જેટલો વિષ્કંભ છે, તે ચતુષ્કની એટલી જ અવગાહના છે. ‘પદમાઈયાણ પરિરઓ જાણ સેસાણ અહિઓડ’ પહેલા વિગેરે ચતુષ્કનો પરિક્ષેપ જેટલો કહેલ છે, તેના પરિક્ષેપ પ્રમાણમા અધિકપણુ થતુ બન્ય છે.

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે પહેલાના ચતુષ્કની પરિધિના પરિમાણમા દરેકમા ૩૧૬ ત્રણસો સોળ મેળવવાથી આગળની પરિધિનું પરિમાણ વધારે વધારે થતું બન્ય છે, એજ ભાવ ‘પદમાઈયાણ પરિરઓ સેસાણં જાણ અહિઓડ’ આ ગાથાર્થથી જણાય છે ‘સેસા જહા એગોરુયદીવસ્સ જાવ સુદ્ધદન્ત દીવે’ શેષ બધા દ્વીપોતું કથન એકોરુક દ્વીપના કથન પ્રમાણેનું સમજી લેવું’ અઠાવીસમા શુદ્ધદન્ત દ્વીપ પર્યન્ત આ દ્વીપોની અવગાહના, આયામ, વિષ્કંભ અને પરિરય પરિધિના પરિમાણની સંગ્રહ ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે ‘પદમન્નિ તિન્નિ ન

‘પદમંમિ તિન્નિ ઉ સયા સેસાણ સ ઉત્તરા નવ ઉ જાવ ।

ઓમાહં વિઘ્નમં દીવાણં પરિરયં વોચ્છં ॥૧॥

પદમ ચતુષ્ક પરિરયા વીય ચતુષ્કસસ પરિરઓ અહિમો’

સોલેહિં તિહિ ઉ જોયણસર્હિં એવમેવ સેસાણં ॥૨॥

એગોરૂય પરિક્ષેવો જવ ચેવ સયાઈં અઝણ પન્નાઈં ।

વારસ પન્નદ્વાઈં હયકળ્લાણં પરિક્ષેવો ॥૩॥

પળ્લરસ એકાસીયા આયંસમુદ્દાણ પરિરયો દોહ ।

અદ્ધારસ સત્ત નઝયા આસમુદ્દાણં પરિક્ષેવો ॥૪॥

વાવીસં તે રાહ પરિક્ષેવો દોહ આસકળ્લાણં ।

પળ્લાવીસ અઝણતીસા ઉક્કામુહ પરિરઓ દોહ ॥૫॥

દો ચેવ સહસ્સાઈં અદ્દેયસયા હવંતિ પળ્યાલા ।

ઘળદંત દીવાણં ત્રિસેસ મહિઓ પરિક્ષેવો ॥૬॥

વ્યાખ્યા-‘પદમંમિ’ પ્રથમે દ્વીપચતુષ્કે એકોરુકાદિકે ચિન્ત્યમાને ત્રીણિ યોજનશતાનિ અવગાહં-લઘુ સમુદ્રાવગાહં વિઘ્નમ્મં ચ વિઘ્નમ્મમ્મદ્ગણાત્ આયા-મોપિ ગૃહ્યતે વિઘ્નમ્માયામયોસ્તુલ્યપરિમાણત્વાત્, તેન વિઘ્નમ્મમાયામં ચ જાનીહીતિ ક્રિયાશેષઃ, ‘સેસાણં’ इत्यादि, શોપાણાં પળ્લાં દ્વીચતુષ્કાણાં તાનિ

હસ પ્રકાર સે હૈં-‘પદમમ્મિ તિન્નિ ઉ સયા’ इत्यादि ગાથાએ છહ હૈં જો ટીકા મેં દી છુઈ હૈં હન ગાથાઓં કો વ્યાખ્યા હસ પ્રકાર સે હૈં પ્રથમ દ્વીપ ચતુષ્ક કે-એકોરુકાદિ ચાર દ્વીપોં કે-વિચાર મેં હન ચારોં એકોરુકા આભાષિક વૈષાણિક, નાંગોલિક-દ્વીપોં કી અવગાહના ઓર લમ્બાઈં ચૌડાઈં ત્રીન સૌ યોજન કી હૈં એસા જાનના ચાહિયે હસ તરહ ચહ અવગાહના, લમ્બાઈં ચૌડાઈં આગે ૨ કે પ્રત્યેક ચતુષ્ક મેં એક એક સૌ કો અધિકતા સે વઢતી ગઈ હૈં અન્તિમ જો ઘળદન્ત આદિ ચાર દ્વીપ હૈં ઉત્તમેં ચહ નૌ સૌ યોજન તરહ હો જાતી હૈં હસ પ્રકાર દૂમરે ચતુષ્ક કે હયકર્ણદ્વીપ, ગજકર્ણદ્વીપ,

સયા’ इत्यादि છ ગાથાઓ છે કે જે સંસ્કૃત ટીકામાં આપવામાં આવેલ છે. એ ગાથાઓનો અર્થ આ પ્રમાણે છે પહેલા દ્વીપચતુષ્કના એકોરુક વિગેરે ચાર દ્વીપોના વિચારમાં આ ચારે એકોરુક, આભાષિક, વૈષાણિક, નાંગોલિક દ્વીપોની અવગાહના અને લંબાઈ પહોળાઈ ત્રણસો યોજનની છે. તેમ સમ જુવું. આ રીતે આ અવગાહના અને લંબાઈ પહોળાઈ આગળના દરેકચતુષ્કમાં એકસો એકસોના અધિક પશુથી વધે છે. છેલ્લા જે ઘળદન્ત વિગેરે ચાર દ્વીપો છે, તેમાં તે નવસો યોજન સુધી થઈ જાય છે આ રીતે બીજા ચતુષ્કના હયકર્ણ દ્વીપ, ગજકર્ણદ્વીપ, ગોકર્ણદ્વીપ, શંકુલીકર્ણદ્વીપમાં અવગાહના

त्रीणि शतानि प्रत्येकं शतोत्तराणि कर्तव्यानि तथाहि—अवगाहनाविष्कम्भं तावद् जानीयात् यावद् नवशतानि, तथा=द्वितीयचतुष्के चत्वारि योजनशतानि तृतीये द्वीपचतुष्के पञ्चयोजनशतानि, चतुर्थे षट्शतानि पञ्चमे सप्तशतानि षष्ठे अष्टौ शतानि, सप्तमे नवशतानीति । अत ऊर्ध्वम्—‘परिरयं वोच्छं’ एकोरुक्प्रभृति द्वीपानां परिरयं—परिक्षेपपरिमाणं वक्ष्ये—कथयिष्ये इति ॥

गोर्णद्वीप, शङ्कुलीकर्णद्वीप इनमें अवगाहना और लम्बाई चौड़ाई चार सौ योजन की हो जाती है तृतीयद्वीप चतुष्क में आदर्शमुख, मेण्डूमुख, अयोमुख,—गोमुख,—इन चार द्वीपों में पांच सौ योजन की अवगाहना और लम्बाई चौड़ाई हो जाती है चतुर्थद्वीपचतुष्क में—अश्वमुख, हस्तिमुख, सिंहमुख व्याघ्रमुख, इन चार द्वीपों में अवगाहना और लम्बाई चौड़ाई छह सौ योजन की हो जाती है । पंचम द्वीप चतुष्क में अश्वकर्ण सिंहकर्ण, अकर्ण, कर्णप्रावरण इन द्वीपों में अवगाहना एवं लम्बाई चौड़ाई प्रत्येक की सात सौ सातसौ योजन की होती है छठे द्वीप चतुष्क में—उल्कामुख मेघमुख विद्युन्मुख, विद्युदन्त,—इन चार द्वीपों में अवगाहना एवं लम्बाई चौड़ाई प्रत्येक की आठ सौ योजन की हो जाती है इसके बाद सातवें द्वीप चतुष्क में—घनदन्त लष्टदन्त गूढदन्त और शुद्धदन्त, इन चारद्वीपों में अवगाहना एवं लम्बाई चौड़ाई प्रत्येक की नौ नौ सौ योजन की होती है परिरय—परिधि के परिमाण के सम्बन्ध में ऐसा विचार है—प्रथमद्वीप चतुष्क में परिधि का परिमाण कुछ अधिक

अने ल'भाध पडोणाध याहसो योजननी थध जय छे. त्रीण द्वीप यतुष्कभां आदर्श'मुभ, मेढ'मुभ, अयो'मुभ, गो'मुभ, आ या'र द्वीपोभां पांचसो योजन नी अवगाहना अने ल'भाध पडोणाध थध जय छे. चौथा द्वीप यतुष्कभां अश्व'मुभ, हस्ति'मुभ, सिंह'मुभ, व्याघ्र'मुभ आ या'र द्वीपोभां अवगाहना अने ल'भाध पडोणाध छसो योजननी थध जय छे पांचभां द्वीप यतुष्कभां अश्व'कर्ण, सिंह'कर्ण, अ'कर्ण, अने कर्ण'प्रावरण आ या'र द्वीपोभां अवगाहना अने ल'भाध पडोणाध दरेकनी सातसो योजननी थध जय छे. छठ्ठा द्वीप यतुष्कभां उल्का'मुभ, मेघ'मुभ, विद्युन्'मुभ, विद्युद'न्त आ या'र द्वीपोभां अवगाहना अने ल'भाध पडोणाध दरेकनी आठसो आठसो योजननी थध जय छे. ते पछी सातभां द्वीप यतुष्कभां घनदन्त, लष्टदन्त, गूढदन्त अने शुद्धदन्त आ या'र द्वीपोभां अवगाहना अने ल'भाध पडोणाध दरेकनी नवसो नवसो योजननी थध जय छे. परिरय—परिधिना परिभाणना स'म्बन्धभां आ प्रमाणेनो विचार छे. पडोला द्वीप यतुष्कभां परिधितुं प्रमाणुं उर्ध्वं वधादे

પ્રતિજ્ઞાતમેવ દર્શયતિ—‘પદમ ચતુષ્ક’ इत्यादि, प्रथमचतुष्कपरिरयात्= प्रथमद्वीपचतुष्कपरिरयपरिमाणात् द्वितीयचतुष्कस्य—द्वितीयद्वीपचतुष्टयस्य परिरयः—परिरयपरिमाणमधिकः षोडशैः—षोडशोत्तरै स्त्रिभिर्योजनशतैः एवमेव, अनेनैव प्रकारेण शेषाणां—द्वीपचतुष्काणां परिरयपरिमाणमधिकं पूर्वं पूर्वं चतुष्क परिरयपरिमाणात् षोडशोत्तरत्रिंशत्तयोजनाधिकं ज्ञातव्यम्, एतदेवाग्रिमगाथया दर्शयति—‘एगोरुष’ इत्यादि, एकोरुक्परिक्षेपः—एकोरुक्द्वीपोपलक्षित प्रथमद्वीप चतुष्कपरिक्षेपो नवशतानि एकोनपञ्चाशानि—एकोन पञ्चाशदधिकानीत्यर्थः । ततस्त्रिषु योजनशतैषु प्रक्षिप्तेषु ‘हयकण्ठाणं’ इति हयकर्ण प्रभृतीनां चतुर्णां द्वीपानां परिक्षेपो भवति, स च द्वादशशतानि पञ्चषष्टानि—पञ्चषष्टयधिकानि । तत्रापि त्रिषु योजनशतैषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु ‘आयंसमुहाणं’ इत्यादि, ‘आयंसमुहाणं’ आदर्शमुख प्रभृतीनाम् तृतीयचतुष्कस्थितानां चतुर्णां द्वीपानां परिरय परिमाणं भवति । तच्च पञ्चदशयोजनशतानि एकाशीत्यधिकानि । ततो भूयोऽपि त्रिषु योजनशतैषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु ‘आसमुहाणं’ इति अश्वमुख प्रभृतीनां चतुर्थ चतुष्कस्थितानां चतुर्णां द्वीपानां परिक्षेपः, तद्यथा—अष्टादशयोजनशतानि सप्तनवत्यधिकानि । तेष्वपि त्रिषु योजनशतैषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु ‘आस-

નો સૌ ગુનવાસ-૧૪૯ યોજન કા કહા ગયા હૈ, હવે પરિમાણ મેં ત્રીન સૌ સોલહ-૩૧૬ યોજન બિલાને સે આગે કે દ્વિતીય દ્વીપ ચતુષ્ક કે પરિરય કા પરિમાણ આ જાતા હૈ હવે તરહ દ્વિતીય દ્વીપ ચતુષ્ક કા પરિરય પરિમાણ બારહ સૌ પૈસઠ ૧૨૬૫ યોજન કા આ જાતા હૈ તૃતીય દ્વીપ ચતુષ્ક કા પરિરય પરિમાણ ૧૨૬૫મેં ૩૧૬ જોડને સે પન્દ્રહ સૌ હવ્યાસી-૧૫૮૧ યોજન કા પરિરય પરિમાણ આ જાતા હૈ ૧૫૮૧ યોજનો મેં ૩૧૬ જોડ દેને સે ચતુર્થ દ્વીપ ચતુષ્ક કા પરિરય પરિમાણ નિકલ જાતા હૈ ઔર યહ અઠારહ સૌ જ્ઞતાનવે ૧૮૯૭ યોજન કા હોતા હૈ । હવે ૩૧૬

૯૪૯ નવસો ઓગણ પચાસ યોજનનું કહેલ છે. આ પરિમાણમાં ૩૧૬ ત્રણ સો સોળ યોજન મેળવવાથી આગળના બીજા દ્વીપ ચતુષ્કનું પરિરય પરિમાણ આવી જાય છે. આ રીતે બીજા દ્વીપ ચતુષ્કનું પરિરય પરિમાણ બારસો પાંસઠ ૧૨૬૫ યોજનનું થઈ જાય છે. ત્રીજા દ્વીપ ચતુષ્કના પરિરયનું પરિમાણ ૧૨૬૫ બારસો પાંસઠમાં ૩૧૬ ત્રણસો સોળ ઉમેરવાથી ૧૫૮૧ પંદરસો એકાશી યોજનનું પરિરય પરિમાણ આવી જાય છે. ૧૫૮૧ પંદરસો એકાશી યોજનમાં ૩૧૬ ત્રણસો સોળ ઉમેરવાથી ચોથા દ્વીપ ચતુષ્કનું પરિરય પરિમાણ નીકળી આવે છે. અને આ ૧૮૯૭ અઠારસો સત્તાણુ યોજનનું થાય છે. તેમાં ૩૧૬

કન્નાણં' અશ્વકર્ણ પ્રમુખાણાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં પરિક્ષેપો યવતિ તચ્ચથા-દ્વાવિંશતિ યોજનશતાનિ ત્રયોદશાનિ ત્રયોદશાધિકાનિ । હતો મૂયોઽપિ ત્રિષુ યોજનશતેષુ પોડશોત્તરેષુ પ્રક્ષિપ્તેષુ ઉલ્કામુખપરિરયઃ, ઉલ્કામુખ દ્વીપચતુષ્કપરિરયપરિમાણં મયતિ તચ્ચથા-પચ્ચવિંશતિયોજનશતાનિ એકોનત્રિશાનિ, -એકોનત્રિશદધિકાનિ । તતઃ પુનરપિ ત્રિષુ યોજનશતેષુ દ્વીપોડશોત્તરેષુ પ્રક્ષિપ્તેષુ ઘનદન્તદ્વીપાનાં ઘનદન્ત પ્રમુખસપ્તમદ્વીપ ચતુષ્કસ્ય પરિક્ષેપઃ, તચ્ચથા=દ્વે સદસે અષ્ટોશતાનિ પચ્ચચત્વારિંશાનિ પચ્ચચત્વારિંશદધિકાનિ, 'વિસેસમદિઓ' इति पदमन्तेऽभिहितत्वात् सर्वत्रापि अभिसम्बन्धनीयम् तेन सर्वत्रापि किञ्चिद्विशेषाधिकमुक्तरूपं परिरयपरिमाणं ज्ञातव्यमिति ॥६॥

તદેવમેતે મન્દરપર્વતસ્ય દક્ષિણે હિમવતિ પર્વતે ચતસ્રશ્વપિ વિદિશ્વ વ્યવસ્થિતાઃ સર્વસંખ્યયાઽષ્ટાવિંશતિ દ્વીપાઃ ।

જોડ દેને પર પંચમ દ્વીપ ચતુષ્ક કા પરિરય પરિમાણ નિકલતા હૈ ઔર यह याइल सौ तेरह २२१३ योजन का होता है इस परिरयपरिमाण में ३१६ जोड़ने पर छठवें द्वीप चतुष्क का परिरयपरिमाण पचीस सौ गुन-तीस २५२९ योजन का आ जाता है इसी तरह छठवें द्वीप चतुष्क के परिरयपरिमाण में ३१६ जोड़ने पर सातवें द्वीप चतुष्क का परिरयपरिमाण आ जाता है और यह कुछ अधिक २८४५ योजन का होता है परिरय के प्रत्येक चतुष्क परिमाण से 'कुछ अधिक' ऐसा विशेषण लगाना चाहिये गा० ॥६१॥

ये अन्तर्द्वीप अट्टाईस हैं और मन्दर पर्वत के दक्षिण भाग में हिम-वत पर्वत की चारों विदिशाओं में अर्धात् उसके चारों कोनों पर हैं ।

ત્રણસો સોળ ઉમેરવાથી પાચમાં દ્વીપ ચતુષ્કના પરિચયનું પરિમાણ નીકળી આવે છે. અને તે ૨૨૧૩ બાવીસો તેર યોજન થાય છે. તેમા ૩૧૬ ઉમેર-વાથી છઠ્ઠા દ્વીપ ચતુષ્કના પરિચયનું પરિમાણ ૨૫૨૯ પચ્ચીસસો યોગણત્રીસ યોજનનું થઇ જાય છે. એજ રીતે છઠ્ઠા દ્વીપ ચતુષ્કના પરિચય પરિમાણ ૩૧૬ ઉમેરવાથી સાતમા દ્વીપ ચતુષ્કના પરિચયનું પરિમાણ આવી જાય છે. અને તે કઇક વધારે ૨૮૪૫ યોજનનું થાય છે. પરિચયના દરેક ચતુષ્કના પરિમાણથી કઇક વધારે એમ વિશેષણ લગાવવું જોઈએ ॥ ગા. ૬ ॥

આ અંતર દ્વીપો અઠ્યાવીસ છે અને મન્દર પર્વતના દક્ષિણભાગમાં હિમવંત પર્વતની ચારે વિદિશાઓમા અર્ધાત્ તેના ચારે ખૂણ પર છે.

। અષ્ટાવિંશત્યન્તરદ્વીપકોષ્ટકમ્ ।

(૧) પ્રથમચતુષ્કમ્ ॥

મન્દરસ્ય દક્ષિણે શુદ્રહિમવત્પર્વતસ્ય	વિદિશા	અવગા. યો.	આયામવિ. યો.	પરિધિયો	દ્વીપના૦
”	ઉત્તરપૌરસ્ત્ય	૩૦૦	૩૦૦	૯૪૯	एकोरुक
”	દક્ષિણપૌરસ્ત્ય	૩૦૦	૩૦૦	૯૪૯	आभाषिक
”	દક્ષિણપાશ્ચાત્ય	૩૦૦	૩૦૦	૯૪૯	वैषाणिक (वैशालिक)
”	ઉત્તરપાશ્ચાત્ય	૩૦૦	૩૦૦	૯૪૯	नाङ्गोलिक

इनके नाम क्रमशः इस प्रकार से हैं—

દક્ષિણદિશા કે મનુષ્યોં કે અન્તરદ્વીપોં કે નામ-અવગાહનાદિકા ચિત્ર-

૧ પ્રથમ	૨ દ્વિતીય	૩ તૃતીય	૪ ચતુર્થ	૫ પંચમ	૬ ષષ્ઠ	૭ સપ્તમ
ચતુષ્ક	ચતુષ્ક	ચતુષ્ક	ચતુષ્ક	ચતુષ્ક	ચતુષ્ક	ચતુષ્ક
૧-एकोरुकद्वीप-हयकर्ण आदर्शमुख अश्वमुख अश्वकर्ण उल्कामुख घनदन्त	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप
૨-आभाषिक-गजकर्ण मेण्डूमुख हस्तिमुख सिंहकर्ण मेघमुख लष्टदन्त	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप
૩-वैषाणिक-गोकर्ण अयोमुख सिंहमुख अकर्ण विद्युन्मुख गूढदन्त	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप
૪-नांगोलिक-शङ्कुली गोमुख व्याघ्र कर्णप्रावरण विद्युदन्त शुद्धदन्त	द्वीप	कर्ण द्वीप	द्वीप	मुखद्वीप	द्वीप	द्वीप

तेना नामो कथं च आ प्रभाषे छे.

દક્ષિણ દિશાના મનુષ્યોના અંતરદ્વીપોના નામો અને અવગાહનાદિ

પ્ર. ચતુષ્ક	દ્વિ. ચતુષ્ક	તૃ. ચતુષ્ક	ચ. ચતુષ્ક	પં. ચતુષ્ક	ષષ્ઠ ચતુષ્ક	સ. ચતુષ્ક
૧ એકોરુક	હયકર્ણ	આદર્શમુખ	અશ્વમુખ	અશ્વકર્ણ	ઉલ્કામુખ	ઘનદન્ત
દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ
૨ આભાષિક	ગજકર્ણ	મેઢૂમુખ	હસ્તિમુખ	સિંહકર્ણ	મેઘમુખ	લષ્ટદન્ત
દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ
૩ વૈષાણિક	ગોકર્ણ	અયોમુખ	સિંહમુખ	અકર્ણ	વિદ્યુન્મુખ	ગૂઢદન્ત
દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ
૪ નાંગોલિક	શંકુલીકર્ણ	ગોમુખ	વ્યાઘ્રમુખ	કર્ણપ્રાવરણ	વિદ્યુદન્ત	શુદ્ધદન્ત
દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ

ते सत्तंगया वि दुमगणा अणेग बहुविविह वीससा परिणयाए
 मज्जविहीए उववेया फलेहिं पुण्णा वीसट्ठंति कुसविकुस विसुद्ध-
 रुक्खमूला जाव विसट्ठंति १। एगोरुए दीवे तत्थ तत्थ बहवो
 भिंगंगया णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो ! जहा से वारग
 घडगकरगकलसककरिपायकंचणिया उदंक्रवद्धणिसु पइट्ठग-
 पारी च सकभिंगार करोडिया सरगपत्तीथालमल्लग चवलिय-
 दगवारकविचित्तवट्ठक सणिवट्ठक सुत्ति चारुपीणया कंचणमणि-
 रयणभत्तिचित्ता भायणविधीए बहुप्पगारा तहेव ते भिंगंगया
 वि दुमगणा अणेग बहुगविविहवीससा परिणयाए भायण-
 विहीए उववेया फलेहिं पुन्ना विसट्ठंति कुसविकुस विसुद्धरुक्ख-
 मूला जाव विसट्ठंति २। एगोरुय दीवेणं दीवे तत्थ २ बहवे
 तुरियंगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो !, जहा से
 आलिंगमुयंगपणवपडहददरग करडिंडिम भंभाहोरंभकणियार
 खरमुहिमुगुंद संखिय परिलीवट्ठग परिबाइणि वंसावेणु वीणा
 सुघोसविवंचि महइकच्छभिरगसगा, तलताल कंसताल सुसं-
 पउत्ता आतोज्जविहिणिउणगंधव्व समयकुसलेहिं फंदिया तिट्ठा-
 णसुद्धा तहेव तं तुडियंगया वि दुमगणा अणेग बहुविविह-
 वीससा परिणयाए ततविततघणसुसिराए चउठिवहाए आतो-
 ज्जविहीए उववेया फलेहिं पुण्णा विसट्ठंति, कुसविकुस विसुद्ध
 रुक्खमूला जाव विसट्ठंति ३। एगोरुय दीवे तत्थ २ बहवे दीव
 सीहाणाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो ! जहा से झंझा विराग
 समए णवणिहि पइणो दीविया चक्कवालविंदे पभूयवट्ठिपालित्त-
 णेहे धणिउज्जालिय तिमिरमहए कणगणिगरकुसुमिय पालिया-

तयवणप्पगासो कंचणमणिरयणविमलमहरिहतवणिज्जुज्जल
विचित्तदंडाहिं दीवियाहिं सहसा पज्जलिऊसवियणिद्धतेय दिप्पंत
विमलगहगणसमप्पहाहिं वि तिमिरकरसूरपसरि उज्जोय
षिल्लियाहिं जालुज्जलपहसियाभिरामाहिं सोहेमाणा तहेव ते
दीवसिहा वि दुमगणा अणैग बहुविविहवीससा परिणयाए
उज्जोयविहीए उववेया फलेहिं पुण्णा विसट्ठंति कुसविकुस
विसुद्ध रुक्खमूला जाव चिट्ठंति४। एगोरूय दीवे तत्थ तत्थ
बहवे जोइसिया णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो ! जहा से
अशिरुग्गय सरयसूरमंडल पडंतउक्कासहस्स दिप्पंत विज्जु-
ज्जालहुयवहनिद्धूमजलियनिद्धंतधोरुतत्तवणिज्ज किंसुया सोय-
जवाकुसुमविमुउलियपुंजमणिरयणकिरणजच्चहिंगुलुय णिगर
रूवाइरेगरूवा तहेव ते जोइसिया वि दुमगणा अणैग
बहुविविहवीससा परिणयाए उज्जोयविहीए उववेया सुहलेस्सा
मंदलेस्सा मंदायवलेस्सा कूडायइव ठाणाठिया अन्नमन्न समो-
गाढाहिं लेस्साहिं साए पभाए सपदेसे सव्व ओसमंताओ भासंति
उज्जोवोति पभासेति कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला जाव चिट्ठंति।३४।

छाया—एकोरुक द्वीपस्य खलु भदन्त ! द्वीपस्य कीदृश आकारभाव-
प्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! एकोरुकद्वीपस्य खलु द्वीपस्यान्तं बहुसमरमणीयो
भूमिभागः प्रज्ञप्तः, स यथा नामकः आलिङ्ग पुष्कर इति वा, एवं शयनीयं भणि-
तव्यं यावत्पृथिवीशिलापट्टके, तत्र खलु बहव एकोरुक द्वीपका मनुष्याश्च मनु-
ष्यभासते यावद्विहरन्ति । एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे तत्र तत्र देशे तत्र २ बहव
उदाळकाः क्रोडालकाः वतकमालाः नतमालाः नाट्यमालाः शृङ्गमाला शंखमाला
दन्तमालाः शैलमालका नाम दुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! कुशचिंशुश विशुद्ध
वृक्षमूला मूलवन्तः कन्दवन्तो यावद् बीजवन्तः पत्रैश्च पुष्पैश्च आच्छन्नं प्रतिच्छन्ना-
श्रिया अतीवातीवोपशोभमाना उपशोभमानारितृण्ति । एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे
वृक्षा बहवो हेरुकालवना भेरुकालवना मेरुकालवनाः सेरुकालवनाः सालवनाः
सरलवनाः सप्तपर्णवनाः पूगफलीवनाः खजूरीवनाः नारिकेलवनाः कुशविकुश

કીદશઃ સંબહુસમરમણીયો ભૂમિભાગઃ ? इति तत्सादृश्ये दृष्टान्तानि प्रदर्शयति 'से जहाणामए' इत्यादि 'से जहाणामए' स यथानामकः 'आलिङ्ग पुक्खरेइ वा' आलिङ्ग पुष्करइति वा, तत्र-आलिङ्गो मुरजो दाघविशेषः, तस्य पुष्करं चर्मपुटकं तद्वद् अत्यन्तसमः यावत् नानाविधपञ्चवर्णैस्तूणैर्मणिभिश्च उपशोभितः स भूमि-भाग इति, अत्र यावच्छब्दादेतानि पदानि संग्राह्याणि-'मुङ्ग-पुक्खरेइ वा सरतलेइ वा करतलेइ वा चंदमंडलेइ वा सूरमंडलेइ वा आयंसमंडलेइ वा उरब्भचम्मेइ वा उसभचम्मेइ वा वराहचम्मेइ वा सीहचम्मेइ वा वग्घचम्मेइ वा विगचम्मेइ वा दीवियचम्मेइ वा अणेगसंकुकीलगसहस्सवितते आवड पञ्चावड सेणिपसेणि सोत्थिय सोवत्थिय-पूसमाणवद्धमाणअच्छंडग मकरंडगजारमार फुल्लावळि पउ-मपत्त सागर-तरंगवासंतिलय पउमलयभत्तिचित्तेहिं सच्छाए सप्पभेहिं सस्सिसरीएहिं समरीइहिं सउज्जोएहिं नाणाविह पचवण्णेहिं तणेहिं य मणिहिं य उवसोहिण' एषां पदानामयमर्थः-मृदङ्ग पुष्कर इति वा, तत्र मृदङ्गो मर्दलो लोकप्रसिद्धस्तस्य पुष्कर-मिति वा एषु इति शब्दाः सर्वेऽपि स्वस्वोपमाभूत वस्तुपरिसमाप्तिद्योतकाः, वा शब्दो समुच्चयार्थे । एवमग्रेऽपि विज्ञेयाः । सरः पानीयेन परिपूर्णं भूतं तडागं, तस्य तलम्-जलोपरितनोभागः, सरस्तलम् । करतलं-प्रसिद्धम् । चन्द्रमण्डलम्, यद्यपि तत्तदृष्ट्या उत्तानीकृतकपिस्थाकार-पीठप्रसादापेक्षया वृत्ता-लेखमिति तद्वत्तो दृश्यमानो भागो न समतलस्तथापि प्रतिभासते समतल इति चन्द्रमण्डलो-पादानम् । सूर्यमण्डलम्, दृश्यमानसूर्यदिग्बम्, आदर्शमण्डलंदर्पणतलम् । अथ

भूमि है वह आलिङ्ग पुष्कर जैसी चिकनी और समतल वाली है आलिङ्ग नाम का वादित्र उसका जो मढ़ा हुआ चर्म पुट समतल होता है वैसा है जैसा मृदङ्ग का मुख चिकना और समतल वाला होता है अथवा पानी से भरे हुए तालाब का पानी के उपर का भाग जैसा समतल और चिकना होता है, कर इथेली का तलिया जैसा चिकना और सम होता है चन्द्र मण्डल सूर्य मण्डल जैसा होता है आदर्श मण्डल दर्पण जैसा चिकना और समतल वाला होता है उरभ्रचर्म उरलिया

ભૂમિ છે, તે આલિંગ પુષ્કરના જેવી ચીકણી અને સમતલવાળી છે. આલિંગ નામનું વાદિત્ર હોય છે. તેને મઢેલું ચામડું જેવું સરખું હોય છે, તેવી સમતલ સરખા તળીયાવાળી હોય છે. મૃદંગનું મુખ જેવું ચિકણું અને સમતલ હોય છે, તેવી સમતલ હોય છે. અથવા પાણીથી ભરેલા તળાવના પાણીને ઉપરનો ભાગ જેવો સમતલ અને ચિકણો હોય છે, અથવા હાથના તળીયા જેવો ચિકણો અને સમ હોય છે. ચંદ્રમંડળ અને સૂર્યમંડળ જેવા હોય છે. આદર્શમંડલ અર્થાત્ દર્પણ જેવો ચિકણો અને સમતલ હોય છે. ઉરભ્રચર્મ

स भूमिभागश्चर्मभिरुपमीयते—‘उरभ्रचर्मोऽ वा’ इत्यादि, अत्र उरभ्रचर्मत आरभ्य द्वीपिचर्म—पर्यन्तं सर्वत्र ‘अणेगसंकुकीलग सहस्रवितण्’ इति विशेषणस्य योगः कर्तव्यः, तथाहि—अनेकैः शङ्कुप्रमाणैः कीलकसहस्रैः—महदभिः कीलकैस्ताडितं चर्म प्रायो मध्यक्षामं भवति किन्तु न समतलं ततोमहदभिः कीलकैः विततं—वित-नीकृतं ताडितं सत् चर्म अत्यन्तं बहुसमं भवति तत इदं विशेषणं चर्मसु सर्वत्र योज्यम् । तथाहि अनेक शङ्कुकीलकसहस्रविततम्, एतादृशम्—उरभ्रचर्म, उरभ्रः ऊरणस्तस्य चर्म, एवम्—पूर्वोक्त विशेषणविशिष्टं वृषचर्म, वराहचर्म, सिंहचर्म, व्याघ्रचर्म, वृकचर्म—वृकःश्वापदजन्तुविशेषः ‘भेडिया’ इति प्रसिद्धः तस्यचर्म द्वीपिकचर्म—द्वीपिकः चित्रकः ‘चित्रा’ इति प्रसिद्धः श्वापदजन्तुविशेषः । एतानि सर्वाणि चर्माणि अनेक शङ्कुकीलकसहस्रविततानि समतलानि भवन्ति तद्वत् एकोरुक द्वीपस्यान्तर्गतो बहुसमरमणीयो भूमिभागो भवतीति । पुनः कथम्भूतः स भूमिभागः ? इत्याह—‘तणेहि मणिहि य उवसोहिण्’ तृणैः मणिभिश्च उपशो-मितः, इत्यग्रेण सम्बन्धः । कीदृशैस्तृणैः मणिभिः ? इति तद् विशेषणानि प्रदर्शन्ते ‘आवड’ इत्यादि । ‘आवड पच्चावड’ इति आवर्त्त प्रत्यावर्त्त श्रेणि प्रसेणि स्वस्तिकसौवस्तिक पुष्पमान वर्द्धमानमत्स्याण्डक—मकराण्डकजारमार पुष्पावलि-पद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलता पद्मलताः, एते सर्वे माङ्गलिक चिह्नरूपा आकार विशेषास्तेषां भक्त्या—विच्छिन्त्या रचनया चित्रैः विचित्रैस्तृणैर्मणिभिश्च उपशो-मित इति योगः । पुनश्च कीदृशैस्तैः ? इत्याह—‘सच्छाएहि’ सच्छायैः—सती शोमना छाया अनासो येषां तैः ‘सप्पमेहि’ सप्पमैः सतीशोमना प्रभा कान्तिर्येषां

अर्थात् भेड़ बैल सूअर सिंह व्याघ्र वृक—भेडिया और चीता इनके चर्म जो बड़े बड़े कीलो खूंटियों से समतल बनाया गया है वैसी वह भूमि आवर्त्त प्रत्यावर्त्त श्रेणि प्रश्रेणि स्वस्तिक सौवस्तिक पुष्पमान वर्द्धमान मत्स्याण्ड मकराण्ड जार मार पुष्पावलि पद्मपत्र सागर तरङ्ग वासन्ती लता पद्मलता इत्यादि नाना प्रकार के माङ्गलिक रूपों की रचना से चित्रित ऐसे तथा सुन्दर दृश्य वाले सुन्दर कान्ति सुन्दर

उरविया अर्थात् घेठा, भण्ड, सुवर, सिंङ, वाघ वृक घेठानी ओक नतअने चित्तो आ भध ना चर्मने जे मोटा मोटा ओलरोथी समतण भनाववाभा आवेल डोय, ओवी ते भूमी आवर्त्त, प्रत्यावर्त्त, श्रेणी प्रश्रेणी स्वस्तिक सौवस्तिक, पुष्पमान, वर्द्धमान, मत्स्याण्ड, मकराण्ड नार, मार पुष्पावली, पद्मपत्र, सागरतरंग, वासन्तीलता, पद्मलता विगेरे अनेक प्रकारना माङ्गलिक रूपोनी रचनाथी चित्रेला ओवा तथा सुन्दर दृश्यवाणा सुन्दरकाती वाणा अने सुन्दर शोभावाणा चमकता हल-जवल छिरयोना प्रकाशवाणा, ओवा अनेक प्रकारना पांय वद्योवाणा तृद्योथी

તૈઃ, સશ્રીકૈઃ સહ શ્રિયા શોભયા યે તે સ શ્રોકાસ્તૈઃ 'સમરીદ્દર્શિ' સમરીચિકૈઃ
 બહિર્વિનિર્ગત કિરણ જાલસહિતૈઃ, સ ઉજ્જોદ્દર્શિ' સોદ્ધ્યોતૈઃ-વહિર્વ્યવસ્થિત પ્રત્યા-
 સન્ન-વસ્તુસ્તોમપ્રકાશ કરોદ ઘોતસહિતૈઃ પુનશ્ચ-એવંભૂતૈઃ-‘નાનાવિહ પંચવર્ણોહિ’
 નાનાવિધૈઃ નાનાજાતીયૈઃ પશ્ચવર્ણૈઃ-કૃષ્ણનીલાદિ પશ્ચવર્ણૈઃ તૃણૈઃ મણિભિશ્ચ
 ઉપશોભિતઃ સ ઇકોરુક દ્વીપસ્યાન્તો બહુસમરમણીયો ભૂમિભાગ ઇતિ । ‘એવં
 સયણિજ્જે માણિયવ્વે’ એવં શયનીય સાદૃશ્યમપિ મણિતવ્યમ્, તથાહિ-‘આરૂણ-
 ગરુપ્પૂર ણવણીય તૂલકાસમઉણ સવ્વાયણામણ અચ્છે સપ્પે ઘટ્ટે મટ્ટે ણીરણ
 નિમ્મલે ગિપ્પંકે નિકકંકલચ્છાણ સપ્પમે સસિરીણ સ ઉજ્જોણ પાસાદીણ દરિસ-
 ણિજ્જે અમિરુવે પઢિરુવે’ છાયા-આજિનકરુતવૂર નવનીલતૂલસ્પર્શમૃદુકઃ
 સર્વરત્નમયઃ અચ્છઃ શ્લક્ષ્ણઃ ઘૃષ્ટઃ મૃષ્ટઃ નીરજાઃ નિર્મલઃ તિષ્પક્કઃ તિષ્ક-
 ક્કટચ્છાયઃ સમમ્મઃ સશ્રોકઃ સોદ્ધ્યોતઃ પાસાદીયઃ દર્શનીયઃ અમિરુપઃ
 પ્રાતિરુપઃ । एतादृशो भूमिभागः प्रज्ञप्तः । ‘जाव पुढविसिलापट्टगंसि’ इति,
 अत्र यावच्छेदनेन पृथिवीशिलापट्टकवर्णनं ग्राह्यम् । तथाहि-‘तत्थ णं महं
 एवके पुढविसिलापट्टे पण्णत्ते विखंमायाम उरुसेह सुप्पमाणे किण्हे अंजणघण
 किवाण कुवलयद्वलहर कोसेज्जाग्गकेस कउजलंगी खंजण सिंगमेदरिद्वयजंबूफल
 असणगसणबंधनीलुप्पलनिगर अयसि कुसुमप्पगासे मरगयमसारकलित्ते णयण-
 कायरसिदण्णे णिद्धघणे अट्टसिरे आयंसत्तलोदसे ईदग्गिय उसम तुरगणरम-
 गरविहगवाळगकिन्नररुसरमचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ते आरूणगरुपू
 णवणीय तूलफरिसे सीहासणसंठिए पासाईए दरिसणिज्जे अमिरुवे पडिखवे,
 तंसि तारिसगंसि’ इति संग्राह्यम् एषां व्याख्या-औपपातिक सूत्रस्य पीयूषवर्षिणी
 टीकायां दशमे सूत्रे द्रष्टव्या, तस्मिन् तादृशे ‘पुढवीसिला पट्टगंसि’ पृथिवीशिला

શોભા વાળે ચમકતી હુઈ ઉજ્જ્વલ કિરણો વાળે પ્રકાશ વાળે એસે
 નાના પ્રકાર કે પાંચ વર્ણો વાળે તૃણોં ઓર મણિયોં સે ઉપશોભિત
 હોતી રહતી હૈ ‘એવં સયણિજ્જે માણિયવ્વે’ ઉત્તરી શય્યા કા ચિક
 નાઈ કે વિષય મેં બી વર્ણન કર લેના चाहिये-जैसे आजिनक-चिकना
 चर्म रुई वू भवखन तूल जैसे स्पर्श वाली कोमल तथा रत्नमय स्व-
 च्छ चिकना घृष्ट मृष्ट निर्मल इत्यादि विशेषण वाला भूमि भाग है ।
 ‘पुढवीसिलापट्टगंसि’ पृथिवी शिलापट्टक भी है सो इसका भी वर्णन

અને મણિયોથી, શોભાયમાન થતી રહે છે- ‘એવં સયણિજ્જે માણિયવ્વે’ તેની
 શેય્યાની ચિકણાઈના સંબંધમાં પણ વર્ણન કરી લેવું જોઈએ જેમકે આ
 છનક-ચિકણું ચામડું રૂ, ખૂર, માખણ, અને તૂલના સ્પર્શ જેવો કોમલ
 તથા રત્નમય સ્વચ્છ, ચિકણો ઘૃષ્ટ મૃષ્ટ અને નિર્મલ વિગેરે વિશેષણોવાળો
 ભૂમિભાગ છે. ‘પુઢવી સિલાપટ્ટગંસિ’ પૃથ્વીશિલાપટ્ટક પણ છે. તેા તેનું વર્ણન

पट्टके 'तत्थ णं' तत्र पृथिवीशिलापट्टके खलु 'बहवे एगोरुय दीवया' बहव एकोरुकद्वीपकाः 'मणुस्सा मणुस्सीओ य' मनुष्याश्च मानुष्यश्च 'आसयंति-जाव विहरंति' यत्र यावत्पदेन-सयंति चिह्मंति निसीयंति तुग्हंति हसंति रमंति ललंति कीलंति मोहंति पुरा पौराणं सुचिण्णाणं सुपरिकंताणं सुभाणं कडाणं कम्माणं कल्लाणं फलवित्तिविसेसं एषणुम्मवमाणा' इति संग्राह्यम् छाया-शेरते तिष्ठन्ति निषीदन्ति त्वग्वर्त्तयन्ति हसन्ति रमन्ते ललन्ति क्रीडन्ति मुह्यन्ति-मोहयन्ति-पुरा पौराणिकानां सुचीर्णानां सुपरिकान्तानां शुमानां कृतानां कर्मणां कल्याणं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्तः, इति संग्राह्यम् । एषामर्थः स्पष्ट एव । 'एगोरुय दीवेणं दीवे' एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे 'तत्थ २ देसे तहिं तहिं बहवे' तत्र तत्र देशे तत्र तत्र देशावयवे बहवोऽनेके 'उद्दालका कोद्दालका' 'उद्दालकाः वृक्षविशेषाः कोद्दालका अपि वृक्षविशेषाः 'कतमाला नयमाला' कृतमालाः नतमाला नामका वृक्षविशेषाः, एवम् 'णट्टमाला सिंगमाला संखमाला दंतमाला-सेलमालगा' नर्तमालाः शृङ्गमालाः शंखमालाः दन्तमाला शैलमालाः 'णाम

औपपातिक सूत्र से कर लेना चाहिये 'तत्थ णं' उस शिलापट्टक पर 'बहवे एगोरुय दीवया मणुस्सा मणुस्सीओ आसयंति जाव विहरंति' अनेक एकोरुक द्वीपवासी स्त्री पुरुष उठते बैठते हैं एवं लेटते हैं आराम करते हैं और पूर्वकृत शुभ कर्मों के फलका अनुभव करते हैं 'एगोरुय दीवे णं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं २, बहवे उद्दालका, कोद्दालका कतमाला नतमाला णट्टमाला सिंगमाला, संखमाला दंतमाला, सेलमालगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो' हे श्रमणायुष्मन् उस एकोरुक नामके द्वीप में जगह २ पर अनेक उद्दालक नामके वृक्ष, अनेक कोद्दालक नामके वृक्ष, अनेक कृतमाल नाम के वृक्ष, अनेक नतमाल नाम के वृक्ष, अनेक शृङ्गमाल नामके वृक्ष अनेक शंखमाल नाम के वृक्ष,

पक्ष औपपातिक सूत्रमां ढट्ठा प्रभाणे समणु वेवुं 'तत्थ णं' ते शिलापट्टकपर 'बहवे एगोरुय दीवया मणुस्सा मणुस्सीओ आसयंति जाव विहरंति' ओटोउठ द्वीपमा रडेवावाणा अनेक मनुष्यो अने तेनी न्निथो उठती भेद्यती रडे छे तेमण सूती रडे छे आराम करे छे अने पडेवां ठरेवा शुभकर्मोना अनुभव करे छे. 'एगोरुयदीवेणं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे उद्दालका कोद्दालका कतमाला, नतमाला, णट्टमाला, सिंगमाला संखमाला, दंतमाला, सेलमालगा, णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो' हे श्रमणायुष्मन् ! श्रमणो ते ओटोउठ नामना द्वीपमा स्थणे स्थणे आवेल अनेक उद्दालक नामना वृक्षो, अनेक कोद्दालक नामना वृक्षो, अनेक कृतमाल नामना वृक्षो, अनेक नतमाल नामना वृक्षो, अनेक नर्तमाल नामना वृक्षो, अनेक शृंगमाल नामना वृक्षो, अनेक शंखमाल नामना वृक्षो

દ્રુમગણા પન્નત્તા સમાણાઉસો !' એતન્નામકા દ્રુમગણાઃ વૃક્ષસમૂહાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ કથિતા
 હે શ્રમણ ! આયુષ્મન્ ! વથંભૂતા એતે દ્રુમગણાઃ તત્રાહ—'કુસ'ં' ઇત્યાદિ, કુસવિ-
 કુમવિસુદ્ધરુક્ષમૂલા' કુશવિકુશવિશુદ્ધૃમૂલાઃ તત્ર કુશાઃ—દર્ભાઃ, વિકુશાઃ—
 વલ્કલાદયસ્તૃણવિશેષાસ્તૈ વિશુદ્ધં રહિતં વૃક્ષમૂલં તદધોમાગો યેષાં તે તથા
 'મૂલમંતો કંદમંતો જાવ બીયમંતો' તે વૃક્ષાઃ મૂલવન્તઃ કન્દવન્તઃ સ્કન્ધવન્તઃ
 ત્વગ્વન્તઃ શાખાવન્તઃ પ્રવાલવન્તઃ પત્રવન્તઃ પુષ્પવન્તઃ ફલવન્તો વીજવન્તઃ, 'પત્તેહિ
 ય પુષ્પેહિ ય અચ્છળ્લ પરિચ્છળ્લા' પત્રૈશ્ચ પુષ્પૈશ્ચાચ્છન્નપતિચ્છન્નાઃ—પત્રપુષ્પૈઃ
 'આચ્છન્નપરિચ્છન્ના' સર્વતઃ આચ્છાદિતા પુત્રપુષ્પાકીર્ણાં ઇત્યર્થઃ, 'સિરીષ
 અતીવ ૨ ઉવસોમેમાણા ઉવસોમેમાણા ચિદ્વંતિ' શ્રિયા—શોભયા અતીવાતીવ—અતિ-
 શયેન ઉપશોભમાના ઉપશોભમાનાસ્તિષ્ઠન્તિ તે વૃક્ષા ઇતિ, 'એગોરુય દીવેણં દીવે

અનેક દન્તમાલ નામકે વૃક્ષ, ઓર અનેક શૈલમાલ નામકે વૃક્ષ હૈં इन
 વૃક્ષો' का मूल भाग 'कुसविकुस विसुद्धरुक्खमूला' कुश—और काश के
 सद्भाव से सर्वथा रहित है अर्थात् इन वृक्षों के नीचे न घास है
 और न काश है दर्भ जातिका जो घास है उनका नाम कुश है तथा जो
 काश जाति का घास होता है उसका नाम विकुश है ये सब वृक्ष
 'मूलमंतो, कंदमंतो जाव बीयमंतो' प्रशस्त मूल वाले हैं, प्रशस्तकन्द
 वाले हैं, प्रशस्त स्फन्ध वाला है प्रशस्त छाल वाले हैं प्रशस्त शाखाओं
 वाले हैं प्रशस्त प्रवालों—कोपलों—वाले हैं प्रशस्त पत्तों वाले हैं, प्रश-
 स्त पुष्पों वाले हैं सुन्दर फलों वाले हैं, और सुन्दर बीजों वाले हैं ।
 'पत्ते हिय पुष्पेहिय, अचछण्ण परिचछण्णा' ये वृक्ष निरन्तर पत्रों और
 पुष्पों से लदे रहते हैं 'सिरीष अतीव २, उवसोमेमाणा २, चिद्वंति'

અનેક દંતમાલ નામના વૃક્ષો અને અનેક શૈલમાલ નામના વૃક્ષો છે આ વૃક્ષોનો
 મૂળભાગ 'કુસ વિકુસવિસુદ્ધરુક્ખમૂલા' કુશ—દર્ભ અને કાસના સદ્ભાવથી સર્વથા
 રહિત છે. અર્થાત્ આ વૃક્ષોની નીચે ઘાસ કે કાસ હોતા નથી. દર્ભની બાતનું
 જે ઘાસ હોય તેને કુશ કહે છે અને કાસની બાતનું જે ઘાસ થાય છે તેને
 વિકુશ કહે છે. આ બધા વૃક્ષો 'મૂલમંતો, કંદમંતો, આવ બીયમંતો' પ્રશસ્ત
 મૂળવાળા હોય છે. પ્રશસ્ત કંદવાળા હોય છે. પ્રશસ્ત સ્કંધવાળા હોય છે.
 પ્રશસ્ત છાલ વાળા હોય છે. તેમજ પ્રશસ્ત શાખાઓ વાળા હોય છે.
 પ્રશસ્ત પ્રવાલો, ફૂંપણો વાળા હોય છે પ્રશસ્ત પાનાઓ વાળા હોય છે
 પ્રશસ્તફૂલોવાળા હોય છે. સુંદર ફૂલોવાળા હોય છે. અને સુંદર બીજોવાળા
 હોય છે. 'પત્તેહિય પુષ્પેહિય, અચ્છળ્લ પરિચ્છળ્લા' આ વૃક્ષો નિરંતર પત્રો
 પુષ્પોથી લદાયેલા રહે છે. 'સિરીષ અતીવ અતીવ ઉવસોમેમાણા ઉવસોમેમાણા

તત્થ વહવે રુક્ખા' એકોરુકદ્વીપે ચલુ દ્વીપે તત્ર વહવો વૃક્ષાઃ 'હેરુયાલવણા' હેરુ-
તાલવનાઃ-હેરુતાલનામકવૃક્ષાઃ, તથા મેરુયાલવણા' મેરુતાલવનાઃ-મેરુતાલનામ-
કવૃક્ષાઃ, મેરુતાલવનાઃ-મેરુતાલનામકવૃક્ષાઃ, 'સેરુયાલવણા' સેરુતાલવનાઃ સેરુ-
તાલનામકવૃક્ષાઃ 'સાલવણા' શાલવૃક્ષાઃ 'સરલવણા' સરલવૃક્ષાઃ, 'સત્તવણવણા'
સપ્તર્ણવૃક્ષાઃ 'પૂગફલિવણા' પૂગફલીવૃક્ષાઃ, 'ચજ્જૂરિવણા' ચજ્જૂરિવૃક્ષા,
'નારિરિવણા' નારિકેલવૃક્ષાઃ એતેષાં વૃક્ષવિશેષાણાં વનાનિ-સમુદાયા-
સ્તત્ર સન્તીચિ । કથંભૂતા એતે વૃક્ષવિશેષાસ્તત્રાહ-'કુસ' ઇત્યાદિ, 'કુસવિકુસ
જાવ ચિદ્વંતિ' કુસવિકુસ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલા મૂલવન્તઃ કન્દવન્તઃ યાવદ્વીજવન્તઃ
પત્રૈઃ પુષ્પૈશ્ચ આચ્છન્ન પ્રતિચ્છન્ન શ્રિયા અલીલાલીલ ઉપશોભમાનાસ્તિષ્ઠન્તિ ઇતિ ।

અતઃપ્રવક્તૃની સુન્દરતા અત્યન્ત મનકો લુખાનેવાની બની રહતી હૈ
'એગોરુકદ્વીપે ણં દ્વીપે તત્થ વહવે રુક્ખા હેરુયાલવણા, મેરુયાલવણા,
મેરુયાલવણા, સેરુયાલવણા, સાલવણા, સરલવણા, સત્તવણવણા' ઉપ
એકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં જગહ ૨, અનેક વૃક્ષ તો હૈં હી સાથ મેં હેરુતાલ
કે વન મી હૈં, મેરુતાલ કે વન હૈં મેરુતાલ કે વન હૈં, સેરુતાલ કે વન
સાલવૃક્ષ કે વન હૈં સરલવૃક્ષ કે વન હૈં સપ્તર્ણવૃક્ષ કે વન હૈં 'પૂય-
ફલિવણા' પૂગફલ કે-સુપારી કે વન હૈં 'ચજ્જૂરિવણા' ચજ્જૂર કે વન હૈં
ઔર 'નારિરિવણા' નારિકેલ કે વન હૈં ચે સથ વન 'કુસ વિકુસરુક્ખ
મૂલા' વૃક્ષોં કે નીચે કે ભાગ મેં કુશ ઔર કાશ સે સર્વથા રહિત હૈં ।
इन वनों के जो वृक्ष हैं वे भी सब प्रशस्त मूल वाले हैं, प्रशस्तकन्द
वाले हैं, यावत् प्रशस्त बीज वाले हैं । तथा-पत्रों और पुष्पों से ये सब
सर्वदा व्याप्त हैं । अत एव ये अपनी सुखद सुषम शोभा से विशेष

ચિદ્વંતિ' તેથી જ તેનું ઔદ્ય' અત્યંત મનને લોભાવનારું હોય છે. 'એગોરુક-
દ્વીપે તત્થ વહવે રુક્ખા હેરુયાલવણા, મેરુયાલવણા, મેરુયાલવણા, સેરુયાલવણા,
સાલવણા, સરલવણા, સત્તવણવણા' આ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે.
અનેક વૃક્ષો તો છે જ તેની સાથે હેરુતાલના વનપણ છે. હેરુતાલના વન પણ
છે. મેરુતાલના વનો પણ છે સેરુતાલના વનો પણ છે. સાલ વૃક્ષોના વન છે.
સરલ વૃક્ષોના વન છે સપ્તર્ણ' નામના વૃક્ષોના વનો છે. 'પૂયફલિવણા' પૂગી
ફલ ઠહેતાં સુપારીના વૃક્ષોના વન છે. 'ચજ્જૂરિવણા' યજ્જૂરીવૃક્ષોના વનો છે
'નારિરિવણા' નારીચેલના વન છે. આ બધા વનો 'કુસવિકુસરુક્ખ મૂલા'
વૃક્ષોની નીચેના ભાગમાં કુશ અને કાશ વિનાના હોય છે આ વનોમાં જે
વૃક્ષો છે, તે બધાજ પ્રશસ્ત મૂળવાળા છે, પ્રશસ્ત કન્દવાળા છે. યાવત
પ્રશસ્ત બીજ વાળા છે. તથા આ બધા વૃક્ષો પત્રો અને પુષ્પોથી હંમેશાં
યુક્ત રહે છે. તેથીજ તે પોતાની સુખદ સુષમાથી વિશેષ પ્રભાસમાં સુદાવના

‘एगोरुयदीवेणं तत्थ २ बह्वे’ एकोरुकद्वीपे खलु तत्र २ बहवः ‘तिलकालवया नगगोधा जाव रायकख्वा णंदिरुक्खा’ तिलकालवकान्यग्रोधा—यावद् राजवृक्षाः तिलकादयो नन्दिवृक्षान्ता वृक्षविशेषाः सन्ति, कथं—भूतारस्ते वृक्षास्तिलकादयस्त-
 ब्राह्—‘कुस’ इत्यादि, ‘कुपविकुस—वि० जाव चिद्वंति’ कुशविकुश विशुद्ध वृक्षमूला मूलवन्तः कन्दवन्तो यावद् बीजवन्तः पत्रैः पुष्पैराच्छन्न प्रतिच्छन्नाः श्रियाऽ-
 तीवातीव शोभमानास्तिष्ठन्तीति । ‘एगोरुयदीवेणं तत्थ २ बहूओ पउमलयाओ जाव सामलयाओ’ एकोरुकद्वीपे खलु तत्र २ बहव्योऽनेकप्रकाराः पद्मलता यावत् नागलता अशोकलताः चम्पकलताः चूतलताः वनलताः वासन्तिकलताः अतिमुक्तकलताः कुन्दलताः श्यामलताः सन्ति ताश्च पद्मलताद्याः ‘णिच्चं कुसु-
 मियाओ’ नित्यं कुसुमिताः मयूरिताः स्तवकिताः पल्लविताः गुल्मिताः पुष्प-
 मालावनद्धाः ‘एवं लया वण्णओ जहा उववाईए जाव—पडिख्वाओ’ एवम्—उक्तप्रका-
 रेण लतावर्णनं कर्तव्यम् यथोपपातिक सूत्रे कृतम् ता लताः प्रासादीयाः दर्शनीयाः

अधिक रूप में सुहावने बने रहते हैं । ‘एगोरुय दीवे णं तत्थ बहूओ पउमलयाओ, जाव सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ’ उस एगोरुक नामके द्वीप में अनेक प्रकार की अनेक लताएं भी हैं—जैसे—पद्मलताएं यावत् यहां यावत् शब्द से नाग लताओं का, अशोकलताएं तथा चम्पक-
 लता आमलता वनलता वासन्तीलता अतिमुक्तकलता कुन्दलता श्याम-
 लता इनलताओं का ग्रहण हुआ है । ये लताएं नित्य कुसुमित स्तवकित,
 पल्लविन, गुल्मित और पुष्पमालाओ से व्याप्त रहा करती हैं । ‘एवं लतावण्णओ जहा उववाईए जाव पडिख्वाओ’ इस प्रकार से यहाँ लताओं का वर्णन करलेना चाहिये जैसा कि औपपातिक सूत्र में इन लताओं का वर्णन किया गया है । ये लताएं प्रासादीय हैं, दर्शनीय हैं अभिरूप

બન્યા રહે છે. ‘એગોરુયદીવેણં તત્થ બહૂઓ પડમલયાઓ, જાવ સામલયાઓ ણિચ્છં કુસુમિયાઓ’ તે એકેઝક નામના દ્વીપમાં અનેક પ્રારની અનેક લતાઓ વેલો પણ હોય છે. જેમકે પદ્મલતાઓ, યાવત્ અહિયાં યાવત્ શબ્દથી નાગ લતાઓ, અશોકલતાઓ, ચમ્પકલતાઓ, આમલતાઓ, વનલતાઓ, વાસન્તી લતાઓ, અતિમુક્તકલતાઓ, કુંદલતાઓ, અને શ્યામલતાઓ આ બધી લતાઓ ગ્રહણ કરાઈ છે. આ બધી લતાઓ નિત્ય કુસુમિત, સ્તવકિત, પલ્લવિત, ગુલ્મિત, અને પુષ્પોથી સદા વ્યાપ્ત રહે છે. ‘એવં લતા વણ્ણઓ જહા ઉવવાઈએ જાવ પડિખ્વાઓ’ આ રીતે અહિયાં લતાઓનું વર્ણન સમજી લેવું. ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે પ્રમાણે આ લતાઓનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે સમજી લેવું આ બધી લતાઓ પ્રાસાદીય છે, દર્શનીય છે, અભિરૂપ અને

અમિરુપાઃ પ્રતિરુપા ઇતિ । ‘એમોરુય દીવેળં દીવે તત્થ ૨’ ઇકોરુકદ્વીપે સ્વલ્લુ દ્વીપે તત્થ
‘વહવે સેરિયા ગુમ્મા જાવ મહાજાતિગુમ્મા’ વહવઃ સેરિકાગુલ્માઃ નવમાલિકાગુલ્મા
વન્ધુજીવકગુલ્માઃ ચદીયપુષ્પાણિ મધ્યાહ્ને વિકસન્તિ, અનોવગુલ્માઃ વીજકગુલ્મા
વાણગુલ્માઃ કુજ્જગુલ્માઃ સિન્ધુવારગુલ્માઃ જાતીગુલ્મા મુદ્દરગુલ્માઃ યુથિકાગુલ્માઃ
મલિકાગુલ્માઃ વાસન્તિકગુલ્મા વસ્તુલગુલ્માઃ સેવાલગુલ્માઃ અગસ્ત્યગુલ્માઃ
ચમ્પકગુલ્માઃ નવનીતિકાગુલ્માઃ કુન્દગુલ્મા મહાજાતિગુલ્માઃ ગુલ્માનામ હસ્વ
સ્કન્ધ વહુકાણ્ડ પત્રપુષ્પ ફલોપેતાઃ, એતેષાં મધ્યે પ્રસિદ્ધાઃ કેચિત્ત્વ દેશવિશેષ-
તોવગન્તવ્યા । તે ગુલ્મા મહામેઘનિકુરમ્વભૂતાઃ ‘તેળં ગુમ્મા’ તે સ્વલ્લુ ગુલ્માઃ
‘દસદ્વવળં કુસુમં કુસુમંતિ’ દશાર્દવળીમ્-પશ્ચર્ણ કુસુમં-પુષ્પં કુસુમયન્તિ-સમુ-

એવં પ્રતિરૂપ હૈં । ‘એમોરુય દીવે ણં દીવે તત્થ ૨, વહવે સેરિયા ગુમ્મા,
જાવ મહાજાતિ ગુમ્મા’ હસ ઇકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં જગહ જગહ અનેક
સેરિકા ગુલ્મ (ગુચ્છે) નવમાલિકા ગુલ્મ જિનકે પુષ્પ મધ્યાહ્ન મેં
ખિલતે હૈં એસે વન્ધુ જીવક ગુલ્મ અનોવગુલ્મ, વીજક ગુલ્મ, વાણ-
ગુલ્મ, કુજ્જ ગુલ્મ સિન્ધુવાર ગુલ્મ, જાતી ગુલ્મ, મુદ્દર ગુલ્મ, યુથિકા
ગુલ્મ, વાસન્તિકા ગુલ્મ, વસ્તુલ ગુલ્મ, સેવાલ ગુલ્મ, અગસ્ત્ય ગુલ્મ,
ચમ્પકગુલ્મ, નવનીતિકા ગુલ્મ, કુન્દ ગુલ્મ એવં મહાજાતિ ગુલ્મ, હૈ
જિનકા સ્કન્ધ તો છોટા હોતા હૈં પરન્તુ જો વહુન કાણ્ડોં સે-શાખાઓં
સે-યુક્ત રહતે હૈં પત્ર પુષ્પ ઓર ફલોં સે સદા લદે રહતે હૈં એસે વૃક્ષોં
કા નામ ગુલ્મ હૈં । ઇનમેં કિતનેક તો પ્રસિદ્ધ હૈં, ઓર કિતનેક વહાં ૨,
કે દેશ વિશેષ સે જાન લેના ચાહિયે । યે ગુલ્મ અત્યન્ત સ્થવન હોતે હૈં
અતઃ યે એસે માલૂમ પડતે હૈં કિ જૈસે-મહામેઘોં કા સમૂહ હોં ‘તે ણં

પ્રતિરૂપ છે. ‘એમોરુયદીવેળં દીવે તત્થ તત્થ વહવે સેરિયા ગુમ્મા, જાવ મહા
જાતિગુમ્મા’ આ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનેક સેરિકાગુલ્મો
નવમાલિકા ગુલ્મો, કે જેના પુષ્પો મધ્યાહ્ને-અપોરે ખીલે છે, એવા બંધુ
જીવકના પુષ્પો, અનોવગુલ્મ, બીજકગુલ્મ, વાણગુલ્મ, કુજ્જગુલ્મ, સિન્ધુવાર
ગુલ્મ, જાતીગુલ્મ, મુદ્દરગુલ્મ, યુથિકાગુલ્મ, ૨ વિલકાગુલ્મ, વાસતીકાગુલ્મ
વસ્તુલગુલ્મ, સેવાલગુલ્મ, અગસ્ત્યગુલ્મ, ચંપકગુલ્મ, નવનીતિકાગુલ્મ, કુન્દગુલ્મ
અને મહા જાતિગુલ્મ છે. જેનું સ્કંધ થડ નાનું હોય પરંતુ જેની શાખાઓ ઠાળો
ઘણી ફેલાએલી હોય પત્ર, પુષ્પ અને ફળોથી જે સદા લદાયેલ રહે એવા વૃક્ષોને
ગુલ્મ કહે છે. આમાં કેટલાક તો પ્રસિદ્ધ છે, અને કેટલાક ત્યાંના પોતપોતાના
દેશ વિશેષથી જાણી લેવા આ ગુલ્મો ઘણા જ ગાંઠ હોય છે તેથી તે એવા
રૂપાય છે કે જેમ મહામેઘનો સમૂહ હોય, ‘તેળં ગુમ્મા દસદ્વવળકુસુમં કુસુમંતિ’

ત્પાદયન્તિ 'વિધૂયગ્ગસાહા' વિધૂતાગ્રશાખાઃ 'જેણ વાયવિધૂયગ્ગસાહા' येन वात-
विधूताग्रशाखाः येन वातविधूताग्रशाखाः तेन वातविधूतनेन 'एगोरुय दीवस्स
बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं' एकोरुक् द्वीपस्य बहुसमरमणीयं भूमिभागं 'मुक्-
पुप्फ पुंजोवयार कलियं करे'ति' मुक्तपुष्प पुञ्जोपचारकलितं कुर्वन्ति वातविधूताः
-वायुकम्पिताः या अग्रशाखास्ताभिर्मुक्तो यः पुष्पपुञ्जः-कुसुम समुदायः स
एवोपचारः-प्रकारः तेन कलितं युक्तं कुर्वन्ति, इति । 'एगोरुयदीवेणं तत्थ तत्थ
बहूओ वणराईओ' पणत्ताओ' एकोरुक् द्वीपे खल्ल द्वीपे तत्र तत्र देशे बहव्यो-
ऽनेक प्रकारका वनराजयः प्रज्ञप्ताः-कथिताः । 'ताओ णं वणराईओ किण्हाओ
किण्होभासाओ जाव रम्माओ' ताः खल्ल वनराजयः कृष्णाः कृष्णावभासाः यावत्
-नीला नीलावभासाः सुरम्याः 'महामेहणिकुरंवभूयाओ' महामेघनिकुरम्बभूताः-

‘ગુમ્મા દસદ્ધ વણ કુસુમં કુસુમંતિ’ એ ગુલ્મ પાંચો વર્ણો વાલે કુસુમો
કો ઉત્પન્ન કરતે હો છે । ‘વિધૂયગ્ગસાહા-જેણ વાય વિધૂયગ્ગસાહા’ इनकी
शाखाएं अग्रभाग में पवन के झोंकों से सदा हिलती रहती हैं । अतः ये
‘एगोरुय दीवस्स बहु समरमणिज्जं भूमिभागं मुक्पुप्फपुंजोवयारकलियं
करे’ति’ एकोरुक् द्वीप के बहु समरमणीय भूमि भाग को मानों पुष्प
पुंजों से ही ढक रहे हैं-ऐसा प्रतीत होना है तात्पर्य ऐसा है कि गुल्मों
की अग्रशाखाएं जब वायु के झोंकों से प्रकम्पित होती हैं तो उनसे
अनेक पुष्प जमीन पर नीचे गिरते हैं-अतः ऐसा प्रतीत होता है कि
मानों ये उस एकोरुक् द्वीप के बहु समरमणीय भूमि भाग पर पुष्पों
की वर्षा कर रहे हैं । ‘एगोरुयदीवेणं तत्थ २, बहूओ वणराईओ पण-
त्ताओ’ एकोरुक् द्वीप में अनेक स्थानों पर अनेक प्रकार की वनराजियां
भी हैं ‘ताओ णं वणराईओ किण्हाओ किण्होभासाओ जाव रम्माओ

આ ગુદ્દો પાંચે વર્ણવાળા પુષ્પોને ઉત્પન્ન કરે છે. ‘વિધૂયગ્ગસાહા જેણ વાય
વિધૂયગ્ગસાહા’ તેની શાખાઓ ડાળીયોં પવનના ઝોકથી સદા હાલતી રહે છે.
તેથી તે ‘एगोरुय दीवस्स बहुसमरमणिज्जं भूमिभाग मुक्पुप्फपुंजोवयार
कलियं करे’ति’ એકોરુક દ્વીપના બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગને માનોડે પુષ્પોના
પુંજોથીજ ઢાંકી દે છે. એમ જણાય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે
ગુદ્દોની અથ શાખાઓ જ્યારે પવનના ઝપાટાથી કંપાયમાન થાય છે. ત્યારે
તેમાંથી અનેકપુષ્પો જમીન પર નીચે પડે છે. તેનાથી એવું જણાય છે કે
જાણે આ એકોરુક દ્વીપના બહુ સમરમણીય ભૂમિભાગ પર પુષ્પોને વરસાદ
વરસાવી રહ્યા છે. ‘एगोरुय दीवेणं तत्थ तत्थ बहूओ वणराईओ पणत्ताओ’
એકોરુક દ્વીપમાં અનેક સ્થાનોપર અનેક પ્રકારની સુંદર વનસ્પતિયો પણ છે. ‘ताओ
णं वणराईओ किण्हाओ किण्हो भासाओ जाव रम्माओ महामेघनिकुरंवभूयाओ’

નવજલધર વદતિશયિત રૂપામચ્ચર્ણી: 'જાવ મહતી ગંધદ્વાણિ મુચંતી ઓ પાસાદીયાઓ' યાવન્મહતી ગંધધ્રાણી મુશ્વન્તઃ ત્યજન્તઃ પ્રાસાદીયાઃ-દર્શનીયાઃ અભિરૂપા', ઇતિ । ૪ ।

‘એગોરુય દીવે તત્થ ૨ વહવે મત્તંગા ણામ દુમગગા પળ્લન્તા-સમણાઉસો’ ઇકોરુદ્વીપે તત્ર તત્ર દેશે વહવોડનેકે મત્તાજ્ઞાનામ દુમગગાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ શ્રમણા-યુષ્મન્ ! તત્ર મત્તો-મદઃ પ્રમોદરત્તમ્યાજ્ઞં કારણં યેષુ યે મત્તાજ્ઞા ‘જહા સે ચંદપ્પમમણિસિલાગવરસીધુપવરવારુગી સુનાય પત્ત-પુપ્ફ-ફલ-ચોયણિ-

મહામેઘનિકુરંબમૂયાઓ’ યે વન રાજિયાં અત્યન્ત સઘન હોને સે કહીં ૨ કાલી ૨, મેઘ જૈસી દિલ્લતી હીં હનમેં સે જો પ્રકાશ પુંજ નિકલના હૈ વહ મી કાલા હી પ્રતીત હોતા હીં ચાલ્ત્ત યે વનરાજિયાં કહીં ૨, નીલી મી હીં ઓર નીલાવભાસ-નીલી કાન્તિ વાલી પ્રતીત હોતી હીં ફિર મી યે ષડી અચ્છી દેલ્લને મેં લગતી હૈ હન્હેં દેલ્લને પર દેલ્લને વાલે તો યહી સમજ્જતે હીં કિ માનોં યે વહે ૨, મેઘોં કી ઘટાણં હીં યહાં ઇકપ્રિત હુઈ હૈ । ‘જાવ મહતી ગંધદ્વાણિ મુચંતીઓ પાસાદીયાઓ’ હન વનરાજિયોં કે મીતર સે જો ગન્ધ કી રાશિ નિકલતી હૈ વહ ઘ્રાણેન્દ્રિય કો ધિલકુલ સરાયોર કર દેતી હૈ ઉસે ખર દેતી હૈ ઓર તૃપ્ત કર દેતી હૈ યે સઘ હી રાજિયાં પંક્તિયાં પ્રાસાદીય હીં દર્શનીય હીં અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈ.

‘એગોરુય દીવે તત્થ ૨, વહવે મત્તંગા ણામ દુમગગા પળ્લન્તા સમ-ણાઉસો !’ ઇકોરુદ્વીપ મેં યત્ર તત્ર જહાં તહાં સ્થાનોં મેં અનેક મત્તાજ્ઞા નામ કે દુમગગા હીં, હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! હે મત્ત-મદ અર્થાત્ પ્રમોદ કે કારણ મૂળ હોને સે ઉનકા નામ મત્તાજ્ઞા એસા પડા હૈ । હે કિસ પ્રકાર

આ વનરાજીયો અત્યંત ગાઠ હોવાથી ક્યાંક ક્યાંક કાળી કાળી મેઘની ઘટા જેવી દેખાય છે. તેમાંથી જે પ્રકાશ પુંજ નીકળે છે, તે પણ કાળોજ જણાય છે. ય.વત્ત અ વનરાજીયો ક્યાંક ક્યાંક નીલ વર્ણની પણ હોય છે. તેથી નીલાવ-ભાસવાળી જણાય છે. તો પણ એ દેખરામાં ઘણીજ સુદર લાગે છે. તેને જોનારા તો તેને જોતાં એવુજ સમજે છે કે જાણે આ મોટામોટા મેઘો-વાદળાઓની ઘટાઓજ અહિયાં એકઠી ધયેલ છે ‘જ વ મહતી ગંધદ્વાણિ મુચંતીઓ પાસાદીયાઓ આ વનરાજીયોની અંદરથી જે ગંધરાશી નીકળે છે તે ઘ્રાણેન્દ્રિયને બિલકુલ સરાયોર-તર કરીદે છે. અર્થાત્ તેને ભરીદે મે. અને તૃપ્ત કરીદે છે. આ બધીજ રાજીયો પ્રાસાદીય છે. દર્શનીય છે. અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે.

‘એગોરુયદીવેણ તત્થ તત્થ વહવે મત્તંગા ણામ દુમગગા પળ્લન્તા સમણાઉસો’ એકોરુદ્વીપમાં જ્યાં ત્યાં અનેક સ્થળે મત્તાજ્ઞાના દુમગગા છે. હે શ્રમણ આયુષ્મન્ તે મત્ત-મદ અર્થાત્ પ્રમોદના કારણે રૂપ હોવાથી તેનું નામ મત્તાજ્ઞા

उजाससार-बहुद्वजुत्तिसंभारकालसंधियासवा' यथा ते चन्द्रप्रभमणिशलाका
सीधुपवरवारुणीसुजातपत्रपुष्प-फल चोयनिर्याससार-बहुद्रव्ययुक्ति संभारकाल
सन्धितासवाः, यथा चन्द्रमादयो रसविशेषा बहुप्रकाराः तत्र-चन्द्रः-कर्पूरः
चन्द्रमा वा तस्यैव प्रहा-आकारो यस्याः सा चन्द्रप्रभा, मणिशलाकेव-मणि-
मरकतादि स्तस्याः शलाका मणिशलाकाः तद्वर्ण सदृशा रसविशेषाः सीधुपक्वे-
क्षु(सं-सीधु पवरा च सा वारुणी-गण्डदूर्वा-दूर्वाजातीयो वनस्पतिविशेषः
एतासां, पुनश्च-सुजातानां सुपरिपाकावस्थां प्राप्तानाम् पत्राणां पुष्पाणां फलानां
चोयानां गन्धद्रव्याणां च निर्यासस्य सारैः बहूनां द्रव्याणां युक्तैः-संयोजनस्य

કે હોતે હૈં. રસ પર ઉસકે ગુણ ઓર રસ કી સદૃશતા દૃષ્ટાન્ત દ્વારા
કહતે હૈં 'જહા સે' રસ્યાદિ, 'જહા સે ચંદ્રપ્રભમણિ શિલાગરસીધુપ-
વરવારુણીસુજાતપત્રપુષ્પફલચોયનિજ્ઞાસ સારબહુદ્રવ્યજુત્તિ સંભારકાલ
સંધિયાસવા' ચંદ્ર નામ કપૂર કા તથા ચંદ્રમા કા હૈં ઉનકા રસ
ચંદ્રપ્રભા અર્થાત્ કપૂર અથવા ચંદ્ર કે જૈસા વર્ણ વાલા હોતા હૈં, તથા
મણિશલાકા-અર્થાત્ મણિ મરકત આદિ મણિ કી શલાકા-સલી
ગાઠા હોને સે સલી દાર ઓર મણિ કે વર્ણ વાલા રસ હોતા હૈં તથા
વર સીધુ વર શ્રેષ્ઠ સીધુ-સીધુ કા અર્થ હૈં પકાયે ગયે ર્દક્ષુ કા રસ
વહ જૈસા હોતા હૈં. તથા પ્રવર વારુણી અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ-ઉત્તમ વારુણી,
વારુણી નામ ગણ્ડ દૂર્વા કા હૈં એક દક્ષુકી જાતિ હૈં ઉસકા જૈસા રસ
હોતા હૈં. તથા સુજાત-અર્થાત્ પરિપાક ઓવસ્થા કો પ્રાપ્ત-પકે હુએ,
ચર્હા નિર્યાસ નાર પદકા પત્ર પુષ્પ આદિ સબકે સાથે સંબંધ હોતા હૈં

એવું પડેલ છે તે કેવા પ્રકારના હોય છે ? તે પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે તેના ગુણ
અને તેની સમાનતા દૃષ્ટાન્ત દ્વારા કહે છે. 'જહા સે' ઇત્યાદિ

'જહા સે ચંદ્રપ્રભમણિશિલાગરસીધુપવર વારુણીસુજાત પત્રપુષ્પફલચોય
નિજ્ઞાસમાર્બહુ દ્વજુત્તિસંભારકાલસંધિયાસવા' ચંદ્રનામ કપૂર અને ચંદ્રમાનું
છે તેનો રસ ચંદ્રપ્રભા અથવા કપૂર અથવા ચંદ્રના જેવો વર્ણવાળો હોય
છે તથા મણિશલાકા અર્થાત્ મણિ મરકત વિગેરે મણિ વિગેરેની શલાકા-
મણી, સલી ડોવાથી સળી જેવો, મણીના વર્ણ જેવો, રસ હોય છે તથા
વરમિધુવર શ્રેષ્ઠ સીધુ અર્થાત્ પકાયેલ સેલડીનો રસ તેના જેવો હોય
છે તથા પ્રવર વારુણી અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ ઉત્તમ વારુણી વારુણી ગંડદુર્વાને કહે છે
તે એકડીની એ-જાત છે. તેના જેવો રસ હોય છે. તથા સુજાત અર્થાત્
પરિપાક અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ એટલે કે પાકા થયેલ અદિયાં નિર્યાસ સાર
તે પત્ર પત્ર, પુષ્પ વિગેરે તમામની સાથે લગાવવામાં આવે છે. તેથી પાટેલા

સંમારૈઃ પ્રાચુર્યૈઃ કાલસન્ધિતાઃ સ્વસ્થેચિતે-કાલે સંયોજિતાઃ યે આસવાઃ અપ-
ક્વેક્ષુરસાઃ તે તથાવિધાઃ, 'મહુમેરગરિટ્ટામદુદ્ધ જાતી પસન્નમેલ્લગ સત્તાઝવજ્જૂર
મુદ્ધિયાસારકા વિસાયણસુપક્વલ્લોદરસવરસુરાવણ્ણરસગંધ ફરિસજુત્તવલ્લવીરિય
પરિણામા' મધુમૈરેયકરિટ્ટામ દુગ્ધજાતિ પ્રસન્ન મેલ્લકક્ષતાયુઃ સ્વર્જૂર મૃદ્વીકાસાર
કાપિશાયન સુપક્વલ્લોદરસવરસુરાઃ તથા-મધુ-પુષ્પરસઃ, મૈરેય ધાતકીપુષ્પગુહ-
ધાનાઽમ્બુમિઃ સંયોજિતો રસ એવ રિષ્ટ-ફેનિલં તદ્વર્ણામાઃ તત્સદૃશી, દુગ્ધજાતીઃ
સદૃશી, પ્રસન્નોરસવિશેષઃ, મેલ્લકોઽપિ રસમેદમિન્ન, શતાયુઃ-આસ્વાદતો દુગ્ધ

જિસસે પકે હુએ પત્તોં કા પુષ્પોં કા ફલોં કા ઔર-ગન્ધ દ્રવ્યોં કા જો
નિર્યાસ સાર અર્થાત્ સારભૂત રસ એસે જો ચે રહ્તે હોતે હૈં હસ પકાર
કે ઝંચે ઝંચે રસ દ્રવ્યોં કે સંમિશ્રણકી પ્રચુરતા બાલે તથા અપને
અપને યચિત કાલ મેં સંયોજિત કરકે બનાયે હુએ જો આસવ-સંમિશ્રિત
રસ જૈસા મધુર ઔર સુગન્ધિત હોતા હૈં વૈસે સે મત્તાંગ દ્રુમગણ હૈં ।
ફિર કૈસે હૈં-'મહુમેરગરિટ્ટામદુદ્ધ જાઈ પસન્ન મેલ્લગસતાઝવજ્જૂર
મુદ્ધિયાસારકાવિસાયણલ્લોદરસવરસુરા' જૈસે-મધુ-પુષ્પ રસ, મૈરેય-
ગુહધાની (મુને હુએ ધાન) ઔર પાની સે સંમિલિત કર ધાત કી
પુષ્પોં કો પકાને પર જો રસ હોતા હૈં વહ મૈરેય કહ્લાતા હૈં, રિષ્ટામા
રિષ્ટ ફેન બાલે પદાર્થે ઝનકા જો શ્વેતવર્ણ હોતા હૈં ઝસ કે જૈસી આમા-
બાલા રસ વિશેષ દુગ્ધ જાતિ અર્થાત્ દૂધ કે સ્વાદ જૈસે સ્વાદ બાલે રસ
દુગ્ધ જાતિ રસ કહ્લાતા હૈં વહ રસ વિશેષ, તથા પ્રસન્ન-જો રસ સ્વ-
ચ્છ સ્ફટિક જૈસા હોતા હૈં જો મન કો પ્રસન્ન કરને બાલા હોને સે

પાનડાઓનો, પાકેલા પુષ્પોનો પાકેલા ફળોનો અને ગંધ દ્રવ્યોનો જે નિર્યા
સસાર અર્થાત્ સારભૂત જે રસ હોય છે આવા પ્રકારના ઉંચા ઉંચા રસ
દ્રવ્યોના સંમિશ્રણની પ્રચુરતાવાળા તથા પોત પોતાના ઉચિત કાળમાં સ્થિ-
ત કરીને બનાવેલા જે આસવ સંમિશ્રિત મધુર રસ વિશેષ રસ જેવો
મીઠો અને સુગંધવાળો હોય છે, એવા તે મત્તાંગદ્રુમ ગણે છે વળી તે કેના
છે ? તેનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે 'મહુમેરગરિટ્ટામદુદ્ધજાઈ પસન્ન મેલ્લગ
સતાઝવજ્જૂર મુદ્ધિયા સારકાવિસાયણલ્લોદરસવરસુરા' જેમ મધુ પુષ્પરસ,
મૈરેય ગોળ ધાણા અને પાણીમાં મેળવેલા ધાતી પુષ્પને પક્વવધી જે રસ
ધય છે, તે મૈરેય કહેવાય છે. રિષ્ટાલ-રિષ્ટ એટલે કે કીણવેલો પદાર્થ
તેનો જે શ્વેત વર્ણ હોય છે તેના જેવી આમા-ધાતીવાળો રસ વિશેષ દુગ્ધ
જાતી દ્રવ્યના સ્વાદ જેવા સ્વાદવાળો રસ દુગ્ધજાતિનો રસ કહેવાય છે તે રસ
વિશેષ, તથા પ્રસન્ન એટલે કે જે રસ સ્વચ્છ સ્ફટિકના જેવો હોય છે અને

તત્ર શતં-શતવર્ષાણિ આયુર્જીવિત્ કાલો યત્પાનાત્સુરક્ષિતં ભવેદ્ તત્-શતાયુ-
રિતિ કથ્યતે, શતવર્ષાણિ પ્રદોરસવિશેષ इत्यर्थः, 'खज्जूर-मुद्गियासार' खज्जूर-
मृद्वीकयोसारः-खज्जूर-द्राक्षाभ्यां निष्पन्नो रसविशेषः कपिशायनं 'कापिश्यांः फक्'
इति पाणिनि सूत्रेण निपात्यते तच्च विशिष्टं मधु सुषक्वानां-सुपरिपाकगतानाम्
औषधीनां यः क्षोदश्चूर्णस्तत्तद्रसनिष्पन्नावरसुराः 'सुरा प्रत्यक् च वारुणी' इत्यमरः'
रसनिसारणकाले प्रथमतो निःसारितरसाः येषु ते तथाविधा मदोत्पादका हर्षहेतवः
द्रुमगणास्तत्र सन्ति । एते रसविशेषः कथंभूता इत्याह-'वन्नगंधरसफासजुतबल-
वीरिय परिणामा' इति, प्रशस्तेन वर्णेन, प्रशस्तेन रसेन-स्वादित्पेन, प्रशस्तेन
गन्धेन-सुरभिगन्धेन, प्रशस्तेन स्पर्शेन चाऽपि युक्ताः, पुनश्च ते बलहेतवो वीर्य

उसका नाम प्रसन्न रखा गया है ऐसा रस विशेष, मेल्लक-जो दूसरे
रस के मिलने पर बल कारक होता है ऐसे रस विशेष का नाम मेल्लक
है शतायुः एक ऐसा रस होता है जिसके सेवन करने से आयु सौ वर्ष
तक सुरक्षित रह सकता है अर्थात् आयु बढ़ाने वाले रस विशेष का
नाम शतायु है, तथा खज्जूर मृद्वीका (द्राक्षा) सार-अर्थात् खिज्जूर
और द्राक्षा से निष्पन्न सार भूत रस, तथा कापिशायन कपिश-धूम्र
वर्ण का गुड निष्पन्न रस विशेष, तथा क्षोदरस-क्षोद-चूर्ण परिपक्व
मधु काष्ठादि औषधियों के चूर्ण का रस होता है जो प्रथम चार में
निकलता है अर्थात् प्रथम नम्बर के रस को चर सुरा कहते हैं. जैसे
पूर्वोक्त सष प्रकार के रस होते हैं, वे रस किस प्रकार होते हैं 'वन्न-
गंध रस फासजुत्ता' वे पूर्वोक्त रस प्रशस्त वर्ण शुक्लादि से, प्रशस्त गंध
सुरभि गन्ध से, प्रशस्त रस इक्षु गुड शर्करा मत्स्यण्डिका मिसरी के

જે મનને પ્રસન્ન કરવાવળી હોવાથી તેનું નામ પ્રસન્ન એ રીતે રાખવામાં
આવેલ છે એવો રસ વિશેષ મેલ્લક જે બીજા રસના મેળવવાથી બળ કરનાર-
બલ વધારનાર હોય છે, એવા રસ વિશેષનું નામ મેલ્લક છે. શતાયુ, એ એક
એવો રસ હોય છે કે જેના સેવન કરવાથી સો વર્ષનું આયુષ્ય લોગવી શકાય છે.
અર્થાત્ આયુષ્યને વધારનારા રસનું નામ 'શતાયુ' છે. તથા ખજ્જૂર મૃદ્વિકાસાર
અર્થાત્ ખજ્જૂર અને દ્રાક્ષમાંથી બનાવેલ સારભૂતરસ, તથા કાપિશાયન, કાપિશ
ધૂંવાડાના જેવા ગોળમાંથી બનાવેલ રસવિશેષ તથા ક્ષોદરસ ક્ષોદ ચૂર્ણ પરિ-
પક્વ મધુર કાષ્ઠ વિગેરે ઔષધિયોના ચૂર્ણનો રસ મધ કે જે પહેલીજ વારમાં
નીકળે છે. અર્થાત્ પહેલા નંબરના રસને વર સુરા કહે છે. જેમ પૂર્વોક્ત બધા
પ્રકારના રસ હોય છે. તે રસો કેવા પ્રકારના હોય છે તે હવે બતાવવામાં
આવે છે 'વણ્ણ ગંધરસ ફાસજુત્તા' તે પૂર્વોક્ત રસ પ્રશસ્ત વર્ણ એટલે કે

પરિણામે પરિપાકે વલ્લવીર્યહેતુઓ ભવતિ, 'મજ્જવિહિ વહુપ્પગારા' મઘસ્ય વિધિના વિધાનરીત્યા યદિ ગણ્યન્તે તદેતે રસા આસવાઽરિષ્ટાઽવલેહ-કવાથ વટિકાદિભિ-
 મૈદૈર્વહુપ્રકારાઃ 'તદેવં તે મત્તંગા વિ દુમગણા' તદેવમ્-વહુરસમેદવન્તસ્તેઽપિ
 મત્તાન્ના દુમગણા જ્ઞેયાઃ કિં તે વનપાલાદિના સમારોપ્યન્તે ? તન્નાહ-અણેગ વહુ-
 વિવિહવીસસા પરિણયાપ મજ્જવિહીપ ઉવવેયા' અનેક વહુવિવિધવિસ્રવા પરિણતેન
 અનેકો-વ્યક્તિભેદાત્ વહુ પ્રભૂતમ્. યથાસ્યાત્તથા વિવિધો-જાતિ ભેદાન્નાનાપ્રકારો
 વિધિઃ-સ ચ-કેનાપિ લોકપાલાદિના નિપ્પાદિતોઽપિ ન ભવેત્તત આહ-વિસ્રસા-
 જૈસે પ્રશસ્ત રસ સે, પ્રશસ્ત સ્પર્શ સે મૃદુ સ્નિગ્ધ ઉષ્ણ સ્પર્શ સે યુક્ત
 હોતે હૈં ।

અથ ઉન રસોં કે ગુણ કા ઘર્ણન કરતે હૈં-**‘વલ્લવીર્ય પરિણામા’**
 પૂર્વોક્ત સર્વ રસ ફિર વલ, શારીરિક વલ, વીર્ય આન્તરિક વલ इन दोनों
 મેં પરિણત હોને વાલે હોતે હૈં અર્થાત્ વે રસ વલ ઓર વીર્ય કો વઢાને
 વાલે હોતે હૈં । **‘મજ્જવિહિ વહુપ્પગારા’** મઘ અર્થાત્ પ્રમોદ જનક રસ
 વિશે કે વિધાન સે વહુત પ્રકારકે પતાવે ગયે હૈં-જૈસે-આસવ, અરિષ્ટ અવ-
 લેહ કવાથ વટિકાદિ ભેદ હોને હૈં । પૂર્વોક્ત દૃષ્ટાન્તોં કો મત્તાંગ દુમ
 ગણોં પર ઘટાતે હૈં-**‘અવં મત્તંગાવિ દુમગણા’** इन्ही पूर्वोक्त प्रकार के
 રસ જૈસે રસ વાલે વે મત્તાંગ નામ કે દુમગણ ઇકોરુક દીપ મેં હોતે
 હૈં । કયા દુમગણ કિસી લોકપાલ તથા વનપાલ આદિ દ્વારા લગાયે
 જાતે હૈં ? ઇસ શંકા કા નિરાકરણ કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં-**‘અણેગ-
 વહુવિવિહવીસસા પરિણયાપ મજ્જવિહીપ ઉવવેયા’** અનેક વ્યક્તિ ભેદ સે

શુકલાદિ વર્ણથી, પ્રશસ્ત ગંધ, એટલે કે સુરભિ ગંધથી, સેલડી, ગોળ, સાકર,
 અને મત્સ્યંડિકાના જેવા પ્રશસ્ત રસથી પ્રશસ્ત સ્પર્શથી, મૃદુ, સ્નિગ્ધ ઉષ્ણ
 સ્પર્શથી યુક્ત હોય છે

હવે એ રસોન ગુણોનું વર્ણન કરવામા આવે છે **‘વલ્લવીર્ય પરિણામા’**
 પૂર્વોક્ત બધા રસો પાંચા બળશારીરિક બળ-વીર્ય આન્તરિક બળ આ બન્નેમા
 પરિણત થવાવાળા હોય છે. અર્થાત્ આ રસ બળ અને વીર્યને વધારનારા
 હોય છે **‘મજ્જવિહિ વહુપ્પગારા’** મઘ અર્થાત્ પ્રમોદ કારક રસ વિશેષના
 વિધાનથી ઘણા પ્રકારના બતાવવામા આવ્યા છે જેમકે આમવ અરિષ્ટ, અવલેહ,
 કવાથ વટિકા વિગેરે તેના ભેદો હોય છે હવે પૂર્વોક્ત દૃષ્ટાન્તોને મત્તાંગ દુમગણો પત્ત
 ઘટાવે છે **‘અવં મત્તંગાવિ દુમગણા’** આ પૂર્વોક્ત પ્રકારના રસ જેવા રસ
 વાળા તે મત્તાંગ નામના દુમગણ એકોરુક દીપમાં હોય છે શું તે દુમગણ
 દેહ લોકપાલ તથા વનપાલ વિગેરે દ્વારા લગાવવામાં આવે છે ? આ શંકા નું
 નિવારણ કરવા સૂત્રકાર કહે છે કે **‘અણેગવહુવિવિહવીસસાપરિણયાપ મજ્જ**

સ્વભાવત एव परिणामं प्राप्तेन मद्यविधिना पूर्वोक्तं रसविधिना उपेताः युक्ताः पुनश्च 'फलेहिं पुष्पा' फलैः पूर्णाः संभृताः सन्तः 'विसद्वृति' दक्षिधातुः चूर्णीकरणे विकासे च तत्र दर्शमानादलेः 'दलिवलयोर्विसद्वृत्तौ' 'धाकृत व्याकरणे- ८-४-१७६' इति सूत्रेण दलेर्धातोः विसदादेशः अतो विसद्वृति' इत्यस्य दलन्ति-विकसन्ती-त्यर्थो बोध्यः एवमग्रेऽपि । 'कुसविकुस विसुद्धरुक्खमूला जाव चिद्वृति' कुशविकुश विशुद्धवृक्षमूलाः यावच्छब्देन-मूलकन्दादिमन्तः प्रसादनीया अभिरूपा प्रतिरूपास्तिष्ठन्तीति ।

अथ द्वितीयकल्पवृक्षजातिस्वरूपमाख्यातुमाह- 'एगोरुयदीवे' इत्यादि, 'एगोरुय दीवे तत्थ २, एकोरुक्खद्वीपे खलु तत्र तत्र देशे 'बहवे भिंगंगया णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो' बहवो भृताङ्गा नाम दुमगणाः-कल्पवृक्षाः प्रज्ञप्ता-कथिताः हे श्रमण आयुष्मन् ! तत्र भृतं भरणं पूरणमित्यर्थः तत्र भरणे

बहुत और विविध-नाना प्रकारक जाति भेद को लेकर अपने स्वभाव से ही ये वहां अनादि काल से रहते हैं ये लोकपाल आदि के लगाये हुए नहीं होते हैं । वे स्वाभाविक रूप से परिणत ऐसी मद्य विधि से युक्त होते हैं । वे 'फलेहिं पुष्पा' फलों से लदे हुए 'विसद्वृति' विकसित होते रहते हैं । और 'कुसविकुस विसुद्धरुक्खमूला' इन वृक्षों के मूल दर्भ आदि घास से विशुद्ध-रहित होते हैं ऐसे ये मत्तांग दुमगण प्रासादीय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप होते हुए वहां रहते हैं । यह मत्तांग नाम के प्रथम कल्पवृक्ष का वर्णन हुआ ॥१॥

द्वितीय जाति के कल्पवृक्ष का स्वरूप इस प्रकार से है 'एगोरुय दीवे तत्थ २, बहवे भिंगंगया णाम दुमगणा पणत्ता ०' हे श्रमण आयुष्मन् ! उक्त एगोरुक्ख नाम के द्वीप में जगह २, अनेक भृत्ताङ्ग नाम के कल्पवृक्ष हैं ये कल्पवृक्ष वहां के निवासी मनुष्यों को अनेक प्रकार

વિહીણ સ્વવેચા' - અનેક વ્યક્તિના ભેદથી ઘણા વિવિધ અનેક પ્રકારના જાતિ ભેદને લઈને પોતાના સ્વભાવથીજ તે અનાદિકાળથી ત્યાં રહે છે. આ લોકપાલો વિગેરેએ લગાવેલ હોતા નથી. તેઓ સ્વાભાવિક રૂપથી પશ્ચિત એવી મદ્ય વિધિ (પ્રમાદજનકતા)થી યુક્ત હોય છે. અને 'ફલેહિં પુષ્પા' ફળોથી લદાયેલા 'વિસદ્વૃત્તિ' વિકસિત થતા રહે છે. અને 'કુસવિકુસવિસુદ્ધરુક્ખમૂલા' આ વૃક્ષોના મૂળ દર્ભ વિગેરે ઘાસથી વિશુદ્ધ રહિત હોય છે. એવા આ મત્તાંગ દુમગણ પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ, અને પ્રતિરૂપ હોય છે. અને ત્યાં રહે છે.

આ મત્તાંગ નામના પહેલા કલ્પ વૃક્ષનું વર્ણન થયું. ॥ ૧ ॥

હવે બીજી જાતના કલ્પવૃક્ષનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે. 'એગોરુય દીવે તત્થ તત્થ ભિંગંગયાણામ દુમગણા પણત્તા' હે શ્રમણ આયુષ્મન ! તે

અદ્વાનિ કારણાનિ ભરણક્રિયા ભરણીયં ભાજનં ચા સ્થાલાદિકં પૃથક્ ન
ભવતિ इति ભરણસંગદક્ત્વાત્ વૃક્ષા અપે મૃગાઙ્ગાઃ કથ્યન્તે 'જહા સે
વારગ ઘટક કરગકલસકકરિપાયકંચણિય ઉદંકવદ્ધણિસુ પવિટ્ટગપારી-
ચસક મિંગાર કરોડિયા સરગપરગ પત્તીવાલમલ્લગચલિય દકવારક
વિચિત્તવટ્ટક મણિવટ્ટક સુત્તિચારુપીણયા કંચણમણિ-રચણભત્તિચિત્તા' યથા તે
વારક ઘટકરકકલશકર્કરી પાદકાશ્વનિકા ઉદકુવાદુર્ધાની મુપત્તિઠક પારીચપક
મૃદ્ધાર કરોટિકા સ્વરકપરકપાત્રી સ્થાલ મલ્લકચલપિતદકવારક વિચિત્ર વર્તક
મણિવર્તક શુક્તિ ચારુ પીનકા કશ્વનમણિરત્નભક્તિચિત્રાઃ, તત્ર વારકો
મરુદેશ પ્રસિદ્ધો માઙ્ગલ્યઘટઃ ઘટકો લઘુઘટઃ, કલશો મહાઘટઃ કરકોઽપિ
ઘટ એવ કર્કરી ઘટવિશેષરુપા, પાદકાશ્વનિકા-પાદધાવનયોગ્યા કાશ્વન-

કે વર્તન આદિ પદાર્થો' કો દેતે રહતે હિં, 'જહા સે વારગઘટકકરગ-
કલસકકરિ પાયકંચણિય ઉદંકવદ્ધણિસુ પવિટ્ટગ પારીચસક મિંગાર
કરોડિયા સરગપરગપત્તી વાલમલ્લગચલિય દકવારક વિચિત્ત વટ્ટક
મણિવટ્ટક સુત્તિચારુ પીણયા કંચણ મણિરચણ ભત્તિચિત્તા' માર-
વાડ મેં પ્રસિદ્ધ જો માઙ્ગલ્ય ઘટ હૈં ઉસકા નામ વારક હૈં. ઇસસે જો
છોટા ઘટ હોતા હૈં ઉસકા નામ ઘટ હૈં ઉસકી અપેક્ષા જો મહાઘટ
હોતા હૈં ઉસકા નામ કલશ હૈં કરક નામ મીં કલશ કા હીં હૈં કર્કરી
છોટી સીં જો કલશી હોતી હૈં ઉસકા નામ હૈં. જિસ સે પૈર ઘોચે જાતે
હૈં ઓર જો સુવર્ણ કીં બની હોતી હૈં એસી પાત્રી કા નામ પાદકાશ્વ-
નિકા હૈં જિસમેં સે પાની ખર કર પિયા જાતા હૈં ઉસકા નામ ઉદકુ હૈં
કંતિકા નામ વદ્ધાની તથા લોટા મીં કહતે હૈં. પુષ્પો' કે ધરને કે પાત્ર કા

એકોઽક નામના દ્વીપમા સ્થળે સ્થળે અનેક ભૂત્તાગ નામના કલ્પ વૃક્ષા છે.
એ કલ્પવૃક્ષો ત્યાં રહેવાવાળા મનુષ્યોને અનેક પ્રકારના વાસણુ વાળા વિગેરે
પદાર્થો આપ્યા કરે છે. 'જહા સે વારગઘટકકરગકલસકકરિપાયકંચણિ ઘટક
વદ્ધણિસુ પવિટ્ટગ પારીચસકમિંગાર કરોડિયા સરગપરગપત્તી વાલમલ્લગ ચલિય
દકવારક વિચિત્ત વટ્ટક મણિવટ્ટક સુત્તિચારુ પીણયા કંચણમણિભત્તિચિત્તા'
મારવાડમા પ્રસિદ્ધ જે માંગલ્ય નામનો ઘટો છે તેને 'વારક' કહે છે. તેનાથી
નાના ઘડાને ઘડો' કહે છે. તેના કરતા જે મહા ઘટ હોય છે તેને કલશ કહે
છે કરક એ નામ પણ કલશનું જ છે. નાના કલ્પવાને કર્કરી કહે છે, જેનાથી
પણ ઘોવામાં આવે છે. અને જે એનાની બનાવેલી હોય છે એવા પાત્રનું નામ
'પાદકાશ્વનિકા' છે. જેમાં પાત્રી બનીને પીવાનાં આવે છે. તેનું નામ કલશ છે,

મયીપાત્રી, ઉદકુલો યેનોદકં મુદશ્વતે વાદ્ધાની મલંતિકો, યદ્યપિ કરકર્વરી વાદ્ધાનીનાં ન કશ્ચિદ્વિશેષસ્તથાપિ સંસ્થાનાદિકૃતો મેદો લોકાદવગન્તવ્યઃ । સુપ્રતિષ્ઠકઃ પુષ્પપાત્રવિશેષઃ, પારી ઘૃતાદિ સ્નેહમાણ્ડમ્ ચપકઃ પાનપાત્રમ્ ભુંગારઃ કનકાલુકઃ 'જ્ઞારી' इति પ્રસિદ્ધઃ, શરકપરકો પાત્રવિશેષો પાત્રીસ્થાલે લોકપ્રસિદ્ધે એવ મલ્લકં-શરાવવિશેષઃ ચપલિતં-પાત્રવિશેષઃ દકવારકો જલઘટઃ વિચિત્રાણિ વિવિધ ચિત્રોપેતાનિ વર્ત્તકાનિ-ભોજનકાલોપયોગિ-ઘૃતાદિ પાત્રાણિ તાન્યેવ મણિ વર્ત્તકાનિ મણિ મધાનકાનિ વર્ત્તકાનિ શુક્તિશ્ચન્દનાઘાધારભૂતાઃ શેપાસ્તુ પાત્ર-વિશેષાસ્તત્તત્કાલપ્રસિદ્ધા લોકતો યથાશક્યં જ્ઞાતવ્યા । એતે ભાજનવિધયઃ કથ-મ્ભૂતાઃ ? इत्याह 'કંચનમણિરયણમત્તિચ્ચિત્તા' કાશ્ચનમણિ રત્નાનામ્ભક્તયો વિચ્છિ-ત્તયસ્તામિશ્ચિત્રાઃ । 'માયણત્રિધી' ભાજનવિધિના ભાજન-વિધિમધિકૃત્ય 'બહુ-

નામ સુપ્રતિષ્ઠક હૈ ઘી તેલ રાખને કે પાત્ર કા નામ પારી હૈ પાન પાત્ર કા નામ ચપક હૈ જ્ઞારી કા નામ ભુંગારક હૈ શરક પાત્ર વિશેષ કા નામ હૈ સ્થાલી ઓર પાત્રી યે તો પ્રસિદ્ધ હી હૈ । જલ ભરને કે ઘટકા નામ દકવારક હૈ ભોજન કાલ મેં ઉપયોગી જો ઘૃતાદિ રાખને કે પાત્ર હૈ' ઉનકા નામ યહાં વર્ત્તક શબ્દ સે કહા ગયા હૈ યે પાત્ર ઉન કલ્પ વૃક્ષોં કે દિયે જાતે હૈં પર વે સબ મણિ કે બને હુએ દિયે જાતે હૈં તથા યે સબ પાત્ર વિવિધ પ્રકાર કે ચિત્રોં સે યુક્ત હોતે હૈં યહી વાત યહાં મણિવર્ત્તક શબ્દ સે પ્રકટ કી ગઈ હૈ ઘિસકર જિસ મેં ચન્દન આદિ રાખે જાતે હૈ ઉસકા નામ શુક્તિ હૈ વાકી કે જો ઓર યહાં પાત્ર કહે ગયે હૈં ઉન્હેં લોક સે યા સંપ્રદાય વિશેષ સે જાન લેવાં ચાહિયે. ઇન સબ પાત્રોં કે ઉપર સુવર્ણ સે મણિયોં સે ઓર રત્નોં સે નાના પ્રકાર

લંતિકાને વર્ધાની તથા લોટોપશુ કહે છે. પુષ્પો રાખવાના પાત્રનું નામ સુપ્રતિષ્ઠક છે ઘી તેલ વિગેરે રાખવાના વાસણનું નામ 'પારી' છે. પાન પાત્રનું નામ 'ચપક' છે. જ્ઞારીનું નામ ભુંગારક છે. શરક એ પાન વિશેષનું નામ છે. સ્થાળી અને પાત્રી આ બન્ને પ્રસિદ્ધ છે. પાણી ભરવાના ઘડાનું નામ 'ઢકવારક' છે જમતી વખતે ઘી વિગેરે રાખવામાં ઉપયોગી એવું જે પાત્ર છે. તેને અહિયાં 'વર્તક' શબ્દથી કહેલ છે, આ પાત્ર એ કલ્પવૃક્ષોથી અપાય છે પણ તે બધા મણિયોના બનાવવામાં આવેલ અપાય છે. આ બધા પાત્રો અનેક પ્રકારના ચિત્રોથી યુક્ત હોય છે. એજ વાત અહિયાં 'મણિવર્તક' એ શબ્દથી પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. ચન્દન વિગેરે ઘસીને જેમાં રાખવામાં આવે છે તેનું નામ 'શુક્તિ' છે. બાકીના બીજા જે પાત્રો અહિયાં બતાવવામાં આવ્યા છે. તેને લોક રીઠીથી અથવા સંપ્રદાય વિશેષથી સમજી લેવા જોઈએ. આ બધા પાત્રોની ઉપર સોનાથી મણિયોથી, અને રત્નોથી અનેક પ્રકારના ચિત્રોની રચના કરવામાં આવેલ

पगारा' बहुप्रकाराः एकैकस्मिन् विधौ अवान्तरानेकभेदलक्षावादिति । 'तदेव ते भिगंगया वि दुमगणा' तथैव ते भृताङ्गा अपि द्रुवगणाः 'अणेग बहुविधिर्वीससा परिणयाए' अनेक बहुविधप्रकारेण विस्त्रसापरिणतेन-स्यसावत् एव परिणतेन विस्त्रसापरिणामेनानेकप्रकारतया परिणतेन न तु केनचित्तथा संपादिता इति । 'भायणविधीए उववेया' भाजनविधिनोपपेताः-युक्ताः, 'फलेहि पुण्णा विस्वुंति' फलैः पूर्णा दलन्ति-विकसन्ति 'कुसविकुस जाव चिद्वंति' कुशविकुश विशुद्ध वृक्षमूलाः मूलकन्दादि मन्तो यावत् प्रासादनीया अभिरूपाः प्रतिरूपास्तिष्ठन्तीति २ ।

के चित्रों की रचना की गई होती है भाजन विधि अनेक प्रकार की होती है-अर्थात् भाजन अनेक प्रकार के होते हैं-क्योंकि इनके भवान्तर भेदों की गिनती नहीं है-इसलिये 'भिगंगया वि दुमगणा तदेव' ये जो भृताङ्ग जाति के कल्पवृक्ष हैं वे भी एक प्रकार के न हो कर अनेक प्रकार के ही होते हैं । तभी तो ये भिन्न २, जाति के रूप में परिणत होते रहते हैं । 'अणेग बहु विविह्वीससा परिणयाए' इनका जो इस प्रकार से विविध पात्रों के देने रूप परिणोद्य है रक्षा भाविक है किसी के द्वारा किया गया नहीं होना है 'भायणविधीए उववेया' इस तरह भाजन प्रदान करने की विधि से युक्त हुए ये भृताङ्ग जाति के कल्पवृक्ष 'फलेहि पुण्णा विस्वुंति' फलों से भरे हुए विकसित होते रहते हैं और भिन्न २, प्रकार के पात्रों को प्रदान करते रहते हैं । 'कुस विकुस जाव चिद्वंति' इनकी भी नीचे की जमीन पर कुश आदि नहीं होते हैं ये प्रशस्त मूल आदि विशेषणों वाले होते हैं ॥२॥

छाया छे. साजन विधि अनेक प्रकारनी छेय छे अर्थात् अनेक प्रकारना भाजन पांमणे छेय छे. डेमके तेना अवान्तर लेहोनी गणुत्री थछ थके तेम नथी नेथी 'भिगंगया वि दुमगणा तदेव' ने आ भृताङ्ग जतीना दृश्य वृक्ष छे, ते पात्र अनेक प्रकारना न छेय अनेक प्रकारना छेय छे. त्यादेव तेको जूनी जूनी जतना पात्रोना उपमा परिष्कृत थता रहे छे. 'अणेग बहु विविह्वीससा परिणयाए, आ अमाणे विविध पात्रोने आपवा उप आतु' ने परिष्कृत छे, ते स्वाभाविक छे कोछना द्वारा दृश्याभा आवेल होना नथी 'भायणविधीए उववेया' आ रीने लज्जत प्रदान करवनी विधिथी दुकन सेवा आ भृताङ्ग जतिना दृश्य वृक्ष 'फलेहि पुण्णा विस्वुंति' दृश्याभा लदेला दंतने विकसित थन नहे छे. अने जूना जूना प्रकारना पात्रो आपवा दरे छे 'कुसविकुस जाव चिद्वंति' तेनी नीचेनी जमीन पर पण कुश विगेरे होता नथी अने ते पात्र प्रशस्त रूप विगेरे विशेषदोषाणा छेय छे. ॥ २ ॥

અથ તૃતીયકલ્પવૃક્ષસ્વરૂપસાચ્યાતુમાહ-‘એગોરુય દીવેળ’ ઇત્યાદિ, ‘એગો-
રુપદીવે’ એકોરુકદ્વીપે સ્થલ દ્વીપે ‘તત્યર’ તત્ર તત્ર દેશે ‘વહવે તુડિયંગાનામ
દુમગણા પ્ણત્તા સમણાઉલો’ વહવોડનેકમકારાઃ ત્રુટિતાંગા નામ દુમગણાઃ-
વાચવિશેષરૂપાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણ ! હે આયુષ્મન્ ! ‘જહા સે આલિંગ
મુયંગ-પણવપટહદહરગકરડિડિંડિમ મંમાહોરંમ કણિયાર સ્વરમુહી-મુગંદ સંસ્થિય-
પરિલીવચગ પરિવાહિણિ વંસવેણુવીણાસુધોસ વિવંચીમહર્હ કચ્છભીરિગસિગાતલ
તાલ કંસતાલસુસંપત્તા’ યથા તે આલિંગ્ય મૃદંગ પળવપટહ દર્દરકકરટીડિંડિ-
મમંમાહોરમ-વચિત સ્વમુખી મુકુન્દ શંખિકા પરિલીવચ્ચક પરિવાદિની વંશ-
વેણુ-વીણાસુધોપ વિપશ્વી સહતી કચ્છભીરિગસિકાઃ તલતાલ કાંસ્યતાલસુસં-
પયુક્તાઃ, તત્ર-આલિંગ્યો નામ યો વાદકેન મુરજ આલિંગ્ય વાચતે ઉરસિ નિધાય-

તૃતીય કલ્પવૃક્ષ ક્ષા સ્વરૂપ કથન-‘એગોરુય દીવે ણં દીવે તત્ય ર, વહવે તુડિયંગા નામ દુમગણા પળણત્તા’ હે શ્રમણ અયુષ્મન્ ! એકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં જગહ ર, અનેક ત્રુટિતાંગ જાતિ કે કલ્પવૃક્ષ કહે ગયે હૈ । હન કલ્પવૃક્ષો’ કે દ્વારા વહાં કે મનુષ્યો’ કી વાચ કી આવશ્ય-
ક્તા કી પૂર્તિ કી જાતી હૈ યહી વાત હસ સૂત્ર દ્વારા યહાં સમજાઈ ગઈ હૈ ‘જહા સે-આલિંગ મુયંગ પળવ પટહ દહરગકરડિંડિંડિમ મંમાહોરં
મકણિયારસ્વરમુદિમુદ સંસ્થિય પરિલી વચ્ચગ પરિવાહિણિવંસ
વેણુવીણાસુધોવિવંચિ મહત્તિકચ્છભિરિગસિગા તલ તાલ કંસ-
તાલ સુસંપત્તા’ જો બાજા વજાને વાલે કે દ્વારા મોઢ મેં રચકર બજાયા
જાતા હૈ હસ વાચ કા નામ આલિંડય હૈ મૃદંગ નામ કા વાજા જગ
પ્રસિદ્ધ હૈ યદ હોટા હોતા હૈ ઢોલ વાહે વડા હો થા હોટા હો હસકા

હવે ત્રીજા કલ્પ વૃક્ષના સ્વરૂપનું કથન કરવામાં આવે છે. ‘એગોરુય
દીવેળં દીવે તત્ય તત્ય વહવે તુડિયંગા નામ દુમગણા પળણત્તા’ હે શ્રમણ
આયુષ્મન્ ! એકેરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનેક ત્રુટિતાંગ જાતના
કલ્પવૃક્ષો હોવાનું કહેલ છે. આ કલ્પવૃક્ષો દ્વારા ત્યાંના મનુષ્યોની વાદ્યની
આવશ્યકતાની પૂર્તિ કરવામાં આવે છે એજ વાત આ સૂત્ર દ્વારા અહિયાં
સમજાવવામાં આવી છે ‘જહા સે આલિંગમુયંગપળવપટહ દહરગકરડિંડિ-
ંડિમમંમાહોરમકણિયારસ્વરમુદિ મુગુદસ સ્થિયપરિલીવચ્ચગપરિવાહિણિ વંસવેણુ
વીણા મુધોપ વિવંચિમહર્હ કચ્છભિરિગસિગાતલતાલકંસતાલસુસંપત્તા’ જેને
વાદ્ય વગડાવવાના એળામાં રાખીને વગાડે છે, એવા વાદ્યોને
‘આલિંગ્ય’ કહે છે. મૃદંગ નામનું વાદ્ય જગ બહેર છે. તે નાદ હોય છે.
જેને મોઢા હોય કે નાનો હોય તેને ‘પણ’ કહેવામાં આવે છે. ઢોલનોજ

વાચતે इत्यर्थः, मृदङ्गो लघुर्मर्दकः, पणवो माण्डपटहो लघुपटहो वा, पटहो लोक-
प्रसिद्ध एव, दर्दरकः यस्य चतुर्भिश्चरणैरवस्थानं भुवि तथा संगोधा चर्मवन्द्धो
वाद्यविशेषः करटीलोक-प्रसिद्धैव' डिंडिमः प्रथमप्रस्तावना सूचकः पणवविशेषः
भंभाढकानिः स्वनानीति संप्रदायः, होरंभा महाढको क्वणितो वीणाविशेषरूपा
खरमुखी-काहला मुकुन्दो मुरजवाद्यविशेषो यः गायोऽमिलीनं वाचते शंखिका
लघुशंखरूपा अस्याः स्वर ईषत्तीक्ष्णो भवति न तु शंखवदतिगंभीरः परिली-

नाम पणव है ढोल का ही जो एक प्रकार का आकार प्रकार कृत्न सेद
होता है उसका नाम पटह है जो चार पाद वाली काण्ठ की चौकी पर
रखकर बजाया जाता है और जो गोधा बिगेरे प्राणियों के चमड़े से
मढा होता है उसको नाम दर्दरक कहलाता है करटी भी एक जाति का
लोकप्रसिद्ध वाद्य विशेष है प्रथम प्रस्तावना का सूचक जो पणव विशेष
है उसका नाम डिंडिम है भंभा और ढक्का ये भी एक प्रकार के वाद्य
विशेष हैं इनमें से जो शब्द निकलता है वह थर थर जैसा निकलना है
होरंभा भी ढक्का ही जैसा होता है परन्तु यह ढक्का की अपेक्षा बड़ा होता
है कणित एक प्रकार की विशेष वीणा होती है खरमुखी भी एक प्रकार
का वाद्य विशेष है-जिसे मुंह से फ्रंक देकर बजाया जाता है-इसे बुन्दे-
लखण्डी भाषा में रमतूला कहते हैं-इसका आकार प्रकार गधे के मुख
जैसा होता है मुकुन्द भी एक प्रकार का वाजिप्र होता है । यह तबला के
आकार का होता है पर कुछ २, लम्बा होता है और दोनों तरफ से
बजाया जाता है शंखिका यह खर शंखिका और ईषत्तीक्ष्ण शंखिका

એક પ્રકારનો આકાર પ્રાકારના ભેદ જેવો હોય છે. તેનું નામ પટહ છે જે
ચાર પાયાવાળી લામ્હાની ચોકી પર રાખીને વગાડવામાં આવે છે, અને જે
થો વિગેરે પ્રાણિયોના ચામડાથી મઢેલ હોય છે, તેનું નામ દર્દરક કહેવાય
છે. કરટિ પણ લોકપ્રસિદ્ધ એક જાતનું વાદ્યવિશેષ છે. પટેલી પ્રસ્તાવનાનું
સૂચક જે 'પણવવિશેષ છે, તેનું નામ ડિંડિમ છે. લાલા અને ટક્કા એ પણ એક
પ્રકારનું ટેલ નામનું વાદ્ય વિશેષ છે. તેમાંથી જે અવાજ નીકળે છે તે ધર ધર
જેવો નીકળે છે. હોરંભા નામનું વાદ્ય વિશેષપણ ટક્કાના જેવું જ છે. તે પર જ
તે ટક્કા કરતાં મોટું હોય છે. ક્વણિત એ એક પ્રાણીની વિશેષ ધ્વનિ જે
છે. ખરમુખી પણ એક પ્રકારનું વાદ્ય વિશેષ છે જેને જોડેથી મુકુન્દ ની નામ
જેવો અવાજ આવે છે, તેને ખુદેલ અંડની લાપામાં 'મનુલ' કહે છે જેને મનુલ
કહેવામાં મુખ જેવો હોય છે. મુકુન્દ પણ એક પ્રકારનું વાદ્ય જેવું છે જેને
લખણ્ડીના આકારનું હોય છે. પરંતુ તેનાથી કંઈક લાંબુ હોય છે અને ખર

વચ્છકી તૂળરૂપવાદ્યવિશેષી, પરિવાદિની સમ્પતન્ત્રી વીણા, વંશો લોકપ્રસિદ્ધઃ
 વેણુર્વંશવિશેષઃ, વીણા પ્રસિદ્ધા, સુધોષા વીણાવિશેષઃ, વિપશ્ચી-તન્ત્રી વીણા,
 મહતી-શતતન્ત્રિકા-નારદક્રપેઃ વીણા, કચ્છપી-આરત્યાવીણા, રિગસિકા ઘર્વ્ય-
 માણવાદ્યવિશેષઃ, પ્તે વાદ્યવિશેષઃ કથમ્મૃતાઃ ક્ત્યાદિ-‘તલતાલકંપતાલસંપડતા’
 તલતાલાઃ-હસ્તપુટતાલાઃ કાંશ્યતાલઃશ્ચ લોક પ્રસિદ્ધા એવ, પ્તૈઃ-તલતાલકંસ-
 તાલૈઃ બાદ્યવિશેષૈઃ સુસંપ્રયુક્તાઃ-સુસુષ્ટુ અતિશયેન સમ્પન્ન યથોક્તરીત્યા પ્રયુક્તાઃ

કે એક સ્ત્રે વો પ્રકાર કી હોતી હૈ જો વિશેષ જોર દેકર મુંહ સે વજાચી
 જાતી હૈ વહ સ્વરશાલિકા હૈ ઓર જો થોડા જોર દેકર મુંહ સે વજાચી
 જાતી હૈ વહ ર્ષત્તીક્ષ્ણ શાલિકા કહલાતી હૈ વહ શાલિકા શબ્દ કે જૈસે
 અતિ ગંભીર સ્વરવાલી નહીં હોતી હૈ । પરિલી એવં વચ્છક યે બી વો વાદિત્ર
 હૈ યે વાદ્ય કે તૂળોં કો ગૂંથ કર વનાયે જાતે હૈ । પરિવાદિની-નામ વીણા
 કા હૈ ક્ત્યમેં સાત તાર હોતે હૈ । વંશ-નામ વાંસુરી કા હૈ વીણા, સુધોષા
 વિપશ્ચી, મહતી, કચ્છપી, યે સબ વીણા કે હી ભેદ હૈ મહર્ષિ નારદ
 જિસ વીણા કો અપને પાસ સદા રખતે હૈં ઉસ વીણા કા નામ મહતી
 હૈ સરસ્વતી જિસ વીણા કો અપને હાથ સે વજાતી હૈં ઉસકા નામ
 કચ્છપી હૈ ઘર્વ્યમાણ જો વાદ્ય વિશેષ હોતા હૈં ઉસકા નામ રિગસિકા
 હૈ હસ્ત પુટ તાલ કા નામ તલ તાલ હૈં કાંસે કા જો વાજા હોતા હૈં કિ
 જો તાલ દેકર વજાયા જાતા હૈં ઉસકા નામ કાંશ્ય તાલ હૈં ક્ત્ય સબ
 વાદિત્રોં સે યે ત્રુટિતાંગ જાતિ કે કલ્પવૃક્ષ યુક્ત હોતે હૈં અતઃ યે એસે
 જ્ઞાત હોતે હૈં કિ ક્ત્યે ગાન વિદ્યા મેં ગંધર્વ શાસ્ત્ર મેં ત્રિપુણ વ્યક્તિયોં ને

બાળુગી વગાડી શકાય છે. ‘શંખિકા’ એ ખરશંખિકા અને ઇષત્તીક્ષુ શંખિ-
 કાના લેદથી બે પ્રકારની હોય છે. જેને વિશેષ જોર દધને મોઢાથી વગાડવામાં
 આવે છે, તેને ખરશંખિકા કહે છે અને જેને થોડું જોર દધને મોઢાથી
 વગાડવામાં આવે છે તેને ‘ઇષત્તીક્ષુ શંખિકા’ કહેવામાં આવે છે. આ શંખિકા
 શંખના જેવા અત્યંત ગંભીર સ્વર વાળી હોતી નથી ‘પરિલી’ અને ‘વચ્છકા’
 આ પણ બે વાજીંત્ર છે. તે ઘસના તણખલાઓને ગુંથીને બનાવવામાં આવે
 છે. ‘પરિવાદિની’ વીણાનું નામ છે. તેને સાત તાર હોય છે. વાંસળીને ‘વંશ’
 પણ કહે છે. વીણા, સુધોષા, વિપશ્ચી, મહતી, કચ્છપી, આ બધા વીણાનાજ
 લેદો છે મહર્ષિ નારદ જે વીણાને સદા પોતાની પાસે રાખે છે. એ
 વીણાનું નામ મહતી છે જે વીણાને સરસ્વતી પોતાના હાથથી વગાડે છે.
 તે વીણાનું નામ કચ્છપી છે. ઘર્વ્યમાન જે વાદ્ય વિશેષ હોય છે. તેનું નામ
 ‘રિગસિકા’ છે હસ્તપુટ તાલનું નામ તલતાલ છે કાંશ્યાનું જે વાજું
 હોય છે. કે જે તાલ દધને વગાડવામાં આવે છે. તેનું નામ કંશ્યતાલ છે.
 આ બધા વાજીંત્રોથી આ ત્રુટિતાંગ જાતના કલ્પવૃક્ષો યુક્ત હોય છે. તેથી

સંવદ્ધાઃ આતોઽવિધયઃ પુનઃ કથમ્ભૂતાઃ ? इत्याह—‘आतोऽजविहि निउण गंधव्व समय कुसलेहि फंदिया’ अतोऽवधिनिपुणगान्धर्वसमयकुशलै स्पन्दिताः, तत्रातो-
घाविधौ ये निपुणा गान्धर्वसमये नाट्यशास्त्रे कुशलाः—दक्षारतैः स्पन्दिताः व्यापा-
रिता वादिता इति भावः पुनः कीदृशास्तत्राह—‘तिट्ठाणकरणसुद्धा’ त्रिस्थानकरण
शुद्धाः, तत्र त्रिषु आदि मध्यावसानेषु स्थानेषु करणेन—क्रिया—यथोक्तवादन
क्रियया शुद्धाः—निर्दुष्टाः न तु अस्थानकरण—व्यापाररूपदोषेण कलङ्किताः ‘तहेव
ते तुरियंगया वि द्दुमगणा’ तथैव—तत्प्रकारेणैव ते त्रुटिताङ्गाः—त्रुटिताङ्गनामका

ही इस प्रकार से सिखा बुझा तैयार किया है यहीं घात आगे के सूत्र
पाठ से प्रकट की गई है ‘आतोऽज विहि निउणगंधव्व समय कुसलेहि
फंदिया’ जिस प्रकार गंधर्व आतोऽव विधि में निपुण होते हैं और
गंधर्व शास्त्र में दक्ष होते हैं अतः वे जिम् वादित्र को चारते हैं उम्
वादित्र को तैयार कर लेते हैं और बजाते हैं इसी प्रकार से जो
वादित्र यहां के मनुष्यों को आवश्यक होता है वही वादित्र वे कल्प
वृक्ष उन्हें दे देते हैं—अतः उसी वादित्र की प्रदान विधि में वे त्रुटितांग
कल्पवृक्ष व्यापार युक्त होते हैं और वे उन्हें उन्हीं वादित्रों को देते हैं।
तथा ‘तिट्ठाण करणसुद्धा’ ये कल्पवृक्ष वादित्र वादन क्रिया में निपुण
शक्ति की तरह वादित्र तथा गाने की विधि में त्रिस्थान करण से आदि
मध्य अवसान रूप तीनों स्थानों से शुद्ध होते हैं। अस्थानकरण व्यापार
रूप दोष से कलङ्किन नहीं होते हैं। ‘तहेव ते तुरियंगया वि द्दुमगणा’

તેઓ એવા જણાય છે કે આમને ગાનવિદ્યામાં, ગંધર્વ શાસ્ત્રમાં નિપુણ
વ્યક્તિઓએજ આ પ્રકારથી શીખવીને તૈયાર કરેલ છે એજ વત હવે પછીના
સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરવામાં આવી છે ‘આતોઽજવિધોનિપુણગંધર્વસમયકુસલેહિ
ફંદિયા’ જે પ્રમાણે ગંધર્વ આતોઽવ વિધિમાં નિપુણ હોય તે અને ગંધર્વ
શાસ્ત્રમાં ચતુર હોય છે. તેથી તેઓ જે વાગ્દને ચહે છે, તે વાગ્દને તૈયાર
કરી હે છે અને તેને વગાડે છે એજ પ્રમાણે જે વાણંત્ર ત્યાના મનુષ્યોને
જરૂરી હોય છે. તે જ વાણંત્ર તે કલ્પવૃક્ષ તેને આપે છે. તેથી એ વાણંત્રની
પ્રદાનવિધિમાં ત્રુટિતાંગ કલ્પવૃક્ષ વ્યાપાર યુક્ત હોય છે અને તેઓ તેઓ
એજ વાણંત્રો આપે છે તથા ‘તિટ્ઠાણકરણસુદ્ધા’ આ કલ્પવૃક્ષ વાણંત્ર વાદન
વિદ્યામાં નિપુણ વ્યક્તિની જેમ વાણંત્ર તથા ગાયત્રી વિધિમાં ત્રિસ્થાનમયકુશલ
અર્થાત્ આદિ, મધ્ય અને અવસાન રૂપ ત્રેયમાંથી શુદ્ધ હોય છે એજ
રૂપે કલ્પ વ્યાપાર રૂપ દોષથી રક્તિનિ હોતા નથી ‘તહેવ તે તુરિયંગવાદિ
દુમગણ’ તેથી વગાડવાની તિલામાં અને વાણંત્રને વાગ્દવાની તિલામાં

દ્રુમગણાઃ વૃક્ષાઃ અપિ 'અળેગ વહુવિવિદ્ધવીસસા પરિણયા' એનેક વહુવિવિધ-
વિસ્રસાપરિણતેન તત્ર એનેકો વ્યક્તિ ભેદાત્ વહુપ્રભૂતં યથા સ્યાત્ તથા વિવિધો
જાતિ ભેદતો નાનાપ્રકારેણ તે, ન કેનાપિ લોકપાલાદિના સંપાદિતાઃ કિન્તુ
વિસ્રસાપરિણતેન વિસ્રસયા-સ્વભાવેનૈવ તાદૃશપરિણામપ્રાપ્તેન । 'તતવિતતઘણ
સુસિરા' ચતુઽવિઘ્રા' આતોઽજ-વિહી' ઉવવેયા' તતવિતતઘનશુષિરેણ ચતુર્વિ-
ધેન આતોઽધવિધિનોપપેતાઃ, તત્ર તતં વીણાદિક, વિતતં-પટહાદિકમ્, ઘનકાંસ્ય-
તાલાદિકમ્, શુષિરં-વંશાદિકમ્ એતદ્રૂપેણ સામાન્યતશ્ચતુર્વિધેન-ચતુઃપ્રકારેણ

અતઃ બજાને કી વિદ્યા મેં એવં વાદિત્રોં કે નિર્માણ કરને કી વિદ્યા મેં
ચતુર ગન્ધર્વોં કી તરહ નિપુણ ચે ત્રુટિનાંગ જાતિ કે કલ્પવૃક્ષ મી
હેં વે કલ્પવૃક્ષ 'અળેગ વહુ વિવિદ્ધવીસસા પરિણાયા' તત વિતત ઘણ
સુસિરા' ચતુઽવિઘ્રા' આતોઽજવિહી' ઉવવેયા' અપને એનેક વાદિત્ર
પ્રદાનરૂપ કાર્ય મેં સ્વાભાવિક રૂપ સ્થે પરિણામ વાલે હોતે હેં અર્થાત્ હનકા
યહી તત વિતત, ઘન, સુષિર રૂપ એનેક પ્રકાર કે વાદિત્રોં કો દેનેરૂપ કાર્ય
હેં હસ પ્રકાર કે કાર્ય કરને રૂપ પરિણામ વાલે હોતે હેં ઇન્હેં કિસી ને
બનાયા નહીં હેં હન પૂર્વોક્ત વાદિત્રોં કી સઘ પ્રકારતા ઇન્હીં તત, વિતત
ઘન, ઓર સુષિર રૂપ ચાર વાદિત્રોં મેં હી સમા જાતી હેં તત મેં વીણા-
દિકોં કા સમાવેશ હો જાતા હેં વિતત મેં પટહ ઢોલ આદિકોં કા
સમાવેશ હો જાતા હેં, ઘન મેં કાંસ્યતાલાદિકોં કા સમાવેશ હો જાતા
હેં ઓર સુષિર મેં વાંસુરી આદિકા સમાવેશ હો જાતા હેં હસી ચાર
પ્રકાર કી વાદ્યવિધિ કે સમાન કરને મેં ચે કલ્પવૃક્ષ તત્પર રહતે હેં

એવા ગંધર્વોની જેમ નિપુણ આ ત્રુટિનાંગ ભતીના કલ્પ વૃક્ષો પણ છે.
એ બધા કલ્પવૃક્ષો 'અળેગવહુવિવિદ્ધ વીસસા પરિણાયા' તત વિતતઘણસુસિરા
ચતુઽવિઘ્રા' આતોઽજવિહી' ઉવવેયા' પોતાના વાણંત્ર પ્રદાન રૂપ અનેક કુર્મોમાં
સ્વાભાવિક રીતે પરિણામવાળા હોય છે. અર્થાત્ તેઓનું તત, વિતત, ઘન,
સુષિર, રૂપ અનેક પ્રકારના વાણંત્રો આપવા એજ કાર્ય છે. આવા પ્રકારનું
કાર્ય કરવા રૂપ પરિણામ વાળા હોય છે. તેને કોઈએ બનાવેલ નથી. એ
પૂર્વોક્ત વાણંત્રોની બધીજ પ્રકારતા આજ તત, વિતત, ઘન અને સુષિર રૂપ
ચાર વાણંત્રોમાંજ સમાઈ જાય છે. તતમાં વીણા વિગેરેનો સમાવેશ થઈ જાય
છે વિતતમાં પટહ-ઢોલ વિગેરેનો સમાવેશ થઈ જાય છે 'ઘન' માં કાંસ્ય
તાલાદિકોનો સમાવેશ થઈ જાય છે અને સુષિરમાં વાંસળી વિગેરેનો સમાવેશ
થઈ જાય છે. આ ચાર પ્રકારની વાદ્યવિધિને મેળવવામાં આ કલ્પ વૃક્ષો દત્ત
ચિત્ત રહે છે તથા 'ફલેહિં પુણ્ના' ક્ષણોથી પણ તેઓ ભરેલા જ હોય છે.

वायविधिना उपपेताः-युक्ताः, 'फलेहि पुण्णा विसंठंति३' कुशविकुशविशुद्ध-
वृक्षमूलाः मूलकन्दादिमन्तो यावत्-पसादनीया दर्शनीया अमिरूपा प्रतिरूपा
स्तिष्ठन्ति वर्तन्ते-इति ३ ॥

अथ चतुर्थकल्पवृक्षस्वरूपमाह-'एगोरुय दीवेण' इत्यादि, 'एगोरुय दीवेणं
दीवे' एकोरुक् द्वीपे खलु द्वीपे 'तत्थ २' तत्र तत्र देशे 'वहवे दीवसिहा णाम दुम-
गणा पणत्ता समणाउसो' वहवोऽनेके द्वीपशिखा नाम-दीपशिखा इव दीपशिखाः
दीपवत् प्रकाशकत्वात् अन्यथा-तत्राग्नेरभावात् दीपशिखानामपि तत्रासंभवात्,
तादृशा द्रुमगणाः कलपवृक्षाः पद्मताः-कथिताः, हे भ्रमण आयुष्मन् ! 'जहा से
संघाविरागसमए नवणिहिपतिणो दीवियाचक्कालविदे' यथा ते सन्ध्या-

तथा 'फलेहि पुण्णा०' फलों से भी परिपूर्ण होते हैं इनके नीचे की
जमीन भी 'कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला जाव चिहंति' कुश एव विकुश
से विहीन रहती है तथा ये भी प्रशस्त मूल स्कंध आदि वाले होते
हैं। तात्पर्य यही है कि जिस प्रकार यहां पर वादित्र अनेक प्रकार के
होते हैं वैसे ही वहां के ये कल्पवृक्ष भी अनेक प्रकार के होते हैं। ३।

चतुर्थ कल्पवृक्ष का स्वरूप कथन

'एगोरुय दीवे' एकोरुक् द्वीप में 'तत्थ तत्थ' जगह २, 'वहवे दीव
सिहा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो !' हे भ्रमण आयुष्मन् !
अनेक दीप शिखा नाम के कल्पवृक्ष कहे गये हैं। दीप में से जैसा
प्रकाश निकलता है वैसा ही प्रकाश इनमें से निकलता है इसी कारण
इनका नाम दीप शिखा कहा गया है यहां अग्नि नहीं होती है अतः
यहां दीपों की शिखा का भी अभाव है पर यहां जो प्रकाश होता है

तेमनी नीचेनी जमीन पर 'कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला जाव चिहंति' इत्य अने
पिबुध विनानीज होय छे. तथा ते पणु प्रथम मूल रुक्ख विगेदे वाणा होय छे
आ कथनतुं तात्पर्य अे छे ते जेम अहिया अनेक प्रशन्ना पाछे होयतु
होय छे अेज प्रभावे त्य ना आ कल्पवृक्षोपत्तु अनेक प्रशन्ना होय छे ३

हुवे बोधा कल्पवृक्षना स्वरूपतु इत्यत उक्तावा आवे छे 'एगोरुयदीवे'
कोइउक् द्वीपमां 'तत्थ तत्थ स्थणे स्थणे 'वहवे दीवसिहा णाम दुमगणा पणत्ता
समणाउसो' छे मणत्त आयुष्मन् दीपशिखा नाम अनेक उक्तावा
इया छे दीपभासी जेवे प्रकाश नउठे ते कोइ उक्तावा अनेक
पण नीहणे छे. तेथीज तेनुं नाम दीपशिखा अे अने दे उठे छे अहिय
अहि होती नथी. तेथी अहिया दीवानी शिखाना पण अउय छे अने
अहिया जे प्रकाश होय छे, ते अेज कल्पवृक्षोपत्तु अनेक उक्तावा अे 'जहा से

વિરાગસમયે નવનિધિપતેર્દીપિકા ચક્રવાલવૃન્દમ્, તત્ર સંધ્યારૂપો વિરુદ્ધ
સ્તિમિરરૂપત્વાત્ રાગઃ સંધ્યાવિરાગસ્તત્સમયે તદ્વસરે નવનિધિપતેશ્ચક્ર-
વર્તિન ઇવ દીપિકા ચક્રવાલવૃન્દં તત્ર હસ્વા દીપા દીપિકાઃ તાસાં દીપિકાનાં
ચક્રવાલં-ચક્રસમૂહઃ સર્વતઃ પરિમણ્ડલરૂપં વૃન્દમ્ તત્ કીદૃક્ તત્રાહ-
'પભૂયવદ્વિપલિત્તળેહે' પ્રભૂતવર્તિપર્યાસસ્નેહમ્ તત્ર પ્રભૂતાઃ-ભૂયસ્યઃ સ્થૂલાઃ
વર્તયઃ દશા યસ્ય તસ્યા એવં પર્યાસ-પરિપૂર્ણઃ સ્નેહસ્તૈલાદિરૂપો યસ્ય તત્
પર્યાસસ્નેહમ્ 'ઘણિ ઉજ્જાલિયતિમિરમદ્દ' ઘણિયોજ્જ્વાલિત તિમિરમર્દકમ્ તત્ર
ઘણિય દેશો શબ્દોઽતિશયાર્થઃ, તેન અતિશયોજ્જ્વાલિતમ્ અતએવ તિમિરમર્દકમ્
અન્ધકાર વિનાશકં તદ્વૃન્દમ્, પુનઃ કિં વિશિષ્ટં દીપિકા ચક્રવાલવૃન્દમ્? તત્રાહ-
'કણગ' ઇત્યાદિ । 'કણગણિગર કુસુમિત પાલિયાતય વળપ્પગાસે' કનકનિ-
કર-કુસુમિત પારિજાતકવનપ્રકાશમ્, તત્ર કનકનિકરઃ-સુવર્ણરાશિઃ કુસુમિતં ચ
તત્ પારિજાતકવનં ચેતિ કુસુમિતપારિજાતકવનમ્ અનયોઃ પ્રકાશેન તુલ્યઃ પ્રકાશો
વિદ્યતે યસ્ય તત્ કનકનિકર કુસુમિત પારિજાતકવનપ્રકાશમ્ એતત્તેષાં તેજો-
વર્ણનં કૃતમ્ । અથ દીપશિખા દ્રુમગણવર્ણનં ક્રિયતે 'કંચનમણિ રયણ વિમલ

યહ ઇન્હીં કલ્પવૃક્ષોં સે હોતા હૈ 'જહા સે સંધ્યાવિરાગસમયે નવનિધિ
પદ્મણો દીવિયા ચક્રવાલવિંદે પભૂયવદ્વિપલિત્તળેહિં ઘણિઉજ્જાલિય
તિમિરમદ્દ' અતઃ જિસ પ્રકાર સંધ્યા કે સમય મેં નવ નિધિપતિ
અર્થાત્ ચક્રવર્તીં કે યહાં કા દીપિકા વૃન્દ કિ જિસ મેં અઠ્ઠી તરહ
સે વર્તિયાં જલ રહી હોં ઓર જો તૈલ સે ભરપૂર હો પ્રજ્વલિત હોતા
હુઆ શીઘ્રતા કે લાથ તિમિર કા વિધ્વંસક હોતા હૈ ઓર જિસકા
પ્રકાશ 'કણગણિગરકુસુમિતપાલિ યાતયવળપ્પગાસે' કનક નિકર
કે જૈસે પ્રકાશ વાલે કુસુમોં સે યુક્ત પારિજાતક (દેવ વૃક્ષ વિશેષ) કે
વનં કે પ્રકાશ જૈસા-પ્રકાશ હોતા હૈ તથા-'કંચન મણિરયણવિમલ
મહરિય તવણિજ્જુજ્જલ વિચિત્તદંડાહિં દીવિયાહિં' જિન દીપિકાઓં

સજ્ઞા વિરાગસમયે નવનિધિ પદ્મણે દીવિયા ચક્રવાલવિંદે પભૂયવત્તિપલિત્તળેહિં
ઘણિઉજ્જાલિયતિમિરમદ્દ' તેથી જેમ સંધ્યા સમયે નવ નિધિપતિ અર્થાત્
ચક્રવર્તિને ત્યાંને દીપિકાવૃન્દ દિવાને સમૂહ કે જેમાં સારી રીતે બત્તીયો
બળતી હોય અને જે તેલથી ભરપૂર હોય, પ્રજ્જ્વલિત થઈને એક દમ
અંધકારનો નાશ કરીદે છે. અને જેનો પ્રકાશ 'કણગણિગર કુસુમિતપાલિયા
તયવળપ્પગાસો' કનક નિકરના જેવા પ્રકાશવાળા કુસુમોથી યુક્ત એવા પારિ
જાતકના વનના પ્રકાશ જેવો જેનો પ્રકાશ હોય છે. તથા 'કંચનમણિરયણ વિમલ

महरिह तवणिज्जुज्जळ विचित्रदंडाहि दीविवाहि' काञ्चनमणिरत्न त्रिमलमहार्ह
तपनीयोज्ज्वलं विचित्रदण्डाभि दीपिकाभिः तत्र काञ्चनमणिरत्न-विमलाः
काञ्चनमणिरत्नश्च स्वाभाविकागन्तुकमलरहिताः, तथा महार्ह-महोत्सवादि
तपनीय-सुवर्णविशेषः तद्वदुज्ज्वलानि विचित्रवर्णानि दण्डानि यासां तास्तथा
इत्थं भूताभिः दीपिकाभिः कीटशीभिः इत्याह 'महसा पञ्जलिज्जसविण्णद्ध
तेयदिप्पंतविमलगहगणसमप्रभाहि' महसा 'प्रज्वलितोत्सर्पितस्निग्धतेजो
दीव्यद् विमलग्रहगणसमप्रभाभिः, तत्र महसा समकालं प्रज्वलितं च तत्
उत्सर्पितं च चक्षुस्सर्पणेन तथा स्निग्धं-मनोहरं न तु नेत्रकटुतेजः ते
दीप्यमानाः देदीप्यमानारताभिः, तथा विमलोऽत्र शरत्कालिक रजनो गतत्वेन
निर्मलो ग्रहगणो ग्रहसमूह-स्तेन समा प्रभा कान्तिर्यासां तास्ताभिः, पद
द्वयोः समाहारद्वन्द्वः, 'विदिमिक्करमूरपसरिउज्जोय चित्ठियाहि' विदिमिक्कर

दीवेदो-पर ये दीपोंकी पंक्तियां रखी गई हो वे दावेद कंचन के घने हो,
मणियों के घने हो और रत्नों के घने हो कि जिनमें न स्वाभाविक
मैल हो और न आगन्तुक मैल हो ऐसे निर्मल हो तथा जो महोत्सव
के समय में ही स्थापित करने के योग्य हों तथा जिन दीवेदों के दण्ड
तपनीय सुवर्ण विशेष-से दीप्त हो और जिनके ऊपर वह दीपावली
'महसा पञ्जलिय जसविण्णद्धतेय दिप्पंतविमलगहगणसमप्रभाहि'
एक साथ ही एक ही समय जलाई गई हो और वस्ती जो उनके कर जो
अभिक्रम भावलीकी गई हो और इन्हीं से जिनका तेज ऐसा तपनोत्पन्न हो
गया हो जैसा कि शरत्कालकी रात्रि में धूलि वर्णरूप आदरण के
अभाव से ग्रहणों का-चन्द्र आदिकों का हो जाता है 'विदिमिक्कर

महरियतवणिज्जुज्जळ विचित्रदंडाहि दीविवाहि' ये दीवीयोंकी दीवेदो पर या
दीवालोकी पंक्तियो राखेतायां आवी देय, ते दीवेदो सुवर्णीय जनेदी देय छे
मणियोनी अनी होय छे, अने रत्नोनी अनी होय छे, छे तेनां सत्त वि
मेव न होय, तेम जातु नैत पदु न होय, जेवी निर्मल होय, तथा ते
महोत्सवना समयेन स्थापित होय होय, तात के दीवेदोनी दंड तपनीय
होता सुवर्ण विशेषरी प्रह गणन होय अने तेम दिप्पं जे दीपावली
दीवाली पानी 'महसा पञ्जलिय जसविण्णद्धतेय दिप्पंत विमलगहगणसमप्रभाहि'
जेवी सार अने जेवळ जने प्रह गणन होय ते अने तेह गणन
तेज जेव अनेह गानी गहुं होय छे ते जेव महोत्सव नैत विमल होय
आव-गुना नैतवरी अह होय विमल होय तेज होय छे 'विदिमिक्कर
मूरपसरिउज्जोय चित्ठियाहि' अने अधिगणन नैत अह गणन होय

વિરાગસમયે નવનિધિપતેર્દીપિકા ચક્રવાલવૃન્દમ્, તત્ર સંધ્યારૂપો વિરુદ્ધ
સ્તિમિરરૂપત્ત્વાત્ રાગઃ સંધ્યાવિરાગસ્તત્સમયે તદ્વસરે નવનિધિપતેશ્ચક્ર-
વર્તિન ઇવ દીપિકા ચક્રવાલવૃન્દં તત્ર હસ્વા દીપા દીપિકાઃ તાસાં દીપિકાનાં
ચક્રવાલં-ચક્રસમૂહઃ સર્વતઃ પરિમળ્લરૂપં વૃન્દમ્ તત્ કીદૃક્ તત્રાહ-
'પભૂયવદ્વિપલિત્તણેહે' પ્રભૂતવર્તિપર્યાપ્તસ્નેહમ્ તત્ર પ્રભૂતાઃ-ભૂયસ્યઃ સ્થૂલાઃ
વર્તયઃ દશા યસ્ય તત્તથા एवं પર્યાપ્ત-પરિપૂર્ણઃ સ્નેહસ્તૈલાદિરૂપો યસ્ય તત્
પર્યાપ્તસ્નેહમ્ 'ઘણિ ઉજ્જાલિયતિમિરમદ્દૃષ્ટ' ઘણિયોજ્વાલિત તિમિરમર્દકમ્ તત્ર
ઘણિય દેશે શબ્દોઽતિશયાર્થઃ, તેન અતિશયોજ્વાલિતમ્ અતએવ તિમિરમર્દકમ્
અન્ધકાર વિનાશકં તદ્વૃન્દમ્, પુનઃ કિં વિશિષ્ટં દીપિકા ચક્રવાલવૃન્દમ્? તત્રાહ-
'કણગ' ઇત્યાદિ । 'કણગણિગર કુસુમિત પાલિયાતય વળપ્પગાસે' કનકનિ-
કર-કુસુમિત પારિજાતકવનપ્રકાશમ્, તત્ર કનકનિકરઃ-સુવર્ણરાશિઃ કુસુમિતં ચ
તત્ પારિજાતકવનં ચેતિ કુસુમિત પારિજાતકવનમ્ અનયોઃ પ્રકાશેન તુલ્યઃ પ્રકાશો
વિદ્યતે યસ્ય તત્ કનકનિકર કુસુમિત પારિજાતકવનપ્રકાશમ્ એતત્તેષાં તેજો-
વર્ણનં કૃતમ્ । અથ દીપશિખા દ્રુમગણવર્ણનં ક્રિયતે 'કંચળમણિ રયણ વિમલ

યહ ઇન્હીં કલ્પવૃક્ષોં સે હોતા હૈ 'જહા સે સંજ્ઞાવિરાગસમયે નવનિધિ
પદ્મણો દીવિયા ચક્રવાલવિંદે પભૂયવદ્વિપલિત્તણેહિં . ઘણિઉજ્જાલિય
તિમિરમદ્દૃષ્ટ' અતઃ જિસ પ્રકાર સંધ્યા કે સમય મેં નવ નિધિપતિ
અર્થાત્ ચક્રવર્તીં કે યહાં કા દીપિકા વૃન્દ કિં જિસ મેં અઠ્ઠી તરહ
સે વત્તિયાં જલ રહી હોં ઓર જો તૈલ સે ભરપૂર હો પ્રજ્વલિત હોતા
હુઆ શીઘ્રતા કે સાથ તિમિર કા વિધ્વંસક હોતા હૈ ઓર જિસકા
પ્રકાશ 'કણગણિગરકુસુમિતપાલિ યાતયવળપ્પગાસે' કનક નિકર
કે જૈસે પ્રકાશ વાલે કુસુમોં સે યુક્ત પારિજાતક (દેવ વૃક્ષ વિશેષ) કે
વન કે પ્રકાશ જૈસા-પ્રકાશ હોતા હૈ તથા-'કંચળ મણિરયણવિમલ
મહરિય તવણિજ્જુજ્જલ વિચિત્તદંડાહિં દીવિયાહિં' જિન દીપિકાઓં

સજ્ઞા વિરાગસમયે નવનિધિ પદ્મણે દીવિયા ચક્રવાલવિંદે પભૂયવત્તિપલિત્તણેહિં
ઘણિઉજ્જાલિયતિમિરમદ્દૃષ્ટ' તેથી જેમ સંધ્યા સમયે નવ નિધિપતિ અર્થાત્
ચક્રવર્તિને ત્યાંને દીપિકાવૃન્દ દિવાનો સમૂહ કે જેમાં સારી રીતે બત્તીયો
બળતી હોય અને જે તેલથી ભરપૂર હોય, પ્રજ્જ્વલિત થઈને એક દમ
અંધકારનો નાશ કરીદે છે. અને જેનો પ્રકાશ 'કણગણિગર કુસુમિતપાલિયા
તયવળપ્પગાસો' કનક નિકરના જેવા પ્રકાશવાળા કુસુમોથી યુક્ત એવા પારિ
જાતકના વનના પ્રકાશ જેવો જેનો પ્રકાશ હોય છે. તથા 'કંચળમણિરયણ વિમલ

મહરિહ તવણિજ્જુજ્જલ વિચિત્તદંડાહિં દીવિયાહિં' કાશ્ચનમણિરત્ન વિમલમહાર્હ તપનીયોજ્જલં વિચિત્રદણ્ડામિ દીપિકામિઃ તત્ર કાશ્ચનમણિરત્ન-વિમલાઃ કાશ્ચનમણિરત્નવત્ સ્વાભાવિકાગન્તુકમલરહિતાઃ, તથા મહાર્હ-મહોત્સવાર્હ તપનીય-સુવર્ણવિશેષઃ તદ્વદુજ્જ્વલાનિ વિચિત્રવર્ણાનિ દણ્ડાનિ યાસાં તાસ્તથા હ્સ્થં ભૂતામિઃ દીપિકામિઃ કીદશીમિઃ इत्याह 'सहसा पञ्जलिऊसवियणिद्ध तेयदिप्पंतविमलगहगणसमप्पभाहिं' सहसा 'मज्जलितोत्सर्पितस्निग्धतेजो दीव्यद् विमलग्रहगणसमप्पभाभिः, तत्र सहसा समकालं मज्जलितं च तत् उत्सर्पितं च चक्षुःसर्पणेन तथा स्निग्धं-मनोहरं न तु नेत्रकटुतेजः ते दीप्यमानाः देदीप्यमानास्ताभिः, तथा विमलोऽत्र शरत्कालिक रजनी गतत्वेन निर्मलो ग्रहगणो ग्रहसमूह-स्तेन समा प्रभा कान्तिर्यासां तास्ताभिः, पद द्वयोः समाहारद्वन्द्वः, 'वित्तिमिरकरसूरपसरिउज्जोय चिल्लियाहिं' वित्तिमिरकर

દીવેટો-પર ચે દીપોંથી પંક્તિયાં રહી ગઈ હો ચે દીવેટ કંચન કે બને હો, મણિયોં કે બને હોં ઓર રત્નોં કે બને હોં કિ જિન્નમેં ન સ્વાભાવિક મેલ હો ઓર ન આગન્તુક મેલ હો એસે નિર્મલ હોં તથા જો મહોત્સવ કે સમય મેં હી સ્થાપિત કરને કે યોગ્ય હોં તથા જિન દીવેટોં કે દણ્ડ તપનીય સુવર્ણ વિશેષ-સે દીપ્ત હોં ઓર જિનકે ઉપર વહ દીપાવલી 'સહસા પજ્જલિય ઝસવિયણિદ્ધતેય દિપ્પંતવિમલગહગણસમપ્પમાહિં' એક સાથ હી એક હી સમય જલાઈ ગઈ હો ઓર વત્તી કો ઉસકેર કર જો અધિક પ્રમા વલીકી ગઈ હો ઓર હત્તી સે જિનકા તેજ પેલામનોહર હો ગયા હો જૈસા કિ શરત્કાલકી રાત્રિ મેં ધૂલિ વગૈરહ રૂપ આવરણ કે અભાવ સે ગ્રહગણોં કા-ચન્દ્ર આદિકોં કા હો જાતા હૈ 'વિત્તિમિરકર

મહરિયતવણિજ્જુજ્જલ વિચિત્તદંડાહિં દીવિયાહિં' જે દીવીયોની દીવેટો પર આ દીવાઓની પક્તિયો રાખવામાં આવી હોય, તે દીવેટો સુવર્ણની બનેલી હોય છે, મણિયોની બની હોય છે, અને રત્નોની બની હોય છે, કે જેમાં સ્વાભાવિક મેલ ન હોય, તેમ આગન્તુક મેલ પણ ન હોય, એવી નિર્મલ હોય, તથા જે મહોત્સવના સમયેજ સ્થપિત કરવા લાયક હોય, તથા જે દીવેટોને દંડ તપનીય કહેતાં સુવર્ણ વિશેષથી પ્રકાશમાન હોય અને જેના ઉપર એ દીપાવલી દીવાની પક્તિ 'સહસા પજ્જલિય ઝમવિયણિદ્ધતેય દિપ્પંત વિમલગહગણસમપ્પમાહિં' એક સાથે અને એકજ સમયે પ્રગટવામાં આવી હોય અને તેથીજ જેનું તેજ એવું મનોહર બની ગયું હોય છે કે જેમાં શરદ્કાળની રાત્રિમાં ધૂળ વિગેરે આવરણના અભાવથી ગ્રહગણો ચન્દ્ર વિગેરે પ્રહોતુ તેજ હોય છે. 'વિત્તિમિરકર સૂરપસરિય ઉજ્જોયચિલ્લિયાહિં' અને અધકારને નાશ કરનારા કિરણોવાળા

સૂર્ય પ્રસન્નોદ્યોત દીપ્યમાનાભિઃ, તત્ર વિતિમિરાઃ ઉજ્જ્વલાકારાઃ—કિરણા यस્ય
 અસૌ વિતિમિરકરઃ—સમુજ્જ્વલોક્કરણઃ સ ચાસૌ સૂરશ્ચ તસ્યેવ પ્રસૂત ઉદ્યોતઃ—
 પ્રમા સમૂહઃ તેન ‘ચિલ્લિયાહિં’ દેશી શબ્દોડ્યમ્ દીપ્યમાનાભિરિત્યર્થઃ, ‘જાલુ
 જ્વલ પહસિયાભિરામાહિં’ જ્વાલોજ્જ્વલ પ્રહસિતાભિરામાભિઃ તત્ર જ્વાલા એવ
 યદુજ્જ્વલં પ્રહસિતમિવ પ્રહસિતં પ્રહસનં તેન અભિરામાઃ—રમણીયાસ્તાભિર્દોપિકાભિઃ
 ‘સોમેમાળા’ શોભમાનાઃ ‘તહેવ તે દીવસિહા વિ દુમગળા’ તથૈવ તે દ્વીપશિખા
 અપિ દુમગળાઃ ‘અળેગવહુ વિવિહવીસસાપરિણયાએ ઉજ્જોયવિહીએ ઉવવેયા’
 ‘અળેગવહુવિવિધ—વિસસાશરિણતેન ઉદ્યોતવિધિનોપપેતાઃ ‘ફલેહિં પુળ્ળા’ ફલૈઃ
 પૂર્ણાઃ ‘વિસદ્વૃતિ’ દલન્તિ—વિકસન્તિ ‘કુસવિકુસ વિં જાવ ચિટ્તંતિ’ કુશવિ-
 કુશ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂળા મૂલવન્તઃ કન્દવન્તો ચાવત્તિષ્ઠન્તિ ઇતિ ૪૧।

સૂર પલરિય ઉજ્જોય ચિલ્લિયાહિં’ ઓર જો અન્ધકાર વિનાશક
 કિરણોં વાલે સૂર્ય કી ફૈલી હુઈ પ્રમા કે જૈસી ચમકીલી બની હુઈ હો
 તથા—‘જાલુજ્વલપહસિયાભિરામાહિં’ જો અપની મનોહર ઉજ્જ્વલ પ્રમા
 સે માનો હંસ સી રહી હો એસી પ્રતીતિ મેં આરહી હો તો જૈસી—‘સોમે-
 માળા’ વહ દીપાવલી શોભિત હોતી હૈ ‘તહેવ’ હસી તરહ સે ‘તે દીવ
 સિહા વિ દુમગળા’ દીપશિખા નામ કે કલ્પવૃક્ષ ઓ ‘અળેગ વહુ
 વિવિહવીસસા પરિણયાએ ઉજ્જોયવિહીએ ઉવવેયા ફલેહિં પુળ્ળા’
 અનેક વિવિધ પ્રકાર કે ઉદ્યોત પરિણામ સે સ્વભાવતઃ શરિણત હોને
 વાલી ઉદ્યોત વિધિ સે યુક્ત હોતે હૈં તથા—ફલોં સે પરિપૂર્ણ બને રહતે
 હૈં હનના ઓ નીચે કા ભાગ ‘કુસવિકુસં’ કુશ ઓર વિકુશ સે
 રહિત હોતા હૈં ઓર ચે ઓ પ્રશસ્ત મૂળ આદિ વિશેષણોં વાલે હોતે હૈં ।
 તાત્પર્ય ચહી હૈં કિ જિવ પ્રકાર સે યહાં દીપક અનેક પ્રકાર કે હોતે હૈં

સૂર્યના દેશાયેલા ૩૬ શના જેવી ચમકિલી બનેલ હોય તથા ‘જાલુજ્વલ પહસિ
 યાભિરામાહિં’ જે પોતાની મનોહર અને ઉજ્જ્વલ પ્રભાથી માનોડે હસી રહેલ
 હોય, એવી ખાત્રી થતી હોય તો તે દીપમાળા જેવી ‘સોમેમાળા’ શોભાય
 માન થાય છે, ‘તહેવ’ એજ પ્રમાણે ‘તે દીવસિહાવિ દુમગળા’ દીપશિખા
 નામના ૩૬૧ વૃક્ષપણ ‘અળેગવહુ વિવિહવીસસાપરિણયાએ ઉજ્જોયવિહીએ ઉવવેયા
 ફલેહિં પુળ્ળા’ વિવિધ પ્રકારના અનેક ઉદ્યોત પરિણામથી સ્વભાવથી પરિણત
 થવાવાળી ઉદ્યોત વિધિથી યુક્ત હોય છે તથા ફળોથી પરિપૂર્ણ બનીને
 રહે છે. તેની નીચેનો ભાગપણ ‘કુસ વિકુસં’ કુશ અને વિકુશ ૧૧નાનો
 હોય છે. અને તે પણ પ્રશસ્ત મૂળ વિગેરે વિશેષણો વાળો હોય છે. આ
 કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે જેમ અહિયાં અનેક દીપાઓ હોય છે, એજ

અથ પશ્ચમકલ્પવૃક્ષસ્વરૂપમાહ ‘એગોરુય દીવે’ હયાદિ ‘એગોરુય દીવે’ એકો-
રુક દ્વીપે સ્થલુ ‘તત્થ ૨’ તત્થ તત્થ દેશે ‘વહવે-‘જોતિસિયાનામ દુમગણા પળ્લન્તા
સમણાસો’ વહવો જ્યોતિષિકા નામ દુમગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ, હે શ્રમણ
આયુષ્મન્ ! જ્યોતિષિ જ્યોતિષિકાઃ દેવાઃ તે એવ જ્યોતિષિકાઃ, અત્ર જ્યોતિષિક
શબ્દેન જ્યોતિષિક દેવાધિપતિત્વાત્ સૂર્યો ગૃહ્યતે સૂર્ય પ્રકાશકારિત્થેન વૃક્ષા અપિ
જ્યોતિષિકાઃ કીદશાસ્તે ? તત્રાહ-‘જહા સે અચિરુગયસરયસૂરમંડલ પહંત-
ઉક્કાસહસ્સદિપ્પંતવિજ્જુજ્જાલહુયવહનિદ્ધૂમજલિય નિદ્ધંતધોયત્તત્ત તવણિજ્જ
કિંસુયાસોયજવાકુસુમ વિમઝલિય પુંનમણિરણકિરણજ્જહિંગુલુયણિગર રુવા-
વૈસે હી વે કલ્પવૃક્ષ મ્હી અનેક પ્રકાર કે હોતે હૈં । ૪।

પાંચવે કલ્પવૃક્ષ કા સ્વરૂપ કથન

‘એગોરુય દીવે’ ઉસ એકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં ‘તત્થ ૨’ જગહ ૨
‘વહવે જોતિસિયા નામ દુમગણા પળ્લન્તા’ અનેક જ્યોતિષિક નામ કે
દુમગણ કલ્પવૃક્ષ-કહે ગયે હૈં યહાં જ્યોતિષિક શબ્દ સે જ્યોતિષિક
દેવ લિયે જાતે હૈં યહાં જ્યોતિષિક દેવાધિપતિ સૂર્ય હોને સે સૂર્ય ગૃહીત
હુઆ હૈં જૈસા સૂર્ય સર્વત્ર પ્રકાશ કરતા હૈં વૈસા હી પ્રકાશ યે જ્યોતિષિક
કલ્પવૃક્ષ મ્હી કરતે હૈં-અતઃ પ્રકાશકારિત્વ કી સમાનતા કો લેકર ઇન
વૃક્ષોં કા નામ મ્હી જ્યોતિષિક એસા હો ગયા હૈં એસે વહાં જ્યોતિષિક
નામક દુમગણ હૈં-હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! વે કૈસે હૈં ? ઉનકા વર્ણન કરતે
હૈં-‘જહા સે અચિરુગયસરયસૂરમંડલપહંતઃકાસહસ્સ દિપ્પંત
વિજ્જુજ્જાલહુયવહ નિદ્ધૂમજલિય નિદ્ધંત ધોયત્તત્તતવણિજ્જ કિંસુયા

પ્રમાણે આ કલ્પવૃક્ષ પણ અનેક પ્રકારના હોય છે. ૪

પાંચમાં કલ્પવૃક્ષના સ્વરૂપનું હવે કથન કરવામાં આવે છે. ‘એગોરુય દીવે’
તે એકોરુક નામના દ્વીપમાં ‘તત્થ તત્થ’ સ્થળે સ્થળે ‘વહવે જોતિસિયા નામ
દુમગણા પળ્લન્તા’ અનેક જ્યોતિષિક નામના દુમગણ કલ્પવૃક્ષો કહ્યા છે. અહિયાં
જ્યોતિષિક શબ્દથી જ્યોતિષિકદેવ દેવામાં આવેલ છે અહિયાં જ્યોતિષિક દેવના
અધિપતિ સૂર્ય હોવાથી સૂર્યને ગ્રહણ કરાવેલ છે. સૂર્ય જે પ્રમાણે સર્વત્ર પ્રકાશ
કરે છે. એજ પ્રમાણેનો પ્રકાશ આ જ્યોતિષિક નામના કલ્પ વૃક્ષો પણ કરે
છે. તેથી પ્રકાશ કરતાના સમાન પણાને લઈને આ વૃક્ષોના નામ પણ
જ્યોતિષિક એ પ્રમાણે થયા છે એવા એ જ્યોતિષિક નામના દુમગણ છે.
હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! એ કેવા છે ? તેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, ‘જહાસે
અચિરુગય સરય સૂરમંડલપહંત ઉક્કાસહસ્સદિપ્પંતવિજ્જુજ્જાલહુયવહ નિદ્ધૂમ-
જલિય નિદ્ધંત ધોયત્તત્તતવણિજ્જ કિંસુયાસોયજવાકુસુમવિમઝલિપુંનમણિરણ-

‘શ્રેઘરુવા’ યથા તે અચિરોદ્ગત-તત્કાલોદિત શરત્સૂર્યમણ્ડલપતદુલ્કાસહસ્ર
 દીપ્યમાન વિદ્યુજ્જાલહુતદહ નિર્ધૂમજ્વલિત નિર્ધૂમધૌતતત્પતપનીયકિંશુકા-
 શોકનપાકુસુમવિમુકુલિત પુજમણિ રત્નકિરણ જાત્યદિહ્ગુલક નિકરરૂપાતિ-
 રેઘરુવાઃ, તત્ર કલ્પવૃક્ષાઃ કીદૃશા હીંત તેષાં રક્તવર્ણસ્વં વર્ણયતિ-‘જદા તે-
 અચિરુગમય’ ઇત્યાદિ, અચિરોદ્ગત તત્કાલોદિત શરત્કાલિકં સૂર્યમણ્ડલમ્, યથા
 વા પતદુલ્કાસહસ્રે દીપ્યમાનં વિદ્યુજ્જાલમ્ વિદ્યુ દ્રુહકમ્ યથા નિર્ધૂમો ધૂમરહિતો
 જાલિગો દીપ્તો યો હુતદહઃ અગ્નિઃ નિર્ધૂમ જ્વલિતપદયોઃ પરનિપાતઃ સૌત્રત્વાત્,
 તથા નિર્ધૂમમગ્નિ સંયોગેન ધરાપિતં પુનશ્ચ ધૌતં-શોધિતં પુનસ્તપ્તં ચ તાદૃશં
 તપનીયં-સુવર્ણવિશેષઃ, તથા-અત્ર કુસુમ શબ્દસ્ય કિંશુકાશોક-જપાશબ્દૈઃ સહ
 પ્રત્યેકં સમ્બન્ધત્તેન વિમુકુલિતં વિકસિતમ્ફુલિતં યત્ કિંશુકકુસુમમ્ અશોક-
 કુટુમ્બમ્, જપાકુસુમં ચેતિ, તેષાં પુજઃ, સમુદાયઃ, તથા મણિરત્નનાં કિરણાઃ, તથા
 જાત્યદિહ્ગુલકનિકરઃ શુદ્ધઃ-જાતીયદિગુલકસમુદાયઃ, એતેષાં પૂર્વોક્તાનામચિ-
 રોદ્ગતશરત્સૂર્યાદીનાં રૂપેભ્યોઽતિરેકેણ અતિશયેન યથાયોગ્યં વર્ણતઃ પ્રમયા ચ
 રૂપં-રૂપરૂપં-યેષાં તે તથા। ‘તદેવ તે જોતિસિયા વિ દુમગણા’ તથૈવ અચિરોદ્ગતં

સોય જદા કુસુમવિમુકુલિય પુજ મણિરત્નકિરણ જત્તવદિ ગુલુય
 ગિતરુવાહ રેગરુવા’ જૈસા અચિરોદ્ગત તુરંત ઉદિત હુવા શરદ
 કાલકા સૂર્ય મણ્ડલ, ગિરના હુઆ ઉલ્કા સહસ્ર, ચમકતી હુઈ
 વિજલી જ્વાલા સહિત નિર્ધૂમ પ્રદીપ્ત અગ્નિ, અગ્નિ સંયોગ સે શુદ્ધ
 હુઆ તપતપનીય સુવર્ણ વિકસિત હુએ કિંશુક પુષ્પો અશોક પુષ્પો,
 ઓર જપાપુષ્પો કા સમૂહ, મણિયોં એવં રત્નોં કી કિરણેં એવં શ્રેષ્ઠ
 ‘જાતિવંત’ દિગુલકા સમુદાય અપનેર સ્વરૂપ સે અધિક સુહાવના લગતા
 હૈ-યા અધિક તેજસ્વી હોતા હૈ ‘તદેવ તે જોતિસિયા વિ દુમગણા’ ઉસી
 પ્રકાર સે યે જ્યોતિષિક કલ્પવૃક્ષ ઓ હૈં અર્થાત્ સૂર્યાદિક કે જૈસે
 પ્રકાશ દેને વાલે યે કલ્પવૃક્ષ ઓ અધિક તેજસ્વી હોતા હૈં। ‘અગેગ ઘટ્ટ

કિરણ જત્તવે દિગુલુય ગગર રુવાશ્રેગરુવા’ જેમ તરૂતને। ઉગેલો શરદ
 ધાળને। સૂર્ય પડતી એવી ઉલ્કા સહસ્ર, ચમકતી વિજળીની જ્વાલા સહિત
 ધૂમાડા વગરના અગ્નિના સંયોગથી શુદ્ધ થયેલ તપેલું સોનું, ખીલેલા કેસુડાના
 પુષ્પો, અશોકના પુષ્પો, અને જપા-મસ્વાંતિના પુષ્પોને સમૂહ, મણિયો અને
 રત્નોના કિરણો અને શ્રેષ્ઠ ‘જાતિવંત’ દિગુણોને સમુદાય પોતપોતાના સ્વરૂપ
 થી વધારે શે લાયમાન લાગે છે અથવા વધારે તેજસ્વી હોય છે. ‘તદેવ
 તે જોતિસિયા વિ દુમગણા’ એજ પ્રમાણે આ જ્યોતિષિક દ્રુમગણો પણ છે અર્થાત્
 સૂર્ય ત્રિગેરેની જેમ અધિક પ્રકાશ આપવાવાળા આ કલ્પવૃક્ષો પણ અધિક

સૂર્યાદિવદેવ તે ડ્યોતિષિકા અપિ દ્રુમગણાઃ, 'અનેગં વહુવિવિહવીસસા પરિણ-
યાણ ઉજ્જોયવિહીણ ઉવવેયા' અનેક વહુવિવિધ વિસ્રસાપરિણતેન ઉદ્યોત વિધિના-
ઉદ્યોત પ્રકારેણ ઉપપેતા યુક્તાઃ 'સુહલેસ્સા' શુભલેશ્યાઃ, અથ યદિ સૂર્યમણ્ડલવત્
હમે વૃક્ષા અપિ પ્રકાશકાસ્તર્હિ સૂર્યાદિવદેવ દુર્નિરીક્ષ્યત્વ તીવ્રત્વ જઙ્ગમસ્વાદિ
ધર્મોપેતા અપિ તે વૃક્ષા મવિવ્યન્તીશ્યત આહ-'સુહલેસ્સા' શુભલેશ્યાઃ-શુભાઃ
તેજઃ પદ્મ શુક્લરૂપાઃ સુખા સુખકારિણી વા લેશ્યા યેષાં તે શુભલેશ્યાઃ સુખ-
લેશ્યા વા, તથા તા અપિ 'મંદલેસ્સા' મન્દા તીવ્રતા રહિતા લેશ્યા યેષાં તે મન્દ-
લેશ્યાઃ, અતएव 'મંદાયવલેસ્સા' મન્દાતપલેશ્યાઃ, મન્દાતપઃ-મન્દો ય આતપઃ
સૂર્યપ્રકાશસ્તત્સદૃશા લેશ્યા યેષાં તે મન્દાતપલેશ્યાઃ, સૂર્યમણ્ડલાઘાતપસ્ય તેજો
યથા દુઃસહં ભવતિ ન તથા તેષાં વૃક્ષાણાં તેજો દુઃસહ મિત્યર્થઃ, 'કૂડા ઇવ
ઠાણઠિયા' કૂટાનીવ સ્થાનસ્થિતાઃ, તત્ર-કૂટાનિ-પર્વતાદિ શૃંગાણિ તદ્રત્ સ્થાન-
સ્થિતાઃ સ્થિરા इत्यर्थः, સમયક્ષેત્રં વહિર્વર્તિનો ડ્યોતિષિકા ઇવ તે વૃક્ષા અવભાસય-

વિવિહવીસસાપરિણયાણ ઉજ્જોયવિહીણ ઉવવેયા' હસ પ્રકાર કી
વસ્થાભાવ સે હી પરિણત હોને વાલી અનેક રૂપવાલી ઉદ્યોત
વિધિ સે યુક્ત હોતે હૈં. 'સુહલેસ્સા' હનકી લેશ્યા સુખ કારિણી હૈ.
સૂર્યાદિક કે પ્રકાશ જૈસી દુર્નિરીક્ષ્ય નહીં હૈ આતાપકારિણી નહીં હૈ
'મંદલેસ્સા' કિન્તુ મંદ હૈ તથા 'મંદાયવલેસ્સા' હનકા જો આતાપ હૈ વહ
ભી મન્દ હૈ તીવ્ર નહીં હૈ સૂર્યાતપ સમયાનુસાર દુઃસહ ભી હોતા હૈ
વૈસા-હનકા આતાપ પ્રકાશ દુઃસહ નહીં હૈ 'કૂડા ઇવ ઠાણઠિયા'
જિસ પ્રકાર પર્વતાદિ કે શિખર ઇક સ્થાન પર વને રહતે હૈં-ચડે રહતે
હૈં-અચલ રહતે હૈં-અર્થાત્ સમય ક્ષેત્ર સે ઘાહર રહા હુવા જૈસા ડ્યો-
તિષ્ઠક મણ્ડલ ઇક સ્થાન પર અચલ કહા ગયા હૈ વૈસે હી યે ભી અપને

તેજસ્વી છે 'અનેગં વહુ વિવિહવીસસાં પરિણયાણ ઉજ્જોયવિહીણ ઉવવેયા' આ
પ્રકારના સ્વભાવથીજ પરિણત થવાવાળા અનેક ઉપવાળી ઉદ્યોત વિધિથી યુક્ત
હોય છે 'સુહલેસ્સા' તેમની લેશ્યા સુખકારિણી હોય છે સૂર્ય વિગેદના પ્રકા-
શની જેમ ન જોઈ શકાય તેવી તીવ્રરૂપ હોતી નથી. તેમ તાપ પહેંચાડવાવાળી
પણ નથી 'મંદલેસ્સા' તેની લેશ્યા સુખ કરવાવાળી છે. પણ મંદ છે. તથા
'મંદાયવલેસ્સા' તેને, જે આતાપ છે, તે પણ મંદ છે, તીવ્ર નથી મૂર્ચના
તડકે સમય પ્રમાણે અસહ્ય પણ હોય છે આને આતપનામ પ્રકાશ એવો
અસહ્ય હોતો નથી 'કૂડા ઇવ ઠાણઠિયા' જેમ પર્વત વિગેદના શિખરો એક
સ્થાન પરજ સ્થિર રહે છે. અર્થાત્ અચલ રહે છે, અર્થાત્ સમય ક્ષેત્રની
બહાર રહેલ જેમ ડ્યોતિષ્ઠકમંડળ પણ એક સ્થાન પર અચળ રહે છે, એજ

ન્તીતિ ભાવઃ । ‘અન્નમન્ન-સમોગાઢાહિં લેસ્સાહિં’ અન્યોઽન્ય સપદગાઢાભિર્લેક્ષ્યામિઃ સહિતાસ્તે વૃક્ષાઃ ‘સાણ પમાણ સપદેસે સવ્વઓ સમંતા ઓમાસંતિ’ તે વૃક્ષાઃ સ્વકીયયા પ્રમયા સ્વપ્રદેશાન્ સર્વતઃ સર્વાસુ દિક્ષુ સમન્તાત્=સામસ્ત્યેન અવમા-સન્તે ‘ઉજ્જોવેંતિ પમાસેંતિ’ ઉચોતન્તે પ્રમાસન્તે ‘કુસવિકુસ વિ જાવ ચિટ્ઠંતિ’ કુસવિકુસ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂળા યાવત્ મૂલકન્દાદિમન્તઃ પ્રાસદીયા દર્શનીયા અભિ-રૂપાઃ પ્રતિરૂપસ્તિષ્ઠન્તીતિ, વ્યાખ્યાનં પૂર્વવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ ૫॥ સૂ. ॥૩૫॥

મૂલ્-એગોરુય દીવે તત્થ ૨ બહુવે ચિત્તંગા ણામ દુમગણા પળ્લણ્ણા સમણાઉસો ! જહા સે પેચ્છાઘરે વિચિત્તે રમ્મે વરકુ-સુમદામમાલુજ્જલે ભાસંત મુક્કપુપ્ફપુંજોવયારકલિણ વિરહિ વિચિત્ત મહ્હસિરિદામમહ્હસિરિ સ્સમુદયપ્પગઢ્ઢમે ગંથિમ વેઢિમ પૂરિમ સંઘાઙ્ગમેણ મલ્લેણ છેયસિપ્પિયં વિભાગરૂપેણ સવ્વઓ ચેવ સમણુબદ્ધે પવિરલલંબંત વિપ્પહટ્ઠાહિં પંચવળ્ણોહિં કુસુમદામેહિં સોમમાણેહિં સોમમાણે વળ્ણમાલકયગાણ ચેવ દિપ્પમાણે તહેવ તે ચિત્તંગયા વિ દુમગણા અળેગબહુવિવિહ વીસસા પરિણયાણ મહ્હવિહીણ ઉવ્વેયા કુસવિકુસવિસુદ્ધ જાવ ચિટ્ઠંતિ ૬ । એગોરુય

સ્થાન પર અચલ રહેતે હિં ‘અન્ન મન્ન સમોગાઢાહિં લેસ્સાહિં સાણ પમાણ સપદેસે સવ્વઓ સમંતા ઓમાસેંતિ’ એક દૂસરે મેં સમાયે હુએ અપને પ્રકાશ દ્વારા યે અપને પ્રદેશ મેં રહે હુએ પદાર્થોં કો સબ દિશાઓં મેં સમ્પૂર્ણ રૂપ સે પ્રકાશિત કરતે હિં ‘કુસ વિકુસ જાવ ચિટ્ઠંતિ’ इन पदों का व्याख्यान पूर्व के ही जैसा है । तात्पर्य यही है कि जैसे ये प्रकाश शील पदार्थ विविध प्रकार के हैं उसी प्रकार से ज्योतिषिक नामक कल्पवृक्ष भी अनेक प्रकार के हैं । सूत्र ३५॥

પ્રમાણે આ પણુ પોતાના સ્થાન પર અચલ રહે છે. ‘અન્નમન્નસમોગાઢાહિં લેસ્સાહિં સાણ પમાણ સપદેસે સવ્વઓ સમંતા ઓમાસેંતિ’ એક બીજામાં સમાવેલા પોતાના પ્રકાશ દ્વારા આ પોતાના પ્રદેશમાં રહેલા પદાર્થોને બધીજ તરફથી બધીજ દિશાઓમાં સંપૂર્ણપણાથી પ્રકાશિત કરે છે. ‘કુસ વિકુસજાવ ચિટ્ઠંતિ’ આ પદોનો અર્થ પહેલા કહ્યા પ્રમાણેજ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે જેમ આ પ્રકાશશીલ પદાર્થ અनेक प्रकारના હોય છે, એજ પ્રમાણે આ જ્યોતિષક નામના કલ્પ વૃક્ષ પણ અनेक प्रकारના છે. ॥સૂ. ૩૫॥

दीवे तत्थ२ बहवे चित्तरसा णाम दुमगणा पणत्ता समणा-
उसो ! जहा से सुगंधवरकलमसालि विसिट्ठ निरुवहयदुद्धरद्धे
सारयघयगुड खंडमहुमेलिए अइरसे परमण्णे होज्ज उत्तम वण्ण-
गंधमंते रण्णो जहा वा चक्कवट्टिस्स होज्ज णिउण्णेहिं सूयपुरिसेहिं
सज्जिएहिं वाउकप्पसेय सित्ते इव ओदणे कलमसालिणिव्वत्तिए
विपक्के सव्वप्फमिउ विसयसगल सित्थे अणेगसालणगसंजुत्ते
अहंवा पडिपुण्ण दव्वुवक्खडेसु सक्खए वण्णगंधरसफरिसजुत्त
बलवीरिय परिणामे इंदिय बलपुट्टिवद्धणे खुप्पिवासमहणे
पहाण कुहियगुलखंडमच्छंडी घयउवणीए पसोयगे सण्हसमि-
यगग्गे हवेज्ज परमइट्ठंगसंजुत्ते तहेव ते चित्तरसा वि दुमगणा
अणेगबहुविविह वीससा परिणयाए भोयणविहीए उववेया, कुस-
विकुस विसुद्ध जाव चिट्ठंति७। एगोरुय दीवेणं तत्थ तत्थ बहवे
मणियंगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो ! जहा से हारद्ध-
हार वट्टणग मउडकुंडलवासुत्तग हेमजाल मणिजालकणगजालग
सुत्तगउच्चिइयकडगा खुड्डिय एनावलि कंठसुत्तपगरिय उरक्खंध
गेवेज्ज सोणिसुत्तगचूलामणिकणग तिलगफुलसिद्धत्थय कण्ण-
वालि सत्तिसूर उसभचक्खतलभंगतुडियहत्थमालगवलक्ख-
दीणारमालिया चंदसूरमालिया हरिसय केयूरवलय पालंव
अंगुलेज्जग कंचीमेहलाकलाव पयरगपाडिहारिय पाउज्जलघंटिय
खिंखिणि रथणोरुजालत्थिमियवरणेउरचलणमालिया कणगणि-
गरमालिया कंचणमणिरयणभत्तिचित्ता भूत्तणविहि बहुप्पगारा
तहेव ते मणियंगा वि दुमगणा अणेगबहुविविह वीससा परि-
णयाए भूमणविहीए उववेया, कुसविकुस विसुद्ध जाव चिट्ठंति८।
एगोरुय दीवे तत्थ२ बहवे गेहागारा नाम दुमगणा पणत्ता स

णाउसो ! जहा से पागारट्टालगचरिय दारगोपुर पासाया कास-
तलमंडव एगसाल विसालग तिसालगचउरंस चउसालगबभघर-
मोहणघर वलभिघर चित्तसालमालयभत्तिघर वट्टतंस चउरंस
णंदियावत्त संठियायत पंडुरतल मुंडमालहम्मियं अहवणंधव-
लहरअद्धमागह विब्भमसेलद्धसेलसंठिय कूडागारडू सुविहिकोट्टुग
अणेगघर सरणलेण आवण विडंगजालचंदणिज्जूह अपवरक दो
वारिय चंदसालियरूव विभत्तिकलिया भवणविहि बहुविगप्पा
तहेव ते गेहागारा वि दुमगणा अणेग बहुविविह वीससा परि-
णयाए सुहारुहण सुहोताराए सुहनिक्खमणप्पवेसाए ददरसो-
याणपंति कलियाए पइरिक्काए सुहविहाराए मणोणुकूलाए
भवणविहीए उववेया, कुसविकुसविसुद्ध जाव चिट्ठंति९ । एगो-
रुयदीवे तत्थर बहवे अणिगणा णामं दुमगणा पणत्ता सम-
णाउसो ! जहा से अणेगसो आजिणन खोम कंबल दुगुल्ल-
कोसेज्जकालमिग पट्टचीणंसुय वरणात्तवार वणिगय तुआ भरण-
चित्तसहिणगकल्लाणगभिंणिणीलकज्जल बहुवण्णरत्तपीयसुक्कि-
लमक्खयमिगलभिहसप्फ रुण्णग अवसरत्तगसिंधु ओसभदा-
निलवंगकलिंग नेलिणतंतु मय भत्तिचित्ता वत्थविहि बहुप्प-
कारा हवेज्जवरपट्टणुग्गया वण्णरागकलिया तहेव ते अणियणा
वि दुमगणा अणेग बहुविविह वीससा परिणयाए वत्थ विहीए
: उववेया कुसविकुसविसुद्ध जाव चिट्ठंति१० ॥सू० ३६॥

छाया—एकोरुकद्वीपे तत्र तत्र बहवश्चित्राङ्गानाम् द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणा-
युष्मन् ! यथा तत् प्रेक्षागृहं विचित्रं रम्यं वरकुसुमदाम—मालोज्ज्वलं भासमानमुक्त
पुष्पपुञ्जोपचारकलितम्, विरल्लितविचित्र मालय श्रीदाममालय श्रीसमुदाय
प्रगल्भं ग्रन्थिम वेष्टिम पूरिम संघातिमेन मालयेन लेक शिल्पि विभागरचित्तेन
सर्वत एव समनुवद्धम् प्रविरलम्बमान विभक्तैः पञ्चवर्णैः कुसुमदामभिः शोभ-

मानैः शोभमानं वनमालकृताशमेव दीप्यमानम्, तथैव ते चित्राङ्गका-अपि द्रुम-
गणाः अनेक बहुविविध विस्रसावरिणतेन माल्यविधिना उपेताः कुशविकुश विशुद्ध
यावत्तिष्ठन्ति ६। एकोरुद्वीपे तत्र तत्र बहवश्चित्ररसा नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः
श्रमणा युष्मन् ! यथा तद् सुगन्धवरकलमशालिविशिष्ट निरुहदुग्धराद्धम्,
शारदघृतगुडखण्डमधुमेलित मतिरसं परमान्नं भवेत् उत्तमवर्णगन्धदद् राज्ञो यथा
वा चक्रवर्त्तिनो भवेत् निपुणैः सूपपुरैः सृजितैः चतुष्कला सेकसिक्त इदीदनः
कलमशालि निर्वर्त्तितो विपक्वः सवाष्पमृदु विशदसकलसिक्थः अनेक शालनक
संयुक्तः अथवा परिपूर्ण द्रव्योपस्कृतः वर्णगन्धरसस्पर्शयुक्तव्रत्तवीर्यपारणामः
इन्द्रियबलपुष्टिवर्द्धनः क्षुत्पिपासामथनः प्रधानवर्धयित गुड खण्ड हस्त्यण्डिका
घृतोपनीतः प्रमोदकः इलक्षण समितगर्भो भवेत् परमेष्ठाङ्ग संयुक्त स्तथैव ते चित्र-
रसा अपि द्रुमगणा अनेक बहुविविधविस्रसापरिणतेन भोजनविधिनोपेताः कुश-
विकुश विशुद्ध यावत्तिष्ठन्ति ७। एकोरुद्वीपे खलु तत्र तत्र बहवो मण्यङ्गानाम
द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणा युष्मन् ! यथा ते हाराद्धहारवर्त्तनक मुकुट कुण्डल वा-
मुत्तग हेमजाल मणिजाल कनकजालक-सूत्रोकाच्ययित कटकक्षुद्रकैकावलि कण्ठ-
सूत्रमकरिकोरः स्कन्धग्रैवेयक श्रोणीसूत्रक चूडामणि कनकतिलकपुन्ल सिद्धार्थक-
कर्णपालिशशि सूर्यऋषभचक्रकतल भंग त्रुटितहस्तमालकः लक्ष्मीनारमालिका
चन्द्रसूर्यमालिका हर्षककेयूरवलय मालम्बाङ्गुलीयककाञ्चीमेखलाकलापमतरक-
मातिहारिक पादोज्ज्वल घण्टिका किङ्किणीरत्नोरुजालस्तिमित वरनूपुरचरणमलिका
कनकनिकरमालिकाकाञ्चन मणिरत्नभक्तिचित्रा भूषणविधि बहुप्रकारा स्तथैव ते
मण्यङ्गा अपि द्रुमगणाः अनेक बहुविविध विस्रसापरिणतेन भूषण-विधिनोपेताः
कुशविकुश विशुद्ध यावत्तिष्ठन्ति ८। एकोरुद्वीपे तत्र तत्र बहवो गेहाकारानाम
द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणा युष्मन् ! यथा ते माकाराट्टालक चरिकद्वार गोपुरप्रासा-
दाकांक्षतलमण्डपैकशाल द्विशालक त्रिशालकचतुरस्र चतुःशाल गर्भगृहमोहनगृहबलभी
गृह चित्रशालमालकभक्तिगृह वृत्तत्र्यंश चतुरस्रनन्दिकावर्त्तसंस्थितायतपाण्डुरतलमु-
ण्डमालहर्म्यम् अथवा खलु धवलहरार्द्ध मागध-विभ्रमशैलार्द्धशैल संस्थित कूटा
कारस्थ सुविधि कोष्ठकानि गृह-सरणलयनापण विडंक जाल चन्द्रनिर्व्यूहापवरक
द्वारक चन्द्रशालिकारूप विभक्ति कलिता भवन विधिवहुविकल्पाः तथैव ते गेहा-
कारा अपि द्रुमगणाः अनेक बहुविविधविस्रसापरिणताः सुखारोहणेन सृग्वोत्तारेण
सुखानिष्क्रमणः प्रवेशेन दर्दरसोपानपंक्तिकलितेन प्रतिग्वितेक सुखविहारेण मनो-
ऽनुकूलेन भवनविधिनोपेताः कुशविकुश विशुद्ध वृक्षमूला यावत्तिष्ठन्ति ९।
एकोरुद्वीपे तत्र तत्र बहवोऽननानाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणा युष्मन् ! यथा
ते अनेकश आजिनकक्षौमकम्बलदुकूलकौशेयवाल्मृग पट्टचीनाशुक्लरजात-वरवणि-
गपद् आभरण चित्ररक्षण कल्याणक भृङ्गीनीलवज्रजल-वद्भुवनेरक्तपीतभुक्

અક્ષિતમૃગલોમહેમ અદરુત્તરમ સિન્ધુત્રકષમ-તામિલવંગ કલિજ્ઞ નેલિન તન્તુમય
મક્તિચિત્રા વસ્ત્રવિધિ વહુમકારામવેયુર્વર પત્તનોદ્રતાઃ વર્ણરાગ કલિતાસ્તથૈવ તે
અનગ્ના અપિ દ્રુમગણાઃ અનેકબહુવિવિધ વિસ્ત્રસાપરિણતૈન વસ્ત્રવિધિનોપેતાઃ કુશ-
વિકુશ વિશુદ્ધ યાવત્તિષ્ઠન્તિ ૧૦॥ સૂ૦ ૩૫॥

ટીકા-‘એગોરુપદીવે’ इत्यादि । ‘एगोरुपदीवे तत्थ २ एकोरुकद्वीपे तत्र
तत्र देशे ‘बहवे चित्तंगा णाम दुमगणा पण्णत्ता समणाउसो’ बहवोऽनेके चित्राङ्गा
नाम दुमगणाः-कल्पवृक्षाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः हे श्रमण आयुष्मन् ! चित्राणि-
नानाविधानि अङ्गानि वस्तुविभागरूपाणि तत्संपादकत्वाद् वृक्षा अपि चित्राङ्गाः
कथ्यन्ते । ‘जहा से पेच्छाघरे’ यथा तत् प्रेक्षागृहम्-नाट्यशाला ‘विचित्ते’ विचि-
त्रम्-नानाप्रकारक चित्रोपेतम् अत्रैव ‘रम्मे’ रम्यम्-द्रष्टृणां मनस आह्लाद-
जनकम्, पुनः कथं भूतं प्रेक्षागृहम् तत्राह-‘वरकुसुमदाममालुज्जले’ वरकुसुम-

છટે કલ્પ કે વૃક્ષ કા વર્ણન

‘એગોરુપ દીવે તત્થ ૨ બહવે ચિત્તંગા ણામ દુમગણા પણ્ણત્તા’ इ०

ટીકાર્થ-હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! હવે એકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં જગહ
૨ ‘બહવે ચિત્તંગા નામ દુમગણા પણ્ણત્તા’ અનેક ચિત્રાંગ નામ કે કલ્પ-
વૃક્ષ કહે ગયે હિં । એ કલ્પવૃક્ષ માંગલ્ય કે કારણ ભૂત અનેક પ્રકાર કે
ચિત્રો’ કો પ્રદાન કરતે હિં હવે લિયે અનેક પ્રદાના હોને કે કારણ અનેક
નામ બી ચિત્રાંગ હો ગયા હૈ વે કેસે હિં અનેકો વર્ણન કરતે હિં-‘જહા સે
પેચ્છાઘરે’ જૈસા કોઈ પ્રસિદ્ધ પ્રેક્ષાગૃહનાટ્યશાલા હો ‘વિચિત્તે’
નાના પ્રકાર કે ચિત્રો’ સે યુક્ત હોકર ‘રમ્મે’ દેખને વાલો’ કે મન કો
આહ્લાદ દેતા હૈ, ઓર જિસ પ્રકાર વહ ‘વર કુસુમદામ માલુજ્જલે’

હવે છટ્ટા કલ્પ વૃક્ષનું વર્ણન કરવામાં આવે છે ‘એગોરુપ દીવે તત્થ
તત્થ બહવે ચિત્તંગા ણામ દુમગણા પણ્ણત્તા’ इत्यादि.

ટીકાર્થ-હે શ્રમણ આયુષ્મન્ એ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે
‘બહવે ચિત્તંગા નામ દુમગણા પણ્ણત્તા’ ચિત્રાંગ નામના અનેક કલ્પવૃક્ષો કહેલ
છે. આ કલ્પવૃક્ષો માંગલ્યના કારણભૂત અનેક પ્રકારના ચિત્રો આશ્રયે જનક
વસ્તુ આપતા રહે છે. તેથી ચિત્રો આપનાર હોવાથી તેનું નામ પણ ચિત્રાંગ
એ પ્રમાણે થયેલ છે. તે કેવા છે ? તે સંબંધમાં તે વૃક્ષોનું હવે વર્ણન કર-
વામાં આવે છે. ‘જહા સે પેચ્છાઘરે’ જેમ પ્રસિદ્ધ પ્રેક્ષાગૃહ નાટકશાળા હોય,
‘વિચિત્તે’ તે અનેક પ્રકારના ચિત્રોથી યુક્ત થઈને ‘રમ્મે’ દેખવાવાળાના મનને
આત્યંત પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરે છે, અને જેમ તે ‘વરકુસુમ’ દામ માલુજ્જલે’ શ્રેષ્ઠ

શિલિચના-પરમદક્ષેણ કલાવતા વિભાગરચિતેન-વિભવિતપૂવક કૃતેન 'સન્વઓ
 ચેવ સમણુવદ્ધે' સર્વતઃ-સર્વાસુ વિશુ સમણુવદ્ધમ્ 'પવિરલલંબંત વિપ્પદ્દેહિ'
 પ્રવિરલલલ્લ-માનવિષ્કુષ્ટૈઃ, તત્ર ઘવિરલૈઃ પૃથક્ પૃથક્ ભૂતૈર્લમ્બમાનૈઃ તત્ર પ્રવિ-
 રલલંબં મનાગપિ અસંહતત્ત્વમાત્રેણ ભવતિ, તતો વિપ્રકુષ્ટ પ્રતિપાદનાયાહ-વિષ્-
 કુષ્ટૈર્મહાન્તરાલૈઃ 'પંચ વણ્ણેહિ' પચ્ચવર્ણેઃ-કાલ્કનીલાદિવિશિષ્ટૈઃ 'કુસુમદામેહિ'
 કુસુમદામભિઃ-પુષ્પમાલાભિઃ 'સોમમાણેહિ' શોભમાનૈઃ સુન્દરૈસ્તૈઃ 'સોમમાણે'
 શોભમાનમ્ 'વણમાલકયગ્ગણ' ચેવ વિપ્પમાણે' વનમાલા વન્દનમાલા કૃતા અગ્ર-
 માણે યસ્ય તત્ વનમાલકૃતાગ્રમ્ તથાભૂતં સંદીપ્યમાનમ્ અતિશયેન શોભમાનં
 ભવતિ । 'તદેવ તે ચિત્તંગયા વિ દુમગણા' તથૈવ-પ્રેક્ષાગૃહમિવ તે ચિત્રાન્નકા અપિ

ગૂંથી ગઈ હતી છે પૂરિત-કિલી આકૃતિ વિશેષ કે છિદ્રોં મેં પુષ્પોં કો
 અર અર કર ચતુરાઈ કે સાથ ફી ગઈ હતી છે ઓર સંઘાતિમપુષ્પોં કે
 વૃન્દ જિસમેં એક દૂસરે પુષ્પોં કે વૃન્દોં કે સાથ સંઘાતિત કર-મિલા-
 કર ગૂંથે ગયે હતી છે. એસી ગ્રન્થિત, વેષ્ટિત, પૂરિત ઓર સંઘાતિમ કે
 મેદ સે માલાઈ ચાર પ્રકાર કી હતી છે-સો ચતુર કારીગર કે દ્વારા
 ગૂંથી ગઈ યે ચારોં પ્રકાર કી માલાઈ જિસમેં ઘડી હી ચતુરાઈ કે સાથ
 સજાકર સ્વ ઓર રચી ગઈ હોં ઓર इनके દ્વારા જિસકી સૌન્દર્ય
 વૃદ્ધિ મેં અધિકતા આગઈ હોં તથા 'પવિરલલંબંત વિપ્પદ્દેહિ' અલગ
 અલગ રૂપ સે દૂર-દૂર પર લટકતી હુઈ એસી 'પંચવણ્ણેહિ' પાંચ વર્ણોં
 વાલી 'સોમમાણેહિ' સુન્દર ફૂલ માલાઓં સે 'સોમમાણે' શોભાયમાન
 'વણમાલકયગ્ગણ' જો વિશેષ રૂપ સે સજાયા ગયા હો તથા અગ્રમાગ મેં
 લટકાઈ ગઈ વનમાલા સે જો વિશેષ રૂપ સે ચમક રહ્યા હો તો એસા
 વહ પ્રેક્ષા ગૃહ જિતના અધિક શોભા કી વૃદ્ધિ સે જો શોભા કા

ભરી ભરીને ચતુરાઈપૂર્વક કરવામાં આવેલ હોય છે અને સંઘાતિમ પૂષ્પોના
 સમૂહ જેમાં એક બીજા પુષ્પોના સમૂહની સાથે સંઘાતિમ કરીને અર્થાત્
 મેળવીને ગૂંથેલ હોય છે. એવી ગ્રન્થિત, વેષ્ટિત, પૂરિત, અને સંઘાતિમના
 ભેદથી ચાર પ્રકારની માળાઓ હોય છે. ચતુર કારિગર દ્વારા ગૂંથવામાં આવેલ
 આ ચારે પ્રકારની માળાઓ કે જેમાં ઘણીજ ચતુરાઈની સાથે સમજાવીને બધી
 તરફ રાખવામાં આવેલ હોય, અને તેના દ્વારા જેના સૌન્દર્યવૃદ્ધિમાં વધારો
 થયેલ હોય તથા 'પવિરલલંબંત વિપ્પદ્દેહિ' અલગ અલગ રૂપે દૂર દૂર લટકતી
 એવી 'પંચવણ્ણેહિ' પાંચ વર્ણોવાળી સુન્દર ફૂલમાલાઓથી 'સોમમાણે'
 શોભાયમાન 'વણમાલકયગ્ગણ' જે વિશેષ રૂપથી સજાવવામાં આવેલ હોય, તથા
 અગ્રભાગમાં લટકાવવામાં આવેલ તોણથી પણ જે વિશેષ પ્રકારથી ચમકી રહેલ

દ્રુમગણાઃ 'અણેગ વહુવિવિહ વીસસાપરિણયા' અનેકવહુવિવિધ વિસસાપરિણતેન 'મલ્લવિહી' ઉવવેયા' માલ્ય-વિધિનોપપેતાઃ-યુક્તાઃ સન્તઃ 'કુસવિકુસ વિસુદ્ધ જાવ ચિટ્ઠંતિ' કુશવિકુશ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલાઃ મૂલવન્તઃ કન્દવન્તો યાવત્તિષ્ઠન્તિ ઇતિ પ્લકલપવૃક્ષસ્વરૂપ વર્ણનમ્ ૬ ।

'એગોરુયદીવે નં દીવે તત્થ ૨ વહવે ચિત્તરસાણામ દુમગણા પળ્લતા સમણાસો ।' ઇકોરુકદ્વીપે સ્થલ દ્વીપે તત્ર તત્ર દેશે વહવશ્ચિત્રરસાઃ ચિત્રો મધુરાદિ ભેદભિન્નત્વેન અનેકપ્રકારક આસ્વાદયિત્વણામાશ્ચર્યકારી તૃપ્તિકારી વા રસોયેષાં તે ચિત્રરસા નામ દ્રુમગણા વૃક્ષાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! 'જહા ધામ યન જાતા હૈ 'તહેવ તે ચિત્તંગયા વિ દુમગણા' ડહી તરહ સે યે ચિત્રાંગ જાતિ કે કલ્પવૃક્ષ મી 'અણેગ વહુ વિવિહવીસસાપરિણયા' મલ્લવિહી' ઉવવેયા' સ્વભાવતઃ અનેક પ્રકાર કી માલ્ય વિધિ સે પરિણત હોકર સુશોભિત હોતે રહતે હૈં । 'કુસ વિકુસ જાવ ચિટ્ઠંતિ' હન પદો' કા અર્થ પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ ।૬।

સાતવેં કલ્પવૃક્ષ કે સ્વરૂપ કા વર્ણન હસ પ્રકાર સે હૈ—

'એગોરુય દીવે તત્થ ૨, વહવે ચિત્તરસા ણામ દુમગણા પળ્લતા સમણાસો' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! હસ ઇકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં અનેક ચિત્રરસ નામ કે કલ્પવૃક્ષ જગહર, કહે ગયે હૈં । હનકા મધુર આદિ નાના પ્રકાર કા રસ ભોક્તા જનો' કો આશ્ચર્ય કારી હોતા હૈં એવં તૃપ્તિકારી હોતા હૈં અનઃ હસ અનેક વિધ રસ કે સમ્પન્ન સે હન વૃક્ષો' કા નામ મી ચિત્ર રસ હો ગયા હૈં હે કિસ પ્રકાર કે હોતે હૈં ? સો

હોય, એવું તે પ્રેક્ષાગ્રહ બેટલા વધારે શોભાની વૃદ્ધિથી બે શોભાનું ધામ બની બાય છે. 'તહેવ ચિત્તંગયા વિ દુમગણા' એજ પ્રમાણે આ ચિત્રાંગ બાતના કલ્પવૃક્ષો પણ 'અણેગવહુ વિવિહવીસસાપરિણયા' મલ્લવિહી' ઉવવેયા' સ્વભાવતઃ અનેક પ્રકારની માલ્ય વિધિથી પરિણત થઈને સુશોભિત થતા રહે છે 'કુસવિકુસ જાવ ચિટ્ઠંતિ' આ પદોનો પહેલા રહ્યા પ્રમાણે છે ૬,

હવે સાતમા રૂપ વૃક્ષના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામા આવે છે 'એગોરુય દીવે તત્થ તત્થ વહવે ચિત્તરસાણામ દુમગણા પળ્લતા સમણાસો' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ એ એકોરુક નામના દ્વીપમા રથળે રથળે અનેક ચિત્ર રસ નામના વૃક્ષો રહ્યા છે. તેનો મીઠો વિગેરે અનેક પ્રકારનો રસ લોકનાઓને આશ્ચર્ય કરક હોય છે, અને તૃપ્તિ કરક હોય છે. તેથી આ અનેક પ્રકારના રસના સંબંધથી આ વૃક્ષોનું નામ પણ ચિત્રરસ એ પ્રમાણેનું થઈ ગયેલ છે તેઓ

સે' યથા-તત્ પરમાન્નં પાચિન દુગ્ધજન્યં પાયસમિત્યર્થઃ ભવેદિત્યગ્રતનેન સમ્બન્ધઃ
 કિમાકારકં પરમાન્નં તત્રાહ-'સુગંધ' इत्यादि, 'सुगंधवरकलम-सालिविसिद्ध णिरु-
 वहतदुद्धरद्धे' सुगन्धवरकलमशालि विशिष्ट निरुपहतदुग्धराद्धम् तत्र सुगन्धाः
 प्रवरगन्धोपेताः वराः-प्रधानाः दोषरहिताः क्षेत्रकालादि सामग्रीसंसादितात्मलाभा
 इत्यर्थः कलमशालेः शालिविशेषस्य निस्तुषास्तण्डुलाः यत् च विशिष्टं विशिष्टग-
 वादि संबन्धि निरुपहतं पाकादिभिरविनाशितं दुग्धं क्षीरं तैः राद्धम्-गचितम्,
 तथा 'सारयधयगुडखंडमहुमेलिए' शारदघृतगुडखण्डमधुमेकितम्, तत्र शारदं
 शरत्कालिकं घृतं गुडखण्डं प्रसिद्धं मधु-शर्करा परपर्यायं मेलितं यत्र परमान्ने
 तत् तथा-अतएव 'अतिरसे' अतिरमम्-उत्तमवर्णगन्धरसयुक्तम्, किं तत् ईदृक्
 तत्राह-'पररणे' परमान्नं पાયसम् 'खीर' इति लोक प्रसिद्धम्, 'होज्जा' भवेत्
 उत्तमवर्णगंधमंते' उत्तमवर्णगन्धयुक्तमिति 'रणो जहा वा चक्रवटिस्त होज्जा'

उनका वर्णन करते हैं-'जहा से सुगंध वरकलमशालिविसिद्धणिरुवहया
 दुद्धरद्धे' जिस प्रकार से परमान्न-दुग्धपाक-खीर-प्रवरगन्धोपेत श्रेष्ठ दोष
 विहीन-क्षेत्रकाल आदि रूप विशिष्ट सामग्री से जिनकी उत्पत्ति हुई
 हो ऐसे शाल विशेष के कण विहीन चावलों से जो निष्पन्न किया गया
 हो और विशिष्ट गवादि सम्बन्धी दुग्ध द्वारा कि जो पाकादि से अविना-
 शित होकर रूप रसादि से विशिष्ट-श्रेष्ठ स्वादिष्ट हो गया हो पकाया
 गया हो तथा-'सारयधयगुड खंडमहुमेलिए' जिसमें शरद काल में
 निष्पन्न हुआ घृत तथा गुडखण्ड-मधु शर्करा मिलाई गई हो अतएव
 जो 'अतिरसे' उत्तम वर्ण गंध रस वाला हो गया हो, तो वह जैसा
 श्रेष्ठ परमान्न-पायस (खीर) होता है कैसा होता है सो दृष्टान्त कहते
 हैं-'जहा वा' इत्यादि । 'जहा वा उत्तम वर्ण गंधमंते रणो चक्रवटिस्त-

કેવા પ્રકારના હોય છે ? તેઓનું હવે વર્ણન કરવામાં આવે છે. 'જહા સે
 સુગંધવરકલમશાલિ વિસિદ્ધણિરુવહયા દુદ્ધરદ્ધે' જે પ્રમણે પરમાન્ન દૂધપાક ખીર
 શ્રેષ્ઠ ગંધથી યુક્ત દોષ રહિત ક્ષેત્રકાલ વિગેરે રૂપ વિશેષ પ્રકારની સામગ્રીથી
 જેની ઉત્પત્તી થઈ હોય, એવી ડાંગર વિશેષના કણ રહિત ચોખાથી જે
 બનાવવામાં આવેલ હોય, અને વિશેષ પ્રકારના ગાય વિગેરેના દૂધ દ્વારા કે જે
 પાકાદિથી નાશ પામ્યા વિના રૂપ રસ વિગેરેથી શ્રેષ્ઠ સ્વાદિષ્ટ થયેલ હોય, અર્થાત્
 પકવવામાં આવેલ હોય તથા 'સારયધય ગુડખંડ મહુમેલિય' જેમાં શરદકાળમાં
 નિષ્પન્ન થયેલ ઘી, ગોળ, ખાંડ, મધ, શર્કર, મેળવવામાં આવેલ હોય, અને
 તેથીજ જે 'અતિરસે' ઉત્તમ એવા વર્ણ અને ગંધયુક્ત થઈ ગયેલ હોય તો
 તે પાયસ-દૂધપાક કેવું ઉત્તમ હોય છે, એ કેવું શ્રેષ્ઠ હોય છે ? તે સૂત્રકાર

શાસ્ત્રાભિજ્ઞા હિ ઓદનેષુ સૌકુમાર્યોત્પાદનાય સેરુવિપયાન્ ચતુરઃ કલ્પાન્ વિદધતિ, इत्थं भूतः 'ओदणे' ओदनः 'कलमशालि-णिव्वत्तिए विपक्के' कलम-शालि निर्देक्षितः कलमशालिभिर्निर्देक्षितः कलमशालिमय इत्यर्थः विपक्वो विलक्षण परिपाकमागतः 'सव्वप्फमिउविसयसगलसित्थे' सवाण्णमृदुविशदसकल-सिक्थः, सवाण्णानि-वाष्पं मुञ्चन्ति मृदुनि-कोमलानि चतुष्कल्प सेकादिना परिकर्मितत्वात् विशदानि सर्वथा तुषादि मलापगमात् सकलानि पूर्णानि सिक्थानि कणाः यत्र स तथा 'अणेगसालणगसंजुत्ते' अनेकशालनकसंयुक्तः, अनेकानि शालनकानि-द्राक्षापुष्पफलमभृतीनि तैः संयुक्त ओदनो भवेत्, इत्यग्निमेण

दित किया जाता है और पाक शास्त्राभिज्ञ रसोद्दोहों के द्वारा उसमें विशेष सुस्वादु सुवर्ण आदि लाने के लिये फिर चार कल्प किये जाते हैं-अर्थात् उसमें से माड निकाल कर उसे चार बार पुनः थोड़ी देर के लिये अग्नि पर रखा जाता है इससे उस ओदन में विशेष चिकना हट और नरमाई आजाती है इसी का नाम बल्प है। ऐसा वह ओदन भात जो कि 'कलम शालिणिव्वत्तिए विपक्के' कलम शालि-विशेष कीमती धान्य के चावलों का बना हुआ होता है तो वह इस स्थिति में-'सव्वप्फमिउविसयसगलसित्थे अणेग सालणग संजुत्ते' वह भात वाष्प को छोड़ता हुआ अपने समस्त चावलों के दाने २ में पक जाता है नरम हो जाता है, और तुषादिरूप मैल के अपगम से बिलकुल विशद निर्मल हो जाता है फिर उसमें अनेक-शालनक-मेवा द्राक्षा, पुष्प, फल आदि मिला दिये जाते हैं तो ऐसा वह ओदन एक

પણ હોય છે. એ પરમાત્ત 'ણિવ્વેહિ' સૂચપુરિસ્સેહિ સ્વજ્ઞિણ ચારકલ્પસે આસિત્તે હવ ઓદણે' પરમ ચતુર રસોદધ્યાઓ દ્વારા સંપાદિત કરવામાં આવે છે. અને પાક શાસ્ત્રને જાણવાવાળા રસોદધ્યાઓ દ્વારા તેમાં વિશેષ સ્વાદ લાવવા તથા સુવર્ણ વિગેરે લાવવા માટે તેના ક્રીથી ચાર કલ્પ કરવામાં આવે છે. અર્થાત્ તેમાંથી ઓસામણ કઢાડીને તેને ચારવાર થોડી થોડી વાર માટે અગ્નિ પર રાખવામાં આવે છે તેથીએ ભાતમાં વિશેષ ચિકણાઈ અને નરમાઈ આવી જાય છે. તેનુંજ નામ કલ્પ છે. એવો તે ભાત કે જે 'કલમશાલિ ણિવ્વત્તિણ વિપક્કે' કલમ શાલિ વિશેષ એટલે કે કીમતી ધાન્યના ચોખાના બનાવેલ હોય છે. તે આ સ્થિતિમાં તે 'સવ્વપ્પમિઉવિસય સગલ સિત્થે અણેગસાલણગસંજુત્તે' તે ભાત આખપ વરાળને છોડતા છોડતા બધાજ ચોખાના દાણે દાણે ચડી જાય છે. અર્થાત્ નરમ થઈ જાય છે. અને તુષાર વિગેરે રૂપ મેલના નીકળી જવાથી એક દમ નિર્મલ થઈ જાય છે. તે પછી તેમાં અનેક પ્રકારનો મેવો જેમકે દ્રાક્ષ, પુષ્પ ફલ વિગેરે મેળવવામાં આવે

સમ્બન્ધઃ, 'પદ્મિપુણ દંબુવક્ષઃ પરિપૂર્ણદ્રવ્યોપસ્કૃતઃ, તત્ર પરિપૂર્ણાનિ દ્રવ્યાણિ
 એલા પ્રમુતીનિ તૈઃ ઉપસ્કૃતાનિ-નિયુક્તાનિ યત્ર સ તથા, 'સુસ્ક્રુણ' સુસંસ્કૃતઃ-
 યથોક્ત-માત્રવ્યાધારાદિના પરમસંસ્કારસુપનીતઃ । 'વણગંધરસફરિસજુત્તવલ-
 વીરિયપરિણામે' વર્ણગંધરસસ્પર્શયુક્ત વલ્લીર્યપરિણામઃ, તત્ર વર્ણગંધરસસ્પર્શઃ
 સામધ્ય્યાદિતિશાયિનસ્તૈર્યુક્તા વલ્લીર્યહેતુવશ્ચ પરિણામા આયત્તિકાલે યસ્ય સ તથા,
 અતિશાયિભિર્વર્ણાદિભિર્વલ્લીર્યહેતુ પરિણામૈશ્વોપપેત ઇત્યર્થઃ તત્ર વલ ગ્રીરં વીર્ય-
 માન્તરોત્સાહઃ । 'ઇન્દિય વલ પુટ્ટિવલ્લખે' ઇન્દ્રિય વલપુટ્ટિવર્ધનઃ ઇન્દ્રિયાણા વધુરા-
 દીનાં વલં સ્વ સ્વવિષય ગ્રહણ પટુત્વં તસ્ય પુટ્ટિઃ-અતિશયિત પોપસ્તા વર્દ્યયતિ

પ્રકાર કા વિશિષ્ટ સ્વાદ્ય દન જાતા હૈ, 'અહવા પદ્મિપુણ દંબુવક્ષઃ
 સુસક્રુણ વણ ગંધરસ ફરિસજુત્તવલ વીરિયપરિણામે' અથવા વહ હસ
 સ્થિતિ મેં નિષ્પન્ન હુઆ ખાત જબ-પરિપૂર્ણ દ્રવ્યોં સે ઉપસ્કૃત હો જાતા
 હૈ-એલાહચી આદિ સુગંધિત પદાર્થોં સે યુક્ત કર દિયા જાતા હૈ ઓર
 'સુસક્રુણ' યથોક્ત માત્રા મેં વધાર દેકર સુસંસ્કાર યુક્ત કિયા ગયા
 હો 'વણગંધરસફરિસજુત્તવલવીરિયપરિણામે' તપ ઉસકા પરિપાક
 વલ-શારીરિક વલ કા ઓર વીર્ય આન્તરિક શક્તિ કા વર્ધન હો જાતા
 હૈ-કયોકિ વહ વર્ણ, ગંધ રસ ઓર સ્પર્શ દન ગુણોં કી વિગિષ્ટતા
 સે સંપન્ન હો જાતા હૈ તથા વહ 'ઇન્દિયવલ પુટ્ટિવલ્લખે' ખાત-ઓદન ઉપ
 ભોગ કરને પર ઇન્દ્રિયોં મેં હતની વલિષ્ઠતા અર દેના હૈ કિ જિસ સે
 વે અપને-અપને સિષ્ય કો ગ્રહણ કરને મેં પટુ બની રહની હૈ । વહ
 પટુતા ઉનમેં કામ નહીં હોને પાતો હૈ પ્રત્યુત્તર હમસો ઉત્તરે પોપગ હી

છે. તે એવા પ્રકારનો તે ભાત એક વિશેષ પ્રકારનું આદ્ય બની જાય છે
 'અહવા પદ્મિપુણ દંબુવક્ષઃ સુસક્રુણ વણગંધરસફરિસજુત્તવલવીરિય
 પરિણામે' અથવા આ સ્થિતિમા તે ણનાવવાના આવેલ ભાત તરફ સંપૂર્ણ
 પદાર્થોથી સંપાદિત કરવામા આવે છે, ઇલાયત્તી વિગેરે સુગંધદાર પદાર્થોથી
 સંપાદિત કરવામા આવે છે, અને 'સુસક્રુણ' યથોક્ત પ્રમાણથી વધારીને
 સુસંસ્કાર યુક્ત કરવામા આવેલ છે એ, 'વણગંધરસફરિસજુત્તવલવીરિય
 પરિણામે' ત્યાં તેનો પરિપાક બળ શરીર સંબંધી બળને તથા વીર્ય આન્તરિક
 શક્તિને વધારનાર બને છે કેમકે તે વહુ, નાથ, રસ અને સ્પર્શ, આ આદ્ય
 પ્રકારના ગુણોની વિશિષ્ટતાથી સંપન્ન થઈ જાય છે તથા આ ભાતનો
 'ઇન્દિયવલ પુટ્ટિવલ્લખે' ઉપલેખ કરવાથી ઇન્દ્રિયોમા બળ વર્ધિત હૈ કે તેમ
 તે ઇન્દ્રિયો પેતાના વિષયને ગ્રહણ કરવામા તત્પર થકે છે અને તેની શક્તિ

इति यः स तथा 'खुप्पिवासमहणे' क्षुत् पिपासामथनः क्षुत् पिपासे मथ्नाति विनाशयति यः स तथा, 'पहाण कुथियगुडखंडमच्छं'डिघय-उवणीए' प्रधान क्वथितगुडखण्ड मत्स्यण्डीघृतोपनीतः, प्रधानः-सुन्दरः क्वथितः क्वाथरूपः कृतः प्रधानतया निष्पादित इत्यर्थः गुडः तादृशं वा खण्डं तादृशी वा मत्स्यण्डी-मिसरीति भाषा प्रसिद्धा तादृशं घृतं च तानि उपनीतानि-योजितानि यस्मिन् स तथा 'पमोयणे' प्रमोदकः आह्लादजनकः 'सण्ह समियगब्भे' श्लक्ष्ण समितगर्भः, तत्र अतिश्लक्ष्णतया समितः परिणतः गर्भः आन्तरो भागो यस्य स तथा अति-श्लक्ष्णीभूत-कणिका मूलदल इत्यर्थः । 'हवेज्ज' भवेत् 'परमइट्ठंग संजुत्ते' परमेष्ठाङ्ग संयुक्तः, परमम् इष्टम् अत्यन्तवत्त्वमम् अङ्गम् अङ्गभूतं तदुपयोगि द्रव्यं तेन संयुक्तः 'तहेव ते चित्तरसा वि दुमगणा' तथैव परमान्नादिब्रह्मेव चित्तरसा अपि द्रुमगणाः 'अणेग बहुविहिविह वीससापरियाए' अनेक बहुविविधवित्तसापरिणतेन 'भोजन

મિલતા હૈ. 'ખુપ્પિવાસ મહણે' યહ ક્ષુવા ઓર પિપાસા કા મી મિટાને વાલો હોતા હૈ । 'પહાણ કુથિય ગુલ યંડ મચ્છંડિઘય ઉવણીએ' અતઃ યહ એક ઉત્તમ પદાર્થ બન જાતા હૈ તથા-જબ ઇસમેં ગુડ ગલાકર ડાલા જાતા હૈ યા યાંડકી ચાસની બનાકર યા મિસરી કી ચાસની બનાકર ડાલી જાતી હૈ તથા ઊસી પ્રકાર કા અર્થાત્ તપાયા હુઆ ઘી ડાલા જાતા હૈ તબ યહ 'પમોયણે' હર્ષશ્ર્વરૂપ હોતા હૈ 'સણહ સમિયગબ્ભે' ઓર જબ શ્લક્ષ્ણતા-ચિકના સે જિસકા અન્દર પરિણત હોજાતા હૈ તબ વહ અત્યન્તનરમ ઓર ચિકના હોતા હૈ-'તહેવ' ઊસી પ્રકાર 'તે ચિત્તરસાવિ દુમગણા'વે ચિત્તરસા નામકે વલ્ગવૃક્ષ મી 'અણેગ બહુ વિવિહવીસસા પરિ-ણયાએ' ભોજન વિહીએ ઉવવેયા' અનેક પ્રકાર કી ભોજન રૂપ સામગ્રી સે

ઓછી થતી નથી. બલકે તેનાથી ઇંદ્રિયોની શક્તિમાં વધારો થાય છે 'ખુપ્પિ વાસમહણે' આ ભાત બૂખ અને તરસને પણ મટાડવા વાળો હોય છે. 'પહાણકુથિય ગુલચંડમચ્છંડિઘાયઉવણીએ' તેથી તે એક ઉત્તમ પદાર્થ બની જાય છે તથા જ્યારે તેમાં ગોળ નાખીને ઓગાળમાં આવે છે. અથવા ખાંડની ચાસણી બનાવીને અથવા સાકરની ચાસણી બનાવીને નાખવામાં આવે તથા એજ પ્રમાણે અર્થાત્ ઘી ગરમ કરીને તેમાં નાખવામાં આવે, ત્યારે તે 'પમોયણે' હર્ષ વધારનાર બને છે. 'સણહસમિય ગબ્ભે' અને જ્યારે શ્લક્ષ્ણતા તેની અદરનો ભાગ ચિકાસ વાળો બની જાય છે, ત્યારે તે અત્યંત નરમ અને ચિકણો થઈ જાય છે. 'તહેવ' એજ પ્રમાણે 'તે ચિત્તરસા વિ દુમગણા' તે ચિત્તરસ નામના ઠંડપવૃક્ષો પણ 'અણેગબહુવિવિહવીસસા પરિણયાએ ભોજનવિહીએ ઉવવેયા' અનેક પ્રકારની ભોજન સામગ્રીથી યુક્ત હોય છે. આવા પ્રકારે

विहीण उववेया' भोजनविधिनोपपेताः 'कुमविकुम वि० जाव चिड्ढंति' कुशविकुश
विशुद्ध वृक्षमूलाः मूलवन्तः कन्दवन्तो यावन्तो यावत्तिष्ठन्तीति, सप्तमकल्पवृक्ष
स्वरूपवर्णनम् । ७॥

'एगोरुय दीवे णं तत्थ २ देसे वहवे' एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे तत्र तत्र देशे
बहवः-अनेके 'मणियंगा णाम द्रुमगणा पणत्ता समणाउसो' मण्यङ्गा, मणि
मयानि आभणानि आधाराधेयोपचारात् मणीति तान्येव अङ्गानि-अवयवा येषां
ते मण्यङ्गाः-भूषणसंपादका नाम द्रुमगणाः-कल्पवृक्षाः प्रज्ञप्ता-कथिताः हे
श्रमण-आयुष्मन् । 'जहा से' यथा ते 'हाराद्धहार वट्टणमउडकुंडल वामुत्तग
हेमजाल मणिजाल कणगजालग सुत्तग उच्चिहय कडगा-खुड्डिय एकावलि कंठ
सुत्तमगरि मउरवखंधगेवेज्ज सोणिसुत्तगचूडामणि कणग तिलग फुल्ल सिद्धन्धय

युक्त होते हैं यह इस प्रकार का उनका परिणमन स्वाभाविक है परकृत
नहीं है 'कुसविकुस०' इत्यादि पदों का अर्थ पूर्वोक्त जैसा ही है ७॥

८-आठवे कल्पवृक्ष के स्वरूप का कथन—

'एगोरुय दीवे तत्थ २ वहवे मणियंगा णाम द्रुमगणा पणत्ता समणा
उसो' हे श्रमण आयुष्मन् । उस एकोरुक नाम के द्वीप में जगह २ अनेक
मण्यङ्ग नाम के कल्पवृक्ष कहे गये हैं यहाँ-मणिमय आभरणों को ही
आधाराधेय के उपचार मणिनाम से कहा इस कारण मणिरूप अव-
यवों वाले- वे मण्यङ्ग कल्पवृक्ष होते हैं । इन से वहाँ के निवासियों
को मणिमय आभूषण प्राप्त होते रहते हैं । वे किस प्रकार के आभू-
षणों को देने वाले होते हैं-इस दृष्टान्त कहते हैं- 'जहा से हाराद्धहार
वट्टणमउड कुंडल वामुत्तग हेम जाल मणिजाल कणगजालग सुत्तग

तेसुं परिणमन स्वभाविक छे तेस परकृत अर्थात् पीनधी कन्वाभां अ वेस
नधी. 'कुसविकुस' इत्यादि पदोना अर्थ पड़ेला हवा प्रभावेनेज छे ॥७॥

इसे आठमा ६८५ वृक्षना स्वस्वतु धन इवमा आये छे 'एगोरुय
दीवेण दीवे तत्थ तत्थ वहवे मणियंगा नाम द्रुमगणा पणत्ता समणाउसो' हे
श्रमण आयुष्मन् ते सेडे उ नामना द्वीपना स्थणे स्थणे अनेक मण्यङ्ग नामना
६८५ वृक्षे हवा छे अहियां मणिमय आभरणोनेज अधाज अने आभरण
उपचारमी मणिनामधी हउल छे तेसी अतिशय अवयवोना
से मण्यङ्ग नामना ६८५ वृक्षे होय छे त्या नेन न निने तेसी अतिशय
आभरणो प्राप्त यता हउ छे ते देवा प्रभवेना अ भूदे. अ रे छे ते
मण्यङ्ग आभरणो स्वरूप हउना छे छे 'जहा से हाराद्धहार वट्टणमउड-
कुंडल वामुत्तग हेमजाल मणिजाल कणगजालग सुत्तग उच्चिहय कडगा

ભૂષણવિશેષઃ શશિસૂર્યક્રપમાઃ-સ્વર્ણમયચન્દ્રકાદિરૂપા આભરણવિશેષાઃ, ચક્રકં-
ચક્રાકાર આભૂષણવિશેષઃ, તલમજ્જકં ત્રુટિતં ચ વાહવાભરણમ્, હસ્તમાલકમ્-માલા-
કારં હસ્તાભૂષણમ્, વલક્ષમ્-ગલમૂષણમ્. દીનારમાલિકા-દીનારાધાકૃતિ મણિક-
માલા । ‘ચંદ્રસૂરમાલિયા’ ચન્દ્રસૂર્યમાલિકા-ચન્દ્રસૂર્યાકાર ઘણિકામય આભરણવિ-
શેષઃ ‘હરિસય કેયૂર વલય પાલંચ અંગુલેજ્જગ કંચીમેહલા કલાવ પયરગપાહિહારિય
પાઉજ્જાલ ઘંટિય સિંચિણિ રયણોરુજાલત્થિમિયવરનેર ચલણમાલિયા’ હર્ષક
કેયૂર વલય માલમ્વાઙ્ગુલીયક કાશ્ચીમેલલા કલાપ પ્રતરક પ્રતિહારિકપાદજાલ
ઘણિકાકિક્કિણી રત્નોરુજાલ સ્તિમિત વરનૂપુર ચરણમાલિકા, તત્ર હર્ષક-ભૂષણ-
વિશેષઃ, કેયૂરમ્-અન્નદમ્ વલયમ્-કંકણમ્, માલમ્બકં શુભ્વનકં ભૂષણવિશેષઃ, અંગુ-
લીયકં પ્રસિદ્ધમ્, કાશ્ચી, મેલલા, કલાપઃ એતે સ્ત્રિય આભરણવિશેષાઃ પ્રતરક-
વૃત્ત પ્રતલ આભરણવિશેષઃ, પ્રાતિહારિકમ્-આભરણવિશેષઃ પાદોત્તલઘણિકા

વિશેષ હી હૈ હસ આભરણ મેં સર્વપ પ્રમાણ સોને કે કળ મરે જાતે હૈ
ઔર યહ મણિયોં કા બના હુઆ હોતા હૈ કર્ણ પાલી-વહ આભરણ
વિશેષ હૈ જો કાનોં મેં લટકતા હુઆ પહિના જાતા હૈ જૈસે-કિ આજ-
કલ કે ટોપ્સ આદિ ચન્દ્રમા કે આકાર કા જો આભરણ હોતા હૈ ઉસકા
નામ શશિ આભરણ હૈ યહ અસ્તક કે ઝગર વાલોં કો સંયમિત કરને
વાલા હોતા હૈ હસી પ્રકાર કા સૂર્ય કે આકાર કા જો આભરણ હોતા
હૈ ઉસકા નામ સૂર્યાભરણ હૈ યહ બી અસ્તક કે ઝગર હી પહિરા જાતા
હૈ હસે બુન્દેલ સ્વળ્ડી ભાષા મેં કેકર પાન કહતે હૈ વૃષભ કે આકાર
કા આભરણ હોતા હૈ ઉસકા નામ વૃષભાભરણ હૈ છોટે ૨ બચ્તોં કો
યહ ગલે મેં પહિરાયા જાતા હૈ-હસે બુન્દેલ સ્વળ્ડી ભાષા મેં કઠલા કહતે
હૈ । કઠલે કે જો તાવીજ હોતે હૈ ઉનમેં કિન્દી ૨, તાવીજોં મેં વૈલ કા

સોનાના કણો લરવામાં આવે છે. અને આ સણિયોના બનાવવામાં આવે છે.
કર્ણપાલી એ આભૂષણ વિશેષ છે જેને કાનોમાં લટકવીને પહેરવામાં આવે
છે. હાલમાં જેમ ટોપ્સ વિગેરે ચન્દ્રમાના આકારના આભૂષણો હોય છે. તેવું
તે હોય છે. તેને શશિ આભરણ પણ કહે છે. તે માથાના વાળોને બેડીરાખવા
વાળું હોય છે. એજ પ્રમાણે સૂર્યના આકારનું જે આભરણ હોય છે તેનું
નામ સૂર્યાભરણ છે. એ પણ માથાની ઉપરજ પહેરવામાં આવે છે. તેને
બુન્દેલ ખંડની ભાષામાં કેકર પાન કહે છે. વૃષભના આકારનું જે સોનાનું
આભૂષણ હોય છે, તેનું નામ વૃષભાભરણ છે. તે નાના નાના બચ્ચાઓને
ગળામાં પહેરવવામાં આવે છે. તેને બુન્દેલખંડની ભાષામાં કંઠલો કહે છે
કંઠલામાં જે તાવીજ હોય છે. તેમાં કોઈ કોઈ તાવીજોમાં બળદનો આકાર

पादेषु जालवृत्तयो घण्टिका-घण्टिका, किङ्किणी क्षुद्रघण्टिका, रत्नोरुजालं रत्न-
मयं जंघयोः पलम्बपानं शृङ्खलारूपं कटिद्वारकम् 'कणदोरा' इति प्रसिद्धम् स्तिमि-
तवन्नूपुरम् चरणमालिका संस्थानविशेषकृतपादा भरणम्, 'अणमणिगरमालीया'
कनकनिकरमालिका एते चाभरणविशेषाः, संप्रदायतो लीकतश्च यथायथं ज्ञातव्याः,
कथंभूता एते आभरणविशेषास्तत्राह-'कंचणमणि' इत्यादि, 'कंचणमणिरयण
भत्तिचित्ता' काञ्चनमणिरत्नानां भक्त्या-विच्छित्त्या चित्राः-विलक्षणाः 'भूषणविहि
वद्रूपगारा' भूषण विधिना वद्रूपकाराः-अनेकपकाराः 'तदेव ते मणियंगा वि
द्रुमगणा' तथैव दारादिवदेव ते मण्यद्वा अपि द्रुमगणाः, 'अणग वहुविविद्वीससा

आकार उत्कीर्ण-खोदा हुआ होता है। चक्र के आकारवाले आभूषण का
नाम चक्रक है तल भद्रक और त्रुटिक ये घाट्टो के आभरण विशेष
हैं हस्तमालक-हाथ का आभूषण विशेष है, बलक्ष गलेका आभूषण
दीनार मालिका, दीनार-मुद्रो के आकार के मणियो से बनी हुई
मुक्ति माला नाम का आभरण विशेष है 'चन्द्र सूर मालिया, हरिसय,
केयूरबलय पालंघ अंगुलेज्जगकंची मेदला कलावपवरग पाडिहारिये पाय
जाल घंटियत्रिखणिरयणोरुजालत्थिमियवरणेउरचलण मालिया'
चन्द्र सूर्य मालिका, यह चन्द्र सूर्य के आकार वाले मणयो की माला
होती है एर्पक, केयूर, बलय, प्रालम्बनक-जूमका अंगुलीयक, काशी
मेग्वला, कलाप प्रनरक प्रातिहारिकपादो-ज्जल घण्टिका, किङ्किणी-
क्षुद्र घण्टिका, रत्नोरुजाल व नूपुर चरण मालिका ये सब आभरण विशेष
हैं 'कणमणिगर मालिया, कंचणमणिरयणभत्तिचित्ता भूषण विहि-

डोतश्रमा आवेत् छाय छे सकना आभरणाना आभूषणु नाम सकके छे.
तललजक अने त्रुटिक ते घाट्ट हाथना आल प विद्रो छे हस्तमाला द यद्रु'
आभूषणु बलय गणानु आभूषणु, दीनार मालिक, दीनार भद्रेन्द्रा आभरणना
भल्लुकाओधी बनवपामा आवेत् मुद्रितनया नामनु आलरात विद्रो छे.
'यह सूरमालिया, हरिसय देव अथ वलंघ अंगुलेज्जगकंची मेदलाज्ज-
वरपवरगपाडिहारिये पायजाल घण्टिय त्रिखणिरयणोरुजालत्थिमिय वरणे उर
चलणमालिका चन्द्र सूर्य मालिका, का चन्द्र सूर्यना आभरणना भल्लुके नी
म ग छाय छे हस्त, हस्त, बलय, प्रालम्बनक, जूमका अंगुलीयक, काशी-
मेदला प्रनरक प्रातिहारिक, पादो-ज्जल घण्टिका, किङ्किणी-क्षुद्र घण्टिका, रत्नोरु-
जाल व नूपुर चरण मालिका ये सब आभरण विशेष हैं कणमणि-
गरमालिका, कंचणमणिरयणभत्तिचित्ता भूषण विद्रुमगणा, तदेव ते मणि-

પરિણાયા ભૂસણવિહીય ઉવવેયા' અનેક વહુવિવિધ.વિસસાપરિણતેન ભૂપણવિ-
ધિનોપેતા:-યુક્તા:, ફલૈપૂર્ણા 'વિસટ્ટંતિ' દલન્તિ-વિકસન્તીત્યર્થ:, 'કુસવિકુસ વિ-
જાવ ચિટ્ટંતિ' કુશવિકુશ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલા મૂલવન્તઃ કન્દવન્તઃ યાવત્ માસાદીયા
દર્શનીયા અભિરૂપાઃ પ્રતિરૂપાસ્તિષ્ઠતિ । ઇત્યષ્ટમકલ્પવૃક્ષવર્ણનમ્ । ૮।

‘એગોરુયણં દીવે તત્થ ૨’ એકોરુકદ્વીપે તત્ર તત્ર સ્થલ ‘વહવે ગેહાગારા ણામ દુમ-
ગણા પળ્ણત્તા સમણાસો !’ વહવઃ ગેહાકારા નામ દુમગણાઃ કલ્પવૃક્ષાઃ પ્રજ્ઞપ્તા:-
કથિતાઃ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ । ‘જહા સે’ યથા તે ‘પગારટ્ટાલગ ચરિયદારગોપુર

બહુપ્પગારા તહેવ તે મણિયંગા વિ દુમગણા અળેગ વહુવિવિહવીસસા
પરિણતાય ભૂસણવિહીય ઉવવેયા કુસ વિ- જાવ ચિટ્ટંતિ’ ઓર કનક
નિકર માલિકા, યે સય હી આભૂષણ હે ઓર યે કિતનેક સુવર્ણ કી
રચના સે, કિતનેક મણિયોં કી રચના સે ઓર કિતનેક રત્નોં કી
રચના સે ચિત્રિત સુંદર હોતે હેં । इनकी जातियां अनेक प्रकार की
होती है । इसी प्रकार से ये मण्यङ्गनाम के कल्पवृक्ष भी अनेक प्रकार की
भूषण जातिघों के रूप स्वतः स्वभाव से परिणत हो जाते हैं बाकी के
‘कुस विकुस’ आदि पदों का अर्थ स्पष्ट है ॥ ८ ॥

૯ નૌવે કલ્પવૃક્ષ કે સ્વરૂપ કા વર્ણન—

‘એગોરુય દીવે તત્થ ૨’ ઉસ એકોરુક નામક દ્વીપ મેં જગહ ૨,
‘વહવે ગેહાગારા ણામ દુમગણા પળ્ણત્તા સમણાસો’ હે શ્રમણ !
આયુષ્મન્ ! અનેક ગેહાકાર નામ કે કલ્પવૃક્ષ કહે ગયે હેં । વે કિસ
પ્રકાર કે હોતે હેં વહ દૃષ્ટાન્ત સે સમજાતે હેં—‘જહા સે પાગારટ્ટાલગ

યગા વિ દુમગણા અળેગવહુવિવિહવીસસાપરિણતાય ભૂસણવિહીય ઉવવેયા
કુસવિકુસ જાવ ચિટ્ટંતિ’ અને કનક નિકર માલિકા, આ બધા આભૂષણ
વિશેષ જ છે. અને તે પૈકી કેટલાક સોનાની રચનાથી તથા કેટલાક મણિયોની
રચનાથી અને કેટલાક રત્નોની રચનાથી ચિત્ર વિચિત્ર સુંદર જણાય છે. તેની
અનેક પ્રકારની જાતો હોય છે. એજ પ્રમાણે આ મણ્યંગ નામના કલ્પવૃક્ષો
પણ અનેક પ્રકારના ભૂષણોના રૂપથી સ્વતઃપોતાની મેળેજ એટલેકે સ્વાભાવિક
રીતેજ પરિણત થઈ જાય છે. બાકીના કુસ વિકુસ વિગેરે પદોનો અર્થ સ્પષ્ટ છે ૮

હવે નવમા કલ્પવૃક્ષના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘એગોરુય
દીવેણં દીવે તત્થ તત્થ’ એ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે ‘વહવે ગેહા
ગારા ણામ દુમગણા પળ્ણત્તા સમણાસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ગેહાકાર નામના
અનેક કલ્પવૃક્ષો કહેવામાં આવેલ છે. તે કેવા પ્રકારના હોય છે ? તે દૃષ્ટાંત
દ્વારા સૂત્રકાર બતાવે છે. ‘જહા સે પાગારટ્ટાલગચરિયદાર ગોપુર પાસાયા

પરિણયાદ્ય ભૂષણવિહીદ્ય ઉત્તરેયા' અનેક વહુવિવિધ વિસસાપરિણતેન ભૂષણવિ-
ધિનોપેતાઃ—યુક્તાઃ, ફલૈર્પૂર્ણા 'વિસદ્વંતિ' દલન્તિ-વિકસન્તીત્યર્થઃ, 'કુસવિકુસ વિ-
જાવ ચિદ્વંતિ' કુસવિકુસ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂળા મૂલવન્તઃ કન્દવન્તઃ યાવત્ પાસાદીયા
દર્શનીયા અભિરૂપાઃ પ્રતિરૂપાસ્તિષ્ઠતિ । ઇત્યષ્ટમકલ્પવૃક્ષવર્ણનમ્ ॥૮॥

‘અગોરુયણં દીવે તત્થ ૨’ એકોરુકદ્વીપે તત્ર તત્ર સ્થલે ‘વહવે ગેહાગારા નામ દુમ-
ગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો !’ વહવઃ ગેહાકારા નામ દુમગણાઃ વલ્પવૃક્ષાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—
કથિતાઃ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ‘જહા સે’ યથા તે ‘પગારદાલગ ચરિયદારગોપુર
વહુપ્પગારા તહેવ તે મણિયંગા વિ દુમગણા અણેગ વહુવિવિહવીસસા
પરિણતાદ્ય ભૂષણવિહીદ્ય ઉત્તરેયા કુસ વિ- જાવ ચિદ્વંતિ’ ઓર કનક
નિકર માલિકા, યે સય્થ હી આભૂષણ હૈં ઓર યે કિત્તનેક સુવર્ણ કી
રચના સે, કિત્તનેક મણિયોં કી રચના સે ઓર કિત્તનેક રત્નોં કી
રચના સે ચિત્રિત સુંદર હોતે હૈં । ઇનકી જાતિયાં અનેક પ્રકાર કી
હોતી હૈ । હસી પ્રકાર સે યે મણ્યજ્ઞનામકે કલ્પવૃક્ષ ભી અનેક પ્રકાર કી
ભૂષણ જાતિયોં કે રૂપ સ્વતઃ સ્વભાવ સે પરિણત હો જાતે હૈં વાકી કે
‘કુસ વિકુસ’ આદિ પદોં કા અર્થ સ્પષ્ટ હૈ ॥૮॥

૧ નોવેં કલ્પવૃક્ષ કે સ્વરૂપ કા વર્ણન—

‘અગોરુય દીવે તત્થ ૨’ ઉસ એકોરુક નામક દ્વીપ મેં જગહ ૨,
‘વહવે ગેહાગારા નામ દુમગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ !
આયુષ્મન્ ! અનેક ગેહાકાર નામ કે કલ્પવૃક્ષ કહે ગયે હૈં । વે કિસ
પ્રકાર કે હોતે હૈં વહ દૃષ્ટાન્ત સે સમજાતે હૈં—‘જહા સે પાગારદાલગ

યગા વિ દુમગણા અણેગવહુવિવિહવીસસાપરિણતાદ્ય ભૂષણવિહીદ્ય ઉત્તરેયા
કુસવિકુસ જાવ ચિદ્વંતિ’ અને કનક નિકર માલિકા, આ બધા આભૂષણ
વિશેષ જ છે. અને તે પૈકી કેટલાક સોનાની રચનાથી તથા કેટલાક મણિયોની
રચનાથી અને કેટલાક રત્નોની રચનાથી ચિત્ર વિચિત્ર સુંદર જણાય છે. તેની
અનેક પ્રકારની જાતો હોય છે. એજ પ્રમાણે આ મણ્યંગ નામના કલ્પવૃક્ષો
પણ અનેક પ્રકારના ભૂષણોના રૂપથી સ્વતઃપોતાની એજેજ એટલેકે સ્વાભાવિક
રીતેજ પરિણત થઈ જાય છે. બાકીના કુસ વિકુસ વિગેરે પદોનો અર્થ સ્પષ્ટ છે ૮

હવે નવમા કલ્પવૃક્ષના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘અગોરુય
દીવેણં દીવે તત્થ તત્થ’ એ એકોરુક નામના દ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે ‘વહવે ગેહા
ગારા નામ દુમગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ગેહાકાર નામના
અનેક કલ્પવૃક્ષો કહેવામાં આવેલ છે. તે કેવા પ્રકારના હોય છે ? તે દૃષ્ટાન્ત
દ્વારા સૂત્રકાર બતાવે છે. ‘જહા સે પાગારદાલગચરિયદાર ગોપુર પાસાયા

પાસાયાકાસતલમંડવ એગસાલ વિસાલ તિસાલગ ચરં સ ચડમાલ ગઘમઘરમોહણ
ઘરવલભિઘર ચિત્તસાલમાલયભત્તિઘરવટ્તંસ ચતુરંસણંદિયાવત્તસંઠિયાયય પંડુર-
તલ મુંડમાલ હમ્મિયં' પ્રાકારાટ્ટાલક ચરિકદ્વારગોપુપ્રાસાદાકાશતલ માંડપૈ-
કશાલ દ્વિશાલક ત્રિશાલક ચતુરસ ચતુઃશાલગર્ભગૃહ મોહનગૃહવલભીગૃહ ચિત્ર
શાલમાલકભક્તિગૃહ વૃત્તત્ર્યસ નન્દિકાવર્ત સંસ્થિતાયત પાણ્ડુતલમુંડમાલહર્મ્યમ્,
તત્ર પ્રાકારો વપઃ, અટ્ટાલકઃ-પ્રાસાદોપરિવર્ત્યાશ્રયવિશેષઃ, ચરિકાનગર પ્રાકા-
રાન્તમૂલે અદૃશસ્તપ્રમાણો માર્ગઃ, દ્વારં સ્પષ્ટમ્, ગોપુરં પુરદ્વારમ્, પ્રાસાદઃ મસિદ્ઃ

ચરિયદાર ગોપુર પાસાયાકાસ તલ મંડવ એગસાલ વિસાલગતિસાલ
ગચડરંસ ચડસાલ ગઘમ ઘર મોહણ ઘર વલભિઘર ચિત્તસાલ માલય-
ભત્તિ ઘર વટ્તંસચતુરંસણંદિયાવત્ત સંઠિયાયત પંડુરતલ મુંડ માલ
હમ્મિયં' જિસ પ્રકાર સે સંસાર મેં પ્રાકાર, અટ્ટાલક, ચરિકા, દ્વાર,
ગોપુર, પ્રાસાદ, આકાશતલ, મંડપ, એકશાલ, દ્વિશાલ, ત્રિશાલ, ચતુ
રસ, ચતુઃશાલ ગર્ભગૃહ, મોહન ગૃહ, વલભી ગૃહ, ચિત્રશાલ માલક
ભક્તિ ગૃહ, વૃત્ત, ત્ર્યસ, ચતુરસ, નંદિકા વર્ત, સંસ્થિતાયત પાણ્ડુરતલ
મુંડમાલ હર્મ્ય, इनमें कोट का नाम प्राकार हैं जो नगर या राजमहल
के चारों ओर होता है प्रासाद के ऊपर जो आश्रम विशेष होता है
उसका नाम अट्टालक है इसे आजकल की भाषा में अटारी नाम से
कहा जाता है नगर और प्राकार के बीच में जो आठ हाथ प्रमाण रास्ता
रहता है उसका नाम चरिका है। दरवाजे का नाम द्वार है नगर के
प्रधान द्वार का नाम गोपुर है राजमहल का नाम प्रासाद है बिलकुल

કાસતલમંડવ એગસાલ વિસાલગતિસાલગચડરસચડસાલગઘમઘરમોહણઘર વલ-
ભિઘર ચિત્તસાલ માલય ભત્તિઘર વટ્ત તસ ચડરંસ ણંદિયાવત્તસંઠિયા
યતપંડુરતલમુંડમાલાહમ્મિયં' જે પ્રમાણે જગત્માં પ્રાકાર, અટ્ટાલક, ચરિકા,
દ્વાર, ગોપુર, પ્રાસાદ, આકાશતલ, મંડપ, એકશાલ, દ્વિશાલ, ત્રિશાલ,
ચતુરસ, ચતુઃશાલ, ગર્ભગૃહ, મોહનગૃહ, વલભીગૃહ, ચિત્રશાલ માલક,
ભક્તિગૃહ, વૃત્ત, ત્ર્યસ, ચતુરસ, નન્દિકાવર્ત, સંસ્થિતાયત, પાંડુરતલ,
મુંડમાલહર્મ્ય, તેમાં કોટનું નામ પ્રાસાદ છે કે જે નગર અથવા રાજમહેલની
ચારે તરફ હોય છે. પ્રાસાદની ઉપર જે આશ્રય વિશેષ હોય છે. તેનું નામ
અટ્ટાલક છે. તેને હાલની ભાષામાં અટારી કહેવામાં આવે છે. નગર અને
પ્રાકારની વચમાં આઠ હાથ પ્રમાણનો જે રસ્તો રાખવામાં આવે છે, તેનું નામ
ચરિકા છે. દરવાજાનું નામ દ્વાર છે. નગરના મુખ્ય દરવાજાનું નામ ગોપુર છે.

આકાશતલં કૂટાચાછિદ્ર-કુદ્દટિમમ્, ઘ્નણ્ડપઃ-છાયાધર્મ્ય પટાદિમય આશ્રયવિશેષઃ
 एकशाल द्विशाले भवनविशेषौ त्रिशालमपि भवनविशेषः, चतुरस्रं चतुः शालं च
 भवनविशेषः, गर्भगृहं-सर्वतोवर्त्ति गृहान्तरम् अभ्यन्तरगृहम्, मोहनगृहं-शयन-
 गृहम्, बलमीगृहं, चित्रशालमालकम्, भक्तिगृहम् वृत्तत्र्यस्रचतुरस्रम्, नन्दिकावर्त्तः
 प्रासादविशेषः तद्वत् संस्थितायत पाण्डुरतलमण्डुमालहर्म्यम्-उपरि आच्छादन-

સાફ છત્ત કો ભૂમિ કા નામ આકાશ તલ હૈ યહ નિરાવૃત્ત પ્રદેશ રૂપ
 હોતા હૈ । છાયા આદિ કે નિમિત્ત જો તમ્બૂ તાન લિયા જાતા હૈ ઉસકા
 નામ ઘ્નણ્ડપ હૈ એક શાલ દ્વિશાલ યે ભવન વિશેષ હોતે હૈ । ત્રીન
 શાલા ચાલે ઔર ચાર શાલા ચાલે મી ભવન હી હોતે હૈ ઔર વિશેષ
 ભવન કે રૂપ મેં બનાયે જાતે હૈ શાલા શબ્દ કા અર્થ ઘ્નણ્ડ હૈ જો ભવન
 દો ઘ્નણ્ડ ચાલે હોતે હૈ વે દ્વિશાલ ભવન હૈ હસી તરહ સે આગે મી
 સમગ્ર લેના ચાહિયે જો મકાન ચૌચૂડા હોતા હૈ વહ ચતુરસ્ર ગૃહ હૈ
 ઘર કે નીચે જો મોહરા હોતા હૈ ઉસકા નામ ગર્ભ ગૃહ હૈ શયન ઘર
 કો મોહન ગૃહ કહતે હૈ છાજો ચાલા જો ઘર હોતા હૈ ઉસકા નામ
 વલમી ગૃહ હૈ ચિત્રશાલાલય-જિસમેં અનેક પ્રકાર કે ચિત્રો સે
 સુસજ્જિત સ્વતંત્ર પ્રકોષ્ઠ હોતા હૈ એસે ગૃહ કા યહ નામ હૈ વૃત્ત જો
 ગોલ આકાર મેં બનાયા જાતા હૈ વહ વૃત્ત ઘર ત્રિકોણ કે આકાર મેં
 બના હોતા હૈ ઉસકા નામ ત્ર્યસ્ર ઘર હૈ ચૌચૂડે આકાર કે બને હુહ ઘર
 કા નામ ચતુરસ્ર ઘર હૈ નન્દિકાવર્ત્ત સ્વસ્તિક કે જૈસા જો આલય હોતા હૈ

શબ્દમહેલતુ' નામ પ્રાસાદ છે. એકદમ સાદ્ અગાશીના તળીયાતુ' નામ આકા-
 શતલ છે. આ નિરાવૃત્તપ્રદેશ હોય છે છાયા વિગેરેને માટે જે તંબૂતાણુવામાં
 આવે છે. તેનું નામ મડપ છે. એક શાલ દ્વિશાલ, આ ભવન વિશેષ હોય
 છે ત્રણ શાલાવાળા અને ચાર શાળા વાળા પણ ભવન જ કહેવાય છે. અને
 વિશેષ ભવન રૂપે બનાવવામાં આવે છે. શાલા શબ્દનો અર્થ ખંડ છે. જે
 ભવન બે ખંડવાળા હોય છે. તેને દ્વિશાલ ભવન કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે
 આગળ પણ સમજી લેવું. જે મકાન ચોખૂણિયું હોય છે તે ચતુરસ્રગૃહ કહે
 વાય છે. શયનભવનને મોહનગૃહ કહે છે. છાજવાળું જે ઘર હોય છે, તેનું નામ
 વલમીગૃહ કહેવાય છે. ચિત્રશાલાલય જે અનેક પ્રકારના ચિત્રોથી સુસજ્જિત
 સ્વતંત્ર ગૃહ હોય છે, તેવા ગૃહતુ' નામ ચિત્રશાલાલય કહે છે. વૃત્ત એટલેકે
 જે ઘર ગોળ આકારનું બનાવવામાં આવે છે, તે વૃત્તઘર કહેવાય છે. જે
 ઘર ત્રિકોણાકાર બનાવવામાં આવે છે. તેને ત્ર્યસ્રઘર કહે છે. ચોખૂણિયા
 આકારનું બનાવવામાં આવેલ ભવનને ચતુરસ્ર ઘર કહેવાય છે. નન્દિકાવર્ત

રહિતં શિખરાદિ રહિતં હર્મ્યમ્ ! 'અહવર્ણ ધવલહર અદ્વમાગહવિભ્રમસેલદ્ધ સેલ-
સંઠિય કૂડાગારદ્ધુસુવિહિકોટ્ટગ અણેગઘરસરણલેણ આવણ વિહંગજાલવિંદણિ-
જ્જૂહ અવરક દોવારિય-ચંદસાલિયરૂવવિભત્તિ કલિયા' અથવા સ્વલુ ધવલગૃહાદ્ધ
માગધવિભ્રમશૈલાર્ધશૈલસંસ્થિત કૂટાકારાદ્ય સુવિધિકોષ્ઠકાનેક ગૃહસરણલયન-
આપણ વિહંગજાલવૃન્દ નિવ્યૂહાપવરકદૌવારિક ચન્દ્રશાલિકારૂપવિભત્તિ કલિતાઃ
તત્ર-ધવલગૃહં સૌધમ્, અર્ધમાગધ વિભ્રમાણિ ગૃહવિશેષાઃ, શૈલાર્ધશૈલ સંસ્થિતાનિ

ઉસકા નામ નન્દિકા વર્ત્ત ગૃહ છે જિસકી નીચે કી ભૂમિ શુભ્ર હો ઓર
ઉપર જિસ પર છાન-છપ્પર ન હો એસે આંગન વાલે ઘર કા નામ પાણ્ડુ-
રતલ મુળ્લ માલ ગૃહ છે ધનિક જનોં કે રહને કે યજ્ઞાન કા નામ હર્મ્ય
છે 'અહવ ણં ધવલહર અદ્વમાગહ વિભ્રમ સેલદ્ધ સેલ સંઠિય કૂડા-
ગારદ્ધુ સુવિહિકોટ્ટગ અણેગ ઘરસરણલેણ આવણ વિહંગ જાલવિંદ
ણિજ્જૂહ અવરક દોવારિય ચંદ સાલિય રૂવ વિભત્તિ કલિયા ભવણ
વિહિવદ્ધ વિકપ્પા' ધવલગૃહ-સૌધ અર્ધગૃહ માગધગૃહ એવં વિભ્રમગૃહ,
શૈલાર્ધગૃહ, શૈલ સંસ્થિતગૃહ, કૂડાકાર ગૃહ, સુવિધિ કોષ્ઠક ગૃહ,
શરણ લયન આપણ, રૂપાદિ રૂપ સે ભવનોં કે ભેદ અનેક હોતે છે.
હનમેં અર્ધ ગૃહ માગધ ગૃહ ઓર વિભ્રમ ગૃહ યે કોઈ વિશેષ પ્રકાર કે
ઘર હોતે છે પહાડ કે અર્ધ ભાગ કા જૈસા આકાર હોના છે રૂપ આકાર
કા કો ઘર હોના છે ઉસકા નામ શૈલાર્ધ ગૃહ છે તથા પર્વત કા જૈસા
આકાર હોના છે રૂપ આકાર કા જો ઘર હોના છે વહ શૈલ સંસ્થિત

સ્વસ્થિકના જેવું જે ઘર હોય તેનું નામ નન્દિકાવર્ત્તગૃહ કહેવાય છે જેની
નીચેની ભૂમિ શુદ્ધ હોય અને જેની ઉપર છાન-છાપર ન હોય એવા આંગણા
વાળા ઘરનું નામ પાંડુરતલ મંડમાલ ગૃહ કહેવાય છે. ધનવાનોને રહેવાના
મકાનનું નામ 'હર્મ્ય' છે. 'અહવ ણં ધવલહર અદ્વમાગહવિભ્રમ સેલદ્ધસેલ
સંઠિય કૂડાગારદ્ધુસુવિહિકોટ્ટગ અણેગઘરસરણલેણ અવિણ વિહંગજાલવિંદણિજ્જૂહ
અવરક દોવારિય ચંદસાલિય રૂવ વિભત્તિકલિયા ભવણવિહિ વદ્ધવિકપ્પા' ધવલ-
ગૃહ સૌધ, અર્ધગૃહ માગધગૃહ અને વિભ્રમગૃહ, શૈલાર્ધગૃહ, શૈલ સંસ્થિતગૃહ
કૂડાકારઘર, સુવિધિકોષ્ઠકઘર, અનેગૃહ, શરણલયન, આપણ વિગેરે પ્રકારથી
ભવનોના અનેક ભેદો હોય છે. તેમાં અર્ધગૃહ, માગધગૃહ, અને વિભ્રમગૃહ
આ કેઈ વિશેષ પ્રકારના ઘર હોય છે પહાડના અર્ધભાગનો જેવો આકાર
હોય છે, એ આકારનું જે ઘર હોય છે, તેનું નામ શૈલાર્ધગૃહ છે તથા
પર્વતનો જેવો આકાર હોય છે, તેવા આકારનું જે ઘર હોય છે, તે શૈલ

પર્વતાકારાણિ ગૃહાણિ' કૂટાકારાદ્ય શિખરાકૃતિકાનિ 'સુવિદિ-કોટ્ઠમ' સુવિધિ-
કોષ્ઠકાનિ, 'અણેગઘા' અનેકાઃ ગૃહાઃ 'આવણ' આપણા-દટ્ટાઃ ઇત્યાદિકા
ભવનવિધયો બહુવિકલ્પાઃ ઇત્યન્વયઃ । વિટંકઃ-કપોતપાલી, જાલવૃન્દો ગવાક્ષ-
સમૂહઃ 'ણિજ્જૂઃ' નિર્વ્યૂહઃ દ્વારોપરિતન પાર્શ્વવિનિર્ગતદારુઃ 'અપવરકઃ' 'દોવા-
રિય' દ્વારિકઃ 'ચંદસાલિય' ચન્દ્રશાલિકા-શિરોગૃહમ્ 'રુવવિમત્તિચિત્તા' ઇત્યેવં

ગૃહ હૈ પર્વત કી ચોટી કા જૈસા આકાર હોતા હૈ એસે આકાર વાલા
જો ઘર હોના હૈ વહ કૂડાકાર ગૃહ હૈ જિસ ઘર મેં અનેક કોઠે અચ્છે
પ્રકાર કે બને હોતે હૈં વહ સુવિધિકોષ્ઠક હૈ જિસ ઘર મેં એક સે પ્રમાણ
કે અનેક ઘર બને રહતે હૈં વે અનેક ઘર કહલાતે હૈં । દુકાન કા નામ
આપણ હૈ બાજાર મેં જિહ પ્રકાર સે પ્રત્યેક વસ્તુ યથાસ્થાન મિલતી હૈ
ઉસી પ્રકાર સે જિસ ઘર મેં પ્રત્યેક ઉપયોગી વસ્તુ યથાસ્થાન પર રખી
હુઈ મિલતી હૈં એસે ઘર કા નામ આપણ ગૃહ કહતે હૈ ઇત્યાદિ રૂપ સે
ભવનોં કી વિધિયાં અનેક પ્રકાર કી હૈ કાપોત પાલી-છજા કા નામ
વિટંક હૈ હસકે આકાર કે જો ઘર હૈ વે બી યહાં વિટંક શબ્દ સે ગૃહીત
હુઈ હૈં જાલ વૃન્દ નામ ગવાક્ષ કા હૈ દ્વાર કે ઉપર કે ભાગ મેં નિકલા
હુઆ જો કાષ્ઠ હોતા હૈ ઉસકા નામ નિર્વ્યૂહ હૈ અપવરક નામ છોટી
ર, કોઠરિયોં કા હૈ છત્ત કે ઉપર જો ઘર હોતા હૈ ઉસકા નામ શિરો
ગૃહ હૈ હસ તરહ ભવન વિધિયાં ગૃહ પ્રકાર-અનેક ભેદોં વાલે હૈં 'તહેવ

સંસ્થિત ઘર કહેવાય છે. પર્વતના શિખરનો જેવો આકાર હોય છે, એવા
આકારવાળું જે ઘર હોય છે, તે કૂડાકાર ઘર કહેવાય છે. જે ઘરમાં અનેક
પ્રકારના સારા કોઠાઓ બનાવવામાં આવેલ હોય, તે સુવિધિ કોષ્ઠક કહેવાય છે.
જે ઘરમાં એક સરખા આકારવાળા અનેક ઘરો બનાવેલા હોય છે, તે અનેક
ઘર કહેવાય છે દુકાનનું નામ આપણ છે. બજારમાં જે પ્રમાણે દરેક વસ્તુઓ
યોગ્ય સ્થાને મળે છે, એજ પ્રમાણે જે ઘરમાં દરેક ઉપયોગી વસ્તુઓ યથાસ્થાન
પર રાખેલ મળે છે, તેવા ઘરનું નામ પણ આપણ ગૃહ કહેવાય છે ઇત્યાદિ
પ્રકારથી ભવનોની અનેક પ્રકારની વિધિઓ છે કાપોતપાલી છજાનું નામ વિટંક
છે. તેના આકાર જેવું જે ઘર હોય તે પણ અહિયાં વિટંક શબ્દથી ગ્રહણ
કરાય છે. જાલવૃન્દ ગવાક્ષ બારીને કહે છે, તેનું નામ નિર્વ્યૂહ છે. અપવરક
નાની નાની ચોરડીયોને કહે છે અગાસીની ઉપર જે ગ્રહ હોય છે તેનું નામ
શિરોગ્રહ છે. આ પ્રમાણે ભવન વિધિ ભવન પ્રકાર વિગેરે અનેક લેહવાળી
હોય છે, 'તહેવ તે ગેહાકારા વિ દુમગણા' આ પ્રમાણે તે ગ્રહાકાર નામવાળા

રૂપાભિઃ વિમક્તિભિઃ-વિચ્છિત્તિભિઃ કલિતાઃ-યુક્તાઃ 'ભવનવિહીવહુવિકલ્પા' ભવનવિધિ વહુવિકલ્પાઃ-ભવનવિધિના અનેકપ્રકારાઃ, 'તદેવ તે ગેહાગારા વિ દુમગણા' તથૈવ પ્રાકારાદિવદેવ તે ગેહાકારા અપિ દ્રુમગણાઃ 'અળેગ વહુવિવિહ-વીસસાપરિણયા' અનેક વહુવિવિધવિસસાપરિણતેન ભવનવિધિના, કથં ભૂતેન ભવનવિધિના તત્રાહ-'સુહારુહાણ સુહોત્તરાણ' સુહારોહણેન સુહોત્તારેણ, સુખેના-રોહણમૂર્ધ્વગમનં યસ્ય તેન સુખેન અધસ્તાદવતરણં યસ્ય સ તથા તેન, 'સુહનિસ્ત્રવ-મણપ્પવેસાણ' સુહનિસ્ત્રવણ પ્રવેશેન સુખેન-અનાયાસેન નિસ્ત્રવણં નિર્ગમઃ પ્રવેશશ્ચ યત્ર સ તથા તેન 'દદરસોપાણપંતિકલિયાણ' દર્દરસોપાણપટ્ટિક્તિ કલિતેન દર્દરા-ઘની ભૂતા સોપાણપટ્ટિક્તિસ્તયા કલિતેન યુક્તેન 'પહરિક્કાણ' પ્રતિરિ-

તે ગેહાગારા વિ દુમગણા' હસી પ્રકાર સે વે ગૃહાકાર નામ વાલે કલ્પ-વૃક્ષ મ્હી 'અળેગ વહુ વિવિધવીસસા પરિણયાણ સુહારુહણે, સુહો-તરાણ સુહ નિસ્ત્રવણપ્પવેસાણ, દદર સોપાણ પંતિકલિયાણ પહરિક્કાણ સુહ વિહારાણ, મળોડુણુકૂલાણ, ભવગ વિહીણ ઉવવેયા' અનેક પ્રકાર કી વહુન સી સ્વાભાવિક ભવન વિધિ સે-ભવનોં કી રચના રૂપ પ્રકાર સે-કિ જિન ભવનોં કે ઉપર ચઢને મેં ઓર નીચે ઉતર ને મેં કિસી મ્હી પ્રકાર કા પરિશ્રમ-ખેદ-થકાવટ-નહોં હોતા હૈ સુખ પૂર્વક જિનપર ચઢા ઓર ઉત્તરા જા સકતા હૈ-આનન્દ કે સાથ જિનકે મ્હીતર જાના હોતા હૈ ઓર આનન્દ કે સાથ હી જિનસે વાહર નિકલના હોતા હૈ-તથા-જિનકી સોપાણ પટ્ટિયાં દર્દરી ઘનીભૂત-પામ પામ મેં હોતી હૈ, ઓર જિસમેં વિશાલતા કો લેકર વિહાર સુખ પ્રદ હી હોતા હૈ, એવં જો મનોડુનુકૂલ હોતી હૈ ઉસ પ્રકાર કી ભવનવિધિયોં સે યુક્ત હોતે હૈ 'કુમં જાવ ચિટ્ટંતિ' ઇન પદો કા અર્થ પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ તાત્પર્ય

કલ્પવૃક્ષો પશુ 'અળેગ વહુવિવિધ વીસસા પરિણયાણ સુહારુહણે, સુહોત્તરાણ સુહ-નિસ્ત્રવણપ્પવેસાણ, દદરસોપાણ પંતિકલિયાણ પહરિક્કાણ સુહવિહારાણ, મળોડુણુ કૂલાણ, ભવગવિહીણ ઉવવેયા' અનેક પ્રકારની ઘણી એવી સ્વાભાવિક ભવનવિધિથી અર્થાત્ ભવનોની રચના રૂપ પ્રકારથી એટલે કે જે ભવનોની ઉપર ચડવામાં અને નીચે ઉતરવામાં કેઈ પણ પ્રકારનો પરિશ્રમ-ખેદ-થાક લાગતો નથી અને જેના પર સુખ પૂર્વક ચડાય ઉતરાય છે તથા આનન્દ પૂર્વક જેની અંદર જઈ શકાય છે, અને આનન્દ પૂર્વક જેની બહાર નીકળી શકાય છે. તથા જેના પગથિયા ઘનીભૂત પાસે પાસે હોય છે અને જેના વિશાળ પશુને લઈને જવા આવવાનું સુખદ થાય છે અને જે મનને અનુકૂલ હોય છે એવા પ્રકારની ભવન વિધિઓથી યુક્ત હોય છે 'કુસવિકુસ જાવ ચિટ્ટંતિ' આ પદોનો અર્થ પહેલા

વતેન-વિશાલેન, 'સુહવિહારાણ' સુહવિહારેણ-સુહવઃ સુહવરૂપઃ વિહારો ગમનાગમનં
યત્ર સ તથા તેન 'મણોણુકૂલાણ' મનોડુકૂલેન 'ભવણવિહીણ' ભવનવિધિના-
ભવનપ્રકારેણ 'ઉત્તરેણ' ઉત્તરેણ, 'કુસવિકુસ વિસુદ્ધ જાત ચિદંતિ' કુસવિકુસ
વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલાઃ મૂલભૂતસ્તો યાવત્ તિષ્ઠતીતિ નવમઃ કલ્પવૃક્ષઃ ॥૯॥

‘एगोरुय दीवेणं दीवे’ एकोरुकद्वीपे ‘तत्थ तत्थ वहवे अणिगणा णामं
दुमगणा पणत्ता समणाउसो’ तत्र तत्र वहवः अनग्नाः विचित्र विविधवस्त्र-
दायित्वात् न विच्यन्ते नग्नास्तत्कालीनास्त-देशस्थाश्च जना येभ्यः ते अनग्ना नाम
दुमगणाः-कल्पवृक्षाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः हे श्रमण आयुष्मन् । ‘जहा से’ यथा ते
‘अणेगसो’ अनेकशः ‘आजिणग खोम कंबल दुगुल्ल कोसेज्जकालमिग पट्टचीणं
सुयवरणातवारवणिगयतुआभरण चित्तसहिणग कल्लाणगभिणिणील कज्जलवहु-
यही है कि-जैसे यहां घर अनेक प्रकार के होते हैं-वैसे ही ये कल्पवृक्ष
भी अनेक प्रकार के होते हैं ॥९॥

૧૦-દશવે કલ્પવૃક્ષ કા સ્વરૂપ કથન—

‘एगोरुय दीवे तत्थ २, वहवे अणिगणा णामं दुमगणा पणत्ता
समणाउसो’ हे श्रमण आयुष्मन् ! उस एकोरुक द्वीप में जगह २,
अनग्न नाम के बहुत से कल्पवृक्ष कहे गये हैं । ये विविध प्रकार के
वस्त्रों के प्रदाता होते हैं-अतः उस काल के और उस देश के मनुष्य
इनके कारण कभी लग्न नहीं रहते हैं इसी कारण इनका नाम अनग्न
कहा गया है उन वस्त्रों का वर्णन करते हैं ‘जहा से अणेगसो आजि-
णगखोम कंबल दुगुल्लकोसेज्ज काल मिग पट्ट चीणंसुयवरणात वार-
वणि गय तुआभरणचित्तसहिणगकल्लाणग भिणिणीलकज्जल बहु-

કહ્યા પ્રમાણેજ છે. કહેવાનું તાત્પર્યએ છે કે જેમ અહિયાં અનેક પ્રકારના ઘરો
હોય છે, એજ પ્રમાણે આ કલ્પવૃક્ષો પણ અનેક પ્રકારના હોય છે. ૧ ૧ ।

હવે દસમા કલ્પવૃક્ષના સ્વરૂપનું કથન કરવામાં આવે છે. ‘एगोरुय
दीवे तत्थ तत्थ वहवे अणिगणाणामं दुमगणा पणत्ता समणाउसो’ હે શ્રમણ
આયુષ્મન્ એ એકોરુકદ્વીપમાં સ્થળે સ્થળે અનગ્ન નામના ઘણાજ કલ્પવૃક્ષો
હોવાનું કહેલ છે. તેઓ અનેક પ્રકારના વસ્ત્રોને આપવાવાળા હોય છે. તેથી
તે કાળના અને તે દેશના મનુષ્યો વસ્ત્રોના કારણે કોઈ સમયે નગ્ન રહેતા
નથી. તેથીજ તેમનું નામ અનગ્ન કહેવામાં આવેલ છે. તે વસ્ત્રોનું વર્ણન
કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે ‘जहा से अणेगसो आजिणग खोमकंबल दुगुल्ल
कोसेज्ज काल मिगपट्टचीणंसुय वरणातवारवणिगय तुआभरण चित्तसहिणग

वण्ण रत्तपीत सुक्किल्ल मक्खियमिगलोम हेमरूपवण्णग अवसरत्तग सिंधुओस भदामिलवंग कलिंग नेलिण तंतुमयभत्तिचित्ता' आजिनक क्षौम वम्बल दुक्कल कौशेयकाल मृगपट्टचीनांशुक वरणातवार वणिगयतु आभरण चित्रइलक्षणकल्याण-कभृङ्गीनीलकज्जल बहुवर्णरत्तपीतशुक्ल अक्षित मृगलोमहेमरूपवर्णक अवरुत्तरग

वण्णरत्तगपीत सुक्किल्ल मक्खिय मिगलोम हेमरूपवण्णग अवसर-त्तग सिंधु ओसभदामिलवंगकलिंगनेणिलतंतुमयभत्तिचित्ता' जैसे जगप्रसिद्ध वस्त्र अनेक प्रकार के होते हैं-यथा-आजिनक-चर्मवस्त्र-क्षौम-कपास का वस्त्र कंबल-प्रसिद्ध है दुक्कल, कौशेय-रेशमीवस्त्र-कालमृगपट्ट-काले मृग के चमड़े से बना हुआ वस्त्र चीनांशुक-चीन देश का बना हुआ वस्त्र 'वरणातवा रवणिगयतु' देश विशेष प्रसिद्ध ये भी कोई वस्त्र विशेष ही समझे, आभरणवस्त्र आभरणों से विचित्र वस्त्र जिस पर नाना प्रकार के आभरणों के बेल वृटों द्वारा चित्रकटे हुए होते हैं ऐसे, बारीक तन्तुओं द्वारा बुने गये वस्त्र कल्याणक वस्त्र मौके मौके पर पहिरने के योग्य आनन्द प्रदवस्त्र, भृंगी नील कज्जल भौरे के जैसे नील वर्ण वाले वस्त्र, कज्जलवर्णवस्त्र-कज्जल के वर्ण जैसे काले वस्त्र, रक्तवस्त्र, लाल वस्त्र पीतवस्त्र-पीलेवस्त्र शुक्लवस्त्र, अक्षतवस्त्र-बीच में नहीं फटा हुआ वस्त्र, नवीनवस्त्र, मृगलोमवस्त्र मृग के रोमों का बना हुआ वस्त्र, हेमवस्त्र-सोने के तारों से बना

कल्लाणगमि गिणी लकज्जल बहुवण्ण रत्तपीत सुक्किल्लमक्खिय मिगलोमहेमरूपवण्णग अवसरत्तग सिंधुओसभदामिलवंगकलिंगनेणिलतंतु मयभत्तिचित्ता' जेम जग प्रसिद्ध वस्त्रो अनेक प्रकारना होय छे जेमके आल्लनक आमडाना वस्त्र, क्षौम कपासना वस्त्रो, कणल उनना वस्त्रो प्रसिद्ध छे. दुक्कल वृक्षनी छालमांभी अनावेल वस्त्र कौशेय रेशमी वस्त्र, कालमृगपट्ट काणा मृगना आमडाथी अनाववामा आवेल वस्त्र, चीनांशुक चीनदेशमां अनाववामा आवेल वस्त्र 'वरणातवारवणिगयतु' देश विदेशमा प्रसिद्ध ओवुं आपलु कोर वस्त्र विशेष तुंज नाम छे. आलरल्ल वस्त्र आल्लुषल्लोथी विचित्र वस्त्र, जेना पर अनेक आलरल्लोनी वेलभूटो द्वारा चित्र कडाउवामा आवेल होय ओवा वस्त्रो, लल्ला तारोथी अनाववामा आवेल वस्त्र, कल्याणक वस्त्र, समये समये पहिरवा योग्य आनंद आपनारा वस्त्र, भृंगीनीलकज्जल लमराना जेवा नील वर्णवाणा वस्त्रो, कज्जलवर्ण वस्त्र, कज्जलना जेवा वर्णवाणा काणावस्त्रो रक्तवर्णवालावस्त्रो लाल वस्त्रो पीतवस्त्र, पीणावस्त्रो शुक्ल वस्त्र, सइइ वस्त्र, अक्षतवस्त्र, वयमां शटया शिवायना वस्त्रो, नवीन वस्त्रो, मृगलोमय वस्त्र, मृगना इंवाटाना अनावेल वस्त्रो

सिन्धुऋषमतामिलवङ्गकलिङ्गनेलिन तन्तुमयभक्तिचित्राः, तत्र-आजिन्कं चर्ममय-
वस्त्रम्, क्षौमम्-कार्पासवस्त्रम्, कम्बलं प्रसिद्धम्, दुकूलम्-श्लक्ष्णवस्त्रविशेषः
'कोसेज्ज' कौशेयम् विलक्षणकीटतन्तुनिर्मितम्, 'कालमृगपट्ट' कालमृगपट्टः-
कालमृगचर्म 'चीणांसुय' चीनांशुक्रम् चीनदेशोद्भवोवस्त्रविशेषः, नानादेश प्रसिद्धः
'वरणातवार वणिगयतु' इति पाठशुद्धेः कर्तुमशक्यत्वाद् यथादेशं यथा संप्रदायं
वस्त्रजाति विशेषमधिकृत्य व्याख्येयम् । 'आभरणचित्तं' आभरणचित्राणि-आभ-
रणैर्विचित्राणि 'सद्दिगम्' श्लक्ष्णानि-सूक्ष्मतन्तु निष्पन्नानि 'कल्लाणम्' कल्याण
कानि-परमश्लक्ष्णोपेतानि-'मिगिनीलकज्जल' भृगीनीलकज्जलेति, तत्र-भृङ्गी-
कीटविषः, नीलं-रागविशेषः तथा-कज्जलं' प्रसिद्धम् 'बहुवण्णरत्तपीतसुक्किल'
बहुवर्णीनि रक्तपीतशुक्लानि 'मक्खियमिगलोम' अक्षितं तैलादिना स्निग्धीकृतं
यत् मृगलोम 'हेमरूपवण्णम्' हेमरूपवर्णकं-सुवर्णरजतवर्णात्मकम् 'अवरुत्तगसिंधु
ओसमदामिलवङ्गकलिङ्ग नेलिण तन्तुमयभक्तिचित्ता' अवरुत्तरगसिन्धुऋषमतामिल-
वङ्गकलिङ्ग नेलिन तन्तुमयचित्राः तत्र-अपरः-पश्चिमदेशः, उत्तरः-उत्तरदेशः,
सिन्धुदेशविशेषः 'ओसम्' इति ऋषभः संप्रदाय गम्योदेशः, तामिलवङ्ग कलिङ्ग
नेलिनाः देशविशेषाः-प्रसिद्धाः एतद्देशोद्भवा ये तन्तवः-सूक्ष्मतन्तवः, मन्मया-
याः भक्तयो विच्छित्तयो विशिष्टरचनाः ताभिश्चित्रा इत्यादिकाः 'वत्थविहिवहुप्प-
गारा हवेज्ज' वस्त्रविधिना बहुप्रकारा भवेयुः 'वरपट्टणुग्गया' वरपत्तनोद्भवाः,

हुआ वस्त्र अपरवस्त्र-पश्चिमदेश में बना हुआ वस्त्र,-उत्तर देश में
बना हुआ वस्त्र, सिन्धुवस्त्र,-सिन्धु देश में बना हुआ वस्त्र, ओसम्
ऋषभ नामके देश के वस्त्र, तामिलवस्त्र-तामिल प्रदेश में बना हुआ
तामिल देश का वस्त्र, वङ्गवस्त्र-बंगाल देश में बना हुआ बंगाल का
वस्त्र, इसी प्रकार से कलिङ्गवस्त्र-कलिङ्ग देश में बना हुआ कलिङ्ग देश
का वस्त्र, नेलिणन्तु-वस्त्र सूक्ष्म तन्तुओं से बना हुआ पतला वस्त्र,
इत्यादि विविध प्रकार की रचना वाले वस्त्र जैसा तत्तद्देश भेद से
अनेक प्रकार के होते हैं और 'वरपट्टणुग्गया' श्रेष्ठ पत्तन के अर्थात्

हेमवस्त्र, सोनाना तारोत्थी जनाववामां आवेल वस्त्र, अपरवस्त्र, पश्चिमदेशमां
जनाववामां आवेल वस्त्र, उत्तरवस्त्र, उत्तर प्रदेशमां जनाववामां आवेल वस्त्र,
सिंधुवस्त्र, सिंधुदेशमां जनेला वस्त्रो, ओसम्, ऋषभ नामना देशमां जनेला
वस्त्रो, तामिलवस्त्र, तामिलप्रदेशमां जनाववामां आवेलवस्त्र, बंगवस्त्र, बंगाल
देशमां जनाववामां आवेलवस्त्र, ऐज्ज प्रभाण्णु कलिङ्गवस्त्र, कलिङ्गदेशमां जना-
ववामा आवेलवस्त्र, नेलिणन्तुवस्त्र, जल्लुत्तारथी जनाववामां आवेल जल्लुवस्त्र,
इत्यादि अनेक प्रकारकी रचनावाला वस्त्रो जेम् ते ते देश प्रदेशना लेहथी अनेक

વરપત્તનં તત્તત્ પ્રસિદ્ધપત્તનં તસ્માદુદ્ગતાઃ-વિનિર્ગતાઃ 'વર્ણરાગકલિયા' વર્ણ-
રાગકલિતાઃ વર્ણરનેકૈર્મંજિષ્ઠાદિભિઃ કલિતાઃ યુક્તાઃ, 'તદેવ તે અણિયણા વિ દુમ-
ગણા' તથૈવ તે અનગ્ના અપિ દ્રુમગણાઃ-કલ્પવૃક્ષાઃ 'અણેગ વહુ વિવિહ્વીસસા પરિણ-
યાણ વત્થવિહીણ ઉવવેયા' અનેકવહુવિવિધવિસસાપરિણતેન વસ્ત્રવિધિનોપપેઠાઃ-
'કુસવિકુસ વિં જાવ વિટ્ઠંતિ' કુશવિકુશ વિશુદ્ધ વૃક્ષમૂલા યાવત્ તિષ્ઠન્તીતિ । ૩૬।

મૂલમ-અગોરુય દીવેજં મંતે ! દીવે મણુયાણં કેરિસણ આયા-
રભાવપડોયારે પળળત્તે ? ગોયમા ! તેણં મણુયા અણુવમતર
સોમચારુરુવા મોગુત્તમગચલક્ષણા મોગસસિસરીયા સુજાય
સવ્વંગસુંદરંગા સુપહિટ્ઠિયકુસ્મચારુચલણા રત્તુપ્પલપત્તમડયસુકુ-
માલકોમલતલા નગનગરસાગરમગર ચક્કંકવરંકલક્ષણંકિય
ચલણા અણુપુવ્વસુસાહતંગુલીયા ઉપ્પણયતણુતંબણિદ્ધણસા
સંઠિયસુસિલિટ્ઠગૂઢગુપ્પા ઇગીકુરુવિંદાવતવટ્ટાણુપુવ્વજંઘા સમુ-
ગ્ગણિમગ્ગગૂઢજાણૂ ગયસસણસુજાયસણિમ્મોરૂ વરવારણ-
મત્તતલ્લવિક્કમવિલાસિયગઈ સુજાયવરતુરગગુજ્જદેસા આહ્ણ-
ણ

મિત્ર ૨, દેશો એ વહાં કી સંસ્કૃતિ કે અનુસાર હનકા નિર્માણ હોતા
'વર્ણરાગકલિયા' તથા મંજિષ્ઠાદિ રંગોં સે ચે જૈસે મિત્ર ૨ દેશ કી
પદ્ધતિ કે અનુસાર રંગે હોતે હૈં 'તદેવ તે અણિયણા વિ દુમગણા' ઇસી
પ્રકાર સે જે અનગ્ન નામ કે કલ્પવૃક્ષ મી 'અણેગ વહુ વિવિહ્વીસસા
પરિણયાણ વત્થવિહીણ ઉવવેયા' અનેક વહુન પ્રકાર કી સ્વાભાવિક
વસ્ત્ર, વિધિ સે પરિણત હોતે હૈં 'કુસ વિકુસ' ઇત્યાદિ, પદોં કા અર્થ
પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈં ॥સૂત્ર-૩૬॥

પ્રકારના હોય છે અને 'વરપટ્ટગમયા' શ્રેષ્ઠ પત્તનથી અર્થાત્ જૂદા જૂદા
દેશોમાં ત્યાંની ત્યાંની સંસ્કૃતી પ્રમાણે તેનું નિર્માણ થાય છે. 'વર્ણરાગકલિયા'
તથા મંજિષ્ઠાદિ રંગોથી જેમ જૂદા જૂદા દેશની પદ્ધતિ અનુસાર રંગવામાં
આવેલ હોય છે 'તદેવ તે અણિયણા વિ દુમગણા' તેજ પ્રમાણે આ અનગ્ન
ના ના કલ્પવૃક્ષો પણ 'અણેગ વહુ વિવિહ્વીસસાપરિણયાણ વત્થવિહીણ ઉવવેયા'
અનેક પ્રકારની સ્વાભાવિક વસ્ત્ર વિધિથી પરિણત હોય છે 'કુસવિકુસ' ઇત્યાદિ
પદોનો અર્થ પહેલાં કદા પ્રમાણે સમજવો. ॥ સૂ. ૩૬॥

हओव्वणिरुक्खेवा पमुइयवरतुरिय सीह अइरेगवट्टियकडी
 साहयसोणंदमुसलदप्पणणिगरितवरकणगच्छरु सरिसवरवइरव-
 लियमज्झा उज्जुयसमसंहिय सुजाय जच्च तणुकसिणणिद्ध
 आदेज्जलडह सुकुमालमउयरमणिज्जरोमराई गंगावत्तपयाहि-
 णावत्त तरंग भंगुररविकिरण तरुणवोहिय अकोसायंतपउम-
 गंधीर वियडणाभी झसविहगसुजायपीण कुच्छी झसोदरा सुइ-
 करणा पम्हवियडणाभा सण्णयपासा संगयपासा सुंदरपासा
 सुजायपासा मियमाइयपीणरइदपासा अकरुंदुय कणगरुयग
 निम्मलसुजाय निरुवहयदेहधारी पसत्थ वत्तीसलक्खणधरा
 कणगसिलातलुज्जल पसत्थ समतलोवचिय विच्छिन्न पिहुल-
 वत्था सिरिवच्छंकियवच्छा पुरवरफलिहवट्टियभुया भुयगीसर-
 विउलभोग आयाणफलिहउच्छूढ दीहबाहू जूयसन्निभपीण-
 रतियपीवरपउट्ट संठियसुसिलिट्ठु विसिट्ठु घणथिर सुबद्ध सुनि-
 गूढपव्वसंधी रत्ततलोवइयमउयमंसल पसत्थलक्खण सुजाय
 अच्छिह जालपाणी पीवरवट्टिय सुजायकोमलवरंगुलीया आयंवत-
 लिणसुचिरुइरणिद्धणक्खा चंदपाणिलेहा सूरपाणिलेहा संखपा-
 णिलेहा चक्रपाणिलेहा दिसासो अत्थिय पाणिलेहा चंदसूरसंख-
 चक्रंदिसाओ अत्थिय पाणिलेहा अणेगवरलक्खणुत्तम पसत्थ
 सुचिरइंदपाणिलेहा वरमहिसवराहसीहइदूळ उसभणागवरप-
 डिपुन्न विउल उन्नयखंधा चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवर सरिसगीवा
 अबट्टिय सुविभत्त सुजाय चित्तमंसूयंसलसंठियपसत्थ सइदूळ-
 विउलहणुया ओयवियसिलप्पवाल बिंबफलसन्निभा हरोट्टा
 पंडुरससिसगलविमलनिम्मलसंखगोखीर फेणदगरयमुणालिया

धवलदंतसेढी अखंडदंता अप्फुडियदंता अविरलदंता सुजाय-
दंता एगदंत सेढिच्च अणैगदंता हुतवह निद्धंतधोयतत्तव-
णिज्जरत्तलतालुजीहा गरुलायय उज्जुतुंगणासा अवदालिय-
पोंडरीयणयणा कोकासियधवल पत्तलच्छा आणामियच्चावरुइल
किण्हभराइय संठियसंगय आयय सुजाततणुकसिणनिद्धभूमया
अल्लीणप्पमाण जुत्तसवणा सुस्सवणा पीणमंसलकवोलदेसभागा
अचिरुगयबालचंद संठियपसत्थवित्थिन्न सप्पणिडाला उडुवइ
पडिपुण्णसोमवदणा छत्तागारुत्तमंगदेसा घणणिचिय सुबद्ध-
लक्खणुण्ण कूडागारणिभपिंडियसिस्सा दाडिमपुप्फपगासतव-
णिज्ज सरिसनिम्मलसुजाय केसंतकेसभूमी सासलिबोंडघणणि-
चिय छोडियमिउविसय पसत्थसुहुसलक्खणसुगंधसुंदर भुय-
मोयगभिंमि गीलकज्जलपहट्टभसरगणिद्धणिकुरंबनिचिय-
कुंचियचियपयाहिणावत्तमुद्धसिरया लक्खणवंजणगुणोववेया
सुजायसुविभत्तसुरूवगा पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडि-
रूवा । ते णं मणुया हंसस्सरा कोंचस्सरा नंदिघोसा सीहस्सरा
सीहघोसा मंजुस्सरा मंजुघोसा सुस्सरा सुस्सरणिरघोसा छाया
उज्जोइयंगमंगा वज्जरिसभनारायसंघयणा समचउरंसंठाण
संठिया सिणिद्ध छवीणिरायंका उत्तमपसत्थ अइसेस निरूव-
मतणू जल्लमलकलंकसेयरयदोसवज्जियसरीरा निरूवलेवा अणु-
लोभवाउवेगा कंकग्गहणी कवोयपरिणामा लउणिच्चपोसपिट्टं
तरोरुपरिणया विग्गहियउन्नयकुच्छी पउमुप्पलसरिसगंधणि-
स्साससुरभिवदणा अट्ठधणुसयं ऊसिया तेसिं मणुयाणं चउसट्ठि
पिट्टिकरडंगा पण्णत्ता समणाउसो ! । ते णं मणुया पगइभइया
पगइविणीयगा पगइउवसंता पगइपयणुकोहमाणमायालोभा

मिउमहवसंपण्णा अल्लीणा भद्दगा विणीया अप्पिच्छा असंनि-
हिसंघया अचंडा विडिमंतरपरिवसणा जहिच्छियकामकामिणो
य ते मणुयशणा पण्णत्ता समणउसो ! । तेसिं णं भंते !
मणुयाणं कैवड्कालस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ ? गोयमा ! चउ-
त्थभत्तस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ ॥सू० ३७॥

छाया- एकोरूप द्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे मनुजानां कीदृश आकार भाव
प्रत्यवतारः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! ते खलु मनुजाः अनुषमतरसोमचाररूपाः भोगोत्त-
मशतलक्षणाः भोगसश्रीकाः सुजातसर्वाङ्गमुन्दराङ्गाः सुपतिष्ठितकूर्मचारुचरणा रक्तो-
त्तरल मृदुसुकुमारकोषलतलाः नगनगरसागरमकर चक्राङ्गवराङ्गलक्षणाङ्कितचरणाः
आनुपूर्व्यं सुसंहताङ्गुलीयाः उन्नततनुताम्रस्निग्धनखाः संस्थितसुश्लिष्टगूढगुल्माः
एगीकुरुविन्दावर्त्तवृत्तानुपूर्व्यजङ्घाः समुद्रकनिमग्नगूढजानवः, गजश्वसनसुजातस-
न्निमोरवः वर बारण मत्ततुल्यविक्रमविलासितगतयः सुजातवरतुरगगुह्यदेशाः आकी-
र्णहयइव निरूलेपाः प्रमुदितवरतुरगमिहातिरेकवृत्तकटयः संहतसौनन्दमुशल
दर्पण निगरित्तवरकनकत्सरु सहस्र वरवज्रवलितमध्याः, ऋजुकुसुमसंहित सुजात
जात्यतनुकृष्ण स्निग्धादेयलडह(सुन्दर) सुकुमारमृदुरमणीयरोमराजयः गङ्गावर्त्तप्र-
दक्षिगावर्त्तरङ्ग भंगुर रविकिरण बोधिता कोशायमान पद्मगम्भीर विकटनाभयः
झपविहगसुजातपीनकुक्षयः झषोदराः भुचिकर्णाः पद्मविकटनाभाः सम्रतपार्श्वाः
संगतपार्श्वाः सुन्दरपार्श्वाः सुजातपार्श्वाः मितमात्रिकपीनरतिदपार्श्वाः अकरुण्डुक-
कनकरूचक निर्मलसुजातनिरूपहतदेहधारिणः, प्रशस्त द्वात्रिंशलक्षधराः कनक-
शिलातलोज्ज्वल प्रशस्तसमतलोपचितविस्तीर्णपृथुलवस्तयः श्रीवत्सांकितवक्षसः
पुरवरपरिवृत्तभुजाः, भुजगेश्वरविपुलभोगादामपरिधोत्क्षिप्त दीर्घबाहवः युग-
सन्निभपीनरतिदपीवरप्रपुष्टसंस्थित सुश्लिष्ट विशिष्ट घनस्थिरसुवद्ध सुनिगूढप-
र्वसन्धयः रक्ततलोपचितमृदुकर्मासलप्रशस्तलक्षणसुजाताच्छिद्रजालपाणयः पीव-
रवृत, सुजात कोमलवराङ्गुलीयाः आताम्रालिन(पतल) भुचि रुचिरस्निग्धनखाः
चन्द्रपाणिरेखाः सूर्यपाणिरेखाः शङ्ख पाणिरेखाः चक्रपाणिरेखाः दिक्मौवस्तिकपा-
णिरेखाः चन्द्र सूर्य शङ्ख चक्र दिक् सौवस्तिकपाणिरेखाः अनेकवरलक्षणोत्तमप्रश-
स्त भुचिरतिदपाणिरेखाः वरमहिषवराहसिंहशार्दूल क्रमनागवरमतिपूर्ण विपुलो-
न्नवस्कन्धाः चतुरङ्गुल सुप्रमाणकम्बुवरसदृशग्रीवाः अवस्थित सुविभक्त सुजातचित्र-
श्मश्रुवः मांसल संस्थित प्रशस्तशार्दूलविपुलहनुकाः ओषदिय (परिकर्मित)

शिलाप्रवाल विस्वफलसन्निभाधरोष्ठाः पाण्डुरराशि शकलविमलनिर्मल शङ्खगोक्षीर
फेनोदकरजोमृणालिकाः धवलदन्तश्रेणयः अखण्डदन्ताः अस्फुटितदन्ताः अविरलद
न्ताः सुजातदन्ताः एकदन्तश्रेणिरीवानेकदन्ताः हुतवहनिधर्मातधौततप्ततपनीयर-
क्ततालजिह्वाः गरुडायतऋजुतुङ्गनासाः अब्दाकितपुण्डरीकनयनाः कोकासितध-
वलप्रलक्षाः आनामितचापरुचिरकृष्णाभ्रराजिकसंस्थितसंगतायत्सुजाततनुकृ-
ष्णस्निग्धभ्रुवः आलीनप्रमाणयुक्तश्रवणाः सुश्रवणाः पीनमांसलकपोलदेशभागाः
अचिरोद्भवबालचन्द्रसंस्थितप्रशस्तविस्तीर्णसमललाटाः उडुपतिप्रतिपूर्णसोमवदनाः
छत्राकारोत्तमाङ्गदेशाः घननिचितसुवद्धलक्षणोन्नतकूटाकारनिभपिण्डितशीर्षाः दाडि
मधुष्यपकाशतपनीयसदृशनिर्मलसुजातकेशान्तकेशभूमयः, शात्मलिवोण्डधननिचि-
तछोटितमृदुविशदप्रशस्तसूक्ष्मलक्षणसुगन्धसुन्दरभुजमोचकभृङ्गीनीलकज्जलप्रहृष्टभ्र-
मरगणस्निग्धनिकुरम्बनिचितकुञ्चितचितप्रदक्षिणावर्त्तमूर्द्धशिरोजाः लक्षणव्यञ्जगु-
णोपपेताः सुजातसुविभक्तसुरूपकाः मासादीया दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपाः ।
ते खलु मनुजाः हंसस्वराः क्रौंचस्वराः नन्दिघोषाः सिंहस्वराः सिंहघोषाः ऋजु-
स्वराः मञ्जुघोषाः सुस्वराः सुस्वरनिर्घोषाः लायोद्योतिताङ्गाङ्गाः वज्रकृष्णभनाराच-
संहननाः समचतुरस्रसंस्थानसंस्थिताः स्निग्धच्छदयः निरातङ्काः उत्तमप्रशस्तातिशय
निरूपमतनवः जल्लवलकलङ्कश्चेतरजोदोषवर्जितशरीराः निरूपलेपाः अनुलोमवायु-
वेगाः कङ्कप्रहणयः क्षपोतपरिणामाः शकुनिरिवसोपपृष्ठान्तरोरूपपरिणताः विगृहीतो-
न्नतकुक्षयः पद्मोत्पलसदृशगन्धनिः श्वाससुरमिवदनाः अष्टधनुशतमुच्छ्रिताः । तेषां
मनुजानां चतुःषष्टिपृष्ठकरण्डकाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ।। ते खलु मनुजाः
प्रकृतिमद्रकाः प्रकृतिविनीतकाः प्रकृत्युपशान्ताः प्रकृतिप्रचनुक्रोधमानमायालोभाः
मृदुमार्दवसंपन्नाः अलीनाः भद्रकाः विनीताः अल्पेच्छाः असन्निधिसंचयाः अच-
ण्डाः विडिंभतरपरिव्रजनाः यादृच्छिककामकामिनश्च ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणा-
युष्मन् ।। तेषां खलु भदन्त ! मनुजानां क्रियता कालेन आधारार्थः समुत्पद्यन्ते ?
गौतम ! चतुर्थमक्तस्याहागर्थः समुत्पद्यन्ते ॥मू० ३६॥

टीका—‘एगोरुय दीवेणं भंते ! दीवे’ इत्यादि । ‘एगोरुय दीवे णं भंते ! दीवे’
एकोरुकद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे ‘मणुयाणं केरिसए आगारभावपडोयारे पण्णत्ते’

‘एगोरुय दीवे णं भंते ! दीवे मणुयाणं केरिसए आगारभाव पडो
यारे पण्णत्ते’—इत्यादि । सूत्र—३६ ।

टीकार्थ—गौतमने इन सूत्र द्वारा प्रभुश्री से ऐमा पूछा है—हे

‘एगोरुयदीवेणं भंते ! दीवे मणुयाणं केरिसए आगारभावपडोयारे पण्णत्ते’ इत्यादि
टीकार्थ—श्रीगौतमस्वामीजी आ सूत्रद्वारा प्रभुश्रीने जेपुं. पूछ्युं छे छे

મનુજાનાં પ્રથમયુગ્મિનાં કીદશઃ—કિપાકારકઃ આકારભાવપ્રત્યવતારઃ—શરીરાકારાદિસ્વરૂપલક્ષણઃ પ્રત્યવતારઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—ઋયિત્ત્વમિતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘ते णं मणुया’ ते खल्ल युग्मिमनुजाः ‘अणुवमतर-सोमचारुरूवाः’ अनुपमतरसोमचारुरूवाः चन्द्रवत् अत्यन्त सुन्दररूपवन्तः ‘भोगुत्तमगयलक्खणा’ भोगोत्तमगतलक्षणाः अत्रोत्तम शब्दस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, तेन उत्तमाश्च ते भोगाश्चेति उत्तमभोगाः, तद्वतानि तत्संस्मृचकानि लक्षणानि येषां ते तथा उत्तमभोगसूचकलक्षयुक्ता इत्यर्थः । ‘भोगसस्सिरिया’ भोगसश्रीकाः—भोगेन-शरीरेण सश्रीकाः शोभायुक्ताः ‘सुजायसव्वंग सुंदरंगा’ सुजातसर्वाङ्ग सुन्दराङ्गाः सुजातानि यथोक्तप्रमाणोपेतत्वेन शोभनजन्मानि यानि सर्वाणि उरःशिरः प्रभृत्य-ङ्गानि, तैः सुन्दरमङ्गं शरीरं येषां ते तथा । ‘सुपइट्ठिय कुम्मचारुचलणा’ सुप्रतिष्ठित कूर्मचारुचरणाः सुप्रतिष्ठिते सुन्दराकारेण स्थिते कूर्मवत् कूर्मपृष्ठवदुन्नते चरणे येषां ते तथा, ‘रत्तुप्पलपत्तमउय सुकुमाल कोमलतला’ रक्तोत्पल पत्रमृदुकसुकुमार-

भदन्त ! उस एकोरुक द्वीप में रहने वाले मनुष्यों का आकार भाव का प्रत्यवतार अर्थात् आकारादि रूप वगैरह—कैसा कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ।’ हे गौतम ! ‘तेणं मणुया’ एकोरुक द्वीप के मनुष्य ‘अणुवमतरसोमचारुरूवा’ चन्द्रमा की तरह बहुत अधिक सुन्दर रूपवाले होते हैं ‘भोगुत्तमगयलक्खणा’ वे मनुष्य उत्तम २, भोगों के सूचक लक्षणों वाले होते हैं । ‘भोग सस्सिरिया’ भोग जन्य श्री शोभा से युक्त होते हैं । ‘सुजाय सव्वंग सुंदरंगा’ शरीर प्रमाण के अनुसार प्रमाणोपेत मस्तक आदि उनका अंग जन्म से ही अधिक सुन्दर होने से उसका शरीर सुन्दर होता है ‘सुपइट्ठिय कुम्मचारुचलणा’ सुन्दर आकार वाले तथा कच्छपकी पीठ जैसे उन्नत चरण वाले होते हैं

હે ભગવન્ તે એકોરુક દ્વીપમાં રહેવાવાળા મનુષ્યોનો આકાર ભાવનો પ્રત્યવતાર અર્થાત્ આકાર વિગેરે રૂપ કેવું કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘તેણં મણુયા’ એકોરુક દ્વીપના તે મનુષ્યો ‘અણુવમતર સોમચારુરૂવા’ ચંદ્રની જેમ ધણીજ વધારે સુંદર રૂપવાળા હોય છે ‘ભોગુત્તમગયલક્ખણા’ તે મનુષ્યો ઉત્તમ ઉત્તમ ભોગોના સૂચક લક્ષણો વાળા હોય છે. ‘ભોગસસ્સિરીયા’ ભોગજન્ય શ્રી નામ શોભાથી યુક્ત હોય છે. ‘સુજાયસવ્વંગસુંદરંગા’ શરીરના પ્રમાણ અનુસાર પ્રમાણ યુક્ત મસ્તક વિગેરે તેઓનું અંગ જન્મથીજ અત્યંત સુંદર હોવાથી તેઓનું શરીર સુંદર હોય છે. ‘સુપઇટ્ઠિય કુમ્મ ચારુ ચલણા’ સુંદર આકારવાળા તથા કાચબા ના વાંસા જેવા ઉન્નત ચરણવાળા હોય છે, ‘રતુપ્પલપત્તમઉયસુકુમાલકોમલ

કોમલતલાઃ તત્ર-રક્તોત્પલપત્રવત્ લાલિમાયુક્તં પુનશ્ચ મૃદુકં માર્દવગુણોપેતમ્
અર્કર્કશમ્ અત્રેવ સુકુમારં કોમલં તલં ચરણતલં યેષાં તે તથા, નગનગર સાગર
મગરં ચક્કં-કધરંકલક્ષ્ણંકિય ચલણા' નગનગરસાગરમકરચક્રાઢ્ઢધરાઢ્ઢલક્ષણા-
ઢ્ઢિતચરણાઃ, તત્ર નગો-ગિરિઃ નગર સાગર મકર ચક્રાણિ પ્રસિદ્ધાનિ, અઢ્ઢધરશ્ચ-
ન્દ્રસ્તસ્યાઢ્ઢો લાંઢ્ઢનમ્ એવં રૂપૈર્લક્ષણૈસ્કતવસ્ત્વાકાર પરિણતાભિઃ રેખાભિરઢ્ઢિતે
ચરણે યેષાં તે તથા, 'અણુપુવ્વસુસાહતંગુલીયા' આનુપૂર્વ્ય સુસંહતાઢ્ઢ્ઢુલીયાઃ,
આનુપૂર્વ્યેણ-પરિપાટયા વર્દ્ધમાના હોયમાનાઃ સુસંહતાઃ-અવિરલાઃ અંગુલયઃ પાદા-
ગ્રાવયવા યેષાં તે તથા, 'ઉણ્ણયતણુ તંવણિઢ્ઢ્ઢણલા' ઉન્નતતત્તુ તામ્રાસ્નિગ્ધનલાઃ,
તત્ર ઉન્નતા મધ્યે તુંગાઃ તનવઃ-મ્તલાઃ તામ્રા રક્તરણાઃ સ્નિગ્ધાઃ-સ્નિગ્ધકાન્તિ-
મન્તઃ નલાઃ-પાદગતા યેષાં તે તથા, 'સંઠિયસુસિલિઢ્ઢ્ઢુગ્પ્પા' સંસ્થિતસુઢ્ઢિઢ્ઢ્ઢ

‘રતુપ્પલ પત્ત મડય સુકુમાલ કોમલતલા’ इनका चरण तल रक्त-लाल
होता है एवं उत्पल के पत्र के जैसा वह मार्दव गुण से युक्त रहता है-
कठोर नहीं होता तथा शिरीष पुष्प के जैसा वह कोमल होता
है ‘नगनगर सागर मगर चक्कंकधरंकलक्खणंकियचलणा’ इन के
चरणों में पहाड़ नगर सागर समुद्र मकर-मगर, चक्र एवं अङ्गुधर
चन्द्रमा इनके चिह्न रहते हैं अर्थात् इन आकार की उनके चरणों में
रेखाएं होती हैं ‘अणुपुव्वसुसाहयंगुलिया’ इनके पैरों की अंगुलियां
जैसी जहाँ प्रमाण में बड़ी और छोटी होनी चाहिये वैसी वह वहां
संहत-मिली हुई होती है ‘उण्णयतणु तंवणिद्धणला’ इनके पैरों की
अंगुलियों के नख उन्नत ऊंचे उठे हुए पतले, ताम्र-लालवर्ण के-और
स्निग्ध-स्निग्ध कान्ति शाली होते हैं। ‘संठिय सुसिलिद्ध गुप्पा’ इनके

તલા’ તેના ચરણુનું તળીયું. લાલ હોય છે. અને ઉત્પલ ઢહેતાં ઢમળના
પાનના જેવા મૃદુતા ગુણવાળા હોય છે અર્થાત્ ઢઢોર હોતા નથી. તથા
શિરીષના પુષ્પના જેવા તે ઢમળ હોય છે. ‘નગનગરસાગર મગર ચક્ક
કધરંકલક્ષ્ણંકિયચલણા’ તેમના ચરણોમાં પહાડ, નગર, સાગર,
સમુદ્ર, મકર-મધર, ચક્ર, અને અંકધર-ચંદ્રમા એઓના ચિહ્નના હોય છે.
અર્થાત્ આ આકારોની રેખાઓ તેઓના ચરણોમાં હોય છે. ‘અણુપુવ્વસુસાહ
ચંગુલિયા’ તેમના પગોની આંગળીયો પ્રમાણ સરની એટલે ઢ નાની
મોટી ત્યાં જે પ્રમાણની હોવી જોઈએ તેવીજ ત્યાં ત્યાં મળેલી રહે છે,
‘ઉણ્ણયતણુ તંવણિઢ્ઢ્ઢણલા’ તેમના પગની આંગળીયોના નખો ઉન્નત ઉચે
ઉઠેલા પાતળા, લાલવર્ણવાળા અને સ્નિગ્ધ, ચિકાશ યુક્ત ઢાંતીવાળા હોય છે.
‘સંઠિયસુસિલિઢ્ઢ્ઢુગ્પ્પા’ તેઓના શુદ્ધ (એડી ઉપરની ગાઢ) પ્રમાણોપેત

ગૂઠગુલ્ફા, સંસ્થિતૌ-સમ્યક્ સ્વરૂપપમાણતયા સ્થિતૌ સુચ્છિષ્ઠૌ-સુધનો ગૂઠૌ માંસલત્વાદનુપલક્ષ્યૌ ગુલ્ફૌ-ઘુટિકૌ યેષાં તે તથા, 'एणीकुरुविंदावत्त वट्टाणु-पुव्वजंघा' एणीकुरु विन्दावर्त्तवृत्तानुपूर्व्यजङ्घाः' तत्र एणी-हरिणी, कुरुविन्दः-तृणविशेषः, वर्त्त सूत्रवलनकम्, एतानीववृत्ते-वर्तुले आनुपूर्व्येण-क्रमेण ऊर्ध्वं स्थूलतरे जंघे येषां ते तथा, 'समुग्गणिमग्ग गूठ जाणू' समुद्रक निमग्गगूठ जानवः समुद्गनिमग्गे संपुटान्तः स्थिते इव मांसलत्वादनुपलक्ष्ये जानुनी येषां ते तथा, 'गयससण सुजात-सण्णिभोरू' गजश्चसनसुजातसन्निभोरवः, गजस्य हस्तिनः श्वसनः-शुण्डादण्डः सुजातः-सुनिष्पन्नः तस्य सन्निभौ-तुल्यौ ऊरू-जंघे येषां ते तथा, 'वरवारणमत्ततुल्ल विक्कम विलासितगई' वरवारणमत्ततुल्य-विक्रमविलासितगतयः, तत्र वरः-प्रधानो भद्रजातीयो यो मत्तवारणो हस्ती तस्य विक्रमश्चक्रमणं तद्वत् विलासितं विलासं संजातो यस्य, विलासिता विलासवती गतिर्येषां ते तथा, 'सुजातवरतुरगगुज्झदेसा' सुजातवरतुरगगुह्यदेशः वरतुरगस्येव

ગુલ્ફ-ટુકને-પ્રમાણોપેત્ત હોતે હૈં સઘન હોતે હૈં, માંસલ હોને સે ગૂઠ હોતે હૈં વે અલગ દિખને મેં નહીં આતે હૈં 'एणी कुरुविंदावत्तवट्टाणु पुव्वजंघा' इनकी दोनों जंघाएं हरिणी की जांघों जैसी क्रमशः स्थूल-स्थूलतर होती हैं और कुरुविन्द नाम के तृण विशेष और वर्त्त-वटे हुए सूत की रस्सी के जैसी गोल होती हैं तथा दोनों जानु-घुटने-इनके मांसल होने से समुद्र-संपुट में रखे हुए की तरह अनुपलक्ष्य-नहीं जाना जासके ऐसा होते हैं 'गयससणसुजानसण्णिभोरू' इन के दोनों ऊरु हस्ती के शुण्डादण्ड के समान सुन्दर गोल और पुष्ट होते हैं 'वरवारणमत्ततुल्ल विक्कमविलासिय गई' मदोन्मत्त हाथी के समान चलनेके विलास से युक्त इनकी गति होती है 'सुजात-वरतुरगगुज्झदेसा' इनका गुह्य प्रदेश श्रेष्ठ घोड़े के गुह्य प्रदेश के

હોય છે. સઘન હોય છે માંસલ 'પુષ્ટ' હોવાથી ગૂઠ હોય છે. તેઓ અલગ દેખવામાં આવતી નથી. 'एणीकुरुविंदावत्तवट्टाणुपुव्वजंघा' તેમની બન્ને બાંધે હરિણીયોની બાંધે જેવી ક્રમશઃસ્થૂલ અને સ્થૂલતર ચઢઉત્તરની હોય છે. તથા કુરુવિંદનામના તૃણ વિશેષ અને વર્ત-વથેલા સૂતરની ડોરીના જેવી ગોળ હોય છે. તથા તેમના બન્ને ગોઠણે માંસ યુક્ત હોય છે. સમુદ્ર-સંપુટમાં રાખેલાની માફક બાણી ન શકાય એવા હોય છે. 'गयससण सुजातसण्णिभोरू' તેઓના બન્ને ઉરો હાથીની શુઠાદંડના જેવા સુંદર અને ગોળ તથા પુષ્ટ હોય છે. 'वरवारण मत्ततुल्लविक्रम विलासिय गई' મદોન્મત્ત હાથીના જેવી વિલાસ યુક્ત તેઓની ગતિ હોય છે. 'सुजातवरतुरगगुज्झदेसा' તેઓના ગુહ્ય પ્રદેશ શ્રેષ્ઠ

સુજાતઃ સુગુપ્તત્વેન નિષ્પન્નો ગૃહ્યદેશો યેષાં તે તથા, 'આહ્ણહઓઽવ્વણિરુલેવા' અકીર્ણહય ઇવ નિરુપલેપાઃ આકીર્ણ હય ઇવ જાત્યાશ્ચઇવ નિરુલેપાઃ જાત્ય-શ્વોહિ મૂત્રાધનનુલ્લિપ્તશરીરો ભવતિ, તથા નિરુપલેપશરીરા ઇતિ 'પમુદયવરતુરય-સીહ અતિરેગવદ્વિયકડી' પ્રમુદિતવર-તુરગસિંહાતિરેક વર્તિતકટયઃ, તત્ર પ્રમુ-દિતઃ-રોગાધમાવેનાતિપુષ્ટઃ યૌવન ધ્યાત્મ ઇત્યર્થઃ એવં વિધો યો વરતુરગઃ વરસિંહશ્ચ તદ્વત્ વર્તિતા વર્તુલા કટિયેષાં તે તથા, 'સાહ્ય સોળંદમુસલદ્વપ્પણિગરિય-વર-કળગચ્છરુસરિસવરવદ્દર વલિયમજ્ઞા' સંહૃતસૌનન્દમુમલ-દર્પણ નિગરિતવર-કનકત્સરુ સદ્દશવરવજ્રવલિતમધ્યાઃ, તત્ર સંહૃતં-સંકુચિતં સૌનન્દં ત્રિકાષ્ટિકા (તિપાર્ઈ) ઇતિ પ્રસિદ્ધા, મુસલં-પ્રસિદ્ધં દર્પણ શબ્દેનાવયવે સમુદાયોપચારાત્ દર્પણ ગળ્ડો ગૃહ્યતે યો હસ્તેન ગૃહ્યતે તથા નિગરિતં શુદ્ધીકૃતં યદ વરકનકં તસ્ય ત્સરુઃ-

સમાન સુગુપ્ત હોતા હૈ 'આહ્ણહઓઽવ્વણિરુલેવા' આકીર્ણ હય શ્રેષ્ઠ આકીર્ણ જાતિ કે ઘોડે કે જૈસા હનકા શરીર મલ મૂત્રાદિ સે નિરુપ લિપ્ત રહતા હૈ । 'પમુદય વર તુરય સીહ અતિરેગવદ્વિય કડી' રોગાદિક કે અભાવ સે અતિ પુષ્ટ હુએ ઘોડે ઓર સિંહ કી કટિ સે બી અતિશય અધિક હનકી ગોલ કૃશ કટિ હોતી હૈ-અર્થાત્ એ વહુન હી અધિક પતલી કમર વાલે હોતે હૈ 'સાહ્ય સોળંદ મુસલદ્વપ્પણ ણિગરિયવર કળગચ્છરુસરિસવરવદ્દરવલિયમજ્ઞા' હનકા વહ મધ્ય ભાગ બીચ સે હસ આકાર કા પતલા હોતા હૈ-કિ જૈસા સંકુચિત કિયા હુઆ સૌનન્દ અર્થાત્ તિપાર્ઈ જિસકે પાયે સંકુચલિયે ગયે હૈ તથ જૈસા આકાર હોતા હૈ વૈસે આકાર વાલા તથા ઉર્ધ્વાકૃત મુસલ કા મધ્ય ભાગ બીચ સે જિસ આકાર કા પતલા હોતા હૈ ઓર દર્પણ યર્હા દર્પણ

ઘોડાના શુદ્ધ પ્રદેશ સમાન અત્યંત શુભ હોય છે. 'આહ્ણહઓઽવ્વણિરુલેવા' શ્રેષ્ઠ આકીર્ણ જાતના ઘોડાના જેવા તેમના શરીરો મલમૂત્રાદિથી નિરૂપલિપ્ત ખરડાયા વિનાના હોય છે. 'પમુદયવર તુરિયસીહ અતિરેગવદ્વિયકડી, રોગાદિના અભાવથી અત્યંત પુષ્ટ થયેલ ઘોડા અને સિંહની કમર કરતાં પણ અત્યંત અધિક પાતળી કમરવાળા હોય છે. અર્થાત્ તેમની કમર ગોળ અને કૃશ કહેતાં પાતળી હોય છે 'સાહ્ય સોળંદ મુસલ દ્વપ્પણિગરિયવરકળગચ્છરુસરિસ વરવદ્દરવલિયમજ્ઞા' તેમનો તે મધ્યભાગ વચ્ચેથી એવો પાતળો હોય છે કે જેમ સંકુચિત કરવામાં આવેલ સૌનન્દ અર્થાત્ તિપર્ઈ અર્થાત્ ત્રણ પાયાવાળી ઘોડી હોય કે જેના પાયાઓ સડોની લીધેલા હોય, ત્યારે તેનો જેવો આધાર હોય છે, એવા આધારવાળા તથા ઉચે કરેલ મુસલ સાથેલાનો મધ્યભાગ વચ્ચેથી જેવો પાતળો હોય છે, તથા દર્પણ અધિયાં દર્પણ શબ્દથી દર્પણ

સ્વજ્ઞમુષ્ટિઃ એતે સર્વે પદાર્થાઃ મધ્યે તનવઃ ઉભયોઃ પાર્શ્વયોસ્થૂલા ભવન્તિ, તૈઃ
તેષામિવેત્યર્થઃ, તથા-વરવજ્રસ્યેવ ક્ષામઃ વલિતો વલ્લિત્રયોપેતો મધ્યભાગો યેષાં
તે તથા 'ઉજ્જુયસમ સંહિત સુજાતજચ્ચ તણુકસિણિણિદ્ધ આદેજ્જલહહ સુકુમાલમ-
ઉય રમણિજ્જરોમરાઈ' ઋજુકસમસંહિત સુજાતજાત્ય તનુકુળ્લણસ્તિગ્ધાદેયલહહ
સુકુમાર-મૃદુક રમણીયરોમરાજયઃ, તત્ર ઋજુકા-અવક્રા, સમા ન ક્વાપિ કુટિલા,
સંહિતા-સન્તતિરુપેણ વ્યવસ્થિતા ન તુ અપાન્તરાલ વ્યવચ્છિન્ના સુજાતા-સુજન્મા
ન તુ કાલાદિ વૈગુણ્યાદ્ દુર્જન્મા અતएव જાત્યા-પ્રધાના, તન્વી કૃશા ન તુ

શબ્દ સે દર્પણ કા ગણ્ડ-હાથ મેં પકડને કા હંડા-લિપા જાતા હૈં ઉસકે
જેસી શુદ્ધ કિયે ગયે સોને સે ઘની હુઈ મૂંઠ હોતી હૈ, યે સબ પદાર્થ
ઘીચ સે પતલે ઓર ડાહર નીચે સ્થૂલ હોતે હૈં इनके जैसा उनका मध्य
भाग होता है वैसा, वर श्रेष्ठ-वज्र का जैसा आकार होता है वैसा
उनका कटिभाग सदा त्रिवलि से विराजित रहता है। 'उज्जुयसमसंहिय
सुजाय जच्चतणुकसिणणिद्ध आदेज्जलहह सुकुमालमउय रमणिज्ज-
रोमराई' इन के शरीर की रोमावलि सघन होती है वह टेडी मेडी
नहीं होती है अर्थात् किसी भी जगह वह वक्र नहीं होती है सम
रहती है सघन होने पर भी अन्तर से भी व्यवस्थित रह सकती है-
इसके लिये कहा गया है वह ऐसी नहीं है किन्तु शरीर का कोई सा
भी ऐसा प्रदेश नहीं बचता है कि जहां पर वह अन्तर रहित हुई घनी
भूत न हो यह सुजात-सुन्दर रूप से जन्म से ही होती है तथा-
यह स्वभावतः ही पतली होती है मोटी-स्थूल-नही होती। खूब काली

હાથો અર્થાત્ હાથમાં પકડવાનો હાથો ગ્રહણ થયેલ છે. તેને જેવી શુદ્ધ કરવામાં
આવેલ સોનામાંથી બનાવવામાં આવેલ મૂક હોય છે, આ બધા પદાર્થો
વચ્ચમાંથી પાતળા અને ઉપર નીચે સ્થૂલ બાડા હોય છે. તેના જેવો તેઓનો
મધ્યભાગ અર્થાત્ કટિપ્રદેશ પાતળો હોય છે. તથા વર-શ્રેષ્ઠ વળને જેવો
આકાર હોય છે. એવો તેમનો કટિભાગ હમેશાં ત્રિવલીથી શોભાયમાન
હોય છે. 'ઉજ્જુય સમસંહિય સુજાયજચ્ચ તણુકસિણ નિદ્ધ આદેજ્જ લહહ સુકુ-
માલ મહયરમણિજ્જરોમરાઈ' તેમના શરીરની રામ પદ્ધિત સઘન હોય છે.
તે આડી અવળી હોતી નથી. અર્થાત્ કોઈ પણ રથને તે વાકીચૂડી હોતી નથી
સરખીજ રહે છે. સઘન હોવા છતાં પણ અન્તરથી પણ વ્યવસ્થિત રહી શકે
છે. તેથી કહેવામાં આવેલ છે કે તે રામરાજ એવી નથી પણ શરીરનો
કોઈ પણ ભાગ એવો નથી રહેતો કે જ્યાં તે અંતર વિનાની થયેલ ઘનીભૂત
ન હોય, આ સુજાત જન્મથીજ સુંદર રૂપવાળી હોય છે. તથા તે સ્વાભાવિક
રીતે જ પાતળી હોય છે. બાડી હોતી નથી, ખુબજ કાળી હોય છે, માંકડાના

સ્થૂલા, કૃષ્ણા ન તુ મર્કટવર્ણા, કૃષ્ણાપિ કિશ્ચિન્નિર્દીપ્તિકા ભવતીત્યાહ=સ્નિગ્ધા-
‘ચિક્કણા’ આદેયા-દર્શનપથમુપગતા સતી પુનઃ પુનઃ આકાંક્ષણીયા લહહા સલ-
લણિમા-લાવણ્યયુક્તા અતएव આદેયા इति भावः, સુકુમારા-સુકુમારત્વમપિ
કિશ્ચિત્કર્કશસ્પર્શ ભવેતત્ત આહ-મૃદુલા-અતિકોમલા અતएव રમણીયા મનોરમા
રોમરાજિઃ-રોમાવલિયેષાં તે તથા, ‘ગંગાવત્તપયાહિણાવત્ત સરંગ મંગુર રવિકિરણ
તરુણવોધિય અકોસાયંત પડમગંભીર વિચડનામી’ ગદ્ગાવત્ત પ્રદક્ષિણાવત્તતરંગ-
મંગુર રવિકિરણતરુણવોધિતાકોશાયમાનપદ્મગંભીર વિકટનામયઃ, તત્ર ગદ્ગાયા
આવત્તઃ-પયસાં વિભ્રમઃ તદ્વત્ પ્રદક્ષિણાવત્તી ન તુ વામાવત્તીઃ તરઙ્ગા-શ્વ તરઙ્ગાઃ
તિસ્ત્રો વલયઃ તાભિર્મહુગુરા વક્રા રવિકિરણૈ સ્તરુણૈરમિનૈઃ વોધિતં વિકસિતં સત્
અકોશાયમાનં પ્રફુલ્લિતં પદ્મ-કમલં તદ્વત્ ગમ્ભીરા વિકટા-વિશાલા ચ નામિ-
યેષાં તે તથા, ‘અસવિહગ સુજાતપીણકુચ્છી’ અપવિહગ સુજાતપીનકુચયઃ અપો=
મત્સ્યઃ વિહગઃ પક્ષી તયોરિવ સુજાતૌ સુનિષ્પન્નૌ જન્મદોષરહિતૌ પીનૌ ઉપ-
ચિતૌ પુષ્પૌ કુક્ષી ઉદરોભયભાગૌ યેષાં તે તથા, ‘અસોદરા’ અપોદરાઃ કુશોદર

હોતી છે. મર્કટવર્ણા કે જેસી મટ મૈલી નહીં હોતી સ્નિગ્ધ-ચિકની હોતી
છે-અદેય હોતી છે-યદિ યહ એક વાર મી દેખ લી જાતી છે તો પુનઃ પુનઃ
દેખને કી દર્શક કી ઇચ્છા જગતી રહતી છે લાવણ્ય યુક્ત હોતી છે સુકુ-
માર હોતી છે-અતિ કોમલ હોતી છે એસા રમણીય ફનકી રોમરાજિ હોતી છે

તથા-‘ગંગાવત્ત પયાહિણાવત્તતરંગમંગુરરવિકિરણતરુણવોધિય-
અકોસાયંતપડમગંભીરવિચડનામી’ ફનકી નામિ ગંગા કી પ્રદક્ષિણા-
વત્તવાલી અમિ-મૌર કે જેસી હોતી છે તથા તરઙ્ગ કે જેસી ત્રિવલી સે
વહ મુગ્ધન ટુકડે-ટુકડે રૂપ મેં હોતી છે એવં તરુણ-અભિનવ-રવિ કિરણો
સે વોધિત દુણ-ચિલે કમલ કે સમાન વિશાલ હોતી છે । ‘અસવિહગસુ-
જાતપીણકુચ્છી’ કુક્ષિ-પેટ-ફનકી અપમહલી ઓર વિહગ પક્ષી કી કુક્ષિ

પક્ષ જેવી મલીન હોતી નથી સ્નિગ્ધ ચીકણી હોય છે. અર્થાત્ તે એક
વાર પણ જોવામાં આવેતો વારંવાર તેને જોવાની જોનારની ઇચ્છા થતી રહે
છે. સૌંદર્ય યુક્ત હોય છે. આવી રમણીય તેમની રોમરાજિ હોય છે.

તથા ‘ગંગાવત્તપયાહિણાવત્તતરંગમંગુરરવિ કિરણ તરુણ વોધિય અકોમાય’
તપડમગંભીરવિચડનામી તેમની નામી ગંગાની દક્ષિણાવર્ત વાડી અમિ-મૃગીયેઃ
જેવી હોય છે. તથા તરંગના જેવી ત્રિવલીથી તે લગ્ન એટલે કે અંદ અંદના
રૂપ હોય છે. તથા તરુણ અને અભિનવ નૃત્યના દિગ્ગોથી વોધિત થયેલ
અર્થાત્ ખીલેલા કમળના જેવી વિશાળ હોય છે ‘અસ વિહગ સુજાત

વન્તે इत्यर्थः ‘सुइकरणा’ शुचिकरणाः-शुचीनि पवित्राणि निरूपछेपत्वात् करणानि इन्द्रियाणि येषां ते तथा, ‘पम्ह वियडणाभा’ पद्मविकटनाभयः-पद्म-कमलं तद्वत् तदाकारा विकटा-विशाळा नामिर्येषां ते तथा ‘सण्णयपासा’ सन्नतपार्श्वाः, सम्यक् क्रमेण अधोऽधः नते पार्श्वे येषां ते तथा, ‘संगतपासा’ संगतपार्श्वाः-सङ्गते-देहप्रमाणोचिते पार्श्वे येषां ते तथा, अतएव ‘सुंदरपासा’ सुन्दरपार्श्वाः ‘सुजातपासा’ सुजातपार्श्वाः-जन्मजातसुन्दरपार्श्वाः ‘मितमाइय पीणरतिय-पासा’ मितमात्रिकपीनरतिदपार्श्वाः, मिते-परिमिते मात्रिके मात्रया उपेते अग्युनाधिके पीने-उपचिते रतिदे-आनन्दप्रदे पार्श्वे येषां ते तथा, ‘अकरंडुय-कणगरुयगनिम्मल सुजाय निरुवहयदेहधारी’ अकरण्डुककनकरुचक निर्मल सुजात निरुवहतदेहधारिणः, तत्र अविद्यमानं मांसलत्वेन अनुपलक्ष्यमाणं करण्डुकं पृष्ठ-

जैसी सुजात-सुन्दर और पुष्ट होती है ‘जसोदरा’ इनका उदर मत्स्य के उदर जैसा कृश होता है ‘सुइकरणा’ इनके करण अर्थात् इन्द्रियां पवित्र और निर्लिप्त होते हैं ‘पम्हवियडणाभी’ इनकी नाभिकमल के जैसी विशाल होती है ‘सण्णयपासा’ अच्छे रूप में क्रमशः इनके दोनों पार्श्वभाग नीचे २, नत-झुके हुए होते हैं। ‘संगतपासा’ और वे देह प्रमाण उपचित-पुष्ट-होते हैं अतएव ‘सुंदरपासा’ वे दोनों पार्श्वभाग इनके बड़े सुहावने लगते हैं। ‘सुजातपासा’ इसी कारण वे सुजात जन्म से ही सुन्दर पार्श्व वाले कहे गये हैं। ‘मितमाइय पीणरतियपासा’ और इसी कारण वे उनके दोनों पार्श्व भाग परिमित न कमती न बढ़ती किन्तु मात्रोपेत, पुष्ट एवं आनन्ददायक वर्जित किये गये हैं। ‘अकरंडुय कणगरुयगनिम्मलसुजाय निरुवहय देहधारी’ वे ऐसे देह के धारी होते

પીણકુચ્છી’ કુક્ષી કહેતાં પેટના પડખાનો ભાગ તેમના અષ્ટનામની માછલીના અને પક્ષીના પેટ જેવો સુખત સુંદર અને પુષ્ટ હોય છે. ‘જસોદરા’ તેમનું પેટ માછલીના પેટ જેવું કૃશ પાતળું હોય છે. ‘સુઈકરણા’ તેમના કરણ અર્થાત્ ઇન્દ્રિયા અત્યંત પવિત્ર અને નિર્લિપ્ત હોય છે. ‘પમ્હા વિયડણાભી’ તેમની નાભી કમળના જેવી વિશાળ હોય છે. ‘સણ્ણયપાસા’ ક્રમશઃ તેમના બન્ને પાર્શ્વ ભાગ નીચે નીચે નમેલાં હોય છે ‘સંગતપાસા’ અને તે દેહ પ્રમાણ ઉપચિત નામ પુષ્ટ હોય છે ‘સુંદરપાસા’ તે બેઉપાર્શ્વભાગ-પડખા ઘણાજ સુંદર હોય છે. ‘સુજાત-પાસા’ એજ કારણે તેઓ સુખત અર્થાત્ જન્મથીજ સુંદર પડખાવાળા કહેવામાં આવેલ છે મિતમાઈય પીણરતિયપાસા’ અને એજ કારણે તેઓનાં બન્ને પાર્શ્વ-ભાગો પરિમિત હોય છે ઓછાવત્તાં હોતા નથી પરંતુ પ્રમાણોપેત, પુષ્ટ અને આનંદદાયક હોવાનું કહેવામાં આવેલ છે ‘અકરંડુય કણગરુયગનિમ્મલ સુજાય નિરુવહય દેહધારી’ તેઓ એવા શરીરને ધારણ કરવાવાળા હોય છે કે જેમના

‘મુયગીસર વિપુલભોગ આયાણ ફલિદ્દ ઉચ્છ્રૂદ્દીદ્વાહૂ’ મુજગેશ્વર વિપુલભોગા દાન પરિધોક્ષિત્ત દીર્ઘવાહવઃ, તન્ન મુજગેશ્વર-સર્પરાજસ્તસ્ય વિપુલો યો ભોગઃ શરીરમ્-તથા-આદીયત્તે-દ્વારસ્થગનાર્થં મૃદ્ધાન્તે-ઇત્યાદાનઃ સ ચાસૌ પરિધોર્ગલા ‘ઉચ્છ્રૂદ્ધત્તિ’ ઉક્ષિપ્તઃ સ્વસ્થાનાદુક્ષિપ્ત ઝર્ધ્વીકૃતઃ નિષ્કાસ્ય તતો દ્વાર પૃષ્ઠમાગે દત્ત ઇત્યર્થઃ તદ્વદ્ દીર્ઘો-લમ્બાયમાનો વાહુ યેષાં તે તથા, ‘જૂપસન્નિભપીળરતિ-યપીવરપડદ્ધ સંઠિયસુસિલિદ્ધ વિસિદ્ધઘણથિર સુવદ્ધ સુનિગૂઢ પવ્વસંધી’ યૂપસન્નિ-મરતિદપીવર પ્રકોષ્ઠસંસ્થિત સુશ્લિષ્ટવિશિષ્ટ ઘનસ્થિર સુવદ્ધ સુનિગૂઢપર્વસન્ધયઃ તન્ન યૂપ સન્નિમૌ-યૂષઃ શ્વકાટાવયવદિશેષઃ યો વૃષભ સ્કન્ધોપરિસ્થાપ્યતે તત્સ-દૃશો વૃત્તત્વેન આયતત્વેન ચ તત્તુલ્યૌ માંસલૌ રતિદૌ પશ્યતાં દૃષ્ટિસુખદૌ પીવર પ્રકોષ્ઠકૌ અકુશકલાચિકૌ યેષાં તે તથા સસ્થિતાઃ-સંસ્થાનવિશેષવન્તઃ સુશ્લિષ્ટાઃ સુઘનાઃ વિશિષ્ટાઃ-પ્રધાનાઃ, ઘના નિવિડાઃ, સ્થિરાઃ-નાતિશ્લથાઃ, સુવદ્ધાઃ સ્નાયુભિઃ-સુષ્ઠુ નદ્ધાઃ, નિગૂઢાઃ પર્વસન્ધયઃ-અસ્થિસંધાનાનિ યેષાં તે તથા,

હોતા હૈં इनकी दोनों भुजाएँ महानगर के अर्गला के जैसी लम्बी होती हैं । इनके दोनों बाहू शेषनाग के विपुल शरीर के जैसे एवं स्वस्थान से खेंचकर द्वार पृष्ठ में दिये गये परिघ के जैसे लम्बे होते हैं । ‘जूप-सन्निभपीणरतिय पीवरपडदु संठिय सुसिलिदु विसिदु घणथिर सुवदु सुनिगूढपव्वसंधी’ इनकी दोनों हाथों की कलाईयां हथेली गोल और लम्बी होने से युग बैलों के कन्धे पर रखे जाने वाला जुभा के जैसी मजबूत होती है, मांसल होती है देखने वालों को आनन्द प्रद होती हैं और पतली नहीं होती हैं तथा-इनकी अस्थि संधियां संस्थान विशेष संपन्न होती है सुश्लिष्ट होती हैं सघन होती हैं उत्तम होती हैं पास-पास में होती हैं स्थिर होती हैं अति शिथिल नहीं होती हैं और स्नायुओं से अच्छी तरह वे जकड़ी हुई होती हैं एवं निगूढ रहती है । ‘रत्ततलोवइय

હોય છે. તેઓની બન્ને ભુજાઓ મહાનગરની અર્ગલાના જેવી લાંબી હોય છે. તેમના બન્ને બાહુ શેષનાગના વિશાળ શરીરના જેવા અને સ્વસ્થાનથી ખેંચીને દ્વાર પૃષ્ઠમાં લગાવવામાં આવેલ પરિધના જેવા લાખા હોય છે ‘જૂપસન્નિ મપીળરતિયપીવર પડદુ સંઠિયસુસિલિદુ વિસિદુ ઘણથિર સુવદ્ધ સુનિગૂઢ પવ્વસંધી’ તેમના બન્ને હાથોના કાંડાઓ ગોળ અને લાંબા હોવાથી યુગ બળદના ખાંધ પર રાખવામાં આવતા બૂંસરાના જેવા મજબૂત સોડામણા હોય છે. અને માંસલ પુષ્ટ હોય છે. જેવાવાળાને ખૂબજ આનંદ આપનાર હોય છે. અને પાતળા હોતા નથી. તથા તેના હાડકાનો સંધી ભાગ સંસ્થાન વિશેષથી સંપન્ન હોય છે સુશ્લિષ્ટ હોય છે સઘન હોય છે. ઉત્તમ હોય છે નજીક નજીક હોય છે સ્થિર હોય છે. અત્યંતશિથિલ હોતા નથી. અને સ્નાયુઓથી સારીરીતે જકડાયેલ

‘રત્તલોવડ્યમડય મંસલ પસત્થલક્ષણસુજાય અચ્છિદ્રજાલપાણી’ રત્તલોપચિત મૃદુકમાંસલ પ્રશસ્તલક્ષણ-સુજાતાચ્છિદ્ર જાલપાણયઃ, તત્રરત્તલો-અરુણો અધો-ભાગે ઉપચિત્તો-ઉન્નતો ઔપચયિકો વા ક્રમેણ હીયમાનોપચયો મૃદુકો-કોમલો માંસલો-પરિપુષ્ટો પ્રશસ્તશુભચિહ્નયુક્તો લક્ષણો સુજાતો-જન્મતઃ સુખ્યવસ્થિતો અચ્છિદ્રજાલો-અન્તરાલરહિતાઙ્ગુલિ સમુદાયો एतादृशौ पाणौ हस्तौ येषां ते तथा, ‘पीवर वट्टिय सुजायकोमलवरंगुलिया’ पीवर वृत्तसुजातकोमलवराङ्गु-लिकाः, तत्र पीवराः-शरीरौचित्येन स्थूला वृत्ता वर्तुलाः सुजाताः सुख्यवस्थिताः कोमला वराश्च प्रशस्तलक्षणोपेता अङ्गुलयो येषां ते तथा ‘आतंवतलिण सुचिर-इरणिद्धणक्खा’ आताम्र तलिन शुचि रुचिर स्निग्धनखाः, आताम्राः-ईषद्रक्ताः तलिनाः-मत्तलाः शुवयः-पवित्राः-निर्मला रुचिरा मनोज्ञाः स्निग्धाः-चिकणा

મડયમંસલપસત્થ લક્ષણસુજાયઅચ્છિદ્રજાલપાણી’ इनके दोनो हाथ रक्त तल वाले होते हैं-अरुण होते हैं-उपचित होते हैं-अधोभाग पुष्ट होते हैं, उन्नत होते हैं-नीचे की ओर अविकञ्जुके रहते हैं। मृदुल-चिकने, मांसल-मजबूत, प्रशस्त लक्षण युक्त, सुन्दर-आकार संपन्न, और छिद्र रहित अंगुलियों वाले होते हैं। ‘पीवरवट्टिय सुजाय कोमल-वरंगुलिया’ ये अंगुलियां इनकी पीवर मजबूत होती हैं वृत्त-गोलाकार होती हैं-सुजात-सुन्दर होती हैं एवं कोमल होती हैं ‘आतंवतलिणसुचि-रुहरणिद्धणक्खा चंदपाणि लेहा, सूरपाणि लेहा संखपाणि लेहा, चक्क-पाणिलेहा, दिसासोभस्थियपाणिलेहा’ हाथों के अंगुलियों के नख कुछ २ लाल होते हैं, तलीन-पतले होते हैं, शुचि-पवित्र होते हैं-साफ होते हैं, रुचिर-मनोहर होते हैं, स्निग्ध-चिकने होते हैं। रुक्षता से हीन

હોય છે. અને ગુપ્ત રહે છે ‘રત્તલોવડ્ય મડય મંસલપસત્થલક્ષણસુજાય અચ્છિદ્ર જાલપાણી’ તેમનાબેડ હાથે રાતાતળીયા વાળા હોય છે. અર્થાત તેમની હથેલી એ લાલ હોય છે. ઉપચિત હોય છે. અર્થાત્ નીચેનો ભાગપુષ્ટ હોય છે. ઉન્નત હોય છે. નીચેની તરફ ઝુકેલો રહે છે મૃદુલ ચિકણવાળા, માંસલ, મજબૂત, પ્રશસ્ત લક્ષણવાળા, સુદર આકારવાળા અને છિદ્રોવિનાની આંગળીથેવાળા હોય છે ‘પીવરવટ્ટિય સુજાય કોમલવરંગુલિયા’ તેમની આંગળીથે પીવર મજબૂત હોય છે વૃત્ત-ગોળ આકારવાળી હોય છે. સુજાત અને સુદર હોય છે. ‘આતંવતલિણ સુચિરુરણિદ્ધણક્ખા, ચંદરણિલેહા, સંખપણિલેહા, ચક્કપણિલેહા, દિસાસોબસ્થિયપણિલેહા’ તેમના હાથેની આંગળીથેના નખે ૨૯૬ ૨૯૬ લાલ હોય છે તલીન હોવાના પાતળા હોય છે. શુચિનામ પવિત્ર હોય છે અર્થાત્ સાફ હોય છે. રુચિર હોવાના મનોહર હોય છે. સ્નિગ્ધ

નચા યેષાં તે તથા, 'ચંદ્રપાણિલેહા' ચંદ્રપાણિરેચાઃ, ચંદ્રઃ ચંદ્રાકારા પાણિ-
રેચા-હસ્તરેચા યેષાં તે તથા, 'સૂરપાણિલેહા' સૂર્યપાણિરેચાઃ, સૂર્ય ઇવ સૂર્યાકારા
પાણિરેચા યેષાં તે તથા, 'સંચપાણિલેહા' શંખપાણિરેચાઃ, શંખ ઇવ શંખાકારા
પાણિરેચા યેષાં તે તથા, 'ચક્રપાણિલેહા' ચક્રપાણિરેચાઃ, ચક્ર ઇવ ચક્રાકારા
પાણિરેચા યેષાં તે તથા, 'દિસાસોઅત્થિય પાણિલેહા' દિક્ સૌવસ્તિક પાણિ-
રેચાઃ, દિક્ પ્રધાનઃ સ્વસ્તિકઃ દક્ષિણવર્ત્તઃ સ્વસ્તિકઃ તદાકારા પાણી રેચા
યેષાં તે તથા, 'ચંદ્રસૂરસંચચક્રદિસા સોઅત્થિય પાણિલેહા' ચંદ્રસૂર્યશંખ ચક્ર-
દિક્સૌવસ્તિક પાણિરેચાઃ, પૂર્વોક્ત મેવ વિશેષણ પશ્ચકં પ્રશસ્તતા પ્રકર્ષ સૂચનાય
સંગ્રહ્ય કથિતમિતિ ન પૌનરુત્તયમ્ । 'અણેગવરલક્ષણુત્તમ પસત્થ સુચિરતિય
પાણિલેહા' અણેગવરલક્ષણોત્તમ પ્રશસ્ત સુચિરતિદ પાણિરેચાઃ, અણેકૈઃ વરૈઃ-
પ્રધાનૈઃ લક્ષણૈ રુત્તમાઃ પ્રશસ્તાઃ-પ્રશંસાસ્પદીભૂતાઃ શુચયઃ-પવિત્રાઃ-નિર્મલાઃ
રતિદાઃ-પ્રીત્યુત્પાદકાઃ પાણિરેચા યેષાં તે તથા, 'વરમહિસવરાહ સીહસદ્દુલ

હોતે હૈં । ઇનકે હાથોં મેં ચંદ્ર કે આકાર કી રેચાઈ હોતી હૈં, સૂર્ય કે
આકાર કી રેચાઈ હોતી હૈં શંખ કે આકાર કી, ચક્ર કે આકાર કી
ઑર શ્રેષ્ઠ દક્ષિણાવર્ત્ત વાલે સ્વસ્તિક કે આકાર કી રેચાઈ હોતી હૈં
'ચંદ્રસૂરસંચચક્રદિસાસોઅત્થિય પાણિલેહા અણેગવરલક્ષણુત્તમપસત્થ
સુચિરતિયપાણિલેહા' ઇસ તરહ ચંદ્ર, સૂર્ય, શંખ, ચક્ર, ઑર શ્રેષ્ઠ સ્વ-
સ્તિક કી રેચાઈ ઇનકે હાથોં મેં હોતી હૈં તથા ઇનકો ઑર ઓ સુન્દર, ૨,
ઉત્તમ લક્ષણ વાલી વહુન રેચાઈ હોતી હૈં અતઃવ વે પ્રશસ્ત-પ્રશંસા
કે યોગ્ય હોતે હૈં, પવિત્ર હોતે હૈં ઑર અપને ૨, ફલ દેને રૂપ કર્ત્તવ્ય કે
અનુસાર નિષ્પન્ન હુઈ રેચાઓં વાલે હોતે હૈં । 'વરમહિસવરાહસીહ
સદ્દુલસમ્ભણાગવર પહિપુણ્ણવિઝલ ઉન્નપચંધા' ઇનકે ડોનોં સ્કંધ-

ચિક્ષુ અને રૂક્ષતા વિનાના હોય છે. તેમના હાથોમાં ચંદ્રના આકારની રેખાઓ
હોય છે. સૂર્યના આકાર જેવી રેખાઓ હોય છે. શંખના આકાર જેવી, ચક્રના
આકાર જેવી, અને ઉત્તમ દક્ષિણા વર્તવળા સ્વસ્તિકના આકાર જેવી રેખાઓ
હોય છે. 'ચંદ્રસૂરસંચ ચક્રદિસાસોઅત્થિય પાણિલેહા અણેગવરલક્ષણુત્તમપસત્થ
સુચિરતિયપાણિ લેહા' આ પ્રમાણે ચંદ્ર, સૂર્ય, શંખ, ચક્ર અને શ્રેષ્ઠ સ્વસ્તિકના
જેવી રેખાઓ તેમના હાથોમાં હોય છે. તથા અનેક બીજા પણ સુંદર સુંદર
ઉત્તમ લક્ષણો વાળી ઘણીજ રેખાઓ હોય છે. તેથીજ તેઓ પ્રશસ્ત પ્રશંસા
કરવાને યોગ્ય હોય છે. પવિત્ર હોય છે. તથા પોત પોતાના રૂપ આપવા રૂપ
કર્તવ્ય પ્રમાણે નીકળેલી રેખાઓ વાળા હોય છે. 'વરમહિસ વરાહસીહ સદ્દુલ
સમ્ભણાગવરપહિપુણ્ણવિઝલ ઉન્નપચંધા' તેમના બન્ને અંગોમાં જંગલી

उसमणागवर पडिपुणविउलउन्नयखंधा' वरमहिपवराह सिंहशार्दूल वृषभ
नागवर परिपूर्ण विपुलोन्नत स्कन्धाः, तत्र वरमहिपः-प्रधानमहिपः, वराहः-
वर शब्दस्यापि सम्बन्धात् वरवराहः-वनशूकरः, सिंहः-केशरी, शार्दूलो व्याघ्रः,
वृषभो बलीवर्द। नागवर-प्रधानगजः एतेषामिव परिपूर्णा-स्वप्रभावेणाहीनौ,
विपुलो विस्तीर्णो उन्नतौ च स्कन्धौ येषां ते तथा, 'चतुरङ्गुलसुप्रमाण कंबु-
वर सरिसर्गीवा' चतुरङ्गुल सुप्रमाण कम्बुवर सदृशग्रीवाः, चतुरङ्गुलं म्वशरी-
रापेक्षया चतुरङ्गुलपरिमितं सु-सुष्ठु शोभनप्रमाणं यस्या सा तथा कंबुवर
सदृशी छन्नतया बलित्रययोगेन च प्रधान शङ्ख सन्निभा ग्रीवा येषां ते तथा,
'अवद्विय सुविभक्तसु जाय चित्तमंसू' अवस्थित सुविभक्त सुजात चित्रश्रवः,
तत्र अवस्थितानि-अवर्धन शीलानि सदाकालं तथारूपेणैवावस्थितानि सुविभक्तानि
विविक्तानि सुजातानि सुष्ठुतया समुत्पन्नानि श्मश्रूणि कूर्चकेशाः पुरुषमुखोपरि
समुद्भूत केशसमूहः 'दाढी-मूंछ' इति प्रसिद्धानि येषां ते तथा 'मंसल संठिय-
पसत्थ सददूलविउल हणुया' मांसल संस्थित मणस्त शार्दूल विपुल हट्टकाः,
मांसलं पुष्टम् तथा संस्थित-शुभ संस्थानेन संस्थितं तेन मणस्त
कमलाकारत्वात् शुभलक्षणोपेतं शार्दूलः-व्याघ्रस्तस्यैव विपुलं विस्तीर्णं हनुकं-

कंधे वनशूकर-जंगली सुभर, सिंह, शार्दूल, वृषभ एवं श्रेष्ठ गज के स्क-
न्धो के जैसे भरे हुए विकसित रहते हैं, और परिपूर्ण प्रभाववाले
होते हैं, विस्तीर्ण होते हैं, उन्नत होते हैं। 'चतुरंगुलसुप्रमाणकंबुवरस-
रिसर्गीवा' चतुरंगुलपरिमित होने से शोभन प्रमाणवाली एवं बलिश्रय
से युक्त होने के कारण सुन्दर शंख जैसी इनकी ग्रीवा होती है। 'अवद्वि-
यसुविभक्तसु जाय चित्त मंसू मंसल संठिय पसत्थ सददूल विउल हणुया'
इनकी दाढी अवस्थित सदा एक समान रहने वाली सुविभक्त अलग-
अलग सुजात-सुन्दर रूप से बनी हुई विचित्र होती है और मांस से
भरा हुआ पुष्ट तथा सुन्दर संस्थान से युक्त होने से प्रशस्त और व्याघ्र

सूवर, सिंह, शार्दूल, अने उत्तम हाथीना फलासोना लेवा लदेवा अने विशाल
रहे छे. अने परिपूर्ण प्रभाववाणी होय छे विस्तृत होय छे. अने उन्नत
होय छे 'चतुरंगुलसुप्रमाण कंबुवरसरिसर्गीवा' शर आगण लेटा भापनी होवाधी
थोऽय प्रभाषवाणी अने जगु देय छे वणी देव थी मुदर शंख लेदी तेमनी
ग्रीवा-गणु देय छे, 'अवद्विय सुविभक्त सुजाय चित्तमंसू मंसल संठिय पसत्थ सददूल
विउल हणुया' तेमनी हाटि अवस्थित अर्थात् सदा के छे स्कन्धी नदेवावणी
सुविभक्त अलग अलग सुजात सुन्दर पणुगी शोभन अने विचित्र
होय छे. तथा मांसली लदेव पुष्ट तथा सुंद संस्थानो युक्त होवाधी

ચિવુકમ્ અધરોષ્ઠાધો ભાગઃ ‘હાઠી’ इति प्रसिद्धं येषां ते तथा, ‘ओय-
वियसिलप्पवालबिंबफलसन्निभाधरोष्ठाः’ ओयवियशिला प्रवालविम्बम्ब फल-
सन्निभाधरोष्ठाः तत्र-ओयविय’ इति देशी शब्दः परिकर्मितार्थवाचकस्तेन
ओयवियं-परिकर्मितं शिलाप्रवालं शिलारूपं प्रवालं-विद्रुमं, विम्बफलं-स्वना-
खर्यातो रक्तवर्णफलविशेषः तयोः सन्निभः रक्ततया तत्सदृशः अधरोष्ठः
अधस्तन ओष्ठो येषां ते तथा, ‘पंडुरससि सगल विमल निम्मल संखगोखीर
फेणदगरय मुणालिया धवलदंतसेठी’ पाण्डुरशशिशकल विमलनिर्मलशङ्ख गोक्षीर
फेणदकरजोमृणालिका धवलदन्तश्रेणयः, तत्र-पाण्डुरं यत् शशिशकलम्-चन्द्र
मण्डलखण्डम्-अरुलङ्कश्च-द्रभाग इत्यर्थः विमल-आगन्तुकमलरहितः मध्ये
निर्मलश्च-स्नाभाविकमलवर्जितः शङ्खो गोक्षीरं फेनश्च दकरजश्च वाताहत जलकणः,
मृणालिकाच पद्मिनी सूत्रं तद्वद धवला-स्वच्छा दन्त श्रेणिः-दन्तपंक्तिः येषां
ते तथा, ‘अखंड दंता’ अखण्डदन्ताः- अत्रुटिताः परिपूर्णाकारा दन्ता येषां ते
तथा ‘अफुडियदंता’ अस्फुटिदन्ता-अर्जर्जरदन्ताः, ‘अविरलदंता’ अविरलदन्ताः
निरन्तरालाः परस्परं घनीभूता दन्ता येषां ते तथा, अतएव ‘सुजायदंता’ सुजात

के जैसी विस्तीर्ण हनुक-चिबुक अधरोष्ठ के नीचे का भाग होता है ।
‘ओयवियसिलप्पवाल बिंबफलसन्निभाधरोष्ठा’ इनके अधरोष्ठ-नीचे के
ओष्ठ घर्षण आदि से परिकर्मित किया हुआ शिला रूप प्रवाल-असली
सूंगी के समान एवं विम्ब फल कुन्द फल के समान लाल वर्ण वाले होते
हैं । ‘पंडुरससिछगल विमल निम्मल संख गोखीर फेणदगरयमुणालिया
धवलदंतसेठी’ इनकी दंतश्रेणी पांडुर-श्वेत-चन्द्रमा के टुकड़ों जैसी विमल
उज्ज्वल तथा निर्मल-स्वच्छ शंख के जैसी गाय के दूध के जैसी फेन
जैसी पवन से उड़े हुए जलकण के जैसी एवं कमलनाल के तन्तु जैसी-
शुभ्र-धवल-होती है । ‘अखंडदंता, अफुडियदंता, अविरलदंता, सुजा-
तदंता एगदंतसेठिव्वअणेगदंता, हुनवह निद्धंतधोत तत्त तथणिज्जरत्त

પ્રશસ્ત અને વાધની ડાઠી જેવો વિસ્તૃત હનુક-ચિબુક નીચેના ડોઠની
નીચેનો ભાગ હોય છે. ‘ઓયવિય સિલપ્પવાલ બિંબફલસન્નિભાધરોષ્ઠા’ તેમનો
ઓષ્ઠ અધરોષ્ઠ ઘર્ષણ વિગેરેથી પરિકર્મિત કરવામાં આવેલ શિલાપ્રવાલ
અસલ મુંગાના જેવો અને બિંબફલ, કુંદ ફલના જેવો લાલ રંગવાળો હોય
છે. ‘પંડુર સસિછગલ વિમલ નિમ્મલ સંખ ગોખીરફેણદગરયમુણાલિયા ધવલ
દંતસેઠી’ તેઓની દંત પંક્તિ પાંડુર ધોળી અર્થાત્ ચંદ્રમાના ટુકડા જેવી
વિમલ, ઉજ્જવલ, અને નિર્મલ અર્થાત્ સ્વચ્છ શંખના જેવી ગાયના દૂધ જેવી,
ફીણ જેવી શુભ્ર અર્થાત્ ધોળી હોય છે. ‘અખંડ દંતા, અફુડીયદંતા, અવિ-
રલદંતા, સુજાતદંતા, એગદંતસેઠિવ્વ અણેગદંતા, હુનવહ નિદ્ધંત ધોતતત

દન્તાઃ જન્મદોષ રહિતદન્તાઃ 'એગદંતસેઢિવ્વ અણેગદંતા' એક દન્ત શ્રેણિરિવ
 એકા દન્તશ્રેણિરિવ અનેકાદન્તા યેષાં તે તથા, તથા પરસ્પરાનુપલક્ષ્ય-
 માણ દન્તવિભાગત્વાદ્ એકદન્ત શ્રેણિરિવ અનેકે દ્વાત્રિંશદન્તા અવસ્થિતા
 યેષાં તે તથા, 'હુતવહ ણિહંત્તધોય ત્ત્ત ત્તવણિજ્જરત્તલતાલુ જીહા'
 હુતવહ નિધ્માતધોતત્તપનીયરક્તલતાલુજિહ્વાઃ, હુતવહેન-વહિના નિધ્માત
 અતएव ધોતં શોધિતમલં ત્ત્તં સંતાપિતં યત્ તપનીયં સુવર્ણવિશેષઃ તદ્વત્ રક્તલે
 લોહિતરુપે તાલુ જિહ્વે યેષાં તે તથા, 'ગરુલાયય ડ્ઙ્ઙુતુંગનાસા' ગરુડાયત
 ઋજુતુંગ નાસાઃ, ગરુડસ્ય-પક્ષિરાજસ્યેવ આયતા દીર્ઘા ઋજ્વી સરલા તજ્ઞા
 ઉન્નતા નતુ પર્વતીયવત્ ચિપિટા નાસા નાસિકા યેષાં તે તથા, 'અવદાલિય
 પોંડરીયણયણા' અવદાલિતપુણ્ડરીક નયનાઃ, અવદાલિતં સૂર્યકિરણૈર્વિકાશિતં
 યત્ પુણ્ડરીકં શ્વેતકમલં તત્તુલ્યે નયને-નેત્રે યેષાં તે તથા 'કોકાસિત ધવલ પત્ત-
 લચ્છા' કોકાસિત ધવલ પત્રલાક્ષાઃ, કોકાસિત-વિકસિતશ્વેતકમલે તદ્વત્
 તલ તાલુ જીહા' યે એકોરુક દ્વીપવાસી મનુષ્ય અશ્વખંડ દાંતો વાલે હોતે
 હૈં-અર્થાત્ પરિપૂર્ણ દાંતો વાલે હોતે હૈં-इनके दांत कभी भी जर्जरित
 नहीं होते हैं दांतों की पंक्ति इनकी विरल छुटी-छुटी नहीं होती है-ये
 अविरल-परस्पर संलग्न दन्तपंक्ति वाले होते हैं । अतएव-इनके दांत
 जन्म दोष से सर्वथा विहीन रहते हैं और इनके वे अनेक दांत एक
 दन्तश्रेणि के जैसे प्रतीत होते हैं इनके पूरे बत्तीस दांत होते हैं इनका
 तालु और जीभ अग्नि में तपाकर धोए गये और पुनः तप्त किये गये
 तपनीय सुवर्ण के जैसे लालवर्ण के होते हैं 'गरुलाययड्ङ्गुतुंगणासा'
 इनकी नासिका गरुड की नासिका के जैसी लंबी ऋजु-सिधी और तुंग
 -ऊंची होती है 'अवदालिय पोंडरीयणयणा' कोकसिधधवलपत्तलच्छा,

તવણિજ્જરત્તલતાલુજીહા' આ એકેઠ્ઠ દ્વીપમાં રહેવાવાળા મનુષ્યે અખંડ
 દાંતોવાળા હોય છે. અર્થાત્ પરિપૂર્ણ દાંતો વાળા હોય છે તેઓના દાંતો
 કોઈ અવસ્થામાં જર્જરિત થતા નથી. તેઓ અવિરલ કહેતાં પરસ્પર એક
 બીજાને લાગેલ એવી દાંતોની પંક્તિવાળા હોય છે. તેથીજ તેમનાં દાંતો જન્મ
 દોષથી રહિત જ રહે છે. અને તેઓના તે અनेक દાંતો એક દંતપંક્તિના
 જેવા જણાય છે તેઓને પૂરેપૂરા બત્રીસ દાંતો હોય છે. તેઓનું તાલુ અને જીભ
 અગ્નિમાં તપાવીને ધોવામાં આવેલ અને ફરીથી તપાવેલ તપનીય કહેતાં તપા
 વેલા સુવર્ણના જેવા લાલ વર્ણના હોય છે 'ગરુલાયય ડ્ઙ્ઙુતુંગનાસા' તેમનું
 નાક ગરુડના નાક જેવું લાંબુ સીધું અને ઉચું અને ભરાવદાર હોય છે. 'અવદા
 લિય પોંડરીયણયણા' કોકાસિધધવલ પત્તલચ્છા આણામિયચાવરુદ્ધલ કિણ્હમ્ભરાદ્ય

ધવલે પત્રલે-પદ્મયુક્તે ચ અક્ષિણી નેત્રે યેષાં તે તથા, 'આણામિયચાવરુહલ-
ક્ષિણ્હમ્બરાહ સંઠય સંગય આયય સુજાય તણુકસિણનિદ્વભૂમયા' આનામિત
ચાપ રુચિર કૃષ્ણાભ્રાજિસંસ્થિત સગતાયત સુજાત તનુ કૃષ્ણસ્નિગ્ધ શ્રુતઃ, તત્ર
આનામિતસૂ-ઈષદારોપિતમ્ યદ્ ધનુઃ તદ્દદ્ રુચિરે સંસ્થાન માવતો રમણીયે,
કૃષ્ણાભ્રાજીવ સંસ્થિતે સંગતે-ચથોક્તપ્રમાણોપપન્ને આયતે દીર્ઘે સુજાતે-
સુનિષ્પન્ને તનૂ-તનુકે શ્લક્ષ્ણ પરિમિતવાતપદ્ધત્તચાત્મકત્વાત્ કૃષ્ણે-કાલિમોપેતે
સ્નિગ્ધે શ્રુતૌ યેષાં તે તથા, 'અલ્લીગપ્પમાણ જુત્તસવણા' આલીન પ્રમાણ યુક્ત
શ્રવણા, આલીનો મસ્તકમિત્તૌ કિચ્છિલ્લાનો પ્રમાણયુક્તૌ-સ્વપ્રમાણોપેતૌ શ્રવણૌ
કર્ણૌ યેષાં તે તથા, વિશાલકર્ણા इत्यर्थः, 'સુસ્સવણા' અત एव सुश्रवणाः 'पीण-
मंसल कवोल देसभागा' पीन बांसलकपोलदेशभागाः, पीनः पुष्टौ मांसला-

આણામિયચાવરુહલ ક્ષિણ્હમ્બરાહ્યસંઠિય સંગય આયય સુજાય તણુક-
સિણ નિદ્વભૂમયા અલ્લીગપ્પમાણજુત્તસવણા' સૂર્ય કિરણો સે વિકાશિત
શ્વેત પુણ્ડરીક કે જેસી इनकी दोनों आंखें होनी हैं, તથા વે વિકસિત-
ચિલ્લે હુણ શ્વેત કમલ કે જેસી-કોનો પર લાલ ધીચ મેં કાલી ઓર ધવલ
ઓર પદ્મ પુટ વાલી હોતી હૈં इनकी भौएँ ईषत्-आरोपित धनुष के
समान वक्र होनी हैं, રુચિર-સંસ્થાન કી અપેક્ષા રમણીય હોતી હૈં,
કૃષ્ણ અપ્રપંક્તિ કે જેસી કાલી હોતી હૈં अपने प्रमाण के अनुकूल सघन
હોતી હૈં, દીર્ઘ હોતી હૈં, સુનિષ્પન્ન જન્મ રહિત હોતી હૈં, પતલી હોતી
હૈં કાલી ઓર સ્નિગ્ધ હોતી હૈં । इनके कान मस्तक के भाग तक कुछ
२ लगे हुए होते हैं और अपने २ प्रमाण के अनुरूप होते हैं । अर्थात्
ये विशाल कानों वाले होते हैं । 'सुस्सवणा, पीणमंसलकवोलदेसभागा,

સંઠિય સંગયઆયય સુજાય તણુકસિણ નિદ્વભૂમયા અલ્લોગપ્પમાણ જુત્તસવણા'
સૂર્યના કિરણોથી ખીલેલા શ્વેત કમળના જેવી તેઓની બન્ને આંખો હોય
છે તથા તેઓ ખીલેલા શ્વેત કમળોના જેવી એટલે કે ખૂણા પરલાલ વચમાં
કાળો, અને ઘોળી અને પાંપણા વાળી હોય છે. તેમની બ્રમરો કંઈક ચઢાવેલા
ધનુષના જેવી વાંકી હોય છે. રુચિર એટલે કે સંસ્થાનની અપેક્ષાથી રમણીય
હોય છે કૃષ્ણમેઘની યક્તિ જેવી કાળી હોય છે, પોતાના પ્રમાણને અનુકૂલ
સઘન હોય છે. દીર્ઘ લાંબી હોય છે. સુનિષ્પન્ન અર્થાત્ જન્મરોધ વિનાની
હોય છે. પાતળી હોય છે કાળી અને સ્નિગ્ધ ચિકણી હોય છે, તેમના કાનો
માથાના ભાગ સુધી કંઈક કંઈક ચોંટેલા હોય છે. અને પોત પોતાના પ્રમાણાનુ
રૂપ હોય છે. અર્થાત્ તેઓ વિશાળ કાનોવાળા હોય છે, 'સુસ્સવણા, પીણ
મંસલકવોલદેસભાગા, અવિરુગયવાલચંદ્રસંઠિય પસત્થવિત્થિણ સમણિડાલા

ઉપચિતઃ કપોલ્લયો દેશભાગો મુલાવયવો યેષાં તે તથા, 'અચિરુગ્ગય
બાલચંદસંઠિયપસત્થવિત્થિન્નસમણિહાલા' અચિરોદ્ગતબાલચન્દ્રસંસ્થિતપ્રશસ્ત
વિસ્તીર્ણસમલલાટાઃ, તત્ર અચિરોદ્ગતો યો બાલચન્દ્રોઽષ્ટમી ચન્દ્રસ્તદ્વત્ સંસ્થિતં
પ્રશસ્તં વિસ્તર્ણં સમં-સમતલં ચ લલાટં યેષાં તે તથા, અથવા 'નિબ્બણસમલદ્ધમદ્ધ
ચંદદ્ધસમણિહાલા' નિર્વ્રણપમલ્લટ મૃદ્ધચન્દ્રાર્ધપમલ્લટાઃ, તત્ર-નિર્વ્રણં-વિસ્ફોટ
કાદિ ક્ષતરહિતં સમં-સમતલભૂતમ્ અતएव लटं-मनोज्ञं-मृष्टं-मसृणं चन्द्रार्द्ध-
समम्-अष्टमीचन्द्रसदृशं ललाटं येषां ते तथा । 'उडुपतिपडिपुण्ण सोम्मवयणा'
उडुपति परिपूर्ण सोमवदना, तत्र परिपूर्णः-पौर्णमासीयः उडुपतिश्चन्द्रः तद्वत्
सौम्यं-शान्तं वदनं-मुखं येषां ते तथा, 'छत्तागारुत्तमंगदेशा' छत्राकारोत्तमाङ्ग-
देशा', छत्राकारः-छत्रसदृशउत्तमाङ्ग रूपो देशो येषां ते तथा, 'घणणिचिय सुबद्ध-
लक्खणुण्णयकूडागारणिभपिंडियसिरसे' घननिचित सुबद्धलक्षणोन्नतकूटागार
निमपिण्डित शीर्षाः, तत्र घनत्वेन निचितं-अतिशय निविडं सुबद्धं-सुष्ठु म्नायु-

અચિરુગ્ગયબાલચંદ સંઠિયપસત્થવિત્થિણ સમણિહાલા ઉડુવહપડિપુણ
સોમવયણા છત્તાગારુત્તમંગદેસા' હસી કારણ ઉન્હે સુશ્રવણ વાલા કહા
ગયા હૈ ઇનકી કપોલ પાલી પીન ઓર માંસલ હોતી હૈ-ઇનકા નિહાલ-
માલ પ્રદેશ-લલાટ અચિરોદ્ગત-બાલચન્દ્ર કે જૈસા હોના હૈ અર્થાત્ અચિ-
રોદ્ગત અષ્ટમી કે ચન્દ્રમા કે જૈસા આકાર વાલા હોના હૈ એવં પ્રશસ્ત
વિસ્તીર્ણ ચોડા ઓર સમતલ હોતા હૈ । ઇનકા મુખ પૌર્ણમાસી કે ચન્દ્ર-
મણ્ડલ જૈસા સૌમ્ય હોતા હૈ । ઇનકા ઉત્તમાંગ-મસ્તક-રૂપ પ્રદેશ
ઉઘડા હુઆ છત્ર કા જૈસા આકાર હોતા હૈ વૈસે આકાર વાલા હોતા
હૈ । 'ઘણણિચિય સુબદ્ધ લક્ષણુણય કૂડાગાર ણિભપિંડિય સિરસેદા-
હિમ પુપ્ફ પમાસતવણિજ્જ સરિસ નિમ્મલ સુજાયકેસંતકેસમ્મૂમી'
ઇનકા મસ્તક ઘન સઘન પોલાણ વાલા નહી હોને સે નિવિડ હોના હૈ

ઉડુવહ પડિપુણ સોમવદ્ધા છત્તાગારુત્તમંગદેસા' એજ કારણે તેઓને સુશ્રવણ
વાળા કહ્યા છે. તેઓની કપોલ પાલી પીન અને માંસલ હોય છે, તેઓને
માલ પ્રદેશ અર્થાત્ લલાટ તરતના ઉગેલા બાલચન્દ્રના જેવો આકારવાળો હોય
છે અર્થાત્ તરતના ઉગેલા અષ્ટમીના ચન્દ્રમાના આકાર જેવા હોય છે તથા
પ્રશસ્ત વિસ્તૃત પહોળો અને સમતલ હોય છે. તેઓનું મુખ પુર્ણમાસીના ચન્દ્રમંડલ
જેવું સૌમ્ય હોય છે. તેઓનું ઉત્તમાંગ કહેતા મસ્તકને પ્રદેશ ઉઘાડવામાં
આવેલ છત્રનો જેવો આકાર હોય છે, એવા આકાર વાળો હોય છે 'ઘણણિચિય-
સુબદ્ધલક્ષણુણય કૂડાગારણિભપિંડિયસિરસે દાહિમપુપ્ફ પમાસતવણિજ્જ સરિસ
નિમ્મલ સુજાય કસત કેસમ્મૂમી' તેઓનું મસ્તક ઘન સઘન પોલાણવાળું

ષટ્ લક્ષણં-શુભલક્ષણોપે।મ્ ઉન્નતં-મધ્યમાગે ઉચ્ચમ્ કૂટાકારનિર્મ-શિખરાકાર-
 સદૃશં પિણ્ડિતં-પાષાણવસ્તિપણ્ડીભૂતં શીર્ષં યેષાં તે તથા, 'દાહિમ પુષ્પપ્રકાશ-
 વર્ણિજ્જ સરિસનિમ્મલસુજાયકેસંત કેસભૂમી' દાહિમ પુષ્પપ્રકાશતપનીય સદૃશ-
 નિર્મલસુજાતકેશાન્તકેશભૂમયઃ, તત્ર-દાહિમપુષ્પપ્રકાશ-દાહિમપુષ્પવર્ણા ઈષ-
 દ્રક્તા તથા તપનીયેન સુવર્ણવિશેષેણ સદૃશાઃ ઈષઃ પીતત્વેન સુવર્ણવર્ણાઃ નિર્મલાઃ
 -સ્વભાવિકાગન્તુકમલરહિતાઃ, સુજાતાઃ-સુસંસ્થિતાઃ કેશાન્તાઃ-કેશચરણમાગાઃ,
 તથા પૂર્વોક્ત સ્વરૂપાઃ કેશભૂમિથ કેશોત્પત્તિ સ્થાનભૂતા મસ્તકત્વગૃયેષાં તે તથા,
 'સામલિ બોંડ ઘણિચિય છોડિયમિઝવિસયપસત્થ સુહુમલ્લક્ષણસુંગધ સુંદર
 મુષમોયગમિગિણીલકજ્જલ પહટ્ટ મમરગણિદ્ધ ણિકુરંબનિચિયકુંચિય ચિય પયા-
 હિણાવત્તમુદ્ધસિરયા' શાલમલીબોંડ ઘનનિચિત્તોટિતમૃદુ વિશદ પ્રશસ્ત સૂક્ષ્મ-
 લક્ષણ સુગન્ધસુન્દર મુજમોચક મૃદ્ધનીલ કજ્જલ પહટ્ટ મમર ગણ સ્તિગ્ધ નિકુરમ્બ-

સ્નાયુઓં સે વહ સુષદ્ધ હોતા હૈ ઓર પ્રશસ્ત લક્ષ્ણોં સે સમન્વિત (દૃઢ)
 હોતા હૈ તથા જૈસા કૂટ-શિખર કા આકાર હોતા હૈ વૈસા આકાર વાલા
 હોતા હૈ ઓર પાષાણ કી જૈસી પિણ્ડી હોતી હૈ એસી પિણ્ડી કે સમાન
 વહ મજબૂત ઓર ગોલ હોતા હૈ इनके मस्तक के केशों का अग्रभाग,
 તથા મસ્તકકે ઉપર કી ચમડી કી જિસ્મેં કેશ ઉત્પન્ન હોતે હૈ' દાહિમ
 પુષ્પ કે પ્રકાશ-વર્ણ જૈસે કુછ લાલિમા વાલા હોતા હૈ એવં તપનીય સુવર્ણ
 કે જૈસા કુછ પીત વર્ણ વાલા ઓર આગન્તુક મલરહિત હોને સે નિર્મલ
 હોતા હૈ 'સામલિબોંડ ઘણિચિય છોડિય મિઝવિસય પસત્થ સુહુમ
 લક્ષણ સુંગધ સુંદર મુષમોયગ મિગિણીલકજ્જલપહટ્ટમમરગણિદ્ધ
 ણિકુરંબનિચિય કુંચિયચિયપયાહિણા વત્ત મુદ્ધસિરયા' इनके मस्तक

ન હોવાથી નિખિડ ગાઠ હોય છે તે સ્નાયુઓથી સુખદ્ધ હોય છે. અને ઉત્તમ
 એવા લક્ષણોથી સમન્વિત (દૃઢ) હોય છે. તથા જે પ્રમાણે (કૂટ) શિખરને
 આકાર હોય છે. એવા આકારવાળું હોય છે તથા પાષાણ અર્થાત્ પથ્થરની
 પિંડી જેવી હોય છે. એવી પિંડીની માફક મજબૂત અને ગોળ
 હોય છે. તેમના મસ્તકના કેશોનો અગ્રભાગ તથા માથાના ઉપરની
 ચામડી કે જેમાં વાળ ઉગે છે, તે દાહમના પુષ્પના પ્રકાશ વર્ણ જેવા કંઈક
 લાલિમા વાળી હોય છે. તેમજ સોનાના વર્ણ જેવા કંઈક પીળાશ યુક્ત તેમના
 વાળો હોય છે. તથા આગન્તુક મલથી રહિત હોવાથી તે નિર્મલ હોય છે.
 'સામલિ બોંડ ઘણિચિય છોડિયમિઝવિસયપસત્થ સુહુમ લક્ષણ સુંગધસુંદરમુષ-
 મોયગમિગિણીલકજ્જલપહટ્ટ મમરગણિદ્ધ ણિકુરંબનિચિય કુંચિય ચિયપદાહિ-
 ણાવદ્ધમુદ્ધસિરયા' તેઓના મસ્તક ઉપર જે વાળો હોય છે, તે ઉપેક્ષા છતાં

નિચિત કુચ્ચિત ચિત પ્રદક્ષિણાવર્ત્તમૂર્દ્ધશિરોજાઃ, તત્ર-છોટિતાઃ વિચ્છિન્નીકૃતા
અપિ મૂર્દ્ધજાઃ શાલ્મલ્યાઃ-વૃક્ષવિશેષસ્ય યદ્ વોણં ફલં તદ્દદ્ ઘનનિચિતા સ્વ-
ભાવત ઇવાતિશયેન નિવિઙ્ઠા અવતિષ્ઠન્તે તથા મૃદુઃ કોમલાઃ વિશદા નિર્મલાઃ
પ્રશસ્તાઃ-પ્રશંસાસ્પદીભૂતાઃ, સૂક્ષ્માઃ-લક્ષ્ણાઃ લક્ષણવન્તઃ સુગન્ધાઃ-પરમગન્ધો-
પેતાઃ અત એવ સુન્દરાઃ તથા-ભુજમોચકઃ કૃષ્ણવર્ણરત્નવિશેષઃ, મૃજ્જી-ભ્રમરઃ,
નીલો-નીલમણિઃ-મરકતમણિઃ, કજ્જલમ્-પ્રસિદ્ધં પ્રહૃષ્ટઃ પ્રમુદિતો ભ્રમરગણઃ
તરુણાવસ્થાયાં ભ્રમરોડગીરકૃષ્ણો અવત્પતઃ પ્રહૃષ્ટવિશેષણગ્રહણમ્ । ત ઇવ સ્નિ-
ગ્ધા નિકુરમ્મભૂતાઃ સન્તઃ નિચિતાઃ નતુ વિક્રીર્ણાઃ સન્તઃ કુચ્ચિતાઃ ઈષત્ કુટિલાઃ
કુદ્મલીભૂતાઃ પ્રદક્ષિણાવર્ત્તમૂર્દ્ધનિ-મસ્તકે શિરોજાઃ કેશા યેષાં તે તથા,
'લક્ષણવંજન ગુણોવવેયા' લક્ષણવ્યજ્જનગુણોપપેતાઃ, લક્ષણાનિ-સ્વસ્તિકાદીનિ,
વ્યજ્જનાનિ-મધીતિલકાદીનિ ગુણાઃ-શાન્ત્યાદય ઇમિરુપપેતાઃ યુક્તાઃ-ગામ્भी-

ઝપર જો કેશ-બાલ-હોતે હૈં વે છોટિત-ખુલે-ખુલે કિયે જાને પર ખી
સ્વભાવ સે હી શાલ્મલી વૃક્ષ વિશેષ કે ફલ જૈસે ઘને હોતે હૈં, નિચિત
-અત્યન્ત નિષિઙ્ઠ હોતે હૈં મૃદુ-નરમ-હોતે હૈં વિશદ નિર્મલ-હોતે હૈં,
પ્રશસ્ત-પ્રશંસાસ્પદ હોતે હૈં સૂક્ષ્મ હોતે હૈં-બડે ૨ નહીં હોતે હૈં લક્ષણ
વાલે હોતે હૈં, સુગન્ધ સે યુક્ત રહતે હૈં, સુન્દર હોતે હૈં તથા ભુજમોચક
નામક રત્ન વિશેષ કે સમાન, નીલમણિ-મરકત મણિ કે સમાન
કજ્જલ કે સમાન, હર્ષિત હુએ ભ્રમર કે સમાન અત્યન્ત કાલે ઓર
સ્નિગ્ધ હોતે હૈં યે નિચિત હોતે હૈં અર્થાત્ હધર ડધર વિખરે હુએ નહીં
હોતે હૈં ઘુધરાલે હોતે હૈં ઓર પ્રદક્ષિણ આવર્ત્ત વાલે-દાહની તરફ ઝુકે
હુએ હોતે હૈં । 'લક્ષણવંજનગુણોવવેયા' યે ઇકોરુક દ્વીપ નિવાસી
મનુષ્ય સ્વસ્તિઘ આદિ લક્ષણોં સે, પ્રશ તિલક આદિ વ્યજ્જનોં સે ઓર

પણુ સ્વભાવથીજ શાલ્મલી વૃક્ષવિશેષના ફલના જેવા ગાઠ હોય છે. નિચિત
અત્યંત લાગેલા હોય છે. મૃદુ નરમ હોય છે. વિશદ નિર્મલ હોય છે. પ્રશસ્ત
પ્રશંસા કરવા યોગ્ય હોય છે સૂક્ષ્મ હોય છે મોટા મોટા હોતા નથી. પ્રશસ્ત
લક્ષણવાળા હોય છે. સુગંધ યુક્ત હોય છે. સુન્દર હોય છે. તથા ભુજમોચક
નામના રત્નવિશેષ પ્રમાણે, નીલમણિ મરકતમણિ સમાન, કાજલ સમાન,
હર્ષિત થયેલ ભમરાની જેમ, અત્યંતકાળા અને સ્નિગ્ધ સુવાળા હોય છે તેઓ
નિચિત હોય છે અર્થાત્ આમતેમ વિખરાયેલા હોતા નથી ઘુધરાળા હોય
છે. અને દક્ષિણ વમળવાળા અર્થાત્ જમણીખાણુ ઝુકેલા હોય છે. 'લક્ષણ-
વંજનગુણોવવેયા' આ એકોરુક દ્વીપમાં રહેવાવાળા મનુષ્યો સ્વસ્તિકા વિગેરે
લક્ષણોથી મધીતિલકા વિગેરે વ્યંજનોથી અને શાન્તિ વિગેરે સદ્ગુણોથી યુક્ત

યૌદિ ગુગોપપેતા इत्यर्थः, 'सुजायसुविभक्तसुरूवगा' सुजात सुविभक्त सुरूपकाः, सुजातं-सुनिष्पन्नं जन्मदोषरहितत्वात्, सुविभक्तम्-अङ्गप्रत्यङ्गोपाङ्गानां यथा स्थान स्थितत्वात् सुरूपं समुदायगतं येषां ते तथा । 'पासाईया' प्रसादिकाः 'दरिसणिज्जा' दर्शनीयाः, 'अभिरूवा' अभिरूपाः, 'पडिरूवा' प्रतिरूपा इति ।

‘તે ણં મણુયા હંસસ્સરા’ તે-एकोरुक्द्वीपकाः खलु मनुजाः हंसस्वराः, હંસસ્ય પશ્ચિવિશેષસ્ય સ્વરવત્ મધુરઃ સ્વરઃ-શબ્દો યેષાં તે હંસસ્વરાઃ, ‘કૌંચ-સ્સરા’ ક્રૌંચસ્વરાઃ-ક્રૌંચામિધપક્ષિશબ્દ સદશશબ્દવન્તઃ અનાયાસ વિનિર્ગતસ્યાપિ સ્વરસ્ય દીર્ઘદેશવ્યાપિત્વાત્ ‘નંદિઘોસા’ નન્દિઘોષાઃ-નન્દિર્નામદ્વાદશવિધવાચ-વિશેષસંમિશ્રિતસ્વર સદશસ્વરયુક્તો વાદ્યવિશેષઃ, તદ્વત્ ઘોષો ધ્વનિર્યેષાં તે નન્દિ-ઘોષાઃ, ‘સીહસ્સરા’ સિંહસ્વરાઃ ‘સીહઘોસા’ સિંહઘોષાઃ ‘મંજુસ્સરા મંજુઘોસા’

ક્ષાન્તિ આદિ સદ્ગુણો સે યુક્ત હોતે હૈ । ‘સુજાય સુવિભક્ત સુરૂવગા પાસાઈયા દરિસણિજ્જા અભિરૂવા પડિરૂવા’ ઉનકા રૂપ વડા હી અચ્છા સ્વરૂપ વાલા હોતા હૈ ક્યોંકિં ઉસકે પ્રત્યેક અવયવ જન્મ જાત અપનેર, પૂર્ણ પ્રમાણ સે યુક્ત હોતે હૈં યે પ્રાસાદિક હોતે હૈં દર્શનીય હોતે હૈં અભિ રૂપ હોતે હૈં ઔર પ્રતિરૂપ હોતે હૈં ‘તેણં મણુયા હંસસ્સરા, કૌંચસ્સરા, નંદિઘોસા, સીહસ્સરા, સીહ ઘોસા, મંજુસ્સરા, મંજુઘોસા, સુસ્સરા, સુસ્સરણિઘોસા છાયા ઉજ્જોતિયંગમંગા’ યે મનુષ્ય હંસ કે સ્વર જૈસે સ્વર વાલે હોતે હૈં ક્રૌંચ પક્ષી કે સ્વર જૈસે અનાયાસ નિકલને પર ભી દીર્ઘ દેશ વ્યાપી સ્વર વાલે હોતે હૈં નંદિકે ઘોષ-ગર્જના વાલે હોતે હૈં અર્થાત્ યહ નન્દિ-વારહ પ્રકાર કે વાદ્ય વિશેષોં કા જૈસા સંમિશ્રિત સ્વર હોતા હૈં ઉસ પ્રકાર કે વાદ્ય વિશેષ કાનામ નન્દિ હૈં ઉસકે જૈસી ધ્વનિ વાલે સિંહ કે સ્વર જૈસે ગંભીર સ્વર વાલે હોતે હૈં સિંહ કે જૈસે ઘોષ-

હોય છે. ‘સુજાયસુવિભક્તસુરૂવગા, પાસાઈયા દરિસણિજ્જા અભિરૂવા પડિરૂવા’ તેઓનું રૂપ ઘણુંજ સુંદર સ્વરૂપવાળું હોય છે. કેમકે તેમના દરેક અવયવો જન્મથીજ પોત પોતાના પૂર્ણ પ્રમાણથી યુક્ત હોય છે. તે બધા પ્રાસાદીય હોય છે. દર્શનીય હોય છે. અભિરૂપ હોય છે અને પ્રતિરૂપ હોય છે. ‘તેણં મણુયા હંસસ્સરા, કૌંચસરા નંદિઘોસા, સીહસ્સરા, સીહઘોસા મંજુસ્સરા, મંજુઘોસા, સુસ્સરા, સુસ્સરણિઘોસા, છાયા ઉજ્જોતિયંગમંગા’ આ મનુષ્યો હંસના સ્વર જેવા સ્વર વાળા હોય છે. ક્રૌંચપક્ષિના સ્વરની જેમ અનાયાસ નીકળવા છતાં પણ દીર્ઘ દેશવ્યાપી સ્વરવાળા હોય છે. નંદિના ઘોષ જેવા ઘોષ ગર્જનાવાળા હોય છે. અર્થાત્ તે નંદિ કહેતાં આર પ્રકારના વાદ્યવિશેષનું નામ નંદિ છે તેના જેવા ધ્વનિવાળાં, સિંહના સ્વર જેવા ગંભીર સ્વર વાળા હોય છે. સિંહના જેવા

મજ્જુઘોષ:-પ્રિયધ્વનિમન્ત: 'સુસ્સરા સુસ્સરણિઘોસા' સુસ્સરા:-સુસ્વરવન્ત: સુસ્વર
નિર્ઘોષા: 'હાયા ઉજ્જોદ્યંગમંગા' હાયાદ્યોદ્યોતિતાક્ષપત્યક્ષા-હાયાયા શરીર-
પ્રમયા ઉદ્યોતિતાનિ અક્ષપત્યક્ષાનિ યેષાં તે તથા 'વજ્જરિસમનારાયસંઘયણા'
વજ્જઋષમનારાચસંહનિન:, 'સમચતુરસસંઠાણસંઠિયા' સમચતુરસસંસ્થાનસંસ્થિતા:
'સિણિદ્ધહવી' સ્નિગ્ધચ્છવય:-સ્નિગ્ધકાન્તયા:-સ્નિગ્ધા લદાત્તવર્ણાં સુકુમારા ચ
હ્રિવિ: ત્વક્ યેષાં તે તથા, 'નિરાયંક ઉત્તમ પસત્થ અઃસેસનિરુવમતપૂ' ઉત્તમ
પ્રશસ્તાતિશેષનિરુપમતનવ: નિરાતક્ષા રોગરહિત અતેવ ઉત્તમા ઉત્તમલક્ષણોપેતા
પ્રશસ્તા પ્રશસ્ત ગુણયુક્તા ચ તથા અતિશેષા-કર્મભૂમિજમનુષ્યાપેક્ષયાઽતિશયવતી
અતેવ નિરુપમા ઉપમારહિતા તનુ: શરીરં યેષાં તે તથા । 'જલ્લમલ્લકલંકસેય-
રયદોસવજ્જિયસરીરા' જલ્લમલ્લકલ્લક્ષ્વેદ રજોદોષવર્જિતશરીરા:-જલ્લં-શરીર-
મલ્લમ્ મલ્લમ્-આગન્તુકમલ્લમ્, કલ્લક્ષ્ઃ-અનિષ્ટ સૂચક: શરીરજાતશ્વેદવિશેષ:,

ધ્વનિ વાલે હોતે હૈં તથા હનકા સ્વર મંજુ-બડા મીઠા-સુનને મેં ઓન-
ન્દોત્પાદક-હોતા હૈ ઘોષ બી હનકા એસા હોતા હૈ અત એવ યે સુસ્વર
વાલે કહે ગયે હૈં, ઓર સુસ્વર સે યુક્ત ઘોષ વાલે કહે ગયે હૈં, 'હાયા
ઉજ્જોતિયંગમંગા' હનકા પ્રત્યેક અંગ-અંગ કાન્તિ સે ચમકતા રહતા
'વજ્જરિસમનારાય સંઘયણા' યે વજ્જઋષમનારાચ સંહનન વાલે હોતે
હૈં । 'સમચતુરસસંઠાણસંઠિયા' હનકા સમચતુરસ સંસ્થાન હોતા હૈ
'સિણિદ્ધહવી' હનકી કાન્તિ સ્નિગ્ધ હોતી હૈ 'નિરાયંકા' યે આતંક-
વ્યાધિ રહિત હોતે હૈં 'ઉત્તમપસત્થઅઃસેસ નિરુવમતપૂ' હનકે
શરીર ઉત્તમ, પ્રશસ્ત, અતિશય શાલી ઓર નિરુપમ હોતે હૈં । 'જલ્લ-
મલ્લકલંક સેયરય દોસ વજ્જિયસરીરા' હનકે યે શરીર જલ્લ-શરીર
સે ઉત્પન્ન મલ્લ સામાન્ય-મેલ આદિ દોષ સે રહિત હોતે હૈં । કલ્લક્ષ

ઘોષ-ધ્વનિવાળા હોય છે તથા તેનો સ્વર મંજુલ મીઠો એટલે સાંભળવામાં
આનંદ જનક હોય છે. તેનો ઘોષ પણ આનંદ જનકજ હોય છે તેથીજ એ
સારા સ્વરથી યુક્ત ઘોષવાળા કહેલ છે. 'હાયાઉજ્જોતિયંગમંગા' તેમનું પ્રત્યેક
અંગ કાંતિથી ચમકતું રહે છે 'વજ્જરિસમ નારાય સંઘયણા' તે વજ્જ ઋષભ
નારાય સંહનન વાળા હોય છે. 'સમચતુરસ સંઠાણસંઠિયા' તેઓનું સંસ્થાન
સમચતુરસ ચતુષ્કોણ હોય છે. 'સિણિદ્ધહવી' તેમની ઠાંતિ સ્નિગ્ધ હોય છે.
'નિરાયંકા'-તે આતંક-વ્યાધિ રહિત હોય છે 'ઉત્તમ પસત્થ અઃસેસ નિરુ-
વમતપૂ' તેઓના શરીર ઉત્તમ, પ્રશસ્ત, અતિશય શાળી, અને નિરૂપમ હોય
છે. 'જલ્લમલ્લકલંકસેયરય દોસ વજ્જિયસરીરા' તેઓ ના શરીર જલ્લ શરીરથી
ઉત્પન્ન થયેલમળ, મલ સામાન્યમેલ વિગેરે દોષથી રહિત હોય છે.
કલંક અનિષ્ટ સૂચક ચિહ્ન, પરસેગ અને ધૂળ હોય વિગેરેથી રહિત

સ્વેદઃ 'પસીના' इति प्रसिद्धः, रजः-उड्डीयसंलग्नो रजः कणः, इत्यादि दोष-
वर्जितं शरीरं येषां ते तथा, 'निरुवलेवा' निरुपलेपाः-मलमूत्रादिलेपरहिताः
'अणुलोमवाउवेगा' अनुलोमवायुवेगाः अनुलोमः-अनुकूलः वायुवेगः-शरीरान्त-
वर्त्तिवायुसंचारो येषां ते तथा वायुगुल्मरहितोदरमध्यप्रदेशा इत्यर्थः, उदरमध्य-
प्रदेशगतवायुगुल्मवतामनुकूलवायुवेगस्यासंभवात् । 'कंकग्गहणी' कङ्कग्रहणयः,
कङ्कस्य तन्नामख्यातपक्षिविशेषस्य ग्रहणिः गुदाशयो येषां ते तथा नीरोगवर्चस्क-
तया निर्लेप गुदाशया इत्यर्थः, 'कवोयपरिणामा' कपोतपरिणामाः, कपोतस्यैव
परिणाम आहारपाको येषां ते तथा, कपोतस्य जठराग्निः पाषाणकणानपि जरय-
तीति प्रसिद्धिः तद्वत्तेषामाहारपाको भवति न जातु चित्तेषामनर्गलाहारग्रहणेऽपि
अजीर्णदोषाः संभवन्तीत्यत उक्तं कपोतपरिणामा इति । 'सउणिव्वपोसपिट्ठं
तरोरुपरिणया' शकुनेरिव पोसपृष्ठान्तरोपरिणताः, अत्र निष्ठान्तस्य परनिपातः,

अनिष्ट सूचक चिह्न पસીને ઔર घूलि से विहीन होते हैं । 'निरुवलेवा
अणुलोम वाउवेगा कंक ग्गहणी कवोयपरिणामा' किसी भी प्रकार का
उपलेप इनके शरीर पर नहीं होता है 'अणुलोमवाउवेगा' वातल्म-वात
गोला से रहित उदर भाग वाले होने से अनुकूल वायु वेग वाले होते
हैं क्योंकि उदर स्थित वात गोले वाले का वायु वेग अनुकूल नहीं हो
सकता है 'कंकग्गहणी' जैसे कंक नाम के पक्षी का गुदा भाग निर्लेप-
होता है उसी प्रकार इनका गुदा भाग नीरोग मल वाले होने से निर्लेप
गुदाशयवाले होते हैं । 'कवोयपरिणामा' जिस प्रकार कबूतर की
जठराग्नि कंकर को भी पचा सकती है इसी प्रकार की इनकी जठराग्नि
होने से ये कपोत परिणाम वाले कहे जाते हैं । अर्थात् ये कपोत के
जैसी पाचन क्रिया वाले होते हैं । 'सउणिव्व पोस पिट्ठंतरोरुपरिणया'

છે. 'નિરુવલેવા અણુલોમવાઉવેગા, કાંકગ્ગહણી કવોયપરિણામા' કોઈ પણ પ્રકારનો
ઉપલેપ હોતો નથી. 'અણુલોમવાઉ વેગા' વાતલ્મ-વાયુના ગોળાથી રહિત ઉદર
ભાગ વાળા હોવાથી અનુકૂળ વાયુ વેગવાળા હોય છે. કેમકે પેટમાં રહેલ
વાયુના ગોળાવાળાનો વાયુવેગ અનુકૂળ હોતો નથી. 'કાંકગ્ગહણી' જેમ કાંક
નામના પક્ષિનો ગુદાનો ભાગ નિર્લેપ મલરહિત હોય છે. એજ પ્રમાણે તેમનો
ગુદાનો ભાગ મલ વગરનો હોવાથી નિર્લેપ ગુદાશયવાળા હોય છે. 'કવોય
પરિણામા' જેમ કબૂતરની જઠરાગ્નિ કાંકરાને પણ પચાવી શકે છે. એજ પ્રમાણે
એમની જઠરાગ્નિ હોવાથી કપોત પરિણામવાળા કહેવાય છે. અર્થાત્ તેઓ
કબૂતરના જેવી પાચન ક્રિયાવાળા હોય છે. 'સઉણિવ્વ પોસપિટ્ઠંતરોરુપરિણયા'

તેન શ્કુનેરિવ પરિણતપોસપૃષ્ઠાન્તરોરવઃ-શ્કુનેઃ પક્ષિણ इव પરિણતઃ પુરીષોત્સર્ગે
નિર્લેપતયા સુપરિણામં માત્સઃ પોસઃ-અપાતદેશઃ, પૃષ્ઠં પૃષ્ઠભાગઃ અન્તરં-પૃષ્ઠોદર-
યોરન્તરાલભાગઃ ઝરુશ્ચ યેષાં તે-તથા । ‘વિગ્ગહિય ઉન્નયકુચ્છી’ વિગૃહીતોન્નત-
કુચ્છયઃ-વિગૃહીતા મુષ્ટિગ્રાહ્યા ઉન્નતા ચ કુક્ષિરુદરભાગો યેષાં તે તથા, ‘પડમુપ્પલ-
સરિસગંધણિસ્સાસમ્પુરભિવદના’ પદ્મોત્પલસદૃશ ગન્ધ નિ શ્ચ સમ્પુરભિવદનાઃ તત્ર-
પદ્મં-કમલમ્ ઉત્પલં નીલકમલમ્ અથવા પદ્મં પદ્મકાભિધાનં ગન્ધદ્રવ્યમ્ ઉત્પલમ્-
ઉત્પલકુષ્ઠં ગન્ધદ્રવ્યવિશેષ એવ તયોર્ગન્ધેન-સૌરભ્યેણ સદૃશઃ સમો યો નિઃશ્વાસઃ
ગ્રાણવાયુઃ તેન સુરમિ-સુગન્ધયુક્તં વદનં મુખં યેષાં તે તથા । ‘અદ્ધધણુસયં ઉસિયા’
અદ્ધધનુશતમુચ્છિતાઃ-અદ્ધધનુશતોચ્છ્રાયવન્તઃ । ‘તેસિં મણુયાણં’ તેષામેકોરુકાણાં
ખલુ મનુજાનામ્ ‘ચડસદ્વિપિટ્ઠિ કરંડગા પન્નત્તા સમણાઉસો !’ ચતુઃ ષષ્ઠિઃ-ચતુઃ
ષષ્ઠિસંખ્યા પરિમિતા પૃષ્ઠ કરણ્ડકાઃ મજ્જમાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણ ! હે આયુષ્મન્ !
‘તે ણં મણુયા પગહ મદ્દગા પગહિવિણીયગા’ તે ખલુ મનુજાઃ પ્રકૃતિ મદ્દકા-
પ્રકૃત્યા-સ્વભાવેનૈવમદ્દાઃ સરકાઃ પ્રકૃતિ વિનીતકાઃ, પ્રકૃત્યૈવ વિનયાન્વિતાઃ

इनका अपान देश-गुदाभागपुरी पोतसर्ग के लेप रहित होता है तथा
पृष्ठ भाग तथा उदर और पृष्ठ का बीच का भाग तथा ऊरु जाँघें ये सब
सुन्दर परिणत सुन्दर संस्थान वाले होते हैं । ‘विगगहिय उन्नय कुच्छी’
उनका पेट का भाग इतना कृश-पतला होता है कि वह मुट्ठी में आस-
कता है । इनका निःश्वास सामान्य कमल नील कमल तथा गन्ध द्रव्य
के समान सुगन्धित होने से इनका मुख सुगन्ध वाला होता है । ‘अद-
धणुसयं उसिया’ आठसौ (८००) धनुष के ऊंचे होते हैं ‘तेसिं मणु-
याणं चडसद्विपिट्ठिकरंडगा०’ हे श्रमण आयुष्मन् ! उन मनुष्यों की पृष्ठ
करंडक अर्थात् पसलियों की हड्डियां चौसठ (६४) होती हैं. ‘तेणं
मणुया पगतिमद्दगा, पगति विणीतगा, पगति उवसंता पगतिपणु

તેઓનો અપાન દેશ અર્થાત્ ગુદા ભાગ પુરિષોત્સર્ગના લેપ વિનાનો હોય છે.
તથા પૃષ્ઠભાગ તથા ઉદર અને પૃષ્ઠની વચ્ચેનો ભાગ તથા બાંધ આ બધા
સુંદર, પરિણત, અને સુંદર સંસ્થાન વાળા હોય છે ‘વિગ્ગહિય ઉન્નયકુચ્છી’
તેમના પેટનો ભાગ એટલો પાતળો હોય છે કે તે મૂઠીમાં આવી જાય છે.
તેઓનો નિઃશ્વાસ સામાન્ય કમલ, નીલકમલ, તથા ગન્ધ દ્રવ્યની સમાન
સુગન્ધિત હોવાથી તેઓનું મુખ સુરભિગંધવાળું હોય છે. ‘અદ્ધ ધણુસયં
ઉસિયા’ ૮૦૦ આઠસો ધનુષ જેટલા ઉંચા હોય છે. ‘તેસિં મણુયાણં ચડસ
દ્વિપિટ્ઠિકરંડગા.’ હે શ્રમણ આયુષ્યમન્ તે મનુષ્યોની પાંચગીથોના હાઠના
(૬૪) ચોસઠ હોય છે. ‘તે ણં મણુયા પગતિમદ્દગા, પગતિ વિણીતગા, પગતિ

‘પગહ ઉવસંતા’ પ્રકૃત્યુદ્યાન્તાઃ-સ્વભાવત એવ શાન્તાઃ ‘પગહ પયણુકોદમાણમા-
યાલોમા’ પ્રકૃત્યૈવ પ્રતલુકોદમાણમાયાલોમાઃ-સ્વભાવત એવ અતિમન્દીભૂતકષાય
ચતુષ્ટયવન્તે इत्यर्थः, ‘મિઝમદ્વસંપન્નાઃ’ મૃદુમાર્દવસંપન્નાઃ, મૃદુ-મનોહરં પરિણામ
સુવાઙ્મં યન્માર્દવં તેન સપન્નાઃ ‘અલ્લીણા’ આલીનાઃ-આ-સમન્તાત્ સર્વાસુ
ક્રિય સુ લીના ગુપ્તાઃ નોરણ ચેષ્ટાકારિણ इति भावः । ‘મદગા’ મદ્રકાઃ-સકલ-
તત્ક્ષેત્ર કલ્યાણમાગિનઃ, ‘વિણીયા’ વિનીતાઃ-વૃદ્ધપુરુષવિનયકરણશીલાઃ,
‘અપ્પેચ્છા’ અલ્પેચ્છાઃ અલ્પશબ્દોડના માવવાચકઃ તેન અલ્પેચ્છા इति इच्छा-
વર્જિતાઃ મણિકુનકાદિ પ્રતિવન્ધરહિતાઃ, અત એવ ‘અસંનિહિસંચયા’ અસંનિધિ-
સંચયાઃ, ન વિદ્યતે સન્નિધિરુપઃ સંચયઃ કસ્યાપિ વસ્તુ જાતસ્ય સંગ્રહો યેષાં તે
તથા । અત એવ ‘અચંડા’ અચંડા’ અક્રૂરા इत्यर्थः ‘વિહિમંતરપરિવસણા’ વિહિ-
માન્તર પરિવસનાઃ વિહિમાન્તરેષુ પ્રસાદાચાકૃતિષુ શાખાન્તરેષુ પરિવસનમ્
આકારમાવાસો યેષાં તે તથા, ‘જહિચ્છિય કામકામિણો ય’ યથેષ્ણિત કામ-
કામિનઃ-યથેષ્ણિતાન્ મનોવાંછિતાન્ કામાન્ શબ્દાદીન્ કામયન્તે इत्येवंशीलाः
‘તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો !’ પૂર્વોક્તલક્ષણયુક્તા સ્તે ઇકોરુક વાસ્તવ્યા

કોહ માણમાયાલોમા, મિઝમદ્વસંપન્ના, અલ્લીણા મદગા, વિણીતા,
અપ્પેચ્છા,’ એ મનુષ્ય સ્વભાવતઃ મદ્ર પરિણામી હોતે હૈં સ્વભાવતઃ હી
વિનયશીલ હોતે હૈં, સ્વભાવ સે હી શાન્ત હોતે હૈં, સ્વભાવ સે હી એ
અલ્પ કષાય વાલે અલ્પ ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ-વાલે હોતે હૈં
સ્વભાવ સે હી એ મૃદુ-માર્દવ સંપન્ન હોતે હૈં. સ્વભાવ સે હી એ વિનય
આદિ સદ્ગુણો વાલે હોતે હૈં હસ પ્રકાર સ્વભાવતઃ મદ્રક ઓર વિનીત
ભાવ સે યુક્ત હુએ એ અલ્પ ઇચ્છા વાલે હોતે હૈં ‘અસંનિહિ સંચયા’
હસી કારણ એ કોઈ વસ્તુ કા સંચય સંગ્રહ કરને વાલે નહીં હોતે હૈં
ઓર ‘અચંડા’ એ ક્રૂર પરિણામો વાલે નહીં હોતે હૈં । ‘વિહિમંતર પરિવ
સણા’ વૃક્ષો કી શાખાઓં કે મધ્ય સેં રહતે હૈં ‘જહિચ્છિય કામગા

ઉવસંતા, પગતિ પયણુ કોહમાણ માયા લોમા, મિઝમદ્વસંપન્ના, અલ્લીણા મદગા,
વિણીતા, અપ્પેચ્છા’ એ મનુષ્યો સ્વભાવથી ભદ્ર પરિણુભવાળા હોય છે. સ્વભાવ
થી જ વિનયશીલ હોય છે સ્વભાવથીજ અલ્પ કષાયવાળા, અલ્પ ક્રોધ, માન,
માયા, અને લોભ વાળા હોય છે. તેઓ સ્વભાવથીજ મૃદુ માર્દવ સંપન્ન
હોય છે. એજ પ્રમાણે સ્વભાવથી ભદ્રક અને વિનીત ભાવથી યુક્ત થયેલા
તેઓ અલ્પ ઇચ્છાવાળા હોય છે. ‘અસંનિ હિ સંચિયા’ એજ કારણે કેઇ
વસ્તુને સંગ્રહ કરવાવાળા નથી. અને ‘અચંડા’ તેઓ ક્રૂર પરિણુભવાળા હોતા
નથી. ‘વિહિમંતર પરિવસણા’ વૃક્ષોની શાખાઓની મધ્યમાં રહે છે ‘જહિચ્છિય
કામગામિણો ય તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો’ તથા એ મનુષ્યો પોતાની

मनुजगणाः प्रज्ञाः—कथिताः हे श्रमण आयुष्मन् ! तेषि णं भंते ! मणुयाणं' तेषामेकोरुकानां खलु भदन्त ! मनुजानाम् 'केवड्कालस्स आहारद्वे समुप्पज्जइ' कियति काले अत्र सप्तम्यर्थे पण्ठी तेन क्रियति काले गते सति पुनराहारार्थः—आहारप्रयोजनं समुत्पद्यते, एकदा भोजनानन्तरं पुनः कियता कालेन आहार विषयिणी इच्छा समुत्पद्यते इति प्रश्नः, श्रीभगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउत्थमत्तरस्स—आहारद्वे समुप्पज्जइ' अत्रापि सप्तम्यर्थे पण्ठी तेन चतुर्थ भवते अतिक्रान्ते सति अहारार्थः—आहार प्रयोजनं समुत्पद्यते, यद्यपि सरसाहारित्वे नैतावत्कालिकी, तेषां क्षुब्धेदनोदयाभावो देह अभक्तार्थता न तु कर्म निजरायं तपः तथापि अभक्तार्थत्वसाधर्म्याद् चतुर्थभक्तस्येति कथनमिति ॥सू० ३७॥

मिणो य ते मणुघगणा पणत्ता समणाउलो' तथा ये मनुष्य अपनी इच्छा के अनुसार स्वातन्त्र्यता पूर्वक विचरण करते हैं इस प्रकार से हे श्रमण आयुष्मन् ! इन एकोरुक द्वीप वासी मनुष्यों के परिचय के सम्बन्ध में ऐसा मैंने कहा है 'तेसि णं भंते ! केवड्कालस्स आहारद्वे समुप्पज्जइ' हे भदन्त ! इन एकोरुक द्वीप के मनुष्यों को एक बार आहार कर लेने पर पुनः आहार की इच्छा कितने काल के व्यतीत होने पर होती है ? 'गोयमा ! चउत्थमत्तरस्स आहारद्वे समुप्पज्जइ' हे गौतम ! उन मनुष्यों के चतुर्थ भक्त अर्थात् एक दिन को छोड़कर दूसरे दिन आहार की इच्छा होती है क्योंकि क्षुधा वेदनीय कर्म का उदय इनके एक दिन को छोड़कर दूसरे दिन ही होता है इसलिये अभक्तार्थता में इनके कर्मों की तपोजन्य निर्जरा नहीं होती है । क्योंकि इनके इच्छा पूर्वक भोजन का त्याग नहीं होता है । सूत्र-३७॥

धृच्छा प्रमाणे स्वतंत्रता पूर्वक विचरण करे छे. आ रीते छे श्रमण आयुष्मन् आ ऐकैइक द्वीपमां निवास करवावाणा मनुष्योना परिचयना सअधमा आ प्रमाणे मे कथु छे 'तेसि ण भंते ! केवड्कालस्स आहारद्वे समुप्पज्जइ' छे भगवन् आ मनुष्योने ऐकवार आहार कर्या पछी इरी आहार करवानी धृच्छा डेट्ठो काण वीत्ता पछी थाय छे ? 'गोयमा ! चउत्थमत्तरस्स आहारद्वे समुप्पज्जइ' छे गौतम ! ये ऐकैइक द्वीपना मनुष्योने चतुर्थ भक्त अर्थात् ऐक दिवस छोडीने भीले दिवसे आहार करवानी धृच्छा थाय छे केमके क्षुधा वेदनीय कर्मना उदय तेमने ऐक दिवस छोडीने भीले द्विवसे थाय छे तेथी अभक्तार्थतामा तेओने तपोजन्य कर्मोनी निर्जरा धत्ती नथी केमके तेओने धृच्छा पूर्वक भोजनना त्याग धर्म शक्ती नगी ॥ सू ३७॥

मूढम्—एगोरुय मणुईणं भंते ! केरिसए अगारभावपडो-
 यारे पन्नत्ते ? गोयसा ! ताओ णं मणुईओ सुजाय सव्वंग-
 सुंदरीओ पहाण महिलागुणेहिं जुत्ता अचवंत विसप्पमाण
 पउम सूउमालकुम्मसंठिय विसिट्ठचलणा उज्जुमिउय पीवर
 निरंतर पुट्टु संहियंगुलीया उण्णयरतियनलिणतवसुईणिद्धणखा
 रोमरहियवट्टलट्टुसंठिय अजहण्ण लक्खण अक्कोप्प जंवजुयला
 सुणिम्मिय सुगूढजाणूमंडल सुबद्धसंधी कयलिकखंभातिरेग
 संठियणिव्वणसुकुमालमउयकोमल अविरयसमसंहित सुजात-
 वट्टपीवरणिरंतरोरु अट्टावयवीथीपट्टुसंठिय पत्तत्थ वित्थिन्न
 पिहुलसोणी वदणायामप्पमाणदुयुणित विसालमंसलसुबद्ध जह-
 णवरधारणीओ वज्जविराइयपत्तत्थलक्खणणिरोदरा तिवलिवलि-
 यतणुणमियमज्झिमाओ उज्जुयसमसंहियजच्चतणुकस्सिण णिद्ध-
 आदेज्जलडह सुविभत्तसुजायकंतसोभंतरुइलरमणिज्जरोमराई
 गंगावत्तपयाहिणावत्ततरंग भंगुररविकिरण तरुण बोहिय अको-
 सायंत पउमवणगंभीरवियडणाभी अणुवमडपत्तत्थपीणकुच्छी
 सण्णयपासा संगयपासा सुजायपासा, मित्तमाइयपीणरइयपासा
 अकरंडुयकणगरुयग निम्मलसुजायणिरुव्हय गायलट्टी कंचण-
 कलससमपमाणसमसंहिय सुजायलट्टुचूचूय आमेलगजमलजु-
 गलवट्टिय अब्भुण्णयरतिय संठियपयोधराओ भुयंगणुपुव्व-
 तणुयगोपुच्छवट्टसमसंहिय णमिय आएज्जललियवाहाओ तंव-
 णहा मंसलग्ग हत्था पीवरकोमलवरंगुलीओ णिद्धपाणिलेहा-
 रविससिसंखवक्कसोत्थिय सुविभत्तसुइरतियपाणिलेहा पीणुण-
 यकक्खवत्थिदेसा पडिपुण्णमल्लकवोला चउरंगुल सुप्पमाण-

कंबुवरसरिसगीवा मंसलसंठियपसत्थहणुया दाडिमपुप्फप्पगास-
पीवरकुंचियवराधरा सुंदरोत्तरोट्टा दधिदगरयचंदकुंदवासंतिमउल
अच्छिदविमलदसणा रत्तुप्पलपत्तमउयसुकुमालतालुजीहा कण-
यवरमउलअकुडिल अब्भुग्गयउज्जुतुंगणासा सारयणवकमल-
कुमुदकुवलयविमुक्कदलणिगरसरिसलक्खण अंकियकंतणयणा
पत्तलच्चवलायंत तंबलोयणाओ आणामितचावरुइल किण्हवभ-
राइ संठियसंगय आययसुजायकसिणिणिद्धभमुया अल्लीणपमा-
णजुत्तसवणा पीणमट्टरमणिज्जगंडलेहा चउरंसपसत्थसमणिडाला
कोमुइरयणिकरविमलपडिपुन्न सोमवयणा छत्तुन्नय उत्तिमंगा
कुडिलसुसिणिद्धदीहसिरया छत्तज्जयजुगथूभदामिणिकमंडलु-
कलसवाविसोत्थिय पडागजवमच्छकुम्भरहवरमगरसुकथाल अं-
कुस अट्टावयवीइ सुपइट्टकमयूर सिरिदामाभिसैय तोरणमेइणि-
उदधिवरभवणगिरिवर आथंसललियगय उसभसीहवमर उत्तम
पसत्थवत्तीसलक्खणधराओ हंससरिसगईओ कोइलमधुरगिर
सुस्सराओ कंता सव्वस्स अणुनयाओ ववगयवलिपलियावंग
दुव्वण्णवाही दोभग्गसोगमुक्काओ उच्चत्तेण य तराण थोवूण
मूसियाओ सभावसिंगारागार चारुवेसा, संगयगयहसिय भणिय-
चेट्टिय विलास संलावणिउण जुत्तोवयारकुसला सुंदरथणजहण-
वदणकरचरणणयणमाला दणणलावणजोदणविलासकलिया
नंदणवणविवरचारिणीउट्ठव अच्छराओ अच्छेरग पेच्छणिज्जा
पासाइयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ पडिरूवाओ ।
तासि णं भंते ! मणुईणं केवइकालस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ?
गोयमा ! चउत्थ भत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जइ ॥सू० ३८॥

छाया-एकोरुह मनुजीनां भदन्त ! कीदृश आकारभावप्रत्ययतारः प्रवृत्तः ?
 गौतम ! ताः खलु मनुज्यः सुजातसर्वाङ्गमुन्दर्यः प्रधान-महिलागुणैर्युक्ता
 अत्यन्त त्रिसर्पत्पद्म सुकुमार कूर्मसंस्थित विशिष्टचरणाः ऋजुमृदुक पीवर निरन्तर
 पुष्टसंहताङ्गुलयः उन्नतरतिदललिनताम्रशुचिस्निग्धनखाः रोमरहित वृत्तलष्ट-
 संस्थिता जघन्य प्रशस्तलक्षणाकोप्यजघयुगलाः सुनिर्मितगुग्दजानुमंडल सुवद्ध-
 सन्धयः कदलीस्तम्भातिरेक संस्थित निर्वर्ग सुकुमार मृदुककोमलादिरलममसंहित-
 सुजातवृत्तपीवर निरन्तरोरवः, अष्टापदवीचि पट्टसंस्थित प्रशस्त विरतीर्ण पृथुक
 श्रोणयः वदनायाम धमाण द्विगुणित विशालसांसल सुवद्ध जघनवर्धारिण्यः वज्र-
 विराजित प्रशस्तलक्षणनिरुद्धराः त्रिवलीवलितचतुनमितमधिकाः ऋजुकसम-
 संहितजात्यतनुक कृष्णस्निग्धादेयलडदललित सुविभक्त सुजातकान्तशोभमान
 रुचिररमणीयरोमराजयः गंगावर्त्त भद्रक्षिणावर्त्ततरङ्ग भङ्गुररविकिरणतरुणबोधिता
 कोशायमान पद्मवनगम्भीर विकटनाभयः अनुद्धट प्रशस्तपीनकुक्षयः संनतपाश्र्वाः
 सङ्गतपाश्र्वाः सुजातपाश्र्वाः मित्रमात्रिकपीनरतिदपाश्र्वाः अकरण्डकनकरुचक-
 निमलसुजात निरुपहतगात्रयष्ट्यः काञ्चनकलश समप्रमाण समसंहितसुजातलष्ट-
 चुचूकामेलकयमलयुगल वर्त्तिताभ्युन्नतरतिद संस्थितपयोधराः भुजङ्गानुपूर्व्यतनुके
 गापुच्छवृत्तसमसंहित नतादेयललितबाह्याः ताम्रनखाः सांसलाग्रहस्ताः पीवर-
 कोमलवराङ्गुलयः स्निग्धपाणिरेखाः रविशशिङ्खवक्र स्वस्तिक सुविभक्त शुचि-
 रतिदपाणिरेखाः पीनोन्नतकक्षवस्तिदेशाः परिपूर्णगल्लक्ष्मणोलाः चतुरङ्गुलसुप्रमाण
 कम्बुवरसदृशग्रीवाः सांसलसंस्थित प्रशस्तहस्तकाः दाडिमपुष्पकाशपीवर कुञ्चित-
 वराधराः सुन्दरोत्तरोष्ठाः दधिदकरजश्चन्द्रकुन्दवासन्तीमृदुलाछिद्रविमलदशनाः
 रक्तोत्पलपत्रमृदुकसुकुमारतालुजिह्वाः कणकवरमृदुलकुटिलाभ्युद्धतऋजुतुङ्गनासाः
 शारदनवकमलकुमुदकुचलय विमुक्तदल निकर सदृशलक्षणाङ्घ्रिकान्तनयनाः पत्रल
 चपलायमानताम्रञ्जना आनामितचापरुचिरकृष्णाभ्रराजिसंस्थितसङ्गतायत सुजा-
 तकृष्णस्निग्धभ्रुवः आलीनप्रमाणयुक्तश्रवणाः पीनमृष्टरमणीयगण्डरेखाः चतुरस्र
 प्रशस्तसमललाटाः कौमुदीरजनिकरविमलपरिपूर्णसौम्यवदना छत्रोन्नतोत्त-
 माङ्गाः कुटिलसुश्लिष्टदीर्घशिरोजाः छत्रध्वजयुगरतूपदामिनिकमण्डल्लकलशवापी-
 स्वस्तिकपताकायवमत्स्य कूर्मरथवरमकरशुकस्थालाङ्कुशाष्टापदबीज सुप्रतिष्ठक-
 मयूरश्रीदामाभिषेक्तोरणमेदिन्युदधिवरभवनगिरिवरादर्शलकितगजकृष्णसिंह चा-
 मरोत्तमप्रशस्त द्वात्रिंशलक्षणधराः हंससदृशगतयः कोकिलधुरंगीः सुस्वराः
 कान्ताः सर्वस्यानुनताः व्यपगतवलिपलिताः व्यङ्ग्यदुर्वणव्याधि दौर्भाग्यशोकमुक्ताः
 उच्चहृत्वेन च नराणां स्तोकेनोच्छ्रिताः समभावाश्रृङ्गारागारचारुवेदाः, संगतगत-
 हसित-भणितचेष्टित विलाससंकापनिपुणयुक्तोपचारकुशलाः सुन्दरस्तन जघन-

वदनकरचरणनयनमालाः वर्णलावण्यद्यौदनविलासकलिताः नन्दनन्दनविर
चारिण्य इव अप्सरसः, अश्रयभेषणीयाः प्रासादीयाः दर्शनीयाः अभिरूपाः
प्रतिरूपाः । तासां खलु भदन्त ! मनुजीनां कियति काले आहारार्थं समुत्पद्यते ?
चतुर्थमक्तस्याहारार्थः समुत्पद्यते ॥ सू० ३८ ।

टीका-अथ युगलधर्मे समानेऽपि माभूत् पङ्क्तिभेद इति युग्मिनी स्वरूपं
प्रश्नयन्नाह-‘एगोरुय मणुईणं’ इत्यादि । ‘एगोरुय मणुईणं भंते’ एकैरुन्मनुजीनां
भदन्त ! ‘केरिसए आगारभावपडोयारे पन्नत्ते’ कीदृशः-किमाकारयः आकार
भावप्रत्यवतारः स्वरूपं प्रज्ञप्तः कथित इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘ताओ णं मणुईओ’ ताः खलु मनुज्यः ‘सुजाय सव्वग
सुंदरीओ’ सुजात सर्वाङ्ग सुन्दर्यः, सुजातानि यथोक्तप्रमाणोपेतया नानजन्मानि
सर्वाणि अङ्गानि-शिरः प्रभृतीनि यासां ताः, अतएव सुन्दर्यः-सुन्दराकाराः ।
‘पद्दाणमहिलागुणेहिं जुत्ता’ प्रधानमहिलागुणैर्युक्ताः-प्रधानाः ये महिलागुणाः-
प्रियंवदत्व भर्तृचिन्तानुवर्त्तकत्वादयस्तैर्युक्ता इति । ‘अच्चं विसप्पमण पडम
सुकुमाल कुम्मसंठियविसिद्धचलगाओ’ अत्यन्त विसर्गमृदु सुकुमार कर्मसंस्थित

‘एगोरुयमणुई णं भंते ! केरिसए आगारभाव पडोयारे पन्नत्ते’
इत्यादि ॥ सूत्र-३८ ॥

टीकार्थ-हे भदन्त ! इन एकोरुक द्वीप की मनुष्य स्त्रियों का रूप
आदि कैसा कहा गया है ? उत्तर में प्रभुश्री गौतम स्वामी को कहते
हैं-‘गोयमा ! ताओणं मणुईओ सुजायसव्वगसुंदरीओ पद्दाण
महिलागुणेहिं जुत्ता अच्चं विसप्पमण पडम सुकुमाल कुम्म संठित
विसिद्ध चलणा उज्जुमिउय पीवर निरंतर पुट्ट माहितंगुलीया’ हे गौतम !
एकोरुक द्वीप की मनुष्य स्त्रियां यथोक्त प्रमाण में उत्पन्न हुए जन्मस्त
अंगों से विशिष्ट होने के कारण बड़ी सुन्दर होती हैं । प्रधान महिला
गुणों से-वे प्रियंवदत्व भर्तृचिन्तानुवर्त्तकत्व-प्रिय बोलनेवाली पति के
विचारों को माननेवाली आदि गुणों से युक्त होती हैं । उनके दोनों पैर

‘एगोरुय मणुईण केरिसए आगारभावपडोयारे पन्नत्ते’ इत्यादि
टीकार्थ-हे गौतम ! ये ऐकैइक द्वीपनी मनुष्य स्त्रियोनु इय विगेदे
डेयु डडेल छे ? आ प्रश्ना उत्तरमा प्रभुश्री गौतमस्वामीने डडे छे डे
‘गोयमा ! ताओणं मणुईओ सुजायसव्वग सुंदरीओ पद्दाणमहिला गुणेहिं जुत्ता
अच्चत विसप्पमण पडम सुकुमाल कुम्म संठितविसिद्धचलणा, उज्जुमिउय पीवर
निरंतरपुट्टमाहित गुलीया’ हे गौतम ! ऐकैइक द्वीपनी मनुष्य स्त्रियो
यथोक्त प्रमाणाधी उत्पन्न धरेला लक्षणा अगोक्षी विशिष्ट होवना कारणे
मणीन सुंदर होय छे, प्रधान महिला गुणोधी अटते हे तेओ प्रिय बोलवा

વિશિષ્ટચરણાઃ, અત્યન્તં વિસર્પન્તો ચલન્તાવપિ મૃદૂનાં મધ્યે સુકુમારૌ-મનોહ્રૌ-
 કર્મવત્ કર્મપૃષ્ઠવત્ સંસ્થિતૌ ઉન્નતત્વેન કચ્છપપૃષ્ઠ સંસ્થાનસંસ્થિતૌ વિશિષ્ટૌ
 ચરણૌ યાસાં તાસ્તથા, 'ઉજ્જુમિતય પીવર નિરંતરપુટ્ટસાદિયંગુલીયા' ઋજુમૃદુઋ-
 પીવર નિરંતર પુષ્ટસંહતા અંગુલયઃ, ઋજ્વયઃ સરલા ન તુ વક્રાઃ મૃદુકાઃ કોમલાઃ
 પીવરાઃ-ઉપચિતાઃ નિરંતરાઃ-પરસ્પરાન્તરરહિતાઃ પુષ્ટાઃ-માંસલાઃ સંહતાથ
 સુશિષ્ટા અંગુલયઃ-પાદાહ્ગુલયો યાસાં તાસ્તથા, 'ઉણ્ણયરતિયતલિણ તંવ
 સુશ્ણિદ્ધ નલા' ઉન્નતરતિદ તલિન તામ્રશુચિસ્નિગ્ધનત્વાઃ' તત્ર ઉન્નતાઃ-અમ્બુ-
 ન્નતાઃ રતિદાઃ, તલિનાઃ-પ્રતલાઃ, તામ્રા ઈષદ્રક્તાઃ શુચયઃ-પવિત્રાઃ સ્નિગ્ધાથ
 નલા યાસાં તાસ્તથા, 'રોમરહિય વટ્ટલટ્ઠસંઠિય અજહણ્ણ પસત્થ લક્ષણ અકોપ્પ
 જંઘજુયલા' રોમરહિત વૃત્તલટ્ઠસંસ્થિતાજઘન્ય મશસ્તલક્ષણા કોપ્પજંઘ યુગલાઃ
 રોમરહિતં વૃત્તં વર્તુલં લટ્ઠં સંસ્થિતમ્, તથા અજઘન્યાનિ-ઉત્કૃષ્ટાનિ લક્ષણાનિ યત્ર
 તત્ તથા, 'પતાદશમકોપ્પમ દ્વેષ્યં પ્રીતિકરમિત્યર્થઃ' જહ્ઘ્ઘા યુગલં યામાં તાસ્તથા,
 'સુણિમ્મિયસુગૂઢજાણુમંડલસુવદ્ધસંધી' સુનિર્મિત સુગૂઢ જાણુમંડલ સુવદ્ધ

ચલતે સમય બહુત સુન્દર રીતિ સે ચલતે હૈં પદ્મ કે જૈસે યે સુકુમાર
 હોતે હૈં । હનકા સંસ્થાન કર્મ કચ્છપ કી પીઠ કે જૈસા ઉન્નત હોતા હૈ ।
 હનકે ચરણોં કી અંગુલિયાં ઋજુ-સીધી છિદ્ર રહિત પીવર-પુષ્ટ રહતી
 હૈં ઓર સંહત આસપાસ હૈં એક દૂસરી અંગુલિ સે સ્પર્શી છુઈ રહતી હૈ ।
 'ઉણ્ણયરતિયતલિણતંવસુશ્ણિદ્ધનલા' હનકે નલ્લ ઉન્નત હોતે હૈં રતિ
 પ્રદ હોતે હૈં, તલિન-પતલે હોતે હૈં, તામ્ર-ઈષદ્રક્ત હોતે હૈં શુચિ-પવિત્ર
 રૂપ હોતે હૈં ઓર સ્નિગ્ધ હોતે હૈં । 'રોમ રહિય વટ્ટ લટ્ઠ સંઠિય અજ-
 હણ્ણ પસત્થલક્ષણ અકોપ્પ જંઘજુયલા' હનકા જંઘા યુગલ રોમ રહિત
 ગોલ, સુન્દર હોના હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ લક્ષણોં વાળા હોના હૈ તથા-અદ્વેષ્ય

વાળી, પતિના વિચારેને અનુસરનારી વિગેરે શુણ્ણવાળી હોય છે. તેમના બેઠ
 પગ ચાલતી વખતે ઘણાજ સુંદર રીતે ચાલે છે પદ્મના જેવા તે સુકુમાર
 હોય છે તેઓનું સંસ્થાન કાચખાના વાંસાની જેમ ઉન્નત હોય છે. તેમના
 પગોની આંગળીયો ઋજુ સીધી છિદ્રવિનાની પીવર પુષ્ટ હોય છે. અને પરસ્પર
 સંહત કહેતાં એક બીજી આંગળીયોને મળીને રહે છે. 'ઉન્નયરતિય
 તલિણ તંવસુશ્ણિદ્ધનલા' તેઓના નખો ઉન્નત હોય છે. આનંદ પ્રદ હોય છે.
 તલિન કહેતાં પાતળા હોય છે. તામ્ર ઈષદ્રક્ત હોય છે. શુચિ પવિત્ર હોય છે.
 અને સ્નિગ્ધ હોય છે 'રોમરહિય વટ્ટલટ્ઠસંઠિય અજહણ્ણ પસત્થલક્ષણ અકોપ્પ
 જંઘજુયલા' તેમની જંઘા યુગલ રોમવિનાનું ગોળ સુંદર હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ
 લક્ષણો વાળું હોય છે. તથા અદ્વેષ્ય સુંદર લાગે તેવું હોય છે. 'સુણિમ્મિય

સંઘયઃ, તત્ર-સુ-સુદૃ અતિશયેન નિર્મિતે-રચિતે સુગૃહે-માંસલતયાઽનુપલક્ષ્યે ચે
જાનુમણ્ડલે તાભ્યાં સુવદ્દે દૃઢસ્નાયુકત્વાદચ્છયઃ સંઘિઃ-જાનુમન્ધિમાગો યાસાં
તાસ્તથા, 'કયલિવચ્ચંભાતિરેક સંઠિય નિવ્વળ સુકુમાલ મડય કોમલ અરિલ
સમસંહિત સુજાત વટ્ટપીવર નિરંતરોરુ' કદલીસ્તમ્ભાતિરેક સંસ્થિત નિર્વ્રજસુકુમાર
મૃદુકકોમલાવિરલસમસંહિત સુજાતવૃત્તપીવરનિરન્તરોરદઃ તત્ર કદલીસ્તમ્ભા-
ભ્યામતિરેકેણ અતિશાયિતયા કદલીસ્તમ્ભસંસ્થાનાપેક્ષયાપ્યતિશયેન સૌન્દર્ય-
યુક્તં સંસ્થિતં યયોસ્તૌ નિર્વ્રજી-વિસ્ફોટકાદિક્ષત્વર્જિતૌ અતएव સુકુમારૌ
ચિક્ષ્ણૌ મૃદુકૌ-માર્દવગુણસંપન્નૌ, અતएव કોમલૌ-વહિર્ભાગાપેક્ષયાપેક્ષૌ અવિ-
રલૌ-પરસ્પરાસન્નૌ સમૌ પ્રમાણતસ્તુલ્યૌ સન્તૌ સંહતૌ-સહશ્રેણિસ્થિતૌ સુજાતૌ-
સુનિષ્પન્નૌ-જન્મજાતદોષવર્જિતૌ વૃત્તૌ-વર્તુલૌ પીવરૌ પુષ્ટૌ નિરન્તરૌ પરસ્પર-
નિર્વિશેષૌ-ઠ્રુ યાસાં તાસ્તથા, 'અટ્ટાવયવીચી વટ્ટસંઠિય-પસત્થ તિત્થિન્ન પિહુ-

સુન્દર લગતે વાલા હોતા હૈ 'સુનિમ્મિધ ગૂઢજાણુ મંડલ સુવદ્દસંધી'
इनकी संधि सुनिर्मित एवं सुगूढ-अनुपलक्ष्य उपर से नहीं दीखने वाले
जानु मण्डल से सुवद्व होती है-दृढस्नायु युक्त होने से अशिथिल होती
है 'कयलिवचंभातिरेक संठिय निव्वण सुकुमालमडय कोमल अविरल
समसहित सुजात वट्ट पीवर निरंतरोरु' इनके दोनों ऊरु कदली स्तम्भ
के जैसे आकार वाले होते हैं, निर्व्रज-विस्फोटक-फोड़े आदि से रहित
होते हैं सुकुमार सुहाले होते हैं, मृदु होते हैं कोमल होते हैं अविरल
होते हैं-परस्पर निकट-पास पास में होते हैं सम होते हैं-प्रमाण में
बराबर होते हैं सहित होते हैं-जुटे हुए होते हैं सुजात-सुनिष्पन्न-
वृत्त गोल आकार के होते हैं पीवर-पुष्ट होते हैं और आपस में निर्वि-
शेष-समान-एक से-होते हैं । 'अट्टावयवीची वट्ट संठिय पसत्थ विथि

ગૂઢજાણુમંદલ સુવદ્દસંધી' તેઓની સંધી સુનિર્મિત અને સુગૂઢ એટલેકે ઉપથી
ન દેખાય તેવા જાનુ મંડલથી સુબદ્ધ હોય છે. દૃઢ સ્નાયુ યુક્ત હોવાથી અશિથિલ
હોય છે. 'કયલિવચ્ચંભાતિરેક સંઠિયનિવ્વળ સુકુમાલમડય કોમલ અવિરલ
સમસંહિતસુજાતવટ્ટપીવરનિરંતરોરુ' તેઓના બન્ને ઉડ્યો (બાથ) કેળના
સ્તંભના જેવા આકારવાળા સુદર હોય છે, નિર્વ્રજ વિસ્ફોટક એટલે કે
કેદલા વિગેરે વિનાના હોય છે સુકુમાર અને શોભાયમાન હોય છે મૃદ
કોમળ હોય છે અવિરલ હોય છે પરસ્પર એક બીજાની નજીક નજીક હોય
છે સમ ઠહેતાં સરખા હોય છે પ્રમાણસન્ના હોય છે સંહિત હોય છે એક
બીજાને લાગે છે. સુજાત અને સુનિષ્પન્ન હોય છે પ્રતિ નામગોળ આકારના
હોય છે. પીવર પુષ્ટ હોય છે. અને આપસમાં નિર્વિશેષ સરખા એક જેવાજ

લક્ષ્મણી' અષ્ટાપદવીચિ પટ્ટસંસ્થિત પ્રશસ્ત-વિસ્તીર્ણ પૃથુલશ્રોણયઃ, ધીચિર્વિગત ઘુગાદ્યક્ષતઃ एवं વિધો યોડ્ઘટાપદપટ્ટઃ ઘૂતફલકપટ્ટઃ તદ્વદ્ સંસ્થિતા તન્સદ્વશ સંસ્થાનવતી પ્રશસ્તા સુન્દરા વિસ્તીર્ણા પૂર્વાપરમાશવિસ્તારયુક્તા પૃથુલા-સ્થૂલા-શ્રોણિઃ-કટેશ્ચમાગો યાસાં તાસ્તથા 'વદનાયામપ્પમાણદુગુણિત વિસાલમંસલ સુવદ્ધ જહ્ણવરધારણીઓ' વદનાયામપ્પમાણ દ્વિગુણિત વિશાલમંસલ સુવદ્ધ જઘનવરધારણિયઃ, તન્ન વદનાયામપ્પમાણસ્ય-મુલ્લદૈર્ઘ્ય દ્વાદશાઙ્ગુલપ્રમાણં તસ્માત્ દ્વિગુણિતં દ્વિગુણં-ચત્વિંશત્યઙ્ગુલં વિશાલં વિસ્તીર્ણં માંસલં પુષ્ટં સુવદ્ધમ્ અતીવ સુવદ્ધાવયવ ન તુ એતદ્દશં જઘનચરં-વરજઘનદ્વયં ધારયન્તિ एवं શીલા યસ્તાસ્તથા, 'વજ્જવિરાડય પસસ્થલલ્લક્ષણ ણિરોદરાતિવલિવલિય તણુ ણમિય મજ્જિજ્ઞયાઓ' વજ્જવિરાજિત પ્રશસ્તલક્ષણ-નિરુદરાઃ ત્રિવલિવલિતનુનમિતમધિકાઃ

અને પિહુલ સોળી' હાલકી આંખિ-કમાર કે પીઠે કા આગ ધુળ આદિ સે અક્ષત જો અષ્ટાપદ-ઘૂત ફલક ઉલકે પૃથ્ઠ કે આકાર જૈસી હોતી હૈ પ્રશસ્ત હોતી હૈ વિસ્તીર્ણ હોતી હૈ ઓર લઘ્વી હોતી હૈ-તથા-મોટી હોતી હૈ 'વદનાયામપ્પમાણ દુગુણિત વિસાલ મંસલ સુવદ્ધ જહ્ણવર ધારણીઓ' ચારહ અંગુલ મુન્ન પ્રમાણ સે દ્વિગુણિત-ચૌવીસ અંગુલ પ્રમાણ કન્ઠના જઘન પ્રદેશ હોના હૈ ઓર યહ વિશાલ, માંસલ एवं સુવદ્ધ હોના હૈ સ્નાયુઓ સે અઠ્ઠી તરહ જકડા હુઆ રહતા હૈ 'વજ્જ વિરાડય પસસ્થલલ્લક્ષણ ણિરોદરા' સે અલ્પોદર વાલી યા વિકૃત ઉદર સે હીજ હોતી હૈ, इनका यह उदर क्षाम होने से कृश-होने से वज्र की तरह सुशोभित होता है तथा सामुद्रिक शास्त्रोक्त प्रशस्त लक्षणों से युक्त होता है 'निबलो वलियतणुणमिय मज्झिજ्ञयातो उज्जुय सम सहित

હોય છે 'અદાવયવીચી પટ્ટ સંઠિય પત્તથ વિત્થિન્ન પિહુલસેળી' તેઓની શ્રેણી એન્લેકે કેડની પાછળ ધુણ વિગેરેના ક્ષત વિનાની જે અષ્ટાપદ ઘૂત ફલકના પૃથ્ઠના આકાર જેવી હોય છે. પ્રશસ્ત હોય છે. વિસ્તીર્ણ હોય છે અને લંબી હોય છે તથા મોટી હોય છે. 'વદનાયામપ્પમાણદુગુણિત વિસાલ મંસલ સુવદ્ધ જહ્ણવર ધારણીઓ' બાર આંગળ મુળ પ્રમાણથી અમણા ચેવીસ આંગળ પ્રમાણનો તેઓનો જઘન પ્રદેશ હોય છે તે સ્નાયુઓથી સારી રીતે જકડાયેલ રહે છે. 'વજ્જવિરાડયપસસ્થ લલ્લક્ષણ ણિરોદરા' તેઓ અલ્પ ઉદર વાળી અને વિકૃત ઉદરથી રહિત હોય છે તેઓનું આ ઉદર ક્ષામ હોવાથી કૃશ હોવાથી વજ્રની જેમ સુશોભિત હોય છે, તથા સામુદ્રિક શાસ્ત્રોક્ત પ્રશસ્તલક્ષણોથી યુક્ત હોય છે. ત્રિવલિવલિયતણુણમિયમજ્જિજ્ઞયાતોજ્જુયસમસહિત જચ્ચ તણુકસિણિદ્ધ આદેજ્જલહ્હ સુવિભક્ત સુજાય

तत्र वज्रवद्विराजितं क्षमात्वेन तथा प्रशस्त लक्षणं सामुद्रिकशास्त्रोक्तं प्रशस्त गुणोपेतं—निरुद्धं—कृशोदरं यासां तास्तथा, यथा त्रिवलि वलितम्—वलिर्नाम-
नाभेरुपरि उदरगता रेखा, तिसृणां वलीनां समाहारः त्रिवलि उदरगतरेखात्रयं,
तेन वलितम्—ईषद्वक्रीभूतं तनुनमितम् ईषन्मोभूतं मध्यं शरीरमध्यभागो यासां
तास्तथा, 'उज्जुयममसंहितजच्च तणुकसिणणिद्ध आदेज्जलडह सुविभक्तं सुजातकंतं
सोभंतंरुहल रमणिज्जरोमराई' ऋजुक समसंहितजात्यं तनुकृष्णस्निग्धादेय-
कलितं सुविभक्तं सुजातकान्तं शोभमानरुचिररमणीयरोमराजयः, तत्र—ऋजुकानां
समानां—तुल्यानाम्, संहितानां—सन्तताम् न तु अपान्तराल व्यवच्छिन्नानाम्
जन्मयातानाम्, तनूनां सूक्ष्माणाम्, कृष्णानां—भ्रमरावद् कृष्णवर्णानां
स्निग्धानां—सतेजस्कानां न तु रुक्ताणां आदेयानां दृष्टिग्राह्याणां 'लडह' त्ति कलि-
तानां सुविभक्तानां सुष्ठु विभाग प्राप्तानां परस्परान्श्लिष्टानां सुजातानां सुष्ठुतया
समुद्भूतानाम् कान्तानां—कमनीयानाम् अतएव शोभमानानां—शोभासंपन्नानां,
रुचिराणां—कान्तियुक्तानां, रमणीयानां—दृष्टजनं मनोहारकाणां रोम्णां तनूरुहाणां
राजिः—पङ्क्तिर्यासां तास्तथोक्ताः 'गंगावत्त पयाहिणावत्त तरंग भंगुररविविरण-

जच्च तणुकसिणणिद्ध आदेज्ज लडह सुविभक्तं सुजातकंतं सोभंतं
रुहल रमणिज्ज रोमराई' इनके शरीर का मध्य भाग त्रिवली तीन
रेखाओं से वलिन—मुड़ा हुआ होता है. पतला—कृश—होता है, नमित
होता है—ईषत् नम्र होता है, इनकी रोमराजि सरल होती है सम-
भराबर होती है, सघन होती है, बीच २ में छूटी हुई नहीं होती हैं
कृत्रिम नहीं होती है—स्वाभाविक होती है पतली होती है, काली होती
है, स्निग्ध होती है, आदेय—सुहावनी होती है ललित—सुन्दर—होती है,
सुविभक्त—अलग—अलग होती है, सुजात—जन्म दोष रहित होती है
कान्त मन को हरने वाली होती है शोभा युक्त होती हैं, रुचिर होती
है और रमणीय होती है। 'गंगावत्तपयाहिणावत्त तरंग भंगुर रवि

कत सोभंतरुहलरमणिज्जरोमराई' तेमना शरीरने मध्यभाग त्रय रेखाओंशी
पणेवो डोय छे. पातणे अर्थात् कृश कृश डोवाने लीधे नमेवो डोय छे
धित् नमेवो डोय छे तेओनी रोम पडित सरल डोय छे सम भराबर
सरणी डोय छे सघन गाढ डोय छे वयभा वयभां छूटेवी डोती नथी.
कृत्रिम डोती नथी, स्वाभाविक डोय छे पातणी डोय छे, काली डोय छे
स्निग्ध डोय छे आदेय छेतेनां सोहाभणी डोय छे ललित ओटदे दे सुन्दर
डोय छे. सुविलकत अलग अलग डोय छे. सुजात जन्मदोष विनासी डोय छे.
कान्त मनने हरण हरवावाणी डोय छे, शोभायमान डोय छे. अने नमणीय

તરુણબોહિય આકોસાયંત પડમગંભીર વિચ્છિન્નામ્બી' ગંગાવર્ત પ્રદક્ષિણાવર્તતરંગ-મહાગુરુરવિકિરણતરુણબોધિતાકોશાયમાનપદ્મગંભીરવિકટનાભયઃ, તત્ર-ગંગાયાઃ આવર્તો વિભ્રમઃ સદ્વદક્ષિણાવર્તીઃ ન તુ વામાવર્તીઃ તરંગા ઇવ તરંગાસ્તિસ્તો વલયસ્ત-ભિર્મહાગુરોર્ચિચ્છત્તિયુક્તાઃ રવિકિરણૈસ્તરુણૈઃ બોધિતં-વિકાસીકૃતં સત્ અકોશ-યમાનં-વિક્રમીભવત્ પદ્મ-કમલં તદ્વદ્ ગંભીરા-ગર્ત્તવદુદ્ધેયયુક્તા વિકટા-વિશાલા ચ નાભિર્યાસાં તાસ્તથા, 'અણુભદ્રપસત્થપીણ કુચ્છી' અનુદ્ભટપ્રશસ્તપીનકુક્ષયઃ અનુદ્ભટો-અનુસ્વર્ણો પ્રશસ્તો પીનો કુક્ષો યાસાં તાસ્તથા, 'સળ્ળયપાસા' સન્નત-પાર્શ્વાઃ 'સંગયપાસા' સજ્જતપાર્શ્વાઃ 'સુજાયપાસા' સુજાતપાર્શ્વાઃ, એતાનિ પદાનિ પૂર્વવ્યાખ્યાત મનુજકુક્ષિવદ્ વ્યાખ્યેવાનિ, 'મિયમાહ્યપીણ રહ્યપાસા' મિતમાત્રિક પીનરતિદપાર્શ્વાઃ, તત્ર મિતે-પરમિતે માત્રિકે-માત્રયોપેતે પીને-ઉપવિતે રતિદે-પ્રીતિકરે પાર્શ્વે યાસાં તાસ્તથા 'અકરંડયકળગરુચજ નિમ્મલ સુજાય ગિરુવહ્ય-ગાયલટ્ટી' અકરંડકકનકરુચક વિમ્મલ-સુજાત ગિરુહતગાત્રયષ્ટયઃ, તત્ર અવિઘ્નમાનં

કિરણ તરુણબોહિય અકોસાયંત પડમવળ ગંભીરવિચ્છિન્નામ્બી' ગંગા કી ભૌર કે સમાન પ્રદક્ષિણાવર્ત વાલી, ત્રિવલિ સે મુગ્ધ તથા મધ્યાહ્ન કે રવિ કિરણો સે વિકસિત હુએ કમલ કે જૈસી ગંભીર એવં વિશાલ इनकी नाभि होती है 'अणुभद्रपसत्थ पीण कुच्छी' अनुस्वर्ण-उग्रता रहित प्रशस्त, और पीन इनकी कुक्षि-उदर भाग होती है. 'सल्लय-पासा' इनके दोनों पार्श्व भाग कुछ कुछ झुके हुए होते हैं। 'संगय-पासा' अतएव वे संगत पार्श्व वाली और 'सुजायपासा' सुजात पार्श्व वाली होती है। इन पदों का विस्तृत अर्थ पहले आ चुका है. 'मियमा-ह्यपीण रह्यपासा' इनके दोनों पार्श्व मित-परिमित, अपने-अपने प्रमाण युक्त, पुष्ट और रतिप्रद-आनन्दवर्धक-होते हैं। 'अकरंडयकलग-

હોય છે. 'ગંગાવત્તપદાહિણાવત્ત તરંગ મંગુર રવિ કિરણ તરુણ વળ્ણેહિય અકો-સાયંતપડમવળગંભીરવિચ્છિન્નામ્બી' ગંગાની ભમર-વમળના જેવા પ્રદક્ષિણા વર્તવાળી ત્રિવલ્લીથી યુક્ત તથા મધ્યાહ્નના સૂર્યના કિરણોથી વિકસિત થયેલા કમળના વનના જેવી ગંભીર અને વિશાળ તેઓની નાભી હોય છે. 'અણુભદ્ર પસત્થ પીણ કુચ્છી' અનુભણ ઉગ્રતા વિનાની પ્રશસ્ત અને પીન તેઓની કુક્ષી કહેતાં ઉદર હોય છે 'સળ્ળયપાસા' તેઓના અને પાર્શ્વભાગો કંઈક કંઈક ઝુકેલા હોય છે. 'સંગયપાસા' મળેલા પાર્શ્વવાળી હોય છે. 'સુજાતપાસા' સુજાત પાર્શ્વ વાળી હોય છે. આ પદોનો વિસ્તાર પૂર્વકનો અર્થ પહેલાં આવી ગયેલ છે. 'મિયમા-હ્ય પીણરહ્યપાસા' તેઓના બેઉપાર્શ્વ પડખા મિત પરિમિત પોત પોતાના પ્રમાણથી યુક્ત પુષ્ટ અને આનંદ આપવાવાળા હોય છે. 'અકરંડય કળગરુચ

मांसलत्वेन अनुपलक्ष्यमाणं करण्डकं-पृष्ठवंशास्थिक कनकस्येव रुचकोरुचिर्यस्याः-
सा निर्मला-स्वाभादिकागन्तुकमलरहिता सुजाता जन्मदोपरहिता निरुपहता-
ज्वरादिदंशादि दोषोपद्रवरहिता एवं भूता मात्र यष्टिर्विद्यते यासां तास्तथा, 'कंचण
कलससमप्पमाण समसंहय सुजाय-लट्ठचूचुय आमेलगजमलजुगल वट्टिय अब्भुण-
यरइयसंठिय-पयोधराओ' काञ्चनकलशसमप्रमाणसमसंहत सुजातलण्ट-चुचुका-
मेलकयमलजुगलवर्तिताभ्युन्नतरतिदसंस्थितपयोधराः तत्र काञ्चनकलशसमं प्रमाणं
ययोस्तौ तथा समौ-परस्परतुल्यौ संहतौ परस्परमत्यन्तश्लिष्टौ अनयोरन्तराले मृणाल-
सूत्रमपि प्रवेशं न लभते एतादृशी सुजातौ-जन्मदोपरहितौ लण्टचूचुकामेलकौ-मनो-

रुपग निम्मल सुजाय णिरुवहयगायलट्ठी' इनका शरीर इतना अधिक
मांसल पुष्ट होता है कि उसमें पल्लियां और पीठ की हड्डी दिखाई
नहीं पड़ती है तथा वह उनका शरीर ऐसी कान्ति वाला होता है कि
जैसी कान्ति वाला सुवर्ण होता है आगन्तुक और स्वाभाविक किसी भी
प्रकार का मैल उनके शरीर पर उत्पन्न नहीं होता है जन्म के दोषों से
विहीन होता है एवं ज्वर आदि रोगों के उपद्रवों से यह बिलकुल रहित
होता है 'कंचणकलस समप्पमाण सम संहय सुजात लट्ठचूचुय आमेलग
जमल जुगल वट्टिय अब्भुणयरतिय संठिय पयोधराओ' इनके दोनों
स्तन कंचन के कलश जैसे गोल भटोल होते हैं, अथवा कंचन के कलश
जैसे मोटे प्रमाण में होते हैं या उनके जैसे बड़े होते हैं इनमें एक बड़ा
हो एक स्तन छोटा हो ऐसे ये नहीं होते हैं किन्तु प्रमाण में दोनों
परावर होते हैं ये इतने विशाल एवं मोटे होते हैं कि आपस में दोनों
ऐसे सटे हुए होते हैं कि इनके बीच में से होकर मृणाल तन्तु-कमल

निम्मलसुजाय णिरुवहयगायलट्ठी' तेओतु' शरीर ओठलु' अधु मांसल पुष्ट होय
छे के जेथी तेभनी पांसणीये अने वांसांना छाडका देभाता नथी. तथा तेओना
शरीरे ओवी कातीवाणा होय छे के आगतुक अने स्वाभाविक डोछ पछु
प्रकारने. मेव तेओना शरीर पर उत्पन्न यतो नथी. जन्मना दोषोथी
रहित होय छे अने ज्वर विगेश रोगोना उपद्रवो विनानी होय छे.

'कंचणकलस समप्पमाण समसंहय सुजात लट्ठ चूचुय आमेलग जमल जुगलवट्टिय
अब्भुणयरतिय संठियपयोधराओ' तेभना अन्ने रतने. नोनानां इवश जेवा
गोण भटोण होय छे, अथवा कयनना पडाना जेवा मोटा होय छे अथवा
सुवर्णना जेवा तेजस्वी अने अत्यंत आकर्षक होय छे. ओके स्तन
मोठो होय अने ओके नानो होय तेवा ओ होता नथी, परंतु ते
जन्मे प्रमाणमा परावर होय छे. ओ ओठला विशाल अने मोटा होय

જસ્તનમુખશેખરૌ યમલૌ-સમશ્રેણિકૌ યુગલૌ-યુગલરૂપૌ વર્તિતૌ-વર્તિકાવિવર્તિતૌ
કઠિનૌ इत्यर्थः, અધ્યુન્નતૌ-ઉપર્યુત્થિતૌ રતિદસંસ્થિતૌ રતિદા પ્રીતિદા સંસ્થિતિઃ
સંસ્થાનમ્ આકાર-વિન્યાસો યયોસ્તૌ રતિદસંસ્થિતૌ एतादृशौ पयोधरौ कुचौ
યાસાં તાસ્તથા 'भुयंगणपुव्वतणुय गोपुच्छ वट्संहियसम आपज्ज ललिय बाहाओ'
ભુજંગાનુપૂર્વ્યતનુક ગો પુચ્છવૃત્તસમસંહિતનતાદેયલલિતવાહવઃ, તત્ર ભુજંગશરીરવત્
આનુપૂર્વ્યેણ ક્રમેણ અધોઽધો ભાગે इत्यर्थः તનુકૌ અતएव गोपुच्छवद् वृत्तौ
સમૌ-પરસ્પરતુલ્યૌ સંહિતૌ સ્વશરીરસંશિલ્ષ્ટૌ નતૌ સ્કન્ધદેશસ્ય નતત્વાત્ નમ્રૌ-

નાલ કા સૂત્ર બી નહી નિકલ સકતા હૈ યે સુજાત દોષ સે રહિત હોતે
હૈં इन स्तनों के अग्रभाग में जो चुचुक होते हैं-वे उनसे अलग ही
પડતે હૈં સો એસા પ્રતીત હોતા હૈ કિ માનોં इनके उपर शेखर मुकुट-
હી રખને મેં આપા હો વે સ્તન આગે પીછે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં-કિન્તુ
एक साथ उत्पन्न होते हैं और एक ही साथ वृद्धिगत होते हैं वक्ष
સ્થલ પર યે વિષમ શ્રેણિ મેં સ્થિત નહીં હૈં કિન્તુ સમશ્રેણિ મેં સ્થિત હૈ
आमने सामने ये एक दूसरे के समान उन्नत अवस्था वाले ऊंचे बड़े
हुए होते हैं इनका संस्थान आकार अत्यन्त सुन्दर प्रीतिकर होता है.
'भुयंगणपुव्वतणुय गोपुच्छ वट्सम सहिय णमियआपज्जललिय
बाहाओ' इनके दोनों बाहु भुजंग की तरह क्रमशः नीचे की ओर पतले
होते हैं गोपुच्छ की तरह वे घृत्त-गोल होते हैं आपस में वे समानता
लिये हुए होते हैं संहत-अपनीर, संधियों से वे सटे हुए रहते-हैं,

છે કે પરસ્પરનાં બન્ને એવા લાગતા હોય છે કે તે બન્નેની વચમાંથી મૃણા-
લતંતુ અર્થાત્ કમલ નાલનો તાંતણો પણ નીકળી શકતો નથી, તેઓ સુખત
અર્થાત્ જન્મ દોષથી રહિત હોય છે. આ સ્તનોના અગ્રભાગમાં જે ચુચુક (દીટી)
હોય છે તે તેનાથી ગુદીજ જણાઈ આવે છે. તે એવી જણાય છે કે માનો આ
સ્તનપર શેખર અર્થાત્ મુગુટ જ રાખવામાં આવેલ હોય છે. આ સ્તનો આગળ
પાછળ ઉત્પન્ન થતા નથી પણ એક સાથેજ ઉત્પન્ન થાય છે. અને એકીસાથેજ
વધતા રહે છે. વક્ષસ્થળ છાતી પર તેઓ વિષમશ્રેણીથી રહેતા નથી. પરંતુ સમ-
શ્રેણીમાંજ રહેલા હોય છે. સામસામા તે એક બીજાના સરખી ઉન્નતાવસ્થાવાળા
અને ઉંચે ઉઠેલા હોય છે. તેઓનું સંસ્થાન આકાર અત્યંત સુન્દર અને પ્રીતીજનક
હોય છે 'भुयंगणपुव्वतणुय गोपुच्छवट्समसहियणमिय आपज्जललियबाहाओ'
તેઓના બન્ને બાહુઓ ભુજંગની જેમ ક્રમશઃ નીચેની તરફ પાતળા હોય છે.
માથના પુછડાની જેમ ઘૃત્ત ગોળ હોય છે તેઓ પરસ્પરમાં સમાનતાવાળા હોય
છે. સંહત-પોત પોતાની સંવાંધેથી તેઓ મળેલા રહે છે. નત-નમ્ર એટલે કે

આદેયી-અતિસુન્દરી લલિતી-મનોજ્ઞચેષ્ટા કલિતી વાહુ યાસાં તાસ્તથા 'તંવળહા' તામ્રનલાઃ, ઈષદ્રક્તનલાઃ 'મંસલગ્ગહત્યા' માંપલાગ્રહસ્તાઃ-પરિપુષ્ટકરાગ્રમાઃ 'પીવરકોમલવરંગુલીઓ' પીવરકોમલવરાહ્નુલિકાઃ, પીવરાઃ-સ્થૂઠાઃ કોમલા-વરાઃ-પ્રમાણલક્ષણોપેતસ્ત્રેણ શ્રેષ્ઠા અંગુલયો વિદ્યન્તે યાસાં તાસ્તથા, 'ગિદ્ધપાણિ-લેહા' સ્નિગ્ધપાણિરેલાઃ 'રવિસસિ સંલચક્રસોસ્થિય સુવિમત્ત સુવિરતિય પાણિ-લેહા' રવિશશિશ્નચક્ર સ્વસ્તિક સુવિમત્ત સુવિરચિત પાણિરેલાઃ, તન્ન રવિશશિ શ્નચક્ર સ્વસ્તિકા એવ સુવિમત્તાઃ-સુપકટાઃ-સુવિરચિતાઃ સ્પષ્ટતથા દૃષ્ટમાનાઃ પૃથાદૃશ્યઃ પાણિરેલાઃ યાસાં તાસ્તથા, 'પીણુણ્યકલ્પ વર્તિદેસા' પીનોન્નત કલ્પસ્થિદેશાઃ, પીના ઉપચિતા ઉન્નતા અમ્બુન્નતાઃ કલ્પચરિતદેશા કલ્પયોઃ-હસ્ત-મૂલાધોમાગયોઃ, વસ્તેઃ-નાભેરધોમાગસ્ય ચ દેશો યાસાં તાસ્તથા, 'પંડિપુણ-ગલ્લકલોલા' પરિપૂર્ણગલ્લકલોલાઃ, પરિપૂર્ણ માંસલત્વેન સ્થૂઠૌ ગલ્લો ગણ્ડદેશૌ ચ યાસાં તાસ્તથા, 'ચતુરંગુલ સુપમાણ કંચુવર સરીસમીવા' ચતુરંગુલ સુપમાણ કમ્બુવર સદશગ્રીવાઃ ચતુરંગુલ-ચતુરંગુલપ્રમિતં સુ-સુપ્તુ શોભનં પ્રમાણં યસ્યાઃ સા તથા કમ્બુવરેણ પ્રધાનશૃંગેન સદશી છન્નતયા. વાલત્રપયોગેન ચ પ્રધાનશૃંગ-તુલ્યા ગ્રીવા યાસાં તાસ્તથા, 'માંસલસંઠિય પસત્યહણુયા' માંસલસંસ્થિત પ્રશસ્ત-જુકાઃ-માંસલં પુટું સંસ્થિતં શુભાકારં પ્રશસ્તં ચ હનુકં ચિત્રુકં યાસાં તાસ્તથા

નત-નમ્ર જુકે હુપ હોતે હૈં આદેય અતિ સુન્દર હોને સે ઉપાદેય હોતે હૈં ઓર લલિત મનોજ્ઞ ચેષ્ટા સે યુક્ત હોતે હૈં । 'તંવળહા' હનકે નલ તામ્ર હોતે હૈં-કુછર, લલાઈ લિયે હુપ હોતે હૈં 'મંસલગ્ગ હત્યા' હનકા પંજા માંસલ-પુષ્ટ હોતા હૈ 'પીવરકોમલવરંગુલીઓ' હનકી અંગુલિયાં પીવર-વિશેષ-મજબૂત-હોતી હૈ કોમલ હોતી હૈં એવં ઉત્તમ હોતી હૈ. 'ગિદ્ધપાણિલેહા' હનકે ઈથેલિયોં મેં જો રેલાઈ હોતી હૈં -વે સ્નિગ્ધ હોતી હૈં 'રવિ સસિ સંલચક્ર સોસ્થિય સુવિમત્ત સુવિરહ્ય પાણિલેહા' હનકી હથેલી માંસલ-પુષ્ટ-હોતી હૈ સુન્દર આકાર ફી હોતી હૈ ઓર હથેલી મેં

નમેલા હાય છે. આદેય અર્થાત્ અત્યત સુંદર હોવાથી ઉપાદેય અર્થાત્ નન્ને ગમે તેવા હાય છે અને લલિત કહેતા મનોજ્ઞ ચેષ્ટા વળા હાય છે 'તંવ-ળહા' તેઓના નખો તામ્ર લાલ હાય છે, અર્થાત્ કંઈક કડક લાલિના વળા હાય છે- 'પીવરકોમલવરંગુલીઓ' તેઓની આંગળીઓ પીવર વિશેષ મજબૂત હાય છે. કોમલ હાય છે. અને ઉત્તમ હાય છે 'ગિદ્ધપાણિલેહા' તેમની હથેલિ યોનાં જે રેખાઓ હાય છે, તે સ્નિગ્ધ મુવળી હાય છે. સુંદર આકારવાળી હાય છે, અને પ્રશંસા કરવા યોગ્ય હાય છે. 'રવિસસિસંલચક્રસોસ્થિય સુવિરહ્ય પાણિલેહા' તેમની હથેલી માંસલ પુષ્ટ હાય છે. સુંદર આકારની હાય છે.

‘દાહિમપુષ્પગાસપીવરકુચિયવરાધરા’ દાહિમપુષ્પમકાશપીવરકુચિતવરાધરાઃ, તત્ર દાહિમપુષ્પવત્ પ્રકાશઃ રક્ત હત્યર્થઃ, પીવરઃ=ઉપચિતઃ, કુચિતઃ=આકુચિતો મનાગ્ વલિતો વરઃ પ્રધાનોઽધરઃ=અધરૌણ્ઠો યાસાં તાસ્તથા, ‘સુંદરોત્તરોઢ્ઠાઃ સુંદરોત્તરૌણ્ઠાઃ’ ‘દધિદગરયચંદ-કુંદવાસંતિ મઝલ અચ્છિદ્ર વિમલદશના’ દધિદકરજશ્ચન્દ્રકુંદ-વાસન્તીમુકુલાચ્છિદ્ર વિમલદશનાઃ, તત્ર દધિ લોક પ્રસિદ્ધ દકરજો-જલકળઃ, ચન્દ્રા=શશી કુંદ-કુંદકુસુમમ્ વાસન્તીમુકુલ-વાસન્તીકલિકા તદ્વત્ શુક્લાઃ અચ્છિદ્રાઃ=વિવરરહિતાઃ વિમલાઃ=મલરહિતાઃ દશનાઃ દન્તા યાસાં તાસ્તથા, ‘રત્નપ્લપત્તમઝય સુકુમાલતાલુજીહા’ રત્નોત્પલ પત્ર મૃદુલ સુકુમારતાલુજિહાઃ, તત્ર રત્નોત્પલપત્રવત્ મૃદુકે સુકુમારે તાલુજિહવે

સૂર્ય, ચન્દ્ર, શંખ, ચક્ર એવં સ્વસ્તિક કી રેખા હોતી હૈ યે રેખાયે પ્રશસ્ત પ્રશંસાસ્પદ હોતી હૈ ‘વીણુણયણકક્ષવત્થિદેસા’ કુછ કુછ ઝંચા ઇઠા હુઆ એસા કક્ષ પ્રદેશ એવં નાભી કે નીચે કા ભાગ જિનકા રમ-નીય હૈ દેસી ‘વહિપુણ ગલ્લકવોલા’ પરિપૂર્ણ એવં પુષ્ટ જિનક કપોલ (ગાલ) પ્રદેશ હૈ એસી એવં ‘ચરંગુલ સુપ્પમાણ કંબુવર સરીસગીવા’ इनकी ग्रीवा पूर्ण मांसल-पुष्ट चार आंगुल प्रमाण शंख के जैसी तीन रेखा युक्त होती है ‘मांसल संठिय पसत्थ हणुया’ ठोड़ी-होठ के नीचे का भाग मांसल-पुष्ट होता है सुन्दर आकार वाली होता है. और प्रशस्त होता है. ‘दाहिमपुष्पगाम्प पीवर कुंचिय वराधरा’ इनके अधरोष्ठ दाहिम-अनार के-पुष्प जैसे प्रकाशवाले सुहावने होते हैं अर्थात् लाल और चमकदार होते हैं, पीवर-पुष्ट होते हैं’ एवं आकुञ्चित कुञ्जर, वलित होते हैं अत एव वे देखने में बड़े अच्छे

અને તે હથેલીની અંદર સૂર્ય ચન્દ્ર, શંખ, ચક્ર, અને સ્વસ્તિકની રેખાઓ હોય છે. તે રેખાઓ પ્રશંસાસ્પદ હોય છે. ‘વીણુણયણકક્ષવત્થિદેસા’ તેઓના કાખનો ભાગ કંઈક ઉચો ઉપડેલ હોય છે. તેમજ ડૂંટીની નીચેનો ભાગ ઉપડેલને સુંદર હોય છે. ‘વહિપુણ ગલ્લકવોલા’ તેમનો કપોલ પ્રદેશ અર્થાત્ ગાલનો ભાગ પરિપૂર્ણ અને પુષ્ટ હોય છે. ‘ચરંગુલ સુપ્પમાણ કંબુ વરસરિસગીવા’ તેમના ગળાનો ભાગ માંસલ પુષ્ટ ચાર આંગળ લાંબો તથા પ્રધાન શખના આકાર જેવો ત્રણ રેખા યુક્ત હોય છે. ‘માસલ સંઠિય પસત્થ હણુયા’ તેમની દાઢી (હિઠની નીચેનો ભાગ) માંસલ અને પુષ્ટ તેમજ સુંદર આકારનો હોય છે અને પ્રશંસાસ્પદ હોય છે ‘દાહીમપુષ્પગામ્પ પીવર કુંચિયવરા ધરા’ તેઓના અધરોઠ દાહમના પુષ્પની જેવા પ્રકાશવાળા અને સોહામણી હોય છે. અર્થાત્ લાલ અને ચમકદાર હોય છે. પીવર કહેતાં પુષ્ટ હોય છે.

યાસાં તાસ્તથા, 'કળવીરમુઝલ અકુઢિલ અઘ્મુગતઁઽઞ્જુતુંગ ણાસા' કરવીર-
મુકુલા-કુટિલામ્બુદ્રત ઋજુતુઙ્ગનાસાઃ, તત્ર-કરવીરમુકુલં-કર્ણિકાર કલિકા
તદ્વત્ અકુટિલા અવક્રા અમ્બુદ્રતા ઉપર્યુત્થિતા ઋજ્ઞવી સરલા સતી તુઙ્ગા-તીક્ષ્ણા
एवंविधा नासा यासां तास्तथा, 'सारदनवकमलकुमुदकुवलय विमुक्तदलनिगर
सरिसलवखण अंकियकंतणयणा' शारदनवकमलकुमुदकुवलय विमुक्तदलनिकर सदृश
लक्षणाङ्कितकान्तनयनाः तत्र-शरदि भवं शारदं नवं=नवीनं कमलं सूर्यविकासि-
कुमुदं चन्द्रविकासि कुवलयं नीलोत्पलं एतेषां यो विमुक्तः पृथग्भूतो दलनिकरः
पत्र समुदाय स्तत्सदृशे लक्षणाङ्कित आयतदीर्घ-शुभलक्षणयुक्ते अतएव कान्ते
मनोज्ञे नयने-नेत्रे यासां तास्तथा, 'पत्तलचवलायय तंवलोयणाधो' पत्रलचपला
यमान ताम्रलोचनाः, पत्रले-पक्ष्मले चपलायमाने चापल्ययुक्ते ताम्रे ईषट्रक्ते

दिखाई देते हैं। 'सुंदरोत्तरोट्टा' ऊपर का झोठ भी इनका बड़ा सुहा-
वना होता 'दधिदगरय चंद कुंदवासंति मउल अच्छिद्द विमलदसणा'
इनके दाँत दधिके जैसे शुभ्र होते हैं, पानी के कण जैसे निर्मल होते
हैं चन्द्र के जैसे अकलङ्क होते हैं कुन्द पुष्प के जैसे सफेद होते हैं,
वासन्ती कली की तरह शुभ्र होते हैं बीच में इनकी पङ्क्तियां छेद
विहीन होती हैं अतएव इनमें अत्यन्त धवलता रहती है 'रत्नपलपत्त
मउय सुकुमालतालु जीहा' इनके तालु और जिह्वा ये दोनों रक्त कमल
के पत्र की तरह लाल होते हैं, मृदु नरम होते हैं, और विशेष सुकु-
मार होते हैं 'कणवीर मुउल अकुडिल अम्वुगतउज्जुतुंगणासा' इनकी
नासिका कनेर की कली के जैसी होती है अकुटिल-सीधी होती है
डेढ़ि नहीं होती है अग्रभाग में प्रमाणानुसार कुछ २, ऊंची उठी हुई

અને આકૃષ્ટિત કંઈક કંઈક વળેલા હોય છે તેથી તેઓ દેખવામાં ધણાજ
સુંદર દેખાય છે. 'સુદરોત્તરોટ્ટા' તેમના ઉપરના ઓઠપત્ત ધણાજ મોડામણા
હોય છે. 'દધિદગરય ચંદકુદ વાસંતિ મરલ અચ્છિદ્દ વિમલ દસના' તેઓના દાંતો
દહિના જેવા સફેદ હોય છે પાણીના બિંદુ જેવા નિર્મળ હોય છે ચંદ્રની
જેમ નિષ્કલંક હોય છે કુન્દ પુષ્પની જેમ સફેદ હોય છે વાસન્તીની કળીની
જેમ ધવલ હોય છે. તેની પંક્તિયો વચ્ચેના છેદ વાસન્તી હોય છે. તેથી તેના
અત્યંત સ્વેતપણુ રહે છે. 'રત્નપલપત્તમઝય સુકુમાર લાટુઝીહા' તેમના તાલુ
અને જીભ એ બેઉ લાલ કમળના પાનની નાફર લાલ હોય છે. મૃદુ કડેલા
નરમ હોય છે અને વિશેષ સુકુમાર હોય છે. 'કળવીર મુઝલ અકુટિલ અમ્બુ-
ગત ઇજ્જુતુગણાસા' તેમની નાસિકા કનેરની જાની જેવી હોય છે અકુટિલ

ચ લોચને યાસાં તાસ્તથા, 'આણામિય ચાવરૂહલ કિણ્હમ્બરાહસંઠિય સંગય આયય સુજાત કસિણ ણિદ્ધમ્મુયા' આનામિત ચાપરુચિર કૃષ્ણભ્રારાજી સંસ્થિત સંગતાયત સુજાત કૃષ્ણસ્નિગ્ધશ્રુત્વઃ તત્ર આનામિત ઈપન્નામિતો યશ્વાપો ધનુસ્તદ્વદ્ વક્રતયા રુચિરે-સંસ્થાનભાવતો રમણીયે કૃષ્ણાભ્રારાજિરિવકૃષ્ણમેઘપટ્કિરિવ સંસ્થિતે સંગતે યથોક્ત પ્રમાણોપપન્ને આયતે-દીર્ઘે સુજાતે સુનિષ્પન્ને કૃષ્ણે કાલિમોપેતે સ્નિગ્ધે સ્નિગ્ધચ્છાયોપેતે શ્રુત્વો યાસાં તાસ્તથા 'અલ્લીનપમાણ જુત્તસવણા' આલીનપમાણ યુક્તશ્રવણાઃ, આલીનો મસ્તકમિત્તૌ કિશ્ચિલ્લનો પ્રમાણયુક્તૌ-સ્વપમાણોપેતૌ શ્રવણૌ-કર્ણૌ યાસાં તાસ્તથા, 'પીણમટ્ટ રમણિજ્જગંડલેહા' પીનમૃષ્ટ રમણીયગણ્ડ લેખાઃ, તત્ર પીના માંસલા મૃટા ચિક્કણા અતેવ રમણીયા ગણ્ડલેખા-કપોલપાલી યાસાં તાસ્તથોક્તાઃ 'ચરસં પસત્થ સમણિડાલા' ચતુરસ્રપ્રશસ્તસમલલાટાઃ, ચતુર્થ

હોતી હૈ ચપટી નહીં હોતી ઋજ્જી-સરલ એવં તુઙ્ગ તોતે કી ચૌચ જૈસી તીચ્છી હોતી હૈ 'સારદળવ કમલકુમુદકુવલયવિમુક્કદલ ણિગર સરિસ લક્ષણ અંકિયકંતળયણા' इनके दोनो नेत्र सूर्य विकाशी शरद काल का कमल एवं चन्द्र विकाशी कुमुद कुवलयनील कमल इन से जुदा पड़ा हुआ जो पत्र समूह होता है उसके जैसी कुछ श्वेतता कुछ लालिमा कुछ इयामना लिये हुए बीच में कृष्ण पुतलियों से अङ्कित होने से ये बहुत कान्त सुन्दर लगते हैं 'पत्तल चवलायय तं व लोयणाओ' फिर उनके नेत्र पक्ष्म पुट से युक्त होते हैं स्वभावतः चपल बने रहते हैं कर्ण तक लम्बे होते हैं और धोरो पर ईषत् रक्त होते हैं 'आणामिय चापरूहल किण्हम्बराहसंठियसंगत आयय सुजातक सिणणिद्धममुया' इनकी दोनो भौंएं कुछ नम्रीभूत किये गये धनुष

કહેતા વાંકી ચૂકી નહીં પણ સીધી હોય છે. અગ્રભાગમાં પ્રમાણાનુસાર કંઈક ઊંચી હોય છે. ચપટી હોતી નથી. ઋજ્જી સરલ અને તુંગ કહેતાં પોપટની ચાંચ જેવી તીખી હોય છે. 'સારદ ણવ કમલકુમુદકુવલય વિમુક્કદલ ણિગરસરિસલક્ષણઅંકિયકંતળયણા' તેમના બન્ને નેત્રો સૂર્યવિકાશી શરદ ઋતુનું કમળ અને ચંદ્ર વિકાશી કુમુદ કુવલય નીલકમળ એ બન્નેમાંથી અલગ પડેલા એવા જે પત્રોનો સમૂહ હોય છે. તેના જેવી કંઈક શ્વેતતા અને કંઈક લાલાશ અને કંઈક કાળાશવાળા અને વચમાં કાળી પુતળીયોથી અંકિત હોવાથી તે અત્યંત સુંદર લાગે છે 'પત્તલ ચવલાયતંવલોયણાઓ' વળી તેઓના નેત્રો પાંપણોવાળા હોય છે. સ્વભાવથીજ ચપલ હોય છે. કાન સુધી લાંબા હોય છે અને કારપર કંઈક લાલ હોય છે. 'આણામિયચાપ રૂહલ કિણ્હમ્બરાહ સંઠિય સંગત આયય સુજાત કસિણણિદ્ધમ્મુયા' તેમની બન્ને બ્રમરો

અસેષુ-કોણેષુ પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપેષુ પ્રશસ્તમહીનાધિકલક્ષણવાત્ સમમ્-
 ચતુર્દિશ્ચ સમપમાણં લલટં યાસાં તાસ્તથા 'કોમુર્દરયનીયરવિમલપદ્મિપુન્ન
 સોમ્મવયણા' કૌમુદીક રજનીકર વિમલ પરિપૂર્ણસૌમ્યવદનાઃ તત્ર કૌમુદી-
 કાર્તિકી પૂર્ણિમા તસ્યાઃ રજનીકરશ્ચન્દ્રસ્તદ્વત્ વિમલં શરદ્ક્રતુપ્રમાવાદ્વિગતરજો-
 મલં પરિપૂર્ણં પૂર્ણિમા વર્તિત્વાન્ તદ્વત્ સૌમ્યમ્ આહ્વાદજનકં વદનં યાસાં તાસ્તથા
 'છત્તુમય ઉત્તિમંગા' છત્રોન્નતોત્તમાઙ્ગાઃ છત્રાકારં છત્ર સદૃશમુન્નતમુત્તમાઙ્ગં યાસાં
 તાસ્તથા, 'કુટિલસુસિણિહદીહસિરયા' કુટિલ સુસ્નિગ્ધદીર્ઘશિરાજાઃ, તત્ર
 કુટિલા વક્રાઃ કુસ્નિગ્ધાઃ ચિક્રણાઃ દીર્ઘાઃ લમ્બજાનાશ્ચ શિરોજાઃ-મસ્તકકેશા
 યાસાં તાસ્તથા 'છત્તરે જ્ઞયરે જુગરે થુમ ૪ દામિણિ ૫ કમંડલુ ૬ કલસ ૭
 વાવિસો ૮ ત્થિય ૯ પડાગ ૧૦ જવ ૧૧ મચ્છ ૧૨ કુમ્મ ૧૩ રહવર ૧૪ મગર ૧૫
 સુકથાલ ૧૬ અંકુસ ૧૭ અઘ્રાવયવીર ૧૮ સુપહટ્ઠક ૧૯ મયૂર ૨૦ સિરિદામિર ૨૧ સેયર ૨૨
 તોરણ ૨૩ મેઘિણિ ઉદધિવર ૨૪ મચ્છ ૨૫ ગિરિવર ૨૬ આયંસર ૨૭ લલિયગય ૨૯ ઉસ-
 મર ૩૦ સીહર ૩૧ ચમર ૩૨ ઉત્તમપસરથ વત્તીમલક્ષણધરામો' છત્ર ૧ ધ્વજ ૨ યુગર

કે સમાન ટેઢી હોને સે इनका संस्थान रमणीय होता है कृष्ण मेघ-
 माला के जैसी काली होती है संगत-अपने प्रमाण के अनुकूल होती
 है, आयत जितनी लम्बाई होनी चाहिये उतनी लम्बाई वाली होती है
 सुजात होती है-अपने ढंग से ही ये उत्पन्न होती है कृश होती है,
 स्निग्ध होती है 'अल्लीणपमाणजुत्तसवणा' इनके दोनों कान आलीन
 मस्तक तक कुछ २, लगे हुए रहते हैं और प्रमाण युक्त-अपने २, प्रमाण
 से सहित होते हैं 'पीणमदुरमणिज्ज गंडलेहा' इनकी कपोलवाली
 -गाल और कान के बीच का भाग पीन-मांसल-पुष्ट-भरावदार होती
 है मृष्ट-चिकनी होती है, अतएव यह रमणीय होती है 'चउरंस पसत्थ

કંઈક કંઈક નભાવેલા ધનુષની જેમ વાંકી હોવાથી તેમનું સંસ્થાન રમણીય
 લાગે છે, કાળા મેઘના સમૂહ જેવી કાળી હોય છે સંગત પોતાના પ્રમાણ
 સરની હોય છે. આયત અર્થાત્ જેટલી તેની લંબાઈ હોવી જોઈએ એટલી
 લંબાઈ વાળી હોય છે સુજાત હોય છે પોતાના ઢંગથીજ તે ઉત્પન્ન થાય છે
 કૃશ હોય છે. અને સ્નિગ્ધ હોય છે. 'અल्लीણ પમાણ જુત્તસવણા' તેમના બેઉ
 કાને આલીન અર્થાત્ મસ્તક સુધી કંઈક કંઈક લાગેલા રહે છે. 'પીણ
 મદુર મણિજ્જ ગંડલેહા' તેમની કપોલ પકિત ગાલ અને કાનની વચ્ચેનો
 ભાગ પીન માંસલ પુષ્ટ હોય છે. મૃષ્ટ ચિકાશવાળો હોય છે તેથીજ તે
 રમણીય હોય છે. 'ચઉરંસ પસત્થ સમણિજ્જાલા' તેમનું લલાટ ચતુરસ પૃષ્ઠ

સ્તૂપ ૪ દામિની ૬ કમળલુ ૬ કલશ ૭ વાપી ૮ સ્વસ્તિકા ૯ પતાક ૧૦ યવો ૧૧
 મત્સ્ય ૧૨ કૂર્મ ૧૩ રથવર ૧૪ મકર ૧૫ શુક્રસ્થાલા ૧૬ કુશા ૧૭
 ષ્ટાપદવીચી ૧૮ સુપ્રતિષ્ઠક ૧૯ મયૂર ૨૦ શ્રીદામા ૨૧ મિષેક ૨૨ તોરણ ૨૩
 મેદિની ૨૪ ઉદધિવર ૨૫ ભવન ૨૬ ગિરિવરા ૨૭ દર્શાલલિત ૨૮ ગજ ૨૯ ઋષભ ૩૦
 સિંહ ૩૧ ચમરોત્તમ ૩૨ મશાતદ્વાત્રિશલક્ષણધરાઃ, તત્ર છત્રં લોકપ્રસિદ્ધમ્ ૧,
 ધ્વજઃ ૨, યુગઃ ૩, સ્તૂપઃ-સ્તમ્ભઃ ૪, દામિની-પુષ્પમાલી ૫, કમળલુઃ-તાપસપાત્રી
 ય પાત્રમ્ ૬, કલશઃ ૭, વાપી ૮ સ્વસ્તિકાઃ ૯ પતાકા ૧૦ યવો-ધાન્યવિશેષઃ ૧૧,
 મત્સ્યઃ ૧૨ કૂર્મ ૧૩ રથમૌ પ્રસિદ્ધૌ, રથવરઃ ૧૪, મકરઃ ૧૫ શુક્રસ્થાલ-શુક્રમોજન-
 પાત્રમ્ પતન્માઙ્ગલિકચિહ્નવિશેષઃ ૧૬, અકુશઃ ૧૭, અષ્ટાપદવીચિઃ-દ્યુતફલકમ્
 ૧૮ સુપ્રતિષ્ઠકં સ્થાપનકમ્ ૧૯ મયૂરઃ-પ્રસિદ્ધઃ ૨૦ શ્રીદામસુંદર માલાકાર
 આભરણવિશેષઃ ૧૨, અમિષેકઃ-કમલામિષેકઃ હસ્તિદ્વયક્રિયમાણામિષેકયુક્ત-
 લક્ષ્મ્યાકારશ્ચિહ્નવિશેષઃ ૨૨, તોરણમ્ ૨૩, મેદિની-મેદિનીમૃતરાજા ૨૪,
 ઉદધિઃ-સમુદ્રઃ ૨૫, વરમન્ન-ગ્રાસાદઃ ૨૬, ગિરિવરઃ-પ્રધાનપર્વતઃ ૨૭,
 આદર્શઃ-દર્પણમ્ ૨૮, લલિતગજો મનોહરદન્તી ૨૯ ઋષભો ગૌઃ, ૩૦ સિંહઃ-

સમણિડાલા' इनका ललाट चतुरस्र-पूर्व पश्चिम दक्षिण उत्तर ऐसे चारों
 कोनों में बराबर प्रमाण वाला और समतल वाला होने से रमणीय
 होता है 'कोमुहरयणिकर विमलपडिपुत्रसोमवयणा' इनका सौम्य
 मुख कार्तिकी पूर्णमासी के चन्द्र की तरह विमल होता है और परि-
 पूर्ण होना है 'छत्तुन्नय उत्तिमंगा' छत्र के जैसे आकार वाला ऊपर से
 गोल इनका भस्त्रक होता है 'कुटिल सुस्निग्ध दीहसिरया' इनके
 भस्त्रक के केश कुटिल-वक्र होते हैं, सुस्निग्ध होते हैं और लम्बे
 होते हैं। 'छत्तज्झयजुगथूमदामिणि कमंडलुकलसवाविसोत्थियपडाग
 जव मच्छ कुम्भरहवरमगरसुकथ लअंकुसअट्टावयवीईसुपडट्टक मयूर

પશ્ચિમ દક્ષિણ અને ઉત્તર એમ ચારે ખૂણાઓમાં પ્રમાણ સરના અને સમતલ
 વાળા હોવાથી રમણીય હોય છે. 'કોમુહરયણિકરવિમલપડિપુત્રસોમવયણા'
 તેનું સૌમ્યમુખ કાર્તિકી પૂર્ણમાસીના ચંદ્ર જેવું નિર્મલ અને પરિપૂર્ણ હોય છે.
 'છત્તુન્નય ઉત્તમંગા' છત્રના જેવા આકારવાળું ઉપરથી ગોળ તેનું ભસ્ત્રક હોય
 છે. 'કુટિલ સુસ્નિગ્ધ દીહ સિરયા' તેના માથાના કેશો કુટિલ વાંકા હોય છે.
 સુસ્નિગ્ધ હોય છે. અને લાંબા હોય છે 'છત્તજ્ઞયજૂગથૂમદામિણિ કમંડલુ
 કલસ વાવિ સોત્થિય પડાગજવ મચ્છ કુમ્ભરહવર મગર સુકથાલ અકુસ અટ્ટાવય
 વીઈ સુપર્દટ્ટક મયૂરસિરિદામાભિસેય તોરણ મેઈણિ ઉદધિવર ભવણગિરિવર

મૃગેન્દ્ર: ૩૧, ચમર: ૩૨ એવાનિ ઉત્તમાનિ-પ્રધાનાનિ પ્રશસ્તાનિ-સામુદ્રિક શાસ્ત્રેષુ પ્રશંસાસ્પદી ભૂતાનિ દ્વાર્ત્રિશલ્લક્ષણાનિ ચાન્યત્રૈવંવિધાનિ લભ્યન્તે, તથાદિ-‘છત્રં ૧, તામરસં ૨, ધનૂ ૩, રથવરો ૪, દમ્ભોલિ ૫, કૂર્મા ૬, ડહ્કુશા ૭, વાપી ૮, સ્વસ્તિક ૯, તોરણાનિ ૧૦, ચ સર: ૧૧, પશ્ચાત્તન: ૧૨, પાદપ: ૧૩, ચક્રં ૧૪, શઘ્ન ૧૫, ગર્જો ૧૬, સમુદ્ર ૧૭, કલશૌ ૧૮, પ્રાસાદ ૧૯, મત્સ્યૌ ૨૦, યવો ૨૧, યુગ ૨૨, સ્તૂપ ૨૩, કમળહલૂ ૨૪, ન્યવનિમૃત્ ૨૫, સન્ધામરો ૨૬, દર્પણમ્ ૨૭, ॥૧॥ ઉક્ષા ૨૮, પતાકા ૨૯, કમલાભિષેક: ૩૦, સુશમ ૩૧, કેકી ૩૨ ઘન પુણ્યધાત્રામ્ । ઇતિ । ‘હંસસરિસર્ગઈઓ’ હંસ સદશ-ગતયઃ, હંસસ્ય સદશો ગતિર્ગમનં યાસાં તાસ્તથા, ‘કોઝલ મધુર .ગિર સુસ્સરાઓ’ કોકિલમધુરગી: સુસ્વરા:, કોકિલસ્ય યા મધુરા ગિર: તદ્વત્ સુસ્વરા યાસાં તાસ્તથા, ‘કંતા’ કાન્તા:-કમળીયા: સર્વેષામભિમતા:, ‘સવ્યસ્સ અણુનયાઓ’ સર્વસ્યાનુ નવા: ન કસ્યાપિ દ્વેષ્યા:, ‘બવ ગય વલિપલિયા’ વ્યપગતવલિપલિતા:, તત્ર વલિ:- શૈથિલ્યસમુદ્ભવશ્ચર્મવિકાર: પલિતં-જરયા કેશશૌકલ્યમ્-વ્યપગતૈ વલિપલિતે

સિરિદામાભિસેયતોરણમેક્ષણિ ઉદધિવર ભવળ ગિરિવર આયંસ-લલિયગયઉસમસીહચમરઉત્તમ પસત્થવત્તીસ લક્ષ્મગધરાઓ’ છત્ર ૧, ધ્વજ, ૨, યુગ ૩, સ્તૂપ ૪, દામિની ૫, પુષ્પ માલા કમળહલૂ ૬, કલશ ૭, વાપી ૮, સ્વસ્તિક ૯, પતાકા ૧૦, યવ ૧૧, મત્સ્ય ૧૨, કુમ્ભ ૧૩, રથવર-શ્રેઠ્ઠરથ ૧૪, મઘર ૧૫, શુક સ્થાલ ૧૬, અહ્કુશ ૧૭, અઘ્ટા પદ વીચિ પૂત ફલક ૧૮, સુપ્રતિષ્ઠક-સ્થાપનક ૧૯, મયૂર ૨૦, શ્રી દામ માલાકાર આભરણ વિશેષ ૨૧, અભિષેક-કમલાભિષેક યુક્ત લક્ષ્મી જિસકા દો હાથિયોં સે અભિષેક કિયા જાતા હૈ એસા ચિહ્ન ૨૨, તોરણ-૨૩, મેદિની-પૃથિવી પતિ-રાજા ૨૪, ઉદધિવર-સમુદ્ર ૨૫, ભવન

આયંસ લલિય ગય ઉસમ સીહચમરઉત્તમપસત્થવત્તીસલક્ષ્મગધરાઓ’ છત્ર ૧, ધ્વજ ૨, યુગ ૩, સ્તૂપ ૪, દામિની ૫, પુષ્પમાલા કમળહલૂ ૬, કલશ ૭, વાપી ૮, સ્વસ્તિક ૯, પતાકા ૧૦, યવ ૧૧, મત્સ્ય ૧૨, કુમ્ભ ૧૩, રથવર શ્રેઠ્ઠ રથ ૧૪, મઘર ૧૫, શુકસ્થાલ ૧૬, અહ્કુશ ૧૭, અઘ્ટાપદ વીચિ-પૂતફલક ૧૮, સુપ્રતિષ્ઠક-સ્થાપનક ૧૯, મયૂર-મોર ૨૦, શ્રી દામમાળાના આકારનુ આભરણુ વિશેષ ૨૧, અભિષેક કમલાભિષેક અભિષેક યુક્ત લક્ષ્મી કે જેનો અભિષેક બે હાથીચોથી કરવામાં આવે છે, એવું ચિહ્ન ૨૨, તોરણ ૨૩, મેદિની-પૃથ્વી પતિ-રાજા ૨૪, ઉદધિવર સમુદ્ર ૨૫, ભવન

યાસાં તાસ્તથા જરાજન્ય શરીરકેશવૈરૂપ્યરહિતા इत्यर्थः, 'વંગદુઘ્વણ વાહી દો-
ભગ્ગસોગમુક્કાઓ' વ્યંગદુર્વર્ણ વ્યાધિદૌર્ભાગ્ય શોકમુક્તાઃ, તત્ર વિરદ્ધમજ્જં વ્યજ્જમ્
વિકારવાનવયવઃ દુર્વર્ણો વિકૃતશરીરચ્છવિઃ, વ્યાધિઃ-જ્વરાદિઃ દૌર્ભાગ્યં શોકશ્ચ
એતૈર્મુક્તા રહિતા સ્તાસ્તથા, તેષાં વ્યજ્જાદેઃ સ્વપ્નેપ્યસંભવાત્ 'ઉચ્ચત્તેણય નરાણ
યોવૂગમૂસિયાઓ' ઉચ્ચત્વેન ચ નરાણાં સ્તોકેનોચ્છ્રિતાઃ, ઉચ્ચત્વેન ચ નરાણાં
સ્તોકમૂનં યથા સ્પાત્તથા ઉચ્છ્રિતઃ કિશ્ચિન્નૂનાપ્ટ ધનુઃ શતોચ્છ્રયા इत्यर्थः
'સમાવર્તિગારા ગારચારુવેસા' સ્વભાવ જન્ય એવ શૃંગારઃ સ્વભાવશૃંગારઃ પ્રમાણો-
પેત યથાવસ્થિતસુન્દર શરીરાવયવજન્યસૌન્દર્યવાન્ નતુ વાહ્યવસ્ત્રભૂષણાદિ જન્યઃ,

પ્રાસાદ ૨૬, ગિરિ-ચર-શ્રેષ્ઠ પર્વત ૨૭, દર્પણ ૨૮, લલિત ગજ શ્રેષ્ઠ
૨૯, વૃષભ ૩૦, સિંહ ૩૧, એવં ચમર ૩૨, इन सामुद्रिक शास्त्र प्रसिद्ध
શ્રેષ્ઠ બત્તીસ લક્ષણોં કો યે ધારણ કરતી હૈં 'હંસસરિસગઙઓ' હંસ કે
જેસી इनकी गति-चाल होती है 'कोइलमधुर गिरसुस्सराओ' कोयल की
मधुरवाणी के जैसा इनका सुन्दर मधुर स्वर होता है-'सव्वस्स अणुन-
याओ ववगयवलिपलिया, वंगदुघ्बण वाही दोभगगसोगमुक्काओ' ये
बहुत ही अनुपम सुन्दर होती हैं ये सबके लिये अनुनयविनयवाली होती
है इनके शरीर में किंचित् भी शैथिल्य समुद्भव चर्म विकार नहीं होता
अर्थात् शरीर में इनके खाल का कुकर-संकोच जाना रूप विकार नहीं
होता। बाल इनके सफेद नहीं होते हैं-इन के अंग विकृत नहीं होते
हैं अर्थात् हीनाधिक होने रूप विकार से रहित होते हैं-शरीर की छवि
में किसी भी प्रकार की विकृति नहीं आती है व्याधि से ज्वरादि रोग
से ये सदा मुक्त रहती हैं दुर्भाग्य का इनके लेशमात्र भी नहीं होता है
शोक का इनके नामो निशान भी नहीं होता है अर्थात् ये सदा हर्षित

પ્રાસાદ ૨૬, ગિરિચર શ્રેષ્ઠ પર્વત ૨૭, દર્પણ ૨૮, લલિતગજ-શ્રેષ્ઠ હાથી ૨૯,
વૃષભ ૩૦, સિંહ ૩૧, અને ચમર ૩૨, આ સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ શ્રેષ્ઠ
એવા બત્તીસે લક્ષણોને તેઓ ધારણ કરે છે. 'હંસ સરિસગઙઓ' હંસના
જેવી તેઓની ગતિ-ચાલ હોય છે. 'કોઇલ મધુરગિરસુસ્સરાઓ' કોયલની
મધુર વાણીના જેવો સુંદર અને મધુર તેઓનો સ્વર-કંઠ હોય છે. 'સવ્વ-
સ્સ અણુનયાઓ વવગયવલિપલિયા, વંગ દુઘ્વણ વાહી દોભગ્ગસોગમુક્કાઓ'
તેઓ ઘણીજ અનુપમ સુંદર હોય છે. તેઓ બધા પ્રત્યે વિનયવાળી હોય છે.
તેઓના શરીરમાં જરાય શિથિલતા યુક્ત ચર્મવિકારો હોતા નથી. અર્થાત્
તેમના શરીરમાં ચામડી સંકોચાદિ જવારૂપ વિકાર હોતો નથી. તેઓના વાળો
સફેદ હોતા નથી. તેઓના અંગ વિકૃત હોતા નથી. અર્થાત્ ન્યૂનાધિક હોવારૂપ

પતાદશ આકારઃ શરીરકૃતિઃ, તથા ચારુઃ સુન્દરઃ વેષઃ વસ્ત્રભૂષણાદિ રૂપો વા
યાસાં તાસ્તથા । ‘સંગયગય હમિય મણિયચેદ્વિય વિલાસસંલાવણિઉગજુત્તોવયાર
કુસલા’ સજ્જગતહસિતમણિતચેષ્ટિતવિલાસસંલાપનિપુણયુક્તોપચારકુશલાઃ, તત્ર-
સંગતમ્ ઉચિતં યદ્ ગતં-ગમનં હંપીગમનવત્ હસિતં-હસનં કપોલત્રિકાશિ
પ્રેમ સંદર્શિચ, મણિતં-મળનં વાળીવિલાસઃ દુર્લભચેષ્ટિતં ચેષ્ટન શરીરકમ્પ-
નાદિરૂપં, સંલાપઃ-પરસ્પરસંભાષણં, તત્ર નિપુણાઃ કુશલાસ્તથાયુક્તાઃ સંગતા યે
ઉપચારાઃ લોકવ્યવહારા સ્તત્ર કુશલાઃ દક્ષા इति । પૂર્વોક્ત મેવાર્થસંગૃહ્યાહ-‘સુદર
યજહણ વદણકરચલ્લણયગમાલા’ સુન્દરસ્તનજવનવદનકરચરણનયનમાલાઃ,
સ્પૃષ્ટમ્ ‘વળગલાવળજોવળવિલાસકલિયા’ વર્ણલાવળયયૌવનવિલાસકલિતાઃ,

હી રહતી હૈં ‘ઉચ્ચત્તેણ ય નરાણ થોવૂળ મૂલિયાઓ’ હનકે શરીર કી
ઝંચાઈ અપને ૨, પતિયોં કે શરીર સે કિશ્ચિત્ ન્યૂન રહતી હૈં એકોરુક
દ્વીપ કે મનુષ્યોં કે શરીર કી ઝંચાઈ આઠ સૌ ધનુષ કી થોતી હૈં સો યે
એકોરુક દ્વીપ કી મહિલાએં કુછ કમ આઠ સૌ ધનુષ કે શરીર કી
ઝંચાઈ વાલી થોતી હૈં ‘સ્વભાવ સિંગારાગાર ચારુવેસા’ યોં તો સ્વભાવ
હી હનકા પ્રમાણોપેત યથાવચ્ચિન-જો જૈસે હોને ચાહિયે વૈસે વૈસે
સુન્દર અવયવ જન્ય સૌન્દર્ય વાલી શરીરા કૃતિ હોને સે હન કા શરીર
સ્વાભાવિક શૃંગાર વાલા હોતા હી હૈં કિન્તુ વાહ્ય વસ્ત્રાભૂષણ જન્ય
નહીં ફિર મી વસ્ત્રાભૂષણ રૂપ સુન્દર વેષ સે સુસજ્જિત થોતી હૈં ‘સંગય
ગય હસિય મણિય ચેદ્વિય વિલાસ સંલાવણિઉગજુત્તોવયારકુસલા’ યે

વિકાર વિનાના હોય છે શરીરની કાંતીમા કોઈ પણ પ્રકારની વિકૃતિ આવતી
નથી. વ્યાધિથી તાવ વિગેરે રોગથી તેઓ હંમેશાં મુક્ત હોય છે. લેશમાત્ર
પણ દુર્ભાગ્ય તેઓમા હોતું નથી. તેઓને શોકનું નામનિશાન પણ હોતું
નથી અર્થાત્ તેઓ હંમેશાં આનંદમગ્નજ રહે છે. ‘ઉચ્ચત્તેણ નરાણ થોવૂળ
મૂલિયાઓ’ તેઓની ઉચ્ચ પોત પોતાના પતિયોના શરીરથી કંઈક ન્યૂન
હોય છે. એકોરુક દ્વીપના મનુષ્યોના શરીરની ઉચ્ચ આઠસો ધનુષની હોય
છે. તો આ સ્ત્રિયોના શરીરની ઉચ્ચ કંઈક ઓછા આઠસો ધનુષ પ્રમાણની
હોય છે. ‘સ્વભાવ સિંગારાગારચારુવેસા’ આમતો સ્વાભાવિક પ્રમાણોપેત
યથાવસ્થિત જેઅવયવો જેમ હોવા જોઈએ એવાજ સુંદર અવયવ જન્ય સૌન્દર્ય
વાળી શરીરની આકૃતિ હોવાથી તેઓના શરીર સ્વાભાવિક શૃંગારવાળા જ હોય
છે પરંતુ બહારના વસ્ત્રાભૂષણ જન્ય સુંદરપણ હોતું નથી તો પણ વસ્ત્રાભૂષણ
રૂપ સુંદર વેષથી સુસજ્જિત હોય છે. ‘સંગયગયહસિયમણિય ચેદ્વિય વિલાસ સંલાવ-

તત્ર વર્ણ:- કૃષ્ણગૌરાદિઃ, લાવણ્ય-આકારસ્ય સ્પૃહણીયતા યૌવનવિલાસ:- સ્ત્રીણાં ચેષ્ટાવિશેષઃ એમિઃ કલ્પિતા-યુક્તા તાસ્તથા, 'નંદનવળવિવરચારિણી ઉવ્યઅચ્છરાઓ' નન્દનવળવિવરચારિણ્ય ઇવ અપ્સરસઃ નન્દનવનસ્ય વિવરાણિ લલાટગૃહાણિ તેષુ ચરિતું શીલં યાસાં તાઃ, एतादृश्योऽप્सरस इव 'અચ્છેરગપેચ્છ-ણિજ્ઞા' આશ્ચર્યપ્રેક્ષણીયાઃ-આશ્ચર્યજનકં પ્રેક્ષણં દર્શનં યાસાં તાસ્તથા 'પાસાર્દ-યાઓ' પ્રાસાદિકાઃ, 'દરિસણિજ્ઞાઓ' દર્શનીયાઃ, 'અભિરૂવાઓ' અભિરૂપાઃ 'પડિ-રૂવાઓ' પ્રતિરૂપાઃ । 'તાસિ ણં મંતે ! મણુઈ ણં' તાસાં સ્વલુ મદન્ત ! મનુજી નામ્ 'કેવડ કાલસ' અત્ર સપ્તમ્યર્થે વ્ઘ્ઠી, તેન ક્રિયતિ કાલે 'આહારદ્વે' આહા-

સ્વભાવતઃ હી હંસી કે ગમન તુલ્ય સુન્દર ગમન ક્રિયા યુક્ત હોતી હૈં । इनका हास प्रेम प्रदर्शक है और दोनों कपोल विकसित हो जावे ऐसा होती है इनकी बोल चाल बड़ी गंभीर होती है चेष्टाएं अंग प्रत्यंग को ठंक्ना, उनको फिर देखना आदि रूप तथा आंखों का मटकाना आदि रूप विलास अपने पति के साथ संभाषण करने का चातुर्य इन सब में ये बहुत अधिक निपुण होती हैं तथा युक्त-संगत जो उपचार लोक व्यवहार हैं-उनमें भी ये अधिकदक्ष होती हैं ये सब विशेषण पति की अपेक्षा से ही समझना चाहिये क्योंकि उस क्षेत्र के स्वभाव से उसके पर पुरुष के प्रति अभिलाषा की संभावना ही नहीं होती है 'सुन्दर थण जहण वदण करचलगणयणमाला' इनके स्तन, जघन, वदन-मुख

ણિજ્ઞાનુત્તોવચારકુસલા' તેઓ સ્વભાવથીજ હંસિણીના ગમન તુલ્ય સુન્દર ગમન ક્રિયાવાળી હોય છે. તેઓનું હાસ્ય પ્રેમ પ્રદર્શક હોય છે. અને બેઉ કપોલો વિકસિત થઈ જાય એવા હોય છે. તેઓની વાણી ઘણીજ ગંભીર હોય છે. ચેષ્ટાઓ અંગ પ્રત્યંગોને ઠાંકવા, પાછા તેને જોવા વિગેરે રૂપ તથા આંખોને મટકાવવી વિગેરે રૂપ વિલાસ, પોતાના પતિની સાથે સંભાષણ કરવા રૂપ ચાતુર્ય આ બધામાં તેઓ ઘણીજ વધારે નિપુણ હોય છે તથા યુક્ત સંગત જે ઉપચાર નામ લોકવ્યવહાર છે, તેમાં પણ ઘણીજ વધારે દક્ષ-ચતુર હોય છે. આ બધા વિશેષણો પતિની અપેક્ષાથી સમજવા. કેમકે તે ક્ષેત્રના સ્વભાવથી તેઓને પર પુરુષ પ્રત્યે અભિલાષાની સંભાવનાજ હોતી નથી. 'સુન્દર થણ જહણ વદણ કરચલગણયણમલા' તેઓના સ્તનો, જઘન, વદન, મુખ હાથ, પગ, નેત્ર, વિગેરે બધાજ અંગો અત્યંત સુન્દર હોય છે. 'વળ્લલાવળ્લ જોવ્વળ વિલાસ કલ્પિયા' તેઓ ગૌર વિગેરે વર્ણથી, લાવણ્યથી, યૌવનથી, અને વિલાસથી, હંમેશાં યુક્તજ બનીને રહે છે. કેમકે ત્યાં ક્ષેત્રસ્વભાવથી વૃદ્ધ અવસ્થા આ-

રાર્થ:-આહારપ્રયોજનં 'સમુપ્પજ્જઈ' સમુત્પદ્યતે કિયતિકાલે ગતે સતે પુનરા-
હારવિષયિણી ઇચ્છા પ્રાદુર્ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि 'गोयमा'
हे गौतम । 'चउत्थमत्तस्स आहारट्ठे समुपपज्जई' चतुर्थभक्ते तृतीयदिवसे आहा-
रार्थः समुत्पद्यते, यद्यपि सरसाहारित्वेनैतावत्कालं तासां क्षुब्धेदनोदयामावादेवा

હાથ પૈર નેત્ર આદિ સબ હી બહૂન સુન્દર હોતે હૈં 'વળ્લણલાવળ્લણ જોવ્વળ
વિલાસકલિયા' યે ગૌરાદિ વર્ણ સે, લાવળ્લ સે, યૌવન સે ઓર
વિલાસ સે સર્વદા યુક્ત હી થની રહતી હૈં ક્યોકિ વહાં ક્ષેત્ર સ્વભાવ સે
વૃદ્ધાવસ્થા નહીં આતી હૈં 'ગંદળ વળવિવરચારિણી ઉવ્વ અચ્છરાઓ'
યે એસી પ્રતીત હોતી હૈં કિ યાનોં નન્દન વન યેં ભ્રમણ કરને વાલી
અપ્સરાણં હૈં હસલિયે યે 'અચ્છેરગ પેચ્છણિજ્જા' યે આશ્ચર્ય સે પ્રેક્ષ ળીય-
દેખને યોગ્ય હોતી હૈં. અર્થાત્ જો ઇન્હેં દેખતા હૈં ઉસે યહી વિસ્મય
હોતા હૈં કિ યે મનુષ્ય સ્ત્રિયાં હૈં યા અપ્સરાણં હૈં । 'પાસાઈયાઓ દરિસ
ણિજ્જાઓ, અભિરુવાઓ, પહિરુવાઓ' યે પ્રાસાદિક હોતી હૈં દર્શનીય
હોતી હૈં અભિરૂપ હોતી હૈં ઓર પ્રતિરૂપ હોતી હૈં ઇન પદોં કા અર્થ
પીછે યથાસ્થાને લિખા જા ચુકા હૈં ।

‘તાસિણં મંતે ! મણુઈણં કેવઈ કાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઈ’ હે
મદન્ત ! ઇન મનુષ્ય સ્ત્રિયોં કી આહારેચ્છા કિતને કાલ કે વાદ હોતી
હૈં અર્થાત્ એકવાર આહાર કર લેને કે વાદ પુનઃ આહાર કરને કી ઇચ્છા

વતીજ નથી. ‘ગંદળવળવિવરચારિણી ઉવ્વ અચ્છરાઓ’ તેઓ એવી પ્રતીત
આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઈ’ હે ગૌતમ ! તેઓ સરસ આહાર કરે છે, તેથી તેઓને
થાય છે કે જાણે નંદન વનમાં ફરવાવાળી અપ્સરાઓ જ હોય, તેથી તેઓ
‘અચ્છેરગ પેચ્છણિજ્જા’ આશ્ચર્યથી પ્રેક્ષણીય બેવાલાયકે હોય છે, અર્થાત્ તેઓ
ને જેઓ દેખે છે, તેમને એજ આશ્ચર્ય થાય છે કે તેઓ મનુષ્ય સ્ત્રિયો છે ?
કે અપ્સરાઓ છે ? ‘પાસાઈયાઓ, દરિસણિજ્જાઓ- અભિરુવાઓ, પહિરુવાઓ’
તેઓ પ્રાસાદીય હોય છે. દર્શનીય હોય છે. અભિરૂપ હોય છે. પ્રતિરૂપ હોય
છે. આ પદોનો અર્થ પહેલાં આપવામાં આવી ગયેલ છે.

‘તાસિ ણં મતે ! મણુઈણં કેવઈકાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઈ’ હે મગવન્
આ મનુષ્ય સ્ત્રિયોને આહારની ઇચ્છા કેટલા કાળ પછી થાય છે ? અર્થાત્
એકવાર આહાર કરી લીધા પછી ફરીથી આહાર કરવાની ઇચ્છા તેઓને ક્યારે

મક્તતા કિન્તુ ન કર્મનિર્જાર્થં તાસાં તત્તપઃ તથાપિ અમ્ભવતાર્થસ્વસાધમ્યાંત્
ચતુર્થમક્તશબ્દેન કથિતમિતિ ॥સૂ૦૩૮॥

શૂલમ્—તેણં મંતે ! મણુયા કિમાહારમાહારેતિ ? ગોયમા !
પુઢવિ પુપ્ફફલાહારા તે મણુયગણા પળ્ળત્તા સમળાડસો !
તીસે ણં મંતે ! પુઢવીઐ કેરિસઐ આસાઐ પળ્ળત્તે ? ગોયમા !
સે જહા ણામ્મઐ ગુલંઙ્ગ વા ટ્વંડેઙ્ગ વા સક્કરાઙ્ગ વા મચ્છંડિયાઙ્ગ
વા મિસકંદેઙ્ગ વા પપ્પડમોચ્છઙ્ગ વા પુપ્ફઉત્તરાઙ્ગ વા પડમુત્તરાઙ્ગ
વા અકોસિયાઙ્ગ વા વિજયાઙ્ગ વા મહાવિજયાઙ્ગ વા આયંસાઙ્ગ વા
ઉવમાઙ્ગ વા અળોવમાઙ્ગ વા ચાઉરક્કે ગોલીરે ચઉઠાળપરિણ
ગુડઘંડમચ્છંડિ ઉવળીઐ મંદગિગ કઠિઐ વળ્ળેળં ઉવવેઐ જાવ
ફાલેળં, મવેયારૂવે સિયા ? નો ઇળ્ળટ્ટે સમટ્ટે, તીસે ણં પુઢવીઐ
પ્તો ડઢ્ઢયરાઐ ચેવ જાવ મળામતરાઐ ચેવ આસાઐ ણં પળ્ળત્તે,

इन्हें कब होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! चउत्थमत्तस्स
आहारहे ससुप्पज्जह’ हे गौयम ! ये हरस आहार करती हैं इसलिये
इन्हें खाने के दूसरे दिन आहार की अभिलाषा नहीं होती है तीसरे
दिन आहार करती हैं इनके क्षुधा वेदनीय के उदय के अभाव से ही
इनमें एक दिनकी अभक्तता है यह अभक्तता इनके कर्मों की निर्जरा
का कारण भूत नहीं होती है क्योंकि यह तपः रूप नहीं है कर्मों की
निर्जरा तो तपः साध्य होती है । तथापि इसको अभक्तार्थता के
साधर्म चतुर्थ भक्त शब्द से कह दिया है ॥सूत्र-३८॥

યાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! ચઉત્થ મત્તસ્સ
એક વખત આહાર કર્યા પછીના બીજે દિવસે આહાર કરવાની ઇચ્છા થતી
નથી. ત્રીજે દિવસે આહાર કરે છે. તેમને ક્ષુધાવેદનીયના ઉદયના અભાવથીજ
તેઓમાં એક દિવસનું અભક્તપણું—આહારની અનિચ્છા રહે છે. આ અભક્ત
પણું તેઓના કર્મોની નિર્જરાના કારણભૂત હોતું નથી. કેમકે આ તપ રૂપ હોતું
નથી. કર્મોની નિર્જરાતો તપઃ સાધ્ય હોય છે. છતાં પણ તેને અભક્તાર્થતાના
સાધર્મથી ચતુર્થમક્ત શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. ॥ સૂ. ૩૮ ॥

तेसि णं भंते ! पुप्फफलाणं केरिसए आसाए पणत्ते ? गोयमा !
 से जहा णामए चाउरंतचक्कवट्टिस्स कल्लाणे पवरभोयणे सय-
 सहस्सनिप्फन्ने वण्णेणं उववेए गंधेणं उववेए रसेणं उववेए
 फासेणं उववेए आसाइणिज्जे वीसायणिज्जे दीवणिज्जे विंहाणिज्जे
 दप्पणिज्जे मयणिज्जे सव्विदियगायपल्हायणिज्जे, भवेयारूवे सिया ?
 णो इणट्ठे समट्ठे, तेसि णं पुप्फफलाणं एत्तो इट्ठत्तराए चेव जाव
 आस्साएणं पणत्ते । तेणं मणुया तमाहारमाहारित्ता कहिं वसहिं
 उवेति ? गोयमा ! रुक्ख गेहालयाणं ते मणुयगणा पणत्ता सम-
 णाउसो ! । ते णं भंते ! रुक्खा किं संठिया पणत्ता ? गोयमा !
 कूडागार संठिया पेच्छाघर संठिया सत्तागार संठिया झयसंठिया
 थूमसंठिया तोरणसंठिया गोपुरवेइयचोप्पालगसंठिया अट्टालग-
 संठिया पासायसंठिया हम्मतलसंठिया गवक्खसंठिया बालग-
 पोत्तियसंठिया वलभीसंठिया अण्णे तत्थ बहवे वरभवण सय-
 णासणविसिठ्ठ संठाणसंठिया सुहसीयलच्छाया णं ते दुमगणा
 पणत्ता समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे दीवे गेहाणि
 वा गेहायणाणि वा ? णो इणट्ठे समट्ठे, रुक्खगेहालयाणं ते
 मणुयगणा पणत्ता समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुय
 दीवे २ गामाइ वा णगराइ वा जाव सन्निवेसाइ वा ?,
 णो इणट्ठे समट्ठे, जहिच्छियकामगामिणो ते मणुयगणा
 पणत्ता समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे २ असीइ
 वा मसीइ वा कसीइ वा पणीइ वा वणिज्जाइ वा ?, नो इणट्ठे
 समट्ठे, ववगय असिमसिकिसिपणियवाणिज्जा णं ते मणुयगणा
 पणत्ता समणाउसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे हिर-

પળેઈ વા સુવન્નેઈ વા કંસેઈ વા દૂસેઈ વા મળીઈ વા મુત્તિણ્ણ
 વા વિઝલધણકળગરયણમણિમોત્તિયસંઘસિલપ્પવાલ સંતસાર
 સાવણ્ણજેઈ વા ?, હંતા અત્થિ, ણો ચેવ ણં તેસિં મણુયાણં તિવ્વે
 મમત્તભાવે સમુપ્પજ્જઈ । અત્થિ ણં ઇગોરુયદીવેર રાયાઈ વા
 જુવરાયાઈ વા ર્ઠસરેઈ વા તલવરેઈ વા માહંવિયાઈ વા કોહંવિ-
 યાઈ વા હિંભાઈ વા સેટ્ઠીઈ વા સેનાવતીઈ વા સત્થવાહાઈ વા ?
 ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે, વવગયઈટ્ટી સક્કારા ણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા
 સમણાઉસો ! । અત્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવેર દાસાઈ વા
 પેસાઈ વા સિસ્સાઈ વા મયગાઈ વા માહ્લ્લગાઈ વા કમ્મગર
 પુરિસાઈ વા ? ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે, વવગય આભિઓગિયા ણં તે
 મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો ! । અત્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય
 દીવે દીવે માયાઈ વા પિયાઈ વા માયાઈ વા મરૂણીઈ વા મજ્ઞાઈ
 વા પુત્તાઈ વા ધૂયાઈ વા સુપ્પહાઈ વા ? હંતા અત્થિ, નો ચેવ ણં
 તેસિ ણં મણુયાણં તિવ્વે પેમવંધણે સમુપ્પજ્જઈ, પયણુપેમવંધણાણં
 તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો ! । અત્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય
 દીવે ૨ અરીઈ વા વેરિણ્ણઈ વા ઘાયણ્ણઈ વા વહ્ણઈ વા પઢિણીણ્ણ
 પચ્ચમિત્તેઈ વા ? ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે, વવગયવેરાણુવંધાણં તે મણુ-
 યગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો ! । અત્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવેર
 મિત્તાઈ વા વંતસાઈ વા ઘડિતાઈ વા સહીઈ વા સુહિયાઈ વા
 મહાભાગાઈ વા સંગતિયાઈ વા ?, ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે વવગયપેમ્મા
 તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો ! । અત્થિ ણં ભંતે ! ઇગો-
 રુય દીવેર આબાહાઈ વા વિવાહાઈ જળ્ણાઈ વા સદાઈ વા થાલિ-
 પાકાઈ વા ચેલોવળયણાઈ વા સીમંતુળ્ણયણાઈ વા મયપિંડ
 નિવેયણાઈ વા ? ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે, વવગય આબાહ વિવાહ જળ્ણ

भद्र थालिपाग चोलोवणयण सीमंतुण्णय णमतपिंडनिवेयणा
णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो ! ॥सू० ३८॥

छाया—ते खलु भदन्त ! मनुजाः किमाहारम् आहारन्ति ? गौतम ! पृथिवी-
पुष्पफलाहारास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! तस्याः खलु भदन्त !
पृथिव्याः कीदृश आस्वादः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! स यथा नामकः गुड इति वा
खण्डमिति वा शर्करा इति वा मत्स्यण्डिकेति वा विसकन्द इति वा पर्पट-
मोदकमिति वा पुष्पोत्तरमिति वा पद्मोत्तरमिति वा अकोशितमिति वा, विजयेति
वा महाविजयेति वा आदर्शोपसेति वा अणोवसाति वा चतुष्कं गोक्षीरं चतुः स्थान
परिणतम् गुडखण्डमत्स्यण्डिकोपनीतं मन्दाग्निकृतं वर्णेनोपपेतं यावत्स्पर्शेन; भवे-
देतद्रूपं स्यात् ? नायमर्थः समर्थः तस्याः खलु पृथिव्याः इत इष्टतर एव यावद्
मनोऽमतर एव आस्वादः खलु प्रज्ञप्तः, तेषां खलु भदन्त ! पुष्पफलानां कीदृश
आस्वादः खलु प्रज्ञप्तः, ? गौतम ! स यथा नामकः चातुरन्तचक्रवर्त्तिनः कल्याणं
मवरमोजनं शत सहस्रनिष्पन्नं वर्णेनोपपेतं गन्धेनोपपेतं रसेनोपपेतं स्पर्शेनोपपेतम्
आस्वादनीयम् बिस्वादनीयं दीपनीयम् बृंहणीयं दर्पणीयं मदनीयं सर्वेन्द्रियगात्र-
प्रल्लादनीयं, भवेदेतद्रूपः स्यात् ?, नायमर्थः समर्थः, तेषां खलु पुष्पफलानाम् इत
इष्टतर एव यावद् आस्वादः खलु प्रज्ञप्तः । ते खलु भदन्त ! मनुजाः तमाहारमा
हार्यं कुत्र वसतो उपयान्ति ? गौतम ! वृक्षगृहालयाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः
श्रमणायुष्मन् ! ते खलु भदन्त ! वृक्षाः किं संस्थिताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! कूटागार
संस्थिताः प्रेक्षागृहसंस्थिताः छात्राकारसंस्थिताः ध्वजसंस्थिताः स्तूपसंस्थिताः
तोरणसंस्थिताः, गोपुर वेदिका-चोष्पालकसंस्थिताः अट्टालकसंस्थिताः प्रासाद
संस्थिताः हर्म्यतल संस्थिताः गयाक्षसंस्थिताः बालाग्रपोतिकासंस्थिताः बलभी-
संस्थिताः अन्ये तत्र बहवो वरभवनशयनासनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः सुख
शीतलच्छायाः खलु ते द्रुमगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! सन्ति खलु भदन्त !
एकोरुक द्वीपे द्वीपे गृहा वा गृहायनानि वा ? नायमर्थः समर्थः, वृक्षगृहालयाः
खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक द्वीपे
द्वीपे ग्राम इति वा नागरमिति वा यावन् सन्निवेश इति वा, नायमर्थः समर्थः,
यथेच्छित कामगामिनस्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु
भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे असिरिति वा मपी इति वा कृपिरिति वा पण्यमिति
वा वाणिज्यमिति वा, नायमर्थः समर्थः, व्यपगतासिमपी कृपिपण्यवाणिज्याः
खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे

द्वीपे हिरण्यमिति वा, सुवर्णमिति वा कांस्यमिति वा द्रव्यमिति वा मणिरिति वा मुक्तिकेति वा, विपुल धनकनकरत्नमणिप्रोक्तिकशङ्खशिलाप्रवालसन्त सारस्वापतेयमिति वा ? हन्त, अस्ति, नैव खलु तेषां मनुजानां तीव्रो मम त्वभावः समुपपद्यते । अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे राजेति वा युवराज इति वा ईश्वर इति वा तलवर इति वा माडम्बिक इति वा कौटुम्बिक इति वा, इभ्य इति वा, श्रेष्ठीति वा सेनापतिरिति वा सार्धवाह इति वा ? नायमर्थः समर्थः व्यपगतक्रद्धि सत्काराः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक द्वीपे २ दास इति वा ग्रेष्य इति वा शिष्य इति वा भृतक इति वा, भागिक इति वा, कर्मकर पुरुष इति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यपगताभि योगिकाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक द्वीपे द्वीपे माता इति वा, पिता इति वा, भ्राता इति वा, भागिनीति वा, भार्येति वा पुत्र इति वा दुहितेति वा स्नुषेति वा ? हन्त अस्ति, नैव खलु तेषां खलु मनुजानां तीव्रं प्रेमबन्धनं समुपपद्यते, यत्तनुप्रेमबन्धनाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक द्वीपे द्वीपे अरिरिति वा वैरिक इति वा घातक इति वा, बधक इति वा प्रत्यनीक इति वा प्रत्यक्षित्र इति वा ? नायमर्थः समर्थः व्यपगत वैरानुबन्धाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक द्वीपे २ मित्रमिति वा वयस्य इति वा घडिआ इति वा सखा इति वा सुहृदिति वा महाभाग इति वा सांगतिक इति वा ? नायमर्थः समर्थः व्यपगत प्रेमाणस्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे आवाह इति वा विवाह इति वा यज्ञ इति वा श्राद्धमिति वा स्थालीपाक इति वा चौलोपनयनमिति वा सीमन्तोन्नयनमिति वा मृतपिण्डनिवेदनमिति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यपगतावाहविवाह यज्ञ श्राद्ध स्थालीपाक चौलोपनयन-सीमन्तोन्नयनमृतपिण्ड निवेदनास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ॥३८॥

टीका—‘तेषां भन्ते ! ‘मणुषा’ इत्यादि, ‘तेषां भन्ते ! मणुषा किमाहारमाहारेति’ ते खलु एकोरुक द्वीपिका मनुजाः भदन्त ! किम्-कीदृशमाहार माह-

‘ते ण भन्ते ! मणुषा किमाहार माहरेति’ इत्यादि ॥सूत्र—३८॥

टीकार्थ—हे भदन्त ! एकोरुक द्वीप के मनुष्य कैसा आहार करते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘गोयमा ! पुढवि पुप्फ फला-

‘ते ण भन्ते ! मणुषा किमाहार माहरेति’ इत्यादि

टीकार्थ— हे भगवन् ओकेइकेद्वीपना मनुष्ये केवो आहार करे छे ? आ

प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री कहे छे के ‘गोयमा ! पुढवि पुप्फफलाहारा ते मणुष्यगणा

રન્તીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पुढवी पुष्प-
फळादारा ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो’ पृथिवी पुष्पफलादारास्ते मनुज-
गणाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ते पृथिवी पुष्पफलानि आहारा
र्थमाहरन्तीत्यर्थः, एवं भूता मनुजगणाः कथिता इति, ‘तीसेणं भंते ! पुढवीए’
तस्या आहार्यत्वया उपादीयमानायाः खलु पृथिव्याः ‘केरिसए आसाए पणत्ते’
कीदृशः-किमाकारक आस्वादः रसः प्रज्ञप्तः-कथित इति प्रश्नः, मगवानाह-
‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘से जहा णामए’ स यथा नामकः
‘गुळेइवा’ गुड इति वा इक्षुरसक्वाथो गुडः, ‘खंडेइ वा’ खण्डमिति वा खण्डं गुड-
विकारः, ‘सक्कराइ वा, शर्करेति वा शर्कराकाश्चादि प्रभवा ‘मच्छंडियाइ वा’
मत्सण्डिकेति वा, मत्सण्डिका खण्डशर्कराभिसरीति भाषाप्रसिद्धाः, ‘भिसकंदेइ
वा’ विसकन्दमिति वा, विसकन्दं-कमल-मूलम्, ‘पप्पडमोएइ वा, पर्पटमोदक इति
वा स च खाद्यविशेषः, ‘पुष्पोत्तराइ वा’ पुष्पोत्तरेति वा, पुष्पविशेष निष्पन्ना

હારા તે મણુયગણા પણત્તા સમણાઉસો !’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ !
વે એકોરુક દ્વીપ કે મનુષ્ય પૃથિવી પુષ્પ એવં ફલોં કા આહાર કરતે હે
‘તીસે ણં ભંતે ! પુઢવીએ કેરિસએ આસાએ પણત્તે હે અદન્ત ! ઉસ પૃથિવી
કા કેસા આસ્વાદ રસ-કહા ગયા હે ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હે-‘ગોયમા !
સે જહાણામએ ગુલેઈવા યંડેઈ વા સક્કરાઈવા મચ્છંડિયા ઈવાં મિસ-
કંદેઈ વા પપ્પડ મોયએ વા પુષ્પ ઉત્તરાઈ વા પડમુત્તરાઈવા, અકોસિયાઈ
વા, વિજયાઈ વા, મહા વિજયાઈ વા’ હે ગૌતમ ! જૈસા ગુડ કા સ્વાદ
હોતા હૈ, યાંડ કા સ્વાદ હોતા હૈ, શકર કા સ્વાદ હોતા હૈ મિસરી
કા સ્વાદ હોતા હૈ કમલ કન્દ કા સ્વાદ હોતા હૈ પર્પટ મોદક યાદ્ય
વિશેષકા સ્વાદ હોતા હૈ ‘પુષ્પોત્તર-પુષ્પ વિશેષ સે બના શકર કા
જૈસા સ્વાદ હો પડ્મોત્તર-કમલ વિશેષ સે ઉત્પન્ન શકર અકોશિત

પણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! એકોરુક દ્વીપના મનુષ્યો
પૃથ્વી, પુષ્પ, અને ફળોનો આહાર કરે છે. ‘તીસે ણં ભંતે ! પુઢવીએ કેરિસએ આસાએ
પણત્તે’ હે ભગવન્ એ પૃથ્વીનો કેવો આસ્વાદ-રસ કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! સે જહા નામએ ગુલેઈવા, યંડેઈવા, સક્કરાઈવા,
મચ્છંડિયાઈવા, મિસકંદેઈવા, પપ્પડમોયએઈવા, પુષ્પ ઉત્તરાઈવા, પડમુત્તરાઈવા,
અકોસિયાઈવા, વિજયાઈવા, મહાવિજયાઈવા’ હે ગૌતમ ! જોખનો જેવો સ્વાદ હોય
છે, ખાંડનો જેવો સ્વાદ હોય છે, સાકરનો સ્વાદ જેવો હોય છે, મિસરીનો સ્વાદ
જેવો હોય છે કમલકંદનો સ્વાદ જેવો હોય છે, પર્પટ મોદકનો જેવો સ્વાદ
હોય છે ‘પુષ્પોત્તર’ પુષ્પ વિશેષથી બનાવેલ સાકરનો સ્વાદ જેવો હોય છે, પડ્મોત્તર

શર્કરાજાતિઃ ‘પદમુત્તરાઈ વા’ ‘પદ્મોત્તરેતિ વા કમલવિશેષ નિષ્પન્ના શર્કરાજાતિઃ
 ‘અક્રોસિયાઈ વા’ અક્રોશિતેતિ વા, ‘વિજયાઈ વા’ વિજયેતિ વા, ‘મહાવિજયાઈ
 વા’ મહાવિજયેતિ વા, ‘આયંસાઈ વા, આદર્શેતિ વા, ‘ઉવમાઈ વા’ ઉપમેતિ વા
 ‘અળોદમાઈ વા’ અનુપમેતિ વા, એતે અક્રોશિતાદયો મધુરદ્રવ્ય વિશેષા લોકતોડવ-
 સેયા इति । ‘ચાતુરવક્રે-ગોલીરે’ ચાતુરવક્રે ગોલીરમ્ ‘ચતુઢાણપરિણ’ ચતુઃ-
 સ્થાનપરિણતમ્ તત્ર-ચાતુરવક્રમિતિ ચતુર્વારપરિણતમ્-તથાહિ-પુણ્ડ્રજાતીયેષુચા-
 રિણી નામનાતઢ્ઢાનાં કૃષ્ણનાં ગવાં યત્ક્ષીરં તત્તત્સૂમ્બ્યો યથોક્તગુણામ્બ્યો ગોમ્બ્યઃ
 પાનં દીયતે, તાસાં તાદૃશીનાં ચત્સૃણાં ગવાં યત્ક્ષીરં તત્તિસૂમ્બ્યસ્તાદૃશીમ્બ્યો ગોમ્બ્યઃ
 પાનં દીયતે, તાસાં તાદૃશીનાં ગવાં યત્ક્ષીરં તદ્ દ્વામ્બ્યાં ગોમ્બ્યાં પાનં દીયતે, તથો
 દ્વયોસ્તાદૃશ્યોર્ગવોર્યત્ક્ષીરં તદેકસ્યાસ્તાદૃશ્યા ગોઃ પાનં દીયતે, તસ્યા યત્ક્ષીરં તત્
 ચાતુરવક્રં ક્ષીરં પ્રોચ્યતે, એવં ચતુઃ સ્થાનપરિણતં-ચતુર્મિઃ સ્થાનૈઃ પરિણામં પ્રાપ્તમ્
 પુનઃ કીદૃશમિત્યાહ-‘ગુડલ્ખંડમચ્છંડિય ઉવળી’ ગુડલ્ખંડ મત્સ્યણ્ડિકામિરુપનીતં
 મિલિતમ્ ‘મંદગ્નિકઢિ’ મન્દાગ્નિકવચિતમ્-મન્દાગ્નિના પાવિત મિત્યર્થઃ ‘વળ્ણેણં

વિજયા મહા વિજયા આદર્શ-ઉપમા અનુપમા યે અક્રોશિતાદિ મધુર દ્રવ્ય
 વિશેષ હૈ સો લોક સે જાન લેના ચાહિયે, હન સવ કા જૈસા સ્વાદ હોતા હૈ
 અથવા-‘ચાતુરવક્રે ગોલીરે ચતુઢાણ પરિણ ગુડલ્ખંડમચ્છંડિયઉવળી
 મંદગ્નિકઢિ વળ્ણેણં ઉવવેજાવ ફાસેણં’ અથવા-ચતુઃસ્થાન પરિણત-
 ચાર ગાયોં કે દૂધ કો ત્રીન ગાયોં કો પિલાના, ત્રીન ગાયોં કે દૂધ કો દો
 ગાયોં કો પિલાના દો ગાયોં કે દૂધ કો એક ગાયકો પિલાના, દો ગાયોં કે
 દૂધ કો એક ગાય કો પિલાના એસે ચતુઃ સ્થાન પરિણત-હુએ ગો દૂધ કો
 કિ જિસમેં ગુડ, લ્ખંડ યા મિસરી મેવા કે સાથ પ્રમાણ મેં મિલાઈ ગઈ
 હો ઓર ફિર જો મંદ મંદ અગ્નિ પર પકાયા ગયા હો એસા વહ ગોદુગ્ધ
 એક વિશેષ પ્રકાર કે વર્ણ સે ગન્ધ સે રસ સે સ્પર્શ સે યુક્ત બન જાતા

કમલ વિશેષથી બનાવેલ સાકરનો સ્વાદ જેવો હોય છે, અક્રોશિત વિન્યા,
 મહાવિન્યા, આદર્શ ઉપમા અનુપમા આ અક્રોશિત વિગેરે મધુર દ્રવ્ય વિશેષ
 છે. તે લોકવ્યવહારથી સમજી લેવા જેઇએ આ બધાનો જેવો સ્વાદ હોય છે,
 અથવા ‘ચતુરવક્રે ગોલીરે ચતુઢાણપરિણ ગુડલ્ખંડમચ્છંડિયઉવળી, મંદગ્નિકઢિ
 વળ્ણેણં ઉવવેજાવ ફાસેણં’ ચતુઃસ્થાન પરિણત-ચાર ગાયોના દૂધને ત્રણ
 ગાયોને પીવરાવવું, ત્રણ ગાયોનું દૂધ બે ગાયોને પીવરાવવું અને બે ગાયોનું
 દૂધ એક ગાયને પીવડાવવું. આ પ્રમાણે ચાર સ્થાન પરિણત થયેલા ગાયના
 આવા દૂધમાં જેમ ગોળ, ખાંડ, અથવા સાકર અને મેવાને પ્રમાણુસર મેળવવામાં
 આવેલ હોય અને તે પછી ધીમા અગ્નિ પર પકાવવામાં આવેલ હોય, એવું તે

અવવેષ' વર્ણેન ઉપવેતં યુક્તમ્ 'જાવ ફાસેણં' યાવત્સ્પર્શેન, અત્ર યાવત્પદેન ગન્ધેન યુક્તં, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'ભવેયારૂવે સિયા' ભવેદેતદ્રૂપઃ પૃથિવ્યા આસ્વાદઃ સ્યાત્ કદાચિત્ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ, નહિ ગુડાદિ રસસદૃશો રસઃ પૃથિવ્યાઃ કિન્તુ 'તીસે ણં પુઢવીણ' તસ્યાઃ સ્વલુ પૃથિવ્યાઃ 'એત્તો ઇદ્ધતરાણ ચેવ જાવ મણામતરાણ ચેવ આસાણ ણં પણ્ણત્તે' હતો ગુડાદિભ્ય ઇષ્ટતર એવ યાવત્ કાન્તતર એવ પ્રિયતર એવ મનોજ્ઞતર એવ મનોઽમતર એવ આસ્વાદઃ સ્વલુ પ્રજ્ઞપ્તઃ । 'તેસિ ણં મંતે ! પુપ્પફલાણં કેરિસણ આસાણ પણ્ણત્તે' તેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! પુષ્પફલાનાં કીદશઃ અસ્વાદો રસઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિત ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સે જહા ણામણ'

હૈ ઓર ઇસ ગોક્ષીર કા જૈસા અનુપમ સ્વાદ હોતા હૈ શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રમુશ્રી સે પૂછતે હૈ—તો કયા હે ભદન્ત ! 'હમેયારૂવે સિયા' હસ પ્રકાર કા સ્વાદ વહાં કી પૃથિવી કા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ—'નો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! હસ કથન કા એસા અર્થ સમર્થ નહીં હોતા હૈ—અર્થાત્ ગુડ આદિ કે રસ જૈસા સ્વાદ વહાં કી પૃથિવી કા નહીં હોતા હૈ—'તીસેણ પુઢવીણ એત્તો ઇદ્ધતરાણ ચેવ જાવ મણામતરાણ ચેવ આસાણ ણં પણ્ણત્તે' કિન્તુ હસ હસ પૃથિવી કા સ્વાદ તો—હનકે રસ કી અપેક્ષા મી અધિક ઇષ્ટતર હી હોના હૈ યાવત્—કાન્ત તર હી હોતા હૈ પ્રિયતર હી હોતા હૈ મનોજ્ઞતર હી હોતા હૈ ઓર મનોઽમ તર હી હોતા હૈ 'તેસિ ણં મંતે ! પુપ્પફલાણં કેરિસણ આસાણ પણ્ણત્તે' હે ભદન્ત ! વહાં કે હન પુષ્પ એવ ફલોં કા સ્વાદ કેસા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે

ગાયત્રી દ્વધ એક વિશેષ પ્રકારના વર્ણથી, ગંધથી રસથી સ્પર્શથી યુક્ત બની બાય છે, આ ગો દુધનો જે અનુપમ સ્વાદ હોય છે, શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રમુશ્રીને પૂછે છે કે હે ભગવન્ 'હમેયારૂવેસિયા' તો શું આવા પ્રકારનો સ્વાદ ત્યાની પૃથ્વીનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી કહે છે કે 'નો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! આ કથનનો એવો અર્થ સમર્થિત થતો નથી અર્થાત્ ગોળ વિગેરેના રસના જેવો જ સ્વાદ ત્યાની પૃથ્વીનો હોતો નથી 'તીસે ણ પુઢવીણ એત્તો ઇદ્ધતરાણ ચેવ જાવ મણામતરાણ ચેવ આસાણ ણ પણ્ણત્તે' પરંતુ એ પૃથ્વીનો સ્વાદ તો તેઓને તેના રસ કરતા પણ વધારે ઇષ્ટતર જ હોય છે યાવત્ કાન્તતરજ હોય છે પ્રિયતરજ હોય છે મનોજ્ઞતરજ હોય છે અને મનોઽમતરજ હોય છે. 'તેસિ ણં મંતે ! પુપ્પફલાણ કેરિસણ આસાણ પણ્ણત્તે' હે ભગવન્ ત્યાના એ પુષ્પો અને ફલોનો સ્વાદ કેવો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! સે જહાનામણ ચાતરંત ચક્ષવિરસ કલ્લાણે

સ યથા નામકઃ 'ચાતુરંત ચક્રવટિસ્સ' ચાતુરંતચક્રવર્તિનઃ ચતુર્થુ અન્તેષુ સમુદ્ર
ત્રય દિમત્ પરિચ્છિન્નેષુ ચક્રેગ-ચક્રવત્સર્વતઃ સમન્તાદ વર્તિતું શીલં યસ્ય સ
તથા તસ્ય 'કલ્યાણે પવરધોર્યો' કલ્યાણપ્રેકાન્ત સુલાવહં પ્રવરભોજનં-વિશિષ્ટ
ભોજન 'સયપહસ્સ નિષ્ફન્ને' સત્સહસ્રનિષ્પન્નમ્ લક્ષગોક્ષીરસંપાદિતમ્, તથાહિ-
ચક્રવર્તિ સમ્બન્ધિનીનાં-પુણ્ડ્રેશ્વચારિણીનામનાતૃક્કાનાં ગવાં લક્ષસ્ય યઃક્ષીરં તસ્ય
પશ્ચાત્સહસ્રગોર્યઃ પાનં દાયતે એવમર્દાદ્વિક્રમેણ પીતગોક્ષીરાણાં ગવાં પર્યન્તે
યાવદેતસ્યાઃ શોઃ સમ્બન્ધિ યત્ ક્ષીરં તત્પ્રાપ્તકલમશાલિ પરમાન્નરૂપમનેકસંસ્કાર-
ક દ્રવ્યસંમિશ્રં યદ્ ભોજનં તત્ કલ્યાણપ્રવર ભોજનં વચપતે, તદ્ યાદૃશસ્વાદકં
ભવેત્ તાદૃશસ્વદોષેભ્યમ્ પુનસ્તત્ કીદૃશમ્ ? इत्याह- 'वर्णेणं उववेए' वर्णेनाति
शायिना शुक्लेनोपपेतं युक्तम् 'गंधेणं उववेए' गंधेनाविशायिना सुरभिर्नोपपेत

है- 'गोयमा ! से जहा नामए चाउरंत चक्रवटिस्स कल्याणे पवर-
भोयणे सतसहस्र निष्फन्ने वर्णेणं उववेए गंधेणं उववेए, रसेणं उव-
वेए फासेणं उववेए' जैसा चातुरन्त चक्रवर्ती का भोजन जो कल्याण
भोजन के नाम से प्रसिद्ध है वह चक्रवर्ती का कल्याण भोजन इस
प्रकार होता है-चक्रवर्ती की ही गाथे हों और वे पुण्डू जाति के उत्तम
इक्षु को चरने वाली हों शरीर में नीरोग हों वैसी एक लाख गायों का
दूध पचास हजार गायों को पिलाया जावे, और पचास हजार
गायों का दूध पचीस हजार गायों को पिलावे इस तरह से आधी
गायों को पिलाने के क्रम से वैसे दूध को पी हुई गायों के
अन्तिम की एक गाय का जो दूध हो उस दूध की बनाई हुई खीर
जिसमें अनेक प्रकार के मँवे आदि संस्कारक द्रव्य डाले गये हों
वह कल्याण प्रवर भोजन चक्रवर्ती का कहलाता है वह वर्ण शुक्लवर्ण
से गन्ध से सुगन्धिगन्ध से रस से मधुरादि रस से, स्पर्श से मृदुस्नि-

પવર ભોયણે સત્સહસ્ર નિષ્ફન્ને વર્ણેણ ઉવવેએ ગંધેણ ઉવવેએ રસેણ ઉવવેએ
ફાસેણ ઉવવેએ' જેમ ચાતુરંત ચક્રવર્તિ રાજાનું ભોજન કે જે કલ્યાણ ભોજનના
નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ચક્રવર્તિ રાજાનું તે કલ્યાણ ભોજન આ રીતે બને છે.
ચક્રવર્તિનીજ ગાયો હોય, અને તે પુંડૂ જાતીની ઉત્તમ શેલડીને ચરવાવળી
હોય, શરીરથી નિરોગી હોય, એવી એક લાખ ગાયોનું દૂધ પચાસ હજાર
ગાયોને પીવરાવવામાં આવે, પચાસ હજાર ગાયોનું દૂધ પચીસ હજાર
ગાયોને પીવરાવવામાં આવે, આ રીતે અર્ધિ અર્ધિ ગાયોને ક્રમથી દૂધ
પીવરાવતાં પીવરવતાં એવી રીતે દૂધને પીનારી છેવટની એક ગાયનું
જે દૂધ હોય છે એ દૂધથી બનાવેલ દૂધપાક કે જેમાં અनेક પ્રકારના
મેવા વિગેરે સંસ્કાર વાળા પદાર્થો નાખવામાં આવ્યા હોય તે ચક્રવર્તિ રાજાનું

તદા 'રસેણં ઉવવેણ' રસેનાતિશાયિના મધુરાદિનોપપેતં તં યુક્તમ્ 'ફાસે ણં ઉવવેણ' સ્પર્શેનાતિશાયિના મૃદુસ્નિગ્ધાદિનોપપેતમ્ 'આસાઈણિજ્જે' આસ્વાદનીયં સામાન્યતઃ કલ્યાણભોજનમ્ 'વીસાઈણિજ્જે' વિસ્વાદનીયં વિશેષતઃ આસ્વાદનીયમ્ 'દીવણિજ્જે' દીપનીયમ્-જઠરાગ્નિ પ્રજ્વાલનમ્, 'વિંહણિજ્જે' વૃંહણીયં ધાતુપચય-કારિત્વાત્ 'દપ્પણિજ્જે' દર્પણીયં સમુત્સાહ વૃદ્ધિદેતુકત્વાત્ 'મયણિજ્જે' મદનીયં-હર્ષોત્પાદકત્વાત્ 'સર્વિંદિયગાયપલ્હાયણિજ્જે' સર્વેન્દ્રિયગાત્રપલ્હાદનીયં-આનન્દ-જનકત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'મવેયારુવે સિયા' મવેદેતાવદ્રૂપઃ ચક્કવર્તિપરમભોજન સદ્દશાસ્વાદ્ઃ પુષ્પફલાનાં સ્યાત્ કદાચિત્ કિમિતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ણો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ કિન્તુ 'તેસિ ણં પુષ્પફલાણં' તેષાં પુષ્પફલાનામ્ 'एत्तो इद्वत्तराए चैव जाव आसाए णं पणत्ते' इतः-परम-

ગ્ધાદિ રૂપ સે યુક્ત જૈસા હોતા હૈ વહ 'આસાઈણિજ્જે' આસ્વાદનીય હોતા હૈ, 'વિસાઈણિજ્જે' વિશેષ રૂપ સે સ્વાદ કે યોગ્ય હોતા હૈ, 'દીવણિજ્જે' દીપનીય હોતા હૈ-જઠરાગ્નિના વર્ધક હોતા હૈ 'વિંહણિજ્જે' વૃંહણીય હોતા હૈ-ધાતુ આદિ કા વૃદ્ધિકારક હોતા હૈ, 'દપ્પણિજ્જે' દર્પણીય હોતા હૈ-ઉત્સાહ આદિ કી વૃદ્ધિ કરને વાલા હોતા હૈ 'મયણિજ્જે' મદનીય હોતા હૈ-હર્ષોત્પાદક હોતા હૈ, 'સર્વિંદિયગાયપલ્હાયણિજ્જે' ઓર સમસ્ત ઇન્દ્રિયોં કો એવં શરીર કો પ્રહ્લાદનીય-આનન્દવર્ધક હોતા હૈ શ્રીગૌતમસ્વામીકહતે હૈ તો કયા હે મદન્ત ! 'મવેયારુવે સિયા' હસી તરહ કા સ્વાદ વહાં કે પુષ્પ ફલોં કા હોના હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ ણો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! હસ કથન સે યહ અર્થ સમર્થ નહીં હોના હૈ-કરોંકિ-'તેસિ ણં પુષ્પફલાણં एत्तो इद्वत्तराए चैव जाव

કલ્યાણ પ્રવર ભોજન કહેવાય છે તે વર્ણની અપેક્ષાએ શુકવ વર્ણથી ગન્ધની અપેક્ષાથી સુરભિ ગન્ધથી અર્થાત્ સુગન્ધથી રસની અપેક્ષાએ મધુર વિગેરે રસથી અને સ્પર્શની અપેક્ષાએ મૃદુ સ્નિગ્ધ વિગેરે પશ્ચાથી યુક્ત હોય છે. 'આસાઈણિજ્જે' આસ્વાદનીય હોય છે. વીસાઈણિજ્જે' વિશેષ રૂપથી સ્વાદ વાળો હોય છે. 'દીવણિજ્જે' દીપનીય હોય છે. અર્થાત્ જઠરાગ્નિને વધારનાર હોય છે 'વિંહણિજ્જે' વૃંહણીય ધાતુ વિગેરેને વધારનાર હોય છે. એટલે કે શક્તિ વર્ધક હોય છે 'દપ્પણિજ્જે' દર્પણીય હોય છે. ઉત્સાહ વિગેરેને વધારનાર હોય છે 'મયણિજ્જે' મદનીય હોય છે હર્ષોત્પાદક હોય છે 'સર્વિંદિયગાયપલ્હાયણિજ્જે' અને સઘણી ઇન્દ્રિયોને અને શરીરને પ્રહ્લાદનીય આનન્દ વર્ધક હોય છે. શ્રીગૌતમસ્વામી કહે છે કે હે ભગવન્ 'મવેયા નવેસિયા' તો શું ત્યાંના પુષ્પ અને ફળોનો સ્વાદ આ પ્રકારનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ણો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! આ કથનથી એ અર્થ સમર્થિત

મોજનાસ્વાદાત્ પુષ્પફલાનામાસ્વાદ ઇષ્ટતર એવ યાવત્-પ્રિયતર એવ કાન્તતર એવ મનોજ્ઞતર એવ મનોઽમતર એવ આસ્વાદઃ સ્વલ્લ મજ્ઞસઃ કથિત ઇતિ ।

‘તે ણં મંતે ! મણુયા’ તે સ્વલ્લ મદન્ત । એકોરુદ્વીપકા મનુજાઃ ‘તમાહાર-માહરિત્તા’ તમાહારમનન્તરવર્ણિત સ્વરૂપકમાહારમાહાર્ય-ઉપભુજ્યેત્યર્થઃ ‘કહિં-વસહિં ઉવેંતિ’ કુત્ર-કસ્મિન્ સ્થાને-ગૃહવિશેષે વસતિ-વાસં ઉપયન્તિ ઉપગચ્છન્તિ શયનાચર્યમિતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-‘ગૌયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગૌયમા’ હે ગૌતમ ! ‘રુક્ષલગેહાલયાણં તે-મણુયગણા પળ્લત્તા સમણાઉસો’ વૃક્ષલગેહાલયાઃ સ્વલ્લ તે મણુજગણાઃ મજ્ઞસાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણ ! આયુષ્મન્ ! વૃક્ષરૂપાણિ ગૃહાણિ આલયા, યેષાં તે તથા । અથૈ તે ગેહાકારાવૃક્ષાઃ કિં સ્વરૂપાઃ ઇતિ પૃચ્છતિ-‘તે ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ, ‘તે ણં મંતે ! રુક્ષા કિં સંઠિયા પળ્લત્તા’ તે સ્વલ્લ વૃક્ષાઃ યત્ર તે વસતિપ્રુપયન્તિ તે કિં સંસ્થિતાઃ કીદૃશ સંસ્થાનવન્તો ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, મગ

આસાણં પળ્લત્તે’ વહાં કે ફલોં કા આસ્વાદ્ ઇસ ચક્રવર્તી કે મોજન સે મી ઇષ્ટતર હી હોતા હૈ યાવત્ મનોઽમતર હી હોના હૈ ‘તે ણં મંતે ! મણુયા તમાહારમાહરિત્તા કહિં વસહિં ઉવેંતિ’ હે મદન્ત ! વે એકોરુદ્વીપ નિવાસી મનુષ્ય ઇસ પ્રકાર કા આહાર કરકે કહાં નિવાસ કરતે હૈ અર્થાત્ શયન આદિ કે લિયે યે કિસ ગૃહ વિશેષ મેં જાતે હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ ‘રુક્ષલગેહાલયા ણં તે મણુયગણા પળ્લત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! વે એકોરુદ્વીપ નિવાસી મનુષ્ય ગૃહાકાર પરિણત વૃક્ષ હી કે ઘર વાલે હોતે હૈ અર્થાત્ સોને આદિ કે લિયે વૃક્ષ રૂપ ગૃહોં પર જાતે હૈ ક્યોંકિ ઇનકે વૃક્ષ હી ગૃહ રૂપ હોતે હૈ ‘તે ણં મંતે ! રુક્ષા કિં સંઠિયા પળ્લત્તા’ હે મદન્ત ! વે વૃક્ષ કેસે

થતો નથી. કેમકે ‘તેસિ ણં પુષ્પફલાણં એતો ઇષ્ટતરણે ચેવ જાવ આસાણં પળ્લત્તે’ ત્યાંના ફલો નો સ્વાદ આ રીતના ચક્રવર્તીના લેજનથી પણ ઇષ્ટ-તરજ હોય છે. યાવત્ મનોઽમતરજ હોય છે. ‘તે ણં મંતે ! મણુયા તમાહાર માહરિત્તા કહિં વસહિં ઉવેંતિ’ હે ભગવન્ એકોરુદ્વીપમાં રહેવાવાળા તે મનુષ્યો આવા પ્રકારનો આહાર કરીને કયાં નિવાસ કરે છે ? અર્થાત્ શયન વિગેરે માટે કયાગૃહ વિશેષમાં જાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘રુક્ષલગેહાલયા ણં તે મણુયગણા પળ્લત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! એકોરુદ્વીપમાં રહેવાવાળા તે મનુષ્યો ગૃહાકારથી પરિણત વૃક્ષોના જ ઘરો વાળા હોય છે અર્થાત્ સુવા બેસવા વિગેરે માટે વૃક્ષ રૂપ ગૃહોમાં જાય છે તેઓના ગૃહ રૂપ વૃક્ષો જ હોય છે. ‘તે ણં મંતે ! રુક્ષા કિં સંઠિયા પળ્લત્તા’ હે ભગવન્ એ વૃક્ષો કેવા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે

વાનાદ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘कूडागारसंठिया’ कूटाकार-
संस्थिताः कूटं-शिखरं तादृशसंस्थानवन्तः तदाकारेण परिणताः वृक्षाः ‘पेच्छा-
घरसंठिया’ प्रेक्षागृहसंस्थिताः प्रेक्षागृहवत् संस्थिताः-नाट्यशालाकारेण परिणताः
‘सत्तागारसंठिया’ सत्ताकारसंस्थिताः-सत्रं--दानशाला तदाकारपरिणताः ‘झय-
संठिया’ ध्वजसंस्थिताः-ध्वजासंस्थानसंस्थिताः ‘धूमसंठिया’ स्तूपसंस्थिताः
‘तोरण संठिया’ तोरण सदृश संस्थानसंस्थिताः ‘गोपुर वेइय चोप्पालगसंठिया’
गोपुरवेदिका चोप्पालकसंस्थिताः, तत्र गोपुरं-पुरद्वारम् वेदिका-उपवेशन योग्या
भूमिः, चोप्पालकं-मत्तवारणं तत्सदृशसंस्थानेन संस्थिताः ‘अट्टालगसंठिया’
अट्टालकसंस्थिताः-अट्टालकं-प्रासादोपरिभागस्तदाकारपरिणताः, ‘पासायसंठिया’
प्रासादसंस्थिताः-प्रासादो राज्ञो गृहं तत्सदृशः, ‘हम्मतलसंठिया’ हर्म्यतल-

होते हैं ? उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं ‘गोयमा । कूडागार संठिया, पेच्छा-
घरसंठिया, सत्तागारसंठिया, झयसंठिया, धूमसंठिया, तोरणसंठिया,
गोपुरवेइय चोप्पालगसंठिया’ हे गौतम ! ये वृक्ष जैसा-आकार गिरिशि-
खर का होता है ऐसे आकार वाले गोल होते हैं अर्थात् ऐसे वृक्ष सर्वथा
स्थिर होते हैं-तथा कोई २ वृक्ष प्रेक्षागृह-रंगशाला के जैसे होते हैं, कोई
-कोई वृक्ष छत्र के जैसे आकार वाले होते हैं कोई २ वृक्ष ध्वजा के जैसे
आकार वाले होते हैं, कोई कोई वृक्ष स्तूप के जैसे आकार वाले होते हैं,
कोई २, वृक्ष तोरण के जैसे आकार वाले होते हैं कोई २, वृक्ष गोपुर-
नगर के प्रधान द्वार के जैसे आकार वाले होते हैं, कोई २, वृक्ष वेदिका
चतुर्नरी के आकार वाले होते हैं कोई २, वृक्ष चोप्पाल-मत्त हाथी-के
आकार वाले होने हैं ‘अट्टालगसंठिया, प्रासादसंठिया, हम्मनलसंठिया,

‘गोयमा ! कूडागारसंठिया, पेच्छाघरसंठिया, सत्तागारसंठिया, झयसंठिया,
धूमसंठिया, तोरणसंठिया, गोपुरवेइयचोप्पालगसंठिया’ हे गौतम ! આ
વૃક્ષો જેવો ગોળ આકાર પવતના શિખરનો હોય છે. એવા આકારવાળા ગોળ
હોય છે. અર્થાત્ એવા વૃક્ષો સર્વથા સ્થિર હોય છે તથા કોઈ કોઈ વૃક્ષ
પ્રેક્ષાગૃહ રંગશાળાના જેવા હોય છે કોઈ કોઈ વૃક્ષો છત્રના જેવા આકારવાળા
હોય છે કોઈ કોઈ વૃક્ષો ધ્વજના જેવા આકારવાળા હોય છે કોઈ કોઈ વૃક્ષો
સ્તૂપના જેવા આકારવાળા હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો તોરણના જેવા આકાર-
વાળા હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો ગોપુરનગરના મુખ્ય દ્વારના જેવા આકારવાળા
હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો વેદિકા ચતુરનરીના આકાર જેવા આકાર વાળા હોય
છે કોઈ કોઈ વૃક્ષો ચોપ્પાલ-મત્ત હાથીના જેવા આકાર વાળા હોય છે.
‘અટ્ટાલગ સંઠિયા, પ્રાસાદ સંઠિયા, હમ્મતલસંઠિયા, ગવરતલસંઠિયા, વાડગ

સંસ્થિતાઃ, હર્મ્ય શિખરરહિતં ધનિનાં ગૃહં તત્સદૃશાઃ ‘ગવક્ષસંઠિયા’ ગવાક્ષ-
સંસ્થિતાઃ ગવાક્ષો હર્મ્યજાલં તાદૃશાઃ ‘વાલગ્ગપોતિયસંઠિયા’ વાલાગ્ગપોતિ
કસંસ્થિતાઃ તત્ર વાલાગ્ગપોતિકા નામ જલસ્યોપરિપ્રાસાદઃ ‘વલ્લભીસંઠિયા’
વલ્લભીસંસ્થિતાઃ, તત્ર વલ્લભી છદિરાધારસ્તત્પ્રધાનકં ગૃહમ્, ‘અળ્લે તત્થ વહવે
વરભવણ સયણાસણવિસિદ્ધસંઠાણસંઠિયા’ અન્થે તત્ર વહવો વરભવનશયનાસન વિશિ-
ષ્ટસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ ‘સુહસીયલચ્છાયા’ શુભશીતલચ્છાયાઃ શુભા શીતલા છાયા
યેષાં તે તથા, ‘તે દુમગણા પળ્લન્તા સપ્પણાડસો’ તે દુમગણાઃ-કલ્પવૃક્ષાઃ યથોક્ત
વર્ણિત સ્વરૂપાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિયાઃ હે શ્રમણાયુષ્મન્ । ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય

ગવક્ષસંઠિયા, વાલગ્ગપોદ્યસંઠિયા, વલ્લભીસંઠિયા’ કોઈ ૨, વૃક્ષ
અટારી-મહલ કે ઉપર કે આગ જૈસે આકાર વાલે હોતે હૈં કોઈ ૨, વૃક્ષ
રાજમહલ કે જૈસે આકાર વાલે હોતે હૈં કોઈ વૃક્ષ શિખર વિહીન ધનિકો
કે ગૃહ કે જૈસે આકાર વાલે હોતે હૈં કોઈ ૨, વૃક્ષ ગવાક્ષ ઘરોલે-કે
જૈસે આકાર વાલે હોતે હૈં, કોઈ ૨, વૃક્ષ વાલાગ્ગપોતિકા-જલ કે ઉપર
બને હુવે પ્રાસાદ કે જૈસે આકારવાલે હોતે હૈં, કોઈ કોઈ વૃક્ષ વલ્લભીઝજે
કે જૈસે આકાર વાલે હોતે હૈં ‘અળ્લે તત્થ વહવે વરભવણસયણાસણ
વિસિદ્ધ સંઠાણસંઠિયા’ ઓર બી જો વહાં વૃક્ષ હોતે હૈં વે બી કિતનેક
શ્રેષ્ઠભવન કે જૈસે વિશિષ્ટ આકાર વાલે, કિતનેક શયન કે જૈસે
વિશિષ્ટ આકાર વાલે, કિતનેક આસન કે જૈસે વિશિષ્ટ આકાર વાલે
હોતે હૈં ‘સુહસીયલચ્છાયા’ હન વૃક્ષોં કી છાયા શુભ ઓર શીતલ હોતી
હૈ ‘તે દુમગણા પળ્લન્તા’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ । હસ પ્રકાર કે આકાર

પોદ્યસંઠિયા વલ્લભીસંઠિયા’ કોઈ કોઈ વૃક્ષો અટારી મહેલનાં ઉપરના ભાગ
જેવા આકારવાળા હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો રાજમહેલના આકાર જેવા આ-
કારવાળા હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો શિખર વગરના ધનવાનોના ઘરના જેવા
આકારવાળાં હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો ગવાક્ષ ગરુડના જેવા આકારવાળા
હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો વાલાગ્ગપોતિકા પાણીની ઉપર બનાવેલા પ્રાસાદ
મહેલના જેવા આકારવાળા હોય છે. કોઈ કોઈ વૃક્ષો વલ્લભીઝજના જેવા
આકારવાળા હોય છે. ‘અળ્લે તત્થ વહવે વરભવણસયણાસણ વિસિદ્ધ સંઠાણ
સંઠિયા’ બીજા પણ ત્યાં જે વૃક્ષો હોય છે. તે બધા પણ કેટલાક ઉત્તમ
ભવનોના જેવા વિશેષ પ્રકારના આકારવાળા કેટલાક શયનના જેવા વિશેષ
પ્રકારના આકારવાળા, કેટલાક આસનના જેવા વિશેષ પ્રકારના આકારવાળા
હોય છે. ‘સુહસીયલચ્છાયા’ આ વૃક્ષોની છાયા શુભ અને શીતલ હોય છે.
‘તે દુમગણા પળ્લન્તા’ હે શ્રમણ આયુષ્મન આવા પ્રકારના આકારવાળા આ

દીવે દીવે' સન્તિ ચલુ મદન્ત ! એકોરુકદ્વીપે દ્વીપે 'ગેહાણિ વા ગેહાયણાણિ વા' ગૃહા વા ગૃહાયનાનિ વા, ગૃહા અસ્મદ્ગૃહ સદશા-સાથા, ગૃહાયનાનિ, તત્ર ગૃહાણામ્ અયનં માર્ગઃ ગૃહપણ્કતૌ જમનમાર્ગઃ, તાનિ સંતિ કિં વા ? इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ- 'ગૌયમા' હે ગૌતમ ! 'ળો-ઇળદ્વે સમદ્વે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ-તત્ર ગૃહાદિકાનિ ન સન્તીત્વર્થઃ, યતસ્તે 'સ્વલ્લ ગેહાલયા ણં તે મણુયગ્ગા પળ્લતા સમ્પણાસો' વૃક્ષ ગેહાલયાઃ ચલુ તે મનુજગ્ગાઃ પ્રજ્ઞપ્પાઃ હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! વૃક્ષા એવ તેષાં ગૃહાદયઃ, વૃક્ષમાત્રાશ્રયમાશ્રિત્ય તે મનુજા વસન્તિ ન તુ તદતિરિક્ત ગૃહાદેસ્તેપાદશ્યક-તેતિ ભાવઃ । 'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુય દીવે દીવે' અસ્તિ ચલુ મદન્ત ! એકોરુક-દ્વીપે દ્વીપે 'ગામાહ વા' ગ્રામા इति વા 'નગરાહ વા' નગરાણીતિ વા 'જાવ સન્નિ-વેસાહ વા' યાવત્સન્નિવેશા इति વા, યાવત્પદેન ચેટ-ર્વટાદીનાં સપ્રહો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ળો ઇળદ્વે સમદ્વે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ તત્ર એકોરુકદ્વીપે ગ્રામાદયો ન ભવન્તીતિ ભાવઃ । 'જહિચ્છિય કામગામિણો તે મણુયગ્ગા પળ્લતા સમ્પણાસો'

વાલે યે વૃક્ષ કહે ગયે હિં । 'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુય દીવે દીવે ગેહાણિ વા ગેહાયણાણિ વા' હે મદન્ત ! એકોરુપ નામ કે દ્વીપ મેં ઘર અથવા ઘરોં કે વીચ કા માર્ગ હેં વયા હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હેં-'ળો ઇળદ્વે સમદ્વે' હે ગૌતમ । એસા અર્થ સમર્થ નહીં હે । 'સ્વલ્લગેહાલયાણં તે મણુયા પળ્લતા' વયોંકિ વૃક્ષ હી આશ્રયસ્થાન જિન્હોં કા એસે હી વે-મનુષ્ય કહે ગયે હેં । 'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુય દીવે ૨, ગામાહ વા નગરાહ વા જાવ સન્નિવેસાહ વા' હે મદન્ત ! એકોરુક દ્વીપ મેં વયા ગ્રામ યા નગર યાવત્ સન્નિવેશ હેં-ઘરાં યાવત્પદ સે ચેટ-ર્વટ આદિકો કા પ્રહણ હુખા હે હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હેં-'ળો ઇળદ્વે સમદ્વે' હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હે અર્થાત્ યહાં પર ગ્રામ આદિ કુઝ બી

વૃક્ષો કહ્યા છે. 'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુય દીવે ગેહાણિવા ગેહાયણાણિ વા' હે ભગવન્ એકોરુક નામના દ્વીપમાં ઘર અથવા ઘરોની વચ્ચેનો રસ્તો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ળો ઇળદ્વે સમદ્વે' હે ગૌતમ એવો અર્થ સમર્થિત થતો નથી 'સ્વલ્લ ગેહાલયાણં તે મણુયા પળ્લતા' કેમકે વૃક્ષોજ જેઓના આશ્રયસ્થાન રૂપ છે, એવાજ તે મનુષ્યો કહ્યા છે, 'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુય દીવે દીવે ગામાહ વા નગરાહ વા, જાવ સન્નિવેસાહ વા' હે ભગવન્ એકોરુક દ્વીપમાં ગ્રામ અથવા નગર કે સન્નિવેશ છે ? અહીંયા યાવત્પ-દથી ખેટ, કબૂટ વિગેરે પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ળો ઇળદ્વે સમદ્વે' હે ગૌતમ । આ અર્થ બરાબર નથી. અર્થાત્ ત્યાં આગળ ગામ વિગેરે કંઈ પણ નથી. કેમકે ત્યાંના મનુષ્યો 'જહિચ્છિય કામગામિણો તે મણુયગ્ગા પળ્લતા,' એવાની ઈચ્છા પ્રમાણે નાન

યથેચ્છિતકામગામિનઃ સ્વેચ્છાનુસાર ગમનશીલાઃ ન તેષાં ગ્રામાદીનામાવશ્યકતા વર્તયે, एतादृशास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः कथिताः हे श्रमणायुष्मन् ! 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे २' अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे 'असीइ वा' असिरिति वा असिः-खड्गः, इति वा 'मसीइ वा' मषी-कज्जलं 'स्याही' इति मसिद्धं मषीपात्रं वा यमुजजीव्य लेखका उपजीवन्तीति । 'कसीइ वा' कृपीरिति वा कृषिः कर्षणम् 'णीति वा' पण्यमिति वा, पण्यं-क्रयाणकम् 'वणिज्जाइ वा' वाणिज्यमिति वा, वाणिज्यं-क्रयविक्रयरूपं वा तत्रास्ति किम् ? भगवानाह- 'नो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, 'ववगय असिमसि कसि पणियवाणिज्जाणं ते मणुषगणा पणत्ता समणाउसो' व्यपगतासिमषीकृषि पण्यवाणिज्याः खलु खड्गादि व्यापाररहितास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः हे श्रमणायुष्मन् ! 'अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे २, अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे 'हिरण्णेइ वा' हिरण्यमिति वा, हिरण्यं सुवर्णविशेषः, 'सुइण्णेइ वा' सुवर्णमिति वा 'कंसेइ वा' कांस्यमिति वा, कांस्यं त्रपुताम्रसंयोगजन्य धातुनिर्मितपात्रविशेषः, 'दूसेइ वा'

નહીં હૈ ક્યોંકિ યહાં કે મનુષ્ય 'જહિચ્છિય કામગામિણો તે મણુષગણા પણત્તા' અપની ઇચ્છા કે અનુસાર ગમન કરને વાલે હોતે હૈ' । ઇનકે ગ્રામ આદિ કી આવશ્યકતા મી નહીં હોની હૈ 'અત્થિ ણં ભંતે ! એગો-રુય દીવે અસીતિ વા મસીઈ વા કસીઈ વા પણીતિ વા વણિજ્જતિ વા' હે ભદન્ત ! વહાં પર કયા અસિ, મષી, કૃષિ, પણ્ય-ક્રયાણક-ઔર વાણિજ્ય-વ્યાપાર-યે હહ કર્મ હોતે હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ- 'ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ વહાં પર અસિ મષી આદિ કર્મ નહીં હોતે હૈ' યે કર્મ તો કર્મ ભૂમિ મેં હી હોતે હૈ' અકર્મભૂમિ મેં નહીં હોતે હૈ' । 'અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુય દીવે ણં દીવે હિરણ્ણેતિ વા સુવણ્ણેતિ વા કંસેતિ વા દૂસેતિ વા

કરવાવાળા હોય છે. તેઓને ગામ વિગેરેની આવશ્યકતા પણ હોતી નથી.

'અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુય દીવે અસીતિ વ, મસીઈવા, પણીતિવા, વણિજ્જતિ વા' હે ભગવન્ ત્યાં તે એકેક દ્વીપમાં અસિ, મષી, કૃષિ ખેતિ પણ વેચવાનુંસ્થાન અને વાણિજ્ય વ્યાપાર આ છ કામો થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! આ અર્થ ખરોખર નથી. અર્થાત્ ત્યાં આગળ અસિ, મષી, વિગેરે કર્મો થતા નથી. આ કર્મો તો કર્મભૂમિમાં જ થાય છે. અકર્મભૂમિમાં થતા નથી. 'અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુયદીવેણં દીવે હિરણ્ણેતિ વા, સુવણ્ણે તિવા, કં-

દૃશ્યમિતિ વા તન્તુસન્તાનસંભવં વસં દૃશ્યમ્ 'મળીઃ વા' મળિરિતિ વા 'મુત્તિ-
 ણિ વા' મૌક્તિકમિતિ વા 'વિપુલધનકનગરયણમણિમોત્તિયસંઘસિલ્પ-
 વાલ સંતસારસાવણ્જેતિ વા' વિપુલધનકનકરત્નમણિમૌક્તિકશદ્ધશિલાપ્રવાલાનિ
 પ્રસિદ્ધાનિ, એતદ્વૃપ સત્સારસ્વાપતેયમિતિ પ્રધાનદ્રવ્યમિતિ વા, મગવાનાહ—'હંતા
 અતિથિ' હન્ત સન્તિ તે હિરણ્યાદય इति કિન્તુ 'ળો ચેવ ણં તેસિં મણુયાળં' નેવ
 સ્વલુ તેષાં મનુજાનામેકોરુકદ્વીપવાસિનામ્ તત્ર સુવર્ણાદિ ધનેષુ 'તિલ્લે મમત્તભાવે
 સમુપ્પજ્જહ' તીવ્રો મમત્વભાવઃ સમુપપચતે, સમયક્ષેત્રવાસિનામિવ તેષાં ધનાદૌ
 મમત્વં ન ભવતીતિ ભાવઃ 'અતિથિ ણં ભંતે ! એગોરુયદીવે ણં દીવે' અસ્તિ સ્વલુ
 ભદન્ત ! એકોરુકદ્વીપે સ્વલુ દ્વીપે 'રાયાઃ વા' રાજા इति વા ચક્રરત્નાદિઃ 'જુવ
 રાયાઃ વા' યુવરાજ इति વા—રાજપદામિપિક્તો રાજપુત્રાદિઃ 'ઈસરેઃ વા' ઈશ્વરો-
 મોગિકાદિરિતિ વા, તલવર इति વા, તલવરઃ—સન્તુપ્તનરપતિપદત્તમૌર્વણ્ણટાલ

મળીતિ વા મુત્તિણિ વા વિપુલધનકનગરયણમણિમોત્તિય સંઘસિલ-
 પ્પવાલ સંતસારસાવણ્જેતિવા' હે ભદન્ત ! ઉસ એકોરુક દ્વીપ મેં કયા
 ચાંદી, સુવર્ણ, કાંસા, ત્રપુ, તામ્ર, દૃશ્ય-વસ્ત્ર, મણિ, મૌક્તિક આદિ ધાતુપં
 હોતી હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં 'હંતા અતિથિ' હાં ગૌતમ ! યે
 સય વહાં પર ખી હોતી હૈં । પરન્તુ 'ળો ચેવ ણં તેસિં મણુયાળં તિલ્લે મમ
 ત્તભાવે સમુપ્પજ્જહ' વહાં કે મનુષ્યોં કા હનકે પ્રતિ તીવ્ર મમત્વ ભાવ
 નહીં હોતા હૈ—જૈસે કિ ઢાઈ દ્વીપ મેં કર્મભૂમિજ મનુષ્યોં કા હનકે પ્રતિ
 તીવ્ર મમત્વ ભાવ હોતા હૈ । 'અતિથિ ણં ભંતે ! એગોરુય દીવે ણં દીવે રાયાઃ
 વા જુવરાયાઃ વા, ઈસરેઃ વા તલવરેઃ વા માહંબિયાઃ વા કોહુધિયાઃ
 વા હંભોઃ વા સેટ્ટી વા' હે ભદન્ત ! ઉસ એકોરુક દ્વીપ મેં યદ્ રાજા હૈ

સેતિવા દૂસેતિ વા મળાતિ વા મુત્તિણિવા, વિપુલધનકનગરયણમણિમોત્તિય
 સંઘસિલ્પવાલ સંતસારસાવણ્જેતિ વા' હે ભગવન્ એ એકોરુક દ્વીપમાં
 ચાંદી, સોનુ, કાંસુ, ત્રપુ, તામ્ર દૃશ્ય-વસ્ત્ર, મણિ, મોતિ, વિગેરે ધાતુઓ હોય
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'હંતા અતિથિ' હા
 ગૌતમ ! આ બધી વસ્તુઓ ત્યા આગળ પણ ધાય છે પરન્તુ ણો ચેવ ણં
 તેસિં ણં મણુયા તિલ્લે મમત્તભાવે સમુપ્પજ્જહ' ત્યાના મનુષ્યોને આ વસ્તુઓ
 પર તીવ્ર મમત્વભાવ હોતો નથી. કે જેવી રીતે અઢાઈ દ્વીપના કર્મભૂમિજ
 મનુષ્યોને એ વસ્તુઓ પર તીવ્ર મમત્વ ભાવ હોય છે. 'અતિથિ ણં ભંતે ! એ-
 ગોરુય દીવે ણં દીવે રાયાઃ વા. જુવરાયાઃ વા ઈસરેઃ વા, તલવરેઃ વા. માહંબિયાઃ વા
 કોહુધિયાઃ વા, સેટ્ટીઃ વા.' હે ભગવન્ એ એકોરુક દ્વીપના આ રાજા છે, આ
 યુવરાજ છે, આ ઈશ્વર છે, આ તલવર છે, અર્થાત્ પ્રવ્રત્ત ધર્મેના મનુષ્યો

તથા, તે મનુજગણાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ-કથિતાઃ, હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! 'અતિથિ ણં મંતે ! ઇગોરુપદીવેર' અસ્તિ સ્વલ્લ મદન્ત ! ઇકોરુકદ્વીપે દ્વીપે 'દાસાઈ વા' દાસ ઇતિ વા, ક્રયક્રીતો દાસઃ દાસીપુત્રો વા 'પેસાઈ વા' પ્રેષ્ય ઇતિ વા પ્રેષણાર્થે દૂતાદિઃ, 'સિસ્સાઈ વા' શિષ્ય ઇતિ વા યથાધ્યાયોપાસકઃ-શિક્ષણીય ઇત્યર્થઃ 'મયગાઈ વા' મૃતક ઇતિ વા યત્કાલમવધિ કુત્ત્યા વેતનેન કર્મકરણાય નિયુક્તઃ સ મૃતકઃ 'માઈલ્લગાઈ વા' માનિક ઇતિ વા-દ્રવ્યાંશપ્રાદીમાનિકઃ, 'કમ્મકરપુરિસાઈ વા' કર્મકરપુરુષ ઇતિ વા, મગવાનાહ-'નો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ ન તત્ર દાસાદયો ભવન્તિ, કિન્તુ-'વવગય આમિયોગિયા ણં તે મણુયગણા પ્પણના સમણાઉસો' વ્યપગતામિયોગિકાઃ સ્વલ્લ વ્યપગતમ્ આમિયોગિકં દાસાદિ કર્મ-યેમ્યસ્તે તથા, મનુજગણાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! 'અતિથિ ણં મંતે ! ઇગોરુપદીવે દીવે' અસ્તિ સ્વલ્લ મદન્ત ! ઇકોરુકદ્વીપે દ્વીપે 'માયાઈ વા' માતા ઇતિ વા માતા-જનની 'પિયાઈ વા' પિતા ઇતિ વા પિતા જનકઃ 'માયાઈ વા' આતા સહોદરઃ, 'મહ્ણીઈ વા' મગિનીતિ વા, મગિની સહોદરા 'મજ્ઞાઈ વા' માર્યા ઇતિ વા, માર્યા, પત્ની 'પુત્તાઈ વા' પુત્ર ઇતિ વા, 'ધુપાઈ વા' ધૃતા ઇતિ તત્ર ધૃતા દુહિતા પુત્રીત્યર્થઃ, 'સુણ્હાઈ વા' સ્તુપા-પુત્રપધૂઃ, એતે પૂર્વોત્તરસયોગજા ભવન્તિ ન વેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'હંતા અતિથિ' દન્ત, સન્તિ, એતે જનનો જનકાદયો ભવન્તિ કિન્તુ 'ણો ચેવ ણં તેસિ મણુયાણં તિવ્વે પેમવધણે સમુપ્પજ્જઈ' નૈવ સ્વલ્લ

વિભવ, પેશ્વર્ય, ઔર સત્કાર આદિકો' સે રહિન હોતે હૈં ડનમેં સવ મેં સમાનતા હી હોતી હૈ વિષમતા નહીં હોતી હૈ 'અતિથિ ણં મંતે ! ઇગોરુપ દીવે દીવે માયાઈ વા પિયાઈ વા આયાઈ વા, મહ્ણીઈ વા, મજ્ઞાઈ વા, પુત્તાઈ વા, ધુપાઈ વા સુણ્હાઈ વા,' હે મદન્ત ! ઇકોરુક દ્વીપ મેં 'યહ માતા હૈ, યહ પિતા હૈ, યહ માઈ હૈ, યહ વહિન હૈ, યહ માર્યા હૈ, યહ પુત્ર હૈ, યહ દુહિતા-પુત્રી-હૈ, યહ સ્તુપા-પુત્રપધૂ હૈ' હત્યાદિ વ્યવહાર હોના હૈ કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! 'હંતા અતિથિ' હાં વહાં એસા વ્યવહાર હોતા હૈ, પરન્તુ 'ણો ચેવ ણં તેસિ ણં મણુયાણ તિવ્વે

હદિ, વિભવ, ઐશ્વર્ય અને સત્કાર વિગેરેથી રહિત હોય છે તેઓ બધાનાં સમાનપણું જ હોય છે ? વિષમ પણ હોતું નથી 'અતિથિ ણં મંતે ! ઇગોરુપ દીવે દીવે માયાઈવા, પિયાઈવા, આયાઈવા, મહ્ણીઈવા, મજ્ઞાઈવા, પુત્તાઈવા પુ-ચાઈવા સુણ્હાઈવા' હે જગવન્ એકોરુક દ્વીપમા આ માતા છે, આ પિતા છે, આ માર્યા છે, આ બહેન છે, આ સ્ત્રી છે આ પુત્ર છે, આ પુત્રી છે, આ સ્તુપા પુત્રપધુ છે આવા પ્રકારનો વ્યવહાર હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરના પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'હંતા અતિથિ' હાં ત્યાં જે પ્રવેશીને

તેષામેકોરુકમનુજાતાં તત્ર-માતૃપિત્રાદૌ તીત્રઃ પ્રેમવન્ધનઃ સમુત્પદ્યતે-પ્રેમવન્ધો ન જાયતે તત્રાહ--'પયણુ' इत्यादि, 'पयणुपेज्जबंधणा णं ते मणुयगणा पण्णत्ता समणाउसो' मनुप्रेमवन्धताः-प्रेमवन्धनराहेतास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः-कथिताः हे धर्मणायुष्मन् ! 'अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवेर' अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुका द्वीपे द्वीपे 'अरीति वा वैरिण्णि वा' अरिरिति वा, वैरिरिति वा, तत्रारिः-सामान्यशत्रुः, वैरिः-जातिनिवन्धनवैरोपेतः, यथा-सर्पनकुलगोः, 'घायणइ वा' घातक इति वा, घातको योऽयं घातयति 'यहणइ वा' वधक इति वा' स्वयं हन्ता व्यथको वा चपेटादिना ताडकः 'णढिणीयइ वा' मृत्यनीक इति वा, मृत्यनी-कश्छिद्राःवेषी काश्चोदघातकः 'पच्चमिस्सेइ वा' मृत्यमित्रः यः पूर्वमित्रं भूत्वा पश्चादमित्रो जातः अमित्रसहायो वा इति प्रथमः, भगवानाह-'णो इण्ढे सम्ढे'

પ્રેમબંધને સમુત્પદ્યતે' એમ મનુષ્યો' કો માતા પિતા આદિકો' એ તીત્ર સ્નેહાનુબંધ નહીં હોતા હે કણોકિ 'પયણુપેજ્જબંધના ણં તે મણુયગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો' હે અમણ આયુષ્મન્ ! યહાં કે નિવાસી મનુષ્ય અત્પ્ર પ્રેમ વન્ધન બાહે કહે ગયે હે 'અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુય-દીવે ર, દાસાઈ વા, પેસાઈ વા, સિસ્સાઈ વા, મયગાઈ વા, આઈલ્લાગાઈ વા, કમ્મ-ગરપુરિસાઈ-વા' હે ભદન્ત ! તત્ત એગોરુક દ્વીપ મેં 'યહ-દાસ હે-કય-ક્રીત નોકર હે, યહ પ્રેમ્ય હે-દૂતાદિક હે, યહ શિષ્ય હે, યહ-મૃતક હે-નિયત અર્થાધિ તક લેતલ દેકર રવસા ગયા કામ કરને વાલા મનુષ્ય-હે, યહ આગીદાર હે, યહ કાર્યકર પુરુષ હે 'એસા વ્યવહાર હોતા હે કયા ?' હાંકે ઉત્તર જૈં પ્રભુશ્રી કહતે હે-હે ગૌતમ ! 'જો ઇણ્ઢે સમ્ઢે' એસા અર્થ સમર્થ નહીં હે-અર્થાત્ વહાં યર દાસ આદિ-કા વ્યવહાર નહીં હોતા હે-

વ્યવહાર હોય છે. પરંતુ 'જો ચેવ ણં લેસિણં મણુયાણં વિન્ધે પ્રેમબંધને સમુત્પદ્યતે' તે મનુષ્યોને માતા, પિતા, વિગેરેમાં અત્યંત ગાઢ-સ્નેહાનુબંધ હોતો નથી, કેમકે 'પયણુપેજ્જબંધના ણં તે મણુયગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ત્યાંના રહેવાવાળા મનુષ્યો અલ્પ પ્રેમબંધનવાળા કહ્યા છે. 'અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુય દીવે દીવે દાસાઈવા, પેસાઈવા, સિસ્સાઈવા, મયગાઈવા, આઈલ્લાગાઈવા, કમ્મગરપુરિસાઈવા' હે ભગવન્ ! એ એકોરુક દ્વીપમાં 'આ દાસ છે, ખરીદેલો નોકર છે, આ પ્રેમ્ય છે. અર્થાત્ હૂત-વિગેરે છે, આ શિષ્ય છે, આ ભૂતક છે. અર્થાત્ નકકી કરેલ સુદત સુધી પગાર આપીને નાખવામાં આવેલા કામ કરનાર મનુષ્યને ભૂતક કહે છે. આ આગીદાર છે. આ કાર્યકર પુરુષ છે. આવા પ્રકારનો વ્યવહાર થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'જો ઇણ્ઢે સમ્ઢે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરાબર નથી. અર્થાત્ ત્યાં દાસ વિગેરે વ્યવહાર

નાયમર્થઃ સમર્થઃ નૈત્તે આયીદયો મયન્તિ યતઃ 'વવગયવૈરાણુવંધાણં તે મણુય-
ગ્ના પગ્ગણા સમણાઉસો' વવગમત વૈરાણુવન્ધાસ્થે વનુજગ્ગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'હે
શ્રમણાયાુબ્બન્ ! વવગમતઃ' વૈરજન્યોડનુવન્યઃ 'સમ્વન્થો યેન્યસ્તયા મૂતાસ્તે
મુક્તિમાર્ગાવરોધકારણમૂતે કૃતપૂર્વમવૈરાદિ વિષયેડપિ પશ્ચાત્તાપં કુર્વન્તીતિ ।

કયોક્તિ- 'વવગમત આમિઓગિયાણં તે મણુયગ્ગણા પગ્ગણા સમણાઉસો'
હે શ્રમણ આયુબ્બન્ ! હનકે અમિઓગિક કર્મ તહીં હોતા હૈ અર્થાત્ ત્યાની
કે વ્યક્તિ કિસી કે દબાવ મેં આકર થા પૈસા કે દાસ બનતર કિસી કે
દાસ આદિ નહીં હોતે હૈ । 'અત્થિ ણં મતે । ઇગ્ગરુદ્ધીવે ઝરીતિ વા
વેરિણિ વા ઘાતકાતિ વા વહરહ વા પાહિગીણિ વા પચ્ચામિત્તેદ વા'
હે મદન્ત ! ઇગ્ગરુદ્ધીપ મેં 'યહ અરિ હૈ-સામાન્યતઃ જાતુ હૈ, યહ વૈરી
હૈ વિશેષ કિસી કારણ વશ વૈરભાવ સે યુક્ત હૈ યહ વૈરભોધ કર્હીં ૨,
સ્વાભાવિક હોતા હૈ-જૈસા-અદિ-(શર્પ) ઝોગ જલુગ (પોલા) મેં હોતા
હૈ યહ ઘાતક હૈ ખરવાને વાલા હૈ યહ વધક હૈ-સ્વયં ખારને વાલા હૈ
અથવા ધપ્પક આદિ દ્વારા ધીડા પહુંચાને વાલા હૈ ૩ : પ્રત્યગ્નિ હૈ-કાર્ય
કા વિનાશક હૈ યહ પ્રત્યગ્નિ હૈ જો પાહિલે જિત્ત હોતર તથ જાતુ હો ગયા
હૈ અથવા જો અમિત્ર કા સહાયક હૈ વહ પ્રત્યગ્નિ જાલાતા હૈ- 'પૈસા
વ્યવહાર હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન શ્રી કમ્મે ?- 'જો રણદે સમદે'
હે ગૌતમ ! પૈસા અર્થ સમર્થ નહીં હૈ કયોક્તિ 'વવગમ વૈરાણુવંધાણં તે
મણુયગ્ગણા પગ્ગણા' હૈ શ્રમણ આયુબ્બન્ ! ત્યાં કે જલુગો મેં વૈરાણુવં

થનો નથી. કેમકે 'વવગમ આમિઓગિયાણ તે મણુયગ્ગણા પગ્ગણા સમણાઉસો' હૈ
શ્રમણ આયુબ્બન્ ! તેઓને અભિયોગિક તાનતુ કર્મ જતુ નથી અર્થાત્ ત્યાની
વ્યક્તિ કેઈના દબાણમા આવીને અથવા પૈસાના દાસ બનીને કેઈના દાસ
વિગેર બનતા નથી. 'અત્થિ ણં મતે ! ઇગ્ગરુદ્ધીવે ઝરીતિ વા, વેરિણિ વા
ઘાતકાતિ વા, વહરહ વા, પાહિગીણિ વા, પચ્ચામિત્તેદ વા' હૈ લગવન્ એકાદ્ધ
દીપમા આ અરિ છે, અર્થાત્ સામાન્ય જાતુ છે, ત્યાં વેર છે અર્થાત્ કેઈ વિશેષ
કારણવશાત્ આ વૈરભાવ રાખનાર કયાક કયાક સ્વભાવિઃ હોય છે એમકે આપ
અને નેણીયાના હોય છે. આપાતક છે અર્થાત્ અરવ રો હૈ આ વધક છે.
અર્થાત્ પોતેજ મારવાળો છે અથવા ધપ્પક કિસે દ્રવ્ય રૂપ પડોઆડનાર છે,
આ પ્રત્યગ્નિ છે, અર્થાત્ જે પહેલા જિતોર નહીં પડોઆડ જાતુ બની એવેક
હોય અથવા જે અનિયમે સદય કરવાળો હોય તે પ્રત્યગ્નિ હોવાય છે
આવો વ્યવહાર થાય છે ? આ પ્રત્યગ્નિ હોવાના પ્રશ્નને જોતવત મને કહે છે
કે 'જો રણદે સમદે' હૈ જોતમ ! આ અર્થ અરવતર નથી કેમકે વવગમ વૈરાણુ
વંધાણં તે મણુયગ્ગણા પગ્ગણા' હૈ શ્રમણ આયુબ્બન્ ત્યાં જાતુ પૈસા વૈરાણુ

‘અત્થિ ણં एगोरुयदीवे दीवे’ અસ્તિ खलु एकोरुकद्वीपे द्वीपे ‘मित्ताइ वा’ मित्रमिति वा, ‘वयंसाइ वा’ वयस्य इति वा वयस्यः समानवयाः गाढतरप्रेमयुक्तः ‘घडिआइ वा’ घडिआ इति वा ‘घडिआ’ इति देशी शब्दः गोष्ठीवाची, तेन घडिआ गोष्ठी ‘सहीति वा’ सखा इति वा, तत्र सखा-समानखादनपानादौ सद्चारी ‘सुहियाइ वा’ सुहृद इति वा सततसहचारी हितोपदेशदायी च ‘महाभागाइ वा’ महामाग इति वा ‘संगइयाइ वा’ सांगतिक इति वा, तत्र साङ्गतिकः सङ्गतिश्चात्रघटितः संगतिशीलः परिचित इत्यर्थः, भगवानाह-‘णो इणद्धे समद्धे’ नायमर्थः समर्थः यतः ‘ववगयपेम्मा ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो’ व्यपगत-प्रेमास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमणायुष्मन् ! न च खलु तेषामेकोरुकमनुजानां रागरूपं बन्धनं समुत्पद्यते इति । ‘अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे’ अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे ‘आवाहाइ वा’

નહીં હોના હૈ ‘અત્થિ ણં ભંતે એગોરુય દીવે ૨, મિત્તાઈ વા, વયંસાઈ વા, ઘડિયાઈ વા, સહી વા, સુહિયાઈ વા’ હે ભદન્ત ! એકોરુક દ્વીપ મેં ‘યહ મિત્ર હૈ યહ વયસ્ય હૈ-સમાન ભવસ્થા વાલા ઓર ગાઢતર પ્રેમ સે યુક્ત હૈ યહ ઘટિત હૈ યહ દેશી શબ્દ હૈ ગોષ્ઠી વાચી વહાં ગોષ્ઠી-મિત્ર મળડલી હૈ યહ સખા હૈ-સ્વાન પાન આદિ મેં સાથ રહને વાલા હૈ યહ સુહૃદ હૈ-નિરન્તર સાથ રહને વાલા હૈ ઓર હિત કા ઉપદેશ દાતા હૈ-‘મહાભાગાતિ વા, સંગતિયાતિ વા,’ યહ મહા ભાગ્યશાલી હૈ, યહ સાંગતિક હૈ-સંગતિ કરને માત્ર સે જો મિત્ર બન ગયા હૈ વહ હૈ ‘એસા વ્યવહાર હોના હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! ‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે વવગયપેમ્મા તે મણુયગણા પણત્તા’ યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ વહાં કોઈ કિસ્મી કા ન મિત્ર હૈ ન વયસ્ય આદિ હૈ-કયોંકિ વે મનુષ્ય પ્રેમાનુબન્ધ રહિત હોતે હૈ । ‘અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુય દીવે ૨, આવાહાતિ

બંધ હોતો નથી. ‘અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુયદીવે દીવે, મિત્તાઈ વા, વયંસાઈ વા ઘડિયાઈવા, સહીવા, સુહિયાઈવા’ હે ભગવન્ ! તે એકોરુક દ્વીપમાં ‘આ મિત્ર છે આ વયસ્ય સમાન ઉમ્મરવાળો અને ગાઢ પ્રેમથી યુક્ત છે, આ ઘટિક છે, આ દેશી શબ્દ છે. તે ગોષ્ઠિવાચી છે. ગોષ્ઠી-મિત્ર મંડલીને કહે છે. આ સખા છે, અર્થાત્ કાયમ સાથે રહેવાવાળો છે. અને હિતનો ઉપદેશ કરનાર છે. ‘મહાભાગાતિવા, સંગતિયાતિવા’ આ મહા ભાગ્યશાલી છે, આ સાંગતિક છે, અર્થાત્ સંગતિ કરવા માત્રથી જો મિત્ર બની જાય છે તે સાંગતિક કહેવાય છે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે ‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે વવગયપેમ્મા તે મણુયગણા પણત્તા’ આ અર્થ બરોબર નથી. કેમકે તે મનુષ્યો પ્રેમાનુબંધ વિનાના હોય છે ‘અત્થિ ણં ભંતે ! એગોરુય દીવે દીવે અવાહાતિવા, વિવાહાતિ

आवाह इति वा उत्सवादी आहूयन्ते स्वजना यत्र स आवाहः—विवाहात्पूर्व ताम्बु-
लादिदानोत्सवः, 'वीवाहाइ वा' इति वा विवाहः परिणयनमित्यर्थः 'जण्णाइ वा'
यज्ञ इति वा' यज्ञः प्रसिद्धः 'सद्धाइ वा' श्राद्धमिति वा 'थालिपाकाइ वा' स्थाली-
पाक इति वा—स्थालीपाको वरवधूभ्यां चरुनिवेदनम् 'चौलोवणयणाइ वा' चौलो-
पनयनमिति वा—चौलोपनयनं शिखाधारणसंस्कारविशेषः 'सीमंतुणयणाइ वा'
सीमन्तोन्नयनमिति वा, सीमन्तोन्नयनं गर्भसंस्कारविशेषः 'मयपिंडनिवेयणाइ वा'
मृतपिण्डनिवेदनमिति वा, मृतेभ्यः पितृभ्यः तृतीयनवमादि दिनेषु कुळाचारेण
शमशाने पिण्डदानम् भगवानाह—'णो इण्ठे सम्ठे' नादमर्थः सन्त्यः यतः—'वव-
गय आवाहविवाहजणसद्धथालिपागचौलोवणयणसीमंतुणयणमयपिंडनिवेयणाणं
ते मणुयणणा पणत्ता समणाउत्तो' व्यपगतावाहविवाहयज्ञश्राद्धस्थालीपाकचौलो-

वा, विवाहाति वा, जण्णाइ वा, सद्धाइ वा थालिपाकाइ वा, चेलोवणय-
णाइ वा, सीमंतुणयणाइ वा, मयपिंडनिवेदणाइ वा' हे भदन्त ! उस
एगोरुक्क द्वीप के मनुष्यों में 'आवाह-विवाह आदि उत्सव में जहां जन
बुलाये जाते हैं और उन्हें ताम्बूलादि देकर संस्कृत किया जाता हो ऐसा
काम-होता है क्या ? विवाह होता है क्या ? यज्ञ होता है क्या ? वर
वधू को खाना पीना दिया जाता है क्या चौल कर्म उपनयन संस्कार
होता है क्या ? सीमन्तोन्नयन संस्कार होता है क्या ? मरे हुए पिता को
तृतीय नौवे आदि दिनों में पिण्डदान किया जाता है क्या ? इसके उत्तर
में प्रभुश्री कहते हैं—हे श्रमण आयुधन ! 'णो इण्ठे सम्ठे' यह अर्थ
समर्थ नहीं है—अर्थात् यहां आवाह-विवाह आदि कुछ भी नहीं होता
है क्योंकि ये मनुष्य 'ववगय आवाह विवाह जण सद्धथालि पाग' इन
आवाह विवाह, यज्ञ, श्राद्ध, स्थालीपाक, आदि पूर्वोक्त कार्यों से रहित

वा, जण्णाइवा, सद्धाइवा, थालिपाकाइवा, चेलोवणयणाइवा, सीमंतुणयणाइवा
मयपिंडनिवेदणाइवा' के लगवन् ओ ओडोइक्क द्वीपमा 'आवाह-विवाह विगेरे
उत्सवमा ठे क्या जनसमूहने ओलावपाना आवे छे, एने तेओने पान ने पारी
विगेरे ओपीने सद्धृत करवामा आवे छे, ओरा काने थ व छे ? विव इ थाय छे ?
यज्ञ थाय छे ? वर वधुने भवापीरातु देवता आवे छे मु ? सीमन्त अने उपनयन
संस्कार थाय छे ? सीमन्तोन्नयन संस्कार थाय छे ? मरेव पिताने अने ठे
नवमा विगेरे दिने पिंडदान करवामा आवे छे ? ओ प्रयत्न उत्तरमा
प्रभु श्री जीनभस्सानीने उडे छे छे जो इ ठे सम्ठे ओ ओर ओरावर नथी.
अर्थात् एवा आवाह-विवाह विगेरे इ ठे सम्ठे ओ ओर ओरावर नथी.
'ववगय आवाहविवाहजणसद्धथालिपागचौलोवणयणसीमंतुणयणमयपिंडनिवेयणाणं
ते मणुयणणा पणत्ता समणाउत्तो' व्यपगतावाहविवाहयज्ञश्राद्धस्थालीपाकचौलो-

પ્રનયન સીમન્તોન્નયનવૃત્તપિંડનિવેદનાસ્તે મનુજગણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ દે શ્રમણાયુષ્મન્ !
 ઇકોરુકમનુજાનાભાવાદ ધિવાહાદિકાઃ ક્રિયા ન ભવન્તિ યુગલિકત્વેન તાદૃશ
 ક્ષેત્રકાલસ્વભાવતઃ પૂર્વોક્ત સંસ્કારસ્થાનાવશ્યકત્વાદિત્રિ ભાવઃ ॥૬૦॥૩૯॥

મુખ્ય-અર્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે હંદમહાઈ વા
 હંદમહાઈ વા રુદમહાઈ વા સિવમહાઈ વા વેસમણમહાઈ વા
 મુગુંદમહાઈ વા ણાગમહાઈ વા જક્ષમહાઈ વા ભૂતમહાઈ વા
 કૂચમહાઈ વા તલાચળઈમહાઈ વા, દહમહાઈ વા પવ્વચમહાઈ વા
 રુક્ષરોવણ મહાઈ વા ચેદ્ધચમહાઈ વા શૂભમહાઈ વા ? ણો ઇણઠ્ઠે
 સમઠ્ઠે વચ્ચગચમહમહિમાણં તે મણુચગણા પપ્પણત્તા સમણાડસો !
 અર્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે ણડપેચ્છાઈ વા ણટ્ટપેચ્છાઈ
 વા જલ્લપેચ્છાઈ મલ્લપેચ્છાઈ વા મુટ્ઠિયપેચ્છાઈ વા વિહંબગપેચ્છાઈ
 વા કહગપેચ્છાઈ વા પવગપેચ્છાઈ વા અક્ષાયગપેચ્છાઈ વા
 લાસગપેચ્છાઈ વા લંઘપેચ્છાઈ વા મંઘપેચ્છાઈ વા તૂંઘલ્લ-
 પેચ્છાઈ વા તુંઘવીળપેચ્છાઈ વા કાવપેચ્છાઈ વા માગહપેચ્છાઈ
 વા ? ણો ઇણઠ્ઠે સમઠ્ઠે, વચ્ચગચકાઠહલાણં તે મણુચગણા પપ્પણત્તા
 સમણાડસો ! અર્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે સગડાઈ વા
 રહાઈ વા જાણાઈ વા જુગાઈ વા ગિલીઈ વા થિલીઈ વા પિલીઈ
 વા પવહણાઈ વા સિબિયાઈ વા સંદમાણિયાઈ વા ? ણો ઇણઠ્ઠે
 સમઠ્ઠે, પાદચારવિહારિણો ણં તે મણુચગણા પપ્પણત્તા સમ-
 ણાડસો ! અર્થિ ણં ભંતે ! ઇગોરુય દીવે ણં દીવે આસાઈ વા
 હર્થાઈ વા ઉટ્ટાઈ વા ગોણાઈ વા મહિસાઈ વા ચરાઈ વા ઘોડાઈ
 હોતે હેં । યહાં કા ક્ષેત્રકાલ એસે હો સ્થભાવ કા હોતા હૈ તથા ચે યુગલિક
 હોને સે હન્હે એસે પૂર્વોક્ત સંસ્કારોં કી આવશ્યકતા નહીં હોની હૈ ॥૩૯॥

સ્થાલીપાક વિગેરે પૂર્વોક્ત કાર્યોથી રહિત હોય છે. ત્યાનો ક્ષેત્રનાળ એવાજ
 સ્થભાવનો હોય છે. તથા તેઓ યુગલિક હોવાથી તેઓને આવા પૂર્વોક્ત
 સંસ્કારોની આવશ્યકતા હોતી નથી. ॥ સૂ. ૩૯ ॥

वा अजाइ वा पलाइ वा ? हता अतिथि, नो चैव ण तेसिं मणु-
याणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति । अतिथि णं भंते ! एगोरुय
दीवे दीवे स्लीहाइ वा वग्वाइ वा विगाइ वा दीवियाइ वा
अच्छाइ वा परस्तराइ वा तरच्छाइ वा तियालाइ वा विडा-
लाइ वा सुणगाइ वा कोलसुणगाइ वा कोकतियाइ वा सस
गाइ वा चित्तलाइ वा चिल्ललाइ वा ? हंता अतिथि नो चैव णं
ते अणमणस्स तेसिं वा मणुयाणं किंचि आवाहं वा पदाहं
वा उप्पायंति वा छविच्छेदं वा करेंति, पगइभइगायं ते साव-
यगणा पणत्ता समणाउसो !। अतिथि णं भंते ! एगोरुय दीवे ण
दीवे सालीइ वा वीहीइ वा गोधूमाइ वा जवाइ वा तिलाइ वा
इक्खूइ वा ? हंता ! अतिथि, नो चैव णं तेसिं मणुयाणं परि-
भोगत्ताए हव्वमागच्छंति । अतिथि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे
गत्ताइ वा दरीइ वा वलीइ वा भिगूइ वा ओवाएइ वा विस-
मेइ वा विज्जलेइ वा धूलीइ वा रेणूइ वा पंकेइ वा चलणीइ वा ?
णो इण्ठे सम्भे, एगोरुय दीवे णं दीवे बहुलसरसणिज्जे भूमिभागं
पणत्ते समणाउसो !। अतिथि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे म्याण्ड
वा कंटएइ वा हीरएइ वा सक्कराइ वा तणकयवराइ वा पत्तकय-
वराइ वा असुईति वा पूइयाइ वा दुद्धिगंधाइ वा अचोक्खाइ
वा ? णो इण्ठे सम्भे, ववगयव्वाणु कंटगदीगात्तक्कर तणकयवर
पत्तकयवर असुइपूइयदुद्धिगंधमच्चं दावे णं एगोरुयदीवे पणत्ते
समणाउसो !। अतिथि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे दंसाइ वा
ससगाइ वा पिमुयाइ वा जुयाइ वा लिक्खाइ वा तंजुणाइ वा ?
वा ? णो इण्ठे सम्भे, जयगयदंसमग्गपिन्नुज्जुय लिक्खटंहुणे णं
एगोरुय दीवे पणत्ते समणाउसो !। अतिथि णं भंते ! एगोरुय

दीवे दीवे अहीइ वा अयगराइ वा महोरगाइ वा ? हंता अतिथि
 णो चेव णं ते अन्नमन्नस्स तेसिं वा मणुयाणं किंचि आवाहं
 वा पवाहं वा छविच्छेयं वा करेति, पगइभद्दगाणं ते वालग-
 गण पणगत्ता समणाउसो ! । अतिथि णं भंते ! एगोरुय दीवे
 दीवे गहदंडाइ वा गहमुसलाइ वा गहगज्जियाइ वा गहजुद्धाइ
 वा गहसंघाडगाइ वा गहअवसठ्ठाइ वा अब्भाइ वा अब्भरु-
 क्खाइ संझाइ वा गंधव्वनगराइ वा गज्जियाइ वा विज्जुयाइ
 वा उक्कापायाइ वा दिसादाहाइ गिग्घायाइ वा पंसुविट्ठीइ वा
 जुवगाइ वा जक्खालिसाइ वा धूमियाइ वा महियाइ वा उ-
 ग्घायाइ वा चंदोवरागाइ वा सूरुवरागाइ चंदपरिवेसाइ वा
 सूरपरिवेसाइ वा पडिचंदाइ वा पडिसूराइ वा इंदधणूइ वा
 उदगमच्छाइ वा अमोहाइ वा कविहसियाइ पाईणवायाइ वा
 पडीणवायाइ वा जाव सुद्धवायाइ गामदाहाइ वा नगरदाहाइ
 वा जाव सण्णिवेसदाहाइ वा पाणक्खयजणक्खयकुलक्खय
 धणक्खयवसणभूयमणारियाइ वा ? णो इणट्ठे समट्ठे ॥सू० ४०॥

छाया-अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे इद्रमह इति वा स्कन्दमह
 इति वा रुद्रमह इति वा शिवमह इति वा वैश्रमणमह इति वा मुकुन्दमह इति वा
 नागमह इति वा यक्षमह इति वा भूतमह इति वा कूपमह इति वा तडागनदीमह
 इति इद्रमह इति वा पर्वतमह इति वृक्षारोपणमह इति वा चैत्यमह इति वा स्तूपमह
 इति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यपगतमहमहिमानस्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणा-
 युष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे नटप्रेक्षेति वा नाट्यप्रेक्षेति वा
 जलप्रेक्षेति वा मल्लप्रेक्षेति मौष्टिकप्रेक्षेति वा विडम्बकप्रेक्षेति वा कथकप्रेक्षेति वा
 प्लवकप्रेक्षेति वा आख्यायकप्रेक्षेति वा लासकप्रेक्षेति वा लंखप्रेक्षेति वा मंखप्रेक्षेति
 वा तूणिकप्रेक्षेति वा तुम्बवीणाप्रेक्षेति वा काश्चप्रेक्षेति वा मागधप्रेक्षेति वा ?
 नायमर्थः समर्थः, व्यपगतमहमहिमानस्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् !
 अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे शकटमिति वा रथ इति वा यानमिति वा
 युग्यमिति वा गिल्लीति वा थिल्लीति वा पिल्लीति वा प्रवहणमिति वा शिवि-
 केति वा स्यन्दमानिकेति वा ? नायमर्थः समर्थः, पादचारविहारिणः खलु ते मनु-

जगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे अश्व
इति वा हस्तीति वा उष्ट्र इति वा गोण इति वा महिष इति वा खर इति वा घोटक
इति वा अजेति वा एडकेति वा ? इन्त अस्ति, नैव खलु तेषां मनुजानां परिभो-
गतया हव्यमागच्छन्ति । अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे सिंह इति वा
व्याघ्र इति वा वृक इति वा द्वीपिका इति वा ऋक्ष इति वा पराशर इति तरक्ष
इति वा शृगाल इति वा विडाल इति वा शुनक इति वा कोळशुनक इति वा कोक-
दन्तिकेति वा शशक इति वा चित्रल इति वा चिल्लठरु इति वा ? इन्त अस्ति,
नैव खलु ते अन्योऽन्यस्य तेषां वा मनुजानां किञ्चिदावाधां वा मवाधां वा
उत्पादयन्ति वा छविच्छेदं वा कुर्वन्ति, प्रकृतिभद्रकाः खलु ते श्वापदगणाः
प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे शालिरिति वा
व्रीहिरिति वा गोधूम इति वा यव इति वा तिळ इति इक्षुरिति वा ? इन्त
अस्ति, नैव खलु तेषां मनुजानां परिभोगतया हव्यमागच्छन्ति । अस्ति खलु
भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे गर्ता इति वा दरी इति वा चंपी इति वा भृगुरिति
अवपात इति वा विषममिति वा विजलमिति वा धुलिरिति वा रेणुरिति वा पङ्क
इति वा चलनीति वा ? नायमर्थः समर्थः, एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे बहुसमरम-
णीयः भूमिभागः प्रज्ञप्तः श्रमणायुष्मन् ! । अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे
द्वीपे स्थाणुरिति वा कण्टक इति वा हीरक इति वा शर्करा तृणकचवर इति वा
पत्रकचवर इति वा अशुचिरिति वा पूतिकमिति वा दुरभिगन्ध इति वा अचोक्ष
इति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यपगत स्थाणुकण्टकहीरक शर्करा तृणकचवरपत्र-
कचवराशुचि पूतिकदुरभिगन्धाचोक्षः खलु एकोरुकद्वीपः प्रज्ञप्तः श्रमणायुष्मन् !
अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे दंश इति वा मशक इति वा पिशुक इति वा
युकेति वा लिक्षेति वा दंकुण इति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यपगतदंशमशक-
पिशुक यूकालिक्षादकुणः खलु एकोरुकद्वीपः प्रज्ञप्तः श्रमणायुष्मन् ! । अस्ति खलु
भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे अहिरिति वा अजगर इति वा महोरग इति वा !,
इन्त ! अस्ति नैव खलु ते अन्योऽन्यस्य तेषां वा मनुजानां किञ्चिदावाधां वा
मवाधां वा छविच्छेदं वा कुर्वन्ति, प्रकृतिभद्रकाः खलु ते व्याघ्रगणाः प्रज्ञप्ताः
श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे प्रहदन्त इति वा प्रह
हृशमिति वा प्रहगर्जितमिति वा प्रहयुद्धमिति वा प्रहन्वाटमिति वा प्रहयमव्य-
मिति अत्र इति वा अत्रयुद्ध इति वा सन्त्येति वा गन्धर्जनगरमिति वा गर्जितमिति
विधुदिति उरक्षापात इति वा दिगुदाह इति वा निर्वोह इति वा पाशुपदमिति वा
पूरक इति वा यक्षादीप्तमिति वा धुनिहेति वा महिकेति वा रमउदाह इति वा

ચન્દ્રોપરાગ ઇતિ વા, સૂર્યોપરાગ ઇતિ વા ચન્દ્રપરિવેષ ઇતિ વા સૂર્યપરિવેષ ઇતિ વા પ્રતિચન્દ્ર ઇતિ વા પ્રતિસૂર્ય ઇતિ વા ઇન્દ્રધનુરિતિ વા ઉદકયત્સ્ય ઇતિ વા અમોઘ ઇતિ વા કપિહસિતમિતિ વા પ્રાચીનવાત ઇતિ વા પ્રતીચીનવાત ઇતિ વા યાવત્ શુદ્ધવાત ઇતિ વા ગ્રામદાહ ઇતિ વા નગરદાહ ઇતિ વા યાવત્ સન્નિવેશદાહ ઇતિ વા પ્રાણક્ષય જનક્ષયકુલક્ષયધનક્ષયવ્યસનભૂતાનાર્યા ઇતિ વા ? નાચમર્થઃ સમર્થઃ ॥સૂ૦ ૪૦॥

ટીકા—‘અત્થિ ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ, ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુપદીવે ણં દીવે’ અસ્તિ સ્વલ્લુ મદન્ત ! ઇગોરુકદ્વીપે સ્વલ્લુ દ્વીપે ‘ઈન્દ્રમહાઈવા’ ઇન્દ્ર મહા ઇતિ વા તત્ર મહાઃ પ્રતિનિયત દિવસમાવી ઉત્સવઃ ઇન્દ્રમધિકૃત્ય સંપાદ્યમાન ઉત્સવ ઇન્દ્રમહા ઇતિ એવમગ્રેઽપિ સ્કન્દોત્સવાદયો જ્ઞાતવ્યાઃ । ‘સ્વંદમહાઈવા’ સ્કન્દમહા ઇતિ વા તત્ર સ્કન્દઃ કાર્ત્તિકેયસ્તસ્યોત્સવ ઇત્યર્થઃ ‘રુદ્રમહાઈવા’ રુદ્રમહા ઇતિ વા રુદ્રો યક્ષાધિપતિસ્તસ્ય મહાઃ ઉત્સવઃ । ‘સિવમહાઈવા’ શિવમહા ઇતિ વા ‘વૈશ્રમણ મહાઈવા’ વૈશ્રમણઃ કુબેર ઉત્તરદિગ્લોકપાલસ્તસ્યોત્સવઃ । ‘મુગુંદમહાઈવા’ મુકુ-

‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુપ દીવે ૨, ઇન્દ્ર મહાઈવા’-ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હે મદન્ત ! ઇગોરુક દ્વીપ મેં ‘ઈન્દ્ર મહાઈવા’ ઇન્દ્ર મોહત્સવ અમુક પ્રકાર હોને વાળે ઉત્સવ કા ઇન્દ્રમોહત્સવ નામ હૈ યહ જો ઉત્સવ ઇન્દ્ર કો લક્ષ્ય કરકે કિયા જાતા હૈ ઉત્સકા નામ ઇન્દ્ર મહા હૈ । હસી તરહ સે આગે કે ઉત્સવ સમજ લેના ચાહિયે ‘સ્વંદમહાઈવા’ કાર્ત્તિકેય કા નામ સ્કન્દ હૈ ઇસ સ્કન્દ કો લક્ષ્ય કરકે કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ સ્કન્દોત્સવ હૈ ‘રુદ્રમહાઈવા’ યક્ષોં કે અધિપતિ કા નામ રુદ્ર હૈ ઇસ રુદ્ર કો લક્ષિત કરકે કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ રુદ્રોત્સવ હૈ । ‘સિવ મહાઈવા’ શિવ નામ મહાદેવ કા હૈ ઇસ મહાદેવ-શંકર-કો લક્ષિત કર કે કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ શિવોત્સવ હૈ ‘વૈશ્રમણ મહાઈવા’ વૈશ્રમણ નામ કુબેર કા હૈ યહ ઉત્તર દિશાકા એક લોકપાલ હૈ ઇસ કુબેર કો લક્ષિત કર હોને વાળે ઉત્સવ કા નામ વૈશ્રવણોત્સવ હૈ

અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુપ દીવે દીવે ઇન્દ્ર મહાઈવા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ આ એકોરુક દ્વીપમાં ‘ઈન્દ્ર મહાઈવા’ ઇન્દ્રમહોત્સવ અમુક પ્રકારના ઉત્સવનું નામ ઇન્દ્રમહોત્સવ છે. આ ઉત્સવ ઇન્દ્રને લક્ષ્ય કરીને કરવામાં આવે છે. એજ પ્રમાણે આ પછીના ઉત્સવોના સંબંધમાં પણ સમજાવેલું બેઠ્યું છે. ‘સ્વંદ મહાઈવા’ કાર્ત્તિકેયનું નામ સ્કંદ છે આ સ્કંદને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવનારા ઉત્સવનું નામ સ્કંદ મહોત્સવ છે. ‘રુદ્રમહાઈવા’ યક્ષોના અધિપતિનું નામ રુદ્ર છે. આ રુદ્રને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવેલા ઉત્સવનું નામ રુદ્ર મહોત્સવ છે. ‘સિવમહાઈવા’ શિવનામ મહાદેવનું છે આ મહાદેવ શંકરને ઉદ્દેશીને

ન્દમહાઈ વા-મુકુન્દ:-કૃષ્ણઃ તમચિકૃત્ય ક્રિયમાણ ઉત્સવઃ, 'નાગમહાઈ વા' નાગો નાગકુમારો ભવનપતિવિશેષઃ તસ્ય મહા ઉત્સવઃ । 'જક્ષ મહાઈ વા' યક્ષમહાઈ વા' યક્ષમહાઈ વા' ભૂતમહાઈ વા' ભૂતમહાઈ વા, તત્ર યક્ષભૂતો વ્યન્તર વિશેષો તયોર્મહા ઉત્સવઃ 'કૂપમહાઈ વા' કૂપમહાઈ વા, નવનિર્માપિત કૂપસ્યોત્સવઃ, 'તલાયણઈમહાઈ વા' તડાગનદીશ્વર ઇતિ વા, તડાગઃ નદી ચેતિ દ્વયં પ્રસિદ્ધં 'દહમહાઈ વા' હ્રદમહાઈ વા, તત્રઽગાધજલો હ્રદઃ તસ્યોત્સવઃ, 'પવ્યમહાઈ વા' પર્વતમહાઈ વા, 'રુક્ષ-

'મુગુંદમહાઈ વા' મુકુન્દ નામ કૃષ્ણ કા હૈ ઇસ કૃષ્ણ કો લક્ષિત કર કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ મુકુન્દોત્સવ હૈ 'નાગમહાઈ વા' નાગ નામ નાગ કુમાર કા હૈ યહ ભવનપતિ દેવ કા એક ભેદ હૈ ઇસ નાગ કુમાર કો લક્ષિત કર કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ નાગોત્સવ હૈ 'જક્ષ મહાઈ વા' યક્ષ યહ વ્યન્તર દેવો કા એક ભેદ હૈ ઇસ યક્ષ કો લક્ષ્ય કરકે કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ યક્ષોત્સવ હૈ 'ભૂત મહાઈ વા' ભૂત ભી વ્યન્તર દેવો કા હી એક ભેદ હૈ ઇસ ભૂત કો લક્ષ્ય કર કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ ભૂત મહાઈ વા' કૂપ મહાઈ વા' નયે વનાયે ગયે કૂપ કો લક્ષિત કર કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ કૂપ મહોત્સવ હૈ 'તલાયણઈ મહાઈ વા' તાલાય એવં નદી કો લક્ષિત કર કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ તડાગમહાઈ વા' તડાગનદી કો લક્ષિત કર કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ તડાગમહાઈ વા' હ્રદ મહાઈ વા' હ્રદ મહાઈ વા' અગાધ જલ વાળે જલાશય કો હ્રદ કહેતે હૈ એસે હ્રદ વિશેષ કો એવં પર્વત કો લક્ષિત કર

કરવામા આવેલા ઉત્સવનું નામ શિવોત્સવ છે 'વૈષ્ણવ મહાઈવા' વૈષ્ણવનામ કુબેરનું છે તે ઉત્તર દિશાને એક લોકપાત્ર દેવ છે આ કુબેરને ઉદ્દેશીને યજ્ઞ વાળા ઉત્સવનું નામ વૈષ્ણવોત્સવ છે 'મુગુંદ મહાઈવા' મુકુન્દનું નામ કૃષ્ણનું છે. એ કૃષ્ણને ઉદ્દેશીને યજ્ઞના ઉત્સવનું નામ મુકુન્દોત્સવ છે. 'નાગમહાઈવા' નાગનામ નાગકુમારનું છે, આ ભવનપતિ દેવના એક ભેદ છે. આ નાગકુમારો છે એને ઉદ્દેશીને કરવામા આવેલ ઉત્સવનું નામ નાગોત્સવ છે 'જક્ષમહાઈવા' યક્ષ એ વ્યન્તર દેવના એક ભેદ છે આ યક્ષને ઉદ્દેશીને કરવામા આવેલ ઉત્સવનું નામ યક્ષોત્સવ છે. 'ભૂતમહાઈવા' ભૂત એક વ્યન્તર દેવના એક ભેદ છે આ ભૂતને ઉદ્દેશીને કરવા આવેલ ઉત્સવનું નામ 'ભૂતમહાઈવા' છે. 'કૂપમહાઈવા' કૂપ એક વ્યન્તર દેવના એક ભેદ છે આ કૂપને ઉદ્દેશીને કરવા આવેલ ઉત્સવનું નામ કૂપમહોત્સવ છે. 'તલાયણઈ મહાઈવા' તડાગનદી કો લક્ષિત કર કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ તડાગમહાઈ વા' તડાગનદી કો લક્ષિત કર કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ તડાગમહાઈ વા' હ્રદ મહાઈ વા' હ્રદ મહાઈ વા' અગાધ જલ વાળે જલાશય કો હ્રદ કહેતે હૈ એસે હ્રદ વિશેષ કો એવં પર્વત કો લક્ષિત કર

રોવણમહાઈ વા' વૃક્ષારોપણમહાઈતિ વા, 'ચેઈયમહાઈ વા' ચૈત્યમહાઈતિ વા ચૈત્યં યક્ષા-
યતનમ્ 'થૂમમહાઈ વા' સ્તૂપમહાઈતિ વા સ્તૂપઃ પીઠવિશેષઃ તસ્ય મહા ઉત્સવઃ,
મગવાનાહ—'ળો ઇળદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ એતેવામિન્દ્રાદીનામુત્સવા ન ભવન્તી-
ત્યર્થઃ, યતઃ—'વવગયમહમહિમાણં તે મણુયગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો !' વ્યવગત-
મહમહિમાનઃ સ્વલ્લુ તે—એકોરુકદ્વીપક મનુજગણાઃ પ્રજ્ઞતાઃ—કથિતાઃ હે શ્રમણાયુ-
ષ્મન્ ! 'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુયદીવે દીવે' અસ્તિ સ્વલ્લુ મદન્ત ! એકોરુકદ્વીપે દ્વીપે
'ળહપેચ્છાઈ વા' નટપ્રેક્ષેતિ વા તત્ર નટાઃ—નાટ્યકર્તારઃ તેષાં પ્રેક્ષા—પ્રેક્ષણકંકૌતુક-
દર્શનોત્સુકજનસમુદાયઃ, 'ળદ્દપેચ્છાઈ વા' નૃત્યાનૃત્યકર્તાર સ્તેષાં પ્રેક્ષણકં તદર્શ-

કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ હદ મહોત્સવ ઓર પર્વત મહોત્સવ હૈ 'રુક્ષરો-
વણમહાઈ વા, ચેઈય મહાઈ વા' વૃક્ષારોપણ કરને કો લક્ષિત કરકે એવં
યક્ષાયતન કો લક્ષ્ય કરકે કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ વૃક્ષારોપણ મહા
ઓર ચૈત્ય મહાઈ હૈ 'થૂમ મહાઈ વા' પીઠી વિશેષ કા નામ સ્તૂપ હૈ હસ
સ્તૂપ કો લક્ષિત કરકે કિયે ગયે ઉત્સવ કા નામ સ્તૂપ મહાઈ હૈ સો હૈ
મદન્ત ! યે સ્વ મહોત્સવ કયા હસ એકોરુક દ્વીપ મેં હોતે હૈં ? હસકે
હત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—'ળો ઇળદ્દે સમદ્દે' હૈ ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ
નહી હૈ અર્થાત્ યે ઇન્દ્રાદિમહા (ઉત્સવ) વહાં પર નહીં હૈં । કયોંકિ—'વવગ-
યમહમહિમાણં તે મણુયગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો !' હૈ અમણ આયુષ્મ-
ન્ ? યે એકોરુક દ્વીપ નિવાસી અનુભવ ઉત્સવ કરને કી મહિમા સે વિહીન
હોતે હૈ । 'અત્થિ ણં મંતે એગોરુય દીવેણં દીવે ળહ પેચ્છાઈ વા' હૈ મદ-
ન્ત ! હસ એકોરુક દ્વીપ મેં કયા નટોં કે खेल હોતે હૈં ? 'નદ્દપેચ્છાઈ વા'
નૃત્ય કરને વાલોં કે નૃત્ય કો દેખને કે લિયે ઉત્કંઠિત હુએ મનુષ્યોં

ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ મહોત્સવનું નામ 'હૃદમહોત્સવ' અને પર્વત મહોત્સવ
છે. 'રુક્ષરોવણમહાઈવા ચેઈય મહાઈવા' વૃક્ષારોપણ કરવાને ઉદ્દેશીને અને યક્ષા-
યતનને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવેલા ઉત્સવનું નામ 'વૃક્ષારોપણ મહોત્સવ' અને
ચૈત્ય મહોત્સવ છે. 'થૂમ મહાઈવા' પીઠી વિશેષનું નામ સ્તૂપ છે. આ સ્તૂપને
ઉદ્દેશીને કરવામાં આવેલા ઉત્સવનું નામ સ્તૂપમહોત્સવ છે. તો હે ભગવન્
આ બધા જ મહોત્સવો એ એકોરુક દ્વીપમાં થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ળો ઇળદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ
સમર્થ નથી. અર્થાત્ આ ઇન્દ્રાદિ મહોત્સવો ત્યાં થતા નથી. કેમકે 'વવગય
મહમહિમાણં તે મણુયગણા પણ્ણત્તા સમણાઉસો' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! આ
એકોરુક દ્વીપમાં રહેવાવાળા મનુષ્યો ઉત્સવ કરવાના મહિમા વગરના હોય છે.
'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુય દીવે ણં દીવે ળહ પેચ્છાઈવા' હે ભગવન્ એ એકો-
રુક દ્વીપમાં શું નટોના ખેલ થાય છે ? 'નદ્દપેચ્છાઈવા' નૃત્ય કરવાવાળાઓના

नोत्सुकजनमेकः 'जलपेच्छा इ वा' जलप्रेक्षेति वा, तत्र जलका वरप्रा खेत्तका स्तेषां प्रेक्षा-प्रेक्षणकम् 'मल्लपेच्छा इ वा' मल्लप्रेक्षेति वा, तत्र मल्लाः-बाहुयुद्ध-कारिणः, 'मुष्टियपेच्छा इ वा' मौष्टिकप्रेक्षेति वा, ते एव मल्लाः, मौष्टिकाः ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति । 'विडम्बगपेच्छा इ वा' विडम्बप्रेक्षेति वा तत्र विडम्बकाः-विदूषकाः मुखविकारादिभिर्जनहास्योत्पादकास्तेषां प्रेक्षणकमिति । 'कहगपेच्छा इ वा' कथकप्रेक्षेति वा तत्र कथकाः सरसकथा कथनेन श्रोतॄणां रसोत्पादकास्तेषां प्रेक्षणकम्, 'पल्लवपेच्छा इ वा' पल्लवप्रेक्षेति वा, तत्र पल्लवकास्ते ये शम्पादिभिर्गता दिकमुल्लवन्ते नद्यादिकं वा तरन्ति, ते गतादि लङ्घन कारिण इत्यर्थः 'अनखायगपेच्छा इ वा' आख्यायकप्रेक्षेति वा-आख्यानं शुभाशुभमिति-आख्यम्यकास्तेषां

का मेला भरता हैं क्या ? 'जल पेच्छा इ वा' वरप्रा-डोरी पर खेलने वालों के खेल को देखने वालों का मेला भरता है क्या ? 'मल्लपेच्छा इ वा' भुज युद्ध करने वाले मल्लों के भुज युद्ध को देखने के लिये मनुष्यों का मेला भरता है क्या ? 'मुष्टिय पेच्छा इ वा' मुष्टि युद्ध करने वालों के मुष्टि युद्ध को देखने वाले मनुष्यों का मेला भरता है क्या ? 'विडम्बग पेच्छा इ वा' मुख विकार आदि विविध विक्रियाओं द्वारा मनुष्यों को हसाकर चित्त को विनोदित करने वाले विदूषक जनों की चेष्टाओं को देखने के इच्छुक जनों का मेला भरता है क्या ? 'कहग पेच्छा इ वा' सरस कथा के कहने से श्रोताओं को रसोत्पादन करने वाले कथक जनों की कथाओं को सुनने के लिये भक्त मानवों का मेला भरता है क्या ? 'पल्लव पेच्छा इ वा' पल्लवजनों की उल्ल कृद् को देखने वालों का मेला भरता है क्या ? 'अनखायग पेच्छा इ वा' शुभा शुभ का आख्यान करने वालों की जो सभा भरती है, उसका

नृत्योत्सव मेला भाटे ठीक थावाणा यथेवा मनुष्योत्सव मेला भरता है ? 'जलपेच्छा इ वा' वरप्रा डोरी पर खेल करवा पाणाओना पेलने खेल पावेने ना मेला भरता है ? 'मल्लपेच्छा इ वा' बाहु युद्ध करवा पाणाओना बाहु युद्धने खेल पावेने मनुष्योत्सव मेला भरता है ? 'मुष्टियपेच्छा इ वा' मुष्टियुद्ध करवा पाणाओना मुष्टियुद्धने खेल पावेने मनुष्योत्सव मेला भरता है ? 'विडम्बग पेच्छा इ वा' मुखविकार पिनेने जनक प्रहसनी विडम्बना द्वारा मनुष्योत्सव मेला भरने चित्तने प्रहस करवापाणा विदूषक जनोत्सव मेला भरने मेला भरता है मनुष्योत्सव मेला भरता है ? 'कहगपेच्छा इ वा' सरस कथा पेलने पेलने मेला भरता है ? 'पल्लव पेच्छा इ वा' पल्लवजनों की उल्ल कृद् को देखने वालों का मेला भरता है ? 'अनखायग पेच्छा इ वा' शुभा शुभ का आख्यान करने वालों की जो सभा भरती है, उसका

પ્રેક્ષા-પ્રેક્ષણમ્ 'લાસગપેચ્છાઈ વા' લાસકપ્રેક્ષેતિ વા, લાસકાઃ યે રાસકાન્ એતિ
 હાસિક ગીતરૂપાન્ ગાયન્તિ તે જયશ્વદ્વિમયોક્તારો વા લાસકાર્તેષાં પ્રેક્ષા 'લંઘ-
 પેચ્છાઈ વા' લંઘપ્રેક્ષેતિ વા, લઙ્ઘા મહાવંશાગ્રપારુહ્ય નૃત્યકર્તારઃ 'મંઘપેચ્છાઈ વા'
 મઙ્ઘા પ્રેક્ષેતિ વા, મઙ્ઘા યે ચિત્રપટ્ટાદિદસ્તાભિક્ષાં ચરન્તિ, 'તૂળફલપેચ્છાઈ વા' તૂળ-
 ફલપ્રેક્ષેતિ વા-તૂળાનામક વાદ્યવાદકાર્તેષાં પ્રેક્ષા, પ્રેક્ષણકમિત્યર્થઃ. 'તુંબવીળ
 પેચ્છાઈ વા' તુંબવીળાપ્રેક્ષેતિ વા, તુંબવીળા અલાવુફલનિર્મિતા વિશેષરચનયાનિ-
 મિતાવીળા 'કાવપેચ્છાઈ વા' કાવપ્રેક્ષેતિ વા, કાવાઃ-કાવડિઠાવાદકાર્તેષાં પ્રેક્ષા ।
 'માગહપેચ્છાઈ વા' માગધપ્રેક્ષેતિ વા માગધા સ્તુતિ પાઠકાર્તેષાં પ્રેક્ષા વા ઇત્યનિ

મેલા ખરતા હૈ કયા ? 'લાસગ પેચ્છાઈ વા' લાસક જનોં કે-એતિહા-
 સિક રાસોં-ગીતોં કો ગાને વાલોં અથવા જય જય શ્વદ્ બોલને વાલોં
 કે લાસ્ય કો-દેખને વાલોં કા મેલા ખરતા હૈ કયા ? 'લંઘ પેચ્છાઈ વા
 મંઘ પેચ્છાઈ વા, તૂળફલ પેચ્છાઈ વા' લંઘ-વાંસ પર ચઢકર खेलने
 વાલોં કે खेल કો देखने वालों का मेला भरता है क्या ? मंघ-चित्र
 पट्टक हाथ में लेकर हर एक घर से भिक्षा मांगने वालों को देखने
 वालों का मेला भरता है क्या ! तूणा नामक वाद्यविशेष को बजाने
 वालों के उस वाद्य बजाने की कला को देखने वालों का मेला भरता
 है क्या ? 'तुंब वीण पेच्छाई वા' તુંબડી કી વીણા બજાને વાલોં કી
 વાદન ક્રિયા કો देखने वालों का मेला भरता है क्या ? 'काव पेच्छाई
 वા' कंधे पर कावड लिये फिरने वालों की विचित्र प्रकार की लीला-
 क्रीडा-को देखने वालों का मेला है क्या ? 'मागह पेच्छाई वા' स्तुति

પેચ્છાઈવા' શુભ અને અશુભનુ આખ્યાન કરવાવાળાઓની જે સભા ભરાય
 છે. તેનો મેળો ભરાય છે ? 'લોસગ પેચ્છાઈવા' લાસક જનોની અર્થાત્
 ઐતિહાસિક રાસ ગરબા ગાવાવાળા અથવા જય જય શ્વદો બોલવાવાળાઓના
 લાસ્યને જોનારાઓનો મેળો ભરાય છે ? 'લંઘપેચ્છાઈવા મંઘપેચ્છાઈવા,
 તૂળફલપેચ્છાઈવા' લંઘ-વાંસ પર ચઢીને રમત કરવાવાળાઓની રમતને
 જોનારા મનુષ્યોનો મેળો ભરાય છે ? મંઘ-ચિત્રપટ હાથમાં લઈને દરેક ઘરમાં
 ભિક્ષા માગનારાઓને જોનારાઓનો મેળો ભરાય છે ? તૂળ નામના વાદ્ય
 વિશેષને વગાડવાવાળાઓના તે વાદ્ય વગાડવાની કળાને દેખનારાઓનો મેળો
 ભરાય છે ? 'તુંબવીળ પેચ્છાઈ વા' તુંબડીની વીણા વગાડવાવાળાઓની વાદન
 ક્રિયાને જોનારાઓનો મેળો ભરાય છે ? 'કાવપેચ્છાઈવા' ખંભા પર કાવડ
 લઈને ફરવાવાળાઓની વિચિત્ર પ્રકારની લીલા ક્રીડાને જોનારાઓનો મેળો
 ભરાય છે ? 'માગહપેચ્છાઈ વા' સ્તુતિ પાઠ કરવાવાળા માગધ જનોના સ્તુતિ

पूर्वोक्तानि नटप्रेक्षादीनि प्रेक्षणानि तत्र भवन्ति विम् ? भगवान्-ह-‘णो दृष्टे समष्टे’ नायमर्थः समर्थः यतः ‘वचनगच्छोदल्लङ्घाणं ते मनुजगणा दृष्टता सम-णाउमो’ व्यपगत कौतूहलाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञाः हे श्रमणायुष्मन् ! ‘अथि णं भंते ! एगोरुयदीवे दीवे’ अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुद्धीपे द्वीपे ‘मगडाड वा’ शकटमिति वा’ शकटे-लोरुपसिद्धम् ‘रहाड वा’ रथ इति वा तत्र रथो द्विविध-क्रीडारथः संग्रामरथश्च, तत्र संग्रामरथस्य पाकारानुसारिणी फलकमयी वेदिका भवति, क्रीडारथस्य सान भवतीत्ययमेव विशेषः ‘जाणाड वा’ यानमिति वा यायन्ते-गम्यन्ते अनेनेति यानं गन्तादि, ‘जुग्गाड वा’ युग्ममिति वा तत्र युग्ममिति गोल्लदेशपसिद्धं द्विद्वयप्रमाणं चतुरस्रवेदिकोपशोभितं पुर्यद्वयोत्क्षिप्तं

पाठक मागधजनों के स्तुति पाठ को सुनने वालों का मेला भरता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! 'णो इणद्वे समद्वे' यह अर्थ समर्थ नहीं है—अर्थात् ये नट के खेल आदि वहां पर नहीं होते हैं 'क्योकि 'ववगयकोउहल्लाणं ते मणुयगणा पणत्ता' हे अमण आयुष्मन् वे मनुष्य गण कौतुहल से विहीन होते हैं। अर्थात् उनके मन में किसी प्रकार का कौतुहल आदि देखनेकी इच्छा नहीं होती है, 'अग्धि णं भने ! एगोल्लय दीवे दीवे सगडाइ वा रदाइवा, जाणाइ वा, जुग्गाइ वा गिल्लीइ वा धिल्लीति वा पिल्लीइ वा, पवहणागि वा सियाइ वा संदमाणियाइ वा' हे भदन्त ! उस एगोल्लय द्वीप में क्या पाड़ा होता है ? रथ होता है रथ दो प्रकार का होता है क्रीडा रथ और संग्राम रथ, संग्राम रथ में अनेक प्रकार के आकार की काष्ठ मयी चेदिका होती है और क्रीडा रथ में वह नहीं होती है। यान-गाड़ी होती है ? युग्य मोल्ल देश प्रसिद्ध

પાને સાલજનારાઓના મેળો લરાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરના પ્રત્યુત્તર તો તનુવાળીને કહે છે કે 'જો રૂંદે તમને' આ અર્થે બંને જન તરફ અર્થાત્ આ નટોના એક વિગેરે ત્યાં હોતા નહીં. કેન્કે 'પરાય સાદુદાસ' ના શ્રુતિગણા વચ્ચેનાં હે પ્રમાણ આપુનન! તે મનુષ્ય કુદરતી રીતે હોય છે. અર્થાત્ તેઓના નનના કેઈ પણ પ્રકરણ મેળુ નિર્માણ કરી દેવા નથી. 'અધિ થ નથે' ધર્મોક્તિથી સીધે જાણે તરફ, 'સદાશ્રમ' ના રૂપે આ દશા, ગિતીદશા, વિન્સીવિશા વિગેરેના, જરૂર નિર્માણ થાય છે. 'અધિ થ નથે' હે પ્રમાણ એ એકેક પ્રકરણના રૂપે નિર્માણ થાય છે. તે પ્રકરણ હોય છે તે પ્રકરણના અર્થ-રૂપે એકેક પ્રકરણના રૂપે નિર્માણ થાય છે. તે પ્રકરણના અર્થ-રૂપે એકેક પ્રકરણના રૂપે નિર્માણ થાય છે. તે પ્રકરણના અર્થ-રૂપે એકેક પ્રકરણના રૂપે નિર્માણ થાય છે.

યાનં જંપાનમિત્યર્થઃ, 'ગિલ્લીઈવા' ગિલ્લીતિ વા તત્ર ગિલ્લી યા દસ્તિન ઉપરિ-
કોલ્લરૂપા-સ્થાલીરૂપા-યા મનુષ્યં ગિલતીવ પ્રતિભાતિ સા, અથવા પુરુષદ્વયો-
ત્ક્ષિપ્તા ડોલિકા, 'થિલ્લીતિ વા' થિલ્લી યાનવિશેષરૂપા, યદ્ લાટદેશે
અહ્લપલ્લાણમિતિ પ્રસિદ્ધં યાનં તદન્યદેશે થિલ્લિરિત્યુચ્યતે, 'પિલ્લીઈ વા'
પિલ્લિરિતિ વા, પિલ્લીઃ-લાટદેશપ્રસિદ્ધં યદ્ ઉપશ્રાણનામ્ના પ્રસિદ્ધં
યાનવિશેષં તદન્યદેશે પિલ્લિરિત્યુચ્યતે, 'પવહ્ણા ઇવા' પ્રવહ્ણમિતિ વા પ્રવહ્ણ-
-નૌકા 'સિવિયાઈ વા' શિવિકા ઇતિ વા-કૂટાકાર આચ્છાદિતો જમ્પાન-
વિશેષઃ 'પાલ્લવી' લોક પ્રસિદ્ધઃ, 'સંદમાણિયાઈ વા' સ્યન્દમાનિકો પુરુષ પ્રમાણો
જમ્પાનવિશેષઃ સાપિ શિવિકાવિશેષરૂપૈવેતિ । મગયાનાઠ- 'ળોઈળઠે સમઠે' નાય-
મર્થઃ સમર્થઃ, યતઃ 'પાદચારવિહારિણો ણ તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો'
પાદચાર વિહારિણઃ સ્વલુ સે મનુજગણા. પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ હે શ્રમણાયુષ્મન્ ।
પાદચારિત્વેન તૈષાં ન શકટાદીનામાવશ્યકતેતિ । 'અત્થિ ણં મંતે ! ઇગૂરુય દીવે-
ણં દીવે' અસ્તિ સ્વલુ મદન્ત ! ઇકોરુકદીપે સ્વલુ દ્વીપે 'આસાઈ વા દત્થીઈ વા'

ચતુષ્કોણ વેદિકા યુક્ત જંપાન જિસે દો પુરુષ ઉઠાતે હૈં એસા યાન-હોતા
હૈ કયા ? ગિલ્લી હાથી કે ઉપર રસા જાને વાલા ધાલી કે આકાર કા
આસન હોતા હૈ કયા ? થિલ્લી-પિલ્લી-લાટ દેશ પ્રસિદ્ધ દોનોં એક
પ્રકાર કે વિશેષ યાન-હોતે હૈં કયા ? પ્રવહ્ણ-જહાજ હોતા હૈ કયા ?
શિવિકા-પાલ્લવી હોતી હૈ કયા ? સ્યન્દમાનિકા-વિશેષ પ્રકાર કી
પાલ્લવી-હોતી હૈ કયા ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! 'ળો
ઈળઠે સમઠે' યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ કયોંકિ 'પાદચારવિહારિણોં ણં
તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો' વે મનુષ્ય હે શ્રમણ આયુષ્મન્ !
પાદચારી હી હોતે હૈં । યે શકટ આદિ મેં બેઠકર નહીં ચલતે હૈં । 'અત્થિ
ણં મંતે ! ઇગોરુયદીવેદીવે આસાઈ વા, દત્થીઈ વા, ઉટ્ટાઈ વા ગોળાઈ વા,

ચતુષ્કોણ વેદિકા યુક્ત યાન વિશેષ પાલખી કે જેને બે પુરુષો ઉઠાવે છે. આવા
યાનો હોય છે ? ગિલ્લી એટલે હાથીના ઉપર રાખવામાં આવનારા થાલીના
આકારના આસન હોય છે ? થિલ્લી પિલ્લી લાટદેશ પ્રસિદ્ધ બંને એક પ્રકારના
યાન વિશેષ છે તેવા યાનવિશેષ ત્યાં હોય છે ? પ્રવહ્ણ જહાજ હોય છે ?
શિવિકા પાલખી હોય છે ? સ્યન્દમ નિક વિશેષ પ્રકારની પાલખી હોય છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'પાદચાર
વિહારિણો ણ તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમણાઉસો હે શ્રમણ આયુષ્મન્ ! તે
મનુષ્યો પગથી ચાલનારાજ હોય છે તેઓ ગાડા વિગેરેમાં બેસીને ચાલતા
નથી. 'અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુયદીવે દીવે, આસાઈવા, દત્થીઈવા, ઉટ્ટાઈવા,

अथ इति वा' अन्वः-जात्या शीघ्रगमनशीलः, हम्पी इति वा, 'उडाइ वा' उण्ड
इति वा 'गोणाइवा' गौरिति वा, गौः-पवीवर्द, चोटक इति वा, चोटकः नादा-
न्याश्चः यः 'टट्टू' इति प्रसिद्धः, 'अजाइ वा' अज इति वा 'एठाइवा' एडइउअ
इति वा, भगवानाह-'हंता अत्थि' इत्यत्र तन्नि, अ-यात्यो नमनि एतेनक द्वीपे
इत्यर्थः किन्तु 'णो चेव णं तेसि मणुपाणं तस्सि नणा इव पाणचउते' नैव खलु
ते अथाद्यस्तेषामेकोरुत्तमनुजायां परिपोषाया अनेयादि तथा उपभोगाय
कदाचिदपि नागच्छन्ति पादविहारेण एव ते शान्तिंति 'अन्विणं मने ! एगो
रुपदीवे दीवे' अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुत्त द्वीपे द्वीपे 'माडाइ वा' 'मंड इति वा,
मिहः-केमरी 'वग्गाइ वा' व्याघ्रः-जार्डक इति वा 'मिगाइ वा' मुण्डइति वा, वृक्तः
-'भेडिया' श्वान जातिको द्विवरु पन्थपथुः इति अविद्धः 'दीपिया इ ।' द्वीपिक
इति वा, द्वीपिकश्चित्रकः 'चीता' इति प्रसिद्धः, 'अच्छाइ वा' क इति वा मृत्तो
-मल्लुका, 'परस्सराइ वा' पराशर इति वा, पराशरः गेडाक्षिः पथु 'गेडा'
इति प्रसिद्धः 'तरच्छाइ वा' तम्ब इति वा' स न मनुजजतो व्याघ्रजातीयः

महिशाइ वा, खराइ वा घोडाइ वा, अजाइ वा, एयाइ वा' हे भदन्त !
एकोरुत्त द्वीप में क्या अन्य जाति के वंशीय मायी उत्तम चोटा होते
हैं? हाथी होते हैं? ऊंट होते हैं? नाथ पैर होते हैं? भैंस भैंसा होते
हैं? गधे होते हैं? चोटक सामान्य चोटा जो टट्टु बरताने है वे होते हैं?
अजा-पकरी वकरा होते हैं? भैंट-ऊगिया होते हैं? इनमें प्रमुखी
कहते हैं-'हंता अत्थि' हां गौतन ! एतेनक द्वीप में ये सब प्राणि होने
हैं ! परन्तु 'णो चेव णं तेसि मणुपाणं परिपोषाया अनेयादि' में
मय उन मनुष्यों के काम में नहीं आते हैं । क्योंकि ये मनुष्य पाद
विहारी ही होते हैं । तथा उनका दूध भी वे लोग तो न पीने देते

गोणइवा, महिशाइवा, खराइवा घोडाइवा, अजाइवा, एयाइवा' हे भदन्त !
ओरुत्त द्वीपों उत्तम उत्तम जाति हैं । एतेनक द्वीप में ये सब प्राणि होने
हैं ? हाथी होते हैं ? ऊंट होते हैं ? नाथ पैर होते हैं ? भैंस भैंसा होते
हैं ? गधे होते हैं ? चोटक सामान्य चोटा जो टट्टु बरताने है वे होते हैं ?
अजा-पकरी वकरा होते हैं ? भैंट-ऊगिया होते हैं ? इनमें प्रमुखी
कहते हैं-'हंता अत्थि' हां गौतन ! एतेनक द्वीप में ये सब प्राणि होने
हैं ! परन्तु 'णो चेव णं तेसि मणुपाणं परिपोषाया अनेयादि' में
मय उन मनुष्यों के काम में नहीं आते हैं । क्योंकि ये मनुष्य पाद
विहारी ही होते हैं । तथा उनका दूध भी वे लोग तो न पीने देते

શ્વાપદવિશેષઃ, 'સિયાલાઈવા' શૃંગાલઈતિવા 'વિડાલાઈવા' વિડાલઈતિવા, સ ચ માર્જારઃ 'સુળગાઈવા' શુનકઈતિવા સ ચ શ્વા 'કોલસુળગાઈવા' કોલશુનકઈતિવા સ ચ ગ્રામસૂકરઃ 'કોકંતિયાઈવા' કોકંતિકા, સા યા રાત્રી 'કો કો' શબ્દં કરોતિ 'લોમડી' ઇતિ પ્રસિદ્ધા 'સસગાઈવા' શશકઈતિવા 'શ્વરગોશ' 'સસલા' ઇતિ પ્રસિદ્ધઃ 'ચિત્તલાઈવા' ચિત્રલઈતિવા, ચિત્રલઃ ચિત્રવર્ણો મૃગાકારો દિશુરઃ પશુવિશેષઃ, 'ચિલ્લગાઈવા' ચિલ્લકઈતિવા-શ્વાપદ પશુવિશેષઃ, एते तत्र भवन्ति किम् ? भगवानाह-'हंता अस्थि' हन्त, गौतम ! एकोरुक् द्वीपे सिंहादयः सन्ति किन्तु 'नो चेव णं ते अण्णण्णस्स तेसिं वा मणुयाणं' नैव खलु

हैं । 'अस्थि णं भंते ! एगोरुक् दीवे दीवे सीहाइ वा वग्घाइ वा विगाइ वा दीवियाइ वा अच्छाइ वा परस्सराइ वा तरच्छाइ वा सियालाइ वा, विडालाइ वा सुणगाति वा कोलसुणगाति वा कोकंतियाइवा सस-गाति वा, चित्तलाति वा चिल्ललगाति वा' हे भदन्त ! एकोरुक् द्वीप में सिंह होते हैं क्या ? व्याघ्र होते हैं क्या ? भेडिया-वृक होते हैं क्या ? द्वीपी-चीता होते हैं क्या ? ऋच्छ-आल-होते हैं क्या ? परास्सर-गंडा होता हैं क्या ? तरक्ष-मृग को खाने वाले हिंसक जानवर विशेष-होते हैं क्या ? सियाल होते हैं क्या ? विडाल होते हैं क्या ? शुनक-कुत्ते-होते हैं क्या ? कोल शुनक-ग्राम सूकर-गंड सूर-होते हैं क्या ? रात्रि में 'कोको' शब्द करने वाली कोंकंतिका-लोमडी-होती है क्या ? शशकश्वरगोश-होते हैं क्या ? चित्रल-चितकावर जंगली जानवर जो मृग के आकार का दो खुर वाला होता है वे सर्व प्राणि यहां होते हैं क्या ? और चिल्ल-लकृश्वापद पशु विशेष होते हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-हे गौतम ! 'हंता अस्थि' हां, ये सब जानवर यहां होते हैं । परन्तु-'नो

'अस्थि णं भंते ! एगोरुक् दीवे दीवे सीहाइ वा, वग्घાइ વા, વિગાઈ વા, દીવિયાઈ વા, અચ્છાઈ વા, પરસ્સરાઈ વા, તરચ્છાઈ વા, સિયાલાઈવા, વિડાલાઈવા, સુળગાતિ વા, કોલસુળગાતિવા, કોકંતિયાઈવા, સસગાતિવા, ચિત્તલાતિવા, ચિલ્લલગાતિવા,' હે ભગવન એકોરુક દ્વીપમાં સિંહ હોય છે ? વાઘ હોય છે ? ભેડિયા-અર્થાત્ નાર હોય છે ? ચિત્તાઓ હોય છે ? રીંછો હોય છે ? ગંડાઓ હોય છે ? તરચ્છ મૃગોને ખાનારક હિંસક પશુ વિશેષ હોય છે ? શિયાળિયા હોય છે ? બિલાડાઓ હોય છે ? કુતરાઓ હોય છે ? ભુંડ હોય છે ? રાતમાં 'કોકો' એવા શબ્દો કરવાવાળી લોકડી ત્યાં હોય છે ? સસલાઓ હોય છે ? ચિત્રલ ચિત્ર કાબર જંગલી જાનવર જે મૃગના આકારનું જે ખરીયોવાળું હોય છે, તે ત્યાં સર્વપ્રાણિ હોય છે ? અને ચિલ્લલક શ્વાપદ પશુ વિશેષ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! 'હંતા અસ્થિ' હા આ બધા જાનવરો ત્યાં હોય

તે સિંહાદયઃ અન્યોન્યસ્ય તેષાં વા મનુજાનામ્ 'કિંચિ આવાહં વા પવાહં વા ઉપ્પાયંતિ વા' કિંચિદાવાયાં વા ઈપદ્વાયાં પ્રવાયાં વા પ્રકર્ષેણ વાધામ્ ઉત્પાદ-
યન્તિ-કુર્વન્તિ વા 'છવિચ્છેયં વા-કરેતિ' છવિચ્છેદં-ચર્મકર્તનાદિકં વા ન
કુર્વન્તિ, એમિરેષાં ન કાપિ વાધા ક્રિયતે इति भावः, કુતસ્તે શ્વાપદા હિંસકા
અપિ વાયાં ન કુર્વન્તિ તત્રાહ-'પગ્મ્ ભદ્રગાળં તે સાવયગળા પળ્ળતા સમળા-
ઉસો' પ્રકૃતિ ભદ્રકાઃ સ્વભાવતઃ એવ સરલાઃ સ્વલુ તે શ્વાપદગળાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-
કથિતાઃ, હે શ્રમળાયુઘ્મન્ ! 'અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે' અસ્તિ સ્વલુ
મદન્ત ! ઇકોરુક દ્વીપે દ્વીપે 'સાલીઈ વા' શાલિરિતિ વા શાલિઃ-કલમઃ 'વીહી
ઈવા' વ્રીહિરિતિ વા 'ગોધૂમાઈ વા' ગોધૂમઈતિ વા 'જવાઈ વા' યવઈતિ વા
'તિલાઈ વા' તિલ ઈતિ વા 'ઈક્વૂઈ વા' ઈક્ષુરિતિ વા ? મળવાનાહ-'હંતા અત્થિ'

ચેવ ણં તે અળ્ળમળ્ળસ્ય તેસિંવા મળ્ળયા ણં કિંચિ આવાહં વા પવાહં વા
ઉપ્પાયંતિ વા છવિચ્છેયં વા કરેતિ' યે જાનવર આપસ મેં એક દૂસરે કો
અથવા ઉન મનુષ્યો કો થોડો સી મી વાધા યા વહુત વાધા નહીં ઉત્પન્ન
કરતે હૈં ઉન કે શરીર કો કાટતે નહીં હૈં ફાડતે નહીં હૈં. ઈત્યાદિ કુછ મી
ક્રિયા નહીં કરતે હૈં. યે માંસ ભક્ષક હોને પર મી કિસ કારણ સે એસા
કામ નહીં કરતે હૈં તો ઈસકે લિયે સૂત્રકાર ને વતાયા હૈં કિ
'પગતિભદ્રગાળં તે સાવય ગળા પળ્ળતાં' વે શ્વાપદ-જંગલી જાનવર
પ્રકૃતિ સે હી ભદ્રક સરલ-હોતે હૈં. 'અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે
દીવે સાલીતિ વા, વીહિઈવા ગોધૂમાઈ વા, જવાઈવા, તિલાઈ વા' ઈક્વૂઈ
વા' હે મદન્ત ! ઇકોરુક દ્વીપ મેં શાલી-ધાન્ય વિશેષ હોતા હૈં કયા ?
વ્રીહિ ધાન્ય વિશેષ હોતા હૈં કયા ? ગોધૂમ ગેહૂં હોતે હૈં કયા ? જો

છે. પરંતુ 'જો ચેવ ણં તે અળ્ળમળ્ળસ્ય તેસિંવા, મળ્ળયા ણં કિંચિ આવાહં વા
પવાહવા, ઉપ્પાયંતિવા, છવિચ્છેયં વા કરેતિ' આ જાનવરો પરસ્પરમાં એક
બીજાને અથવા તે મનુષ્યોને થોડો કે વધારે પ્રમાણમાં આધા કરતા નથી.
તેઓના શરીરને કચડતા નથી. ફાડતા નથી વિગેરે કાંઈ પણ હરકત પહોંચા-
ડતા નથી. આ માંસ ભક્ષક હોવા છતાં પણ શા કારણથી આવા કામો કરતા નથી ?
આ માટે સૂત્રકારે કહ્યું છે કે 'પગતિભદ્રગાળં તે સાવયગળા પળ્ળતા' તે
શ્વાપદ જંગલી જાનવરો પ્રકૃતિથી જ ભદ્રક સરલ હોય છે. 'અત્થિ ણં મંતે ઇગો
રુય દીવે દીવે સાલીતિવા, વીહિઈવા. ગોધૂમાઈવા, જવાઈવા, તિલાઈવા, ઈક્વૂઈવા'
હે ભગવન્ ! એકેરુક દ્વીપમાં શાલીધાન્ય વિશેષ હોય છે ? વ્રીહિ ધાન્ય વિશેષ
હોય છે ? ઘઉં હોય છે ? જવ હોય છે ? તલ હોય છે ? સેલડી હોય છે ?

હન્ત ગૌતમ ! સન્તિ એકોરુક દ્વીપે શાલિત્રીદિ યવાદિકાઃ, કિન્તુ 'નો ચેવ ણં તેસિં મણુયાણં પરિભોગત્તાણ હવ્વમાગચ્છંતિ' નૈવ સ્વલ્લ તે શાલ્યાદયઃ તેષામેકોરુકવનુજાનાં પરિભોગતયા-ઉપભોગાય કદાચિદપિ આગચ્છન્તીતિ । 'અત્થિ ણં મંતે । 'एगोरुय दीवे दीवे' अस्ति स्वल्ल भदन्त ! एकोरुक द्वीपे द्वीपे 'गत्ताइ वा' गत्ता इति वा, गत्ता अत्र भवती खड्डा, 'दरीइ वा' दरी इति वा, दरी मूषिकादिककृता लघ्वी खड्डा, 'घसीइ वा' घसी इति वा, घसी-भूमिरजः 'भिगुत्ति वा' भृगुरिति वा, पर्वत शिखररूप प्रपातस्थानम् 'ओवाणइ वा' अवपात इति वा, अवपातो निम्ना भूमिः यत्र जनः स प्रकाशेऽपि पतति, 'विसमेइ वा' विषममिति वा, विषमम्-उच्चनीचत्वेन दुरारोहावरोहरस्थानम्, 'विज्जलेइ वा' विजलमिति वा, विजले शुष्कप्रायकर्मस्थानम्, 'धूलीइ वा' धूलिरिति वा

હોતે હૈં કયા ? તિલ્લ હોતે હૈં કયા ? દ્રક્ષુ હોતે હૈં કયા ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘હંતા અત્થિ’ હાં ગૌતમ ! એ સ્થળ વહાં હોતે હૈં । કિન્તુ ‘નો ચેવ ણં તેસિં મણુયાણં પરિભોગત્તાણ હવ્વમાગચ્છંતિ’ વે વહાં કે મનુષ્યોં કે સ્થાને આદિ કે કાળ મેં જહાં આવે હૈં ‘અત્થિ ણં મંતે । एगोरुय दीवे दीवे गत्ताइ वा दरीइ वा घसीइ वा, भिगुत्ति वा, ओवाणइ वा, विस मेइ वा, विज्जलेइ वा, रेणूइ वा, पंकेइ वा चलणीइ वा’ હે ભદન્ત ! ઉત્તર એકોરુક દ્વીપ મેં બહે ૨, ગર્ત-સ્વહે-હોતે હૈં કયા ! દરી-મૂષિકોં દ્વારા કિયે બધે હોટે ૨, ગહે-પિલ-હોતે હૈં કયા ! ઘસી ફટી હુઈ લકીર ચાલી મૂંઝ હોતી હૈં કયા ! મૃગ-પર્વત-શિખરાદિ ઉચ્ચપ્રદેશ-હોતે હૈં કયા ! અવપાત-એસે સ્થાન હોતે હૈં કયા ! કિ જહાં પર મનુષ્ય પ્રકાશ મેં સી મિર પડે ! વિષમ એસે સ્થાન હોતે હૈં કયા ! કિ જહાં મનુષ્ય કા ચટના ઉતરના કઠિન હોતા હૈં એસે સ્થાન

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘હંતા અત્થિ’ હાં ગૌતમ ! આ બધું જ ત્યાં હોય છે પરંતુ ‘નો ચેવ ણં તેસિં મણુયાણં પરિભોગત્તાણ હવ્વમાગચ્છંતિ’ તે ધાન્યો ત્યાંના મનુષ્યો ન અહાર આદિના ડામમાં આવતા નથી. ‘અત્થિ ણં મંતે । एगोरुय दीवे दीवे गत्ताइ वा, दरीइ वा, घसीइ वा, भिगुत्ति वा ओवाणइ वा, विस मेइ वा,’ કે ગગન્ ! તે એકોરુક દ્વીપમાં મોટા મોટા ગર્ત ખાડા હોય છે ? દરી ઉંદરડાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ નાના નાના ખાડા હોય છે ? અર્થાત્ નાના દરો હોય છે ? ઘસેલી અર્થાત્ ફાટેલી તરાડવાળી જમીન હોય છે ? પર્વત ગિરિ વિગેરે ઉચ્ચ પ્રદેશો હોય છે. અવપાત એવા સ્થાનો હોય છે ? કે ત્યાં મનુષ્યો પ્રકાશમાં પહોં પડી જાય ? વિષમ એવા સ્થાનો હોય છે ? કે ત્યાં મનુષ્યોને ચઢવા ઉતરવાનું કઠણ બને ? ત્યાં થોડા

‘રેણૂં વા’ રેણુરિતિ-રજો વા, ‘પંકેડ વા’ પક્ક હિતિ વા જલાવિલ કર્દમ: ‘ચલ
ળીડ વા’ ચલનીતિ વા, ચલનીચરણમાત્રસ્પર્શીકર્દમ એવ, મગનાનાહ-‘ળો ઇળદે
સમદૂટે’ નાયમર્થ: સમર્થ: યત: ઇગોરુય દીવે ણં દીવે’ ઇકોરુક દ્વીપે ચલુ
દ્વીપે ‘વહુસમરમણિજ્જે ભૂમિભાગે ઇણત્તે સમણા ડસો’ વહુસમરમણીય: ભૂમિભાગ:
મજ્જન્ત: હે શ્રવણાયાુબ્બન્ ! ‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુયદીવે દીવે’ અસ્તિ ચલુ
મદન્ત ! ઇકોરુક દ્વીપે દ્વીપે ‘ચાણૂં વા’ સ્થાણુરિતિ વા સ્થાણુ:-ઉત્તવાતિત-
ધાન્યમૂલ મૂર્ધ્વકાષ્ઠં વા ‘કંટણૂં વા’ વળ્ટક હિતિ વા, ‘હીરણૂં વા’ હીરકમિતિ
વા, સૂચી મુલકાષ્ઠવિશેષા, ‘સક્કરાડ વા’ શર્કરા હિતિ વા શર્કરા લઘુ પ્રસ્તર
ચળ્લરૂપા ‘તળકચવરાડ વા’ તળકચવર હિતિ વા ‘પત્તનચવરાડ વા’ પત્ત કચવર

હોતે હૈં કયા ? કિ જહાં પર થોડે પાની કા કીચડ હો ? કયા એસે
મી સ્થાન હોતે હૈં જો ધૂલિવાલે રેણુવાલે એવં પક્ક-કીચડ-વાલે હૈં
તથા વિજલ-કયા એસે મી સ્થાન હોતે હૈં કિ જિન મેં પૈરયાજી લિસ હોં
એસે વિના પાની કા કીચડ-કાદવ રહતા હો ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
કહતે હૈં-‘ળો ઇળદે સમદૂટે’ હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ-અર્થાત્
વહાં પર ગર્ત આદિ વાલે સ્થાન નહીં હૈં કયોંકિ-‘વહુ સમરમણિજ્જે
ભૂમિ ભાગે પળત્તે સમણાડસો’ હે શ્રવણ આયુબ્બન્ ! વહાં કા
ભૂમિભાગ વહુસમ-સમતલ ઝૌર રમણીય કહા ગયા હૈ. ‘અત્થિ ણં
મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે’ હે મદન્ત ! ઇકોરુક નામ કે દ્વીપ મેં ‘ચાણૂં
વા’ કયા સ્થાણુ-ઉત્તવાડે ગયે ધાન્ય કા મૂલ દૂઠ હોતા હૈ ? ‘કંટણૂં વા’
કંટક હોતે હૈં ? ‘હીરણૂં વા’ હી/ક-જિસકા મુલ શુષ્કિ કે મુલ કે
જૈસા તીક્ષ્ણ હોતા હૈ એસા કાષ્ઠ વિશેષ-હોતા હૈ કયા ? ‘સક્કરાતિ વા’

પાણી વાળો કાદવ હોય એવા સ્થાનો હોય છે ? જે ધૂળ વાળા રેતવાળા
અને કાદવવાળા હોય એવા સ્થાનો હોય છે ? અને જેમા પગ મૂકવાથી
બગડે એવા પાણી વિનાનો કાદવ હોય તેવા સ્થાનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ળો ઇળદે સમદૂટે’ હે ગૌતમ ! આ
અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્ ત્યાં આવા સ્થાનો હોતા નથી કેમકે વહુ સમરમણિજ્જે
ભૂમિભાગે પળતે સમણાડસો’ હે શ્રવણ આયુબ્બન્ ! ત્યાનો ભૂમિભાગ બહુસમ
એક સરખો અને રમણીય સુદર હોય છે ‘અત્થિ ણ મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે’
હે ભગવન્ ! એકોરુક નામના દ્વીપમાં ‘ચાણૂંવા’ ઉખાડવામા આવેલ ધાન્યના મૂળ
દૂંડા હોય છે ? ‘કંટણૂંવા’ કાટા હોય છે ? ‘હિરણૂંવા’ હીરક-જેનો અગ્ર-
ભાગ સોઠની અણી જેવો તીક્ષ્ણ હોય એવું એક જાતનું કાષ્ઠ વિશેષ હોય છે ?
‘સક્કરાડવા’ નાના પથ્થરોના કકડા બ ડ રૂપ સાકર હોય છે ? ‘તળ કચવરાડવા’

इति वा, पत्राण्येव कचवरः 'असुइ वा' अशुचिरिति वा अशुचिः इच्छेष्मादिदेह-
मलम् 'पूइ वा' पूतिकमिति वा, पूतिकं कुथितं स्व स्वसावचलितं दुर्गन्धिवस्तु-
जातम् 'दुब्धिगंधाइ वा' दुर्भिगन्ध इति वा; मृत्कलेवरादिजन्यमिव 'अचोक्खाइ
वा' अचोक्षमिति वा-अचोक्षमपवित्रमस्थ्यादिवत् भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे'
नायमर्थः समर्थः, यत्तुः ववगयखाणुकंटकहीरगसकर तणकयवर पत्तकयवरअसुइ
पूइय दुब्धिगंधमचोक्खेणं एगोरुयदीवे पणत्ते समणाउसो' ववपमत स्थाणुकण्टक
हीरकशर्करा तृणकचवर पत्रकचवराशुचि पूतिक दुराभगन्धाचोक्षः खलु एकोरु
द्वीपः मज्झमः हे श्रमणायुष्मन् ! 'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे' अस्ति खलु
भदन्त ! एकोरु द्वीपे द्वीपे 'दंसाइ वा' दंश इति वा 'मसगाइ वा' मशक इति वा
एतौ लोकापसिद्धौ 'पिसुगाइ वा' पिशुक इति वा 'जुयाइ वा' यूका इति वा,

છુ પ્રસ્તરો' કી સ્વળ રૂપ શર્કરા હોતી હૈ ? 'તણ કચવરાइ વા' તૃણો
કા કૂડા-કચરા હોતી હૈ કયા ? 'પત્તકચવરાइ વા' પત્તો' કા કૂડા-
કચરા હોતી હૈ કયા ? અસુइ વા' અપવિત્ર પદાર્થ હોતી હૈ કયા ? 'પૂતિ-
યાતિ વા' પૂતિક-સ્વભાવ સે ચાલત દુર્ગન્ધી સડાંશ સે બરા હુઆ
પદાર્થ હોતી હૈ કયા ? 'દુબ્ધિગંધાइ વા' જિહ્વાકી ગંધ બૂરી હો એસા
હોતી હૈ કયા ? 'અચોક્ખાइ વા' મૃત કલેવરાદિ કે જૈસા હોતી હૈ કયા ?
इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे जीतम ! ऐसा
अर्थ समर्थ नहीं है-क्योंकि-'ववगयखाणुकंटक हीरगसकरतण
कचवरपत्तकचवर असुइ पूतिय दुब्धिगंध मचोक्खे णं एगोरुय दीवे
पणत्ते' हे श्रमण आयुष्मन् ! वह एगोरु द्वीप स्थाणु कण्टक, हीरक,
शर्करा, तृणकचवर, पत्तकचवर अशुचिता आदि से रहित होता है
'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे दंसाइ वा, अस्सगाइ वा पिसुगाइ

તુણોનો કચરો હોય છે ? 'પત્તકચવરાइવા' પાનડાઓનો કચરો હોય છે ? 'અસુइવા'
અપવિત્ર પદાર્થ હોય છે ? 'પૂતિયાતિવા' પૂતિ રાણાવથી ચલાયમાન દુર્ગંધથી
જરેલો પદાર્થ હોય છે ? 'દુબ્ધિગંધાइવા' જેની ગંધ ખરાબ હોય તેવા પદાર્થો
હોય છે ? 'અચોક્ખાइવા, મૃત કલેવરાદિના જેવા હોય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે' હે જીતમ ! આ અર્થ ખરાબર
નથી કેમકે 'વવગયખાણુ કંટક હીરગસકર તણકચવર પત્તકચવર અસુइ પૂતિય
દુબ્ધિગંધમચોક્ખેણં એગોરુય દીવે પણત્તે' હે શ્રમણ આયુષ્મન્ તે એકોરુક દ્વીપ
સ્થાણુ, શર્કરા, મરડીયા, ઘસનો કચરો, પાંદડોનો કચરો, અશુચિપણું
લિગેરે વિનાનો હોય છે, 'અત્થિ ણં મંતે ! એગોરુયદીવે દીવે દંસાइવા,
મસગાइવા, પિસુગાइવા, જુયાइ વા, લિક્ખાइ વા, ટંકુગાइવા' હે ભગવન્ એકો-

‘લિલ્લાહ વા’ લિલાહાં ઇતિ વા ઠકુણાહ વા’ ઠંકુણ ઇતિ વા ઠંકુણો-મંકુણ: ? ઇતિ પ્રશ્ન: , મગવાનાહ-‘ળો ઇટ્ટે સમટ્ટે’ નાયમર્થ: મમર્થ: યત: ‘વવગય દંસ-મસગપિસુયજૂયલિલ્લાહંકુણ એગૂરુયદીવે પળ્લત્તે સમળાડસો । વ્યપળત્તદંસમશક પિશુકયુકાઠકુણ એકોરુક દ્વીપ: મળ્લપ્પઃ હે શ્રમળાયાયુષ્સન્ ‘અત્થિ ણં મંતે ! એગૂરુય દીવે દીવે’ અમ્મિ-લ્લહુ મદન્ત ! એકોરુક દ્વીપે દ્વીપે ‘અહીહ વા’ અહિ-સર્પ’ ઇતિ વા ‘અયગરાહ વા’ અજગરાહ ઇતિ વા, અજગર: સ્થૂલકાય: સર્પ: ‘મહોરગાહ વા’ મહોરગ ઇતિ વા, વિશાલકાય: સર્પ’ ઇતિ પ્રશ્ન: , મગવાનાહ-‘હંતા અત્થિ’ હન્ત, ગૌતમ ! સન્તિ સર્પાદયો જન્નવ ઇતિ, કિન્તુ ‘નોવેવ ણં તે

વા જુયાહ વા લિલ્લાહ વા ઠકુણાહ વા’ હે મદન્ત ! એકોરુક દ્વીપ મેં દંશ, મશક, પિસ્સુ જૂ, લીલ, યા મંકુણ-લલ્લલ-હોતે હૈં કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘ળો ઇટ્ટે સમટ્ટે’ હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈં અર્થાત્ યહાં દંશ-લિલ્લ-આદિ હંક સે કાટને લાલે ઓર મશક-મચ્છર લગેગહ યે એક મી નહીં હોતે હૈં । કયોંકિ-‘વવ-ગયદંસમશકપિસુય જૂય લિલ્લાહંકુણે ણં એગૂરુય દીવે પળ્લત્તે’ કયોંકિ હે શ્રમળ આયુષ્સન્ ! યહ એકોરુક દ્વીપ દંશ મશક, પિસ્સુ, જૂ, લીલ ઓર મંકુણ હન સે સર્વથા રહિત કહા ગયા હૈં ‘અત્થિ ણં મંતે ! એગૂરુય દીવે દીવે અહીહ વા, અયગરાહ વા, મહોરગાહ વા’ હે મદન્ત ! એકોરુક દ્વીપ મેં કયા સર્પ હોતે હૈં ? અજગર હોતે હૈં ? યા મહોરગ બહાકાય લાલે સર્પ વિશેષ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈં-‘હંતા, અત્થિ’ હાં ગૌતમ ! યે સર્પ આદિ જીવ યહાં એકોરુક દ્વીપ મેં હોતે હૈં કિન્તુ ‘નો વેવ ણં તે અન્ન મન્નસ્સ તેસિંવા મળુયાળં કિંચિ

૩૬ દ્વીપમાં દંશ, મશક મચ્છર, પિસ્સુ, જૂ, લીપ અથવા માકડ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને છે ૦હે કે ‘ળો ઇટ્ટે સમટ્ટે’ હે ગૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી અર્થાત્ ત્યાં દંશ, મશક પિસ્સુ જૂ, લીપ વીઝી વિગેરે હંખથી કરડવાવાળા અને મચ્છર વિગેરે ઉપદ્રવ કરવાવાળા હોયો હોતા નથી. કેમકે ‘વવગયદસમશકપિસુયજૂય લિલ્લાહંકુણે એગૂરુયદીવે પળ્લત્તે’ હે શ્રમળ આયુષ્સન્ આ એકોરુક દ્વીપમાં દંશ, મચ્છર પિસ્સુ જૂ, લીપ અને માકડ વિનાનો હોય છે. તેમ કહેવામાં આવેલ છે ‘અત્થિ ણં મંતે ! એગૂરુય દીવે દીવે અહીહ વા, અયગરાહ વા, મહોરગાહ વા’ હે ભગવન્ ! એકોરુક દ્વીપમાં સર્પો હોય છે ? અજગર હોય છે ? અથવા મહોરગ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘હંતા અત્થિ’ હાં ગૌતમ ! આ સર્પો વિગેરે હોયો અહિયાં આ એકોરુક દ્વીપમાં હોય છે. પરંતુ ‘નો વેવ ણં તે અન્ન

अन्नमन्नस्स' नैव खलु ते सर्पादयोऽन्योन्यस्य परस्परम् 'तेसिं वा मणुयाणं किंचि
 आवाहं वा पावाहं वा छविच्छेयं वा करेति' तेषां वा एकोरुक् मनुजानामावाधा
 मीषद् वाधां वा प्रवाधां वा छविच्छेदं शरीर कर्तृत्वादिकं वा न कुर्वन्ति, कुत एवं
 तत्राह—'पगइभदगाणं ते बाळगणा पणत्ता समणाउत्तो' प्रकृति भद्रकाः—स्वमा-
 वत एव सरलाः ते खलु ते व्यालगणाः सर्पाः प्रज्ञप्ता—कथिताः हे श्रमणायु-
 ध्मन् । 'अत्थिणं भंते । एगोरुयदीवे दीवे' अस्ति खलु भदन्त । एकोरुक् द्वीपे
 खलु द्वीपे 'गहदंडाइ वा' ग्रहदण्ड इति वा, ग्रहदण्डः दण्डाकारो समुदायः, स
 वाकाशे दृश्यमानो लोकेऽनर्थोऽभिपातहेतुको भवति । एवं 'गहसुमलाइ वा' ग्रह-
 सुमलाकारो ग्रहसमुदायः 'गहगज्जिघाइ वा' ग्रहगर्जितमिति वा—ग्रहसंचारजन्या
 ध्वनिः, 'गहजुद्धाइ वा' ग्रहयुद्धमिति वा, एकग्रहनध्याद् द्वितीयस्य संचरणम्,
 द्वयोर्ग्रहयोरेक नक्षत्रे दक्षिणोत्तरेण समश्रेणितयाऽवस्थानं वा 'गहसिंघाडगाड वा'
 ग्रहशृङ्गाटकमिति वा—शृङ्गाटकाकार त्रिकोणो ग्रहसमुदायः 'गहअवसवाइ वा'
 ग्रहापसव्यमिति वा, सदा चन्द्रो ग्रहाणां नक्षत्राणां च दक्षिणभागे गतिं कुर्यात्तदा
 ग्रहापसव्यमिति कथ्यते, उक्तञ्च—'दक्षिणेनापसव्यं स्याद्—उत्तरेण प्रदक्षिणम् ।
 ग्रहाणां चन्द्रमाज्ञेयो, नक्षत्राणां तथैव च' 'ग्रहयुद्धाध्यायः' 'अव्माइ वा' अभ्र-
 मिति वा—सामान्याकृतको भेदः, 'अवप्ररुक्खाइ वा' अभ्रवृक्ष इति वा—गगने-

आवाहं वा पावाहं वा छविच्छेयं वा करेति' वे आपस में एक दूसरे
 जीव को या वहां के मनुष्यों को थोड़ी सी भी सामान्य रूप से भी
 बाधा नहीं पहुंचाते हैं, विशेष रूप से भी बाधा नहीं पहुंचाते हैं
 और न उनके शरीर आदि का छेदन भेदन आदि ही करते हैं । कयो-
 कि 'पगइ भदगा णं ते बाळगणा पणत्ता समणाउत्तो' हे श्रमण
 आयुष्मन् ! ये सर्प आदि प्रकृति से भद्र होने कहे गये हैं । 'अत्थि णं
 भंते ! एगोरुय दीवे दीवे गहदंडाइ वा गह सुमलाइ वा, गहगज्जिघाइ
 वा गहजुद्धाइ वा गह सिंघाडगाइ वा गह अवसवाइ वा अव्माइ वा,

मणस्स तेषिं वा मणुयाणं किंचि आवाहं वा, पावाहं वा, छविच्छेय वा
 करेति' तेषां परस्पर भेद जीव छेदने अथवा त्याग मनुष्योने सामान्य
 प्रकारથી थोड़ी पणु बाधा पहुंचायाउता नहीं अने विशेष प्रकारથી पणु बाधा
 पहुंचायाउता नहीं. तेमज्ज तेषोना शरीर विगेरेनुं छेदन भेदन पणु करता नथी.
 तेमडे 'पगइभदगा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउत्तो' हे श्रमण आयुष्मन्
 अः सर्प विगेरे प्रकृतीधीन भद्र होय छे. तेम भेदनामा आवेल छे,

'अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे गहदंडाइवा, गह सुमलाइवा, गह
 गज्जिघाइवा गहजुद्धाइवा गह सिंघाडगाइवा गह अवसवाइवा, अव्माइवा,

वृक्षाकारोऽभ्रपरिणामः, उक्तञ्च—‘दधिसदृशाग्रो नीलो भानुच्छादीखमध्यगोऽभ्रतरु
इति । संज्ञाह वा’ सन्ध्येति वा, अहोरात्रस्य यः सन्धिः सा सन्ध्या, उक्तञ्च—
‘अर्धास्तमितानुदितात्, सूर्यादस्पष्टं नभो यावत् । तावत्संध्याकालश्चिह्नैरेतैः
फलं चास्मिन् ॥१॥ किञ्च—‘अहोरात्रस्य यः सन्धिः, सा च संध्या प्रकीर्तिना ।
दिनाडिका भवे साधु यावदाज्योतिर्दर्शनम् । ॥१॥ सन्धिकाले रक्तनीलाद्यभ्र
परिणतिरूपा, ‘गन्धर्वनगराह वा’ गन्धर्वनगरमिति वा, गन्धर्वनगरम्—देवभवन
प्रासादोपशोभितनगराकारतया तथाविधनभः परिणतपुद्गलराशिरूपम् ‘गज्जियाह

अवभरुक्खाह वा, संज्ञाह वा, गन्धर्वनगराह वा, गज्जियाह वा, विज्जु-
याह वा उक्ता पायाह वा, दिसादाहाह वा, निगधायाह वा, पंसुविट्टीह वा,
जुवगाह वा’ हे अदन्त ! एकोरुक् द्वीप में शिखा वाले ग्रह का उदित
होना, ग्रह दण्ड-अनिष्ट सूचक दण्डाकार ग्रह समुदाय, ग्रह मुसल-
मुशल के आकार का ग्रह समुदाय, ग्रह गर्जित-ग्रह संचार से होने
वाली ध्वनि, ग्रह युद्ध एक ग्रह के मध्य से दूसरे ग्रह का संचरण,
अथवा दो ग्रहों का एक नक्षत्र पर दक्षिण अथवा उत्तर में समश्रेणि
से आना ग्रहसंघाटक-दो ग्रहों का युग्मरूप से एक नक्षत्र रहना,
ग्रहापसव-ग्रहों का वाम (बायाँ) भाग से दक्षिण भाग में चलना अर्थात्
ग्रहों का व्यतिक्रमण-वक्र-होना, अभ्रसामान्याकृति वाले मेघों का
उत्पन्न होना, अभ्रवृक्ष के आकार का बादलो का परिणाम, सन्ध्या-राते
नीले बादलो का परिणाम, गन्धर्वनगर-देव भवन प्रासाद से शोभित
नगर के आकार से परिणत आकाश में मेघ पुद्गल राशि का होना

अवभरुक्खाह वा, संज्ञाह वा, गन्धर्वनगराह वा, गज्जियाह वा, विज्जुयाह वा
उक्तापायाह वा, दिसादाहाह वा, निगधायाह वा, पंसुविट्टीह वा, जुवगाह वा’ हे
भगवन् ओं ओं ओं द्वीपमां शिखावाणाग्रहनु उदय प भवुं, अहोरात्र-अनिष्ट सन्धि
दण्डाकार ग्रहसमुदाय, ग्रहमुसल-मुसलना आकारना ग्रह समुदाय ग्रह गर्जित,
—ग्रहनासंचारथी धवावाणी ध्वनि, (आवाज) ग्रहयुद्ध—ग्रह ग्रहनी मध्यमाथी
भील ग्रहनुं संचरण, अथवा ये ग्रहोनुं ओं नक्षत्रपरदक्षिण अथवा उत्तरमां
समश्रेणीथी आवतुं, ग्रह संघाटक ये ग्रहोनुं युग्मरूपे ओं नक्षत्रमा रहवुं.
ग्रहापसव ग्रहोनुं वाम उणी भागुथी दक्षिण नभणी भागु यावतु अर्थात्
ग्रहोनुं व्यतिक्रमण ओं टले के वक्र धवुं. अभ्रसामान्य आकृतिवाणा मेघोनु उत्पन्न
धवुं. अभ्रवृक्षना आकारना बादलोओनुं परिणाम, संध्या राता नीला बादलो
ओनुं परिणाम गन्धर्वनगर-देवभवन प्रासादथी शोभना नगरना आकारथी
परिणत धवेला आकाशमां मेघ पुद्गल राशिनुं धवु विद्युत् बादलो विना

વા' ગર્જિતમિતિ વા. અભ્રામાવે મેઘધ્વનિઃ. વિજ્જુયાઈ વા' વિદ્યુદિતિ વા, અનભ્રા-
વિદ્યુચ્ચમત્કૃતિઃ, 'ઉલ્કાપાયાઈ વા' ઉલ્કાપાત ઇતિ વા' ઉલ્કા-સ્વર્ગાચ્ચ્યવમાનસ્ય
દેવસ્ય યાદૃશો વર્ણસ્તતઃદૃશવર્ણા, તસ્યાપાતઃ પતનં આકાશે સંમૂર્છિતાગ્નિ ઉવાલા-
નિપતનરૂપઃ ઉક્તશ્ચ-'દિવિશુક્તશુભફલાનાં પતતાં રૂપાણિ યાનિ તાન્યુલ્કાઃ'
ઇતિ, 'દિસાદાહાઈ વા' દિગ્દાહ ઇતિ વા, કસ્યાંશ્ચિદેકસ્યાં દિશિ છિન્નમૂળાગ્નિ-
ઉવાલાકરાલિતાકાશપ્રતિભાસરૂપઃ, દિગ્દાહસ્ય ફલં યથા-

‘દાહોદિશાં રાજમયાય પીતો દેશસ્ય નાશાય હુતાશવર્ણઃ ।

યચ્ચારુણઃ સ્યાદપસવશ્વાયુઃ, સસ્યસ્ય નાશં સ કરોતિ દૃષ્ટઃ’ ૧૧।

‘જિગ્ધાયાઃ વા’ નિર્વાત ઇતિ વા-નિર્વાતો વિદ્યુત્પતનધ્વનિઃ, ‘પંસુ-
વિદ્યોઈ વા’ પાંશુવૃષ્ટિરિતિ વા ગગનતો ધૂલિવર્ષણમ્, ‘જુવગાઈ વા’ યૂપક ઇતિ
વા, યત્ર સંધ્યાપ્રભા ચન્દ્રપ્રભા ચ યુગપદ્ ભવતઃ સ યૂપક ઇતિ કથયતે સંધ્યા-
પ્રભાચન્દ્રપ્રભયોર્મિશ્રત્વં યૂપક ઇતિ । ઉક્તશ્ચ-‘સંજ્ઞચ્છેયાવરણો, ઉજ્જવગો સુકલિપ્ત-
તિન્ન ।’ સંધ્યાછેદાવરણસ્તુ યૂપકઃ શુક્લદિનાનિ ત્રીણિ, ઇતિચ્છાયા । સ ચ શુક્લ-
પ્રતિપદિષુ ત્રિષુ દિનેષુ ભવતિ તત્ર સંધ્યાવિભાગો ન લક્ષિતું શક્યતે સ ઇતિ ।

ગર્જિત-બિના વાદલ કે મેઘ ધ્વનિ હોના, વિદ્યુત-બિના વાદલ કે
વિજલી કા ચમકના, ઉલ્કાપાત-આકાશ મેં સંમૂર્છિત અગ્નિ ઉવાલા
કા ગિરના, દિગ્દાહ-કિલી એક દિશા મેં છિન્ન મૂળ અગ્નિ ઉવાલા કા
ભયાનક પ્રતિભાસ હોના, નિર્વાત-બિજલી કે પડને કા કડાકા,
પાંશુ વૃષ્ટિ-આકાશ સે ધૂલિ કા ગિરના, યૂપક ઉસકો કહતે હૈં, જિસ
દિન સંધ્યા કી પ્રભા ઓર ચન્દ્રમા કી પ્રભા એક સાથ મિલી હુઈ હોતી
હે જિસસે સંધ્યા કા પતા નહીં ચલતા હે ઇસીલિયે કહા હે ‘સંધ્યા પ્રભા
ચન્દ્ર પ્રભયોર્મિશ્રત્વં યૂપકઃ’ કહા બી હે ‘સંજ્ઞચ્છેયા વરણો’ અર્થાત્
સંધ્યા છેદ-સંધ્યાકે વિભાગ મે આવરણ હો જાવે-સંધ્યા કા પતા
નહીં ચલે વહી યૂપક વહી ચાલચન્દ્ર કા દિન હે વહ શુક્લ પક્ષ કી

વિજળીતું ચમકવું ઉલ્કાપાત આકાશમાં સંમૂર્છિત અગ્નિજવાલા પડવી,
દિગ્દાહ કોઈ પણ એક દિશામાં છિન્નમૂળ અગ્નિજવાલાનો ભયંકર પ્રતિભાસ
થવો, નિર્વાત વિજળી પડવાના કડાકા, પાંશુવૃષ્ટિ આકાશમાંથી ધૂળ પડવી,
જે દિવસે સંધ્યાની પ્રભા અને ચંદ્રમાની પ્રભા એક સાથે મળી હોય તેને
યૂપક કહે છે. કે જેથી સંધ્યા થયાનું બાણી શકાતું નથી. તેથીજ કહ્યું છે કે
‘સંધ્યા પ્રભા ચન્દ્રપ્રભયોર્મિશ્રત્વં યૂપક’ બીજું પણ કહ્યું છે કે ‘સંજ્ઞચ્છેયાવરણો’
અર્થાત્ સંધ્યાછેદ-સંધ્યાના વિભાગમાં આવરણ આવી જાય, સંધ્યા બાણી ન
શકાય, તેજ યૂપક તેજ બાલ ચંદ્રનો દિવસ, અને એજ શુક્લ પક્ષનો પડવો
વિગેરે ત્રણ દિવસમાં થાય છે. અર્થાત્ પ્રતિપદા વિગેરે ત્રણ દિવસોમાં થાય

‘જલખાલિતાઈ વા’ યજ્ઞાદીપ્તકમિતિ આકાશ દૃશ્યમાનમગ્નિસહિત પિશાચરૂપમ્ ।
 ‘ધૂમિયાઈ વા’ ધૂમિકેતિ વા’ ધૂમિકા નામ યા રૂક્ષા પ્રવિરલ્યા ધૂમાભા દૃશ્યતે ।
 ‘મહિયાઈ વા’ મહિકેતિ વા મહિકા યા સ્નિગ્ધા ઘનાઘનત્વાદેવ ભૂમૌ પ્રસારિતા
 તૃણાદ્યગ્રસ્થિત જલકળદર્શનત્વ ઉપલક્ષ્યમાણા ધૂમાભા । ‘રજઘ્વાઈ વા’ રજઊદ્ઘાત
 इति वा रजसा सूक्ष्मधूलिकया दिशां व्याप्तत्वं ‘अथ रजस्वलादिशः’ लोके कथ्यते ।
 ‘ચંદોવરાગાઈ વા’ ચન્દ્રોપરાગશ્ચન્દ્રગ્રહણમિતિ વા ‘સૂરોવરાગેઈ વા’ સૂર્યોપરાગઃ સૂર્ય-
 ગ્રહણમિતિ વા । ‘ચંદ્રપરિવેસાઈ વા’ ચન્દ્રપરિવેષ इति वा ‘सूरपरिवेसाइ वा’ सूर्यपरि-
 वेष इति वा’ પરિવેષો નામ ચન્દ્રસૂર્યયોશ્ચતુર્દિક્ષુ ગોલાકારપરિમળ્લમ્ । ‘પહિચંદાઈ
 વા’ પ્રતિચન્દ્ર इति वा उत्पातादि सूचको द्वितीयश्चन्द्रः प्रतिचन्द्रः चन्द्रसमीपे यदा

પ્રતિપદા આદિ ત્રીન દિનોં મેં હોતા હૈ પ્રતિપદા દ્વિતીયા ઓર તૃતીયા,
 इन तीन दिनों में प्रायः संध्या विभाग दुर्लक्ष्य हो जाता है ।

યજ્ઞાદીપ્ત-આકાશ મેં દિશ્વને વાલી અગ્નિ સહિત પિશાચ કા રૂપ,
 ધૂમિકા-રૂક્ષ-ધિનાજલકળ કી છુટી-છુટી ધૂ આં જૈસી હોતા હૈ, મહિકા-
 સ્નિગ્ધ ઘન, તથા ઘન, હોનેસે હી ભૂમિ પર ફૈલી છુઈ તૃણ કે અગ્ર
 ભાગ મેં જલકળોં કે દેશ્વને સે જાની જાતી છુઈ ધૂંઆં જૈસી હોતી હૈ ।
 રજઊદ્ઘાત-સૂક્ષ્મ ધૂલિ સે દિશાઓં કા અર જાના, ઉત્ત સમય દિશા
 રજસ્વલા હૈ, એસા લોક કહતે હૈ । ચન્દ્રોપરાગ-ચન્દ્ર ગ્રહણ, સૂર્યો-
 પરાગ સૂર્ય ગ્રહણ, ચન્દ્રપરિવેષ-ચન્દ્ર કે ચારોં તરફ હોને વાલા
 ગોલાકાર પરિમળ્લ-ગોલ કુંડાલા, અથ સૂર્યપરિવેષ સૂર્ય કે ચારોં
 તરફ હોને વાલા પરિમળ્લ પ્રતિચન્દ્ર એક ચન્દ્ર સે દૂસરા ચન્દ્ર દિશ્વના,
 અથ પ્રતિ સૂર્ય-દો સૂર્યોં કા દિશ્વના, હન્દ્ર ધનુષ-ધનુષ કે આકાર કા

છે. એટલે કે પડવો, બીજ અને ત્રીજ આ ત્રણ દિવસોમાં ઘણે ભાગે સંધ્યા
 વિભાગ દુર્લક્ષ્ય થઈ જાય છે. યજ્ઞાદીપ્ત-આકાશમાં દેખાવાવાળા અગ્નિ સહિત
 પિશાચનુ રૂપ ધૂમિકા રૂક્ષ પાણિના બિંદુ શિવાય છટિ છટિ આકળ જેવી
 હોય છે મહિકા-સ્નિગ્ધ, ઘન, તથા ઘન હોવાથીજ જમીન પર ફેલાયલી
 ઘાસના અગ્રભાગમાં પાણીના બિંદુઓના જેવાથી જાણવામાં આવેલ ધૂંવાડા
 જેવી હોય છે રજઊદ્ઘાત એણી ધૂળથી દિશાઓ ભરાઈ જતી. તે સમયે
 દિશા રજસ્વલા છે તેમ લોકો કહે છે. ચંદ્રોપરાગ-ચન્દ્રગ્રહણ, સૂર્યોપરાગ
 સૂર્યગ્રહણ, ચન્દ્ર પરિવેષ ચન્દ્રની ચારે બાજુ ધવાવાળું ગોળ આકારનું પરિ-
 મંડલ, અર્થાત્ ગોળ કુંડાળું, ‘સૂર્યપરિવેષ’ સૂર્યની ચારે બાજુ ધવાવાળું પરિ

તનુઘનોમવેત્તદાચન્દ્રપ્રકાશાદ્ દ્વિતીયચન્દ્ર इव तत्र लक्ष्यते 'पडिसूराइ वा' प्रतिमूर्य इति वा' एवं प्रतिमूर्योऽपि, उक्तंहि—'उदयात्प्रभृति प्रहरैकदिनं यावत् तनुघनोऽर्क समीपे यदा भवति तदा अर्करश्मिवशात्तत्र द्वितीयोऽर्क इव लक्ष्यते स प्रतिमूर्य उच्यते, एवमस्तसमयेऽपि संभवति' इति । 'इंद्रधनुइ वा' इन्द्रधनुरिति वा सन्ध्या समये धनुराकारा नानावर्णा रेखा, 'उदगमच्छाइ वा' उदकमत्स्य इति वा—उदक-मत्स्यः तात्कालिकवृष्टि सूचको गगने दृश्यमान इन्द्रधनुष एव खण्डरूपः 'अमो-हाइ वा' अमोघ इति वा, अमोघः—सूर्यास्तनःतरं तत्कालमेव सूर्यबिम्बान्निस्सृता-गगने शकटोद्भिसंस्थिता वृष्ट्यादि सूचिकाश्यामादिरेखा 'कपिहसियाइ वा' कपि हसितमिति वा, अकस्मान्नभसि श्रूयमाणं वा नरमुखसदृशस्य विकृतमुखस्य हसन-वज्रवलद्भीमशब्दरूपम्, 'पाईणवायाइ वा' प्राचीनवात इति वा 'पडीणवायाइ वा' प्रतीचीनवात इति, 'जाव' यावत् 'सुद्धवायाइ वा' शुद्धवात इति वा अत्र यावत्प-देन प्रज्ञापनाप्रथमपदोक्ता एकोनविंशतिर्वाटरवायुकायभेदाः संग्राह्याः—तथाहि—'पाईणवाए१, पडीणवाए२, दाहिणवाए३, उदीणवाए४, उड्डावाए५ अहोवाए६ तिरियवाए७ विदिसीवाए८ वाउग्गामे९ वाउकलिया१० वायमंडळिया११

નાના વર્ણ ધાલી રેખા, ઉદકમત્સ્ય-તત્કાલ મેં હોને ધાલી વૃષ્ટિ કા સૂચક ડસી ઇન્દ્ર ધનુષ કા ટુકડા, અમોઘ-સૂર્યાસ્ત કે બાદ આકાશ મેં તત્કાલ સૂર્ય બિમ્બ સે નિકલતી હુઈ શકટ કે ઓધળ કે આકાર કી વૃષ્ટિ આદિ કી સૂચક રૂપાયા આદિ વર્ણ ધાલી રેખા, કપિહસિત-અક-સ્માત્ આકાશ મેં સુનાહ દેને ધાલા ભયંકર શબ્દ પ્રાચીન વાત-પૂર્વ કા વાયુ પ્રતીચીનવાયુ-પશ્ચિમ કા વાયુ, યાવત્ શબ્દ વાયુ । વાયુ ૧૯ ડન્નીસ પ્રકાર કા પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે પ્રથમપદ મેં કહા ગયા હૈ વે ડન્નીસ પ્રકાર કે વાયુ હસ પ્રકાર હૈ-પૂર્વ વાત ૧, પશ્ચિમ વાત ૨, દક્ષિણ વાત ૩, ઉત્તર

મંડળ, પ્રતિચંદ્ર-એક ચંદ્રથી બીજા ચંદ્રનું દેખાવું એવં પ્રતિસૂર્ય-એ સૂર્યનું દેખાવું. ઇંદ્ર ધનુષ, ધનુષના આકારની અનેક રંગોવાળી રેખાનું આકાશમાં દેખાવું. ઉદકમત્સ્ય-તત્કાલમાં થવાવાળી વર્ષા સૂચક, એ જ ઇંદ્રધનુષનો ખંડ, અમોઘ-સૂર્યાસ્ત પછી આકાશમાં તેજ વખતે સૂર્ય બિંબમાંથી ગાડાના ઓં-ધણના આકારનો વરસાદ વરસવાની સૂચના બતાવનારી શ્યામ વિગેરે રંગની રેખા, કપિહસિત-અકસ્માત્ આકાશમાં સભળાનાર ભયંકર શબ્દ, પ્રાચીવાત પૂર્વનો વાયુ, પ્રતીચીનવાયુ-પશ્ચિમનો વાયુ યાવત્ શબ્દથી ૧૬ ઓગણીસ પ્રકારનો વાયુ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા પદમાં કહેલ છે. તે ૧૬ ઓગણીસ વાયુ આ પ્રમાણે છે. પૂર્વવાત ૧, પશ્ચિમવાત ૨, દક્ષિણવાત ૩, ઉત્તરવાત

ઉત્કલિયાવાત ૧૨ મંડલિયાવાત ૧૩ ગુજાવાત ૧૪, ઝંઝાવાત ૧૫ સંઘવાત ૧૬ ઘનવાત ૧૭ તનુવાત ૧૮ શુદ્ધવાત ૧૯' इति छाया-प्राचीनवातः? प्रतिचीनवातः? दक्षिणवातः? उदीचीनवातः? ऊर्ध्ववातः? अधोवातः? तिर्यग्वातः? विदिग्वातः? वातोद्भ्रामः? वातोत्कलिका? वातमण्डलिका? उत्कलिकावातः? मण्डलिकावातः? गुञ्जावातः? झञ्जावातः? सर्वर्त्तवात ૧૬ ઘનવાત ૧૭ તનુવાત ૧૮ શુદ્ધવાત ૧૯' इति । 'ग्रामदाहाइ वा' ग्रामदाह इति वा 'नगरदाहाइ वा' नगरदाह इति वा 'जाव सन्निवेशदाहाइ वा' यावत् सन्निवेशदाह इति वा यावत्पदेन खेटकर्वटादीनां संग्रहः, तत्र ग्रामदाहाद्यसंभवात्तज्जनितः प्राणक्षयादिरपि न भवतीत्याह—'पाणक्खय' इत्यादि । 'पाणक्खयजणक्खयकुलक्खयधणक्खय वसणभूयमणारियाइ वा' प्राणक्षयजनक्षयकुलक्षयधनक्षयवसणभूतानार्या इति वा, प्राणक्षयादयोहि व्यसनभूता दुःखरूपा अतएव अनार्याः ते तत्र एकोरुक्-

વાત ૪, ઉર્ધ્વ વાત ૫, અધો વાત ૬, તિર્યગ્વાત ૭, વિદિગ્વાત ૮, વાતોદ્ભ્રામ ૯, વાતમણ્ડલિકા ૧૦, વાત મણ્ડલિકા ૧૧, ઉત્કલિકા વાત ૧૨, મણ્ડલિકા વાત ૧૩, ગુંજા વાત ૧૪, ઝંઝા વાત ૧૫, સર્વર્ત્તવાત ૧૬, ઘનવાત ૧૭, તનુ વાત ૧૮, ઔર શુદ્ધ વાત ૧૯। 'ग्राम दाहाइ वा,' ग्राम दाह 'नगर दाहाइ वा' नगर दाह 'जाव सन्निवेश दाहाइ वा' यावत् सन्निवेश दाह—यावत्पद से खेट दाह, कर्वट दाह मडव दाह इत्यादि का ग्रहण होता है, इन ग्राम दाहादि की असंभावना से वहां प्राणक्षयादि नहीं होते हैं वह कहते हैं—'पाणक्खय जणक्खय कुलक्खय धणक्खय, वसणभूतमणारिया ति वा' प्राणक्षय, जनक्षय, कुलक्षय, धनक्षय व्यसन-कष्ट आदि अनार्य-उत्पात-होते हैं क्या? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'जो इण्ठे समठ्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है

૪, ઉર્ધ્વવાત ૫, અધોવાત ૬, તિર્યગ્વાત ૭, વિદિગ્વાત ૮, વાતોદ્ભ્રામ ૯, વાતમણ્ડલિકા ૧૦, વાતમણ્ડલિકા ૧૧, ઉત્કલિકાવાત ૧૨, મણ્ડલિકાવાત ૧૩, ગુજાવાત ૧૪, ઝંઝાવાત ૧૫, સર્વર્ત્તવાત ૧૬, ઘનવાત ૧૭, તનુવાત ૧૮, અને શુદ્ધવાત ૧૯, 'ग्रामदाहाइवा' ग्रामदाह 'नगर दाहाइवा' नगरदाह 'जाव सन्निवेशदाहाइवा' यावत् सन्निवेशदाह यावत् पदधी खेटदाह, मडवदाह, छल्लदितुं अडल्ल धाय छे आ ग्रामदाह विगेदेनी असंभावनाधी त्या प्र लु नाश विगेदे यता नथी तेओ उडे छे के 'पाणक्खय जणक्खय कुलक्खय धणक्खय, वसणभूतमणारियातिवा,' प्राणक्षय, जनक्षय, कुलक्षय, धनक्षय, व्यसन-कष्ट कारक अनार्य' उपद्रव, उत्पात धाय छे? आ प्रभु! उत्तरमा प्रभुश्री गौतम स्वामीने उडे छे के 'जो इण्ठे समठ्ठे' छे गौतम! आ अर्थ पदामर नथी.

દ્વીપે भवन्ति न वेति प्रश्नः, भगवानाह-‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः, हे गौतम ! एतैग्रहदण्डादयो धनक्षयान्ताः एकोरुक्द्वीपे न भवन्तीति । अयं भावः- अत्र ‘नोऽ इणट्ठे समट्ठे’ अनेन पदेन पूर्वोक्त सर्ववस्तूनां-निषेधः सिध्यति-किन्तु अत्र वायुनां यो निषेधः सः असुखहेतुभूतविकृतरूपवायुविषयको बोध्यः न तु सामान्य-वायुविषयकः सुखहेतुभूतसामान्य पूर्वादिवातस्य तत्रापि संभवादिति ॥ सू० ४१ ॥

શ્રુત્મ-અતિથિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે ડિંબાઈ વા ડમ-
રાઈ વા કલહાઈ વા વોલાઈ વા ચારાઈ વા વેરાઈ વા વિરુદ્ધ-
રજાઈ વા ?, ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે, વવગય ડિંબડમરકલહવોલચારવેર-
વિરુદ્ધરજાણં તે મણુયગણા પપ્પજ્ઞા સમણાડસો ! । અતિથિ ણં
મંતે ! ઇગોરુયદીવે દીવે મહાજુદ્ધાઈ વા મહાસંગામાઈ વા મહા-
સત્થનિવડણાઈ વા મહાપુરિસસન્નાહાઈ વા મહારુહિરપડણાઈ વા
નાગવાણાઈ વા ચેવાણાઈ વા તામસવાણાઈ વા ણો ઇણટ્ઠે
સમટ્ઠે વવગયવેરાણુવધાણં તે મણુયગણા પપ્પજ્ઞા સમણાડસો !
અતિથિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે દુબ્બૂઝ્યાઈ વા કુલરોગાઈ વા
ગામરોગાઈ વા ણગરરોગાઈ વા મંડલરોગાઈ વા સિરોવેયણાઈ વા
અચ્છિવેયણાઈ વા કણવેયણાઈ વા ણક્કવેયણાઈ વા દંતવેય-
ણાઈ વા નચ્ચવેયણાઈ વા કાસાઈ વા સાસાઈ વા જરાઈ વા દાહાઈ

अर्थात्-ग्रहदण्ड, ग्रहमुसल आदि ये सब उत्पात वहाँ नहीं होते हैं।
यहाँ सारांश यह है कि-यहाँ ‘नो इणट्ठे समट्ठे’ इस पद से पूर्वोक्त सब
वस्तुओं का निषेध सिद्ध होता है किन्तु यहाँ जो वायु विषयक निषेध
है वह असुख का हेतुभूत विकृत-प्रतिकूल वायु का निषेध परक है
किन्तु सुखोत्पादक सामान्य वायु का निषेध नहीं है. क्योंकि सुख का
हेतुभूत सामान्य पूर्वादि वायु का वहाँ भी संभाव है ॥ सूत्र ४१ ॥

અર્થાત્ ગ્રહ દંડ ગ્રહ મુસલ, વિગેરે આ બધા ઉત્પાતો ત્યાં થતા નથી. આ
કથનને સારાંશ એ છે કે અહિયાં ‘ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે’ આ પદથી પહેલા કહેલ
પ્રશ્ન વાક્યના તમામ પ્રશ્નોનો નિષેધ થાય છે. પરંતુ અહિયાં જે વાયુના
સંબંધમાં નિષેધ છે, તે અસુખના કારણરૂપ વિકૃત-પ્રતિકુલ વાયુનો નિષેધ
બતાવનાર છે. પરંતુ સુખકારક સામાન્ય વાયુનો નિષેધ નથી. કેમકે સુખના
કારણરૂપ સામાન્ય પૂર્વાદિ વાયુનો સંભાવ ત્યાં પણ છે જ ॥ સૂ ૪૧ ॥

वा कच्छुइ वा खसराइ वा कुट्टाइ वा कुडाइ वा दगोयराइ वा
 अरिसाइ वा अजीरगाइ वा भगंदराइ वा इंदग्गहाइ वा खंद-
 ग्गहाइ वा कुमारग्गहाइ वा णागग्गहाइ वा जवखग्गहाइ वा
 भूतग्गहाइ वा उव्वेयग्गहाइ वा धणुग्गहाइ वा एगाहियग्गहाइ
 वा वेयाहियगहियाइ वा तेयाहियगहियाइ वा चाउत्थगाहियाइ
 वा हियथसूलाइ वा मत्थगसूलाइ वा पाससूलाइ वा कुक्षि-
 सूलाइ वा जोणिसूलाइ वा गाममारीइ वा जाव सन्निवेस-
 मारीइ वा पाणक्खय जाव वसणभूयमणारियाइ वा ? णो इणट्ठे
 समट्ठे, ववगयरोगायंका णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो !।
 अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे अतिवासाइ वा मंदवासाइ
 वा सुवुट्ठीइ वा दुव्वुट्ठीइ वा उव्वाहाइ वा पवाहाइ वा दगुब्भे-
 याइ वा दगुप्पीलाइ वा गामवाहाइ वा जाव सन्निवेसवाहाइ
 वा पाणक्खय० जाव वसणभूयमणारियाइ वा ? णो इणट्ठे समट्ठे
 ववगयदगोवद्दवाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो !।
 अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे अयागराइ वा तंवागराइ
 सीसागराइ वा सुवण्णागराइ वा रयणागराइ वा वइरागराइ वा
 वसुहाराइ वा हिरण्णवासाइ वा सुवण्णवासाइ वा रयणवासाइ वा
 वइरवासाइ वा आभरणवासाइ वा पत्तवासाइ वा फलवासाइ वा
 वीयवासाइ वा मल्लवासाइ वा गंधवासाइ वा वण्णवासाइ वा
 चुण्णवासाइ वा खीरवुट्ठीइ वा रयणवुट्ठीइ वा हिरण्णवुट्ठीइ वा
 सुवण्णवुट्ठीइ वा तहेव जाव चुण्णवुट्ठीइ वा मुकालाइ वा टुक्का-
 लाइ वा सुभिक्खाइ वा दुभिक्खाइ वा अप्पग्वाइ वा महग्वाइ वा
 कयाइ वा महाविक्खाइ वा सण्णिहाइ वा संचयाइ वा निर्थाइ
 वा चिरपोराणाइ वा पहीणसामियाइ वा पहीणसेउयाइ वा

पहीणमग्गइ वा पहीणगोत्तागाराइ वा जाइं इमाइं गामागर-
 णगरखेडकब्बडमडंबदोणमुहपट्टणासमसंवाहसन्निवेसेसु सिंघा-
 डगतिगचउक्कचच्चर चउम्मुहमहापहपहेसु णगरणिद्धमणसुसाण
 गिरिकंदरसंतिसेलोवट्टाणभवणगिहेसु सन्निविखत्ताइं चिट्ठंति ?
 नो इणट्ठे सभट्ठे । एगोरुय दीवे णं भंते ! दीवे मणुयाणं केव-
 इयं कालं ठिई पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमस्स
 असंखेज्जइभागं असंखेज्जइभागेण ऊणगं उक्कोसेण पलिओवम-
 स्स असंखेज्जइभागं । ते णं भंते ! मणुया कालमासे कालं किच्चा
 कहिं गच्छंति कहिं उववज्जंति ? गोयमा ! ते णं मणुया छम्मासा-
 वसेसाउया मिहुणयाइं पसवंसि अउणासीइ राइं दियाइं
 मिहुणाइं सारक्खंति संगोविंति य, सारक्खित्ता संगोवित्ता
 उरुससित्ता निरुससित्ता कासित्ता छीइत्ता जंभइत्ता अक्किट्ठा
 अव्वहिया अपरियाविया पलिओवमस्स असंखिज्जइभागं परि-
 याविय सुहसुदेणं कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोषसु
 देवत्ताए उववत्तारो भवंति, देवलोय परिग्गहाणं ते मणुयगणा
 पणत्ता समणाउसो ! ॥सू० ४२॥

छाया-अस्ति खलु खदन्त ! एकोरुक्क द्वीपे द्वीपे डिम्ब इति वा डमर इति
 वा कलह इति वा बोल इति वा क्षार इति वा वैरमिति वा विरुद्धराज्यमिति वा ?,
 नायमर्थः समर्थः 'व्यपगतडिम्बडमरकलहबोलक्षारवैरविरुद्धराज्याः खलु ते मनुज-
 गणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक्कद्वीपे द्वीपे महायुद्ध
 इति वा महासंग्राम इति वा महाशस्त्रनिपतनमिति वा महापुरुषसन्नाह इति वा
 महारूधिरपतनमिति वा नागवाण इति वा खेवाण इति वा तामसवाण इति वा
 नायमर्थः समर्थः व्यपगतवेरालुवन्धाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् !
 अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक्क द्वीपे द्वीपे दुर्भूतिक इति वा कुलोगे इति वा ग्राम-
 रोग इति वा नगररोग इति वा मण्डलरोग इति वा शिरोवेदनेति वा अक्षिवेद-
 नेति वा, कर्णवेदनेति वा नासिकावेदनेति वा दन्तवेदनेति वा कास इति वा
 श्वास इति वा ज्वर इति वा दाह इति वा कच्छूरिति वा खसर इति वा कुष्ठ

इति वा कुड इति वा दगोदर इति वा अर्श इति वा अजीर्ण इति वा भगन्दर इति वा इन्द्रग्रह इति वा स्कन्दग्रह इति वा कुमारग्रह इति वा, नागग्रह इति वा यक्ष-ग्रह इति वा भूतग्रह इति वा उद्वेगग्रह इति वा धनुर्ग्रह इति वा एकाहिकाग्रह इति वा द्व्याहिकग्रह इति वा त्र्याहिकग्रह इति वा चतुराहिकग्रह इति वा हृदयशूलमिति वा, मस्तकशूलमिति वा, पार्श्वशूलमिति वा कुक्षिशूलमिति वा योनिशूलमिति वा, ग्राममारी इति वा यावत् सन्निवेशमारी इति वा, प्राणक्षय यावद् व्यसनभृतानार्या इति वा ? नायमर्थः समर्थः, व्यसनतरोगातङ्का खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रम-णायुष्मन् । । अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक् द्वीपे द्वीपे अतिवर्ष इति वा मन्दवर्ष इति वा सुवृष्टिरिति वा दुर्वृष्टिरिति वा उद्वाह इति वा मवाह इति वा दकोद्भेद-इति वा दकोत्पीळेति वा ग्रामवाह इति वा यावत् सन्निवेशवाह इति वा प्राणक्षय० यावद् व्यसनभृतानार्या इति वा नायमर्थः समर्थः, व्यसनतोदयोपद्रवाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् । अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुक् द्वीपे द्वीपे अय आकर इति वा ताम्राकर इति वा शीसकाकर इति वा सुवर्गाकर इति वा रत्ना कर इति वा वज्राकर इति वा वसुधारेति वा, हिरण्यवर्ष इति वा सुवर्णवर्ष इति वा रत्नवर्ष इति वा वज्रवर्ष इति वा आभरणवर्ष इति वा पत्रवर्ष इति वा पुष्पवर्ष इति वा फलवर्ष इति वा बीजवर्ष इति वा माल्यवर्ष इति वा गन्धवर्ष इति वा वर्णवर्ष इति वा चूर्णवर्ष इति वा क्षीरवृष्टिरिति वा रत्नवृष्टिरिति वा हिरण्यवृष्टिरिति वा सुवर्णवृष्टिरिति वा तथैव यावद् चूर्णवृष्टिरिति वा, सुकाल इति वा दुष्काल इति वा सुदिक्ष इति वा दुर्दिक्ष इति वा अल्पाध्व्यमिति वा महाध्व्यमिति वा क्रय इति वा महाक्रय इति वा सन्निधिरिति वा सञ्चय इति वा निधिरिति वा निधा-नमिति वा चिरपुराणमिति वा, महीणस्वामिकमिति वा महीणसेतुकमिति वा महीणमार्गमिति वा महीणभोजागारमिति वा यानि इमानि ग्रामाकरनगरखेटकर्वट-मडम्बद्रोणमुन्वयट्टनाशमसंव हनन्निवेशेषु सिंहाडकत्रिकचतुष्कचत्वरनतर्मुखमहाप-थपथेषु नगरनिर्वमनश्मगानगिरिकन्दरसच्छैलोर्म्यानभवनगृहेषु सनितिसानि तिष्ठन्ति ?, नायमर्थः समर्थः । एकोरुक् द्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे मनुजानां क्रिय-न्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! जघन्येन पलपोपमस्य जघन्येयभागम् अमं ख्येयभागेनोनकम् उत्तरुर्षेण पलपोपमस्यामंख्येयभागम् । ते खलु भदन्त ! मनुजाः कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गच्छन्ति ? कुत्रोत्पद्यन्ते गौतम ! ते खलु मनुजाः पन्थामावशेषायुष्का मिथुनकानि ममवन्ति, पकोनाशीति रात्रि दिवसानि मिथुनानि संरक्षन्ति संगोपयन्ति च, मंस्य संगोप्य उच्छ्रित्य निःश्वा तामित्वा नृत्वा नृम्भयित्वा अविच्छेदा अवपयित्वा प्रपरितापित्वा नृन् नृत्वेन नालमाने कालं

कृत्वा अन्यतरेषु देवलोकेषु देवतया उपपत्तारो भवन्ति, देवलोकपरिग्रहाः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! ॥६० ४१॥

टीका—‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि । ‘अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे णं दीवे’ अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे खलु द्वीपे ‘डिंवाइ वा’ डिम्ब इति वा डिम्बः स्वदेशोत्थो विप्लवः ‘डमराइ वा’ डमरः परराजकृत उपद्रव इति वा ‘कलहाइ वा’ कलह इति वा, कलहो वायुद्धम्, ‘बोलाइ वा’ बोल इति वा बोलो बहूनामार्त्तानाम् अव्यक्ताक्षररूपः कलकलध्वनिः ‘खाराइ वा’ क्षार इति वा क्षारः परस्परं मारस-र्यम् ‘वेराइ वा’ वैरमिति वा वैरं परस्परमसहमानतया हिंस्रहिंस्रकृताध्यवसायः, ‘विरुद्धरज्जाइ वा’ विरुद्धराज्यमिति वा भयवानाह—‘णो इण्ठे सम्भे’ नायमर्थः समर्थः यत्तः ‘ववगय डिंबडमरकलहबोलखारवेर विरुद्धरज्जा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो !’ व्यपतडिम्बडमरकलहबोलक्षार वैर विरुद्धराज्याः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! ‘अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे दीवे’ अस्ति खलु भदन्त ! एकोरुकद्वीपे द्वीपे ‘महाजुद्धाइ वा’ महायुद्धमिति वा’ महायुद्धं—

‘अत्थि णं भंते एगोरुय दीवे दीवे डिंवाइवा डमराइवा’ इत्यादि ।

टीकार्थ—हे भदन्त ! एकोरुक नाम के द्वीप में डिंब—स्वदेश का विनाश—डमर—अन्य देश द्वारा किया गया आक्रमण ‘कलहाइवा’ वाणी की लड़ाई झगड़ा कलेश ‘बोलाइवा’ दुःखित जीवों का कलकलाट ‘खाराइवा’ परस्पर में वैर इर्ष्या भाव, ‘वेराइवा’ परस्पर में हिंस्र हिंस्रक भाव ‘विरुद्धरज्जाइवा’ विरुद्ध विरोधी का आक्रमण राज्य ये सब बातें होती हैं क्या ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं । ‘णो इण्ठे सम्भे’ हे गौतम ये सब बातें बड़ी नहीं होती हैं क्योंकि ‘ववगय डिंब डमर कलह बोल खार वेर, विरुद्ध रज्जाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो’ हे श्रमण आयुष्मन् ! वहाँ के मनुज्य डिंब डमर कलह वैर आदि से स्वभावतः

‘अत्थि णं भंते ! एगोरुय दीवे दीवे डिंवाइवा, डमराइ वा’ इत्यादि

टीकार्थ—हे भगवन् ऐकैइक नामना द्वीपमां डिंभ स्वदेशेना विनाश डमर अन्य देश द्वारा करवामां आवेल आक्रमण ‘कलहाइवा’ वाणीनी लडाई अघटो कलेश ‘बोलाइवा’ दुःखी भवेना ककणाट ‘खाराइवा’ परस्परमां वैर—ईर्ष्या भाव ‘विरुद्धरज्जाइवा’ विरुद्ध—विरोधिराज्यनुं आक्रमण आ तमाभ त्यां डोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री गौतमस्वामीने कहे छे के ‘णो इण्ठे सम्भे’ हे गौतम ! आ तमाभ भणतो त्यां डोती नथी, केभडे ‘ववगय डिंबडमर कलह बोल खारवेर विरुद्धरज्जाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो !’ हे श्रमण आयुष्मन् त्यांना मनुष्यो डिंभ, डमर, कलह वैर विरोधेथी स्वभावथीण रहित

मार्यप्राणमारकभावेन युद्धम् 'महासंग्रामाद् वा' महासंग्रामाः-चेट कौणिकयोरिव
 रथमुशलसंग्रामरूपः, 'महासत्थनिबडणाद् वा' महाशस्त्रनिपतनमिति वा, महाश-
 स्त्राणि वक्ष्यमाणानि नागवाणादीनि तेषां निपतनम्, महाशस्त्रत्वं च नागवाणादीनां
 विचित्रशक्तिघत्वात्, 'महापुरिससंग्रामाद् वा' महापुरुषसन्नाह इति वा, महापुरुषाणां
 वासुदेव बलदेव चक्रवर्तीदीनां सन्नाहः कवचादिना मज्जीमानमिति. 'महा
 रुधिरपडणाद् वा' महारुधिरपतनमिति वा, युद्धादौ बहुरुधिरस्य पतनमिति,
 तथा-'नागवाणाद् वा' नागवाण इति वा नागरूपो वाणस्तथाहि-नागवाणो धनुषि
 ही रहित होते हैं 'अथि णं भंते' एगोरुध दीवे दीवे महाजुद्धाद्वा महा-
 संग्रामाद्वा महासत्थनिबडणाद्वा' हे भदन्त ! एगोरुध द्विप में आपस
 में मारने की भावना वाला युद्ध महायुद्ध होता है। कथा ! महासंग्राम
 चेटक और कौणिक का रथमुशलसंग्राम जैसा सुव्यवस्थित महासंग्राम
 होता है क्या ? महाशस्त्रनिपतन नागवाण आदि जो आगे कहे जायेंगे
 उन महाशस्त्रों का एक दूसरे के उपर गिराने का प्रयोग किया जाता है
 क्या ? ये नागवाण आदि जो जो महाशस्त्र कहा गया है वह उनकी
 विचित्र शक्ति बल को लेकर कहा गया है। 'महापुरिससंग्रामाद् वा'
 महापुरुष जो चक्रवर्ती वासुदेव बलदेव आदि हैं उन महापुरुषों के कवच
 आदि से सज्जित होना होता है क्या ? 'महारुधिर पडणाद् वा' युद्ध
 में महारुधिर का गिरना होता है ? 'नागवाणाद् वा' नागवाणों का
 उपयोग किया जाता है क्या ? यह नागवाण जब धनुष पर आरोपित
 किया जाता है तब तो इसका धाण जैसा ही आकार रहता है और
 जब यह धनुष पर चढ़ाकर छोड़ा जाता है। तब यह जाडवल्लय मान

डाय छे. 'अथि ण भंते ! एगोरुध दीवे दीवे महाजुद्धाद्वा, महासंग्रामाद्वा,
 महासत्थनिबडणाद्वा' छे नागवन् ओठोड्ड दोपभा पण्डरने मारवानी लावना
 प.७ युद्ध के महायुद्ध थाय छे ? महा संग्राम-ओटवे के चेटक जने डेखिअना
 रथमुशल संग्राम जेवो महा संग्राम थाय छे ? महाशस्त्रनिपत-नागवाण
 विगेरे के जे डवे पछी कडेवामा आवशे ते महाशस्त्र ओट जीवना पर मारवा
 रुप प्रयोग करवाना आवे छे ? आपु विगेरेने जे महाशस्त्र ओटवना आवना
 छे. ते तेनी विचित्र शक्तिमत्ताने लहने कडे छे ज 'महापुरिस संग्रामाद्वा'
 महापुरुष वासुदेव बलदेव चक्रवर्ती विगेरे डडवना छे तेव महापुरीसुं अन्य
 विगेरेनी स्त्रर धवतुं थय छे ? महासत्थनिबडणाद्वा' युद्ध महारुधिर
 पडवानुं थाय छे ? 'नागवाणाद्वा' नागवाण जे उपयोग करवाना आवे छे ?
 आ नागवाण क्यारे धनुषपर आरोपित करवाना आवे छे. त्वारे तेनी
 आधर आपु जेवो डाय छे, जने त्वारे तेनी धनुष पछी डडवना आवे

આરોપિતો વાળાકારો મુક્તશ્ચ જાજ્વલ્યમાનાઽસહ્યોલ્કાદણ્ડરૂપઃ, પરશરીરે સંક્રાન્તો નાગમૂર્ચ્યવાશત્વં પ્રાપ્નોતિ । એનમેવાગ્રે વાળાન્તરાણામપિ મહાત્મ્યં જ્ઞાતવ્યમ્ । 'સ્વે વાળાઃ વા' સ્વે વાળા इति वा स्वे वाणः आकाशगामीवाणः, આકાશગમનશક્તિમત્સ્વાત્, 'તામસવાળાઃ વા' તામસવાળા इति वा सकलरणव्यापि महान्धकार परिणमनरूपशक्तिमत्સ્વાત્ । 'નો ઇણદ્વે સમદ્વે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ યતઃ 'વવગયવેરાણુવંધાણં તે મણુયગણા પળ્લણ્ણા સમણાસો !' હે શ્રમણાયુષ્મન્ તે ઇકોરુકદ્વીપગતા મનુજગણા વપત્તવૈરાનુબન્ધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તતો ન તેષાં મહાયુદ્ધાદિ પ્રયોજનમિતિ । 'અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુયદીવે દીવે' અસ્તિ સ્વલ્લ મદન્ત ! ઇકોરુકદ્વીપે દ્વીપે દુબ્ભૂદયાઃ વા' દુર્ભૂતિકમિતિ વા-અશિવમ્ 'કુલ્લરોગાઃ વા, કુલ્લરોગ इति वा-कुल

होता हुआ शीघ्र लल्कादण्ड रूप हो जाता है और शत्रु के शरीर में प्रविष्ट होकर नाग रूप में परिणत हो जाता है और फिर नागपाश बनकर उसके शरीर को बांध लेता है इसी प्रकार दूसरे वाणों का भी माहात्म्य जान लेना चाहिये । 'स्वे वाળાઃ વા' આકાશ ગામી વાળો કા ઉપયોગ કિયા જાતા હૈ કયા ? 'તામસવાળાઃ વા' તામસ વાળોં કા સમસ્ત યુદ્ધ મેં અન્ધકાર કર દેને વાલે વાળોં કા ઉપયોગ કિયા જાતા હૈ કયા ?

इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'णो इणद्वे समद्वे' यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् वहां महायुद्ध आदि होते नहीं हैं क्योंकि 'ववगय वेराणुवंधाणं ते मणुयगणा पण्णत्ता समणासो' उनके परस्पर में वैरानुबन्ध नहीं होता है इसलिये उनके महायुद्ध आदि का प्रयोजन ही नहीं होता है । 'अत्थि णं मंते' एगोरुय दीवे दीवे' हे भदन्त ? एकोरुक द्वीप में 'दुबभूइयाइ वा' दुर्भूतिक वहां विभूति नष्ट हो जाय ऐसा अशिव होता

ત્યારે તે જાજ્વલ્યમાન થઇને એકદમ ઉલ્કા હંડ રૂપ બની જાય છે. અને શત્રુઓના શરીરમાં પ્રવેશીને નાગ રૂપે પરિણમી જાય છે. અને પછી નાગ પાશ રૂપ બનીને તેના શરીરને બાંધી લે છે. આજ પ્રમાણે બીજા બાણોનું મહાત્મ્ય પણ સમજી લેવું જોઇએ સ્વે વાળાઃ વા' આકાશમાં ગમન કરવાવાળા બાણોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ? 'તામસવાળાઃ વા' તામસ બાણોનો એટલેકે સઘળી યુદ્ધ ભૂમીમાં અંધારું કરવાવાળા બાણોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ણો ઇણદ્વે સમદ્વે' હે ગૌતમ આ કથન બરોબર નથી. અર્થાત્ ત્યાં મહાયુદ્ધ વિગેરે થતા નથી. કારણ કે 'વવગયવેરાણુવંધાણં તે મણુયગણા પળ્લણ્ણા' તેઓને પરસ્પરમાં વૈરાનુબંધ થતો નથી. તેથીજ તેઓને મહાયુદ્ધ વિગેરેની જરૂર જ હોતી નથી. 'અત્થિ ણં મંતે ઇગોરુય દીવે દીવે' હે વાગવન્ એકેરુક દ્વીપમાં 'દુબ્ભૂદયાઃ વા' દુર્ભૂતિક અર્થાત્

ક્રમાનતો રોગઃ 'ગામરોગાઈ વા' ગ્રામરોગ ઇતિ વા-ગ્રામવ્યાપીરોગઃ, 'નગરરોગાઈ વા' નગરરોગ ઇતિ વા નગરવ્યાપીરોગઃ 'મંડલરોગાઈ વા' મંડલરોગ ઇતિ વા જનસમુદાયવ્યાપી રોગઃ, 'શિરોવેયણાઈ વા' શિરોવેદનેતિ વા શિરોભાગે સમુદ્ભૂતા પીડા એવં 'અચ્છિવેયણાઈ વા' અક્ષિવેદનેતિ વા 'કણવેયણાઈ વા' કર્ણવેદનેતિ વા 'નકવેયણાઈ વા' નાસિકાવેદનેતિ વા, 'દંતવેયણાઈ વા' દન્તવેદનેતિ વા 'નખવેયણાઈ વા' નખવેદનેતિ વા-અક્ષિવેદનાદયઃ પ્રસિદ્ધાઃ । 'કાસાઈ વા' કાસ ઇતિ વા-કફનાયુજનિતો રોગઃ 'સ્વાંસી' ઇતિ પ્રસિદ્ધા 'સાસાઈ વા' શ્વાસ ઇતિ વા, અવમપિ કફાત્તજનિતો રોગ એવેતિ । 'જરાઈ વા' જ્વર ઇતિ વા વાત-મિશ્રિત પિત્તરોગઃ, 'દાહાઈ વા' દાહ ઇતિ વા, વિકૃતપિત્તવાહુલ્યજનિતો રોગઃ 'કચ્છૂઈ વા' કચ્છૂરિતિ વા કચ્છૂઃ સ્વર્જનપ્રધાનો રોગવિશેષઃ, 'લસરાઈ વા' લસર ઇતિ વા 'લસ' ઇતિ લોકપ્રસિદ્ધો રોગઃ 'કુઢાઈ વા' કુઠમિતિ વા પ્રસિદ્ધમ્,

હૈ કયા ? 'કુલરોગાઈ વા' વહાં કુલરોગ કુલ ક્રમ સે આને વાલે રોગ હોતા હૈ કયા ? 'ગામરોગાઈવા' ગ્રામ રોગ સમસ્ત ગ્રામ વ્યાપીરોગ હોતા હૈ કયા ? 'નગરરોગાઈ વા' નગરરોગ નગર વ્યાપી રોગ હોતો હૈ કયા ? મંડલરોગાઈ વા 'મંડલરોગ-જન સમુદાય વ્યાપીરોગ હોતા હૈ કયા ? 'શિરોવેયણાઈ વા' વહાં પર શિરોવેદના હોતી હૈ કયા ? 'અચ્છિ વેયણાઈ વા કણવેયણાઈ વા નક વેયણાઈ વા, દંતવેયણાઈ વા' इसी प्रकार अक्षिवेदना कर्णवेदना नासिकावेदना एवं दन्तवेदना आदि होती हॆ कया ? 'नखवेयणाई वा, कासाई वा, सासाई वा, जराई वा, दाहाई वा, कच्छूई वा, लसराई वा' इसी प्रकार नख वेदना-ज्वामी-श्वास-दमा ज्वर-दाह-खाज-लसरा 'कुडाई वा, कुडाई वा, दगोदराई वा, अरिसाई

વિભૂતિ નાશ પામે તેવો અશિવ દુષ્ટાણ હોય છે ? 'કુલરોગાઈવા' ત્યા કુલ રોગ અર્થાત્ કુલ કેમથી આવવાવાળો રોગ હોય છે ? 'ગામરોગાઈવા' ગ્રામરોગ અર્થાત્ સમગ્ર ગામના વ્યાપ્ત થવાવાળો ફેલાવાવાળો રોગ હોય છે ? 'નગર રોગાઈવા' નગરરોગ નગરના વ્યાપ્ત થવાવાળો રોગ હોય છે ? 'મંડલરોગાઈવા' મંડલરોગ અર્થાત્ જનસમુદાયના વ્યાપ્ત થવાવાળો રોગ હોય છે ? 'શિરોવે-યણાઈવા' ત્યા શિરોવેદના અર્થાત્ મસ્તક પીડા હોય છે ? 'અચ્છિવેયણાઈવા' કણવેયણાઈવા, નકવેયણાઈવા, દંતવેયણાઈવા' એજ રીતે અક્ષિવેદના, આખ સળખી પીડા, કાન સળખી પીડા, તથા નક સળખી પીડા અને દાંત સળખી પીડા વિગેરે હોય છે ? જન્તવેયણાઈવા, કાસાઈવા, નાસાઈવા, જરાઈવા, દાહાઈવા, કચ્છૂઈવા, લસરા ઇત્યાં તથા નખવેદના, જ્વરરુપ દાહ, દમ, તાવ દાહ વાતર ખાજરા ખરતુ 'કુડાઈવા, કુડાઈવા, દગોદરાઈવા, અરિસાઈવા

‘કુડાઈ વા’ કુડાઈતિ વા, કુડા: હમરુવાતનામ્ના મસિદ્ધો રોગવિશેષ: ‘દગોયરાઈ વા’ જલોદરેતિ રોગો લોકમસિદ્ધ:; ‘અરિસાઈ વા’ અર્શિતિ વા ‘વવાસીર’ ઇતિ લોક મસિદ્ધ: ‘અજીરગાઈ વા’ અજીરગ ઇતિ વા અપવનાહારજન્યઉદરરોગવિશેષ: ‘અજીર્ણ’ ઇતિ મસિદ્ધ: ‘અગંદરાઈ વા’ અગંદર ઇતિ વા, ગુદાસ્થાનસમુદ્ભવો નાડીવ્રગવિશેષ: । ગ્રહરોગમધિકૃત્ય શ્રી ગૌતમસ્વામી મન્નયન્તિ-ઈંદ્રગ્રહાઈ વા’ ઇન્દ્રગ્રહ ઇતિ વા ગ્રહજ્વલોડન-આવેશાર્થકો રોગરૂપસ્તેન ઇન્દ્રગ્રહ ઇતિ ઇન્દ્રા-ધિષ્ઠિત આવેશ: સ્વનામ્ના, મસિદ્ધો રોગ વિશેષ ઇત્યર્થ: એવમગ્રેડપિ સર્વત્ર । એવમ્-‘સ્વંદ્રગ્રહાઈ વા’ સ્કન્દગ્રહ ઇતિ વા, સ્કન્દ: કાર્ત્તિકેય: ‘કુનારગ્રહાઈ વા’ કુમારગ્રહ ઇતિ વા-બાલગ્રહ ઇતિ લોકમસિદ્ધ:; ‘નાગગ્રહાઈ વા’ નાગગ્રહ ઇતિ વા ‘જંજલગ્રહાઈ વા, યક્ષગ્રહ ઇતિ વા, ‘ભૂતગ્રહાઈ વા’ ભૂતગ્રહ ઇતિ વા ‘ઉવ્વેચગ્રહાઈ વા’ ઉદ્વેગગ્રહ ઇતિ વા, શોકાદિ જન્ય આવેશ: ‘ધનુગ્રહાઈ વા’ ધનુગ્રહ ઇતિ વા, ધનુર્વાતામિધો રોગવિશેષ: ‘એગાહિયગ્રહાઈ વા’ એકાહોરાત્રમાત્રસ્થાયીજ્વરવિશેષ: સ ચ એકમહોરાત્રમન્તરે મુક્ત્વા દ્વિતીયદિને, મનુષ્યં ગૃહાતીત્યત એકાહિકગ્રહ ઇત્યુક્તમ્ ‘એકાન્તરાજ્વર’ ઇતિ નામ્ના મસિદ્ધ:; ‘વેગાહિયગ્રહાઈ વા’ દ્વ્યાહિકગ્રહ

વા, અજીરગાઈ વા’-કુષ્ઠ-કોઠ-કુડા-હમરુવાત-જલોદર-અર્શ-વવા-સીર, અજીરગ-અજીર્ણ-ઉદર રોગ વિશેષ, એવં ‘અગંદરાઈ’ વા અગંદર, ગુદા સ્થાન પર હોને ચાલા નાડીવ્રગ નાસૂર ચે સહ રોગ હોતે હૈ કયા ? ‘ઈંદ્રગ્રહાઈ વા, સ્વંદ્રગ્રહાઈ વા, કુમારગ્રહાઈ વા, નાગગ્રહાઈ વા, જંજલગ્રહાઈ વા, હસી તરહ ઇન્દ્ર ગ્રહ ઇન્દ્ર કે આવેશજન્ય રોગ ઇન્દ્ર ગ્રહ રોગ કહલાતા હૈ, હસી પ્રકાર સ્કન્દગ્રહ કુમારગ્રહ નાગગ્રહ યક્ષગ્રહ ‘ભૂતગ્રહાઈ વા, ભૂતગ્રહ’ ‘ઉવ્વેચગ્રહાઈ વા, ઉદ્વેગગ્રહ શોકાદિજન્ય આવેશ, ‘ધનુગ્રહાઈ વા’ ધનુગ્રહ ધનુર્વાત નામકરોગ ‘એગાહિયગ્રહાઈ વા’ એકાહિક ગ્રહ દિન રાત રહેને ચાલા એકાન્તરિક વા જ્વર રોગ ‘વેગા

જીરગાઈવા’ કુષ્ઠ-કોઠ કુડા હમરુવાત જલોદર અર્શ-ઉદર અજીરગ અજીર્ણ તથા ‘અગંદરાઈવા’ અગંદર, ગુદા સ્થાન પર થવાવાળા નાડીવ્રગ નાસૂર આ બધા રોગો ત્યાં એકોડક દ્વીપમાં હોય છે ? ‘ઈંદ્રગ્રહાઈવા, સ્વંદ્રગ્રહાઈવા, કુમાર ગ્રહાઈવા, નાગગ્રહાઈવા, જંજલગ્રહાઈવા’ તથા ઇન્દ્રગ્રહ ઇન્દ્રના આવેશથી થનારો રોગ ઇન્દ્રગ્રહ રોગ કહેવાય છે તેજ પ્રમાણે સ્કન્દગ્રહ કુમારગ્રહ, નાગગ્રહ યક્ષગ્રહ, ‘ભૂતગ્રહાઈવા’ ભૂતગ્રહ ઉવ્વેચગ્રહાઈવા’ ઉદ્વેગગ્રહ શોકાદિથી થનાર આવેશ ‘ધનુગ્રહાઈવા’ ધનુગ્રહ ધનુર્વાત નામનો રોગ ‘એગાહિયગ્રહાઈવા, એકા-હિક ગ્રહ રાત દિનમ્ રહેવાવાળો એકાન્તરિકો તાવ ‘વેગાહિયગ્રહાઈવા’ દ્વ્યાહિક-

इति वा, दिनद्वयमन्तरे मुत्वा तृतीयदिनग्राहीज्वरः 'वेयांतर' इति प्रसिद्धः, 'तेयाहियग्गहाइ वा' त्र्याहिकग्रह इति वा, दिनत्रयमन्तरे मुत्वा-चतुर्थदिनग्राही-ज्वरः 'तेजरा' इति प्रसिद्धः 'चाउत्थगाहियाइ वा' चतुर्थाहिकग्रह इति वा, दिनत्रय-मन्तरे मुक्त्वा चतुर्थदिनग्राहीज्वरः 'चोथियाज्वर' इति प्रसिद्धः 'हिययसूलाइ वा' हृदयशूलमिति वा, हृदये शूलरूपेण जायमानो रोगविशेषः । एवम् 'मत्थगसूलाइ वा' मस्तकशूलमिति वा 'पाससूलाइ वा' पार्श्वशूलमिति वा, 'कुच्छिसूलाइ वा' कुक्षिशूलमिति वा, 'जोणिसूलाइ वा' योनिशूलमिति वा, 'गाममारी वा' ग्राममारी इति वा, 'जाव सन्निवेशमारीइ वा, यावत् सन्निवेशमारी इति वा, अत्र यावत्पदेन 'आकर नगर-खेटकर्वटपण्डब-द्रोणमुख-पत्तनाऽऽश्रमसंवाहानां संग्रहः तेन-आकर मारीति वा नगरमारीति वा, इत्यादि पदेषु मारी शब्द संयोजनेनाऽऽलापको विधातव्य इति । एभिर्निद्रग्रहादिभिस्तत्र 'पाणक्खयजाव वसणभूयमणारियाइ वा' प्राणक्षय यावत् जनक्षयकुलक्षयधनक्षयव्यसनभूतानार्या इति वेति प्रश्नः, भगवा-

हियग्गहाइ वा' त्र्याहिक ग्रह-दोदिन छोड़कर आने वाला वे आन्तरा ज्वर रोग 'तेयाहियग्गहाइवा' त्र्याहिक ग्रह-तीन दिन के बाद आने वाला तेजराज्वर 'चाउत्थगाहियाइ वा' चौथियाज्वर 'हिययसूलाइ वा' हृदय शूल-हृदय रोग, 'मत्थगसूलाइ वा' मस्तक शूल-मस्तक का रोग, 'पाससूलाइ वा' पार्श्वशूल पसलिका दुखना 'कुच्छिसूलाइ वा' उदर रोग, 'जोणिसूलाइ वा' योनिशूल 'गाममारीइ वा' 'ग्राममारी-ग्राम में मारी मरकी आदि होना 'जाव सन्निवेशमारीइ वा' यावत् आकरमारी नगरमारी एवं खेट कर्वट मठमन्द्रोण मुख पट्टन, आश्रमसंवाह सन्निवेशमारी इन इन्द्र ग्रहादिरोगों से वहां 'पाणक्खय जाव वसणभूयमणारियाइ वा' प्राणक्षय, यावत्-कुलक्षय एवं धनक्षय, ये सब कष्ट भूत जनार्थ-

અહીં બે દિવસને આંતરે આવનારો તાવ 'તેયાહિયગ્ગહાનિવા' ત્રણ દિવસને આંતરે આવનારો તાવ "ચાઉત્થગાહિયાઈવા" ચોથિયો તાવ 'હિયય સૂલાઈવા' હૃદયશૂલ હૃદયરોગ 'મત્થગસૂલાઈવા' મસ્તકશૂલ માથાનો રોગ 'પાસસૂલાઈવા' પાર્શ્વશૂલ પાસળીયો દુઃખથી તે 'કુચ્છિસૂલાઈવા' ઉદરરોગ 'જોણિસૂલાઈવા' યોનીશૂલ 'ગામમારીઈ વા' ગ્રામમારી મરકી વિગેરે જે આખા ગામમાં ફેલાઈ જનાર હોય છે તેવા રોગો 'જાવ સન્નિવેસમારીઈવા' યાવત્ આકરમારી નગરમારી એવં ખેટમારી, કર્ખટ મારી, મઠમ્મ, દ્રોણમુખ પટ્ટન આશ્રમ સંવાહ, સન્નિવેસમારી, વિગેરે રોગો ત્યાં હોય છે? તેમ આ ઇન્દ્રગ્રહ વિગેરે રોગોથી ત્યાં 'પાણક્કય જાવ વસણભૂયમણારિયાઈવા' પ્રાણક્ષય યાવત્ કુલક્ષય તથા ધનક્ષય આ બધા કષ્ટ કારક અનાર્થ ઉપદ્રવો ત્યાં હોય છે ?

નાહ-‘જો ઇળદે સમદે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, મહાયુદ્ધા દારમ્ય કુલક્ષયાદ્યનાયન્તા
આપદઃ એકોરુકદ્વીપે ન ભવન્તિ યતઃ ‘વવગચરોગાયંકાણં તે મણુયગણા પળ્લન્તા
સમણાસો’ વ્યવગતરોગાતઙ્કાઃ, વ્યવગતા વિનષ્ટા રોગા જ્વરાદયઃ આતઙ્કાઃ સઘો-
ઘાતિશૂનાદયો યેભ્યસ્તે તથા તે મનુજગણાઃ મજ્જાઃ-કથિતાઃ, હે શ્રમણાયાુષ્મન ॥

‘અત્થિ ણં મંતે । ઇગોરુયદીવે દીવે’ અસ્તિ સ્વલ્લ મદન્ત ! એકોરુકદ્વીપે દ્વીપે
‘અદ્વાસાહ વા’ અતિવર્ષ ઇતિ વા, અતિવર્ષઃ-ત્રેગતઃ પ્રમાણતોઽધિકં જલપતનમિ-
ત્યર્થઃ ‘મંદવાસાહ વા’ મન્દવર્ષ ઇતિ વા, મન્દવર્ષઃ શનૈઃ શનૈઃ પ્રયોજનાદલપં વા
વર્ષગમ્, ‘સુવુટ્ટીહ વા’ સુવૃષ્ટિરિતિ વા, ધાન્યાદિનિષ્પત્તિગુણયુક્તા સુવૃષ્ટિરિતિ ।
‘દુવુટ્ટીહ વા’ દુર્વૃષ્ટિરિતિવા ધાન્યાદિનિષ્પત્તિહેતુકા, ‘ઉવ્વાહાહ વા’ ઉદ્વાહ ઇતિ
વા, ઉત્કર્ષેણ જલવહનમ્ ‘પવાહાહ વા’ પ્રવાહ ઇતિ વા પ્રવાહો જલપૂરઃ ‘દગુબ્ધે-

ઉપદ્રવ-હોતે હૈં કયા ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं ‘जो इणद्वे समद्वे’
हे गौतम ! ये इन्द्र ग्रह से लेकर धनक्षयान्त आपत्तियां एकोरुक द्वीप में
नहीं होती हैं । क्योंकि ‘ववगचरोगायंकाणं ते मणुयगणा पणन्ता सम
णाउसो’ हे श्रमण आयुष्मन् ! वे मनुष्य रोग एवं आतङ्क से रहित होते
हैं । ‘अत्थि णं मंते ! एगोरुय दीवे दीवे अतिवासाह वा’ हे भदन्त !
एकोरुक द्वीप में अत्यन्त वेग से होने वाली अतिवृष्टि होती है क्या ? ‘मेद
वासातिवा’ मेद वृष्टि धीरे धीरे होने वाली प्रयोजन से कम वृष्टि होती
है क्या ? ‘सुवुट्टीह व्वा’ सुवृष्टि-धान्यादि की निषत्ति करने वाली वृष्टि
वरसाद होती है क्या ? ‘दुवुट्टीहवा’ धान्यादिकी निषत्ति नहीं करने
अथवा अप्रयोजिका वृष्टि होती है क्या ? ‘उव्वाहाति व्वा’ जिस वर्षा से
पानी का प्रवाह बहुत उच्चर स्थानोंतक पहुंच जावे ऐसी वृष्टि होती है

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘જો ઇળદે સમદે’ હે ગૌતમ ! આ
આ ઇન્દ્રગ્રહની લઈને ધનક્ષય સુધીની આપત્તિયો એકોરુક દ્વીપમાં હોતી નથી.
કેમકે ‘વવગચરોગાયંકાણં તે મણુયગણા પળ્લન્તા સમણાસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન
તે મનુષ્યો રોગ અને આતંક વિનાના હોય છે.

‘અત્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે અતિવાસાહ વા’ હે ભગવન્ ! એકોરુક-
દ્વીપમાં વેગપૂર્વક થનારી અતિવૃષ્ટિ થાય છે ? ‘મેદવાસાતિવા’ ભેદવૃષ્ટિ ધીમે
ધીમે થનારી પ્રયોજનથી ઓછી વૃષ્ટિ થાય છે ? ‘સુવુટ્ટીહવા’ ધાન્ય વિગેરેની
ઉત્પત્તિ કરવાવાળી વૃષ્ટિ વરસાદ થાય છે ? ‘દુવુટ્ટીહવા’ ધાન્યાદિની ઉત્પત્તિ ન
કરવાવાળી અથવા પ્રયોજન વિનાની વૃષ્ટિ થાય છે ? ‘ઉવ્વાહાતિવા’ જે વરસાદથી
પાણીનો પ્રવાહ ઘણે ઉચે સુધી પહોંચી જાય તેવો વરસાદ થાય છે ?
‘પવાહાહવા’ જે વરસાદથી પાણીનું પૂર આવી જાય એવો વરસાદ થાય છે ?

યતઃ 'વવગયદગોવદ્વાણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમજાઉસો !' વ્યપગતદકોપ-
 દ્રવાઃ, વ્યષમતાઃ—વિનશ્ચા ઉદકાનામુપદ્રવાઃ અતિવૃષ્ટ્યાદિરૂપા યેભ્યસ્તથા ભૂતાસ્તે
 ઇકોરુક દ્વીપનિવાસિનો મનુજગણાઃ—મજ્જાતાઃ—કથિતાઃ હે શ્રમણાણુભન્ । ઇતિ ।
 'અસ્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુયદીવે દીવે' અસ્તિ સ્વલુ મદન્ત ! ઇકોરુક દ્વીપનામકે
 દ્વીપે 'અયાગરાહ વા' અય આકર ઇતિ વા, અયસો લોહસ્ય આકરઃ—ઉદ્ભવસ્થાનં
 સ વિચતે નવેતિ ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ, એવમગ્રેઽપિ આકર્શવિષયકઃ પ્રશ્ન ઉન્નેયઃ ।
 'તંબાગરાહ વા' તામ્રાકર ઇતિ વા, તામ્રસ્ય—ધાતુવિશેષસ્પાકરઃ 'સીસાગરાહ વા'
 શીસકાકર ઇતિ વા, શીસકઃ 'સીસા' ઇતિ લોકપ્રસિદ્ધઃ, 'સુવળ્ણાગરાહવા' સુવર્ણ-
 કર ઇતિ વા, 'રયણાગરાહ વા' રત્નસ્ય—વજ્રવૈદ્યુર્ધ્વાદેરાકર ઇતિ વા, 'વહરાગરાહ
 વા' વજ્રાકર ઇતિ વા, વજ્રં—હીરકમ્ 'વસુહારાહ વા' વસુધારેતિ વા, વસુધારા-
 ધારારૂપેનાકાશતઃ પતિતા સુવર્ણવૃષ્ટિઃ, 'હિરણ્ણવાસાહ વા' હિરણ્યસ્ય—રજતસ્ય વર્ષઃ
 સામાન્યતો વર્ષણમ્, ઇતિ વા, 'સુવળ્ણવાસાહ વા' સુવર્ણવર્ષ ઇતિ વા, 'રયણવાસાહ

ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહોં હેં અર્થાત્ યે પૂર્વોક્ત અતિવૃષ્ટિ અનાવૃષ્ટિ
 આદિ ઉપદ્રવ વહાં પર નહોં હોતે હૈં । કયોંકિ 'વવગયદગોવદ્વાણં તે
 મણુયગણા પળ્ણત્તા સમજાઉસો' વે મનુષ્યે હે શ્રમણ આયુષ્મન્ જલીય
 ઉપદ્રવ સે સર્વથા રહિત હોતે હૈં 'અસ્થિ ણં મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે
 અયાગરાહ વા તમ્બાગરાહ વા સીસાગરાહ વા સુવળ્ણાગરાહ વા રયણાગ-
 રાહ વા વસુહારાહ વા, હિરણ્ણવાસાહ વા 'હે મદન્ત ! કયા ઉસ ઇકો-
 રુક નામ કે દ્વીપ મેં લોહ કી खानે હૈં ? તામ્બે કી खानે હૈં ? સીસે કી
 खानે હૈં ? સુવર્ણ કી खानે હૈં ? રત્નોં કી खानે હૈં ? વજ્ર હીરે કી खानે હૈં ?
 તથા વસુધારા—ધારા— રૂપ સે સોનેપોં કી વૃષ્ટિ હોતી હૈં કયા ? હિરણ્ય
 કી વર્ષાં હોતી હૈં ? 'સુવળ્ણવાસાહવા' સુવર્ણ કી વર્ષાં હોતી હૈં ? 'રયણ-

આ અર્થ ખરોખર નથી અર્થાત્ આ પ્રમાણે કહેવું તે યોગ્ય નથી, એટલે કે
 આ પૂર્વોક્ત અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ વિગેરે ઉપદ્રવો ત્યાં થતા નથી. 'વવગયદગો
 વદ્વાણં તે મણુયગણા પળ્ણત્તા સમજાઉસો' તે મનુષ્યે હે શ્રમણ આયુષ્મન્ જલ
 સંબંધી ઉપદ્રવો વિનાના હોય છે. 'અસ્થિ ણ મંતે ! ઇગોરુય દીવે દીવે અયા-
 ગરાહવા તમ્બા ગરાહવા સીસાગરાહવા સુવળ્ણાગરાહવા રયણાગરાહવા વહરાગરાહવા
 વસુહારાહવા' હિરણ્ણવાસાહવા' હે ભગવન્ ! એ એકોરુક દ્વીપમાં લોખંડની ખાણો
 છે ? તાંબાની ખાણો છે ? સીસાની ખાણો છે ? સોનાની ખાણો છે ? રત્નોની
 ખાણો છે ? વજ્રની ખાણો છે ? હીરાની ખાણો છે ? તથા વસુધારા ધારા
 પ્રવાહથી સોનેયાની વૃષ્ટિ થાય છે ? હિરણ્યનો વરસાદ થાય છે ? 'સુવળ્ણવા-
 સાહ વા' સોનાનો વરસાદ થાય છે ? 'રયણવાસાહવા રત્નોનો વરસાદ થાય છે ?

वा' रत्नवर्षा इति वा, 'वइरवासाइ वा' वज्रवर्षा, 'दीर्घा' इति वा, 'आभरणवासाइ वा' आभरणम्-अलङ्कारस्तस्य वर्षा इति वा 'पत्तवासाइ वा' पत्राणां वर्षा इति वा, 'पुष्पावासाइ वा' पुष्पवर्षा इति वा, 'फलवासाइ वा' फलवृष्टिर्वा 'बीजवासाइ वा' बीजवर्षा इति वा, 'मल्लवासाइ वा' माल्यवर्षा इति वा 'गंधवासाइ वा' गंधवर्षा इति वा-गन्धद्रव्यस्य वर्षणम् 'वण्णवासाइ वा' वर्णवर्षा इति वा, विलेपनवर्षणम् 'चुण्णवासाइ वा' चूर्णवर्षा इति वा, गन्धद्रव्यचूर्णवर्षणम्, 'खीरवुट्टीइ वा' क्षीरवृष्टिरिति वा, क्षीरसदृशजलस्य वृष्टिरित्यर्थः, विशेषतो वर्षणं वृष्टिः, 'रयणवुट्टीइ वा' रत्नवृष्टिरिति वा, 'हिरणवुट्टीइ वा' हिरण्यवृष्टिरिति वा, 'सुवण्णवुट्टीइ वा' सुवर्णवृष्टिरिति वा, 'तहेय जाव चुण्णवुट्टीइ वा' तथैव यावत् चूर्णवृष्टिरिति वा, अत्र यावत्पदेन सुवर्णवृष्टिः, रत्नवृष्टिः, वज्रवृष्टिः, आभरणवृष्टिः, तथा-पत्र पुष्प फलबीजमाल्यगन्धवर्णवृष्टिनां संग्रहो भवतीति । 'सुकालाइ वा'

वासाइवा' रत्नों की वर्षा होती है ? 'वइरवासाइवा' वज्र हीरों की वर्षा होती है 'आभरणवासाइवा' आभरणों की वर्षा होती है ? 'पुष्पावासाइ वा' पुष्पों की वर्षा होती है ? 'फलवासाइ वा' फलों की वर्षा होती है ? 'बीजवासाइ वा' बीजों की वर्षा होती है ? 'मल्लवासाइ वा' मालाओं की वर्षा होती है ? 'गंधवासाइ वा' गन्ध गन्धद्रव्य की वर्षा होता है ? 'वण्णवासाइ वा' विलेपन-पिष्ट द्रव्य विशेष की वर्षा होती है ? 'चुण्णवासाइ वा' गन्ध द्रव्य के चूर्ण की वर्षा होती है ? 'खीरवुट्टीइ वा' दूध की वृष्टि होती है ? 'हिरणवुट्टीइ वा' हिरण्य-चांदी की वृष्टि होती है ? 'सुवण्णवुट्टीइ वा' सुवर्ण की वृष्टि होती है । 'तहेय जाव चुण्णवुट्टीइ वा' यावत् चूर्ण की वृष्टि होती । यहाँ यावत्पद से रत्न वृष्टि आदिकों का ग्रहण हुआ है । वर्षा में सामान्य रूप से वृष्टि

'वइरवासाइवा' वज्र हीरानो वरसाइ थाय छे ? 'आभरणवासाइ वा' आभरणोनो वरसाइ थाय छे ? 'पत्तवासाइवा' पानडामेनो वरसाइ थाय छे 'पुष्पावासाइवा' पुष्पेनो वरसाइ थाय छे ? 'फलवासाइवा' फलेनो वरसाइ थाय छे ? 'बीजवासाइवा' बीजेनो वरसाइ थाय छे ? 'मल्लवासाइवा' मालायेनो वरसाइ थाय छे ? 'गंधवासाइ वा' गन्ध द्रव्येनो वरसाइ थाय छे ? 'वण्णवासाइवा' विलेपन पिष्ट द्रव्य (पीसी) विशेषेनो वरसाइ थाय छे ? 'चुण्णवासाइवा' गन्धद्रव्यनाचूर्णेनो वरसाइ थाय छे ? 'खीरवुट्टीइवा' दूधेनो वरसाइ थाय छे ? 'रयणवुट्टीइवा' रत्नेनो वरसाइ थाय छे ? 'हिरणवुट्टीइ वा' हिरण्य यादीनो वरसाइ थाय छे ? 'सुवण्णवुट्टीइवा' सेनो वरसाइ थाय छे ? 'तहेय जाव चुण्णवुट्टीइवा' यावत् चूर्णेनो वरसाइ थाय छे. अदिनां यावत्पदानीं वरसाइ विशेषे पदे।

સુકાલઃ—ઉપદ્રવાદિ રહિતઃ કાલઃ ‘દુકાલાઈ વા’ દુઃકાલ इति ता लोपद्रवः कालः, ‘સુમિકલાઈ વા’ સુમિક્ષ इति ता, सखादिनिष्पत्तिरूपः, ‘દુમિકલાઈ વા’ દુમિક્ષ इति वा—सखाद्यभावरूपः, ‘અપ્પગ્વાઈ વા’ અલ્પાર્થ इति वा—अलामूल्येन वस्तु-
 માત્તિઃ, ‘મહગ્વાઈ વા’ મહાર્થ इति वा, बहुमूल्येन वस्तुमात्तिः ‘કયાઈ વા’ ક્રયઃ—
 ક્રયણકમિતિ વા, મૂલ્યેન વસ્તુન આદાનમ્ ‘મહાવિક્રયાઈ વા’ મહાવિક્રયઃ—મહા-
 વિક્રયણકમિતિ વા, बहुमूल्येन वस्तुनः प्रदानम् ‘સણ્ણીઈ વા’ સન્નિધિરિતિવા
 ‘સંચયાઈ વા’ સંચય इति वा, सत्यपि वस्तुनि पुनस्तस्य संग्रणम्, ‘નિધીઈ વા’
 નિધિરિતિ વા, बहुमूल्यवस्तुस्थापनम् ‘નિહાણાઈ વા’ નિધાનમિતિ વા, भूम्याद्यन्तः
 સ્થાપિતધનાદિકમ્ ‘ચિરપોરાણાઈ વા’ ચિરપુરાણમિતિ વા, चिरप्रतिष्ठितत्वेन पुराणं
 વિરકાલસ્થાપિતમ્ । અતएव ‘પહીણસામિયાઈ વા’ પ્રહીણસ્વામિકમિતિ વા પ્રહીણઃ—

હોતી હેં ઓર વૃષ્ટિ મેં ઘની વૃષ્ટિ હોતી હેં इसी तरह ‘सुकालाई वा’
 उस एकछक द्वीप में सुकाल रहता है या ‘दुकालाई वा’ दुष्काल होता
 है । ‘सुमिकलाई वा’ सुमिक्ष धान्यादि की निष्पत्ति रूप होता है या
 ‘दुमिकलाई वा’ दुमिक्ष धान्यादि की निष्पत्ति का अभाव रूप होता
 है । ‘अपपग्वाइ वा’ वस्तुएं अल्प मूल्य में मिलती हैं ? ‘महग्वाइ वा’
 बहुत मूल्य में मिलती हैं ? ‘कयाइ महाविककयाइ वा’ वहां वस्तुओं
 की खरीदी होती है ? या बहुत अधिक बिक्री होती है ? ‘सण्णेहीइ वा’
 लोगों के वहां भोग्य पदार्थों का संग्रह होता है ? ‘संचयाइ वा’ वहां
 के लोग वस्तुओं के होते हुए फिर आगे के लिये संचय करते हैं ? ‘निधीइ
 वा’ बहु मूल्य वस्तुओं का संग्रह होता है ? ‘निहाणातिवा’ लोग वहां
 द्रव्य को जमीन में गाढ़कर रखते हैं ? ‘चिरपोराणाइ वा’ वहां पर लोग

ગ્રહણ કરાયા છે. વર્ષાકાળમાં સામાન્ય રીતે વરસાદ થાય છે ? અને વર્ષા
 કાળમાં વધારે પ્રમાણથી વરસાદ થાય છે ? એજરીતે ‘સુકાલાઈવા’ એ એકો
 રક દ્વીપમાં સુકાલ રહે છે ? અથવા ‘દુકાલાઈવા’ દુષ્કાળ હોય છે ? ‘સુમિ
 કલાઈવા’ ધાન્યાદિની ઉત્પત્તિ રૂપ સુકાળ હોય છે ? ‘દુમિકલાઈવા’ ધાન્યાદિની
 ઉત્પત્તિના અભાવરૂપ દુકાળ હોય છે ? ‘અપ્પગ્વાઈવા’ વસ્તુ અલ્પ મૂલ્યથી
 સોધી મળે છે ? અથવા ‘મહગ્વાઈવા’ બહુમૂલ્યથી (મોંઘી) મળે છે ? ‘કયા
 મહાવિક્રયાઈવા’ ત્યાં વસ્તુઓની ખરીદી થાય છે ? અથવા વધારે પ્રમાણથી
 વેચાણ થાય છે ? ‘સણ્ણેહીઈવા’ લોકો ત્યાં ભોગ્ય પદાર્થોના સંગ્રહ કરે છે ?
 ‘સંચયાઈવા’ ત્યાંના લોકો વસ્તુ હોવા છતાં ભવિષ્ય માટે સંચય કરે છે ?
 ‘નિધીઈવા’ અધિક મૂલ્યવાળી વસ્તુઓનો સંગ્રહ થાય છે ? ‘નિહાણાતિવા’
 ત્યાં લોકો ધનને જમીનમાં ગાંઠે છે ? ‘ચિરપોરાણાઈવા’ ત્યાંના લોકો પાસે

નપ્તઃ સ્વામી-ધનસ્વામી यस્ય તત્તથા-અત્તામિકં દ્રવ્યજાતમ્, 'પહીણસેઝયં' પ્રહીણસેચકમ્-પ્રહીણાઃ પ્રણટાઃ સેક્તારઃ સેચકાઃ ધનપ્રક્ષેપારો यस્ય તત્ સંપતિ ન તત્ર ધનસ્થાપિતા વર્તતે એતાદૃશં સ્થાનમ્, અથવા પ્રહીણસેનુકમિતિ, પ્રહીણઃ સેતુઃ ગમનાગમનભૂતિર્યસ્ય તત્ । મૂપેરુદ્રાવાનતત્ત્વેન 'પહીણમગ્ગાહાવા' પ્રહીણમાર્ગ મિતિ વા પ્રહીણઃ પ્રણટઃ માર્ગાઃ જનાનાં ગમનાગમનં यस્ય તત્ । 'પહીણગોત્તાગારાહવા' પ્રહીણગોત્તાગારમિતિ વા, પ્રહીણં પ્રણટં ગોત્તાગારં તત્સ્વામિ ગોત્રીયજનસ્યાપિ અગાર यस્ય તત્, નિશ્ચિત્તધનરાશિ સ્વામિનો ગોત્રીયજનોઽપિ ન જીવતીત્યેતાદૃશં સ્થાનમ્ । એતાનિ વસ્તુનિ સન્તિ કિમ્ ? તથા-'જાઈં ઇમાઈં' યાનિ ઇશાનિ 'ગામાગરનગરખેટકવ્વડમડંબદોળમુહપટ્ટણાસમસંવાહસન્નિવેસેસુ' ગ્રામાકરનગરખેટકર્વટમડમ્બદ્રોળમુખપત્તનાશ્રમસંવાહસન્નિવેશેષુ 'સિંચાડનપતિગચઠકચ્ચર-

અપને પાસ પુરાની વસ્તુનું સંગ્રહિત કરતે હૈં ? બહુન પુરાના હોને સે 'પહીણસામિચાહવા' વહાં એસા મી દ્રવ્ય હોતા હૈ, કિ જિસકા કોઈં સ્વામી ન હોં । 'પહીણસેઝયાહવા' એસા મી વહાં દ્રવ્ય હોતા હૈ, કિ જિમમેં ફિર કોઈ ધન જમા કરને વાલા જન મી ન હો । 'પહીણમગ્ગાહવા' જિસકી ભૂમી જાને આને યોગ્ય નહી હો । 'પહીણગોત્તાગારાહવા' વહાં એસે મી ધન સ્થાન હોતે હૈ કિ વહાં ધન રખને વાલોં કે ગોત્રકા કોઈ મી મનુષ્ય ન વચ્ચા હો અર્થાત્ સવ મર ગયે હો ઓર ઉસકા ઘર મી નટ હો ગયા હો, વહાં એસે સ્થાન હોતે હૈ કયા ફિર 'જાઈં ઇમાઈં ગામાગર નગર ખેટકવ્વડ મડંબદોળ મુહપટ્ટણાસમસંવાહસન્નિવેસેસુ' જો ચે વહાં ગ્રામ, આકર, નગર, ખેટ, કર્વટ, મડંબ, દ્રોળમુખ, પત્તન, આશ્રમ, સંવાહ ઓર સન્નિવેશ હૈં ડનમેં તથા ડનમેં જો 'સિંચાડન' શૃંગાટક કે આકાર જૈસે રાસ્તે હૈં 'તિગચઠકચ્ચર ચઝમ્મુહમહાપદેસુ' ત્રિક ત્રીન

બુની વસ્તુઓનો સંગ્રહ હોય છે ? ધણું બુનું હોવાથી 'પહીણસમિચાહવા' ત્યાં એવું પણ દ્રવ્ય હોય છે કે જેનો કોઈ માલીકજ ન હોય ? 'પહીણસેઝયાહવા' ત્યાં એવું પણ ધન હોય છે કે જેમાં પાણું, કોઈ જમા કરાવનાર માણસ ન હોય અથવા જેની ભૂમી જવા આવવા યોગ્ય ન હોય 'પહીણગોત્તાગારાહવા' ત્યાં એવા પણ ધનસ્થાનો હોય છે કે ત્યાં ધન રાખવાવાળાઓના વંશનો કોઈ પણ માણસ બચ્યો ન હોય ? અર્થાત્ બધાજ મરી ગયા હોય ? અને તેનું ઘર પણ નાશ પચ્યું હોય ? એવા સ્થાનો હોય છે ? 'જાઈં ઇમાઈં ગામાગરનગરખેટકવ્વડમડંબદોળમુહપટ્ટણાસમસંવાહસન્નિવેસેસુ' જે આ ત્યાં ગ્રામ આકર નગર ખેટ કર્વટ મડંબ દ્રોળમુખ પત્તન આશ્રમ, સંવાહ અને સન્નિવેશ છે, તેમાં તથા તેમાં જે 'સિંચાડન' શિવોદાના આધાર એવા વસ્તુઓ

ચત્તમુહમહાપદ્મહેસુ' શ્રુજાટકત્રિકચતુષ્કચત્વરચતુર્મુલ્લમહાપથપથેષુ 'નગરણિદ્ધમણ-
સુસાણગિરિકંદરસંતિસેલોવટ્ટાણભવણગિહેસુ' નગરનિર્ધમનશ્મશાનગિરિકંદરસચ્છે
લોપસ્થાનભવનગૃહેષુ. હિરણ્યસુવર્ણાદિવહુમૂલ્યદ્રવ્યાણિ 'સંનિલ્લિલ્લતાહં ચિદ્વંતિ'
સન્નિલ્લિલ્લતાણિ તિષ્ઠન્તિ કિમ્ ? હતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ- 'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ
સમર્થઃ નૈતાણિ અથ આરુરાદીણિ એકોરુક દ્વીપે ભવન્તીતિ ભાવઃ ।

એકોરુકમનુજાનાં સ્થિતિ દર્શયિતું પ્રશ્નન્નાહ- 'એગોરુયદીવે જં' इत्यादि,
'એગોરુયદીવે જં મંતે ! દીવે' એકોરુકદ્વીપે સ્થિતિ મદન્ત । દ્વીપે 'મણુયાણં કેવલ્લયં
કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?' મનુજાનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતેતિ પ્રશ્નઃ,
મગવાનાહ- 'જોયમા' इत्यादि, 'જોયમા' હે જૌતમ ! 'જહન્નેણં પલ્લિઓવમસ્સ
અસંલેજ્જહં ભાગં અસંલેજ્જહંભાગેણ ઝગગં' જઘન્યેન પલ્લયોપમસ્યાસંલેયેયમાગમ્

માર્ગ વાલે રાસ્તે હૈં 'ચત્તક' ચાર માર્ગ વાલે રાસ્તે હૈં । ચત્તર ચતુર્મુલ્લ
માર્ગ હૈં ઓર મહાપથ રૂપ માર્ગ હૈં । ઉનમેં એવં 'નગર ણિદ્ધમણસુસાણ-
ગિરિકંદરસેલોવટ્ટાણભવણગિહેસુ' નગરની નાલી ગટર મેં શ્મશાનો
મેં ગિરિ એવં ગિરિની કંદરાઓ મેં ઝંચે પર્વત इत्यादि સ્થાનો મેં 'સનિ-
લ્લિલ્લતાહં ચિદ્વંતિ' દ્રવ્ય ગડા હુઆ હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી
કહતે હૈં-હે જૌતમ ! 'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈં-અર્થાત્
પૂર્વોક્ત પ્રશ્નની વિષય ભૂત કોઈ બી વાત વહાં નહીં હોતીહૈં ઓર ન
ગ્રામાદિકો મેં કહીં પર બી ઘન ગડા હુઆ રહતા હૈં ।

અવ સૂત્રકાર એગોરુક દ્વીપ કે મનુષ્યોની સ્થિતિ કહતે હૈં- 'એગોરુય
દીવે જં મંતે દીવે મણુયાણં કેવલ્લયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા' હે મદન્ત એકોરુક
દ્વીપ કે મનુષ્યોની સ્થિતિ કિત્તને કાલની કહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મેં

છે, 'તિગવડ્ડકચચ્ચર ચત્તમુહમહાપદ્મહેસુ' ત્રિક ત્રણમાર્ગ વાળા રસ્તાઓ હોય
છે, ચાર માર્ગવાળા રસ્તા છે. ચત્તર ચાર રસ્તા લેગા થતા હોય તેવો થોડો
તથા મહાપથ રૂપ માર્ગમાં તથા 'નગરણિદ્ધમણસુસાણગિરિકંદરસેલોવટ્ટાણ
ભવણગિહેસુ' નગરની નાળી ગટરમાં શ્મશાનોમાં પર્વત એવં પર્વતોની ગુફાઓમાં
ઉંચા પર્વત વિગેરે સ્થાનોમાં 'સંનિલ્લિલ્લતાહં ચિદ્વંતિ' દટાયેલું ધન હોય છે
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી જૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે
જૌતમ ! આ અર્થ બરોબર નથી. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રશ્ન સંબંધી કોઈ પણ
વાત ત્યાં હોતી નથી. તેમજ ગામો વિગેરેમાં કયાંય પણ ધનદટાયેલું હોતું નથી

હવે સૂત્રકાર એકોરુક દ્વીપના મનુષ્યોની સ્થિતિનું વર્ણન કરે છે.

'એગોરુયદીવે જં મંતે ! દીવે મણુયાણં કેવલ્લયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા' હે ભગવન્
એકોરુક દ્વીપના મનુષ્યોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે

અસંખ્યેયભાગેનોનકમ્ ‘ઉવક્કોસેણ-પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગં’ ઉત્કર્ષેણ
પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગમ્ । ‘તે ણં મંતે ! મણુયા’ તે ઇકોરુદ્ધીપનિવાસિનઃ
સ્વલ્લ મદન્ત ! મનુજાઃ મનુષ્યાઃ ‘કાલમાસે કાલં કિચ્ચા’ કાલમસે કાલં
કૃત્વા ‘કહિં ગચ્છંતિ કહિં ઉવવજ્જંતિ’ કુત્ર-કસ્મિન્ સ્થાને ગચ્છન્તિ તથા
કુત્ર કસ્મિન્ સ્થાને ઉત્પચ્ચન્તે इति ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’
इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તે ણં મણુયા’ તે સ્વલ્લ-ઇકોરુદ્ધીપીય મનુજાઃ
‘હમ્માસાવસેસાઝયા’ ષમ્માસાવશેષાયુષઃ કૃતપરમવાયુર્વન્ધા इति ગમ્યમ્ ‘મિહુણ-
યાઈ પસવંતિ’ મિથુનકાનિ પ્રસુવતે-સમુત્પાદયન્તિ, ‘અઝ્ઞાસીઈં રાઈંદિયાઈં મિહુ-
ણાઈં સારક્કલંતિ સંગોવિંતિય’ ઇકોનાશીતિ રાત્રિદિવ્યાનિ-અહોરાત્રાણિ મિથુન-
કાનિ સંરક્ષન્તિ સંગોપાયન્તિ ચ, સંરક્ષન્તિ ઉચિતોપચારકરણતઃ પાલર્યાન્ત-

પ્રશ્ન શ્રી કહતે હૈ ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ઇનકા જહન્નેણ ‘પલિઓમસ્સ
અસંખેજ્જહાગં અસંખેજ્જહા ભાગેણ ઝગગં’ અપને અસંખ્યાતવે ભાગ
સે હીન પલ્યોપમકે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ હૈ ઓર
‘ઉવક્કોસેણ પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહા ભાગં’ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલ્યોપમ
કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હૈ ‘તે ણં મંતે ! મણુસા કાલમાસે કાલં
કિચ્ચા કહિં ગચ્છંતિ, કહિં ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત વે મનુષ્ય કાલ
માસમેં ઘરણ કરકે કહાં જાતે હૈ ? કહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન શ્રી
કહતે હૈ ‘ગોયમા’ તેણ મણુયા હમ્માસાવસેસાઝયા મિહુણયાઈ પસવેતિ,
અઝ્ઞાસીઈં રાઈં દિયાઈં મિહુણાઈં સારક્કલંતિ સંગોવિંતિય ‘હે ગૌતમ !
જબ ઇનકી હહ માસકી આયુશેષ રહતી હૈ તપ વે પુત્ર ઓર પુત્રી રૂપ
જોડે કો ઉત્પન્ન કરતે હૈ અસ્સીમે ઇક કમ-૭૯ દિન તક વે ઉસ જોડે

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે ગોયમા ! હે ગૌતમ !
તેઓની સ્થિતિ ‘જહન્નેણ પલિઓમસ્સ અસંખેજ્જહાગં અસંખેજ્જહાગેણ ઝગગં’
પોતના અસંખ્યાતમા ભાગથી ઓછા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ
જઘન્યથી છે અને ‘ઉવક્કોસેણ પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગં’ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલ્યો-
પમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણની છે ‘તેણ મંતે ! મણુસા કાલમાસે કાલં
કિચ્ચા કહિં ગચ્છંતિ, કહિં ઉવવજ્જંતિ’ હે મગવન્ તે મનુષ્યે કાલના અવ-
સરે કાળ કરીને કયા જાય છે ? અને કયા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! તેણ મણુયા હમ્માસાવસેસાઝયા મિહુણયાઈ
પસવેતિ, અઝ્ઞાસીઈં રાઈંદિયાઈં મિહુણાઈં સારક્કલંતિ સંગોવિંતિય’ હે ગૌતમ
ન્યારે તેઓનું છ માસનું આયુષ્ય બાકી રહે છે ત્યારે તેઓ પુત્ર અને પુત્રી
રૂપ બેડાને ઉત્પન્ન કરે છે. અને ૭૯ યોગણ્યાસી દિવસ પડ્યાં તેઓ બે
બેડાનું પાલન પોપણ કરે છે. અને તેને સારી રીતે સંભાળે છે.

અનામોગેન હસ્યાવકૃષ્ટેભ્યઃ । 'સારસ્વિત્તાર' સંરક્ષ્ય સંશ્ય 'સંગોવિત્તા' સંગોપ્ય;
 'ઉસ્સસિત્તા, નિસ્સસિત્તા' ઉચ્છ્વાસ્ય નિઃશ્વાસ્ય-ઉચ્છ્વાસં કૃત્વા નિશ્વાસં કૃત્વા
 શ્વાસોચ્છ્વાસં ગૃહીત્વેત્યર્થઃ 'કાસિત્તા' કાસિત્વા-કાસં વિધાય 'છીર્ષિત્તા'
 ક્ષુત્વા ક્ષુત્વં વિધાય 'અકિઠ્ઠા' અકિલ્લિષ્ઠાઃ સ્વશરીરોત્થક્લેશવર્જિતાઃ 'અવ્વ-
 હિયા' અવ્યથિતાઃ-પરેણાઽનાનાદિતદુઃખાઃ, 'અપરિયાવિયા' અપરિતાપિતાઃ-
 સ્વતઃ પરતો વા અનુપજાતકાયમનઃ પરિતાપાઃ, 'સુહં સુહેળં' સુખં સુખેન સુલ્ભપૂર્વકં
 'કાલમાસે કાલં કિચ્ચા' કાલમાસે-કાલદિને આયુર્દલિક્ષયે કાલં-મરણં કૃત્વા
 'અન્નચરેસુ દેવલોણસુ' અન્યતરેષુ દેવલોકેષુ-ભવનપત્યાદીશાનાન્તદેવલોકેષુ
 'દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવંતિ' દેવત્વેન ઉપવત્તારો ભવન્તિ સમુપચન્તે સ્વસમાના-
 યુષ્મસુરેષ્વેવ તદુત્પત્તિસંભવાત્ । અત્ર કાલમાસે इति વ્યત્તેન તત્કાલ તદેશ
 માવિમનુજાનામકાલમરણામાઃ સૂચિતઃ, અપર્યાપ્તકાન્તર્મુહૂર્તકાલાન્તરમનપવર્ત

કા પ્રતિ પાલન કરતે હૈ, હસે અચ્છી તરહ સંમાલ કર રખતે હૈ, 'સાર-
 સ્વિત્તા સંગોવિત્તા' હસખી અચ્છી તરહ પાલન ઓર સંમાલ કરકે
 'ઉસ્સસિત્તા, નિસ્સસિત્તા, કાસિત્તા, છીર્ષિત્તા, અકિઠ્ઠા, અવ્વહિત્તા,
 અપરિયાવિયા' ફિર હે ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ લેકર શ્વાસ કર એવં છીંક
 લેકર વિના કિસી કલેશ કે ખીતિ વિના તથા વિના કિસી પરિતાપકે
 'સુહં સુહેળં' શાન્તિ પૂર્વક 'કાલમાસે કાલં કિચ્ચા' મરણ કે અવસર
 મેં મરકર 'અન્નચરેસુ દેવલોણસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવંતિ' ભવન
 પત્યાદિશાન દેવ લોક તરફ કે કિસી એક દેવ લોક મેં ઉત્પન્ન હો જાતે
 હૈ । અર્થાત્ અપની આયુ કે સમાન આયુવાલે દેવો મેં હી જનખી
 ઉત્પત્તિ હોતી હૈ । જનકા અકાલ મેં મરણ નહીં શોના હૈ કયોકિ અસં
 રુચાત વર્ષાયુષ્ક આયુવાલોં કો અનપવર્તનીય આયુવાલો સિદ્ધાન્ત મેં
 કહા ગયા હૈ. યહી વાત પ્રષ્ટ કરને કે લિધે 'કાલ માસે' હસ શબ્દ કા

'સારસ્વિત્તા સંગોવિત્તા' તેતુ સારી રીતે પાલન પોષણ કરીને 'ઉસ્સસિત્તા,
 નિસ્સસિત્તા કાસિત્તા છીર્ષિત્તા અકિઠ્ઠા અવ્વહિત્તા અપરિયાવિયા' તે પછી તેઓ
 ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લઈને ખુંખારો ખાઈને છીંકીને કંઈ પણ કલેશ ભોગવ્યા
 વિના તથા કોઈ પણ બાના પરિતાપ વિના 'સુહં સુહેળં' શાન્તિ પૂર્વક
 'કાલમાસે કાલં કિચ્ચા' કાલના અવસરે કાલ કરીને 'અન્નચરેસુ દેવલોણસુ
 દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવંતિ' ભવનપતિથી લઈને ઈશાન સુગ્રીના દેવલોક પે ૧ કોઈ
 પણ એક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અર્થાત્ પોતાના આયુષ્ય સરીખા
 આયુષ્યવાળા દેવલોકમાંજ તેઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેઓતું અકાલમરણ થતું
 નથી. કેમકે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક આયુષ્ય વાળાઓને અનપવર્તનીય આયુષ્યવાળા

नीयायुक्तत्वात् । 'देवलोकपरिग्रहात्वाः ते मणुयगणा पण्णत्ता समणाउत्तो !' देवलोकपरिग्रहात्वाः देवलोक एव भवनपत्यादीशानान्तरूपस्तथाक्षेत्र स्वाभाव्याच-
द्योग्यायुर्वन्धनेन परिगृहीतो यैस्ते तथाभूतास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः हे
श्रमणायुष्मन्निति ॥सू० ४२॥

मूलम्—कहिं णं भंते ! दाहिणिह्माणं आभासिय मणुस्साणं
आभासिय दीवे णामं दीवे पण्णत्ते ? गोयमा ! जंबुदीवे दीवे
मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स
दाहिण पुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुदं तिणि जोजण-
सयाइं ओगाहिता एत्थ णं आभासिय मणुस्साणं आभासिय
दीवे णामं दीवे पण्णत्ते, सेसं जहा एगोरुयाणं गिरवसेसं
सव्वं । कहिं णं भंते ! दाहिणिह्माणं वेसालियमणुस्साणं पुच्छा,
गोयमा ! जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चुल्लहिमवंत-
स्स वासहरपव्वयस्स दाहिणपच्चत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवण-
समुदं तिणि जोजण० सेसं जहा एगोरुयाणं । कहिं णं भंते !
दाहिणिह्माणं णंगोलियमणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! जंबुदीवे दीवे
मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स
उत्तरपच्चत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुदं तिणि जोजण-
सयाइं० सेसं जहा एगोरुय मणुस्साण ॥सू० ४३॥

यहां प्रयोग किया गया है । 'देवलोकपरिग्रहात्वाः ते मणुयगणा
पण्णत्ता 'समणउत्तो' हे श्रमण आयुष्यन् । ये मनुष्य उस प्रकार के
क्षेत्र के स्वाभाव से ही देव संबंधी आयु का बंध करने से भवन
पति से ईशान देव लोक तक के देवलोक के सिवाय अन्यलोक में
उत्पन्न होने वाले नहीं होते हैं ॥सू० ४२॥

सिद्धांतकारों ने कहा है, ये वात प्रगट करता भाटे 'कालगाते' ये पत्तो
अर्थात् प्रयोग करके है 'देवलोकपरिग्रहात्वाः ते मणुयगणा पण्णत्ता समणाउत्तो'
हे श्रमण आयुष्यन् ते मनुष्यो ते प्रकरन क्षेत्रना स्वभावयुक्त देव संबंधी
आयुष्यतो बंध करवाथी भवनपतिथी ईशान देवलोके सुधीना देवलोक नि
पायना भीना देवलोकभा उत्पन्न होता नहीं ॥ सू. ४२ ॥

છાયા-કુત્ર સ્વલુ મદન્ત ! દાક્ષિનાત્યાનામામાષિકમનુષ્યાણામ્ આમાષિક દ્વીપો નામ દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મંદરસ્સ પર્વતસ્ય દાક્ષિણેન શુદ્રહિમવતો વર્ષધરપર્વતસ્ય દક્ષિણપૌરસ્ત્યાત્ ચરમાન્તાત્ લવણસમુદ્રં ત્રીણિ-યોજનશત્તાનિ અવગાહ્ય અન્ન સ્વલુ આમાષિક મનુષ્યાણામ્ આષિકદ્વીપો નામ દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । શેષં યથા એકોરુકાણાં નિરવશેષં સર્વમ્ । કુત્ર સ્વલુ મદન્ત ! દાક્ષિના-ત્યાનાં વૈશાલિકમનુષ્યાણાં પૃચ્છા ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મંદરસ્ય પર્વતસ્ય દક્ષિણેન શુદ્રહિમવતો વર્ષધરપર્વતસ્ય દક્ષિણપાશ્ચાત્યચરમાન્તાત્ લવણસમુદ્રં ત્રીણિ યોજનશત્તાનિ શેષં યથા એકોરુકાણામ્ । કુત્ર સ્વલુ મદન્ત ! દાક્ષિનાત્યાનાં નાઙ્ગો-લિક મનુષ્યાણાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મંદરસ્ય પર્વતસ્ય દક્ષિણેન શુદ્રહિમવતો વર્ષધરપર્વતસ્ય ઉત્તરપાશ્ચાત્યાત્ ચરમાન્તાત્ લવણસમુદ્રં ત્રીણિ યોજન-શત્તાનિ ० શેષં યથા એકોરુકમનુષ્યાણામ્ ॥ મુ ૦ ૦૩ ॥

ટીકા-એકોરુકમનુષ્યાણાં સ્વરૂપાદિકમુપવર્ણ્ય આમાષિકમનુષ્યાણાં સ્વરૂપા-દિકમુપવર્ણયિતું પ્રશ્નચત્ત્રાહ-‘કહિ ણ મંતે !’ इत्यादि । ‘કહિ ણ મંતે ! દાહિ-ણિલ્લાણં આમાસિવમણુસ્સાણં’ કુત્ર સ્વલુ મદન્ત ! દાક્ષિનાત્યાનામામાષિક મનુષ્યાણામ્ ‘આમાસિયદીવે નામ દીવે પ્પણત્તે’ આમાષિકદ્વીપો નામ દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિતઃ, इति प्रश्नः, भगवान्नाह-‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जम्बुद्वीपे दीवे’ जम्बूद्वीपे द्वीपे ‘मंदरस्स-पव्वयस्स दाहिणेणं’ मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन-दक्षिणस्यां दिशि ‘चुल्लहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स’ शुद्रहिमवतो वर्षधर पर्वतस्य ‘दाहिणपुरत्थिमिल्लाओ चरिमन्ताओ’ दक्षिणपौरस्त्य आग्नेयकोणात्

‘કહિ ણ મંતે ! દાહિણિલ્લાણં આમાસિવ મણુસ્સાણં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ-હે મદન્ત ! દક્ષિણ દિશા કે આમાષિક મનુષ્યોં નામનો આમાષિક નામનો દ્વીપ ક્યાં પર છે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન શ્રી કહે છે-‘ગોયમા’ જમ્બુદ્વીપે દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણેણં ચુલ્લહિમવંતસ્સ વાસહર પવ્વયસ્સ દાહિણ પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ’ હે ગૌતમ ! હવે જમ્બૂદ્વીપ મેં મંદર પર્વતની દક્ષિણ દિશા મેં શુદ્ર હિમવંત નામ નો વડા સુંદર પર્વત છે તેને દક્ષિણ પૌરસ્ત્ય અગ્નિ કોણ કે ચરમાન્ત સે

‘કહિ ણ મંતે ! દાહિણિલ્લાણં આમાસિવમણુસ્સાણં’ इत्यादि

ટીકાર્થ- હે ભગવન્ દક્ષિણ દિશાના આમાષિક મનુષ્યોનો આમાષિક નામનો દ્વીપ ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! જમ્બુદ્વીપે દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણેણં ચુલ્લહિમવંતસ્સ વાસહરપવ્વયસ્સ દાહિણ-પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ’ હે ગૌતમ ! આ જમ્બૂદ્વીપમાં મંદર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં શુદ્રહિમવંત નામનો સુંદર પર્વત છે, તેના દક્ષિણ પૌરસ્ત્ય અગ્નિ

चरमान्तात् 'लवणसमुद्रं तिन्नि जोयणसयाइं ओगाहिन्' लवणसमुद्रं त्रीणि योजन-
शतानि अवगाह्य 'एत्थ णं आभासियमणुस्साणं आभासियदीवे णामं दीवे पण्णत्ते'
अत्र खलु आभाषिकमनुष्याणाम् आभाषिकद्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः, 'सेसं जहा
एगोरुयाणं निरवसेसं सव्व' शेषं यथा एकोरुकाणां निरवशेष सर्वम् एकोरु-
मनुष्यवदेव आभाषिक द्वीपस्य वर्णनम् आभाषिकमनुष्यस्वरूपादिर्न च सर्वं निरव-
शेषं वक्तव्यम् । 'कहि णं भंते' कुत्र खलु भदन्त । 'दाहिणिल्लाणं वेसालिय मणु-
स्साणं पुच्छा' दक्षिणात्यानां वैशालिकमनुष्याणां वैशालिक नामको द्वीपः प्रज्ञप्तः
इति पृच्छया संगृह्यते प्रश्नः, भगवान्-ह- 'गोयमा' हे गौतम । 'जंबुदीवे णं दीवे'
जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दरनागकस्य पर्वतस्य 'दाहिणे णं'
दक्षिणेन 'चुल्लहिमवंतस्स वामहरपव्वयस्स' चुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्य 'दाहिण-
पच्चत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ' दक्षिणपश्चात्यात् नैऋतकोणादित्यर्थः चरमा-

'लवणसमुद्रं तिन्नि जोयणसयाइं ओगाहिन्' लवण समुद्र में तीनसौ
योजन जाने पर इसी स्थान पर 'एत्थ णं आभासिय मणुस्साणं आभा-
सिय दीवे णामं दीवे पण्णत्ते' आभाषिक मनुष्यों का आभाषिक नाम
का द्वीप है । 'सेसं जहा एगोरुया णं निरवसेसं सव्व' इस द्वीप के
सम्बन्ध में एवं यहां के मनुष्यों के सम्बन्ध में दाही का और सब कथन
एकोरु द्वीप के प्रकरण में जैसा किया गया है वैसा ही जान लेना
चाहिए । 'कहि णं भंते ! दाहिणिल्लाणं वेसालिय वेसालिय मणुस्साणं
पुच्छा' हे भदन्त ! दक्षिण दिशा के वैशालिक वैषाणिक मनुष्यों का
वैशालिक वैषाणिक नामका द्वीप कहां पर है । उत्तर में प्रभुश्री कहते
हैं 'गोयमा' जंबूद्वीपे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणे णं चुल्लहिमवंतस्स
वामहरपव्वयस्स दाहिण पच्चत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ समुद्रं

भूषणानां चरमान्तथी 'लवणसमुद्रं तिन्नि जोयणसयाइं ओगाहिन्' लवण समुद्रमा
त्रयुक्तो योजन त्रय त्वारे 'एत्थणं आभासियमणुस्साणं आभासिय दीवे णामं
दीवे पण्णत्ते' योज स्थानपर आभाषिक मनुष्येना आभाषिक नामनेा द्वीप छे
'सेसं' जहा एगोरुया णं निरवसेसं सव्व' आ द्वीपना संभधमां तेभज्ज त्यांना
मनुष्येना संभधमां आदीनुं तन्नाम कथन ऐकाइक द्वीपना प्रकरवुमा ने प्रभावे
कहेवामां आवेल छे अज प्रभावे समल्ल डेवुं जेथे 'कहिणं भवे ! दाहिणिल्लाण
वेसालिय वेसालिय मणुस्साण पुच्छा' छे जगवन् । दक्षिण दिशानां वैशालिक
अने वैषाणिक मनुष्येना वैशालिक अने वैषाणिक नामना द्वीपे कथा आवेल छे
आ प्रश्नना उत्तरना प्र. ३ उ. ३ नि. ४३ छे 'गोयमा' जंबूद्वीपे
दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणे चुल्लहिमवंतस्स वामहरपव्वयस्स दाहिण

ન્તાત્ 'લવણસમુદ્રં તિન્નિ જોયણસયાઈ' લવણસમુદ્રં ત્રીણિ યોજનશતાનિ અવગાહ્યાત્
 સ્વલુ દાક્ષિણાત્યાનાં વૈશાલિકમનુષ્યાણાં વૈશાલિક નામકો દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિતઃ
 'સેસં જહા ઇગોરુયાણં' શેપં યથા ઇકોરુકદ્વીપ નિવાસિનાં મનુષ્યાણાં કથિતં તદે-
 તત્સર્વં નિરવશેષમિદં વક્તવ્યમિતિ । 'કહિણં મંતે !' કુત્ર સ્વલુ મદન્ત ! 'દાહિણિ-
 લ્લાણં ણંગોલિયમણુસ્સાણં પુચ્છા' દાક્ષિણાત્યાનાં નાંગોલિકમનુષ્યાણાં નાન્નો-
 લ્લિકો નામ દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિતઃ ઇતિ પ્રશ્ના, 'મગવાનાહ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ !
 'જંબૂદીવે દીવે' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે 'મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણેણં' મન્દરનામકસ્ય
 પર્વતસ્ય દક્ષિણેણ 'ચુલ્લહિમવંતસ્સ વાસહરપવ્વયસ્સ' ચુલ્લહિમવતો વર્ષધરપર્વતસ્ય
 'ઉત્તરપચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ' ઉત્તરપાશ્ચાત્યાત્ વાયવ્યકોનાદિત્યર્થઃ

તિન્નિ જોયણસ્સ સેસં જહા ઇગોરુયાણં 'હે ગૌતમ' હસ જંબૂદ્વીપ નામ કે
 વર્તમાન સુમેરુ પર્વત કી દક્ષિણ દિશા કી ઓર રહે હુણ્ણ ક્ષુદ્ર હિમવંત
 પર્વત કે દક્ષિણ પશ્ચિમ નૈઋત્ય કોણ કે ચરમાન્ત સ્થે લવણસમુદ્ર મેં
 ત્રીણસૌ યોજન જાને પર ઠીક હસી સ્થાન પર દક્ષિણ દિશા કે વૈશા-
 લિક વૈષાણિક મનુષ્યોં કા વૈશાલિક (વૈષાણિક) નામકા દ્વીપ હૈ । વાકી
 કા હસકે સમ્બન્ધ મેં શેષ ઓર સ્વ કથન ઇકોરુક કે પ્રકરણ જૈસા હી હૈ ।

'કહિ ણં મંતે' દાહિણિલ્લાણં ણંગોલિયમણુસ્સાણં પુચ્છા'
 હે મદન્ત ! દક્ષિણ દિશા કે નાંગોલિક મનુષ્યોં કા નાંગોલિક દ્વીપ
 કહાં પર હૈ । ઉત્તર મેં પ્રશ્નશ્રી કહતે હૈ 'ગોયમા' જંબૂદીવે દીવે મંદર-
 સ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણેણં ચુલ્લહિમવંતસ્સ વાસહરપવ્વયસ્સ ઉત્તર પચ્ચ-
 ત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્રં તિણિ જોયણસયાઈ સેસં જહા

પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્રં તિન્નિજોયણ સયાઈ સેસં જહા ઇગોરુય
 મણુસ્સાણં' હે ગૌતમ । આ જંબૂદ્વીપમાં સુમેરુ પર્વતની દક્ષિણ દિશા તરફ
 રહેલા ક્ષુદ્રહિમવંત પર્વતના દક્ષિણ, પશ્ચિમ નૈઋત્ય ગુણના ચરમાન્તથી લવણ
 સમુદ્રમાં ત્રણસૌ યોજન જવાથી ખરેખર એજ સ્થાન પર દક્ષિણ દિશાનો વૈષાણિક
 અને વૈશાલિક મનુષ્યોના વૈષાણિક અને વૈશાલિક નામના દ્વીપો છે. એટલે કે
 વૈશાલિક મનુષ્યોના વૈશાલિક દ્વીપ અને વૈષાણિક મનુષ્યોનો વૈષાણિક દ્વીપ છે.
 આ સંબંધમાં બાકીનું તમામ કથન એકોરુક દ્વીપના કથન પ્રમાણેનુંજ કહેલ છે.

'કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં ણંગોલિયમણુસ્સાણં પુચ્છા' હે ભગવન્
 દક્ષિણ દિશાના નાંગોલિક મનુષ્યોનો નાંગોલિક દ્વીપ કયાં આવેલ છે ? આ
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! જંબૂદીવે દીવે
 મંદસ્સ પવ્વયસ્સ ઉત્તરપચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્રં તિણિ જોય-
 ણસયાઈ સેસં જહા ઇગોરુયમણુસ્સાણં' હે ગૌતમ ! ઉત્તર પશ્ચિમ આ જંબૂ-
 દ્વીપના મંદર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં આવેલ ક્ષુદ્રહિમવંત પર્વતના વાયવ્ય

ચરમાન્તાત્ 'લવણસમુદ્ધં તિન્નિ જોયણસયાઈ૦' લવણસમુદ્ધં ત્રીણિ યોજનશતાનિ
અગાધાત્ર સ્વલ્લ નાગ્ગોલકમનુષ્યાણાં નાગ્ગોલિકનામકો દ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'સેસં જહા
એગોરુયમણુસ્સાણં' શેપં યથા એગોરુકમનુષ્યાણામ્ એતદત્તિરક્તં સર્વમેગોરુકમનુ-
ષ્યમકરણયદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ ॥સૂ૦ ૪૩॥

હયકર્ણદ્વીપં વર્ણયિતુમાહ—'કહિં ણં ભંતે !' इत्यादि ।

મૂલમ્—કહિ ણં ભંતે ! દાહિણિલ્લાણં હયકર્ણમણુસ્સાણં
હયકર્ણદીવે ણામં દીવે પન્નત્તે ? ગોયમા ! એગોરુયદીવસ્સ ઉત્તર-
પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્ધં ચત્તારિ જોયણસયાઈં
ઓગાહિત્તા એથ ણં દાહિણિલ્લાણં હયકર્ણમણુસ્સાણં હય-
કર્ણદીવે ણામં દીવે પન્નત્તે, ચત્તારિ જોયણસયાઈં આયામ-
વિક્ખંભેણં, વારસજોયણસયા પન્નટ્ટી કિંચિ વિસેસુણા પરિ-
વલ્લેવેણં, સે ણં એગાએ પડમવરવેડ્યાએ અવસેસં જહા એગોરુયાણં ।
કહિ ણં ભંતે ! દાહિણિલ્લાણં ગયકર્ણમણુસ્સાણં પુચ્છા,
ગોયમા ! આભાસિય દીવસ્સ દાહિણપુરત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ
લવણસમુદ્ધં જોયણસયાઈં સેસ જહા હયકર્ણાણં । એવં ગોકર્ણ-
મણુસ્સાણં પુચ્છા, વેસાણિય (વેસાલિય) દીવસ્સ દાહિણપચ્ચ-
ત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્ધં ચત્તારિ જોયણસયાઈં
સેસં જહા હયકર્ણાણં । સવ્વકુલિકર્ણાણં પુચ્છા, ગોયમા ! ણંગો-

એગોરુયમણુસ્સાણં' હે ગૌતમ ઉત્તર પશ્ચિમ ઇમ જમ્બુદ્વીપ કે મન્દર પર્વત
કી દક્ષિણ દિશા મે વર્તમાન ક્ષુદ્ર શિખરં પર્વતકે વાયવ્ય કોણ કે ચર-
માન્ત સે લવણ સમુદ્ર મેં ત્રીનસૌ યોજન જાને પર ટીક હસી સ્થાન પર
દક્ષિણ દિશા કે નાંગોલિક મનુષ્યોં કા નાંગોલિક નામકા દ્વીપ હૈ હસ
દ્વીપ ઔર દ્વીપગત મનુષ્યોં કે સમ્પન્ધ મેં ઔર લવ વાદી કા કથન એગોરુક
કે પ્રકરણ મેં જૈસા લિખા જા ચુકા હૈ વૈસા હી હૈ । ॥૪૩॥

ખૂબના ચરમાન્તથી લવણ સમુદ્રમા પ્રવૃત્તો યોજન જવાની બરેબર એજ
સ્થાન પર દક્ષિણ દિશાના નાંગોલિક મનુષ્યોના નાંગોલિક નામનો દ્વીપ આવેલ છે.

આ દ્વીપ અને દ્વીપમા ગુડા મનુષ્યોના સબધમા બીજા તમામ બાકી
કથન એકોરુક દ્વીપના પ્રકરણમા જે પ્રમાણે કહેવામા આવેલ છે. એજ
પ્રમાણે બાકી લેવું જોઈએ ॥ મ્ ૪૩ ॥

लिय दीवस्स उत्तरपच्चत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुद्दं
 चत्तारि जोयणसयाइं सेसं जहा हयकण्णणं । आयंसमुहाणं
 पुच्छा, हयकण्णदीवस्स उत्तरपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ
 पंचजोयणसयाइं ओगाहिता एत्थ णं दाहिणिल्लाणं आयंस-
 मुहमणुस्साणं आयंसमुहदीवे णामं दीवे पन्नत्ते, पंच जोयण-
 सयाइं आयामविकखंभेणं । आसमुहाईणं छ सया, आसकन्नाईणं
 सत्त, उक्कामुहाईणं अट्ठ, घगदंताईणं जाव नव जोयणसयाइं,
 एगोरुय परिकखेवो नव चेव सयाइं अऊणपन्नाइं ।

बारसपन्नट्ठाइं हयकण्णण्णं परिकखेवो ॥१॥

आयंसमुहाईणं पन्नरसे कासीए जोयणसए किंचि विसे-
 साहिए परिकखेवेणं, एवं एएणं कमेणं उवउंजिउण णेयव्वा
 चत्तारि चत्तारि एगपमाणा, णाणत्तं ओगाहे, विकखंभे परि-
 कखेवे, पढमवीय तईय चउक्काणं उग्गहो विकखंभो परिकखेवो
 भणिओ । चउत्थ चउक्के छजोयणसयाइं आयामविकखंभेणं
 अट्टारस सत्ताणउए जोयणसए परिकखेवेणं । पंचमचउक्के सत्त
 जोयणसयाइं आयामविकखंभेणं बावीसं तेरसोत्तरे जोयणसए
 परिकखेवेणं । छट्ठचउक्के अट्ठजोयणसयाइं आयामविकखंभेणं,
 पणवीसं एगूणतीसं जोयणसए परिकखेवेणं । सत्तमचउक्के
 नव जोयणसयाइं आयामविकखंभेणं, दो जोयणसहस्साइं अट्ठ
 पणयालं जोयणसए परिकखेवेणं ।

जस्स य जो विकखंभो ओगाहो तस्स तत्तिओ चेव ।

पढमाइण परिरओ सेसाणं जाण अहिओ ३ ॥१॥

सेसा जहा एगोरुय दीवस्स जाव सुद्धदंत दीवे देवलोग
 परिगट्ठियाणं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो ! कहि णं
 भंते ! उत्तरिल्लाणं एगोरुय मणुस्साणं एगोरुय दीवे णामं दीवे

पण्णत्ते ? गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं
सिहरिस्स वासहरपव्वयस्स उत्तरपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ
लवणसमुदं तिन्नि जोयणसहस्साइं ओगाहिता, एवं जहा
दाहिणिल्लाणं तहा उत्तरिल्लाणं भाणियत्वं । णवरं सिहरिस्स
वासहरपव्वयस्स विदिसासु एवं जाव सुद्धदंतदीवे त्ति जाव
से त्तं अंतरदीवया ॥ से किं तं अकम्मभूमगमणुस्सा ? अक-
म्मभूमगमणुस्सा तीसविहा पन्नत्ता तं जहा-पंचहिं हेमवएहिं
एवं जहा पण्णवणापदे जाव पंचहिं उत्तरकुरुहिं, सेत्तं अकम्म
भूमगा । से किं तं कम्मभूमगा ? कम्मभूमगा पण्णरसविहा
पन्नत्ता, तं जहा-पंचहिं भरहेहिं पंचहिं एरवएहिं पंचहिं महा-
विदेहेहिं, ते समासओ दुविहा पन्नत्ता, तं जहा-आरिया मिले-
च्छा एवं जहा पण्णवणापदे, जाव सेत्तं आरिया, सेत्तं गव्वम-
वक्कंतिया सेत्तं मणुस्सा ॥सू० ४४॥

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! दक्षिणात्यानां हयकर्णं मनुष्याणां हयकर्णं द्वीपो
नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! एकोरुकद्वीपस्य उत्तरपौरस्त्यात् चरमान्तात् लवण
समुद्रं चत्वारि योजनशतानि अवगाह्य अत्र खलु दक्षिणात्यानां हयकर्णमनुष्याणां
हयकर्णद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, चत्वारि योजनशतानि आयामविष्कम्भेन द्वादश
योजनशतानि पञ्चषष्ठानि किञ्चिद्विशेषोन्नानि परिक्षेपेण, स खलु एरुया पदमव-
स्वेदिकया, शेषं यथा एकोरुकाणाम् । कुत्र खलु भदन्त ! दक्षिणात्यानां मज्ज-
कर्णमनुष्याणां पृच्छा, गौतम ! आभाषिक द्वीपस्य दक्षिणपौरस्त्यात् चरमान्तात्
लवणसमुद्रं चत्वारि योजनशतानि, शेषं यथा-हयकर्णानाम् । एवं गोर्णं मनु-
ष्याणां पृच्छा, वैपाणिक (वैशालिक) द्वीपस्य दक्षिणपाशात्यात् चरमान्तात्
लवणसमुद्रं चत्वारि योजनशतानि शेषं यथा हयकर्णानाम् । गङ्गुलीकर्णानि
पृच्छ, गौतम ! नाङ्गोलिक द्वीपस्योत्तरपाशात्यात् चरमान्तात् अत्रयसमुद्रं चत्वारि
योजनशतानि, शेषं यथा हयकर्णानाम् । अदर्शमुत्थानां पृच्छा, दण्डीद्वीपस्यो-
त्तरपौरस्त्यात् चरमान्तात् पञ्चयोजनशतानि अवगाह्य अत्र खलु दक्षिणात्यानां
मादर्शमुत्थानुष्याणां मादर्शमुत्थ द्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, पञ्चयोजनशतानि प्राया
मविष्कम्भेन, अश्वमुत्थादीनां पट्टशतानि, अर्धकर्णादीनां मत्त उच्छा मुत्थादीना-

मष्टौ, घनदन्तादीनां यावन्नवयोजनशतानि । एकोरुक्परीक्षेणो, नवैव शतानि, एकोनपञ्चाशत् । द्वादशपञ्चषष्ठानि हयकृणादीनां परिक्षेपः ॥१॥' आदर्शमुखादीनां पञ्चदशैकाशीतानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण । एवमेतेन क्रमेण उपयुज्य नेतव्यानि चत्वारि चत्वारि एकप्रमाणानि, नानात्वम् अत्र गाहनायाम्, विष्कम्भः परिक्षेपः, प्रथमद्वितीयतृतीयचतुष्कानाम्, अवग्रहो विष्कम्भः परिक्षेपो भणितः । चतुर्थं चतुष्के षड्भ्योजनशतानि आयामविष्कम्भेण, अष्टादश सप्तनवशतानि, योजनशतानि परिक्षेपेण । पञ्चमचतुष्के सप्तयोजनशतानि आयामविष्कम्भेण, त्रयोद्विंशति योजनशतानि त्रयोदशोत्तराणि परिक्षेपेण । षष्ठचतुष्के अष्टयोजनशतानि, आयामविष्कम्भेण, पञ्चविंशतियोजनशतानि एकोनत्रिंशानि परिक्षेपेण । सप्तमचतुष्के नवयोजनशतानि आयामविष्कम्भेण, द्वे योजनसहस्रेऽष्ट पञ्चचत्वारिंशानि योजनशतानि परिक्षेपेण । 'यस्य च यो विष्कम्भः', अवगाहस्तस्य तावत्कएव । प्रथमादीनां परिरयः, शेषाणां जानीहि अधिकस्तु ॥१॥

शेषा यथा एकोरुक्द्वीपस्य यावत् शुद्धदन्तद्वीपः, देवलोकपरिगृहीताः खलु ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ताः श्रमणायुष्मन् ! कुत्र खलु भदन्त ! औत्तराणामेकोरुक्मनुष्याणां मेकोरुक्द्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरेण, शिखरिणो वर्षधरपर्वतस्योत्तरपीरस्यात् चरमान्तात् लवणसमुद्रं त्रीणि योजनशतानि आगच्छ एवं यथा-दाक्षिणात्यानां तथौत्तराणां भणितव्यम् । नवरं शिखरिणो वर्षधरपर्वतस्य विदिशासु, एवं यावत् शुद्धदन्त द्वीप इति यावत् ते एते अन्तरद्वीपकाः ॥ अथ के ते अकर्मभूमिकमनुष्याः ? अकर्मभूमिकमनुष्याः त्रिंशद्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पञ्चभिर्हमवतैः, एव यथा प्रज्ञापनापदे यावत् पञ्च मिरुत्तरकुरुभिः, ते एते अकर्मभूमिकाः । अथ के ते कर्मभूमिकाः ? कर्मभूमिकाः पञ्चदशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पञ्चभिर्मरुतैः पञ्चभिरैरनतैः पञ्चभिर्महाविदेहैः, ते समामतो द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-आर्या श्लेच्छाः, एवं यथा प्रज्ञापनापदे यावत् ते एते आर्याः, ते एते कर्मव्युत्क्रान्तिकाः, ते एते मनुष्याः ॥सू२ ४४॥

टीका-‘कहिणं भन्ते !’ कुत्र खलु-कस्मिन् स्थाने खलु भदन्त ! ‘दाहिणि-रक्षाणं हयकृण मणुप्साणं’ दाक्षिणान्यानाम् दक्षिणदिक्स्थितानाम्, अन्तरद्वीपाः

‘कहिणं भन्ते ! दाहिणिल्लणं हयकृणमणुप्साणं हयकृणदीवे’-इत्यादि

टीकार्थ-हे भदन्त ! दक्षिण दिशा के हयकृण मनुष्यों का हयकृण नामका द्वीप कहाँ पर है अन्तर द्वीप छप्पन-१६ होते हैं उनमें अठाई प

‘कहि ण भन्ते दाहिणिल्ल णं हयकृण मणुप्साणं हयकृणदीवे’ इत्यादि

टीकार्थ-हे भगवन् दक्षिण दिश में हयकृण मनुष्याणां हयकृण नामको द्वीप कहां आवेला है ? अन्तर द्वीपो १६ छप्पन होय है, ते पैकी २८ अठ्यावीस

षट्पञ्चाशत् सन्ति तेषु एकोरुक्तादयोऽष्टाविंशतिर्दक्षिणस्यां दिशि तत्र अष्टाविंशति-
रेव, उत्तरस्यां दिशीत्यत्र दक्षिणा दिक्स्थितान्तरद्वीपानां प्रकरण मित्यतो दाक्षिणा
त्याना मित्युक्तम्, हयकर्णमनुष्याणाम्, 'हयकर्ण दीवे नामं दीवे पणत्ते' हयकर्ण
द्वीपो नामद्वीपः प्रपुष्टः, हे मदन्त ! हयकर्णमनुष्याणां हयकर्णद्वीपो नाम निवास-
स्थानं कुत्र कथित इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम !
'एगोरुयदीवस्स' एकोरुक्कनामक द्वीपस्य 'उत्तरपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंठाओ'
उत्तरपौरस्त्यात्-उत्तरपूर्व-ईशानकोणे विद्यमान त् चरमान्तात् 'लवणसमुद्रं चत्तारि
जोयणसयाइं ओगाहिता' लवणसमुद्रं चत्तारि योजनशतानि अवगाह्य-व्यतिक्रम्य
'एत्थ णं दाहिणिल्लाणं हयकर्णमणुस्साणं' अत्र खलु दाक्षिणात्यानां हयकर्णमनु-
ष्याणाम् हयकर्ण दीवेणामं दीवे पणत्ते' 'हयकर्णद्वीपो नामद्वीपः प्रपुष्टः-कथितः,

दक्षिणदिशा में और वैसे ही अठाईस उत्तर दिशा में होते हैं यहाँ दक्षिण
दिशा के अन्तर द्वीपों का प्रकरण होने से 'दाहिणिल्लाणं' ऐसा कहा
है। इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! एगोरुय दीवस्स उत्तर
पुरत्थिमिल्लाओ चरिमंठाओ लवणसमुद्रं चत्तारि जोयण सयाइं ओगा-
हिता एत्थणं दाहिणिल्लाणं हयकर्णमणुस्साणं हयकर्णदीवे णाम दीवे
पणत्ते' एकोरुक्क द्वीप के ईशान कोने में विद्यमान चरमान्त से लवण
समुद्र में चार सौ योजन तक चलने पर इसी स्थान में दक्षिण दिशा के
हयकर्ण अनुष्यों का हयकर्ण नामका द्वीप है। तात्पर्य इस कथन का
ऐसा है कि एकोरुक्क द्वीप के पूर्व चरमान्त से ईशान दिशा में लवण
समुद्र में चारसौ योजन जाने पर यहाँ क्षुब्ध हिमंवन पर्वत की दाढ़ी
आती है सो इस दाढ़ी के ऊपर जम्बुद्वीप की वेदिका के अन्त नाम
से चार सौ योजन के अन्तर में दाक्षिणात्य हयकर्ण मनुष्यों का यह
हयकर्ण नामका द्वीप कहा गया है। यह द्वीप की 'चत्तारि जोयणसयाइं

दक्षिण दिशा में अने भीज २८ अठ्ठावीस उत्तर दिशा में होय छे अदिया
दक्षिण दिशाना अन्तर द्वीपानुं प्रकरण होवाली 'दाहिणिल्लाणं' ओ प्रनाते
उठेव छे आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभुश्री गौतमस्त्वामीने उठे छे गोयमा ! एगो-
रुय दीवस्स उत्तरपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंठाओ लवणसमुद्रं चत्तारि जोयण सयाइं
ओगाहिता एत्थ णं दाहिणिल्लाणं हयकर्णमणुस्साणं हयकर्ण दीवे णाम दीवे
पणत्ते' ऐडोइइ द्वीपना ईशान भुजामा आवेल चरमान्तसे लवण समुद्रना
चारसौ योजन सुधी जवायी ऐव दानय दक्षि दिशि नै लवण समुद्र
प्येना हयकर्ण नामने द्वीप आवेल छे

आ कथननुं तात्पर्य' ऐवु छे के ऐडोइइ द्वीपना पूर्व चरमान्तसे
ईशान दिशामा लवण समुद्रना चारसौ योजन जवायी न्या - ८३ दिग्दर्शन

અર્થે માત્ર:-એકોરુકદ્વીપસ્ય પૂર્વસ્માત્ ચરદાન્તાત્ ઉત્તરપૂર્વસ્યાં દિશિ લવણસમુદ્રં
 ચત્વારિ યોજનશતાનિ અગ્રાહ્યાઽન્તાન્તરે શુલ્લહિમવદ્ દંષ્ટ્રાયા ઉપરિ જમ્બુદ્વીપવે-
 દિકાન્તાદપિ ચતુર્થોજનશતાન્તરે દાક્ષિણાત્યાનાં હયકર્ણમનુષ્યાણાં હયકર્ણદ્વીપો
 નામ દ્વીપઃ કથિત ઇતિ । સ ચ 'ચત્વારિ જોયણસયાઈ' આયામ વિવ્રલંભેણ' ચત્વારિ
 યોજનશતાનિ આયામવિષ્કમ્ભેણ કથિતઃ આયામો દૈર્ઘ્યં વિષ્કમ્ભો વિસ્તારઃ, તયોઃ
 સમાહારસ્તેન 'બારસજોયણસયા પન્નટ્ટી કિંચિ વિસેસૂણા પરિક્ષેવેણ' દ્વાદશયોજન-
 શતાનિ પચ્ચષ્ઠાનિ પચ્ચષ્ઠયધિકાનિ :કિંચિદ્વિશેષાધિકાનિ પરિક્ષેપેણ । 'સે ણં
 ઇગાણ પડમવરવેદિયાણ સેસં જહા ઇગોરુયાણં' સ સ્વલુ હયકર્ણ દ્વીપ એકયા પદ્મ-
 વર વેદિકયા અવશેષં યથા એકોરુકાણામ્ યથૈવ એકોરુક દ્વીપે પદ્મવરવેદિકાયા
 અનેકવિધદ્રુમશતાવૃતવનસ્ય વનવણ્ડસ્ય ચ વર્ણનં કૃતં તથૈવ હયકર્ણદ્વીપોઽપિ પદ્મ-
 વરવેદિકાયા અનેકવિધદ્રુમોપલક્ષિતવનસ્ય વનવણ્ડસ્ય ચ વર્ણનં પૂર્વવદ્ બોધ્યમ્ ॥૫॥

આયામવિવ્રલંભેણ' લમ્વાઈ એવં ચૌડાઈ ચાર સૌ યોજન કી હૈ । 'બાર-
 સજોયણસયા પન્નટ્ટી કિંચિવિસેસૂણા' પરિક્ષેવેણ' હસકી પરીધિ કુછ
 અધિક બારહસૌ પેસઠ યોજન કી હૈ । 'સેણં ઇગાણ પડમવરવેદિયાણ
 અવસેસં જહા ઇગોરુયાણં' યહ દ્વીપ એક પદ્મવર વેદિકા સે ચારોં
 ઓર ઘિરા હુઆ હૈ । इत्यादि रूप से सब कथन इस के वर्णन के सम्ब-
 न्ध में जैसा कि एकोरुक द्वीप के प्रकरण में किया गया है वैसाही वह
 यहां पर कहलेना चाहिये । अर्थात् यह हयकर्णद्वीप भी एक पद्मव-
 रवेदिका एवं अनेक प्रकार के वृक्षों से सुशोभित वन एवं वनखंड से
 घिरा हुआ है उन वनका एवं वनखंडको वर्णन पहिले कहे गये अनुसार
 समझ लेना चाहिये ।

પર્વતની દાઢા આવે છે તે દાઢાની ઉપર જ બૃદ્ધીપની વેદિકાના અંત લાગથી
 ચારસો યોજનનો અંતરમાં દક્ષિણ દિશાને હયકર્ણ મનુષ્યોના હયકર્ણ નામનો
 દ્વીપ કહ્યો છે. આ દ્વીપની 'ચત્વારિ જોયણમયાઈ આયામવિવ્રલંભેણ' લંબાઇ
 પહોળાઇ ચારસો યોજનની છે. 'બારસ જોયણસયા પન્નટ્ટી કિંચિવિસેસૂણા
 પરિક્ષેવેણ' તેની પરિધી કંઈક વધારે ચારસો પાંસઠ યોજનની છે 'સે ણં ઇગાણ
 પડમવરવેદિયાણ અવસેસં જહા ઇગોરુયાણં' આ દ્વીપ એક પદ્મવર વેદિકાથી
 ચારે તરફ ઘેરાયેલો છે. ઇત્યાદિ પ્રકારથી તેનું સઘળું વર્ણન જેમ એકોરુક
 દ્વીપનું વર્ણન તે પ્રકરણમાં કર્યું છે એજ પ્રમાણે સમજી લેવું. અર્થાત્ આ હય-
 કર્ણ દ્વીપ પણ એક પદ્મવર વેદિકા અને અનેક પ્રકારના વૃક્ષોથી શોભયમાન
 વન અને વનખંડથી ઘેરાયેલ છે. તે વનનું અને વનખંડનું વર્ણન પહેલાં
 કહેલ પ્રકારથી સમજી લેવું જોઈએ.

हयकर्णमनुष्याणां हयकर्णद्वीपं निरूप्य गजकर्णमनुष्याणां गजकर्णद्वीपं निरूपयितुं प्रवृत्तपन्नाह—‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, ‘कहि णं भंते दाहिणिल्लाण गजकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ कुत्र—कहिमन स्थाने खलु भदन्त ! दाक्षिणात्यानां गजकर्णमनुष्याम्, गजकर्णरूपो नाम द्वीपः प्रवृत्तः—कथितः ? इति पृच्छया संवृण्वते, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आभासियदीवस्स’ आभाषिकनामक द्वीपस्य ‘दाहिणपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ’ दाक्षिणपौरुस्त्यात् आग्नेयकोणस्थितात् चरमान्तात् ‘लवणसमुदं चत्तारि जोयणसयाइं’ सेसं जहा—हयकर्णाणं’ लवणसमुद्रं चत्वारि योजनशतानि शेषं यथा हयकर्णानाम्—आभाषिक द्वीपस्य पूर्वस्मात् चरमान्तात् दक्षिणपूर्वस्यां दिशि चत्वारि योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्यान्तरे खुल्लहिमवदंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्तात् चतुर्योजनशतान्तरे गजकर्णमनुष्याणां गजकर्णद्वीपो नामद्वीपः प्रवृत्तः, अस्यायामधिकम्भपरिधिपरिमाणं हयकर्णद्वीपवत्, तथाहि—स च चत्वारि योजनशतानि आयामविष्कम्भेण, द्वादशयोजनशतानि पञ्चपृथक्धिकानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण

‘कहि णं भंते’ दाहिणिल्लाणं गजकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ ‘हे भदन्त’ दक्षिण दिशा के गजकर्ण मनुष्यों का गजकर्ण नामका द्वीप कहां पर है ? इसके उत्तर में प्रबुद्धी कहते हैं ‘गोयमा’ आभासियदीवस्स दाहिणपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुदं चत्तारि जोयणसयाइं सेसं जहा हयकर्णाणं’ हे गौतम आभाषिक द्वीप के आग्नेय कोन स्थित चरमान्ता से लवण समुद्र में आगे चार सौ योजन घुसने पर छुद्र हिमवान् पर्वत आना है—इस छुद्र हिमवान् पर्वत की दंष्ट्रा के उपर जम्बूद्वीप के वेदिकान्त से चार सौ योजन के अन्तर में गजकर्ण मनुष्यों का यह गजकर्ण नाम का द्वीप कहा गया है। यह द्वीप चार सौ योजन की लम्बाई चौड़ाई वाला है और कुछ अधिक

‘कहि णं भंते ! दाहिणिल्लाणं गजकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ हे भगवन् दक्षिण दिशाना गजकर्ण मनुष्येणां गजकर्ण नामको द्वीप इत्या आख्याते ? आ प्रश्नना उत्तरना प्रबुद्धी गौतमस्वामीने उडे छे डे ‘गोयमा’ आभासिय दीवस्स दाहिणपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ लवणसमुद्रं चत्तारि जोय सयाइं सेसं जहा हयकर्णाणं’ हे गौतम ! आभाषिक द्वीपना अतिदूरानां दक्षिण चरमान्तधी लवणसमुद्रना आरम्भे योजन चत्वारि लवणसमुद्र हिमवान् पर्वत आदि छे. आ छुद्र हिमवान् पर्वतनी छाट उपर जम्बूद्वीपना वेदिकान्त से चार सौ योजन अन्तरे गजकर्ण मनुष्यों का यह गजकर्ण नाम का द्वीप कहा गया है। यह द्वीप चार सौ योजन की लम्बाई चौड़ाई वाला है और कुछ अधिक

प्रज्ञप्तः, एवमनेकविधद्रुमोपेतवनस्य पद्मवरवेदिकाया वनखण्डस्य च वर्णनमेको-
नहती। इदं विज्ञेयमिति । ६९

‘एव गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ हे भदन्त ! दक्षिणात्यानां गोकर्णमनु-
ष्याणां गोकर्णनामको द्वीपः प्रज्ञप्त इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम !
‘वेमाणियदीवस्स’ वैषाणिक (वैशालिक) द्वीपस्य ‘दाहिणपच्चत्थिमिल्लाओ
चरिमंताओ’ दक्षिणपाश्चात्यात् चरमान्तात् चत्वारि योजनशतानि ‘सेसं जहा
हयक्कणाणं’ शेषं सर्वं मरुतं यथा हयकर्णं मनुष्याणां तथैवात्र विज्ञेयम् तथाहि
लवणसमुद्रमगलान्तरे क्षुल्लहिमवद्दंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीप वेदिकान्तात्
चतुर्भोजनशतान्तरे गोकर्णमनुष्याणां गोकर्णद्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः, स च चत्वारि
योजनशतानि आगमविषहम्भेग द्वादशपञ्चषष्ठानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषा-
धारह सौ पैलठ योजन की इसकी परिधि है यहाँ पर भी एकोरक द्वीप
की तरह पद्मवर वेदिका है और वनखण्ड है इन का वर्णन सब
पञ्चहठ द्वीप के जैसा ही है।

‘एवं गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ ‘हे भदन्त’ दक्षिण दिशा
के गोकर्ण मनुष्यों का गोकर्ण नामका द्वीप कहाँ पर है। इसके उत्तर
में प्रमुथ्री कहते हैं। ‘गोयमा’ वेमाणियदीवस्स दाहिणपच्चत्थिमिल्ला-
ओ चरिमंताओ लवणसमुद्रं चत्वारि योजनसयाइ सेसं जहा हय
क्कणाणं’ हे गौतम वैषाणिक द्वीप के दक्षिण पाश्चात्य चरमान्त से चार
सौ योजन लवण समुद्र में घुस जाने पर आगत क्षुल्ल हिमवान पर्वत की
दाढ़ा पर जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से चार सौ योजन के अन्तर
में गोकर्ण मनुष्यों का यह गोकर्ण नामका द्वीप कहा गया है। यह
द्वीप भी चारसौ योजन का लम्बा चौड़ा है और कुछ अधिक बारह
तेनी परिधि के अड़िया या अडेइइ द्वीपनी जेव पद्मवर वेदिका छे अने
वनखण्ड छे तेनी नामाव काँन अडेइइ द्वीपना कानेन प्रमात्ते ज छे.

‘एव गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ छे जगवान्। दक्षिण दिशाना गोकर्ण
मनुष्येना गोकर्ण द्वीप जया आवेव छे? आ प्रश्नना उत्तरना प्रमुथ्री गौतम
का कहने छे छे ते गोयमा! वेमाणियदीवस्स दाहिणपच्चत्थिमिल्लाओ चरि-
मंताओ चरमान्तु. चत्वारि योजनशतान्त सेसं जहा हयक्कणाणं हे गौतम!
‘हयक्कणाणं’ जेव दक्षिणतः प्रश्ननन्. अन्तान्ताथी आरम्भे योजनलवण समुद्रमां
चत्वारि योजन अन्तरे दक्षिणतः पर्वतनी दाढ़ा पर जम्बूद्वीपनी वेदिकाना
अन्तःप्रायः चत्वारि योजन अन्तरां गोकर्ण मनुष्याणां आ गोकर्ण नामको
द्वीप जिय छे. एव गोकर्ण द्वीपने योजननी उन्माउ पदेण्डा काये छे.

विकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, हयकर्णद्वीपवदेव अत्रापि पद्मवरवेदिकाया विविध-
द्रुमशतावृतवनस्य वनपण्डस्य च वर्णनं कर्तव्यमिति ।

‘सक्कुलिकण्णा णं पुच्छा’ कुत्र खलु हे भदन् ! दाक्षिणात्यानाम् शक्कुली
कर्णानां मनुष्याणां शक्कुलीकर्णं द्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः—तथित इति पृच्छया सगृ-
ह्यते प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णांगोलियदीवस्स’ नाद्रोलिक-
द्वीपस्य ‘उत्तरपच्चत्थिमिल्लाओ चरिसंताओ’ उत्तरपाश्चात्यात् चरमान्तात् ‘लवण
समुदं’ लवणसमुद्रम् ‘चत्तारि जोयणसयाइ’ चत्वारि योजनशतानि ‘सेसं जहा
हयकर्णणां’ शेषं यथा हयकर्णानाम्, अयमर्थः—नाद्रोलिकद्वीपस्य पश्चिमात्
चरमान्तात् उत्तरपश्चिमायां दिशि चत्वारि योजनशतानि लवणसमुद्रमगच्छन् अत्रा-
न्तरे क्षुद्रहिमवत्पर्वतोपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्तात् चतुर्योजनान्तरे दाक्षिणात्यानां
शक्कुलीकर्णमनुष्याणां शक्कुलीकर्णद्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः । स च शक्कुलीकर्णं
सौ पैंसठ योजन की इनकी परिधि है । हयकर्ण द्वीप की तरह यहा पर
भी पद्मवरवेदिका और विविध वृक्षों से आवृत द्रुम वन का और वन
पण्ड का वर्णन कर लेना चाहिये ।

‘सक्कुलीकण्णाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! दक्षिण दिशा के शक्कुली कर्ण
मनुष्यों का शक्कुली कर्ण नामका द्वीप कहाँ पर कहा गया है ? इसके
उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं ‘गोयमा’ णांगोलियदीवस्स उत्तर पच्चत्थि-
मिल्लाओ चरिसंताओ लवणसमुदं चत्तारि जोयणसयाइ सेसं जहा
हयकर्णणां’ हे गौतम ! नाद्रोलिक द्वीप के उत्तर पाश्चात्य चरमान्त
से लवण समुद्र में चार सौ योजन भीतर जाने पार आगत क्षुद्र हिम-
वान् पर्वत की दाढ़ा पर जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से चारसौ योजन

अने भंभं वसाइ भारमे पावड योजननी तेनी परिधि छे लवणसमुद्र द्वीपनी
जेम अहीया पणु पत्तर वेदिका अने बूदा बूदा वृक्षानी धेनयेउ वननुं
अने वनपण्डनुं वर्णन करी वेणुं ।

‘सक्कुलीकण्णाणं पुच्छा’ श्री गौतमस्वामी आ नृपशशी प्रश्नानि पूछे
छे छे छे लवणसमुद्र दिशा ना शक्कुलीकर्णं मनुष्याणां शक्कुलीकर्णं नामना
द्वीप क्या आवेत छे ? आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभुश्री गौतमस्वामिने भदे छे छे
‘गोयमा’ णांगोलियदीवस्स उत्तरपच्चत्थिमिल्लाओ चरिसंताओ लवणसमुद्र
चत्तारि जोयणसयाइ सेसं जहा हयकर्णणां छे गौतम ! नाद्रोलिक द्वीप के उत्तर
पश्चिमाया चरमान्ताया उपरु लवणसमुद्रमा चत्तारि योजन शतानी लवण
समुद्रहिमवान् पर्वतनी दाढ़ा पर जम्बूद्वीपकी वेदिका के अन्त से चारसौ योजन
अन्तरना दक्षिण दिशा ना शक्कुलीकर्णं मनुष्याणां शक्कुलीकर्णं नामने

સુરરાજસ્યાભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? વાહ્યાયાં પર્ષદિ દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, વાહ્યાયાં પર્ષદિ દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ? ગૌતમ ! ચમરસ્ય ચ્ચલુ અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરરાજસ્યાભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવાનામર્દ્ધતૃતીયાનિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવાનાં દ્વે પલ્યોપમે સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, વાહ્યાયાં પર્ષદિ દેવાનાં દ્વચર્દ્ધે પલ્યોપમે સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં દ્વચર્દ્ધે પલ્યોપમે સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં પલ્યોપમે સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, વાહ્યાયાં પર્ષદિ દેવીનામર્દ્ધપલ્યોપમે સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા । તત્કૈનાથન શ્વદન્ત ! એવમુચ્યતે ચમરસ્ય અસુરેન્દ્રસ્યાસુરરાજસ્ય તિસ્તઃ પર્ષદઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તદ્વથા—સમિતા ચણ્ડા જાતા, આભ્યન્તરિકા સમિતા, માધ્યમિકા ચણ્ડા, વાહ્યા જાતા ?, ગૌતમ ! ચમરસ્ય ચ્ચલુ અસુરેન્દ્રસ્યાસુરરાજસ્યાભ્યન્તર પર્ષદદેવા વ્યાહતા હવ્યમાગચ્છન્તિ, નો અવ્યાહતાઃ માધ્યમિક પરિપદેવા વ્યાહતા હવ્યમાગચ્છન્તિ અવ્યાહતા અપિ વાહ્યપરિપદેવા અવ્યાહતા હવ્યમાગચ્છન્તિ, અથોત્તરં ચ ચ્ચલુ ગૌતમ ! ચમરોઽસુરેન્દ્રોઽસુરરાજોઽન્યતરેષુ ચ્ચાવચેષુ કાર્યકૌટુમ્બિકેષુ સમુત્પન્નેષુ આભ્યન્તરિકયા પર્ષદા સાર્દ્ધં સંમતિ સંપૃચ્છનાવહુલો વિહરતિ, માધ્યમિકયા પર્ષદા સાર્દ્ધં પદં પ્રપશ્ચયન્ પ્રપશ્ચયન્ વિહરતિ, તત્ તેનાથેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે ચમરસ્ય ચ્ચલુ અસુરેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય ચ્ચલુ તિસ્તઃ પર્ષદઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તદ્વથા—સમિતા, ચણ્ડા, જાતા, આભ્યન્તરિકા સમિતા, માધ્યમિકા ચણ્ડા, વાહ્યા જાતા, ॥સૂ. ૪૬॥

ટીકા—‘ચમરસ્સ ણં મંતે !’ ચમરસ્ય ચ્ચલુ શ્વદન્ત ! ‘અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો’ અસુરેન્દ્રસ્યાસુરકુમારરાજસ્ય ‘કહપરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ કતિ-કિયત્સંખ્યકાઃ

ચમર સૂત્ર મેં કથિત ત્રીજ પરિષદાઓ’ કા કથન કરતે હૈં ‘ચમરસ્સ ણં મંતે’ ઇત્યાદિ । ‘ચમરસ્સ ણં મંતે, અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો કહપરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હે શ્વદન્ત ? અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરેન્દ્ર કી કિતની પરિષદાએ કહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન શ્રી કહતે હૈં—‘ગોયમા ! તઓ પરિસાઓ

હવે ચમર સૂત્રમાં કહેવામાં આવેલ અસુરરાજ ચમરેન્દ્રની ત્રણ પરિષદાઓનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘ચમરસ્સ ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ— ‘ચમરસ્સ ણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો કહ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભગવન્ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરેન્દ્રની કેટલી પરિષદાઓ કહેવામાં આવી

પર્વદઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—કથિતા इति परिपत्संख्याविषयकः प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तओ परिसाओ पन्नत्ताओ, तिस्रः—त्रिसंख्यकाः पर्वदः—सभाः प्रज्ञपताः—कथिता इति, ‘तं जहा’ तद्यथा—‘समिया चंडा—जाया’ समिता नाम्नि प्रथमा, चंडा द्वितीया, जाता तृतीयेति ‘अविमतरिया समिया’ तत्राभ्यन्तरिका पर्वत् समिताऽभिधाना प्रज्ञपता ‘मज्झे चंडा’ माध्यमिका चण्डा नाम्नी द्वितीया ‘वाहिं च जाया’ बाह्या च पर्वत् जाताभिधाना तृतीया भवतीति ‘चमरस्स णं भंते !’ चमरस्य खलु भदन्त ! ‘असुरिंदस्स असुररन्नो’ असुरेन्द्रस्यासुरराजस्य ‘अविमतरपरिसाए’ आभ्यन्तरिकामिधानायां प्रथमपरिषदि ‘कइ देव साहस्सीओ’ पन्नत्ताओ कति—क्रियत्संख्यका देवसाहस्यः—क्रियत्संख्यकानि देवसहस्राणि प्रज्ञपता ?—कथिता ‘मज्झिमपरिसाए कइदेवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ माध्यमिकायां चण्डाभिधानायां पर्वदि कति—क्रियत्संख्यकादेवसाहस्यः—क्रियत्संख्यकानि देवसहस्राणि प्रज्ञपतानि—कथितानि ‘बाहिरपरिसाएकइदेवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ बाह्यायां तृतीयस्यां जाताभिधानायां परिषदि कति—क्रियत्संख्यका

પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર કી ત્રીન પરિષદાણં કહી ગઈ હૈ ? ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ—‘સમિયા, ચંડા જાયા’ પહિલી સમિતા પરિષદા દૂસરી ચણ્ડા પરિષદા ઓર ત્રીસરી જાતા પરિષદા હનમેં ‘અવિમતરિયા સમિયા, મજ્ઝે ચંડા, વાહિંચ જાયા’ હન મેં જો આભ્યન્તર સભા હૈ ઉસકા નામ સમિતા હૈ, મધ્ય કી જો સભા હૈ ઉસકા નામ ચંડા હૈ, ઓર જો બાહ્યસભા હૈ ઉસકા નામ જાયા સભા હૈ । ‘ચમરસ્સણં ભંતે’ અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો અવિમતરપરિસાણ કઈ દેવ સાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભદન્ત ? અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરેન્દ્ર કી આભ્યન્તર સભા મેં કિતને હજાર દેવ હૈ ‘મજ્ઝિમપરિસાણ કઈ દેવસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ’ મધ્યમ પરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ હૈ ?

છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન શ્રીમહાવીર પ્રભુ શ્રીગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! તઓ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની ત્રણ પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે. ‘ત જહા’ તે આ પ્રમાણે છે ‘સમિયા ચંડા જાયા’ પહેલી સમિતા પરિષદા, બીજી ચંડા પરિષદા અને ત્રીજી જાતા પરિષદા છે. તેમાં ‘અવિમતરિયા સમિયા, મજ્ઝે ચંડા, વાહિંચ જાયા’ તેમાં જે આભ્યન્તર પરિષદા છે, તેનું નામ સમિતા છે મધ્યની જે પરિષદા છે, તેનું નામ ચંડા છે. અને જે બાહ્ય પરિષદા છે, તેનું નામ જાયા છે

‘ચમરસ્સ ણં ભંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો અવિમતરપરિસાણ કઈદેવ સાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભગવાન અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરેન્દ્રની આભ્યન્તર સભામાં કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ? ‘મજ્ઝિમપરિસાણ કઈ દેવ સાહસ્સીઓ

देवसाहस्रयः-कियत्संख्यकानि देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि-कथितानीतिप्रश्नः, अगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररन्नो’ चमरस्स खलु असुरकुमारेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य ‘अब्भितरपरिसाए’ अभ्यन्तरपर्वदि-मथमसभायां समिताभिधानायां ‘चउवीसं देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ चतुर्विंशतिः-चतुर्विंशतिसंख्यका देवसाहस्रयः देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि-कथितानि तथा-‘मज्झिमियाए परिसाए’ माध्यमिकायां द्वितीयस्यां चण्डाभिधानायां पर्वदि ‘अट्ठावीसं देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ अष्टाविंशतिसंख्यका देवसाहस्रयः-देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि-कथितानि ‘बाहिरियाए परिसाए वत्तीसं देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ बाह्यायां तृतीयस्यां जाताभिधानायां पर्वदि-सभायां द्वाविंशत्संख्यका देवसाहस्रयः-देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानीति ॥ ‘चमरस्स णं भंते !’ चमरस्स खलु भदन्त ! ‘असुरिंदस्स असुररन्नो’ असुरकुमारेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य ‘अब्भितरियाए परिसाए’ आभ्यन्तरिकायां मथमायां समिताभिधानायां पर्वदि ‘कइ देविसया पन्नत्ता’ कति-कियत्संख्यकानि

‘बाहिरियाए परिसाए कइ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ बाह्य परिषदा में कितने हजार देव हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं-‘गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररन्नो’ हे गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमर की ‘अब्भितरपरिसाए’ आभ्यन्तर परिषदा में ‘चउवीसं देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ चौदस २४ हजार देव कहे गये हैं । ‘मज्झिमियाए परिसाए अट्ठावीसं देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ द्वितीय माध्यमिक सभा में अठाहस २८ हजार देव कहे गये हैं । ‘बाहिरियाए परिसाए वत्तीसं देवसाहस्सीओ’ बाह्य परिषदा में वत्तीस ३२ हजार देव कहे गये हैं । ‘चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररन्नो अब्भितरियाए परिसाए

पन्नत्ताओ’ मध्यम परिषदा में अठहस्र हजार देव कहे गये हैं ? ‘बाहिरियाए परिसाए कइ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ बाह्य परिषदा में अठहस्र हजार देव कहे गये हैं, आ प्रश्न उत्तर में प्रभु श्री कहे हैं ‘गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररन्नो’ हे गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमर की ‘अब्भितरपरिसाए’ आभ्यन्तर परिषदा में ‘चउवीसं देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ २४००० चोवीस हजार देव कहे गये हैं । ‘मज्झिमियाए परिसाए अट्ठावीसं देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ’ द्वितीय माध्यमिक सभा में अठहस्र २८ हजार देव कहे गये हैं । ‘बाहिरियाए परिसाए वत्तीसं देवसाहस्सीओ’ बाह्य परिषदा में वत्तीस ३२ हजार देव कहे गये हैं ।

‘चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररन्नो अब्भितरियाए कति देविसया पन्नत्ता’ हे गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमर की आभ्यन्तर परिषदा में अठहस्र

દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞતાનિ-કથિતાનિ, તથા-‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ’ માધ્યમિકાયાં દ્વિતીયસ્યાં ચણ્ડાભિધાનાયાં પર્વદિ ‘કહ્ દેવિસયા પન્નત્તા’ ‘કત્તિ-કિયત્સંખ્યકાનિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞતાનિ-કથિતાનિ તથા-‘વાહિરિયાણ પરિસાણ કહ્ દેવિસયા પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં તૃતીયસ્યાં જાતાભિધાનાયાં પર્વદિ કત્તિ-કિયત્સંખ્યકાનિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞતાનીતિ ચમરસ્ય દેવીસંખ્યાવિષયકઃ પ્રશ્નઃ, અગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररत्तो’ चमरस्य खलु असुरेन्द्रस्या-सुरराजस्य ‘अन्मितरियाण परिसाण’ अभ्यन्तरिकायां प्रथमायां समिताभिधानायां पर्वदि ‘अद्ध्युट्ठा देविसया पन्नत्ता’ अर्द्धचतुर्थीनि दैवीशतानि-अर्धाधिकानि त्रीणि दैवीशतानि प्रज्ञप्तानि, तथा-‘मज्झिमियाण परिसाण’ माध्यमिकायां चण्डाभिधानायां पर्वदि ‘तिन्नि देविसया पन्नत्ता’ त्रिसंख्यकानि दैवीशतानि प्रज्ञप्तानि, तथा-‘वाहिरियाण अट्ठाइज्जा देविसया पन्नत्ता’ वाह्यायां जाताभिधानायां तृतीयस્યાं

કત્તિ દેવિસયા પળ્લત્તા ‘હે અદન્ત’ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ કી આભ્યન્તર પરિપદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ છે? ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ કહ્ દેવિસયા પળ્લત્તા’ મધ્યમા પરિપદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ છે? ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ કત્તિ દેવિસયા પળ્લત્તા’ તથા વાહ્ય પરિપદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ છે? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે છે ‘ગોયમા ચમરસ્ય ણં અસુરિંદસ્સ અસુરરત્તો અન્મિતરિયાણ પરિસાણ અદ્ધુટ્ઠા દેવિસયા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુર-રાજ ચમરેન્દ્ર કી આભ્યન્તર પરિપદા મેં સાઠે ત્રીનસૌ ૩૥ દેવિયાં કહી ગઈ છે. ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ તિન્નિ દેવિસયા પન્નત્તા’ મધ્યમિકા સભા મેં ત્રીન ૩ સૌ દેવિયાં કહી ગઈ છે ‘વાહિરિયાણ અટ્ઠાઈજ્જા દેવિસયા પન્નત્તા’ ઓર વાહ્ય સભા મેં ઢાહ ૨૥ સૌ દેવિયાં કહી ગઈ છે. ‘ચમર-સ્સણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરરત્તો’ હે અદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ

દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે? ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ કત્તિ દેવિસયા પળ્લત્તા વાહિરિયાણ પરિસાણ કહ્ દેવિસયા પળ્લત્તા’ મધ્યમ પરિપદામાં કેટલા સે કહે? દેવીઓ હોવાનું કહેલ છે? તથા વાહ્ય પરિપદામાં કેટલા સે દેવિયો હોવાનું કહેવામાં આવેલ છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે ‘ગોયમા ! ચમરસ્ય ણં અસુરિંદસ્સ અસુરરત્તો અન્મિતરિયાણ પરિસાણ અદ્ધુટ્ઠા દેવિસયા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરેન્દ્રની આભ્યન્તર પરિપદામાં ૩૫૦ સાડા ત્રણસો દેવિયો હોવાનું કહેલ છે ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ તિન્નિ દેવિસયા પન્નત્તા’ મધ્યમિકા સભામાં ૩૦૦ ત્રણસો દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે. ‘વા-હિરિયાણ પરિસાણ અટ્ઠાઈજ્જા દેવિસયા પન્નત્તા’ અને વાહ્ય પરિપદામાં ૨૫૦ અઢિસો દેવિયો કહી છે. ‘ચમરસ્ય ણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરરત્તો’ હે

પર્વદિ અર્દ્ધતૃતીયાનિ દેવીશતાનિ-અર્દ્ધાધિક દ્વિશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ-‘ચમરસ્સ ણં મંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો’ ચમરસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! અસુરકુમારેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય ‘અઙ્ગિમતરિયાણ’ આભ્યન્તરિકાયાં સમિતાભિધાનાયાં મથમાયાં પર્વદિ ‘દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? તથા-‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસયાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ માધ્યમિકાયાં ચણ્ડાભિધાનાયાં દ્વિતીયસ્યાં પર્વદિ દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ-આયુષ્યકાલઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? તથા-‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં તૃતીયસ્યાં જાતાભિધાનાયાં પર્વદિ દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, એવમ્ હે મદન્ત ! આભ્યન્તરિકાયાં-મથમ પર્વદિ દેવીનાં સ્થિતિઃ કિયન્તં કાલં પ્રજ્ઞપ્તા તથા-‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ માધ્યમિકાયાં ચણ્ડાભિધાનાયાં પર્વદિ દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં તૃતીયસ્યાં જાતાભિધાનાયાં પર્વદિ દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો’ ચમરસ્ય સ્વલુ અસુરકુમારેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય ‘અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ’ આભ્યન્તરિકાયાં સમિતાભિધાનાયાં પર્વદિ ‘દેવાણં અઢ્ઢાહજ્ઞાઈં પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈ પન્નત્તા’ દેવાના-

ચમર કી ‘અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ આભ્યન્તર સભા કે દેવોં કી કિતને કાલ કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ ? ‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ મધ્યમ પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? તથા ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ વાહ્ય પરિષદા કે દેવોં કી કિતને કાલ કી સ્થિતિ કહો ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ-‘ગોયમા ! ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અઢ્ઢાહજ્ઞાઈં પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈ પન્નત્તા’ હે ગૌતમ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર કી આભ્યન્તર સભા કે દેવોં કી સ્થિતિ

લગવન્ ! અસુરેન્દ્ર અસુરાજ ચમરની ‘અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ અભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહેવામાં આવેલ છે ? ‘મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? તથા ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા’ વાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ગોયમા ! ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો અઙ્ગિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અઢ્ઢાહજ્ઞાઈં પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈ પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરાજ ચમરની આભ્ય-

મર્દ્વ તૃતીયાનિ પલ્લોપમાનિ અર્ધાધિકાનિ દ્વિપલ્લોપમાનિ સ્થિતિ. મજ્જસા, તથા 'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ' માધ્યમિકાયાં ચણ્ડાભિધાનાયાં પર્યાદિ 'દેવાણં દો પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા' દેવાનાં દ્વે પલ્લોપમે-પલ્લોપમદ્વયં યાવત્ સ્થિતિઃ મજ્જપ્તા, તથા-'વાહિરિયાણ પરિસાણ' વાહ્યાયાં જાતાભિધાનાયાં પર્યાદિ 'દેવાણં દીવહું પલ્લિઓવમં ઠિઈં પન્નત્તા' દેવાનાં દ્વયર્થ-સાદંકૈ પલ્લોપમ યાવત્ સ્થિતિઃ મજ્જપ્તા, 'અભિન્નતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં દીવહું પલ્લિઓવમં' આભ્યન્તરિકાયાં પર્યાદિ દેવીનાં દ્વયર્થ પલ્લોપમ સ્થિતિઃ મજ્જપ્તાઃ તથા-'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં પલ્લિઓવમં ઠિઈં પન્નત્તા' માધ્યમિકાયાં પર્યાદિ દેવીનાં પલ્લોપમં યાવત્ સ્થિતિઃ મજ્જપ્તા, વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્વપલ્લિઓવમં ઠિઈં પન્નત્તા' વાહ્યાયાં જાતાભિધાનાયાં પર્યાદિ દેવીનામર્દ્વ પલ્લોપમં યાવત્ સ્થિતિઃ મજ્જપ્તા-કથિતેતિ ભગવત્ ઉત્તરમિતિ ॥ સમ્પતિ-આભ્યન્તરિકાદિ વ્યપદેશકારણં પિપ્પ્લિષ્ઠુ રિદમાહ-'સે કેણટ્ટેણ મંતે ! એવં વુચ્ચહ' અથ કેનાર્થન=કેન કારણેન મદન્ત ! એવ મુચ્યતે-'ચમરસ્સ અસુરિદ્ધસ્સ અસુરરન્નો

અઢાઈ પલ્લોપમની કહી ગઈ છે 'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં દો પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા' મધ્યમપરિષદા કે દેવોંની સ્થિતિ દો પલ્લોપમની કહી ગઈ છે ઓર 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં દીવહું પલ્લિઓવમં ઠિઈં પન્નત્તા' વાહ્ય પરિષદા કે દેવોંની સ્થિતિ ડેહ ૧॥ પલ્લોપમની કહી ગઈ છે 'અભિન્નતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં દીવહું પલ્લિઓવમં' તથા આભ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ ડેહ ૧॥ પલ્લોપમની કહી ગઈ છે 'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં પલ્લિઓવમં ઠિઈં પન્નત્તા' મધ્યમ પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ એક પલ્લોપમની કહી ગઈ છે । 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્વપલ્લિઓવમં' ઓર વાહ્ય પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ આઘે પલ્લોપમની કહી ગઈ છે । 'સે કેણટ્ટેણ મંતે ! એવં વુચ્ચહ' હે મદન્ત ! એલા આપ કિસ કારણ સે વહતે છે કે 'ચમરસ્સ અસુરિ-

ન્તર સભાના દેવોંની સ્થિતિ અઢિ પલ્લોપમની કહેવામા આવેલ છે 'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં દો પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા' મધ્ય પરિષદાના દેવોંની સ્થિતિ એ પલ્લોપમની કહેલ છે. અને 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં દીવહું પલ્લિઓવમં ઠિઈં પન્નત્તા' વાહ્ય પરિષદાના દેવોંની સ્થિતિ ૧॥ ઢોઢ પલ્લોપમની કહેલ છે 'અભિન્નતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં દીવહું પલ્લિઓવમં' તથા આભ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ ૧॥ ઢોઢ પલ્લોપમની કહેલ છે 'મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં પલ્લિઓવમં' મધ્યમ પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ એક પલ્લોપમની કહેલ છે. 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્વ પલ્લિઓવમં' અને વાહ્ય પરિષદાની દેવિયોંની સ્થિતિ અર્ધા પલ્લોપમની કહેલ છે. 'સે કેણટ્ટેણ મંતે ! એવં વુચ્ચહ' હે ભગવન્ ! આપ એવું શા કારણથી કહેા છે કે 'ચમરસ્સ અમુ-

તથો પરિસાઓ પણત્તાઓ' ચમરસ્યાસુરકુમારેન્દ્રસ્ય અસુરકુમારરાજસ્ય તિસ્રઃ પર્યદઃ પ્રજ્ઞપ્તા—'તં જહા' તથથા—'સમિયા ચંડા જાયા' સમિતા ચંડા જાતા 'અઽભિમતરિયા સમિયા' આભ્યન્તરિકા સમિતા 'મઙ્ગિઙ્ગમિયા ચંડા' માધ્યમિકા ચંડા 'વાહિરિયા જાયા' વાહ્યા જાતા, इत्येवमन्तर प्रश्नाः, भगवानाह—'गोयमा ! इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररत्तो' चमरस्य खलु असुरकुमारेन्द्रस्य असुरकुमारराजस्य 'अभिमतं परिसा देवा' आभ्यन्तरं पर्यटकाः—प्रथमपर्यटं बन्धिनो देवाः 'बाहिया हव्वमागच्छन्ति नो अवाहिया' व्याहृता आहृताः सन्तः 'हव्वं' शीघ्रं यथास्यात् तथा आगच्छन्ति नो अव्यहृता आगच्छन्त, 'मङ्गिमपरिसाए' माध्यमिकायां द्वितीयस्यां चण्डायां पर्यदि स्थिता देवाः 'वाहिया हव्व मागच्छन्ति अवाहिया वि' व्याहृता आहृताः शीघ्रमागच्छन्ति अव्याहृता अपि शीघ्रमागच्छन्ति मध्यमप्रतिपत्तिविषयत्वात् 'बाहिर

દસ્સ તથો પરિસાઓ પણત્તાઓ' અસુરેન્દ્ર ચમર કી ત્રીન પરિષદાણં હૈ 'સમિયા ચંડા જાયા' પહિલી સમિતા દૂસરી ચંડા ઔર ત્રીસરી જાયા इनमें जो आभ्यन्तर सभा है उसका नाम समिता है मध्यमा जो परिषदा है उसका नाम चंडा है और 'बाहिरिया जाया' बाह्य जो परिषदा है उसका नाम जाया है । इसके उत्तर में गौतम से प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा ! चमरस्सणं असुरिंदस्स असुररत्तो अभिमतं परिसा देवा बाहिता हव्वमागच्छन्ति, णो अवाहिता' हे गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज की जो आभ्यन्तर परिषदा है, उस परिषदा के देव जब बुलाये जाते हैं तब ही आते हैं । वे बिना बुलाये नहीं आते हैं ! 'मङ्गिमपरिसाए देवा बाहिता हव्वमाग गच्छन्ति' अवाहिता वि' मध्यम परिषदा के जो देव हैं वे बुलाये जाने पर भी आते हैं और नहीं बुलाये जाने पर भी आते हैं 'बाहिर परिसा

રિંદસ્સ તથો પરિસાઓ પણત્તાઓ' અસુરેન્દ્ર ચમરની ત્રણ પરિષદાઓ છે. 'સમિયા ચંડા જાયા' પહેલી સમિતા બીજી ચંડા અને ત્રીજી જાયા. તેમાં જે આભ્યન્તર પરિષદા છે. તેનું નામ સમિતા છે. મધ્યમા જે પરિષદા છે. તેનું નામ ચંડા છે અને 'વાહિરિયા જાયા' બાહ્ય જે પરિષદા છે તેનું નામ જાયા છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! ચમરસ્સણ અસુરિંદસ્સ અસુરરણો અભિમતર પરિસા દેવા વાહિતા હવ્વમાગચ્છંતિ ણો અવાહિતા' હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજની જે આભ્યન્તર પરિષદા છે, તે પરિષદાના દેવો જે બોલાવવામાં આવે તોજ આવે છે. તેઓ બોલાવ્યા વગર આવતા નથી. 'મઙ્ગિમપરિસાએ દેવા વાહિતા હવ્વમાગચ્છંતિ, અવાહિતા વિ' મધ્યમ પરિષદાના જે દેવો છે તેઓને બોલાવવામાં આવે તો પણ આવે છે અને વિના બોલાવ્યા પણ આવે છે. 'વાહિરપરિસા દેવા અવાહિતા હવ્વ

परिषदा देवा' बाह्यपरिषत्का देवाः 'अव्वाहिया हव्य मागच्छति' अव्याहता अना-
हुता एव शीघ्र मागच्छन्ति अति लघुत्वादिति । 'अदुत्तरं च णं गोयमा !' अथो-
त्तरं च खलु गौतम ! अभ्यन्तरिकादि व्यवहारकारणमन्यदुत्तरं कथयामि-
'चमरे असुरिंदे असुरराया' चमरोऽसुरेन्द्रोऽसुरराजः 'अन्नयरेसु उच्चावचेषु'
अन्यतरेषूच्चावचेषु शोभना शोभनेषु 'कज्जकोडुंवेसु' कौटुम्बिकेषु कार्येषु
कुटुम्बे भवानि कौटुम्बिकानि-स्वकीयराष्ट्र विषयानि यादृश कार्येषु 'समु-
प्पन्नेसु' समुत्पन्नेषु 'अविज्जतरियाए परिषाए सद्धिं' अभ्यन्तरिकया प्रथमया
पर्वदा सार्द्धम्, 'संमइ संपुच्छणा बहुले' सम्प्रति संपृच्छता बहूलः 'विहरइ'
विहरति, संमत्या-उत्तमया मत्त्या बुद्धया या संपृच्छता पर्यालोचनं तद्वहुलश्चापि
विहरति-आस्ते स्वल्पमपि प्रयोजनं यथप्रतस्तया सह पर्यालोच्य विदधातीति
भावः । 'मज्झिमपरिषाए सद्धिं पयं पवंचेमाणे पवंचेमाणे विहरइ' माध्यमिकया
पर्वदा सार्द्धं यदाभ्यन्तरिकया पर्वदा सह पर्यालोच्य कर्तव्यतया निश्चितं यत्

देवा अव्वाहिता हव्यमाग गच्छन्ति' तथा बाह्य परिषदा के जो देव है वे
बिना बुलाये ही आते हैं उन्हें बुलाने की आवश्यकता नहीं होती है ।
'अदुत्तरं च णं गोयमा' चमरे असुरिंदे असुरराया अन्नयरेसु उच्चा-
वचेषु कज्ज कोडुंवेसु समुप्पन्नेसु अविज्जतरियाए परिषाए सद्धिं संमइ
संपुच्छणा बहुले विहरइ' दूसरी बात यह है कि हे गौतम । जब
असुरेन्द्र असुरराज को कुटुम्ब संबंधी कोई ऊंचानीचा काम आजाता
है-तब वह आभ्यन्तर परिषदा के साथ इस सम्बन्ध में उनकी संमति
लेते हैं-उनसे पूछ ताछ करते हैं 'मज्झिमपरिषाए सद्धिं पयं पवंचे
माणे २ विहरइ' तथा आभ्यन्तर परिषदा के देवों के साथ जो कार्य
करने के लिये निश्चित किया जा चुका है उसकी वह मध्यम परिषदा
के देवों को सूचना देता है और वह कार्य किस लिये करने को बिचा-

मागच्छन्ति' तो बाह्य परिषदा के देवों से तेजो अगर ओलाव्ये आवे से,
तेजोने ओलाववानी जरूर रहेती नहीं. 'अदुत्तरं च णं गोयमा ! चमरे अ-
सुरिंदे असुरराया अन्नयरेसु उच्चावचेषु कज्ज कोडुंवेसु समुप्पन्नेसु अविज्जतरि-
याए परिषाए सद्धिं संमइ संपुच्छणा बहुले विहरइ' भील बात से से से
हे गौतम । ज्यारे असुरेन्द्र असुरराज ने कुटुम्ब सम्बन्धी कोई काम
आनी पडे से, त्यारे ते आभ्यन्तर परिषदानी साथे ते सम्बन्धमां तेजोनी
संमतिसे से, तेजोने पूछपरछ करे से, 'मज्झिमपरिषाए सद्धिं पयं पवंचे-
माणे पवंचेमाणे विहरइ' तथा आभ्यन्तर परिषदाना देवानी साथे से कर-
वाने निश्चय करेव होय से ते भावतमा तेजो मध्यम परिषदाना देवाने

પદમ્, તત્પ્રપશ્ચન્ પ્રપશ્ચયન્ વિહરતિ એવમિદમસ્માભિઃ પર્યાલોચિતમિદં કર્તવ્યમ્.
મન્યથા દૌષ ઇતિ વિસ્તારયજ્ઞાસ્તે ઇતિ । ‘બાહિરિયાણ પરિસ્રાણ સદ્ધિ પયંડેમાણે
પયંડેમાણે વિહરહ’ બાહ્યયા પરિષદા સાદ્ધ્વં યદાભ્યન્તરિકયા પરિષદા સહ પર્યાલોચિતં
માધ્યમિકયા સહ ગુણદૌષપ્રપશ્ચ કથનતો વિસ્તારિતં પદં તત્ત્વ પ્રપશ્ચયન્ પ્રપશ્ચયન્
વિહરતિ આજ્ઞાપધાનઃ સન્ અવશ્યં કર્તવ્યર્તવ્યતયા નિરૂપયન્ ૨ તિષ્ઠતિ, યથેદં
શ્રવદ્ભિઃ કર્તવ્યમ્ ઇદં ન કર્તવ્યમિતિ, તદેવ યા એકાન્તે ગૌરવમેવ કેવલં
શ્રાપ્નોતિ, યયા ચ સહોત્તમમતિત્વાત્ સ્વલ્પમપિ કાર્યં પ્રથમત એવ પર્યાલોચ-
નાયાં ચાત્યન્તમભ્યન્તરા વિદ્યતે ઇત્યાભ્યન્તરિકા પ્રથમા ભવતિ, યા તુ ગૌરવાર્હી

રિત ક્રિયા ગયા છે હસે વિસ્તાર કે સાથ ઉઠે સમજાતા છે ‘બાહિરિયાણ
પરિસ્રાણ સદ્ધિ પયંડેમાણા ૨ વિહરહ’ ફિર બાહ્ય પરિષદા કે દેવો
કો વિચારિત લિયે ગયે કાર્ય કરને કે લિયે આદેશ દેતા છે ‘સે તેણટ્ટેણં
ગોયમા ! એવં વુચ્ચહં ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તથો
પરિસ્રાઓ પણ્ણત્તાઓ સમિયા ચંડા જાતા’-હસી કારણ હે ગૌતમ !
મેંને એસા કહ્યા છે કે અસુરેન્દ્ર અસુરકુમાર રાજ કી સમિતા ચણ્ડા,
ઔર જાયા નામ કી ત્રીણ પરિષદાએ છે । ‘અભિન્તરિયા સમિયા, મજ્ઝ-
મિયા ચંડા બાહિરિયા જાતા’ ઉત્તમેં એક આભ્યન્તર પરિષદા છે કી
જિસકા નામ સમિતા છે દૂસરી મધ્યમ પરિષદા છે જિસકા નામ ચંડા છે
ઔર ત્રીસરી બાહ્ય પરિષદા છે જિસકા નામ જાતા છે તાત્પર્ય હમ કથન
કા યહી છે કે જો આભ્યન્તર પરિષદા છે વહ કેવલ એક ગૌરવ કી
વસ્તુ છે હસકે સાથ ચમર ઉત્તમ મતિ વાળે હોને કે કારણ થોડા મા

સૂચના આપે છે અને એ કાર્ય કરવાનો વિચાર શા માટે કરવામાં આવેલ
છે તે બાબત વિસ્તાર પૂર્વક તેઓને સમજાવે છે ‘બાહિરિયાણ પરિસ્રાણ સદ્ધિ
પયંડેમાણે પયંડેમાણે વિહરહ’ અને બાહ્ય પરિષદાના દેવો સાથે વિચાર-
વામાં આવેલ કાર્ય કરવાની આજ્ઞા આપે છે. ‘સે તેણટ્ટેણ ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ
ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તથો પરિસ્રાઓ પણ્ણત્તાઓ સમિયા
ચંડા જાયા’ આજ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે અસુરેન્દ્ર
અસુરરાજની સમિતા ચંડા, અને બીજા એ નામની ત્રણ પરિષદાઓ છે.
‘અભિન્તરિયા સમિયા, મજ્ઝમિયા ચંડા, બાહિરિયા જાયા’ તેમાં એક આભ્ય-
ન્તર પરિષદા છે કે જેનું નામ સમિતા છે. બીજી મધ્યમ પરિષદા છે, જેનું
નામ ચંડા છે. અને ત્રીજી બાહ્ય પરિષદા છે જેનું નામ બીજા છે

આ કથનનું તાત્પર્ય એજ છે કે જે આભ્યન્તર પરિષદા છે, તે કેવળ
એક ગૌરવની વસ્તુ છે, તેની સાથે ચમર ઉત્તમ બુદ્ધિમાન હોવાના કારણે

પર્યાલોચિતં ચાભ્યન્તરિકયા પર્પદા સદાવશ્યકર્ત્તવ્યતયા નિશ્ચિતં ન તુ પ્રથમતઃ
સા કિલ ગૌરવે પર્યાલોચનાયાં ચ મધ્યમે ભાગે વર્ત્તતે इति માધ્યમિકા, યા તુ
ગૌરવં ન કદાચિદપિ અર્હમિતિ ન ચ યયા સહ કાર્યં પર્યાલોચયતિ કેવલમાદેશ
એવ યસ્મૈ દીયતે સા ગૌરવાનર્હા પર્યાલોચનાયાશ્ચ વહિર્ભાગો વર્ત્તતે इति બાહ્યાં।

મી કાર્ય કયો ન હો સર્વ પ્રથમ હમકા વિચાર કરતા હૈ इसके साथ बिना
विचारे चमरइन्द्र अपनी इच्छा से कुछ भी काम नहीं करता है अतः
चमरइन्द्र इस दृष्टि से इस सभा को गौरव भूत मानता है और सर्व
प्रथम विचार विनिमय में इसे ही साधकतम मानता है अतः विचार
गोष्ठी सर्व प्रथम आदरणीय होने के कारण इस सभा का नाम आभ्यन्तर
सभा कहा गया है। आभ्यन्तर सभा के साथ जो कर्तव्य कार्य करने
के लिये निश्चित हो चुका है। वह फिर जिल सभा में सुनाया जाता है
उस कार्य को लागू करने में और न करने में क्या लाभ और क्या
हानि है किस को इस विषय पर विवाद है इन सब बातों को जहाँ
शङ्का समाधान पूर्वक सुनाया जाता है समझाया जाता है ऐसी उस
सभा का नाम मध्यम परिषदा है आभ्यन्तर एवं मध्यम परिषदा द्वारा
विचारित किये गये कार्य को चालू करवाने का आदेश जिन्हें दिया
जाता है वह बाह्य सभा है इस बाह्य परिषदा का कोई चमरेन्द्र की दृष्टि
में गौरव नहीं होता है मध्यम परिषदा आभ्यन्तर परिषदा के जैसा गौरव

થોડું પણ કાર્ય કેમ ન હોય પણ સર્વ પ્રથમ તેનો વિચાર કર્યા વિના ચમરેન્દ્ર-
પોતાની સ્વેચ્છાથી કંઈ પણ કાર્ય કરતા નથી તેથી ચમરેન્દ્ર આ સભાને
ગૌરવશાલી માને છે. અને સૌથી પહેલાં વિચાર વિનિમય કરવામાં આ પરિ-
ષદાને જ સાધનભૂત માને છે, તેથી વિચાર વિનિમયમાં જોઈ પહેલા અત્યંત
આદરણીય હોવાથી આ સભાનું નામ આબ્યન્તર સભા આ પ્રમાણે કહેલ છે.

આબ્યન્તર સભાની સાથે જે કર્તવ્ય કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય થઈ ગયેલ
હોય છે, તે નિશ્ચય પાછો જે સભામાં સંજ્ઞાવવામાં આવે છે, તે કાર્ય
કરવામાં અને ન કરવામાં શું લાભ અને શું ગેરલાભ છે, એ વિષયમાં કોને
કોને વાંધો છે, એ તમામ બાબતોને જ્યાં શંકા સમાધાન પૂર્વક સંજ્ઞાવ-
વામાં આવે છે, સમજાવવામાં આવે છે, એની તે સભાનું નામ મધ્યમ પરિષદા છે

આબ્યન્તર અને મધ્યમ પરિષદા દ્વારા સંપાદિત વિચારિત કરવામાં
આવેલ કાર્યને ચાલુ કરવાનો આદેશ જેને આપવામાં આવે છે, તે બાહ્ય
સભા છે આ બાહ્ય પરિષદાનું ચમરેન્દ્રની દૃષ્ટિમાં કંઈજ મહત્વ હોતું નથી,
મધ્યમ પરિષદા પર આબ્યન્તર પરિષદાનું જેમ ગૌરવ હોતું નથી. તેમ તેના

યથોક્ત ક્રમેનાભ્યન્તરિકાદિ વ્યવહારકારણં કથિતમ્, સમ્પતિ=પ્રકરણમુપસં
 હરન્નાદ-‘સે તેળટ્ટેળ’ इत्यादि, ‘સે તેળટ્ટેળં ગોયમા ! એવં બુચ્ચઈ’ તત્ તેનાર્થેન
 ગૌતમ ! એવમુચ્યતે=‘ચમરસસ ણં અસુરિદસસ અસુરકુમારરણ્ણો’ ચમરસ્ય સ્વલ્લુ
 અસુરકુમારેઃ દ્રસ્યાસુરકુમારરાજસ્ય ‘તથો પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ તિસ્રઃ પર્ષદઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘સમિયા ચંડા જાયા’ સમિતા ચંડા જાતા ‘અર્ધિમતરિયા સમિયા’ આભ્ય-
 ન્તરિકા સમિતા ‘મ’જ્ઞમિયા ચંડા’ માધ્યમિકા ચંડા ‘વાહિરિયા જાયા’ વાહ્યા
 જાતા અત્ર સંગ્રહણી ગાથાદ્વયં ભવતિ—

‘ચત્તવીસ અટ્ટવીસા, વત્તીસસહરસદેવ ચમરસસ ।

અદ્ધુટ્ટા તિન્નિ તહા અહ્હાજ્જાય દેવિસયા ॥૧॥

અહ્હાજ્જાય દોન્નિય, દિવ્વહૂપલિયં કમેણ દેવ ઠિઈ ।

પાલિયં દિવ્વહૂમેગં અદ્ધો દેવીણ પરિસાસુ ॥૨॥

ચતુર્વિંશતિરષ્ટાવિંશતિ દ્વાત્રિંશત્સહસ્રાણિ દેવચમરસ્ય ।

અર્દ્ધં ચતુર્થાણિ (૩૫૦) ત્રીણિ (૩૦૦)

તથાઽર્દ્ધતૃતીયાણિ (૨૫૦) દેવીશતાણિ ॥૧॥

અર્દ્ધં તૃતીયાણિ (૨૫૦) દ્વેચ (૨) દ્વયર્ધ પલ્લોપમં (૧૫૦) ક્રમેણ દેવસ્થિતિઃ ।

પલ્લયં દ્વયર્દ્ધં (૧૫૦) મેકમર્દ્ધં (૧૫૦) દેવીનાં પર્ષત્સુ ૧૨૧ । ઇતિચ્છાયા ॥

પ્રથમાયાં દેવાશ્ચતુર્વિંશતિઃ સહસ્રાણિ, દ્વિતીયસ્યાં સમાયાં દેવા અષ્ટાવિંશતિઃ
 સહસ્રાણિ, તૃતીયસ્યાં સમાયાં દેવાઃ દ્વાત્રિંશત્સહસ્રાણિ દેવ્યશ્ચ પ્રથમાયાં સાર્ધત્રિ-
 સહસ્રાણિ, દ્વિતીયસ્યાં દેવ્યસ્ત્રીણિ સહસ્રાણિ । તૃતીયસ્યાં દેવ્યઃ સાર્દ્ધં દ્વિસહ-

નહીં હોતા હૈં હસ પર ચમર કા અધ્યમરૂપ સે હી ગૌરવ રહતા હૈં આભ્ય-
 ન્તર પરિષદા પર ઉત્તમ રૂપ સે ગૌરવ રહતા હૈં વાહ્ય પરિષદા કે સાથ
 ચમર કર્તવ્ય કાર્ય કી પર્યાલોચના નહીં કરતા હૈં—કેવલ ઉસે આલો-
 ચિત કાર્ય કો સંપાદન કરને કા હી વહ આદેશ દેતા હૈં હસ તરહ સે
 હન ત્રીન સમાઓ કે નામ નિર્દેશ હોને કા કારણ હૈં હન ત્રીન સમાઓ
 મેં દેવોં કી એવં દેવીયોં કી સંરુધા તથા ઉનકી સ્થિતિયોં કી સંગ્રહ
 કરકે પ્રકટ કરને વાલી દો ગાથાં હૈં ‘ચત્તવીસ’ इत्यादि । હન દોનોં

પર ચમરેન્દ્રનું મધ્યમ રૂપથી જ ગૌરવ રહે છે, આભ્યન્તર પરિષદા પર ઉત્તમ
 રીતે ગૌરવ હોય છે વાહ્ય પરિષદાની સાથે ચમરેન્દ્ર કર્તવ્ય-કાર્યનો વિચાર
 કરતા નથી. કેવલ વિચાર કરવામાં આવેલ કાર્યને સંપાદિત કરવાનો આદેશ
 જ તેને આપે છે આ કારણોને લઈને આ ત્રણ સમાઓના નામ નિર્દેશ
 થયેલ છે. આ ત્રણ સમાના દેવો અને દેવિયોની સંખ્યા તથા તેઓની
 સ્થિતિનો સંગ્રહ કરીને પ્રગટ કરવાવાળી બે ગાથાઓ છે. ‘ચત્તવીસ’ इत्यादि

સાણિ । તથા પ્રથમાયાં દેવાયુઃ સાદ્દ્વિપલ્યોપમાનિ, દ્વિતીયસ્યાં દેવાયુઃ દ્વીપ-
લ્યોપમં તૃતીયસ્યાં દેવાયુઃ સાદ્દેકપલ્યોપમમ્, દેવીનાં પ્રથમાયાં દ્વયર્થે પલ્યોપમં
દ્વીતીયસ્યામેકપલ્યોપમં તૃતીયસ્યાં દેવીનામાયુરર્થે પલ્યોપમં ભવતીતિ ગાયાર્થઃ ।

॥ચમર સમાસ્થિત દેવદેવીનાં સંખ્યાસ્થિતિ પરિજ્ઞાનકોષ્ઠકમ્

સમાનામ	આશ્વપન્તરિકા સમિતા	માધ્યમિકા ચણ્ડા	બાહ્યા જાતા
દેવસંખ્યા	૨૪૦૦૦	૨૮૦૦૦	૩૨૦૦૦
દેવીસંખ્યા	૩૫૦	૩૨૦	૨૫૦
દેવસ્થિતિઃ	સાદ્દે દ્વે (૨॥) પલ્યોપમે દ્વે (૨) પલ્યોપમે સાદ્દેકં (૧॥) પલ્યોપમમ્		
દેવીસ્થિતિઃ	સાદ્દેકં (૧॥) પલ્યોપમમ્	એકં (૧) પલ્યોપમમ્	અદ્દે (૧) પલ્યોપમમ્

॥સૂ. ૪૬॥

દાક્ષિણાસ્યાનસુરકુમારાન્નિરૂપ્યૌત્તરાન્ અસુરકુમારાન્નિરૂપયિતું પ્રશ્નયન્નાહ-
'કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં' ઇત્યાદિ,

મૂલ્ય-કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં અસુરકુમારાણં ભવણા
પન્નત્તા જહા ઠાણપદે જાવ વલી, એત્થ ણં વડ્ઢરોયણિંદે વડ્ઢરોયણ-
રાયા પરિવસઢ જાવ વિહરઢ । વલિસ્સ ણં મંતે ! વડ્ઢરોયણિંદ્ઢસ્સ
વડ્ઢરોયણ રન્નો કઢ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! તિન્નિ પરિસા
પન્નત્તા તં જહા-સમિયા ચંડા જાયા, અઢિંમતરિયા સમિયા,
મજ્ઞિમિયા ચંડા, બાહિરિયા જાયા । વલિસ્સ ણં વડ્ઢરોયણિંદ્ઢસ્સ
વડ્ઢરોયણરન્નો અઢિંમતરિયાએ પરિસાએ કઢ દેવ સહસ્સા ?
મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ કઢ દેવસહસ્સા, જાવ બાહિરિયાએ પરિ-
સાએ કઢ દેવિસયા પન્નત્તા ? ગોયમા ! વલિસ્સ ણં વડ્ઢરોયણિ-
દ્ઢસ્સ વડ્ઢરોયણ રન્નો અઢિંમતરિયાએ પરિસાએ વીસં દેવસહસ્સા
પન્નત્તા, મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ ચઢવીસં દેવસહસ્સા પન્નત્તા,
બાહિરિયાએ પરિસાએ અઢ્ઢાવીસં દેવસહસ્સા પન્નત્તા, અઢિંમત-
રિયાએ પરિસાએ અઢ્ઢપંચમા દેવિસયા મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ

ગાથાઓ આ અર્થે પૂર્વોક્ત રૂપે સ્પષ્ટ છે । હસકા કોષ્ઠકે મી ટીકા
મેં દિયા ગયા છે ॥૪૬॥

આ બન્ને ગાથાને અર્થ પૂર્વોક્ત રીતે સ્પષ્ટ જ છે, અને તેનું કોષ્ઠક પણ
સંસ્કૃત ટીકામાં આપવામાં આવેલ છે. ॥ સુ. ૪૬ ॥

चत्तारि देविसया पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए अद्धुट्ठा देवि-
सया पन्नत्ता । वलिस्स ठिई पुच्छा जाव बाहिरियाए परिसाए
देवीणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! वलिस्स णं
वइरोयणिंदस्स वइरोयणरत्तो अब्भितरियाए परिसाए देवाणं
अद्धुट्ठ पलिओवमा ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए तिन्नि
पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं अट्ठा-
इज्जाइं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, अब्भितरियाए परिसाए
देवाणं अट्ठाइज्जाइं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए
परिसाए देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए
परिसाए देवाणं दिवडुं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, सेसं जहा
चमरस्स असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो ॥सू० ४७॥

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! औत्तराणामसुरकुमाराणां भवनानि प्रज्ञप्तानि,
यथा-स्थानपदे यावद्बलिः, अत्र वैरोचनेन्द्रो वैरोचनराजः परिवसति यावद्विह-
रति । वलेः खलु भदन्त ! वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य कति पर्षदः प्रज्ञप्ताः ?
गौतम ! तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-समिता चण्डा जाता, आभ्यन्तरिका
समिता, माध्यमिका चण्डा, बाह्या जाता । वलेः खलु वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराज-
स्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि माध्यमिकायां पर्षदि कति
देव सहस्राणि यावद् बाह्यायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! वलेः
खलु वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्याऽऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि विंशतिर्देवसहस्राणि
प्रज्ञप्तानि, माध्यमिकायां पर्षदि चतुर्विंशतिर्देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि बाह्यायां
पर्षदि अष्टाविंशतिर्देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, आभ्यन्तरिकायां पर्षदि अर्द्धपञ्चमानि
देवीशतानि प्रज्ञप्तानि माध्यमिकायां पर्षदि चत्वारि देवीशतानि प्रज्ञप्तानि
बाह्यायां पर्षदि अर्द्धचतुर्थानि देवीशतानि प्रज्ञप्तानि । वलेः स्थितौ पृच्छा यावद्
बाह्यायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! वलेः खलु वैरोच-
नेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानामर्द्धचतुर्थानि पल्योपमानि
स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवानां त्रीणि पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता
बाह्यायां पर्षदि देवानाम् अर्द्धतृतीयानि पल्योपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमि-
कायां पर्षदि देवीनां द्वे पल्योपमे स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवीनां द्वयर्थं
पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, शेषं यथा-चमरस्यासुरेन्द्रस्यासुरराजस्य ॥सू० ४७॥

ટીકા—‘કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણં અસુરકુમારાણં ભવણા પણ્ણત્તા’ કુત્ર કસ્મિન્ સ્થાને સ્વલ્પ ભદન્ત ! ઔત્તરાણામસુરકુમારદેવાનાં ભવનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ—કથિતાનીતિ ભવનાધિકરણવિષયકઃ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરયતિ પ્રજ્ઞાપનાતિદેશેન ‘જહા’ इत्यादि, ‘जहा ठाणपदे जाव वली’ एत्थ णं वइरोयणिंदे वइरोयणराया पडिवसइ जाव विहरइ’ यथा प्रज्ञापनायां स्थानपदे—स्थानाख्ये द्वितीये पदे तथा तावद्वक्तव्यं यावद्वलिः, अत्र स्वल्प वैरोचन्द्रो वैरोचनराजः प्रतिवसति यावद्विहरति, तदुद्ध्वं मपि तावद्वक्तव्यं यावत् दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति. इति पर्यन्तं स्थानपदोक्तपाठः संग्राह्यः ।

इस तरह से दक्षिण दिशा के असुरकुमारों का निरूपण करके अब सूत्रकार दक्षिण दिशा के असुरकुमारों का निरूपण करते हैं

कहिणं भंते ! उत्तरिल्लाणं असुरकुमाराणां भवणा पण्णत्ता’ इत्यादि ।
 टीकार्थ—इसमें गौतम ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है—‘कहिणं भंते ! उत्तरिल्लाणं असुरकुमाराणां भवणा पण्णत्ता’ हे भदन्त ? उत्तरदिग्वर्ती असुरकुमारों के भवन कहाँ पर कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘जहा ठाणपदे जाव वली’ हे गौतम । प्रज्ञापना के द्वितीय स्थान पद में वलि प्रकरण तरु जैसा कथन किया गया है—वैसाही यहाँ पर भी कह लेना चाहिये । ‘एत्थ णं वइरोयणिंदे वइरोयणराया पडिवसइ जाव विहरइ’ यहाँ वैरोचनेन्द्र वैरोचनराजवलि रहता है यावत् दिव्य भोग भोगों को भोगता हुआ रहता है । अब वलि की परिषदा का वर्णन करते हैं ‘वलिसस णं भंते’ इत्यादि ‘वलिसस णं भंते वइरोयणिंदस्स वइरोयणरत्तो

આ રીતે દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમાર દેવોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ઉત્તર દિશાના અસુરકુમાર દેવોનું નિરૂપણ કરે છે ‘કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા ણં અસુરકુમારાણ ભવણા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે ‘કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિલ્લાણ અસુરકુમારાણ ભવણા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન ! ઉત્તર દિશામાં આવેલ અસુરકુમારોના ભવનો કયા કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા ! જહા ઠાણપદે જાવ વલી’ હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાન પદમાં બલિ પ્રકરણ સુધી જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અહીંયા પણ સમજી લેવું જોઈએ. ‘एत्थ ण वइरोयणिंदे वइरोयणराया पडिवसइ जाव विहरइ’ અહીંયા વૈરોચ-નેન્દ્ર વૈરોચન રાજ બલિ રહે છે યાવત્ દિવ્યભોગોને ભોગવતો થકો રહે છે. આ કથન સુધિનું પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સ્થાનપદનું કથન અહણ કરવું જોઈએ.

સમ્પત્તિ-વલે: પર્ષન્નિરૂપણાર્થમાહ-‘વલિસ્સ ણં મંતે’ इत्यादि, ‘वलिस्स णं मंते ! वइरोयणिंदस्स वइरोयणरत्तो’ वले: खलु भदन्त ! वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य ‘कइ परिसाओ पन्नत्ताओ’ कति-क्रियत्संख्यका: पर्वद:-सभा: प्रज्ञप्ता:-कथिता इति प्रश्नः, भगवानाह ‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिणि परिसा पन्नत्ता’ तिस्रः-त्रिप्रकारका: पर्वद:-सभा: प्रज्ञप्ताः, पर्वत्तु त्रैविध्यं दर्शयति-‘तं जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा’ तद्यथा-‘समिया चंडा जाया’ समिता चण्डा जाता ‘अब्भितरिया समिया’ आभ्यन्तरिका समिता ‘मज्झिमिया चंडा’ मध्यमिका चण्डा ‘बाहिरिया जाया’ बाह्या जाता ‘वलिस्स णं मंते ! वइरोयणिंदस्स वइरोयणरत्तो’ वले: खलु भदन्त ! वैरोचनेन्द्रस्य वैरोचनराजस्य ‘अब्भितरियाए परिसाए कइ देवसहस्सा पणत्ता’ आभ्यन्तरिकायां पर्वदि-सभायां कति-क्रियत्संख्यकानि देव सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तथा-‘मज्झिमियाए परिसाए कइ

કહ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભદન્ત ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચરાજબલિકી કિતની પરિષદાણં કહી ગઈ હૈ ? इमके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘गोयमा ! तिन्नि परिसा पन्नत्ता’ हे गौतम ! वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज बलि की तीन परिषदाणं कही गई है ‘तं जहा’ जैसे ‘समिया चंडा जाया’ समिता चंडा और जाया इनमें ‘अब्भितरिया समिया’ जो आभ्यन्तर सभा है उसका नाम समिता परिषदा है । ‘मज्झिमिया चंडा’ मध्यमा सभा का नाम चंडा है ‘बाहिरिया जाया’ और जो बाह्य सभा है उसका नाम जाता परिषदा है ‘वलिस्स णं मंते वइरोयणिंदस्स वइरोयणरत्तो अब्भितरियाए कइ देव सहस्सा पणत्ता’ हे भदन्त ! वैरोचनेन्द्र वैरोचनराजबलि की आभ्यन्तर परिषदा में कितने हजार देव कहे गये हैं । तथा ‘मज्झिमियाए परिसाए कइदेव सहस्सा पणत्ता’ मध्यमा परिषदा में

હવે બલિદન્દ્રની પરિષદાણુ વર્ણન કરવામાં આવે છે ‘વલિસ્સ ણં મંતે’ इत्यादि ‘वलिस्स णं मंते ! वइरोयणिंदस्स वइरोयणरण्णे कइ परिसाओ पणत्ताओ’ હે ભગવન વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલિની પરિષદાઓ કેટલી કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘गोयमा ! तिन्नि परिसा पन्नत्ता’ હે ગૌતમ ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલિની ત્રણ પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે. ‘तं जहा’ જેમકે ‘समिया चंडा जाया’ સમિતા, ચંડા અને જાયા તેનાં ‘अब्भितरिया समिया’ જે આભ્યન્તર સભા છે તેનું નામ સમિતા પરિષદા એ પ્રમાણે છે. ‘मज्झिमिया चंडा’ મધ્યમ સભાનું નામ ચંડા એ પ્રમાણે છે. ‘बाहिरिया जाया’ અને જે બાહ્ય સભા છે, તેનું નામ જાતા પરિષદ છે, ‘वलिस्स णं मंते ! वइरोयणिंदस्स वइरोयणरण्णे अब्भितरिया

देवसहस्रा पणत्ता' माध्यमिकायां द्वितीयस्यां चण्डाभिधानायां पर्वदि कति-
 कियत्संख्यकानि देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि 'जाव बाहिरियाए परिसाए कइ देविसया
 पणत्ता' यावद् बाह्यायां पर्वदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि, अत्र यावत्पदेन 'बाहिरि-
 याए परिमाए कइ देवसहस्रा, अविमतरियाए परिसाए कइ देविसया, मज्झिमियाए
 परिसाए कइ देविमया' इति सग्राह्यम् । बाह्यायां तृतीयस्यां जाताभिधानायां
 पर्वदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तथा-आभ्यन्तरिकायां समितायां पर्वदि
 कति देवी शतानि प्रज्ञप्तानि, माध्यमिकायां चण्डायां पर्वदि कति देवीशतानि
 प्रज्ञप्तानि तथा बाह्यायां तृतीयस्यां जाताभिधानायां पर्वदि कति देवी
 शतानि प्रज्ञप्तानीति प्रश्नाः भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे
 गौतम ! 'वल्लिस्स णं वइरोयणिदस्स वइरोयणरत्तो' वल्लेः खल्ल वैरोचनेन्द्रस्य वैरो-
 चनराजस्य 'अविमतरियाए परिसाए वीसं देवसहस्रा पणत्ता' आभ्यन्तरिकायां

कितने हजार देव कहे गये हैं ? 'जाव बाहिरियाए परिसाए कइ देवि-
 सया पणत्ता' बाह्यपरिषदा के देवों की संख्या के प्रश्न को लेकर बाह्य
 परिषदा के देवियों के प्रश्न तक का पाठ यहां लेना चाहिये जैसे-
 'बाहिरियाए परिसाए कइ देव सहस्रा पणत्ता' इत्यादि । बाह्य परिषदा
 में कितने हजार देव कहे गये हैं ? तथा वैरोचनेन्द्र वैरोचनराजवलि की
 आभ्यन्तर परिषदा में कितनी सौ देवियां कही गई हैं ? मध्यमा परि-
 षदा में कितनी सौ देवियां कही गई हैं तथा बाह्य परिषदा में कितनी
 सौ देवियां कही गई हैं । इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयमा'
 वल्लिस्स णं वइरोयणिदस्स वइरोयणरत्तो अविमतरियाए परिसाए वीसं
 देवसहस्रा पणत्ता' हे गौतम ! वैरोचनेन्द्र वैरोचनराजवलि की आभ्य-

परिसाए कइ देव सहस्रा पणत्ता' हे भगवन् वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज वलि
 धन्द्रनी आभ्यन्तर परिषदां कट्वा हज्जर देवो कहेवामा आवेल छे ? 'जाव
 बाहिरियाए परिसाए कइ देविसया पणत्ता' बाह्य परिषदाना देवोनी स भ्याना
 प्रश्नथी लधने बाह्य परिषदानी देवियोनी स भ्याना प्रश्न सुधने पाठ अहियां
 थहथु करवे लेधये. जेमके 'बाहिरियाए परिसाए कइ देव सहस्रा पणत्ता'
 इत्यादि बाह्य परिषदां कट्वा हज्जर देवो कहेवामा आवेल छे ? तथा
 वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज वलि-धन्द्रनी आभ्यन्तर परिषदां कट्वा सो देवियो
 कहेल छे ? मध्यम परिषदां कट्वा सो देवियो कहेवामा आवेल छे ? तथा
 बाह्य परिषदां कट्वा सो देवियो कहेल छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुश्री
 कहे छे हे 'गोयमा ! वल्लिस्स ण वइरोयणिदस्स वइरोयणरणो अविमतरि-
 याए परिसाए वीसं देव सहस्रा पणत्ता' हे गौतम ! वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज

પ્રથમાયાં પર્વદે વિંશતિર્દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ તથા—‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ’ માધ્ય-
મિકાયાં દ્વિતીયસ્યાં ચણ્ડામિધાનાયાં પર્વદિ ‘ચતુર્વીસં દેવસહસ્રા પન્નત્તા’ ચતુ-
વિંશતિર્દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથા—‘વાહિરિયાણ પરિસાણ’ વાહ્યાયાં તૃતીયસ્યાં
જાતામિધાનાયાં પર્વદિ ‘અઢ્ઢાવીસં દેવસહસ્રમા પન્નત્તા’ અઢ્ઢાવિંશતિર્દેવસહસ્રાણિ
પ્રજ્ઞપ્તાનિ—કથિતાનિ, તથા—વલેઃ વૈરોચનેન્દ્રસ્ય ‘અઢ્ઢિમતરિયાણ પરિસાણ’ આભ્ય-
ન્તરિકાયાં પ્રથમાયાં પર્વદે સમિતામિધાનાયામ્, ‘અઢ્ઢપંચમા દેવિસયા’ અઢ્ઢપંચ-
માનિ—સાદ્ધાનિ ચત્તારિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ’ માધ્ય-
મિકાયાં પર્વદિ ‘ચત્તારિ દેવિસયા પન્નત્તા’ ચત્તારિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘વાહિ-
રિયાણ પરિસાણ અદ્ધુઢ્ઢા દેવિસયા પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં પર્વદિ અદ્ધવચતુર્થાનિ
દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનીતિ । ‘વલિસ્સ ઠિર્દેણ પુચ્છા’ વલેઃ સ્વહુ મદન્ત ! વૈરોચને-
ન્દ્રસ્ય વૈરોચનરાજસ્ય સ્થિતૌ પૂચ્છા—પ્રશ્નઃ કિયત્પર્યન્તં પ્રશ્નસ્તત્રાહ—‘જાવ વાહિ-
રિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવદ્દયં કાલં ઠિર્દેણ પન્નત્તા’ इति पर्यन्तम्, यथा—आभ्य-

ન્તર પરિષદા મેં વીસ હજાર દેવ કહે ગયે હૈં ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ
ચતુર્વીસં દેવસહસ્રા પન્નત્તા’ મધ્યમા પરિષદા મેં ચૌવીસ હજાર દેવ
કહે ગયે હૈં ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ અઢ્ઢાવીસં દેવસહસ્રા પન્નત્તા’ વાહ્ય-
પરિષદા મેં અઠાઈસ ૨૮૦૦૦ હજાર દેવ કહે ગયે હૈં તથા—‘અઢ્ઢિમતરિયાણ
પરિસાણ અઢ્ઢપંચમા દેવિસિયા પન્નત્તા મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ ચત્તારિ
દેવિસિયા પન્નત્તા’ આહિરિયાણ પરિસાણ અદ્ધુઢ્ઢા દેવિસિયા પન્નત્તા’
વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજવાલિની આભ્યન્તર પરિષદા મેં સાઠે ચારસૌ ૪૫૦)
દેવિયાં મધ્યમા પરિષદા મેં ચારસૌ ૪૦૦ દેવિયાં ઓર વાહ્ય પરિષદા મેં
સાઠે ત્રીસસૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈં ‘વલિસ્સ ઠિર્દેણ પુચ્છા જાવ વાહિરિયાણ
પરિસાણ દેવીણં કેવદ્દયં કાલં ઠિર્દેણ પન્નત્તા’ યહાં વલિન્દ્રની ત્રીનો સમા

બલીન્દ્રની આભ્યન્તર પરિષદામાં વીસ હજાર દેવો કહ્યા છે. ‘મજ્ઞિમિયાણ
પરિસાણ ચતુર્વીસં દેવસહસ્રા પન્નત્તા’ મધ્યમા પરિષદામાં ચૌવીસ હજાર દેવો
કહ્યા છે. ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ અઢ્ઢાવીસં દેવસહસ્રા પન્નત્તા’ વાહ્ય પરિષદામાં
અઠ્યાવીસ હજાર ૨૮૦૦૦ દેવો કહ્યા છે. તથા ‘અઢ્ઢિમતરિયાણ પરિસાણ અઢ્ઢ-
પંચમા દેવિસયા પન્નત્તા વાહિરિયાણ પરિસાણ અદ્ધુઢ્ઢા દેવિસયા પન્નત્તા વૈરોચનેન્દ્ર
વૈરોચનરાજ બલિની આભ્યન્તર પરિષદામાં ૪૫૦ સાડ ચારસો દેવિયો કહી છે.
મધ્યમા પરિષદામાં ૪૦૦ ચારસો દેવિયો કહી છે. અને વાહ્ય પરિષદામાં
૩૫૦ સાડા ત્રણ સો દેવિયો કહેવામાં આવેલ છે.

‘વલિસ્સ ઠિર્દેણ પુચ્છા જાવ વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવદ્દયં કાલં
ઠિર્દેણ પન્નત્તા, આ પ્રશ્ન બલીન્દ્રની ત્રણે સભાના દેવ દેવિયોની સ્થિતિના સંબં-

ન્ટરિકાયાં સમિતાયાં પર્ષદિ દેવાનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, માધ્યમિકાયાં
 ચણ્ડાયાં પર્ષદિ દેવાનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, વાહ્યાયાં જાલાયાં પર્ષદિ
 દેવાનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં
 ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ
 પ્રજ્ઞપ્તા, વાહ્યાયાં પર્ષદિ દેવીનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતેતિ
 પર્યન્તં પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘વલિસ્સ ણં
 વરોયણિંદસ્સ વરોયણરન્નો’ વલેઃ સ્વલુ વૈરોચનેન્દ્રસ્ય વૈરોચનરાજસ્ય ‘અન્નિયત
 રિયાણ પરિસાણ! આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવાણં અદ્ધુદ્ધવલિઓવમા ઠિઈ પન્નત્તા’
 દેવાનામર્ધ ચતુર્થાનિ-અર્ધાધિકાનિ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિઃ અયુષ્યકાલઃ
 પ્રજ્ઞપ્તા, ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ તિન્નિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા’ માધ્યમિકાયાં
 ચણ્ડામિધાનાયાં દ્વિતીયસ્થાં પર્ષદિ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ દેવાનાં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા,
 ‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અદ્ધુદ્ધવલિઓવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં

કે દેવ દેવિયો’ ક્ષી સ્થિતિ કે ધિષય કા પ્રશ્ન સમજ લેના ચાહિયે જૈસે
 હે મદન્ત ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ કી આભ્યન્તર પરિષદા મેં દેવો’ કી
 સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? મધ્યમા પરિષદા મેં દેવો’ કી સ્થિતિ
 કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? તથા વાહ્ય પરિષદા મેં દેવી કી સ્થિતિ
 કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? હમી તરહ આભ્યન્તર પરિષદા મેં દેવિયો’
 કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? મધ્યમા પરિષદા મેં દેવિયો’
 કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે
 હૈ ? હે ગૌતમ ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ કી આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવો’
 કી સ્થિતિ સાઠે ત્રીન ૩॥ પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ । મધ્યમા પરિષદા
 કે દેવો’ કી સ્થિતિ ત્રીન પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ ? ઔર વાહ્ય પરિષદા

ધમાં કરેલ છે. જેમકે હે ભગવન્ વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલીની આભ્યન્તર
 પરિષદામાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? મધ્યમા પરિ-
 ષદામાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? તેમજ વાહ્ય પરિષદામાં
 દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? એજ રીતે આભ્યન્તર પરિષદામાં
 દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? મધ્યમા પરિષદામાં દેવિયોની
 સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? વાહ્ય પરિષદામાં દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા
 કાળની કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ !
 વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૩ । આઠાત્રણ
 પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે મધ્યમા પરિષદના દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યો-
 પમની કહી છે. અને વાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ૨૥ અઠિ પલ્યોપમની

પર્ષદિ દેવાનામદર્ધતૃતીયાનિ-અર્ધાધિકે દ્વે પલ્યોપમે દેવાનાં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, 'અભિમતરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવીણં' દેવીનામ્ 'અઢ્ઠાઙ્જાઈ પલિઓવમાઈ' ઠિઈ પન્નત્તા' સાદર્થે દ્વે-અર્ધાધિકે દ્વે પલ્યોપમે સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, 'મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં' માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવીનામ્, 'દો પલિઓવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા' દ્વે પલ્યોપમે સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા- 'વાહરિયાણ પરિસાણ દેવી ણં' બાહ્યાયાં તૃતીયયાં જાતામિધાનાયાં પર્ષદિ દેવીનામ્, 'દીવહૂ' પલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' દ્વયદર્ધમર્ધાધિકમેકં પલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તેતિ । અત્ર વલ્લેઃ સમાસંબન્ધિ દેવદેવીનાં સંખ્યાયાઃ સ્થિતેશ્ચ પરિમાણપ્રરૂપિકે દ્વે સંગ્રહગાથે યથા-
'વીસઠ ચઠવીસ અઠ્ઠાવીસ સહસ્સા ય હોતિ દેવાણં ।

અદ્વપણ-ચઠ-દુધુટ્ટા, દેસિસયા વલિસ્સ પરિસાણ ॥૧॥

અદુધુટ્ટા તિણ્ણિ અઢ્ઠાઙ્જાઈ હોતિ પલિય દેવ ઠિઈ ।

અઢ્ઠાઙ્જા દોણિ ય, દીવહૂ દેવીણ ઠિઈ કમ્મસો ॥૨॥

છાયા-વિંશતિરતુ ચત્તરિંશતિઃ, અષ્ટાવિંશતિશ્ચ સહસ્રાણિ ચ ભવન્તિ દેવાનામ્ ।

અર્ધપશ્ચમ-ચતુરર્ધ ચતુર્થાનિ દેવીશતાનિ વલ્લેઃ પર્ષત્સુ ॥૧॥

અર્ધચતુર્થાનિ ત્રીણિ અર્ધતૃતીયાનિ ભવન્તિ પલ્યાનિ દેવસ્થિતિઃ । અર્ધ તૃતીયે (સાદર્થે દ્વે ચ દ્વયદર્ધં) (સાદર્થેકં પલ્યોપમં) દેવીનાં સ્થિતિઃ ક્રમશઃ અનયોરર્થસ્તુ માક્ પ્રરૂપિતવદેવેતિ ॥

'સેસં જહા ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો' શેષં યથા ચમરસ્યાસુરેન્દ્રસ્ય અસુરરાજસ્ય, અયં ભાવઃ- સે શેણદ્વેણં મંતે' इत्याद्यवान्तरमशनोत्तरમकरण-मवगन्तव्यमिति ॥સૂ૦ ૪૭॥

કે દેવોં કી સ્થિતિ ઢાહ ૨॥ પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ-તથા આભ્યન્તર પરિષદા કી દેવિયોં કી મધ્યમા પરિષદા કી દેવિયોં કી ઓર વાહ્યા પરિષદા કી દેવિયોં કી સ્થિતિ ક્રમશઃ ઢાહ પલ્યોપમ કી દો પલ્યોપમ કી ઓર હેઠ પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ । હસ વિષય મેં દો સંગ્રહ ગાથાં ટીકા મેં દી ગઈ હૈ । 'સેસં જહા ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો' બાકી

કહી છે. તથા આભ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ ૨॥ અઠિ પલ્યોપમની કહી છે મધ્યમા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની કહી છે અને બાહ્ય પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ ૧॥ પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. આ વિષયમાં બે સંગ્રહ ગાથાઓ કહી છે જે સંસ્કૃત ટીકામાં આપવામાં આવેલ છે.

'સેસં જહા ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો' બાકીનું બીજું તમામ આ બલિર્ધન્દ્ર સંખ્યા કથન અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના પ્રકરણના કથન પ્રમાણે જ

દક્ષિણોત્તરાસુરકુમારાણાં ભવનાદીનિ નિરૂપ્ય નાગકુમારાણાં તાનિ દર્શયિ-
તુમાહ-‘કઙ્ઠ ણં મંતે ! નાગકુમારાણં’ इत्यादि ।

મૂલ્કમ્-કહિ ણં મંતે ! નાગકુમારાણં દેવાણં ભવણા પન્નત્તા,
જહા ઠાણપદે જાવ દાહિણિહ્લા ત્રિ પુચ્છિયઠ્ઠા જાવ ધરણે,
एत्थ नागकुमारिंदे नागकुमार राया परिवसइ जाव विहरइ ।
ધરણસ્સ ણં મંતે ! નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો કઙ્ઠ પરિ-
સાઓ પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! તિન્નિ પરિસાઓ, તાઓ ચેવ
જહા ચમરસ્સ । ધરણસ્સ ણં મંતે ! નાગકુમારિંદસ્સ નાગ-
નાગકુમારરન્નો અર્ઘિમતરિયાણ પરિસાણ કઙ્ઠ દેવસહસ્સા પન્નત્તા
જાવ બાહિરિયાણ પરિસાણ કઙ્ઠ દેવીસયા પન્નત્તા ? ગોયમા !
ધરણસ્સ ણં નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો અર્ઘિમતરિયાણ
પરિસાણ સ્વર્ઘિ દેવસહસ્સાઈં, મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ સત્તરિં દેવ
સહસ્સાઈં, બાહિરિયાણ પરિસાણ અસીઈં દેવસહસ્સાઈં, અર્ઘિમ-
તરિયાણ પરિસાણ પળળતરં દેવિસયં પન્નત્તં, મઙ્ગિમિયાણ
પરિસાણ પળળાસં દેવિસયં પન્નત્તં, બાહિરિયાણ પરિસાણ પળ-
વીસં દેવિસયં પન્નત્તં ॥ ધરણસ્સ ણં રન્નો અર્ઘિમતરિયાણ
પરિસાણ દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં પન્નત્તા, મઙ્ગિમિયાણ પરિ-
સાણ દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં પન્નત્તા, બાહિરિયાણ પરિસાણ

का और सब कथन इस बलि इन्द्र के प्रकरण में असुरेन्द्र असुरराज
चमर के प्रकरण में जैसा कहा गया है-वैसा ही जानना चाहिये-तथा च
‘से केणट्ठेणं मंते’ इत्यादि प्रश्नोत्तर यथा-हे भदन्त ! ऐसा आप
किस कारण से कहते हैं इत्यादि प्रश्नोत्तर से जिस प्रकार वहां कहा
है वैसा ही कथन समझ लेवें ॥सू० ४७॥

સમજી લેવું તે પ્રકરણ ‘સે કેણટ્ઠેણ મંતે !’ ઇત્યાદિ પ્રશ્નરથી છે જેમકે-હે
ભગવન્ ! આપ એવું શા કારણથી કહો છો ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરથી જે રીતે ત્યાં
કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે અહિંયાં પણ સમજી લેવું ॥ ૪૭ ॥

देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? अब्भितरियाए परिसाए
 देवीणं केवइयं ठिई पन्नत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए देवीणं
 केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं
 कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयसा ! धरणस्स णं रत्तो अब्भितरियाए
 परिसाए देवाणं सातिरेगं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, मज्झि-
 मियाए परिसाए देवाणं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, बाहि-
 रियाए परिसाए देवाणं देसूणं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता,
 अब्भितरियाए परिसाए देवीणं देसूणं अद्धपलिओवमं ठिई
 पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवीणं सादरेगं चउब्भागपलि-
 ओवमं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं चउब्भाग-
 पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, अट्ठो जहा चमरस्स । कहि णं भंते !
 उत्तरिल्लाणं नागकुमाराणं जहा ठाणपदे जाव विहरइ ॥ भूयाणं
 दस्स णं भंते ! नागकुमारिंदस्स नागकुमाररन्नो अब्भितरि-
 याए परिसाए कइ देव साहस्सीओ पन्नत्ताओ, मज्झिमियाए
 परिसाए कइ देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए
 कइ देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, अब्भितरियाए परिसाए कइ
 देविसया पणत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए कइ देविसया पन्नत्ता
 बाहिरियाए परिसाए कइ देविसया पन्नत्ता ? गोयसा ! भूयाणंदस्स
 णं नागकुमारिंदस्स नागकुमार रन्नो अब्भितरियाए परिसाए
 पन्नासं देवसहस्सा पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए सट्ठि देव-
 साहस्सीओ पन्नत्ताओ बाहिरियाए परिसाए सत्तरि देवसाह-
 स्सीओ पन्नत्ताओ, अब्भितरियाए परिसाए दो पणवीसं देवि-
 सयाणं पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए दो देविसया पन्नत्ता,
 बाहिरियाए परिसाए पणत्तरं देविसयं पन्नत्तं ॥

भूयाणंदस्स णं भंते ! नागकुमारिंदस्स नागकुमाररत्नो
अब्भितरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता
जाव बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ?
गोयमा ! भूयाणंदस्स णं अब्भितरियाए परिसाए देवाणं देसूणं
पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं साइ-
रेगं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता बाहिरियाए परिसाए देवाणं
अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता अब्भितरियाए परिसाए देवीणं अद्ध-
पलिओवमं ठिई पन्नत्ता मज्झिमियाए परिसाए देवीणं देसूणं
अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं
साइरेगं चउभागं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, अट्टो जहा चमर-
स्स, अवसेस्साणं वेणुदेवादीणं महाघोसपज्जवसाणाणं ठाणपद
वत्तव्वया निरवयवा आणियत्ता, परिसाओ जहा धरणभूयाणं
दाणं (सेसाणं भवणवईणं) दाहिणिल्लाणं जहा धरणस्स उत्त-
रिल्लाणं जहा भूयाणंदस्स परिमाणं पि ठिई वि ॥सू० ४८॥

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! नागकुमाराणां देवानां भवनानि प्रज्ञप्तानि ? यथा
स्थानपदे यावद् दाक्षिणात्या अपि प्रष्टव्या यावत्, धरणोऽत्र नागकुमारेन्द्रो नाग-
कुमारराजः परिवसति यावद् विहरति ॥ धरणस्य खलु भदन्त ! नागकुमारेन्द्रस्य
नागकुमारराजस्य कति पर्वदः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तिस्रः पर्वदः, ता एव यथा
चमरस्य । धरणस्य खलु भदन्त । नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य आभ्यन्तरि-
कायां पर्वदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि यावद् बाह्यायां पर्वदि कति देवीशतानि
प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! धरणस्य खलु नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य आभ्य-
न्तरिकायां पर्वदि षष्टिर्देवसहस्राणि, माध्यमिकायां पर्वदि सप्ततिर्देवसहस्राणि,
बाह्यायां पर्वदि अशीतिर्देवसहस्राणि, आभ्यन्तरिकायां पर्वदि पञ्च सप्ततं देवीशतं
माध्यमिकायां पर्वदि पञ्चाशदेवीशतं प्रज्ञप्तम् बाह्यायां पर्वदि पञ्चविंशतिर्देवीशतं
प्रज्ञप्तम् । धरणस्य खलु राज्ञ अभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः
प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्वदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? बाह्यायां पर्वदि
देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? आभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवीनां कियन्तं
कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? माध्यमिकायां पर्वदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता,

व ह्यायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! धरणस्य राज्ञ अभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानां सातिरेकमर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवानामर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवानां देशोनमर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनां देशोनमर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवीनां सातिरेकं चतुर्भागपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवीनां चतुर्भागपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, अथो यथा चमरस्य । कुत्र खलु भदन्त ! औत्तराणां नागकुमाराणां यथा स्थानपदे यावद्विरति । भूतानन्दस्य खलु भदन्त ! नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि कति देवसाहस्रस्यः प्रज्ञप्ताः माध्यमिकायां पर्षदि कति देवसाहस्रस्यः प्रज्ञप्ता । आभ्यन्तरिकायां पर्षदि कति देवीशतानि, माध्यमिकायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि, बाह्यायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! भूतानन्दस्य खलु भदन्त ! नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्याऽऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि पञ्चाशदेवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि माध्यमिकायां पर्षदि षष्टिर्देवसाहस्रस्यः प्रज्ञप्ताः बाह्यायां पर्षदि सप्ततिर्देवसाहस्रस्यः प्रज्ञप्ताः, आभ्यन्तरिकायां पर्षदि द्वे पञ्चविंशे देवीशते प्रज्ञप्ते, माध्यमिकायां पर्षदि द्वे देवीशते प्रज्ञप्ते, बाह्यायां पर्षदि पञ्च सप्ततं देवीशतं प्रज्ञप्तम् । भूतानन्दस्य खलु भदन्त ! नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, यावद्बाह्यायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! भूतानन्दस्य खलु आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानां देशोनं पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवानां सातिरेकमर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवानामर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवीनां देशोनमर्द्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवीनां सातिरेकं चतुर्भागपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, अथो यथा चमरस्य । अश्वशेषाणां वेणुशेवादीनां महाघोषपर्यवसानानां स्थानपदवक्तव्यता निरवयवा भणितव्या, पर्षदो यथा धरण-भूतानन्दानाम् (शेषाणां भवनपतीनाम्) दाक्षिणात्यानां यथा धरणस्य औत्तराणां यथा भूतानन्दस्य, परिमाणमपि स्थितिरपि ॥ सू० ४८ ॥

दक्षिण तथा उत्तर के असुरकुमारों के भवनादि का वर्णन करके अब नागकुमारों के भवनादिका वर्णन करते हैं।

दक्षिण अने उत्तर दिशाना असुरकुमारोना भवनादि द्वारेणुं पथुं न करीने हवे नागकुमारोना भवनादि द्वारेणुं पथुं न करवाभां आवे छे 'कहि गं भवे

टीका—‘कहि णं भंते ! नागकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता’ कुत्र-कस्मिन् स्थाने खलु भदन्त ! नागकुमाराणं देवानां भवनानि यज्ञस्थानानि-कथितानीति प्रश्नः, उत्तरयति प्रज्ञापनातिदेशेन—‘जहा’ इत्यादि, ‘जहा ठाणापदे दाहिणिल्लावि पुच्छियव्वा जाव धरणे एत्थ नागकुमारिंदि नागकुमारराया परिवसड जाव विहरइ’ एव यथा प्रज्ञापनायां स्थानाख्ये द्वितीयपदे तथा दक्षव्यं यावद्दक्षिणात्यया अपि नागकुमाराः प्रष्टव्या य व्ह धरणनामकोऽत्र नागकुमारेन्द्रो नागकुमारराजः परिवसति यावद्विहरति, इति पर्यन्तं स्थानपदोक्तः पाठोऽत्र संग्रहः ।

सम्प्रति-धरणेन्द्रस्य पर्वन्निरूपणार्थमाह—‘धरणस्स णं भंते !’ इत्यादि, ‘धरणस्स णं भंते’ धरणस्य-धरणनामकस्य खलु भदन्त ! ‘नागकुमारिंदस्स नागकुमार रत्तो’ नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य ‘कड परिसाओ पणत्ताओ’ कति-किय

‘कहिणं भंते !’ नागकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता ? इत्यादि ।

टीकार्थ-श्रीगौतमस्वामीने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है हे भदन्त ! नागकुमार देवों के भवन कहाँ पर है ? उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं । ‘जहा ठाणपदे जाव दाहिणिल्लावि पुच्छियव्वा जाव धरणे’ हे गौतम इस सम्बन्ध में जैसा कथन प्रज्ञापनासूत्र के द्वितीयस्थान पद में किया गया है वैसा ही वह कथन यहाँ पर भी समझ लेना चाहिये यावत् दक्षिणात्य-दक्षिण-दिशावर्ती नागकुमारदेव कक्षां पर रहते हैं ऐसा भी पूछना चाहिये और वहाँ पर नागकुमारों का इन्द्र एवं नागकुमारों का राजा धरण रहता है इस पाठ तक का पाठ यहाँ वहाँ से लेकर कह लेना चाहिये । ‘धरणस्स णं भंते’ नागकुमारिंदस्स नागकुमाररणो कति परिसाओ’ हे भदन्त ! नागकुमारों के इन्द्र और नागकुमारों के राजा धरण की कितनी परि-

नागकुमारदेवाणं भवणा पणत्ता’ इत्यादि

टीकार्थ-श्रीगौतमस्वामी नागकुमारोना सभधमां प्रश्न करतां प्रभुश्रीने ठडे छे डे ‘कहि णं भंते ! नागकुमारदेवाण भवणा पणत्ता’ डे भगवन् ! नाग-कुमार देवोना भवनो कयां क्ख्हा छे ? आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभुश्री श्रीगौतम स्वामीने ठडे छे डे ‘जहा ठाणपदे जाव दाहिणिल्ला वि पुच्छियव्वा जाव धरणे’ डे गौतम ! आ विषयमां प्रज्ञापना सूत्रना बीज स्थानपदमां ने प्रभाणेतुं कथन करवामां आवेल छे अण प्रभाणेतुं कथन अहीया पणु कही लेवुं नेधअे यावत् दक्षिणात्य दक्षिण दिशाभां रहेवावाणा नागकुमार देव कयां रहे छे ? आ प्रभाणेतुं प्रश्नोत्तर करीने ते कथन ‘त्या नागकुमारोना धट्र तथा नागकुमारोना राज धरणे रहे छे ? आ पाठ पर्यन्त त्यांतुं’ इथन अडियां ठडेवुं नेधअे ‘धरणस्स णं भंते ! नागकुमारिंदस्स नागकुमाररणो कति परिसाओ’

ત્સંખ્યકાઃ પર્વદઃ-સમાઃ પ્રજ્ઞતાઃ-કથિતા इति પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’
 इत्यादि, ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિન્નિ પરિસાઓ પળ્લતાઓ’ તિસ્રઃ પર્વદા,
 પ્રજ્ઞતાઃ, ‘તાઓ ચેવ જહા ચમરસ્સ’ તા એવ પરિપદો યથા ચમરસ્સ, યથા
 ચમરેન્દ્રસ્સ, તિસ્રઃ પર્વદઃ કથિતા સ્તથા=ધરેન્દ્રસ્માપિ સમિતા ચળ્ડા જાતા,
 આભ્યન્તરિકા સમિતા, માધ્યમિકા ચળ્ડા, બાહ્યા જાતા, એવં રૂપેણ તિસ્રઃ પર્વદો
 ધરણેન્દ્રસ્માપિ જ્ઞાતવ્ય इति । ‘ધરણસ્સ ણં મંતે !’ ધરણસ્સ સ્વલ્લ મદન્ત ! ‘નાગ
 કુમારિદસ્સ નાગકુમારરણ્ણો’ નાગકુમારેન્દ્રસ્સ નાગકુમારરાજસ્સ ‘અઠ્ઠિમંતરિયા
 પરિમાણ કઠ્ઠિ દેવસહસ્સા પળ્લતા’ અભ્યન્તરિકાયાં ત્રયમાયાં પર્વદિ કતિ દેવસહ-
 સ્સાણિ પ્રજ્ઞતાણિ-કથિતાણિ જાતિ બાહિરિયાણ પરિમાણ કઠ્ઠિ દેવીસયા પળ્લતા’
 યાવત્ બાહ્યાયાં પર્વદિ કતિ દેવીશતાણિ પ્રજ્ઞતાણિ, અત્ર યાત્થદસંબ્રાહ્મપાઠ
 સ્યાર્થો યથા=ધરણેન્દ્રસ્સ માધ્યમિકાયાં દ્વિતીયસ્યાં પર્વદિ કતિ દેવસહસ્સાણિ
 પ્રજ્ઞતાણિ, બાહ્યાયાં પર્વદિ કતિ દેવસહસ્સાણિ પ્રજ્ઞતાણિ, આભ્યન્તરિકાયાં પર્વદિ

ષદાણં કહી ગઈ છે ? ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહ્યો છે । ‘ગોયમા ! ‘તિણિ પરિ-
 સાઓ પળ્લતાઓ’ હે ગૌતમ ! નાગકુમારો’ કે ઇન્દ્ર ઓર નાગકુમારો’ કે
 રાજા ધરણ કી ત્રીણ પરિષદાં કહી ગઈ છે ‘તાઓચેવ જહા ચમરસ્સ
 उनके नाम बही है जो चमरइन्द्र की परिषदा के हैं । ‘ધરણસ્સ ણં મંતે !
 નાગકુમારિદસ્સ નાગકુમારરણ્ણો અઠ્ઠિમંતરિયાણ પરિમાણ કતિ દેવસ
 હસ્સા પળ્લતા’ હે મદન્ત ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમાર રાજ ધરણ કી
 આભ્યન્તર સભા મેં કિતને હજાર દેવ છે ? ‘જાથ બાહિરિયાણ પરિમાણ કતિ
 દેવી સયા પળ્લતા’ યાવત્ બાહ્યા પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં છે ?
 यहां यावत् शब्द से ऐसा पाठ गृहीत हुआ है कि-धरण के मध्यम

પળ્લતાઓ’ હે ભગવન્ નાગકુમારેના ઇન્દ્ર અને નાગકુમારેના રાજા ધરણની
 કેટલી પરિષદાઓ કહેવામાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે
 ‘ગોયમા ! તિણિ પરિસાઓ પળ્લતાઓ’ હે ગૌતમ ! નાગકુમારો । ઇન્દ્ર અને
 નાગકુમારેના રાજા ધરણની ત્રણ પરિષદાઓ કહેલ છે. ‘તાઓ ચેવ જહા ચમરસ્સ’
 તેના નામે ચમર ઇન્દ્રની પરિષદાના નામે પ્રમાણે જણાવેલ છે. ધરણસ્સ ણં મંતે !
 નાગકુમારિદસ્સ નાગકુમારરણ્ણો અઠ્ઠિમંતરિયાણ પરિમાણ કતિ દેવસહસ્સા પળ્લતા’
 હે ભગવન્ નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમાર રાજ ધરણની આભ્યન્તર સભામાં કેટલા

હજાર દેવ છે ? ‘જાથ બાહિરિયાણ પરિમાણ કતિ દેવી સયા પળ્લતા’ યાવત્
 બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહેલ છે ? અહીંયાં યાવત્ પદ્ધતી એવો
 પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે કે ધરણની મધ્યમ પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો છે ?
 બાહ્ય સભામાં કેટલા હજાર દેવો છે ? આભ્યન્તર સભામાં કેટલા સૌ દેવિયો

कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि, माध्यमिकायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानीति, तथा—बाह्यायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि—कथितानीति प्रश्नः, भगवानाह 'गोयमा !' इत्यादि, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'धरणस्स णं' धरणस्य खलु 'नागकुमारिदस्स नागकुमाररन्नो' नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य 'अब्भितरियाए परिसाए सट्ठि देवसहस्साइं' आभ्यन्तरिकायां पर्षदि चण्डाभिधानायां षट्ठिदेवसहस्रानि प्रज्ञप्तानि, 'मज्झिमियाए परिसाए सत्तरि देवसहस्साइं' माध्यमिकायां चण्डाभिधानायां द्वितीयस्यां पर्षदि सप्तति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि तथा—'वाहिरियाए परिसाए असीतिदेव सहस्साइं' बाह्यायां जाताभिधनायां तृतीयस्यां पर्षदि असीतिदेवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवम्—'अब्भितरियाए परिसाए' आभ्यन्तरिकायां समिताभिधानायां प्रथमायां पर्षदि 'पणसत्तर देवीसय पणत्तं' पञ्च सप्ततं—पञ्चसप्तत्यधिकं देवीशतं प्रज्ञप्तं कथितम्, तथा—'मज्झिमियाए परिसाए पण्णासं देवीसयं पणत्तं' माध्यमिकायां पर्षदि पञ्चाशतं—पञ्चाशदधिकं

सभा में कितने हजार देव हैं ? बाह्य सभा में कितने हजार देव हैं ? आभ्यन्तर सभा में कितनी सौ देवियां हैं । मध्यमा सभा में कितनी सौ देवियां हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'धरणस्स णं नागकुमारिदस्स' नागकुमाररन्नो अब्भितरियाए परिसाए सट्ठि देवसहस्साइं, मज्झिमियाए परिसाए सत्तरि देवसहस्साइं, वाहिरियाए असीतिदेवसहस्साइं' हे गौतम ! नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज धरण की आभ्यन्तर परिषदा में ६० हजार देव हैं । मध्यम परिषदा में ७० हजार देव और बाह्य परिषदा में ८० हजार देव हैं । तथा—'अब्भितरपरिसाए पण सत्तरं देवीसयं पणत्तं मज्झिमियाए परिसाए पण्णासं देवीसयं पणत्तं, वाहिरियाए परिसाए पण्णीसं देवीसयंप०' नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज धरण की आभ्यन्तर परिषदा में १७५ देवियां हैं । मध्यम परिषदा में

छे ? मध्यमा सभा में ८८० सौ देवियो छे ? आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभुश्री ३६ छे ३ 'धरणस्स णं नागकुमारिदस्स नागकुमाररन्नो अब्भितरियाए परिसाए सट्ठि देवसहस्साइं, मज्झिमियाए परिसाए सत्तरि देव सहस्साइं, वाहिरियाए असीति देव सहस्साइं' हे गौतम ! नागकुमारेन्द्र नागकुमार राज धरण की आभ्यन्तर परिषदा में ६०००० सप्तहत्तर हजार देवो छे मध्यम परिषदा में ७०००० सितेर हजार देवो छे, अने बाह्य परिषदा में ८०००० अंसी हजार देवो छे. तथा 'अब्भितरियाए परिसाए पणसत्तरं देवीसयं पणत्तं, मज्झिमियाए परिसाए पण्णासं देवीसयं पणत्तं, वाहिरियाए परिसाए पण्णीसं देवी सयं पणत्तं' नागकुमारेन्द्र नागकुमार राज धरण की आभ्यन्तर परिषदा में १७५

દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'વાહિરિયાણ પરિણાણ પળ્લવીસં દેવિસયં પન્નત્તં' વાહ્યાયાં જાતામિધાનાયાં પર્વદિ પચ્ચવિંશતં-પચ્ચવિંશત્યધિકં દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ હતિ પર્વ દ્વિષયવમુત્તરમિતિ । સમ્પત્તિ-ધરણ પર્વત્ સ્થિતદેવ દેવીનાં સ્થિતિં દર્શયિતુમાહ- 'ધરણસ્સ ણં' इत्यादि, 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' હે મદન્ત ! ધરણસ્ય નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય 'અભિમતરિયાણ પરિણાણ' આભ્યન્તરિકાયાં સમિતામિધાનાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ-આયુષ્ય-કાલઃ-પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-'મજ્ઞિમિયાણ પરિણાણ' માધ્યમિકાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા તથા 'વાહિરિયાણ પરિણાણ' જાતામિધાનાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતા તથા-'અભિમતરિયાણ પરિણાણ' આભ્યન્તરિકાયાં સમિતાયાં પર્વદિ 'દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા 'વાહિરિયાણ

૧૫૦ દેવિયાં હૈ । બાહ્ય પરિષદા મેં ૧૨૫ દેવિયાં હૈ । અથ ધરણેન્દ્રની પરિ-
ષદ કે દેવ દેવિયોંની સ્થિતિ કહતે હૈ- 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' इत्यादि 'ધર-
ણસ્સ ણં રન્નો અભિમતરિયાણ પરિણાણ દેવાણં કેવતિયં કાલં ઠિતી પળ્લવત્તા' નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજધરણ ની આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવોંની કિતને કાલ ની સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । 'મજ્ઞિમિયાણ પરિણાણ દેવાણં કેવતિયં કાલં ઠિતી પળ્લવત્તા' મધ્યમા સ્થાના કે દેવોંની કિતને કાલ ની સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । 'વાહિરિયાણ પરિણાણ દેવાણં કેવતિયં કાલં ઠિતી પળ્લવત્તા' ઓર બાહ્ય પરિષદા કે દેવોંની સ્થિતિ કિતને કાલ ની કહી ગઈ હૈ । ઇસી પ્રકાર સે નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજધરણ ની

એકસો પંચોતેર દેવિયો છે. મધ્યમ પરિષદામાં ૧૫૦ દોઢસો દેવિયો છે. બાહ્ય પરિષદામાં ૧૨૫ સવાસો દેવિયો છે.

હવે ધરણેન્દ્રની પરિષદના દેવ દેવિયોની સ્થિતિ કહેવામાં આવે છે. 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' इत्यादि

'ધરણસ્સ ણં રન્નો અભિમતરિયાણ પરિણાણ દેવાણં કેવતિયં કાલં ઠિઈ પળ્લવત્તા' હે જગવન્ નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? 'મજ્ઞિમિયાણ પરિણાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પળ્લવત્તા' મધ્યમા સ્થાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? 'વાહિરિયાણ પરિણાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પળ્લવત્તા' અને બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? એજ પ્રમાણે નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણની 'અભિમતરિયાણ પરિણાણ દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પળ્લવત્તા, મજ્ઞિમિયાણ પરિણાણ દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પળ્લવત્તા

દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'વાહિરિયાણ પરિસાણ પળ્લવીસં દેવિસ્યં પન્નત્તં' વાહ્યાયાં જાતાભિધાનાયાં પર્વદિ પચ્ચવિંશતં-પચ્ચવિંશત્યધિકં દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ હિતિ પર્વ દ્વિષયકમુત્તરમિતિ । સમ્પત્તિ-ધરણ પર્વત્ સ્થિતદેવ દેવીનાં સ્થિતિં દર્શાયિતુમાહ- 'ધરણસ્સ ણં' इत्यादि, 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' હે મદન્ત ! ધરણસ્ય નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય 'અભિમતરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાયાં સમિતાભિધાનાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ-આયુષ્ય-કાલઃ-પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ' માધ્યમિકાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા તથા 'વાહિરિયાણ પરિસાણ' જાતાભિધાનાયાં પર્વદિ 'દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતા તથા-'અભિમતરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાયાં સમિતાયાં પર્વદિ 'દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવીનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા 'વાહિરિયાણ

૧૫૦ દેવિયાં હૈ । વાહ્યા પરિષદા મેં ૧૨૫ દેવિયાં હૈ । અજ ધરણેન્દ્રકી પરિષદ કે દેવ દેવિયોં કી સ્થિતિ કહતે હૈ- 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' इत्यादि 'ધરણસ્સ ણં રન્નો અભિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિતી પળ્લવિત્તા' નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજધરણ કી આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવોં કી કિતને કાલ કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિતી પળ્લવિત્તા' મધ્યમા સભા કે દેવોં કી કિતને કાલ કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં ઠિતી પળ્લવિત્તા' ઓર વાહ્યા પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કહી ગઈ હૈ । इसी प्रकार से नागकुमारेन्द्र नागकुमारराजधरણ

એકસો પંચોતેર દેવિયો છે. મધ્યમ પરિષદામાં ૧૫૦ દોઢસો દેવિયો છે. ૭ પરિષદામાં ૧૨૫ સવાસો દેવિયો છે.

હવે ધરણેન્દ્રની પરિષદના દેવ દેવિયોની સ્થિતિ કહેવામાં આવે 'ધરણસ્સ ણં રન્નો' इत्यादि

'ધરણસ્સ ણં રન્નો અભિમતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવલિયં કાલં પળ્લવિત્તા' હે ભગવન્ નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણની આભ્યન્તર પરિષદોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? 'મજ્ઞિમિયાણ ૮ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા' મધ્યમા સભાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કહેલ છે ? 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા' અને પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવેલ છે ? એજ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણની 'અભિમતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પળ્લવિત્તા, મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પ

महोदयिका टीका म. ३ व. ३ अ. ४८ पाठानुसारम् अवशिष्टातिशयोक्तम् ७५७

સાએ કહી દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' બાહ્યાયાં જાતામિધાનાયાં પર્વદિ કતિ દેવ-
સાહસ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'અઽવિમતરિયાએ પરિસાએ કહી દેવિસયા પન્નત્તા' આભ્યન્તરિ-
કાયાં સમિતામિધાનાયાં પર્વદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ 'મજ્ઞિમિયાએ પરિ-
સાએ કહી દેવિસયા પન્નત્તા' માધ્યમિકાયાં પર્વદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ
તથા—'બાહિરિયાએ પરિસાએ કહી દેવિસયા પન્નત્તા' બાહ્યાયાં જાતામિધાનાયાં
પર્વદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનોતિ પ્રશ્નઃ, શ્રગવાનાહ—'ગૌતમ !
'ભૂયાણંદસ્સ ણં નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો' ભૂતાનન્દસ્ય સ્વલ્લુ નાગકુમારે-
ન્દસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય 'અઽવિમતરિયાએ પરિસાએ' અભ્યન્તરિકાયાં સમિતામિ-
ધાનાયાં પર્વદિ 'પન્નાસં દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' પચ્ચાશદેવ સહસ્રાણિ-પ્રજ્ઞપ્તાનિ
કથિતાનિ 'મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ' માધ્યમિકાયાં પર્વદિ 'સઠ્ઠિં દેવસાહસીઓ

મારો' કા હન્દ્ર ભૂતાનન્દ ઔર યહ ઉત્તર દિશા કે નાગકુમારો' કા રાજા
હે 'મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ કહી દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' હસકી
મધ્યમા પરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ કહે ગયે હૈં તથા 'બાહિરિયાએ
પરિસાએ કહી દેવ સાહસીઓ પન્નત્તા' હસકી બાહ્યા પરિષદા મેં કિતને
હજાર દેવ કહે ગયે હૈં । હસી તરહ 'અઽવિમતરિયાએ પરિસાએ કહી
દેવિસયા પન્નત્તા ? મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ કહી દેવિસયા પન્નત્તા,
'બાહિરિયાએ પરિસાએ કહી દેવીસયા પન્નત્તા' ભૂતાનન્દ કી આભ્યન્તર
પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈં । મધ્યમા પરિષદા મેં કિતની
સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈં ? બાહ્યા પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ
હે ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશુશ્રી કહતે હૈં 'ભૂયાણંદસ્સ-નાગકુમારિંદ-
સ્સ-નાગકુમારરન્નો અઽવિમતરિયાએ પરિસાએ પન્નાસં દેવસાહસીઓ પન્નત્તા'
હે ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દ કી આભ્યન્તર પરિ-
ષદા મેં ૫૦ હજાર દેવ કહે ગયે હૈં મધ્યમા પરિષદા મેં 'સઠ્ઠિં દેવસાહ-

એ ભૂતાનંદ ઉત્તર દિશા ના નાગકુમારેનો રાજા છે 'મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ કહી
દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' તેની મધ્યમા પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ?
તથા 'બાહિરિયાએ પરિસાએ કહી દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' તેની બાહ્યા પરિષદામાં
કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ? તેજ પ્રમાણે 'અઽવિમતરિયાએ પરિસાએ દેવિ-
સયા પન્નત્તા, બાહિરિયાએ પરિસાએ કહી દેવિસયા પન્નત્તા' ભૂતાનંદની આભ્યન્તર
પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહેવ છે ? મધ્યમા પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો
કહેવ છે ? અને બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહેવ મા આવેવ છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશુશ્રી ગૌતમસ્ત્રીએ કહે છે કે 'ભૂયાણંદસ્સ નાગકુમારિં-
દસ્સ નાગકુમારરન્નો અઽવિમતરિયાએ પરિસાએ પન્નાસં દેવ સહસ્રા પન્નત્તા' હે
ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનંદની આભ્યન્તર પરિષદામાં

સાણ કહ દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' બાહ્યાયાં જાતામિધાનાયાં પર્ષદિ કતિ દેવ-
સાહસ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'અઽન્તરિયાણ પરિસાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા' આભ્યન્તરિ-
કાયાં સમિતામિધાનાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ 'મજ્ઞિમિયાણ પરિ-
સાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા' માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ
તથા—'બાહિરિયાણ પરિસાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા' બાહ્યાયાં જાતામિધાનાયાં
પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનીતિ પ્રશ્નઃ, સ્મગ્વાનાઢ—'ગૌતમ' હે ગૌતમ !
'ભૂયાણંદસ્સ ણં નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો' ભૂતાનન્દસ્ય સ્વલ્લ નાગકુમારે-
ન્દસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય 'અઽન્તરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાયાં સમિતામિ-
ધાનાયાં પર્ષદિ 'પન્નાસં દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' પચ્ચાશદેવ સહસ્રાણિ—મજ્ઞપ્તાનિ
કથિતાનિ 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ' માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ 'સઠ્ઠિં દેવસાહસીઓ

મારો' કા ઇન્દ્ર ભૂતાનન્દ ઔર ચહ ઉત્તર દિશા કે નાગકુમારો' કા રાજા
હે 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ કહ દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' હસકી
મધ્યમા પરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ કહે ગયે હૈં તથા 'બાહિરિયાણ
પરિસાણ કહ દેવસાહસીઓ પન્નત્તા' હસકી બાહ્યા પરિષદા મેં કિતને
હજાર દેવ કહે ગયે હૈં । હસી તરહ 'અઽન્તરિયાણ પરિસાણ કહ
દેવિસયા પન્નત્તા ? મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા,
'બાહિરિયાણ પરિસાણ કહ દેવીશયા પન્નત્તા' ભૂતાનન્દ કી આભ્યન્તર
પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી गई है । मध्यमा परिषदा में कितनी
सौ देवियां कही गई हैं ? बाह्या परिषदा में कितनी सौ देवियां कही गई
हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'भूयाणंदस्स—नागकुमारिंद-
स्स—नागकुमाररन्नो अन्तरिયાण परिसाण पन्नासं देवसहससां पन्नत्ता'
हे गौतम ! नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज भूतानन्द की आभ्यन्तर परि-
षदा में ५० हजार देव कहे गये हैं मध्यम परिषदा में 'सठ्ठिं देवसाह-

એ ભૂતાનંદ ઉત્તર દિશા ના નાગકુમારોનો રબ્બ છે 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ કહ
દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' તેની મધ્યમા પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ?
તથા 'બાહિરિયાણ પરિસાણ કહ દેવસાહસીઓ પન્નત્તાઓ' તેની બાહ્યા પરિષદામાં
કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ? તેજ પ્રમાણે 'અઽન્તરિયાણ પરિસાણ દેવિ
સયા પન્નત્તા, બાહિરિયાણ પરિસાણ કહ દેવિસયા પન્નત્તા' ભૂતાનંદની આભ્યન્તર
પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહેવ છે ? મધ્યમા પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો
કહેવ છે ? અને બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહેવમાં આવેવ છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ભૂયાણંદસ્સ નાગકુમારિં
દસ્સ નાગકુમારરન્નો અન્તરિયાણ પરિસાણ પન્નાસં દેવ સહસસા પન્નત્તા' હે
ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનંદની આભ્યન્તર પરિષદામાં

પન્નત્તાઓ' ષષ્ટિદેવસહસ્રાણિ-પષ્ટિમહસ્યરિમિતા દેવા ભવન્તીતિ, વાહિરિયાણ પરિસાણ વાહ્ય યાં પર્વદિ 'સત્તરિ દેવસાહસ્રીઓ પન્નત્તાઓ' સપ્તતિ દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથા--'અઽભિન્તરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાર્યાં સપ્તિતામિધાનાયાં પર્વદિ 'દો પળગીસં દેવિમયાણ પન્નત્તા' પશ્ચવિંશે-પશ્ચવિંશત્યવિક્રે દ્વે દેવીશ્વતે પ્રજ્ઞપ્તે-કથિતે 'મઙ્ગિમિયાણ પરિમાણ' માધ્યમિકાર્યાં પર્વદિ 'દો દેવિમયા પન્નત્તા' પરિપૂર્ણે દ્વે દેવીશ્વતે પ્રજ્ઞપ્તે, તથા-'વાહિરિયાણ પરિસાણ' વાહ્યાણાં પર્વદિ 'પળસત્તરં દેવિસયં પન્નત્તં' પશ્ચ સપ્તતં-પશ્ચસપ્તત્યધિક દેવીશ્વતં પ્રજ્ઞપ્તમિતિ ।

ભૂતાનન્દોય પર્વત્ સ્થિત દેવદેવીતાં સ્થિતિમાનં દર્શયિતુ મન્યન્નાહ-ભૂયાદ-સ્સ ણં' इत्यादि, 'ભૂયાણંદસ્સ ણ મંતે' ભૂતાનન્દસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! 'નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો' નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજસ્ય 'અઽભિન્તરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તરિકાર્યાં પર્વદિ 'દેવાણં કેવહ્યં કાલં ઠિઈ પન્નત્તા' દેવાનાં વિચિત્રં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા-કથિતા, 'જાત્ર' યાવત્ માધ્યમિકાર્યાં પર્વદિ દેવાનાં કિચન્તં

સ્સીઓ પન્નત્તાઓ' ૬૦ હજાર દેવ કહે ગયે હૈં 'વાહિરિયાણ પરિસાણ' વાહ્ય પરિષદા મેં 'સત્તરિદેવસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ' ૭૦ સત્તર હજાર દેવ કહે ગયે હૈં । તથા-'અઽભિન્તરિયાણ પરિસાણ' આભ્યન્તર પરિષદા મેં 'દોપળગીસં દેવિસયાણ પન્નત્તા' ૨૨૫ દેવિયાં કહી ગઈ । 'મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દો દેવિસયા પન્નત્તા' પરિષદા મેં દો સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ 'વાહિરિયાણ પરિસાણ પળસત્તરં દેવિસયં પન્નત્તં' વાહ્ય પરિષદા મેં ૨૨૫ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ ભૂતાનન્દ કી પરિષદાસ્થિત દેવ દેવિયોં કી સ્થિતિ કાલ કા કથન કરતે હૈં । 'ભૂતાનંદસ્સ ણ મંતે' નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો અઽભિન્તરિયાણ પરિસાણ દેવાણ કેવહ્યં કાલંઠિઈ પન્નત્તા' હૈ મદન્ત ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દ કી આભ્યન્તર પરિ-

૫૦૦૦૦ પચાસ હજાર દેવો કહ્યા છે મધ્યમાં પરિષદામાં 'સષ્ટિ દેવસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ' ૬૦૦૦૦ સાઠઠ હજાર દેવો કહ્યા છે 'વાહિરિયાણ પરિસાણ' વાહ્ય પરિષદામાં 'સત્તરિ દેવ સાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ' ૭૦૦૦૦ સિતેર હજારદેવો કહ્યા છે. તથા 'અઽભિન્તરિયાણ પરિમાણ' આભ્ય તર પરિષદામાં 'દો પળગીસં દેવિસયા પન્નત્તા' ૨૨૫ બસો પચીસ દેવિયો કહેલ છે 'મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દો દેવિમયા પન્નત્તા' મધ્યમાં પરિષદામાં ૨૦૦ બસો દેવિયો કહેલ છે 'વાહિરિયાણ પરિસાણ પળસત્તર દેવિસયં પળગીસં' વાહ્ય પરિષદામાં ૧૨૫ એક સો પચીસ દેવિયો કહેલ છે

હવે ભૂતાનન્દની પરિષદામાં કહેલ દેવ દેવિયોની સ્થિતિ કાલ કથન કરવામાં આવે છે. 'ભૂતાનન્દસ્સ ણ મંતે' નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરન્નો અઽભિન્તરિયાણ પરિસાણ દેવાણ કેવહ્યં કાલ ઠિઈ પળગીસં હૈ ભગવન્ નાગકુમા-

કાલ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, તથા-વાહ્યાયાં પર્વદિ દેવાનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, એવમ્-આભ્યન્તરિકાયાં પર્વદિ દેવીનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા માધ્યમિકાયાં પર્વદિ દેવીનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા તથા-‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવદ્યં કાલં ઠિર્દ પન્નત્તા’ વાહ્યાયાં પર્વદિ દેવીનાં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતેતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ભૂયાણં દસ્સ ણં અઙ્ગિનતરિયાણ પરિસાણ’ ભૂતાનન્દસ્થ સલ્લ આભ્યન્તરિકારાં સમિતામિધાનાયાં પર્વદિ ‘દેવાણં દેસૂણં પલ્લિઓવમં ઠિર્દ પન્નત્તા’ દેવાનાં દેશોનં પલ્લોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ’ માધ્યમિકાયાં ચણ્ડામિધાનાયાં પર્વદિ ‘દેવાણં સાહરેગં અદ્ધપલ્લિઓવમં ઠિર્દ પન્નત્તા’ દેવાનાં સાતિરેકમ્ દ્વિપલ્લોપમં સ્થિતિ પ્રજ્ઞતા, તથા-‘વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં’ વાહ્યાયાં જાતામિધાનાયાં પર્વદિ દેવાનામ્ ‘અદ્ધપલ્લિઓવમં ઠિર્દ પન્નત્તા’ અર્ધપલ્લોપમં સ્થિતિઃ

ષદા કે દેવો કી સ્થિતિ-આયુષ્કકાલ-કિતની કહી ગઈ છે । હસી તરહ સે મધ્યમા પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે ? વાહ્યા પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે ? તથા-આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવિયોં કી સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે મધ્યમા પરિષદા કી દેવિયોં કી સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે । વાહ્ય પરિષદા કી દેવિયોં કી સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હેં ‘ગોયમા’ ભૂતાનન્દસ્થ અઙ્ગિનતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં દેસૂણં પલ્લિઓવમં ઠિની પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! ભૂતાનન્દ કી આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કુછ કમ એક પલ્લોપમ કી કહી ગઈ છે ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં સાહરેગં અદ્ધપલ્લિઓવમં ઠિની પળ્લત્તા’ મધ્યમા પરિષદા કે દેવોં કી કુછ અધિક આધે પલ્લોપમ કી સ્થિતિ કહી ગઈ છે ‘વાહિરિયાણ પરિ-

ચેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ-આયુષ્યકાળ કેટલી કહેલ છે ? અંજ પ્રમાણે મધ્યમા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? તથા વાહ્યા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? તથા આભ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? મધ્યમા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? અને વાહ્ય પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલી કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! ભૂતાનન્દસ્થ અઙ્ગિનતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં દેસૂણં પલ્લિઓવમં ઠિર્દ પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! ભૂતાનન્દની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક ઓછી એક પલ્લોપમની કહેલામાં આવેલ છે ‘મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં સાહરેગં અદ્ધપલ્લિઓવમં ઠિર્દ પળ્લત્તા’ મધ્યમા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક વધારે

પ્રજ્ઞા, એવમ્-ભૂતાનન્દસ્ય નાગકુમારેન્દ્રઃ 'અર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ' આશ્ય-
ન્તરિકાયાં સમિતાભિધાનાયાં પર્પદિ દેવીનામ્ 'અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા'
અર્ધપલ્યોપમપ્રમાણાત્મિકા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, તથા-'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં'
માધ્યમિકાયાં પર્પદિ દેવીનામ્ 'દેસૂળં અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' દેશોનં-
દેશન્યૂનમ્ અર્ધપલ્યોપમ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, તથા-'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં'
વાહ્યાયાં પર્પદિ દેવીનામ્ 'સાહરેગં ચઠમાગપલિઓવમં' પલ્યોપમસ્ય ચતુર્થમાગ
પરિમિતં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા 'અત્થો જહા ચમરસ્સ' અર્થો યથા ચમરસ્ય ચમરસ્ય-
અસુરકુમારરાજસ્ય પર્પદઃ સમિતાદિનામવ્યપદેશકરણં યથાયથં તત્કેનાર્થેન
મદન્ત । એવમુચ્યતે, इत्यादि पञ्चोत्तरप्रकरणे कथितं तथैव भूतानन्दस्य नाग-
कुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य पर्पदः समिता-चण्डाजातानामाश्रयन्तिका माध्य-
मिका वाह्याभिधानकारणं ज्ञातव्यमिति । 'अवसेसाणं वेणुदेवादीणं महाघोस

સાણ દેવાણં અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' વાહ્યા પરિષદા કે દેવો
કી સ્થિતિ ભવસ્થિતિ આધે પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ । હસી તરહ સે
'અર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' નાગકુ-
રેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દ કી આશ્યન્તર પરિષદા કી દેવિયોં કી
સ્થિતિ આધે પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ । 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં
અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' મધ્યમા પરિષદા કી દેવિકોં કી સ્થિતિ
કુછ કમ આધે પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ । 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં
સાહરેગં ચઠમાગપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' વાહ્યા પરિષદા કી દેવિયોં
કી કુછ અધિક પલ્ય કે ચતુર્થ માગ પ્રમાણ સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । 'અત્થો
જહા ચમરસ્સ' યથાં હે મદન્ત । इनकी समितियों का ऐसा नाम क्यों
कहा गया है' इस तरह के प्रश्न का उत्तर जैसा चमर के प्रकरण में

અર્ધાપલ્યોપમની કહેલ છે 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણ અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ
પન્નત્તા' બાહ્યા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ભવસ્થિતિ અર્ધા પલ્યોપમની કહેલ

છે એ જ પ્રમાણે 'અર્ધિમતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પન્ન
ત્તા' નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દની આશ્યન્તર પરિષદાની દેવિયોની
સ્થિતિ અર્ધા પલ્યોપમની કહેવામાં આવેલ છે. 'મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં
અદ્વપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' મધ્યમા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કંઈક
કમ અર્ધા પલ્યોપમની કહેલ છે 'વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં સાહરેગં ચઠ-
માગપલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા' વાહ્યા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કંઈક વધારે
પલ્યના ચોથા માગ પ્રમાણ કહેવામાં આવી છે 'અત્થો જહા ચમરસ્સ'
અધિયાં હે ભગવન્ તેમની સમિતિઓના એ પ્રમાણેના નામો કેમ કહ્યા

પજ્જવસણાં ઠાણવત્તવ્વયા નિરવયવા માણિયવ્વા' અવશેષાણામસુરકુમાર નાગ-
કુમારરાજ વ્યતિરિક્તાનાં વેણુદેવાદીનાં મહાઘોષપર્યવસાનાનાં-મહાઘોષાન્તાનાં
સ્થાનાશ્રય પ્રજ્ઞાપનાગત દ્વિતીયપદવત્તવ્યતા નિરવશેષા મણિતવ્યા ।

પર્વદ્વિષયે ચન્નાનાત્ત્વં તદાદ-સૂત્રકાર:-'પરિસાઓ જહા-ધરણ ભૂયાણંદાણં'
દાહિણિલ્લાણં જહા ધરણસ્સ ઉત્તરિલ્લાણં જહા ભૂયાણંદસ્સ, પરિમાણંપિ ઠિઈ
વિ' પર્વદો યથા-ધરણ-ભૂતાનન્દયોઃ, દક્ષિણાત્યાનાં યથા ધરણસ્ય, ઔત્તરાણં
યથા-ભૂતાનન્દસ્ય, પરિમાણમપિ સ્થિતિરપિ, इतिच्छાયા । વેણુદેવાદીનાં ભવન-
પતિરાજાનાં પર્વદો યથા-યેન પ્રકારેણ ધરણસ્ય ભૂતાનન્દસ્ય ચ કથિતા સ્તથૈવ
વેણુદેવાદિ મહાઘોષપર્યન્તાનાં સર્વેષાં ભવનપતિરાજાનામપિ વત્તવ્યાઃ ।

વિશેષસ્ત્વયમ્-દક્ષિણાત્યાનાં-દક્ષિણદિગ્વર્તિનાં ભવનપતિરાજ સમ્બન્ધિ-
નીનાં પર્વદાં વર્ણનં યથા ધરણસ્ય ભવનપતિરાજસ્ય તથા જ્ઞાતવ્યમ્ ! ઔત્તરાણામ્-

દિયા ગયા હૈં उसी प्रकार से वही उत्तर जानना चाहिये 'अवसेसाणं
वेणुदेवादीणं महाघोषपज्जवसाणं ठाण पदवत्तव्वया निरवयवा भाणि-
यव्वा' बाकी के वेणुदेव आदि से लेकर महाघोष तक के भवनपतियों
की वत्तव्यता जैसी प्रज्ञापना के द्वितीय पद में कही गई है वैसी ही
वह पूरी यहां पर भी कह लेनी चाहिये । परिषदा के विषय में जो
भिन्नता है उसे सूत्रकार स्वयं 'परिसाओ जहा धरण भूयाणं दाणं दाहि-
णिल्लाणं जहा धरणस्स उत्तरिल्लाणं जहा भूयाणंदस्स परिमाणंपि ठिई
वि' इस सूत्रपाठ से बताया है दक्षिणदिशाके असुरकुमार की पर्वदा
धरणेन्द्र की परिषदा के समान है एवं उत्तरदिशा के असुरकुमार की
परिषदा भूतानन्द की परिषदा के जैसी है वेणुदेव से लेकर महाघोष-
पर्यन्त के भवनपतिराजाओं की परिषदा जैसी धरणेन्द्र एवं भूतानन्द की

છ ? એ રીતના પ્રશ્નનેા ઉત્તર જે રીતે ચમરના પ્રકરણમાં આપવામાં આવે
લ છે, એજ પ્રમાણેનેા ઉત્તર અહિયાં પણ સમજી લેવો. 'અવશેસાણં વેણુદેવા
દીણં મહાઘોષપજ્જવસાણ ઠાણપદવત્તવ્વયા નિરવયવા માણિયવ્વા' બાકીનું વેણુદેવ
વિગેરેથી આરંભીને મહાઘોષ સુધીના ભવનપતિયોનું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
બીજા પદમાં કહેલ છે એજ પ્રમાણે એ પૂરે પૂરું કથન અહિયાં પણ કહી
લેવું જોઈએ પરિષદના સંબંધમાં જુદા પણ આવે છે. તેને સૂત્રકાર
એ તેજ 'પરિસાઓ જહા ધરણભૂયાણંદાણં દાહિણિલ્લાણં જહા ધરણસ્સ ઉત્તરિલ્લાણં
જહા ભૂયાણંદસ્સ પરિમાણંપિ ઠિઈ વિ' આ સૂત્ર પાઠથી કહેલ છે. દક્ષિણ
દિશાના અસુરકુમારોની પરિષદઓ ધરણેન્દ્રની પરિષદની સમાન છે. અને
ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારોની પરિષદ ભૂતાનન્દની પરિષદની સરખી જ છે. વેણુ

ઉત્તરદિગ્વર્તિના ચ પવનપતિરાજ સન્વન્ધિનીનાં વર્ણન યથા ભૂતાનન્દસ્ય ભવન-
પતિરાજસ્ય તથા વક્તવ્યમ્ । તથા તત્તરપરિચ્છેદ દેવદેવીનાં પરિમાણમપિ સ્થિતિર-
પીતિ પરિમાણમિતિ વર્ણનં ચદામિગાદ્યાનાં ધરણસમાગત દેવદેવીનામિવ ઔત્ત-
રાણાં ચ ભૂતાનન્દમમાગત દેવદેવીનામિવ વેણુદેવાદિ મહાઘોષ પર્યન્તાનાં ભવન-
પતિરાજાનામપિ વિજેયમિતિ । एषानमुकुमारगर्ह नां सर्वेषां भवन्पतीनां भवन्ता-
नात्मन्, इन्द्रनानात्वं. परिमाणनानાત્વં ચૈરામિઃ સપ્તમિર્ગાયામિર્વિજાતવ્યમ્.

તાત્રેમાઃ—‘વડસદ્દી અસુરાણં૧, હુલસીઈ વેદ હોઃ નાગાણં ૨।

વાવત્તરિં સુગ્ગને૩, વાડકુપારાણ છન્નડઈ ૪।૧।

પરિષદા કરી ગઈ છે વૈલી હી સમજ લેવે. વિશેષતા યહી છે કી દક્ષિણ-
દિગ્વર્તિ ભવનપતિરાજ કો પરિષદા કા વર્ણન જિહ પ્રકાર ધરણેન્દ્ર ભવ-
નપતિરાજ કી પરિષદા કા વર્ણન છે વૈલા સમજ લેવે. ઉત્તરદિશા કે
ભવનપતિરાજ કી પરિષદા કા વર્ણન ભવનપતિરાજ ભૂતાનન્દ કી
પરિષદા કે વર્ણન જૈલા હી છે ડસ ડસ પરિષદા કે દેવ દેવિયોં કે પરિ-
માણ ઇવં સ્થિતિ કા વર્ણન દક્ષિણદિશા કે ધરણેન્દ્ર કી સભા કે દેવ-
દેવિયોં કે પરિમાણ જૈલા હી કહ લેવે. ઔર ઉત્તરદિશા કે વેણુદેવાદિ
મહાઘોષ પર્યન્ત કે દેવદેવિયોં કા પરિમાણ ભૂતાનન્દ કી સભા કે દેવ-
દેવિયોં કે પરિમાણ જૈલા હી કહા છે યે સભી અસુરકુમારાદિ ભવનપતિયોં
કે કેવલ ભવનોં મેં હન્દ્રોં મેં અિન્નના છે—વહાન સાત ગાથાઓં દ્વારા
જાન લેના ચાહિયે, વે ગાથાં સંસ્કૃત ટીકામેં લી ગઈ છે । હન ગાથાઓં
કી વ્યાખ્યા હસ પ્રકાર છે—યહાં દક્ષિણ ઔર ઉત્તર હસ પ્રકાર લોનોં

દેવથી લઈને મહાઘોષ સુધીના ભવનપતિ રાજાઓની પરિષદ ધરણેન્દ્ર અને
ભૂતાનન્દની પરિષદ જેવી કહી છે તેજ પ્રકારની છે વિશેષતા કેવળ એજ છે
કે દક્ષિણ દિશાના ભવનપતિરાજની પરિષદાનું વર્ણન જે પ્રમાણે ધરણેન્દ્ર ભવન
પતિરાજની પરિષદાનું વર્ણન કહેલ છે. તેજ પ્રમાણે સમજવું. અને ઉત્તર
દિશાના ભવનપતિરાજની પરિષદાનું વર્ણન ભવનપતિરાજ ભૂતાનન્દની પરિષદા
ના વર્ણન પ્રમાણેજ છે. તે તે પરિષદાના દેવ દેવિયોના પરિમાણ અને સ્થિતિનું
વર્ણન દક્ષિણ દિશાના ધરણેન્દ્રની સભાના દેવ દેવિયોના પરિમાણ પ્રમાણેજ
છે. અને ઉત્તર દિશાના વેણુદેવથી લઈ મહાઘોષ સુધીના દેવ દેવિયોનું પરિમાણ
ભૂતાનન્દની સભાના દેવ દેવિયોના પરિમાણ પ્રમાણે છે. અસુરકુમારાદિ બધાજ
ભવનપતિયોના કેવળ ભવનોમાં ઇન્દ્રોમાં અને પરિમાણના કથનમાં જુદા પણ છે.
તે આની સંસ્કૃત ટીકામાં આપવામાં આવેલ સાત ગાથાઓથી સમજ લેવું.
એ ગાથાઓની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરવામાં આવેલ છે આમાં દક્ષિણ અને

દીર્ઘ૯ દિસા૬ ઉદહીર્ણં૭ વિજ્ઞુકુમારિદ૮ થળિય૯ મગ્ગીર્ણં૧૦ ।
 છાત્તરિપિ જુલયાણં, છાત્તરિઓ સયસહસ્સા ॥૨॥
 ચોત્તીસાર ચોયાલા૨, અટ્ટત્તીસં ચ સયસહસ્સાઈ ।
 પળ્લા૪ ચત્તાલીસા૧૦, દાઢિળઓ હોતિ મઘ્ણાઈ ॥૩॥
 તીસા૧ ચત્તાલીસાર, ચોત્તીસં૩ ચેવ સયસહસ્સાઈ ।
 છાયાલા૪ છત્તીસા૧૦, ઉત્તરઓ હોતિ મઘ્ણાઈ । ૪ ।
 ચમરે૧ ધરણે૨ તહવેણુદેવ૩ હરિકંત૪ અગ્નિસિદ્ધે ૫ ય ।
 પુળ્ણે૬ જલકંતે૭ય, અમિદ૮ લંબેય ઘોસે૧૦યા ॥૫॥
 વલિ૧ મૂયાળંદે૨ વેણુદાલિ૩ હરિસ્સહ૪ અગ્નિમાળ૫ વત્તિસિદ્ધે૬ ।
 જલપ્પમ૭ અમિયવાહણ, ૮ પમંજળે૯ ચેવ મહઘોસે૧૦ ॥૬॥
 ચડસટ્ઠી૧ સટ્ઠી૨ સ્વલ્લ, છચ્ચ સહસ્સાઉ અસુરવજ્જાણં ।
 સામાણિયાઉ ઇણ, ચડગુણા આયરક્કલાઉ, ॥૭॥
 (ચતુઃ પટ્ટિસુરાણાં ચતુરશીતિ મવતિ નાગાનામ્ ।
 દ્વાસપ્તતિઃ સુવર્ણાનાં વાયુકુમારાણાં પળ્ણવતિઃ ॥૧॥
 દ્વીપદિશોદધીનાં વિદ્યુત્કુમારેન્દ્રસ્તન્તિતાગ્નીનામ્ ।
 પળ્ણામપિ યુગલકાનાં પદ્સપ્તતિઃ શતસહસ્રાણિ ॥૨॥
 ચતુસ્ત્રિશ્ચચતુશ્ચત્વારિશ દષ્ટત્રિશ્ચ શતસહસ્રાણિ ।
 પચ્ચાશ્ચચત્વારિશદક્ષિણતો મવન્તિ મઘ્ણાનિ ॥૩॥
 ત્રિશ્ચચત્વારિશ્ચચતુસ્ત્રિશ્ચચૈવ શતસહસ્રાણિ ।
 પદ્ ચત્વારિશ્ચ પદ્ત્રિશદુત્તરતો મવન્તિ મઘ્ણાનિ ॥૪॥
 ચમરો ધરણસ્તથા વેણુદેવો હરિકાન્તોઽગ્નિસિદ્ધશ્ચ ।
 પૂર્ણો જલકાન્તશ્ચામિતો લમ્બથ ઘોષશ્ચ ॥ ૫ ॥
 વલિભૂતાનન્દો વેણુદાલી હરિસ્સહ અગ્નિમાળવ વિશિષ્ટઃ
 જલપ્પમોઽમિતવાહનઃ પમંજનશ્ચૈવ મહાઘોષઃ ॥૬॥
 ચતુષ્પટ્ટિઃ સ્વલ્લ પદ્ ચ સહસ્રાણિત્વસુર વર્જાનામ્ ।
 સામાનિકાસ્તુ એતે ચતુર્ગુણા આત્મરક્ષકાસ્તુ ॥ ૭ ॥

અથાસાં ગાથાનાં વ્યખ્યામાહ—તત્ર પૂર્વે દક્ષિણોત્તરેતિ દિગ્દ્વય વર્જિત્તાનાં
 મઘ્ણપતીનાં સમુચ્ચયેન સંમીલય મઘ્ણસંખ્યા ધર્શયતિ—‘ચડસટ્ઠી’ ઇત્યાદિ
 દિશાઓં મેં રહને બાલે મઘ્ણવાસિયોં કે મઘ્ણોં કી સમુચ્ચયરૂપ
 સે મિલાકર સંખ્યા કહતે હેં ।

ઉત્તર બન્ને દિશામાં રહેવાવાળા ભવનવાસી દેવોના ભવનોની સંખ્યા સમુ-
 ચ્ચય રૂપે મેળવીને કહેવામાં આવેલ છે. ચડસટ્ઠી ઇત્યાદિ ૧ અસુરકુમારોના

ગાથા ૧-૨॥ અસુરકુમારાણાં ચતુર્ષાષ્ટ ભવનલક્ષાણિ ૬૪। નાગકુમારાણાં ચતુર
શ્રીતિ ભવનલક્ષાણિ ૮૪ ।

સુવર્ણકુમારાણાં દ્વાસપ્તતિ ભવનલક્ષાણિ ૭૨ । વાયુકુમારાણાં પ્ષળવતિ
ભવનલક્ષાણિ ૯૬। ગા.૧૧ દ્વીપકુમાર-દિવકુમારો-દાધકુમાર-વિદ્યુન્કુમાર
સ્તનિતકુમાર-ગ્નિકુમારેતિ પ્ષળાં ભવનપતીનાં પ્રત્યેકં પટસપ્તતિ-પટસપ્તતિ
સંખ્યકાનિ, ભવનાનિ સન્તિ ॥ગા. ૨॥

અથ દક્ષિણોત્તરદિગ્વર્તિ ભાગપતીનાં પૃથક્ પૃથક્ ત્રિવિધ્ય ભવનસંખ્યાં
પ્રદર્શયિતુકામઃ પ્રથમં દક્ષિણદિગ્વર્તિ ભવનપતીનાં ભવનસંખ્યાં પ્રદર્શયતિ-
'ચોત્તીસા' इत्यादि गा ३ ।

‘ચત્તસ્રી’ इत्यादि गाथा १-२ ।

અસુરકુમારોં કે ભવન ચૌસઠ ૬૪ લાખ હે હકી પ્રકાર નાગકુમારોં
કે ચૌરાસી ૮૪ લાખ, સુવર્ણકુમારોં કે ચત્તર ૭૨ લાખ, વાયુકુમારોં કે
છિયાનવે ૯૬ લાખ, ભવન હૈ ॥ ગા. ૧ ॥ ‘દીવદિસા’ इत्यादि गा. २।
દ્વિપકુમાર, દિવકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુન્કુમાર, સ્તનિતકુમાર ઔર
અગ્નિકુમાર હવ છાઈ ભવનવાસિયોં કે પ્રત્યેક (एक एक के) છિહત્તર
છિહત્તર ૭૬-૭૬-લાખ ભવન હૈ હકી ધો લેકર ગાથાકાર ને કહા હૈ

‘દીવદિસાઉદ્દીણં વિજ્ઞુકુમારિદથણિયમગીણં ।

છળહં પિ જુથલયાણ છાવત્તરિઓ સયસહસ્સા ॥ ગા. ૨ ॥

અવ દક્ષિણ ઔર ઉત્તર દિશાઓં કે ભવનવાસિયોં કે ભવનોં કી
સંખ્યા કા અલગ અલગ વિવેચન કરને કી હચ્છા સે ગાથાકાર પ્રથમ
દક્ષિણ દિગ્વર્તિ ભવનવાસિયોં કે ભવનોં કી સંખ્યા કહતે હૈ ।

‘ચોત્તીસા’ इत्यादि गाथा ॥३॥

ભવનો ચૌસઠ લાખ છે. ૬૪૦૦૦૦૦ એજ પ્રમાણે નાગકુમારોના ૮૪૦૦૦૦૦
ચૌરાશી લાખ છે. સુવર્ણકુમારોના ૭૨૦૦૦૦૦ ઓતેર લાખ વાયુકુમારોના
૯૬૦૦૦૦૦ છન્નુ લાખ ભવનો છે. ॥ ગા. ૧ ॥

‘દીવદિસા’ इत्यादि गा. २ દ્વીપકુમાર, દિવકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુ
માર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમાર એ છએને એટલે કે દરેકને છોતેર
લાખ ૭૬ છોતેર લાખ ભવનો છે. આજ ભાવને લઈને ગાથાકારે કહ્યું છે

‘દીવ દીસા ઉદ્દીણ વિજ્ઞુકુમારિદથણિયમગીણ ।

છળહં પિ જુથલયાણ છાવત્તરિઓ સયસહસ્સા’ ॥ ગા. ૨

હવે દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાએના ભવન વાસિયોના ભવનોની સંખ્યાનું
જૂઠું જૂઠું વિવેચન કરવાની ઇચ્છાથી ગાથાકાર પહેલા ભવનવાસિયોના
ભવનોની સંખ્યાનું કથન કરે છે. ‘ચોત્તીસા’ इत्यादि

દક્ષિણદિગ્વર્તિનામસુરકુમારાણાં ભવનાનિ ચતુર્વિંશલક્ષાણિ ૩૪, નાગકુમારાણાં ચતુશ્ચત્વાર્વિંશલક્ષાણિ ૪૪, સુવર્ણકુમારાણામષ્ટત્રિંશલક્ષાણિ ૩૮, વાયુકુમારાણાં પચ્ચાશલક્ષાણિ ૫૦, શેષાણાં દ્વીપ-દિગુદધિ-વિદ્યુત્સ્તનિતાગ્નિકુમારાણાં ષણ્ણાં પ્રત્યેકં ચત્વાર્વિંશલક્ષાણિ (૪૭-૪૦) ભવનાનાં સન્તીતિ । ગા. ૩ ॥

અથોત્તરદિગ્વર્તિ ભવનપતીનાં ભવનાનિ પ્રદર્શયતિ-‘ત્રીસા’ इत्यादि गा. उत्तरदिग्वर्तिनामसुरकुमाराणां भवनानि त्रिंशल्लक्षाणि ૩૦, નાગકુમારાણાં ચત્વાર્વિંશલક્ષાણિ ૪૦, સુવર્ણકુમારાણાં ચતુર્વિંશલક્ષાણિ ૩૪, વાયુકુમારાણાં ષટ્ ચત્વાર્વિંશલક્ષાણિ ૪૬, શેષાણાં દ્વીપદિગુદધિ વિદ્યુત્સ્તનિતાગ્નિકુમારાણાં ષણ્ણાં પ્રત્યેકં ષટ્ ત્રિંશત્ ષટ્ત્રિંશલક્ષાણિ ભવનાનાં સન્તીતિ ॥ દ્વયાનાં દક્ષિણોત્તરભવનાનાં સંખ્યાયાઃ સંમેલને પ્રત્યેકેષાં ગાથાદ્વયોક્તા સમુચ્ચયસંખ્યા સમાગચ્છતીતિ બોધ્યમ્ ॥ ગા. ૪ ॥

દક્ષિણ દિશા કે અસુરકુમારો કે ચોતીસ ૩૪ લાખ ભવન છે । હસી પ્રકાર નાગકુમારોં કે ચવાલીસ ૪૪ લાખ, સુવર્ણકુમારોં અઢતીસ ૩૮ લાખ ઓર વાયુકુમારોં કે પચાસ ૫૦ લાખ ભવન છે, શેષ જો છહ દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સ્તનિતકુમાર ઓર અગ્નિકુમાર, इन छहों के प्रत्येक के चालीस चालीस-४०-४० लख भवन हैं । गा. ३ ॥

અવ હસી પ્રકાર ઉત્તર દિગ્વર્તી ભવનવાસિયોં કે ભવનોં કી સંખ્યા કહતે હૈ-‘ત્રીસા’ इत्यादि गा. ४ ॥

ઉત્તર દિશા કે અસુરકુમારોં કે ભવન ત્રીસ ૩૦ લાખ છે । હસી પ્રકાર નાગકુમારોં કે ચાલીસ ૪૦ લાખ, સુવર્ણકુમારોં કે ચોતીસ ૩૪ લાખ, ઓર વાયુકુમારોં કે છિયાલીસ ૪૬ લાખ ભવન છે । શેષ જો

દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારોના ૩૪૦૦૦૦૦ ચેત્રીસ લાખ ભવનો છે. એજ પ્રમાણેના નાગકુમારોના ૪૪૦૦૦૦૦ ચુંવાળીસ લાખ, સુવર્ણકુમારોના ૩૮૦૦૦૦૦ આઠત્રીસ લાખ અને વાયુકુમારોના ૫૦૦૦૦૦ પચાસલાખ ભવનો છે. બાકીના દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર એ છએને દરેકને ૪૦૦૦૦૦૦ ચાળીસ ૪૦૦૦૦૦૦ ચાળીસ લાખ ભવનો છે. ગા. ૩

હવે ઉત્તર દિશામા આવેલ ભવનવાસીયોના ભવનોની સંખ્યાનું કથન કરવામાં આવે છે. ‘ત્રીસા’ इत्यादि गा. ४

ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારોના ભવનો ૩૦૦૦૦૦૦ ત્રીસ લાખ છે એજ પ્રમાણે નાગકુમારોના ૪૦૦૦૦૦૦ ચાલીસ લાખ, સુવર્ણકુમારોના ૩૪૦૦૦૦૦ ચોત્રીસ લાખ અને વાયુકુમારોના ૪૬૦૦૦૦૦ છેતાલીસ લાખ ભવનો છે. બાકીના જે દ્વીપકુમાર વિગેરે બીજી ગાથામાં બતાવવામાં આવ્યા છે, છએને

સમ્પ્રતિ દક્ષિણોત્તરદિગ્વર્ત્તિભવનપતીનામિન્દ્રનામાનિ પૃથક્ પૃથક્ વિદિચ્ય
પ્રદર્શયિતુકામઃ પ્રથમં દક્ષિણદિગ્વર્ત્તિભવનપતીનામિન્દ્રનામાનિ ક્રમેણ પ્રદર્શયતિ
'ચમર' इत्यादि गा. ५ ।

દક્ષિણદિગ્વર્ત્તિનામસુરકુમારાણામિન્દ્રચમર:૧, નાગકુમારાણાં ધરણ:૨,
સુવર્ણકુમારાણાં વેણુદેવ:૩, વિદ્યુત્કુમારાણાં હરિકાન્ત:૪, અગ્નિકુમારાણામગ્નિ
શિખ ૫, દ્વીપકુમારાણાં પૂર્ણ: ૬, ઉદધિકુમારાણાં જલકાન્ત: ૭, દિવકુમારાણા-

દ્વીપકુમાર આદિ જો દૂસરી ગાથા મેં બતાવે ગયે હેં ઉન છદોં કે પ્રત્યેક
કે છત્તીસ છત્તીસ-૩૬-૩૬ લાખ ભવન હૈ । इस प्रकार दक्षिण उत्तर
दोनों दिशा के भवनपतियों के भवनों की संख्या को मिलाने से एक
एक भवनपतियों के भवनों की संख्या जो प्रथम द्वितीय गाथा में
कही गई है वह समुच्चय रूप से आ जायगी ॥ गा. ४ ॥

અથ દક્ષિણ ઉત્તર દોનોં દિશાઓં કે ભવનપતિયોં કે ઇન્દ્રોં કે
નામ વતલાને કી ઇચ્છા સે પ્રથમ દક્ષિણ દિગ્વર્તી ભવનપતિયોં કે
ઇન્દ્રોં કે નામ ક્રમ સે કહતે હેં-‘ચમરે’ इत्यादि ॥ गा. ५ ॥

દક્ષિણદિશા કે અસુરકુમારોં કા ઇન્દ્ર ચમર હૈ इसी प्रकार
नागकुमारों का धरण२, सुवर्णकुमारों का वेणुदेव३, विद्युत्कुमारों का
हरिकान्त४, अग्निकुमारों का अग्निशिख५, द्वीपकुमारों का पूर्ण६, उद-
धिकुमारों का जलकान्त७, दिक्कुमारों का अमितागति८, वायुकुमारों का

દરેકને ૩૬૦૦૦૦૦ છત્રીસ લાખ ૩૬૦૦૦૦૦ છત્રીસ લાખ ભવનો છે આ
રીતે દક્ષિણ દિશા અને ઉત્તર દિશા એમ બન્ને દિશાના ભવનપતિયોના ભવ-
નોની સંખ્યા મેળવવાથી દરેક ભવનપતિયોના ભવનોની સંખ્યા જે પહેલી અને
બીજી ગાથામાં કહેલ છે, તે સમુચ્ચય રૂપે આવી જાય છે. ॥ગા ૪॥

હવે દક્ષિણ અને ઉત્તર બન્ને દિશાના ભવનપતિયેના ઇન્દ્રોના નામો
ખતાવવાની ઇચ્છાથી પહેલા દક્ષિણ દિશાના ભવનપતિયોના ઇન્દ્રોના નામો ક્રમ
થી બતાવે છે. ‘ચમરે’ इत्यादि

દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારોના ઇન્દ્ર ચમર છે ૧, એજ પ્રમાણે નાગ-
કુમારોના ઇન્દ્ર ધરણ છે ૨, સુવર્ણકુમારોના ઇન્દ્ર વેણુદેવ છે, ૩, વિદ્યુ-
કુમારોના ઇન્દ્ર હરિકાન્ત છે ૪ અગ્નિકુમારોના ઇન્દ્ર અગ્નિ શિખ છે ૫,
દ્વીપકુમારોના ઇન્દ્ર પૂર્ણ છે. ૬ ઉદધિકુમારોના ઇન્દ્ર જલકાન્ત છે ૭, દિવકુ-
મારોના ઇન્દ્ર અમિતાગતિ છે. ૮, વાયુ કુમારોના ઇન્દ્ર વેલમ્બ છે. ૯ અને

મમિત'૮, વાયુકુમારાણાં વેલમ્બઃ ૯, સ્તનિતકુમારાણાં ઘોષઃ ૧૦ एते दशेन्द्राः क्रमेण दक्षिणदिग्बर्त्तिनां दशानां भवनपतीनां सन्तीति ॥ गा. ५॥

અથોત્તરદિગ્વર્ત્તિભવનપતીનાં ક્રમેણેન્દ્રનામાન્યાહ-‘વલિ’ इत्यादि

उत्तरदिग्बर्त्तिनामसुरकुमाराणामिन्द्रो वलिः १, नागकुमाराणां भूतानन्दः २, सुवर्णकुमाराणां वेणुदाञ्जिः ३, विद्युत्कुमाराणां हरिस्सहः ४, अग्निकुमाराणां मग्निमाणवः ५, द्वीपकुमाराणां विशिष्टः ६, उदधिकुमाराणां जलप्रभ ७, दिक्कुमाराणाममितवाहनः ८, वायुकुमाराणां प्रभञ्जनः ९, स्तनितकुमाराणां घोषः १० । एते दशेन्द्राः क्रमेणोत्तरदिग्बर्त्तिभवनपतीनां सन्तीति । गा. ६॥

अथैषां प्रत्येकेषां सामानिकात्परक्षकदेवानां संख्यामाह-‘चउसट्ठी’ इत्यादि दक्षिणदिग्बर्त्तिभवनपतीनामसुरकुमाराणां चमरेन्द्रस्य सामानिकदेवाश्चतुष्पष्टि-

વેલમ્બ૯, ઔર સ્તનિતકુમારોંકા ઘોષનામ્કા હન્દ્ર હૈ ૧૦, યે ક્રમ સે દક્ષિણ દિશા કે દશ ભવનપતિયો કે દશ હન્દ્ર હૈ ॥ ગા. ૫॥

अब उत्तर दिशाके भवनपतियों के हन्द्रों का नाम क्रम से कहते हैं-‘वलि’ इत्यादि गा. ६॥

उत्तरदिशा के असुरकुमारों का हन्द्र वलि है १, इसी प्रकार नागकुमारों का हन्द्रभूतानन्द २, सुवर्णकुमारों का हन्द्र वेणुहाली-३, विद्युत्कुमारों का हन्द्र हरिस्सह ४, अग्निकुमारों का हन्द्र अग्निमाणव ५, द्वीपकुमारों का हन्द्र विशिष्ट ६, उदधिकुमारों का हन्द्र जलप्रभ ७, दिक्कुमारों का हन्द्र अमितवाहन ८, वायुकुमारों का हन्द्र प्रभञ्जन ९, और स्तनितकुमारों का हन्द्र महाघोष है १० । ये दस क्रम से उत्तरदिशाके दश भवनपतियों के दश हन्द्र हैं । गा. ६॥

સ્તનિતકુમારોનો ઇન્દ્ર ઘોષ નામનો ઇન્દ્ર છે. ૧૦, આ રીતે દક્ષિણદિશાના દશ ભવનપતિયોના દસ ઇન્દ્રો છે. ॥ ગા. ૫ ॥

હવે ઉત્તર દિશાના ભવનપતિયોના ઇન્દ્રોના નામો ક્રમથી કહેવામાં આવે છે ‘વલિ’ ઇત્યાદિ ગા. ૬

ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારોનો ઇન્દ્ર બલિ છે, ૧ એજ પ્રમાણે નાગકુમારોનો ઇન્દ્ર ભૂતાનન્દ છે. ૨, સુવર્ણકુમારોનો ઇન્દ્ર વેણુહાલિ છે. ૩, વિદ્યુત્કુમારોનો ઇન્દ્ર હરિસ્સહ છે ૪, અગ્નિકુમારોનો ઇન્દ્ર અગ્નિમાણવ છે ૫, દ્વીપકુમારોનો ઇન્દ્ર વિશિષ્ટ છે ૬, ઉદધિકુમારોનો ઇન્દ્ર જલપ્રભ છે ૭, દિક્કુમારોનો ઇન્દ્ર અમિતવાહન છે. ૮, વાયુકુમારોનો ઇન્દ્ર પ્રભંજન છે. ૯, અને સ્તનિતકુમારોનો ઇન્દ્ર મહાઘોષ છે ૧૦, આ રીતે આ દસ ઉત્તર દિશાના દસ ભવનપતિયોના ૧૦ દસ ઇન્દ્રો છે. ॥ ગા. ૬ ॥

सहस्रसंख्यकाः (६४०००) सन्ति । उत्तरदिग्वर्त्तिभवनपतीनामसुरकुमाराणां वलीन्द्रस्य सामानिकादेवाः षष्टिसहस्रसंख्यकाः ६०००० सन्ति । शेषाणां सर्वेषां भत्येकं सामानिकदेवाः षट्सहस्राणि षट्सहस्राणि सन्ति । आत्मरक्षकदेवाश्च सामानिकदेवेभ्यश्चतुर्गुणाः सर्वेषां स्वस्वापेक्षया भवन्तीति ॥गा.७॥

॥ भवनपतीनां भवनादि प्रदर्शकं कोष्ठकम् ॥

भवन- पति नामानि	दा. भ. संख्या लक्षाणि	औ. भ. संख्या लक्षाणि	सर्व संख्या लक्षाणि	दाक्षि- णात्येन्द्र नामानि	औत्तरेन्द्र नामानि	दा. सा. च.सामा. च. सा.	औत्तर सामा. प्र. सा.	द्वयाना- मात्म- रक्षकाः
असुर कुमारा	३४ ,,	३० ,,	६४ ,,	चमरः	बलिः	६४०००	६००००	आ. च.
नाग- कुमाराः	४४ ,,	४० ,,	८४ ,,	धरणः	भूतानन्दः	६०००	६०००	२४०००
सुवर्ण कुमाराः	३८ ,,	३४ ,,	७२ ,,	वेणुदेवः	वेणुदालिः	६०००	६०००	२४०००
विद्युत्कु- माराः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	हरिकान्तः	हरिस्सहः	६०००	६०००	२४०००
अग्नि कुमाराः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	अग्निशिखः	अग्नि	६०००	६०००	२४०००
द्वीप- कुमाराः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	पूर्णः	विशिष्टः	६०००	६०००	२४०००
उदधि कुमाराः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	जलकान्तः	जलप्रभः	६०००	६०००	२४०००
दिव्यकु- माराः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	अमित- गतिः	अमित- वाहगः	६०००	६०००	२४०००
वायु कुमाराः	५० ,,	४६ ,,	९६ ,,	वेळम्बः	ममञ्जनः	६०००	६०००	२४०००
स्तमिन कुमारः	४० ,,	३६ ,,	७६ ,,	घोषः	महाघोषः	६०००	६०००	२४०००

अथ इन दश भवनपतियों के एकएक के सामानिक और आत्म-
रक्षकदेवों की संख्या कहते हैं—‘चउसट्टी’ इत्यादि गा.७॥

इवे दस भवनपतियोना दरेकना सामानिक अने आत्मरक्षक देवोनी
संख्या हडे छे छउसट्टी’ इत्यादि गा. ७
जी० ९७

दक्षिणदिशा के असुरकुमारों के इन्द्र चरणके चौसठ-६४ हजार सामानिक देव है, उत्तरदिशा के असुरकुमारों के इन्द्र धरणके साठ ६० हजार सामानिकदेव है । बाकी के दक्षिण तथा उत्तर दोनों दिशा के भवनपतियों के इन्द्र जो धरण और भूतानन्द आदि हैं, उन सब इन्द्रों के प्रत्येक के सामानिक देव छह छह ६-६ हजार है । और आत्मरक्षकदेव सब इन्द्रों के अपने अपने सामानिक देवों की अपेक्षा से चौगुने होते हैं जैसे चण्डेन्द्र के सामानिकदेव चौसठ ६४ हजार हैं तो इन से चौगुन दो सौ छप्पन हजार अर्थात् दोलाख छप्पनहजार (२५६०००) आत्मरक्षक देव होते हैं । इसी प्रकार बलीन्द्र के सामानिक देव साठ ६० हजार हैं तो इन से चौगुना दो सौ चालीस हजार अर्थात् दो लाख चालीस हजार (२४००००) आत्मरक्षकदेव होते हैं, शेष दक्षिण उत्तर दोनों दिशाओं के समस्त इन्द्रों के प्रत्येकके छह हजार सामानिकदेव है तो इनसे चौगुना चौहत्तर चौहत्तर हजार (२४००००) आत्मरक्षकदेव सभी इनके प्रत्येकके होते हैं ॥ गा. ७ ॥ यह सात गाथाओंका अर्थ है । इनका कोष्ठक सं. टीका में देखलेना चाहिये दक्षिणात्थ सुवर्णकुमारों की परिषदा की वक्तव्यता नागकुमारराज धरण

दक्षिण दिशाना असुरकुमाराना धन्द्र चमरेन्द्रना ६४००० चौसठ हजार सामानिक देवो छे. अने उत्तर दिशाना असुरकुमाराना धन्द्र धरणेन्द्रना ६००००० साठ हजार सामानिक देवो छे. बाकीना दक्षिण अने उत्तर अने दिशाना भवनपतियोना धन्द्र जे धरणेन्द्र अने भूतानन्देन्द्र आदि छे, ते अथा धन्द्रोना दरेकना छ छ हजार सामानिक देवो छे. अने अथा धन्द्रोना आत्मरक्षक देवो पोत पोताना सामानिक देवानी अपेक्षाथी यार गणु थाय छे. जेभके चमरेन्द्रना सामानिक देव ६४००० चौसठ हजार होय छे. तेनाथी यार गणु ओटले के असे छप्पन हजार अर्थात् जे लाख छप्पन हजार २५६००० आत्मरक्षक देवो तेना होय छे अथ रीते बलीन्द्रना सामानिक देव ६०००० साठ हजार छे. अनाथी यार गणु असेचावीस हजार २४०००० जे लाखचावीस हजार आत्मरक्षक देव अत्रिन्द्रना होय छे. बाकीना दक्षिण अने उत्तर अने दिशाओना अथा धन्द्रोना दरेकने छ छ हजार सामानिक देव छे. तो तेनाथी यार गणु २४००० चौवीस हजार २४००० चौवीस हजार आत्मरक्षक देवो ते दरेक धन्द्रोना होय छे. ॥ गा. ७ ॥ आ रीते सात गाथानो अर्थ अहियां अतावेस छे तेनुं कोष्ठक संस्कृत टीकाभां जेष्ठ लेखु दक्षिण दिशाना सुवर्णकुमारोनी परिषदानु कथन नागकुमारराज धरणुनी परिषदाना कथन प्रमाणे

પર્ષદ્વક્તવ્યતાપિ દક્ષિણાત્વાનાં સુવર્ણકુમારાણાં નાગકુમારરાજધરણવત્
 ઔત્તરાણાં સુવર્ણકુમારાણાં પર્ષદ્વક્તવ્યતા ઔત્તરનાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દવત્
 જ્ઞાતવ્યા, એતદભિપ્રાયેનૈવોક્ત મૂલ્યે-‘પરિસાઓ સેસાણં ભવણવર્ણં દાહિણિ-
 લ્લાણં જહા ધરણસ્સ ઉત્તરિલ્લાણં જહા ભૂયાણંદસ્સ’ ઇતિ ॥સૂ. ૪૮॥

તદેવં ભવનપતીનાં વક્તવ્યતા કથિતા, સમ્પતિ-ક્રમ પ્રાપ્તવાનવ્યન્તર વક્તવ્યતા
 દર્શયિતુમાહ-‘કહિ ણં મંતે ! વાણમંતરાણં’ ઇત્યાદિ,

મૂલ્ય-કહિ ણં મંતે ! વાણમંતરાણં દેવાણં ભવણા (ભોમે-
 જ્ઞા નગરા) પન્નત્તા, જહા ઠાણપદે જાવ વિહરંતિ । કહિ ણં
 મંતે ! પિસાયાણં દેવાણં ભવણા પન્નત્તા, જહા ઠાણપદે જાવ
 વિહરંતિ કાલ-મહાકાલા ય, તત્થ દુવે પિસાયકુમારરાયાણો
 પિસાય ઇંદા પરિવસંતિ જાવ વિહરંતિ । કહિ ણં મંતે ! દાહિ-
 નિલ્લાણં પિસાયકુમારાણં જાવ વિહરંતિ, કાલે ય એત્થ પિસાય-
 કુમારિંદે પિસાયકુમારરાયા પરિવસદ્દ મહાદ્દિણ જાવ વિહરદ્દ ।
 કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારરન્નો કદ્દ
 પરિસાઓ પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! તિન્નિ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ,
 તં જહા-ઈસા તુડિયા દઢરહા, અઠ્ઠિમતરિયા ઈસા, મઙ્ગિમિ-
 યા તુડિયા, બાહિરિયા દઢરહા । કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાય-
 કુમારિંસ્સ પિસાયકુમારરન્નો અઠ્ઠિમતરપરિસાણ કદ્દ દેવસાહ-
 સ્સીઓ પન્નત્તાઓ જાવ બાહિરિયાણ પરિસાણ કદ્દ દેવિસયા
 પન્નત્તા ? ગોયમા ! કાલસ્સ ણં પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાય-

કી પરિષદા જૈસી હૈ તથા ઉત્તર કે સુવર્ણકુમારોં કી પરિષદા કી વક્તવ્ય-
 તા ઉત્તર કે નાગકુમારરાજ ભૂતાનન્દ કી પરિષદા કે જૈસી હૈ इसी अभि-
 प्राय से सूत्रकारने मूल में ‘परिसाओ सेसा णं भवणवर्णं-दाहिणिल्लाणं
 जहा धरणस्स, उत्तरिल्लाणं जहा भूयाणंदस्स’ ऐसा कहा है ॥सू० ४८॥

છે. તથા ઉત્તર દિશાના સુવર્ણકુમારોની પરિષદાનુ કથન ઉત્તર દિશાના નાગ
 કુમારરાજ ભૂતાનન્દની પરિષદાના કથન પ્રમાણે છે. આ અભિપ્રાયથી સૂત્રકારે
 મૂલ્યમાં ‘પરિસાઓ સેસાણં ભવણવર્ણં દાહિણિલ્લાણં જહા ધરણસ્સ, ઉત્તરિલ્લાણં
 જહા ભૂયાણંદસ્સ’ એ પ્રમાણે કહેલ છે. ॥ સૂ. ૪૮ ॥

कुमाररायस्स अविंभतरपरिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ
 मज्झिमियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, बाहि-
 रियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, अविंभत-
 रियाए परिसाए एगं देवीसयं पन्नत्तं मज्झिमियाए परिसाए
 एगं देवीसयं पन्नत्तं बाहिरियाए परिसाए एगं देविसयं पन्नत्तं।
 कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररण्णो अविंभ-
 तरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता, मज्झि-
 मियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता बाहिरि-
 याए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता जाव बाहि-
 रियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ?
 गोयमा ! कालस्स णं पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररण्णो
 अविंभतरियाए परिसाए देवाणं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता,
 मज्झिमियाए परिसाए देवाणं देसूणं अद्धपलिओवमं ठिई
 पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं सातिरेगं चउभागपलि-
 ओवमं ठिई पन्नत्ता, अविंभतरियाए परिसाए देवीणं सातिरेगं
 चउभागपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिसाए
 देवीणं चउभागपलिओवमं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिसाए
 देवीणं देसूणं चउभागपलिओवमं ठिई पन्नत्ता अट्टो जो चेव
 चमरस्स एवं उत्तरस्स वि एवं णिरंतरं जाव गीयजसस्स । सू० ४९।

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! वानव्यन्तराणां देवानां भवनानि (भोमेयानि नग-
 राणि) प्रज्ञप्तानि, यथा स्थानपदे यावद्विहरन्ति । कुत्र खलु भदन्त ! पिशाचानां
 देवानां भवनानि प्रज्ञप्तानि यथा स्थानपदे यावद्विहरन्ति, काल-महाकालौ च तत्र
 द्वौ पिशाचकुमारराजौ पिशाचेन्द्रौ परिवसतौ यावद्विहरतः । कुत्र खलु भदन्त !
 दाक्षिणास्यानां पिशाचकुमाराणां यावद्विहरन्ति, कालश्चात्र पिशाचकुमारेन्द्रः
 पिशाचकुमारराजः परिवसति महर्द्धिको यावद्विहरति । कालस्य खलु भदन्त !
 पिशाचकुमारराजस्य कति पर्षदः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः,

તથા-ઈશા ત્રુટિતા દઢરયા, આમ્યન્તરિકા ઈશા, માધ્યમિકા ત્રુટિતા, વાહ્યા દઢરયા । કાલસ્ય ચલુ ભદન્ત । પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય પિશાચકુમારરાજસ્યામ્ય-
ન્તરિકાયાં પર્ષદિ કતિ દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ યાવદ્વાહ્યાયાં પર્ષદિ કતિ દેવી-
શતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ ! કાલસ્ય ચલુ પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય પિશાચકુમાર-
રાજસ્યાઽઽમ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ ૩૯દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ
દશદેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ વાહ્યાયાં પર્ષદિ ૬૮દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, આમ્ય-
ન્તરિકાયાં પર્ષદિ ૬૮ દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્ત માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ ૬૮ દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્
વાહ્યાયાં પર્ષદિ ૬૮ દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ । કાલસ્ય ચલુ ભદન્ત ! પિશાચકુમારે-
ન્દ્રસ્ય પિશાચકુમારરાજસ્યાઽઽમ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવાનાં કિયન્ત કાલં સ્થિતિઃ
પ્રજ્ઞપ્તા ? માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવાનાં કિયન્ત કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, વાહ્યાયાં
પર્ષદિ દેવાનાં કિયન્ત કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, યાવદ્વાહ્યાયાં પર્ષદિ દેવીનાં
કિયન્ત કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! કાલસ્ય ચલુ પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય પિશાચ-
કુમારરાજસ્યામ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ દેવાન મદુર્ધપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, માધ્ય-
મિકાયાં પર્ષદિ દેવાનાં દેશોનમદુર્ધપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, વાહ્યાયાં પર્ષદિ
દેવાનાં સાતિરેકં ચતુર્ભાગપલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, આમ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ
દેવીનાં સાતિરેકં ચતુર્ભાગપલ્યોપમં સ્થિતિ પ્રજ્ઞપ્તા, માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દેવીનાં
ચતુર્ભાગપલ્યોપમ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, વાહ્યાયાં પર્ષદિ દેવીનાં દેશોન ચતુર્ભાગ-
પલ્યોપમં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, અર્થોવશ્ચૈવ ચમરસ્ય, એમુચરસ્યાપિ, એવં નિરન્તરં
યાવદ્ગીતયશસઃ સુ. ૪૯॥

ટીકા-‘કહિ ણં મંતે’ કુત્ર-કસ્મિન્ સ્થાને ચલુ ભદન્ત ! ‘વાણમંતરાણં દેવાણં’
વાનવ્યન્તરાણામ્, વને ભવા વાનાઃ, વાનાશ્ચ તે વ્યન્તરા ઇતિ વાનવ્યન્તરા સ્તૈષામ્
‘ભવના (મોમેજ્ઞા નગરા) પન્નણા, ભવનાનિ-‘મોમેયાનિ નગરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનીતિ

હસ પ્રકાર સે ભવનપતિ દેવો કો વક્તવ્યતા કહકર અથ સૂત્રકાર
ક્રમ પ્રાપ્ત વાનવ્યન્તર દેવો કો વક્તવ્યતા કહતે હૈ-

‘કહિ ણં મંતે । વાણમંતરાણં ભવના (મોમેજ્ઞા નગરા) ઇત્યાદિ ।

હે ભદન્ત ! કિસ સ્થાન પર વાનવ્યન્તર દેવો કે ભવન કહે થયે
હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ-‘જહા ઠાણપદે જાવ વિહરંતિ’ હૈ

આ રીતે ભવનપતિ દેવોનુ કથન કરીને હવે સૂત્રકાર ક્રમાગત વાનવ્ય-
ન્તર દેવોનુ કથન કરે છે. ‘કહિ ણં મંતે ! વાણમંતરા ણં ભવના’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-હે ભવન વાનવ્યન્તર દેવાના ભવનો કયા સ્થાનપર કહેવામા આવેલા
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે હે ‘જહા ઠાણપદે
જાવ વિહરંતિ’ હે ગૌતમ ! આ વિષયમા પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાનપદમા જે

પ્રશ્નઃ, મગવાનાદ્—‘જહા’ ઇત્યાદિ, ‘જહા ઠાણપદે જાવ વિહરંતિ’ યથા સ્થાનપદે-સ્થાનારુપે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય દ્વિતીયપદે કથિતં તથેહાપિ વક્તવ્યમ્ યાવદ્વિહરન્તીતિ ।

અર્થઃ—અસ્યા રત્નપ્રભાપૃથિવ્યા રત્નકાણ્ડસ્ય સહસ્રયોજનવાહલ્યસ્યોપરિ એકં યોજનશ્ચત્તમ્વશાહચ અધોઽપિ એકં યોજનશતં વર્જયિત્વા મધ્યેઽષ્ટસુ યોજન-શતેષુ વાનવ્યન્તરાણં તિર્યગ્ અસંખ્યેયાનિ નગરાવાસજતસહસ્રાણિ સન્તિ । एषां भौमेयनगराणां ‘बहिर्वृत्ता’ इत्यादि वर्णनं प्रज्ञापनास्थानपदतोऽवसेयम् । तत्र पिशाचादयो बहवो वानव्यन्तरा देवा परिवसन्ति । ते तत्र स्वेषां भवनसामानिकदेवाग्रमहिषी पर्षदनीकानीकाधिपत्यात्मरक्षक देवानामन्येषां च बहूनां वानव्यन्तरदेवदेवीनामाधिपत्यं कुर्वन्तो यावद् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरन्तीति सर्वं

ગૌતમ । इत्यस्मिन्ध में जैसा कथन प्रज्ञापना सूत्र के द्वितीय स्थानपद में किया गया है वैसा ही वह यहां पर कर लेना चाहिये अर्थात् इन वानव्यन्तरो के भवन-भौमेयनगर इस रत्नप्रभापृथिवी में रहे हुए रत्न-काण्ड जो एक हजार योजन का पृथुल-जाड़ा है उसके उपर एक सौ योजन अवगाहन करके इसी प्रकार नीचे भी एक सौ योजन छोड़कर मध्य के आठसौ योजन में वानव्यन्तरो के तिर्यक् असंख्यातलाख नगरवास हैं । वे भौमेयनगर ‘बहिर्वृत्ताः’ बाहर से मोल है इत्यादि स्मरत्त वर्णन प्रज्ञापनासूत्र के द्वितीय स्थानपद से समझ लेना चाहिये । वहां उन नगरवासो में पिशाच आदि बहुतो वानव्यन्तरदेव रहते हैं वे अपने अपने भवन, सामानिकदेव, अग्रमहिषी, पर्षदा, अनीक-सेना अनीकाधिपति, आत्मरक्षक देवो पर तथा और भी दूसरे बहुत वानव्यन्तर देवदेवियों पर आधिपत्य करते हुए यावत् भोग भोगों को भोगते

પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણેનું કથન અહિયાં કરી લેવું જોઈએ. અર્થાત્ આ વાનવ્યન્તરોના ભવનો ભૌમેય નગરો આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં રહેલ રત્નકાંડ કે જે એક હજાર યોજનથી પૃથુલ બહુ હોય છે, તેની ઉપર એક સો યોજન અવગાહન કરીને અને એજ પ્રમાણે નીચે પણ એક સો યોજન છોડીને વચ્ચેના આઠ સો યોજનમાં વાનવ્યન્તરોના તિર્યક્ અસંખ્યાત લાખ નગરાઓ આવેલા છે. તે ભૌમેય નગરો ‘બહિર્વૃત્તા.’ બહારથી ગોળ હોય છે. વિગેરે પ્રકારથી સઘળું તેનું વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાન પદમાં કહ્યા પ્રમાણેનું સમજી લેવું. ત્યાં એ નગરાવાસોમાં પિશાચ વિગેરે ઘણા વાનવ્યન્તર દેવો રહે છે. તેઓ પોત પોતાના ભવનો, સામાનિક દેવો, અગ્રમહિષિયો, પર્ષદાઓ, અનીકો સેનાઓ, અનીકાધિપતિયો અને આત્મરક્ષક દેવો પર તથા બીજા પણ ઘણા વાનવ્યન્તર દેવ દેવિયો પર અધિપતિ પણ

મગવદુત્તરં પ્રજાપનાતો વૌધ્યમ્ । પુનર્ગૌતમઃ પિશાચાદીનાં વાનવ્યન્તરાણાં મદાતઃ
પ્રથમં પિશાચવિષયે પૃચ્છતિ—‘કહિ ણં મંતે ! પિસાયા ણં’ इत्यादि,

‘કહિ ણં મંતે ! પિસાયા ણં દેવાણં મવળા પળ્લતા’ કુત્ર સ્વલ્લ મદન્ત !
પિશાચાનાં ભવનાનિ ‘ભૌમેયનગરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ—કથિતાનીતિ પ્રશ્નઃ ઉત્તરયતિ
‘જહા’ इत्यादि, ‘જહા ઠાણપદે જાવ વિહરંતિ’ યથા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રે સ્થાનારૂપે પદે
તથા વક્તવ્યં યાવદ્વિહરન્તીતિ પદમ્ । અત્ર પિશાચાનાં ભૌમેયનગરવર્ણનં સર્વં
વાચ્યમ્ । તત્ર પિશાચા દેવાઃ સ્વસ્વપરિનારભૂતાનાં દેવદેવીનામાધિપત્યં કુર્વન્તો
મોગમોગાન્ શુક્ત્તાના વિહરન્તીતિ પર્યન્તં સર્વં પ્રજ્ઞાપનાયાં દ્રશ્યમિતિ ।

પિશાચકુમારરાજવિષયે પ્રાહ—‘કાલ’ इत्यादि, ‘કાલમહાકાલેય તત્થ દુવે
પિસાયકુમારરાયાણો પિસાયહંદા પરિવસંતિ જાવ વિહરંતિ’ કાલો મહાકાલશ્ચ
તત્ર દક્ષિણોત્તરદિગ્વર્તિપિશાચાનાં દ્વૌ પિશાચકુમારરાજાનો પિશાચેન્દ્રો પરિવસતો
યાવત્પદેન મહર્ઢિકૌ મહાસૌર્યૌ इत्यादि सर्वं कालमहाकालपिशाचेन्द्रयोर्वर्णनं
પ્રજ્ઞાપનાસ્થાનપદે વિલોકનીયમ્ ।

हुए रहते है यह सब भगवान के उत्तर रूप में प्रज्ञापना सूत्रमें देख लेना
चाहिये फिर गौतमस्वामी पिशाचादि वानव्यन्तरो में से पिशाच के
विषय में पूछते है—‘कहिणं मंते पिसाया णं’ इत्यादि ‘कहि णं मंते !
पिसाया णं देवाणं मवणा पणत्ता’ हे भदन्त ! पिशाचदेवों के भवन
कहाँ पर कहे गये है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते है ‘जहा ठाणपदे
जाव विहरंति’ हे गौतम ! प्रज्ञापनासूत्र के स्थाननामक दूसरे पद में जैसा
इनके सम्बन्ध में कहा गया है वैसा ही वह सब कथन यहाँ पर भी कह
लेना चाहिये यहाँ पर पिशाच देवों के भौमेयनगरो का सब वर्णन कर
लेना चाहिये इन नगरो में पिशाच देव अपने अपने भवन सामानिक

કન્તા થકા યાવત્ લોગઉપલોગોને લોગવતા થકા નહે છે આ તમામ કથન
ભગવાનના ઉત્તર વાક્ય રૂપે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાંથી નેઈ લેવું.

इरीथी श्रीगौतमस्वामी पिशाच विग्रेह वानव्यन्तर पैरी पिशाचना अ'अ'धयां
પૂછે છે કે ‘કહિ ણં મંતે ! પિસાયાણં’ ઇત્યાદિ

‘કહિ ણં મંતે ! પિસાયાણં દેવાણં મવળા પળ્લતા’ હે ભગવન્ પિશાચ
દેવોના ભવનો કયાં આગળ આવેલા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ
સ્વામીને કહે છે કે ‘જાવ ઠાણપદે જાવ વિહરતિ’ હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના
સૂત્રના સ્થાનપદ નામના ણીજ પદમાં આ વિષયમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં
આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયાં પણ કહેવું નેઈએ અહીંયાં પિશાચ
દેવોના ભૌમેય નગરોનું તમામ વર્ણન કરી લેવું નેઈએ એ નગરોમાં પિશાચ

અથ-ઔઘિકાન્ સેન્દ્રપિશાચકુમારાન્નિરૂપ્ય દાક્ષિણાત્યાન્ પિશાચકુમારાન્ નિરૂપયિતું પ્રશ્નયન્નાહ-‘કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં’ इत्यादि, ‘કહિ ણં મંતે !’ કુત્ત કસ્મિન્ સ્થાને સ્થલ મદન્ત ! ‘દાહિણિલ્લાણં પિસાયકુમારાણં’ દાક્ષિણાત્યાનાં પિશાચકુમારાણામ્ ‘જાત્ર વિહરંતિ’ યાવદ્વિહરન્તિ । અત્ર યાવ-ત્પદેન-‘મોમેજ્જા નગરા પળ્લયા’ इत्यादि प्रश्नोत्तररूपेण पિशाचकुમાराणां भव-नादि वर्णनं वाच्यम् । તત્ર તે સ્વસ્વપરિવારસ્યાધિપત્યં કુર્વન્તો મોગમોગાન્ મુજ્જાના વિહરન્તિ-તિષ્ઠન્તીતિ પર્યન્તં સર્વં વર્ણનં તત્રૈવ પ્રજ્ઞાપનાસ્થાનપદે દ્રષ્ટવ્યમ્ ।

સમ્પ્રતિ-દાક્ષિણાત્યપિશાચેન્દ્ર કાલવર્ણનં ક્રિયતે-‘કાલેય’ इत्यादि । ‘કાલેય તથ પિસાયકુમારિદે પિસાયકુમારાયા પરિવસહ મહિદ્ધિય જાવ વિહરહ’ કાલશ્ચ-કાલનામા ચાત્ર પિશાચકુમારેન્દ્રઃ પિશાચકુમારરાજઃ પરિવસતિ મહદ્ધિકો યાવત્ સ્વપરિવારભૂત દેવદેવીનામાધિપત્યં કુર્વન્ મોગમોગાન્ મુજ્જાનો વિહરતિ તિષ્ઠતીત્યપિ સર્વં વર્ણનં પ્રજ્ઞાપનાપદાદવસેયમ્ ।

દેવ આદિ પરિવાર રૂપ દેવ દેવિયાં પર આધિપત્ય કરતે હુણ યાવત્ મોગોપમોગોં કો મોગતે હુણ વિચરતે રહતે હૈ । ‘દાહિણિલ્લા ણં પિસાય કુમારાણં જાવ વિહરંતિ’ અથ દાક્ષિણાત્ય પિશાચોં ફા ઇન્દ્ર જો કાલ હૈ ડસકા વર્ણન કરતે હૈ ‘કાલેય’ इत्यादि ‘કાલેય તથ પિસાયકુમારિદે પિસાયરાયા પરિવસહ મહિદ્ધિય જાવ વિહરહ’ વહાં પિશાચોં કે મોમેથનગરોં મેં જહાં પિશાચ દેવ રહતે હૈં વહાં પિશાચેન્દ્ર પિશાચરાજ કાલ ઇન્દ્ર વસતા હૈ । વહ મહદ્ધિક આદિ વિશેષણોં વાલા હૈ વહ વહાં પર અપને પરિવારભૂત સામાનિક દેવ આદિ દેવદેવિયોં પર આધિપત્ય કરતા હુઆ મોગોપમોગોં કો મોગતા હુઆ રહતા હૈ યહ સથ વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર સે સમજ્જ હેના ચાહિયે ।

દેવ યોત યોતાના ભવન સામાનિક દેવ વિગેરે પરિવાર રૂપ દેવ દેવિયો પર અધિપતિપણું કરતા થકા યાવત્ ભોગઉપભોગોને ભોગવતા થકા રહે છે.

હવે દક્ષિણ દિશાના પિશાચોનો ઇન્દ્ર જે કાળ છે, તેનું વર્ણન કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે ‘દાહિણિલ્લાણં પિસાયકુમારાણં જાવ વિહરંતિ’ દક્ષિણ દિશાના પિશાચકુમારોનું કથન યાવત્ વિહર કરે છે ત્યાં સુધીનું કરી લેવું, તે આ પ્રમાણે છે. ‘કાલેય’ इत्यादि

‘કાલેય તથ પિસાયકુમારિદે પિસાયરાયા પરિવસહ મહિદ્ધિય જાવ વિહરહ’ ત્યાં પિશાચોના ભોમેથ નગરોમાં કે ત્યાં પિશાચ દેવો રહે છે, ત્યાં પિશાચેન્દ્ર પિશાચરાજ ‘કાલ ઇન્દ્ર’ નિવાસ કરે છે તે મહદ્ધિક વિગેરે વિશેષણો વાળો છે, તે ત્યાં યોતાના પરિવાર રૂપ સામાનિક દેવ વિગેરે દેવ દેવિયો પર

સમ્પ્રતિ-પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય કાલસ્ય પર્વ ન્નરૂપણાર્થમાહ-‘કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારણ્ણો’ કાલસ્ય સ્વલ્લુ મદન્ત ! પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય પિશાચકુમારરાજસ્ય ‘કહ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ કતિ પર્વદઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતા इति પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિન્નિ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ તિસ્સ સ્ત્રિસંરૂપકાઃ પર્વદઃ-સમાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતા इति । પર્વદ સ્ત્રૈવિધ્યં દર્શયતિ-‘તં જહા’ इत्यादि, ‘તં જહા’ તચ્ચથા-‘ઈસાતુહિયા દઢરહા’ ઈશાત્રુટિતા દઢરથા ‘અઙ્ગિમતરિયા ઈસા’ આભ્યન્તરિકા ઈશા ‘મઙ્ગિમિયા તુહિયા’ માધ્યમિકા ત્રુટિતા ‘વાહિરિયા દઢરહા’ વાહચ્ચા દઢરથા । સમ્પ્રતિ-તત્પરિષદ્વ્રત દેવદેવી સંરૂપાં પૃચ્છતિ-‘કાલસ્સ ણં મંતે’ કાલસ્ય સ્વલ્લુ મદન્ત ! ‘પિસાયકુમારિંદસ્મ પિસાયકુમારણ્ણો’ પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય પિશાચ-

અથ પિશાચકુમારેન્દ્ર કાલકી પરિષદાકા નિરૂપણ કરતે હે ‘કાલસ્સ ણં મંતે’ इत्यादि ।

‘કાલસ્સ ણં મંતે’ પિસાયહંદસ્સ પિસાયરન્નો કતિ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે મદન્ત । પિશાચેન્દ્ર પિશાચરાજ કાલ કી કિતની પરિષદાણં કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ । ‘ગોયમા તિન્નિ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! પિશાચેન્દ્ર પિશાચરાજકાલકી ત્રીન પરિષદાણં કહી ગઈ । ‘ત જહા’ જો હસ પ્રકાર સે આગે બતાઈ જા રહી હૈ ‘ઈસા તુહિયાદઢરહા’ ઈશા, ત્રુટિતા ઓર દઢરથા હન મેં ઈશા પરિષદા આભ્યન્તરિકા પરિષદા કે નામ સે ‘મઙ્ગિમિયા’ તુહિયા’ ત્રુટિતા પરિષદા માધ્યમિકા પરિષદા કે નામ સે ઓર ‘વાહિરિયા દઢરહા’ દઢરથા પરિષદા વાહ્યપરિષદા કે નામ સે પ્રસિદ્ધ હૈ ‘કાલસ્સ ણં મંતે’ । પિસાયકુમારિંદસ્સ

અધિપતિ પણ્ણ કરતા થકા લોગ ઉપલોગોને લોગવતા થકા રહે છે. આ તમામ વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાથી સમજી લેવું

હવે પિશાચકુમારેન્દ્ર કાલની પરિષદાનુ વર્ણન કરવામાં આવે છે ‘કાલસ્સ ણં મંતે !’ इत्यादि

‘કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાય હંદસ્સ પિસાયરન્નો કહ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ભગવન્ પિશાચેન્દ્ર પિશાચ રાજ કાલની કેટલી પરિષદાઓ હોવામાં આવી છે. ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી કહે છે કે હે ‘ગોયમા ! તિન્નિ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! પિશાચેન્દ્ર પિશાચરાજ કાલની ત્રણ પરિષદાઓ કહેવામાં આવી છે ‘ત જહા’ જે આ પ્રમાણે છે ‘ઈસા તુહિયા દઢરહા’ ઈશા ત્રુટિતા, અને દઢરથા તેમાં ઈશા પરિષદા આભ્યન્તરિકા પરિષદાના નામથી ‘મઙ્ગિમિયા તુહિયા’ ત્રુટિતા પરિષદા માધ્યમિકા પરિષદાના નામથી અને ‘વાહિરિયા દઢરહા’ દઢરથા પરિષદા વાહ્યપરિષદાના નામથી પ્રસિદ્ધ છે ‘કાલસ્સ ણં મંતે’ । પિસાય

કુમારરાજસ્ય 'અઽન્નિતરપરિસાણ કહ્ દેવ સાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ' આભ્યન્તરિકાયા મીશામિધાનાયાં પર્ષદિ સમાયાં કતિ-કિયસ્સંખ્યકાનિ દેવસહસ્રાણિ મજ્જપ્તાનિ કથિતાનિ, 'જાવ વાહિરિયાણ પરિસાણ કહ્ દેવિસયા પળ્લત્તા' યાવદ્ વાહ્યાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ મજ્જપ્તાનિ, અગ્ર યાવત્પદસંગ્રાહ્યઃ ષાઠો યથા-માધ્યમિકાયાં ત્રુટિતામિધાનાયાં દ્વિતીયસ્યાં પર્ષદિ કતિ દેવસહસ્રાણિ મજ્જપ્તાનિ તથા વાહ્યાયાં દ્વરથામિધાનાયાં તૃતીયસ્યાં પર્ષદિ કતિ દેવસહસ્રાણિ મજ્જપ્તાનિ, એવમાભ્યન્તરિકાયામીશામિધાનાયાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ મજ્જપ્તાનિ-કથિતાનિ તથા-માધ્યમિકાયાં ત્રુટિતામિધાનાયાં દ્વિતીયસ્યાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ મજ્જપ્તાનિ, તથા-વાહ્યાયાં દ્વરથામિધાનાયાં તૃતીયસ્યાં પર્ષદિ કતિ દેવીશતાનિ મજ્જપ્તાનિ-કથિતાનોતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम। 'कालस्स णं पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररायस्स' कालस्य खलु पिशाचकुमारेन्द्रस्य पिशाचकुमारराजस्य 'अन्निमतरियाण परिसाण' आभ्यन्तरिकायामीशामि-

પિસાયકુમારરન્નો અઽન્નિતરપરિસાણ કહ્ દેવસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ' હે ભદન્ત ! પિશાચેન્દ્ર પિશાચકુમારરાજ કાલકી આભ્યન્તર પરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ કહે ગયે હૈ 'જાવ વાહિરિયાણ પરિસાણ કહ્ દેવી સયા પળ્લત્તા' યાવત્ વાહ્યા પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ । યહાં યાવત્પદ સે-મધ્યભાપરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ કહે ગયે હૈ । ઓર વાહ્યપરિષદા મેં કિતને હજાર દેવ કહે ગયે હૈ । તથા આભ્યન્તર પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ । માધ્યમિકા પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ ? ઓર વાહ્ય પરિષદા મેં કિતની સૌ દેવિયાં કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ । 'ગોયમા' 'કાલસ્સ ણં પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારરાયસ્સ અઽન્નિતરિયાણ પરિસાણ અદ્દ દેવ સાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ' હે ગૌતમ ! પિશાચકુમારેન્દ્ર પિશાચકુમાર-

કુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારરન્નો અઽન્નિતરપરિસાણ કહ્ દેવ સાહસ્સીઓ પળ્લત્તા ઓ' હે ભગવન્ પિશાચેન્દ્ર પિશાચકુમારરાજ કાલકી આભ્યન્તર પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ? 'જાવ વાહિરિયાણ પરિસાણ કહ્ દેવીસયા પળ્લત્તા' યાવત્ અહ્ય પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહી છે ? અહિં યાવત્ પદ્મી મધ્યમા પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો છે ? અને બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા હજાર દેવો કહ્યા છે ? તથા આભ્યન્તર પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહી છે ? મધ્યમા પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહી છે ? અને બાહ્ય પરિષદામાં કેટલા સૌ દેવિયો કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! કાલસ્સ ણં પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારરાજસ્સ અઽન્નિતરિયાણ પરિસાણ અદ્દ દેવસાહ

ધાનાયાં પર્ષદિ 'અઠ્ઠ દેવસાહસ્તીઓ પન્નત્તાઓ' અઠ્ઠ દેવસહસ્રાણિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથા—'મઙ્ગિમિયાપરિસાણ દસદેવસાહસ્તીઓ પન્નત્તાઓ' માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ દશ-સંરુથાનિ દેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથા—'વાહિરિયાપરિસાણ વારસદેવસાહસ્તીઓ પન્નત્તાઓ' વાહ્યપર્ષદિ દ્વાદશદેવસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ એવમ્—'અઞ્ઞિમતરિયાપરિસાણ એગં દેવિસય પન્નત્તં' આભ્યન્તરિકાયાં પર્ષદિ એકં દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથા—'મઙ્ગિમિયાપરિસાણ એગં દેવિસયં પન્નત્તં' માધ્યમિકાયાં પર્ષદિ એકં દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'વાહિરિયાપરિસાણ એગં દેવિસયં પન્નત્તં' વાહ્યાયાં પર્ષદિ એકં દેવીશતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ इति ॥

અથ પર્ષદત્તદેવદેવીનાં સ્થિતિવિષયે પ્રશ્નયન્નાહ—'કાલસ્સ ણં' इत्यादि, 'કાલસ્સ ણં મંતે!' કાલસ્ય ચ્ચ મદન્ત ! 'પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારાયસ્સ' પિશાચકુમારેન્દ્રસ્ય પિશાચકુમારરાયસ્ય, 'અઞ્ઞિમતરિયાપરિસાણ' આભ્ય-

રાજકાલ ઇન્દ્ર કી આભ્યન્તર પરિષદા મેં આઠ હજાર દેવ કહે ગયે હૈ । 'મઙ્ગિમિયાપરિસાણ દસ દેવ સાહસ્તીઓ પન્નત્તાઓ' મધ્યમિકા સભા મેં દસ હજાર દેવ કહે ગયે હૈ । 'વાહિરિયાપરિસાણ વારસદેવ સાહસ્તીઓ પન્નત્તાઓ' વાહ્યપરિષદા મેં ૧૨ હજાર દેવ કહે ગયે હૈ । તથા—'અઞ્ઞિમતરિયાપરિસાણ એગં દેવિસયં પન્નત્તં' આભ્યન્તર પરિષદા મેં એકસો દેવિયાં કહી ગઈ હૈ 'અઞ્ગિમિયાપરિસાણ એગં દેવિસયં પન્નત્તં' મધ્યમિકા સભા મેં બી એક સો દેવિયાં કહી ગઈ હૈ । 'વાહિરિયાપરિસાણ એગં દેવિસયં પન્નત્તં' તથા વાહ્યપરિષદા મેં બી એકસો દેવિયાં કહી ગઈ હૈ ।

અથ એન સચ કી સ્થિતિ કા કથન કરતે હૈ । 'કાલસ્સ ણં' इत्यादि, 'કાલસ્સ ણં મંતે! પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારાયસ્સ અઞ્ઞિમતરિ-

સ્તીઓ પન્નત્તાઓ' હે ગૌતમ ! પિશાચકુમારેન્દ્ર પિશાચકુમારરાય કાલની આભ્યન્તર પરિષદામાં આઠ હજાર ૮૦૦૦ દેવો કહ્યા છે. 'મઙ્ગિમિયાપરિસાણ દસ દેવસાહસ્તીઓ પન્નત્તાઓ' મધ્યમિકા સભામાં ૧૦૦૦૦ દસ હજાર દેવો કહ્યા છે. 'વાહિરિયાપરિસાણ વારસદેવ સાહસ્તીઓ પન્નત્તાઓ' હે ગૌતમ ! વાહ્ય પરિષદામાં ૧૨૦૦૦ બાર હજાર દેવો કહ્યા છે. 'અઞ્ઞિમતરિયાપરિસાણ એગં દેવિસયં પન્નત્તં' તથા આભ્યન્તર પરિષદામાં એક સો દેવિયો કહી છે. મઙ્ગિમિયાપરિસાણ એગં દેવિસયં પન્નત્તં' મધ્યમિકા સભામાં પણ એક સો ૧૦૦ દેવિયો કહી છે 'વાહિરિયાપરિસાણ એગં દેવિસયં પન્નત્તં' વાહ્ય પરિષદામાં પણ એક સો દેવિયો કહી છે.

હવે આ ઉપરોક્ત સઘના દેવ દેવિયોની સ્થિતિનું કથન કરવામાં આવે છે. 'કાલસ્સ ણં' इत्यादि

'કાલસ્સ ણં મંતે! પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારાયસ્સ અઞ્ઞિમતરિ-

ન્તરિકાયામ્ ईशाभिधानायां पर्षदि 'देवाणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता' देवानां कियन्तं कालं स्थितिः-आयुष्यकालः प्रज्ञप्ता-कथिता, 'मज्झिमियाए परिसाए' माध्यमिकायां त्रुटिताभिधानायां पर्षदि 'देवाणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता' देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, तथा-'बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता' बाह्यायां दृढरथाभिधानायां पर्षदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता एवम्-'जाव बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता' यावद् बाह्यायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता । अत्र यावत्पदसंग्राह्यः पाठो यथा-आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, माध्यमिकायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्तेति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ।' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'कालस्स णं पिसायकुमारिदस्स पिसायकुमाररण्णो'

યાए પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલં ઠિઈ પણત્તા' હે ભદન્ત પિશાચકુમારેન્દ્ર પિશાચકુમારરાજ કાલકી આભ્યન્તર પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલકી કહી ગઈ હૈ । 'મજ્ઝમિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલં ઠિઈ પણત્તા' મધ્યમિકા પરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ । 'બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલં ઠિઈ પણત્તા' બાહ્યાપરિષદા કે દેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલકી કહી ગઈ હૈ ? હસી પ્રકાર સે 'જાવ બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવહયં કાલં ઠિઈ પણત્તા' યાવત્ બાહ્યાપરિષદા કી દેવિયોં કી કિતનેકાલકી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ ? યહાં યાવત્પદ સે આભ્યન્તર ઓર મધ્યમપરિષદા કા પ્રશ્ન અન્તર્ગત હૈ । અર્થાત્ આભ્યન્તરપરિષદા મધ્યમિકાપરિષદા ઓર બાહ્યા પરિષદા કી દેવિયોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ।

પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલ ઠિઈ પણત્તા' હે ભગવન પિશાચકુમારેન્દ્ર પિશાચકુમારરાજ કાલની આભ્યન્તર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? મજ્ઝમિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલ ઠિઈ પણત્તા' મધ્યમિકા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? 'બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવહયં કાલ ઠિઈ પણત્તા' બાહ્યા પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેવામાં આવી છે ? એજ રીતે 'જાવ બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવહયં કાલ ઠિઈ પણત્તા' યાવત્ બાહ્યા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? અહિયાં યાવત્પદથી આભ્યન્તર અને મધ્યમ પરિષદા સંબંધી પ્રશ્ન સમજી લેવો અર્થાત્ આભ્યન્તર પરિષદા મધ્યમિકા પરિષદા અને બાહ્યા પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

कालस्य खलु पिशाचकुमारैर्द्रस्य पिशाचकुमारराजस्य 'अग्निमतरियाए परिसाए' आभ्यन्तरिकायाम् ईशामिधानायां पर्षदि-उभायाम् 'देवाणं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता' देवानामद्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, तथा-'मज्झिमियाए परिसाए देवाणं' माध्यमिकायां पर्षदि देवानाम् 'देसूणं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता' देशोन-देश परिहीणम् अद्धपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, तथा-'बाहिरियाए परिसाए देवाणं' बाहूयायां पर्षदि देवानाम् 'साइरेगं चउभागपलिओवमं ठिई पन्नत्ता' सातिरेकं चतुर्भागपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, एवम्-'अग्निमतरियाए परिसाए देवीणं' आभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनाम् 'साइरेगं चउभागपलिओवमं ठिई पणत्ता' सातिरेकं चतुर्भागपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, तथा 'मज्झिमियाए परिसाए देवीणं' माध्यमिकायां पर्षदि देवीनाम् 'चउभागपलिओवमं ठिई पन्नत्ता' चतुर्भागपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'बाहिरियाए परिसाए देवीणं' बाहूयायां पर्षदि देवीनाम् 'देसूणं

उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'गोयमा ।' कालस्य ण पिशाचकुमारिदस्स पिशाचकुमाररणो अग्निमतरियाए परिसाए देवाणं अद्धपलिओवमं ठिई पन्नत्ता' हे गौतम । पिशाचकुमारैर्द्र पिशाचराजकालकी आभ्यन्तरपरिषदा के देवों की स्थिति वर्धमान आयु आधेपल्योपमकी कही गई है । 'मज्झिमियाए परिसाए देसूणं अद्धपलिओमं ठिई पन्नत्ता' मध्यमिका परिषदा के देवों की स्थिति कुछ कम आधे पल्योपमकी कही गई है और 'बाहिरियाए परिसाए देवाणं साइरेगं चउभागपलिओवमं ठिई पन्नत्ता' बाह्यपरिषदा के देवों की स्थिति कुछ अधिक पल्योपमके चतुर्थ भागप्रमाण कही गई है । इसी प्रकार 'अग्निमतरियाए परिसाए देवीणं' इत्यादि आभ्यन्तर परिषदा की देवियों की स्थिति सातिरेक चतुर्भागपल्योपम की है मध्यपरिषदा की देवियों की स्थिति चतुर्भाग पल्योपमकी कही

प्रभुश्री गौतमस्वामिने कहे छे के 'गोयमा । कालस्य ण पिशाचकुमारिदस्स पिशाचकुमाररणो अग्निमतरियाए परिसाए देवाणं अद्धपलिओवमं ठिई पणत्ता' हे गौतम । पिशाच कुमारैर्द्र पिशाच कुमारराज काल धन्द्नी आभ्यन्तर परिषदाना देवीनी स्थिति अर्धपल्योपमनी कहेवामा आवी छे. 'मज्झिमियाए परिसाए देसूणं अद्धपलिओवमं ठिई पणत्ता' मध्यमा परिषदाना देवीनी स्थिति क'धक ओछी अर्धा पल्योपमनी अने 'बाहिरियाए परिसाए देवाणं साइरेगं चउभागपलिओवमं ठिई पणत्ता' बाह्य परिषदाना देवीनी स्थिति क'धक वधादे पट्यना बोधा लाग प्रमाण कहेल छे ओर प्रमाणे 'अग्निमतरियाए परिसाए देवीणं' इत्यादि आभ्यन्तर परिषदाना देवियेनी स्थिति सातिरेक क'धक वधादे अनुभाग पल्योपमनी छे. मध्यमा परिषदाना देवियेनी स्थिति

ચતુર્ભાગપલ્યોપમં ઠિર્ઁ પન્નત્તા' દેશોનં-દેશપરિહીણં ચતુર્ભાગપલ્યોપમં સ્થિતિઃ
મજ્ઞપ્તા । 'અટ્ટો જો ચેવ ચમરસ્સ' અર્થો ય એવ ચમરસ્ય । અયં ભાવાઃ- 'સે કેળદ્દેણં
મંતે ! એવં વુચ્ચહિ, કાલસ્સ ણં મંતે ! પિસાયકુમારિંદસ્સ પિસાયકુમારણ્ણો તઓ
પરિસાઓ પણ્ણસાઓ ત જહા-ઈસાતુડિયા દઢરહા, અવ્વંતરિયા ઈસા મઙ્ગિભિયા
તુડિયા વાહિરિયા દઢરહા' इत्यादिकं मन्त्रोत्तरादिकं सर्वं चमरप्रकरणवदेवात्र
ज्ञातव्यम् । विशेषस्त्वयं यदत्र चमरस्थाने कालनामोच्चारणीयम् । 'एवं उत्तरस्स
वि' एवं दाक्षिणात्य पिशाचदेववदेव उत्तरपिशाचदेवस्यापि वक्तव्यता भणितव्या
तथाहि- 'कहि णं मंते ! उत्तरिल्लाणं पिसायाणं भोमेज्जा णगरा पन्नत्ता, कहि,

है और बाह्यपरिषदा की देवियों की स्थिति देश ऊन-एकदेशक्रम चतु-
र्भागपल्योपम की कही गई है 'अट्टो जो चैव चमरस्स' अर्थ चमरेन्द्र का
है वही समझ लेना चाहिए जैसे 'हे अदन्त ! ऐसा आप किस कारण
से कहते हैं कि काल की ये तीन इशा झुटिता और दढरथा नामकी
सभाएं हैं ? इन में ईशा का नाम आभ्यन्तरिका झुटिता का नाम मध्य-
मिका और दढरथा का नाम बाह्या सभा है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री
कहते हैं । हे गौतम ! इस सम्बन्ध में समस्त कथन तथा और भी
प्रश्नों का उत्तर चमरेन्द्र के प्रकरण में जैसा कहा जा चुका है-वैसा ही
जान लेना चाहिये । अन्तर इतना ही है कि चमर के स्थान पर कालका
नाम उच्चारण कर लेना चाहिये 'एवं उत्तरस्स वि' जैसी यह पूर्वोक्त
रूप से वक्तव्यता दाक्षिणात्यपिशाचकुमार देवों की कही गई है-ठीक
वैसी ही वक्तव्यता उत्तरदिग्बती पिशाचकुमार देवों की भी है ऐसा
जानना चाहिये जैसे- 'कहि णं मंते ! उत्तरिल्लाणं पिसायाणं भोमेज्जा

ચતુર્ભાગ પલ્યોપમની છે. અને બાહ્ય પરિષદાની દેવિયોની સ્થિતિ દેશઉન એક
દેશ ક્રમ ચતુર્ભાગ પલ્યોપમની કહેલ છે 'અટ્ટો જો ચેવ ચમરસ્સ' વિશેષ કથન
ચમરના કથન પ્રમાણે સમજી લેવું જેમકે હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી
કહો છો કે કાલની ઈશા, ઝુટિતા અને દઢરથા નામની ત્રણ સભાઓ છે ? અને
તેમાં ઈશાનુ નામ આભ્યન્તરિકા, ઝુટિતાનુ નામ મધ્યમિકા, અને દઢરથાનુ નામ
બાહ્ય સભા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં
તમામ કથન તથા તેથી પણ વધારેના પ્રશ્નોના ઉત્તર ચમરેન્દ્રના પ્રકરણમાં
જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે એજ પ્રમાણે અહિં પણ સમજવા અન્તર એટલું
જ છે કે અહિંયાં ચમરેન્દ્રના સ્થાને કલ ઇન્દ્રનુ નામ કહેવું જોઈએ 'એવં ઉત્તર-
સ્સ વિ' જે પ્રમાણેનું આ ઉપરોક્ત રીતનું કથન દક્ષિણ દિશાના પિશાચકુમાર
દેવોના સખંધમાં કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન ઉત્તર દિશાના

ળં મંતે ! ઉત્તરિલ્લા પિસાયા દેવા પરિવસંતિ?' इत्यादि सर्वं प्रश्नोत्तरं दक्षिणात्य पिशाचदेवदेव वक्तव्यम्, विशेषस्त्वयं यत्ते मन्दरस्य दक्षिणे परिवसन्ति, एते मन्दरस्य उत्तरे परिवसन्ति, पुनश्च तत्र कालनामा पिशाचेन्द्रः पिशाचराजः, अत्र तत्स्थाने महाकालः पिशाचेन्द्रः पिशाचराजः, इति वक्तव्यम्. पर्षद्वक्तव्यताऽपि कालवदेव वाच्येति ।

‘एवं गिरंतरं जाव गीयजसस्स’ एवमनेनैव प्रकारेण निरन्तरम्-अन्तरवर्जितं क्रमेण यावद् गीतयशसः कालमहाकालवत् सर्वा वक्तव्यता पठनीया यावत्पदेन भूतेन्द्रसुरूपप्रतिरूपेतीन्द्र द्वयादारभ्य गीतयशोगन्धर्वेन्द्र गन्धर्वराजपर्यन्तं सर्व वर्णनं दक्षिणात्य पिशाचेन्द्र कालमहाकालवदेव वाच्यम् । पर्षद्वक्तव्यतापि तत्सदृशैव वाच्या नवरम्-इन्द्रेषु नानात्वं वक्तव्यम् तदाह-गाथाद्वयेन—

‘णगरा पणत्ता’ कहि णं मंते ! उत्तरि ल्ला पिसाया देवा परिवसन्ति’ इत्यादि प्रश्नोत्तर-दक्षिणात्यपिशाचों के जैसा ही है अन्तर इतना ही है कि दक्षिणात्यपिशाचदेव मेरुके दक्षिण में रहते हैं और उत्तरदिशा के पिशाचदेवमेरुके उत्तर में रहते हैं । तथा इनका इन्द्र महाकाल है इस महाकाल की परिषदा की वक्तव्यता भी दक्षिणदिग्बत्ती काल की परिषदा के ही जैसी है ‘एवं गिरंतरं जाव गीयजसस्स’ जिस प्रकार से यह दक्षिण दिग्बत्ती और उत्तरदिग्बत्ती पिशाचों की वक्तव्यता प्रकट की कही गई है, इसी प्रकार की वक्तव्यता भूतों से लेकर गन्धर्व देवों के इन्द्र गीतयश तफ की है ऐसा जानना चाहिये इस वक्तव्यता में अपने २ इन्द्रों को लेकर ही भिन्नता है । इन्द्रों की भिन्नता दो गाथाओं से इस प्रकार से कही है पिशाचों के इन्द्र काल महाकाल है और भूतों के इन्द्र का नाम सुरूप और प्रतिरूप है अर्थात्

‘पिशाचकुमार દેવાનું’ પણ સમજી દેવું જોઈએ જેમ કે ‘કહિ ણં મંતે ! ઉત્તરિ લ્લાણં પિસાયાણં મોમેજ્ઞા ણગરા પણ્ણતા, કહિ ણ મંતે ઉત્તરિલ્લા પિસાયા દેવા પરિવસંતિ’ ત્રિગેરે પ્રશ્નોત્તરે દક્ષિણ દિશાના પિશાચકુમારોની જેમજ છે. ક્ષત ફેરફાર એટલેજ છે કે દક્ષિણ દિશાના પિશાચ દેવ મેરુની દક્ષિણમાં રહે છે, અને ઉત્તર દિશાના પિશાચદેવ મેરુનો ઉત્તર દિશામાં રહે છે તથા તેમનો ઇન્દ્ર મહાકાળ છે. આ મહાકાળની પરિષદાનું કથન પણ દક્ષિણ દિશાના કાલની પરિષદાના કથન પ્રમાણેજ છે. ‘એવ ગિરંતરં જાવ ગીયજસસ્સ’ જે પ્રમાણે આ દક્ષિણ દિશાના તથા ઉત્તર દિશાના પિશાચોનું કથન કહેવમાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન ભૂતોથી લઈને ગંધર્વ દેવાના ઇન્દ્રગીતયશ સુધીનું છે તેમ સમજવું. આ સ્વર્ણના કથનોમાં પોત પોતાના ઇન્દ્ર

‘કાલેય મહાકાલે, સુરુપ પતિરુપ પુણ્યભદ્રે ચ ।

અમરવહ માણિમદ્રે, ભીમે ચ તદા મહાભીમે ॥૧॥

કિન્નર કિંપુરિસે ચલુ, સત્પુરિસે ચલુ તદા મહાપુરિસે ।

અટ્કાય મહાકાણ, ગીયરઈ ચેવ ગીયયસસે ॥૨॥

છાયા-કાલશ્ચ મહાકાલઃ સુરુપઃ પ્રતિરુપઃ પૂર્ણમદ્રશ્ચ ।

અમરપતિ મણિમદ્રઃ, ભીમશ્ચ તથા મહાભીમઃ ॥૧॥

કિન્નરકિંપુરુષૌ ચલુ, સત્પુરુષઃ ચલુ તથા મહાપુરુષઃ ।

અતિકાય મહાકાયૌ, ગીતરતિશ્ચૈવ ગીતયશઃ ॥૨॥

અર્થ માત્ર:-પિશાચાનાં દક્ષિણાત્પૌત્તરાણામિન્દ્રૌ કાલમહાકલૌ સ્ત ઇતિ સૂત્રે પ્રતિપાદિતમેવ । એવમેવ ક્રમેણ દક્ષિણોત્તરદિગ્વર્તિનાં ભૂતાદીનામ્ ઇન્દ્રયુગલનામાનિ યથા-ભૂતાનાં સુરુપ-પ્રતિરુપૌ દ્વાવિન્દ્રૌ સ્તઃ । એવં યક્ષાણાં પૂર્ણમદ્ર-માણિમાદ્રોરે, રાક્ષસાનાં ભીમમહાભીસૌ, કિન્નરાણાં કિન્નરકિંપુરુષૌ, કિંપુરુષાણાં સત્પુરુષ-મહાપુરુષૌ, મહોરગાણામ્ અતિકાયમહાકાયૌ, ગન્ધર્વાણાં ગીતરતિ-ગીત-યશસૌ । એતે વાનવ્યન્તરાણામષ્ટૌ મુખ્યભેદા મદન્તિ ઇતિ ॥સૂ૦ ૪૯॥

દક્ષિણ કે ભૂતોં કે સુરુપ ઓર ઉત્તર કે ભૂતોં કે પ્રતિરુપ યે દો ઇન્દ્ર હૈ યક્ષોં કે પૂર્ણમદ્ર ઓર માણિમદ્ર યે દો ઇન્દ્ર હૈ, રાક્ષસોં કે ભીમ-ઓર મહાભીમ યે દો ઇન્દ્ર હૈ, કિન્નરોં કે કિન્નર ઓર કિંપુરુષ યે દો ઇન્દ્ર હૈ કિં પુરુષોં કે સત્પુરુષ ઓર મહાપુરુષ યે દો ઇન્દ્ર હૈ મહોરગોં કે અતિકાય ઓર મહાકાય મેં દો ઇન્દ્ર હૈ ગંધર્વોં કે ગીતરતિ ઓર ગીત-યશ યે દો ઇન્દ્ર હૈ । યે વાનવ્યન્તરોં કે મુખ્ય આઠ ભેદ કહે ગયે હૈ । કાલ કી વ્યક્તવ્યતા કે જૈસી હી વ્યક્તવ્યતા ગીતયશનામ કે ઇન્દ્ર તક કે સમસ્ત ઇન્દ્રોં કી હૈ ॥સૂ૦ ૪૯॥

બાબતમાંજ જુદાપણું છે. ઇન્દ્રોનું જુદા પણું બે ગાથાઓ દ્વારા આ રીતે બતાવેલ છે. પિશાચોના ઇન્દ્ર કાલ અને મહાકાળ છે. અને ભૂતોના ઇન્દ્ર સુરુપ અને પ્રતિરુપ છે અર્થાત્ દક્ષિણ દિશાના ભૂતોનો ઇન્દ્ર સુરુપ અને ઉત્તર દિશાના ભૂતોનો ઇન્દ્ર પ્રતિરુપ એ બે ઇન્દ્ર છે. યક્ષોના પૂર્ણમદ્ર અને મણિમદ્ર એ બે ઇન્દ્રો છે. રાક્ષસોના ભીમ અને મહાભીમ એ બે ઇન્દ્રો છે. કિન્નરોના કિન્નર અને કિંપુરુષ એ બે ઇન્દ્રો છે કિંપુરુષોના સત્પુરુષ અને મહાપુરુષ એ બે ઇન્દ્રો છે. મહોરગોના અતિકાય અને મહાકાય એ બે ઇન્દ્રો છે. ગંધર્વોના ગીતરતિ અને ગીતયશ એ બે ઇન્દ્રો છે. આ પ્રમાણેના આ વાનવ્યતરોના મુખ્ય આઠ ભેદો દેવેશ્વરે આપેલ છે. કાલના કથન પ્રમાણેનું કથન ગીતયશ નામના ઇન્દ્ર સુધી સંવળા ઇન્દ્રોનું સમજવું. ॥ સૂ. ૪૯ ॥

તદેવમુક્તા વાનવ્યન્તવક્તવ્યા સમ્પતિ ડ્યોતિષ્કાણાં વક્તવ્યતામાહ—‘કહિ ણં મંતે ! જોહસિયાણં દેવાણં’ इत्यादि ।

મૂલમ્—કહિ ણં મંતે ! જોહસિયાણં દેવાણં વિમાણા પન્નત્તા, કહિ ણં મંતે ! જોહસિયા દેવા પરિવસંતિ ? ગોયમા ! ઉપ્પિ દીવસમુદ્દાણં ઇમીસે રયણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ બહુસમરણિજ્ઞાઓ ભૂમીભાગાઓ સત્તાણઉણ જોયણસણ ઉહું ઉપ્પહિત્તા દસુત્તરસયા જોયણવાહલ્લેણં, તત્થ ણં જોહસિયાણં દેવાણં તિરિયમસંઘેજ્ઞા જોહસિયવિમાણવાસસયસહસ્સા ભવંતીતિ મક્કયાયં તેણં વિમાણા અદ્ધકવિટ્ઠકસંઠાણસંઠિયા એવં જહા ઠાણપદે ચંદમસૂરિયા ય, તત્થ ણં જોહસિંદા જોહસિયરાયાણો પરિવસંતિ, મહઙ્ગિયા જાવ વિહરંતિ । સૂરસ્સ ણં મંતે ! જોહસિંદસ્સ જોહસરણ્ણો કહિ પરિ-સાઓ પન્નત્તાઓ ગોયમા ! તિન્નિ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ તં જહા-તુંબા તુહિયા પેચ્ચા, અઠ્ઠિમતરિયા તુંબા, મઙ્ગિમિયા તુહિયા, બાહિરિયા પેચ્ચા, સેસં જહા કાલસ્સ, પરિમાણં ઠિઈ વિ । અટ્ટો જહા ચમરસ્સ । ચંદસ્સ વિ એવં ચેવ ॥સૂ૦ ૫૦॥

હાયા-કુત્ર સ્થલુ ભદન્ત ! ડ્યોતિષ્કાણાં દેવાનાં વિમાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, કુત્ર સ્થલુ ભદન્ત ! ડ્યોતિષ્કા દેવાઃ પરિવસન્તિ ? ગૌતમ ! ઊર્ધ્વં દ્વીપસમુદ્રાણામ્ એતસ્યા રસનપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ બહુમમરમણીયાદ્ ભૂમિભાગાત્ સપ્તનવતાનિ યોજ નશતાનિ ઊર્ધ્વમુત્પ્લુન્ય દશોચરશતયોજનબાહલ્યે, તત્ર સ્થલુ ડ્યોતિષ્કાણાં દેવાનાં તિર્યગસંઘેયાનિ ડ્યોતિષ્કવિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ ભવન્તીત્યાખ્યાતમ્ । તાનિ સ્થલુ વિમાનાનિ અર્દ્ધકપિત્થક સંસ્થાન સંસ્થિતાનિ, એવં યથા સ્થાનપદે ‘યાવ-ચ્ચન્દ્રસૂર્યો ચ તત્ર સ્થલુ ડ્યોતિષ્કેન્દ્રૌ ડ્યોતિષ્કરાજૌ પરિવસન્ત’ મહઙ્ગિકો

કહિ ણં મંતે ? જોહસિયાણં દેવાણં વિમાણા પન્નત્તા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હે ભદન્ત ! કિસ સ્થાન પર ડ્યોતિષ્ક ચન્દ્ર સૂર્ય ગ્રહ તારા એવં નક્ષત્ર દેવોં કે વિમાન છે ? ઓર ‘કહિ ણં મંતે’ જોતિષિયા દેવા પરિ-

‘કહિ ણં મંતે ! જોહસિયાણં દેવાણં વિમાણા પણ્ણત્તા’ इत्यादि

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ ડ્યોતિષ્ક દેવ ચંદ્ર, સૂર્ય ગ્રહ તારા અને નક્ષત્ર દેવોના વિમાને કયા સ્થાનપર આવેલા છે ? અને ‘કહિ ણં મંતે ! જોહસિય

यावद् विहरतः । सूर्यस्य खलु भवन्त । ज्योतिष्केन्द्रस्य ज्योतिष्कराजस्य कति
पर्षदः भङ्गताः ? गौतम ! तिस्रः पर्षदः भङ्गताः, तद्यथा तुंवा, त्रुटिता प्रेत्या,
आभ्यन्तरिका तुंवा, माध्यमिका त्रुटिता बाह्या प्रेत्या, शेषं यथा कालस्य
परिमाणं स्थितिश्च, अर्थो यथा चमस्य । चन्द्रस्याप्येवमेव ॥सू०५०॥

टीका-‘कहि णं भंते !’ कुत्र-कस्मिन् स्थाने खलु भवन्त ! ‘जोइसियाणं
देवाणं’ ज्योतिष्काणां-चन्द्रसूर्यग्रहताराक्षत्राणां देवानाम् ‘विमाना पन्नता’
विमानानि भङ्गतानि-कथितानि, ‘कहि णं भंते’ कुत्र खलु भवन्त ! ‘जोइसिया
देवा परिवसंति’ ज्योतिष्का देवाः परिवसन्ति ? इति गौतमस्य प्रश्नः, भगवानाह-
‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘उप्पि दीवसमुदाणं’ उपरि द्वीप
समुदाणाम् ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए’ एतस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘बहुसम
रमणिज्जाओ भूमिभागाओ’ बहुसमरमणीयात् भूमिभागाद् रुचकोपलक्षितात्
‘सत्ताणउए जोयणसए उड्डं’ उप्पित्ता नवत्यधिकानि सप्तयोजनशतानि (७९०)
ऊर्ध्वमुत्प्लव्य-बुद्ध्याऽतिक्रम्य ‘दसुत्तरसया जोयणबाहल्लेणं’ दशोत्तरयोजनशत
बाहल्ये (११०) ‘तत्थ णं जोइसियाणं देवाणं’ तत्र-तादृशस्थाने खलु ज्योति-

वसन्ति’ कहाँ पर ज्योतिष्क देव रहते हैं । इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुश्री
कहते हैं ‘उप्पि दीवसमुदाणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणि-
ज्जाओ भूमिभागाओ सत्ताणउए जोयणसए उड्डं उप्पित्ता दसुत्तरसया
जोयणबाहल्लेणं, तत्थ णं जोइसियाणं देवा णं निरियमसंखेज्जाओ जोइ-
सियविमानावाससयसहरसा भवन्तीतिमक्खायं’ हे गौतम द्वीप एवं
समुद्रों से ऊपर तथा इस रत्नप्रभा पृथिवी से समभूमिभाग से जो
रुचकप्रदेश से उपलक्षित है उससे ७९० योजन ऊपर जाने पर ११०
योजनप्रमाण ऊचाईरूप क्षेत्र में तिरछे ज्योतिष्क देवों के असंख्यात-
लाख विमानावास कहे गये हैं ऐसा मेरा तथा अन्य भूतकाल के सर्व

देवा परिवसन्ति’ ज्योतिष्क देवा कहां रहे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां
प्रभुश्री कहे छे के ‘उप्पि’ दीवसमुदाणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरम
णिज्जाओ भूमिभागाओ सत्ताणउए जोयणसए उड्डं उप्पित्ता दसुत्तरसया
जोयणबाहल्लेणं, तत्थ णं जोइसियाणं देवाणं निरियमसंखेज्जाओ जोइसिय विमाना-
वाससयसहरसा भवन्तीतिमक्खायं’ हे गौतम ! द्वीप अने समुद्रोनी उपर तथा
आ रत्नप्रभा पृथ्वीना समभूमिभागथी के के इत्येक प्रदेशथी ज्ञाय छे.
तेनाथी ७९० सातसो नेवुं योजन जय ल्यारे ११० ऐकसो दस योजन प्रमा
णुना उंचाईवाणा क्षेत्रमां तीरछा ज्योतिष्क देवाना असंख्यात लाख विमाना-
वासो कहेवाभा आवेला छे. ओ प्रमाणे भाइं तथा अन्य भूतकालना सर्व

‘કાણાં ચન્દ્રાદીનાં દેવાનામ્ ‘તિરિયમસંસ્થેજ્ઞા’ તિર્યગસંસ્થેયાનિ ‘જોહસિય વિમાનાવાસસયસહસ્સા’ જ્યોતિષ્કવિમાનાવાસજતસહસ્ત્રાણિ ‘ભવંતીતિ મક્ષાયં’ મન્વંતીત્યાખ્યાતં મયા (વર્દ્ધમાનેન) તથાઽન્યૈરપિ તીર્થકરૈરિતિ । ‘તે ણં વિમાણા’ તાનિ સ્વલુ વિમાનાનિ ‘અદ્ધ કવિદ્ધસંઠાણસંઠિયા’ અર્દ્ધકપિત્થ સંસ્થાનસંસ્થિ-
તાનિ ‘એવં જહા ઠાણપદે’ એવં યથા સ્થાનપદે સ્થાનાખ્યે પ્રજ્ઞાપનાયા દ્વિતીય-
પદે તથા વક્તવ્યમ્ । ક્રિયત્પર્યન્તમિત્યાહ-‘જાવ’ ઇત્યાદિ-યાવત્-યાવત્પદેન
‘અબ્બુગ્ગય મુસિય પહસિયા ઇવ’ ઇત્યાદિ વિમાનાવાસવર્ણનમત્ર વાચ્યમ્ । તેષુ

તીર્થકરો’ કા કહ્જના હૈ ‘તે ણં વિમાણા અદ્ધકવિદ્ધ સંઠાણસંઠિયા એવં
જહા ઠાણપદે જાવ ચદિમસૂરિયા ય તત્થ ણં જોતિસિંદા જોતિસરાયાણો
પરિવસંતિ મહિદ્ધિયા જાવ વિહરંતિ’ વે વિમાન અર્ધકપિત્થ-કૈથ-કે જેસે
આકાર વાણે હૈ । ‘એવં જહા ઠાણપદે’ હસ સમ્બન્ધ મેં પ્રજ્ઞાપના કે
દ્વિતીય સ્થાન પદ મેં જેસા કથન ક્રિયા ગયા હૈ, વૈસા હી કથન યહાં
પર મી કર લેના ચાહિયે વહ વર્ણન કહાં તત્ત કહના ચાહિયે ? હસ પર
કહતે હૈ-‘જાવ ઇત્યાદિ । યાવત્પદ સે-‘અબ્બુગ્ગય મુસિયપહસિયા ઇવ’
ઇત્યાદિ વિમાનાવાસો’ કા વર્ણન યહાં કર લેના ચાહિયે । ઉત્ત વિમાના-
વાસો’ મેં વૃહસ્પતિ સે લેકર અંગારક પર્યન્ત કે ગ્રહ, અઠાઈસ નક્ષત્ર
ઔર તારે રહતે હૈ । હનકા વર્ણન યહાં કર લેના ચાહિયે । વે ગ્રહ નક્ષત્ર
તારાગણ અપને અપને વિમાનાવાસો’ કા તથા સામાનિક દેવો’ સે લેકર
આત્મરક્ષકદેવ પર્યન્તો’ કા તથા અપની અપની અગ્રમહિષિયો’ કા એવં
એસે ઔર મી વહુત સે દેવ ઔર દેવિયો’ પર આધિપત્ય કરતે હુણ

તીર્થકરો’ કહેવું છે ‘તે ણં વિમાણા અદ્ધ કવિદ્ધસંઠાણસંઠિયા એવં જહા ઠાણપદે
જાવ ચદિમસૂરિયાય તત્થ ણં જોહસિંદા જોહસિયરાયાણો પરિવસંતિ મહિદ્ધિયા
જાવ વિહરંતિ’ તે વિમાનો અર્ધા કરેલ કોંઠાના આકારના મે. ‘એવં જહા ઠાણ
પદે’ આ સંબંધમાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાનપદમાં જે પ્રમાણેનું કથન
કરવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેનું કથન અહીંયા પણ સમજી લેવું તે વર્ણન
કયાં સુધીનું અહિયા કહેવું જોઈએ એ માટે ‘જાવ’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠથી કહેલ છે.
યાવાત્પદથી ‘અબ્બુગ્ગય મુસિય પહસિયા ઇવ’ ઇત્યાદિ વિમાનાવાસોનું વર્ણન
અહીંયાં કરી લેવું જોઈએ. એ વિમાનાવાસોમાં વૃહસ્પતિથી લઈને અંગારક
પર્યન્તના ગ્રહો, અઠ્યાવીસ નક્ષત્રો અને તારાઓ નિવાસ કરે છે. તે બધાનું
વર્ણન અહિયાં કરી લેવું જોઈએ. તે ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા ગણુ પોત પોતાના
વિમાનાવાસો તથા સામાનિક દેવોથી લઈને આત્મરક્ષક દેવ સુધીના તથા
પોત પોતાની અગ્રમહિષિયોનું એવં એવા ઘણા દેવ અને દેવિયો પર અધિ.

વિમાનાવાસેષુ વૃહસ્પત્યાદયોઽજ્ઞારકાન્તા ગ્રહાઃ, અષ્ટાવિંશતિ નક્ષત્રાણિ તારકાશ્વ પરિવસન્તિ । एषां वर्णनमत्र वाच्यम् । તે તત્ર સ્વસ્થાવિમાનાવાસપરિવારભૂત સામાનિકદેવાચાત્મસ્વદેવ પર્યન્તાનાં સ્વસ્થાગ્રમદિષીણાં વહૂનામન્યેષાં ચ ય્યોતિષ્કદેવ દેવીનામાધિપત્યં કુર્વન્તો ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાના વિહરન્તીતિ વર્ણનં વાચ્યમ્ ‘ચંદિમસૂરિયા ય તત્થળં’ ચન્દ્રસૂર્યો ચ તત્ર સ્વલુ ‘જોઈસિંદા જોઈસરાયાળો’ ય્યોતિષ્કેન્દ્રો ય્યોતિષ્કરાજો ‘પરિવસન્તિ’ પરિવસતઃ, કીદશાસ્તે ? इत्याह-‘महिङ्गिया’ महद्धिकाः, इत्यादि वर्णनमत्र वाच्यम् । કિયત્પર્યન્તકિત્યાહ-‘જાવ વિહરંતિ’ યાવ દ્વિહરતઃ, યાવત્દેનાત્ર ચન્દ્રસૂર્યવર્ણનં વાચ્યમ્ । તો તત્ર સ્વેષાં સ્વેષાં પરિવારભૂત સામાનિકાદિ દેવાનાં દેવીનાં આધિપત્યં કુર્વન્તો ભોગભોગાન્ ભુજ્ઞાનો વિહરતિતિ ।

सम्प्रति-ज्योतिष्केन्द्रसूर्यस्य पर्यन्तिरूपणार्थमाह-‘सूरस्स णं भंते !’ इत्यादि ‘सूरस्स णं भंते !’ सूर्यस्य स्वलु भदन्त ! ‘जोईसिंदस्स जोईसरणो’ ज्योतिष्केन्द्रस्य ज्योतिष्कराजस्य ‘कइ परिसाओ पण्णत्ताओ’ कति पर्षदः कियत्संख्यकाः और भोगउपभोगो को भोगते हुए रहते है । यह सब वर्णन भी यहां जान लेना चाहिये । ‘चंदिमसूरिया य तत्थ णं’ इत्यादि, वहां पर चन्द्र और सूर्य ये दो अपने अपने क्षेत्र के ज्योतिषियों के इन्द्र ज्योतिष्कराज रहते हैं वहाँ से लेकर ‘जाव विहरंति’ वहां तक । अर्थात् वे कैसे हैं ? इनका वर्णन ‘महिङ्गिया’ महद्धिक-मोटी ऋद्धिवाले हैं इत्यादि वर्णन यहां समझ लेना चाहिए अपने विमानावास और परिवारभूत देवदेवियों पर आधिपत्य करते हुए भोगउपभोगो को भोगते हुए ज्योतिष्कदेवेन्द्र सूर्यकी परिषदाका निरूपण करते हैं-‘सूरस्स णं भंते’ इत्यादि । ‘सूरस्स णं भंते! जोतिसिंदस्स जोतिसरणो कति परिसाओ पण्णत्ताओ’ हे भदन्त! ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज सूर्य की कितनी परिषदाएं कही गई हैं । इस

પતિપણું કરતા થકા અને લોગ ઉપલોગોને લોગવતા થકા રહે છે. અહીંયાં આ તમામ વર્ણન સમજી લેવું, ‘ચંદિમસૂરિયાય તત્થ ણં’ ઇત્યાદિ ત્યાં અંદ્ર અને સૂર્ય એ બે પોત પોતાના ક્ષેત્રના જ્યોતિષ્કેના ઇંદ્ર જ્યોતિષ્કરાજ રહે છે. અહીંયાં ‘જાવ વિહરંતિ’ આ પાઠ પર્યન્ત આ કથન પર્યન્ત કહી લેવું. અર્થાત્ તેઓ ક્યાં રહે છે ? તેનું વર્ણન ‘મહિઙ્ગિયા’ મહદ્ધિક મોટી ઋદ્ધિવાળા છે, ઇત્યાદિ વર્ણન અહીંયાં સમજી લેવું.

હવે પોતાના વિમાનાવાસ અને પરિવારભૂત દેવ દેવિયો પર અધિપતિ પાણું કરતા થકા અને લોગ ઉપલોગોને લોગવતા થકા સૂર્યની પરિષદાનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘સૂરસ્સ ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ ‘સૂરસ્સ ણં મંતે ! જોઈસિંદસ્સ જોઈસરણો કતિ પરિસાઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ભોગવન્ જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ સૂર્યની કેટલી પરિષદાઓ કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે

પ્રજ્ઞતાઃ-કથિતા હતિ પર્ષત્સંખ્યા વિષયકઃ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિન્નિ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ તિસ્રઃ ત્રિસંખ્યકાઃ પર્ષદઃ પ્રજ્ઞપ્તા=કથિતા ઇતિ । ‘ત જહા’ તથથા-‘તુંવા તુડિયા પેચ્ચા’ તુમ્વા ત્રુટિતા પ્રેત્યા, તત્ર-‘અઘ્મિતરિયા તુંવા’ આશ્યન્તરિકા તુમ્વા, ‘મઙ્ગમિયા તુંડિયા’ માધ્યમિકા ત્રુટિતા, ‘વાહિરિયા પેચ્ચા’ વાહ્યા પ્રેત્યા ‘સેસં જહા કાલસ્સ પરિમાણં ઠિર્હં વિ’ શેષં યથા કાલસ્ય પરિમાણં પરિષત્ત્વપ્સ્થિતદેવદેવીનાં સંખ્યાપરિમાણં તથા તત્રસ્થદેવદેવીનાં સ્થિતિરપિ તથૈવ વાચ્યા, ‘અટ્ટો જહા ચમરસ્સ’ અર્થો યથા ચમરસ્ય-અર્થઃ ‘સે કેળ દ્વેળં’ ઇત્યાદિ રૂપોડ્ઠ્યશ્ચમરવદ્વાપિ વાચ્યા, પર્ષદઃ-અભ્યન્તરિકાદિ નામકરણે યો હેતુઃ પ્રદર્શિતશ્ચમરેન્દ્ર પ્રકરણે તથેદાપિ જ્ઞાતવ્યઃ । ‘ચંદસ્સ વિ एवं ચેવ’ ચન્દ્રસ્યાપિ એવમેદ, સૂર્યસ્ય પર્ષદાદિકં યથા કથિતં તથા ચન્દ્રસ્યાપિ તથૈવ જ્ઞાતવ્યમિતિ ॥સૂ.૫૦॥

કે ઉત્તર મેં પ્રશ્નક્રી કહલે હે-‘ગોયમા ! તિન્નિ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ ય્યોતિષેન્દ્ર ય્યોતિષરાજ સૂર્યક્રી ત્રીન પરિષદાણં કહી ગઈ હૈ । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ-‘તુંવા, તુડિયા, પેચ્ચા’ તુમ્વા, ત્રુટિતા, ઓર પ્રેત્યા, હન મેં ‘અઘ્મિતરિયા તુંવા, મઙ્ગમિયા તુંડિયા વાહિરિયા પેચ્ચા’ તુમ્વા નામકી પરિષદા આશ્યન્તર પરિષદા કહી ગઈ હૈ ત્રુટિતા નામકી પરિષદા મધ્યમિકા પરિષદા કહી ગઈ હૈ । ઓર પ્રેત્યાનામ કી પરિષદા વાહ્યાપરિષદા કહી ગઈ । ‘સેસં જહા કાલસ્સ પરિમાણં ઠિર્હં વિ’ જિસ પ્રકાર સે કાલ કી સભા કે દેવોં કા એવ દેવિયોં કા પરિમાણ-સંખ્યા ઓર ઉનકો સ્થિતિકા કથન કિયા ગયા હૈ । વૈસા હી યહાં સમજ લેના ચાહિયે ‘અટ્ટો જહા ચમરસ્સ’ ચમર કે પ્રકરણ મેં હન સભાઓં કે નામ હોને મેં હેતુ પ્રદર્શિત કિયા ગયા હૈ-વહી સ્વ કથન

હે ‘ગોયમા ! તિન્નિ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ સૂર્યની ત્રણ પરિષદાઓ કહેલ છે ‘ત જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘તુંવા, તુડિયા, પેચ્ચા’ તુમ્બા, ત્રુટિતા અને પ્રેત્યા તેમા ‘અઘ્મિતરિયા તુંવા, મઙ્ગમિયા તુંડિયા વાહિરિયા પેચ્ચા’ તેમા તુંવા પરિષદાને આશ્યન્તર પરિષદા કહેલ છે. ત્રુટિતા નામની પરિષદાને મધ્યમિકા પરિષદા કહી છે. અને પ્રેત્યા નામની પરિષદાને વાહ્યા પરિષદા કહેલ છે. ‘સેવ જહા કાલસ્સ પરિમાણ ઠિર્હં વિ’ જે પ્રમાણે કાળની સલાના દેવો અને દેવિયોતુ પરિમાણ, સંખ્યા અને તેઓની સ્થિતિતુ કથન કરવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણેતુ કથન અહીયા પણ સમજ લેવું. ‘અટ્ટો જહા ચમરસ્સ’ ચમરના પ્રકરણમા આ સલાઓના નામો હોય સંખ્યામા કારણે ગતાવેલ છે, એજ પ્રમાણેતુ તમાગ કથન અહીયા

ज्योतिष्कदेवास्तिर्यग्लोमे इति तिर्यग् लोकमस्तावाद् द्वीपसमुद्रवक्तव्यता-
माह—‘कहिणं भंते ! दीव समुदा’ इत्यादि ।

मूलम्—कहि णं भंते ! दीवसमुदा पन्नत्ता, केवइया णं
भंते ! दीवसमुदा पन्नत्ता, के महालयाणं भंते ! दीवसमुदा
पणत्ता, कि संठिया णं भंते ! दीवसमुदा पन्नत्ता, किमा-
गार भावपडोयाराणं भंते ! दीवसमुदा पन्नत्ता ? गोयमा !
जंबुदीआइया दीवा लवणादिया समुदा संठाणतो एकविह-
विहाणा वित्थारओ अणेगविहविहाणा दुगुणा दुगुणपडुप्पाए-
माणार पवित्थरमाणार ओभासमाणवीचिया बहुउप्पलपउम
कुमुदणलिण सुभगसोगंधिक पोंडरीय महापोंडरीय सत्तपत्त
पफुल्लकेसरोवचिया पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइया परिकिखत्ता,
पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिकिखत्ता, अहिंस तिरियलोए असंखेजा
दीवसमुदा सयंभूरमणपज्जवसाणा पणत्ता समणाउसो ? । तत्थ
णं अयं जंबुदीवे णामं दीवे दीवसमुदाणं अविंभतरिए सब्ब-
खुड्ढाए वट्ठे, तेल्लापूयसंठाणसंठिए वट्ठे, रहचक्कवालसंठाण-
संठिए वट्ठे, पुक्खरकणियासंठाणसंठिए वट्ठे, पडिपुन्नचंद-
संठाणसंठिए, एक्कं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं तिणिण-
जोयणसयसहस्साइं सोलससयसहस्साइं दोणिणय सत्तावीसे
जोयणसए तिणिणयकोसे अट्ठावीसं च धणुपयं तेरस अंगुलाइं
अद्धंगुलकं च किंचि विसेसाहियं परिकिखेव्वेणं पणत्ते । से णं
एक्काए जगतीए सव्वओ समंता संपरिकिखत्ते । सा णं जगती

यहां पर भी कह लेना चाहिये ‘चंद्रस्स वि एव चेव’ सूर्य के सम्बन्ध
में जैसा यह परिषदा आदिका कथन किया गया है ऐसा ही परीषदा
आदि का कथन चन्द्र के सम्बन्ध में भी कर लेना चाहिये ॥५०॥

कही देवु. ‘चंद्रस्स वि एव चेव’ सूर्यना सम्बन्धमां परिषदा विगेरेतुं ते
प्रभावेतुं कथन त्यां ठरवामां आवेल छे. जेज प्रभावेतुं कथन अहीयां
अंद्रना सम्बन्धमां पणु ठरी देवुं जेधजे. ॥ सू. ५० ॥

अट्टजोयणाइं उड्ड उच्चत्तेणं, मूले बारसजोयणाइं विक्खंभेणं,
मज्झे अट्टजोयणाइं विक्खंभेणं, उप्पिं चत्तारि जोयणाइं विक्खं-
भेणं, मूले वित्थिण्णा, मज्झे संखित्ता, उप्पिं तणुया, गोपुच्छ
संठाणसंठिया सव्ववइरामई अच्छा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा
णीरया णिम्मला णिप्पंका निक्कं कडच्छाया सप्पभा सस्सिरीया
समरीइया सउज्जोया पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडि-
रूवा ॥ सा णं जगती षक्केणं जालकडण्णं सव्वओ समंता संपरि-
क्खित्ता । से णं जालकडण्णं अद्धजोयणं उड्ड उच्चत्तेणं, पंच-
धणुसयाइं विक्खंभेणं, सव्वरयणामए अच्छे सण्हे लण्हे घट्ठे
णीरए णिम्मले णिप्पंके निक्कं कडच्छाए सप्पभे सस्सिरीए सम-
रीइए सउज्जोए पासादीए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे । सू० ५१।

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? कियन्तः खलु भदन्त ! द्वीप-
समुद्राः प्रज्ञप्ताः ? कियन्महालयाः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? किं संस्थि-
ताः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? किमाकारभावप्रत्यवताराः खलु भदन्त !
द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? जम्बूद्वीपादिका द्वीपा लवणादिकाः समुद्राः संस्थानत एक-
विधविधाना विस्तरतोऽनेकविधविधाना द्विगुणं द्विगुणं प्रत्युत्पद्यमानाः प्र-
युतः च मानाः प्रविस्तरन्तः २ अवसासमानवीचयो बहुत्पल ५ त्रिकुमुदनलिनसुभगसौगन्धि-
कपुण्डरीक शतपत्रसहस्रपत्र प्रफुल्लकेसरोर्पाचिताः प्रत्येकं प्रत्येकं पञ्चवरवेदिका
परिक्षिप्ताः प्रत्येकं प्रत्येकं वनपण्डपरिक्षिप्ताः अस्मिन् द्वियूलोकेऽसंख्येयाः
द्वीपसमुद्राः स्वयंभूरमणपर्यवसानाः प्रज्ञप्ताः श्रवणायुष्मन् ! तत्र खलु जम्बूद्वीपो
नामद्वीपो द्वीपसमुद्राणामभ्यन्तरिकः सर्वक्षुद्रको वृत्तः तेषां पूष संस्थानसंस्थितो
वृत्तो रथचक्रशालसंस्थानसंस्थितो वृत्तः पुष्करकर्णिकामंथानसंस्थितो वृत्तः परिपूर्ण
चन्द्रसंस्थानसंस्थितः, एकं योजनशतसहस्रमायामदिष्मभेण त्रीणि योजनगत
सहस्राणि षोडशशतसहस्राणि द्वे च सप्तदशशतियोजनरुते त्रयः क्रोशाः, अष्टादिंशं
च धनुः शत त्रयोदशाङ्गुष्ठानि अर्द्धाङ्गुष्ठकं च त्रिद्विद्विशेषाधिकं परिद्वेषेण
प्रज्ञप्तः । स खलु एकया जगत्या सर्वतः समन्तात् सपरिक्षिप्तः । सा खलु
जगती अष्टयोजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन, मूले द्वादशयोजनानि निम्न-नेन, मध्येऽष्ट
योजनानि विष्कम्भेण, उपरि चत्वारि योजनानि विष्कम्भेण, मूले विष्पीर्णा
मध्ये संक्षिप्ता उपरि तनुका गोपुच्छसंस्थानसंस्थिता सर्व वज्रनगी अष्टादश

લઘુઘૃષ્ઠામૃષ્ઠાનીઃજાનિર્મલા નિષ્પદ્ધા નિષ્વદ્ધટચ્છાયા સપ્રમા સશ્રીકા સમરીચા સોઘોતા પ્રાસાદીયા દર્શનીયા અભિરૂપા પ્રતિરૂપા । સા खलु जगती एकेन जालकटकेन सर्वतः समंताद् संपरिक्षिप्ता ॥ स खलु जालकटकः खलु अर्द्धयोजन मुध्वमुच्चस्वेन, पञ्चभ्रतुः क्षतानि विष्कम्भेण, सर्वरत्नमयोऽच्छः श्लक्ष्णः लघो-घृष्ठोमृष्ठो नीरजाः निर्मलो निष्कटच्छायः सप्रभः सश्रीकः समरीचः सोघोतः प्रासादीयो दर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूपः ॥सू० ५१॥

ટીકા—‘કહિ ણં મંતે ! દીવસમુદા’ કુત્ર-કસ્મિન્ સ્થાને खलु भदन्त । द्वीपसमुद्राः, द्वीपाः समुद्राश्च सन्तीति द्वीपसमुद्राणामवस्थानविषयकः प्रथमः प्रश्नः, ‘केवइयाणं मंते ! दीवसमुदा’ कियन्तः कियत्संख्यकाः खलु भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ता इति द्वीपसमुद्राणां संख्याविषयको द्वितीयः प्रश्नः, के ‘महा-लयाणं मंते ! दीवसमुदा’ कियन्महालया द्वीपसमुद्राः कियान् महानालयं आश्रयो व्याप्यक्षेत्ररूपो येषां ते कियन्महालयाः किं प्रमाणमहालयाः द्वीपसमुद्रा इति

उद्योतिष्कदेव तिर्यग्लोक में है अतः तिर्यग्लोक के प्रस्ताव से अब सूत्रकार द्वीप एवं समुद्र के सम्बन्ध में वक्तव्यता का कथन करते हैं ॥

‘કહિ ણં મંતે ! દીવસમુદા પણત્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ગૌતમ ને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ—‘કહિ ણં મંતે દીવસમુદા પણત્તા’ હે ભદન્ત ! દ્વીપ ઔર સમુદ્ર કિસ સ્થાન પર કહે ગયે હૈ ? અર્થાત્ દ્વીપ સમુદ્રોં કા અવસ્થાન કહ્વાં પર હૈ । इस प्रकार से यह प्रश्न गौतमका द्वीप और समुद्रों के अवस्थान के विषय में है । ‘केवइया णं मंते ! दीवसमुदा’ वे द्वीप समुद्र हे भदन्त ! कितने हैं ? यह प्रश्न उनकी संख्या के विषय में है । ‘के महालया णं मंते ! दीवसमुदा’ हे भदन्त ! वे द्वीपसमुद्र कितने-बड़े-विशाल हैं ऐसा यह प्रश्न उनकी आयामादि

અયોતિષ્કદેવ તિર્યગ્લોકમાં છે, તેથી તિર્યગ્લોકના પ્રસ્તાવથી હવે સૂત્રકાર દ્વીપ અને સમુદ્રના સમ્બન્ધમાં કથન કરતાં કહે છે ‘કહિ ણં મંતે ! ઇત્યાદિ

‘કહિ ણં મંતે ! દીવસમુદા પણત્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એવું પૂછ્યું છે કે ‘કહિ ણં મંતે ! દીવસમુદા પણત્તા’ હે ભગવન્ દ્વીપ અને સમુદ્રો કયા સ્થાન પર કહ્યા છે ? અર્થાત્ દ્વીપસમુદ્રોની સ્થિતિ કયાં આવેલ છે ? આ રીતનો આ પ્રશ્ન શ્રીગૌતમસ્વામીએ દ્વીપ અને સમુદ્રોના અવસ્થાન સંબંધમાં પૂછેલ છે. ‘કેવइया णं मंते ! दीव समुदा’ હે ભગવન્ એ દ્વીપ સમુદ્રો કેટલા છે ? આ પ્રશ્ન દ્વીપ સમુદ્રોની સંખ્યાના સંબંધમાં કહેલ છે. ‘કે महालया णं मंते ! दीवसमुदा’ હે ભગવન્ તે દ્વીપ સમુદ્રો કેટલા મોટા વિશાળ પ્રમાણના છે ? એ પ્રમાણેના આ પ્રશ્ન તેના

દ્વીપસમુદ્રાણામાયાદિ પરિમાણ વિષયસ્તૃતીયઃ પ્રશ્નઃ, 'કિં સંઠિયાણં મંતે ! દીવસમુદ્રા' કિં સંસ્થિતાઃ खलु भदन्त ! દ્વીપસમુદ્રાઃ, કિં કીદૃશં સંસ્થિતં-સંસ્થાનં યેવાં તે કિં સંસ્થિતા ઇતિ સંસ્થાનવિષયકઃ ચતુર્થઃ પ્રશ્નઃ, 'કિમાકારભાવપટ્યવતારાઃ खलु भदन्त ! દ્વીપસમુદ્રાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, આકારભાવ સ્વરૂપવિશેષઃ કસ્યાકારભાવસ્ય પ્રત્ય-વતારો યેષુ તે કિમાકારભાવપટ્યવતારા ઇતિ દ્વીપસમુદ્રાણાં સ્વરૂપવિષયકઃ પશ્ચમપ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જંબુદીવાહ્યા દીવા લવણાદિયા સમુદ્રા’ જમ્બૂદીપાદિકા દ્વીપાઃ, જમ્બૂદીપ આદિ યેવાં તે જમ્બૂદીપાદિકાઃ જમ્બૂપમૃતયો દ્વીપા ઇત્યર્થઃ, લવણાદિકાઃ સમુદ્રાઃ લવણસમુદ્ર આદિ યેવાં તે લવણસમુદ્રાદિકાઃ-લવણસમુદ્રપમૃતયઃ સમુદ્રા ઇત્યર્થઃ પતાવતા

પ્રમાણકે સમ્બન્ધ મેં છે । ‘કિં સંઠિયાણં મંતે’ દીવસમુદ્રા’ ડન દ્વીપ સમુદ્રો’ કા હે ભદન્ત ! સંસ્થાન આકાર કેસા હૈ ? યહ ડનકે સંસ્થાનકે વિષય મેં પ્રશ્ન હૈ । તથા-‘કિમાકારભાવ પટોચારા ણં મંતે દીવ સમુદ્રા પત્તતા’ ડન દ્વીપસમુદ્રો’ કા હે ભદન્ત ! સ્વરૂપ કયા હૈ ? એસા યહ પાંચર્વા પ્રશ્ન ડનકે સ્વરૂપ વિશેષકે વિષય મેં હૈ ડન પ્રશ્નો’ કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ગૌતમ સે કહતે હૈ-‘ગોયમા જંબુદીવાહ્યા દીવા લવણાહ્યા સમુદ્રા’ હે ગૌતમ ! જમ્બૂદીપ હૈ આદિ મેં જિન્હો’ કે એસે તો દ્વીપ હૈ ઓર લવણ-સમુદ્ર હૈ આદિ મેં જિન્હો’ કે એસે સમુદ્ર હૈ । યહાં પર શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી સે સર્વપ્રથમ દ્વીપસમુદ્ર કિસ સ્થાન પર હૈ ? યહ પ્રશ્ન કિયા હૈ । પર પ્રભુશ્રીને એસા ઉત્તર કયોં દિયા કિ જમ્બૂદીપ આદિ દ્વીપ હૈ । ઓર લવણ સમુદ્ર આદિ સમુદ્ર હૈ । ચાતતો ઠીક હૈ પર ડસ તરહ કા જો નહીં

આયામ વિગેરેના સંબંધમાં કરેલ છે. ‘કિં સંઠિયા ણં મંતે ! દીવસમુદ્રા’ હે ભગવન્ એ દ્વીપ સમુદ્રોનો આકાર કેવો છે ? આ પ્રશ્ન તેના સંસ્થાનના સંબંધમાં કરેલ છે. તથા ‘કિમાકારભાવપટોચારાણં મંતે ! દીવસમુદ્રાણં પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ એ દ્વીપ સમુદ્રોનું સ્વરૂપ કેવું છે ? એ રીતેના આ પાંચમો પ્રશ્ન તેના સ્વરૂપ વિશેષના સંબંધમાં પૂછેલ છે આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોચમા ! જંબુદીવાહ્યા દીવા લવણાહ્યા સમુદ્રા’ હે ગૌતમ ! જંબૂદીપ જેમાં આદિ કહેતા મુખ્ય છે એવા અનેક દ્વીપો છે. લવણ સમુદ્ર જેની આદિમાં છે એવા સમુદ્રો છે અહીંયાં શ્રીગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રીને સૌથી પહેલા દ્વીપ સમુદ્રો તથા સ્થાન પર આવેલ છે ? એ પ્રશ્નોનો પ્રશ્ન પૂછેલ છે. પરંતુ પ્રભુશ્રીએ એવો ઉત્તર દેખ આપ્યો કે જંબૂદીપ વિગેરે દ્વીપો છે અને લવણ સમુદ્ર વિગેરે સમુદ્રો છે. તમારું

દ્વીપાનાં સમુદ્રાનાં ચાદિઃ કથિતઃ, એતદ્વાપૃષ્ઠમપિ ભગવતાં કથિતમુત્તરત્રોપયોગિ-
ત્વાત્, ગુણવતે શિષ્યાયાપૃષ્ઠમપિ વક્તવ્યમિતિ રૂપાપનાય ચેતિ । 'સંઠાણઓ
સંસ્થાનતઃ સંસ્થાનસાશ્રિત્યેત્દર્થઃ 'એગ વિહંવિહાણાં' એકવિધવિધાનાઃ એકવિધમ્-
એકમકારં વિધાનં યેષાં તે એકવિધવિધાનાઃ, એકસ્વરૂપા इत्यर्थः એકસ્વરૂપતાં ચ
સર્વેષાં દ્વીપસમુદ્રાનાં વૃત્તસંસ્થાનસંસ્થિતત્વાદિતિ । 'વિસ્તારઓ અણેગવિહ
વિહાણાં' વિસ્તારતો વિસ્તારમધિકૃત્ય પુનરનેકવિધવિધાનાઃ, અનેકવિધા-
નાનિ-અનેકમકારકાણિ વિધાનાનિ યેષાં તે તથા, વિસ્તારમધિકૃત્ય નાનાવિ-
ધવિસ્તારવન્ત इत्यर्थः, એતદેવ નાનાસ્વરૂપત્વમુપદર્શયતિ- 'દુગુણા દુગુણં પંડુપા-
ણમાણાં ૨ પવિત્થરમાણાં' દ્વિગુણં દ્વિગુણં યથા ભવતિ એવં પ્રાપ્યુત્પચમાનાઃ પ્રત્યુ-
ત્પચમાનાઃ, ગુણમાનાઃ ૨ इत्यर्थः પ્રવિસ્તરન્તઃ પ્રવિસ્તરન્તઃ પ્રકર્ષેણ વિસ્તાર-

પૂછા ગયા भी उनकी आदिका प्रदर्शक उत्तर दिया है वह इन पूछे गये
प्रश्नों के उत्तर देने में उपयोगी है । तथा आगे भी यह काम में
आनेवाला है । अथवा 'गुणवते शिष्याय अपृष्ठमपि कथनीयम्'
गुणशाली शिष्य के लिये नहीं पूछा गया भी विषय कह देना चाहिये'
ऐसी नीति है सो इस नीति को रूपापन करने के लिये भी प्रभुश्रीने
नहीं भी पूछे गये प्रश्न का स्वयं भी उद्भावित करके उत्तर दिया है.
ये जम्बूद्वीपादिक द्वीप और लवणसमुद्र आदि समुद्र 'संठाणओ
एकविह विहाणा, विस्तारओ अणेगविहविहाणा' संस्थान की अपेक्षा
एक ही प्रकार के आकारवाले हैं । क्योंकि इनका आकार वृत्त गोल
कहा गया है । तथा विस्तार की अपेक्षा इनका विस्तार नानाप्रकार
का कहा गया है । यही वाने 'दुगुणादुगुणं पंडुपाणमाणां पवित्रर-

કથન તો બરોબર છે પરંતુ આ રીતનો નહીં પૂછવામાં આવેલ તેની આદિ
બતાવનાર ઉત્તર આપેલ છે. તે આ પૂછવામાં આવેલ પ્રશ્નોને ઉત્તર આપવામાં
ઉપયોગી છે. અને આગળ પણ આ ઉત્તર ઉપયોગી થનાર છે એટલા માટે
આ રીતનો ઉત્તર કહેલ છે અથવા 'ગુણવતે શિષ્યાય અપૃષ્ઠમપિ કથનીયમ્'
ગુણવાન શિષ્યે ન પૂછેલ વિષયના સંબંધમાં પણ કહેવું જોઈએ આ પ્રમાણે
નીતિ વચન છે. તેથી આ નીતિને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રભુશ્રીએ પૂછવામાં ન આવેલ વિ-
ષયના સંબંધમાં પોતે એ વિષયને ઉદ્ભાવિત કરીને ઉત્તર આપેલ છે. આ જમ્બૂ-
દ્વીપ વિગેરે દ્વીપો અને લવણ સમુદ્ર વિગેરે સમુદ્રો 'સંઠાણઓ એકવિહવિહાણા
વિસ્તારઓ અણેગવિહવિહાણા' સંસ્થાનની અપેક્ષાથી એક જ પ્રકારના આકાર
વાળાં છે. કેમકે તેમનો આકાર વૃત્ત ગોળ કહેલ છે. તથા 'વિસ્તારની' અપે-
ક્ષાથી તેમનો વિસ્તાર અનેક પ્રકારનો કહેવામાં આવેલ છે એજ વાત
'દુગુણા દુગુણે પંડુપાણમાણા પંડુપાણમાણા પવિત્થરમાણા પવિત્થરમાણા ઓમા

ગુહ્યન્તઃ૨ તથાદિ-જમ્બૂદ્વીપ, એકયોજનલક્ષઃ લવણસમુદ્રો દ્વે યોજનલક્ષે ધાતકી
 સ્વણ્ડશ્ચ ત્રીણિ યોજનલક્ષાણિ, इत्यादि, 'ઓભાસમાણવીચિયા' અવભાસમાના
 વીચયઃ કલ્લોલો યેષાં તે અવભાસમાનવીચયઃ, इदञ्च विशेषणं समुद्राणां स्वाभा-
 विकमेव, દ્વીપાનામપિ इदं विशेषणं यथाकथञ्चित् संभवति, દ્વીપેષ્વપિ इदनदनदी
 તડાગાદિષુ કલ્લોલસંભવાદિતિ । तथा-તે દ્વીપસમુદ્રાઃ વીદશઃ સન્તીતિ તાન્
 वर्णयति-'बहु०' इत्यादि, 'बहुउपप्लवउम-कुमुदनलिणसुभगसोगंधियपोंडरीय
 महापोंडरीय सयपत्तसहस्रपत्तपफुलकेसरोवचिया' बहुउपप्लवबहुकुमुदनलिणसुभग-
 सोगन्धिक पुण्डरीक महापुण्डरीक शतपत्र सहस्रपत्र पफुलकेसरोपचिताः, तत्रोत्पलं

માનાર 'ઓભાસમાણવીચીયા' इस सूत्रपाठ द्वारा समझाई गई है ।
 अर्थात् जम्बूद्वीपका जितना विस्तार है उसकी अपेक्षा लवणसमुद्रका
 दूना विस्तार है । लवणसमुद्र के विस्तार की अपेक्षा धातकी खण्डका
 दूना विस्तार है । इत्यादि 'ओभासमाणवीचिया' दृश्यमान कल्लोलो-
 तरंगो.वाले यह विशेषण समुद्रों का तो है ही परन्तु द्वीपों का भी
 विशेषण हो सकता है क्योंकि उनमें भी इद, नदी तडाग आदि है ।
 और उन में कल्लोलों का होना स्वाभाविक है । इसी कारण ये द्वीप
 और समुद्र अवभासमान वीची-तरङ्गों वाले कहे गये हैं अब उन द्वीप
 समुद्रों का वर्णन करते हैं-'बहुउपप्लवउमकुमुदनलिणसुभगसोगं-
 धियपोंडरीयमहापोंडरीयसयपत्तसहस्रपत्तपफुलकेसरोवचिया' प्रफु-
 ल्लित, एवं केशर से युक्त ऐसे अनेको उत्पलों से कमलों से, पत्रों से
 सूर्यविकाशी कमलों से चन्द्रविकाशी कुमुदों से कुञ्जर लालवर्णवाले

• 'સમાણવીચિયા' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાવવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ જમ્બૂ-
 દ્વીપનો જેટલો વિસ્તાર છે તેની અપેક્ષાએ લવણસમુદ્રનો બેમણો વિસ્તાર છે
 લવણ સમુદ્રના વિસ્તારની અપેક્ષાએ ધાતકી ખંડનો બેમણો વિસ્તાર છે.
 ઇત્યાદિ 'ઓભાસમાણવીચિયા' દેખવામાં આવતા તરંગોવાળા આ વિશેષણ
 સમુદ્રોનું તો છે જ પરંતુ દ્વીપોનું પણ આ વિશેષણ થઈ શકે છે. કેમકે તેમાં
 પણ હિદ, નદી, તડાગ, (તળાવ) વિગેરે છે જ તથા તેમાં તરંગોનું હોવું
 સ્વાભાવિક છે. એજ કારણથી આ દ્વીપો અને સમુદ્રો અવભાસમાન વીચિ
 તરંગોવાળા કહેવામાં આવેલ છે

હવે એ દ્વીપ સમુદ્રોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે 'बहुउपप्ल पउमकुमुद
 णलिण सुभग सोगंधिय पोंडरीय महापोंडरीय सयपत्तसहस्रपत्तपफुल्लकेसरो
 वचिया' ખીલેલા અને કેસરથી સુશ્રુત એવા અનેક ઉત્પલોથી સ્ખળોથી, પત્રોથી
 સૂર્ય વિકાશી કમળોથી, ચન્દ્રવિકાશી કુમુદોથી કુઞ્જર કુઞ્જર લાલ વર્ણવાળા

કમલવિશેષઃ, પદ્મં સૂર્યવિકાસિ, કુમુદં ચન્દ્રવિકાસિ, નલિનમ્—ઈપદ્રક્તં પદ્મં સુભગં
 પદ્મવિશેષઃ સૌગન્ધિકં કલ્હારમ્, પૌંડરીકં સિતામ્બુજમ્ તદેવ વૃહન્મહાપૌંડ-
 રીકમ્, શતપત્રસદસ્રાત્રે પદ્મવિશેષો પત્રસંખ્યાકૃતભેદો, ઇમિઃ પ્રફુલ્લૈઃ—વિકસિતૈઃ
 કેસરેતિ કેસરોપલક્ષિતૈ રુપચિતા ઉપચિતશોભાકા દ્વીપસમુદ્રાઃ । ‘પત્તેયં પત્તેયં’
 પ્રત્યેકં પ્રત્યેકમ્ એકૈકો દ્વીપઃ સમુદ્રથેત્યર્થઃ ‘પડમવરવેદ્યાપરિક્લિપ્તા’ પદમવર-
 વેદિકાપરિક્ષિપ્તાઃ ‘પત્તેયં પત્તેયં વણસંડપરિક્લિપ્તા’ પ્રત્યેકં પ્રત્યેકં વનવણ્ડપરિ-
 ક્ષિપ્તાઃ સન્તિ, एतादृशाः ‘अस्मि तिरियलोए’ अस्मिन् तिर्यग्लोके ‘असंखेज्जा
 दीवसमुदा सयंभूरमणपञ्जवसाणा’ असंखेया द्वीपसमुद्राः स्वयंभूरमणपर्यवसाना
 जम्बूद्वीपादयो द्वीपाः स्वयंभूरमणद्वीपपर्यवसानाः, लवणसमुद्रादयः समुद्राः स्वयं-
 भूरमणसमुद्रपर्यवसानाः, ‘पणत्ता समणाउसो !’ मज्ञप्ताः—कथिताः हे श्रमण ।

નલિનોં સે પત્રોં સે સુભગોં સે પદ્મવિશેષોં સે સૌગન્ધિકોં સે
 વિશેષ પ્રકાર કે કમલોં સે પૌંડરીકોં સે સફેદ કમલોં સે વડેર પુંડ-
 રીકોં સે શતપત્ર વાલે કમલોં સે ઓર સહસ્રપત્રોં વાલે કમલોં સે યે
 દ્વીપ ઓર સમુદ્ર સદા ઉપચિત શોભાવાલે બને રહતે હૈ । ‘પત્તેયં પત્તેયં
 પડમવરવેદ્યા પરિક્લિપ્તા’ યે પ્રત્યેક દ્વીપ ઓર સમુદ્ર પદ્મવરવેદિકા
 સે ઘિરે હુએ હૈ ‘પત્તેયં પત્તેયં વણસંડપરિક્લિપ્તા’ યે પ્રત્યેક વનવણ્ડ
 સે વિઢે હુએ હૈ—‘અસ્મિ તિરિયલોએ અસંખિજ્જા દીવસમુદા સયંભૂરમણ-
 પજ્જવસાણા પણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ હસ તિર્યગ્લોક
 મેં એસે યે દ્વીપ એવં અન્તિમ સમુદ્ર સ્વયંભૂરમણદ્વીપતક ઓર અન્તિમ
 સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર તક અસંખ્યાન હૈ । ‘અસ્મિ તિરિયલોએ’ હસ સૂત્રપાઠ
 દ્વારા દ્વીપસમુદ્રોં કા સ્થાન સૂત્રકારને પ્રકટ કિયા હૈ ‘અસંખેજ્જા’

નલિનોથી પત્રોથી, સુભગોથી પદ્મવિશેષોથી સૌગન્ધિકોથી વિશેષ પ્રકારના કમળોથી
 પૌંડરીક સદૈહ કમળોથી મોટા મોટા પૌંડરિકોથી શતપત્ર સોપાંખડીવાળા
 કમળોથી અને હજાર પાંખડીવાળા કમળોથી એ દ્વીપ અને સમુદ્ર, સદા શોભાય
 માન થતા રહે છે. ‘પત્તેયં પત્તેયં પડમવરવેદ્યા પરિક્લિપ્તા’ આ દરેક દ્વીપ
 અને સમુદ્ર, પદ્મવર વેદિકાથી ઘેરાયેલા છે. ‘પત્તેયં પત્તેયં વણસંડપરિક્લિપ્તા’
 આ દરેક દ્વીપ સમુદ્ર વનખંડથી ઘેરાયેલા છે. ‘અસ્મિ’ તિરિયલોએ અસંખિજ્જા
 દીવસમુદા સયંભૂરમણપજ્જવસાણા પણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્
 આ તિર્યગ્લોકમાં એવા આ દ્વીપ અને અંતિમ સમુદ્રો સ્વયંભૂરમણ દ્વીપ
 પર્યન્ત અને અંતિમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પર્યન્ત અસંખ્યાત છે. ‘અસ્મિ’
 તિરિયલોએ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા દ્વીપ સમુદ્રોનું સ્થાન સૂત્રકારે પ્રગટ કરેલ છે.
 ‘અસંખેજ્જા’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા દ્વીપ સમુદ્રોની સંખ્યા પ્રગટ કરેલ છે. ‘દુગુણા

હે આયુષ્મન ! 'અસિંસ તિરિયલો' એ' ઇત્યનેન રથાનં કથિતમ્. 'અસંચેજ્જા' ઇત્યનેન સંખ્યા કથિતા, 'દુગુણા દુગુણં' ઇત્યાદિના પ્રમાણં કથિતમ્, 'સંઠાણઓ' ઇત્યાદિના સંસ્થાનં કથિતમિતિ ।

સમ્પત્તિ-આકારભાવપ્રત્યવતારં વિવક્ષુરિદમાહ-'તત્થ ણં' ઇત્યાદિ,
'તત્થ ણં અયં જંબુદ્વીવે ણામં દીવે' તત્ર-તેષુ દ્વીપસમુદ્રેષુ મધ્યે સ્થલ અયં યત્ર વસામો વયં સ જમ્બૂદ્વીપો નામ દ્વીપોઽસ્તિ । સ કથં ભૂતઃ ? તત્રાહ-'દીવસમુદ્ધાણં' ઇત્યાદિ, 'દીવ સમુદ્ધાણં અઙ્ગિમતરિ' સર્વ દ્વીપસમુદ્ધાણં સર્વાભ્યન્તરકઃ; સર્વામના સામસ્ત્યેન અભ્યન્તરઃ સર્વાભ્યન્તરઃ સર્વાભ્યન્તર એવ સર્વાભ્યન્તરકઃ, તથાહિ-સર્વેઽપિ શેષા દ્વીપસમુદ્ધાઃ જમ્બૂદ્વીપાદારભ્યાગમકથિતપ્રકારેણ દ્વિગુણદ્વિગુણ વિસ્તરાસ્તતો ભવતિ જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ સર્વાભ્યન્તરકઃ, અનેન જમ્બૂદ્વીપસ્યાવસ્થાનં કથિતમિતિ । ઇમમેવ વર્ણયતિ-'સવ્વસુહુદા' ઇત્યાદિ, અયં જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ 'સવ્વસુહુદા' સર્વક્ષુલ્લકઃ સર્વેભ્યોઽપિ દ્વીપસમુદ્રેભ્યઃ ક્ષુલ્લકો ક્ષુરિતિ સર્વ

હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા દ્વીપસમુદ્રો કી સંખ્યા પ્રકટ કી હૈ । 'દુગુણા દુગુણં' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા ડનકા પ્રમાણ બતલાયા ગયા હૈ 'સંઠાણઓ' હસ પદ દ્વારા ડનકા સંસ્થાન કહ્યા ગયા હૈ 'તત્થ ણં અયં જંબુદ્વીવે ણામં દીવે દીવસમુદ્ધાણં અઙ્ગિમતરિ' સવ્વસુહુદા' વટ્ટે તેલ્લાપૂયસંઠાણ સંઠિતે વટ્ટે રહચક્કવાલસંઠાણસંઠિતે વટ્ટે' ડન દ્વીપ સમુદ્રો કે વીચમેં સઘસે પહિલા જમ્બૂદ્વીપ નામકા દ્વીપ કી જિસમેં હમલોગ રહતે હૈ હસીલિયે હસે 'દીવસમુદ્ધ ણં અઙ્ગિમતરિ' હસ પદ સે વિશેષિત ક્રિયા ગયા હૈ ક ગોંકિ સમસ્ત દ્વીપસમુદ્ર જમ્બૂદ્વીપ સે લગાકર હી આગમોક્ત પ્રકાર કે અનુસાર ડુનેર વિસ્તારવાલે પ્રકટ ક્રિયા હૈ । અત્ર જમ્બૂદ્વીપ કા વર્ણન કરતે હૈ । 'સવ્વસુહુદા' યહ જમ્બૂદ્વીપ સઘસે છોટા હૈ । 'સવ્વ-સુહુદા' હસ પદ કે દ્વારા યહ સમસ્ટાયા ગયા હૈ । કિ યહ જમ્બૂદ્વીપ

દુગુણં' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા તેમનું પ્રમણ બતાવવામા આવેલ છે સંઠાણઓ' એ પાઠ દ્વારા તેનું સંસ્થાન કહેલ છે 'તત્થ ણ અય જંબુદ્વીવે ણામં દીવે દીવસમુદ્ધાણં અઙ્ગિમતરિ' સવ્વસુહુદા' વટ્ટે તેલ્લાપૂયસંઠાણસંઠિતે વટ્ટે રહચક્ક-વાલસંઠાણસંઠિતે વટ્ટે' એ દ્વીપ સમુદ્રોમા સૌથી પહેલા જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ કે જેમા આપણે રહ્યા છીએ તેથી તેને 'દીવસમુદ્ધાણ અઙ્ગિમતરિ' એ પદથી વિશેષિત કરેલ છે. કેમકે સઘણા દ્વીપ અને સમુદ્રો જંબૂદ્વીપથી આગળીને જ આગમોક્ત પ્રકાર પ્રમાણે બમણા બમણા વિસ્તારવાળા બતાવેલ છે.

હવે જંબૂદ્વીપનું વર્ણન કરવામા આવે છે. 'સવ્વસુહુદા' આ જંબૂદ્વીપ સૌથી નાનો છે. 'સવ્વસુહુદા' આ પદ દ્વારા એ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે

હુલ્લકઃ, તથાહિ-સર્વે લવણાદયઃ સમુદ્રાઃ સર્વે ચ ધાતકોલ્લણાદયો, દ્વીપાઃ જમ્બૂ-
દ્વીપાદારભ્યઃ દ્વિગુણદ્વિગુણાયામવિષ્કમ્ભપરિધયસ્તતઃ શેષદ્વીપસમુદ્રાપેક્ષયા, જમ્બૂ-
દ્વીપો લઘુરિતિ । एतेन सामान्यतः परिमाणं कथितम् । विशेषतस्तु आयामादि-
गतं परिमाणमग्रे वक्ष्यति । तथा-‘वट्टे’ वृत्तः, वृत्तोऽयं जम्बूद्वीपः वृत्तत्वं तु बल-
यवदन्तः शुषिरयुक्तमपि भवतीत्यतोऽस्य वृत्तत्वं संस्थानमाश्रित्य प्रदर्शयति-
‘तेल्ला पूप’ इत्यादि ‘तेल्लाપૂપસંઠાણસંઠિણ’ તૈલ્લાપૂપસંસ્થાનસંસ્થિતઃ તૈલ્લેન
પક્વોઽપૂપસ્તૈલાપૂપઃ તૈલ્લેન હિ પક્વોઽપૂપઃ પ્રાયઃ પરિપૂર્ણવૃત્તો ભવતિ ન, ઘૃતપક્વ

સમસ્ત દ્વીપ ઓર સમુદ્રોં કી અપેક્ષા લઘુ હૈ । ક્વયોંકિ શેષ દ્વીપોં ઓર
સમુદ્રો કા લયણોદક આદિ સમુદ્રોં કા એવં ધાતકી લ્લણ આદિ
દ્વીપોં કા જો આયામવિષ્કમ્ભ એવં પરિધિ કા પ્રમાણ હૈ વહ જમ્બૂદ્વીપ કે
આયામ ઓર વિષ્કમ્ભ સે તથા હલ્લકી પરિધિ સે દુનાર હોતાં ગયાં હૈ ।
હમસે સૂત્ર કારને જમ્બૂદ્વીપકા પ્રમાણ કહા હૈ । યહ સર્વ આયામ આદિકા
પરિમાણ બે સ્વયં આમે પ્રકટ કરનેવાલે હૈ તથા ‘વટ્ટે’ યહ જમ્બૂદ્વીપ
આકાર મેં ગોલ હૈ । ગોલ તો બલય કી તરહ ધીચ મેં खाली भागवाला
હો સકતા હૈ । અતઃ હસકી ગોલાઈ સંસ્થાન કો લેકર કહતે હૈ । યહ
‘વટ્ટે તૈલ્લાપૂપસંઠાણસંઠિણ’ તૈલ મેં પકાયે ગયે માલપુખા કે જૈસી વૃત્ત
હૈ તૈલ મેં પકાયા હુઆ પૂખા અપને આકાર પ્રકાર મેં ઠીકરૂપ સે પરિ-
પૂર્ણ રહતા હૈ ઘૃત મેં પક્વ પુખા એસા નહીં હોતા હૈ વહ કહી કમતી
ઓર કહી વઢતી હો જાતા હૈ હસકે વૃત્ત કો પુનઃ પ્રકટ કરને કે લિયે

આ જ બૂદ્ધીપ સંઘના દ્વીપ સમુદ્રોની અપેક્ષાથી નાનો છે કેમકે બીજા
દ્વીપો અને સમુદ્રો લેવણાદક વિગેરે સમુદ્રોનું તથા ધાતકીબંડ વિગેરે
દ્વીપોના આયામ વિષ્કંભ અને પરિધિનું પ્રમાણ છે, તે જ બૂદ્ધીપના આયામ
અને વિષ્કંભથી તથા તેની પરિધિથી બમણું બમણું થતું જાય છે. તેથી સૂત્રકારે
જ બૂદ્ધીપનું પ્રમાણ નાનું કહેલ છે. અને આયામ વિગેરેનું પરિમાણ તેઓ
પોતે જ આગળ પ્રગટ કરશે, તથા ‘વટ્ટે’ આ જ બૂદ્ધીપ આકારથી ગોળ છે.
બલય બંદોયાની માફક વચમાં ખાલી ગવાળો પણ ગોળાકાર થઈ શકે છે. તેથી
તેની ગોળાઈ સંસ્થાનને લઈને કહે છે. આ ગોળ આકાર ‘વટ્ટે તૈલ્લાપૂપસંઠાણ
સંઠિણ’ તેલમાં બનાવવામાં આવેલ પુખા-માલપુખાના જેવો ગોળ છે. તેલમાં
પકવવામાં આવેલ પુખા પોતાના આકાર પ્રકારથી બરોબર રૂપે પરિપૂર્ણ રહે
છે. ધીમાં બનાવવામાં આવેલ પૂખા એવા ગોળાકારવાળા હોતા નથી. તે
કયાંક ઓછા વૃત્તા ગોળ હોય છે તેના ગોળાકાર બતાવવા ફરીથી આ
પ્રમાણનો બીજો પણ સૂત્રપાઠ કહેલ છે. ‘વટ્ટે રહચક્રવાલસંઠાણ

इति तैलविशेषणम्, तैलापूपस्येव यत्संस्थानं तेन संस्थित इति तैलापूपसंस्थान-
संस्थितः । पुनश्च - 'वट्टे' वृत्तः, - कीदृशो वृत्तस्तत्राह - 'रह - चक्रवालसंठाण-
संठिए' रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः, रथरथ रथाङ्गस्य चक्रस्य अवयवे समुदायो-
पचारात् चक्रवालमण्डलं तस्यैव यत् संस्थानं तेन संस्थित इति रथचक्रवाल-
संस्थानसंस्थितः । पुनरपि - 'वट्टे' वृत्तः कीदृशः ? तत्राह - 'पुष्करकणियासंठाण
संठिए' पुष्करकणिकासंस्थानसंस्थितः, तत्र पुष्करकणिका - पद्मवीजकोशस्तत्त-
द्वशो वृत्तः । पुनश्च - 'वट्टे' वृत्तः कीदृश इत्याह - 'पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए' ।
परिपूर्णचंद्रसंस्थानसंस्थितः परिपूर्णचन्द्रः - पूर्णिमाचन्द्रस्तद्वद्वृत्तः । एतेन जम्बू-
द्वीपस्य संस्थानं कथितमिति । सम्प्रति - जम्बूद्वीपस्याऽऽयामादिपरिमाणमाह -
'एकं' इत्यादि, 'एकं जोयणसयसहस्सं आयामविकल्पंभेण' एकं योजनशत-

'वट्टે રહચક્રવાલસંઠાણસંઠિ' સૂત્રફારને' यह दूसरा भी सूत्रपाठ
कहा है अर्थात् वह जम्बूद्वीप ऐसा गोल है, जैसी कि रथके पहिये की
गोलाई होती है रथ से वहाँ अवयव में समुदाय के उपचार से रथका-
अङ्गे-चक्र-पहिया-लिखा गया है 'वट्टे पुष्करकणियासंठाणसंठिए' ।
यह जम्बूद्वीप ऐसा गोल है की जैसी पुष्कर-कमल की कणिका होती है ।
गोलाई प्रकट करने के लिये यह तृतीय उपमान पद है अथवा 'वट्टे
पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए' चतुर्थ उपमान परिपूर्ण चंद्रमंडल है । जैसा
परिपूर्ण-पूर्णिमा-का चंद्रमंडल अपनी गोलाई में व्यवस्थित रहता है,
उसी प्रकार की गोलाई वाला यह जम्बूद्वीप है इस कथन से जम्बू-
द्वीप का संस्थान प्रकट किया गया है । अब इसका आयामादि प्रमाण
प्रकट करते हैं 'एकं जोयणसयसहस्सं आयामविकल्पंभेण' तिणि
जोयणसयसहस्साइं सोलस य सहस्साइं दोणिं य सत्तावीसे जोयण-

સંઠિ' અર્થાત્ આ જમ્બૂદ્વીપ એવો ગોળ છે કે જેવી ગોળાઈ રથના ચક્ર પેદાની
હોય છે રથથી સમુદાયના ઉપચારથી રથનું અંગ ચક્ર પેદા થયેલું કહેલ છે
'વટ્ટે પુષ્કરકણિયા સંઠાણસંઠિ' આ જમ્બૂદ્વીપ એવો ગોળ છે કે જેવી
ગોળાઈ પુષ્કર કમળની કણિની હોય છે ગોળાઈ બતાવવા માટે આ ત્રીજું
ઉપમાનપદ કહેલ છે અથવા 'વટ્ટે પુણ્ણચંદસંઠાણ સંઠિ' જેવું ગોળ પરિપૂર્ણ
પૂર્ણિમાનું ચંદ્ર મંડળ ગોળાકારમાં વ્યવસ્થિત હોય છે એવું પ્રમાણેના ગોળ
આકાર વાળો આ જમ્બૂદ્વીપ છે આ રીતે પરિપૂર્ણ ચંદ્રનું આ ચતુર્થ ઉપમાન
પદ કહેલ છે. આ કથનથી જમ્બૂદ્વીપનું સંસ્થાન બતાવેલ છે હવે તેના
આયામ વિગેરેનું પ્રમાણ બતાવે છે 'एकं जोयणसयसहस्सं आयामविकल्पंभेण'
तिणि जोयणसयसहस्साइं सोलस य सहस्साइं दोणिं य सत्तावीसे जोयणसय

સહસ્રપાયામવિષ્કમ્ભેણ, દૈર્ઘ્યવિસ્તારાભ્યામેકં યોજનશતસહસ્રં લક્ષયોજનમિત્યર્થઃ
 ‘તિન્નિ જોયણસયસહસ્સાઈ’ ત્રીણિ યોજનશતસહસ્રાણિ ત્રીણિ લક્ષાણિ ‘સોલસય-
 સહસ્સાઈ’ ષોડશ ચ સહસ્રાણિ ‘દોણિ ય સત્તાવીસે જોયણસય’ દ્વે યોજનશતે
 સપ્તવિંશત્યધિકે (૩૧૬૨૨૭) ‘તિણિ ય કોસે’ ત્રયઃ ક્રોશાઃ ‘અટ્ટાવીસં ચ ધણુસયં’
 અષ્ટાવિંશતિર્ધનુઃશતાનિ, ‘તેરસંગુલાઈ’ ત્રયોદશાઙ્ગુલાનિ ‘અદ્ધંગુલકં ચ કિંચિ-
 વિસેસાહિય’ અર્ધાઙ્ગુલકં ચ કિંચિદ્વિશેષાધિકમ્ ‘પરિક્ખેવેણ પણ્ણત્તે’ પરિક્ષેપેણ
 પરિધિના પ્રજ્ઞપ્તો જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપ ઇતિ । સમ્પ્રતિ-આકારભાવપ્રત્યવતારપતિ-
 પાદનાર્થમાહ-‘સે ણં’ इत्यादि, ‘સે ણં એકાએ જગતીએ સવ્વઓ સમંતા સંપરિ-
 વિલ્લત્તે’ સ પૂર્વોક્તાયામવિષ્કમ્ભપરિક્ષેપપરિમાણો જમ્બૂદ્વીપઃ સ્વલ્લ એકયા
 જગત્યા સુનગરપ્રકારસદૃશ્યા સર્વતઃ-સર્વાસુ દિક્ષુ સમન્તાત્-સામસ્ત્યેન સંપરિ-
 ક્ષિપ્તઃ સમ્યગ્વેષ્ટિતોઽસ્તિ, અથ જગતીં વર્ણયતિ-‘સા ણં’ इत्यादि, ‘સા ણં જગતી’
 સા સ્વલ્લ જગતી ‘અટ્ટ જોયણાઈં ઉટ્ટું ઉચ્ચત્તેણં’ ऊर्ध्वमुपरि उच्चैस्त्वेन अष्टौ-
 सते तिण्णि य कोसे अट्टावीसं च धनुसयं तेरस अंगुलाइं अद्ध-
 गुलकं च किंचिविसेसाहियं परिक्खेवेणं पण्णत्ते’ એસે હસ જમ્બૂદ્વીપ કી
 લંબાઈં ઓર ચોડાઈં એક લાખ યોજન કી હૈ । ઓર હસકી પરિધિ ૩
 લાખ ૧૬ હજાર દો સૌ સતાહસ યોજન-૩૧૬૨૨૭ એવં ત્રીનકોશ ૨૮
 ધનુષ ઓર ૧૩|| અંગુલ સે કુછ અધિક હૈ । અવ હસકા આકાર ભાવ
 પ્રત્યવતાર કહતે હૈ । ‘સે ણં એકાએ જગતીએ સવ્વઓ સમંતા સંપરિ-
 વિલ્લત્તે’ પૂર્વોક્ત આયામવિષ્કમ્ભ પરિક્ષેપ પરિમાણવાલા યહ જમ્બૂદ્વીપ
 એક જગતી સે સુનગર કે પ્રાકાર જૈસે કોટ સે-ચારોં ઓર સે પરિ-
 વેષ્ટિત હૈ ઘિરા હુઆ હૈ ‘સા ણં જગતી અટ્ટ જોયણાઈં ઉટ્ટું ઉચ્ચત્તેણં મૂલે
 વારસ જોયણાઈં વિલ્લખંભેણ, મજ્ઞે અટ્ટ જોયણાઈં વિલ્લખંભેણં ઉટ્ટું

તિણિય કોસે અટ્ટાવીસં ચ ધણુસયં તેરસ અંગુલાઈં અદ્ધંગુલકં ચ કિંચિવિ-
 સેસાહિયં પરિક્ખેવેણં પણ્ણત્તે’ એવા આ જમ્બૂદ્વીપની લંબાઈ અને પહોળાઈ
 એક લાખ યોજનની છે. અને તેની પરિધિ ૩ ત્રણ લાખ ૧૬ સોળ હજાર
 ૨ બસો સત્યાવીસ અને ત્રણ કોસ ૨૮ અઠ્યાવીસ ધનુષ અને ૧૩|| સાડાતેર
 આંગળથી કંઈક વધારે છે.

હવે તેનો આકાર ભાવ પ્રત્યવતાર કહેવામાં આવે છે. ‘સે ણં એકાએ
 જગતીએ સવ્વઓ સમંતા સંપરિવિલ્લત્તે’ પૂર્વોક્ત આયામ વિષ્કંભ પરિક્ષેપ
 પ્રમાણવાળો આ જમ્બૂદ્વીપ એક જગતીથી સુનગરના પ્રાકાર જેવા કોટથી આરે
 તરફ ઘેરાયેલો છે. ‘સા ણં જગતી અટ્ટ જોયણાઈં ઉટ્ટું ઉચ્ચત્તેણં મૂલે વારસ
 જોયણાઈં વિલ્લખંભેણ મજ્ઞે અટ્ટજોયણાઈં વિલ્લખંભેણં સપ્પિં ચત્તારિ જોયણાઈં

યોજનાનિ સા ચ-ઉપર્યુપરિ તનુતનૂ ભવન્તિ દર્શતે તથાહિ-‘મૂલે વારસ જોયણાં વિક્ષંભેણ’ મૂલે દ્વાદશયોજનાનિ વિષ્કમ્ભેગ ‘મઙ્ગે અદ્ધ જોયણાં વિક્ષંભેણ’ મધ્યેડહટી યોજનાનિ વિષ્કમ્ભેગ ‘ઉપ્પિ ચત્તારિ જોયણાં વિક્ષંભેણ’ ઉપરિ-ચત્તારિ યોજનાનિ વિષ્કમ્ભેગ અતએવ વિષ્કમ્ભમધિકૃત્ય ‘મૂલે વિત્થિન્ના’ મૂલે વિસ્તીર્ણા ‘મઙ્ગે સંસ્થિત્તા’ મધ્યે સંસ્થિત્તા ત્રિમાગોનસ્વાત્ ‘ઉપ્પિ તણુયા’ ઉપરિ-તનુકા, મૂલાપેક્ષયા ત્રિમાગમાત્ર વિસ્તારસાવાત્ । યદ્યેવં તર્હિ સંસ્થાએન કીદશીતિ સાદશ્યેન સંસ્થાનં દર્શયતિ-‘ગોપુચ્છમંઠાણસંઠિયા’ ગોપુચ્છમંસ્થાનસંસ્થિતાઃ, ગોપુચ્છસ્યેવ સંસ્થાનં ગોપુચ્છસંસ્થાનમ્. તેન સંસ્થિતેતિ ગોપુચ્છસંસ્થાનસંસ્થિતા કર્ધ્વીકૃતગોપુચ્છાકારેતિ ભાવઃ । અથ તથ્યાઃ સ્વરૂપમાહ-‘સવ્વ વડ્ડરામઈ’ ક્ષપાદિ, ‘સવ્વ વડ્ડરામઈ’ સર્વ વજ્રમયી, સર્વાત્મના-સામસ્ત્યેન વજ્રમયી વજ્ર-રત્નાત્મિકેત્યર્થઃ ‘અચ્છા’ અચ્છા-આકાશરુપટિકવદતિ સ્વચ્છા ‘મળ્હા’ શ્લક્ષ્ણા-શ્લક્ષ્ણપુદ્ગલસ્કન્ધનિષ્પન્ના, શ્લક્ષ્ણતન્તુનિષ્પન્નપટવત્ ‘લળ્હા’ મસુળા ઘુણિટત ચત્તારિ જોયણાં વિક્ષંભેણ મૂલે વિત્થિન્ના મઙ્ગે સંસ્થિત્તા ઉપ્પિ તણુયા’ યહ જગતી આઠ યોજનકી ડંચી હૈ વહ ઉપર ઉપર સે તનુ તનુ પતલી હોતી ગઈ હૈ જૈસે મૂલ મેં હસકા વિસ્તાર ૧૨ યોજન કા હૈ । મધ્ય મેં હસકા વિસ્તાર આઠ યોજન કા હૈ । ઓર ઉપર ૨ મેં હસકા વિસ્તાર ચાર યોજન કા હૈ । હસ તરહ મૂલ મેં વિસ્તીર્ણ હો ગઈ હૈ મધ્ય મેં સંકીર્ણ-સંકુચિત-હો ગઈ હૈ ઓર ઉપર મેં પતલી હો ગઈ હૈ અત એવ યહ-‘ગોપુચ્છમંઠાણસંઠિયા’ ડંચી છૂઈ ગાય વી પૂંછ કા જૈસા સંસ્થ ન-આકાર હોના હૈ ! વૈસે આકાર વાલી હો ગઈ હૈ અબ જગતી કા સ્વરૂપ કહતે હૈ । યહ જગતી ‘સવ્વવડ્ડરામઈ’ સર્વાત્મના વજ્રરત્નમય હૈ, ‘અચ્છા, મળ્હા’ લળ્હા, ઘટ્ટા મટ્ટા, ખીરયા, ખિમ્મલા,

વિક્ષંભેણ મૂલે વિત્થિન્ના મઙ્ગે સંસ્થિત્તા ઉપ્પિ તણુયા’ આ જગતી આઠ યોજનની ઉચ્ચાઈ વાળી છે ઉપર ઉપરથી તનુ તનુ પાતળી થતી ગઈ છે જેમકે મૂળમા તેનો વિસ્તાર ૧૨ યોજનનો છે મધ્યમાં તેનો વિસ્તાર આઠ યોજનનો છે અને ઉપરમાં તેનો વિસ્તાર ચાર યોજનનો છે એ રીતે આ જગતી મૂળમા વિસ્તારવાળી દેશાયેવી છે મધ્યમા સંકીર્ણ સંકુચિત થઈ ગઈ છે અને ઉપર પાતળી થયેલ છે તેવીજ આ ‘ગોપુચ્છમંઠાણ સંઠિયા’ ઉંચું કરવામા આવેલ ગાયના પુંછડા જેવું સંસ્થાન-આકાર હોય છે તેવા આકાર વાળી કહેવામા આવેલ છે.

હવે જગતીના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામા આવે છે. આ જગતી ‘સવ્વ વડ્ડરામયા’ સર્વ પ્રકારે વજ્ર રત્નમય છે ‘અચ્છા, મળ્હા, લળ્હા, ઘટ્ટા, મટ્ટા,

પટવત્ । ‘ઘટ્ટા’ ઘટ્ટ ઇવ ઘટ્ટા સ્વરજ્ઞાનયા પાપાણપુત્તલિકાવત્, ‘મટ્ટા’ મટ્ટા ઇવ મટ્ટા સુકુમારજ્ઞાનયા ચિવરૂપપાપાણ પુત્તલિકાવત્ ‘ળીરયા’ નીરજા સ્વાભાવિક-રજોરહિતત્વાત્ ‘ળિમ્મલા’ નિર્મલા આગન્તુકમલરહિતત્વાત્ ‘ળિપ્પંકા’ નિષ્પક્કા-કાલિમાદિરૂપકલઙ્કરહિતા ‘ળિવ્વકંકડચ્છાયા’ નિષ્કલ્લટચ્છાયા, નિષ્કલ્લટા નિરૂપવાતા છાયા દીપ્તિર્યસ્યાઃ સા તથા, ‘સપ્પમા’ સપ્પમા-દ્રવરૂપતઃ પ્રભાવતી ‘સસ્સિરીયા’ સશ્રીકા-શોભાસંપન્ના ‘સમરીયા’ સમરીયા-વહિર્નિર્ગમ્યમાન કિરણજાલા, અતએવ ‘સઉજ્જોયા’ સોચોત્તા વહિર્વ્યવસ્થિત વસ્તુજાતપ્રકાશ કરી, ‘પાસાદીયા’ પાસાદીયા મનઃ પ્રસાદાય હિતા તત્કારિત્વાત્ પ્રાસાદીયા મનઃ પ્રહાદકારિણી ‘દરિમ્મળિજ્ઞા’ દર્શનીયા-દર્શનયોગ્યા યાં પશ્યતો જનસ્ય નેત્રે તૃપ્તિ ન પ્રાપ્નુતઃ ‘અમિરુવા’ અમિરુવા’ અમિ-સર્વેષાં દ્રષ્ટૃણાં મનઃપ્રસાદાનુકૂલ-

ળિપ્પંકા, ળિવ્વકંકડચ્છાયા સપ્પમાસસ્સિરીયા સમરીયા, સ ઉજ્જોયા પાસાદીયા, દારિમ્મળિજ્ઞા અમિરુવા પહિરુવા’ આકાશ ઓર સ્ફટિક-મણિ કે જેવી રચ્છ છે ચિકને સ્પર્શવાળે પુદ્ગલોં સે બની હુઈ હોને કે કારણ યહ ચિકને તન્તુઓં સે બને વસ્ત્ર કી તરહ રૂપકળ ચિકની છે ઘુટે હુપ વસ્ત્રની તરહ મસૂળ છે સ્વરજ્ઞાણ સે રમડી મઈ પાપાણ પુત્તલિકા કી તરહ ઘટ્ટ છે સુકુમારજ્ઞાણ સે રમડી પાપાણ પુત્તલિકા કી તરહ મટ્ટ છે સ્વાભાવિક રજ સે રહિત હોને કે કારણ નીરજ છે-આગન્તુકમેલ કે અભાવ સે નિર્મલ છે કાલિમાદિ કલઙ્ક વિકલ હોને કે કારણ નિષ્પક્ક છે નિરૂપવાત દીપ્તિશાલી હોને કે કારણ નિષ્કલ્લટ છાયાવાળી છે । સ્વરૂપ કી અપેક્ષા પ્રભાવતી છે । યહ વિશિષ્ટ શોભા-સંપન્ન હોને સે સશ્રીક છે દ્રવ્ય મેં સે કિરણોં વા જાલ વાહર નિકલતા

ળીરયા, ળિમ્મલા, ળિપ્પંકા, ળિવ્વકંકડચ્છાયા સપ્પમા સસ્સિરીયા સમરીયા, સઉજ્જોયા, પાસાદીયા, દારિમ્મળિજ્ઞા અમિરુવા, પહિરુવા’ આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવી રચ્છ છે. ચિકણ પુદ્ગલોથી અનેલ હોવાથી આ ચિકણ તન્તુઓથી અનેલ વસ્ત્ર જેવી રૂપકળ ચીકણી છે ઘુટેલા વસ્ત્રની જેમ મસૂળ છે ખરસણથી ગાડેલ પાપાણની પુતળીની જેમ ઘટ્ટ લીસી છે. સુકુમાર જ્ઞાણથી ઘમેલ પાપાણની પુતળીની જેમ મટ્ટ મસૂળ મુવાળી છે સ્વાભાવિક રજ વિનાની હોવાથી નીરજ છે આગન્તુક મેલના અભાવથી નિર્મલ છે. કાલિમાં વિગેરે રૂપકળ રહિત હોવાથી નિષ્કલ્લટ છે નિરૂપવાત દીવાની પંક્તિના જેવી હોવાથી નિષ્કલ્લટ છાયાવાળી છે. સ્વરૂપની અપેક્ષાથી પ્રભાવતી છે. એ વધારે શોભાવાળી હોવાથી સશ્રીક છે તેમાંથી કિન્નેની વાળ બહાર નીકળતી રહે છે, તેથી તે સમરીય છે. બહાર ગેલેલ વસ્તુઓને પ્રકાશ દેવાવાળી હોવાથી

તયાઽભિમુખં રૂપં યસ્યાઃ સા અતિરૂપા અત્યન્તકમનીયેત્યર્થઃ । અદૃશ્ય 'પહિરૂત્ત્રા' પ્રતિરૂપા, પ્રતિ ત્રિશિષ્ટમસાધારણં રૂપં યસ્યાઃ સા પ્રતિરૂપા અથવા પ્રતિક્ષણં નવં નવમિત્ર રૂપં યસ્યા સા પ્રતિરૂપા, ॥

‘સા ણં જગતી’ સા અનન્તરોક્તા સ્વલ્પ જગતી ‘૧૬૬૧ જાલકટકણં’ એકેન જાલકટકેન, જાલકાનિ-જાલકાનિ યાનિ ભવનમિત્તિષુ લોકેઽપિ પ્રસિદ્ધાનિ તેષાં કટકઃ સમૂહો જાલકટકો જાલાકીર્ણરમ્યસંસ્થાન-પ્રદેશવિશેષ પંક્તિરિત્યર્થઃ તેન જાલકટકેન ‘સવ્વખો’ સર્વતઃ સર્વાસુ દિક્ષુ ‘સમંતા’ સમન્તાત્-સામ-સ્ત્યેન ‘સંપરિકલ્પિતા’ સંપરિકલ્પિતા-સમ્યગ્વેષ્ટિતેતિ । સમ્પતિ જાલકટકસ્ય પ્રમાણમાદ-‘સે ણં’ इत्यादि ‘સે ણં જાલકટકણ સ્વલ્પ જાલકટકઃ ‘અદ્ભુજોય-

રહતા હૈ અતઃ સમરીચા હૈ વહિઃ સ્થિત વસ્તુખો ધી પ્રકાશિકા હોને સે યહ સોચોતા હૈ મનકી પ્રસન્નતા કરાનેવાલી હોને કે કારણ પ્રાસાદીયા હૈ । હસે દેખતેર ન મન થકતા હૈ । ઓર ન નેત્ર હી થકતે હૈ-અતઃ યહ દર્શનીયા હૈ । દેખનેવાલોં કો હસકા રુપ બહુન હી અધિક કમનીય લગના હૈ હસલિયે યહ અભિરૂપા હૈ । તથા હસકા રુપ જૈસા રુદ્ર ઓર ફહાં નહીં હૈ હસલિયે અથવા ક્ષણર સેં હસકા રુપ નયા જૈસા હી દેખનેવાલોં કો પ્રતીત હોતા હૈ । હસલિયે યહ પ્રતિરૂપા હૈ ‘સા ણં જગતી ૧૬૬૧ જાલકટકણં સવ્વખો સમંતા સંપરિકલ્પિતા’ યહ જગતી એક જાલકટક સે ભવન કી ક્ષિતિયોં મેં બનાયે ગયે રોગન્દાનોં (અગોચ્રા) કે જૈસે રમ્ય સંસ્થાન વાલે પ્રદેશ વિશેષો ધી પંક્તિયોં સે સમસ્ય દિશાપ્રોં કી ઓર અચ્છી તરહ સે ઘિરી છુઈ હૈ । અવ જાલકટક કા પ્રમાણ કહતે હૈ । ‘સે ણં જાલકટકણં અદ્ભુજોયણં ઉદ્ભુ ઉચ્ચત્તેણ પંચવળુજયદં વિચલ્લં

એ સોધોતા છે મનની પ્રસન્નતા કરવાવાળી હોવાથી પ્રાસાદીયા છે, તેને ભેતા ભેતા મન ક્યારેય થાકતું નથી તેમજ આખો પણ થાકતી નથી તેથી તે દર્શનીયા છે, ભેતાવાળાને તેનું રૂપ ઘણું જ મુંઝવે લાગે છે તેથી તે અભિરૂપા છે તથા તેના રૂપ જેવું રૂપ બીજે કયાય નથી, તેથી અથવા ઘણું ઘણુંમાં તેનું રૂપ નવા જેવું જ ભેતાવાળાને જણાય છે તેથી પ્રતીરૂપા છે. ‘સા ણં જગતી ૧૬૬૧ જાલકટકણ સવ્વખો સમંતા સંપરિકલ્પિતા’ આ જગતી એક જાલકટકથી ભવનની હી તોમા બનાવવામા આવેલ દોશન્તાનેના જેવી રમનીય સંસ્થાન વાળા પ્રદેશ વિશેષોની પંક્તિયોથી અધી દિશાથી ચારી રીતે યેરાયતી છે.

હવે જાલકટકનું પ્રમાણ બતાવતા મુજબ ૧૨ કહે છે કે ‘સે ણ જાલકટકણં અદ્ભુજોયણ ઉદ્ભુ ઉચ્ચત્તેણ પંચ વળુજયદ વિચલ્લેન સવ્વ રમ્યમગ અતે સળે લળે, જાવ પરિત્તે’ આ જાલકટક જાલકટક એ કે સની ૧૦૮૬ વાળો છે. અને ૫૦૦ પાંચસો પદુપતા વિસ્તાર યોગ છે પરિત્તે મોટો છે. આ

પાં ઉટું ઉચ્ચત્તેણ' અર્ધયોજનં દ્વે ગવ્યુતે-ઊર્ધ્વમુચ્ચત્ત્વેન 'પંચધણુસયાઈ' વિક્ષ્વં
 મેળ' પશ્ચધનુઃશતાનિ વિષ્કમ્ભેળ, इदं परिमाणमेकस्य जालकटकस्य प्रोक्तम् ।
 જગત્યાઃ પ્રાયો बहुमध्यदेशभागे सर्वत्र जालकानि सन्ति तानि च प्रत्येक मूर्ध्व
 મુચ્ચૈસ્ત્વેન દ્વે ગવ્યુતે, વિષ્કમ્ભેળ પશ્ચધનુઃશતાનીતિ । સ કીદશઃ ? इत्याह-
 'सव्वरयणामए' सर्वरत्नमयः सर्वात्मना-सामस्त्येन रत्नमयो वज्ररत्नात्मकः 'अच्छे
 સળહે લળહે જાવ પડિરુવે' 'અચ્છે' અચ્છઃ-સ્વચ્છ આકાશવત્ 'સળહે' શ્લક્ષ્ણઃ
 'લળહે' લળહઃ અત્ર યાવત્પદસંગ્રાહ્યાણિ પદાનિ યથા-‘ઘટ્ટે મટ્ટે’ ઘૃષ્ટો મૃષ્ટઃ ‘ળીરણ’
 નીરજઃ ‘નિમ્મલે’ નિર્મલઃ ‘ળિપ્પંકે’ નિપ્પક્કઃ ‘ળિવ્વકંકડચ્છાણ’ નિવ્વકકકટ-
 ચ્છાયઃ ‘સપ્પમે’ સપ્પમઃ ‘સસ્સિરીણ’ સશ્રોકઃ ‘સમરીણ’ સમરીચઃ ‘સઉજ્જોણ’
 સોઘોતઃ ‘પાસાદીણ’ પાસાદીયઃ ‘દરિસણિજ્જે’ દર્શનીયઃ ‘અમિરુવે’ અમિરુપઃ
 ‘પહીરુવે’ પરિરુપઃ જાલ કટકવિશેષણપદાનાં પૂર્વવદેવાર્થઃ સ્વયમેવોદનીયઃ । સૂ ૫૧ ।

મૂલ્ય-તીસે પાં જગડ્દેણ ઉપિં વહુમજ્જદેસમાણ, एत्थ
 પાં ઇગા મહઈ પડમવરવેડ્યા પન્નત્તા, सा पां पडमवरवेड्या
 અદ્વજોયણં ઉટું ઉચ્ચત્તેણં પંચધણુસયાઈં વિક્ષ્વંમેળં સવ્વરયણા

મેળં સવ્વરયણામણ અચ્છે સળહે લળહે જાવ પડિરુવે' यह जालकटक-
 જાલસમૂહજાલપટ્ટિ દો કોશ ઝંચા હૈ ઓર પાંચ સૌ ધનુષ કા
 વિસ્તારવાલા હૈ । चौड़ा है यह जाल समूह जगती के प्रायः मध्यभाग में
 હૈ ઓર એક જાલકા છહ પ્રમાણ કહા ગયા હૈ । यह जालकटक किस
 પ્રકારકા હૈ સો કહતે હૈ ।

'सव्वरयणामए' यह जालकटक सर्वात्मना रत्नमय है । अच्छे है ।
 આકાશ એવં સ્ફટિક રત્ન કે જૈસા પરમ નિર્મલ હૈ । श्लक्ष्ण है लण्टा
 યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ યહાં યાવત્પદ સે 'ઘટ્ટે મટ્ટે ળીરણ, ળિમ્મલે, ળિપ્પંકે
 ળિવ્વકંકડચ્છાણ, સપ્પમે, સસ્સિરીણ, સઉજ્જોણ પાસાદીણ, દરિસ-
 ળિજ્જે, અમિરુવે' इन पदों का संग्रह हुआ है इनकी व्याख्या उपर
 મેં કી જા ચૂકી હૈ વહાં સે સમજ લેના ચાહિયે ॥ ૫૧ ॥

જાલ સમૂહ જગતીના મધ્યભાગમાં છે. આ પ્રમાણુ એક જાળનું કહેલ છે.
 આ જાળ કટક કેવા પ્રકારનું છે, તે કહે છે. 'સવ્વ રયણામણ' આ જાલ કટક
 સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે. સ્વચ્છ છે. આકાશ અને સ્ફટિકની જેમ નિર્મલ છે.
 શ્લક્ષ્ણ છે, લળ્ટ છે, યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહીંયાં યાવત્પદથી 'ઘટ્ટે મટ્ટે ળીરણ
 ળિમ્મલે ળિપ્પંકે ળિવ્વકંકડ ચ્છાણ, સપ્પમે, સસ્સિરીણ સમરીણ, સઉજ્જોણ, પાસાદીણ,
 દરિસણિજ્જે અમિરુવે' આ પદોનો સંગ્રહ થયેલ છે. આ પદોની વ્યાખ્યા ઉપર
 કરવામાં આવી ગઈ છે. તે તે ત્યાંથી સમજ લેવી. ॥ ૪૬ ॥

मया जगई सभिया परिकखेवेणं सव्वरयणामई० । तीसे णं
 पउमवरवेइयाए अयमेयारूवे, वण्णावासे पन्नत्ते, तं जहा-
 वइरामया नेमा रिट्ठामया पइट्ठाना वेरुलिया मया खंभा सुव-
 णरूपमया फलगा वइरामया संधी लोहितकखनईओ सूइओ
 णाणामणिसया कलेवरा णाणामणिसया कलेवरसंघाडा णाणाम-
 णिसया रूबा णाणामणिसया रूवसंघाडा, अंकमया पक्खा पक्ख-
 वाहाओ य जोइरलामया वंसा वंसकवेल्लुया य रययानईओ
 पट्टियाओ जायरूवमईओ ओहाडणीओ पईरामईओ उवरिं-
 पुंछणीओ सव्वसेए रययामए छादणे । सा णं पउमवरवेइया
 एगमेगेणं हेमजालेणं एगमेगेणं गवक्खजालेणं एगमेगेणं खिखि-
 णिजालेणं एगमेगेणं मुत्ताजालेणं एगमेगेणं मणिजालेणं
 एगमेगेणं कणयजालेणं एगमेगेणं रयणजालेणं एगमेगेणं पउ-
 मजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वओ समता संपरिकिखत्ता ।
 ते णं तवणिज्जलंबूसणा सुवण्ण पयरगलंडिया नानामणि
 रयणविनिहहारद्धहारउवसोभियसमुदया ईसि अप्पमण्णम-
 संपत्ता पुव्वावरदाहिणउत्तरागएहि वाएहि सदानं २ एज्जमाणा २
 कंभिज्जमाणा २ लंबमाणा २ पझंझमाणा २ सहायनाणा २ ते णं
 ओरालेणं मणुण्णेणं मणेहरेणं क.प.म.ण.ि.ट्ठु.इ.करेणं सद्देणं
 सव्वओ समत्ता आपूरेमाणा सिरीए अतीव उवसोभेमाणा
 उवसोभेमाणा चिट्ठंति ॥ तीसे णं पउमवरवेइयाए तत्थ तत्थ
 देसे तहिं तहिं वहवे हयसंघाडा गयलंघाडा नगसंघाडा किण्णर
 संघाडा किंपुरिसलंघाडा सहोत्तमयाडा गंधच्चलंघाडा वसह-
 संघाडा सव्वरयणामया अट्ठा जाव पडिन्ना ॥ तीसे णं पउ-
 मवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं वहवे हयसंघाडा नहव

जाव पडिरूवाओ ॥ एवं हयवीहीओ जाव पडिरूवाओ ॥ एवं
 हयमिहुणाइं गयमिहुणाइं जाव पडिरूवाइं ॥ तीसे णं पउ-
 मवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे पउमलयाओ
 नागलयाओ, एवं अतोगलयाओ चंपगलयाओ चूयलयाओ
 वणलयाओ वासंतियलयाओ अइमुत्तगलयाओ कुंदलयाओ
 सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ जाव सुविभत्तपडिमंजरिवडिं-
 सगधराओ सव्वरयणामईओ सण्हाओ लण्हाओ घट्टाओ मट्टाओ
 णीरयाओ णिम्मलाओ णिप्पंकाओ णिक्कंठच्छायाओ सप्पमाओ
 समरीयाओ सउज्जोयाओ पासाईयाओ दरिसणिज्जाओ अभि-
 रूवाओ पडिरूवाओ । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पउमवर-
 वेइया पउमवरवेइया ? गोयमा ! पउमवरवेइयाए तत्थ तत्थ
 देसे तहिं तहिं वेइयासु वेइया बाहासु वेइयासीसफलएसु
 वेइया पुडंतरेसु खंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु खंभपुडंतरेसु
 सुईसु सुईमुहेसु सुईफलएसु सुईपुडंतरेसु पक्खेसु पक्खवाहासु
 पक्खपुडंतरेसु बहूइं उप्पलाइं पउमाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं
 सव्वरयणामयाइं अच्छाइं सण्हाइं लण्हाइं घट्टाइं मट्टाइं णीर-
 याइं णिम्मलाइं णिप्पंकाइं णिक्कंठच्छायाइं सप्पमाइं समरी-
 याइं सउज्जोयाइं पासादीयाइं दरिसणिज्जाइं अभिरूवाइं पडि-
 रूवाइं महयार वासिककत्तसमयाइं पणत्ताइं समणाउसो ?
 से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पउमवरवेइया पउमवरवेइया ?
 पउमवरवेइयाणं भंते ! किं सासया असासया ? गोयमा ! सिय
 सासया सिय असासया । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ सिय
 सासया सिय असासया ? गोयमा ! दव्वट्ठयाए सासया,
 वणपपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया ।

से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ सिय सासया, सिय असा-
सया ॥ पउमवरवेइयाणं भंते ! कालओ केवच्चिर होइ ? गोयमा !
ण कयावि णासी, ण कयावि णत्थि ण कया वि ण भविस्सइ
भुविंय भवइ य भविस्सइ य धुवा णियया अक्खया अट्ठवया
अवट्ठिया णिच्चा पउमवरवेइया ॥सू० ५२॥

छाया-तस्याः खलु जगत्या उपरि बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु एका महती
पद्मवरवेदिका प्रज्ञप्ता, सा खलु पद्मवरवेदिका अर्द्धयोजनमूर्ध्वमुच्चत्वेन पञ्च
धनुःशतानि विष्कम्भेण, सर्वरत्नमयी जगती समिता परिक्षेपेण सर्वरत्नमयी० ।
तस्याः खलु पद्मवरवेदिकायाः अयमेतावद्रूपो वर्णावापः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-वज्र-
मया नेमाः रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि वैदूर्यमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः
वज्रमयाः संभयः, लोहिताक्षमयः सूच्यः, नानामणिलयाणि कलेवराणि नाना
मणिमयाः कलेवरसंघाटाः, नानामणिमयानि रूपाणि, नानामणिययाः रूपसंघाटाः
अङ्गमयाः पक्षाः, पक्षवाहवश्च ज्योतिरसमया वशाः, वंशकवेल्लुकानि च रजत-
मयः पट्टिकाः जातरूपमय्योऽवघाटिन्यः वज्रमयः पुच्छन्यः सर्वदेवेतं रजतमयं
छादनम् सा खलु पद्मवरवेदिका एकैकेन हेमजालेन एकैकेन गवाक्षजालेन
एकैकेन किंकिणीजालेन एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्नमयेन सर्वतः समन्तात्
संपरिक्षिप्ता । तानि खलु जालानि तपनीयलम्बूषणानि सुवर्णमत्तरमण्डि-
तानि नानामणिरत्नविविधहागर्द्धहारोपशोभितसमुद्रयानि ईषदन्योन्यमसंवाप्तानि
पूर्वारदक्षिणोत्तराऽऽगतैवर्तिर्मन्द मन्दमेजमानानि एजमानानि कम्पमानानि
कम्पमानानि लम्बमानानि लम्बमानानि शब्दायमानानि शब्दायमानानि तेनो-
दारेण मनोज्ञेन मनोहरेण कर्णमरोनिर्वृत्तिकरणेन एवमेव सर्वतः समन्तात् अ पृ-
थग्मानानि श्रियाऽनीव उपशोभमानानि उपशोभमानानि तिष्ठन्ति । तस्याः खलु
पञ्चवरवेदिकायाः तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवो हयसंघाटा गजसंघाटाः नरसंघाटाः,
किन्नरसंघाटाः, किं पुरुषसंघाटाः, गनोरमसंघाटाः, ग-ईषदसंघाटाः, वृषभसंघाटाः,
सर्वरत्नमयाः, अच्छाः, यावत् प्रतिरूपा । तस्याः खलु पद्मवरवेदिकाया-
स्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवो हयपक्तयन्त्रैव यावत्प्रतिरूपाः । एवं हयवीर्ययो-
यावत्प्रतिरूपाः, एवं हयमिथुनानि गजमिथुनानि यान्त्र प्र-रूपाणि । तस्याः
खलु पद्मवरवेदिकायास्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवः पद्मवत्या नानवत्याः एवम-
शोकवत्याः चम्पकवत्याः, चूतवत्या वनवत्या वामनिरवत्याः, निरवकवत्याः पुन्द-
लवत्याः श्यामवत्याः नित्यं कुसुमिताः चा-तु-सुविभक्तपद्मिनीवर्णवत्याः सर्व-
रत्नमयः श्लक्ष्णा कृष्ण पृष्ठा मृष्टा नीरजम्भा निर्मला निरदृष्टा निरदृष्टवत्याः

जाव पडिरूवाओ ॥ एवं हयवीहीओ जाव पडिरूवाओ ॥ एवं
 हयमिहुणाइं गयमिहुणाइं जाव पडिरूवाइं ॥ तीसे णं पउ-
 मवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे पउमलयाओ
 नागलयाओ, एवं असोगलयाओ चंपगलयाओ चूयलयाओ
 वणलयाओ वासंतियलयाओ अइमुत्तगलयाओ कुंदलयाओ
 सामलयाओ णिच्चं कुसुमियाओ जाव सुविभत्तपडिमंजरिवडिं-
 सगधराओ सव्वरयणामईओ सण्हाओ लण्हाओ घट्टाओ मट्टाओ
 णीरयाओ णिममलाओ णिप्पंकाओ णिक्कं कडच्छायाओ सप्पभाओ
 समरीयाओ सउज्जोयाओ पासाईयाओ दरिसणिज्जाओ अभि-
 रूवाओ पडिरूवाओ । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पउमवर-
 वेइया पउमवरवेइया ? गोयमा ! पउमवरवेइयाए तत्थ तत्थ
 देसे तहिं तहिं वेइयासु वेइया वाहासु वेइयासीसफलएसु
 वेइया पुडंतरेसु खंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु खंभपुडंतरेसु
 सुईसु सुईमुहेसु सुईफलएसु सुईपुडंतरेसु पक्खेसु पक्खवाहासु
 पक्खपुडंतरेसु बहूइं उप्पलाइं पउमाइं जाव सयसहस्सपत्ताइं
 सव्वरयणामयाइं अच्छाइं सण्हाइं लण्हाइं घट्टाइं मट्टाइं णीर-
 याइं णिममलाइं णिप्पंकाइं णिक्कं कडच्छायाइं सप्पभाइं समरी-
 याइं सउज्जोयाइं पासादीयाइं दरिसणिज्जाइं अभिरूवाइं पडि-
 रूवाइं सहयार वासिक्कत्तसमयाइं पणत्ताइं समणाउसो ?
 से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पउमवरवेइया पउमवरवेइया ?
 पउमवरवेइयाणं भंते ! किं सासया असासया ? गोयमा ! सिय
 सासया सिय असासया । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ सिय
 सासया सिय असासया ? गोयमा ! दव्वट्ठयाए सासया,
 वणपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया ।

से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ सिय सासया, सिय असा-
सया ॥ पउमवरवेइयाणं भन्ते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा !
ण कयावि णासी, ण कयावि णत्थि ण कया वि ण भविस्सइ
भुविंय भवइ थ भविस्सइ थ धुवा णियया अक्खया अट्ठया
अवट्ठिया णिच्चा पउमवरवेइया ॥सू० ५२॥

छाया-तस्याः खलु जगत्या उपरि बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु एका महती
पद्मवरवेदिका प्रज्ञप्ता, सा खलु पद्मवरवेदिका अर्द्धयोजनमूर्ध्वमुच्चत्वेन पञ्च
धनुःशतानि विष्कम्भेण, सर्वरत्नमयी जगती समिता परिक्षेपेण सर्वरत्नमयी० ।
तस्याः खलु पद्मवरवेदिकायाः अयमेतावद्भूयो वर्णावालः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-वज्र-
मया नेमाः रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि वैदूर्यमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयाः फलकाः
वज्रमयाः संधयः, लोहिताक्षमयः सूच्यः, नानामणिनयाणि कलेवराणि नाना
मणिमयाः कलेवरसंघाटाः, नानामणिमयानि रूपाणि, नानामणिययाः रूपसंघाटाः
अङ्गमयाः पक्षाः, पक्षवाहवश्च ज्योतिरसमया वशाः, वंशकवेल्लुकानि च रजत-
मयः पट्टिकाः जातरूपमय्योऽवघाटिन्यः वज्रमयः पुच्छन्यः सर्वदेवेतं रजतमयं
छादनम् सा खलु पद्मवरवेदिका एकैकेन हेमजालेन एकैकेन गवाक्षजालेन
एकैकेन किंकिणीजालेन एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्नमयेन सर्वतः समन्तात्
संपरिक्षिप्ता । तानि खलु जालानि तपनीयलम्बूमयानि सुवर्णपतरकमण्डि-
तानि नानामणिरत्नविविधहागार्द्धहारोपशोभितसमुद्रयानि उपदन्योन्यमसंपाप्तानि
पूर्वाग्रदक्षिणोत्तराऽऽगतैर्वर्तैर्मन्दं मन्दमेजमानानि एजमानानि कम्पमानानि
कम्पमानानि लम्बमानानि लम्बमानानि शब्दायमानानि शब्दायमानानि तेनो-
दारेण मनोज्ञेन मनोहरेण कर्णमनोनिर्घृत्तिकरणेन शब्देन सर्वतः समन्तात् अ पू-
र्यमाणानि श्रियाऽनीव उपशोभमानानि उपशोभमानानि तिष्ठन्ति । तस्याः खलु
पद्मवरवेदिकायाः तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवो हयसंघाटा गजसंघाटाः नरसंघाटाः
किन्नरसंघाटाः, किं पुरुषसंघाटाः, मनोरमसंघाटाः, गन्धर्वसंघाटा वृषभसंघाटाः
सर्वरत्नमयाः, अच्छाः, यावत् प्रतिरूपा । तस्याः खलु पद्मवरवेदिकाया-
स्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवो हयपक्तयस्तथैव यान्तरतिरूपाः । एवं हयवीथयो
यावत्प्रतिरूपाः, एवं हयमिथुनानि गजमिथुनानि यान्त् प्रतिरूपाणि । तस्याः
खलु पद्मवरवेदिकायास्तत्र तत्र देशे तत्र तत्र बहवः पद्मवत्या नागवत्या एवम-
शोकलताः चम्पकलताः, चूतलता वनलता वामन्तिरलता विविधकलताः कुन्द-
लताः श्यामलताः नित्यं कुसुमिताः यान्त्-सुविभक्तपत्तिमञ्जयवर्तनवधर्तः सर्व-
रत्नमयः श्लक्ष्णा लघा घृष्टा मृष्टा नीरजम्भा निर्मला निषण्ण निष्कट्टट्टयाः

સપ્રમાઃ સમરીચિકાઃ સોઘોતાઃ પ્રાસાદીયાઃ દર્શનીયાઃ અભિરૂપા પ્રતિરૂપાઃ ।
 તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે—પદ્મવરવેદિકા પદમવરવેદિકા ? ગૌતમ ! પદમ-
 વરવેદિકાયાસ્તત્ર તત્ર દેશે તત્ર તત્ર વેદિકાસુ વેદિકાવાદાસુ વેદિકાશીર્ષફલેષુ
 વેદિકાપુટાન્તરેષુ સ્તમ્ભેષુ સ્તમ્ભવાદાસુ સ્તમ્ભશીર્ષેષુ સ્તમ્ભપુટાન્તરેષુ સૂચીષુ
 સૂચીમુખેષુ સૂચિફલકેષુ સૂચીપુટાન્તરેષુ પક્ષેષુ પક્ષવાદાસુ પક્ષપુટાન્તરેષુ વહૂનિ
 ઉત્પલાનિ પદ્માનિ યાદચ્છતસહસ્રપત્રાણિ સર્વરત્નમયાનિ અચ્છાનિ શ્લક્ષણાનિ
 લઘ્વાનિ ઘૃષ્ઠાનિ મૃષ્ઠાનિ નીરજાનિ નિર્મલાનિ નિષ્પક્વાનિ નિષ્કઙ્કટચ્છાયાનિ
 સપ્રમાણિ સમરીચીનિ સોઘોતાનિ પ્રાસાદીયાનિ દર્શનીયાનિ અભિરૂપાણિ પ્રતિ-
 રૂપાણિ, મહતા મહતા વાર્ષિકચ્છત્રસમકાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ શ્રમણાયુષ્મન્ ! તત્કેનાર્થેન
 ગૌતમ ! એવમુચ્યતે—પદ્મવરવેદિકા પદમવરવેદિકા પદમવરવેદિકા खलु ભદન્ત !
 કિં શાશ્વતી અશાશ્વતી ? ગૌતમ ! સ્યાત્ શાશ્વતી સ્યાદશાશ્વતી । તત્કેનાર્થેન
 ભદન્ત ! એવમુચ્યતે સ્યાત્ શાશ્વતી સ્યાદશાશ્વતી, ગૌતમ ! દ્રવ્યાર્થતયા શાશ્વતી,
 વર્ણપર્યાયે ગંધપર્યાયેઃ રસપર્યાયેઃ સ્પર્શપર્યાયેરશાશ્વતી, તત્કેનાર્થેન ગૌતમ ! એવ-
 મુચ્યતે—સ્યાત્ શાશ્વતી સ્યાદશાશ્વતી । પદ્મવરવેદિકા खलુ ભદન્ત ! કાલતઃ
 કિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! ન કદાપિ નાસીત્, ન કદાપિ નાસ્તિ, ન કદાપિ
 ન ભવિષ્યતિ, અભૂચ્ચ ભવતિ ચ ભવિષ્યતિ ચ, ધ્રુવા નિયતા શાશ્વતી અક્ષયા
 અવ્યયા અવસ્થિતા નિત્યા પદ્મવરવેદિકા ॥મુ૦ ૫૨॥

ટીકા—‘તીસે ણં જગઈએ’ તસ્યાઃ खलु યથોક્તસ્વરૂપાયાઃ જગત્યાઃ સુનગર
 પ્રાકારકલ્પાયાઃ ‘ઉપ્પિ’ ઉપરિ—ઉપરિતને ધાગે તલે ‘વહુમજ્ઞદેસમાએ’ વહુમધ્ય-
 દેશમાગો વિઘટે ‘એત્થ ણં મહઈ પડમવરવેદિયા એન્નત્તા’ અત્ર—અસ્મિન્ વહુદેશ-
 મધ્યમાગે મહતી—મહત્પમાણા એકા પદ્મવરવેદિકા પ્રજ્ઞપ્તા કથિતા મયા અન્યૈશ્વ

‘તીસે ણં જગતીએ ઉપ્પિ વહુમજ્ઞદેસમાએ એત્થ ણં એગા મહઈ
 પડમ’—ઈત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—‘તીસેણં જગઈએ’ સુનગર કે પ્રાકાર જેસી ઉસ જગતી કે
 ઉપર—ઉપરિતનમાગ મેં ‘વહુમજ્ઞદેસમાએ’ ઠીક કીચ મેં ‘એત્થ ણં એગા
 મહઈ પડમવરવેદિયા’ એકપદ્મવરવેદિકા હૈ યહ બહુત વડી હૈ ‘સા ણં

‘તીસે ણં જગતીએ ઉપ્પિ’ વહુમજ્ઞદેસમાએ એત્થ ણં એગા મહઈ પડમ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ— ‘તીસે ણં જગઈએ સુનગરના પ્રાકાર કેટ જેવી એ જગતીની
 ઉપર—ઉપરનામાગમાં ‘વહુમજ્ઞદેસમાએ’ બરાબર વચમાં ‘એત્થ ણં મહઈ પડ
 મવરવેદિયા’ એક પદ્મવર વેદિકા છે. એ ઘણી મોટી છે. ‘સા ણં’ પદ્મવર

તીર્થઙ્કરૈરિતિ । ‘સા ણં પડમવરવેદ્યા’ સા खलु पद्मवरवेदिका ‘अद्भजोयणं उडुं उच्चत्तेणं’ अर्द्धयोजनं’ द्वे मन्वृते इत्यर्थः ऊर्ध्वमुच्चत्वेन ‘पंचधनुसयाइ’ विक्खं-
भेण’ पञ्चधनुःशतानि विष्कम्भेण विष्कम्भः—परिरयस्त्वेन ‘जगई समिया परि-
क्खेवेणं’ जगती समिका परिक्षेपेण यावत्प्रमाणो जगत्या मध्यभागे परिरयः
तावत्प्रमाण एव तस्या पद्मवरवेदिकाया अपि परिक्षेप इति भावः । ‘सव्वरयण-
मई०’ सर्वरत्नमयी सामस्त्येन रत्नात्मिका अच्छा उल्लङ्गालण्ढाधृष्टा मृष्टा नीरजस्का
निर्मला निष्पङ्का निष्कङ्कटच्छाया सप्रभा समरीचिका सोद्योता प्रासादीया
दर्शनीया अभिरूपा प्रतिरूपा पद्मवरवेदिका । एषा व्याख्या पूर्वंगतेति ।
‘तीसे णं पडमवरवेदियाए’ तस्याः—पूर्वदर्शित विशेषणविशिष्टायाः खलु पद्मवर-
वेदिकायाः ‘अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते’ अयम्—दक्ष्यमाणप्रकारः एताद्रूपः—एवं
स्वरूपो वर्णवासः—वर्णः—इत्याद्या यथाऽवस्थितस्वरूपकीर्त्तनं तस्या वासो निवासो

पडमवरवेदिया’ यह पद्मवरवेदिका अद्भ जोयणं उडुं उच्चत्तेणं’ आवे
योजन की ऊंची है अर्थात् दो कोश जिनकी ऊंची है ‘पंचधनुसयाइ’
विक्खंभेण’ और विस्तार में यह ५०० पांच सौ धनुष की है ‘सव्वरय-
णामए’ तथा यह सर्वरत्नमयी रत्नमय है ‘जगई समिया’ जितनी जगती
का मध्यभाग का परिरय—परिक्षेप है उतना ही परिक्षेप इसका भी है
यह पद्मवरवेदिका ‘अच्छा उल्लङ्गाल, लष्टा, मृष्टा, नीरजस्का, निर्मला-
निष्पङ्का, निष्कङ्कटच्छाया सप्रभा समरीचिका सोद्योता दर्शनीया अभि-
रूपा प्रतिरूपा’ इन अच्छादित विशेषणों वाली है, इन विशेषणों का
अर्थ जैसा ऊपर में लिखा गया है—देना ही यहाँ समझ लेना ‘तीसेय
पडमवरवेदियाए अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते’ उस पद्मवरवेदिका का

वेदिया’ आ पद्मवर वेदिका ‘अद्भजोयण उडुं उच्चत्तेणं’ अर्धयोजन જેટલી
ઉંચી છે. અર્થાત્ તે કોસ-ગાઉની ઉચ્ચાઈ વાળી છે ‘પંચ ધનુસયાઈ’ વિક્ક-
ભેજ’ અને ૫૦૦ પાંચસો ધનુષના વિસ્તાર વાળી છે ‘સવ્વરયણામણ’
સર્વ પ્રકારે તે રત્નમય છે. ‘જગઈ સમિયા’ જેટલો જગતીના મધ્ય ભાગનો
પરિરય-પરિક્ષેપ છે, એટલેજ આનો પણ પરિક્ષેપ (ધેગવો) છે આ પદ્મવર-
વેદિકા ‘અચ્છા ઉલ્લંગા, લપ્ટા, મૃષ્ટા, મૃષ્ટા, નીરજસ્કા’ નિર્મલા, નિષ્પંકા,
(કાઠવ વિનાની) નિષ્કંકટચ્છાયા (મકાન વિનાની) સપ્રભા, સમરીચિકા સોદ્યોતા,
દર્શનીયા, અભિરૂપા, પ્રતિરૂપા’ વિશેષે વિશેષણો વાળી છે આ વિશેષણોનો
અર્થ જે પ્રમાણે ઉપર હેવાના આવેલ છે, તેજ પ્રમાણેનો છે. ‘તીસેય પડમવર
વેદ્યા અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે વણ્ણતે’ એ પદ્મવર વેદિકાને ગણાવે એ વર્ણ
આ પ્રમાણે છે ‘તે જણ’ જેમકે ‘પદ્મવરવેદિકા’ આ પદ્મવર વેદિકાની જેમના

ગ્રન્થપદ્ધતિરૂપો વર્ણાવાસઃ-વર્ણકુનિવેશ इत्यर्थः, મહાપદ્ધતિ-કથિત इति । 'તં જહા' તથા-‘વહરામયા નેમા’ વજ્રમયા નેમા નેમા નામ પદ્મવરવેદિકાયા ભૂમિભાગ-દુર્ધ્વ નિષ્ક્રામન્તઃ પ્રદેશઃ તે સર્વેઽપિ વજ્રમયાઃ-વજ્રરત્નમયાઃ ‘રિદ્ધામયા પહ-દ્ધાણા’ રિષ્ટમયાનિ પ્રતિષ્ઠાનાનિ રિષ્ટો રત્નવિશેષસ્તદ્રૂપાણિ ધતિષ્ઠાનાનિ મૂલ-પાદાઃ ‘વેરુલિયમયા સંધી’ વૈદ્યરત્નમયાઃ સ્તમ્ભાઃ. ‘સુવર્ણરૂપમયા ફલગા’ સુવર્ણરૂપમયાનિ ફલકાનિ ‘લોહિતકલમઈઓ સૂઈઓ’ લોહિતાક્ષરત્નમયઃ સૂચયઃ ફલકદ્વયસમ્બન્ધવિઘટનાભાવદેહ પાદુકાસ્થાનીયાઃ । ‘વહરામયા સંધી’ વજ્રમયાઃ સન્ધયઃ સન્ધિપેલાઃ ફલકાનામ્ અયમર્થઃ-વજ્રરત્નપૂરિતાઃ ફલકાનાં સન્ધય इति । ‘જાણામણિમયા કલેવરા’ નાનામણિમાયાનિ-અનેકવિધરત્નઘટિતાનિ કલેવરાણિ-મનુષ્યાદિ શરીરાણિ ‘જાણામણિમયા કલેવરસંઘાટા’ નાનામણિમયાઃ

વર્ણાવાસ-વર્ણન હસ પ્રકાર સે કહા ગયા હૈ ‘ત જહા’ જૈસે-‘વહરામયા નેમા’ હસ પદ્મવરવેદિકા કે જો નેમા હૈ-ભૂમિભાગ સે ડખર કી ઓર નિકલતે હુએ જો પ્રદેશ હૈ । વે સલ વજ્રમય હૈ અર્થાત્ પદ્મવરવેદિકા કે અધોભાગ મેં જો પ્રદેશ હૈ વે સલ વજ્રરત્ન કે બને હુએ હૈ ‘રિદ્ધામયા પહદ્ધાણા’ રિષ્ટરત્ન કે હસકે પ્રતિષ્ઠાન હૈ-મૂલપાદ હૈ ‘વેરુલિયમયા-સંધી’ વૈદ્યરત્ન કે હસકે સ્તમ્ભ હૈ ‘સુવર્ણરૂપમયા ફલગા’ સુવર્ણ ઓર રૂપ્ય, ચાંદી કી મિલાવટ સે બને હુએ હસકે ફલક હૈ । પાટિયે હૈ ‘લોહિતકલમઈઓ સૂઈઓ’ લોહિતાક્ષ રત્ન કી બની હુઈ હસકી સૂચિયાં હૈ । વે સૂચિયાં પાદુકા કે સ્થાનાપન્ન હોતી હૈ જો દોનો પાટિયોં કો આપસ મેં સંબંધિત કિએ હુએ રલ્લતી હૈ ઉન્હેં વિઘટિત નહીં હોને દેતી હૈ । ‘વહરામયા સંધી’ હસકે ફલકોં કી જો સંધિયા હૈ વે વજ્રરત્ન સે ભરી હુઈ હૈ । ‘જા.જામણિમયા કલેવરા’ યહાં જો મનુષ્યાદિ શરીર કે ચિત્ર બને હુએ હૈ । વે અનેક પ્રકાર કે મણિયોં કે બને હુએ હૈ । ‘જાણા-

ભૂમિભાગથી ઉપરની તરફ નીકળતા એ પ્રદેશો છે, તે બધા વજ્ર રત્નના બનેલા હોય છે, ‘રિદ્ધામયા પહદ્ધાણા’ રિષ્ટ રત્નના તેના પ્રતિષ્ઠાન છે. મૂલપાદ છે. ‘વેરુ-લિયામયા સંધી’ વૈદ્ય રત્નના તેના સ્તમ્ભો છે. ‘સુવર્ણરૂપમયા ફલગા’ સુવર્ણ અને ચાંદીની મેળવણીથી બનેલા તેના ફલકો છે, પાટિયા છે. લોહિતકલમઈઓ સૂઈઓ’ લોહિતાક્ષ રત્નની બનેલી તેની સૂચિયો છે. એ સૂચિયો પરસ્પર સંબં-ધિત રહે છે. તેને અલગ પડવા દેતી નથી ‘વહરામયા સંધી’ તેના ફલકોની એ સંધિયો છે, તે વજ્ર રત્નથી ભરેલી છે ‘જાણા મણિમયા કલેવરા’ અહીંયાં એ મનુષ્યાદિના ચિત્રો બનાવવામાં આવેલ છે, તે અનેક પ્રકારના મણિયોના બના-વવામાં આવેલ છે. ‘જાણા મણિમયા કલેવરસંઘાટા’ તથા મનુષ્યના સ્ત્રી પુરુષોના

कलेवरसंघाटाः मनुष्यशरीरयुग्मानि नानामणिसयानीत्यर्थः 'णाणामयारुवा' नानामणिसयानि रूपाणि रूपकाणि 'णाणामणिसया रुवसंघाटा' नानामणिसया रूपसंघाटाः रूपयुग्मानि नानामणि मयानीति । 'अकमया पक्खा पक्खवाहाओय' अङ्कमयाः पक्षाः अङ्को रत्नविशेष रत्नमयाः पक्षास्तदेकदेशाः, पक्षवाहश्च 'जोतिरसामया वंसा वंसकवेल्लुया य' ज्योतीरसमया वंशाः ज्योतीरसं नाम रत्न-तन्मया वंशाः, महान्तः पृष्ठवंशाः, ज्योतीरसमयानि वंशकवेल्लुकानि च वंशाश्च कवेल्लुकानि, तत्र महता पृष्ठवंशानामुदयत स्थिर्यक् स्थाप्यमानाः वंशाः कवेल्लुकानि लोकप्रसिद्धानि 'रयया मईओ पट्टियाओ' रजतमयः पट्टिकाः वंशानामुपरि मणिसयकलेवरसंघाटा' तथा मनुष्य शरीर युग्म-स्त्री पुरुष की जोड़ी के जो चित्र बने हुए हैं वे भी अनेकविध मणियों से बने हुए हैं 'नाणामणिसया रुवा' रुवा-मनुष्य चित्रों के अतिरिक्त जो और भी चित्र हैं-वे सब भी अनेक प्रकार के मणियों के बने हुए हैं इसी तरह 'णाणामणिसयारुव संघाटा' रूपसंघाट-अनेक जीवों की जोड़ी के चित्र भी अनेक प्रकार की मणियों के बने हुए हैं । 'अकमया पक्खा पक्खवाहाओय' इसके पक्ष आजू बाजू के आग-अङ्गुत्तों के ही बने हुए हैं । 'जोतिरसामयावंसा' वंशा बड़े पृष्ठवंश इसको ज्योतिरस नामक रत्न के बने हुए हैं । 'वंसकवेल्लुयाय' वंशकवेल्लु-बड़े पृष्ठवंशों को स्थिर रखने के लिये उनकी दोनों ओर तिरछेरूप में लाये गये वांस-भी ज्योतीरत्न के ही बने हुए हैं । 'रययामईओ पट्टियाओ' वांसों के ऊपर के छपरे पर दी जानेवाली लंबी लकड़ी के स्थानापन्न रज्जी हुई जो पट्टिकाएँ हैं वे चांदी की बनी हुई हैं । 'जातरुदसयीओ ओहाउणीओ' कंसाओं को ढाँकने के लिये जो उनको ऊपर अवघटिनिया

लेशकाना ने चित्रा बनेला छे, ते पणु अनेक प्रकारना मणियोना बनेला छे. 'णाणा मणिसया रुवा' ३५-मनुष्य चित्रेना ३५ शिवाय चीन ने चित्रा छे, ते अथा अनेक प्रकारना मणियोना बनेला छे 'णाणामणिसयारुव संघाटा' ३५ संघाटक अनेक छेवोनी नेरीयोना चित्र पणु अनेक प्रकारना मणियोनी बनेल छे. 'अकमया पक्खा पक्खवाहाओय' ते. १ पक्खा मनुष्याणुना लायेले अक अक रत्नेनाय बनेला छे 'जोतिरसामय वंसा' वंशा नेटा नेटा वंशा ज्योतिरस नामना रत्नेना बनेला छे 'वंस कवेल्लुयाय' वंश कवेल्लु-नेटा वंशाने स्थिर रखवा मटे तेनी बनेल छे 'रययामईओ पट्टियाओ' वांसो के ऊपर के छपरे पर दी जानेवाली लंबी लकड़ी के स्थानापन्न रज्जी हुई जो पट्टिकाएँ हैं वे चांदी की बनी हुई हैं । 'जातरुदसयीओ ओहाउणीओ' कंसाओं को ढाँकने के लिये जो उनको ऊपर अवघटिनिया

કંવાસ્થાનીયાઃ, 'જાયરુવમઈઓ ઓહાડળીઓ' જાતરૂપ-સુવર્ણવિશેષઃ તન્મયઃ
 અવઘાટિન્યઃ આચ્છાદનહેતુ કંવોપરિ સ્થાપ્યમાન મહાધમાણ કિલ્ચિ સ્થાનીયાઃ
 'વહ્રામઈઓ ઉવરિ પુંછળીઓ' વજ્રમયો વજાત્નાત્મિકા અવઘાટનીનામુપરિ
 પુંછન્યઃ નિવિડતરચ્છાદન હેતુશ્લક્ષણતરતુણવિશેષસ્થાનીયાઃ, તત્ર-અવઘાટની
 મહતી, હુલ્લિકાતુ પુચ્છની, इत्येव उभयोर्भेदः 'सव्वसेए रययामए छायणे'
 સર્વશ્વેતં રજતમયં છાદનમ્ સર્વશ્વેતં રજતમયં પુંછનીનામુપરિ કવેલ્લુકાનામધ
 આચ્છાદનમિતિ ॥ 'સા ણં પડમવરવેહ્યા' સા સ્વલ્લુ ઉપર્યુક્તા પદ્મવરવેદિકા
 'एगमेगेणं हेमजालेणं' एकैकेन हेमजालेन सर्वात्मना हेममयेन लम्बमानेन
 લમ્બમાનેન દામસમૂહેનેત્યર્થઃ 'एगमेगेणं गवक्खजालेणं' एकैकेन गवाक्ष
 જાલેન-ગવાક્ષાકૃતિ રત્નવિશેષદામસમૂહેન 'एगमेगेणं खिखिणी जालेणं' एकैकेन
 કિકિણી જાલેન, किंकिण्यः-क्षुद्रघण्टिकाः, तथा चैकैकेन क्षुद्रघण्टिका जाले-
 नेत्यर्थः 'एगमेगेणं मुत्ताजालेणं' एकैकेन मुक्ताजालेन मुक्ताफलमयेन दाम-
 સમૂહેન 'एगमेगेणं मणिजालेणं' एकैकेन मणिजालेन मणिमयेन दामसमूहेन

है । ढक्कन है वे जातरूप की बनी हुई है 'वहरामइओ उवरि पुंछ-
 णीओ' इन ढक्कनों के ऊपर जो पुंछनी है-ढक्कनों के छेदों को बंद
 करने के लिये जो उनके ऊपर श्लक्ष्णतर तृणविशेष के स्थानापन्न और
 ढक्कन है । जैसा कि घास के छापराओं के ऊपर बने रहते हैं-वे वज्र-
 रत्न की हैं अवघाटनी बड़ी होती है औ पुंछनी इसी प्रकार की छोटी
 होती है यही इन दोनों में अन्तर है । 'सव्वसेए रययामए छायणे' पुंछ-
 नीयों के ऊपर और कवेल्लुओं के नीचे जो आच्छादन है वह रजत
 मय-चांदी का बना हुआ है । ऐसी वह वेदिका हैं 'सा णं पडमवरवेह्या
 एगमेगेणं हेमजालेणं एगमेगे णं गवक्खजालेणं एगमेगेणं खिखिणिजा
 लेणं एगमेगेणं मुत्ताजालेणं, एगमेगेणं मणिजालेणं एगमेगेणं कणयजा-

'जातरूपमयीओ ओहाडणीओ' ઢંબાઓને ઢાંકવા માટે તેના ઉપર જે અવઘટિનિકં
 ઢાંકણુ છે તે જાતરૂપ રત્નોની બનેલી છે. 'વહ્રામઈઓ ઉવરિ પુંછળીઓ'
 એ ઢાંકણુની ઉપર જે પુચ્છની ઢાંકણુના છિદ્રોને બંધ કરવા માટે તેના ઉપર
 જે શ્લક્ષ્ણતર તૃણ વિશેષના સ્થાને બીજા ઢાંકણુ છે જેમ ઘાસના છાપરાઓ
 ઉપર બનાવેલા હોય છે તે વજ્ર રત્નોના છે. અવઘાટણી મોટી હોય છે,
 અને પુચ્છણી તેના જેવી નાની હોય છે. એટલું એ બન્નેમાં અંતર-બુદ્ધિ
 છે. 'સવ્વસેએ રયયામએ છાયણે' પુંછણીયોની ઉપર અને કવેલ્લુકોની નીચે જે
 આચ્છાદન ઢાંકણુ છે તે રજતમય ચાંદીના બનેલા છે. એવી તે વેદિકા છે.
 'સા ણં પડમવરવેહ્યા એગમેગેણં હેમજાલેણં એગમેગેણં ગવક્ખજાલેણં એગમેગેણં
 ચિંચિણિજાલેણં એગમેગેણં મુત્તાજાલેણં એગમેગેણં મણિજાલેણં એગમેગેણં કણય

‘एगमेगेणं कणयजालेण’ एकैकेन कनकजालेन इतकं पीतसुवर्णविशेषः तन्मयेन दामसमूहेन ‘एगमेगेणं रयणजालेण’ एकैकेन रत्नजालेन ‘एगमेगेणं पडमजालेण सव्वरयणामएणं’ एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्नमयेन सर्वरत्नमय पद्मात्मकदाम समूहेन ‘सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता’ सर्वतः-सर्वासु दिक्षु समन्तात्-सर्वास्तु विदिक्षु परिक्षिप्ता-सम्यक्परिवेष्टिता । ‘ते णं जाला तवणिज्जलंवग्गा’ तानि खलु जालानि दामसमूहरूपाणि हेमजालादीनि तपनीयलवूसकानि, तपनीयमारक्तं सुवर्णं तन्मयो लंबूपको दासनामग्रिमभागे मण्डनविशेषो येषां तानि तपनीयलवूसकानि ‘सुवण्णपयरगमंडिया’ सुवर्णमंतरवमण्डितानि, पार्श्वद. सामस्त्येन लेणं एगमेगेणं रययजालेणं एगमेगेणं पडमवरजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता’ वह पद्मवरवेदिका भिन्न भिन्न स्थानो में एक एक हेमजाल से लटकते हुए सुवर्णमय मालासमूह से एक एक गवाक्ष जाल से लटकते हुए गवाक्ष की आकृति वाले रत्नविशेष की मालासमूह से एक एक लटकते हुए क्षुद्रघंटिका जाल से एक एक लटकते हुए बड़े घंटिका जाल से लटकते हुए मुक्ताफलमय दामसमूह से, एकएक लटकते हुए कनकजाल से पीत सुवर्णमय दामसमूह से एक-एक लटकते हुए रत्नजाल से-रत्नमयदामसमूह से एक एक सर्वरत्नमय कमलों की माला के समूह से सर्वदिशाओं में और विदिशाओं में व्याप्त हो रही है । परिवेष्टित बनी हुई है । ‘तेणं जाला तवणिज्जलं वग्गा’ ये सब दामसमूहरूप जाल तपनीय सुवर्ण के लवूसक वाले हैं । अर्थात् ये हिमादि के जाल अग्रभाग में तपनीय आरक्त-सुवर्ण के

जालेण एगमेगेण रययजालेण एगमेगेण पडमवरजालेणं सव्वरयणामएणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ता’ ये पद्मवर वेदिका गुहा गुहा रयनेना ओटलेके ठेठ ओके भागु हेमजालथी लटकता सुवर्णमय भाणा समूहथी ठेठ भागु गवाक्ष जालथी लटकता गवाक्षना आकारपणा रत्न विशेषनी माला समूहथी ठेठ भागु ओके ओके लटकती क्षुद्र नानी नानी घटिगजालथी घटियेना समूहथी ठेठ भागु ओके ओके लटकता मोटी मोटी घटिगजालथी, लटकता मुक्ताफलमय मोतीयो वाणा दाम समूहथी भाणाओथी ओके ओके लटकता कमण-रथी कमणोना समूहथी पीत सुवर्णमय भाणाओना समूहथी ओके ओके लटकता रत्नजालथी रत्नमय भाणाओना समूहथी ओके ओके सर्व रत्नमय कमलों की भाणाओना समूहथी सर्व दिश ओथी ओने विदिशाओथी व्याप्त यत् नही छे. परिवेष्टित वीटणाथी छे छे

‘ते णं जाला तवणिज्जलं वग्गा’ ये जाला दाम समूह उपरान्त लवूसक

શ્વલુ પદ્મવરવેદિકાયાઃ 'તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં' તત્ર તત્ર દેશે તત્ર તત્ર તસ્યૈ
 દેશસ્ય તત્ર તત્રૈકદેશે 'બહવે હયસંઘાટા' બહવો હયસંઘાટાઃ સંઘાટશબ્દો યુગ્મવાચી
 યથા, સંધુપંઘાટ इत्यत्र तथा च बहूनि हययुग्मानि एवमग्रेऽपि संघाटशब्दो युग्म-
 वाची द्रष्टव्यः, 'ગયસંઘાટા' ગજસંઘાટાઃ 'નરસંઘાટા' નરસંઘાટાઃ 'કિન્નરસંઘાટા'
 કિન્નરસંઘાટાઃ 'કિંપુરિસસંઘાટા' 'કિંપુરુષસંઘાટાઃ 'મહોરગસંઘાટા' મહોરગ-
 સંઘાટાઃ 'ગંધર્વસંઘાટા' ગન્ધર્વસંઘાટાઃ 'વસહસંઘાટા' વૃષભસંઘાટાઃ વૃષભ-
 યુગ્માનિ, કીદશાનિ તાનિ ? તત્રાહ—'સઘ્વરયણામયા' સર્વરત્નમયાઃ—સર્વાત્મના
 રત્નમયાઃ 'અચ્છા' इत्यारथ्य 'पडिरूवा' इत्यन्तपादानां यावत्पदसमाख्याणां
 व्याख्या पूर्वं गता ।

एते च सर्वेऽपि हयादि संघाटाः पूष्पावकीर्णकाः कथिताः, सम्प्रति—एतेषामेव
 हयादीनामष्टानां पंक्त्यादि प्रतिपादनार्थमाह—'तीसे णं' इत्यादि, 'तीसे णं पउम-
 युग्मवाची है । कहीं'२ पर गजसंघाट उत्कीर्ण है, कहीं'२ पर नरसंघाट
 उत्कीर्ण है । कहीं'२ पर किन्नरसंघाट उत्कीर्ण है । कहीं'२ पर किंपुरुष
 संघाट उत्कीर्ण है । कहीं'२ पर महोरगसंघाट उत्कीर्ण है । कहीं'२ पर
 गन्धर्वसंघाट उत्कीर्ण है कहीं'२ पर वृषभसंघाट उत्कीर्ण है । ये सब
 संघाट 'सव्वरयणामया' सर्वात्मना रत्नमय है 'अच्छा' इत्यादि पडिरूव
 तक के शब्दों का अर्थ पहिले लिख आये है ये सब हयादिसंघाट पुष्पा-
 वकीर्णक फलों को बरसाने वाले कहे गये है । अब उन हयादि आठों
 संघाटे का पंक्ति आदि का निरूपण करते है । 'तीसेणं पउमवरवेदियाए'
 उस पद्मवरवेदिका के 'तत्थ देसे तहिं'२ स्थानों में, 'हयपंतीओ तहेव
 जाव पडिरूवा' हयपंक्तियां है । यावत् ये सब हयपंक्तियां प्रतिरूप है
 यहां यावत् शब्द से 'सर्वा रत्नमयाः, अच्छाः इत्यादि विशेषणों का
 संग्रह हुआ है एकदिशा में जो श्रेणि होती है उसका नाम पंक्ति है ।

અડિયાં સંઘાટ શબ્દ સાધુ સંઘાટાની જેમ યુગ્મ વાચી છે. ક્યાંક ક્યાંક ગજ
 સંઘાટ હાથીના યુગ્મે ચિત્રેલા છે. ક્યાંક ક્યાંક નરસંઘાટ મનુષ્ય યુગ્મે
 ચિત્રેલા છે ક્યાંક ક્યાંક કિન્નર સંઘાટ ચિત્રેલા છે. ક્યાંક ક્યાંક કિંપુરુષ
 સંઘાટ ચિત્રેલા છે ક્યાંક ક્યાંક મહોરગ સંઘાટ ચિત્રેલા છે ક્યાંક ક્યાંક
 ગંધર્વ સંઘાટ ચિત્રેલા છે. ક્યાંક ક્યાંક વૃષભ સંઘાટ ચિત્રેલા છે. આ
 બધાંજ સંઘાટો 'સઘ્વરયણામયા' સર્વ પ્રકારે રત્નમય છે 'અચ્છા' ઇત્યાદિ
 'પડિરૂવા' સુધીના શબ્દોનો અર્થ પહેલા કહેવામાં આવી ગયેલ છે. આ બધા
 હયાદિ સંઘાટ કૂલોને વરસાવનારા છે, હવે એ હયાદિ સંઘાટોની પંક્તિ
 વિગેરેનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. 'તીસે ણં પડમવરવેદ્યાપ' એ પદ્મવર

વરવેદ્યાપ' તસ્યાઃ સ્વલ્પ પદ્મવરવેદિકાયાઃ 'તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં' તત્ર તત્ર દેશે-તત્ર તત્ર દેશાવયવે 'હય પંતીઓ' વહ્વ્યો હયપંક્તયઃ 'તદેવ જાવ પહિરુવા' તથૈવ-સહ્યાટવદેવ યાવત્પતિરુપાઃ, યાવત્પદેન-'સઘ્વરયણામયા અચ્છા' સર્વરત્નમયા અચ્છાઃ, ઇત્યાદિતોઽભિરૂપપર્યન્તાનાં વિશેષણાનાં ગ્રહણં ભવતિ, એકસ્યાં દિશિ યા શ્રેણિઃ સા પહ્ક્તિઃ કથ્યતે । 'એવં હયવીહિઓ જાવ પહિરુવાઓ' એવં હયાદિ પહ્ક્તિરિવ હયાદિ વીથયોઽપિ વક્તવ્યા યાવત્પતિરુપાઃ, અત્રાપિ યાવત્પદેન 'સઘ્વરયણામયા' સર્વરત્નાત્મિકા ઇત્યારમ્ભ પ્રતિરુપા એતદન્ત વિશેષણાનિ સંગ્રાહ્યાણિ । ઉભયોરપિ પાર્શ્વયોરેકૈક શ્રેણિભાવેન યત્ શ્રેણિદ્વયં સા વીથી । અત્ર યે પૂર્વં હયાદીનાં સંઘાટાદયઃ વીથી પર્યન્તા ઉક્તાસ્તે પુરુષહયાદીનધિકૃત્યોક્તાઃ સામ્પ્રત-મેતેષામેવ હયાદીનાં સ્ત્રીપુરુષયુગ્મપ્રતિપાદનાર્થમાહ-'એવં હયમિહુણાઈ જાવ પહિરુવાઈ' એવં હયપંક્ત્યાદિવદેવ હયાદિ મિથુનાન્યપિ વક્તવ્યાનિ સર્વ રત્નાત્મકાનીત્યા-રમ્ભ પ્રતિરૂપાણીત્યન્ત વિશેષણયુતાનિ, હયાદીનાં મિથુનકાનિ સ્ત્રીપુરુષયુગ્મરૂપાણિ

'એવં હયવીહિઓ જાવ પહિરુવાઓ' હયાદિ પંક્તિયો' કી તરહ 'સઘ્વરયણામયા' સઘ રત્નાત્મક આદિ વિશેષણો' વાલી હયાદિવીથિયાં હે દોનોં તરફ-આજૂ વાજૂ મેં એક એક શ્રેણિ ભાવ સે જો દો શ્રેણી હોતી હૈ ઉસકા નામ વીથિ હૈ પહેલે જો હયાદિકોં કે સંઘાટ આદિ કહે ગયે હૈ વે પુરુષ હયાદિકોં કો લેકર કહે ગયે હૈ, અથ ઇન્હીં હયાદિ આઠોં સંઘાટે કા સ્ત્રી પુરુષરૂપયુગ્મ-જોડોં કો કહતે હૈ । 'એવં હયમિહુણાઈ જાવ પહિરુવાઈ' હયાદિ પંક્તિ કી તરહ વહાં હયાદિકોં કે સ્ત્રીપુરુષરૂપ જોડા ભી હૈ યે સઘ હયાદિ મિથુન ભી સર્વરત્નાત્મક આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણો' વાલે હૈ । 'તીસે ઈ પડમવર-

વેદિકાના 'તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં' બુદ્ધ બુદ્ધ સ્થાનોમાં 'હયપંતીઓ તદેવ જાવ પહિરુવા' હયપંક્તિયો છે યાવત્ તે બધી પંક્તિયો પ્રતિરૂપ છે. અહીં યાવત્ શબ્દથી 'સઘ્વરયણા મયા અચ્છા' વિગેરે વિશેષણોના સંગ્રહ થયો એક દિશામાં જે શ્રેણી હોય છે, તેનું નામ પંક્તિ છે. 'એવ હયવીહિઓ જાવ પહિરુવાઓ' હયાદિ પંક્તિયોની માફક 'સઘ્વરયણા મયા' સર્વ રત્નમય વિગેરે વિશેષણોવાળી હયાદિ પંક્તિયો છે બન્ને તરફ આજુ બાજુમાં એક એક શ્રેણિ ભાવથી જે જે શ્રેણી થાય છે તેનું નામ વીથિ છે. પહેલાં જે હયાદિના સંઘાટ વિગેરે હતા છે તે પુરુષ હયાદિને ઉદ્દેશી કહેલાં છે હવે જે હયાદિ આઠે સંઘાટાના સ્ત્રી પુરુષ રૂપ યુગ્મ જોડાઓનું કથન કરવામાં આવે છે. 'એવ હયમિહુણાઈ જાવ પહિરુવાઈ' હયાદિ પંક્તિની જેમ ત્યાં હયાદિકોના સ્ત્રી પુરુષ રૂપ જોડલા પણ છે આ હયાદિ મિથુનો પણ સર્વ

વક્તવ્યાનીતિ ॥ 'તીસે ણં પડમવરવેદ્યાણ' તસ્યાઃ સ્વલ્પ પદ્મવરવેદિકાયાઃ
 'તત્થ તત્થ દેસે તહિં તહિં' તત્ર તત્ર દેશે 'તહિં' इति तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे
 अत्राऽपि 'तत्थर' देसे तहिर' इतिवदता यत्रैका लता तत्रान्या अपि बह्व्यो लताः
 सन्तीति प्रतिपादितं भवतीति । 'बहवे पडमलयाओ' बह्व्यः पद्मलताः=पद्मि-
 न्यः 'नागलयाओ' नागलताः, नागा द्रुमविशेषास्ते एव लताः-तिर्यक्शाखा-
 मसराभावात् नागलताः । 'एवं असोगलयाओ' एवम् अशोकलताः 'चंवगलयाओ'
 चम्पकलताः 'चूयलयाओ' चूतलताः-आम्रलताः, 'वणलयाओ' वणलताः वणाः-
 तरुविशेषाः 'वासंतिय लयाओ' दासन्तिकलताः 'अतिमुत्तगलयाओ' अतिमुक्तक-
 लताः 'कुंदलयाओ' कुन्दलताः 'श्यामलयाओ' श्यामलताः ताः कीदृशयः ? इत्याह-
 णिच्चं कुसुमियाओ' नित्यं कुसुमिताः, नित्यं-सर्वकालं षट्सर्वपि ऋतुषु कुसुमानि
 संजातानि आसामिति कुसुमिताः 'जाव' इति यावत्पदसंग्राह्याणि लताविशेष-
 णानीमानि-'णिच्चं मउलियाओ' नित्यं मुकुलिताः मुकुलानि नाम कुड्मलानि
 कलिका इत्यर्थः 'णिच्चं लवइयाओ' नित्यं लवयित्वाः-पल्लवित्वाः, 'णिच्चं
 थवइया' नित्यं स्तवकित्वाः 'णिच्चं गुम्मिया' नित्यं गुल्मिताः 'णिच्चं
 गुच्छिया' नित्यं गुच्छिताः स्तवकगुल्मौ गुच्छविशेषौ, 'णिच्चं जमलियाओ'

વેદિયાણ તત્થર દેસે તહિર બહવે પડમલયાઓ નાગલયાઓ એવં અસોગ-
 લયાઓ' इत्यादि एव पद्मवरवेदिका के भिन्नर स्थानों पर अनेक पद्म-
 लताएं हैं अनेक नाग लताएं हैं अशोकलताएं हैं चंपकलताएं हैं । चूत-
 लताएं हैं, वनलताएं हैं, दासन्तिकलताएं हैं, अतिमुक्तकलताएं हैं,
 कुन्दलताएं हैं, एवं श्यामलताएं हैं, ये सब लताएं छहों ऋतुओं में
 कुसुमित रहती हैं यावत्पद से संग्रहीत विशेषण कहते हैं नित्य कुड्म-
 लयुक्त बनी रहती हैं नित्य पल्लवित रहती हैं नित्यस्तवकित रहती
 हैं नित्य कलियां गुल्मित रहती हैं, नित्य यमलित समान जानीयलता

રત્નમય વિગેરે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા છે 'તીસે ણં પડમવરવેદ્યાણ તત્થ તત્થ
 દેસે તહિં તહિં' બહવે પડમલયાઓ નાગલયાઓ એવં અસોગલયાઓ' ઇત્યાદિ
 એ પદ્મવર વેદિકાના જૂદા જૂદા સ્થાનો પર અનેક પદ્મલતા છે, અનેક
 નાગલતાઓ છે અનેક અશોકલતાઓ છે ચંપકલતાઓ છે. આમ્રલતાઓ છે.
 બાણલતાઓ છે. વાસન્તિકલતાઓ છે. અતિમુક્તલતાઓ છે. કુંદલતાઓ છે
 અને શ્યામલતાઓ છે. આ બધી લતાઓ છએ ઋતુઓમાં પુષ્પાન્વિત રહે છે.
 હવે યાવત્ પદ્ધતી ગ્રહણ થયેલ વિશેષણો બતાવે છે. નિત્ય કુડ્મલ-કળિયો
 વાળી બની રહે છે. નિત્ય પલ્લવિત રહે છે નિત્ય સ્તવકિત રહે છે
 નિત્ય કલિયો ગુલ્મિત રહે છે નિત્ય યમલિત સમાન બતની લતા યુગ્મોવાળી

નિત્યં યમલિતાઃ, યમલં નામ સમાનજાતીયલગ્નયોર્ધુમં તત્સંજાતમ્ આસ્વિતિ યમલિતાઃ 'ણિચ્ચં જુયલિયા' નિત્યં યુગલિતાઃ યુગલં સજાતીય વિજાતીયયો-
ર્લતયોર્દ્વન્દ્વમ્, 'ણિચ્ચં વિણમિયા' નિત્યં વિનતાઃ-સર્વકાલં ફલભારેણ ર્ષપન્તાઃ
'ણિચ્ચં પળમિયા' નિત્યં પ્રણતાઃ-સર્વકાલં મહતા ફલભારેણ દૂરં નતાઃ, તથા-
'સુવિભક્ત પલિમંજરિવલિંસગધરીઓ' સુવિભક્ત પ્રતિમઞ્જર્યવતંસકધર્યઃ, તત્ર
સુવિભક્તિકઃ-સુવિચ્છિત્તિકઃ પ્રતિવિશિષ્ટો મંજરીરૂપો યોઽવતંસકઃ, તદ્ધરાસ્તદ્વા-
રિણ્યઃ એષઃ સર્વોઽપિ કુસુમિતત્વાદિકો ધર્મ એકૈકસ્યા એકૈકસ્યા લતાયા ઉક્તઃ
સમ્પ્રતિ-કાસાશ્ચિલ્લતાનાં સકલકુસુમિતત્વાદિ ધર્મપ્રતિપાદનાર્થં પૂર્વોક્ત સકલ-
વિશેષણસંગ્રહમાહ='ણિચ્ચં કુસુમિય-મલુલિય=લવહય-થવહય=ગુમ્મિય વિણમિય
પળમિય-સુવિભક્ત પરિમંજરિવલિંસગધરીઓ' નિત્યં કુસુમિત-મુકુલિત પલ્લવિત
સ્તવકિત-ગુલ્મિત-ગુચ્છિત-વિનમિત-પ્રણમિત સુવિભક્ત પ્રતિમઞ્જર્યવતંસકધર્યઃ
પતત્પદગતાનાં વિશેષણાનામર્થઃ પૂર્વં વ્યારુધાત એવેતિ ।

પુનઃ કિં રૂપાસ્તાઃ ? ઇત્યાહ-'સવ્વરયણા મહો' સર્વાત્મના રત્નમયઃ, 'સપ્પહા-
ઓ' ઇત્યારમ્બ્ય 'પલિરૂપાઓ' ઇતિ પર્યન્તાનાં વિશેષણપદાનામર્થઃ પૂર્વવદેવ જ્ઞાત-
વ્યાઃ । અતઃ પરં પદ્મવરવેદિકા શબ્દ પ્રવૃત્તિનિમિત્તં જિજ્ઞાસુઃ પ્રશ્નયન્નાહ-'સે કેળ
દ્વેળં મંતે !' ઇત્યાદિ, 'સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ પદ્મવરવેદ્યા પદ્મવરવેદ્યા'

યુગ્મો' સે યુક્ત રહતી હૈ તથા 'સુવિભક્ત પલિમંજરિવલિંસગધરીઓ' સુવિભક્ત પ્રતિવિશિષ્ટ મંજરી વહી હૈ એક વલિંસગ-અવતંસક-મુકુટ
ઉસકો ધારણ કિયે રહતી હૈ । 'સવ્વરયણામહો, સપ્પહાઓ' યે સવ
લતાએં મી સર્વાત્મના રત્નમય હૈ શ્લક્ષણ આદિવિશેષણો વાલી હૈં હન
શ્લક્ષણ આદિ પ્રતિરૂપ પર્યન્તપદોં કા અર્થ પહિલે હી લિખા જા ચૂકા
હૈ અતઃ ઉસી તરહ સે ઉસે જાન લેજા ચાહિયે અથ પદ્મવરવેદિકા કે
શબ્દ પ્રવૃત્તિ નિમિત્ત કો જાનને કે લિયે પૂછતે હૈ । 'સે કેળદ્વેળં મંતે !
એવં વુચ્ચહ પદ્મવરવેદિયાર' હે મદન્ત ? હ્રસ્વ પદ્મવરવેદિકા કા એસા

રહે છે. તથા 'સુવિભક્ત પલિમંજરિવલિંસગધરીઓ' સુવિભક્ત પ્રતિવિશિષ્ટ મંજરી
એજ કહેવાય છે કે જે એક વલિંસગ અવતંસક મુકુટને ધારણ કરેલ રહે છે.
'સવ્વરયણા મહો સપ્પહાઓ' આ બધો લતાઓ પણ સર્વાત્મના સર્વ પ્રકારે
રત્નમય છે. અને શ્લક્ષણ વિગેરે વિશેષણો વાળી છે આ શ્લક્ષણ વિગેરે પ્રતિરૂપ
સુધીના પદોનો અર્થ પહેલાજ લખવામા આવી ગયેલ છે. તેથી એ રીતેનો
અર્થ અહિયાં સમજી લેવો.

હવે પદ્મવર વેદિકાના શબ્દ પ્રવૃત્તિ નિમિત્તને જાણવા માટે શ્રીગૌતમ-
સ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે 'સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ પદ્મવરવેદ્યા પદ્મવર

તત્કેનાર્થેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે—પદ્મવેદિકા પદ્મવરવેદિકા, અયમર્થઃ—પદ્મ-
વરવેદિકા इत्येवं रूपस्य शब्दस्य तत्र प्रवृत्तौ किं निमित्तं पद्मवरवैदिकायाः
पद्मवरवैदिकेति नामकरणे को हेतुरिति मञ्जः, मगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि,
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पउमवरवेइयाए’ पद्वरवैदिकायाम् ‘तत्थ तत्थ देसे तहिं
तहिं’ तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे ‘वेइयासु’ वेदिकासु उपवेशन-
योग्यमत्तवारणरूपासु ‘वेइयावाहासु’ वेदिका पार्श्वेषु ‘वेइयासीसफलएसु’
वेदिकाशीर्षफलकेषु वेदिकायाः शीर्षमुपरिभागस्तदेव फलकं तेषु, ‘वेइयापुडंत-
रेसु’ वेदिकापुटान्तरेषु द्वे वेदिके वेदिकापुटम् तानि वेदिकापुटानि तेषामन्तराणि
अपान्तरालानि वेदिकापुटान्तराणि तेषु, तथा ‘खंभेसु’ सामान्यतः स्तम्भेषु तथा
—‘खंभवाहासु’ स्तम्भपार्श्वेषु ‘खंभसीसेसु’ स्तम्भशीर्षेषु ‘खंभपुडंतरेसु’ स्तम्भपुटा-
न्तरेषु द्वौ स्तम्भौ स्तम्भपुटम् तेषामन्तराणि—अपान्तरालानि तेषु ‘सुईसु’ सूत्रीषु
फलक सम्बन्धविघटनाभावहेतु पादुका स्थानीयासु तासामुपरीति तात्पर्यार्थः

नाम आपने किस कारण से हुआ बतलाया है । अर्थात् इसके नामकी
शब्द प्रवृत्ति में क्या कारण है ? जिससे यह पद्मवरवेदिका कहलाती है ।
इस के उत्तर में प्रभुश्री करते हैं । ‘गोयमा’ पउमवरवेदियाए तत्थर
देसे तहिंर वेदियासु वेदियावाहासु वेदियासीसफलएसु, वेदियापुडंत-
रेसु’ खंभेसु खंभवाहासु, खंभसीसेसु, खंभपुडंतरेसु’ हे गौतम ?
पद्मवरवेदिका के उन उन स्थानों में—जैसे वेदिका के उपवेशनयोग्य
छज्जों के ऊपर वेदिका के दोनों पार्श्वभागों पर वेदिका के शीर्ष
उपरिभागरूप फलकों के ऊपर वेदिका के पुटान्तरो में—दो वेदिकाओं
के अपान्तराल में स्तम्भों के ऊपर स्तम्भों की आजू बाजू में स्तम्भों
के शीर्ष स्थान पर स्तम्भपुटान्तरो में—दो स्तम्भों के बीच में ‘सुईसु

वेइया’ હે ભગવન્ એ પદ્મવર વેદિકાનું એવું નામ આપે શા કારણથી
કહેલ છે ? અર્થાત્ તેના નામની શબ્દ પ્રવૃત્તિમાં શુ કારણ છે કે જેથી એ
પદ્મવર વેદિકા કહેવાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ગોયમા !
પડમવરવેइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं’ तहि वेदियासु वेदियावाहासु वेदिया
सीसफलएसु, वेदियापुडंतरेसु, खंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु, खंभपुडंतरेसु’
हे गौतम ! पद्मवर वेदिकाना ये ये स्थानोभा जेम वेदिकाना उपवेश योग्य
छज्जेनी उपर वेदिकाना जन्ने पार्श्व भागो पर वेदिकाना शिरोभाग इप
इल्लोनी उपर वेदिकाना पुटान्तरोमां ये वेदिकाना अपान्तरालमां स्तम्भोनी
उपर स्तम्भोनी आजू बाजूमां स्तम्भोनी उपरना भागमां स्तम्भ पुटान्तरोमां

‘સૂર્યમુદ્દેસુ’ સૂચીમુલેષુ યત્ર પ્રદેશે સૂચિફલકં મિત્રા મધ્યે પ્રવિશતિ તત્પ્રત્યાસન્ન-
દેશાઃ સૂચિમુલ્લાનિ તેષુ સૂચીમુલેષુ ‘સૂર્ય ફલણસુ’ સૂચીફલકેષુ સૂચીમિઃ સ વ-
ન્ધિતાઃ ફલકપ્રદેશાઃ તેઽપિ ઉપચારાત્ સૂચીફલકાનિ તેષુ સૂચીનામધ ઉપરિચ
વર્તમાનેષુ ‘સૂર્યપુટંતરેસુ’ સૂચીપુટાન્તરેષુ દ્વે સૂચ્યૌ સૂચીપુટં તેષામન્તરેષુ ‘પક્ષેસુ’
પક્ષેષુ ‘પક્ષવાહાસુ’ પક્ષવાહાસુ-પક્ષપાર્શ્વેષુ પક્ષાઃ પક્ષવાહાઃ વેદિકૈકદેશાર્તેષુ
‘પક્ષપુટંતરેસુ’ પક્ષપુટાન્તરેષુ દ્વૌ પક્ષૌ પક્ષપુટં, તેષામન્તરેષુ ‘બહુઈ’ ઉપ્પલાઈ’
બહૂનિ ઉત્પલાનિ-કમલાનિ ‘પડમાઈ’ પદ્માનિ-સૂર્યવિકાસીનિ ‘જાવ સયસહસ્સ
પત્તાઈ’ યાવત્-યાવત્પદેન-‘કુમુદનલિનસુ મગસૌગન્ધિકપુણ્ડરીકમહાપુણ્ડરીશતપત્રસહસ્ર
પત્રાણિ, તત્ર કુમુદાનિ ચન્દ્રવિકાસીનિ પદ્માદારમ્ય સહસ્રપત્રાન્તાનાં ચ વિશેષઃ
માગેવોપદર્શિતઃ । કીદશાનિ તાનિ ? તત્રાહ-‘સવ્વરયણામયાઈ’ इत्यादि, ‘સવ્વ-
રયણામયાઈ’ સર્વાત્મના રત્નમયાનિ. ‘અચ્છાઈ’ અચ્છ इत्यादि ‘પહિરુવ’ इत्य-

સૂર્યમુદ્દેસુ સૂર્યફલણસુ-સૂર્યપુટંતરેસુ પક્ષેસુ પક્ષવાહાસુ, પક્ષપુટં
તરેસુ’ હસી તરહ ફલક કે સમ્બન્ધ કો બિઘટન નહી હોને દેને મેં
કારણભૂત એસી પાટુકા કે સ્થાનાપન્ન સૂચિયોં કે અગ્રભાગ કે ऊपर-
જહાં કિ સૂચીફલક કો ભેદકર બીચ મેં પ્રવિષ્ટ હોતી હૈ વરાં કે પ્રદેશ
સૂચીમુલ્લ કહલાતે હૈ । સૂચિયો સે સંબંધિત ફલકોં કે ઉપર દો સૂચિયોં
કે અન્તરાલ પ્રદેશ મેં હસી તરહ સે પક્ષોં કે ऊपर પક્ષોં કી આજૂ
બાજૂ મેં ઓર પક્ષપુટાન્તરોં કે ऊपर ‘બહુઈ’ ઉપ્પલાઈ, પડમાઈ’ જાવ
સયસહસ્સ પત્તાઈ સવ્વરયણામયાઈ, અચ્છાઈ’ इत्यादि અનેક ઉત્પલ
અનેક સૂર્યવિકાસી કમલ, યાવત્ નલિન સુમગ સૌગન્ધિક પુણ્ડરીક
મહાપુણ્ડરીક શતપત્ર ઓર સહસ્રપત્ર ચિલે રહતે હૈ એ સવ ઉત્પલ સે

બે સ્તમ્ભોની વચ્ચેમા ‘સૂર્યમુ સૂર્યમુદ્દેસુ સૂર્યફલણસુ સૂર્યપુટંતરેસુ પક્ષેસુ પક્ષ
વાહાસુ પક્ષપુટંતરેસુ’ એજ રીતે ફલકના સમઘને જુદા ન પડવા દેવાના
કારણભૂત એવી પાટુકાના સ્થાનાપન્ન સૂચિયોની ઉપર સૂચિયોના અગ્રભાગની
ઉપર કે બચા સૂચી ફલકને લેલીને વચ્ચેમા પ્રવેશે છે, ત્યાંનો પ્રદેશ સૂચીમુલ્લ
કહેવાય છે સૂચિયોના સમઘવાળા ફલકોની ઉપર બે સૂચિયોના અન્તરાલ મધ્ય
પ્રદેશમાં એજ રીતે પક્ષોની ઉપર પક્ષોની આગુબાબુમા અને પક્ષ પુટાંતરોની
ઉપર ‘બહુઈ’ ઉપ્પલાઈ પડાઈ જાવ સયસહસ્સપત્તાઈ સવ્વરયણામયાઈ, અચ્છાઈ’
इत्यादि અનેક ઉત્પલ અનેક સૂર્ય વિકાસી કમલ યાવત્ નલિન, સુમગ,
સૌગન્ધિક, પુંડરીક, મહાપુંડરીક, શતપત્રો અને સહસ્રપત્રો ખીલેલા રહે છે.
ઉત્પલથી લઈને સહસ્રપત્ર સુધીના બેટલા પ્રકારના કમળો દેખા છે તે બાધા

ન્તાનાં વિશેષણપદાનામર્થાઃ પૂર્વોક્તરીત્યૈવ દ્રષ્ટવ્યા इति । पुनः कथंभूतानि पद्मादीनि तत्राह—‘महया’ इत्यादि, ‘महया महया वासिककच्छत्त समयाइ’ महन्महद्वाર્षिकच्छत्र सप्तानानि, महान्ति महान्ति—महत्तममाणकानि वार्षिकाणि वर्षाकाले यानि पानीयरक्षणार्थं कृतानि वार्षिकाणि तानि च छत्राणि च तत्समानानि—तत् तुल्यानि ‘पण्णत्ताइ समणाउत्तो !’ प्रज्ञप्तानि—कथितानि, हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ‘से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पउमवरवेइया, पउमवरवेइया’ तत् तेनार्येन, यस्मात् पद्मबाहुल्यं विद्यते तस्यां वेदिकायां तस्मादेव कारणात् हे गौतम ! एवमुच्यते यदियं पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिकेति । अथास्याः शाश्वताशःश्च विषये पृच्छति भगवान् गौतमः—‘पउमवरवेइया णं भंते !’ पद्मवरवेदिका खलु भदन्त ! ‘किं सासया असासया’ किं शाश्वती—सर्व कालभाविनी, अथवा अशाश्वती न सर्वकालस्थायिनीति पद्मवरवेदिकायाः शाश्वताशाश्वतत्वं विषयकः प्रश्नः, भगवान्नाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिय

લેકર સહસ્રપત્ર તકા કે જિતને શ્રી કમલ હૈ, લે સબ સર્વાત્મના રત્ન-મય હૈ અચ્છે હૈ । इन अच्छादिपदों का अर्थ पूर्वोक्त जैसा ही है ‘महयार वासिककच्छत्त समयाइ’ ये सप्त उत्पलादि वर्षाकाल में उत्पन्न हुए छत्रक-छत्ता के आकार जैसी वनस्पति विशेष के आकार जैसे ही ‘समणाउत्तो पण्णत्ताइ’ हे श्रमण—आयुष्मन् ! कहे गये हैं । ‘से तेण-ट्ठेणं गोयमा ! ‘एवं वुच्चइ पउमवरवेइया’ इसी कारण हे गौतम ! इसे पद्मवरवेदिका इस नाम से कहा गया है । अर्थात् इस पद्मवरवेदिका से पद्मका बाहुल्य है, अतः इसका नाम पद्मवरवेदिका हुआ है ‘पउमवरवेइया णं भंते’ ! किं सासया असासया’ हे भदन्त ? यह पद्मवरवेदिका क्या शाश्वत है या अशाश्वत है ? ऐसा यह प्रश्न

સર્વાત્મના રત્નમય છે, અને અચ્છ કહેતાં સુંદર છે, આ અચ્છાદિ પદોનો અર્થ પૂર્વોક્ત રીતે સમજી લેવો. ‘મહયા મહયા વાસિકકચ્છત્ત સમયાઈ’ આ ઉત્પલાદિ બધા પ્રકારના કમળો. વર્ષાકાળમાં ઉત્પન્ન થયેલા છત્રક છત્રીના આકાર જેવી વનસ્પતિ વિશેષના આકાર જેવા ‘સમણાઉત્તો પણ્ણત્તાઈ’ હે શ્રમણ આયુષ્મન્ કહેવામાં આવેલ છે.

‘સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ પઠમવરવેઈયા’ આ કારણથી હે ગૌતમ ! તેને પદ્મવર વેદિકા એ નામથી કહેવામાં આવેલ છે. અર્થાત્ આ પદ્મવર વેદિકામાં પદ્મોના અતિશય પાણું છે. તેથી તેનું નામ પદ્મવર વેદિકા એ રીતનું થયેલ છે. ‘પઠમવરવેઈયાણ મંતે ! કિં સાસયા અસાસયા’ હે ભગવન્ આ પદ્મવર વેદિકા શાશ્વત છે કે અશશ્વત છે ? આ પ્રમાણેના આ પ્રશ્ન પદ્મવર વેદિકાના નિલપણા અને અનિત્યપણાના સંબંધમાં કરવામાં આવેલ

સાસયા સિય અસાસયા' સ્યાત્-કથંચિત્ શાશ્વતી-સર્વકાલભાવિની, સ્યાત્-કથંચિત્ અશાશ્વતી-અનિત્યેતિ । એકસ્મિન્ ધર્મિણિ પરસ્પરવિરુદ્ધધર્મદ્વયસમા-વેશશ્રવણાત્ પુનર્ગૌતમઃ પ્રશ્નયન્નાહ-'સે કેળદ્વેળ' મંતે ! એવં વુચ્ચહ સિય સાસયા સિય અસાસયા' હે મદન્ત ! તત્ કેન કારણેન એવમુચ્યતે યત્ પદ્મવરવેદિકા સ્યાત્ શાશ્વતી સ્યાદશાશ્વતી ચ, નહિ એકસ્મિન્ સ્થાણૌ સ્થાણુત્વપુરુષત્વધર્મો સંભવતઃ વિરુદ્ધત્વાત્, તદેવ હિ વિરુદ્ધયો વિરુદ્ધત્વં યદેકસ્મિન્ ધર્મિણિ અસદ્-ભાવ इति अन्यथा सर्वधर्माणां सर्वत्र समावेशसंभवेन विरोधकथैवास्तमिया-दिति गौतमस्यावान्तर प्रश्नः, यद्यपि प्रकान्तमतेन विरुद्धयोर्धर्मद्वयोरेकत्र समा-वेशो विरुद्धः किन्तु अनेकान्तवादयाश्रित्य समर्थयितुं भगवानाह-'गोयमा'

પદ્મવરવેદિકા કે નિત્યત્વ એવં અનિત્યત્વ કે સમ્બન્ધ મેં છે । હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે છે-'ગોયમા' સિય સાસયા-સિય અસાસયા' હે ગૌતમ ! યહ પદ્મવરવેદિકા કથંચિત્ શાશ્વત છે ઓર કથંચિત્ અશાશ્વત છે 'સે કેળદ્વેળ' મંતે' એવં વુચ્ચહ સિય સાસયા સિય, અસા-સયા' હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે છે કિ કથંચિત્ શાશ્વત છે, ઓર કથંચિત્ અશાશ્વત છે ? એસા યહ પ્રશ્ન શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી સે હસલિયે પૂછા છે કિ એક ધર્મિ મેં પરસ્પર વિરુદ્ધ દો ધર્મોં કા સમા-વેશ હોતા નહીં છે-નિત્યકી અપેક્ષા અનિત્ય ઓર અનિત્ય કી અપેક્ષા નિત્ય વિરુદ્ધ છે દો વિરોધી ધર્મોં મેં યહી તો વિરુદ્ધતા છે કિ વે એક જગહ સાથર નહીં રહતે છે । યદિ વિરોધી ધર્મ બી એક જગહ સાથ રહને લગે તો ફિર સબ ધર્મ સબ મેં રહને લગ જાવેંગે હવ તરહ વિરોધ-

છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! સિય સાસયા સિય અસાસયા' હે ગૌતમ ! આ પદ્મવર વેદિકા કથંચિત્ શાશ્વત છે, અને કથંચિત્ અશાશ્વત છે. 'સે કેળદ્વેળ' મંતે ! એવં વુચ્ચહ સિય સાસયા સિય અસાસયા' હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહે છે કે પદ્મવર વેદિકા કથંચિત્ શાશ્વત છે અને કથંચિત્ અશાશ્વત છે ? આ રીતને પ્રશ્ન શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને એટલા માટે પૂછેલા છે કે એક ધર્મમાં પરસ્પર વિરુદ્ધ એવાં બે ધર્મોના સમાવેશ થતો નથી નિત્યની અપેક્ષાએ અનિત્ય અને અનિત્યની અપેક્ષાએ નિત્ય વિરુદ્ધ છે બે વિરોધી ધર્મોમાં એજ વિરુદ્ધ પણ છે કે એક સ્થળે એ બન્ને એકી સાથે રહેતા નથી. બે બે વિરોધી ધર્મો પણ એક સ્થળે એકી સાથે રહેવા લાગે તો પછી બધાજ ધર્મો બધામાં રહેવા લાગી જાય આ રીતે તો વિરોધપણજ નાશ પામી જશે. શ્રીગૌતમસ્વામીની આ વાત સાંભળીને શ્રી મહાવીરપ્રભુ બે વિરોધી ધર્મોના એક જ સ્થળે સમાવેશ અનેકાન્ત માન્યતામાં

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम । 'द्ववद्वयाए सासया' द्रव्यार्थतया-द्रव्यार्थिक-
नयमतेन शाश्वती, द्रव्यार्थिकनयो हि द्रव्यमेव तात्त्विकमभिमन्येते न्तु पर्यायान्
द्रव्यं चान्वयिपरिणामित्वात् अन्यथा-द्रव्यत्वमेव न स्यात् अन्वदित्वाच्च गङ्गासिन्धु
प्रवाहः-त्. समलकालभात्रीति भवति द्रव्यार्थतया पदमवरवेदिका शाश्वतीति ।
'वणपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं' वर्णपर्यायैः-तदन्य
समुत्पद्यमानार्णविशेषरूपैः एवं गन्धपर्यायैः रसपर्यायैः स्पर्शपर्यायैः, उपलक्षण-
मेवत् तदन्यपुद्गल विचटनोच्चटनैश्चाशाश्वती-अनित्या, अयं भावः-पर्याया-

ક્ષમા હી નષ્ટ હો જાવેગી । હસ શ્રીગૌતમસ્વામી કી વાત કો સુનકર
દો વિરોધી ધર્મો કા એકત્ર સમાવેશ અનેકાન્ત યાન્યતા મેં હો જાતા હૈ
હસ વાત કો લક્ષ મેં રાખકર પ્રમુખી ઉત્તર મેં કહતે હૈ 'ગોયમા' 'દ્વવ
દ્વયાએ સાસયા' હૈ ગૌતમ । જો મૈને એસા કહા હૈ કિ વહ પદ્મવરવેદિકા
કથંચિત્ જાશ્વત્ હૈ સો યહ કથન દ્રવ્યાર્થિકનય કી અપેક્ષા સે કિયા
હૈ પર્યાયાર્થિકનય સે નહીં । વસ્તુ દ્રવ્યપર્યાયાત્મક હૈ દ્રવ્યકી અપેક્ષા
વહ દ્રવ્યાત્મક હૈ ઓર પર્યાય કી અપેક્ષા પર્યાયાત્મક હૈ, દ્રવ્યાર્થિકનય
વસ્તુ મેં પર્યાય કો ગૌણકર કે કેવલ દ્રવ્ય કો હી વિષય કરતા હૈ ।
દ્રવ્યત્રિકાલવર્તી અન્વયી પરિણામવાલા હોતા હૈ । અન્યથા ઉસ મેં
દ્રવ્યસ્વ હી નહીં રહે । અન્વયી હોને સે હી વહ અપને મૌલિકરૂપકો
નહીં છોડના હૈ જૈસા કિ ગંગાસિન્ધુના પ્રવાહ અપને મૌલિકરૂપ કો
નહીં છોડતા હૈ અતઃ દ્રવ્યાર્થિકનય કે મન સે પદ્મવરવેદિકા શાશ્વતી
હૈ ઓર 'વણપજ્જવેહિં ગંધપજ્જવેહિં રસપજ્જવેહિં' વર્ણ પર્યાયો' કી
અપેક્ષા, ગંધપર્યાયો કી અપેક્ષા, રસપર્યાયો' કી અપેક્ષા ઓર સ્પર્શ

થર્ જાય છે. એ વાત લક્ષમાં રાખીને કહે છે કે 'ગોયમા । દ્વવદ્વયાએ સાસયા' હૈ
ગૌતમ । મેં જે એવું કહ્યું છે કે એ પદ્મવરવેદિકા કથંચિત્ શાશ્વત છે આ
કથન દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ કરવામાં આદેલ છે. પર્યાય ત્રિક નયથી નહી.
વસ્તુ દ્રવ્ય પર્યાયાત્મક છે દ્રવ્યની અપેક્ષાથી તે દ્રવ્યાર્થિક છે. અને પર્યાયાર્થિક
નયની અપેક્ષાએ પર્યાયાત્મક છે. દ્રવ્યાર્થિક નયવસ્તુમાં પર્યાયને ગૌણ કરીને
કેવળ દ્રવ્યનેજ વિષય કરે છે દ્રવ્ય ત્રિકાલવર્તી અન્વયી પરિણામ વાળું હોય
છે. નહીતર તેમાં દ્રવ્ય પણજ ન રહે અન્વયી હોવાથીજ તે પોતાના
મૌલિકપણને છોડતું નથી. જેમકે ગંગા સિન્ધુનો પ્રવાહ પોતાના મૌલિક
પણને છોડતો નથી. તેથી દ્રવ્યાર્થિક નયના મતથી પદ્મવર વેદિકા શાશ્વતી
છે અને 'વણપજ્જવેહિં ગંધપજ્જવેહિં રસપજ્જવેહિં' વર્ણપર્યાયોની અપેક્ષાએ
ગંધપર્યાયોની અપેક્ષાએ રસપર્યાયોની અપેક્ષાએ તથા સ્પર્શપર્યાયોની અપેક્ષાએ

ર્થિકનયમતેન પર્યાયપ્રાધાન્ય વિવક્ષાયામશાશ્વતી પર્યાયાણાં પ્રતિક્ષણભાવિતયા કિયત્કાલભાવિતયા વા વિનાશિત્વદિતિ । ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ सिय सासया सिय असासया’ तत्तेनार्थेन तेन कारणेन हे गौतम ! एवमुच्यते—पद्मवर-वेदिका स्यात् शाश्वती स्यादशाश्वती । तदयमर्थः—इह द्रव्यार्थिकनयवादी स्वमतप्रतिष्ठापनार्थमेवं वदति—यत् न भवति अत्यन्तासत् उत्पादो गगनकुसुमो-त्पत्तिवत्, न वा भवति सतो विनाशो यथा जीवस्य, अत एवोक्तम्—‘नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः’ इति । यौ तु दृश्येते प्रतिवस्तु उत्पाद विनाशौ तदावि-

પર્યાયો’ કી અપેક્ષા—તથા અન્ય ઔર પુદ્ગલો’ કે વિઘટન એવં આગમન કી અપેક્ષા વહ અશાશ્વતી હૈ । હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ—પર્યાયાસ્તિ-કનય કે મતાનુસાર દ્રવ્ય ગૌણ હો જાતા હૈ, ઔર પર્યાય પ્રધાન હો જાતી હૈ પર્યાયે પ્રતિક્ષણ પરિવર્તનરૂપ અર્થાત્ વદલનેવાલી હોને સે અથવા કિયત્કાલભાવી હોને સે વિનાશ ધર્મવાલી હોતી હૈ હસલિયે ડસ અપેક્ષા વહ અશાશ્વતી કહી ગઈ હૈ । ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા’ એવં વુચ્ચઈ સિય સાસયા સિય અસાસયા’ હસી કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ પદ્મવરવેદિકા કથંચિત્ નિત્ય હૈ ઔર કથંચિત્ અનિત્ય હૈ જો દ્રવ્યાર્થિકનયવાદી હૈં વહ અપને મત કી પ્રતિષ્ઠા કરને કે લિયે એસા કહતા હૈ કિ જો અત્યન્ત અસત્સ્વરૂપ હોતા હૈ આકાશપુષ્પ કી તરહ કબી ઔર ઉત્પાદ નહીં હુઆ કરતા હૈ ઔર જો સત્ સ્વરૂપ હોતા હૈ ડસકા કબી આકાશ કી તરહ વિનાશ નહીં હોતા હૈ ‘નાસતો વિદ્યતે ભાવો નાભાવો વિદ્યતે સતઃ’ એસા મિદ્ધાન્ત હૈ । ફિર ઔર પ્રતિ વસ્તુ

તથા ધીજ પુદ્ગલોના વિઘટન અને આગમનની અપેક્ષાથી તે આશાશ્વતી છે એનું તાત્પર્ય એવું છે કે પર્યાયાર્થિક નયના મત પ્રમાણે દ્રવ્ય ગૌણ થઈ જાય છે અને પર્યાય મુખ્ય થઈ જાય છે. અને પર્યાયો પ્રતિક્ષણે પરિવર્તન રૂપ અર્થાત્ બદલાઈ જવાવાળા હોવાથી અથવા કિયત્કાલ ભાવી હોવાથી વિનાશ ધર્મવાળા હોય છે તેથી તે અપેક્ષાથી તે અશાશ્વતી કહેલ છે. ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ सिय सासया सिय असासया’ તે કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે પદ્મવર વેદિકા કથંચિત્ નિત્ય છે અને કથંચિત્ અનિત્ય છે. જે દ્રવ્યાર્થિક નયવદી છે તે પોતાનામતનું સમર્થન કરવા માટે એવું કહે છે કે જે અત્યંત અસત્ સ્વરૂપ હોય છે, તેનો આકાશ કુસુમની માફક ક્યારેય ઉત્પાદ થતો નથી અને જે સત્ સ્વરૂપ હોય છે તેનો આકાશની માફક ક્યારેય વિનાશ થતો નથી. ‘નાસતો વિદ્યતે ભાવો નાભાવો વિદ્યતે સતઃ’ એ પ્રમાણે સિદ્ધાંત વચન છે. તે પણ દરેક વસ્તુમાં જે ઉત્પાદ અને વિનાશ

ભાવિતિરોભાવમાત્રમ્, યથા ફણિન ઉત્પન્નત્વવિફળત્વે તસ્માત્સર્વં વસ્તુ નિત્યમિતિ ।
 એવં ચ દ્રવ્યાર્થિકમતચિન્તાયાં ભવતિ સંશયઃ કિં ઘટાદિવદ્દ્રવ્યાર્થતયા શાશ્વતી
 અથવા સકલકાલમેવં રૂપા ? ઇતિ, તત્સ્તાદ્દશસંશયનિરાકરણાય તસ્યાઃ સ્થિતિ-
 વિષયે ભગવન્ત ભૂયઃ પૃચ્છતિ ગૌતમઃ, 'પદ્મવરવેદ્યાણં મંતે' પદ્મવરવેદિકા
 સ્વલુ ભદન્ત । 'કાલમો કેવચ્ચિરં હોઈ' કાલતઃ કિયન્તં કાલં યાવદેવં રૂપા
 ભવતિ-અવતિષ્ઠતે ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ- 'ગોયમા' ઇત્યાદિ. 'ગોયમા' હે
 ગૌતમ ! 'ળ કયા વિ ણાસી' ન કદાપિ નાસીદ્-ભૂતકાલે સર્વદેવ આસીત્
 અનાદિત્વાત્ 'ળ કયા વિ ણત્થિ' ન કદાપિ ન ભવતિ સર્વદેવ વર્તમાનકાલે
 ભવતિ સર્વદેવ ભાવાત્ 'ળ કયા વિ ણ ભવિસ્સઈ' ન કદાપિ ન ભવિષ્યતિ કિન્તુ
 ભવિષ્યત્કાલેઽપિ સર્વદેવ ભવિષ્યતિ અપર્યવસિતત્વાત્ તદેવ કાલત્રયચિન્તાયાં

મેં જો ઉત્પાદ વિનાશ પ્રતીત હોતે હૈ । વે આવિર્ભાવતિરોભાવરૂપ હી
 હૈ । જૈસા ઉત્પાદ વિનાશરૂપ આવિર્ભાવતિરોભાવ સર્પકા ઉત્પન્ન ઓર
 વિફળ અવસ્થા મેં પ્રતીત હોતા હૈ અતઃ યહી સિદ્ધાન્ત ટીક હૈ । કિ
 સમસ્ત વસ્તુનં નિત્ય હૈ । હસ તરહ સે દ્રવ્યાર્થિક નય કી હસ માન્યતા
 મેં એસા સંશય હોતા હૈ કિ ઘટાદિકી તરહ યહ પદ્મવરવેદિકા શાશ્વતી
 હૈ ? અથવા સકલકાલ મેં યહ હસીરૂપ સે રહને કે કારણ શાશ્વતી હૈ ?
 હસ પ્રકાર કે સંશય હોને પર શ્રીગૌતમસ્વામીને પ્રભુશ્રી સે એસા પૂછા હૈ
 'પદ્મવરવેદ્યાણં મંતે ! કાલમો કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભદન્ત ! પદ્મવર-
 વેદિકા કાલકી અપેક્ષા કલતક હસ રૂપ મેં રહતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં
 પ્રભુશ્રી કહતે હૈ । 'ગોયમા ! ણ કયા વિ ણાસી ણ કયા વિ ણત્થિ ણ-
 કયાવિ ણ ભવિસ્સઈ' હે ગૌતમ ! યહ પદ્મવરવેદિકા પૂર્વ મેં નહીં થી

દેખાય છે તે આવિર્ભાવ તિરોભાવ રૂપ છે જેમ ઉત્પાદ અને વિનાશ રૂપ
 અવિર્ભાવ તિરોભાવ સર્પને । ઉત્પન્ન-રૂપા ફેલાવે ત્યારે અને વિક્ષુ રૂપ
 સંકેતીવે ત્યારે પ્રતીત થાય છે, જેથી એજ સિદ્ધાન્ત બરાબર છે કે સઘળી
 વસ્તુઓ નિત્ય છે આ પ્રમાણે દ્રવ્યાર્થિક નયની આ માન્યતામાં એવો સંદેહ
 થાય છે કે ઘટાદિની જેમ આ પદ્મવર વેદિકા શાશ્વતી છે ? અથવા સર્વદેવ
 સકળ કાળમાં એ એજ રૂપે રહેવાના કારણ શાશ્વતી છે ? આ રીતનો સંદેહ
 થવાથી શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુશ્રીને આ પ્રમાણેનો પ્રશ્ન પૂછેલ છે કે 'પદ્મવર
 વેદ્યાણં મંતે ! કાલમો કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ પદ્મવર વેદિકા કાળની
 અપેક્ષાએ કયાં સુધી આ પ્રમાણેની રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી
 શ્રીગૌતમસ્વામી કહે છે કે 'ગોયમા ! ણ કયાવિ ણાસી ણ કયાવિ ણત્થિ ણ કયા-
 વિ ણ ભવિસ્સઈ' હે ગૌતમ ! આ પદ્મવર વેદિકા પહેલા ન હતી તેમ નથી.

નાસ્તિત્વપ્રતિપેદ્યં વિધાય સમ્પતિ-વિધિમુખેનાસ્તિત્વં પ્રતિપાદયતિ-‘ભુવિ ચ’
 इत्यादि, ‘भुवि च भवइ य भविस्सइ य’ अभूच्च भवति च भविष्यति च, त्रिका-
 लावस्थायित्वात् ‘ध्रुवा’ ध्रुवा-मेवादिवा सर्वदा स्थायित्वात् ध्रुवत्वादेव ‘णियया’
 नियता सर्वदैव स्वरूपेऽश्नस्थितत्वात्, नियतत्वादेव च ‘सासया’ शाश्वती-
 शश्वद्भवन स्वभावत्वात्, शाश्वतत्वादेव च ‘अक्खया’ न विद्यते क्षयो यथोक्त
 स्वरूपाकारपरिभ्रंशो यस्याः साऽक्षया, सतत गङ्गासिन्धु प्रवाह प्रवृत्तावपि
 पौण्डरीकहृद्दश्वानेकपुद्गलविघटनेऽपि तावत्प्रमाणकान्यपुद्गलोच्चटनसंभवात्,
 अक्षयत्वादेव ‘अव्वया’ अव्यया अव्ययशब्दवाच्या, ईषदपि स्वरूप चलनस्य
 कदाचिदपि असंभवात्, अव्ययत्वादेव ‘अवट्ठिया’ अवस्थिता मानुषोत्तर-

ऐसा नहीं है वर्तमान में यह नहीं है ऐसा भी नहीं है और भविष्य-
 काल में यह नहीं रहेगी ऐसा भी नहीं है । किन्तु ‘भुवि च भवइ य
 भविस्सइ य’ पहिले भी यह पद्मवरवेदिकाधी, अब भी है और आगे
 भी यह सदा रहेगी इस प्रकार से इसका त्रिकालवर्ती अस्तित्व है अतः
 यह ‘ध्रुवा’ मेरु आदि की तरह ध्रुव है और ध्रुव होने से ही यह
 ‘णियया’ अपने स्वरूप में नियत है । नियत होने से ही यह ‘सासया’
 शाश्वत है शाश्वत होने से ही यह ‘अक्खया’ गंगासिन्धु के प्रवाह में
 प्रवृत्त पौण्डरीक हृदकी तरह अनेक पुद्गलों का विघटन होने पर भी
 उतने प्रमाण के अन्य पुद्गलो के मिल जाने से अक्षय है इसके स्वरूप
 का कभी विनाश नहीं होता है अक्षय होने से ही यह ‘अव्वया’
 अव्यय है-अव्यय शब्द वाच्य है क्योंकि थोड़े से भी रूप में यह
 अपने स्वरूप से कभी भी चलित नहीं होती है अव्यय होने से ही

એ વર્તમાનમાં નથી એમ પણ નથી અને ભવિષ્યમાં એ નહીં હોય એમ
 પણ નથી. પરંતુ ‘ભુવિ ચ ભવइ य भविस्सइय’ આ પદ્મવર વેદિકા પહેલાં
 પણ હતી વર્તમાનમાં પણ છે, અને ભવિષ્યમાં પણ એ સદા રહેશે. આ રીતે
 તેનું અસ્તિત્વ ત્રણે કાળમાં છે તેથીએ ‘ધ્રુવા’ મેઝ વિગેરેની જેમ ધ્રુવ છે. અને
 ધ્રુવ હોવાથીજ એ ‘ણિયયા’ પોતાના સ્વરૂપે નિયત છે. નિયત હોવાથીજ એ
 ‘અક્ખયા’ ગંગા સિન્ધુના પ્રવાહમાં પ્રવૃત્ત પૌંડરિક હૃદની જેમ અનેક પુદ્ગ-
 લોનું વિઘટન થવા છતાં, પણ એટલા પ્રમાણના બીજા પુદ્ગલો મળી જવાથી
 અક્ષય છે. તેના સ્વરૂપનો વિનાશ કયાદેય પણ થતો નથી. અક્ષય હોવાથી
 તે ‘અવ્વયા’ અવ્યય છે. અવ્યય શબ્દ વાચ્ય છે, કેમકે થોડા એવા સ્વરૂપમાં
 પણ તે પોતાના સ્વરૂપથી કયાદેય પણ ચલિત થતી નથી. અવ્યય હોવાથીજ
 એ પોતાના પ્રમાણમાં ‘અવટ્ઠિયા’ માનુષેતર પર્વતથી બહાર ન્દેવ સમુદ્ર

પર્વતાત્ વહિઃ સ્થિતસમુદ્રવત્ સ્વપ્રમાણે एव स्थिता, एवं स्वप्रमाणे सदाऽव-
स्थानेन स्थितत्वादेव 'णिच्चा' नित्या सर्वदा विनाशाभावात् धर्मास्तिकायादि
वदिति । एवम्भूतेयम् 'पउमवरवेइया' पद्मवरवेदिका वर्त्तते इति ॥सू०-५२॥

પદમવરવેદિકા શબ્દસ્ય પ્રવૃત્તિનિમિત્તં દર્શયિત્વા તત્સમ્બન્ધિવનવળાદિકં
દર્શયિતુમાહ—‘તીસે ણં જગતીએ’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—તીસે ણં જગતીએ ઉપિં બાહિં પડમવરવેડ્યાએ એત્થ ણં
એગે મહં વળસંડે પન્નત્તે, દેસોળાઈં દો જોયળાઈં ચક્કવાલવિક્કલ-
ખેણં જગતી સમએ પરિક્ખેવેણં, કિણ્હે કિણ્હોભાસે જાવ અળેગ
સગડરહજાણજુગ્ગસિવિય સંદમાણિય પરિભોયળા સુરમ્મા પાસા-
ઈયા ૧૪, તસ્સ ણં વળસંડસ્સ અંતો વહુત્તમરમણિજ્ઞે ભૂમિભાગે
પન્નત્તે, સે જહા ણામએ આલિંગપુત્તવરેઈ વા, મુડંગપુત્તવરેઈ વા,
સરતલેઈ વા, કરતલેઈ વા, આયંસમંડલેઈ વા, ચંદમંડલેઈ વા,
સૂરમંડલેઈ વા, ઉરુભચમ્મેઈ વા, ઉસભચમ્મેઈ વા, વરાહ-
ચમ્મેઈ વા, સીહચમ્મેઈ વા, વરઘચમ્મેઈ વા, દીવિયચમ્મેઈ વા,
અળેગસંકુ કીલગસહસ્સવિતતે આવડપચ્ચાવડ સેડી પસેડી
સોત્થિય સોવત્થિય પૂસમાણવ વદ્ધમાણગ મચ્છંડકમકરંડક-
જાલમાર ફુલ્લાવલિ પડમપત્તસાગરતરંગ વાસંતિલય પડમલય
ભત્તિચિત્તેહિં સચ્છાએહિં સમરીએહિં સડજોએહિં ણાણાવિહ પંચ-
વળ્ણોહિં તળેહિય મણિહિય ઉવસોભિએ, તં જહા—કિણ્હેહિં જાવ
સુક્કિલ્લેહિં ॥ તત્થ ણં જે તે કિણ્હા તળા ય મણિય તોસિં ણં
અયમેયારુવે વળ્ણાવાસે પન્નત્તે, સે જહા ણામએ જીમૂતેઈ વા

यह अपने प्रमाण में ‘अवट्टिया’ मानुषोत्तर पर्वत से वहिः स्थित समुद्र
की तरह अवस्थित है इस तरह अपने प्रमाण में सदा अवस्थानवाली
होने से यह पद्मवरवेदिका धर्मास्तिकायादिक की तरह नित्य है ॥सू०-५२॥

પ્રમાણે તે અવસ્થિત છે. આ રીતે પોતાના પ્રમાણમાં તે અવસ્થાન વાળી
હોવાથી પદ્મવર વેદિકા ધર્માસ્તિકાયાદિની જેમ તે નિત્ય છે. ॥ સૂ. ૫૨ ॥

अंजणेइ वा खंजणेइ वा कज्जलेइ वा मसीइ वा गुलियाइ वा
 गवलेइ वा गवलगुलियाइ वा भमरेइ वा भमरावलियाइ वा
 भमरपत्तगयसारेइ वा जंबूफलेइ वा अदारिट्टेइ वा परपुट्टेइ वा
 गएइ वा गयकलभेइ वा कण्हसप्पेइ वा कण्हकेसरेइ वा आगास-
 थिग्गलेइ वा कण्हासोएइ वा किण्हसप्पेइ वा किण्हकणवीरेइ वा
 कण्हबंधुजीवएइ वा, भवे एयारूवे सिया, गोयस्मा ! णो इणट्ठे
 समट्ठे, तेसिं णं कण्हाणं तणाणं मणीण य इत्तो इट्ठयराए चेव
 कंतयराए चेव पियतराए चेव मण्णुणतराए चेव मणामतराए
 चेव वण्णेणं पन्नत्ते । तत्थ णं जे ते णीलगा तणाय मणीय
 तेसिं णं इमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, से जहाणामए भिंगेइ
 वा भिंगपत्तेइ वा चासेइ वा चासपिच्छेइ वा सुएइ वा सुयपि-
 च्छेइ वा णीलीइ वा णीलीभेएइ वा णीलीगुलियाइ वा सामा-
 एइ वा उच्चंतएइ वा वणराईइ वा हलहरवत्तणेइ वा मोरग्गी-
 वाइ वा पारवयग्गीवाइ वा अयसीकुसुमेइ वा अंजणकेसिगा-
 कुसुमेइ वा णीलुप्पलेइ वा णीलासोएइ वा णीलकणवीरेइ वा,
 णीलबंधुजीवएइ वा, भवेएयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे,
 तेसिं णं णीलगाणं तणाणं मणीण य एत्तो इट्ठतराए चेव कंत-
 तराए चेव जाव वण्णेणं पन्नत्ते, तत्थ जे ते लोहियगा तणाय
 मणी य, तेसिं णं अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, से जहा
 णामए ससगरुहिरेइ वा उरव्वभरुहिरेइ वा णररुहिरेइ वा वराह-
 रुहिरेइ वा महिसरुहिरेइ वा वालिंदगोवएइ वा वालदिवागरेइ
 वा संझव्वमरागेइ वा, गुंजद्धराएइ वा, जच्चहिंणुलएइ वा सिल-
 प्पवालेइ वा पवालंकुरेइ वा लोहिनक्खमगीइ वा लक्खारसेइ
 वा किमिरागेइ वा रत्तकंवलेइ वा चीणपिट्ठगसीइ वा जायनुय-

णकुसुमेइ वा किंसुयकुसुमेइ वा पारिजायकुसुमेइ वा रत्तुप्प-
लेइ वा रत्तासोमेइ वा रत्तकणवीरेइ वा रत्तबंधुजीवेइ वा,
भवेएयारूवे सिया ? नो इणट्टे समट्टे, तेसि णं लोहियगाणं
तणाण य मणीण य एत्तो इट्टतराए चैव जाव वण्णेणं पन्नत्ते ॥
तत्थ णं जे ते हालिदगा तणा य मणीय तेसि णं अयमेयारूवे
वण्णावासे पन्नत्ते, से जहा णामए चंपएइ वा चंपगच्छलीइ
वा चंपयभेएइ वा हालिदाइ वा हालिदभेएइ वा हालिदगुलि-
याइ वा हरियालेइ वा हरियाभेएइ वा हरियालगुलियाइ वा
चिउरेइ वा चिउरंगरागेइ वा वरकणगेइ वा वरकणगनिघसेइ वा
सुवण्णसिप्पिणइ वा वरपुरिसवसणेइ वा सल्लइकुसुमेइ वा
चंपगकुसुमेइ वा कुहुंडियाकुसुमेइ वा कोरंटकदामेइ वा तड-
उडाकुसुमेइ वा घोसाडियाकुसुमेइ वा सुवण्णजुहियाकुसुमेइ वा
सुहरिन्नया कुसुमेइ वा कोरिंटवरमल्लदामेइ वा बीयगकुसुमेइ
वा पीयासोएइ वा पीयकणवीरेइ वा पीयबंधुजीवेइ वा, भवे
एयारूवे सिया ? नो इणट्टे समट्टे, तेसि णं हालिदाणं तणाण य
मणीण य एत्तो इट्टयरा चैव जाव वण्णेणं पन्नत्ता ॥ तत्थ णं जे
ते सुक्किल्लगा तणा य मणीय तेसि णं अयमेयारूवे वण्णावासे
पन्नत्ते से जहा नामए अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा
कुमुदेइ वा दयरएइ वा दहिघणेइ वा खीरेइ वा खीरपूरेइ वा
हंसावलीइ वा कोंचावलीइ वा हारावलीइ वा वलयावलीइ वा
चंदावलीइ वा सारइयबलाहएइ वा धंतधोयरुप्पपट्टेइ वा सालि-
पिट्टरासीइ वा, कुंदपुप्फरासीइ वा कुमुयरासीइ वा सुक्कछिवाडीइ
वा पेहुणभिंजाइ वा बिसेइ वा मिणालियाइ वा गयदंतेइ वा
लवंगदलेइ वा पोंडरीयदलेइ वा सिंदुवारमल्लदामेइ वा सेता-

सोण्ड वा सेयकणवीरेड वा सेयबन्धुजीवेड वा, भवेय्यारूवे सिया ?
 णो इण्टे समट्टे, तेसि णं सुक्किल्लाणं तणाणं मणीणय एत्तो इट्ट-
 तराए चेव जाव वण्णेणं पण्णत्ते ॥ तेसि णं भन्ते ! तणाण य
 मणीण य केरिसए गंधे पन्नत्ते ? से जहा णामए कोट्टुपुडाण वा
 पत्तपुडाण वा चोयपुडाण वा तगरपुडाण वा एलापुडाण वा
 चंदणपुडाण वा कुंकुमपुडाण वा उसीरपुडाण वा चंपगपुडाण
 मरुगपुडाण वा दमणगपुडाण वा जाइपुडाण वा जुहियापुडाण
 वा मल्लियपुडाण वा ण्हाणमल्लियपुडाण वा वासंतियपुडाण वा
 केयईपुडाण वा कप्पूरपुडाण वा अणुवायंसि उब्भिज्जमाणाण य
 णिब्भिज्जमाणाण य कोट्टेज्जमाणाण य रुविज्जमाणाण य उक्कि-
 रिज्जमाणाण य विकिरिज्जमाणाण य परिभुज्जमाणाण य भंडाओ
 वा भंडं साहरिज्जमाणाणं ओराला मणुण्णा घाणमणणिव्वुइकरा
 सव्वओ समंता गंधा अभिणिस्सवंति, भवेय्यारूवे सिया ? णो
 इण्टे समट्टे, तेसि णं तणाणं मणीण य एत्तो इट्टतराए चेव
 जाव मणामतराए चेव गंधे पण्णत्ते । तेसि णं भन्ते तणाण य
 मणीण य केरिसए फासे पन्नत्ते, से जहा णामए आईण्णैड वा रूएड
 वा बूरेड वा णवणीएड वा हंसगव्भतूलीड वा सीरीसकुसुम-
 णिचएड वा वालकुमयपत्तरासीड वा भवेय्यारूवे सिया ? णो इण्टे
 समट्टे, तेसि णं तणाणं य मणीण य एत्तो इट्टतराए चेव जाव
 फासे पन्नत्ते ॥ तेसि णं भन्ते ! तणाण पुव्वावरदाहिण उत्तरागतेहिं
 वाएहिं मंदायं मंदायं एइयाणं वेइयाणं कंपियाणं खोभियाणं
 चालियाणं फंदियाणं घट्टियाणं उदीरियाणं केरिसए सट्टे पन्नत्ते ? से
 जहाणामए सिवियाए संदमाणियाए वा रहवरस्स वा लल्लत्तस्स
 सज्झयस्स सघंटयस्स सतोरणवरस्स सगंदियांस्स सग्विवि-

णिहेमजालपेरंतपरिक्खित्तस्स हेमवयखेत्तचित्तविचित्ततिणिस-
 कणगनिज्जुत्तदारुयागस्स सुपिणिद्धारकमंडलधुरागस्स कालाय-
 ससुकयणैमिजंतकम्मस्स आइण्णवरतुरगसुसंपउत्तस्स कुसलणर
 छेयसारहि सुसंपरिगहियस्स सरसत वत्तीसतोरणपरिमंडियस्स
 सकंकडवडिंसगस्स सत्तावसरपहरणावरणभरियस्स जोहजुद्धस-
 ज्जस्स रायंगणंसि वा अंतपुरंसि वा रम्मंसि वा मणिकोट्टिमतलंसि
 वा अभिक्खणं अभिक्खणं अभिघटिज्जमाणस्स वा णियट्ठि-
 माणस्स वा जे ओराला मणुण्णा कण्णमण्णिवुइकरा सव्वओ
 समंता सदा अभिणिस्सवंति, भवेएयारूवे सिया ? णो इणट्ठे
 समट्ठे । से जहाणामए वेयालियाए वीणाए उत्तरमंदामुच्छियाए
 अंके सुपइट्ठियाए वंदणसारकोणपरिघट्टियाए कुसलणरणा-
 रिसुसंपरिगहियाए पदोसपच्चूसकालसमयंसि मंदं मंदं
 एइयाए वेइयाए कम्मियाए खोभियाए चालियाए फंदि-
 याए घट्टियाए उदीरियाए ओराला मणुण्णा कण्णमण-
 णिवुइकरा सव्वओ समंता सदा अभिणिस्सवंति, भवेएया-
 रूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे । से जहा णामए किण्णराण वा
 किंपुरिस्साण वा महोरगाण वा गंधव्वाण वा भद्दसालवणगयाण
 वा णंदणवणगयाण वा, सोमणसवणगयाण वा पंडगवणगयाण
 वा हिमवंतमलयमंदरगिरिगुहसमण्णागयाण वा एगओ संहि-
 याणं समुहागयाणं समुवविट्ठाणं संनिविट्ठाणं पमुइयपक्कीलियाणं
 गीयरइगंधव्वहरिसियमणाणं गज्जं पज्जं कत्थं पयवद्धं पायवद्धं
 उक्खित्तयं पवत्तयं मंदायं गोचियावसाणं सत्तसरसमणागयं
 अट्ठुरससुसंपउत्तं छदोसविप्पमुक्कं एगारसगुणालंकारं अट्ठुणो-
 ववेयं गुजंतवंसकुहरोवगूढं रत्तं तिठाणकरणसुद्धं महुरंसमं सुल-

लियं सकुहरगुंजंतवंसतंती सुमंपउत्तं तालसुसंपउत्तं तालसमं
लयसुसंपउत्तं गहसुसंपउत्तं मणोहरं मउयरिभियपयसंचारं सुरइं
सुणइं वरचारुरूवं दिठवं गेयं पगीयाणं भवेएयारूवे सिया,
हंता गोयमा ! एवंभूए सिया ॥सू० ५३॥

छाया-तस्याः खलु जगत्या उपरि वहिः पद्मवरवेदिकाया अत्र खलु एको महान्
वनपण्डः प्रज्ञप्तः देशोने द्वे योजने चक्रवालविष्कम्भेण जगती समकः परिक्षेपेण कृष्णः
कृष्णावभासो यावत् अनेकशङ्कटरथयानयुग्यशिविकास्यन्दमानिकामतिमोचनाः सुर-
म्याः प्राप्तादीयाः ४, तस्य खलु वनपण्डस्यान्तर्वहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः स
यथानामकः आलिङ्ग पुष्करमिति वा मृदङ्ग पुष्करमिति वा सरस्तलमिति वा करतल-
मिति वा आदर्शमण्डलमिति वा चन्द्रमण्डलमिति वा सूर्यमण्डलमिति वा उरभ्र-
चर्म इति वा वृषभचर्म इति वा वराहचर्म इति वा सिंहचर्म इति वा व्याघ्रचर्म इति
वा वृकचर्म इति वा द्वीपिचर्म इति वा, अनेकशङ्कुकीलकसहस्रविततः, आवर्त्त मत्या-
वर्त्तश्रेणि प्रथेणि स्वस्तिक सौवस्तिक पुण्यमाणवर्द्धमानक मत्स्याण्डकमकराण्डक
जारमारपुष्पावलि पद्मपत्रसागरतरङ्ग वासन्तीपद्मलताभक्तिचित्रैः सच्छायैः समरी-
चिकैः सोद्योतैर्नानाविधपञ्चवर्णैः, स्तूणैश्च मणिभिश्चोपशोभितः तद्यथा-कृष्णैर्यावच्छु-
क्लैः । तत्र खलु यानि तानि कृष्णानि तृणानि च मणयश्च, तेषां खलु अयमेतावद्रूपो
वर्णावासः प्रज्ञप्त सद्यथा नामकः-जीमूत इति वा, अञ्जनमिति वा खञ्जनमिति वा
गुलिका इति वा गवल्मिति वा गवलगुटिका इति भ्रमर इति वा भ्रमराळविकेनि
वा भ्रमरपत्रगतसार इति वा जम्बूफलामिति वा आर्द्रारिष्ट इति वा परपुष्ट इति
वा गज इति वा गजकलभ इति वा कृष्णसर्प इति वा कृष्णकैसर इति वा
आकाशथिग्गलमिति वा कृष्णाशोक इति वा कृष्णकणवीर इति वा. कृष्णवन्धु
जीव इति वा, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? गौतम ! नायमर्थः स्मर्यः, तेषां खलु
कृष्णानां तृणानां मणीनां चेत, एतत्तरक एव कान्ततरक एव प्रियतरक एव मनोज्ञ-
तरक एव मन आमतरक एव वर्णेन प्रज्ञप्तः । तत्र खलु यानि तानि नीलानि तृणानि
च मणयश्च, तेषां खलु अयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः तद्यथानामको-भृङ्ग
इति वा भृङ्गपत्रमिति वा चाप इति चापपिच्छमिति वा गुह्य इति वा भृङ्गपिच्छ-
मिति वा नीली इति वा नीली भेद इति वा, नीलीगुटिका इति वा श्यामक इति
वा उच्चैर्भग इति वा दनराजी इति वा हलधरचमनमिति वा मयूरीवेति वा
पारावतमीवेति वा अतमीकुसुममिति वा अञ्जनकेशिका कुसुममिति वा नीलो

त्पलमिति वा नीलाशोक इति वा नीलकणवीर इति वा नीलबन्धुजीवक इति वा
 भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः, तेषां खलु नीलानां तृणानां मणीनां च इत
 इष्टतरक एव कान्ततर एवं यावद्वर्णेन प्रज्ञप्तः, तत्र यानि तानि लोहितकानि तृणानि च
 मणयश्च तेषां खलु अयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः तद्यथा नामकः शशकरुधिरमिति
 वा, उरभ्ररुधिरमिति नररुधिरमिति वा वाराहरुधिरमिति वा, महिषरुधिरमिति
 वा बालेन्द्रगोपक इति वा बालदिवाकर इति वा सन्ध्याभ्रराग इति वा, गुञ्जार्द्धराग
 इति वा जात्यहिङ्गुलुक इति वा, शिलाप्रवालमिति वा प्रवालाङ्कुर इति वा लोहि-
 ताक्षमणिरिति वा लाक्षारस इति वा कृमिराग इति वा रक्तकम्बल इति वा चीन-
 पिष्टराशिरिति वा जपाकुसुममिति वा, पारिजातकुसुममिति वा रक्तोत्पलमिति
 वा, रक्ताशोक इति वा, रक्तकृष्णवीर इति वा, रक्तबन्धुजीवक इति वा, भवेदेता-
 वद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः, तेषां खलु लोहितकानां तृणानां मणीनां च
 इत इष्टतरक एव यावद्वर्णेन प्रज्ञप्तः । तत्र खलु यानि तानि हारिद्रकाणि तृणानि च
 मणयश्च तेषां खलु अयमेतावद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथानामकः चम्पक इति
 वा चम्पकत्वमिति वा, चम्पकभेद इति वा हरिद्रेति वा हरिद्राभेद इति वा, हरिद्रा-
 गुटिका इति वा हरितालिकेति वा हरितालिकाभेद इति वा हरितालिकागुटिकेति
 वा, चिकुर इति वा, विकुराङ्गराग इति वा, वरकनक इति वा, वरकनकनिघर्ष इति वा,
 सुवर्णशिल्पिक इति वा, वरपुरुषवसनमिति वा शल्लकीकुसुममिति वा, चम्पककुसुम-
 मिति वा, कूष्माण्डिका कुसुममिति वा, कोरुण्टकदाम वा इति लडवडाकुसुममिति
 वा, घोषातकी कुसुममिति वा, सुवर्णयूथिकाकुसुममिति वा, सुहरिण्यकाकुसुममिति
 वा कोरुण्टकरमाल्यदाम इति वा वीरकुसुममिति वा पीताशोक इति वा, पीत-
 कणवीर इति वा पीतबन्धुजीवक इति वा, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः,
 तेषां खलु हारिद्राणां तृणानां मणीनां च इत इष्टतरक एव यावद्वर्णेन प्रज्ञप्तः ।
 तत्र खलु यानि तानि शुक्लानि तृणानि च मणयश्च तेषां खलु अयमेतावद्रूपो
 वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथानामकः अङ्ग इति वा गङ्ग इति वा चन्द्र इति वा कुन्द इति
 वा कुमुद इति वा उदकरज इति वा दधियनमिति वा, क्षीरमिति वा, क्षीरपूर-
 मिति वा, हंसावलीति वा, गारदिक बालाहक इति वा धनातधौलरूप्यपट्ट इति वा
 शालिपिष्टराशिरिति वा कुमुदराशिरिति वा शृङ्गलेवाडीति वा पेङ्गमिजे इति वा
 विममिति वा मृणालिका इति वा गजदन्त इति वा लवंगदन्तमिति वा पौण्डरीक
 दलमिति वा सिन्दुरारमाल्यदाम इति वा श्वेताशोक इति वा, श्वेतकणवीर इति वा
 श्वेतबन्धुजीव इति वा, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः तेषां खलु शुक्लानां
 तृणानां मणीनां चेत इष्टतरक एव यावद्वर्णेन प्रज्ञप्तः । तेषां खलु सदन्त ! तृणानां
 मणीनां च कीदृशो गन्धः प्रज्ञप्तः ? तद्यथा नामकः कोष्ठप्रदानां वा पत्रप्रदानां वा,

चोयकपुटानां वा, तगरपुटानां वा एलापुटानां वा चन्दनपुटानां वा कुंकुमपुटानां वा, उशीरपुटानां वा, चम्पकपुटानां वा मरुचपुटानां वा दमनपुटानां वा जाती पुटानां वा, यूथिकापुटानां वा, मल्लिकापुटानां वा, नवमल्लिकापुटानां वा, केतकीपुटानां वा, कर्पूरपुटानां वा, अनुवाते उद्भिचमानानां वा, निर्भिद्यमानानां वा, कुट्यमानानां वा, रुञ्जमानानां वा, उम्कीर्यमाणानां वा, विकीर्यमाणानां वा, परिभुज्यमानानां वा, भाण्डाद् भाण्डं संह्रियमाणानाम् उदारा मनोज्ञा घ्राणमनोनिर्वृत्तिकराः सर्वतः समन्तात् गन्धा अभिनिस्स्रवन्ति, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः, तेषां खलु तृणानां मणीनां चेतः इष्टतरक एव यावद् मन आमतरक एव गन्धः प्रज्ञप्तः । तेषां खलु भदन्त । तृणानां मणीनां च कीदृशः स्पर्शः प्रज्ञप्तः ? तद्यथानामक-आजिनकमिति वा, रुतमिति वा, बूर इति वा, नवनीतमिति वा, हंमगर्भतुलीति वा, गिरीपकुसुमनिचितमिति वा, बालमुकुद पत्र-राशिरिति वा, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः, तेषां तृणानां मणीनां चेतः इष्टतरक एव यावत् स्पर्शः प्रज्ञप्तः । तेषां खलु भदन्त । तृणानां पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैर्वातैर्मन्दं मन्दमेजितानां व्येजितानां कम्पितानां क्षोभितानां चालितानां स्पन्दितानां घट्टितानामुदीरितानां कीदृशः शब्दः प्रज्ञप्तः, तद्यथानामकः शिविकाया वा, स्यन्दमानिकाया वा, रथवरस्य वा, लच्छत्रस्य सघण्टाकस्य सतोरण-वरस्य सनन्दिघोषस्य सकिङ्किणीहेमजालपर्यन्तपरिक्षिप्तस्य हेमवत्क्षेत्र चित्र-विचित्र तैनिशकनक निष्पुक्तशरकस्य सुदिन्दारकमण्डलधुराकस्य कालायससुकृत-नेमियन्त्रकर्मज आकीर्णर-तुरगमुसं प्रयुक्तस्य कुशलनरल्लङ्काराथि संपरिगृहीत-स्य शरशतद्वित्रिशतोरणपरिमण्डितस्य सकन्दटावतंसकस्य सचापशरप्रहरणावरण भृतस्य योधयुद्धसज्जस्य राजाद्वणे वा, अन्तःपुरे वा, रथे वा मणिकुट्टिमण्डले अभीक्ष्णमभीक्ष्णमभिघट्यमानस्य अभिनिर्वर्त्यमानस्य वा ये उदारा मनोज्ञाः कर्ण-मनोनिर्वृत्तिकराः सर्वतः समन्तात् शब्दाः अभिनिस्स्रवन्ति, भवेदेतावद्रूपः स्यात् ? नायमर्थः समर्थः-तद्यथानामकः वैतादिकया बीजाया उच्चगन्धामृच्छिडाया अद्रे-सुप्रतिष्ठाया श्वन्दनसारणीणपरिवृत्ताया कुतञ्जन्गारीनृगणशृङ्गीतायाः मदोप-प्रत्युपकालसमये मन्दं मन्दमेजितायाः व्येजितायाः कम्पितायाः क्षोभितायाः चालितायाः स्पन्दिताया घट्टितायाः उदीरिताया उदारा मनोज्ञाः कर्णमनोनिर्वृ-त्तिकराः सर्वतः समन्तात् शब्दा अभिनिस्स्रवन्ति, भवेदेतावद्रूपः स्यात्. नायमर्थः समर्थः, तद्यथानामकः किन्तया वा जिह्वया वा वा, मदोत्तमानां वा, गन्धर्वाणां वा, भद्रगानध्वननानां वा नन्दनध्वननानां वा, सोमनसध्वननानां पट्टनन-गतानां वा, हिमशतमलयनन्दननिरिगुनानमन्यगानानां वा, एतत् संहितानां मधुवागवानां तनुपविष्टानां प्रमुदितमञ्जीवितानां गोदरनिगन्धरेरदितमनसां

ગદ્યં પદ્યં કથ્યં પદવદ્ધં પાદવદ્ધમુલ્ક્ષિત્ત્વકં પ્રવૃત્તકં મન્દં રોચિતાવસાનં સપ્તશ્વર
સમન્વાગતમષ્ટરસસુસંપ્રયુક્તં પદ્મદોષવિપ્રયુક્તમેકાદશગુણાલક્ષ્ણમષ્ટગુણોપેતમ્,
ગુજ્ઞદ્ વંશકુહરોષગૂઢમ્ રક્તં ત્રિસ્થાનકરણશુદ્ધં મધુરં સમં સુલલિતં સકુહરગુજ્ઞ
દ્વંશતન્ત્રીસુસંપ્રયુક્તં તાલસુસંપ્રયુક્તમ્, તાલસમમ્, લયસુસંપ્રયુક્તં ગ્રહસુસંપ્રયુક્તં
મનોહરં મૃદુકરિમિતપદસશ્ચારં સુરતિં સુનતિં વરચારુરૂપં દિવ્યં ગેયં પ્રગીતાનામ્,
મન્વેતાવદ્રૂપઃ સ્યાત્ ? હન્ત ગૌતમ ! એવં ભૂતઃ સ્યાન્ સૂ. ૫૩॥

ટીકા—‘ત્રીસે જાગઈએ ઉપ્પિ’ તસ્યાઃ સ્વલ્લ જગત્યાઃ પ્રાકાર કલ્પાયા
ઉપરિ ‘બાહિં પડમવરવેડ્યાએ’ બહિઃ પદ્મવરવેદિકાયાઃ—બહિર્વર્તીપ્રદેશઃ ‘એથ જાં
એગે મહં વણસંડે વણ્ણત્તે’ અન્ન—અસ્મિન્ સ્વલ્લ મહાનેકો વનવણ્ણઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—કથિતઃ
ઉત્તમોત્તમાનામનેકજાતીયાનાં વૃક્ષાણાં સમુદાયો વનવણ્ણઃ, તદુક્તમ્—

‘એગજાઈએહિં રુક્ખેહિં વણં અણેગજાઈએહિં ઉત્તમેહિં રુક્ખેહિં વણસંડે’

‘એક જાતીયૈર્વૃક્ષૈર્વનમ્, અનેકજાતીયૈરુત્તમૈર્વૃક્ષૈર્વનવણ્ણં’ इतिच्छाया ॥

इस तरह से पद्मवर वेदिका शब्द की प्रवृत्ति का निमित्त प्रकट
करके अब सूत्रकार उस में जो वनखण्ड आदिक है—उन्हे दिखलाने
केलिये सूत्र कहते हैं। ‘त્રीसे जगईए उप्पि बाहिं पडमवरवे
दिद्याए एथ जं’ इत्यादि।

टीकार्थ—उस प्राकार कल्प जगती के ऊपर वर्तमान पद्मवर वेदिका
के बाहर जो प्रदेश है उस प्रदेश में ‘एगे महं वणसंडे वण्णत्ते’ एक
विशाल वनखण्ड है जहां पर अनेक प्रकार के उत्तमोत्तम वृक्षों का समु-
दाय होता है उस स्थान का नाम वनखण्ड है तदुक्तम्—‘एकजाइएहिं
रुक्खेहिं वणं अणेगजाइएहिं उत्तमेहिं रुक्खेहिं वणसंडे’ एक जाति के
के वृक्ष जिस स्थान पर होते हैं उसका नाम वन है। और अनेक जाति
के वृक्ष जिस स्थान पर होते हैं। उसका नाम वनखण्ड है ‘देसूणाइं

આ રીતે પદ્મવર વેદિકા શબ્દની પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત પ્રગટ કરીને હવે
સૂત્રકાર તેમાં જે વનખંડ વિગેરે છે. તે બતાવવા નીચે પ્રમાણે સૂત્રકહે છે.
‘ત્રીસે જાં જગતીએ ઉપ્પિ’બાહિં પડમવરવેડ્યાએ એથ જાં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—એ પ્રકારના જગતીની ઉપર વર્તમાન પદ્મવરવેદિકાની બહારનો
જે પ્રદેશ છે એ પ્રદેશમાં ‘એગે મહં વણસંડે વણ્ણત્તે’ એક વિશાળ વનખંડ છે.
જ્યાં અનેક પ્રકારના ઉત્તમોત્તમ વૃક્ષોના સમુદાય હોય છે. એ સ્થાનનું નામ
વનખંડ છે. ‘તદુક્તમ્—એકજાઈએહિં રુક્ખેહિં વણં અણેગજાઈએહિં ઉત્તમેહિં
રુક્ખેહિં વણસંડે’ એક જાતના વૃક્ષો જે સ્થાનપર હોય છે, તેનું નામ વન છે.
અને અનેક જાતના વૃક્ષો જે સ્થાન પર હોય છે તેનું નામ વનખંડ છે.

‘દેસૂનાઈં દો જોયનાઈં ચક્રકચાલવિક્ષંભેળં’ સર્વકૈંકો વનપણ્ડો દેશોને દ્વેયોજને ચક્રકચાલવિષ્કમ્ભેળ ‘જગતી સમણ પરિક્ષેવેળં’ જગતી સમકો જગત્યાઃ સમાનઃ પરિક્ષેપેળ, સ ચ વનપણ્ડઃ પરિક્ષેપેળ જગતી પરિમાણ इत्यर्थः । स च वनपण्डः कथं भूतस्तत्राह—‘किण्हे’ इत्यादि, ‘किण्हे’ कृष्णः छाया प्रधानत्वात्, इह खलु वृक्षाणां प्रायो मध्यमे वयसि वर्तमानानि पत्राणि नीलत्वबाहुल्येन कृष्णानि भवन्ति तादृशपत्रसंलब्धत्वात् वनपण्डोऽपि कृष्णः । न चोपचारमात्रत्वाद् वनपण्डः कृष्ण इति व्यवह्रियते किन्तु कृष्णरूपेणावभासमानत्वात्कृष्णस्तत्राह—‘किण्होभासे’ कृष्णावभासः, यावत्के भागे कृष्णानि पत्राणि सन्ति तावत्के भागे स वनपण्डः कृष्णोऽवभासते, अतः कृष्णोऽवभासो यस्य स कृष्णावभासो वनपण्डः ‘जाव अणेग सगडरहं’ इत्यादि, अत्र यावत्पदग्राह्याणि पदानि यथा—‘नीळे नीलोभासे हरिण हरिओभासे सीए सीओभासे णिद्धे णिद्धोभासे’

दો જોયનાઈં ચક્રકચાલવિક્ષંભેળં જગતીસમણ પરિક્ષેવેળં’ यह वनखण्ड कुछ कम दो योजन का है और इसका चक्रचाल विष्कम्भ जगती के चक्रचाल विष्कम्भ के जैसा है वह वनखण्ड किस प्रकार का है उसका वर्णन करते हैं० ‘किण्हे किण्होभासे जाव अणेग सगडरहं’ इत्यादि । छाया प्रधान होने से यह वनखण्ड कृष्ण है वृक्षों के प्रायः—मध्यमवय में वर्तमान पत्र नील होने हैं इस कारण से उस वनखण्ड को कृष्ण कहा गया है क्योंकि इस अवस्था में वह कृष्ण रूप से अवभासित होता है वही वाग ‘किण्होभासे’ इस पद द्वारा सूचित हुई है । जितने भाग में उस वनपण्ड में कृष्ण पत्र हैं उनमें भाग में वह वनखण्ड कृष्णरूप से प्रतिभासित होता है । यहाँ यावत्पद से जिन विशेषणों का ग्रहण हुआ है उन विशेषणों की व्याख्या उस

‘દેસૂનાઈં દોજોયનાઈં ચક્રકચાલવિક્ષંભેળં જગતી સમણ પરિક્ષેવેળં’ આ વનખંડ કંઈક કમ બે યોજનનો હોય છે. અને તેનું ચક્રચાલ વિષ્કંભ જગતીના ચક્રચાલ વિષ્કંભની જેવો છે. તે વનખંડ કેવા પ્રકારનો છે? તેનું રંગ અંશર વર્ણન કરે છે ‘કિણ્હે કિણ્હોભાસે જાવ અણેગ સગડ રહં’ ઈત્યાદિ છાયા પ્રધાન હોવાથી આ વનખંડ કૃષ્ણ વર્ણનું છે વૃક્ષોના પત્રો પ્રાયઃ મધ્યમ અવસ્થાના વર્તમાન હોય ત્યારે નીલવર્ણનું હોય છે. આ શબ્દોથી એ વનખંડને કૃષ્ણ કહ્યું છે કાણકે એ અવસ્થામાં તે શાળા વર્ણથી થોડું વધારા હોય છે, અને વન ‘કિણ્હોભાસે’ એ પદ દ્વારા અર્થવેદ છે જેટલો ભાગમાં એ વનખંડના કૃષ્ણ પત્રો હોય છે જેટલા ભાગમાં એ વનખંડ કૃષ્ણવર્ણથી પ્રતિરન્નિત થાય છે અહિયાં યાવત્પદથી જે વિશેષદાનો સંગ્રહ રાખે છે, એ વિશેષદાનો વનખંડ

તિવ્વે તિવ્વોમાસે કિણ્હે કિણ્હચ્છાપ, નીલે નીલચ્છાપ હરિપ હરિયચ્છાપ સીપ
 સીયચ્છાપ ઘગકઢિપડચ્છાપ રમ્મે મહામેહનિકુરંવભૂપ । તે નં પાયવા મૂલમંતા
 સ્વધમંતા તયામંતા સાલમંતા પવાલમંતા પત્તમંતા પુપ્ફપંતા ફલમંતા વીયમંતા
 અણુપુવ્વસુજાઃફલવટ્ટમાવ પરિણયા એગસંધી અણેગસાહપ્પસાહવિહિમા અણેગ
 નરવ્દામસુપસારિયા જેઙ્ઘણવિત્તલવટ્ટસંધા અચ્છિદ્ધપત્તા અદિરલ્લપત્તા અવાઈણ-
 પત્તા નિદ્ધુયજરલ્લપત્તા નવહરિયમિસંતપત્તંધયારગંભીરદરિસણિજ્જા ઉવવિણિ-
 ગાયણવત્તરુણપત્તપલ્લવકોમલુજ્જલ ચલંત કિસલય સુકુમાલપવાલસોહિયવરંકુરગ-
 સિહરા ણિચ્ચં કુસુમિયા ણિચ્ચં મહાલિયા ણિચ્ચં થવડયા ણિચ્ચં ગુમ્મિયા ણિચ્ચં
 ગોચ્છિયા ણિચ્ચં જમલિયા ણિચ્ચં જુયલિયા ણિચ્ચં વિણમિયા ણિચ્ચં પળમિયા
 ણિચ્ચં કુસુમિય મહાલિય લવડય થવડય ગુમ્મિય ગોચ્છિય જમલિય વિણમિય
 પળમિય સુવિમત્તર્ષાડમંજરિવિહિસગધરા સુયવરહિણમયણસલાળા કોઢલકોરગ
 મિંગારગકોઢલજીવંજીવગણંદિયુદ્ધકવિલપિંગલક્ષ્મકારંડવચ્ચકવાગલહંસસારસાણે-
 ગસત્તણગર્ણિહુણવિરચિય સદ્દુન્નય મહુરસરનાયસુરમ્મા સંપિડિયદપ્પિયમ-
 મરમહુયરીપહકરા પરિલીયમાણમત્ત છપ્પયકુસુમાસવલ્લભમહુરગુમ્મનાયંતગુંજત
 દેસમાગા અવિમત્તરપુપ્ફફલા બાહિરપત્તછન્ના ઓછન્ન પરિચ્છન્ના ધીરોગા અકં-
 ટગા સાતફલા ણિલ્લફલા નાળાવિહગુચ્છગુમ્મમંડયગસોહિયા વિચિત્તસુદ્ધકેઉવહુલા
 વાવીપુલ્લવરિણીદોહિયાસુ ય નિવસિય રમ્મજાલધરગા પિંડિયનીહારિમં સુગંધિ
 સુહસુરમિ મજોદ્ધરં મહયા ગંધદ્ધણિ નિચ્ચં મુંચમાળા સુસેઉ કેઉવહુલા' इति ।
 एतानि यावत्पदसंगृहीतानि पदानि व्याख्यायन्ते ।

‘નીલે નીલોમાસે’ નીલો નીલાવમાસ:-હરિતત્વમતિક્રાન્તાનિ કૃષ્ણત્વસંપા-
 ત્તાનિ પર્ણાને નીલાનિ ભવન્તિ તદ્વયોગાદ્ વનપાંડોઽપિ નીલા, ન ચૈતદુપચ રમાત્રેણ
 પ્રકાર સે હૈ । ‘હરિપ હરિઓમાસે’ હરિતો હરિતાવમાસ:’ કહીં ૨ યહ
 વનખણ્ડ હરિત હૈ, કયોં કિ હરિત રૂપ સે હી હસકા પ્રતિભાસ હોતા હૈ ।
 ‘નીલે નીલોમાસે’ इत्यादि ‘नीलो नीलावमास:’ कहीं २ किसी
 किसी २ प्रदेश विशेष में-यह वन नील है कयों कि अत्यन्त नीले पत्ते होने
 से नीलवर्ण रूप से ही इसका प्रतिभास होता है, हरित अवस्था को पार

આ રીતે છે. ‘હરિપ હરિઓમાસે-હરિતો હરિતાવમાસ:’ કયાંક કયાંક એ વનખંડ
 હરિત છે કેમકે એકદમ લીલા પાંદડાને લઈને હરિતપદ્મથી તેનો પ્રતિભાસ થાય
 છે ‘નીલે નીલોમાસે’ इत्यादि ‘नीलो नीलावमास:’ कयांक कयांक केई केई प्रदेश
 विशेषમાં આ વન નીલ છે, કેમકે નીલ વર્ણ રૂપે તેનો પ્રતિભાસ થાય છે. હરિત
 અવસ્થાને પુરીકરીને કૃષ્ણ અવસ્થાને પ્રાપ્ત ન થયેલ પત્રો નીલ કહેવાય છે. આ
 પત્રના સંબંધી નીલિમાના યોગથી એ વનને પણ નીલ કહે છે. પત્રો પોતાની

કથયતે કિન્તુ તથા પ્રતિભાસનાત્ તથોક્તં નીલાવભાસઃ નીલોઽવભાસો વસ્ય સ તથા, તદા-‘હરિણ હરિઓમાસે’ યૌવને તાન્યેવ પત્રાણિ કિશક્રયત્વં રક્તત્ત્રાતિ ક્રાન્તાનિ ર્શ્વદરિતાનિ પાણ્ડૂનિ સન્તિ હરિગાનિ ર્શ્વપદિશ્યન્તે તતસ્તચોગાદ્ વનપણ્ડોઽપિ હરિતઃ, ન ચૈતદુપચારમાત્રં કિન્તુ તથા પ્રતિભાસોઽપ્યસ્થિત, અતएवाह-હરિતાવભાસઃ-હરિતોઽવભાસો યસ્ય સ તથા, તથા-‘સીણ સીઓમાસે’ ચાર્ણાદલિક્રાન્તાનિ વૃક્ષાણાં પત્રાણિ શીતાનિ ભવન્તિ તતસ્તચોગાદ્ વનપણ્ડોઽપિ શીતઃ, ન ચામૌ ઉપચારમાત્રાત્ કિન્તુ ગુણત एव, તથા ચાહ-શીતાવભાસઃ, અધોભાગવર્તિનાં વ્યન્તર-દેવાનાં ચ તદ્વયોગે શીતવાતસ્પર્શઃ તતઃ સ શીતો વનપણ્ડોઽવભાસતે ઇતિ । તથા-

કરકે કૃષ્ણ અવસ્થા કો નહીં પ્રાપ્ત હુએ પત્ર નીલે કહે જાતે હૈ હસ પત્ર સંબંધી નીલિમા કે યોગ સે વન કો મી નીલ કહા ગયા હૈ । પત્રે અપને યુવાવસ્થા મેં કિસલય અવસ્થા કો ઓર અપની લાલિમા કો છોડ દેતે હૈ- તવ વે હરિત અવસ્થા મેં આજાતે હૈ-અતઃ હસકે લિયે કહા ગયા હૈ કિ યહ વનખણ્ડ કિસી ૨ ભાગ મેં હરા હૈ, ઓર હરે રુપ સે હી હસકા પ્રતિભાસ હોગા હૈ । યહ વનખણ્ડ કહીં કૃષ્ણ હૈ કહીં નીલ હૈ કહીં હરિત હૈ ર્શ્વપદિ રુપ સે જો કહા ગયા હૈ ઉસકા કારણ ઉસ ૨ રુપ સે વહીં ૨ વહ પ્રતિભાસિત હોતા હૈ યહી વાત ‘કિણ્હો કિણ્હો માસે’ આદિ પદોં દ્વારા પુષ્ટ કી ગઈ હૈ જવ પત્ર અપની પ્રૌઢાવસ્થા મેં આતે હૈ તવ ઉનમેં સે હરીતિભાગ કા ધીરે ૨ અભાય હોકર શુભ્રગા આને લગતી હૈ શુભ્રતા મેં શીતલતા કા અર્થાત્ શીત વાતના વાત હો જાતા હૈ અતઃ યહ વનપણ્ડ મી ઉસકે યોગ સે કહીં ૨ ‘શીતઃ શીતા વભાસઃ’ શીતવાત સ્પર્શવાલિ હૈ ઓર શીતવાત સ્પર્શરુપ સે યહ પ્રતિ-

યુવાવસ્થામાં કિસલય કૃષ્ણ અવસ્થાને અને પોતાની લાલિમાને છોડીદે છે. ત્યારે તે હરિત અવસ્થામાં આવી જાય છે તેથીજ એ પ્રભાસે કહેલ છે કે આ વનખંડ કોઈ કોઈ ભાગમાં લીલ શ વાળા છે અને લીલાપદ્મથીજ તેના પ્રતિભાસ થાય છે. આ વનખંડ ક્યાક ક્યાક કૃષ્ણવર્ણ વાળા છે ક્યાક ક્યાક નીલવર્ણ વાળા છે ક્યાક ક્યાક હરિત હોય છે ર્શ્વપદિ રુપ સે જો કહા ગયા હૈ ઉસકા કારણ ઉસ ૨ રુપ સે વહીં ૨ વહ પ્રતિભાસિત હોતા હૈ યહી વાત ‘કિણ્હો કિણ્હો માસે’ આદિ પદોં દ્વારા પુષ્ટ કી ગઈ હૈ જવ પત્ર અપની પ્રૌઢાવસ્થા મેં આતે હૈ તવ ઉનમેં સે હરીતિભાગ કા ધીરે ૨ અભાય હોકર શુભ્રગા આને લગતી હૈ શુભ્રતા મેં શીતલતા કા અર્થાત્ શીત વાતના વાત હો જાતા હૈ અતઃ યહ વનપણ્ડ મી ઉસકે યોગ સે કહીં ૨ ‘શીતઃ શીતા વભાસઃ’ શીતવાત સ્પર્શવાલિ હૈ ઓર શીતવાત સ્પર્શરુપ સે યહ પ્રતિ-

‘નિદ્દે નિદ્ધોભાસે તિવ્વે તિવ્વોભાસે’ એતે કુણ્ણનીલહરિતવર્ણાઃ યથા-સ્વસ્મિન્ રૂપેડત્યર્થમુત્કટાઃ સ્નિગ્ધાઃ કથયન્તે, તતથ તીવ્રાશ્ચ કથયન્તે તતથ તદ્યોગાદ્ વનવણ્ડોડપિ સ્નિગ્ધસ્તીવ્રશ્ચેતિ કથયતે, ન ચૈતદુપચારમાત્રં કિન્તુ તથા પ્રતિભા- સોડપિ, અત્થ એતેક્તમ્-રિનગ્ધાવભાસસ્તીવ્રાડવભાસ ઇતિ ઇહ યદ્યપિ અવભાસો જ્ઞાનમ્ સ ચ આન્તોડપિ ભવતિ યથા-મરુમરીચિકાસુ જલાવભાસઃ, તતો નાવભાસ- માત્રોપદર્શનેન યથાવસ્થિતં વસ્તુ સ્વરૂપમુક્તં ભવતિ કિન્તુ યથાસ્વરૂપપ્રતિપાદનેન તતઃ કુણ્ણત્વાદીનાં તથા સ્વરૂપ પ્રતિપાદનાર્થમનુવાદપૂર્વકં વિશેષણાન્તરમાહ-

માનિત હોતા હૈ । ‘યે કુણ્ણ, નીલ, હરિત, વર્ણ જિસકારણ અપને રૂપ મેં અપને આપ મેં-ઉત્કટ સ્નિગ્ધ ઓર તીવ્ર કહે જાતે હૈ । હસી કારણ ઉનકે યોગ સે વહ વન વણ્ડ બી સ્નિગ્ધ ઓર તીવ્ર કહા ગયા હૈ યહ કથન ઉપચારમાત્ર હૈ અવાસ્તવિક હસલિયે નહીં હૈ કિ ઉસ રૂપ સે ઉસકા પ્રતિભાસ જો હોતા હૈ । હસી કારણ હસ વનવણ્ડ કે વર્ણન મેં સ્નિગ્ધાવભાસ ઓર તીવ્રાવભાસ હન દો વિશેષણોં કા સમાવેશ કિયા ગયા હૈ । યદિ કોઈ એસી આશંકાકરે કિ અવભાસ જ્ઞાન તો મિથ્યા બી હોતા હૈ જૈસા કિ મરુમરીચિકા મેં જલકા અવભાસ મિથ્યા હોતા હૈ । હસલિયે યહાં પર બી એસા અવભાસમિથ્યા હો સકતા હૈ । ફિર હસ અવભાસ સે આપ વહાં કા યથાર્થ વર્ણન કૈસે કર સકતે હૈં ઓર કૈસે વહાં કે યથાર્થ સ્વરૂપકો કહ સકતે હૈં । તો હસ આશંકા કી નિવૃત્તિ કે લિખ કુણ્ણત્વ આદિ કે તથા સ્વરૂપ પ્રતિપાદન નિમિત્ત સૂત્રકારને હન વક્ષ્યમાણ વિશેષણાન્તરોં કા કથન કિયા હૈ હન સે વહાં ઉનકા

પ્રતિભાસ થાય છે. આ કુણ્ણ, નીલ, હરિત, વર્ણ જે કારણથી પોતે પોતાનામાં ઉત્કટ, સ્નિગ્ધ, અને તીવ્ર કહેવાય છે, એજ કારણે તેના યોગથી એ વનખંડ પણ સ્નિગ્ધ, અને તીવ્ર કહેવાય છે. આ કથન માત્ર ઉપચાર રૂપે કહેલ છે તેથી તે અવાસ્તવિક નથી કારણકે એ રૂપે તેનો પ્રતિભાસ થાય છે. એથીજ એ વનખંડના વર્ણનમાં સ્નિગ્ધાવભાસ અને તીવ્રાવભાસ એ બે વિશેષણોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. બે કોઈ એવી શંકા કરે કે અવભાસ જ્ઞાન તો મિથ્યાપણું હોય છે, જેમકે મૃગતૃષ્ણા મરુ મરીચિકામાં ઝાંઝામાં જલનો મિથ્યા અવભાસ થાય છે તેથી તેવી રીતે અહીંયાં પણ એવો મિથ્યાવભાસ થઈ શકે છે તો પછી આ અવભાસથી ત્યાંનું યથાર્થ વર્ણન કેવી રીતે કરી શકાય ? અને ત્યાંના યથાર્થ સ્વરૂપનું વર્ણન કેવી રીતે થાય ? આ શંકાના સમાધાન માટે કુણ્ણ વિગેરેના તે રીતના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સૂત્રકારે આ વક્ષ્યમાણ બીજા વિશેષણોનું કથન કર્યું

‘કિણ્હે કિણ્હચ્છાણ’ इत्यादि, कृष्णवनवण्डः कस्मादित्यत आह—कृष्णच्छायः
निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायोदर्शनमिति वचनाद् हेत्वर्थे प्रथमा,
तदयमर्थः, यस्मात् कृष्णा छाया-आकारः सर्वाविसंवादितया तस्य वनवण्डस्य,
तस्मात् कृष्णो वनवण्डः, अयं भावः—सर्वाविसंवादितया तत्र वनवण्डे कृष्ण
आकार उपलभ्यते, न च भ्रान्तावभास संपादितसत्ताकः सर्वाविसंवादी भवति
तस्मात् तत्त्ववृत्त्या स वनवण्डः कृष्णो न तु भ्रान्तावभासमात्र व्यवस्थापित इति ।
एवम् ‘नीले नीलच्छाण, हरिण हरियच्छाण, सीण सीयच्छाण’ नीलो नील-

तथा स्वरूपप्रतिपादित हो जाता है ‘किण्हे किण्हचछाण’ वह वनवण्ड
कृष्ण इसलिये है कि उसकी छाया-आकार कृष्ण है, यहाँ ‘कृष्ण
च्छायः’ पद में यह प्रथमा विभक्ति हेत्वर्थ में हुई है ‘निमित्तकारण
हेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शनात्’ इस वचन के अनुसार
पञ्चम्यन्त हेतु के अर्थ में प्रथमा विभक्ति भी हो जाती है । अतः इस
से सूत्रकार ने यह पुष्ट किया है कि जिसकारण सर्वाविसंवादी रूप से
उसकी छाया आकार-कृष्ण है, इसी कारण वह वनवण्ड कृष्ण है
जब सर्वाविसंवादिरूप से वहाँ कृष्ण आकार उपलब्ध हो रहा है तो
नियम से वहाँ कृष्णता है जिसकी सत्ता भ्रान्त अवभास से स्थापित
होती है—वह सर्वाविसंवादी नहीं हुआ करता है—यहाँ कृष्णाकार की
सत्ता सर्वाविसंवादी रूप से स्थापित है अतः वह अपने साध्य कृष्णता
का अवश्य अवश्य ही साधक होता है इसी प्रकार से वह वनवण्ड
किसी २ भाग में नील इसलिये है कि उसकी छाया—आकार-नील

છે. તેનાથી ત્યાં તેતું તેવા પ્રકારનું પ્રતિપાદન થઈ જાય છે ‘કિણ્હે કિણ્હચ્છાણ’
એ વનવણ્ઠ કૃષ્ણ એ માટે કહેવાય છે કે તેની છાયા આકાર કૃષ્ણ છે. અહીંયા
‘કૃષ્ણચ્છાય’ એ પદમાં આ પ્રથમાં વિભક્તિ હેત્વર્થમાં થયેલ છે. ‘નિમિત્ત
કારણહેતુષુ સર્વાસાં વિભક્તીનાં પ્રાયો દર્શનાત’ આ વચન પ્રમાણે પચમ્યન્ત
હેતુના અર્થમાં પ્રથમા વિભક્તિ થઈ જાય છે. તેથી સૂત્રકારે આ વચનથી
એ સમર્થિત કર્યું છે કે જે કારણથી સર્વ અવિસંવાદીપણાથી તેની છાયા
આકાર કૃષ્ણ છે. એજ કારણથી એ વનવણ્ઠ પણ કૃષ્ણ છે, બ્યારે સર્વ પ્રકારે
અવિસંવાદિપણાથી ત્યાં કૃષ્ણ આકાર પ્રાપ્ત થાય છે, તે ત્યાં નિશ્ચયરીતે
કૃષ્ણપણ કાળાશ છે જ કે જેની સત્તા ભ્રાન્ત અવભાસથી સ્થાપિત થાય છે
તે સર્વ પ્રકારે અવિસંવાદિ હોઈ શકતી નથી અહીંયાં કૃષ્ણપણની સત્તા
સર્વાવિસંવાદિ પણાથી સ્થાપિત થયેલ છે. તેથી તે પોતાના સાધ્ય કૃષ્ણપણને
જરૂર જરૂર સાધક થઈ જાય છે તેથીજ એ વનવણ્ઠ કોઈ કોઈ ભાગમાં નીલ

ચ્છાયઃ, હરિતો હરિતચ્છાયઃ, શીતઃ શીતચ્છાયઃ, एतान्यपि विशेषणानि ज्ञातव्यानि: કેવલં શીતઃ શીતચ્છાય इत्यत्र छाया शब्दः आतपप्रतिपक्षवस्तुवाची द्रष्टव्यः । ‘घणकडियडच्छाए’ घनकटितटच्छायः, इह शरीरस्य मध्यभागे कटिः ततोऽन्यस्यापि मध्यभागः कटिरिव कटिरित्युच्यते, कटिस्तटमिव कटितटम्, घना-अन्यान्यशाखाप्रशाखानुप्रवेशतो निविडा कटितटे-मध्यभागे छाया यस्य स घनकटितटच्छायः-मध्यभागे निविडतरच्छाय इत्यर्थः अतएव ‘रम्मे’ रम्यो रमणीयः, ‘महामेहनिकुरंबभूए’ महान्-जलभारावनतः प्रवृट्काळभावी मेघनिकुरम्बो-मेघसमूहस्तं भूतो गुणैः प्राप्त इति महामेघनिकुरम्बभूतः, महामेघवृन्दोपम

है । इस प्रतिपादन में भी समझ लेना चाहिये ‘शीतः शीतच्छायः’ यहां पर छाया शब्द आकार का कथक नहीं है । किन्तु आतप की प्रतिपक्षी भूत वस्तु का वाचक है । अतः वह वनखण्ड शीत इसलिये है कि वहां पर की छाया शीत है । ‘घणकडियच्छाए’ कटि शब्द का प्रयोग शरीर के मध्यभाग में होता है फिर भी अन्य का भी मध्यभाग कटी शब्द से गृहीत हो जाता है कटिको यहां तर जैसा कहा है । तात्पर्य यह है कि इस वनखण्ड के मध्यभाग में जो वृक्षराजि है, उसकी शाखाएँ और प्रशाखाएँ आपस में एक दूसरे वृक्षों की शाखाओं और प्रशाखाओं के मध्य में प्रविष्ट हो गई है अतः यहां मध्यभाग में घनी छाया रहती है इसी कारण यह वनखण्ड में बहुत अधिक रमणीय है ‘महामेहनिकुरंबभूए’ महामेहनिकुरंबभूतः’ देखनेवालों को यह वनखण्ड ऐसा प्रतीत होता है कि मानो यह पानी के भार से अवनत हुआ महामेघों का समूह ही है अब इस वनखण्ड के पादपो-

વર્ણવાળું થાય છે અને એથીજ તેની છાયા આકાર નીલ હોય છે. એ પ્રમાણે આ પ્રતિપાદનમાં પણ સમજ લેવું ‘શીતઃ શીતચ્છાયઃ’ અહીંયાં છાયા શબ્દ આકારના અર્થમાં નથી પણ તડકાના પ્રતિપક્ષ રૂપ જે છાયા છે, તે અર્થનો વાચક છે. તેથી એ વનખંડ શીત એ માટે છે કે ત્યાંની છાયા શીત હોય છે. ‘ઘણકડિયચ્છાએ’ કટિ શબ્દનો અર્થ શરીરના મધ્યભાગ માટે ગ્રહણ કરાય છે. તે પણ અન્યનો મધ્ય ભાગ પણ કટિ શબ્દથી ગ્રહણ થઇ જાય છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આ વનખંડના મધ્યભાગમાં જે વૃક્ષોની પંકિત છે, તેની શાખાઓ અને પ્રશાખાઓ એક બીજા વૃક્ષની શાખાઓ અને પ્રશાખાઓના મધ્યભાગમાં પ્રવેશેલી રહે છે, તેથી આ વનખંડ ઘણુંજ સુંદર લાગે છે. ‘મહામેહનિકુરંબભૂએ-મહામેઘનિકુરંબભૂત’ તથા જોનારાઓને આ વનખંડ એવું જણાય છે કે જાણે પાણીનાભારથી નમી ગયેલા મહા મેઘોનો સમૂહ જ છે.

इत्यर्थः, अथ वनपण्डगतपादपान् वर्णयति—‘ते णं पायवा’ इत्यादि ते—वनपण्डा-
न्तर्गताः खलु पादपाः वृक्षाः—मूलवन्तः, मूलानि प्रभूतानि दूरावगाढानि च
सन्ति येषां ते मूलवन्तः, कन्द एषां विद्यते इति कन्दवन्तः, एवं स्कन्धवन्तः—
त्वग्बन्तः शालावन्तः प्रवालवन्तः पत्रवन्तः पुष्पवन्तः फलवन्तो बीजवन्तः,
इत्यपि ज्ञातव्यम्, तत्र मूलानि लोकप्रसिद्धानि यानि कन्दस्याधः प्रसरन्ति,
कन्दास्तेषां मूलानामुपरिवर्त्तिनस्तेऽपि प्रसिद्धा एव, स्कन्धः स्थूढं यतो मूल-
शाखाः प्रभवन्ति, त्वक्-छल्ली, शाला-शाखा, प्रवालः—पल्लवाङ्कुरः, पत्रपुष्प-
फलबीजानि प्रसिद्धानि, ‘अणुपुञ्च सुजाय रुक्लवट्टभावपरिणया’ आनुपूर्वी-
सुजातरुचिरवृत्तभावपरिणताः, आनुपूर्व्या—मूलादिपरिपाट्या सुजात इत्या-
नुपूर्वीसुजाताः रुचिरा—स्निग्धतया देशीयमानच्छविमन्तः, तथा वृत्तभावेन

—वृक्षो’ का वर्णन करते हैं ‘ते णं पायवा’ उसवनखंड के पादप-वृक्ष
ऐसे हैं कि जिनके प्रभूत मूल बहुत दूर २ तक जमीन के भीतर गहरे
गये हुए हैं ये पादप प्रशस्तकन्दवाले हैं प्रशस्त स्कन्धवाले हैं प्रशस्त
छालवाले हैं प्रशस्त पत्रों वाले हैं, प्रशस्त पुष्पों वाले हैं, प्रशस्तफलों
वाले हैं और प्रशस्त बीजवाले हैं। जड़का नाम मूल है जड़ के ऊपर
और स्कन्ध के पहिले तक के भाग का नाम कन्द है जहां से मूल
शाखाएँ फूटती हैं उस स्थान का नाम स्कन्ध है प्रवालनाम कोपलों का
है बाकी के और पत्रादिशब्दों का अर्थ प्रतीत ही है। ‘आणुपुञ्च
सुजायरुक्लवट्टभावपरिणया’ ये खख पादप समस्त दिशाओं में एवं
समस्त विदिशाओं में अपनी २ शाखाओं द्वारा और प्रशाखाओं द्वारा
इस ढंग से फैले हुए हैं कि जिससे ये गोल गोल प्रतीत होते हैं,

હવે આ વનખંડના વૃક્ષોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘તે ણ પાયવા’
એ વનખંડના વૃક્ષો એવા છે કે જેના મોટા મોટા મૂળિયા ઘણે દૂર સુધી
જમીનની અંદરના ભાગમાં ઉડે સુધી ઉતરી ગયેલા છે, આ વૃક્ષો પ્રશસ્ત
પત્રોવાળા છે. પ્રશસ્ત પુષ્પોવાળા છે. પ્રશસ્ત ફળો વાળા છે અને પ્રશસ્ત બીયાઓ
વાળા છે. જડનું નામ મૂળ છે. મૂળની ઉપર અને સ્કંધ-ઘટની પહેલાના
ભાગનું નામ કંદ છે. જ્યાંથી ડાળો ફુટે છે તેનું નામ સ્કંધ થય છે. પ્રવાલ
કોપળોને કહે છે બાકીના બીજા પત્રો વિગેરે શબ્દોનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે.
‘આણુપુજ્વ સુજાયરુક્લવટ્ટભાવપરિણયા’ આ બધા વૃક્ષો સઘળી દિશાઓમાં
અને સઘળી વિદિશાઓમાં પોત પોતાની શાખાઓ દ્વારા અને પ્રશાખાઓ દ્વારા
એવી રીતે ફેલાયેલા છે, કે જેનાથી એ ગોળ ગોળ પ્રતીત થાય છે. મૂલ
વિગેરે પરિપાટિ પ્રમાણેજ એ બધા વૃક્ષો સુદૃઢ રીતે ઉત્પન્ન થયેલા છે. તેથી

પરિણતાઃ, કિમુક્તં ભવતિ ? એવં નામ સર્વાસુ દિક્ષુ વિદિક્ષુ ચ શાખાભિઃ પ્રશાખાભિશ્ચ પ્રસૂતા યથા વૃત્તુલાઃ સંજાતા इति, આનુપૂર્વીસુજાતાશ્ચ તે રુચિરાશ્ચ તે ચ વૃત્તભાવપરિણતાશ્ચેતિ આનુપૂર્વી સુજાતરુચિરવૃત્તભાવપરિણતાઃ, તથા ‘एगखंयी’ તે પાદપાઃ પ્રત્યેકમેકસ્કન્ધાઃ, સૂત્રે સ્ત્રીત્વં ધાકૃતત્વાત્, તથા- ‘अणोग साहप्यसाहविडिमा’ અનેકાભિઃ શાખાભિઃ પ્રશાખાભિશ્ચ મધ્યભાગે વિટપો વિસ્તરો યેષાં તેऽનેકશાખાપ્રશાખાવિટપાઃ તથા-‘अणोगणरव्वाम सुपसारियागेऽङ्ग घणविउलवट्टखंधा’ તિર્યગ્વાહુ દ્વયપ્રસારણો વ્યામઃ અનેકૈર્નરવ્યામૈઃ-પુરુષવ્યામૈઃ સુપસારિતૈરગ્રાહ્યઃ-અપ્રમેયઃ ઘનો-નિવિડો વિપુલો વિસ્તીર્ણઃ સ્કન્ધો યેષાં તે અનેકનરવ્યામસુપસારિતાગ્રાહ્ય ઘનવિપુલવૃત્તસ્કન્ધાઃ તથા-‘अच्छिद्रपत्रा’ અચ્છિદ્રાણિ પત્રાણિ યેષાં તે અચ્છિદ્રપત્રાઃ, અયં ભાવઃ વૃક્ષાણાં પત્રેષુ વાતદોષતઃ કાલ-દોષતો વા ગઢુરિકાદિરીતિ રુપજાયતે કિન્તુ તેષાં પત્રેષુ ન તથા તેન તેષુ પત્રેષુ છિદ્રાણિ ન ભવન્તીત્યચ્છિદ્રપત્રાઃ અથવા-એનં નામાન્યોઽન્યં શાખાપ્રશાખાનુપવે-શાત્ પત્રાણિ પત્રાણામુપરિ જાતાનિ, યેન મનાગપિ અન્તરાલરૂપં છિદ્રં નોપલ-

મૂલાદિ પરિપાટી કે અનુરૂપહી યે સ્વષ્ણ સુન્દર ઢંગ સે વૃક્ષ ઉત્પન્ન હુએ હૈ । અતઃ વહે સુહાબને લગતે હૈ યે સ્વષ્ણ વૃક્ષ એક ૨ સ્કન્ધવાલે હૈ ઓર અનેક શાખાઓં એવં પ્રશાખાઓં સે મધ્યભાગ મેં इनका विस्तार अधिक है टेढी फैलाई हुई दो सुजाओं के प्रमाण रूप एक व्याम होता है અનેક પુરુષ મિલકર મી એસે અપને ફેલાએ ગએ વ્યામ દ્વારા જિસે ગ્રહણ નહીં કર સકતે એસા નિવિડ વિસ્તીર્ણ इनका गोल स्कन्ध है । इनके पत्र छिद्र रहित है अर्थात् वात दोष से या काल दोष से-इन वृक्षों के पत्रों में किसी भी प्रकार से छिद्र आदि नहीं होते हैं अथवा इन वृक्षों के पत्र आपस में शाखा प्रशाखाओं में इस तरह से सटे हुए मिले रहते हैं कि जिससे उनके अन्तराल में थोडासा भी छिद्र

ઘણાજ સોહામણા લાગે છે એ બધા વૃક્ષો એક એક સ્કન્ધવાળા છે અને અનેક શાખાઓ અને પ્રશાખાઓથી મધ્યભાગમાં એના વિસ્તાર વધારે છે, વાંકી ફેલાવવામાં આવેલ બે ભુજાઓના પ્રમાણ રૂપ એક વ્યામ-વામ થાય છે. અનેક પુરુષો મળીને પણ એવી ફેલાવવામાં આવેલ વામો દ્વારા જેને ગ્રહણ કરી શકતા નથી. એવું નિખીડ વિસ્તાર વાળું તેનું સ્કન્ધ-થડ હોય છે, તેના પાનડાઓ છિદ્રો વિનાના હોય છે. અર્થાત્ વાયુના દોષથી કે કાળ દોષથી એ વૃક્ષોના પાનડાઓમાં કેઈ પણ પ્રકારના છિદ્રો વિગેરે હોતા નથી. અથવા એ વૃક્ષોના પાનાઓ પરસ્પરમાં શાખા પ્રશાખાઓમાં એવી રીતે એાંટીને લાગેલા રહે છે કે જેનાથી તેની અંદરના ભાગમાં થોડા સરીખા પણ

ક્ષયતે इति अतएव—‘अविरलपत्ता’ अविरलपत्राः, अत्रापि हेत्वर्थे प्रथमा, तदश्चाय-
मर्थः—यतोऽविरलपत्राः, अतोऽच्छिद्रपत्राः, अविरलपत्रत्वमेव कुतस्तत्राह—‘अवाह-
णपत्ता’ अवातीनपत्राः, वातीनानि वातोपहतानि वातेन पातितानीत्यर्थः न वाती-
नानि इत्यवातीनानि पत्राणि येषां ते तथा अयं भावः—न तत्र प्रवलो वातः
खरपरुषो वाति येन पत्राणि त्रुटित्वा भूमौ निपतन्ति, ततोऽवातीनपत्रत्वादविरल-
पत्रा इति, अच्छिद्रपत्रस्ये प्रथमव्याख्यानपक्षमधिकृत्य कारणमाह—‘अणईइपत्ता’
अनीतिपत्राः न विद्यते इति गड्डरिकादिरूपा येषां तानि अनीतीनि, अनीतीनि
पत्राणि येषां ते अनीतिपत्राः, अनीतिपत्रत्वादेव अच्छिद्रपत्रा इति, ‘णिद्धूय
जरढपंडुरपत्ता’ निद्धूतजरठपाण्डुरपत्राः, निद्धूतानि—अपनीतानि जरठानि
पाण्डुनि पत्राणि येभ्यस्ते निद्धूत जरठपाण्डुपत्राः, यानि वृक्षस्थानि जरठानि
पाण्डुनि पत्राणि तानि वातेन निद्धूय निद्धूय भूमौ पात्यन्ते, भूमेरपि च

नहीं दिखलाई देता है यही बात, ‘अविरलपत्ता’ इस पद द्वारा पुष्ट
की गई है यहां पर भी यह हेत्वर्थ में प्रथमा विभक्ति हुई है । इससे
यह ध्वनित होता है कि जिस कारण ये अविरल पत्रों वाले हैं, इसी
कारण ये अच्छिद्र पत्रों वाले हैं ‘अवाहणपत्ता—अवातीन पत्राः’ ये
अविरल पत्रों वाले इस कारण से हैं कि यहां पर ऐसी जोर की हवा
नहीं चलती है, कि जिसकी वजह से इनके पत्र डाल से टूटकर जमीन
पर तोर जावे, ‘अणईइपत्ता’ गड्डरिकादि रूप ईति यहां पत्रों में होने
नहीं पाती है इसलिये भी ये अच्छिद्र पत्रों वाले हैं, ‘निद्धूयजर-
ढपंडुरपत्ता’ इन वृक्षों पर जो पत्ते पुगाने पड़ जाते हैं और लफेद हो
जाते हैं वे पत्र वायुद्वारा वहां से जमीन पर गिरादिधे जाते हैं तथा
जमीन ऊपर पड़े हुए वे पत्र भी वहां से उड़ा उड़ाकर अन्यत्र कर

છિદ્રો દેખાતા નથી. એજ વાત ‘અવિરલપત્તા’ એ પદથી પુષ્ટ કરવ માં
આવેલ છે. અહીંયાં પણ આ હેત્વર્થમાં પ્રથમા વિભક્તિ થયેલ છે. એનાથી
એ ધ્વનિત થાય છે કે જે કારણે એ અવિરલ પત્રોવાળા છે, એજ કારણથી
તે અચ્છિદ્ર પત્રોવાળા છે. ‘અવાહણપત્તા—અવાતીનપત્રા’ એ અવિરલ પત્રોવાળા
એ કારણથી છે કે ત્યાં એવા જોરથી હવા નથી ચાલતી કે જેના કારણે એના
પાનડાઓ ડાળથી તૂટીને જમીન પર પડી જાય ‘અણઈઈ પત્તા’ ગડ્ડરિકાદિ રૂપ
ઈતિ આ પાનાઓને થતી નથી. તેથી પણ એ અચ્છિદ્ર પત્રોવાળા હોય છે.
‘ણિદ્ધૂય જરઠ પત્તા’ આ વૃક્ષો પર જે પતડાં એ જુના થઈ જાય છે. અને
સફેદ થઈ જાય છે, તે પત્રો પવન દ્વારા જમીન પર પાડી નાખવામાં આવે
છે. તથા જમીન પર પડેલા તે પાનડાઓને પણ ત્યાંથી ઉઠાડીને બીજે તરફ

પ્રાપ્તો નિદ્ધૂય નિદ્ધૂયાન્યત્રાપસાર્યન્તે इत्यर्थः । ‘नवहरियभिसंतपत्तंधयारगंभीरदरिसणिज्जा’ त्वद्वरितभासमानपत्रान्धकारगम्भीरदर्शनीयाः, नवेन-प्रत्य-
 ग्रेण हरितेन-नीलेन भासमानेन-रिनग्धत्वं त्वचादीप्यमानेन पत्रभारेण-दक्क-
 संचयेन यो जातोऽन्धकारस्तेन गम्भीराः-अलब्धमध्यभागाः सन्तो दर्शनीया
 ये ते तथा, तथा-‘उवविणिग्गयणवतरुणपत्तपल्लवकोमलुज्जलचलंतकिसलय सुकु-
 मालसोद्वियवरंकुरगसिहरा’ उपविनिर्गतैः-निरन्तरविनिर्गतैर्नवतरुणपल्लवैः तथा
 कोमलैर्मनोज्ञैरुज्ज्वलैः श्रुद्धैश्चलद्भिः ईषत्कम्पमानैः किजलयैरवस्थाविशेषोपेतैः
 पल्लवविशेषैः, तथा सुकुमारैः प्रवालैः पल्लवाङ्कुरैः शोभितानि वराङ्कुराणि
 वराङ्कुरोपेतानि अग्रशिखराणि येषां ते उपविनिर्गतनवतरुणपत्रपल्लवकोमलो-
 ज्जलचलत्किशलय सुकुमारप्रवालशोभितवराङ्कुराग्रशिखराः । अत्राङ्कुरप्रवालयोः
 कालकृतावस्थाविशेषा द्विशेषो बोध्यः । ‘णिच्चं कुसुमिया णिच्चं मउलिया णिच्चं
 लवइया णिच्चं थवइया णिच्चं गुम्मिया णिच्चं गोच्छिया णिच्चं जमलिया णिच्चं

દિથે જાતે હૈ, ‘નવહરિયભિસંતપત્તંધયારગંભીરદરિસણિજ્જા’ યે વૃક્ષ
 અલબ્ધ ભાગવાળે હોતે હુણે અભી દર્શનીય હૈ અલબ્ધ મધ્યભાગવાળે યે
 હસલિયે હૈ કિ નવીન હરે ૨ પત્ર સમૂહ સે જો કિ દીપ્યમાન એવં
 સિનગ્ધછાલવાલા હૈ ફળ પર સદા ઘોર અન્ધકાર જૈસા છાયા રહતા હૈ ફળ
 વૃક્ષોં કે વરાઙ્કુરોપેત અગ્રશિખર નિરન્તર વિનિર્ગત નવતરુણ પલ્લવોં
 સે તથા કોમલ મનોજ્ઞ ઉજ્જ્વલ કમ્પમાન ધીરે ધીરે હિલતે હુણે કિસ-
 લવોં સે એવં સુકુમાર પ્રવાલોં સે પલ્લવાઙ્કુરોં સે શોભિત બને રહતે હૈ
 અઙ્કુર ઔર પ્રવાલ મેં કાલકૃત અવસ્થા વિશેષ સે ભેદ હો જાતા હૈ ।
 ‘ણિચ્ચં કુસુમિયા, નિચ્ચં મઝલિયા, નિચ્ચં લવહયા, નિચ્ચં થવહયા,
 નિચ્ચં ગુમ્મિયા નિચ્ચં ગોચ્છિયા, નિચ્ચં જમલિયા, નિચ્ચં જુપલિયા,

જવાય છે. ‘નવહરિય મિસંતપત્તંધયારગંભીરદરિસણિજ્જા’ આ વૃક્ષો અલબ્ધ
 ભાગવાળા હોવા છતાં પણ દર્શનીય હોય છે, અલબ્ધ મધ્ય ભાગવાળા
 એ કારણથી છે કે નવા નવા લીલા લીલા પાનાઓના સમૂહથી કે જે દેહી-
 પ્યમાન અને ગાઠ છાયાવાળા છે. તેના પર કાયમ અંધારા જેવી છાયા રહે
 છે, એ વૃક્ષોના વરાંકુરોવાળા અથ શિખરો નિરંતર નીકળેલા નવતરુણ પલ્લ-
 વોથી તથા કોમળ મનોજ્ઞ ઉજ્જ્વલ કમ્પાયમાન ધીરે ધીરે હલતા કિસલયોથી
 અને કોમળ પ્રવાળોથી પલ્લવાંકુરોથી શોભાયમાન બનેલા રહે છે. અંકુર અને
 પ્રવાલમાં કાલકૃત અવસ્થા વિશેષથી ભેદ થઈ જાય છે. ‘ણિચ્ચં કુસુમિયા,
 ણિચ્ચં મઝલિયા, ણિચ્ચં લવહયા, ણિચ્ચં થવહયા, ણિચ્ચં ગુમ્મિયા, ણિચ્ચં
 ગોચ્છિયા, ણિચ્ચં જમલિયા, ણિચ્ચં જુપલિયા, ણિચ્ચં વિળમિયા, ણિચ્ચં પળ-

મહુરસનાઇયસુરમ્યા' શુકવર્હિમદનશલાકાકોકિલકોરકમૃદ્ધારકકોડલક જીવં
જીવકનન્દીમુલકવિલપિન્નલાક્ષકારણડવચક્રવાકકલહંસસારસારુપાનામનેકેષાં શુક-
નગણાનાં મિથુનૈઃ સ્ત્રીપુરુષયુગ્મૈર્ચિરચિતમ્ ઇતસ્તતો ગતં યચ્ચ શબ્દત્રતિકમ્
ઉન્નતશબ્દકં મધુરસ્વરં ચ નાદિતં લાપિતં યેષુ તે તથા, અતएव સુરમ્યાઃ-સુહૃ-
રમણીયાઃ, અત્ર શુકાઃ-કીરાઃ, વર્હિણો મયૂરાઃ મદનશલાકા સારિકા, ચક્રવાક-
હંસસારસા લોકમ્સિદ્ધા એવ, एतदन्ये પક્ષિવિશેષારતુ લોકત એવ જ્ઞાતવ્યાઃ ।
તથા-‘સંપિન્ડિયદપ્પિયમ્મરમહુયરીપહકરા’ સંપિન્ડિતાઃ, એકત્ર પિન્ડિભૂતા-
દ્વસા મદોન્મત્તતયા દર્પાધ્માતા ભ્રમરમધુકરીણામ્ પહકરાઃ-સજ્ઞાતા યત્ર તે સંપિ-
ન્ડિ-દ્વસાભ્રમરમધુકરીપહકરાઃ, તથા-‘પરિલીયમાણમત્તછપ્પયકુસુમાસવલોલમહુર-
ગુમગુમાયંત ગુંજતદેસમાગા’ પરિલીયમાનાઃ-અન્યત આગત્યાગત્ય શ્રયન્તો મત્તાઃ

કે જોડે બેઠે બેઠે વહુત દૂર તક સુને જાને વાલે ઉન્નત શબ્દવાળે એસે
મધુર સ્વરોપેન શબ્દોં કો કરતે રહતે હૈ ચહ ચહાતે રહતે હૈં ઇસસે
इन वृक्षों की सुन्दरता में विशेषता आजाती है इन वृक्षों के ऊपर
‘संपिण्डियदपिपयममरमहुयरी पहकरा-संपिण्डिमद्रप्तभ्रमरमधुकरी पह-
कराः’ मधुका संचयकरनेवाले उन्मत्त पिन्डीभूतभ्रमरों का और
भ्रमरियों का समूह भी बैठा रहता है । ‘परिलीयमाणमत्तछप्पयकुसुमा-
सवलोलमहुरगुमगुमायमानगुंजद्वेशभागा-परिलीयमानमत्त पट् पद
कुसुमासवलोलमधुर गुमगुमायमान गुंजद्वेशभागाः’ इन वृक्षों के इधर
उधर के पास के स्थानों में बाहर से आए हुए अनेक भ्रमर बैठे रहते
हैं ये मधुपान से मदोन्मत्त होते हैं । तथा किञ्चलक-पुष्पपराग के
पानकरने में इनकी लंपटता बनी रहती है मधुर मधुर रूप से ये गुम

પક્ષિયોના બેઠવાઓ બેઠા બેઠા ઘણે દૂર સુધી સંભળાતા અને ઉચ્ચ સ્વર
યુક્ત એવા મધુર સ્વરવાળા રમણીય શબ્દો કરતા રહે છે. ચહચહાતા રહે
છે. એથી એ વૃક્ષોની સુંદરતામાં વિશેષ શોભા જણાઈ આવે છે એ
વૃક્ષોની ઉપર ‘સંપિન્ડિયદપ્પિયમ્મર મહુયરીપહકરા-સંપિન્ડિતદ્રપ્તભ્રમરમધુકરી
પ્રહકરા,’ મધનો સંગ્રહ કરવાવાળા ઉન્મત્ત પિન્ડીભૂત ભ્રમરાઓનો અને
ભ્રમરીયોનો સમૂહ પણ હમેશાં બેસી રહે છે. ‘પરિલીયમાણમત્ત છપ્પય કુસુમા-
સવલોલમહુર ગુમગુમાયમાનગુંજદ્વેશભાગા-પરિલીયમાનમત્તપદ્પદ કુસુમાસવલો
લમધુરગુમગુમાયમાનગુંજદ્વેશભાગા’ એ વૃક્ષોની આસપાસના ભાગમાં બહારથી
આવેલા અનેક ભ્રમરાઓ બેસી રહે છે, અને મધુપાન કરીને મદોન્મત્ત
બને છે. તથા કિજલક-પુષ્પપરાગનું પાન કરવામાં તેનું લંપટ પણ જણાઈ
આવે છે તેઓ મધુર મધુર શબ્દોથી શુભ શુભાયમાન રહે છે. અર્થાત્ ગણ

પદ્પદાઃ કુસુમાસવલોલાઃ કિંજલ્કપાનલમ્પટાઃ મધુરં ગુમગુમાયમાનાઃ-પરિભ્રમ-
ન્તસ્તૈઃ-ગુઞ્જન્તઃ-ગુઞ્જારવયુક્તા દેશભાગાઃ પ્રદેશા યેષાં તે પરિલીયમાનમત્ત
પદ્ પદકુસુમાસવલોલમધુરગુમગુમાયમાનગુઞ્જદેશભાગાઃ, તથા-‘અર્ધિમંતરપુષ્પ-
ફલા’ અભ્યન્તરાણિ-અભ્યન્તરવર્તીનિ પુષ્પાણિ ફલાનિ ચ યેષાં તેઽભ્યન્તરપુષ્પ-
ફલાઃ, તથા-‘બાહિરપત્તચ્છન્ના’ બહિઃ પત્રૈચ્છન્નાઃ-વ્યાપ્તા इति-બહિઃ પત્રચ્છન્નાઃ,
તથા-પત્રૈશ્ચ પુષ્પૈશ્ચ અવચ્છન્નપરિચ્છન્નાઃ-અત્યન્તમાચ્છાદિતાઃ, તથા-‘નીરોગા’
નીરોગાઃ-રોગરહિતાઃ શટનવર્જિતાઃ, ‘અકંટગા’ અકણ્ટકાઃ-કણ્ટકવર્જિતાઃ,
નૈતેષુ મધ્યે વચ્ચુલાદિ કણ્ટકવૃક્ષાઃ સન્તીતિ ભાવઃ । તથા-‘સાડફલા’ સ્વાદુ-
ફલાઃ, સ્વાદુનિ ફલાનિ યેષાં તે તથા-‘સ્નિગ્ધફલા’ સ્નિગ્ધફલાઃ સ્નિગ્ધાનિ-
સ્નિગ્ધકાન્તિયુક્તાનિ ફલાનિ યેષાં તે તથા-‘નાનાત્રિહ ગુચ્છગુમ્મમંડવગસોહિયા’
પ્રત્યાસન્નૈર્નાનાવિધૈરનેકપ્રકારકૈર્ગુચ્છૈઃ વૃન્તાકી પ્રભૃતિભિઃ ગુલ્મૈર્નવમાલિકાદિભિઃ

ગુમાયમાન-ગુન ગુનાતે રહતે હેં છંકાર-ક્રિયા કરતે હૈ અતઃ વૃક્ષોં કે
દેશભાગ ડનકી ગુંજાર સે વડે અચ્છે સુહાવને લગતે હૈ ‘અર્ધિમંતર
પુષ્પફલા’ ઇનવૃક્ષોં કે પુષ્પ ઓર ફલ ડન્હીં કે ખીતર છુપે રહતે હૈ,
‘બાહિરપત્તચ્છન્ના’ બાહર મેં યે વૃક્ષ પત્રોં સે આચ્છાદિત રહતે હૈ । ઇસ
તરફ યે વૃક્ષ પત્ર ઓર પુષ્પો સે ‘અવચ્છન્ન પરિચ્છન્ના’ સદા ઉત્પન્ન રૂપ
સે વહુત અધિક રૂપ સે આચ્છાદિત વને રહતે હૈ ‘નીરોગા’ ઇન વૃક્ષોં
મેં વનસ્પતિકાયાક સંબંધી કોઈ ખી રોગ નહીં હોતા હૈ ‘અકંટગા’ ઇન
વૃક્ષોં કે બીચ વચ્ચુલ આદિ કાંટોં બાલે વૃક્ષ નહીં હોતે । ઇનકે ફલ
વહુત હી અધિક મિષ્ટ સ્વાદવાલે હોતે હૈ સ્નિગ્ધસ્પર્શવાલે હોતે હૈ ।
પ્રત્યાસન્ન નાના પ્રકાર કે ગુચ્છોં સે, ગુલ્મોં સે-નવમાલિકાદિ કે
મળ્લવોં સે ઓર દ્રાક્ષા આદિક મંડવોં સે યે સદા સુશોભિત વને

ગણાટ કરતા રહે છે. અંકાર કર્યા કરે છે તેથી એ વૃક્ષોના પ્રદેશ ભાગો એ
પક્ષિઓના ગુંજારવધી ખૂબજ સુદર અને અત્યંત સોહામણા લાગે છે ‘અર્ધિમંતર
પુષ્પફલા’ એ વૃક્ષોના પુષ્પો અને ફળો તે વૃક્ષોની ઘટામાં જ છુપાઈ રહે છે.
‘બાહિરપત્તચ્છન્ના’ બહારથી એ વૃક્ષો પાનાઓથી ઢંકાયેલા રહે છે. આ રીતે
એ વૃક્ષો પત્રો અને પુષ્પોથી ‘અવચ્છન્નપરિચ્છન્ના’ સદા ઉત્તમ રીતે આચ્છાદિત
ઢંકાયેલા બન્યા રહે છે ‘નીરોગા’ આ વૃક્ષોમાં વનસ્પતિકાયાક સંબંધી કોઈ
પણ રોગ હોતો નથી ‘અકંટગા’ એ વૃક્ષોમાં બાવળ વિગેરે કાટવળા વૃક્ષો
હોતા નથી. તેના ફળો ઘણાજ વધારે મીઠાશવાળા હોય છે. સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા
હોય છે. સમીપવર્તી અનેક પ્રકારના ગુચ્છોથી, શુદ્ધોથી, નવમાલિકા વિગેરેના
મંડવોથી અને દરાખ વિગેરેના મંડવોથી એ વૃક્ષો સદાકાળ સુશોભિત

મણ્ડપકૈર્દ્રાક્ષામણ્ડપકૈરુપજોમિતા इति नानाविध गुच्छगुल्ममण्डपकशोमिताः
 तथा 'विचित्रसुहकेउवहुला' विचित्रशुशकेतुवहुलाः, विचित्रैः-अनेकप्रकारकैः
 शुभैः-मङ्गलभूतैः केतुभिर्ध्वजैर्वहुलाः-व्याप्ता ये ते तथा-'वावीपुक्खरिणी दीहिया
 सुनिवेसियरम्मजालघरगा' वापी पुष्करिणी दीर्घिकासुनिवेशितरम्यजालगृहकाः
 वाप्यश्चतुरस्राकाररता एव वृत्ताः पुष्करिण्यः, यदि वा पुष्कराणि विद्यन्ते यासु
 ताः पुष्करिण्यः दीर्घिका ऋजुसारिण्यः, वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु सुष्ठु-
 निवेशितानि रम्याणि जालगृहाणि येषु ते तथा, तथा-पिण्डिय नीहारिमं
 पिण्डिता सती निर्हारिमा दूरे निर्गच्छन्ती पिण्डितनिर्हारिमा तां सुगन्धि सुष्ठु-
 गन्धिकाम् 'सुह सुरहिमनोहरं' शुभसुरभिभ्यो गन्धान्तरेभ्यः सकाशान्मनोहरा
 शुभसुरभिमनोहरा तां च तादृशीम् 'महया' महतीम् 'गंधद्वर्णि' गन्धघ्राणि धावद्-
 भिर्गन्धपुद्गलैः गन्धविषये घ्राणिरुपजायते तावती गन्धपुद्गलसंहति रूपचाराद
 गन्धघ्राणिरित्युच्यते ताम् 'निच्चं' निरन्तरम् 'मुंचमाणा' मुञ्चन्तः, तथा='सुह-

રહતે હૈ । इनके ऊपर अनेक प्रकार की सुंदर ध्वजाएं फहराती हैं
 'वाविपुक्खरिणी दीहिया सुनिवेसियरम्मजालघरगा' चतुरस्रआकार-
 वाली वापिकाओं में, वृत्त आकारवाली पुष्करिणियों में अथवा पुष्करों
 से-कमलों से युक्त पुष्करिणियों में । ऋजु सारिणीवाली दीर्घिकाओं
 में जिन्हे स्तिश्चित करने के लिए अच्छी तरह से सुन्दर जालगृह लगे
 हुए हैं ये वृक्ष ऐसी अन्य गन्धों से भी विशिष्ट मनोहर गंधको
 निरन्तर छोड़ते रहते हैं कि जिससे गन्ध के विषय में तृप्ति हो जाती
 है वह गन्ध उनसे थोड़े २ रूप में नहीं निकलती है किन्तु पिण्डित
 होकर निकलती है और दूर दूर तक फैल जाती है जितने गंध पुद्गलों से
 गन्ध के विषय में घ्राणि-घ्राणेन्द्रिय को तृप्ति-हो जावे उतनी गंध पुद्गल
 संहतिका नाम गन्धघ्राणि है, 'सुहसेउ केउवहुला' इनके जो आलवाल-

રહે છે, તેના ઉપર અનેક પ્રકારની સુંદર ધ્વજાઓ ફરકતી રહે 'વાવિ પુક્ક-
 રિણી દીહિયા સુનિવેસિયરમ્મજાલઘરગા' ચોખ્ખાણના આકારવાળી વાવોમાં વૃત્ત
 આકારવાળી પુષ્કરણિયોમાં અથવા પુષ્કર-કમળોથી યુક્ત પુષ્કરિણિયોમાં ઋજુ
 સારિણીવાળી દીર્ઘિકાઓમાં જેને સંગ્રહ કરવા સારી રીતે સુંદર જાળગૃહો
 લાગેલા છે, એવા એ વૃક્ષો એવા પ્રકારના અન્ય ગન્ધથી પણ વિશેષ પ્રકાર
 થી મનોહર એવા ગંધને કાયમ છોડ્યા કરે છે, કે જેથી ગંધ વિષયક મનને
 તૃપ્તિ મળી જાય છે. એ ગંધ એમાંથી થોડા થોડા પ્રમાણમાં નીકળતો નથી.
 પરંતુ પિંડ પાણીથી અર્થાત્ પિંડ રૂપે નીકળતો રહે છે, અને ઘણે દૂર સુધી
 ફેલાઈ જાય છે જેટલા ગંધ પુદ્ગલોથી ગંધના સંગંધમાં ઘ્રાણેન્દ્રિય તૃપ્ત

સેતુકેતુવહુલા' શુપમેતુ કેતુવહુલાઃ શુયા-વધાનાઃ સેતવો માર્ગાઃ આલવાઠ-
પાલ્યોવા કેતવો ધજા, વહુલા અનેકરૂપા યેષાં તે તથા, એનાં નિ યાત્પદ-
સંગૃહીતાં નિ પદાં નિ વ્યાખ્યાતાં નિ । અથ સૂત્રગતપદાં નિ વ્યાખ્યાયન્તે-‘અનેગ
સગડરહજાણજુગસિવિયસંદમાણિય પંડિસોવણા’ અનેકશકટરથયાનયુગ્યશિવિક-
સ્પન્દમાનિકાપ્રતિમોચનાઃ, તત્ર શકટાઃ પ્રતિદ્વાઃ રથા દ્વિદિધાઃ ક્રીડારથાઃ
સંગ્રામરથાશ્ચ, યાનાં નિ સામાન્યતઃ શેષાં નિ વાહનાં નિ યુગ્યાં નિ તોલલદેશપ્રસિદ્ધાં નિ
દ્વિહસ્તપ્રમાણાં નિ વેદિકોપશોભિતાં નિ જમ્પાનાં નિ, શિવિકા કૂટાકારેણાચ્છાદિતા
જમ્પાનવિશેષાઃ સ્પન્દમાનિકાઃ-પુરુષપ્રમાણા જમ્પાનવિશેષાઃ, અનેકેષાં શકટ-
રથાદીનાં પ્રતિમોચનં તેષામધઃ છાયાવાહુલયાદ્ વિસ્તીર્ણત્વાચ્ચ વિશ્રાન્ત્યર્થ
શકટાદીનાં સ્થાપનં ભવતિ યેષુ તે તથા, અતઃ ‘સુરમ્મા’ સુરમ્યાઃ-વિશેષતોડતિ-
રમણીયાઃ, તથા-‘પાસાદીયા’ પાસાદીયાઃ, દર્શનોયાઃ, અમિરૂપાઃ, પ્રતિરૂપાઃ
ઇતિ પદચતુષ્ટયં વ્યાખ્યાતાત્પૂર્વમ્ ।

‘વ્યારિયાં હૈ વે શુભં હૈ’ તથા ‘અનેગ સગડ રહજાણ જુગમં’
‘અનેકરૂપ વાલી હૈ’ યહાં તત્ર યાત્પદ સે સંગૃહીત પદોં કા અર્થ હુઆ અવ
સૂત્ર ગત પદોં કી વ્યાખ્યા કી જાતી હૈ ‘અનેગ સગડ રહજાણ જુગમં
યહાં રથ દો પ્રકાર કે હોતે હૈ, એક ક્રીડારથ ઓર દુસરે સંગ્રામ રથ
અનેક શકટ ગાડે અનેક રથ યાન-વાહન-યુગ્ય-તોલલદેશ પ્રસિદ્ધ
દ્વિહસ્ત પ્રમાણ વેદિકોપશોભિત જમ્પાનશિવિકા ઓર સ્પન્દમાનિકા
-યે સબ વાહન છાયા અધિક હોને કા કારણ હનકે તલ ભાગ મેં
ઠહરતે રહતે હૈ એસા વિસ્તીર્ણ તલભાગ હોવા કા હૈ હસ કારણ સે યે
‘સુરમ્મા’ અત્યન્તરમણીય હૈ તથા પાસાદીયદર્શનીય અમિરૂપ ઓર

યઃ નય એટલા ગંધ સંઘાતનુ નામ ગંધગ્રાણિ છે. ‘સુહસેત કેતુવહુલા’
તેના જે આલવાલ ક્યારાઓ છે તે સુંદર છે તથા તેના પર જે ધળાઓ
લાગેલી છે તે પણ અનેક પ્રકારના રૂપવાળી છે. આટલા સુધી યાત્પદથી
સંબ્રહ્મણેલ પદોની વ્યાખ્યા કરવામા આવેલ છે

હવે સૂત્રમાં આવેલ પદોની વ્યાખ્યા કરવામા આવે છે. ‘અનેગસગડરહ-
જાણ જુગમં’ અહીયાં રથ એ પ્રકારના કહેવામા આવ્યા છે એક ક્રીડારથ
અને બીજો સંગ્રામરથ. અનેક શકટ ગાડા અનેક રથ-યાન વાહન યુગ્ય તોલલ
દેશ પ્રસિદ્ધ એ હાથ પ્રમાણની વેદિકાથી શોભાયમાન જ યાન શિવિકા અને
સ્પન્દમાનિકા આ બધા વાહનો એ વૃક્ષોની છાયા સુદર ઢોવાથી તેની તળે
આરામ કરવા ઉમા રાખવામા આવે છે, એવો વિસ્તાર વાળો તળભાગ આ
વૃક્ષોનો છે. એ કારણથી એ ‘સુરમ્મા’ અત્યંત રમણીય છે. તથા પાસાદીય

અથાસ્ય વનવણ્ડસ્ય ભૂમિભાગો વર્ણ્યતે-‘તસ્સ ણં’ इत्यादि, ‘तस्स णं वणसं-
 ङस्स’ तस्य खलु वनवण्डस्य ‘अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते’ अन्तर्मण्डवे
 बहुसमःसन् रमणीयो मनोज्ञ इति बहुसमरमणीयो भूमिभागः मङ्गलः-कथितः
 किं विनिष्टः सः ? इत्याह-‘से जहाणामए’ इत्यादि, ‘से जहाणामए’ तथा
 नामकः ‘आलिङ्गपुक्खरेइ वा’ आलिङ्ग पुष्करमिति वा, आलिङ्गो मुरजो वाघ-
 विशेषस्तस्य पुष्करचर्मपुटकं तत्कलात्यन्तसमं भवतीति तेनोपमा क्रियते-सर्वत्र-
 सर्वेऽपि इति शब्दाः समुच्चये । ‘मृदङ्गपुक्खरेइ वा’ मृदङ्गपुष्करमिति वा,
 मृदङ्गो लोकप्रसिद्धो वाद्यविशेषस्तस्य पुष्करं मृदङ्गपुष्करमिति । ‘सरतलेइ

प्रतिरूप है इन पदों का अर्थ पहले आचुका है । अब इस वनखण्डके-
 भूमिभागका वर्णन करते हैं ‘तस्स णं वणसंङस्स अंतो बहुसमर-
 मणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते’ इस वनखण्डका जो भीतरका भूमिभाग
 है वह बहुत सम है बिलकुल बराबर एकता है ऊंचा नीचा नहीं है किस
 प्रकार का वह सम भूमिभाग है इसको अलिङ्ग पुष्कर आदि उपमाओं
 से बताते हैं ‘से जहानामए अलिङ्गपुक्खरेति वा’ इत्यादि । वह भूमि-
 भाग ऐसा प्रतीत होता है कि जैसा, अलिङ्ग पुष्कर होता है अलिङ्ग
 नाम मुरज वाद्यविशेषका है तथा इसके ऊपर जो चमड़ा मड़ा रहता
 है उसका नाम पुष्कर है । यह अलिङ्ग पुष्कर अत्यन्त सम होता है
 इसी तरह वहाँ का वह भूमिभाग मृदङ्ग के पुष्कर जैसा अत्यन्तसम है
 मृदङ्ग लोकप्रसिद्ध एक प्रकार का वाद्यविशेष है, इसका भी पुष्कर
 बिलकुल सम होता है ऊंचा नीचा नहीं होता है इसी प्रकार परिपूर्ण

દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આ પહેલો અર્થ પહેલા આવી ગયેલ છે.

હવે આ વનખંડના ભૂમિભાગનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘તસ્સ ણં
 વણસંઙસ્સ અંતો बहु समरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते’ આ વનખંડની અંદરનો
 જે ભૂમિભાગ છે, તે ખૂબો સમ છે, બિલકુલ બરાબર એક સરખો છે, ઉંચો
 નીચો નથી કેવા પ્રકારનો એ સમભાગ છે તે આલિંગ પુષ્કર વિગેરેની ઉપમાઓ
 દ્વારા બતાવે છે. ‘સે જહા નામए आलिङ्गपुक्खरेति वा’ इत्यादि એ ભૂમિભાગ
 એવો જણાય છે કે જેવું આલિંગ પુષ્કર હોય છે, આ આલિંગ નામ મુરજ
 વાદ્યવિશેષનું છે, તથા તેના ઉપર જે ચામડું મઢેલું હોય છે, તેનું નામ પુષ્કર
 છે. આ આલિંગપુષ્કર ઘણોજ સમ-સરખો હોય છે એજ રીતનો ત્યાંનો
 તે ભૂમિભાગ મૃદંગના પુષ્કર એવો સમ-સરખો છે. મૃદંગએ લોક પ્રસિદ્ધ
 એક પ્રકારનું વાદ્ય વિશેષ છે, તેનું પુષ્કર પણ બિલકુલ સરખું હોય છે, એનું
 નીચું હોતું નથી. એજ રીતે પરિપૂર્ણ પાણીથી ભરેલ તળાવની ઉપરનો ભાગ

વા' સરસ્તલમિતિ વા પાનીયેન ભૂતં તડાગં સરસ્તસ્ય તલમ્-ઉપરિતનો ભાગઃ
'કરતલેઙ્ વા' કરતલમિતિ વા કરતલં પ્રતીતમ્ 'ચંદ્રમંડલેઙ્ વા' ચંદ્રમળ્ડલ
મિતિ વા, ચંદ્રમળ્ડલં ચ યદ્યપિ તત્ત્વવૃત્ત્યા ઉત્તાનીકૃત કપિત્થાકાર પીઠપ્રાસા-
દાપેક્ષયા વૃત્તાલેખમિતિ તદ્વતો દૃશ્યમાનો ભાગો ન સમતલસ્તથાપિ પ્રતિભાસતે
સમતલ ઇતિ તદ્વપાદાનમ્ ॥ 'આયંસ મંડલેઙ્ વા' આદર્શમળ્ડલમિતિ વા-દર્પણ-
મળ્ડલમિતિ વા, 'સૂરમંડલેઙ્ વા' સૂર્યમળ્ડલમિતિ વા, 'ઉરવ્મચમ્મેઙ્ વા' ઉરબ્ર-
ઝરણઃ 'વેટા' ઇતિ લોકપ્રસિદ્ધઃ 'ઉસમચમ્મેઙ્ વા' વૃષમચમ્, ઇતિ વા, 'વરાહ-

-પાની સે ભરે હુણ તાલાથકા ઝપર કા ભાગ જૈસા સમતલવાલા હોતા
હૈ ડસી પ્રકાર સે યહાં કા ભૂમિભાગ ભી સમતલ વાલા હૈ ઝંવા નીચા
નહીં હૈ ઇસી પ્રકાર જૈસા કરતલ કે સમાન સમભાગવાલા હૈ જિસ
પ્રકાર ચંદ્રમળ્ડલ સમતલપ્રતીત હોતા હૈ ઇસી પ્રકાર સે વહાં કા ભૂમિ-
ભાગ ભી સમતલવાલા હૈ યદ્યપિ ચંદ્રમળ્ડલ સમતલવાલા નહીં હોતા
હૈ ક્યોં કિ ચંદ્રમંડલ મેં ઉત્તાનીકૃત કપિથકે આકાર કે જૈસે પીઠ
પ્રાસાદકી અપેક્ષા ઝંવા નીચાપન હૈ પરન્તુ યહાં જો સમતલતા કે વિષય મેં
ઈન્હેં દૃષ્ટાન્ત કોટી મે રખાગયા હૈ, વહાં ઉનકા દૃશ્યમાનભાગ સમતલ
રૂપ સે પ્રતીભાસિત હોતા હૈ ઇમ અપેક્ષા સે રખાગયા હૈ, ઇસી પ્રકાર
સે વહાં કા ભૂમિભાગ 'આયંસમંડલેઙ્ વા સૂરમંડલેઙ્ વા' આદર્શતલ કે
સમાન સમતલવાલા હૈ ઓર સૂર્ય મંડલ જૈસા સમતલ હોતા હૈ વૈસા સમ-
તલ હૈ 'ઉરવ્મચમ્મે' ઉરબ્ર નામ ઝરણ કા હૈ જિસે ભાષા મે વેટા કહા જાતા
હૈ ઇસકા ચમડા બિલકુલ સમતલ હોતા હૈ ઇસી પ્રકાર-'ઉસમચમ્મેઙ્

જેમ એક સરખો સમતલ હોય છે ઉંચો નીચો હોતો નથી, એજ રીતનો
એ ભૂમિભાગ સમતલ હોય છે જેમ કરતલ એક સરખો સમ હોય છે તેમ
એ ભૂમિભાગ પણ કરતલ જેવો સમતલ હોય છે જે પ્રમાણે ચંદ્ર મંડલ
એક સરખો સમ હોય છે. એજ રીતે ત્યાનો ભૂમિભાગ પણ સમતલ હોય
છે. યદ્યપિ ચંદ્ર મંડલ સમતલ હોતું નથી કેમકે ચંદ્રમંડલમાં ઉંચા ઠેકા
ઠોંઠાના આકાર જેવો પીઠ-પ્રાકારના જેવું ઉંચાનીચાપણું છે. પરંતુ અહીંયા
જે તેને સમતલ પણના દૃષ્ટાંતમાં રખવામાં આવેલ છે, તે તેનો દૃશ્યમાન
રૂપાતો ભાગ સમતલ દેખાય છે એ અપેક્ષાથી અહીં રાખેલ છે એજ રીતે
ત્યાનો ભૂમિભાગ 'આયંસમંડલેઙ્ વા સૂરમંડલેઙ્ વા' આદર્શ તલના સરખો
સમતલ વાળો છે. અને સૂર્ય મંડલ જેમ સમતલ હોય છે તેવો એ ભૂમિ-
ભાગ સમતલ વાળો છે 'ઉરવ્મચમ્મે' ઉરબ્ર ઉરણને કહે છે, જેને ભાષામાં
વેટા કહેવામાં આવે છે તેનું ચામડું એકદમ સમતલ હોય છે, તેના

ચમ્મેહ વા' વરાહચર્મ' इति वा, 'सीहचम्मेह वा' सिंहचर्म' इति वा, 'वग्धचम्मेह वा' व्याघ्रचर्म' इति वा, 'विगचम्मेह वा' वृकचर्म' इति वा, 'दीवीचम्मेह वा' द्वीपि-चित्रक-
स्तस्य चर्म' इति वा, 'अणेग संकुकीलगसहस्रवितते' अनेकशङ्कुकीलकसहस्रविततः
एतेषामुरभ्रादीनां प्रत्येकं चर्म अनेकैः शङ्कुप्रमाणैः कीलकसहस्रैः सहस्रभिः
कीलकैस्ताडित प्रायो मध्य क्षामं भवति न समतलं भवति, अतः शङ्कुग्रहणम्,
विततं-विततीकृतम् ताडितं सत् यथाऽत्यन्तं बहुसमं भवति तथा तस्यापि वन
खण्डस्थान्तर्वहुसमो भूमिभागः । पुनः कथंभूतो भूमिभागस्तत्राह-'णाणाविह
पंचवन्नेहि' इत्यादि, 'णाणाविह पंचवन्नेहि' तणेहि य मणीहि य उवमोमिए'
नानाविध पञ्चवर्णैस्तृणैश्च मणिश्चोपशोभितः कथंभूतै स्तैः ? तत्राह-'अवड'

વા' ઉસમખાષા મેં ચૈલકા નામ હૈ 'વરાહ ચમ્મેહ વા' વરાહ નામ સુઝર
કા હૈ 'સીહ ચમ્મેહ વા' સિંહા નામ શેર કા હૈ । 'વગ્ધ'ચમ્મેહવા' વ્યાઘ્ર
નામ સિંહ કી હી એક જાતિ કે જાનવરકા નામ હૈ, 'વિગચમ્મેહ વા'
'વૃકનામ ખેડિયા કા હૈ 'દીવિ ચમ્મેહ વા' દ્વીપીનામ ચીત્તા કા હૈ 'અણેગ
સંકુકીલગ સહસ્ત્રાવિતતે' इन सब जानवरों का चमड़ा शङ्कुप्रमाण
बड़ी २ हजारों कीलों से जब तक ताडित नहीं होना है तब तक वह
समतल वाला नहीं होता है, किन्तु वह मध्य में क्षाम-तला-रहता है
और जब वह-ताडित होता है तब वह बहुसम हो जाता है, अतः जिस
प्रकार इन सबका चमड़ा इस प्रकार से ताडित हो जाने पर समतल
वाला हो जाता है, उसी प्रकार से इस वनखंड का भी भीतरी भूमि
भाग समतल वाला है 'णाणाविह पंचवन्नेहि' तणेहिं य मणीहिय उव-
मोमिए' यह भूमिभाग नाना प्रकार के पंचवर्णोंवाले तृणों से एवं

એ ભૂમિભાગ સમતલ છે એજ રીતે 'ઉસમચમ્મેહ વા' વૃષભ અર્થાત્ બળદ
'વરાહચમ્મેહવા' વરાહ (બુંડ) સુવરને કહે છે. 'સીહચમ્મેહ વા' સિંહ 'વગ્ધચમ્મે
હવા' વાઘ એ સિંહની જ એક જાતનું નામ છે 'વિગચમ્મેહ વા' વૃક અર્થાત્
બકરાં 'દીવિચમ્મેહ વા' દ્વીપિ એ ચિત્તાનું નામ છે 'અણેગ સંકુકીલગ
સહસ્ત્રવિતતે' આ બધા જાનવરોનું ચામડું શકુ જેવા મોટા મોટા હબરો
ખીલાથી જ્યાં સુધી ટીપવામાં આવતા નથી ત્યાં સુધી તે સમતલ બનતા નથી.
પરંતુ તે મધ્યમા પતળા રહે છે. અને જ્યારે તે ટીપાય છે, ત્યારે તે એક
દમ સમ સરખા બની જાય છે. તેથી જે રીતે આ બધાનું ચામડું આ રીતે
ટીપાયા પછી સમતલ બને છે, એ જ પ્રમાણે એ વનખંડની અદરનો ભૂમિ
ભાગ સમતલ બને છે 'નાનાવિહ પંચવન્નેહિ' તણેહિં ચ મણીહિય ઉવ-
મોમિયે' આ ભૂમિભાગ અનેક પ્રકારના પંચ વર્ણવાળા તૃણોથી અને મણિયો

इत्यादि, 'आवड पच्चावडसेढी पसेढी सोत्थिय सोवस्थिय पूसमाण वद्धमाण-
मच्छंडकजारमारफुल्लावलि पउमपत्तसागरतरंगवासंतिलयपउमलयभत्तिचित्तेहि'
आवर्त्तप्रत्यावर्त्त श्रेणिप्रश्रेणि स्वस्तिक सौवस्तिक पुष्पमाणवद्धमानकमस्या-
ण्डकमकराण्डकजारमारपुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलता^१ वृताभक्तिचित्रै-
रुपशोभितः अत्र आवर्त्तादीनि मणीनां लक्षणानि, तत्र आवर्त्तं लोकप्रसिद्धएव,
एकस्यावर्त्तस्य प्रत्यभिमुख आवर्त्तः प्रत्यावर्त्तः, श्रेणिस्तथाविधविन्दुजलादेः
पङ्क्तिः, तस्याश्च श्रेणेः विनिर्गता या अन्या श्रेणिः सा प्रश्रेणिः, स्वस्तिको लोक-

मणियों से उपशोभित है यहां आगे के पदों से संबंध बताया गया है—
वे तृण और मणि किस प्रकारके हैं सो दिखलाते हैं 'आवडपच्चावड
सेढीपसेढी सोत्थिय सोवस्थिय पूसमाणवद्धमाण मच्छंडकमकरडकजार
मारफुल्लावलि पउमपत्त सागरतरंगवासंतिलयपउमलयभत्तिचित्तेहि'
ये तृण और मणियां आवर्त्त प्रत्यावर्त्त, श्रेणी प्रश्रेणि स्वस्तिक
सौवस्तिक, पुष्पमाणव वद्धमानक-शराव संपुट मस्यांडक, मकरा
ण्डक एवं जारमार इन सब रचनाओं से अर्थात् आवर्त्तादिलक्षणों
से युक्त है एवं पुष्पवलि पद्म पत्र सागरतरङ्ग वासन्तीलता और पद्म-
लता इनकी रचनाओं से जिनमें चित्र बने हुए हैं, मणिका लक्षण जो
आवर्त्त है वह तो लोकप्रसिद्ध ही है एक आवर्त्तक के सामने जो
दूसरा आवर्त्त होता है वह प्रत्यावर्त्त है इस प्रकार की जो विन्दु
जैसा विन्दुसमूहों की पंक्ति है वह श्रेणि है, इस श्रेणि से जो दूसरी

થી શોભાયમાન રહે છે અહી આગળના પદોનો સંબંધ બતાવેલ છે.

એ તુલ્ય અને મણિયો કેવા પ્રકારના છે એ સૂચકાર બતાવે છે 'આવડડ
પચ્ચાવડ્ઢી સેઢીપસેઢી સોત્થિય સોવસ્થિય પૂસમાણવદ્ધમાણમચ્છંડકમકરડક-
જારમારફુલ્લાવલિ પઉમપત્તસાગરતરંગવાસંતિલયપઉમલય ભત્તિચિત્તેહિ' આ તુલ્ય
અને મણિયો આવર્ત પ્રત્યાવર્ત શ્રેણી પ્રશ્રેણી સ્વસ્તિક સૌવસ્તિક પુષ્પમાણવ
વદ્ધમાનક શરાવસંપુટ મસ્થાંડક મકરાંડક એવ બન્ધાર આ બધી રચના-
ઓથી અર્થાત્ આવર્ત વિગેરેના લક્ષણો વાળો એ ભૂમિભાગ છે. તથા
પુષ્પાવલી, પદ્મપત્ર, સાગરતરંગ, વસંતીલતા અને પદ્મલતા એ બધાઓની
રચનાથી જેમાં ચિત્રો બનેલા છે એવા એ ભૂમિભાગ છે.

હવે આવર્ત વિગેરે શબ્દોનો અર્થ બતાવવાના આવે છે મણિનું
એક લક્ષણ આવર્ત છે તે તો લોકમા પ્રસિદ્ધ છે તથા જલતરંગને પણ
આવર્ત કહેવામાં આવે છે એક આવર્તની સામે જે બીજું આવર્ત થાય છે
તેને પ્રત્યાવર્ત કહે છે બીજું સમૂહોની જે પંક્તિ હોય તેને શ્રેણી કહે છે.
એક શ્રેણીથી જે બીજી શ્રેણી નીકળેલી હોય છે, તેને પ્રશ્રેણી કહે છે. સ

મસિદ્ધા, સૌવસ્તિક પુષ્પમાણર્વો લક્ષણવિશેષો લોકાદેવાવગન્તવ્યો, વર્દ્ધમાનકં શરાવસંપુટં, મત્સ્યાણ્ડકમકરાણ્ડકે લોકમસિદ્ધે એવ, જારમારેતિ મણેર્લક્ષણવિશેષો લોકજ્ઞાપ્યો, પુષ્પાવલિ પદ્મપત્રસાગરતરજ્જવાસન્તીલતા પદ્મલતાઃ મસિદ્ધા એવ, તાસાં પુષ્પાવલ્યાદિ પદ્મલતાન્તાનાં મક્તયા વિચ્છિન્નયા ચિત્રૈઃ આવર્તાદિ લક્ષણોપેતૈઃ, તથા—‘સચ્છાણ્દિ’ સચ્છાયૈઃ—વિલક્ષણચ્છાયાયુક્તૈઃ ‘સમરીણ્દિ’ સમરીચિકૈઃ મહિર્ગતકિરણજાલમદ્વિતૈઃ, ‘સ ઉજ્જોણ્દિ’ સોઘોતૈઃ—મહિર્વ્યવસ્થિત સમીપવર્તિ વસ્તુસ્તોમપ્રકાશકરોઘોતસદ્વિતૈઃ, એવમ્ભૂતૈઃ ‘નાણાવિહ પંચવર્ણેહિ’ નાનાવિધપશ્ચ-વર્ણૈર્વિમિજજાતીયપશ્ચવર્ણોપેતૈઃ—તૃણૈર્મણિમિશ્રોપશ્ચોમિતો વનવણ્ડઃ, તાનેવ પશ્ચ-વર્ણાન્ દર્શયિતુમાહ—‘તં જહા’ इत्यादि, ‘તં જહા’ તથથા ‘કિણ્દેહિં જાવ સુક્કિ-લેહિં’ કૃષ્ણવર્ણૈર્યાવચ્છલુલ્લવર્ણૈઃ, યાવત્પદેન નીલલોહિતપીતવર્ણાનાં સંગ્રહો મવતિ ।
 एतान् पञ्चवर्णान् पृथक् पृथक् वर्णयति—તપ્ર પ્રથમં ગોતમઃ કૃષ્ણવર્ણવિપયે પૃચ્છતિ

એણિ નિકલી હુઈં હોતી હૈ વહ પ્રએણિ હૈ સાધિયે કા નામ સ્વસ્તિક હૈ, સૌવસ્તિક ઓર પુષ્પમાણ ચે દો લક્ષણવિશેષ લોક સે જાનને યોગ્ય હૈ શરાવસંપુટ કા નામ વર્દ્ધમાનક હૈ મત્સ્યાણ્ડક ઓર મકરા-ણ્ડક મો મણિલક્ષણ વિશેષ હૈ । ઓર ચે મો રત્નપરિક્ષકો સે જાનને યોગ્ય હૈ । જાર માર મો હમો પ્રકાર કે મણિલક્ષણવિશેષ હૈ ઓર ચે મો જોંહરિયો સે જાનને યોગ્ય હૈ । ‘સચ્છાણ્દિ’ સમરીણ્દિ સઝ-ઝ ણેણ્દિ નાણાવિહપંચવર્ણેહિં’ તથા ચે તૃણ મણિયાં સુન્દર કાંતિ સે યુક્ત હૈ । બાહર નિકલતી હુઈં કિરણ જાલાં સે મહિત હૈ તથા બાહર રહી હુઈં નિકટ કી વસ્તુઓં કે સમૂહ કે પ્રકાશ કરને વાલે ઉઘોત સે યુક્ત હૈ જિન પાંચવર્ણ વાલે તૃગ ઓર નાનાવિધમણિયો સે યહ ભૂમિ ભાગ યુક્ત હૈ વે મણિયાં કૃષ્ણવર્ણ, યાત્રન્ શુન્દરવર્ણ ઇન્દ્રવર્ણો સે સુશોભિત હૈ યહાં યાત્રત્પદ સે નીલ લોહિત ઓર પીતવર્ણોં કા ગ્રહણ

યાને સ્વસ્તિક કહે છે. સૌવસ્તિક અને પુષ્પમાણુવ એ બે શબ્દોનો અર્થ લોક સમૂહથી જાણી લેવો. શરાવસંપુટને વર્દ્ધમાનક કહે છે મત્સ્ય ૩૬ અને મકરાંકક એ મહિયોના લક્ષણ વિશેષ છે. અને એ રત્નની પરીક્ષ કરવાવાળા પાંસેથી સમજી લેવા, ‘સચ્છાણ્દિ’ સમરીણ્દિ સઝઝજોણ્દિ’ નાણાવિહ પંચવર્ણેહિં’ તથા આ તૃણ અને મહિયો સુંદર કાંતિથી યુક્ત છે. બહાર નીકળતી કિરણજાળોથી યુક્ત છે તથા બહાર રહેલ સમીપની વસ્તુઓના સમૂહને પ્રકાશિત કરવાવાળા ઉઘોત તેજથી યુક્ત છે. જે પાંચ વર્ણના તૃણ અને નાના પ્રકારના મહિયો એ ભૂમિભાગ યુક્ત છે, તે મહિયો કૃષ્ણવર્ણ યાવત્ શુક્લ વર્ણથી સુશોભિત છે. અહીંયાં યાત્રત્પદથી નીલ, લોહિત, અને પીતવર્ણ

‘તત્થ ણં જે તે કિણ્હા તણા મળીય’ તત્ર-તેષાં પશ્ચવર્ણા તૃણાનાં મળીનાં ચ મધ્યે સ્વલુ યાનિ તાનિ કૃષ્ણાનિ તૃણાનિ ચે તે કૃષ્ણા મળયથ ‘તેસિં ણં અયં ઇયારુવે વળ્લાવાસે પન્નત્તે’ તેષાં કૃષ્ણવર્ણોપેતાનાં તૃણાનાં મળીનાં ચ સ્વલુ કિમ્ અયમ્-અનન્તરમુદ્દિશ્યમાન એવાવદ્વૃપોડનન્તરમેવ વક્ષ્યમાણસ્વરૂપો વર્ણવાસો-વર્ણ-નિવેશઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-કથિતઃ ? તદેવ દર્શયતિ-‘સે જહા ણામણ’ તથયાનામકમ્-‘જીમૂ-તેહ વા’ જીમૂત ઇતિ વા, જીમૂતો મેઘઃ સ વર્ષા પ્રારમ્ભસમયે જલભૂતો જ્ઞાતવ્ય સ્વત્સદૃશસ્તૃણાનાં મળીનાં ચ કૃષ્ણવર્ણઃ, તાદૃશમેઘસ્યૈવાતિકાલિમસંભવાત્, ઇતિ શબ્દ ઉપમાભૂતવસ્તુનામપરિસમાપ્તિઘોતકઃ વા શબ્દ ઉપમાનાન્તરાપેક્ષયા સમુચ્ચયે, એવમેવ સર્વત્રૈવ ઇતિ શબ્દ વા શબ્દો દ્રષ્ટવ્યાવિતિ ।

‘અંજણેહ વા’ અંજનમિતિ વા, તત્ર અંજનં સૌવીરાંજનં રત્નવિશેષો વા ‘સ્વંજણેહ વા’ સ્વંજનમિતિ વા સ્વંજનં દીપમાલિકામલઃ, ‘વજ્જલેહ વા’ વજ્જલ-મિતિ વા વજ્જલં દીપશિખા પતિતમ્ ‘મસીતિ વા’ મપીતિ વા, તદેવ વજ્જલં

હુઆ હૈ હન પાંચોં વર્ણોં કા પૃથક્ પૃથક્ વર્ણન કરતે હૈ અને ગૌતમ-સ્વામી પ્રથમ કાલવર્ણ કે લિપય મેં પૂછતે હૈ હે ભગવન્ ‘તત્થ ણં જે તે કણ્હા તણા મળીય’ હન પાંચવર્ણવાલે તૃણોં ઓર મળિયોં કે વીચ મેં જો કૃષ્ણવર્ણવાલે તૃણ ઓર મળિયાં હૈ ‘તેસિં ણં અયં ઇયારુવે વળ્લા-વાસે પણ્ણત્તે’ અનેક વર્ણવાસ વર્ણન્યાસ હસ પ્રકાર કા હોતા હૈ કયા ? ‘સે જહાનામણ જીમૂતેહ વા’ જૈસા કાલા વર્ષા કે પ્રારમ્ભ સમય મેં જલ સે ભરા હુઆ ઘાદલ હોતા હૈ ‘અંજણેતિવા’ જૈસા કાલા સૌવીરાંજન યા હસ નામકા રત્ન વિશેષ હોતા હૈ ‘સ્વંજણેવા’ જૈસા કાલા-સ્વંજન-દીપમાલિકા મૈલ હોતા હૈ ‘વજ્જલેહ વા’ જૈસા કાલા વાજલ હોતા હૈ-દીપ શિખા સે ગિરી હુઈ મપી હોતી હૈ અર્થાત્ કાજલ કો કિસી

અહણુ કરાયેલ છે હવે એ પાચે વર્ણોંનું અલગ અલગ વર્ણન કરે છે તેમાં શ્રી ગૌતમસ્વામી પહેલાં કાળા વર્ણના સબધમાં શ્રીમહાવીરપ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન્ ‘તત્થ ણં જે તે કણ્હા તણા મળીયા’ એ પચ વર્ણવાળા તૃણો અને મળિયોમાં જે કૃષ્ણ વર્ણવાળા તૃણ અને મળિયો છે, ‘તેસિં ણં અયં ઇયારુવે વળ્લાવાસે પણ્ણત્તે’ તેનો વર્ણવાસ-વર્ણન્યાસ આવી રીતે થાય છે ? ‘સે જહા નામણ જીમૂતેહ વા’ વર્ષાકાળના પ્રારંભ સમયમાં જલથી ભરેલા વાદળા જેવા કાળા હોય છે, ‘અંજણેતિવા’ જેવું કાળું સૌવીરાંજન અથવા એ નામનું રત્ન વિશેષ હોય છે, ‘સ્વંજણેવા’ અંજન દીપનો મેલ-મશ જેવો કાળો હોય છે ‘વજ્જલેહ વા’ કાળજલ અર્થાત્ દીવામાંથી ખરેલી મશ જેવું કાળું હોય છે, અથવા કાળજળને તાબાના લાસણમાં એકદું કરી ત્યાંડે તેને ટાઈ રિન્દ્ર પદાર્થ

તામ્રપાદિષુ સામગ્રીવિશેષેણ ઘોલિતં મધી મવતિ, 'મસીગુલિયાઈ વા' મધી-
 ગુટિકેતિ વા ઘોલિતલજ્જલગુટિકા 'ગવલેઈવા' ગવલકમિતિ વા ગવલં મહિપસ્ય
 શૃંગમ્ તદપિ ચોપરિતનઃચગુમાગાપસારણેન દ્રષ્ટવ્યં, તત્રૈવ વિશિષ્ટસ્ય કાલિમ્નઃ
 સંભવાદિતિ, 'ગવલગુલિયાઈ વા' ગવલગુટિકેતિ વા તસ્યૈવ મહિપશૃંગસ્ય નિવિઙ્-
 તરસારનિર્વર્તિતા ગુટિકા ગવલગુટિકા 'ભમરેઈ વા' ભ્રમર ઇતિ વા, 'ભમરાવલિ-
 યાઈ વા' ભ્રમરાવલિકેતિ વા, ભ્રમરાવલિકા ભ્રમરપટ્તિઃ 'ભ્રમરપતંગસારેઈ વા'
 ભ્રમરપલંગસાર ઇતિ વા, ભ્રમરપક્ષાન્તર્ગતો વિશિષ્ટકાલિમોપચિતઃ પ્રદેશઃ
 'જંબૂ ફલેઈ વા' જમ્બૂફલમિતિ વા તત્ર જમ્બૂફલં 'જામૂન' ઇતિ મસિદ્ધમ્,
 'અદારિદ્વેઈ વા' આદ્રારિદ્વિઃ કોમલકાકઃ, 'પરપુદ્વેઈ વા' પરપુષ્પ ઇતિ વા પરપુષ્પઃ

તામ્રપાદિ મેં એકટ્ટા કરલે જલ્લ ઉસે કિસી સામગ્રી કે સાથ ઘોલ
 દિયા જાતા હૈ—તપ્ત વહ વિશેષ સ્વ રે કાલા હોકર મધી કાલી રવાણી
 કે રુપ મેં આજાતા હૈ ઇસે હી મધી કરી ગઈ હૈ ઇસી લિયે યહાં કાજલ
 કો દૃષ્ટાન્ત કોટિ મેં રખાગયા હૈ 'મસી ગુલિયાઈ વા' જૈસી કાલી મધી
 કી ગુટિકા હોતી હૈ 'ગવલ' જૈસા કાલા મૈસકા શૃંગ હોતા હૈ—મૈસ કે
 સાંગ કી ઉપર કી ખાલ નિકાલ દેને પર વહ વિશેષ કૃષ્ણવર્ણ કા હોતા
 હૈ—ઈસીલિયે ઇસે યહાં દૃષ્ટાન્તકોટિ મેં રખા ગયા હૈ 'ગવલગુલિયાઈ
 વા' જૈસી કાલી ગવલગુટિકા હોતી હૈ યત્ત ગવલગુટિકા મહિષ કે
 શૃંગ કે નિવિઙ્તર સાર ભાગ સે નિર્વર્તિત હોને સે વિશેષ કાલિમા
 વાલી હોતી હૈ 'ભમરેઈવા' જૈસા કાલા ભ્રમર હોતા હૈ 'ભમરાવલિયાઈ
 વા' જૈસી કાલી ભ્રમરપત્તિ હોતી હૈ 'ભ્રમરપતંગસારેઈ વા' જૈસા ભ્રમર
 કે પક્ષ કે અન્તર્ગતપ્રદેશ વિશિષ્ટકાલિમાવાલા હોતા હૈ 'જંબૂફલેઈ વા'
 જૈસા કાલા જામૂન કા ફલ હોતા હૈ 'અદારિદ્વિતિ વા' જૈસા કાલા

સાથે મેળવી દેવામાં આવે છે, ત્યારે તે વિશેષ પ્રકારે કાળુ બનીને ચમકે છે.
 અને તેને મધી કહે છે. તે બતાવવા ગહી કાજળને દૃષ્ટાન્ત કોટિમાં લીધેલ
 છે 'મસીગુલિયાઈવા' મસીની ગુટિકા—ગોળી જેવી કાળી હોય છે. 'ગવલ'
 ભેંસનાં સીંગ જેવું કાળુ હોય છે ભેંસના સીંગડા ઉપરની ખાલ કાઢી દેવાથી
 એ વિશેષ પ્રકારની કાળા દેખાય છે તેથીજ તેને અહીં દૃષ્ટાન્ત તરીકે ગ્રહણ
 કરેલ છે 'ગવલગુલિયાઈવા' જેવી કાળી ગવલગુટિકા દેાય છે આ ગવલગુટિકા
 ભેંસના સીંગડાના કોષ્ટક સારભાગ રૂપ હોવાથી વિશેષ કાળાશ વાળી હોય
 છે 'ભમરે ઇવા' જેવો કાળો ભમરો હોય છે, 'ભમરાવલિયાઈવા' ભમરાઓની
 પકિત જેવી કાળી હોય છે 'ભ્રમરપતંગસારેઈ વા' ભમરાઓની પાંખની અંદ-
 રના ભાગ જેમ વિશેષ પ્રકારની કાળાશ વાળો હોય છે, જંબૂફલેઈવા' બાંબુડા જેવા
 ફળો હોય છે, 'અદારિદ્વેઈવા' ક ગડાડું બચ્ચુ જેવું કાળું હોય છે. પરપુદ્વેઈવા'

કોવિલઃ સ ચ કાશપાલિશો બનહીતિ લોચ્યમિદ્ધઃ 'ગણ્ડવા' ગજાં હિતિ વા, ગજો હસ્તી 'ગય કલમેઃ વા' ગજકલ્પઃ-ગજશિશુરિતિ વા 'કણ્ઠસપ્પેઃ વા' કૃષ્ણસર્પં હિતિ વા 'કણ્ઠકેસરેઃ વા' કૃષ્ણકેસરં હિતિ વા, કૃષ્ણકેસરો વક્રુલઃ, 'આગાસથિગ્ગલેઃ વા' આકાશથિગ્ગલમિતિ વા આકાશથિગ્ગલં ચરદિ મેઘમિનિ-મુક્તમાકાશચ્છંદં તદ્વદતિ કૃષ્ણમ્ 'કણ્ઠાસોયેતિ વા' કણ્ઠાસોયં હિતિ વા 'કિણ્ઠ-કણવીરેઃ વા' કૃષ્ણકણવીરં હિતિ વા, 'કણ્ઠવંધુજીવેઃ વા' કૃષ્ણવંધુજીવં હિતિ વા, એતે અશોકાદયો વૃક્ષભેદાઃ । 'એવેણ્યારુવે સિયા' એવેત્તુગાનાં મણીનાં કૃષ્ણો વર્ણઃ યતાવદ્ભૂવો જીમૂતાદિસ્વરૂપઃ કિં સ્યાત્ ? કિંચેવમુક્તે શ્રીગૌતમે મગવાનાહ- 'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'गो इण्ठे समट्ठे' नायदर्शः समर्थः यदुक्तः

કોમલ કાક હોતા હૈ 'ગણ્ડવા' જેણી કાલી કોવલ હોતી હૈ 'ગણ્ડ વા' જેણા કાલા હાથી હોતા હૈ 'ગય કલમેઃ વા' જેણા કાલા હાથી કા વચ્ચા હોતા હૈ 'કણ્ઠસપ્પેઃ વા' જેણા કાલા કૃષ્ણ સર્પ હોતા હૈ 'કણ્ઠ કેસરેઃ વા' જેણા કાલા કૃષ્ણકેસર-વક્રુલ હોતા હૈ 'આગાસથિગ્ગલેઃ વા' જેણા કાલા આકાશથિગ્ગલ હોતા હૈ કારકલાલ લે મેઘમિનિમુક્ત આકાશ ચ્છંદ હોતા હૈ 'કણ્ઠાસોયેતિ વા' જેણા કાલા કૃષ્ણ અશોક હોતા હૈ 'કણ્ઠ કણવીરેઃ વા' જેણી કાલી કૃષ્ણકણેર હોતી હૈ 'કણ્ઠ વંધુ જીવેઃ વા' જેણા કાલા વંધુજીવ હોતા હૈ 'એવારુવે સિયા' તો કયા હૈ મદન્ત ! વહાં કે તુળોં કા ઝીર મણિયોં કા કૃષ્ણવર્ણ હન પૂર્વોક્તજી મૂતાદિ કે જેણા હી હોતા હૈ ? હતા પ્રકાર હે શ્રીગૌતમસ્વામી કે વીચ મેં હી પૂછને પર પ્રભુશ્રી ને ઉનહે કહા 'ગોયમા' । 'ગોં હણ્ઠે સમટ્ઠે'

જેવા કાળા રગવાળી કાયલ હોય છે 'ગણ્ડવા' હાથી જેવો વર્ણુમ મહાન કાળો હોય છે. 'ગયકલમેઢવા' હાથીનુ બચ્ચુ જેવુ કાળું હોય છે, 'કણ્ઠસપ્પેઢવા' જેવો કાળો ભય કર વિકરાળ કૃષ્ણસર્પ હોય છે. 'કણ્ઠકેસરેઢવા' જેવુ કાળું કૃષ્ણ કેસર બકુલ હોય છે 'આગાસથિગ્ગલેઢવા' જેવુ કાળુ આકાશનુ ધિગ્ગલ હોય છે. અર્થાત્ શરદ કાળમાં મેઘધી મુક્ત કયેલ આકાશ ખડ હોય છે, 'કણ્ઠ મોણ્ડવા' જેવો કાળો કૃષ્ણ અશોક હોય છે 'કણ્ઠકણવીરેઢવા' જેવી કાળી કૃષ્ણ કરેણ હોય છે 'કણ્ઠ વંધુજીવેઢવા' જેવું કાળું બધુચ્ચ હોય છે. 'એવારુવે સિયા' હે ભગવન્ ! ત્યાના તુળો અને મદિગેના કલિમા આ પહેલાં કહેલ મેઘ વિગેરના જેવી હોય છે ? આ રીતે શ્રીગૌતમસ્વામીએ વચમાંજ પ્રશ્ન કરવાથી તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! ગોં હણ્ઠે સમટ્ઠે' આ અર્થ બરાબર નથી. અર્થાત્ જેવી રીતે ગેર વિગેરને કા

एवं भूतः कृष्णो वर्णो वा सृणानां मणीनां च किन्तु 'तेसि णं कण्हाणं तणाणं मणीण य' तेषां खलु कृष्णानां तृणानां मणीनां च 'इत्तोइद्वतराए चेव कंततराए' इतो जीमूतादेः इष्टतरक एव कृष्णवर्णेनाभीप्सिततरक एव, तत्र किञ्चिदकान्त-ताऽपि केषाञ्चिदिष्टतरा भवति ततोऽकान्तताव्यवच्छेदार्थमाह-कान्ततरक एव अतिस्निग्धमनोहारि कालिमोपचिततया जीमूतादेः कमनीयतरक एव 'पियतराए चेव' प्रियतरक एव, अतएव 'मणुण्णयराए चेव' मनोज्ञतरक एव, मनसा ज्ञायन्ते-अनुकूलतया च प्रवृत्तेर्विषयीक्रियन्ते इति मनोज्ञाः-मनोऽनुकूलाः ततः प्रकर्ष-विविक्षायां तरप्पत्ययः, तत्र मनोज्ञतरमपि किञ्चिन्मधुरं भवति ततः सर्वोत्कर्ष-

हे गौतम यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् जैसे जीमूत आदि कालेवर्ण-वाले अभी २ कहे गये हैं वैसे काले वर्णवाले चे तृण और मणि नहीं हैं किन्तु 'तेसि कण्हाणं तणाणं मणीण य इत्तोइद्वतराए चेव कंत-राए' इन तृण मणियों का जो कृष्णवर्ण है वह इन जीमूतादिक पदार्थों से भी बहुत अधिक कृष्ण-काला है और यह उनकी कृष्णता देखने-वालों को अरुचिका विषय नहीं होती है किन्तु अत्यन्त सुहावनी ही लगती है अतः अतिस्निग्धमनोहारिकालिमा से उपचित होने पर भी ये जीमूत-मेघआदि की अपेक्षा अत्यन्त कमनीय ही हैं 'पियतराए चेव' प्रियतर ही हैं 'मणुण्णयराए चेव' मनोज्ञतर ही हैं जिसे मन अनुकूल मानकर अपनी प्रवृत्ति का विषय बनाता है ऐसा पदार्थ ही मनोज्ञ कहा गया है । इस मनोज्ञ के साथ प्रकर्षविवक्षा में 'तरप्प' प्रत्यय होने

વર્ણવાળા તમોએ ખાતાવ્યા છે. તેવા પ્રકારની કાળાશવાળા એ તૃણ અને મણિયો નથી. પરંતુ 'તેસિં કણ્હાણં તણાણં મણીણય' इत्तो इद्वतराए चेव कंततराए' એ તૃણ મણિયોની જે કાલિમા છે તે આ જીમૂત-મેઘ વિગેરે પદાર્થોથી પણ ઘણીજ વધારે કાળાશ છે. અને એ કાળાશવાળી જોવાવાળાને અરૂચિકર હોતી નથી પરંતુ અત્યંત સોહામણીજ લાગે છે. તેથી અત્યંત સ્નિગ્ધ અને મનોહર કાળીમાંથી યુક્ત હોવા છતાં પણ એ આ મેઘ વિગેરેની અપેક્ષાએ અત્યંત કમનીય જ છે. 'પિયતરાએ ચેવ' પ્રિયતરજ છે. 'મણુણ્ણતરાએ ચેવ' મનોજ્ઞતરજ છે જેને મન અનુકૂળ માનીને પોતાની પ્રવૃત્તિનો વિષય બનાવે છે, એવા પદાર્થજ મનોજ્ઞ કહેવાય છે. આ મનોજ્ઞની સાથે પ્રકર્ષની વિવક્ષામાં તરપ્પ પ્રત્યય થવાથી 'મનોજ્ઞતર' પદ જાની જાય છે. આ રીતે જે અતિશય પણાથી મનને અનુકૂળ હોય છે, તે મનોજ્ઞતર કહેવાય છે કોઈ કોઈ મનોજ્ઞતર પદાર્થ પણ મધ્યમ હોય છે તેથી આની કાળાશમાં સર્વોત્કર્ષપણું બતાવવા માટે 'મણામ-તરાએ ચેવ' એ પદ કહેવામાં આવેલ છે. મનને જે પોતાને વશ કરી દે છે તે

प्रतिपादनार्थमाह—‘मणामतराए चेव’ मन आमतरेक एव, मनांसि आम्पन्ते—
आत्मवशतां नयन्ति—इति मन आमतरेक एव तेषां तृणानां मणीनां च कृष्णो-
वर्णावासः ‘वण्णेणं पन्नत्ते’ वर्णेन प्रज्ञप्त = कथित इति ।

अथ गौतमो नीलवर्णविषये पृच्छति—‘तत्थ णं जे ते णीलगा तणा य मणीण
य’ तत्र—तेषां तृणानां मणीनां च मध्ये खलु यानि तानि नीलानि तृणानि ये ते
नीला मणयश्च ‘तेसि णं’ तेषां खलु तृणानां मणीनां च ‘इमेयारूवे वण्णावासे
पन्नत्ते’ किम् अयम्—अनन्तोद्दिश्यमान, एतावद्रूपः—वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावास —
वर्णनिवेशः प्रज्ञप्तः—कथितः ? तदेव दर्शयति—‘से जहा णामए’ तद्यथा नामकम्
‘भिगेइ वा’ भृङ्ग इति वा, भृङ्गा—(भिगोडो’ इति प्रसिद्धः पक्षवान् लघुजन्तु विशेषः,
‘भिगपत्तेइ वा’ भृङ्गपत्रमिति वा, तस्यैव भृङ्गमिधानस्य जन्तुविशेषस्य पक्षम
‘चासेइ वा’ चाप इति वा, चापः पक्षिविशेषः ‘चासपिच्छेइ वा’ चापपिच्छमिति
वा, चापपिच्छं चापस्य पक्षः ‘सुएति वा’ शुक इति वा. नीलवर्णः शुकः पक्षी
‘सुयपिच्छेइ वा’ शुकपिच्छमिति वा. ‘णीलीति वा’ नीली इति वा नीली ‘नीळ’

से ‘मनोज्ञतर’ पद निष्पन्न हो जाता है । इस तरह जो अतिशयरूप
से मन के अनुकूल होता है वह मनोज्ञतर है । कोई २ मनोज्ञतर पदार्थ
भी मध्यम होता है—अतः इन की कृष्णता में सर्वोत्कर्षता प्रतिपादन
करने के निमित्त ‘मणामतराएचेव’ यह पद कहा गया है जो मन को
अपने वश में कर लेता है, वह मनोऽम है यहाँ पर भी प्रकर्ष की
विवक्षा में तरप् प्रत्यय हुआ है । इस प्रकार के कृष्णवर्ण से युक्त यहाँ
के मणि और तृण कहे गये हैं । अब श्रीगौतमस्वामी नीलवर्ण के
विषय में पूछते हैं—‘तत्थ णं मंते णीलगा तणा य मणी य’ वहाँ पर जो
नीलवर्ण के तृण और मणि कहे गये हैं ‘तेसि णं इमेयारूवे वण्णावासे
पन्नत्ते’ उनका वर्णवास इस प्रकार कहे हैं क्या ? ‘से जहानामए भिगेइ
वा भिगपत्तेइ वा चासेइ वा, चासपिच्छेइ वा, सुएति वा सुयपिच्छेइ
वा, णीलीति वा, नीलीभेण्ड वा’ जैसा नीला शृंग होता है जिसको

मनोऽम कहें व य छे अहीया पणु प्रार्थनी विवक्षामा तरप् प्रत्यय थयेव छे ओवी
रीनना कुण्णु वणु वाणा त्याना भण्डियो अने तृणो छे य छे तेम कहेल छे.

इसे श्रीगौतमस्वामी नीलवर्णना संबधमा प्रबुद्धीने पूछे छे ‘तत्थ णं
मंते णीलगा तणा य मणी य’ त्या ने नील वणुवाणा तृणो अने भण्डियो कहैला
छे ‘तेसि णं इमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते’ तेनु वणुन आ रीते अतावधानां
आवेव छे ‘से जहानामए भिगेइ वा भिगपत्तेइ वा, चासेइ वा चासपिच्छेइ वा सुए
वा सुयपिच्छेइ वा णीलीति वा णीलीभेण्ड वा’ भूत नेयो नील वणुने होय छे, हे

इति लोकप्रसिद्धः 'नीलीभेद इवा' नीली भेद इति वा, नीलीभेदो नीलीच्छेदः
नीलखण्डमित्यर्थः 'नीलीगुलिया इवा' नीलीगुटिका इति वा 'सामाएति वा'
श्यामाक इति वा श्यामको नीलवर्णो धान्यविशेषः 'उच्चंत इवा' उच्चंतग
इति वा, उच्चंतगो दन्तरागः 'वणराई इवा' वनराजी इति वा वनराजी लोक-
प्रसिद्धेव, 'हलहरवसणे इवा' हलधरवसनमिति वा, हलधरो बलदेव स्तस्य वसनं-
वस्त्रं हलधरवसनम्, तत् खल्ल नीलं भवति सर्वदैव तथा स्वाभाव्यात् हलधरस्य
नीलवस्त्र परिधानात्, 'मोरग्रीवा इवा' मयूरग्रीवा इति वा 'पारेवयग्रीवा इवा'
पारावतः-कपोत स्तस्य ग्रीवा इति वा, 'अयसिकुसुमे इवा' अतसीकुसुममिति वा,
'अंजनकेशिकाकुसुमे इवा' अञ्जनकेशिकाकुसुममिति वा, अञ्जनकेशिका वन

भीगोडी कहते है जैसा नीला भृङ्ग पत्र होता है जैसा नीला चाप
पक्षी होता है जैसा नीला उसका पंख होता है । जैसा नीला रंगका
शुक-तोता होता है जैसा नीली शुककी पंख होती है जैसी नीली नीली
होती है, जैसा नीला नीलीभेद होता है 'नीलीगुलिया इवा' जैसी नीली
नीली गुटिका होती है 'सामाएति' जैसा नीला श्यामाकधान्य होता है,
'उच्चंत एतिवा' जैसा नीला उच्चंतग-दन्तराग होता है । 'वणराई
इवा' जैसी नीली वनराजि होती है 'हलहरवसणे इवा' जैसा नीला हल-
धर-बलभद्रका वसन-वस्त्र होता है 'मोरग्रीवा इति वा' जैसी नीली
मयूर ग्रीवा होती है 'पारेवयग्रीवा इति वा' जैसी नीली पारावत परेषा
कन्नूर की ग्रीवा होती है 'अयसि कुसुमे इवा' जैसा नीला अलसीका
फूल होता है 'अंजनकेशिका कुसुमे इति वा' जैसा नीला अंजन
केशिकाकुसुम होता है 'अंजनकेशिका' वनस्पति विशेषका नाम है

જેને લીંગોડી કહે છે, ભૃંગપત્ર જેવું નીલ હોય છે. ચાલપક્ષી જેવું નીલ હોય
છે. જેવી નીલી તેની પાંખ હોય છે. શુક પોપટ જેવા નીલા રંગનો હોય છે.
અને જેવી નીલરંગની તેની પાંખ હોય છે જેવી નીલી લીલ હોય છે અને
જેવી નીલ લીલનો ભેદ હોય છે, 'નીલીગુલિયા' રંગ' લીલની ગુટિકા ગોળી
જેવી લીલી હોય છે. 'સામાએતિ વા' શ્યામા નામનું ધાન્ય જેવું લીલું હોય છે,
'ઉચ્છંત એતિવા' જેવું લીલું ઉચ્ચંતગ (હાંતને લગાવવાનો રંગ વિશેષ) હોય
છે. 'વણરાઈ' વનરાજી જેવી લીલી હોય છે, 'હલહરવસણે' હલધર
બલભદ્રનું વસ્ત્ર જેવું લીલું હોય છે 'મોરગ્રીવા' મોરની ગ્રીવા જેવી લીલી
હોય છે, 'પારેવય ગ્રીવા' પારેવા-કપૂતરોની ગ્રીવા જેવી લીલી હોય છે.
'અયસી કુસુમે' અલસીના ફૂલ જેવા લીલા હોય છે, 'અંજન કેશિકા
કુસુમે' અંજન કેશિકાના ફૂલ જેવા લીલા રંગના હોય છે 'અંજનકેશિકા'

સ્પતિવિશેષ સ્તર્યાઃ કુસુમમ્ અજ્ઞનકેશિકાકુસુમમ્ 'નીલુપ્પલેહ વા' નીલોત્પલ-
મિતિ વા, 'નીલામોણ્ણ વા' નીલાશોક ઇતિ વા, 'નીલકણવીરેઃ વા' નીલકણ-
વીર ઇતિ વા, 'નીલવંધુજીવેણ્ણ વા' નીલવંધુજીવક ઇતિ વા, 'ભવેણ્યારૂવે
સિયા' ભવેત્ તૃણાનાં મળીનાં ચ એતાવદ્ભૂવો નીલો વર્ણાવાસઃ કિં સ્યાદિતિ
ગૌતમ વાક્યમ્ ભગવાનાહ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ,
સમર્થઃ, 'તેસિ ણં નીલગાણં તણાણં મળીણ ચ' તેણાં સ્વલુ નીલાનાં તૃણાનાં મળીનાં
ચ 'એત્તો ઇદ્ધતરાણ ચેવ' ઇતઃ-ભૃજાદેઃ ઇષ્ટતરક એવ 'કંતતરાણ ચેવ' કાન્તતરક
એવ 'મણુજ્જતરાણ ચેવ' મનોજ્જતરક એવ 'મણામયરાણ ચેવ' મન આત્મતરક એવ,
'વણ્ણેણં પન્નત્તો' વર્ણેન નીલો વર્ણાવાસઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ કથિત ઇતિ ।

હમકા કુસુમનીલવર્ણ કા હોના હૈ 'નીલુપ્પલેહ વા' જૈસા નીલા નીલો-
ત્પલ નીલ કમલ હોતા હૈ । 'નીલામોણ્ણ વા' જૈસા નીલા નીલ અશોક
વૃક્ષ હોતા હૈ 'નીલકણવીરેઃ વા' જૈસા નીલી નીલકનેર હોતી હૈ 'નીલ
વંધુજીવેહ વા' જૈસા નીલા નીલ વંધુજીવક હોતા હૈ તો કયા, હે
ભદન્ત ! ત્યાં કે તૃણ ઓર મળિયોં કા એસા હી નીલવર્ણ હોતા હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ । ગોયમા ! ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે 'ગૌતમ ! એસા
અર્થ સમર્થ નહીં હૈ કયોંકિ 'તેસિ ણં નીલગાણં તણાણં મળીણ ચ' ડન
નીલે તૃણોં કો ઓર મળિયોં કા 'એત્તો ઇદ્ધતરાણ ચેવ કંતતરાણ ચેવ
વણ્ણેણં પન્નત્તો' જો નીલાવર્ણ હૈ તહ ઇન ભૃજાદિકોં કી અપેક્ષા સે
બહુત અધિક ઇષ્ટતરક કાન્તતરક ઓર મનોજ્જતરક તથા મન આમ-
તરક હોતા હૈ અતઃ યે નીલે તૃણ ઓર મળિ હસ રંગ સે ડન ભૃજાદિકોં
કી અપેક્ષા વહુત અધિક ઇષ્ટ તરક આદિ વિશેષણોં વાલે હોતે હૈ ।

એ વનસ્પતિ વિશેષનુ નામ છે એવુ પુખ્ત નીલવર્ણનુ હોય છે 'નીલુપ્પલે
હવા' નીલોત્પલ નીલકમળ એવુ લીલુ હોય છે, 'નીલામોણ્ણવા' નીલ અશોક
વૃક્ષ એવુ લીલુ હોય છે, 'નીલ કણવીરે હવા' જેવી નીલ, નીલ કનેર હોય
છે. 'નીલવંધુજીવેહવા' નીલ વંધુજીવ એવુ નીલ રંગનુ હોય છે. તો હે
ભગવન્ શું તે તૃણ અને મળિયો એવા નીલ વર્ણના હોય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે
ગૌતમ ! આ અર્થ કદ્યન જાણ્યો નથી કેમકે તેસિ ણં નીલગાણ તણાણં
મળીણ ચ' એ લીલ તૃણો અને મળિયોના પત્તોઇદ્ધતરાણચેવ વર્ણેણ પણ્ણત્તા જે
લીલો વર્ણ છે તે આ ભૃજ-અમરા વિગેરેના કયા ધર્મે વધારે ઇષ્ટતર,
કાન્તતરક, અને મનોજ્જતરક તથા મનઆમતરક હોય છે, તેથી આ નીલ
વર્ણના તૃણ અને મળિયો આ ભૃજ-અમરા વિગેરેના રંગ કદ્યતા પણ ઇષ્ટતર
વધારે ઇષ્ટતર કાન્તતરક વિગેરે વિશેષણોવાળા હોય છે.

અથ રક્તવર્ણવિષયે શ્રીગૌતમઃ પૂચ્છતિ-‘તત્થ જે તે લોહિયગા તગા ય મળીય’ તત્ર તેષાં વૃણાનાં મળીનાં ચ મધ્યે યાનિ તાનિ લોહિતાની વૃણાનિ ચે તે લોહિતા મળયશ્ચ ‘તેસિ ણં અયમેયારુવે વણ્ણાવાસે પળ્ણત્તે’ તેષાં લોહિતવૃણમળીનાં કિમ્ અયમ્-અન્નરમુદિશ્યમાન एतावद्रूपो वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः-કથિતઃ, તદેવ દર્શયતિ-‘સે જહા ણામए’ તથથા નામકમ્ ‘સસગરુહિરેइ वा’ શશકરુધિ-રમિતિ વા, શશકઃ ‘સસઙ્ગા’ સ્વરગેશ્ચ ઇતિ યસિદ્ધસ્તસ્ય રુધિરમ્ ‘ઉરઽમ્મરુહિરેइ वा’ ઉરમ્મરુધિરમિતિ વા, ઉરમ્મરુ ઝગ્ગઃ ‘વેટા’ ઇતિ લોકપ્રસિદ્ધ સ્તસ્ય રુધિરમ્, ‘ઞરુહિરેइ वा’ નરુધિરમિતિ વા ‘વરાહરુહિરેइ वा’ વરાહરુધિરમિતિ વા વરાહો ગ્રામશુકર સ્તસ્ય રુધિરમ્ ‘મહિસરુહિરેइ वा’ મહિસરુધિરમિતિ વા, શશકાદિ મહિષાન્ધાનાં રુધિરાણિ શેષજીવરુધિરાપેક્ષયા ઉત્કટલોહિતવર્ણાનિ ભવન્તિ, તત एतेषामुपादानम् । ‘વાલિદગોવएइ वा’ વાલે-દ્રગોપક ઇતિ વા વાલે-દ્રગોપકઃ સઘો જાત ઇન્દ્રગોપકઃ, સ હિ પ્રવૃદ્ધઃ સન્ ઈષદ્રક્તો ભવતિ તત્તો વાલગ્રહણમ્ ઇન્દ્ર ગોપકઃ પ્રથમપ્રાવૃદ્ધભાવી કીટવિશેષઃ । ‘વાલદિવાગएइ वा’ વાલદિવાકર ઇતિ વા, વાલદિવાકરઃ પ્રથમ મુદ્રચ્છન્ સૂર્યઃ સ્વાતીવ રક્તવર્ણો ભવતિ-તથોક્તમ્-

અથ શ્રીગૌતમધ્વામીલોહિત વર્ણ કે વિષય મેં પૂછતે હૈ ‘તત્થ ણં જે તે લોહિયગા તગા ય મળીય તેમિ ણં અયમેયારુવે વણ્ણાવાસે પળ્ણત્તે’ વહાં જો લાલવર્ણવાલે તૃણ ઓર મળિ કહે ગયે હૈં ડનકા વર્ણવાપ હમ પ્રકાર હોતા હૈ કયા ? ‘સે જહાનામए સસઙ્ગરુહિરેइवा’ જેના શશક-સ્વરગોશ કા રુધિર લાલ હોતા હૈ । ‘ઉરઽમ્મરુહિરેइवा’ જેના વેટા કા રુધિર લ લ હોતા હૈ । ‘ઞરુહિરેइ वा’ જેના મનુષ્ય કા રુધિર લાલ હોતા હૈ । ‘વરાહરુહિરેइ वा’ જેના શુકર કા રુધિરલાલ હોતા હૈ । ‘મહિસરુહિરેइ वा’ જેના મહિષા કા રુધિર લાલ હોતા । ‘વાલિદગોવएइ वा’ જેના લાલ વાલ પ્રથમવર્ણકાલભાવી ઇન્દ્રગોપકકીટ વિશેષ હોતા હૈ ‘વાલદિવાગ-

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી લોહિત લાલ વર્ણના સબધમા પ્રભુશ્રીને પ્રશ્ન કરતાં કહે છે કે હે મગવન્ ‘તત્થ ણં જે તે લોહિયગા તગા ય મળીય તેસિ ણં અયમેયા રુવે વણ્ણાવાસે પળ્ણત્તે’ ત્યાં જે લાલ વર્ણવાળા તૃણો અને મળિયો કહ્યા છે. તેનો વર્ણાવાસ-વર્ણન આ પ્રમાણે હોય છે ? ‘સે જહાનામए સસઙ્ગરુહિરેइवा’ સસલ નું લોહી જેવું લાલ હોય છે, ‘ઞરુહિરેइवा’ મનુષ્યનું લોહી જેવું લાલ હોય છે. ‘ઉરઽમ્મરુહિરેइवा’ વેટાનું લોહી જેવું લાલ હોય છે ‘વરાહ રુહિરેइवा’ વરાહ ભુક્ટનું લોહી જેવું લાલ હોય છે, ‘મહિસરુહિરેइवा’ ભેસનું લોહી જેવું લાલ હોય છે. ‘વાલિદગોવएइवा’ પહેલા વર્ણાવના સમયમાં વ્રપન્ન થયેલ બાલ ઈન્દ્ર ગોપ કીટ વિશેષ જેવા લાલ હોય છે. ‘વાલદિવાક

ઉદયે સવિતા રક્તો, રક્તશ્વાસ્તમયેऽપિ ચે'તિ । 'સંજઞ્ભરાગેઽવા' સન્ધ્યા-
 ભ્રરાગ ઇતિ વા વર્ષાકાલે સન્ધ્યાસમયમાત્રી અભ્રરાગઃ ગુજદ્ધરાણ્ઽવા' ગુજ્ઞા-
 ર્દરાગ ઇતિ વા, તત્ર ગુજ્ઞા લોકપસિદ્ધા તસ્યા અર્દરાગો યો રક્તો ભાગઃ ગુજ્ઞા
 ર્દરાગઃ, ગુજ્ઞાયા ઉપરિતનાર્દ્રભાગઃ કૃષ્ણો ભવતિ, નિમ્નભાગસ્તુ અતિરક્તો
 ભવતિ, તતો ગુજ્ઞાર્દ્રગ્રહણમ્ 'જાતિ હિંગુલ્ઽવા' જાત્યહિંગુલુક ઇતિ વા 'સિલ
 પ્પવાલેઽવા' શિલાપવાલમિતિ વા, શિલાપવાલનામા રક્તરત્નવિશેષઃ, 'પવાલં
 કુરેઽવા' પ્રવાલાકુર ઇતિ વા તસ્યૈવ પ્રવાલનામક રત્નવિશેષસ્યાકુરઃ પ્રવાલાકુરઃ,
 સ ચ્ચ પ્રથમોદ્ગતત્વેનાત્યન્તરક્તો ભવતિ તત સ્તદુપાદાનમિતિ । 'લોહિતક્લ
 મણીતિ વા' લોહિતાક્ષ મણિરિતિ વા, રક્તવર્ણો મણિવિશેષો લોહિતાક્ષમણિમિતિ ।
 'લક્ષ્મીસપ્તઽવા' લક્ષ્મીસપ્ત ઇતિ વા, લક્ષ્મી ચ્ચ લોકપસિદ્ધા, તસ્યા સપ્તઃ,
 'કિમિરાગેઽવા' કિમિરાગ ઇતિ વા 'રક્તકંપલેઽવા' રક્તકમ્બલ ઇતિ વા, 'ચીન-

રેઽવા' જેસા લાલ ષાલ દિવાકર હોતા હૈ જૈસે કહા હૈ 'ઉદયે સવિતા
 રક્તો રક્તશ્વાસ્તમયેऽપિચ' સૂર્ય ઉદય સમય મેં તથા અસ્ત કે સમય મેં
 ખી લાલ હી હોતા હૈ 'સંજઞ્ભરાગેઽવા' જેસા લાલ વર્ષાકાલ મેં
 સન્ધ્યાસમય કા અનુરાગ હોતા હૈ 'ગુજદ્ધરાણ્ઽવા' જેસા લાલ
 ગુજ્ઞા કા-રક્તીકા-અર્દ્રભાગ કા રંગ હોતા હૈ । 'જાતિહિંગુલેઽવા' જેસા લાલ શિલાપવાલ-પ્રવાલ નામકા રત્ન વિશેષ હોતા હૈ-
 'પવાલં કુરેઽવા' જેસા લાલ પ્રવાલાકુર હોતા હૈ પ્રવાલ ધો પલકા અકુર પ્રથમો
 દ્ગત હોને સે અત્યન્ત લાલ હોતા હૈ હસીલિયે યહાં ઉસે દ્રષ્ટાન્ત-
 કોટિ મેં રજા ગયા હૈ 'લોહિતક્લમણીઽવા' જેસા લાલ લોહિતાક્ષ-
 મણિ હોતા હૈ 'લક્ષ્મીસપ્તઽવા' જેસા લાલ લક્ષ્મીસપ્ત હોતા હૈ । 'કિમિરા-
 ગેઽવા' જેસા લાલ કિમિરાગ હોતા હૈ 'રક્તકંપલેઽવા' જેસા લાલ રક્ત

રેઽવા' જેવા લાલ ષાલ દિવાકર-સૂર્ય હોય છે જેમ રહ્યું છે કે 'ઉદયે સવિતા
 રક્તો રક્તશ્વાસ્તમયેऽપિચ' સૂર્યના ઉદયના સમયે અને અસ્તના સમયે પણ
 રંગ લાલજ હોય છે. 'સંજઞ્ભરાગેઽવા' વર્ષાકાલની સન્ધ્યા સમયનો રંગ જેવો
 લાલ હોય છે. 'ગુજદ્ધરાગેઽવા' ગુજ્ઞા-રત્નના અર્ધ ભાગનો રંગ જેવો
 લાલ હોય છે, 'જાતિ હિંગુલેઽવા' જાત્ય હિંગુલોના રંગ જેવો
 લાલ હોય છે 'સિલપવાલેઽવા' શિલાપવાલ પ્રવાલ નામક રત્નવિશેષનો
 રંગ જેવો લાલ હોય છે, 'પવાલકુરેઽવા' પ્રવાલના અકુરનો રંગ જેવો લાલ
 હોય છે, પ્રવાલની કુપળનો અકુર પહેલાજ નીકળેલ હોવાથી વધુજ લાલ
 હોય છે. તેથી અહિયાં તેને દ્રષ્ટાન્ત તરીકે કહ્યું કરેલ છે. 'લોહિતક્લમણી
 ઽવા' લોહિતાક્ષમણિ જેવું લાલ હોય છે. 'લક્ષ્મીસપ્તઽવા' લક્ષ્મીસપ્ત જેવો

પિટ્ટરાસીહ વા' चीनपिट्टराशिरिति वा चीनमिति रक्तवर्णो धान्यविशेषः तस्या पिष्टं चूर्णं तस्य राशिः—पुञ्ज इति वा 'जायसुयणकुसुमेइ वा' जपाकुसुममिति वा 'किं सुयकुसुमेइ वा' किंशुककुसुममिति वा, किं शुक्रः—पलाशवृक्ष स्तस्य पुष्पम् 'पारिजायकुसुमेइ वा' पारिजातकुसुममिति वा, 'रत्तुप्पलेइ वा' रक्तोत्पलमिति वा 'रत्तासोएइ वा' रक्ताशोक इति वा, 'रत्तकणवीरेइ वा' रक्तकणवीर इति वा 'रत्तबंधुजीवेइ वा' रक्तबंधुजीवक इति वा, 'भवेएयारूवे सिया' भवेत्तृणानां मणीनां च एतावद्रूपः किं रक्तो वर्णाशस इति गौतमस्य वाक्यम् । भगवानाह— हे गौतम ! 'नो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः 'तेसि णं लोहियगाणं तणाण य

કમ્બલ હોતા હૈ 'चीनपिट्टरासीह वा' जैसी लाल चीन पिष्ट राशि होती है अर्थात् चीन नामका लालरंगका धान्यविशेष को कहते हैं उसका पीठ आटा जैसा होता है 'जायसुयणकुसुमेइ वा' जैसा लाल जासूसका फूल होता है । 'किंसुयकुसुमेइ वा' जैसा लाल 'किंशुक-पलाश का पुष्प होता है 'पारिजाय कुसुमेइ वा' जैसा लाल पारिजातक का कुसुम होता है 'रत्तुप्पलेइ वा' जैसा लाल रक्तोत्पल होता है । 'रत्तासोएइ वा' जैसा लाल रक्ताशोक होता है 'रत्तकणवीरेइ वा' जैसी लाल रक्त कनेर होती है 'रत्तबंधुजीवेइ वा' और जैसा लाल रक्त बंधुजीवक होता है तो 'भवेएयारूवेसिया' क्या ! हे भदन्त ! उन तृण और मणिओं का ऐसा ही लाल वर्णन होता है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—'गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है क्योंकि 'तेसि णं लोहियगाणं तणाणय मणीणय' उन रक्त तृणों एवं

હોય છે 'કિમિરાગેઈવા' કૃમિરાગ જેવો લાલ હોય છે 'રત્ત કંબલેઈવા' લાલ કાંબળનો રંગ જેવો લાલ હોય છે 'ચીન પિટ્ટરાસીહવા' ચીન નામના ધાન્ય વિશેષનો પિષ્ટ ઘોટ જેવો લાલ હોય છે, 'જાયસુયણકુસુમેઈવા' જેવો લાલ રંગ જાસુસના પુષ્પનો હોય છે. 'કિંસુયકુસુમેઈવા' કિંશુક પલાશ આખરાનું પુષ્પ ખસૂડનો રંગ જેવો લાલ હોય છે 'પારિજાય કુસુમેઈવા' પારિજાતકનું પુષ્પ જેવું લાલ હોય છે, 'રત્તુપ્પલેઈવા' રક્તોત્પલ લાલ કમળનો રંગ જેવો હોય છે, 'રત્તાસોએઈવા' જેવું લાલ રક્તાશોક હોય છે, 'રત્તકણવીરેઈવા' જેવો લાલ રંગ લાલ કનેરનો હોય છે, 'રત્તબંધુજીવેઈવા' અને જેવો લાલ રંગ લાલ બંધુજીવકનો હોય છે 'ભવેયારૂવેસિયા' હે ભગવન્ શું એ તૃણો અને મણિયોનો રંગ એવોજ લાલ હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે 'ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી કેમકે 'તેસિણં લોહિયગાણ તણાણય મણીણય' એ લાલ તૃણો અને મણિયોનો લાલ રંગ 'એતો

મળીય ય' તેષાં સ્વહ્લુ લોહિતકાનાં તૂળાનાં ચ મળીનાં ચ 'એતો હટ્ટનરાણ ચેવ જાવ વણેણં પન્નત્તે' इत इष्टतरक एव प्रियतरक एव कान्ततरक एव मनोज्ञतरक एव मन आमतरक एव लोहितो वर्णावासः 'वण्णेणं पन्नत्ते' वर्णेन प्रज्ञप्त इति ॥

अथ श्रीगौतमो हारिद्रवर्णविषये पृच्छति—'तत्थ णं जे ते हारिद्रगा तणा य मणीय' तत्र—तेषां तूणानां च मणीनां च मध्ये यानि तानि हारिद्राणि पीतानि तूणानि ये ते हारिद्राः पीता मणश्च 'तेसि णं अयमेयारुवे वण्णावासे पन्नत्ते' तेषां पीतानां तूणानां च मणीनां किम् अयम् अनन्तरमुद्दिश्यमानः, एतावद्रूपः—वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णावासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्त—कथितः? तदेव दर्शयति—'से जहा णामए' तद्यथानामकम् 'चंपएइ दा' चम्पक इति वा 'चंपगच्छल्लीइ वा' चम्पकच्छल्लीति वा, चम्पकच्छल्ली—सुवर्णचम्पकत्वक् 'चंपयभेएइ दा' चम्पक-भेद इति वा, चम्पकभेदः—सुवर्णचम्पकच्छेदः, 'हारिद्राइ वा' हारिद्रा इति वा

मणियों कालालवर्ण 'एत्तो इट्टनराएचेव जाव वन्नेणं पणत्ते' इन शशक-रुधिरादिकों से भी अधिक इष्टतर और कान्ततर है। यहां यावत्पद से मनोज्ञतर और मनोऽमतर' इन विशेषणों का ग्रहण हुआ है इन पदों का अर्थ पीछे लिखा जा चुका है। अब श्रीगौतमस्वामी हारिद्र पीले वर्ण के विषय में पूछते हैं। हे भगवन् 'तत्थ णं जे ते हारिद्रगा तणा य मणी य' उन तूण और मणियों के बीच में जो वहां पर हरिद्रवर्ण के पीलेवर्ण के तूण और मणि है 'तेसि णं अयमेयारुवे वण्णावासे पन्नत्ते' उनका वर्णवास वर्णविन्यास वक्ष्यमाणप्रकार से है 'से जहा नाएण चंपणट्ट या चंपगच्छल्लीइ वा चंपय भेएइ दा हारिद्राइ वा' जैसा सुवर्ण चम्पक वृक्ष पीला होता है, 'सुवर्णचम्पकवृक्षकी छाल पीली होती है, सुवर्ण-चम्पकका खण्डपीला होता है जैसी हल्दी पीली होती है, 'हारिद्रभेएइ

इष्टतराए चेव जाव वण्णेण पणत्ते' आ समलाना લોહી વિગેરના રંગથી પણ વધારે ઈષ્ટતર અને કાંતતર છે. અહીંયાં યાવત્પદથી મનોજનર અને મનોઽમતર આ વિશેષણોનો સંગ્રહ થયો છે આ પદનો અર્થ પહેલા પ્રકરણમાં આવી ગયેલ છે હવે શ્રીગૌતમસ્વામી હરિદ્ર પીળા વર્ણના સંમધમાં પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે હે ભગવન્ 'તત્થ ણં જો તે હારિદ્રગા તણા ય મળીય' એ તૂળો અને મળિયોમાં ત્યાં જે પીળા વર્ણના તૂળો અને મળિયો છે, તેનો વર્ણવાસ 'તેસિ ણં અયમેયારુવે વણ્ણાવાસે પણત્તે' તેનો વર્ણવિન્યાસ વર્ણન વક્ષ્યમાણ પ્રકારથી છે? 'સે જહાનામણ ચંપરદ્વા. ચંપગચ્છન્ડીરયા ચંપગભેણદયા હારિદ્રાદયા' સુવર્ણ ચંપક વૃક્ષ જેવું પીળું હોય છે સુવર્ણ ચંપક વૃક્ષની છાલ જેવી પીળી હોય છે, સુવર્ણચંપકનો ખડ જેવો પીળો હોય છે, હલદી જેવી

‘હાલિદ્ભેર૬ વા’ હારિદ્રા ભેદ ઇતિ વા, હરિદ્રાભેદો હરિદ્રાછેદઃ, ‘હાલિદ્ગુલિયાઈ વા’ હારિદ્રાગુટિકા ઇતિ વા, હારિદ્રાસાર નિર્વર્તિતા ગુટિકા ‘હરિયાલિયાઈ વા’ હરિતાલિકા ઇતિ વા, પૃથ્વીવિકારરૂપા લોકમસિદ્ધા હરિતાલિકા, ‘હરિતાલિયા-ભેર૬ વા’ હરિતાલિકા ભેદ ઇતિ વા, હરિતાલિકાભેદો હરિતાલિકાછેદઃ, ‘હરિતાલિયાગુલિયાઈ વા’ હરિતાલિકાગુટિકેતિ વા, હરિતાલિકાસારનિર્વર્તિતા-ગુટિકા હરિતાલિકાગુટિકા, ‘ચિત્તરેઈ વા’ ચિકુર ઇતિ વા, ચિકોરો રાગદ્રવ્ય-વિશેષઃ, ‘ચિત્તરંગરાગેઈ વા’ ચિકુરાઙ્ગરાગ ઇતિ વા, ચિકુરસંયોગનિમિત્તો વસ્ત્રાદૌ-રાગશ્ચિકુરાઙ્ગરાગ ઇતિ। ‘વરકળગેઈ વા’ વરકનકમિતિ વા, વરકનકં જાત્યસુવર્ણમ્ ‘વરકળગણિયસેઈ વા’ વરકનકનિઘર્ષ ઇતિ વા, વરકનકસ્ય જાત્યસુવર્ણસ્ય યઃ કષપદ્ધત્કે નિઘર્ષઃ સ વરકનકનિઘર્ષઃ ‘સુવર્ણસિપ્પિયૈ વા’ સુવર્ણશિલ્પિકમિતિ વા અસ્થાથો લોકતોઽવસેયઃ ‘વરપુરિસવસળેઈ વા’ વરપુરુષવસનમિતિ વા, વર-

વા’ જેના હલ્દી કા ટુકડા પીલા હોતા હૈ ‘હાલિદ્ ગુલિયાઈ વા’ હરિદ્રા-કી ગોલી પીલી હોતી હૈ ‘હરિયાલિયાઈ વા’ જેના હરિતાલ પીલા હોતા હૈ ‘હરિતાલિયાભેર૬ વા’ હરિતાલકા ચળડપીલા હોતા હૈ ‘હરિતાલિયા ગુલિયાઈ વા’ હરિતાલકી ગોલી પીલી હોતી હૈ ‘ચિત્તરેઈ વા’ ચિકુર રાગદ્રવ્યવિશેષ જેના પીલા હોતા હૈ ‘ચિકુરંગરાગેઈ વા’ ચિકુરાઙ્ગરાગ જેના પીલા હોતા હૈ ‘ચિકુર કે સંયોગ સે જો વસ્ત્રાદિ મેં રાગ હોતા હૈ ઉસકા નામ ચિકુરાઙ્ગરાગ હૈ ‘વરકળગેઈ વા’ જેના શ્રેષ્ઠ સુવર્ણ પીલા હોતા હૈ ‘વરકળગણિયસેઈ વા’ શ્રેષ્ઠ સુવર્ણ કી કસોટી પર કી ગઈ ઘર્ષણરેખા જેસી પીલી હોતી હૈ ‘સુવર્ણસિપ્પિયૈ વા’ સુવર્ણ શિલ્પિક જેના પીલા હોતા હૈ હસકા અર્થ લોક સે જાનને યોગ્ય હૈ ‘વર પુરિસવસળેઈ વા’ વર પુરુષ-વાસુદેવ-કૃષ્ણ કા વસ્ત્ર જેના પીલા હોતા

પીળી હોય છે. ‘હાલિદ્ભેર૬વા’ હલદરનો ટુકડો જેવો પીળો હોય છે. ‘હાલિદ્ગુલિયાઈવા’ હલદરની ગોળી જેવી પીળી હોય છે ‘હરિયાલિયાઈવા’ હરિતાળ જેવો પીળો હોય છે ‘હરિતાલિયાભેર૬વા’ હરિતાલનો ખંડ જેવો પીળો હોય છે. ‘હરિતાલિયા ગુલિયાઈવા’ હરિતાલિકાની ગોળી જેવી પીળી હોય છે. ‘ચિત્તરેઈવા’ ચિકુર એક જાતનું પીળું દ્રવ્ય વિશેષ જેવું પીળું હોય છે, ‘ચિકુરંગરાગેઈવા’ ચિકુરાંગના રંગ જેવો પીળો હોય છે ચિકુરના મેળવવાથી વસ્ત્ર વિગેરેમાં જે રંગ થાય છે તેનું નામ ચિકુરાંગ છે. ‘વરકળગેઈવા’ શ્રેષ્ઠ સેતુ જેવું પીળું હોય છે. ‘વરકળગણિયસેઈવા’ ઉત્તમ સોનાને કસોટી પર કરવામાં આવેલ લીસોટો જેવો પીળો હોય છે. ‘સુવર્ણસિપ્પિયૈવા’ સોનાનું શિલ્પિક જેવું પીળું હોય છે. ‘વર પુરિસવસળેઈવા’ વરપુરુષ-વાસુદેવ કૃષ્ણનું વસ્ત્ર જેવું

પુરુષેઽવરઃ શ્રેષ્ઠો વરપુરુષઃ—વાસુદેવસ્તમ્ય વમનમિતિ વરપુરુષવસનમ્—વાસુદેવસ્ય વસનં પીતમેવ ભવતીતિ તદુપાદાનમિતિ । ‘સલ્લહ્ કુસુમેહ વા’ શલ્યકીકુસુમમિતિ વા, શલ્યકીકુસુમં લોકત્વં એવાગત્યમિતિ । ‘ચંપક કુસુમેહ વા’ ચમ્પકકુસુમમિતિ વા, ચમ્પકકુસુમં સુવર્ણચમ્પકકુસુમમિતિ । ‘કુહુંડિયા કુસુમેહ વા’ કુહમાળા-કુસુમ-મિતિ વા, કુહમાળાકુસુમં પુષ્પફલીકુસુમમ્ इति ‘કોરંટગદામેહ વા’ કોરંટકદામ इति વા, કોરંટકઃ—પુષ્પજાતિવિશેષસ્તસ્ય દામમાલેતિ કોરંટકદામ । ‘તડવડા કુસુમેહ વા’ તડવડા કુસુમમિતિ વા, તડવડા આડલી તસ્યાઃ કુસુમ તડવડા કુસુમમિતિ ‘ઘોસાડિયા કુસુમેહ વા’ ઘોપાતકીકુસુમમિતિ વા । ‘સુવર્ણજૂહિયા કુસુમેહ વા’ સુવર્ણયૂથિકાકુસુમમિતિ વા, ઘોપાતકી સુવર્ણયૂથિકાકુસુમે લોકાદેવ જ્ઞાતવ્યે । ‘સુહરિન્નયા કુસુમેહ વા’ સુહરિન્નયા કુસુમમિતિ વા, સુહરિન્નયા વન સ્પતિ વિશેષસ્તસ્યાઃ કુસુમં સુહરિન્નયા કુસુમમિતિ । ‘વીચગકુસુમેહ વા’ વીચક-કુસુમમિતિ વા, વીચકો વૃક્ષવિશેષો લોક પ્રસિદ્ધસ્તસ્ય કુસુમમિતિ ‘પીયાસોપહૃદૈ’ ‘સલ્લહ્ કુસુમેહ વા’ શલ્યકીકા કુસુમ જેસા પીલા હોતા હૈ ચમ્પક કુસુમેહ વા’ સુવર્ણ ચમ્પકા કા પુષ્પ જેસા પીલા હોતા હૈ ‘કુહુંડિયા-કુસુમેહ વા’ જેસા કુહમાળા-પુષ્પ ફલી-ફોલા કા પુષ્પ પીલા હોતા હૈ । ‘કોરંટગદામેહ વા’ જેસા કોરંટક પુષ્પો કી માલા પીલી હોતી હૈ ‘તડવડાકુસુમેહ વા’ જેસા તડવડા કા ફૂલ પીલા હોતા હૈ આવલી કા નામ તડવડા હૈ ‘ઘોસાડિયાકુસુમેહ વા’ જેસા ઘોપાતકી-તોરહ કા પુષ્પ પીલા હોતા હૈ ‘સુવર્ણ જૂહિયા કુસુમેહ વા’ જેસા પીલા પુષ્પ સુવર્ણ યૂથિકા સોના જુહી-કા હોતા હૈ ‘સુહરિન્નયાકુસુમેહ વા’ સુહરિન્નયા કા પુષ્પ-વનસ્પતિ વિશેષકા પુષ્પ જેસા પીલા હોતા હૈ । ‘વીચગ કુસુમેહ વા’ વીચક વૃક્ષ કા ફૂલ જેસા પીલા હોતા હૈ ‘પીયાસોપહૃદૈ વા’ જેસા પીત અશોક વૃક્ષ પુષ્પ પીલા હોતા હૈ । ‘વીચગવીરેહ વા’ જેસા

પીળું હોય છે, ‘સલ્લહ્કુસુમેહવા’ શલ્યકીનું પુષ્પ જેવું પીળું હોય છે ‘ચમ્પક કુસુમેહવા’ સુવર્ણ ચમ્પકનું પુષ્પ જેવું પીળું હોય છે. ‘કુહુંડિયા કુસુમેહવા’ કુહમાળા કોળાનું ફૂલ જેવું પીળા વર્ણવાળું હોય છે. ‘કોરંટગદામેહવા’ કોરંટક પુષ્પની માળા જેવી પીળી હોય છે, ‘તડવડાકુસુમેહવા’ તડવડાના પુષ્પો જેવા પીળા હોય છે અવળીના નામ તડવડા છે ‘ઘોસાડિયા કુસુમેહવા’ ઘોપાતકી તુરિયાના પુષ્પો જેવા પીળા હોય છે, ‘સુવર્ણજૂહિયા કુસુમેહવા’ સુવર્ણ યૂથિકા સોના જુહીના પુષ્પો જેવા પીળા હોય છે. ‘સુહરિન્નયાકુસુમેહવા’ સુહરિન્નયા વૃક્ષના ફૂલો જેવા પીળા હોય છે, ‘વીચગકુસુમેહવા’ વીચક વૃક્ષના ફૂલો જેવા પીળા હોય છે. ‘પીયાસોપહૃદૈવા’ પીયાસોપહૃદ વૃક્ષના પુષ્પો જેવા પીળા હોય છે. ‘વીચગવીરેહવા’ વીચગવીરેહ વૃક્ષના પુષ્પો જેવા પીળા હોય છે.

વા' પીતાશોક ઇતિ વા 'પીયકળવીરેહ વા' પીતકળવીર ઇતિ વા 'પીયબંધુજીવણ વા' પીતવંધુજીવક ઇતિ વા । ગૌતમઃ ગ્રાહ-હે ભદન્ત ! 'ભવે યયારૂવે સિયા' ભવેત્ કિં પીતાનાં તૃણાનાં મળીનામેતાવદ્રૂપોઽનન્તરોદીરિતસ્વરૂપો વર્ણાવાસઃ ? ઇતિ મગવાનાહ-હે ગૌતમ ! 'ળો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ કિન્તુ 'તેસિ ણં હરિદ્દાણં તણાણય મળીણય' તેષાં ચલ્લ હરિદ્દાણાં તૃણાનાં મળીનાં ચ 'એત્તો ઇદ્દત્તરાણ ચેવ જાવ વણ્ણેણં પન્નત્તે' ઇતઃ ચરૂપકાદિવર્ણપેક્ષયાઽપિ ઇષ્ટતરક એવ, કાન્ત તરક એવ પ્રિયતરક એવ મનોજ્ઞતરક એવ, મન આમતરક એવ મજ્ઞસઃ-કથિત ઇતિ ।

અથ શ્રીગૌતમઃ શુક્લવર્ણવિષયે પૃચ્છતિ- 'તત્થ ણં જે તે સુક્કિલ્લગા તણા ય મળીય' તત્ર ચલ્લ યાનિ તાનિ શુક્લાનિ તૃણાનિ યે તે શુક્લા મળયશ્ચ 'તેસિ ણં અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પન્નત્તે' તેષાં ચલ્લ તૃણાનાં મળીનાં ચ શુક્લાનામયમનન્તરોદિશ્યમાન એતાવદ્રૂપો દક્ષ્યમાણસ્વરૂપો વર્ણાવાસો વર્ણકનિવેશઃ-મજ્ઞસઃ-કથિતઃ ?

પીલી કનેર કા પુષ્પ પીલા હોતા હૈ । અથવા 'પીયબંધુ જીવણ વા' એવ જૈસા પીલા પુષ્પ પીત બંધુજીવક વૃક્ષ કા હોતા હૈ 'ભવેયયારૂવે સિયા' તો કયા હે ભદન્ત ! એસા હી પીલા વર્ણ વહાં કે પીલે તૃણ ઓર મળિયોં કા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી ને કહા હૈ 'ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ । યહ અર્થ સમર્થ નહી હૈ કયોંકિ 'તેસિ ણં હાલિદ્દાણં તણાણય મળીણય' યે હરિદ્ર પીલે વર્ણવાલે તૃણ ઓર મળિ 'એતો ઇદ્દત્તરાણ ચેવ જાવ વણ્ણેણં પણ્ણત્તે' ચમ્પકાદિવર્ણ કી અપેક્ષા મી ઇષ્ટતર હૈ ઓર કાન્તન્તર હૈ પ્રિયતર મનોજ્ઞતર ઓર મનોઽમતર હૈ અથ શ્રીગૌતમસ્વામી શુક્લવર્ણ કે વિષય મેં પૂછતે હૈ 'તત્થ ણં જે તે સુક્કિલ્લગા તણા ય મળીય તેસિ ણં અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પન્નત્તે' વહાં ડન તૃણોં ઓર મળિયોં કે

અથવા 'પીયવંધુજીવેહવા' જેવા પીળા બંધુજીવક વૃક્ષના ફૂલ હોય છે. 'ભવેયયારૂવે સિયા' હે ભગવન્ આ ત્યાંના તૃણો અને મણિયોનો વર્ણ એવી રીતની પીળાશ વાળો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ આ અર્થ સમર્થિત નથી કેમકે 'તેસિ ણં હાલિદ્દાણં તણાણય મળીણય' એ પીળા વર્ણ વાળા તૃણો અને મણિયો 'એતો ઇદ્દત્તરાણચેવ જાવ વણ્ણેણ પણ્ણત્તે' ચમ્પકાદિના પીળા વર્ણ કરતાં એ તૃણો અને મણિયોનો પીળો વર્ણ ઇષ્ટતર છે. કાન્તતર છે. પ્રિયતર છે. મનોજ્ઞતર છે. અને મનોઽમતર છે,

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી શુક્લવર્ણના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને પૂછે છે 'તત્થ ણં જે તે સુક્કિલ્લગા તણા ય મળીય તેસિ ણં અયમેયારૂવે વણ્ણાવાસે પણ્ણત્તે' ત્યાંના એ તૃણો અને મણિયોમાં જે શ્વેત વર્ણના તૃણો ને મણિયો છે, એની ધોળાશ

तदेव दर्शयति—‘से जहाणामए’ तच्चयानामकम् ‘अंकेइ वा’ अङ्क इति वा अङ्को-
रत्नविशेषः ‘संखेइ वा’ शङ्खः इति वा, शङ्खः प्रसिद्धः ‘चंदेइ वा’ चन्द्र इति वा,
‘कुंदेइ वा’ कुन्द इति वा कुन्दः पुष्पविशेषः, ‘कुमुएइ वा’ कुमुदमिति वा, ‘दयर-
एइ वा’ उदकरज इति वा, ‘दहिघणेइ वा’ दधिघन इति वा, ‘खीरेइ वा’ क्षीर-
मिति वा, ‘खीरपूरेइ वा’ क्षीरपूर इति वा ‘हंसावलीति वा’ हंसावलि रिति वा,
हंस्यावलिः पंक्तिरिति हंसावलिः । ‘कौचावलीति वा’ कौशावलि रिति वा,
कौशस्य-पक्षिविशेषस्यावलिः—पंक्तिः कौशावलि रिति, ‘हारावलीति वा’ हारा-
वलि रिति वा हारस्य—मौक्तिकहारस्यावलिः—पंक्तिरिति हारावलिः । ‘वलय-
वलीति वा’ वलयावलि रिति वा, वलयस्य—रजननिर्मित वङ्गणस्यावलिः—पंक्ति-
रिति—वलयावलिः ‘चंदावलीति वा’ चन्द्रावलि रिति वा, चन्द्रणा तडागादिव

बीच में जो शुरुकवर्ण के तृण और नणि हैं उनका वर्णन हम प्रकार
कहा है क्या—‘से जहाणामए अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा
कुमुमेइ वा’ जैसा प्रङ्करत्न शुभ्र होता है जैसा शङ्ख शुभ्र होता है
जैसा चन्द्र शुभ्र होता है जैसा कुन्द पुष्प शुभ्र होता है जैसा कुमुद
पुष्प शुभ्र होता है ‘दयरएति वा’ जैसा—उदकरज—उदक बिन्दु सफेद
होता है ‘दहिघणेइ वा’ जैसा दधिघन—जमा घृमा दही सफेद होता है
‘खीरेइ वा’ जैसी खीर सफेद होती है ‘हंसावलीति वा’ जैसी हंसा की
पंक्ति सफेद होती है ‘कौचावलीति वा’ जैसी कौच पक्षियों की पंक्ति
सफेद होती है ‘हारावलीति वा’ जैसी हार की पंक्ति सफेद होती है ।
‘वलयावलीति वा’ रजननिर्मित वङ्गणों की पंक्ति जैसी सफेद होती है
‘चंदावलीति वा’ तडागा आदि में, जल के भीतर प्रतिबिम्बित चन्द्र

आ नीचे प्रमाणोंनी होय छै? ‘से जहाणामए अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा
कुमुमेइ वा’ अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा कुमुमेइ वा
छै, अङ्कमाला वस्तु अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा कुमुमेइ वा
छै, शङ्ख पुष्प अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा कुमुमेइ वा
छै, दहिघनमा अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा कुमुमेइ वा
‘संखेइ वा’ शङ्ख वस्तु अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा कुमुमेइ वा
अङ्क अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा कुमुमेइ वा
छै, ‘कौचावलीति वा’ कौचा वस्तु अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा कुमुमेइ वा
छै, ‘हारावलीति वा’ हारा वस्तु अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा कुमुमेइ वा
छै, ‘वलयावलीति वा’ वलय वस्तु अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा कुमुमेइ वा
छै, ‘चंदावलीति वा’ चन्द्र वस्तु अंकेइ वा संखेइ वा चंदेइ वा कुंदेइ वा कुमुमेइ वा

જલાન્તઃ પ્રતિવિમ્બિતાનામાવલિઃ-પંક્તિરિતિ ચન્દ્રાવલિઃ । 'શારદીય વલાહપદ્મ
વા' શારદીય વલાહક હિતિ વા, શારદીયઃ-શરતકાલસમ્બન્ધી વલાહકો મેઘ હિતિ
શારદીય વલાહક હિતિ, 'ધંતધોયરૂપ પટ્ટેહ વા' ધ્માતધૌતરૂપ્યપટ્ટ હિતિ વા, ધ્માતઃ
-અગ્નિસર્જકેણ નિર્મલીકૃતો ધૌતો ભૂમિત્વરણ્ડિત હસ્તસંમાર્જનેન નિશિતીકૃતો
યો. રૂપ્યપટ્ટો રજતપત્રમ્ સ ધ્માતધૌતરૂપ્યપટ્ટઃ । અથવા ધ્માતેન- અગ્નિસંયોગેન
યો ધૌતઃ-શોધિતો રૂપ્યપટ્ટઃ । 'સાલિપિટ્ટરાસીતિ વા' શાલિપિટ્ટરાશિરિતિ વા,
શાલીનાં તણ્ડુલાનાં પિટ્ટં ક્ષોદસ્પૃશ્ય રાશિઃ પુઞ્જ હિતિ વા, શાલિપિટ્ટરાશિરિતિ ।
'કુંદપુષ્પરામીતિ વા, કુંદપુષ્પરાશિરિતિ વા, કુંદપુષ્પં લોકમસિદ્ધં તસ્ય રાશિઃ-
સમુદાય હિતિ કુંદપુષ્પરાશિરિતિ 'કુમુદરામીતિ વા' કુમુદરાશિરિતિ વા, કુમુદાનાં
-ચન્દ્રવિમાશિ કમલાનાં રાશિરિતિ કુમુદરાશિમિતિ 'સુવર્કલ્લિવાડીતિ વા' શુષ્ક-
છિવાડી હિતિ વા, છેવાડી નામ વલ્લાદિ ફલિકા સા ચ ક્વચિદેશવિગ્રહે શુષ્કા
સતી શુક્લા ભવતિ હિતિ તદુપાદાનમ્ । 'પેદુળમિજાતિ વા' પેદુળમિજેતિ વા

કી પંક્તિ જૈસો સફેદ હોતી હૈ । 'શારદીયવલાહપદ્મ વા' શારદીય
શરતકાલ સમ્બન્ધી-વલાહક-મેઘ જૈમા ઘવલ હોતા હૈ 'ધંતધોયરૂપ
પટ્ટેહ વા' ધ્માત અગ્નિ કે સંપર્ક સે નિર્મલ કિયા ગયા પશ્ચાત્-ધૌત
રાગ આદિ સે માંજકર ઓર હાથ આદિ સે સાફકર નિર્મલ કિયા
ગયા રજત પટ્ટ જૈમા સફેદ હોતા હૈ 'સાલિપિટ્ટરાસીતિ વા' ચાવલ કી
ચૂર્ણ રાશિ જૈ-ી સફેદ હોતી હૈ 'કુંદ પુષ્પરામીતિ વા' કુંદ પુષ્પરાશિ
જૈમી સફેદ હોતી હૈ 'કુમુદરામીતિ વા' કુમુદ શ્વેતકમલ કી રાશિ જૈમી
સફેદ હોતી હૈ 'સુવર્કલ્લિવાડીતિ વા' સેમકી ફલી કા નામ છિવાડી
હૈ યદ્દ સુગ્ર જાને પર સફેદ હો જાતી હૈ અતઃ શુષ્કલ્લિવાડી કે જૈમી
સફેદ હોતી હૈ 'પેદુળમિજાતિ વા' પેદુળ-મયુર પીચ્છ કે મધ્યવર્તી
મિજા જૈમો અનીવધવલ હોતી હૈ 'વિસેતિ વા' વિસ મૃગાલ જૈમા

સફેદ હોય છે, 'શારદીયવલાહપદ્મ તિવા' શરતકાળના બલાહક મેઘો જેવા સફેદ
છે, 'ધંત ધોયરૂપપટ્ટેહ' ધ્માત અગ્નિના યોગથી નિર્માળ કરવામાં આવેલ અને
તે પછી રાખ વિગેરેથી મળીને હાથ વિગેરેથી સાફ કરી નિર્માળ બનાવેલ
ચાલી જેવી સફેદ હોય છે, 'સાલિપિટ્ટરાસીતિવા' ચોખ્ખાનો લોટ જેવો સફેદ
હોય છે, 'કુંદપુષ્પરામીતિવા' કુંદ પુષ્પનો સમૂહ જેવો સફેદ હોય છે.
'સુવર્કલ્લિવાડી તિવા' સેમની ફલીને છિવાડી કહે છે તે સુકાઈ બાક ત્યારે
સફેદ થઈ બાક છે તેથી સુકાથેલ છિવાડી જેવી સફેદ હોય છે 'પેદુળ મિંજા
વા' પેદુળ મેરના પીછાની મધ્યમાં રહેલ મિંજા જેવી સફેદ હોય છે,
'વિસેતિવા' વિસ મૃણાલ જેવું સફેદ હોય છે, 'મિનાલિતિવા' મૃણાલિકા

પેદ્ધુણં મયૂરપિચ્છં તન્મધ્યવર્તિનીમિજ્ઞા પેદ્ધુણમિજ્ઞા સા ચાતીવ શુવલા ભવતીતિ ।
 'ત્રિસેતિ વા' ત્રિસમિતિ વા ત્રિસં પદ્ધિની કન્દઃ । 'મિણાલિરતિ વા' મૃણાલિકેતિ
 વા, મૃણાલં પત્રતન્તુઃ । 'ગયદંતેતિ વા' ગજદન્ત હતિ વા, ગજો દસ્તી તસ્ય દન્તો
 ગજદન્તઃ સ ચાતીવ શુક્લસ્તરતદુષાદાનમ્ । 'લવંગદલેતિ વા' લવંગદલમિતિ
 વા, લવંગપત્રમતીવ શુક્લં ભવતિ તત્સાદુષાદાનમ્, 'પૌંડરીયદલેતિ વા' પૌંડરીક
 દલમિતિ વા, પૌંડરીકં શ્વેતદલમ્ 'સિંદુવારમલ્લદામેતિ વા' સિંદુવારમાલ્યદામ
 ઇતિ વા, સિંદુવારઃ શ્વેતપુષ્પો વૃક્ષવિશેષઃ 'સેતાસોળતિ વા' શ્વેતાશોક ઇતિ
 વા, 'સેયકળવીરેહ વા' શ્વેત કળવીર ઇતિ વા, 'સેયવંધુજીવેહ વા' શ્વેત વન્ધુ
 જીવક ઇતિ વા, ગૌતમઃ પ્ર.હ - 'ભવેણ્યારુવે સિયા' ભવેત્ તિ શ્વેતાનાં તૃણાનાં
 મળીનાં ચૈતાન્દ્રૂપઃ-અનન્તરોદીરિતસ્વરૂપો વર્ગાવાસ ઇતિ મગવાન્ પ્રાહ-હે
 ગૌતમ ! 'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ કિન્તુ 'તેસિ ણં સુવિકલ્લાણ તણાણં

શુક્લ હોતા છે 'મિણાલિરતિ વા' મિણાલિકા-વિસતન્તુ-જેમી શુક્લ
 હોતી છે 'ગયદંતેતિ વા' ગજદન્ત જેસા ધદલ હોતા છે । 'લવંગદલેતિ વા'
 લૌંગ કે વૃક્ષ કા પત્તા જેસા ધદલ હોતા છે 'પૌંડરીયદલેતિ વા' પુણ્ડ-
 રીક શ્વેતકમ્લકી પાંચડી જેસી સફેદ હોતી છે 'સિંદુવારમલ્લદા-
 મેતિ વા' સિંદુવાર પુષ્પોં કી દાલા જેસી સફેદ હોતી છે 'સેતા સોળતિ
 વા' શ્વેત અશોક જેસા શુભ્ર હોતા છે 'સેયકળવીરેહ વા' શ્વેત કાનેર
 જેસી સફેદ હોતી છે 'સેય વંધુજીવેહ વા' શ્વેત વન્ધુજીવ-ધકુલ-
 જેસા સફેદ હોતા છે 'ભવેણ્યારુવે સિયા' તો કયા ! હે મદન્ત ! ખેમા
 શુક્લ રૂપ ઉન તૃણોં કા ઔર મળિયોં કા હોતા છે કય ? ઉમકે ઉત્તર
 મેં પ્રમુશ્રી કહતે છે 'ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! વા અર્થ
 સમર્થ નહીં છે કયો કિ 'તેસિ ણં સુવિકલ્લાણં તણાણં મળીણય' ઉન

ખિસતન્તુ જેવા સંદેહ હોય છે, 'ગયદંતે' રવા હાથી દંત જેવો સંદેહ હોય
 છે, 'લવંગદલેહવા' લવિંગના વૃક્ષના પત્ર જેવા સંદેહ હોય છે 'પૌંડરીક
 દલેતિવા' પુંડરીક ધોળા કમળની પાખડી જેવી સંદેહ હોય છે, 'સિંદુવાર
 મલ્લદામેતિવા' સિંદુવાર પુષ્પોની માળા જેવી સંદેહ હોય છે 'સેતાસોળતિવા'
 શ્વેત અશોક પુષ્પ જેવું સંદેહ હોય છે, 'સેય કળવીરેહ' શ્વેત કાનેર
 પુષ્પ જેવું સંદેહ હોય છે, 'સેય વંધુજીવેહ' શ્વેત વન્ધુજીવ-ધકુલ પુષ્પ
 જેવું સંદેહ હોય છે 'ભવેણ્યારુવે સિયા' હે ભગવન્ તે ! હે મદન્ત ! મને
 મણિયોની શ્વેતતા એવા પ્રશ્નની દેય છે ? આ પ્રશ્ન ઉપર પ્રમુશ્રી
 ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોયમા ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ
 સમર્થ નહીં કેમકે 'તેસિ ણં સુવિકલ્લાણં તણાણં મળીણય' એ તરફ મને

મળીણય' તેષાં खलु शुक्लानां तृणानां मणीनां च 'एत्तो इद्वतराए चेव जाव वण्णेणं पन्नत्ते' इति-अङ्कादिभ्य इष्टतरक एव प्रियतरक एव कान्ततरक एव मनोज्ञतरक एव मन आमश्तरक एव, शुक्लो वर्णावासः वर्णेन प्रज्ञप्त इति ।

तदेवं क्रमेण वनखण्डान्तर्गतानां तृणानां मणीनां च वर्णस्वरूपं कथितं सम्प्रति તેષાં ગન્ધસ્વરૂપપ્રતિપાદનાર્થમાહ-અત્ર ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'તેસિ ણં મંતે ! તળાણ ય' इत्यादि, 'તેસિ ણં મંતે ! તળાણ ય મળીણ ય' તેષાં खलु भदन्त ! તૃણાનાં મળીનાં ચ 'કેરિસણ ગંધે પન્નત્તે' કીદશઃ કિમાકારકો ગન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્ત-કાર્થતઃ કિં વક્ષ્યમાણ-વસ્તૂનાં યાદૃશો ગન્ધો ભવતિ તાદૃશ સ્તેષાં ગન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? તદેવ દર્શયતિ-'સે જહાણામણ' इत्यादि 'સે જહાણામણ' તથથા નામકમ્ 'કોટ્ટપુટાણ વા' કોષ્ઠ પુટાનામિતિ વા, કોષ્ઠં ગન્ધદ્રવ્યં તસ્ય પુટાઃ કોષ્ઠપુટા સ્તેષામ્ વા શબ્દાઃ સર્વત્રાપિ સમુચ્ચયે, અત્ર એકસ્ય પુટસ્ય ન તાદૃશો ગન્ધવિશેષો

शुक्ल तृणों और मणियों का वह शुक्ल रूप 'एत्तो इद्वतराए चेव जाव वण्णेणं पन्नत्ते' इन प्रदर्शित अङ्क आदिकों से भी अधिक इष्ट अधिक प्रिय, अधिक कान्त, अधिक मनोज्ञ और अधिक मनोऽम कहा गया है इस प्रकार से वनखण्ड के अन्तर्गत तृणों का और मणियों के वर्ण का स्वरूप कहकर अब सूत्रकार गन्धके स्वरूप का प्रतिपादन करते हैं 'तेसि णं मंते' इत्यादि इस विषय में श्रीगौतमस्वामी पूछते हैं 'तेसि णं मंते ! तण्णाय मणीणाय केरिसण गंधे पण्णत्ते' इसमें श्रीगौतम-स्वामी ने प्रभुश्री से ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! वहां के तृणों का और मणियों का कैसा गन्ध कहा गया है ? क्या आगे कहे जाने वाले कौष्ठ पुट आदि वस्तुओं का जैसा गंध होता है वैसा कहा गया है क्या ? उन्हीं को कहते हैं 'से जहाणामए कोट्टपुटान वा' जैसी गन्ध-वास-कोष्ठ गन्ध

મણિયોના એ સફેદ વસ્તુ 'એત્તો ઇદ્વતરાએ ચેવ જાવ વણ્ણેણં પણ્ણત્તે' આ ઉપર કહેવામાં આવેલ અંક વિગેરેની શ્વેતતાથી પણ વધારે ઈષ્ટ વધારે પ્રિય વધારે કાંત વધારે મનોજ્ઞ અને વધારે મનોઽમ કહેવામાં આવેલ છે.

આ રીતે વનખંડની અંદર આવેલ તૃણો અને મણિયોના વસ્તુનું સ્વરૂપ બતાવીને હવે સૂત્રકાર ગંધના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે. આ વિષયમાં શ્રી ગૌતમસ્વામી શ્રીમહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'તેસિ ણં મંતે ! તળાણય મળીણય કેરિસણ ગંધે પણ્ણત્તે' હે ભગવન્ ત્યાંના તૃણો અને મણિયોના ગંધ કેવો હોય છે ? શું નીચે કહેવામાં આવેલ કોષ્ઠપુટ વિગેરે વસ્તુઓના ગંધ જેવો હોય છે, તેવો એના ગંધ હોય છે ? 'સે જહા નામણ કોટ્ટપુટાણવા' જેવી ગંધ-વાસ કોષ્ઠપુટ નામના ગંધ દ્રવ્યની હોય છે. 'પત્તપુટાણવા' જેવી ગંધ પત્રપુટોના મદન કરવાથી

નિર્ગચ્છતિ દ્રવ્યશ્યાલ્પત્વાત્ તત્તો બહુવચનમિતિ । ‘પત્તપુટાણ વા’ પત્રપુટાના-
મિતિ વા, પત્રં વિમર્દોથ પરિમલકમ્ તસ્ય પુટાનામ્ । ‘ચોયપુટાણ વા’ ચોયગ-
પુટાનાં વા ચોયગં ગન્ધદ્રવ્યમ્ ‘તગરપુટાણ વા’ તગરપુટાનાં વા, તગર:-સુગન્ધ
વિશેષઃ । ‘ણાપુટાણ વા’ ણાપુટાનાં વા, ણા ઇલાયચીતિ લોકપ્રસિદ્ધા ‘ચંદણ-
પુટાણ વા’ ચંદનપુટાનાં વા ચંદનં ચંદનાશ્ચ સુગન્ધદ્રવ્યવિશેષઃ ‘કુંકુમપુટાણ
વા’ કુંકુમપુટાનાં વા કુંકુમં ‘કેસર’ ઇતિ પ્રસિદ્ધમ્ ‘ઉસીરપુટાણ વા’ ઉસીરપુ-
ટાનાં વા, ઉસીરં ‘લસ’ ઇતિ પ્રસિદ્ધં સુગન્ધિતવૃણવિશેષઃ ‘ચંપકપુટાણ વા’
ચંપકપુટાનાં વા, ‘મરુચગપુટાણ વા’ મરુચકપુટાનાં વા મરુચકં ‘મરુઆ’ ઇતિ
પ્રસિદ્ધમ્ । ‘દમણગપુટાણ વા’ દમનકપુટાનાં વા, દમનકં સુગન્ધિતપત્રયુક્તા વન-
સ્પતિવિશેષઃ ‘જાટિપુટાણ વા’ જાતીપુટાનાં વા, જાતી-ચમેલી’ ઇતિ નામ્ના
પુષ્પવિશેષઃ ‘જૂહ્યાપુટાણ વા’ યૂથિકાપુટાનાં વા, યૂથિકા ‘જૂહી’ પ્રસિદ્ધા

દ્રવ્ય કે પુટોંની હોતી છે ‘પત્તપુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ પત્રપુટોં કે
વિમર્દ-સે ઉત્પન્ન પરિમલ કે પુટોંની હોતી છે ‘ચોયગ પુટાણ વા’-જૈસી
ચોયગ-ગન્ધ દ્રવ્ય પુટોંની હોતી છે ‘તગર પુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ તગર
પુટોંની હોતી છે । ‘ણાપુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ ઇલાયચી કે પુટોંની
હોતી છે ‘ચંદણ પુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ ચંદન કે પુટોંની હોતી છે
‘કુંકુમપુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ કુંકુમ કે પુટોંની હોતી છે ‘ઉસીર
પુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ લસ કે પુટોંની હોતી છે ‘ચંપક પુટાણ વા’
જૈસી ગન્ધ ચંપકકે પુટોંની હોતી છે ‘મરુચગપુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ
મરુ વા કે પુટોંની હોતી છે ‘દમણગપુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ દમનક કે
પુટોંની હોતી છે ‘જાતિ પુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ ચમેલી કે પુષ્પપુટોં
ની હોતી છે ‘જૂહ્યાપુટાણ વા’ જૈસી ગન્ધ જૂહી કે પુષ્પપુટોંની હોતી

ઉત્પન્ન થયેલ પરિમલના પુટોની હોય છે. ‘ચોયગપુટાણવા’ જેવી ગંધ ચોયગ
નામના ગંધ દ્રવ્યની હોય છે, ‘તગરપુટાણવા’ તગર પુટોની જેવી ગંધ હોય છે,
‘ણાપુટાણવા’ ઇલાઈચીના પુટોની જેવી રમણીય ગંધ હોય છે ‘ચંદણપુટાણવા’
ચંદનના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે, ‘કુંકુમપુટાણવા’ કુંકુમના પુટોની જેવી ગંધ
હોય છે. ‘ઉસીર પુટાણવા’ ખસના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે. ‘ચંપકપુટાણવા’
ચંપકના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે. ‘મરુચપુટાણવા’ મરવાના પુટોના જેવી
ગંધ હોય છે. ‘દમનકપુટાણવા’ જેવી ગંધ દમનકના પુટોની હોય છે. ‘જાતિ
પુટાણવા’ ચમેલીના પુષ્પ પુટોની જેવી ગંધ હોય છે ‘જૂહ્યાપુટાણવા’ જૂહીના
પુષ્પોની જેવી ગંધ હોય છે, ‘મલ્લિચ પુટાણવા’ મલ્લિકા-મોગરાના પુષ્પ
પુટોની જેવી ગંધ હોય છે, ‘ગન્ધમલ્લિચ પુટાણવા’ નવ મલ્લિકાના પુષ્પ

‘મલ્લિયપુડાણ વા’ મલ્લિકાપુટાનાં વા, મલ્લિકા ‘મોઘરા’ હિતિ લોકપ્રસિદ્ધા
 ‘ળો મલ્લિયપુડાણ વા’ નવમલ્લિકા પુટાનાં વા ‘વાસંતિયપુડાણ વા’ વાસ-
 ન્તિકપુટાનાં વા સુગન્ધયુક્તા લતાવિશેષઃ ‘કેયઈ પુડાણ વા’ કેતકીપુટાનાં વા,
 કેતકી ‘કેવડા’ લોકપ્રસિદ્ધા, ‘કપ્પૂરપુડાણ વા’ કર્પૂરપુટાનાં વા, ‘અણુ-
 વાયંસિ’ એતેષાં કોષ્ઠપુટાદીનામન્નુવાતે આઘ્રાયકવિવક્ષિતપુરુષાણામન્નુકૂલે વાતે
 વાતિ સત્તિ ‘ઉન્નિમ્બજ્જમાણાણ ચ’ ઉદ્ભિધમાનાનાં—સમુદ્ઘાટ્યમાનાનામ્ ચ
 શબ્દઃ સર્વત્રાપિ સમુચ્ચયે, ‘ણિન્નિમ્બજ્જમાણાણ ચ’ નિર્ભિધમાનાનામ્ અતિ-
 શયેન ભિધમાનાનાં ત્રોટયમાનાનામ્ ‘કોટેજ્જમાણાણ વા’ કુટયમાનાનાં વા,
 અત્ર પુટૈઃ પરિમિતાનિ યાનિ કોષ્ઠાદિ ગન્ધદ્રવ્યાણિ તાનિ અપરિમેયે પરિમાણો-
 પચારાત્ કોષ્ઠપુટાનીત્યુચ્યન્તે તેષાં કુટયમાનાનામ્ ઉદૂક્ષલાદૌ કુટયમાનાના-
 મિતિ । ‘સંવિજ્જમાણાણ વા’ હિતિ રુક્ષણશંકી ક્રિયમાણાનામ્ ‘ઉક્કિરિજ્જમાણાણ
 વા’ ઉત્કીર્યમાણાનામ્—કોષ્ઠાદિકપુટાનાં કોષ્ઠાદિદ્રવ્યાણાં વા ઉત્કીર્યમાણા-

હૈ ‘મલ્લિયપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ મલ્લિકા-મોઘરા કે-પુષ્પ પુટોં કી
 હોતી હૈ ‘ળોમલ્લિયપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ નવમલ્લિકાકે પુષ્પપુટોં
 કી હોતી હૈ ‘વાસંતિયપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ વાસન્તિલતા કે પુષ્પપુટોં
 કી હોતી હૈ ‘કેયઈપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ કેવડે કે પુટોં કી હોતી હૈ
 ‘કપ્પૂરપુડાણ વા’ જૈસી ગન્ધ કર્પૂર કે પુટોં કી હોતી હૈ इन समस्त
 पुटों की गन्ध ‘अणुवायंसि’ जब कि अनुकूलवायुचल रही हो—अर्थात्
 आघ्रायक पुरुष जिस तरफ बैठे हो उसी तरफ इनकी गन्ध को लेकर
 हवा बह रही हो और ये समस्त गन्ध पुट ‘उन्निमज्जमाणाण च णि-
 निमज्जमाणाण च कोटेज्जमाणाण च’ उस समय उद्धाटित उघाडे जा
 रहे हो, अतिशय रूप से तोड़े जा रहे हो ऊखल आदिमें कूटे जा रहे हो
 ‘संविज्जमाणाण व’ छोटे २ इनके टुकड़े किये जा रहे हो, उक्किरिज्ज-

પુટાની જેવી ગંધ હોય છે. ‘વાસંતિય પુડાણવા’ વાસંતિ લતાના પુષ્પ પુટો
 ની જેવી ગંધ હોય છે. ‘કેયઈપુડાણવા’ કેવડાના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે
 ‘કપ્પૂરપુડાણવા’ કર્પૂરના પુટોની જેવી ગંધ હોય છે, આ બધાજ પુટોની ગંધ
 ‘અણુવાયંસિ’ ન્યારે અનુકૂળ વાયુ વાતો હોય અર્થાત્ વાસ લેનાર પુરુષ જે
 તરફ બેઠો હોય એ તરફની હવા ચાલી રહી હોય અને આ સઘળા ગંધ પુટો
 ‘ઉન્નિમ્બજ્જમાણાણ ચ ણિન્નિમ્બજ્જમાણાણ ચ કોટેજ્જમાણાણ ચ’ એ સમયે ઉઘાડવામાં
 આવેલ હોય તેલંઘપુટોને અતિશય પણાથી તોડવામાં આવતા હોય આડધિયા
 વિગેરેમાં ખાંડવામાં આવતા હોય ‘સંવિજ્જમાણાણવા’ નાના નાના તેના
 ટુકડા કરાતા હોય ‘ઉક્કિરિજ્જમાણાણવા’ તેને ઉપર ઉઠાડવામાં આવતા હોય

નામ્ ઉપરિ ક્ષિપ્યમાણાનામ્ 'વિકિરિજ્જમાણાણ વા' इतस्ततो विप्रकीर्यमाणानाम् 'परिभुञ्जमानानाम्-परिभोगायोपभुज्यमानानाम्, 'મંડાઓ વા મંડં સાહરિજ્જમાણાણં' भाण्डात्-एकस्माद् भाण्डात् पात्रात् भाण्डं-भाजनान्तरं संह्रियमाणानाम् कोष्ठादि पुटानाम् 'ओराला' उदाराः स्फाराः, ते चामनोज्ञा अपि-स्युस्तित आह-'मणुण्णा' मनोज्ञाः-मनोऽनुकूलाः, तच्च मनोज्ञत्वं कुतस्तत्राह-'घाण' इत्यादि, 'घाणमणोणिव्वुत्तिकरा' घ्राणमनो निर्वृत्तिकराः एवं भूतास्ते 'सव्वओ समंता' सर्वतः सर्वास्तु दिक्षु सामस्त्येन 'गंधा अभिणिस्सवंति' गन्धा अभिनिःस्रवन्ति-जिघ्रतामभिमुखं निःसरन्ति । श्रीगौतमः पृच्छति-'भवे एयारुवे सिया' भवेद् मणीनां तृणानां च कोष्ठपुटादि सदृशो गन्ध इति; भगवानाह-

માણાણવા' એ ઉપર હડાયે જારહે હો, 'વિકિરિજ્જમાણાણવા'-ઇધર ઉધર એ વિચેરે જા રહે હો 'પરિભુજ્જમાણાણવા' અપને અપને કામ મેં હનકા ઉપભોક્તા પુરુષોં દ્વારા ઉપયોગ ક્રિયા જા રહ્યા હૈ । 'મંડાઓ વા મંડં સાહરિજ્જમાણાણ વા' એકવર્તન સે દૂસરે વર્તન મેં લિયે જા રહે હો' उस समय इनकी 'गंधा' वास सुगन्ध 'ओराला' बहुत अधिक विस्तृत अवस्था में निकलती है एवं वह 'मणुण्णा' मनोऽनुकूल होती है क्यों कि यह गन्ध 'घाणमणोणिव्वुत्तिकरा' घ्राण इन्द्रियको एवं मनको एक प्रकार की शान्ति देनेवाली होती है इस प्रकार का यह सुगन्ध 'सव्वओ समंता अभिणिस्सवंति' अनुकूल वायु के चलने पर इनकी वास सब ओर से चारों दिशाओं में अच्छी तरह से फैल जाती है 'भवे-एयारुवे सिया' तो क्या है भदन्त ! इन तृणों की ओर मणियों की सुगन्ध इन कोष्ठपुटादिकों की सुगन्ध जैसी ही होती है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-'गोयसा ! णो इणट्ठे सज्जट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ

'વિકિરિજ્જમાણાણવા' આમતેમ એ વિખરવામાં આવી હોય 'પરિભુજ્જમાણાણવા' પોતપોતાના કામમાં ઉપલોકતા પુરુષો દ્વારા ઉપયોગ કરતો હોય 'મંડાઓ વા મંડં સાહરિજ્જમાણાણવા' એક વાસણ માંથી બીજા વાસણમાં લેવામાં આવતા હોય તે વખતે તેનો ગંધ-વાસ સુગંધ 'ઓરલા' ઘણી વધારે વિપુલ પ્રમાણમાં નીકળે છે તથા એ 'મણુણ્ણા' મનોઅનુકૂળ હોય છે. કેમકે એ ગંધ 'ઘાણમણિવ્વુટ્ઠકરા' ઘ્રાણેન્દ્રિય અને મનને શાંતિ આપવાવાળી હોય છે આ પ્રકારની આ સુગંધ 'સવ્વઓ સમંતા અભિણિસ્સવંતિ' અનુકૂળ પવનના વાવાથી બધી તરફથી ચારે દિશાઓમાં સારી રીતે ફેલાઈ જાય છે. 'ભવેએયારુવે સિયા' હે ભગવન્ તોશું આ તૃણો અને મણિયોની સુગંધ આ કોષ્ટપુટ વિગેરેની સુગંધ જેવી હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે

‘જો ઇણદ્વે સમદ્વે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, કિ ‘તેસિ જં તજાણં મણીણય’ તેષાં સ્વલુ ત્જાણાં મણીનાં ચ, ‘એત્તો હટ્ઠરાણ ચેવ જાવ મણામતરાણ ચેવ ગંધે પન્નતે’ હતઃ કોષ્ઠપુટાદિદ્રવ્યેભ્ય હટ્ઠતરક એવ, કાન્તતરક એવ, મનોજ્ઞતરક એવ, મન આમ-તરક એવ ગન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ-કથિત ઇતિ ।

વનષણ્ડાન્તર્ગત તૃણમણીનાં ગન્ધાન્ નિરૂપ્ય તેષાં સ્પર્શાન્ નિરૂપયિતુમાહ-અત્ર શ્રીગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેસિ જં મંતે’ ઇત્યાદિ, ‘તેસિ જં મંતે ! તજાણય મણીણય’ તેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! તૃણાનાં ચ મણીનાં ચ ‘કેરિસણ ફાસે પન્નત્તે કીદ્દશઃ-કિમા-કારકઃ સ્પર્શઃ પ્રજ્ઞસઃ-કથિતઃ કિં વક્ષ્યમાણવસ્તુ સ્પર્શસદૃશસ્તેષાં સ્પર્શો ભવતિ ? તદેવ દર્શયતિ-‘સે જહાણામણ’ તચધાનામકમ્ ‘આઈણેહ વા’ આજિનકમિતિ વા, આજિનકં શ્લક્ષ્મચર્મમયં વસ્ત્રમ્ ‘રૂણતિ વા’ રૂત્તમિતિ વા, રૂત્તં શ્લક્ષ્મકર્ષાસ-વિશેષઃ ‘વૂરેતિ વા’ વૂર ઇતિ વા, વૂરઃ શ્લક્ષ્મવનસ્પતિવિશેષઃ ‘જવણીતેતિ વા’

સમર્થ નહીં હૈ કયોં કિ ‘તેસિ જં તજાણય મણીણય એત્તો હટ્ઠરાણ ચેવં જાવ મણામતરાણ ચેવ ગંધે પન્નત્તે’ હન મણિયોં કા ગંધ કોષ્ઠ પુટાદિ દ્રવ્યોં કે ગન્ધ કી અપેક્ષા હટ્ઠતર કાન્તતર મનોજ્ઞતર ઔર મન આમ-તર હી સ્નાના ગયા હૈ અથ શ્રીગૌતમસ્વામી તૃણ ઔર મણિયોં કે સ્પર્શ કે વિષય મેં પ્રભુશ્રી સે પૂછતે હૈ, ‘તેસિ જં મંતે ! તજાણયમણીણયકેરિ-સણ ફાસે પન્નત્તે’ હે ભદન્ત ! હન તૃગોં ઔર મણિયોં કા સ્પર્શ કૈસા કહા ગયા હૈ કયા વક્ષ્યમાણ આજિનક આદિ વસ્તુઓં કે સ્પર્શ જૈસા હોતા હૈ ? વહી દિખલાતે હૈ-‘સે જહા ણામણ આઈણેહ વા રૂણ વા’ જૈસા સ્પર્શ આજિનક ચર્મમયવસ્ત્રકા હોતા હૈ જૈસા સ્પર્શ રૂઢકા હોતા હૈ । ‘વૂરેતિ વા’ જૈસા સ્પર્શ-વૂરનામકી વનસ્પતિ કા હોતા હૈ । ‘જવણીતિ

‘ગોયમા ! જો ઇણદ્વે સમદ્વે’ હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. કેમકે ‘તેસિ જં તજાણય મણીણય એત્તો હટ્ઠરાણ ચેવ જાવ મણામતરાણ ચેવ પન્નત્તે’ આ મણિયોના ગંધ કે. પુટા વિગેરે દ્રવ્યોના કરતાં હટ્ઠતર, કાંતતર, મનોજ્ઞતર, મન આમતર, માનવામાં આવે છે.

હવે શ્રીગૌતમસ્વામી તૃણ અને મણિયોના સંબંધમાં પ્રભુશ્રીને પૂછે છે. ‘તેસિ જં મંતે ! તજાણય મણીણય કેરિસણ ફાસે પન્નત્તે’ હે ભગવન્ એ તૃણો અને મણિયોના સ્પર્શ કેવો કહેલ છે ? શું આ કહેવામાં આવનાર અણનક વિગેરે વસ્તુઓના સ્પર્શ જેવો હોય છે, એવો એનો સ્પર્શ હોય છે ? એજ બતાવે છે ‘સે જહાનામણ આઈણેહવા રૂણેહવા’ જેવો સ્પર્શ અણનક ચર્મમય વસ્ત્રનો હોય છે. જેવો સ્પર્શ રૂનો હોય છે. ‘વૂરેહવા’ જેવો સ્પર્શ વૂર નામની વનસ્પતિનો હોય છે. ‘જવણીતિવા’ જેવો સ્પર્શ માખણનો હોય છે.

નવનીતમિતિ વા, નવનીત 'મવચન' इति लोकप्रसिद्धमेव, 'हंसगर्भतूलीति वा' हंसगर्भतूलीति वा, 'सिरीसकुसुमणिचण्णति वा' शिरीषकुसुमणिचण्ण इति वा, 'बालकुमुदपत्तरासीति वा' बालकुमुदपत्तराशिरिति वा, बालानि-अचिरकाल जातानि यानि कुमुदपत्राणि तेषां राशिः-समुदाय इति बालकुमुदपत्तराशिरिति । गौतमः प्राह-‘भवेण्यारूवे सिया’ भवेत् किं तेषां तृणानां मणीनां चैतावद्रूप आजिनकादिरपर्शतुल्यः स्पर्शतृणानां मणीनां चेति भगवानाह-हे गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नाद्यर्थः समर्थः- नहि तेषां तृणानां मणीनां च आजिनकादि स्पर्शतुल्यः स्पर्शः किंतु ‘तेसि ण तणाणय मणीणय एत्तो इट्ठतराए चेव जाव फासेण पणत्ते’ तेषां तृणानां च मणीनां च इतः-आजिनकादि स्पर्शापेक्षया इष्टतर-एव, प्रियतरक एव, कान्ततरक एव, मनोज्ञतरक एव, मन आमतरक एव स्पर्शः प्रज्ञप्त इति ।

तृणमणीनां स्पर्शान् निरूप्य शब्दान् निरूपयितुं प्रश्नयन्नाह-‘तेसि णं भंते !’ इत्यादि, ‘तेसि णं भंते ! तणाणं’ तेषां खलु भदन्त ! तृणानाम्, ‘पुच्चावर-वा’ जैसा स्पर्श नवनीत-मवचन-का होता है ‘हंसगर्भतूलीति वा’ जैसा स्पर्श हंसगर्भतूलिका होता है ‘सिरीसकुसुमणिचण्णति वा’ जैसा स्पर्श शिरीषकुसुमसमूह का होता है ‘बालकुमुदपत्तरासीति वा’ जैसा स्पर्श नवजात कुमुद पत्रों की राशिका होता है तो क्या ‘भवेण्यारूवे सिया’ इसी प्रकार का स्पर्श उन तृणों और मणियों का होता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं-‘णो इणट्ठे समट्ठे’ हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है क्योंकि ‘तेसि ण तणाण य मणीण य एत्तो इट्ठ-तराए चेव जाव फासेण पणत्ते’ उन तृणों का और मणियों का स्पर्श इन आजिनक आदि पदार्थों के स्पर्श से भी अधिक इष्टतर यावत् अधिक मनोऽप कहा गया है इन तृण और मणियों के स्पर्श का वर्णन

‘हंसगर्भतूलीति वा’ હંસ ગર્ભતુલિકાનો જેવો સ્પર્શ હોય છે ‘સિરીસ કુસુમ ણિચણ્ણિવા’ શિરીષ પુષ્પ સમૂહનો જેવો સ્પર્શ હોય છે. ‘બાલકુમુદ પત્તગાસી ઇવા’ જેવો સ્પર્શ નવા ઉત્પન્ન થયેલ કુમુદ પત્રોના સમૂહનો હોય છે તો શું ‘ભવેણ્યારૂવે સિયા’ એજ રીતનો સ્પર્શ એ તૃણ અને મણિયોનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે ‘ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે’ હે ગાતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. કેમકે ‘તેસિ ણ તણાણય મણીણય એત્તો ઇટ્ઠતરાએ ચેવ જાવ ફાસેણ પણત્તે’ એ તૃણો અને મણિયોનો સ્પર્શ આ અલ્પનદ્ર વિગેરે પદાર્થો ના સ્પર્શ કરતાં પણ વધારે ઇષ્ટતર યાવત્ વધારે મનોમ હોવામા આવેલ છે

આ તૃણો અને મણિયોના સ્પર્શનું વર્ણન કરીને હવે તેના ઇષ્ટતાન સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. આ વિષયમાં શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રી

દાહિણ ઉત્તરાગતેહિં વાતેહિં' પૂર્વાપરદક્ષિણોત્તરાગતૈર્વાતૈઃ કદાચિત્પૂર્વાદાગતૈઃ
 કદાચિત્પશ્ચિમાદાગતૈઃ કદાચિદ્દક્ષિણાદાગતૈઃ કદાચિદુત્તરાદાગતૈર્વાયુધિરિત્યર્થઃ,
 'મંદાયં મંદાયં દ્વિયાણં વેદ્યાણં' સ્થા મન્દં મન્દં સ્યાત્ તથા-પ્રજિ-
 તાનાં કમ્પિતાનામ્ વ્યેજિતાનામ્, વિશેષેણ કંપિતાનામ્ 'સ્ત્રોમિયા ણં'
 ક્ષોમિતાનામ્ સ્વસ્થાનાચ્ચલિતાનામ્ । એતદેવ વસ્તુ પર્યાયશબ્દેનાપિ પુનઃ
 કથયતિ-‘ચાલિયાણં’ ચાલિતાનામ્ ઇતસ્તતો વિક્ષિપ્તાનામ્ એતદેવ પર્યા-
 યેણ વ્યાચટે-‘ફંદિયાણં’ સ્પન્દિતાનામ્ ઈવ્વચ્ચલિતાનામ્, સ્વસ્થાનાત્ ચાલનં
 કુતસ્તન્નાહ-‘ઘટ્ટિયાણં’ ઘટ્ટિતાનામ્ પરસ્પરસંઘટ્ટિતાનામ્ ‘ઉદીરિયાણં’ ઉદી-
 રિતાનામ્, ઉત્-પ્રાવરત્યેન ઈરિતાનામ્-પ્રેરિતાનામ્, એતાદૃશાનાં તૃણાનામ્
 ‘કેરિસણ સદે પણ્ણત્તે’ કીદૃશઃ-કયાકારકઃ શબ્દઃ ધ્વજઃ-કીદૃશો ધ્વનિ-
 મંવતિ, કિં દક્ષમાણવરતૂનાં યાદૃશઃ શબ્દો મવતિ યાદૃશઃ શબ્દસ્તેષાં તૃણાનાં
 મવતિ તદેવ દર્શયતિ-‘સે જહા ણામણ’ તથથા નામકમ્ ‘સિવિયાણ વા’ શિવિ-

કરકે અથા હનકે શબ્દ સ્વરૂપકા ઘર્ણન કરતે હૈ અહાં શ્રીગૌતમસ્વામી
 પૂછતે હૈ-‘તેલ્લિ ણ મંતે તણાણં મણીણય પુવ્વાવરદાહિણ ઉત્તરાગતેહિં
 વાતેહિં’ હે અદન્ત ! હમ તૃણોં ઓર મણિયોં કા જથ પૂર્વ પશ્ચિમ દક્ષિણ
 ઓર ઉત્તર સે આનેવાલે વાયુઓં સે યે ‘મંદાયં મંદાયં દ્વિયાણં વેદ્યાણં
 કંપિયાણં’ મંદમંદ રૂપ સે કમ્પિત કિયે જાતે હૈ વિશેષતઃ કમ્પિત
 કિયે જાતે હૈ વાર વાર કમ્પિતકિયે જાતે હૈ ‘સ્ત્રોમિયાણ ચાલિયાણં
 ફંદિયાણં ઘટ્ટિયાણં’ ક્ષોમિત કિયે જાતે હૈ ચલાય જાતે હૈ સ્પન્દિત
 કિયે જાતે હૈ પરસ્પર સંઘર્ષિત કિયે જાતે હૈ ‘ઉદીરિયાણં’ ઉદીરિ-
 તકિયે જાતે હૈ જયર્દસની સે પ્રેરિત કિયે જાતે હૈ અનકા ‘કેરિસણ સદે
 પણ્ણત્તે-કયા આગે કહે જાને વાલો શિબિકા આદિ વસ્તુઓં’ કે શબ્દ
 જૈમા શબ્દ છોના હૈ, કયા યહી બનાતે હૈ સે જહા ણામણ સિવિયાણવા’

પૂછે છે કે ‘તેલ્લિ ણ મંતે ! તણાણં મણીણય પુવ્વાવરદાહિણઉત્તરાગતેહિં
 વાતેહિં’ હે ભગવન્ એ તૃણો અને મણિયોનો સ્પર્શ પૂર્વ, પશ્ચિમ દક્ષિણ
 અને ઉત્તર દિશાઓથી આવવાવાળા પવનથી ‘મંદાયં મંદાયં દ્વિયાણં વેદ્યાણં
 કંપિયાણં’ મંદ મંદ પણથી કંપાવવામાં આવે છે, વિશેષરૂપથી કંપિત કર
 વામાં આવે છે, વારંવાર કંપિત કરવામાં આવે છે. ‘સ્ત્રોમિયાણં ચાલિયાણં ફંદિયાણં
 ઘટ્ટિયાણં’ ક્ષોભિત કરવામાં આવે છે હલાવવામાં આવે છે, સ્પન્દિત કરવામાં
 આવે છે પરસ્પર સંઘર્ષવાળા કરવામાં આવે છે ‘ઉદીરિયાણં’ ઉદીરિત કરવામાં
 આવે છે, બસાત્ પ્રેરિત કરવામાં આવે છે, તે વખતે તેનો શબ્દ ‘કેરિસણ
 સદે પણ્ણત્તે’ આગળ કહેવામાં આવનાર શિબિકા વિગેરે વસ્તુઓના શબ્દ બેવો

કાયા વા 'સંદમાળીયા' વા' સ્યન્દમાનિકાયા વા 'રઘવરસ્સ' વા' રથવરસ્ય વા તત્ર શિવિકા જમ્પાનવિશેષરૂપા ઉપરિછાદિતા કોઠાકારા, તથા દીર્ઘો જમ્પાન-વિશેષઃ પુરુષસ્ય સ્વપ્રમાણાવકાશદાત્રી સ્યન્દમાનિકા, અનયોશ્ચ શબ્દઃ પુરુષોત્પા-ટિતયોઃ હ્રુદ્રહેમઘણ્ટિકાદિ ચલનવશતો વેદિતવ્યઃ રથશ્ચ દ્વિવિધો ભવતિ સંગ્રામ-રથઃ ક્રીડારથશ્ચ, અત્ર સંગ્રામરથો જ્ઞાતવ્યો નતુ ક્રીડારથઃ ક્રીડારથસ્યાગ્રિમ-વિશેષણાનામસંપ્રવાત્, તસ્ય રથસ્ય ફલ્ગ્વેદિકા યસ્મિન્ કાલે યઃ પુરુષસ્તદપેક્ષ્યા કટિપ્રમાણાઽવસેયા, તસ્યૈવ રથસ્ય વિશેષણાનિ દર્શયતિ—'સચ્છત્તસ્મ' इत्यादि, 'सच्छत्तस्म' सच्छत्रस्य, छत्रेण सहितः सच्छत्रस्तस्य सच्छत्रस्य 'मज्जयस्म' सध्वजस्य—ध्वजाविशिष्टस्य 'सघट्टयस्म' सघण्टाकस्य उभयपार्श्वबलम्बि महा प्रमाणघण्टोपेतस्य 'सतोरणवरस्म' सहतोरणवर प्रधानं तोरण यस्य स सतोरण वरस्तस्य 'सण्दिघोसस्म' सनन्दिघोषस्य सहनन्दिघोषो द्वादशतूर्यनिनादो यस्य स सनन्दिघोषस्य 'सखिखिणि हेमजालपेरंतपरिक्लिप्तस्म' स किकिणीहेमजाल

આદિ કે ઉભ પુરુષોં દ્વારા અપને અપને સ્કન્ધોં પર ઉઠાવે જાને પર જૈસે શબ્દ શિવિકાકી—ઉપર મેં વસ્ત્રાદિ સે ઢકી હ્રુદ કોઠ કે આકાર વાલી જમ્પાન વિશેષરૂપપાલત્રી કી છોટી છોટી હેમનિર્મિત ઘંટિકાઓં કે હિલતે સમય જૈસે નિકલતે હૈ । તથા હસી પ્રકાર સે પાલત્રી કે આકાર મેં કુછ વડી તથા વૈઠે છુપ પુરુષોં મેં અપને અપને પ્રમાણાનુ-રૂપ અવકાશ સ્થાન દેનેવાલી એસી સ્યન્દમાનિકા કી છોટી ૨ હેમનિર્મિત ઘણ્ટિકાઓં કી હિલતે સમય જૈસી આવાજ નિકલતી હૈ, ઉસી પ્રકાર કી આવાજ હન તૃણોં ઓર મણિયોં સે વાયુ દ્વારા હિલાવે જાને પર નિકલતી હૈ હસી પ્રકાર 'સચ્છત્તસ્મ સઝજયસ્મ, સંઘટ્ટયસ્મ સતોરણ-વરસ્મ' જો છત્ર સે યુક્ત હો ધ્વજા સે યુક્ત હો દોનોં ઓર લટકતી હ્રુદ મહાપ્રમાણોપેત ઘંટાઓં સે યુક્ત હો ઉત્તમતોરણ સે યુક્ત હો

શબ્દ તેના હોય છે ? જેમકે 'સે જહાણામણ સિવિયાણવા' આગળના એ પુરૂષો દ્વારા પોતપોતાના ખંભાઓ ઉપર ઉઠાવવામાં આવે ત્યારે જેવો શબ્દ શિવિકા અર્થાત્ પાલખીની નાની નાની સુવર્ણ નિર્મિત ઘંટડિયોના હલાવથી થાય છે, અને એજ રીતે પાલખીના આકારથી ઠંછક મોટિ તથા અંદર બેઠેલા પુરૂષોને પોતપોતાના પ્રમાણાનુરૂપ અવકાશ—જગ્યા આપવાવાળી સ્યન્દ-માનિકાની નાની નાની સુવર્ણની ખનાવેલી ઘંટડિયોના હલાવથી જેવો શબ્દ નીકળે છે, એજ રીતેના શબ્દ એ તૃણો અને મણિયોને પગની હલાવવામાં આવે ત્યારે નીકળે છે ? એજ પ્રમાણે 'સચ્છત્તસ્મ સઝજયસ્મ સંઘટ્ટયસ્મ સતોરણ-વરસ્મ' જે છત્ર યુક્ત હોય, ધ્વજથી યુક્ત હોય, અને બાનુએ લટકાવવા

આવેલ પ્રમાણોપેત સુદર-ઘંટથી યુક્ત હોય ‘સળંદી ઘોસસ્મ’ નંદિધોષ બાર તુરૈયેના અવાજ વાળી હોય ‘સર્ચિંચિણિહેમજાલપેરંતપરિવિશ્વત્તસ્મ’ નાની નાની ઘંટડિયેથી યુક્ત સુવર્ણની માળાઓ દ્વારા જે બધી તરફથી વ્યાપ્ત હોય છે. ‘હેમવયરવેત્તચિત્તવિચિત્તિનિસકળગનિજ્જુત્તદારુયાગસ્મ’ તથા હિમવંત પર્વતના તિનિશ વૃક્ષના લાકડાથી કે જે ચિત્રવિચિત્ર મનોહારિ એવા સુંદર ચિત્રોથી યુક્ત અને સોનાના તારોથી મઢેલા હોય ‘સુપિણિદ્ધારકમંડલ ધુરાગસ્મ’ જેના પૈડામાં આરાઓ ઘણીજ મળખૂતાઈથી સારી રીતે લાગેલા હોય તથા જેની ધુરા-ધરી ઘણીજ મળખૂત હોય ‘કાલાયદ્ધસુકયણમિજંત કમ્મસ્મ’ પૈડાની ધાર જમીનમાં ઘસાવાથી ઘસાઈ ન જાય તથા પૈડાના લાકડા એક બીજાથી જુદા ન પડી જાય એ હેતુથી જેના પર લોખંડની પાટી ચડાવ

सुसंपत्तस्स' आकीर्णवरतुरगसुसंपयुक्तस्स, आकीर्णा गुणैर्व्याप्ता आकीर्ण-
जातीया वा ये वराः-प्रधानास्तुरगा घोटकास्ते सुष्ठु-अतिशयेन सम्यक्प्रयुक्ताः
योत्रिता यस्मिन् स आकीर्णवरतुरगसंपयुक्तस्तस्य, तथा-'कुसलनरछेयसारहि-
सुसंपरिगहियस्स' कुसलनरच्छेयसारथिसुसंपरिगृहीतस्य, सारथि कर्मणि-अश्वचाकन
कार्ये ये कुशला निपुणास्तेषां मध्ये अतिशयेन छेत्तो दक्षस्तेन सारथिना सुष्ठु-
सम्यक् परिगृहीतस्य 'सरसवत्तीसतोरणपरिमंडियस्स' शरशतद्वात्रिंशत्तोरणपरि-
मण्डितस्य, शराणां शतं प्रत्येकं येषु तानि शरशतानि, तानि च तानि द्वात्रिंशत्तू-
णानि च बाणाश्रयाः, इति शरशतद्वात्रिंशत्तूणानि तैर्मण्डितस्य, अयमर्थः-एवं
खलु तानि द्वात्रिंशच्छरशतभूतानि तूणानि रथस्य सर्वतः पर्यन्तेषु अवलम्बितानि
संग्रामाय उपकल्पितस्यातीव मण्डनानीव भवन्ति, 'सकंकडवडिसगस्स' सकङ्कटा
वतंसकस्य, कङ्कटं कवचं सहकङ्कटं यस्य स सकङ्कटः' सकङ्कटः अवतंसः-शेखरी
यस्य स सकङ्कटावतंसः तस्य, तथा-'स चावसरपहरणभरियस्स' स चापशरप्रहरणा-
वरणभृतस्य, सह चापं येषां ते स चापाः ये शरबाणाः यानि च कुन्तमल्लि-

चढाई गह हो 'आइण्णवरतुरगसुसंपत्तस्स' अकीर्ण-गुणों से व्याप्त
ऐसे श्रेष्ठ घोड़े जिसमें अच्छी तरह से जूने हुए हो 'कुसलनरछेय-
सारहि सुसंपरिगहियस्स' अश्वसंचालन रूप कार्य में कुशल ऐसे
पुरुषों के बीच में जो दक्ष हैं ऐसे सारथि से जो युक्त हो 'सरसवत्तीस
तोरणपरिमंडितस्स' जिनमें प्रत्येक में सौ सौ बाण हो ऐसे ३२ वत्तीस
भाथों से जो युक्त हो 'सकंकडवडिसगस्स' बकर सहित मुकुट जिसका
हो 'सचावसरपहरणभरियस्स' धनुषसहित बाण जिसमें भरे हुए
हो तथा-कुन्त-भाळे-आदि प्रहरण, एवं कवच खेटक आदि आयुधों से
जो परिपूर्ण हो। 'जोहजुद्ध सज्जस्स' तथा योद्धाओं के युद्ध के निमित्त
जो सजाया गया हो ऐसे 'रहवरस्स' संग्रामरथ के जब कि वह 'रायं

वामां आवी होय 'आइण्णवरतुरगसुसंपयुक्तस्स' आशीर्ष शुश्रूषी व्याप्त श्रेवा
उत्तम जातीना घोड़ाओं नेमा सारी रीते नेतरवामां आवेला होय, 'कुसलनर
छेयसारहि सुसंपरिगहियस्स' अथ सयावनना कार्यभा अतुर पुरोधों ने
अति अतुर होय श्रेवा सारथिधी ने युक्त होय, 'सरसवत्तीसतोरण परिमंडित
स्स' नेमा हरेकमां सो सो आवेला होय श्रेवा पत्नीस लाथाओंधी युक्त होय
'सकंकडवडिसगस्स' अंतर सहित मुशुटो नेमा होय 'सचावसरपहर
भरियस्स' धनुष सहित आवेला नेमां लदेला होय, तथा कुन्त-भाळे विगेदे
प्रहरणो अने कवच खेटक विगेदे आयुधधी ने परिपूर्ण होय, 'जोहजुद्ध
सज्जस्स' तथा योद्धाओंना युद्ध भाटे नेने सगरवामां आवेला होय, श्रेवा

મુષ્ણિ મૃતીનિ નાનાપ્રકારાણિ મહરણાણિ ધ્યાનિ ચ કવચચેટકમુખાનિ
આવરણાનિ, તૈ મૃતસ્ય પરિપૂરિતસ્ય તથા 'જોહજુહસજ્જસ' યોધયુદ્ધસજ્જસ્ય,
યોધાનાં યુદ્ધં યોધયુદ્ધં તન્નિમિત્તં સજ્જઃ પ્રગુણીકૃતો યઃ સ યોધયુદ્ધસજ્જસ્યસ્ય,
ઇત્યંમૃતસ્ય તસ્ય 'રાયંગણંસિ વા, અંતે પુરંસિવા' રાજાઙ્ગણે વા અન્તઃપુરે વા
'રમ્મંસિ વા' રમ્યે-મનોજ્ઞે વા 'મણિકોટ્ટિમતલંસિ' મણિકુટ્ટિમતલે-મણિવદ્ધભૂમિ-
તલે 'અભિક્ષણં અભિક્ષણં' અભીક્ષમભીક્ષમ્, મણિકુટ્ટિમતલપ્રદેશે રાજાઙ્ગણ-
પ્રદેશે વા, 'અભિઘટ્ટિજ્જમાણસ' અભિઘટ્ટિમાણસ્ય-વેગેન ચાલ્યમાણસ્ય નીયમાણ-
સ્યેત્યર્થઃ 'ણિયટ્ટિજ્જમાણસ' વા' નિવર્ત્યમાણસ્ય વા, પરાવર્ત્યમાણસ્ય-આગ-
ચ્છત્ત્વ ઇત્યર્થઃ યે 'ઓરાલા મણુણા' ઉદારાઃ-તીવ્રાઃ, મનોજ્ઞાઃ સૈ તુ અમનોજ્ઞા અપિ
મવન્તિ તદ્ આહ પુનશ્ચ 'કણ્ણમણિવુત્તિકરા' કર્ણમનોનિર્વૃત્તિકરા-કર્ણયોર્મનસ-
શ્ચ સુખાતિશયોત્પાદકાઃ, 'સવ્વઓ સમંતા' સર્વતઃ-સર્વાસુ દિશુ, સમન્તાત્-સર્વાસુ
વિદિશુ 'સદા અભિણિસસવંતિ' શબ્દા અભિનિઃસ્રવન્તિ-માદુર્ભવન્તિ, 'ભવેણ્યા-
રુવે સિયા' સ્થાત્ કદાચિદ્ ભવેદેતાદ્રૂપ સ્તૈષાં તૃણાનાં શબ્દા ઇતિ । મગવાનાહ

ગણંસિવા અંતેપુરંસિ વા રમ્મંસિ વા મણિકોટ્ટિમતલંસિ' રાજાઙ્ગણ મેં
અન્તઃપુર મેં રણવાસ મેં-રમ્ય મણિકુટ્ટિમતલ મેં-મણિવદ્ધ ભૂમિ મેં
'અભિક્ષણં ૨ અભિઘટ્ટિજ્જમાણસ' વાર વાર વેગ સે ચલતા હો તો 'નિવ-
ટ્ટિજ્જમાણસ' વા' વાર વાર અત્રિક વેગ સે વાપસ હો તો અર્થાત્ આતા
જાતા હો ઉસ સમય જો 'ઓરાલા મણુણા કણ્ણમણિવુત્તિકરા સવ્વતો
સમંતા સદા અભિણિસસવંતિ' ઉદાર મનોજ્ઞ તથા કર્ણ એવં મનકો તૃપ્તિ
કરને વાલે સબ ઓર શબ્દ નિકલતે હૈં । 'ભવેણ્યારુવેસિયા' તો કયા હે
મદન્ત । એસે હી શબ્દ ઉન મણિયોં ઓર તૃણોં સે ભી નિકલતે હૈ કયા ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુશ્રી કહતે હૈ 'ગોપમા ણો ઇણદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ।
યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ પુનઃ શ્રીગૌતમસ્વામી ને હસ પર એસા પૂછા હૈ ।

રહવરસ' સંપ્રામરથના કે જ્યારે તે 'રાયંગણસિવા અંતેપુરસિવા રમ્મંસિ મણિ
કુટ્ટિમતલંસિ' રાજાંગણામાં, અંતઃપુરમાં રણવાસમાં, રમ્યમણિકુટ્ટિમતલમાં
એટલેકે-મણિ બંદ્ધ ભૂમિમાં 'અભિક્ષણં' અભિક્ષણં અભિઘટ્ટિજ્જમાણસ' વારંવાર
વેગથી ચાલતા હોય તો 'નિવટ્ટિજ્જમાણસ' વારંવાર વેગથી પાછા ફરતા હોયતો
અર્થાત્ આવતા જતા હોય તે સમય જે 'ઓરાલા મણુણા કણ્ણમણિવુત્તિ
કરા સવ્વતો સમંતા સદા અભિણિસસવંતિ' ઉદાર મનોજ્ઞ, તથા કર્ણ અને
મનને તૃપ્ત કરવાવાળા બધી તરફથી શબ્દ નીકળે છે, 'ભવેણ્યારુવેસિયા' તો
હે ભગવન્ એવાજ સુંદર શબ્દો એ મણિયો અને તૃણોમાંથી નીકળે છે ?
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'ગોપમા ! ણો ઇણદ્દે

હે ગૌતમ ! 'જો ઇળદે સમ્પદે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ, નહિ સેવાં તૃણાનાં મળીનાં ચ શિવિકાદિ શબ્દ સદશઃ શબ્દઃ કિન્તુ તતોડપિ વિકલ્પણ એવ. પુનશ્ચ ગૌતમો વીણામધિકૃત્ય પૃચ્છતિ—'સે જહા ણામણ' ઇત્યાદિ તદ્વચનાનામકમ્ 'વેયા-લિયાણ વીણાણ' વૈતાલિક્યા વીણાયાઃ પ્રાતઃ સન્ધ્યાયાં વા લોકાનાં શ્રોતૃણાં પુરતો યા વાદનાયોપસ્થાપ્યતે સા કિલ મઙ્ગલપાઠિકા તાલાભાવેડપિ ચ વાચ્યતે, વિતાલે-તાલાભાવે સતિ ભવતિ યા સા વૈતાલિકી તસ્યા વૈતાલિક્યા વીણાયાઃ 'ઉત્તર મંદામુચ્છિયાણ' ઉત્તરમન્દામૂર્છિતાયાઃ, મૂર્છનં મૂર્છા સા સજ્ઞાતા અસ્યા ઇતિ મૂર્છિતા, ઉત્તરમન્દાયા-ઉત્તરમન્દાભિધાનયા મૂર્છનયા ગન્ધાર-સ્વરાન્તર્ગતયા સપ્તમ્યા મૂર્છિતા, ઉત્તરમન્દામૂર્છિતા, અયમર્થઃ-ગાન્ધાર સ્વરસ્ય સપ્તમૂર્છના ભવન્તિ, તથાહિ—

હે ભદ્રન્ત ! યદિ પૂર્વોક્ત રથ કે શબ્દ જેસા શબ્દ નહીં હોતા હે તો કયા અથ આગે કહે જાને વાલી વીણા કે જેસા શબ્દ હોતા હૈ કયા ? વહીં દિશ્વલાતે હૈ 'સે જહાણામણ વેયાલિયાણ વીણાણ ઉત્તરમંદા મુચ્છિયાણ અંકે સુપહટ્ટિયાણ' હે ભદ્રન્ત જેસી વૈતાલિકી પ્રાતઃ અથવા સન્ધ્યા કે સમય જા વીણા સુનનેવાલે લાકો કે સમક્ષ વજાને કે લિયે ઉપ સ્થિત કી જાતી હૈ । વહ મઙ્ગલપાઠિકાવીણા તાલ કે અભાવ મેં મી વજાયી જાતી હૈ અતઃ વિતાલ મેં વજાયી જાને કે કારણ ઉસ વીણા કા નામ વૈતાલિકીવીણા કહા ગયા હૈ વહ વૈતાલિકી વીણા જય ઉત્તર મન્દા નામકી મૂર્છના સે-ગાન્ધાર સ્વર કે અન્તર્ગત સપ્તમી મૂર્છના સે યુક્ત હોતી હૈ તદ્વ વહ ઉત્તર મન્દાર મૂર્છિતા કહી ગઈ હૈ, હસકા

સમ્પદે' હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી પ્રભુશ્રીને આ પ્રમાણેના ઉત્તર સાલગીને વિનયપૂર્વક ફરીથી શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે હે ભગવન્ જો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના રથના શબ્દ જેવો તેનો શબ્દ નથી તો શુ આગળ કહેવામા આવનારી વીણાનો જેવો શબ્દ હોય છે. તેવો શબ્દ આ તૃતી મણિગોને હોય છે ? એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કરતા શ્રીગૌતમસ્વામી કહે છે કે 'સે જહાણામણ વેયાલિયાણ વીણાણ ઉત્તરમંદામુચ્છિયાણ અંકે સુપહટ્ટિયાણ' હે ભગવન્ વૈતાલિકી અર્થાત્ તાલવગરની અર્થાત્ સવારે અથવા સાંજના સમયે સાલગીનારા લોકોની સન્મુખ જે વીણા વગાડવા માટે ઉપસ્થિત કરવામા આવે છે તે મંગલ પાઠિકાવીણા તાલના અભાવમા પણ વગાડાય છે તેવી વિતાલમા વગાડવાના કારણે એ વીણાનું નામ વૈતાલિકી વીણા કહેવામા આવે છે એ વૈતાલિકી વીણા ન્યારે ઉત્તર મંદા નામની મૂર્છનાથી ગાંધાર સ્વરની અન્તર્ગત સાતમી મૂર્છનાથી યુક્ત હોય છે, ત્યારે તેને ઉત્તર મંદાર મૂર્છિતા કહેવામા આવે છે. આ

‘નંદીય સુદૃષ્ટિમા પૂરિમાય ચોત્થીડ સુદ્ધ ગંધારા ।

ઉત્તર ગંધારા વિ ચ હવર્દ સા પંચમી મુચ્છા’ ॥૧॥

સુહુમુત્તર આયામા છટ્ટી સા નિયમસો ઉ બોદ્ધવ્વા ।

ઉત્તરમંદા ય તદ્વા હવર્દ સા સત્તમી મુચ્છા’ ॥૨॥

છાયા-‘નંદી ચ ક્ષુદ્રા પૂરિમા ચ ચતુર્થો તુ શુદ્ધ ગાન્ધારાઃ ।

ઉત્તરગાન્ધારા અપિ ચ ભવતિ સા પञ્ચમીમૂર્છના ॥૧॥

સૂક્ષ્મોત્તરાઽઽથામા ષષ્ઠી સા નિયમતસ્તુ બોદ્ધવ્યા ।

ઉત્તરમન્દા ચ તથા ભવતિ સા સપ્તમી મૂર્છના’ ॥૨॥

इत्येवं सप्तविधा मूर्छना, तत्रोच्यते-गान्धारादि स्वरूपा-मोचनेन गीयमाना अतिमधुरा अन्यान्यस्वरविशेषा, यान् स्वरविशेषान् कुर्वन् आस्तां श्रोतॄन् मूर्छितमायान् करोति, किन्तु स्वयमपि मूर्छित इव तान् करोति, यदि वा स्वयमपि साक्षात् मूर्छां करोति, तदुक्तम्--

તાત્પર્ય એસા હૈ કિ ગાન્ધાર સ્વર કી સાત મૂર્છનાં હોતી હૈ જૈસે

‘નંદીય સુદૃષ્ટિમા પૂરિમાય, ચોત્થિય સુદ્ધગંધારા ।

ઉત્તરગાન્ધારાવિ ચ હવર્દ સા પંચમી મુચ્છા ॥૧॥

સુહુમુત્તરઆયામા છટ્ટી સા નિયમસો ઉ બોદ્ધવ્વા ।

ઉત્તરમંદાય તદ્વા હવર્દ સો સત્તમી મુચ્છા ॥૨॥

નંદી ક્ષુદ્રા, પૂર્ણા શુદ્ધગાન્ધારા ઉત્તરગાન્ધારા સૂક્ષ્મોત્તર આયામા ઓર ઉત્તર મન્દા યે સાત મૂર્છનાં હૈ યે મૂર્છનાં હસલિયે સાર્થક હૈ કિ યે ગાનેવાલે કો ઓર સુનનેવાલોં કો અન્ય અન્ય સ્વરોં સે વિશિષ્ટ હોકર મૂર્છિત કે જૈસા કર દેતો હૈ તદુક્તમ્

‘અન્નન્નસરવિસેસં ઉપ્પાયંતસ્સ મુચ્છના મણિયા,

કત્તાવિ મુચ્છિઓં ઇવ કુળે મૂચ્છેવ સોવેતિ ॥૧॥

કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે ગાંધાર સ્વરની સાત મૂર્છનાઓ હોય છે. જેમકે

। ‘નંદીય સુદૃષ્ટિમા પૂરિમાય, ચોત્થિય સુદ્ધગંધારા ।

ઉત્તરગાન્ધારાવિ ચ હવર્દ સા પંચમીમુચ્છા’ ॥ ૧ ॥

નંદી, ક્ષુદ્રા, પૂર્ણા શુદ્ધ ગાંધારા ઉત્તર ગાંધારા સૂક્ષ્મોત્તર આયામા

અને મંદા આ સાત મૂર્છનાઓ છે. આ મૂર્છનાઓ એ કારણથી સાર્થક

છે કે એ ગાનારાઓને અને સાંભળવાવાળાને બીબા બીબા સ્વરોથી વિશિષ્ટ

થઇને મૂર્છિતના જેવા બનાવી દે છે. તેજ કહ્યું છે કે

અન્નન્નસરવિસેસં ઉપ્પાયંતસ્સ મુચ્છના મણિયા ।

કત્તાવિ મુચ્છિઓં ઇવ કુળે મૂચ્છેવ સોવેતિ ॥ ૧ ॥

‘અન્નનસરવિસેસે ઉપાય તસ્મ મૂર્છના મળિયા ।

કત્તા વિ મુર્છિઓ શ્વ કુળે મૂર્છેવ મો વેતિ’ ॥૧॥

છાયા-અન્યાન્યસ્વરત્રિશોપાન્ ઉત્પાદયતો મૂર્છના મળિતા ।

કત્તાઽપિ મૂર્છિત શ્વ કરોતિ મૂર્છા શ્રોત્રનિતિ ॥૧॥

ગાન્ધારસ્વરાન્તર્ગતાનાં ચ મૂર્છનાનાં મધ્યે સપ્તમી ઉત્તરમન્દામિધાના મૂર્છના કિલાતિ પ્રકર્ષમાપ્તા તતસ્તદુત્પાદનતયા ચ મુખ્યવૃત્તયા વાદયિતા મૂર્છિતો ભવતિ । અત્ર વીણા વીણાવતોરભેદોપચારાત્ર વીણાઽપિ મૂર્છિતા, ઇચ્છ્યન્તે ॥ સાઽપિ વીણા યદિ અઢ્કે સુપતિષ્ઠિતા ભવતિ તદૈવ મૂર્છના-પ્રકર્ષ વિદધાતિ નાન્યથા=અત આદ્=‘અઢ્કે’ इत्यादि, ‘અઢ્કે સુપરિઢિયાપ’ અઢ્કે સ્ત્રીનાં પુરુષસ્ય વા ઉત્સઢ્કે સુપતિષ્ઠિતાયાઃ ‘ચંદનસારકોળ પરિઘટ્ટિયાપ’ ચન્દનસારકોળ પરિઘટ્ટિ-તાયાઃ, ચન્દનસ્ય સારશ્ચન્દનસારઃ જાત્યચન્દનમ્, તેન નિર્માપિતો યઃ કોળો વાદનદણ્ડસ્તેન પરિઘટ્ટિતાયાઃ સંસ્પૃટાયાઃ ‘કુમલનરનારિસુ સંપરિગઢિયાપ’

ગાન્ધાર સ્વર કે અન્તર્ગત મૂર્છનાઓં કે વીચ મેં ઉત્તરમન્દા-નામકી મૂર્છના જઘ અતિ પ્રકર્ષ કો પ્રાપ્ત હો જાની હૈ તથ વહ-શ્રોતા જનોં કો મૂર્છિતસા બના દેતી હૈ ઇતના હી નહીં કિન્તુ સ્વર વિશેષોં કો કરતા હુઆ ગાયક ભી મૂર્છિત કે જૈમા હો જાતા હૈ યહાં વીણા ઓર વીણાજાનેવાલે મેં અભેદોપચાર કો લેકર વીણા ભી મૂર્છિતા કહી જાતી હૈ, વહ વીણા યદિ અઢ્ક ગોદ મેં અચ્છી તગ્હ સે નહીં રઘી જાવે તો વહ પ્રકર્ષ રૂપ સે મૂર્છના કો નહીં કરતી હેં ઇસલિયે વીણા કો અવશ્ય હી જાનેવાલે યા જાનેવાલી સ્ત્રી કે ઉસે અપને અઢ્ક મેં અચ્છે ઢંગ સે સ્થાપિત કરની ચાહિયે તમી જાકર ઉસસે અચ્છે રૂપ મેં મૂર્છના પ્રકર્ષ કો પ્રાપ્ત હો સકતી હૈ વીણા જાનેવાલા વીણા કો ચન્દનકે સાર સે નિર્મિત વાદન દણ્ડ સે જાતા હૈ તાર પર ઉસે જાને

ગાંધાર સ્વરની અંતર્ગત મૂર્છનાઓમાં ઉત્તરમંદા નામની મૂર્છના વ્યાપ્ત અત્યંત પ્રકર્ષને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે ત્યારે તે સાંભળનારાઓને મૂર્છિત જેવા બનાવી દે છે. એટલું જ નહીં પણ સ્વર વિશેષોને પ્રગટ કરતો ગાયકપણ મૂર્છિત જેવો બની જાય છે. અહિં વીણા અને વીણા વગાડનારાઓમાં અભેદોપચાર ને લઈને વીણાને પણ મૂર્છિના કહેવામાં આવે છે ને વીણા ને અંક કહેતાં જોળામાં સારી રીતે રાખવામાં ન આવે તો તે ઉલટ પણ મૂર્છના કરતી નથી. તેથી વીણાને વગાડનાર પુરૂષે કે સ્ત્રીએ તેને જો સુચારુ ઢંગથી અવશ્ય રાખવી જોઈએ ત્યારે જ તેમાંથી સુંદર રીતે મૂર્છના પ્રાપ્તિ થાય છે. એટલું જ નહીં તે વીણાને વગાડનાર વીણાને ચંદનના ચાઉથી જ

કુસલનરનારીસુસંપરિગૃહીતાયાઃ, કુશલેન-વીણાવાદનનિપુણેન તરેણ-પુરુષેણ-
નાર્યા-સ્ત્રિયા વા સુ-સુઠુ સમ્યક્ પરિગૃહીતાયાઃ 'પદોસપચ્ચૂતકાલસમયંસિ'
પદોષમત્યુષકાલસમયે, પ્રદોષે-સાયઙ્કાલે પ્રત્યુષે-પ્રમાતવેલાયામ્, 'મંદં મંદં
પદ્યાય' મન્દં મન્દં-શનૈઃ શનૈઃ એજિતાયાઃ ચન્દનસારકોણેન ઈવત્ કમ્પિતાયાઃ
'વેદ્યાય' વ્યેજિતાયાઃ-ત્રિશેષતઃ કમ્પનયુક્તાયાઃ કમ્પિતાયાઃ-વારં વારં કમ્પન-
યુક્તાયાઃ એતાવદેવ પર્યાયેણ વ્યાચ્છે- 'સ્ત્રોમિયાય ચાલિયાય ફદિયાય ઘટ્ટિ-
યાય ઉદીરિયાય' ક્ષોમિતાયાઃ ચાલિતાયાઃ સ્પન્દિતાયાઃ ઘટ્ટિતાયા ઉદીરિતાયાઃ
તત્ર ક્ષોમિતાયાઃ-મૂર્છાં પ્રાપ્તાયાઃ, ચાલિતાયાઃ-પ્રેરિતાયાઃ, સ્પન્દિતાયાઃ-
નચાગ્રેણ સ્વરવિશેષોત્પાદનાર્થમીવચ્ચાલિતાયાઃ ઘટ્ટિતાયાઃ. ઊર્ધ્વાધોગચ્છતા

કે ઢંગ સે રગડ રગડ કર ચલાતા હૈ વજાને બાલે પુરુષકો યા સ્ત્રી કો
બજાને કી ક્રિયા સે વિશેષ નિપુણ હોના ચાહિયે એસા વૈસા વ્યક્તિ વીણા
કો ઢંગ સે નહીં બજા સકતા હૈ ઓર ન વહ ઉસે અપને અઢ્ઢગોદ મેં
સુવ્યવસ્થિતરૂપ સે રખ હી સકના હૈ ઇન્હી સબ વાતોં કો સમજાને કે
લિયે 'અંકે સુપદ્વિયાય ચંદનસારકોણ પરિઘટ્ટિયાય કુસલનર નારિ
સુસંપગ્ધિયાય પદોસપચ્ચૂતકાલસમયંસિ મંદં ૨ પદ્યાય વેદ્યાય
સ્ત્રોમિયાય ચાલિયાય ફદિયાય ઘટ્ટિયાય ઉદીરિયાય ઓરાલા મણુણા
કણમણિવુટકરા સવ્વઓ સમંતા સહા અભિણિસ્સવંતિ' એસા
પાઠ યહાં લિખા ગયા હૈ વીણાકા વાદન યા તો પ્રાતઃ કાલ હોતા હૈ
યા સાયંકાલ કે સમય મેં હોતા હૈ જબ વહ વીણા ચન્દન સાર નિર્મિત
દળકોણ સે ધીરે ધીરે વજાયી જાતી હૈ યા વિશેષરૂપ સે જોર ૨ સે
બજાયી જાતી હૈ તબ ઉસસે જૈસા કર્ણ ઓર મનમોહિત કરને ચાલા

વાદન દંડથી વગાડે છે, તાર પર તેને બળવવા માટે ઢંગથી ઘસી ઘસીને ચલાવે
છે. વગાડનાર પુરુષ અથવા સ્ત્રી વગાડવાની ક્રિયામાં વિશેષ પ્રવીણ હોવી જોઈએ
જેવી તેવી વ્યક્તિ વીણાને ઢંગપૂર્વક વગાડી શકતી નથી તેમ તે વીણાને
પોતાના ખેળામાં સુવ્યવસ્થિત રીતે રાખી પણ શકતા નથી. આ બાબત
સમજાવવા માટે 'અંકે સુપદ્વિયાય ચંદનસારકોણપરિઘટ્ટિયાય કુસલનરનારિ સુસપ
ગ્ધિયાય પદોસપચ્ચૂતકાલસમયંસિ મંદં ૨ પદ્યાય વેદ્યાય સ્ત્રોમિયાય ચાલિયાય
ફદિયાય ઘટ્ટિયાય ઉદીરિયાય ઓરાલા મણુણા કણમણિવુટિકરા સવ્વઓ
સમંતા સહા અભિણિસ્સવંતિ' આ પ્રમાણેનો પાઠ કહેવામાં આવેલ છે.
વીણાનું વાદન કાંતો પ્રાતઃકાળ સવારના સમયમાં અથવાતો સાયંકાળ સાંજના
સમયમાં થાય છે તે વીણાને જ્યારે ચંદનસારથી બનાવેલા દંડાના ખૂણાથી
ધીરે ધીરે વગાડવામાં આવે અથવા વિશેષ પ્રકારથી જોર જોરથી વગાડવામાં

ચન્દનસારકોણેન ગાઢતરં વીણાદળેન સદૃશઃ સ્પૃષ્ટાયા હૃત્યર્થઃ 'ઓરાલા મણુળા કણમણિધ્વુતિકરા' ઉદારા મનોજ્ઞાઃ-કર્ણમનોર્નિર્વૃત્તિકરાઃ અતિશયેન વિલક્ષણ સુલ્લક્ષણકાઃ 'સવ્વચ્ચો' સર્વતઃ-સર્વાસુ દિક્ષુ 'સમંતા' સર્વાસુ વિદિક્ષુ 'સદા અમિણિસ્સવંતિ' શબ્દા અમિણિઃસરન્તિ-માદુર્ભવન્તિ । શ્રીગૌતમઃ પ્રાહ-'ભવે-
 ણ્યારુવે સિયા' સ્યાત્ કદાચિત્ ભવેદેતાવદ્રૂપઃ વીણાશબ્દ સદૃશઃ સ્તેષાં તૃણાનાં મણીનાં ચ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ળો હ્ણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્થઃ સમર્થઃ, નૈતાદૃશઃ શબ્દ સ્તૃણાનામ્ ।

મગવાતા પ્તાદૃશે શબ્દેઽસ્વીકૃતે પુનરપિ ગૌતમ ઉપમયા પૃચ્છતિ-'સે જહા ણામણ' इत्यादि, 'સે જહા ણામણ' તથ્યાનામકમ્ 'કિંનરાણ વા કિંપુરિમાણ વા' કિંનરાણાં વા, કિંપુરુપાણાં વા 'મહોરગાણ વા ગંધર્વાણ વા' મહોરગાણાં વા ગંધર્વાણાં વા-વ્યન્તરવિશેષાણાં કથં ભૂતાનાં તેષાં તત્રાહ-'મદ્દમાલ' इत्यादि, 'મદ્દમાલવળગયાણ વા' મદ્દમાલવળગતાનાં વા 'ળંદળવળગયાણ વા'

શબ્દ નિકલતા હૈ-उमसे वह शब्द अन्तर्गता को अतिशयरूप से विलक्षण सुल्लक्षा जनक होता है ऐसा कह कर श्रीगौतमस्वामी प्रभुश्री से पूछा है 'भवेण्यारुवे सिया' हे भदन्त ! तो क्या ऐसा शब्द उन तृणों और मणियों से भी निकलता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं 'णो ह्णद्वे समद्वे' हे 'गौतम' यह अर्थ-समर्थ नहीं है क्यों कि इस शब्द से भी अधिक इष्ट, प्रिय, कान्त और मनोजनक तथा मनोऽम-
 तर शब्द वायु के संपर्क से उन तृणों और मणियों से निकलता है । इस वीणा के शब्द को मगवान जब अस्वीकृत कर दिया तब श्रीगौतमस्वामी फिर किन्नर आदि के शब्दों की उपमा को लेकर पूछते हैं 'से जहा नामए किण्णराणवा किं पुग्गिमाण वा महोरगाणवा गंधर्वा

આવે ત્યારે તેમાંથી કાન અને મનને મોહિત કરવાવાળો શબ્દ નીકળે છે. તેથી એ શબ્દથી અન્તરાત્માને અનિશ્ચય વિલક્ષણ પ્રદાનનું મુશ્કેલ પડતું છે. આ પ્રમાણે કહીને શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુશ્રીને પૂછે છે કે 'ભવેણ્યારુવે સિયા' એ મગવન્ તો શું એવો મધુર શબ્દ એ તૃણ અને મણિઓમાંથી પણ નીકળે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'જો હ્ણદ્દે સમદ્દે' હૈ ગૌતમ ! આ અર્થ-સમર્થ નથી કેમકે એ શબ્દથી પણ તથા કે... કાંત, મનોજનક, તથા અને ડમતર શબ્દ પવનના સંપર્કથી એ તૃણો અને મણિઓમાંથી નીકળે છે આ રીતે પૂર્વોક્ત-વિશેષદેવણી વીણના શબ્દને મગવાને અસ્વીકૃત કરવાથી શ્રી ગૌતમસ્વામી કિન્નર વિશેષના શબ્દના સંપર્કમાં પ્રભુશ્રીને પૂછે છે 'સે જહાનામણ કિંનરાણવા કિંપુરિમાણ વા મહોરગાણવા ગંધર્વા

નન્દનવનગતાનાં વા 'સોમણરાવણગયાણ વા' સૌમનસવનગતાનાં વા, 'પંડગવણ ગયાણ વા' પળ્લકવનગતાનાં વા, તત્ર મેરોઃ સમન્તતઃ સમભૂમૌ મદ્રશાલવનં, પ્રથમમેલલાયાં નન્દનવનમ્, દ્વિતીયમેલલાયાં સૌમનસવનમ્, શિરસિ ચૂલિકાયાઃ પાર્શ્વેષુ સર્વતઃ પળ્લકવનમ્ તત્ર સ્થિતાનામિત્યર્થઃ પુનશ્ચ-‘હિમવંતમલયમંદરગિરિ-ગુહા સમળ્ણાગયાણ વા’ હિમવન્મલયમન્દરગિરિગુહા સમન્વાગતાનાં વા, હિમવાન્ હિમવત્ક્ષેત્રસ્યોત્તરતઃ સીમાકારી વર્ષધરપર્વતઃ, ઉપલક્ષણમ્, શેષવર્ષધરપર્વતાનાં મલયપર્વતસ્ય મન્દરગિરેશ્ચ મેરુપર્વતસ્ય ચ ગુહા=ગુફા તત્ર સમન્વાગતાનામ્-આગત્ય સ્થિતાનામ્, કિન્નરાદયઃ પ્રાય એતેષુ મુદિતતરા ભવન્તીત્યત એવ તેષાં ગ્રહણમ્ ‘એગઓ સંહિયાણં’ એકતઃ સંહિતાનામ્-સંમિલિતાનામ્, ‘સંમુહાગયાણં’

ળવા ‘મદ્રશાલવણગયાણ વા સોમણસવણગયાણ વા પંડગવણગયાણ વા હિમવંતમલયમંદરગિરિગુહસમળ્ણાગયાણવા’ યદ્યાં એ લેકર સૂત્ર સમાપ્તિ પર્યન્ત કે શબ્દોં કા વિસ્તૃત અર્થસૂત્ર કે અન્ત મેં કહા જાયગા યહ સામાન્યરૂપ એ અર્થ કિયા જાતા હૈ, હે મદન્ત । જૈસા કિન્નરોં કા અથવા કિંપુરુષોં કા મહોરગોં કા યા ગંધર્વોં કા જો કિ મદ્રશાલ વન મેં યા સોમનસવન મેં યા પળ્લકવન મેં વૈઠે હોં યા હિમવાન પર્વત કી યા મલય પર્વત કી યા મન્દર પર્વત કી ગુફા મેં વૈઠે હો ‘એગઓ સંહિયાણં’ એકસ્થાન પર એકત્રિત હુએ હોં ‘સંમુહાગયાણં’ યા એક દૂસરે કે આમને સામને આએ હુએ હો, યા એક દૂસરે કે સમક્ષ વૈઠે હુએ હોં । કોઈ કિસી કો પીઠ દેકર ન વૈઠા હો ‘સમુવવિદ્વાણં’ વૈઠી હુઈ અવસ્થા મેં બી હસ ઢગ એ વૈઠે હોં કિ જિસસે કિસી કો આપસ કી રગડ એ યા સંઘર્ષ એ વાધા ન હો રહી હો ‘સંનિવિદ્વાણં’

ગંધર્વાળવા મદ્રશાલવણગયાણવા સોમણસવણગયાણવા પંડગવણગયાણવા હિમ-વંતવલયમંદરગિરિગુહસમળ્ણાગયાણ વા’ આ સૂત્રપાઠથી આરંભ કરીને સૂત્ર-સમાપ્તિ સુધિના શબ્દોને અર્થ સૂત્રના અતમા કહેવામાં આવશે. આ અર્થ સામાન્ય રીતે કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે હે ભગવન્ કિન્નરેના કિંપુરુષોના મહોરગોના, અથવા ગંધર્વોના સમૂહો કે જે મદ્રશાલ વનમાં અથવા સૌમનસવનમાં અથવા પંડકવનમાં બેઠેલા હોય જે હિમવાન્ પર્વતની અથવા મલયપર્વતની અથવા મદર પર્વતની ગુફામાં બેઠેલા હોય ‘એગઓ સંહિયાણં’ એક સ્થાન પર એકઠા થયેલા હોય ‘સમુહાગયાણં’ અને એક બીજાની સામે આવેલા હોય અથવા એક બીજાની સન્મુખ બેઠેલા હોય કોઈની પીઠ કોઈની સામે પડતી ન હોય અર્થાત્ કોઈ પીઠ દબને બેસેલ ન હોય ‘સમુવવિદ્વાણં’ બેઠેલી અવસ્થામાં પણ એવી રીતે બેઠેલા હોય કે જેથી

समुखागतानाम् पृष्ठदाने हर्षविधातोत्पत्तेः 'समुपविष्टाणं संनिविष्टाणं' समुपविष्टानां सन्निविष्टानाम्, सम्यक् परस्परानावाधया उपविष्टाः समुपविष्टा स्तेषां समुपविष्टानाम्, सम्यक् रयशरीरानावाधया न तु विपपरधानेन निविष्टा स्तेषां सन्निविष्टानाम् 'पमुदिय पक्कीलियाणं' प्रमुदित पक्कीलितानाम्, प्रमुदिताः—प्रमोदप्रकर्षं गताः क्रीडिता—क्रीडितुमारब्धवन्तः। 'गीयरति गंधव्वहरिसियमणाणं' गीतरतिगन्धर्वहर्षितमनयाम्, गीते रतिर्येषां ते गीतरतयः गन्धर्व नाटयादि, तत्र हर्षितमनसस्तेषाम्, 'गेयं पगीयाणं' गेयं प्रगीतानाम्, इत्यग्रेण सम्बन्धः, तच्च गेयं गद्यादिभेदादष्टविधम्, तदेव प्रदर्शयति—'गज्जं' इत्यादि। 'गज्जं' गद्यम्, यत्स्वरसंचारेण गीयते तद्गद्यम्१, 'पज्जं' पद्यम् यत्र तु वृत्तादि गीयते तत्पद्यम्२, 'कत्थं' कथं कथिकादि गीयते तत्कथ्यम्३, 'पयवद्धं' पदवद्धम् यदेकाक्षरादि यथा 'ते' ते इत्यादि४, 'पायवद्धं' पादवद्धम्, यद् वृत्तादि चतुर्भागमात्रे पदे वद्धम् ५ 'उक्खित्तयं' उत्क्षिप्तम् प्रथमतः समारभ्य-

तथा जिस बैठने में अपने शरीर को भी अपने ही शरीर के किसी भी अवयवद्वारा बाधा न पहुँच रही हो ऐसे समसस्थान से बैठे हो। 'पमु-ह्यपक्कीलियाणं' हर्ष जिनके शरीर पर खेल रहा हो और जो आनन्द के साथ क्रीडा करने में मग्न हो रहे हों 'गीयरतिगंधव्वहरिसियम-णाणं' गीत में जिनकी रति हो गन्धर्व नाटयादि करने में जिनका मन-हर्षित हो रहा हो 'गेयं पगीयाणं, इस आगे कहे जाने वाले वाक्यों से यहाँ संबन्ध है गेय को गाते हुआ का वह गेय गद्यादिके भेद से आठ प्रकारक होता है जैसे 'गज्ज'-गद्यम्-जो स्वर संचार से 'पज्ज' पद्यवृत्तरूप 'कत्थं-कथात्मक-'पयवद्धं-पदवद्धं-एकाक्षरादिरूप-पयवद्धं' पादवद्ध, वृत्तादिके चतुर्भाग मात्र पद में पद्ध हुआ 'उक्खि-

येक भीलनी अथडामण्णी ठाईनेय भाधा पहोव्यती न होय 'संनिविष्टाणं' अने जे भेकडमा पोताना शरीरने पणु पोतानाज शरीरना ठाई पणु अवयव द्वारा हरकत पडती न होय जेवा सग संस्थानधी जेनेत होय 'पमुउपक्कीलि-याणं' जेना शरीर पर हर्षनाथीव्हो होय अने जे आनन्द पूर्वा नय हर वार्मा तल्लीन अनेला होय 'गीयरतिगंधव्वहरिसियमणाणं' गीतना जेनी प्रीति होय, नाटय विगेरे करवामा जेवु मन हर्षित थध न्हु होय 'गेयं पगीयाणं' आ आगण हडेवामा आवनाग वाक्योना अडिंया संबध हे गेयने गानान जेना जेभडे ते गेय गद्य विगेरेना जेदधी आः प्रशान्ता होय छे जेभडे 'गज्ज ! गद्य' गद्य जे स्वर संधानधी 'पज्ज' पद्य वृत्तद्वय 'कत्थं' कथात्मक 'पयवद्धं' पद वद्ध जेकाक्षर विगेरे द्वे 'पयवद्धं' पादवद्ध वृत्त वि-

माणम् ६, 'पवत्तयं' प्रवर्त्तकं प्रथमसमारम्भाद्ध्वमाक्षेपपूर्वकप्रवर्त्तमानम् ७ ।
 'मंदायं' मन्दकम् मध्यभागे सकलमूर्च्छनादि गुणोपेतं मन्दं रन्दं संचरत् मन्दकं
 कथ्यते इत्येतदष्टविधं गेयमिति भावः, पुनः कीदृशं गेयम् ? तत्राह—'रोड्याव-
 साणं' रोचितावसानम्, रोचितं सम्यग् भावितमवसानं यस्य तद्वरोचितावसानम्
 यस्य गेयस्य शनैः शनैः प्रक्षिप्यमाणस्वर यस्य गेयस्यावसानं तद्वरोचिताव-
 सानमित्यर्थः । तथा—'सत्तसरसमण्णागयं' सप्तस्वरसमन्वागतम्, सप्तस्वराः
 षड्जादयः, तदुक्तम्—

‘सज्जे रिसहगंधारे, मज्झिमे पंचमे सरे ।

धेवए चेव नेसाए सरा सत्त वियाहिया’ ॥१॥

‘षड्ज ऋषभो गन्धारो मध्यमः पञ्चमः स्वरः ।

धैवतश्चैव नैषादः स्वराः सप्त व्याख्याताः’ । इतिच्छाया ॥

एते च सप्तस्वराः पुरुषस्य स्त्रिया वा नाभिदेशतः प्रादुर्भवन्ति ‘सत्तसरा
 नाभीओ’ इति वचनात् तथा—‘अट्टरससुसंपउत्तं’ अष्टरससु संपयुक्तम्, अष्टाभिः
 गृङ्गारादिभिः रसैः सम्यक् प्रकर्षेण युक्तमित्यष्टरससुसंपयुक्तम्, ‘छद्दोसविप्प-

त्तयं’ उत्क्षिप्त पहले आरंभ क्रिया हुआ ‘पवत्तयं’ प्रवर्त्तक प्रथम आरंभ
 से उपर आक्षेप पूर्वक होनेवाला ‘मंदायं’ मध्यभाग में सकलमूर्च्छनादि
 गुणोपेत तथा मन्द मन्द स्वर से संचरित इस आठ प्रकार के गेय को
 तथा फिर किस प्रकार के गेय को किन्नर आदि गाते हैं? सो कहते हैं स्वर
 से संचारित ‘रोड्यावसाणं’ रोचित अवसानवाले गेय को ‘सत्तसरस-
 मण्णागयं’ षड्जादि सातस्वरोपेत गेय को, गेय के सातस्वर ये हैं—

सज्जे रिसह गंधारे मज्झिमें पंचमे सरे ।

धेवए चेव नेसाए सरा सत्तवियाहिया ॥

इसके अनुसार षड्ज ऋषभ गन्धार मध्यम पंचम धैवत और

चतुर्थांश भाग पहला अष्ट ‘पवत्तयं’ प्रवर्त्तक प्रथम आरंभ थी उपर आक्षेप
 पूर्वक तथावाला ‘मंदायं’ मध्यभाग में मूर्च्छना विगेरे सकल गुणोपेति युक्त तथा
 मंदमंद स्वरथी संचरित आ आठ प्रकारना गेयने तथा केवा प्रकारतुं गेय
 ते किन्नर विगेरे गाय छे ते भत वे छे स्वरथी संचारित ‘रोड्यावसाणं’ रोचित
 अवसानवाला गेयने ‘सत्तसरसमण्णागयं’ षड्ज विगेरे सात स्वरथी युक्त
 गेयने ते सातस्वर आ छे

सज्जे रिसहगांधारे मज्झिमे पंचमे सरे ।

धेवए चेव नेसाए सरा सत्त वियाहिया ॥ १ ॥

षड्ज, ऋषभ, गंधार मध्यम, पंचम; धैवत अने नैषध आ सात स्वर

पद्दोषविषमुक्तम्, पद्मिदोषे विषमुक्तं रहितमिति पद्दोषविषमुक्तम्, ते च पद्दोषा अमी--

‘भीयं द्रुयमुपिप्यमुत्तालं च कमसो मुणेयत्वं ।

कागस्तर मणुनासं छद्दोसा होति गेयस्स’ ॥

छाया-‘भीतं द्रुतमुपिच्छत्थ मुत्तालं च क्रमशो ज्ञातव्यम् ।

काकस्वरगणुनासं पद्दोषा भवन्ति गेयस्य ॥

तत्र-भीतम्-उत्त्रस्तम् यदुत्त्रस्तेन मनसा गीयते तद्भोतपुरुषनिबन्धनधर्मानु-
वृत्तत्वाद् भीतमुच्यते ?, द्रुतं यत् त्वरितं गीयते, उपिच्छं नाम आकुञ्च्य
तदुक्तम्-‘आहित्यं उपिच्छं च आउलं रोसमरियं च’ अयमर्थः-आहित्यमु-
पिच्छं च प्रत्येकमाकुलं रोपभृतं बोध्यते इति, आकुलताच्च श्वासेन द्रष्टव्या, उक्तं च
‘उपिच्छं श्वाभयुक्तं’ मिति, तथा-उत् मावल्येन अतिबालमस्थानतालं वा
उतालम्, अलक्षणस्वरेण काकस्वरम्, सानुनासिकमनुनासम्-नासिकाविनि-
र्गासरागुणतमित्यर्थः, एते पद्दोषा गेयस्येति । तथा-‘एगारसगुणालंकार’

नैपाद इन सात स्वरो वाळे गेयको जैसे ‘गज्ज’ गद्यम् जो स्वर संचार
से गाया जाय ये सात स्वर पुरुष एवं स्त्री के नाभिदेश से निकलते
हैं जैसे कहा है ‘सत्तल्लो नाभिओ’ अट्टससुसंपउत्तं’ गृहारादि
आठरसोवाळे गेयको ‘छद्दोसविषमुक्तं’ छद्दो दोषों से की जो छद्दो
दोष इस प्रकार है

‘भीयं द्रुयमुपिप्यमुत्तालं च कमसो मुणेयत्वं ।

कागस्तर मणुनासं छद्दोसा होति गेयस्स’ ॥

इसके अनुसार-भीत द्रुत उपिच्छ उत्ताल ४ काकस्वर, और
अनुनास इन छद्दो दोषों से रहित गेय को ‘एगारसगुणालंकार’ एका-
दश गुणो से अलङ्कृत गेय को ‘अट्टगुणोचवेय’ आठगुणो से युक्त गेय
को गेय के आठ गुण ये हैं-

वाणा गेयने लोभके ‘गज्ज’, गद्यम् गद्य लो स्वस्वयं स्त्री गावाम् आदे लो
सात स्वर पुरुष अने आता नाभिदेशस्थी नीछे छे लोभ महुं छे ‘सत्तल्लो
नाभिओ अट्टरससु संपउत्तं’ अगार विगेदे आठ लोवाणा गेयने ‘छद्दोस विष-
मुक्तं’ छ दोषोयी छे लो छद्दोप आ प्रभावे छे.

‘भीयं द्रुयमुपिप्यमुत्तालं च कमसो मुणेयत्वं ।

कागस्तरमणुनासं छद्दोसा होति गेयस्स’ ॥

भीत, द्रुत, उपिच्छ उत्ताल काकस्वर अने अनुनास आ छ दोष विना
गेयने ‘एगारस गुणालंकार’ अगार गुणोयी अलङ्कृत गेयने ‘अट्टगुणोचवेय’
अट्ट गुणोयी युक्त गेयने, ते आठ गुणो आ प्रभावे छे

एकादशगुणालङ्कारम्, अत्रैकादश अलङ्काराः पूर्वान्तर्गतस्वरमाभूते सम्यगभिहिताः
तानि च पूर्वाणि सम्प्रति व्यवलिन्नानि, ततः पूर्वभ्यो लेशतो विनिर्गतानि यानि
भरत विशाखिल प्रभृतीनि गेयशास्त्राणि सन्ति तेभ्यो ज्ञातव्यानीति । तथा-अष्ट-
गुणोववेयं' अष्टगुणोपपेतम्, अष्टभिर्गुणैरुपपेतं युक्तम् ते चाष्टगुणा अमी-

‘पुण्यं रक्तं च अलंकियं च वक्तं तद्देव अविघुट्टं ।

मधुरं समं सुललितं, अष्टगुणा होति गेयस्स’ ॥१॥

छाया-‘पूर्णं रक्तं चालङ्कृतं च, व्यक्तं तथैवाविघुष्टम् ।

मधुरं समं सुललितमष्टगुणा भवन्ति गेयस्य’ ॥

अस्यार्थः-तत्र यत् स्वरकलाभिः पूर्णं गीयते तत् पूर्णम् १, गेयरागानुरक्तेन
यद् गीयते तद्रक्तम् २, अन्योन्यस्वरविशेषकरणेन यदलंकृतमेव गीयते तदलंकृतम्
३, अक्षरस्वरस्फुटकरणेन व्यक्तम् ४, विस्वरं क्रोशतीव विघुष्टं न विघुष्टमवि-
घुष्टम् ५, मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलारुतवत् ६, तालवंशस्वरादिसमनुगतं
समम् ७, यत् सु-सुष्ठु स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव ललितं तत् सुललितम् अथवा

‘पुण्यं रक्तं च अलंकियं च वक्तं तद्देव अविघुट्टं ।

मधुरं समं सुललितं अष्टगुणा होति गेयस्स’ ॥

हसके अनुसार पूर्ण રક્ત, અલંકૃત, વ્યક્ત અવિઘુષ્ટ, મધુર સમ
और सुललित । जो स्वर कला से गाया जाय वह पूर्ण १, राग
अनुरक्त होकर जो गाया जाय वह रक्त २, परस्परविशेषरूप
स्वर से गाया जाय वह अलंकृत ३, जिसमें अक्षर और स्वर स्फुट-
स्पष्ट करके गाया जाय वह व्यक्त ४, जो सूर और आक्रोशरहित
गाया जाय वह अविघुष्ट ५, जो कोकिल की तरह मधुर स्वर से
गाया जाय वह मधुर ६, जिसमें तालवंशस्वर आदि समान हो
वह सम ७, जो स्वर घोलना प्रकार से बजाया गया जो श्रोत्रे-

‘पुण्यं रक्तं च अलंकियं च वक्तं तद्देव अविघुट्टं ।

મધુરં સમં સુલલિતં અષ્ટ ગુણા હોતિ ગેયસ્સ’ ॥

પૂર્ણ, રક્ત, અલંકૃત, વ્યક્ત અવિઘુષ્ટ, મધુર; સમ, અને સુલલિત, જે
સ્વર કલાઓથી ગાવામાં આવે તે પૂર્ણ ૧, રાગમાં અનુરક્ત બનીને જે ગાવામાં
આવે તે રક્ત ૨, પરસ્પર વિશેષ પ્રકારના સ્વરથી ગાવામાં આવે તે અલંકૃત ૩,
જેમાં અક્ષર અને સ્વર સ્ફુટ સ્પષ્ટ કરીને ગાવામાં આવે તે વ્યક્ત ૪, જેસૂર
અને આક્રોશ વિનાના ગાવામાં આવે તે અવિઘુષ્ટ ૫, જે કોયલની માફક મીઠા
સ્વરથી ગાવામાં આવે તે મધુર ૬, જેમાં તાલ વંશસ્વર વિગેરે સરખા હોય તે
સમ ૭, જે સ્વર ઘોલના પ્રકારથી બળાવવામાં આવે અને શ્રોત્રેન્દ્રિયને કાનને જે

यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्द स्पर्शनमतीव सुखमुत्पादयति; सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् सुललितम् ८ इति । गुंजतवंसकुहरोवगूढं' गुञ्जद्वंशकुहरोवगूढम् । गुञ्जायमान-
वंशकुहरे 'वांशुरी' प्रसिद्धकुहरे मुखवायुना गुञ्जिते वंशशुषिरे उपगूढं लीनं तत्स-
दृशमित्यर्थः । इदानीमेतेषामेवाष्टगुणानां मध्ये कियतो गुणान् तदन्यच्च प्रति-
पिपादयिषुरिदमाह—'रत्नं' इत्यादि, 'रत्नं तित्थाणकरणसुद्धं' म्हुरं समं सुल-

न्द्रियको उस शब्द का स्पर्श सुखद हो वह सुललित कहा जाता है ८, इन आठ गुणों वाले गेय को 'गुंजतवंसकुहरोवगूढं' वांशुरी में तीन सुरीली आवाज सहशगाये गये गेय को 'रत्नं तित्थाणकरण सुद्धं' गाने के राग से अनुक्त हुए गेयको त्रिस्थानकरणसे उरः कंठ शिर इन इलेष्मवर्जित अव्याकुलन तीन स्थानों से शुद्ध हुए गेयको 'महुरसमं सुललितं' मधुर सम-तालवंश स्वर आदि समनुगत सुललित -इन गुणों वाले गेयको 'सकुहरगुंजतवंसतंती सुसंपउत्तं' जिसगान में एक तरफ तो वंशीबजायी जा रही हो और दूसरी ओर तन्त्री बजायी जा रही हो-इनके स्वर से जो गान विरुद्ध हो-ठीक इनके स्वरों के साथ मिलता हुआ गाया जा रहा हो ऐसे गेय को 'तालसुसंपउत्तं' हस्तताल के स्वर के अनुसार गाये गये गेय को 'तालसमं लयसुसंपउत्तं गह सुसंपउत्तं' ताल समताल के अनुसार लयसंप्रयुक्त, सींग आदिके बने हुए अंगुलीक्षोष से बजाई जाने वाली वीणा के स्वर प्रकार से युक्त ग्रह संप्रयुक्त ऐसे गाने को 'मणोहर' मन को हरण करने वाले

शब्दको स्पर्श सुखद होय तो स्वर सुललित कहेवाय छे. ८, आ आठ गुणों वाणा गेयने 'गुंजतवंसकुहरोवगूढ' वांसणीमां लीन सुरीला अवाजथी गावामां आवेल गेयने 'रत्नं तित्थाण करणसुद्धं' गावाना रागथी अनुसक्त थयेला गेयने त्रिस्थान कारवथी उर कंठ, शिर आ इलेष्म रक्षित अव्याकुलित त्रण स्थानोथी शुद्ध थयेला गेयने 'महुरसम सुललितं' मधुर; सम, तालवंश स्वर आदिथी समनुगत सुललित आ अथा गुणोवाणा गेयने 'सकुहरगुंजत वसतंतीसु संपउत्त' जे गानमां ओक तरफ तो वांसणी बगाडवामा आवती होय अने भील तरफ तन्त्री बगाडवामा आवती होय, तेना स्वरथी जे गान विरुद्ध होय ओवा गेयने 'तालसुसंपउत्त' हस्त तालना स्वर प्रमाणे गावामा आवेल गेयने 'तालसम लयसुसंपउत्त' गहसुसंपउत्त' तालसम, ताल अनुसार लयसंप्रयुक्त सींग विगेरेना बनावेला अंगुली क्षोषथी बगाडवामां आवनारी वीणाना स्वर प्रकारथी युक्त ग्रहसंप्रयुक्त ओवा गानने 'मणोहर' मनने मोहित करनार गेयने 'मलय रिमियपदसचार' मृदु, रसित, स्वर प्रमाणे तन्त्री विगेरेथी

લિયં' રક્તં ત્રીસ્થાનકરણશુદ્ધમ્, રક્તં ગેયરાગાનુરક્તેન યદ્વીયતે તદ્રક્તમ્, તથા
 ચ-ત્રિસ્થાપકરણશુદ્ધમ્ ત્રીણિ સ્થાનાનિ-ઉરઃ પ્રશ્નવીણિ તૈષુ કરણેન-ક્રિયયા
 શુદ્ધમિતિ ત્રિસ્થાનકરણ-શુદ્ધમ્, તથાહિ-ઉરઃ શુદ્ધં કંઠશુદ્ધં શિરોશુદ્ધં ચ, તત્ર
 યદિ ઉરસિ સ્વરઃ સ્વર-ભૂમિકાનુસારેણ વિશાલો ભવતિ તત્ ઉરો વિશુદ્ધમ્, સ એવ
 સ્વરો કંઠે વર્તિતો ભવતિ અસ્ફુટિતશ્ચ તતઃ કંઠવિશુદ્ધમ્, યદિ પુનઃ શિરઃ પ્ર.પ્તઃ
 સન્ સાનુનાસિકો ભવતિ તતઃ શિરો વિશુદ્ધમ્, અથવા યદ્ ઉરઃકંઠશિરોમિઃ
 શ્લેષ્મણા અવ્યાકુલિતૈર્વિશુદ્ધૈર્શીયતે તદ્ ઉરઃ કંઠશિરો વિશુદ્ધત્વાત્ ત્રિસ્થાન
 કરણવિશુદ્ધં ભવતીતિ । મધુરં સમં સુલલિતમ્ એતાનિ પદાનિ વ્યાખ્યાતપૂર્વાણિ ।
 તથા-'સકુહરગુજંતવંસતંત્રીસુસંપડતં' સકુહરગુજ્જદ્ વંશતન્ત્રીસુસંપ્રયુક્તમ્ સકુહરો-
 ગુજ્જન્ યો વંશઃ 'વાંસુરી' ઇતિ પ્રસિદ્ધઃ યત્ર તન્ત્રીતલતાલલયગ્રહસુસંપ્રયુક્તં ભવતિ,
 સકુહરે વંશે ગુજ્જતિ તન્ત્ર્યા ચ વાદ્યમાનાયાં યત્ તન્ત્રીસારેણ અત્રિશુદ્ધં તત્
 સકુહરગુજ્જદ્વંશતન્ત્રીસુસંપ્રયુક્તમ્, -તથા 'તાલસુસંપડતં' તાલસુસંપ્રયુક્તં પરસ્પરાદૃત-
 હસ્તતાલસ્વરાનુવર્તિત્યદ્વીતં તત્ તાલસુસંપ્રયુક્તમ્, યત્ મુરજકંસિકાદીનામાતોઘાના
 માહતાનાં યો ધ્વનિઃ યશ્ચ નૃત્યન્ત્યા નર્તકયાઃ પાદોત્ક્ષેપરતેન સમં તત્તાલસુસંપ્રયુક્તમ્
 'તાલસમં' તાલસમમ્ 'લયસુસંપડતં' લયસુસંપ્રયુક્તમ્ શૃંગમયો દારુમયો વંશમયો વા

ગેય કો 'મડપરિભ્રમપયસંચારં' મૃદુરિમિતસ્વરાનુસાર તંત્રી આદિ સે
 ગ્રહણક્રિયેભ્યે સ્વર સે યુક્ત પદસંચારવાલેગેયકો 'સુગં' શ્રોતાઓ' કો
 આનન્દ જિસમે આવે એસે સુરતિવાલેગેય કો 'સુગતિ' સુમતિવાલે
 અંગો કે સુન્દર હુકાચવાલે ગેય કો 'વરચારુલ્લવં' વિશિષ્ટ સુન્દર રૂપ-
 વાલે 'ગેયકો દિવ્યં ગેયં પગીયાણં' દિવ્ય એસે ગાનેકો ગાનેવાલે ઉન પૂર્વોક્ત
 કિન્નરાદિદેવો' કે મુખ સે જો શબ્દ નિકલતે હૈ ઓર વે જૈસે ઝનોહર
 હોતે હૈ તો કગ હે અદન્ત । 'અવેણારુલ્લેખિયા' હસી તરહ કે શબ્દ ઉન
 તૃણ ઓર મણિયાં સે નિકલતે હુણ હોતે હૈ ? હસ કે ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી
 કહતે હૈ 'હંતા ગોયમા । એવંમૂણ સિયા' હાં-ગૌતમ ! ઉનકે નિકલે હુણ

અહુણુ ઈરવામાં આવનારા સ્વરથી યુક્ત પદસંચાર વાળા ગેયને 'સુગં' શ્રોતા
 ઓને જેનથી આનંદ ઉપજે એવા સુરતિવાળા ગેયને સુગતિ' સુ તિવાળા
 અંગોનો સુદર સુતાવવાળા ગેયને 'વરચારુલ્લવં' વિશિષ્ટ સુદર રૂપવાળા ગેયને
 'દિવ્યં ગેય પગીયાણં' દિવ્ય એવા ગાનને ગાવાવાળા એ પૂર્વોક્ત દિગ્ધર વિગેરે
 દેવોના મુખથી જે શબ્દ નીકળે છે, અને એ જેવા ઝનોહર હોય છે તે
 શું ? 'અવેણારુલ્લેખિયા' હે ભગવન એ રીતની મધુરતા એ તૃણ અને મણિયો
 માંથી નીકળનાર શબ્દોનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે
 'ગોયમા ! એવંમૂણસિયા' હાં ગૌતમ એ પૂર્વોક્ત પ્રકારના ગેય વિગેરેમાંથી

અંગુલિકોશસ્ત્રેનાહતાવાસ્તવ્યાઃ સ્વરપ્રકારો લયસ્તમનુસરદ્ ગેયં લયસુસંપ્રયુક્ત-
મિતિ કથ્યતે । ‘ગ્રહસુસંપડત્તં ગ્રહસુસંપ્રયુક્તય્, યઃ પ્રથમં વંશતઃકવ્યાદિમિઃ સ્વરો-
ગૃહીતસ્તન્માર્ગાનુસારિ ગેયં ગ્રહસુસંપ્રયુક્તય્, ‘મનોહર’ મનોહરય્-મનોઽશ્લિષ-
ણીયમ્ । કથં શ્રુતં ગેયમ્ ? તન્નાદ-‘મડલ’ હસ્તાદિ, ‘મડયરિમિયપચસંચાર’ મૃદુક-
રિમિતપદસંચારય્, મૃદુ-મૃદુના સ્વરેણ યુક્તં ન તુ કઠોરેણ તથા યન્ન સ્વરોઽક્ષ-
રેષુ-ઘોલનાસ્થરવિશેષેષુ તંચલન્ રાગેઽલીન પ્રતિભાસતે સપદ સંચારો રિમિતમિત્યુ-
ચ્યતે, મૃદુરિમિતપદેષુ ગેયતિવદ્દેષુ સંચારો યન્ન ગેયે તત્ મૃદુરિમિતપદસંચારય્ ।
‘સુરઈ’ સુરતિ, શોભના રતિઃ-આનન્દો ઋદિ શ્રોતૃણાં તત્ સુરતિ । તથા-‘સુણઈ’
સુનતિ, શોભના નતિઃ-અજ્ઞાનાં નયનં રચનાતોઽસ્થાને યસ્મિન્ તત્ સુનતિ ગેયમ્,

શબ્દ જૈસે શબ્દ હન તૃણ ઔર ઝળિયોં કે હોતે હૈ જહાં પર જો ગેય
કો અનેક વિશેષણોં સે યુક્ત કિયા ગયા હૈ હન વિશેષણોં કા તથા
સૂત્ર મેં આગલ ઔર મી પદોં કી વ્યાખ્યા હસ પ્રકાર સે હૈ-જિન કિન્ન
રાદિકોં કા યહાં કથન કિયા ગયા હૈ વે સમ વ્યન્તર દેવોં કે હી
મેદ હૈ અદ્રશાલ આદિ ચાર વન સુમેરુપર્વત પર હી હૈ હનમેં અદ્રશાલ-
વન મેરુ કી સમન્તતઃ ભૂમિ મેં ચારોં તરફ સમ અર્થાત્ નીચે કી ભૂમિ
હૈ, મેરુ કી પ્રથમ મેઘલા મેં નન્દનવન હૈ હસકે ઉપર દૂમરી મેઘલા મેં
સૌમનસ વન હૈ હસ સે ઉપર મેં ચૂલિકા કે પાર્શ્વ આગો મેં ચારોં તરફ
પણ્ડકવન હૈ મહાહિમવાન હેમ્વત ક્ષેત્ર કી ઉત્તર દિશા મેં હૈ ઔર
યહ હસકી સીમા કા કલ્પાં હોતે સે વર્ષધર પર્વત કહલાતા હૈ શેષ
ગઘ આદિ કે મેદ કે ગેય આઠ પ્રકાર કા હોતા હૈ જૈસે વર્ષધર પર્વતોં
કા યહ ઉપલક્ષક હૈ, હસસે અન્ય વર્ષધર પર્વત મી જાન લેના ચાહિયે

નીકળતા શખ્ડો જેવા શખ્ડો એ તૃણ અને મણિયોના હોય છે અહીયાં જે
ગેયને અનેક વિશેષણોથી યુક્ત કરવામાં આવેલ હોય એ વિશેષણોના તથા
સૂત્રમાં આવેલ બીજા પદોનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે જે દિત્તર વિગેરેનું
અહીયાં કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે બધા વ્યન્તર દેવોનાજ ભેદ છે ભદ્ર-
શાલ વિગેરે ચાર વનો સુમેરૂ પર્વત પર જ છે તેમા ભદ્રશાલવન મેરૂની ચારે
બાજુની ભૂમી સમ અર્થાત્ નીચેની ભૂમિ છે મેરૂની પ્રથમ મેખલામા નન્દનવન
છે. તેના ઉપર બીજી મેખલામાં સૌમનસ વન છે. તેની ઉપર ચૂલિકાના પાર્શ્વ-
ભાગમાં ચારે તરફ પંડકવન છે મહા હિમવાન હૈમવત ક્ષેત્રની ઉત્તર દિશામાં
છે. એ એની સીમાને બતાવનાર હેવાથી વર્ષધર પર્વત કહેવાય છે. બાકિ ગઘ
વિગેરેના ભેદથી ગેય આઠ પ્રકારનું હોય છે જેમકે વર્ષધર પર્વત એ અહિં
ઉપલક્ષક છે, તેથી બીજા વર્ષધર પર્વતો પણ સમજી લેવા જે ગેય સ્વર

‘વરચારુરૂપ’ વરચારુરૂપમ્, વરમ્-પ્રધાનં ચારુવિશિષ્ટં ચ રૂપં-સ્વરૂપં યસ્ય તદ્ વરચારુરૂપમ્ ‘દિવ્યં’ દિવ્યં પ્રધાનમ્, ‘ગેયં’ ગેયમ્ ‘પગીયાણં’ પ્રગીતાનાં ગાયતા-ગેયસ્ય ગાનં કુર્વતાં કિન્નરાદીનાં યાદૃશઃ શબ્દોઽતિમનોહરો ભવતિ, ‘ભવેણ્યારુવે સિયા’ સ્યાત્-કથશ્ચિત્ ભવેત્ કિમ્ એલાવદ્રૂપસ્તૈષાં તૃણાનાં મળીનાં ચ શબ્દઃ ? એવમુક્તે ગૌતમે મગવાનાહ-‘હંતા ગોયમા’ इत्यादि, ‘હંતા ગોયમા !’ હન્ત-ગૌતમ ! ‘એવંમૂષ સિયા’ એવમ્ભૂતઃ શબ્દઃ સ્યાત્તેષાં તૃણાનાં મળીનાં ચેતિ મગવતા સ્વીકૃતમ્ ॥ સૂ. ૫૩ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजमदत्त-
‘जैनाचार्य’ पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितस्य श्री
जीवाभिगमसूत्रस्य प्रमेयद्योतिका
ख्यायां व्याख्यायां तृतीयप्रतिपत्तौ
वनषण्ठादि वर्णनान्तो द्वितीयो
भागः समाप्तः ॥

જો ગેય સ્વર સંચાર સે ગાયા જાતા હૈં વહ ગદ્ય હૈં જો ગાન છન્દોં કે રૂપ મેં ગાયા જાતા હૈં વહ પદ્ય રૂપ ગેય હૈં ૨ જો કથિકાદિરૂપસે ગાયા જાતા હૈં વહ કથ્ય હૈં ૩ જિસ ગેય મેં કેવલ એક એક અક્ષર ગાયા જાતા હૈં વહ પદ્યબદ્ધ હૈં ૪ જો વૃત્તાદિ કે ચતુર્ભાગ એકચરણ મેં બદ્ધ હો વહ પદ્યબદ્ધ હૈં ૫ જો આરંભ સે હી સમારંભ્યમાણ હોતા હૈં વહ ઉત્તિષ્ઠ હૈં ૬ પ્રથમ સમારંભ્ય કે વાદ જો નાના આક્ષેપપૂર્વક પ્રવર્તમાન

સંચારથી ગાવામાં આવે છે. તે ગદ્ય કહેવાય છે. ૧ જે ગાન છન્દોના રૂપે ગાવામાં આવે છે, તે પદ્યરૂપ ગેય છે. ૨ જે કથિકાદિ પ્રકારથી ગાવામાં આવે છે. તે કથ્ય ગેય છે. ૩ જે ગાનમાં કેવળ એક એક અક્ષર ગાવામાં આવે છે. તે પદ્યબદ્ધ ગેય છે. ૪ જે વૃત્તાદિના ચતુર્ભાગ એક ચરણમાં બદ્ધ હોય તે પદ્યબદ્ધ છે ૫ જે ગેય આરંભથીજ સમારંભ્ય માણ્ય હોય છે, જે ઉત્તિષ્ઠ ગેય છે. ૬ પહેલા સમારંભની પછી જે નાના પ્રકારના આક્ષેપ પૂર્વક પ્રવર્તમાન

હોતા હૈવહ પ્રવૃત્તક હૈ ૭ મધ્યમા મેં જો સકલ મૂર્છનાદિ ગુણોં સે
યુક્ત હોતા હુઆ ધીરે ધીરે સંચાર કરતા હૈ, વહ ગેય કે આઠવાં મેદ હૈ
ફિર ગેય કા વિશેષણ કહતે હૈ જિસ ગેય કા અવસાન સમ્યકરૂપ સે
ભાવિત હોતા હૈ વહ રોચિતાવસાન ગેય હૈ જો ગેય છહ દોષોં સે રહિત
હો ઉન છહ દોષોં કા સ્પષ્ટીકરણ જો ગીત ગવરાણ હુઅ મન સે ગાયા
જાતા હૈ વહ ગીત ભીત દોષ સે દૂષિત કહા ગયા હૈ જો ગાના જલ્દી
ગાયા જાતા હૈ વહ ગાન કા દ્રુત નામક દોષ હૈ જિસ ગાન કો ગાતે
સમય શ્વાસ ડઠ આવે ઔર હસસે ગાનેવાલે કો આકુલતા હો જાવે વહ
ગેય ઉપ્પિચ્છ દોષવાલા કહા ગયા હૈ-તદુક્તમ્-‘ઉપિચ્છં શ્વાસયુક્તમ્’
જો ગાના અતિતાલવાલા હો અથવા અસ્થાન તાલવાલા હો વહ ઉત્તાલ
દોષવાલા કહા ગયા હૈ। જો ગાના શિથિલ કઠોર સ્વર સે ગાયા જાતા
હૈ વહ ગાના કાક સ્વર દોષ સે દૂષિત કહા ગયા હૈ। જો ગાના નાક કે
સ્વર સે ગુનગુનાતે હુઅ ગાયા જાતા હૈ વહ અનુનાસિક દોષવાલા ગાના
કહા ગયા હૈ ૬। ૧૧ ગુણોં કા સ્વરૂપ પૂર્વોં મેં સ્વર પ્રાપ્ત મેં વિશેષરૂપ
સે હૈ ઉનસે ઉદ્ઘૃત કિયા હુઆ ‘કુર્હવેસ્મિ ભરતવિંશાશિલ’ આદિદ્વારા
વિરચિત ગ્રન્થો મેં મિલતા હૈ વહાં સે જાન ઢેના ચાહિયે, ગાને કે
આઠ ગુણ હસ પ્રકાર સે હૈ-જો ગીત સ્વર ંવં કલાઓં સે પૂર્ણ કરકે

થાય છે તે પ્રવૃત્તક છે. ૭ મધ્યમામાં જે સકલ મૂર્છના વિગેરે ગુણોથી યુક્ત
થતા થતા ધીરે ધીરે સંચાર કરે છે. તે ગેય મદ કહેવાય છે. ૮ આ આઠ
લેદ ગેયના છે. હવે ગેયના વિશેષણો બતાવવામાં આવે છે. જે ગેયનું અવસાન
સમ્યક પ્રકારથી ભાવિત થાય છે તે રોચિતાવસાન ગેય છે. જે ગેય છ દોષોથી
રહિત હોય એ છ દોષો આ પ્રમાણે છે. જે ગીત ગભરાયેલા મનથી ગાવામાં
આવે છે, તે ગીત ભીત દોષથી દૂષિત કહેવામાં આવે છે. જે ગાન જલ્દિ
જલ્દિ ગાવામાં આવે છે. તે ગાનનો દ્રુત નામનો દોષ છે. જે ગાનને ગાતી
વખતે શ્વાસ ચડી જાય અને તેનાથી ગાવાવાળાને આકુળતા થઈ જાય તે ગીત
ઉપ્પિચ્છ દોષવાળું કહેવાય છે તેજ કહેવામાં આવેલ છે. ‘ઉપ્પિચ્છં શ્વાસ-
યુક્તમ્’ જે ગાન અત્યંત તાલ વાળું હોય અથવા અસ્થાને તાલવાળું હોય તે
ગાનને ઉત્તાલ દોષવાળું કહેવામાં આવે છે જે ગાન શિથિલ કઠોર સ્વરથી
ગાવામાં આવે તે ગાન કાકસ્વર દોષથી દૂષિત કહેવાય છે. જે ગાન નાકના
સ્વરથી ગણુગણુના ગાવામાં આવે તે ગાન અનુનાસિક દોષવાળું કહેવાય છે. ૬

ગાયા જાતા હૈં વહ ગાને કા પૂર્ણ ગુણ હૈં । ગેય કા જો રાગ હોતા હૈં ઉસ રાગ સે યુક્ત કરકે જો ગાના ગાયા જાતા હૈં વહ રક્ત ગુણ હૈં, અન્ય અન્ય સ્વર વિશેષો સે અલંકૃત કરકે જો ગાના ગાયા જાતા હૈં વહ અલંકૃત ગુણ હૈં, જિસ ગાને મેં અક્ષર એવં સ્વર ચે કિલકુલ સ્પષ્ટ હોં વહ વ્યક્ત ગુણ હૈં ૪ જો ચિલ્લાને જૈસી વિસ્વર ધ્વનિ સે વહીં ગાયા જાતા હૈં વહ ગેય કા અવિધુષ્ટ ગુણ હૈં કોકિલ કી ધ્વનિ કે જૈસી મધુર ધ્વનિ સે જો ગાના ગાયા જાતા હૈં વહ ગાન મધુર ગુણવાલા હૈં । ૬ જિસ મેં તાલ-વંશી ઓર સ્વર એક કીલ્પ મેં જા રહે હોં એસા જો ગાના હૈં વહ સમગુણવાલા ગાના હૈં ૭ જો ગાના સ્વરોં કો ઘોલનેવાલે પ્રકાર સે કંઠ મેં તૈરતા જૈસા રહતા હૈં વહ ગાના સુલલિત ગુણવાલા કહા ગયા હૈં સૂત્ર-કારને હન્હીં આઠ ગુણો મેં સે કિતનેક ગુણોં કો 'રત્ન તિસ્થાનકરણ-સુદ્ધ' આદિ પાઠ દ્વારા પ્રકટ ક્રિયા હૈં ઉર, કંઠ એવં શિર ચે ત્રીન સ્થાન હૈં । જો ગીત ઉરઃ શુદ્ધ, કંઠ શુદ્ધ એવં શિરઃ શુદ્ધ હોતા હૈં વહ ગીત ત્રિસ્થાનકરણ શુદ્ધ કહા ગયા હૈં । છાતી સે ઉઠા હુમા સ્વર અપની ભૂમિકા કે અનુસાર જબ વિશાલ હો જાતા હૈં તબ વહ ઉરો વિશુદ્ધ

અગીયાર ૧૧ ગુણોત્તર સ્વરૂપ પૂર્વેમાં સ્વર પ્રાભુતમાં વિશેષ પ્રકારથી કહેલ છે. તેમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલ 'કુર્હ વેસ્ત્રિ ભરતવિંશતિલ વિગેરે દ્વારા વિરચિત ગ્રંથોમાં મળે છે, તે તેમાંથી સમજી લેવા.

ગાનના આઠ ગુણો આ પ્રકારના છે. જે ગીત સ્વર અને કળાઓથી પૂર્ણ રીતે ગાવામાં આવે તે ગાનના પૂર્ણ નામનો ગુણ છે. જેવનો જે રાગ હોય એ રાગથી જે ગીત ગાવામાં આવે તે રક્ત ગુણ વાળું ગીત કહેવાય છે. ખીજા ખીજા સ્વર વિશેષોથી અલંકૃત કરીને જે ગીત ગાવામાં આવે તે ગીત જ્યારે કંઠમાં વર્તિત થઈને અસ્કુટ થાય છે. ત્યારે તે કંઠ વિશુદ્ધ કહેવાય છે. એજ સ્વર જ્યારે શિરો ભાગમાં થઈને અનુનાસિક થાય છે, ત્યારે તે શિરોવિશુદ્ધ કહેવાય છે. અથવા પ્રદેખમાંથી વ્યાકુલ થયાંવિના ઉર, કંઠ, અને શિર, એ ત્રણ સ્થાનોથી વિશુદ્ધ કહેલ છે અંગુલીકોશ શ્રંગ-સીંગ અથવા લાકડીના કે વાંસના બનાવેલ હોય છે તેને આંગળીમાં પહેરીને જ્યારે તંત્રી અલંકૃત ગુણવાળું કહેવાય છે. જે ગાનમાં અક્ષર તેનો સ્વર એ તદન સ્પષ્ટ હોય તે ગીતનો વ્યક્ત નામનો ગુણ છે, ૪ જે ચિડાવા જેવી વિસ્વર ધ્વનીથી ગાવામાં ન આવે તે ગીતનો અવિધુષ્ટ નામનો ગુણ છે. ૫ કોયલના અવાજ

હોતા હૈ, વહી સ્વર જબ કંઠ મેં વર્તિત હોતા હુઆ અસ્ફુટિત હોતા હૈ તથ વહ કંઠ વિશુદ્ધ હોતા હૈ વહી સ્વર જબ શિર મેં પ્રાપ્ત હોકર સાનુનાસિક હોતા હૈ તથ વહ શિરો વિશુદ્ધ હોતા હૈ અથવા શ્લેષ્મા સે અવ્યાકુલ હુઅ ડર કંઠ, ઓર શિર इन तीन स्थानों से जो गाया जाता हॆ वॆ डर कंठ और शिर इन तीन स्थानों से विशुद्ध कहा गया है । अंगुलिकोश गुद्गका दारु, लकडी का या वंश का बना हुआ होता है इसे अंगुली में पहिन कर जध तन्त्री बजायी जाती है, तथ उससे जो स्वर निकलता है उस स्वर का नाम लय है, इस लय के अनुसार जो गीत गाया जाता है वह लय सुसंप्रयुक्त गीत है, जो गीत प्रथमवंश तन्त्री आदि से गृहीत होता हुआ उसी के अनुसार गाया जाता है वह ग्रह सुसंप्रयुक्त गीत है, जिस गीत में तालवंश तन्त्री आदि के स्वर गीत के साथ साथ चल रहे हों वह गीत सुललित है मृदु स्वर से गाया जाय उस गीत का नाम मृदु है । घोलना स्वर विशेषो से संचार करता हुआ जब राग में आ जाता है तथ वह पदसंचाररिमित

જેના મીઠા અવાજથી જે ગીત ગાવામાં આવે તે ગીત મધુર નામના શુભ વાળું કહેવાય છે. ૬ જેમાં તાલ વંશ અને સ્વર એક શિલ્પમાં જઈ રહ્યા હોય એવું જે ગીત છે તે ગીત સમશુભ નામના શુભવાળું કહેવાય છે જે ગાન સ્વરોને ધોળવાના પ્રકારથી કઠમા તરતુ રહે છે, તે ગાન સુલલિત શુભ વાળું કહેવાય છે. સૂત્રકારે આજ ગુણોમાંથી કેટલાક ગુણોને 'રત્નતિથ્યાળ કરણસુદ્ધ' વિગેરે પ્રકારના પાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. ઉર, કઠ અને શિર એ ત્રણ સ્થાન છે. જે ગાન ઉર શુદ્ધ, કઠશુદ્ધ અને શિર:શુદ્ધ હોય છે તે ગીત ત્રિસ્થાન કરણ શુદ્ધ કહેવાય છે. છાતીથી ઉપડેલ સ્વર પોતાની ભૂમિકા પ્રમાણે જ્યારે વિશાળ બની જાય ત્યારે તે ઉરોવિશુદ્ધ થાય છે. એજ સ્વર વગાડવામાં આવે ત્યારે તેમાંથી જે સ્વર નીકળે છે, એ સ્વરનુ નામ લય છે. આ લય પ્રમાણે જે ગીત ગાવામાં આવે છે, તે લય સુસંપ્રયુક્ત ગીત છે. જે ગીત પહેલાં વંશ તત્રી વિગેરેથી ગ્રહણ થઈને તે અનુસાર ગાવામાં આવે તે ગેય સુસંપ્રયુક્ત ગીત છે. જે ગીતમાં તાલ વંશ તત્રી વિગેરેનો સ્વર ગીતની સાથે સાથે ચાલતો હોય એ ગીત સુલલિત કહેવાય છે. જે ગીત મૃદુસ્વરથી ગાવામાં આવે એ ગીતનુ નામ મૃદુ કહેવાય છે ધોલના સ્વર વિશેષથી સંચાર કરતા થકા જ્યારે બરોબર રાગમાં આવે ત્યારે તે ગીતનું

કહલાતા હૈ રચના કી અપેક્ષા જિસ ગીત કે અન્ત મૈં નનતિ હોતી હૈ
 ઉસ કા નામ સુનતિ હૈ, યહ પૂર્વ કે અનુવાદ મૈં સામાન્ય રુપ સે કહે
 ગયે પદોં કા સ્પષ્ટીકરણ હૈ ॥સૂ. ૫૩॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
 'જીવાભિગમસૂત્ર' કી પ્રમેયઘોતિકા નામક વ્યાખ્યા મૈં તૃતીય
 પ્રતિપત્તિ મૈં વનષણ્ડાદિ વર્ણનપર્યન્ત કાં દૂસરા ભાગ સમાપ્ત ॥

નામ પદ સંચારરિસિત કહેવાય છે. રચનાની અપેક્ષાર્થી જે ગીતની અંતમાં
 નનતિ થાય છે તેનું નામ સુનતિ છે. આ પહેલાના કથનમાં સામાન્ય રીતે
 કહેવામાં આવેલ પદોના અર્થનું સ્પષ્ટીકરણ છે. ॥ ૫૩ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રીઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'જીવાભિગમસૂત્ર'ની
 પ્રમેયઘોતિકા નામની વ્યાખ્યામાં ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં વનષણ્ડાદિ વર્ણન
 સુધીનો ભાગ સમાપ્ત ॥

મજ્જસઃ, એવમનેકવિધદ્રુમોપેતવનસ્ય પદ્મવરવેદિકાયા વનખંડસ્ય ચ વર્ણનમેકો-
રુદ્ધીપવદ્દેવ વિજ્ઞેયમિતિ । ૬.૯

‘एवं गोकर्णमणुस्सा णं पुच्छा’ हे भदन्त ! दाक्षिणात्यानां गोकर्णमनु-
ष्याणां गोकर्णनामको द्वीपः मज्जस इति मज्जसः, भगवानाह-‘गोयमा’ हे गौतम !
‘वेसाणियदीवस्स’ वैषाणिक (वैशालिक) द्वीपस्य ‘दाहिणपच्चत्थिमिल्लाओ
चरिमंताओ’ दक्षिणपाश्चात्यात् चरमान्तात् चत्वारि योजनशतानि ‘सेसं जहा
हयकण्णाणं’ शेषं सर्वं मकरणं यथा हयकर्णं मनुष्याणां तथैवात्र विज्ञेयम् तथाहि
लवणसमुद्रमवगाह्यान्तरे क्षुल्लहिमवद्दंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीप वेदिकान्तात्
चतुर्थोजनशतान्तरे गोकर्णमनुष्याणां गोकर्णद्वीपो नाहद्वीपः मज्जसः, स च चत्वारि
योजनशतानि आयामविष्कम्भेन द्वादशपञ्चषष्ठानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषा-

બાગદ્દ સૌ પેંમઠ યોજન કી હસકી પરિધિ હૈ યહાં પર મી એકોરુક દ્વીપ
કી તરહ પદ્મવર વેદિકા હૈ ઓર વનખંડ હૈ હન કા વર્ણન સબ
એકોરુક દ્વિપ કે જેસા હી હૈ ।

‘एवं गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ ‘हे भदन्त’ दक्षिण दिशा
के गोकर्ण मनुष्यों का गोकर्ण नामका द्वीप कहाँ पर है । इसके उत्तर
में प्रभुश्री कहते हैं । ‘गोयमा’ वेसाणियदीवस्स दाहिणपच्चत्थिमिल्ला-
ओ चरिमंताओ लवणसमुद्रं चत्वारि जोयणसयाइं सेसं जहा हय
कण्णाणं’ हे गौतम वैषाणिक द्वीप के दक्षिण पाश्चात्य चरमान्त से चार
सौ योजन लवण समुद्र में घुस जाने पर आगत क्षुद्र हिमवान पर्वत की
दाढा पर जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से चार सौ योजन के अन्तर
में गोकर्ण मनुष्यों का यह गोकर्ण नामका द्वीप कहा गया है । यह
द्वीप भी चारसौ योजन का लम्बा चौड़ा है और कुछ अधिक बारह

તેની પરિધિ છે અહિયાં પણ એકોરુક દ્વીપની જેમ પદ્મવર વેદિકા છે, અને
વનખંડ છે. તેનું તમામ વર્ણન એકોરુક દ્વીપના વર્ણન પ્રમાણે જ છે.

‘एवं गोकर्णमणुस्साणं पुच्छा’ हे भगवन् ! दक्षिण दिशाना गोकर्ण
मनुष्येनो गोकर्ण द्वीप कथां आवेल છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમ
સ્વામીને કહે છે તે ‘ગોયમા ! વેસાણિયદીવસ્સ દાહિણપચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિ-
મતાઓ લવણસમુદ્ર ચત્તારિ જોયણસયાઈ સેસં જહા હયકણ્ણાણં’ હે ગૌતમ !
વૈષાણિક દ્વીપના દક્ષિણ પશ્ચિમના ચરમાન્તથી ચારસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં
જવાથી ત્યાં આવેલ ક્ષુદ્રહિમવાન પર્વતની દાઢા પર જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાના
અન્તથી ચારસો યોજનના અંતરમાં ગોકર્ણ મનુષ્યેનો આ ગોકર્ણ નામનો
દ્વીપ કહેલ છે. આ દ્વીપ પણ ચારસો યોજનની લમ્બાઈ પહોળાઈ વાળો છે.

ધિકાનિ પરિક્ષેપેણ પ્રજ્ઞપ્તઃ, હયકર્ણદ્વીપવદેવ અત્રાપિ પદ્મવરવેદિકાયા વિવિધ-
દ્રુમશતાવૃત્તવનસ્ય વનપણ્ડસ્ય ચ વર્ણન કર્તવ્યમિતિ ।

‘સવકુલિક્ષણા ણં પુચ્છા’ કુત્ર સ્વલુ હે ભદન્ત ! દાક્ષિણાત્યાનામ્ શક્કુલી
કર્ણનાં મનુષ્યાણાં શક્કુલીકર્ણ દ્વીપો નામદ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ—અર્થત્વમ્મિતિ પૃચ્છ્યા સમુ-
દ્યતે પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ણાંગોલિયદીવસ્સ’ નાજ્ઞોલિક-
દ્વીપસ્ય ‘ઉત્તરપચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ’ ઉત્તરપાશ્ચાત્યાત્ ચરમાન્ઝાત્ ‘લવણ
સમુદ્ધં’ લવણસમુદ્રમ્ ‘ચત્તારિ જોયણસયાઈ’ ચત્તારિ યોજનશતાનિ ‘સેસં જહા
હયકર્ણાણ’ શેષ યથા હયકર્ણાનામ્, અર્થમર્થઃ—નાજ્ઞોલિકદ્વીપસ્ય પશ્ચિમોત્
ચરમાન્ઝાત્ ઉત્તરપશ્ચિમાયાં દિશિ ચત્તારિ યોજનશતાનિ લવણસમુદ્રમવગાહ્ય અત્રા
ન્તરે ક્ષુદ્રહિમવત્પર્વતોપરિ જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાત્ ચતુર્યોજનાન્તરે દાક્ષિણાત્યાનાં
શક્કુલીકર્ણમનુષ્યાણાં શક્કુલીકર્ણદ્વીપો નામદ્વીપઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । સ ચ શક્કુલીકર્ણ
સૌ પૈસઠ યોજન કી ઇનકી પરિધિ હૈ । હયકર્ણ દ્વીપ કી તરહ યહાં પર
મી પદ્મવરવેદિકા ઓર વિવિધ વૃક્ષો સે આવૃત્ત હુઅ વન કા ઓર વન
પણ્ડ કા વર્ણન કર લેના ચાહિયે ।

‘સવકુલિક્ષણાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! દક્ષિણ દિશા કે શક્કુલી કર્ણ
મનુષ્યોકા શક્કુલી કર્ણ નામકા દ્વીપ કહાં પર કહા ગયા હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ ‘ગોયમા’ ણાંગોલિયદીવસ્સ ઉત્તર પચ્ચત્થિ-
મિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્ધં ચત્તારિ જોયણસયાઈ સેસં જહા
હયકર્ણાણં’ હે ગૌતમ ! નાજ્ઞોલિક દ્વીપ કે ઉત્તર પાશ્ચાત્ય ચરમાન્ત
સે લવણ સમુદ્ર મેં ચાર સૌ યોજન ઓતર જોને પાર આગત ક્ષુદ્ર હિમ-
વાન પર્વત કી ઢાઢા પર જમ્બૂદ્વીપ કી વેદિકા કે અન્ત સે ચારસૌ યોજન

અને કંઈક વધારે બારસો પાંસઠ યોજનની તેની પરિધિ છે હયકર્ણ દ્વીપની
જેમ અહીંયાં પણ પદ્મવર વેદિકા અને જૂદા જૂદા વૃક્ષોથી ઘેરાયેલા વનનું
અને વનપંડનું વર્ણન કરી લેવું,

‘સવકુલિક્ષણાણં પુચ્છા’ શ્રી ગૌતમસ્વામી આ સૂત્રાંશથી પ્રભુશ્રીને પૂછે
છે કે હે ભગવન્ દક્ષિણ દિશાના શક્કુલીકર્ણ મનુષ્યોનો શક્કુલીકર્ણ નામનો
દ્વીપ ક્યાં આવેલ છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે
‘ગોયમા ! ણાંગોલિયદીવસ્સ ઉત્તરપચ્ચત્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્ધં
ચત્તારિ જોયણસયાઈ સેસં જહા હયકર્ણાણ’ હે ગૌતમ ! નાજ્ઞોલિક દ્વીપના ઉત્તર
પશ્ચિમના ચરમાન્તથી લવણ સમુદ્રમાં ચારસો યોજન અંદર જવાથી આવેલ
ક્ષુદ્રહિમવાન પર્વતની ઢાઢા પર જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાના અન્તથી ચારસો યોજ-
નના અંતરમાં દક્ષિણ દિશાના શક્કુલીકર્ણ મનુષ્યોનો શક્કુલીકર્ણ નામનો

द्वीप आयामविष्कम्भेण चत्वारि योजनशतानि द्वादशपञ्चषष्टानि योजनशतानि
किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण, पद्मवरवेदिका वनषण्डमनुष्यादि स्वरूपं च
सर्वमपि एकोरुद्वीपवज्ज्ञातव्यम् । 'आयंसमुद्राणं पुच्छा' आदर्शमुखानां पृच्छा
हे भदन्त ! दाक्षिणात्यानामादर्शमुखमनुष्याणां कुत्र आदर्शमुखनामको द्वीपः
प्रज्ञप्तः, इति प्रश्नः, अगत्रामाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'हयकण्ठ दीवस्स' हयकर्ण
नामकद्वीपस्य 'उत्तरपुरत्थिमिल्लआओ चरिमंताओ' उत्तरपूरस्त्यात् चरमान्तात्
'पंचजोयणसयाइं ओमाहिता' पञ्चयोजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्य 'एत्थ णं दाहि-
णिल्लाणं आयंसमुद्रमणुस्साणं' अत्र खलु दाक्षिणात्यानाम् आदर्शमुखमनुष्याणाम्
'आयंसमुद्रदीवे णामं दीवे पन्नत्ते' आदर्शमुखद्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः 'पंचजोयण-
सयाइं आयामविष्कम्भेण' स चादर्शमुखद्वीपः आयामविष्कम्भेण पञ्चयोजनशतानि

के अन्तर में दक्षिणात्य शङ्कुली कर्ण मनुष्यों का शङ्कुलीकर्ण नामका द्वीप कहा गया है। यह शङ्कुलीकर्ण द्वीप चार सौ योजन का लम्बा चौड़ा है। इसकी परिधि कुछ अधिक वारह सौ पैंसठ योजन की है।

शेष वर्णन एकोरूक द्वीप के प्रकरण जैसा जानना चाहिये?

‘आयंसमुहाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! आदर्श मुख मनुष्यों का आदर्श मुख नाबक्री द्वीप कहाँ पर कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं । हे गौतम ‘हयक्कणदीवस्स उत्तरपुरत्थिमिल्लाओ चरिमंताओ पंचयोजणसयाहं ओणाहित्ता एत्थणं दाहिणिल्लाणं आयंसमुहमणुस्साणं आयंसमुहदीवे णामं दीवे पणत्ते’ हयक्कणं द्वीप के ईशान कोने के चरमान्त से लवण समुद्र में पांच सौ योजन प्रविष्ट होने पर वहाँ आगत स्थान पर दक्षिण दिशा के आदर्श मुख मनुष्यों का आदर्श मुख नाबक्री द्वीप कहा गया है । यह द्वीप ‘पंचयोजणसयाहं’

દ્વીપ કાંઈ છે આ શબ્દની કણું દ્વીપ ચારસો યોજનની લગભગ પડોળાઈ વાળો છે તેની પરિધિ કંઈક વચારે બારસો પાંચઠ યોજનની છે. બાકીનું વર્ણન એકોરૂક દ્વીપના પ્રકરણ પ્રમાણે સમજવું.

‘આયંસમુદ્ગમં પુત્રઢા’ હે ભગવન્ આદર્શંમુખ મનુષ્યેનો આદર્શંમુખ નામનો દ્વીપ ક્યાં આવેત્ર છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને ઠહે છે ‘ગોયમા ! હ્યકુળ્લગીવસ્થ ઉત્તરપુરતિવમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ પંચજોયણસયાદ્’ ઓગાહિત્તા પત્વ ણં દોહિગિત્તલાણ અયંસમુદ્ગમણુસ્સાણ આયંસમુદ્ગદીવે ણામં દીવે પગ્ગત્તે’ હે ગૌતમ ! ઉત્તરના દ્વીપના ઈશાન ખૂણના ચરમાનતથી લવણસમુદ્રમાં પાંચમેા થેજન પવેચા સ્વામી ત્યા આવેત્ર સ્થાનપર દક્ષિણ દિશાના આદર્શ મનુષ્યેનો આદર્શંમુખ નામનો દ્વીપ ઠહો છે. આ દ્વીપની ‘પંચ જોયણ સયાદ્’

પ્રજ્ઞપ્તઃ અયં ભાવઃ एतेषां हयकर्णगजकर्णगोकर्णशङ्कुलीकर्णानां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमम् उत्तरपौरस्त्य-दक्षिणपौरस्त्य दक्षिणपाश्चात्य विदिक् चरमान्तात् पञ्चयोजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्य पञ्चयोजनशतायामविष्कम्भा एकाशीत्यधिक पञ्चदशयोजनशतपरिक्षेपाः पद्मवरवेदिका वनषण्डमण्डित बाह्यप्रदेशा जम्बूद्वीप वेदिकान्तात् पञ्चयोजनशतप्रमाणान्तरा आदर्शमुख-मेढूमुखाऽयोमुखनामान् अत्वारो द्वीपा वक्तव्याः, तथाहि-हयकर्ण द्वीपस्य परत आदर्शमुखो द्वीपः १, गजकर्णद्वीपस्य परतो मेढूमुखो नामद्वीपः २, गोकर्णद्वीपस्य परतोऽयोमुखो नाम द्वीपः ३, शङ्कुलीकर्ण द्वीपस्य परतो गोमुखनामको द्वीपो वर्तते ४ । अत्र-

आयाम विक्खंમેળં' લમ્બાઈ ઓર ચૌડાઈ મેં પાંચ સૌ યોજન કા હૈ । 'આયંસમુદ્દાહણં છ સયા' આદર્શ મુખ આદિ દ્વીપોં કા છ સૌ યોજન કા અવગાહન લવણ સમુદ્રમેં હૈ । હસ કથનકા તાત્પર્ય એસા હૈ-હયકર્ણ ગજકર્ણ ગોકર્ણ ઓર શંકુલીકર્ણ ઇન ચારોં દ્વીપોં કે વાદ જો ઉત્તર પૌરત્યાદિ વિદિશાઓં કેં ચરમાન્ત સે પાંચ પાંચ સૌ યોજન લવણ સમુદ્ર કે અવગાહન સે આદર્શ મુખ, મેદૂમુખ, અયોમુખ ઓર ગોમુખ નામ કે દ્વીપ હૈ વે પાંચ પાંચ સૌ યોજન કે લમ્બે ચૌડે હૈં । ઇનકી પરિધિ કા પ્રમાણ પન્દ્રહ સૌ ઇકયાસી યોજન કા હૈ । ચે સ્વ દ્વીપ પ્ચાવર વેદિકાઓં એવં વન લવણોં સે મણિડત બાહ્ય પ્રદેશોં વાહે હૈં તથા જમ્બૂદ્વીપ કી વેદિકા કે અન્ત સે પાંચસૌ યોજન કે અન્તર મેં ચે વ્યવસ્થિત હૈ । હસતરહ-હયકર્ણ દ્વીપ સે આગે આદર્શ મુખ દ્વીપ હૈં, ગજકર્ણ સે આગે મેદૂમુખ દ્વીપ હૈ. ગોકર્ણ દ્વીપ સે આગે અયોમુખ દ્વીપ હૈ । ઓર શંકુલીકર્ણ સે આગે ગોમુખ દ્વીપ હૈ । હસી તરહ ઇન આદર્શ મુખ

આયામવિક્કલમેળ' લાખાઈ પહોળાઈ પાંચસો યોજનની છે. 'આયંસમુદ્દાહણં છસયા' આદર્શમુખ વિગેરે દ્વીપોનું અવગાહન લવણ સમુદ્રમાં છ સો યોજનનું છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એવું છે કે હયકર્ણ, ગજકર્ણ, ગોકર્ણ અને શંકુલીકર્ણ આ ચારે દ્વીપોની પછી જે ઉત્તર પૌરત્યાદિ વિદિશાઓના ચરમાન્તથી પાંચ પાંચસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં અવગાહન કરવાથી આદર્શમુખ મેદૂમુખ અયોમુખ અને ગોમુખ નામના દ્વીપો છે તે બધા પાંચસો પાંચસો યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ વાળા છે તે બધાની પરિધિનું પ્રમાણ પંદરસો ઇકયાસી યોજનનું છે. આ બધા દ્વીપો પદ્મવર વેદિકાઓ તથા વનષ ઠાથી મંડિત બાહ્ય પ્રદેશો વાળા છે તથા જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાના અતથી પાંચસો યોજનના અંતરમાં વ્યવસ્થિત છે. આ રીતે હયકર્ણ દ્વીપની આગળ આદર્શમુખ દ્વીપ છે ગજકર્ણ દ્વીપની આગળ મેદૂમુખ દ્વીપ છે. ગોકર્ણદ્વીપની આગળ અયોમુખ દ્વીપ છે. અને શંકુલીકર્ણની આગળ ગોમુખ દ્વીપ છે એજ પ્રમાણે આ આદર્શમુખ

આદર્શમુલ્લદ્વીપસ્ય આલાપકઃ સૂત્રે એવ પ્રદર્શિતઃ, શેપાણાં ત્રયાણાં મેઢૂમુલ્લાઓમુલ્લ
ગોમુલ્લાનામાલાપકપ્રકારઃ સ્વયમૂહનીય ઇતિ ।

‘આસમુદ્દાર્શિ નં છ સયા’ અશ્વમુલ્લાદીનાં ચતુર્ણામશ્વમુલ્લ હસ્તિમુલ્લસિંહમુલ્લ
વ્યાઘ્રમુલ્લદ્વીપાનાં પદ્મયોજનશતાનિ અવગાહનં લવણસમુદ્રમધ્યે જ્ઞાતવ્યમ્ ।

અય માર્ગઃ- એતેષામાદર્શમુલ્લમેઢૂમુલ્લાઓમુલ્લગોમુલ્લદ્વીપાનાં પરતો મુયોઽપિ
યથાક્રમમ્ ઉત્તરપૌરસ્ત્ય-દક્ષિણપૌરસ્ત્ય-દક્ષિણપાશ્ચાત્યોત્તરપાશ્ચાત્યવિદિક્
ચરમાન્તાત્ પ્રત્યેકં પદ્મ પદ્મ યોજનશતાનિ લવણસમુદ્રમવગાહ્ય પદ્મયોજનશતાયામ-
વિષ્કમ્ભાઃ સપ્તનવત્યધિષ્ઠાદશયોજનશતપરિક્ષેપાઃ પદ્મવર્ગવેદિકા વનપન્ડ-
મણ્ડિતવાહ્યપ્રદેશાઃ જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાત્ પદ્મયોજનશતપ્રમાણાન્તરા અશ્વમુલ્લ-
હસ્તિમુલ્લસિંહમુલ્લ વ્યાઘ્રમુલ્લનામકાશ્ચત્વારો દ્વીપા ભવન્તીતિ વક્તવ્યાઃ તયાહિ-
આદર્શમુલ્લદ્વીપસ્ય પરતોઽશ્વમુલ્લનામકો દ્વીપો ભવતિ તથા-મેઢૂમુલ્લદ્વીપસ્ય પરતો-
હસ્તિમુલ્લનામકો દ્વીપો ભવતિ, તથા-અયોમુલ્લ દ્વીપસ્ય પરતઃ સિંહમુલ્લનામ
કો દ્વીપો ભવતિ તથા ગોમુલ્લદ્વીપસ્ય પરતો વ્યાઘ્રમુલ્લનામકો દ્વીપો ભવતિ ઇતિ ॥

દ્વીપાદિકોં સે આગે યથાક્રમ સે ઉત્તરપૌરસ્ત્યાદિ વિદિશાઓં કૈં ચરમા-
ન્ત સે લવણ સમુદ્ર સેં છ છ સૌ યોજન પર અશ્વમુલ્લ હસ્તિમુલ્લ, સિંહ
મુલ્લ, ઓર વ્યાઘ્ર મુલ્લ નામ કે દ્વીપ હૈ, યે પ્રત્યેક છ સૌ છ સૌ યોજન
કે લમ્બે ચૌડે ઘતાયે ગયે હૈ । હન સર્વ કી પ્રત્યેક કી પરિધિ અઠારહ
સૌ સતાનવે-૧૮૨૭-યોજન કી હૈ । જમ્બૂદ્વીપ કી વેદિકા કે અન્ત સે
હનકા અન્તર કા પ્રમાણ ૬ સૌ યોજન કા હૈ. હસ તરહ આદર્શમુલ્લ
દ્વીપ સે આગે અશ્વમુલ્લ દ્વીપ હૈ. મેઢૂમુલ્લ દ્વીપ સે આગે હસ્તિમુલ્લ દ્વીપ હૈ ।
અયોમુલ્લ દ્વીપ સે આગે સિંહ મુલ્લ દ્વીપ હૈ ઓર ગોમુલ્લ સે આગે
વ્યાઘ્રમુલ્લ દ્વીપ હૈ હન દ્વીપોં સે મી આગે ઓર મી ચાર દ્વીપ હૈ જો

વિગેરે દ્વીપોની આગણ ક્રમાનુસાર ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ વિદિશાઓના ચરમાન્તથી
લવણ સમુદ્રમા છસો છસો યોજન પર અશ્વમુળ, હસ્તિમુળ, સિંહમુળ અને
વ્યાઘ્રમુળ નામના દ્વીપો છે તે દરેક છસો છસો યોજનની લંબાઈ પહોળાઈ
વાળા છે તે બધાની એટલેકે દરેકની પરિધિ અઠારસો સત્તેણુ યોજનની છે

જમ્બૂદ્વીપની વેદિકાના અંતથી તેમના અંતરનું પ્રમાણ છસો યોજનનું
બતાવેલ છે. આ રીતે કેમથી આદર્શમુળ દ્વીપની આગળ અશ્વમુળ દ્વીપ છે.
મેઢૂમુળ દ્વીપની આગળ હસ્તિમુળદ્વીપ છે, અયોમુળદ્વીપની આગળ
સિંહમુળ દ્વીપ છે. અને ગોમુળદ્વીપની આગળ વ્યાઘ્રમુળદ્વીપ છે. આ દ્વીપોથી
પણ આગળ બીજા પણ ચાર દ્વીપો છે. જે ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ ચરમાન્તથી લવણ

‘આસકર્ણગર્હૈર્ણં સત્ત’ અશ્વકર્ણાદીનાં સપ્તયોજનશતાનિ અવગાહનં લઘ્વસ-
મુદ્રે । અર્થં ભાવઃ—અશ્વમુખાદીનાં ચતુર્ણામશ્વમુખહસ્તિમુખસિંહમુખ વ્યાગ્રમુખાનાં
દ્વીપાનાં પરતો યથાક્રમમ્ ઉત્તરપૌરસ્ત્યાદિ ચરમાન્તાત્ પ્રત્યેકં સપ્તસપ્તયોજનશ-
તાનિ લઘ્વસમુદ્ર મદગાહ્ય સપ્તયોજનાયામવિષ્કમ્ભાઃ ત્રયોદશાધિક દ્વાવિંશતિયો-
જનશતપરિચયાઃ પદમવરવેદિકા વનખણ્ડમણ્ડિતવાહ્યપ્રદેશાઃ જમ્બૂદ્વીપવેદિકાન્તાત્
સપ્તયોજનશતપ્રમાણાન્તરા અશ્વકર્ણ સિંહકર્ણાકર્ણકર્ણપ્રાવરણ નામકાશ્વત્વારો દ્વીપો
ભવન્તીતિ જ્ઞાતવ્યાઃ, તથાહિ—અશ્વમુખ નામક દ્વીપસ્ય પરતોઽશ્વકર્ણનામકો દ્વીપો
ભવતિ તથા—હસ્તિમુખદ્વીપસ્ય પરતઃ સિંહકર્ણનામકો દ્વીપો ભવતિ, તથા—સિંહમુખ-
દ્વીપસ્ય પરતોઽકર્ણ નામકો દ્વીપો ભવતિ, તથા—વ્યાગ્રમુખ નામક દ્વીપસ્ય પરતઃ
કર્ણપ્રાવરણ નામકો દ્વીપઃ, एते દ્વીપા યથોક્તાયામવિષ્કમ્ભ પરિચયયુતા ભવન્તીતિ ॥

‘ઉક્કામુહાર્હૈર્ણં અટ્ટ’ ઉલ્કામુખાદીનામ્—ઉલ્કામુખ મેઘમુખ વિદ્યુન્મુખ વિદ્યુ-
દન્તનામકાનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનામષ્ટયોજનશતાનિ અવગાહનં લઘ્વસમુદ્રે, અર્થં ભાવઃ—

ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ ચરમાન્ત સે લઘ્વ સમુદ્ર મેં સાત સાત સૌ યોજન
જાને પર આતે હૈં इनकी लम्बाई चौडाई सात सात सौ योजन की है
और परिधि का प्रमाण प्रत्येक को याईस सौ तेरह—२२१३ योजन
का है जम्बूद्वीप की वेदिका के अन्त से इनका सात सौ योजन का
अन्तर है । इस तरह अश्वमुख द्वीप से आगे अश्वकर्ण द्वीप है हस्तिमुख
से आगे सिंह कर्णद्वीप है, सिंहमुख से आगे अकर्णद्वीप है और
व्याघ्रमुख से आगे कर्ण प्रावरण द्वीप है यही बात ‘आसकण्णगार्हणं सत्त’
इस सूत्र पाठ द्वारा स्पष्ट की है ये सब अश्वकर्णादिक चारों द्वीप
पद्मवर वेदिकाओं और वनखण्डों से मंडित बाह्य प्रदेशों वाले हैं ।

‘ઉક્કામુહાર્હૈર્ણં અટ્ટ’ ઉલ્કામુખ મેઘમુખ વિદ્યુન્મુખ ઓર ઉત્તર

સમુદ્રમાં સાતસો સાતસો યોજન દૂર જવાથી આવે છે. તેમની લંબાઈ પહોળાઈ
સાતસો સાતસો યોજન છે અને ઢરેકની પરિધિનું પ્રમાણ બાવીસસો તેર
યોજનનું છે. જંબૂદ્વીપની વેદિકાના અંતથી તેમનું માત્ર સાતસો યોજનનું અંતર
છે આ રીતે અશ્વમુખદ્વીપની આગળ અશ્વકર્ણદ્વીપ છે હસ્તિમુખની આગળ
સિંહકર્ણદ્વીપ છે. સિંહમુખદ્વીપની આગળ અકર્ણદ્વીપ છે અને વ્યાગ્રમુખની
આગળ કર્ણ પ્રાવરણ દ્વીપ છે. એજ વાત ‘આસકર્ણગર્હૈર્ણં સત્ત’ આ સૂત્રપાઠ
દ્વારા સ્પષ્ટ કરેલ છે. આ અશ્વકર્ણાદિ ચારે દ્વીપો પદ્મવર વેદિકાઓ અને
વનખંડોથી શોભાયમાન બાહ્યપ્રદેશવાળા છે.

‘ઉક્કામુહાર્હૈર્ણં અટ્ટ’ ઉલ્કામુખ, મેઘમુખ, વિદ્યુન્મુખ અને ઉત્તર પૌરસ્ત્યના

ਸੀ० ੮੮

एतेषामश्वकर्णसिंहकर्णकर्णप्रावरणनामकद्वीपानां चतुर्णां परतो यथाक्रमम्
उत्तरपौरस्त्यादि विदिक्चरमान्तात् प्रत्येक षष्टौ अष्टौ योजनशतानि लवण-
समुद्रमवगाह्याष्टयोजनशतायामविष्कम्भा एकोनत्रिंशदधिक पञ्चविंशति योजन
शतपरिक्षेपाः पद्मवरवेदिका वनखण्डमण्डित बाह्यप्रदेशाः जम्बूद्वीपवेदिकान्ताद्
अष्टयोजनप्रमाणान्तरा उत्कामुख मेघमुख विद्युन्मुख विद्युदन्ताविधानाश्चत्वारो
द्वीपा भवन्तीति ज्ञातव्याः, तथाहि—अश्वकर्णद्वीपस्य परत उत्कामुखो द्वीपो
भवति, तथा—सिंहकर्णद्वीपस्य परतो मेघमुखद्वीपनामको द्वीपो भवति, तथा—
अकर्णनामक द्वीपस्य परतो विद्युन्मुखनामको द्वीपो भवति, तथा—कर्णप्रावरण
द्वीपस्य परतो विद्युदन्तनामको द्वीपो भवतीति ॥ ‘घणदंताई णं जाव णव जोयण
सयाइ’ घनदन्तादीनां यावन्नवयोजनशतानि, अयं भावः—‘उत्कामुखादीनां चतु-
र्णाम् उत्कामुख मेघमुख विद्युन्मुख विद्युदन्तनामकानां द्वीपानां परतो यथाक्रमम्

પૌરસ્ત્યાદિ ચરમાન્ત સે વિદ્યુદન્ત નામ કે જો ચાર દ્વીપ હૈ વે આઠ
આઠ સૌ યોજન કી લમ્બાઈ ચૌડાઈ થાલે હૈ લવણ સમુદ્ર મેં આઠ
આઠ સૌ યોજન આગે જાને પર વે આતે હૈ इनकी प्रत्येक की परिधि
का प्रमाण २५२९ पचीससौ उन्तीस योजन का है। ये भी सब द्वीप पद्मवर
वेदिका और वनखण्ड से मंडित बाह्य प्रदेशों थाले हैं जम्बूद्वीपकी वेदिका
के अन्त से इनका अन्तर आठसौ योजनका है इस प्रकार अश्वकर्ण से
आगे उत्तर पौरस्त्यादि चरमान्त से आठ सौ योजन लवण समुद्र में
जाने पर उत्कामुख द्वीप है सिंह कर्ण से आगे आठ सौ योजन लवण
समुद्र में जाने पर मेघमुख द्वीप है अकर्ण से आगे आठ सौ योजन
लवण समुद्र में जाने पर विद्युन्मुख द्वीप है और कर्णप्रावरण से
आगे आठ सौ योजन लवणसमुद्र में जाने पर विद्युदन्त द्वीप है.
‘घणदंताईणं जाव णव जोयणसयाइ’ इसी तरह उत्कामुखादि चार

ચરમાન્તથી વિદ્યુદન્ત નામના ચાર દ્વીપો છે. તે બધા આઠસો યોજનની લંબાઈ
પહેળાઈ વાળા છે. તે દરેકની પરિધિનું પ્રમાણ ૨૫૨૯ બે હજાર પાંચસો
ઝોગણત્રીસ યોજનનું છે. તે બધા દ્વીપો પણ પદ્મવર વેદિકા અને વનખંડથી
શોભાયમાન બાહ્યપ્રદેશો વાળા છે જંબૂદ્વીપની વેદિકાના અંતથી તેમનું
અંતર આઠસો યોજનનું છે. આ રીતે અશ્વકર્ણથી આગળ ઉત્તર પૌરસ્ત્યાદિ
ચરમાન્તથી આઠસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં જવાથી મેઘમુખ દ્વીપ આવે છે.
અકર્ણ દ્વીપની આગળ આઠસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં જવાથી વિદ્યુન્મુખ-
દ્વીપ આવે છે અને કર્ણપ્રાવરણદ્વીપથી આઠસો યોજન લવણ સમુદ્રમાં
જવાથી વિદ્યુદન્ત નામનો દ્વીપ આવે છે.

‘घणदंताईणं जाव णव जोयण सयाइ’ એજ રીતે ઉત્કામુખ વિગેરે

उत्तरपौरस्त्यादि विदिकवरमान्तात् प्रत्येकं नव नव योजनशतानि लवणसमुद्रमव-
गाह्य नवनवयोजनशतायामविष्कम्भाः पञ्चचत्वारिंशदधिकाष्टाविंशतियोजनशत-
परिक्षेपाः पद्मवरवेदिका घनषण्डसमुल्लसित बाह्यप्रदेशाः जम्बूद्वीपवेदिकान्तात्
नवयोजनशतप्रमाणान्तरा घनदन्तलष्टदन्तगूढदन्तशुद्धदन्तनामानश्चत्वारो द्वीपा
भवन्तीति । तथाहि—उत्कामुख द्वीपस्य परतो घनदन्तनामको द्वीपो भवति तथा-
मेघमुख नामकद्वीपस्य परतो लष्टदन्तनामको द्वीपो भवति तथा—विद्युन्मुखनामक
द्वीपस्य परतो गूढदन्तनामको द्वीपो भवति, तथा—विद्युदन्तनामक द्वीपस्य परतः
शुद्धदन्तनामको द्वीपो भवतीति । अत्रैकोरुकादीनां मन्तरद्वीपानामवगाहनामा-
यामविष्कम्भं च प्रदर्श्य, सम्प्रति तेषां परिक्षेपपरिमाणं गायया प्रदर्शयति 'एगो-
रुयपरिक्खेवो' इत्यादि एकोरुकपरिक्षेप इति एकोरुकादीनाम्—एकोरुकाभाषिक
वैषाणिकनाङ्गोलिकानां चतुर्णां द्वीपानां प्रथमचतुष्कस्येत्यर्थः परिक्षेपः—परिधिः
'नवचेव सयाइ' अरुणप्पनाइ' नवचैव शतानि एकोनपञ्चाशानि, एकोनपञ्चा

द्वीपों से आगे यथाक्रम से उत्तर पौरस्त्यादि विदिशाओं की चरमान्त
से नौ नौ सौ योजन लवण समुद्र में आगे जाने पर नौ नौ सौ योजन
के लम्बे चौड़े एवं आठार्द्धस सौ पैतालीस—२८४५ योजन की परिधि
वाले तथा पद्मवर वेदिका और घनषण्ड से मंडित बाह्य प्रदेशों वाले
घनदन्त, लष्टदन्त, गूढदन्त और शुद्धदन्त नाम वाले चार द्वीप हैं इस
तरह उत्कामुख से आगे नौ सौ योजन लवण समुद्र में जाने पर घन-
दन्त द्वीप है. मेघमुख से आगे नौ सौ योजन लवण समुद्र में जाने
पर लष्टदन्त द्वीप है विद्युन्मुख से आगे नौ सौ योजन लवण समुद्र में
जाने पर गूढदन्त द्वीप है एवं विद्युदन्त से आगे नौ सौ योजन लवण
समुद्र में जाने पर शुद्धदन्त द्वीप है । यह एकोरुकादि अन्तर द्वीपों की
अवगाहना तथा आयाम विष्कम्भ कहकर अब उनका परिक्षेप कहते

चार द्वीपों की आगण क्रमानुसार उत्तर पौरस्त्यादि विदिशाओं की चरमान्तधी
नवसौ नवसौ योजन लवण समुद्र में आगण नववाधी नवसौ नवसौ योजन
ल'आर्द्ध प'होणार्द्ध पाणा तेम ७ २८४५ अठ्यावीस सौ पिस्ताणीस योजन की
परिधिवाला तथा पद्मवर वेदिका तथा घनषण्ड की सुशोभित बाह्य प्रदेशोंवाला
घनदन्त, लष्टदन्त गूढदन्त और शुद्धदन्त नाम की चार द्वीप हैं. मेघ
प्रमाणे उत्कामुख की आगण नवसौ योजन लवण समुद्र में नववाधी लष्टदन्त
द्वीप आवे है. विद्युन्मुख की आगण नवसौ योजन लवण समुद्र में
नववाधी गूढदन्त द्वीप आवे है. तथा विद्युदन्त की आगण नवसौ योजन
लवण समुद्र में नववाधी शुद्ध दन्त द्वीप आवे है

आ प्रमाणे ओकेइक विगेरे अन्तर द्वीपों की अवगाहना तथा तेना

શદધિકાનિ નવયોજનશતાનિ (૯૪૯) એકોનપચ્ચાશદવિક્ર નવયોજનપરિમિતઃ પરિધિરેકોરુકાદિ દ્વીપાનાં ચતુર્ણાં ભવતીતિ।

અતોડગ્રે પ્રત્યેકસ્મિન્ ચતુષ્કે પૂર્વ-પૂર્વ ચતુષ્કપરિધિપ્રમાણે પોડશાધિકે ત્રિશતે પ્રક્ષિપ્તેડગ્રેન પરિધિપરિમાણં સમાયતિ તત્ આહ-‘વારસપન્નદ્વાઈં હદ-કર્ણાઈળ પરિક્ષેવો’ હયકર્ણાદીનાં-હયકર્ણ-ગોકર્ણ-શ્કુલીકર્ણનાં દ્વિતીય ચતુષ્કગતરનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં પરિક્ષેપઃ-પરિધિઃ દ્વાદશયોજનશતાનિ પચ્ચપૃચ-ધિકા (૧૨૬૫) પચ્ચપૃચધિક દ્વાદશશતયોજનપરિમિતઃ પરિધિઃ હયકર્ણાદીનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં ભવતીતિ ॥૧૧॥

‘આયંસમુદ્દાઈળં પન્નરસેકાસીએ જોયળસએ કિંચિત્તિસેસાહિએ પરિક્ષેવેળં’ આદર્શમુખાદીના માદર્શમુખમેન્દ્રમુખાદયોમુખ મોમુખ દ્વીપાનામ્ પદાશીત્યધિક પચ્ચદશયોજનશતાનિ ૧૫૮૧ કિશ્ચિદ્વિશેષાધિકાનિ પરિક્ષેપેળ ‘એવં એળં કમેળં ઉવઝંજિઝળ જેયવ્વા, ચત્તારિ ચત્તારિ એગપ્પમાળા’ એવેતેન ઉપર્યુક્તક્રમેળ પૂર્વો-ક્તાવમાહના-વિષ્કમ્મપરિધિપ્રમાણરૂપેળ ઉપયુજ્ય પ્રત્યેક ચતુષ્કગતા શ્વત્વાર શ્વત્વારઃ પરસ્પરમેકપ્રમાળા જેતવ્વાઃ જ્ઞાતવ્વાઃ, યથા એકસ્મિન્ ચતુષ્કે આઘદ્વીપસ્ય યદ્ અવમાહના-વિષ્કમ્મપરિધિપરિમાણં ભવતિ તદેવ પરિમાણં શેષાણાં ત્રયાણાં દ્વીપાનાં ભવતિ ચતુર્ણામેક પ્રમાણત્વં बोध्यम् ।

હૈ ‘એગોરુથ પરિક્ષેવો’ હત્યાદિ, ‘એગોરુથ પરિક્ષેવો’ એકોરુક આદિ ચાર દ્વીપોં કા પરિક્ષેપ નો સો ગુનચાસ-૯૪૯ યોજન કા હૈ હયકર્ણ આદિ દ્વીપોં કા પરિક્ષેપ પ્રમાણ ‘વારસપન્નદ્વાઈં’ વારહ સો પેસઠ ૧૨૬૫ યોજન કા હૈ ‘આયંસમુદ્દાઈળં’ આદર્શમુખ આદિકોં કા પરિક્ષેપ પ્રમાણ ‘પન્નરસેકાસીએ જોયળસએ’ પન્નરહ સો હવયાસી ૧૫૮૧ યોજન કા હૈ. પરિધિ કે પ્રમાણ કો ચહાં સે સર્વત્ર વહ કુછ વિશેષાધિક હૈ એસા સમજ્ઞના ચાહિયે ‘એવં એતેળં કમેળં’ ઉવઝંજિઝળ જેયવ્વા ચત્તારિર એગપ્પમાળા’ હસ ક્રમ સે જોડકર ચાર ચાર દ્વીપોં કા પ્રમાણ પરસ્પર

આયામ વિષ્કંભ કહીને હવે તેનો પરિક્ષેપ કહેવામાં આવે છે. ‘એગોરુથ પરિક્ષેવો’ એકોરુક વિગેરે ચાર દ્વીપોનો પરિક્ષેપ નવસો આગળુપયાસ ૯૪૯ યોજનનો છે. હયકર્ણ વિગેરે દ્વીપોના પરિક્ષેપનું પ્રમાણ ‘વારસપન્નદ્વાઈં’ બારસો પાસઠ યોજનનું છે. ‘આયંસમુદ્દાઈળં’ આદર્શમુખ વિગેરે દ્વીપોના પરિક્ષેપનું પ્રમાણ ‘પન્નરસેકાસીએ જોયળસએ’ ૧૫૮૧ પંદરસો એકયાસી યોજનનું છે. તથા પરિધિનું પ્રમાણ અહિંથી બધે તે કંઈક વિશેષાધિક છે તેમ સમજવું. ‘એવં એળં કમેળં ઉવઝંજિઝળ જેયવ્વા ચત્તારિ ચત્તારિ એગપ્પમાળા’ આ ક્રમ પ્રમાણે મેળવીને ચાર ચાર દ્વીપોનું પ્રમાણ પરસ્પર સરખું સમજવું.

‘ળાળત્તં’ નાનાત્વં પરસ્પરં મેદસ્તુ ચતુષ્કમપેક્ષય શવતિ કુત્ર કુત્રેત્યાહ—
‘ઓગાહે વિક્ષંભે પરિક્ષેવે’ અવગાહે વિષ્કમ્ભે પરિક્ષેપે, તથાહિ—એકચતુષ્કા-
પેક્ષયાઽન્યાન્ય ચતુષ્કેષુ પ્રત્યેકમેકેકશતયોજનવૃદ્ધયા—અવગાહનાઽઽયામવિષ્કમ્ભ-
પરિમાણં ભવતિ, પરિધિપરિમાણં તુ ષોડશોત્તર ત્રિશત (૩૧૬) યોજનવૃદ્ધયા પ્રત્યેક
ચતુષ્કે ભવતીત્યેતદેવ નાનાત્વ મત્રેતિ । તદેવ દર્શયતિ—‘પદમવીય’ इत्यादि,
‘પદમવીય તદય ચતુષ્કાણં ડગ્ગહો વિક્ષંભો પરિક્ષેવો મણિઓ’ પ્રથમ દ્વિતીય
તૃતીયચતુષ્કાણામ્, અવગ્રહઃ અવગાહના વિષ્કમ્ભઃ પરિક્ષેપઃ સૂત્રે એવ મણિતઃ—
કથિતઃ, અન્યત્ પ્રદર્શયતે=‘ચતુથ-ચતુકે’ इत्यादि, ‘ચતુથચતુકે છ જોયણ-
સયાઈ આયામવિક્ષંભેણં’ ચતુર્થચતુષ્કે પદ્મયોજનશતાનિ આયામવિષ્કમ્ભેણ—
દૈર્ઘ્યવિસ્તારામ્બાં પદ્મયોજનશતપમાણક શ્વતુર્થ ચતુષ્કો ભવતિ । ‘અઠારસત્તાળઉત્તે
જોયણસણ’ સપ્તનવત્યધિકાષ્ટાદશયોજનશતાનિ । (૧૮૯૭) પરિક્ષેપેળ દ્વીપા મન્-
ન્તીતિ ‘પંચમચતુકે સત્તજોયણમયાઈ આયામવિક્ષંભેણં’ પશ્ચમચતુષ્કે સપ્ત-

સમાન હી સમજના ચાહ્યે ‘ળાળત્તં ઓગાહે, વિક્ષંભે, પરિક્ષેવે’
इस तरह के कथन से यह भली भांती समझ में आ जाता है, कि
अवगाह में विष्कम्भ में और परिक्षेप में प्रत्येक की अपेक्षा से नानात्व
भिन्नता है इस में प्रथम द्वितीय तृतीय चतुष्को का अवगाह-आयाम
विष्कम्भ और परिक्षेप को लेकर यहां सूत्र में ही स्पष्ट कर दी है ‘यही
वान’ पदमवीयतइय चउक्काणं उग्गहो विक्षंभो परिक्षेवो मणितो’
इस सूत्रकारा सूत्र कारने रुद्रछात्र है । ‘चउथचउकके’ चतुर्थ चतुष्क में
‘छजोयणसयाई’ आयाम विक्षंभेणं अठारसत्ताणउते जोयणसते
परिक्षेवेणं’ चौथे चतुष्क के अश्वमुखादि द्वीपों की लम्बाई चौड़ाई छह
सौ योजन की है और परिधि अठार सौ सतानवे—१८९७ योजन से

‘ળાળત્તં ઓગાહે, ‘વિક્ષંભે, પરિક્ષેવે’ આ પ્રમાણેના ઠઠનથી એ સારી રીતે
સમજાય જાય છે કે અવગાહનામા વિષ્કલમાં, અને પરિક્ષેપમા દરેકની અપેક્ષાથી
બુદાપણ આવે છે તેમા પહેલા બીજા, ત્રીજા અને ચોથાના અવગાહ આયામ
વિષ્કલ અને પરિક્ષેપને લઈને અહીંયાં સૂત્રમાજ સ્પષ્ટતા દરી છે. એજ
વાત ‘પદમ વીયા તદય ચતુકાણં ડગ્ગહો, વિક્ષંભો, પરિક્ષેવો મણિઓ’ આ
સૂત્રપાઠથી સૂત્રકારે સમજાવેલ છે

‘ચતુથ ચતુકે’ ચોથા ચતુષ્કમા ‘છ જોયણસયાઈ’ આયામવિક્ષંભેણ-
અઠારસત્તાળઉત્તે જોયણસણ પરિક્ષેવેણ ચોથા ચતુષ્કના અશ્વમુખ વિગેરે દ્વીપો
ની લંબાઈ પહોળાઈ છસો છસો યોજનની છે. અને પરિધિ ૧૮૯૭ ચત્તારના
સત્તાણુ યોજનથી ઠંઈઠ વધારે છે ‘પંચમ ચતુકે સત્ત જોયણસયાઈ’ આયામ-

યોજનશતાનિ આયામવિષ્કમ્ભેન દ્વીપા ભવન્તિ, 'બાવીસં તેરસોત્તરે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' ત્રયોદશોત્તર દ્વાવિંશતિયોજનશતાનિ પરિક્ષેવેણ દ્વીપા ભવન્તિ । 'છટ્ટ ચતુક્કે અટ્ટજોયણસયાઈ આયામવિષ્કમ્ભેણં' પટ્ટચતુષ્કેઽપ્તયોજનશતાનિ આયામવિષ્કમ્ભેણ દ્વીપા ભવન્તિ, તથા—'પગવીસંગુણતીસજોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' એકોનવિંશદધિક પચ્ચવિંશતિયોજનશતાનિ પરિક્ષેવેણ । 'સત્તમચતુક્કે નવજોયણ સયાઈ આયામવિષ્કમ્ભેણં' સપ્તમચતુષ્કે નવયોજનશતાનિ આયામવિષ્કમ્ભેણ, તથા—'દો જોયણસહસ્સાઈ અટ્ટપણયાલે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' દ્વે યોજનસહસ્ત્રે પચ્ચત્તારિંશદધિકાનિ અષ્ટયોજનશતાનિ (૨૮૪૫) પરિક્ષેવેણ દ્વીપા ભવન્તિ । અથ સર્વેષાં ચતુષ્કાણામગ્રાહનાવિષ્કમ્ભ પદિધિપરિમાણજ્ઞાનાર્થં ગાથામાહ— 'જસ્સ ય જો' इत्यादि, 'जस्स य जो विक्खंभो' यस्य चतुष्कस्य यो यावत्परिमितो

કુછ અધિક હૈ 'પંચમચતુક્કે સત્તજોયણસયાઈ' આયામવિષ્કમ્ભેણં બાવીસં તેરસોત્તરે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' પંચમ ચતુષ્ક મેં અશ્વ'કળાં આદિ દ્વીપોં કી લમ્બાઈ ચૌડાઈ સાત સૌ યોજન કી હૈ । ઓર પરિક્ષેવ કુછ અધિક ઘાહસ સૌ તેરહ—૨૨૧૩ યોજન કા હૈ 'છટ્ટ ચતુક્કે અટ્ટ જોયણસયાઈ આયામવિષ્કમ્ભેણં પગવીસંગુણતીસ જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' છટે ચતુષ્ક મેં ઉલ્કામુખ આદિ દ્વીપોં કી લમ્બાઈ ચૌડાઈ આઠ સૌ યોજન કી હૈ ઓર પરિક્ષેવ કુછ અધિક પચીસ સૌ ગુનતીસ ૨૬૨૯ યોજન કા હૈ 'સત્તમચતુક્કે નવ જોયણસયાઈ' આયામ વિષ્કમ્ભેણં દો જોયણસહસ્સાઈ અટ્ટ પણયાલે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' છટે ચતુષ્ક મેં લમ્બાઈ ચૌડાઈ નૌ સૌ યોજન કી હૈ ઓર પરિક્ષેવ કુછ અધિક દો હજાર આઠ સૌ પૈતાલીસ—૨૮૪૫ યોજન કા હૈ । યહાં ઇસ વિષય મેં ગાથા 'જસ્સ ય જો વિક્કંભો ઓગાહો તસ્સ તસિઓ ચેવ'

વિષ્કમ્ભેણ બાવીસ તેરસોત્તરે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' પાચમાં ચતુષ્કમાં અશ્વ 'કળું' વિગેરે દ્વીપેની લંબાઈ પહોળાઈ સાતસો યોજનની છે. અને પરિક્ષેવ કંઈક વધારે ૨૨૧૩ બાવીસસો તેર યોજનનો છે. 'છટ્ટ ચતુક્કે અટ્ટ જોયણ-સયાઈ' આયામ વિષ્કમ્ભેણ પગવીસગુણતીસજોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' છટે ચતુષ્કમાં ઉલ્કામુખ વિગેરે દ્વીપેની લંબાઈ પહોળાઈ આઠસો યોજનની છે. અને પરિક્ષેવ કંઈક વધારે ૨૬૨૯ બેગણત્રીસ ૨૫૨૯ યોજનનો છે 'સત્તમચતુક્કે નવજોયણ સયાઈ' આયામવિષ્કમ્ભેણં દો જોયણસહસ્સાઈ અટ્ટ પણયાલે જોયણસપ્ પરિક્ષેવેણં' સાતમાં ચતુષ્કમાં લંબાઈ પહોળાઈ નવસો યોજનની છે અને પરિક્ષેવ કંઈક વધારે ૨૮૪૫ બે હજાર આઠસો પિસ્તાળીસ યોજનનો છે. આ સંબંધમાં આ પ્રમાણેની ગાથા કહેલ છે. 'જસ્સ જો વિક્કંભો ઓગાહો

વિષ્કમ્ભઃ—આયામવિષ્કમ્ભો ભવતિ ‘તસ્સ તત્તિઓ ચેવ ઓગાહો’ તસ્ય ચતુષ્ક સ્યાઽવગાહસ્તાવત્ક એવ ભવતિ । તત્ર ‘પદમાઈણ પરિરઓ’ પ્રથમાદીનાં ચતુષ્કાણાં યાવત્પરિમિતઃ પરિરયઃ—પરિધિર્ભવતિ ‘સેસા ણં જાણ અહિઓ’ શેષાણાં પ્રથમાદિ-
મ્મ્યોઽગ્રેઽયેતનાનાં પરિરયોઽધિકો ભવતિ, અયં ભાવઃ—પૂર્વપૂર્વપરિરયપરિમાણે ઉત્તરોત્તરપરિરયપરિમાણં પ્રત્યેકં ષોડશોત્તરત્રિશત પ્રક્ષેપેનાધિકં ભવતીતિ ‘જાણ’ જાનીહિ । ‘સેસા જહા ઇગોરુયદીવસ્સ’ શેષઃ=અવશિષ્ટા વક્તવ્યતા યથા—યેન-
પ્રકારેણ ઇકોરુકદ્વીપસ્ય કથિતા તથૈવ સર્વેષાં દ્વીપાનાં જ્ઞાતવ્યેતિ । કિયત્પર્યન્ત-
મિત્યાહ—‘જાવ સુદ્ધદંત દીવે’ યાવત્—દ્વિતીયચતુષ્કગત હ્યકર્ણ દ્વીપાદારમ્મ્ય સપ્તમ-
ચતુષ્કગતાઽષ્ટાવિશતિતમશુદ્ધ દન્તદ્વીપપર્યન્તમ્ ઇકોરુકદ્વીપવદ્ જ્ઞાતવ્યમિતિભાવઃ ।

એતેષામેવ દ્વીપાનામવગાહાયામવિષ્કમ્ભપરિરય (પરિક્ષેપ) પરિમાણસંગ્રહ ગાથા આહ—

અર્થાત્ જિસ ચતુષ્ક કા જિતના વિષ્કમ્ભ હૈ ઉસ ચતુષ્ક કી ઉતની હી અવગાહના હૈ ‘પદમાઈયાણ પરિરઓ જાણ સેસાણઅહિઓડ’ પ્રથમ આદિ ચતુષ્કો કા પરિક્ષેપ જિતના કહા ગયા હૈ અને પરિક્ષેપ પ્રમાણ મેં અધિકતા હોતી જાતી હૈ હસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પૂર્વ પૂર્વ કે ચતુષ્ક કે પરિધિ પરિમાણ મેં પ્રત્યેક મેં ત્રીનસો સોલહ મિલાને સે આગે કા પરિધિ પરિમાણ અધિક અધિક હોતા જાતા હૈ યહી ભાવ ‘પદમાઈયાણપરિરઓ, સેસા ણં જાણ અહિ ઓડ’ હસ ગાથાર્થ સે પ્રકટ હોતા હૈ ‘સેસા જહા ઇગોરુયદીવસ્સ જાવ સુદ્ધદન્તદીવે’ શેષ સર્વ દ્વીપોં કી વક્તવ્યતા ઇકોરુક દ્વીપ કે જૈસી સમગ્ર હેની ચાહિયે, અઠાહસર્વા શુદ્ધદન્ત દ્વીપ તક હન દ્વીપોં કે અવગાહ આયામ વિષ્કમ્ભ, ઓર પરિરય પરિધિ—હનકે પરિમાણ કી સંગ્રહ ગાથાં

તસ તત્તિઓ ચેવ’ અર્થાત્ જે ચતુષ્કનો જેટલો વિષ્કંભ છે, તે ચતુષ્કની એટલી જ અવગાહના છે. ‘પદમાઈયાણ પરિરઓ જાણ સેસાણ અહિઓડ’ પહેલા વિગેરે ચતુષ્કનો પરિક્ષેપ જેટલો કહેલ છે, તેના પરિક્ષેપ પ્રમાણમા અધિકપણુ થતુ બન્ય છે.

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે પહેલાના ચતુષ્કની પરિધિના પરિમાણમા દરેકમા ૩૧૬ ત્રણસો સોળ મેળવવાથી આગળની પરિધિનું પરિમાણ વધારે વધારે થતું બન્ય છે, એજ ભાવ ‘પદમાઈયાણ પરિરઓ સેમાણં જાણ અહિઓડ’ આ ગાથાર્થથી જણાય છે ‘સેસા જહા ઇગોરુયદીવસ્સ જાવ સુદ્ધદન્ત દીવે’ શેષ બધા દ્વીપોનું કથન એકેરૂક દ્વીપના કથન પ્રમાણેનું સમગ્ર લેવું અઘરાવીસમા શુદ્ધદંત દ્વીપ પર્યન્ત આ દ્વીપોની અવગાહના, આયામ, વિષ્કંભ અને પરિ-
રય પરિધિના પરિમાણની સંગ્રહ ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે ‘પદમન્મિ નિન્તિ ન

‘પદમંમિ તિન્નિ ઉ સયા સેસાણ સ ઉત્તરા નવ ઉ જાવ ।

ઓમાહં વિઠ્ઠમં દીવાણં પરિરયં વોચ્છં ॥૧॥

પદમ ચતુઃક પરિરયા વીય ચતુઃકસસ પરિરઓ અહિમો’

સોલેહિં તિહિ ઉ જોયણસપ્પહિં એવમેવ સેસાણં ॥૨॥

એગોરુય પરિક્ખેવો ણવ ચેવ સયાઈં અણ પન્નાઈં ।

વારસ પન્નદ્વાઈં હયકળ્લાણં પરિક્ખેવો ॥૩॥

પળ્લરસ એકાસીયા આયંસમુદ્ધાણ પરિરયો હોઈ ।

અદ્ધારસ સત્ત નડયા આસમુદ્ધાણં પરિક્ખેવો ॥૪॥

વાવીસં તે રાહ પરિક્ખેવો દોઢ આસકળ્લાણં ।

પળ્લાસ અણતીસા ઉક્કામુહ પરિરઓ હોઈ ॥૫॥

દો ચેવ સહસ્સાઈં અદ્દેયસયા હવંતિ પળ્યાલા ।

ઘનદંત દીવાણં વિસેસ મહિઓ પરિક્ખેવો ॥૬॥

વ્યાख्या-‘પદમંમિ’ પ્રથમે દ્વીપચતુષ્કે એકોરુકાદિકે ચિન્ત્યમાને ત્રીણિ યોજનશતાનિ અગ્રાહં-લગ્ન સમુદ્રાગ્રાહં વિઠ્ઠમં ચ વિઠ્ઠમ્મયદ્ધનાત્ આયા-મોપિ ગૃહ્યતે વિઠ્ઠમ્માયામયોસ્તુલ્યપરિમાણત્નાત્, તેન વિઠ્ઠમ્મમાયામં ચ જાનીહીતિ ક્રિયાશેષઃ, ‘સેસાણં’ इत्यादि, શેષાણાં પળ્લાં દ્વીચતુષ્કાણાં તાનિ

इस प्रकार से हैं-‘पदममि तिन्नि उ सया’ इत्यादि गाथाएं छह हैं जो टीका में दी हुई है इन गाथाओं की व्याख्या इस प्रकार से हैं प्रथम द्वीप चतुष्क के-एकोरुक आदि चार द्वीपों के-विचार में इन चारों एकोरुक आभाषिक वैषाणिक, नांगोलिक-द्वीपों की अवगाहना और लम्बाई चौड़ाई तीन सौ योजन की है ऐसा जानना चाहिये इस तरह यह अवगाहना, लम्बाई चौड़ाई आगे २ के प्रत्येक चतुष्क में एक एक सौ की अधिकता से बढ़ती गई हैं अन्तिम जो घनदन्त आदि चार द्वीप हैं उनमें यह नौ सौ योजन तक हो जाती है इस प्रकार दूसरे चतुष्क के हयकर्णद्वीप, गजकर्णद्वीप,

સયા’ ઇત્યાદિ છ ગાથાઓ છે કે જે સંસ્કૃત ટીકામાં આપવામાં આવેલ છે. એ ગાથાઓનો અર્થ આ પ્રમાણે છે પહેલા દ્વીપચતુષ્કના એકોરુક વિગેરે ચાર દ્વીપોના વિચારમાં આ ચારે એકોરુક, આભાષિક, વૈષાણિક, નાંગોલિક દ્વીપોની અવગાહના અને લંબાઈ પહોળાઈ ત્રણસો યોજનની છે. તેમ સમ જુવું. આ રીતે આ અવગાહના અને લંબાઈ પહોળાઈ આગળના દરેકચતુષ્કમાં એકસો એકસોના અધિક પછાતી વધે છે. છેલ્લા જે ઘનદન્ત વિગેરે ચાર દ્વીપો છે, તેમાં તે નવસો યોજન સુધી થઇ જાય છે આ રીતે બીજા ચતુષ્ક ના હયકર્ણ દ્વીપ, ગજકર્ણદ્વીપ, ગોકર્ણદ્વીપ, શંકુલીકર્ણદ્વીપમાં અવગાહના

ત્રીણિ શાતનિ પ્રત્યેકં શતોત્તરાણિ કર્તવ્યાનિ તથાહિ-અવગાહનાવિષ્કમ્ભં તાવદ્ જાનીયાત્ યાવદ્ નવશતાનિ, તથથા=દ્વીતીયચતુષ્કે ચત્વારિ યોજનશતાનિ તૃતીયે દ્વીપચતુષ્કે પશ્ચયોજનશતાનિ, ચતુર્થે પટ્ટશતાનિ પશ્ચમે સપ્તશતાનિ ષષ્ઠે અષ્ટૌ શતાનિ, સપ્તમે નવશતાનીતિ । અતઃ કર્ધ્વમ્-‘પરિરયં વોચ્છં’ એકોરુકપ્રભૃતિ દ્વીપાનાં પરિરયં-પરિક્ષેપપરિમાણં વક્ષ્યે-કથયિષ્યે इति ॥

ગોકર્ણદ્વીપ, શંકુલીકર્ણદ્વીપ इनमें अवगाहना और लम्बाई चौड़ाई चार सौ योजन की हो जाती है तृतीयद्वीप चतुष्क में आदर्शमुख, मेण्डूमुख, अयोमुख, -गोमुख, -इन चार द्वीपों में पांच सौ योजन की अवगाहना और लम्बाई चौड़ाई हो जाती है चतुर्थद्वीपचतुष्क में-अश्व-मुख, हस्तिमुख, सिंहमुख व्याघ्रमुख, इन चार द्वीपों में अवगाहना और लम्बाई चौड़ाई छह सौ योजन की हो जाती है । पंचम द्वीप चतुष्क में अश्व-कर्ण सिंहकर्ण, अकर्ण, कर्णप्रावरण इन द्वीपों में अवगाहना एवं लम्बाई चौड़ाई प्रत्येक की सात सौ सातसौ योजन की होती है छठे द्वीप चतुष्क में-उल्कामुख मेघमुख विद्युन्मुख, विद्युदन्त, -इन चार द्वीपों में अवगाहना एवं लम्बाई चौड़ाई प्रत्येक की आठ सौ योजन की हो जाती है इसके बाद सातवें द्वीप चतुष्क में-घनदन्त लष्टदन्त गृहदन्त और शुद्धदन्त, इन चारद्वीपों में अवगाहना एवं लम्बाई चौड़ाई प्रत्येक की नौ सौ योजन की होती है परिरय-परिधि के परिमाण के सम्बन्ध में ऐसा विचार है-प्रथमद्वीप चतुष्क में परिधि का परिमाण कुछ अधिक

અને લંબાઈ પહોળાઈ ચારસો યોજનની થઈ જાય છે. ત્રીજા દ્વીપ ચતુષ્કમાં આદર્શમુખ, મેઢૂમુખ, અયોમુખ, ગોમુખ, આ ચાર દ્વીપોમાં પાંચસો યોજનની અવગાહના અને લંબાઈ પહોળાઈ થઈ જાય છે. ચોથા દ્વીપ ચતુષ્કમાં અશ્વમુખ, હસ્તિમુખ, સિંહમુખ, વ્યાઘ્રમુખ આ ચાર દ્વીપોમાં અવગાહના અને લંબાઈ પહોળાઈ છસો યોજનની થઈ જાય છે પાંચમાં દ્વીપ ચતુષ્કમાં અશ્વકર્ણ, સિંહકર્ણ, અકર્ણ, અને કર્ણપ્રાવરણ આ ચાર દ્વીપોમાં અવગાહના અને લંબાઈ પહોળાઈ દરેકની સાતસો યોજનની થઈ જાય છે. છઠ્ઠા દ્વીપ ચતુષ્કમાં ઉલ્કામુખ, મેઘમુખ, વિદ્યુન્મુખ, વિદ્યુદન્ત આ ચાર દ્વીપોમાં અવગાહના અને લંબાઈ પહોળાઈ દરેકની આઠસો આઠસો યોજનની થઈ જાય છે. તે પછી સાતમાં દ્વીપ ચતુષ્કમાં ઘનદન્ત, લષ્ટદન્ત, ગૃહદન્ત અને શુદ્ધદન્ત આ ચાર દ્વીપોમાં અવગાહના અને લંબાઈ પહોળાઈ દરેકની નવસો નવસો યોજનની થઈ જાય છે. પરિરય-પરિધિના પ્રમાણના સંબંધમાં આ પ્રમાણેનો વિચાર છે. પહેલા દ્વીપ ચતુષ્કમાં પરિધિનું પ્રમાણ કંઈક વધારે

પ્રતિજ્ઞાતમેવ દર્શયતિ-‘પદમ ચતુષ્ક’ ઇત્યાદિ, પ્રથમચતુષ્કપરિરચાત્= પ્રથમદ્વીપચતુષ્કપરિરચપરિમાણાત્ દ્વિતીયચતુષ્કસ્ય-દ્વિતીયદ્વીપચતુષ્ટયસ્ય પરિ- રચ:-પરિરચપરિમાણમધિકઃ ષોડશૈઃ-પોડશોત્તરૈ સ્ત્રિભિર્યોજનશતૈઃ એવમેવ, અનેનૈવ પ્રકારેણ શોષાણાં-દ્વીપચતુષ્કાણાં પરિરચપરિમાણમધિકં પૂર્વ પૂર્વ ચતુષ્ક પરિરચપરિમાણાત્ ષોડશોત્તરત્રિંશતયોજનાધિકં જ્ઞાતવ્યમ્, છત્રદેવાગ્રિમગાથયા દર્શયતિ-‘એગોરુષ’ ઇત્યાદિ, એકોરુષપરિક્ષેપઃ-એકોરુષદ્વીપોપલક્ષિત પ્રથમદ્વીપ ચતુષ્કપરિક્ષેપો નવશતાનિ એકોનપચ્ચાશાનિ-એકોન પચ્ચાશદધિકાનીત્યર્થઃ । તતસ્ત્રિષુ યોજનશતૈષુ પ્રક્ષિપ્તેષુ ‘હયકણાણં’ ઇતિ હયકર્ણ પ્રમૃતીનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં પરિક્ષેપો ભવતિ, સ ચ દ્વાદશશતાનિ પચ્ચષ્ટાનિ-પચ્ચષ્ટયધિકાનિ । તત્રાપિ ત્રિષુ યોજનશતૈષુ ષોડશોત્તરેષુ પ્રક્ષિપ્તેષુ ‘આયંસમુહાણં’ ઇત્યાદિ, ‘આયં સમુહાણં’ આદર્શમુલ પ્રમૃતીનામ્ તૃતીયચતુષ્કસ્થિતાનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં પરિરચ પરિમાણં ભવતિ । તત્ત્વ પચ્ચદશયોજનશતાનિ એકાશીત્યધિકાનિ । તત્તો મૂયોઽપિ ત્રિષુ યોજનશતૈષુ ષોડશોત્તરેષુ પ્રક્ષિપ્તેષુ ‘આસમુહાણં’ ઇતિ અશ્વમુલ પ્રમૃતીનાં ચતુર્થ ચતુષ્કસ્થિતાનાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં પરિક્ષેપઃ, તત્તથા-અષ્ટાદશયોજનશતાનિ સપ્તનવત્યધિકાનિ । તેષ્વપિ ત્રિષુ યોજનશતૈષુ ષોડશોત્તરેષુ પ્રક્ષિપ્તેષુ ‘આસ-

નો સૌ ગુનચાસ-૧૪૯ યોજન કા કહા ગયા હૈ, હસ પરિમાણ મેં ત્રીન સૌ સોલહ-૩૧૬ યોજન બિલાને સે આગે કે દ્વિતીય દ્વીપ ચતુષ્ક કે પરિરચ કા પરિમાણ આ જાતા હૈ હસ તરહ દ્વિતીય દ્વીપ ચતુષ્ક કા પરિરચ પરિમાણ બારહ સૌ પૈસઠ ૧૨૬૫ યોજન કા આ જાતા હૈ તૃતીય દ્વીપ ચતુષ્ક કા પરિરચ પરિમાણ ૧૨૬૫ મેં ૩૧૬ જોડને સે પન્દ્રહ સૌ હકયાસી- ૧૫૮૧ યોજન કા પરિરચ પરિમાણ આ જાતા હૈ ૧૫૮૧ યોજનો મેં ૩૧૬ જોડ દેને સે ચતુર્થ દ્વીપ ચતુષ્ક કા પરિરચ પરિમાણ નિકલ જાતા હૈ ઓર ચહ અઠારહ સૌ ભતાનવે ૧૮૯૭ યોજન કા હોતા હૈ । હસલે ૩૧૬

૯૪૯ નવસો ઓગણ પચાસ યોજનનું કહેલ છે, આ પરિમાણમાં ૩૧૬ ત્રણ સો સોળ યોજન મેળવવાથી આગળના બીજા દ્વીપ ચતુષ્કનું પરિરચ પરિમાણ આવી જાય છે. આ રીતે બીજા દ્વીપ ચતુષ્કનું પરિરચ પરિમાણ બારસો પાંસઠ ૧૨૬૫ યોજનનું થઈ જાય છે. ત્રીજા દ્વીપ ચતુષ્કના પરિરચનું પરિમાણ ૧૨૬૫ બારસો પાંસઠમાં ૩૧૬ ત્રણસો સોળ ઉમેરવાથી ૧૫૮૧ પંદરસો એકાશી યોજનનું પરિરચ પરિમાણ આવી જાય છે. ૧૫૮૧ પંદરસો એકાશી યોજનમાં ૩૧૬ ત્રણસો સોળ ઉમેરવાથી ચોથા દ્વીપ ચતુષ્કનું પરિરચ પરિમાણ નીકળી આવે છે. અને આ ૧૮૯૭ અઠારસો સત્તાણુ યોજનનું થાય છે. તેમાં ૩૧૬

કન્નાળં' અશ્વકર્ણ પ્રમુલાણાં ચતુર્ણાં દ્વીપાનાં પરિક્ષેપો યવતિ તચથા-દ્વાવિંશતિ યોજનશતાનિ ત્રયોદશાનિ ત્રયોદશાધિકાનિ । હતો મૂયોઽપિ ત્રિષુ યોજનશતેષુ પોડશોત્તરેષુ પ્રક્ષિપ્તેષુ ઉલ્કામુલપરિરચઃ, ઉલ્કામુલ દ્વીપચતુષ્કપરિરચપરિ- માણં મયતિ તચથા-પશ્ચવિંશતિયોજનશતાનિ ઇકોનત્રિંશાનિ, -ઇકોનત્રિંશદધિકાનિ । તતઃ પુનરપિ ત્રિષુ યોજનશતેષુ દ્વીપોડશોત્તરેષુ પ્રક્ષિપ્તેષુ ઘનદન્તદ્વીપાનાં ઘનદન્ત પ્રમુલસપ્તમદ્વીપ ચતુષ્કસ્ય પરિક્ષેપઃ, તચથા-દ્વે સદસે અષ્ટૌશતાનિ પશ્ચચત્વારિં- શાનિ પશ્ચચત્વારિંશદધિકાનિ, 'વિસેસમહિઓ' ઇતિ પદમન્તેઽભિહિતત્વાત્ સર્વ- ત્રાપિ અભિસમ્બન્ધનોયસૂ તેન સર્વત્રાપિ ક્ષિદ્ધિદ્વિશેષાધિકમુક્તરૂપં પરિરચપરિ- માણં જ્ઞાતવ્યમિતિ ॥૬॥

તદેવમેતે મન્દરપર્વતસ્ય દક્ષિણે હિમવતિ પર્વતે ચતસ્રણ્વપિ વિદિક્ષુ વ્યવસિયતાઃ સર્વસંરૂપયાઽષ્ટાવિંશતિ દ્વીપાઃ ।

જોડ દેને પર પંચમ દ્વીપ ચતુષ્ક કા પરિરચ પરિમાણ નિકલતા હૈ ઓર
યહ બાહ્ય સૌ તેરહ ૨૨૧૩ યોજન કા હોતા હૈ હસ પરિરચપરિમાણ મેં
૩૧૬ જોડને પર છઠવેં દ્વીપ ચતુષ્ક કા પરિરચપરિમાણ પચીસ સૌ ગુન-
તીસ ૨૫૨૯ યોજન કા આ જાતા હૈ હસી તરહ છઠવેં દ્વીપ ચતુષ્ક કે
પરિરચપરિમાણ મેં ૩૧૬ જોડને પર સાતવેં દ્વીપ ચતુષ્ક કા પરિરચપરિ-
માણ આ જાતા હૈ ઓર યહ કુછ અધિક ૨૮૪૫ યોજન કા હોતા હૈ
પરિરચ કે પ્રત્યેક ચતુષ્ક પરિમાણ સે 'કુછ અધિક' એસા વિશેષણ
લગાના ચાહિયે ગા૦ ॥૬૧॥

ચે અન્તર્દ્વીપ અઢાઈસ હૈ ઓર મન્દર પર્વત કે દક્ષિણ ભાગ મેં હિમ-
વત પર્વત કી ચારોં વિદિશાઓં મેં અર્ધાત્ ઉસકે ચારોં કોનોં પર હૈ ।

ત્રણસો સોળ ઉમેરવાથી પાચમાં દ્વીપ ચતુષ્કના પરિચયનું પરિમાણ નીકળી
આવે છે. અને તે ૨૨૧૩ બાવીસો તેર યોજન થાય છે. તેમા ૩૧૬ ઉમેર-
વાથી છઠ્ઠા દ્વીપ ચતુષ્કના પરિચયનું પરિમાણ ૨૫૨૯ પચ્ચીસસો ઝોગણત્રીસ
યોજનનું થઈ જાય છે. એજ રીતે છઠ્ઠા દ્વીપ ચતુષ્કના પરિચય પરિમાણ
૩૧૬ ઉમેરવાથી સાતમા દ્વીપ ચતુષ્કના પરિચયનું પરિમાણ આવી જાય છે.
અને તે ૪૪૬ વધારે ૨૮૪૫ યોજનનું થાય છે. પરિચયના દરેક ચતુષ્કના
પરિમાણથી ૪૪૬ વધારે એમ વિશેષણ લગાવણે એટલે ॥ ગા. ૬ ॥

આ અંતર દ્વીપો અડધાવીસ છે અને મન્દર પર્વતના દક્ષિણભાગમાં
હિમવંત પર્વતની ચારે વિદિશાઓમા અર્ધાત્ તેના ચારે ખૂણ પર છે.

। અષ્ટાવિંશત્યન્તરદ્વીપકોષ્ટકમ્ ।

(૧) પ્રથમચતુષ્કમ્ ॥

મન્દરસ્ય દક્ષિણે ભુદ્રહિમવત્પર્વતસ્ય	વિદિશા	અવગા. ચો.	આયામવિ. ચો.	પરિધિયો	દ્વીપના૦
„	ઉત્તરપૌરસ્ત્ય	૩૦૦	૩૦૦	૯૪૯	एकोरुक
„	દક્ષિણપૌરસ્ત્ય	૩૦૦	૩૦૦	૯૪૯	आभाषिक
„	દક્ષિણપાશ્ચાત્ય	૩૦૦	૩૦૦	૯૪૯	वैषाणिक (वैशालिक)
„	ઉત્તરપાશ્ચાત્ય	૩૦૦	૩૦૦	૯૪૯	नाङ्गोलिक

इनके नाम क्रमशः इस प्रकार से हैं—

દક્ષિણદિશા કે મનુષ્યોં કે અન્તરદ્વીપોં કે નામ-અવગાહનાદિકા ચિત્ર-

૧ પ્રથમ	૨ દ્વિતીય	૩ તૃતીય	૪ ચતુર્થ	૫ પંચમ	૬ ષષ્ઠ	૭ સપ્તમ
ચતુષ્ક	ચતુષ્ક	ચતુષ્ક	ચતુષ્ક	ચતુષ્ક	ચતુષ્ક	ચતુષ્ક
૧-एकोरुकद्वीप-हयकर्ण आदर्शमुख अश्वमुख अश्वकर्ण उल्कामुख घनदन्त	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप
૨-आभाषिक-गजकर्ण मेण्डूमुख हस्तिमुख सिंहकर्ण मेघमुख लष्टदन्त	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप
૩-वैषाणिक-गोकर्ण अयोमुख सिंहमुख अकर्ण विद्युन्मुख गूढदन्त	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप	द्वीप
૪-नाङ्गोलिक-शङ्कुली गोमुख व्याघ्र कर्णप्रावरण विद्युदन्त शुद्धदन्त	द्वीप	कर्ण द्वीप	द्वीप	मुखद्वीप	द्वીप	द्वीप

તેના નામો ક્રમથી આ પ્રમાણે છે.

દક્ષિણ દિશાના મનુષ્યોના અંતરદ્વીપોના નામો અને અવગાહનાદિકા

પ્ર. ચતુષ્ક	દ્વિ. ચતુષ્ક	તૃ. ચતુષ્ક	ચ. ચતુષ્ક	પં. ચતુષ્ક	ષષ્ઠ ચતુષ્ક	સ. ચતુષ્ક
૧ એકોરુક	હયકર્ણ	આદર્શમુખ	અશ્વમુખ	અશ્વકર્ણ	ઉલ્કામુખ	ઘનદન્ત
દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ
૨ આભાષિક	ગજકર્ણ	મેઢૂમુખ	હસ્તિમુખ	સિંહકર્ણ	મેઘમુખ	લષ્ટદન્ત
દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ
૩ વૈષાણિક	ગોકર્ણ	અયોમુખ	સિંહમુખ	અકર્ણ	વિદ્યુન્મુખ	ગૂઢદન્ત
દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ
૪ નાંગોલિક	શંકુલીકર્ણ	ગોમુખ	વ્યાઘ્રમુખ	કર્ણપ્રાવરણ	વિદ્યુદન્ત	શુદ્ધદન્ત
દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ	દ્વીપ

१	अवगाहना	३००	४००	५००	६००	७००	८००	९००
	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन
२	ल'भाई-पहोणा	३००	४००	५००	६००	७००	८००	९००
	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन
३	परिधि-	६४६	१२६५	१२८१	१८६७	२२१३	२५२६	२८३६
	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन	योजन

(६६६ नमः)

(૫) પશ્ચમચતુષ્કમ્ ॥

દ્વીપનામ	વિદિશા	અવગા.યો	આયામવિ.યો	પરિધિયો	દ્વીપનામ
અશ્વકર્ણ	ઉત્તરપૌરસ્ત્ય	૭૦૦	૭૦૦	૨૨૧૩	અશ્વકર્ણ
હસ્તિમુખ	દક્ષિણપૌરસ્ત્ય	૭૦૦	૭૦૦	૨૨૧૩	સિંહકર્ણ
સિંહમુખ	દક્ષિણપાશ્ચાત્ય	૭૦૦	૭૦૦	૨૨૧૩	અકર્ણ
વ્યાઘ્રમુખ	ઉત્તરપાશ્ચાત્ય	૭૦૦	૭૦૦	૨૨૧૩	કર્ણપ્રાવરણ

(૬) ષષ્ઠ ચતુષ્કમ્ ॥

દ્વીપનામ	વિદિશા	અવગા.યો.	આયામવિ.યો.	પરિધિયો	દ્વીપનામ
અશ્વકર્ણ	ઉત્તરપૌરસ્ત્ય	૮૦૦	૮૦૦	૨૫૨૯	ઉલ્કામુખ
સિંહકર્ણ	દક્ષિણપૌરસ્ત્ય	૮૦૦	૮૦૦	૨૫૨૯	મેઘમુખ
અકર્ણ	દક્ષિણપાશ્ચાત્ય	૮૦૦	૮૦૦	૨૫૧૯	વિદ્યુન્મુખ
કર્ણપ્રાવરણ	ઉત્તરપાશ્ચાત્ય	૮૦૦	૮૦૦	૨૫૨૯	વિદ્યુદન્ત

(૭) સપ્તમ ચતુષ્કમ્ ॥

દ્વીપનામ	વિદિશા	અવગા.યો.	આયામવિ.યો.	પરિધિયો,	દ્વીપનામ
ઉલ્કામુખ	ઉત્તરપૌરસ્ત્ય	૯૦૦	૯૦૦	૨૮૪૫ વિ.	ઘનદત્ત
મેઘમુખ	દક્ષિણપૌરસ્ત્ય	૯૦૦	૯૦૦	૨૮૪૫ ,,	લઘ્વદત્ત
વિદ્યુન્મુખ	દક્ષિણપાશ્ચાત્ય	૯૦૦	૯૦૦	૨૮૪૫ ,,	ગૂઢદન્ત
વિદ્યુદન્ત	ઉત્તરપાશ્ચાત્ય	૯૦૦	૯૦૦	૨૮૪૫ ,,	શુદ્ધદન્ત

‘એતેઽષ્ટાવિંશતિદૈર્ઘ્યાણાત્યા અન્તરદ્વીપાઃ ષત્તિચતુષ્કં સ્વસ્વાપેક્ષયા સમાનપ્રમાણાઃ સન્તિ’ એવમ્-ઔતરાહા અપિ અષ્ટાવિંશતિરન્તરદ્વીપાઃ ષત્તિચતુષ્કં સ્વસ્વાપેક્ષયા સમાનપ્રમાણાઃ સન્તિ इत्येवं सर्वे षट्पञ्चाशद् (૫૬) અન્તરદ્વીપા ભવન્તીતિ’ અત્ર કિંચ્ચિદ્વિશેષાધિકેતિ પદં સપ્તચતુષ્કશતે સર્વસ્મિન્નપિ પરિધિપરિમાણેઽવ સાતવ્યમિતિ ।

अथैतेषां गतिमाह-‘देवलोग’ इत्यादि, ‘देवलोकपरिगहिया णं ते मणुया पणत्ता समणाउसो’ ते खलु मनुजा देवलोकपरिहृताः देवलोको भवनपत्यादि

अव इनकी गति का वर्णन करते हैं शेष इनके आगे के जो अन्तर-द्वीप हैं उनके परिक्षेप प्रमाण में अधिकता होनी जाती है

“देवलोक परिगहिया णं ते मणुया पणत्ता समणाउसो”

હવે તેની ગતિનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. બાકીના તેના પછીના જે અંતર દ્વીપો છે. તેના પરિક્ષેપ પ્રમાણમાં અધિક પાણી થતું બીજું છે. એથીજ કહ્યું છે કે ‘દેવલોકપરિગહિયા’ તે મણુયા પણત્તા સમણાઉસો’ હે શ્રમણ આયુષ્મન

रूप एव, तथा क्षेत्रस्वामाख्या तद्योग्यायुर्वन्धनेन परिगृहीतः पुनर्जन्मत्वेन स्वी-
कृतो यैस्ते तथाभूताः देवलोकगामिन एव ते प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! इति ।

पूर्व दक्षिणात्यना मेकोरुकाद्यष्टाविंशत्यन्तरद्वीपानां वर्णनं कृतम्, साम्प्र-
तम्-औत्तराहाणा मेकोरुकाद्यष्टाविंशत्यन्तरद्वीपानां वर्णनावसरः, ते च
क्षुद्रहिमवत्तुल्यवर्णप्रमाणपद्महृदप्रमाणायामविष्कम्भादगाह पुण्डरीकहृदोपशोभिते
शिखरिणि वर्षधरपर्वते लवणसमुद्र जलसंस्पर्शादारभ्य यथोक्तप्रमाणान्तराश्चत-
सृषु विदिक्षु एकोरुकादि तुल्यनामानोऽक्षुण्णापान्तरालायामविष्कम्भा औत्तरा
'उत्तरिल्लाणं' इत्यादि 'कहिणं भंते ! कुत्र खञ्ज भदन्त ! उत्तरिल्लाणं'
अष्टाविंशति संख्यका अन्येऽन्तरद्वीपाः सन्तीति तान् प्रदर्शयितुमाह—'कहिणं भंते !
औत्तराहाणाम् उत्तरदिक्स्थितानाम् 'एगोरुयमणुरसाणं' एकोरुकाद्यष्टाणाम्
'एगोरुयदीवे णामं दीवे पणत्ते' एकोरुकाद्वीपो नामद्वीपः प्रज्ञप्तः— कथितः ?
इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जंघुदीवे

हे श्रमण आयुष्मन् ! इन सब अन्तरद्वीपों के मनुष्य देवलोक का
परिग्रहजिन्हो के ऐसे ही होते हैं । अर्थात् ये अन्तरद्वीपज मनुष्य भवन-
पत्यादि इशानान्त देवगतिके सिवाय अन्य गतियों में जन्म नहीं लेते हैं ।

यहाँ तक दक्षिण दिशा के एकोरुकादि अन्तरद्वीपो का वर्णन करके
अब उत्तर दिशा के एकोरुकादि अन्तरद्वीपो का वर्णन करते हैं, 'कहिणं
भंते ! उत्तरिल्लाणं' इत्यादि 'कहिणं भंते उत्तरिल्लाणं एगोरुयमणुस्माणां
एगोरुयदीवे णामं दीवे पणत्ते' इस सूत्र द्वारा गौतमस्वामीने प्रभु से ऐसा
पूछा है—हे भदन्त' उत्तर दिशा के एकोरुका मनुष्यो का एकोरुका नाम
का द्वीप कहाँ पर कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु श्री कहते हैं ।

आ णधा अन्तरद्वीपोना मनुष्यो देवलोकेनो परिग्रह लेओओ धर्यो छे ओवान्
होय छे अर्थात् आ अन्तरद्वीपमा धनारा मनुष्यो लवनपत्यादि इशानान्त
देव गति शिवाय अन्य गतियोमां जन्म लेता नही अही मूभी त्रिभि
दिशाना ओकोइध विगेदे अन्तर द्वीपोनुं वर्णन करीने हवे एतन् दिशाना
ओकोइध विगेदे अन्तर द्वीपोनुं वर्णन करवाग्या आवे छे

'कहि णं भंते ! उत्तरिल्लाणं' इत्यादि

'कहि णं भंते ! उत्तरिल्लाण एगोरुयमणुस्माण एगोरुयदीवे णामं दीवे
पणत्ते' आ सूत्रद्वारा श्री गौतमस्वामीने प्रभुस्वामीने ऐसा पूछा छे हे—
हे भगवन् ! उत्तर दिशाना ओकोइध मनुष्येना ओकोइध नामना द्वीप कहाँ
होवाना आवेल छे ? आ प्रश्नान्तरना प्रभुश्री गौतमस्वामीने ऐसे ही

દીવે' જમ્બુદ્વીપ નામકે દ્વીપે 'મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ' મન્દરનામકપર્વતસ્ય 'ઉત્તરેણ' ઉત્તરેણ-ઉત્તરસ્યાં દિશિ 'સિહરિસ્સ વાસધરપવ્વયસ્સ' શિખરિણઃ-શિખરિ નામક વર્ષધરપર્વતસ્ય 'ઉત્તરપુરસ્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ' ઉત્તરપૌરસ્ત્યાત્ ચરમાન્તાત્ 'લવણસમુદ્ધં તિન્નિ જોયણસયાઈ' ઓગાહિત્તા' ત્રીણિ યોજનશતાનિ લવણસમુદ્ધં વ્યતિક્રમ્ય 'एवं जहा दाहिणिल्ला णं तथा उत्तरिल्लाणं, भाणियव्वं' एवं यथा-दाक्षिणात्याना मेकोरुक मनुष्याणां वर्णनं कृतं तथैवोत्तराणामपि वर्णनं भणितव्यम् । 'णवरं' नवरम्-विशेषोऽयम्-तत्र दाक्षिणार्त्येकोरुकादि प्रकरणे क्षुद्रहिमवद्वर्षधरपर्वतस्य विदिशासु' इति प्रोक्तम् अत्रोत्तरैकोरुकादि प्रकरणे 'सिह-रिस्स वासहरपव्वयस्स विदिशासु' शिखरिणो वर्षधरपर्वतस्य विदिक्षु इति वक्त-व्यम् । किं नामक द्वीप पर्यन्तम् ? इत्याह-'एवं जाव' इत्यादि, एवम्-अनेन प्रकारेण 'जाव सुद्धदंतदीवेत्ति' यावत् शुद्धदन्तद्वीप इति सप्तम चतुष्कस्यान्तिम-

'ગોચમા' જમ્બુદ્વીવે દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ ઉત્તરેણં સિહરિસ્સ વાસહર પવ્વયસ્સ ઉત્તરપુરસ્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્ધં તિણિ જોયણ-સયાઈ ઓગાહિત્તા એવં જહા દાહિણિલ્લાણ તહા ઉત્તરિલ્લાણભાણિયવ્વં, ણવરં સિહરિસ્સ વાસહરપવ્વયસ્સ વિદિસાસુ એવં જાવ સુદ્ધદંત દીવે-ત્તિ જાવ સેત્તં અંતરદીવગા' જમ્બૂ દ્વીપ નામ કે હસ દ્વીપ મેં જો સુમેરુ પર્વત હૈં ઉસકો ઉત્તર દિશા મેં જો શિખરી નામ કા વર્ષધર પર્વત હૈં ઉસકો ઈશાન દિશા કે ચરમાન્ત સે લવણસમુદ્ર મેં ત્રીન સૌ યોજન ચલને પર જૈસા કિ દક્ષિણ દિશા કે એકોરુક મનુષ્યોં કા દ્વીપ કહા ગયા હૈં ઉસી તરહ સે ઉત્તર દિશા કે એકોરુક મનુષ્યોં કા ભી એકો-રુક નામ કા દ્વીપ કહા ગયા હૈં યે ઉત્તર દિશા કે અન્તરદ્વીપ શિખરી પર્વત કી દાઢાઓં પર હૈં ઓર યે ઉસકી વિદિશાઓં મેં હૈં । શુદ્ધદન્ત-

'ગોચમા ! જમ્બુદ્વીવે દીવે મંદરસ્સ પવ્વયસ્સ ઉત્તરેણં સિહરિસ્સ વાસહરપવ્વયસ્સ ઉત્તર પુરસ્થિમિલ્લાઓ ચરિમંતાઓ લવણસમુદ્ધં તિન્નિ જોયણસયાઈ ઓગાહિત્તા એવં જહા દાહિણિલ્લાણં તહા ઉત્તરિલ્લાણં ભાણિયવ્વં નવરં સિહરિસ્સ વાસહર પવ્વયસ્સ વિદિસાસુ એવં જાવ સુદ્ધદંત દીવેત્તિ જાવ સે તં અંતરદીવગા' જમ્બૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં જે સુમેરુ પર્વત છે તેની ઉત્તર દિશામાં શિખરી નામનો જે વર્ષધર પર્વત છે તેની ઈશાન દિશાના ચરમાન્તથી લવણ સમુદ્રમાં ત્રણસો થોજન ચાલનાથી જેમ દક્ષિણ દિશાના એકોરુક મનુષ્યોનો દ્વીપ કહેલ છે, તેજ રીતથી ઉત્તર દિશાના એકોરુક મનુષ્યોનો પણ એકોરુક નામનો દ્વીપ કહેવામાં આવેલ છે. એ ઉત્તર દિશાનો અંતરદ્વીપ શિખરી પર્વતની દાઢાઓ પર આવેલ છે. અને તે તેની વિદિશાઓમાં છે. શુદ્ધદંતદ્વીપ પર્યન્તના બધા

શુદ્ધદન્તદ્વીપો વર્તેતે તાવત્પર્યન્તમિતિ, एकोरु द्वीपादारभ्याऽष्टाविंशतितमशुद्धदन्त
 द्वीप पर्यन्तानां योत्तराणामष्टाविंशत्यन्तरद्वीपानां सर्वं वर्णनं पूर्ववदेव वाच्यमिति,
 'जाव' इति, यावत्प्रकरण समाप्ति पर्यन्तमिति। उपसंहरन्नाह—'से तं अंतरद्वीपगा'
 ते एते अन्तरद्वीपका इति, ते-ये पूर्वं प्रदर्शिताः एते-अत्रोपदर्शिता अन्तरद्वीपा
 यथाक्रमं प्रदर्शिता इति ॥

‘अन्तरद्वीपक मनुष्यान् निरूप्याकर्मभूमक मनुष्यान् निरूपयितुमाह—‘से कि
 तं’ इत्यादि, ‘से कि तं अकर्मभूमग मणुस्सा’ अथ के ते अकर्मभूमक मनुष्याः ?
 इति प्रश्नः, अगवानाह—‘अकर्मभूमग मणुस्सा तीसवीहा पणत्ता’ अकर्मभूमकम-
 नुष्या त्रिंशद्विधाः—त्रिंशत्प्रकारकाः प्रज्ञप्ताः—कथिताः, ‘तं जहा’ तद्यथा—‘पंचहिं
 हेमवण्हिं’ पञ्चभिर्हेमवतैः, ‘एव’ एवम्—अनेन प्रकारेण पञ्चभिर्हेमवतैः, पञ्चभिर्हरि-
 वपैः, पञ्चभिः रम्यकरपैः, पञ्चभिर्देवकुरुभिः, पञ्चभिरुत्तरकुरुभिरिति त्रिंशत्क्षेत्र-
 भेदै स्तदुत्पन्ना मनुष्या अपि त्रिंशद् भवन्ति इति। एतदेव ‘जहा’ इति सूत्र
 पदेन प्रदर्श्यते—‘जहा’ इत्यादि, ‘जहा पणवणापदे जाव पंचहिं उत्तरकुरुहिं’ यथा

द्वીप तक ये अन्तरद्वीप यहाँ अठाईस हैं। इन सप्तका वर्णन दक्षिण दिशा
 के अन्तरद्वीपों के वर्णन जैसा ही है। इस तरह यहाँ तक अन्तरद्वीपों
 का वर्णन किया गया है यहाँ तक अन्तरद्वीपों के मनुष्यों का निरूपण
 करके अब अकर्मभूमिक मनुष्यों का निरूपण करते हैं—‘से कि तं’ इत्यादि।

‘सेकिं ते अकर्मभूमगमणुस्सा’ हे अदन्त ! अकर्मभूमिक मनुष्य
 कितने प्रकार के हैं ? इसके उत्तर में प्रभुश्री कहते हैं—‘हे गौतम’ अक-
 र्मभूमगमणुस्सा तीसवीहा पणत्ता’ अकर्मभूमक मनुष्य तीस प्रकार
 के कहे गये हैं। ‘तं जहा’ जो इस प्रकार से हैं—‘पंचहिं हेमवण्हिं’ पांच
 हेमवत क्षेत्र के मनुष्य ‘एवं जहा पणवणा पदे जाव पंचहिं उत्तरकुरुहिं’

મળીને આટલાવીસ અંતરદ્વીપો અહિં દહેલ છે તે બધાનુ વર્ણન દક્ષિણ
 દિશાના અંતર દ્વીપોના વર્ણન પ્રમાણે જ છે. આ રીતે આટલા સુધી અંતર
 દ્વીપોનુ વર્ણન કરવામાં આવેલ છે આ રીતે આટલા સુધી અંતરદ્વીપોના
 મનુષ્યોનુ નિરૂપણ કરેલ છે

હવે અકર્મભૂમિના મનુષ્યોનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. ‘સે કિં તં’ ઇ.ય.દિ
 ‘સે કિ ત અકર્મભૂમગ મણુસ્સા’ એ બગવન અકર્મભૂમિના મનુષ્યો
 કેટલા પ્રકારના છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે તે ગૌતમ !
 ‘અકર્મભૂમગ મણુસ્સા તીસ વિહ. પણત્તા’ અકર્મભૂમિના મનુષ્યો ત્રીસ પ્રકારના
 કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રકારે છે ‘પંચહિં હેમવણ્હિં’ પાંચ
 પ્રકારના હેમવતક્ષેત્રના મનુષ્યો ‘એવ જહા પણવણાપદે જાવ પંચહિં’ અન્ય

प्रज्ञापनायाः प्रथमे पदे कथितं यावत्पञ्चमिरुत्तरकुरुभिरिति-अकर्मभूमक मनु-
ष्याणां वर्णनं कृतं तदनुसारेणैवात्र ज्ञातव्यम् ।

अकर्मभूमकमनुष्यान् निरूप्य कर्मभूमकान्निरूपयितुं प्रश्नयन्नाह-‘से
किं तं’ इत्यादि, ‘से किं तं कर्मभूमगा’ अथ के ते कर्मभूमकाः, कर्मभूमका
मनुष्याः कियन्तो भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-‘कर्मभूमगा मनुष्याः पण्यसविहा
पन्नत्ता’ कर्मभूमकाः कर्मभूमिषु समुत्पन्ना मनुष्याः पञ्चदशविधाः-‘पंचदशप्रका-
रकाः अज्ञप्ताः-कथिताः, ‘तं जहा’ तद्यथा ‘पंचहिं भरहेहिं’ पञ्चभिर्भरतैः ‘पंचहिं
एरवणहिं’ पञ्चभिरेरवतैः ‘पंचहिं महाविदेहेहिं’ पञ्चभिर्महाविदेहैः, तथा च पञ्च-

पांच हैरण्यवत पांच हरिवर्ष क्षेत्र के मनुष्य पांच रम्यक क्षेत्र के मनु-
ष्य और पांच देवकुरु के मनुष्य और पांच उत्तरकुरु के मनुष्य इस
प्रकार से अट्टाई द्वीप में ये तीस भोगभूमियां-अकर्मभूमियां हैं। इन
अकर्मभूमियों में जो उत्पन्न हुए मनुष्य हैं वे अकर्मभूमक मनुष्य कह-
लाते हैं। और इन्हीं इन्हीं से तीस प्रकार के कहा गया है ‘से तं अक-
र्मभूमगा’ इस प्रकार से अकर्मभूमकों के सम्बन्ध में यह कथन किया
गया है इनका विस्तृत कथन प्रज्ञापना पद से प्रज्ञापना सूत्र के प्रथम
पद में हुआ है अतः वहीं से यह विषय जिज्ञासुओं को जान लेना चाहिये।

‘से किं तं कर्मभूमगा’ हे भदन्त ! कर्मभूमक मनुष्य कितने प्रकार
के हैं इसके उत्तर से प्रभुश्री गौतमस्वामी को कहते हैं-हे गौतम ! कर्मभू-
मक मनुष्य ‘पण्यसविहा पण्यत्ता’ पन्द्रह प्रकार के कहे गये हैं ‘तं जहा’
जैसे-‘पंचहिं भरहेहिं पंचहिं एरवणहिं पंचहिं महाविदेहेहिं’ पांच भरत

कुरुहिं’ पांच प्रकारना हैरण्यवत क्षेत्रना मनुष्य पांच प्रकारना हरिवर्ष क्षेत्रना
मनुष्य पांच प्रकारना रम्यक्षेत्रना मनुष्य अने पांच प्रकारना देवकुर्ना
मनुष्यो अने पांच उत्तरकुर्ना मनुष्यो आ रीते अट्टाई द्वीपमां आ तीस
भोगभूमि अकर्मभूमि छे. आ अकर्मभूमियोमां उत्पन्न थयेला ने मनुष्यो छे,
तेओ अकर्मभूमक मनुष्यो कहेवाय छे. अने ते जथा मणीने तीस प्रकारना
कहेवामां आवेल छे. ‘से तं अकर्मभूमगा’ आ रीते अकर्मभूमियोना संबधमां
कथन करवामां आवेल छे आनुं सविस्तर कथन प्रज्ञापना सूत्रना प्रज्ञापना
पदमां करवामां आवेल छे. तेही एजासुओओ ते अधु त्यांथी जाली देवुं

‘से किं तं कर्मभूमगा’ छे लागवन् अकर्मभूमिना मनुष्यो केटला प्रकारना कहे
छे ? आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभुश्री गौतमस्वामीने कहे छे छे छे गौतम ! कर्म-
भूमिना मनुष्यो ‘पण्यसविहा पण्यत्ता’ पण्य प्रकारना कहेवामां आवेल छे. ‘तं
जहा’ ते आ प्रमाणे जगुवा नेमके ‘पंचहिं भरहेहिं, पंचहिं एरवणहिं, पंचहिं

भरत, पञ्चैरवतः पञ्चमहाविदेहभेदात् पञ्चदशप्रकारकाः कर्मभूमिमनुष्या भवन्तीति । 'ते समासञ्चो द्विविधा पञ्चत्ता' ते कर्मभूमिका मनुष्याः समासतः—संक्षेपेण द्विविधाः—द्वि प्रकारकाः प्रकृताः—कथिता, द्विविधं दर्शयति—'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा—'आरिया मिलेच्छा' आर्याः स्लेच्छाश्च, तत्र स्लेच्छानां स्वल्पत्वात्प्रथमं स्लेच्छा वर्ण्यन्ते—स्लेच्छाः प्रकथयन्नादिभेदेरनेकविधाः । आर्या ऋद्धिमाप्ता अनृद्धिमाप्ता इति द्विविधाः । एते द्वये भेदानुभेदैर्द्विविधा भवन्ति, तत्प्रज्ञापनादिदेशेनाह 'एवं जहा' इत्यादि, 'एवं जहा पणवणापदे जाव से तं आरिया' एवं यथा प्रज्ञापनायाः प्रथमे पदे कथितं तथैवात्रापि ज्ञातव्यम् कियत्पर्यन्तं प्रज्ञापनाप्रकरणं ज्ञातव्यं तत्राह—'जाव' इत्यादि, 'जाव से तं आरिया' यावत् एते आर्याः, इति पर्यन्तमिति । 'से तं जवमवकंतिचा' ते एते गर्भव्युत्क्रान्तिका जीवा निरूपिताः, 'से तं मनुस्ता' ते एते उपर्युक्तक्रमेण मनुष्यास्त्रिविधा अपि निरूपिता इति ॥ सू० ४४ ॥

क्षेत्रों के पांच ऐरवत क्षेत्रों के और पांच विदेहों के साथ मिलकर पन्द्रह कर्मभूमियों की अपेक्षा मनुष्य पन्द्रह प्रकार के हो जाते हैं । ते समासञ्चो द्विविधा पञ्चत्ता' ये कर्मभूमिका मनुष्य संक्षेप से दो प्रकार के होते हैं 'तं जहा' जैसे 'आरिया मिलेच्छा' आर्य और स्लेच्छा, स्लेच्छा शक सूत आदि हैं । 'एवं जहा पणवणापदे जाव से तं आरिया' प्रज्ञापना के प्रथम पद से आर्य प्रकरण तक इस सम्बन्ध में कथन किया है अतः वैसा ही पर मध्य कथन यहाँ पर भी आर्यों के सम्बन्ध में कर लेना चाहिये 'से तं जवमवकंतिचा' इस प्रकार से गर्भव्य जीवों का यहाँ तक निरूपण हो जाता है । 'से तं मनुस्ता' इन के निरूपण हो जाने पर तीन प्रकारके मनुष्यों का निरूपण भी समाप्त हो जाता है ॥ ४४ ॥

महाविदेहेहि' पाच प्रकारका भरतक्षेत्रना पाच प्रकारका विरवतक्षेत्रना अने पाच प्रकारका महाविदेह क्षेत्रना से प्रमाणों जय मजिने पत्रर प्रक्षेत्रनी कर्मभूमिना मनुष्या पञ्च प्रकार प्रकारका हो जाय है. 'ते समासञ्चो द्विविधा पञ्चत्ता' आ कर्मभूमिना मनुष्या पञ्च प्रकार के प्रक्षेत्रना जाय है. 'तं जहा' नेभके 'आरिया मिलेच्छा' अर्थ अने स्लेच्छा, स्लेच्छा शक, सूत विदेह है. 'एवं जहा पणवणापदे जाव से तं आरिया' प्रज्ञापना प्रकरण. पदेका प्रज्ञापना पदमां आर्य प्रकरण सूत्री आ विरवत क्षेत्रना कर्मभूमिना ते सप्तमं कथन अस्ति पञ्च मजिना पञ्च प्रकारका हो जाय है. 'ते समासञ्चो द्विविधा पञ्चत्ता' आ इति आर्या पञ्च प्रकारका हो जाय है. 'से तं मनुस्ता' कर्मभूमि मनुष्या निरूपण यहाँ समाप्त हो जाय है. 'से तं जवमवकंतिचा' अर्थ अने जवमवकंतिचा मनुष्या निरूपण यहाँ समाप्त हो जाय है ॥ ४४ ॥

ते एते मनुष्या निरूपिताः, सम्प्रति-देवान् निरूपयितुमाह-‘से किं तं देवा’ इत्यादि,

मूलम्—से किं तं देवा ? देवा चउब्बिहा पन्नत्ता तं जहा भवणवासी वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया । से किं तं भवणवासी ? भवणवासी दसविहा पन्नत्ता, तं जहा—असुरकुमारा जहा पणवणापदे देवाणं भेओ तहा भाणियव्वो जाव अणुत्तरोववाइया पंचविहा पन्नत्ता तं जहा—विजयवेजयंत जाव सव्वट्ठसिद्धा, से चं अणुत्तरोववाइया ॥ कहि णं भंते ! भवणवासि देवाणं भवणा पन्नत्ता, कहि णं भंते ! भवणवासी देवा परिवसंति ? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभा पुढवीए असी उत्तर जोयणसयसहस्स बाहल्लाए एवं जहा पणवणाए जाव भवणवासाइया, एत्थ णं भवणवासीणं देवाणं सत्त भवणकोडीओ बावत्तरि भवणावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं । ते णं भवणा बाहिं बट्ठा, अंतो समचउरंसा, अहे पुक्खरकणिया संठाणसंठिया भवणवणओ भाणियव्वो जहा ठाणपदे जाव पडिख्वा । तत्थ णं बह्वे भवणवासी देवा परिवसंति, असुराणाग सुवण्णा य जहा पणवणाए जाव विहरंति । कहिं णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं भवणा पन्नत्ता ? पुच्छा एवं जहा पणवणा ठाणपदे जाव विहरंति । कहिं णं भंते ! दाहिणि-ल्लाणं असुरकुमारदेवाणं भवणा पुच्छा एवं जहा ठाणपदे जाव चमरे, तत्थ असुरकुमारिंदे असुरकुमारराया परिवसइ जाव विहरइ ॥सू० ४५॥

छाया—अथ के ते देवाः ? देवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—भवनवासिनो वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाः । अथ के ते भवनवासिनः । भवनवासिनो दशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—असुरकुमाराः यथा प्रज्ञापनापदे देवानां भेदस्तथा भणि-

तव्यो यावदनुत्तरोपपातिकाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-विजय-जन्तु यावत्
सर्वार्थसिद्धिकाः ते एते अनुत्तरोपपातिकाः कुत्र खलु भदन्त ! भवन्नासिदेवानां
भवानानि प्रज्ञप्तानि कुत्र खलु भदन्त ! भवनवासिदेवा ! परिवसन्ति ? गौतम !
एतस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या अशीत्युत्तरयोजनगतमदस्रवाहलयायाः, एवं यथा
प्रज्ञापनायां यावत् भवनवासिदिकाः, अत्र खलु भवनवासिनां देवानां सप्तभवन-
कोटयः द्विसप्ततिभवनवासशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातम् तानि खलु भवनानि
वर्द्धितानि, अन्तः समचतुरस्राणि, अधस्तलभागेषु पुष्करकर्णिकासंस्थितानि,
भवनवर्णको भणितव्यो यथा स्थानपदे यावत्परिहराणि । तत्र खलु बहवो भवन-
वासिनो देवाः परिवसन्ति अमुरा नागमुखर्णाश्च यथा प्रज्ञापनायां यावद्विहरन्ति ।
कुत्र खलु भदन्त ! असुरकुमाराणां देवानां भवनानि प्रज्ञप्तानि पृच्छा एवं यथा
प्रज्ञापना स्थानपदे यावद् विहरन्ति । कुत्र खलु भदन्त ! दाक्षिणात्याना मत्सरकु-
मारदेवानां भवनानि पृच्छा एवं यथा रमानपदे यावच्चमरः, तथाऽसुरकुमार-
न्दोऽसुरकुमारराजाः परिवसन्ति यावद्विहरन्ति । सू. ४५॥

टीका-‘से किं तं देवा’ अथ के ते देवाः, देवानां भवनवासिभूतानां
कियन्तो भेदा भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे
गौतम ! ‘देवा चउव्विहा पन्नत्ता’ देवाश्चउव्विहाः प्रज्ञप्ताः ‘तं जहा’ तद्यथा ‘भव-
णवासी’ भवनवासिनो देवाः, ‘वाणनंतरा’ वानव्यन्तराः वने भवा वानाः वानाश्च

इस तरह लक्ष्य और विस्तार से मनुष्यों का निरूपण करके अब
देवों का निरूपण प्रारम्भ किया जाता है ।

‘से किं तं देवा !-देवा चउव्विहा पन्नत्ता’ इत्यादि सू. ४५॥

टीकार्थ-गौतमस्वाभीने प्रभु सं पूछा है-हे भदन्त ! देव कितने प्रकार
के हैं ? उत्तर में प्रभु ने कहा है । ‘गोयमा देवा चउव्विहा पन्नत्ता’ हे
गौतम ! देव चार प्रकार के कहें गये हैं-‘तं जहा’ जैसे ‘भवनवासी,
वाणनंतरा, जोरुसिवा, वेमाजिया’ भवनवासी, वानव्यन्तरा, ज्योति-

आ रीते लक्ष्य અને વિસ્તાર પૂર્વક મનુષ્યોના નિરૂપણ કરીને ‘તે
દેવોનું’ નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

‘સે કિ તં દેવા ? દેવા ચઉવ્વિહા પન્નત્તા’ એવું છે.

ટીકાર્થ-આ વિષયમાં મહાત્માની પાસે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે છે કે ‘ગોયમા’
દે હે ભગવન્ દેવ કેટલા પ્રકારના હોય ? આને લઈને ગૌતમે એ પૂછ્યું
પ્રશ્નગ્રીએ કહ્યું કે ‘ગોયમા ! દેવા ચઉવ્વિહા પન્નત્તા’ એ એટલે કે ‘દેવ
પ્રકારના’ હોવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ એ - પ્ર. ૩, ઉ. ૩, અવગણના,
વાણમતરા જોરુસિવા, વેમાજિયા’ ભવનવાસી, વાનવ્યન્તરા, જ્યોતિ-

५६६

તે વ્યવસ્થા જ્ઞાનવ્યવસ્થાદેવવિશેષાઃ કિલ્લિપદેવાઃ ‘જોઈસિયા’ ય્યોતિષ્કાઃ—
ચન્દ્રસૂર્યાદયઃ ‘વેલાણિયા’ વૈમાનિકાઃ । ચતુર્વિધદેવેષુ મધ્યે પ્રથમોપાત્તમવનવા-
સિદેવાન્ નિરૂપયિતું પ્રશ્નપન્નાહ—‘સે કિં તં’ इत्यादि, ‘સે કિં તં મવનવાસી’
અથ કે સે મવનવાસિનઃ ? મવનવાસિદેવાનાં કિયન્તો મેદા इति પ્રશ્નઃ, મગવા-
નાહ—‘મવનવાસી દેશા દસવિહા પન્નત્તા’ મવનવાસિનો દેવાઃ દશવિધાઃ—દશમ
કારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ—કથિતાઃ, દશવિધત્વમેવ દર્શયતિ—‘તં જહા’ તચ્ચથા—‘અસુર-
કુમારા જહા પળ્લવળાપદે દેવાળં મેદો તહા માણિયવ્વો’ અસુરકુમારા યથા પ્રજ્ઞાપના
પદે—પ્રજ્ઞાપનાયાઃ પ્રથમે પ્રજ્ઞાપનાપદે દેવાનાં સર્વેષાં મેદઃ તથા અણિતવ્વો, પ્રજ્ઞા-
પનાયાઃ પ્રથમપદાનુસારેણ મવનવાસિપ્રભૃતિનાં દેશનાં મેદોઽત્રાપિ વક્તવ્યઃ,
અસુર-નાગ-સુવર્ણ-વિદ્યુ-દગ્નિ-દ્વીપો-દધિ-દિશા-પવન-સ્તનિત્તકુમારપર્યન્તં

ષિક્ષા ઓર વૈમાનિક ‘સેકિંતં મવનવાસી’ હે અદન્ત ? મવનવાસી દેવ
કિતને પ્રકાર કે હૈ ! ઉત્તર મેં પ્રભુશ્રી કહતે હૈ—હે ગૌતમ’ મવનવાસી
દેવ ‘દસવિહા પળ્લત્તા’ દશ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ ‘તં જહા’ જૈસે ‘અસુર-
કુમારા જહા પળ્લવળા પદે દેવાળં મેદો તહા માણિતવ્વો જાવ અણુત્તરો-
વવાહયા પંચવિહા પળ્લત્તા’ અસુરકુમાર નાગકુમાર इत्यादि દશ મેદો
કા વર્ણન તથા જ્ઞાનવ્યવસ્થાદિ સમસ્ત દેવોં કે મેદોં કા વર્ણન પ્રજ્ઞાપના
સૂત્ર કે પ્રથમ પદ મેં પાંચ પ્રકાર કે અનુત્તરોપપાતિક દેવોં તક ક્રિયા
ગયા હૈ । અતઃ જહ સ્વ વર્ણન વહાં સે દેવ લેના ચાહિયે પ્રજ્ઞાપના કે પ્રથમ
પદ મેં મવન વાસી દેવોં કે દસ મેદ હસ પ્રકાર સે કહે ગયે હૈ—અસુર
કુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદ્ધિકુમાર, દિવકુમાર,
પવનકુમાર, સ્તનિત્તકુમાર, ૧૦ યે દસ મવન વાસી દેવ હૈ । પ્રજ્ઞાપના

‘સે કિં તં મવનવાસી’ હે ભગવન્ ભવનવાસી દેવો કહેલા પ્રકારના કહેવામાં
આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ ! ભવનવાસી
દેવો ‘દસવિહા પળ્લત્તા’ દસ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘તં જહા’ તે આ
પ્રમાણે છે ‘અસુરકુમારા જહા પળ્લવળાપદે દેવાળં મેદો તહા અણિતવ્વો જાવ
અણુત્તરોવવાહયા પંચવિહા પળ્લત્તા’ અસુરકુમાર નાગકુમાર વિગેરે આ દસ પ્રકાર-
ના ભવનપતિ દેવોનું વર્ણન તથા જ્ઞાનવ્યવસ્થા વિગેરે સઘળા દેવોના લેહોનું
વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા પદમાં પાંચ પ્રકારના અનુત્તરોપપાતિક દેવોના
કથન સુધી કરવામાં આવેલ છે. તેથી તે સમસ્ત કથન ત્યાંથી જોઈ લેવું
પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા પદમાં ભવનવાસી દેવોના દસ લેહો આ રીતે કહે-
વામાં આવેલ છે. અસુર કુમાર ૧, નાગકુમાર ૨, સુવર્ણકુમાર ૩, વિદ્યુત્કુમાર
૪, અગ્નિકુમાર ૫, દ્વીપકુમાર ૬, ઉદ્ધિકુમાર ૭, દિવકુમાર ૮, પવનકુમાર

ભવનવાસિનો દશવિધા દેવા ભવન્તીતિ । કિયત્પર્યપ્ત પ્રજ્ઞાપના પ્રથમપદોક્તદેવ ભેદો વક્તવ્યસ્તન્નાહ-‘જાવ’ इत्यादि, ‘जाव अणुत्तरोववाइया पंचविहा पणत्ता’ यावत्-यावत्पदेन- भवनपति- वानव्यन्तर-ज्योतिष्ककल्पोपपन्नकल्पातीतग्रैवेयकदेवाः संग्राह्याः, ततः अनुत्तरोपपातिकदेवप्रश्नग्रन्थात्. उत्तरमाह-अनुत्तरोपपातिकाः पञ्चविधाः-पञ्चप्रकारकाः प्रवृत्ताः, ‘तं जहा’ तद्यथा-‘विजयवैजयन्त जाव सव्वट्टसिद्धगा’ विजयवैजयन्त यावत् सर्वार्थसिद्धकाः विजयवैजयन्त जयन्ता-पराजितसर्वार्थसिद्धदेवाः ‘से तं अणुत्तरोववाइया’ ते एते अनुत्तरोपपातिकाः, इति पर्यन्तं प्रज्ञापनायाः प्रथमपदोक्त प्रकरणं वाच्यम् । अथ प्रज्ञापनायाः द्वितीय-स्थानपदोक्तभवनवासिनां देवानां भवनप्रतिष्ठादनार्थमाह-‘कहि णं भंते !’ इत्यादि.

કે પ્રથમ પદોક્ત દેવો’ કે એક કહાં તક કહના યાહિયે ઉભા પર કહેલે છે-‘જાવ इत्यादि’ जाव अणुत्तरोववाइया पंच विहा पणत्ता’ यावत्, यहां यावत् पद से यहां भवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिष्क कल्पोपपन्न,-कल्पातीत ग्रैवेयक देवों का तथा अनुत्तरोपपातिक देवों के विषयक प्रश्न ग्रहण करना चाहिये । उत्तर में भगवान् कहते हैं । हे गौतम अनु-त्तरोपपातिकदेव पांच प्रकार के कहे गये हैं ‘तं जहा’ जैसे ‘विजयवैजयन्त जाव सव्वट्ट सिद्धगा’ विजय-वैजयन्त-जयन्त-अपराजित और सर्वार्थसिद्धदेव ! ‘सेतं अणुत्तरोववाइया’ ये अनुत्तरोपपातिक देव हैं । यहां तक का वर्णन श्रीप्रज्ञापना के प्रथम पदोक्त प्रकरण से जानना चाहिये इसके आगे प्रज्ञापना के द्वितीय स्थान पदोक्त भवनवासी देवों के भवन आदिका वर्णन करते हैं-

‘કહિણં ભંતે’ इत्यादि । ‘कहिणं भंते ! भलणवासि देवानं भवणा

८ અને સ્તનિતકુમાર ૧૦ આ રીતે દસ પ્રકારના ભવનવાસી દેવો કહ્યા છે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા પદમાં કહેવામાં આવેલ દેવોના ભેદો કેટલા સુધી કહેવા ભેદોએ તે સંબંધમાં સૂત્રકાર ‘जाव’ इत्यादि सूत्र कहे છે ‘जाव अणु-त्तरोववाइया पंचविहा पणत्ता’ यावत् એ પદથી અહિયાં ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, કલ્પોપપન્ન, કલ્પાતીત, નવગ્રેવેયક દેવોનું તથા અનુત્તરોપપાતિક દેવોના સંબંધમાં પ્રશ્ન કહેવો ભેદોએ એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે હે ગૌતમ અનુત્તરોપપાતિક દેવો પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. ‘तं जहा’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘विजयवैजयन्त जाव सव्वट्ट सिद्धगा’ विजय, वैजयन्त, जयन्त अपराजित અને सर्वार्थसिद्धदेव. ‘से तं अणुत्तरोववाइया’ આ બધા અનુત્તરોપપાતિક દેવો છે. આટલા સુધી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા પદમાં કહેલ પ્રકરણથી સમજવું. આના પછીનું ‘श्रीप्रज्ञापना सूत्रना णीज स्थान पदमां कहेल ભવનવાસી દેવોના ભવન વિગેરેનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि

‘કહિં ણં મંતે !’ કુત્ર સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘મવનવાસિદેવાણં મવણા પણ્ણત્તા’ મવનવા-
સિદેવાનાં મવનાનિ તિવાસસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ કથિતાનિ તથા ‘કહિં ણં મંતે ! મવ
નવાસિદેવા પરિવસંતિ’ કુત્ર સ્વલ્પ મદન્ત ! મવનવાસિદેવાઃ પરિવસન્તીતિ પ્રશ્નઃ
મગલાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि, ‘गौतम’ हे गौतम ! ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए’
एतस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘असी उत्तरजोयणसयसहस्स बाहल्लाए’ अशी-
त्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्लायाः—अशीत्युत्तरम्—अशीतिसहस्राधिकं योजनशत-
सहस्रं बाहल्यं पिण्डभावो यस्याः सा तथोक्ता, तस्या उपरि एकं योजनसहस्रमव-
गाह्य अधस्तादेकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये अष्टसप्ततये अष्टसप्तति सहस्राधि-
कैर्योजनशतसहस्रे अयमेवाशयः—‘एवं जहा पणवणाए जाव मवणवासाइया’ इति
प्रकरणद्वय । ‘एत्थ णं मवणवासीणं देवाणं सत्तमवणकोडीओ बावत्तरि मवणावास-
सयसहस्सा भवंतीति मक्खायं’ अत्र स्वल्प—एतस्मिन् स्थाने मवनवासिनां देवानां

पण्णत्ता’ हे मદન્ત ? મવનવાસિ દેવો’ કે મવન ક્યાં પર કહે
ગયે હૈ ? ‘કહિં ણં મંતે’ ‘મવનવાસી દેવા પરિવસંતિ’ તથા—હે મદન્ત !
મવનવાસી દેવ ક્યાં પર રહતે હૈ ? ફક્ત કે ઉત્તર મેં પ્રભુ શ્રી કહતે હૈ ?

‘ગોયમા’ इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असी उत्तर जोयण सय-
सहस्रबाहल्लाए ‘हे गौतम’ १ लाख ८० हजार योजन की छोटी इस
रत्नप्रभा पृथ्वी के उपर नीचे के एक एक हजार योजन को छोडकर
बीच के १ एक लाख ७८ अठहत्तर हजार योजन परिमित भाग में
‘एवं जहा पणवणाए जाव मवणवासाइया’ इस प्रकार जैसा प्रज्ञापना-
सूत्र के द्वितीय स्थान पद में कहा है वैसाही समझ लेना चाहिये, ‘एत्थ णं ते
मवणवासीण देवाणं सत्तमवणकोडीओ बावत्तरि मवणा वाससय-

‘કહિં ણં મંતે ! મવનવાસિ દેવાણં મવણા પણ્ણત્તા’ હે ભગવન્ ભવન-
વાસી દેવોના ભવનો ક્યાં ક્યા સ્થળે કહેલ છે ? ‘કહિં ણં મંતે ! મવનવાસી
દેવા પરિવસંતિ’ તથા હે ભગવન્ ભવનવાસી દેવો ક્યાં રહે છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે ‘ગોયમા ! इमीसे रयणप्पभाए
पुढवीए असी उत्तर जोयणसयसहस्सबाहल्लाए’ હે ગૌતમ ! ૧ એક લાખ ૮૦
એસી હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી સ્થૂળ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની ઉપર અને
નીચેના ભાગમાં એક એક હજાર યોજનને છોડીને વચ્ચેના એક લાખ ૭૮
અઠ્યોતેર હજાર યોજન પ્રમાણ ભાગમાં ‘एवं जहा पणवणाए जाव मवण
वासाइया’ આ રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સ્થાનપદમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવે-
લ છે. તેજ પ્રમાણેનું કથન સમજ લેવું ‘एत्थ णं ते मवणवासीण देवाण सत्त
मवण कोडीओ बावत्तरि मवणावाससयसवस्सा भवंतीति मक्खायं’

દ્વિ સપ્તતિલક્ષાધિક સપ્તકોટિ સંખ્યકાનિ (૭૭૨૦૦૦૦૦) મન્નનાનિ ભવન્તીતિ આખ્યાતમ્ । તત્ર તત્પ્રમાણમેવં ભવતિ—ચતુઃ પષ્ટિઃ (૬૪) શતસહસ્રાણિ ભવનાનિ અસુરકુમારાણામ્ । ચતુરશીતિઃ (૮૪) શતસહસ્રાણિ નાગકુમારાણામ્ । દ્વિસપ્તતિઃ (૭૨) શતસહસ્રાણિ સુવર્ણકુમારાણામ્ । પળ્ળવતિઃ (૯૬) શતસહસ્રાણિ વાયુકુમારાણામ્ । શેષાણાં પળ્ળાં પ્રત્યેકં ષટ્સપ્તતિઃ (૭૬) શતસહસ્રાણિ ભવનાનિ ભવન્તીતિ । તતઃ સઙ્કલનયા યથોક્તા દ્વિસપ્તતિલક્ષાધિકસપ્તકોટિ (૭૭૨૦૦૦૦૦) ભવનસંખ્યા ભવતિ ।

एतेषां दशानां भवनवासिनां क्रमशो भवनसंख्याप्रदर्शकं—

કોષ્ઠકમ્

ક્રમાઙ્કાઃ	નામાનિ	ભવનસંખ્યા
૧	અસુરકુમાર ભવનાનિ	૬૪૦૦૦૦૦
૨	નાગકુમાર ભવનાનિ	૮૪૦૦૦૦૦
૩	સુવર્ણકુમાર ભવનાનિ	૭૨૦૦૦૦૦
૪	વિદ્યુત્કુમાર ભવનાનિ	૭૬૦૦૦૦૦
૫	અગ્નિકુમાર ભવનાનિ	૭૬૦૦૦૦૦
૬	દ્વીપકુમાર ભવનાનિ	૭૬૦૦૦૦૦
૭	ઉદધિકુમાર ભવનાનિ	૭૬૦૦૦૦૦
૮	દિવકુમાર ભવનાનિ	૭૬૦૦૦૦૦
૯	પવનકુમાર ભવનાનિ	૯૬૦૦૦૦૦
૧૦	સ્તનિતકુમાર ભવનાનિ	૭૬૦૦૦૦૦

સર્વસંખ્યા—૭૭૨૦૦૦૦૦

સહસ્રા ભવંતિતિમચ્છાયાં' વહાં પર ભવનવાસી દેવોં કે સાત કરોડ બહત્તર લાખ—(૭૭૨૦૦૦૦૦) ભવન હૈ । એસા મૈને તથા પૂર્વ કે અન્ય તીર્થકરોં ને ખી કહા હૈ । इनका सात करोड बहत्तर लाखका प्रमाण इस प्रकार से है चौखठ लाख ६४ भवनतो असुर कुमारों के है । चौरासी ८४ लाख नागकुमारों के हैं बहत्तर ७२ लाख सुवर्णकुमारों के है ।

એ રીતે ભવનવાસી દેવોના ૭ સાત કરોડ ૭૨ બોતેર લાખ ભવનો છે, એ પ્રમાણે મેં તથા મારી પહેલાના અન્ય બધાજ તીર્થ'કર દેવોએ પણ કહેલ છે. તેઓના ૭ સાત કરોડ ૭૨ બોતેર લાખનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે. ૬૪ ચોસઠ લાખ ભવનાવાસો તો અસુરકુમારોના છે ૮૪ ચોચાંશીલાખ નાગકુમારોના છે. ૭૨ બોતેર લાખ સુવર્ણકુમારોના છે ૯૬ છન્નુ લાખ વાયુકુમારોના છે. તથા બાકીના છ એટલે કે વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર,

‘તે ણં ભવણા બાર્હિ વટ્ટા અંતો સમચરંસા, હેઠ્ઠા પુસ્કરકર્ણિયા સંઠાણ-
સંઠિયા ભવણવળાઓ ભાણિયવ્વો જહા ઠાણપદે જાવ પડિરુવા તાનિ ચ ભગ્નનાનિ
વહિવૃત્તાકારાણિ અન્તઃ સમચતુરસ્રાણિ અધસ્તલભાગેષુ પુષ્કરકર્ણિકા-
સંસ્થાનસંસ્થિતાનિ ‘ભવણવળાઓ ભાણિયવ્વો જહા ઠાણપદે જાવ પડિરુવા’ અતઃ
પરં ભવનવર્ણકો વર્ણયિતવ્યો યથા પ્રજ્ઞાપનાયાઃ સ્થાનાશ્ચયે દ્વિતીયપદે કૃત સ્તેનૈવ
રૂપેણ સચતાવત્ યાવત્ ‘પડિરુવા’ પદસ્ ‘તત્થ ણં વહવે’ इत्यादि, ‘તત્થ ણં વહવે
ભવણવાસીદેવા પરિવસંતિ’ તત્ર તેષુ અન્તરોદિતસ્વરૂપેષુ ભવનેષુ સ્વલુ વહવોઽને-
કજાતીયકાઃ-અનેકપ્રકારકા ભવનવાસિનો દેવાઃ પરિવસન્તિ । તાનેઽ ભવનવા-
સિનો દેવાન્ જાણિમેદત્ આહ-‘અસુરા’ इत्यादि ‘અસુરા નાગમુદનાય’ અસુરકુ-

છિયાનલે ૯૬ લાખ વાયુકુમારો’ છે છે । શેષ ૬ છહો’ કે દિયુત્કુમાર,
અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદયિકુમાર દિક્કુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર
હવ પ્રત્યેક કે છિહત્તર છિહત્તર ૭૬ લાખ ભવન છે । इन सबको
जोड़ने से पूर्वोक्त सात करोड़ बह्वार लाख-७७२००००० भवन हो
जाते हैं जिसका क्रम से ‘तेणं भवणा बार्हि वट्टा अंतो समचरंसा
अहे पुस्करकर्णिया संठाणसंठिया भवणाओ भाणियव्वो जहा ठाण-
पदे जाव पडिरुवा’ ये भवन बाहर में वृत्त आकार वाले होते हैं । भीतर
में समचतुस्त्र-समचतुष्कोण एवं तले में पुष्कर कर्णिका जैसे होते हैं ।
प्रज्ञापनासूत्रके स्थान नाम के द्वितीयपद में इन भवनों का जैसा वर्णन है
वैसा ही यहाँ समझ लेना चाहिये यह वर्णन ‘पडिरुवा’ पद तक कर
लेना चाहिये । ‘तत्थ णं बहव भवणवासी देवा परिवसन्ति’ इन्हीं अन-
न्तरोदित स्वरूप वाले भवनों में अनेक प्रकार के अर्थात् दस प्रकार के

દિક્કુમાર અને સ્તનિતકુમાર આ છએ ના ૭૬ છોંતેર ૭૬ છોંતેર લાખ
ભવનો છે આ બધાને મેળવવાથી પડેલા કદા પ્રમાણે ૭૭૨૦૦૦૦૦ સાત
કરોડ છોંતેર લાખ ભવનો થઈ જાય છે. તેનુ વર્ણન સૂત્રકારે આ પ્રમાણે
કરેલ છે. ‘તે ણં ભવણા બાર્હિ વટ્ટા અંતો સમચરંસા અહે પુસ્કરકર્ણિયા
સંઠાણસંઠિયા ભવણાઓ ભાણિયવ્વો જહા ઠાણપદે જાવ પડિરુવા’ આ ભવનો
બહારથી વૃત્ત-ગોળ આકારના હોય છે. અંદરના ભાગમાં સમચતુસ્ત્ર ચોખંડા
અને નીચેના ભાગમાં પુષ્કરકર્ણિકાના આકાર જેવા હોય છે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
સ્થાનપદ નામના બીજા પદમાં તે બધા ભવનોનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે,
તે જ પ્રમાણે તે તમામ વર્ણન અહિં પણ સમજી લેવું જોઈએ. આ વર્ણન
‘પડિરુવા’ એ પદ સુધી અહીંયા કરી લેવું.

‘તત્થ ણં બહવે ભવણવાસી દેવા પરિવસંતિ’ આ પૂર્વોક્ત ભવનોમાં અનેક
પ્રકારના અર્થાત્ દસ પ્રકારના ભવનવાસી દેવો રહે છે. તેઓના નામ આ

મારાઃ, નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, દ્રીપ્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દિક્કુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારાઃ ૧૦, 'જહા પળ્લવળાણ જાવ વિહરંતિ' યથા પ્રજ્ઞાપનાયાં યાવદ્વિહરન્તિ, અત્રૈષાં વર્ણને યાવત્પદેન 'ચૂડામણિ મહાઉરયણા' ઇત્યાદિ પરિપૂર્ણઃ પ્રજ્ઞાપનાયાઃ સ્થાનપદોક્તપાઠો ગ્રાહ્યઃ ।

અથ ભવનવાસિદેવાનાં મધ્યે પ્રથમઅસુરકુમારદેવવક્તવ્યતામાહ—'કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારાણં' ઇત્યાદિ, 'કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારાણં દેવાણં ભવળા પન્નત્તા પુચ્છા !' કુત્ર સ્વલ્પ મદન્ત ! ભવનવાસિદેવાનાં મધ્યે અસુરકુમારાણાં દેવાનાં ભવનાનિ પ્રજ્ઞાપનાનિ, તથા કુત્ર સ્વલ્પ મદન્ત ! અસુરકુમારા દેવાઃ પરિવસન્તીતિ પૃચ્છયા સંગૃહ્યતે પ્રજ્ઞઃ, ઉત્તરયતિ—'એવં જહા પળ્લવળાઠાણપદે જાવ વિહરંતિ' એવમ્—ઉક્તપ્રકારેણ યા પ્રજ્ઞાપનાયા દ્વિતીયસ્થાનપદે વક્તવ્યતા અભિતા સા વક્ત-

ભવનવાસી દેવ રહતે હૈં દેવ કે નામ કહતે હૈં 'અસુરા નાગસુવર્ણા જહા પળ્લવળાણ જાવ વિહરંતિ' જૈસે અસુર કુમાર નાગકુમાર સુવર્ણ-કુમાર વિદ્યુત્કુમાર અગ્નિકુમાર, દ્રીપ્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર, દેવકા પૂરા વર્ણન 'ચૂડામણિમહા-ઉરયણા' ઇત્યાદિ । જૈસા કિ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રકે દ્વિતીય સ્થાન પદ મેં યાવ વિહરન્તિ તક પાઠ કહા ગયા હૈં હે સ્વ લઘ વર્ણન યહાં કર લેના ચાહિયે

અથ યહાં ભવનવાસી દેવોં મેં હૈં પ્રથમ અસુર કુમાર દેવોં કી વક્તવ્યતા કહતે હૈં—'કહિ ણં મંતે !' ઇત્યાદિ 'કહિ ણં મંતે !' અસુરકુમા-રાણં દેવાણં ભવળા પુચ્છા' હૈં મદન્ત ? ભવનવાસીયોં મેં અસુરકુમાર દેવોં કે ભવન કહાં પર કહે ગયે હૈં ? તથા યે અસુરકુમારદેવ કહાં પર રહતે હૈં 'એવં જહા પળ્લવળાઠાણપદે જાવ વિહરંતિ' જિન પ્રકારસે પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે સ્થાનપદ મેં અસુરકુમારોં કી વક્તવ્યતા યાવત્ વિહરન્તિ તક

પ્રમાણે છે. 'અસુરા નાગસુવર્ણા ય જહા પળ્લવળાણ જાવ વિહરંતિ' અસુરકુમાર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્રીપ્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર તેઓનું સંપૂર્ણ વર્ણન 'ચૂડામણિ મહાઉરયણા' ઇત્યાદિ પ્રકારથી કહેવામાં આવેલ છે જે રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના બીજા સ્થાન પદમાં 'જાવ વિહરંતિ, એ કથન પર્યન્ત પાઠ કહેવામાં આવેલ છે. તે બધુંજ વર્ણન અહિયાં કરી લેવું.

હવે ભવનવાસી દેવોમાં પહેલા જે અસુરકુમાર દેવો છે, તેઓનું કથન કરવામાં આવે છે. 'કહિ ણ મંતે !' ઇત્યાદિ

'કહિ ણં મંતે ! અસુરકુમારાણં દેવાણં ભવળા પુચ્છા' હૈં લગવન ! ભવનવાસીયોમાં અસુરકુમાર નામના જે ભવનવાસી દેવો છે, તેઓના ભવને ક્યાં કહેવામાં આવ્યા છે ? તથા આ અસુરકુમાર દેવો ક્યાં આગળ રહે છે ?

વ્યતા હ્રાપિ મણિતવ્યા, 'ગોયમા' હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ' ડત્યારમ્ય 'જાવ વિહરંતિ' યાવદ્ દિવ્યાન મોગમોગાન મુજ્જાનો વિહરન્તિ, ઇતિ પર્યન્તમિતિ ।

પૂર્વ સામાન્યતોઽસુરકુમારાણાં મવનાદિપ્રદર્શિતમ્; તે ચાસુરકુમારા દાક્ષિ-
ણાત્યા ઔત્તરાત્યંતિ દ્વિવિધા મવન્તિ, તત્ર પ્રથમં દાક્ષિણાત્યાસુરકુમારાણાં મવ-
નાદિ વક્તવ્યતામાહ—'કહિણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં' ઇત્યાદિ ।

'કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લા ણં અસુરકુમારદેવાણં મવણા પુચ્છા' હે મદન્ત ! કુત્ર
સ્વલ્લ દાક્ષિણાત્યાના અસુરકુમારદેવાનાં મવનાનિ પ્રજ્ઞસાનિ, તથા કુત્ર સ્વલ્લ મદ-
ન્ત ! દાક્ષિણાત્યા અસુરકુમારદેવાઃ પરિવસન્તીતિ પૃચ્છાયા સંગૃહ્યતે પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ
—'એવં જવા ઠાણપદે જાવ ચમરે, તત્થ અસુરકુમારિદે અસુરકુમારરાયા પરિવસઙ્

કહી ગઈ હૈ વહી વક્તવ્યતા યહાં પર મી સમજા લેની ચાહિયે વહ 'હમીસે
રચણપ્પમાણ પુઢવીણ' યહાં સે લેહર 'જાવ વિહરંતિ' યાવત્ વે અસુરકુ-
મારાદિ દેવોં વહાંપર દિવ્ય મોગોં કો મોગને કા અનુભવ કરતે હુણ રહતે
હૈ યહાં તક કા વર્ણન કર લેના ચાહિયે, પૂર્વ સૂત્ર મેં સામાન્યતઃ અસુરકુ-
મારોં કે મવનોં કા વર્ણન ક્રિયા, વે અસુર દાક્ષિણાત્ય-દક્ષિણ દિગ્વાસી
—તથા ઔત્તર-ઉત્તર દિગ્વાસી એસે દો પ્રકાર કે હોતે હૈં ! ઉનમેં પહેલે
દાક્ષિણાત્ય અસુરકુમારોં કે મવન આદિકા વર્ણન કરતે હૈ 'કહિ ણં
મંતે દાહિણિલ્લાણં' ઇત્યાદિ । 'કહિણં મંતે દાહિણિલ્લાણં' અસુરકુમાર
દેવાણં મવણા પુચ્છા' હે મદન્ત ! દાક્ષિણાત્ય અસુર કુમાર દેવોં કે
મવન કહાં હૈ । તથા કહાં પર દાક્ષિણાત્ય અસુરકુમાર દેવ રહતે હૈ ?

'એવં જહા પણ્ણવણા ઠાણપદે જાવ વિહરંતિ, જે પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ઓળ
સ્થાનપદમાં અસુરકુમારોનું કથન 'જાવ વિહરંતિ' એ સૂત્રાંશ પર્યન્ત કહેવામાં
આવેલ છે. તે તમામ કથન અહીંયાં પણ સમજી લેવું. તે આ પ્રમાણે છે.

'હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ' આ સૂત્રાંશથી લઇને 'જાવ વિહરંતિ' યાવત્ તે
અસુરકુમારાદિ દેવો ત્યા દિવ્ય ભોગોને ભોગવવાનો અનુભવ કરીને સુખપૂર્વક
નિવાસ કરે છે. આટલા સુખીનું પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું વર્ણન અહિંયાં કરી લેવું
જોઇએ. પૂર્વ સૂત્રમાં સામાન્ય રીતે અસુરકુમારોના ભવનોનું વર્ણન કરવામાં
આવેલ છે. તે અસુરકુમાર દેવો દક્ષિણ દિશામાં તથા ઉત્તર દિશામાં નિવાસ
કરનારા એ રીતે દક્ષિણાત્ય અને ઔત્તર એમ બે પ્રકારના હોય છે. તે પૈકી
પહેલા દાક્ષિણાત્ય અસુરકુમાર દેવોના ભવનો વિગેરેનું વર્ણન કરવામાં
આવે છે. 'કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં' ઇત્યાદિ

'કહિ ણં મંતે ! દાહિણિલ્લાણં અસુરકુમારદેવાણં મવણા પુચ્છા' હે
ભગવન્ ! દક્ષિણ દિશામાં નિવાસ કરનાર અસુરકુમાર દેવોના ભવનો કયાં આવેલા
છે ? તથા તેઓ કયાં નિવાસ કરે છે ? આ પ્રશ્ન પૃચ્છા એ શબ્દ પ્રયોગથી

જાવ વિહરઈ' એવં યથા સ્થાનપદે પ્રજ્ઞાપનાયા દ્વિતીયપદે કથિતં તથાઽપિ જ્ઞાતવ્યં
યાવચ્ચમરસ્તત્ર અસુકુમારેન્દ્રઃ અસુકુમારરાજઃ પરિવસતિ યાવદ્ વિહરતીતિ ।
અત્ર-‘ગોયમા ! જંઘૂદીવે દીવે’ હમ્પારશ્ય ‘દિવ્વાઈ મોગમોગાઈ યુંજમાણે
વિહરઈ’ इति पर्यन्तं दाक्षिणत्यासुरकुमारवक्तव्यता सर्वाऽपि-प्रज्ञापनायाः
સ્થાનપદોક્તા ગ્રાહ્યેતિ ॥સૂ.૦ ૪૫॥

પૂર્વે ચમરસૂત્રે ‘લિપ્તં પરિસાળં’ इत्युक्तम्, ततश्च परस्य परिवद्विशेषपरिज्ञा-
नाय सूत्रमाह-‘चमरस्त णं भंते !’ इत्यादि,

મૂળમ્-ચમરસ્ત્ત ણં ભંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરરન્નો કહ્ પરિ-
સાઓ પન્નત્તાઓ ? ગોયમા ! તઓ પરિસાઓ પન્નત્તાઓ તં
જહા-સમિયા ચંડા જાયા, અઠ્ઠિમતરિયા સમિયા મઙ્ગિમિયા
ચંડા વાહિરિયા ચ જાયા । ચમરસ્ત્ત ણં ભંતે ! અસુરિંદસ્સ

यह पृच्छा शब्द से ग्रहण किया जाता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रमुश्रा कहते
हैं ‘एवं जहा ठाणपदे जाव चमरे तत्थ असुरकुमारि देवा असुरकुमार-
राया परिवसइ ‘जाव विहरइ’ हे गौतम इस प्रकार जैसा प्रज्ञापना के
स्थानपद में कहा गया है वैसा ही यहां पर भी जान लेना चाहिये यहां
तक कि वहां चमर असुरेन्द्र असुरकुमार राजा रहता हैं । इसका पूरा
वर्णन यहां समझना चाहिये यहां तक कि ‘गोयमा’ ‘जंघूदीवे दीवे’ यहां
से लेकर वह चमर असुरेन्द्र असुरकुमार राजा ‘दिव्वाइं भोगभोगाहं
युंजमाणे विहरइ’ दिव्य भोग भोगों का अनुभव करता हुआ रहता
हैं यहां तक दाक्षिणात्य असुरकुमारों का लघु वर्णन प्रज्ञापना के स्थान
पदोक्त यहां भी समझ लेना चाहिये ॥सूत्र-४५॥

ઉપસ્થિત કરવામા આવેલ છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુશ્રી કહે છે કે એવ જહા
ઠાણપદે જાવ ચમરે તત્થ અસુરકુમારિદે અસુરકુમારરાયા પરિવસઈ જાવ વિહરઈ’
હે ગૌતમ આ રીતે જે પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સ્થાનપદમા કહેવામા આવેલ
છે તેજ પ્રમાણેનુ કથન અહીંયા પણ સમજ લેવુ તે કથન ચમર અસુરેન્દ્ર
અસુરકુમાર રાજા હોય છે આટલા સુધીનુ પુરે પુરું અહિયા સમજ લેવુ
અર્થાત્ પ્રભુશ્રી ગૌતમસ્વામીને ઉત્તર આપતા ‘ગાયમા ! જંઘુદીવે દીવે’ એ
શબ્દ પ્રયોગથી આરભીને તે ચામર અસુરેન્દ્ર અસુરકુમાર રાજા ‘દિવ્વાઈ’ ભોગ
ભોગાઈ યુજમાણે વિહરઈ’ દિવ્ય ભોગ ભોગોનો અનુભવ કરતા થકા ત્યા રહે
છે. આટલા સુધી દક્ષિણાત્ય અસુરકુમાર દેવોનું પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સ્થાનપદમા
કહેલ તમામ વર્ણન અહીંયા પણ સમજ લેવું ॥ ૪૫॥

असुररन्नो अविंभतर परिस्ताए कइ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ ? मज्झिम परिस्ताए कइ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ ? बाहिरपरि-
 स्ताए कइ देवसाहस्सीओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! चमरस्स णं असु-
 रिंदस्स असुररन्नो अविंभतरियाए परिस्ताए अउवीसं देवसाह-
 स्सीओ पन्नत्ताओ, मज्झिमियाए परिस्ताए अट्ठावीसं देवसाह-
 स्सीओ पन्नत्ताओ, बाहिरियाए परिस्ताए वत्तीस देवसाहस्सीओ
 पन्नत्ताओ ! चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररणो अविंभत-
 रियाए परिस्ताए कइ देविसया पन्नत्ता ? मज्झिमियाए परिस्ताए
 कइ देविसया पन्नत्ता ? बाहिरियाए परिस्ताए कइ देविसया
 पन्नत्ता ? गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररन्नो अविंभ-
 तरियाए परिस्ताए अट्ठट्ठा देविसया पन्नत्ता, मज्झिमियाए परि-
 स्ताए तिन्नि देविसया पन्नत्ता, बाहिरियाए अट्ठाइजा देविसया
 पन्नत्ता । चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररन्नो अविंभ-
 तरियाए परिस्ताए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? मज्झि-
 मियाए परिस्ताए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता बाहिरियाए
 परिस्ताए देवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता, अविंभतरियाए
 परिस्ताए देवीणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए
 परिस्ताए देवीणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परि-
 स्ताए देवीणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता ? गोयमा ! चमरस्स
 णं असुरिंदस्स असुररन्नो अविंभतरियाए परिस्ताए देवाणं
 अट्ठाइजाइं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए परिस्ताए
 देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिस्ताए
 देवाणं दिवड्ढं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, अविंभतरियाए परि-
 स्ताए देवीणं दिवड्ढं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, मज्झिमियाए
 परिस्ताए देवीणं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, बाहिरियाए परिस्ताए
 देवीणं अट्ठपलिओवमं ठिई पन्नत्ता । से केणट्ठेणं भंते ! एवं

बुच्चइ, चमरस्स असुरिंदस्स तओ परिसाओ पन्नत्ताओ, तं
जहा-समिया चंडा जाया अविंभतरिया समिया मज्झिमिया
चंडा बाहिरिया जाया ? गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स
असुररन्नो अविंभतरपरिसा देवा वाहिया हव्वमागच्छंति, नो
अव्वाहिया मज्झिम परिसाए देवा वाहिया हव्वमागच्छंति,
अव्वाहिया वि । बाहिरपरिसा देवा अव्वाहिया हव्वमागच्छंति
अदुत्तरं च णं गोयमा ! चमरे असुरिंदे असुरराथा अन्नयरेसु
उच्चावएसु कज्ज कोडुंबिएसु समुप्पन्नेसु अविंभतरियाए परि-
साए सद्धिं संमइ संपुच्छणा बहुले विहरइ, मज्झिमाए परि-
साए सद्धिं पयं पवंचे माणे२ विहरइ, बाहिरियाए परिसाए
सद्धिं पयं पवंचेमाणे२ विहरइ से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ
चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररण्णो तओ परिसाओ
पन्नत्ताओ, समिया चंडा जाया अविंभतरिया समिया मज्झि-
मिया चंडा बाहिरिया जाया ॥सू० ४६॥

छाया-चमरस्य खलु भदन्त ! असुरेन्द्रस्यासुरराजस्य कति पर्षदः प्रज्ञप्ताः
गौतम ! तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-समिता चण्डा जाता आभ्यन्तरिका
समिता माध्यमिका चण्डा बाह्या च जाता । चमरस्य खलु भदन्त ! असुरेन्द्रस्या-
सुरराजस्याऽऽभ्यन्तर पर्षदि कतिदेवसाहस्र्यः प्रज्ञप्ताः ? मध्यमपर्षदि कति
देवसाहस्र्यः प्रज्ञप्ताः ?, बाह्यपर्षदि कतिदेव साहस्र्यः प्रज्ञप्ताः ?, गौतम । चम-
रस्य खलु असुरेन्द्रस्यासुरराजस्याभ्यन्तर पर्षदि चतुर्विंशतिदेवसाहस्र्यः प्रज्ञप्ताः
मध्यमपर्षदि अष्टाविंशतिदेवसाहस्र्यः प्रज्ञप्ताः, बाह्यपर्षदि द्वात्रिंशदेवसाह-
स्र्यः प्रज्ञप्ताः । चमरस्य खलु भदन्त ! असुरेन्द्रस्यासुरराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि
कतिदेवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? माध्यमिकायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ?
बाह्यायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम । चमरस्य खलु असुरेन्द्र-
स्यासुरराजस्य आभ्यन्तरिकायां पर्षदि अर्द्धचतुर्थानि देवीशतानि प्रज्ञ-
प्तानि, माध्यमिकायां पर्षदि त्रीणि देवीशतानि प्रज्ञप्तानि, बाह्यायां पर्षदि
अर्द्धतृतीयानि देवीशतानि प्रज्ञप्तानि । चमरस्य खलु भदन्त ! असुरेन्द्रस्या-